

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SETI
BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,
SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB REVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ.

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA, JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XLV.

S. GREGORIUS NYSSENUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUX.

PATROLOGIAE

CURSUS COMPLETUS

STAFFS GRACE

SÆCULUM V.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΕΝΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA.

(Ed. Morell. 1638.)

NUNC DENUO CORRECTIUS ET ACCURATIUS EDITA ET MULTIS AUCTA.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

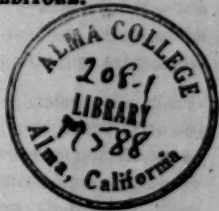
CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITOR.

TOMUS SECUNDUS.

· VENEUNT TRIA VOLUMINA 33 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SIVE PETIT-MONTROUGE.

1838

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. GREGORIUS, NYSSENUS EPISCOPUS.

Oratio Catechetica magna.	Col. 9
De Pythonissa.	110
Quod non sint tres dii.	115
De Fide.	135
Contra fatum.	145
Adversus Græcos.	175
De Anima.	187
Epistola Canonica.	222
Contra Eunomium libri duodecim.	243
Adversus Apollinarem.	1123
Adversus Arium et Sabellium.	1281
Contra Macedonianos.	1301
Variorum notæ.	1335

PARS II. -- DOGMATICA.

ANDREÆ GALLANDII

MONITUM

IN GREGORII NYSSENI SCRIPTA NONNULLA QUÆ IN DUPLICI EDITIONE OPERUM
S. PATRIS DEERANT (a).

I. Editis jamdudum Gregorii Nysseni Operibus, plurima nunc demum fit accessio: quod quidem superius de S. Gregorio Nazianzeno disserentes praeemonuimus. Primum itaque sancti Patris *Antirrheticum librum adversus Apollinarem* proferimus, quem sæculo proxime elapso ex septingentorum circiter annorum codice Vaticano, Romæ in lucem protulit cum aliis ejusdem Nysseni episcopi scriptis v. cl. Laurentius Alexander Zacagnius (1). Præclarum hujusmodi opus vetustis Ecclesiæ scriptoribus memoratum videas, Leontio videlicet Byzantino (2), Joanni Damasceno (3), Euthymio Zigabeno (4), necnon in Actis sextæ synodi act. x (5), ut mittamus Nicephorum (6). Quo vero tempore *Antirrheticum* scripsit Nyssenus, haud est exploratum. Si editorem audias (7), opus istud elucubraverit sanctus Pater ante Apollinaris obitum, quem circa æræ Christianæ annum 380 accidisse putant. Nonnullos præterea dicendi modos pluribus explanat idem vir eruditus, qui non admodum exercitatus in Nysseni scriptis pervolutandis aliquid negotii facessere valeant: ut propterea ipsum hac de re consulere juverit.

II. *Antirrheticum* excipiunt *Testimonia adversus Judæos*, quæ Latine tantum ex Laurentii Sifani versione olim edita fuerant. Ea vero ex duobus Vaticanis codicibus invicem collatis vulgavit idem Zacagnius (8). De hujusce operis integritate nonnulli eo nomine dubitarunt, quod sub ejus finem citetur Chrysostomus qui post Nysseni ætatem clauit, in illud Joan. xix, 34, *Statim exiit sanguis et aqua*. Verum (9) non est cur amplius hoc opus Nysseno abjudicent, si eo tantum argumento nitantur;

cum verba illa Chrysostomi pannum esse huic Nysseni operi assutum, ex Vaticano codice num. 1907 plane constet.

III. Sequuntur Orationes duæ (10), quarum prior est *Homilia II in sanctum Stephanum protomartyrem*, ex ms. Vaticano num. 446 descripta: siquidem *Homilia I* jampridem inter opera Nysseniana prodierat. Orationem vero posteriorem *De Spiritu sancto*, quæ antea ex Francisci Zini versione Latine tantum exstabat, nactus est editor in tribus codicibus Vaticanis, eamque nova interpretatione donavit.

IV. His porro subjiciuntur *Epistola XXII*, quarum quindecim priores hausit ex codice Vaticano num. 424 laudatus Zacagnius: septem autem posteriores e vetere libro membranaceo bibliothecæ Mediceæ primus in lucem eduxit vulgavitque Florentiæ, anno 1734, v. cl. Joannes Baptista Caracciolus: qui præterea epistolas a Zacagnio editas cum eodem codice Mediceo elegantibus litteris exarato contulit, pluribusque in locis emendavit. Nostra itaque interesse duximus, viri eruditissimi adnotata singulis subijcere epistolis, quas propterea multo emendatiores quam in Zacagnii edito exhibemus.

V. *Sermonem*, seu potius epistolam, *De divinitate, ad Evagrium monachum*, quæ inter Nazianzeni opera circumfertur (11), cum virorum doctorum sententiam, tum mss. codicum veterumque scriptorum auctoritatem secuti, Nysseno vindicamus. Nam utrumque Gregorium, librariorum sive dolo, sive incuria, sæpe fuisse confusos haud est incomper- tum. Petavius enim vir doctissimus locum re-

(1) Zac., *Collect. mon. vet. Eccl. Gr.* p. 123-287.
(2) Leont. lib. *De sect. act.* 8, *Bibl. PP. Paris.* 1644. tom. XI, pag. 526. Id. lib. 1, *contra Nestor. et Eutych.* tom. I. *Thes. Canis.* pag. 552.
(3) J. Dam. *De duab. vol.* § 35. Opp. t. I, p. 548.
(4) Euthym. *Panopl.* part. II, tit. 13 et 15, *Bibl. PP. Lugd.* tom. XIX, pagg. 156, 187.

(5) *Concil.* tom. VII, pag. 822 edit. Ven. Labb.

(6) Niceph. *Hist. eccl.* lib. XI, cap. 19.

(7) Zacagn. *Præfat.* § 49, pag. 19 seqq.

(8) Id. l. c., pagg. 288-299.

(9) Id. l. c., § 31, pag. 58.

(10) Id. l. c., pagg. 350-353.

(11) Gr. Naz. *Orai.* XLV, Opp. t. I, p. 717 seqq.

(a) *Veterum Patrum Bibliotheca*, VI, Proleg. pag. xiv.

citans ex eodem sermone (12) : « Vere quidem istud, inquit, in Oratione xlv, supposititius Gregorius. Ut enim Gregorii illius Nazianzeni germanam esse non putem, cogit tum styli dissimilitudo, tum pedestris illius ac plebeius sermo, minimeque Nazianzeni elegantiam et granditatem redolens. » Quid quod neque Nicetas eandem Orationem tanquam Nazianzeni sciam agnovisse videtur, qui eam videlicet in suis commentariis præterierit (13)? Quin et Euthymius ex Nysseni Sermone *Ἰπὸς Εὐδῆριον μοναχὸν περὶ θεότητος*, excerpta duo descripsisse comperitur (14). His demum accedit codicum mss. fides, quos laudant Cotelierius (15) et Fabricius (16).

VI. Sequitur *De anima disputatio, ad Tatianum*. Hanc vero primus edidit Moguntiae anno 1604 inter opera Gregorii Thaumaturgi Gerardus Vossius : eandemque deinceps tanquam adhuc ineditam Parisiis anno 1697 iterum evulgavit Nicolaus Nourryus (17) ex codice bibliothecae Regiae, qui Gregorii tantum sine addito nomen præferebat. Hujusmodi autem opusculum episcopo Neocæsariensi adjudicant eruditi ad unum omnes, si Vossium excipias, Fabricius quidem ejus auctorem Thaumaturgum primo agnoverat (18) : verum mutato deinde consilio, illud Gregorio Nysseno attribuit (19), licet nullo argumento sententiam suam confirmarit. Existimaverim equidem et ipse hanc Disputationem jure optimo Nysseno episcopo vindicandam : ea utique ratione adductus, quod illam sanctus antistes Tatiano inscripserit. Nimirum sanctus Basilius ad Amphilochoium scribens, Tatiani cujusdam meminit (20), qui primum presbyter, mox vero episcopus Myrensis concilio CP. interfuit; ejusque communionem expetebat magnus ille Cæsariensis episcopus; propterea quod ipsum ex iis esse sciebat, qui, Valente imperante, rectam fidem omni studio profitebantur, ut probe advertit cl. Lequienius (21). Huic itaque Tatiano disputationem suam *De anima* nuncupaverit Nyssenus, Basili germanus frater; et fortasse quidem antequam in ecclesiasticæ militiæ nomen dederit, quippe *θεομάσιος Τατιανὸς* a Nysseno appellatur. Temporis enim vero notatio, nomenque viri ejusque præstantia, opusculi auctorem fuisse Nyssenum evincere, nedum suadere videntur.

VII. Operum Nyssenianorum supplementum claudit *Expositio Cantici canticorum paraphrastica, collecta ex sanctorum Gregorii Nyssæ pontificis, Maximi et Nili commentariis, cum Pselli στίχους πολιτικούς ἐξηγητικούς*, ex codice Vaticano eruta et

cum Francisci Zini versione superiore sæculo in-eunte Parisiis in lucem emissa. De ea videas, in primis Suaresium (22), ut Fabricium omittamus (23).

VIII. Jam vero superest, ut nonnulla de Fragmentis ex operibus sancti Patris deperditis nunc demum collectis observemus.

Primum itaque occurrit supplementum textus Orationis *Adversus fornicarios* ex Vaticano codice num. 445 Græce tantum a Zacagnio editum (24), quod in Appendice operum Nysseni a Gretsero evulgata desideratur. Latinam versionem Galliciolus meus adornavit.

Secundum fragmentum exhibet insignem locum *De Spiritu sancto* : desumptumque est ex Nysseni Sermone in orationem Dominicam. De eo pluribus agit docte simul et erudite Lequienius (25); qui præceteris, ad rem nostram hæc habet : « In nullo, inquit, ejusdem doctoris sermone in Dominicam orationem locus iste comparet : imo neque in Sermone qui in editis censetur tertius; in cuius tamen fine de Spiritus sancti deitate et consubstantialitate disputatur. Verum tanquam a Nysseno acceptus citatur ab Hugone Eiberiano (26). Quin et ex Euthymio certum sit (27) genuinum eum esse, transsumptumque ex ea sermonis in orationem Dominicam parte, quæ homilia tertia censetur. »

Quantum fragmentum ex Regio codice 3451 in lucem extulit laudatus Lequienius (28), ubi hoc scholion reperit : *Τῷ Νύσσης. ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ἰωσήφ καὶ τὴν Μαρτὶν Gregorii Nysseni ex oratione in Joseph et Mariam* (29).

De quinto autem jam suo loco verba fecimus : ubi viri docti censuram fragmenti sinceritatem impugnantis minime probandum demonstravimus. Quibus nunc addenda sancti Joannis Damasceni auctoritas, fragmentum idem tanquam Nyssenianum, contra Jacobitas usurpantis.

Nihil porro est, cur diutius immoremur in fragmentis recensendis quæ nobis servavit Euthymius sive ex Nysseni libro inscripto *De cognitione Dei*, sive ex oratione contra Ablabium desumpta, quæque sub n. 7 et 8 representamus.

Caterum si quis in posterum de Nyssenianis operibus junctim edendis consilium inferit : præter ista quæ alibi omissa hic protulimus, hand ipsi prætermittendus erit ejusdem sancti Patris *Dilogus de anima et resurrectione*, quem jamdudum editum, contulit cum duobus probæ notæ codicibus, et in suis *Anecd. Græcis* evulgavit cl. Wolfus (30).

(12) Petav. *Dogm. theol.* t. 1, lib. 11, cap. 6, § 3.

(13) Gr. Naz. *Opp. tom.* II, pag. 4265.

(14) Euthym. *Panopl. part.* 1, tit. 2, p. 17, ed. laud.

(15) Cotel. *Monum. Eccl. Gr. tom.* III, pag. 550.

(16) Fabric. *Bibl. tom.* VIII, pag. 162.

(17) Nourr. *App. ad Bibl. PP.* t. II, p. 736-740.

(18) Fabric. *Bibl. Gr. tom.* V, pag. 253.

(19) Id. in *Delect. argument.* cap. 2, § 20, p. 87.

(20) Basil. ep. ccxviii, al. cccxiii, *Opp. t.* III, p. 351.

(21) Lequien. *Or. Christ. tom.* I, pag. 968.

(22) Suares. *ad Nili opusc.* pag. 637.

(23) Fabric. *Bibl. Gr. tom.* VIII, pag. 162, n. 76.

(24) Zacagn. *Collect. monum. Eccl. Gr.* pag. 353.

(25) Lequien. *Dissert. 1 Damasc.* § 47, p. xxii.

(26) Hug. Ether. lib. 1, cap. 3.

(27) Euthym. *Panopl. part.* II, tit. 12.

(28) Lequien. *ad Opp. Damasc. t.* I, p. 258, n. 2.

(29) J. Damasc. *Opp. tom.* I, pag. 424.

(30) Wolf. *Anecd. Gr. tom.* II, pag. 274-350, et tom. III, pagg. 1-47.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΕΝ

ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΟΣ

Ο ΜΕΓΑΣ

ΕΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΙΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑ ΔΙΗΡΜΕΝΟΣ.

S. P. N. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI

ORATIO CATECHETICA MAGNA

DIVISA IN QUADRAGINTA CAPITA.

Gentiano Herveto interprete.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ὁ τῆς κατηχήσεως λόγος, ἀναγκαῖος μὲν ἐστὶ τοῖς προστηκόσι τοῦ βίου τῆς εὐσεβείας, ὥς ἂν πληθύνοιτο τῇ προσθήκῃ τῶν σωζομένων ἢ Ἐκκλησία, τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου τῇ ἀκοῇ τῶν ἀπίστων προσαγομένου· οὐ μὴν ὁ αὐτὸς τῆς διδασκαλίας τρόπος ἐπὶ πάντων ἀρμόσει τῶν προσιόντων τῷ λόγῳ. Ἀλλὰ κατὰ τὰς τῶν θρησκευτῶν διαφορὰς μεταρμόζειν προσήκει τὴν κατήχησιν, πρὸς τὸν αὐτὸν μὲν ὁρῶντας τοῦ λόγου σκοπὸν, οὐχ ὁμοιοτρόπως δὲ ταῖς κατασκευαῖς χρωμένους. Ἀλλὰ γὰρ ὑπολήψουσιν ὁ Ἰουδαϊζὼν προσελήπται, καὶ τῷ Ἑλληνισμῷ συζῶν ἑτέροις· ὁ τε Ἀνόμοιος καὶ ὁ Μανιχαῖος, καὶ οἱ κατὰ Μαρκιωνίαν, καὶ Οὐαλεντινόν, καὶ Βασιλίδην, καὶ ὁ λοιπὸς κατὰλογος τῶν κατὰ τὰς αἵρέσεις πλανωμένων, ἰδίαις ἑκάστος ὑπολήψεσι προσιληγμένοι, ἀναγκαίαν ποιοῦσι τὴν πρὸς τὰς ἐκείνων ὑπονοίας μάχην. Κατὰ γὰρ τὸ εἶδος τῆς νόσου καὶ τὸν τρόπον τῆς θεραπείας προσαρμόσθων. Οὐ τοῖς αὐτοῖς θεραπεύσεσι τοῦ Ἑλλήνος τὴν πολυθεσίαν, καὶ τοῦ Ἰουδαίου τὴν περὶ τὸν μονογενῆ θεὸν ἀπιστίαν· εὐδὲ ἀπὸ τῶν αὐτῶν τοῖς κατὰ τὰς αἵρέσεις πλανημένοις ἀνατρέψεις τὰς ἡκατημένας περὶ τῶν δογματῶν μυθοποιίας. Οὐ γὰρ δι' ὧν ἂν τις ἀναγορεύσῃ τὸν

PATROL. GR. XLV.

A

PREFATIO.

Quæ ad catechesin pertinet oratio, est quidem necessaria iis qui præsumunt vitæ, pietati ac veræ religioni, ut eorum qui salutem assequuntur accessione multiplicetur Ecclesia: quod fiet, si fidelis doctrinæ sermo ad infidelium aures accedat; non idem tamen doctrinæ modus convenit omnibus verbi auditoribus, sed pro religionum diversitate mutanda et accommodanda erit catechesis, orationis quidem eundem sibi proponendo scopum, et ad eum intuendo; sed non eodem modo probando et confirmando. Aliis enim opinionibus est anticipatus qui stat a partibus Judæorum, et aliis qui favet Græcis, Anomæusque et Manichæus, et Marcionistæ, et Valentiniani, et Basilidiani, et cæteri aberrantes associæ sectarum et hæresum, singuli propriam anticipatam habentes opinionem, efficiunt ut sit necessario decertandum adversus ea quæ opinantur. Nam convenienter generi morbi medicina est adhibenda. Non eodem modo medeberis et Græco, qui multos esse deos opinatur, et Judæo, qui non credit Deo unigenito. Neque in iis qui decepti sunt per hæreses, iisdem refelles ac evertes falsas et confictas de dogmatibus fabulas. Non

1

enim per quæ corrigetur Sabellius, per eadem etiam proderis Anomæo. Neque quæ adversus Manichæum suscipitur decertatio prodest etiam Judæo, sed oportet, sicut dictum est, verba facere, intuendo ad hominum opiniones, convenienter errori singulorum, proferendo in qualibet disputatione quædam principia et propositiones rationi consentaneas, ut per ea quæ ambo fatentur, et de quibus constat, consequenter aperiatur quid cogitent et sentiant. Quando ergo erit disputandum cum aliquo ex iis qui Græcis favent, recte erit si dicendi hoc sumatur initium: utrum Deum esse existimat, an est in opinione eorum qui dicuntur athei, quod Deum non esse censeant. Atque si Deum quidem non esse dicat: ex iis quæ artificiosè et sapienter in mundo administrantur, inducitur ut per ea fateatur esse quamdam vim, quæ in iis ostenditur superior universitate. Sin autem Deum quidem non esse dubitet, sed eo delabatur, ut deorum putet esse multitudinem, hac adversus eum utemur consequentia, Deum perfectum esse putet, an cui desit aliquid. Quod si, ut est consentaneum, Dei naturæ perfectionem suo tribuat testimonio, exigam ut ipse sit perfectus in omnibus quæ considerantur in divinitate, ne Deus consideretur commistus ex iis quæ sunt contraria, nempe ex eo quod est mancum, et ex eo quod est perfectum. Sed sive in potestate, sive in boni notionem, sive in sapientia, et æternitate, et incorruptione, et si aliqua alia quæ Deum decet intelligentia veniat in contemplationem, omnino assentietur in divina natura considerari perfectionem ex hac consequentia rationi consentanea. Hoc autem nobis dato, non erit amplius difficile cogitationem dispersam ac dissipatam in deorum multitudinem deducere ad divinitatis unius confessionem. Si enim omnino dederit se perfectionem fateri in subjecto: dicat autem multa esse perfecta, quæ per eadem exprimantur, suumque accipiunt characterem ac formam: necesse est omnino ut iis quæ nulla discernuntur mutatione ac diversitate, sed in iisdem considerantur, aut proprium ostendere; aut si nihil proprie ac peculiariter mentis comprehendat conceptio: in iis in quibus non est quod discernat, non existimare esse discretionem. Si enim neque in eo quod est plus aut minus inveniat differentiam, quoniam diminutionem non admittit ratio perfectionis, neque in eo quod est deterius ac præstantius. Neque divinitatem de eo poteris suspicari, a quo deterioris remota non est appellatio. Neque in eo quod est antiquum et recens. Nam quod non semper est, divinum non potest existimari. Sed si una est et eadem ratio divinitatis; cum nulla in ullo inveniat proprietas, ut est consentaneum; necesse est omnino ut aberrans et falsa de multitudine deorum phantasia compellatur ad constituendam unam divinitatem. Nam si bonitas et iustitia, sapientiaque et potentia similiter, omnisque mens pia eodem modo consistit:

Α Sabέλλιον, διὰ τῶν αὐτῶν ὠφελῆσει καὶ τὸν Ἀν-
όμοιον. Οὐδὲ ἡ πρὸς τὸν Μανιχαῖον μάχη καὶ τὸν
Ἰουδαῖον ὀνίνησιν. ἀλλὰ χρὴ, καθὼς εἴρηται, πρὸς
τάς ὑπολήψεις τῶν ἀνθρώπων βλέπειν, καὶ κατὰ τὴν
ἐγκειμένην ἐκάστῳ πλάνην ποιεῖσθαι τὸν λόγον,
ἀρχάς τινας καὶ προτάσεις εὐλόγους ἐφ' ἐκάστης δια-
λέξεως προβαλλόμενον, ὡς ἂν διὰ τῶν παρ' ἀμφοτέ-
ροις ὁμολογουμένων ἐκκαλυφθεῖ κατὰ τὸ ἀκόλουθον
ἡ διάνοια. Οὐκοῦν ὅταν πρὸς τινα τῶν Ἑλληνιζόντων
ἡ διάλεξις ᾗ, καλῶς ἂν ἔχοι ταύτην ποιεῖσθαι τοῦ λό-
γου τὴν ἀρχήν, πότερον εἶναι τὸ θεῖον ὑπερλήφει, ἢ
τῷ τῶν ἀθῶων συμφέρεται δόγματι. Εἰ μὲν οὖν μὴ
εἶναι λέγει, ἐκ τῶν τεχνικῶς καὶ σοφῶς κατὰ τὸν
κόσμον οἰκονομουμένων παραχθῆσεται, πρὸς τὸ διὰ
τούτων εἶναι τινα δύναμιν τὴν ἐν τούτοις διαδεικνυ-
μένην τοῦ παντός ὑπερκειμένην ὁμολογῆσαι. Εἰ δὲ τὸ
μὲν εἶναι μὴ ἀμφιβάλλοι, εἰς πλῆθος δὲ θεοτήτων
ταῖς ὑπονοίαις ἐκφέροιο, τοιαύτη χρῆσόμεθα πρὸς
αὐτὸν τῇ ἀκολουσίᾳ, πότερον τελειὸν ἢ ἑλλειπές
ἡγεῖται τὸ θεῖον. Τοῦ δὲ κατὰ τὸ εἰκὸς τὴν τελειότητα
προσμαρτυροῦντος τῇ θεᾷ φύσει, τὸ διὰ πάντων αὐ-
τὸν τῶν ἐνθεωρουμένων τῇ θεότητι τελειὸν ἀπαιτήσο-
μαι, ὡς ἂν μὴ σύμμιχτον ἐκ τῶν ἐναντίων θεωροῖτο
τὸ θεῖον, ἐξ ἑλλειπούς καὶ τελείου. Ἄλλ' εἴτε κατὰ τὴν
δύναμιν, εἴτε κατὰ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἔννοιαν, εἴτε κατὰ
τὸ σοφὸν τε καὶ ἀφθαρτὸν καὶ αἰδιον, καὶ εἰ τι ἄλλο
θεοπρεπὲς νόημα τῇ θεωρίᾳ προσκειμενον τύχοι, ἐν
παντὶ τὴν τελειότητα θεωρεῖσθαι περὶ τὴν θεῖαν
φύσιν κατὰ τὸ εὐλογον τῆς ἀκολουθίας ταύτης συγκα-
ταθῆσεται. Τούτου δὲ δοθέντος ἡμῖν, οὐκέτι ἂν εἴη
C χαλεπὸν τὸ ἐσκεδασμένον τῆς διανοίας εἰς πλῆθος
θεῶν πρὸς μιᾶς θεότητος περιαγαγεῖν ὁμολογίαν. Εἰ
γὰρ τὸ τελειὸν ἐν παντὶ δοῇ περὶ τὸ ὑποκειμενον
ὁμολογεῖσθαι, πολλὰ δὲ εἶναι τὰ τελεία διὰ τῶν αὐ-
τῶν χαρακτηριζόμενα λέγοι· ἀνάγκη πᾶσα ἐπὶ τῶν
μηδεμιᾷ παραλλαγῇ διακρινόμενων, ἀλλ' ἐν τοῖς αὐ-
τοῖς θεωρουμένων, ἢ ἐπιδειχθῆναι τὸ ἴδιον, ἢ εἰ μὴδὲν
ἰδιαζόντως καταλάβοι ἡ ἔννοια, ἐφ' ᾧ τὸ διακρίνον
οὐκ ἔστι μὴ ὑπονοεῖν τὴν διάκρισιν. Εἰ γὰρ μήτε
παρὰ τὸ πλεόν καὶ ἐλαττον τὴν διαφορὰν ἐξευρίσκει,
διότι τὴν ἐλάττωσιν ὁ τῆς τελειότητος οὐ παραδέχε-
ται λόγος· μήτε τὴν παρὰ τὸ χεῖρον καὶ προτιμότε-
ρον· οὐ γὰρ ἂν ἔτι θεότητός τις σχοίη ὑπόληψιν, οὐ
D ἢ τοῦ χείρονος οὐκ ἄπεισι προσηγορία· μήτε κατὰ
τὸ ἀρχαῖον καὶ πρόσφατον· τὸ γὰρ μὴ ἀεὶ ὂν, ἔξω τῆς
περὶ τὸ θεῖον ἔστιν ὑπολήψεως· ἀλλ' εἰς καὶ ὁ αὐ-
τὸς τῆς θεότητος λόγος, οὐδεμιᾶς ιδιότητος ἐν οὐδενὶ
κατὰ τὸ εὐλογον εὐρίσκομένης· ἀνάγκη πᾶσα πρὸς
μιᾶς θεότητος ὁμολογίαν συνθλιβῆναι τὴν πεπλανη-
μένην περὶ τοῦ πλῆθους τῶν θεῶν φαντασίαν. Εἰ
γὰρ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ δίκαιον, τὸ τε σοφὸν καὶ τὸ δυ-
νατὸν ὡσαύτως λέγοντο, ἢ τε ἀφθαρσία καὶ αἰδιότης,
καὶ πᾶσα εὐσεβὴς διάνοια, κατὰ τὸν αὐτὸν ὁμολο-
γοῖτο τρόπον· πάσης κατὰ πάντα λόγον διαφορᾶς
ὑφαιρουμένης, συναφαιρεῖται κατ' ἀνάγκην τὸ τῶν
θεῶν πλῆθος ἀπὸ τοῦ δόγματος, τῆς διὰ πάντων ταυ-
τότητος, εἰς τὸ ἐν τὸ δόγμα τὴν πίστιν περιγαύσης.
et eodem modo dicitur, incorruptioque et æt-
rni-
tas, omnisque mens pia eodem modo consistit: omni qualibet ratione sublati differentia, simul

necessario tollitur a dogmate deorum multitudo, cum quæ est per omnia, ut ita dicam, identitas fidem ad unum dogma deducat.

ΚΕΦΑΛΑ. Α'.

Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος οἶδ' εἶναι διάκρισιν ὑποστάσεων ἐν τῇ ἐνότητι τῆς φύσεως βλέπειν, ὥς ἂν μὴ τῇ πρὸς τοὺς Ἕλληνας μάχῃ, πρὸς τὸν Ἰουδαϊσμόν ἡμῖν ὁ λόγος ὑπενεχθῇ, πάλιν προσήκει διαστολὴ τινι τεχνικῇ, καὶ τὴν περὶ τοῦτο πλάνην ἐπανορθώσασθαι. Οὐδὲ γὰρ τοῖς ἔξω τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος ἄλογον εἶναι τὸ Θεῖον ὑπεληπται· τοῦτο δὲ παρ' ἐκείνων ὁμολογούμενον ἱκανῶς διαρθρώσει τὸν ἡμέτερον λόγον. Ὁ γὰρ ὁμολογῶν μὴ ἄλογον εἶναι τὸν Θεόν, πάντως λόγον ἔχειν τὸν μὴ ἄλογον συγκαταθήσεται. Ἀλλὰ μὴν ἀνθρώπινος ὁμολογῶν λέγεται λόγος. Οὐκοῦν εἰ λέγοι καθ' ὁμοιότητα τῶν παρ' ἡμῖν καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ὑπονοεῖν, οὕτω μεταχθήσεται πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν ὑπόληψιν. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα κατάλληλον εἶναι πιστεῦσαι τῇ φύσει τὸν λόγον, ὥς καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Καὶ γὰρ δυνάμεις τις καὶ ζωὴ, καὶ σοφία, περὶ τὸ ἀνθρώπινον βλέπεται· ἀλλὰ οὐκ ἂν τις ἐκ τῆς ὁμωνυμίας τοιαύτην καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ζωὴν, ἢ τὴν δυνάμιν, ἢ τὴν σοφίαν ὑπονόησειεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας μέτρον, συναπεινούνται αἱ τῶν τοιούτων ὀνομάτων ἐμφάσεις. Ἐπειδὴ γὰρ φθαρτὴ καὶ ἀσθενὴς ἡμῶν ἡ φύσις, διὰ τοῦτο ἀκύριος ἡ ζωὴ, ἀνυπόστατος ἡ δυνάμις, ἀπαγὴς ὁ λόγος. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑπερκειμένης φύσεως τῷ μεγαλείῳ τοῦ θεωρουμένου πᾶν τὸ περὶ αὐτὴν λεγόμενον συνεπαίρεται. Οὐκοῦν καὶ Λόγος Θεοῦ λέγεται, οὐκ ἐν τῇ ὁρμῇ τοῦ φεγγομένου καὶ τὴν ὑπόστασιν ἔχειν νομισθήσεται, καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἡμετέρου μεταχωρῶν εἰς ἀνύπαρκτον. Ἀλλ' ὡς περὶ ἡ ἡμετέρα φύσις ἐπὶ κτήρος οὔσα, καὶ ἐπὶ κτήρον τὸν λόγον ἔχει· οὕτως ἡ ἀφθαρτος καὶ αἰετῶσα φύσις, αἰδίων ἔχει καὶ ὑπεστώτα τὸν λόγον. Εἰ δὲ τοῦτο κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὁμολογηθῇ τὸ ὑφ' ἐστάναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον αἰδίως, ἀνάγκη πᾶσα ἐν ζωῇ τοῦ Λόγου τὴν ὑπόστασιν εἶναι ὁμολογεῖν. Οὐ γὰρ καθ' ὁμοιότητα τῶν λίθων ἀψύχως ὑπεσθᾶναι τὸν Λόγον, εὐαγὲς ἐστὶν οἰεσθαι. Ἀλλ' εἰ ὑφέστηκε νοερόν τι χρῆμα καὶ ἀσώματον ὄν, ζῇ πάντως. Εἰ δὲ τοῦ ζῆν κεχῶρισταί, οὐδὲ ἐν ὑποστάσει πάντως ἐστίν. Ἀλλὰ μὴν ἀσεβὲς ἀπεδείχθη τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀνυπόστατον εἶναι. Οὐκοῦν συναπεδείχθη κατὰ τὸ ἀκόλουθον τὸ ἐν τῇ ζωῇ τοῦτον θεωρεῖσθαι τὸν Λόγον. Ἀπλῆς δὲ τῆς τοῦ Λόγου φύσεως κατὰ τὸ εἰκὸς εἶναι πεπιστευμένης, καὶ οὐδεμίαν διπλόην καὶ σύνθεσιν ἐν αὐτῇ δεικνύουσας, οὐκέτι ἂν τις κατὰ μεταουσίαν ζωῆς ἐν ζωῇ θεωροῖ τὸν Λόγον. Οὐ γὰρ ἂν ἐκτὸς εἴη συνθέσεως ἢ τοιαύτη ὑπόληψις, τὸ ἕτερον ἐν ἑτέρῳ λέγειν εἶναι· ἀλλὰ ἀνάγκη πᾶσα τῆς ἀπλότητος ὁμολογούμενης, αὐτοζωὴν εἶναι τὸν Λόγον οἰεσθαι, οὐ ζωῆς μετουσίαν. Εἰ οὖν ζῇ ὁ Λόγος, ὁ ζωὴ ὢν, καὶ προαιρετικὴν δυνάμιν ἔχει πάντως. Οὐδὲν γὰρ ἀπροαίρετον τῶν ζώντων ἐστὶ. Τὴν δὲ προαίρεσιν ταύτην καὶ δυνατὴν εἶναι κατὰ τὸ ἀκόλουθον, εὐσεβὲς ἐστὶ λογιζέσθαι. Εἰ γὰρ μὴ τις τὸ δυνατόν ὁμολογῇ, τὸ ἀδύνατον πάντως κατασκευάσει. Ἀλλὰ μὴν πόρρω τῆς περὶ τὸ Θεῖον ὑπόληψεως ἐστὶ τὸ

A

CAPUT I.

Sed quoniam pietatis ratio scit etiam aliquam hypostaseon, seu subsistentiarum ac personarum cernere differentiam in unitate naturæ, ne dum adversus Græcos depugnamus, ad Judaismum nostra deducatur oratio, rursus convenit artificiosa aliqua distinctione ejus rei errorem corrigere. Neque enim ii qui a nostro dogmate sunt alieni, Deum existimarunt carere ratione: hoc autem quod illi fatentur verbum nostrum satis explicabit et ostendet. Nam qui fatetur Deum non carere ratione, omnino assentietur, eum qui non caret ratione, habere rationem. Atqui humana quoque ratio, æquivoce dicitur. Si ergo dicat se rationem et Verbum intelligere, ad similitudinem eorum quæ sunt in nobis, sic ad sublimiorem deducetur opinionem. Omnino enim necesse est ut credat rationem esse naturæ congruentem, ut et alia omnia. Nam et vis quædam et vita, et sapientia cernitur in hominibus, sed ex homonymia nemo existimaverit talem in Deo esse vitam, aut vim, aut sapientiam, sed pro modo nostræ naturæ una etiam deprimitur emphasis hujusmodi nominum. Quoniam enim interitui obnoxia et imbecilla est nostra natura, propterea brevis est vita, visque quæ non potest consistere, et sermo non stabilis. In suprema autem natura, cum magnitudine ejus quod consideratur, quidquid de ea dicitur, simul extollitur. Etsi ergo dicitur Dei Verbum, ratio, aut sermo, is non in impetu ejus quod dicitur consistere existimabitur, ad nostri similitudinem, ad hoc transiens ut non sit. Sed quomodo nostra natura, cum in eam cadat interitus, sermonem quoque habet qui interit: ita natura in quam non cadit interitus, et quæ semper stat, æternum etiam habet sermonem, et qui consistit. Quod si hoc ex consequenti constiterit Dei Verbum sempiternum consistere, necesse est omnino fateri in vita Verbi esse hypostasim ac substantiam. Nefas est enim putare Verbum citra animam consistere instar lapidum. Sed si consistit, ut quod sit res quædam intelligens et incorporea, vivit omnino. Sin autem est a vita separatam, ne omnino quidem consistit. Atqui impium esse ostensum est, Dei Verbum minime consistere. Simul ergo ostensum est ex consequente, hoc Verbum in vita considerari. Cum autem Verbi creditum sit simplicem esse naturam, et quæ in se nullam ostendat duplicitem et compositionem, non utique Verbum esse in vita quis consideraverit ex vitæ participatione. Non enim extra compositionem fuerit hujusmodi existimatio, dicere alterum esse in altero: sed omnino necesse est, cum constet de simplicitate, ipsam per se vitam Verbum esse putare, non autem vitæ participationem. Si ergo vivit Verbum cum sit vita, omnino quoque habet vim libere eligendi. Nihil enim est ex iis quæ vivunt,

D

quod non sit hac vi præditum. Hanc autem liberam electionem esse etiam potentem ex consequenti-
plum est considerare. Nisi enim fatearis potentiam, astrues omnino impotentiam. Atqui impotentia est valde remota ab ea quæ de Deo habetur existima-
tione. Nihil enim absurdi, et quod non cohæreat, consideratur ex iis quæ sunt in divina natura: ne-
esse est omnino fateri tantam esse vim Verbi, quantum est etiam propositum, ne quædam mistio et concursus quidam contrariorum consideretur in eo quod est simplex, dum potentia et impotentia considerantur in eodem proposito, si quidem aliquid quidem possit, ad aliquid vero sit impotens. Cum omnia autem possit Verbi electio, eam ad nihil mali habere propensionem, ad vitium enim propensio est aliena a divina natura, sed quidquid est bonum hoc etiam velle. Volentem autem omnino etiam posse. Potentem autem non esse ejusmodi, ut non operetur, sed omne boni propositum deducit ad operationem. Bonum autem est mundus, et quæ in eo sunt omnia sapienter et artificiose considerata. Sunt enim omnia opera Verbi viventis quidem et consistentis, quia est Verbum Dei, libere autem eligentis, quia vivit, potentis autem quidquid elegerit, quod bonum est autem et sapiens omnino eligentis, et si quid præstantioris est significationis. Quoniam ergo aliquid bonum constat esse mundum, ostensum est autem per ea quæ dicta sunt mundum esse opus Verbi, quod bonum, et eligit, et potest, hoc autem Verbum est aliud ab eo cuius est Verbum. Nam hoc quoque est aliquo modo ex iis quæ dicuntur relata ad aliquid, quandoquidem oportet omnino cum Verbo etiam Verbi Patrem subaudiri. Non esset enim Verbum, si non esset Verbum alicujus. Si ergo per significationis habitudinem et relationem discernit auditorum cogitatio et ipsum Verbum, et id ex quo existit, nihil est nobis utique periculi, ne Verbi mysterium, cum Græcorum pugnans opinionibus, conveniat cum iis qui favent partibus Judæorum, sed ex æquo effugiet utrorumque absurditatem, ut qui et vivens Verbum Dei fateatur, operansque et efficiens, quod non admittit Judæus: et non differre secundum naturam ipsum Verbum, et id ex quo existit. Quomodo enim in nobis verbum seu rationem ex mente esse dicimus; neque omnino ipsum idem esse quod mentem, nec omnino alterum; nam ex illo quidem esse, est aliquid aliud, et non illud; quod autem ipsam mentem in apertum proferat, non utique existimari possit esse aliud ab illo, sed cum sit unum natura, subjecto est aliud: ita etiam Dei Verbum, eo quidem quod per se consistit, distinctum est ac divisum ab illo ex quo habet quod consistit; eo autem quod in seipso illa ostendit quæ cernuntur in Deo, idem est secundum naturam quod ille qui invenitur per eadem signa et indicia quibus cognoscitur. Sive enim bonitas, sive potentia, sive sapientia, sive esse sempiternum, sive in eum non cadere vitium, mortem et interitum, sive esse omnino perfectum, sive quid aliud ejusmodi sit signum quo comprehenditur Pater, per eadem signa invenies Verbum quoque quod ex illo consistit.

αδύνατον. Οὐδὲν γὰρ ἀπεμφαίνον τῶν περὶ τὴν θεὸν θεωρεῖται φύσιν· ἀνάγκη πᾶσα τοσαύτην εἶναι ὁμολογεῖν τοῦ Λόγου τὴν δύναμιν, ὅση ἐστὶ καὶ ἡ πρόθεσις, ἵνα μὴ τις μίξις τῶν ἐναντίων καὶ συνδρομὴ περὶ τὸ ἀπλοῦν θεωροῖτο, ἀδυναμίας τε καὶ δυνάμεως ἐν τῇ αὐτῇ προθέσει θεωρουμένων, εἴπερ τὸ μὲν τοι δύναται, πρὸς δὲ τὸ ἀδυνάτως. Πάντα δὲ δυναμένην τὴν τοῦ Λόγου προαίρεσιν πρὸς οὐδὲν τῶν κακῶν τὴν ῥοπὴν ἔχειν· ἄλλοτρία γὰρ τῆς θείας φύσεως ἢ πρὸς κακίαν ὁρμὴ· ἀλλὰ πᾶν ὃ τί πέρ ἐστὶν ἀγαθόν, τοῦτο καὶ βούλεσθαι. Βουλομένην δὲ πάντως καὶ δύνασθαι. Δυναμένην δὲ μὴ ἀνενέργητον εἶναι, ἀλλὰ πᾶσαν ἀγαθοῦ προαίρεσιν εἰς ἐνέργειαν ἄγει [v]. Ἀγαθὸν δὲ ὁ κόσμος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα σοφῶς τε καὶ τεχνικῶς θεωρούμενα. Ἄρα τοῦ Λόγου ἔργα τὰ πάντα τοῦ ζῶντος μὲν καὶ ὑφεστῶτος, ὅτι Θεοῦ Λόγος ἐστὶ, προαιρουμένου δὲ ὅτι ζῇ· δυναμένου δὲ πάντα ὃ τί πέρ ἀν ἔληται, αἰρουμένου δὲ τὸ ἀγαθόν τε καὶ σοφὸν πάντως, καὶ εἰ τι τῆς κρείττονος σημασίας ἐστίν. Ἐπεὶ οὖν ἀγαθὸν τι ὁ κόσμος ὁμολογεῖται, ἀπεδείχθη δὲ διὰ τῶν εἰρημένων τοῦ Λόγου ἔργον τὴν κόσμον εἶναι, τοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ αἰρουμένου, καὶ δυναμένου· ὃ δὲ Λόγος οὗτος ἑτερός ἐστὶ παρὰ τὸν οὐ ἐστὶ Λόγος. Τρόπον γὰρ τίνα τῶν πρὸς τι λεγομένων καὶ τοῦτό ἐστιν. Ἐπειδὴ χρὴ πάντως τῷ Λόγῳ καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου συνυπακούεσθαι. Οὐ γὰρ ἂν εἴη Λόγος, μὴ τίνος ὢν Λόγος. Εἰ οὖν διακρίνη τῷ σχετικῷ τῆς σημασίας ἢ τῶν ἀκούοντων διάνοια, αὐτόν τε τὸν Λόγον, καὶ τὸν ὄθεν ἐστίν, οὐκέτ' ἂν ἡμῖν κινδυνεύει τὸ μυστήριον ταῖς Ἑλληνικαῖς μαχόμενον ὑπολήψεσι τοῖς τε Ἰουδαίον προσεβούσοι συνεχεῖσθαι· ἀλλ' ἐπίσης ἑκατέρων τὴν ἀποτίαν ἐκφεύζεται, τό τε ζῶντα τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ ἐνεργὸν καὶ ποιητικὸν ὁμολογῶν· ὅπερ ὁ Ἰουδαῖος οὐ δέχεται· καὶ τὸ μὴ διαφθελεῖν· κατὰ τὴν φύσιν αὐτόν τε τὸν Λόγον, καὶ τὸν ὄθεν ἐστίν. Ὡς περ γὰρ ἐκ τοῦ νοῦ ἐφ' ἡμῶν φαμεν εἶναι τὸν λόγον, οὕτε δι' ὅλου τὸν αὐτόν εἶναι τῷ νῷ, οὕτε παντάπασιν ἑτερον· τὸ μὲν γὰρ ἐξ ἐκείνου εἶναι, ἄλλο τι καὶ οὐκ ἐκεῖνό ἐστι· τὸ αὐτόν τὸν νοῦν εἰς τὸ ἐμφανὲς ἄγειν, οὐκέτ' ἂν ἑτερον παρ' ἐκεῖνο ὑπονοοῖτο, ἀλλὰ κατὰ τὴν φύσιν ἐν ᾧ, ἑτερον τῷ ὑποκειμένῳ ἐστίν· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τῷ μὲν ὑφεστάναι καθ' ἑαυτὸν διήρηται πρὸς ἐκεῖνον παρ' οὗ τὴν ὑπόστασιν ἔχει· τῷ δὲ ταῦτα δεικνύειν ἐν ἑαυτῷ, ἃ περὶ τὸν Θεὸν καθορᾶται, ὁ αὐτός ἐστι κατὰ τὴν φύσιν ἐκεῖνον τῷ διὰ τῶν αὐτῶν γνωρισμάτων εὐρισκομένῳ. Ἐπεὶ γὰρ ἀγαθότης, ἐπεὶ δύναμις, ἐπεὶ σοφία, ἐπεὶ τὸ ἀδίκως εἶναι, ἐπεὶ τὸ κακίως καὶ θανάτου καὶ φθορᾶς ἀνεπίδεκτον, ἐπεὶ τὸ ἐν παντὶ τέλειον, ἐπεὶ τι τοιοῦτον ὅπως σημειῶν ποιοῖτο τῆς τοῦ Πατρὸς καταλήψεως, διὰ τῶν αὐτῶν εὐρήσεις σημειῶν καὶ τὸν ἐξ ἐκείνου ὑφεστῶτα Λόγον.

Δ

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

A

CAPUT II.

Ὡςπερ δὲ τὸν Λόγον ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀναλογικῶς ἐπὶ τῆς ὑπερκαίμενης ἐγνωμένῃ φύσεως, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ τῇ περὶ τοῦ Πνεύματος ἐννοίᾳ προσαχθὸς μεθεῖναι, σκιάς τινος καὶ μιμήματα τῆς ἀφράστου δυνάμεως ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς θεωροῦντες φύσει. Ἄλλ' ἐφ' ἡμῶν μὲν τὸ πνεῦμα, ἢ τοῦ αἵρος ἐστὶν ὁληκὴ, ἀλλοτρίου πράγματος, πρὸς τὴν τοῦ σώματος σύστασιν ἀναγκαίως ἐισελκομένου τε καὶ προεξιμένου, ὅπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ λόγου, φωνὴ γίνεσθαι, τὴν τοῦ λόγου δύναμιν ἐν αὐτῇ φανεροῦσα. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως τὸ μὲν εἶναι Πνεῦμα Θεοῦ, εὐσεβὲς ἐνομοίσθη, καθὼς ἐδόθη καὶ Λόγος εἶναι Θεοῦ, διὰ τὸ μὴ δεῖν ἐλλειπότερον τοῦ ἡμετέρου λόγου τὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι Λόγον· εἴπερ τούτου μετὰ τοῦ πνεύματος θεωρουμένου, ἐκεῖνος δίχα πνεύματος εἶναι πιστεύοιτο. Οὐ μὴν ἀλλότριον καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἡμετέρου πνεύματος ἐξουθεν ἐπειρεῖν τῷ Θεῷ, καὶ ἐν αὐτῷ γίνεσθαι τὸ Πνεῦμα, θεοπροπῆς ἐστὶν οἰεσθαι. Ἄλλ' ὡς Θεοῦ Λόγον ἀκούσαντες, οὐκ ἀνυπόστατον τι πρᾶγμα τὸν Λόγον ψήθημεν, οὐδὲ ἐκ μαθήσεως ἐγγιγνόμενον, οὐδὲ διὰ φωνῆς προφερόμενον, οὐδὲ μετὰ τὸ προσνεχθῆναι διαλυόμενον, οὐδὲ ἄλλο τι πάσχοντα τοιούτων, οἷα περὶ τὸν ἡμέτερον λόγον θεωρεῖται πάθη, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑφ' ἐστῶτα, προαιρετικόν τε καὶ ἐνεργόν τε καὶ παντοδύναμον· οὕτω καὶ Πνεῦμα μεμαθηκότες Θεοῦ, τὸ συμπαρομαρτεῖν τῷ Λόγῳ, καὶ φανερῶν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, οὐ πνοὴν ἀσθματος ἐννοοῦμεν. Ἡ γὰρ ἂν καθαιροῖτο πρὸς ταπεινότητα τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας δυνάμεως, εἰ καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἡμετέρου, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ Πνεῦμα ὑπονοοῖτο· ἀλλὰ δύναμιν οὐσιωδῶς αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς ἐν ἰδιαζούσῃ ὑποστάσει θεωρουμένην, οὕτως χωρισθῆναι τοῦ Θεοῦ ἐν ᾧ ἐστὶν, ἢ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ᾧ παρομαρτεῖ δύναμιν, οὕτως πρὸς τὸ ἀνυπαρκτὸν ἀναγεομένην, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ Λόγου καθ' ὑπόστασιν οὖσαν προαιρετικὴν, αὐτοκίνητον, ἐνεργὸν, πάντοτε τὸ ἀγαθὸν αἰρουμένην, καὶ πρὸς πᾶσαν πρόθεσιν σύνδρομον ἔχουσα [v] τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν.

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

Ὡςπερ τὸν ἀκριβῶς τὰ βάθη τοῦ μυστηρίου διασκοπούμενον, ἐν μὲν τῇ ψυχῇ κατὰ τὸ ἀπόρρητον μετρίαν τινὰ κατανόησιν τῆς κατὰ τὴν θεογνωσίαν διδασκαλίας λαβεῖν, μὴ μέντοι δύνασθαι λόγῳ διασαφῆσαι τὴν ἀνέκφραστον ταύτην τοῦ μυστηρίου βαθύτητα· πῶς τὸ αὐτὸ καὶ ἀριθμητὸν ἐστὶ, καὶ διαφεύγει τὴν ἐξαριθμῆσιν, καὶ διηρημένως ὁρᾶται, καὶ ἐν μονάδι καταλαμβάνεται, καὶ διακρίνεται τῇ ὑποστάσει, καὶ οὐ μεμέρισται τῷ ὑποκειμένῳ, καὶ ἄλλο πάλιν ἐκεῖνο, οὗ καὶ ὁ Λόγος ἐστὶ καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ διακεκριμένον ἐν τούτοις κατανόησις, πάλιν ἢ τῆς φύσεως ἐνότης τὸν διαμερισμὸν οὐ προσέεται· ὥστε μήτε τὸ τῆς μοναρχίας ἀγίζεσθαι κράτος εἰς θεότητας διαφόρους κατατεμνόμενον, μήτε τῷ Ἰουδαϊκῷ δόγματι συμβαίνειν τὸν λόγον, ἀλλὰ διὰ μέσον τῶν δύο ὑπολήψεων χωρεῖν τὴν ἀλήθειαν, ἐκατέραν τε τῶν αἰρέσεων καθαιρουσάν, καὶ ἀφ' ἐκατέρας παραδεχομένην τὸ χρήσιμον. Τοῦ γὰρ Ἰουδαίου καθαιροῦ-

Quomodo autem ex iis quæ sunt in nobis, analogice Verbum cognovimus in suprema natura, eodem modo etiam adducemur ad notionem Spiritus, ineffabilis potentie umbras quasdam et simulacra in nostra contemplantes natura. Sed in nobis quidem spiritus est aeris attractio, rei alienæ, quæ necessario attrahitur et profunditur ad constitutionem corporis, quæ quidem, dum verbum emittitur, sit vox, in seipsa declarans vim verbi. In divina autem natura, esse quidem Dei Spiritum, pium est existimatum, quomodo datum est esse etiam Dei Verbum, propterea quod non oporteat Dei Verbum deterius esse, et magis deficere quam nostrum verbum, siquidem cum hoc consideretur cum spiritu, credatur illud esse sine Spiritu. Neque tamen ad nostri spiritus similitudinem extrinsecus ad Deum affluere, et in eo fieri Spiritum, id Deo convenire existimandum. Sed quomodo cum Dei Verbum audivissemus, non rem esse aliquam quæ non consistat, Verbum putavimus; neque quod insit ex disciplina, neque quod voce proferatur, neque quod cum fuerit prolatum dissolvatur, neque aliquo alio modo ita affici, quo cernitur affici noster sermo, sed consistere, ut ita dicam, essentialiter, vimque habere eligendi, esseque operans et omnipotens: ita etiam cum Dei Spiritum didicerimus, qui Verbum consequitur, et ejus declarat operationem, non intelligimus flatum anhelitus; deprimeretur enim et ad nimiam demitteretur humilitatem magnitudo divinæ potentie, si qui in eo est Spiritus, existimaretur esse instar nostri: sed essentialiam potentiam, quæ ipsa in seipsa consideratur in propria hypostasi ac consistentia, neque potest separari a Deo in quo est, aut a Verbo Dei quod consequitur: neque ad hoc ut non sit, effunditur, sed, ad Dei Verbi similitudinem, est in hypostasi eligendi vi prædita per se mobili, operante, et semper bonum eligente, et ad omne propositum cum voluntate concurrentem habente potentiam.

CAPUT III.

Qui itaque diligenter et accurate considerant mysterii profunditatem, in anima quidem arcana quadam ratione medioerem accipit intelligentiam doctrinæ Dei cognitionis, oratione tamen non potest ineffabilem aperire profunditatem mysterii; nempe quomodo idem et cadat sub numerum, et non cadat, et divisum cernatur, et comprehendatur in unitate, distinctumque sit ac discretum consistentia et hypostasi, et subjecto non sit divisum, et rursus aliud sit, cujus est Verbum et Spiritus. Sed posteaquam discrimen in his intellexeris, naturæ rursus unitas non admittit divisionem: adeo ut neque monarchiæ dominatus scindatur in diversas dissectas unitates, neque congruat id quod dicitur cum dogmate Judaico; sed per medium duarum opinionum procedat veritas, et utramque tollens hæresim, et ab utraque accipiens id quod est usui. Nam Judæi quidem dogma tollit, et Verbum admittendo, et

crecendo Spiritum : eorum autem qui stant a Græcis aboletur error multorum deorum, ea quæ est secundum naturam unitate circumscribente et arcuente multorum phantasiā. Rursus autem ex Judaica opinione maneat naturæ unitas, ex eo autem quod Græci opinantur, sola discretio in hypostasis, impiæ opinioni utrinque congruo adhibito remedio. Est enim veluti quadam medicina, eorum quidem qui in uno aberrant, numerus Trinitatis : eorum autem qui sunt dispersi in multitudinem, ratio unitatis.

CAPUT IV.

Sin autem adversus hæc contradicat Judæus, non utique ex ejus propriis difficilis erit nobis adversus illum disceptatio. Ex iis enim documentis in quibus est educatus, veritatis erit declaratio. Esse enim Verbum Dei, et Spiritum Dei, potestates, quæ consistunt essentialiter, et sunt efficientes eorum quæ facta sunt, et ea quæ sunt, continent, ex divinitus inspiratis Scripturis evidenter ostenditur. Sufficit autem, cum meminerimus unius testimonii, plura inveniēda relinquere studiosis. Verbo Domini, inquit, *celi firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*¹. Quo Verbo, et quo Spiritu? Neque enim dictio est Verbum, neque Spiritus anhelitus. Si enim ad nostræ naturæ similitudinem Deus quoque homo fieret, ejusmodi quoque verbo et spiritu uti universitatis opificem statuerent. Quænam autem tanta virtus proficiscitur a verbis, et a spiritu, ut sufficiat ad cælum constituendum, et quæ in eo sunt virtutes? Si enim nostræ dictioni Dei Verbum est simile, et Spiritus spiritui, similis est omnino virtus ex similibus, et quantas nostrum, tantas vires habet Dei Verbum. Atqui et operatione sunt carentes et minime consistentes, qui cum verbis transeunt spiritus. Quo fit ut non agentes, et non consistentes illos omnino constituent, qui ad nostri verbi similitudinem Dei Verbum deducunt. Sin autem, ut dicit David, Verbo Dei firmati sunt celi, et eorum virtutes consistent in Dei Spiritu, constat ergo mysterium veritatis, quod dictat esse dicendum Verbum in essentia, et Spiritum in hypostasi.

CAPUT V.

Sed Dei quidem esse Verbum et Spiritum, et per communes notiones Græcus, et per Scripturas Judæus fortasse non contradicet; at Dei Verbi hominis facti dispensationem uterque eorum ex æquo reprobabit, ut quæ sit minime probabilis, et quam de Deo dicere minime conveniat. Ex alio ergo principio adducemus eos qui contradicunt, ut hoc credant, nempe. Credantne Verbo et sapientia omnia esse facta ab eo qui condidit universitatem? an hujus quoque existimationis fidem difficile admittant? Sed si non dederint Verbum seu rationem, et sapientiam fuisse ducem rerum crea-

ται τὸ δόγμα, τῇ τε τοῦ Λόγου παραδοχῇ, καὶ τῇ πιστεὶ τοῦ Πνεύματος· τῶν δὲ Ἑλληνιζόντων ἡ πολύθεος ἐξαφανίζεται πλάνη, τῆς κατὰ φύσιν ἐνότητος παραγραφομένης τὴν πληθυντικὴν φαντασίαν. Πάλιν δὲ ἂν ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς ὑπολήψεως ἡ τῆς φύσεως ἐνότης παραμενέτω· ἐκ δὲ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διάκρισις μόνῃ, θεραπευθεῖσας ἐκατέρωθεν καταλλήλως τῆς ἀσεβοῦς ὑπονοίας. Ἔστι γὰρ ὥσπερ τις θεραπεία τῶν μὲν περὶ τὸ ἐν πλανωμένων ὁ ἀριθμὸς τῆς Τριάδος· τῶν δὲ εἰς πλῆθος ἐσκαδασμένων, ὁ τῆς ἐνότητος λόγος.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Εἰ δὲ ἀντιλέγει τοῦτος ὁ Ἰουδαῖος, οὐκέτι ἂν ἡμῖν ἐκ τοῦ ἰδίου δύσκολος ὁ πρὸς ἐκείνων γενήσεται λόγος. Ἐκ γὰρ τῶν συντρόφων αὐτῷ διδαγμάτων ἡ τῆς ἀληθείας ἔσται φανέρωσις. Τὸ γὰρ εἶναι Λόγον Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ οὐσιωδῶς ὁμοιωσάσας δυνάμεις, ποιητικὰς τε τῶν γεγενημένων, καὶ περιεκτικὰς τῶν ὄντων, ἐκ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν ἐναργέστερον δεικνύται. Ἀρκεῖ δὲ μὴδ' μαρτυρίας ἐπιμνησθέντας, τοῖς φιλοπικνωτέροις καταλιπεῖν τῶν πλειόνων τὴν εὐρεσιν. Τῷ Λόγῳ τοῦ Κυρίου, φησὶν, *οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, πάντα ἡ δύναμις αὐτῶν*. Ποῶν Λόγῳ καὶ ποῶν Πνεύματι; Ὅτε γὰρ ῥῆμα ὁ Λόγος, ὅτε δῶμα τὸ Πνεῦμα. Ἡ γὰρ ἂν καθ' ὁμοιότητα τῆς ἡμετέρας φύσεως καὶ τὸ Θεῖον ἐξανθρωπίζοιτο, καὶ τοιοῦτω κεχρησθαι λόγῳ καὶ τοιοῦτῳ πνεύματι, τὸν τοῦ παντὸς ποιητὴν δογματίζοιεν. Τίς δ' οἴεται δύναμις ἀπὸ ῥημάτων καὶ δῶματος τηλικαύτῃ, ὥς ἐξαρκεῖν πρὸς οὐρανοῦ σύστασιν καὶ τῶν ἐν τούτοις δυνάμεων; Εἰ γὰρ ὁμοῖος τῷ ἡμετέρῳ ῥήματι καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ πνεύματι, ὁμοία πάντως ἐκ τῶν ὁμοίων ἡ δύναμις· καὶ ὅσην ὁ ἡμέτερος, τοσαύτην καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τὴν ἰσχὴν ἔχει. Ἀλλὰ μὴ ἀνεέργητά τε καὶ ἀνυπόστατα τὰ τοῖς ῥήμασι συνδιεξερχόμενα πνεύματα. Ἀπρακτα πάντως καὶ ἀνυπόστατα κάλεινα κατασκευάζουσιν, οἱ πρὸς τὴν ὁμοιότητα τοῦ παρ' ἡμῖν λόγου τὸ Θεῖον κατάγοντες. Εἰ δὲ, καθὼς λέγει Δαβὶδ, *ἐστερεώθησαν τῷ Λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ, καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῶν ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ τὴν σύστασιν ἔσχον*· ἀρα συνέστηκε τὸ τῆς ἀληθείας μυστήριον, Λόγον ἐν οὐσίᾳ, καὶ Πνεῦμα ἐν ὑποστάσει λέγειν ὑφηγούμενον.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ἀλλὰ τὸ μὲν εἶναι Λόγον Θεοῦ καὶ Πνεῦμα, διὰ τε τῶν κοινῶν ἐννοιῶν ὁ Ἕλλην, καὶ διὰ τῶν Γραφικῶν ὁ Ἰουδαῖος, ἴσως οὐκ ἀντιλέξει· τὴν δὲ κατὰ τὸν ἀνθρωπινον οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ Λόγον, κατὰ τὸ ἴσον ἐκότερος αὐτῶν ἀποδοκιμάσει, ὥς ἀπίθανόν τε καὶ ἀπρεπὲς περὶ Θεοῦ λέγεσθαι. Οὐκοῦν ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς, καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου πίστιν τοὺς ἀντιλέγοντας προσεξόμεθα. Λόγῳ τὰ πάντα γεγενῆσθαι καὶ σοφίᾳ παρὰ τοῦ τὸ πᾶν συστήσαντος πιστεύουσιν, ἢ καὶ πρὸς ταύτην δυσπειθῶς ἔχουσι τὴν ὑπόληψιν; Ἄλλ' εἰ μὴ δοῖεν Λόγον καθηγεῖσθαι καὶ σοφίαν τῆς τῶν ὄντων συστάσεως, ἀλογίαν τε καὶ ἀτεχνίαν τῇ ἀρχῇ

¹ Psal. xxxii, 6.

τοῦ παντός ἐπιστήσουσιν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀτοπὸν τε καὶ ἀσεβές, ὁμολογεῖται πάντως ὅτι Λόγον τε καὶ σοφίαν ἡγεμονεύειν τῶν ὄντων ὁμολογήσουσιν. Ἀλλὰ μὴν ἐν τοῖς φθάσασιν ἀποδέδεικται, μὴ αὐτὸ τοῦτο ῥῆμα ὦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἢ ἐξ ἐπιστήμης τινὸς ἢ σοφίας· ἀλλὰ κατ' οὐσίαν τις ὡφειστώσα δύναμις, προαιρετικὴ τε παντός ἀγαθοῦ, καὶ ἐν ἰσχυρί πᾶν τὸ κατὰ προαίρεσιν ἔχουσα. Ἀγαθοῦ δὲ ὄντος τοῦ κόσμου, τὴν τῶν ἀγαθῶν ὁρεκτὴν τε καὶ ποιητικὴν δύναμιν αἰτίαν εἶναι. Εἰ δὲ τοῦ κόσμου παντός ἡ ὑπόστασις τῆς τοῦ Λόγου δυνάμεως ἐξήπται, καθὼς ἡ ἀκολουθία παρ-
 ἔδειξεν· ἀνάγκη πᾶσα καὶ τῶν τοῦ κόσμου μερῶν μὴ ἄλλην ἐπινοεῖν αἰτίαν τινὰ τῆς συστάσεως, ἀλλ' ἢ τὸν Λόγον αὐτὸν, δι' οὗ τὰ πάντα τὴν εἰς τὸ γενέσθαι παράδοσιν ἔσχε. Τοῦτο δὲ ἔστε Λόγον, ἔστε σοφίαν, ἔστε δύναμιν, ἔστε Θεὸν, ἔστε ἄλλο τι τῶν ὀψήτων τε καὶ τιμίων ὀνομάζειν τις ἐθέλοι, οὐ διοισόμεθα. Ὅ τι γὰρ ἂν εὐρεθῇ δεικτικὸν τοῦ υποκειμένου ῥῆμα ἢ ὄνομα, ἐν ἔστι τὸ διὰ τῶν φωνῶν σημαινόμενον, ἢ αἰδιος τοῦ Θεοῦ δύναμις, ἢ ποιητικὴ τῶν ὄντων, ἢ εὐρετικὴ τῶν μὴ ὄντων, ἢ συνεκτικὴ τῶν γεγονότων, ἢ προ-
 ορατικὴ τῶν μελλόντων. Οὗτος τοίνυν ὁ Θεός, ὁ Λόγος, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἀπεδείχθη κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ποιητής, οὐκ ἀνάγκη τινὶ πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴν ἐναχθεῖς, ἀλλ' ἀγάπης περιουσίᾳ τοῦ τοιοῦτου ζωῶ δημιουργήσας τὴν γένεσιν. Ἐδεῖ γὰρ ῥῆτε τὸ φῶς ἀθέατον, μήτε τὴν δόξαν ἀμάφτυρον, μήτε ἀναπόλαυστον αὐτοῦ εἶναι τὴν ἀγαθότητα, μήτε τὰ ἄλλα πάντα ὅσα περὶ τὴν θείαν καθορᾶται φύσιν, ἀργὰ κεῖσθαι, μὴ ὄντος τοῦ μετέχοντός τε καὶ ἀπολαύοντος. Εἰ τοίνυν ἐπὶ τοῦτοις ὁ ἄνθρωπος εἰς γένεσιν ἔρχεται, ἐφ' ᾧ τε μέτοχος τῶν θείων ἀγαθῶν γενέσθαι, ἀναγκάως τοιοῦτος κατασκευάζεται, ὥς ἐπιτηδεύει πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν ἔχειν. Καθάπερ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς διὰ τῆς ἔγκλειμνης αὐτῷ φυσικῆς αὐγῆς ἐν κοινωσίᾳ τοῦ φωτός γίνεται, διὰ τῆς ἐμφύτου δυνάμεως τὸ συγγενές ἐφελκόμενος· οὕτως ἀναγκαῖον ἦν ἐγκραθῆναι τι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει συγγενές πρὸς τὸ θεῖον, ὥς ἂν διὰ τοῦ καταλλήλου πρὸς τὸ οἰκεῖον τὴν ἔσπεσιν ἔχοι. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ τῶν ἀλόγων φύσει, ὅσα τὸν ἐνυδρον καὶ ἐναέριον ἔλαχε βίον, καταλλήλως ἔκαστον τῷ τῆς ζωῆς εἶδει κατεσκευάσθη, ὥς οἰκεῖον ἑκατέρου καὶ ὁμόφυ-
 λον, διὰ τῆς ποίεως τοῦ σώματος διαπλάσεως, τῷ μὲν τὸν ἀέρα, τῷ δὲ τὸ ὕδωρ εἶναι. Οὕτως οὖν καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῇ τῶν θείων ἀγαθῶν ἀπολαύσει γενόμενον, ἔδει τι συγγενές ἐν τῇ φύσει πρὸς τὸ μετεχόμενον ἔχειν. Διὰ τοῦτο καὶ ζωῇ, καὶ λόγῳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ πᾶσι τοῖς θεοπροπέσιον ἀγαθοῖς, κατεχοσμήθη, ὥς ἂν δι' ἑκάστου τούτων πρὸς τὸ οἰκεῖον τὴν ἐπιθυμίαν ἔχοι. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῶν περὶ τὴν θείαν φύσιν ἀγαθῶν καὶ ἡ αἰδιότης ἐστίν, ἔδει πάντως μηδὲ τούτου τὴν κατασκευὴν εἶναι τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπόκληρον, ἀλλ' ἔχειν ἐν ἑαυτῇ τὸ ἀθάνατον, ὥς ἂν διὰ τῆς ἔγκλειμ-
 νης δυνάμεως γνωρίζοιτο τὸ ὑπερκεῖμενον, καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ τῆς θείας αἰδιότητος εἴη. Ταῦτα τῇ περιληπτικῇ φωνῇ δι' ἐνὸς ῥήματος ὁ τῆς κοσμογονίας ἐνεδείξατο λόγος, κατ' εἰκόνα Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον γεγενῆσθαι λέ-
 γων. Ἐν γὰρ τῇ ὁμοιώσει τῇ κατὰ τὴν εἰκόνα πάντως

tionis, statuent rationis et artis egestatem fuisse in principio universalitatis. Sin autem hoc constat esse plane absurdum et impium, Verbum et sapientiam rerum fitebuntur esse ducem. Atqui in iis quæ prius dicta sunt, ostensum est Dei Verbum non esse ipsam dictionem, aut ex scientia aliqua aut sapientia proficiscentem, sed quamdam quæ per essentiam consistit virtutem, quæ et omne bonum eligit, et in potestate sua situm habet quidquid elegerit. Cum autem bonus sit mundus, ejus illam, quæ est bonorum appetens et efficiens, vim esse causam. Si autem, quod mundus consistat universus, id pendet a virtute Verbi, ut ostendit consequentia, omnino necesse est ut mundi quoque partium creationis non aliam existimemus esse causam, quam idem Verbum, per quod habuerunt omnia accessum ut fierent. Hoc autem Verbumne an rationem, an virtutem, an Deum, an aliquod aliud ex sublimibus et præclaris nominibus velis nominare, minime laborabimus. Quodcumque enim inventum fuerit verbum aut nomen, quod demonstrat subjectum, unum est quod significatur per voces, nempe sempiterna Dei virtus, rerum effectrix, eorum quæ non erant inventrix, quæ continet quæ facta sunt, et prævidet futura. Hunc ergo Deum, Verbum, rationem, sapientiam, virtutem, ostensum est ex consequentia effectorem esse humanæ naturæ, non aliqua necessitate inductum ad creandum hominem, sed eximia et insigni charitate hujus animalis ortum esse architectatum. Oportebat enim neque lucem esse non aspectabilem, neque gloriam carere testi-
 bus, neque eo redire ejus bonitatem, ut nemo ea frueretur : neque alia omnia, quæ in divina conspiciuntur natura, jacere otiosa, cum non esset qui eorum esset particeps, iisque frueretur. Si ergo homo ideo deducitur ad generationem, ut divinorum bonorum fiat particeps, necessario con-
 ditur ejusmodi, ut sit aptus ad eorum bonorum participationem. Quomodo enim oculus per naturaliter insitum ei splendorem lucis fit particeps, per vim ei inditam quod sibi cognatum est attra-
 hens : ita necesse erat ut in humana natura aliquid immisceretur, quod cum Deo haberet cognationem, ut propter convenientiam teneretur desi-
 derio ejus quod ei esset propinquitate ac necessitudine conjunctum. Nam et in natura brutorum, ea quibus obigit ut vitam degant in aqua et in aere, condita sunt unumquodque congruenter generi vitæ ab eo degendæ, ut per certam corporis effectiorem, alteri quidem proprius et conveniens esset aer, alteri vero aqua : ita ergo etiam hominem ortum ad fruendum bonis divinis, oportebat habere aliquid in natura cognatum cum eo cujus esset particeps. Propterea fuit ornatus et vita, et ratione, et sapientia, et omnibus bonis, quæ Deum decent, ut per unumquodque eorum flagraret enpi-
 ditate ejus quod est sibi proprium ac conjunctum. Quoniam ergo unum ex iis bonis quæ sunt in di-

vina natura, est etiam aeternitas, oportebat omnino nostrae naturae constructionem nec hujus esse exortem, sed in se habere immortalitatem, ut per vim sibi insitam cognosceret id quod est supremum, et teneretur desiderio divinae aeternitatis. Haec voce multa complectente, uno verbo ostendit liber de mundi origine, dicens factum esse hominem ad Dei imaginem. In hac enim assimilatione ad imaginem, ea prorsus enumerantur, quae divinitatis characterem exprimunt, et quaecunque de his Moses historica narratione percurrit (ita tamen ut ea prodogmatis habeamus) eandem doctrinam redolent. Paradisus enim ille fructuumque proprietates, quorum

caus non ventris saturitatem, sed scientiam et aeternitatem vitae gustantibus donat: haec omnia congruunt iis quae sunt prius considerata in homine: nempe

Sed iis quae dicta sunt forte repugnabit is qui ad praesentia aspicit, et existimat se posse probare, non esse vera quae dicuntur, quod non in illis, sed in omnibus fere contrariis nunc homo cernatur. Ubi enim est formae divinae similitudo in anima? Ubi aegritudinum vacuitas in corpore? Ubi animae aeternitas? Annon est homo brevis vitae, patibilis, caducus, omni affectionum generi obnoxius, et in anima, et in corpore? Qui haec dicit et quae sunt huiusmodi, et naturam insectatur, existimabit se posse evertere quae sunt tradita de homine. Sed ne ab eo quod est consequens et consentaneum deflectatur oratio, de his etiam paucis tractabimus. Quod nunc vita humana sit in iis quae sunt aliena et minime convenientia, non satis est argumentum quod homo nunquam fuerit in bonis. Quoniam enim homo Dei est opus, qui propter bonitatem hoc animal deduxit ad ortum, nemo jure eum, cujus bonitas causa fuit ut conderetur, illius defectionis causam esse suspiciabitur. Sed alia est causa cur et haec nobis nunc adsint, et deserti simus ab iis quae sunt praestantiora. Initium autem ejus quod ad hoc nunc est dicendum, non est remotum ab assensione eorum qui contradicunt. Qui enim ad hoc ut suorum bonorum particeps esset hominem fecit, quique adminiculum et occasionem ejus naturae indidit, ut per unumquodque ad simile ferretur appetitio, non privaverit hominem eo quod est bonorum pulcherrimum et praestantissimum, illa, inquam, gratia quae in eo consistit, quod non sit aliquid quod dominatum in eum obtineat, et quod sit sui juris et liberi arbitrii. Si enim vitae humanae praesset necessitas, ex ea parte falsa fuisset imago, ut quae per dissimilitudinem aliena esset ab exemplari. Qui enim fieri posset ut natura nescio quibus necessitatis legibus astricta, naturae omnium rerum dominatrix imago diceretur? Quod ergo per omnia Deo erat assimilatum, oportebat omnino habere in natura quod sibi imperaret, et domino minime esset subiectum, ut virtutis esset praemium bonorum participatio. Qui factum est ergo, inquires, ut qui per omnia pulcherrimis et praestantissimis fuit honestatus, commutaverit bona deterioribus? Clarum autem est id quoque quod de eo dicendum est.

A ἐπὶ τὸ θεῖον χαρακτηρίζοντων ἡ ἀπαριθμησις, καὶ ὅσα περὶ τούτων ἱστορικώτερον ὁ Μωσὴς διεξέρχεται, ἐν διηγήσει εἶδει δόγματα ἡμῖν παρατιθέμενος, τῆς τοιαύτης ἔχεται διδασκαλίας. Ὁ γὰρ παράδεισος ἐκεῖνος, καὶ ἡ τῶν καρπῶν ἰδιότης, ὧν ἡ βρώσις οὐ γαστέρος πληρομένη, ἀλλὰ γνῶσιν καὶ ἀιδιότητα ζωῆς τοῖς γευσάμενοις δίδωσι· πάντα ταῦτα συνάδει τοῖς προτεθεωρημένοις περὶ τὸν ἄνθρωπον· ὡς ἀγαθῆς τε καὶ ἐν ἀγαθοῖς οὐσης καταρχῆς ἡμῖν τῆς φύσεως.

historica narratione percurrit (ita tamen ut ea quorum caus non ventris saturitatem, sed scientiam et aeternitatem vitae gustantibus donat: haec omnia congruunt quod in initio nostra esset bona et in bonis natura.

B 'Αλλ' ἀντιλέγει τυχὸν τοῖς εἰρημένοις ὁ πρὸς τὰ παρόντα βλέπων, καὶ οἴεται διελέγχειν τὸν λόγον οὐκ ἀληθεύοντα, τῷ μὴ ἐν ἐκείνοις νῦν, ἀλλ' ἐν παλαιῇ σχεδὸν τοῖς ὑπερῶντοις ὁρᾶσθαι τὸν ἄνθρωπον. Πού γάρ τῆς ψυχῆς τὸ θεοειδές; πού δὲ ἡ ἀπάθεια τοῦ σώματος; Πού τῆς ζωῆς τὸ αἰδιόν; Ὁκίμωρον, ἐμπάθει, ἐπίτηρον, πρὸς πᾶσαν παθημάτων ἰδέαν κατὰ τὴν ψυχὴν καὶ σῶμα ἐπιτήθειον. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων καὶ κατατρέχων τῆς φύσεως, ἀνατρέπειν τὸν ἀποδοθέντα περὶ τοῦ ἀνθρώπου λόγον οἰήσεται. 'Αλλ' ὡς ἂν μηδαμῶς τοῦ ἀκολουθοῦ ὁ λόγος παρατραπείη, καὶ περὶ τούτων ἐν ἀλλοίῳ διαληφόμεθα. Τὸ νῦν ἐν ἀτοκοῖς εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, οὐχ ἱκανὸς ἐστὶν εἰρηγος, τοῦ μηδέποτε τὸν ἄνθρωπον ἐν ἀγαθοῖς γεγενῆσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ Θεοῦ ἔργον ὁ ἄνθρωπος, τοῦ δι' ἀγαθότητα τὸ ζῶον τοῦτο παραγαγόντος εἰς γένεσιν, οὐκ ἂν τις εὐλόγως οὐ ἡ αἰτία τῆς συστάσεως ἀγαθότης ἐστὶ καθυποπετεύσειεν. 'Αλλ' ἑτερόν ἐστιν αἷτιον, τοῦ ταῦτα τε νῦν περὶ ἡμᾶς εἶναι, καὶ τῶν προτιμωτέρων ἐρημωθῆναι. Ἀρχὴ δὲ πάλιν καὶ πρὸς τούτων ἡμῖν τὸν λόγον, οὐκ ἔξωθεν τῆς τῶν ἀντιλεγόντων ἐστὶ συγκαταθείσεως. Ὁ γὰρ ἐπὶ μετουσίᾳ τῶν ἰδίων ἀγαθῶν ποιήσας τὸν ἄνθρωπον, καὶ πάντων αὐτῷ τῶν καλῶν τὰς ἀφορμὰς ἐγκατασκευάσας τῇ φύσει, ὡς ἂν δι' ἐκάστου πρὸς τὸ ὅμοιον ἡ βρεξὶς φέροιτο, οὐκ ἂν τοῦ καλλίστου καὶ τιμιωτάτου τῶν ἀγαθῶν ἀπεστέρησε, λέγων δὲ τῆς κατὰ τὸ ἀδέσποτον καὶ αὐτεξούσιον χάριτος. Εἰ γὰρ τις ἀνάγκη τῇ ἀνθρωπίνῃ ἐπιστάτῃ ζωῇ, διεφύεσθαι ἂν ἡ εἰκὼν κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος, ἀλλοτριωθείσα τῷ ἀνομῶι πρὸς τὸ ἀρχέτυπον. Τῆς γὰρ βασιλευούσης φύσεως ἡ ἀνάγκαις τίσις ὑπερζευγμένη τε καὶ δουλεύουσα, πῶς ἂν εἰκὼν ὀνομάζοιτο; Οὐκοῦν τὸ διὰ πάντων πρὸς τὸ θεῖον ὁμοιωμένον εἶδει πάντως ἔχειν ἐν τῇ φύσει τὸ αὐτοκρατέες καὶ ἀδέσποτον, ὥστε ἄθλον ἀρετῆς εἶναι τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν. Πόθεν οὖν, εἰρεῖς, ὁ διὰ πάντων τοῖς καλλίστοις τετιμημένος, τὰ χεῖρω τῶν ἀγαθῶν ἀντηλλάσσο; Σαφὲς δὲ καὶ ὁ περὶ τούτου λόγος. Οὐδεμία κακοῦ γένεσις ἐκ θεοῦ βουλήματος τὴν ἀρχὴν ἔσχεν· ἡ γὰρ ἂν ἐξω μέψεως ἦν ἡ κακία, θεὸν ἐαυτῆς ἐπιγαραφομένη ποιήτην καὶ Πατέρα· ἀλλ' ἐμφύεται πῶς τὸ κακὸν ἐνδοθεν, τῇ προαιρέσει τότε συνιστάμενον, ὅταν τις ἀπὸ τοῦ καλοῦ γένηται τῆς ψυχῆς ἀναχώρησις. Καθάπερ γὰρ ἡ βρεξὶς φύσεως ἐστὶν ἐνέργεια· ἡ δὲ πῆρσις, στέρησις ἐστὶ τῆς φυσικῆς ἐνεργείας· οὕτως καὶ ἡ ἀρετὴ πρὸς τὴν κακίαν ἀνθέστηκεν. Θύ γὰρ ἐστὶν ἄλλην κακίας γένεσιν ἐν-

νοῆσαι, ἢ ἀρετῆς ἀπουσίαν. Ὡςπερ γὰρ τοῦ φωτός ὁ φάειρεθέντος ὁ ἔσθρος ἐπηκολούθησε, παρόντος δὲ οὐκ ἔστιν· οὕτως ἔως ἂν ᾗ τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ φύσει, ἀνυπαρκτὸν ἐστὶ καθ' ἑαυτὸ ἢ κακία· ἢ δὲ τοῦ κρείττονος ἀναχώρησις, γίνεται τοῦ ἐναντίου γένεσις. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο τῆς αὐτεξουσιότητος ἐστὶ τὸ ἰδίωμα, τὸ κατ' ἐξουσίαν ἀναιρεῖσθαι τὸ καταθύμιον, οὐχ ὁ θεὸς σοι τῶν παρόντων ἐστὶν αἰτίας κακῶν, ἀδόσποτόν τε καὶ ἀνετόν σοι κατασκευάσας τὴν φύσιν, ἀλλ' ἡ ἀβουλία τὸ χεῖρον ἀντὶ τοῦ κρείττονος προσελμένη.

aliam vitii generationem, quam virtutis absentiam. Quomodo enim ablata luce consequuntur tenebrae, non sunt autem si adsit: ita quandiu fuerit bonum in natura, per se non consistit vitium; ejus autem quod est melius recessus sit generatio contrarii. Quoniam ergo hoc est proprietas liberi arbitrii, ut libere quod animo gratum fuerit eligatur, non est tibi Deus auctor et causa malorum praesentium, constructa tibi natura quae domino non paret estque libera et soluta, sed malum consilium, quod elegit pro meliori id quod est deterius.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ζητεῖς δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τυχόν τῆς κατὰ τὴν βουλήν διαμαρτίας· εἰς τοῦτο γὰρ ἡ ἀκολούθια τῶν λόγων φέρει. Οὐκοῦν πάλιν ἀρχὴ τις ἡμῖν κατὰ τὸ εὐλογον εὐρεθήσεται, ἢ καὶ τοῦτο σαφηνίσει τὸ ζήτημα. Τοιοῦτόν τινα λόγον παρὰ τῶν Πατέρων διεδεξάμεθα· ἐστὶ δὲ ὁ λόγος, οὐ μυθώδης διήγησις, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἡμῶν τὸ πιστὸν ἐπαγόμενος· Διπλῇ τίς ἐστιν ἐν τοῖς οὐσίς κατανόησις, εἰς τὸ νοητὸν τε καὶ αἰσθητὸν τῆς θεωρίας διηρημένης. Καὶ οὐδὲν ἂν παρὰ ταῦτα καταληφθεῖν ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει, τῆς διαιρέσεως ταύτης ἔξω φερόμενον. Διήρηται δὲ ταῦτα πρὸς ἄλληλα πολλῶ τῷ μέσῳ, ὡς μήτε τὴν αἰσθητὴν ἐν τοῖς νοητοῖς εἶναι γνωρίσασαι, μήτε ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἐκείνην, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐναντιῶν ἐκατέραν χαρακτηρίζεσθαι. Ἡ μὲν γὰρ νοητὴ φύσις, ἀσώματόν ἐστι χηρῆμά ἐστι καὶ ἀναφές καὶ ἀνεῖδρον. Ἡ δὲ αἰσθητὴ κατ' αὐτὸ τὸ ὄνομα, ἐντός ἐστι τῆς διὰ τῶν αἰσθητηρίων κατανοήσεως. Ἀλλ' ὥςπερ ἐν αὐτῷ τῷ αἰσθητῷ ὅσῳ πολλῆς πρὸς ἄλληλα τῶν στοιχείων ὁσῆς ἐναντιώσεως, ἐπενερόνται τὴν ἁρμονίαν διὰ τῶν ἐναντιῶν ἁρμοζομένη παρὰ τῆς τοῦ παντός ἐπιστατούσης σοφίας· καὶ οὕτως πάσης γίνεται πρὸς ἐαυτὴν συμπενοῖα τῆς κτίσεως, οὐδαμοῦ τῆς φυσικῆς ἐναντιότητος τὸν τῆς συμπενοῖας εἰρμὸν διαλυούσης, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ αἰσθητοῦ πρὸς τὸ νοητὸν γίνεται τις κατὰ θεῖαν σοφίαν μίξις τε καὶ ἀνάκρασις, ὡς ἂν πάντα τοῦ καλοῦ κατὰ τὸ ἴσον μετέχοι, καὶ μηδὲν τῶν ὄντων ἀμοιροῖν τῆς κρείττονος φύσεως. Διὰ τοῦτο τὸ μὲν κατέλληλον ἐστὶ νοητῇ φύσει χωρίον, ἢ λεπτὴ, λογικὴ καὶ εὐκίνητός ἐστιν οὐσία, κατὰ τὴν ὑπερκόσμιον λῆξιν πολλὴν ἔχουσα τῷ ἰδιόζοντι τῆς φύσεως πρὸς τὸ νοητὸν τὴν συγγένειαν. Προμηθεὶς δὲ κρείττονι πρὸς τὴν αἰσθητὴν φύσιν γίνεται τις τοῦ νοητοῦ συνἀνάκρασις, ὡς ἂν μηδὲν ἀπόδωκεν εἰς τῆς κτίσεως, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, μηδὲ τῆς θείας κοινωνίας ἀπόκληρον. Τοῦτου χάριν ἐκ νοητοῦ τε καὶ αἰσθητοῦ, τὸ κατὰ τὸν ἀνθρώπου μίγμα παρὰ τῆς θείας ἀναδείκνυται φύσεως, καθὼς διδάσκει τῆς κοσμογενείας ὁ λόγος. Λαβὼν γάρ, φησὶν, ὁ θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, τὸν

A Nullus mali ortus initium duxit ex Dei voluntate. Revera enim nulli reprehensioni affine esset vitium, ut quod sui effectorem et Patrem Deum sibi ascriberet, sed malum intrinsecus quodammodo innascitur in libero animi arbitrio et electione, tunc consistens, quando fuerit aliquis animae recessus ab eo quod bonum est et honestum. Quomodo enim visus est naturae operatio: orbitas autem est privatio naturalis operationis: ita etiam virtus adversatur vitio. Non possumus enim cogitare

CAPUT VI.

B Quæris autem etiam fortasse causam peccati quod consulto admittitur, eo enim deducit orationis consequentia. Rursus ergo nobis inveniatur aliquod principium, ut est consentaneum, quod hanc etiam explicabit questionem. A Patribus quamdā talem invenimus orationem, est autem oratio, non fabulosa narratio, sed quæ ex ipsa natura affert probabilitatem: Duplex est in iis quæ sunt consideratio, in id quod percipitur intelligentia, et id quod est sensibile, divisa contemplatione. Neque præter hæc quidquam relinqui potest in rerum natura, quod feratur extra hanc divisionem. Magno autem intervallo sunt hæc inter se disjuncta, ut neque cognita sit sensibilis inter ea quæ cadunt sub intelligentiam, nec quæ intelligentia percipiuntur inter sensilia, sed utraque formam et characterem accipiunt a contrariis. Nam quæ intelligentia quidem percipitur natura, est res quædam incorporea, et intacilis, et informis. Sensilis autem ex ipso nomine, est intra mentis comprehensionem quæ fuit per sensilia. Sed quomodo cum in mundo magna sit inter se invicem elementorum repugnantia, a sapientia quæ præest universitati, excogitata est quædam harmonia, quæ concinnatur et aptatur per contraria; et ita universæ creature ad seipsam extenditur concentus, naturali repugnantia minime solvente seriem conspirationis: eodem modo ejus quod est sensibile, cum eo quod cadit sub intelligentiam, a divina sapientia sit quædam commistio et concretio, ut omnia ex æquo partem habeant ejus, quod est pulchrum et honestum, et ex iis quæ sunt nihil sit expertus naturæ melioris. Propterea locus quidem congruens intellectui naturæ, tenuis est et agilis substantia quæ in supramundana regione proprietate naturæ suæ magnam habet cum intellectui cognationem. Meliori autem providentia, quardam sit contemperatio ejus quod percipitur intelligentia cum sensili natura, ut creaturæ nihil sit rejiciendum, ut dicit Apostolus¹, neque experts divinz

¹ I Timoth. iv, 4.

communione. Ea de causa, ex eo quod percipitur intelligentia, et eo quod cedit sub sensum, fit in homine quaedam mistio a divina natura, ut docet liber mundi generationis. Cum enim accepisset, inquit, *Deus limum ex terra, finxit hominem*, et per propriam inspirationem figmento insufflavit vitam; ut cum eo quod est divinum simul extolleretur terrenum, et una gratia pari honore pervaderet universam creaturam, inferiori natura composita cum supramundana. Cum ergo prius consistente quae intelligentia percipitur creatura, et angelicarum virtutum unaquaque operatione, ab ea quae praestituta universis potestate, attributa ad constitutionem universitatis, esset quaedam potestas ordinata, ut locum terrestrem contineret et dominatum in eum obtineret, viribus ad id acceptis a potestate illa quae universitatem regit et administrat; et deinde esset conditum terrestre illud figmentum simulacrum supernae potestatis (erat autem hoc animal homo), essetque in eo naturae quae percipitur intelligentia, divina pulchritudo, ineffabili quadam virtute temperata, aegre fert et non tolerandum ducit is cui terrena obligat administratio, si ex natura ei subjecta aliqua creetur essentia assimilata ei quae supereminet dignitati. Quomodo autem ad invidem vitium defluerit is, qui ad nullum malum creatus ab illo fuit, exacte quidem et accurate persequi, non est huius operis; iis autem qui sunt paulo magis increduli, paucis poterit afferri ratio.

Virtutis enim et vitii sibi invicem adversantium consideratur discrimen, non tanquam duo sint quae cernantur consistere; sed quomodo ab eo quod est, ut adversum distinguitur id quod non est, neque dici potest quod per hypostasim ac consistentiam distinguatur id quod non est ab eo quod est, sed non esse dicimus tanquam adversum distingui ab eo quod est esse; eodem modo etiam vitium adversatur rationi virtutis, cum per se non sit, sed intelligatur per absentiam ejus quod est melius: et quomodo dicimus a visu tanquam adversam distingui caecitatem, cum per se non sit in rerum natura caecitas, sed sit privatio ejus qui prius fuerat habitus: ita etiam vitium dicimus considerari in boni privatione, veluti quamdam umbram quae accidit transitui radii. Quoniam ergo increata natura non est capax motus qui sit per conversionem, mutationem et alterationem; quidquid autem consistit per creationem, cognitionem quadam jungitur cum alteratione; propterea quod ipsa quoque creaturae consistentia coepit ab alteratione, cum id quod non erat, virtute divina traditum sit ad hoc ut esset: creata autem erat et potestas cujus meminimus, libero sui arbitrii motu eligens quod videbatur, postquam clausit oculos ad id quod est bonum et amplum, et ab invidia remotum; quomodo qui ad solem suis connivet cillibus, amisso visu videt tenebras: ita etiam ille, eo ipso quod noluit bonum videre, id mente comprehendit quod est bono contrarium, nempe invidiam. Constat autem cujuslibet rei principium esse

ἄνθρωπον ἐπλασε· καὶ διὰ τῆς ἰδίᾳς ἐμπνεύσεως τῷ πλάσματι τὴν ζωὴν ἐνεφύσησεν· ὡς ἂν συνεπλάθει τῷ θεῷ τὸ γῆινον, καὶ μία τις κατὰ τὸ ὁμοίωμα διὰ πάσης τῆς κτίσεως ἡ χάρις διήκοι, τῆς κάτω φύσεως πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον συγχιρναμένης. Ἐπεὶ οὖν τῆς νοητῆς κτίσεως προϋποστάσης, καὶ ἐκάστης τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων πρὸς τὴν τοῦ παντὸς σύστασιν ἐνεργείας τινὲς παρὰ τῆς τῶν πάντων ἐπιστατούσης ἐξουσίας προσνεμηθείσης, ἣν τις δύναμις ἢ τὸν περίγειον τόπον συνέχειν τε καὶ περικρατεῖν τεταγμένη, εἰς αὐτὸ τοῦτο δυνάμειν παρὰ τῆς τοῦ πᾶν οικονομούσης δυνάμεως· εἴτα κατεσκευάσθη τὸ γῆινον πλάσμα τῆς ἄνω δυνάμεως ἀπεικόνισμα· τοῦτο δὲ τὸ ζῶον ὁ ἄνθρωπος· καὶ ἦν ἐν αὐτῷ τὸ θεοειδὲς τῆς νοητῆς φύσεως κάλλος, ἀρρήτων τινὶ δυνάμει συγκεκραμένον· δεινὸν ποιεῖται καὶ οὐκ ἀνεκτὸν ὁ τὴν περίγειον οἰκονομίαν λαχὼν, εἰ ἐκ τῆς ὑποχειρίου αὐτῷ φύσεως ἀναδειχθήσεται τις οὐσία πρὸς τὴν ὑπερέχουσαν ἀξίαν ὡμοιωμένη. Τὸ δ' ὅπερ ἐπὶ τὸ πάθος κατέρβρυ τοῦ φθόνου, ὁ ἐπὶ μηδενὶ κακῷ κτισθεὶς παρὰ τοῦ τοῦ πᾶν ἐν ἀγαθότητι συστήσας, τὸ μὲν δι' ἀκριβείας διεξιέναι, οὐ τῆς παρούσης πραγματείας ἐστὶ· δυνατόν δ' ἂν εἴη καὶ δι' ὀλίγου τοῖς ἀπειροστέροις παραθεσθαι τὸν λόγον.

Quemadmodum autem ad invidiae vitium defluerat, a quo universum in bonitate conditum fuerat, a quo universum in bonitate conditum

Τῆς γὰρ ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας οὐχ ὡς δύο τινῶν καθ' ὑπόστασιν φαινομένων, ἡ ἀντιδιαστολή θεωρεῖται· ἀλλ' ὥσπερ ἀντιδιαίρεται τῷ ὄντι τὸ μὴ ὄν, καὶ οὐκ ἔστι καθ' ὑπόστασιν εἰπεῖν τὸ μὴ ὄν ἀντιδιαστέλλεσθαι πρὸς τὸ ὄν, ἀλλὰ τὴν ἀνυπαρξίαν ἀντιδιαίρεσθαι λέγομεν πρὸς τὴν ὑπαρξίαν· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ κακία τῷ τῆς ἀρετῆς ἀντικαθίστηκε λόγῳ, οὐ καθ' ἑαυτὴν τις οὐσία, ἀλλὰ τῇ ἀπουσίᾳ νοουμένη τοῦ κρείττους· καὶ ὥσπερ φαμέν ἀντιδιαίρεσθαι τῇ ὁρᾷ τὴν πῆρωσιν, οὐ καθ' ἑαυτὴν οὖσαν ἐν τῇ φύσει τὴν πῆρωσιν, ἀλλὰ προλαβοῦσης ἐξέως στέρησιν· οὕτω καὶ τὴν κακίαν ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ στερήσει θεωρεῖσθαι λέγομεν, ὅσον τινα σκιά τῇ διαχωρήσει τῆς ἀκτίως ἐπισυμβαίνουσαν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ ἀκτιστος φύσις, τῆς κινήσεως τῆς κατὰ τροπὴν καὶ μεταβολὴν καὶ ἀλλοίωσιν ἐστὶν ἀνεπίδεκτος· πᾶν δὲ τὸ διὰ κτίσεως ὑποστάν, συγγενῶς πρὸς τὴν ἀλλοίωσιν ἔχει· διότι καὶ αὕτη τῆς κτίσεως ἡ ὑπόστασις, ἀπὸ ἀλλοιώσεως ἤρξατο, τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι θεῶι δυνάμει μετατεθέντος· κτιστὴ δὲ ἦν καὶ ἡ μνημονευθεῖσα δύναμις, αὐτεξουσίᾳ κινήματι τὸ δοκοῦν αἰρουμένη, ἐπειδὴ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τε καὶ ἀφθονον ἐπέμυσε νόημα, ὥσπερ ὁ ἐν ἡλίῳ τοῖς βλέφαροις ἐπιβαλὼν τὰς ὕψεις σκότος ὁρᾷ, οὕτω κακείνος αὐτῷ τῷ μὴ θελήσει τὸ ἀγαθὸν νοῆσαι, τὸ ἐναντίον τῷ ἀγαθῷ κατενόησε, τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ φθόνος. Ὁμολογεῖ δὲ παντὸς πράγματος ἀρχὴν τῶν μετ' ἑαυτὴν κατὰ τὸ ἀκολουθοῦν ἐπισυμβαίνόντων αἰτίαν εἶναι· ὅσον τῇ ὑγείᾳ, τὸ εὐεκεῖν, τὸ ἐργάζεσθαι, τὸ καθ' ἡδονὴν βιοτεύειν· τῇ δὲ νόσῳ, τὸ ἀσθενεῖν, τὸ ἀνεργεῖν εἶναι, τὸ ἐν ἀηδίᾳ τὴν ζωὴν ἔχειν· οὕτω

καὶ τὰ ἄλλα πάντα ταῖς οἰκίαις ἀρχαῖς κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔπεται. Ὡστερ οὖν ἡ ἀπάθεια τῆς κατ' ἀρετὴν ζωτῆς ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις γίνεται, οὕτως ἡ διὰ τοῦ φθόνου γινόμενη πρὸς κακίαν ῥοπή, τῶν μεθ' ἑαυτὴν πάντων ἀναδειχθέντων κακῶν ὁδὸς κατέστη. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπαξ πρὸς τὸ κακὸν τὴν ῥοπήν ἔσχεν ὁ τῇ ἀποστροφῇ τῆς ἀγαθότητος ἐν ἑαυτῷ γεννήσας τὸν φθόνον, ὥστερ λίθος ἀκρωρείας ἀπορραγείς ὑπὸ τοῦ ἰδίου βάρους πρὸς τὸ πρηνὲς συνελαύνεται, οὕτω κακείνος τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν συμφύτας ἀποσπασθεὶς, καὶ πρὸς κακίαν βαρῆσας καὶ κατανεύσας, αὐτομάτως οἷόν τι νιν βάρει πρὸς τὸν ἔσχατον τῆς πονηρίας ὅρον συνωσθεὶς ἀπηνέχθη, καὶ τὴν διανοητικὴν δύναμιν ἣν εἰς τὴν συνέργειαν τῆς τοῦ κρείττονος μετουσίᾳς ἔσχε παρὰ τοῦ κτείναντος, ταύτην εἰς εὐρεσιν τῶν κατὰ κακίαν ἐπινοουμένων συνεργὸν ποιησάμενος, εὐμηχάνως διέρχεται δι' ἀπάτης τὸν ἄνθρωπον, αὐτὸν ἑαυτοῦ πείσας γενέσθαι φονέα τε καὶ αὐτόχειρα. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς θείας εὐλογίας δυναμωθεὶς ὁ ἄνθρωπος, ὑψηλὸς μὲν ἦν τῷ ἀξιώματι· βασιλεύειν γὰρ ἐτάχθη τῆς γῆς τε καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς πάντων· καλὸς δὲ τὸ εἶδος, ἀπεικόνισμα γὰρ τοῦ ἀρχετύπου ἐγεγόνει κάλλους· ἀπαθὴς δὲ τὴν φύσιν, τοῦ γὰρ ἀπαθοῦς μίμημα ἦν· ἀνάπλεως δὲ παρρησίας, αὐτῆς κατὰ πρόσωπον τῆς θείας ἐμπανείας κατατρυφῶν· ταῦτα δὲ τῷ Ἀντικειμένῳ τοῦ κατὰ τὸν φθόνον πάθους ὑπεκκαύματα ἦν· ἰσχυρὸν δὲ τι καὶ βίᾳ δυνάμειος καταργάσασθαι τὸ κατὰ γνώμην οὐχ οἷός τε ἦν· ὑπερίσχυε γὰρ ἡ τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ δύναμις τῆς τοῦτου βίας· διὰ τοῦτο ἀποστήσαι τῆς ἐνισχυούσης αὐτὸν δυνάμεως μηχανᾶται, ὥς ἂν εὐάλωτος αὐτῷ πρὸς τὴν ἐπιβουλὴν κατασταίῃ. Καὶ ὥστερ ἐπὶ λύχνου τοῦ πυρὸς τῆς θρυαλλίδος περιδραγμένον, εἰ τις ἀδυνάτων τῷ φύσῃματι σέβεται τὴν φλόγα ὕδωρ ἐμμίξει ἐν τῷ ἑλαίῳ, καὶ διὰ τῆς ἐπινοίας ταύτης ἀμαυρῶσαι τὴν φλόγα· οὕτως δι' ἀπάτης τῇ προαίρεσει τοῦ ἀνθρώπου τὴν κακίαν ἐμμίξας ὁ Ἀντικείμενος, σέβειν τινὰ καὶ ἀμαυρῶσιν τῆς εὐλογίας ἐποίησεν. Ἦς ἐπιλειπούσης, ἐξ ἀνάγκης τὸ ἀντικείμενον ἀντεισέρχεται. Ἀντίκειται δὲ τῇ ζωῇ μὲν ὁ θάνατος, ἡ ἀσθένεια δὲ τῇ δυνάμει, τῇ εὐλογίᾳ δὲ ἡ κατάρρα, τῇ παρρησίᾳ δὲ ἡ αἰσχύνη, καὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς τὰ κατὰ τὸ ἐναντίον νοούμενα. Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς παροῦσι κακοῖς ἐστὶ νῦν τὸ ἀνθρώπινον, τῆς ἀρχῆς ἐκείνης τοιοῦτου τέλους τὰς ἀφορμὰς παρασχούσης.

pro ea subit contrarium. Adversatur autem vitæ pro ea subit contrarium. Adversatur autem vitæ

A causam eorum quæ post se ex consequenti accidunt; ut sanitatem, quod bona sit habitudo, quod fiat operatio, quod vivatur in voluptate: morbum, quod sit imbecillitas, quod exerceri non possit operatio, quod vita agatur in mœrore et tristitia. Ita etiam alia omnia ex consequenti sua sequuntur principia. Quomodo ergo impatibilitas est principium et fundamentum vitæ agendæ ex virtute: ita quæ per invidiam ad malum existit propensio, munit viam ad omnia mala quæ fuerunt post eam. Postquam enim ad malum semel fuit propensus, qui per aversionem a bonitate in seipso genuit invidiam: quomodo lapis abruptus a promontorio, proprio pondere in declive delruditur, ita etiam ille avulsus a congenerata ad bonum conspiratione, et ad vitium gravatus ac declinans, sua sponte veluti quodam pondere compulsus, delatus fuit ad extremum terminum improbitatis: et vim cogitandi quam habuit a Creatore ad adjumentum participationis ejus quod est melius, ea accepta adjunctrice ad ea inveniendæ quæ excogitantur ex vitio, astu et fraude hominem aggreditur, ei persuadens ut sibi mortem inferret, et sui esset homicida. Quia enim homo confirmatus et corroboratus per divinam benedictionem ampla quidem et sublimi erat auctoritate ac dignitate: constitutus enim erat, ut in terra, et in omnibus quæ in ipsa sunt regnum obtineret: erat autem formosus, factus enim erat ad imaginem exemplaris pulchritudinis; erat autem impatibilis natura, imitator enim erat ejus qui est impatibilis; dicendi autem libertate plenus erat ac fiducia, ut qui facie ad faciem cum Deo ei apparente loquendi voluptate se expleret; erat autem adversario erant fomes et irritamentum invidiæ, vi autem aperta et potentie robore non poterat efficere quod habebat in animo, potentior enim erat vis Dei benedictionis ejus viribus; propterea machinatur ut eum abducat a potentia quæ cum corroborabat ac confirmabat, ut ipse facile pateret insidiis. Et quomodo cum in lucerna ignis ellychnium apprehenderit, nec flatu quispiam possit flammam extinguere, oleo aquam miscet, et ea ratione flammam debilem reddit et evanidam: ita adversarius, cum libero arbitrio vitium immiscuisset, effecit ut quodammodo extinguetur et evanesceret benedictio. Qua deficiente, quidem mors, viribus autem imbecillitas, benedictioni autem execratio, fiduciæ autem pudor, et omnibus bonis ea quæ intelliguntur ex contrario. Propterea homo nunc est in malis presentibus, cum illud principium talis finis argumentum dedisset et occasionem.

ΚΕΦΑΛΑ. Ζ'.

CAPUT VII.

Nemo vero interroget, an Deus, cum providisset calamitatem quæ erat ad hominem ventura ex malo consilio, ad creandum hominem accesserit, cui erat forte conducibilis ortum non esse, quam esse in malis. Qui enim ad Manicheorum dogmata fraude sunt attracti, hæc afferunt ad sumum errorem confirmandum, et per hoc ostendunt esse malum creatorem humanæ naturæ. Nam si Deus quidem ex iis

quæ sunt, nihil ignorat: est autem homo in malis: A non utique salva erit ratio Dei bonitatis, si hominem ad vitam deduxerit, qui futurus erat in malis. Si enim bonæ naturæ omnino est quæ ex bono est operatio, misera hæc vita et caduca, malisque et interitui obnoxia, non utique est adscribenda ejus qui bonus est opificio, sed existimandum est alium esse auctorem hujus vitæ, cujus natura propensa est ad malum. Nam hæc omnia, et quæ sunt ejusmodi, iis quidem qui tanquam fallacem quemdam colorem hæreticam fraudem in profundo imbiberunt, videntur habere vim quamdam per apparentem quamdam probabilitatem superficie tenus: iis autem qui veritatis sunt perspicaciores, aperte cernuntur imbecilla, et quorum errores in promptu est ostendere. Mihi autem videtur recte habere, si in his adducamus Apostolum in defensionem eorum quæ contra eos dicuntur. In iis enim quæ scribit ad Corinthios, distinguit carnales et spirituales animarum constitutiones, per ea quæ dicuntur, uti, opinor, ostendens, quod bonum aut malum non est sensu dijudicandum; sed mente abducta ab iis quæ apparent extra corpus, boni et contrarii ipsam esse per se discernendam naturam, *Spiritualis enim, inquit, dijudicat omnia*. Quod autem ille qui hæc asserunt, fabulosa hæc dogmata confinxerint, arbitror hanc fuisse causam, quod corporalis voluptatis suavitate bonum definientes, propterea quod affectionibus et morbis necessario obnoxia est corporis natura, ut quæ sit composita, et fluat ad dissolutionem: ejusmodi autem affectiones consequitur quidam sensus dolorem asserens, humanam naturam mali opus esse existimant. Nam si sublimius aspiceret eorum cogitatio, et ab ea quæ in voluptatibus versatur affectione mente procul collocata, considerarent liberi ab animi perturbatione rerum quæ sunt naturam, non existimarent malum aliud esse quam vitium et improbitatem. Vitium autem omne et improbitas in boni privatione suam habet formam et characterem, cum per se non sit, neque consideretur in eo quod consistat. Nullum enim malum per se situm est extra liberam arbitrii electionem; sed ita denominatur ex eo quod non sit bonum. Quod autem non est, non consistit. Ejus autem quod non consistit opifex, non est is qui est opifex eorum quæ consistunt. Malorum ergo causa non est Deus, qui est creator et effector eorum quæ sunt, non eorum quæ non sunt: qui visum est fabricatus, non autem cecitatem; qui virtutem indicavit, non ejus privationem; bonæ electionis præmio adjecto bonorum sine iis qui ex virtute vitam degunt, non violentæ alicui necessitati, ut sibi videretur, humanam subjungens naturam, tanquam vas aliquod animatum invitum ad bonum attrahens. Si autem lucis tempore sereno pure lucentis, voluntarie quispiam ciliis apprehendit visionem, sol minime est causa ejus qui non aspicit.

^a 1 Cor. II, 15.

κύνοντας. Εἰ γὰρ ἀγνοεῖ μὲν τῶν ὄντων ὁ Θεὸς ὁ-
δὲν, ἐν κακοῖς δὲ ὁ ἀνθρώπος· οὐκέτ' ἂν ὁ τῆς ἀγα-
θότητος τοῦ Θεοῦ διασώζοιτο λόγος, εἴπερ ἐν κακοῖς
μέλλοντα τὸν ἀνθρώπον ζῆσεσθαι πρὸς τὸν βίον
παρήγαγε. Εἰ γὰρ ἀγαθὴ φύσεως ἡ κατὰ ἀγαθὸν
ἐνέργεια πάντως ἐστίν, ὁ λυπηρὸς οὗτος καὶ ἐπικηρὸς
βίος οὐκέτ' ἂν, φησὶν, εἰς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ δημι-
ουργίαν ἀνάγοιτο· ἀλλ' ἕτερον χρή τῆς τοιαύτης
ζωῆς αἶτιον οἶεσθαι, ὃ πρὸς πονηρίαν ἡ φύσις ἐπιβ-
ρεπῶς ἔχει. Ταῦτα γὰρ πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα, τοῖς
μὲν ἐν βάθει, καθάπερ τινὰ ψευδοποιὸν βαφὴν τὴν
αἰρετικὴν παραδεχόμενοι ἀπάτην, ἰσχύιν τινα διὰ
τῆς ἐπιπολαίου πιθανότητος ἔχειν δοκεῖ· τοῖς δὲ
διορατικωτέροις τῆς ἀληθείας σαφῆς ὄντα, καὶ πρό-
χειρον τὴν τῆς ἀπάτης ἀπόδειξιν ἔχοντα, σαφῶς καθ-
ορᾶται. Καὶ μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν τὸν Ἀπόστολον
ἐν τοῖτοις συνήγορον τῆς κατ' αὐτὸν παρηγορίας
προστήσασθαι. Διαιρεῖ γὰρ ἐν τῷ πρὸς Κορινθίους
λόγῳ τὰς τε σαρκώδεις, καὶ τὰς πνευματικὰς τῶν
ψυχῶν καταστάσεις· δεικνύς, οἶμαι, διὰ τῶν λεγο-
μένων, ὅτι οὐ δι' αἰσθήσεως τὸ καλὸν ἢ τὸ κακὸν
προσέχει κρίνειν, ἀλλ' ἔξω τῶν κατὰ τὸ σῶμα φαι-
νομένων τὸν νοῦν ἀποστήσαντα, αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς τοῦ
καλοῦ τε καὶ τοῦ ἐναντίου διακρίνειν τὴν φύσιν. Ὁ
γὰρ πνευματικὸς, φησὶν, ἀνακρίνει τὰ πάντα. Ταύτην
οἶμαι τὴν αἰτίαν τῆς τῶν δογμάτων τούτων
μυθοποιίας, τοῖς τὰ τοιαῦτα προφέρουσιν ἂν γεγενῆ-
σθαι, ὅτι πρὸς τὸ ἴδι τῆς σωματικῆς ἀπολαύσεως, τὸ
ἀγαθὸν ὀριζόμενοι, διὰ τὸ πάθει καὶ ἀρρωστήμασιν
ὑποκείσθαι κατ' ἀνάγκην τὴν τοῦ σώματος φύσιν
σύνθετον οὔσαν καὶ εἰς διάλυσιν ῥέουσιν, ἐπακολου-
θεῖν δὲ πῶς τοῖς τοιούτοις παθήμασιν ἀλγεῖν τινὰ
αἰσθῆσιν, πονηροῦ τὴν ἀνθρωποποιαν ἔργον εἶναι
νομίζουσιν. Ὡς εἶγε πρὸς τὸ ὑψηλότερον ἔβλεπεν
αὐτοῖς ἡ διάνοια, καὶ τῆς περὶ τὰς ἡδονὰς διαθέσεως
τὸν νοῦν ἀποκρίσαντες, ἀπαθῶς ἐπισκόπουσαν τὴν τῶν
ὄντων φύσιν, οὐκ ἂν ἄλλο τι κακὸν εἶναι παρὰ τὴν
πονηρίαν ᾤκησαν. Πόνηρία δὲ πᾶσα ἐν τῇ τοῦ ἀγα-
θοῦ στερήσει χαρακτηρίζεται, οὐ καθ' ἑαυτὴν οὖσα,
οὐδὲ καθ' ὑπόστασιν θεωρουμένη. Κακὸν γὰρ οὐδὲν
ἔξω προαιρέσεως ἐφ' αὐτοῦ κεῖται, ἀλλὰ τῷ μὴ
εἶναι τὸ ἀγαθὸν οὕτω κατονομάζεται. Τὸ δὲ μὴ ὄν,
οὐχ ὑφέστηκε· τοῦ δὲ μὴ ὑφεστώτος δημιουργοῦ ὁ
τῶν ὑφεστώτων δημιουργὸς οὐκ ἐστίν. Οὐκοῦν ἔξω
τῆς τῶν κακῶν αἰτίας ὁ Θεός, ὁ τῶν ὄντων, οὐχ ὁ τῶν
μὴ ὄντων ποιητὴς ὢν, ὁ τὴν ὄρασιν οὐ τὴν πῆρσιν
δημιουργήσας, ὁ τὴν ἀρετὴν οὐ τὴν στερῆσιν αὐτῆς
ἀναδείξας ἄθλον τῆς προαιρέσεως, τὸ τῶν ἀγαθῶν
πέρας τοῖς κατ' ἀρετὴν πολιτευομένοις προθεῖς, οὐκ
ἀνάγκη τινὶ βιαίῳ πρὸς τὸ αὐτῷ δοκοῦν ὑποζεύξας
τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καθάπερ τι σκεῦος ἐμψυχον
ἀκουσίως πρὸς τὸ καλὸν ἐφελκόμενος. Εἰ δὲ τοῦ φω-
τὸς ἐξ αἰθρίας καθαρῶς περιλάμποντος, ἐκουσίως τις
ἐπιβάλλοι τοῖς βλεφάροις τὴν ὄρασιν, ἔξω τῆς τοῦ μὴ
βλέποντος αἰτίας ὁ ἥλιος.

ΚΕΦΑΛΑ. Η΄.

A

CAPUT VIII.

Περὶ τῶν ἀγανακτούντων, διὰ τί ἀποθνήσκει ὁ ἄνθρωπος, τοῦτον μᾶλλον ἐκ' εὐεργεσίας τοῦ ἀνθρώπου τυγχάνοντος, καὶ διὰ τοῦτο ὁ θάνατος.

Ἄλλ' ἀγανακτεῖ πάντως ὁ πρὸς τὴν ἀνάλυσιν βλέπων τοῦ σώματος, καὶ χαλεπὸν ποιεῖται τῷ θανάτῳ τὴν ζωὴν ἡμῶν διαλύεσθαι. Οὐκοῦν ἐπισκεψάσθω διὰ τοῦ σκυθρωποῦ τούτου τὴν ὑπερβολὴν τῆς θείας εὐεργεσίας. Τάχα γὰρ ἂν μᾶλλον διὰ τοῦτου προσαχθεῖν θαυμάσαι τὴν χάριν τῆς περὶ τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας. Τὸ ζῆν διὰ τὴν καταθυμίαν ἀπολαύσιν αἰρετόν ἐστι τοῖς τοῦ βίου μετέχουσιν. Ὡς εἰ γέ τις ἐν ὀδύνας διαβύῃ, παρὰ πολὺ τῷ τοιούτῳ τὸ μὴ εἶναι τοῦ ἀλγεινῶς εἶναι προτιμότερον κρίνεται. Οὐκοῦν ἐξετάσωμεν εἰ ὁ τῆς ζωῆς χορηγὸς πρὸς ἄλλο τι βλέπῃ, καὶ οὐχ ὅπως ἂν ἐν τοῖς καλλίστοις βύθιμιν. Ἐπειδὴ γὰρ τῷ αὐτεξουσίῳ κινήματι τοῦ κακοῦ τὴν κοινωνίαν ἐξεσπασάμεθα, διὰ τίνος ἡδονῆς οἷόν τι δηλητήριον μέλει παραρτυθὲν τῇ φύσει τὸ κακὸν καταμίξαντες, καὶ διὰ τοῦτο τῆς κατὰ τὸ ἀπαθὲς νοουμένης μακαριότητος ἐκπεσόντες, πρὸς τὴν κακίαν μετεμορφώμεν· τοῦτου ἔνεκεν οἷόν τι σκευὸς ὀστράκινον, πάλιν ὁ ἄνθρωπος εἰς γῆν ἀναλύεται· ὅπως ἂν τῆς νῦν ἐναπειλημμένης αὐτῷ ῥυπαρίας ἀποκριθείσης, εἰς τὸ ἐξ ἀρχῆς σχῆμα διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀναπλασθεῖ. Τὸ δὲ τοιοῦτον δόγμα ἱστορικώτερον μὲν, καὶ δι' αἰνιγμάτων ὁ Μωσὴς ὑμῖν ἐκτίθεται. Πλὴν ἐκδηλον καὶ τὰ αἰνίγματα τὴν διδασκαλίαν ἔχει. Ἐπειδὴ γὰρ, ψῆσιν, ἐν τοῖς ἀπηγορευμένοις ἐγένοντο οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, καὶ τῆς μακαριότητος ἐκείνης ἀπεγυμνώθησαν, δερματίνους ἐπιβάλλει χιτῶνας τοῖς πρωτοπλάστοις ὁ Κύριος· οὐ μοι δοκεῖ πρὸς τὰ τοιαῦτα δέρματα τοῦ λόγου τὴν διάνοιαν φέρων· ποῶν γὰρ ἀποσφαγόντων καὶ δαρέντων ζώων ἐπινοεῖται αὐτοῖς ἡ περιβολή· ἀλλ' ἔπειδὴ πᾶν δέρμα γυρισθὲν τοῦ ζώου, νεκρὸν ἐστὶ· πάντως οἶμαι τὴν πρὸς τὸ νεκροῦσθαι δύναμιν, ἣ τῆς ἀλόγου φύσεως ἐξαίρετος ἦν ἐκ προμηθείας, μετὰ ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις ἐπιβεβληκῆναι τὸν τὴν κακίαν ἡμῶν λατρεύοντα, οὐχ ὡς εἰς ἀεὶ παραμένειν. Ὁ γὰρ χιτὼν, τῶν ἐξωθεν ἡμῖν ἐπιβαλλομένων ἐστὶ, πρὸς καιρὸν τὴν αὐτοῦ χρῆσιν παρέχων τοῦ σώματος, οὐ συμπεφυκὼς τῇ φύσει. Οὐκοῦν ἐκ τῆς τῶν ἀλόγων φύσεως ἡ νεκρότης οἰκονομικῶς περιετέθη τῇ εἰς ἀθανασίαν κτισθείσῃ φύσει, τὸ ἐξωθεν αὐτῆς περικαλύπτουσα, οὐ τὸ ἐσωθεν, καὶ τὸ αἰσθητὸν τοῦ ἀνθρώπου μέρος διαλαβάνουσα, αὐτῆς δὲ τῆς θείας εὐχνοῦς οὐ προσαπτομένη. Λύεται δὲ τὸ αἰσθητὸν, οὐκ ἀφανίζεται. Ἀφανισμὸς μὲν γὰρ ἐστίν, ἢ εἰς τὸ μὴ ὂν μεταχώρησις· λύσις δὲ ἢ εἰς τὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα πάλιν, ἀφ' ὧν τὴν σύστασιν ἔσχεν, διάλυσις. Τὸ δὲ ἐν τοῦτοις γενόμενον οὐκ ἀπώλεια, καὶ ἐκφεύγῃ τὴν κατάληψιν τῆς ἡμετέρας αἰσθησεως. Ἡ δὲ αἰτία τῆς λύσεως δῆλη διὰ τοῦ ῥηθέντος ἡμῖν ὑποδείγματός. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ αἰσθησις πρὸς τὸ παχὺ τε καὶ

De iis qui indignantur quod homo moritur, cum hoc sit potius ad beneficium hominis, et cur est mora.

Sed ægre fert et indignatur, qui aspiciit ad dissolutionem corporis, et grave esse ducit quod morte vita nostra dissolvitur. Ex hoc ergo quod dolorem affert et molestiam, consideret insigne Dei beneficium. Per hoc enim magis adducetur ut admiretur gratiam curæ quam Deus gerit hominis. Vivere est eligendum iis qui vitæ sunt participes, propterea quod fruantur iis quæ sunt grata et jucunda. Nam si quispiam in doloribus et angoribus vitam transigeret, ei longe præstabilius iudicatur non esse quam esse in dolore. Examinemus ergo an is qui vitam suppeditat, ad aliquid aliud aspiciat, quam ut vitam agamus in iis quæ sunt optima et pulcherrima. Quia enim liberi arbitrii motu attraximus mali societatem, per cuiusdam voluntatis veluti quoddam venenum melle conditum, malum naturæ immiscentes; et ideo a beatitudine quæ ex impatibilitate intelligitur exidentes, transformati sumus ad vitium, ea de causa veluti quoddam vas fictile, homo rursus in terram resolvitur⁴; ut secretis quæ in eo nunc sunt sordibus, in pristinam figuram reformetur per resurrectionem. Hoc autem dogma historice quidem, et per ænigmata nobis exponit Moses. Cæterum hæc etiam ænigmata perspicuam et claram habent doctrinam. Postquam enim, ait, in iis quæ prohibita fuerant, fuerunt primi homines, et nudati sunt beatitudine, pelliceas tunicas protoplastis imponit Deus, non sentiens, ut opinor, de ejusmodi pellibus. Quibus enim interfectis et excoriatis animalibus, eis excogitatur amictus? Sed quoniam omnis pellis ab animalibus separata est mortua, existimo omnino eum qui vitio nostro medetur, hominibus postea immisisse ex providentia vim ad moriendum, quæ excepta fuit ex natura experte rationis, ut non semper permaneret. Tunica enim est ex iis quæ nobis imponuntur extrinsecus, sui usum ad tempus præbens corpori, naturæ minime congenerata. Ex natura ergo brutorum, certo consilio ac dispensatione, addita est mortalitas naturæ quæ creata fuerat ad immortalitatem, id quod est ejus extrinsecus contegens, non id quod est intrinsecus, et sensilem hominis partem intercipiens, non attingens autem ipsam divinam imaginem. Solvitur autem id quod est sensile, non autem aboletur et evanescit. Nam abolitio quidem est ad id quod non est transitus. Solutio autem est dissolutio quæ fit rursus in mundi elementa, ex quibus fuerat compacta. Quod autem in iis fuerit, non perit, etiamsi effugiat nostri sensus comprehensionem. Aperta autem est causa solutionis per exemplum quod nobis dictum est. Quoniam enim sensus necessitudinem habet et conjunctio-

⁴ Gen. iii, 19.

nem cum eo quod est crassum et terrestre : quod est autem præstantius et sublimius, eorum quæ in bono et honesto versantur iudicium, aberravit in probandis sensibus, ab eo autem quod bonum et honestum est aberratio, effecit, ut contrarius consisteret habitus ; inutilis reddita pars nostri, susceptione contrarii solvitur. Est autem huiusmodi exemplum ejus quod dicimus : Detur quispiam vas ex luto confectis : id autem dolo et ex insidiis repletum fuisse plumbo liquefacto : effusum autem plumbum concrevisse, et ita manere, ut effandi non possit ; dominum autem vas sibi vindicare : cum autem figuli teneat scientiam, cum plumbo testam confregisse : et deinde rursus in priorem figuram ad suum usum vas refinxisse, exinanitum materia quæ fuerat immista. Ita ergo nostri quæque vasis figulus, sensili parti (eam dico quæ est in corpore) immisto vitio, dissoluta materia quæ vitium acceperat, vas rursus refectum, contrario non mistum, per resurrectionem, ad eam quæ fuerat ab initio reformabit pulchritudinem. Quoniam autem et corpori est quædam societas et communio earum quæ ex peccato existunt affectionum ; et mortis corporalis et quædam analogia ac proportio cum morte animæ : quomodo enim in carne, a sensili vita separatam esse mortem dicimus : ita etiam in anima appellamus mortem a vera vita separationem ; quoniam ergo una est mali communio ac societas, ut prius dictum est, considerata in anima et corpore, per utrumque enim procedit anima ad operationem : propterea mors quidem dissolutionis ab indumento mortalium pellium, non attingit animam. Quemadmodum enim dissolvi posset quod non est compositum ?

Quoniam vero opus est, ut illius quoque quæ ex peccatis ei ingenerata insederunt maculæ, per medicinam aliquam auferantur, propterea in presenti quidem vita adhibuitur est medicamentum virtutis ad hæc curanda vulnera. Quod si curari non possit, in futuram vitam reservatur curatio. Sed quomodo in corpore sunt affectionum quædam differentie, quarum aliæ quidem facilius, aliæ vero difficilius admittunt curationem, in quibus et sectiones et cauteria, et acerbæ medicamenta adhibentur ad tollendam affectionem quæ insedit corpori : tale quid etiam denuntiat in posterum futurum iudicium ad curandos morbos animæ, quod pigris quidem et vanis minatur, gravique et aspera intentat, ut metu rerum molestarum et asperarum quæ nobis sunt reddendæ, ad fugiendum vitium castigemur et erudiamur : iis autem, qui sunt intelligentiores, creditur a Deo esse medicina et curatio, qui signum suum reducit ad eam quæ erat ab initio gratiam. Quomodo enim qui clavos et verrucas, quæ in corpore enatæ sunt præter naturam, abradunt per sectionem ac ustionem, ei quem beneficio afficiunt non sine dolore adhibent medicinam, non autem ad damnum ejus qui patitur : ita etiam quæcunque nostris animis, qui per communionem

A γήινον οικείως ἔχει· κρείττονος δὲ καὶ ὑψηλοτέρας τῶν περὶ τὸ καλὸν κρίσεως, ἐν τῇ δοκιμασίᾳ τῶν αἰσθήσεων, ἀμαρτηθείσης, τῆς δὲ τοῦ καλοῦ διαμαρτίας τὴν τῆς ἐναντίας ἕξως ὑπόστασιν ἐνεργήσας· τὸ ἀχρειωθὲν ἡμῶν μέρος, τῇ παραδοχῇ τοῦ ἐναντίου λύεται· ὁ δὲ τοῦ ὑποδείγματος λόγος τοιοῦτός ἐστι· Δεδοσθῶ τι σκεῦος ἐκ πηλοῦ συνεστηκέναι· τοῦτο δὲ πλήρες ἐκ τινος ἐπιβουλῆς γεγενῆσθαι τετηκότος μολέδου. Τὸν δὲ μολέδου ἐκχυθέντα παγῆναι καὶ μένειν ἀπρόσχυτον· ἀντιποιεῖσθαι δὲ τοῦ σκεύους τὸν κεκτημένον· ἔχοντα δὲ τοῦ κεραμεύειν τὴν ἐπιστήμην, περιθρῦψαι τε τῷ μολέδῳ τὸ δοτράκον, εἴθ' οὕτως πάλιν κατὰ τὸ πρότερον σχῆμα πρὸς τὴν ἰδίαν ἐαυτοῦ χρῆσιν ἀναπλάσαι τὸ σκεῦος, κενὸν τῆς ἐμμυθείσης ὕλης γενόμενον. Οὕτως οὖν καὶ ὁ τοῦ ἡμετέρου σκεύους πλάστης, τῷ αἰσθητῷ μέρει, τὸ κατὰ τὸ σῶμά φημι, τῆς κακίας καταμυθείσης, διαλύσας τὴν παραβεβαμένην τὸ κακὸν ὕλην, πάλιν ἀμυγῆς τοῦ ἐναντίου διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀναπλάσας, πρὸς τὸ ἐξ ἀρχῆς κάλλος ἀναστοιχειώσει τὸ σκεῦος. Ἐπειδὴ δὲ σύνδεσις τις καὶ κοινωνία τῶν κατὰ ἀμαρτίαν παθημάτων γίνεται, τῇ τε ψυχῇ καὶ τῷ σώματι· καὶ τις ἀναλογία τοῦ σωματικοῦ θανάτου πρὸς τὸν ψυχικὸν ἐστὶ θάνατος· ὥσπερ γὰρ ἐν σαρκὶ τὸ τῆς αἰσθητικῆς χωρισθῆναι ζωῆς προσαγορεύομεν θάνατον, οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τὸν τῆς ἀληθοῦς ζωῆς χωρισμὸν θάνατον ὀνομάζομεν. Ἐπεὶ οὖν μία τις ἐστὶ τοῦ κακοῦ κοινωνία, καθὼς προείρηται, ἐν ψυχῇ τε θεωρουμένη καὶ σώματι· δι' ἀμφοτέρων γὰρ πρίεισιν εἰς ἐνέργειαν τὸ πονηρὸν διὰ τοῦτο ὁ μὲν τῆς διαλύσεως θάνατος, ἐκ τῆς τῶν νεκρῶν δερμάτων ἐπιβολῆς, τῆς ψυχῆς οὐχ ἄπτεται. Πῶς γὰρ ἂν διαλυθεῖν τὸ μὴ συγκαείμενον ;

Ἐπειδὴ χρεια τοῦ κακείνης τὰς ἐμφυεῖσας ἐξ ἀμαρτιῶν κηλίδας διὰ τινος λατρείας ἐξαιρεθῆναι, τοῦτο ἐνεκεν, ἐν μὲν τῇ παρούσῃ ζωῇ, τὸ τῆς ἀρετῆς φάρμακον εἰς θεραπείαν τῶν τοιούτων προστεθῇ τραυμάτων. Εἰ δὲ ἀθεράπευτος μένει, ἐν τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ ταμιεύεται ἡ θεραπεία. Ἀλλ' ὥσπερ εἰσὶ τινες κατὰ τὸ σῶμα τῶν παθημάτων διαφοραὶ, ὧν αἱ μὲν βῆον, αἱ δὲ δυσκολώτερον τὴν θεραπείαν προσίενται, ἐφ' ὧν καὶ τοιαῦτα καυτήρια, καὶ πικρὰ φαρμακοποιεῖται πρὸς τὴν ἀναίρεσιν τοῦ ἐνσκήψαντος πάθους τῷ σώματι παραλαμβάνονται· τοιοῦτόν τι καὶ ἡ μετὰ ταῦτα κρίσις εἰς θεραπείαν τῶν τῆς ψυχῆς ἀρρώστημάτων κατεπαγγέλλεται, ὃ τοῖς μὲν χαυνότεροις ἀπειλῇ, καὶ σκυθρωπῶν ἐστὶν ἐπανάστασις, ὡς ἂν φόβῳ τῆς τῶν ἀλγεινῶν ἀντιδόσεως, πρὸς τὴν φυγὴν τῆς κακίας σωφρονισθεῖται· τοῖς δὲ συνετιωτέροις λατρεία καὶ θεραπεία παρὰ τοῦ θεοῦ τὸ ἱεὺς πλάσμα πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐπανάγοντος χάριν εἶναι πιστεύεται. Ὡς γὰρ οἱ τοὺς ἡλούς καὶ τοὺς ἀχροχορδῶνας παρὰ φύσιν ἐπιγεννομένους τῷ σώματι, διὰ τομῆς ἢ καύσεως ἀποξύνοντες, οὐκ ἀνώδυνον ἐπάγουσι τῷ εὐεργετουμένῳ τὴν ἴασιν, πλὴν οὐκ ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ὑπομένουτος τὴν τομὴν ἀγρουν· οὕτως καὶ ὅσα ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, διὰ τῆς τῶν παθημάτων κοινωνίας ἀποσαρκοθεσίας, ὕλῃδι πε-

πρωτόματα ἐπιπωροῦνται, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως τέμνεται καὶ ἀποξύνεται τῇ ἀπορρήτῳ ἐκείνῃ σοφίᾳ καὶ δυνάμει, καθὼς λέγει τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ τοῦ κακῶς ἔχοντος λατρεύοντος· Οὐ χρεῖαι γὰρ ἔχουσι, φησὶν, οἱ ἰσχύοντες λατρεῖν, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. Διὰ δὲ τὸ πολλὴν γεγενῆσθαι τῇ ψυχῇ πρὸς τὸ κακὸν συμφύαν, ὥστε ἡ τῆς μυρμηκίας τομὴ δριμύσσει τὴν ἐπιφάνειαν· τὸ γὰρ παρὰ φύσιν ἐμφυὲς τῇ φύσει, διὰ τινος συμπαθείας τῷ ὑποκειμένῳ προσίσχεται, καὶ τις γίνεται τοῦ ἀλλοτρίου πρὸς τὸ ἡμέτερον παράλογος συνανάγκρσις, ὥς λυπεῖσθαι καὶ δάκνυσθαι τοῦ παρὰ φύσιν χωριζομένην τὴν αἰσθησίν· οὕτω καὶ τῆς ψυχῆς ἀπολεπτινομένης τε καὶ ἐκτεταχμένης ἐν τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας ἐλέγχοις, καθὼς πού φησιν ἡ προφητεία, διὰ τὴν ἐν βάθει γενομένην πρὸς τὸ κακὸν οἰκειότητα, κατ' ἀνάγκην ἐπακολουθοῦσιν ἄρρητοί τινες καὶ ἀνέκφραστοι ἀλγηδόνες, ὧν ἡ διήγησις ἐκ τοῦ ἰσού τὸ ἀφραστον ἔχει, τῇ τῶν ἐλπιζομένων ἀγαθῶν φύσει. Οὕτε γὰρ ταῦτα, οὔτε ἐκεῖνα τῇ δυνάμει τῶν λόγων, ἢ τὸν στοχασμὸν τῆς διανοίας ὑπάρχει. Οὐκοῦν πρὸς τὸ πέρας τις ἀποσκοπῶν τῆς σοφίας τοῦ τὸ πᾶν οἰκονομοῦντος, οὐκέτ' ἂν εὐλόγως κακῶν αἰτίων τὸν τῶν ἀνθρώπων δημιουργὸν ὑπὸ μικροψυχίας κατονομάζοι, ἢ ἀγνοεῖν αὐτὸν τὸ ἐσόμενον λέγων, ἢ εἰδότα καὶ πεποιχότα μὴ-ἔξω τῆς πρὸς τὸ πονηρὸν ὁρμῆς εἶναι. Καὶ γὰρ ᾗδαι τὸ ἐσόμενον, καὶ τὴν πρὸς τὸ γινόμενον ὁρμὴν οὐκ ἐκώλυεν. Ὅτι γὰρ ἐκτραπίζεται τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ἀνθρώπινον, οὐκ ἠγνόησεν ὁ πάντα ἐμπερικρατῶν τῇ προνοητικῇ δυνάμει, καὶ τὸ ἐξεῆλθε τῷ παραγωγικῷ βλέπων κατὰ τὸ ἴσον. Ἄλλ' ὥστε τὴν παρατροπὴν ἐθεάσατο, οὕτω καὶ τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ πάλιν τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν κατενόησε. Τί οὖν αἰμύνον ἦν; καθόλου μὴ ἀγαγεῖν τὴν φύσιν ἡμῶν εἰς γένεσιν, ἐπειδὴ τοῦ καλοῦ διαμαρτήσεσθαι προεῦρα τὸ γενησόμενον, ἢ ἀγαγόντα καὶ νενοσηκότα πάλιν πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς χάριν ἀνακαλέσασθαι; Τὸ δὲ διὰ τὰς σωματικὰς ἀλγηδόνας, αἱ τῷ βευστῷ τῆς φύσεως κατ' ἀνάγκην ἐπισυμβαίνουσι, κακῶν ποιητὴν τὸν Θεὸν ὀνομάζειν, ἢ μὴδὲ ὅλως ἀνθρώπου κτίστην αὐτὸν οἰεσθαι, ὥς ἂν μὴ καὶ τῶν ἀλγυνόντων ἡμᾶς αἰτίας ὑπονοοῖτο, τοῦτο τῆς ἐσχάτης μικροψυχίας ἐστὶ τῶν τῇ αἰσθήσει τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν διακρινόντων, οἳ οὐκ ἴσασιν, ὅτι ἐκείνο τῇ φύσει μόνον ἐστὶν ἀγαθόν, οὐ ἡ αἰσθησις οὐκ ἐφ' ἀπτεται· καὶ μόνον ἐκεῖνο κακόν, ἢ τοῦ ἀγαθοῦ ἀλλοτριώσιν. Πόνους δὲ καὶ ἡδοναῖς τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν κρίνειν τῆς ἀλόγου φύσεως ἴδιόν ἐστιν, ἐφ' ὧν τοῦ ἀληθοῦς καλοῦ ἡ κατανόησις, διὰ τὸ μὴ μετέχειν αὐτὰ νοῦ καὶ διανοίας, χωρὶν οὐκ ἔχει. Ἰὺδ malum. ab eo quod est verum abalienatio. et malum est proprium naturæ rationis expertis propterea quod ea mente careant et intelligentia.

Ἄλλ' ὅτι μὲν Θεοῦ ἔργον ὁ ἄνθρωπος καλὸν τε καὶ ἐπὶ καλλίστοις γενόμενον, οὐ μόνον ἐκ τῶν εἰρημνῶν ὀηλόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἐκ μυρίων ἐτέρων, ὧν τὸ πλῆθος διὰ τὴν ἀμετρίαν παραδραμούμεθα. Θεὸν δὲ

Matth. ix, 12; Marc. ii, 17; Luc. v, 31.

A perturbationum carnales erant redditi, superflua callorum excrementa coaluerant, ea iudicii tempore scinduntur et abraduntur ineffabili illa sapientia et virtute illius, qui male habentibus, ut est in Evangelio, medetur. Non enim est opus, inquit, valentibus medicus, sed male habentibus. Propterea autem quod animæ cum corpore est ad malum congenita quædam coalescentia, quomodo myrmecia seu fornicationis quæ etiam cossus dicitur, sectio, superficiem mordet acriter; nam quod præter naturam innatum est naturæ, per quemdam consensum affectionis adhærescit subiecto; et alieni cum nostro sit quædam præter rationem contemplatio, adeo ut molestia efficiatur et mordeatur sensus separatus ab eo quod est præter naturam; ita etiam cum anima attenuatur et tabescit in increpationibus propter peccatum, ut alicubi dicit prophetia, propter intimam illam cum peccato conjunctionem, necessario consequuntur ineffabiles quidam dolores et inexplicabiles, qui æque dici ac explicari non possunt, atque natura bonorum quæ sperantur. Nam neque hæc neque illa sunt ejusmodi, ut dicendi facultas aut conjectura animi ea possit assequi. Si quisquam ergo ad finem intueatur sapientiae, quæ administrat universitatem, non utique hominum opificem malorum auctorem ac causam propter pusillum et abjectum suum animum jure nominaverit, aut dicens eum ignorare futurum: aut si sciverit et fecerit, non esse remotum a mali appetitione, et ad ipsum propensione. Sciebat enim futurum, et non prohibuit eam quæ ad id quod sit erat propensionem et inclinationem. Quod enim a bono homo esset avertendus, non ignoravit qui omnia suo dominatu continet, sua prævidendi virtute æque intuens id quod deinceps est futurum, atque id quod est præteritum. Sed quomodo vidit aversionem: ita etiam rursus excogitavit ejus ad bonum revocationem. Quid ergo erat melius, an nostram naturam non omnino ad ortum deducere, quoniam videbat futurum ut a bono aberraret: an cum aberrasset et morbo laborasset, revocare ad gratiam quam habuit ab initio? Propter corporales autem dolores, qui fluxæ naturæ necessario accidunt, Deum nominare malorum effectorem, aut ne omnino quidem eum existimare hominis creatorem, ne censeatur esse causa et auctor eorum quæ nobis dolorum afferunt, hoc est plane pusilli et abjecti animi eorum qui sensu bonum et malum dijudicant, qui nesciunt quod illud solum est bonum natura, quod sensus non attingit; et solum est il-

Laboribus autem et voluptatibus dijudicare bonum in quibus locum non habet veri boni cogitatio.

Sed quod homo quidem pulchrum sit ac præclarum Dei opus, factumque ad ea quæ sunt pulcherrima et optima, non solum ex his quæ dicta sunt, est perspicuum, sed etiam ex aliis innumerabilibus,

quorum prætermittimus multitudinem, quod id caset infinitum. Cum Deum autem creatorem et effectorem nominavimus, non oblitus sumus eorum quæ in procæmio scrutati sumus adversus Græcos, in quibus ostensum est Dei Verbum, cum sit essentialis et consistens, ipsum esse et Deum et Verbum, ac rationem quæ complexa est omnem vim efficiëntem, vel quæ potius est ipsa per se vis ac virtus, et quæ suapte propensione ac appetitione fertur ad omne bonum, et quicquid voluerit, simul efficit, quod cum voluntate virtutem habeat concurrentem: cuius et voluntas et opus est eorum quæ sunt vita, a quo etiam homo deductus est ad vitam, divine ornatus rebus omnibus optimis ac pulcherrimis. Quoniam autem solum esse inalterabile ex iis quæ sunt natura id quod per creationem non habet originem; quæcunque autem ab increata natura ex eo quod non erat, constiterunt, cum statim a conversione esse cœperint, semper procedunt per alterationem; et si agant quiddam secundum naturam, ad id quod est melius eis semper sit mutatio; sin a recta deflexerint, qui sit ad contrarium motus ea semper excipit; cum ergo in his quoque esset homo, cui naturæ mutabilitas dilapsa erat ad contrarium: a bonis autem recessus et a consequenti omne genus mali induceret, adeo ut per aversionem quidem a vita, ejus loco mors succederet, per privationem autem lucis, tenebræ; pro absentia autem virtutis, inveheretur vitium: in locum autem omnium bonorum referetur numerus contrariorum: eum qui in hac et quæ sunt ejusmodi malo capto ceciderat consilio; neque enim fieri poterat ut esset in prudentia, qui prudentiam fuerat aversatus, neque ut sapiens aliquid consultaret, qui recesserat a sapientia, per quemnam rursus eum oportebat revocari ad eam quam prius habebat gratiam? Cuinam autem conveniebat erectio ejus qui ceciderat, aut revocatio ejus qui perierat, aut reductio ejus qui aberraverat? Cui, inquam, omnino alii, quam Domino naturæ? Is enim solus qui vitam ab initio dederat poterat, eumque simul audimus a mysterio veritatis, ut qui discamus et disse cum periisset.

CAPUT IX.

Sed hactenus quidem assentietur forte orationi, aspiciens ad id quod est consequens, propterea quod nihil eorum quæ dicta sunt, videatur alienum ab ea quæ Deum decet notione; in iis autem quæ deinceps sequuntur, non itidem, per quæ maxime confirmatur mysterium veritatis. Ea autem sunt humana generatio, et ab infantia incrementum ad perfectionem, cibique et potus, et labor et somnus, ægrotudo et lacrymæ, calunnia et iudicium, crux et mors, ejusque depositio in monumento. Hæc enim simul assumpta cum mysterio, hebetant quodammodo fidem eorum qui sunt pusilli et abjecti animi, ut nec ea quidem quæ deinceps dicuntur admittant, propter ea quæ prius dicta sunt. Quæ enim Deum decet ex mortuis resurrectio, non

ἀνθρώπου ποιητὴν ὀνομάσαντες, οὐκ ἐπιλελήσμεθα τῶν ἐν τῷ προοιμίῳ πρὸς τοὺς Ἑλλήνας ἡμῖν διευκρινηθέντων, ἐν οἷς ἀπεδείκνυτο ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐσιώδης τις καὶ ἐνυπόστατος ὢν, αὐτὸς εἶναι καὶ Θεὸς καὶ Λόγος, πᾶσαν δύναμιν ποιητικὴν ἐμπεριεληφώς, μᾶλλον δὲ αὐτοδύναμις ὢν, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ὁρμὴν ἔχων, καὶ πᾶν ὅ τι περ ἂν θελήσῃ κατεργαζόμενος, τῷ σύνδρομον ἔχειν τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν, οὗ καὶ θέλημα καὶ ἔργον ἐστὶν ἡ τῶν ὄντων ζωὴ, παρ' οὗ καὶ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ ζῆν παραήχθη, πᾶσι τοῖς καλλίστοις θεοσιδῶς κεκοσμημένος. Ἐπειδὴ δὲ μόνον ἀναλλοιώτων ἔστι κατὰ τὴν φύσιν τὸ μὴ διὰ κτίσεως ἔχον τὴν γένεσιν, τὰ δὲ ὅσα παρὰ τῆς ἀκτίστου φύσεως ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὑπέστη, εὐθὺς ἀπὸ τροπῆς εἶναι ἀρξάμενα, πάντοτε δι' ἀλλοιώσεως πρὸς αὐτὸν καὶ εἰ μὴν κατὰ φύσιν πράττει, πρὸς τὸ κρείττον αὐτοῖς τῆς ἀλλοιώσεως εἰσαεῖν γινομένης· εἰ δὲ παρατραπή τῆς εὐθείας, τῆς πρὸς τὸ ἐναντίον αὐτὰ διαδεχομένης κινήσεως. Ἐπεὶ οὖν ἐν τούτοις καὶ ὁ ἄνθρωπος ἦν, ὃ τὸ τρεπτόν τῆς φύσεως πρὸς τὸ ἐναντίον παρῴλισθεν· ἀπαξ δὲ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀναχωρήσεως δι' ἀκολούθου πᾶσαν ἰδέαν κακῶν ἀντεῖσαυόσης, ὥς τῇ μὲν ἀποστροφῇ τῆς ζωῆς ἀντεῖσαυθῆναι τὸν θάνατον, τῇ δὲ στερήσει τοῦ φωτός, ἐπιγενέσθαι τὸ σκότος, τῇ δὲ τῆς ἀρετῆς ἀπουσίᾳ, τὴν κακίαν ἀντεῖσαυθῆναι, καὶ πάσῃ τῇ τῶν ἀγαθῶν τὸν τῶν ἐναντίων καταριθμηθῆναι κατάλογον· τὸν ἐν τούτοις καὶ τοὺς τοιοῦτους ἐξ ἀβουλίας ἐμπεπτωκότας (οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατόν ἐν φρονήσει εἶναι τὸν ἀπεστραμμένον τὴν φρόνησιν, καὶ σοφόν τι βουλευσασθαι τὸν τῆς σοφίας ἀναχωρησαντα) διὰ τίνος ἔδει πάλιν πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς χάριν ἀνακληθῆναι; Τίνι δὲ ἔπρεπεν ἡ τοῦ πεπτωκότος ἀνόρθωσις, ἡ τοῦ ἀπολωλὸτος ἀνάκλησις, ἡ τοῦ πεπλανημένου χειραγωγή; Τίνι ἄλλω, ἢ τῷ Κυρίῳ πάντως τῆς φύσεως; Τῷ γὰρ ἐξ ἀρχῆς τὴν ζωὴν δεδιδοῖται μόνῃ δυνατόν ἦν, καὶ πρέπον ἡμᾶς, καὶ ἀπολλυμένην ἀνακαλέσασθαι. Ὁ παρὰ τοῦ μυστηρίου τῆς ἀληθείας ἀκούομεν, Θεὸν πεποιηκέναι ἐξ ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον, καὶ σεσωκέναι διαπεπτωκότα μαυθόνοντες.

decebat, etiam pereuntem revocare. Quod quidem Deum ab initio fecisse hominem, et salutem ei de-

ΚΕΦΑΛΑ. Θ.

Ἀλλὰ μέχρι μὲν τούτων συνθήσεται τυχὸν τῷ λόγῳ, πρὸς τὸ ἀπολούθον βλέπων, διὰ τὸ μὴ δοκεῖν ἔξω τι τῆς θεοπροποῦς ἐννοίας τῶν εἰρημένων εἶναι· πρὸς δὲ τὰ ἐφεξῆς, οὐχ ὁμοίως ἔξει, δι' ὧν μάλιστα τὸ μυστήριον τῆς ἀληθείας κρατύνεται· γένεσις ἀνθρωπίνη, καὶ ἐκ νηπίου πρὸς τελείωσιν ἀβήσις· βρώσις τε καὶ πόσις, καὶ κόπος, καὶ ὕπνος, καὶ λύπη, καὶ δάκρυον, συκοφαντία τε καὶ δικαστήριον, καὶ σταυρὸς, καὶ θάνατος, καὶ ἡ ἐν μνημείῳ θέσις. Ταῦτα γὰρ συμπαλαμβανόμενα τῷ μυστηρίῳ, ἀμείλυνει πως τῶν μικροφυγοτέρων τὴν πίστιν, ὥς μὴδὲ τὸ ἐφεξῆς τῶν λεγομένων διὰ τὰ προειρημένα συμπαράδεχσθαι. Τὸ γὰρ θεοπροπὲς τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, διὰ τὸ περὶ τὸν θάνατον ἀπρεπὲς οὐ προσίσταται. Ἐγὼ δὲ πρότερον οἶμαι δεῖν μικρὸν τῆς σαρκικῆς παχύτητος

τὸν λογισμὸν ἀποστήσαντας, αὐτὸ τὸ καλὸν ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ μὴ τοιοῦτον κατανοῆσαι, τοίοις γνωρίσμασιν ἑκάτερον τούτων καταλαμβάνεται. Οὐδένα γὰρ ἀντερεῖν οἶμαι τῶν λελογισμένων, ὅτι ἐν κατὰ φύσιν μόνον τῶν πάντων ἐστὶν αἰσχρὸν, τὸ κατὰ κακίαν πάθος· τὸ δὲ κακίας ἐκτὸς, παντὸς αἰσχρὸς ἐστὶν ἀλλότριον. Ὡς δὲ μὴδὲν ἐναντίου μέμικται, τοῦτο πάντως ἐν τῇ τοῦ καλοῦ μορφῇ καταλαμβάνεται. Τὸ δὲ ἀληθῶς καλὸν, ἀμιγές ἐστι τοῦ ἐναντίου. Πρέπει δὲ τῷ Θεῷ πᾶν ὃ τί περ ἐν τῇ τοῦ καλοῦ θεωρεῖται χώρα. Ἡ τοίνυν δεξιότασιν κακίαν εἶναι τὴν γέννησιν, τὴν ἀνατροφὴν, τὴν αὐξησιν, τὴν πρὸς τὸ τέλος τῆς φύσεως πρόοδον, τὴν θανάτου πείραν, τὴν ἐκ τοῦ θανάτου ἐπάνοδον· ἥ εἰ ἔξω κακίας εἶναι τὰ εἰρημένα συντίθενται, οὐδὲν αἰσχρὸν εἶναι τὸ κακίας ἀλλότριον ἐξ ἀνάγκης ὁμολογήσουσι. Καλοῦ δὲ πάντως ἀναδεικνυμένου, πῶς οὐκ ἔλλειναι τῆς ἀλογίας, οἱ τὸ καλὸν μὴ πρέπειν ἐπὶ Θεοῦ δογματίζοντες;

tuis: vel si ea quæ dicta sunt vitio vacare concedant, nihil quod vitio caret turpe esse fateantur necesse est. Quod si id bonum esse et honestum omnino ostenditur, quemadmodum non est miserabilis eorum stultitia, qui id quod est bonum et honestum, in Deo minime convenire docent?

ΚΕΦΑΛ. Ρ.

CAPUT X.

Ἀλλὰ μικρὸν, φησὶ, καὶ περιγραφτὸν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις· ἀπειρον δὲ ἡ Θεότης· καὶ πῶς ἂν περιελθῇ τῷ ἀτόμῳ τὸ ἀπειρον; Καὶ τίς τοῦτό φησιν, ὅτι τῇ περιγραφῇ τῆς σαρκὸς καθάπερ ἀγγεῖῳ τινὶ ἡ ἀπειρία τῆς Θεότητος περιελήφθη; Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἐντὸς κατακλείεται τὴν τῆς σαρκὸς ὅρων ἡ νοερά φύσις. Ἄλλ' ὁ μὲν ὄγκος τοῦ σώματος, τοῖς οἰκείοις μέρεσι περιγράφεται· ἡ δὲ ψυχὴ τοῖς τῆς διανοίας κινήμασι πάσῃ κατ' ἐξουσίαν ἐφαπλοῦται τῇ κτίσει, καὶ μέχρις οὐρανῶν ἀνιῶσα, καὶ τῶν ἀβύσσων ἐπιβατεύουσα, καὶ τῷ πλάτει τῆς οἰκουμένης ἐπερχομένη, καὶ πρὸς τὰ καταχθόνια διὰ τῆς πολυπραγμοσύνης εἰσδύνουσα, πολλὰκις δὲ καὶ τῶν οὐρανίων θαυμάτων ἐν περινοίᾳ γίνεται, οὐδὲν βαρυνομένη τῷ ἐφοκίῳ τοῦ σώματος. Εἰ δὲ ἀνθρώπου ψυχὴ κατὰ τὴν τῆς φύσεως ἀνάγκην συγκεκραμένη τῷ σώματι πανταχοῦ κατ' ἐξουσίαν γίγνεται· τίς ἡ ἀνάγκη τῇ φύσει τῆς σαρκὸς τὴν Θεότητα λέγειν ἐμπεριεργεσθαι, καὶ μὴ διὰ τῶν χωρητῶν ἡμῖν ὑποδειγμάτων στοχασμὸν ἡμῖν τινα πρέποντα περὶ τῆς θείας οἰκονομίας λαβεῖν; Ὡς γὰρ τὸ πῦρ ἐπὶ τῆς λαμπρόδος ὁράται τῆς ὑποκειμένης περιδεδραγμένον ὕλης, καὶ λόγος μὲν διακρίνει τὸ τε ἐπὶ τῆς ὕλης πῦρ, καὶ τὴν τὸ πῦρ ἐξάπτουσιν ὕλην, ἔργῳ δὲ οὐκ ἐστὶν ἀπ' ἀλλήλων ταῦτα διατεμόντας, ἐφ' ἑαυτὴν δεῖξαι τὴν φλόγα διεζευγμένην τῆς ὕλης, ἀλλ' ἐν τῇ συναμφοτέρᾳ γίνεται (οὕτω καὶ μηδεὶς τὸ φαρμακὸν τοῦ πυρὸς συμπαραλαμβάνει τῷ ὑποδείγματι, ἀλλ' ὅσον εὐπρεπές ἐστι μόνον ἐν τῇ εἰκόνι δεξιότατος, τὸ ἀνοίκειον καὶ ἀπεμφαῖνον ἀποποιεῖσθαι)· τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον, ὡς ὁρῶμεν καὶ ἐξηγούμεν τοῦ ὑποκειμένου τὴν φλόγα, καὶ οὐκ ἐναποκλεισμένην τῇ ὕλῃ· τί κωλύει θείας φύσεως ἑνωσὶν τινα καὶ προσεγγισμὸν κατανοήσαντας, πρὸς τὸ ἀνθρώπινον τὴν θεοπρεπῆ διάνοιαν καὶ ἐν τῷ προσεγγισμῷ διασωζέσθαι,

A admittitur propter mortem quæ non decet. Ego autem prius existimo, a carnali crassitudine paululum abducta cogitatione, oportere ipsum per se bonum considerare, et quod non est ejusmodi, nempe quibusnam signis et notis utrumque comprehendatur. Neminem enim qui sapit, et est paulo cordatior, contradicturum existimo, quin sola ex omnibus secundum naturam sit turpis ea quæ est ex vitio affectio: quæ est autem remota a vitio, sit aliena ab omni turpitudine. Cui autem nihil est contrarii innumistum, id in eo quod est bonum et honestum omnino comprehenditur. Quod autem vere est bonum et honestum, minime mistum est contrario: Deum autem decet quidquid consideratur in eo quod est bonum et honestum. Aut ergo ostendant vitium esse originem, educationem,

B augmentum, ad perfectionem naturæ progressionem, mortis experimentum, resurrectionem a mor-

At res est, inquit, parva, et quæ circumscribi potest humana natura: Deus autem est infinitus. Quomodo autem quod immensum est atomo comprehendere queat? Quis autem hoc dicit, quod carnis, tanquam vase aliquo, circumscriptione comprehensa sit infinitas Divinitatis? Neque enim in nostra vita intra carnis terminos concluditur intelligens natura. Sed corporis quidem magnitudo suis circumscribitur partibus: anima autem motibus cogitationis et intelligentiæ libere extenditur in universa creatura, ad cælos usque ascendens, et abyssos ingrediens, et totius orbis terræ pervadens latitudinem, et subterranea curiose subiens; sæpe autem etiam cælestia miracula mente agit et versat, pondere corporis quod deprimit nihil gravata. Si autem anima hominis, quæ naturæ necessitate est commissa et contempterata corpori, ubique versatur libere; quid necesse est dicere Divinitatem coerceri intra naturam carnis: et non per exempla quæ a nobis capi possunt, quæ non decet conjecturam sumere de divina dispensatione? Quo modo enim ignis videtur in lucerna subjectam apprehendere materiam: et ratio quidem discernit ignem qui est in materia, et materiam quæ accendit ignem: reipsa autem non potest, iis a se invicem dissectis, ipsa per se ostendi flamma, disjuncta a materia; sed ambo simul unum sunt: ita etiam (nemo autem in igne simulsumat ad exemplum, id in quod cadit interitus, sed eo tantum quod decet sumpto ad similitudinem, id quod non est proprium et conveniens rejiciat), ita ergo, ut videmus flammam quæ a subjecto dependet, et in materia non includitur: quid vetat, quominus divinæ naturæ cogitata quadam unione et appropinquatione ad hominem, conservetur quæ Deum de-

cel cogitatio etiam in appropinquatione credendo A πάσης περιγραφῆς ἔκτος εἶναι τὸ θεῖον πιστεύοντας, Deum esse remotum ab omni circumscriptione, καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ᾔν; etiamsi sit in homine?

CAPUT XI.

Sin autem quæris quemadmodum cum humanitate contemperatur divinitas : tibi prius quærendum est, cujuscumque sit congeneratio et conjunctio animæ cum carne. Quod si ignoratur modus quo tua anima unitur corpori ; nec existimes omnino illud a te oportere comprehendendi. Sed! quo modo credimus hic etiam animam aliquid esse diversum a corpore, ex eo quod caro, si deserta fuerit ab anima, sit mortua, nec possit operari, et conjunctionis modum ignoramus : ita etiam quod attinet quidem ad majestatem et magnificentiam, divinam naturam differre a mortali et interitui obnoxia, confitemur : modum autem contemperati-
onis divinitatis cum humanitate nos perspicere non posse concedimus ; sed genitum quidem esse Deum in natura hominis, per ea quæ narrantur miracula, minime dubitamus. Quomodo autem, ut quod sit majus quam quod considerare possimus, scrutari recusamus. Neque enim quod credimus omnem corpoream et quæ sub intelligentiam cadit naturam consistere ab incorporea et increata natura, simul cum fide examinamus unde id sit, et quomodo. Sed quod factum sit admittentes, quemadmodum universum consistat, curiose indagare prætermittimus, ut quod sit omnino ineffabile atque inexplicabile.

CAPUT XII.

Qui autem quærit sibi ostendi quod Deus in carne nobis apparuerit, aspiciat ad operationes. Nam quod Deus sit, non potest plane alia adduci probatio, quam testimonium operationum. Quomodo enim universitatem intuentes, et mundi administrationem considerantes, et beneficia quibus divinitus afficitur vita nostra, comprehendimus aliquam esse summam virtutem, eorum quæ sunt effectricem, et quæ ea quæ sunt conservat : ita etiam quod Deus nobis in carne apparuerit, satis probari ducimus ex miraculis quæ facta sunt in operationibus, ut qui in factis quæ sunt enarrata, animadvertimus esse omnia per quæ divina virtus exprimitur. Dei est, vivificare homines. Dei est, ea quæ sunt, sua conservare prudentia. Dei est, cibum largiri et potionem iis quibus obtigit ut in carne vitam agent. Dei est, ei qui opus habet benefacere. Dei est, ex imbecillitate perversam naturam per sanitatem sibi restituere. Dei est similiter et eodem modo obtinere dominatum in omnem creaturam, terram, mare et aerem, et omnia quæ sunt supra aerem. Dei est ad omnia satis habere potestatis, et ante omnia esse potentioris morte et interitu. Si ergo aliquid horum deesset ei quæ de ipso narratur historiæ, merito qui a nostra fide sunt alieni, adversus nostrum

ΚΕΦΑΛΑΙΑ'.

Ei δὲ ζητεῖς πῶς κατακρινάται θεότης πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, ὥρα σοι ζητεῖν πρὸς τοῦτο, τίς πρὸς τὴν σάρκα τῆς ψυχῆς ἢ συμφυαία. Εἰ δὲ τῆς σῆς ἀγνοεῖται ψυχῆς ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐνοῦται τῷ σώματι, μηδὲ ἐκεῖνο πάντως οὐδὲν ἐντὸς γενέσθαι τῆς σῆς καταλήψεως. Ἀλλ' ὥσπερ ἐνταῦθα καὶ ἕτερον εἶναι τι παρὰ τὸ σῶμα τὴν ψυχὴν πεπιστεύχαμεν, ἐκ τοῦ μονωθεῖσαν τῆς ψυχῆς τὴν σάρκα νεκρὰν τε καὶ ἀνεέργητον γενέσθαι, καὶ τὸν τῆς ἐνώσεως οὐκ ἐπιγινώσκον ἐτρόπον· οὕτω καὶ ἐξ ἀφ' ἑαυτοῦ μὲν ἐπὶ τὸ μέγαλοπρεπέστερον τὴν θείαν φύσιν πρὸς τὴν θνητὴν καὶ ἐπικηρον ὁμολογοῦμεν, τὸν δὲ τῆς ἀνακράσεως τρόπον τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον συνῖδεν οὐ χωροῦμεν· ἀλλὰ τὸ μὲν γεγενῆσθαι θεὸν ἐν ἀνθρώπῳ φύσει, διὰ τῶν ἱστορουμένων θαυμάτων οὐκ ἀμφιβάλλομεν· τὸ δὲ πῶς, ὥς μείζον ἢ κατὰ λογισμῶν ἔφοδον διερευνᾶν παραιτούμεθα. Οὐδὲ γὰρ πᾶσαν τὴν σωματικὴν τε καὶ νοητὴν γέννησιν παρὰ τῆς ἀσωμάτου τε καὶ ἀκτίστου φύσεως ὑποστῆναι πιστεύοντες, τὸ πόθεν ἢ τὸ ὅπως τῇ περὶ τούτων πίστει συνεξετάζομεν. Ἀλλὰ τὸ γεγενῆσθαι παραδεχόμενοι, ἀπολυπραγμόνητον τρόπον τῆς τοῦ παντὸς συστάσεως καταλείπομεν, ὥς ἀρρήτον παντάπασιν ὄντα καὶ ἀνερμήνευτον.

ΚΕΦΑΛΑΙΑΒ'.

Τοῦ δὲ θεοῦ ἐν σαρκὶ πεφανερῶσθαι ἡμῖν ὁ τὰς ἀποδείξεις ἐπιζητῶν, πρὸς τὰς ἐνεργείας βλέπειτο. Καὶ γὰρ τοῦ ὅλως εἶναι θεόν, οὐκ ἂν τις ἑτέραν ἀπόδειξιν ἔχοι, διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν μαρτυρίας. Ὅσπερ τοίνυν εἰς τὸ πᾶν ἀφορῶντες, καὶ τὰς κατὰ τὸν νόμον οἰκονομίας ἐπισκοποῦντες, καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς θεοθεν κατὰ τὴν ζωὴν ἡμῶν ἐνεργουμένας, ὑπερκεῖσθαι τινα δύναμιν ποιητικὴν τῶν γιγνομένων, καὶ συντηρητικὴν τῶν ὄντων καταλαμβάνομεν· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ διὰ σαρκὸς ἡμῖν φανερωθέντος θεοῦ ἱκανὴν ἀπόδειξιν τῆς ἐπιφανείας τῆς θεότητος τὰ κατὰ τὰς ἐνεργείας θαύματα πεποιήμεθα, πάντα τοῖς ἱστορηθεῖσιν ἔργοις, δι' ὧν ἡ θεία χαρακτηρίζεται φύσις, κατανοήσαντες. Θεοῦ τὸ ζωοποιεῖν τοὺς ἀνθρώπους. Θεοῦ τὸ συντηρεῖν διὰ προνοίας τὰ ὄντα. Θεοῦ τὸ βρῶσιν καὶ πόσιν τοῖς σαρκὸς τὴν ζωὴν εἰληχόσι χαρίζεσθαι. Θεοῦ εὐεργετεῖν τὸν δούλον. Θεοῦ τὸ πατρικαίως ἐξ ἀσθενείας τὴν φύσιν, πάλιν δι' ὑγείας πρὸς ἑαυτὴν ἐπανάγειν. Θεοῦ τὸ πάσης ἐπικρατεῖν ὁμοιότροπως τῆς κτίσεως, γῆς, θαλάσσης, ἀέρος, τῶν ὑπὲρ τὸν αἶρα τόπων. Θεοῦ τὸ πρὸς πάντα διαρκῆ τὴν δύναμιν ἔχειν, καὶ πρό γε πάντων τὸ θανάτου καὶ φθορᾶς εἶναι κρείττονα. Εἰ μὲν οὖν τις τοῦτων ἑλλειπὴς ᾔν ἢ περὶ αὐτὸν ἱστορία, εἰκότως τὸ μυστήριον ἡμῶν οἱ ἔξω τῆς πίστεως ἡμῶν παρεγράψοντο· εἰ δὲ δι' ὧν νοεῖται θεός, πάντα ἐν

τοῖς περὶ αὐτοῦ διηγήμασι καθορᾶται, τί τὸ ἐμποδίζον τῇ πίστει;

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ἀλλὰ, φησὶ, γέννησις τε καὶ θάνατος ἴδιον τῆς σαρκικῆς ἐστὶ φύσεως· φημὶ καὶ γὰρ. Ἀλλὰ πρὸ τῆς γεννήσεως καὶ τὸ μετὰ τὸν θάνατον τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν ἐκφεύγει κοινότητα. Εἰς γὰρ ἐκάτερα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τὰ πέρατα βλέποντες, ἴσμεν καὶ θέναι ἀρχόμεθα, καὶ εἰς τί καταλήγομεν. Ἐκ πάθους γὰρ ἀρξάμενος τοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος, πάθει συν-ἀπαρτίζεται. Ἐκεῖ δὲ οὔτε ἡ γέννησις ἀπὸ πάθους ἤρξατο, οὔτε ὁ θάνατος εἰς πάθος κατέληξεν. Οὔτε γὰρ τῆς γεννήσεως ἡδονὴ καθηγῆσατο, οὔτε τὸν θάνατον φόβος διεδέξατο. Ἀπιστεῖς τῷ θαύματι; Χαίρω τῇ ἀπιστίᾳ. Ὁμολογεῖς γὰρ πάντως δι' ὧν ὑπὲρ πίστιν ἡγῆ τὸ λεγόμενον, ὑπὲρ τὴν φύσιν εἶναι τὰ θαύματα. Αὐτὸ οὖν τοῦτο τῆς θεότητος ἔστω σοι τοῦ φανέντος ἀπόδειξις, τὸ μὴ διὰ τῶν κατὰ φύσιν προεῖναι τὸ κήρυγμα. Εἰ γὰρ ἐντὸς ἦν τῶν τῆς φύσεως ὅρων τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ διηγήματα, ποῦ τὸ θεῖον; Εἰ δὲ ὑπερβαίνει τὴν φύσιν ὁ λόγος, ἐν οἷς ἀπιστεῖς, ἐν τοῖς ἐσθλῶν ἢ ἀποδείξεις τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν κηρυσσόμενον. Ἀνθρώπος μὲν γὰρ ἐκ συνδυασμοῦ τίκεται, καὶ μετὰ θάνατον ἐν διασπορᾷ γίνεται. Εἰ ταῦτα περιεῖχε τὸ κήρυγμα, οὐκ ἂν Θεὸν εἶναι πάντως φήθης τὸν ἐν τοῖς ἰδιώμασι τῆς φύσεως ἡμῶν μαρτυρούμενον. Ἐπεὶ δὲ γεγενῆσθαι μὲν ἀκούεις αὐτὸν, ἐκδεθῆκεναι δὲ τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν κοινότητα, τῷ τε τῆς γενέσεως τρόπῳ, καὶ τῷ ἀνεπίδεκτῳ τῆς εἰς φόβον ἀλλοιώσεως, καλῶς ἂν ἔχοι κατὰ τὸ ἀκόλουθον, ἐπὶ τὸ ἕτερον τῇ ἀπιστίᾳ χρῆσασθαι, εἰς τὸ μὴ ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι τῶν ἐν τῇ φύσει δεικνυμένων οἰεσθαι. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα τὸν μὴ πιστεύοντα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον εἶναι, εἰς τὴν περὶ τὸ Θεὸν αὐτὸν εἶναι πίστιν ἐναχθῆναι. Ὁ γὰρ γεγενῆσθαι αὐτὸν ἱστορήσας, καὶ τὸ οὕτως γεγενῆσθαι συνδιηγήσατο. Εἰ οὖν πιστὸν ἐστὶ διὰ τῶν εἰρημέων τὸ γεγενῆσθαι αὐτὸν, διὰ τῶν αὐτῶν τοῦτων πάντως οὐδὲ τὸ οὕτως αὐτὸν γεγενῆσθαι ἀπίθανον. Ὁ γὰρ τὴν γέννησιν εἰπὼν, καὶ τὸ, ἐκ παρθένου, προσέθηκε. Καὶ ὁ τοῦ θανάτου μνησθεὶς, καὶ τὴν ἀνάστασιν τῷ θανάτῳ προσεμαρτύρησεν. Εἰ οὖν ὅψ' ὧν ἀκούεις καὶ τὸ γεγενῆσθαι καὶ τὸ τεθνᾶναι διδῶς, ἐκ τῶν αὐτῶν δόσεις πάντως καὶ τὸ ἐξ ὧ πάθους εἶναι καὶ τὴν γέννησιν αὐτοῦ καὶ τὸν θάνατον. Ἀλλὰ μὴν ταῦτα μεῖζον τῆς φύσεως· οὐκοῦν οὐδὲ ἐκεῖνος πάντως ἐντὸς τῆς φύσεως, ὁ ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν γεγενῆσθαι ἀποδεικνύμενος.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Τίς οὖν αἰτία, φησὶ, τοῦ πρὸς τὴν ταπεινότητα ταύτην καταβῆναι τὸ θεῖον, ὡς ἀμφίβολον εἶναι τὴν πίστιν, εἰ Θεὸς τὸ ἀχώρητον καὶ ἀκατανόητον καὶ ἀνεκλόλητον πρᾶγμα, [τ]ὸ ὑπὲρ πᾶσαν δόξαν καὶ πᾶσαν μεγαλειότητα τῷ εὐταλεῖ ἐλύτῳ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καταμίγνυται, ὡς καὶ τὰς ὑψηλὰς ἐνερ-

A præscriberent mysterium; si vero omnia per quæ Deus intelligitur, cernuntur in iis quæ de ipso narrantur, quid est quod fidem impediat?

CAPUT XIII.

At ortus, inquit, et mors est proprium naturæ carnis. Concedo. Sed et id quod fuit ante ejus ortum, et id quod fuit post mortem, effugit naturæ nostræ communitatem. Ad humanæ enim vitæ utrumque finem aspicientes, scimus et unde incipimus, et in quid desinimus. Homo enim cum esse cœperit ex affectione, affectione etiam conficitur et consummatur. Illic autem neque generatio cœpit ab affectione; neque mors desit in affectionem. Neque enim voluptas ejus præcessit generationem; neque mortem secuta est corruptio. Non credis miraculo? Lætor de tua incredulitate. Per hoc enim quod supra fidem putas esse quod dicitur, fateris miracula esse supra naturam. Hoc ipsum ergo sit tibi argumentum divinitatis ejus qui apparuit, quod non procedat prædicatio per ea quæ sunt secundum naturam. Nam si intra fines naturæ essent ea quæ de Christo narrantur, ubi divinitas? Sin autem naturam superat id quod dicitur, ea ipsa quæ non credis, probant Deum esse qui prædicatur. Nam homo quidem nascitur ex duorum copula et conjunctione, et post mortem venit ad interitum. Si hæc contineret prædicatio, Deum non esse omnino existimares eum quem testamur esse intra naturæ proprietates. Quoniam autem audis quidem ipsum esse genitum, excessisse autem naturæ nostræ communitatem, et in modo generationis, et quod non acceperit alterationem ad interitum; recte erit ex consequenti, ad alterum uti incredulitate, nempe ut non existimes eum esse unum hominem ex iis qui ostenduntur in natura. Omnino enim necesse est ut qui credit eum qui est hujusmodi non esse hominem, deducatur ad credendum quod sit Deus. Nam qui natum eum esse narravit, simul etiam hoc modo natum recensuit. Si itaque ex dictis eum natum esse credibile est, etiam hac ratione natum per hæc eadem facile potest persuaderi. Qui enim natum esse dixit, adjecit etiam, ex virgine. Et qui mortis meminit, attestatur etiam quod post mortem resurrexit. Si ergo ex iis quæ audis, hæc etiam esse natum et mortuum, ex iisdem omnino dabis, generationem ejus et mortem esse extra affectionem. Verumenimvero hæc naturam exsuperant. ergo nec is intra naturam continetur, qui supra naturam ostenditur fuisse generatus.

CAPUT XIV.

Quænam est ergo, inquit, causa, quod Deus se ad tantam demiserit humilitatem, ut fides sit dubia, an Deus qui est res quæ nec capi, nec mente comprehendere, nec verbis potest explicari, quæ omnem superat opinionem et amplitudinem, misceatur in vili et abjecto humanæ naturæ involucri, adeo ut

excelsæ et sublimes ejus operationes simul red-
dantur abjectæ et viles cum admistione ejus quod
est abjectum et humile?

CAPUT XV.

Nobis ad hæc minime deest quæ Deum deceat
responsio. Queris causam cur Deus genitus sit in-
ter homines? Si a vita abstraxeris quæ a Deo acce-
pta sint beneficia, dicere non poteris ex quibusnam
rebus Deum agnosces. Ex iis enim quæ accipimus,
benefactorem agnoscimus. Ad ea enim quæ sunt
aspicientes, per ea ejus qui agit naturam reputa-
mus. Si ergo divinæ naturæ indicium et signum
proprium, est benevolentia in homines, habes ra-
tionem quam quærebas, habes causam cur Deus
venerit ad homines. Opus enim habebat medico
natura nostra, quæ morbo laborabat. Opus habe-
bat eo qui erigeret, homo qui ceciderat. Opus ha-
bebat eo qui vivificaret, qui a vita exciderat. Opus
habebat eo qui ad bonum reduceret, qui defluerat
a boni participatione. Egebat lucis præsentia, qui
erat inclusus in tenebris. Quærebat redemptorem
captivus, adiutorem vinctus, liberatorem is qui
jugo premebatur servitutis. Hæcne sunt parva et
indigna quæ Deum moveant, ut descendat ad hu-
manam naturam visitandam, cum adeo infelicitè
et miserabiliter affecta esset humanitas? At pote-
rat, inquit, et homo beneficio affici, ei Deus ma-
nere in impatibilitate. Qui enim universitatem vo-
luntate condidit, et quod non erat fecit consistere
solo nutu et momento voluntatis, cur non divina
aliqua auctoritate et imperio a contraria potestate
avulsum hominem deducit ad eum statum qui fuit
ab initio, si hoc ei lubebat; sed longos obit cir-
cuitus, corporis naturam subiens, et per genera-
tionem ad vitam accedens, et consequenter per
omnem transiens ætatem, et deinde moriens, et
ita per suum corpus peragens scopum resurrectio-
nis: perinde atque si ei non liceret manenti in
divinæ gloriæ altitudine, jussu servare hominem,
jubere autem valere ejusmodi circuitus? Necesse
est ergo ejusmodi objectionibus etiam nostram
objicere veritatem, ut nulla re impediatur fides
eorum, qui examinando quærunt verbum mysterii.
Primum ideo, quod supra jam quodammodo dis-
cussum est, consideremus, quidnam virtuti tan-
quam contrarium opponatur. Certe quemadmodum
tenebræ lumini, mors vitæ, ita virtuti quoque vi-
tium, nec aliud quidquam contrarium est. Ut enim,
cum multa sint quæ considerantur in creatura, ni-
hil aliud ex adverso distinguitur a luce aut a vita,
non lapis, non lignum, non aqua, non homo, ne-
que aliquid aliud ex iis quæ sunt, præterquam ea
quæ proprie intelliguntur ex contrario, utpote te-
nebræ et mors: ita etiam in virtute, nemo dixerit
ullam creaturam intelligi esse ei contrariam, præ-
terquam id quod mente concipitur ex vitio. Si
ergo in vitio quidem natum esse Deum nostra as-
sereret oratio, opportune posset qui contradicit,
nostram insectari fidem, ut qui ea opinaremur quæ

A γέλας αὐτοῦ τῇ πρὸς τὸ ταπεινὸν ἐπιμειξία συνευτελί-
ζεσθαι.;

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΕ'.

Οὐκ ἀπορούμεν πρὸς τοῦτο θεοπροποῦς ἀποκρί-
σεως. Ζητεῖς τὴν αἰτίαν τοῦ γεγενῆσθαι Θεὸν ἐν ἀν-
θρώποις; Ἐὰν ἀφ᾽ ἑλξης τοῦ βίου τὰς θεόθεν ἀπογενο-
μένας εὐεργεσίας, ἐκ πόλων ἐπιγνώσῃ τὸ Θεῖον, οὐκ
ἂν εἰπεῖν ἔχοις. Ἀφ' ὧν γὰρ πάσχομεν, ἀπὸ τούτων
τὸν εὐεργέτην ἐπιγινώσκομεν. Πρὸς γὰρ τὰ γινώ-
μενα βλέποντες, διὰ τούτων τὴν τοῦ ἐνεργούντος
ἀναλογιζόμεθα φύσιν. Εἰ οὖν ἴδωμεν γινώρισμα τῆς
θείας φύσεως ἢ φιλανθρωπία, ἔχει; ὃν ἐπεζητήσας
λόγον, ἔχεις τὴν αἰτίαν τῆς ἐν ἀνθρώποις τοῦ Θεοῦ
παρουσίας. Ἐδεῖτο γὰρ τοῦ λατρεύοντος ἢ φύσις
ἡμῶν ἀσθενήσασα. Ἐδεῖτο τοῦ ἀνορθούντος, ὃ ἐν τῷ
πτώματι ἀνθρώπου. Ἐδεῖτο τοῦ ζωοποιούντος, ὃ
ἐφαμαρτῶν τῆς ζωῆς. Ἐδεῖτο τοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν
ἐπανάγοντος, ὃ ἀπορρύει τῆς τοῦ ἀγαθοῦ μετου-
σίας. Ἐχρηξέ τῆς τοῦ φωτὸς παρουσίας, ὃ καθειρ-
γμένος τῷ σκότει. Ἐξήτει τὸν λυτρωτὴν ὃ αἰχμάλω-
τος, τὸν συναγωνιστὴν ὃ δεσμώτης, τὸν ἐλευθερω-
τὴν ὃ τῷ ζυγῷ τῆς δουλείας κατεχόμενος. Ἄρα
μικρὰ ταῦτα καὶ ἀνάξια τὸν Θεὸν δυσωπῆσαι πρὸς
ἐπίσχεψιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καταβῆναι, οὐ-
τως ἐλεεινῶς καὶ ἀθλίως τῆς ἀνθρωπότητος δια-
κειμένῃς; Ἀλλ' ἐξῆν, φησί, καὶ εὐεργετηθῆναι τὸν
ἀνθρώπον, καὶ ἐν ἀπαθείᾳ τὸν Θεὸν διαμεῖναι.
Ὁ γὰρ τῷ βουλήματι τὸ πᾶν συστήσάμενος, καὶ
τὸ μὴ ὃν ὑποστήσας ἐν μόνῃ τῇ ὁρμῇ τοῦ θελή-
ματος, τί οὐκ καὶ τὸν ἀνθρώπον δι' αὐθεντικῆς τιнос
καὶ θεϊκῆς ἐξουσίας τῆς ἐναντίας δυνάμεως ἀποσπά-
σας, πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀγει κατὰστασιν, εἰ τοῦτο
φίλον αὐτῷ· ἀλλὰ μακρὰς περιέρχεται περιόδους
σώματος, ὑπερχόμενος φύσιν, καὶ διὰ γεννήσεως παρ-
τῶν εἰς τὸν βίον, καὶ πᾶσαν ἀκολουθῶς ἡλικίαν δι-
εξιῶν, εἰς τὸ θανάτου γεύμενος, καὶ οὕτως διὰ τῆς τοῦ
ἰδίου σώματος ἀναστάσεως τὸν σκοπὸν ἀνῴων· ὥς
οὐκ ἐξὸν αὐτῷ μένοντι ἐπὶ τοῦ ὕψους τῆς δόξης διὰ
προστάγματος σῶσαι τὸν ἀνθρώπον, τὰς δὲ τοιαύτας
περίόδους χαίρειν ἐάσαι; Οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ ταῖς
τοιαύταις τῶν ἀντιθέσεων ἀντικαταστήναι παρ' ἡμῶν
τὴν ἀλήθειαν, ὥς ἂν διὰ μηδενὸς ἢ πίστις κωλύοιτο,
τῶν ἐξεταστικῶς ζητούντων τοῦ μυστηρίου τὸν λό-
γον. Πρῶτον μὲν οὖν ὅπερ καὶ ἐν τοῖς φθάσασιν ἤδη
μετρίως ἐξητάσται, τί τῇ ἀρετῇ κατὰ τὸ ἐναντίον
καθέστηκεν, ἐπισκεψώμεθα. Ὡς φωτὶ σκότος καὶ θά-
νατος τῇ ζωῇ, οὕτω καὶ τῇ κακίᾳ ἡ ἀρετὴ δηλονότι,
καὶ οὐδὲν παρὰ ταύτην ἕτερον. Καθάπερ γὰρ πολλῶν
ὄντων τῶν ἐν τῇ κτίσει θεουργομένων, οὐδὲν ἄλλο πρὸς
τὸ φῶς ἢ τὴν ζωὴν τὴν ἀντιδιαίρεισιν ἔχει, οὐ λίθος, οὐ
ξύλον, οὐχ ὕδωρ, οὐκ ἀνθρώπος, οὐκ ἄλλο τι τῶν ὄντων
οὐδὲν, πλὴν ἰδίου τὰ κατὰ τὸ ἐναντίον νοούμενα, οἷον
σκότος καὶ θάνατος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς οὐκ
ἂν τις κτίσιν τινὰ κατὰ τὸ ἐναντίον αὐτῇ νοεῖσθαι
λέγοι, πλὴν τὸ κατὰ κακίαν νόημα. Οὐκοῦν εἰ μὲν ἐν
κακίᾳ γεγενῆσθαι τὸ Θεῖον ὃ ἡμέτερος ἐπρέσβευε λό-
γος, καίρων ἂν εἶχεν ὃ ἀντιλέγων κατατρέχειν ἡμῶν
τῆς πίστεως, ὥς ἀνάμμοστὰ τε καὶ ἀπεμφαίνοντα

περὶ τῆς θείας φύσεως δοξαζόντων. Οὐ γὰρ δὴ θεμι-
τὸν ἦν τὴν αὐτοσοφίαν καὶ ἀγαθότητα καὶ ἀφθαρσίαν,
καὶ εἰ τι ὑψηλὸν ἐστὶ νῆμά τε καὶ δομα, πρὸς τὸ
ἐναντίον μεταπεπτωκίνας λέγειν. Εἰ οὖν Θεὸς μὲν ἡ
ἀληθὴς ἀρετὴ· φύσις δὲ τις οὐκ ἀντιδιαρρίπτει τῇ
ἀρετῇ, ἀλλὰ κακία· Θεὸς δὲ οὐκ ἐν κακίᾳ, ἀλλ' ἐν
ἀνθρώπου γίνεται φύσει· μόνον δὲ ἀπρεπὲς καὶ αἰ-
σχρὸν τὸ κατὰ κακίαν πάθος, ἐν ᾧ οὐτε γέγονε Θεός,
οὔτε τοῦ γενέσθαι φύσιν ἔχει· τί ἐπαισχύνονται τὴν
ὁμολογίαν τοῦ Θεοῦ ἀνθρωπίνης ἀψαθῆαι φύσεως,
οὐδεμιᾶς ἐναντιότητος ὡς πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον
ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ ἀνθρώπου θεωρουμένης; Οὔτε
γὰρ τὸ λογικόν, οὔτε τὸ διανοητικόν, οὔτε τὸ ἐπιστή-
μης δεκτικόν, οὔτε ἄλλο τοιοῦτον, ὃ τῆς ἀνθρωπίνης
ἰδίου οὐσίας ἐστὶ, τῷ λόγῳ τῆς ἀρετῆς ἠναντιώται.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ἄλλ' αὐτῇ, φησὶν, ἡ τροπὴ τοῦ ἡμετέρου σώματος
πάθος ἐστίν. Ὁ δὲ ἐν τούτῳ γεγωνὸς, ἐν πάθει γί-
νεται· ἀπαθὴς δὲ τὸ θεῖον. Οὐκοῦν ἀλλοτρίᾳ περὶ
Θεοῦ ἡ ὑπόληψις, εἴπερ τὸν ἀπαθὴ κατὰ τὴν φύσιν
πρὸς κοινωνίαν πάθους εἰσεῖν διορίζονται. Ἄλλὰ καὶ
πρὸς ταῦτα πάλιν τῷ αὐτῷ λόγῳ χρῆσώμεθα, ὅτι
τὸ πάθος τὸ μὲν κυρίως, τὸ δὲ ἐκ καταχρήσεως λέ-
γεται. Τὸ μὲν οὖν προαιρέσεως ἀπτόμενον, καὶ πρὸς
κακίαν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς μεταστρέφον, ἀληθῶς πάθος
ἐστὶ· τὸ δ' ὅσον ἐν τῇ φύσει κατὰ τὸν ἰδίον εἰρμὸν
πορευομένη διεξοδικῶς θεωρεῖται, τοῦτο κυριώτερον
ἔργον ἂν μᾶλλον, ἢ πάθος προσαγορεύοιτο, ὅσον ἡ γέν-
νησις, ἡ ἀύξησις, ἡ διὰ τῆς ἐπιρρύτου τε καὶ ἀπορ-
ρύτου τῆς τροφῆς τοῦ ὑποκειμένου διαμονή, ἡ τῶν
στοιχείων περὶ τὸ σῶμα συνδρομή, ἡ τοῦ συντεθέν-
τος πάλιν διάλυσις τε καὶ πρὸς τὰ συγγενῆ μεταχώ-
ρησις. Τίνος οὖν λέγει τὸ μυστήριον ἡμῶν ἵφθαι τὸ
θεῖον; τοῦ κυρίως λεγομένου πάθους, ὅπερ κακία
ἐστίν, ἢ τοῦ κατὰ φύσιν κινήματος; Εἰ μὲν γὰρ ἐν
τοῖς ἀπηγορευμένοις γεγενῆσθαι τὸ θεῖον ὁ λόγος δι-
ισχυρίζετο, φεύγειν ἔδει τὴν ἀτοπίαν τοῦ ὀγμῆτος,
ὡς οὐδὲν ὑγιὲς περὶ τῆς θείας φύσεως διεξιόντος. Εἰ
δὲ τῆς φύσεως ἡμῶν αὐτὸν ἐφθῆναι λέγει, ἥς καὶ ἡ
πρῶτη γένεσις τε καὶ ὑπόστασις παρ' αὐτοῦ τὴν
ἀρχὴν ἔσχε, πού τῆς Θεῷ προεπούσης ἐννοίας διαμαρ-
τάνει τὸ κήρυγμα, μηδεμιᾶς παθητικῆς διαθέσεως
ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεσι τῇ πίστει εἰσιούσης;
Οὐδὲ γὰρ τὸν λατρὸν ἐν πάθει γίνεσθαι λέγομεν, ὅταν
θεραπεύῃ τὸν ἐν πάθει γινόμενον. Ἄλλὰ καὶ προσ-
άφηται τοῦ ἀρρώστηματος, ἔξω πάθους ὁ θεραπευτὴς
διαμένει. Εἰ ἡ γένεσις αὐτῇ καθ' ἑαυτὴν πάθος οὐκ
ἐστίν, οὐδ' ἂν τῇ ζωῇ τῆς πάθος προσαγορεύσειεν.
Ἄλλὰ τὸ καθ' ἑδονὴν πάθος τῆς ἀνθρωπίνης καθηγεῖ-
ται γένεσεως, καὶ ἡ πρὸς κακίαν ὁρμὴ τῶν ζώντων,
τοῦτο τῆς φύσεως ἐστὶν ἀρρώστημα. Ἄλλὰ μὴν ἀμφο-
τέρων αὐτῶν καθαρεῦειν φησὶ τὸ μυστήριον. Εἰ οὖν
ἡδονὴς μὲν ἡ γένεσις ἡλλοτριώται, κακίας δὲ ἡ ζωὴ,
ποῖον ὑπολείπεται πάθος, οὗ τὸν Θεὸν κεκοινωνήκεναι
φησὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον;

A divina naturæ minime congruant et convenient.
Non enim fas esset dicere ipsam per se sapientiam
et bonitatem et incorruptionem, et si est aliqua
sublimis intelligentia, et sublime nomen, transmu-
tatum esse in contrarium. Si ergo Deus quidem
est vera virtus, nulla autem natura tanquam ad-
versa statuitur virtuti, sed vitium; Deus autem
non gignitur in vitio, sed in natura hominis; sola
autem est indecora et turpis quæ ex vitio est affe-
ctio, in qua nec genitus est Deus, nec ea est ejus
natura ut gigni possit, cur pudet eos sateri Deum
humanam attingisse naturam, perinde ac si ratio
virtutis consideretur contraria conditioni hominis?
Neque enim rationis et intelligentiæ esse partici-
pem, neque scientiæ esse capacem, neque quid-
B quam aliud ejusmodi, quod est proprium humanæ
essentiæ, repugnat rationi virtutis.

CAPUT XVI.

At ipsa, inquit, nostri corporis mutatio est affe-
ctio. Qui autem in ea fuerit, afficitur. Deus autem
est impatibilis. Est ergo aliena de Deo existimatio,
siquidem eum qui est impatibilis secundum natu-
ram, statuunt venire ad communionem affectionis.
Sed ad hæc quoque rursus eadem utemur oratione,
nempe quod affectio alia quidem proprie dicitur,
alia vero per abusionem. Atque ea quidem quæ
tangit liberum animi arbitrium et electionem, et
a virtute avertit ad vitium, proprie est affectio.
Quæ autem in natura per suam seriem transeundo
ingrediente consideratur, ea opus potius quam af-
fectio proprie est appellanda, ut generatio, au-
gmentum, quæ per affluens et effluens nutrimen-
tum subjecti sit permansio, elementorum circa
corpus concursio, compositi rursus dissolutio, et
ad ea quæ sunt cognata transitus. Quamnam ergo
affectionem dicit mysterium nostrum Deum teti-
gisse? eamne quæ proprie dicitur affectio, quæ
quidem est vitium, an motum qui est secundum
naturam? Nam si in iis quidem quæ sunt prohi-
bita Deum fuisse affirmaret nostra oratio, fugienda
esset absurditas dogmatis, ut quod nihil recti di-
ceret de divina natura. Sin autem dicit eum no-
stram attingisse naturam, cujus primus ortus et
substantia ab eo habuit principium, ubinam aber-
rat prædicatio ab ea quæ Deum decet mentis con-
ceptione, cum nulla patibilis affectio, in iis quæ
de Deo sunt opinionibus, idem ingrediatur? Ne-
que enim medicum dicimus esse affectum, quando
eum curat qui est affectus. Sed et si attingit agri-
tudinem, is qui medetur, manet remotus ab af-
fectione. Si autem ipse ortus per se non est affe-
ctio, neque vita appellanda est affectio. Sed quæ
ex voluptate quidem existit affectio, humanam
præcedit generationem, et qui ad vitium fertur
viventium impetus, ea est naturæ agritudo. Atqui
eum ab utroque esse mundum dicit mysterium. Si
ergo a voluptate quidem aliena est generatio; vita
autem a vitio: quænam restat affectio, cujus Deum
fuisse participem dicit divinum mysterium?

Si corporis autem et animæ disjunctionem appellet quispiam affectionem, longe prius æquum fuerit utriusque concursione appellare affectionem. Nam si separatio est affectio eorum quæ sunt conjuncta, conjunctio quoque fuerit affectio eorum quæ sunt disjuncta. Est enim quidam motus unitus, et in concrectione eorum quæ sunt disjuncta, et in discretione eorum quæ sunt contexta. Quod autem vocatur motus ultimus, hoc vocari convenit etiam præcedentem. Si autem primus motus, quem nominamus generationem, a nobis nominetur affectio, ex consequenti etiam is dicitur, per quem concursio animæ et corporis secernitur. Deum autem dicimus fuisse in utroque motu nostræ naturæ, per quem anima concurrat cum corpore, et corpus secernitur ab anima. Cum utroque autem horum, cum sensili, inquam, et intelligenti comista humana concrectione per illam ineffabilem et inexplicabilem contemperationem, hoc Deus providit et administravit, ut eorum quæ semel unita essent, animæ, inquam, et corporis, etiam in sempiternum permaneret unio. Cum enim nostra natura per propriam consequentiam, in illo motu esset ad secretionem animæ et corporis: quæ secreta ac separata fuerant rursus conjunxit, eo quod fuerat desectum, per quoddam veluti glutinum, per divinam, inquam, virtutem, ad unionem quæ rumpi minime potest, compacto et concinnato. Et hoc est resurrectio, eorum quæ conjuncta fuerant, post dissolutionem redditus ad unionem quæ minime potest dissolvi, iis in se invicem conjunctis et coalescentibus, ut prima quæ fuerat hominis gratia revocetur, et ad vitam revertamur sempiternam, cum id quod nostræ naturæ mistum fuerat vitium effluxisset per resolutionem, ut accidit in humore, qui fracto ejus vase dispergitur et evanescit, cum nihil sit quod contineat. Quo modo autem mortis initium cum exstisset in uno, simul etiam ad universam persuasit humanam naturam: eodem modo etiam principium resurrectionis, per unum ad universam extenditur humanitatem. Qui enim a se rursus assumptam animam suo uniit corpori per propriam virtutem, quæ utrique eorum immista fuerat in prima conditione, iis generali quadam ratione sensili eam naturæ commiscuit essentiam, quæ intelligentiæ particeps est, principio ad finem debita consequentia deducto. Nam in humana rursus ab illo assumpta concrectione ac compositione, cum post dissolutionem anima rursus rediisset ad corpus, veluti a quodam initio, per ejus virtutem, unio ejus quod fuerat separatum, ex æquo transit ad universam humanam naturam. Est autem hoc mysterium hominis a Deo suscepti dispensationis, et resurrectionis a mortuis, quod morte quidem fuerit anima separata a corpore, et non prohibuerit necessariam naturæ consequentiam; omnia autem rursus ad se invicem reduxerit per resurrectionem, adeo ut eis esset utriusque confinium, nempe mortis et vitæ: ut qui in se quidem statuerit naturam morte divisam, ipse autem fuerit principium unionis eorum quæ sunt divisa.

A Εἰ δὲ τὴν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς τις διδάσκειν πάθος προσαγορεύει, πολλὸ πρότερον δικαίως ἀν εἶη, τὴν συνδρομὴν ἀμφοτέρων οὕτω κατονομάσαι. Εἰ γὰρ ὁ χωρισμὸς τῶν συνημμένων πάθος ἐστὶ, καὶ ἡ συνάρησις τῶν διεστώτων πάθος ἀν εἶη. Κίνησις γὰρ τίς ἐστὶν ἐν τε τῇ συγκρίσει τῶν διεστώτων, καὶ ἐν τῇ διακρίσει τῶν συμπελεγμένων ἢ νοουμένων. Ὅπερ τοίνυν τελευταία κίνησις ὀνομάζεται, τοῦτο προσήκει καλεῖσθαι καὶ τὴν προάγουσαν· εἰ δὲ ἡ πρώτη κίνησις ἦν γένεσις ὀνομάζομεν, πάθος ἀν κατὰ τὸ ἀκολουθον λέγοιτο, καθ' ἣν ἡ συνδρομὴ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς διακρίνεται. Τῶν δὲ Θεόν φασιν ἐν ἐκτέρεῳ γεγενῆσθαι τῇ τῆς φύσεως ἡμῶν κινήσει, δι' ἣς ἡ τε ψυχὴ πρὸς τὸ σῶμα συντρέχει, τό τε σῶμα τῆς ψυχῆς διακρίνεται. Καταμιχθέντος δὲ πρὸς ἑκάτερον τούτων, πρὸς τε τὸ αἰσθητὸν φημι καὶ τὸ νοερὸν, τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος διὰ τῆς ἀρρήτου ἐκείνης καὶ ἀνεκφράστου συναναφάσεως, τοῦτο οἰκονομήσασθαι τὸ τῶν ἅπασι ἐνωθέντων, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, καὶ εἰσαεὶ διαμεῖναι τὴν ἑνωσιν. Τῆς γὰρ φύσεως ἡμῶν διὰ τῆς ἰδίας ἀκολουθίας, καὶ ἐν ἐκείνῳ πρὸς διάκρισιν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς κινήσεισιν, πάλιν συνῆψε τὰ διακριθέντα καθάπερ τινὶ κόλλῃ, τῇ θεῇ λέγω δυνάμει, πρὸς τὴν ἀρρήκτον ἑνωσιν τὸ διασχιθεὶν συναρμόσας. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ἡ ἀνάστασις, ἡ τῶν συνεζευγμένων μετὰ τὴν διάλυσιν ἐπάνοδος εἰς ἀδιάλυτον ἑνωσιν ἀλλήλοις συμφουμένων, ὥς ἀν ἡ πρώτη περὶ τὸ ἀνθρώπινον χάρις ἀνακληθῇ, καὶ πάλιν ἐπὶ τὴν αἰδίον ἐπανελθοιμεν ζωὴν, τῆς ἐμμιχθείσης τῇ φύσει κακίας διὰ τῆς διαλύσεως ἡμῶν ἐκρυσείσης· οἷον ἐπὶ τοῦ ὕγρου συμβαίνει, περιθρυφθέντος αὐτοῦ τοῦ ἀγγείου, σκεδαννυμένου τε καὶ ἀφανιζομένου, μηδενὸς ὄντος τοῦ περιστέγοντος. Καθάπερ δὲ ἡ ἀρχὴ τοῦ θανάτου ἐν ἐνὶ γενομένη πάσῃ συνδιεξήλθε τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναστάσεως δι' ἐνὸς ἐπὶ πᾶσαν διατείνει τὴν ἀνθρωπώτητα. Ὁ γὰρ τὴν ἀναληφθεῖσαν παρ' ἑαυτοῦ ψυχὴν πάλιν ἐνώσας τῷ οἰκείῳ σώματι διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τῆς ἐκατέρῃ τούτων παρὰ τὴν πρώτην σύστασιν ἐμμιχθείσης, οὗτος γενικωτέρῳ τινὶ τρόπῳ νοερὰν οὐσίαν τῇ αἰσθητῇ συγκατέμειξε, τῆς ἀρχῆς κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπὶ τὸ πέρας εὐδοουμένης. Ἐν γὰρ τῷ ἀναληφθέντι παρ' αὐτοῦ ἀνθρωπίνῳ συγκρίματι, πάλιν μετὰ τὴν διάλυσιν πρὸς τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἐπανελθούσης, οἷον ἀπὸ τινος ἀρχῆς εἰς πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τῇ δυνάμει κατὰ τὸ ἴσον ἡ τοῦ διακριθέντος ἑνωσις διαβαίνει. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ μυστήριον τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν ἀνθρώπου οἰκονομίας καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, τὸ διαλυθῆναι μὲν τῷ θανάτῳ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν ἀναγκαίαν τῆς φύσεως ἀκολουθίαν μὴ κωλύσαι· εἰς ἄλληλα δὲ πάλιν ἐπαναγαγεῖν διὰ τῆς ἀναστάσεως, ὥς ἀν αὐτοὺς γένοιτο μεθόριον ἀμφοτέρων θανάτου τε καὶ ζωῆς, ἐν ἑαυτῷ μὲν στήσας διαιρουμένην τῷ θανάτῳ τὴν φύσιν, αὐτὸς δὲ γενόμενος ἀρχὴ τῆς αὐτῷ διηρημένων ἐνώσεως.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

A

CAPUT XVII.

Ἄλλ' οὕτω φήσει τις λελύσθαι τὴν ὑπενεχθεῖσαν ἡμῖν ἀντίθεσιν, ἰσχυροποιεῖσθαι δὲ μᾶλλον ἐκ τῶν εἰρημένων τὸ παρὰ τῶν ἀπίστων ἡμῖν προφερόμενον. Εἰ γὰρ τοσαύτη δύναμις ἐστὶν ἐν αὐτῷ, ὅσῃ ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ὥς θανάτου τε καθαιρέσιν καὶ ζωῆς εἰσοδὸν ἐπ' αὐτῷ εἶναι, τί οὐχὶ θελήματι μόνῃ τὸ κατὰ γνώμην ποιεῖ, ἀλλ' ἐκ περιόδου τὴν σωτηρίαν ἡμῶν κατεργάζεται, τιχτόμενός τε καὶ τρεφόμενος, καὶ τῇ τοῦ θανάτου πείρᾳ σῶζων τὸν ἄνθρωπον, ἐξὸν μῆτε ἐν τούτῳ γενέσθαι, καὶ ἡμᾶς περισώσασθαι; Πρὸς δὲ τὸν τοιοῦτον λόγον ἰκανὸν μὲν ἦν πρὸς τοὺς εὐγνώμονας τοσοῦτον εἰπεῖν, ὅτι καὶ τοῖς ἰατροῖς οὐ νομοθετοῦσι τὸν τρόπον τῆς ἐπιμελείας οἱ κάμοντες· οὐδὲ περὶ τοῦ τῆς θεραπείας εἰδούς πρὸς τοὺς εὐεργέτας ἀμφισθετοῦσι, διὰ τί προστήφατο τοῦ πονούντος μέρους ὁ θεραπεύων, καὶ τὸδε τι πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ λύσιν ἐνενόησεν, ἕτερον δέον· ἀλλὰ πρὸς τὸ πέρας ὁρῶντες τῆς εὐεργεσίας, ἐν εὐχαριστίᾳ τὴν εὐποίησιν ἐδέξαντο. Ἄλλ' ἐπειδὴ, καθὼς φησιν ὁ προφήτης, τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ κεκρυμμένην ἔχει τὴν ὠφέλειαν, καὶ οὕτω διὰ τοῦ παρόντος βίου τηλαυγῶς καθορᾶται (ἡ γὰρ ἂν περιήρητο πᾶσα τῶν ἀπίστων ἀντίρρησης, εἰ τὸ προσδοκώμενον ἐν ὀφθαλμοῖς ἦν· νῦν δὲ ἀναμένει τοὺς ἐπερχομένους αἰῶνας, ὥστε ἐν αὐτοῖς ἀποκαλυφθῆναι τὰ νῦν διὰ τῆς πίστεως μόνῃς ὁρώμενα)· ἀναγκαῖον ἂν εἴη λογισμοῖς τιεῖν κατὰ τὸ ἐγγωροῦν καὶ τὴν ἐπιζητουμένων ἐξευρεῖν τὴν λύσιν τοῖς προλαμβάνουσι συμβαίνουσαν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Καίτοι περὶ τὸν ἰσως ἐστὶ Θεὸν ἐπιδοξημηκέαι τῷ βίῳ πιστεύσαντας διαβάλλειν τὴν παρουσίαν, ὥς οὐκ ἐν σοφίᾳ τινὶ καὶ λόγῳ γεγενημένην τῷ κρείττονι. Τοῖς γὰρ μὴ λίαν ἀντιμαχομένοις πρὸς τὴν ἀλήθειαν, οὐ μικρὰ τῆς θείας ἐπιδημίας ἀπόδειξις, ἡ καὶ πρὸ τῆς μελλούσης ζωῆς ἐν τῷ παρόντι βίῳ φανερωθεῖσα, ἡ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, φημι, μαρτυρία. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅπως πεπλήρωτο κατὰ πᾶν μέρος τῆς οἰκουμένης ἡ τῶν δαιμόνων ἀπάτη, διὰ τῆς εἰδωλομανίας τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων κατακρατήσασα. Ὅπως τοῦτο νόμιμον πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν κόσμον ἔθνεσιν ἦν, τὸ θεραπεύειν διὰ τῶν εἰδωλῶν τοὺς δαίμονας ἐν ταῖς ζωοθυσίαις, καὶ τοῖς ἐπιθωμίαις μιάσμασιν; Ἀρ' οὐ δὲ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, διὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιδημήσασα φύσεως, πάντα καπνοῦ δίκην εἰς τὸ μὴ ὂν μετεχώρησεν· ὥστε παύσασθαι μὲν τὰς τῶν χρηστηρίων τε καὶ μαντείων μανίας, ἀναيرهθῆναι δὲ τὰς ἐτησίους πομπὰς, καὶ τὰ δι' αἰμάτων ἐν ταῖς ἐκατόμβαις μολύσματα· ἐν δὲ τοῖς πολλοῖς τῶν ἐθνῶν ἀφανισθῆναι καθόλου βωμούς τε καὶ προπύλαια, καὶ τεμένη, καὶ ἀφιδρύματα, καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς θεραπευταῖς τῶν δαιμόνων ἐπὶ ἀπάτης σφῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἐντυγχανόντων ἐπιτετάρχευτο· ὥς ἐν πολλοῖς τῶν τόπων μὴδὲ εἰ γέγονε ταῦτα ποτε μνημονεύεσθαι,

* Tit. II, 11.

B

Sed dicet quispiam nondum fuisse solutam, quæ nobis facta est objectionem, sed potius fuisse confirmatum ex iis quæ dicta sunt id quod nobis obiciebatur ab incredulis. Nam si tanta est in eo virtus quantam nostra ostendimus oratione, ut in ejus fuerit potestate et mortem destruere et vitam ingredi, cur non sola facit voluntate id quod lubet, sed longa circuitione nostram salutem efficit, ut qui nascatur et alatur, et periculo mortis facto salutem det homini, cum ei liceret et hæc non subire, et nos conservare? Ad hæc autem satis esset dicere apud non perveraces, quod qui ægrotant, non præscribunt legem medicis, quomodo sint curandi; neque apud benefactores disceptant de genere mendi, nempe cur laborantem partem teigit qui medicatur, et hoc vel illud excogitavit ad malum propulsandum, cum oporteret aliud; sed ad finem aspicientes beneficii, id grato animo accipiunt. Sed quoniam, ut ait propheta, multitudo bonitatis Dei occultam habet utilitatem, neque clare cernitur in hac vita (revera enim incredulorum ablata esset omnis contradictio, si id quod expectatur, cerne-retur oculis); nunc autem futura exspectat sæcula, ut in eis revelentur quæ nunc videntur per solam fidem: necesse erit aliquibus rationibus, quoad fieri poterit, eorum quæ quærentur invenire solutionem, quæ accedit præcedentibus.

C

CAPUT XVIII.

Quoniam est fortasse supervacaneum, ut qui Deum ad vitam venisse crediderint, adventum ejus accusent, ut qui non aliqua exstiterit sapientia, et præstanti aliqua ratione. Iis enim qui non nimis obstinate repugnant veritati, divini adventus non parvum fuerit argumentum, id quod etiam ante futuram vitam in præsentī vita fuit manifestatum: quod, inquam, ex rebus ipsis sumitur testimonium. Quis enim nescit, quemadmodum universus orbis terræ repletus esset fraude dæmonum, quæ per insanum cultum simulacrorum in vitam hominum cōtinebat dominatum: quemadmodum omnibus quæ in mundo erant gentibus lege erat constitutum animalium sacrificiis, et quæ super altaria fiebant abominationibus, dæmones colere per simulacra? Ex quo autem, ut dicit Apostolus, Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, quæ per humanam advenit naturam, omnia insu-mi ad nihilum redacta sunt; adeo ut cessarint quidem oraculorum et divinationum insanie, ablata sint autem pompæ anniversariæ, et quæ in hecatombis sanguine fiebant inquinamenta, in multis autem gentibus omnino deleta sint altaria, et vestibula, et templa, et delubra; et quæcunque alia a cultoribus dæmonum ad sui fraudem, et eorum qui in ipsa incidebant, erecta et constituta fuerant:

adeo ut in multis locis ne an hæc quidem unquam fuerint, meminerint; eorum autem loco in universo orbe terrarum excitatæ sint in Christi nomine ædes sacræ, templa et altaria, illudque venerandum et incruentum sacrificium, sublimisque et excelsa philosophia, quæ factis potius quam sermone exercetur; vitæque corporalis despectio, et mortis contemptio, quam ostenderunt qui a tyrannis cgebantur a fide deficere, cruciatus corporis nihil ducentes, et sententiam capitis: hæc scilicet minime subituri, nisi apertum et minime dubium de Dei adventu habuissent argumentum. Hoc ipsum autem etiam apud Judæos licet dicere esse signum, quod adsit is qui ab eis non creditur. Nam usque ad Christi quidem Dei adventum, apud eos Jerosolymis præclara erat sedes regia, inclytum illud templum, lege constituta annua sacrificia, et quæcunque a lege per ænigmata, iis qui mystice audire possunt, sunt distincta ac definita ad hoc usque tempus, ex eis constituto ritu religionis minime erant prohibita. Postquam autem viderunt eum qui expectabatur, et quem a lege et prophetis prius didicerant, et fidei in eum qui apparuerat prætulerunt falsam illam superstitionem: qua male expulsa conservabant verba legis, consuetudini potius servientes quam intelligentiæ; neque quæ apparuit gratiam acceperunt; quæ ex eorum religione præclara erant et veneranda, relicta sunt in solis nudisque narrationibus, cum templum ne ex ipsis quidem agnoscatur vestigiis; ampla autem et magnifica illa civitas relicta sit in ruderibus et ruinis, nec eorum quæ olim erant Judæis legitima quidquam manserit, sed et ad ipsum, qui Jerosolymis erat eis locus venerandus, jussu imperatorum prohibitus fuerit aditus.

CAPUT XIX.

Sed quoniam neque iis qui Græcorum sequuntur disciplinas, neque iis qui præsumt Judæorum dogmatibus, videtur ex his sumenda esse indicia Dei adventus, bene erit seorsum tractare de iis quæ sunt objecta, nempe quam de causa divina natura cum nostra connectitur, per se conservans humanitatem, non jussu operans id quod est ei in proposito. Quodnam ergo fuerit nobis principium, ad propositum scopum consequenter deducens orationem? Quod aliud, quam summatim recensere quæ de Deo pie sentiuntur?

CAPUT XX.

Constat ergo apud omnes, oportere credere Deum non solum esse potentem, sed et justum et bonum, et sapientem, et quidquid ad id quod est melius, fert cogitationem. Consequens ergo est in præsentis dispensatione, non aliquid quidem ex iis quæ Deum decent apparere in iis quæ facta sunt: aliquid autem non adesse. Nam ut semel absolvam, nullum per se ex his sublimibus nominibus ab aliis disjunctum, sigillatim est virtus. Neque bonum vere est bonum, quod non est ordine collocatum cum iustitia, sapientia et potentia. Quod enim est inju-

A άντεγερόθηνα δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπὶ τῷ Χριστοῦ ὀνόματι, ναοὺς τε καὶ θυσιαστήρια, καὶ τὴν σεμνὴν τε καὶ ἀνάμιαχτον ἱερωσύνην, καὶ τὴν ὀφηλὴν φιλοσοφίαν, λόγῳ μᾶλλον ἢ λόγῳ κατορθουμένην, καὶ τῆς σωματικῆς ζωῆς τὴν ὑπεροφίαν, καὶ τοῦ θανάτου τὴν καταφρόνησιν, ἣν οἱ μεταστῆναι τῆς πίστεως παρὰ τῶν τυράννων ἀναγκαζόμενοι φανερώς ἐπέδειξαντο, ἀντ' οὐδενὸς δεξάμενοι τὰς τοῦ σώματος αἰχίας, καὶ τὴν ἐπὶ θανάτῳ ψήφον· οὐκ ἂν ὑποστάντες δηλαδὴ ταῦτα, μὴ σαφὴ τε καὶ ἀναμφίβολον τῆς θείας ἐπιδημίας ἔχοντες τὴν ἀπόδειξιν. Τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἰκανὸν σημεῖον εἶπεν, τὸν παραινῶν τὸν παρ' αὐτῶν ἀπιστοῦμενον. Μέχρι μὲν γὰρ τῆς τοῦ Χριστοῦ θεοφανείας λαμπρὰ παρ' αὐτοῖς ἦν τὰ ἐν Ἱεροσολύμοις βασίλεια, ὁ δὲ B ὄνομος ἐκεῖνος ναός, αἱ νενομισμέναι δι' ἔτους θυσίαι, πάντα ὅσα παρὰ τοῦ νόμου δι' αἰνιγμάτων τοῖς μουσικοῖς ἐπαίνειν δυναμένοις διήρηται, μέχρις τότε κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς νομισθεῖσαν αὐτοῖς τῆς εὐσεβείας θρησκείαν ἀκόλута ἦν. Ἐπεὶ δὲ εἶδον τὸν προσδοκώμενον, καὶ ὃν διὰ τῶν προφητῶν τε καὶ τοῦ νόμου προεβδόχθησαν, καὶ προτιμωτέραν ἐποίησαντο τῆς εἰς τὸν φανέντα πίστεως τὴν ἐσφαλμένην ἐκείνην δεισιδαιμονίαν, ἣν κακῶς ἐκβαλόντες, τὰ τοῦ νόμου ῥήματα διεφύλασσον, συνηθεῖς μᾶλλον ἢ διανοίᾳ δουλεύοντες, οὕτε τὴν ἐπιφανείσαν ἐδέξαντο χάριν, καὶ τὰ σεμνὰ τῆς παρ' αὐτοῖς θρησκείας, ἐν διηγήμασι φιλοῖς ὑπολέλειπται· τοῦ ναοῦ μὲν οὐδὲ ἐξ ἰχνῶν ἐπιγινωσκομένου, τῆς δὲ λαμπρᾶς ἐκείνης C πόλεως ἐν ἐρείψει τοῦλοιφθεῖσης, μέναι τε τοῖς Ἰουδαίοις τῶν κατὰ τὸ ἀρχαῖον νενομισμένων μηδὲν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν σεβάσμιον αὐτοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις τόπον, ἄβατον προσταγμάτι τῶν δυναστεύοντων γενέσθαι.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΘ'.

Ἄλλ' ὁμῶς ἐπειδὴ μήτε τοῖς Ἑλληνίζουσι, μήτε τοῖς τῶν Ἰουδαίων προσετώσι δογμάτων, δοκεῖ ταῦτα θείας παρουσίας ποιεῖσθαι τεκμήρια, καλῶς ἂν ἔχοι περὶ τῶν ἀνθυπενεχθέντων ἰδίᾳ τὸν λόγον διαλαβεῖν, ὅτου χάριν ἡ θεία φύσις πρὸς τὴν ἡμετέραν συμπλέκεται, δι' αὐτῆς σώζουσα τὸ ἀνθρώπινον, οὐ δι' προσταγμάτων καταρξαζομένη τὸ κατὰ πρόθεσιν. Τί; οὖν ἂν γένοιτο ἡμῖν ἀρχή, πρὸς τὸν προκειμένον σκοπὸν ἀκολουθῶς χειραγωγούσα τὸν λόγον; Τί; D ἄλλη, ἢ τὸ τὰς εὐσεβεῖς περὶ τοῦ Θεοῦ ὑπολήψεις ἐπὶ κεφαλῶν διεξελεῖν;

ΚΕΦΑΛΑ. Κ'.

Οὐκοῦν ὁμολογεῖται παρὰ πᾶσι, μὴ μόνον δυνατόν εἶναι θεῖν πιστεῦσιν τὸ θεῖον, ἀλλὰ καὶ δίκαιον, καὶ ἀγαθόν, καὶ σοφόν, καὶ πᾶν ὃ τι πρὸς τὸ κρεῖττον ἢ διάνοια φέρει. Ἀκολουθοῦν τοίνυν ἐπὶ τῆς παρουσίας οἰκονομίας, μὴ τὸ μὲν τι βούλεσθαι τῶν τῷ Θεῷ πρεσβύτων ἐπιφανέσθαι τοῖς γεγεννημένοις, τὸ δὲ μὴ παρεῖναι. Καθόλου γὰρ οὐδὲν ἐφ' αὐτοῦ τῶν ὀφηλῶν τούτων ὀνομάτων διεzeugμένον τῶν ἄλλων, ἀρετὴ καταμόνας ἐστίν. Ὅστε τὸ ἀγαθὸν ἀληθῶς ἐστὶν ἀγαθόν, μὴ μετὰ τοῦ δικαίου τε καὶ σοφοῦ καὶ τοῦ δυνατοῦ τεταγμένον· τὸ γὰρ ἀδικόν, ἢ ἄσοφον, ἢ

ἀδύνατον, ἀγαθὸν οὐκ ἔστιν. Ὅτε ἡ δύναμις, τοῦ δικαίου τε καὶ σοφοῦ κεχωρισμένη, ἐν ἀρετῇ θεωρεῖται· θηριώδες γὰρ ἐστὶ τὸ τοιοῦτον καὶ τυραννικὸν τῆς δυνάμεως εἶδος. Ἀσαύτως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ, εἰ ἔξω τοῦ δικαίου τὸ σοφὸν φέροιτο, ἢ τὸ δίκαιον· εἰ μὴ μετὰ δυνατοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ θεωροῖτο, κακίαν ἂν τις μάλλον τὰ τοιαῦτα κυρίως κατονομάσειε. Τὸ γὰρ ἑλλειπὲς τοῦ κρείττονος, πῶς ἂν τις ἐν ἀγαθοῖς ἀριθμῇσιν; Εἰ δὲ πάντα προσήκει συνδραμεῖν ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ δόξαις, σκοπήσωμεν εἰ ἡ κατὰ ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ οἰκονομία λείπεται τι τῶν θεοπρεπῶν ὑπολήψεων. Ζητοῦμεν πάντως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῆς ἀγαθότητος τὰ σημεῖα. Καὶ τίς ἂν γένοιτο φανερωτέρα τοῦ ἀγαθοῦ μαρτυρία, ἢ τὸ μεταποιηθῆναι αὐτὸν τοῦ πρὸς τὸ ἐναντίον αὐτομολήσαντος, μηδὲ συνδιατεθῆναι τῷ εὐμεταβλήτῳ τῆς ἀνθρωπίνης προαιρέσεως τὴν παγίαν ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ἀμετάβλητον φύσιν; Οὐ γὰρ ἂν ἤλθεν εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς, καθὼς φησιν ὁ Δαβὶδ, μὴ ἀγαθότητος τὴν τοιαύτην πρόθεσιν ἐμποιοῦσης. Ἀλλ' οὐδὲν ἂν ὦνησε τὸ ἀγαθὸν τῆς πρόθεσεως, μὴ σοφίας ἐνεργὸν τὴν φιλανθρωπίαν ποιοῦσης. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀβρώστως διακειμένων, πολλοὶ μὲν ἴσως οἱ βουλομένοι μὴ ἐν κακοῖς εἶναι τὸν καίμενον· μόνον δὲ τὴν ἀγαθὴν ὑπὲρ τῶν καμνόντων προαίρεσιν εἰς πέρας ἀγούσιν, οἷς τεχνικὴ τις δύναμις συνεργεῖ πρὸς τὴν τοῦ κάμνοντος ἴασιν. Οὐκοῦν τὴν σοφίαν δεῖ συνεξεῦχθαι πάντως τῇ ἀγαθότητι. Πῶς τοίνυν ἐν τοῖς γεγεννημένοις τὸ σοφὸν τῷ ἀγαθῷ συνθεωρεῖται; Ὅτι οὐ γυνὸν τὸ κατὰ πρόθεσιν ἀγαθὸν ἔστιν ἰδεῖν. Πῶς γὰρ ἂν φανείη ἡ πρόθεσις μὴ διὰ τῶν γινομένων φανερούμενη; Τὰ δὲ πεπραγμένα εἰρμῷ τινι καὶ τάξει δι' ἀκολουθεῖν προϊόντα, τὸ σοφὸν τε καὶ τεχνικὸν τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ διαδείκνυσιν. Ἐπεὶ δὲ, καθὼς ἐν τοῖς φθάσασιν εἴρηται, πάντως τῷ δικαίῳ τὸ σοφὸν συνευγεγμένον ἀρετῇ γίγνεται· εἰ δὲ χωρισθεῖν, μὴ ἂν ἐφ' αὐτοῦ καταμένῃ ἀγαθὸν εἶναι· καλῶς ἂν ἔχοι καὶ ἐπὶ τοῦ λόγου τῆς κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίας, τὰ δύο μετ' ἀλλήλων κατανοῆσαι, τὸ σοφὸν φημι καὶ τὸ δίκαιον.

posita, per se sejuncta non fuerit bonitas. Recte ergo fuerit in ratione suscepti hominis dispensationis, duo simul inter se invicem considerare, sapientiam, inquam, et justitiam.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Τίς οὖν ἡ δικαιοσύνη; Μεμνήμεθα πάντως τῶν κατὰ τὸ ἀκολουθεῖν ἐν τοῖς πρώτοις τοῦ λόγου εἰρημένων, ὅτι μίμημα τῆς θείας φύσεως κατεσκευάσθη ὁ ἄνθρωπος, τοῖς τε λοιποῖς τῶν ἀγαθῶν, καὶ τῷ αὐτεξουσίῳ τῆς προαιρέσεως, ἢν πρὸς τὸ Θεῖον διασώζων ὁμοίωσιν. Τρεπτὴς δὲ φύσεως ὢν κατ' ἀνάγκην· οὐ γὰρ ἐνεδέχeto τὸν ἐξ ἀλλοιώσεως τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἔχοντα, μὴ τρεπτὸν εἶναι πάντως. Ἡ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πάροδος, ἀλλοιώσις τίς ἐστι, τῆς ἀνυπαρξίας κατὰ θεῖαν δύναμιν εἰς οὐσίαν μετισταμένης. Καὶ ἄλλως δὲ τῆς τροπῆς ἀναγκαίως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ θεωρουμένης, ἐπειδὴ μίμημα τῆς θείας φύσεως ὁ ἄνθρωπος ἦν. Τὸ δὲ μιμούμενον, εἰ μὴ ἐν ἑτερότητι τύχοι τινι, ταῦτόν ἂν εἴη πάντως ἐκείνῳ ὧ ἁρμολογῶνται. Ἐν τούτῳ τοίνυν τῆς ἑτερότητος τοῦ

* Psal. cv, 10.

stum, insipiens et impotens, non est bonum. Neque potentia quæ est separata a justitia et sapientia, consideratur in virtute; est enim belluinum et tyrannicum ejusmodi genus potentie. Similiter autem et reliqua, nempe si a justitia remota afferatur sapientia; aut si justitia consideretur non cum potentia et bonitate, ea magis vitium proprie sunt nominanda. Nam cui deest id quod melius, quemadmodum in bonis numeraveris? Si igitur hæc omnia oportet concurrere in iis quæ de Deo sunt opinionibus, consideremus an in suscepti a Deo hominis dispensatione, deest aliqua ex iis quæ pie de Deo animis insident existimationibus. In Deo omnino quærimus signa bonitatis. Et quodnam bonitatis apertius fuerit testimonium, quam eum sibi vindicasse, et ejus curam gessisse, qui defecerat ad contrarium, firmamque ac stabilem et in bono immutabilem naturam, non simul fuisse affectam cum mutabili libero hominis arbitrio? Non enim venisset ad nos servandos, ut dicit David, nisi bonitas hoc ei immisisset propositum. Sed nihil profuisset bonitas propositi, si non effecisset sapientia, ut in opus exiret benignitas, et in homines charitas. In iis enim qui male se habent, fortasse quidem sunt multi qui vellent in malis non esse eum qui decumbit: ii autem soli ad finem deducunt bonam suam pro laborantibus voluntatem, quibus opem fert artificiosa vis quædam et potentia ad medendum ægroto. Oportet ergo sapientiam omnino esse conjunctam cum bonitate. Quomodo ergo in iis quæ facta sunt consideratur sapientia simul cum bonitate? Quoniam licet perferre non solum et nudum bonum in proposito. Quomodo enim appareret propositum, si non evidens esset per ea quæ fiant? Quæ autem facta sunt quadam serie et ordine procedentia per id quod est consequens ostendunt sapientiam et artificium Dei dispensationis: quandoquidem, sicut prius diximus, sapientia conjuncta cum justitia omnino sit virtus. Quod si seorsum si-

CAPUT XXI.

Quænam ergo est justitia? Meminimus eorum quæ ex consequenti dicta sunt in principio hujus libri, quod ad divinæ naturæ imitationem homo sit conditus, tum bonis reliquis, tum etiam libero arbitrio, Dei conservans similitudinem. Cum autem necessario esset mutabilis naturæ; neque enim fieri poterat, ut qui ab alteratione principium habuerat, non esset omnino mutabilis. Ab eo enim quod non est progressus ad essentiam, est quædam alteratio, cum quæ non est substantia, virtute divina transeat in essentiam. Quin etiam cum alioquin necessario in homine consideretur mutatio, quoniam homo imitabatur naturam divinam: quod autem imitatur, nisi in aliqua esset diversitate, esset omnino idem quod illud cui est assimilatum. Cum ergo ejus quod factum

fuerat ad imaginem, in hoc esset diversitas ab exemplari, quod hoc quidem esset natura immutabile, illud vero non sic se haberet, sed consisteret quidem per alterationem, ut jam diximus; omnino autem alteraretur, propterea quod imitaretur; alteratio autem est quidam motus, ab eo in quo est semper procedens ad alterum; duo sunt genera ejusmodi mutationis: unum quidem quod semper sit ad bonum, in quo statum non habet progressus, propterea quod nec comprehenditur quidem finis ejus quod transit; alterum autem ad contrarium, cujus substantia est in hoc quod non consistat. Boni enim, sicut prius dictum est, et contrarii repugnantia, talem inter se habet distinctionem, ut dicimus id quod est, ab eo quod non est tanquam adversum distingui, et substantiam a non substantia. Quoniam ergo fieri non potest, ut quod attinet ad mutabilem et alterabilem incitationem et motum, in se natura maneat immobilis; sed ad aliquid omnino liberum procedit arbitrium, boni desiderio naturaliter ipsum trahente ad motum. Bonum autem, aliud quidem vere est bonum secundum naturam; aliud autem non ejusmodi, sed habet quamdam boni visionem ac speciem. Eorum autem iudex est intelligentia intra nos collocata. Qua in re versamur in periculo, vel assequendi ejus quod vere est bonum; aut, si ab eo diverterimus, per aliquam ejus quod apparet deceptionem, dilabendi ad contrarium: cujusmodi quidpiam accidisse narrat externa fabula cani qui in aqua viderat umbram dimisisse, inhiantem autem cibi simulacro fame laborasse.

CAPUT XXII.

Postquam ergo ejus quod est vere bonum desiderio mens fraudata, ad id quod non est, fuit delata, fraude consultoris et inventoris vitii persuasa esse bonum id quod bono est contrarium: neque enim dolus fuisset efficax, nisi vitii hamo escæ instar illita fuisset boni species: cum ergo homo voluntarie in hanc incidisset calamitatem, qui se per voluntatem vitæ inimico subjunxerat, quære mihi simul omnia quæ conveniunt iis quæ de Deo sentiuntur, bonitatem, sapientiam, justitiam, potentiam, incorruptionem, et si quid est melioris significationis. Tanquam bonus ergo, movetur misericordia ejus qui ceciderat: et tanquam sapiens, non ignorat modum revocationis. Sapientia autem est, etiam ejus quod justum est, iudicium. Nemo enim insipientia veram tribuerit justitiam. Quidnam ergo est in his justum? Non aliqua tyrannica in eum qui nos possidebat uti auctoritate: neque summa vi rapiendo ab eo qui dominatum obtinebat, relinquere justæ defensionis aliquam occasionem, ei qui per voluptatem hominem redegerat in servitutem. Quomodo enim qui pecunia suam vendiderunt libertatem, sunt servi emptorum, ut qui seipsos vendiderint; et nec ipsis nec ulli alii pro eis licet proclamare ad libertatem, etiamsi ingenui et honesto loco nati essent qui sua sponte ad hanc devenerunt calamitatem: si quis item curam

A κατ' εἰκόνα γενομένου πρὸς τὸ ἀρχέτυπον οὕτως, ἐν τῷ τὸ μὲν ἀρεπτον εἶναι τῇ φύσει, τὸ δὲ μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλὰ δι' ἀλλοιώσεως μὲν ὑποστῆναι κατὰ τὸν ἀποδοθέντα λόγον· ἀλλοιούμενον δὲ πάντως, ἐν τῷ εἶναι μίμηρα, ἢ δὲ ἀλλοιώσις κίνησις ἐστὶν εἰς ἑτερον ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἐστὶν εἰσαεὶ προϊούσα· δύο λέγει τῆς τοιαύτης εἰδὴ κινήσεως· τὸ μὲν πρὸς τὸ ἀγαθὸν αἰεὶ γιγνόμενον, ἐν ᾧ πρόβος στάτιν οὐκ ἔχει, διότι πέρας οὐδὲ τοῦ διεξοδευομένου καταλαμβάνεται. Τὸ δὲ πρὸς τὸ ἐναντίον, οὐ ὑπόστασις ἐν τῷ μὴ ὑπερτάδῃ ἐστὶν. Ἡ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ ἐναντιώσις, καθὼς ἐμπροσθεν εἰρηται, τοιοῦτόν τινα νοῦν κατὰ τὴν διαστολὴν ἔχει, καθάπερ φαμέν τῷ μὴ ὄντι τὸ ὄν· ἀντι-δαιρείσθαι, καὶ τῇ ἀνυπαρξίᾳ τὴν ὑπαρξιν. Ἐπειδὴ τοίνυν κατὰ τὴν τρεπτὴν τε καὶ ἀλλοιωτὴν ὁρμὴν τε καὶ κίνησιν, οὐκ ἐνδέχεται τὴν φύσιν ἀφ' ἐαυτῆς μένειν ἀκίνητον, ἀλλ' ἐπὶ τι πάντως ἢ προαίρεσις ἵσταται, τῆς πρὸς τὸ καλὸν ἐπιθυμίας αὐτὴν ἐφελκομένης φυσικῶς εἰς κίνησιν. Καλὸν δὲ τὸ μὲν τι ἀληθῶς κατὰ τὴν φύσιν ἐστὶ· τὸ δὲ οὐ τοιοῦτον, ἀλλ' ἐπηνθισμένον τινὶ καλοῦ φαντασίᾳ. Κριτήριον δὲ τούτων ἐστὶν ὁ νοῦς ἐνδοθεν ἡμῖν ἐνιδρυμένος. Ἐν ᾧ κινδυνεύεται, ἢ τὸ ἐπιτεχνεῖν τοῦ θύτος καλοῦ, ἢ τὸ παρατραπέντας αὐτοῦ, διὰ τινος τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπάτης ἐπὶ τὸ ἐναντίον ἡμᾶς ἀπορρῦναι· οἶόν τι παθεῖν ὁ ἔξω μὲν μῦθος φησιν, ἀπ[οδ]ιδούσαν ἐν τῷ ὕδατι τὴν κύνα πρὸς τὴν σκυῖαν οὐ διὰ στόματος ἔφερε, μεθεῖναι μὲν τὴν ἀληθῆ τροφὴν, περιχανοῦσαν δὲ τὸ τῆς τροφῆς εἶδωλον ἐν λιμῷ γενέσθαι.

ejus quod in ore gestabat: nempe verum cibum laborasse.

C

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Ἐπεὶ οὖν τῆς πρὸς τὸ ὄντως ἀγαθὸν ἐπιθυμίας διαφυσθῆς ὁ νοῦς, πρὸς τὸ μὴ ὄν παρηγένη, δι' ἀπάτης τοῦ τῆς· κακίας συμβούλου τε καὶ εὐρετοῦ, καλὸν ἀναπαύσθαι εἶναι τὸ τῷ καλῷ ἐναντίον. Οὐ γὰρ ἂν ἐνήργησεν ἡ ἀπάτη, μὴ δολέας δίκην τῷ τῆς κακίας ἀγκίστρῳ τῆς τοῦ καλοῦ φαντασίας περιπλασθείσης. Ἐν ταύτῃ τοίνυν γεγονότος ἑκουσίως τῇ συμφορᾷ τοῦ ἀνθρώπου ἐαυτὸν δι' ἡδονῆς τῷ ἐχθρῷ τῆς ζωῆς ὑποκεύσαντος, πάντα μοι κατὰ τὸν αὐτὸν ἀναζήτει τὰ ταῖς θείαις ὑπολήψεσι πρέποντα, τὸ ἀγαθὸν, καὶ δίκαιον, καὶ δυνατόν, τὸ ἀφάρκτον καὶ εἰ τι τῆς κρείττονος σημασίας ἐστίν. Οὐκοῦν ὡς ἀγαθὸς οἶκτον λαμβάνει τοῦ διαπαιτωκότος, καὶ ὡς σοφὸς οὐκ ἀγνοεῖ τὸν τρόπον τῆς ἀνακλήσεως. Σοφίας δ' ἂν εἴη, καὶ ἡ τοῦ δικαίου κρίσις. Οὐ γὰρ ἂν τις ἀπροσῆχον τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην προσάφειεν. Τί οὖν ἐν τούτοις τὸ δίκαιον; Τὸ μὴ τυραννικῇ τινὶ χρήσασθαι κατὰ τοῦ κατέχοντος ἡμᾶς αὐθεντία· μηδὲ τῷ περιόντι τῆς δυνάμεως ἀποσπάσαντα τοῦ κρατούντος καταλιπεῖν τινα δικαιολογίας ἀφορμὴν, τῷ δι' ἡδονῆς καταδουλωσάμενόν τὸν ἄνθρωπον. Καθάπερ γὰρ οἱ χρημάτων τὴν ἐαυτῶν ἐλευθερίαν ἀποδόμνοι, δοῦλοι τῶν ὠνησαμένων εἰσιν, αὐτοὶ πρατῆρες ἐαυτῶν καταστάντες· καὶ οὕτως αὐτοῖς, οὕτως ἄλλῳ τινὶ, ὑπὲρ ἐκεῖνων ἔξεστι τὴν ἐλευθερίαν ἐπιδοῦναι, καὶ εὐπάτριδες ὥσιν οἱ πρὸς τὴν συμφορὰν ταύτην αὐτομολήσαντες· εἰ δὲ τις κηδόμενος τοῦ ἀπεμπολή-

θέντος βίᾳ κατὰ τοῦ ὀνησμένου χρέωτο, ἀδικος εἶναι δόξει· τῷ νόμῳ κτηθέντα τυραννικῶς ἐξαιρούμενος· ἐξωνεῖσθαι δὲ πάλιν εἰ βούλοιο τῶν τοιούτων οὐδεὶς ὁ κωλύων νόμος ἐστὶ·

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκουσίως ἡμῶν ἑαυτοὺς ἀπεμπολήσαντων, ἔδει παρὰ τοῦ δι' ἀγαθότητα πάλιν ἡμᾶς εἰς ἐλευθερίαν ἐξαιρουμένου, μὴ τὸν τυραννικόν, ἀλλὰ τὸν δίκαιον τρόπον ἐπινοηθῆναι τῆς ἀνακλήσεως. Οὗτος δὲ ἐστὶ τις τῷ ἐπικρατοῦντι ποιήσασθαι, πᾶν ὅπερ ἂν ἐθέλοι λύτρον ἀντὶ τοῦ κατεχομένου λαβεῖν. Τί τοίνυν εἰκὸς ἦν μᾶλλον τὸν κρατοῦντα λαβεῖν ἐλέσθαι; Δυνατὸν ἐστὶ δι' ἀκολούθου στοχασμὸν τινα τῆς ἐπιθυμίας αὐτοῦ λαβεῖν. Εἴτα πρόδηλα γένοιτο ἡμῖν τῶν ζητούμενων τεκμήρια. Ὁ τοίνυν κατὰ τὸν ἐν ἀρχῇ τοῦ συγγράμματος προσποδοθέντα λόγον, τῷ πρὸς τὸν εὐσημερῶντα φθόνῳ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπιμύσας, τὸν δὲ τῆς κακίας ζῶφον ἐν ἑαυτῷ γεννήσας· ἀρχὴν δὲ τῆς πρὸς τὰ χεῖρω βροτῆς καὶ ὑπόθεσιν καὶ οἰονεὶ μητέρα τῆς λοιπῆς κακίας τὴν φιλαρχίαν νοσήσας, τίνος ἂν ἀντιγλέφατο τὸν κατεχόμενον, εἰ μὴ δηλαδὴ τοῦ ὑψηλοτέρου καὶ μεζονος ἀνταλλάγματος, ὥς ἂν μᾶλλον ἑαυτοῦ τὸ κατὰ τὸν τύπον θρέψειε πάθος, τὰ μεζῶ τῶν ἐλαττόνων διαμειθόμενος; Ἀλλὰ μὴ ἐν τοῖς ἀπ' αἰῶνος ἰστορουμένοις ἐν οὐδενὶ συνεγνώκει τοιοῦτον οὐδὲν, οἷα καθειώρα περὶ τὴν τότε φαινομένην κυοφορίαν ἀσυντρίαστον, καὶ γέννησιν ἀφθορον, καὶ θήλην ἐκ παρθενίας, καὶ ἀνωθεν ἐπιμαρτυρούσας τῷ ὕπερφει τῆς ἀξίας ἐκ τῶν ἀοράτων φωνάς· καὶ τῶν τῆς φύσεως ἀρρώστημάτων διόρθωσιν, ἀπαργαμάντων τινὰ καὶ ψιλὴν ἐν ῥήματι μόνῃ καὶ ὀρμῇ τοῦ θελήματος παρ' αὐτοῦ γινόμενῃ, τὴν τε τῶν τεθνηκότων ἐπὶ τὸν βίον ἀνάλυσιν, καὶ τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων φόβον, καὶ τῶν κατὰ τὸν ἀέρα παθῶν τὴν ἐξουσίαν, καὶ τὴν διὰ θαλάσσης πορείαν, οὐ διαχωροῦντος ἐφ' ἑκάτερα τοῦ πελάγους, καὶ τὸν πυθμένα γυμνοῦντος τοῖς παροδεύουσι κατὰ τὴν Μωσέως θαυματουργίαν, ἀλλ' ἀνω τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος ὑποχερσουμένης τῇ βάσει, καὶ διὰ τῆς ἀσφαλοῦς ἀντιτυπίας ὑπεριδούσης τὸ ἔχνος, τὴν τε τῆς τροφῆς ὑπερσίαν ἐφ' ὅσον βούλοιο, καὶ τὰς ἐν ἐρημίᾳ θαψίλεις ἐστιάσεις τῶν ἐν πολλαῖς χιλιάσιν εὐωχουμένων· οἷς οὕτε οὐρανὸς ἐπέβρεε τὸ μάννα, οὕτε ἡ γῆ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς φύσιν σιτοποιούσα τὴν χρεῖαν ἐπλήρωσε· ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρρήτων ταμείων τῆς θείας δυνάμεως ἡ φιλοτιμία προΐει, ἔτοιμος ἄρτος ταῖς χερσὶ τῶν διακονούντων ἐγγευροῦμενος, καὶ διὰ τοῦ κόρου τῶν ἐσθίωντων πλείων γινόμενος, ἥ τε διὰ τῶν ἰχθύων ὀψοφαγία, οὐ θαλάσσης αὐτοῖς πρὸς τὴν χρεῖαν συνεισφερούσης, ἀλλὰ τοῦ καὶ τῇ θαλάσῃ τὸ γένος τῶν ἰχθύων κατασπείραντος. Καὶ πῶς ἂν τις τὸ καθ' ἑκάστον τῶν εὐαγγελικῶν διεξίει θαυμάτων; Ταύτην τοίνυν τὴν δύναμιν καθορῶν ὁ ἐχθρὸς ἐν ἐκείνῃ, πλείον τοῦ κατεχομένου τὸ προχεῖμενον εἶδεν ἐν τῷ συναλλάγματι· τοῦτου χάριν αὐτὸν αἰρεῖται λύτρον τῶν ἐν τῇ τοῦ θανάτου φρουρᾷ καθειρμένον γενέσθαι. Ἀλλὰ μὴν ἀμήχανον ἦν γυμνῇ προσδελῆσαι τῇ τοῦ Θεοῦ φαντασίᾳ, μὴ σαρκὶς τινα μίτρᾳν ἐν αὐτῷ

A gerens ejus qui fuit venditus, vi utatur adversus emptorem, injustus esse videbitur, qui eum qui lege est acquisitus, vi eripit; sed si quispiam velit eum redimere, nulla est lex quæ id vetet:

CAPUT XXIII.

Eodem modo cum nos ipsos nostra sponte vendiderimus, oportebat ab eo qui propter bonitatem nos in libertatem rursus erat restitutus, non aliquem tyrannicum, sed justum excogitari modum revocationis. Is autem est, dare quodcumque velit pretium redemptionis pro eo quem possidet. Quid ergo est verisimile, magis velle accipere eum qui habet dominatum? Possumus per consequentiam capere aliquam conjecturam ejus cupiditatis, si sint nobis manifesta signa eorum quæ quaeruntur. Qui ergo, ut fuit prius explicatum in initio libri, propter invidiam in eum conceptam, cujus res erant secundæ, ad bonum clausit oculos, in seipso autem genuit tenebras vitii, et imperandi laborans cupiditate, quæ est veluti initium et fundamentum ad deteriora propensionis, et veluti mater cæterorum vitiorum, quoniam pretio commutaret eum quem possidebat, nisi quod esset longe maximum, majora accipiendo pro minoribus, ut magis aleret suam superbiæ affectionem? Atqui in iis quæ a prioribus sæculis aut narrata, aut litteris mandata fuerant, intelligebat nihil fuisse tale, quale videbat in eo qui nunc apparebat, nempe conceptionem absque ulla cum viro conjunctione, et ortum absque ulla corruptione, et lactantem seminam ex virginitate, et voces superis testantes admirabilem ejus dignitatem, cum nihil tamen caderet sub aspectum, naturæ morborum et ægritudinum correctionem ac curationem, quæ ab eo fiebat citra ullum negotium, soloque verbo et nutu ac momento voluntatis, et eorum quæ vita exccesserant, vitæ restitutionem, et dæmonum terrorem, potestatemque in affectiones aeris, et per mare ingressum, utrinque mari non discedente, et iis qui transibant fundum apertiente, congruenter ei miraculo quod factum est a Moyse, sed maris superficie ad ingrediendum tantquam solidam terram præbente, et stabili ac resistente duritie vestigia firmante, et alimentum quantam vellet elargitionem, lautaque et splendida convivium in solitudine, multis millibus ibi opipare tractatis; quibus neque cælum pluit manna, neque terra secundum suam naturam frumentum producens, id quod eis erat opus suppedibat: sed ex ineffabilibus divinæ potentie promptuariis procedebat liberalitas, panis paratus, eorum qui impartiebantur tanquam agricolarum manibus elaboratus, et per eorum qui vescebantur satietatem multiplicatus, et piscium obsonium, cum eis mare nihil conferret ad usum, sed is qui etiam piscium genus in mari seminauerat. Quomodo autem enumeravit quispiam singula miracula evangelica? Hanc ergo vim in illo cernens inimicus, vidit in permutatione plus esse emolumenti, quam in eo quod possidebat. Ea de causa eum mavult fieri

pretium redemptionis eorum qui in carcere mortis erant inclusi. Sed fieri non poterat ut Dei nudam aspiceret speciem, nisi aliquam in eo carnis, quam jam olim ob peccatum in vinculis habebat, portionem animadverteret. Idcirco carne divinitas obumbrata est, ut ad id intuens quod secum fuit educatum et est sibi cognatum, non terreretur appropinquatione excellentis virtutis; et considerata quæ sensim per miracula magis ac magis resplendebat potentia, existimaret id quod apparuit magis esse: concupiscendum quam formidabile. Vides quemadmodum cum iustitia conjuncta sit bonitas, et sapientia non sit ab eis separata. Quod enim per indumentum corporis excogitavit, ut capi posset divina virtus, ne pro nobis suscepta dispensatio impediretur metu sublimitatis, omnino simul ostendit, nempe bonitatem, sapientiam et iustitiam. Voluisse enim dare salutem, est testimonium bonitatis. Quod autem tanquam ex contractu fecit redemptionem, ejus qui tenebatur dominatu ostendit iustitiam. Quod autem id quod capi non poterat, subtiliter excogitans effecit ut capi posset ab inimico, id aperte summam arguit sapientiam.

CAPUT XXIV.

Sed est consentaneum eum qui attendit eorum quæ dicta fuerunt consequentiam, querere ubinam in iis quæ diximus, cernatur potentia Divinitatis, et ubi incorruptio divinæ potentiae. Ut igitur hæc quæque reddantur evidentia, consideremus ea quæ deinceps sequuntur ex mysterio, in quibus maxime ostenditur cum beniginitate contempera potentia. Atque primum quidem, quod omnipotens natura potuerit descendere ad humilitatem humanitatis, id potestatem magis ostendit, quam magna et quæ naturam superant miracula. Nam quod magnum quidpiam et excelsum effectum sit a divina virtute, est quodammodo secundum naturam et consentaneum. Neque novum et admirabile quidpiam auribus attulerit, quod dicitur, universam quæ est in mundo creaturam, et quidquid extra ea quæ cernuntur, comprehenditur, Dei virtute constitisse, ejus voluntate, ut ei visum est, deducta ad essentiam. Ad id autem quod est humile et abjectum descensus, est quædam insignis et redundans copia potestatis, quæ minime impeditur in iis quæ sunt præter naturam. Quo modo enim ignis essentiae est proprium ferri sursum; neque in flamma quidquam est admirandum quod sit naturaliter; sed si eam instar gravium corporum videat deorsum tendere, ejus rei ducitur admiratione, nempe quonam modo ignis esse ignis perseveret, et in modo motus excedat naturam, tendens deorsum: ita etiam divinam et supereminentem potentiam, neque celorum magnitudo, neque luminarium splendor, neque universi ornatus, neque rerum naturalium perpetua administratio tantum ostendit, quantum quod se demiserit ad imbecillitatem nostræ naturæ: nempe quomodo, cum excelsum exstiterit, in humili et abjecto id cernitur, nec descendit altitudo: quomodo humanitas connexa divinæ naturæ, et hoc sit, et est illud. Cum enim, sicut prius dictum est, non

θεωρήσαντα, ἣν ἤδη διὰ τῆς ἀμαρτίας κατέλωτο. Διὰ τοῦτο περιεκαλύπτεται τῇ σαρκὶ ἡ θεότης, ὥς ἂν πρὸς τὸ σύντροφον τε καὶ συγγενὲς αὐτῷ βλέπων, μὴ πτοηθεῖ τὸν προσεγγισμὸν τῆς ὑπερεχούσης δυνάμεως· καὶ τὴν ἡρέμα διὰ τῶν θαυμάτων ἐπὶ τὸ μείζον διαλάμπουσιν δύναμιν κατανοήσας, ἐπιθυμητὸν μᾶλλον ἢ φοβερὸν τὸ φανὲν εἶναι νομίσῃ. Ὅρξας ὅπως τὸ ἀγαθὸν τῷ δικαίῳ συνέζευκτο, καὶ τὸ σοφὸν τούτων οὐκ ἀποκρίνεται. Τὸ γὰρ διὰ τῆς τοῦ σώματος περιβολῆς χωρητὴν τὴν θείαν δύναμιν ἐπινοῆσαι γενέσθαι, ὥς ἂν ἡ ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομία μὴ παραποδοθεῖ τῷ φόβῳ τῆς ὑψηλῆς ἐμφανείας, πάντως κατὰ ταῦτόν τὴν ἀπόδειξιν ἔχει, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ σοφοῦ, τοῦ δικαίου. Τὸ μὲν γὰρ ἐθέλεισθαι σώσαι, τῆς ἀγαθότητός ἐστι μαρτυρία· τὸ δὲ συναλλαγματοῦ ποιεῖσθαι τὴν τοῦ κρατούμενου λύτρωσιν, τὸ δίκαιον δείκνυσι· τὸ δὲ χωρητὸν δὲ ἐπινοίας ποιεῖσαι τῷ ἔχθρῳ τὸ ἀχώρητον, τῆς ἀνωτάτης σοφίας τὴν ἀπόδειξιν ἔχει.

justitiam. Quod autem id quod capi non poterat, aperte summam arguit sapientiam.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΑ'.

Ἄλλ' ἐπιζητεῖν εἰκὸς τὸν τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν εἰρημένων προσέχοντα, τοῦ τὸ δυνατὸν τῆς θεότητος, τοῦ ἡ ἀφθαρσία τῆς θείας δυνάμεως ἐν τοῖς εἰρημένους ὁρᾶται. Ἵνα τοίνυν καὶ ταῦτα γένηται καταφανῆ, τὰ ἐφεξῆς τοῦ μυστηρίου διασκοπήσωμεν, ἐν οἷς μάλιστα δέκνυνται συγκεκραμένη τῇ φιλανθρωπίᾳ ἡ δυνάμεις. Πρῶτον μὲν οὖν τὴν παντοδύναμον φύσιν πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπότητος καταβῆναι ἰσχύσαι, πλείονα τὴν ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως ἔχει, ἢ τὰ μέγα τε καὶ ὑπερφυῆ τῶν θαυμάτων. Τὸ μὲν γὰρ μέγα τι καὶ ὑψηλὸν ἐξεργασθῆναι παρὰ τῆς θείας δυνάμεως, κατὰ φύσιν πῶς ἐστὶ καὶ ἀκόλουθον. Καὶ οὐκ ἂν τινα ξενισμὸν ἐπάγοι τῇ ἀκοῇ τὸ λέγειν πᾶσαν τὴν ἐν τῷ κόσμῳ κτίσιν, καὶ πᾶν ὃ τί περ ἂν ἔξω τῶν φαινομένων καταλαμβάνεται ἐν τῇ Θεοῦ δυνάμει συστήναι, αὐτοῦ τοῦ θελήματος πρὸς τὸ δοκοῦν οὐσιωθέντος. Ἡ δὲ πρὸς ταπεινὸν καθόδος, παρουσία τίς ἐστι τῆς δυνάμεως, οὐδὲν ἐν τοῖς παρὰ φύσιν κωλυόμενης. Ὡς γὰρ ἴδιον ἐστὶ τῆς τοῦ πυρὸς οὐσίας ἡ ἐπὶ τὸ ἄνω φορὰ, καὶ οὐκ ἂν τις θαύματος ἀξιονέη τῆς φλογὸς ἡγεῖτο τὸ φυσικῶς ἐνεργούμενον· εἰ δὲ βέβουσαν ἐπὶ τὸ κάτω καθ' ὁμοιότητα τῶν ἐμβριθῶν σωμάτων ἴδοι τὴν φλόγα, τὸ τοιοῦτον ἐν θαύματι ποιεῖται, πῶς τὸ πῦρ διαμένει πῦρ ὄν, καὶ ἐν τῷ τρόπῳ τῆς κινήσεως ἐκβαίνει τὴν φύσιν, ἐπὶ τὸ κάτω φερόμενον· οὕτως καὶ τὴν θείαν τε καὶ ὑπερέχουσαν δύναμιν, οὐκ οὐρανῶν μεγέθει καὶ φωστῆρων αὐγαί, καὶ ἡ τοῦ παντός διακόμησις, καὶ ἡ διηνεκής τῶν ὄντων οἰκονομία τοσούτου, ὅσον ἡ ἐπὶ τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως ἡμῶν συγκατάβασις δείκνυσι· πῶς τὸ ὑψηλὸν ἐν τῷ ταπεινῷ καθορᾶται, καὶ οὐ καταβαίνει τὸ ὑψος· πῶς Θεότης ἀνθρωπίνῃ συμπλακεῖσα φύσει, καὶ τοῦτο γίνεται καὶ ἐκεῖνός ἐστιν. Ἐπειδὴ γὰρ, καθὼς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἴρηται, φύσιν οὐκ εἶχεν ἡ ἐναντία δύναμις, ἀπράτῳ προσμίζει τῇ τοῦ Θεοῦ παρουσίᾳ, καὶ γυμνὴν ὑποστῆναι αὐτοῦ τὴν ἐμφάνειαν· ὥς ἂν εὐλητῶν γένοιτο τῷ ἐπιζητοῦντι ὑπὲρ ἡμῶν τὸ ἀντάλ-

λαγμα, τῷ προκαλύματι τῆς φύσεως ἡμῶν ἐνεκρύφθη, τὸ θεῖον, ἵνα κατὰ τοὺς λίγους τῶν ἰχθύων τῷ δελείατι τῆς σαρκὸς συναποκαλυφθῇ τὸ ἀγχιετρον τῆς θεότητος· καὶ οὕτω τῆς ζωῆς τῷ θανάτῳ εἰσοικισθείσης, καὶ τῷ σκότει τοῦ φωτός ἐμφανέντος, ἐξαφανισθ[ήτω] τῷ φωτί καὶ τῇ ζωῇ τὸ κατὰ τὸ ἐναντίον νοούμενον. Οὐ γὰρ ἔχει φύσιν, οὔτε σκότος διαμένειν ἐν φωτός παρουσίᾳ, οὔτε θάνατον εἶναι ζωῆς ἐνεργότητος. Οὐκ ὡς ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ μυστηρίου τὴν ἀκολουθίαν ἀναλαβόντες, ἐντελῆ ποιησόμεθα τὴν ἀπολογίαν πρὸς τοὺς κατηγοροῦντας τῆς θείας οἰκονομίας, οὗτο χάριν δι' ἐαυτῆς ἡ θεότης τὴν ἀνθρωπίνην οὐ κατέρχάζεται σωτηρίαν. Δεῖ γὰρ διὰ πάντων τὸ θεῖον ἐν ταῖς πρεπουσίαις ὑπολήψειςιν εἶναι· μὴ τὸ μὲν ὑψηλῶς ἐπ' αὐτοῦ νοεῖσθαι, τὸ δὲ τῆς θεοπροποῦς ἀξίας ἐκβάλλεσθαι· ἀλλὰ πᾶν ὑψηλὸν καὶ εὐσεβὲς νόημα δεῖ πάντως ἐπὶ θεοῦ πιστεῦσθαι, καὶ συντηρεῖσθαι δι' ἀκολουθίας τῷ ἐτέρῳ τὸ ἕτερον. Δέδεικται τοίνυν τὸ ἀγαθὸν, τὸ σοφὸν, τὸ δίκαιον, τὸ δυνατόν, τὸ φθορᾶς ἀνεπίδεκτον, πάντα τῷ λόγῳ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκονομίας ἐπιδεικνύμενα. Ἡ ἀγαθότης ἐν τῷ προεἰσθαι σῶσαι τὸν ἀπολωλὸτα καταλαμβάνεται. Ἡ σοφία καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἐν τῷ τρόπῳ τῆς σωτηρίας ἡμῶν διεδείχθη. Ἡ δύναμις ἐν τῷ γενέσθαι μὲν αὐτὸν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου καὶ σχήματι κατὰ τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν, καὶ ἐπισθῆναι δύνασθαι αὐτὸν καθ' ὁμοίότητα τῶν ἀνθρώπων τῷ θανάτῳ ἐγκρατηθῆναι· γενόμενον δὲ, τὸ οἰκεῖον ἐαυτῷ κατὰ φύσιν ἐργάσασθαι. Οἰκεῖον δὲ φωτί μὲν ὁ ἀφανισμὸς τοῦ σκότους, ζωῇ δὲ ἡ τοῦ θανάτου καθάρσις. Ἐπεὶ οὖν τῆς εὐθείας ὁδοῦ κατενεχθέντες τὸ κατ' ἀρχὰς τῆς ζωῆς ἐξετράπημεν, καὶ τῷ θανάτῳ ἐγκατηχόμεν· τί τοῦ εἰκότος ἐξω παρὰ τοῦ μυστηρίου μανθάνομεν, εἰ ἡ καθαρότης τῶν ἐξ ἁμαρτίας μολυνθέντων ἐφάπτεται, καὶ ἡ ζωὴ τῶν τεθνηκότων, καὶ ἡ ὀδηγία τῶν πεπλανημένων, ὡς ἂν ὅτε μολυσμὸς καθαρθεῖ, καὶ ἡ πλάνη θεραπευθεῖ, καὶ εἰς τὴν ζωὴν τὸ τεθνηκὸς ἐπανέλθοι;

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΕ'.

Τὸ δὲ ἐν τῇ φύσει ἡμῶν γενέσθαι τὴν θεότητα, τοῖς μὴ λίαν μικροφύοις κατανοοῦσι τὰ ὄντα, οὐδένα ἂν ἐκ τοῦ εὐλόγου ξενισμὸν ἐπαγάγοι. Τίς γὰρ οὕτω ἡπίος τὴν ψυχὴν, ὡς εἰς τὸ πᾶν ἀποδλέπων μὴ ἐν παντί πιστεύειν εἶναι τὸ θεῖον, καὶ ἐνδοῦν μὲν καὶ περιέχον καὶ ἐγκαθήμενον; Τοῦ γὰρ ὄντος ἐξῆπται τὰ πάντα, καὶ οὐκ ἔνεστιν εἶναι τι, μὴ ἐν τῷ ὄντι τὸ εἶναι ἔχον. Εἰ οὖν ἐν αὐτῷ τὰ πάντα, καὶ ἐν πᾶσιν ἐκείνῳ· τί ἐπαισχύνονται ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ μυστηρίου τὸν θεὸν ἐν ἀνθρώποις γεγενῆσθαι διδάσκοντος, τὸν οὐδὲ νῦν ἐξω τῶν ἀνθρώπων εἶναι πεπιστευμένον; Εἰ γὰρ καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐν ἡμῖν τοῦ θεοῦ παρουσίας, οὐκ αὐτὸς οὕτος ἐκείνῳ· ἀλλ' οὖν τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι, καὶ νῦν καὶ τότε κατὰ τὸ ἴσον διωμολόγηται. Νῦν μὲν οὖν ἐγκέκραται ἡμῖν ὁ συνέχων ἐν τῷ εἶναι τὴν φύσιν· τότε δὲ κατεμύχθη πρὸς τὸ ἡμέτερον, ἵνα τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἐπιμύξα γίνηται θεῖον, ἐξαίρεθὲν τοῦ θανάτου, καὶ τῆς τοῦ ἀντικειμένου τυραννίδος ἐξω

A esset ea natura potestatis contrariæ, ut admisceretur meræ Dei præsentia, et ferret nudam ejus apparitionem, ut ab eo qui poscebat facile pro nobis accipi posset pretium in permutatione, naturæ nostræ integumento celata fuit divinitas; ut instar piscium gulosorum cum esca carnis simul attraheretur hamus divinitatis; et sic vita ad mortem introducta, et luce apparente in tenebris, luce et vita deleteretur id quod eis contrarium intelligitur. Neque enim ea est natura tenebrarum, ut luce præsentie permaneant: neque mortis, ut sit vita operante. In summam itaque redacta mysterii consequentia, perfectam faciemus defensionem adversus eos qui accusant divinam dispensationem, nempe quam de causa Divinitas humanam per se non efficit salutem. Oportet enim in omnibus ea de Deo sentiri et existimari quæ Deum decet; et non hoc quidem excelsæ et sublimiter de eo intelligi, illud autem repelli ab ea quæ Deo convenit dignitate; sed omnem excelsam ac piam intelligentiam oportet omnino in Deo credi, et per consequentiam unum pendere ab altero. Ostensum ergo est bonitatem, sapientiam, justitiam, potentiam, et incorruptionem evidenter monstrari in ratione nostræ carnis a Deo susceptæ dispensationis. Bonitas in hoc comprehenditur, quod voluerit servare eum qui perierat. In modò salutis nostræ ostensa est sapientia et justitia. Potentia autem in eo, quod ipse quidem factus sit in similitudine et figura hominis, convenienter naturæ nostræ humilitati; et spes fuerit ipsum ad hominum similitudinem morte posse teneri. Cum autem factus esset, id fecerit quod erat sibi proprium ac conveniens secundum naturam. Est autem luci quidem proprium ac conveniens, ut debeat tenebras, vitæ autem, ut mortem perdat. Quia ergo aberrantes a recta via ab initio a vita aversi, et ad mortem delati sumus, quid a mysterio discimus quod sit remotum a probabilitate, et non consentaneum, si puritas eos tangit, qui a peccatis sunt inquinati; et vita mortuos, et via eos qui aberraverunt, ut et purgentur sordes, et ab errore cessetur, et quod erat mortuum ad vitam revertatur?

CAPUT XXV.

Quod autem in nostra exstiterit natura Divinitas, iis qui non puzillo et abjecto animo ea quæ sunt considerant, id nequaquam dictu novum videbitur et alienum. Quis est enim adeo puerili animo et ingenio, ut ad universitatem aspiciens, in universitate non credat esse Deum, eam induentem et continentem, et ei insidentem? Ab eo enim quod est, pendet omnia; nec fieri potest ut sit aliquid, quod in eo quod est, non habeat essentiam. Si ergo in eo sunt omnia, et illud est in omnibus cur eos pudet quod mysterium in dispensatione doceat Deum exstiterit inter homines, qui ne nunc quidem creditur esse extra hominem? Nam etsi modus Dei inter nos presentie, non est hic idem qui ille; attamen quod sit in nobis ex æquo, nunc, et tunc plane constat. Atque nunc quidem est in nobis contemperatus, qui naturam continet in essentia; tunc autem cum nostra natura immista

fuit Divinitas; et in ea nostræ naturæ cum divina A
commistione, nostra effecta est divina, ut quæ a
morte sit exempta, et ab adversarii erepta tyrannide. Illius enim a morte reversio, existit mortali
generi principium reversionis ad vitam immortalem.

CAPUT XXVI.

Sed in examinanda forte justitia et sapientia, quæ consideratur in hac dispensatione, adducitur fortasse quispiam, ut existimet fraude hanc viam et rationem a Deo pro nobis fuisse excogitatam. Quod enim non nuda Divinitate, sed tecta ab humana natura, Deus ab inimico ignoratus, in eum qui dominatum obtinebat, se insinuerit; est quodammodo dolus quidam et circumscriptio, cum sit proprium eorum qui decipiunt, ad aliud convertere spem eorum, quibus struuntur insidiæ, et aliud efficere quam quod fuit speratum. Sed qui aspicit ad veritatem, hoc quoque assentietur omnium maxime esse justitiæ et sapientiæ. Nam justi quidem est pro meritis unicuique tribuere. Sapientis autem neque justum avertere, neque bonum benignitatis scopum separare a judicio quod sit ex justitia, sed apte et congruenter utraque inter se conjungere, justitiæ quidem tribuendo, quod datur pro meritis; bonitati autem, quod non recedatur a scopo benignitatis. Consideremus igitur annon hæc ambo considerentur in iis quæ facta sunt. Nam par pari pro meritis referre, per quod vicissim decipitur deceptor, ostendit justitiam. Ejus autem quod sit scopus, est testimonium bonitatis ejus qui operatur. Nam justitiæ quidem est proprium unicuique illa tribuere, cujus principia et causas prius jecerat; quomodo terra convenienter seminibus quæ in eam jacta sunt, fructus reddit. Sapientiæ autem est, in modo reddendi similia ab eo quod est melius non discedere. Quo modo enim cibo pharmacum similiter admiscet, et qui insidiatur, et qui ei medetur qui appetitus fuit insidiis: sed ille quidem venenum præbet letiferum, hic autem veneni præbet medicamentum, et modus curationis minime corrumpit scopum conferendi beneficii; nam etsi ab utrisque in alimento fiat mistiū pharmaci, scopum tamen et institutum aspicientes, hunc quidem laudamus, illum autem odimus et aversamur: ita hic quoque, ratione quidem justitiæ illa recipit deceptor, quorum semina suo libero jecerat arbitrio. Nam ipse quoque decipitur objecta hominis specie, qui esca voluptatis hominem prius deceperat. Eorum autem quæ sunt, scopus et institutum habet mutationem: ad id quod est melius. Nam ille quidem fraude usus est ad perimendam naturam; hic autem simul, et justus, et bonus, et sapiens, excogitatam adhibuit deceptionem ad salutem ejus qui perierat, per hæc beneficio afficiens non solum eum qui perierat, sed eum quoque qui nobis attulerat interitum. Nam ex eo quod vitæ quidem mors appropinquavit, luci autem tenebræ, interitus autem incorruptioni, deletur quidem id quod est deterius, et ad id quod

γενόμενον. Ἡ γὰρ ἐκείνου ἀπὸ τοῦ θανάτου ἐπάνοδος, ἀρχὴ τῷ θνητῷ γένει τῆς εἰς τὴν ἀθάνατον ζωὴν ἐπανόδου γίγνεται.

generi principium reversionis ad vitam immortalem.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΖ'.

Ἄλλ' ἴσως τις ἐν τῇ τῆς δικαιοσύνης ἐξετάσει καὶ σοφίας τῆς κατὰ τὴν οἰκονομίαν ταύτην θεωρουμένης, ἐνάγεται πρὸς τὸ νομίσαι ἀπάτην τινὰ τοιαύτην μέθοδον ἐπινενοῆσθαι ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Θεῷ. Τὸ γὰρ οὐ γυμνῇ τῇ θεότητι, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κεκαλυμμένη, ἀγνοηθέντα παρὰ τοῦ Ἐχθροῦ τὸν Θεὸν, ἐν τῷ κρατοῦντος γενέσθαι, ἀπάτη· τίς ἐστὶ τρόπον τινὰ καὶ παραλογισμὸς, ἐπείπερ ἴδιον τῶν ἀπατώντων ἐστὶ, τὸ πρὸς ἕτερον τὰς τῶν ἐπιβουλευομένων ἐλπίδας τρέπειν, καὶ ἄλλο παρὰ τὸ ἐλπισθὲν κατεργάζεσθαι· ἀλλ' ὁ πρὸς τὴν ἀλήθειαν βλέπων, πάντων μάλιστα καὶ τοῦτο τῆς δικαιοσύνης τε καὶ τῆς σοφίας εἶναι συνθήσεται. Δικαίου μὲν γὰρ ἐστὶ, τὸ κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ νέμειν· σοφοῦ δὲ τὸ μῆτε παρατρέπειν τὸ δίκαιον, μῆτε τὸν ἀγαθὸν τῆς φιλάνθρωπίας σκοπὸν ἀποχωρίζειν τῆς κατὰ τὸ δίκαιον κρίσεως, ἀλλὰ συνάπτειν ἀλλήλοις εὐμηχάνως ἀμφοτέρω, τῇ μὲν δικαιοσύνῃ, τὸ κατ' ἀξίαν ἀντιδιδόντα· τῇ δὲ ἀγαθότητι, τοῦ σκοποῦ τῆς φιλάνθρωπίας οὐκ ἐξιστάμενον. Σκοπήσωμεν τοίνυν εἰ μὴ τὰ δύο ταῦτα τοῖς γεγονόσιν ἐνθεωρεῖται. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ κατ' ἀξίαν ἀντίδοσις, δι' ἧς ὁ ἀπατεὼν ἀνταπατάται, τὸ δίκαιον δεῖκνυσιν· ὁ δὲ σκοπὸς τοῦ γιγνομένου, μαρτυρεῖ τῆς τοῦ ἐνεργούντος ἀγαθότητος γίγνεται. Ἰδιον μὲν γὰρ τῆς δικαιοσύνης, τὸ ἐκεῖνα νέμειν ἐκάστῳ, ὃν τις τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας προκατεβάλετο· ὥσπερ ἡ γῆ κατὰ τὰ γένη τῶν καταβληθέντων σπερμάτων, καὶ τοὺς καρποὺς ἀναδίδωσι. Σοφίας δὲ τὸ ἐν τῷ τρόπῳ τῆς τῶν ὁμοίων ἀντιδόσεως μὴ ἐκπεσεῖν τοῦ βελτίονος. Ὅσπερ γὰρ τῷ ἐδέσματι ὁμοίως παραμύγνυσιν τὸ φάρμακον, καὶ ὁ ἐπιβουλευόμενος, καὶ ὁ τὸν ἐπιβουλευθέντα ὡμένηος· ἀλλ' ὁ μὲν τὸ δηλητήριον, ὁ δὲ τὸ τοῦ δηλητηρίου ἀλεξιτήριον· καὶ οὐδὲν ὁ τρόπος τῆς θεραπείας, τὸν σκοπὸν τῆς εὐεργεσίας διελυμνήματο· εἰ γὰρ καὶ παρ' ἀμφοτέρων φαρμάκου μίξις ἐν τροφῇ γίγνεται, ἀλλὰ πρὸς τὸν σκοπὸν ἀποδιδέξαντες, τὸν μὲν ἐπινοοῦμεν, τὸν δὲ χαλεπαίνωμεν· οὕτω καὶ ἐν ταῦθα, τῷ μὲν κατὰ τὸ δίκαιον λόγῳ, ἐκεῖνα ὁ ἀπατεὼν ἀντιλαμβάνει, ὃν τὰ σπέρματα διὰ τῆς ἰδίας προαιρέσεως κατεβάλετο. Ἀπατάται γὰρ καὶ αὐτὸς τῷ τοῦ ἀνθρώπου προβλήματι, ὁ προαπατήσας τὸν ἀνθρώπον τῷ τῆς ἡδονῆς δολέασματι. Ὁ δὲ σκοπὸς τῶν γιγνομένων ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν παραλλαγὴν ἔχει. Ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ διαφορᾷ τῆς φύσεως τὴν ἀπάτην ἐνήργησεν· ὁ δὲ δίκαιος ἄμα, καὶ ἀγαθός, καὶ σοφός, ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ καταφθαρέντος τῇ ἐπινοίᾳ τῆς ἀπάτης ἐχρήσατο, οὐ μόνον τὸν ἀπολωλότα διὰ τούτων εὐεργετῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἀπόλειπεν καθ' ἡμῶν ἐνεργήσαντα. Ἐκ γὰρ τοῦ προσεγγίσει τῇ ζωῇ μὲν τὸν θάνατον, τῷ φωτὶ δὲ τὸ σκότος, τῇ ἀφαρσίᾳ δὲ τὴν φθοράν· ἀφανισμὸς μὲν τοῦ χειρόνος γίγνεται, καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν μεταχώρησις· ὠφέλεια δὲ τοῦ ἀπὸ τούτων καθαιρομένου Κα-

θάπερ γὰρ τῆς ἀτιμοτέρας ὕλης τῷ χρυσῷ καταμι-
χθείσης, τῇ διὰ τοῦ πυρὸς θαπάνῃ τὸ ἀλλότριόν τε καὶ
ἀπόδηλον οἱ θεραπευταὶ τοῦ χρυσοῦ καταναλώσαν-
τες, πάλιν ἐπανάγουσι πρὸς τὴν κατὰ φύσιν λαμπη-
δόνα τὴν προτιμοτέραν ὕλην· οὐκ ἄπνοος μέντοι γί-
νεται ἡ διάκρισις, χρόνῳ τοῦ πυρὸς τῇ ἀναλωτικῇ
δύναμει τὸ νόθον ἐξαφανίζοντος, πλὴν ἀλλὰ θεραπεία
τὴς ἐστὶ τοῦ χρυσοῦ, τὸ ἐκτακτῆναι παρ' αὐτῷ, τὸ
ἐπὶ λύμῃ τοῦ καλοῦ ἐγκείμενον· κατὰ τὸν αὐτὸν τρό-
πον θανάτου καὶ φθορᾶς, καὶ σκότους, καὶ εἴ τι κα-
κίας ἐκγονον, τῷ εὐρετῇ τοῦ κακοῦ περιφύοντων, ὁ
προσεγγισμὸς τῆς θείας δυνάμεως πυρὸς δίκην ἀφα-
νισμὸν τοῦ παρὰ φύσιν κατεργασάμενος, εὐεργετῇ
τῇ ἀφθορείᾳ τὴν φύσιν, κἂν ἐπίπνοος ἡ διάκρισις ᾗ.
Οὐκοῦν οὐδ' ἂν παρ' αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου μὴ εἶναι
δικαιὸν τε καὶ σωτήριον τὸ γεγονὸς ἀμφιβάλλοιτο, εἴπερ
εἰς αἰσθησὶν τῆς εὐεργεσίας ἔλθοι. Νυνὶ γὰρ καθάπερ
οἱ ἐπὶ θεραπεία τεμνόμενοι τε καὶ καίμενοι χαλεπαί-
νουσι τοῖς θεραπεύουσι, τῇ δόυνῃ τῆς τομῆς δριμυ-
σόμενοι· εἰ δὲ τὸ ὑγιαίνειν διὰ τούτου προσγένοιτο,
καὶ ἡ τῆς καύσεως ἀλγηδὼν παρέλθοι, χάριν εἰσονται
τοῖς τὴν θεραπείαν ἐπ' αὐτοὺς ἐνεργήσας· κατὰ τὸν
αὐτὸν τρόπον ταῖς μακραῖς περιόδοις ἐξαιρεθέντος
τοῦ κακοῦ τῆς φύσεως, τοῦ νῦν αὐτοῖς καταμι-
χθέντος καὶ συμφυέντος, ἐπειδὴν ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον
ἀποκατάστασις τῶν νῦν ἐν κακίᾳ κειμένων γένηται,
ἐμόρφωνος εὐχαριστία παρὰ πάσης ἔσται τῆς κτίσεως,
καὶ τῶν ἐν τῇ καθάρσει κεκολλημένων, καὶ τῶν μὴδὲ
τὴν ἀρχὴν ἐπιτεθέντων καθάρσεως. Ταῦτα καὶ τὰ
τοιαῦτα παραδίδωσι τὸ μέγα μυστήριον τῆς θείας
ἐνανθρωπήσεως. Δι' ὧν γὰρ κατὰ μίχρῃ τῇ ἀνθρωπό-
τητι, διὰ πάντων τῶν τῆς φύσεως ιδιωμάτων γενό-
μενος, γενέσεώς τε καὶ ἀνατροφῆς καὶ αὐξήσεως, καὶ
μέχρι τῆς τοῦ θανάτου πείρας διεξελθὼν, τὰ προει-
ρημένα πάντα κατείργασται, τὸν τε ἀνθρωπον τῆς
κακίας ἐλευθερῶν, καὶ αὐτὸν τὸν τῆς κακίας εὐρετὴν
λώμενος. Ἰασίς γάρ ἐστιν ἀρρώστιας ἡ τοῦ νοσήματος
κάθαρσις, κἂν ἐπίπνοος ᾗ.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΖ.

Ἀκόλουθον δὲ πάντως, τὸν πρὸς τὴν φύσιν ἡμῶν
ἀνακρινάμενον, διὰ πάντων δέξασθαι τῶν ιδιωμάτων
αὐτῆς τὴν πρὸς ἡμᾶς συνανάκρασιν. Καθάπερ γὰρ οἱ
τὸν ῥύπον τῶν ἱματίων ἐκπλύνοντες, οὐ τὰ μὲν ἔωσι
τῶν μολυσμάτων, τὰ δὲ ἀπορρίπτουσιν· ἀλλ' ἀπ'
ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἐκκαθαίρουσι τῶν κηλίδων ἅπαν
τὸ ὕφασμα, ὡς ἂν ὁμότιμον ἑαυτῷ δι' ὅλου τὸ ἱμάτιον
γένοιτο, τὸ κατὰ τὸ ἴσον λαμπρυνθὲν ἐκ τῆς πλύ-
σεως· οὕτως μολυνθείσης τῇ ἁμαρτίᾳ τῆς ἀνθρωπί-
νης ζωῆς, ἐν ἀρχῇ τε καὶ τελευτῇ καὶ τοῖς διὰ μέσου
πᾶσιν, ἔδει διὰ πάντων γενέσθαι τὴν ἐκπλύνουσαν δύ-
ναμιν, καὶ μὴ τὸ μὲν τι θεραπεύσαι τῷ καθαρσίῳ, τὸ
δὲ περιδεῖν ἀθεράπευτον· τούτου χάριν τῆς ζωῆς
ἡμῶν δύο πέρασιν ἐκατέρωθεν διεκλημμένης, τὸ κατὰ
τὴν ἀρχὴν φημι καὶ τὸ τέλος, καθ' ἑκάτερον εὐρίσκει-
ται πέρας ἡ διορθωτικὴ τῆς φύσεως δύναμις, καὶ
τῆς ἀρχῆς ἀφαιμένη, καὶ μέχρι τοῦ τέλους ἑαυτὴν
ἐπεκτείνασα, καὶ τὰ διὰ μέσου τούτων πάντα διαλα-
βοῦσα. Μὴδὲ πᾶσιν ἀνθρώποις τῆς εἰς τὴν ζωὴν

A non est fit transitus; et juvatur id quod ex iis
expurgatur. Quo modo enim si vili materia auro
admixta, aurifices per ignem, eo consumpto quod
erat alienum et rejiciendum, ad naturalem splen-
dorem præstantiorem reducant materiem: neque
tamen citra laborem fit illa secretio, cum ignis sua
consumendi potestate, tempore deleat id quod est
adulterinum: verum enimvero auri quædam est
medicatio, quod in ipso eliquetur id quod ad boni
exitium in eo positum fuerat: eodem modo etiam
cum mors et interitus, et tenebræ, et si quis est
alius vitii fetus, inventori mali adnata essent. di-
vinæ virtutis appropinquatio, tanquam ab igne
deleto eo quod est præter naturam, naturam in-
corruptionis afficit beneficio, etiamsi laboriosa sit
secretio. Ergo ne dubitare quidem poterit adver-
sarius, quin quod factum est, sit justum et salutare,
si venerit ad sensum beneficii. Nunc enim quo
modo qui ut curentur, secantur et uruntur, ira-
scuntur iis qui curant, ut quibus acris et aspera
sentiantur sectio: quod si acciderit ut per id sani
sint, et dolor transeat sectionis, habebunt gratiam
iis qui ipsos curaverint: eodem modo cum per
longum temporis ambitum ablatum fuerit naturæ
malum, quod nunc est eis immistum et coalitum,
et eorum qui nunc jacent in malis, in antiquum
statum facta fuerit restitutio, una voce agentur
gratiæ ab universa creatura, et ab iis qui castigati
fuerunt in purgatione, et ab iis qui ne omnino
quidem opus habuerunt ut purgarentur. Hæc et
quæ sunt hujusmodi, tradit magni mysterium
susceptæ a Deo humanitatis. Per hoc enim quod
mistus fuit humanitati, cum fuerit in omnibus
naturæ proprietatibus, nempe generatione, edu-
catione et incremento, et usque ad mortis perva-
serit experientiam, effecit ea omnia quæ prius dicta
sunt, et hominem a vitio liberans, et vitii medens
inventori. Egritudinis enim medela, est morbi
purgatio, etiamsi sit laboriosa.

CAPUT XXVII.

Consequens autem erat, ut qui nostræ admisce-
batur naturæ, per omnes ejus proprietates ausci-
peret eam quæ nobiscum fiebat contemperationem.
Quo modo enim qui vestium sordes abluunt, non
alia quidem inquinamenta conservant, alia vero
abstergunt; sed ab initio ad finem usque totius
panni maculas expurgant, ut sit vestimentum ubi-
que ejusdem pretii, ex æquo effectum eluendo ni-
tidum et splendidum: ita cum vita humana peccato
esset inquinata, et in principio, et in fine, et in
medio, vi et potestate opus habebat per omnia
abluerit, et oportebat non hoc quidem expurgare,
illud vero relinquere non expurgatum: ita cum
vita nostra duobus sit intercepta sinibus, nempe
principio et fine, in utroque fine invenitur vis et
potestas naturæ corrigendæ, ut quæ et princi-
pium attigerit, et porrecta sit usque ad finem, et
omnia quæ sunt intermedia interceperit. Cum au-
tem omnibus hominibus unus sit in vitam aditus,

undensam oportebat eum qui ad nos ingreditur, in vita collocari? Ex cœlo ait fortasse qui genus humanæ originis despuit tanquam turpe et abjectum. Sed in cœlo non erant homines; nec in vita supermundana versabatur morbus vitii. Qui autem cum homine commiscebatur, ejus erat scopus et institutum in illa contemperatione, ut prodesset homini. Ubi ergo non erat malum, neque ibi vita degebatur humana, quemadmodum postulat quispian, ut homo illinc Deo conjungatur, imo vero non homo, sed aliquod simulacrum, et quædam similitudo hominis?

Quenam autem fieret nostræ naturæ correctio, si cum terrestre ægrotasset animal, aliquod aliud ex cœlestibus divinum suscepisset adventum? Non potest enim fieri ut curetur quod laborat, nisi pars laborans propriam ac peculiarem accipiat curationem. Si ergo quod laborabat quidem, fuisset in terra; virtus autem divina id quod laborabat minime attigisset, aspiciens ad id quod decebat; fuisset plane homini inutile divinæ virtutis negotium, in iis versans quæ nobiscum nullam habebant communionem. In Divinitate enim æque fuisset indecorum, si quidem fas est omnino aliquid aliud cogitare indecorum, præter vitium, ei quidem qui pusillo et abjecto animo divinam in hoc statuit majestatem et amplitudinem, quod nostræ naturæ proprietatem minime aliquam suscipiat communicationem, nihilo tolerabilior videtur esse turpitudine et dedecus, quod Deus cœlestis corporis figuram susceperit quam terrestris. Ab ejus enim qui est altissimus, et ad cujus altitudinem non patet aditus, natura ex æquo distat omnis creatura, et sunt omnia ei æqualiter subjecta. Nam id quod est ejusmodi, ut ad id omnino non pateat aditus, non alicui quidem præbet aditum, aliquid vero ad ipsum non potest appropinquare; sed ex æquo universa quæ sunt, superat et supereminet. Neque ergo terra est remotior a suprema illa dignitate, neque cœlum propinquius; neque quæ vitam degunt in utroque elemento, hac in re quidquam a se invicem differunt, ut alia quidem attingant naturam ad quam non patet aditus, alia vero ab ea secernantur. Nam sic quidem existimarem, vim illam ac potestatem quæ omnia continet, non ex æquo per omnia pervadere; sed in aliis quidem eam esse abundantiorē; in aliis vero magis deficere; et ex majoris minorisque differentia compositus ex consequenti apparebit Deus, ut qui sibi ipsi non conveniat, siquidem procul esse a nobis existimetur ratione naturæ; alicui autem alii appropinquans, ex eo quod prope sit, facile possit apprehendi. Sed vera ratio, in excelsa et sublimi illa auctoritate, neque deorsum aspicit, neque sursum per comparisonem. Omnia enim ex æquo sunt subjecta potestati illi quæ præest omnibus. Quamobrem si terrestrem naturam existimabunt indignam quæ cum Deo connectatur, neque ulla invenietur digna. Quod si ex æquo omnia sunt indigna: unum superest, quod Deo conve-

Α ούσης παρόδου, πόθεν ἔδει τὸν εἰσὶνόντα πρὸς ἡμᾶς οἰκισθῆναι τῷ βίῳ; Ἐξ οὐρανοῦ, φησὶ τυχὸν ὁ διαπύων ὡς αἰσχρὸν τε καὶ ἄδοξον τὸ εἶδος τῆς ἀνθρωπίνης γενέσεως. Ἄλλ' οὐκ ἦν ἐν οὐρανῷ τὸ ἀνθρώπινον· οὐδὲ τις ἐν τῇ ὑπερκοσμίῳ ζωῇ, κακίας νόστος ἐπεχωρίσεν. Ὁ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ καταμιγνύμενος, τῷ σκοπῷ τῆς ὠφελείας ἐποιεῖτο τὴν συνανάγκασιν. Ἐνθα τοίνυν τὸ κακὸν οὐκ ἦν, οὐδὲ ἀνθρώπινος ἐπολιτεύετο βίος, πῶς ἐπιζητεῖ τις ἐκείθεν τῷ θεῷ περιπλακῆναι τὸν ἀνθρώπον, μᾶλλον δὲ οὐχὶ ἀνθρώπον, ἀλλὰ ἀνθρώπου τι εἶδωλον καὶ ὁμοίωμα;

Τίς δ' ἂν ἐγένετο τῆς φύσεως ἡμῶν ἡ διόρθωσις, εἰ τοῦ ἐπιγείου ζώου νενοσηκότος, ἑτερόν τι τῶν οὐρανίων τὴν θείαν ἐπιδημίαν ἐδέξατο; Οὐκ ἔστι γὰρ θεωραπεύσθαι τὸν κάμνοντα, μὴ τοῦ πονοῦντος μέρους ἰδιαζόντως δεξαμένου τὴν ἰασιν. Εἰ οὖν τὸ μὲν κάμνον ἐπὶ γῆς ἦν, ἡ δὲ θεία δύναμις τοῦ κάμνοντος μὴ ἐφῆλθε, πρὸς τὸ ἑαυτῆς βλέπουσα πρέπον, ἀχρηστός ἦν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ περὶ τὰ μηδὲν ἡμῖν ἐπικοινωνοῦντα τῆς θείας δυνάμεως ἀσχολία. Τὸ μὲν γὰρ ἀπρεπὲς, ἐπὶ τῆς θεότητος ἴσον, εἴπερ ὅπως θεμιτόν ἐστιν ἄλλο τι παρὰ τὴν κακίαν ἀπρεπὲς ἐννοεῖν, πλὴν τῷ μικροφύχως ἐν τούτῳ κρίνονται τὴν θείαν μεγαλειότητα, ἐν τῷ μὴ δέξασθαι τῶν τῆς φύσεως ἡμῶν ἰδιωμάτων τὴν κοινωνίαν, οὐδὲν μᾶλλον παραμυθεῖται τὸ ἄδοξον οὐρανίῳ σώματι, ἢ ἐπιγείῳ συσχηματισθῆναι τὸ θεῖον. Τοῦ γὰρ ὀφίστου καὶ ἀπροσίτου κατὰ τὸ ὕψος τῆς φύσεως, ἡ τίσις πᾶσα κατὰ τὸ ἴσον ἐπὶ τὸ κάτω ἀφέστηκε, καὶ ὁμοτίμως αὐτῷ τὸ πᾶν ὑποδέχεται. Τὸ γὰρ καθόλου ἀπρόσιτον, οὐ τίτι μὲν ἔστι προσίτον, τῷ δὲ ἀπροσπέλαστον, ἀλλ' ἐπίσης πάντων τῶν ὄντων ὑπερανέστηκεν. Οὕτε οὖν ἡ γῆ κορρυωτέρῳ τῆς ἀξίας ἐστὶ, οὔτε οὐρανὸς πησιέστερος, οὔτε τὰ ἐν ἑκατέρῳ τῶν στοιχείων ἐνδαινώμενα, διαφέρει τι ἀλλήλων ἐν τῷ μέρει τούτῳ, ὡς τὰ μὲν ἐφάπτεσθαι τῆς ἀπροσίτου φύσεως, τὰ δὲ ἀποκρίνεσθαι, ἢ οὔτε γ' ἂν μήτε διὰ πάντων ἐπίσης διήκειν τὴν τὸ πᾶν ἐπικρατοῦσαν δύναμιν ὑπονοήσαιμεν, ἀλλ' ἐν τισὶ πλεονάζουσιν, ἐν ἑτέροις ἐνδεστέραν εἶναι, καὶ τῇ πρὸς τὸ ἑαυτὸν τε καὶ πλεον καὶ ἥττον διαφορᾷ σύνθετον ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ τοῦ θεῖου ἀναφανήσεται, αὐτὸ πρὸς αὐτὸ μὴ συμβαῖνον, εἴπερ ἡμῶν πόρρωθεν ὑπονοοῖτο εἶναι τῷ λόγῳ τῆς φύσεως· ἐτέρῳ δὲ τινὶ γειννῶν, καὶ εὐληπτός ἐκ τοῦ σύγγενος γίγνεται. Ἄλλ' ὁ ἀληθὴς λόγος ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ἀξίας, οὔτε κάτω βλέπει διὰ συγχρίσεως, οὔτε ἄνω. Πάντα γὰρ κατὰ τὸ ἴσον τὴν τοῦ παντός ἐπιστατοῦσαν δύναμιν ὑποδέχεται. Ὥστε εἰ τὴν ἐπιγείῳ φύσιν ἀναξίαν τῆς πρὸς τὸ θεῖον οἰήσονται συμπλοκῆς, οὐδ' ἂν ἄλλῃ τις εὐρεθῇ τι ἀξίον ἔχουσα. Εἰ δὲ ἐπίσης πάντα τῆς ἀξίας ἀπολιμπάνεται, ἐμπρόπον ἐστὶ τῷ θεῷ τὸ εὐεργετῆν τὸν δεόμενον· ὅπου τοίνυν ἦν ἡ νόσος, ἐκεῖ φοιτῆσαι τὴν ἰωμένην δύναμιν ὁμολογούντες, τί ἔξω τῆς θεοκρεπτοῦς ὑπολήψεως πεπιστεύκαμεν;

niat, nimirum egentem benefacere : ubi est ergo morbus, illuc medicatricem venire potestatem confidentes, quidnam credimus alienum ab eo quod ut decet de Deo est existimandum?

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΗ'.

Ἀλλὰ κομψοῦσι τὴν φύσιν ἡμῶν, καὶ τὸν τῆς γεννήσεως ἡμῶν τρόπον διαθρulloῦσι, καὶ οἴονται διὰ τούτων ἐπιγέλαστον ποιεῖν τὸ μυστήριον· ὥς ἀπρεπὲς ὂν τῷ Θεῷ, διὰ τοιαύτης εἰσόδου τῆς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου κοινωνίας ἐφάπασθαι. Ἀλλ' ἤδη περὶ τούτου καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρηται λόγους, ὅτι μόνον αἰσχρὸν τῇ ἑαυτοῦ φύσει τὸ κακὸν ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ πρὸς τὴν κακίαν οἰκείως ἔχῃ. Ἡ δὲ τῆς φύσεως ἀκολουθία, θεῖα βουλῇ καὶ νόμῳ διαταχθεῖσα, πόρρω τῆς κατὰ κακίαν ἐστὶ διαβολῆς. Ἡ οὕτω γ' ἂν ἐπὶ τὸν δημιουργὸν ἡ κατηγορία τῆς φύσεως ἐπαινοί, εἰ τι τὸν περὶ αὐτὴν ὥς αἰσχρὸν καὶ ἀπρεπὲς διαβάλλοιτο. Εἰ οὖν μόνος κακίας τὸ θεῖον κεχώριστα, φύσις δὲ κακίας οὐκ ἐστὶ, τὸ δὲ μυστήριον ἐν ἀνθρώπῳ γενέσθαι τὸν θεὸν οὐκ ἐν κακίᾳ λέγει· εἰ δὲ τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν βίον εἰσόδος μία ἐστὶ, δι' ἧς παραγίνεται ἐπὶ τὴν ζωὴν τὸ γεννώμενον· νόμον μὲν· τίνα νομοθετοῦσιν ἕτερον τρόπον τῷ Θεῷ τῆς εἰς τὸν βίον παρόδου, οἱ ἐπιτεκνοῦνται μὲν παρὰ τῆς θείας δυνάμεως ἀσθενήσαντες ἐν κακίᾳ τὴν φύσιν εὐλογον κρίνοντες ; πρὸς δὲ τὸν τῆς ἐπισκέψεως τρόπον θυσαρεστούμενοι, οὐκ εἰδότες ὅτι πᾶσα πρὸς ἑαυτὴν ἡ κατασκευὴ τοῦ σώματος ὁμοτίμως ἔχει, καὶ οὐδὲν ἐν ταύτῃ τὸν πρὸς τὴν σύστασιν τῆς ζωῆς συντελοῦντων ὡς ἁτιμὸν τι ἡ πονηρὴν διαβάλλεται. Πρὸς ἕνα γὰρ σκοπὸν ἡ τῶν ὁργανικῶν μελῶν διασκευὴ πᾶσα συντέτακται. Ὁ δὲ σκοπὸς ἐστὶ, διαμένειν ἐν τῇ ζωῇ τὸν ἀνθρώπον. Τὰ μὲν οὖν λοιπὰ τῶν ὁργάνων τὴν παρούσαν συνέχει τῷ ἀνθρώπῳ ζωὴν, ἀλλὰ πρὸς ἄλλην ἐνέργειαν μεμερισμένα, δι' ὧν ἡ αἰσθητικὴ τε καὶ ἡ ἐνεργητικὴ δύναμις οἰκονομεῖται· τὰ δὲ γεννητικὰ τοῦ μέλλοντος ἔχει τὴν πρόνοιαν, δι' ἑαυτῶν φύσει τὴν διαδοχὴν ἀντεισάγοντα. Εἰ οὖν πρὸς τὸ χρεῖδες βλέποισ, τίνας ἂν εἴη τῶν τιμίων εἶναι νομιζομένων ἐκεῖνα δεύτερα ; Τίνας δὲ οὐκ ἂν προτιμότερα κατὰ τὸ εὐλογον κρίνοιτο ; Οὐ γὰρ ὀφθαλμῷ καὶ ἀκοῇ, καὶ γλώσσῃ, ἡ ἄλλη τινὶ τῶν αἰσθητηρίων πρὸς τὸ διηγεῖσθαι τὸ γένος ἡμῶν διεξάγεται. Ταῦτα γὰρ, καθὼς εἴρηται, τῆς παρούσης ἐστὶν ἀπολαύσεως· ἀλλ' ἐν ἐκείνοις ἡ ἀθανασία συντηρεῖται τῇ ἀνθρωπότητι· ὥς ἀεὶ καθ' ἡμῶν ἐνεργοῦντα τὸν θάνατον ; ἀπρακτον εἶναι τρόπον τινὰ καὶ ἀνήνυτον, πάντοτε πρὸς τὸ λείπον δι' αὐτῶν ἐπιγινομένων ἑαυτὴν ἀντεισαγαγούσης τῆς φύσεως. Τί οὖν ἀπρεπὲς περιέχει ἡμῶν τὸ μυστήριον, εἰ διὰ τούτων κατεμύθη ὁ θεὸς τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ δι' ὧν ἡ φύσις πρὸς τὸν θάνατον μάχεται ;

non decet, nostrum continet mysterium, si vitæ humanæ Deus per ea mistus est, per quæ natura pignat cum morte?

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΘ'.

Ἀλλὰ μεταβάντες ἀπὸ τούτου, δι' ἐτέρων πάλιν κακίῃσιν ἐπιχειροῦσι τὸν λόγον. Καὶ φασιν· Εἰ καλὸν καὶ πρέπον τῷ Θεῷ τὸ γενόμενον, τί ἀνεβάλετο τὴν εὐεργεσίαν ; Τί δὲ οὐκ ἐν ἀρχαῖς οὕσης τῆς κακίας, τὴν ἐπὶ τὸ πλεῖον αὐτῆς πρόδοον ὑπετέμνετο ; Πρὸς δὲ τοῦτο σύντομος ὁ παρ' ἡμῶν ἐστὶ λόγος, ὅτι σοφία

A

CAPUT XXVIII.

Sed nostram ludibrio habent naturam, et nostrum nascendi modum in vulgus jactant, existimantque se ea ratione ridiculum nostrum facere mysterium : utpote quod Deum non deceat, per ejusmodi ingressum devenire ad humanæ vitæ societatem. Sed jam de his dictum est in iis quæ prius diximus, nempe quod solum vitium est sua natura turpe, et si quid cum vitio aliquam conjunctionem habet et affinitatem. Naturam autem consequentia Dei voluntate et lege ordinata, vitii criminationi longe abest ut sit affinis. Nunc autem sic quoque ad opificem est reditura naturæ accusatio, si quidquam ejus vituperetur tanquam turpe et indecorum. Jam si a solo vitio Divinitas separata est, vitii autem nulla exstat natura, mysterium porro fidei nostræ Deum dicit in homine fuisse, non in vitio ; si rursus hominis in vitam ingressus unus est, per quem id quod nascitur sit vitæ particeps : quemnam, quæso, alium Deo in vitam ingrediendi modum præscribunt, qui consentaneum quidem judicant, ut a divina virtute visitaretur, quæ in vitio ægrotarat natura ? eis autem displicet modus visitationis, nescientibus quod par est, quod ad se attinet quælibet corporis constructio ; neque in ea quidquam ex iis, quæ conferunt ad vitam constituendam, vituperatur tanquam turpe aliquid, et abjectum, et malum. Ad unum enim scopum est directa et ordinata universa instrumentariorum membrorum compositio. Is autem scopus est, ut homo in vita maneat. Atque cætera quidem membra in præsentī vitæ hominem continent, alia alii distributa operationi, per quam administratur facultas sentiendi et operandi ; genitalia autem curam gerunt futuri, ut quæ per se mortalium aliam inducant successione. Si ergo aspicias ad id quod est utile, eunam erunt illa secunda ex iis quæ existimantur præstantia esse et honorabilia ? Cuinam autem non, ut est consentaneum, sunt excellentiora ? Non enim oculo et auribus, et lingua, aut aliquo alio sensuum instrumento ad perpétuitatem nostrum genus traditur. Ea enim, ut dictum est, sunt præsentis usus : sed in illis immortalitas conservatur humanitati : quippe quæ faciant, ut mors adversum nos irrita quodammodo vanaque sit, natura videlicet seipsam per ea quæ oriuntur, ad supplementum ejus quod deficit obtrudente. Quid ergo quod

CAPUT XXIX.

Sed ad hoc transeuntes, per alia rursus ea quæ dicimus conantur vituperare. Dicunt enim : Si quod factum est, honestum erat et Deum decebat, cur distulit beneficium ? Cur autem, cum esset vitium in principio, ejus ad ulteriora progressum non amputavit ? Ad hoc autem brevis est quæ a nobis asser-

tur oratio, nempe quod per sapientiam, et ejus quod nostræ naturæ conducit curam ac providentiam, beneficii in nos collati facta fuit dilatio. Nam in morbis corporalibus quando aliquis humor pravus et corruptus irrepit ad poros; priusquam in superficie apertum fuerit quicquid est præter naturam, corpori condensantia non adhibent medicamenta, ii qui mēdendi morbis artem profitentur: sed expectant donec extra prodierit quicquid intrinsecus in imo delitescit: ita nudæ affectioni adhibent medicinam. Postquam ergo humanæ naturæ semel incubuit morbus vitii, exspectavit medicus universalitatis, ut nullum esset reliquum genus vitii immisti naturæ. Propterea non statim post invidiam, et a Cain factam fratris cædem homini adhibet medicinam; nondum enim in luce prodierant scelera eorum qui Noemi tempore perierunt; nec Sodomitice iniquitatis gravissimus ille morbus caput exuerat; neque Ægyptiorum adversus Deum pugna; neque Assyriorum superbia, nec cruenta Judæorum in Dei sanctos sævitia, neque nefaria ab Herode facta cædes infantium, nec quæcunque alia litterarum monumentis sunt mandata, et quæcunque in gentiliū historia consequentibus sæculis gesta narrantur, cum in libero hominum arbitrio multifariam multisque modis germinaret radix vitii. Postquam ergo vitium pervenit ad summum, nec erat ullum genus sceleris, quod admittere non ausi essent homines, ut per omnem ægritudinem pervaderet medicina, ea de causa non incipientem, sed jam perfectum morbum curat.

CAPUT XXX.

Si quis autem existimat se posse refellere id quod dicimus, quoniam etiam postquam fuit adhibita medicina, peccandi nondum finem facit humana vita, is aliquo noto et familiari exemplo deducatur ad veritatem. Quomodo enim in serpente, si mortiferum aliquod vulnus in capite acceperit, non statim simul cum capite morte afficitur etiam qui pone est tractus, sed mortuum quidem est caput, cauda autem proprio animo adhuc est animata, et vitali virtute non est privata: ita etiam licet videre vitium letifero quidem vulnere confectum, in suis autem reliquiis vitæ exhibere molestiam. Sed cum mysterii rationem in his reprehendere desiderint, rursus criminantur, quod fides non per omnes pervadat homines. Cur tandem, inquit, non ad omnes venit gratia, sed cum aliqui ad verbum Dei accesserint, non parva pars est eorum qui desunt, cum aut Deus noluerit omnibus abunde impertire beneficium, aut omnino non potuerit? quorum quidem neutrum reprehensione caret: neque enim Deo convenit quod bonum noluerit, neque quod non potuerit. Si ergo aliquod bonum est fides: cur, inquit, non ad omnes venit gratia? Atque si hæc quidem in iis quæ dicimus a nobis astruerentur, quod a divina voluntate hominibus distribueretur fides, utpote quod alii quidem vocarentur, cæteri autem essent expertes vocationis; opportune hujusmodi reprehensio objiceretur myste-

A γέγονε, καὶ τοῦ λυσitelούντος τῇ φύσει προημελῖς ἡ πρὸς τὴν εὐεργεσίαν ἡμῶν ἀναβολή. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν νοσημάτων, ὅταν τις διεφθορὸς χυμὸς ὑφέρπῃ πόρους, πρὶν ἅπαν ἐπὶ τὴν ἐμφάνειαν ἐκκαλυφθῆναι παρὰ φύσιν ἐγκείμενον, οὐ καταφάρμακεύεται τοῖς πυκνοῦσι τὸ σῶμα παρὰ τῶν τεχνικῶς μεθοδευνόντων τὰ πάθη· ἀλλὰ μένουσι τὸ ἐνδομυχοῦν ἅπαν ἐξω γενέσθαι, καὶ οὕτω γυμνῇ τῷ πάθει τὴν λατρείαν προσάγουσιν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἅπαξ ἐνέσκηψε τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος ἡ τῆς κακίας νόσος, ἀνεμένεν ὁ τοῦ παντός θεραπευτής, μηδὲν ὑπολειφθῆναι τῆς πονηρίας εἰδος ἐγκεχυρμένον τῇ φύσει. Διὰ τοῦτο οὐκ εὐθὺς μετὰ τὸν φθόνον, καὶ τὴν ἀδελφoκτονίαν τοῦ Κάιν προσάγει τῷ ἀνθρώπῳ τὴν θεραπείαν· οὕτω γὰρ τῶν ἐπὶ Νῶε καταφθαρέντων ἡ κακία ἐξέλαμψεν, οὐδὲ τῆς Sodomitikῆς παρανομίας ἡ χαλεπὴ νόσος ἀνεκαλύφθη· ἡ οὐδὲ ἡ τῶν Αἰγυπτίων θεομαχία, οὐδὲ ἡ τῶν Ἀσσυρίων ὑπερηφανία, οὐδὲ ἡ τοῦ Ἡρώδου παράνομος παύσοφονία, οὐδὲ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα τε μνημονεύεται, καὶ ὅσα ἐξω τῆς ιστορίας ἐν ταῖς καθεξῆς γενεαῖς κατεπράχθη· πολυτρόπως τῆς τοῦ κακοῦ ρίζης ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων προαιρέσεσι βλατανούσης. Ἐπεὶ οὖν πρὸς τὸ ἀκρότατον ἐφθασε μέτρον ἡ κακία, καὶ οὐδὲν ἔτι πονηρίας εἰδος ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἀτόλμητον ἦν, ὡς ἂν διὰ πάσης τῆς ἀρρώστιας προχωρήσειεν ἡ θεραπεία, τοῦτο χάριν οὐκ ἀρχομένην, ἀλλὰ τελεωθεῖσαν θεραπεύει τὴν νόσον.

C

ΚΕΦΑΛΑ. Α'.

Εἰ δέ τις ἐλίγχεω οἰεῖται τὸν ἡμέτερον λόγον, ὅτι καὶ μετὰ τὸ προσαχθῆναι τὴν θεραπείαν ἔτι πλημμελεῖται διὰ τῶν ἁμαρτημάτων ὁ ἀνθρώπινος βίος, ὑποδείγματι τινι τῶν γνωρίμων ὁδηγηθῆτω πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ὄψεως εἰ κατὰ κεφαλῆς τὴν καίριαν λάβοι, οὐκ εὐθὺς συνεκρούται τῇ κεφαλῇ καὶ ὁ κατόπιν ὄλκος, ἀλλ' ἡ μὲν τέθνηκε, τὸ δὲ οὐρόν ἐστι ἐψύχεται τῷ ἰδίῳ θυμῷ, καὶ τῆς ζωτικῆς δυνάμεως οὐκ ἐστέρεται· οὕτως ἔστι καὶ τὴν κακίαν ἰδεῖν τῷ μὲν καίριῳ πληγείσαν, ἐν δὲ τοῖς λεψάνοις ἐαυτῆς ἔτι διοχλοῦσαν τῷ βίῳ. Ἀλλ' ἀφέντες καὶ τὸν περὶ τούτων τὸν λόγον τοῦ μυστηρίου μέμφεσθαι, τὸ μὴ διὰ πάντων διήκειν τῶν ἀνθρώπων τὴν πίστιν ἐν αἰτίᾳ ποιοῦνται. Καὶ τί δῆποτε, φασίν, οὐκ ἐπὶ πάντας ἦλθεν ἡ χάρις, ἀλλὰ τινων προσθεμένων τῷ λόγῳ, οὐ μικρόν ἐστι τὸ ὑπολειπόμενον μέρος, ἢ μὴ βουληθέντος τοῦ Θεοῦ πᾶσαν ἀφθόνως τὴν εὐεργεσίαν εἶναι, ἢ μὴ δυνθέντος πάντως; Ὁν οὐδ' ἕτερον καθαρεύει τῆς μέμφεως· οὔτε γὰρ ἀβούλητον εἶναι τὸ ἀγαθὸν προσήκει· τῷ Θεῷ, οὔτε ἀδύνατον. Εἰ οὖν ἀγαθὸν τι ἡ πίστις, διὰ τί, φασίν, οὐκ ἐπὶ πάντας ἡ χάρις; Εἰ μὲν οὖν ταῦτα καὶ παρ' ἡμῶν ἐν τῷ λόγῳ κατεσκευάζετο, παρὰ τοῦ θείου βουλήματος ἀποκληροῦσθαι τοῖς ἀνθρώποις τὴν πίστιν, τῶν δὲ μὲν καλουμένων τῶν δὲ λοιπῶν ἀμοιρούντων τῆς κλήσεως, καίρῳ εἶχε τὸ τοιοῦτον ἐγκλήμα κατὰ τὸ μυστήριον προφέρεσθαι. Εἰ δὲ ὁμοτιμὸς ἐπὶ πάντας ἡ κλήσις, οὔτε ἀξίας, οὔτε ἡλικίας, οὔτε τὰς κατὰ

τὰ ἔθνη διὰ τὴν διακρίνουσα. Διὰ τοῦτο γὰρ παρὰ τὴν πρώτην ἀρχὴν κηρύγματος, ὁμολώσσοι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν οἱ διακονοῦντες τὸν λόγον ἐκ θείας ἐπινοίας ἀδρόως ἐγένοντο, ὥς ἂν μηδεὶς τῶν αγαθῶν ἀμοιρήσῃ· πῶς ἂν κατὰ τὸ εὐλογον ἔτι τὸν Θεὸν αἰτιῶντο, τοῦ μὴ πάντων ἐπικρατῆσαι τὸν λόγον; Ὁ γὰρ τοῦ παντὸς τὴν ἐξουσίαν ἔχων, δι' ὑπερβολὴν τῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον τιμῆς, ἀφῆκε τὴν καὶ ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἐξουσίαν εἶναι, οὐ μόνος ἑκαστός ἐστι κύριος. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ προαίρεσις, ἀδούλων τὴν χρῆμα καὶ αὐτεξούσιον ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς διανοίας κειμενον. Οὐκοῦν ἐπὶ τοῖς μὴ προσηχθέντας τῇ πιστεὶ δικαιοτέρον ἂν τὸ τοιοῦτον ἐγκλημα μετατεθεῖη, οὐκ ἐπὶ τὸν κεκληκῶτα πρὸς τὴν κατάθεσιν. Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τοῦ Πέτρου κατ' ἀρχὰς τὸν λόγον ἐν πολυανθρώπων τῶν Ἰουδαίων Ἐκκλησίᾳ κηρύξαντος, τρισχίλων κατὰ ταῦτον παραδεξαμένων τὴν πίστιν, πλείους ὄντες τῶν πεπιστευκότων οἱ ἀπειθήσαντες, ἐμέμφαντο τὸν Ἀπόστολον ἐφ' οὗς ἐπεισθήσαν. Οὐδὲ γὰρ ἦν εἰκὸς, ἐν κοινῇ προταθείσης τῆς χάριτος, τὸν ἐκουσίως ἀποφοιτήσαντα, μὴ ἑαυτὸν, ἀλλ' ἕτερον τῆς δυσκληρίας ἐπατιτῆσθαι.

sam contulerunt, quod non crediderunt. Neque enim par erat, ut, gratia in commune proposita, is qui voluntarie ab ea abscesserat, non sibi, sed

ΚΕΦΑΛ. ΑΑ'.

Ἄλλ' οὐκ ἀποροῦσιν οὐδὲ πρὸς τὰ τοιαῦτα τῆς ἐριστικῆς ἀντιλογίας. Λέγουσι γὰρ δύνασθαι τὸν Θεόν, εἴπερ ἐβούλετο, καὶ τοὺς ἀντιτύπους ἔχοντας ἀναγκαστικῶς ἐφελέσασθαι πρὸς τὴν παραβολὴν τοῦ κηρύγματος. Ποῦ τοίνυν ἐν τοῦτοις τὸ αὐτεξούσιον; Ποῦ δὲ τῶν κατορθούτων ὁ ἔπαινος; Μόνων γὰρ τῶν ἀψύχων ἢ τῶν ἀλόγων ἐστὶ τῷ ἄλλοτρίῳ βουλήματι πρὸς τὸ δοκοῦν περιάγεσθαι. Ἡ δὲ λογικὴ τε καὶ νοερὰ φύσις, ἐὰν τὸ κατ' ἐξουσίαν ἀπόθῃται, καὶ τὴν χάριν τοῦ νοεροῦ συναπώλεσιν. Εἰς τί γὰρ χρῆσται τῇ διανοίᾳ τῆς τοῦ προαιρεῖσθαι τι τῶν κατὰ γνώμην ἐξουσίας ἐφ' ἑτέρῳ κειμένης; Εἰ δὲ ἀπρακτος ἡ προαίρεσις μένοι, ἠφανίσται κατ' ἀνάγκην ἡ ἀρετὴ, τῇ ἀκινήσει τῆς προαιρέσεως ἐμποδισθεῖσα· ἀρετῆς δὲ μὴ οὐσίας, ὁ βίος ἡτμύεται, καὶ καθ' εἰμαρμένην χωρεῖ ὁ λόγος, ἀφήρηται τῶν κατορθούτων ὁ ἔπαινος· ἀνίκητος ἡ ἀμαρτία, ἀκριτος ἡ κατὰ τὸν βίον διαφορά. Τίς γὰρ ἂν ἔτι κατὰ τὸ εὐλογον ἢ διαβάλλοι τὸν ἀκόλαστον, ἢ ἐπαινοῖ τὸν σὺφρονα; Ταύτης κατὰ τὸ πρόχειρον οὐσίας ἐκάστη τῆς ἀποκρίσεως, τὸ μὴδὲν ἐφ' ἡμῖν τῶν κατὰ γνώμην εἶναι, δυναστεία δὲ κρείττονι τῆς ἀνθρωπίνης προαιρέσεως πρὸς τὸ τῷ κρατοῦντι δοκοῦν περιάγεσθαι. Οὐκοῦν οὐ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ τὸ ἐγκλημα, τὸ μὴ πᾶσιν ἐγγενέσθαι τὴν πίστιν, ἀλλὰ τῆς διαθέσεως τῶν δεχομένων τὸ κήρυγμα.

id quod lubet ei qui dominatum obtinet. In Dei ergo bonitatem culpa non est conferenda, quod non in omnibus fuerit fides, sed in affectionem eorum, qui prædicationem verbi audierunt.

ΚΕΦΑΛ. ΑΒ'.

Τί πρὸς τοῦτοις ἔτι παρὰ τῶν ἀντιλεγόντων προφέρεται; Τὸ μάλιστα μὲν μὴ ὥς δειν εἰς θανάτου παῖραν ἔλθειν τὴν ὑπερέχουσαν φύσιν, ἀλλὰ καὶ διχα τοῦτο τῇ περιουσίᾳ τῆς δυνάμεως δύνασθαι ἂν μετὰ βασιλείᾳς τὸ δοκοῦν καταργάσασθαι. Εἰ δὲ καὶ πάν-

A rio. Si autem pariter ad omnes procedit vocatio, nec auctoritatem, nec ætatem, neque gentium discernens differentiam (propterea enim in primo initio prædicationis, divina inspiratione, unius et ejusdem linguæ, cujus omnes gentes, repente facti sunt qui verbum ministrabant, ut nemo esset expers bonorum), quemadmodum fuerit consentaneum, ut Deum adhuc accusent, quod Verbum non in omnes dominatum obtinuerit? Nam qui in universitatem liberam habebat potestatem, propter summum in homines honorem, dimisit etiam aliquid in nostra potestate, cujus unusquisque nostrum solus est dominus. Hoc autem est liberi arbitrii libera electio, quæ subijci nequit, et sui juris est in libertate mentis et cogitationis sita.

B Itaque in eos qui ad fidem adducti non sunt, criminationi multo justius transferri queat, non in eum qui vocavit ad consensionem. Neque enim cum Petrus in initio verbum prædicasset in frequentissima Judæorum concione, et tria millia simul fidem accepissent, ii qui non crediderunt, cum plures essent iis qui crediderant, in Apostolum causam par erat, ut, gratia in commune proposita, is alii malam suam sortem ascriberet.

CAPUT XXXI.

Sed neque ad hæc litigiosa egent contradictione. Dicunt enim Deum posse, si velit, eos etiam qui resistunt, necessario compellendo attrahere ad suscipiendam prædicationem. Ubi est ergo in his liberum arbitrium? Ubi autem est virtus? Ubi est laus eorum qui se recte gerunt? Est enim solum inanimatorum, aut eorum quæ sunt expertia rationis, aliena voluntate ad id quod videtur adduci. Rationis autem particeps et intelligens natura, si liberum deposuerit arbitrium, simul etiam perdit gratiam intelligentiæ. Ad quid enim sua utetur mente ac cogitatione, si potestas ejus eligendi, quod suo arbitratu constituit, sita est in alio? Si manet autem inefficax et nullius usus liberum animi institutum et electio, necessario etiam abolita est virtus, impedita immobilitate liberi arbitrii. Si non sit autem virtus, honore privata est vita, et fato procedit ratio, ablata est laus eorum qui se recte gerunt, peccare cuivis impune licet, vitæ instituendæ discrimen nullum superest. Quis enim, ut est rationi consentaneum, amplius vel intemperantem reprehenderit, vel temperantem laudaverit? cum quilibet in promptu hanc habeat responsionem, quod nihil eorum quæ nostro arbitratu statuimus, in nostra sit potestate, majori autem potentia humana trahantur instituta et proposita ad

CAPUT XXXII.

Quid præter hæc assertur ab iis qui contradicunt? Maxime quidem, quod non oporteret summam et supereminentem naturam omnino mortis subire experientiam, sed absque ea sua insigni et excellenti virtute posset facillime quod videbatur effi-

cere. Quod si etiam arcana aliqua ratione hoc omnino fieri oportebat, non tamen ignominiosae mortis affici dedecore. Quae enim mors, inquit, est ignominiosior ea quae per crucem sustinetur? Quid ergo ad haec quoque dicimus? Mortis quidem necessitatem efficit nascendi conditio. Eum enim qui semel statuerat esse particeps humanitatis, oportebat pervadere omnes naturae proprietates. Si ergo cum duobus finibus intercepta sit humana natura, in uno fuisset, et alterum non attigisset, semiperfectum mansisset propositum, ut qui nostrae naturae alteram non attigisset proprietatem. Fortasse autem quispiam, cum mysterium accurate et exacte didicerit, magis consentaneae dixerit, non evenisse mortem propterea quod natus sit, sed contra mortis causa fuisse ab eo acceptam nascendi conditionem. Neque enim aeternus ille corpoream idcirco generationem subiit, quia vita egeret, sed a morte nos ad vitam revocans. Quoniam igitur oportebat ut totius naturae nostrae a mortuis resurrectio fieret; tanquam manum jacenti porrigens, et propterea ad nostrum cadaver aspiciens, morti tantum appropinquavit, quantum est attigisse mortalitatem, et initium resurrectionis suo corpore dedisse naturae, ut qui virtute ac potestate totum hominem simul suscitaverit. Quoniam enim non aliunde quam ex nostra massa caro erat, quae Deum susceperat, quae quidem per resurrectionem simul excitata fuit cum divinitate; quomodo in nostro corpore, unius ex sensuum instrumentis operatio deducit consensum ad universum parti unitum: ita etiam perinde ac si esset aliquod animal universa natura, partis resurrectio transit ad universum, et pro continuitate conjunctioneque naturae totum ex parte concurrit. Quid enim remotum a probabilitate et verisimilitudine discimus in mysterio, si qui stat, inclinatur ad eum qui cecidit, aut ad excitandum eum qui jacet? Crux autem nunc aliquam etiam aliam profundiorum contineat rationem, viderint illi qui res arcanas noverunt. Quod autem ad nos venit ex traditione, est huiusmodi: Quoniam omnia convenienter sublimiori vitae in Evangelio dicta et facta sunt, neque quidquam est ejusmodi, ut inde non aperte appareat omnino divinitatis mistio cum humanitate, cum vox quidem aut actio transeat humanitus, id autem quod ex occulto intelligitur, ostendat divinitatem: in hac etiam parte fuerit consequens, ut non aspiaciatur unum, alterum autem despiciatur, sed in immortali quidem mortale consideretur, in homine autem id quod est divinius omni studio disquiratur. Nam quoniam proprium est divinitatis omnia pervadere, et cum eorum quae sunt natura per omnem partem extendi (non enim manserit quippiam in essentia, nisi in eo quod est maneat. Quod autem proprie est et primo, divina est natura: quam ut necessario credamus esse in cunctis quae sunt, nos cogit eorum quae sunt permansio), hoc per crucem docemur, cum ejus quadrifariam figura sit divisa,

αὐτὸς εἶδε τοῦτο κατὰ τινὰ λόγον ἀπόρρητον· ἀλλ' οὐκ μὴ τῷ αἵματι τρόπῳ τοῦ θανάτου καθυδρισθῆναι. Τίς γάρ ἂν γένοιτο, φησὶ, τοῦ διὰ σταυροῦ θανάτου ἀτιμότερος; Τί οὖν καὶ πρὸς ταῦτα φάμεν; Ὅτι τὸν θάνατον μὲν ἀναγκαῖον ἡ γένεσις κατεργάζεται. Τὸν γὰρ ἅπασι μετασχεῖν ἔγνωκότες τῆς ἀνθρωπότητος, διὰ πάντων εἶδε γενέσθαι τῶν ἰδιωμάτων τῆς φύσεως. Εἰ τοίνυν δύο πέραςι τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς διεληγμένης, ἐν τῷ ἐνὶ γενόμενος τοῦ ἐφεξῆς μὴ προσήψατο, ἡμιτελής ἂν ἡ πρόθεσις ἔμεινε, τοῦ ἐτέρου τῆς φύσεως ἡμῶν ἰδιώματος οὐκ ἀφαμένου· τάχα δ' ἂν τις δι' ἀκριβείας καταμαθὼν τὸ μυστήριον, εὐλογώτερον εἴποι, μὴ διὰ τὴν γένεσιν συμβεβηκέναι τὸν θάνατον· ἀλλὰ τὸ ἐμπάλιν τοῦ θανάτου χάριν πάρα ληφθῆναι τὴν γένεσιν· οὐ γὰρ τοῦ ζῆσαι θεόμενος. ὁ αἰετῶν τὴν σωματικὴν ὑποδέχεται γέννησιν, ἀλλ' ἡμῶς ἐπὶ τὴν ζωὴν ἐκ τοῦ θανάτου ἀνακαλούμενος. Ἐπεὶ οὖν εἶδε γενέσθαι ὅλης τῆς φύσεως ἡμῶν ἐκ τοῦ θανάτου πάλιν ἐπάνοδον, οἶονε χεῖρα τῷ κειμένῳ ὀρέγων, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸ ἡμέτερον ἐπικυψάς πτώμα, τοσοῦτον τῷ θανάτῳ προσήγγισεν, ὅσον τῆς νεκρότητος ἀφασθαι· καὶ ἀρχὴν δοῦναι τὴν φύσιν τῆς ἀναστάσεως τῷ ἰδίῳ σώματι, ὅλον ἀναναστήσας τὸν ἀνθρώπον τῇ δυνάμει. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἡμετέρου φυχράματος ἡ θεοδόχος σὰρξ ἦν, ἡ διὰ τῆς ἀναστάσεως συνεπαρθεῖσα τῇ θεότητι, ὥστερ ἐπὶ τοῦ κατ' ἡμῶς σώματος ἡ τοῦ ἐνὸς τῶν αἰσθητηρίων ἐνέργεια πρὸς ἅπαν τὴν συναίσθησιν ἄγει τὸ ἡνωμένον τῷ μέρει· οὕτως καθάπερ τινὸς ὄντος ζώου πάσης τῆς φύσεως, ἡ τοῦ μέρους ἀνάστασις ἐπὶ τὸ πᾶν διεξέρχεται, κατὰ τὸ ἀνεγχεῖς τε καὶ ἡνωμένον τῆς φύσεως, ἐκ τοῦ μέρους ἐπὶ τὸ ὅλον συνευδοκίμῃ. Τί οὖν ἔξω τοῦ εἰκότος ἐν τῷ μυστηρίῳ μαυθάνομεν, εἰ κύπτει πρὸς τὸν πεπτωκότα ὁ ἐστὼς, ἢ ἐπὶ τὸ ἀναστήσαι τὸν κείμενον; ὃ δὲ σταυρὸς εἰ μὴ τίνα καὶ ἕτερον περιέχει λόγον βαθύτερον, εἰδοῖεν ἂν οἱ τῶν χρυπομένων ἐπίσκοποι. Ὁ δ' οὖν εἰς ἡμᾶς ἐκ παραδόσεως ἦκει, τοιοῦτον ἔστιν. Ἐπειδὴ πάντα κατὰ τὸν ὑψηλότερόν τε καὶ θεότερον βίον ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἴρηται καὶ γεγένηται· καὶ οὐδὲν τοιοῦτον ἔστιν, ἐν ᾧ οὐχὶ πάντως μέγας τις ἐμφαίνεται τοῦ θείου πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, τῆς μὲν φωνῆς ἢ τῆς πράξεως ἀνθρωπικῶς διεξαγομένης, τοῦ δὲ κατὰ τὸ χρυπτόν νοουμένου τοῦ θείου ἐμφαίνοντος· ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ ἐν τῷ μέρει τοῦτω, μὴ τὸ μὲν βλέπειν, παραρῶν δὲ τὸ ἕτερον· ἀλλ' ἐν μὲν τῷ ἀθανάτῳ καθορᾶν τὸ ἀνθρώπινον, ἐν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ πολυπραγμονεῖν τὸ θεότερον. Ἐπειδὴ γὰρ ἰδιὸν ἔστι τῆς θεότητος τὸ διὰ πάντων ἤκειν, καὶ τῇ φύσει τῶν ὄντων κατὰ πᾶν μέρος συμπαρεκτείνεσθαι· οὐ γὰρ ἂν τι διαμένῃ ἐν τῷ εἶναι, μὴ ἐν τῷ ὄντι μένον. Τὸ δὲ κυρίως καὶ πρώτως ὅν, ἡ θεία φύσις ἔστιν, ἣν ἐξ ἀνάγκης πιστεύειν ἐν πᾶσιν εἶναι τοῖς ὄσιν, ἢ διαμονὴ τῶν ὄντων καταναγκάζει· τοῦτο διὰ τοῦ σταυροῦ διδασκόμεθα, τετραχρῆ τοῦ κατ' αὐτὸν σχήματος διηρημένου· ὥς ἐκ τοῦ μέσου, καθὼς πρὸς αὐτὸν συνάπτεται, τέσσαρες ἀριθμῆσθαι τὰς προβολάς· ὅτι ὁ ἐπὶ τούτου ἐν τῷ καιρῷ τῆς κατὰ τὸν θάνατον οἰκονομίας διατεθεῖς, ὁ τὸ πᾶν πρὸς αὐτῷ συνδέων τε καὶ συναρμόζων, τὰς

διαφόρους τῶν ὄντων φύσεις πρὸς μίαν σύμπνοιάν τε καὶ ἁρμονίαν δι' ἑαυτοῦ συνάγων. Ἐν γὰρ τοῖς οὖσιν ἢ ἄνω τι νοεῖται, ἢ κάτω, ἢ πρὸς τὰ κατὰ τὰ πλάγια πέρατα διαβαίνει ἢ ἐννοία.

quæ sunt, vel sursum intelligitur aliquid, vel deorsum : vel ad transversos fines transit cogitatio.

Ἄν τοῖνυν λογισμὸν τῶν ἐπουρανίων, ἢ τῶν ὑποχθονίων, ἢ τῶν καθ' ἑκάτερον τοῦ παντός περάτων τὴν σύστασιν, πανταχοῦ τῷ λογισμῷ σου προαπαντᾷ ἡ θεότης, μόνῃ κατὰ πᾶν μέρος τοῖς οὖσιν ἐνθεωρουμένη, καὶ ἐν τῷ εἶναι τὰ πάντα συνέχουσα. Ἐπεὶ δὴ θεότης τὴν φύσιν ταύτην ὀνομάζεσθαι χρὴ, εἴτε λόγον, εἴτε δύναμιν, εἴτε σοφίαν, εἴτε ἄλλο τι τῶν ὑψηλῶν τε καὶ μᾶλλον ἐνδείξασθαι δυναμένων τὸν ὑπερκεῖμενον, οὐδὲν ὁ λόγος ἡμῶν περὶ φωνῆς ἢ ὀνόματος ἢ τύπου ῥημάτων διαφέρεται. Ἐπεὶ οὖν πρὸς αὐτὸν πᾶσα ἡ κτίσις βλέπει, καὶ περὶ αὐτὸν ἔστι, καὶ δι' ἐκείνου πρὸς ἑαυτὴν συμφυῆς γίνεται, τῶν ἄνω τοῖς, κάτω, καὶ τῶν πλαγίων πρὸς ἄλληλα δι' ἐκείνου συμπεριμένον, ἔδει μὴ μόνον δι' ἀκοῆς ἡμᾶς πρὸς τὴν τῆς θεότητος κατανόησιν χειραγωγεῖσθαι· ἀλλὰ καὶ τὴν θλῖν γενέσθαι τῶν ὑψηλοτέρων νοημάτων διδάσκαλον, ὅθεν καὶ ὁ μέγας ὁρμηθεὶς Παῦλος μυσταγωγεῖ τὸν ἐν Ἐφέσῳ λαόν, δύναμιν αὐτοῖς ἐντιθεὶς διὰ τῆς διδασκαλίας πρὸς τὸ γινῶναι τί ἐστὶ τὸ βάθος καὶ τὸ ὕψος, τότε πλάτος καὶ τὸ μήκος. Ἐκαστὴν γὰρ τοῦ σταυροῦ συμπεριβολὴν ἰδίῳ ῥήματι κατονομάζει. Ὑψὸς μὲν τὸ ὑπερέχον· βάθος δὲ τὸ ὑποκείμενον, πλάτος τε καὶ μήκος, τὰς πλαγίας ἐκτάσεις λέγων. Καὶ σαφέστερον ἐτέρωθι τὸ τοιοῦτον νόημα πρὸς Φίλιππισίους, οἶμαι, ποιεῖ, οἷς φησιν· ὅτι Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμψει, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. Ἐνταῦθα τὴν μέσσην καὶ γαίαν μὴ προσηγερὰ καταλαμβάνει, πᾶν τὸ διὰ μέσου τῶν ἐπουρανίων καὶ ὑποχθονίων ὀνομάσας ἐπίγειον. Τοῦτο μεμαθήκαμεν περὶ τοῦ σταυροῦ τὸ μυστήριον. Τὰ δὲ ἀπὸ τούτου τοιαῦτα κατὰ τὸ ἀκολουθοῦν περιέχει ὁ λόγος, ὡς ὁμολογεῖσθαι καὶ παρὰ τῶν ἀπίστων, μηδὲν ἄλλοτερον εἶναι τῆς θεοκρπετοῦς ὑπολήψεως· τὸ γὰρ μὴ ἐμμεῖναι τῷ θανάτῳ, καὶ τὰς διὰ τοῦ σιδήρου κατὰ τοῦ σώματος γενομένας πληγὰς, μηδὲν ἐμπόδιον πρὸς τὸ ἀναστῆναι ποιήσασθαι, κατ' ἐξουσίαν τε φαίνεσθαι τοῖς μαθηταῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὅτε βούλοιο, παρεῖναι τε αὐτοῖς μὴ ὀρώμενον, καὶ ἐν μέσῳ γίνεσθαι, μηδὲ τῆς εἰσόδου τῆς διὰ τῶν θυρῶν προσδεόμενον, ἐνισχύειν τε τοὺς μαθητὰς τῇ προσφυσήσει τοῦ Πνεύματος, ἐπαγγέλλεσθαι τε καὶ τὸ μετ' αὐτῶν εἶναι, καὶ μηδὲν μέσῳ διατειγέσθαι, καὶ τῷ μὲν φαινομένῳ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνίεναι, τῷ δὲ νοουμένῳ πανταχῇ εἶναι, καὶ ὅσα τοιαῦτα περιέχει ἡ ἱστορία, οὐδὲν τῆς ἐκ τῶν λογισμῶν συμμαχίας προσδέεται πρὸς τὸ θεῖα τε εἶναι, καὶ τῆς ὑψηλῆς καὶ ὑπερχειούσης δυνάμεως· περὶ ὧν οὐδὲν οἶμαι δεῖν καθ' ἑκαστον διεξιέναι, αὐτόθεν τοῦ λόγου τὸ ὑπὲρ τὴν φύσιν ἐκφαίνοντος. Ἀλλ' ἐπειδὴ μέρος τι τῶν μυστικῶν διδαγμάτων καὶ ἡ περὶ τὸ λουτρὸν ἐστὶν οἰ-

A adeo ut ex medio, quatenus sibi ipsi conjungitur, numerentur quatuor projectiones : quoniam qui in ea fuit extensus tempore mortis susceptæ dispensationis, qui sibi universum colligat, concinnat et cogit conspersionem et harmoniam. In iis enim vel ad transversos fines transit cogitatio.

Si ergo consideres cœlestium aut terrestrium, aut utrorumque universi extremorum constitutionem, tuæ considerationi semper occurrit divinitas, quæ sola ex omni parte in iis quæ sunt, venit in contemplationem, et omnia continet in essentia. Sine autem hæc natura nominanda divinitas, an ratio, an virtus ac potestas, an sapientia, an aliquid aliud ex iis quæ sunt excelsa, et quæ magis possunt ostendere eum qui est summus et supereminens, de voce aut nomine, aut figura verborum non magna est nobis controversia. Quoniam ergo ad ipsum universa aspiciet creatura, et est circa ipsum, et per illum sibi ipsi coheret et coalescit, cum quæ sunt supra, iis quæ infra, et quæ sunt obliqua, sibi invicem congenerentur ac conjungantur : oportebat nos non solum auditione deduci ad divinitatis considerationem ; sed etiam visum effici doctorem ac magistrum sublimiorum intelligentiarum. Hinc motus magnus ille Paulus in mysterio Ephesinum instituit populum, per doctrinam eis dans virtutem ad cognoscendum quæ sit profunditas, latitudo, altitudoque et longitudo. Unamquamque enim crucis porrectionem proprio appellat nomine. Altitudinem quidem, id quod supereminet ; profunditatem autem, id quod est subius : latitudinem vero et longitudinem, quæ sunt per transversum extensiones. Alibi autem hunc sensum clarius explicat, ut arbitror, ad Philippenses, cum dicit : In nomine Jesu Christi omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et inferorum¹⁰. Hoc in loco mediam prominentiam et velut antemnam unico nomine comprehendit, ut qui quid inter cœlestia et inferna intercedit, terrestre nominaverit. Hoc quidem didicimus de mysterio crucis. Quæ autem deinceps sequuntur, ea verbum complectitur ejusmodi, ut fateantur etiam increduli nihil esse alienum ab ea quæ Deum decet existimatione. Nam quod in morte non manserit, et quæ corpori impositæ ferro fuerint plagæ, nihil impedimenti attulerint, quominus resurgeret, et quod libere discipulis post resurrectionem cum vellet, apparuerit, et eis adesset, cum tamen non videretur, et esset in medio eorum, non ingressu quidem per portas indigens, et confirmaret discipulos insufflatione Spiritus, et se cum eis futurum esse polliceretur, et nullo distinctum iri intervallo, et eo quidem quod apparebat in cœlum ascenderet, eo autem quod intelligebatur esset ubique, quæcumque hujusmodi continet historia, nullo rationum auxilio indigent ad probandum quod sint divina, excelsæque et summæ virtutis. Quæ quidem nihil opus est ut sigillatim persequamur,

¹⁰ Ephes. iii, 8. ¹¹ Philipp. ii, 10.

cum ex se ipsa oratio satis indicet ea esse supra naturam. Sed quoniam mysticorum documentorum pars est etiam aliqua, quæ in lavacro fit dispensatio: quod quidem seu baptismum, seu illuminationem, seu regenerationem velis nominare, de nomine non contendimus, bene erit breviter de eo dicere.

CAPUT XXXIII.

Nam postquam a nobis audiverint, quod cum mortale transeat ad vitam, consequens erat, prima generatione ad vitam mortalem deducente, aliam inveniri generationem, quæ neque ab interitu inciperet, neque desineret in interitum, sed cum qui fuisset generatus, ad vitam deduceret immortalem (quomodo enim ex mortali generatione mortale necessario existit id quod fuit generatum: ita quod ex generatione in quam non cadit interitus generatur, melius fuerit ac præstantius, quam ut a morte patiat interitum), postquam, inquam, hæc audiverint, et quæ sunt huiusmodi, et modum prius didicerint, nempe quod ad Deum preces, et gratiæ cœlestis invocatio, et aqua, et fides, sunt ea per quæ impletur mysterium regenerationis, ea difficiliter eis persuadentur, ut qui ad quod apparet aspiciant, utpote quod id quod fit corporaliter, non accidat promissioni. Quomodo enim, inquit, preces, et divini virtutis invocatio, quæ fit super aquam, fit dux et principium vitæ iis qui initiantur? Ad quos, si non sint nimis duri et perversi, simplex suffecerit oratio ad efficiendum ut assentiantur dogmati. Nam vicissim eos interrogemus, cum modus ejus quæ ex carne fit generationis sit omnibus manifestus, quemadmodum fit homo id quod deiecit, ut ex eo consistat animal? Atqui in eo nihil dici potest, quod aliqua ratione ullam inveniat probabilitatem. Quid enim commune habet semen hominis cum ea qualitate quæ in illo consideratur? Homo compositus est res quedam particeps rationis et intelligentiæ. Illud autem consideratur in quadam humida qualitate, et nihil amplius comprehendit mentis conceptio, quam quod ex sensu cernitur. Quod ergo ab interrogatis, quomodo sit credibile ex illo constituisse hominem, consentaneum est nobis fieri responsum, hoc etiam de regeneratione per aquam interrogati respondebimus. Nam et illic unicuique eorum qui interrogantur in promptu est dicere, quod divina virtute ille fit homo, quæ si non adsit, semen est immobile et inefficax. Si ergo illic non subjectum facit hominem, sed vis divina transmutat id quod apparet in naturam hominis, extremæ fuerit insipientiæ ingratiue et immemoris animi, illic Deo tantam tribuentes virtutem, existimare Deum hac in parte esse imbecillum ad suam implendam voluntatem. Quid commune, inquit, habet vita cum aqua? Quid autem (eis dicemus) commune habet humor et imago Dei? Sed nihil illic est admirabile, si Deo volente humor transit in animal præstantissimum. De hoc etiam similiter dicemus, minime esse mirandum, si divini vir-

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ΄.

Ἐπειδὴν γὰρ παρ' ἡμῶν τὸ τοιοῦτον ἀκούουσιν, ὅτι τοῦ θνητοῦ πρὸς τὴν ζωὴν μεταβαίνοντος, ἀκόλουθον ἦν τῆς πρώτης γενέσεως ἐπὶ τὸν θνητὸν παραγούσης βίον, ἑτέραν γέννησιν ἐξευρεθῆναι, μήτε ἀπὸ φθορᾶς ἀρχομένην, μήτε εἰς φθορὰν καταλήγουσαν· ἀλλ' εἰς ἀθάνατον ζωὴν τὸν γεγεννημένον παράγουσαν. Ὡς περ γὰρ ἐκ θνητῆς γεννήσεως θνητὸν ἐξ ἀνάγκης τὸ γεγεννημένον ὑπέστη· οὕτως ἐκ τῆς μὴ παραδεχομένης φθορὰν γεννήσεως τὸν γεννόμενον, κρεῖττον γένεται τῆς ἐκ τοῦ θανάτου φθορᾶς. Ἐπειδὴν τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀκούσας, καὶ προδιδαχθεὶς τὸν τρόπον, ὅτι εὐχὴ πρὸς Θεὸν, καὶ χάριτος οὐρανιας ἐπίκλησις, καὶ ὕδωρ, καὶ πίστις ἐστὶ, δι' ὧν τὸ τῆς ἀναγεννήσεως πληροῦται μυστήριον, δυσπειθεῖς ἔχουσι, πρὸς τὸ φαινόμενον βλέποντες, ὡς οὐ συμβαῖνον τῇ ἐπαγγελίᾳ τὸ σωματικῶς ἐνεργούμενον. Πῶς γὰρ, φησὶν, εὐχὴ καὶ δυνάμεις θείας ἐπίκλησις ἐπὶ τοῦ ὕδατος γιγνομένη, ζωῆς ἀρχηγὸς τοῖς μουσμένοις γίνεται; Πρὸς οὗς, εἰπερ λίαν ἔχουσιν ἀντιτύπως, ἀπλοῦς ἐξαρκεῖ λόγος, πρὸς τὴν τοῦ δόγματος ἀγαγεῖν συγκατάθεσιν. Ἀντρωτῶν μὲν γὰρ, τοῦ τρόπου τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως πᾶσιν ὄντος προδήλου, πῶς ἄνθρωπος ἐκείνῳ γίνεται τὸ εἰς ἀφορμὴν τῆς συστάσεως τοῦ ζώου καταβαλλόμενος; Ἀλλὰ μὴν οὐδεὶς ἐπ' ἐκείνου λόγος ἐστίν, ὁ λογισμῷ τινι τὸ πιθανὸν ἐξευρίσκειν. Τί γὰρ κοινὸν σπέρματι ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἐν ἐκείνῳ θεωρουμένην ποιότητα; Συγκρινόμενος ὁ ἄνθρωπος λογικὸν τι χρῆμα καὶ διανοητικὸν ἐστὶ, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν· ἐκεῖνο δὲ ὕγρᾳ τινι ἐνθεωρεῖται ποιότητι, καὶ πλεον οὐδὲν τοῦ κατ' ἀσθησιν ὀρμμένου καταλαμβάνει ἔννοια. Ἦν τοίνυν εἰκὸς ἐστὶν ἀπόκρισιν γενέσθαι ἡμῖν παρὰ τὴν ἐρωτηθέντων, ὅτι Πῶς ἐστὶ πιστὸν ἐξ ἐκείνου συστήναι ἄνθρωπον; τοῦτο καὶ περὶ τῆς διὰ τοῦ ὕδατος γινομένης ἀναγεννήσεως ἐρωτηθέντες ἀποκρινόμεθα. Ἐκεῖ τε γὰρ πρότερόν ἐστιν ἐκάστην τῶν ἠρωτημένων εἰπεῖν, ὅτι θεία δύναμις ἐκείνους ἄνθρωπος γίνεται, ἥς μὴ παρούσης, ἀκίνητον ἐστὶ καὶ ἀνενέργητον. Εἰ οὖν ἐκεῖ οὐ τὸ ὑποκείμενον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἡ θεία δύναμις εἰς ἀνθρώπου φύσιν μεταποιεῖ τὸ φαινόμενον, τῆς ἐσχάτης ἂν εἴη ἀγνοουμένης, ἐκεῖ τοσαύτην τῷ Θεῷ προσμαρτυροῦντας δύναμιν, ἀτονεῖν ἐν τῷ μέρει τοῦτ' ἐκ τοῦ Θεοῦ οἰεσθαι πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θελήματος. Τί κοινὸν, φασίν, ὕδατι καὶ ζωῇ; Τί δὲ κοινὸν, πρὸς αὐτὸν ἐρῶμεν, ὕγρῳ τινι καὶ εἰκότι Θεοῦ; Ἀλλ' οὐδὲν ἐκεῖ τὸ παράδοξον, εἰ Θεοῦ βουλομένου πρὸς τὸ τιμωτάτων ζῶον τὸ ὕγρὸν μεταβαίνει. Τὸ ἴσον καὶ ἐπὶ τούτου φαμέν, μηδὲν εἶναι θαυμαστὸν, εἰ θείας δυνάμεις παρουσία πρὸς ἀφαρσίαν μετασκευάζει τὸ ἐν τῇ φθορᾷ φύσει γινόμενον.

utis presentia transformat ad incorruptionem id quod natum fuerat in natura in quam cadit interitus.

ΚΕΦΑΛ. ΑΔ'.

Ἄλλὰ ζητοῦσιν ἀποδείξιν τοῦ παρεῖναι τὸ θεῖον ἐπὶ ἁγιασμῶν τῶν γινομένων καλούμενον. Ὁ δὲ τοῦτο ζητῶν, ἀναγνώτω πάλιν τὰ κατόπιν ἐξητασμένα. Ἡ γὰρ κατασκευή τοῦ τὴν διὰ σαρκὸς ἡμῖν ἐπιφανείσαν δύναμιν, ἀληθῶς θέλει εἶναι, τοῦ παρόντος λόγου συνηγορία γίνεσθαι. Δειχθέντος γὰρ τοῦ θεοῦ εἶναι τὸν ἐν σαρκὶ φανερωθέντα, τοῖς διὰ τῶν γινομένων θαύμασι τὴν φύσιν αὐτοῦ δείξαντα, συναπεδείχθη τὸ παρεῖναι τοῖς γινομένοις αὐτὸν κατὰ πάντα καιρὸν ἐπικλήσεως. Ὡς περ γὰρ ἐκάστου τῶν ὄντων ἐστὶ τις ἰδιότης ἢ τὴν φύσιν γνωρίζουσα· οὕτως θεὸς ἐστὶ τῆς θείας φύσεως ἡ ἀλήθεια. Ἀλλὰ μὴν δεῖ παρεῖσθαι τοῖς ἐπικαλουμένοις ἐπηγγελται, καὶ ἐν μέσῳ τῶν πιστευόντων εἶναι, καὶ ἐν πᾶσι μένειν καὶ ἐκάστῳ συνεῖναι, καὶ οὐκέτ' ἂν ἐτέρας εἰς τὸ παρεῖναι τὸ θεῖον τοῖς γινομένοις ἀποδείξεως προσδεόμεθα· τὸν μὲν θεὸν εἶναι διὰ τῶν θαυμάτων αὐτῶν πεπιστευότες, ἐν δὲ τῷ ἀφευθεῖ τῆς ὑποσχέσεως παρεῖναι τὸ ἐπηγγελμένον οὐκ ἀμφιβάλλοντες. Τὸ δὲ προηγεῖσθαι τὴν διὰ τῆς εὐχῆς κλήσιν τῆς θείας οἰκονομίας, περιουσία τις ἐστὶ τῆς ἀποδείξεως τοῦ κατὰ θεὸν ἐπιτελεῖσθαι τὸ ἐνεργούμενον. Εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ ἐτέρου τῆς ἀνθρωποποιίας εἰδούς, αἱ τῶν γεννώντων ὁρμαὶ, καὶ μὴ ἐπικληθῇ παρ' αὐτῶν δι' εὐχῆς τὸ θεῖον, τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει, καθὼς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρηται, διαπλάσσουσιν τὸ γεννώμενον· ἥς χωρισθείσης ἀπρακτός ἐστιν ἡ σπουδὴ καὶ ἀνόνητος· πόσω μᾶλλον ἐν τῷ πνευματικῷ τῆς γεννήσεως τρόπῳ, καὶ θεοῦ παρεῖσθαι τοῖς γενομένοις ἐπηγγελμένου, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ δύναμιν ἐντεθεικότος τῷ ἔργῳ, καθὼς πεπιστεύκαμεν· καὶ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως πρὸς τὸ σπουδάζομενον τὴν ὁρμὴν ἐχούσης· εἰ συμπαραληφθεὶ κατηκόντως ἢ διὰ τῆς εὐχῆς συμμαχία, μᾶλλον ἐπιτελεῖς ἐσται τὸ σπουδάζομενον· καθάπερ δὲ οἱ ἐπιφθᾶναι τὸν ἥλιον αὐτοῖς εὐχόμενοι τῷ θεῷ, οὐδὲν ἀμφιδύνοσι τὸ πάντως γινόμενον· οὐδὲ μὴν ἀχρηστον εἶναι τις φήσει τὴν τῶν προσευχομένων σπουδὴν, εἰ περὶ τοῦ πάντως ἐσομένου τὸν θεὸν ἱκετεύουσιν· οὕτως οἱ πεπιστευμένοι, κατὰ τὴν ἀφευθὴ τοῦ ἐπαγγελαμένου ὑπόσχεσιν πάντως παρεῖναι τὴν χάριν τοῖς διὰ τῆς μυστικῆς ταύτης οἰκονομίας ἀναγενομένοις, ἢ προσθήκην τινὰ ποιοῦνται τῆς χάριτος, ἢ τὴν οὖσαν οὐκ ἀποστρέφουσιν. Τὸ γὰρ πάντως συνεῖναι διὰ τὸ θεὸν εἶναι τὸν ἐπαγγελαμένον πιστεύεται. Ἡ δὲ τῆς θεότητος μαρτυρία διὰ τῆς θαυμάτων ἐστίν. Ὡστε διὰ πάντων τὸ παρεῖναι τὸ θεῖον, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχει.

ΚΕΦΑΛ. ΑΕ'.

Ἡ δὲ εἰς τὸ ὕδωρ κάθοδος, καὶ τὸ τρις ἐν αὐτῷ γενέσθαι τὸν ἀνθρώπον, ἔτερον ἐμπεριέχει μυστήριον. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τῆς σωτηρίας ἡμῶν τρόπος, οὗ τσοῦτον ἐκ τῆς κατὰ διαδοχὴν ὑψηλῆς ἐνεργείας γέγονεν, ὅσον δι' αὐτῶν ὧν ἐποίησεν ὁ τὴν πρὸς τὸν ἀνθρώπον ὑπόστασιν κοινωνίαν, ἔργῳ τὴν ζωὴν ἐνεργ-

CAPUT XXXIV.

Sed querunt ut sibi ostendatur, quod Deus adsit invocatus in iis quæ sunt sanctificationibus. Qui autem hoc querit, revocet in mentem ea quæ retro sunt examinata. Confirmatio enim, quod quæ per carnem nobis apparuit virtus, vere sit divina, defendit id quod dicimus in presentia. Nam cum ostensum sit quod sit Deus qui suam ostendit naturam miraculis per ea quæ sunt, simul etiam ostensum est, eum adesse iis quæ sunt tempore invocationis. Quomodo enim in unoquoque eorum quæ sunt, est quedam proprietas quæ notam reddit naturam, ita divinæ naturæ proprium est veritas. Atqui invocantibus se semper affuturum est pollicitus, et futurum in medio credentium, et in omnibus mansurum, et cum unoquoque conversaturum; neque alia fuerit nobis opus probatione, quod Deus adsit iis quæ sunt, cum Deum quidem esse per ipsa miracula crediderimus, neque dubitemus, id quod promissum est adesse certis et a mendacio alienis promissionibus. Quod autem quæ per preces sit invocatio, divinam præcedat dispensationem, satis superque probat, quod id quod sit, ex Deo peragitur. Si enim in altero genere hominum procreationis, eorum qui generant ad id incitatæ appellationes, etiamsi ab iis Deus precibus non invocetur, divina virtute, sicut prius dictum est, effingunt id quod generatur, qua separata inefficax et inutilis ac irrita est eorum opera: quanto magis in spiritali modo generationis, cum et Deus iis quæ facta sunt se affuturum sit pollicitus, et suam operi virtutem indiderit, ut credidimus, nostrumque propositum et institutum feratur ad id in quod studium et opera confertur, si eorum quorum decet simul per preces assumatur auxilium, magis erit perfectum id in quod confertur studium? Quo modo autem qui Deum precantur ut sibi sol illucescat, id quod sit nequaquam obtundunt et obscurant (sed nec inutile precantium dixeris esse studium, si de eo quod omnino futurum est Deo supplicant): ita ii qui crediderunt, congruenter certæ et a mendacio alienæ ejus qui pollicitus fuit promissioni, omnino adesse gratiam iis qui regenerantur per hanc mysticam dispensationem, aut gratiæ aliquam faciunt accessionem, aut certe eam quæ est minime avertunt. Nam quod omnino adsit, ex eo constat, quod Deus sit qui promisit. Cælerum Divinitatem esse miracula testantur. Itaque quin Deus in omnibus adsit, nulla est occasio dubitandi.

CAPUT XXXV.

Descensus autem in aquam, et quod in eam hominiter demissus sit, alterum continet mysterium. Nam quoniam modus nostræ salutis ad effectum et opus non adeo est deductus ex præeunte doctrina, quantum per ea ipsa quæ fecit qui cum homine subiit societatem, ut qui reipsa vitam sit operatus, ut

per carnem rursus assumptam et simul deificatam simul salvaretur quidquid est ei cognatum et genere conjunctum : necessario excogitandus erat aliquis modus, in quo in iis quæ sunt esset cognatio aliqua ejus qui sequitur cum eo qui præit ac ducit. Oportet ergo videre in quibusnam est consideratus qui dux fuit et auctor nostræ vitæ : ut, sicut dicit Apostolus ¹¹, convenienter duci et auctori nostræ salutis sequentibus recte procedat imitatio. Quo modo enim, qui ad numerosam et militarem in armis motionem erudiuntur, ab iis qui ordinandæ aciei sunt periti, per ea quæ aspi-ciunt, deducuntur ad rite tractandorum armorum experientiam ; qui autem non agit id quod ei prius ostenditur, remanet expers ejus experientiæ : eodem modo necesse est, ut quibus studium par est ad bonum, omnino similiter sequantur per imitationem eum qui nos ducit ad salutem, ad opus deducendo id quod prius ab eo fuit ostensum. Non potest enim fieri ut ad parem finem perveniant, qui non per viam similem sunt ingressi. Quomodo enim qui labyrinthi errores non possunt ulla ratione evadere, si in aliquem inciderint qui eorum sit peritus, cum pone sequentes, varios et fallaces domorum flexus anfractusque permeant, non permeaturi nisi ejus qui præcedit, insisterent vestigiis : ita etiam mihi cogita hujus vitæ labyrinthum, quem humana natura minime potest transire, nisi quispiam eandem viam teneat, per quam qui in eo fuit, egressus est ambitum. Tropice autem dico labyrinthum, qui pertransiri non potest, vitæ carcerem, in quo detentum fuit infelix genus humanum. Quid ergo aspeximus in duce et auctore nostræ salutis? Triduanam mortem et rursus vitam. Oportet ergo in nobis quoque talem excogitari similitudinem. Quidnam est ergo excogitatum, per quod etiam in nobis ejus quod ab eo factum est impletur imitatio? Quidquid est morte affectum, quemdam proprium habet locum et secundum naturam, nempe terram in quam inclinatur, et in qua conditur. Magnam autem inter se habent cognationem terra et aqua, quæ sola ex elementis sunt gravia, et feruntur deorsum, et manent in se invicem, et per se invicem continentur. Quoniam ergo ducis et auctoris vitæ nostræ mors fuit sub terra, et secundum communem naturam : quæ sit a nobis mortis imitatio, in propinquo exprimitur elemento. Et sicut ille cælestis homo cum mortalitatem assumpsisset, postquam sub terra fuisset positus, tertio die reversus est ad vitam : ita etiam qui secundum naturam corporis est illi conjunctus, ad idem quod ab ipso recte gestum est intuens, ad vitæ, inquam, finem, pro terra aqua ei infusa, subiens elementum, in tribus ambibus imitatus est triduanam

Dictum est etiam tale quid in iis quæ præcesserunt, nempe quod, prudenti consilio dispensationis, a divina providentia fuit importata mors humanæ

A γήσας, ἵνα διὰ τῆς ἀναληφθείσης παρ' αὐτοῦ καὶ συναποθεθείσης σαρκὸς ἅπαν συνδιασωθῇ τὸ συγγενὲς αὐτῇ καὶ ὁμόφυλον, ἀναγκαῖον ἦν ἐπινοηθῆναι τινα τρόπον, ἐν ᾧ τις ἦν συγγένειά τε καὶ ὁμοιότης ἐν τοῖς γινόμενοις παρὰ τοῦ ἐπομένου πρὸς τὸν ἡγούμενον. Χρὴ τοίνυν ἰδεῖν ἐν τίσιν ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν καθηγησάμενος ἐθεωρήθη· ἵνα, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, κατὰ τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν κατορθωθῇ τοῖς ἐπομένοις ἡ μίμησις. Ὡς περ γὰρ παρὰ τῶν πεπαιδευμένων τὰ τακτικὰ πρὸς τὴν ὀπλιτικὴν ἐμπειρίαν ἀνάγονται, δι' ὧν βλέπουσιν οἱ πρὸς τὴν εὐρυθμίαν τε καὶ ἐνόβλιον κίνησιν παιδευόμενοι. Ὁ δὲ μὴ πράττων τὸ προδεικνύμενον, ἀμέτοχος τῆς τοιαύτης ἐμπειρίας μένει. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῷ πρὸς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν ἐξηγουμένῳ πάντως εἰς ἴση πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐστὶν ἡ σπουδὴ, ὁμοίως ἐπ' ἀναγκῆς διὰ μιμήσεως ἐπεσθαι, τὸ παρ' αὐτοῦ προδειχθὲν εἰς ἔργον ἀγαγόντας. Οὐ γὰρ ἐστὶ πρὸς τὸ ἴσον καταρτίζαι πέρας, μὴ διὰ τῶν ὁμοίων ὀδεύσαντας. Καθάπερ γὰρ οἱ τὰς τῶν λαθυρίων πλάνας διεξελθεῖν ἀμχανοῦντες, εἰ τινος ἐμπείρως ἔχοντος ἐπιτύχουσιν, κατόπιν ἐπόμενοι τὰς ποικίλας τε καὶ ἀπατηλὰς τῶν οἰκῶν ἀναστροφὰς διεξέρχονται, οὐκ ἂν διεξελθόντες, εἰ μὴ κατ' ἔγνωσ' ἐπόμενοι τῷ προάγοντι· οὕτως μοι νόησον καὶ τὸν τοῦ βίου τούτου λαθυρίων ἀδιεξίτητον εἶναι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, εἰ μὴ τις τῆς αὐτῆς ὁδοῦ λάβοιτο, δι' ἧς ὁ ἐν αὐτῇ γενόμενος ἔξω κατέστη τοῦ περιέχοντος. Λαθυρίων δὲ φημι τροπικῶς, τὴν ἀδιέξοδον τοῦ θανάτου φθορὰν, ἣ τὸ δαίλιον τοῦ ἀνθρώπου γένος περιεσχέθη.

C Τί οὖν περὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας ἐθεασάμεθα; τριήμερον νέκρωσιν, καὶ πάλιν ζωὴν. Οὐκοῦν χρὴ τι τοιοῦτον καὶ ἐν ἡμῖν ἐπινοηθῆναι ὁμοίωμα. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ἐπίνοια, δι' ἧς καὶ ἐν ἡμῖν πληροῦται τοῦ παρ' ἐκείνου γεγονότος ἡ μίμησις; ἅπαν τὸ νεκρωθὲν οἰκεῖόν τινα καὶ κατὰ φύσιν ἔχει χώρον, τὴν γῆν ἐν ἣ κλίνεται καὶ κατακρύπτεται. Πολλὴν δὲ πρὸς ἄλληλα τὴν συγγένειαν ἔχει γῆ τε καὶ ὕδωρ, μόνα τῶν στοιχείων βαρέα τε ὄντα, καὶ κατωφερῆ, καὶ ἐν ἀλλήλοις μένοντα, καὶ δι' ἀλλήλων κρατούμενα. Ἐπει-οὖν τοῦ καθηγουμένου τῆς ζωῆς ἡμῶν ὁ θάνατος ὑπόγειος, καὶ κατὰ τὴν κοινὴν γέγονε φύσιν, ἡ τοῦ θανάτου μίμησις ἡ παρ' ἡμῶν γινόμενη, ἐν τῷ γένοιτο ἀποτυπώσεται στοιχείῳ. Καὶ ὡς ἐκεῖνος ὁ ἀνωθεν ἄνθρωπος, ἀναλαβὼν τὴν νεκρότητα μετὰ τὴν ὑπόγειον θέσιν, τρίτατος ἐπὶ τὴν ζωὴν πάλιν ἀνέδραμεν· οὕτω πᾶς ὁ συνημμένος κατὰ τὴν τοῦ σώματος φύσιν ἐκείνῳ, πρὸς τὸ αὐτὸ κατόρθωμα βλέπων, τὸ κατὰ τὴν ζωὴν λέγω πέρας, ἀντὶ γῆς τὸ ὕδωρ ἐπιχεάμενος, καὶ ὑποδύς τὸ στοιχεῖον, ἐν τρισὶ περιόδῳ τὴν τριήμερον τῆς ἀναστάσεως χάριν ἀπεμμήσατο.

finem, pro terra aqua ei infusa, subiens elementum, gratiam resurrectionis.

Εἰρηται δὲ τοιοῦτον καὶ ἐν τοῖς φθάσασιν, ὅτι κατ' οἰκονομίαν ἐπὶ ἡμεῖς τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει παρὰ τῆς θείας προνοίας ὁ θάνατος· ὥς τῆς κακίας ἐν τῇ διαλύσει

¹¹ Hebr. xii, 2.

τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ἐκρυσίσεως, πάλιν διὰ τῆς ἀναστάσεως σῶον, καὶ ἀπαθῆ, καὶ ἀκέραιον, καὶ πάσης τῆς κατὰ κακίαν ἐπιμιξίας ἀλλοτρίων ἀναστοιχειωθῆναι τὸν ἄνθρωπον. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ καθηγούμενου τῆς σωτηρίας ἡμῶν, τὸ τέλειον ἢ κατὰ τὸν θάνατον ἔσχεν οἰκονομία, κατὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν ἐντελῶς πληρωθεῖσα. Διστάλη τε γὰρ διὰ τοῦ θανάτου τὰ ἠνωμένα· καὶ πάλιν συνήχθη τὰ διακεκριμένα· ὡς ἂν καθαρθείσης τῆς φύσεως ἐν τῇ τῶν συμφυῶν διαλύσει, ψυχῆς τε λέγω καὶ σώματος, πάλιν ἡ τῶν κεχωρισμένων ἐπάνοδος τῆς ἀλλοτρίας ἐπιμιξίας γένοιτο καθαρέουσα. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀκολουθούντων τῷ καθηγούμενῳ, οὐ χωρεῖ τὴν ἀκριθεὶ μίμῃσιν δι' ὧν ἡ φύσις· ἀλλ' ὅσον δυνατῶς ἔχει, τοσοῦτον νῦν παραδεξαμένη, τὸ λείπον ἐν τῷ μετὰ ταῦτα ταμιεύεται χρόνῳ. Τί οὖν ἐστὶν ὁ μιμῆται; Τὸ τῆς ἐμιμχθείσης κακίας ἐν τῇ τῆς νεκρώσεως εἰκόνι τῇ γενομένη διὰ τοῦ ὕδατος τὸν ἀφανισμόν ἐμποιῆσαι, οὐ μὴν τελείως ἀφανισμόν, ἀλλὰ τινὰ διακοπὴν τῆς τοῦ κακοῦ συνέχειας, συνδραμόντων δυοῖν πρὸς τὴν τῆς κακίας ἀναίρεσιν, τῆς τε τοῦ πλεμμελήσαντος μεταμελείας, καὶ τῆς τοῦ θανάτου μιμήσεως, δι' ὧν ἐκλύεται πως ὁ ἄνθρωπος τῆς πρὸς τὸ κακὸν συμφυίας, τῇ μεταμελείᾳ μὲν εἰς μίσην τε καὶ ἀλλοτρίωσιν τῆς κακίας χωρῶν, τῷ δὲ θανάτῳ τοῦ κακοῦ τὸν ἀφανισμόν ἐργαζόμενος. Ἄλλ' εἰ μὲν ἦν δυνατόν, ἐν τελείῳ τῷ θανάτῳ γενέσθαι τὸν μιμούμενον, οὐδ' ἂν μίμησις, ἀλλὰ ταύτης τὸ γινόμενον ἦν. Καὶ εἰς τὸ παντελὲς τῆς φύσεως ἡμῶν τὸ κακὸν ἠφανίζετο· ὥστε, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐφ' ἀπαξ ἀποθάνῃ τῇ ἁμαρτίᾳ. Ἐπεὶ δὲ, καθὼς εἰρηται, τοσοῦτον μιμούμεθα τῆς υπερεχούσης δυνάμεως, ὅσον χωρεῖ ἡμῶν ἡ πτωχεία τῆς φύσεως· τὸ ὕδωρ τρις ἐπιχεόμενοι, καὶ πάλιν ἀναδάντες ἀπὸ τοῦ ὕδατος, τὴν σωτήριον ταφήν καὶ ἀναστασιν τὴν ἐν τριήμερῳ γενομένην τῷ χρόνῳ ἀπακινόμεθα, τοῦτο λαβόντες κατὰ διάνοιαν, ὅτι ὡς ἡμεῖν τὸ ὕδωρ ἐν ἐξουσίᾳ ἐστὶ, καὶ ἐν αὐτῷ γενέσθαι, καὶ ἐξ αὐτοῦ πάλιν ἀναδύναί, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπ' ἐξουσίας ἦν ὁ τοῦ παντός ἔχων τὴν δεσποτείαν, ὡς ἡμεῖς ἐν τῷ ὕδατι, οὕτως ἐκεῖνος ἐν τῷ θανάτῳ καταδύεις, πάλιν ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἀναλύειν μακαριότητα.

Εἰ οὖν τις πρὸς τὸ εἶδος βλέποι, καὶ κατὰ τὴν ἐκατέρου δύναμιν τὰ γινόμενα κρίνει, οὐδεμίαν ἐν τοῖς γινόμενοις εὐρήσει διαφωνίαν ἐκατέρου, κατὰ τὸ τῆς φύσεως μέτρον ἐξεργασαμένου τὰ κατὰ δύναμιν. Ὡς γὰρ ἐστὶν ἀνθρώπων τὸ ὕδωρ, πρὸς τὸ ἀκινδύνως ἐπιπηγάνειν, εἰ βούλοιο, ἀπειροπλάσιος τῇ εἰς δύναμει κατ' εὐκολίαν θάνατος πρόκειται, καὶ ἐν αὐτῷ γενέσθαι, καὶ μὴ τραπῆναι πρὸς πάθος. Διὰ τοῦτο τοῖνον ἀναγκαῖον ἡμῖν τὸ ἐν τῷ ὕδατι προμελετῆσαι τὴν τῆς ἀναστάσεως χάριν, ὡς ἂν εἰδείμεν, ὅτι τὸ ἴσον ἡμῖν εἰς εὐκολίαν ἐστίν, ὕδατι τε βαπτισθῆναι, καὶ ἐκ τοῦ θανάτου πάλιν ἀναδύναί. Ἄλλ' ὥσπερ ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον γενομένοις τινὰ τινῶν ἐστὶν ἀρχηγικώτερα, ὧν ἀνευ πάντων γινόμενον κατορθωθεῖν, καίτοι εἰ πρὸς τὸ πέρας ἡ ἀρχὴ κρίνοιτο,

A naturæ, ut cum effluxisset vitium, in dissolutionem corporis et animæ, rursus per resurrectionem saluus, impenetrabilis, et integer, et alienus ab omni commistione vitii, homo reformaretur. Sed in duce quidem et auctore nostræ salutis perfectionem habuit susceptæ mortis dispensatio, ut quæ convenienter sub scopo et instituto perfecte fuerit adimpleta. Nam et per mortem disjuncta fuerunt quæ erant unita, et rursus conjuncta sunt quæ erant discreta, ut purgata natura in dissolutione eorum quæ naturaliter coierant, animæ, inquam, et corporis, eorum quæ fuerant separata reductis ab aliena admistione esset purus. In iis autem qui duce sequuntur, accuratam et perfectam imitationem non omnino capit natura, sed cum quantum potest nunc acceperit, in tempus futurum reservat id quod restat. Quid ergo imitatur? Quod vitii immisti in imagine mortis, quæ facta est per aquam, expresserit deletionem, non perfectam tamen deletionem, sed quamdam interruptionem continuationis vitii, cum duo concurrerint ad tollendum vitium, nempe et ejus qui peccavit penitentia, et imitatio mortis, per quæ homo quodammodo dissolvitur a congenita cum vitio conjunctione, penitentia quidem procedens ad odium vitii et alienationem, morte autem vitii operans deletionem. Sed si fieri quidem posset, ut in perfecta morte esset is qui imitatur, non esset id quod sit imitatio, sed res eadem, et a nostrâ natura malum perfecte deleteretur, adeo ut, sicut dicit Apostolus¹², omnino moreretur peccato. Quoniam autem, sicut dictum est, supremæ illius potestatis tantum imitamur, quantum capit nostræ naturæ mendicitas: aqua ter infusa, ex ea rursus ascendentes, salutarem imitamur sepulturam et resurrectionem quæ facta est in tempore triduo, hanc suscipientes cogitationem, quod sicut aqua in nostra est potestate, ut et in ea simus, et ex ea rursus emergamus, eodem modo in ejus, qui universalis dominatum obtinet, est potestate, ut sicut nos aquas, ita ille mortem subiens, rursus ad propriam reducat beatitudinem.

Si quisquam ergo aspicat ad verisimilitudinem, et ex utriusque virtute ea quæ sunt judicet, nullam in iis quæ sunt inveniet utriusque discrepantiam, ut qui congruerent modo suæ naturæ: ea effecerit quæ suæ erant potestatis. Quomodo enim est in potestate hominis, aquam si velit, citra ulium tangere periculum, infinitis partibus facilius mors est proposita divinæ virtuti, ut et in ea sit, et non convertatur ad affectionem quæ ex illa accipitur. Propterea ergo nobis necesse est in aqua præmeditari gratiam resurrectionis, ut sciamus quod ex æquo nobis est facile et aqua tingi, et e morte rursus emergere. Sed quo modo in iis quæ sunt in vita, sunt aliqua aliquibus principaliora, sine quibus etiam id quod sit, nequaquam recte

¹² Rom. viii, 12

eucresserit (quanquam si cum fine conferatur principium, pro nihilo esse videbitur rei principium cum fine comparatum: quam enim habent æqualitatem homo, et quod ad procreandum animal dejicitur? sed tamen nisi illud sit, hoc non fiet): ita etiam quod in magna sit resurrectione, cum sit majus natura, hinc habet initia et causas. Non potest enim fieri ut illud fiat, nisi hoc præcesserit. Dico autem fieri non posse ut homo sit in resurrectione absque lavacri regeneratione, non aspiens ad massæ nostræ reflectionem et reformationem. Ad hoc enim omnino oportet devenire naturam, propria necessitate compulsam ex præscripto dispensationis ejus qui ordinavit, sive lavacri gratiam assumpserit, sive initiationis hujusmodi expers manserit, sed restitutionem beatitudinis, divinitatis et ab omni mœrore immunitatis. Non enim quæcunque per resurrectionem reditum accipiunt ad essentialiam, ad eandem vitam redeunt. Sed multum interest inter eos qui sunt expurgati, et eos qui indigent expurgatione. In quibus enim in hac vita præcessit per lavaerum expurgatio, iis erit reditus ad id quod est sibi cognatum. Ei autem quod est purum et mundum, proprium est et familiaritate conjunctum impatibile. Quin autem in impatibilitate sit beatum esse, minime dubitatur. Quibus autem indurata occalluerunt affectiones, neque sordium et macularum ulla fuit adhibita purgatio, non aqua mystica, non divinæ virtutis invocatio, non inconcinne pravitatis correctio, necesse est ut ii quoque sint in eo quod convenit. Manifestum est autem auro adulterino confusoque et non sincero convenire fornacem, ut cum eis mistum vitium fuerit liquefactum, longis postea sæculis Deo pura conservetur natura. Quoniam ergo in aqua et igne est vis quædam abstergendi et mundandi, qui per aquam mysticam vitii sordes abluerunt, non opus habent altero genere purificationis, igne purgantur necessario.

CAPUT XXXVI.

Nam et communis ratio et Scripturarum ostendit doctrina, divinum chorum non posse ingredi, qui omnes ex vitio contractas sordes ac maculas non eluerit. Hoc illud est, quod cum sit ex se parvum, magnorum est bonorum initium et fundamentum. Parvum autem dico ob recte agendi facilitatem. Quis enim est hac in re labor, credere Deum esse ubique: cum autem sit in omnibus, adesse etiam invocantibus vitalem ejus virtutem, præsentem autem facere id quod est sibi proprium et conveniens? Divinæ autem operationis est propria salus eorum qui indigent. Ipsa autem sit efficax et ad opus deducitur per eam quæ in aqua sit expurgationem. Qui est autem expurgatus, erit particeps puritatis. Quod autem vere purum est, est divinitas. Vides quam sit parvum, et quam facile recte fieri potest id quod est in principio, nempe fides et aqua: illa quidem sita in arbitrio liberæ

ἀντ' οὐδενὸς εἶναι δόξει τοῦ πραγματος ἡ ἀρχὴ συγκρινομένη τῷ τέλει. Τί γάρ ἴσον ἄνθρωπος, καὶ τὸ πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ ζώου καταβαλλόμενον; Ἄλλ' ὅμως εἰ μὴ ἐκεῖνο εἴη, οὐδ' ἂν τοῦτο γένοιτο. Οὕτως καὶ τὸ κατὰ τὴν μεγάλην ἀνάστασιν μέizon ὢν τῇ φύσει, τὰς ἀρχὰς ἐντεῦθεν καὶ τὰς αἰτίας ἔχει. Οὐ γὰρ ἐστὶ δυνατόν ἐκεῖνο γενέσθαι, εἰ μὴ τοῦτο προκαθηγήσαιο. Μὴ δύνασθαι δέ φημι δίχα τῆς κατὰ τὸ λουτρὸν ἀναγεννήσεως ἐν ἀναστάσει γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον, οὐ πρὸς τὴν τοῦ συγκρίματος ἡμῶν ἀνάπλασιν τε καὶ ἀναστοιχείωσιν ἀναβλέποντες. Πρὸς τοῦτο γὰρ δεῖ πάντως πορευθῆναι τὴν φύσιν οἰκταίης ἀνάγκαις κατὰ τὴν τοῦ τάξαντος οἰκονομίαν συνωθουμένην, καὶ προελάθῃ τὴν ἐκ τοῦ λουτροῦ χάριν, καὶ ἀμοιβὴς μείνῃ τῆς τοιαύτης μυήσεως, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τὸ μακάριόν τε καὶ ἰσὶον καὶ πάσης κατηφείας κεχωρισμένον ἀποκατάστασιν. Οὐ γὰρ ὅσα δι' ἀναστάσεως τὴν ἐπὶ τὸ εἶναι πάλιν ἐπάνοδον δέχεται, πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπάνεισι βίον. Ἀλλὰ πολλὸ τὸ μέσον τῶν τε κεκαθαρωμένων, καὶ τῶν τοῦ καθαροῦ προσδοκούντων ἐστίν. Ἐφ' ὧν γὰρ κατὰ τὸν βίον τοῦτον ἡ διὰ τοῦ λουτροῦ προκαθηγήσατο καθαρσις πρὸς τὸ συγγενὲς τοῦτοις ἀναχώρησις ἐσται. Τῷ δὲ καθαρῷ τὸ ἀπαθεῖ προσωκίεσται. Ἐν δὲ τῇ ἀπαθείᾳ τὸ μακάριον εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλεται. Οἷς δὲ προσεπωρώθη τὰ πάθη, καὶ οὐδὲν προήχθη τῆς κηλίδος καθάρσιν· οὐχ ὕδωρ μυστικόν, οὐκ ἐπὶ κλησὶς θείας δυνάμεως, οὐχ ἡ ἐκ μεταμελείας ὁρῶσις· ἀνάγκη πᾶσα, καὶ τοῦτους ἐν τῷ καταλλήλῳ γενέσθαι. Κατάλληλον δὲ τῷ κεκλιθῆναι λευμῶν χρυσῷ τὸ χωνευτήριον, ὡς τῆς ἐμμιχθείσης αὐτοῖς κακίας ἀποτακείας, μακροῖς ὑστερον αἰῶσι καθαρὰν ἀποσωθῆναι τῷ θεῷ τὴν φύσιν. Ἐπεὶ οὖν ῥηπτική τις ἐστὶ δύναμις ἐν τῷ πυρὶ καὶ τῷ ὕδατι, οἱ διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ μυστικοῦ τὸν τῆς κακίας ῥύπον ἀποκλυσάμενοι, τοῦ ἑτέρου τῶν καθαρῶν εἰδους οὐκ ἐπιδέονται. Οἱ δὲ ταύτης ἀμύητοι τῆς καθάρσεως, ἀναγκάζονται τῷ πυρὶ καθαρίζονται.

Qui autem non fuerint initiati purificationis, igne purantur necessario.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ΄.

Μὴ γὰρ εἶναι δυνατόν ὃ τε κοινὸς δέχινυσι λόγος, καὶ ἡ τῶν Γραφῶν διδασκαλία, ἐντὸς τοῦ θεοῦ γενέσθαι χοροῦ τὸν μὴ καθαρῶς πάντας τοὺς ἐκ κακίας σπείλους ἀπορροφάμενον. Τοῦτό ἐστιν ὃ μικρὸν ὢν καθ' ἑαυτὸ μεγάλων ἀγαθῶν ἀρχὴ τε καὶ ὑπόθεσις γίνεται. Μικρὸν δὲ φημι τῇ εὐκολίᾳ τοῦ κατορθώματος. Τίς γὰρ πάρεστι πόνος τῷ πράγματι, πιστεῦσαι πανταχοῦ τὸν θεὸν εἶναι· ἐν πᾶσι δὲ ὄντα, παρῆναι καὶ τοῖς ἐπικαλουμένοις τὴν ζωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, παρόντα δὲ τὸ οἰκεῖον ποιεῖν; Ἰδὼν δὲ τῆς θείας ἐνεργείας, ἡ τῶν δεομένων ἐστὶ σωτηρία. Αὕτη δὲ διὰ τῆς ἐν ὕδατι καθάρσεως ἐνεργὸς γίνεται. Ὁ δὲ καθαρισθεὶς ἐν μετουσίᾳ τῆς καθαρότητος ἐσται. Τὸ δὲ ἀληθῶς καθαρὸν ἡ θεότης ἐστίν. Ὅρξας ὅπως μικρόν τι τὸ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐστὶ καὶ εὐκατόρθωτον, πίστις καὶ ὕδωρ· ἡ μὲν ἐντὸς τῆς προαιρέσεως ἡμῶν ἀποκαίμενη· τὸ δὲ σύντροφον τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ. Ἀλλὰ τὸ ἐκ τούτων ἀναφύομενον ἀγαθὸν ὅσον

καὶ οἶον, ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ θεῖον ἔχειν τὴν οἰκειό-
τητα;

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ.

Ἄλλ' ἐπειδὴ διπλοῦν τὸ ἀνθρώπινον, ψυχῇ τε καὶ
σώματι συγκεκραμένον, ἀνάγκη τῷ πρὸς τὴν ζωὴν
καθηγουμένῳ, δι' ἀμφοτέρων τούτων σωζομένου ἐφ-
έπεσθαι. Οὐκοῦν ἡ ψυχὴ μὲν διὰ πίστεως πρὸς αὐ-
τὸν ἀνακραθεῖσα τὰς ἀφορμὰς ἐντεῦθεν τῆς σωτηρίας
ἔχει· ἡ γὰρ πρὸς τὴν ζωὴν ἔνωσις, τὴν τῆς ζωῆς
κοινωνίαν ἔχει. Τὸ δὲ σῶμα ἕτερον τρόπον ἐν μετου-
σίᾳ τε καὶ ἀνακράσει τοῦ σώζοντος γίνεταί. Ὡς περ
γὰρ οἱ δηλητήριον δι' ἐπιβουλῆς λαβόντες, ἄλλω φαρ-
μάκῳ τὴν φθοροποιὸν δύναμιν ἐσέσαν· χρὴ δὲ καθ'
ὁμοιότητα τοῦ ἀλεθρίου καὶ τὸ ἀλεξιτήριον ἐντός τῶν
ἀνθρώπινων γενέσθαι σπλάγγνων, ὡς ἂν δι' ἐκείνων
ἐφ' ἅπαν καταμερισθεῖ τὸ σῶμα ἢ τοῦ βοηθοῦντος
δύναμις· οὕτω τοῦ διαλύοντος τὴν φύσιν ἡμῶν ἀπο-
γευσάμενοι, πάλιν ἀναγκαῖον ὡς καὶ τοῦ συνάγοντος
τὸ διαλελυμένον ἐπεδεσθῆμεν· ὡς ἂν ἐν ἡμῖν γενό-
μενον τὸ τοιοῦτον ἀλεξιτήριον τὴν προσενεσθεῖσαν τῷ
σώματι τοῦ δηλητηρίου βλάβην διὰ τῆς οἰκείας ἀντι-
παθείας ἀπώσῃτο. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Οὐδὲν ἕτερον
ἢ ἐκεῖνο τὸ σῶμα, ὃ τοῦ τε θανάτου κρείττον ἐδείχθη,
καὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν κατήρξατο. Καθάπερ γὰρ μικρὰ
ζύμη, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὅλον τὸ φύραμα
πρὸς ἑαυτὴν συνεξομοίᾳ, οὕτως τὸ θανατισθὲν ὑπὸ
τοῦ θεοῦ σῶμα ἐν τῷ ἡμετέρῳ γινόμενον, ὅλον πρὸς
ἑαυτὸ μεταποιεῖ καὶ μετατίθῃσιν. Ὡς γὰρ τοῦ φθο-
ροποιῦ πρὸς τὸ ὑγιαίνον ἀναμυχθέντος, ἅπαν τὸ
ἀνακραθὲν συνηχρεῖται· οὕτως καὶ τὸ ἀθάνατον
σῶμα ἐν τῷ ἀναλαβόντι αὐτὸ γινόμενον, πρὸς τὴν
ἑαυτοῦ φύσιν καὶ τὸ πᾶν μετεποίησεν. Ἀλλὰ μὴν
οὐκ ἐστὶν ἄλλως ἐντός τι γίνεσθαι τοῦ σώματος, μὴ
διὰ βρώσεως καὶ πόσεως τοῖς σπλάγγνοις καταμυγνύ-
μενον. Οὐκοῦν ἐπάναγκες κατὰ τὸν θανατὸν τῇ φύσει
τρόπον τῆς ζωοποιῶν δύναμιν τοῦ Πνεύματος δέξασθαι.
Μόνον δὲ τοῦ Θεοδόχου σώματος ἐκεῖνον ταύτην δεξα-
μένου τὴν χάριν, ἄλλως δὲ δειχθέντος μὴ εἶναι θανα-
τὸν ἐν ἀθανασίᾳ γενέσθαι τὸ ἡμέτερον σῶμα, εἰ μὴ
διὰ τῆς πρὸς τὸ ἀθάνατον κοινωνίας ἐν μετουσίᾳ τῆς
ἀφθαρσίας γινόμενον· σκοπήσαι προσήκει, πῶς ἐγέ-
νετο θανατὸν τὸ ἐν ἐκείνῳ σῶμα ταῖς σοπαύταις τῶν
πιστῶν μυριάσι κατὰ πᾶσαν τὴν ἐκκλουμενὴν εἰσαεῖ
καταμεριζόμενον, ὅλον ἐν ἐκάστῳ διὰ τοῦ μέρους γε-
νέσθαι, καὶ αὐτὸ μένειν ἐφ' ἑαυτοῦ ὄν. Οὐκοῦν ὡς
ἂν πρὸς τὸ ἀκολουθεῖν ἡμῖν ἡ πίστις βλέπουσα, μη-
δεμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τοῦ προκειμένου νοήματος
ἔχοι, μικρὸν τι προσήκει παρασχελῆσαι τὸν λόγον εἰς
τὴν φυσιολογίαν τοῦ σώματος. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι
ἡ τοῦ σώματος ἡμῶν φύσις αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἐν ἰδίᾳ
τινὶ ὑποστάσει ζῇ. οὐκ ἔχει· ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιβ-
ρουύσης αὐτῇ δυνάμεως συνέχει τε ἑαυτὴν καὶ ἐν τῷ
εἶναι μένει, ἀπαύστῳ κινήσει τὸ ἐλλείπον πρὸς ἑαυτὴν
ἐφελχομένη, καὶ τὸ περιττεῦον ἀπωθομένη. Καὶ
ὥς περ τὴς ἀσπὸς ὕδατος πλῆρης ὄν, εἰ κατὰ τὸν

A nostræ electionis, hæc vero quæ simul cum vita
nostra alitur. Sed quod ex his bonum oritur,
quantum est et quale, ut cum ipso Deo homo fa-
miliaritatem habeat et conjunctionem?

CAPUT XXXVII.

Sed quoniam homo est duplex, ut qui sit com-
positus ac temperatus ex anima et corpore,
necesse est ut qui servantur, per utrumque attingant eum qui ducit ad vitam. Ergo anima quidem
cum ipso temperata per fidem hinc salutis ha-
bet occasionem. Nam unio cum vita vitam habet
societatem. Corpus autem alio modo venit ad par-
ticipationem et temperationem ejus quod dat
salutem. Quo modo enim qui venenum sumpserunt
dolo et ex insidiis, alio medicamento extinguunt
vim quæ affert interitum, oportet autem sicut ex-
itiale, ita etiam salutare medicamentum admitti
intra viscera hominis, ut per illa distribuatur in
universum corpus virtus ejus quod fert opem: ita
cum id gustaverimus quod nostram dissolvit natu-
ram, rursus necesse est ut opus habeamus eo quod
cogit ac conciliat id quod erat dissolutum, ut cum
intra nos fuerit hoc salutare medicamentum, veneni
damnum, quod corpori fuerat inditum, per con-
trariam repellat affectionem. Quid hoc ergo est?
Nihil aliud quam illud corpus, quod et morte os-
tensum fuit esse potentius, et nostræ vitæ fuit
initium. Quomodo enim parum fermenti, ut dicit
Apostolus¹², sibi assimilat totam consersionem, ita
corpus a Deo morte affectum cum fuerit intra no-
strum, totum ad se transmutat et transfert. Quo-
modo enim cum quod est exitiale, mistum fuerit
cum sano, quidquid est temperatum, simul
redditur inutile, ita etiam corpus immortale cum
fuerit intra eum qui sumpsit, universum quoque
transmutat in suam naturam. Sed fieri non pos-
set ut sit aliquid aliter intra corpus, nisi per
esum et potionem miscetur visceribus. Necesse
est ergo, eo modo quo natura potest, Spiritus vi-
vificam suscipere virtutem. Cum autem solum il-
lud corpus quod Deum suscepit, hanc gratiam
acceperit, ostensum sit autem aliter fieri non
posse, ut nostrum corpus sit in immortalitate,
nisi per communionem cum immortali factum sit
D particeps incorruptionis: oportet considerare, quo-
modo fieri poterit, ut unum illud corpus, quod
tam multis fidelium millibus in universo orbe ter-
rarum semper distribuitur, totum per partem sit
in unoquoque, et ipsum in se totum maneat. Ut
ergo fides ad id quod est consequens aspiciens,
de sensu proposito nullam habeat dubitationem,
oportet nostram orationem paulisper immorari in
naturalī corporis consideratione. Quis enim nescit
quod nostri corporis natura ipsa per se non
habet vitam in quadam propria corporis substan-
tia, sed per quamdam affluentem ei virtutem
et seipsam continet, et manet in essentia, perpe-

¹² I Cor. v, 6.

tua motione ad se attrahens id quod deest, et repellens id quod est supervacaneum? Et quomodo uter aliquis aliquo humore plenus, si in fundo exeat id quod in eo est positum, in magnitudine suam non servaverit figuram, nisi superne pro eo quod exiit ingrediatur aliud ad id quod exinanitur: adeo ut qui videt magnitudine distentum huius vasis ambitum, sciat eum non esse proprium ejus quod apparet, sed id quod influit, cum in eo fuerit figurare id quod continet magnitudinem: ita etiam corporis nostri constructio nihil quidem habet proprium nobis cognitum ad sui constitutionem, per eam autem quæ intronittitur virtutem manet in essentia. Ea autem virtus alimentum et est et dicitur. Præterea autem non idem omnibus quæ aluntur corporibus, sed quoddam unicuique congruens attributum est ab eo qui naturam dispensat et administrat. Nam alia quidem animalia aluntur effossis radicibus; alia autem aluntur herbis; aliorum autem nutrimentum sunt carnes. Homini autem præcipue est panis, et ad humoris percuratorem et conservationem potus, non ipsa sola aqua, sed vino sæpe condita, ad opem ferendam interno nostro calori. Qui ergo ad ea aspiciat, potestatis aspicit ad corporis nostri magnitudinem. pus, nutrimento per vim alterandi congruenter

Hic a nobis hoc modo distinctis ac declaratis, ad ea quæ sunt proposita, revocanda est cogitatio. Quærebatur enim quemadmodum quod est in illo corpus Christi, vivificat omnem hominum naturam, in quibus est fides, omnibus distributum, et ipsum minime diminutum. Fortasse ergo non procul absumus a probabili ratione. Nam si cujusvis corporis subsistentia nutrimento, nimirum cibo et potu constet, sit autem cibus ille panis, potusque aqua vino exillata; Dei autem Verbum, sicut prius est definitum, quod est Deus et Verbum, humana est natura contemptum; et cum esset in nostro corpore, non aliquam aliam humanæ naturæ innovavit constitutionem, sed per ea quæ sunt consueta et congruentia, suo corpori dedit permansionem, cibo et potu continens substantiam. Cibus autem erat panis. Quomodo ergo in nobis, sicut jam sæpe dictum est, qui panem vidit, humanum corpus videt quoddammodo, quod cum ille in eo fuerit, hoc sit: ita illic quoque quod Deum suscepit corpus, cum panis alimentum acceperisset, quadam ratione idem erat quod ille, alimento, ut dictum est, transiente in naturam corporis. Nam quod est omnium proprium, id quoque pro certo et constanti est in illa carne, nempe quod illud quoque corpus pane continebatur. Corpus autem Dei Verbi inhabitatione ad divinam transmutatum est dignitatem. Recte ergo nunc quoque Dei Verbi sanctificatum panem in Dei Verbi corpus credo transmutari. Etenim panis erat potestate illud corpus. Fuit autem sanctificatus habitatione Verbi, quod tanquam in tabernaculo habitavit in carne. Igitur unde in illo corpore transmutatus panis transit in divinam

A πυθμένα τὸ ἐγκείμενον ὑπεξίσι, οὐκ ἂν φυλάσσει τὸ περὶ τὸν ὕγκον ἑαυτοῦ σχῆμα, μὴ ἀντεϊσιόντος ἀνωθεν ἑτέρου πρὸς τὸ κενοῦμενον· ὥστε τὸν ὁρώντα τὴν ὀγκώδη τοῦ ἀγγείου τούτου περιοχὴν, εἰδέναι μὴ ἰδίαν εἶναι τοῦ φαινομένου· ἀλλὰ τὸ εἰσρέον ἐν αὐτῷ γινόμενον σχηματίζειν τὸ περιέχον τὸν ὕγκον· οὕτω καὶ ἡ τοῦ σώματος ἡμῶν κατασκευὴ ἰδίαν μὲν πρὸς τὴν ἑαυτῆς σύστασιν οὐδὲν ἡμῖν γινώριμον ἔχει, διὰ δὲ τῆς ἐπεισαγομένης δυνάμεως, ἐν τῷ εἶναι μένει. Ἡ δὲ δύναμις αὕτη τροφή καὶ ἐστι καὶ λέγεται. Ἐτι δὲ οὐχ ἡ αὕτη πᾶσι τοῖς τρεφομένοις σώμασι, ἀλλὰ τις ἐκάστη κατὰλληλος παρὰ τοῦ τὴν φύσιν οἰκονομοῦντος ἀποκεκλήρωται. Τὰ μὲν γὰρ τῶν ζώων ῥιζωροχούντα τρέφεται· ἑτέροις ἐστὶν ἡ πόα τροφίμος· τινῶν δὲ ἡ τροφή σάρκες εἶσιν. Ἀνθρώπων δὲ κατὰ τὸ πληροῦς ἄρτος, καὶ εἰς τὴν τοῦ ὕγρου διαμονὴν καὶ συντήρησιν ποτὸν γίνεται, οὐκ αὐτὸ μόνον τὸ ὕδωρ, ἀλλ' οἶνον πολλάκις ἐφηδυνόμενον, πρὸς τὴν τοῦ θερμοῦ τοῦ ἐν ἡμῖν συμμαχίαν. Οὐκοῦν ὁ πρὸς ταῦτα βλέπων, δυνάμει πρὸς τὸν ὕγκον τοῦ ἡμετέρου σώματος βλέπει. Ἐν ἐμοὶ γὰρ ἐκείνα γενόμενα αἶμα καὶ σῶμα γίνεται καταλλήλως, διὰ τῆς ἀλλοιωτικῆς δυνάμεως πρὸς τὸ τοῦ σώματος εἶδος τῆς τροφῆς καθισταμένης.

Nam cum illa in me fuerint, sunt sanguis et correctio ad formam corporis.

Τούτων ἡμῖν τούτων διευκρινιθέντων τὸν τρόπον, ἐπανακτέον πάλιν πρὸς τὰ προκείμενα τὴν διάνοιαν. Ἐζητεῖτο γὰρ, πῶς τὸ ἐν ἐκείνῳ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, πάσαν ζωοποιεῖ τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, ἐν ὅσοις ἡ πίστις ἐστὶ, πρὸς πάντας μεριζόμενον, καὶ αὐτὸ οὐ μειούμενον. Τάχα τοῖνον ἐγγὺς τοῦ εἰκότος λόγου γινόμεθα. Εἰ γὰρ παντὸς σώματος ἡ ὑπόστασις ἐκ τῆς τροφῆς γίνεται, αὕτη δὲ βρώσις καὶ πόσις ἐστὶν· ἐστὶ δὲ ἐν τῇ βρώσει ἄρτος, ἐν δὲ τῇ πόσει τὸ ὕδωρ ἐφηδυσμένον τῷ οἶνῳ· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καθὼς ἐν τοῖς πρώτοις διηρηται, ὁ καὶ Θεὸς ὢν καὶ Λόγος, τῇ ἀνθρωπίνῃ συνεκράθη φύσει, καὶ ἐν τῷ σώματι ἡμετέρῳ γενόμενος, οὐκ ἄλλην τινὰ παρεκαινοτομήσας τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τὴν σύστασιν· ἀλλὰ διὰ τῶν συνήθων τε καὶ καταλλήλων ἔδωκε τῷ καθ' ἑαυτὸν σώματι τὴν διαμονὴν, βρώσει καὶ πόσει περικρατῶν τὴν ὑπόστασιν. Ἡ δὲ βρώσις ἄρτος ἦν. Ὡς περ τοῖνον ἐφ' ἡμῶν, καθὼς ἦδη πολλάκις εἴρηται, ὁ τὸν ἄρτον ἰδὼν, τρέπον τινὰ τὸ ἀνθρώπινον βλέπει σῶμα, οἷον ἐν τούτῳ ἐκεῖνο γενόμενον, τοῦτο γίνεται· οὕτω κακεῖ τὸ θεοδόχον σῶμα τὴν τροφὴν ἄρτου παραδεξάμενον, λόγῳ τινὶ ταύτῃ ἦν ἐκεῖνον, τῆς τροφῆς, καθὼς εἴρηται, πρὸς τὴν τοῦ σώματος φύσιν μεθισταμένης. Τὸ γὰρ πάντων ἔθων, καὶ ἐπ' ἐκείνης τῆς σαρκὸς ὁμολογήθη, ὅτι ἄρτον κάκεινον τὸ σῶμα διεκράτειτο. Τὸ δὲ σῶμα τῇ ἐνοικήσει τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὴν θεϊκὴν ἀξίαν μεταποιήθη. Καθὼς οὖν καὶ νῦν τὸν τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ ἀγιαζόμενον ἄρτον εἰς σῶμα τοῦ Θεοῦ Λόγου μεταποιεῖσθαι πιστεύομαι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνο τὸ σῶμα, ἄρτος τῇ δυνάμει ἦν. Ἠγιάσθη δὲ τῇ ἐπισκηνώσεϊ τοῦ Λόγου τοῦ σκηνώσαντος ἐν τῇ σαρκί. Οὐκοῦν ὅθεν ὁ ἐν ἐκείνῳ τῷ σώματι μεταποιηθεὶς ἄρτος, εἰς θεῖαν μεθίστη δυνάμιν, διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ

νῦν τὸ ἴσον γίνεται. Ἐκεῖ τε γὰρ ἡ τοῦ Λόγου χάρις, ἃ ἔκ τοῦ ἄρτου ἡ σύστασις ἦν, καὶ τρόπον τινα καὶ αὐτὸς ἄρτος ἦν· ἐνταῦθά τε ὡσαύτως ὁ ἄρτος, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἀγιάζεται διὰ Λόγου Θεοῦ καὶ ἐνταύσεως, οὐ διὰ βρώσεως καὶ πόσεως προῦν ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Λόγου, ἀλλ' ἐκ τοῦ πρὸς τὸ σῶμα τοῦ Λόγου μεταποιούμενος, καθὼς εἴρηται ὑπὸ τοῦ Λόγου, ὅτι *Τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου*. Πάσης δὲ σαρκὸς καὶ διὰ τοῦ ὕγρου τροφόμενης· οὐ γὰρ ἂν δίχα τῆς πρὸς τοῦτο συζυγίας τὸ ἐν ἡμῖν γεῶδες ἐν τῷ ζῆν διαμένει. Ὡς περ διὰ τῆς στερέψεως καὶ ἀντιτύπου τροφῆς τὸ στερεὸν τοῦ σώματος ὑποστηρίζομεν· ἐν αὐτὸν τρόπον καὶ τῷ ὕγρῳ τὴν προσθήκην ἐκ τῆς ὁμογενοῦς ποιούμεθα φύσεως. Ὡς περ ἐν ἡμῖν γενόμενον, διὰ τῆς ἀλλοιωτικῆς δυνάμεως ἐξαιματοῦται, καὶ μάλιστα γὰρ εἰ διὰ τοῦ οἴνου λάβοι τὴν δύναμιν πρὸς τὴν εἰς τὸ θερμὸν μεταποίησιν. Ἐπεὶ οὖν καὶ τοῦτο μέρος ἡ θεοδόχος ἐκείνου σαρξ πρὸς τὴν σύστασιν ἐαυτῆς παρεδέξατο· ὁ δὲ φανερωθεὶς Λόγος διὰ τοῦτο κατέμιξεν ἐαυτὸν τῇ ἐπιτήρῃ τῶν ἀνθρώπων φύσει, ἵνα τῇ τῆς θεότητος κοινωνίᾳ συναποθεωρηθῇ τὸ ἀνθρώπινον· τοῦτο χάριν πᾶσι τοῖς πεπιστευκόσι τῇ οἰκονομίᾳ τῆς χάριτος ἐαυτὸν ἐνσπερίει διὰ τῆς σαρκὸς, οἷς ἡ σύστασις ἐξ οἴνου τε καὶ ἄρτου ἐστὶ, τοῖς σώματι τῶν πεπιστευκότων κατακινούμενος, ὡς ἂν τῇ πρὸς τὸ ἀθάνατον ἐνώσει, καὶ ἀνθρώπος τῆς φθαρσίας μέτοχος γένοιτο. Ταῦτα δὲ διδῶσι, τῇ τῆς εὐλογίας δυνάμει πρὸς ἐκείνο μεταστοιχειώσας τῶν φαινομένων τὴν φύσιν.

ΚΕΦΑΛ. ΑΗ΄.

Οὐδὲν οἶμαι τοῖς εἰρημένοις ἐνδεῖν τῶν περὶ τοῦ μυστηρίου ζητούμενων, πλην τοῦ κατὰ τὴν πίστιν λόγου, ὃν δι' ὀλίγου μὲν καὶ ἐπὶ τῆς παρούσης ἐκθεσόμεθα πραγματείας. Τοῖς δὲ τὸν τελειότερον ἐπιζητοῦσι λόγον, ἡδὴ προεξεθέμεθα ἐν ἑτέροις πύλοις, διὰ τῆς δυνατῆς ἡμῖν σπουδῆς ἐν ἀκριβείᾳ τὸν λόγον ἀπλῶσαντες. Ἐν οἷς πρὸς τε τοὺς ἐναντίας ἀγωνιστικῶς συνεπαλάχμεν, καὶ καθ' ἑαυτοὺς περὶ τῶν προσφερομένων ἡμῖν ζητημάτων ἐπισκεψάμεθα. Τῷ δὲ παρόντι λόγῳ τοσούτον εἰπέην περὶ τῆς πίστεως καλῶς ἔχειν φηθῆμεν, ὅσον ἡ τοῦ Εὐαγγελίου περιέχει φωνή, καὶ τὸν γεννόμενον κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν, εἰδέναι παρὰ τίνος γεννᾶται, καὶ ποῖον γίνεται ζῶον. Μόνον γὰρ τοῦτο τῆς γεννήσεως τὸ εἶδος κατ' ἐξουσίαν ἔχει, ὅτι περ ἂν ἔληται τοῦτο γινέσθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΑΘ΄.

Τὰ μὲν γὰρ λοιπὰ τῶν τιτωμένων, τῇ ὁρμῇ τῶν ἀπογεννώντων ὑφίσταται. Ὁ δὲ πνευματικὸς τῆς ἐξουσίας ἡρσηται τοῦ τιτωμένου. Ἐπεὶ δὲ τοῖσιν ἐν τοῦτοις ἐστὶν ὁ κίνδυνος, ἐν τῷ μὴ διαμαρτεῖν τοῦ συμφέροντος, κατ' ἐξουσίαν προκειμένης παντὶ τῆς αἰρέσεως, καλῶς ἔχειν φημὶ τὸν πρὸς τὴν γέννησιν τὴν ἰδίαν ὁρμῶντα προκαταγῶναι τῷ λογισμῷ, τίς αὐτῷ λυσιστάσει πατὴρ, καὶ ἐκ τίνος αὐτοῦ ἀμεινον συστήναι τὴν φύσιν. Εἴρηται γὰρ ὅτι κατ' ἐξουσίαν

A virtutem, per idem nunc fit similiter. Nam et illic Verbi gratia sanctum fecit corpus, cui ex pane erat substantia, et quodammodo ipsum quoque erat panis: et hic similiter panis, sicut dicit Apostolus¹¹, sanctificatur per Verbum Dei et orationem, non eo quidem quod cibo mediante in Verbi corpus evadat, sed quod statim per Verbum in corpus transmutetur, sicut dictum est a Verbo, *Hoc est corpus meum*¹². Cum autem omnis caro alatur etiam per humorem; neque enim nisi cum eo conjungatur, id quod est in nobis terrestre, in vita permanserit. Quomodo autem per durum et solidum alimentum soliditatem corporis fulcimus ac stabilimus, eodem modo etiam humori adjungimus accessionem ex natura ejusdem generis. Qui quidem cum fuerit in nobis, per alterandi facultatem fit sanguis, et maxime si per vinum acceperit virtutem transmutandi in calidum. Quoniam ergo hanc quoque partem accepit caro illa Dei susceprix ad Dei constitutionem: manifestatum autem Verbum propterea se admiscuit interitui obnoxie hominum nature, ut communione divinitatis simul etiam deficeret humanitas: ea de causa per suæ gratiæ dispensationem se per carnem inserit omnibus credentibus, commistus et contemperatus corporibus credentium, quibus substantia est ex pane et vino, ut unione cum eo quod est immortale, sit etiam homo particeps incorruptionis. Hæc autem dat, virtute benedictionis in illud transelementata eorum quæ apparent natura.

CAPUT XXXVIII.

His quæ dicta sunt existimo nihil deesse eorum quæ querantur de mysterio, præter rationem fidei, quam paucis quidem etiam in hoc præsentī libro exponemus. His autem qui rationem querunt perfectiorem, in aliis operibus jam prius exposuimus, quam maximo potuimus studio re explicata. In quibus et cum adversariis decernentes manum conseruimus, et per nos ipsos consideravimus de quæstionibus quæ nobis objiciuntur. In hoc autem libro existimavimus bene esse si tantum diceremus de fide, quantum continet vox Evangelii, nempe ut qui spiritali gignitur regeneratione, sciat a quonam gignatur, et quale fiat animal. Solum enim hoc genus generationis habet in potestate ut id fiat quod delegerit.

CAPUT XXXIX.

Cætera enim quæ nascuntur, consistunt ex incitata appetitione eorum qui generant. Partis autem spiritualis pendet ex potestate ejus qui nascitur. Quoniam ergo in hoc versatur periculum, ne aberretur ab eo quod est conducibile, cum enisibet sit libera proposita electio, dico recte habere, ut qui ad propriam incitatur generationem, cogitatione prius discernat quis sibi pater futurus: it conducibilis, et ex quonam sit præstabilius sibi cor-

¹¹ I Timoth. iv, 5. ¹² Matth. xxvi, 26; Marc. xiv, 22; Luc. xxii, 19.

* Read: συναποθεωθῇ

stare naturam. Dictum est enim quod sit in ejus potestate eligere genitores. Cum ergo ea quæ sunt, dispersita sint bifariam, nempe in creatum et increatum, et increata quidem natura stabilitatem in se habeat et immutabilitatem, ad mutationem autem alteretur creatura: qui considerate eligit id quod est conducibile, cujusnam malet esse filius, ejusne quæ consideratur in mutatione, an ejus quæ firmam et stabilem immutabilemque habet naturam, et in bono semper similiter et eodem modo se habentem? Quoniam ergo in Evangelio tres sunt personæ et nomina, per quæ iis qui credunt origo sit ac generatio¹⁶, generatur autem ex æquo qui in Trinitate generatur, a Patre et Filio et Spiritu sancto. Ita enim de Spiritu dicit Evangelium, quod id quod est generatum ex Spiritu, est spiritus¹⁷, et Paulus gignit in Christo¹⁸, et Pater omnium est pater¹⁹.

Hic mihi sit sobria mens auditoris, ne se efficiat prolem naturæ instabilis, cum stabilem et inalterabilem sibi liceat suæ vitæ principem efficere et auctorem. Nam prout ejus qui ad dispensationem accedit, cor affectum est, id etiam quod gignitur, vires habet. Quisquis ergo sanctam Trinitatem increatam esse constituitur, ingreditur vitam immutabilem et inalterabilem; creatam autem aspiciens naturam in Trinitate falsa existimatione, et deinde in ea baptizatus, ingeneratur rursus in vita mutabili et quæ alteratur. Nam quod nascitur, est necessario ejusdem generis, cujus est natura eorum quæ generant. Quid ergo fuerit conducibilis, in vitam ingredi immutabilem, an rursus fluctuare in vita instabili et quæ alteratur? Cum ergo cuivis sit perspicuum, qui sit aliqua præditus intelligentia, quod id quod stat non stante est præstantius, et eo quod deficit id quod est perfectum, et eo quod eget, id quod non eget, et eo quod proficiendo ascendit, id quod non habet quo progrediatur, sed semper manet in boni perfectione: necesse fuerit ut qui sapit, unum ex duobus eligat, nempe ut aut increatæ naturæ sanctam credat esse Trinitatem, et ita per spiritualem generationem eam efficiat principem et auctorem suæ vitæ: aut si extra primi et veri et boni Dei naturam, Patris, inquam, Filium esse existimat, aut Spiritum sanctum, non simul assumens eam quæ est in hæc fidem in tempore generationis, ne imprudens, seipsum tradat mancæ defectæque naturæ, et quæ eget eo quod bonum reddit, et se quodammodo rursus reducat ad id quod est ejusdem generis, ut cujus fides defecerit a summa et supereminente natura. Qui enim alicui ex rebus creatis seipsum subjunxit, non animadverit, se in Deo spem non habere salutis. Omnis enim creatura, ex eo quod ex æquo ab eo quod non est procedit ad essentiam, sibi ipsi est propria necessitudine conjuncta; et quomodo in corporum constructione omnia membra sunt sibi invicem

Α τοὺς γεννήτορας ὁ τοιοῦτος αἰρεῖται τόκος. Διχῇ τῶν τῶν ὄντων μεμερισμένων, εἰς τὸ κτιστὸν καὶ τὸ ἀκτιστὸν, καὶ τῆς μὲν ἀκτίστου φύσεως τὸ ἀτρέπτῳν τε καὶ ἀμετάθετον ἐν αὐτῇ κεκτημένης· τῆς δὲ κτίσεως πρὸς τροπὴν ἀλλοιουμένης· ὁ κατὰ λογισμὸν τὸ λυσιτελεῖν προαιρούμενος, τίνος αἰρήσεται μᾶλλον γενέσθαι τέκνον, τῆς ἐν τροπῇ θεωρουμένης, ἢ τῆς ἀμετάστατόν τε καὶ παγίαν καὶ ἀει ὡσαύτως ἔχουσιν ἐν τῷ ἀγαθῷ κεκτημένης τὴν φύσιν. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τὰ τρία παραδέδοται πρόσωπα τε καὶ ὀνόματα, δι' ὧν ἡ γένεσις τοῖς πιστεύουσι γίνεται, γεννᾶται δὲ κατὰ τὸ ἴσον ὁ ἐν τῇ Τριάδι γεννώμενος παρὰ τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἁγίου. Οὕτω γὰρ φησι περὶ τοῦ Πνεύματος Εὐαγγέλιον, ὅτι τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος πνεῦμά ἐστι, καὶ ὁ Παῦλος ἐν Χριστῷ γεννᾷ, καὶ ὁ Πατὴρ πάντων ἐστὶ πατήρ.

Ἐνταῦθα μοι νηφέτω τοῦ ἀκροατοῦ ἡ διάνοια, μὴ τῆς ἀστατούσης φύσεως αὐτὴν ἔχοντων ποιήσῃ, ἔξῃ τὴν ἀτρέπτῳν τε καὶ ἀναλλοίωτον ἀρχηγὸν ποιήσασθαι τῆς ἰδίας. Κατὰ γὰρ τὴν διδάσκειν τῆς καρδίας τοῦ προσόντος τῇ οικονομίᾳ, καὶ τὸ γινόμενον τὴν δύναμιν ἔχει. Ὡστε ὅν μὲν ἀκτιστὸν ὁμολογοῦντα τὴν ἁγίαν Τριάδα, εἰς τὴν ἀτρέπτῳν τε καὶ ἀναλλοίωτον εἰσελθεῖν ζωὴν, τὴν δὲ κτιστὴν φύσιν ἐν τῇ Τριάδι διὰ τῆς ἡκατημένης ὑπολήψεως βλέποντα, ἔπειτα ἐν αὐτῇ βαπτίζομενον, πάλιν τῷ τρεπτῷ τε καὶ ἀλλοιούμενῳ ἔγγενεθῆναι βίῳ. Τῇ γὰρ τῶν γεννώντων φύσει κατ' ἀνάγκην ὁμογενές ἐστὶ καὶ τὸ τικτόμενον. Τί οὖν ἂν εἴη λυσιτελέστερον, εἰς τὴν ἀτρέπτῳν ζωὴν εἰσελθεῖν, ἢ πάλιν τῷ ἀστατοῦντι καὶ ἀλλοιούμενῳ ἔγκυματουσθαι βίῳ; Ἐπεὶ οὖν παντὶ ὁπλὸν ἐστὶ, τῷ καὶ ὅσῳ σὺν διανοίας μετέχοντι, ὅτι τὸ ἐστώς τοῦ μὴ ἐστώτος πολὺ τιμιώτερον, καὶ τοῦ ἑλλειπούς τὸ τέλειον, καὶ τοῦ δεομένου τὸ μὴ δεόμενον, καὶ τοῦ διὰ προκοπῆς ἀνιόντος τὸ μὴ ἔχον εἰς ὅτι προέβη, ἀλλ' ἐπὶ τῆς τελειότητος τοῦ ἀγαθοῦ μένον ἀεὶ, ἐπάναγκας ἂν εἴη ἐν ἐξ ἀμφοτέρων αἰρεῖσθαι τὸν γε νοῦν ἔχοντα, ἢ τῆς ἀκτίστου φύσεως εἶναι πιστεύειν τὴν ἁγίαν Τριάδα, καὶ οὕτως ἀρχηγὸν διὰ τῆς πνευματικῆς γενέσεως ποιεῖσθαι τῆς ἰδίας ζωῆς· ἢ εἰ ἔξω τῆς τοῦ πρώτου καὶ ἀληθινοῦ καὶ ἀγαθοῦ Θεοῦ φύσεως, τῆς τοῦ Πατρὸς λέγω, νομίζαι εἶναι τὸν ὕἱον ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ συμπαλαμβάνων τὴν εἰς ταῦτα πίστιν ἐν τῷ καιρῷ τῆς γενέσεως, μήποτε λάβῃ τῇ ἑλλείπει φύσει καὶ δεομένῃ τοῦ ἀγαθύνοντος αὐτὸν εἰσποιοῦν, καὶ τρόπον τινὰ πάλιν εἰς τὸ ὁμογενές αὐτὸν εἰσαγάγῃ, τῆς ὑπερεχούσης φύσεως ἀποστήσας τὴν πίστιν. Ὁ γὰρ τινι τῶν κτιστῶν αὐτὸν ὑποθεύξας, λέληθεν αὐτὸν οὐκ εἰς τὸ θεῖον τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἔχων. Πᾶσα γὰρ ἡ κτίσις, τῷ κατὰ τὸ ἴσον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι προήκειν, οἰκείως πρὸς αὐτὴν ἔχει· καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς τῶν σωμάτων κατασκευῆς πάντα τὰ μέλη πρὸς αὐτὰ συμφυῶς ἔχει, καὶ τὰ μὲν ὑποδεβηκότα, τὰ δὲ ὑπερανεντώτα τύχη· οὕτως ἡ κτιστὴ φύσις ἦνται πρὸς αὐτὴν κατὰ τὸν λό-

¹⁶ Matth. xxviii, 19.¹⁷ Joan. iii, 6.¹⁸ I Cor. iv, 15.¹⁹ Phil. i, 2.

γον τῆς κτίσεως, καὶ οὐδὲν ἢ κατὰ τὸ ὑπερέχον καὶ ἑνδόν ἐν ἡμῖν διαφορά διίστησιν αὐτὴν τῆς πρὸς αὐτὴν συμφύσεως. Ὡν γὰρ ἐπίσης προεπισυνέεται ἡ ἀνυπαρξία, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ διάφορον ἢ, οὐδεμίαν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τῆς φύσεως παραλλαγὴν ἐξευρίσκομεν. Εἰ οὖν κτιστὸς μὲν ὢν ὁ ἄνθρωπος, κτιστὸν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι νομίζοι, μάταιος ἂν εἴη ἀνελεῖναι τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταστάσεως πρὸς αὐτὸν ἀναλύων. Ὅμοιον γὰρ ταῖς τοῦ Νικοδήμου ὑπολήψειςιν ἐστὶ τὸ γινόμενον, ὃς περὶ τοῦ δεῖν ἀνωθεν γεννηθῆναι παρὰ τοῦ Κυρίου μαθὼν, διὰ τὸ μήπω χωρῆσαι τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον, ἐπὶ τὸν μητρῶον κόλπον τοῖς λογισμοῖς κατεσύρετο. Ὡστε εἰ μὴ πρὸς ἀκτιστον φύσιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν συγγενῆ καὶ ὁμόδουλον κτίσιν αὐτὸν ἀπάγοι, τῆς κάτωθεν, οὐ τῆς ἀνωθεν ἐστὶ γεννήσεως. Φησὶ δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀνωθεν εἶναι τῶν σωζομένων τὴν γέννησιν.

A conjuncta naturaliter, etiamsi alia quidem sunt inferiora, alia vero superiora: ita creata natura sibi est unita, quod ad rationem attinet creaturae, nec quæ in eo quod exsuperat et deficit est in nobis differentia, eam disjungit, ne sibi ipsi sit naturali conjuncta conjunctione. In quibus enim ex æquo cogitatur quod non sint ac consistent, etiamsi in aliis differant, eorum in hac parte non invenimus ullam naturæ mutationem. Si ergo homo cum sit creatus, Spiritum quoque creatum esse, itemque unigenitum Deum affirmat, is vana spe ducetur, quippe qui seipsum ab illa in melius restitutione alienum faciat. Idem enim in hac re accidit quod Nicodemus existimabat, qui cum a Domino didicisset supernæ nasci oportere, quia nondum mysterii rationem caperet, ad maternum uterum cogitationibus devolvebatur²⁰. Quamobrem si non ad increatam naturam, sed ad cognatam et conservam creaturam se abducatur, est generationis quæ est inferne, non ejus quæ est desuper. Dicit autem Evangelium, desuper esse generationem eorum qui salvi fiunt.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ.

Ἄλλ' οὐ μοι δοκεῖ μέχρι τῶν εἰρημένων αὐτάρχει τὴν διδασκαλίαν ἢ κατήχησιν ἔχειν. Δεῖ γάρ, οἶμαι, καὶ τὸ μετὰ τοῦτο σκοπεῖν, ὃ πολλοὶ τῶν προτιόντων τῇ τοῦ βαπτίσματος χάριτι παρορῶσι, δι' ἀπάτης αὐτοὺς παράγοντες, καὶ τῷ δοκεῖν μόνον, οὐχὶ τῷ ὄντι γεννῶμενοι. Ἡ γὰρ διὰ τῆς ἀναγεννήσεως γινόμενη τῆς ζωῆς ἡμῶν μεταποίησις, οὐκ ἂν εἴη μεταποίησις, εἰ ἐν ᾧ ἐσμεν διαμένομεν. Τὸν γὰρ ἐν τοῖς αὐτοῖς ὄντα, οὐκ οἶδα πῶς ἐστὶν ἄλλον τινὰ γεγενῆσθαι νομίσαι, ἐφ' οὗ μηδὲν τῶν γνωρισμάτων μεταποιήθη. Τὸ γὰρ ἐπὶ ἀνακαινισμῷ καὶ τῇ μεταβολῇ τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν σωτήριον παραλαμβάνεσθαι γέννησιν, παντὶ ὁμολοῦν ἐστίν. Ἀλλὰ μὴν ἡ ἀνθρωπότης αὕτη καθ' αὐτὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ βαπτίσματος οὐ προσίεται, οὐτε τὸ λογικόν, οὐτε τὸ διανοητικόν, οὐτε τὸ ἐπιστήμης δεκτικόν, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδίως τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν μεταποίησει γίνεται. Καὶ γὰρ ἂν πρὸς τὸ χεῖρον ἢ μεταποίησις εἴη, εἰ τι τοῦτων ὑπαμφεθεῖ τῶν ἰδίων τῆς φύσεως. Εἰ οὖν ἡ ἀνωθεν γέννησις ἀναστοιχείωσις τε τοῦ ἀνθρώπου γίνεται, ταῦτα δὲ τὴν μεταβολὴν οὐ προσίεται, σκοπεῖον τίνος μεταποιηθέντος, ἐντελής τῆς ἀναγεννήσεως ἡ χάρις ἐστί. Ἀηλονότι τῶν πονηρῶν γνωρισμάτων ἐξαλειφθέντων τῆς φύσεως ἡμῶν, ἢ πρὸς τὸ κρεῖττον μετástασις γίνεται. Οὐκοῦν εἰ, καθὼς φησιν ὁ προφήτης, λουσάμενοι τῷ μυστικῷ τούτῳ λουτρῷ, καθαροὶ τὰς προαιρέσεις γινώμεθα, τὰς πονηρίας τῶν ψυχῶν ἀποκλύσαντες, κρείττους γέγοναμεν, καὶ πρὸς τὸ κρεῖττον μεταποιηθήμεθα. Εἰ δὲ τὸ λουτρὸν μὲν ἐπαχθεῖ τῷ σώματι, ἡ δὲ ψυχὴ τὰς ἐμπαθεῖς κηλίδας μὴ ἀπορρίψοιτο· ἄλλ' ὁ μετὰ τὴν μύτην βλος συμβαίνει τῷ ἀμυήτῳ βίῳ, καὶ τολμηρὸν εἰπεῖν ἢ, λέξω, καὶ οὐκ ἀποτραπήσομαι, ὅτι ἐπὶ τοῦτων τὸ ὕδωρ, ὕδωρ ἐστίν, οὐδαμῶς τῆς ζωρῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφανείσῃς τῇ γινόμενῃ, ὅταν μὴ μόνον τὸ κατὰ τὸν θυμὸν αἶσχος ὑβρίζῃ τὴν θέλαν

CAPUT XL.

Sed mihi non videtur catechesis usque ad ea quæ dicta sunt doctrinam habere sufficientem. Oportet enim, opinor, id quoque quod postea sequitur considerare, quod multi negligunt ex iis qui accedunt ad gratiam baptismatis, seipsos in fraudem inducentes, quod videantur tantum, et non sint revera generati. Nam quæ per regenerationem nostræ sit vitæ transmutatio, non fuerit transmutatio, si in eo in quo sumus, permanemus. Nam qui in iisdem versatur, non video quemadmodum existimandus sit factus esse alius, in quo nihil est mutatum ex iis quibus cognoscitur. Quod enim ad renovationem et mutationem nostræ naturæ salutaris assumatur generatio, cuivis est perspicuum. Atqui ipsa humanitas per se mutationem non admittit in baptismo, neque vis ratiocinandi et intelligendi et scientiam percipiendi, neque aliquid aliud ex iis quæ humanam naturam proprie exprimunt, transmutatur; esset enim mutatio in deterius, si quid deleteretur ex iis quæ sunt propria naturæ. Si ergo quæ sit desuper generatio, reformatio quædam est hominis, hæc autem mutationem non admittunt, considerandum est quanam tandem re mutata regenerationis gratia perficiatur. Malis scilicet notis et signis ex anima nostra deletis, fit transitus ad id quod est melius. Si ergo, ut dicit propheta, mystico lavacro loti, mundi efficiamur, pravam voluntatem et mala studia ac instituta eluentes ex animis, effecti sumus meliores, et transmutati sumus in id quod est melius. Sin autem lavacrum quidem adhibitum sit corpori, anima autem motuum et perturbationum maculas non eluerit, sed quæ post sacramentum susceptum degitur vita, convenit ei quæ degebatur priusquam sacramento initiaretur: etiamsi id dicere sit audacius, dicam tamen, nec avertar: Quæ in iis adhibita est aqua, aqua est, cum donum sancti

²⁰ Joan. iii, 2 sqq.

Spiritus ei qui generatur minime advenerit, quando non solum animi turpitudine forinam divinam probro afficit, aut vitium avaritiæ, impudicusque et inhonestus animus, fastusque, et invidia, et superbia, sed et lucra quæ fecit ex injustitia, apud eum permanent, et quæ adulterio est ei parata mulier etiam postea ejus servit voluptatibus. Si hæc, et quæ sunt hujusmodi, non secus atque prius, sunt in vita ejus qui tinctus fuit baptismate, non possum videre in quonam sit mutatus, cum eundem aspiciam quem prius, qui fuerat injuria affectus, qui calumniis appetitus, qui bonis suis eversus ac dejectus, nullam videns mutationem ejus qui est generatus. Non audierunt ab eo vocem Zachæi: *Si quem circumveni per calumniam, reddo quadruplum* ¹¹. Quæ dicebant ante baptismum, eadem etiam de eo nunc dicunt, et iisdem etiam nominibus appellant, avarum, alienorum honorum appetentem, ex hominum calumniis deliciis sibi parantem. Qui ergo versatur in iisdem, et deinde jactat in vulgus suam per baptismum in melius mutationem, audiat Pauli vocem: *Si quis videtur sibi esse aliquid, cum nihil sit, seipsum decipit* ¹². Non es enim quod non factus es. *Quicumque eum acceperunt*, de regeneratis dicit Evangelium, *dedit eis potestatem ut filii Dei fierent* ¹³. Qui autem factus est alicujus filius, is est omnino ejusdem generis cujus is qui genuit. Si ergo Deum accepisti, et factus es Dei filius, ostende etiam tui animi libero proposito ac electione Deum qui in te est. Ostende in te eum qui genuit. Per illa ex quibus Deum cognoscimus, oportet ostendi cum Deo conjunctionem et necessitudinem ejus qui factus est filius Dei. *Ille aperit manum, et implet omne animal bona voluntate* ¹⁴: transiit iniquitates, de malo agit poenitentiam. *Suavis Dominus universis, non infert iram per singulos dies* ¹⁵: *rectus Dominus Deus, et non est in eo iniquitas* ¹⁶, et quæcunque hujusmodi sparsim docemur a sacra Scriptura. Si in his versabaris, factus es vere filius Dei. Si autem permanes in signis notisque vitii, temere te de superna jactas generatione. Tibi dicet prophetia: *Es filius hominis, non filius Altissimi. Diligis vanitatem, quæris mendacium* ¹⁷. Nescis quod homo non aliter sit Dei filius, quam si fiat sanctus?

Necesse autem fuerit etiam his addere id quod restat, nempe quod bona quæ in promissionibus sunt proposita iis qui recte vixerunt, non sunt ejusmodi, ut verbis possint describi. Quomodo enim, quæ neque oculus vidit, nec auris audivit, neque in cor hominis ascenderunt ¹⁸? Neque misera et dolore plena vita eorum qui peccaverunt est similis ulli ex iis quæ sensum hic cruciant. Sed etsi aliquod ex iis quæ illic sunt tormentis, nominatum fuerit nominibus quæ hic sunt cognita, non est tamen parvum discrimen. Nam cum ignem

A μορφήν, ἣ τὸ κατὰ πλεονεξίαν πάθος, καὶ ἡ ἀκλόστος καὶ ἡ ἀσχήμων διάνοια, καὶ τύφος, καὶ φθόνος, καὶ ὑπερηφάνια· ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξ ἀδικίας κέρδη παραμένη αὐτῷ καὶ ἡ ἐκ μοιχείας αὐτῷ κτηθεῖσα γυνὴ ταῖς ἡδοναῖς αὐτοῦ καὶ μετὰ τοῦτο ὑψηρεῖται. Ἐὰν ταῦτα καὶ τοιαῦτα ὁμοίως πρότερόν τε καὶ μετὰ ταῦτα περὶ τὸν βίον τοῦ βαπτισθέντος ᾗ, τί μεταπαροῖται ἰδεῖν οὐκ ἔτι τὸν αὐτὸν βλέπων, ὅνπερ καὶ πρότερον, ὁ ἡδικοῦμένος, ὁ σεσυκοφαντημένος, ὁ τῶν ἰδίων ἀπωσθεὶς, οὐδεμίαν ὁρώσιν ἐφ' ἑαυτῶν τὴν τοῦ λεγομένου μεταβολήν. Οὐκ ἤκουσαν καὶ παρὰ τοῦτου τὴν Ζαχαρίου φωνήν, ὅτι *Εἰ τίς ἐστι ἐς στυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλάσιον*. "Α πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἔλεγον, τὰ αὐτὰ καὶ νῦν περὶ τοῦ αὐτοῦ διεξέρχονται, ἐκ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων κατονομάζουσι, πλεονέκτην, τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμητήν, ἀπὸ συμφορῶν ἀνθρωπίνων τρυφῶντα. Ὁ τοίνυν ἐν ταῖς αὐταῖς ὢν, ἔπειτα ἐπιθυλλῶν ἑαυτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν πρὸς τὸ χρεῖτον μεταβολήν, ἀκούσάτω τῆς Παύλου φωνῆς· ὅτι *Εἰ τις δοκεῖ εἶναι μηδὲν ὄν, σφραπατᾷ ἑαυτόν*. "Ο γὰρ μὴ γέγονας οὐκ εἶ. "Οσοὶ ἔλαβον αὐτόν, φησὶ περὶ τῶν ἀναγεννηθέντων τὸ Εὐαγγέλιον, *ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι*. Τὸ δὲ τέκνον γενόμενόν τινος, ὁμογενὲς πάντως ἐστὶ τῷ γεννήσαντι. Εἰ οὖν ἔλαβες τὸν Θεόν, καὶ τέκνον ἐγένου Θεοῦ, δείξον διὰ τῆς προαιρέσεως καὶ τὸν ἐν σοὶ ὄντα Θεόν. Δείξον ἐν σεαυτῷ τὸν γεννήσαντα. Ἐξ ὧν τὸν Θεὸν γνωρίζομεν, δι' ἑκείνων προσήκει δειχθῆναι τοῦ γενομένου υἱοῦ Θεοῦ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν οικειότητα. C *Ἐκείνος ἀνολοίγει τὴν χεῖρα, καὶ ἐμπιπλᾷ πᾶν ζῶον εὐδοκίας*, ὑπερβαίνει ἀνομίας, μετανοεῖ ἐπὶ κακίας. *Χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμπτῃσι, μὴ ὀργὴν ἐπάγῃ καθ' ἐκάστην ἡμέραν*· εὐθὺς Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ὄστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ, καὶ ὅσα τοιαῦτα σποράδην παρὰ τῆς Γραφῆς διδασκόμεθα. Ἐὰν ἐν τούτοις ᾗς, ἀληθῶς ἐγένου τέκνον Θεοῦ. Εἰ δὲ τοῖς τῆς κακίας ἐπιμένεις γνωρίσμασι, μάτην ἐπιθυλλεῖς σεαυτῷ τὴν ἀνωθεν γέννησιν. Ἐρεῖ πρὸς σὲ ἡ προφητεία, ὅτι *Υἱὸς ἀνθρώπου εἶ, οὐχὶ υἱὸς Ὑψίστου*. Ἀγαπᾷς ματαιότητα, ζητεῖς ψεῦδος. Οὐκ ἔγνωσ' ὅτι ἀνθρώπος οὐκ ἄλλως υἱὸς Θεοῦ γίνεται, εἰ μὴ ὅσις γένηται;

D Ἀναγκαῖον ἂν εἴη τοῦτους προσθεῖναι καὶ τὸ λοιπόμενον, ὅτι οὔτε τὰ ἀγαθὰ τὰ ἐν ἐπαγγελίαις τοῖς εὐ βεβιωκόσι προκειμένα τοιαῦτά ἐστιν, ὥς εἰς ὑπογραφὴν λόγου ἔλθειν. Πῶς γάρ, ἂ οὔτε ὀφθαλμοῖς εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀνέβη; ὅύτε μὴν ἡ ἀλγεῖν τῶν ἀπληγμεληχότων ζωῇ πρὸς τι τῶν τῆδε λυπούντων τὴν αἰσθησιν ὁμοτίμως ἔχει. Ἀλλὰ καὶ ἐπονομασθῇ τι τῶν ἐκεῖ κολαστηρίων τοῖς ὅδε γνωριζομένοις ὀνόμασιν, οὐκ ἐν ὀλίγῳ τὴν παραλαγὴν ἔχει. Πῦρ γὰρ ἀκούων, ἄλλο τι παρὰ τοῦτο νοεῖν ἐδιδάχθης, ἐκ τοῦ προκειμένου τι τῷ πυρὶ ἐκείνῳ

¹¹ Luc. xix, 8. ¹² Galat. vi, 3. ¹³ Joan. i, 12. ¹⁴ Psal. cxliv, 16. ¹⁵ Psal. vii, 12. ¹⁶ Psal. xcii, 16. ¹⁷ Psal. iv, 5. ¹⁸ Isa. lxiv, 4; I Cor. ii, 9.

ὅ ἐν τούτῳ οὐκ ἔστι. Τὸ μὲν γὰρ οὐ σθένυνται· τοῦ-
 τῷ δὲ πολλὰ παρὰ τῆς πείρας ἐξέρχεται τὰ σθε-
 στήρια· πολλὴ δὲ τοῦ σθενυνμένου πρὸς τὸ μὴ παρα-
 δεγόμενον σθένει ἡ διαφορά. Οὐκοῦν ἄλλο τι, καὶ οὐχὶ
 τοῦτό ἐστι. Πάλιν σκώληκά τις ἀκούσας, μὴ διὰ τῆς
 ὁμωνυμίας πρὸς τὸ ἐπίγειον τοῦτο θηρίον ἀποφε-
 ρέσθω τῇ διανοίᾳ. Ἡ γὰρ προσθήκη τοῦ ἀτελεύτητον
 εἶναι, ἄλλην τινὰ φύσιν παρὰ τὴν γινωσκομένην
 νοεῖν ὑποτίθεται. Ἐπεὶ οὖν ταῦτα πρόκειται τῇ ἐλ-
 πίδι τοῦ μετὰ ταῦτα βίου, καταλλήλως ἐκ τῆς ἐκά-
 στου προαιρέσεως, κατὰ τὴν δικαίαν τοῦ Θεοῦ κρίσιν
 ἀναφυόμενα τῷ βίῳ, σωφρονούντων ἂν εἴη, μὴ πρὸς
 τὸ παρὸν, ἀλλὰ πρὸς τὸ μετὰ τοῦτο βλέπειν, καὶ τῆς
 ἀφράστου μακαριότητος ἐν τῇ ὀλίγῃ ταύτῃ καὶ προ-
 καίρῳ ζωῇ τὰς ἀφορμὰς καταβάλλεσθαι, καὶ τῆς
 τῶν κακῶν πείρας δι' ἀγαθῆς προαιρέσεως ἄλλο-
 τριουῖσθαι· νῦν μὲν κατὰ τὸν βίον, μετὰ ταῦτα δὲ
 κατὰ τὴν αἰωνίαν ἀντίδοσιν ὁ Χριστὸς βούλεται
 θεωρεῖν, δύο φύσεις οὐσιωδῶς ἡνωμένας ὁμολογοῦσας
 καὶ τούτου παριστῶσα τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἐλέους, καὶ
 τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς, καταδεξαμένου
 διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς στοργὴν, συνεῖναι τε καὶ συν-
 αριθμεῖσθαι τῇ ἑαυτοῦ φύσει τὴν ἡμετέραν. Καὶ
 χάρις τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιήγητῃ αὐτοῦ δωρεᾷ.
 Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσούτον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σευήρος
 ψιλαῖς προκαθίσταται φωναῖς, ἐν ῥήμασι τε μόνους
 καὶ ἥχοις τὴν εὐσέβειαν ὑποτίθεται, καίτοι γε τοῦ
 Ἀποστόλου λέγοντος· *Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεῖα*
τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει καὶ δαίματι· οὗτος δὲ
 παρ' αὐτῷ Σευήρῳ κράτιστος θεολόγος γνωρίζεται,
 ὅς ἂν τὰς κατηγορίας Ἀριστοτέλους, καὶ τὰ λοιπὰ
 τῶν ἔξω φιλοσόφων κομψὰ ἡσυχήμενος τυγχάνοι,
 ἀναγκαῖον ἡμᾶς τὰ σημαινόμενα ἐκάστης λέξεως τῶν
 εἰς τὰ πρὸς αὐτὸν Σευήρον λεγόμενα χρεωδῶς λαμ-
 βανόμενων, ἐπὶ καιροῦ σαφηνίσαι κατὰ τὸν νοῦν τῶν
 ἐκκλησιαστικῶν διδασκάλων, καθ' ὃν ταῦτα ἐξε-
 λήφασιν· ἵνα ἔχοιεν οἱ ἐντυγχάνοντες τοῖς ὑπογε-
 γραμμένοις λόγοις, ἐκ πρώτης ἐντεύξεως νοεῖν τῶν
 λεγομένων δυνάμιν· καὶ μὴ διὰ τὴν ἀγνοίαν τοῦ
 σημαινόμενου τῶν λέξεων πρὸς τὴν κατάληψιν τῶν
 ἐν αὐτοῖς θεωρημάτων παραποδίζονται.

vim eorum quæ dicuntur, neque propter ignorantem significationis dictionum impediuntur, ne comprehendant ea quæ sunt in ipsis theoremata.

A audis, didicisti aliquem ab illo diversum intelligere,
 ex eo quod illi igni aliquid sit additum quod non
 est in hoc. Nam ille quidem non exstinguitur,
 hunc autem multa inventa sunt quæ exstinguant;
 magna est autem differentia inter eum qui exstin-
 guitur, et eum qui nullam admittit extinctionem²².
 Est ergo aliquis alius, et non hic ignis. Rursus
 eum vermem audieris, ne propterea quod idem sit
 nomen, ad terrestre hoc animal tua feratur cogi-
 tatio. Adjectio enim ejus quod non moriatur,
 suggerit aliam esse intelligendam naturam, quam
 eam quæ cognoscitur. Quoniam ergo hæc sunt
 proposita spei vitæ post hæc futuræ, quæ con-
 gruentur ex libero uniuscujusque arbitrio, conve-
 nienter justo Dei judicio vitæ exoriuntur, fuerit
 sapientum, non ad præsens intueri, sed ad sulu-
 rum, et in hac brevi et temporali vita jacere
 materiam et sementem beatitudinis ineffabilis; et
 per bonum propositum et electionem alienos fieri
 a malorum experientia: nunc quidem in hac vita,
 post hæc autem in æterna remuneratione, vult te
 Christus contemplari duas naturas essentialiter
 unitas, consistentes, et ex eo exhibentes magnitu-
 dinem misericordiæ et miserationum Dei in nos,
 qui propter nostri amorem in animum induxit
 nobiscum versari, et voluit cum sua natura nos-
 tram connumerari. Deo autem sint gratiæ ob
 donum ejus ineffabile. Et hæc quidem hactenus.
 Quoniam autem Severus^a solas sectatur voces, et
 in solis verbis et sonis collocat pietatem, licet
 dicat Apostolus, *Non enim in sermone est regnum*
*Dei, sed in virtute et veritate*²³, is autem apud Se-
 verum optimus agnoscitur theologus, qui in præ-
 dicamentis Aristotelis, et in cæteris quæ apud
 externos philosophos sunt præclara, fuerit exerci-
 tatus, necesse est nos significata uniuscujusque
 dictionis eorum quæ accipiuntur, tanquam senten-
 tiæ in iis quæ dicuntur apud Severum, opportune
 declarare, ex sententia doctorum ecclesiasticorum,
 in qua ea acceperant, ut qui in libros subscriptos
 inciderint, possint cum primum legerint, intelligere

²² Matth. iii, 12; Marc. ix, 42; Luc. iii, 17. ²³ I Cor. iv, 20.

^a Cf. Fabr. Notitia, supra, col. 23.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΕΝΣ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΓΓΑΣΤΡΙΜΥΘΟΥ

ΠΡΟΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

EJUSDEM S. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI

DE PYTHONISSA

AD THEODOSIUM EPISCOPUM, EPISTOLA

Frontone Ducæo interprete.

Qui discipulis suis dixit, *Quærite et invenietis* ^{30.31}, A
is procul dubio facultatem etiam inveniendi studiose
perquirentibus, et ex præcepto Domini recondita
secreta indagantibus largietur. Non enim mendax
est, qui promisit, cujus munificentia donorumque
largitio magnifica petitioni corollarium et aucta-
rium addit. Itaque *attende lectioni, fili Timothee* ³²,
convenit enim, ut opinor, ut magni illius Pauli ver-
bis bonitatem tuam alloquar, et dei tibi Dominus
intellectum in omnibus, ita ut dives fias in omni
verbo et in omni scientia. Nunc autem de iis quæ
jussisti, quæcunque suggererit Dominus, operæ
pretium me facturum putavi, si paucis tuo desiderio
obsequeretur, ut ex his intelligas, quod nos oporteat
invicem per charitatem servire, dum aliorum mu-
tuo faciamus voluntatem. Primum igitur quoniam
et illa inter cætera capita prima proposita est, quæ
exquiritur de Samuele, sententia, quantum in me
situm erit, Deo dante, paucis verbis quid videatur
exponam. Quibusdam ante nos placuit veram arbi-
trari præstigiaticis illius in Samuele animarum
evocationem, atque ad opinionis suæ patrociniū
ejusmodi rationem quamdam asserunt, quod cum
propter Saulis rejectionem tristitia affectus esset
Samuel, semperque Deo proponeretur Saulem præsti-
gias ventriloquorum, quibus homines in fraudem
illiciebant, de populo erasisse, ideoque ægre ferret
propheta, quod a se rejecto placari nollet, permi-
sisse Deum inquirunt, ut per ejusmodi magicas artes
prophetæ anima evocaretur, ut videret Samuel falsa
se Deo in ipsius defensionem allegasse, cum eum
diceret insensum ventriloquis atque hostem fuisse,

Ὁ εἰπὼν τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, *Ζητεῖτε καὶ εὗ-
ρήσετε*, δώσει πάντως καὶ τὴν πρὸς τὸ εὐρεῖν δύ-
ναμιν τοῖς φιλομαθῶς κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου
διερευνωμένοις, καὶ ἀναζητοῦσι τὰ κεκρυμμένα μυ-
στήρια. Ἀψευδὴς γὰρ ὁ ἐπαγγεῖλάμενος, ὑπὲρ τὴν
αἰτίαν ἐπαυφύλουμένος τῇ μεγαλοδωρεᾷ τῶν χαρι-
σμάτων. Οὐκοῦν *πρόσσεχε τῇ ἀναγνώσει, τέκνον
Τιμόθεε*· πρέπει γὰρ, εἶμαι, τῇ τοῦ μεγάλου φωνῇ
πρὸς τὴν σὴν ἀγαθότητα χρῆσασθαι, καὶ δῶν σοι
Κύριος σῦνεσιν ἐν πᾶσιν, ὥστε σε πλουτισθῆναι ἐν
παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει. Νῦν δὲ περὶ ὧν ἐπέτα-
ξας, θαυπερ ἂν ὁ Κύριος ὑποβάλῃ, δι' ὁλίγων
B ὑπερρετήσασθαι σου τῇ προθυμίᾳ καλῶς ἔχειν ἐδοκί-
μασα· ὡς ἂν διὰ τούτων μάθοις ὅτι χρὴ δι' ἀγάπης
ἀλλήλοις δουλεύειν ἡμᾶς, ἐν τῷ ποιεῖν τὰ ἀλλήλων
βελήματα. Πρῶτον τοίνυν ἐπειδὴ καὶ τῶν λοιπῶν ἦν
κεφαλαιῶν προτεταγμένων τὸ περὶ τοῦ Σαμουὴλ ἐπι-
ζητούμενον νόημα, διὰ βραχείων ὡς ἔστι δυνατόν
Θεοῦ διδόντος ἐκθέσομαι. Ἦρεσέ τις τῶν πρὸ ἡμῶν
ἀληθῆ νομίσαι τῆς γοητερίας ἐκείνης τὴν ἐπὶ τοῦ
Σαμουὴλ ψυχαγωγίαν, καὶ τινα λόγον τοιοῦτον εἰς
συνηγορίαν τῆς ὑπολήψεως αὐτῶν ταύτης παρέχον-
ται, ὅτι λυπούμενου τοῦ Σαμουὴλ ἐπὶ τῇ ἀποβολῇ
τοῦ Σαούλ, καὶ πάντοτε τοῦ τῷ Κυρίῳ προσφέροντος
τὸ ὅτι θέλει· τὴν ἐκ τῶν ἐγγαστριμύθων γινομένην
γοητείαν ἐπὶ ἀπάτῃ τῶν ἀνθρώπων ἐξεκάθηρεν ἐκ
τοῦ λαοῦ Σαούλ· καὶ διὰ τοῦτο δυσανασχετοῦντος
C τοῦ προφήτου ἐπὶ τῷ μὴ θελῆσαι τὸν Κύριον δια-
λαγῆναι τῷ ἀποβλήτῳ, συγχωρῆσαι φασὶ τὸν Θεὸν
ἀναχθῆναι τοῦ προφήτου ψυχὴν διὰ τῆς τοιαύτης
μαγανείας· ἵνα εἰδῇ ὁ Σαμουὴλ ὅτι ψευδὴ ὑπὲρ
αὐτοῦ τῷ Θεῷ προτείνεται, λέγων αὐτὸν πολέμιον

^{30.31} Matth. vii, 7. ³² 1 Tim. i, 4.

εἶναι ταῖς ἐγγαστριμύθοις, τὸν τηνικαῦτα διὰ τῆς αὐτῶν γοητείας τὴν ἄνοδον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μαντεύσαντα. Ἐγὼ δὲ πρὸς τὸ εὐαγγελικὸν χάσμα βλέπων, ὃ διὰ μέσον τῶν κακῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἐσθίρεται, φησὶν ὁ πατριάρχης, μᾶλλον δὲ ὁ τοῦ πατριάρχου Κύριος, ὡς ἀμήχανον εἶναι τοῖς τε κατὰ χρίτοις ἐπὶ τὴν τῶν δικαίων ἀνέσιν ἀναθῆναι, καὶ τοῖς ἀγίοις πρὸς τὸν τῶν πονηρῶν χορὸν διαπεράσαι· οὐδέχομαι ἀληθεῖς εἶναι τὰς τοιαύτας ὑπολήψεις, διδαχθεὶς μόνον ἀληθὲς εἶναι πιστεύειν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐπειδὴ τοίνυν μέγας ἐν ἀγίοις ὁ Σαμουὴλ, πονηρὸν δὲ κτήμα ἡ γοητεία, οὐ πείθομαι ὅτι ἐν τοσοῦτῃ τῆς ἰδίας ἀναπάσεως ὁ Σαμουὴλ καταστάς, τὸ ἀδιόδευτον ἐκείνο χάσμα πρὸς τοὺς ἀσεβοῦντας διήρχετο, οὔτε ἐκὼν οὔτε ἄκων· ἄκων μὲν οὖν οὐκ ἂν ἐτι ὑπέμεινε τὸ μὴ δύνασθαι τὸ δαιμόνιον διαθῆναι τὸ χάσμα, καὶ ἐν τῷ χορῷ τῶν ὁσίων γενόμενον μετακινήσαι τὸν ἅγιον· ἐκὼν δὲ οὐκ ἂν τοῦτο ἐπώθησε, τῷ μῆτε βούλεσθαι ἐπιμειχθῆναι τοῖς κακοῖς, μῆτε δύνασθαι· τῷ γὰρ ἐν ἀγαθοῖς ὄντι ἀδούλητον ἀπὸ τῶν ἐν οἷς ἐστὶν ἡ πρὸς τὰ ἐναντία μετάστασις. Εἰ δὲ τις καὶ βούλεσθαι δοῖν, ἀλλ' ἡ τοῦ χάσματος φύσις οὐκ ἐπιτρέπτει τὴν παράδοον.

Τί οὖν ἐστὶν ὃ περὶ τούτων ἡμεῖς λογιζόμεθα; Ἐχθρὸς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐστὶν ὁ κοινὸς πάντων πολέμιος, ὃ πᾶσα ἐστὶν ἐπίνοια καὶ σπουδὴ εἰς αὐτὰ τὰ καίρια βλέπειν τὸν ἀνθρῶπον. Τίς δὲ τοιαύτη καιρία κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἄλλη πληγὴ, ὡς τὸ ἀποβληθῆναι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ζωοποιούτος, καὶ πρὸς τὴν ἀπώλειαν τοῦ θανάτου ἐκουσίως αὐτομολῆσαι; Ἐπειδὴ τοίνυν σπουδὴ τίς ἐστι κατὰ τὸν βίον τοῖς φιλοσωμάτοις γινώσκειν τινα τῶν μελλόντων ἔχειν· δι' ἧς ἐλπίζουσιν ἢ τῶν κακῶν ἀποφυγῆν, ἢ πρὸς τὰ καταθύμια χειραγωγίαν· τούτου χάριν, ὡς ἂν μὴ πρὸς τὸν Θεὸν οἱ ἄνθρωποι βλέποιεν, πολλοὺς τρόπους τῆς τοῦ μελλόντος γνώσεως ἡ ἀπατηλὴ τῶν δαιμόνων ἐτεχνάσατο φύσις, ὀλινοσκοπίας, συμβολομαντείας, χρηστήρια, ἡπατοσκοπίας, νεκυίας, ἐνθουσιασμοῦς, κατακυχᾶς, ἐκπνεύσεως, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά· καὶ ὅπερ ἂν τις εἶδος προγνώσεως ἐκ τινος ἀπάτης ἀληθὲς εἶναι νομίσειεν, ἐκείνο τὸ ἀπατηλὸν δαιμόνιον παραφαίνεται εἰς δικαίωσιν τῆς ἡπατημένης ὑπολήψεως τοῦ πεπλανημένου. Οὕτως καὶ τὴν τοῦ ἀετοῦ πτήσιν πρὸς τὴν τοῦ παρατετηρηχότος ἐλπίδα συνδραμὴν παρασκευάζει ὁ δαίμων, καὶ τοῦ ἥπατος τὸν καλμὸν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ φυσώδους γινομένην τῶν μηνίγγων παραφορὰν, καὶ τῶν ὀμμάτων παραστροφὴν, καὶ ἐκάστην κατὰ τὴν σημειωθείσαν ἐκ τῆς ἀπάτης παρατήρησιν ἡ τοῦ δαιμόνος πανουργία προδείκνυσιν τοῖς ἀπατωμένοις· ὥστε ἀποστάνας τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ, προσέχειν τῇ θεραπείᾳ τῶν δαιμόνων, δι' ὧν ἐνεργεῖσθαι τὰ τοιαῦτα πιστεύουσιν. Ἐν τοίνυν ἀπάτης εἶδος ἦν καὶ τὸ τῶν ἐγγαστριμύθων, ὧν ἡ μαγανεία ἐπιστεύετο δύνασθαι τὰς τῶν κατοικομένων ψυχὰς πάλιν πρὸς τὸν ἄνω βίον ἐφέλκεσθαι. Τοῦ τοίνυν Σαουλ ἐν ἀπογνώσει σωτηρίας γεγονότος, διὰ τὸ παυστρατιᾶ συγκεινῆσθαι κατ' αὐτοῦ πᾶν τὸ ἀλλόφυλον, καὶ ἐπὶ ταύτῃ ἐλθόντος τὴν ἐπίνοιαν, ὥστε τὸν Σαμουὴλ αὐτῷ τρόπον ὑποθέσθαι τινὰ σωτηρίας· τὸ παραμέ-

A qui tum temporis, dum oraculum consulit, in causa fuerat, ut ejus anima evocaretur. Ego vero dum mihi in mentem venit evangelicum illud chaos, quod in medio malorum bonorumque firmatum est, inquit patriarcha, vel potius patriarchæ Dominus, ita ut neque possint damna ad sanctorum quietem ascendere, neque sancti ad improborum cœtum penetrare: veras esse sententias ejusmodi non admitto, utpote qui solum verum credere Evangelium sum edoctus. Quando igitur magnus inter sanctos erat Samuel, res autem mala est magia et incantatio, cum tantis Samuel in deliciis versaretur, neque volentem eum neque invitum profundum illum hiatum versus impios et chaos impervium arbitror trajecisse. Nam invitus quidem id non sustinuit, quod hiatum dæmon pertransire non posset, atque ex medio beatorum cœtu virum sanctum alio transferre; volens autem id non fecisset, quod neque cum improbis commisceri vellet neque posset. Qui enim in bonis versatur, ab iis in quibus versatur ad contraria sponte non transit. Quod si quis etiam illum voluisse concedat, non tamen ipsius hiatus natura transeundi potestatem fecisset.

Quid ergo est, quod de his nobis in mentem venit? Cum naturæ humanæ sit inimicus communis omnium hostis, id unum cogitat studetque, ut non quodvis homini, sed letale vulnus infligat. Quodnam porro aliud tale vulnus hominibus letale possit infligi, quam si a vitæ auctore Deo rejiciantur, ut in mortis exitium præcípites ultro ferantur? Quoniam igitur homines voluptarii corporis, que plus æquo amantes in hac vita studio res futuras sciendi tenentur, qua cognitione vel mala se evituros sperant, vel id quod desiderant assecuturos: idcirco ne a Deo pendeant homines, prænotionis rerum futurarum varia genera fallax dæmonum natura commenta est, auguria, divinationes per symbola, oracula, æruspicia, mortuorum evocationes, furoris afflatus, numinis instictus, inspirationes, aliaque plurima id genus: tum quæcunque prænotionis species ex aliqua fallacia vera cuipiam videatur, illa continuo a fallaci dæmone monstratur, ut hoc tanquam patrocínio ejus, qui in fraudem illectus est, fallax opinio justa comprobetur. Sic efficit dæmon, ut aquilæ volatus cum ejus, qui observavit, spe et expectatione concurrat, et ut jecoris palpitatio, et membranarum ac pellicularum ex inflatione orta titubantia, et oculorum inversiones, et unaquæque prout notata fuerit ex fallacia observatio, deceptis hominibus a versutia dæmonis commonstretur; ut a Deo discedentes dæmonum cultui se addicant, a quibus talia perfici credunt. Porro unum erat ex illis fallaciæ generibus hoc ventriloquorum, seu Pythonem habentium, quorum præstigiæ posse animas eorum, qui decesserant, rursus ad hanc superstitum vitam protrahere credebantur. Cum itaque Saul de sua salute desperaret, quod omnes copias suas adversus ipsum alienigenæ omnes collegissent, sibi que

persuasisset, se a Samuele viam aliquam atque rationem edoceri posse, qua incolumis evaderet; quod ventriloquæ insidebat dæmonium, a quo de more muliercula decipiebatur, varias sibi formas umbratiles in mulierculæ oculis effingebat, cum interim nihil eorum, quæ conspiciebat muliercula, Sauli appareret. Ut enim incantationem suam aggressa est, janique mulierculæ ob oculos phantasmata et spectra versabantur, ex eo fidem suis apparitionibus conciliare voluit dæmon, quod ejus personam, qui dissimulato habitu latebat, declararet, quæ res majorem in admirationem Saulem traduxit, ut existimaret non aberraturam deinceps ab ullius rei cognitione mulierem, cum privati habitus magicæ facultati non imposuisset. Postquam ergo dixit illa se deos ascendentes videre, et virum erectum amictum pallio, quo pacto stabiliunt quod ad historiam attinet, qui servi sunt litteræ? Si enim vere Samuel est ille qui visus est, plane igitur veri sunt etiam dii, qui a venefica sunt visi; nam et dæmonia deos dicit Scriptura: *Omnes enim dii gentium dæmonia*⁴¹; num igitur cum dæmonibus erit et anima Samuelis? Absit. Verum illud, quod semper veneficæ obsequiebatur, dæmonium assumpsit et alia secum dæmonia, ut cum mulierem falleret, tum eum qui ab ipsa fallebatur Saulem; atque effecit quidem ut dæmonia dii a ventriloqua censerentur, ipsum autem illa se specie induit quæ requirebatur, et voces illius simulavit, et quantum licebat verisimili assequi conjectura ex iis quæ apparebant, conformato in speciem prophetiæ responso, quæ ex consequentia eventura putabantur, denuntiavit. Porro seipsum volens nolens arguit dæmon veritate prolata, dum dixit: *Cras tu et Jonathān mecum*⁴²; si enim vere Samuel erat, quomodo fieri poterat, ut is qui omnium scelerum reus erat, cum illo esset? Verum hinc liquet Samuelis loco dæmonium illud improbum visum, cum secum futurum Saulem dixit, mentitum non esse. Eisi autem Scriptura dicat etiam, Samuel hoc dixit, ne commoveant hæc verba peritum lectorem, sed additum existimet, qui putabatur esse Samuel. Hanc enim consuetudinem esse Scripturæ compertimus, ut sæpe rei veræ loco id quod apparet enarret, ut in historia Balaam nunc quidem dicente ipso: *Audiam quid loquatur in me Deus*; deinde vero cum novisset Balaam⁴³, quod placeret Deo ut non malediceretur Israeli, nequaquam abiit, sicut consuetum ei erat, in occursum auspiciis: qui enim inconsideratus fuerit, ibi quoque verum Deum cum Balaam colloqui arbitrabitur. Sane quidem quod subjicitur argumento est, eum qui Balaam putabatur, deum sic appellasse Scripturam, non eum, qui vere Deus esset. Sic igitur hic quoque is, qui Samuel esse videbatur, verba veri Samuelis simulabat, dum ingeniose dæmon, ex iis quæ probabile erat eventura, prophetiam imitaretur. Quod autem de Elia interrogasti, majori indiget consideratione: non item in proposita questione. Etenim qui jussus

⁴¹ Psal. xciv. 5.⁴² I Reg. xxviii. 19.⁴³ Num. xxi. 17 sqq.

Α νον τῇ ἐγγαστριμύθῳ δαιμόνιον, δι' οὗ ἠπατάτο ἐκ συνήθειας τὸ γύναιον, εἰς διαφόρους μορφὰς σκωδῶς ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ γυναικοῦ ἐσχηματίζετο, οὐδενὸς τῷ Σαούλ προφανομένῳ. ὧν καθέωρα τὸ γύναιον. Ὡς γὰρ ἤφατο τῆς γοητείας, καὶ ἤδη τῷ γυναικί ἦν ἐν ὀφθαλμοῖς τὰ φαντάσματα, πίστιν τοῦ ἀληθῆ τὰ φαινόμενα εἶναι ταύτην ὁ δαίμων ἐμνησάνετο, τὸ πρῶτον αὐτοῦ κεκρυμμένον ἐν τῷ εἶδει τοῦ προσχηματος διασαφῆσαι, δι' οὗ μᾶλλον ὁ Σαούλ κατεπλήγη, ὡς οὐδὲν ἔτι τῆς γυναικὸς σφαλῆτομένης, τῷ τὸ ἰδιωτικῶν σχῆμα τὴν γοητικὴν δύναμιν μὴ ἀγνοῆσαι. Εἰποῦσης τοίνυν αὐτῆς θεοὺς ἐωραχέναι ἀναβαίνοντας, καὶ ἀνθρώπων ὄρθον ἐν διπλῇ, πῶς στήσουσι τὸ καθ' ἱστορίαν οἱ δοῦλοι τοῦ γράμματος; Εἰ γὰρ ἀληθῶς ὁ Σαμουὴλ ἐστὶν ὁ ὀφθελς, οὐκοῦν κατ' ἀλήθειαν καὶ θεοὶ εἰσιν οἱ ὀφθέντες παρὰ τῆς φαρμακίδος· θεοὺς δὲ ἡ Γραφή τὰ δαιμόνια λέγει· *Πάντες γὰρ οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια*. Ἄρ' οὐν μετὰ τῶν δαιμόνων καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Σαμουὴλ; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὸ πάντοτε ὑπακοῦον τῇ φαρμακίδι δαιμόνιον παρέλαβε καὶ ἄλλα πνεύματα πρὸς ἀπάτην αὐτῆς τε [καὶ] τῆς γυναικὸς, καὶ τοῦ δι' ἐκείνης ἀπατωμένου Σαούλ· καὶ τὰ μὲν δαιμόνια θεοὺς νομίζεσθαι παρὰ τῆς ἐγγαστριμύθου ἐποίησεν, αὐτὸ δὲ πρὸς τὸ ἐπιζητούμενον εἶδος ἐσχηματίσθη, καὶ τὰς ἐκείνου φωνὰς ὑπεκρίνατο, καὶ ὅπερ εἰκὸς ἦν ἐκ τῶν φαινομένων λογισασθαι, τὴν ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ ἐκδήσεσθαι προσδοκῆσθαι ἀπόφασιν, ὡς ἐν εἰδει προφητείας ἐφθέγγετο. Ἥλεγξε δὲ καὶ ὡς οὐκ ἐβούλετο ἑαυτὸν ὁ δαίμων εἰπὼν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι *Αἰῶνιον σὺ καὶ Ἰωρδάνης μετ' ἐμοῦ*. Εἰ γὰρ ἀληθῶς ἦν ὁ Σαμουὴλ, πῶς ἐνεδέχετο τὸν ἐν πάσῃ κακίᾳ κατεγνωσμένον μετ' ἐκείνου γενέσθαι; Ἀλλὰ ὅτλην ὅτι ἀντὶ τοῦ Σαμουὴλ ὄφθην τὸ πονηρὸν ἐκεῖνο δαιμόνιον, μετ' ἑαυτοῦ ἐσεσθαι τὸν Σαούλ εἰπὼν, οὐκ ἐφεύσατο. Εἰ δὲ λέγει ἡ Γραφή, ὅτι *Καὶ εἶπεν ὁ Σαμουὴλ, μὴ ταραστέω τὸν ἐπιστήμονα ὁ τοιοῦτος λόγος· ἀλλὰ προσκείσθαι νομίζεται*, ὅτι ὁ νομισθεὶς εἶναι Σαμουὴλ. Εὐρίσκαμεν γὰρ τὴν Γραφικὴν συνήθειαν πολλαχού τὸ δοκοῦν ἀντὶ τοῦ θντος διεξιῶσαν, ὡς ἐπὶ τοῦ Βαλαάμ, νῦν μὲν λέγοντος αὐτοῦ, ὅτι *Ἀκούσομαι τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ ὁ θεός*, μετὰ ταῦτα δὲ, ὅτι γνοὺς δὲ ὁ Βαλαάμ, ὅτι ἀρεστὴν ἦν τῷ θεῷ μὴ καταρᾶσθαι τοὺς Ἰσραηλῖτας, οὐκέτι κατὰ τὸ εἰωθὸς ἀπῆλθεν εἰς συνάντησιν τοῖς οἰκνοῦς· ὁ γὰρ ἀνεπίσκεπτος χάκει τὸν ἀληθινὸν θεὸν νομίσαι διαλέγεσθαι τῷ Βαλαάμ. Ἡ μέντοι ἐπαγωγὴ δείκνυσιν, ὅτι τὸν ὑπὸ τοῦ Βαλαάμ νομίζόμενον θεὸν οὕτως ὠνόμασεν ἡ Γραφή, οὐχὶ τὸν θντως θντα θεόν. Οὐκοῦν καὶ ἐν ταῦθα ὁ δόξας εἶναι Σαμουὴλ τοὺς τοῦ ἀληθινοῦ Σαμουὴλ ὑπεκρίνατο λόγους, εὐφυῶς τοῦ δαιμόνος ἐκ τῶν εἰκότων μιμουμένου τὴν προφητείαν. Τὸ δὲ κατὰ τὸν Ἠλίαν πλείονος μὲν χρήζει τῆς θεωρίας· οὐ μὴν ἐν τῷ προτεθέντι ζητηματι. Καὶ γὰρ ἐκ τοῦ χειμάρρου ὕδωρ πίνειν προσταχθεὶς, κατὰ τὸ λεληθὸς τοῦ θεοῦ συνεβουλεύετο, ὥστε τὴν παρὰ τοῦ προφήτου ἐκφωνηθεῖσαν κατὰ τὸν Ἰσραηλιτῶν ἀνομברίαν ἀπόφασιν, δι' αὐτοῦ πάλιν ἀναλυθῆναι. Ὡ γὰρ ἐδόθη ἐκ μόνου τοῦ χειμάρρου πίνειν, τοῦ δὲ κατὰ τὸ εἰκὸς

ἐν τοῖς αὐχοῖς ἀποξηραίνοντο, ἀλλῃ τῷ προφήτῃ μὴ εὐρισκομένης πρὸς τὴν διψᾶν παραμυθίας, διὰ τὸ ἀπειρηθῆαι αὐτῷ ἀλλαχόθεν πιεῖν, ἐπάναγκες ἦν αἰτῆσαι τὸν ὄμβρον, ἵνα μὴ ἐπιλείπῃ τὸ ὕδωρ τὸν χεῖμαρόν· γίνεται δὲ τῷ προφήτῃ παρὰ τῶν κοράκων ἡ τῶν πρὸς τὴν ζωὴν ἀναγκαίων διακονία, δεικνύντος διὰ τούτων τοῦ Θεοῦ τῷ προφήτῃ, ὅτι πολλοὶ εἰσιν οἱ παραμεμνηχότες τῇ τοῦ Θεοῦ ἀληθινῷ λατρείᾳ, ὅθεν ἐχορηγεῖτο διὰ τῶν κοράκων ἡ τροφή τῷ προφήτῃ· οὐ γὰρ ἂν τῶν μετασμένων αὐτῷ προῆγον ἄρτων, ἡ τὸ εἰδωλόθυτον κρέας. Ὡστε καὶ διὰ τούτων ἐναχθῆναι τὸν Ἥλιαν, καθυφεῖναι τι τοῦ κατὰ τῶν ἡσεθηκότων θυμοῦ, μαθόντα διὰ τῶν γινομένων, ὅτι πολλοὶ εἰσιν οἱ πρὸς τὸν Θεὸν ὀρώντες, οὓς οὐκ ἐστὶ δίκαιον συγκαταδικασθῆναι τοῖς ὑπαιτίοις. Εἰς δὲ πρῶτῳ μὲν ὁ ἄρτος, ἐν δὲ τῇ ἐσπέρᾳ τὸ κρέας αὐτῷ διακονεῖται. Ἰσως δὲ αἰνίγματος πρὸς ἐνάρκτον βίον σπυῖδῃν τὸ γινόμενον ἔχει, ὅτι χρὴ ἀρχομένους τῶν τελειότερων, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν, ὃς φησιν, ὅτι *Τελείων δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων*. Τὸ δὲ κάλυμμα τοῦ Μωυσεως οὐκ ἀγνοήσεις πρὸς ὃ τι βλέπει, τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ Παύλου καθομιλήσας. Ὅσα δὲ περὶ τῶν θυσιῶν ἐπεζήτησας, καλῶς ποιήσεις ὅλον τὸ Λευιτικὸν φιλοπονώτερον ἐξετάσας, καὶ μετὰ πλειονος τῆς προσεδρίας καθολικῶς τὸν ἐν τούτοις θεωρήσας νόμον. Οὕτω γὰρ συγκατανοήσεται τῷ ὅλῳ μέρος· ἐφ' ἑαυτοῦ γὰρ τοῦτο μόνον οὐκ ἂν διευκρινηθεῖν πρὸς τῆς τοῦ παντὸς θεωρίας. Ἐν δὲ τοῖς περὶ τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως ἐπηγορημένοις πρόδηλός ἐστιν ἡ λύσις, ὅτι οὐκ ἀπλῶς ἄγγελος, ἀλλ' ἐν ἀρχαγγέλοις ἦν τεταγμένος ὁ ἀποστάτης γενόμενος. Δῆλον οὖν ὅτι τῇ ἀρχῇ συνενδείκνυται καὶ τὸ ὑποχείριον τάγμα, ὥστε λελῦσθαι τὴν ζήτησιν περὶ τοῦ πῶς εἰς ἦν καὶ μετὰ πλῆθους ἐστὶ· τῆς γὰρ ὑποχειρίου στρατιᾶς αὐτῷ συναποστάσης, σσαφῆνισται τὸ ζητούμενον. Τὸ δὲ τελευταῖον τῶν ἐπιζητηθέντων κεφάλαιον, λέγω δὴ τὸ, πῶς παραγίνεται τὸ Πνεῦμα πρὸ τοῦ βαπτίσματος, πλατυτέρας ἐξετάσεως τε καὶ θεωρίας δεόμενον, ἰδίῳ περιγράφαντες λόγῳ, Θεοῦ διδόντος, ἀποστελούμέν σου τῇ τιμότητι.

agmen, cum eo defecerit, expositum est quod quærebatur. Postremum vero caput questionum propositarum, quomodo, inquam, Spiritus ante baptismum adveniat, ampliori indiget disquisitione atque consideratione, quod cum proprio libro complexi fuerimus, Deo dante, ad tuam reverentiam transmittemus.

¹⁰ Hebr. v, 13. ¹¹ II Cor. iii, 13.

A est aquam bibere ex torrente, latenter a Deo admoneretur fore, ut a propheta prolata contra Israelitas sententia siccitatis et penuriae imbris ab ipso rursus rescinderetur. Cui enim datum est, ut ex solo torrente biberet, illo quidem, ut verisimile erat, aestibus exsiccat, cum aliunde nihil suppeteret prophetæ, quo sitim levaret, quandoquidem vetitum illi fuerat, ne aliunde potum sumeret, necessitas incumberebat, ut pluviam postularet, ne torrens aqua destitueretur. Porro a corvis prophetæ, quæ ad victum erant necessaria, subministrantur, Deo per hæc prophetæ declarante, multos esse qui in Dei veri cultu perseverarent, ex quo cibus prophetæ suppeditabatur: neque enim pollutos ei panes, aut idolis immolatas carnes porrigerent. Atque ita per hæc incitabatur Elias, ut aliquid de sua in eos, qui impii in Deum fuerant, ira remitteret, cum ex iis quæ fiebant intelligeret, multos esse qui Deum colerent, quos æquum non sit cum reis puniri. Quod vero mane quidem panis, vespere autem carnes illi subministrantur, fortasse per ænigma illud, quod sit, studium, seu diligentiam ad vitam cum virtute transigendam præ se fert, quod iis qui incipiunt opus sit cibo, qui est perfectiorum, juxta Pauli dictum: *Perfectorum autem est solidus cibus, eorum qui pro consuetudine exercitatos sensus habent*¹⁰. Moysis autem velamen, quo spectet, non ignorabis, si Epistolam ad Corinthios lectitaris¹¹. Quod vero attinet ad ea quæ de sacrificiis perconatus es, recte feceris, si Leviticum studiosius scrutatus fueris, majorique assiduitate generatim eas quæ ad istas pertinent leges consideraveris. Sic enim fiet, ut cum toto partem intelligas; separatim namque hoc solum non facile fuerit discernere ac discutere ante totius generis disquisitionem. In his vero questionibus, quæ ad contrariam pertinent potestatem, manifesta est solutio, non simpliciter angelum fuisse, sed inter archangelos constitutum fuisse eum, qui desertor est factus. Liqueat ergo una cum imperio subditam illi turmam indicari sic, ut soluta sit questio illa, quo pacto unus fuerit, et cum multitudine sit: cum enim id, quod subjectum illi erat

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΕΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΗ ΕΙΝΑΙ ΤΡΕΙΣ ΘΕΟΥΣ

ΠΡΟΣ ΑΒΛΑΒΙΟΝ.

S. P. N. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI

QUOD NON SINT TRES DII

AD ABLABIIUM.

(Laurentio Sifano interprete. — Ed. 1638, t. III, p. 18.)

Ostendit, tres Personas divinas non posse dici tres deos, sed eas unum Deum esse. Opusculum hoc sub nomine : Epistolæ ad Ablabium de S. Trinitate, jam olim Gregorio Nysseno tribuit, loco inde prolato, conc. Lateran. anni 649, decr. v. (Mansi, t. X, col. 1073.)

Vos quidem, qui juxta internum hominem omni robore vigetis, æquum erat cum adversariis veritatis decertare, eumque haud gravatim suscipere laborem, ut nos patres præclaris filiorum sudoribus oblectaremur (hoc enim suggerit lex naturæ); sed quoniam inverso ordine ad nos mittis impetus cuspidum, quibus adversarii veritatem petunt, postulasque a nobis senibus clypeo fidei exstingui carbonem desolatorios, et retundi tela per falsam scientiam acuta, suscipimus onus injunctum, ac tibi ad propensam obedientiam exemplo sumus, ut etiam ipse nobis invicem parem præbeas in similibus jussis retributionem, si quando te ad talia certamina excitaverimus, o strenue Christi miles Ablabie. Est autem haud parva questio hæc, quam proposuisti nobis, neque ejusmodi, quæ si non convenienter ac digne tractata et examinata fuerit, non parum detrimenti allatura sit. Necesse est enim ex vi theorematismatis, secundum eum qui prima fronte se offert intellectum, in alterutrum prorsus dissimilium duorum incidere errorem, et vel tres dicere deos (quod nefas est), vel testimonio nostro non comprobare, quod Filio Spirituique sancto

Ἰμας μὲν δίκαιόν ἐστι τοὺς ἀκμάζοντας ἐν πάσῃ δυνάμει κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον πρὸς τοὺς ἐναντίους τῆς ἀληθείας διαγωνίζεσθαι, καὶ μὴ κατοικνεῖν πρὸς τοὺς πόνους, ὅπως ἂν ἡμεῖς οἱ πατέρες τοῖς γενναίοις ἰδρωσὶ τῶν τέκνων ἐπευφρανώμεθα (τοῦτο γὰρ ὁ τῆς φύσεως ὑποτίθεται νόμος)· ἐπειδὴ δὲ ἀναστρέψας τὴν τάξιν ἐφ' ἡμᾶς πέμπεις τὰς προσβολὰς τῶν ἀκιδίων, αἷς οἱ ἀντικείμενοι τῇ ἀληθείᾳ βάλλουσι, καὶ κελεύεις τῷ θυρεῷ τῆς πίστεως παρ' ἡμῶν τῶν γερόντων κατασθένυσθαι τοὺς ἐρημικοὺς ἀνθρακας, καὶ τὰ ἡκονημένα διὰ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως βέλη, δεχόμεθα τὸ ἐπίταγμα, σοὶ τύπος τῆς εὐπειθείας γινόμενοι, ὥς ἂν καὶ αὐτοὺς ἡμῖν ἀντιπαρέχοις τὴν ἰσὴν ἐπὶ τῶν ὁμοίων ἐπιταγμάτων ἀντίδοσιν, εἰποτέ σε πρὸς τοὺς τοιοῦτους ἀθλοὺς διαναστήσασιν, ὧ γενναῖε τοῦ Χριστοῦ στρατιῶτα Ἀβλάβιε. Ἔστι δὲ οὐ μικρὸς οὗτος ὁ λόγος ὃν προτείνας ἡμῖν, οὐδὲ τοιοῦτος ὡς ὀλίγην φέρειν ζημίαν, εἰ μὴ τῆς προσηκούσης ἐξετάσεως τύχοι. Ἀνάγκη γὰρ ἐκ τῆς βίας τοῦ θεωρήματος, ἐν πάντως τῶν ἀπεμφαινόντων συνενεχθῆναι κατὰ τὸν πρόχειρον νοῦν, καὶ ἡ τρεῖς λέγειν θεοὺς (ὅπερ ἀθέμιτον), ἢ μὴ προσμαρτυρεῖν τῷ ὕψι καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι τὴν θεότητα· ὅπερ ἀσεβὲς τε

καὶ ἄτοπον. Τὸ δὲ λεγόμενον παρὰ σοῦ τοιοῦτόν ἐστι· Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, ἐν μιᾷ ὄντες τῇ ἀνθρωπότητι, τρεῖς ἀνθρώποι λέγονται. Καὶ οὐδὲν ἔτοπον τοὺς συνημένους κατὰ τὴν φύσιν, εἰ πλείους εἴεν, ἐκ τοῦ τῆς φύσεως ὀνόματος πληθυντικῶς ἀριθμεῖσθαι. Εἰ οὖν ἐκεῖ τούτο διδωσιν ἡ συνήθεια, καὶ ὁ ἀπαγορεύων οὐκ ἔστι δὴ λέγειν τοὺς δύο, καὶ τρεῖς τοὺς ὑπὲρ δύο· πῶς ἐπὶ τῶν μυστικῶν δογμάτων τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογοῦντες, καὶ οὐδεμίαν ἐπ' αὐτῶν τὴν κατὰ φύσιν διαφορὰν ἐννοοῦντες, μαχόμεθα τρόπον τινὰ τῇ ὁμολογίᾳ, μίαν μὲν τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγοντες, τρεῖς δὲ θεοὺς λέγειν ἀπαγορεύοντες; Ὁ μὲν οὖν λόγος, καθὼς προέφηγ, πολὺ τὸ δυσμεταχρίστον· ἡμεῖς δὲ εἰ μὲν τι τοιοῦτον εὐροίμεν δι' οὗ τὸ ἀμφίβολον τῆς διανοίας ἡμῶν ἐρεισθεῖη, μηκέτι πρὸς τὸ διὰ ἄλλῃμα τὸ τῆς ἀτοπίας ἐπιδιατάζον καὶ κραδαίνόμενον, εὖ ἂν ἔχοι· εἰ δὲ καὶ ἀτονότερος ἐλεγθεῖται τοῦ προβλήματος ὁ ἡμέτερος λόγος, τὴν μὲν παράδοσιν ἣν παρὰ τῶν πατέρων διεδεξάμεθα, φυλάξομεν εἰς ἀεὶ βεβαίαν τε καὶ ἀκίνητον· τὸν δὲ συνήγορον τῆς πίστεως λόγον, παρὰ τοῦ Κυρίου ζητήσωμεν· ὅς εἰ μὲν εὐρεθεῖ παρὰ τινος τῶν ἐχόντων τὴν χάριν, εὐχαριστησομεν τῷ δεωκῶντι τὴν χάριν· εἰ δὲ μή, οὐδὲν ἤττον ἐπὶ τῶν ἐγνώσμενων τὴν πίστιν ἀμετάθετον ἔχομεν.

contigerit, nihilo secius in iis quæ decreta atque

mus
Τί δήποτε τοίνυν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς συνθείᾳ καθ' ἕνα τοὺς ἐν τῇ φύσει τῇ αὐτῇ δεικνυμένους ἀπαριθμεῖσιν πληθυντικῶς ὀνομάζομεν, τόσους λέγοντες τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οὐχὶ ἕνα τοὺς πάντας, ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως ἐκβάλλει τὸ πλῆθος τῶν θεῶν ὁ τοῦ δόγματος λόγος, καὶ ἀριθμῶν τὰς ὑποστάσεις, καὶ τὴν πληθυντικὴν σημασίαν οὐ προσδεχόμενος; Ἔστι μὲν οὖν κατὰ τὸ πρόχειρον, τοῦτο τοῖς ἀπλουστεροῖς εἰπόμενα, δοῦναι τι λέγειν, ὅτι φεῖγων ὁ λόγος τῆς Ἑλληνικῆς πολυθείας τὴν ὁμοιότητα, θεοὺς ἐν πλῆθει ἀριθμεῖν παρητήσατο, ὡς ἂν μὴ τις καὶ τῶν δογμάτων νομισθεῖ κοινότης, εἰ μὴ μοναδικῶς, ἀλλὰ πληθυντικῶς καὶ παρ' ἡμῶν ἀριθμοῖτο τὸ θεῖον, καθ' ὁμοιότητα τῆς παρ' αὐτῶν συνθείας· τοῦτο δὲ τοῖς μὲν ἀκραιότεροις λεγόμενον, ἴσως ἂν τι δόξειε λέγεσθαι, ἐπὶ δὲ γε τῶν ἄλλων τὸ ἕτερον αὐτοῖς τῆς προτάσεως στήναι ζητούντων, ἢ μὴ ὁμολογεῖν ἐπὶ τῶν τριῶν τὴν θεότητα, ἢ τρεῖς πάντως ὀνομάζειν τοὺς τῆς αὐτῆς κοινωνοῦντας θεότητος, οὕτω τοιοῦτόν ἐστι τὸ εἰρημένον, ὅσον ἐμποῖσθαι τινα λύσιν τοῦ ζητήματος.

Ἰσχυοῦν ἐπ' ἀνάγκης διὰ πλείωνων ποιήσασθαι τὴν ἀπόκρισιν, ὅπως ἂν οἶόν τε ἦ, τὸ ἀληθὲς ἀνιχνεύοντας. Οὐ γὰρ περὶ τῶν τυγχόντων ὁ λόγος. Φαμὲν τοίνυν πρῶτον κατὰ κράσιν εἶναι τὴν συνθείαν εἶναι τὸ τοὺς μὴ διηρημένους τῇ φύσει κατ' αὐτὸ τὸ τῆς φύσεως ὄνομα πληθυντικῶς ὀνομάζειν καὶ λέγειν, ὅτι Πόλλοι ἄνθρωποι· ὅπερ ὁμοίον ἐστὶ τὸ λέγειν, ὅτι πολλὰ φύσεις ἀνθρώπων. Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, ὅλῳ

A deitas adsit : quod et impium est et absurdum. Porro quod abs te dicitur, tale est : Petrus, et Jacobus et Joannes, cum in una sint humana natura, tres homines dicuntur. Ac nullo modo absurdum est, natura conjunctos, si plures sint, ex nomine naturæ pluraliter numerari. Si igitur illic hoc consuetudo concedit, ac nemo vetat duos dicere, qui duo sunt, et tres eos qui supra duos sunt : quo pacto in mysticis decretis tres hypostases confluentes, et nullam in iis circa naturam differentiam agnoscentes, adversamur quodammodo confessioni, unam quidem deitatem Patris et Filii et Spiritus sancti dicentes, tres autem deos dicere vetantes? Igitur quæstio quidem, quemadmodum modo dicebam, tractatu multum difficilis est : nobiscum vero, si quidem aliquid tale possimus invenire, per quod mentis nostræ ambiguitas firmaretur, et non amplius ad absurdum dilemma dubia vacillaret atque penderet, præclare ageretur : sin autem nostra oratio proposita quæstione infirmior arguatur, traditionem quidem, quam a patribus per successionem accepimus, servabimus in perpetuum firmam et immotam : orationem vero, quæ fidei patrocinetur, a Domino requiremus : quæ si ab aliquo eorum, qui gratia præditi sunt, inventa fuerit, gratias agamus ei, qui gratiam dederit : sin minus id nobis statuta sunt, fidem stabilem et firmam retinebi-

Cur igitur tandem in nostra consuetudine cum sigillatim numeraverimus eos, qui in una natura demonstrantur, plurali nomine utimur, tot homines, et non unum omnes esse dicentes, in divina vero natura ratio decreti deorum multitudinem expellit, et hypostases numerans, et pluralem significationem non admittens? Et quidem aliquid dicere videatur, si quis simplicioribus id quod in promptu est, dicat, quod ratio decreti deorum qui a Græcis celebrantur, multitudinis similitudinem vitans, deos plures numerare noluerit, ne qua decretorum quoque existimetur esse communio, si non singulariter, sed pluraliter etiam a nobis numen numeraretur ad similitudinem consuetudinis apud illos obtinentis; atque hoc, siquidem integrrioribus ac sincerioribus dicatur, forsitan aliquid dici videatur, apud alios autem, qui alterum ex propositione sibi firmum ac stabile manere desiderant, aut non constiteri videlicet deitatem in tribus, aut tres prorsus nominare eos, qui ejusdem participes et socii sint deitatis, nondum tale est id, quod diximus, ut generare et inducere possit aliquam quæstionis solutionem.

Quocirca necesse est pluribus respondere, quomodocumque poterimus investigando rei veritatem. Non enim de rebus frivolis ac vulgaribus quæstio est. Dicimus igitur primum abusum quemdam esse consuetudinis, ut eos qui natura non divisi sunt, per ipsum naturæ nomen pluraliter nominemus ac dicamus, Multi homines : cui simile est, si quis dicat, multæ naturæ humanæ. Quod autem hæc

ita se habeant, hinc nobis planum fieri possit. Cum enim appellamus aliquem, non ex natura eum nominamus, ne forte errorem communio nominis inducat, unoquoque qui audiat seipsum appellatum esse existimante, quod non propria appellatione, sed ex communi nomine naturæ vocatio fiat, sed propriam ei impositam (significatricem dico subjecti) vocem proferentes, ita eum a vulgo ac multitudine separamus. Ut multi quidem sint eandem sortiti naturam, verbi gratia, discipuli, vel apostoli, vel martyres, unus vero in omnibus sit homo. Quoniam, ut dictum est, non singularis (alicujus), sed communitatis naturæ est homo. Homo enim est vel Lucas, vel Stephanus : non tamen si quis homo est, prorsus etiam Lucas vel Stephanus est. Sed hypostaseon quidem ratio per eas, quæ in unoquoque considerantur, proprietates, dispersionem admittit, et juxta compositionem in numero consideratur. Natura vero una est, ipsa secum unita, penitusque ac prorsus unitas individua est, quæ neque adjectione augetur neque subtractione diminuitur, sed quod est, unum ens et unum permanens, etiamsi in multitudine esse videatur, sectionis expers, continua, integra atque perfecta est, quæ non una cum singularibus qui ejus participes sunt dividitur. Ac quemadmodum plebs, populus, exercitus, concio, singulariter omnia dicuntur, unumquodque autem horum in multitudine esse intelligitur : eodem modo secundum exactiorem et exquisitiorem rationem homo quoque unus proprie dici posset, etiamsi hi, qui in eadem natura demonstrantur, multitudo sint, ut multo rectius fuerit, lapsam in nobis corrigere consuetudinem, et non amplius naturæ nomen ad multitudinem extendere, quam consuetudini servientes, errorem qui hic latet, etiam ad divinum dogma transferre. Sed quoniam consuetudinis correctio difficilis est (qui enim alicui persuaderi possit, ut non multos dicat homines qui in eadem natura demonstrantur? etenim in omni re consuetudo mutatu difficilis est), quantum attinet ad hanc internam quidem naturam, si obtinenti consuetudini non adversemur, nequaquam tantum peccaverimus, cum nullum existat detrimentum ex pravo nominum usu. In divino vero decreto non amplius æque intus et a periculo vacuus, promiscuus et indifferens nominum usus est. Non enim parvum hic quod perperum est.

Igitur unus nobis confitendus est Deus juxta Scripturæ testimonium : « Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est : » etiamsi vox deitatis permeat sanctam Trinitatem. Hæc autem dico secundum rationem redditam in humana natura : qua didicimus non oportere plurali designatione dilatare appellationem naturæ. Sed exactius nobis excutiendum est ipsum nomen deitatis, ut per eam, quæ inest voci, significationem aliquod nobis adjumentum ecedat ad declarationem propositæ quæstionis. Vox igitur deitatis vulgi quidem

Α ἂν ἡμῖν ἐνταῦθα γενόιτο. Προσκαλούμενοι γάρ τινα, οὐκ ἐκ τῆς φύσεως αὐτὸν ὀνομάζομεν, ὥς ἂν μὴ τινα πλάνην τὴ κοινότης τοῦ ὀνόματος ἐμποιήσαιεν, ἐκαστοῦ τῶν ἀκούοντων ἑαυτὸν εἶναι τὸν προσκληθέντα νομίζοντος, ὅτι μὴ τῇ ἰδιαζούσῃ προσηγορίᾳ, ἀλλ' ἐκ τοῦ κοινοῦ τῆς φύσεως ὀνόματος ἡ κλήσις γίνεται, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν ἐπικειμένην αὐτῷ (τὴν σημαντικὴν λέγω τοῦ ὑποκειμένου) φωνὴν εἰπόντας, οὕτως αὐτὸν τῶν πολλῶν ἀποκρίνομεν. Ὡστε πολλοὺς μὲν εἶναι τοὺς μετεσχηκότας τῆς φύσεως, φέρε εἰπεῖν μαθητὰς, ἢ ἀποστόλους, ἢ μάρτυρας, ἕνα δὲ ἐν πᾶσι τὸν ἄνθρωπον. Ἐπειπερ, καθὼς εἴρηται, οὐχὶ τοῦ καθ' ἑκάστον, ἀλλὰ τοῦ κοινοῦ τῆς φύσεως ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος. Ἀνθρωπος γὰρ ὁ Λουκᾶς, ἢ ὁ Στέφανος· οὐ μὴν εἰ τις ἄνθρωπος, πάντως καὶ Λουκᾶς ἐστὶν ἢ Στέφανος. Ἄλλ' ὁ μὲν τῶν ὑποστάσεων λόγος διὰ τὰς ἐνθεωρουμένας ἰδιότητας ἐκάστῳ τὸν διαμεριστὸν ἐπιδίδεται, καὶ κατὰ σύνθεσιν ἐν ἀριθμῷ θεωρεῖται. Ἡ δὲ φύσις μία ἐστὶν, αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν ἡνωμένη, καὶ ἀδιαιρέτως ἀκριβῶς μονάς, οὐκ αὐξανομένη διὰ προσθήκης, οὐ μειουμένη δι' ἀφαιρέσεως, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἐν οὐσᾳ, καὶ ἐν πλήθει φαίνεται ἀσχιστος, καὶ συνεχὴς, καὶ ὁλόκληρος, καὶ τοῖς μετέχουσιν αὐτῆς τοῖς καθ' ἑκάστον οὐ συνδιαιρουμένη. Καὶ ὥσπερ λέγεται, λαὸς, καὶ ἔθνος, καὶ στρατεύμα, καὶ ἐκκλησία, μοναχῶς πάντα, ἑκάστον δὲ τούτων ἐν πλήθει νοεῖται· οὕτω κατὰ τὸν ἀκριβέστερον λόγον καὶ ἄνθρωπος εἰς κυρίως ἂν ῥηθῇ, καὶ οἱ ἐν τῇ φύσει τῇ αὐτῇ δεικνύμενοι πλῆθος ὦσιν, ὥς πολὺ μᾶλλον καλῶς ἔχειν τὴν ἐσφαλμένην ἐφ' ἡμῶν ἐπανορθοῦσθαι συνήθειαν εἰς τὸ μηκέτι τὸ τῆς φύσεως ὄνομα πρὸς πλῆθος ἐκτείνειν, ἢ ταύτῃ δουλεύοντας τὴν ὁδὸν πλάνην καὶ ἐπὶ τὸ θεῖον δόγμα μὴ μεταβιβάζειν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀμήχανος τῆς συνηθείας ἡ ἐπ' ἀνόρθωσις (πῶς γὰρ ἂν τις πεισθῇ, εἰ μὴ πολλοὺς λέγει ἄνθρωπους τοὺς ἐν φύσει τῇ αὐτῇ δεικνυμένους; δυσμετάθετον γὰρ ἐπὶ παντός ἡ συνήθεια), ἐπὶ μὲν τῆς κάτω φύσεως τῇ κρατούσῃ συνηθείᾳ μὴ ἀντιβαίνοντες, οὐδὲ ἂν τοσούτον ἁμαρτοίμεν, μηδεμιᾶς οὐσης ζημίας ἐκ τῆς ἡμαρτημένης τῶν ὀνομάτων χρήσεως. Ἐπὶ δὲ τοῦ θεοῦ δόγματος, οὐκέτι ὁμοίως ἀκίνδυνος ἡ διάφορος χρήσις τῶν ὀνομάτων. Οὐ γὰρ μικρὸν ἐνταῦθα τὸ παρὰ μικρόν.

D Οὐκοῦν εἰς ἡμῖν ὁμολογητέος Θεὸς κατὰ τὴν γραφικὴν μαρτυρίαν· « Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἰς ἐστὶ »· καὶ ἡ φωνὴ τῆς θεότητος διήκει διὰ τῆς ἁγίας Τριάδος. Ταῦτα δὲ λέγω κατὰ τὸν ἀποδοθέντα ἡμῖν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λόγον· ἐν ᾧ μεμαθήκαμεν μὴ δεῖν πληθυντικῶς χαρακτηρὶ τὴν προσηγορίαν πλατύνειν τῆς φύσεως. Ἀκριβέστερον δὲ ἡμῖν αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς θεότητος ἐξετάστέον, ὅπως ἂν διὰ τῆς ἐγκειμένης τῇ φωνῇ σημασίας, γένοιτο τις συνεργία πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου σαφήνειαν. Δοκεῖ μὲν οὖν τοῖς πολλοῖς ἰδιαζόντως

κατὰ τῆς φύσεως ἡ φωνὴ τῆς θεότητος καίσθαι, καὶ ὥσπερ ἡ ὁ οὐρανός, ἡ ὁ ἥλιος, ἡ ἄλλο τ. τῶν τοῦ κόσμου στοιχείων ἰδίαις φωναῖς διασημαίνεται ταῖς τῶν ὑπακειμένων σημαντικαῖς· οὕτω φασὶ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω καὶ θείας φύσεως, ὥσπερ τι κύριον ὄνομα προσφῶδς ἐφηρμόσθαι τῷ δηλουμένῳ τὴν φωνὴν τῆς θεότητος. Ἡμεῖς δὲ ταῖς τῆς Γραφῆς ὑποθήκαις ἐπόμενοι, ἀκατωνόμαστον τε καὶ ἀφραστον αὐτὴν μαθεύκαμεν· καὶ πᾶν ὄνομα εἶτε παρὰ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ἐξεύρηται, εἶτε παρὰ τῶν Γραφῶν παραδέδοται, τῶν τι περὶ τὴν θεῖαν φύσιν νοουμένων ἐρμηνευτικὸν εἶναι λέγομεν, οὐκ αὐτῆς δὲ τῆς φύσεως περιέχειν τὴν σημασίαν. Καὶ οὐ πολλῆς ἀν τις δεηθεῖη πραγματείας πρὸς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ τὰ οὕτως εἶναι. Τὰ μὲν γὰρ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων, ὅσα ἐπὶ τῆς κτίσεως κεῖνται, καὶ διχα τινὸς ἐτυμολογίας εὐροί τις ἀν κατὰ τὸ συμβᾶν ἐφηρμοσμένα τοῖς ὑπακειμένοις, ἀγαπώντων ἡμῶν ὁπαιοῦν τὰ πράγματα διὰ τῆς ἐπ' αὐτῶν φωνῆς σημειώσασθαι, πρὸς τὸ ἀσύγχυτον ἡμῖν γίνεσθαι τῶν σεσημαυμένων τὴν γνώσιν. Ὅσα δὲ πρὸς ὁδηγίαν τῆς θείας κατανοήσεως ἐστὶν ὀνόματα, ἰδίαν ἔχει ἕκαστον ἐμπεριελιγμένην διάνοιαν, καὶ οὐκ ἀν χωρὶς νοημάτων τινος οὐδεμίαν εὐροί τις φωνὴν ἐν τοῖς θεοπρεπιστέροις τῶν ὀνομάτων. Ὡς ἐκ τούτου δεῖκνυσθαι μὴ αὐτὴν τὴν θεῖαν φύσιν ὑπὸ τινος τῶν ὀνομάτων σεσημαίνεσθαι, ἀλλὰ τι τῶν περὶ αὐτὴν διὰ τῶν λεγομένων γνωρίζεσθαι. Λέγομεν γὰρ εἶναι τὸ θεῖον ἀφθαρτον, εἰ οὕτω τύχοι, ἡ δυνατόν, ἡ ὅσα ἄλλα συνηθέες ἐστὶ λέγειν. Ἄλλ' ἐρίσκομεν ἕκαστον τῶν ὀνομάτων ἰδιόζουσαν ἔμφρασιν, πρέπουσαν περὶ τῆς θείας φύσεως νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι· οὐ μὴν ἐκεῖνο σημαίνουσιν, ὃ ἐστὶ κατ' οὐσίαν ἡ φύσις. Αὐτὸ γὰρ ὃ τι ποτὲ ἐστίν, ἀφθαρτόν ἐστιν· ἡ δὲ τοῦ ἀφθάρτου ἐννοια αὕτη, τὸ μὴ εἰς φθορὰν τὸ ὄν διαλύεσθαι. Ὁύκοτον ἀφθαρτον εἰπόντες, ὃ μὴ πάσις ἡ φύσις εἴπομεν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ τὴν φθορὰν μὴ πάσχον, ὡ παρεστήσαμεν.

αὐτὴν incorruptibilis notio atque intellectus hic est, quod id quod est ad corruptionem non redigatur. Proinde cum incorruptibile diximus, id quod in naturam non cadit, diximus: quid autem sit illud, quod corruptioni obnoxium non sit, non expressimus.

Οὕτω καὶ ζωοποιὸν εἴπομεν, ὃ ποιεῖ διὰ τῆς προσηγορίας σημαίναντες, τὸ ποιοῦν τῷ λόγῳ οὐκ ἐγνωρίσαμεν. Καὶ τὰ ἄλλα πάντα κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐκ τῆς ἐγκειμένης ταῖς θεοπρεπιστέραις φωναῖς σημασίας εὐρίσκομεν, ἡ τὸ μὴ δέον ἐπὶ τῆς θείας φύσεως γινώσκειν ἀπαγορεύοντα, ἡ τὸ δέον διδάσκοντα, αὐτῆς δὲ τῆς φύσεως ἐρμηνείαν οὐ περιέχοντα. Ἐπεὶ τοίνυν τὰς ποικίλας τῆς ὑπερκειμένης δυνάμεως ἐνεργείας κατανοοῦντες ἀπ' ἐκάστης τῶν ἡμῖν γνωρίμων ἐνεργειῶν τὰς προσηγορίας ἀρμόζομεν· μίαν δὲ καὶ ταύτην εἶναι τὴν ἐνέργειαν τὴν ἐποπτικὴν καὶ ὁρατικὴν, καὶ ὡς ἀν τις εἴποι θεατικὴν, καθ' ἣν τὰ πάντα ἐφορᾷ καὶ πάντα ἐπισκοπεῖ, τὰς ἐνθυμήσεις βλέπων καὶ ἐπὶ τὰ ἀθέατα τῇ θεωρητικῇ δυνάμει διαδύμενος, ὑπελήφαμεν, ἐκ τῆς θέας, τὴν θεότητα παρωνομάσθαι, καὶ τὸν θεατὴν ἡμῶν θεόν, ὑπὸ τῆς συνηθείας καὶ τῆς τῶν Γραφῶν διδασκαλίας προταγορεύεσθαι. Εἰ δὲ συγχωρεῖ

A opinione naturæ peculiariter indita esse videtur, ac quemadmodum vel cælum, vel sol, vel aliud quidpiam ex mundi elementis peculiaribus vocibus subjectorum significatricibus denotatur: ita aīnat in suprema quoque atque divina natura tanquam proprium quoddam nomen vocem deitati apte accommodatam esse ei, quod (per eam) declaratur. Nos vero Scripturæ documenta sequentes innominabilem et inexplicabilem eam esse didicimus: et omne nomen sive ab humana consuetudine adinventum, sive a Scripturis traditum fuerit, aliquid denotandi vim habere dicimus eorum, quæ circa divinam naturam esse intelliguntur, ipsius vero naturæ non continere significationem. Atque hæc ita esse, haud magno negotio demonstrari potest.

B Nam cætera quidem nomina quæ creaturis imposita sunt, vel absque aliqua originali notatione, quam etymologiam dicimus, reperiat aliquis fortuito accommodata esse subjectis, cum contenti essemus quocunque modo per iis impositas voces res significare, ne confusa nobis esset rerum significationum cognitio. Eorum autem quæ idcirco prodita sunt ut nos deducerent ad Dei cognitionem, peculiarem unumquodque continet in se sententiam comprehensam; nec ullam in divinis nominibus vocem reperias aliquo carentem intellectu. Ex hoc itaque demonstratur, quod non ipsa divina natura per aliquod eorum nominum denotetur, sed aliquid eorum, quæ ei adjuncta sunt, per ea quæ dicuntur, indicetur. Dicimus enim, verbi gratia, si res ita ferat, numen esse incorruptibile, vel potens, vel quæcunque alia dicere mos est. Sed reperimus cuiusque nominis peculiarem esse significationem, quam deceat intelligi ac dici de divina natura, quæ significatio tamen non illud significet, quod natura juxta essentiam est. Nam ipsum, quodcunque tandem est, incorruptibile est: dictionis

Eodem modo si vel vivificum dixerimus, cum id quod efficit per appellationem significaverimus, ipsum efficiens, ac naturam effectricem (eo) verbo non indicavimus. Item in cæteris omnibus eadem ratione ex ea, quæ insita est augustioribus vocibus, significatione, reperimus aut ea, quæ id, quod non oportet, de divina natura sentire interdiciant, aut quæ sentire deceat, nos doceant, non autem ea, quæ contineant ipsius naturæ significationem. Quoniam igitur varias supernæ potentie efficacias animadvertentes a qualibet nobis nota efficacia appellationes adaptamus, atque unam nimirum etiam hanc efficaciam inspectricem et visitatricem et ut aliquis dicere possit, θεατικὴν, id est, spectatricem esse cognoscimus: qua omnia inspicit, omnia intuetur cogitationes videns, et usque ad ea, quæ spectari non possunt, contemplatrice virtute penetrans: ἐκ τῆς θέας, id est visione et inspectione, θεότητα, id est

deitatem denominatam esse existimamus, τὸν θεῶν ἡμῶν id est inspectorem contemplatorem nostrum et curatorem, Θεόν, id est Deum; et a consuetudine et a Scripturarum doctrina appellari arbitramur. Quod si quis concedit, idem esse, τὸ θεάσασθαι, id est spectare; et τὸ βλέπειν, hoc est videre: atque omnia ἐφορῶντα, hoc est insipientem Θεόν, id est Deum, Ἐφορον hoc est inspectorem et præfectum summæ rerum et esse et dici: consideret hanc efficaciam, utrum uni adsit ex iis, quæ in sancta Trinitate creditæ sunt, personis, an ad omnes ea virtus pertineat. Nam si vera est, τῆς θεότητος, id est deitatis explicatio, et ea, quæ videntur θεατά, id est visibilia seu spectabilia, et τὸ θεώμενον, hoc est id quod videt et spectat. Θεός, id est Deus dicitur, nulla jam probabili ratione aliqua personarum, quæ in Trinitate sunt, a tali appellatione separabitur, propter insitam voci significationem. Nam quod videant et intueantur, Scriptura suo testimonio ex æquo attribuit et Patri et Filio et Spiritui sancto. « Protector noster, aspice, Deus, » inquit David *. Nam ex hoc discimus speciem Dei, quatenus Deus intelligitur, habere peculiarem efficaciam videndi, ex eo quod dixit, « Aspice, Deus. » Quin etiam Jesus videt cogitationes damnantium, quod pro potestate peccata hominum condonaret. « Videns enim, inquit, Jesus cogitationes eorum ». Item de Spiritu Petrus ad Ananiam dicit: « Cur implevit Satan cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto? » ostendens, quod eorum, quæ in occulto ausus erat Ananias, testis verax et arbiter esset Spiritus sanctus, per quem sui ipsius fur erat, fallens omnes, ut putabat, et peccatum occultum habens. Spiritus autem sanctus simul et in Petro erat, et illius mentem ad avaritiam projectam deprehendit, et per sese Petro latentia videndi facultatem dat: hoc videlicet non facturus, si occulta videndi virtutis expertus esset.

At nondum inquiet aliquis ad id quod quaeritur, orationis spectare structuram. Neque enim si datum fuerit commune naturæ vocabulum esse deitatis, jam (protinus) per hoc probatum fuerit, quod non oporteat dicere deos: quinimo contra ex his magis cogimur dicere deos. Reperiemus enim in consuetudine hominum, non solum eos, qui eandem naturam communem habent, verum etiam si qui sint ejusdem studii, et officii, singulariter multos nominari. Qua ratione oratores multos et geometras dicimus agricolasque et sutores: et in cæteris omnibus eodem modo. Ac si quidem naturæ vocabulum deitas esset, magis congrueret atque conveniret juxta ante redditam rationem (omnes) tres hypostases singulariter comprehendere, et unum Deum dicere, quippe cum natura talis sit, ut in partes secari ac dividi non possit. Sed quoniam per ea, quæ dicta sunt, affirmatum est, quod officium efficaciamque et non naturam significet nomen deitatis, ad contrarium quodammodo sensum ex iis quæ affirmant, oratio redigitur, ut idcirco magis oporteat dicere

A τις ταῦτὸν εἶναι, τὸ θεάσασθαι, καὶ τὸ βλέπειν, καὶ τὸν ἐφορῶντα πάντα Θεόν, Ἐφορον τοῦ παντός καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι, λογισάσθω τὴν ἐνέργειαν ταύτην, πότερον ἐνὶ πρόσεσι τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι πεπιστευμένων προσώπων, ἢ διὰ τῶν τριῶν προσήκει ἡ δύναμις. Εἰ γὰρ ἀληθὴς ἡ τῆς θεότητος ἐρμηνεία, καὶ τὰ ὁρώμενα θεατά, καὶ τὸ θεώμενον Θεὸς λέγεται, οὐκέτι ἂν εὐλόγως ἀποκριθεῖ τι τῶν ἐν τῇ Τριάδι προσώπων τῆς τοιαύτης προσηγορίας διὰ τὴν ἐγκαιμένην τῇ φωνῇ σημασίαν. Τὸ γὰρ βλέπειν ἐπίσης μαρτυρεῖ ἡ Γραφή καὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι. « Ὑπερασπιστὰς ἡμῶν, Ἰε, ὁ Θεός, » φησὶν ὁ Δαβὶδ. Ἐκ δὲ τούτου μαθάνομεν, ἰδεάν Θεοῦ, καθὼς Θεὸς νοεῖται, ἰδίαν ἐνέργειαν τοῦ ὁρᾶν, ἐκ τοῦ εἰπεῖν, « Ἰδε, ὁ Θεός. » Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰησοῦς ὁρᾷ τὰς ἐνθυμήσεις τῶν καταγιγνωσκόντων διότι συγχωρεῖ τὰς ἀμαρτίας ἐξ αὐθεντίας τῶν ἀνθρώπων. « Ἰδὼν γάρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν. » Καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος λέγει πρὸς τὸν Ἀνανίαν ὁ Πέτρος: ἵνα τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου ψεύσασθαι σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Δεικνύς, ὅτι τῶν ἐν κρυπτῷ τετολημμένων παρὰ τοῦ Ἀνανίου, μάρτυς ἦν ἀψευδὴς ἐπίστωρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δι' οὗ καὶ τῷ Πέτρῳ τῶν λανθανόντων ἡ φανέρωσις ἦν. Ὁ μὲν γὰρ ἐγένετο κλέπτης αὐτοῦ ἑαυτοῦ λανθάνων, ὡς ᾔετο, πάντας, καὶ τὴν ἀμαρτίαν ἐπικρυπτόμενος. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁμοῦ τε ἐν Πέτρῳ ἦν, καὶ τὴν ἐκείνου διάνοιαν πρὸς τὴν φιλοχρηματίαν κατασுρῆσαν ἐφώρασε, καὶ δι' ἑαυτοῦ δίδωσι τῷ Πέτρῳ ἰδεῖν τὰ λανθάνοντα: οὐκ ἂν δηλονότι τοῦτο ποιοῦν, εἴπερ ἦν τῶν κρυπτῶν ἀθέατον.

C etiam Petro prodebanatur occulta. Atque ille quidem sui ipsius fur erat, fallens omnes, ut putabat, et peccatum occultum habens. Spiritus autem sanctus simul et in Petro erat, et illius mentem ad avaritiam projectam deprehendit, et per sese Petro latentia videndi facultatem dat: hoc videlicet non facturus, si occulta videndi virtutis expertus esset.

Ἄλλ' οὕτω τις ἐρεῖ πρὸς τὸ ζητούμενον βλέπειν τὴν κατασκευὴν τοῦ λόγου. Οὐδὲ γὰρ εἰ δοθεῖ κοινὴ τῆς φύσεως ἡ κλήσις τῆς θεότητος εἶναι, ἥδη τὸ μὴ δεῖν λέγειν θεοὺς διὰ τούτου κατασκευάσθαι· τούναντιον μὲν οὖν ἐκ τούτων ἀναγκαζόμεθα μᾶλλον λέγειν θεοὺς. Εὐρίσκομεν γὰρ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης συνηθείας, οὐ μόνον τοὺς τῆς αὐτῆς φύσεως κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ τινες τοῦ αὐτοῦ ὧσιν ἐπιτηδεύματος, οὐκ ἐνικῶς τοὺς πολλοὺς μνημονευομένους. Καθὼ φαμεν ῥήτοράς τε πολλοὺς καὶ γεωμέτρας, γεωργούς τε καὶ σκυτοτόμους, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως. Καὶ εἰ μὲν φύσεως ἦν ἡ θεότης προσηγορία, μᾶλλον ἂν εἶχε καιρὸν κατὰ τὸν προαποδέοντα λόγον ἐνικῶς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις περιλαμβάνειν, καὶ ἕνα Θεὸν λέγειν, διὰ τὸ τῆς φύσεως ἀτμητόν τε καὶ ἀδιαίρετον. Ἐπειδὴ δὲ κατασκευάσθῃ διὰ τῶν εἰρημένων ἐνέργειαν σημαίνειν, καὶ οὐχὶ φύσιν τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, περιτρεπταί πως πρὸς τούναντιον ἐκ τῶν κατασκευαζομένων ὁ λόγος, ὡς δεῖν ταύτῃ μᾶλλον λέγειν τρεῖς θεοὺς, τοὺς ἐν τῇ αὐτῇ ἐνεργείᾳ θεωρουμένους· ὥς φασὶ λέγεσθαι τρεῖς φιλοσόφους, ἢ ῥήτορας, ἢ εἰ τι

* Psal. LXXIII, 10. * Luc. IX, 47. * Act. V, 3.

ἔστιν ἕτερον ἐξ ἐπιτηδεύματος ὄνομα, ὅταν πλείους ᾖσιν οἱ τοῦ αὐτοῦ μετέχοντες. Ταῦτα δὲ φιλοπονότερον ἐξεργασάμεν, τὸν τῶν ὑπεναντίων ἀνθυποφέρων λόγον, ὡς ἂν βεβαιότερον ἡμῖν παγείῃ τὸ δόγμα ταῖς εὐπονωτέrais τῶν ἀντιθέσεων κρατυόμενον. Οὐκοῦν ἐπαναληπτέος πάλιν ὁ λόγος. Ἐπειδὴ μετρίως ἡμῖν ἐκ τῆς κατασκευῆς ἀπεδείχθη, οὐ φύσεως, ἀλλ' ἐνεργείας εἶναι τὴν φωνὴν τῆς θεότητος λέγων, τάχα ταύτην ἂν τις αἰτίαν εὐλόγως εἰποι, τοῦ πληθυντικῶς μὲν ἐπ' ἀνθρώπων τοὺς τῶν αὐτῶν ἐπιτηδεύματων κοινωνούντας ἀλλήλοις ἀριθμεῖσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι· μοναδικῶς δὲ τὸ θεῖον ὅς ἐνα θεὸν καὶ μίαν θεότητα λέγεσθαι, καὶ αἱ τρεῖς ὑποστάσεις τῆς ἐμφαινόμενης τῇ θεότητι σημασίας μὴ ἀποκρίνονται. Ὅτι ἄνθρωποι μὲν, καὶ μίᾳς ὥσιν ἐνεργείας οἱ πλείονες, καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος ἀποτεταγμένος ἐνεργεῖ τὸ προκείμενον, οὐδὲν ἐπικοινωνῶν ἐν τῇ καθ' ἑαυτὸν ἐνεργείᾳ πρὸς τοὺς τὸ ἴσον ἐπιτηδεύοντας. Εἰ γὰρ καὶ πλείονες εἴεν οἱ ῥήτορες, τὸ μὲν ἐπιτήδευμα ἐν ᾧ, τὸ αὐτὸ ἐν τοῖς πλείοσιν ὄνομα ἔχει· οἱ δὲ μετιόντες καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος ἐνεργοῦσιν· ἰδίως ῥητορεύον ὁ δὲνα, καὶ ἰδίως ὁ ἕτερος.

efficiendum, nihil communicans in sua actione cum iis, qui ejusdem sunt officii atque instituti. Nam etsi plures fuerint oratores, studium quidem et officium cum sit unum, idem in pluribus nomen habet; qui autem id tractant, sigillatim quisque solus separatim oratoriam exercentes.

Οὐκοῦν ἐν μὲν τοῖς ἀνθρώποις, ἐπειδὴ διακεκριμένη ἐστὶν ἡ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἕκαστου ἐνέργεια, κυρίως πολλοὶ ὀνομάζονται, ἕκαστος αὐτῶν εἰς ἰδίαν περιγραφὴν κατὰ τὸ ἰδιότροπον τῆς ἐνεργείας ἀποτεμνομένου τῶν ἄλλων. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως, οὐχ οὕτως ἐμάθομεν, ὅτι ὁ Πατὴρ ποιεῖ τι καθ' ἑαυτὸν, οὐ μὴ συνεφέπεται ὁ Υἱός. Ἡ πάλιν ὁ Υἱὸς ἰδιαζόντως ἐνεργεῖ τι χωρὶς τοῦ Πνεύματος. Ἀλλὰ πᾶσα ἐνέργεια ἡ θεθὲν ἐπὶ τὴν κτίσιν διήκουσα, καὶ κατὰ τὰς πολυτρόπους ἐννοίας ὀνομαζομένη, ἐκ Πατρὸς ἀφορμάται καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ πρόεισι, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ τελειοῦται. Διὰ τοῦτο εἰς πληθὺς τῶν ἐνεργούντων τὸ ὄνομα τῆς ἐνεργείας οὐ διασχίζεται, ὅτι οὐκ ἀποτεταγμένη ἕκαστου καὶ ἰδιάζουσα ἐστὶν ἡ περὶ τι σπουδὴ· ἀλλ' ὅπερ ἂν γίνετο τῶν ἐκτε εἰς τὴν ἡμετέραν πρόνοιαν φθανόντων, ἐκτε πρὸς τὴν τοῦ παντὸς οἰκονομίαν καὶ σύστασιν, διὰ τῶν τριῶν μὲν γίνεται, οὐ μὴν τρία ἐστὶ τὰ γινόμενα. Νοήσωμεν δὲ τὸ λεγόμενον, ἐφ' ἑνὸς τινος πράγματος· ἀπ' αὐτοῦ λέγω τοῦ κεφαλαίου τῶν χαρισμάτων ζωῆς τετύχηκεν, ὅσα μετελήψε τῆς χάριτος ταύτης. Ἐξετάζοντες οὖν πᾶσιν ἡμῖν γέγονε τὸ τοιοῦτον ἀγαθόν, εὐρίσκομεν διὰ τῆς τῶν Γραφῶν ὁδηγίας, ὅτι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου. Ἀλλ' οὐκ ἐπειδὴ τρία ὑποτιθέμεθα πρόσωπα τε καὶ ὀνόματα, τρεῖς καὶ ζωὰς ἰδίως μίαν παρ' ἑκάστου αὐτῶν δεδιωρηθῆαι ἡμῖν λογιζόμεθα· ἀλλ' ἡ αὕτη ζωὴ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐνεργεῖται, καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐτοιμάζεται, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξήπται βουλῆσεως.

Ἐπειδὴ τοίνυν καθ' ὁμοιότητα τοῦ εἰρημένου πᾶσαν ἐνέργειαν οὐ διηρημένως ἐνεργεῖ κατὰ τὸν τῶν

tres deos, eos qui in eadem efficacia versari videntur: quemadmodum aiunt dici tres philosophos, aut oratores, aut si quod est aliud ex studio atque officio nomen, cum plures fuerint socii ejusdem vitæ instituti. Atque hæc diligentius ac magis industrie amplificavi, adversariorum ex opposito inferens orationem, ut firmitus ac certius nobis decretum constabiliatur validioribus oppositionibus munitum. Proinde ex integro nobis oratio repetenda est. Quoniam nobis per orationis structuram mediocriter demonstratum est, quod non naturæ, sed efficientiæ vocabulum deitatis sit, si quis forte hanc ejus rei causam afferret, aut absurde dixerit, quod in hominibus quidem pluraliter eos, qui eorundem studiorum et officiorum inter se participes ac socii sint, numerentur et nominentur: singulariter vero numen divinum tanquam unus Deus et una deitas dicatur, etiamsi tres hypostases ab ea, quæ in deitate apparet, significatione non secernantur. Quippe cum homines quidem, etiamsi plures ejusdem sint officii, sigillatim quisque (tamen) conjunctus agit et operatur id quod sibi sumpserit iis, qui ejusdem sunt officii atque instituti. Nam et officium cum sit unum, idem in pluribus nomen habet; seorsum ille, itemque alter

Igitur in hominibus quicquid, quandoquidem discreta cujusque est in iisdem officiis et institutis actio atque operatio, proprie multi nominantur, cum quilibet eorum intra suos terminos pro ratione sui peculiaris negotii ab aliis separatur. At in divina natura non ita didicimus quod Pater faciat aliquid per se solus, quod Filius non una cum eo capessat. Aut Filius rursus peculiariter aliquid operetur absque Spiritu. Sed omnis actio ad creaturam a Deo perveniens, quæ secundum varias notiones atque considerationes nomen accipit, a Patre proficiscitur, et per Filium progreditur, et in Spiritu sancto perficitur. Idcirco in multitudinem operantium nomen efficaciæ non scinditur, quoniam non separatim cujusque atque peculiare circa aliquam rem studium est: sed quidquid fit, quod vel ad nostri providentiam, vel ad summæ rerum administrationem et constitutionem pertineat, per tres quidem fit, non tamen tria sunt, quæ sunt. Intelligemus autem id quod dicitur per unam aliquam rem: ab ipso, inquam, capite beneficiorum, vitam consecuta sunt, quæcunque in hujus beneficii societatem venerunt. Si scrutemur igitur, unde nobis tale bonum contingit, ex commonstratione Scripturarum reperimus, id nobis contigisse a Patre et Filio et Spiritu sancto. At non quoniam tres personas ac tria nomina proponimus, tres etiam vitas, separatim unam ab unoquoque eorum largitam nobis esse arbitramur; sed eadem vita et a Patre præstat, et a Filio expeditur, et a Spiritu pendet voluntate.

Quoniam igitur ad similitudinem ejus, quod modo dictum est, non divisim pro numero hyposta-

seon sancta Trinitas omnem actionem operatur, sed unus quidem bonæ voluntatis motus, una dispositio est, quæ a Patre per Filium ad Spiritum usque deducitur atque dirigitur: quemadmodum non dicimus tres vivificantes eos, qui unam vitam præstant, neque tres bonos, qui in eadem bonitate considerantur, nec reliqua omnia pluraliter enuntiamus: eodem modo neque tres deos nominare possumus eos, qui hanc θεϊκὴν, id est, divinam sive *inspectricem* virtutem et actionem tum in nobis, tum in omni creatura, conjunctim et non separatim per sese invicem exercent. Ut enim de Deo summæ rerum docti Scriptura dicente, quod judicet omnem terram, judicem eum universarum rerum per Filium esse dicimus: ac rursus ubi audivimus, quod Pater neminem judicet, non existimamus pugnare secum Scripturam. Nam qui judicat omnem terram, per Filium, cui omne dedit iudicium⁵, hoc facit: ac quidquid per Unigenitum sit, ad Patrem relationem habet, ut et ipse iudex universarum rerum sit, et neminem judicet, quippe cum, ut dictum est, iudicium omne Filio dederit, et omne iudicium Filii a Patris voluntate diversum non sit: nec recte quis dixerit, vel duos iudices, vel alterum privatum ac spoliatum esse virtute ac potestate iudicandi: ita etiam in divinitatis ratione, Christus Dei virtus, et Dei sapientia est: atque *inspectricem* ac θεατικὴν, id est, *spectatricem* virtutem, quam nimirum θεότητα id est *deitatem* sive *divinitatem* dicimus, per Unigenitum Pater operatur, Filio autem omnem virtutem in Spiritu sancto perficiente, ac iudicante quidem, ut Isaias dicit, in spiritu iudicii, et spiritu adustionis⁶: operante item secundum Evangelii vocem, quam ad Iudeos edidit. Dicit enim⁷: « Si autem ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia: » a parte totam speciem beneficii comprehendens per eam quæ circa efficientiam est unitatem: per quam unitatem mutua opera efficientia exercentur, unum nomen efficientiæ in multo dispertiri ac dividi non potest. Quoniam enim una inspectricis et spectatricis virtutis ratio (est) in Patre et Filio et Spiritu sancto, quemadmodum in superioribus dictum est, quæ ex Patre quidem tanquam a fonte quodam proficiscitur, a Filio vero ad actionem deducitur, et in virtute Spiritus gratiam perficit et consummat: ac non separatim juxta hypostases ulla efficientia, quæ peculiariter ac disjunctim ab unaquaque hypostasi absque ea, quæ una consideratur, perficiatur: sed omnis cura providentiæque, et universarum rerum moderatio, tam earum, quæ circa sensibilem creaturam, quam quæ circa supramundanam naturam spectantur: eaque virtus quæ et res conservat, et delicta corrigit, et recte facta docet, una est et non tres, quæ quidem a sancta Trinitate peragitur, non tamen pro numero personarum, quæ in fide considerantur, trifariam divi-

Δ ὑποστάσεων ἀριθμὸν ἢ ἀγία Τριάς, ἀλλὰ μία τις γίνεται τοῦ ἀγαθοῦ θελήματος κίνησις τε καὶ διακόσμησις, ἐκ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸ Πνεῦμα διεξαγομένη: ὥς γὰρ οὐ λέγομεν τρεῖς ζωοποιούς τοὺς τὴν μίαν ἐνεργούντας ζωὴν, οὐδὲ τρεῖς ἀγαθοὺς τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ ἀγαθότητι θεωρούμενους, οὐδὲ τὰ ἅλλα πάντα πληθυντικῶς ἐξαγγέλλομεν: οὕτως οὐδὲ τρεῖς Θεοὺς ὀνομάζειν δυνάμεθα, τοὺς τὴν θεϊκὴν ταύτην, ἥτοι ἐποπτικὴν δυνάμιν τε καὶ ἐνέργειαν συνημμένους καὶ ἀδιακρίτως δι' ἀλλήλων ἐφ' ἡμῶν τε καὶ πάσης τῆς κτίσεως ἐνεργούντας. Ὅπερ γὰρ μαθόντες περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὁλῶν τῆς Γραφῆς λεγούσης, κρίνειν αὐτὸν πᾶσαν τὴν γῆν, κριτὴν τοῦ παντός αὐτὸν εἶναι διὰ τοῦ Υἱοῦ φαμέν. Καὶ πάλιν ἀκούσαντες, ὅτι ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδέν, οὐκ ἠγοούμεθα μάχεσθαι πρὸς ἑαυτὴν τὴν Γραφήν. Ὁ γὰρ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν διὰ τοῦ Υἱοῦ, ᾧ πᾶσαν δέδωκε τὴν κρίσιν, τοῦτο ποιεῖ: καὶ πᾶν τὸ παρὰ τοῦ Μονογενοῦς γινόμενον, εἰς τὸν Πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει, ὥστε καὶ κριτὴν αὐτὸν τοῦ παντός εἶναι, καὶ κρίνειν μηδὲν διὰ τὸ πᾶσαν, ὡς εἰρηται, τὴν κρίσιν τῷ Υἱῷ δεδωκέναι, καὶ πᾶσαν τὴν τοῦ Υἱοῦ κρίσιν τοῦ πατρικοῦ μὴ ἀπληλοτριῶσθαι βουλήματος: καὶ οὐκ ἂν τις εὐλόγως, ἢ δύο κριτὰς εἴποι, ἢ τὸν ἑτερον ἡλοτριῶσθαι τῆς κατὰ τὴν κρίσιν ἐξουσίας τε καὶ δυνάμεως: οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ τῆς θεότητος λόγου, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία: καὶ τὴν ἐποπτικὴν τε καὶ θεατικὴν δυνάμιν, ἥνπερ δὴ θεότητα λέγομεν, διὰ τοῦ Μονογενοῦς ὁ Πατὴρ ἐνεργεῖ, τοῦ δὲ Υἱοῦ πᾶσαν δυνάμιν ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τελειούντος, καὶ κρίνοντος μὲν, καθὼς Ἡσαΐας φησὶν, ἐν πνεύματι κρίσεως, καὶ πνεύματι καύσεως: ἐνεργούντος δὲ κατὰ τὴν Εὐαγγελίου φωνὴν, ἣν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους πεποιήται. Λέγει γάρ· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια: ἀπὸ μέρους πᾶν εἶδος εὐεργεσίας περιλαμβάνων, διὰ τῆς κατὰ τὴν ἐνέργειαν ἐνότητος: οἷς γὰρ δι' ἀλλήλων ἐνεργεῖται τὸ ἐν, εἰς πολλοὺς καταμεμερίσθαι τὸ ὄνομα τῆς ἐνεργείας οὐ δύναται. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ὁ τῆς ἐποπτικῆς τε καὶ θεατικῆς δυνάμεως λόγος ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ, καθὼς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρηται, ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς, ὅλον ἐκ πηγῆς τίνος ἀφορμώμενος, ὅπῃ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐνεργούμενος, ἐν δὲ τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος τελειῶν τὴν χάριν, καὶ οὐ διακρίνεται πρὸς τὰς ὑποστάσεις οὐδεμίᾳ ἐνέργειᾳ, ἰδιαζόντως παρ' ἐκάστης καὶ ἀποτεταγμένως δίχα τῆς συνθεωρουμένης ἐπιτελουμένη: ἀλλὰ πᾶσα πρόνοια καὶ κηδεμονία, καὶ τοῦ παντός ἐπιστάσις, τῶν τε κατὰ τὴν αἰσθητὴν κτίσιν, καὶ τῶν κατὰ τὴν ὑπερκόσμιον φύσιν, ἥτε συντηρητικὴ τῶν ὄντων, καὶ διορθωτικὴ τῶν πλημμελουμένων, καὶ διδακτικὴ τῶν κατορθουμένων, μία ἐστὶ καὶ οὐχὶ τρεῖς, παρὰ μὲν τῆς ἁγίας Τριάδος κατορθουμένη, οὐ μὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τῇ πίστει θεωρουμένων προσώπων τριχῇ τεκμονομένη, ὡς ἕκαστον τῶν ἐνεργημάτων ἀφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον, ἢ τοῦ Πατρὸς εἶναι μόνου, ἢ τοῦ

⁵ Joan. v, 22. ⁶ Isa. iv, 4. ⁷ Matth. xii, 28.

Μονογενοῦς ἰδιαζόντως, ἢ διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος A
 κεχωρισμένως· ἀλλὰ διαιρεῖ μὲν ἰδίᾳ ἐκάστῳ τὰ ἀγαθὰ.
 καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα·
 οὐκ ἄναρχος δὲ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ κίνησις ἐκ τοῦ Πνεύ-
 ματος· ἀλλ' εὐρίσκομεν ὅτι ἡ προσπινουμένη ταύτης
 δύναμις, ἢ τίς ἐστίν ὁ μονογενὴς Θεός, πάντα ποιεῖ,
 οὐ χωρὶς οὐδὲν εἰς γένεσιν τῶν ὄντων ἐρίχεται· ἀλλὰ
 καὶ αὐτὴ πάλιν τῶν ἀγαθῶν ἡ πηγὴ, ἐκ τοῦ πατρικοῦ
 βουλήματος ἀφορμαῖται.

Εἰ δὴ πᾶν ἀγαθὸν πρᾶγμα καὶ ὄνομα, τῆς ἀνάρ-
 χου δυνάμεώς τε καὶ βουλῆς ἐξημμένον ἐν τῇ δυνάμει
 τοῦ Πνεύματος διὰ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ἀχρόνως καὶ
 ἀδιαστίτως εἰς τελείωσιν ἄγεται, οὐδεμίᾳ παρατά- B
 σεως ἐν τῇ τοῦ θεοῦ βουλήματος κινήσει ἀπὸ τοῦ
 Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἐπὶ τὸ Πνεῦμα γινομένης ἢ
 νοουμένης· ἐν δὲ τῶν ἀγαθῶν ὀνομάτων τε καὶ νοη-
 μάτων καὶ ἡ θεότης· οὐκ ἂν εἰκότως εἰς πλῆθος τὸ
 ὄνομα διαχέοιτο, τῆς κατὰ τὴν ἐνέργειαν ἐνότητος
 κωλυούσης τὴν πληθυντικὴν ἀρίθμωσιν. Καὶ ὥσπερ
 εἰς ὁ Σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν,
 ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου ὀνομάσται, καὶ οὐδεὶς ἐκ τῆς
 φωνῆς ταύτης ἢ τὸν Υἱὸν λέγει μὴ σώζειν τοὺς πισ-
 τεύοντας, ἢ διχα τοῦ Πνεύματος τὴν σωτηρίαν τοῖς
 μετέχουσιν γίνεσθαι· ἀλλὰ γίνεται πάντων Σωτὴρ ὁ
 ἐπὶ πάντων Θεός, ἐνεργούντος τοῦ Υἱοῦ τὴν σωτη-
 ρίαν ἐν τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι, καὶ οὐδὲν μᾶλλον
 διὰ τοῦτο τρεῖς σωτῆρες ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὀνομάζον-
 ται, εἰ καὶ ὁμολογεῖται παρὰ τῆς ἀγίας Τριάδος ἡ C
 σωτηρία· οὕτως οὐδὲ τρεῖς θεοὶ κατὰ τὴν ἀποδοδο-
 μένην τῆς θεότητος σημασίαν, κἂν ἐφαρμόζει ἡ
 τοιαύτη κλήσις τῇ ἀγίᾳ Τριάδι. Μάχεσθαι δὲ πρὸς
 τοὺς ἀντιλέγοντας, μὴ δεῖν ἐνέργειαν νοεῖν τὴν θεό-
 τητα, οὐ πάντοι τῶν ἀναγκαίων μοι δοκεῖ, ὥς πρὸς
 τὴν παρούσαν τοῦ λόγου κατασκευὴν. Ἡμεῖς μὲν γὰρ
 ἀόριστον καὶ ἀπεριληπτον τὴν θεῖαν φύσιν εἶναι πι-
 στεύοντες, οὐδεμίαν αὐτῆς ἐπινοοῦμεν περιληψίην, ἀλλὰ
 κατὰ πάντα τρόπον ἐν ἀπειρίᾳ νοεῖσθαι τὴν φύσιν
 διορίζεσθαι. Τὸ δὲ καθόλου ἀπειρον, οὐ τιμὴ μὲν ὀρί-
 ζεται, τιμὴ δὲ οὐχί· ἀλλὰ κατὰ πάντα λόγον ἐκφεύ-
 γει τὸν ὅρον ἢ ἀπειρίᾳ. Οὐκοῦν τὸ ἐκτὸς ὅρου, οὐδὲ
 ὀνόματι πάντως ὀρίζεται. Ὡς ἂν οὖν διαμένοι, ἐπὶ
 τῆς θείας φύσεως τοῦ ἀορίστου ἡ ἐννοια, ὑπὲρ πᾶν D
 ὀνόμα φαιεν εἶναι τὸ θεῖον, ἢ δὲ θεότης ἐν τῶν ὀνο-
 μάτων ἐστίν. Οὐκοῦν οὐ δύναται τὸ αὐτὸ καὶ ὄνομα
 εἶναι, καὶ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα νομίζεσθαι.

in divina natura indefiniti intellectus, super omne nomen dicimus esse divinum nomen : at deitas unum de nominibus est. Non potest igitur idem nomen et esse, et super omne nomen esse existimari.

Πλὴν εἰ τοῦτο τοῖς ἐναντίοις ἀρέσκει, μὴ ἐνεργείας
 ἀλλὰ φύσεως εἶναι τὴν σημασίαν, ἐπαναδραμούμεθα
 πρὸς τὸν ἐξ ἀρχῆς λόγον, ὅτι τὸ τῆς φύσεως ὄνομα
 ἡμαρτημένως ἢ συνήθεια εἰς πλῆθους σημασίαν ἄγει,
 οὔτε μειώσεως, οὔτε αὐξήσεως κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον
 προσγινομένης τῇ φύσει, ὥστε ἐν πλεονεσίν ἢ ἐλάττωσι

ditur, ut unusquisque actus, et unumquodque opus
 si per seipsum consideretur, aut Patris solius, aut
 Unigeniti peculiariter, aut Spiritus sancti separatim
 sit : sed dividit quidem cuique singulatim bona, ut
 inquit Apostolus *, unus et idem Spiritus : non
 autem absque principio boni motus est ex Spiritu :
 sed reperimus quod ea, quam ante hac mente per-
 cipimus et animadvertimus, virtus, quæ est unige-
 nitus Deus, omnia facit, sine quo nihil eorum quæ
 sunt ad generationem provenit : quin et ipse rursus
 bonorum fons ex Patris destinatione ac voluntate
 existit.

Si igitur omnis res bona, et omne bonum nomen
 ab ea, quæ principii expers est, potestate ac con-
 silio pendens, in virtute spiritus per unigenitum
 Deum sine distinctione ac spatio temporis ad per-
 fectionem et consummationem deducitur, nec ulla
 mora in divini propositi destinationisque motu a
 Patre per Filium ad Spiritum intercedit aut intel-
 ligitur : atque unum bonorum tum nominum tum
 intellectuum etiam deitas est ; haud recte in multi-
 tudinem id nomen diffunditur : quippe ea, quæ
 circa efficientiam est, unitate pluralem numeratio-
 nem prohibente. Ac quemadmodum unus servator
 omnium hominum maxime fidelium ab Apostolo no-
 minatus est *, et nullus ex hac voce vel Filium di-
 cit non servare credentes, vel absque spiritu sa-
 lutem consequentibus existere : sed est servator
 omnium, qui super omnes est Deus, operante Filio
 salutem per gratiam sancti Spiritus : atque ideo
 nihilo magis tres servatores a Scriptura nomi-
 nantur, etiamsi absque controversia salus exsi-
 stat a sancta Trinitate : eodem modo neque
 tres dii (sunt) secundum redditam deitatis signi-
 ficationem : quanquam convenit talis appellatio
 sanctæ Trinitati. Pugnare autem cum adversariis
 dicentibus non oportere efficaciam intelligere per
 deitatem, non admodum mihi necessarium esse vi-
 detur, quantum ad præsentem sermonis attinet
 probationem. Nam nos quidem indefinitam et in-
 comprehensibilem divinam naturam esse credentes,
 nullam ejus animadvertimus comprehensionem :
 sed omnimodo in infinitate intelligi (eam) naturam
 censemus et affirmamus. Quod autem prorsus est
 infinitum, non aliqua quidem re definitur, aliqua
 vero non ; sed omni ratione infinitas effugit defini-
 tionem. Quod igitur expers est definitionis, ne no-
 mine quidem prorsus definitur. Ut ergo permaneat,

Verumtamen si adversariis hoc placet, quod
 non efficientiæ, sed naturæ significatio sit, recurre-
 mus ad eam, quam in initio posuimus orationem,
 quod consuetudo perperam naturæ nomen ad mul-
 titudinis significationem trahat, neque incremento
 ullo, neque diminutione, secundum veram ratio-

* I Cor. xii, 11. * I Tim. iv, 10.

nam, accedente ad naturam, cum vel in pluribus A vel paucioribus spectetur. Ea namque sola secundum compositionem numerantur, quæ secundum propriam circumscriptionem considerantur. Circumscriptio autem in superficie corporis, in magnitudine, in loco, in differentia figuræ et coloris comprehenditur. At quod extra hæc consideratur, effugit eam, quæ per talia fit, circumscriptionem. Quod autem non circumscribitur, non numeratur; et quod non numeratur, in multitudine considerari non potest. Nam et aurum, etiamsi in multas formas et figuras scindatur, unum et esse et dici affirmamus: nummos vero multos ac multos stateres nominamus, nullam auri naturæ redundantiam in multitudine staterum repientes. Unde multum quoque surum dicitur, cum majori pondere vel in vasis vel nummis spectatur, multa autem aura propter multitudinem materiæ non nominantur: nisi quis ita dicat, aureos multos, veluti Daricos, aut stateres: in quibus non materia, sed moneta nummiquæ multitudinis significationem admittunt. Nam proprie hos non χρυσούς, id est *aura*, sed χρυσείους, id est *aureos*, dicere licet. Quemadmodum igitur multi quidem aurei sunt stateres, aurum vero unum est: eodem modo multi quidem singulares in natura hominis ostenduntur, ut Petrus, Jacobus, Joannes: unus vero in his homo est. Quod si Scriptura nomen dilatat et extendit ad pluralem significationem, dum dicit, « Homines per majorem jurant ¹⁰, » et « Filii hominum ¹¹, » et cætera similia, judicandum est, quod consuetudine obtinentis linguæ proprietatis, quam διάλεκτον vocamus, utatur, non legem præscribat, qua sic oporteat potius quam aliter verbis uti: nec artificiosam aliquam de verbis doctrinam instituens hæc dicat, sed secundum obtinentem consuetudinem verbo utatur, id solum spectans, ut accipientibus utilis sit oratio, nihil a modum disquirens circa dictionem, in quibus locis nullum damnum circa sententiam ex verbis conflatur.

Ac longum fuerit ad dictorum probationem ex Scriptura colligere constructiones solæcismi speciem habentes: in quibus autem periculum est, ne detrimentum patiat veritatis aliqua pars, non item promiscuus et indifferens usus, nec indiligentia discutiendi et examinandi in verbis Scripturæ reperitur. Idcirco homines quidem pluraliter nominare concedit, quippe cum nemo propter hujusmodi figuram vocis ad multitudinem humanitatum suspitione probabatur, nec multas humanas naturas significari existimet, propterea quod nomen naturæ pluraliter enuntiatum sit. At vocem Deus cum cautione et observatione per singularem figuram enuntiat, hoc prospiciens et cavens, ne diversæ naturæ plurali significatione deorum in divina essentia subintroducantur: quamobrem, « Dominus Deus, » inquit, « Dominus unus est ¹²: » quin etiam unigenitum Deum voce deitatis pronun-

θωρηται. Μόνα γὰρ κατὰ σύνθεσιν ἀριθμεῖται, ὅσα κατ' ἰδίαν περιγραφὴν θεωρεῖται· ἡ δὲ περιγραφὴ, ἐν ἐπιφανείᾳ σώματος καὶ μεγέθει καὶ τόπῳ καὶ τῇ διαφορᾷ τῇ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ χρώμα καταλαμβάνεται. Τὸ δὲ ἔξω τούτων θεωρούμενον, ἐκφεύγει τὴν διὰ τῶν τοιούτων περιγραφὴν. Ὅ δὲ μὴ περιγράφεται οὐκ ἀριθμεῖται, τὸ δὲ μὴ ἀριθμούμενον, ἐν πλήθει θεωρηθῆναι οὐ δύναται. Ἐπεὶ καὶ τὸν χρυσὸν φάμεν, καὶ εἰς πολλοὺς διακερατίζηται τύπους, ἕνα καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι· πολλὰ δὲ νομίσματα καὶ πολλοὺς στατήρας ὀνομάζομεν, οὐδένα τῆς φύσεως τοῦ χρυσοῦ πλεονασμὸν ἐν τῷ πλήθει τῶν στατήρων εὐρίσκοντες. Διὸ καὶ πολλὸς ὁ χρυσὸς λέγεται, ὅταν ὄγκῳ πλείονι, ἢ σκεύεσιν, ἢ νομίσμασι θεωρηται, πολλοὶ δὲ οἱ χρυσοὶ διὰ τὸ πλήθος τῆς ὕλης οὐκ ὀνομάζονται· εἰ μὴ τις οὕτω λέγοι, χρυσοὺς πολλοὺς, ὡς τοὺς ἀπαικούς ἢ τοὺς στατήρας, ἐφ' ὧν οὐχ ἡ ὕλη, ἀλλὰ τὰ κέρματα τὴν τοῦ πλήθους σημασίαν ἐδέξαντο. Κυρίως γὰρ ἔστιν οὐχὶ χρυσοὺς, ἀλλὰ χρυσέους τούτους εἰπεῖν. Ὅσπερ τοίνυν πολλοὶ μὲν οἱ χρυσοὶ στατήρες, χρυσὸς δὲ εἷς, οὕτω καὶ πολλοὶ μὲν εἰ καθ' ἕκαστον ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου δεκνύμενοι, ὅλον Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, εἷς δὲ ἐν τούτοις ἄνθρωπος. Καὶ ἡ Γραφὴ πλατύνῃ τὸ ὄνομα κατὰ τὴν πληθυντικὴν σημασίαν ἐν τῷ λέγειν, « Ἄνθρωποι κατὰ τοῦ μείζονος ὀνόμασιν, » καὶ, « Υἱοὶ ἀνθρώπων, » καὶ ὅσα τοιαῦτα, γνωστὸν ἐστὶ τῇ συνήθειᾳ τῆς ἐπικρατούσης διαλέκτου κεχρημένη, οὐχὶ νομοθετεῖ τὸ δεῖν οὕτως ἢ ὡς ἐτέρως κεχρηθῆναι τῆς ῥήμασιν· οὐδέ τινα τεχνικὴν περὶ ῥημάτων διδασκαλίαν ποιουμένη ταῦτα διέξεισιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπικρατούσαν συνήθειαν χρῆται τῷ λόγῳ, πρὸς τοῦτο βλέπουσα μόνον, ὅπως ἂν ἐπωφελεῖς γένοιτο τοῖς δεχομένοις ὁ λόγος, οὐδὲν ἀκριβολογούμενῃ κατὰ τὴν λέξιν, ἐν οἷς οὐδέ μιν βλάβη κατὰ διάνοιαν ἐκ τῶν ῥημάτων συνίσταται.

Καὶ μακρὸν ἂν εἴη τὰς σολοικοφανεῖς τοῦ λόγου συντάξεις ἐκ τῆς Γραφῆς καταλέγειν εἰς τὴν τῶν εἰρημένων ἀπόδειξιν· ἐν οἷς δὲ κίνδυνός ἐστι βλαθῆναι τι τῆς ἀληθείας, οὐκ ἐστὶ τὸ ἀβασάνιστόν τε καὶ ἀδιάφορον ἐν τοῖς γραφικοῖς εὐρίσκειται ῥήμασι. Διὰ τοῦτο ἄνθρωπος συγχωρεῖ πληθυντικῶς ὀνομάζεσθαι, διὰ τὸ μηδένα τῶν τοιούτων σχήματι τῆς φωνῆς εἰς πλήθος ἀνθρωποτήτων ταῖς ὑπονοίας ἐκπίπτειν, μηδὲ νομίζειν πολλὰς ἀνθρωπίνους φύσεις σημαίνεσθαι, διὰ τὸ πληθυντικῶς ἐξαγγελθῆναι τὸ τῆς φύσεως ὄνομα. Τὸ δὲ θεὸς φωνὴν παρατετηρημένως κατὰ τὸν ἐνικὸν ἐξαγγέλλει τόπον, τοῦτο προμηθευμένη, τὸ μὴ διαφορὰς φύσεις ἐπὶ τῇ θείας οὐσίας ἐν τῇ πληθυντικῇ σημασίᾳ τῶν θεῶν παρεισάγεσθαι. Διὸ, φησὶ, « Κύριος ὁ θεός, Κύριος εἷς ἐστίν » ἀλλὰ καὶ τὸν μονογενῆ θεὸν τῇ τῆς θεότητος ἀνακηρύσει φωνῇ, καὶ οὐ διαλύει τὸ ἐν εἰς δοικὴν σημασίαν, ὥστε δύο θεοὺς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ὀνομάσαι· καὶ ἐκὰ-

¹⁰ Hebr. vi, 12 ¹¹ Psal. iv, 5. ¹² Deut. vi, 4.

τερος Θεός παρὰ τῶν ἁγίων χρηρύσσεται. Ἀλλὰ Θεός ἄ μὲν ὁ Πατήρ· Θεός δὲ ὁ Υἱός· εἰς δὲ ἐν τῷ αὐτῷ κηρύγματι ὁ Θεός· διὰ τὸ μήτε φύσεως, μήτε ἐνεργείας ἐνθεωρεῖσθαι τινα διαφορὰν τῇ θεότητι. Εἰ γὰρ παρήλλακτο κατὰ τὴν τῶν ἡπατημένων ὑπόνοιαν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ἡ φύσις, ἀκολούθως εἰς πλῆθος Θεῶν ὁ ἀριθμὸς ἐπλατύνετο, τῇ ἑτερότητι τῆς οὐσίας τῶν ὑποκειμένων συνδιαιρούμενος. Ἐπεὶ δὲ πᾶσαν ἀπωθεῖται τὴν κατ' οὐσίαν ἑτερότητα ἡ θεία τε καὶ ἀπλή καὶ ἀναλλοίωτος φύσις, ὥς ἂν μία ᾖ, πλῆθος σημασίαν ἐφ' ἑαυτῆς οὐ προσέεται. Ἀλλ' ὥσπερ μία λέγεται φύσις, οὕτω καὶ τὰ ἅλλα πάντα ἐνικῶς ὀνομάζεται, Θεός, ἀγαθός, ἅγιος, σωτὴρ, δίκαιος, κριτής, καὶ εἰ τι ἄλλο τῶν θεοπροπῶν ὀνομάτων νοεῖται, εἴτε πρὸς φύσιν, εἴτε πρὸς ἐνέργειαν βλέπειν τις λέγει, οὐ διοισόμεθα.

Deus, bonus, sanctus, servator, justus, judex, et si

tiat : ac non dissolvit id quod unum est in dualem significationem, ut duos deos Patrem et Filium nominet : tametsi uterque Deus a sanctis prædicetur. Sed Deus quidem Pater : Deus item Filius : unus vero in eadem prædicatione Deus est : quippe cum neque naturæ, neque efficaciæ aliqua differentia in deitate consideretur. Nam si variaret et diversa esset in sancta Trinitate natura, prout suspicantur nonnulli errore decepti, consequenter in multitudinem deorum numerus dilataretur, atque una cum diversitate essentiae subjectorum divideretur. Sed quoniam omnem circa essentiam diversitatem rejicit divina, simplex, et variare alterarive nescia natura, ut una sit, multitudinis significationem in sese non admittit. Sed ut una dicitur natura, ita

B cætera quoque omnia singulariter nominantur : quod aliud augustum ac Deo conveniens nomen intelligitur, quod sive ad naturam sive ad efficaciam spectare quis dicat, non contendemus.

Εἰ δὲ τις συκοφαντοῖ τὸν λόγον, ὥς ἐκ τοῦ μὴ δέχεσθαι τὴν κατὰ φύσιν διαφορὰν, μῆτιν τινα τῶν ὑποστάσεων καὶ ἀνακύκλῃσιν κατασκευάζοντα· τοῦτο περὶ τῆς τοιαύτης ἀπολογησόμεθα μέμψως, ὅτι τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἰτίον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν ᾗ μόνῃ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν, τῷ τὸ μὲν αἰτίον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου· καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος, πάλιν ἄλλην διαφορὰν ἐννοοῦμεν. Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, ὥστε καὶ τὸ Μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμειβάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεστίας καὶ αὐτῷ τὸ Μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργοῦσης. Αἰτίον δὲ καὶ τὸ ἐξ αἰτίας λέγοντες, οὐχὶ φύσιν διὰ τούτων τῶν ὀνομάτων σημαίνομεν. Οὐδὲ γὰρ τὸν αὐτὸν ἂν τις αἰτίας καὶ φύσεως ἀποδοίῃ λόγον, ἀλλὰ τὴν κατὰ τὸ πῶς εἶναι διαφορὰν ἐνδεικνύμεθα. Εἰπόντες γὰρ τὸν μὲν αἰτιατὸν, τὸν δὲ ἄνευ αἰτίας, οὐχὶ τὴν φύσιν τῷ κατὰ τὸν λόγον διεχωρίσαμεν· ἀλλὰ μόνον τὸ μήτε τὸν Υἱὸν ἀγεννήτους εἶναι, μήτε τὸν Πατέρα διὰ γεννήσεως ἐνδειξάμεθα. Πρότερον δὲ ἡμᾶς εἶναι πιστεύειν τι ἐπάναγκες· καὶ τότε πῶς ἐστὶ τὸ πεπιστευμένον περιεργάσασθαι. Ἄλλος οὖν ὁ τοῦ τί ἐστὶ, καὶ ἄλλος ὁ τοῦ πῶς ἐστὶ λόγος· τὸ οὖν ἀγεννήτως εἶναι τι λέγειν, πῶς μὲν ἐστὶν ὑποτίθεται· τί δὲ ἐστὶ τῇ φωνῇ ταύτῃ οὐ συνενδεύκνυται. Καὶ εἰ περὶ δένδρου τινὸς ἠρώτησας τὸν γεωργόν, εἴτε φυτευτὸν, εἴτε αὐτομάτως ἐστίν· ὁ δὲ ἀπεκρίνατο, ἢ ἀφύτευτον εἶναι τὸ δένδρον, ἢ ἐκ φυτείας· ἄρα τὴν φύσιν διὰ τῆς ἀποκρίσεως ἐνεδείξατο· οὐ μὲν οὖν. Ἀλλὰ πῶς ἐστὶν εἰπὼν, ἄθληον καὶ ἀνεμῆνευτον τὸν τῆς φύσεως ἀπέλιπε λόγον. Οὕτως καὶ ἐνταῦθα ἀγέννητον μαθόντες, ὅπως μὲν αὐτὸν εἶναι καὶ προσήκει νοεῖν ἐδιδάχθημεν· τὸ δὲ τί διὰ τῆς φωνῆς οὐκ ἠκούσαμεν. Τὴν οὖν τοιαύτην διαφορὰν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος λέγοντες, ὥς τὸ μὲν αἰτίον, τὸ δὲ ἐξ αἰτίου εἶναι πιστεύειν, οὐκέτι ἂν ἐν τῷ κοινῷ τῆς φύσεως τὸν τῶν ὑποστάσεων λόγον συντίκτειν αἰτιαθεῖμεν. Ἐπειδὴ τοίνυν τὰς μὲν ὑποστάσεις τῆς ἁγίας Τριάδος ὁ τοῦ αἰτίου

Quod si quis calumniatur orationem, quasi ex eo quod non admittat differentiam circa naturam, missionem quamdam et confusionem hypostaseon facientem : hoc ad talem accusationem respondebimus, quod nos qui divinam naturam differentie variationisve expertem esse confitemur, eam quæ circa causam et causatum consideratur differentiam, non negamus, per quod solum discerni alterum ab altero deprehendimus, nimirum eo quod credimus aliud quidem causam esse, aliud vero ex causa : et ejus quod ex causa est, rursus aliam differentiam consideramus. Nam aliud quidem continenter (et sine medio) ex primo est, aliud vero per id quod immediate et ex continenti est, ut et Unigeniti proprietates absque ambiguitate in Filio maneat, et ex Patre Spiritum esse non dubitetur : Filio, qui medius intercedit, et sibi unigeniti proprietatem servante, et Spiritum a naturali ad Patrem habitu non arcente. Causam autem, et id quod ex causa est dicentes, non naturam per hæc nomina significamus. Neque enim aliquis eandem causæ et naturæ rationem reddiderit, sed eam, quæ est secundum aliquam esse differentiam indicamus. Dicentes enim alium quidem causatum et ex causa ortum, alium vero sine causa esse, non naturam verbo causæ separamus : sed solummodo neque Filium ita se habere, quasi genitus non sit, neque partem per nativitatem et generationem esse indicamus. Prius autem necesse est nos credere quod aliquid sit : et tunc quomodo id quod creditum est, sit, scrutari. Alia igitur ratio est ejus, quod quid est ; alia item ejus, quod quomodo est. Quocirca si quis dicat aliquid ita esse, quasi non genitum, quomodo sit, ponit : quid autem sit, hac voce simul non indicat. Etenim si de arbore aliqua interrogaveris agricolam, utrum sativa sit, an sponte provenit ; ille vero responderit, vel non sativam esse, vel plantatam succrevisse : nunquid naturam per eam responsum indicavit ? Minime. Sed ubi dixerit, quomodo sit, incertam et inexplicitam naturæ rationem reliquit.

Ita etiam hic, cum didicerimus non genitum, quomodo quidem ipsum esse atque intelligere conveniat, edocui sumus: id autem quid est, per eam vocem non audivimus. Ejusmodi igitur differentiam in sancta Trinitate edentes, ut aliud quidem causam, aliud ex causa esse credamus, non jam amplius accusari possimus, quod per communionem naturæ rationem hypostaseon confundamus. Quoniam igitur hypostases quidem sanctæ Trinitatis causæ ratio discernit, aliud quidem absque causa, aliud vero ex causa esse postulans: divina autem natura et variationis et divisionis per omnem considerationem expers esse deprehenditur: idcirco proprie una deitas, et unus Deus est, et alia omnia Deo convenientia nomina singulariter efferuntur.

διακρίνει λόγος, τὸ μὲν ἀναίτιως εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου πρεσβεῶν· ἡ δὲ θεία φύσις ἀπαράλλακτος τε καὶ ἀδιαίρετος διὰ πάσης ἐννοίας καταλαμβάνεται· διὰ τοῦτο κυρίως μία θεότης, καὶ εἰς Θεός, καὶ τὰ ἅλλα πάντα τῶν θεοπρεπῶν ὀνομάτων μοναδικῶς ἐξαγγέλλεται.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ

ΠΡΟΣ ΣΥΜΠΛΙΚΙΟΝ.

S. P. N. GREGORII

DE FIDE

AD SIMPLICIUM

SEU

DE PATRE ET FILIO ET SPIRITU SANCTO.

Laurentio Sifano interprete.

Deus per Prophetam præcipit ne ullum deum novum Deum esse existimemus, neque deum adoremus alienum¹. Manifestum est autem quod novum dicitur id quod a sempiterno non est; ac rursus ex contrario, sempiternum dicitur quod novum non est. Igitur qui non ex sempiterno Unigenitum Deum ex Patre esse credit, novum eum esse non negat; quod enim non sempiternum, novum prorsus est; quodcumque autem novum est, Deus non est, quemadmodum dicit Scriptura: «Non erit in te Deus novus.»² Ergo qui dicit, quod aliquando Filius non erat, is negat ejus deitatem. Rursus alienum Deum vetat adorare, qui dicit: «Nunquam adorabis deum alienum»³: Alienus autem collata

Καλεῖται ὁ Θεός διὰ τοῦ Προφήτου μηδένα πρόσφατον θεὸν θεὸν εἶναι νομίζειν, μηδὲ προσκυνεῖν ἄλλοτρίῳ θεῷ. Οὐκοῦν ὁμολογεῖται, ὅτι πρόσφατον λέγεται ὁ μὴ ἐξ αἰδίου ἐστὶ· καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου πάλιν αἰδίου λέγεται ὁ μὴ πρόσφατός ἐστιν. Ὁ τοίνυν μὴ ἐξ αἰδίου τὸν Μονογενῆ θεὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι πιστεύων, πρόσφατον αὐτὸν εἶναι οὐκ ἀρνεῖται· τὸ γὰρ μὴ αἰδίου, πρόσφατον πάντως· πᾶν δὲ τὸ πρόσφατον, Θεός οὐκ ἐστίν, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι· Οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεός πρόσφατος. Ἀρα ὁ λέγων, ὅτι ποτὲ οὐκ ἦν, οὕτως ἀρνεῖται αὐτοῦ τὴν θεότητα. Πάλιν ἄλλοτρίον θεὸν προσκυνεῖν καλεῖται ὁ λέγων, «Οὐδέποτε προσκυνήσεις θεῷ ἄλλοτρίῳ»· Ὁ δὲ ἄλλοτρίος τῇ πρὸς τὸν ἴδιον ἡμῶν θεὸν ἀντιδιαστὰς θεωρεῖται.

¹ Paal. LXX, 10. ² Exod. xxxiv. 14. ³ Exod. xx, 3.

Τίς οὖν ὁ ἴδιος ἡμῶν ἐστὶ Θεός; Ἀῖνον ὅτι ὁ ἀληθινὸς Θεός. Τίς δὲ ὁ ἀλλότριος; Πάντως ὁ τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ φύσεως ἀλλοτριῶς ἔχων. Εἰ οὖν ἴδιος ἡμῶν ἐστὶν ὁ ἀληθινὸς Θεός, ἂν μὴ ἢ τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ φύσεως ὁ Μονογενὴς Θεός, καθὼς λέγουσιν οἱ αἱρετικοί, ἀλλότριος Θεός ἐστὶ, καὶ οὐχ ἡμέτερος. Λέγει δὲ τὸ Εὐαγγέλιον ὅτι τὰ πρόβατα ἀλλοτρίων οὐ μὴ ὑπακούσῃ. Ὁ λέγων κτιστὸν αὐτὸν εἶναι, ἀλλότριον τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ φύσεως εἶναι κατασκευάσει. Τί οὖν ποιοῦσιν οἱ λέγοντες, ὅτι κτιστός ἐστι; Προσκυνοῦσι τὸν κτιστὸν αὐτὸν, ἢ οὐχί; Εἰ μὲν γὰρ οὐ προσκυνοῦσιν, Ἰουδαίζουσιν, ἀρνούμενοι τοῦ Χριστοῦ τὴν προσκύνησιν· εἰ δὲ προσκυνοῦσιν, εἰδωλολάτρουσι· τὸν γὰρ ἀλλότριον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ προσκυνοῦσιν. Ἀλλὰ μὴν ἐπίσης ἀσεβῆς, καὶ μὴ προσκυνεῖν τὸν Υἱόν, καὶ προσκυνεῖν τὸν ἀλλότριον Θεόν. Χρὴ ἄρα τοῦ ἀληθινοῦ Πατρὸς, ἀληθινὸν τὸν Υἱὸν λέγειν, ἵνα προσκυνῶμεν αὐτὸν, καὶ μὴ κατακριθῶμεν ὡς ἀλλότριον προσκυνούντες Θεόν. Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας τὸ ἐκ τῆς Παροιμίας ὅτι· Κύριος ἐκτίσέ με*, καὶ διὰ τοῦτο νομίζοντας ἰσχυρόν τι λέγειν περὶ τοῦ κτιστοῦ εἶναι τὸν πάντων κτίστην καὶ δημιουργόν, ταῦτα προσήκει λέγειν, ὅτι πολλὰ δι' ἡμᾶς ἐγένετο ὁ Μονογενὴς Θεός. Καὶ γὰρ καὶ Λόγος ὢν, σὰρξ ἐγένετο· καὶ Θεός ὢν, ἄνθρωπος ἐγένετο· καὶ ἀσώματος ὢν, σῶμα ἐγένετο· καὶ ἔτι πρὸς τοῦτοις καὶ ἁμαρτία, καὶ κατάρρα, καὶ λίθος, καὶ ἀΐνη, καὶ ἄρτος, καὶ πρόβατον, καὶ ὄδός, καὶ θύρα, καὶ πέτρα, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐγένετο, οὐδὲν τούτων τῇ φύσει ὢν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς κατ' οἰκονομίαν γενόμενος.

Ὅσπερ οὖν Λόγος ὢν, δι' ἡμᾶς ἐγένετο σὰρξ· καὶ Θεός ὢν, ἄνθρωπος ἐγένετο· οὗτω καὶ κτίστης ὢν, δι' ἡμᾶς κτίσμα ἐγένετο, κτιστὴ γὰρ ἡ σὰρξ. Ὡς οὖν εἶπεν διὰ τοῦ προφήτου, ὅτι· «Ὁὕτως λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δοῦλον αὐτοῦ,» οὕτως εἶπεν καὶ διὰ τοῦ Σολομῶντος, τὸ· «Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ.» Οὐκοῦν καὶ ὁ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς παρθένου πλασθεὶς κατὰ τὸν λόγον τοῦ προφήτου, ὁ δοῦλός ἐστιν, οὐχ ὁ Κύριος· τούτέστιν, ὁ κατὰ σάρκα ἄνθρωπος· ἐν ᾧ ὁ Θεός ἐφανερώθη, καὶ ἐνταῦθα ὁ κτισθεὶς εἰς ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, οὐχ ὁ Θεός ἐστιν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος· ἐν ᾧ ἡμῖν ὁ Θεός ἐφανερώθη, ἐπὶ τὸ τὴν καταφθαρεῖσαν ὁδὸν τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας πάλιν ἀνανέωσθαι. Ὅστε ἐπειδὴ

(1) Omnis enim. Hec non agnoscit Græcus liber excusus Lugduni Batavorum apud Rapheleng. ann. 1593, pag. 176, neque alter exilamo exaratus, quem nobis utendum dedit V. C. Theodorus Cantabrigiæ: neque adeo reperiuntur apud Euthymium in Panoplia, qui parte 1, tit. 2, maiorem partem libri ejus in ea descripsit, et tit. 42 partis secundæ: sed neque in Epistolis Pauli occurrunt: tantum est ad Rom. viii. 21: *Creatura liberabitur a servitute corruptionis*. Deducit tamen hanc eandem

A. cum nostro proprio Deo distinctione consideratur. Quis igitur noster proprius est Deus? Palam est quod verus Deus. Quis item alienus? prorsus is, qui a natura Dei veri alienus est. Si igitur proprius noster Deus, Deus verus est. si Unigenitus Deus ex natura veri Dei non sit, quemadmodum hæretici dicunt, alienus Deus est, et noster Deus non est. Evangelium autem dicit quod oves alieno non obediant*. Qui creatum eum esse dicit, alienum a veri Dei natura facit. Quid igitur faciunt qui dicunt, quod creatus sit? Adorabuntne eum, qui creatus sit, annon? Nam si non adorant, Judæos sequuntur, negantes adorationem Christi; sin autem adorant, idololatræ sunt, adorant enim eum, qui alienus sit a Deo vero. Atqui æque impium est vel non adorare Filium, vel adorare Deum alienum. Oportet ergo veri Patris verum Filium dicere, ut adoremus eum, et non condemnemur tanquam Deum alienum adorantes. Adversus eos autem qui dicunt illud ex Proverbio, «Dominus creavit me», et per hoc putant, se aliquod firmum asserre argumentum ad probandum quod creatus sit omnium conditor et creator, hæc convenit dicere, quod multa propter nos factus sit Unigenitus Deus. Etenim cum Verbum sit, caro factus est, et cum Deus sit, homo factus est; et cum incorporalis esset, corpus factus est; atque his etiam amplius et peccatum, et maledictio, et lapis, et securis, et panis, et ovis, et via, et ostium, et petra, et ejusmodi multa factus est, cum natura nihil horum sit, sed propter nos per dispensationem et administrationem talis evaserit.

Quemadmodum igitur cum Verbum sit, propter nos caro factus est; et Deus cum sit, homo factus est: ita creator cum sit, propter nos creatura factus est, quippe cum caro res creata sit. Quemadmodum igitur per prophetam dixit: «Sic dicit Dominus, qui formavit me ex ventre servum suum», ita etiam dixit illud per Salomonem: «Dominus creavit me principium viarum suarum ad opera sua». Omnis enim (1) creatura servit, ut inquit Apostolus. Proinde et is qui in ventre virginis formatus est, secundum verbum prophete, servus est, non Dominus: hoc est, is qui secundum carnem homo est, in quo Deus manifestatus est, et is, qui illic creatus est in principium viarum ejus, non Deus

propositionem ex alio Scripturæ loco Basilii lib. v. Contra Eunomium, Πάν κτίσμα δοῦλόν ἐστι τοῦ δημιουργοῦ, κατὰ τὸν οὕτω λέγοντα τῷ Θεῷ Προφήτην· Τὰ πάντα δούλά σου· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐλευθερίαν ὁρᾷ καὶ υἱοθεσίαν. Omnis creatura Creatoris serva est secundum Prophetam, qui sic Deum alloquitur (Psal. cxviii. 94.) «Quoniam omnia serviunt tibi.» Spiritus vero libertatem et adoptionem præstat. ΕΝΩΣΤΟ ΔΟC.

* Joan. x, 27. * Prov. viii, 22 * Isa. xlix, 5. * Prov. viii, 22.

est, sed homo : in quo nobis Deus manifestatus est, ut corrupta ac labefactata via salutis humanæ iterum renovaretur. Itaque quoniam res duas de Christo statuimus et sentimus, unum quidem divinum, alterum vero humanum, in natura quidem divinum, in administratione ac dispensatione id quod secundum hominem est : consequenter sempernum deitati attestamur, creatum vero humanæ naturæ assignamus, Quemadmodum enim secundum prophetam in ventre formatus est servus, ita etiam secundum Salomonem, per hanc servilem creaturam in carne manifestatus est. Porro cum dicunt : Si erat, non est genitus ; et, Si natus est, non erat : doceantur quod non oporteat carnalis nativitatis proprietates accommodare divinæ naturæ. Nam corpora quidem quæ non erant, gignuntur : Deus autem efficit ut ea quæ non sunt existant : non ipse ex eo quod non est existit. Idcirco Paulus quoque eum splendorem gloriæ nominat⁹, ut doceamur, quod sicut lumen de lucerna et ex natura lumen edentis est, et una cum illa est (simul enim atque emicuit lucerna, lumen quoque quod ab ea existit pariter effulget), ita hic quoque jubet Apostolus intelligere quod et ex Patre sit Filius, et absque Filio nunquam sit Pater : nam fieri non potest, ut gloria sit absque splendore, quemadmodum fieri non potest, ut absque splendore lucerna sit. Manifestum est autem quod sicut splendorem esse, testimonium est ejus quod in gloria est (si enim non sit gloria, non fuerit is qui ab hac editur splendor), ita si quis dicat quod nunquam erat splendor, demonstrat quod neque gloria esset, cum non esset splendor ; fieri enim non potest, ut gloria sit absque splendore. Ut igitur de splendore dici non potest : Si erat, non editus est, et, Si editus est, non erat ; ita vanum et absurdum est hæc de Filio dicere, quippe cum Filius sit splendor.

Cæterum qui minus et majus de Filio et Patre dicunt, discant a Paulo ne metiantur ea quæ nemo potest metiri¹⁰ ; nam Apostolus Filium dicit effigiem esse Patris substantiæ. Planum est igitur quod quanta fuerit substantia Patris, tanta est etiam effigies substantiæ : fieri enim non potest, ut minor sit effigies quam substantia quæ per eam consideratur. Quin etiam magnus Joannes eadem docet cum dicit, « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum¹¹. » Ex eo namque quod dixit, quod in principio erat, et non post principium, ostendit quod nunquam absque Verbo principium erat. Ex eo vero quod ostendit, quod Verbum

A δύο περί τοῦ Χριστοῦ γινώσκουμεν, τὸ μὲν θεῖον, τὸ δὲ ἀνθρώπινον, ἐν μὲν τῇ φύσει τὸ θεῖον, ἐν δὲ τῇ οἰκονομίᾳ τὸ κατὰ ἀνθρώπον, ἀκολουθῶν τὸ μὲν αἰδίον τῇ θεότητι προσμαρτυροῦμεν, τὸ δὲ κτιστὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ λογισόμεθα φύσει. Ὡς γὰρ κατὰ τὸν προφήτην ἐν τῇ κοιλίᾳ ἐπλάσθη δούλος, οὕτως καὶ κατὰ τὸν Σολομῶντα, διὰ τῆς δουλικῆς ταύτης κτίσεως ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη. Ὅταν δὲ λέγωσιν· Εἰ ἦν οὐκ ἐγεννήθη· Καὶ, Εἰ ἐγεννήθη, οὐκ ἦν, διδαχθήτωσαν ὅτι οὐ χρὴ τὰ τῆς σαρκικῆς γεννήσεως ἰδιώματα ἐφαρμόζειν τῇ θεῇ φύσει. Σώματα μὲν γὰρ μὴ ὄντα γεννᾶται· ὁ δὲ θεὸς τὰ μὴ ὄντα εἶναι ποιεῖ· οὐκ αὐτὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίνεται. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἀπαύγασμα δόξης αὐτὸν ὀνομάζει, ἵνα διδαχθῶμεν, ὅτι ὥσπερ τὸ ἐκ τοῦ λύχνου φῶς καὶ ἐκ τῆς φύσεως ἐστὶ τοῦ ἀπαυγάζοντος, καὶ μετ' ἐκείνου ἐστὶν (ὁμοῦ τε γὰρ ἐξέφην ὁ λύχνος, καὶ τὸ φῶς τὸ ἐξ αὐτοῦ συνεξέλαμψεν), οὕτως καλεῖται καὶ ἐνταῦθα νοεῖν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, καὶ οὐδέποτε χωρὶς τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ· οὐκ ἐγχωρεῖ γὰρ ἀλαμπῆ εἶναι, τὴν δόξαν, ὡς οὐκ ἐγχωρεῖ ἀνευ ἀπαύγασματος εἶναι τὸν λύχνον. Ἀλλὰ δὲ ὅτι ὥσπερ τὸ εἶναι ἀπαύγασμα μαρτυρία ἐστὶ τοῦ κατὰ τὴν δόξαν εἶναι (μὴ γὰρ οὕσης τῆς δόξης οὐκ ἂν εἴη τὸ ἐκ ταύτης ἀπαυγάζομενον), οὕτως τὸ λέγειν μὴ εἶναι τὸ ἀπαύγασμα, ἀπόδειξις ἐστὶ τοῦ μὴδὲ τὴν δόξαν εἶναι, ὅτε οὐκ ἦν τὸ ἀπαύγασμα· τὴν γὰρ δόξαν ἀνευ ἀπαύγασματος εἶναι ἀμύχανον. Ὡς περ οὖν οὐκ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ ἀπαυγάζοντος λέγειν ὅτι, Εἰ ἦν οὐκ ἐγένετο, καὶ, Εἰ ἐγένετο οὐκ ἦν, οὕτως μάταιόν ἐστι περὶ τοῦ Υἱοῦ ταῦτα λέγειν, διότι ὁ Υἱός ἐστι τὸ ἀπαύγασμα.

D Οἱ δὲ τὸ μικρότερον καὶ τὸ μέζον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς λέγοντες, διδαχθήτωσαν παρὰ τοῦ Παύλου μὴ μετρεῖν τὰ ἀμέτρητα· ὁ γὰρ Ἀπόστολος τὸν Υἱὸν χαρακτῆρα λέγει τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως. Ἀλλὰ οὖν ὅτι (2) ὅση ἂν ἡ ὑπόστασις ἢ τοῦ Πατρὸς, τοσοῦτος καὶ ὁ χαρακτῆρ ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως· οὐ γὰρ ἐνδέχεται εἶναι μικρότερον τὸν χαρακτῆρα τῆς θεωρουμένης ἐν αὐτῷ ὑποστάσεως. Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἰωάννης ταῦτα διδάσκει λέγων, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. » Ἐκ γὰρ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι « ἐν ἀρχῇ ἦν, » καὶ οὐ μετὰ τὴν ἀρχὴν, ἔδειξεν ὅτι οὐδέποτε ἄλλοιός ἦν ἢ ἀρχῇ. Ἐκ δὲ τοῦ ἀποδείξαι ὅτι καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, τὸ ἀνελ-

(2) Ἀλλὰ οὖν ὅτι. Hanc periodum non exhibebat editio Raphelengii, neque liber quo usus fuit Euthymius, sed ex ms. Canteri expressa est : neque enim absque sententiæ totius detrimento abesse poterat. Locus est apud Paulum ad Hebræos 1, 3 : Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus. Quo etiam utitur Athanasius adversus Arianos ad

tuendum τὸ ὁμοούσιον Filii Dei,orat. 4. Καὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος οὐ βουλῆσεως· ἀλλ' αὐτῆς τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς ἰδίου ἀπαύγασμα καὶ χαρακτῆρα τὸν Κύριον κηρύττει. Siquidem Apostolus non voluntatis, sed ipsius paternæ essentiae proprium splendorem et figuram Filium prædicat, et homil. de Deipara : Ὁὖς γὰρ δακτυλλὸν χαρακτῆρ, etc. Ib.

⁹ Hebr. 1, 3. ¹⁰ Rom. xi, 34. ¹¹ Joan. 1, 4.

λιπὲς τοῦ Υἱοῦ ὡς πρὸς τὸν Πατέρα ἐσήμανεν, ὅλη γὰρ τῇ Θεῷ ὅλως συνθεωρεῖται ὁ Λόγος. Εἰ γὰρ ἐλλιπὲς ἦν ἐν τῷ ἰδίῳ μεγέθει ὁ Λόγος, ὥστε μὴ δύνασθαι πρὸς ὅλον τὸν Θεὸν εἶναι, ἀνάγκη πᾶσα ἀλογον εἶναι τοῦ Θεοῦ νομίζειν τὸ ὑπερπίπτον τοῦ Λόγου. Ἀλλὰ μὴν πάση τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητι ἡ τοῦ Λόγου μεγαλειότης συνθεωρεῖται. Ἀρα οὐκ ἔχει χώραν ἐπὶ τῶν θείων δογμάτων τὸ μᾶλλον λέγειν καὶ τὸ μικρότερον. Οἱ δὲ λέγοντες τὸ γεννητὸν τῷ ἀγεννήτῳ εἶναι κατὰ τὴν φύσιν ἀνόμοιον, διδαχθῆναι μὴ μωραίνειν ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Ἀδελ καὶ τὸν Ἀδὰμ ὑποθέσματος. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀδὰμ κατὰ τὴν φυσικὴν τῶν ἀνθρώπων γέννησιν οὐκ ἐγεννήθη· ὁ δὲ Ἀδελ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ ἐγεννήθη. Ἀλλὰ μὴν ὁ μὴ γεννηθεὶς ἀγέννητος λέγεται· οὐδὲν δὲ ἐκώλυσε τὸν Ἀδὰμ τὸ μὴ γεννηθῆναι πρὸς τὸ ἀνθρώπινον εἶναι· οὐδὲ ἡ γέννησις τὸν Ἀδελ ἄλλο τι παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀνθρώπος κάκεινος, εἰ καὶ ὁ μὲν γεννηθεὶς ἦν, ὁ δὲ δίχα γεννήσεως.

diversum quiddam ab humana reddidit natura, sed tam hic quam ille homo fuit, etsi hic quidem natus erat, ille vero absque nativitate existit.

Ἀρα καὶ ἐπὶ τῶν θείων δογμάτων τὸ μὴ γεννηθῆναι καὶ τὸ γεννηθῆναι διαφορὰν οὐκ ἐξεργάζεται φύσεως, ἀλλ' ὥστε ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ Ἀδελ ἀνθρωπότης μία, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ θεότης μία. Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου καὶ οἱ βλασφημούντες τὸ αὐτὸ λέγουσιν ὃ καὶ περὶ τοῦ Κυρίου, ὅτι ἐστὶ καὶ τοῦτο κτιστὸν. Ἡ δὲ Ἐκκλησία ἐπίσης, ὡς περὶ τοῦ Υἱοῦ, οὕτως καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πιστεύει, ὅτι ἐστὶν ἀκτιστον, καὶ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις ἐκ τῆς τοῦ ὑπερκείμενου ἀγαθοῦ μετουσίᾳ γίνεται ἀγαθὴ (τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀπροσδιέξ ἐστὶ τοῦ ἀγαθύνοντος, ἀγαθὸν γὰρ τῇ φύσει ἐστὶ, καθὼς ἡ Γραφή μαρτυρεῖ), καὶ ὅτι ἡ κτίσις ὁδηγεῖται παρὰ τοῦ Πνεύματος, τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν ὁδηγίαν χαρίζεται· ἡ κτίσις ἡγεμονεύεται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἡγε-

A etiam erat apud Deum, significavit quod nihil desit Filio in comparatione Patris; cum toto namque Deo totum simul consideratur Verbum. Nam si quid Verbo deesset in sua magnitudine, ut non posset apud totum esse Deum, prorsus necesse esset ut existimarem absque Verbo esse eam Dei partem, qua Verbo superior ac major esset. Atqui cum tota Dei maiestate Verbi maiestas simul consideratur. Ergo in divinis doctrinis locum non habet, ut vel majus vel minus esse dicantur. Nam qui dicunt quod genitum non genito natura dissimile sit, et similitudine et exemplo Abels et Adami discant haud stulte judicare. Etenim Adam quoque secundum naturalem hominum nativitatem non genitus fuit (3) : Abel vero ex Adamo genitus est. At qui genitus non fuit, ἀγέννητος, id est non generatus, et qui genitus est (4), γεννητός, id est natus, dicitur; sed nihil prohibuit Adamum esse hominem, quod genitus non erat; neque nativitas Abelem aliud ac

igitur in divinis quoque dogmatibus nullam naturæ differentiam efficit genitum vel non genitum esse, sed quemadmodum in Adamo et Abele una humanitas, sive natura humana, eodem modo in Patre quoque ac Filio deitas, seu divina natura una est. Atque idem de Spiritu quoque sancto obtinentes ei dicunt quod de Domino, nempe quod et ille creatus sit. At Ecclesia ex æquo sicut de Filio, ita de Spiritu quoque sancto credit, quod creatus non sit, tum quia omnis creatura ex participatione superni boni bona fit (Spiritus sanctus autem benefactor (5) nihil opus habet, quippe cum natura bonus sit, quemadmodum Scriptura testatur), tum quia creatura deducitur ac dirigitur a Spiritu Dei, Spiritus vero beneficium deductionis ac dire-

(3) *Genitus non fuit.* Legebatur antea, *genitus fuit*, contra Græci textus et ipsius exempli rationem, quo utitur etiam Gregorius Nazianzenus orat. 39 in sancta Lumina pag. 631. Οἱ δὲ τὴν ἀγεννησίαν καὶ τὴν γέννησιν φύσεις θεῶν ὁμονύμων τίθεμενοι. τάχα ἂν καὶ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὸν Σὴθ, ὅτι ὁ μὲν οὐκ ἀπο σαρκὸς (πλάσμα γὰρ), ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας, ἀλλήλων κατὰ τὴν φύσιν ἀλλοτριώσουσιν. Qui autem ingenituram et generationem deorum homonymorum, naturus esse statuunt, iidem, credo, Adamum quoque et Seth quoniam ille non ex carne, utpote a Deo effectus, hic autem ab Adamo et Eva procreatus est, diversa natura præditos esse contendunt. Interpres Euthymii Panoplitæ locum Gregorii sic Latine reddit : Adam enim naturali hominum lege non est generatus. Fr. Duc.

(4) *Et qui genitus est.* Hoc membrum quoque in Græco deest excuso et manuscripto, neque ab Euthymio citatur : sed necessarium est, καὶ ὁ γεννηθεὶς γεννητός. Idem exemplum Adami, Evæ et filii utriusque profert Gregorius Nazianz. orat. 37, p. 599 : Τί οὖν ἡ Εὔα καὶ ὁ Σὴθ οὐκ τοῦ αὐτοῦ τοῦ Ἀδὰμ; τίνας γὰρ ἄλλου; ἡ καὶ ἀμφοτέρω γέννηματα; οὐδαμῶς. Ἀλλὰ τί; τὸ μὲν τμήμα, τὸ δὲ γέννημα,

καὶ μὴ ἀμφοτέρα ταυτὲν ἀλλήλοις. Quid igitur Eva et Seth, nonne ex eodem Adamo sunt? Ex quo enim alio? Utrum ambo ex eo geniti sunt? Minime. Quid igitur? altera segmentum, alter filius. Atqui ambo inter se idem sunt. Id.

(5) *Benefactor.* Corrigenum monueramus, Sanctus autem Spiritus altero, a quo bonus reddatur, nihil opus habet; post comperimus interpretem Euthymii vertisse, Spiritum sanctum autem nemine a quo bonus fiat indigere : ἀγαθύνειν aliquando idem valet, quod ἐνεργεῖν, benefacere, beneficium afficere ut Psal. l, 20 : Ἀγαθύνων. Κύριε, ἐν τῇ εὐδοσίᾳ σου τὴν Σιών. Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua Sion : ubi Symmachus edidit ἐνεργεῖν; et Psal. cxxiv, 4, Ἀγαθύνων τοῖς ἀγαθοῖς, benefac bonis; neque enim male scriptum est pro ἀγαθύνων, ut putat auctor Thesauri Græci. Aliquando idem quod bonum reddere, ut hoc loco, et commodum reddere, ut Ruth. iii, 10. Ὅτι ἡγάθυνας τὸ ἐλεός σου τὸ ἔσχατον. Quia commodum reddidisti vel bonam fecisti misericordiam tuam postremam. Porro Spiritum bonum appellat Scriptura Psal. cxlii, 10 : Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam. Id.

ctionis largitur; creatura subdita (6) est, Spiritus vero praeest, natura consolationem et exhortationem accipit, Spiritus vero consolatur et exhortatur; natura servit, Spiritus vero liberat; natura sapientiam docetur, Spiritus vero sapientiae beneficium largitur: natura beneficiorum ac donorum partem capit, Spiritus vero ad arbitrium suum largitur. Omnia namque haec operatur unus et idem Spiritus, distribuens cuique singulatim quemadmodum vult¹¹. Ac sexcenta alia Scripturarum loca licet invenire, quibus demonstratur quod omnia sublimia Deumque decencia nomina, quaecunque Patri et Filio a Scriptura accommodantur, ea circa Spiritum quoque sanctum considerantur: incorruptibilitas et integritas, beatitudo, bonum, sapiens, potens, justum, sanctitas, omne denique pretiosum et honorabile nomen tam de Spiritu sancto, quam de Patre et Filio dicitur, exceptis iis, per quae hypostases perspicue, clare et absque confusione ab invicem separantur. Dico autem quod neque Pater, neque Filius dicitur Spiritus sanctus; cetera vero quibuscunque nominibus Pater et Filius appellantur, ea Spiritui quoque sancto a Scriptura adaptantur.

Per hoc igitur deprehendimus, quod Spiritus sanctus est super naturam: quocirca ubi Pater et ubi Filius intelligitur, ibi Spiritus quoque sanctus intelligitur: nam super naturam Pater et Filius est, quod Spiritui quoque consequentia sermonis attestatur. Qui igitur supra naturam Spiritum sanctum ponit, consequenter et rectum et sanum accepit sermonem et opinionem. Unam enim constituitur naturam non creatam, quae et in Patre et Filio et Spiritu sancto consideratur. Quoniam autem ad demonstrandum, ut putant, quod Spiritus sanctus creatus sit, propheta vocem nobis profert, quae ita habet: « Qui firmat tonitruum, et creat spiritum, et annuntiat in hominibus Christum suum¹²: » hoc convenit intelligere quod alium spiritum in firmitudine tonitruum propheta creati dicit, et non Spiritum sanctum: tonitruum enim mysticus sermo Evangelium nominat. Quibus igitur firma ac stabilis de Evangelio sit fides, hi per fidem transeunt ab eo quod carnes sunt, ad hoc ut spiritus fiant, quemadmodum dicit Dominus: « Quod natum est ex carne, caro est, et quod natum est ex Spiritu, spiritus est¹³. » Deus igitur est qui

μονεύει· ἡ κτίσις παρακαλεῖται, τὸ δὲ Πνεῦμα παρακαλεῖ· ἡ κτίσις δουλεύει, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐλευθεροῖ· ἡ κτίσις σοφίζεται, τὸ δὲ πνεῦμα τὴν τῆς σοφίας δίδωσι χάριν· ἡ κτίσις μεταλαμβάνει τῶν χαρισμάτων, τὸ δὲ Πνεῦμα κατεξουσίαν χαρίζεται. « Πάντα γὰρ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται: » καὶ μυρίας ἄλλας ἐκ τῶν Γραφῶν ἔστιν ἀποδείξεις εὐρεῖν, ὅτι πάντα τὰ ὑψηλὰ καὶ θεοπρεπῆ ὀνόματα, ὅσα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ παρὰ τῆς Γραφῆς ἐφαρμόζεται, ταῦτα καὶ περὶ τὸ ἅγιον θεωρεῖται Πνεῦμα· ἡ ἀφορία, ἡ μακαριότης, τὸ ἀγαθόν, τὸ σφόν, τὸ δυνατὸν, τὸ δίκαιον, ἡ ἀγιότης· πᾶν τίμιον ὄνομα οὕτως λέγεται ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λέγεται, πλὴν τούτων δι' ὧν αἱ ὑποστάσεις τρανῶς τε καὶ ἀσυγχύτως ἀπ' ἀλλήλων διαχωρίζονται. Λέγω δὲ ὅτι οὕτε Πατὴρ λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὕτε Υἱός· τὰ δὲ ἄλλα ὅσα ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ὀνομάζεται, ταῦτα καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι παρὰ τῆς Γραφῆς ἐφαρμόζεται.

αὐτὰ τοῦτο οὖν καταλαμβάνομεν ὅτι ἄνω τῆς κτίσεως ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐκοῦν ὅπου Πατὴρ καὶ ὅπου Υἱὸς νοεῖται, ἐκεῖ νοεῖται καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἄνω γὰρ τῆς κτίσεως ὁ Πατὴρ καὶ Υἱὸς, ὅπερ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ ἀκολουθία τοῦ λόγου προσημαρτύρησεν. Ὁ τοίνυν ὑπερτιθεὶς τῆς κτίσεως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀκολουθῶς τὸν ὁρθόν τε καὶ ὀρθῇ παρεδέξατο λόγον. Μίαν γὰρ ὁμολογήσει τὴν ἄκτιστον φύσιν, τὴν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ θεωρουμένην. Ἐπεὶ δὲ εἰς ἀπόδειξιν, ὡς οἰόνται, τοῦ κτιστὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν ἡμῶν προφέρουσι τὴν λέγουσαν· « Ὁ στερεῶν βροντὴν καὶ κτιζὼν πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, » τοῦτο προσήκει νοῆσαι, ὅτι ἄλλα κτιζεσθαι πνεῦμα ἐν τῇ στερεότητι τῆς βροντῆς, ὁ προφήτης λέγει, καὶ οὐχὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· βροντὴν γὰρ ὁ μυστικὸς λόγος τὸ εὐαγγέλιον ὀνομάζει. Ἐν οἷς οὖν γίνεται βεβαία καὶ ἀμετάθετος ἡ εἰς τὸ εὐαγγέλιον πίστις, οὗτοι διὰ τῆς πίστεως μεταβαλόντες ἀπὸ τοῦ εἶναι σάρκες, εἰς τὸ γίνεσθαι πνεῦμα, καθὼς λέγει ὁ Κύριος, « ὅτι τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστὶ· καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος πνεῦμά ἐστι. » Θεὸς οὖν ὁ διὰ τοῦ στερεοποιεῖν

(6) *Natura subdita.* Κτίσις legitur in his locis Graece, et in excuso et in ms. Cant., non φύσις, ubi et interpres Euthymii, *Res procreatas duci, res creatas consolationem accipere, res creatas esse servas*; eodemque modo paulo post: « Ἄνω τῆς κτίσεως, supra naturam, Euthymii interpres, Spiritum sanctum rebus creatis esse præstantiorem. Mox etiam citatur locus Amos prophetae iv, 13, « Ὁ στερεῶν βροντὴν. Qui firmo tonitruum, et creo Spiritum, quodque sub finem libri εὐαγγελικὴν φωνήν, vertit Sifanus, Evangelicum tonitruum, apud

Euthymium sic effertur aptius, *vocem evangelicam credentibus confirmans.* Solvit eandem objectionem ex Propheta loco desumptam adversus Spiritus divinitatem Athanasius in epist. ad Serapionem et Ambrosius lib. ii, de Spiritu Sancto, cap. 7, qui legit aut effert hunc versum ut est in Vaticana edit. et in Germanicis Bibliis, « Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτιζὼν πνεῦμα. Ecce ego firmans tonitruum, et creans spiritum, non ut in Complutens., et Plantinian., διότι Κύριος εἰ στερεῶν. Quia Dominus es firmans tonitruum. Ib.

¹¹ I Cor. xii, 11. ¹² Amos iv, 13. ¹³ Joan. iii, 6.

τῇ εὐαγγελικῇ φωνῇ τοῖς πιστεύουσι, πνεῦμα Α per id quod evangelicum tonitruum firmum cre-
ποιῶν τὸν πιστεύοντα· ὁ δὲ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεν-
νηθεὶς, καὶ πνεῦμα διὰ τῆς τοιαύτης βροντῆς γενό-
μενος, ἀπαγγέλλει τὸν Χριστὸν καθὼς ὁ Ἀπόστολος
λέγει, ὅτι οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν, «Κύριον Ἰησοῦν
Χριστὸν,» εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

dentibus facit, spiritum efficit eum qui credit;
qui autem ex Spiritu natus est, et per tale toni-
truum spiritus factus est, annuntiat Christum,
quemadmodum dicit Apostolus, quod nullus possit
dicere, «Dominum Jesum Christum,» nisi per Spi-
ritum sanctum ¹⁹.

¹⁹ I Cor. xii, 3.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΚΑΤΑ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ

S. P. N. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI

CONTRA FATUM

SEU

DISPUTATIO CUM ETHNICO PHILOSOPHO.

Incerto interprete.

Μέμνησαι πάντως ὅ τί μοι γέγονεν, ὅτε πρῶτον διὰ C
πολλοῦ παρ' ὑμᾶς τὸ μέγα τῆς ἀπιστίας ἔρος,
εὐαγγελικῶς εἰπεῖν, εἰς πλοῦτον μετακινήθῃ· τοῦ
σοφωτάτου Εὐσεβίου τῆς πολιτῆς ἀξίως ἐν γήρᾳ βου-
λευσαμένου· εἴ τίσιν ἀνθρώπου βουλὴν εἶναι χρὴ ταύ-

Meministi haud dubie accidisse mihi quidpiam
quando nuper apud vos Magnus ille mons, ut evan-
gelico verbo utar, perfidiae tandem ad fidem am-
plexandam traductus est; cum videlicet sapientis-
simus Eusebius dignum canis consilium in sene-

etute suscepit, si tamen id hominis fuisse consilium A
censendum est, ac non divinum quoddam auxilium
ejus, qui humanum genus nostræ utilitatis causa
gubernat. Cum ergo magnitudine rei tum obstu-
puišem, qui tantus ille vir, magna prius imbutus
perfidia, excellentia fidei modum perfidiæ supe-
rasset, atque in progressu colloqui nostri de fato
incidisset sermo: præcepisti mihi, venerabile et
sacrum caput, ut disputationem de hoc argumento
in magna Constantini urbe cum quodam philoso-
pho habitam tibi per litteras explicarem. Quod pau-
lum otii nactus, paucis, oratione quantum fieri po-
test contracta, simplici minimeque elaborata nar-
ratione faciam, idque vel maxime caveo, ne epi-
stolæ modum excedat, atque ad historiæ longitudi-
nem protendatur.

Verba feci nonnulla de nostra religione viro cui-
dam externæ philosophiæ, ut ex dictis ejus conji-
cere licebat, haud indocto, eique persuadere conar-
bar, ut a Græca superstitione in nostram concedere
sententiam. Multis enim confirmabat non in
nostra potestate esse sententiarum animi delectum,
sed pendere hominum vitam ex necessitate quadam,
sine qua nihil fieri posset eorum quæ fierent in no-
bis. Atque in hunc modum orationem meam elu-
debat, si quidem ipsi fatale esset fieri Christianum,
futurum se omnino vel nolentibus nobis; sin fati
necessitate prohiberetur, fato se vim adhibere nulla
ratione posse. Hæc ille cum diceret, id eum agere,
ut verisimile erat, arbitratus sum, ut Græcæ su-
perstitioni penitus addictus, nihil de Christiana fide
admitteret, atque ita cursum nostræ orationis im-
pediret. Eadem enim semper inculcare non destitit,
omnia fatali subjecta esse necessitati, dominæ re-
rum, cujus nutui obedirent universa, vitæ modus
ac finis, dissimilitudo rerum, diversa genera vi-
vendi, corporum constitutio, inæqualitates hono-
rum, ut imperio quisque potitus in potestate habeat
omnia, quæ ei sint fatalia, aut serviat eandem
ob causam, dives item sit aut pauper, valeat cor-
pore vel ægrotet; brevisque et longæ vitæ eandem
esse causam. Nam sive quis exiguo tempore vive-
ret, sive vitam longius produceret, non ex impetu
aut affectione quadam propria, sed ex illa necessi-
tate eam ætatis diversitatem existere. Tam vo-
luntariam quam coactam mortem ab eadem ne-
cessitate sortito decerni. Varia genera violentæ
neccis propter incertos casus, sive suffocationem,
sive sententiam judicum, sive insidias imminen-
tes; clades præterea his magis communes, et uni-
versales, terræ motus, naufragia, inundationes aqua-
rum, incendia, et omnia id genus alia mala ex
illa causa pendere dicebat, addebaturque vitæ etiam
instituta nequaquam esse in capiculis arbitrio, sed
omnes potenti fato servire, sive in philosophiam,
sive in eloquentiam incumbant, sive agros colant,
sive nauticam faciant, sive conjugalem, sive cœli-
stem vitam instituant. Et virtutis et vitii eandem
esse causam, ut pro immutabili illa sortitione alius

την λογισασθαι, καὶ μὴ θέλειν τινὰ συμμαχίαν τοῦ
διοικοῦντος ἐπ' ἀγαθῷ τὸ ἀνθρώπινον. Τότε δὲ μοι
πρὸς τὸ παράδοξον ἐκπεπληγμένῳ τοῦ θαύματος·
πῶς ὁ τοιοῦτος ἐν ἀπιστίᾳ τὸ πρότερον, πολλαπλά-
σιον τῷ μεγέθει τῆς πίστεως ὑπερέβαλε τῆς ἀπιστίας
τὸ μέτρον, ἐπειδὴ τις προΐουσης ἡμῖν τῆς συνοουσίας
τῶν κατὰ τὴν εἰμαρμένῃν ζητουμένων λόγος ἐνέπε-
σεν, ἐπέταξας, ὡς τιμὰ μοι καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, τὴν γε-
νομένην πρὸς τινὰ τῶν φιλοσόφων διάλεξιν ἐν τῇ
μεγάλῃ τοῦ Κωνσταντίνου πόλει περὶ τῆς ὑποθέσεως
ταύτης ἐγγράφως σοι δι' ἐπιστολῆς διηγήρασθαι.
Μικρὰς τοίνυν ἐπιτυχῶν σχολῆς, δι' ὀλίγων, ὡς οἶόν
τε, συντεμὼν τὸν λόγον, ἐκτίθεμαι σοι ἐν ἀπλῇ καὶ
ἀκατασκευάστῳ διηγήματι· φυλασσόμενος ὅτι μάλιστα,
τὸ μὴ πόρρω τῶν ἐπιστολιμαίων μέτρων ἐκπεσεῖν τὸν
λόγον εἰς λογογραφικὸν μήκος ἀποτείνωμενον.

Προσῆγον ἐγὼ τινὰς τῆς καθ' ἡμᾶς εὐσεβείας λό-
γου· ἀνδρὶ τινι πεπαιδευμένῳ τὴν ἑξω σοφίαν, ὡς
ἐνῆν ἐκ τῶν λεγομένων στοχάσασθαι, καὶ πείθειν
ἐπεχειροῦν ἐκ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὴν συγκατάθε-
σιν τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος μετατάξασθαι. Ἐπεὶ δὲ
πολλὸς ἦν κατασκευάζων μὴ κατ' ἐξουσίαν προκείσθαι
τοῖς βουλομένοις τῶν κατὰ γνώμην τὴν αἰρεσιν·
ἀλλὰ διὰ τινος ἐξάπτων ἀνάγκης τὴν τῶν ἀνθρώπων
ζωὴν, ἥς ἀνευ μὴ ἂν τι γενέσθαι τῶν ἐν ἡμῖν γινομέ-
νων. Καὶ τοῦτω τῷ λόγῳ τὸν ἐμὸν παρεκρούετο λό-
γον· ὡς εἰ μὲν εἰμαρται αὐτῷ γενέσθαι Χριστιανῷ,
γενήσεται πάντως καὶ ἡμεῖς μὴ βουλόμεθα· εἰ δὲ
κωλύοιτο τῇ τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκῃ, μὴ ἂν γενέσθαι
δυνατὸν ἐξευρεῖν τινὰ μηχανὴν ἢ τὴν εἰμαρμένην
βιάσεται. Ταῦτα λέγοντος, ἐγὼ μὲν, ὅπερ εἰκὸς ἦν,
φεύγειν ὅμην αὐτὸν τὸ μαθεῖν τί περὶ τῆς πίστεως
τῷ Ἑλληνισμῷ διὰ βάθους ἐγκείμενον, καὶ τοῦτω
τῷ τρόπῳ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἡμετέρου παρακρούε-
σθαι λόγον. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἄνλει τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένων,
πάντα λέγων ὑπερεῦχθαι τῇ τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκῃ,
κακείνην ἐπιστατεῖν τῶν ὄντων, καὶ τῇ τροπῇ ταύτης
πάντα ὑποκύπτειν τὰ ὄντα, ζωῆς τε μέτρα, καὶ
ἡθῶν διαφορὰς, καὶ βίον αἰρέσεις, καὶ σωμάτων κα-
τασκευὰς, καὶ τὰς τῶν ἀξιομάτων ἀνωμαλίας· ὡς
ἄρχειν τε πάντως τὸν καθ' εἰμαρμένην ἐπὶ τὴν ἀρχὴν
παρίοντα, δουλεύειν τε κατὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, καὶ
πλουτεῖν ὡσαύτως καὶ πένεσθαι· ἐβρωσθαι τε πάλιν
τῷ σώματι, καὶ ἀσθενῶς ἔχειν· τὸ τε ὠκύμορον καὶ
τὸ μακρόβιον, τὴν αὐτὴν ἔχει [ν] αἰτίαν. Ὁ τε γὰρ ἐν
ὀλίγῳ μετασχὼν τῆς ζωῆς, καὶ ἐν μακρῷ τῷ χρόνῳ
πατεῖνας τὸν βίον, οὐ κατὰ οἰκείαν ὁρμὴν, ἀλλ' ἐκ
τῆς ἀνάγκης ἐκείνης ἐν ἑκατέρῳ ἑκάτερος γίνεται·
τόν τε αὐτόφωτον καὶ τὸν ἡναγκασμένον θάνατον μὴ
ἄλλως ἢ παρ' ἐκείνης ἀποκλιροῦσθαι, τοῦ τε βιαίου
θανάτου τὰς πολυτρόπους διαφορὰς, ἐν συμπτώμασιν
ἢ ἀγχόνας, ἢ ψήφῳ δικαστικῇ, ἢ καὶ κατ' ἐπιβουλήν
ἐπαγομένας. Καὶ τὰ ἐν τούτων καθολικώτερα καὶ
περιληπτικώτερα πάθη, σεισμούς καὶ ναυάγια, καὶ
ἐπικλύσεις ὑδάτων, καὶ τὰς ἐκ πυρὸς συμφορὰς, καὶ
ὅσα τοιαῦτα εἶδη κακῶν πάντα τῆς αἰτίας ἐκείνης
ἐξάπτων, προσετίθει καὶ τῶν κατὰ τὸν βίον ἐπιτη-
δευμάτων μετὰ τοῦ τὸν λογισμὸν τοῦ αἰρουμένου κύ-
ριον εἶναι· πάντας δὲ τῷ κράτει τῆς εἰμαρμένης

ὑπερετουντας, ἢ φιλοσοφεῖν, ἢ ῥητορεύειν, ἢ γεωρ-
 ρεῖν, ἢ ναυτίλλεσθαι, ἢ ἐν γάμῳ ζῆν, ἢ τὸν ἀγαμὸν
 αἰρεῖσθαι βίον, ἀρετῆς τε καὶ κακίας τὴν αὐτὴν ἀνά-
 γκην εἶναι διισχυρίζετο. Ὅστε κατὰ τὴν ἀπαράδατον
 ταύτην ἀποκλήρωσιν, τὸν μὲν τῇ ὑψηλοτέρᾳ προσ-
 ανέχειν ζωῇ ἐν ἀκτῆμονι καὶ ἐλευθερίῳ ζῶντα βίῳ·
 ἕτερον δὲ, τυμωρουχέειν, ἢ πειρατεύειν, ἢ ἀσπτεύε-
 σθαι, ἢ τῷ ἔταιρικῷ βίῳ ἀποθελύνεσθαι. Καὶ πάντα
 τὰ τοιαῦτα διεξιὼν, ἰσχυρὰν ὥσπερ τοῦ μὴ παραδέξα-
 σθαι τὸν λόγον ἡμῶν αἰτίαν ἐπιδοδεῖγθαι, τὸ μὴ ἐφ'
 ἡμῖν εἶναι ὅπερ ἂν θέλωμεν κατ' ἐξουσίαν αἰρεῖσθαι,
 ἀλλὰ δεῖν ἀναμειναι τὴν ἀνάγκην ἐκείνην, ἥς τὸ ἐν-
 δόσιμον πρὸς τὴν τοιαύτην ὁρμὴν παρασχούσης ἐπ'
 ἀνάγκης εἶναι προσθέσθαι τῷ λόγῳ, καὶ μὴ βουλόμε-
 νον· ἀνεῦ δὲ ἐκείνης, καὶ σφόδρα προαιρουμένου,
 μὴ δυνατόν εἶναι γενέσθαι. Ἐγὼ δὲ ταῦτα αὐτοῦ καὶ
 τὰ τοιαῦτα διεξιόντος, ἡρόμην αὐτὸν, εἰ θεὸν τινα
 οἶσται τὸν κατὰ πάντων ἔχοντα κράτος, τὸν τῷ ὀνό-
 ματι τῆς εἰμαρμένης ἀποκαλούμενον, οὗ τῷ βουλή-
 ματι τὰ καθ' ἑκάστον οἰκονομεῖσθαι πεπίστευκεν. Ὁ
 δὲ πολλὴν μου καταγνοὺς ἀδελτηρίαν ἐν τῷ ἐρωτή-
 ματι, Οὐ μοι δοκεῖς κατανενοχέαι, φησὶ, τῶν οὐ-
 ρανίων οὐδέν. Ἡ γὰρ ἂν ἔγνωσ τῆς εἰμαρμένης τὴν
 δύναμιν, καὶ ὅπως κατελήφθη τῶν καθ' εἰρημὸν
 ἀπαρδάτως γινομένων ἢ δυνάμιν. Ἐμοῦ δὲ καὶ
 πρὸς τοῦτον ξενοφωνομένου τὸν λόγον, καὶ τι σαφέ-
 στερον ἀξιούντος μαθεῖν, πότερον δυνάμιν τινα προ-
 αϊρετικὴν αὐτοκρατῇ τε καὶ ἀδέσποτον, ἐν ὑπερκει-
 μένῃ τινὶ ἐξουσίᾳ θεωρουμένην τὴν εἰμαρμένην εἶναι
 φαντάζεται, ἢ ἄλλο τι παρὰ τοῦτο ὑπελήψε, πάλιν
 τὸν αὐτὸν ἐπαλαδῶν λόγον, Ὁ τῶν οὐρανίων, φη-
 σιν, ἐπισκεμμένους τὴν κίνησιν, τὸν τε ζωδιοφόρον
 κύκλον, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ δυσκαίδεα τμήματα, τῇ
 περιγραφῇ τῶν ἐνθεωρουμένων ζωδίων δι' Ἰσοῦ ἀπ'
 ἀλλήλων διεστηκότα, ἐκάστου τε τῶν ἀστρῶν τὴν
 εἴναμιν κατανόησας, τίνα μὲν ἐφ' ἑαυτοῦ ἐκαστον
 ἐκ φύσεως ἰσχύιν ἔχει· τί δὲ ἡ συνόδος αὐτῶν ἐκ τῆς
 ποιῆς πρὸς ἀλλήλα κράσεως ἀπεργάζεται, τῆς κατὰ
 δύναμιν ἐκάστου αὐτῶν ἰδιότητος μιχθείσης τε τῷ
 προσεγγισμῷ πρὸς τὴν ἑτέραν, καὶ ἀποκριθείσης διὰ
 τῆς ἀποστάσεως· τί τε πάλιν ἡ τοῦ κατωτέρου ὑπό-
 βασίς ἐργάζεται· καὶ τί ἡ τοῦ ὑπερκειμένου κατὰ
 τὴν πάροδον ἐκλείψις, καὶ πάλιν ἀποκατάστασις, ὃ τε
 ποικίλος τῶν συνιόντων τε καὶ ἀφισταμένων σχημα-
 τισμός, ἐν τριγωνοῖς, ἢ σκαληνοῖς καταγραφόμενος
 σχήμασιν, ἢ καὶ ἄλλο τι τῶν κατὰ γεωμετρίαν θεω-
 ρουμένων σχημάτων ἀποτελῶν· ὃ ταῦτα καὶ τὰ
 τοιαῦτα κατανόησας, εἰσεται τῆς εἰμαρμένης τὸ ση-
 μαινόμενον, ὅτι τὸ εἰρημὸν τι ἀπαράδατον κατὰ τὴν
 ποιῶν συμπλοκὴν τῶν ἀστέρων ἀναγκαίως ἀποτελου-
 μένον τῷ ὀνόματι τῆς εἰμαρμένης διηρμήνευται.
 Ἐπεὶ δὲ με καὶ τοῦτο πάλιν ἐξέμειξεν· οὗ γὰρ συνήν
 τῶν λεγομένων οὐδέν, ἅτε μὴ πεπαιδευμένος ταύτην
 τὴν παιδευσιν· ἤξιουν, δι' ὧν ἦν μοι δυνατόν γνῶναι
 τὴν τῆς εἰμαρμένης διάνοιαν, διὰ τούτων μοι φανε-
 ρὸν ποιεῖν τὸ λεγόμενον. Τοὺς γὰρ ἀστράρους κύ-
 κλους ἁλλὸν ἄλλῳ ἐγκεῖσθαι, καὶ τὴν ἐναντίαν κίνησιν
 τῇ ἀπλανεῖ περιφορᾷ κατὰ τὸ ἐντὸς ἀνελίσσεσθαι,
 καὶ πάντας τούτους τῷ ζωδιακῷ ἐνδινεῖσθαι κύκλῳ·

vivendi genus colat sublimius, inops, et liberum :
 alius sepulcra violet, aut piraticam exerceat, aut
 prodige vivat, aut meretricio vitæ genere effemine-
 tur. Quibus omnibus percensitis, firmam se puta-
 bat non admittendæ nostræ orationis reddidisse
 rationem, cum non esset in manu nostra, quod
 liberet, pro arbitrato suscipere, sed illa foret exspe-
 ctanda necessitas : quæ si quem in eam mentem
 tanquam signo dato impulsisset, orationi necesse
 esse ut vel nolens assentiatur : quod sine illa, quam-
 vis magnopere vellet, fieri non posset. Postquam
 hæc ille et ejus generis alia disservisset, sciscitatus
 ex eo sum, Deumne quempiam esse putaret, fati
 nomine appellatum, qui omnium rerum potiretur,
 et cujus voluntate universa crederet administrari.
 At ille me ob eam interrogationem ignorantie no-
 mine non leviter accusabat. Non videris, inquit,
 mihi quidquam cælestium rerum percepisse. Alio-
 quin enim cognovisses profecto vim fati, unde
 scilicet et quomodo deprehensa sit vis rerum im-
 mutabili quadam serie nexuque evenientium. Ego
 sermonis novitate obstupescens, cum rogassem ut
 me paulo clarius edoceret, utrum fatum quod animo
 fingeret, vim quamdam voluntariam, liberam, sui
 juris, summæque potentie, an vero aliud quidpiam
 ab illa diversum esse statueret : eadem repetita
 oratione : Qui, inquit, contemplatus est cælestium
 corporum motum, zodiacum circulum, ejusque
 duodecim, quæ in eo conspiciuntur, segmenta
 æquabiliter inter se dissita : nec non singulorum
 astrorum facultatem ac vires quas per se quodque
 in ortu suo habet : quid eorum efficiat congressus,
 propriis singulorum virtutibus inter se temperatis,
 sive ex commisceantur, ut cum astrum alterum
 appropinquat alteri, sive secernantur, ut cum alte-
 rum ab altero recedit : quid item inferioris recessus,
 quid superioris in transitu defectio, quid ejusdem
 restitutio : quid varia congreredientium et digredien-
 tium forma, sive trianguli, sive scaleni, aut si quam
 aliam geometricam figuram referunt : qui hæc, in-
 quit, et hujusmodi alia perspexerit, sciet fati nomine
 id significari, quod serie quadam immutabili pro-
 stellarum conjunctione necessario efficitur. Cum
 id quoque mihi inauditum et novum accidisset
 (non enim quidquam eorum quæ diceret, intelli-
 gebam, quippe ea disciplina non eruditus), rogavi
 ut eo modo mihi vim verbi declararet, quo fati
 notionem assequi possem. Nam cælestes circulos
 alium in alio esse, et motu contrario conver-
 sioni firmamenti seu aplanis interius cieri, eosque
 omnes in zodiaco circumvolvi : hæc, inquam, etiam
 ab aliis audiui, ac proinde luminarium splendo-
 rem pro conversione cuique cælo propria tum
 accedere tum recedere, atque inferiore astro sub-
 eunte tolli e conspectu nostro superius, si quidem
 inferiori directe opponatur : et quæcumque hinc
 apte colligerentur, sive formam aliquam efficerent,
 ut cum circulus spatium quod in se continet,
 ita motu suo ambit, ut sidus in transitu aut recta

obiciatur superiori, aut declinet; sive brevi temporis intervallo, sive longiori cuiusque circuitus absolveretur, quandoquidem pro singulorum magnitudine necessario vel celerior vel tardior esset conversio.

τῶν ἡμετέρων ὄψεων, εἰ κατὰ νότου γένοιτο τοῦ ὑποβαίνοντος· καὶ πάντα ὅσα εἰκὸς ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ ῥογίσασθαι, εἴτε τι σχῆμα διὰ τούτων ἀποτελεῖται, ὅταν ὁ κύκλος περιστῇ διὰ τῆς ἰδίας κινήσεως τὸ ἐφ' ἑαυτοῦ κείμενον ἄστρον· ὥστε ἢ κατ' εὐθείαν τοῦ ὑπερκειμένου γενέσθαι, ἢ πλαγιάσαι κατὰ τὴν παράδοον, εἴτε δι' ὀλίγου τοῦ χρονικοῦ διαστήματος, εἴτε διὰ πλείονος ἑκάστου τούτων ἢ περιόδου γίνεται, κατὰ τὸ μέγεθος τῆς καθ' ἑκάστον τῶν κύκλων ἀναλογίας, ἀναγκαιῶς; ἢ ὅσῳ τῇ βραδίῳ τῆς ἀναστροφῆς κινουμένης.

His omnibus silentio præteritis orabam, ut tantum fati vim perspicue mihi explicaret, Deusne aliquis fati nomine intelligeretur, huius universi imperator, summa potestate præditus, quique omnia haberet in manu sua, et pro arbitratu gubernaret: an vero fati virtutem alterius alicujus superioris virtutis ministrum statueret, ut et ipsa quodam modo alteri fato subjecta sit, præcellentioris causæ in administratione socia. Nam si eam in res omnes imperium obtinere credendum esset, ratione nos induci, ut nihil illam supereminere censeamus. Sin eam astrorum motum sequi, ac ita demum violenta quadam necessitate in res omnes dominari asseveraret, satius fuisse præcedenti quam sequenti omnipotentem illam vim attribuire, ac vel sidera rerum istarum causas esse dicere, vel conversionem firmamenti, vel circulos qui in ea conspiciuntur, vel certe circulum qui caelo oblique inscribitur. Si quis enim concederet astra neque per se moveri, neque perpetua conversione inter se aut conjungi aut disjungi, sed eandem semper referre figuram, fatum non existeret. Quare si ex siderum motione fatum oritur, frustra profecto id dominari in cætera putatur, quod superiori causæ servit, neque omnino esset nisi motus esset. At non eo, inquit philosophus, nostra spectat oratio, quasi cum fatum per se esset aliqua natura, sed cum sit quædam rerum mutua convenientia et conjunctio, atque universum omni ex parte cohereret, quemadmodum etiam in uno aliquo corpore quædam omnium membrorum inter se consentientium cernitur concordia, cumque superior mundi portio sit præstantior: idcirco inferiora simul cum primaria portione reguntur, ad ejusque velut nuntium celesti motui sese lingunt et accommodant, quandoquidem necessario ac multifariam, ut dictum est, vi cujusque sideris una moventur. Ut in medicamento specierum qualitates artificiosa quadam ratione commistæ, communi illo temperamento quippiam efficiunt aliud, neque tale qualis unaquæque ante misturam fuerat: sic cælestium virtutum diversæ sunt proprietates, quarum varia ex astrorum vel accessu vel recessu profecta conjunctio varias ac diversas vitæ reddit actiones, tanquam influxus quidam inde ad nos sine interruptione derivetur. Quæ etiam causa est quamobrem ii, qui hæc diligentius investigant, futura minime falso prædicant. Quemad-

Α ταῦτα καὶ παρ' ἐτέρων εἶπον ἀκηροῦναι, καὶ ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ μὴ ἀμφιβάλλειν, τὰς τῶν φωστῆρων αὐγὰς κατὰ τὴν ἰδιάουσαν ἑκάστῳ τῶν πόλων κυκλοφορίαν προσεγγίζειν τε καὶ ἀφίστασθαι, καὶ ὑποβαίνειν τὸν κατώτερον, καὶ κρύπτεσθαι τὸν ὑπερκειμένον ἀπὸ ὑποβαίνοντος· καὶ πάντα ὅσα εἰκὸς ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ

Ταῦτα πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα αἰγῶν ἤξiou, μόνον δὲ μοι σαφῶς ἐκκαλύπτειν τῆς εἰμαρμένης τὴν δύναμιν, Θεὸς τίς ἐστίν ὁ τῷ ὀνόματι τῆς εἰμαρμένης νοούμενος, καὶ τοῦ παντὸς ἐξηγούμενος τὸ κράτος, καὶ πάντα κατ' ἐξουσίαν τῷ ὑπερέχοντι τῆς δυνάμεως πρὸς τὸ δοκοῦν διοικούμενος· ἢ ἄλλης τινὸς ὑπερκειμένης ἐνεργείας ὑπουργὸν εἶναι τὴν τῆς εἰμαρμένης ὑποτίθεσθαι δύναμιν, ὥστε καὶ αὐτὴν τρόπον τινὰ ὑπὸ ἐτέραν εἰμαρμένην κείσθαι, τῇ ὑπερεχούσῃ συνδιατιθεμένην αἰτία. Εἰ μὲν γὰρ αὕτη τὸ κατὰ πάντων ἔχειν κράτος πεπίστευται, τὸ μηδὲν ὑποκείσθαι: ταύτης ἡ ἀκολουθία τοῦ λόγου δίδωσιν οἶσθαι. Εἰ δὲ τῇ κινήσει τῶν ἄστρον ἀκολουθοῦσαν τὴν εἰμαρμένην, κρατεῖν αὐτὴν βία· τίς ἀνάγκη τῶν πάντων δισχυρίζεται, ἀσφαλέστερον ἢν τῷ προηγουμένῳ μᾶλλον ἢ τῷ ἐπομένῳ τὴν παντοδύναμον ταύτην προσμαρτυρεῖν ἐξουσίαν· καὶ τὰ ἄστρον τούτων αἰτία λέγειν, ἢ τὴν ἀπλανῇ περιφορὰν, ἢ τοὺς ἐντὸς ταύτης ἐνθεωρουμένους· κύκλους, ἢ τὸν λοζῶς ἐγκεχαρμένον τῷ πόλῳ κύκλον. Εἰ γὰρ τις δοίη καθ' ὑπόθεσιν μὴ κινεῖσθαι ταῦτα, μηδὲ διὰ τῆς αἰτίας κυκλοφορίας, ἢ ἐν ἀλλήλοις· ἀπ' ἀλλήλων γίνεσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σχήματος ὡσαύτως ἔχειν αἰετοῦ· οὐκ ἂν ἡ εἰμαρμένη συσταίη. Εἰ οὖν ἡ κίνησις τῶν ἄστρον τίττει τὴν εἰμαρμένην, ἅρα μάτην ἐπικρατεῖν αὐτὴ τῶν ἄλλων νομίζεται, ἢ τῇ ὑπερκειμένῃ αἰτία δουλεύουσα, καὶ μὴ ἂν οὕσα, εἰ μὴ ἡ κίνησις ἦν. Ἄλλ' οὐ τοῦτο, φησὶν ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος, οὐχ οὕτως ὁ ἡμέτερος νομίζει λόγος, τὸ εἶναι αὐτὴν ἐφ' ἑαυτὴν τὴν εἰμαρμένην ἐν ὑποστάσει τίς θεωρουμένην· ἀλλ' ἐπειδὴ μία τίς ἐστίν ἐν τοῖς οὐσι συμπάθεια, καὶ συνεχὲς ἐστὶ τὸ πᾶν ἑαυτῷ, καὶ τὰ καθ' ἑκάστον ἐν τῷ παντὶ θεωρούμενα ὅλον ἐπὶ σώματος ἐνὸς ἐν μιᾷ συμπνοῇ καταλαμβάνεται, πάντων πρὸς ἄλληλα τῶν μερῶν συννεύοντων. Τοῦτου χάριν ἀρχηγικωτέρας οὐσῆς τῆς ἀνω λήξεως, τὰ περίγεια πάντα τῷ προηγουμένῳ συνδιατίθεται· καὶ πρὸς ἐκεῖνο νεύει κατὰ τὴν ἀνω κίνησιν, καὶ τῶν τῆδε πραγμάτων ἐξ ἀνάγκης συγκινουμένων· ἐν διαφορῷ δὲ, καθὼς εἴρηται, τῇ δυνάμει ἑκάστου τῶν ἄστρον θεωρουμένου. Ὡστερ ἐπὶ τῆς λατρικῆς φαρμακείας, αἱ τῶν εἰδῶν ποιότητες λόγῳ τινι τεχνικῶς συμμιγνέσθαι, ἄλλο τι τὸ ἐκ τοῦ κοινοῦ συγκρατὲν ἀπεργάσαντο, καὶ οὐχ ὅπερ ἑκάστον ἦν πρὸ τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως· οὕτω καὶ τῶν ἄστρον δυνάμεων ἐν διαφοροῖς ἰδιότησι θεωρουμένων, ἡ ποικιλία κατὰ τοὺς προσεγγισμοὺς αὐτῶν καὶ τὰς ἀποστάσεις γινομένη τῶν διαφορῶν ἰδιωμάτων συμπλοκή, τὰς ποικιλίας

τῶν κατὰ τὸν βίον ἀποτελουμένων διαφορὰς ἐξεργάζεται· οἷον τινος ἀπορροῆς ἀδιασπάστως ἐκείθεν ἐκ τῆς διηκούσης. Διὰ τοι τοῦτο καὶ παρὰ τῶν ἐπιμελέστερον τὰ τοιαῦτα φιλοσοφούντων, αἱ προρρήσεις τῶν ἐσομένων οὐχ ἀμαρτάνονται. Ὡς γὰρ ὁ τῆς Ιατρικῆς ἐπιστήμων, εἰ τὸ θερμὸν ἢ ναρκωδὲς φάρμακον ἀνακραθεῖ τῷ ἀλμῶντι ἢ παρασφύοντι, προλέγει τὴν συστημαμένην ἐκ τῆς τῶν ἑτεροφυῶν μίξεως ἰδιότητα, καὶ τί κατεργάζεται, καὶ μέχρι τίνος τὴν Ισχὺν ἔξει, καὶ τίνι μὲν ὀλέθριον, τίνι δὲ ἀλεξήτριον γίνεται· οὕτως καὶ ὁ τοῖς ἄνω δι' ἐπιμελείας προσεσχηκός, καὶ τὴν ἐκάστου τῶν ὄντων φύσιν κατανοήσας, εἰσάγει τὴν ἐκ τῆς αὐτῶν συμπλοκῆς δύναμιν τί ἀποτελεῖσει· αὕτη δὲ ἡ ἀπορροή, οὐδὲ ἐν ὀλίγῳ πρὸς ἑαυτὴν ὁμοίως ἔχει. Ἀλλὰ διὰ τὸ ἀστατεῖν αἱ τῶν ἐπιπλεκομένων ἀλλήλων ἄστρον τὴν κίνησιν, ἀναγκαιῶς κάκειν τῇ συνεχείᾳ τῆς κατὰ τὴν κίνησιν ἐπερτότης συναλλοιούται· αἱ συμμετακινουμένη τῇ ποικιλίᾳ τῆς κινήσεως, καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῆς τῇ κινήσει τῶν ἄστρον συνεξάλλασσους. Ἡς τῶν ἐπὶ τὸν βίον παραγομένων ἕκαστος, κατὰ τὴν ἐν τῷ ἀκαρεῖ τοῦ διαστήματος ἐπιτυχοῦσαν αὐτῷ μοῖραν σπᾶσας, ἐκεῖνο γίνεται, ὅπερ ἡ ἰδιότης τοῦ μέρους ἐκείνου προεμήνυσέ τε καὶ ἀπέτελεσεν. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα καθάπερ ἐν ἐκμαγείῳ σφραγίδος τῷ ἐντεθέντι κηρῷ τὸ κατὰ τὴν γλυφὴν εἶδος περιτυπῶνται· οὕτως καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὸν βίον, ὃ ἂν συνενεχθῇ μορίῳ τῆς ἀπορροῆς τῆς δυνάμεως ἐκ τῆς τῶν ἄστρον κινήσεως, κατὰ τὴν ἐκείνου τοῦ μέρους ἰδιότητα τυποῦσθαι· κάκεινο γίνεσθαι, ὅπερ ἔχεν ἐν ἑαυτῇ τῆς ἀπορροῆς ἡ μοῖρα, ἣν ἐσπασεν εὐθύς τοῦ βίου ἀρχόμενος· ἡ ἅπαξ ἐνσφραγισθεὶς κατὰ τὴν ἐκεῖ θεωρηθεῖσαν δύναμιν, ἀναγκαιῶς ἐν τῇ κατὰ τὸν βίον ἰδιότητι συμμορφῶνται· ταῦτα ποιῶν ἡ πάσχω, ὣν τὰς ἀρχὰς ἡ τὰς αἰτίας ἡ πρώτη ἐντευξις τῆς ἀστρώας ἐκείνης ἀπορροῆς κατεβάλετο.

Ἐγὼ δὲ τούτων λεγομένων, Οὐ παύση, πρὸς αὐτὸν εἰπον, φληνάφους ἐμοὶ λόγους καὶ λήρους διεξιὼν, τὸ ἀμερὲς ἐκεῖνο μέρος τῆς ἐν ἀκαρεῖ μετουσίας, τῷ ἄνωθεν ἡμῖν, ὡς φῆς, ἐπιρρέει τῶν πάντων αἰτιῶν τῶν ἐν ἡμῖν κατασκευάζων, οὔτε εἰ ἐμψυχον τοῦτο καὶ προαιρετικὸν ἐστὶ λέγων, οὔτε ὅπως κατακρατεῖ τῶν ἐμψυχῶν τὸ ἄψυχόν τε καὶ ἀνυπόστατον, καὶ μηδεμίαν ἐκ φύσεως ἰδίαν ἔχον ὁρμὴν δεῖξαι δυνάμενος, ἀλλὰ πάσης βουλῆς καὶ τῆς ἐκ τῶν λογισμῶν προμηθείας, παιδεύσεώς τε καὶ ἐπιμελείας, καὶ τῶν κατ' ἀρετὴν ἐπιτηδευμάτων, καθάπερ τινὰ τύραννον ἢ δεσπότην, τὸ ἄψυχόν τε καὶ ἀπροαίρετον, ἄστατόν τε καὶ παροδικόν, καὶ ἀμερὲς, καὶ ἀνυπόστατον ἐπιστήσας τῷ λόγῳ; Τῆς ἐκείνου δυνάμεως ἐξάπτει τὴν τῶν ὄντων σύστασιν τε καὶ διοίκησιν, καὶ οὐχ ὁρᾷ εἰς οἶας ὁ λόγος ἀτοπίας ἐκφέρεται; Εἰ γὰρ τοσαύτην ἔχει δύναμιν ἐκείνης τῆς ἀπορροῆς ἡ μοῖρα, ὡς κατ' αὐτὴν τοὺς παρὰ τὴν πρώτην πάροδον γεγονότας ἀποτελεῖν· πάντως ὅτι οὐκ ἐπακολουθητικῶς, ἀλλὰ προηγουμένως τῆς τῶν ὄντων συστάσεως ἐξηγήσεται. Οὐκοῦν ἐκείνη προᾶξει κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν τὸν τιετόμενον, καὶ οὐχὶ τῇ τοῦ ἀποκηθέντος συντυχίᾳ ὑπερηρῆσει. Ἀθλῶν γὰρ ἐνταῦθα ποῖον τίνος ἀρχηγικώτερον, ἀμφοτέρων ἐν τῷ ἀκαρεῖ κατὰ τὸ ἴσον ἀλλήλοις συμπεφομένον. Ὅ τε γὰρ ἄνθρωπος καὶ πρὸ τῆς ἐξόδου τῶν σπλάγ-

A modum enim peritus medicus, si medicamentum calidum aut ejusmodi quod dissolutionem, stuporem, torporemve conciliet, cum aliquo alio commisceatur, proprietatem ex illa diversarum rerum mistura oriundam prædicat: quid item efficiat, et quamdiu vim retineat, cui perniciosum, cui salutare sit: ita is etiam, qui ad res cœlestes animum sedulo applicavit, et cujusque naturam perspexit, sciet conjunctionis earum quæ sit vis et efficacitas. Porro iste influxus ne ad breve quidem temporis spatium sibi similis est: sed quia congregientium siderum nunquam stabilis est motus, influxus quoque una cum illa motus diversitate varietur semper, ad eamque efficientiam suam accomodet necesse est. Cujus influxus portionem nascens quisque in eo temporis momento sortitur et quasi spiritu attrahit, ac talis evadit, qualem eum portionis illius proprietates et præsignificavit et effecit. Prorsus enim necesse est, ut quomodo effligis signo insculpta cœræ imprimitur: sic hominis quoque vita, in quam partem influentis ex astrorum motu virtutis incidit, ad illius proprietatem conformetur, ac talis fiat, qualem in se continebat illa influxus portio, quam quisque initio vitæ veluti spiritu attraxisset, et qua virtute semel velut insignitus esset, cum ea necessario deinceps convenire, iis rebus tum gerendis tum ferendis, quarum principia causasve sidereus ille et fortuitus influxus contulisset.

Quæ cum ille diceret, Non desines, inquam, nugæ et ineptias mihi commemorare, et confirmare individuum illam portionem momentanei influxus, quo in nos, ut ais, causæ omnes e cœlis influant, cum tamen neque dicas animatumne sit, ac voluntatis arbitriique particeps, nec qua ratione res animatas regat id quod neque per se subsistit, neque anima, neque ulla naturæ instinctu præditum possis ostendere, sed omnibus consiliis, cogitationibus, providentiæ, institutioni, curæ, studio virtutis quasi quemdam tyrannum aut dominum perficias inanimum quiddam, arbitrii expert, instabile, fluxum, insecabile, nec per se subsistens: ad cujus potentiam rerum constitutionem et gubernationem oratione tua refers? An non vides quam hoc auribus animisque hominum sit absurdum? Si enim tantam vim habet fortuitus ille influxus, ut non sequendo sed præcedendo rerum constitutionem moderetur: certe præcedet nascentem, ac non jam nati casibus serviet. Incertum enim hic est quid quo sit prius, cum ad punctum temporis et æqualiter inter se ac simul moveantur. Nam et homo necdum in lucem editus motu quodam cietur, decrementi videlicet et incrementi naturalis, quæ quidem species motus sunt; et stella movetur, neque quiescit prius etiam quam homo spi-

ritum ducat. Et quoniam æqualiter ac simul moveantur, certo judicare non possumus, uter præcedat, cum et ille circuloꝝ conversione, et hic naturæ motione feratur. Quod si in una parte temporis conveniunt ambo, quod in eis discrimen est, ut alteram ab altero pendere credamus? Si enim astra hominem progignerent, ortus rerum esset continuus, neque vel ad momentum temporis hominum procreatio intermitteretur. Jam vero cum inter nascentes acerba intersint intervalla, perspicuum sit hominum ortum non sequi motum siderum. Hic enim perpetuus est, ille interrumpitur: ac suo quodam peculiari nexu atque ordine tam homines quam astra per se moventur, cum nulla necessitas inter se copulet ea quæ natura disjunct. At si id vestra sibi vult oratio, ut in illa temporis particula sitam esse credamus causam omnium quæ in hominum vita committuntur, vide quot myriadas dominorum actyrannorum in dies singulos, in singulas item noctes per minutas illas et individuas temporis sectiones existant, die ac nocte in viginti quatuor, ut dicitis, horas divisas, quavis hora in sexaginta minuta, quovis minuto in sexaginta secunda, quovis secundo, ut asserunt ex vobis ii qui hæc subtilius pertractanda susceperunt, retento eodem sexagenario numero, in sexaginta tertia. Ex quibus in unum collecti momentanei illi dii sive tyranni, sive nescio quibus aliis nominibus afficiendi, amplius unam et viginti myriadas conficiunt. Jam si una hora tot nobis partium myriadas suppeditat, viginti quatuor proportionem unius omnino multiplicatæ, infinitas factorum myriadas proferent. At enim quodvis ex illis inevitabili potentia prædicitum esse confirmatis; ex quo efficitur nullum eorum esse quod non agat. Neque enim potentie proprium esse dixeris ut non agat, quandoquidem potentia omnis in actione perspicitur. Equalia sunt igitur etiam potentie effecta: quare quot sunt segmenta temporis, totidem quoque homines horis singulis nascantur, necesse est. Porro si cuivis fato æqualis potentia assignanda est, erunt omnes ex æquo reges, longævi, potentes, fortunati, felices, et quidquid præterea in bonis numeratur, acquirunt. Nam si quis eorum defectus est, aliquod certe imbecillius et imperfectius judicandum est. Neque enim æqualem potentiam tribueris, tam ei qui magna, quam qui parva præstiterit. Exempli causa, alius centesimum superavit annum, senex, opulentus, felix, omnibus in rebus secundam expertus fortunam; nepotibus stipatus, pronepotum aspectu lætus, sanus, incolumis, honoratus, doloris expertus, opibus affluens, et si quid aliud in hac vita pretiosum est, rebus omnibus beatus. Alius simul atque ex materno utero prodiit, suffocatur. Multi quippe ex meretricibus aut adulteris nascuntur infantes, quos utpote nothos suis ipsæ manibus matres obtruncant, cædeque flagitium supprimunt. Quæ fati potentia in his enitit? an istis æque ac illis diuturnam vitam dare non potest? Si assēritis

A γων ἐν κινήσει πῶς ἐστὶ, διὰ μειώσεώς τε καὶ αὐξήσεως ἐν τῇ φύσει κινούμενος (ἐπεὶ καὶ τοῦτο κινήσεως εἶδος ἐστὶ)· τό τε ἄστρον καὶ πρὸ τοῦ τὸν ἄνθρωπον τοῦ ἀέρος σπᾶσαι, φέρεται καὶ οὐχ ἴσεται· ἢ τε συντυχία κατὰ τὸ ἴσον τῶν διὰ κινήσεως ἀλλήλοις συντυχάνοντων, ἄπορον ποιεῖ τοῦ προηγουμένου τὴν κρίσιν. Καὶ γὰρ κάκεινα κινεῖται διὰ τῶν κύκλων, καὶ τοῦτο διὰ τῆς φύσεως ὁδεῦον φέρεται. Εἰ δὲ ἐν ἐνὶ μέρει τοῦ χρόνου ἀμφοτέροις ἢ πρὸς ἀλλήλους σύνοδος γίνεται, τίς ἡ πρὸς ἀλλήλα τούτων διαφορά, ὥστε τοῦ ἐτέρου τὸ ἕτερον αἰτιώτερον οἶσθαι; Εἰ γὰρ διὰ τὰ ἄστρα ὁ ἀνθρώπος, πάντοτε ἂν ἔβρει ἡ φύσις διὰ γεννήσεως, οὐδὲ ἐν ἀκαρεῖ τι θιάλειμμα τῆς ἀνθρωπίνης παρόδου ἐπιδεικνύουσα. Εἰ δὲ πολλὰ τῶν γινόμενῶν αἱ μεταξὺ διαστάσεις, σαφῶς ἀποδείκνυνται τὸ, μὴ τῇ κινήσει τῶν ἄστρον τὴν ἀνθρωπίνην ἔπεσθαι γένεσιν. Ἡ μὲν γὰρ, ἀεὶ κινεῖται· ἡ δὲ, οὐκ ἀεὶ γεννᾶται· ἀλλ' ἰδίῳ τούτῳ εἰρημῷ, κάκεινο πάλιν ἰδιαζόντως ἐφ' αὐτοῦ φέρεται, οὐδεμιᾶς ἀνάγκης συναπτούσης πρὸς ἀλλήλα τὰ διαστῶτα τῇ φύσει· εἰ δὲ τοῦτο ὁ ὁμέτερος κατασκευάζει λόγος, τὸ ἐπ' ἐκείνῃ τῇ μοίρᾳ τοῦ χρόνου τὴν αἰτίαν τῶν κατὰ τὸν βίον ἀπάντων κείσθαι, σκόπητον ὅσας μυριάδας δεσποτῶν καὶ τυράννων, ἡμέρα πᾶσα καὶ νύξ ὡσαύτως κατὰ τὰς λεπτάς ἐκείνας καὶ ἀκαρεῖς τοῦ χρόνου τομὰς ἀπεργάζεται· εἰς τέσσαρας καὶ εἴκοσιν ὥρας νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ὥς φατε, διηρημένων· ἐκάστης δὲ ὥρας, ἐξήχοντα τμήμασι μεριζομένης· πάλιν δὲ τῶν τμημάτων τούτων ἐκάστον κατὰ τὸ ἰσαριθμῶν κεραματισμένου· ὥς δὲ φασιν ὁμῶν οἱ εἰς τὴν λεπτοτέραν τῶν τοιούτων παρατήρησιν τῷ λόγῳ διαδεδόμενοι, ὅτι καὶ τούτων ἕκαστον πάλιν τῶν λεγομένων τμημάτων ἰσαριθμῶν διαιρέσει ἐπιλεπνύνεται. Τὸ τοίνυν ἐκ τούτων ἀθροισόμενον πλήθος τῶν ἀκαριαίων ἐκείνων θεῶν, ἢ δεσποτῶν, ἢ τυράννων, ἢ οὐκ οἷδ' ὅπως χρὴ λέγειν, μίᾶς πλείον καὶ εἴκοσι μυριάδων ἐστίν. Εἰ δὲ μία ὥρα τοσαύτας μοιρῶν ἡμῖν μυριάδας ποιεῖ, αἱ τέσσαρες καὶ εἴκοσι κατὰ λόγον τῆς μίᾶς πάντως πολλαπλασιασθεῖσαι, τὰς ἀπείρους τῶν μοιρῶν μυριάδας ἀπογεννῶσιν. Ἀλλὰ μὴν τούτων ἐκάστην ἀπόρρατον δύναμιν ἔχειν ὁ ὁμέτερος διευχυρίζεται λόγος. Οὐκοῦν ἀκόλουθον μηδεμίαν αὐτῶν ἀπρακτον εἶναι. Οὐ γὰρ ἂν τῆς δυνάμεως ἴδιον τὴν ἀπραξίαν εἶποις, ἀλλ' ἐν τῇ ἐνεργείᾳ πάντως καθορᾶται ἡ δύναμις. Οὐκοῦν ἴσα καὶ τὰ τῆς δυνάμεως ἐστὶν ἀποτελέσματα· ὥστε ὅσα τμήματα, τοσαῦτα καὶ τῶν ἀνθρώπων γενέσεις· ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐκάστην ὥραν συστήσονται. Καὶ εἴπερ ἐκάστη μοίρᾳ τὸ δυνατόν ὁμοίως προσμαρτυρεῖσθαι προσήκει, πάντας ἐπ' ἴσος βασιλέας, μακροβίους, δυνατοὺς, εὐκλήρους, εὐδαίμονας, καὶ ὅσα τῆς τιμιωτέρας λήξεως εἶναι νομίζεται, τὸ τῆς δυνάμεως ὁμότιμον ἀπεργάζεται· ἡ γὰρ εἰληνεία τούτων τινὸς τοῦ κατὰ τὴν δύναμιν ἀτελοῦς κατηγορία γίνεται. Οὐ γὰρ ἂν τις ἴσῃν προσμαρτυρήσειε δύναμιν, τῷ τε μεγάλᾳ καὶ μικρᾷ ἐνεργήσαντι. Οἶον, ὁ μὲν ὑπερέβηκεν ἑκατὸν ἔτη ἐν γῆρᾳ λιπαρῷ καὶ εὐδαίμονι, παῖσιν ἐυθνήομενος, ἐκγόνοις δορυφορούμενος, καὶ τῷ μετὰ τούτους ἐπιγαλλόμενος γένει, ἄνοσος, ἀπῆ-

μων, ἐπίτιμος, ἄλυτος, πλούτου θαυμάσιος ἔχων, καὶ εἰ τι ἄλλο τῶν κατὰ τὸν βίον τοῦτον ἐν τιμοῖς γενόμεται, διὰ πάντων μακαριζόμενος. Ἐτερος, ὁμοῦ τῷ παραχθῆναι εἰς φῶς, κατεπλήγει· ὅσα δὲ πολλὰ τῶν γινομένων ἐστὶν ἑταιρικά ἢ μοιχίδια βρέφη, ἀπερ τῶν μητέρων αἱ παρανόμως κυήσασαι, ταῖς αὐτῶν χερσὶ διαχειριζόμεναι, θανάτῳ τὸν ἐλεγχον κλέπτουσι· ποῦ ἡ δύναμις ἐπὶ τούτων τῆς μοίρας; Πῶς εἰς τὸ αὐτὸ τῆς ζωῆς μέτρον ἡ τῆς εἰμαρμένης ἰσχύς οὐκ ἐξήρχεσεν; Εἰ γὰρ τὸ δυνατόν αὐτῇ προσμαρτυρεῖν ὁ ὑμέτερος λόγος οὐκ εἶναι, ἐπίσης πᾶσι τοῖς ὄντιν ἡ ἰσχύς αὐτῆς φανήσεται. Οὐ γὰρ τὸ μὲν ἰσχύσει, τὸ δὲ οὐ δυνήσεται, εἴπερ ἀληθῶς ἐν δυνάμει καταλαμβάνεται· ἡ δὲ δύναμις, διὰ τῶν αποτελεσμάτων γνωρίζεται. Οὐκοῦν οὐδεμίαν ἀνωμαλίαν ὁ βίος ἔξει, πάντων ὁμοίως τὸ ἀκρότατον τῆς εὐδαιμονίας μέτρον ἐν αὐτοῖς δεικνύτων, διὰ τὸ πάντας μὲν κατὰ τὸν λόγον ὁμῶν, ὑπὸ τὴν εἰμαρμένην κεῖσθαι, πάντα δὲ ταύτην αἰεὶ δύνασθαι λέγειν ὁμᾶς.

Εἰ οὖν καὶ πάντα καὶ αἰεὶ δύναται ἡ εἰμαρμένη αὕτη, πάντα ἐπὶ πάντων δυνήσεται. Ἀλλὰ μὴν πολλαὶ καὶ ποικίλαι τοῖς ἀνθρώποις τοῦ βίου διαφοραὶ, κατὰ τὰς ἀξίας καὶ τὰς περιουσίας, καὶ τὰ τῶν χρόνων μέτρα, καὶ τὰς τῶν σωμάτων κράσεις, καὶ πάντα ὅσα δι' ὧν ἡ μακαριστὸς τις ἢ ἀθλιὸς ὀνομάζεται. Ἀρα τὸ μὴ πάντα δύνασθαι τὴν ἀναπλασθεῖσαν ἔχειν τῷ λόγῳ μοῖραν ἢ εἰμαρμένην; ἡ τῶν αποτελεσμάτων ἀνισότης σαφῶς ἐπιδείκνυσιν. Εἰ γὰρ τὸ μακρόβιον δυνάμει ἐργὸν νομίζομεν, ἀσθενείας πάντως ἐστὶ τὸ οὐκ ὀκνέμεν. Οὐκοῦν, τὴν μὲν ἀσθενεῖν τῶν εἰμαρμένων τὴν δὲ δύνασθαι δογματίζειν προσήκει. Ἐπειδὴ γὰρ ἐναντίον τῷ πολυχρονίῳ τὸ ὀλιγόβιον, διὰ τῶν ἐναντίων ὑφίσταται πάντως τούτων ἑκάτερον. Οὐ γὰρ ἂν τις τῆς αὐτῆς αἰτίας ἐξάφειε μακαρισμὸν τε καὶ ἀθλιότητα, ἀλλ' εἴπερ τοῦτο κατ' ὁρθοθεσίαν διὰ τοῦ δύνασθαι, τὸ ἕτερον οὐ συνέστη πάντως παρὰ τὴν τῆς δυνάμειος ἑλλείψιν. Οὐδὲν γὰρ ἄλλῃ ἢ ἀθλιότης καταλαμβάνεται, ἢ ἐν τῷ μὴ δυνηθῆναι γενέσθαι μακάριον. Ἀλλὰ μὴν πλείους παρὰ τὸν βίον οἱ ἀθλιοί. Οὐκοῦν, πλείων ἢ ἀσθένεια τῆς εἰμαρμένης παρὰ τὴν δύναμιν ἐπιδείκνυται. Ποῦ οὖν ἡ ἀμαχος ἔχειν καὶ παντοδύναμος καὶ ἀπαράδατος ἀνάγκη, ὥστε ἐπ' ἔχειν τιθεσθαι πάντων τῶν κατὰ τὸν βίον οἰκονομουμένων τὴν ἐξουσίαν, ἥτις ἀπληγῶς διὰ τῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου ἀσθενῆς ἐν τοῖς πλείοσιν; Ἀλλ' ἔρεῖς, ὅτι τοῦτω μὲν τοῦτο βούλεται· τῷ δὲ ἑτέρῳ τὸ ἴσον οὐ βούλεται· δύναται καὶ ἐπ' ἀμφοῖν ὅπερ βούλεται· πάντως οὖν καὶ τὴν αἰτίαν προσθήσεις τῆς τῶν προαιρέσεων τούτων διαφορᾶς. Ἀνθρώπος οὗτος καὶ οὗτος, οὐδεμίαν κατὰ τὴν φύσιν παραλλαγὴν ἐπ' ἀμφοτέρων βλέπεις, οὔτε τοῦτω τὸ καλὸν, ἢ φαῦλον ἐκ προαιρέσεως, οὔτε τῷ ἄλλῳ, ἀλλ' οὗτος μικρόν τι τοῦ χρόνου προλαβὼν, τῆς μητρῴας νηδύος ἐξέθορεν, οὕτω κατὰ τὸ συμβᾶν αὐτὸν ἀποσκευασαμένης τῆς φύσεως· ἔχειν δὲ μετὰ τοῦτον, ἢ εὐθύς ἢ μετ' ὀλίγον. Καὶ μετὰ τοῦτο οὐχ ὁ αὐτὸς ἀμφοτέρους βίος ἀποκληροῦται, ἀλλ' ὁ μὲν εὐδαιμων, ἢ βασιλεὺς, ἂν οὕτω τύχη, χρυσῷ καὶ πορφυρίῃ παρὰ τὴν πρώτην γένεσιν ἐνελλόμενος· ὁ δὲ, τινὸς τῶν πενιχρῶν ἢ δοῦλων, οὐδὲ ραχίους παρὰ τῶν γεννησαμένων αὐτὸν σπαργανόμενος. Τί οὖν ἡδίκησεν, ἢ προλαβὼν ἢ ἑψωτερίσας τῷ χρόνῳ μικρόν, οὐ κατ' οἰκείαν πρόθεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς φύσεως κίνησιν, ὥς αὐτοῦ τοῦτου ἐνεκεν ἀποκληρωθῆναι τοῦ βίου τὴν ἀτιμίαν; ποίαν τῆς διαστολῆς

A posse, omnibus in rebus ex aequo vis ejus elucebit.

Neque enim aliud poterit, aliud non poterit, si vera potentia valet: at potentia ex effectis cognoscitur. Nulla ergo existet vitae dissimilitudo, sed summam sibi felicitatem pariter omnes pollicebuntur, eo quod ex vestra sententia omnes fato sint subjecti, ipsumque fatum semper omnia possit.

Si ergo et omnia et semper potest fatum istud, omnia in omnibus poterit. Atqui multa inter homines et varia vivendi sunt genera, cum dignitate, et opibus, tum temporum corporumque temperatura, omnibusque aliis rebus, quibus beatus quispiam aut miser habetur. Itaque commentitium illud vestrum fatum non omnia posse, effectorum diversitas liquido declarat. Etenim si vitam longam a potentia proficisci existimamus, brevem profecto ab impotentia promanare doceri oportet. Ita fatum aliud infirmum, aliud potens statuendum erit. Quia enim vitae longitudo ejusdem brevitati contraria est, principia utique inter se contraria sibi vindicabunt. Siquidem nemo ad eandem causam retulerit et beatitudinem et miseriam; sed si illa per potentiam potiamur, haec omnino propter defectum potentiae non erit. Miseria quippe in eo vel maxime consistit, quod beatitudinem quis consequi non possit. Enimvero plures vitam degunt miseram; fati ergo infirmitas quam potentia est major et efficacior. Ubi nunc est invicta illa, et omnipotens atque ineluctabilis necessitas, ut in ea omnium rerum humanarum potestatem esse positam putemus, quam majori ex parte infirmam esse comprobavimus? Sed dicis hoc istum, alium aliud velle, in utroque tamen id valere quod velit. Quae vero hujus voluntatum diversitatis est causa? Faciamus esse duos homines, qui nihil inter se differant, neuter sive bonum sive malum ultro sit amplexus, sed hic paulo ante ex materno utero prodierit, si casu sic eum natura effuderit, ille vel continuo vel paulo post. Non eadem ambobus vita sorte obtingit, sed alter felix aut omnino rex fortassis, auro et purpura natus mox involvitur, alter pauperis alicujus, aut etiam servi filius ne laceris quidem pannis a parentibus integitur. Quid ergo deliquit quod paulo citius vel tardius altero sit progenitus, idque non suo consilio, sed naturae motu, ut idcirco vitam sortiretur inhonoratam? Quam vos hic defensionem pro vestra illa domina afferetis? Ubi justitia, ubi pietas, ubi numen? num dicis fatum nihil horum curare, neque virtutis rationem habere, neque bono cuiquam providere? si non istis, utique contrariis studiis vacabit, quia constat quod a bono abhorret, id cum malo esse conjunctum. Neque hoc, inquit, neque illud

B
C
D

ei curæ est. Inanimum ergo, neque voluntario A
 iudicio, neque boni malive cognitione præditum
 esse affirmas, si anima, ratione, et voluntate caret,
 neque per se subsistit. Et adhuc tantam ei largi-
 mini potestatem, ut animantes arbitrii capaces
 moderetur, et regat ea quæ subsistunt, id quod
 minime subsistit, expers vitæ participes vitæ,
 animatas inanimum, exsors consilii et virtutis,
 consortes; denique, entia non ens. Nam quo rerum
 genere continetur istud, cuius nomen tantopere
 jactatis, fatum? Animal non est, in zodiaco non
 cernitur, Deus non habetur. Qui enim Deus esset,
 qui neque virtutis, neque æquitatis ducat rationem?
 Quod vero nihil ex his rebus est, quid tandem est?
 Sed videtur a vobis fatum dici quodvis temporis
 momentum: siquidem tempus sese ad omnem
 motum sive fluminum sive stellarum sive hominum
 extendit. Neque refert sive fluvii motu designes
 insecabilia cujuslibet instantis temporis segmenta,
 sive navis vi ventorum agitata, sive hominum iter
 facientium, sive astrorum quæ moveantur. Unus
 enim est omnium quæ loco moventur terminus, ut
 migrent ex eo in quo sunt, vel in id in quo non
 sunt. Quod si neque fluminum, neque navium
 motus, neque hominum ambulatio intervalla tem-
 poris designantium efficiunt fatum: cur temporis
 punctis ex motione stellarum ortis fatum fieri
 fingitis? cur dicitis motus cæteros esse vel tempora
 vel indicia temporis; at vero ex motu siderum
 fatum existere observatum esse? Cur non singulis
 momentis singuli homines nascuntur? repetam
 enim superiorem orationem. Quoniam eadem causa
 est ut homo sit beatus vel miser, et ut omnino
 sit; si astra sunt causæ eventuum, qui hominis
 ortum sequuntur, prorsus et ipsius etiam ortus
 causæ sunt: sin hujus causæ non sunt, nec illo-
 rum utique sunt. At vero astra non esse causas
 ortus, vel ex eo liquet, quod tempori continenter
 fluenti nequaquam continens hominum ortus re-
 spondeat, sed interrumpatur: illa autem fata ex
 fluenti tempore ac sempiterna siderum motione
 sine ullo nascuntur intervallo, quod vel sensu vel
 intelligentia percipi queat. Quodnam igitur est
 istud fatum? quod unumne sit generale, an plura
 sectionibus temporis minute concisa, nondum
 ratione colligere potui. Moveri astra dicitis, nos
 quoque vicissim fluminum motum proferimus; at
 illa semper, hæc itidem perpetuo, at illa in tempore,
 neque hæc extra tempus; at in illis motus initium
 invenire non possumus; neque in his. Par itaque
 est illorum et horum eademque ratio. Nec vero
 contrarium motum quispiam his assignaverit, cum
 aqua naturaliter semper e superiore loco in infe-
 riorem defluat. Quæ cum ita sint, aut fluminum
 quoque motum fata quædam edero concedite, aut
 neque nos eam vim astrorum motui concedemus.
 At ea vis est, inquit ille, Arietis, Tauri et cujusvis
 planetæ, ut si quis sub aliquo ex iis nascatur, sive
 aliquod erraticum sidus solum, sive cum aliis in

δυνάμει ἐπὶ τοῖς ταυτοῖς ἀπαιτοῦσιν εὐρησέτε;
 Ποῦ τὸ δίκαιον; Ποῦ τὸ εὐσεβές; Ποῦ τὸ δοῖον; Ἡ
 τοῦτων οὐδενὸς μέλειν φησὶ τῇ εἰμαρμένῃ, οὐδὲ πρὸς
 ἀρετὴν βλέπειν, οὐδέ τινας τῶν ἀγαθῶν ἐπιμελεῖσθαι
 ἔχειν; Οὐκοῦν εἰ μὴ ταῦτα διὰ σπουδῆς ἐστὶν αὐτῇ,
 περὶ τὸ ἐναντίον πάντως ἀσχοληθήσεται· ἡ γὰρ τοῦ
 ἀγαθοῦ ἀλλοτριώσας, τὴν πρὸς τὸ κακὸν οἰκιστικὴν
 σαφῶς ἐπιδείκνυσιν. Ἄλλ' οὐτε τοῦτο τυγχόν, οὐδέ
 ἐκεῖνο διὰ φροντίδος εἶναι λέγεις αὐτῇ; Οὐκοῦν ἀφυ-
 χον αὐτὸ φησὶ εἶναι καὶ ἀπροαίρετον, καὶ καλοῦ καὶ
 χείρονος ἀνεπαίσθητον· εἰ δὲ μήτε ψυχὴν μήτε
 προαίρεσιν ἔχει, μήτε κατ' ἰδίαν θεωρεῖται ὁπόστα-
 σιν· πῶς τοσαύτην μαρτυρεῖται παρ' ὁμῶν ἔχειν τὴν
 δύναμιν, ὥστε τῶν προαιρετικῶν ζώων ἐπιστατεῖν,
 καὶ κρατεῖν τῶν ὁρεστώτων τὸ ἀνυπόστατον, τῶν
 μετεχόντων ζωῆς τὸ ἀμέτοχον, τῶν ἐμφύων τὸ
 ἀψυχον, τῶν ἐν προαιρέσει συζώντων τὸ ἀπροαίρε-
 τον, τῶν ἀρετῇ μετιόντων τὸ ἀρετῆς ἀπαράδεκτον·
 καθόλου τῶν ὄντων τὸ μὴ ὄν; Ἐν τίνι γὰρ καταλαμ-
 βάνεται τοῦ θρυλλουμένου τοῦτου ὀνόματος ἡ ὑπό-
 στασις; Ζῶον οὐκ ἐστίν, ἐν περιγραφῇ οὐχ ὀρέται,
 θεὸς οὐ νομίζεται. Πῶς γὰρ θεός, ὁ μὴ πρὸς ἀρε-
 τὴν καὶ τὸ δίκαιον βλέπων; Ὁ δὲ μηδὲν ἐστὶ τούτων,
 τί ἐστίν; Ἄλλ' εἰκε παρ' ὁμῶν τὸ ἀεὶ ἐνεστώς τοῦ
 χρόνου, εἰμαρμένῃ λέγεσθαι· πάσῃ γὰρ κινήσει εἴτε
 ποταμῶν, εἴτε ἀστέρων, εἴτε ἀνθρώπων, ὁ χρόνος
 συμπαρεκτείνεται. Διαφέρει δὲ οὐδὲν, ἡ ὕδατι προ-
 καθήμενον τῇ κινήσει τοῦ βεύματος ἀποσημειού-
 σθαι τὰ ἀκαρῆ διὰ τοῦ ἀεὶ ἐνεστώτος χρόνου τμή-
 ματα, ἢ πῶς δὲ ἀνέμου κομιζομένης, ἡ ἀνθρώπων
 ὁδοιπορούντων, ἡ κινουμένων ἀστρων. Εἰς γὰρ ἐπὶ
 πάντων τῶν μεταβατικῶς κινουμένων ὅρος κινήσεως,
 ἡ ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἐστίν, ἡ ἐπὶ τὸ ἐν ᾧ οὐκ ἐστίν, μετά-
 στασις. Εἰ δὲ οὐτε ἡ τῶν βέβρων φορά, οὐτε ἡ τῶν
 πλοίων κίνησις, οὐτε ἡ τῶν ἀνθρώπων πορεία ση-
 μειουμένη τοῦ χρόνου τὰ διαστήματα εἰμαρμένως
 ποιεῖ, πῶς τὰ χρονικὰ σημεῖα τῆς τῶν ἀστέρων κι-
 νήσεως εἰς εἰμαρμένης γένεσιν πλάσσει, καὶ φασὶ
 τῆδε τὴν ὥραν, ἡ τῆς ὥρας τὸ πολλοστήμιον ὅπερ
 τῆδε τῷ σημείῳ τῆς τῶν ἀστρων κινήσεως ἐση-
 μειώθη, εἰμαρμένην γίνεσθαι; Τί οὖν οὐχὶ πάντως
 παντὶ σημείῳ καὶ αἱ γένεσις τῶν ἀνθρώπων συμ-
 φέρονται; Πάλιν γὰρ τὸν αὐτὸν ἐπαναλήφομαι λόγον.
 Παρ' ὧν γὰρ ἡ αἰτία τοῦ εἶναι κακῶς εἶναι τὸν ἀν-
 θρωπον, παρὰ τῶν αὐτῶν καὶ ἡ τοῦ εἶναι πάντως
 αἰτία ἐστίν· εἰ οὖν τὸ μετὰ τὴν γένεσιν παρ' ἐκεί-
 νων, πάντως παρὰ τῶν αὐτῶν καὶ ἡ γένεσις· εἰ δὲ
 τοῦτο οὐκ ἐν ἐκείνοις, πάντως οὐδὲ τὸ μετὰ τοῦτο.
 Ἄλλὰ μὴν τὸ μὴ ἐν ἐκείνοις εἶναι τὴν γένεσιν, ἐκ
 τοῦτου ὀφλόν ἐστιν· ἐκ τοῦ μὴ ἀδιαλείπτως, ποτα-
 μῷ δίκην, τῷ συνεχεῖ τῆς παροδικῆς τοῦ χρόνου
 ῥοῆς, καὶ τὰς ἀνθρωπίνους σὺρρέειν τῶν τιχομένων
 γένεσις, ἀλλ' ἐν διαλείμμασι μὲν εἶναι τοὺς τόκους
 τῆς δὲ τῶν μοιρῶν ἐκείνων γένεσεως, ὅς ὁ χρόνος
 βέων τῷ ἀεικινήτῳ τῆς τῶν ἀστρων φορᾶς ἐξεργάζε-
 ται· οὐδ' ὅτι οὐκ ἐστὶ διάλειμμα οὔτε κατ' ἀσθησιν,
 οὔτε τῇ διανοίᾳ λαβεῖν. Τίς οὖν ἐκείνη εἰμαρμένη,
 εἴτ' οὖν μία γενικωτέρα, εἴτ' οὖν πολλὰ αἰ ἐπὶ τοῖς
 τοῦ χρόνου τμήμασι συλλεπτυνόμενα, ὅπως καταλα-

δειν δι' ἀκολουθοῦν τινὸς ὁ λόγος δεδύνηται. Κινεῖσθαι τὰ ἄστρον φατέ; Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τὴν τῶν ποταμῶν ἀντιπροφάρομεν κίνησιν. Ἀλλὰ διὰ παντὸς ἐκείνα, καὶ ταῦτα ὡσαύτως δι' ὅλου. Ἀλλ' ἐκεῖνα ἐν χρόνῳ; Οὐδὲ ταῦτα ἐξω τοῦ χρόνου. Ἀλλὰ χρονικὴν οὐκ ἔστιν ἐπ' ἐκείνων ἀρχὴν ἐξευρεῖν τῆς κινήσεως; Ποῶν δὲ τούτοις ἐπινοήσεις τὴν ἀπὸ χρόνων ἀρχὴν; Ἀλλ' ἐκεῖνα κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως δεῖ κινεῖσθαι; Οὐδὲ τούτοις ἂν τις τὴν ἐναντίαν προσμαρτυρήσει κίνησιν, φυσικῶς δὲ τοῦ ὕδατος ἀπὸ τοῦ ὑπερκειμένου πρὸς τὸ πρᾶνὲς καταβρέοντος. Ὡστε ἢ καὶ τὴν κίνησιν τῶν ποταμῶν εἰμαρμένως τινὰς ἀπογεννῆναι συγχωρήσατε, ἢ οὐδὲ ἡμεῖς τῇ τῶν ἄστρον κινήσει τῆς δυνάμεως ταύτης παραχωρήσομεν. Ἀλλὰ τῆσδε, φησὶ, τῆς δυνάμεως, ὁ Κριὸς ἢ ὁ Ταῦρος, καὶ τῆσδε τῶν πλανητῶν ἕκαστος. Ὅταν οὖν ἐν ἐνὶ τούτων γένηται, ἢ κατὰ μόνως ἢ μεθ' ἑτέρων περιοδικῶς τις τῶν πλανητῶν ὑπὸ τοῦ κύκλου περιαιρόμενος, ἢ τῆς δυνάμεως σύνθετος τόνῃς τὸν βίον τῷ συνεγενέσθαι τῇ ὥρᾳ ταύτῃ κατὰ τὴν γένεσιν ἀπειργάσαστο. Ὡς τῆς ματαιολογίας! δοῦλειον ἂν οὕτως τύχῃ τὸν Ταῦρον λέγετε, διὰ τὸ ὑπὸ ζυγῷ τὸ ζῶον τοῦτο δαμάσκειν· καὶ εὐεργετικὸν τὸν Κριόν, διὰ τὴν τῶν ἐρίφων φορὰν ἐν ἐνὶ δὲ τούτων γενόμενον, ἢ τόνδε τὸν κατὰ τὸ ἐναντίον ἀνελουμένον, κατὰ τὴν φυσικῶς ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ δύναμιν διὰ τῆς τῶν ἰδιωμάτων ἐπιμετίας, τοιάνδε τῶν τικτομένων μοῖραν κατασκευάζειν. Τί οὖν; εἰπέ μοι, ἐκὼν ὁ ταῦρος ἐστὶν ὑποζύγιος; καὶ καταθύμιον τῷ κριῷ τὸ κείρεσθαι λέγεις; Τότε βλαπτικὸν καὶ ναρκῶδες τῷ τὸν ἀνωτάτω περιδεύοντι πόλον, ἢ τὸ θερμὸν τῷ πυρρῶντι, ἢ ἄλλῳ τινὶ τῶν θεωρουμένων, ἢ ἐνυπάρχουσα δύναμις ἐκουσίως, ἢ κατὰ τὸ ἀκούσιον πρόσκειται; Εἰ μὲν οὖν ἐκόντως ἐν κακοῖς εἰσι, καὶ βλαπτικοὶ ἐκ προαιρέσεως γίνονται, δυστυχίαν ἀντικρὺς αὐτῶν ὁ ταῦτα λέγων καταψηφίζεται, τῷ κατ' ἐξουσίαν αὐτοῖς προκειμένης τῆς κρείττους λήξεως, ἐν ἧδονῇ τὸ ἀτιμότερον τιθεσθαι· εἰ δὲ οὐκ ἐκ προαιρέσεως τούτων ἕκαστος ἐστὶν ὅπερ νομίζετε, ἀλλ' ἐκ τινος ἀνάγκης ἐγένετο, ἄρα τις καὶ τούτοις ὑπερκειμένη πάλιν αὐτῶν εἰμαρμένη ἑτέρα, τὰς τῶν φύσεών τε καὶ δυνάμεων ἐπέκλωσεν ἰδιότητος. Ὡστε ζητεῖν ἐπάναγκας ἄλλα ἄστρον τούτων ὑπέρτερα, καὶ κίνησιν ἐπ' ἐαυτῶν ἰδιάζουσιν, ὧν ἢ ποῖα συμπλοκὴ κατὰ τινὰ εἰμαρμένης ἀνάγκην, ἢ δοῦλειον εἶναι τὸν ταῦρον, ἢ ἐπιζήμιον τὸν κριόν ἀπειργάσαστο, ἢ τὸν κάρκινον ἀνέφαλον, ἢ εἰ τι ἄλλο περὶ ἑκάστου τούτων οἱ λῆροι τῶν σοφῶν διέρχονται. Καὶ εἰ ταῦτα τὰ φαινόμενα ἡμῖν κατ' ἀνάγκην τινὸς εἰμαρμένης ἐστὶ τοιαῦτα, πάντως καὶ τῆς ὑπερκειμένης ἐκείνης ἀνάγκης ἑτέραν αἰτίαν ἀναγκαστικὴν τῆς τοιαύτης καταστάσεως προσεπινοήσῃ ὁ λόγος, κατέκρινε ἄλλην, καὶ πάλιν ἄλλην τῆς ἄλλης, καὶ οὕτως εἰς ἀπειρον προῖόν ὁ λόγος, οὐδαμῶς στήσεται εἰμαρμένην εἰμαρμένης, καὶ μοῖραν μοῖρας, καὶ ἀνάγκης ἀνάγκην προσαναπλάσσω.

Ταῦτα δὲ μοι διεξιόντος, καὶ διὰ τῶν τοιούτων νοημάτων πρὸς τὸ ἀτοπον τὸν λόγον ἐκβάλλοντος, ἐπικρίψας μεταξὺ διὰ καταφοράς προϊόντα τὸν λόγον ὁ προσδιαλεγόμενός μοι φιλόσοφος. Τί μάχη, φησὶ, τῇ ἐνεργείᾳ; τί δὲ οὐκ ἔπη τοῖς διὰ τῶν ἀριθμῶν παραπετηρηκόσι τὴν τῶν ὅλων ἀλήθειαν, οἷς εἰ πρὸς ἀκριβείαν ἢ ὥρα ληφθεῖ τῆς τοῦ ἀποκηθέντος γενήσεως, πᾶσαν δι' ἀκολουθοῦ τὴν ζωὴν τοῦ τεχθέντος προαγορεύουσι· τὸν χρόνον, τὸν τρόπον, τὰ τῶν ἡδὼν ἰδιώματα, τὰς κινουμένους περιστάσεις, γάμους καὶ παιδοποιίας καὶ ἀξιώματων ἐπιτυχίας, ἢ καὶ τὸ ἐμπαλιν, ἀπαιτίας καὶ νόσους, καὶ ἀτιμίας, καὶ βραχυτήτα βίου, καὶ τὰ ἐκ πενίας κακὰ; Τούτων οὖν δι' ἀκριβείας προσημασθέντων, καὶ τῇ ἐκδόσει τῆς ἀληθείας μαρτυρηθείσης· τίς ἐστὶ σοι λόγος ἐστὶν ἀτι-

A orbe circumferatur, vita illius qui in eam incidit horam, intercedente virtutum conjunctione cum ortu consentiat. O vaniloquentiam! inquam ego. Taurum adeo servilem sorte propterea dicitis, quia id animal iugo dometur, Arietem contra beneficium quod lanam ferat: ac si quis sub istorum altero natus, aut alius vicissim e medio sublatus fuerit, commisit proprietatibus certam quamdam sortem nascentibus obvenire. Quid ergo? dic mihi, sponte ne aut taurus sub jugis est, aut aries gaudet, eum londetur? Damni item ac torporis afferendi facultas est ei qui obit supremum cœlum, vel caliditas Marti, vel cuivis alii stellæ volenti sua vis inest, an invitæ? Si quidem volentes in malis sunt, ac voluntaria nocendi vi præditæ, quisquis id fatetur, palam infelices pronuntiat, quod meliorem sortem in sua potestate cum teneant, deterior ipsis voluptati sit. Sin haud sua sponte tales sunt quales existimantur, sed necessario tales quales factæ sunt: aliquid ergo aliud superius fatum his quoque naturam ac virtutum proprietates destinavit. Quo sit, ut alia sidera his superiora querenda sint una cum motu quem sibi vindicent, quorum certa conjunctio fatali quadam necessitate, aut taurum servilem, aut arietem damnosum, aut canerum capite mutilum effecerit, aut si quid aliud de singulis astris sophistæ nugantur. Ac si ea quæ nobis apparent, necessitate cujusdam fati sunt ejusmodi, certe etiam superioris illius necessitatis insuper alia tibi causa necessaria excogitanda erit ejusmodi constitutionis, et hujus alia, iterumque alia alia, atque ita infinite fatum fati, sortis sors, necessitatis necessitas alia semper conflagenda.

C His a me ita disputatis, philosophus quicum disputabam hujusmodi rationibus in eas angustias redactus, orationis longius protractæ flum in medio incidit, et Quid, inquit, pugnas cum vi? cur non sequeris eos, qui rerum veritatem per numeros indagaverunt, ac tempore accurate cognito totam deinceps nascentis vitam prædicunt, ætatem, ingenium, mores, pericula, casus, conjugia, procreations liberorum, honores, aut contra liberorum orbitatem, morbos, ignominias, vitæ brevitatem, incommoda paupertatis? Quæ cum accurate præsignificentur, eventusque sit testis veritatis: quæ tibi reliqua est ratio, quamobrem fati necessitatem esse non credas? Tum ego ejusmodi prædictionum causas me paulo post allaturum pollicitus, rogavi,

num hujuscemodi eventuum causa fortuita esset, neque cum certa ratione conjuncta, an vero simul etiam rationem aliquam invenissent, ut consentaneum esset fieri quæ fierent. Imo vero, inquit, ratione nituntur quæ sunt, quia cum ex certo siderarum qualitatum concursu certam constitutionem nascentis corpus sibi vindicet, qui accuratam coelestium rerum cognitionem habet, nascentis constitutionem prænoscit, necnon quandiu vivere possit, diutius quidem si firmior sit corporis constitutio, non item, si infirmior. His dictis arrisi, et, Nesciebam, inquam, fata tibi Galeni et Hippocratis ac similibus parentum pignora videri; quoniam illi quoque, missa siderum motione, quantum facta ex proposito corpore conjectura consequi poterant, futura prænuntiabant: ut cum sunt oculi cavi, tempora contracta, frons indurata et vix pelli adhaerescens, mortem prædicunt. At multis tamen ægris ac mortem jamjam imminentem præstolantibus, ars medica hujusce fati fila quasi releuit ac retractavit: quemadmodum Plato de pædotribi Herodico scriptum reliquit, nunquam illum quidem gymnastico exercitio integram sanitatem recuperare potuisse, quod morbus esset letalis, semper tamen presentem mortem solertia sua protraxisse, neque perfecisse ut secure viveret, sed ut tardius moreretur, ac lenta morte usque ad senectutem perduraret, illo remedio sapienter invento. Quod argumento est non indissolubile esse fati vinculum, si quidem arte quadam dissolvitur. At hoc argumentum, inquit ille, prædictiones fatales non confutat, quia fieri potest ut id quoque prænuntient ii, qui coelestem motum accurate contemplati sunt, atque alii certam, alii dubiam mortem prædicant. Hic ego, Non est, inquam, ita, id quod ex ipsa ratione necessitatis constat, alia quippe est contingentium ratio, alia immutabilium, quæ minime convenit in contingentia, quorum alterutrum omnino fieri necesse est, ita tamen ut in utramque eventus partem opinione claudicemus: quod a necessitatis ratione longissime abest. Verumtamen quæsi ex eo, quo fundamento niteretur futurorum eventuum prædictio? Quod, inquit ille, sæpius jam ex me audisti, de eo etiamnum percontaris? Sunt virtutes quædam siderum propriæ, quæ pro infinitis diversis conjunctionibus a perpetua motione provenientibus infinitas easque diversas produciunt facultates. Qualis igitur est per id tempus astrorum conformatio, ac vis horæ, in quam ejusque ortus fortuito incidit, talem ejus vitam fore necesse est, neque aliter se res habet. Quid, inquam, calamitates bellicæ, terræ motus, urbium ruinæ, maximarum naufragia onerariarum, inundationes, deflagrationes, hiatus terræ, aliaque hujuscemodi exitii genera? qui ista cum prædictione consentient? quam multa nostra, quam multa patrum memoria contigerunt, ut diluvium ætate Noe, exustio Sodomorum, suffocatio Egyptii exercitus in mari Rubro,

A στούντι τῇ τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκῃ; Ἐγὼ δὲ τῶν τοιούτων προρρήσεων τὰς αἰτίας μικρὸν ὕστερον εἰπὼν ζητήσω, ἥρμην· πότερον ἀλογός ἐστι καὶ συντυχικὴ τῶν τοιούτων ἐκδόσεως ἡ αἰτία, ἢ τινα καὶ λόγον τῇ παρατηρήσει ταύτῃ συνεφεύρισκουσιν, ὥς μὴ ἔξω τοῦ εἰκότος γενέσθαι τὸ γινόμενον. Καὶ μάλα μὲν τοι, φησί, καὶ λόγος ἔπεται τοῖς γινόμενοις. Ὅταν γὰρ ἐκ τῆς ποιῆς τῶν κατὰ τὰ ἄστρα ποιότητων συμπώσεως τοιαύτῃ κρᾶσις σώματος τῷ τικτομένῳ συστήῃ, ὃ κατεilahφῶς δι' ἀκριβείας τῶν οὐρανίων τὴν θεωρίαν, καὶ τὸ συστήσεσθαι τῆνδε τὴν κρᾶσιν περὶ τὸν τεχνθέντα προκατενόησε, καὶ τὸ δύνασθαι μέχρι τοῦδε τοῦ μέτρου τὴν ζωὴν ἐξαρκέσαι· πλείονος μὲν, ἐπὶ τῆς ἑρρωμενεστερας, ἐλάττωτος δὲ πάλιν, ἐπὶ τῆς νοσιωδестερας τοῦ σώματος κρᾶσεως. B Ἐγὼ δὲ τοῖς ῥηθείσιν ἐπιγέλασας, Ἐλελήθεις ἡμᾶς, πρὸς αὐτὸν εἶπον, Γαλήνου καὶ Ἱπποκράτους καὶ τῶν τοιούτων ἐγγόνους εἶναι τὰς εἰμαρμένας δοξάζων. Ἐπεὶ κάκεινοι χαίρειν ἀφέντες τὴν τῶν ἀστρον κίνησιν, ἐκ τοῦ ὑποκειμένου στοχαστικῶς τὸ μέλλον προαγορεύουσιν. Ὅταν ὀφθαλμοὶ κοῖλοι καὶ κρόταφοὶ συμπεπιχωτές, καὶ τὰ μέτωπα περιεσκληκότα τῷ δέρματι, τὸν θάνατον προμηνύσιν. Πολλοὶς δὲ, εἶπον, νοσιωδέστερον διακειμένοις τὰ σώματα, καὶ ὅσον οὐδέπω προσδοκώμενοις τεθνήξασθαι, πρὸς τὸ ἐμπάλιν ἐξ ἱατρικῆς ἀνεκλώσθη τῆς τοιαύτης εἰμαρμένης τὰ νήματα· ὅλον δὲ καὶ τὸν παιδοτρύβην Ἡρώδιον δὲ Πλάτωνος ἱστέρησε λόγος, ὅτι διὰ γυμναστικῆς ἐμπειρίας, εἰς παντελὴ μὲν ὕγαιαν, ἐπιθανάτου τοῦ νοσήματος ὄντος, ἐπαναγαγεῖν τὸ σῶμα οὐχ οἷός τε ἦν· ἀεὶ δὲ τὸν θάνατον παρόντα δι' ἐπινοίας ὑπερτιθέμενος, οὐχὶ ζωῆς ἀσφάλειαν, ἀλλὰ θανάτου παράτασιν ἐαυτῷ παρεσκεύαζεν. Ὅθεν καὶ εἰς γῆρας διήρκεσε, μακρῶ θανάτῳ τὸ μὴ ἀποθανεῖν σοφισάμενος. Οὐκοῦν οὐδὲ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἀρραγῆς ὁμὴν ἢ εἰμαρμένην καταλαμβάνεται, εἴπαρ εὐρίσκειται τις τέχνη τὴν ἀνάγκην ἐκλύουσα. Ἄλλ' οὐδὲν, φησὶν, ὃ τοιοῦτος λόγος τὴν ἐκ τῶν προρρήσεων περὶ τῆς εἰμαρμένης ἀπόδειξιν ἀναλύει. Δυνατὸν γὰρ ἂν γένοιτο καὶ τοῦτο προμηνυθῆναι παρὰ τοῦ δι' ἀκριβείας ἐπεσκεμμένου τῶν οὐρανίων τὴν κίνησιν· ὥστε τῷ μὲν ἀραρότως, τῷ δὲ ἀμφίβολον προμηνυθῆναι τὸν θάνατον. Ἐγὼ δὲ, Οὐχ ὅτως, εἶπον, ὃ τῆς ἀνάγκης διςχυρίζεται λόγος· ἄλλος γὰρ τοῦ ἐνδεχομένου ὁπότερον D ἂν τύχῃ γενέσθαι, καὶ ἄλλος τοῦ ἀμεταθέτου ὁ λόγος, ὃν οὐκ ἔστιν ἐπὶ τῶν ἐνδεχομένων λάβεῖν· ἄλλ' ἢ τοῦτο πάντως, ἢ τὸ ἕτερον· τὸ δὲ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς ἐκδόσεις ταῖς ἐλπίσιν ἐπικραδαίνεσθαι, πόρρω τῶν τῆς ἀνάγκης λόγων ἐστὶ· πλην τοῦτο φημι πρὸς αὐτὸν, Πόθεν οἰεται τὸ πιστὸν ἔχειν τῶν ἀποθησκομένων τὴν προρρήσιν; Ὁ δὲ, Πολλάκις, φησὶ, διεξιόντος ἀκούσας, ἔτι καὶ νῦν περὶ τῶν αὐτῶν ἑρωτᾷς, ὅτι τινὲς εἰσιν ἰδιάζουσαι δυνάμεις τῶν ἀστρον· τὸ δὲ ἀεικίνητον τῆς φορᾶς, μυρίας ἐκ τῆς ποιῆς αὐτῶν συμπλοκῆς, τὰς τῶν δυνάμεων διαφορὰς ἐργάζεται; Ὁ τοῖνυν παραγελὶς ἐπὶ τὸν βίον διὰ γενέσεως, κατὰ τὴν συμπαινοῦσαν αὐτῷ τοῦ χρόνου μίτραν, τὴν ὑπὸ τῶν ἀστρον τοιῶσδε σχηματισθεῖσαν ἐντυπωθεῖς, ἀπερ ἂν ἡ δύναμις τῆς ὥρας ἐκείνης ἔχουσα κατα-

ληφθῇ, ταῦτα καὶ περὶ τὸν βίον κατ' ἀνάγκην ἔξει, καὶ ἄλλως οὐκ ἔχει. Τί οὖν, εἶπον, αἱ κατὰ πόλεμον συμφοραὶ, καὶ οἱ σεισμοὶ, καὶ τῶν πόλεων αἱ καταπτώσεις, καὶ τὰ αὐτανδρὰ τῶν μυριοφθῶρων ὀλκᾶδων ναυάγια, ἐπικλύσεις, καὶ ἐκπυρώσεις, καὶ χάσματα, καὶ ὅσα τοιαῦτα πανωλεθρίας εἶδη; Πῶς ταῦτα διασώσει τὸν τῆς προρρήσεως λόγον; Πόσα ἐν τοῖς προτέροις, πόσα δὲ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὁ βίος ἔδειξε πάθῃ; τὸν ἐπὶ Νῶε κατακλυσμὸν, καὶ τὴν Σοδόμων ἐκπύρωσιν; ἢ τὸν Αἰγύπτιον στρατὸν ὑποδρύχον ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ γενόμενον; ἢ τὰς μετὰ ταῦτα τῶν ἀλλοφύλων σφαγὰς, τὰς μυρίας ἐκείνας ἀνδροκτασίας; ἢ τὸν αὐτόματον ἐν ὀλίγῳ τῷ χρόνῳ θάνατον τοῦ Ἰσραηλίου λαοῦ ἐν πολλαῖς μυριάσι θρασυθέντος; ἢ τὰς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας τῶν Ἀσσυρίων, μὲν χρόνου ῥοπῇ νεκρωθείσας, τὴν τε ἐφεξῆς κακὴν τὴν ἱστορίαν, ἐν Μηδικαῖς τε καὶ Ἑλληνικαῖς συμφοραῖς συμπεισούσας, ἐν ναυμαχίαις τε καὶ πεζομαχίαις μεγάλαις, καὶ πάντα ὅσα τοιαῦτα, ὧν ἡ μνήμη τοῖς ἐφεξῆς διδάσκαλος γίνεται; Κἂν ταῦτα παρέλθωμεν πάντα, ἱκανὰ γένοιτο πρὸς τὴν τῶν λεγομένων μαρτυρίαν, καὶ ὅσα ὁ καθ' ἡμᾶς ἱστέρησε βίος. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὴν μεγάλην τῆς Βιθυνίας μητρόπολιν ταῖς ἐξεχούσαις τῶν πόλεων ἐναρίθμιον; τίς ἀγνοεῖ τὴν πλατείαν καὶ εὐρύχωρον Θράκην, πῶς τὴν μὲν ὁ πόλεμος, τὴν δὲ σεισμὸς μετὰ τοῦ πυρὸς ἐν ἀκαρεῖ τοῦ χρόνου ἄρδην ἐξέτριψε; Πόσοι παῖδες ἐκεῖ, πόσα νῆπια; οἱ μέσως ἔχοντες, οἱ παρήλικες, ἐλεύθεροί τε καὶ δοῦλοι, κρατοῦντες καὶ ὑποχείριοι, πλούσιοι, πένητες, ἐβρωμένοι, νοσηλεύμενοι, πάντες ἐν μὲν καιροῦ ῥοπῇ κατεφθάρσαν. Πάντας ἐπίσης τὸ πῦρ ἐνεμήθη· πᾶσιν οἱ οἶκοι τάφοι ἐγένοντο. Ποῦ αἱ τῶν ἀστρῶν ἐκείνων διαπλοκαί, αἱ τὰς διαφορὰς τῶν βίων τοῖς ἀνθρώποις ὀρίζουσαι; Ἄρα πᾶσιν ἐκείνοις μία τῶν ἀστρῶν σύνοδος τὰς ὥδιναι τῶν γενέσεων ἔλυσε, καὶ πᾶσιν ὁ Καρκίνος ὠροσκοπῶν τὴν μοῖραν ἐπέβαλε; Καὶ μὴν αἱ μυρία τῶν ἡλικιῶν τε καὶ ἀξιομάτων διαφοραὶ, τὸ μὴ πάντας ἀλλήλοις κατὰ ταυτὸν τῇ γενέσει συνενεχθῆναι διαμαρτύρονται. Εἰ οὖν ὁ μὲν τῆς γενέσεως χρόνος ἐκαστῶν διάφορος, ἢ δὲ τῶν συμφορῶν ταυτότης οὐδεμίαν παραλλαγὴν ἐκ τῆς κατὰ τὴν γένεσιν αἰτίας ἐδέξατο· ἄρα καὶ διὰ τούτων τὸ περὶ τὴν προρρήσιν ἀπαγὰς καὶ ἀσύστατον διελέγχεται.

Ἄλλ' ἐστίν, φησὶ, καὶ νεὺς, καὶ πόλεως, καὶ ἔθνους παντὸς εἰμαρμένη, κατὰ τὴν πρώτην θέσιν τὸ ἐφεξῆς ἐπικλύθουσα, καὶ τῷ περιέχοντι τὰ ἐμπεριειλημμένα κατ' ἀνάγκην συνδιατίθεται. Τίς οὖν ἡ τῆς ναυπηγίας Εἰλήθια; Τίς δὲ ὁ τῆς πόλεως τόκος; Ἐκ πόλεως δὲ ἀρχῆς τοῦ ἔθνους καθορῶμεν τὴν γένεσιν; Τέμνει ὁ δρυστόμος τὴν ὕλην, ἐμπορεύεται ταύτην ὁ τὸ ξύλον ἐμπορευόμενος, χρημάτων ὁ ναυπηγὸς ὕλην ἀνέται, μερίζει τῇ ἐργασίᾳ τὴν τέχνην. Ὁ μὲν γάρ τις διαιρεῖ τὸ ξύλον εἰς σανίδας τῷ πρίονι· ὁ δὲ, τὴν τρόπῳ τεταίνεται· ἕτερος, περὶ τὰ ὑποζώματα τὴν σπουδὴν τῆς κατασκευῆς ἔχει, ἄλλος τὴν πῶραν, καὶ ἄλλος τὴν πρύμναν ἐχορυφώσας. Τούτῳ τοῦ ἰσοῦ μέλει, καὶ τῆς κεραίας τῷ ἐτέρῳ· οἱ δὲ, τὸ λίνον εἰς κάλως πλέκουσιν· οἱ δὲ αὐχένες τῷ κυβερνήτῃ διὰ φροντίδος γίνονται· ἄλλοι τὰ καταστρώματα καὶ τὴν ὁδὸν ἐνεργοῦσιν· ἄλλοι, καὶ τὸν ἐκ τῆς ζωγραφίας καλλωπισμὸν ἐπάγουσιν. Ἐτεροί τε αὖ διαχρίοντες τῇ πίσει τὰς ἀρμονίας, καὶ τὸν ἀντλον ἐν τῷ μέσῳ κατασκευάζοντες. Πάντως οὐ κατὰ ταυτὸν ἕκαστος τὸ καθ' ἑαυτὸν ἐνεργοῦσιν, ἀλλ' ὁ μὲν, νῦν· οἱ δὲ, μετ' ὀλίγον· καὶ τῷ μὲν ἤδη πέρας

A consecuta alienigenarum jugulatio et caedes, naturalis mors Israelitici populi in infinita illa multitudine confecti, clades qua centum octoginta quinque millia Assyriorum momento temporis perierunt, calamitates et mala quae Medis, Judaeis et Graecis acciderunt, atrocibus terra marique commissis praeliis: et quaecunque id genus alia memoriae prodita sunt. Quin etiamsi haec omnia praetereantur, satis multa hujus rei testimonia nobis suppeditant, quae nostro saeculo contigerunt. Quis enim nescit magnam Bithyniae metropolim, umam ex praestantissimarum urbium numero, quis latam ac spatiosam ignorat Thraciam, illam terrae motu ac igne, hanc bello repente funditus esse eversam? Quot ibi pueri, quot infantes, juvenes, senes, liberi et servi, victores et victi, divites, pauperes, valentes, aegroti denique omnes puncto temporis interierunt? Omnes ex aequo assumpsit ignis, domus loco sepulcrorum fuere omnibus. Ubi sunt siderum conjunctiones, quae diversas vitae formas hominibus praefinunt? num omnes illi eadem astrorum constitutione nati fuerunt? num omnium natalitium sidus fuit Cancer, omnibusque eam sortem destinavit? Atqui diversitas, pene dicam infinita, aetatum et honorum testis est, non omnes uno tempore fuisse progenitos. Quocirca si diverso quisque tempore natus, in parem nihilominus calamitatem incurrit: nonne vel haec eventa praedictionem levitatis et inconstantiae convincunt?

C Sed est, inquit, et navis et urbis, et gentis et cujusvis rei fatum, quod ex primo astrorum situ totum deinde statum consequentem constituit, et causam continentem ac superiorem in gubernandia rebus contentis ac inferioribus necessario juvat. Quis ergo, inquam, est navium ortus? quis civitatibus? unde originem trahit quaelibet gens? Caedit materiarius materiam, eam venalem habet negotiator lignorum, navium opifex pecuniam redimit, partitur officium in operarios. Alius enim serra lignum secat in asseres, alius carinam fabricatur, alius erigendis tabulatis dat operam; hic proram, ille puppim exstruit; huic malus, illi antenna curae est; quidam ex lino rudentes texunt, clavum gubernator curat; quidam foros et velum conficiunt, quidam navem etiam picturis exornant; nonnulli pice juncturas perungunt, et in medio sentinam construunt. Neque omnes simul suum faciunt opus, sed alius jam, alius paulo post; ille coeptum jam ad finem perduxit, iste etiamnum laborat. In quo igitur tempore fatum navis sapientes collocabunt? num in eo quo lignum emitur, caeditur, aut tractatur, an quo ferrum ad-

vehitur, an quo clavis asseres compinguntur? Nam cum multa et diversa diverso tempore studia conatusque adversus naufragium adhibeantur, quodnam tempus navi fatale assignabis, ut instante interitus necessitate vectores una secum perdat? Quid jam dices de civitatibus? an tum in eas dominari satum putant, cum ii qui eam in rem incumbunt, de condendis consilium capiunt, an cum naturam loci considerant, an cum exemplar efformant aut fabris ferrum advehunt, aut lapides reponunt aut materiam comportant? Quidnam ex his est principium constituendae civitatis? Quid porro dices de gente bellicis calamitatibus attrita? Quae tandem aut unde orta adversa sors alios interimit, alios captivos in servitutem redigit? Qui factum est ut Annibal, aut Caesar, aut Alexander Macedo fata aquarent omnium quibuscum bellum gerebant, usque eo necessitate illa valentiores, ut iisdem plane et aequalibus hostium malis omnia diriperent? Sed enim minime verisimile esse, eadem civitatum fata, eodemque stellarum situs efficere, - ut terremotibus quassatae ruina opprimantur, ex eo perspicere quis poterit, quod nemo nesciat hujusmodi terrae affectiones non solum in locis habitatis, sed etiam in inhabitabilibus exsistere. Si quis Sangaeorum montem in Bithyniae finibus situm vel ipse vidit vel aliis referentibus audivit, quod dicam verum esse comperiet, totum jugum in viam subsedisse, ac terribile praetereuntibus praebere spectaculum. Ejusmodi quoque sunt Paphlagoniae affectiones: ubi etiam habitationes hominum his modis una saepe convulse sunt: atque ideoque tales motus oriuntur, locus ille ab incolis deseritur. Quid sigillatim dicere opus est Cyprios, Pisidas et Achivos, apud quos harum rerum multa sunt indicia? Verum cujus gratia mentionem earum fecimus, id dicam, omnes ejusmodi motus terrae esse affectiones. Si ergo ita accidat, ut etiam hominum habitatio eo in loco inveniat, ipsi quoque infortunium illud loci necessario participant: sin is ab incolis sit vacuus, infortunium loci hominibus damni dat nihil. Quae igitur est fati necessitas, cum ex aequo loca habitata et inhabitabilia hujusmodi affectionibus sint obnoxia? Nam si possent demonstrare terram particulatim ac non universam simul conditam esse: vaniloquentia ista speciem fortassis aliquam praese ferret, certa siderum conjunctione certae parti terrae connexa, hoc aut illud necessario fieri. Quoniam vero omnia se mutuo complectuntur, caelum, terra, mare, atque, ut Moyses ait, terra etiam prius condita est quam astra cum motu suo: eorum quoque in certis terrae partibus eveniunt, causam ad siderum referunt motionem? Quapropter cum terra sit astris aequiva, neque ullam inde vel concidendi vel perdarandi causam capiat, cumque in certis partibus ejusmodi existant affectiones: non utique fati necessitas, sed alia quaedam in iis locis istorum casuum propria causa est. Quando igitur tale

Α τὸ σπουδαζόμενον ἔσχηεν· ὁ δὲ, ἐν τῷ ἐνεργεῖν καθορᾶται. Πότε τοίνυν τῇ νηὶ τὴν εἰμαρμένην οἱ σοφοὶ ἐπιστήσουσιν; Ὅτε ἀνέεται τὸ ξύλον, ἢ ὅτε τέμνεται, ἢ ὅτε μεταχειρίζεται, ἢ ὅτε ἐπάγει τὸν σίδηρον, ἢ ὅτε συναρμόζει τοὺς γόμφοις; Πολλῶν γάρ καὶ διαφορῶν ὄντων τῶν κατὰ τὴν ναυπηγίαν σπουδαζομένων, καὶ οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν ἀλλήλοισι χρόνον συνισταμένων, ποῖον ἀναθῆσι χρόνον τῇ εἰμαρμένῃ, ἵνα τὴν ἀνάγκην τῆς καταδύσεως δεξαμένη, συνδιαφείρῃ μεθ' αὐτῆς τοὺς ἐμπλέοντας; Τί δ' ἂν εἴποις περὶ τῶν πόλεων; Πότε αὐτῆς κρατεῖν τὴν εἰμαρμένην οἴονται; Ὅτε βουλὴ τις τοῦ οἰκισμοῦ τοῖς σπουδαζοῦσι γίνεται; Ὅποτε τοῦ τόπου τὴν εὐφραν. ἐπιλογίζονται, ἢ ὅτε τὸ σχῆμα καταχαράσσουσιν, ἢ ὅταν ἐπάγῃσιν ἥδη τῇ ἐργασίᾳ τὸν σίδηρον, ἢ τοὺς λίθους ἐναποτίθενται, ἢ συμφοροῦσι τὰς ὕλας; Τί δὲ ἂν εἴποις περὶ τοῦ ἔθνους, ὃ ταῖς κατὰ πόλεμον συμφοραῖς ἐξετρίβη; Τίς ἢ πῶθεν κατ' αὐτῶν τὴν ἀρχὴν λαβοῦσα ἡ μοῖρα, τοὺς μὲν κατεφόνευσε, τοὺς δὲ δι' αἰχμαλωσίας κατεδουλώσατο; Πῶς Ἀννίβας ἢ Καῖσαρ, ἢ καὶ ὁ ἐκ Μακεδονίας Ἀλέξανδρος παρ' ὅς ἂν ἐγένοντο στρατευόμενοι, πᾶσιν ὁμοτιμίαν εἰμαρμένης ἐλργάσαντο, τοσοῦτον τῆς ἀνάγκης ἐκείνης ὑπερισχύοντες, ὥς τοῖς αὐτοῖς τοῦ κακοῦ μέτροις πάντα συνάγεσθαι; Ἀλλὰ μὴν τὸ οἰεσθαι τὰς τῶν πόλεων εἰμαρμένας, ἐν τοῖς τῶν σεισμῶν καταπτώμασι τὰς συναστρίας ποιεῖν, ὥς ἔξω τοῦ εἰκότος ὁ λόγος ἐστίν, ἐντεῦθεν ἂν τις κατῴοι. Τίς οὐκ οἶδεν ὅτι τὰ τοιαῦτα πάθῃ τῆς γῆς, οὐ μόνον ἐν τοῖς οἰκουμένοις τόποις, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀοικητοῖς συνίσταται; Εἰ τις τὸ τῶν Σαγγατῶν ὄρος τὸ πρὸς τοῖς ὀρίοις τῶν Βιθυνῶν καίμενον, ἢ τῇ καθ' αὐτὸν ἔργῳ πείρα ἢ ἐκ διηγῆματος ἤκουσεν, εὐρήσει τὴν τοῦ λόγου ἀλήθειαν, ὅτι κατ' αὐτὰς τῆς ὁδοῦ τὰς ὑπερβολὰς, πᾶσα ἡ ἀκρίβεια ὑπονοστήσασα, φοβερὸν θέαμα τοῖς διδοέουσι γίνεται. Τοιαῦτα καὶ περὶ τὰς χώρας τῶν Παφλαγόνων τὰ πάθῃ· ἐστὶ δὲ ὅπου καὶ οἰκήσεις ἀνθρώπων τοῖς χάσμασι τούτοις συγκατεσπάσθησαν· πολλὰ γὰρ τῶν οἰκητόρων γυμνὰς ὁ χώρος ἐν τῷ τοιοῦτῳ δεικνύται πάθει. Καί τι χρὴ καθ' ἑκάστην Κυπρίους, καὶ Πισίδας καὶ Ἀχαιοὺς· ἐν οἷς πολλὰ τῶν λεγομένων ἐστὶ τεκμήρια; Ἀλλ' οὐ χάριν τῶν εἰρημένων ἐμνήσθημεν, ὅτι πάντα τὰ τοιαῦτα, γῆς ἐστὶ πάθῃ. Εἰ μὲν οὖν συνεγχεῖται καὶ οἰκήσιν ἀνθρώπων εὐρεθῆναι τῷ τόπῳ, κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην κἀκείνῳ τοῦ κατὰ τὸν τόπον δυστυχῆματος παραπῆλασαν· εἰ δὲ ἐλεύθεροι εἴη τῶν οἰκητόρων, οὐδεμίαν ἀνθρώποις ἤνεγκε βλάβην τὸ περὶ τὸν τόπον δυστύχημα. Τίς οὖν ἡ τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκη, ἐπίσης τῶν τε οἰκουμένων καὶ τῶν ἀοικητῶν τὸ τοιοῦτον πάθος ὑπομενόντων; Εἰ μὲν γὰρ εἶχον ἀποδεικνύναι, κατὰ μέρην τινὰ καὶ μὴ κατὰ τὸ ἄθροον πᾶσαν κατεσκευάσθαι τὴν γῆν, εἶχον ἂν αὐτοῖς ἰσως καιρὸν ἢ ματαλογία· τῷδε τῷ μέρει τῆς γῆς κτιζομένης, τῆςδε τῶν ἀστρῶν συμπλοκῆς ἐφαρμοσθείσης, ἢ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο γενέσθαι κατ' ἀνάγκην. Ἐπεὶ δὲ πάντα μετ' ἀλλήλων καταλαμβάνεται, οὐρανὸς, γῆ, θάλαττα, κατὰ δὲ τὸν Μωσέως λόγον, καὶ προτερεύει ἡ γῆ τῆς τῶν ἀστρῶν κατασκευῆς καὶ κινήσεως· πῶς

τῶν μερικῶν κατὰ τὴν γῆν συμπτωμάτων τὴν αἰτίαν A
εἰς τὴν τῶν ἀστρῶν ἀναθήσονται κίνησιν; Εἰ τοίνυν
ὁμόχρονος τοῖς ἀστροῖς ἡ γῆ, καὶ οὐδεμίαν ἐκείθεν
οὐδὲ συμπτώσεως οὔτε διαμονῆς αἰτίαν ἐπάγεται· εἰ
μερικαῖς δὲ τισι τόπων περιγραφαῖς τὰ τοιαῦτα ὑφ-
ίσταται πάθῃ· ἄρα οὐχ εἰμαρμένης ἀνάγκην, ἀλλὰ
τίνα ἑτέραν ἰδιόζουσαν αἰτίαν ἐν τοῖς τοιοῦτοις συμ-
πτώμασι γίνεσθαι. Ὅταν οὖν πάθῃ τι τοιοῦτον ἡ γῆ,
καὶ τινες τοιαύτας συμφορὰς κατεργάζεται, τῶν οἰ-
κητόριον συγκατασεισθέντων τῇ πτώματι· τί ἐρω-
σιν οἱ προσκυνούντες τὴν εἰμαρμένην, καὶ τὴν τῶν
ἀστρῶν κίνησιν ἐπιστατεῖν τῶν ὄντων διοριζόμενοι;
Πῶς ἐκεῖ τὸ νήπιον, τὸ βρέφος, τὸ μεῖράκιον, ὁ ἄνθρω-
πος, ὁ πατήρ, ὁ πρεσβύτερος, ὁ εὐγενής, ὁ εὐπατρίδης, ὁ
μισθωτὴς, ὁ δεσμώτης; Οὐτε τῷ χρόνῳ τῆς γενέσεως,
οὔτε διαφορᾷ τινι τῆς ἀξίας εἰς τὴν τῶν κακῶν ὁμο-
τιμίαν κωλύονται. Ἐτι πρὸς τοῦτοις· τίς οὐκ οἶδεν ὅτι παντὸς ἀγους ἔσχατόν ἐστιν ἡ θυγατρομυρία, καὶ
ἀδελφογαμία, καὶ εἰς μητέρας παρανομία; Τοῦτο τοίνυν εἰ κατὰ τινὰ μοῖρας ἀνάγκην ἐγίνετο, πάντως
ἀν καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐτολήθη τόποις· ἐπεὶ δὲ μόνῳ τῷ ἔθνει Περσῶν, καὶ τοῖς τὰ ἐκείνων νόμιμα
διδιδαγμένοις, τὸ τοιοῦτον ἀγος τομᾶται· ὁ δὲ ἄλλος ἐκ τοῦ ἀκολούθου, ὅτι μοῖρα καὶ εἰμαρμένη ἡ ἐκάστου
προαίρεσις γίνεται, τὸ δοκοῦν κατ' ἐξουσίαν προαιρουμένη.

Ἐτι πρὸς τοῦτοις, ὡς ἂν μὴδὲ τὸ τοιοῦτον ἔχοιεν
λέγειν, ὅτι κατὰ τὰς ποιάς περικλίσεις τῶν τόπων
ἰδιόζουσαι τινες ἀστρῶν κινήσεις καταλαμβάνονται,
καὶ διὰ τοῦτο, οἱ μὲν μητρογαμοῦσιν, οἱ δὲ ξενοκτο-
νοῦσι καὶ ἀνθρωποδοροῦσι· τῆς δὲ τῶν ἀστρῶν τῆς
θέσεως ἐκείνοις ἰδιόζόντως ἐπιπιπτούσης, εἰ καὶ παν-
τάπασι τῶν ἀπαιδευτῶν καὶ τῆς τῶν ὄντων θεωρίας
ἀνεπισκέπτων ὁ τοιοῦτος λόγος ἐστὶ, τῶν οἰομένων
ὅτι κατὰ τὰς ποιάς τῆς γῆς περιγραφὰς καὶ ἡ ἀνω-
θεν αὐτοῖς λήξις ἐπιτυποῦται· οὕτω γὰρ ἂν εὐρεθείη
τὰ γήινα τῶν οὐρανίων ἀρχηγικώτερα, εἰ κατὰ ταῦτα
νομίζοιτο κάκεινα ἔχειν· ὁμοῦ καὶ τοῦτο προσθήσο-
μεν πρὸς ἐλεγχον τῆς ἡπατημένης αὐτῶν ὑπολήψεως·
Πάντα σχεδὸν τὰ μέρη τῆς γῆς τὸ τῶν Ἰουδαίων
ἐπενημῆθη γένος, ἀνατολικὸν, νότιον, μεσογέωται, δυ-
τικὸν, παραρκτητικὸν, πάντα σχεδὸν τὰ ἔθνη μέμικται
πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων συνοικήσιν. Πῶς τοίνυν οὐ-
δεμία τῶν ἀστρῶν ἀνάγκη ἐπ' οὐδενὸς αὐτῶν ἰσχυρὴ
τινὶ τῶν ἐκ τοῦ ἔθνους χαρίσασθαι τὸ ἀλώδητον, ἀλλ'
ἐν ταῖς μυριοτρόποις τῶν ἀστρῶν ἐπιπλοκαῖς, ὥσπερ
ἂν συνένεχθῃ τὸ τιτλούμενον, ἐν τῷ ὁμοίῳ πάντως
ἐστὶ, κατὰ τὴν τεταγμένην τῶν ἡμερῶν περίοδον
ὑπομενούσης τὴν λύωσιν τῆς φύσεως; Ὁ δὲ, ταῦτα
μὲν οὕτω, φησὶν, ἐξήτασται παρ' ἡμῖν, τίς λόγος
διαφεύγει τὴν ἐκ τῶν ἀστρῶν ἀνάγκην τὰ νόμοις D
κεκρατημένα παρὰ πολλοῖς τῶν ἐθνῶν· ἡ μὲντοι
πρόρρησις τῶν ἀποθησομένων, οὐκ ἂν μικρὸν εἰς
ἀποδείξιν νομισθεῖ, τοῦ ἀπαράδωτος ἔχειν τὰ με-
μοιραμένα ἐκάστῳ. Πῶς γὰρ ὁ δαίμων, τόνδε τὸν
ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν βιοτεύσειν, καὶ τοιαῖαδε συντυ-
χίαις κατὰ τὸν βίον συνένεχῃσθαι προμαθῶν,
οὐ διαψεύσθῃ, εἰ μὴ τις ἀνάγκη κατὰ τὸ ἀπαράδωτον
ἐκείνῳ τε ταῦτα γενέσθαι πάντως ἐπέκλωσε, τῷ τε
προαγορεύοντι διὰ τῆς ποιάς τῶν κατὰ τὸν ἀριθμὸν
σεσημειωμένων παρατηρήσεως ὁ δὲ ἄλλος ἐποίησεν; Εἰ
δὲ κρεῖττον μὲν ἔφην ἐν τοῖς τοιοῦτοις δοκεῖν ἀγνοεῖν,
ἢ γέλως ἀφορμὴν παρασχεῖν τοῖς ἀμαθεστέροις
τῶν ἡμετέρων δογμάτων· πλην ἀλλὰ μικρὰ φροντί-

quidpiam terræ accidit, atque ejusmodi aliquæ ca-
lamitates inde oriuntur, etiam incolis ruina obrun-
tis: quid dicent, qui fatum adorant, et astrorum
motum rebus præesse opinantur? qui sit ut oc-
cidat infans, adolescens, vir, pater, senex, nobilis,
patricius, mercenarius, victus? cur neque tempus
nascendi, neque discrimen dignitatis ullum pro-
hibet, quo minus pari calamitate involvantur?
Adhæc quis ignorat extremum malum esse, corpus
cum filia commiscere, violare matrem? quod si
quadam sortis necessitate fieret, utique apud nos
quoque fieret: nunc autem apud solos Persas, et
qui illorum edocti sunt instituta, flagitium hoc
perpetratur. Ex quo planum sit, sortem ac fatum
esse cujusque voluntatem pro arbitrio quodlibet
B amplectentem.

Præterea ne quid tale possint dicere, in certis
locis proprias quasdam astrorum motiones reperiri,
atque ideo alios matres ducere in matrimonium,
alios occidere hospites, et humanas vorare carnes,
quod certus quidam astrorum situs vim suam in
illos privatim exerceat: tametsi hæc prorsus in-
doctorum hominum sit oratio, neque rerum con-
templationi deditorum, sed existimantium certa
terræ spatia certis portionibus superis circumscribi
(sic autem terrestria forent potiora cœlestibus, si-
quidem horum constitutio ex illorum conditione
penderet), tamen hoc quoque argumentum adjiciam,
quo magis illorum falsa refutetur opinio, omnes
propemodum terræ partes a gente Judæorum fuisse
habitatas, orientales, australes, mediterraneas, oc-
cidentales, septentrionales, gentes denique ferme
omnes promiscue cum Judæis habitasse. Quid ergo
causæ erat, cur nulla siderum necessitas in ullo eo-
rum valuerit, ut quempiam gentilem præstaret in-
demnem, sed quamvis sint infinitæ conjunctiones as-
trorum diversæ, qualis quisque forte fortuna natus est,
talis semper esset, ac præfinitis diebus damnus na-
tura ejus faceret? Hoc loco ille, Nondum ista quidem,
inquit, apud nos explorata sunt, qua ratione res apud
multas gentes legibus constitutæ imminens ex an-
tris fatum evitent: futurorum tamen prædictio ma-
gno argumento fuerit, fatum cujusque esse inevita-
bile. Quomodo enim quispiam non falso prævideret,
quot annos hic aut ille sit victurus, quæque ei sint
eventura, nisi aliqua necessitas et illi hæc ita fu-
tura decrevisset, ut non possint non fieri, et præ-
nuntianti per certam numerorum observationem
palam fecisset? Ego vero satius esse aiebam, me re-
rum hujuscemodi ignarum videri, quam nostrorum
dogmatum rudioribus ansam præbere risus; ve-
rum tamen neglectis quæ ridicule nobis objiceren-
tur, quam possem paucissimis omnem earum re-
rum causam complexurum. Est, inquam, hominum

generi natura hostis, vis quædam bonæ naturæ adversaria. Cujus rei sexcenta eaque evidentiæ afferri possunt argumenta, sed non arbitror necessarium esse in præsentī persequi ordine omnia quibus fidem facere queam. Cum ergo divinæ naturæ quodvis bonum sive cogitatum sive nominatum conveniat, a qua proficiscitur vita, lux, veritas, justitia, sapientia, immortalitas, et quidquid boni benevolus animus potest concipere: cum, inquam, talis sit divina natura, ac talia largiatur, adversariam quidam vim cuius bono oppositam esse, omni ex genere colligimus. Quæ proinde loco vitæ mortem, loco veritatis fraudem, loco cuiuslibet boni oppositum malum hominibus irrogat: quippe cui id gratum sit, quod naturæ humanæ exitiosum. Sed quemadmodum qui beneficia exercent, letale pharmacum melle reddunt dulce, non eo animo ut comedentis gustatum oblectent, sed ne letale esse sentiantur: sic mortifera illa natura, cum in animo habeat, hominem inducere, ut a bona natura desciscat, bonarum rerum formas induit, ac fraudes tegit: ut miseri mortales ad id intenti, idque bonum esse rati, illius quod natura bonum est, desiderio ne teneantur. Quomodo autem accidit, ut quis per fraudem aliquam se futuri quidpiam profiteatur prædicturum: sic et fraudulentī demones faciunt in jecoris contemplatione, in auguriis, in ominibus, in manium evocatione, in vaticiniis ex natali petitis, cum quodlibet horum non eodem sed diverso modo futurum præsignificet. Itaque ut qui ex inspecto jecore, aut ex omīne quopiam conjectat, aut ex aspectu volantis avis, non per fati necessitatem ea se prædicere pollicetur: ita cum hujusce vaticinationis sit unica causa, fraus videlicet et opera dæmonum, quoniam aliquid prænuntiatum aliquando perfectum est (si tamen omnino perfectum est), non continuo fati vis demonstratur, quia omne vaticinationis genus habere vim suam ex fato jure diceretur. Sic unum fatum esset somnium, aliud ex palpitatione, aliud ex auguriis, vel ominibus, vel quibusdam symbolis constaret. Quod si in his nihil prohibet quo minus vaticinatio sit sine fato; neque si qui fortuiti eventus cum prædictione consentiant, satis id fuerit ut probetur, non facile talia contingere. Quanquam neque certæ et indubitæ divinationes sunt eorum, qui eam artem profitentur, sed multa sibi effugia provident, ut si contrarius eventus vanitatis eos coarguat, possint evadere, prolatis rationibus quas præmeditantur. Ex quo efficitur neque scientiam eorum ullam esse, nisi ut in eum qui in hora indicanda erraverit, culpam conferant erroris, sicque prædictiones ambigue et in utramque partem paratas instituant, ut quidquid evenerit, id prædictum esse videatur. Sæpe enim eximium quid et supra alios eventurum alicui prædixit is qui horam natiuitatis consideravit: deinde autem cum ille in extrema mala ac calamitates non vulgares inciderit, non se abefrasse a prædictione affirmavit vates;

σας τῶν ἐν γέλωτι τὰ καθ' ἡμᾶς τιθεμένων, δι' ὧν, ὡς ἂν οἶδ' τε ὧ, πᾶσαν τὴν περὶ τούτου αἰτίαν ἐκθήσομαι. Ἔστι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων κατὰ φύσιν πολέμιος δύναμις τις ἐκ τῶν ἐναντίων τῇ ἀγαθῇ φύσει γινωσκόμενη. Τούτου δὲ μυρίας μὲν ἔστι τὰς ἀποδείξεις ἐξ ἐναργῶν παραστῆσαι πραγμάτων. Οὐ μὴν ἀναγκαῖον ἡγοῦμαι τῷ παρόντι καιρῷ πάντα κατὰ τὸ ἀκολουθοῦν διεξίναί, δι' ὧν ταῦτα οὕτως ἔχειν πεπίστευται. Τῆς τοίνυν θείας φύσεως ἐν παντὶ ἀγαθῷ νοημάτι τε καὶ ὀνόματι θεωρουμένης, παρ' ἧς ἡ ζωὴ, τὸ φῶς, ἡ ἀλήθεια, τὸ δίκαιόν τε καὶ σοφόν, καὶ ἀφθαρτον, καὶ πᾶν ὃ τί περ ἔστι κατ' ἐννοιαν λαβεῖν ἀγαθόν, τοῦτο οὕσης καὶ τοῦτο χαριζομένης, ἡ ἐκ τῶν ἐναντίων γνωριζομένη δύναμις ἐκ πάντων κατὰ τὸ ἀντικείμενον ἑκάστην τῶν ἀγαθῶν θεωρουμένων καταλαμβάνεται. Ὡστε ἀντὶ μὲν ζωῆς, θάνατον, ἀντὶ δὲ ἀληθείας, ἀπάτην, καὶ ἀνθ' ἑκάστου τῶν βελτιόνων, τὴν ἀντιδιαστελλομένην κακίαν παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀνθρώποις ἐπάγεσθαι· εἶναι γὰρ αὕτη τοῦτο φίλον, ὅπερ ἂν τῇ φύσει τοῖς ἀνθρώποις ἐπ' ὀλέθρῳ γίνετο. Ὡς περ δὲ οἱ διὰ τῶν δηλητηρίων κακοποιούντες, πολλάκις καὶ μέλιτι τὸ φθεῖρον ἐφηδύνουσι φάρμακον, οὐκ εὐφράναι τῇ γεύσει τὸν βλαπτόμενον σπουδὴν ποιούμενοι, ἀλλ' ἐκκλέψαι τὴν τοῦ φθεῖροντος αἰσθησιν· οὕτω καὶ ἡ φθοροποιὸς αὕτη φύσις, σκοπὸν ἔχουσα τῆς ἀγαθῆς φύσεως ἀποστῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ἀγαθῶν τινῶν πραγμάτων μορφὰς ὑποδύεται, προρρήσσει τισι καὶ λατρείαις τὸν ἐγκερυμμένον τῆς ἀπάτης λόγον ἐπικαλύπτουσα· ὡς ἂν τοῦτω προσέχοντες τὸ θελαινόν τῶν ἀνθρώπων γένος, τοῦτό τε νομίζοντες ἀγαθὸν εἶναι, τοῦ ὄντως κατὰ φύσιν ἀγαθοῦ μηδεμίαν ἔχοιεν ἐπιθυμίαν. Διὰ τοι τοῦτο καθάπερ ἂν τις προγνώσεως εἶδος διὰ τινος ἀπάτης προειλημμένους τύχῃ, κατ' ἐκεῖνο καὶ ἡ ἀπατηλὴ τῶν δαιμόνων ὑπήκουσε δύναμις, ἐν ἡπατοσκοπίαις καὶ οἰωνοῖς, ἐν κληδόσιν, ἐν νεκυταῖς ἐν γενεθλιαλογίαις· ἑκάστου τούτων, [ἀλλ'] οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλὰ διαφόρως τὸ ἐφεξῆς προμηνύοντος. Ὡς περ τοίνυν ὁ τῷ ἡπαιτὶ τὸ μέλλον διασφαίνων, ὁ διὰ τινος κληδόνος προσεκάσας τὸ ἐσόμενον, ἢ ὁ πρὸς τὴν πτῆσιν τοῦ οἰωνοῦ βλέπων, οὐ τῇ τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκῃ τὰ τοιαῦτα προαγορεύειν κατεπαγγέλλεται· τὸν αὐτὸν τρόπον μᾶς οὕσης αἰτίας, καθὼς εἴρηται, τῆς τὸ τοιοῦτο τῆς προρρήσεως εἶδος μετιούσης, λέγω δὲ τῆς κατὰ τὴν ἀπατηλὴν τῶν δαιμόνων ἐνέργειαν· οὐκ ἐπειδὴ ποτέ τι κατὰ τὸ συμβᾶν ἐπετέχθη τῶν εἰρημένων (εἴπερ ὅθι ὅλως μὲν ἐπετέχθη), διὰ τούτου ἢ τῆς εἰμαρμένης ἀποδεικνύεται δύναμις, ἐπεὶ πᾶν προρρήσεως εἶδος, εἰκότως ἂν ἐξ εἰμαρμένης τὴν ἰσχὺν ἔχειν κατασκευάζοιτο. Ὡς περ ἡμῖν μίαν μὲν εἰμαρμένην εἶναι τὸν δνειρον· ἑτέραν δὲ τὴν ἐκ παλμῶν παρατήρησιν· ἄλλην δὲ, ἐξ οἰωνισμῶν, ἢ κληδόνων, ἢ τινῶν συμβῶλων συνισταμένην. Εἰ δὲ οὐδὲν ἐπ' ἐκεῖνον κωλύει καὶ πρόρρησιν εἶναι καὶ εἰμαρμένην μὴ εἶναι· οὐδὲ εἴ τις ἐξ ἀριθμοῦ τοῖς γενεθλιαλογοῦσιν ἐπετεύχθη πρόρρησις, ἀρκούσα γένοιτο ἂν πίστις εἰς τὸ μὴ βλάβειν τὰ τοιαῦτα ἐπιτυγχάνεσθαι. Καίτοι γε οὕτε ἀκριβεῖς τε καὶ ἀναμφίβολοι παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπαγγελλομένων αἱ προμηνύσεις γί-

νονται, ἀλλὰ πολλὰς ἑαυτοῖς ἀναχωρήσεις παρασκευάζουσιν ἐπὶ τῇ ἐκδόσει, εἰ πρὸς τὸναντίον ὁ λόγος ἐλέγχεται, καὶ τίνα προτεχνολογοῦσιν ἑαυτοῖς οἷς τούτων μέλει· ὥστε μὴ τῆς ἐπιστήμης τῷ ἐσφαλμένῳ, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν ὥραν σημειώσεως τὴν ἀποτυχίαν λογίζεσθαι, καὶ λοῦσαι ὡς ἐπίπαν καὶ πρὸς τὸ διπλοῦν τῶν ἐκδόσεων ἐπιμαρτυροῦνται γίνονται παρ' αὐτῶν αἱ προρρήσεις, ἢ ὅπερ ἂν ἐκβῇ, τοῦτο προμεληνύσθαι δοξῇ. Πολλάκις γὰρ τὸ περιφανές τε καὶ τὸ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ὁ τὴν ὥραν τῆς γενέσεως κατανοήσας ἐμήνυσεν. Εἴτα ἐν ἐξαισίῳ τισὶ συμφοραῖς τοῦτο γεγονός, οὐδὲν διεσφάλλει προαγορεύσας διςχυρίσασατο. Εἶχε γὰρ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους τὸ πλεον εἰς τὴν τῶν κακῶν μετουσίαν· καὶ τούτων ἡ καὶ ἡμᾶς ἱστορία μάρτυς ἐστίν. Οὐάλεντος γὰρ τοῦ βασιλέως ἐπὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων ὄντος ἀρχῆς, ἀπάτη τις τοιαύτη πρὸς τὴν ἀνταρσίαν τῆς ἀρχῆς παρεκίνησε. Καὶ ὁ μὲν ὥρμησεν ἐφόδιον πρὸς τὴν τόλμαν τῶν γενεθλιαλογούντων προαγορεύσειν ἔχων· τὸ δὲ πέρας τῆς ἐγχειρήσεως τοιοῦτον ἐγένετο, ὥστε αὐτὸν τὸν ἐπὶ ταῖς μεγίσταις ἀρχαῖς γνωρισθέντα, ἐν τῷ μεγέθει τῆς συμφορᾶς γενέσθαι διασημότερον· καὶ τοῦτο συνεργία τῆς γενεθλιαλογίας τοῖς πολλοῖς ἐνομήσθη, οἷτι κατὰ συμφορὰν μέγιστος ἀντὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἀγαθῶν τῷ ἀνδρὶ συννήχθη. Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν πεπλανημένας τὰς περὶ τούτων γίνεσθαι προαγορεύσεις, οὕτω μέγα ποιοῦμαι τεκμήριον τοῦ μὴ ἐστάναι τῆς εἰμαρμένης τὸν λόγον· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλὰς καὶ ἄλλας ἐπινοίας ἢ ἀπατηλὰ τῶν δαιμόνων δύναμις τὰς προρρήσεις σοφίζεται. Καὶ γὰρ καὶ ὕδωρ τι μαντικόν, παραφορὰς καὶ μανίας τοῖς γευσταμένοις ἐνεργαζόμενον, καὶ πνεῦμα κάτωθεν διὰ τινος στομίου διεσπρόχόμενον· ὅπερ εἰ ἐν γυναικεῖσι γένοιτο σπλάγχχνος ἐξωθούμενον· τὴν γαστέρα ποιεῖ, καὶ τῆς διανοίας ἐκστασι, καὶ παραφορὰν τοῦ καθεστῆτος εἰργάζετο. Ἄπερ πάντα, θεῖα τε καὶ μαντικὰ τοῖς ἀπατωμένοις ἐδόκει, τῶν τε ἐξ ἡπατος ἢ πυρὸς σημείους τισὶ τὸ μέλλον προεικαζόντων, ἢ τῶν πρὸς τὰς πτήσεις τῶν ὀρνέων, οὐδεὶς ἀνέθηκε τῇ εἰμαρμένῃ τὴν τῆς προρρήσεως δύναμιν· ἀλλὰ τινι δαιμονίᾳ κατακωχῇ τὸ τοιοῦτον λογίζονται.

Οὕτω φημι, ἢ μὴ εἶναι καθόλου προαγορεύσειν διὰ τὸ πολλοῖς ἐναντιώμασι τὰς προρρήσεις ἐλέγχεσθαι, ἢ εἴπερ ἀποδείκνυσί τις αὐτὴν ὡς προλέγουσάν τι τῶν ἐκδοσμένων, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐκάστου τῶν κατὰ προρρήσιν ἐπιτυχανόντων καταλαμβάνομεν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ τοιοῦτου τῆς προρρήσεως εἶδους οἰόμεθα χρῆναι νομίζειν. Ἴσον γὰρ ἐπὶ πάντων τούτων ἐστὶ, τὸ ἐν τοῖς πλείοσι διαμαρτάνειν, τό τε ἐν τισιν δοκεῖν μὴ ἔξω τῆς τῶν ἐκδοσμένων ἀληθείας ἀγειν τὴν προρρήσιν· καὶ τῇ ἀπατηλῇ τῶν δαιμόνων φύσει ὁμοίως, καὶ διὰ ταύτης καὶ πάσης ἐπινοίας ὁ σκοπὸς κατορθοῦται· τὸ γὰρ ἀποστήσαι τὸν ἄνθρωπον τοῦ πρὸς τὸν θεὸν βλέπειν, ἀκαίρως ἑαυτῷ τὴν τὸν ἀγαθῶν μοῖραν παρασκευάζειν, ἀντὶ παντός τοῖς δαίμοσι σπουδάζεται. Τὸ τούτων πεπεισθαι τοὺς εὐεξαπατήτους, μὴ ἐπὶ τῷ θεῷ βουλήματι τὰ κατὰ τὸν βίον κεῖσθαι· ἀλλ' ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ τῶν ἀστρῶν διαπλοχῇ, καὶ τῇ ἐκείθεν ἀπορρέουσῃ δυνάμει, πάντων μάλιστα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς βλαπτικῆς τῶν δαιμόνων φύσεως βλέπει. Εἰ οὖν κεχαρισμένον ἐστὶ τοῖς δαίμοσι, τοῦ θεοῦ ἀποστήσαι τὸν ἄνθρωπον, ἀρίστησι δὲ ἢ περὶ ταῦτα πλάνη, ἀποδείκνυται σαφῶς δαιμονία τίς οὕσα ἐνέργεια, δι' ἀπάτης παρακρουμένη τοὺς πᾶσαν μὲν ἐν τούτοις τὴν δύναμιν εἶναι νομίζοντας· πρὸς δὲ παντοδύνημον τοῦ θεοῦ ἐξουσίαν μὴ ἀποδιδόντας.

A nam id quod insigne futurum erat et supra alios, in adversam ac malam partem eventum fuisse sortitum: idque res nostra memoria gestæ testantur. Valente enim Romanorum imperatore talis fraus et impostura quemdam ad imperium affectandum permovit. Animos illi quidem faciebat audacioremque reddebat genethliacorum prædictio, sed exitus conatum ejusmodi fuit, ut ipse summis magistratibus gestis clarus, fieret magnitudine calamitatis insignior: idque patrociniū genethliacæ plerisque visum est, quod res prosperæ viri adversas exæquassent. Verum ego falsis istorum prædictionibus ad fatum refellendum non nitor; sed illa potius ratione, quod fallaces ac subdoli dæmones multis etiam aliis modis vaticinationes fraudulentè comminiscuntur. Nam divinatoria quædam aqua epota in mentis errorem et insaniam inducit; et spiritus superne per quoddam orificium permeans, intraque feminea viscera receptus, et utero tumorem et menti furorem ac delirium conciliat. Quæ omnia, divina et vaticinia videntur errore deceptis. Quin etiam omnes illi, qui ex jecore aut signis quibusdam ignis, aut ex avium volatu futura conjectant, vim vaticinii non ad fatum, sed ad afflatum quemdam dæmonum referunt.

C Quare existimo aut non esse omnino vera vaticinia, quod multis eventibus contrariis convelluntur; aut si quis ostendat fatum præsignificare aliquid futurum eventum, quod in aliis omnibus, ita uti prænuntiata fuerant, evenientibus reperimus, id in hujusmodi quoque vaticinationis genere necessario reperiri censemus. Par enim in his omnibus est ratio, ut fatidici ubi in plerisque erraverint, in quibusdam certe futurorum eventuum veritatem vaticinatione videantur assecuti. Atque instar fraudulentorum dæmonum in eam rem omnes cogitationes conferunt et curas, ut hominem eo redigant ne oculos ad Deum convertat, ab eoque omnia bona obtineat; atque adeo consilium, quo homines simplices et fallacis obnoxii a divina voluntate amplectenda revocantur ad ejusmodi astorum conjunctionem ac vim inde defluentem, maxime ad malignorum dæmonum spectat scopum. Itaque si jucundum est dæmonibus animos hominum ab amicitia Dei avertere, sicque avertit istarum rerum fallacia: perspicuum fit id dæmonum quoddam esse opus, comparatum ad decipiendos eos, qui omnem illam vim hisce rebus contineri opinantur, neque oculos ad Dei summam convertunt potestatem.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

ΕΚ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ.

EJUSDEM S. GREGORII

TRACTATUS ADVERSUS GRÆCOS

EX COMMUNIBUS NOTIONIBUS.

Federicus Morellus inter. Reg. Latine vertit.

Si nomen hoc Deus personarum significativum esset, cum tres personas dicimus, ex necessitate tres diceremus deos; quod si Deus essentiae denotativum nomen est, dum unam essentiam constitemur sanctæ Trinitatis, unum Deum merito glorificamus, quia unius substantiæ unum nomen, Deus est. Idcirco congruenter et substantiæ et nomini, unus est Deus, et non tres. Neque enim Deum et Deum et Deum dicimus, velut dicimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum, nominibus quæ personas significant, connectentes (et) conjunctionem. Eo quod non eadem sint personæ, sed diversæ potius, et a se invicem pro significato nominum differentes. Verum nomini (Deus) quod significativum est essentiae ex aliqua proprietate, quæ ipse inest, non conjungimus copulam (et) ut dicamus, Deum et Deum et Deum: quia eadem est essentia, quæ personæ sunt, et quam nomen hoc (Deus) significat, propterea quod etiam idem ipse Deus: idem vero adjecta declaratione ipsius non connectitur unquam.

Quod si dicimus Patrem Deum, et Filium Deum, et Spiritum sanctum Deum, vel Deum Patrem, et Deum Filium, et Deum Spiritum sanctum, notionem personarum nominibus copulamus, nempe Patri, Filio, sancto Spiritui, ut sit Pater, Filius et Spiritus sanctus, hoc est persona et persona et persona. Idcirco et tres sunt personæ. Nomen autem hoc (Deus) absolute et eodem modo prædicatur de unaquaque personarum, absque conjunctione (et), ita ut non possimus dicere Deum et Deum et Deum; sed intelligere nomen tertio quidem dictum voce, propter personas subjectas, propositum vero secunda et tertia repetitione absque conjunctione (et), quia non alius atque alius Deus est. Non enim quatenus Pater diversam proprietatem suam servat, apud Filium, juxta hoc Deus est Pater: namque ita non Deus esset Filius; sed enim si quia Pater est Pater, propterea et Deus Pater, quoniam non Pater Filius, non Deus Filius: si

Εἰ τὸ Θεὸς ὄνομα προσώπων δηλωτικὸν ὑπῆρχε, τρία πρόσωπα λέγοντες, ἐξ ἀνάγκης ἂν τρεῖς ἐλέγομεν θεούς· εἰ δὲ Θεὸς ὄνομα οὐσίας σηµαντικόν ἐστι, μὴν οὐσίαν ὁμολογοῦντες τῆς ἁγίας Τριάδος, ἓνα Θεὸν εἰκότως δοξάζομεν· ἐπεὶ μιᾶς οὐσίας ἐν ὀνόματι τὸ Θεός ἐστι. Αὐτὸ καὶ ἀκολουθῶς τῇ τε οὐσίᾳ καὶ τῷ ὀνόματι, εἰς ἐστὶ Θεός, οὐ τρεῖς. Οὕτε γὰρ Θεὸν καὶ Θεὸν καὶ Θεόν φαμεν, ὥσπερ λέγομεν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἐπὶ τοῖς ὀνόματι τοῖς τῶν προσώπων σηµαντικαῖς συμπλέκοντες τὸν καὶ σύνδεσμον. Διὰ τὸ μὴ ταῦτά εἶναι τὰ πρόσωπα, ἑτέροια δὲ πολλόν, καὶ διαφέροντα ἀλλήλων κατὰ τὴν τῶν ὀνομάτων σηµασίαν. Τῷ δὲ Θεὸς ὀνόματι δηλωτικῇ τῆς οὐσίας ὄντι ἐκ τινος ἰδιώματος προσόντος αὐτῆς, οὐ συνάπτομεν τὸν καὶ σύνδεσμον, ὥστε λέγειν ἡµᾶς, Θεὸν καὶ Θεὸν καὶ Θεόν· ἐπεὶ περ ἡ αὐτὴ ἐπ' οὐσία ἡ ἐστὶ τὰ πρόσωπα, καὶ ἣν σηµαίνει τὸ Θεός· ὄνομα· διὸ καὶ ὁ αὐτὸς ὁ Θεός. Ὡ δὲ αὐτὸς καὶ ἐπιδηλώσει τοῦ αὐτοῦ οὐ συμπλέκεται ποτε. Εἰ δὲ λέγομεν Πατέρα Θεὸν, καὶ Υἱὸν Θεὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον Θεὸν, ἢ Θεὸν Πατέρα, καὶ Θεὸν Υἱὸν, καὶ Θεὸν Πνεῦμα ἅγιον, τὸν καὶ σύνδεσμον κατ' ἐννοίαν τοῖς τῶν προσώπων ὀνόματι συνάπτομεν. Οἶον, Πατέρι, Υἱῷ, ἁγίῳ Πνεύματι, ἓνα ἡ Πατὴρ, Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τούτεστι πρόσωπον, καὶ πρόσωπον, καὶ πρόσωπον. Αὐτὸ καὶ τρία πρόσωπα. Τὸ δὲ Θεὸς ὄνομα, ἀπολύτως καὶ ὡσαύτως κατηγορεῖται ἐκάστου τῶν προσώπων ἄνευ τοῦ καὶ συνδέσμου, ὥστε μὴ δύνασθαι ἡµᾶς λέγειν Θεὸν, καὶ Θεὸν, καὶ Θεόν· ἀλλὰ νοεῖν τὸ ὄνομα τρίτον μὲν λεγόμενον τῇ φωνῇ, διὰ τὰ ὑποκείμενα πρόσωπα, προβαλλόμενον δὲ τῇ δευτερώσει καὶ τῇ τριτῶσει, ἄνευ τοῦ καὶ συνδέσμου, διὰ τὸ μὴ ἕτερον καὶ ἕτερον εἶναι Θεόν. Οὐ γὰρ καθὼς τὴν ἑτερότητα ὥζει Πατὴρ πρὸς Υἱόν, κατὰ τοῦτο Θεός ὁ Πατὴρ. Οὕτω γὰρ οὐκ ἂν Θεός ὁ Υἱός· εἰ γὰρ ἐπεὶ Πατὴρ ὁ Πατὴρ, διὰ τοῦτο καὶ Θεός ὁ Πατὴρ· ἐπεὶ μὴ Πατὴρ ὁ Υἱός, οὐ Θεός ὁ Υἱός· εἰ δὲ Θεός ὁ Υἱός, οὐκ ἐπεὶ Υἱός. Ὁμοίως καὶ ὁ Πατὴρ, οὐκ ἐπεὶ Πατὴρ, Θεός· ἀλλ' ἐπεὶ οὐσία τοιάδε, εἰς ἐστὶ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱός

Θεός. Καὶ δι' ἣν αἰτίαν Πατὴρ Θεός, καὶ Υἱὸς Θεός, καὶ Πνεῦμα Ἅγιον Θεός· μὴ διαιρουμένης δὲ τῆς οὐσίας ἐν ἑκάστῳ τῶν προσώπων, ὥστε καὶ τρεῖς εἶναι οὐσίας κατὰ τὰ πρόσωπα, ὅλην δὲ οὐτε τὸ ὄνομα διαιρεθῆσεται ὅπερ σημαίνει τὴν οὐσίαν, οὐτε τὸ Θεός εἰς τὸ εἶναι τρεῖς· Θεούς· ἀλλ' ὥσπερ οὐσία ὁ Πατὴρ, οὐσία ὁ Υἱός, οὐσία τὸ ἅγιον Πνεῦμα· καὶ οὐ τρεῖς οὐσίαι· οὕτως καὶ Θεός ὁ Πατὴρ, Θεός ὁ Υἱός, Θεός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐ τρεῖς Θεοί. Εἰς γὰρ Θεός καὶ ὁ αὐτός· ἐπεὶ καὶ μία οὐσία ἡ αὐτή· εἰ καὶ ἕκαστον τῶν προσώπων λέγεται, καὶ ἐνοῦσιον καὶ Θεός· καὶ γὰρ ἀνάγκη τρεῖς λέγειν οὐσίας Πατέρος καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· ἐπεὶ οὐσία τῶν προσώπων ἕκαστον ὅπερ ἐστὶν ἀλόγιστον· οὐδὲ γὰρ Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, τρεῖς οὐσίας φαμέν· ἀλλὰ μίαν καὶ μίαν λέγοντες οὐσίαν, ἥς ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱός καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἕνα ἀκολουθῶς φαμέν Θεόν· εἰ καὶ τῶν προσώπων καὶ ἐνοῦσιον καὶ Θεὸν εἶναι πιστεύομεν. Ὡς περ γὰρ τῷ διαφέρειν τὸν Πατέρα τοῦ τε Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τρία φαμέν πρόσωπα· οὕτως ἐπεὶ μὴ διαφέρουσι κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλ' ἐστὶ κατ' αὐτὴν τῶν προσώπων ταυτότης, ἐστὶ πάντως καὶ κατὰ τὸ Θεός ὄνομα. Δηλωτικὸν γὰρ τοῦτο τῆς οὐσίας, οὐ τὸ τί αὐτῆς περιστῶν, ἐπεὶ ἀκατάληπτον, ἀλλ' ἀπὸ τίνος ἰδιωμάτων προσόντος αὐτῇ λαμβανόμενον, παραδηλοῦν αὐτὴν. Ἔστι γὰρ ἰδιώμα τῆς ἀϊδίου οὐσίας, ἥς Πατὴρ, Υἱός καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ πάντα ἐποπτεύειν καὶ θεωρεῖν καὶ γινώσκειν καὶ αὐτὰ τὰ κρυφία. Ἐντεῦθεν εἰλημμένον τὸ Θεός ὄνομα κυρίως λεγόμενον σημαίνει τὴν οὐσίαν ἐκείνην. Μᾶς τοιγαροῦν ὑπαρχούσης τῆς τοιαύτης οὐσίας, καὶ ἐνός τοῦ παραδηλοῦντος αὐτὴν ὀνόματος (φημὶ δὴ τοῦ Θεός)· εἰς κυρίως ἐστὶ Θεός τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας ἀκολουθῶς· ἐπεὶ μὴ πρόσωπον δηλοῖ τὸ Θεός, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν. Εἰ γὰρ πρόσωπον ἐδήλου τὸ Θεός, ἐν καὶ μόνον τῶν προσώπων ἐλέγετο Θεός, ὅπερ ἐσημαίνετο τῷ τοιῷδὲ ὀνόματι· ὥσπερ οὖν καὶ Πατὴρ, μόνος ὁ Πατὴρ λέγεται, διὰ τὸ προσώπου δηλωτικὸν εἶναι τοῦτο τὸ ὄνομα.

congruenter rationi essentiae : siquidem Deus personam non declarat, sed substantiam. Etenim si Deus personam indicaret, una et sola ex personis diceretur Deus, quæ tali nomine significaretur; sicut nimirum Pater solus dicitur Pater, quia nomen istud personam signandi vim habet.

Εἰ δὲ φαίη τις ὅτι Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν φαμέν τρεῖς οὐσίας, μερικᾶς δηλονότι, τούτῃ ἐστιν ἰδικᾶς (τοῦτο γὰρ κυριώτατον εἰπεῖν); ὅτι μερικὴν οὐσίαν, τούτέστιν ἰδικὴν λέγοντες, οὐδὲν ἕτερον σημαίνει βουλόμεθα, ἢ άτομον, ὅπερ ἐστὶ πρόσωπον. Προσώποις δὲ οὐχ ἔπειτα τὸ Θεός, καθὼς δέδεικται. Τί οὖν λεκτέον πρὸς ἐκεῖνο, ὅτι Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, τρεῖς φαμέν ἀνθρώπους; Οὐχ ὡς ταῦτα πρόσωπα, πρόσωπα δὲ τῷ σημαντικῷ ὀνόματι τῆς κοινῆς οὐσίας οὐ σημαίνεται. Οὐδὲ ἡ μερικὴ λεγόμενη ἦτοι ἰδικὴ οὐσία, ταῦτῃ αὐτῇ τῷ προσώπῳ, τίνος ἄρην τρεῖς ἀνθρώπους φαμέν, αὐτοὺς μᾶς οὐσίας ὑπάρχοντας, ἥς ἐστὶ τὸ ἀνθρώπος δηλωτικόν; Εἰ μήτε διὰ τὰ πρόσωπα, μήτε διὰ τὸ λέγεσθαι μερικὴν οὐσίαν, ἦτοι ἰδικὴν, ἐκφρανοῦμεν, τοῦτο φαμέν ὅτι καταχρηστικῶς καὶ οὐ κυρίως τοῦτο λέγομεν, διὰ τίνα συνήθειαν ἐξ ἀναγκαίων αἰτιῶν κρατήσα-

A vero Deus Filius, non quia Filius : similiter etiam Pater, non quoniam Pater, Deus; verum quia essentia talis unus est Pater, et Filius Deus : et quam ob causam Pater Deus, et Filius Deus, et Spiritus sanctus Deus. Cum autem non dividatur essentia in unaquaque personarum, ita ut tres sint essentiae secundum personas, videlicet neque nomen dividetur, quod significat essentiam; neque Deus, ut sint tres dii : sed sicut substantia Pater, substantia Filius, substantia Spiritus sanctus, et non tres substantiae : sic etiam Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus; non tres dii. Nam unus Deus et idem, quia una etiam substantia eadem; etat quæque persona dicatur, et essentia subsistens et Deus; etenim necesse esset tres dicere substantias Patris et Filii et Spiritus sancti, quoniam substantia est unaquæque personarum, quod a ratione alienum est. Neque enim Petrum et Paulum et Barnabam tres substantias dicimus; sed unam et unam dicentes substantiam, quæ est Pater et Filius et Spiritus sanctus, unum consequenter dicimus Deum : tametsi unamquamque personam consubstantialiam et Deum esse credimus. Nam quemadmodum, eo quod differat Pater a Filio et Spiritu sancto tres asserimus personas : itidem quia non differunt secundum substantiam, sed est juxta ipsam personarum identitas : erit etiam omnino secundum nomen [Deus], quippe hoc substantiam declarandi vim habet : non quod quid ipsa sit representet, siquidem incomprehensibilis est, sed ab aliqua proprietate, quæ ipsi inest, sumptum eam designat. Est enim proprietas sempiternæ substantiæ, cujus Pater, Filius et sanctus Spiritus, omnia intueri, et contemplari et cognoscere, etiam ea quæ occulta sunt. Inde acceptum nomen Deus proprie dictum, substantiam illam significat. Quamobrem cum una ejusmodi substantia existat; itemque nomen unum quo ipsa declaratur, nempe [Deus], unus proprie Deus erit

Quod si quis dixerit, quod Petrum et Paulum et Barnabam dicimus tres substantias particulares, videlicet proprias (hoc enim est maxime proprie loqui), quia particularem substantiam, hoc est propriam dicentes, nihil aliud significare volumus, quam individuum, quod est persona; atque Deus non designat personas, ut probatum est : quid igitur dicendum est ad illud, quod Petrum et Paulum et Barnabam tres dicimus homines? non ut hæc persone sunt; personæ autem significantivo nomine communis substantiæ non signantur. Neque ea quæ particularis dicitur, sive peculiaris et propria substantia; quia idem ipsa est cum persona : quæ de causa tres homines dicimus, cum ipsi unius substantiæ existant, quam nomen hoc *homo* designat : siquidem neque propter personas, neque eo quod dicatur particularis substantia, nimirum propria, enuntiamus : hoc

asserimus quod abusive et non proprie hoc dicimus; propter consuetudinem quamdam quæ necessariis de causis obtinuit adversus ea quæ non in sancta Trinitate considerantur: sunt autem ejusmodi: definitio hominis quæ non semper in ipsis individuis, sive personis spectatur. Etenim prioribus morientibus, alia individua ipsorum loco construuntur: ac rursus iisdem sæpenumero manentibus, alia quædam superveniunt: ita ut aliquando in his, aliquando in illis, interdum in pluribus, interdum in paucioribus considerentur: itemque in detractio, exitu vitæ et procreatione individuorum, in quibus hominis definitio spectatur, cogimur etiam multos dicere homines, et paucos, mutatione et variatione seu alteratione personarum, expulsa communi consuetudine, et præter ipsam rationem essentialiæ, ut cum personis connumerentur quodammodo substantiæ. In sancta vero Trinitate nihil unquam ejusmodi usuvenit, eo quod eadem personæ, et non aliæ atque aliæ dicantur, sed ad idem eodemque modo se habeant, neque incrementum ullum ipsa Trinitas admittat, ut ad tetradem accedat, neque diminutionem, ut ad dyada redigatur: neque enim generatur aut procedit a Patre vel ex una e personis, adeo ut Trinitas etiam tetras sit aliquando; neque interit unquam una ex tribus his personis, ut Trinitas fiat dyas. Jam vero cum nulla accretio nec diminutio, nec conversio atque alteratio unquam fiat tribus personis, absurdum esset super tribus personis etiam tres dicere deos. Rursus hominis personæ omnes non ab eadem persona secundum continuum habent esse: verum hæc quidem ex illa, hæc autem ex illa in multa et diversa esse super causatis etiam causas: verum in sancta Trinitate non ita se res habet; nam una et eadem persona Patris, ex quo Filius generatur et Spiritus sanctus procedit. Quocirca etiam proprie unum auctorem eorum quæ a se ut causa dependent, unum Deum asserimus: quandoquidem una etiam cum ipsis existit. Neque enim tempore dividuntur a se invicem personæ deitatis, neque loco, neque voluntate consiliove, neque instituto, neque operatione, neque affectione ulla ejusmodi quæ consideratur in hominibus, sed duntaxat quia Pater, Pater est, et non Filius; Filius, Filius est, et non Pater: similiter etiam Spiritus sanctus, neque Pater, neque Filius est. Quapropter nulla necessitas urget nos ad dicendum tres deos esse personas tres: quemadmodum in nobis multos homines dicimus multas personas, propter eas quas diximus causas, et non juxta rationem necessariam, quod idem est per se, unum et multa non potest esse. Est etiam Petrus et Paulus et Barnabas secundum hominem, unus homo; et secundum hoc ipsum, quatenus homo, multi non possunt esse: dicuntur autem multi homines abusive ac non proprie: quod vero per abusionem dicitur, haudquaquam apud eos qui sapiunt præponitur ei quod proprie. Quocirca minime proficiendum est in tribus personis divini essentialiæ, tres deos esse, quatenus Deus: unus vero et idem Deus propter identitatem substantiæ, cujus idem Deus est significativum, ut dictum est a nobis.

σαν τῶν μὴ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος θεωρουμένων. Εἰσὶ δὲ αὐταί· ὁρος τοῦ ἀνθρώπου οὐκ αἰεὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀτόμοις ᾗτοι προσώποις θεωρεῖται. Τῶν μὲν γὰρ προτέρων τελευτῶντων, ἕτερα ἀντ' αὐτῶν συνίσταται· καὶ πάλιν τῶν αὐτῶν πολλάκις μενόντων ἄλλα τινὰ ἐπιγίνεται· ὥς ποτὲ μὲν ἐν τούτοις, ποτὲ δὲ ἐν ἑκείοις, καὶ ποτὲ μὲν ἐν πλείοσι, ποτὲ δὲ ἐν ἐλάττοσι θεωρεῖσθαι· καὶ ἐπὶ τῆς ἀφαιρέσεως, τῆς τε ἀποδιώσεως καὶ γεννήσεως τῶν ἀτόμων, ἐν οἷς θεωρεῖται ὁ τοῦ ἀνθρώπου ὅρος, ἀναγκαζόμεθα καὶ πολλοὺς λέγειν ἀνθρώπους καὶ ὀλίγους, τῇ τροπῇ καὶ ἀλλοιώσει τῶν προσώπων ἐκκρουσθείσης τῆς κοινῆς συνηθείας, καὶ παρὰ αὐτὸν τὸν τῆς οὐσίας λόγον· ὥστε συναριθμεῖν τοῖς προσώποις τινὰ τρόπον καὶ οὐσίας. Ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος οὐδὲν τοιοῦτον συμβαίνει ποτὲ, διὰ τὸ τὰ αὐτὰ πρόσωπα, καὶ οὐχ ἕτερα καὶ ἕτερα λέγεσθαι, κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ ὡσαύτως ἔχοντα· μήτε προσθήκην τινὰ δεχέσθαι αὐτὴν εἰς τετράδα· μήτε μείωσιν, τὴν εἰς δυάδα· οὔτε γὰρ γεννᾶται ἡ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατέρος ἡ ἐξ ἐνδὸς τῶν προσώπων, ὥστε καὶ τετράδα εἶναι ποτὲ τὴν Τριάδα· οὔτε τελευτᾷ ποτὲ ἐν τῶν τριῶν τούτων προσώπων, ὥστε δυάδα τὴν Τριάδα γίνεσθαι. Προσθήκης δὲ καὶ μείωσεως, τροπῆς τε καὶ ἀλλοιώσεως μηδεμιᾶς ποτε γινόμενης τοῖς τρισὶ προσώποις, ἄτοπον πρὸς τοῖς τρισὶ προσώποις καὶ τρεῖς λέγειν θεοὺς. Πάλιν τὰ τοῦ ἀνθρώπου πρόσωπα πάντα, οὐκ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου κατὰ τὸ προσεχὲς ἔχει τὸ εἶναι· ἄλλα τὰ μὲν ἐκ τούτου· τὰ δὲ ἐξ ἑκείνου εἰς πολλὰ καὶ διάφορα εἶναι πρὸς τοῖς αἰτιατοῖς καὶ τὰ αἰτία· ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος, οὐχ οὕτως. Ἐν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον τοῦ Πατέρος, ἐξ οὗ ὁ Υἱὸς γεννᾶται, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. Διὸ καὶ κυρίως τὸν ἕνα αἰτιον ὄντα τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν, ἕνα θεόν φαιμεν· ἐπεὶ καὶ συνυπάρχει αὐτοῖς. Οὔτε γὰρ χρόνῳ διαιρεῖται ἀλλήλων τὰ πρόσωπα τῆς θεότητος, οὔτε τόπῳ, οὐ βουλῇ, οὐκ ἐπιτηδεύματι, οὐκ ἐνεργείᾳ, οὐ πάθει οὐδὲν τῶν τοιούτων, οἷον περ θεωρεῖται ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων· ἡ μόνον ὅτι ὁ Πατὴρ, Πατὴρ ἐστὶ, καὶ οὐχ Υἱός· Υἱός, Υἱός ἐστὶ καὶ οὐ Πατὴρ· ὁμοίως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐδὲ Πατὴρ, οὐδὲ Υἱός. Διόπερ οὐδεμία ἀνάγκη παρασκευάζει ἡμᾶς τρεῖς θεοὺς εἰπεῖν τὰ τρία πρόσωπα, ὥσπερ ἐφ' ἡμῶν πολλοὺς ἀνθρώπους φαιμεν τὰ πολλὰ πρόσωπα διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας, καὶ οὐ κατὰ λόγον ἀναγκαῖον τὸ αὐτὸν κατὰ αὐτὸν, ἐν καὶ πολλὰ οὐ δυνατόν εἶναι. Ἔστι δὲ καὶ Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Βαρνάβας, κατὰ τὸ, ἄνθρωπος, εἰς ἄνθρωπος, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τοῦτο, κατὰ τὸ, ἄνθρωπος, πολλοὶ οὐ δύνανται εἶναι. Λέγονται δὲ πολλοὶ ἄνθρωποι καταχρηστικῶς, καὶ οὐ κυρίως· τὸ δὲ καταχρηστικῶς λεγόμενον, οὐκ ἂν τοῖς εὖ φρονούσι τοῦ κυρίως προτιμῇ. Διὸ οὐ λεκτέον ἐπὶ τῶν τριῶν προσώπων τῆς θείας οὐσίας τρεῖς θεοὺς εἶναι, κατὰ τὸ θεός· εἰς δὲ θεός καὶ ὁ αὐτός διὰ τὴν ταυτέτητα τῆς οὐσίας ἧς ἐστὶ θεός σημαντικῶν, καθὼς εἵπομεν.

Εἰ δὲ λέγοι τις· Καὶ πῶς ἡ Γραφή συναριθμεῖ **A** τρεῖς ἄνδρας κατὰ περιουσίαν; ὁράτω ὅτι Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα διδοῦσα ἡ Γραφή καὶ Θεὸν Λόγον, Θεὸν μὴ Λόγον, τοῦτέστι, Θεὸν Πατέρα, Θεὸν Πνεῦμα ἅγιον· Θεὸν παραδιδούσα, καθόλου παραιτεῖται τρεῖς θεοὺς εἰπεῖν, ἀσέβειαν ἡγουμένη τὴν πολυθεΐαν, καὶ ἕνα Θεὸν διόλου κηρύττουσα, μήτε τὰ πρόσωπα συμψύρουσα, μήτε τὴν θεότητα διαιρούσα· φυλάττουσα δὲ μᾶλλον ταυτότητα θεότητος ἐν ιδιότησιν ὑποστάσεων, ἢ ὡς τριῶν προσώπων. Εἰ δὲ βούλεται ὁ τοιαῦτα λέγων μαθεῖν τὸ ἀληθές, γινωσκέτω ὡς τρεῖς λέγει ἡ Γραφή· καίπερ ἕνα ἄνθρωπον τοὺς σύμπαντας γινώσκουσα, κατὰ τὸ, *Ἀνθρώπος ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ· οἷα τροφὸς ἀγαθῆ, καὶ ἰδία βρέφη τοὺς ἀνθρώπους· λογιζομένη· καὶ ἐνίοτε αὐτοῖς· συμψελλίζουσα, καὶ χρωμένη ὁμοίως ἐκείνοις τῶν ὀνομάτων τισιν, οὐ περιγινώσκουσα τὸ τέλειον.* Ἡ αὐτὴ γὰρ καὶ ἡμεῖς, καὶ ὀφθαλμοῦς, καὶ λοιπὰ δὴ μόρια σώματος ἔχειν λέγουσα τὸν Θεόν, οὐ δόγμα τὸ τοιοῦτο παραδίδωσι, σύνθετον ὀριζομένη τὸ Θεῖον· ἀλλὰ κατὰ τὸν εἰρημέμον τρόπον· ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἡμετέρων, πρὸς ἀναγωγὴν τῶν μὴ ἀμέσως ἐπὶ τὰ ἀσώματα χωρεῖν δυναμένων, τὰ δόγματα ἐκτίθεται· Πνεῦμα λέγουσα τὸν Θεὸν εἶναι, καὶ πανταχοῦ ἔνθα τις πορευθεῖν παρῆναι τὸ ἀπλοῦν αὐτοῦ καὶ ἀπερίγραφον, ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσα. Οὕτω καὶ τρεῖς ἄνδρας λέγουσα διὰ συνήθειαν, ἵνα μὴ ξενίζῃ τὸ κοινὸν καὶ ἐν χρήσει τῶν πολλῶν ὑπάρχον. Καὶ ἕνα φησὶ δι' ἀκρίβειαν, ἵνα μὴ παρασαλεῖ τὸ τέλος, καὶ ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων θεωρουμένη. Καὶ τὸ μὲν ἡγουμένη συγκατάδασιν ἐπὶ χρησίμῳ καὶ συμφέροντι τῶν νηπιωδεστέρων γεγεννημένων· τὸ δὲ ὀριζόμεθα δόγμα ἐπὶ βεβαιώσει καὶ παραδόσει τῆς τελειότητος ἐκτιθέμενον. Ἀλλὰ πάλιν φασὶ τινες ὅτι, ὥσπερ λέγομεν· Ὑπόστασις ὑποστάσεως, ἡ ὑπόστασις, οὐδὲν διαφέρει καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μία ὑπόστασις αἱ πᾶσαι ὑποστάσεις· καὶ ὥσπερ οὐσία, οὐσίας οὐδὲν διαφέρει· καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μία οὐσία αἱ πᾶσαι οὐσαι· οὕτως ἂν εἴποιμεν, Θεὸς Θεοῦ οὐδὲν διαφέρει· καὶ οὐ διὰ τοῦτο εἷς Θεός, αἱ τρεῖς ὑποστάσεις, καθ' ὧν τὸ Θεὸς κατηγορεῖται. Καὶ πάλιν, Ἀνθρώπος ἀνθρώπου οὐδὲν διαφέρει, λέγοντες, οὐκ ἀναιροῦμεν τὸ τρεῖς ἀνθρώπους εἶναι Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν. Διαφέρει γὰρ οὐσία οὐσίας· καὶ οὐ καθὼ οὐσία, ἀλλὰ καθὼ τοιάδε οὐσία· καὶ ὑπόστασις ὑποστάσεως, καθὼ τοιάδε ὑπόστασις, καὶ ἀνθρώπος ἀνθρώπου ἢ τοιάδε ἀνθρώπος. Καὶ πάλιν Θεὸς Θεοῦ ἢ τοιάδε Θεός· τὸ δὲ τοιάδε ἢ τοιάδε, ἐπὶ δύο ἢ καὶ πλείονων εἰσθεν λέγεσθαι. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐκείνοι· ἡμεῖς δὲ δεῖξομεν σόφισμα τὸ πᾶν εἶναι, αὐτοῖς τοῖς εἰρημέμοις κεχρημένοι, καὶ δεικνύντες μὴ δεῖν, τοιόνδε Θεὸν καὶ τοιόνδε, ἢ τοιόνδε ἀνθρώπον καὶ τοιόνδε λέγειν· ἀλλ' ἢ ἅρα τοιόνδε ὑπόστασιν Θεοῦ καὶ τοιόνδε ὑπόστασιν ἀνθρώπου. Πολλὰς γὰρ ὑποστάσεις τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις τοῦ ἐνὸς Θεοῦ φαμεν διακρίναι. Τὸ μὲν οὖν τοιόνδε λεγόμενον, διακρίναι βούλεται τί τινος κοινωνοῦντος κατ' ἐκεῖνο τοῦνομα, ᾧ τὸ τοιόνδε προστίθεται· οἷον ζῶον τοιόνδε φαμεν τὸν ἀνθρώπον, διακρίναι αὐτὸν βουλόμεναι τοῦ ἵππου,

A Quod si quis dicat, Et quomodo Scriptura tres viros connumerat ex abundantia? videat quod Filium et sanctum Spiritum tradens Scriptura, et Deum Verbum et Deum non Verbum, hoc est Deum Patrem, Deum Spiritum sanctum: Deum tradens profitensque omnino recusat tres deos dicere, impietatem censens deorum multitudinem, et unum Deum ubique promulgans, neque personas confundens, neque divinitatem dividens, imo divinitatis identitatem conservans in proprietatibus hypostaticis trium personarum. Quod si qui hæc dicit verum discere vult, cognoscat Scripturam tres dicere, tametsi unum hominem omne genus humanum cognoscat, juxta illud, *Homo tanquam fenum dies ejus*, veluti nutrix bona, et proprios fetus homines singulos reputat: et cum ipsis interdum balbutiens, et * pariter nonnulla ex illis vocabula ad unum exhibens, non parum videns ignoransve quod perfectum est. Nam eadem sacra Scriptura, et aures, et oculos ac reliquos utique artus, et particulas corporis Deum habere dicens, non doctrinam ejusmodi tradit, ut compositam definiat divinitatem, sed modo prædicto translatione ducta a rebus nostris ad elevationem eorum, qui non absque medio quodam ad incorporea accedere possunt, exponit decreta: dum Spiritum dicit Deum esse, et quocunque locorum quiescit, simplicem et nullis cancellis circumscriptam ejus naturam adesse nos edocet: similiter etiam tres viros dicens ex more, uti ne peregrinum novumque appareat quod commune et quod vulgo usitatum est. Unum autem dicit accurato dicendi genere ne transiliat finem ac limitem, etiam in rerum natura considerata. Itemque ut illud quidem existimemus condenscens, ad id quod expedit et confert iis qui imbecilliori sunt ingenio accommodatum; hoc vero statuamus decretum esse ad confirmationem et traditionem perfectionis expositum. Sed rursus aiunt quidem quemadmodum cum dicimus: Persona personæ persona est, nihil differt, et non propterea una persona est omnes hypostases; et veluti essentia nihil differt ab essentia, et non ideo una substantia omnes substantiæ sunt: sic etiam dicere possemus, Deus a Deo nihil differt, et non propterea unus Deus, tres sunt personæ de quibus Deus prædicatur: et rursus, Homo homini nihil interest, dicentes, non tollimus tres homines esse Petrum et Paulum et Barnabam. Sed enim differt substantia a substantia: et non quatenus substantia, sed quatenus talis quædam substantia est: et hypostasis ab hypostasi differt, quatenus talis quædam subsistentia est, et homo ab homine quæ talis quidam homo est: itemque Deus a Deo quatenus talis Deus: ut vero dicatur, talis aut talis, de duobus atque pluribus dici consuevit: verum isthæc quidem illi: nos autem ostendimus totum istud captiosum et commentitium esse: iis ipsis quæ dicta sunt ad usum adhibitæ, et non oportere talem Deum et talem, aut talem

hominem atque talem dicere probantes; verum talem Dei personam et talem subsistentiam hominis; nam multas unius hominis hypostases, et tres unius Dei personas jure dicimus. Quamobrem quod tale dicitur discernere vult aliquid a quodam participante nomen illud cui tale quid adjicitur. Quam admodum animal tale dicimus hominem, cum ipsum distinguere volumus ab equo, verbi gratia, qui commune quidem nomen animalis habet cum ipso, sed ab eo distinguitur per rationale et brutum. Discernitur autem aliquid ab aliquo, aut substantia, aut persona, aut essentia; atque persona ac substantia quidem distinguitur homo ab equo, persona vero Paulus a Petro; essentia autem et subsistentia, hæc hominis subsistentia ab hac equi subsistentia. Verum patefacta ratione eorum quæ secundum subsistentiam, at non secundum essentiam differunt: manifesta quoque fiet ratio eorum quæ secundum substantiam distincta sunt. Nam quod tum ea quæ secundum essentiam differant duæ tresve essentia dicantur, tum ea quæ secundum subsistentiam dissident, eodem modo duæ vel tres hypostases enuntiantur, et ipsi fatentur et nos: differimus autem in eo quod in Petro quidem et Paulo aiunt dicere oportere homines: nos vero non proprie et secundum rationem scientificam: una quippe ratio nunc est a communi atque abusivo usu. Hic enim neque ad exitium alicujus, neque ad constitutionem valet. Enimvero nobis prius perspicue declaretur, cujus rei causa hominem et equum et canem differre dicamus, quatenus talis quædam substantia, utique valde manifestum est, quod a se invicem differunt, juxta ea quæ separare solent essentias, nempe rationabili et irrationabili, binnibili et latrabili, et si aliqua hujusmodi sit differentia. Nam dicere substantiam talem, nihil aliud est dicere quam existentiam vitæ participem ad distinctionem illius, quæ non est ejusmodi; vel, existentiam quæ nata est apta ad ratiocinandum, ut discernatur ab ea quæ bruta natura prædita est: aut existentiam quæ insignita est nota habilitatis ad binniendum; et si quid tale occurrat. Etenim loco hujusmodi differentiarum et propriorum loco, præponitur substantiæ, aut etiam cuius generi, ad distinctionem specierum ipsi subjectarum, nempe ejusmodi aut tale quod animal, pro rationabili, vel rationis experte. Ac rursus dicimus, Petrus differt a Paulo, quatenus talis quædam hypostasis eorum cuique est, quandoquidem differunt a se invicem, secundum quædam eorum quæ hypostasim, et non subsistentiam, constituere solent: cujusmodi sunt calvities, statura, paternitas, filiatio, et si quod tale est. Nam perspicuum est, non idem esse speciem et individuum, idemque substantiam et hypostasim: subsistentia enim statim audientis mentem transfert ad quærendum crispum, cæsum, patrem, filium, ac si quid simile. Dico vero speciem, nempe substantiam ad cognoscendum animal rationabile, mortale, mentis et scientiæ capax, et animal rationis experts, mortale, binnibile, et cætera ejusmodi. Porro non idem sunt substantiæ, et individuum, quod est hypostasis; neque eadem quæ designant, ac notant hanc et illam. Quod si hæc eadem non sunt, neque

A φέρε εἶπείν, κοινωνούντων αὐτῷ κατὰ τοῦνομα τοῦ ζώου· διαφέροντος δὲ τῷ λογικῷ καὶ τῷ ἀλόγῳ. Διακρίνεται δὲ τί τις, ὡς οὐσία, ἢ ὑπόστασις, ἢ οὐσία καὶ ὑπόστασις· καὶ οὐσίᾳ μὲν διακρίνεται, ὁ ἀνθρώπος τοῦ ἵππου· ὑποστάσει δὲ Παῦλος, Πέτρος. Οὐσία δὲ καὶ ὑποστάσει, ἥδε ἐστὶν ἡ ὑπόστασις τοῦ ἀνθρώπου, τῆςδε ὑποστάσεως τοῦ ἵππου. Ἀλλὰ φανεροῦ μένου τοῦ λόγου τῶν κατ' οὐσίαν ἀπλῶς, καὶ τῶν καθ' ὑπόστασιν καὶ οὐ κατ' οὐσίαν διαφερόντων, πρόδηλος ἐστὶ καὶ ὁ παρὰ τῶν κατ' οὐσίαν διακεκριμένων λόγος. Ὅτι μὲν γὰρ καὶ τὰ διαφέροντα κατ' οὐσίαν, λέγονται δύο ἢ τρεῖς οὐσίαι· καὶ τὰ διαφέροντα καθ' ὑπόστασιν, ὡσαύτως λέγονται δύο καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, ὁμολογοῦσι καὶ αὐτοὶ, καὶ ἡμεῖς. Διαφερόμεθα δὲ, ὅτι ἐπὶ μὲν Πέτρῳ καὶ Παύλῳ φασὶ δεῖν λέγειν ἀνθρώπους. Ἡμεῖς δὲ οὐ κυρίως καὶ κατὰ τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον. Οὐδὲ εἰς γὰρ λόγος νῦν παρὰ κοινῆς τε καὶ καταχρηστικῆς χρήσεως. Αὕτη γὰρ οὐδὲ πρὸς ἀναίρεσίν τινος οὕτε πρὸς σύστασιν ἰσχύει. Σαφηνίσθω τοιγαροῦν πρότερον ἡμῖν τὸν ἀνθρώπον καὶ τὸν ἵππον, ἢ τὸν ἵππον καὶ τὸν κύνα τίνος χάριν διαφέρειν λέγομεν, καθὼς τοιάδε οὐσίαι· ἢ πρόδηλον, ὅτι ἐπεὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τὰ χωρίζειν οὐσίας εἰσθότα· οἷον λογικῷ καὶ ἀλόγῳ, χρεμετιστικῷ, ὕλακτικῷ· καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Τὸ γὰρ λέγειν οὐσίαν τοιάνδε, οὐδὲν ἕτερον λέγομεν, ἢ ὑπαρξίν ζωῆς μετέχουσαν πρὸς ἀντιδιαστολήν τῆς μὴ τοιαύτης, ἢ ὑπαρξίν λογίζεσθαι πεφυκυῖαν, πρὸς διάκρισιν τῆς ἀλογίᾳ διαφερούσης· ἢ ὑπαρξίν, τὸ χρεμετιστικὸν ἔχουσαν χαρακτηριστικὸν, καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Ἄντ' ἂν τοιούτων διαφορῶν καὶ ἰδίων, προτίθεται τῇ οὐσίᾳ, ἢ καὶ παντὶ γένει, πρὸς διάκρισιν τῶν ὑπ' αὐτὸ εἰδῶν τὸ τοιόνδε, ἢ τοιόνδε ζῶον ἀντὶ τοῦ λογικῶν, ἢ ἀλογον. Καὶ πάλιν λέγομεν, διαφέρει Πέτρος Παύλου, καθὼς τοιάδε ὑπόστασις ἐκάστῳ αὐτῶν· ἐπεὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τινα τῶν ὑπόστασιν καὶ οὐκ οὐσίαν συνιστῆν πεφυκυῖαν· οἷον φαλακρότητα, μακρότητα, πατρότητα, υἱότητα· καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Πρόδηλον, γὰρ ὡς οὐ ταῦτον εἶδος καὶ ἄτομον· τοῦτο οὐσία καὶ ὑπόστασις· ἢ γὰρ ὑπόστασις εὐθὺς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀκρωμένου παράγει πρὸς τὸ ζητῆσαι οὐλήν, γλαυκόν, πατέρα, υἱόν, καὶ εἴ τι ὅμοιον. Λέγω δὲ εἶδος, τοῦτο ἐστὶν οὐσίαν πρὸς τὸ γινώσκειν δηλονότι ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, ζῶον μὴ λογικόν, θνητόν, χρεμετιστικόν, καὶ τὰ τοιαῦτα· εἰ δὲ μὴ ταῦτον οὐσία καὶ ἄτομον, ὅπερ ἐστὶν ὑπόστασις· οὐδὲ ταῦτά τὰ χαρακτηρίζοντα ταύτην τε κάκεινην. Εἰ δὲ καὶ ταύτην οὐ ταῦτά, οὐδὲ τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι δυνατόν συνάπτεσθαι· ἀλλὰ τὰ μὲν, τοῖς κατ' οὐσίαν, ἢ οὐσίας καίμενοις· τὰ δὲ, τοῖς κατὰ ἄτομον λεγομένοις.

D θνητόν, χρεμετιστικόν, καὶ τὰ τοιαῦτα· εἰ δὲ μὴ ταῦτον οὐσία καὶ ἄτομον, ὅπερ ἐστὶν ὑπόστασις· οὐδὲ ταῦτά τὰ χαρακτηρίζοντα ταύτην τε κάκεινην. Εἰ δὲ καὶ ταύτην οὐ ταῦτά, οὐδὲ τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι δυνατόν συνάπτεσθαι· ἀλλὰ τὰ μὲν, τοῖς κατ' οὐσίαν, ἢ οὐσίας καίμενοις· τὰ δὲ, τοῖς κατὰ ἄτομον λεγομένοις.

etiam nominibus iisdem conjungi possunt; sed hæc quidem iis quæ aut secundum essentiam, aut substantiis imponuntur; illa autem iis quæ secundum individuum dicuntur, congruunt.

Τρία τοίνυν ἐστὶν ὀνόματα περὶ ὧν ἡ ζήτησις, **A** οὐσία, ἄτομον, ἄνθρωπος· καὶ τῇ μὲν οὐσίᾳ συνάπτομεν τὰ τοιαῦτα, καὶ συζεύγνυμεν, πρὸς διαφρίσεις, ὡς εἶπον, τῶν ὑπ' αὐτὴν εἰδὼν κατ' οὐσίαν ἀλλήλων διαφερόντων. Τῇ δὲ ὑποστάσει πάλιν ὁμοίως τὰ τοιαῦτα συζεύγνυμεν, πρὸς διαφρίσεις προσώπων τῶν ἀλλήλοις κοινωνούντων τούτου τοῦ ὀνόματος, τοιούτου τῆς ὑποστάσεως, διαφερόντων ἀλλήλων οὐ τοῖς οὐσίαις χαρακτηρίζουσιν, ἀλλὰ τοῖς λεγομένοις συμβεβηκόσιν. Τίνι οὖν βούλονται τρόπον συνάψαι τῷ ἄνθρωπος ὀνόματι τὸ τοιόνδε; Ἐκ γὰρ τῶν κοινῶς ὁμολογουμένων, τὰ ἀμφιβαλλόμενα δέχεται τὴν λύσιν· ὡς τῇ οὐσίᾳ εἶναι τὰ ὑπ' αὐτὴν οὐσιώδει διαφορᾷ διακεκριμένα ἀλλήλων· ὅπερ οὐκ ἔστιν. Οὐδὲν γὰρ διαφέρει κατ' οὐσίαν Παῦλος Πέτρου, καθ' ὧν κατηγορεῖται τὸ ἄνθρωπος· ἀλλ' ὡς τῇ ὑποστάσει προσώπων. Ἄρα δηλωτικὸν τὸ ἄνθρωπος οὐκ οὐσίας, ὅπερ ἄτοπον λέγειν· τὸ κοινὸν γὰρ τῆς οὐσίας σημαίνει τὸ ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἰδικὸν πρόσωπον, Παύλου φέρε εἶπεν, ἢ Βαρνάβα. Οὐκ ἄρα οὐδὲν τρόπον τοιαῦτα συνέπεται τῷ ἄνθρωπος κατὰ γε τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον. Εἰ δὲ κοινῇ χρήσις ἀποροῇ τούτοις, καὶ κατακρίχεται τοῖς τῆς οὐσίας ὀνόματιν εἰς προσώπων δηλωσιν, οὐδὲν πρὸς τὸν ἀκριβῆ κανόνα τῆς λογικῆς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ τί κατατρέχω τῆς συνήθους καταχρήσεως, ἀπορούσης εἰς τὰ τοιαῦτα, λαμβάνων ὅτι πολλάκις κυρίως οὐκ εὐποροῦντες, ἑτέροις καὶ αὐτοὶ καταχρώμεθα ὀνόμασι καταχρηστικοῖς πρὸς παράστασιν τοῦ λεγομένου; Πῶν ἐκεῖνο σαφές ἡμῖν ἔστω, ὅτι περ εἰ ἐλέγομεν ἐπὶ Πέτρου καὶ Παύλου, Ἄνθρωπος ἀνθρώπου, ἢ ἄνθρωπος, οὐδὲν διαφέρει· ἀλλ' ἢ τοιούτου ἀνθρώπου· καὶ, Οὐσία οὐσίας, ἢ οὐσία, οὐδὲν διαφέρει, ἀλλ' ἢ τοιαῦτε οὐσία, λέγειν, ἐπ' αὐτῶν ἡδυνάμεθα. Εἰ δὲ τοῦτο λέγειν μὴ δυνατόν, ὅτι καὶ ἡ αὐτὴ οὐσία Πέτρου καὶ Παύλου, οὐδὲ ἄρα οὐδὲ ἐκεῖνο· ἐπεὶ περ οὐσίας δηλωτικὸν τὸ ἄνθρωπος ὄνομα· εἰ δὲ τὸ τοιαῦτα καὶ τοιούτου οὐκ ἀκολούθου συνάψαι τῷ ἄνθρωπος ὀνόματι· οὐδ' ἄρα οὐδὲ δύο, ἢ τρεῖς κυρίως λεγόμεν ἄνθρωπους. Καὶ εἰ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ταῦτα δίδεσθαι· πόσω μᾶλλον ἐπὶ τῆς αἰδέου καὶ θείας οὐσίας κυριώτερον ἀρμόσει τὸ μὴ τοιούτου Θεὸς καὶ τοιούτου λέγεσθαι τῶν ὑποστάσεων ἐκάστην· μὴδὲ Θεὸν καὶ Θεὸν καὶ Θεὸν ἐκφωνεῖσθαι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· μὴδὲ τρεῖς, καὶ ἐν τῇ ἐνθυμήσει, δογματίζεσθαι. Συνέστηκεν οὖν ἄρα τῷ πρὸς ἡμῶν δικαίῳ καὶ ἀκολούθῳ καὶ ἐπιστημονικῷ τὰ τῷ λόγῳ, ὡς ἓνα Θεὸν φάμεν τὸν τῶν ἀπάντων δημιουργόν, εἰ καὶ ἐν τρισὶ προσώποις ἢ ὡς ὑποστάσει θεωρεῖται, Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

Constat itaque justa et consentanea maximeque propria dissertatio nostra, quod unum Deum asserimus omnium opificem, tametsi in tribus personis seu hypostasis consideretur, Patris, Filii et Spiritus sancti.

Tria igitur nomina sunt de quibus questio est, substantia, individuum, homo: ac substantiæ quidem connectimus et conjungimus isthæc ad distinctionem, ut dixi, specterum quæ sub ipsa sunt, quæ secundum essentiam a se invicem differunt. Rursus subsistentiæ pariter hæc copulamus, ad divisionem personarum, quæ ejusdem quidem nominis, nempe hypostasis, sunt participes, sed differunt a se invicem, non iis quæ substantiam denotant, verum iis quæ dicuntur accidentia. Quoniam ergo modo conjungere volunt nomini homo, tale quiddam? Nam ex iis quæ communi consensu omnium approbantur, solutionem admittunt quæ in controversiam vocantur. Ut, per substantiam, quæ sub ipsa sunt essentiali differentiâ distincta a se invicem erunt, quod quidem non est. Nihil enim differt Petrus a Paulo secundum essentiam, de quibus prædicatur homo; sed ut hypostasi personæ. Itaque τὸ homo non substantiam denotat, quod quidem absurdum est dictu: nam homo commune substantiæ significat, et non particularem personam, Pauli puta aut Barnabæ. Nallo igitur pacto tale quid subsequitur homini, saltem juxta scientificam rationem. Quod si communis usus his destituatur, et substantiæ nominibus ad personarum declarationem abutuntur, nihil hoc ad exactam logicæ scientiæ regulam pertinet. Verum cur in abusionem consuetam invectiva ulor, quæ in ejusmodi deficit: non animadvertens, ut ipsi sæpe destituti propriis, aliis abutuntur nominibus impropriis ad rem de qua agitur representandam? Duntaxat illud aperte nobis constet, ut dicere non cunctemur in Petro et Paulo, Homo ab homine, quatenus homo, nihil differt, sed qua talis quidam homo; et: Substantia, quatenus substantia, nihil differt a substantia; sed qua talis quædam substantia est, hoc enuntiare de ipsis potuimus. Sin minus, et hoc dicere fas non est, quandoquidem eadem est substantia Petri et Pauli; neque sane illud quoque. Quoniam nomen homo vim habet declarandi substantiam. Si vero hoc nomine homo prolato, non est ei consequens tale vel tale quid: igitur neque duos, aut tres proprie dicimus homines; quod si in homine hæc probata sunt, quanto magis proprie in sempiterna et divina essentia congruet, ut non talis Deus et talis dicatur unaquæque personarum; neque Deus et Deus, et Deus enuntiatur Pater et Filius et Spiritus sanctus; neque tres, quamvis animo tantum et cogitatione, doceantur.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ.

EJUSDEM S. GREGORII DE ANIMA.

Interprete eod. Feder. Morello Profess. Reg. Decano.

SERMO PRIMUS *.

Dissent fere antiqui omnes de animæ vi et natura. Democritus enim et Epicurus, et omnis Stoicorum philosophorum cætus, animam corpus esse asseverant, et illi ipsi qui corpus asserunt esse animam, de essentia ipsius dissent. Nam Stoici eam spiritum esse ignei vigoris et numine afflatum dicunt. Critias autem sanguinem, Hippon philosophus aquam; Democritus ignem; atenim figuras orbiculatas atomorum, ignem et aerem, compositas ait animam perficere. Heraclitus universi quidem animam vaporem ex humidis esse censet; animam vero, quæ in animantibus inest, evaporationibus externis, et ea quæ in ipsa insita est, unius ejusdemque generis constare. Rursus ex iis qui dicunt animam incorpoream esse infinita exoritur discrepantia; cum alii substantiam eamque immortalem esse dicant; alii incorpoream quidem, non tamen substantiam, neque vero immortalem. Enimvero Thales primus animam immobilem et per se mobilem esse contendit. Pythagoras numerum se ipsum moventem. Plato essentiam intellectualem a se ipsa motum habentem per numerum harmonicum et concinnum. Aristoteles actum primum corporis naturalis, potestate vitam habentis. Dinarchus harmoniam quatuor elementorum; nec vero phthongis sonive constantem; sed harmonicam temperiem et concentum calidorum et humidorum et frigidorum et siccorum in corpore. Perspicuum etiam est, ut ex horum numero alii animam esse substantiam proferant; Aristoteles vero et Dinarchus substantialem putant: præterea alii unam esse eandemque omnium animam arbitrantur, discerptam in singula, ac rursus in se coeuntem, ut Manichæi et quidam alii. Sunt qui multas ac diversas species existiment. Alii unam et multas. Prorsus ergo necesse est sermonem producere, tot opinionibus adversantem. Quapropter in genere adversus omnes qui dicunt animam corpus esse, sufficient quæ ab Ammonio doctore Plotini et Numenio Pythagorico dicta sunt, hæc nimirum:

A

ΛΟΓΟΣ Α'.

Διαφωνεῖται σχεδὸν ἅπασιν τοῖς παλαιοῖς ὁ περὶ τῆς ψυχῆς λόγος. Δημόκριτος μὲν γὰρ καὶ Ἐπίκουρος, καὶ πᾶν τὸ τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων σύστημα, σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαίνονται· καὶ αὐτοὶ δὲ οὗτοι οἱ σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαίνόμενοι, διαφέρονται περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς. Οἱ μὲν γὰρ Στωϊκοί, πνεῦμα λέγουσιν αὐτὴν ἐνθερμον καὶ διάπυρον· Κριτίας δὲ αἷμα· Ἰππων δὲ ὁ φιλόσοφος ὕδωρ· Δημόκριτος δὲ πῦρ· τὰ γὰρ σφαιροειδῆ σχήματα τῶν ἀτόμων συγκρινόμενα, πῦρ τε καὶ ἀήρ, ψυχὴν ἀποτελεῖν. Ἡράκλειτος δὲ τὴν μὲν τοῦ παντὸς ψυχὴν, ἀναθυμιάσιν ἐκ τῶν ὑγρῶν τὴν δὲ ἐν τοῖς ζώοις, ἀπὸ τε τῶν ἐκτὸς καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἀναθυμιάσεως, ὁμογενῇ πεφυκέναι. Πάλιν δὲ καὶ τῶν λεγόντων ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν, ἄπειρος γέγονεν ἡ διαφωνία· τῶν μὲν οὐσίαν αὐτὴν καὶ ἀθάνατον λεγόντων· τῶν δὲ ἀσώματον μὲν, οὐ μὴν οὐσίαν, οὐδὲ ἀθάνατον. Θαλῆς μὲν γὰρ πρῶτος τὴν ψυχὴν ἔφησεν ἀκίνητον καὶ αὐτοκίνητον. Πυθαγόρας δὲ ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινεῖν. Πλάτων δὲ οὐσίαν νοστήν, ἐξ αὐτῆς κινουμένην, κατὰ ἀριθμὸν ἐναρμόνιον. Ἀριστοτέλης δὲ ἐντελέγειαν πρώτην σώματος φυσικοῦ, ὁργανικοῦ, δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. Δείναρχος δὲ ἀρμονίαν τῶν τεσσάρων στοιχείων· οὐ γὰρ τὴν ἐκ τῶν φθόγγων συνισταμένην, ἀλλὰ τὴν τῶν ἐν τῷ σώματι θερμῶν καὶ ὑγρῶν, καὶ ψυχρῶν, καὶ ξηρῶν ἐναρμόνιον κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν βούλεται λέγειν. Ἄλλοι δὲ ὅτι καὶ τούτων, οἱ μὲν ἄλλοι τὴν ψυχὴν εἶναι λέγουσιν οὐσίαν· Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Δείναρχος ἐνούσιον. Ἐτι δὲ πρὸς τούτοις, οἱ μὲν μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτὴν τῶν πάντων ψυχὴν νομίσασιν, κατακερματίζομένην εἰς τὰ καθέκαστα, καὶ πάλιν εἰς ἑαυτὴν συνιούσαν, ὡς οἱ Μανιχαῖοι καὶ ἄλλοι τινές. Οἱ δὲ πολλὰς καὶ διαφόρους κατ' εἶδος· οἱ δὲ μίαν καὶ πολλὰς. Πᾶσα τοίνυν ἀνάγκη μὴ κῦναι τὸν λόγον, τοσαύταις δόξαις ἀντιλέγοντα. Κοινῇ μὲν οὖν πρὸς πάντας τοὺς λέγοντας σῶμα τὴν ψυχὴν, ἀρκεῖται τὰ παρὰ Ἀμμωνίου τοῦ διδασκάλου Πλωτίνου, καὶ Νουμηνίου τοῦ Πυθαγορικοῦ εἰρημένα· εἰσὶ δὲ ταῦτα·

* Cf. Fabric. *Notitia*, supra, col. 20. Sed ne quid a nobis prætermittatur, quod habetur impressum nomine Gregorii Nysseni, sermoni *De anima* in editione hac omnium ejusdem Gregorii Operum locum fecimus.

Τὰ σώματα τῇ οἰκείᾳ φύσει τρεπτὰ τε ὄντα καὶ Ἀ σκεδαστὰ δι' ὅλου, καὶ εἰς ἀπειρον τμητὰ, ἐν αὐτοῖς μηδενὸς ἀμεταβλήτου ὑπολειπομένου, δεῖται τοῦ συνεχόντος καὶ συνάγοντος, καὶ ὥσπερ συσφίγγοντος καὶ συγκαταϋνόντος αὐτὰ, ὅπερ ψυχὴν λέγομεν. Εἰ τοίνυν σῶμά ἐστιν ἡ ψυχὴ, ὅλον δὴ ποτε, εἰ καὶ λεπτομερέστατον, τί δὲ πάλιν ἐστὶ τὸ συμφέρον ἐκείνην; Ἐδείχθη γὰρ πᾶν σῶμα δεῖσθαι τοῦ συνεχόντος· καὶ οὕτως εἰς ἀπειρον, ὥς ἂν κατανήσσωμεν εἰς ἀσώματον. Εἰ δὲ λέγοιεν, ὥσπερ οἱ Στωϊκοί, τονικὴν τινα εἶναι κίνησιν περὶ τὰ σώματα, εἰς τὸ εἶσω ἅμα κινούμεν, καὶ εἰς τὰ ἔξω, καὶ τὴν μὲν εἰς τὸ ἔξω, μεγεθῶν καὶ ποιότητων ἀποτελεστικὴν εἶναι, τὴν δὲ εἰς τὸ εἶσω, ἐνώσεως καὶ οὐσίας· ἐρωτητέον αὐτούς· Ἐπειδὴ πᾶσα κίνησις ἀπὸ τινὸς ἐστὶ δυνάμεως, τίς ἡ δυνάμις αὕτη, καὶ τί νιν οὐσιώται; Εἰ μὲν οὖν καὶ ἡ δυνάμις αὕτη ὅλη τίς ἐστὶ, τοῖς αὐτοῖς πάλιν χρῆσόμεθα λόγοις. Εἰ δὲ οὐχ ὅλη, ἀλλ' ἐνυλον, ἕτερόν ἐστι τὸ ἐνυλον, παρὰ τὴν ὅλην. Τὸ γὰρ μετέχον ὅλης, ἐνυλὸν λέγεται· τί ποτε ἄρα ἐστὶ τὸ μετέχον τῆς ὅλης, πότερον ὅλη καὶ αὐτὸ, ἢ ἄϋλον; Εἰ μὲν οὖν ὅλη, πῶς ἐνυλὸν καὶ οὐχ ὅλη; Εἰ δὲ οὐχ ὅλη, ἄϋλον ἄρα. Εἰ δὲ ἄϋλον, οὐ σῶμα· τὸ γὰρ σῶμα ἐνυλόν. Εἰ δὲ λέγοιεν ὅτι τὰ σώματα τριχῇ διαστατὰ ἐστὶ, καὶ ἡ ψυχὴ δὲ δι' ὅλου διήκουσα τοῦ σώματος, τριχῇ διαστατὴ ἐστὶ· καὶ διὰ τοῦτο πάντως καὶ σῶμα ἐριζόμεν, ὅτι πᾶν μὲν σῶμα τριχῇ διαστατόν ἐστιν· οὐ πᾶν δὲ τὸ τριχῇ διαστατόν σῶμα. Καὶ γὰρ ὁ· τὸ ποῖον, καὶ τὸ ποῖον, ἀσώματα ὄντα καθ' ἑαυτὰ, κατὰ συμβεβηχός, ἐνδοκῶ ποιοῦται. Οὕτως οὖν καὶ τῇ ψυχῇ καθ' ἑαυτὴν μὲν πρότεστοι τὸ ἀδιάστατον, κατὰ συμβεβηχός δὲ τῷ ἐν ᾧ ἐστὶ, τριχῇ διαστατόν ὄντι, συνθεωρεῖται καὶ αὕτη τριχῇ διαστατὴ. Ἐτι πᾶν ἢ ἐξωθεν κινεῖται ἢ ἐνδοθεν· ἀλλ' εἰ μὲν ἐξωθεν, ἀναγκαιῶς ἀψυχὸν ἐσται. Εἰ δὲ ἐνδοθεν, ἐμψυχόν. Εἰ δὲ σῶμα ἡ ψυχὴ· εἰ μὲν ἐξωθεν κινεῖται, ἀψυχός ἐστιν· εἰ ἐνδοθεν, ἐμψυχός· ἄσποιν δὲ καὶ τὸ ἐμψυχόν, καὶ τὸ ἀψυχόν λέγειν τὴν ψυχὴν. Οὐκ ἄρα σῶμα ἡ ψυχὴ. Ἐτι ἡ ψυχὴ, εἰ μὲν τρέφεται, ὑπὸ ἀσωμάτου τρέφεται. Τὰ γὰρ μαθηματὰ τρέφει αὐτὴν· οὐδὲν δὲ σῶμα ὑπὸ ἀσωμάτου τρέφεται· οὐκ ἄρα σῶμα ἡ ψυχὴ.

Ξενοκράτης οὕτω συνῆγεν· εἰ δὲ μὴ τρέφεται, οὐ σῶμα ἡ ψυχὴ· καὶ ταῦτα μὲν κοινῇ πρὸς πάντας τοὺς λέγοντας σῶμα εἶναι· τὴν ψυχὴν· ἰδίᾳ δὲ πρὸς τοὺς δοξάζοντας αἷμα ἢ πνεῦμα εἶναι τὴν ψυχὴν· ἐπειδὴ τοῦ πνεύματος ἢ τοῦ αἵματος χωριζομένου, νεκροῦται τὸ ζῶον. Οὐκ ἐκείνο ῥητέον, ὅπερ τινὲς τῶν οἰομένων εἶναι τι μέρος, γεγραφήκασιν λέγοντες. Οὐκοῦν ὅταν ἀπορρῶσθαι τοῦ αἵματος, μέρος ἀπερρῶσθαι τῆς ψυχῆς. Κουφολογία γὰρ τὸ τοιοῦτον· ἐπὶ γὰρ τῶν ὁμοιομερῶν, καὶ τὸ ὑπολειπόμενον μέρος, ταῦτόν ἐστι τῷ πᾶσι. Ὑδωρ γοῦν καὶ τὸ πολὺ καὶ τὸ βραχύτατον, ὁμοίως καὶ ἀργυρὸς καὶ χρυσός, καὶ πάντα ὧν τὰ μέρη οὐ διαλλάττει ἀλλήλων κατ' οὐσίαν. Οὕτως οὖν καὶ τὸ

Corpora natura sua mutabilia esse et sparsa per universum, atque in infinitum secta, et cum in ipsis mutabile nihil relictum sit, egere eo quod ipsa copulet et constringat et quasi colliget et contineat : quod animum dicimus. Quare si anima corpus est quaecunque, licet tenuissimum, quale tandem foret quod coerceret illam? nam probatum est omne corpus egere eo quod copulet : itaque in infinitum progressus esset, donec occurreremus iis quæ incorporea sunt. Quod si dicant, quemadmodum Stoici, motionem quamdam intensam circa corpora esse, simul intus moveremur et ad ea quæ foris sunt ; atque hanc quidem perficiendi vim habere magnitudines et qualitates in iis quæ foras pergunt ; in iis vero quæ quod intus est spectant, unionem et essentiam : quare sic interrogandi essent : Quia omnis motus est ab aliqua facultate, quænam facultas ipsa est, et quo pacto ejus essentia constituta est? Si quidem etiam potentia hæc materia quædam est, iisdem rursus utemur rationibus. Si vero non materia, sed materiæ adhærens, aliud est materiæ particeps præter materiam ; nam quod est compos materiæ, materiale dicitur : quid ergo est materiæ particeps, utrum materia etiam ipsum, an materiæ expers est? Quamobrem si materia est, qui materiale est, et non materia? Quod si non materia est, expers igitur materiæ est; sin autem materia caret, corpus non est ; nam corpus materia constat. Quod si dixerint corpora tribus distantibus [dimensionibus] prædita esse, et anima per totum corpus pertinens, tres etiam distantias habet : ac propterea utique illam corpus dicemus ; quia omne corpus tribus distantibus constituitur, verum non omne quod tres distantias habet, corpus est ; etenim locus et qualitas, incorporea cum sint per se, per accidens in mole et quantitate habentur : sic igitur et animæ per se quidem inest, ut distantia careat, per accidens vero simul consideratur trifariam distans cum eo in quo est, quod triplicem distantiam habet : ad hæc omnis res aut extrinsecus movetur aut interius : et si quidem foris agi-

tatur, necessario inanimatum erit. Quod si intus movetur, animatum erit. Si vero corpus sit anima, si quidem extrinsecus agitur, expers est animæ : quod si intus, animata : absurdum vero est et animatum, et inanime dicere animam : non est igitur anima corpus. Item anima, si quidem nutritur, ab incorporeo alitur ; etenim disciplinæ ipsam nutriunt : atqui nullum corpus ab incorporeo nutritur : non est igitur anima corpus.

Xenocrates sic colligebat ; at si non alitur anima, corpus non est ; atque hæc quidem communiter adversus eos qui dicunt corpus esse animam ; peculiariter autem adversus eos qui opinantur animam sanguinem, aut spiritum esse ; quandoquidem spiritu, aut sanguine separato, animal morte conficitur. Non illud dicendum est, quod quidam eorum, qui opinantur partem aliquam esse, scripserunt aientes, Quoties effluit aliquid e sanguine, animæ pars effunditur ; istud enim levis inanisque sermo est ; sed enim in iis quæ constant partibus similaribus, etiam pars quæ residua est eadem est cum toto. Aqua certe est multa et perexigua.

Similiter autem argentum et aurum, quorum partes non discrepant a se invicem juxta essentiam: sic igitur sanguis etiam qui relinquitur, quantuscunque fuerit, anima est, siquidem anima est sanguis: illud ergo potius dicendum est, quod si hoc esset anima, quo sublato moreretur animal: prorsus etiam slegma pituitave anima est, et bilis utraque; nam quaecunque horum defuerit, finem et exitum inducit animali: idemque jecur, et cerebrum, et cor, et stomachus, et renes, et intestina, et alia pleraque; nam quo istorum exemplo non moreretur animal? Ceteroqui multa sunt exsanguia quidem, sed animata; ut pisces cartilaginosi et absque squamis, ac molles, veluti sepia, et teuthides, loligo, myle, atque testacei, et omnes testa pro cute praediti et molli testa muniti, carabi et cancri et astaci. Si igitur sunt animata quidem sed exsanguia, perspicuum est animam non esse sanguinem; etenim adversus eos qui dicunt animam esse aquam, eo quod aqua videatur vivificare omnia, et absque aqua vivere fas non sit: interdum multa quoque intercidentia; neque enim absque alimento quis vitam degere potest: igitur animam, et alimenta omnia sigillatim dicenda per se: deinde multa animalia sunt quae non bibunt, ut de quibusdam aquilis narratur, et perdix vivere potest absque potu. Sed cur potius aqua et non aer? nam ad multum tempus fieri potest ut abstinetur aqua, sed non spirare aera, ne tantillum quidem temporis possibile est: verum ne aer quidem anima est; etenim multa sunt quae vivunt, nec tamen spirant aerem, ut insecta omnia, ut apes, fuci, vespa, formicae, et exsanguia, et e marinis multa, omnia denique quae pulmone carent. Nihil enim quod pulmonem non habet spirat aerem; et id retro vicissim comest, nihil eorum quae respirant aerem, pulmone caret. Quandoquidem etiam Cleanthis Stoici, et Chrysippi feruntur sermones quidam non contemnendi, exponendae sunt horum etiam solutiones, ut solverunt eas Platonis discipuli. Cleanthes talem argumentationem necit: Non solum, inquit, similes parentibus nascimur secundum corpus, verum etiam juxta animam, ratione affectuum, morum, affectionum; corpus autem similes partes habet, et dissimiles, non incorporeum; corpus igitur anima. Sed primum quidem ex iis quae particularia sunt, una constituitur quod universum est: ad haec vero etiam quod non est incorporeum, mendacium est; dicimus enim numeros similes esse, quorum latera proportionalia sunt; ut sex et viginti quatuor; latera enim numeri senarii sunt duo et tres; viginti autem quatuor, quaternarius et senarius. Atqui analogiam et proportionem habent duo ad quatuor, et tria ad sex; in dupla enim ratione considerantur; nam quatuor dupla sunt duorum, et sex trium; incorporei vero numeri, et figurae pares sunt, quaecunque angulos pares habent, et latera quae circa pares angulos sunt, proportionalia: figuram vero etiam ipsam

A ὑπολειπόμενον αἷμα, ὅσον ἂν εἴη, ψυχὴ ἐστίν, εἴπερ ψυχὴ τὸ αἷμα. Ἐκείνο οὖν μᾶλλον λεκτέον, ὅτι εἰ τοῦτο ἐστὶ ψυχὴ, οὐ βεβαίως μὲν θνήσκει τὸ ζῶον· πάντως καὶ τὸ φλέγμα ψυχὴ ἐστὶ, καὶ αἱ ῥῥαῖ ἀμφότεραι· ὁποῖον γὰρ τούτων ἂν λείπῃ, τέλος ἐπάγει τῷ ζῳῷ· ἔτι δὲ καὶ τὸ ἥπαρ καὶ ὁ ἐγκέφαλος, καὶ ἡ καρδία, καὶ ὁ στόμαχος, καὶ οἱ νεφροὶ, καὶ τὰ ἐντερα, καὶ ἄλλα πολλά. Τίνος γὰρ τούτων ἐξαιρεθέντος, οὐ τεθνήσκει τὸ ζῶον; Ἄλλως τε πολλὰ ἐστίν, ἀναίμα μὲν, ἐμψυχα δὲ, ὡς τὰ σμύραινα καὶ μαλάκια, οἷον σπηλίας καὶ τευθίδες, καὶ σμύλοι, καὶ πάντα τὰ ὀστρακόδερμα, καὶ ἀπαλόστραχα, ὡς οἱ κάραβοι, καὶ οἱ χαρῖνοι καὶ ἀστακοί. Εἰ τοίνυν ἐστὶν ἐμψυχα μὲν, ἀναίμα δὲ, ὁ δὲ ὡς οὐκ ἐστὶν αἷμα ἡ ψυχὴ. Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας ὕδωρ εἶναι τὴν ψυχὴν, ὅτι τὸ ὕδωρ φαίνεται ζωογονοῦν πάντα, καὶ χωρὶς ὕδατος βιοτεῦσθαι ἀδύνατον, ποτὲ πολλὰ τὰ ἀντιπίπτοντα. Οὐδὲ γὰρ τροφῆς χωρὶς οἷον τε ζῇ· ψυχὴν ἄρα, καὶ τὰς τροφὰς πάσας καθ' ἐκαστὴν ῥητέον κατ' αὐτάς· ἔπειτα πολλὰ τῶν ζῳῶν ἐστὶ μὴ πίνοντα, ὡς ἐπὶ τινῶν αἰτῶν ἰσότηρται· καὶ πέρασι δὲ δύναται ζῇ χωρὶς τοῦ πίνειν. Διὰ τι δὲ μᾶλλον τὸ ὕδωρ καὶ οὐχ ὁ ἀήρ; Ὑδατος μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ πολλοὺς δυνατὸν ἀπ' ἐχέσθαι· τοῦ δὲ ἀναπνεῖν τὸν ἀέρα, οὐδὲ τὸ βραχύτατον· ἄλλ' οὐδὲ ὁ ἀήρ ψυχὴ. Πολλὰ γάρ ἐστι ζῶντα μὲν, μὴ ἀναπνεύοντα δὲ τὸν ἀέρα, ὡς τὰ ἐντομα πάντα, οἷον μέλιτται, καὶ σφήκες, καὶ μύρμηκες, καὶ τὰ ἀναίμα, καὶ τῶν θαλαττίων τὰ πολλὰ, καὶ πάντα ὅσα οὐκ ἔχει πνεύμονα. Οὐδὲν γὰρ μὴ ἔχον πνεύμονα ἀναπνεῖν τὸν ἀέρα· καὶ ἀντιστρέφει, οὐδὲν μὴ ἀναπνέον τὸν ἀέρα, πνεύμονα ἔχει. Ἐπειδὴ καὶ Κλεάνθους τοῦ Στωϊκοῦ, καὶ Χρυσίππου φέρονται λόγοι τινὲς οὐκ εὐκαταφρόνητοι, ἐκρητέον καὶ τούτων τὰς λύσεις, ὡς ἀπέλυσαν οἱ ἀπὸ Πλάτωνος. Ὁ Κλεάνθης τοίνυνδε πλέκει συλλογισμὸν· Οὐ μόνον, φησὶν, ὁμοιοὶ τοὺς γονεῦσι γινόμεθα κατὰ τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν, τοὺς πάθει, τοὺς ἡβεί, ταῖς διαθέσεσι. Σώματος δὲ τὸ ὁμοίον καὶ τὸ ἀν- ὁμοίον, οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου· σῶμα ἄρα ἡ ψυχὴ. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους τὰ καθόλου συγκατα- σκευάζεται· πρὸς τοῦτ' ἔτι, καὶ τὸ οὐχὶ δι' ἀσωμά- του, ψευδὲς ἐστὶ. Λέγομεν γὰρ ἀριθμοὺς ὁμοίους εἶναι, ὅν αἱ πλευραὶ ἀνάλογοι εἰσιν· ὡς τὸν ἑξ καὶ τὸν εἰκοσιτέσσαρα. Πλευραὶ γὰρ τοῦ ἑξ καὶ ὁ δύο καὶ ὁ τρεῖς· τοῦ δὲ εἰκοσιτέσσαρα, ὁ τέσσαρα, καὶ ὁ ἑξ· ἀναλογίαν δὲ ἔχει ὁ δύο πρὸς τὰ τέσσαρα, καὶ ὁ τρία πρὸς τὸν ἑξ. Ἐν διπλασίονι γὰρ λόγῳ θεωρεῖται. Τὰ γὰρ τέσσαρα τὸν δύο διπλασίονα, καὶ τὰ ἑξ τὸν τριῶν· ἀσώματον δὲ οἱ ἀριθμοί· τὰ σχήματα δὲ σχήμασιν ὁμοία ἐστίν, ὅσα τὰς τε γωνίας ἴσας ἔχει, καὶ τὰς περὶ τὰς ἴσας γωνίας πλευρὰς ἀνάλογον· τὸ δὲ σχῆμα καὶ αὐτὸ ἀσώματον καὶ αὐτοὶ ὁμολογοῦσιν εἶναι. Ἐτι ὡς τοῦ ποσοῦ ἰδίον ἐστὶ τὸ ἴσον καὶ ἀν- ὄν, οὕτω καὶ τοῦ ποιοῦ τὸ ὁμοίον καὶ τὸ ἀνόμοιον· ἀσώματον δὲ ἡ ποιότης ἐστίν· ἄρα, καὶ ἀσώματον ἀσωμάτῳ ὁμοίον. Ἐτι δὲ, φησὶν ὁ Κλεάνθης, οὐδὲν ἀσώματον συμπάσχει σώματι, οὐδὲ ἀσωμάτῳ συμ- πάσχει σῶμα, ἀλλὰ σῶμα σώματι· συμπάσχει δὲ ἡ ψυχὴ τῷ σώματι νοσοῦντι, καὶ τεμνομένῳ, καὶ τὸ

σῶμα τῇ ψυχῇ. Αἰσχυρομένης γὰρ ἐρυθρὸν γίνεται, A incorpoream ipsi fatentur esse. Præterea ut quantitatatis proprium est par et impar : sic etiam qualitatatis simile et dissimile. Incorporeum vero qualitas est : ergo incorporeum incorporeo simile. Ad hæc,

Cleantes inquit, nihil incorporeum patitur cum corpore, neque cum incorporeo corpus patitur, sed corpus cum corpore ; verum anima simul patitur cum corpore ægrotante et cum secatur ; et corpus cum animo cruciatur ; etenim erubescēte et pudibunda anima, corpus rubrum efficitur, et ea metuente, pallescit ; corpus ergo est anima.

Ἔστι δὲ τὸ ἕτερον τῶν λημμάτων ψεύδος, κατὰ πρόσληψιν συγκαίμενον, τὸ λέγον, Οὐδὲν ἀσώματον σώματι συμπίσχει. Τί γὰρ εἰ μόνῃ τῇ ψυχῇ τοῦτο πρόσσεστιν ; Ὅσπερ εἴ τις λέγοι, Οὐδὲν ζῶον τὴν ἄνω γένυν κινεῖ· ὁ δὲ κροκόδειλος τὴν ἄνω γένυν κινεῖ. Ἰδοὺ γὰρ ὁ κροκόδειλος καὶ ζῶον, καὶ τὴν ἄνω γένυν κινεῖ· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὅταν λέγῃ μηδὲν ἀσώματον σώματι συμπίσχειν· προσλαμβάνει γὰρ τὸ ζητούμενον τῇ ἀποφάσει· εἰ δὲ τις ὑπόβοιτο ἀληθὲς εἶναι τὸ μηδὲν ἀσώματον σώματι συμπίσχειν· ἀλλὰ τὸ ἐπαγόμενον οὐκ ἔστιν ὁμολογούμενον, ὅτι συμπίσχει ἡ ψυχὴ νοσοῦντι καὶ τεμνομένῳ τῷ σώματι. Ἀμφιβάλλεται γὰρ εἴτε τὸ σῶμα μόνον ἔσθι τὸ ἀλγούν, λαθὼν παρὰ τῆς ψυχῆς τὴν αἰσθησιν, αὐτὴ δὲ μένει ἀπαθὴς· εἴτε καὶ συναλγεῖ τῷ σώματι. Καὶ κρατεῖ μᾶλλον παρὰ τοῖς ἐνδοξοτέροις τὸ πρότερον· οὐδεὶς δὲ ἐκ τῶν ἀμφιβαλλομένων συνάγει τοὺς συλλογισμοὺς, ἀλλ' ἐκ τῶν ὁμολογουμένων· ἐκ παρουσίας δὲ δείκνυται καὶ τίνα ἀσώματα συμπίσχοντα τοῖς σώμασιν. Αἱ ποιότητες γοῦν ἀσώματοι οὔσαι πασχόντων τῶν σωμάτων καὶ αὐταὶ συμπίσχουσιν, ἔν τε τῇ φθορᾷ καὶ τῇ γεννήσει συναλλοιούμεναι τῷ σώματι. Χρύσιππος δὲ φησιν, ὅτι ὁ θάνατός ἐστι χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος· οὐδὲν δὲ ἀσώματον ἀπὸ σώματος χωρίζεται. Οὐδὲ γὰρ ἐπάπτεται σῶματος ἀσώματον· ἡ δὲ ψυχὴ καὶ ἐπάπτεται καὶ χωρίζεται τοῦ σώματος· οὐκ ἄρα ἀσώματος ἡ ψυχὴ. Τοῦτων τὸ μὲν τὸν θάνατον χωρισμὸν εἶναι ψυχῆς ἀπὸ σώματος, ἀληθὲς ἐστὶ· τὸ δὲ μὴ ἐπάπτεσθαι ἀσώματον σῶματος, ψευδὲς μὲν ἐστὶ καθόλου λεγόμενον· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀληθὲς· ψεύδος μὲν, ἐπειδὴ καὶ ἡ γραμμὴ ἀσώματος οὔσα, ἐπάπτεται σώματος καὶ χωρίζεται, ὁμοίως καὶ ἡ λευκότης· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀληθὲς. Οὐ γὰρ ἐπάπτεται τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ. Εἰ γὰρ ἐπάπτεται, δηλονότι παράκειται αὐτῇ· εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ὅλῳ παράκειται· Ἀδύνατον γὰρ σῶμα σῶματι ὅλον ὅλῳ παρακεῖσθαι· καὶ οὕτως οὐκ ἔσται ὅλον ἐμφύχον τὸ ζῶον. Ὅστε εἰ μὲν ἐπάπτεται, σῶμα μὲν ἔσται ἡ ψυχὴ· ὅλον δὲ οὐκ ἔσται ἐμφύχον τὸ ζῶον. Εἰ δὲ ὅλον ἐστὶν ἐμφύχον, οὕτε ἐπάπτεται, οὕτε σῶμά ἐστὶν ἡ ψυχὴ· τὸ δὲ ζῶον ὅλον ἐμφύχον ἐστίν· οὕτε ἄρα ἐπάπτεται, οὕτε σῶμά ἐστὶ, καὶ χωρίζεται ἀσώματος οὔσα. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ἡ ψυχὴ σῶμα, ὅλῳ ἐκ τῶν εἰρημένων· ὅτι δὲ οὐδὲ ἀνούσιος, ἐξῆς ῥητέον.

incorporea : quod igitur non sit anima corpus, manifestum est ex iis quæ dicta sunt ; quod dubio procul non sit substantiæ expers, deinceps declarandum est.

Ἐπεὶ δὲ καὶ Δειναρχὸς ἁρμονίαν ὥριστο τὴν ψυχὴν, καὶ Σιμίας ἀντιλέγων τῷ Σωκράτει τὴν ψυχὴν ἁρμονίαν ἐφασκεν εἶναι, λέγων ἔοικέναι τὴν μὲν ψυχὴν ἁρμονίᾳ, τὸ δὲ σῶμα λύρᾳ· ἐκθετέον τὰς λύσεις τούτων τὰς ἐν τῷ Φαίδωμῳ Πλάτωνος κειμένας.

Est etiam altera sumptionum falsa, juxta prolepsin præceptionemve composita, quæ dicit, *Nihil incorporeum condolare cum corpore* : quid enim si soli animæ hoc inest ? quemadmodum si quis diceret, Nullum animal superiorem maxillam movet ; sed crocodilus superiorem maxillam agit. Ecce enim crocodilus, et animal, et superiorem maxillam movet. Eodemque modo etiam cum dicit, *Nullum incorporeum cum corpore compatitur* ; at enim assumit quod quærebatur in assertionē. Si vero quis supposuerit verum esse, nullum incorporeum condolare corpori : attamen quod inducitur non est concessum, quod anima condoleat una cum corpore quod ægrotat et secatur. Quippe ambigitur an corpus solum sit, quod doleat sensu ab anima accepto, ut ipsa maneat doloris expers ; an vero doleat cum corpore. Obtinet autem potius apud clariores viros quod prius est. Atqui nemo ex controversis colligit et concludit argumentationes, verum ex iis quæ conceduntur. Porro ex abundantī probatur etiam quædam incorporea pati cum corporibus. Quare qualitates incorporeæ cum sint, dum patiuntur corpora, ipsæ quoque condolent, dum in ortu, atque interitu aliter afficiuntur cum corpore. Chrysippus autem ait mortem esse separationem animæ a corpore ; jam vero nihil incorporeum a corpore separatur ; neque enim incorporeum contingit corpus ; anima vero et attingit corpus et separatur ab eo. Non est igitur anima incorporea. Ex his verum istud est, nempe mortem esse separationem animæ a corpore ; sed illud falsum cum in genere dicitur, quod incorporeum est non attingere corpus ; sed verum est in anima ; illud certe falsum, quoniam linea quæ incorporea est, attingit corpus, et separatur : similiter etiam candor ; in anima autem verum. Non enim anima corpus attingit ; nam si attingeret, adjaceret ei. Si vero istud, non toti adjacet ; impossibile enim est corpus corpori, totum toti adjacere, et sic non erit totum animal animatum. Itaque si quidem contigerit, corpus quidem erit anima : totum autem non erit animatum animal. Quod si totum est animatum, neque attingitur, neque corpus est anima, animal vero totum est animatum : neque ergo attingitur, neque corpus est, et separatur cum sit

Quoniam vero etiam Dinarchus animam harmoniam definierit, et Simias adversans Socrati animam concentum esse dixerit, asserens similem eam esse harmoniæ, corpus vero lyrae ; exponendæ sunt solutiones horum, quæ in Platonis *Phædonē*

leguntur. Una certe est ex iis, quæ prius ab ipso probata et demonstrata fuerant. Nam antea probatum fuerat disciplinas recordationes esse; hoc igitur sumpto ut ab omnibus concessio, ita sententiam suam confirmat: Si disciplinæ sunt recordationes, anima nostra erat priusquam in humana specie consisteret. Quod si harmonia, sive concentus est, prius quidem non erat, sed posterius constituit, quam corpus apte fabricatum fuisset. Nulla enim compositio aliter se habet, quam illa se habent ex quibus constituta est; societas enim quædam est rerum compositarum compositio, quæ concentus quidam est; ac nihil prohibet quod non antecedit ea ex quibus componitur, imo sequatur illa. Quamobrem repugnat propositioni quæ dicit animam esse concentum, illa quæ asserit disciplinas esse recordationes; atque propositio reminiscentiæ vera est, falsum igitur est animam esse harmoniam. Porro anima opponitur corpori, et principalem obtinet rationem tanquam imperans ipsi; concentus vero, neque præcedit, neque adversatur: non est igitur anima concentus: præterea harmonia magis et minus est concentus; item harmonia in laxando, et intendendo versatur; enimvero in definitione concentus haudquaquam, quippe nefas est rationem magis vel minus habere; sed in concentu reperitur: etenim si permistus, acutus sonus et gravis: deinde si remittantur, et temperentur, eandem rationem conservant in magnitudinibus sonorum. Verum mutationem accipit secundum harmoniæ copulam magis et minus intensa; anima autem non est magis vel minus anima: igitur anima non est harmonia. Item anima virtutem et vitium admittit; concentus vero concentum et inconcinnum cantum non capit. Non est igitur anima concentus. Adhæc anima in suscipiendis contrariis pars est substantiæ et subjectum; harmonia vero qualitas est et in subjecto. Substantia autem aliud est a qualitate: est igitur anima aliud a concentu. Quare nihil absurdi est animam participem esse harmoniæ; sed non propterea est concentus; neque enim quia virtutis particeps est, ideo virtus est anima. Galeus vero nihil sane asserit; verum protestatur in demonstrativo sermone, quod nihil de anima affirmaverit; sed probabile est ex iis quæ dicit, eum magis probare animam esse temperamentum. Huc enim propendere morum differentiam, ex Hippocratis dictis commentarium instituit. Quod si ita est, perspicuum est opinari animam mortalem esse, non tamen omnem, sed humanam, qua rationis expertus est; verum de rationis particeps, ambigue sic loquitur: Quod vero non possit anima temperamentum corporis esse, hinc patet: Omne corpus animatum atque inanimatum ex quatuor elementis mistum est; sed enim horum mistio corpora constituit; quare si anima corporis temperamentum esset, nihil foret inanime, ut ratio demonstrat: sic enim anima corporis mistio esset. Rursus si corpus misturam habet, et omne corpus animam habet:

A Μία μὲν οὖν ἐστὶν ἐκ τῶν προαποδεδειγμένων αὐτῶν· προαποδίδεται γάρ, ὅτι αἱ μαθήσεις ἀναμνήσεις εἰσὶ. Τοῦτο οὖν λαβὼν ὡς ὁμολογούμενον, κατασκευάζει τὸν λόγον οὕτως· Εἰ αἱ μαθήσεις ἀναμνήσεις εἰσὶν, ἦν ἡμῶν ἡ ψυχὴ, πρὶν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ εἶδει γενέσθαι· εἰ δὲ ἀρμονία ἐστὶ, πρότερον μὲν οὐκ ἦν, ὕστερον δὲ ἐγένετο, ἀρμολογούντος τοῦ σώματος· πᾶσα γὰρ σύνθεσις οὐκ ἄλλως ἔχει, ἢ ὡς ἔχει ἐκεῖνα τὰ ἐξ ὧν σύγκειται. Κοινωνία γὰρ τίς ἐστὶ τῶν συντεθειμένων ἡ σύνθεσις ἀρμονία οὖσα, καὶ οὐ κωλύει τὸ μὴ ἡγεῖσθαι αὐτὴν ἐκεῖνων ἀφ' ὧν συνετέθη, ἀλλὰ ἐπεσεβαὶ αὐτοῖς. Μάχεται τοίνυν τῷ ἀρμονίαν εἶναι τὴν ψυχὴν, τὸ τὰς μαθήσεις ἀναμνήσεις εἶναι· τὸ δὲ τῶν ἀναμνήσεων ἀληθές ἐστι· ψεῦδος ἄρα τὸ τὴν ψυχὴν ἀρμονίαν εἶναι. **Β** Ἐτι ἡ μὲν ψυχὴ ἐναντιοῦται τῷ σώματι, καὶ τὸν ἀρχικὸν ἐπέχει λόγον, ὅτε ἀρχουσα αὐτοῦ· ἡ δὲ ἀρμονία οὕτε ἡγείται, οὕτε ἐναντιοῦται· οὐκ ἄρα ἡ ψυχὴ ἀρμονία· Ἐτι ἀρμονία ἀρμονίας· μᾶλλον καὶ ἥττον ἐστὶν· ἀρμονίας δὲ τὸ χαλᾶσθαι καὶ ἐπιτείνεσθαι· ἐν τῷ λόγῳ δὲ τῆς ἀρμονίας οὐ· ἀδύνατον γὰρ λόγον τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἔχειν, ἀλλ' ἐν τῇ ἀρμονίᾳ· ἐὰν γὰρ κεκραμένος ὀξύς φθόγγος καὶ βαρὺς· ἔπειτα ἀνεῳσι, τὸν λόγον μὲν τὸν αὐτὸν σώζουσιν ἐν τοῖς μεγέθεσι τῶν φθόγγων· παραλλαγήν δὲ λαμβάνει κατὰ τὴν ἀρμογὴν, μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπιτετινομένη· ψυχὴ δὲ ψυχῆς οὐκ ἐστὶ μᾶλλον καὶ ἥττον· οὐκ ἄρα ἀρμονία ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Ἐτι ἡ ψυχὴ ἀρετὴν καὶ κακίαν ἐπιδέχεται· ἡ δὲ ἀρμονία ἀρμονίαν καὶ ἀναρμοσίαν οὐκ ἐπιδέχεται· οὐκ ἄρα ἀρμονία ἐστὶν ἡ ψυχὴ. **Γ** Ἐτι ἡ ψυχὴ ἐν τῷ ἐπιδέχεσθαι τὰ ἐναντία, παρὰ μέρος, οὐσία ἐστὶ καὶ ὑποκείμενον· ἡ δὲ ἀρμονία ποιότης καὶ ἐν ὑποκειμένῳ· ἡ δὲ οὐσία ποιότητος ἕτερον, καὶ ἡ ψυχὴ ἄρα ἀρμονίας ἕτερον. Ἀρμονίας μὲν τοι μετέχει τὴν ψυχὴν οὐδὲν ἄτοπον· ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο ἀρμονία ἐστὶν· οὐ γὰρ διότι ἀρετῆς μετέχει, ἀρετῆς ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Γαλήνης δὲ ἀποφαίνεται μὲν οὐδὲν, ἀλλὰ διαμαρτύρεται ἐν τῷ ἀποδεικτικῷ λόγῳ, ὡς οὐδὲν εἶη περὶ ψυχῆς ἀποφαινόμενος· εἰκοι δὲ ἐξ ὧν λέγει δοκιμάζει μᾶλλον τὴν κρᾶσιν εἶναι τὴν ψυχὴν· ταύτῃ γὰρ ἐπακολουθεῖν τὴν τῶν ἡδῶν διαφορὰν, ἐκ τῶν Ἱπποκράτους κατασκευάζων τὸν λόγον· εἰ δὲ τοῦτο, ὁρῶν ὅτι καὶ θνητὴν αὐτὴν οἴεται εἶναι· οὐ πᾶσαν δὲ, ἀλλὰ τὴν ἄλογον μόνην ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου· περὶ δὲ τῆς λογικῆς ἀμφιβάλλει λέγων οὕτως· **Δ** Ὅτι δὲ οὐ δύναται τοῦ σώματος ἡ κρᾶσις εἶναι ψυχὴ, ὁρῶν ἐντεῦθεν· Πᾶν σῶμα ἐμψυχόν τε καὶ ἀψυχόν, ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων κεκρατάται. Ἡ γὰρ τούτων κρᾶσις τὰ σώματα ἀπεργάζεται. Εἰ τοίνυν ἡ τοῦ σώματος κρᾶσις ἐστὶν ἡ ψυχὴ, οὐδὲν ἀψυχόν ἔσται, ὡς ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Οὕτω γὰρ ἡ κρᾶσις τοῦ σώματος ψυχὴ ἔσται. Πάλιν εἰ τὸ σῶμα κρᾶσιν ἔχει, καὶ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει· εἰ δὲ πᾶν σῶμα ψυχὴ, οὐδὲν σῶμα ἐστὶν ἀψυχόν· οὕτε λίθος ἄρα, οὕτε ξύλα, οὕτε σίδηρος, οὕτε ἄλλο τι ἀψυχόν ἔσται· εἰ δὲ μὴ καθόλου πᾶσαν κρᾶσιν σώματος λέγει ψυχὴν εἶναι, ἀλλὰ τὴν τοιάνδε· ἐρωτητέον, ποία κρᾶσις ἐστὶν, ἡ ζῶον ποιοῦσα, καὶ ψυχῆς λόγον ἐπέχουσα· Ὅποιαν γὰρ ἂν εἴποι τὴν κρᾶσιν, τοιαύ-

την εὐρήσμεν εἶναι καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις· ἐνέα γὰρ οὐσῶν κράσεων, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ περὶ κράσεως ἔδειξεν· ὁκτὼ μὲν τῶν δυσκράτων, μῖα δὲ τῆς εὐκράτου· κατὰ μὲν τὴν εὐκράτον λέγει κεκράσθαι τὸν ἀνθρώπον, οὐ πάντα δὲ, ἀλλὰ τὸν τῆς μέσης κράσεως· κατὰ δὲ τὰς ἄλλας δυσκράσιας τὰ ἄλλα ζῶα κατ' εἶδος μετὰ τῆς ἐπὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀνέσεως τε καὶ ἐπιτάσεως ἐπίσκονται, καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις κράσεις μετὰ τοῦ μᾶλλον καὶ ἥττον· ὡς αὐτὸς πάλιν ἐν τοῖς ἀπλοῖς ἀπέδειξεν. Ἐτι ἡ ψυχὴ κρᾶσις ἐστίν· αἱ δὲ κράσεις κατὰ τὰς ἡλικίας καὶ τὰς ὥρας, καὶ τὰς διατάξεις· ἡ ψυχὴ ἐναλλάσσεται· εἰ δὲ ἐναλλάσσεται, οὐ τὴν αὐτὴν ἔχουσαν ψυχὴν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κρᾶσιν, ποτὲ μὲν λείοντος, ποτὲ δὲ προβάτου, ποτὲ δὲ ἄλλου τινὸς, ὅπερ ἄτοπον. Ἐτι ἡ κρᾶσις οὐκ ἐναντιοῦται ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ συνεργεῖ. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ κινεῖσα· ἡ δὲ ψυχὴ ἐναντιοῦται. Οὐκ ἄρα κρᾶσις ἐστὶν ἡ ψυχὴ· ἔτι εἰ κρᾶσις ἐστὶ ψυχῇ, ἡ δὲ κρᾶσις ποιότης· ποιότης δὲ καὶ γίνεταί· καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς· καὶ ἡ ψυχὴ ἄρα χωρισθῆσεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς· τοῦτο δὲ οὐκ ἀληθές· οὐκ ἄρα κρᾶσις, οὐδὲ ποιότης ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Οὐ γὰρ ὅθι πού τῶν ἀντικειμένων τὸ ἕτερον φυσικῶς προσεῖναι· εἰς φθόρου τῷ ζῶντι, ὡς ἐπὶ τοῦ πυρὸς τὸ θερμὸν· ἀμετάθετον γὰρ τοῦτο· φαίνεται δὲ μετατιθεμένη ἡ κρᾶσις. Μᾶλλον δὲ καὶ αὐτοὶ εἰσιν οἱ διὰ τῆς λατριῆς τέχνης τὰς κράσεις μεταβάλλοντες· ἔτι παντὸς σώματος αἱ ποιότητες αἰσθηταὶ εἰσιν· ἡ δὲ ψυχὴ οὐκ αἰσθητὴ, ἀλλὰ νοητὴ· οὐκ ἄρα ποιότης ἀσώματος ἐστὶν ἡ ψυχὴ.

anima, temperatio vere est qualitas; hæc autem adest et abest absque subjecti perniciæ; etiam anima absque interitu subjecti separabitur: hoc autem vero consentaneum non est. Non igitur anima est temperamentum, nec qualitas. Non enim utique alterum oppositorum naturaliter adesse dicent animali, ut in igne calidum, namque hoc incommutabile est: atqui temperatio mutationi obnoxia videtur. Quin potius ipsi sunt qui arte medica temperamenta mutant: deinde omnis corporis qualitates sub sensum cadunt; anima vero sensibilis non est, sed intelligibilis. Non est igitur anima qualitas corporis expers.

Ἐτι ἡ τοῦ σώματος καὶ πνεύματος μετὰ παραθέσεως σαρκῶν καὶ νεύρων καὶ τῶν ἄλλων εὐκράσια ἰσχύς ἐστίν· καὶ ἡ τῶν θερμῶν δὲ καὶ ψυχρῶν καὶ ξηρῶν καὶ ὑγρῶν εὐκράσια, ὑγεία ἐστίν· ἡ δὲ συμμετρία τῶν μελῶν μετὰ τῆς εὐχράδας, τὸ κάλλος ποιεῖ τοῦ σώματος. Εἰ τοίνυν ἡ ἁρμονία τῆς ὑγείας καὶ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ κάλλους ψυχὴ ἐστίν, ἀνέγκη ἢ τὸν ἀνθρώπον ζῶντα μῆτε νοσεῖν, μῆτε ἀσθενεῖν, μῆτε ἀμωφον εἶναι· συμβαίνει δὲ πολλάκις, οὐ μίαν μόνον, ἀλλ' ὁμοῦ πάσας τὰς τρεῖς ταύτας εὐκράσιας ἀπολλύσθαι, καὶ ζῆν τὸν ἀνθρώπον· συμβαίνει γὰρ τὸν αὐτὸν ὁμοῦ καὶ ἀμωφον εἶναι καὶ ἀσθενεῖν καὶ νοσεῖν. Οὐκ ἄρα ἡ εὐκράσια τοῦ σώματος ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Πῶς οὖν φυσικαί τινες κακίαι καὶ ἀρεταὶ τοῖς ἀνθρώποις ἔπονται; Τοῦτο ἐκ τῆς τοῦ σώματος ἀληθοῦς κράσεως γίνεται. Ὡς γὰρ φυσικῶς οἱ ὑγιεῖνοι καὶ νοσώδεις εἰσὶν ἐκ τῆς κράσεως, οὕτω τινὲς φυσικῶς πικρόχολοι ὄντες, ὀργίλοι εἰσὶν, ἄλλοι δειλοὶ, ἄλλοι κατωφερεῖς· ἀλλ' ἔνιοι κρατοῦσι καὶ περιγίνονται· ὅθλον δὲ ἐκ τῆς κράσεως κρατοῦσιν· ἄλλο δὲ ἐστὶ τὸ κρατοῦν, καὶ ἄλλο τὸ κρατούμενον· ἄλλο ἄρα

A quod si omne corpus anima est, nullum corpus est inanimum, neque ergo lapis, neque ligna, nec ferum, neque aliud quidquam inanimum erit. Quod si non universe omne temperamentum corporis dicat quis esse animam, sed tale quoddam, rogandum est qualis hæc mistura sit quæ animal efficit, atque animæ rationem obtinet? Utramvis enim dixerit talem misionem, inveniemus esse eandem etiam in iis quæ inanima sunt. Nam cum novem sint temperamenta, ut ipse in commentario de temperamenti docet, octo quidem ex iis quæ ægre temperantur, unum vero, quod facilis est temperiei, ac juxta bene temperatam misturam hominem temperamentum esse dicit, sed non omnem; verum illum qui mediæ temperaturæ est, ac juxta alias B temperationes cætera animalia secundum speciem, cum remissione et intentione, ad id quod magis vel minus inveniuntur: itemque in rerum inanimatarum temperamentis cum remissione vel intentione: ut ipse in simplicibus rursus ostendit. Præterea anima temperatio est; sed temperationes secundum habitus, ætates, tempestates anni et victus regimina se habent: et anima commutatur: quod si commutatur, non eandem habemus animam, sed juxta temperiem aliquando leonis, aliquando ovis; interdum etiam alterius cujusvis animantis, quod perabsurdum est. Porro temperamentum non adversatur libidinibus corporis, imo verò cooperatur: hoc enim est quod movet. Atqui anima adversatur cupiditatibus ejusmodi; non est igitur anima C temperamentum. Porro siquidem temperatio est anima, temperatio vere est qualitas; hæc autem adest et abest absque subjecti perniciæ; etiam anima absque interitu subjecti separabitur: hoc autem vero consentaneum non est. Non igitur anima est temperamentum, nec qualitas. Non enim utique alterum oppositorum naturaliter adesse dicent animali, ut in igne calidum, namque hoc incommutabile est: atqui temperatio mutationi obnoxia videtur. Quin potius ipsi sunt qui arte medica D temperamenta mutant: deinde omnis corporis qualitates sub sensum cadunt; anima vero sensibilis non est, sed intelligibilis. Non est igitur anima qualitas corporis expers.

Item corporis, et spiritus bona temperies cum carnis nervorum atque aliorum appositione, robur est, et calidorum ac frigidorum, siccorum et humidorum bona temperies sanitas est; membrorum autem et artuum moderata symmetria seu proportio cum bonitate coloris, pulchritudinem corporis facit. Itaque si harmonia sanitatis, et pulchritudinis concentus est anima, necesse fuerit hominem viventem neque ægrotare, neque infirmum, neque deformem esse: verum sæpe contingit non unam solam temperationem, sed tres istas prius dictas desiderari et perire, et tamen hominem vivere. Usuenit enim ipsum simul et deformem, et infirmum, et ægrotum esse. Non est igitur anima corporis bonum temperamentum. Quomodo ergo naturalia quædam vitia, et virtutes comitantur homines? Hoc vero ex corporis vere temperamento oritur. Nam quemadmodum naturaliter sani et morbi sunt ex temperamento, sic naturaliter quidam acri bile perciti iracundi sunt; alii meticulosi, alii præcipientes; verum quidam continent se,

et vincunt : nimirum quia temperamentum su-
perant. Atqui aliud est quod continet et regit, et
aliud quod continetur et regitur. Aliud igitur tem-
peramentum, et aliud anima est ; nam instrumen-
tum cum sit animi corpus, si quidem apte fabricatum
comparatumque sit, operatur anima, et ipsum apte
commodeque tenet ; si minus aptum ad functiones
fuerit, tunc rebus sane opus animæ fuerit. Etenim
decerians cum ineptitudine instrumenti, tametsi
non valde evigilaverit, ut conversetur cum ipso,
veluti musicus, aberrat una cum pravitate lyrae,
nisi prius ipsam concinnaverit. Quapropter opus
est animo cura corporis, ut comparet suum instru-
mentum sibi aptum, operationis et morum, ut in
concentu harmonico, dum partim laxat, partim in-
tendit, ut concinnam gratiam ipsam sibi metip-
si comparet, et proprio instrumento aptoque utatur,
utque ipsa non depravetur cum ipso ; enimvero hoc
etiam usuvenit. Cæterum Aristoteles animam actum
perfectum esse dicens, nihilominus propendit ad
eos qui ipsam qualitatem dicunt. Sed prius quem
vocet actum perfectum, declaremus. Substantiam
tribus modis dicit : hanc quidem ut materiam sub-
jectam, quod per se quidem nihil est, potentiam
tamen habet ad ortum. Aliud autem est forma et
species, secundum quam specificatur materia ;
tertio loco utrumque simul quod ex materia et
forma constitutum, quod est utique animatum.
Quamobrem materia quidem potentia est, forma
vero actus. Hoc porro bifariam intelligitur, ut
scientia, et scientiam considerare : videlicet, illud
quidem ut dispositio, hoc autem ut actus ; scientia
certe, ut dum anima sana est, et dum sopita jacet,
et dum evigilat, primum quidem vigilia seu ex-
perfectio est in contemplando, sopor vero in vi-
dendo, et minime operando. Ac prior quidem est
scientia operatione ; et propterea primum actum
appellat formam ; secundum vero differentiam ;
veluti oculus est subjecti et formæ ; ac subjectum
quidem est in ipso, quod autem recipit visum, ma-
teria est oculi ; appellatur etiam hic æquivoce oculus.
Forma vero et actus primus oculorum ipse
visus est, et qui præstat ut videre possit oculus.
Secundus autem actus oculi est operatio, juxta
quam videt. Quemadmodum igitur recens natus
catulus non secundum quidem actum tenet, sed
potentia peditus est actum accipiendi, sic acci-
pere oportet animi vim et naturam. Nam ut illic
exortus intuitus perficit oculus, ita hic exorta
anima in corpore, perficit animal, ut neque sine
corpore esse unquam anima possit, neque corpus
absque anima. Verum enim corpus vita præditum,
opus animæ animam vocat, sejungens ab ipsa quod
rationale est. Sed oportuisset omnem simul ani-
mam humanam accipere, et non ex parte, eaque
infirmissima, de toto sententiam dicere. Postea
corpus ait potestate vitam habere et antequam
anima exultasset. Dicit enim corpus potestate vi-
tam habere in seipso ; oportet autem corpus vitam

A κρᾶσις, καὶ ἄλλο ψυχῇ ὄργανον γὰρ ὃν τὸ σῶμα τῆς
ψυχῆς, ἐὰν μὲν ἐπιτηδεύως κατασκευασθῇ, ἐνεργεῖ
τῇ ψυχῇ, καὶ αὐτὸ ἔχει ἐπιτηδεύως· ἐὰν δὲ μὴ ἐπι-
τηδεύῃ ἐνήργηκε, τότε χρεῖα τῇ ψυχῇ πραγμάτων.
Ἀπομαχομένη γὰρ πρὸς τὴν ἀνεπιτηδεύτητα τοῦ
ὀργάνου, καὶ μὴ σφόδρα νήψη, καὶ συνδιαστρέφεται
αὐτῷ, καθάπερ μουσικὸς, συνεξαμαρτάνει τῇ τῆς λύ-
ρας διαστρεφῇ, ἐὰν μὴ πρότερον αὐτὴν καταστήσῃ
καλῶς. Διὸ καὶ χρεῖα τῇ ψυχῇ τῆς ἐπιμελείας τοῦ
σώματος, ἵνα καταστήσῃ αὐτὸ ὄργανον ἐπιτηδεύον
ἑαυτῇ· καὶ τοῦτο δὲ ποιεῖ διὰ τε τοῦ λόγου καὶ τῶν
ἡθῶν, καὶ ἐν ἀρμονίᾳ, τὰ μὲν χαλῶσα, τὰ δὲ ἐπιτε-
νύουσα, ἵνα ἀρμόδιον αὐτὸ ἑαυτῇ κατασκευάσῃ, καὶ
χρήσεται ἐπιτηδεύῃ ὄργανῳ· καὶ μὴ αὐτὴ συνδια-
στρεφῇ αὐτῷ· συμβαίνει γὰρ καὶ τοῦτο. Ἀριστοτέ-
λης δὲ τὴν ψυχὴν ἐντελέχειαν λέγων, οὐδὲν ἤττον
συμφέρειται τοῖς ποιήτοις λέγουσιν αὐτὴν· διασαφί-
σασιν δὲ πρότερον τὴν ἐντελέχειαν τίνα καλεῖ. Τὴν
οὐσίαν τριῶς λέγει· τὴν μὲν ὡς ὕλην ὑποκειμενον,
ὁ καθ' ἑαυτὸ μὲν μηδὲν ἐστὶ, δύναμιν δὲ ἔχει πρὸς
γένεσιν· ἕτερον δὲ μορφὴ καὶ εἶδος, καθ' ἣν εἰδοποιεῖ-
ται ἡ ὕλη· τρίτον δὲ τὸ συναμφοτέρον, τὸ ἐκ τῆς
ὕλης καὶ τοῦ εἶδους γεγεννημένον, ὃ ἐστὶ λοιπὸν ἐμφυ-
χον. Ἔστι μὲν οὖν ἡ μὲν ὕλη δύναμις, τὸ δὲ εἶδος
ἐντελέχεια. Τοῦτο δὲ διχῶς νοεῖται, ὡς ἐπιστήμη, καὶ
τὸ θεωρεῖν τὴν ἐπιστήμην· τούτῳ, τὸ μὲν ὡς διδά-
θεις, τὸ δὲ ὡς ἐνεργεῖα· ἐπιστήμη μὲν, ὅτι ἐν τῇ
ὕγιαίνει τὴν ψυχὴν ὑπάρχει· καὶ ὑπονοῦσαι· καὶ ἐργη-
γομένη· πρῶτον δὲ ἡ μὲν ἐργήγορσις ἐστὶ τῷ θεω-
ρεῖν, ὁ δὲ ὕπνος τῷ βλέπειν καὶ μὴ ἐνεργεῖν. Προ-
τέρᾳ δὲ ἐστὶν ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐνεργείας. Διὸ καὶ
πρῶτην ἐντελέχειαν καλεῖ τὸ εἶδος, δευτέραν δὲ δια-
φορὰν τὴν ἐνεργείαν· οἷον ὀφθαλμὸς ἐξ ὑποκειμένου
ἐστὶ καὶ εἶδους· καὶ ἐστὶ τὸ μὲν ὑποκειμενον ἐν αὐτῷ,
τὸ δὲ δεδωγμένον τὴν ὅλν, ὕλη ὀφθαλμοῦ· καλεῖται
καὶ αὕτη ὁμωνύμως ὀφθαλμὸς· εἶδος δὲ καὶ ἐντελέχεια
ἡ πρώτη ὀφθαλμῶν αὐτῇ ἡ ὄψις, ἡ τὸ δυνατόν ὁρᾶν αὐτῷ
παρεχομένη. Δευτέρα δὲ ἐντελέχεια ἐστὶ τοῦ ὀφθαλ-
μοῦ ἡ ἐνεργεῖα, καθ' ἣν ὁρᾷ. Ὅσπερ οὖν ὁ ἄρτι τεχνεὺς
σκόλαξ, οὐδὲ ἑτέραν μὲν ἔχει ἐντελέχειαν, δύναμιν δὲ
ἔχει τοῦ δέξασθαι τὴν ἐντελέχειαν· οὕτω δὲ λαβεῖν
καὶ τὸ τῆς ψυχῆς. Ὡς γὰρ ἔχει γεννηθεῖσα ἡ ὄψις
τελειοὶ τὸν ὀφθαλμόν, οὕτως ἐνταῦθα γεννηθεῖσα ἡ
ψυχὴ ἐν τῷ σώματι τελειοὶ τὸ ζῶον, ὡς μήτε ἀνευ
σώματος εἶναι ποτε τὴν ψυχὴν, μήτε σῶμα δίχα ψυ-
χῆς. Ἀλλὰ τὸ μὲν ζῶτικόν σῶμα ἔργον τῆς ψυχῆς,
ψυχὴν καλεῖ, χωρίζων αὐτῆς τὸ λογικόν. Ἐδεῖ δὲ
πᾶσαν ὁμοῦ λαβεῖν τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν, καὶ μὴ ἀπὸ
μέρους, καὶ ταῦτα τοῦ ἀσθενεστάτου, περὶ τοῦ παν-
τός ἀποφαινεσθαι. Ἐπειτα τὸ σῶμά φησι δυνάμει τὸ
ζῆν ἔχειν, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὴν ψυχὴν. Λέγει
γὰρ τὸ σῶμα δυνάμει ζῶην ἔχειν ἐν αὐτῷ. Δεῖ δὲ τὸ
σῶμα τὸ δυνάμει ζῶην ἔχον πρότερον ἐνεργεῖν σῶμα
εἶναι· οὐ δύναται δὲ ἐνεργεῖν σῶμα εἶναι πρὸ τοῦ
δέξασθαι τὸ εἶδος. Ὡς γὰρ ἐστὶν ἀποιος, καὶ οὐ τὸ
σῶμα. Ἀδύνατον ἄρα τὸ μὴ ὂν ἐνεργεῖν δύναμιν
ἔχειν πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ τι γίνεσθαι. Εἰ δὲ καὶ σῶμα
καὶ δυνάμει ἐστὶ· πῶς τὸ δυνάμει σῶμα, δυνάμει
ζῶην ἔχειν ἐν αὐτῷ δύναται ; Ἄλλως τε ἐπὶ μὲν τῶν

ἄλλων θυνάτων ἔχοντά τι μὴ χρῆσθαι αὐτῷ, οἷον ὅτιν
 ἔχοντι μὴ χρῆσθαι αὐτῇ, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀδύνα-
 τος. Οὐ γὰρ ὁ καθ' ὅσον ἀνευ ψυχῆς ἐνεργείας ἐστὶ.
 Καὶ γὰρ τρέφεται καὶ αὔξεται, καὶ φαντασιούται, καὶ
 ἀναπνέει· ὅπερ μάλιστα τῆς ζωῆς ἐστὶ τεκμήριον.
 Ἐκ τούτων οὖν φανερόν, ὅτι δυνάμει τὸ ζῆν οὐ δύ-
 ναται προσεῖναι τινι, ἀλλὰ πάντως ἐνεργείᾳ· προ-
 ηγουμένως γὰρ τὸ εἰδοποιῶν τὴν ψυχὴν, οὐδὲν ἄλλο
 ἐστίν, ἀλλ' ἡ ζωὴ· τῇ μὲν γὰρ ψυχῇ σύμφυτός ἐστιν
 ἡ ζωὴ· τῷ δὲ σώματι κατὰ μέθεξιν. Ὁ λέγων τοί-
 νυν τὴν ὕλειαν ἀνάλογον εἶναι τῇ ζωῇ, οὐ τὴν τῆς
 ψυχῆς ζωὴν λέγει, ἀλλὰ τὴν τοῦ σώματος· καὶ οὕτω
 σοφίζεται· ἡ μὲν γὰρ σωματικὴ οὐσία παρὰ μέρος
 τῶν ἐναντίων ἐστὶ δεκτικὴ· ἡ δὲ κατὰ τὸ εἶδος οὐ-
 δαμῶς· καὶ γὰρ κατὰ τὸ εἶδος ἡ διαφορὰ καταλλαγῇ,
 μεταλλάττεται καὶ τὸ ζῶν· ὥστε οὐχὶ κατὰ τὸ εἶδος
 ἡ οὐσία τῶν ἐναντίων ἐστὶ δεκτικὴ, ἀλλὰ κατὰ τὸ
 ὑποκειμένον, τουτέστιν ἡ σωματικὴ. Οὐ θύναται τοί-
 νυν ἡ ψυχὴ κατ' οὐδένα τρόπον ἐντελέχεια τοῦ σώ-
 ματος εἶναι, ἀλλ' οὐσία αὐτοτελεῆς ἀσώματος. Παρὰ
 μέρος γὰρ ἐπιδέχεται τὰ ἐναντία, κακίαν καὶ ἀρε-
 τήν· ὅπερ οὐκ ἥδυνάτο τὸ εἶδος δεξασθαι.

partes sive alternis : verum quæ secundum speciem est, nequaquam : quamvis enim juxta speciem dif-
 ferentia mutata sit, etiam animal mutatur ; proinde non juxta speciem substantia contrariorum
 capax est, sed secundum subjectum, hoc est corporea essentia. Ergo non potest anima ulla ratione
 esse corporis actus, sed substantia est per se incorporea ; sed enim per partes successive admittit
 contraria, vitium et virtutem : quod forma non posset admittere.

Ἐπειτά φησιν ἐντελέχειαν οὖσαν τὴν ψυχὴν, ἀκί-
 νητον εἶναι καθ' ἑαυτὴν, κινεῖσθαι δὲ κατὰ τὸ συμ-
 θεηκός· οὐδὲν δὲ ἀπεικός ἀκίνητον οὖσαν κινεῖν
 ἡμᾶς. Καὶ γὰρ τὸ κάλλος ἀκίνητον ὃν κινεῖ ἡμᾶς.
 Ἄλλ' εἰ καὶ τοῦτο ἀκίνητον ὃν κινεῖ, ἀλλὰ τὸ φύσιν
 ἔχον κινεῖσθαι κινεῖ, καὶ οὐχὶ κατὰ τὸ ἀκίνητον. Εἰ τοίνυν
 καὶ τὸ σῶμα καθ' ἑαυτοῦ κίνησιν εἶχεν, οὐδὲν ἦν αὐτῷ
 ἄτοπον αὐτὸ κινεῖσθαι ὑπὸ ἀκινήτου. Νῦν δὲ ἀδύνα-
 τόν τὸ ἀκίνητον ὑπὸ ἀκινήτου κινεῖσθαι. Πόθεν οὖν
 τῷ σώματι τὸ κινεῖσθαι, εἰ μὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς ; Οὐ
 γὰρ αὐτοκίνητόν ἐστι τὸ σῶμα· πρώτην οὖν γένεσιν
 κινήσεως βουλόμενος δεῖξαι, οὐ πρώτην, ἀλλὰ δευτέ-
 ραν ἔδειξεν. Εἰ μὲν γὰρ μὴ κινούμενον ἔκινει, πρῶ-
 τήν ἐποιεῖ κίνησιν. Εἰ δὲ τὸ κινούμενον ἀπ' ἑαυτοῦ
 καὶ ἄλλως κινεῖ, δευτέρας κινήσεως γένεσιν ἐξηγεῖ-
 ται. Πόθεν οὖν τὸ κινεῖσθαι, εἰ μὴ ἀπὸ ψυχῆς ; Οὐ
 γὰρ αὐτοκίνητόν ἐστι τὸ σῶμα. Πόθεν οὖν πρώτη γέ-
 νεσις τῆς κινήσεως τῷ σώματι ; Τὸ γὰρ λέγειν ἀπ'
 ἑαυτῶν κινεῖσθαι τὰ στοιχεῖα, τὰ μὲν κοῦφα ὄντα
 φύσει, τὰ δὲ βαρέα, ψεύδεις ἐστίν. Εἰ γὰρ ἡ κορυφὴ
 καὶ βαρύτερος κίνησις ἐστίν, ἀπ' ἑαυτοῦ δὲ κινεῖται,
 οὐδέποτε στήσεται τὰ κοῦφα καὶ βαρέα· ἵσταται δὲ
 τὸν οὐρανὸν καταλαμβάνοντα τόπον. Οὐκ ἄρα βαρύτερος καὶ
 κορυφότερος αἰτία πρώτης κινήσεως, ἀλλὰ ποιότητες
 τῶν στοιχείων. Ἐάν δὲ καὶ τοῦτο δοθῇ, πῶς τις λο-
 γίζεσθαι καὶ δοξάζειν καὶ κρίνειν δύναται, κορυφότη-
 τος καὶ βαρυτέρας ἔργα εἶναι ; Εἰ δὲ μὴ τούτων, οὐδὲ
 τῶν στοιχείων. Εἰ δὲ μὴ τῶν στοιχείων, οὐδὲ τῶν
 σωματίων· ἐπὶ εἰ κατὰ συμβεβηκός ἡ ψυχὴ κινεῖται,
 τὸ δὲ σῶμα ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ μὴ οὕτως τῆς ψυχῆς ἐξ
 ἑαυτοῦ τὸ σῶμα κινήθησεται. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ζῶν
 ἵσται χωρὶς τῆς ψυχῆς· ἄτοκα δὲ ταῦτα· ἄτοπον

A habens potestate prius operatione corpus esse :
 atqui non potest actu corpus esse, priusquam ac-
 ceperit formam, nam materia est qualitatibus ex-
 pers, et non corpus. Igitur nefas est quod non est
 operatione, facultatem habere, ut ex ipso aliquid
 fiat. Quod si corpus etiam potentia est, quomodo
 corpus potentia, potentia vitam in se habere po-
 test? Cum alioqui in aliis fieri possit, ut qui habet
 aliquid, non adhibeat ad usum, verbi gratia, ut
 aciem oculorum habens non utatur ipsa. Sed in
 anima id impossibile est. Non enim qui dormit sine
 vitæ animæque operatione est : etenim alitur et
 augetur, et imaginatur, et respirat, quod maximum
 vitæ argumentum est. Quocirca manifestum ex iis
 est vitam potentia non posse cuiquam congruere,
 sed actu omnino : nam quod animam specificat
 præcipue, aliud nihil est præter vitam : quando-
 quidem animæ vita insita et connata est ; corpori
 vero participatione convenit. Quare qui dicit sani-
 tatem rationem habere vitæ, non animæ vitam di-
 cit, sed corporis : itaque captione utitur ; etenim
 corporea substantia contrariorum capax est per

Adjungit præterea animam eo quod sit actus im-
 mobilem esse per se, moveri per accidens ; nihil
 autem absurdum est, cum sit immota, movere nos.
 C Enimvero pulchritudo immobilis cum sit, movet
 nos ; verum tametsi quod immobile est moveat,
 tamen quod naturam habet, ut moveatur, movet ;
 non id etiam quod immobile est. Quapropter
 si corpus etiam per se motionem haberet, nihil
 absurdum esset, ipsum quoque moveri ab immo-
 bili. Jam vero fieri non potest, ut immobile ab
 immobili moveatur. Undenam ergo accidit corpori,
 ut moveatur, nisi ab anima? siquidem corpus non
 est per se mobile. Quocirca cum primam actus
 originem vellet indicare, non primam sed secun-
 dam ostendit. Etenim si quod non movetur, move-
 ret, primam faceret motionem ; sin autem quod
 movetur per se, aliter etiam movet, secundæ mo-
 tionis ortum exponit. Undenam igitur moveri nisi
 ab anima oritur? Non enim corpus per se moveri
 potest. Unde, inquam, primus motionis ortus cor-
 pori accidit? Nam dicere elementa a se moveri,
 quæ partim levia sunt natura, partim gravia, men-
 dacium est. Etenim si levitas et gravitas motiones
 sunt, et a seipsis moventur, nunquam levia et gravia
 consistent. Atqui ea quæ propriam assecuta sunt
 locum, consistent. Quare gravitas et levitas causæ
 non sunt primæ motionis, sed qualitates elementō-
 ram. Quod si hoc concessum fuerit, quomodo exi-
 stimare et opinari et judicare quis potest, levitatis
 et gravitatis opera esse? Sin minus horum sunt,
 ne elementorum quidem. Quod si elementorum
 opera non sunt, ne corporum quidem. Præterea si

anima per accidens movetur, corpus autem ex se ipso, anima non existente corpus a se movebitur: quod si ita se res habet, animal etiam erit absque anima; atqui absurda sunt hæc; igitur etiam quod ab initio positum est, absurdum erit; sed ne verum quidem est dictu, omne quod natura movetur etiam vi moveri, et quod vi movetur, etiam natura moveri. Etenim mundus qui natura movetur, non vi movetur: hoc etiam secundum naturam quiescit. Enimvero mundus et sol et luna, quæ secundum naturam moventur, secundum naturam quiescere non possunt: eodem sane modo anima, quæ secundum naturam semper movetur, quiescere secundum naturam nequit. Nam quies exitium est animæ, et cuiusvis semper mobilis naturæ. Ad hæc natura etiam, quod in dubium vocabatur ab initio, solum manet, unde corpus naturam contineat, cum natura comparatum sit ut dissipetur. Atque hæc e multis sufficiunt ad probandum animam neque actum perfectum esse, neque immobilem, neque in corpore nasci. Pythagoras certe, qui per notas semper comparare et Deum et omnia numeri solitus erat, etiam animam definiebat numerum seipsum moventem. Huic etiam Xenocrates adhaerebat, non quod assentiretur animam esse numerum, sed quod censeret eam in rebus numerabilibus esse, atque multitudine comprehensam: et quod anima sit quæ negotia discernit, formas et effigies quibusvis inferendo. Hæc enim est quæ species a speciebus separatur, et differentes a se invicem declarat, tum diversitate generum, tum multitudine numeri, ideoque numerabiles efficiens res; unde non usquequaque liberæ sunt a communione per numeros. Verum quod per se movetur etiam ipse ei testimonio suo tribuit. Quod autem numerus non sit anima, hinc colligitur: Numerus quantitas est, anima vero quantitas non est, sed substantia; ergo numerus non est: tametsi potissimum etiam numerum in intelligibilibus essentiam esse voluit, ut in iis quæ deinceps sequuntur dicemus. Item anima continua est, numerus vero non est continuus. Non est igitur anima numerus. Huc accedit, quod numerus per adjectionem augetur, sed anima accessione non augetur. Item numerus par est aut impar: verum anima neque par, neque impar; ergo numerus non est. Ad hæc anima per se mobilis est: sed numerus determinatus immobilis est. Item numerus manens unus et idem natura, nulla alia qualitate quæ quidem in numeris fiat, mutatur; sed anima cum una sit secundum essentiam, mutat subinde qualitates, et inscitia ad scientiam, et ex vitio ad virtutem migrans: igitur anima numerus non est.

Sunt igitur veterum de anima sententiæ huiusmodi. Eunomius autem animam definiit substantiam incorpoream, in corpore conditam: in quo cum Platone, et Aristotele convenit: quippe incorpoream ex Platone accepit: quod autem in corpore conditam dicit, ex Aristotelis doctrina est: nec animadvertit quantumvis acutus et solers, se in unum cogere entia, quæ prorsus a se dissident: omne enim quod ortum habet, et corporeum simul ac temporale est, caducum et mortale existit. His etiam concinunt Moysis scripta. Nam omnium

ἄρα καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς· ἀλλ' οὐδὲ τὸ λέγειν ὅτι πᾶν τὸ φύσει κινούμενον καὶ βίᾳ κινεῖται· καὶ πᾶν τὸ βίᾳ κινούμενον καὶ φύσει κινεῖται, ἀληθές ἐστιν. Ὁ γὰρ κόσμος φύσει κινούμενος, βίᾳ οὐ κινεῖται· τοῦτο καὶ κατὰ φύσιν ἡρεμεῖ. Καὶ γὰρ ὁ κόσμος καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη κατὰ φύσιν κινούμενα, κατὰ φύσιν ἡρεμεῖν οὐ δύνανται· τὸν αὐτὸν τρόπον ἡ ψυχὴ, κατὰ φύσιν ἀκίνητος οὖσα, κατὰ φύσιν ἡρεμεῖν οὐ δύναται. Ἡ γὰρ ἡρεμία φθορὰ τῆς ψυχῆς ἐστὶ, καὶ παντὸς ἀκινήτου. Πρὸς τοῦτοις φύσει καὶ τὸ ἀπορούμενον ἐξ ἀρχῆς, ἄλυτον μένει, πόθεν τὸ σῶμα φύσει συνέχεται, περὶ ὧν καὶ διασχεδάνυσθαι. Ἀρκεῖ δὲ ταῦτα ἐκ πολλῶν ἀποδείξαι τὴν ψυχὴν, μήτε ἐντελέγειαν οὖσαν, μήτε ἀκίνητον, μήτε ἐν σώματι γινωμένην. Πυθαγόρας δὲ συμβολικῶς εἰκάσειν αἰεὶ καὶ τὸν θεὸν καὶ τὰ πάντα τοῖς ἀριθμοῖς εἰσθῶς, ὥρπισατο καὶ τὴν ψυχὴν, ἀριθμὸν ἑαυτοῦ κινούντα· ὃ καὶ Ξενοκράτης ἠκολούθησεν, οὐχ ὅτι ἀριθμὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὅτι ἐν τοῖς ἀριθμητοῖς ἐστὶ καὶ ἐν τοῖς πεπληθυσμένοις, καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ διακρίνουσα τὰ πράγματα, τῷ μορφᾷ καὶ τόποις ἐκάστοις ἐπιβαλεῖν. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ τὰ εἶδη ἀπὸ τῶν εἰδῶν χωρίζουσα, καὶ διάφορα αὐτὰ ἀποφαίνουσα, τῇ τε ἐτερότητι τῶν εἰδῶν, καὶ τῷ πλήθει τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ διὰ τούτο ἀριθμητὰ ποιοῦσα τὰ πράγματα. Ὅθεν οὐ παντάπασιν ἀπήλλακται τῆς κατὰ τοὺς ἀριθμοὺς κοινωνίας· τὸ δὲ αὐτοκίνητον καὶ αὐτὸς αὐτῇ προσεμαρτύρησεν· ὅτι δὲ ἀριθμὸς οὐκ ἐστὶ, ὅθλον ἐν τεύθει· Ὁ ἀριθμὸς ποσὸν ἐστὶν, ἡ ψυχὴ δὲ οὐ ποσόν, ἀλλ' οὐσία· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ· εἰ καὶ τὰ μέλιστα καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐν τοῖς νοητοῖς, οὐσίαν εἶναι βούλονται, ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς ἐροῦμεν. Ἐστὶ ἡ ψυχὴ συνεχὴς ἐστὶν, ὁ δὲ ἀριθμὸς οὐ συνεχής· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ. Ἐστὶ ὁ ἀριθμὸς κατὰ προσθήκην αὐξάνει, ἡ δὲ ψυχὴ κατὰ προσθήκην οὐκ αὐξάνει· ἐπὶ ὁ ἀριθμὸς ἀρτίος ἐστὶν ἡ περιττός· ἡ δὲ ψυχὴ οὐκ ἀρτίος, οὐτε περιττή· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ. Ἐστὶ ἡ ψυχὴ αὐτοκίνητος ἐστὶν, ὁ δὲ ἀριθμὸς ὁ ὠριαμένος ἀκίνητος. Ἐστὶ ὁ μὲν ἀριθμὸς μένων εἰς καὶ ὁ αὐτὸς τὴν φύσιν, οὐδεμίαν ποιότητα τὴν ἐν ἀριθμοῖς γινωμένην ἐξαιλάσσειται· ἡ ψυχὴ δὲ μία τις οὖσα κατὰ τὴν οὐσίαν, ὑπαλλάττει τὰς ποιότητας, ἐξ ἀμαθίας εἰς ἐπιστήμην καταπίπτουσα, καὶ ἐκ κακίας εἰς ἀρετὴν· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ.

Τὰ μὲν οὖν τῶν παλαιῶν δόγματα περὶ ψυχῆς τοιαῦτα. Εὐνόμιος δὲ ὥρπισατο τὴν ψυχὴν οὐσίαν ἀόματον, ἐν σώματι κτισμένην· συμφωνήσας ὅμῳ Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει. Τὸ μὲν οὖν ἀσώματον ἐκ τοῦ Πλάτωνος εἰληψε· τὸ δὲ ἐν σώματι κτισμένην, ἐκ τῆς Ἀριστοτέλους διδασκαλίας· οὐκ ἐννοήσας, καὶ περὶ ὧν ὦν, ὅτι συνάγειν εἰς ταῦτα περιτταὶ καὶ ἀσώματα· πᾶν γὰρ τὸ γένεσθαι ἔχον, σωματικὸν ὅμοῦ καὶ χρονικόν, φθαρτὸν ἐστὶ καὶ θνητόν· συνέδει δὲ τούτῳ καὶ τὰ Μειδωεύς. Τὴν γὰρ ὕλην πάντων γένεσιν ὑποτίθεται, ὡς δοξάζουσιν οἱ τοῦ Πλάτωνος

λόγοι καὶ συμφέρονται. Εἰ δὲ τις μετὰ τὴν διάπλα-
σιν τοῦ σώματος ἐμβεβλήσῃ τὴν ψυχὴν, ἥτοι μετὰ
τὸ σῶμα γεγενῆσθαι αὐτὴν, διαμαρτάνει τῆς ἀλη-
θείας. Οὕτως γὰρ ὁ Μωϋσῆς τότε αὐτὴν ἐκτίσθαι λέγει,
ὅτε τῷ σώματι ἐνεβέβλητο· οὕτε κατὰ λόγον οὕτως
ἔχει. Εἰ τοίνυν θνητὴν αὐτὴν λέγουσιν, ὡς Ἀριστοτέ-
λης, φήσας αὐτὴν ἐν σώματι γεννᾶσθαι, καὶ οἱ Στωϊκοί·
ἢ λέγων οὐσίαν ἀσώματον, παραιτεσθῶσαν λέγειν ἐν
σώματι κτιστομένην, ἵνα μὴ θνητῆς ψυχῆς ἐννοίαν ἡμῖν
παραστήσῃ, καὶ παντελῶς ἀλόγου· ἄλλως τε κατ'
αὐτὸν οὐ πλήρης ἐστὶν ὁ κόσμος, ἀλλὰ ἡμιτελής ἐστι·
καὶ νῦν, προσθήκῃς ἀεὶ δεόμενος. Πεντακισμυρίαί
γούν τὸ ἐλάχιστον καθ' ἑκάστην ἡμέραν οὐσίαι νοη-
ταὶ προσγίνονται αὐτῷ· καὶ τὸ χαλεπώτατον, ὅταν
τελευτουργηθῇ, τότε διαλυθῆται κατ' αὐτοῦ τῶν
τελευταίων ἀνθρώπων τῶν πρὸς τῇ ἀναστάσει τὸν
ψυχικὸν ἀριθμὸν ἀποπληροῦντων· οὐ τίς ἂν γένοιτο
ἀλογώτερον τότε φάσκειν διαφθεῖρασθαι τὸν κόσμον,
ὅταν πληρωθῇ; Κομιδὴ γὰρ νηπίων παιδῶν ὁ τρόπος
οὗτος ἐν ψάμμῳ τῆς παιδείας, εὐθὺς μετὰ τὸ πλη-
ρῶσαι συγγένωνται τὰ πράγματα. Τὸ γὰρ λέγειν προ-
νοίας λόγῳ νῦν τὰς ψυχὰς γίνεσθαι, καὶ οὐχὶ κτί-
σεως (οὐ γὰρ κοινήν οὐσίαν, οὐδὲ ἄλλην παρὰ τὴν
οὔσαν εἰσαγεσθαι, ἀλλὰ τὴν οὔσαν κατὰ πρόνοιαν
πληστορηάζεσθαι), ἀγνωστῶν ἐστὶ διαφορὰν κτίσεως
καὶ προνοίας. Προνοίας μὲν γὰρ ἔργον ἐστὶ, τὸ ἐξ
ἀλληλογονίας διασωῆσιν τὴν τῶν φθαρτῶν ζῶων οὐ-
σίαν· λέγω δὲ τῶν μὴ κατὰ σηπεδῶνα γινομένων,
ἐπειδὴ τὴν τούτων διαδοχὴν σηπεδῶν πάλιν ἑτέρα δια-
φυλάττει· κτίσεως δὲ τὸ κράτιστον ἔργον, τὸ ἐξ οὐκ
ὄντων ποιεῖν. Εἰ τοίνυν ἐξ ἀλληλογονίας αἱ ψυχαὶ γί-
νονται, καὶ φθαρταὶ εἰσι, καθάπερ τὰ ἄλλα, τὰ ἐκ
διαδοχῆς γένους γινόμενα. Εἰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων παρ-
άγονται, κτίσις ἐστὶ τὸ γινόμενον, καὶ οὐκ ἔστιν ἀλη-
θὲς τὸ τοῦ Μωϋσέως, τὸ, *Κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάν-
των τῶν ἔργων αὐτοῦ*· ἄτοπα δὲ ἀμφότερα. Οὐκ
ἔρα νῦν αἱ ψυχαὶ γίνονται. Τὸ γὰρ, *Ὁ Πατὴρ μου Θεὸς
ἀρετὴ ἐργάζεται*, οὐκ ἐπὶ τοῦ κτίειν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ
προνοεῖν εἰρησθαι· καὶ αὐτῷ δοκεῖ Ἀπολλινάριον,
τὰς ψυχὰς ἀπὸ τῶν ψυχῶν τίττεσθαι, ὥσπερ ἀπὸ τῶν
σωμάτων. Προβλεῖν γὰρ τὴν ψυχὴν κατὰ διαδοχὴν
τοῦ πρώτου ἀνθρώπου εἰς τοὺς ἐξ ἐκείνου τεχθέντας,
καθάπερ τὴν σωματικὴν διαδοχὴν. Μήτε γὰρ ἀποκελ-
θεῖν ψυχὰς, μήτε νῦν κτίεσθαι. Τοὺς γὰρ ταῦτα
λέγοντας συναργὸν ποιεῖν τὸν Θεὸν τοῖς μοιχοῖς· καὶ
γὰρ ἐκ τούτων παιδία τίττεται· ψεῦδος δὲ εἶναι καὶ
τὸ, *Κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων
αὐτοῦ*· ἢ *ἤρξατο ποιεῖν*· εἴπερ ἔτι καὶ νῦν ψυχὰς
δημιουργεῖ. Ἄλλ' εἰ πάντα τὰ κατὰ διαδοχὴν ἐξ ἀλ-
ληλογονίας γινόμενα δέδεικται θνητὰ· διὰ τοῦτο γὰρ
γινεῖν καὶ γεννᾶται, ἵνα τῶν φθαρτῶν διαμείνῃ τὸ
γένος· ἀνάγκη καὶ τούτων ἢ θνητὴν εἶναι λέγειν τὴν
ψυχὴν, ἐξ ἀλληλογονίας γεννημένην, ἢ μὴ κατὰ δια-
δοχὴν ἐξ ἀλληλογονίας γεννᾶσθαι τὰς ψυχὰς· τὸ γὰρ
ἐπὶ τῶν ἐκ μοιχείας γεννημένων τῶν τῆς προνοίας λόγῳ
καταλειπομένων, ἀγνωστῶν παρ' ἡμῖν ὄντι. Εἰ δὲ τι δεῖ
κατὰ τῆς προνοίας καταστογᾶσθαι, πάντως οἶδα τὸ

A materiam originem supponit, ut Platonis sermones
statuunt et perseverant. Quod si quis post cor-
poris figmentum animam insitam esse existimat,
nimirum eam post corpus oriam esse, a vero aber-
rat; neque enim Moyses tunc ipsam conditam esse
ait, quando in corpus infusa est, neque id rationi
consentaneum est; aut igitur mortalem illam esse
censeat, ut Aristoteles, qui in corpore natam esse
dixit, et Stoici: aut substantiam incorpoream esse
asserens, in corpore creatam dicere concietur:
ne animæ mortalis notionem et omnino rationis
expertem nobis exhibeat, præsertim cum mundus
nondum per se plenus sit, sed semiperfectus etiam
nunc est, atque accessionis semper indigens.
Quare quinquaginta millia ad minimum quotidie
intelligibilium essentiarum accedunt ipsi, et quod
molestissimum est, cum perfectionem assecutus
fuerit, tunc dissolvetur, ultimorum hominum ævo,
qui instante resurrectione animarum numerum
complerent: quo quid fieri posset a ratione magis
alienum, ut tum labefactari mundus dicatur, cum
omnibus suis numeris absolutus fuerit? Enimvero
hic utique mos est infantium puerulorum, qui in
arena ubi collidunt simulatque aliquid ludicrum
struxerunt, absolutum confundunt. Nam dicere
nunc providentiæ ratione animas fieri, non autem
creationis (quippe cum non sit substantiam com-
munem nec aliam præter quæ est inducere, sed jam
existentem per providentiam complere), eorum est
qui discrimen ignorant creationis et providentiæ.
Etenim providentiæ opus est conservare animalium
corruptibilium substantiam vicissitudine procrea-
tionis: loquor autem de iis quæ non ex putredine
nascuntur, siquidem horum successionem alia
deinceps putredo conservat. Creationis vero præ-
stantissimum opus est efficere, ut aliquid sit ex
nihilo. Quamobrem si animæ ex mutua procrea-
tione fierent, etiam mortales essent, veluti alia quæ
generis successione sunt: quod si ex iis quæ non
sunt, deducuntur, creatio est quod sit, nec verum
est quod ait Moyses, nempe: *Requievit Deus ab
omnibus operibus suis* (utrumque autem absur-
dum est). Non igitur nunc animæ nascuntur: nam
illud, *Pater meus hucusque operatur*, non usur-
patur de re creanda, sed dictum esse volunt pro eo
quod est providere; et ipsi quoque Apollinario vi-
detur animas ab animis creari velut a corporibus
[corpora]; quippe animam procedere vult ex traduce
per successionem a primo homine ad eos qui nati
sunt ex illo, instar corporeæ successationis. Neque
enim animas servari conditas, neque nunc creari:
etenim eos qui hæc dicunt, Deum efficere putant
adulterorum: ex iis enim etiam liberi
nascuntur. Porro mendacium esse autumant illud,
*Requievit ab omnibus operibus suis, quæ caput fa-
cere*, siquidem etiam nunc animas condit. Verum
si omnia quæ successive sunt ex mutua procrea-
tione, mortalia esse probata sunt; nam propterea

¹¹ Gen. ii. 2. ¹² Joan. v. 17.

generant, et generantur, ut corruptibilem genus A
permaneat: necesse quoque horum aut mortalem
esse animam dici, cum invicem procreatur: aut
non per successionem ex se invicem generari ani-
mas: nam quæstionem de iis qui ex adulterio na-
scuntur providentiæ rationi relinquimus, quæ qui-
dem a nobis ignoratur. Quod si quid oporteat de providentia conjectura assequi, novit probe quod creatum
est, aut vitæ, aut sibi commodum atque utile futurum; atqui ideo concedit animorum migrationem fieri.
Validum vero hinc argumentum ad id ducimus Salomonem, qui ex Uria uxoris conceptu, et Davidis satu
editus est, quasi juxta legem divinam nasceretur.

(a) Expendamus de corpsetiam Manichæorum opi-
nionem de anima: aiunt etenim eam esse incor-
poream et immortalem; sed unam solamque esse
universorum animam per frusta divisam, et concis-
am in singula corpora, animata et inanimata: atque
hæc potiore obtinere partem, alia minorem; am-
pliolem quidem animata, angustiolem autem in-
anima, multo vero angustiolem celestia; adeo ut
universæ animæ, aliæ singulæ sint particulæ quæ-
dam; et si quidem hæc individue parti dixissent,
tanquam vocem inter audientes, mediocre malum
istud fuisset. Nunc autem dicunt substantiam ipsam
animæ dividi, et quod omnium molestissimum est,
proprie ipsam in elementis esse volunt, et una dis-
tribui cum his in corporum generatione, ac rur-
sus ad idem convenire eodemque redigi, solutis
corporibus, sicut aqua in partes divisa, iterum-
que coacta et permista. Itemque animas puras ad
lucem pergere, cum ipsæ lumen sint, contami-
natas autem a materia, ad elementa abire, iterum-
que ab elementis ad plantas et animalia bruta. Ita-
que ipsius essentiam dissecantes, et velut corpo-
ream affectionibus subjicientes, immortalem esse
asserunt, sed in contraria incurrunt: etenim dum
pollutas animas ad elementa recurrere prædicant,
et commisceri inter se, rursus ipsas cruciari
aiunt in commigratione ad alia corpora, pro gra-
vitate delictorum, dum ununt ipsas, iterumque
separant ratione subsistentiæ. Enimvero umbras
luce manente separari, arcta vero conjunctione
uniri: quod quidem in intelligibili natura fieri ne-
quit. Namque umbræ sunt bonorum: tametsi quis
concesserit ipsas separari, ac rursus unitas copu-
lari. Porro Plato et unam esse, et multas animas
asseverat: unam quippe esse universi animam, sed
et alias ex iis quæ particulares sunt; ut proprie
universitas animata sit ab universa anima; sed et
peculiariter per partes propria cuiusque anima.
Ait ergo universi quidem animam distentam esse a
centro terræ ad limites cœli; nec vero ejusmodi
distensionem localem esse prædicat, sed intelli-
gibilem: ejusmodi certe animam esse, quæ cir-
cumagitur in orbem universalitatem, et coercescit
et continetur corpoream mundi molem, quæque uni-
versitatis corpora penetrat, in iis quæ supra tra-
ctavimus demonstratum est. Hoc porro facit, ut
anima sit specifica, si quidem quodque eorum quæ

τακτόμενον, ἢ τῷ βίῳ ἢ αὐτῷ χρήσιμον ἐσθμενον,
καὶ διὰ τοῦτο συγχωρεῖ τὴν ἐμψύχωσιν γίνεσθαι.
ἰκανὸν δὲ τεκμήριον τοῦτο λαμβάνομεν, τὸν ἐκ τῆς
τοῦ Οὐρίου καὶ Δαβὶδ γεννηθέντα Σολομῶνα [ὡς
κατὰ νόμον τὸν θεῖον τακτομένῳ ὡς καὶ ἐπὶ Σολο-
μῶνι: τῷ Δαβὶδ γεννῶνται τὰ γεννώμενα].

Ἐξῆς ἐπισκεψώμεθα καὶ τὴν διόξαν τῶν Μαν-
χαίων, ἣν ἔχουσι περὶ τῆς ψυχῆς. Φασὶ μὲν γὰρ αὐ-
τὴν ἀσώματον καὶ ἀθάνατον· μίαν δὲ μόνην εἶναι
τὴν τῶν ἀπάντων ψυχὴν, κατακερματίζομένην καὶ
κατατεμενομένην εἰς τὰ καθ' ἕκαστον σώματα, ἐμψυχά
B τε καὶ ἀψυχα· καὶ τὰ μὲν πλειονος αὐτῆς μεταχει-
ρῶν, τὰ δὲ ἐλάττωτος· πλειονος μὲν τὰ ἐμψυχα, ἐλάττωτος
δὲ τὰ ἀψυχα, πολλῶν δὲ πλειονος τὰ οὐράνια· ὡς τῆς
καθόλου ψυχῆς μέρη τὰς καθ' ἕκαστον εἶναι ψυχάς·
καὶ εἰ μὲν ἀμερίστως μερίζεσθαι ταύτην ἐφασκον,
ὡς τὴν φωνὴν ἐν τοῖς ἀκουστοῖς, μέτριον ἂν ἦν τὸ
κακόν· νῦν δὲ τὴν οὐσίαν αὐτὴν τῆς ψυχῆς κατα-
μερίζεσθαι λέγουσι, καὶ τὸ πάντων χαλεπώτατον, ὅτι
κυρίως αὐτὴν ἐν στοιχείοις εἶναι βούλονται, καὶ συμ-
μερίζεσθαι τοῖς ἐν τῇ τῶν σωμάτων γενέσει, καὶ
πάλιν εἰς ταῦτα συνιέναι διαλυομένων τῶν σωμά-
των, ὡς ὕδωρ μερίζομενον, καὶ πάλιν συναγόμενον
καὶ μιγνύμενον. Καὶ τὰς μὲν καθαρὰς ψυχὰς χωρεῖν
εἰς τὸ φῶς, φῶς οὖσας· τὰς δὲ μεμολυσμένας ὑπὸ
C τῆς ὕλης, χωρεῖν εἰς τὰ στοιχεία· καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν
στοιχείων, εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα· καὶ οὕτω τὴν
οὐσίαν αὐτῆς κατατέμενοντες, καὶ σωματικὴν κατα-
τέμενοντες, καὶ πάθεισιν ὑποβάλλοντες, ἀθάνατον
εἶναι φασὶ· περιπίπτουσι δὲ καὶ τοῖς ἐναντίοις·
φάσκοντες γὰρ ἀνατρέγειν τὰς μεμολυσμένας ψυχὰς
ἐπὶ τὰ στοιχεία, καὶ καταμιγνύσθαι ἀλλήλοις, πάλιν
αὐτὰς ἐν ταῖς μετεσσωματώσει φασὶ τιμωρεῖσθαι,
κατὰ τὸ μέγεθος τῶν ἀμαρτημάτων, ἐνούσας αὐτὰς,
καὶ πάλιν χωρίζοντες, καθ' ὑπόστασιν. Καὶ γὰρ
τὰς ἀκίδαις φωτὸς μένοντες χωρίζεσθαι, συναφείας
δὲ γενομένης ἐνούσθαι, ὅπερ ἀδύνατον ἐπὶ νοητῆς
φύσεως γενέσθαι. Καὶ γὰρ αἱ σφαῖραι τῶν ἀγαθῶν
εἰσιν· εἰ καὶ δοῖη τις αὐτὰς χωρίζεσθαι, καὶ πάλιν
ἐνούσθαι. Πλάτων δὲ καὶ μίαν εἶναι καὶ
πολλὰς ψυχὰς ἀποφαίνεται. Μίαν μὲν γὰρ εἶναι
D τοῦ παντὸς τὴν ψυχὴν· εἶναι δὲ καὶ ἄλλας τῶν
κατὰ μέρος, ὡς ἰδίαν μὲν τὸ πᾶν ἐμψυχοῦσθαι ὑπὸ τῆς
τοῦ παντὸς ψυχῆς· ἰδίαν δὲ πάλιν τὰ κατὰ μέρος, ὑπὸ
τῆς ἰδίας ἐκάστου ψυχῆς. Λέγει γοῦν τὴν μὲν τοῦ
παντὸς διατάσθαι ψυχὴν ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς γῆς
ἐπὶ τὰ πέρατα τοῦ οὐρανοῦ, οὐ τοπικῶς αὐτὴν δια-
τετάσθαι φάσκον, ἀλλὰ νοητικῶς. Ταύτην δὲ τὴν ψυχὴν
εἶναι τὴν περιάγουσαν σφαιροειδὲς τὸ πᾶν καὶ συν-
άγουσαν καὶ συσφίγγουσαν τὰ σωματοειδῆς τοῦ κόσμου,
διείκναι τε τὰ σώματα τοῦ συμπαντος, ἐν τοῖς προλα-
βοῦσιν ἰδεῖσθαι. Ποιεῖ δὲ τοῦτο τὴν εἰδοποιὸν ψυχὴν.
Ζῆν γὰρ ἐκάστου τῶν ὄντων τὴν ἰδίαν ζωὴν, καὶ
φθεῖρεσθαι τὴν ἰδίαν φθοράν. Ὡς μὲν γὰρ συνέχε-

(a) Locus hic luxatus est.

ται καὶ συσφίγγεται, τὸ σῶμα εἶναι λέγεται· διαλυόμενον δὲ φθείρεσθαι· καὶ ζῆν μὲν πάντα, μὴ πάντα δὲ εἶναι ζῶα. Διακρίνουσι μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν ἀψύχων τὰ φυτὰ τῷ αὐξάνεσθαι καὶ τρέφεσθαι, τούτεστι τῇ θρεπτικῇ καὶ φυσικῇ δυνάμει· τὰ δὲ ἄλλα ζῶα ἀπὸ τῶν φυτῶν τῇ αἰσθῆσει· τὰ δὲ λογικὰ ἀπὸ τῶν ἀλόγων τῷ λογικῷ. Καὶ οὕτω πάντα ζῆν λέγοντες, διαστέλλουσι τὴν ἐκάστου φύσιν. Ζῆν οὖν λέγουσι καὶ τὰ πάντα ἀψύχα ἐκτικὴν ζωὴν, καθὼ συνέχεται ὑπὸ τῆς τοῦ παντός ψυχῆς, εἰς τὸ εἶναι μόνον, καὶ μὴ διαλύεσθαι. Ταύτην δὲ εἶναι τὴν ψυχὴν τὴν διακυβερωῦσαν τὸ πᾶν, καὶ τὴν τὰς μερικὰς ψυχὰς τὰς πρότερον παρὰ τοῦ δημιουργοῦ γενομένας ἐπιτέμπουσιν· δηλαδὴ αὐτοῦ τοῦ δημιουργοῦ καὶ νόμου αὐτῇ δεδοκότος, καθὼς διεξάγειν ὀφείλει τούτῳ τὸ πᾶν, οὗ καὶ εἰμαρμένην καλεῖ, καὶ χορηγοῦντος δύναμιν ἀκούσαν διέπειν ἡμᾶς. Εἰρηται δὲ ταῦτα καὶ ἐν τοῖς περὶ εἰμαρμένης. Κοινῇ μὲν οὖν πάντες Ἕλληνας οἱ τὴν ψυχὴν ἀθάνατον ἀποφηνάμενοι, τὴν μετεσσωμάτωνισιν δογματίζουσι· διαφέρουσι δὲ περὶ τὰ εἶδη τῶν ψυχῶν. Οἱ μὲν γὰρ ἐν εἶδος τὸ λογικὸν εἶναι λέγουσι· τούτῳ δὲ καὶ εἰς φυτὰ, καὶ εἰς τὰ τῶν ἀλόγων σώματα μεταβαίνειν. Οἱ μὲν γὰρ κατὰ τινὰς ρητάς χρόνων περιόδους· οἱ δὲ ὡς ἔτυχεν· ἄλλοι δὲ οὐχ ἐν εἶδος ψυχῶν, ἀλλὰ δύο, λογικὸν τε καὶ ἄλογον· τινὲς δὲ πολλὰ τοσαῦτα, ὅσα τῶν ζώων τὰ εἶδη· μάλιστα δὲ οἱ ἀπὸ Πλάτωνος, τὰς μὲν θυμικὰς, τὰς δὲ ὀργίλους καὶ ἀρπακτικὰς ψυχὰς, λύκων καὶ λέοντων σώματα μεταμιείνυσθαι· τὰς δὲ περὶ τὴν ἀκολασίαν ἡσχολημένας, θύων καὶ τῶν τοιοῦτων ἀναλαμβάνειν σώματα· οἱ μὲν κυρίως ἡξουσιν τοὺς λέοντας καὶ τοὺς λύκους καὶ τοὺς θύους· οἱ δὲ τροπικῶς αὐτὸν εἰρηκέναι διέγνωσαν, τὰ ἦθῃ διὰ τῶν ζώων ἐμφαινόντα. Κρόνους μὲν γὰρ ἐν τῷ Παλιγγενεσίᾳ, οὕτω μὲν καλεῖ τὴν μετεσσωμάτωνισιν, λογικὰς πάσας εἶναι βούλεται· ὁμοίως δὲ καὶ Θεόδωρος ὁ Πλατωνικός, ἐν τῷ, ὅτι Ἡ ψυχὴ πάντα τὰ εἶδη ἔχει, καὶ Περφόριος ὁμοίως· Ἰάμβλιχος δὲ τὴν ἐναντίαν τοῦτοῖς δραμὴν, κατ' εἶδος ζώων, ψυχῆς εἶδος εἶναι λέγει· ἡ δὲ δύο γούν, ἡ διάφορα. Γέγραπται γούν αὐτῷ μονόδιδον, ἐπιγράφων ὅτι οὐκ ἀνθρώπων εἰς ζῶα, οὐδὲ ἀπὸ ζώων εἰς ἀνθρώπους αἱ μετεσσωματώσεις γίνονται, ἀλλὰ ἀπὸ ζώων εἰς ζῶα, καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους.

In libro qui inscribitur, *Quod anima sit omnes species*. Porphyrius etiam idem sentit. Jamblicus vero contrarium his iter instituit, et juxta speciem animalium animæ formam esse dicit: nempe aut duas, aut diversas species agnoscit. Scriptum atque ab ipso est monobibulum cujus inscriptio hæc est, *Non hominum in bruta, neque brutorum in homines migrationes fieri, sed a brutis ad bruta, et ab hominibus ad homines*.

Καὶ μοι δοκεῖ μᾶλλον οὕτως ἐνεκα τούτου καλῶς καταστοχάσθαι, μὴ μόνον τῆς τοῦ Πλάτωνος γνώμης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς, ὡς ἔστιν ἐκ πολλῶν καὶ ἄλλων ἐπιδείξει, μάλιστα δὲ ἐκ τούτων. Οὐδὲ γὰρ μίαν τῶν λογικῶν κινήσεων ἐμφανίσθαι τοῖς ἀλόγοις τῶν ζώων. Οὐτε γὰρ τέχνην, οὐτε μαθήματα, οὐτε βουλαί, οὐτε ἀρεταί, οὐτε ἄλλο τι τῶν διανοητικῶν ἐν αὐτοῖς ἔστιν· ἐξ ὧν ὁκλον, ὡς οὐ μέτεστι λογικῆς ψυχῆς αὐτοῖς. Καὶ γὰρ ἀποπον λέγειν τὰ ἄλογα λογικὰ· εἰ γὰρ καὶ κομῶν νόοις οὖσι τοῖς

A sunt, vitam habet propriam, et ut pereat propria forma. Etenim donec continet et constringit, corpus esse dicitur: solutum autem deperire: et vivere quidem omnia, non omnia tamen esse animalia; verumenim ab inanimis discernuntur ea quæ stirpibus nituntur, quod augeantur, et alantur, quod sit potestate nutritiva, et naturali, quam vegetantem vocant: aliæ vero animantes a stirpibus distinguuntur sensu: ratione denique utentes a brutis separantur rationabili. Itaque omnia vivere dicentes, cujusque naturam dirimunt. Quocirca vivere etiam dicunt omnia inanimata vita habituali, quatenus ab universi anima continentur, ut sint duntaxat, et non dissolvantur. Hanc autem animam esse quæ universa regit, et moderatur, quæque particulares animas prius ab opifice summo creatas immittit: nimirum cum ipse opifex mundi etiam leges ipsi dederit, juxta quas hanc universitatem administrare oporteat, easque leges fati nomine appellat: eodem opifice virtutem suppeditante idoneam ad nos gubernandos. Cæterum de his jam diximus in libro *De fato*. Porro plerique omnes Græci, qui animam esse immortalem asserunt, ejus in alia corpora migrationem docent, sed circa animarum species discrepant: siquidem alii unam speciem ratione præditam asserunt, hoc vero etiam ad stirpes, et ad brutorum corpora transire alunt. Sed enim alii per certos quosdam annorum circuitus id fieri censent; alii ut res fert quocunque modo. Nonnulli non unam tantum speciem animarum, sed duas statuunt, rationis participem, et ejus expertem. Quidam multas, et tot numero statuunt, quot sunt animalium genera. Maxime vero Platonici alias furiosas, alias iracundas, et rapaces animas luporum et leonum corpora subire putant: illas vero quæ incontinentiæ et luxuriæ dederunt se, asinorum et ejusmodi belluarum corpora assumere, quod proprie quidam acceperunt de leonibus, lupis, et asinis: alii figurate hoc dictum esse perspexerunt, ut mores per animalia judicarentur: etenim Cronius in commentario *De Palingenesia*, ita migrationem animarum in alia corpora nuncupat, omnes animas ratione præditas esse vult.

In eadem sententia est Theodorus Platonicius in libro qui inscribitur, *Quod anima sit omnes species*. Porphyrius etiam idem sentit. Jamblicus vero contrarium his iter instituit, et juxta speciem animalium animæ formam esse dicit: nempe aut duas, aut diversas species agnoscit. Scriptum atque ab ipso est monobibulum cujus inscriptio hæc est, *Non hominum in bruta, neque brutorum in homines migrationes fieri, sed a brutis ad bruta, et ab hominibus ad homines*.

Ac mihi quidem videtur hic, hujus sententiæ gratia, præclare non Platonis tantum mentem assecutus, sed et ad veritatis ipsius cubile pervenisse, ut ex multis quoque aliis ostendere licet: sed ex his potissimum. Neque enim ullam tantum e motionibus rationabilibus in brutis animalibus apparere, neque artes, neque disciplinas, neque consilia, neque virtutes, neque alium quemquam habitum in intelligentia positum, in illis esse constat: ex quibus manifestum est, nullam cum ipsis

animæ rationalis particulam communicatam, etenim absurdum est dicere bruta ratione uti : nam tametsi recens admodum natis sola motio bruta insit, nihilominus anima rationali præditos esse dicimus, quandoquidem dum adulescent rationis usum produunt : at vero brutum nullo plane habitu vim rationis ostendit. Quare supervacuum habuisset rationalem animam, cum ratiocinandi facultas absque ullo usu futura esset : etenim nihil supervacaneum a Deo conditum esse, uno omnium consensu constat. Quod cum ita se habeat, inaniter et frustra rationalis anima belluis et brutis esset indita, cum nunquam munus et opus suum indicare posset : quinetiam vitio verteretur ei qui dedisset animam corpori minime congruam : neque enim artificis opus, neque ejus qui ordinem, aut concentum probe nosset. Quod si quis dixerit animalia moveri dispositu, et affectu quodam rationi congruenti, sed figmentum corporis capax in ipsis nequiquam esse artificiosæ actionis : idque probaret ratione ab hominibus ducta : quippe cum concisis tantum digitis manuum pleræque artes perirent ; minime solvit quod quesitum est : siquidem remanet adhuc idem absurdum, quod Deus animam minime congruam corpori connexuisset : sed superfluum, inutilem atque inefficacem, siquidem per omnem ætatem impedimento ipsis esset ad sua munia : præterquam quod comparcet ipsi rationem ex ignotis et non concessis. Unde enim illud depromptum, ex dispositione bruta moveri conveniente ratione ? melius enim esset existimare congruam cuique corpori animam connexam esse, ac nihil amplius habere ex dispositione affectuque animalia, quam simplicitatem naturalem in ipsorum operibus apparentem. Nam, species quæque brutorum secundum propensionem suam ad quam a principio facta est, movetur, et usum, et actionem, ac præterea dispositionem aptam obtinuit. Haudquaquam certe Opifex ista auxilio omni destituta reliquit : verum unicuique naturalem, non rationalem solertiam inseruit : quibusdam etiam calliditatem et astutiam indidit, tanquam artis imaginem et umbram, duabus istis de causis, tum ad urgentes insidias declinandas, et ad futuras præcavendas : tum ad connectendam omnem creaturam sibimetipsi, ut antea dictum est. Quod autem non ex ratione ista faciat, perspicuum est ex eo quod animal quodque pariter eadem faciat : et quod non varient ipsorum animæ operationes in multitudine : nisi intentione vel remissione ; sed secundum unicam proclivitatem tota species concitetur. Omnis enim lepus similiter in latibulo jacet, et lupo omnis similiter versutus est : et omnis simia pariter imitatur ; hoc vero in homine non constat : sextentæ enim viæ sunt actionum humanarum : nam ratione præditum, liberum quiddam, et sui juris, atque arbitrii est, unde non unum et idem opus est omnibus hominibus, ut cuique brutorum speciei ; quandoquidem hæc na-

Α βρέφειν ἡ ἀλογος μόνη κίνησις πρόσκειται, ἀλλὰ ψυχὴν λογικὴν φάμεν ἔχειν αὐτά· ἐπειδὴ περ αὐξανόμενα καὶ τὴν λογικὴν ἀναδείκνυσιν ἐνέργειαν. Τὸ δὲ ἀλογον κατ' οὐδέμιναν ἔξιν ἐμφαίνειν τὸ λογικόν, περιττῶς ἂν ἔσχε λογικὴν ψυχὴν, ἀχρήστου παντελῶς μελλούσης ἐσεσθαι τῆς λογικῆς δυνάμεως· καὶ γὰρ οὐδὲν περιττὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι συμφώνως πᾶσι συνωμολόγηται. Εἰ δὲ τοῦτο, περιττῶς ἂν ἡ λογικὴ ψυχὴ τοῖς κτήνεσι καὶ τοῖς θηρίοις ἐγκτεβάλλετο, μηδέποτε δυναμένη τὸ αὐτῆς ἔργον ἐπιδείξασθαι· καὶ ἦν ἂν ἐγκλίημα τοῦ δόντος ἀνάρμοστον ψυχὴν τῷ σώματι. Οὐτε γὰρ τεχνίτου τὸ ἔργον, οὔτε τᾶξιν ἡ ἀρμονία εἰδότης. Εἰ δέ τις λέγει κινεῖσθαι μὲν κατὰ διάθεσιν λογικῶς τὰ ζῶα, τὴν δὲ διάπλασιν αὐτῶν ἀνεπίδεκτον εἶναι τεχνικῆς πράξεως, πιστούμενος τὸν λόγον ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων· περιαιρεθέντων γὰρ μόνον τῶν δακτύλων ἀπὸ τῶν χειρῶν, τὰς πλείστας τέχνας παραπόλλυσθαι· οὐ λύει τὸ ζητούμενον. Μένει γὰρ ἔτι τὸ αὐτὸ ἀτοπον, ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ πρόσφορον ψυχὴν ἐναρμόσαντος τῷ σώματι, ἀλλὰ περιττὴν καὶ ἀνόητον καὶ ἀνενέργητον, ἐμποδιζομένην διὰ πάσης τῆς ἡλικίας αὐτῶν, εἰς τὰς οικείας ἐνεργείας, πρὸς τὸ καὶ τὸν λόγον αὐτῆς κατασκευάζειν ἐξ ἀδήλων καὶ οὐχ ὁμολογουμένων. Πόθεν γὰρ ὅτι κατὰ διάθεσιν λογικῶς κινεῖται τὰ ζῶα; Βέλτιον γὰρ πρόσφορον ἡγεῖσθαι ἐκάστῳ σώματι ψυχὴν ἐνηρμόσθαι, καὶ μὴδὲν ἔχειν πλεον κατὰ διάθεσιν τὰ ζῶα τῆς ἐκφαινομένης τοῖς ἔργοις αὐτῶν φυσικῆς ἀπλότητος. Ἐκαστον γὰρ εἶδος τῶν ἀλόγων κατ' οικίαν ὁρμὴν κινεῖται, πρὸς ἣν γέγονεν ἐξ ἀρχῆς, χρεῖαν τε καὶ ἐνέργειαν, καὶ πρὸς ταῦτα καὶ τὴν διάθεσιν ἐπιτηδεῖαν ἔσχεν. Οὐ μὴν ἀδοθήσθαι παντάσῃν αὐτὰ καταλείπειν ὁ Δημιουργὸς· ἀλλ' ἐκάστῃ φυσικῇ, οὐ λογικῇ ἐνέβαλε σύνεσιν· τοῖς δὲ καὶ πανουργίαν ἐνέθηκεν, ὥσπερ τέχνης εἰκόνα καὶ σκιὰν δυοῖν τούτων ἔνεκεν, ὑπὲρ τοῦ καὶ τὰς ἐνεστώσας ἐπιβουλὰς ἐκκλίνειν, καὶ τὰς μελλούσας προφυλάττεσθαι· καὶ ἐπὶ τῷ συνάψαι τὴν κτίσιν πᾶσιν αὐτῇ, ὡς ἦδη εἰρήται. Ὅτι δὲ οὐ λογικῶς ταῦτα ποιεῖ, ὅλον ἔχ τοῦ κατ' εἶδος ἐκαστον ζῶον ὁμοίως τὰ αὐτὰ ποιεῖν, καὶ μὴ διαλλάττειν αὐτῶν ἐν τῷ πλήθει τὰς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας· εἰ μὴ κατὰ τὸ μέλλον καὶ ἥττον· ἀλλὰ κατὰ μίαν ὁρμὴν ὅλον τὸ εἶδος κινεῖσθαι. Πᾶς γὰρ λαγῶδες ὁμοίως εὐνάζεται, καὶ πᾶς λύκος ὁμοίως πανουργεῖ, καὶ πᾶς πύθηκος ὁμοίως μιμεῖται. Ὅπερ οὐκ ἔστιν ἐπ' ἀνθρώπου. Μυρία γὰρ ὁδοὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Ἐλεύθερον γὰρ τι καὶ αὐτεξούσιον τὸ λογικόν, ὅθεν οὐχ ἔν καὶ ταῦτ' ὅλῃν ἔργον ἀνθρώποις, ὡς ἐκάστῃ εἰδὲι τῶν ἀλόγων ζῶων. Φύσει γὰρ μόνη ταῦτα κινεῖται· τὰ δὲ φύσει ὁμοίως παρὰ πᾶσιν ἔστιν· αἱ δὲ λογικαὶ πράξεις ἄλλαι παρ' ἄλλοις, οὐκ ἐξ ἀνάγκης αἱ αὐταὶ παρὰ πᾶσιν. Εἰ δὲ λέγοιεν ἐπὶ τιμωρίᾳ τὴν ψυχὴν τῶν προσημαρτημένων ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῃ εἰς τοιαῦτα σώματα καταπέμπεσθαι, ἔχ τῶν ὑστέρων ποιοῦνται τὴν ἀπόδειξιν. Διὰ τί γὰρ εἰς τὰ πρῶτα γενόμενα σώματα τῶν ζῶων ἀνεδλήθησαν λογικαὶ ψυχαί; Οὐ γὰρ δῆπου ὡς ἐν σώμασιν ἀνθρωπίνους ἀμαρτῆσσαι, πρὶν καὶ εἰς σῶμα γενέσθαι ἀνθρώ-

πινον. Ἔοικε δὲ ταύτῃ δόξῃ τίθεσθαι· καὶ Γαληνός· ὁ θαυμαστός ἱατρός, καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος ζώου διαφορὸν εἶναι δοξάζει καὶ ψυχῆς εἶδος· λέγει γὰρ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς *Περὶ χρεῖας μορίων* πραγματείας, οὕτω· «Καὶ εἰ τοῦτο, πολλὰ τῶν ζώων ἔσται μόρια· τὰ μὲν μείζω, τὰ δὲ ἐλάττω· τὰ δὲ παντάσῃς εἰς ἕτερον εἶδος ἀμύητα· χρεῖα δὲ αὐτῶν ἀπάντων ἐστὶ τῇ ψυχῇ. Τὸ γὰρ σῶμα ταύτης ὄργανον. Καὶ διὰ τοῦτο πολὺ διενήνοχεν ἀλλήλων τὰ μόρια τῶν ζώων, ὅτι καὶ αἱ ψυχαί. » Πάλιν δὲ προκρίπτων ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ, προστίθῃσιν ἐπὶ τοῦ πεθήκου καὶ τοῦτο· «Καὶ μὴ, ὡ σοφώτατε κατήγορε (λέγειεν ἂν ἡ φύσις πρὸς σὲ γελοῖος), τὴν ψυχὴν τῶν ζώων τελείαν ἐχρῆν δοθῆναι πρὸς τὴν τοῦ σώματος κατασκευὴν. » Οὕτως εἶδε τοὺς διαφόρους κατ' εἶδος σώματα κατασκευαίτους ἐνοῦσας ψυχάς. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων· εἰ δὲ τὴν ψυχὴν ἀποδείξαμεν, μὴτε σῶμα οὔσαν, μὴτε ἀρμονίαν, μὴτε κρᾶσιν, μὴτε ἀλλήν τινά ποιότητα, ὅλην ἐκ τούτων, ὡς οὐσία τίς ἐστὶν ἀσώματος ἢ ψυχῇ· ὅτι μὲν γὰρ ἐστὶν, ὁμολογεῖται πᾶσιν· εἰ δὲ μὴτε σῶμα, μὴτε συμβεβηκός, ὅλην ἐστὶν, ὅτι ἀσώματος ἐστὶν οὐσία, καὶ οὐδὲν τῶν ἐχόντων ἐν ἄλλῳ τὸ εἶναι· ταῦτα γὰρ γίνεται καὶ ἀπογίνεται· χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς. Τῆς δὲ ψυχῆς χωριζομένης, τὸ σῶμα πάντως φθείρεται.

animam animantium perfectam datam esse ad corporis fabricationem. Sic ille differentibus specie corporibus differentes inesse animas cognovit. Atque hæc quidem hactenus iis de rebus. Si igitur animam neque corpus esse, neque concenium, neque mistionem, neque ullam aliam qualitatem probavimus, patet ex iis animam substantiam esse corporis expertem : nam in confesso est omnibus eam existere : quare si neque corpus, neque accidens est, manifestum est incorpoream esse substantiam, et nihil eorum quæ in alio esse habent ; hæc enim adsunt, et absunt sine subjecti perniciæ. Sed anima separata perit omnino corpus.

Τοῖς αὐτοῖς δὲ χρῆσάμενον ἐστὶν ἀποδείξει τὴν ψυχὴν ἀθάνατον οὔσαν. Εἰ γὰρ μὴτε σῶμά ἐστιν, ὅπερ φύσει διαλυτὸν ἐδείχθη καὶ φθαρτὸν, μὴτε ποιότης, μὴτε ποσότης, μὴτε ἄλλο τι τῶν φθειρομένων, ὁλονότι ἀθάνατός ἐστι. Πολλοὶ μὲν οὖν εἰσι τῆς ἀθανασίας αὐτῆς ἀποδείξεις, παρὰ τε Πλάτωνα καὶ τοὺς ἄλλους· ἄλλ' ἐκείναι μὲν περισσευαῖς καὶ δυσκατανόητοι, καὶ μόλις τοῖς ἐντεθραμμένοις ἐκείναις ταῖς ἐπιστήμαις γινώριμοι· ἡμῖν δὲ ἀρκεῖ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, ἡ τῶν θείων λογίων διδασκαλία, τὸ πιστὸν ἐφ' ἑαυτῆς ἔχουσα, διὰ τὸ θεόπνευστος εἶναι. Πρὸς δὲ τοὺς μὴ καταδεχομένους τὰ τῶν Χριστιανῶν δόγματα, ἀρκεῖ τὸ μηδὲν εἶναι τὴν ψυχὴν τῶν φθειρομένων ἀποδείξει. Εἰ γὰρ μηδὲν ἐστὶ τῶν φθειρομένων, ἐστὶ δὲ ἀφθαρτος, ἐστὶ καὶ ἀθάνατος· ὥστε τοῦτο μὲν ἀρχαίως ἔχον παραλείπτειν. Ζητητέον δὲ πῶς ψυχῆς καὶ σώματος ἀφύχου γίνεσθαι ἐνωσις· ἄπορον γὰρ τὸ πρᾶγμα· εἰ δὲ μὴ μόνον ἐκ τούτων, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοῦ συνέστηκεν ὁ ἀνθρώπος, ὡς εἰπὸν τινες, ἐτι πλέον ἀπορώτερον. Πάντα γὰρ τὰ συνιόντα εἰς μίαν οὐσίαν ὑπόστασιν πάντως ἐνοῦται· πάντα δὲ τὰ ἐνούμενα ἀλλοιοῦται, καὶ οὐ μένει ἢ πρότερον ἦν, ὡς ἐπὶ τῶν στοιχείων δείχθησεται ἐνωθέντα γὰρ ἄλλο τι γέγονε. Πῶς οὖν, εἰ τὸ σῶμα ἡνωμένον τῇ ψυχῇ ἐτι μένει σῶμα, ἢ πάλιν ἡ ψυχὴ ἀσώματος οὔσα καὶ οὐσιώδης καθ' ἑαυτήν, πῶς ἐνοῦται σώματι, καὶ μέρος γίνεται τοῦ

A tura sola moventur : atque ea quæ natura constant, similiter apud omnes se habent : al vero actiones quæ ratione sunt, aliæ apud alios sunt ; non ex necessitate eadem apud omnes. Quod si dixerint animam pro supplicio peccatorum ante commissorum in humana vita, ad ejusmodi corpora ablegari : ex posterioribus demonstrationem faciunt. Cur enim animæ rationales in ea corpora injectæ fuissent, quæ prius brutorum fuerant ? non enim certe pro peccatis in corporibus humanis commissis, priusquam in corpus humanum venissent. Videtur autem etiam Galenus admirabilis medicus, huic opinioni favere : quippe qui juxta unamquamque animantis speciem animæ quoque diversam speciem esse existimat ; nam statim initio libri primi *De usu partium*, ita scribit : « Et si id, multæ animalium partes erunt, aliæ majores, aliæ minores : quædam omnino ad aliam speciem individuatæ. Usus autem ipsarum omnium anima est : siquidem corpus instrumentum ejus est ; eamque ob rem multum a se invicem partes animalium differunt ; quando animæ etiam discrepant. » Rursus ulterius progressus in eodem libro hoc etiam adjungit super simia : « Et minime oportuit, o prudentissime accusator (diceret natura te jocose alloquens), animam animantium perfectam datam esse ad corporis fabricationem. » Sic ille differentibus

C lisdem vero rationibus utendo demonstrare licet animam immortalem esse. Nam si neque corpus est, quod quidem natura dissolubile, et caducum esse probatum est ; neque qualitas, neque quantitas, neque aliud quidpiam eorum quæ fragilia et corruptibilia sunt, videlicet immortalis est, ac multe profecto sunt immortalitatis ipsius demonstrationes apud Platonem et alios ; sed illæ æquo longiores, et perceptu difficiles sunt : et vix iis qui educati sunt a teneris in scientiis hujusmodi, cognitæ et perspectæ ; nobis vero ad demonstrationem immortalitatis ipsius satis superque est divinorum oraculorum doctrina, quæ in se fidei faciendæ vim habet, ideo quod a Deo inspirata est. Iis vero qui non admittunt Christianorum decreta, sufficit demonstrare animam nihil esse eorum quæ pereunt. Nam si nihil est rerum pereuntium, et etiam incorrupta, eademque immortalis. Quamobrem hoc quod satis demonstratum est, prætereundum ; querendum autem est qua ratione animæ, et corporis inanimi arcta in unum conjunctio fiat ; controversa quippe res est. Quod si non tantum ex iis, sed etiam ex mente constat homo, ut quidam dixerunt, adhuc incertius. Sed enim omnia quæ conveniunt ad unius essentia subsistentiam, prorsus uniantur : atque omnia unita variantur, nec in eodem statu manent, in quo prius erant, ut in elementis osten-

detur. Namque unita aliud quidpiam effecta sunt. Qui igitur si corpus unitum animæ adhuc manet corpus, aut rursus anima cum sit incorporea et essentialis per se, quomodo unitur corpori, et pars existit animalis, propriam animalis essentiam conservans non confusam, neque corruptam? Necesso enim est aut unita esse animam et corpus, et una mutata esse et simul corrupta, ut elementa: aut unitum non esse utrumque, ob prædictas absurditates, adjacere vero tanquam saltatores in choro, aut calculum calculo, aut mistum et confusum esse, veluti aqua et vinum. Sed quod anima nequeat adjacere corpori, in tractatu *De anima* demonstratum est: esset enim sola pars corporis animata quæ proxima esset animæ: quæ vero copulata non esset, inanimis; præterquam quod non possint unum dici quæ per appositionem sunt, ut v. g. ligna aut ferrum aut aliquid ejusmodi. Porro vini et aquæ mistio utrumque simul corrumpit: neque enim aqua est mistio pura, neque vinum: etiamsi ejusmodi temperamentum per appositionem fiat, quæ sensum fugiat propter tenuitatem partium eorum quæ mista sunt; id vero constat ex eo quod rursus a se invicem discernuntur. Spongia certe oleo tincta sugit puram aquam, et papyrus. Verum ex eo plane est quod fieri non potest, ut accurate unita separantur ratione sensibili. Quod si neque unitum est, neque mistum, neque adjacet, quænam ratio est ut dicatur unum animal? Plato certe etiam ob hoc dubium, non vult animal ex anima et corpore constare, sed animam corpori mistam, et tanquam indutam corpore. Verum hæc quoque ratio dubitationem aliquam habet. Nam quomodo unum esse potest anima, cum indumento? Non enim idem tunica et unum est cum corpore ipsa induto. Ammonius autem doctor Plotini questionem istam hoc modo solvebat: siquidem aiebat intelligibilia ejusmodi vim et naturam habere, ut etiam uniri percipientibus ipsa admitterent. Quem admodum simul corrupta, et unita; et manere inconfusa, et incorrupta, velut ea quæ adiacent; etenim in corporibus unio alterationem eorum quæ coeunt, efficit: quandoquidem in alia corpora mutantur, ut elementa in res compositas, et alimenta in sanguinem, sanguis vero in carnem et reliquas corporis partes. Jam vero in intelligibilibus unio quidem fit, sed alteratio non subsequitur. Sed enim intelligibile non solet secundum essentiam alterari, verum autem excidit, aut in nihilum abit, ac mutationem non admittit, neque vero in nihilum perit. Non enim anima immortalis esset, cum ipsa vita sit, siquidem in mistione mutaretur, utique et vita amplius non esset. Quid autem conferret corpori, si vitam ipsi non præberet? Itaque anima non alteratur in unione. Hoc igitur demonstrato, quod intelligibilia non variantur secundum essentiam, necessario consequitur, ut non una pereant, quibus anima corpori unitur. Nam quod unitum sit,

ζώου, σῶζουσα τὴν ἰδίαν οὐσίαν ἀσύγχυτον καὶ ἀδιάφθορον; Ἀνάγκη γὰρ ἡ ἡνωθῆαι τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, καὶ συνηλωθῆαι καὶ συνεφάρθῃ ἀμφοτέρω, ὥς τὰ στοιχεῖα· ἡ μὲν ἡνωθῆαι μὲν διὰ τὰς προσηρημένας ἀτοπίας, παρακείσθαι δὲ ὡς χορευτὰς ἐν χορῷ, ἡ φῆφον ψήφῳ, ἡ κεκράσθαι ὡς ὕδωρ καὶ οἶνον. Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐ δύναται παρακείσθαι τῷ σώματι ἡ ψυχὴ, ἐν τῷ *Περὶ ψυχῆς* ἀποδείκεται. Ἦν γὰρ ἂν μόνον αὐτὸ τοῦ σώματος ἐμφυχον μέρος τὸ πλησιάζον τῇ ψυχῇ· τὸ δὲ μὴ συνημμένον, ἀψυχον, πρὸς τῷ μὴ δύνασθαι ἐν λέγειν εἶναι τὰ κατὰ παράθεσιν, ὡς ὕλη, φέρε εἰπεῖν, ἡ σιδήρον, ἡ τι τοιοῦτον· καὶ ἡ κρᾶσις δὲ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος ἀμφοτέρω συνδιαφείρει. Οὕτε γὰρ ὕδωρ ἐστὶ τὸ κρᾶμα καθαρὸν, οὕτε οἶνος· καίτοι τῆς τοιαύτης κρᾶσεως κατὰ παράθεσιν γινομένης, λαμβάνουσιν τὴν αἰσθησιν, διὰ τὸ λεπτομερὲς τῶν κεκραμένων. Ἀἴθλον δὲ ἐκ τοῦ πάλιν ἀπ' ἀλλήλων διαχωρίζεσθαι. Σπόγγος γοῦν ἐλαυθεῖς, ἀνιμάται καθαρὸν τὸ ὕδωρ, καὶ πάπυρος. Αἰσθητῶς δὲ χωρίσαι τὰ ἀκριβῶς ἡνωμένα, παντάπασιν ἀδύνατον. Εἰ δὲ μήτε ἡνῶται, μήτε κέκραιται, μήτε παράκειται, τίς ὁ λόγος τοῦ τὸ ζῶον ἐν λέγεσθαι; Πλάτων μὲν οὖν καὶ διὰ ταύτην τὴν ἀπορίαν οὐ βούλεται τὸ ζῶον ἐκ ψυχῆς εἶναι καὶ σώματος, ἀλλὰ ψυχὴν σώματι κεκραμένην, καὶ ὥσπερ ἐνδεδυμένην τὸ σῶμα· ἔχει δὲ καὶ οὗτος ὁ λόγος ἀπορίαν τι. Πῶς γὰρ ἐν εἶναι δύναται μετὰ τοῦ ἐνδύματος ἡ ψυχὴ; Οὐ γὰρ ἐν ὁ χιτῶν μετὰ τοῦ ἐνδεδυμένου. Ἀμμώνιος δὲ ὁ διδάσκαλος Πλωτίνου τὸ ζητούμενον τοῦτον τὸν τρόπον ἀπελύετο· ἔλεγε γὰρ τὰ νοητὰ τοιαύτην ἔχειν φύσιν, ὥς καὶ ἐνοῦσθαι τοῖς δυναμένοις αὐτὰ δέξασθαι, καθάπερ τὰ συνεφάρθμενα καὶ ἡνωμένα, καὶ μένειν ἀσύγχυτα καὶ ἀδιάφθορα, ὡς τὰ παρακείμενα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν σωμάτων ἡ ἔννοσις ἀλλοιῶσιν πάντως τῶν συνιόντων ἐργάζεται· ἐπειδὴ περ εἰς ἄλλα σώματα μεταβάλλεται, ὡς τὰ στοιχεῖα εἰς τὰ συγκείμενα, καὶ αἱ τροφαὶ εἰς αἷμα· τὸ δὲ αἷμα εἰς σάρκα, καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ σώματος· ἐπὶ δὲ τῶν νοητῶν ἔννοσις μὲν γίνεται, ἀλλοίωσις δὲ οὐ παρακολουθεῖ. Οὐ γὰρ πέφυκε νοητὸν κατ' οὐσίαν ἀλλοιοῦσθαι, ἀλλ' ἡ ἐξίσταται, ἡ εἰς τὸ μὴ ὄν φερείται· μεταβολὴν δὲ οὐκ ἐπιδέχεται, ἀλλ' οὕτε εἰς τὸ μὴ ὄν φερείται. Οὐ γὰρ ἦν ἀθάνατος καὶ ἡ ψυχὴ ζωὴ οὐσα, εἰ ἐν τῇ κρᾶσι μετεβάλλετο· ἡλωιώθη ἂν, καὶ οὐκ ἦν ἐπὶ ζωῇ. Τί δὲ συνεβάλλετο τῷ σώματι, εἰ μὴ παρέχεν αὐτῷ τὴν ζωήν; Οὐκ ἄρα ἀλλοιοῦται ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ἐνώσει. Δεδειγμένον τοίνυν τοῦτου, ὅτι τὰ νοητὰ ἀναλλοίωτα κατ' οὐσίαν εἰσιν, ἀναγκαίως παρακολουθεῖ τὸ μὴ συνδιαφείρεσθαι οἷς ἡνῶται σώματι ἡ ψυχὴ· ὅτι μὲν γὰρ ἡνῶται, ἡ συμπάθεια δεικνύσι. Συμπαθεῖ γὰρ ὅλον ἑαυτῷ τὸ ζῶον, ὡς ἐν ὄν· ὅτι δὲ καὶ ἀσύγχυτον μένει, ὅθλον ἐκ τοῦ τὴν ψυχὴν τρόπον τινὰ χωριζομένην ἐκ τοῦ σώματος ἐν τῷ ὄνῳ, καὶ ὥσπερ νεκρὸν αὐτὸ κείσθαι καταλιποῦσαν· μόνον δὲ ἐξατμιζούσαν αὐτῷ τὴν ζωήν, ἵνα μὴ παντελῶς ἀπώληται, καθ' ἑαυτὴν ἐν τοῖς ὄντοισι ἐνεργεῖν, θεοπίζουσαν τὸ μέλλον, καὶ τοῖς νοητοῖς πλησιάζουσαν. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ ἐταν ἐπισκέπτεται τι τῶν νοητῶν. Καὶ τότε γὰρ, ὡς οἶόν τε, τοῦ σώματος ἐν-

την χωρίζει, καὶ καθ' ἑαυτὴν γίγνεται, ἵνα οὕτως ἀποβῇ ἐκ τῆς οὐσίας· ἀσώματος γὰρ οὕσα διόλου κενώρηκεν, ὡς τὰ συνεπαρμένα· μένουσα ἀδιάφθορος καὶ ἀσύγχυτος, καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐνδιέζουσα, καὶ ἐν οἷς ἂν γένηται τρέπουσα ἐκεῖνα κατὰ τὴν ἐν αὐτῇ ζωὴν, καὶ μὴ τρεπομένη ὑπ' ἐκείνων. Ὡς γὰρ ὁ ἥλιος τῇ ἰδίᾳ παρουσίᾳ αὐτοῦ τὸν ἀέρα εἰς φῶς μεταβάλλει, ποιῶν αὐτὸν φωτεινόν, καὶ ἐνοῦται τῷ ἀέρι τὸ φῶς, ἀσύγχυτως ὅμα αὐτῷ κεχυμένον· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ψυχὴ ἐνοούμενη τῷ σώματι μένει ἀσύγχυτος, κατὰ τοῦτο μόνον διαλλάττουσα, ὅτι ὁ μὲν ἥλιος σῶμα ὢν, καὶ τόπω περιγραφόμενος, οὐκ ἔστι πανταχοῦ ἔνθα καὶ τὸ φῶς αὐτοῦ, ὡς οὐδὲ τὸ πῦρ· μένει γὰρ καὶ αὐτὸ ἐν τοῖς ξύλοις, ἢ ἐν θρυαλλίδι δεδομένον, ὡς ἐν τόπῳ· ἡ δὲ ψυχὴ ἀσώματος οὕσα, καὶ μὴ περιγραφόμενη τόπῳ, ὅλη δι' ὅλου χωρεῖ, καὶ τοῦ φωτὸς αὐτῆς καὶ τοῦ σώματος· καὶ οὐκ ἔστι μέρος φωτιζόμενον ὑπ' αὐτῆς, ἐν ᾧ μὴ ὅλη πάρεστιν· οὐ γὰρ κρατεῖται ὑπὸ τοῦ σώματος, ἀλλ' αὕτη κρατεῖ τὸ σῶμα· οὐδὲ ἐν τῷ σώματι ἔστιν, ὡς ἐν ἀγγεῖῳ ἢ ἀσκήῳ, ἀλλὰ μάλλον τὸ σῶμα ἐν ταύτῃ. Μὴ κωλύμενα γὰρ ὑπὸ τῶν σωματίων τὰ νοητά, ἀλλὰ διὰ παντὸς σώματος χωροῦντα καὶ διαφεύγοντα, καὶ διεξίοντα, οὐχ οἷά τέ ἐστιν ὑπὸ τῶν σωματικῶν κατέχεσθαι· νοητὰ γὰρ ὄντα ἐν τοῖς νοητοῖς καὶ τόποις εἰσίν. Ἡ γὰρ ἐν αὐτοῖς, ἢ ἐν τοῖς ὑπηρεκίμενοις νοητοῖς· ὡς ψυχὴ ποτὲ μὲν ἐν ἑαυτῇ ἔστιν, ὡς ὅτε λογίζεται, ποτὲ δὲ ἐν τῷ νῷ, ὅταν νοῇ. Ἐπὶ οὖν ἐν σώματι λέγεται εἶναι, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ τῷ σώματι λέγεται εἶναι, ἀλλ' ὡς ἐν σχέσει, καὶ τῇ πρὸς τι ῥοπῇ καὶ διαθεσῇ δεδοσθαι φανέν ὑπὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν, ὡς λέγομεν ὑπὸ τῆς ἐρωμένης δεδοσθαι τὸν ἐραστὴν, οὐ σωματικῶς, οὐδὲ τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ σχέσιν. Ἀμέγεδς γὰρ ὅν καὶ ἄδογον καὶ ἀμερές, τῆς κατὰ μέρος τοπικῆς περιγραφῆς κρείττον ἐστὶ· τὸ γὰρ μὴ ἔχον μέρος ποῖον δύναται τόπῳ περιγραφεσθαι; τόπος γὰρ ἐστὶ πᾶρας τοῦ περιέχοντος, καθὼς περιέχει τὸ περιεχόμενον. Εἰ δὲ τις λέγοι, Οὐκοῦν καὶ ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ πανταχοῦ ἐστὶν ἡ ἐμὴ ψυχὴ, λαμβάνει ἑαυτὴν, πάλιν τόπον λέγων· καὶ γὰρ τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ ὅλος τὸ ἐν τῷδε, τόπος ἐστίν· ἐν τόπῳ δὲ ὅλως οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἐν σχέσει· δέδεικται γὰρ μὴ δύνασθαι περιληφθῆναι τόπῳ. Ὅταν γοῦν ἐν σχέσει γένηται νοητὸν, τόπου τινὸς ἢ πράγματος ἐν τόπῳ ὄντος, καταχρηστικώτερον λέγομεν αὐτὸ ἐκεῖ εἶναι, διὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, τοῦ ἐκεῖ τὸν τόπον ἀντὶ σχέσεως καὶ τῆς ἐνεργείας λαμβάνοντες. Δέον γὰρ λέγειν, Ἐκεῖ ἐνεργεῖ, λέγομεν, Ἐκεῖ ἐστίν.

Ἐκεῖ ἐνεργεῖ, λέγομεν, Ἐκεῖ ἐστίν. Ἐκεῖ ἐστίν, quatenus continet id quod continetur. Quod si quis dixerit, Romæ igitur et Alexandriæ, et ubique est anima mea; fugit ipsum, quod rursus locum designat: enimvero Alexandriæ, et omnino (hic vel illic) locus; atque in loco prorsus non est, sed in situ: nam probatum est non posse comprehendere loco. Itaque cum id quod intelligentia percipitur, in situ fuerit, aut negotio quodam in loco existente: abusive et figurate dicimus hoc ipsum ibi esse, propter operationem ejus quod ibi est, locum pro situ et actione sumentes; nam cum dicendum fuisset, *Ibi operatur*, dicimus, *Ibi est*.

Ἀρμόσειε δ' ἂν ὁ λόγος οὕτως καθαρώτερον, καὶ μάλιστα τῇ πρὸς τὸν ἀνθρώπον ἐνώσει τοῦ Θεοῦ Λόγου, καθ' ἣν ἐνωθεὶς, ἔμεινεν ἀσύγχυτος καὶ ἀπερίληπτος, οὐ κατὰ τὸν τῆς ψυχῆς τρόπον. Ἐκείνῃ μὲν γὰρ τῶν παπλήθυσμένων οὕσα, δοκεῖ καὶ συνπάσχειν

mutuus affectus declarat: etenim totum animal sibiipsi compatitur, cum unum sit: quod autem non confusum maneat, ex eo patet, quod anima quodammodo separata a corpore in somnis tanquam cadaver quoddam ipsum derelinquat, ac tantum exhalet ipsi vitam; ut non omnino pereat, et per se, dum sopitur, operetur, divinando quod futurum est; et ad intelligibilia accedendo. Idem quoque usu venit, etiam cum consideratur aliquid ex intelligibilibus: tunc enim, quoad ejus fieri potest, se a corpore sejungit, et sui juris fit, ut sic illæ quæ sunt, inclimbat. Nam cum incorporea sit, per totum penetravit, per ea quæ corrumpuntur manens incorrupta et non confusa, et per se degens; atque illa cum quibus versatur mutat, et ad vitam suam conformat, nec ab illis mutatur. Sicut enim: ad præsentia sua aerem immutat in lucem, dum ipsam reddit luminosum, atque aeri lux unitur sine ulla confusione cum ipso fusa: eodem certe modo etiam anima corpori unita manet inconfusa, in hoc uno discrepans, quod sol tum sit corpus, et loco circumscriptus, non est ubicunque lux ipsius, ut nec ubi ignis. Siquidem manet etiam in lignis, aut in ellychnio astrictus, ut in loco; at vero anima incorporea cum sit, et nullo circumscripta loco, tota per totum penetrat, tum per lumen ipsius, tum per corpus: nec ulla pars est ab ipsa illustrata, in qua non tota adsit: non enim a corpore detinetur, sed ipsa corpus ardet, et regit; neque in corpore est ut in vase, aut utro; sed corpus potius in ea: cum enim a corporibus non impediuntur intelligibilia, verum per totum corpus abeant; et libere spatiantur, fieri non potest, ut a corporalibus detineantur; sed enim cum intelligibilia sint, in locis etiam intelligibilibus sunt; aut enim in ipsis, aut in superioribus intellectualibus; ut anima interdum in seipsa est, ut cum cogitat, interdum vero in mente, cum intelligit. Quando igitur in corpore dicitur esse, non ut in loco esse dicitur in corpore, sed ut in situ, habitudine et momento ac dispositione ad aliquid colligari dicimus a corpore animam, prout dicimus ab amasia amatorem constrictum vinctumque esse, non corporaliter et localiter, sed ratione habitus situsque; quippe cum magnitudinis, et mollis, et partium expertus sit, præstantior est omni descriptione per partes locali: etenim quod partes non habet, quonam potest loco circumscribi? est enim locus extremitas continentis, quatenus continet id quod continetur. Quod si quis dixerit, Romæ igitur et Alexandriæ, et ubique est anima mea; fugit ipsum, quod rursus locum designat: enimvero Alexandriæ, et omnino (hic vel illic) locus; atque in loco prorsus non est, sed in situ: nam probatum est non posse comprehendere loco. Itaque cum id quod intelligentia percipitur, in situ fuerit, aut negotio quodam in loco existente: abusive et figurate dicimus hoc ipsum ibi esse, propter operationem ejus quod ibi est, locum pro situ et actione sumentes; nam cum dicendum fuisset, *Ibi operatur*, dicimus, *Ibi est*.

Congrueret sane hic sermo purius, et maxime unioni Verbi Dei cum homine, juxta quam unitus remansit inconfusus, et incomprehensibilis, non animæ more modoque. Namque illa cum ex his sit quæ numerum faciunt, videtur et condolere quo-

dammodo corpori ob arctam familiaritatem, et illud interdum continere, coercere, et ab illo coerceri. Verum Deus Verbum nihil a communione quam cum corpore et anima habet, variatur, neque infirmitatis illorum particeps est; sed cum ipsis communicet vim divinitatis suae, idem permanens, in eodemque statu, in quo erat ante unionem; ac valde novus hic misionis aut unionis modus est; et miscetur, et manet usquequaque immistus, et inconfusus, et incommutabilis, non compatiendo, sed cooperando tantum, cum neque simul corrumpatur, nec simul alteretur: verum illa quidem conflictet, ipse vero non diminutus ab ipsis, maneat mutationis et confusionis expertus: quandoquidem omnis prorsus variationis et alterationis exorsus est. Testis hujus assertionis est Porphyrius, qui adversus Christum petulantem movit linguam. Verum vel inimicorum testimonia valida sunt pro nobis, cum nullam plane contradictionem admittunt. Hic igitur Porphyrius in secundo commentario *De questionibus miscellaneis*, ita ad verbum scribit: « Minime sane cunctandum est admittere essentiam aliquam, una assumptam esse ad complementum alterius substantiae, et ejus partem esse, etiam juxta naturam suam manendo, postquam compleverit aliam essentiam: adeo ut unum cum alio fiat, et quod per se unum habet conservet; et quod majus est, ipsam non mutatam, mutare illa in quibus fuerit ad suam operationem, praesentia sua, constat. » Haec autem dicit de unione Verbi Dei et corporis. Quod si verus est sermo in anima, quod incorporea sit, multo magis in Deo Verbo, quod magis incomparabiliter, et ex veritate incorporeum existit. Quod quidem omnino obturat ora eorum, qui accusare aggrediuntur Dei unionem cum homine: hoc enim multi ridiculum esse temere enuntiarunt, et mortem minime probabilem: unionem vero etiam indecoram: unitum quippe esse in natura numen divinum per misionem et unionem. Sed nos probatis testibus ipsorum adhibitis causam reddimus. Dicitur autem apud nonnullos, et potissimum Eunomianos, unitum esse Deum Verbum corpori, non secundum essentiam, sed secundum utrasque facultates. Non enim substantias unitas, aut mistas esse contendunt, sed facultates corporis divinis facultatibus commistas. Porro facultates corporis cujusvis organici, videlicet ex Aristotele, dicunt esse sensus. His ergo divinae facultates commistae unionem juxta ipsos efficiunt; verum nemo ipsis opinor concesserit, quod sensus corporeas facultates asseverent: etenim iis quae supra diximus, ista aperte distincta sunt, quoniam nimirum propria corporis sint, quoniam animae, nonnulla vero utriusque simul: atque in propriis utriusque sensus instrumenta dicebamus incorporeorum inconfuse unionem essentialium fieri, cum diviniore nullo modo offendatur ab inferiore. Imo haec tantum adjuvetur a diviniore: quandoquidem natura pure incorporea omnia impune pervolat late loca,

Α πως δι' οικειότητα τῷ σώματι, καὶ κρατεῖν ἑσθ' ὅτε, καὶ κρατεῖσθαι· ὁ δὲ Θεὸς Λόγος οὐδὲν αὐτὸς ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῆς περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀλλοιούμενος, οὐδὲ μετέχων τῆς ἐκείνων ἀσθενείας· μεταδίδους δὲ αὐτοῖς τῆς αὐτοῦ θεότητος τὴν δύναμιν, ὁ αὐτὸς μένων ἐν οἷς ἦν καὶ πρὸ τῆς ἐνώσεως· καινότερος οὗτος ὁ τρόπος τῆς κράσεως ἢ ἐνώσεως· καὶ κινῶνται καὶ μένει παντάπασιν ἄμικτος καὶ ἀσύγχυτος καὶ ἀδιάφθορος καὶ ἀμετάβλητος, οὐ συμπάσχων, ἀλλὰ συμπράττων μόνον, οὐδὲ συμφειρόμενος καὶ συναλλοιούμενος· ἀλλὰ συνάγων μὲν ἐκεῖνα, αὐτὸς δὲ μὴ μειούμενος ὅτι αὐτὸν μένει ἀτερπτος καὶ ἀσύγχυτος, ἐπειδὴ καθαρῶς πάσης ἀλλοιώσεως ἀμέτοχος ἐστὶ. Μάρτυς τούτου ἐστὶ Πορφύριος, ὁ κατὰ τοῦ Χριστοῦ κινήσας τὴν αὐτοῦ γλῶτταν· ἰσχυρὰ δὲ εἰσιν αἱ τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαι ὑπὲρ ἡμῶν, ὅταν μηδεμίαν ἀντιλογίαν ὥσιν ἐπιδεχόμεναι. Οὗτος τοίνυν ὁ Πορφύριος, ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῷ *Περὶ συμμίκτων ζητημάτων* γράφει κατὰ λέξιν οὕτως· « Οὐκ ἀπογνωστέον οὖν ἐνδέχεσθαι τινὰ οὐσίαν συμπαραληφθῆναι εἰς συμπλήρωσιν ἐτέρας οὐσίας, καὶ εἶναι μέρος οὐσίας· μένουσαν δὲ κατὰ τὴν αὐτῆς φύσιν, μετὰ τοῦ συμπληροῦν ἄλλην οὐσίαν, ἐν τε σὺν ἄλλῃ γενομένην, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὴν ἐν διασώζουσαν, καὶ τὸ μέζον, αὐτὴν μὲν μὴ τρεπομένην, τρέπουσαν δὲ ἐκεῖνα τὰ ἐν οἷς ἀντίγνηται, εἰς τὴν αὐτῆς ἐνέργειαν τῇ παρουσίᾳ. » Λέγει δὲ ταῦτα περὶ τῆς ἐνώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τοῦ σώματος. Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἀληθὴς ὁ λόγος, διὰ τὸ ἀσώματος, πολλῶν πλέον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοῦ μάλλον ἀσυγκρίτως καὶ κατὰ ἀληθειαν ὄντος ἀσώματος. Ὅπερ ἀντικρὺς ἀποφράττει τὰ στόματα τῶν ἐπιχειρῶντων κατηγορεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνώσεως πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Τὸ μὲν γὰρ εἰδικάσεν· οἱ πολλοὶ γελοῖον εἶναι ἔφασκον, τὸν δὲ θάνατον καὶ ἀπὸθάνον, τὴν δὲ ἔκωσιν καὶ ἀπρεπές. Ἡνώσθαι γὰρ ἐν τῇ φύσει τὸ θεῖον κατὰ κράσιν καὶ ἔνωσιν. Ἄλλ' ἡμεῖς τοῖς εὐδοκίμοις αὐτῶν χρῆσάμενοι μάρτυσιν, ἀποδιδόμεθα τὴν αἰτίαν. Λέγεται δὲ παρὰ τισι, καὶ μάλιστα τοῖς Εὐνομιανοῖς, ἠνώσθαι τὸν Θεὸν Λόγον τῷ σώματι, οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἑκατέρας δυνάμεις. Οὐ γὰρ εἶναι τὰς οὐσίας τὰς ἐνωθείσας ἢ κραθείσας, ἀλλὰ τὰς δυνάμεις τοῦ σώματος ταῖς δυνάμει ταῖς θεαῖς συγκεκράσθαι· δυνάμεις δὲ τοῦ σώματος πάντες δέπου τοῦ ὁργανικοῦ, κατ' Ἀριστοτέλην, λέγουσιν εἶναι τὰς αἰσθήσεις. Ταῦταις οὖν αἱ θεαὶ δυνάμεις συκινῶμεναι τὴν ἔνωσιν ἀπειργάσαντο κατ' αὐτοὺς. Οὐδεὶς δὲ ἂν αὐτοῖς, οἷμαι, συγχωρήσειε τὰς αἰσθήσεις σωματικὰς δυνάμεις ἀποφαινομένους. Διῶρισται γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν σαφῶς, τίνα μὲν ἴδια σώματος, τίνα δὲ ψυχῆς; τίνα δὲ τοῦ συναμφοτέρου καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις τοῦ συναμφοτέρου τὰς αἰσθήσεις, τὰ ὅργανα ἐλέγουμένης ἐκ τῆς θειατρίας· ἐπειπερ ἡ καθαρῶς ἀσώματος φύσις χωρεῖ μὲν ἀκωλύτως διὰ πάντων, δι' αὐτῆς δὲ οὐδὲν· ὥστε τὸ μὲν χωρεῖν αὐτὴν διὰ πάντων ἠνώσθαι, τὸ δὲ μὴδὲν δι' αὐτῆς μένειν ἄμικτον καὶ ἀσύγχυτον. Οὐκ εὐδοκίᾳ τοίνυν ἡ

τύπος τῆς ἐνώσεως, ὥς τισι τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν δοκεῖ· ἀλλ' ἡ φύσις αἰτία. Τὸ μὲν γὰρ ἀναλαβεῖν σῶμα κατ' εὐδοκίαν εἶποι τις ἂν εὐλόγως γεγενῆσθαι· τὸ δὲ ἐνούμενον, [μὴ καὶ τὰς καταβάσεις] εἶναι. Βέλτιον οὖν, ὥς προσέρχεται, κατὰ τὴν οἰκίαν φύσιν. Τοὺς γὰρ βαθμοὺς τῶν ψυχῶν, καὶ τὰς ἀναβάσεις, ὡς Ὑριγένης εἰσάγει, μὴδὲν συναδούσας ταῖς θείαις Γραφαῖς, μὴδὲ προσηκούσας τοῖς τῶν Χριστιανῶν δόγμασι, παραλείπτεον.

animarum gradus et ascensus et descensus quos Origenes inducit, ut nulla in re divinis eloquiis concinentes, neque Christianorum decretis congruentes, prætermittere par est.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΝΟΝΙΚΗ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΝ ΑΓΙΩΣ ΛΗΤΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΜΕΛΙΤΙΝΗΣ.

EJUSDEM S. GREGORII

EPISTOLA CANONICA

AD S. LETOIIUM MELITINES EPISCOPUM.

Gentiano Hervelo interprete.

Ἐν καὶ τοῦτο τῶν εἰς τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν συντελούντων ἐστὶ, τὸ κατανοῆσαι ἡμᾶς τὴν ἐννομίαν τε καὶ κανονικὴν ἐπὶ τῶν πεπλημμεληχότων οἰκονομίαν· ὅπως ἂν θεραπευθεῖ πᾶν ἁρρώστημα ψυχικόν, τὸ διὰ τίνος ἁμαρτίας ἐπιγινώμενον. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ καθολικὴ καὶ αὐτὴ τῆς χρίσεως ἐκκλησίαν κατὰ τὴν τεταγμένην περίοδον τοῦ ἐνιαυσιαίου κύκλου καθ' ἕκαστον ἔτος, ἐν παντὶ πληρουμένη τῷ κόσμῳ, ἐπὶ τῇ ἀναστάσει τοῦ πεπτωκότος ἐπιτελεῖται· πτώσις δὲ ἐστὶν ἡ ἁμαρτία· ἀνάστασις δὲ ἡ ἐκ τοῦ πτώματος τῆς ἁμαρτίας ἀνόρθωσις· καλῶς ἂν ἔχοι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, οὐ μόνον τοὺς ἐκ καλιγγενεσίας μεταστοιχειουμένους διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ χάριτος τῷ Θεῷ προσάγειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς διὰ τῆς μετανοίας τε καὶ ἐπιστροφῆς ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἔργων εἰς τὴν ζωσαν ὁδὸν πάλιν ἐπανιόντας, καὶ τοὺς χειραγωγεῖν πρὸς τὴν σώζουσαν ἐλπίδα, ἧς διὰ τῆς ἁμαρτίας ἀπεξενώθησαν. Ἔστι δὲ οὐ μικρὸν ἔργον, τὸ τοὺς περὶ τούτων λόγους οἰκονομῆσαι ἐν τῇ ὁρθῇ τε καὶ δεδοκιμασμένῃ κρίσει, κατὰ τὸ παράγγελμα τοῦ Προφήτου, τὸ κελεύον δεῖν οἰκονομεῖν τοὺς λόγους ἐν κρίσει, ἵνα, καθὼς ἔχει τὸ λόγιον, μήτε σκαλενθῇ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς μνημόσυνον αἰῶνων γένηται δικαιοσύνη.

[*Can. 1 et 2.*] Unum hoc quoque est eorum quæ ad sanctum festum conferunt, si nos intelligamus legitimam et canonicam in iis qui peccarunt œconomiam, ut curetur omnis morbus animæ qui per aliquod peccatum accidit. Quoniam enim hoc est universale festum creationis, quod in præstito annui circuli ambitu, singulis annis in universo mundo, propter ejus qui ceciderat resurrectionem, peragitur (casus autem est peccatum, resurrectio vero, ex peccati casu erectio), recte habuerit, si hodierno die non solum eos qui ex regeneratione per lavacri gratiam transmutati sunt, ad Deum adducamus, sed eos etiam qui per pœnitentiam et conversionem, a mortuis operibus ad viventem viam ascendant, ad spem quæ salvos eos faciat tanquam manu deducamus, a qua per peccatum alienati sunt. Neque vero parvum opus est, ea, quæ de iis dicenda sunt, in recto et probato judicio dispensare, juxta præceptum Prophete, quod jubet oportere sermones dispensare in judicio, ut quemadmodum habet divinum oraculum, non moveatur in æternum, et in æterna memoria sit justus³³. Quemadmodum enim etiam in corporali medela, unum est quidem in-

³³ Psal cxi, 9 sqq.

stitutum medicinæ, sanare eum qui laborat, varium autem est curationis genus (pro morborum enim varietate, convenienter quoque medicinæ methodus ac disciplina unicuique morbo applicatur), ita cum multa sit in morbis quoque animæ affectionum varietas, multiformis quoque necessario fuerit in medica curatio, ad affectionis rationem medicinam exercens. Ut sit autem arte aliqua procedens propositæ questionis methodus, rem ita tractabimus.

Tria sunt quæ in anima nostra considerantur secundum primam divisionem: ratio, concupiscentia, et ira. In iis sunt et recte facta eorum qui ex virtute vivunt, et delicta casusque eorum qui ad vitium dilabuntur. Quamobrem oportet eum qui ægrotanti animæ parti convenientem medelam est adhibiturus, prius quidem considerare in quonam consistit affectio, deinde sic laboranti convenientem medelam applicare, ne propter medicæ disciplinæ ignorantiam, alia quidem sit pars quæ ægrotat, alia vero cui est adhibita medela: sicut certe multos videmus medicos, qui propter primo affectæ partis ignorationem morbum suis medicamentis adaugent. Cum enim sæpe existat morbus propter dominationem et exsuperalionem calidi, quoniam iis qui propter nimiam frigiditatem abundantiam male affecti sunt, utile est quod calefacit et confovet, id quod illis ex ratione adhibitum confert: idem iis qui immoderata caliditate succenduntur, inconsiderate applicantes, efficiunt ut sit morbus curatu difficillimus. Quemadmodum ergo medicis in primis necessaria existimata est elementorum proprietatis cognitio, ut uniuscuiusque eorum quæ bene vel male constituta sunt, id quod præter naturam affectum est, corrigatur: sic et nos, ad hanc recurrentes divisionem, quæ est eorum quæ in anima considerantur, principium et fundamentum convenientis affectionum curationis generalem faciamus contemplationem. Trifariam ergo, ut diximus, divisa proprietate motionum animæ, in rationem, concupiscentiam et iram: rationis quidem compotis animæ partis est perfectum et ex virtute recte se gerens officium, pia de Deo existimatio, boni et mali discernens scientia, et quæ habet veram et non confusam de rerum subjectarum natura opinionem; quid est quidem in iis quæ sunt, expetendum; quid vero abhorrendum et abijciendum; et rursus ex contrario quod in ea parte est vitium omnino considerabitur, quando circa res quidem divinas fuerit impietas, nullum autem circa id quod vere honestum est iudicium: perversa autem et corrupta de rerum natura existimatio, ut *lucem tenebras ducat et tenebras lucem* ¹, ut dicit Scriptura. Concupiscentis autem partis motus est ex virtute, si ad id quod est revera concupiscendum et vere pul-

ὡς περ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς σωματικῆς θεραπείας, ὁ μὲν σκοπὸς τῆς ἱατρικῆς εἰς ἐστὶ, τὸ ὑγιᾶναι τὸν κάμνοντα· τὸ δὲ εἶδος τῆς ἐπιμελείας διάφορον· κατὰ γὰρ τὴν ποικίλλαν τῶν ἄρρωστημάτων καταλλήλους καὶ ἡ θεραπευτικὴ μέθοδος ἐκάστῳ τῶν νοσημάτων προσάγεται· οὕτω πολλῆς οὗτης καὶ ἐν τῇ ψυχικῇ νόσῳ τῶν παθῶν ποικιλίας, ἀναγκαιῶς πολυειδὴς γενήσεται ἡ θεραπευτικὴ ἐπιμέλεια, πρὸς λόγον τοῦ πάθους ἐνεργοῦσα τὴν ἴασιν. Ὡς δ' ἂν γένοιτό τις τεχνικὴ μέθοδος περὶ τοῦ προκειμένου προβλήματος, οὕτω τὸν λόγον διαληψόμεθα.

Τρία ἐστὶ τὰ περὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν θεωρούμενα κατὰ τὴν πρώτην διαίρεσιν· τὸ τε λογικόν, καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, καὶ τὸ θυμοειδές. Ἐν τούτοις ἐστὶ καὶ τὰ κατορθώματα τῶν κατ' ἀρετὴν βιούντων, καὶ τὰ πτώματα τῶν εἰς κακίαν ἀπορρέοντων. Διὸ προσήκει τὸν μέλλοντα τὴν κατάλληλον θεραπείαν προσάγειν τῷ νενοσηκότι τῆς ψυχῆς μέρει, πρότερον μὲν ἐπισκεπτεσθαι ἐν τίνι συνέσει τὸ πάθος· εἴθ' οὕτω πεπονθότι προσάγειν ἀρμολῶς τὴν θεραπείαν· ὥστε μὴ δι' ἀπειρίαν τῆς θεραπευτικῆς μεθόδου, ἄλλο μὲν ἢ τὸ νοσήσαν μέρος, ἕτερον δὲ τὸ τὴν θεραπείαν δεχόμενον· ὥστε περὶ ἀμείβετο βλέπομεν πολλοὺς τῶν ἱατρῶν ἐν ἀπειρίᾳ τοῦ πρωτοπαθοῦντος μέρους προσεπιτερίσσοντας τὴν νόσον δι' ὧν θεραπεύουσι. Τῆς γὰρ ἄρρωστίας οὗσης πολλάκις κατὰ θερμοῦ ἐπικράτησιν, ἐπειδὴ τοῖς κατὰ πλεονασμὸν τοῦ ψυχροῦ κεκαχωμένοις χρήσιμον τὸ θερμαίνειν τε καὶ ἀναθάλπον ἐστὶ, τὸ τούτοις κατὰ λόγον συνενεργόν, ἀπερισκέπτως τὸ αὐτὸ τοῖς ἐν ἀμετρίᾳ θερμότητος ἐκκασιόμενοις ἐπαγαγόντες, δυσίατον τὸ πάθος ἐποίησαν. ὡς περ τοίνυν ἀναγκασιότατ' τοῖς ἱατροῖς ἐνομίσθη ἡ κατανόησις τῆς τῶν στοιχείων ἰδιότητος, ὅπως ἂν ἐκάστου τῶν εὖ ἢ κακῶς διακειμένων γένοιτο τοῦ παρὰ φύσιν διατεθέντος ἡ ἐπανόρθωσις· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐπὶ ταύτῃ ἀναδραμόντες τὴν διαίρεσιν τῶν ἐν τῇ ψυχῇ θεωρουμένων, ἀρχὴν καὶ ὑπόθεσιν τῆς καταλλήλου τῶν παθῶν θεραπείας ποιησόμεθα τὴν γενικὴν θεωρίαν. Οὐκοῦν τριχῇ, καθὼς ἔραμεν, διηρημένης τῆς ἰδιότητος τῶν τῆς ψυχῆς κινήματων, εἰς τὸ λογιστικόν τε καὶ ἐπιθυμητικόν καὶ θυμοειδές· κατορθώματα μὲν τοῦ λογιστικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς ἐστὶν, ἡ εὐσέβης περὶ τὸ θεῖον ὑπόληψις, καὶ ἡ τοῦ καλοῦ τε καὶ κακοῦ διακριτικὴ ἐπιστήμη, καὶ ἡ τρανήν τε καὶ ἀσύγχυτον ἔχουσα περὶ τῆς φύσεως τῶν ὑποκειμένων τὴν δόξαν· τί μὲν ἐστὶν αἰρετὸν ἐν τοῖς οὐσι· τί δὲ βδελυκτὸν καὶ ἀπόβλητον. Καὶ πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου πάντως ἡ ἐν τῷ μέρει τούτῳ κακία θεωρηθήσεται, ὅταν ἀσέβεια μὲν ἢ περὶ τὸ θεῖον, ἀκρισία δὲ περὶ τὸ ὄντως καλόν· ἐνηλλαγμένη δὲ καὶ ἀσφαλμένη ἡ περὶ τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν ὑπόληψις, ὥστε τιθέναι τὸ φῶς σκοτός, καὶ τὸ σκοτὸς φῶς, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή. Τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ μέρους ἡ μὲν ἐνάρετός ἐστι κίνησις τὸ πρὸς τὸ ὄντως ἐπιθυμητικόν, καὶ ἀληθῶς καλὸν ἀνάγεσθαι τὸν πόθον· καὶ εἰ τις ἐν ἡμῖν ἐρωτικὴ δύναμις τε καὶ διαθέσις, ἐκείνῃ καταχολεισθαι πάσαν, ἐν τῷ πεπεισθαι μηδὲν

¹ Isa. v, 20.

ἀρετὸν εἶναι τῇ αὐτοῦ φύσει ἄλλο, πλὴν τῆς ἀρε-
τῆς, καὶ τῆς τῇ ἀρετῇ πηγαζούσης φύσεως. Πα-
ρατριπὴ δὲ καὶ ἁμαρτία τοῦ τοιοῦτου μέρους ἐστίν,
ὅταν τις μεταγᾶγγῃ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ἀνυπό-
στατον κενοδοξίαν· ἢ πρὸς τὸ ἐπιχεχρωσμένον τοῖς
σώμασιν ἄνθος· ὅθεν γίνεται ἡ φιλοχρηματία, καὶ ἡ
φιλοδοξία, καὶ ἡ φιληδονία, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα,
ὅσα τοῦ τοιοῦτου ἡρτῆται τῆς κακίας γένους. Πάλιν
δὲ τῆς θυμώδους διαθέσεως κατόρθωμα μὲν ἐστὶν ἡ
πρὸς τὸ κακὸν ἀπέχθεια, καὶ ὁ πρὸς τὰ πάθη πάλε-
μος, καὶ τὸ πρὸς ἀνδρείαν ἐστομάσθαι τὴν ψυχὴν, ἐν
τῇ μὴ καταπτῆσασιν τὰ τοῖς πολλοῖς φοβερά νομιζό-
μενα, ἀλλὰ μέχρ' αἵματος αἵματος πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀν-
τικαθίστασθαι· καταφρονεῖν δὲ θανατικῆς ἀπειλῆς,
καὶ ἀλγεῖων κολαστηρίων, καὶ τῆς τῶν ἡδίστων δια-
ζεύξεως, καὶ πάντων ἀπαξ τῶν διὰ τίνος συνηθείας
καὶ προλήψεως ἐν ἡδονῇ τοὺς πολλοὺς κατεχόντων
κρίεττον γενέσθαι, τῆς τε πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς
προμαχόμενον. Τὰ δὲ ἀποπτώματα τοῦ τοιοῦτου μέ-
ρους ἐστὶν ἅπασι πρόδηλα, ὁ φόβος, τὸ μῖσος, ἡ
μῆνις, αἱ λοιδορίαι, αἱ συμπλοκαὶ, αἱ ἐμφιλόνεικοί
τε καὶ ἀμυντικαὶ διαθέσεις, αἱ μέχρι πολλοῦ παρα-
τείνουσai τὴν μνησικαλίαν, καὶ πολλοὺς εἰς φόβους
καὶ αἵματα καταβήγουσαι. Μὴ γὰρ εὐδὼν ὁ ἀπαλ-
δευτος λογισμὸς ὅπου χρήσεται λυσitelως τῷ ὄπλῳ,
ἐφ' αὐτὸν ἑρέπει τὴν τοῦ σιδήρου ἀκμὴν· καὶ γίνε-
ται τὸ ἐκ Θεοῦ δοθὲν ἡμῖν ἀμυντήριον ὄπλον τῷ κα-
κῶς κεχρημένῳ ὀλέθρον.

caque arma, quæ nobis a Deo data sunt, ei qui

Τούτων τοίνυν κατὰ τὸν εἰρημένον διακριθέντων
τρόπον, ὅσα μὲν ἁμαρτήματα τοῦ λογιστικοῦ τῆς ψυ-
χῆς ἅπτεται μέρους, χαλεπώτερα παρὰ τῶν Πατέρων
ἐκρίθη, καὶ μείζονος καὶ διαρκεστερας καὶ ἐπιπονυ-
τέρας τῆς ἐπιστροφῆς ἄξια· ὅλον εἰ τις ἡρνήσατο τὴν
εἰς Χριστὸν πίστιν, ἢ πρὸς Ἰουδαϊσμόν, ἢ πρὸς εἰ-
δωλοατρείαν, ἢ πρὸς Μανιχαϊσμόν, ἢ πρὸς ἄλλο τι
τοιοῦτον ἀθείας εἶδος αὐτομολήσας ἐφάνη, ὁ μὲν
ἐκουσίως ἐπὶ τὸ τοιοῦτον ὁρμήσας κακὸν, εἴτα κα-
ταγνοὺς αὐτοῦ, χρόνον τὸν τῆς μετανοίας ἔχει, ὅλον
τὸν τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Οὐδέποτε γὰρ μυστικῆς ἐπιτε-
λουμένης οὐχῆς, μετὰ τοῦ λαοῦ προσκυνησai τὸν
Θεὸν καταξιοῦται, ἀλλὰ καταμόνας μὲν εὐξεται· τῆς
δὲ κοινωνίας τῶν ἁγιασμάτων καθόλου ἀλλότριος
ἔσται· ἐν δὲ τῇ ὥρᾳ τῆς ἐξόδου αὐτοῦ, τότε τῆς τοῦ
ἀγιάσματος μερίδος ἀξιοθήσεται. Εἰ δὲ συμβαίῃ
παρ' ἐλπίδας ζῆσαι αὐτὸν, πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι
διαβιώσεται, ἀμέτοχος τῶν μυστικῶν ἁγιασμάτων
μέχρι τῆς ἐξόδου γινόμενος. Οἱ δὲ βασάνους καὶ τι-
μωρίας χαλεπαῖς αἰκισθέντες, ἐν ῥητῷ χρόνῳ ἐπι-
ετιμήθησαν, οὕτω τῶν ἁγίων Πατέρων φιλανθρωπία
ἐπ' αὐτῶν χρησαμένων, ὥς οὐχὶ ψυχῆς γεγεννημένης
ἐν πτώματι, ἀλλὰ τῆς σωματικῆς ἀσθενείας πρὸς
τὰς αἰκίας οὐκ ἀντιστοίχης. Αὐτὸ τῷ μέτρῳ τῶν ἐν
πορνείᾳ πλημμελησάντων, καὶ ἡ βεδιασμένη τε καὶ
ἐπώδυνος παράβασις ἐν τῇ ἐπιστροφῇ συνεμέτρηθη.

Οἱ δὲ πρὸς γόητας ἀπόντες, ἡ μάντις, ἡ τοὺς
διὰ δαιμόνων καθάρατα τινα καὶ ἀποτροπιασμοὺς
ἐνεργεῖν ὑποσχομένους, οὗτοι ἑρωτῶνται δι' ἄκρι-
θείας καὶ ἀνακρίνονται, πότερον ἐπιμένοντες τῇ εἰς

A chrum et honestum, erigatur desiderium; et si
qua est in nobis amatoria facultas et affectio, tota
in illo versetur, ut credamus nihil aliud esse
natura expetendum præter virtutem, et naturam
quæ virtutem effundit. Hujus autem partis declinatio
est et peccatum, quando cupiditatem transtulerit ad
inanem quæ non potest consistere gloriam; vel ad
flore[m] qui colorate corporum superficiei est illitus.
Unde existit libido, gloriæ cupiditas, ambitio, et
avaritia, etcætera ejusmodi quæ ab hoc vitii genere
dependent. Animosæ autem seu irascentis partis
recta et ex virtute actio est, mali odium et bellum
cum animi perturbationibus, et ad fortitudinem in
eo esse confirmatam animam, ut ea non pertimescat
quæ vulgo terribilia videntur, sed usque ad san-
guinem peccato resistat: mortis autem minas et
gravia supplicia contemnat; et a febus jucundis-
simis, disjunctione, et omnibus, ut semel dicam,
quæ propter aliquam consuetudinem et anticipatam
opinionem multos in voluptate detinent, sit su-
perior, pro fide et virtute decertans. Hujus autem
partis prolapsiones omnibus apertæ sunt, invidia,
odium, ira, convicia, certamina, contentiosæ et
ulionis appetentes affectiones, quæ acceptæ inju-
riæ recordationem longe extendunt, et multos ad
cedem et sanguinem incitant. Dum enim non
inveniret stulta et inerudita ratio quomodo armis
suis utiliter uteretur, ferri aciem in se convertit;
male utitur exitum asserunt.

C His itaque hoc modo distinctis, quæcumque qui-
dem peccata ratione præditam animæ partem at-
tingunt, esse graviora a Patribus judicata sunt,
et majori ac sufficientiori et laboriosiori conver-
sione digna: quemadmodum si quis fidem in Chri-
stum negavit, vel ad judaismum, vel idolorum
cultum, vel manichæismum, vel aliquod aliud
impietatis genus descivisse visus sit, qui volun-
tarie quidem se ad id malum contulit, deinde
seipsum condemnavit, totum tempus vitæ habet
pœnitentiæ tempus. Nunquam enim, si mystica
peragatur oratio, Deum una cum populo adorare
dignus censebitur, sed seorsum precabitur; a sa-
cramentorum autem communionem omnino erit
alienus; in hora autem sui e vitæ excessus, sa-
cramenti communionis erit particeps. Sin autem
contigerit ut is præter spem vivat, in eodem rursus
vivet judicio, mysticorum sacramentorum ad vitæ
exitum usque expers. Qui autem tormentis et
gravibus suppliciis exercruciati, ii præstitulo tem-
pore puniuntur, sanctis Patribus sic in eos cle-
mentia usis, tanquam anima non lapsa sit, sed
corporalis imbecillitas tormentis non restiterit.
Quare mensura eorum qui in fornicatione pecca-
runt, et vi doloreque expressa transgressio, in
conversione, eodem spatio dimensa est.

[Can. 5.] Qui ad præstigiatores, vel vates ab-
ierant, vel eos qui per dæmones se piacula quæ-
dam et aversiones operaturos pollicentur; ii
exacte interrogantur et examinantur, utrum in

fide in Christum permanentes, a necessitate aliqua ad illud peccatum impulsus sunt, cum afflictio aliqua vel intolerabilis jactura hunc illis animum indidisset; an omnino neglecto quod nobis creditum est testimonio, ad dæmonum societatem se contulerunt. Si enim ad fidem infirmendam, et quod Deum esse non crederent, qui a Christianis ereditur et adoratur, illud fecerunt, erant scilicet apostatarum judicio obnoxii. Sin autem non ferenda necessitas aliqua, pusillo et abjecto eorum animo superato, eo deduxit falsa aliqua spe deductos; similiter erit et in ipsos clementia, instar eorum qui tormentis in tempore confessionis resistere non potuerunt.

[Can. 4.] Eorum autem quæ ad cupiditatem et voluptatem fiunt peccatorum, hæc est divisio: hoc enim vocatur adulterium, illud vero fornicatio. Ac nonnullis quidem eorum qui sunt subtiliores, placuit etiam fornicationis peccatum adulterium esse existimare, quoniam una est legitima conjunctio et mulieris cum viro, et viri cum muliere. Quidquid ergo non est legitimum, est omnino injustum et legi contrarium: et qui non habet proprium, habet omnino alienum. Homini enim una tantum data est auxiliatrix a Deo, et mulieri unum appositum est caput. Ergo si quis, quidem, proprium vas suum, ut divinus Apostolus nominat, possederit **, ei lex naturæ justum usum concedit. Si quis autem extra proprium conversus fuerit, erit omnino in alieno: est autem unicuique alienum quidquid non est proprium, etiamsi id non confiteatur qui est dominus. Non longe ergo a peccato adulterii, fornicatio ab iis qui rem paulo accuratius examinant, suscepta est, cum dicat etiam Scriptura: *Ne multus sis cum aliena* **, sed cum imbecillioribus indulgeret agendum censuerunt Patres, distinctum est peccatum hac generali divisione, quod fornicatio quidem dicitur cupiditatis seu libidinis expletio, quæ fit sine alia aliqujus injuria; adulterium vero, insidiæ et injuria quæ alteri affertur. In eo autem et cum animalibus coitum et pædicatum esse existimant; quoniam hæc sunt naturæ adulterium. In id enim quod est alienum, et quod est præter naturam, fit injustitia. Cum hæc ergo divisio in hac etiam peccati specie fiat, universale est remedium, ut a concitata in ejusmodi voluptates rabie, per poenitentiam homo purus efficiatur; sed quia eorum qui in fornicatione polluti sunt, injuria aliqua cum hoc peccato non commista est, propterea duplum conversionis tempus iis præscriptum est, qui in adulterio inquinati sunt; et in aliis iudiciis velitis malis, animalium initu, et rabie in masculos. In iis enim, ut dixi, peccatum duplicatur: unum quidem [in illicita et nefaria voluptate; alterum autem] quod injuria quæ fit alteri, consistit. Est autem quædam

A Χριστὸν πιστεῖ, ὅπ' ἀνάγκης τινὸς συνηνέχθησαν ἐκείνη τῇ ἀμαρτίᾳ, κακώσεώς τινος, ἢ ἀφορητοῦ ζημίας ταύτην αὐτοὺς τὴν ὁρμὴν ἐμποησάσης· ἢ καθόλου καταφρονήσαντες τοῦ πιστευομένου παρ' ἡμῶν μαρτυρίου, τῇ τῶν δαιμόνων συμμαχίᾳ προσέδραμον. Εἰ μὲν γὰρ ἀθετήσαι τῆς πίστεως καὶ πρὸς τὸ μὴ πιστεῦν εἶναι θεὸν τὸν παρὰ τῶν Χριστιανῶν προσκυνούμενον, ἐκεῖνο ἐποίησαν, δηλαδὴ τῷ κρίματι τῶν παραβάντων ὀπαθήσονται. Εἰ δὲ τις ἀδάστακτος ἀνάγκῃ κατακρατήσασα τῆς μικροψυχίας αὐτῶν, εἰς τοῦτο προσήγαγε διὰ τινος ἡπατημένης ἐλπίδος παρακρουσθέντας, ὡσαύτως ἐστὶ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἡ φιλανθρωπία, καθ' ὁμοιότητα τῶν πρὸς τὰς βασάνους ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὁμολογίας ἀντισχεῖν μὴ δυναθέντων.

B Τῶν δὲ δι' ἐπιθυμίαν τε καὶ ἡδονὴν γινομένων ἀμαρτημάτων τοιαύτη ἐστὶν ἡ διαίρεσις· τὸ μὲν γὰρ καλεῖται μοιχεία, τὸ δὲ πορνεία. Τισὶ μὲν οὖν τῶν ἀκριβεστέρων ἤρεσε καὶ τὸ κατὰ πορνείαν πλημμέλημα, μοιχείαν εἶναι νομίζειν. Διότι μὴ ἐστὶν ἡ νόμιμος συζυγία, καὶ γυναικὶ πρὸς ἀνδρα, καὶ ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα. Πᾶν οὖν τὸ μὴ νόμιμον παράνομον πάντως, καὶ ὁ μὴ τὸ ἴδιον ἔχων, δηλαδὴ τὸ ἀλλότριον ἔχει· τῷ γὰρ ἀνθρώπῳ μία δέδοται παρὰ τοῦ Θεοῦ βοηθός, καὶ τῇ γυναικὶ μία ἐφηρμοσταί κεφαλῇ. Οὐκοῦν εἰ μὲν τις τὸ ἴδιον αὐτοῦ σκευδός, καθὼς ὀνομάζει ὁ θεὸς Ἀπόστολος, εαυτῷ κτήσεται, συγχωρεῖ ὁ νόμος τῆς φύσεως τὴν δικαίαν χρῆσιν. Εἰ δὲ τις ἐξω τοῦ ἴδιου τραπέη, ἐν ἀλλοτρίῳ πάντως γενήσεται· ἀλλότριον δὲ ἐκάστη πᾶν τὸ μὴ ἴδιον, καὶ μὴ ὁμολογούμενον ἔχει τὸν κυριεύοντα. Οὐκοῦν πόρρω τοῦ κατὰ τὴν μοιχείαν πλημμελήματος, καὶ ἡ πορνεία τοῖς τὸν ἀκριβεστέρον ἐξετάζουσι λόγον εἰδείχθη, λεγούσης καὶ τῆς θείας Γραφῆς· ὅτι *Μὴ πολεῖς ἴσθι πρὸς ἀλλοτρίαν*· πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς ἀσθενεστέροις ἐγένετό τις παρὰ τῶν Πατέρων συμπεριφορὰ, διεκρίθη τὸ πλημμέλημα τῇ γενικῇ διαίρεσει ταύτῃ, ὥς πορνείαν μὲν εἶναι καὶ λέγεσθαι, τὴν χωρὶς ἀδικίας ἐτέρου γινομένην τισὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐκπλήρωσιν· μοιχείαν δὲ, τὴν ἐπιβουλήν τε καὶ τὴν ἀδικίαν τοῦ ἀλλοτρίου. Ἐν ταύτῃ δὲ καὶ τὴν ζωοφθορίαν καὶ τὴν παιδεραστείαν εἶναι λογίζονται· διότι καὶ ταῦτα φύσεώς ἐστι μοιχεία. Εἰς γὰρ τὸ ἀλλότριον τε καὶ παρὰ φύσιν γίνεται ἡ ἀδικία. Ταύτης τοίνυν τῆς διαίρεσεως καὶ ἐν τούτῳ τῷ εἶδει τῆς ἀμαρτίας γεγεννημένης, καθολικὴ μὲν ἐστὶ θεραπεία, τὸ τῆς ἐμπαιδούς λύσεως, τῆς περὶ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς, καθαρὸν ἐκ μεταμέλειας γενέσθαι τὸν ἀνθρώπον· ἐπὶ δὲ τῶν ἐν πορνείᾳ μολυνθέντων ἀδικία τις τῇ ἀμαρτίᾳ ταύτῃ οὐ καταμεικνύται· διὰ τοῦτο διπλάσιον ὥρσθη τῆς ἐπιστροφῆς ὁ χρόνος τοῖς ἐν μοιχείᾳ μινυθεῖσι, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τοῖς ἀπηγορευμένοις κακοῖς, ζωοφθορία τε καὶ τῇ κατὰ τοὺς ἀρρένας λύσει διπλάσιάζεται γὰρ, ὥς εἶπον, ἐπὶ τῶν τοιούτων ἡ ἀμαρτία. Μία μὲν ἡ κατὰ τὴν τοῦ ἀλλοτρίου ἀδικίαν συνισταμένη. Διαφορὰ δὲ τίς ἐστὶν ἐν τῷ λόγῳ τῆς μεταβολῆς, καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ ἡδονὴν πλημμελούντων

** 1 Thess. iv, 4. ** Eccles. ix, 12.

τοιαύτη. Ὁ μὲν γὰρ ἀφ' ἐαυτοῦ πρὸς τὴν ἐξαγό-
ρευσιν τῆς ἀμαρτίας ὁρμήσας, αὐτῷ τὸ καταδέξα-
σθαι δι' οἰκείας ὁρμῆς γενέσθαι τῶν χρυφίων κατ-
ήγορος· ὡς ἦδη τῆς θεραπείας τοῦ πάθους ἀρξάμε-
νος, καὶ σημεῖον τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολῆς
ἐπιδεικνύμενος, ἐν φιλανθρωποτέροις γίνεται τοῖς
ἐπιτιμίοις. Ὁ δὲ φωραθεὶς ἐπὶ τῷ κακῷ, ἢ διὰ τινος
ὑποφίας ἢ κατηγορίας ἀκουσίως ἀπελεγχθεὶς, ἐν
ἐπιτεταμένη γίνεται τῇ ἐπιστροφῇ· ὥστε καθαρι-
σθέντα δι' ἀκριβείας αὐτὸν, οὕτως ἐπὶ τὴν τῶν ἀγια-
σμάτων κοινωνίαν παραδεχθῆναι. Ἔστι τοίνυν ὁ κα-
νὼν τοιοῦτος, ὥστε τοὺς ἐν πορνείᾳ μολυνθέντας, ἐν
τρισὶ μὲν ἔτεσι καθόλου τῆς εὐχῆς ἀποβλήτους εἶναι·
ἐν τρισὶ δὲ τῆς ἀκροάσεως μετέχειν μόνως, ἐν ἄλλοις
δὲ τρισὶν ἔτεσι μετὰ τῶν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ ὑποτι-
πόντων προσεύχεσθαι, καὶ τότε μετέχειν τῶν ἀγια-
σμάτων. Ἐπὶ δὲ τῶν σπουδαιότερον κεχρημένων τῇ
ἐπιστροφῇ, καὶ τῷ βίῳ δεικνύντων τὴν πρὸς τὸ
ἀγαθὸν ἐπάνοδον, ἔξεστι τῷ οἰκονομοῦντι πρὸς τὸ
συμπερὸν τὴν ἐκκλησιαστικὴν οἰκονομίαν, συντεμεῖν
τὸν χρόνον τῆς ἀκροάσεως, καὶ τάχυν εἰς ἐπιστρο-
φὴν ἀγαγεῖν, καὶ πάλιν καὶ τοῦτον συντεμεῖν τὸν
χρόνον, καὶ τάχυν ἀποδοῦναι τὴν κοινωνίαν, ὅπως
ἀν τῇ ἐαυτοῦ δοκιμασίᾳ ἐκκρίνη τὴν τοῦ θεραπευο-
μένου κατάστασιν. Ὅσπερ γὰρ τὸ τοῖς χοίροις ῥίπτειν
τὸν μαργαρίτην ἀπειρήται, οὕτω τὸ ἀποστερεῖν τοῦ
τιμίου μαργαρίτου τὸν ἦδη ἀνθρώπων διὰ τῆς κα-
θαρότητός τε καὶ ἀπαθείας γενομένον, τῶν ἀτόπων
ἐστίν. Ἡ δὲ κατὰ μοιχείαν ἦτοι καὶ τὰ λοιπὰ εἰδη
τῆς ἀκαθαρσίας γενομένη παρανομία, καθὼς προεί-
ρηται, κατὰ πάντα ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι θεραπευθή-
σεται, ἐν ᾧ καὶ τὸ τῆς πορνείας ἄγος· τῷ δὲ χρόνῳ
διπλασιάζεται. Παρατηρηθήσεται δὲ καὶ ἐπ' αὐτῷ ἡ
τοῦ θεραπευομένου διάθεσις, ὃν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν
τῷ μολυσμῷ τῆς πορνείας συνενεχθέντων, ὥστε ἡ
ὁρμήν ἢ βραδύτερον γενέσθαι αὐτοῖς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ
μετουσίαν.

Λέγεται πρὸς τοῦτοις τὸ θυμοειδὲς τῆς ψυχῆς προ-
εῖναι εἰς ἐξέτασιν, ὅταν παρασφαλεῖσα τῆς ἀγαθῆς
τοῦ θυμοῦ χρήσεως, εἰς ἀμαρτίαν ἐκπέσῃ. Πολλῶν
τε ὄντων κατὰ θυμὸν εἰς ἀμαρτίαν ἐνεργουμένων, καὶ
πάντων κακῶν, ἤρεσέ πως τοῖς Πατράσιν ἡμῶν, ἐν
τοῖς ἄλλοις μὴ λίαν ἀκριβολογεῖσθαι, μηδὲ πολλῆς
ἀξίον ἡγεῖσθαι σπουδῆς, τὸ θεραπεύειν πάντα τὰ ἐκ
θυμοῦ παραπτώματα· καὶ τοί γε τῆς Γραφῆς, οὐ μόνον
τὴν ψυχὴν ἀπαγορευούσης πληγὴν· ἀλλὰ καὶ
πᾶσαν λοιδορίαν, ἢ βλασφημίαν, καὶ εἰ τι ἄλλο τοι-
οῦτον ὁ θυμὸς ἀπεργάζεται· μόνον δὲ τοῦ κατὰ τὸν
φόνον ἄγους τὴν παραφυλακὴν ἐποίησαντο, διὰ τῶν
ἐπιτιμίων. Διηρτῆται δὲ τὸ τοιοῦτον κακὸν τῇ διαφορᾷ
τοῦ ἐκουσίου τε καὶ ἀκουσίτου, ἐν οἷς ἐκουσίος μὲν
ἐστὶ φόνος. Πρῶτον μὲν, ὃ ἐκ παρασκευῆς τετολμη-
μένος τοῦ εἰς αὐτὸ τοῦτο εὐτρεπισμένου, ὅπως ἀν τὸ
ἄγος ἐργάσθαι. Ἐπειτα δὲ κακείνος ἐν τοῖς ἐκουσίοις
ἀνομιαθῇ, ὅταν εἰς ἐν συμπτώσει καὶ μάχῃ τύπων τε
καὶ τυπτόμενος, ἐνέγκῃ κατὰ τινος καιροῦ τὴν διὰ τῆς
χείρως πληγὴν. Ὁ γὰρ ἅπαξ τῷ θυμῷ κρατηθεὶς, καὶ
τῇ ὁρμῇ τῆς ὀργῆς χαρίζομενος, οὐδὲν ἀν παρὰ τὸν
καιρὸν τοῦ πάθους τῶν ἀνακόφαι τὸ κακὸν δυναμένων

A differentia in ratione poenitentiae in iis qui in volu-
ptate peccarunt, ejusmodi. Qui enim ex se ipso ad
sua proferenda peccata impulsus est, eo quod sua
sponte oculorum accusator esse voluerit, ut qui
jam affectioni medicinam adhibere coeperit, et
signum mutationis in id quod est melius osten-
derit, in mitioribus poenis versatur. Qui autem in
malo deprehensus est, vel propter aliquam suspi-
cionem vel accusationem ingratis convictus est,
longius illi conversionis tempus datur; ut ipse
perfecte purgatus, sic ad sacramentorum commu-
nionem admittatur. Est ergo Canon ejusmodi, ut
qui in fornicatione polluti sunt, in tribus quidem
annis ab oratione omnino expellantur; in tribus
autem sint solius auditionis participes, in tribus
autem aliis, cum iis qui in conversione subsist-
nunt, precentur, et tunc sint sacramentorum
participes. In iis autem qui diligentiori conversione
usi fuerint, et vita, ad id quod bonum est, redditum
ostenderint, licet ei qui dispensat, pro ecclesia-
stica oeconomiae utilitate, tempus auditionis con-
trahere, et celerius ad conversionem deducere: et
rursus hoc quoque tempus contrahere, et celerius
communione reddere, ut sua probatione, ejus cui
medela adhibetur, constitutionem dijudicet. Quem-
admodum enim porcis margaritas proficere est ve-
titum, ita et pretiosa margarita privare eum qui
jam per alienationem a vitio et purgationem homo
sit factus, absurdum est. Quam autem in adulterio
et in reliquis immunditiae generibus sit iniquitas,
ut dictum est, eodem judicio punietur quo et for-
nicationis scelus, sed tempore duplicabitur. In eo
autem, ejus etiam cui medela adhibetur, affectio
considerabitur, quo modo et in iis qui fornicationis
inquinamento illaqueati sunt, ut vel citius vel lar-
dius eis sit boni participatio.

Restat ad haec ut irascentem animae partem
examinandam proponamus, quando lapsa a bono
irae usu in peccatum ceciderit. [Can. 5.] Cum au-
tem multa sint quae per iram sunt peccata et
omnis generis mala, placuit omnibus nostris Pa-
tribus in aliis quidem non nimium subtiliter
agere, nec nimium in eo studii operaeque ponere,
ut omnia quae ex ira nascerentur delicta curarent;
quamvis Scriptura non solum vulnus prohibeat,
sed etiam omne convicium vel maledictum, et si
quid aliud ejusmodi ita efficit; sed solam caedis
cautionem suis poenis introduxerunt. Dividitur
autem hoc malum, differentia voluntariae et invo-
luntariae: et est caedis quidem voluntaria, quae
praemeditate suscepta est ab eo qui se ad hoc
comparaverat ut hoc facinus perpetraret. Deinde
illud quoque in voluntariis existimatum est, quan-
do quis in congressu verberans et verberatus,
manu plagam mortiferam intulerit. Qui enim ira
senel victus est, et animi appetitioni cedit, nihil
eorum quae malum possent amputare, ei in men-
tem venit. Quare et illic quoque qui ex concetta

δάνει. Καὶ τὸ ὅλον εἰπεῖν, συμφωνεῖ ἡ τοιαύτη νόσος τῷ ἀποστολικῷ τῆς πλεονεξίας ὄρω. Ὁ γὰρ θεὸς Ἀπόστολος, οὐ μόνον κτὴν εἰδωλολατρείαν, ἀλλὰ καὶ ῥίξαν πάντων τῶν κακῶν ἀπερῆνατο· καὶ ὁμοῦς τὸ τοιοῦτον εἶδος παρώθη τῆς νόσου ἀνεπίσκητόν τε καὶ ἀτμήλητον· διὰ καὶ πλεονάζει κατὰ τὸς Ἐκκλησίας, τὸ τοιοῦτον ἀρρώστημα, καὶ οὐδεὶς τοὺς ἐπὶ τὸν κλῆρον ἀγομένους περιεργάζεται, μήπως τῷ τοιοῦτῳ εἴδει τῆς εἰδωλολατρίας κατεμάνθησαν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, διὰ τὸ παρεῖσθαι τοῖς Πατέρσιν ἡμῶν, ἀρκεῖν ἡγοῦμεθα τῷ θεματικῷ τῆς διδασκαλίας λόγῳ, ὅπως ἂν ὁλόν τε ἡ, θεραπεύειν· ὥσπερ τινὰ πάθη πληθωρικά, τὰς πλεονεξικὰς ἀρρώστιας διὰ τοῦ λόγου καθαίροντας. Μόνην δὲ τὴν κλοπὴν καὶ τὴν τυμωρυχίαν, καὶ τὴν ἱεροσυλίαν πάθη νομίζομεν, διὰ τὸ οὕτως ἐκ τῆς τῶν Πατέρων ἀκολουθίας τὴν παράδοσιν ἡμῖν περὶ τούτου γενέσθαι. Καὶ τοῖ γε παρὰ τῇ θεῇ Γραφῇ, καὶ ὁ πλεονασμὸς, καὶ ὁ τόκος, τῶν ἀπειρημένων ἐστὶ, καὶ τὸ ἐκ δυναστείας τινὸς τῇ ἰδίᾳ κτήσει προσαγαγεῖν τὰ ἀλλότρια, καὶ ἐν προσήματι πραγματείας τὸ τοιοῦτον τύχη γινόμενον. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ καθ' ἡμᾶς, εἰς ἐξουσίαν κακῶν ἀξιόπιστος, τὴν ἐπὶ τῶν ὁμολογουμένων ἀπηγορευμένων κανονικῶν κρίσιν ἤδη τοῖς εἰρημέτοις προσθήσομεν. Διήρηται οὖν ἡ κλοπὴ εἰς τε ληστείαν καὶ εἰς τοιχυρυχίαν· καὶ εἰς μὲν ἐπ' ἀμφοτέρων σκοπὸς, ἡ τῶν ἀλλοτρίων ἀφαίρεσις· πολλὴ δὲ κατὰ τὴν γνῶμην αὐτῶν ἡ πρὸς ἀλλήλους ἐστὶ διαφορά. Ὁ μὲν γὰρ ληστής, καὶ τὴν μαιφονίαν εἰς συμμαχίαν τοῦ σπουδαζόμενου παραλαμβάνει, πρὸς αὐτὸ τούτου παρασκευαζόμενος καὶ ὅπλοις καὶ πολυχερσίᾳ, καὶ τοῖς ἐπικαίροις τῶν τόπων· ὥστε τὸν τοιοῦτον, τῷ κρίματι τῶν ἀνδροφόνων ὑπάγεσθαι, εἰ διὰ μεταμελείας ἑαυτὸν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἐπανάγοι. Ὁ δὲ δι' ὑπαίρεσως λανθανούσης σφετεριζόμενος τὸ ἀλλότριον, εἴτα δι' ἐξαγορεύσεως τὸ πλημμέλημα αὐτοῦ τῷ ἱερεὶ φανερώσας, τῇ περὶ τὸ ἐναντίον τοῦ πάθους σπουδῇ θεραπεύσει τὴν ἀρρώστιαν· λέγω δὲ διὰ τοῦ τὰ προσόστα παρέχειν τοῖς πένησιν, ἵνα τῷ προσέσθαι ἃ ἔχει, φανερὸς γένηται καθαρεύων τῆς κατὰ πλεονεξίαν νόσου. Εἰ δὲ μηδὲν ἔχοι, μόνον δὲ τὸ σῶμα ἔχοι, καλεῖται ὁ Ἀπόστολος διὰ τοῦ σωματικοῦ κόπου τὸ τοιοῦτον ἐξιλᾶσθαι πάθος. Ἐχει δὲ ἡ λέξις οὕτως· Ὁ κλέπτων, μηκέτι κλεπέτω· μάλλον δὲ κοπιᾷτω ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθόν, ἵνα ἔχη μεταδιδοῦναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι.

Ἡ δὲ τυμωρυχία, καὶ αὐτὴ διήρηται εἰς τὸ συγγνωστόν τε καὶ ἀσυγγνωστόν. Εἰ μὲν γὰρ τις τῆς οὐσίας φειδόμενος, καὶ ἀσυλὸν ἀφελὸς τὸ κεχυμένον σῶμα, ὡς μὴ ἀναδειχθῆναι ἥλιον τὴν ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως, λίθοις τισι τῶν ἐν τῷ τάφῳ προβεβλημένων συγχρήσαιο εἰς ἔργου τινὸς κατασκευὴν, ἐπαινετὸν μὲν οὐδὲ τοῦτό ἐστι· πλὴν ἀλλὰ συγγνωστόν ἐποίησεν ἡ συνήθεια, ὅταν εἰς προτιμότερόν τι καὶ κοινωφελέστερον ἢ τῆς ὕλης μετὰθεσις γίνηται. Τὸ δὲ διερευνᾶσθαι τὴν κόνιν ἀπὸ τῆς γεωθεσίας σαρκὸς, καὶ ἀνακινεῖν τὰ ὀστά, ἐλπίδι τὸν κόσμον τινὰ τῶν συγκατ-

A vero et contentiosa animosaque animæ affectio ex hoc peccato multas occasiones accipit. Et ut in universum dicam, hic morbus cum apostolica avaritiæ definitione consentit. Divinus enim Apostolus eam non solum idololatriam, sed etiam omnium malorum radicem pronuntiavit²²; et tamen hæc morbi species, inconsiderata et absque ulla ejus cura prætermisita est: quo fit, ut hic morbus valde in Ecclesia redundet, et nemo in iis qui ad clerum adducuntur, inquit, num qui eo idololatriæ genere polluti sint. Sed de iis quidem, quoniam id a Patribus prætermisum est, sufficere existimo publica doctrinæ ratione, ea quomodo fieri potest curare, veluti quosdam morbos ex repletionem ortos, inexplebilis avaritiæ affectiones oratione purgantes. Solum autem furtum, et sepulcrorum effossionem, et sacrilegium vitia existimamus, quod sic a Patrum consequentia, hæc nobis traditio facta sit. Atqui apud divinam Scripturam et scenus et usura sunt prohibita, et per quamdam potentiam, ad suam possessionem aliena traducere, etiam sub contractus aut transactionis specie hoc fortasse factum sit. Quoniam ergo nos quidem ad canonum potestatem assequendam fide digni non sumus, in iis, quæ ex confesso prohibita sunt, canonicam sententiam dictis jam adjiciemus. Dividitur autem furtum in latrocinium seu deprædationem, et in murorum effossionem. Idem autem utriusque est institutum, videlicet aliena auferre; in animo autem ipsorum, magna est inter se differentia. Latro enim, etiam homicidium ad id quod studet assequi assumit, ad id paratus et armis, et copiis, et opportunitate loci, adeo ut is homicidarum judicio subijciatur, si per poenitentiam ad Dei Ecclesiam reversus fuerit. Qui autem latenti ablatione, sibi alienum usurpat, si deinde per enuntiationem peccatum suum sacerdoti aperuerit, vitii studio in contrarium mutato ægritudinem curabit: dico autem, largiendo quæ habet pauperibus, ut, dum quæ habet profundit, se ab avaritiæ morbo liberum aperte ostendat. Sin autem nihil aliud præterquam solum corpus habeat, jubet Apostolus per laborem corporalem ei morbo mederi. Dictionis autem ita habet contextus: Qui furatur, non amplius furetur: D sed potius laborem bonum operans, ut possit ei largiri qui indiget²³.

[Can. 7.] Sepulcrorum autem effossio, ipsa quoque dividitur in id quod veniam meretur, et id quod non meretur. Si enim quis mortuorum parcens facultatibus et tectum corpus intactum relinquens, ut nec soli ostendatur turpitudine corporis; lapidibus aliquot ex iis qui ante sepulcrum projecti sunt, ad aliquod opus construendum usus est; ne hoc quidem est laudabile; sed ut esset dignum venia, effecit consuetudo, quando ad aliquid melius et reipublicæ utilius materia traducta sit. Sed carnis in terram redactæ pulverem per-

²² 1 Timoth. vi, 10. ²³ Ephes. iv, 28.

scrutari, et ossa movere; spe aliquem ex defossis A
lucrifaciendi ornatum, id eodem iudicio condemna-
tum est, quo simplex fornicatio, quemadmodum in
præcedente oratione divisio facta est; considerante
scilicet œconomo seu dispensatore, ex ipsa vita
ejus, cui medela adhibetur, medicinam, ut spatium
a canonibus præstitutum possit contrahere.

[Can. 8.] Sacrilegium autem, in antiqua quidem
Scriptura, ne cædis quidem condemnatione visum
est tolerabilius. Similiter enim, et qui cædis convic-
tus erat, et qui res Deo dedicatas abstulerat, lap-
idationis supplicium subibat. In ecclesiastica au-
tem consuetudine, de pœnæ gravitate nescio quo
modo aliquid detractum, et eo lenitatis descensum
est, ut illius morbi existimaretur tolerabilius pia-
culum; in minori enim tempore quam adulterium, B
ii a Patrum traditione pœnam susceperunt. Ubique
autem hoc in supplicii genere ante omnia viden-
dum est, qualis sit ejus cui adhibetur affectio;
et non existimare tempus ad medelam sufficere
(quænam enim fuerit ex tempore medicina?), sed
ejus, qui sibi per conversionem medetur, animum
et institutum. Hæc tibi, o homo Dei, ex iis quæ
erant ad manum studiose composita, quod oporteat
fratrum mandatis parere, studiose misimus. Tu
vero consuetas pro nobis preces Deo offerre ne
intermittas. Debes enim ut gratus filius, ei qui te
secundum Deum genuit, in senectute per tuas ora-
tiones alimentum, convenienter præcepto quod ju-
bet honorare parentes, ut tibi bene sit, et sis lon-
gævus super terram. Clarum est autem quod ut
symbolum sacerdotale, litteras accipies, manusque
hospitale non contemnes, etiamsi sit minus quam
pro summa tui ingenii bonitate.

Exod. xx, 12; Deut. v, 16; Matth. xv, 4.

ορυχθέντων καρδῶναι, τοῦτο τῷ αὐτῷ κρίματι κατ-
εδικάσθη, ὃ καὶ ἡ ψυχὴ πορνεῖα, καθὼς καὶ ἐν τῷ
προλαβόντι διηρηται λόγῳ· ἐπισκοποῦντος δηλαδὴ
τοῦ οἰκονόμου ἐξ αὐτοῦ τοῦ βίου τὴν λατρείαν τοῦ
θεραπευομένου, ὥστε συντεμεῖν τὴν ἐκ τῶν κανόνων
ὀρισθεῖσαν τοῦ ἐπιτιμίου προθεσίαν.

Ἡ δὲ ἱερουσόλα, παρὰ μὲν τῇ ἀρχαίᾳ Γραφῇ, οὐδὲ
ἐνομίσθη τῆς φονικῆς κατακρίσεως ἀνεκτότερα.
Ὅμοιος γὰρ ὁ τε ἐπὶ φόνῳ ἄλλος, καὶ ὁ τὰ ἀνατε-
θέντα τῷ θεῷ ὑφελόμενος, τὴν διὰ τῶν λίθων τιμω-
ρίαν ὑπέσχον. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνθηλας
οὐκ οἶδα πῶς συγκατάδασίς τις ἐγένετο, καὶ σύμπερι-
φορὰ, ὥστε ἀνεκτότερον νομισθῆναι τὸ τῆς τοιαύτης
νόσου καθάρσιον· ἐν ἐλάττω γὰρ χρόνῳ παρὰ τὴν
μοιχείαν, τοῖς τοιοῦτοις τὸ ἐπιτίμιον διεδάξαι ἢ τῶν
Πατέρων παράδοσις. Πανταχοῦ καὶ ἐν πλημμελήματι
εἶδει τοῦτο καθορᾶν προσήκει πρὸ πάντων, οἷα ἐστὶ τοῦ
θεραπευομένου διάθεσις, μὴ τὸν χρόνον οἰεσθαι πρὸς
θεραπείαν ἀρκεῖν· τίς γὰρ ἀν' ἐκ τοῦ χρόνου ἰασις γέ-
νοιτο; ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τοῦ ἑαυτὸν δι' ἐπιστροφῆς
λατρεύοντος. Ταῦτά σοι, ὦ ἀνθρώπε τοῦ θεοῦ, κατὰ
πολλὴν σπουδὴν ἐκ τῶν προχείρων συνθέντες, διὰ τὸ
δεῖν τοῖς τῶν ἀδελφῶν ἐπιτάγμασι πείθεσθαι, κατὰ
σπουδὴν ἀπεστέλαμεν. Εὐ δὲ τὰς συνήθεις ὑπὲρ ἡμῶν
εὐχὰς τῷ θεῷ προσάγων μὴ διαλείπῃς. Χρεωστὲς γὰρ
ὡς εὐγνώμων υἱός, τῷ κατὰ θεὸν σε γεννήσαντι, τὴν
διὰ τῶν προσευχῶν γηροκομίαν, κατὰ τὴν ἐντολὴν
τὴν κελεύουσιν τιμᾶν τοὺς γονεάς, ἵνα εὖ σοι γέ-
νηται, καὶ ὅση μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλων
δὲ ὅτι ὡς σύμβολον ἱσραηλινῶν, δέξῃ τὸ γράμμα, καὶ
οὐκ ἀτιμάσις τὸ ξένιον, κἂν τι μικρότερον τῆς σῆς
μεγαλοφύλας εἴῃ.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ ΑΥΤΟΥ ΠΕΤΡΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ.

S. P. N. GREGORII NYSSENI

EPISTOLA

AD PETRUM FRATREM SUUM, EPISCOPUM SEBASTENUM.

(Jac. Gretsero interprete.)

Μάλις ἐπιτυχὸν βραχεία σχολῆς, τῇ τε τοῦ σώματος θεραπείᾳ προσχεῖν ἡδυνήθην μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀρμενίας ἐπάνοδον, καὶ συναγαγεῖν τὰ σχεδάρια τὰ πρὸς Εὐνόμιον κατὰ συμβουλήν τῆς σῆς συνέσεως ὑπηγορευμένα· ὥστε μοι λοιπὸν εἰς λόγου σύνταξιν ἐναρμολογεῖν τὸν πόνον, καὶ πυκτίον ἥδη γεγενῆσθαι τὸν λόγον. Γέγραπται δέ μοι οὐ πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς λόγους· οὐδὲ γὰρ ἐπέτυχον τοσαύτης σχολῆς, τοῦ χρήσαντός μοι τὸ τῆς αἰρέσεως βιβλίον, κατὰ πολλὴν ἀπειροκαλίαν εὐθὺς ἀνακαλεσαμένου πρὸς ἑαυτὸν, καὶ οὕτε μεταγράψασθαι, οὕτε κατὰ σχολὴν ἐνδιατρίβειν ποιήσαντος· ἐν ἡμέραις γὰρ ἐπτακαίδεκα μόναις σχολάσας, οὐχ οἷός τε ἡμῖν ἐν οὕτως ὀλίγῳ τῷ χρόνῳ πρὸς ἀμφοτέρους ἀρκέσαι τοὺς λόγους.

Πολλάκις δὲ παρὰ πολλῶν ἐνοχληθεὶς ἀνθρώπων τῶν τινα ζῆλον ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἔχόντων, διὰ τὸ περιτεθρυλλῆσθαι, οὐκ οἶδα ὅπως, τὸ πεποιῆσθαι ἡμῖν πρὸς τὸν βλάσφημον ἀντιβῆρσιν· καλῶς ἔχειν ψῆθην πρὸ πάντων τῇ σῇ συνέσει περὶ τούτου συμβούλῳ χρήσασθαι, εἴτε χρὴ καταπιστεύσαι ταῖς τῶν πολλῶν ἀφασί, εἴτε τι καὶ ἄλλο βουλευέσθαι. Ὁ δέ μοι τὴν ἀμφιβολίαν ποιεῖ, τοῦτό ἐστιν· Ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου τὴν κοίμησιν τὸν τοῦ Εὐνομίου λόγον ὑπεδεξάμην, ἐτι τῆς καρδίας περιζούσης τῷ πόνῳ, καὶ πρὸς τὴν κοινήν τὴν Ἐκκλησίαν συμφορὰν ὑπεραλγούσης· γέγραπτο δὲ τῷ Εὐνομίῳ, οὐχ ὅσα μόνον τοῦ καθ' ἑαυτὸν δόγματός ἔχειν ἰδοῦναι τὴν σύστασιν, ἀλλ' ἡ πλείων αὐτοῦ σπουδὴ περὶ τὰς λοιδορίας ἦν, ἃς κατὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν φιλοπόνηας συνέγραψε, τούτου ἕνεκεν ὑποτραχυθεὶς ἐκ τῶν ἐφ' ὕβρει αὐτοῦ βηθέντων, ἔστιν ὅπου θυμὸν τινα κατὰ τοῦ συγγραφέως καὶ φλεγμονὴν καρδίας ἐνεδείξαμεν. Ἐπεὶ οὖν ἄλλα ἴσως ἡμῖν οἱ πολλοὶ συνεγνώκασιν, ὅτι δὲ πρὸς ὑπομένειν τοὺς

A Paululum otii nactus valetudini operam dare potui, post reditum ex Armenia, et colligere schedulas, quas contra Eunomium tuo suasu composui, ut jam labor meus in orationis formam, et oratio in volumen evaserit. Scripsi autem non contra utrumque Eunomii librum: neque enim tantum temporis concessum est, cum is, qui librum haereticum commodato dederat, eum valde importune et incivilliter repetiverit, et neque transcribendi, neque per otium evolendi sat spatii dedit: nam septemdecim tantum dies huic lucubrationi impertiens, fieri non potuit ut tam brevi tempore utrumque librum refellerem.

B Saepius vero interpellatus a multis, qui aliquo veritatis zelo tenebantur, quod fama jam nescio quomodo vulgaverat, me adversus blasphemum Eunomium refutationem confecisse; e re fore iudicavi, ante omnia te super hac re consiliario uti: num scilicet opus evulgandum, an aliud consilium capiendum sit. Quod ancipitem me reddit, est istud: Cum sub ipsam sancti Basilii mortem, librum Eunomii accepissem, corde adhuc desiderio illius aestuante, et ob communem Ecclesiarum calamitatem admodum dolente: Eunomius autem non solum ea, quae ad sui dogmatis perversitatem stabiliendam conducunt, attulerit; sed plus diligentiae in conviciis adversus patrem nostrum ejaculandis studiose posuerit, exasperatus contumeliis ab illo effusus, alicubi nonnihil irae et bilis contra scriptorem ostendi. Cum autem plerique aliam fortassis persuasionem habeant, quasi eo simus ingenio, ut eos, qui petulant in nos insurgunt, aequo et patiente animo sustinere, et ex disciplina S. Basilii moderationem

in moribus, quoad licet, exhibere soleamus; metui, ne ex his, quæ contra hunc adversarium scripsimus, le toribus novi appareremus, tanquam qui ad calumniatorum convicia facile inflammemur. An forte ne tales habeamur, obstat, quod non pro nobis, sed pro probrosis in patrem nostrum dictis irascimur. Nam in huiusmodi rebus maiorem forsitan veniam meretur succensere, quam moderate agere.

Si vero primordia orationis quasi a certamine aliena existimantur, spero eum, qui iudicio pollet, non gravate orationis nostræ institutum probaturum. Neque enim decebat ut magni Basilii famam et existimationem ab adversario maledice laceratam, indefensam relinqueremus; neque ut hæc talia disputationi sparsim inspergeremus; quanquam et hæc accurate perpendenti pars pugnae videri queant: cum enim adversarii quoque disputatio in duas partes tributa sit, in calumnias scilicet, et in doctrinæ sanæ reprehensionem, necesse erat ut et nos adversus utramque partem defensionem nostram dirigeremus. Claritatis porro gratia, et ne series eorum, quæ de ipsa doctrina disseruntur, calumniarum interpositione interrumpatur, necessario in duas partes opus distribuimus: initio quidem iis quæ nobis obijciuntur contumeliis amolendis, postea defensionis dogmatis orthodoxi pro viribus intenti. Continet vero disputatio non modo hæreticæ pravitatis eversionem, verum etiam institutionem et explicationem nostrorum dogmatum. Turpe enim et generoso animo prorsus indignum arbitrati sumus, cum hostes suam absurditatem non occultent, nos veritatem liberrime non profiteri.

Α ἀτάκτως καθ' ἡμῶν θρασυνομένους ἐπιτηδελῶς ἐχομεν, ὡς ἐστὶ δυνατόν, ἐκ τῆς τοῦ ἀγίου ἐκείνου διδασκαλίας ἀσκήσαντες ἐν τῷ ἥθει τὸ μέτριον, δέδοικα μὴ ἐκ τῶν πρὸς τὸν ἀντίπαλον ἡμῖν γεγραμμένων νεοφανείας τινες τοῖς ἐντυγχάνουσιν δόξωμεν, ὡς εὐκόλως πρὸς τὰς τῶν ὀβρισιῶν λοιδορίας ἐκτραχυνόμενοι. Ἡ τάχα παραιτήσεται ἡμᾶς πρὸς τὸ μὴ δοκεῖν εἶναι τοιοῦτους, τὸ μὴ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν κατὰ τοῦ πατρὸς εἰρημνῶν ὀργίσεσθαι. Ἐν γὰρ τοῖς τοιοῦτοις τάχα τὸ μετριάζειν τοῦ χαλεπαίνειν ἐστὶν ἀσυγγνωστότερον.

Εἰ δὲ τὰ πρῶτα τοῦ λόγου ἐξαγωνία πως εἶναι δοκεῖ, λογιζομαι τὸν κρίνειν ἐπισκεμμένον ἀποδέξασθαι ἂν τὴν τοιαύτην περὶ τὸν λόγον οἰκονομίαν. Οὐτε γὰρ ἀσυνγώρητον ἔδει παρεθῆναι τὴν τοῦ μεγάλου ὑπόληψιν ταῖς τοῦ ἀντιδίκου βλασφημίαις σπαρασσομένην, οὔτε πάντα καταμινύειν τῷ λόγῳ, σποράδην παρενέροντα τὴν περὶ τούτου μάχην. Ἀλλως τε τῷ ἀκριβῶς λογιζομένῳ καὶ ταῦτα τὰ μέρη τῶν ἀγώνων ἐστὶν. ἐπειδὴ γὰρ εἰς δύο σκοποὺς καὶ ὁ τοῦ ἐναντίου λόγος μεμέρισται, εἰς τε τὰς καθ' ἡμῶν διαβολὰς, καὶ εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ ὀυγαίνοντος δόγματος, ἔδει ἐκάτερα καὶ τὸν ἡμέτερον ἀντιταχθῆναι λόγον. Σαφηνείας δὲ χάριν, καὶ τοῦ μὴ διακοπῆναι τὸν εἰρμὸν τῶν κατὰ τὸ δόγμα ζητούμενων, ταῖς παρενθῆκαις τῶν πρὸς τὰς παρ' αὐτοῦ διαβολὰς λεγομένων, ἀναγκαίως εἰς δύο ταμόντες τὴν πραγματείαν. κατ' ἀρχὰς μὲν περὶ τὴν ἀπολογίαν τῶν ἐπιφερομένων ἡμῖν ἡσυχολήθημεν, μετὰ ταῦτα δὲ τοῖς κατὰ τοῦ δόγματος εἰρημένοις κατὰ τὸ δυνατόν συνεπλάκηνμεν. Ἐχει δὲ ὁ λόγος οὐ μόνον ἀνατροπὴν τῶν αἰρετικῶν ὑπολήψεων, ἀλλὰ καὶ διδασκαλίαν καὶ ἐκθεσιν τῶν ἡμετέρων δογμάτων. Αἰσχροὺς γὰρ εἶναι καὶ παντάπασιν ἀγενεῖς ὑπελάδομεν, τῶν ἐχθρῶν οὐκ ἐπιχρυπτομένων τὴν ἀποτίαν, ἡμᾶς μὴ ἐμπαρήρησιάζεσθαι τῇ ἀληθείᾳ.

ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΝΥΣΣΕΝ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΝ.

S. PETRI SEBASTENI EPISTOLA

AD S. GREGORIUM NYSSENUM FRATREM SUUM.

Eodem interprete.

Τῷ θεοσεβεστάτῳ ἀδελφῷ Γρηγορίῳ, Πέτρος ἐν ᾧ Ἀ Religiosissimo fratri Gregorio, Petrus, in Domino
Κυρίῳ χαίρειν. salutem.

Ἐντυχὼν τοῖς γράμμασι τῆς ὁσιότητός σου, καὶ κατανοήσας ἐν τῷ κατὰ τῆς αἰρέσεως λόγῳ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν ζῆλον· οὐ τῆς σῆς δυνάμεως ἔργον εἶναι τὸν λόγον φήσῃ, ἀλλὰ τοῦ τὴν ἀλήθειαν ἐν τοῖς αὐτοῦ δόγμασι λαλεῖσθαι οἰκονομήσαντος. Ὅσπερ δὲ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας συνηγορίαν αὐτῷ τῷ πνεύματι τῆς ἀληθείας ἀναθεῖναι· καλῶς ἔχειν φημί, οὕτω μοι δοκεῖ δεῖν καὶ τὴν κατὰ τῆς ὑγαινοῦσης πίστεως σπουδὴν οὐκ εἰς Εὐνόμιον, ἀλλ' εἰς αὐτὸν ἀναφέρειν τὸν πατέρα τοῦ ψεύδους. Καὶ εἴκειν ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος, ὃ ἐν ἐκείνῳ φθεγγάμενος, καθ' αὐτοῦ σπουδαίως ἠκονηκέναι τὸ ξίφος. Εἰ γὰρ μὴ ἐκείνους τοσοῦτον κατὰ τῆς ἀληθείας ἀπαθρασύνετο, οὐδεὶς ἂν σε πρὸς συνηγορίαν τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων ἐκίνησεν. Ὁ οὖν δρασσύμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, ἔδωκεν αὐτοῖς, ὡς ἂν μάλιστα τὸ παθρόν τε καὶ ἀσύστατον τῶν δογμάτων αὐτῶν διελεγχθῇ, καὶ φράσθαι κατὰ τῆς ἀληθείας, καὶ τὰ κενὰ μελετῆσαι διὰ τῆς κενῆς ταύτης λογογραφίας.

Ἐπειδὴ τοίνυν ὁ ἐναρξάμενος ἔργον ἀγαθὸν ἐπιτελέσει, καὶ μὴ ἀποκάμῃς ὑπηρετῶν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος, μηδὲ ἡμιτελῇ ποιήσῃς τὴν ἀριστείαν τῶν κατὰ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ στρατευομένων, ἀλλὰ μίμησαι τὸν γνήσιόν σου πατέρα, ὃς κατὰ τὸν ζῆλον τὴν φινεὲς τῇ μιᾷ πληγῇ τοῦ ἐλέγχου τὸν μαθητὴν τῷ διδασκάλῳ συναπεκέντησεν· οὕτω καὶ σὺ εὐτόνως τῇ χειρὶ τοῦ λόγου δι' ἀμφοτέρων τῶν αἰρετικῶν βιβλίων ὧσον τὴν τοῦ πνεύματος μάχαιραν, ἵνα μὴ τὴν κεφαλὴν συντεθλασμένος ὁ βίς κατὰ τὴν οὐρὰν περισπαίρων τοὺς ἀκεραιτέρους φοβῇ. Τῶν γὰρ πρώτων τοῦ λόγου ἀναιρεθέντων, ἐὰν τὸ τελευταῖον ἀνεξέταστον ἀφεθῇ, ἰσχυρὸν τινα κατὰ τῆς ἀληθείας ἔχειν παρὰ τοῖς πολλοῖς νομισθῆσεται.

Ἵ ὁ δὲ ἐμπαίνόμενος τῷ λόγῳ θυμὸς τὴν τοῦ ἁλάτος

Cum legissem litteras sanctitatis tuæ, et intellexissem tuum pro fide adversus hæresin, et pro sancto Patre nostro fervorem, non tuarum virium, sed ejus, qui veritatem suis in dogmatis loqui disposuit, id opus esse existimaui. Sicuti autem veritatis patrocinium ad ipsum spiritum veritatis referre addeceat: ita, me judice, diligentia in recta fide oppugnanda, non Eunomio, sed ipsi mendaciorum parenti et architecto adscribi debet. Ac videtur ille ab initio homicida¹, qui in Eunomio locutus est, contra seipsum accurate gladium excuisse: nisi enim ille tantos spiritus adversus veritatem sumpsisset, nullus te ad piorum dogmatum propugnationem permovisset. Qui igitur sapientes in sua astutia deprehendit², dedit illis (licet maxime infirmitas, et inconstantia dogmatum, quæ tuentur, redargueretur) et contra veritatem armari, et per inanem istam, verbosamque descriptionem inania meditari.

Cæterum, cum par sit, ut qui bonum opus cepit, id perficiat, oportet, ut virtuti spiritus alacriter subservias; neque imperfecte et dimidiata tantum eorum, qui contra Christi gloriam militant, jactantiam et insolentiam refutatam relinquas; sed imitare genuinum tuum patrem, qui more æmulatoris Phinees, una redargutionis plaga discipulum simul cum magistro transfodit³; ita et tu fortiter, quasi orationis manu, per utrumque hæreticum librum, gladium spiritus transadige; ne serpens capite jam contuso, cauda adhuc palpitans, imperitiores terrefaciat. Nam cum prima pars disputationis Eunomianæ refutata sit, si posterior intacta remaneat, non deerunt, qui ei adversus veritatem aliquid virium inesse suspicentur.

Porro bilis et acrimonia orationi inspersa, salis

¹ Joan. viii, 44. ² Job v, 13; 1 Cor. iii, 19. ³ Num. xxv, 1 sqq.

vicem et gratiam sensibus animæ præbet. Quemadmodum enim, teste beato Job ⁴, quod insulsum est, comedi nequit, ita et oratio ad excitandam cupiditatem inefficax est, nisi divinarum litterarum arcanis oraculis condidatur.

Bono igitur animo esto, seu præclarum exemplum posteris factus, dum doces, quomodo probos filios erga bonos parentes affectos esse oporteat. Etenim si superstite adhuc sancto, tale studium in ejus existimatione ab adversariorum spiculis vindicanda posuisses, forsán adulationis suspicionem non effugisses. Nunc vero candorem et sinceritatem mentis tuæ, et quæ sit tua affectio erga illum, et opinio de illo, qui te spirituali partu in lucem edidit, perspicue docent partim studium, quo vitam functum prosequeris, partim indignatio, qua in hostes ejus inflammarris.

Vale.

⁴ Job vi, 6.

Ἀ χάριν τοῖς τῆς ψυχῆς αἰσθητοῖς παρέχεται. Ὡς γὰρ οὐ βρωθήσεται, κατὰ τὸν Ἰὼβ, ἄρτος ἀνευ ἀλατοῦ, οὕτως ἀπληκτος ἂν ᾖ καὶ ἀκίνητος εἰς ἐπιθυμίαν ὁ λόγος, μὴ τοῖς μυστικωτέροις τῶν τοῦ Θεοῦ ῥημάτων ἐξηδυνώμενος.

Θάρσει τοίνυν, ὥς καλὸν ὑπόδειγμα τῇ μετὰ ταῦτα βίῳ γενόμενος, διδάσκων ὅπως χρῆ τοὺς εὐγώμονας παῖδας πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς ἔχειν πατέρας. Εἰ μὲν γὰρ περιόντος ἔτι τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ τοῦ ἁγίου τὴν τοιαύτην ἐπεδείκνυστο κατὰ τῶν ἀποθρασυνομένων εἰς τὴν ὑπὸ πλῆμιν ἐκείνου σπουδὴν, οὐκ ἂν ἴσως διέφυγες τὴν τοῦ δοκεῖν κόλαξ τις εἶναι διαβολήν. Νυνὶ δὲ τὸ γνήσιον καὶ ἀληθὲς τῆς ψυχῆς ὅπως ἔχεις εὐνοίας περὶ ἐκείνων τῶν πνευματικῶν σε ὠδίων εἰς φῶς ἀγαγόντα, ἡ περὶ τὸν κατοιχόμενον σπουδὴ, καὶ ἡ κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἀγανάκτησις αἰφῶς ἐπιδείκνυσαι.

Ἐρρωσο.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΕΝΣ

ΠΡΟΣ ΕΥΝΟΜΙΟΝ ΑΝΤΙΠΡΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

S. P. N. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI

LIBRI CONTRA EUNOMIUM.

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI PRIMI.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

1. Præfatio, qua ostenditur, e re, non esse, ut quis beneficio officere tentet eos, ad quos nulla inde utilitas rediit.
2. Se juxta ad defensionem accessisse, permotum dolore ob accusationes fratri intentatas.
3. Se nulla re memorabili in Eunomii libro deprehensa, fidenti animo refutationem suscepisse.
4. Eunomium multa vanitate et inaniloquentia usum esse, seriis, et ad propositum facientibus non valde intentum.
5. Eunomium haud recte fecisse, cum in suis libris Eustathium Armenium, et Basilium Galatam velut in theatro traduxit.
6. Mentio Aetii, impietatis antesignani, et Eunomii; ubi etiam breviter genus et studia eorum describuntur.

- α'. Προοίμιον, διὸ οὐ συμφέρει τοὺς μὴ καταδοχομένους τὴν ὠφέλειαν ἐνδραγατεῖν περισθῆναι.
- β'. Ὅτι δικαίως πρὸς τὴν ἀντίρρησην ἤλθομεν τοῦ ἀδελφοῦ κατηγορηθέντος ὑπεραληθῶς αἰτίας.
- γ'. Ὅτι οὐδὲν μέγα κατὰ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν ἐκιδόντες τῷ βιβλίῳ τοῦ Εὐνομίου, εὐδαίως καταδαρήσασμεν τὴν ἀντίρρησην.
- δ'. Ὅτι πολλὴ ματαιότης καὶ περὶ τοῦ λόγου ἐχρησάτο Εὐνόμιος, μὴ πάνυ σπουδάζων περὶ τὰ καίρια.
- ε'. Ὅτι οὐ καλῶς ἐποίησεν, Εὐσταθίου τὸν Ἀρμένιον, καὶ Βασίλειον τὸν Γαλάτην, τοὺς ἐκαστοὺς, ἐν τοῖς ἰδιοῖς κομωδίσιας λόγοις.
- ς'. Μῆνιν τοῦ προσητάτου τῆς δοσεβίας Ἀετίου καὶ τοῦ Εὐνομίου, δι' ὧν καὶ τὰ γένη καὶ τὰ ἐπιτηδύμια τῶν ἀνδρῶν περιέχουσα.

- ζ. "Οτι αὐτὸς ὁπ' αὐτοῦ ἐλέγχεται ὁ Ἐβρόμιος ἀπατηρῶν τὴν ὁμολογίαν ποιησάμενος.
- η. "Οτι αἱ λοιδορίαι, αἷς κατὰ Βασιλείου ἐχρήσαστο, τοῦτερον πολλὸν ἐκείνῳ πρέπονται, ἐκ τῶν πραγμάτων δεικνύνται.
- θ. "Οτι ἐκκαλὼν Βασιλεὺς τὸ μὴ προσεῖναι τοῦ λόγου ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἀγώνων, οὐδὲ αὐτὸς ἐπιδεικνύται ἀλλότριος ὢν τοῦ ἐκλήματος.
- ι. "Οτι ὅσα πάντα ὁρώμασιν αὐτὸν ὀβρισιτικὰ ρήματα ἀπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ψευδῆ ἐλέγχεται.
- ια. "Οτι ψυχρῶς ἐχρήσαστο τῷ κατὰ τὸ δῆλον σοφισματι, δι' οὗ κατασκευάζει, παρ' ἡμῶν ὁμολογεῖσθαι τὸ κερχεῖσθαι αὐτὸν καὶ μὴ ἀπατηρῶν τὴν ὁμολογίαν ποιήσασθαι.
- ιβ. "Οτι μάνην ἐπορεύετο τὴν δειλίαν τῷ τοσαύτην ἀνδρῶν ἐπὶ τῶν ἀγώνων πρὸς βασιλέα τε καὶ ἐπαρχοὺς δεικνύει.
- ιγ. Μνήμη τῶν δογματικῶς αὐτῷ εἰρημέτων, καὶ κατὰ διαφρεσιν πρὸς τὰ εἰρημένα μᾶχη.
- ιδ. "Οτι κακῶς ἐποίησε μνημονεύειν τοῦ σωτηρίου δόγματος, μὴ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, καθὼς παραδεδόται, ὁμοῦς, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις ὁρώμασι χρησάμενος κατὰ τὸ ἴδιον βούλημα.
- ιε. "Οτι κακῶς ἐποίησε μόνην τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν κυριωτέτην εἶπεν καὶ ἀνωτάτω, κατασκευάζει κατὰ τὸ σιωπώμενον ἀκέρως τε εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν οὐσίαν, καὶ αὐτῷ.
- ις. Ἐξέτασις τοῦ τῆς ὑποταγῆς σηματούμενον, καθ' ὃ λέγει ὑποταχῆναι τῇ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐσίᾳ τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν, ἐν ᾧ κατασκευάσθη, ὅτι συντάσσεται τὸ Πνεῦμα τῷ ἁγίῳ Πατρὶ καὶ Υἱῷ, οὐχ ὑποτάσσεται.
- ιζ. Ἐξέτασις τῶν ἐνερπειῶν, τίνας κατὰ τὴν φύσιν εἶναι, ὡς ἐπιστάθαι οὗτος λέγει τῇ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐσίᾳ.
- ιη. "Οτι οὐ κατὰ λόγον ποιεῖ εἰς πλῆθος οὐσιῶν τὸ δόγμα διαμερίων, οὐδεμίαν ἀποδείξειν τοῦ ταῦτα οὕτως ἔχειν παρεχόμενος.
- ιθ. "Οτι ἀπλὴν λέγων τὴν θείαν οὐσίαν, μέχρις ὁνόματος συγχωρεῖ τὴν ἀλλοτρίαν.
- ια. "Οτι κακῶς ποιεῖ τῆς τοῦ Μορφοῦς ὑπάρξεως ἐνέργειαν τινά προσκινῶν, ἀπεραστικήν τῆς τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσεως.
- ιβ. "Οτι γαλεπωτέρα τῆς Ἰουδαϊκῆς κλήρης ἢ τούτων βλασφημία.
- ιγ. "Οτι οὐ χρητὸς μᾶλλον καὶ τὸ ἐλάττω ἐπὶ τῆς θείας οὐσίας δογματίζειν, ἐν ᾧ καὶ ἐκθεσις τεχνικὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων.
- ιδ. "Οτι οὐκ ἀμάρτυρός ἐστιν ἡ τῆς πίστεως διδασκαλία ταῖς γραφικαῖς μαρτυραῖς ἡσφαλισμένη.
- ιε. "Οτι ματαιολογεῖ, μετὰ καὶ διαφορὰς ἔργων καὶ ἐνερπειῶν ἐν τοῖς δόγμασι τῆς εὐσεβείας τεχνολογῶν.
- ις. "Οτι ὁ πρεσβύτερος κατὰ τι διαδογματικὸν ρήμα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα κατασκευάζει, ἀναγκασθήσεται μὴδὲ τὸν Πατέρα ἀναρχον λέγειν.
- ιζ. "Οτι οὐκ ἀρμόσει καὶ τῇ κτίσει τὸ τοιοῦτον θεῶν, ὃ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ἐξήγησεν, ὅπερ ἐκείνους βυθίζονται, ἀλλὰ χρητὸν μὲν Υἱὸν ἰδίως σὺν τῷ Πατρὶ θεωρεῖσθαι, τὴν δὲ κτίσιν ἀπὸ τινος ὡρισμένου τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι ὁμολογεῖ.
- ιη. "Οτι μάνην, διέλαβε τὰς αὐτὰς ἐνερπειὰς τὰ αὐτὰ ἔργα ποιεῖν, καὶ τὴν παραλλαγὴν τῶν ἔργων παραλλαγμένας τὰς ἐνερπειὰς ἐνδείκνυσθαι.
- ιθ. "Οτι μάνην διέλαβεν ἀπαράδοτον εἶδος ἐν τῇ τῶν φύσεων συμφορᾷ δύνασθαι συστήναι.
- ια. "Οτι μάνην ψήθη, τὴν ἐν ταῖς ἐνερπειαῖς

7. Ipsum Eunomium a seipso convinci, quod a nomine accusatus apologiam scripserit.
8. Convitia ab Eunomio in Basilium facta, magis Eunomio quam Basilio competere, ex rebus ipsis demonstratur.
9. Arguens Basilium, quasi tempore necessitatis et certaminis doctrinam suam indefensam reliquerit, ipsemet hujus culpæ reus esse ostenditur.
10. Omnia convitia et injuriose ab Eunomio in Basilium dicta rebus ipsis falsitatis convinci.
11. Eunomium frigide admodum ex vocula Athli, seu præmii, sophismate exstructo, probare velle, nos saltem ipsum subitane judicium, atque adeo sine accusatione non instituisse apologiam seu confessionem.
12. Ab Eunomio frustra obijci timiditatem et trepidationem et qui, tempore persecutionis, et erga imperatorem et erga præfectos talis et talia fecerit.
13. Recitatio eorum, quæ de dogmatibus attulit, et secundum divisionem oppugnationum eorumdem.
14. Perperam fecisse, cum salutari doctrine mentione injecta, non Patrem et Filium et Spiritum sanctum, prout accepimus, nominavit; sed alia nomina ad libitum confecta usurpavit.
15. Perperam fecisse, cum solam Patris substantiam maxime propriam, et supremam appellavit; facile inde concludens, improprium et inferiorem esse Filii et Spiritus sancti substantiam.
16. Discutitur subjectionis significatum, quo ait, naturam Spiritus sancti subijci Patris et Filii substantiæ, probaturque Spiritum sanctum Patri et Filio coordinari, non subordinari.
17. Discussio operationum, quas ipse sequi dicit ad Patris et Filii substantiam.
18. Eunomium sine ratione dogma in plures substantias dividere, neque ullam demonstrationem, qua ita rem se habere planum faciat, adducere.
19. Divinam naturam simplicem esse concedens, id solum nomine tenuis concedere.
20. Perperam illum agere, cum operationem quamdam existentie Filii priorem concipit, per quam Christi hypostasis efficiatur.
21. Blasphemiam Eunomianorum graviores esse Judaica perfidia.
22. Majus et minus in divina natura non debere constitui, ubi etiam ecclesiasticorum dogmatum accurata expositio continetur.
23. Doctrinam fidei non carere testimoniis, quippe quæ divinarum litterarum oraculis munita sit.
24. Eunomium nugas agere cum magnitudines et differentias operum et operationum in divinis dogmatibus comminiscitur.
25. Eum qui Patrem secundum temporale quoddam intervallum Filio antiquiorem facit, necessario cogi, ut ne Patrem quidem principii expertem esse existimet.
26. De creatura tale quid affirmari non posse, quale de Patre et Filio (quod illi arguit), affirmatur, sed necesse est, ut Filius una cum Patre spectetur, credaturque omnem creaturam a definito aliquo tempore incepisse.
27. Eunomium insipienter putasse, itidem operationibus eadem quoque opera produci, et diversitatem operationum diversorum operum indicem esse.
28. Eunomium satie existimasse, inviolabilem naturarum seriem posse concorditer subsistere.
29. Eunomium frustra credidisse se ambiguitatem.

- in operationibus dissolvere posse ex substantiis et vice versa.
30. Nullum esse divinum præceptum, quod talia scrutari jubeat; ubi etiam demonstratur vanitas studii in his insumptis.
31. Ad substantiæ identitatem cognoscendam sufficere intellectionem, quæ est per providentiam.
32. Non posse intelligi Eunomianum illud effatum: modum generationis sequi modum similitudinis.
33. Frustra Eunomium asseruisse, naturali generantis dignitate, modum generationis ostendi.
34. Commemoratio eorum, quæ calumniose adversus homoousion seu consubstantiale effutit, cum refutatione.
35. Probatum doctrinam Anomæorum ad Manichæismum tergere.
36. Iterum recensio, quasi in transcurso Ecclesiastici dogmatis.
37. Defensio eorum, quæ a beato Basilio dicta, ab hoc autem contumeliose impetita sunt: itlo nimirum nostro asserente Patris et ingenui appellationi eandem notionem subfici posse.
38. Oppugnatio sophisticorum ipsius syllogismorum per plura epichiremata.
39. Responsio ad propositam ab ipso quæstionem: num qui est, generetur.
40. Eunomium a beato Basilio refutatum, admodum frigide sibi opem tulisse.
41. Id quod sequitur, non esse idem cum illo, ex quo sequitur.
42. Explicatur Ingeniti seu innascibilis significatio cum disquisitione de æternitate.

- ἀμφιβολίᾳ διαλύειν ἐκ τῶν οὐσιῶν, καὶ τὸ ἐμπαλιν.
- λ'. Ὅτι οὐδὲ τις ἐστὶ λόγος θεϊκὸς ὃ τὰ τοιαῦτα ζητεῖν κελεύει, ἐν ᾧ κατεσκευάσθη καὶ τὸ ματαίον τῆς ἐν τούτοις φιλοσοφίας.
- λα'. Ὅτι ἰκανὴ ἐστὶν εἰς γνώσιν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ταυτότητος ἡ διὰ τῆς προνοίας κατανόησις.
- λβ'. Ὅτι ἀδιάρητος ἡ ἀπόφασις τοῦ εὐλόγτου ἀκολουθεῖν τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως τῷ τρόπῳ τῆς οὐσιότητος.
- λγ'. Ὅτι μάτην ἀπεφώνητο τῇ φυσικῇ τοῦ γεννῶτος ἀξία διαδείκνυσθαι τὸν τῆς γεννήσεως τρόπον.
- λδ'. Μνήμη τῶν ἐπὶ διαβολῇ τοῦ ὁμοουσίου παρ' αὐτοῦ βηθέντων, καὶ πρὸς τὰ εἰρημέτρα μύχη.
- λε'. Κατασκευὴ τοῦ πρὸς Μανιχαϊσμὸν βέβαιον τὸ δόγμα τῶν Ἀνομοίων.
- λς'. Μνήμη πάλιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δόγματος ἐν παραδρομῇ.
- λζ'. Συνηγορία τῶν κατὰ τοῦ μακαρίου Βασιλείου βηθέντων, κατὰ τοῦτον δὲ διαβαλλομένων, ἐν οἷς φησιν ὁ ἡμέτερος, τὴν Πατρὸς προσηγορίαν καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου δύνασθαι τὴν αὐτὴν σημαίνειν διδόναι.
- λη'. Μάχη πρὸς τοὺς σοφισματώδεις αὐτοῦ συλλογισμοὺς δι' ἐπιχειρημάτων πλειόνων.
- λθ'. Ἀπόκρισις πρὸς τὸ ἐπιφερόμενον παρ' αὐτοῦ ἐρώτημα, εἰ ὁ ὢν γεννᾷται.
- μ'. Ὅτι ψυχρῶς συστήναι ἑαυτῷ ἐπεχειρήσεν, ἐλεγχθεὶς κατὰ τοῦ μακαρίου Βασιλείου.
- μα'. Ὅτι τὸ ἐπακολουθεῖν οὐ ταῦτ' ἐστὶν ἐκείνῳ, ᾧ ἐπηκολοίθει.
- μβ'. Ἐξηγέσθαι τῆς τοῦ ἀγεννήτου σημασίας, καὶ τοῦ αἰδίου θεωρίας.

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

LIBER PRIMUS.

Interprete Jac. Gretsero qui in Bibl. Bav. edidit.

(*) Fieri, ut videtur, non potest, ut quis de omnibus bene mereri, et in obvios etiam toto terrarum orbe indiscriminatim beneficentiam suam effundere velit, simulque multorum reprehensiones effugiat; et ut illi, qui incurabiles curare visuntur, variorum medicamentorum jacturam non faciant, neque operæ pretium constet, neque utilitas ad ægros, neque laus ad illos, qui laudem quarunt, redeat; quin potius sæpe contingit, ut ejusmodi merita, ansa fiant hominibus ad deteriora: morbidi enim et ad limina mortis jam admoti, efficacioribus pharmacis facile intereunt: et feris similes rationisque expertes, peiores evadunt, ut alicubi Evangelium testatur, si margaritarum objecta copia eis benefacere tentes¹. Quamobrem, utile fuerit, meo iudicio, dum quid donamus, pretiosa a vilioribus accernere, ut divinus sermo præmonuit, ne liberalitatem donantis contristet improbitas margaritas concenlantis, et præclarorum munus ignoratone beneficentiam injuria afficientis².

Α Οὐκ ἦν, ὡς εἶπες, τὸ πάντας ἐθέλειν εὐεργετεῖν, καὶ τοῖς ἐπιτυχούσι τῶν ἀνθρώπων τὴν παρ' ἑαυτοῦ χάριν ἀνεξετάστως προτεῖσθαι, κατὰ πάντα κόσμον καὶ τῆς τῶν πολλῶν κατηγορίας ἐλευθερον· οὐδὲ τὸ τοῖς ἀνίατα νοσοῦσι, τὴν τῶν πολλῶν φαρμάκων προσπολλύειν παρασκευὴν. Ἐπεὶ μὴ τῷ τῆς ὠφελείας σκοπῷ φέρεται τῆς σπουδῆς ἄξιον, ἢ τοῖς δεχομένοις τὸ κέρδος, ἢ τοῖς φιλοτιμουμένοις τὸν ἔπαινον· τοῦναντίον μὲν οὖν καὶ τοῦ χείρονος πολλάκις ἀφορμὴ τὸ τοιοῦτον καθίσταται. Οἱ τε γὰρ νοσῶντες, καὶ ἥδη πρὸς θάνατον ἐτοιμοί, τοῖς δραστηκωτέροις τῶν φαρμάκων εὐκόλως προσδιαφθεῖρονται· καὶ οἱ θηριώδεις καὶ ἄλογοι, καθὼς φησὶ πού τὸ Εὐαγγελικόν, ἐν τῇ τῶν μαργαριτῶν ἀφειδείᾳ χεῖρους εὐεργετούμενοι γίνονται. Διὸ μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν, καθὼς ὁ θεὸς προείρηκε λόγος, ἀποκρίναι ἐν τῇ παροχῇ τῶν τιμῶν τὰ ἄτιμα, ὡς ἂν μὴ λυποῖται τοῦ φιλοτιμουμένου τὴν ἀγαθότητα ὁ καταπατήσας τὸν μαργαρίτην, καὶ τῇ τῶν καλῶν ἀναίτησίᾳ τὴν εὐεργεσίαν ὑβρίσας.

¹ Matth. vii, 6. ² Jerem. xv, 1 sqq.

(*) Hoc initium citat Gennadius De Spiritu S., sect. 2.

Ταῦτα δὲ μοι λέγειν ἐπηλθεν, ἐνθυμηθέντι τὸν τε Α
 πᾶσιν ἀπειδῶς κοινωνοῦντα τῶν ἰδίων καλῶν, τὸν τοῦ
 Θεοῦ ἄνθρωπον λέγω, τὸ τῆς εὐσεβείας στόμα Βασί-
 λειον, τὸν ἐν τῇ περιουσίᾳ τῶν πνευματικῶν θησαυ-
 ρῶν, καὶ εἰς κακοτέχνους ψυχὰς ἀνεξέταστος τὴν
 χάριν τῆς σοφίας ἐκχέοντα, καὶ τὸν ἀγνώμονα πρὸς
 τοὺς ἀγαθὸν τι ποιεῖν αὐτὸν ἐσπουδαχότας Εὐνόμιον.
 Οὗτος γὰρ τῷ ὑπερβάλλοντι τῆς κατὰ ψυχὴν ἀβρω-
 στίας, ἣν περὶ τὴν πίστιν ἡσθένησεν, ἐλαεινὸς μὲν
 ἅπασιν ἔδοξε τοῖς τῆς Ἐκκλησίας μετέχουσι. Τίς
 γὰρ οὕτως ἀσυμπαθὴς, ὥς μὴ οἰκτερεῖν τὸν ἀπολλύ-
 μενον; Ἐκείνον δὲ μόνον πρὸς τὴν ἐγχείρησιν τῆς
 θεραπείας ἐκίνησε τὸν μόνον ἐν τῷ περιτεύοντι τῆς
 φιλανθρωπίας, καὶ τοῖς ἀμυχάνοις ἐπιτολμῶν πρὸς
 ἱασιν, ὅς τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ ἀνδρὸς περιαληγῆσας, διὰ τὴν
 φυσικὴν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ταλαιπωρούοντας συμπα-
 θείαν, οἷόν τι πονηρῶν δηλητηρίων ἀλεξιφάρμακον,
 τὸν ἀνατρεπτικὸν τῆς αἰρέσεως λόγον ἐποίησε, σκοπὸν
 ἔχων ἀνασῶσαι πάλιν διὰ τούτων καὶ ἀποκαταστήσαι
 τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸν ἄνθρωπον.

Ὁ δὲ καθάπερ ὑπὸ φρενιτιδὸς παραπληγελίᾳ τὴν
 διάνοιαν, ἀντιτείνει τῷ θεραπεύοντι, καὶ πολέμει, καὶ
 μάχεται, καὶ ἐγθρῶν νομίζει τὸν ἐκ τοῦ βαράθρου τῆς
 ἀσεβείας ἀναλαβεῖν βιαζόμενον. Καὶ ταῦτα οὐχ ἁπλῶς
 οὕτως κατὰ τὸ συμβάν ἐπὶ τῶν προστυγχόντων παρα-
 ληρεῖ· ἀλλ' ἐγγραφον στήλῃν τῆς μελαγχολίας ταύτης
 καθ' αὐτοῦ ἀνεστήσατο· καὶ ἐν μακρῷ τῷ χρόνῳ σχολῆς
 ἐπιτυχὼν ὁπόσης ἐβόλετο, ὅπερ τὰ μέγιστα καὶ πολύ-
 σαρκα τῶν θηρίων ὤδινε λόγον ἐν παντὶ τῷ διὰ μέσου
 χρόνῳ· καὶ βαρὺς ἦν ταῖς ἀπειλαῖς, ἐν ἀπορρήτοις ἔτι
 διαπλάσσων τὸ κύημα· ὅψε δὲ ποτε καὶ μόγις εἰς φῶς
 προήγαγεν ἀμυλωθριδίον τι, καὶ ἀτελεσφόρητον γέν-
 νημα, ὃ πάντες μὲν οἱ τῆς αὐτῆς συμμετασχόντες
 διαφορὰς τιθοῦνται, καὶ θάλλουσιν· ἡμεῖς δὲ διὰ
 τὸν ἐκ τῆς προφητείας μακαρισμὸν· Μακάριος γάρ,
 φησὶν, ὁς κρατήσει, καὶ ἑδραιεῖ τὰ νήκιά σου πρὸς
 τὴν πέτραν· ἐπειδὴ καὶ εἰς ἡμετέρας ἀφίκετο χει-
 ρας, κρατῆσαι τὸ νήκιον τοῦτο λόγιον καὶ ἑδραῖσαι
 πρὸς τὴν πέτραν, ὡς ἐν τι τῶν Βαβυλωνίων τέκνων
 προεθυμῆθμεν· Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός· τού-
 ἐστι, τῆς ἀληθείας ὁ λόγος· μόνον ἔλθοι ἐφ' ἡμᾶς ἡ
 τὸ ἀσθενὲς ἐνισχύουσα δύναμις διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ ἐν
 ἀσθενείᾳ τοῦ σώματος τὴν δύναμιν αὐτοῦ τελειώ-
 σαντος.

Εἰ μὲν οὖν ἔτι καὶ νῦν ἡ θεοειδὴς ἐκείνη, καὶ ἁγία
 ψυχὴ διὰ σαρκὸς ἐθεώρα τὸν ἀνθρώπινον βίον, καὶ τὸ
 ὀφθλῶν στόμα, κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀποκληρωθεῖσαν
 χάριν αὐτῇ, τὴν ἀμαχον ἐκείνην ἡφείει φωνήν· τίς
 ἂν εἰς τοσοῦτον πεποιθήσεως ἦλθεν, ὥστε τι περὶ τῆς
 ὑποθέσεως ταύτης τολμῆσαι καὶ φέγγασθαι, πάντα
 λόγον καὶ πᾶσαν ἡχὴν τῆς θείας ἐκείνης σάλπιγγος
 ὑπερηχούσης; Ἐπεὶ δὲ ὁ μὲν πρὸς Θεὸν ὁλοῶς ἀν-
 έπτατο, πρότερον μὲν ἐν ὀλίγῳ τινί, καὶ σκυοειδεῖ τῷ
 λευφάνῳ τοῦ σώματος τῆς γῆς ἐφαπτόμενος, τῷ δὲ
 πλείονι συμμετεωροπορῶν τῷ Θεῷ· νυνὶ δὲ καὶ τὴν
 σκιάν ἐκείνην τοῦ σώματος προσάφει καὶ καταλιπὼν
 τῷδε τῷ βίῳ· οἱ δὲ κτηφῆνες περιδομβοῦσι τὰ κηρία

Hæc mihi dicere in mentem venit cogitanti illum, qui
 bona sua cum omnibus liberaliter communicabat,
 divinum, inquam, hominem, et illud pietatis os Ba-
 silium: qui pro ea, qua circumfluebat spiritualium
 thesaurorum abundantia, in lividas quoque animas,
 promiscue, gratiam sapientie effundebat, ingratum-
 que erga bene de se merentes Eunomium. Hic
 namque vehementia infirmitatis, qua in fide labo-
 rabat, omnibus miserabilis videbatur. Quis enim
 adeo omnem affectum exuisset, qui non miseretur
 pereuntis? Basilium itidem sola misericordia ad-
 ferendam opem curationemque aggrediendam im-
 pulsit, qui ex abundantia humanitatis, quamlibet
 desperatis medicas manus admoveere nihil dubitavit,
 quique interitu viri dolens, ob insitam a natura
 erga calamitosos miserandi propensionem, oratio-
 nem hæreseos refutatricem, ceu veneficiorum anti-
 dotum, presensque remedium elaboravit, non alio
 fine, quam ut hominem sanaret sanatumque Ec-
 clesie restitueret.

At ille similiter, ac si phrenesi correptus esset,
 in medicum insurgit, eique oblectatur, et repugnat,
 et hostis loco habet, qui illum ex impietatis barathro
 eripere conabatur, et in his non quomodocunque, et
 ut sors casusque ferunt, delirat ac desipit, sed litte-
 rarum monumentis consignatam quasi columnam
 insanie suæ erexit, et multo tempore otii tantum
 quantum cupiebat, nactus, parturit toto illo temporis
 intervallo librum, diutius videlicet quam elephantes
 immuni corporis mole animant suos fetus; interea
 minas jacitabat, privatimque fetum suum fingere et
 lambere non desistebat: cæterum sero, et vix tandem
 aliquando in lucem protulit abortivum quemdam et
 plane imperfectum partum, quem omnes, qui cum Eu-
 nomio sentiunt, tractant, nutricum instar, nutrium
 et sovent: nos vero propter illam Prophetæ vocem
 dicentis: *Beatus qui tenebit et allidet parvulos tuos ad*
petram^a; cum in nostras quoque manus venisset,
 comprehendere insipientem illum libellum, et ad
 petram allidere velut prolem quamdam Babylonicam
 decrevimus, *Petra autem erat Christus*^b, hoc est,
 veritatis ratio et oratio: tantum adsit nobis virtus
 illa quæ imbecillitates corroborat, per preces ejus,
 qui in corporis infirmitate vim propriam perfecit.

Quod si adhuc divina illa et sancta anima in cor-
 pore mortali hujus lucis usura frueretur, et grandi-
 loquum illud os, secundum datam sibi ab initio gra-
 tiam, invictam illam vocem mitteret: quis eo con-
 fidentie processisset, ut de hoc argumento aliquid
 vel mutire auderet, quandoquidem omnem oratio-
 nem omnemque sensum verba illa divina superant?
 Postquam vero animus Basilii ad Deum evolavit
 (cum prius quoque in exiguo et tenui corpusculo
 hanc terram incoletet, majorem temporis partem
 cum Deo in excelsis habitans), et nunc umbra illa
 corporis relicta, terræque mandata excesserit;
 erabrones autem et fuci necdum favos orationis

^a Psal. cxxvi, 9. ^b I Cor. x, 4.

circumvolitandi, mellisque opificia vastandi finem faciant, nemo jure audaciae me insinularit, quod ad ultionem prodeam ejus cui sese defendendi nulla amplius suppetit facultas. Neque enim majoribus quam ceteri viribus fretus, hunc suscepi laborem; sed probe, si quis alius, compertum habui, infinitas reperiri, qui eruditionis et sapientiae laude in Ecclesia excellant. Nihilominus cum praeter omnibus aliis mortui fortunae ad me pertinere arbitrer, tum propter scriptas, tum propter naturales leges: ideo ego meam ante alios hanc quasi hereditariam defensionem mihi vindicavi, infimus quidem illorum qui in fidelium numerum ascripti sunt: at illo, qui ab Ecclesia sese abruptit, et ad partes adversarias transtulit, nequaquam imbecillior; nam in corpore sano minimum etiam membrum propter totius conspirationem validius est et fortius, quam corruptum et abscissum, quamvis hoc majus, illud sit minus.

Nullus vero dum haec dico existimet, quod me magnifice venditem, immaniterque velut proprio robore glorier: neque enim cum homine in arenam descendo, eam ob causam, ut eloquentiam verborumque flosculos juvenili more ostentem. Nam in eo certamine, ex qua victoriam reportare inutile et infructuosum est, libenter volentibus palmam concedimus; praesertim cum ipsum verborum sectatorem et aucupem esse mihi persuadeam: quando animum convertito ad tempus, quod in isto suo dogmate exornando contrivit. Egregie vero eundem in hoc etiam libro sudasse conjicio: tum ex hoc, quod in hac descriptione non minimam vitae suae partem collocavit; tum quod amatores illius hoc labore ejus valde exsultant et delectantur. Nec mirum est illum, qui hac in re tot annorum olympiadas posuit, majus etiam quiddam praestitisse, quam soleant, qui ex tempore scribunt. Verum, ejus in hoc opere moliendo moram et cunctationem clarius adhuc demonstrant in dicendi phaleris et figuris conquirendis ineptiae, et in his verborum lenociniis studium plane inane et supervacuum. Etenim magna dictiuncularum colluvie apparatu repentino, et extemporaneo, ex nescio quibus libris coacervata, paucisque quae intelligi possent, infinita quadam verborum congerie sedulo superinjecta, opus hoc laboriosum proculd: quod laudant quidem et admirantur discipuli erroris, fortassis ex caecitate, qua in rectis laborant, privati nimirum omni facultate recta a non rectis discernendi; at illi quibus cor sordibus infidelitatis obscuratum non est, ridet; et nihili pendunt. Nam quis risum continet, cum videt promitti quidem pro veritate omnem curam et industriam, ipsam vero industriam totam in verborum figurarumque ineptiis nullo emolumento poni? Quid enim momenti affert ad refutationem, ut ipse quidem arbitrat, doctrinae nostrae, et commendationem veritatis eorum, de quibus ambigitur, existimatio quaedam peregrina ornatae schematibusque complae

A τοῦ λόγου, καὶ τὸ μέλι διαλυμαίνονται· μηδεὶς ἐγκαλείτω τὸλμαν ἐμοὶ ὑπὲρ τοῦ σιγῶντος στόματος διαναστάντι πρὸς ἄμυναν. Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἰσχυρὸν τινα λόγον ἐμαυτῷ συνεγνωκώς, κατεδείξαμην τὸν πόνον· ἀλλ' ἀκριβῶς εἰδὼς, εἴπερ τις ἕτερος, ὅτι χιλιάδες εὐθηνούντων κατὰ τὸ χάρισμα τῆς σοφίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πληθύνουσιν· ὅμως ἐπειδὴ πάντων μάλιστα προσήκειν ἐμοὶ φημι τοῦ μεταστάντος τὸν κληρὸν διὰ τε τοὺς γεγραμμένους, καὶ τοὺς τῆς φύσεως νόμους, τοῦτου χάριν αὐτὸς πρὸς τῶν ἄλλων αἰκισθῆναι τὴν κληρονομίαν τοῦ λόγου· τῶν μὲν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ συντελούντων τοῖς ἰσχυαῖς συναριθμώμενος· τοῦ δὲ ἀπερρώγματος τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἀντίπαλον τάξιν οὐκ ἀσθενέστερος· ἐν γὰρ τῷ ὑγιαίνοντι σώματι, καὶ τὸ ἐλάχιστον μέρος διὰ τῆς B τοῦ παντὸς συμπτώσεως, δυνατότερον ἂν εἴη τοῦ διεσθαρρότος, καὶ τετμημένου· κἂν τὸ μὲν πλεόν, τὸ δὲ ὀλιγόν ᾤ.

Μηδεὶς δὲ μεγαλορρήμονεῖν με διὰ τούτων οἰεσθαι τῶν λόγων, ὥς ὑπὲρ τὴν προσοῦσαν δύναμιν ἐπὶ ματαίοις κομπάζοντα. Οὐ γὰρ ἀπειροκάλως εἰς λόγων ἀμίλλαν, ἢ ῥημάτων ἐπιδείξιν, συγκαθεῖναι τῷ ἀνθρώπῳ πρὸς μετριοφύειν τινὰ φιλοτιμίαν προάγειν. Ἐφ' ὧν γὰρ τὸ πλεόν ἔχειν ἀναφελές, καὶ ἀνόνητον, ἐτοίμως ἐκχωροῦμεν τοῖς βουλομένοις τῆς νίκης· τουτοὶ δὲ καὶ ἄλλως μὲν τρίβονα λόγων εἶναι στοχάζομαι, πρὸς αὐτὴν βλέπων τὴν περὶ τὸ δόγμα τριβὴν· διαφερόντως δὲ περὶ τὸν παρόντα πεπονηκέναι λόγον, τεκμαιρόμενος ἔκ τε τοῦ προσαναλωσθαι τῇ λογογραφίᾳ ταύτῃ τῆς ζωῆς τοῦ συγγραφέως οὐκ ἐλάχιστον μέρος· καὶ ἐκ τοῦ κατὰ πᾶσαν ὑπερβολὴν τοὺς ἐραστάς αὐτοῦ τοῖς πεπονημένοις ἀγάλλεσθαι. Καὶ οὐδὲν ἀπεικὸς τὸν ἐν ταυταῖς ἐτῶν ὀλυμπιάσι πονήσαντα, πλεόν τι τῶν αὐτῶθεν ἐπιβαλόντων παρασκευασσάσθαι· δείκνυσσι δὲ μᾶλλον τὴν τοιαύτην αὐτοῦ περὶ τῶν λόγων κατατριβὴν· ἢ περὶ τὰ σχήματα κατὰ τὴν τῶν ῥηθέντων συνθήκην ἀπειροκαλία, καὶ τὸ περιττόν τε καὶ μάταιον τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδῆς. Πολὺν γὰρ τινα συρφετὸν λεγίδιον ἐξ ὑπογυλίου παρασκευῆς ἔκ τινων βιβλίων ἐρανισάμενος, ἐπ' ὀλίγοις τοῖς νοηθεῖσιν, ἀμέτρητόν τινα σωρείαν ῥημάτων φιλοπόνως συμφορήσας, τὸν πολύμηχον τοῦτον ἐξεργάσατο πόνον, ὃν ἐπαινοῦσι μὲν, καὶ τεθήρασιν οἱ μαθηταὶ D τῆς ἀπάτης, ἐκ τῆς περὶ τὰ καίρια τάχα πηρώσεως συναφρημένους παντὸς καλοῦ τε καὶ μὴ τοιούτου διάκρισιν· γελῶσι δὲ καὶ ἄντ' οὐδενὸς εἶναι κρίνουσιν, οἷς τὸ διορατικὸν τῆς καρδίας τῷ ῥύπῳ τῆς ἀπιστίας οὐκ ἐπημαυροῦται. Τίς γὰρ οὐκ ἂν εὐκρίτως γελᾷται, ὁρῶν τὴν μὲν ὑπόθεσιν τῆς σπουδῆς ὑπὲρ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων ἐπηγγελμένην, αὐτὴν δὲ τὴν σπουδὴν, εἰς ῥημάτων τε καὶ σχημάτων ἀπειροκαλίαν ἡσυχολημένην ἐπ' οὐδενὶ κατορθώματι; Τί γὰρ ἂν καὶ μᾶλλον συναγωνίσαιτο πρὸς ἑαγχον μὲν τῶν, ὡς αὐτὸς οἶται, ἐληγμένων, σύστασιν δὲ τῆς ἀληθείας τῶν ζητούμενων ἐπινόα τις τῶν ἐν τῷ λόγῳ σχημάτων ἀλλόκοτος, καὶ σύνταξις καινοπρεπῆς τε καὶ ἰδιόζουσα, καὶ ὕβρις σπουδαζομένη, καὶ σπουδὴ πάλιν ὑβρίζουμένη, κατ' οὐδένα ζῆλον τῶν προσελήφωτων ἐκ-

πονηθεῖσα; Οὐ γὰρ ἂν ἔχοι τις ἐξευρεῖν πρὸς τίνα βλάβειν τῶν ἐπὶ λόγῳ γνωριζομένων, ἐαυτὸν εἰς τοῦτο προήγαγεν, ὥσπερ τις τῶν ἐπὶ σκηπῆς θαυματοποιούντων διὰ παραλλήλων, καὶ ἰσοκύλων, ὁμοιοφώνων τε καὶ ὁμοιοκαταλήκτων βημάτων, οἷόν τισι κροτάλοις τῶ τῶν λεξιδίων ρυθμῷ διακυμβαλίζων τὸν λόγον. Τοιαῦτα γὰρ ἐστὶ μετὰ πολλῶν ἑτέρων, καὶ τὰ ἐν προοιμίῳ αὐτοῦ τερετίσματα τὰ βλακώδη ταῦτα, καὶ παρατεθρυμμένα σωτάδεια, ἃ μοι δοκεῖ τάχα μὴδὲ ἡρεμαίῳ διεξίεναι τῷ σχήματι, ἀλλ' ὑποκροτῶν τῷ ποδὶ, καὶ ἐπιφορῶν τοῖς δακτύλοις λιγυρῶς ἅμα πρὸς τὸν ρυθμὸν ἐπιφθέγγεσθαι, καὶ λέγειν, τὸ καὶ μὴδὲν εἶναι δεήσειν, μήτε λόγων ἑτέρων, μήτε πόνων δευτέρων.

statu, sed pedum strepitu, manuumque plausu apte scilicet ad numerum, additis illis, nullo amplius opus esse, neque aliis orationibus, neque curis secundis.

Ἐν τούτοις τοίνυν, καὶ τοῖς τοιούτοις τὸ πλέον ἔχειν αὐτὸν συγχρησάσας, καὶ κατὰ ἐξουσίαν ἐμπορεῖσθαι τῆς νίκης, πᾶσαν τὴν περὶ ταῦτα σπουδὴν ἐκὼν ὑπερβήσομαι, ὥς μόνους τοῖς πρὸς φιλοτιμίαν ὁρῶσι προσήκουσαν. Εἰ γέ τίνα φέροι φιλοτιμίαν ὅλως τοῖς τοιούτοις τῶν λόγων ἐνδιαθροπτεσθαι; ἐπεὶ καὶ ὁ γνήσιος ὑπηρετὴς τοῦ λόγου Παῦλος, μόνῃ τῇ ἀληθείᾳ κοσμούμενος, αὐτὸς τε ταῖς τοιαύταις ποικίλαις αἰσχροῦν ὥστε κατασηματίζειν τὸν λόγον, καὶ ἡμᾶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν μόνῃν ἀφορᾶν ἐξεπαίδευσε, καλῶς καὶ προσηκόντως τοῦτο νομοθετῶν. Τί γὰρ χρὴ τὴν κομμωτικὴν περιεργίαν εἰς τὴν τοῦ νόθου καὶ σεοφισμένου κάλλους συντέλειαν ἐπισύρσθαι τὸν τῷ κόσμῳ τῆς ἀληθείας ὠραϊζόμενον; Οἷς μὲν γὰρ ἄπειναι ἢ ἀλγέειν, χρῆσιμον ἴσως διὰ τῆς τῶν βημάτων ἡδονῆς ὑποφαρμάττειν τὸ ψεῦδος, οἷόν τι φύξιον τὴν τοιαύτην περιεργίαν ἐνδιατρίβοντας τῷ χαρακτήρι τοῦ λόγου. Οὕτω γὰρ ἂν πιθανὴ τε καὶ εὐπαράδεκτος ἢ ἀπάτη τοῖς ἀκούουσι γένοιτο κατεγνωρισμένη, κατεξηγημένη ταῖς τοιαύταις τοῦ λόγου κομψαῖς. Ὅταν δὲ χαλεπὰ καὶ ἀμύγη παρὰ τοῦ ὁλοκροῦ προκάλυμματος σπουδάζηται τίςιν ἢ ἀλήθεια, οἴκοθεν ἐπαστρέπτει τοῖς λεγομένοις τὸ κάλλος.

Μέλλων δὲ ἦδη τῆς ἐξετάσεως ἄπτεσθαι τῶν εἰρημένων, ἀμυχανεῖν μοι δοκῶ καθάπερ ἐν νημεῖα τις γεωργός, οὐκ ἔχων ὅπως διακρίναιμι τὸν καρπὸν, καὶ τὸ ἄχυρον· τοσοῦτον ἐν τῷ θημῶνι τούτῳ τῶν λόγων, τὸ περιττὸν τε καὶ ἀχυρῶδες ἐστίν, ὥς ἐγγὺς εἶναι τοῦ μηδὲν νομίζειν ἐν πᾶσι τοῖς εἰρημένοις ὑπ' αὐτοῦ, πραγμάτων εἶναι τίνα ἢ νοημάτων ὑπόστασιν. Τὸ γὰρ πᾶσιν ἐρεχθῆς διὰ τῆς γεγραμμένοις ἐπεξεῖναι, μάταιόν τε ἅμα πρὸς τὴν σπουδὴν, καὶ ἐπιπονόν, καὶ οὐδὲ συμβαλόν κρῖναι τῷ ἡμετέρῳ σκοπῷ. Οὕτε γὰρ τοσοῦτον περίεστιν ἡμῖν τῆς σχολῆς ἔχειν κατ' ἐξουσίαν ἐνευκαίρειν τοῖς ματαίοις· καὶ προσήκειν εἶναι τὸν δόκιμον ἐργάτην, μὴ περὶ τὰ μέτρια κατατρίβειν τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐν εἰς ὁ πόνος τὸν καρπὸν ὁμολογούμενον ἔχει.

Ὅσα τοίνυν εὐθὺς ἐν προοιμίῳ ἀποσεμνύνων ἐαυτὸν ὡς ἀληθείας προστάτην τῷ τῆς ἀπιστίας ὄνειδει τῶν ἀντιτεταγμένων καθάπτεται, λόγων ἔμμονόν τι καὶ δυσέκνιπτον αὐτοῖς ἐντετηκέναι τὸ μῖσος. Καὶ

A orationis, et compositio nova et inusitata, et injuria affectata; et rursus affectatio injuriosa, nullo desiderio, ea quæ proposita fuerant, persequendi elaborata? Haud enim facile quis dixerit, cujusnam ex eloquentibus vestigia imitatus, eo processerit, ut veluti scenicus quispiam portentorum et mirabilium effector, orationem oppositis isocollis, seu paribus membris et similiter cadentibus, tanquam crepitaculis quibusdam vocularum concinnitate distinxerit. Cujusmodi præter multa alia, illa itidem sunt, quæ statim in exordio occurrunt, teretismata et crepundia, mollia et lasciva sota-dea, quæ mea quidem sententia ille ne recitare quidem posse videtur firmo et quieto corporis

B In his igitur et similibus libenter ei primas concedo victoriarque plene frui æqua mente patior; neglecto enim circa res hujusmodi accuratiore studio tanquam illis competente qui omnia ad laudem propriam referunt, si quam tamen laudem parit in tali orationis genere studiose versari, cum verus et germanus sermonis administer D. Paulus sola veritate speciosus turpe censuerit hujusmodi lenociniis orationem variare, nosque ad solam veritatem respicere docuerit; recte et convenienter isthoc sanciens. Quid enim attinet curiositatem illam orationis, quæ in crebris incis et comatis consistit, ad falsæ et fucatæ pulchritudinis complementum corrudere illum qui ornatu veritatis splendescit? His enim quos veritas deserit utile fortassis fuerit velare mendacium verborum venustate, inspersa hujusmodi inani et superflua diligentia orationi, tanquam fuce quodam. Nam hoc pacto error probabilis, et dignus approbatione auditoribus videri potest, utpote tectus et nitescens talibus verborum ornamentis. At quando quis ipsam veritatem puram et nullius externi admistione contaminatam sectatur, nativa quadam pulchritudine splendet oratio.

Cæterum aggressurus jam examen et discussionem eorum, quæ scripsit Eunomius, herere mihi anceps videor, instar agricolæ cum omnis ventus quiescit, incerti quoniam modo frumentum a paleis segreget. Tantum enim in hoc orationis acervo superflui et palearum est, ut fere credam in omnibus quæ iste attulit, nihil prorsus rerum doctorumque cogitationum inesse. At vero omnia, quæ scripsit, sigillatim commemorare, inutile simul ad nostrum propositum, et arduum, et a scopo nostro alienum arbitror. Neque enim tantum nobis otii suppetit, ut arbitratu nostro vanis hisce rebus immorari liceat. Et par est probatum operarium vim suam insumere non in infructuosis operibus, sed in iis quibus optatus fructus respondeat.

Mitto igitur quæcunque initio statim sui ostentandi gratia, tanquam veritatis præco esset, effluit; prætereo etiam infidelitatis convicium, quæ adversarios suos aspersit; dum perpetuum et in-

jalebile odium ipsis insitum esse ait. Nec dicam A quam insolenter gloriatur iis quæ pro ipso nuper decreta sunt, nec tamen quænam illa sint decreta, explicat; solum dicit de quæstionibus dubiis iudicium factum. Et quidem legitimum, quod præter fas elatos moderato animo esse coegerit. Propriis verbis Lydio scilicet concentui similibus ita scribens: *Sopere coactis justo iudicio iis, qui injuste sese extollebant, quod iudicium etiam interdictionem et proscriptionem rebellium nominavit, nescio quid nomine interdictionis significare volens. Hæc et id genus alia, ut inanem verborum turbam, et ad nihil omnino conducibilem præteribo tacitus. Sicubi autem hereticam suam doctrinam confirmare nititur, ibi studiosius et accuratius immorari operæ pretium existimo. Ita namque divinorum dogmatum interpretes egit in suis libris: cui eum multa suppetent, quibus orationem amplificare licuisset, adductis iis tantummodo, quæ necessaria censebat, prolixitatem argumenti contraxit, selectis blasphemiarum capitibus ex omnibus illis, quæ liber ille impius continebat.*

Quod si quis cupit refutationem nostram eodem ordine, quem ille servat, institui: is explicet velim, quo commodo id fieret. Quæ ad audientes rediret utilitas, si inscriptionis griphum et ænigmia, quod instar sphynxis a tragœdis decantatur, nobis in procæmio proponit, dissolverem, commemorans videlicet novam illam pro apologia apologiam, et nugæ alias complures, et longam quoque somnii enarrationem. Puto enim lectores satis magna molestia affectum iri Eunomii oratione; partim ob sordidam et vanam in ipsa inscriptione novitatem, partim ob odiosam priorum eventuum enumerationem. Quos namque labores, et quæ certamina a se suscepta non refert, terra scilicet marique pervulgata, et toto terrarum orbe celebrata? Si hæc iterum scriberentur, et quidem cum additamento, ut fieri necesse est, erroris refutatione orationem augente, quis adeo ferreus et adamantinus reperiretur, qui hujusce diligentie importunitate non commoveretur ad nauseam? Si præterea divinam historiam ad verbum recitarem, quis nimirum ille fuerit, qui ad Euxinum Pontum propter homonymiam ipsum constrictaverit, qualis vita istic acta, quæ studia suscepta: quomodo ob morum similitudinem dissenserit a quodam Armenio, et in quibus deinde inter se convenerint reconciliatis animis, ut invicto et celeberrimo præceptori ipsius Actio (his enim hominem afficit præconiis) assentiretur; quænam ipsi structæ sint insidiæ, et machinæ quibus in iudicium adductus sit, non ullo objecto crimine, quam quod præ cæteris gloria emineret. Si hæc, inquam, omnia hic referrem, an non, sicut ii, qui versantur cum illis, quos oculorum morbus tenet, ex continua consuetudine cum ægris, morbum sibi ipsi tandem pariunt: ita et ego correptus viderer gravi ægritudine rebus vanis ac frivolis studiose immorandi, ipsis vestigiis garru-

ως επισοβαρεύεται τοῖς ἐναγχοῖς ἐγνωσμένοις αὐτῷ, τίνα μὲν τὰ γνωσθέντα μὴ προστιθεῖς, κρίσιν δὲ τίνα τῶν ἀμφισθητησίμων ἐν αὐτοῖς γεγενῆσθαι λέγων, καὶ τίνα δικὴν ἔννομον τὴν τοῦ σωφρονεῖν ἀνάγκην τοῖς οὐκ ἐν δικῇ θρασυνομένοις ἐπάγουσαν, λέγων οὕτως ἐπὶ βίβλιν φωνῇ κατὰ τὴν Λύδιον ἀρμονίαν ἐκείνην. Καὶ τῶν οὐκ ἐν δικῇ θρασυνομένων ἐννόμῳ δικῇ σωφρονεῖν ἡναγκασμένων, ἣν καὶ ἀπόρρησιν τῶν ἐπαναστάντων ὠνόμασεν· οὐκ οἶδ' ὅ τι νοῶν τὴν ἀπόρρησιν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ὥς μάταιον ὄγλον, καὶ εἰς οὐδὲν φέροντα χρησίμον παραδραμούμαι τῷ λόγῳ. Εἰ δὲ τίνα τοῦ αἰρετικοῦ φρονήματος συνηγορίαν πεποιθῆται, πρὸς τοῦτό μοι καλῶς ἔχειν ἡγοῦμαι τὴν πλείω ποιεῖσθαι σπουδὴν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ τῶν θείων δογμάτων ὑποφύτης ἐν τῷ καθ' ἐαυτὸν λόγῳ πεποίηκεν· ὅς πολλῶν ἐντον ὀνομαζόμενων εἰς πλάτος ἐκτείνει τὸν λόγον, διὰ τῶν ἀναγκαίων προϋπὸν νόμων, συντέμνει τὸ πλῆθος τῆς ὑποθέσεως, τὰ κατὰ φύσιν τῆς βλασφημίας ἐκ πάντων τῶν εἰρημμένων ἐν τῇ βίβλιν τῆς ἀσεβείας ἀναλεξάμενος.

Εἰ δὲ τις ἐπιζητεῖ κατὰ τὴν τοῦ λόγου τάξιν ἀκούθως ἀντεισαχθῆναι καὶ τὸν ἡμέτερον, εἰπάτω τὸ κέρδος. Τί πλέον γενήσεται τοῖς ἀκούουσιν, εἰ τὸν γρίφον καὶ τὸ ἀίνιγμα τῆς ἐπιγραφῆς διαλύσοιμι, ὃ κατὰ τὴν τραγικὴν σφίγγα, εὐθὺς ἡμῖν ἐν προοιμίᾳ προτείνεται, τὴν καινὴν ἐκείνην ὑπὲρ τῆς ἀπολογίας ἀπολογία, καὶ τὸν πολλὸν ἐπὶ τοῦτ' αἰρῶν, καὶ τὴν μακρὰν τοῦ θνείρου καταλέγων διήγησιν. Οἶμαι γὰρ ἱκανῶς ἀποκινᾶν τοὺς ἐντυγχάνοντας, καὶ ἐν μόνῳ τῷ λόγῳ τοῦ Εὐνομίου σωζόμενον τὸ τε γλισχρὸν, καὶ μάταιον τῆς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ λόγου καινότητος, καὶ τὸ φορτικὸν ἅμα, καὶ περὶ αὐτῶν τῶν οἰκείων διηγημάτων· οἷος πόνους, καὶ ἀθλοῦς ἑαυτοῦ διεξέρχεται, διὰ πάσης γῆς, καὶ θαλάττης πεφοιτηκός, καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ κηρυσσόμενος; Εἰ δὲ ταῦτα πάλιν γράφοιτο, καὶ μετὰ προσθήκης, ὥς εἰκός, τῶν τῆς ψευδολογίας ἐλέγχων πλεονάζοντων τὸν λόγον, τίς οὕτως στεῆρρός φανεῖται, καὶ ἀδαμάντινος· ὥς μὴ προσναυτιάσαι τῇ ἀκαιρίᾳ τοῦ πόνου; Εἰ δὲ καὶ τὴν ἔνθεον ἐκείνην ἱστορίαν ἐπὶ λέξεως γράφοιμι, τίς ὁ κατὰ τὴν Εὐξείνου Πόντον, διὰ τῆς ὁμωνυμίας αὐτὸν πολυπῆσας, οἷος ὁ βίος, τίνες αἱ σπουδαί, πῶς διεφέρετο πρὸς τὸν Ἀρμένιον διὰ τὴν ὁμοτροπίαν τοῦ ἡθους, εἴτα ἐπὶ τίσι συνέθεντό τε μετ' ἀλλήλων καὶ κατηλλάγησαν, ὥς ἐπὶ τὸν ἀμαχὸν ἐκείνον καὶ τῇ δόξῃ πολλὸν ἄξιον τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ συμφρονῆσαι (τούτοις γὰρ αὐτὸν ἀποσεμνύνει τοῖς ἐπαίνοις), εἴτα τίς ἢ καθ' αὐτοῦ μηχανῇ, καὶ ἐπίνουα, δι' ἧς εἰς κρίσιν τὸν ἄνδρα κατέστησαν· ἐγκλημα ποιοῦμενοι τὸ εὐδοκίμαϊν αὐτὸν, καὶ ὑπὲρ τοῦς ἄλλους εἶναι. Εἰ ταῦτα λέγοιμι πάντα, ἄρ' οὐχὶ καθάπερ οἱ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν νόσον ἐκ τῆς πολλῆς ὀμιλίας τῶν προνενοσχηκῶν ἐφ' ἑαυτοὺς ἐλκοντες, οὕτω καὶ αὐτὸς συμμετεσχηκέναι δόξῃ τοῦ περὶ τὴν μάταιαν σπουδὴν ἀρρώστου, ἐπόμενος κατ' ἔχνος τῇ φλυαρίᾳ, καὶ τὰ καθ' ἑκάστον ἐξετάζων; Τίνας ψηφί δοῦλους εἰς ἐλευθερίαν ἀφιέμενους, τίνα μουμένων σῶξιν, καὶ ἀργυρωμάτων τάξιν, καὶ τῇ

βούλονται Μόντιος, καὶ Γάλλος, καὶ Δομετιανὸς ἐπισ-
 ιόντες τῷ λόγῳ, καὶ μάρτυρες ψευδεῖς, καὶ βασιλεὺς
 ὀργιζόμενοι, καὶ εἰς ὑπερβολὰς τινὲς μεθιστάμενοι;
 Τί γὰρ ἂν καὶ γένοιτο τούτων ματαιώτερον τῶν διη-
 γημάτων τῷ γε μὴ ψιλὴν ἱστορίαν διηγῆσασθαι βου-
 λομένῳ, ἀλλὰ διελέγξαι τὸν ἀντειπόντα τῷ τῆς αἰρέ-
 σεως δόγματι; Πολὺ δὲ μάλλον τὰ ἐπὶ τούτοις διὰ τῆς
 ἱστορίας δηλούμενα, πλείονα τὴν ἀχρηστίαν ἔχει·
 οἶμαι γὰρ μὴδ' ἂν αὐτὸν τὸν συγγραφεὰ διελθεῖν
 ἀνυστάκτως, κἂν φυσικῇ τινι στοργῇ κρατῶνται πρὸς
 τοὺς ἐξ αὐτῶν οἱ πατέρες· δηλοῦται γὰρ ἐκεῖ δῆθεν
 τὰ πεπραγμένα, καὶ τὰ πάθη διὰ τοῦ λόγου εἰς ὕψος
 αἵρεται, καὶ εἰς τραγῳδίας ἔγκον ἡ ἱστορία παρα-
 πικνεύεται.

quæ gesta sunt explicantur calamitatesque verbis

ἅλλ' ἵνα μὴ καὶ αὐτῷ τῷ παραιτεῖσθαι πλέον τοῦ
 θέοντος, ἐμβραδύνω τοῖς ἀνοήτοις, καὶ καθάπερ ὁ
 διὰ βορβόρου τινὸς διελαύνων τὸν ἵππον, καὶ τῆς
 ἐκείθεν ἀηδίας καταπιμπλάμενος, οὕτω κατὰ διὰ τῆς
 μνήμης τῶν γεγραμμένων διεξάγων τὸν λόγον κατα-
 μολύνω τὸ σύγγραμμα, πρέπειν ἡγοῦμαι πάντα τὸν
 ποιῶτον συρφετὸν, ὅπως ἂν ἡ δύνατον, ὑψηλῶ καὶ
 ταχεῖ τῷ ἄλματι τοῦ λόγου διαπηδῆσαι. Ἰκανὸν γὰρ
 κέρδος ἡ ταχέια τῶν ἀηδῶν ἀναχώρησις, πρὸς τὸ πέ-
 ρας τῆς ἱστορίας ἐπισπεῦσαι τὸν λόγον· ὥς ἂν μὴ
 καὶ τῷ ἐμῷ βεβλίῳ τὰ τῆς πικρίας αὐτῶν ἐνστάξῃ
 τὰ ῥήματα. Μόνῃ γὰρ περπέτω τῇ Εὐνομίῳ φωνῇ
 τοιαῦτα λέγειν περὶ ἱερῶν Θεοῦ· ὑπάσπιστάς καὶ
 βαδδούχους καὶ δορυφόρους καταπλήσσοντας διε-
 ρευνωμένους, λαθεῖν οὐκ ἐπιτρέποντας τὸν κρυπτό-
 μενον· καὶ ὅσα ἄλλα κατὰ πολιὰς ἱερῶν οὐκ αἰσχύ-
 νεται γράφων. Ὡς περ γὰρ ἐν τοῖς παιδευτηρίοις τῶν
 ἔξωθεν λόγων, εἰς γυμνασίαν τῆς κατὰ τὴν γλῶτταν
 καὶ τὸν νοῦν ἐτοιμότητος, ἀφορμαὶ καταφορὰς τοῖς μει-
 ρακίοις προβάλλονται κατὰ τινος ἀορίστου προσώπου·
 οὕτω κατ' ἐθέλειαν ὑπερβαίνει τοῖς μνημονευθεῖσιν ὁ
 συγγραφεὺς· καὶ τὴν κακῆγορον αὐτοῖς ἐπαφίσει
 γλῶσσαν, καὶ τὰ ἔργα τῆς πονηρίας σιγήσας, ψιλὴν
 αὐτοῖς κατασκηνάζει τὴν ἐυλοκρασσαντῶν ὄψειν· πᾶν
 ὕνειδος κατ' αὐτὸν συμπλάσσει· καὶ συντιθεῖς ἐν
 ταῖς λοιδορίαις τὰ ἄμικτα, φακοτρίβωνα (α) στρατιώ-
 την, καὶ ἄγιον ἐξάγιστον· ὑπὸ νηστείας δὲ ὀρχυῶντα,
 καὶ ὑπὸ πικρίας φωνῶντα, καὶ πολλὴν τοιαύτην βω-
 μολοχίαν, καθάπερ ἐν ταῖς ἔξω πομπαῖς διαβέβληται
 τις, ὥς δι' ὑπερβολὴν ἀναιδείας ἀνευ προσώπου κω-
 μάζων, οὕτως οὐδενὶ παραπετάσματος τὴν πικρίαν
 ἑαυτοῦ συσκιᾶσας, γυμνῇ καὶ ἀπηρυθριασμένῃ φωνῇ
 τὰ ἐκ τῆς ἀμάξης προσφέρει. Εἰτα ὁμολογεῖ ἐφ' οἷς
 παροξύνεται, ὅτι σπουδὴν ἐποιοῦντο, φησὶν, ἐκεῖνοι,
 μὴ πολλοὺς τῇ ἀπάτῃ τούτων συνδιαστρέφεσθαι· καὶ
 διὰ τοῦτο γαλεπαίνει, ἐπὶ τῷ μὴ πᾶσιν οἷς ἐβούλοντο
 τόποις κατ' ἐξουσίαν ἐνδιατρίβειν, ἀλλὰ γενέσθαι
 κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ τότε κρατοῦντος, Φρυγίαν
 αὐτοῖς ἐνδιαίτημα, ὥς ἂν μὴ πολλοὶ βλέπτοντο τῇ
 πονηρᾷ συνουσίᾳ· καὶ ὑπὲρ τούτων ἀγανακτῶν ἐκεῖνα

litatem persequendo, et particulatim examinando,
 quos tandem servos libertate donatos asserat, quam
 initiorum conspirationem, quamque mancipiorum
 aciem narret Et quid sibi volunt in orationem in-
 trusi Montius et Gallus et Domitianus, et testes
 falsi, et imperator iratus, et nonnulli in exsilium
 acti? Quid enim huiusmodi narratiunculis inanius
 et stolidius, si instituantur ab eo, qui non nudam
 historiam se profiteri scribit, sed refutationem
 ejus, qui hæreticis dogmatibus contradicit? in his
 certe historicæ narrationes nihil utilitatis afferunt,
 quas ne ipsum quidem auctorem sine oscitantia
 perlegere posse existimo: licet naturali quodam
 amore erga liberos suos trahantur patres: ibi enim
 amplificatur, et tragico more historia exagge-

B Sed ne et ipse diutius, quam par sit, me excu-
 sando, inhæream in his stultis; et quemadmodum
 is, qui per cænum agit equum, cæno quoque as-
 pergitur et maculatur: ita ego etiam percurrendo
 et commemorando singula, quæ scripsit iste, con-
 taminem librum meum: consentaneum duco, ut
 quoad fieri poterit, totam hanc colluviem, alto et
 celeri saltu orationis transiliam, magnum emolu-
 mentum ratus, ex hisce sordibus quam citissime
 evadere, et orationi finem imponere: ne libro etiam
 meo aspergantur acerbitalis plena vocabula. Cupio
 enim, ut ex solius Eunomii ore prodeant illa con-
 tra sacerdotem Dei convicia: dum vocat nos sa-
 tellites et lictores et satrapas, qui percellant et in-
 dagant absconditum, et latitare volentem non per-
 mittant, et his similia, quæ contra venerandam
 sacerdotum canitiem evomere non erubescit. Quem-
 admodum enim in ludis litterariis ad styli, lin-
 guæ et mentis exercitationem, et expeditam facili-
 tatem, themata quædam adolescentibus proponun-
 tur, quibus velut ansa quadam arrepta invehantur
 in incertam quamdam personam: ita iste decla-
 mator in prædictos Dei sacerdotes toto impetu
 incurrit, et maledicam stringit linguam, nulloque
 allato, cujus rei sint, crimine, sola conviciandi
 libidine ipsis insultat; omnibus contra illos probris
 confectis, et calumniis incompositis, appellitans
 videlicet militem, qui lentibus vescatur, et sanctum
 sine sanctitate, jejuniis quidem pallentem, sed ob
 mentis amaritiam cædes spirantem: ut taceam
 alias id genus scurrilias in gentilium conventi-
 bus, hominum traducendorum gratia adhiberi so-
 litas. Et quidem nonnulli eo impudentiæ proce-
 dunt, ut talia convicia sine larva facitent: ita et
 iste nullo tegumento acerbitate sua velata, libera
 et impudenti voce, ex plastro convicia fundit, et
 tandem quam ob causam adeo sit irritatus, prodit;
 quia sacerdotes Dei operam dederunt, ne multi
 fraudibus et imposturis istorum circumvenirentur.
 (b) Hoc scilicet dolet, necnon et illud, quod non ha-

quamdam Phrygiæ solitudinem relegavit. Idem
 de Eunomio: « In quadam Pamphyliæ solitudine
 habitare coactus est. »

(α) Φακοτρ. Prov. Φακὸν κόπτειν, ludere operam.
 (b) Theodoretus lib. de Hæret. fabulis: « Constantius cum nondum a recta via deflexisset, Aetium in

buerint potestatem ubique locorum habitandi, imperatoris edicto in Phrygiam relegati, ne complures pestifero suo convictu inficerent, propter quae ira accensus ita scribit: *Et gravitas certaminum, et intolerantia verumnae, et iniuncta ærumnarum tolerantia satis enituerunt, quando cum Phrygia natale solum commutarunt.* Omnino vero. Non enim delectori erant Oltisierio illa, quæ evenerunt: neque everterunt paternæ gloriæ excelsitatem, neque generis splendorem injuria affecerunt, ut periculum esset, ne ea, ob quæ nunc succenset, redundarent quoque ad celebrem et binominem Priscum hujus patris patrem: unde iste tam eximias et præclaras de origine sua petit narrationes: de mola nimirum et corio, servilique demenso, et de reliqua hereditate Chanaan: et si horum gratia vituperationem merebantur, qui illis exsiliū procurarunt: fateor et ego dignos esse reprehensione, qui horum istis causa fuerunt, si qui tamen fuerunt: effecerunt enim, ut rerum ab istis gestarum memoria sepulta plerosque moribus et vita graviores fugiat, neque integrum sit posterioribus de præteritis curiosius inquirere, quo tandem sanguine ambo proseminati et quod vitæ institutum a patribus acceptum secuti sint; et quid minus quidve majus, quam deceat liberos et ingenuos, in se observantes, postea ad tantam nominis celebritatem famamque pervenerint, ut et imperatoribus innotescerent, sicut in hoc scripto insolenter iste propter ipsos commoverentur, et ut potissimum mundi

An non hisce rebus, si verum fateri velimus, quam maxima injuria irrogata est, vel ipsi orationum scriptori, vel ipsius magistro, et ejusdem vitæ institutori Aetio, quæ mihi videtur Eunomius non tam suspicere ob dogmatum perversitatem, quam ob vitæ compendia et copias? quod affirmo, non incertis quibusdam conjecturis ductus, sed hisce auribus meis ex iis, quibus id optime compertum erat, certior factus. Nam quis qualisve fuerit Aetius (b), audivi quondam ex Galatarum Episcopo Athanasio: viro cui veritate nihil fuit antiquius, quique ad majorem fidem illis, quæ narrabat, conciliandam, epistolam Georgii Laodicensis demonstrabat. Is ergo niebat Aetium, non ab ineunte ætate dogmatum absurditati studuisse; sed temporis progressionem doctrinæ novandæ operam dedisse, ut hac velut arte victum sibi pararet, quippe illum relicta cultura vineæ, quam possidebat (at quam juste lacebo, ne videar odiosius narrationem auspicari), principio quidem factum esse fabrum caminarium, cujus ars circa ignem et fornaces ferreas fabricandas insumitur, manibus versantem malleo breviculos, et exiguo incendi assidere solitum: sub exili tugurio, sordideque et magna molestia vitæ necessaria hoc suo labore comparantem: quam enim mercedem adeo magni æstimandam mereretur ille, qui subpal-

A γράφει· *Καὶ ἡ κοιλὴ βαρύντης τῶν ἀδελφῶν, καὶ τὰ δυσβάστακτα πάθη· καὶ ἡ γενναία τῶν παινημάτων ὑπομονή, τὸ Φρυγίαν αὐτοὺς ἀπὲς τῆς ἐνεγκούσης ἀλλάξασθαι.* Πάνυ γε. Οὐ γὰρ βνεῖδος ἦν τῇ Ὀλτισιρίῳ (a) τὰ συμπεδικότα, καὶ τοῦ πατρικοῦ φρονήματος καθάϊρεισιν φέροντα, καὶ τὴν τοῦ γένους ἀξίαν ὑβρίζοντα, ὥς μὴ ἂν ἐλίσθαι ταῦτα, ἐφ' οἷς νῦν χαλεπαίνει, τὸν ὀνομαστὸν ἐκαίον, καὶ διώνυμον Πρίσκον τὸν τοῦ πατρὸς τοῦτου πατέρα. Ὅθεν τοῦτο τὰ λαμπρά, καὶ περιδλεπτα τοῦ γένους ἐστὶ διηγήματα. Ὁ μύλων, καὶ τὸ σκύτος, καὶ τὸ οἰκετικὸν σιτηρέσιον, καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ Χαναάν κληρονομία: καὶ ἐπὶ τοῦτοις ἔδει καλίζεισθαι τοὺς τὴν μετὰστασιν αὐτοῖς προσενησαντας. Συντίθεμαι τοῦτο καὶ γὰρ, ὅτιως ἄξιον τῆς παρ' αὐτῶν μέμμεως, οἱ τοῦτων αὐτοῖς αἱτιοὶ γεγονότες, εἴπερ ὅλως εἰσὶ τινες, ἢ γεγονασιν· ὅτι τῶν προβεβιωμένων ἡ γνῶσις διὰ τοῦτων συγκαλυφθεῖσα παραιρεῖται τῶν σεμνοτέρων τὴν μνήμην: καὶ οὐκ ἐφ' πολυπραγμονεῖσθαι τὰ τῶν παρόντων πρεσβύτερα· ὅποιας ἐκάτερος τὸ κατὰρχας ἀξίας ὠρμήθησαν, ποίαν ἐκ πατέρων ἔχοντες ἀκολουθίαν τοῦ βίου· τί μικρόν, ἢ μείζον τῶν ἐλευθερίως προπόντων ἑαυτοὺς συνεγνωκότες, ἵπκατα τοσοῦτον ἐγνωρίσθησάν τε καὶ ὀνομάσθησαν, ὥστε καὶ βασιλεῖσι γενέσθαι γνῶριμοί, καθὼς μεγαλαυχεῖται νῦν τῷ συγγράμματι, καὶ πάσας τὰς ὑπερεχούσας ἀρχὰς ἐπ' αὐτοῖς συγκινεῖσθαι, καὶ ἐπὶ πολὺ τῆς οἰκουμένης τὰ καθ' ἑαυτοὺς διαφέρεισθαι.

gloriat, utque omnia imperia et magistratus partem doctrinæ illorum pervagaretur.

C Ἀρ' οὐχὶ τῷ ὄντι τὰ μέγιστα διὰ τοῦτων ἡδίκηται, ἢ αὐτὸς οὗτος ὁ λογογράφος, ἢ ὁ προστάτης αὐτοῦ, καὶ τοῦ ὁμοίου βίου καθηγητῆς Ἀέτιος, ὃν μοι δοκεῖ μὴ τοσοῦτον πρὸς τὴν τῶν δογμάτων ἀπάτην βλέπων ἐξηλεκτεῖν, πολὺ δὲ μάλλον πρὸς τὴν τοῦ βίου παρασκευὴν τε καὶ εὐπορίαν; λέγω δὲ ταῦτα, οὐ στοχασμῶς τισι τεκμαιρόμενος, ἀλλὰ τῶν ἀκριβῶς ἐγνωκότων αὐτῆς γεγονῶς. Τὰ γὰρ κατὰ τὸν Ἀέτιον τοῦτον Ἀθανασίου ποτὲ τοῦ Γαλατῶν ἐπισκόπου λέγοντος ἤκουσα, ἀνδρὸς οὐκ ἂν τι πρὸ τῆς ἀληθείας προτιμήσαντος, ἀλλὰ καὶ εἰς μαρτυρίαν τῶν πολλῶν τοῦ λόγου, Γεωργίου τοῦ ἐκ Λαοδικείας ἐπιστολῆν ἐπιδεικνύοντος. Ἐλεγε δὲ μὴ παρὰ τὴν πρώτην αὐτὸν ἐγκαλεσθῆναι τῇ τῶν δογμάτων ἀτοπία· χρόνιος δὲ ὕστερον τέχνην βίου τὴν καινοτομίαν ταύτην προσθήσασθαι· ἐκδύναται γὰρ αὐτὸν φῶν τὴν δουλείαν ἀμπελίδος τῆς κεκτημένης αὐτὸν (τὸ δ' ὅπως οὐδὲν δέομαι λέγειν, ὥς ἂν μὴ δόξαιμι κακοηθέστερον τοῦ διηγήματος ἡπτεσθαι) εἶναι μὲν καμινεὺτὴν κατ' ἀρχάς, τὴν ἐμπυρον ταύτην, καὶ βάνυσσον τέχνην διὰ χειρὸς ἔχοντα, σφύρα βραχεία, καὶ ἀκρομὶ μικρὰ προκαθήμενον ὑπὸ τριχίνῃ σκηνῇ γλίσχρως καὶ μετὰ πόνου τὰ ἀναγκαῖα τοῦ βίου διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης συμποριζόμενον. Τίς γὰρ ἂν καὶ γένοιτο μισθὸς ἀξίος λόγου τῷ θεραπεύοντι τὰ ὑπόσθρα τῶν χαλκωμάτων, καὶ παραδύαντι τὰς

(a) Ὀλτισίρης, obscurus vicus in Cappadocia, Eunomii patria, a qua eundem Ὀλτισήριον nominat, et infra, novum Pænica ex Oltisieride prodeuntem.

(b) Aetii vitam miserrimam describit Greg. Nyss., ait Theodoretus lib. de Hæret. fabulis.

τρομακίας, καὶ τὸν κασσίτερον ταῖς πληγαῖς ἐπιλύοντι· A καὶ πολιδόγουσι τῶν λεβήτων τὰς βάσεις· γενέσθαι δὲ τῆς τοῦ βίου μεταβολῆς αἰτίαν, συμφορὰν τινὰ διὰ τῆς τέχνης συμβῆσαν αὐτῷ. Λαβόντος γὰρ ποτε παρὰ γυναικὸς στρατιωτῆδος χρύσεόν τι σκεῦος τῶν περὶ δέξιόν, ἢ χεῖρα προκοσμημάτων, ἐφ' ᾧτε τὴν γενομένην αὐτῷ πληγὴν διορθώσασθαι, ἀπατήσαι δι' ἐπινοίας τὴν ἀνθρωπιν· καὶ ὀφελῆσθαι μὲν τὸ χρύσεον, ἀντιδοῦναι δὲ χάλεον αὐτῇ τὸ σκεῦος, ἱσομέγεθες τῷ χρυσῷ, καὶ τὴν ἐπιφάνειαν ὁμοίως ἔχον δι' ἐπιπολαίου βαφῆς, χρυσῶ τὸν χαλκὸν ἐπαλείψαντα· κατασφοισθεῖσαν δὲ τῷ φαινομένῳ τὴν ἀνθρωπιν· δεῖν γὰρ ἦν καὶ τῇ χαλκευτικῇ διὰ τῶν τέχνης σοφισμάτων, τοὺς χρωμένους παραλογισάσθαι· χρόνῳ φεράσαι τὴν περὶ τὸ χρυσεὸν κακουργίαν, ἐξαλειφθεῖσης ἐκ τοῦ χαλκοῦ τῆς βαφῆς· εἶτα μεταλθεῖν ἐν δίκῃ τὸν κλέπτην, στρατιωτῶν τίνων κατὰ τὸ συγγενὲς καὶ ὁμόφυλον συγκινήθέντων εἰς ἀγανάκτησιν. Τὸν δὲ παθόντα μετὰ τὴν τὸλμαν ἐκείνην, ὅσα παθεῖν εἰκὸς τὸν ἀπατεῦνα, καὶ κλέπτην, ὅρκῳ τῆς τέχνης ἐκυτὸν ἀποστήσαι· ὥσπερ οὐχὶ τῆς προαιρέσεως, ἀλλὰ τοῦ ἐπιτηδεύματος τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῷ τῆς κλοπῆς ἐμποιήσαντος. Ἀκόλουθον δὲ μετὰ τοῦτο γενόμενον λατροῦ τινος τῶν ἀγυρτευόντων, ὡς ἀν μὴ παντελῶς ἀπορήσῃ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς, οἰκίας τε ταῖς ἀφανεστέραις, καὶ τισιν ἀπερρίμμενοις ἀνθρώποις ἐπὶ τῷ προσχήματι τῆς λατρικῆς ἐπιφέρεισθαι. Εἶτα κατ' ὀλίγον εἰς εὐπορίαν αὐτῷ τῆς ἐπινοίας ἐλθούσης, Ἀρμενίου τινὸς εὐεξαπατήτου διὰ τὸ βάρβαρον, ὡς λατρῷ προσέχιν ἀναπεισθέντος, καὶ συχ-

νὸν αὐτῷ ὑποχρησθέντος ἀργύριον, μικρὸν ἠγείσθαι ἤδη τὸ θητεύειν ἑτέροις ἐπὶ τῇ τέχνῃ, ἀλλ' αὐτὸν ἀξιῶν λατρὸν εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι· Ἐντεῦθεν τολῶν συλλόγων τε μεταίρεν λατρικῶν, καὶ τοῖς πρὸς ἑῖον λογομαχοῦσι καταμιγνύμενος, τῶν βωόντων εἰς ἦν. Καὶ ἐν τῇ τοῦ λόγου βόῃ τὸ καθ' αὐτὸν προστιθεῖς, οὐ μικρῶς ἐσπουδάετο παρὰ τῶν τὸ ἀναιδὲς τῆς φωνῆς πρὸς τὰς αὐτῶν φιλονεικίας ἐκμισθομένων.

Αἰπαρωτέρας δὲ διὰ τούτων προσγενομένης αὐτῷ τῆς μάξης, οὐκ ἐπιμένειν ᾤετο δεῖν οὐδ' ἐν τούτῳ τῷ βίῳ, ἀλλὰ τὴν λατρικὴν ἐκείνην μετὰ τῆς χαλκευτικῆς κατ' ὀλίγον ὑπαπεδέυετο. Ἀρείου δὲ τοῦ θεομάχου τὰ πονηρὰ ταῦτα σπέρματα τῶν ζιζανίων ἐνσπείραντος· ὣν ὁ καρπὸς ἐστὶ τῶν Ἀνομοίων τὰ

lida aramenta renovabat, qui foramina obturabat, quique stannum ictibus mollebat, et plumbeas lebetum bases fundebat, causam vero vitæ mutandæ fuisse illi calamitatem quamdam ex opificio ortam. Accepto enim ab uxore militis cujusdam vel manuum, vel colli ornamento, ut illud ictu quodam fractum repararet, circumvenisse mulierem, et aureum quidem monile surripuisse, æreum autem reddidisse, æque magnum ac aureum, planeque simile in superficie, ob tincturam externam, illito auro aeri: deceptam vero apparente specie feminam (peritus enim erat variis fucis et fraudibus ærariæ suæ artis circumscribendi eos, qui opera illius utebantur) successu temporis imposturam et maleficio deprehendisse, deleta ex ære tinctura· cæterum deinceps furem in jus vocatum, militibus nonnullis pro mutuo inter se usu et amore indignitatem facinoris ægre ferentibus. Hunc autem perperum ea quæ impostorem et furem perpeti necesse est, jurejurando artificio suo sese abdicasse. Quasi non voluntas et propositum, sed opificium ei furti cupiditatem injecerit. Posthæc factum fuisse famulum medicī cujusdam circumforanei, ne omnino rebus ad victum necessariis destitueretur; et medicinæ prætextu abjectorum et sordidorum hominum casus et latibula obiisse. Postea paulatim opibus auctum, et Armenio quodam, quem tanquam barbarum in fraudem illicere nihil erat negotii, ut sibi velut medico aures daret, persuaso, multisque ab illo auri ponderibus acceptis, indignum existimasse, ut in posterum aliis in arte medica serviret; sed seipsum pro medico haberi et dici voluisse. Ex illo igitur tempore conventum medicorum participem factum, immiscuisse se illis, qui linguam ad rixas exercent, unumque ex numero rabularum fuisse, et, cum in linguæ volubilitate et viribus facultates suas sitas existimaret, non parum honoratum esse ab illis, qui impudentiam oris ad proprias contentiones conducunt.

Porro cum ex hoc vitæ genere pinguior ei obvenisset fortuna, non putavit diutius in eo perseverandum, sed artem illam medicam cum fabrilī seu æraria paulatim deseruit. Ario autem inimico Dei pernicioſa illa zizaniorum semina serente (quorum fructus est doctrina Anomœorum), scholæ medicorum clamoribus de hac quæſtione personabant. Igitur cum Aetius in hac palestra diligenter sese exercuisset, et syllogismorum etiam quorundam ex Aristotelicis monumentis congeriem collegisset, clarus et celebris erat, superato etiam parente hujus hæreseos Ario, quod ad inventorum dogmatum novitatem attinet; et cum magis intelligeret ordinem et connexionem eorum, quæ Arius commentus fuerat, sagax et solers habebatur, et ad res abstrusas indagandas perquam idoneus, ostendens, id quod creatum esset, et ex non ente seu nihilo, dissimile esse Creatori. et ei, quod ex nihilo eduxit.

Ut ergo huiusmodi sermonibus rerum novarum cupidas aures titillavit, accidit, ut hanc novitatem etiam cognosceret Theophilus Blemmys (a), cuius studio cum Gallo familiaris esset, aditus patefactus est Aetio ad palatium. At cum Gallus praefectum Domitianum et Montium (b) scelerate irucidare ausus fuisset, omnes, qui detestandi illius facinoris participes fuerant, participes etiam fuerunt, ut par erat, interitus illius: solus iste effugit supplicium, dignus iudicatus, qui nihil adversi pateretur, cum aliis ejusdem sceleris consortibus. Interea magno Athanasio ex Alexandrinorum Ecclesia imperatoris tyrannide ejecto, Georgio autem Tarbasthenite populum illum convellente et exagitante, iterum Alexandrinus fit Aetius, nemine inferior ex illis qui ob offam parasitabantur Cappadoci. Non enim Georgio assentiri nesciebat, quippe Chananæo, in quem, velut eodem genere et tribu prognatum, admodum benevolo erat animo; ille vicissim Aetii oblectabatur consuetudine, jampridem dogmatis illius perversitate captus, et Aetio velut lucrum quoddam insperatum propositus.

Quæ minime fugiebant genuinum ipsius discipulum Eunomium istum, qui cum patris sui, cætera optimi, exceptio hinc uno, quod talem genuit filium, vivendi rationem honestam quidem et legibus consentaneam, sed tamen difficilem ob egestatem, et infinitis plenam molestiis videret (erat enim agricola, aratro assuetus, et rusculo suo colendo multo labore intentus: hieme vero cum ab agricultura vacatio conceditur, prima elementa et syllabas puerulis eleganter efformans, mercede inde collecta, victum amictumque sibi comparabat); hæc igitur et similia in paterna domo animadvertens, multa salute aratro, et stivæ, et omnibus paternis instrumentis dicta, ne et ipse conflictari cogeretur huiusmodi laborum difficultatibus, primum quidem mentem adjicit ad sapientiam Prunici (c); et ceteri manu scribere edoctus, principio quidem habitabat cum quodam suæ stirpis et familia, non alia ministerii, quod scribendo exhibetur, mercede, quam victu quotidiano. Deinde pædagogum agens puerorum sui domini, paulatim accendi cœpit desiderio rhetoricæ seu eloquentiæ. Et illa quidem quæ intermedio tempore gessit, sciens prætereo, ut et vitam in patria actam, et in quibus Constantinopoli deprehensus sit, et cum quibus. Posthæc lænulis et zonis conficiendis vacavit, ut ferunt.

At cum omnia hæc videret esse minora, nihilque inde valde expetendum sibi provenire, relicto priori vitæ instituto, soli ex omnibus sese addixit Aetio. Haud temere hunc, ut arbitror, tanquam vitæ ducem et exemplar, sibi delegerat. Ex quo enim in ineffabilis illius sapientiæ communionem venit, ex eo tempore omnia illi sine satu et inarata progenerantur. Sapiens enim est in iis, ad quæ animum

(a) De hoc Theophilo vide Baron. anno Christi 344, n. 11 et seq.

(b) Vide Sozomenum l. iv, cap. 6, qui Montium vocat magnum.

(c) De Prunico vide Epiphanius. Hær. 21, 25 et

Ἐπειδὴ τοίνυν διὰ τῶν τοιούτων λόγων τὰς φιλοκαίνοους τῶν ταῦτα νοσούντων ἀκοὰς ἐπαργάλλει, γινώσκει τὴν καινοφωνίαν ταύτην καὶ ὁ Βλέμμυς Θεόφιλος, ὃς συνηθείας τινὸς περὶ τὸν Γάλλον προ-
υπαρχούσης, ὁ Ἀέτιος εἰς τὰ βασίλεια δι' αὐτοῦ παρε-
δύετο. Τοῦ δὲ περὶ τὸν ὑπαρχον Δομετιανὸν καὶ
Μόντιον ἀγους τηνικαῦτα τοιμηθέντος τῷ Γάλλῳ,
πάντες οἱ κοινωνοὶ τοῦ μιάσματος συμμετεῖχον, ὡς
εἰκὸς, τῆς ἐκείνου καταστροφῆς. Ἀλλ' οὗτος ἐκδύνει
τὴν τιμωρίαν, οὐδὲ τοῦ παθεῖν τι κακὸν μετὰ τῶν
συναϊτῶν τῶν ἀγους ἄξιος εἶναι κριθεῖς. Ἐπὶ τοῦ-
τοις τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου βασιλικῇ δυναστείᾳ τῆς
Ἀλεξανδρείου Ἐκκλησίας μετατεθέντος· Γεωργίου δὲ
τοῦ Ταρβασθηνίτου τὸν ἐκεῖνον λαὸν διασπώντος,
πάλιν Ἀλεξανδρεὺς ὁ Ἀέτιος, οὐδενὸς ἑλαττον ἔχων
τῶν ὑποτροφομένων καὶ παρασιτούντων τῷ Καππα-
δόκῃ· οὐδὲ γὰρ τῆς χολακείας ἀμελήτως εἶχε· χαίρειν
δὲ τούτῳ πάλαι τῇ διατροπῇ κατελιημμένος τοῦ
δόγματος, καὶ εὖρεμα εἶναι τῷ Ἀετίῳ κατ' ἐξουσίαν
προκείμενος.

Οὐ τοίνυν λανθάνει ταῦτα τὸν γνήσιον αὐτοῦ
ζηλωτὴν Εὐνόμιον τοῦτον, ὃς τοῦ κατὰ φύσιν ἑαυτοῦ
πατρὸς βελτίστου τὰ ἄλλα, πλὴν γενέσθαι τοιούτου
πατέρα, εὐγνώμονα μὲν καταμαθῶν, καὶ νενομι-
σμένην τὴν τοῦ βίου διαγωγὴν, μοχθηρὰν δὲ διὰ
πενίαν, καὶ μυρίων γέμουσαν πόνων (γεωργὸς γάρ
τις ἦν ἐπικεκυφὸς τῷ ἀρότρῳ, καὶ πολλὸν πόνον
περὶ τὸ βραχὺ γῆδιον ἔχων· διὰ δὲ τοῦ χειμῶνος,
ὅτε τῶν περὶ τὴν γῆν χαμάτων εἶχε τὴν ἀδειαν, τὰ
πρῶτα στοιχεῖα, καὶ τὰς συλλαβὰς τοῖς παιδίοις
ὑποχαράσων εὐμηχάνως διὰ τῶν μισθωμάτων ἐκεί-
νων τὰ πρὸς τὸν βίον ἐπεσιτίζετο)· ταῦτα τοίνυν περὶ
τὸν ἑαυτοῦ πατέρα βλέπων, ἐβρώσθη φράσας τῷ τε
ἀρότρῳ, καὶ τῇ σμινύῃ, καὶ πᾶσι τοῖς πατρικοῖς
ἐργαλείοις, ὡς ἂν μὴ καὶ αὐτὸς προσταλαιπωρῇ
τοῖς ὁμοίοις τῶν πόνων, πρῶτον μὲν τῆς Προνίκου
σοφίας γίνεται μαθητῆς· καὶ γράφειν εἰς τάχος ἐκ-
μελετήσας, συγῆν τὰ πρῶτα τῶν ἐκ τοῦ γένους
οἰμαῖ τι, μισθὸν τῆς ἐν τῷ γράφειν ὑπηρεσίας τῇ
τροπῇ ἔχων· εἰτα παιδαγωγῶν τοῦ τρέφοντος αὐτὸν
τὰ μεράκια, κατ' ὀλίγον εἰς ῥητορικῆς ἐπιθυμίαν
προέρχεται· καὶ τὰ ἐν τῷ μέσῳ παρήμι· τὸν τε
ἐπὶ τῆς πατρίδος αὐτοῦ βίον, καὶ ἐφ' οἷς ἐν τῇ Κω
σταντίνου πόλει κατελήφθη, καὶ μετὰ τίνων. Μετὰ δὲ
ταῦτα περὶ γλάνθας, καὶ ζώνην ἀσχοληθεῖς, ὡς φασιν.

Ἐπειδὴ πάντα μικρὰ, καὶ οὐδὲν τῆς ἐπιθυμίας
ἄξιον ἐκ τῆς περὶ ταῦτα σπουδῆς εἰώρα συναγειρό-
μενον, καταλιπὼν τὰ λοιπὰ τοῦ βίου ἐπιτηδεύματα,
μόνον ἐξ ἀπάντων ἐθαύμασε τὸν Ἀέτιον· οὐκ ἀσυνέ-
τως, οἶμαι, πρὸς γὰρ τὸν ἑαυτοῦ σκοπὸν εἰς ἐπίνοιαν βίου
τοῦτο ἐπὶλεξάμενος. Ἀφ' οὗ γὰρ μετέσχε τῆς ἀπορ-
ρήτου ταύτης σοφίας, ἐξ ἐκείνου πάντα ἀσπάρτα
αὐτῷ καὶ ἀνήροτα φύεται, σοφὸς γὰρ τίς ἐστι, περὶ ᾧ
37. Sed hunc non pertinet ille Prunicus, sed iste de
quo Suidas: Προνίκος ὁρμαλὸς γοργός. Nam Pru-
nici sunt cursores, celeres, veloces instar curso-
rum: item bajuli qui onera mercede portant: hic
pro celeri scriba a Nysseno usurpatur.

τὴν σπουδὴν ἔχει, καὶ ἔγνω πῶς ἂν τις μάλιστα τοὺς ἐμπαθεστέρους τῶν ἀνθρώπων προσοικειώσαιο. Ἐπειδὴ γὰρ εὐάλωτόν ἐστιν, ὡς τὰ πολλά, δι' ἡδονῆς τὸ ἀνθρώπινον, καὶ πολλὴ πρὸς τὸ πάθος τοῦτο τῆς φύσεώς ἐστιν ἡ εὐκολία, ἐκ τῶν τραχυτέρων ἐπιτηδεύματων πρὸς τὸ τῆς ἡδονῆς λείον ἐτοιμῶς καταπιπτούσης· ὡς ἂν μάλιστα κοινωνοὺς ἑαυτῷ πολλοὺς τῆς νόσου τῶν δογμάτων προσεταιρίζαιο· τοῦτου χάριν ἡδὺς γίνεται τοῖς ὕμ' αὐτοῦ τελουμένοις, τὸ πρόσταντες καὶ ἐπίπονον τῆς ἀρετῆς, ὡς ἀπίθανον εἰς τὴν τοῦ μυστηρίου παραδοχὴν, ἀποβάλλων. Καὶ οἷα μὲν διδάσκουσιν ἐν ἀποδόρῃ τοις, καὶ οἷα ἐκλαλοῦσιν, καὶ εἰς τὸ ἐμφανὲς ἄγουσιν οἱ δι' ἀπάτης παραδεγμένοι τὸ μίσμα· τὴν τε ἀποδόρῃ τὴν ἐκείνην μυσταγωγίαν, καὶ οἷα παρὰ τοῦ σεμνοῦ τῶν μυστηρίων ἱεροφάντου διδάσκονται, βαπτισμῶν τε τρόπον καὶ φύσεως συνηγορίας, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, εἰ τι νι σολὴ δι' ἀκριβείας μαθεῖν, ἐκείνους διερωτάτω, οἷς ἀνεύθυνον φέρειν τι τῶν ἀπρεπῶν διὰ στόματος· ἡμεῖς δὲ σιγήσομεν· οὐδὲ γὰρ κατηγοροῦντας μνησθαι τῶν τοιούτων εὐάριστον, καὶ λόγῳ τιμῇ μαθόντας τὴν καθαρότητα, οὐδὲ τοῖς ἐμμελεστέροις τῶν διηγημάτων καταβρύχαι τὴν συγγραφὴν· καὶ ἡ ἀλήθεια τοῖς λεγομένοις προσή.

Πλὴν οὗ χάριν τῶν εἰρημένων ἐπεμνήσθημεν· ὅτι καθάπερ τῷ Ἀετίῳ πορισμὸς ἦν ἀσεβείας ἡ Ἀριστοτέλους κακοτεχνία· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῷ κατηγορησμένῳ μαθητῇ κατὰ τὸ ἴσον τῷ διδασκάλῳ λιπαρὸς ἐμβιοτεύειν, τῇ ἀπλότῃ τῶν ἀπατηθέντων ὑπῆρξε. Τί οὖν τοσοῦτον ἡδίκησεν ὁ κατὰ τὸν Εὐξείνῳ Πόντον Βασίλειος, ἢ ὁ κατὰ τὴν Ἀρμενίαν Εὐστάθιος, περὶ ὧν ἡ μακρὰ παρενθῆκε τῆς ἱστορίας ἐξυπτιάζεται; Τί τὸν τοῦ βίου σκοπὸν αὐτῷ λελυήκασι; Τί δὲ οὐχὶ μᾶλλον τὴν καὶ τὴν αὐτῶν δόξαν ἐπὶ τὸ μείζον ἐθρεψαν; Πόθεν γὰρ αὐτοὺς τὸ γνωσθῆναι, καὶ εἰς τοσοῦτον ὀνομασθῆναι; Ἡ οὐχὶ διὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων προσέγονεν; εἴπερ ἀληθεύει κατ' αὐτῶν ὁ κατηγορὸς. Τὸ γὰρ εὐδοκίμους ὄντας ἐκείνους, καθὼς ὁ συγγραφεὺς μαρτυρεῖ, ἀξιωμαχοὺς ἑαυτοὺς κρίνει τοὺς μηδαμῶθεν ἔχοντας τὸν νομισθεῖσθαι, ἀφορμὴ τοῦ μέγα φρονεῖν εἰκότως καθίστατο τοῖς ἀντιταχθεῖσι πρὸς τοὺς πλείονας ἔχειν ὑπερημεμένους τῶν ἄλλων. Ἐκ δὲ τούτου περιττὸν τὸ συσκιάζεσθαι μὲν τοῦ προτέρου βίου τὸ ταπεινόν, καὶ ἀνώνυμον· ἀπὸ δὲ τὸ μετὰ ταῦτα γνωρίμους εἶναι, ἀ φευκτὰ μὲν ἄλλως ἐστὶν τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν· (οὐ γὰρ ἂν τις εὐχαιτο τῶν εὐ φρονούντων μέγας ἐπὶ κακῷ νομισθῆναι)· τοῖς δὲ τοιούτοις ὁ ἀκρότατος ὅρος τῆς εὐκλειᾶς δοκεῖ· καθάπερ φασὶ τῶν ἀδόξων τινὰ καὶ ταπεινῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν, ὀνομαστὸν γενέσθαι παρ' Ἐφεσίοις ἐπιθυμήσαντα, μέγα μὲν τι καὶ λαμπρὸν ἔργον, μηδὲ εἰς νοῦν βαλέσθαι· μήτε γὰρ δύνασθαι· γενέσθαι δὲ τῶν ἐπὶ τοῖς μεγίστοις γνωρισθέντων διασημότερον, ὑπερβολὴν τινα βλάβης ἐξευρόντα κατὰ τῶν Ἐφεσίων. Εἶναι μὲν γὰρ τι τῶν θεμιτῶν παρ' αὐτοῖς λαμπρότητι πάσῃ καὶ πολυτελείᾳ περιβλεπτόν· τὸν δὲ ἀνθρώπον πῦρ τῆς μεγαλουργίας ἐκείνην ἐξαφανίσαντα, ὁμολογῆσαι τὸ τῆς ψυχῆς πάθος ἐπὶ τῇ τέλει κρινόμενον· ὅτι τὸ παρὰ

A appellit, et probe novit, quam arte homines affectibus magis obnoxios sibi conciliare queat. Cum enim plurima mortalium pars voluptate facile capiatur, cumque ad hæc magna sit naturæ proclivitas, ab asperiore vitæ disciplina, ad voluptatis planum tramitem, natura facile delabente, ideo ut quam plurimos insani et pestiferi dogmatis sibi socios adjungat, suavem mellitumque sese præbet suis sectatoribus, repudiata virtutis difficultate, et molestia tanquam inutili, ad suorum mysteriorum approbationem. Et qualia quidem in occulto doceant, et quænam evulgent, inque lucem efferant, qui piaculo illo inquinati sunt, et qualia ipsis a gravi scilicet mysteriorum antistite tradantur, modumque et ritum baptismalem, et naturæ patrocinium, et horum similia : si quis accurate nosse velit, ipsos interroget quibus nulla est religio turpia et indecora proloqui. Nos tacebimus, neque enim æquum est, etiam accusatores horum meminisse, cum norint verbis quoque puritatem honorare, neque prætextato sermone libros commaculare ; quamvis a veritate alienum non esset id quod dicerent.

Cæterum, ut redeam ad ea, quorum gratia hæc delapsa est oratio : sicut Aetio impietatis occasio fuit Aristotelis ars fallax et versuta : eodem modo et unico ipsius discipulo ansa hæc oblata est splendide insultandi simplicitati eorum, quos in errorem conjecerat. Qua ergo in re, tanta ipsum injuria affecti Basilii ad Euxinum Pontum, aut in Armenia Eustathius, de quibus prolixam et verbosam digressionem hoc loco texit? Qua in re turbantur ipsius vivendi genus? Annon potius novam ipsorum gloriam magna accessione auxerunt? Unde enim ipsis tanta nominis celebritas et fama? Annon ab illis viris, si non mentitur accusator? Quod enim celebres illi viri, ut testatur iste scriptor, dignos reputaverint, cum quibus pugnarent, illos, qui obscuri et ignotierant : id merito occasionem adversariis præbuit, ut majores spiritus sumerent, seseque reliquis præstare sibi persuaderent; et hæc ratione prioris vitæ ignobilitatem et obscuritatem tegere licuit, claro nomine apud omnes parto. Quæ omnia prudentibus sedulo vitanda sunt : neminem enim eorum, qui recte sapiunt, repereris, qui cupiat sceleribus et maleficiis inclarescere. At istis videtur hoc supremus felicitatis gradus : quemadmodum fama est, inglorium quemdam et abjectum in Asia, cum celebritatem nominis apud Ephesios appeteret : non quidem animo facinus laude dignum concepisse : haud enim tantum potuisse : sed tamen celebriorem evasisse omnibus illis, qui ob maxima patrata facinora decantantur, excogitato contra Ephesios facto perniciosissimo. Fuisse enim Ephesi ædificium quoddam publicum, magnificentia et mole sumptuosa conspicuum : hoc hominem illum injecto igne concremasse : capiumque et in judicium ob audacissimum facinus ad-

ductum, animi sui cupiditate confessum esse, scilicet se amore gloriæ ad hoc aggrediendum impulsus, quod putaret cum ipso facinore nomen etiam auctoris celebratum iri. Eadem via isti quoque ad illustrem famam emergerunt: excepto quod discrimen sit in sceleris magnitudine. Non enim inanimatis ædificiis, sed viventi Ecclesiæ ædificio exitium pariant, immissa quasi flamma dogmatis impietate. Verum orationem de doctrina in proprium reservabo locum.

Jam vero videamus, quam vere conqueratur iste in proœmio se ab infidelibus propter veritatem odio haberi. Fortassis enim non abs re fuerit, etiam ex illis, quæ ad doctrinam non pertinent, discere tantam ex signo, quæ fide versetur circa illa, quæ proprie ad dogmata spectant. Nam qui fidelis est in minimo, ait Dominus, etiam in magno fidelis erit. Apologiam enim pro apologia scripturus, ait se hujus novæ, insuetæ et paradoxæ inscriptionis et dissertationis occasionem non aliunde, quam ab illo, qui primam orationem refutaverat, desumpsisse; primæ enim orationi apologiæ appellationem indiderat: cum magister noster (a) objiceret apologiæ titulum illis solis convenire, qui aliquorum criminum accusati essent: si quis vero sponte sua aliquid scriberet, aliud quiddam quam apologiam, scriptum illud esse: hic quidem haud negat, non oportere, nisi accusatione præeunte, apologiam instituere, manifesta absurditate convictus; sed ait se maximorum scelerum insinuatam, apud judices, ad apologiam suique defensionem descendisse. At quam mendaciter hoc affirmet, planum fors arbitratur, ex illis ipsis quæ jam dicemus. Conqueritur multa et intoleranda mala sibi illata ab illis, a quibus, tanquam iudicibus, condemnatus sit, et hoc quemvis ex libris a se editis cognoscere posse.

Quomodo tam atrociter peritit, si crimina obiecta per apologiam diluit? si enim apologiam adhibuit ad hoc, ut effugeret ea, quorum vero arguebatur: falsa omnino et tragica, et frustra conficta illa apologia fuit; si vero perpressus est quæ narrat, utpote ea perpressus est nulla adhibita apologia: nam omnis apologiæ finis quæ jam dicemus, et qui jus suffragii ferendi habent, a recto per fraudem avertantur; nisi fortassis dicat, se quidem apologiæ usum esse, non tamen in suam sententiam, iudices adducere potuisse; ut qui minus posset et valeret quam ipsius adversarii. Sed nihil ejusmodi de quibus dici, neque potuit. Qui enim potuisset, cum publico libro testetur, se infensorum et sibi infestorum iudicum sententiam detrectasse? *Estemur*, inquit, *nos silenter damnatos esse, cum in iudicium suffragia malefici et improbi quidam violentè insinuant. Ubi valde oscitans, seu indignans, ut arbitror, et animo aliud agens, solacium*

^a Luc. xvi. 10.

(a) Basilii, lib. i, contra Eunomium.

A πολλῶν γνωσθῆναι μέγα ποιούμενος, ἐπενόησε τῷ μεγέθει τοῦ κακοῦ τὸ ὄνομα τοῦ τετολημῆκτος συμνημονεύσθαι. Τοιαύτη καὶ τούτοις ἡ τῆς περιφρασεως ἐπιθέσις, πλὴν ὅσον πρὸς τὸ μείζον ἐν τῷ κακῷ τὴν παραλλήλῃν ἔχει. Οὐ γὰρ ἀψύχοις οἰκοδομήμασιν, ἀλλ' αὐτῇ τῇ ζώσῃ οἰκοδομῇ τῆς Ἐκκλησίας διαλυμαίνονται· οἷον τι πῦρ τὴν τοῦ δόγματος ἐνέντες παραφοράν. Ἀλλὰ τὸν μὲν περὶ δόγματος λόγον εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν ὑπερῆσομαι.

B Τέως δὲ νῦν ὁ διὰ τὸ ἀληθεύειν μαιεύσθαι παρὰ τῶν ἀπίστων ἐν προοιμίοις αἰτιασάμενος οἷα κέχρηται τῇ ἀληθείᾳ σκοπήσωμεν· οὐδὲν γὰρ ἰσως ἀπὸ καιροῦ, καὶ διὰ τῶν ἔξω τοῦ δόγματος λόγων, ὅπως ἔχει περὶ ἀλήθειαν μαθόντας τεκμηρίω τούτῳ πρὸς τὰ δόγματα χρῆσθαι. Ὁ γὰρ πιστός, φησὶν, ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστι· καὶ ὁ ἐν ἐλαχίστῳ ἀδίκος, καὶ ἐν πολλῷ ἀδίκος ἐστι. Μέλων γὰρ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀπολογίας ἀπολογίαν συγγράφειν, τὴν καινὴν καὶ παράλογον ταύτην τοῦ λόγου καὶ ἐπιγραφὴν καὶ ὑπόθεσιν, τὴν αἰτίαν λέγει τῆς τοσαύτης παραδοξολογίας οὐχ ἐτέρωθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀντειπόντος αὐτῷ πρὸς τὸν πρότερον γεγενῆσθαι λόγον· ἐκείνῳ μὲν γὰρ ἦν τῷ λόγῳ ἀπολογία τὸ ὄνομα· λαβόμενος δὲ τοῦ διδασκάλου ἡμῶν, ὡς μόνοις τοῖς κατηγορουμένοις τῆς ἀπολογίας πρεπούσης· εἰ δὲ τις ἐπ' αὐτοῦ κατ' ἐξουσίαν γεγράφει, ἄλλο τι, καὶ οὐχ ἀπολογίαν εἶναι τὸ συγγραφόμενον· τῷ μὲν μὴ δεῖν ἐπὶ προλαβούσῃ κατηγορίᾳ τὴν ἀπολογίαν ποιεῖσθαι διὰ τὸ περιφανὲς τῆς ἀτοπίας, οὐχ ἀντιλέγει· ὡς δὲ κατηγορηθεὶς ἐπὶ μεγίστοις, πρὸς τὴν ἐπενεχθεῖσαν κρίσιν ἀπολογησασθῆναι φησιν. Ὅσον δὲ τὸ ψεύδης ἐστὶν ἐν τούτοις, πρόδηλον ἐξ αὐτῶν οἶμαι τῶν εἰρημένων γενήσεσθαι· πολλὰ, καὶ δυσδιάστακτα πάθη, παρὰ τῶν κατακρινάντων αὐτοῦ γεγενῆσθαι κατηγορίας. Καὶ ταῦτα ἐξεστὶν ἐξ αὐτῶν τῶν παρ' αὐτοῦ γεγραμμένων μαθεῖν.

C Πῶς οὖν ταῦτα πέπονθεν, εἴπερ ἐπὶ ταῖς αἰτίαις ἀπολελόγητο; Εἰ μὲν γὰρ ἐχρήσατο πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐγκλημάτων τῇ ἀπολογίᾳ, ψευδὴς ἡ τραγῳδία πάντως ἐκείνη καὶ μάτην συμπέπλεσται· εἰ δὲ πέπονθεν ἄπερ εἴρηκε, δηλονότι μὴ ἀπολογησάμενος πέπονθε. Πάσης γὰρ ἀπολογίας οὗτος ἐστὶν ὁ σκοπός, τὸ μὴ εἶσαι παρακρουσθῆναι διὰ συκοφαντίας τοὺς κυρίως τῆς ψήφου· εἰ μὴ ἄρα τοῦτο λέγειν D ἐπιχειρήσει, οἷα τὴν μὲν ἀπολογίαν ἐπὶ τῆς κρίσεως προσέβαλετο· προσαναγέσθαι δὲ τοὺς δικάζονας λαθόντας οὐ δυνάμεις τῶν ἀντιδικούντων ἡλαττώσθαι. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν ἐπὶ τῆς κρίσεως ταυτοῦτον οὐδὲν, οὐδὲ ἐμύλησεν. Πῶς γάρ; Ὅς γε ἀπολογεῖ διὰ συγγράμματος τὸ τοῖς ἐχθροῖς τε καὶ πολεμίοις δικασταῖς χρῆσθαι μὴ ἐβέλθαι. Ἡμεῖς γὰρ, φησὶν, οἱ σιωπῶντες ἐβλήμεν, ὁμολογοῦμεν, κακοῦργων καὶ πονηρῶν τὴν τῶν δικαστῶν χάριν εἰσφορησάντων· ἐνθα, καὶ σφόδρα σφαδάζοντες, ὡς οἶμαι, καὶ τῷ λογιῶν πρὸς ἐτέροις ὧν, ἐμυλαζέμεν τῷ λόγῳ τὸν σοῦον·

σπὸν εὐπαρώως οὐ κατένοησε, πάντῃ σοδαρῶς τῇ λέξει τῶν εἰσφρησάντων (α) ὑπατικίας, ὡς ἡ χρῆσις, ἄλλη μὲν παρὰ τοῖς καταρωθωκόσι τὸν λόγον, τὴν ἴσασιν οἱ τοῖς τοῦ ῥήτορος λόγοις καθομιλῆσαντες, ἄλλη δὲ παρὰ τῷ νέρ ὑπαικιστῇ ἐνομιστῇ· ἀλλ' οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸν σκοπὸν τὸν ἡμέτερον.

Μικρὸν δὲ προσέθωκε, καὶ τοῦτο προσετίθειν· Εἰ γὰρ οὐκ ἂν τοῖς κατηγοροῦσι δικασταῖς ἐχρησάμην, διὰ τοῦτο ἀναιρεῖν οἴεται τὴν ἀπολογίαν· λέγειν· ἐκείνους ἴδαν ὡς ἀκέραιους. Πότε οὖν ὁ δριμύς, καὶ ἐπὶ τίνων ἀποκλόγηται, ὁ τοὺς μὲν δικαστὰς διὰ τὴν ἐχθρὰν παραγμφάμενος, περὶ δὲ τὴν κρίσιν, ὡς αὐτὸς θαυμάσιος, σιγήσας; Ὁρᾶτε τὸν σφόδρον τῆς ἀληθείας ἀγωνιστὴν· ὡς δὲ ὁλίγων μεταβαλλόμενος αὐτομολεῖ πρὸς τὸ ψεῦδος, καὶ τῷ ῥήματι τιμὴν τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ τῶν ἔργων ἀντικαθίσταται. Ἀλλ' ἐκεῖνο χαρίεν· ὅτι καὶ πρὸς αὐτὴν ἀγωνεῖ (β) συνηγάραν τοῦ ψεύδους. Πῶς γὰρ ὁ αὐτὸς, καὶ δικαίως πρὸς τὴν ἐπανεχθέντων κρίσιν ἀποκλόγηται, καὶ φρονιμῶς πάλιν διὰ τὸ ἐν ἐχθρόν· εἶναι τὴν κρίσιν, ἀπεσιώπησε; Καίτοι καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ λόγου, τὴν ἀπολογίαν ἐπέγραψε, φανερώς δείκνυται τὸ μηδαιῶς συστήναι αὐτῷ δικαστήριον. Οὐ γὰρ πρὸς δικαστὰς ὡρισμένους τὸ προσήμιον τοῦ λόγου προτείνεται, ἀλλὰ πρὸς τινὰς ἀορίστους ἀνθρώπους, τοὺς τε κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνους ὄντας, καὶ τοὺς ὑστερον γνησομένους· ἐπ' οἷς ἔγωγε καὶ αὐτὸς συντεθεῖμαι, μεγάλης αὐτῷ δεῖν τῆς ἀπολογίας, οὐ κατὰ τὴν νῦν συγγραφείσαν, ἑτέρας πάλιν ἀπολογίας εἰς συνηγόριαν προσεδομένην, ἀλλὰ τινος γενικῆς τε καὶ ἐμφορῆς παῖσι τοὺς ἀκούοντας θυνάμενης, ὅτι γέγραπεν.

Ὁς δικαστήριον ἐκείνῳ συνεκρόται τῶν μῆτε παρόντων, τάχα δὲ μῆτε γέννηθέντων ἀνθρώπων· καὶ τοῖς οὐκ οὖσιν ἀπελογεῖται, καὶ παρηγέται τοὺς μὴ γεγνησας, μὴ τῷ πλεῖθι διακρίνειν τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος, τῇ πλείονι μοίρᾳ τὸ κρείττον συνάπτοντας. Πρέπει γὰρ ὅπως πρὸς τοὺς τοιοῦτους δικαστὰς τοὺς ἐν τῇ ὁσφύϊ τῶν πατέρων ὄντας τὴν τοιαύτην ἀπολογίαν προτείνεσθαι, καὶ οἴεσθαι δίκαια λέγειν, ὅτι ταῖς πάντων δόξαις μόνος ἀντεβαίνειν ἐγνώκει· καὶ τῶν κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ δοξάζοντων, ἀξιοπιστοτέραν οἴεται τὴν πεπλανημένην ἐκείνου τῆς ψυχῆς φαντασίαν.

Γραφέτω, εἰ δοκεῖ, καὶ τῆς δευτέρας ἀπολογίας ἀπολογίαν ἄλλην· ἡ γὰρ νῦν οὐ διόρθωσις τῶν ἡμαρτημένων, κατασκευὴ δὲ μᾶλλον τῶν ἐγκλημάτων ἐστὶ. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι πᾶσα νόμιμος ἀπολογία πρὸς τὴν τοῦ ἐπανεχθέντος ἐγκλημάτων ἀναίρεσιν βλέπει; Οἷον, ὁ ἀλοπῆς, ἡ φόνος, ἡ τινος ἑτέρου κλημμελήματος αἰτίαν ἔχων, ἡ ἀρνεῖται καθόλου τὴν πράξιν, ἡ εἰς ἑτέρον μετατίθεισι τοῦ καχοῦ τὴν αἰτίαν· ἡ εἰ μὴδὲν δύναται τούτων, συγγνώμην, καὶ ἔλεον αἰτήσει παρὰ τῶν κυρίων τῆς ψυχῆς. Ἐνταῦθα οὐτε ἀρνεῖται ὁ λόγος τῶν ἐπανεχθέντων ἔχει, οὐτε τὴν εἰς ἑτέρους μετάστασιν· οὐτε καταφεύγει πρὸς ἔλεον, οὐτε πρὸς τὸ μᾶλλον εὐγνωμοσύνην κατεπαγγέλλεται.

(α) Εἰσφρησάντων ab εἰσφρῶ quod est intus admissio vel recipio, item devoro, Eunomius accepit

A verbis admitti non animadvertit. Vocabulo insipientium magnifice atticum agere sese ratus. At hujus vocis alium esse usum, quam novus atticista censuerit, omnibus compertum est, qui rhetorum praeceptis exculti sunt: sed haec nihil ad nostrum propositum.

Post pauca haec adjungit, Si enim propterea existimat apologiam funditus tolli, quod judices corruptos fugi, valde vir bonus fallitur. Quando igitur, et apud quos acer iste apologiam instituit, si et judices, ut hostes, fugit, et in ipso judicio, ut ipsemet asserit, conticuit? Aspicite egregium hunc veritatis propugnatores, qui levi momento immutatus, sponte sua ruit ad mendacium, et verbo veritatem honorans, facto etiam in patrocinio mendacii languescit. Quomodo enim idem juste de objectis criminibus per apologiam sese purgavit, et rursus prudenter conticuit, quod judices essent hostes? Atque illa ipsa oratione, quam inscripsit apologiam, manifeste ostenditur ad nullum tanquam tribunal istum fuisse vocatum. Neque enim ad certos et designatos judices proceum orationis dirigit, sed ad quosdam incertos homines, tam qui illo tempore vivebant, quam qui postea nascituri erant: apud quos, fateor et ego longa apologia ipsi opus esse, non absimili ejus, quam nunc publicavit, cum et ipsa alia quadam apologia indigeat: sed alia generali et accurata, quae audientibus persuadere queat, ipsum mentis compotem non fuisse, cum haec talia chartis illineret. Mentis compos non erat, qui comminiscitur judices, neque praesentes, et fortassis neque natos, et coram illis qui non sunt, sese defendit; rogatque necdum natos, ne multitudinem veritatem a mendacio discernere velint. At decet hujusmodi judices, qui adhuc in lumbis parentum suorum continentur, talis apologia. Par etiam est illos credere, vera predicare istam, qui solus communi omnium sensui refragatur, suamque vanam et inanem phantasiam fide digniorem arbitrat, quam unanimum consensum omnium illorum, qui toto terrarum orbe nomen Christi glorificant.

Scribat etiam, si placet, secundae apologiae apologiam. Haec enim, quam nunc edidit, non est criminum correctio, sed magis confirmatio et approbatio. Nam quis nescit omnem veram apologiam ad objectorum criminum refutationem dirigi, ut, qui furti, homicidii, vel alicujus alterius sceleris postulatur, is aut negat universim se id admisisse, vel in alterum confert causam facinoris; vel si nihil horum queat, veniam et misericordiam a iudicibus petit? At hic neque negat Eunomius, quae obijciuntur, neque causam in alium transfert, neque ad misericordiam confugit, neque in futurum tempus meliora promittit, sed illud ipsum scelus,

pro εἰσπληθῶ.

(β) Ἡ ἀπολογία quae est vera lectio,

de quo accusatus est, majori studio et apparatu confirmat. Nam quod obicitur est, ut iste dicit, *impietas*; non incerta et indefinita, sed certa et determinata. Apologia vero docet impietatem; nec crimen diluit, sed prorsus stabilit. Quod si pietatis doctrina fuisset incerta, et ignota, minus fortassis periculum fuisset, moliri ejusmodi novitatem. At cum in omnium piorum animis doctrina theologi [Basilii] insideat; num is, qui communibus omnium decretis et persuasionibus contraria tradit, depellit a se per defensionem ea, quorum accusatur: et non magis omnium audientium contra sese iram provocat, et vehementer sui ipsius sit accusator? Ego quidem ita sentio. Itaque utrum sectatores Eunomii audituri sint aliquam apologiam, an accusaturi ea, quæ ad pietatem pervertendam excogitavit, ipse viderit; vel et illud, quomodo accusatores injuriam illaturi et quam sententiam iudices adversus ipsum pronuntiaturi sint, stabilio per apologiam, novisque argumentis confirmato crimine.

Cæterum nescio, quonam pacto in hæc, ex orationis serie et ordine inciderim, hoc ipso dum orationis ordo non observatur. Neque enim animus nunc est examinare, qua ratione instituenda sit apologia; sed utrum apologiam Eunomius instituerit. Verum ad propositam materiam revertamur. Hunc ergo propriis verbis capi manifestum est. Nam qui ægre ferens de mendacio iudicatum esse, dicit iniquos iudices se nactum, et terra marique circumductum, solisque æstu et pulvere plurima incommoda perpassum esse; mox mendacium obvelans, clavum clavo, ut proverbium habet, pellit, et alio mendacio hoc mendacium corrigit; cum enim pariter cum ipso omnes sciant, quod nullam penitus vocem in iudicio miserit, ait se detrectasse hostium tribunal, tacentemque condemnatum. Quomodo clarius ostendi posset, hunc et cum veritate et secum pugnare? Quando reprehenditur, quod male suum librum inscripserit, ait se iudicii necessitate compulsum, ut librum suum apologiæ titulo prænotaret. Quando monstratur, quod nihil apud iudices sit locutus, mox negat iudicium, iudicesque illos respuit. Videte egregium istum veritatis propugnatorem, ut valide contra mendacium pugnat? Et cum talis sit audet magnum Basilium nominare *malignum, improbum, mendacem, audacem, indoctum, ascriptitium (seu spurium), rerum divinarum imperitum*; et catalogo conviciorum addit etiam *stupiditatem, insaniam, furorem*, et infinita talia, quæ passim orationi suæ aspergit; sufficere ratus linguæ suæ asperitatem et acerbiteriam opponere, tanquam æquivalentem omnium hominum testimoniis, qui et nomen magni Basilii, tanquam alicujus veterum sanctorum admirantur: et putat iste invictum illum sola conviciandi libidine et impudentia lædi posse? Non adeo humilis et demissus sol est, ut usque ad ipsum pertingant lapides, vel aliquid aliud in ipsum

ται· ἄλλ' αὐτὸ τὸ κατηγορούμενον ἐγκλημα διὰ φιλοπονυτέρως κατασκευῆς ἰσχυροποιεῖται. Τὸ μὲν γὰρ προφερόμενον, καθὼς οὗτος φησιν, *δοσελας* ἐστὶ γραφή· οὐκ ἀόριστον αὐτῷ τὴν αἰτίαν ἐπάγουσα, ἄλλ' αὐτὸ προφερούσα [τῆς ἀσεβείας τὸ εἶδος· ἡ δὲ ἀπολογία, τὸ δεῖν ἀσεβεῖν κατασκευάζει, οὐκ ἀναίρουσα τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ βεβαιούσα τὸ ἐγκλημα. Ἀδελφῶν μὲν γὰρ ὄντων τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων, ἦττον ἴσως ἦν ἐπικίνδυνον κατατολμᾶν τῆς καινότητος· πάσαις δὲ τῶν εὐσεβοῦντων ψυχαῖς παγίας τῆς τοῦ θεολόγου διδασκαλίας ἐνυπαρχούσης, ὁ τὰ ἐναντία τοῖς κοινῇ παρὰ πάντων ἐγνωσμένοις βῶν, ἄρα ἀπολογεῖται ὑπὲρ ὧν ἐγκαλεῖται, ἢ μᾶλλον ἐφέλικται καθ' αὐτοῦ τὴν τῶν ἀκούοντων ὀργὴν, καὶ πικρότερος αὐτοῦ κατηγορος ἱστανται· Ἐγὼ μὲν τοῦτο φημι. Ὅστε εἴπερ εἰσι κατα τὸν λόγον τοῦ συγγραφέως, ἢ ἀκροαταὶ τῶν ἀπολογηθέντων, ἢ κατήγοροι τῶν κατὰ τῆς εὐσεβείας αὐτῷ τολμηθέντων, αὐτὸς εἰπάτω· ἢ πῶς οἱ κατήγοροι καθυβρίζουσιν· ἢ τίνα οἱ δικάσται περὶ αὐτοῦ τὴν ψῆφον ἐξοίσουσιν, προκατασκευαζομένου διὰ τῆς ἀπολογίας τοῦ πλημμελήματος.

Ἄλλα ταῦτα μὲν οὐκ οἶδα πῶς παρενέπεσον ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου τῷ μὴ καλῶς προῆχθαι τὴν ἀκολουθίαν. Οὐδὲ γὰρ περὶ τοῦ πῶς ἐχρην ἀπολογησασθαι πρόκειται νῦν ἐξετάζειν· ἄλλ' εἰ ἀπολελογηται ὧς. Πρὸς δὲ τὸ προτεθὲν ἐπανέλωμεν· ὅτι τοῖς ἰδίοις ἀλίσχεται φανερώς οὕτως· Ὁ δυσχεραίνων τὸ ψεῦδος κεκρίσθαι λέγει καὶ παρανόμων ἐπιτυχεῖν δικάστων, καὶ διὰ γῆς, καὶ θαλάσσης ἀγόμενος, πρὸς ἡλίου τε φλογμὸν, καὶ κόνιν κακοπαθεῖσαι. Εἴτα πάλιν περιτέλλων τὸ ψεῦδος, ἦλεν τὸν ἥλον, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἐκκρούει, ἄλλω ψεύδει τοῦτο τὸ ψεῦδος ἐπανορθούμενος. Πάντων γὰρ αὐτῷ συνεπισταμένων, ὅτι οὐδεμίαν ἐβρήξεν ἐν δικαστηρίῳ φωνήν, παρητησθαι φησι τὸ τῶν ἐχθρῶν δικαστήριον, καὶ αἰγῶν ἄλῃναι. Πῶς ἂν τις μᾶλλον ἐξελεγχθεῖη, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐναντιῶς ἔχων; Ὅταν ἐγκαλεῖται περὶ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ λόγου, τῇ κρίσει τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπολογίας προτιθήσιν· ὅταν ἐλέγχεται, μηδὲν ἐπὶ τῶν δικαζόντων εἰπόν· ἀρνεῖται τὴν κρίσιν, καὶ ἀπαξιοῖ τοὺς δικάζοντας. Ὅρατε τὸν σφοδρὸν πρόμαχον τῆς ἀληθείας, ὡς ἐβρώμενικος πρὸς τὸ ψεῦδος ἀντικαθίσταται; Εἴτα τοιοῦτος ὢν, ποιεῖ δὲ ῥὸν, καὶ κακοθήθῃ, καὶ ψεύστην τὸν μέγαν Βασίλειον ὀνομάζειν τολμᾷ· καὶ ἐτι πρὸς τούτοις, θρασύν, ἀμάθῃ, παράγραπτον, τῶν θείων ἀμύητον· προστίθει δὲ τῷ καταλόγῳ τῆς λοιδορίας, καὶ παραπληξίαν, καὶ μαρίαν, καὶ μυριά τοιαῦτα, σποράδην παντὶ καταμινύων τῷ λόγῳ, ὥσπερ ἐξαρχεῖν οἰόμενος τὴν αὐτοῦ πικρίαν ἀντίρροπον ταῖς πάντων ἀνθρώπων μαρτυραῖς γενήσεσθαι· οἱ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου, καθάπερ τινὲς τῶν ἀρχαίων ἀγίων τεθήπασιν. Καὶ νομίζει τὸν ἀτρωτὸν τῷ μῶμῳ δύνασθαι μόνον διὰ τῆς λοιδορίας λυμνασθαι. Οὐχ οὕτω ταπεινὸς ὁ ἥλιος, ὡς μέχρι ἐκείνου φθάσαι τὸν κατ' αὐτοῦ λίθους, ἢ ἄλλο τι βάλλοντα. Πάλιν γὰρ ἐπαναστρέφει τὰ βληθέντα κατὰ τοῦ πέμψαντος· ὁ δὲ σκοπὸς μένει τῆς βολῆς ὑψηλότερος· καὶ τις ὡς

ἡλαμπή διαβάλλη τὸν ἥλιον, οὐ τὸ φῶς τῆς ἀκτίνος, ἔκ τῶν σκωμμάτων ἡμαύρωσεν, ἀλλ' ὁ μὲν ἥλιος ἴσται, καὶ σκωπτόμενος, ἥλιος, τοῦ δὲ λοιδοροῦντος ὡς ἀφεγγή τὴν ἀκτίνα ἢ πῆρσις τῶν ὁρατικῶν αἰσθητηρίων ἀπαλεγχθήσεται· κἂν ὅτι μάλιστα τοὺς τε ἀκουσμένους, καὶ τοὺς ἐντευζομένους πείθειν ἰδὲ καὶ ὁμοίότητα τῆς ἀπολογίας ἐκείνης, μὴ ταῖς πάντων περὶ τοῦ ἡλίου δόξαις προστίθεσθαι, μηδὲ τῶν πολλῶν πείραν τῆς ἰδίας ὑπολήψεως ποιεῖσθαι κυριωτέραν, τῇ πλεονί μοίρᾳ τὸ κρείττον προσάπτοντας, μάτην ἐπὶ τῶν βλεπόντων ληρῆσι.

Τίς οὖν εὖνος τῷ Εὐνομίᾳ πεισάτω χαλινὸν αὐτὸν ἐπιθεῖναι τῷ στόματι, μηδὲ ἀφηνιάζειν τῇ ἀταξίᾳ τοῦ λόγου, μηδὲ πρὸς κέντρα λακτίζειν, μηδὲ θρασυτομεῖν κατὰ τοῦ τιμίου ὀνόματος, ἀλλὰ καὶ τῇ μνήμῃ λαμβάνοντα μόνον τὸν μέγαν Βασίλειον, εὐλαβείας καὶ δέους τὴν ψυχὴν ἀνακρίμπασθαι. Τί γὰρ αὐτῷ καὶ πλεὺν ἐκ τῆς ἀμέτρου πομπῆς ταύτης γενήσεται· ὅταν ὁ μὲν τοιοῦτος δοκῇ παρὰ πάντων, οἷον αὐτὸν ἀνακηρύττει ὁ βίος, ὁ λόγος, ἡ κοινὴ τῆς οἰκουμένης περὶ αὐτοῦ μαρτυρία; Ὁ δὲ κακίζει ἐπιχειρῶν, τὸν ἑαυτοῦ δείκνυει τρόπον, ὡς *Μὴ θυνάμενος*, καθὼς φησὶ πού τὸ Εὐαγγέλιον, *ἀγαθὰ λαλεῖν τῷ ποιητῆρι εἶναι*, ἀλλ' *ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας φθέγγεσθαι*· καὶ ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ προεξέρχεται. Ὅτι γὰρ ψιλὰ τῆς λοιδορίας ἐστὶ τὰ ῥήματα τῆς τῶν πραγμάτων ἀληθείας οὐ προσάπτόμενα, ἐξ αὐτῶν ἐστὶ τῶν γεγραμμένων ὁ Εὐεγγχος.

Ἵππεδὸς τίνα τόπον, ἐν ᾧ τὸν περὶ τῶν δογμάτων ἀγῶνα συστήναι φησιν, ἀνώνυμον δὲ τοῦτον, καὶ οὐδενὶ γνωρίμῳ σημείῳ δηλοῦμενον, ὥστε ἀνάγκη εἶναι τῷ ἀκροατῇ πεπλανημένους τῶν ἀδελφῶν καταστοχάζεσθαι. Ἐν τούτῳ φησὶ *σάλλογον γεγενησθαι τῶν πανταχόθεν λογῶν*, καὶ ἐνακμάζει τῷ λόγῳ νεανικῶς, ὅτι ἔβην ἄγων ὤθειν τὴν τῶν πραγμάτων διασκευήν. Ἐκτα δισαστάς τις λέγει, μηδὲ τούτων ὀνομαστὴ μεμνημένος, τὸν περὶ τῶν ἐσχάτων προκρίσθαι δρόμον, ὑποφωνεῖν δὲ παρόντα τὸν ἡμέτερον καθηγητὴν καὶ πατέρα· τῆς δὲ κρίσεως πρὸς τοὺς ἐναντίους τὸ κράτος μετατιθείσης, φεύγειν αὐτὸν τοὺς τόπους, καταλιπόντα τὴν τάξιν, καὶ τίνα καπνὸν τῆς πατρίδος μεταδιώκειν· καὶ πολὺς ἐστὶ διασύρων ἐν τῇ ὑπογραφῇ τῆς δεξιᾶς τὸν ἄνδρα· ἀπερ' ἔξεστιν ἐκ τῶν γεγραμμένων τῷ βουλομένῳ μαθεῖν. Οὐ γὰρ ἔμοι σχολὴ πάντα τὸν ἔμετον τῆς ἐκείνου σχολῆς διὰ τῶν ἐμῶν λόγων κατασκευάζειν, ἀλλ' οὐ χάριν ἐπισμύνησθαι τῶν εἰρημένων, πρὸς τοῦτο καὶ μεταθήσομαι.

Τίς ἐκεῖνος ὁ ἀνώνυμος χώρος, ἐν ᾧ περὶ τῶν δογμάτων ἐξετάζεται λόγος; Τίς ὁ καιρὸς ὁ τοὺς ἀρίστους ἐπὶ τὸν ἀγῶνα καλῶν; Τίνες οἱ ἄνθρωποι, οἱ διὰ γῆς καὶ θαλάττης πρὸς τὴν κοινωνίαν τῶν πόνων ἑαυτοὺς καταπειλάντες; Τίνα λέγει κόσμον ἐπὶ τοῖς ἐκδοχομένοις μετέωρον, ἀναμένοντα τῆς ψήφου τὴν

A emissum. Nam jacula recidunt in caput mittentis, et sol omni jactu manet altior. Et licet quis criminetur solem ut obscurum, haud tamen conviciis splendor radiorum imminuitur, sed sol etiam conviciis impetitus, nihil aliud est, quam sol. Interim, qui solis radios tenebricosos esse nugatur, nihil aliud reportat, quam quod oculorum suorum cæcitatem insigniter prodit: et quamvis maxime iis qui audiunt, et cum quibus agit, persuadere velit, instar illius apologiæ, ne assentiantur communi hominum de sole existimationi, neve multorum ex apud plures inveniri id quod rectius est: delirare est ademptus.

B Qui igitur bene cupit Eunomio, moneat ut ori suo frenum imponat; ne tam insulsos et inconditos sermones effutiat, neve contra stimulos calculet, neque adeo audacter et insolenter verbis sese efferat, contemptu venerandi illius [Basili] nominis, quin potius sola memoria Basilium complexus, reverentia et metu perfundi deberet. Nam quæ ex hujusmodi jactandi sese simul et conviciandi petulantia existet Eunomio utilitas; cum qualis ille apud omnes habetur, talem illum prædicet vita, oratio, et concors orbis terrarum testimonium? Quem dum iste criminatur, suos mores ostendit: nequit enim bona loqui, ut alicubi dicit Evangelium, eo quod malus sit, sed ex abundantia cordis loquitur, et ex malo thesauro sua verba depromit. Quod autem conviciata sint nuda verba, quæ ad ipsam veritatem non pertingant, demonstrare licet ex propriis istius scriptis.

Adducit locum quemdam, in quo certamen præ doctrinæ veritate sit ingressus, sed neque locum nominat, neque ullo certo signo designat, ut necesse sit auditorem incertis conjecturis fluctuare et circumferri. In hoc inquit convenisse ex omnibus locis evocatos, et pueriliter in verbis luxuriatur, oculis videlicet subjiciens, et representans conventus illius apparatus. Deinde ait, iudicibus quibusdam, neque enim hos nominat, ultimum supplicium fuisse propositum, his vero subscripsisse etiam nostrum [Basillum] præceptorem et patrem. Iudicio autem adversariis potiores partes deferente, derepente illum fugisse, deserto ordine, patriæque fumum quemdam recta secutum esse: multusque in traducendo et irridendo viro, propter timiditatem, ut quisvis ex ipsius libro cognoscere poterit. Non enim mihi vacat omnia, quæ evomit ipsius bilis, verbis persequi, sed ad id transire, cujus gratia etiam prædicta attuli.

Quis est ille sine nomine locus, in quo de dogmatum veritate habita est disquisitio? Quo tempore, quave occasione præstantissimi quique ad certamen evocati sunt? Quinam illi homines, qui terra marique ad communionem laborum properarunt? Quem mundum narrat, eventus expecta-

tionem suspensum, præstolantemque iudicium sententiam? Aut quis pugnam hanc indixit? et similia. Sed forte hæc et id genus alia permittenda sunt Eunomio, ut adolescentibus in ludo litterario, qui huiusmodi inventionibus et commentis orationi pondus et amplificationem quamdam conciliare student. Illud solum dicat, quis sit invictus ille pugil, cum quo congredi (Basilijus) præceptor noster formidaverit. Si enim et hoc confectum est, et mendaciter excogitatum, vincat iterum, palmarumque vanitatis referat, nosque tacebimus. Dum enim cum umbris quasi, et larvis inutiliter certatur, vera et genuina victoria est, sponte sese huiusmodi victoria abdicare. Quod si de rebus Constantinopoli gestis loquitur, illudque conciliabulum significat, et tragediis ibidem actis describendis immoratur, seque magnum et insuperabilem athletam nominat: fateor, quod tempore illius pugnae congressum adversariorum vitavimus, licet præsentem.

Doceat, qui Basilio timiditatem exprobat, utrum ipse in medium processerit; utrum vocem pro sui defensione doctrinaque sua ediderit, utrum juvenilibus orationem amplificaverit, utrum genere cum adversa parte manus contulerit. At nihil, quod dicat, inveniet, nisi manifeste secum ipse pugnare velit. Fessus enim est, se silentio approbasse latam a iudicibus sententiam. Si tempore illius pugnae loqui oportebat, ut nunc iste pro sua auctoritate decernit, cur tacens condemnatur? Si vero recte et convenienter fecit, quod apud illos iudices magis optaverit silere, quam loqui, quæ tandem iniquitas est, illi silentium laudi, nobis autem calumniae et crimini esse? Quid hac absurditate injustius fuerit, si cum duo post convocationem illum conventum, verba fecerint, se quidem opportune apologiam instituisse dicat, tanto videlicet post tempore: adversarium vero contumeliis insectari, quasi neglexerit opportunum dicendi tempus? Forte refutare debebat illam orationem, quæ postea primum scribenda erat? Hoc enim, ut videtur, querela illa postulat. Quare præsens non refutavit, tempore iudicii, illa, quæ postmodum scripturus erat? Nam quod in ipso iudicio nulla apologia sit usus, ex propria ipsius confessione planum relinquitur. Iterum namque eadem verba repetam. Dicit enim: *Fatemur quod capti sumus tacentes, et causam adiungit: cum maligni homines indicandi potestatem nacti essent, vel ut ipse loquitur: in locum iudicum insiluisse.* Cæterum, quod loco et tempore opportuno sese apologiam instituisse profiteatur, ex aliis, ut dixi, manifestum evadit. Sic enim habet ad verbum: *Quod autem nihil ultro commentus, sed a iudicibus coactus debito tempore et modo, ad apologiam confugerim, ex rebus ipsis, et ex huius verbis perspicuum sit.* Quid igitur dicet is, qui in omnes figuras orationem contorquet? Non oportebat tacere in illo iudicio et certamine? Quare ergo in illo conflictu obmutuit Eunomius? Sed huic tempestiva et opportuna erat apologia etiam post illam concertationem. Quomodo igitur intempestiva est Basilio eorum, quæ adducta sunt, confutatio?

Αχρίσιν; Ἡ τίς ὁ διατίθετε τοὺς ἀγῶνας; Ἡ ταῦτα μὲν εἰσθεὶς κατὰ τὴν τῶν παιδῶν ἐν τοῖς διδασκαλείαις συνήθειαν, ἐν ταῖς τοιαύταις παρενέμοις, ὅγκον τινὰ καὶ μέγεθος ἐπιμνηνανῶσαι τῷ λόγῳ· ἐκεῖνο δὲ μόνον εἰπάτω, τίς ὁ ἀμαχος ἐκεῖνος ἀγωνιστής, ὃ συμπλακῆναι φησὶ δειλιάσαι τὸν διδάσκαλον ἡμῶν. Εἰ μὲν γὰρ καὶ τοῦτο συμπέλασται, νικάτω πάλιν, καὶ τὸ πλεῖον ἔχτω τῆς ματαιότητος· ἡμεῖς δὲ σιγήσομεν. Ἐν γὰρ τῷ σκιαραγεῖν ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ ἡ ἀληθὴς ἐστὶ νίκη, τὸ τῆς τοιαύτης νίκης ἐκουσίως ὀφείσθαι· εἰ δὲ περὶ τῶν ἐν Κωνσταντίνῳ πόλει γεγονότων φησὶ, καὶ ἐκεῖνο, τὸ συνέδριον λέγει· καὶ ταῖς ἐκεῖ τραγωδίαις ἐμπολεγμαίνει τῷ λόγῳ, καὶ τὸν μέγαν, καὶ δυσανταγώνιστον ἀθλητὴν εἶναι τὸν ὁνομάζει· δεξιὰ μεθὰ τὰς αἰτίας, ὅτι παρόντες τῷ καιρῷ τῶν ἀγῶνων, τοὺς ἀγωνιζομένους οὐ συνεπλάκμεν.

Δειξάτω τοίνυν ὁ ἐκεῖνος τὴν δειλίαν ἐπὶ ποιεῖσθαι εἰ κατῆλθεν εἰς μέσους αὐτῶς; Εἰ τινα ἐβόησεν ὑπὲρ τῆς καθ' ἑαυτὸν εὐσεβείας φωνήν; Εἰ κατέτεινε λόγον νεανικῶς; εἰ λαμπρῶς πρὸς τοὺς ἀντιτεταγμένους διηγωνίστατο; ἀλλ' οὐκ ἂν εἰπεῖν ἔχοι· ἡ ἐαυτῷ μάχεται περιφανῶς. Ὁμολόγησε γὰρ σιωπῇ δεδέχθαι τὴν παρὰ τῶν δικαστῶν ἐπανεχθεῖσαν ψήφον. Εἰ τοίνυν ἔδει παρὰ τοὺς ἀγῶνας λέγειν (τοῦτο γὰρ νομοθετεῖ τὸν τῷ συγγράμματι, διὰ τί τότε σιωπῶν κατακρίνεται; Εἰ δὲ καλῶς ἐποίησεν, ἐπὶ τῶν δικαζόντων τὴν ἡσύχiam τιμήσας, τίς ἡ ἀποκλήρωσις τὸν μὲν ἐπαινεῖσθαι σιγῶντα, ἡμῖν δὲ πρὸς διαβολῆς εἶναι τὴν ἡσύχiam; Τί ἂν τις ἀδικώτερον τῆς ἀτοπίας ταύτης ἐπινοήσῃεν, εἰ τῶν δύο μετὰ τοὺς ἀγῶνας πεποιημένων τὸν λόγον, ἑαυτὸν μὲν κατὰ καιρὸν ἀπολογίαζεσθαι λέγει, τοσοῦτον τοῦ καιροῦ κατόπιν γεγόμενον, τὴν δὲ ἀντιπρόστα τῷ λόγῳ κακίζειν ὡς τοῦ καιροῦ τῶν ἀγῶνων καθυστερήσαντα; Ἡ τάχα προδιαβαλεῖν ἔδει τῇ ἀντιφρόσει τὸν μέλλοντα ρηθῆσεσθαι λόγον; Τοῦτο γὰρ, ὡς εἴποι τῷ ἐγγλήματι λείπεται· τί δήποτε προνοῖς, ἃ γράφειν ἐμελλες παρὰ τὸν τῆς κρίσεως ἐκεῖνης καιρὸν οὐ διήλεγξεν; Ὅτι γὰρ οὐκ ἐν τῇ κρίσει τὴν ἀπολογίαν ταύτην πεποιήται, φανερόν ἐστι δι' ὧν ὁμολόγησε. Πάλιν γὰρ τῶν αὐτῶν ῥημάτων ἐπιμνησθήσομαι. Ἡμεῖς γὰρ, φησὶν, ὅτι σιωπῶντες ἐδίωμεν, ὁμολογοῦμεν, καὶ τὴν αἰτίαν προστίθαι, κοτηρῶν, φησὶν, ἀνθρώπων τὴν τοῦ δικαίου ἀξίαν λαχόντων· μέλλον δὲ ὡς αὐτὸς λέγει, Εἰς τὴν τῶν δικαζόντων χώραν εἰσέσθουσιν. Ὅτι δὲ πάλιν τὸν προσήκοντα καιρὸν τῇ ἀπολογίᾳ προσημαρτυρεῖ, ἐξ ἐτέρων, ὧν εἶπε, ὁπλόν ἐστιν. Οὕτω γὰρ ἡ λέξις ἔχει· Ἀλλ' οὐ μὲν, φησὶν, οὐ πλάσματος, ὑπὲρ δὲ τῶν μεσιτῶν ἀναγκάζομενος, κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν καὶ τρόπον ἐπὶ τὴν ἀπολογίαν προήχθη, ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, καὶ τῶν τοῦτου λόγων γέγονε δῆλον. Τί οὖν ἐπεὶ ὁ πανταχοῦ ραδίως ἐπιστρέφει τὸν λόγον; Οὐκ ἔδει σιωπῆν ἐπὶ τῶν ἀγῶνων; Διὰ τί οὖν ἀφηνός ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀγῶνων Εὐνόμιος; Ἀλλ' εὐκαιρος ἡ μετὰ τοὺς ἀγῶνας ἀπολογία τούτῳ. Πῶς οὖν ἀκαιρος ἡ πρὸς τὰ εἰρημένα μάχη ἐκεῖνη;

Ἀλλὰ πάντων μᾶλλον, ὡς δοκεῖ, ἀληθὲς τοῦ Ἀ
 ἡτοῦ ὁ λόγος· οὗτις ἐν προσποιήσει δὲ τῆς ἀπολογίας
 κατασκευῇ τῶν δογμάτων ἑαυτοῦ πρὸς τὸ δοκοῦν
 ἐποίησεν, καὶ ὁ κατ' ἀλήθειαν τοῦ Φινεῆς ζηλωτῆς
 ὁ ἐξολοθρευτὴν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ λόγου πάντα τὸν
 ἀπὸ τοῦ Κυρίου πορνεύσαντα· τὴν ἱατρικὴν μὲν τῆς
 ψυχῆς, ἀναιρετικὴν δὲ τῆς ἀσεβείας ἀπήγαγε μάχα-
 ραν, τὴν ἀντίβρυσιν λέγω τῆς βλασφημίας. Εἰ δὲ
 ἀντιτύπος οὗτος ἔχει, καὶ τὴν θεραπείαν οὐ δέχεται,
 ὁ τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ διὰ τῆς ἀποστασίας νεκρώσας,
 τοῦ ἐλομένου τὸ κακὸν ἢ αἰτία, φησὶ τοῦτο καὶ ὁ ἐξω-
 θεὸν λόγος. Τοιοῦτος μὲν οὖν κατὰ τὴν ἀληθείαν, καὶ
 καθ' ἡμῶν ὁ Εὐνόμιος. Ἡμῖν δὲ ἐξῆν μὲν κατὰ τὸν
 ἀρχαιότερον νόμον τὸν συγχωροῦντα τοῖς ἰσοῖς ἀμύνε-
 σθαι τοὺς ἐπάρεμνους, ἀφθόως αὐτὸν ἀντιβάλλειν
 τοὺς οὐκ εἰδότες, καὶ ἐν πολλῇ τῇ βασάνῃ πρὸς τὸν λε-
 λυπημένον φιλοτίμως ταῖς λοιδορίαις ἐνδεδυμένους·
 εἰ γὰρ τοσούτων ἐκείνος εἰς ὕβριν καὶ λοιδορίαν εὐ-
 πόρησι· κατὰ τοῦ μηδεμίαν εἰσοδὸν δεδουκός τῷ
 μῶμῳ, πόσους εἰκόσιν εὐρεθῆναι τοιοῦτους λόγους τοῖς
 τὸν σεμνὸν αὐτοῦ διὰ διακωμωδοῦσι βίον. Ἄλλ' ἐπειδὴ
 τῷ Εὐαγγελίῳ μαθητεύειν ὑπὸ μαθητὸν τῆς ἀληθείας
 ἐξ ἀρχῆς ἐπαίδευμένον, οὐτε οὐρανόθεν ἀντεκκόπτο-
 μεν, οὐτε ὀδόντα ὀδόντος ἀνταλλασσόμεθα, εἰδότες
 οὗτις τὰ πόνηρά τῶν γινόμενων τοὺς ἐναντίους λύεσθαι
 πέφυκε· καὶ οὐκ ἂν τι τῶν κακῶς λεγομένων ἢ πρα-
 τομένων εἰς τὸ ἀνῆκαστον προχωρήσειεν, εἰ τι τῶν
 χρηστοτέρων διὰ μέσου παρεμπεσόν, τὸ συνεχὲς τῆς
 τῶν κακῶν ἀκολουθίας ἐκκλίνειν· οὐκοῦν ἢ τοῦ λοι-
 ποδοῦσθαι, καὶ ὑβρίζειν ἀκολουθίαν, διὰ μακροθυμίας
 ἵσταται τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω φορᾶς· ὡς εἰ γὰρ τις ὕβρι
 τὴν ὕβριν, καὶ λοιδορίαν τὴν λοιδορίαν ἀμύνοιτο,
 πλεονάσει πάντως· τρέφον διὰ τῶν ὁμοίων τὸ ἀποποι-
 ν, injuriam, et convicium convicio ulcisci velit, in
 magis roborata improbitas.

Διὰ τοῦτο πάντα τὸν ἐν τῷ μέτῳ λόγον καταλιπὼν,
 ὕβριν ὄντα, καὶ γλευσμὸν, καὶ λοιδορίαν, καὶ σκώμ-
 ματα, πρὸς τὴν τοῦ δόγματος ἐξέτασιν κατεπέβη τὸν
 λόγον. Εἰ δὲ τις παραινεῖσθαι με τὸ λοιδορεῖν δι-
 ἀπειρίαν τῶν ὁμοίων ἀντιδόσεων λέγοι, σκεψάσθω
 ἑαυτὸν· ὅση πρὸς τὸ χεῖρόν ἐστὶν ἡ εὐκολία δίχα τινὸς
 πραγματείας αὐτομάτως πρὸς τὴν ἀμαρτίαν κατολι-
 σθαίνουσα. Τὸ γὰρ γίνεσθαι κακὸν, ἐν τῷ προεἰσθαι
 μόνον ἀπώκειται, καὶ ἤρκεσε πολλὰκις πρὸς τελειώσιν
 κακίας ἢ βούλησις· πολλὸν δὲ πλέον τὸ εὐκόλον ἐν
 τοῖς κατὰ τὴν γλῶσσάν ἐστι πλημμελήμασι. Τὰ μὲν
 γὰρ λοιπὰ τῶν ἀμαρτημάτων, καὶ χρόνου, καὶ πρα-
 γμάτων, καὶ τῆς ἐξωθεν συνεργίας εἰς τὸ γενέσθαι
 προσδέεται· ἡ δὲ τοῦ λόγου πρόσφορος κατ' ἐξουσίαν
 ἔχει τὸ πλημμελεῖν. Ἀπόδειξις δὲ τῶν λεγομένων
 αὐτὸς ὁ ἐν χειρὶ ἡμῶν τοῦ Εὐνομίου λόγος, ὃν ὁ μὴ
 παρέργως κατανοήσας, εὐρήσει τὸ χάπας τῆς ἐν
 τοῖς ῥήμασιν ἀμαρτίας, ἣν μμεῖσθαι πάντως τῶν εὐ-
 πορωτάτων ἐστὶ· καὶ πάντεως τίς ἀμελετήτως ἔχει
 τῆς τοῦ βλασφημεῖν ἐμπειρίας. Τί γὰρ δεῖ κάμνειν
 ὀνόματι ποιοῦντα τὰς ὕβρεις, ἐξὼν τοῖς βρῆσιν αὐτοῖς
 ἐπὶ τὸν ὕβρισαντα χρήσασθαι; Πάντα γὰρ ἐν τῷ

• Matth. v, 38 sqq.

Sed verum est quam maxime id, quod sanctus
 ille dixit, hunc prætextu apologiæ, arbitrari suo
 stabilire voluisse sua dogmata: germanus imita-
 tor illius Phinees, qui rhomphaa sua perdit om-
 nem, qui a Domino per fornicationem defecit;
 vibravit equidem gladium, medicinam facere et
 impietatem excindere solitum, refutationem in-
 telligo blasphemiarum. Si iste resistit curationis
 impatiens, quod sua defectione animam intereme-
 rit, culpam sustinet is, qui malum elegit, ut et
 externorum quispiam dixit. Talis igitur et contra
 veritatem, et contra nos est Eunomius. Nobis vero
 licebat ex lege veteri, quæ concedit paria referre
 auctoribus, egregie ipsum conviciis onerare: et
 multa quiete ac securitate, quam moleste ferret,
 maledictis et scommatibus jaciendis, studiose et
 accurate operam impendere; si enim ipse adeo
 conviciis et criminationibus abundavit adversus
 illum, qui hujusmodi conviciis nullam occasionem
 dedit: quam uberem et benignam inveniret quis
 materiam, si cui animus esset, gravem scilicet Eu-
 nomii vitam irritandæ, et ludibrio exponendæ! Ve-
 rum cum ab initio a discipulo veritatis in Evange-
 licis præceptis instructi simus: oculum pro oculo
 neque excindimus, neque dentem pro dente com-
 mutamus: probe compertum habentes maledicta
 et facta contrariis evanescere, et interire solere:
 neque unquam maledicta aut facta in infinitum
 procederent, si quid rerum meliorum interposi-
 tum, perpetuam illam malorum seriem, et tenorem
 perennem interromperet: quia criminandi et cal-
 lumnianti primus impetus æquus et patienti animo
 sistitur, ne feratur ulterius; quare si quis injuria
 immensum tandem excrescet semper magis atque

Quocirca ad examen et disquisitionem ipsius
 dogmatis festinabo omnibus, quæ in medio oratio-
 nis cursu infercit, præteritis, cum nihil aliud com-
 plectantur, quam injuriam, irrisiorem, convicium,
 et scommata. Si quis putat me conviciandi pala-
 stram subterfugere, quod par pari referre ne-
 sciam: is consideret seipsum velim, quanta vide-
 licet ad malum sit facilitas, quæ sponte sua et
 absque ullo magistro ad peccatum delabitur. Nam
 ut quis malus fiat, in sola electione voluntatis si-
 tum est, imo sæpe ad malum consummandum suf-
 ficit voluntas. At longe major apparet facilitas in
 vitiis lingue. Reliqua enim peccata ut perpetren-
 tur, sæpe indigent tempore ac labore, et aliorum
 etiam auxilio. Sed oris et lingue natura semper
 quasi domi habet peccandi facultatem. Quæ omnia
 confirmat, ille ipse, quem præ manibus habemus,
 Eunomii liber, in quo, qui cum non obiter in-
 spexerit, clare deprehendet, quanta sit proclivitas
 et facilitas in iis peccatis, quæ lingua committun-
 tur, quam imitari, res est omnium facillima, etiam
 si quis in maledicendi arte minime sit exercitatus.

Quid enim laboret quis in inveniendis conviciorum nominibus, cum illa ipsa, quibus ipse usus est, regerere liceat in conviciatorem, qui omnia malefactorum, et calumniarum genera in hunc suum librum comportavit? neque quidquam calumniarum repereris, quod non his suis chartis illeverit: *Vas*, inquit, *est Basilus*, contentiosus, veritatis hostis, sophista, impostor; contrarius communi hominum opinioni et existimationi, qui redargutionem ex rebus ipsis petitam nihili pendit, qui neque legum timorem habet, neque reprehensionem hominum reveretur; imperitus discernere veritatem a falsitate et calliditate. His insuper addit impudentiam, et ad calumnias promptitudinem. Vocat præterea socordem, plenumque pugnantibus suspicionibus, qui ex inconvenientibus orationem concinnat, et cum propriis suis dictis pugnet: sibi que contradicat, quique de ipso multa mala dicere conetur; postea vero acerbiter animi novitate injuriarum explere nequeat. Et cum nihil amplius, quod effutiat, suppetit, ad eadem revertitur, et ad id, quod jam dixit, quasi in orbem circumactus redit, eademque tertio et quarto et sæpius, quasi reciprocam quemdam calumniarum et conviciorum cursum decurrens, repetit, et in omnes partes rerum similitudine se convertit, ut proinde non amplius indignemur ipsius impudenti calumniandi studio, ira quodammodo evanescente per satietatem et fastidium conviciorum. Exsecrationem potius quam iram alicui moverint, adeo servilia sunt omnisque leporis expertia, et ex trivio arrepta scommata, nihil a vetula frementis dentibusque frendentis criminationibus discrepantia.

Quid igitur? Num singula persequi oportet, et omnia injuriose et calumniose dicta accurate refellere, et demonstrare talem haudquaquam fuisse illum, in quem hæc conficta sunt? Atqui et nos simul injuria afficeremus illum, qui solis instar, toti mundo lucet, si operose conaremur probare, eum non fuisse maleficum, et sceleratum. Memor enim sum divinæ illius vocis, cum prophetice ipsi illa ex prophetia accommodaret, ubi illum prostituta frontis et pudicitia mulierculis assimilatur, quæ sua vitia et crimina in temperantes, bonæque frugis transferre solent. Nam quem veritatis hostem esse deblaterat? quem communi hominum existimationi repugnantem? Quis rogat lectores libri sui, ut non respiciant ad multitudinem testium, neque ad antiquitatem, neque assentiantur illis, quasi fide et assensu longe dignioribus? Eiusdem videlicet eat et hæc scribere, et illa proferre studereque, ut suis novitatibus audiorum animos conciliet: alios autem conviciis incensere, tanquam communi hominum opinioni contrarios. Illud vero, non *reversi redargutionem ex rebus ipsis petitam, neque reprehensionem hominum*, et id genus alia, quæ impotenter effutit, lectoris iudicio relinquo: cuiusnam vero competant, num illi, qui temperantiam, verecundiam, modestiam, omnemque

μέμφεως τούτω τοῦ λόγου ψευδῆ, καὶ βλάβημα πρὸς τὰ ἐν αὐτῷ παραδείγματα συμπειπασμένα διεβήψθησιν· καὶ οὐκ ἔστιν ὅτι οὐκ ἐγγέγραπται τῶν ἀτόπων. Δειδὸς, φησὶν, ἐριστικὸς, ἀληθείας ἐχθρὸς, σοφιστὴς, ἀπατεὼν, ταῖς τῶν πολλῶν δόξαις καὶ μνήμας ἀντιταττόμενος, τὸν ἐκ τῶν πραγμάτων οὐκ ἀισχυρόμενος ἐλεγχον, οὐ φόβον τὸν ἐκ τῶν νόμων, οὐ φόβον τὸν ἐξ ἀνθρώπων εὐλαβοῦμενος, ἀλήθειαν δευδότητος διακρίνειν οὐκ ἐπιστάμενος. Προστίθῃσι τούτοις καὶ ἀναλθεῖν, καὶ πρὸς τὸ λοιδορεῖν ἐτοιμότητα· εἰτα ἐκμελῇ φησι, καὶ μαχομένῳ ὑπονοῶν πλῆρη, καὶ ἀναρμόδιον τὸν λόγον ἀρμόζοντα, καὶ ταῖς ἰδίαις φωναῖς μαχόμενον, καὶ τὰ ἐναντία φεγγόμενον· καὶ πολλὰ εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ κατὰ θέλων, εἰτα τὴν πικρίαν τῆς ψυχῆς ἐμπλήσῃ ἐν τῇ καινότητι τῶν ὕδρων οὐ συνάμενος· ἐπαυθὲ οὐκ ἔχει ὅτι καὶ εἰποι, πολὺς ἐπὶ τὰ αὐτὰ ἐπανέρχεται· καὶ ἅπασι εἰπόν, ἐκπαυκυκοῖ πάλιν καὶ ἐκ τρίτου τὰ αὐτὰ, καὶ ἐκ τετάρτου· καὶ ὑπὲρ τούτου, ὥστε τινὰ διαυλον ἀνακάμπων τῷ λόγῳ, διὰ τῶν αὐτῶν ὕδρων, καὶ τῆς λοιδορίας ληρημάτων, ἄνω καὶ κάτω διὰ τῶν ὁμοίων περιχωρῶν· ὥστε μηκέτι χαλεπαίνειν αὐτοῦ τῇ ἀναισχυντίᾳ τῶν ὕδρων, ἐν τῷ προσκορεῖ τῶν λεγομένων τὸν θυμὸν ὑπεκλύοντα. Βεβλύεσθαι ἂν τις μάλλον, ἢ εἰς ὀργὴν ἔλθῃ· οὕτως ἀνδραποδῶδῃ, καὶ χαρίτων ἀμοιβᾷ, καὶ ἀπὸ τῆς τριόδου τὰ σκώμματα, γράς τινας διακωθωνίζομένης, καὶ ὑπ' ὀδόντα γρυζούσης, οὐδ' ὅτι οὖν διαφέροντα.

Τί οὖν; Ἄρα ἐπέλεθῃν δεῖ τοῖς καθεκαστον, καὶ περὶ πάντων τῶν ἐφ' ὕδασι βηθέντων φιλοπόνως ἀπολογήσασθαι· ὅτι οὐκ ἦν τοιοῦτος καὶ οὐ ταῦτα συμπέπλασται; Ἄλλ' οὕτω γ' ἂν καὶ ἡμεῖς συγκαθυδρίζειν δοκῇσαιμεν τὸν ἀντὶ φωστῆρος τῇ γενεᾷ διαλάμφαντα, ἀγαπητῶς τὸ μὴ κακοῦργον, καὶ κατεγνωσμένον εἶναι, διὰ τῶν λόγων ἀποθεκινύοντες. Ἄλλὰ μέμνημαι τῆς θείας ἐκείνης φωνῆς, ὡς προφητικῶς περὶ αὐτοῦ τὰ ἐκ τῆς προφητείας ἐφθέγγετο, ὅπου ταῖς ἀναισχύντοις αὐτὸν τῶν γυναικῶν παρεικάξει· αἱ τὰ ἴδια ὄνειδι ταῖς σωφρονούσαις προφέρουσι. Τίνα γὰρ ἐχθρὸν τῆς ἀληθείας οἱ λόγοι κηρύττουσι; Τίνα ταῖς τῶν πολλῶν δόξαις ἀντιτασσόμενον; Τίς αἰτεῖται περὶ τῶν ἐντυγανόντων αὐτοῦ τῷ συγγράμματι, μὴ πρὸς τὸ πλῆθος τῶν μαρτυρούντων ὀρεῖν, μὴδὲ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα βλέπειν, μὴδὲ πρὸς τὸ ἀξιόπιστον τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον ὑπελημμένων βέβαιον ταῖς γνώμαις; Ἄρα τοῦ αὐτοῦ ἐστὶ καὶ ταῦτα γράφειν, καὶ ἐκεῖνα προφέρειν, καὶ ταῖς μὲν αὐτοῦ καινοτομίαις ζητεῖν τοὺς ἀκούοντας ἐκπῆσαι· παυλίζειν δὲ πάλιν ἑτέρους ὡς ταῖς κοιναῖς ὑπολήψεις ἀντιβαλόντας· τὸ δὲ, μὴ ἀισχυρῆσθαι τὸν ἐκ τῶν πραγμάτων ἐλεγχον, καὶ τὸν ἀνθρώπων φόβον, καὶ ὅσα τοιαῦτα κατὰ ταῦτο διεξέρχεται, ταῖς τῶν ἀκούοντων γνώμαις καταλείπω σκοπεῖν ἐπὶ τίνος ἀληθείας ἐστὶ λέγειν. Ἄρα τοῦ σωφροσύνης, καὶ κα-

μύσσητα, καὶ πᾶσαν καθαρότητα ψυχῆς τε καὶ σώματος διὰ τῆς ἀκριβεστάτης ἐγκρατείας νομοθετούντος ὁμοίως ἑαυτῷ, ἢ τοῖς πλησιάζουσιν, ἢ τοῦ καλεούντος μὴ παρέχειν πράγματα τῇ φύσει πρὸς τὸ δοκοῦν διὰ τῶν τοῦ σώματος ὀρέξεων προϊούσῃ, μηδὲ ἀντιβαίνειν ταῖς ἡδοναῖς, μηδὲ ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τὴν τοιαύτην τοῦ βίου σπουδὴν· οὐδὲ γὰρ εἶναι τίνα βλάβην ψυχῆς, διὰ τῶν τοιούτων συνισταμένην· ἀλλὰ μόνον ἀρκεῖν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν αἰρετικὴν πίστιν πρὸς τελειότητα; Εἰ δὲ ἀρνεῖται τὸ μὴ οὕτως ἔχειν αὐτοὺς τὰ διδόμενα, εὐξαίμην ἂν ἔγωγε καὶ τῶν εὐφρονούντων ἕκαστος ἀληθεύειν αὐτὸν ἐν τοῖς τοιούτοις ἀρνούμενον. Ἄλλ' οὐκ ἔδουσιν αὐτῷ προχωρῆσαι τὴν ἀρνήσιν, οἱ γνήσιοι μαθηταί· ἢ τὸ μέγιστον αὐτοῦ θεώρημα περὶται, καὶ λυθῇσεται· ἢ σκηνὴ τῶν διὰ τοῦτο μάλιστα προσεδρεύοντων τῷ δόγματι. Ἀναίδης δὲ τις, καὶ τὸν ἀνθρώπινον φόνον οὐκ εὐλαβούμενος, ἐκ τῶν ἐν νεότητι βεβιωμένων, ἢ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα βούλει σκοπήσωμεν; ἀλλὰ δι' ἀμφοτέρων, ἐπ' αὐτὸν ἂν εὐροις ἐπανοῦσαν τῆς ἀναίδεας τὴν μέμνην. Οὐ δὲ αὐτὰ γὰρ ἑκατέρους, οὔτε ἡ νεότης, οὔτε ὁ μετὰ ταῦτα μαρτυρεῖ βίος.

Ἐπομνησάτω ἑαυτὸν ὁ λογιγράφος τῶν τε ἐπὶ τῆς πατρὸς κατὰ τὸν τῆς νεότητος καιρὸν, καὶ τῶν ἐν Κωνσταντινίου πόλει βεβιωμένων αὐτῷ καὶ ἀκουσάτω παρὰ τῶν εἰδόντων οἷα τῷ συκοφαντούμενῳ συνίσασιν. Εἰ δὲ ἐκ τῶν ἐφεξῆς ἐπιτηδεύματων τις ἐθέλοι σκοπεῖν, αὐτὸς εἰπάτω, τίς ἄξιός τοιούτου ὀνόματος· ὁ τὴν πατρῴαν οὐσίαν καὶ πρὸ τῆς ἱερωσύνης ἀφειδῶς ἀναλώσας τοὺς πένησι, καὶ μάλιστα ἐν τῷ τῆς σιτοδείας καιρῷ, καθ' ὃν ἐπιστάται τῆς Ἐκκλησίας, ἐτι ἐν τῷ κλήρῳ τῶν πρεσβυτέρων ἱερατεύων, καὶ μετὰ ταῦτα, μηδὲ τῶν ὑπολειφθέντων φεισάμενος, ὥς ἂν καὶ αὐτὸς τὸ τοῦ Ἀποστόλου καυχῆσται· Ὅτι δωρεὰν ἄρτον οὐκ ἔφαγον· Ἡ δὲ προσδὸν ἀφορμὴν τὴν τοῦ δόγματος προστασίαν ποιησάμενος; Ὁ εὐδύνων εἰς τὰς οἰκίας αὐτόκλητος, οὐδὲ τὴν ἐκ τοῦ πάθους ἀηδῖαν τῇ καθ' ἑαυτὸν διαγωγῇ περιστέλλων· οὐδὲ τὴν φυσικὴν τῶν ὑγιαίνοντων πρὸς τοὺς τοιούτους ἀποστρόφην λογισόμενος, ὁ κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον διὰ τὴν ἀφῆν τῆς σημασίας ἔξω τῆς παρεμβολῆς τῶν οἰκούντων ἀποριζόμενος.

Προπετής δὲ πάλιν, καὶ ὑβριστής, καὶ καθ' ὃν ἐκτερον ψεύστης ὀνομάζεται παρὰ τοῦ μακροβύμου ἐν πρακτικῇ τοῦς ἀντιδιαθεμένους παιδεύοντος. Οὕτω γὰρ ἐν τῷ συγγράμματι τοῖς ἐπ' αὐτοῦ λόγοις ἐνδιαθρύπτεται ὁ μηδεμίαν πικρίαν ὑπερβολὴν ἀφίελς, ἐν οἷς ἂν τι προσενεγκεῖν ἐξισχύσῃ. Πόθεν τοίνυν καὶ ἐκ ποίων πραγμάτων τὴν ὑβριν αὐτοῦ καὶ τὸ προπετές διελέγχει; Ὅτι, φησὶ, Κακπαδόκην ὄντα με, Γαλάτην ὀνόμαζον· εἶτα τῷ μεθορίῳ τῶν πατρῴων τὴν οἰκίαν ἔχοντα, ἐν ἀνωτέρῳ τινὶ Κορνασιακῆς ἐκκλησίας· εἰ ἀντὶ τοῦ Ὀλτισιήρεως Γαλάτην ὀνόμαζον· εἴπερ δὴ ὅπως καὶ τοῦτο προσεπεῖν

A puritatem mentis et corporis accuratissimo studio sectatur et sancit aequo sibi ac aliis: an illi, qui docet nihil molestiae inferendum naturae, quando immoderatis corpora cupiditatibus ad id, quod collibitum est, fertur: neque resistendum voluptatibus; neque etiam asperiores vitae disciplinam sequendam; neque enim quidpiam detrimenti animam capere ex voluptatum usu; sed ad perfectionem sufficere homini solam haereticam fidem? Quod si neget hanc esse suam et suorum doctrinam, optarem ego et una omnes boni mecum, vero isthaec negari. Sed legitimi ipsius discipuli nunquam negationem hanc patienter ferent, alioquin maximum doctrinae hujus fundamentum concideret, dissolvereturque quasi tabernaculum et tentorium illorum, qui vel propter hoc unum Eunomii dogmatibus sese addixerunt. Jam vero quis impudens sit, famaeque apud homines prodigus: an vis ut statuamus ex illis, quae in juventute: an ex iis, quae postea gesta sunt: an ex utrisque? Sed sive ex his, sive ex illis iudicium fiat, ad ipsum redire videbis impudentiae calumniam. Neque enim eadem uterque gessit aut juvenis, aut ea

etate, quae hanc sequitur. Revocet logodædalus sibi in memoriam ea quae in patria sua juvenis perpetravit, et quae Constantinopoli, intelligatque ex iis qui norunt, quam longe fuerint diversa studia ejus, quem ipse probris insectatur. Quod si quis velit hoc definire ex iis quae postea sunt subsecuta, ipse dicat velim, quis impudentiae nomen mereatur: illene, qui paternas facultates etiam antequam sacerdotio initiaretur, liberaliter egenis distribuit; maximo tunc quando magna annonae penuria exsistebat: quo tempore Ecclesiae praerat, numero presbyterorum adhuc accensus, quippe posthaec etiam nihil reliquum sibi fecit, ut et ipse gloriari posset cum Apostolo: Quoniam gratis panem non comedi? An ille potius impudentiae nomen subibit, qui doctrinae suae professionem pro quaestu habet? Qui non vocatus in aedes alienas sese insinuat; insolentiam facti hujus suo vivendi modo minime tegens, neque etiam quam ab hujusmodi hominibus a natura aversi sint; quibus mens et ratio est

Rursus temerarius et injuriosus et subinde etiam mendax appellatur Basilius ab illo, qui patienter et mansuete adversarios suos erudit. Ita enim in suo libro de se praedicat iste, qui nullam omnino acerbitalis occasionem praetermittit, ubicunque aliquam arripere potest. Unde igitur et quibus ex rebus temeritatem et injuriae irrogandae studium probat? Quia, inquit, me, cum sim Cappadox, vocavit Galatam. Mirum vero, si eum, qui in confinis duarum regionum habitabat, in obscuro quodam Cornasiacae angulo, non Olliserium, sed Galatam nominavit; si tamen nominasse ostendi potest,

Non enim hoc reperi in nostris codicibus, sed esto dixerit hoc Basilios. Num propterea temerarius et injuriosus appellari, et quibusvis aliis probrosis cognomentis affici debet? Neque intelligit sapiens iste, quod cum sycophante: in rebus exiguis aliquem accusant, magnum inde patrociniū tanquam insonti existat illi, qui accusatur? Nam qui ad accusandum prosiliit, is nunquam utique gravioribus prætermissis, malignam suam operam in levioribus innumeret, in quibus iste exaggerandis molitus est, amplificans illatam injuriam, et de mendacio mirifice philosophans, ratus eandem esse absurditatem, sive de gravioribus, sive de levioribus sermo sit. Novit enim institutus a patribus suis, Scribis, inquam, et Pharisæis, accurate *excolare culicem*, et avido devorare gibbosam camelum¹², B pondere malitiae onustam. Quem forte abs re non fuerit admonere, ut in nostra republica ab hujusmodi legibus ferendis abtineat, ne scilicet mandet, ut tennitate vel magnitudine rerum mendacii calumniam non discernamus: non enim æqualiter peccat Paulus mentiēns, dum Judaico ritu purificaretur eo tempore, quo utile erat quosdam hac specie decipi; et Judas ipso proditiōis articulo, cum amici et benevoli hominis personam induit¹³. Mentitus est et Joseph fratribus suis, benevolentia quadam eis illudens, adco quidem, ut etiam per Pharaonis sanitatem juraret¹⁴. Sed mentiti sunt contra illum et fratres¹⁵: primum quidem morte, postea servitute ei decreta, ut alia hujus generis omitam. Mentitur quoque Sarra, ob risum pudore suffusa¹⁶. Mentitur enim serpens, fore ut homo violato Dei præcepto in divinam naturam converteretur. At inter hæc mendacia ingens est discrimen, nec dici potest, quantum, sive quis huic rei veritatem astruere velit ex antiquioribus, sive ex præsentibus. Quamobrem et nos fateamur, secundum communem illam de hominibus Prophetæ sententiam: *Omnis homo mendax*¹⁷, divinum hominem Basilium in mendacium incidisse, cum finitimam regionem nomine, quod forte fortuna tunc occurrit, indigitavit, ignorantia vel incuria propriæ appellationis. At mentitur etiam Eunomius: et quodnam ipsius est mendacium? ipsa videlicet veritatis corruptio, dum eum, qui semper est, aliquando non fuisse dicit, verumque Filium falso nomine appellari contendit: creatoremque omnium creaturam et facturam esse definit; et omnium Dominum servum facit: eumque cui a natura jus dominandi competit, in servorum ordinem redigit: num hæc talis et tam exilis est mendacii differentia, ut pro nihilo ducendum sit, sive quis hoc, sive illo modo mentiat¹⁸?

Verumenimvero videle nunc, quam curæ sit veritas ei, qui alios ut *sophistas* crebro conviciis impetit. Dixerat in suo adversus eum libro magister noster, quod eo tempore, quo res mutare

A επιδεικνύται. Οὐ γὰρ εὖρον ἐν τοῖς ἡμετέροις βιβλίοις τοῦτο προσκείμενον, δεδοσθαι δὲ ὅπως εἰρησθαι. Ὑπὲρ τούτων προτετής, καὶ ὑβριστής, καὶ πάντα ὀνομάζεται τὰ δεινότερα; Καὶ οὐ συνήσιν ὁ σοφός, ὅτι ἡ ἐπὶ μικροῖς παρὰ τοῦ συγκοφαντοῦ κατηγορία, μεγάλην συνηγορίαν τῆς δεξιότητος τοῦ κατηγορουμένου παρίστησιν; Οὐ γὰρ ἂν πρὸς κατηγορίαν κεινημένος, τῶν μειζόνων φειδόμενος, ἐν τοῖς μικροτέροις ἀπαισχύλοι τὴν πονηρίαν· ὑπὲρ ὧν καὶ πολὺς ἐστίν, ἐπαίρων καὶ δεινῶν τὸ ἀδίκημα, καὶ σεμνῶς περὶ τοῦ ψεύδους φιλοσοφῶν, ἴσον εἰς ἀτοπίαν κρινῶν, ἔαν τε περὶ μειζόνων, ἔαν τε περὶ μικροτέρων ὁ λόγος. Οὐδὲ γὰρ κατὰ τοὺς πατέρας αὐτοῦ τῆς αἰρέσεως, τοὺς γραμματεῖς λέγων, καὶ Φαρισαίους, ἀκριβῶς μὲν διυλίσκειν τὸν κώνωπα, ἀπειδῶς δὲ καταπίνειν τὴν σχολιὰν κάμηλον, τὴν τῷ βάρει τῆς πονηρίας πεφορτισμένην· πρὸς δὲ οὐκ ἀτοπον ἦν ἰσως εἰπεῖν, ὅτι Φεῖδου τῆς τοιαύτης νομοθεσίας ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς πολιτείᾳ, τὸ παρ' οὐδὲν ἡγεῖσθαι καλεῖται βραχύτητι πραγμάτων, καὶ μεγέθει διακρίνειν τὴν πρὸς τὸ ψεύδος διαβολήν· οὐ γὰρ ὁμοίως ἀμαρτάνει Παῦλος ψεύδόμενος, καὶ Ἰουδαϊκῶς ἀγνιζόμενος ἐπὶ καιροῦ τῶν χρησίμων ἀπατιωμένων, καὶ Ἰούδας ἐν τῷ τῆς προδοσίας καιρῷ φίλον καὶ προσήγορον σχῆμα ὑποδυόμενος. Ἐψεύσατο καὶ Ἰωσήφ ἐν φιλανθρωπίᾳ τοὺς ἀδελφούς διαπαίζων, καὶ ταῦτα τὴν ὑγίαν τοῦ Φαραῶ ἐπομνύμενος. Ἀλλ' ἐψεύσαντο καὶ οἱ ἀδελφοὶ κατ' αὐτοῦ· τὸ πρότερον μὲν, θάνατον, μετὰ ταῦτα δὲ δουλείαν διὰ τὸν φθόνον βουλευσάντες· καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐστὶν εἰπεῖν· ψεύδεται Σάρρα ἐπερυβῶσα τῷ γέλῳ. Ψεύδεται καὶ ὁ ὄφις εἰς θείαν μεταβαίνειν φύσιν τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς παραποῆς εἰσηγούμενος. Πολλὴ τοῦ ψεύδους ἡ πρὸς τὰς ὑποθέσεις διαφορά· καὶ οὐδὲ ἐστὶν εἰπεῖν ὅση, εἴτε ἐκ τῶν ἀρχαίων διηγημάτων, εἴτε ἐκ τοῦ νῦν βίου δοκιμασίᾳ τὸν λόγον. Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς δεξόμεθα, ὅτι κατὰ τὴν κοινὴν περὶ τῶν ἀνθρώπων ἀπόφασιν, ἣν διὰ τοῦ Προφήτου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπεφάνηκε, ὅτι Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης, καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος συνηνέχθη τῷ ψεύδει, τὴν ἑμερὸν τινὶ χώραν ἀγνοίᾳ, ἣ ὑπεροφίᾳ τῆς τοῦ τόπου προσηγορίας κατὰ τὸ συμβάν ἐπιφημίσας· ἀλλ' ἐψεύσατο καὶ Εὐνόμιος, καὶ τί τὸ ψεύδος; Αὐτῆς τῆς ἀληθείας παραγραφή, τὸν ἀληθινόν, ποτὲ μὴ εἶναι λέγει· τὸν ἀληθῶς Ἰῶν, ψευδώνυμον ἔχειν τὴν προσηγορίαν κατασκευάζει, τὸν κτίστην πάντων, αὐτὸν κτίσμα εἶναι, καὶ ποιῆμα διορίζεται· τὸν κυριεύοντα τῶν ὅλων, δούλον προσαγορεύει· τὸν ἐκ φύσεως τὸ ἄρχειν ἔχοντα, τῇ δουλεύουσῃ φύσει συγκατατάσσει. Ἀρα μικρὰ τοῦ ψεύδους ἡ διαφορά; Καὶ τοσαύτη, ὥς ἀντ' οὐδένα οὐδεὶς οὐδεὶς τινα, τὸ οὕτως, ἢ ὥς ἐτέρως ἐψεύσθαι δοκεῖν;

quis hoc, sive illo modo mentiat¹⁸?

Ἀλλὰ καὶ τὸν σοφιστικὸν λόγον ἐπὶ νειδίζων ἐτέροις, θεωρεῖτε ὅταν τῆς ἀληθοῦς ἀποδείξεως ποιῆται τὴν ἐπιμέλειαν. Εἶπεν ἐν τῷ λόγῳ τῷ πρὸς αὐτὸν ὁ διδάσκαλος ἡμῶν, ὅτι ἐν τῷ καιρῷ τῆς τῶν πραγμάτων

¹² Matth. xxiii, 24. ¹³ Luc. xx, 47. ¹⁴ Gen. xlii, 16. ¹⁵ Gen. xxxvii, 32. ¹⁶ Gen. xviii, 15. ¹⁷ Gen. ii, 4. ¹⁸ Psal. cxv, 11.

των καταστροφῆς, οὗτος ἄλλων τῆς ἀσεβείας τὴν Κύζικον ἀπηνέγκατο. Τί οὖν ἂν τοὺς σοφιστὰς διελέγοντο; Εὐθὺς ἐπιφύεται τῷ τοῦ ἄλλου ὀνόματι, καὶ συνομολογεῖσθαι παρ' ἡμῶν φησι, τὸ καὶ ἀπολογίασθαι, καὶ νικῆσαι διὰ τῆς ἀτολολίας, καὶ τὸ ἐκ τῆς νίκης ἄλλων διὰ τῶν ἀγῶνων κομισσάσθαι· καὶ συνελθόντες συλλογισμὸν διὰ τῶν ἀναντιρρήτων, ὡς αἰεταί, συμπεραίνων τὸν λόγον. Εἰρήσεται δὲ αὐτὰ τὰ γεγραμμένα παρ' αὐτοῦ ἐπὶ λέξεως. Εἰ γὰρ τὸ ἄλλων, φησὶν, νίκης ἐστὶ γινώσκισμα καὶ τέλος· μὴ οὖν δὲ τὴν νίκην ἢ δίκην· συνεισάγει δὲ πάντως ἐαυτῇ τὴν κατηγορίαν ἢ δίκην· ὁ τὸ ἄλλων διδούς, ἀναγκαστὰς εἶναι φησὶ καὶ τὴν ἀπολίαν. Τί οὖν ἡμεῖς; Ἦγωνίσθαι μὲν αὐτὸν, καὶ πάνυ σφοδρῶς τε καὶ ἐβρωμένους τὸν πονηρὸν, τοῦτον ἀγῶνα τῆς ἀσεβείας, οὐκ ἀντιλέγομεν, καὶ οὐ μικρῷ τῷ μέτρῳ τοὺς ὁμοίους ὑπερδεσθῆναι καὶ ὑπερῶν ἐν τοῖς κατὰ τῆς ἀληθείας ἰδρῶσιν· ἀλλ' οὐκ κατὰ τῶν ἀντιτεταγμένων ἐσχηκέναι τὰ νικητήρια· συγκρίσει δὲ τῶν συνδραμόντων αὐτῷ δὲ ἀσεβείας ἐπὶ τὴν πλάην, προτερεῦειν πάντων ἐν τῇ περιουσίᾳ τοῦ ψεύδους, καὶ οὕτω λαβεῖν ἀντὶ τῆς εἰς τὸ κακὸν ὑπερβολῆς ἄλλον τὴν Κύζικον· ὡς πάντων τὸν ἐπὶ τοῖς ὁμοίοις κατὰ τῆς ἀληθείας κονισαμένων, τὸ πλέον ἔχοντα, καὶ ἐπὶ τῇ νίκῃ κατὰ τὴν βλασφημίαν ἀναβρῆθῆναι λαμπρῶ καὶ περιφανῶ τῷ κηρύγματι, ἐν τῷ μισθῷ τῆς ἀτολίας αὐτῷ παρὰ τῶν οὕτως ἀγωνοθετούντων ἐξαιρεθῆναι τὴν Κύζικον; καὶ οὕτω κατὰ τὴν ῥηθείαν διάνοιαν παρ' ἡμῶν ὁμολογῆται, δεικνυσὶν ὁ ἡμέτερος λόγος· ὅτι ἀσεβείας ἄλλων, οὐκ ἀπολολίας κατόρθωμά φαμεν αὐτῷ γεγενῆσθαι τὴν Κύζικον. Τί οὖν κοινὸν ἔχει τὰ παρ' ἡμῶν εἰρημένα· παιδαριῶδη ταύτην τῶν σοφισμάτων πλοκήν· ὡς διὰ τοῦτο συστέλλει αὐτῷ καὶ τὴν δίκην, καὶ τὴν ἀπολίαν κατεσκευάσθαι; Ὅμοιον γὰρ τὸ τοιοῦτον, ὥσπερ ἂν τις ἐν συμποσίῳ πλείω τῶν ἄλλων τὸν ἄκρατον ἐγχεάμενος, καὶ διὰ τοῦτο γέρας τινὸς κατὰ τῶν συμμεθυόντων ἀξιώσει, τὴν ἐν τῷ συμποσίῳ νίκην τεκμήριον ποιοῦτο τοῦ καὶ ἐν δικαστηρίοις δεδικασθαι, καὶ ὑπερῶν δικάσασθαι. Ἐξέσται γὰρ χάρις τὴν πλοκήν τοῦ συλλογισμοῦ μιμήσασθαι. Εἰ τὸ ἄλλων νίκης ἐστὶ γινώσκισμα καὶ τέλος· μὴ οὖν δὲ τὴν νίκην ἢ δίκην· συνεισάγει δὲ πάντως ἐαυτῇ τὴν κατηγορίαν ἢ δίκην· ἐνίκησα τὴν δίκην ἐγώ, ἐπειδὴ πίνων ἱστέρῃην ἐν τῷ τῆς πολυποσίας ἀγῶνι.

Ἄλλ' ἔπει τις πάντως πρὸς τὸν οὕτω καλλυπίζομενον, ὅτι ἄλλοι ἀγῶνες ἐν δικαστηρίῳ, καὶ ἄλλος τρόπος τῆς ἐν συμποσίῳ ἀθλήσεως· καὶ ὁ νικῆσας διὰ τῆς κλίτικος, οὐδὲν ἔχει πλέον ἐκ τῆς τοιαύτης νίκης τῶν ἐν δικαστηρίοις ἀντιτεταγμένων αὐτῷ· καὶ τις ἀνὴρ στεφάνοις ἐπαγλασθῆται. Οὐκοῦν οὐδὲ ὁ τῷ λόγῳ τῆς ἀσεβείας τῶν ὁμοίων προτεταγμένος, ἦδη καὶ τοῦ ἐν τῇ κρίσει νενικηκέναι διὰ τοῦ ἄλλου ἀσεβείας τὴν μαρτυρίαν παρέχειται. Τί οὖν συνηγορεῖ τῇ μὴ ῥηθείᾳ ἀπολολίᾳ ἢ τοῦ προέχειν αὐτὸν ἐν ἀσεβείᾳ παρ' ἡμῶν μαρτυρία; Εἰ μὲν γὰρ ἀπολογησάμενος πρὸς τοὺς δικαστὰς, καὶ τῶν ἀντιτεταγ-

sunt, iste Cyzicum præmium impietatis reportaverit. Quid igitur agit, qui aliis sophistarum nomen obijcit? Statim arrepto præmii vocabulo, tenaciter ei inhaeret, et nos confiteri ait, quod pro se apologiam instituerit, et per apologiam obtinuerit victoriam, præmium enim victoriae reportari ex certaminibus: et mox syllogismum conficit, et ut ipse alibi persuadet, ex certissimis et evidentibus conclusionem infert. Recitabo autem ad verbum quæ scripsit: Si enim, inquit, præmium est signum et finis victoriae, iudicium vero victoriam innuit, necessario autem iudicium conjunctam habet accusationem: sequitur, ut qui concedit alicui præmium, is etiam fateatur institutam esse apologiam et defensionem. Quid igitur ad hæc nos? pugnasce istum, et quidem valde viriliter, et genere hanc detestandam impietatis pugnam, non imus inficias, nec abnuimus, eum grandi intervallo superasse alios in certamine contra veritatem, sed addimus, tum non obtinuisse devictis adversariis suis palmam: fateamur item comparatione sociorum in impietatis studio palmam præripuisse omnibus, utpote in mendaciis exercitissimum: et sic ob impietatis immensitatem episcopatum Cyzicensem præmii loco accepisse: tanquam illum, qui omnes, in eodem adversus veritatem pulvere desudantes, longe post se reliquerit, illustrique et splendido præconio proclamatum, muneris loco, ob impietati navatam operam, a iudicibus donatum esse Cyzico. Quod hac mente et sententia hæc fateamur, ex nostris verbis liquet, cum affirmamus, Cyzicum illi obvenisse, ut præmium impietatis, non ut apologiæ et defensionis honestamentum. Quid igitur nostra oratio commune habet cum puerilibus istius sophismatum versutiis, quasi inde sequatur, eum subisse iudicium, et sese defendisse? Perinde enim hoc est, ac si quis in convivio plus vini cæteris hauriens, et ob hoc dono aliquo a compotioribus honoratus, victoriam illam in convivio proferret, tanquam argumentum victoriæ in foro et iudicio ab adversariis relata. Possumus namque syllogismi ipsius structuram imitari: Si præmium est victoriæ signum et finis, victoriam autem innuit iudicium; et si iudicium necessario conjunctam habet accusationem, obtinui sane ego victoriam, cum inter potandum, et in poculorum certamine corona redimitus sim.

Sed ita glorianti occurret derepente aliquis, alias esse pugnas in foro et curia; aliumque concertandi modum et morem in convivio; neque victorem in symposiis ob id meliori loco esse suis adversariis in foro; etiamsi supra modum suaveolentium florum sertis exsultet et gestiat. Quamobrem neque is, qui impietate cæteris præstitit, idcirco illud impietatis præmium ostentare potest, tanquam signum victoriæ in iudicio legitimo obtentæ. Quid igitur commentitiæ ipsius apologiæ adjumenti vel utilitatis affert testimonium nostrum, quo fateamur, ipsum reliquos sceleribus anteces-

sisse? Si enim post sui apud iudices defensionem et excusationem, devicta parte adversa, Cyzicensi honore decoratus fuisset, tunc forte non intempestive nostris verbis contra nos uteretur: si autem in toto suo libro semper inculcat, quod odium iudicium in se declinans, silentio latam contra se sententiam exceperit, non ferens hostibus summam iudicii fuisse delatam: quid sibi ipsi illud, et vocabulo *præmii* tanquam testimonio defensionis et apologiæ suæ utitur? Ignorat videlicet vir solers, Cyzicum sibi delatam tanquam munus impietatis, quæ præter cæteros excelluit, et si arbitratu suo auget, et accipit vocem illam, præmium, velut munus victoriæ: accipiat et id, quod adjungitur, quod scilicet in improbitatis studio reliquos superarit: si nostris contra nos uti

volet, aut utrisque aut neutris uti æquum est.

Sed in nostris quidem tractandis ejusmodi est Eunomius: cæterum an in aliis quæ per injuriam effutit veritatis amantior erit? Cum Basilium, ut *timidum et pavidum, difficiliorumque laborum fugientem*, et id genus aliis modis traducit, explicatis operose timoris et pavoris affectionibus, commemorans etiam nescio quam occultam domunculam, vecibus et seris firmiter et valide obseratam, et trepidationem ex formidine ingredientium conceptam, vocemque et oculos, et notas faciei, et omnia hujus generis, quibus timor et pavor proditur. Verum ut Eunomius nihil mentitus fuisset in suo libro, hoc tamen unicum satis foret, ut mendacii argueretur et condemnaretur. Quis enim nescit, quam magnus ille pugil [Basilius] eo tempore, quo Valens imperator Ecclesiam Christi divexabat, invicto animo steterit pro domo Dei, omnibus illis turbis et terculamentis superior, omnibus minis excogitatis mentis excelsitate major? Quis hominum ad orientem, quis in extremis nostri orbis oris habitans, egregiam illam pro veritate dimicationem contra potentiorum conatus ignoravit? Quis non obstupuit respiciens ad adversarium, qui non erat unus ex vulgo, aut qui victoriæ vim et spem sitam haberet in sophismatis fucatisque sermonibus, in quibus excellere inglorius, et victoriam amittere damno caret, sed is erat, qui sub ditione sua tenebat totum Romanum imperium; et cum tanto regno præseset, depravatus est calumniis contra doctrinam nostram, Eudoxio Germaniciæ episcopo per fraudem ad suas partes eum traducente: omnes autem, qui alicujus erant dignitatis, et aulicos, et qui rebus gerendis præerant, opitulatores habuit propriæ libidinis; quorum alii propter consensionem voluntatum sponte sese ad illum adjungebant; alii vero multi timore imperatoris, prompte et alacriter, id, quod illi iucundum erat, faciebant, et propter dissensionem ab orthodoxæ fidei professoribus, omni observantia illum colebant, tum scilicet quando fugas, fortunarum publicationes, exsilia, minas, et exactiones, pericula, carceres, vincula, flagella, et gravissima

ἀμείνων κρατήσας, οὕτως ἰδέετο τὴν ἐπὶ Κυζίκῳ τιμὴν, καίρων ἂν εἶχε τὰ ἡμέτερα καθ' ἡμῶν προχειρίζεσθαι· εἰ δὲ συνεγῶς ἐπὶ τοῦ λόγου μαρτύρεται, ὅτι φεύγων τὸ δυσμενὲς τῶν κυρίων τῆς φήσου, σιωπῇ δέχεται τὴν ἐπαχθεῖσαν αὐτῷ τιμωρίαν, ἐν ἐχθροῖς διαθέσθαι τοὺς ἀγῶνας οὐκ ἀνασχόμενος· εἰ αὐτὸν φαναρίζει, καὶ τῇ φωνῇ τοῦ ἄθλου εἰς μαρτυρίαν τοῦ ἀπολελογησθαι συγκεχρηται; Μὴ σὺν εἰς ὁ θαυμάσιος τοῦ ἄθλου τὴν ἐμφασιν, ὅτι καθάπερ τι γέρας καὶ ἀριστεῖον αὐτῷ τῆς κατὰ ἀσέβειαν ὑπεροχῆς ἡ Κύζικος προεδόθη· ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς τὸ δοκοῦν δέχεται τὸ ἄθλον, καὶ ὡς δωρεὰν ἐπινίκιον, δεξάσθω καὶ τὸ συνημμένον τῷ λόγῳ· ὅτι ἐν ἀσέβειᾳ τὸ πλεόν διὰ τῆς νίκης ἔσχεν. Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς ἡμετέρους καθ' ἡμῶν ἱσχυρίζεται, ἡ ἀμφοτέροις, ἡ οὐδετέροις κεχρησθαι δίκαιον.

Ἄλλ' ἐν μὲν τοῖς ἡμετέροις τοιούτος. Ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς τῶν ἐφ' ὕβρει ῥηθέντων, ἄρα τι ἀληθεύον ἐπιδειχθήσεται; Ἐν οἷς δειλὸν τε καὶ ἀτολμον, καὶ τοὺς παχυτέρους τῶν πόνων ἀποδιδράσκοντα, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κατ' αὐτοῦ διεξέρχεται, φιλοπόπως διασχευάζων τῆς δειλίας τὰ πάθη, καὶ οἰκίσκον λανθάνοντα, καὶ θύραν ἀσφαλῶς ἐπικειμένην, καὶ πτόσην πρὸς τὸν φόβον τῶν εἰσόντων, καὶ φωνὴν, καὶ βλέμμα, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ προσώπου γνωρίσματα, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, δι' ὧν τῆς δειλίας τὸ πάθος διασημαίνεται. Ἄλλ' εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον κατεφυσμένος ἡλέγχετο, ἱκανὸν ἦν τοῦτο μόνον αὐτοῦ διελέγειν τὸν τρόπον. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὸν μέγαν ἐκείνον ἀγωνιστὴν αὐτῷ καιρῷ τῆς τοῦ βασιλέως Οὐάλεντος κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Κυρίου φιλονεικίας, ὅπως ὑπερανέστη τῇ μεγαλοφυῇ τῆς γνώμης τοῦ τοσούτου τῶν πραγμάτων ὄγκου, καὶ τῶν φοβούντων ὑψηλότερος ἦν, πάσης τῆς ἐπιμηχανηθείσης αὐτῷ καταπλήξεις ὑπερρθεῖς τῷ φρονήματι. Τίς τῶν κατὰ τὴν εὐαὶαν ἀνθρώπων· τίς τῶν τὰ τελευταία τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης οἰκούντων, τὴν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ μάχην πρὸς τοὺς κρατοῦντας ἡγήνησεν; Τίς οὐ κατεπλάτῃ πρὸς τὸν ἀντίπαλον ἐπιδῶν; Οὐ γὰρ τῶν ἐπιτυχόντων εἰς ἡν οὐδὲ ἐν σοφισματίαις κιθῆλοις τὴν τοῦ νικῆν ἐκέκτητο δύναμιν, οὐ καὶ τὸ ὑπερέχειν ἄδοξον, καὶ τὸ ἡττηθῆναι ἀσχημιον· ἀλλὰ πᾶσαν μὲν ὕψ' αὐτὸν εἶχεν εὐθυνομένην τότε τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν· καὶ τοσαύτῃ βασιλεῖα κομῶν, προεληντο τῇ κατὰ τοῦ δόγματος ἡμῶν διαβολῇ, Εὐδοξίου τοῦ Γερμανικεῖας, δι' ἀπάτης, αὐτὸν πρὸς αὐτὸν μεταστήσαντος· πάντας δὲ τοὺς ἐν τέλει, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν θεραπευτάς καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν πραγμάτων παραδυναστεύοντας συναγωνιστάς εἶχε τῆς ἰδίας ὁρμῆς· τοὺς μὲν ἑκουσίως διὰ τὴν ὁμοιοτροπίαν τῆς γνώμης προσεκεκλιότας· τοὺς δὲ πολλοὺς τῷ φόβῳ τῆς δυναστείας τὰ πρὸς ἡδονὴν ἐτοιμῶς χαρίζομένους, καὶ διὰ τῆς ἀποτομίας τῆς κατὰ τὸν ἀντεχομένου τῆς πίστεως, πρὸς αὐτὸν ἐνδεικνυμένους σπουδῇ· ὅτε φυγαί, καὶ δημεύσεις, καὶ ἐξορίαι, ἀπειλαί τε καὶ προστιμήματα, κίνδυνοι, φυλακαί, δεσμοκτήρια, μάλιστα· καὶ τί γὰρ οὐχὶ τῶν δεινोटῶν ἐνηργεῖτο κατὰ τῶν μὴ συνενθεμένων τῇ τοῦ βα-

σιλέως ὁρμῇ; ὅτε χαλεπώτερον ἦν ἐν ὀλιῳ Θεοῦ καταληφθῆναι τοὺς εὐσεβοῦντας, ἢ ἐπὶ τοῖς πονηροτάτοις τῶν ἐγκλημάτων ἀλῶναι.

Ἀλλὰ τὸ μὲν τοῖτοις πᾶσι καθ' ἑαστον ἐπεξιέναι μεγάλῃς τινὸς ἀν δέοιτο συγγραφῆς, καὶ χρόνου πολλοῦ, καὶ πραγματείας ἰδίας. Ἄλλως τε καὶ φανερῶν ἅπασιν ὄντων τῶν τηνικαῦτα κακῶν, οὐδὲν ἂν γένοιτο πλέον πρὸς τὸν παρόντα λόγον ἐκ τοῦ μετ' ἀκριβείας τὰς συμφορὰς ἐκείνας ἐπὶ γραμμάτων ἐκτίθεσθαι. Ὑπερτι δὲ καὶ φορητικὸν ἔτερον ἐν τῷ περὶ αὐτῶν διηγήματι, τοὺς τῶν ἡμετέρων ἐξ ἀνάγκης τινὰ μνήμην ποιήσασθαι καθεστῆς διεξιόντα τὴν τῶν σκυθρωπῶν ἱστορίαν. Εἰ γάρ τι καὶ πέπρακται τοιοῦτον ἡμῖν διὰ τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας, οἷον φιλοτιμίαν φέρειν τῷ διηγήματι, τοῖς πλησίον καταλιπεῖν ἢ Σοφία καλεῖται, Ἐγκωμιάζτω σε γάρ, φησὶν, ὁ πέλας, καὶ μὴ τὰ σὰ χεῖλη. Ὅπερ ὅ τὰ πάντα περὶ σκευασμένους μὴ συνειδῶς, τὸ πλείστον τῆς συγγραφῆς ἐν ταῖς περὶ αὐτοῦ μεγαληγορίαις ἡσχόλησε.

Πάντα τοίνυν ἐγὼ τὰ τοιαῦτα περιδραμῶν, τὰ τῆς δειλίας τοῦ διδασκάλου ἡμῶν ἔργα μετ' ἀκριβείας ἐκθέσομαι. Ἦντο τοίνυν ὁ ἀντιτεταγμένος αὐτῷ πρὸς ἀντίπαλον τάξιν, βασιλεὺς αὐτός. Ὁ δὲ ὑπηρετῶν αὐτοῦ ταῖς ὁρμαῖς, ὁ πάσης ἀρχῶν μετ' ἐκείνου τῆς βασιλείας, οἱ συνεργοῦντες δὲ πρὸς τὴν τοιαύτην ἐπιθυμίαν, οἱ περὶ αὐτὸν πάντες. Προσκαίσθω τοῖτοις καὶ ὁ καιρὸς εἰς ἀκριβεστέραν βάσανον καὶ ἐπίδειξιν τῆς γενναίας τοῦ ἀθλήτου πεποιθήσεως. Τίς οὖν ἦν ὁ καιρὸς; ἐξήλανε μὲν τῆς Κωνσταντινίου πόλεως ἐπὶ τὴν ἑβάν ὁ βασιλεὺς, ἀρτι τοῖς κατὰ τῶν βαρβάρων αὐτῷ κατορθωθείσιν ἐπηρμένος τὸ φρόνημα, καὶ οὐδὲν ἀντιβαίνειν αὐτοῦ ταῖς ὁρμαῖς ἀξίον· προηγεῖτο δὲ αὐτοῦ τῆς πορείας ὁ ὑπαρχος, ἀντ' ἄλλου τινὸς τῶν εἰς τὴν ἀρχὴν ἀναγκαίων τοῦτο προδιοικούμενος· τὸ μὴδὲ τινα τὸν ἐπὶ πίστει ὄντα μένειν ἐφ' ὧς, ἀλλὰ τοῦ τοὺς μὲν ἀπελαυνέσθαι πάντας πανταχόθεν, ἑτέρους δὲ ἀντ' ἐκείνων αὐτοχειροτονήτους τινὰς ἐπὶ ὄψει τῆς θείας οἰκονομίας εἰσάγεσθαι. Μετὰ τοιαύτης οὖν γνώμης καθάπερ νέφει τινὸς χαλεποῦ, τῆς δυναστείας ἐκ τῆς Προποντιδὸς κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν κινηθείσης· καὶ τῆς μὲν Βιθυνίας ἀθρόως ἐρημωθείσης, Γαλατίας δὲ σὺν πολλῇ τῇ ῥεστώνῃ παρασυρείσης· καὶ πάντων αὐτοῖς κατὰ νοῦν διὰ μέσου χειρωρηκῶτων, προῦκειτο ἡδὴ τῇ ἀκολουσίᾳ τοῦ κακοῦ τὸ ἡμέτερον· τί οὖν ὁ μέγας τότε Βασίλειος, ὁ δειλὸς, ὡς φησὶν οὗτος, καὶ ἀτολμος, καὶ ὑποπτήσων τὰ φοβερά, καὶ οἰκίσκω λανθάνοντι τὴν σωτηρίαν πιστεύων; Ἄρα κατεπλάγη τὴν τοῦ κακοῦ προσβολήν; Ἄρα τὸ πάθος τῶν προεαλυκῶτων σύμβουλον πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τῶν καθ' ἑαυτὸν ἐποίησται; Ἄρα κατεδέξατο τοῦ εἶλθαι πρὸς ὀλίγον τῇ ῥύμῃ τοῦ κακοῦ συμβουλευόντος, μὴδὲ εἰς προὔπτον κίνδυνον ἑαυτὸν ἐμβάλλειν ἐπὶ ἀνθρώπων καταγυμνασθέντων τοῖς αἵμασιν; ἢ πᾶσα λόγων ὑπερβολή, καὶ πᾶν ὕψος νο-

A quæque supplicia decernebat iis, qui regis libidini, et effrenatæ cupiditati non subscriberent, quando periculosius erat pios et Catholicos in domo Dei, quam in turpissimis flagitiis deprehendi.

Verum hæc et similia sigillatim persequi grandi egeret libro, et longo tempore et proprio studio. Et cum illius temporis gesta in omnium adhuc memoria et ore versentur, fortassis inutile esset ad præsens nostrum institutum, calamitates illas studiosius litteris velle consignare, ut taceam quiddam etiam odiosum huiusmodi rerum narrationi subesse, quod necessario mentio facienda sit quarundam rerum a nobis gestarum, si ordine exponere velimus, quæ tristi illo tempore evenerunt. Etiam si enim aliquid propter pietatem gessimus, B quod narratum laudem et decus conciliare posset, id ut proximis nostris commemorandum relinquamus, monet divina sapientia: *Laudet te, inquit, proximus, et non labia tua*. Quod Eunomius oculatissimus non considerans, maximam partem sui libri gloriose sese effereudo, et insolenter prædicando consumpsit.

Omnibus igitur hisce relictis, sedulo exponam opera præceptoris nostri, timoris et pavoris indicia. Erat igitur is, cum quo Basilio dimicandum erat, ipsemet imperator. Libidinis vero et impietatis ejus administer ille, qui post imperatorem totum imperium regebat. Adjutores autem cupiditatis illius omnes omnino aulici. Accedit et his ipsum tempus, ut eo accuratius et planius demonstraretur C invictus et excelsus animus generosi illius athletæ. Quod igitur tempus erat? Aberat Constantinopoli imperator in Oriente, elatus mente rebus contra barbaros non ita pridem feliciter gestis, existimansque cupiditatibus suis nihil omnino adversari debere; præcedebat eum præfectus, specio quidem quasi necessaria imperatoris adventui præparare deberet, revera autem, ut Orthodoxos propriis sedibus exterminaret, in ejectorumque locum alios non legitime vocatos et ordinatos, in contemptum et injuriam Ecclesiæ, substitueret. Hac igitur mente, velut nube quadam malorum, cum violentia et exagitatio contra Ecclesias ex Propontide progressa esset, et Bithyniam quidem ex D improvise desolasset, Galatiamque sine labore vastasset, et cum omnia illis ad voluntatem fluxissent; jam serpenti malo objiciebatur nostra regio, ut proxima. Quid igitur magnus Basilius, timidus ille, ut iste appellat, et pavidus, et in rebus arduis formidare solitus, et obscuro cuidam domicilio suam salutem credens? An animo concidit ob calamitatis illius impetum? An ea quæ aliis evenerunt exemplo et documento sibi salutis esse voluit? Num acquievit illorum monitis, qui putabant ad modicum tempus furori illorum cedendum esse, et ut se non conjiceret in apertum periculum obsistendo hominibus ad eandem et san-

guinem assuetis? An omnis orationis copia, verborumque pondus hac in re longe minor est et inferior, quam rei gestæ veritas? Qua enim oratione explicaverit quis illam omnium periculorum despicientiam? Quomodo quis oculis subiciat, et representet novam illam, et insolitam pugnam, quam neque ab hominibus, neque contra homines susceptam merito quis affirmaverit / sed potius virtutem et libertatem Christiani contra principis violentiam, cædis et sanguinis appetentem, certasse quilibet dixerit.

Vocabat illum ad se præfectus, antevergens imperatoris præsentiam et adventum, Imperatorisque potentiam per se formidandam, efficiebat formidabiliorem suppliciorum multitudine: et post illas in Bithynia tragœdias, devictosque solita facilitate Galatas, nullius negotii existimabat, etiam apud nos arbitrato suo insanire. Rebus vero futuris exordium dedit oratio minis simul et promissis mista: et si quidem obtemperaret Basilius, promittebat honores omnes ab imperatore, et præterea Ecclesiæ gubernaculum et clavum; si reluctaretur, proponebat omnia, quæ acerbitas animi cum potestate quidvis agendi conjuncta excogitare potest. Et illa quidem quæ isti egerunt hujusmodi fuere.

At noster tantum abfuit, ut ob ea, quæ videbat, vel audiebat, timore percelleretur, ut sicut aliquis medicus, vel fidus consiliarius accersitus, quo rebus deploratis et depositis opem ferat, monuerit etiam. ut ob ea quæ perpetraverant, pœnitentiam agerent, et de cætero cessarent ad eædem quærere servos Dei; nihil enim efficere eos posse contra illos, qui solum Dei regnum appetant, et immortalem illam vim et potentiam colant: neque enim eos, qui damnis hos afficere velint, quidpiam posse reperire seu dictum seu factum, quod Christianum lædat vel contristet. Publicatio, inquit, bonorum non oibet ei, qui solam fidem possidet. Exsiliū non terreat, qui totum terrarum orbem animo suo supergreditur; et qui omnem civitatem ut alienam, propter tempus incolatus sui; et rursus omnem, ut propriam propter conditionem ejusdem naturæ et status arbitratur. Illud autem plagas, labores, mortem tolerare, quando id pro veritatis defensione exigitur, ne mulieribus quidem terrorem incutere solet: quod omnes Christiani summæ felicitatis loco ducant, intolerabilia etiam subire tormenta, pro spe illius vitæ. Tantum eos dolere dicebat, quod naturam tantum mortem singulis decrevisset, neque sæpius moriendo liceret pro veritate dimicare.

Cum porro Basilius hunc in modum animum suum contra minas intenderet, et omnem fastum potentie et imperii nihili penderet: mox ut in scena, in repentinis personarum mutationibus, alia pro alia producit: eodem modo et hic asperitas inimicorum in blanditias conversa est: mutataque oratione is, qui eo usque terrificus et minabundus fuerat, ad blandos et moderatos sermones sese transfert. Ne tu, inquit, nihili facias quod magnus imperator tuo populo inseri cupit: quin potius pa-

Α μάτων τε καὶ ῥημάτων κάτω σου τῆς ἀληθείας ἐλέγχεται; Πῶς ἄρα τις διεξέλθοι τῷ λόγῳ τὴν τοσαύτην τῶν φοβερῶν καταφρόνησιν; Πῶς ἂν τις ὅπ' ἑμὴν ἀγάποι τὸν καὶνὸν ἐκείνου ἀγῶνα, ὃν οὐτε παρ' ἄνθρώπων, οὐτε πρὸς ἀνθρώπους εἰκότως ἂν τις συστήναι φήσεται, ἀλλ' ἀρετὴν καὶ παρρησίαν Χριστιανοῦ πρὸς δυναστείαν φωνῶσαν ἀνταγωνίζεσθαι.

virtutem et libertatem Christiani contra principis

Ἐχάλεϊ μὲν γὰρ πρὸς αὐτὸν προλαβὼν τὴν τοῦ βασιλέως ἐπιστάσιαν ὁ ὑπαρχος· καὶ ἄλλως οὖσαν φοβερὰν διὰ τὸ μέγεθος τὴν ἀρχήν, φοβερωτέραν τῇ ἀπειδίᾳ τῶν τιμωριῶν καταστήσας, καὶ μετὰ τὰς τραγυφίας ἐκείνας, ἃς κατὰ Βιθυνίαν ἐξεργάσατο, Γαλατῶν ὑπὸ τῆς συνήθους εὐκολίας ἀκονιτὶ παραστάντων, ἔτοιμον ᾤετο, καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς αὐτῷ πρὸς τὸ δοκοῦν ἀπαντήσεσθαι. Τῆς δὲ τῶν ἔργων ἀποτομίας προοίμιον ὁ λόγος ἐγίνετο, ἀπειλαὶς ὁμοῦ μεμιγμένως καὶ ὑποσχέσεσι· πεισθέντι μὲν ἐκ βασιλέως τιμῇ, καὶ ἀρχῇ τῆς Ἐκκλησίας προτείνων· ἐνισταμένῳ δὲ, πάντα ὅσα πικρία ψυχῆς προσλαβοῦσα τὸ δύνασθαι κατ' ἐξουσίαν βουλευέται. Τὰ μὲν οὖν παρ' ἐκείνων τοιαῦτα.

Ὁ δὲ ἡμέτερος τοσοῦτον ἀπέσχετο εἰς κατάπληξιν τινα διὰ τῶν ὁρωμένων, ἢ λεγομένων ἔλθειν, ὥστε καθάπερ τις ἱατρός, ἢ σύμβουλος ἀγαθὸς εἰς διόρθωσιν πλημμελημάτων παρακληθεὶς, καὶ ὑπὲρ τῶν προτεταλμμένων αὐτοῖς μεταγινώσκειν ἐνεκαίευστο, καὶ τοῦ λοιποῦ παύσασθαι κατὰ τῶν δοῦλων τοῦ Κυρίου φωνῶντας· εἶναι γὰρ αὐτοῖς τῆς ἐπινοίας πλέον οὐδὲν ἐπὶ τῶν μόνῃν τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν, καὶ τὸ ἀθάνατον κράτος θεραπεύοντων. Μὴ δὲ γὰρ δύνασθαι τοὺς κακοποιεῖν βουλομένους εὐρεῖν τι τοιοῦτον, ὃ λυπήσει τὸν Χριστιανόν, ἢ ῥηθὲν, ἢ γινώμενον. Διημεύεις οὐχ ἄρεται, φησὶ, τοῦ μόνῃν κεκτημένου τὴν πίστιν· ὑπερροισμὸς οὐ φοβήσῃ τὸν πάσης τῆς γῆς μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης ἐπιβατεύοντα· καὶ πᾶσαν μὲν ὡς ἄλλοτριαν διὰ τὸ πρόσκαιρον τῆς ἐνοικήσεως, πᾶσαν δὲ πάλιν ὡς οἰκίαν, διὰ τὸ ὁμέδουλόν τῆς κτίσεως, βλέποντα. Τὸ δὲ, πληγὰς, ἢ πόνους, ἢ θάνατον ὑποσχεῖναι, ὅταν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐξῇ, μὴ γυναιξὶ τοῦτο φόβον παρέχειν. Ἄλλ' εἶναι πᾶσι Χριστιανοῖς τὸν ἀνωτάτω τῆς εὐκληρίας ὅρον, τὸ ὑπὲρ τῆς ἐλπίδος τι αὐτῆς τῶν ἀνηκέστων παθεῖν· λυπεῖσθαι μόνον ἔλεγεν, ὅτι εἰς ἔστιν ἐν τῇ φύσει ὁ θάνατος, καὶ οὐδεμίαν μηχανὴν ἐξευρίσκει πολλοὶς θυνηθῆναι θανάτῳ τῆς ἀληθείας προαγωνίσασθαι.

Ὅτω δὲ αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀπειλὰς ἐκείνας αὐτὸν ἐπαίροντος, καὶ πάντα τὸν ὄγκον τῆς δυναστείας ἐκείνης ἀν' οὐδενὸς παραβλέποντος· ὥστε ἐπὶ σκηνῆς ἀθρόως ἐν ταῖς τῶν προσώπων ὑπάλλαγαι, ἀν' ἑτέρων ἑτερα δέικνυται· τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ ἡ πικρία τῶν ἀπειλῶν εἰς κολακείαν μετεσκευάζετο· καὶ μεταβάλλων ὁ τῶς βαρὺς, καὶ καταπληκτικὸς τῷ φρονήματι, τοὺς ἐπεικτικὸς τε καὶ ὑπειμένους τῶν λόγων· Σὺ δὲ, φησὶ, μὴ μικρὸν ποιοῦ βασιλεῖα τὸν μέγαν τῷ σὺ καταμυθῆναι λαῷ. Ἀλλὰ δέξαι χάρι-

νου κληθῆναι διδάσκαλος, μηδὲ ἀντιβῆς τῷ βουλῇ-
ματι· βούλεται δὲ μικροῦ τινος τῶν ἐν τῇ πίστει
γεγραμμένων ὑφαίρεθέντος τῆς τοῦ ὁμοουσίου
λήξεως, τοῦτο γενέσθαι. Ἀλλὰ τὸ μὲν μετασεῖν τῆς
Ἐκκλησίας τὸν βασιλέα, τῶν μεγίστων εἶναι· πάλιν ὁ
διδάσκαλος ἀποκρίνεται. Μέγα γάρ, φησί, τὸ ψυχὴν
περισώσασθαι· οὐχ ὅτι βασιλέως, ἀλλ' ὅτι ὅλως ἀν-
θρώπου. Τῆς δὲ πίστεως τοσοῦτον ἀποτρεῖν ὑφαίρε-
σιν, ἢ προσθήκην ποιήσασθαι, ὥς μηδὲ τὴν τάξιν αὐ-
τοῦ γεγραμμένων. Ταῦτα ὁ δειλὸς τε καὶ
ἀνάνδρος, καὶ πρὸς τὸν φόβον τῆς θύρας ἐπτοχόμενος,
πρὸς τὸν τοσοῦτον ἀξιώματι καὶ εἰπε τῷ λόγῳ, καὶ
διὰ τῶν ἔργων τὸ ῥῆθὲν ἐπιστάτω· ὅς τὴν τῶν
Ἐκκλησιῶν τότε καταστροφὴν, οἶδν τινα χειμάρ-
ρουν διὰ τῶν δυναστεῶν ῥέουσιν, ἐστῆσεν ἐν αὐτῷ,
καὶ ἀπέστρεψε· μόνος ἀράσας τῇ τοῦ κακοῦ προ-
δοῇ· καθάπερ τις ἐν θαλάσῃ πέτρα μεγάλη, καὶ
ἀειστός, ἀντὶ κύματος πολλοῦ, καὶ μεγάλου τὴν τῶν
δεινῶν προσβολὴν ἐν αὐτῷ περιθρόφας.

Καὶ οὐ μέχρι τούτων ἔσται τὰ τῆς ἀγωνίας αὐτῷ.
Ἀλλ' ἐκδέχεται πάλιν ὁ βασιλεὺς τὴν πείραν αὐτὸς,
ἀγανακτῶν ὅτι μὴ κατὰ τὴν πρώτην προσβολὴν τὰ
καθ' ἡθὺν κατειργάσατο. Ὡς περ τοῖνυν διὰ τοῦ
μαγείρου Ναβουζάρδαν ἐπὶ τῶν Ἱεροσολύμων ποτὲ
ὁ Ἀσσύριος τὴν τοῦ ναοῦ καθάρσει τῶν Ἰσραηλιτῶν
κατειργάσατο· οὕτω καὶ οὗτος Δημοσθένης τι, τῷ
ἐπὶ τῶν ὅλων τεταγμένῳ καὶ τῶν μαγείρων ἀρχοντὶ,
ὥς ἱσαμωτέρῳ τῶν ἄλλων τὴν τοιαύτην ὑπηρεσίαν
προσάξας, κρατήσιν ὥσπερ τοῦ παντὸς ἐγγυρήμα-
τος. Πάντα τοῖνυν ἐκείνου διακυκνῶντος, καὶ τινος
τῶν ἐκ τοῦ Ἀλλικκοῦ θεομάχων πυκτίον ἔχοντος ἐν
χερσὶ, καὶ τοὺς ἐν τέλει πάντας πρὸς τοῦτο ἀβρο-
ζοντος, καὶ χαλεπώτερον τῆς προλαβούσης ἐρμῆς τοῦ
Μοδέστου πάλιν τὴν ὀργὴν ἀναφλέξαντος· πάντες
μὲν συνεκινούντο πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως ὀργὴν, συν-
αγανακτοῦντες αὐτῷ χαλεπαίνοντι, καὶ αὐτῷ τῆς ἐξου-
σίας θυμῷ χαριζόμενοι· πάντες δὲ τῷ θυμῷ τῶν προ-
δοκωμένων προκατέβληντο. Πάλιν γὰρ ἐκείνος ὁ ὑπαρ-
χός· πάλιν φέδων ἐπαναστάσεις, τῶν προτέρων σφο-
δρότεροι, καὶ τῶν ἀπειλῶν προσθήκαι καὶ ὁ θυμὸς
ἀκραιότερος, καὶ ἡ περὶ τὸ δικαστήριον τραγωδία,
κῆρυκες, εἰσαγωγαί, ῥαβδοῦχοι, κιγκλίδες, παρα-
πετάσματα, δι' ὧν εὐκόλως καὶ τὰ τῶν σφόδρα παρ-
εσκευασμένων καταποιεῖται φρονήματα. Καὶ πάλιν ὁ
ἀθλητὴς τοῦ Θεοῦ τοῖς δευτέροις τῶν ἀγώνων, καὶ
τὴν ἐπὶ τοῖς προλαβοῦσι δόξαν ὑπερβαλλόμενος. Εἰ
δὲ ζητεῖς τούτων τὰς ἀποδείξεις, εἰς αὐτὰ βλέψον τὰ
πράγματα. Ποῖον οὐκ ἐπενεῖματο τόπον τῶν Ἐκκλη-
σιῶν ἢ τηλικαῦτα καταστροφὴ; Ποῖον ἔμεινεν ἔθνος
τῆς τῶν αἰρετικῶν ἐπιστάσεως ἀπείρατον; Τίς τῶν
κατὰ τὰς Ἐκκλησίας εὐδοκιομένων οὐκ ἀπεσιόθη
τῶν πόνων; Ποῖος διέφυγε λαὸς τὴν τοιαύτην ἐπὶ ῥῆσιν;
Οὐ Συρία πᾶσα, καὶ τῶν ποταμῶν ἡ μέση, μέχρι
τῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους ὄρων· οὐ Φοινίκη, καὶ Πα-
λαιστίνη, καὶ Ἀραβία, καὶ Αἴγυπτος, καὶ τὰ ἔθνη
τῆς Λιβύης, ἕως τοῦ τέρματος τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκου-
μένης, οὐδ' ἐπὶ τὰς πάντα, Ποντικὸν καὶ Κιλικίαν,
Λύκειον, Λυδίαν, Πισιδίαν, Πάμφυλον, Κῆρον, Ἑλλη-

A tiare ipsius quoque magister nominari, neque re-
pugna pertinaciter: vult vero hoc fieri sublato exi-
guo quodam, quod in fidei Symbolo scriptum est,
nempe *homousii* seu *consubstantialis* vocabulo. At
imperatorem in Ecclesiam recipi, respondebat ma-
gister noster, rem esse omnium gravissimam. Ma-
gnum enim, inquit, quiddam est animam salvare,
non quia imperatoris est, sed quia hominis. At vero
tantum abesse niebat, ut aliquid vel demeret vel
adderet fidei, ut ne ordinem quidem formulæ fidei
mutare cogitaret. Hæc timidus ille et imbellis, et
ad ostii strepitum expavescens, ad illum, qui tanta
dignitate eminebat: et quod verbis dixit, reipsa
postea præstitit, et firmavit: qui eversionem Eccle-
siarum, velut torrentem quemdam, magno impetu
B per provincias grassantem, objectu sui corporis
cohibuit et avertit, solus calamitatis incursionem
compescenda sufficiens et aptus, instar magnæ
cujusdam et immobilis petreæ marinæ, quæ vastos
maris fluctus mole sua frangit et elidit.

Neque hic certaminis finis fuit. Ipse imperator
fortunam experitur, ira inflammatus, quod primum
conatum ex voto non successisse videret. Et quem-
admodum olim rex Assyriorum opera coci
cujusdam Nabuzardan, templum Hierosolymitanum
evertit: ita et iste Demostheni euidam promo-
cando, et cocis præfecto, aliisque impudentiori,
hac provincia demandata, sperabat se consecuturum
victoriam. Omnia igitur illo miscente, et impio
quodam ex Illyrico, qui tabellas manu ferebat, om-
C nes procures ad opus hoc convocante, Modestoque
ira multo vehementius, quam prima impressione
accenso: omnes quidem commovebantur ob impe-
ratoris iram, et cum irato irascebantur, indignationi
videlicet illius subservientes et gratificantes: omnes
expectatione futurorum suspensi erant. Rursus ergo
adest præfectus; rursus terrores incutiuntur, et
prioribus quidem graviore; iterum minæ intentan-
tur, et ira sævit acerbior: adest forense ministe-
rium, præcones, apparitores, lictores, cancelli,
cortina, quibus omnibus facile etiam eorum, qui
ad omnia valde parati accedunt, animi percelli pos-
sunt. Iterum generosus noster athleta in certamine
conspicitur, gloriam prioris pugne longe exsuperans.
D Quod si hujusce rei petis testes, res ipsas
intuere. Quem enim locum intactum reliquit tem-
poris illius calamitas? Quænam gens hæreticæ va-
sationis et grassationis experta mansit? Quis eorum
qui in Ecclesia florebat, non defectus est a cæptis
et laboribus suis? Quis populus insultationem ul-
lam effugit? Non Syria universa, non Mesopotamia
usque ad fines barbarorum: non Phœnicia, non
Palestina, non Arabia, non Ægyptus, non incolæ
Libyæ usque ad terminos nostri orbis; neque alii,
qui in eo degunt Pontici, Cilices, Lycii, Lydi, Pisi-
dii, Pamphylii, Cares, Hellespontii, insulani usque
ad ipsam Propontidem: non gentes Thraciæ, qua
patet Thracia, et finitimi quique usque ad ipsum
Danubium. Quæ ex his omnibus provinciis calami-

tatis hujus expers fuit, nisi forte illa, quæ antea A
hoc malo tenebatur? Solus ex omnibus populus
Cappadox communem cladem et ærumnam non
sensit, quem magnus noster propagator, ex om-
nibus tentationibus eripuit.

παδόκειος λαός, τῆς κοινῆς τῶν Ἐκκλησιῶν συμφορᾶς
τῶν πειρασμῶν διεσώσατο.

Hæc scilicet timiditatis documenta edidit magister
noster: hæc sunt paventis, et trepidantis ad la-
bores arduos præclara facinora; qui non in cœtu
miserarum anicularum gloriam sibi peperit, neque
mulierculus omni fraudi et deceptioni obnoxias cir-
cumvenire studuit, neque a desperatis et corruptæ
mentis hominibus magni fieri valde expetendum dæ-
xit; sed reipsa demonstravit vim animi sui, et im-
perterritum, invictum et generosum illum spiritum,
cujus præclare factum salus fuit universæ patriæ,
pax nostræ Ecclesiæ, exemplar omnis honesti, iis,
qui secundum virtutem vivunt; eversio adversa-
riorum, patrocinium fidei, securitas imbecilliorum,
stabilimentum robustiorum, et ut uno verbo expe-
diam, quidquid boni excogitari potest, id in hoc
facto comprehenditur, in qua duntaxat narratione
audiendi et videndi sensus re ipsa conveniunt:
idem enim est oratione præclara quæque facinora
persequi, et opere ipso orationi testimonium per-
hibere, et utraque mutuis quasi firmamentis cor-
roborare, memoriam quidem ex iis, quæ sensibus
objiciuntur, res vero ex iis, quæ dicuntur.

Verumenimvero nescio qua ratione longius extra
propositam materiam processerit oratio, conversa C
ad singula, quæ sycophanta per contumeliam obje-
cit. Atqui admodum utilis fortassis Eunomio fuerit
mora hæc orationis, in his calumniis refellendis,
utpote quæ occupata diluendis criminationibus
contra homines ejectis, ad ea quæ majoris sunt
momenti sese conferre nequeat. Quemadmodum
igitur eum, qui de homicidio accusatur, superva-
caneum est accusare de verborum procacitate, et
levitate: sufficit enim solum homicidium ad hoc, ut
contra eum mortis sententia feratur, etiamsi nulla
verborum temeritate sese homicida obstrinxerit:
ita mihi operæ pretium videtur, ut solam istius im-
pietatem refellendam suscipiam, relicta illa, quam
in nos exercet maledicendi licentia: clarum enim
est, si in rebus maximi ponderis impietas illius
retundatur, eadem etiam opera confutari omnia reli-
qua, licet non persequamur omnia sigillatim. Caput
igitur omnium eorum, quæ molitus est ipse,
nullum est aliud, quam blasphemia in orthodoxam
fidem, tam in priori libro, quam in hoc, quem re-
solute aggredimur: omnem vero adhibet diligen-
tiam, ut funditus evellat et aboleat de unigenito
Filio Dei et Spiritu sancto omnes pias cogitationes.
Ut igitur omnibus perspicuum fiat, quam falsus et
inconstans sit omnis ille contra veritatis dogmata
apparatus: primum quidem ad verbum ponam ip-
sius orationem, quæ deinde, resumtis singulis,
separatim examinabo.

σπόντριοι, νησιῶται, μέχρι τῆς Προποντιδὸς αὐτῆς.
Οὐ τὰ ἐπὶ Θράκης πάντα, ἕως ἢν ἡ Θράκη, καὶ τὰ
περὶ αὐτὴν ἔθνη, ἕως ἐρῶν τὸν Ἰστρον αὐτὸν. Τί τῶ
πάντων ἐπὶ σχήματος ἐμίμνη, πλην εἰ μήτι προκατε-
λεχο τῷ τοιοῦτῳ κακῷ; ἀλλὰ μόνος ἐκ πάντων ὁ Κῆπ-
ρὸς οὐκ ἐπὶσθετο· ὃν ὁ μέγας πρέμαχος ἡμῶν ἐπὶ

Ταῦτα τὰ τῆς δειλίας τοῦ διδασκάλου ἡμῶν ἀπο-
τελέσματα· ταῦτα τοῦ κατεπηχότος τοὺς τραχυτέ-
ρους τῶν πόνων τὰ κατορθώματα· οὐκ ἐν γραβείοις
δυστήνοις εὐδοκιοῦντος, οὐδὲ ἀπατῶν γυναικάρια
πρὸς πᾶσαν ἀπάτην εὐκόλως ἔχοντα μελετῶντος, οὐ-
δὲ ὑπὸ τῶν κατεγνωσμένων καὶ καταφθαρμένων
θαυμάζεσθαι μέγα κρίνοντος. Ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων
δείξαντος τὴν ἰσχὺν τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ ἀτρέπτον, καὶ
ἀνδρείον, καὶ γενικὸν τοῦ φρονήματος· οὐ τὸ κατόρ-
θωμα, σωτηρία μὲν τῆς πατρίδος ἀπάσης, εἰρήνη δὲ
τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας, ὑπόδειγμα δὲ παντὸς ἀγα-
θοῦ, τοῖς κατ' ἀρετὴν ζῶσιν, ἀνατροπὴ τῶν ἐναντίων,
συνηγορία τῆς πίστεως, ἀσφάλεια τῶν ἀσθενεστέρων,
βεβαίωσις τῶν προθυμοτέρων, πάντα ὅσα τῆς κρείτ-
τους μίρας εἶναι πεπίστευται· ἐπὶ τοῦτων μόνων
τῶν διηγημάτων, ἀκοή τε καὶ ἔξις ἐπὶ τῶν πραγμά-
των συμβαίνουσι· ταυτὸν γὰρ ἐστὶ λόγῳ τὰ κάλλι-
στα διηγήσασθαι, καὶ ἔργῳ δεῖξαι τὴν μαρτυρίαν
τῶν λόγων, καὶ ἀμφοτέρω δι' ἀλλήλων πιστώσασθαι,
τὴν τε μνήμην ἀπὸ τῶν φαινομένων, καὶ τὰ πράγματα
διὰ τῶν λεγομένων.

Ἀλλὰ γὰρ οὐκ οἷδ' ὅπως τοσοῦτον ἔξω τῶν προ-
κειμένων παρηγέσθῃ ὁ λόγος, πρὸς ἕκαστον τῶν ἐφ'
ὕδρι ρηθέντων παρὰ τοῦ συκοφάντου ἐπιστρεφόμε-
νος· καίτοι τῷ Εὐνομίῳ κέρδος οὐ μικρὸν ἢ περὶ τὰ
τοιαῦτα τοῦ λόγου διατριβή, ἐν τῇ τῶν ἀνθρωπίνων
ἀδικημάτων κατηγορίᾳ τοῖς κυριωτέροις προσθῆναι
κωλυομένου. Ὡς περ οὖν τὸν ἐπὶ φόνῳ κρινόμενον
ὑπὲρ τῆς ἐν ῥήματι προπέτειας κακίζειν τῶν ἀγρή-
στων ἐστὶν (ἀρκεῖ γὰρ ὁ φόνος ἀπελεγχθεὶς τὴν τοῦ
θανάτου ψῆφον ἐπανεγκεῖν, κἂν μηδεμίαν προπέτειαν
λόγων τῷ μισαφρόνῳ συναπείληγται)· οὕτω μοι κἀλῶς
ἔχειν δοκεῖ, μόνῃν αὐτοῦ τὴν ἀσέβειαν εἰς ἑλεγχὸν
ἀγαγεῖν, τὰς δὲ καθ' ἡμῶν λοιδορίας χαίρειν εἶσαι.
Ἀλλ' οὐ γὰρ οἷδ' ὅπως τοσοῦτον ἔξω τῶν προ-
κειμένων παρηγέσθῃ ὁ λόγος, πρὸς ἕκαστον τῶν ἐφ'
ὕδρι ρηθέντων παρὰ τοῦ συκοφάντου ἐπιστρεφόμε-
νος· καίτοι τῷ Εὐνομίῳ κέρδος οὐ μικρὸν ἢ περὶ τὰ
τοιαῦτα τοῦ λόγου διατριβή, ἐν τῇ τῶν ἀνθρωπίνων
ἀδικημάτων κατηγορίᾳ τοῖς κυριωτέροις προσθῆναι
κωλυομένου. Ὡς περ οὖν τὸν ἐπὶ φόνῳ κρινόμενον
ὑπὲρ τῆς ἐν ῥήματι προπέτειας κακίζειν τῶν ἀγρή-
στων ἐστὶν (ἀρκεῖ γὰρ ὁ φόνος ἀπελεγχθεὶς τὴν τοῦ
θανάτου ψῆφον ἐπανεγκεῖν, κἂν μηδεμίαν προπέτειαν
λόγων τῷ μισαφρόνῳ συναπείληγται)· οὕτω μοι κἀλῶς
ἔχειν δοκεῖ, μόνῃν αὐτοῦ τὴν ἀσέβειαν εἰς ἑλεγχὸν
ἀγαγεῖν, τὰς δὲ καθ' ἡμῶν λοιδορίας χαίρειν εἶσαι.
Ἀλλ' οὐ γὰρ οἷδ' ὅπως τοσοῦτον ἔξω τῶν προ-
κειμένων παρηγέσθῃ ὁ λόγος, πρὸς ἕκαστον τῶν ἐφ'
ὕδρι ρηθέντων παρὰ τοῦ συκοφάντου ἐπιστρεφόμε-
νος· καίτοι τῷ Εὐνομίῳ κέρδος οὐ μικρὸν ἢ περὶ τὰ
τοιαῦτα τοῦ λόγου διατριβή, ἐν τῇ τῶν ἀνθρωπίνων
ἀδικημάτων κατηγορίᾳ τοῖς κυριωτέροις προσθῆναι
κωλυομένου. Ὡς περ οὖν τὸν ἐπὶ φόνῳ κρινόμενον
ὑπὲρ τῆς ἐν ῥήματι προπέτειας κακίζειν τῶν ἀγρή-
στων ἐστὶν (ἀρκεῖ γὰρ ὁ φόνος ἀπελεγχθεὶς τὴν τοῦ
θανάτου ψῆφον ἐπανεγκεῖν, κἂν μηδεμίαν προπέτειαν
λόγων τῷ μισαφρόνῳ συναπείληγται)· οὕτω μοι κἀλῶς
ἔχειν δοκεῖ, μόνῃν αὐτοῦ τὴν ἀσέβειαν εἰς ἑλεγχὸν
ἀγαγεῖν, τὰς δὲ καθ' ἡμῶν λοιδορίας χαίρειν εἶσαι.

Ἀλλ' οὐ γὰρ οἷδ' ὅπως τοσοῦτον ἔξω τῶν προ-
κειμένων παρηγέσθῃ ὁ λόγος, πρὸς ἕκαστον τῶν ἐφ'
ὕδρι ρηθέντων παρὰ τοῦ συκοφάντου ἐπιστρεφόμε-
νος· καίτοι τῷ Εὐνομίῳ κέρδος οὐ μικρὸν ἢ περὶ τὰ
τοιαῦτα τοῦ λόγου διατριβή, ἐν τῇ τῶν ἀνθρωπίνων
ἀδικημάτων κατηγορίᾳ τοῖς κυριωτέροις προσθῆναι
κωλυομένου. Ὡς περ οὖν τὸν ἐπὶ φόνῳ κρινόμενον
ὑπὲρ τῆς ἐν ῥήματι προπέτειας κακίζειν τῶν ἀγρή-
στων ἐστὶν (ἀρκεῖ γὰρ ὁ φόνος ἀπελεγχθεὶς τὴν τοῦ
θανάτου ψῆφον ἐπανεγκεῖν, κἂν μηδεμίαν προπέτειαν
λόγων τῷ μισαφρόνῳ συναπείληγται)· οὕτω μοι κἀλῶς
ἔχειν δοκεῖ, μόνῃν αὐτοῦ τὴν ἀσέβειαν εἰς ἑλεγχὸν
ἀγαγεῖν, τὰς δὲ καθ' ἡμῶν λοιδορίας χαίρειν εἶσαι.

Πᾶς ὁ τῶν καθ' ἡμᾶς δογματῶν συμπληροῦ-
ται λόγος ἐκ τε τῆς ἀνωτάτω καὶ κυριωτάτης
οὐσίας, καὶ ἐκ τῆς δι' ἐκείνην μὲν οὐσίας, μετ'
ἐκείνην δὲ πάντων τῶν ἄλλων πρωτευούσης· καὶ
τρίτης γὰρ τῆς μηδεμιᾶ μὲν τούτων συνταττομέ-
νης, ἀλλὰ τῇ μὲν, διὰ τὴν αἰτίαν· τῇ δὲ διὰ τὴν
ἐνέργειαν, καθ' ἣν γέγονεν, ὑποταττομένης· συμ-
περιλαμβανομένων δηλαδὴ πρὸς τὴν τοῦ πατρὸς
λόγου συμπλήρωσιν, καὶ ταῖς οὐσίαις παρεπο-
μένων ἐνεργειῶν, καὶ τῶν ταύταις συμφυῶν ὀνο-
μάτων· πάλιν δ' αὖ ἐκάστης τούτων οὐσίας εἰ-
λικρινῶς ἀπλῆς, καὶ πάντη μιᾶς οὐσίας τε καὶ
νοουμένης, κατὰ τὴν ἰδίαν ἀξίαν, συμπεριλαμβο-
μένων δὲ τοῖς ἔργοις τῶν ἐνεργειῶν, καὶ τῶν
ἔργων ταῖς τῶν ἐργασυμένων ἐνεργείαις παραμε-
τρουμένων· ἀνάγκη δὴ πῶς πᾶσα, τὰς ἐκάστη τῶν
οὐσιῶν ἐπομένως ἐνεργείας, ἐλάττω τὴν καὶ μεί-
ζονος εἶναι, καὶ τὰς μὲν πρώτην, τὰς δὲ δευτέραν
εἶναι ἐπέχειν. Συνόλως τε εἰπεῖν, πρὸς τοσαύτην
ἐξικνεῖσθαι διαφορὰν, πρὸς δόξωσιν ἢ ἐξικνεῖται
τὰ ἔργα· ἐπεὶ μὴδὲ θεμιτὸν τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν
εἰπεῖν, καθ' ἣν τοὺς ἀγγέλους ποίησεν, ἢ τοὺς
ἀστέρας καὶ τὸν οὐρανόν, ἢ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ'
ὅσῳ τὰ ἔργα τῶν ἔργων πρεσβύτερα καὶ τιμιώ-
τερα, τοσοῦτω καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐνεργείας
ἀναβεβηκέναι φαίει ἢ τις εὐσεβῶς διανοούμενος·
ἅτε διὴ τῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν, τὴν ταυτότητα τῶν
ἔργων ἀποτελουσῶν, καὶ τῶν παρηλλαγμένων
ἔργων παρηλλαγμένας τὰς ἐνεργείας ἐμφανίζον-
των. Οὕτω δὲ τούτων ἔχοντων, καὶ τῇ πρὸς ἀλ-
ληλα σχέσει τὸν εἰρμὸν ἀπαράβατον διατηροῦν-
των· προσήκει δὴ πῶς τοῖς κατὰ τὴν συμφυῇ τοῖς
πράγμασι τάξιν τὴν ἐξέτασιν ποιουμένοις, καὶ
μὴ φύσειν ὁμοῦ πάντα, καὶ συγχεῖν βιαζομένους·
εἰ μὲν περὶ τῆς οὐσίας κινεῖτο ἀμφισβήτησις, ἐκ
τῶν πρώτων καὶ προσεχῶν ταῖς οὐσίαις ἐνερ-
γειῶν ποιεῖσθαι τῶν δεικνυμένων τὴν πίστιν, καὶ
τῶν ἀμφισβητουμένων τὴν διάλυσιν· τὴν δὲ ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις ἀμφιβολίας διαλύουσιν ἐκ τῶν
οὐσιῶν, ἀρροδιωτέραν γὰρ μὴν καὶ τοῖς πᾶσιν ἀρροδιωτέραν ἡγεῖσθαι τὴν ἀπὸ τῶν πρώτων ἐπὶ τὰ
δεύτερα καθόδον.

Ἡ μὲν οὖν τεχνολογία τῆς βλασφημίας αὕτη.
Θεὸς δὲ ἡμῖν ἀληθινός, ὁ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ Υἱός,
διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁδηγίας κατευθύνει τὸν
λόγον πρὸς τὴν ἀλήθειαν· πάλιν τὰ εἰρημένα καθ-
εξῆ· ἀναλάβωμεν. Εἶπε τῶν καθ' αὐτὸν δογμα-
των πληροῦσθαι τὸν λόγον ἐκ τῆς ἀνωτάτω καὶ
κυριωτάτης οὐσίας, καὶ ἐκ τῆς δι' ἐκείνην μὲν
οὐσίας, μετ' ἐκείνην δὲ πάντων τῶν ἄλλων πρω-
τευούσης, καὶ τρίτης γὰρ τῆς μηδεμιᾶ τούτων
συνταττομένης. Ἀλλὰ τῇ μὲν διὰ τὴν αἰτίαν, τῇ
δὲ διὰ τὴν ἐνέργειαν ὑποταττομένης. Πρῶτον τοί-
νων τῶν ἐν τῷ λόγῳ κακουργηθέντων, τοῦτο ἐστίν,
ὅτι τὸ δόγμα τὸ μυστικὸν ἐπαγγελιάμενος ἡμῖν ἐκ-
θήσεσθαι, ὥσπερ διορθούμενος τὰς εὐαγγελικὰς φω-
νὰς, οὐκ ἐκείνους κέχρηται τοῖς ὀνόμασι, δι' ὧν παρ-
ῴκειεν ὁ Κύριος τὸ μυστήριον ἐν τῇ τελειώσει τῆς
πίστεως, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ,

A Omnis oratio, qua dogmata nostra explicamus,
perficitur ex suprema et maxime proprie dicta sub-
stantia: et ex illa quæ per illam est, post illam au-
tem reliquis omnibus antecedit: et ex tertia, quæ
cum nulla harum coordinatur. Sed illi quidem ut
causæ, huic vero ut operationi, qua facta est, sub-
jicitur, comprehensis videlicet ad totius orationis com-
plementum etiam operationibus, quæ manant ex sub-
stantiis, et ipsis competunt. Rursus, cum qualibet
ex his substantiis sit et intelligatur pure simplex, et
simpliciter una secundum propriam dignitatem, cir-
cumscriptionibus autem operationibus per ipsa opera, et
ipsis operibus, operantis actionibus commensuralis,
omnino necesse est, operationes, quæ sequuntur
qualibet substantiam, majores et minores esse: et
B illas quidem in primo, illas vero in secundo ordine
esse collocandas: et, ut universim dicam, tanto dis-
crimine inter se dissident, quanto dissident ipsa
opera: cum nefas sit dicere eandem esse operationem,
quæ angelos fecit, vel stellas et cælum, vel hominem:
sed quanto opera operibus excellentiora et præstan-
tiora sunt, tanto et operationem operationi antestare
merito asseveraverit, qui pie de hoc cogitare velit:
cum eandem operationes eisdem etiam effectus pro-
ducant, cumque diversa opera, diversas etiam ope-
rationes demonstrent. Cum vero hæc ita sese habeant,
omniaque, mutua ad sese habitudine, invariabilem
seriem observent, par est, ut qui inquisitionem se-
cundum naturalem rerum ordinem instituant, et non
omnia simul miscere et confundere cupiant, signi-
C dem de substantia quæstio oriatur, ex primis et ex
cognatis substantiarum operationibus argumenta re-
rum demonstrandarum petant, eorumque de quibus
ambigitur solutionem. At vero dubitationem de ope-
rationibus ex substantiis dissolvent, rati convenien-
tiorum et omnibus utilitorem fore, a primis ad se-
cunda descensum.

Hæc est blasphemia artificiosa et subdola expli-
catio. At Deus nobis verax est, et veri Dei Filius,
ductu sancti Spiritus dirigit orationem nostram
ad veritatem. Nunc iterum ad verbum resumamus,
quæ effutivit Eunomius. Dixit, dogmatum suorum
sermonem totum perfici ex suprema, et maxime pro-
D prie dicta substantia, et ex illa, quæ per illam est,
post illam autem reliquis omnibus antecedit: et ex
tertia quæ cum nulla harum coordinatur. Sed illi
quidem ut causæ, huic ut operationi, qua facta est,
subjicitur: primum quidem in his verbis malitiæ
et improbitatis signum hoc est, quod pollicitus
dogma mysticum nobis exponere, tanquam corre-
cturus voces evangelicas, non ea nomina adhibuit,
quibus Dominus nobis mysterium tradidit, cum
fidei complementum assignaret, sed nomine Patris
et Filii et Spiritus sancti suppresso, loco Patris

" Math. xxviii, 19.

supremam et maxime proprie substantiam dicit; et loco Filii eam, quæ est propter illam, post illam vero reliquis antecedentem; loco autem Spiritus sancti, eam, quæ nulli horum conjuncta est (a). Atqui si his appellationibus uti satius esset, non adeo inops erat veritas, ut hæc nomina non reperiret; neque adeo imperiti erant alii, qui postea ordine subsecuti mysterii hujus prædicationem exceperunt, quique ab initio oculati testes et ministri sermonis fuerunt, et qui post illos totum terrarum orbem evangelica doctrinâ compleverunt; rursumque, qui posteris temporibus ortas de hoc dogmate dubitationes in communi concilio desinuerunt, quorum traditiones scriptæ semper in Ecclesiis custodiuntur. Si ita loqui oportebat, non utique Patris et Filii et Spiritus sancti mentionem fecissent. Quod si omnino pietati consentaneum, et ab omni periculo remotum erat, ad hanc novitatem transferre fidei vocabula, sequitur omnes illos fuisse indoctos, rerum divinarum rudes, et nominum cognatorum, ut iste dicit, expertes; illos, inquam, qui neque potuerunt neque voluerunt proprias cogitationes præponere iis nominibus, quæ a divinis oraculis accepimus.

Sed omnibus manifestam arbitror causam, cur hæc nova nomina cuderit Eunomius. Nam omnes homines audito Patris et Filii vocabulo, statim propriam et naturalem inter ipsos habitudinem ex ipsis vocabulis agnoscunt: quæ enim naturalis sit habitudo, omnibus tacentibus, ex his appellationibus intelligitur. Ut ergo hæc de Patre et Filio in animis hominum non ingenerarentur, subtrahit audientibus eam, quæ cum nominibus subit mutæ habitudinis notionem, relictisque divinitus inspiratis dictionibus, eas voces ad explicationem dogmatum adhibet, quæ evertendæ veritati quam maxime sint idoneæ.

Recte porro dicit, his non universæ Ecclesiæ de doctrina sententiam, sed suam perfici. Cuius autem, qui vel paululum attendere velit, facile est, quam impia sint, quæ effutit, perspicere. At fortassis abs re non fuerit, sigillatim disquirere, quidnam sibi velit, cum supremam et maxime proprie substantiam soli Patris substantiæ attribuit, non autem Filii et Spiritus sancti, cum tamen concedat iis supernam et propriam substantiam. Arbitror enim ego hoc nihil esse aliud, quam machinam quamdam ad negandum funditus omnem substantiam Filii et Spiritus sancti, eumque occulte his verborum ambagibus moliri, ut præter inane nomen nihil subesse credamus, vera substantiæ et essentiæ notione per has sutelas et fraudes destructa: quodque hæc ita sese habeant, nullo negotio deprehendet, qui animum ad orationem ipsius paululum adjicere volet. Non enim is credere potest vere subsistere per propriam substantiam, Filium et Spiritum sanctum,

καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποσιωπήσας, ἀντὶ μὲν Πατρὸς, ἀνωτάτω τινὰ καὶ κυριώτατον οὐσίαν λέγει, ἀντὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, τὴν δι' ἐκείνην μὲρ οὐσαν, μετ' ἐκείνην δὲ τῶν ἄλλων πρωτεύουσαν, ἀντὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν μηδεμιᾷ τούτων συντατομένην. Καίτοι γε εἰ οὕτως εἰπεῖν οἰκειότερον ἦν, οὐκ ἂν πάντως ἠπόρησεν ἡ ἀλήθεια τῆς τῶν ῥημάτων τούτων εὐρέσεως, οὐδ' ἂν πάντως οἱ καθέξῃς ἐκδεξάμενοι τοῦ μυστηρίου τὸ κήρυγμα, οἱ τε ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπέρηται γενόμενοι τοῦ λόγου, καὶ οἱ μετ' ἐκείνους πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων καταπληρώσαντες· καὶ πάλιν μετὰ ταῦτα κατὰ καιροὺς τινὰς τὰς περὶ τοῦ δόγματός κινουμένας ἀμφιβολίας ἐν κοινῷ συνεδρίῳ διαλαβόντες· ὧν αἱ παραδόσεις ἔγγραφοι ταῖς Ἐκκλησίαις ἀεὶ διασώζονται· εἰ ταῦτα λέγειν ἐχρῆν, οὐκ ἂν Πατὴρ τε καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιος Πνεῦμα εἰποῦντο τὴν μνήμην· εἴπερ ὅλως εὐσεβὲς ἢ ἀκίνδυνον ἦν πρὸς τὴν καινότητά ταύτην μεταχαράττειν τὰ τῆς πίστεως ῥήματα, ἢ πάντες ἀμαθεῖς ἦσαν ἐκείνοι, καὶ ἀκατήχῃτοι τῶν μυστηρίων, καὶ τῶν προσφῶν, ὥς φησιν οὗτος, ὀνομάτων ἀνήκοοι, οἱ μὴτε εἰδότες, μὴτε θελήσαντες τῶν παραδοθέντων ἡμῖν διὰ τῆς θείας φωνῆς ὀνομάτων τὰς ἰδίας ἐννοίας προτιμωτέρας ποιῆσασθαι.

Ἀλλὰ παντὶ πρόσθλον οἶμαι τὴν αἰτίαν εἶναι τῆς ταύτης ὀνοματοποιίας, ὅτι πάντες ἄνθρωποι Πατὸς καὶ Υἱοῦ προσηγορίαν ἀκούσαντες, εὐθὺς τὴν οἰκίαν αὐτῶν καὶ φυσικὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν ὡς αὐτῶν τῶν ὀνομάτων ἐπιγινώσκουσι. Τὸ γὰρ τῆς φύσεως συγγενὲς ἐκ τῶν προσηγοριῶν τούτων αὐτομάτως διερμηνεύεται. Ἵνα οὖν μὴ ταῦτα νοῆται περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, διὰ τοῦτο κλέπτει τῶν ἀκούοντων τὴν διὰ τῶν ὀνομάτων συνεισισύσαν τῆς οἰκειότητος ἔμφρασιν· καὶ καταλιπὼν τὰ θεόπνευστα ῥήματα, διὰ τῶν ἐπινοηθέντων ἐπὶ λύμῃ τῆς ἀληθείας ποιεῖται τὴν τοῦ δόγματος ἐκθεσιν.

Καλῶς δὲ τοῦτό φησιν, οὐ τῶν καθόλου τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων, ἀλλὰ τῶν καθ' ἑαυτοὺς ἐν τοῦτοις συμπληροῦσθαι τὸν λόγον. Ἔστι δὲ πρὸ χειρὸς μὲν παντὶ τῷ γε νοῦν ἔχοντι, τῆς ἀσεβείας τῶν εἰρημένων ἢ κατανόσεις. Οὐδὲν δὲ ἴσως ἀπὸ καιροῦ, καὶ καθ' ἕκαστον διεξετάσαι τῷ λόγῳ· τί βουλόμενος τὸ ἀνωτάτον τε καὶ κυριώτατον μόνῃ προσμαρτυρεῖ τοῦ Πατρὸς τῇ οὐσίᾳ, οὔτε τοῦ Υἱοῦ, οὔτε τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἄνω τε καὶ κυρίαν εἶναι συγχωρῶν τὴν οὐσίαν. Οἶμαι γὰρ ἐγώ γε μελέτην εἶναι ταύτην τῆς παντελοῦς κατὰ τὴν οὐσίαν ἀρνήσεως τοῦ Μονογενοῦς καὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ τοῦτο λεληθότως κατασκευάζεσθαι διὰ τῆς τοιαύτης τεχνολογίας, τὸ μέχρις ὀνόματος εἶναι ταῦτα δοκεῖν, τὴν δὲ ἀληθῆ τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν ὁμολογίαν διὰ τῆς τοιαύτης κατασκευῆς ἀθετεῖσθαι· καὶ ὅτι ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, χαλεπῶς ἂν τις κατανοήσῃε μικρὸν προσδιαιρέσας τῷ λόγῳ. Οὐκ ἔστι τοῦ νομιζόντος ἀληθῶς εἶναι κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν τὸν Μονογενῆ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ

(a) Similia S. Basilii l. iv contra Eunomium, statim sub initium.

ἄγιοι, τὸ ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τὴν ὁμολογίαν τῶν ὀνομάτων, οἷς ἀποσεμνύνειν οἴεται δεῖν τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν. Ἡ γὰρ ἂν ἦν τῆς ἐσχάτης εὐθελείας, τῇ πράγματι συντιθέμενον, μικρολογεῖσθαι περὶ τὰ ῥήματα· νυνὶ δὲ τῇ μόνῃ προσμαρτυρῆσαι τοῦ Πατρὸς τῇ οὐσίᾳ τὸ ἀνώτατον τε καὶ κυριώτατον, ἔδωκε διὰ τῆς σωπῆς περὶ τῶν ὑπολοίπων, ὡς οὐ κυρίως ὑφ' ἐστῶτων, στοχάζεσθαι. Πῶς γὰρ ἔστιν ἀληθῶς εἶναι τι λέγειν, ὃ μὴ προσμαρτυρεῖται τὸ κυρίως εἶναι; Ἀνάγκη γὰρ ἐφ' ὧν οὐχ ὁμολογεῖται τὸ κύριον, τοῖς ἀντιδιαστελλομένοις τῶν ὀνομάτων συντιθεσθαι. Τὸ γὰρ μὴ κύριον, ἀκυρον πάντως. Ὅστε ἡ τοῦ μὴ κυρίως εἶναι κατασκευὴ τῆς παντελοῦς ἀνυπαρξίας ἀποδείξεις γίνεται· πρὸς ἣν ἔοικεν ὁ Εὐνόμιος βλέπων, ταῦτα καινοτομεῖν ἐν τῇ καθ' ἑαυτὴν δόγματι τὰ ὀνόματα. Οὐ γὰρ δὴ δι' ἀπορίαν φῆσει τις αὐτὸν εἰς ἀνόητον ὑπόληψιν ἐκπεσόντα τοπικῶς τὸ ἄνω πρὸς τὸ ὑπερβεβηκὸς διαστέλλειν, καὶ τῷ Πατρὶ καθάπερ γεώλοφόν τινα σκοπιὰν ἀφορίζοντα, τὸν ὕδιν τοῖς κοιλότεροις ἐγκαθιδρύειν. Οὐδεὶς γὰρ οὕτω παῖς τὴν διάνοιαν, ὡς ἐπὶ τῆς νοερᾶς τε καὶ ἀσωμάτου φύσεως, τὴν κατὰ τόπον διαφορὰν ἐννοεῖν. Ἴδιον γὰρ σωματικῶν ἢ ἐπὶ τόπου θέσις· τὸ δὲ τῇ φύσει νοερὸν τε καὶ ἄϋλον, πόρρω τῆς κατὰ τόπον ἐννοίας ὁμολογεῖται. Τίς οὖν ἡ αἰτία τοῦ ἀνωτάτω λέγεσθαι μόνου τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν; Εἰς γὰρ ταύτας τὰς ὑπονοίας ἐξ ἀμαθίας τινὸς αὐτὸν περιφέρεισθαι, οὐκ ἂν τις εὐκόλως ὑπονοήσῃ, τὸν ἐν πολλοῖς, οἷς ἐπιδείκνυται, σοφὸν εἶναι προσποιούμενον· καὶ καθὼς ἀπαγορεύει ἡ θεία Γραφή, καὶ τὰ περισσὰ σοφίζόμενον.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ δυνάμει, οὐδὲ ἀγαθότητος, οὐδὲ ἄλλου τινὸς τῶν τοιούτων ὑπεροχῇ, τὸ ἄνω φῆσει τῆς οὐσίας ἐνδείκνυσθαι· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο παντὶ γινώριμον, μὴ ὅτι τοῖς ἐπὶ σοφίᾳ πλεονεκτεῖν ὑπερηγμέμενος· ὅτι ἀνευθεὶς πρὸς τελείαν ἀγαθότητά τε καὶ δύναμιν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ἣ τε τοῦ Μονογενοῦς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔστιν ὑπόστασις. Τὰ γὰρ ἀγαθὰ πάντα, ἕως ἂν ἀπαράδεκτα τοῦ ἐναντιουμένου, ὅρον οὐκ ἔχει τῆς ἀγαθότητος. Ἐπειδὴ μόνους τοῖς ἐναντίοις πέφυκε περιγράφεσθαι, ὡς ἐπὶ τῶν καθ' ἑκάστον ὑποδείγματων ἔστιν ἰδεῖν. Ἡ δὲ δύναμις ἀσθενείας παραλαβούσης ἴσταται· ἡ ζωὴ θανάτῳ περιορίζεται· φωτὶς πέρας τὸ σκότος ἐστὶ· καὶ πάντα συνελόντι φάναι, τὰ καθ' ἑκάστον ἀγαθὰ τοῖς ἐναντίοις ἐναπολῆγει. Εἰ μὲν οὖν τρεπτῇ πρὸς τὸ χεῖρον τὴν φύσιν τοῦ Μονογενοῦς καὶ τοῦ Πνεύματος ὑποτίθεται, εὐκότως ἐπ' αὐτῶν καταστμηκρύνει τὴν τῆς ἀγαθότητος ἐννοίαν· ὡς δυνάμενων καὶ τοῖς ἐναντίοις συνενεχθῆναι. Εἰ δὲ ἀνεπίδεκτός ἐστι τοῦ χείρονος ἡ θεία τε καὶ ἀναλλοίωτος φύσις, καὶ τοῦτο παρ' αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν ὁμολογῆται, ἀόριστος πάντως ἐν τῇ ἀγαθῇ θεωρεῖται. Τὸ δὲ ἀόριστον, ἀπείρῳ ταῦτον ἔστιν. Ἀπείρου δὲ, καὶ ἀόριστου πλεονασμὸν, καὶ ἐλάττωσιν ἐννοεῖν, τῆς ἐσχάτης ἀλογίας ἐστὶ. Πῶς γὰρ ἂν ὁ τῆς ἀπει-

A qui adeo laboriose in nominibus cudendis desudat, quibus putat Patrem esse afficiendum; nam extremae dementiae esset, eum, qui rem confisteretur, occupari velle circa vocolas. At cum supremam et maxime propriam substantiam soli Patri assignet, ipso silentio conjicere nos facit, quasi reliqui non proprie subsistant. Quomodo enim dicere possumus vere esse aliquid, si proprie esse non potest (a)? Necesse namque est ea, quibus proprie esse non convenit, oppositis nominibus denotare. Nam quod non est proprie, improprie sit oportet. Itaque asserere, quod proprie non sit Filius, et Spiritus sanctius, nihil est aliud, quam omnem omnino substantiam adimere: quod sine dubio Eunomius spectans, haec nomina suae doctrinae propria excogitavit. Non enim dici potest illum eo stultitiae processisse, ut superum tanquam locum inferiori opposuerit, et Patri velut editiorem quamdam speculacionem assignarit, collocato in humilioribus locis Filio. Nam nullus adeo insipiens et stolidus est, qui in natura illa sub solum intellectum cadente differentiam loci reperiri existimet; loci enim positiones proprie sunt corporum; at quod natura sua spirituale est, et omnis materiae expertus, ei omnium confessione circumscriptionis loci non competit. Qua igitur de causa asserit iste solam Patris substantiam esse omnium supremam? Nam ex inscitia illum in has ineptias incidere haud facile aliquis sibi persuadeat; quippe qui in rebus et scriptis suis cum primis sapientiae laude praestare videri cupiat: quique, quod tamen Scriptura divina vetat, etiam plus quam oportet sapiat.

Atqui nec affirmare poterit supremum illud, quod substantiae Patris tribuit, significare excellentiam quamdam potestatis, bonitatis, aut alterius aliqujus de genere eodem. Etenim hoc quibusvis manifestum est, exceptis iis, qui sapientiae principatum sibi arrogant, unigeniti Filii et Spiritus sancti substantiae nihil penitus deesse ad omnibus numeris absolutam bonitatem, potentiam, et ad id genus alia attributa. Omnia enim bona quandiu pura, et a suo contrario libera manent, limite carent. Nam solo contrario terminari, et certis quasi finibus includi solent: ut videre licet, si quis sigillatim res intueri velit. Valetudo enim veniente imbecillitate finitur, vita morte circumscribitur, lucem terminant tenebrae, et ut rem in pauca conferam, quaelibet bona ingruente contrario desinunt. Si igitur arbitratur, naturam Unigeniti et Spiritus sancti mutationi in deterius obnoxiam esse, merito sane opinionem de earumdem bonitate immittit et elevat, cum contrarii sint capaces. At si divina natura in deterius immutabilis prorsus et invariabilis est, ut ipsi quoque hostes fatentur, necessario sequitur eam interminatam bonitatem habere: interminatam autem et infinitum idem sunt.

^a Eccli. vii, 17.

(a) Profert hunc locum Cypariss. Decad. iv, cap. 9.

At in infinita et interminata copia et abundantia defectum et imminutionem animo concipere, extremæ insipientiæ argumentum est. Quomodo enim ratio et notio infinitatis subsistet, si quis in re intentionem et remissionem statuatur? Ex finium enim mutua juxta se oppositione excelsum cognoscimus. Ubi vero finis omnis abest, quam ratione excessus cognosci potest? An fortassis Eunomius huc non collineavit, sed potius temporario quodam excessu cogitatione efformato, secundum prærogativam originis et antiquitatis excellentiam intelligit, ob eamque Patris substantiam solum omnium substantiarum, quæ Pater vicit, attribuat, cum nullum temporis spatium inter Patrem et unigenitum Filium interjectum animo recte concipi queat?

Faciamus tamen tempus intercedere, quomodo, quæso, plus de ratione substantiæ participaret, prior illa secundum durationem substantia, quam posterior, de ipsa, inquam, ratione et notiones substantiæ, ut *suprema*, et quæ *proprie sit*, appellari mereretur, illa vero nequaquam? Prior enim respectu posterioris, diuturnioris quidem temporis princeps est, at de substantiæ ratione, neque plus, neque minus, quam posterior participat. Prior res tota exemplis evadet. Quid minus habuit quam Abraham, quod ad substantiæ rationem attinet, beatus David, quatuordecim generationibus illo minor? An quod tempore posterior natus sit, ob id humana natura in eam mutata, minusve homo fuit? Quis tam fatuus est, qui hoc asserat? Eadem enim et in hoc et in illo substantiæ ratio est, temporis processu nihil penitus variata. Neque ullus dixerit illum magis esse hominem, quod tempore antecesserit; hunc vero minus naturæ humanæ participem esse, quod post hos in hanc vitæ scenam ingressus sit: quasi vel consumpta jam natura in iis, qui antecesserant, vel quasi tempus in iis omnem suam vim et facultatem insumpserit. Neutiquam enim penes tempus et cuiusvis naturam velut demensam dare, sed ea in seipsa eadem manet, in posteris quoque ipsam conservans. At tempus volvitur more sibi solito, naturamque fixam, et immutabilem et intra proprios terminos constantem, sive prætergrediens, sive præterlabitur. Quamobrem neque si tempus et duratione prior esset Pater, ut in hypothesis nostra posuimus, ob id proprie soli Patri principatus et summitas substantiæ ascribi debet; cum vero nulla sit quoad temporis durationem diversitas, qua tandem ratione in illa, quæ sæcula antecessit natura, tale quid comminisci quis audeat: cum enim omne intervallum aliquid dimissum solitum, infra illam divinam naturam reperiatur, quid, oro, effugii relinquitur illis, qui conantur substantiam illam, tempus omne antegressam, et animo incomprehensum superi et inferi positionibus discriminare?

At perspicuum est, et sine ulla dubitatione, hoc quod iste asserit, nihil aliud esse, quam patrum Judaicæ impietatis, qui solum Patris sub-

stantiæ diaσωθῆναι λόγος, εἰ τὸ πλεόν τε καὶ ἑλάττω ἐν αὐτῷ δογματίζονται; Ἐκ γὰρ τῆς τῶν περάτων πρὸς ἄλλα παραθέσεως, τὸ πλεόν διαγινώσκουμεν· ἐφ' ὧν δὲ πέρας οὐκ ἔστι, πῶς ἂν τις δυνηθῇ τὸ περισσὸν ἐννοῆσαι; Ἡ οὐχὶ τοῦτο, χρονικὴν δὲ τινα τὴν ὑπεροχὴν ἐννοῶν, κατὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς ἀρχαιότητος τὸ πλεόν νέμει, καὶ διὰ τοῦτο τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν μόνῃ ἀνωτάτῃ φησίν; Οὐκοῦν εἰπάτω τίνι τοῦ πλεόν τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς διεμέτρῃσε, μηδεὶς διαστήματος χρονικοῦ προεπινοοῦμένου τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως.

supremam vocat? dicat ergo, cui excessum illū

Καίτοι εἰ καὶ τοῦτο ἦν (εἰρήσω γὰρ καθ' ὑπόθεσιν τῶς) ἡ τῷ χρόνῳ προήκουσα τῆς μεταγενεστέρας οὐσίας, τί μᾶλλον ἔχει τὸ εἶναι, κατ' αὐτὸν λέγω τὸν τοῦ εἶναι λόγον, ὥστε τὴν μὲν ἀνωτάτῃ καὶ κυρίῃ λέγειν, τὴν δὲ μὴ οὕτως ἔχειν; Τοῦ γὰρ προγενεστέρου πρὸς τὸ νεώτερον, ὁ μὲν χρόνος τῆς ζωῆς πλεωνέσκει· ἡ δὲ οὐσία παρὰ τοῦτο, οὐδὲ πλεόν τὸ ἑλάττω ἔχει. Σαφέστερον δὲ τοῦτο καὶ δι' ὑποδειγμάτων γενήσεται· τί ἑλάττω εἶχε τοῦ Ἀβραάμ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, ὁ μετὰ δεκατέσσαρας γενεὰς ἀναβιχθεὶς Δαβὶδ; Ἀρὰ τι μετεποιήθη τῆς ἀνθρωπότητος ἐπὶ τούτου; Καὶ ἦτον ἄνθρωπος ἦν, οἱ τῷ χρόνῳ μεταγενέστερος; Καὶ τίς οὕτως ἡλίθιος ὥστε τοῦτο εἰπεῖν; Εἰς γὰρ ἐφ' ἑκατέρων τῆς οὐσίας ὁ λόγος, οὐδὲν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου συναλλοιούμενος· οὐδ' ἂν τις εἴπῃ τὸν μὲν μᾶλλον ἄνθρωπον εἶναι, διὰ τὸ προῆκεν τῷ χρόνῳ· τὸν δὲ ἑλάττω μετέχειν τῆς φύσεως, οἱ μετ' ἑτέρους τῇ ζωῇ ἐπιστήμησεν· ὥστε ἡ προαναλωθείσης τῆς φύσεως ἐν τοῖς; προλαβοῦσιν, ἡ τοῦ χρόνου τὴν δύναμιν ἐν τοῖς παρωχηκόσι προδραπνήσαντος. Οὐτε γὰρ ἐπὶ τῷ χρόνῳ ἔστιν ἀφορίζειν ἐκάστῳ τὰ μέτρα τῆς φύσεως, ἀλλὰ αὐτὴ μὲν ἐφ' ἑαυτῆς μένει διὰ τῶν ἐπιγινόμενων ἑαυτὴν συντηροῦσα· ὁ δὲ χρόνος φέρεται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, εἴτε περιέχων, εἴτε παραβρέων τὴν φύσιν, παγίαν καὶ ἀμετάθετον ἐν τοῖς ἰδίοις μένουσαν ὁροῖς. Οὐκοῦν οὐδὲ εἰ τῷ χρόνῳ δοθεὶς τὸ πλεόν ἔχειν, καθὼς ὁ λόγος ὑπέθετο, κυρίως τῷ Πατρὶ μόνῳ τὸ ἀνώτατον τῆς οὐσίας προσμαρτυρήσουσι· μηδεμιὰς δὲ οὐσίας τῆς κατὰ τὰ πρεσβεῖα τοῦ χρόνου διαφορᾶς, πῶς ἂν τις ἐπὶ τῆς προαιωνίου φύσεως τὸ τοιοῦτον ἐπινοήσῃ; Παντὸς γὰρ διαστήματος μετρητικοῦ τῷ κάτω τῆς θέας φύσεως εὐρίσκομένου, τίς καταλείπεται λόγος τοῖς ἐπιχειροῦσι τὴν πρόχρονόν τε καὶ ἀκατάληπτον οὐσίαν τῇ πρὸς τὸ ἄνω καὶ κάτω διαφορᾷ διασχίζειν;

Ἄλλ' οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὁ λόγος ἔχει, οἱ συνηγορία τοῦ Ἰουδαϊκοῦ δόγματός ἐστι, τὸ παρὰ τούτων δογματιζόμενον, μόνῃν ὑφεστάναι τοῦ Πατρὸς τὴν

οὐσίαν ἐνδεικνυμένων, ἣν μόνην κυρίως εἶναι δισχυρίζονται, τὴν δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐν τοῖς μὴ οὐσι λογισμένον· πᾶν γὰρ τὸ μὴ κυρίως ὂν, ἐν ῥήματι μόνον, καὶ καταχρήσει συνηθείας εἶναι λέγεται. Ὡς περὶ καὶ ἀνθρώπου ὀνομάζεται, οὐχ ὁ διὰ μιμήσεως ἐπὶ τῆς εἰκόνος δεικνύμενος, ἀλλ' ὁ κυρίως λεγόμενος οὗτος, οὐχ ὁμοίωμα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸ ἀρχέτυπόν ἐστι τοῦ ὁμοιώματος· ἡ δὲ εἰκὼν, μέχρις ὀνόματος ἀνθρώπου, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔχει τὸ κυρίως λέγεσθαι, ὅπερ λέγεται, ὅτι οὐκ ἐστὶ τῇ φύσει ὀνομάζεται. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον, εἰ μόνον τοῦ Πατρὸς ἡ οὐσία κυρίως λέγεται, ἡ δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἐστὶ, τί ἄλλο; Ἡ οὐχὶ ἀρνησίς ἐστι περιφανὴς τοῦ σωτηρίου κηρύγματος; Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τὰς συναγωγὰς τῶν Ἰουδαίων καλινδρομεῖν, ἐν τῷ μὴ διδόναι τὸν Υἱὸν κυρίως εἶναι, τὸ μὴδὲ ὅλους εἶναι κατασκευάζοντες· τὸ γὰρ ἀκυρον τῷ ἀνυπόκρυφῳ ταυτὸν ἐστίν.

dum nolentes concedere Filium proprie esse, id est, ut totum illius esse e medio tol-

Ἐπεὶ δὲ καὶ σοφὸς εἶναι τὰ τοιαῦτα βούλεται, καὶ διακτεῖν τοὺς ἀνευ λογικῆς ἐντρεχείας ἐπιχειροῦντας τῷ γράφειν· εἰπάτω τοῖς καταφρονουμένοις ἡμῖν ἐκ πᾶσας σοφίας τὸ μᾶλλον τε καὶ ἥττον τῆς οὐσίας ἐγνώρισε. Τίς λόγος ὁ τὴν τοιαύτην διαφορὰν παραστήσας, ὅτι οὐσία τις ἐτέρας οὐσίας μᾶλλον ἐστὶ, κατ' αὐτὸ λέγω τὸ σημαίνονμενον τῆς οὐσίας; Μὴ γὰρ δὴ προφερέτω τὰς τῶν ποιότητων ἢ τὰς τῶν ἰδιωμάτων διαφορὰς, ὅσαι περὶ οὐσίαν τῷ λόγῳ ἐπινοίας καταλαμβάνονται, ἄλλο τι παρὰ τὸ ὑποκείμενον οὐσαι. Οὐ γὰρ ἀτμῶν, ἢ χρωμάτων, ἢ βάρους, ἢ δυνάμεως, ἢ ἀξιωματος, ἢ τρόπου, καὶ ἡθους διαφορὰς, ἢ εἰ τι ἄλλο περὶ τε σῶμα καὶ ψυχὴν θεωρεῖται, ταῦτα πρόκειται νῦν ἐξετάζειν· ἄλλ' αὐτὸ λέγω ὑποκείμενον, ὃ καὶ περὶ τῆς οὐσίας ἐπιτίθεται ὄνομα, εἰ τινα πρὸς ἄλλην οὐσίαν ἐν τῷ μᾶλλον εἶναι τὴν διαφορὰν ἔχει. Ἄλλ' οὕτω μέχρι τοῦ νῦν ἀκροώμενοι δύο τινῶν ὁμολογουμένων εἶναι, ἕως ἐν ἀμφοτέροις ἢ, τὸ μὲν τι μᾶλλον, τὸ δὲ ἑλαττον εἶναι· ἐστὶ γὰρ ὁμοίως ἐκότερον, ἕως ἂν ἡ καθὼ ἐστίν, ὑπερηρμένον, καθὼς προερίηται, τοῦ κατὰ τὸ προτιμότερον ἢ διακρίστερον λόγου.

alterum minus esse. Aequaliter enim utrumque est, quamdum est, quod est, sublata omni prorsus excessus et defectus ratione, ut antea diximus.

Εἰ μὲν οὖν οὐ διδῶσιν ὅλους ἐν οὐσίᾳ τὸν Μονογενῆ θεωρεῖσθαι (πρὸς τοῦτο γὰρ εἰκοις λεληθὸς αὐτῷ καταλοισθᾶναι ὁ λόγος), ὁ μὴ διδοὺς αὐτῷ τὸ κυρίως εἶναι, μὴδὲ τὸ ἥττον ἐπ' αὐτοῦ συγχωρεῖται· εἰ δὲ ἐννοήσιν δύναμιν ὁμολογεῖ τὸν Υἱὸν ὅπως οὖν ὑποστάντα (οὕτω γὰρ περὶ τοῦτου διαμαχόμεθα), τί πάλιν ἀπαιρεῖται ὃ διδῶσι· τὸν ὁμολογηθέντα εἶναι, τῷ μὴ κυρίως εἶναι κατασκευάζων, ὅπερ ἰσὺν ἐστὶ, καθὼς εἴρηται, τῷ μὴδὲ ὅλους εἶναι; Ὡς γὰρ οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπων εἶναι, ὃ μὴ τελείως ὁ κατὰ τὸ ὄνομα λόγος ἐφήρμοσται· τῷ δὲ ἐλλείποντι τῶν ἰδιωμάτων, ὅλος ὁ τῆς οὐσίας αὐτῷ συνδιαγράφεται λόγος· οὕτω καὶ ἐπὶ παντὸς πράγματος, ὃ μὴ τελείως, μήτε κυρίως τὸ εἶναι προσμαρτυρεῖται, οὐδὲ μὲν ἀπόδειξιν ἔχει τῆς ὑποστάσεως ἢ μερικῇ τοῦ εἶναι συγκατά-

A stantiam subsistere credunt, et quam solam proprie esse asseverant; conjecta Filii et Spiritus sancti substantia in eorum, quæ non sunt, numerum et ordinem, quia omne illud, quod proprie non est, verbo solo, et abusu quodam quotidianæ consuetudinis esse dicitur. Quemadmodum hominis quoque appellationem non sortitur ille, qui imitatione tantum, et in expressa imagine homo est, sed qui proprie talis dicitur, quique non similitudo hominis est, sed ipsum archetypum et exemplar similitudinis. At imago nomine tenus homo est. Quapropter non proprie est quod appellatur; quia ex natura non est quod dicitur. Pari igitur modo et hic, si sola Patris substantia proprie dicitur, non autem Filii et Spiritus sancti, quid aliud hoc censeam, quam abnegationem manifestam totius salutis, quæ nobis cœlitus annuntiata est? Conferant ergo sese ab Ecclesia ad synagogas Judæorum, unum moliantur, ut totum illius esse e medio tol-

Quia vero Eunomius in his intelligendis admodum solers sibi esse videtur, et quia spernit omnes illos, qui sine disserendi subtilitate et acumine ad scribendum accedunt, explicet rudibus nobis, qui ex numero vulgi sumus, ex quali philosophia didicerit substantiam intensionis et remissionis capacem esse. Quæ ratio dicat, aut suadet, unam substantiam altera magis esse substantiam, secundum ipsam dico substantiæ rationem? neque volo, ut adducat nobis qualitatium aut proprietatum differentias, quas in substantia cogitatione concipimus, quæque diversum quiddam sunt ab eo cui insunt: non enim inquisitionem instituiamus de diversitate halitus, colorum, gravitatis, roboris, dignitatis, morum et indolis, vel aliorum, quæ corpori et animo inherere contemplamur: sed de ipso subjecto, cui proprie nomen substantiæ competit, querimus in præsentī; num respectu alterius, prærogativam quamdam in hoc, quod magis sit, obtineat. Atqui ad hunc usque diem nunquam audivimus duo quædam, quæ omnium consensu sunt, quamdiu ambo quidem sunt, alterum magis, quamdiu est, quod est, sublata omni prorsus ex-

Si igitur omnino non conceditur, unigenito Filio rationem substantiæ convenire: huc enim, quamvis clandestina via, tendere videtur illius oratio; cum eum proprie esse negat, deberet etiam negare eum minus esse. Quod si fatetur Filium esse substantiam quamdam, quomodocunque subsistentem (nondum enim de hoc disceptamus), cur iterum eidem quod largitur admitit, dum eum quem confessus est esse, per hoc quod contendit improprie esse, penitus abolet et tollit? Idem enim est quod omnino non esse, ut paulo ante monuimus. Quemadmodum enim illud homo non est, cui nominis ratio perfecte non congruit: quod autem proprietatibus rei caret, ei tota substantiæ illius ratio abjudicatur: ita generatim contingit in omni re, de

οὐσίαν ἐνδεικνυμένων, ἣν μόνην κυρίως εἶναι δισχυρίζονται, τὴν δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐν τοῖς μὴ οὐσίᾳ λογιζομένων· πᾶν γὰρ τὸ μὴ κυρίως ὄν, ἐν ῥήματι μόνῃ, καὶ καταχρήσει συνηθείας εἶναι λέγεται. Ὡς περ καὶ ἄνθρωπος ὀνομάζεται, οὐχ ὁ διὰ μιμήσεως ἐπὶ τῆς εἰκόνος δεικνύμενος, ἀλλ' ὁ κυρίως λεγόμενος οὗτος, οὐχ ὁμοίωμα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸ ἀρχέτυπόν ἐστι τοῦ ὁμοιώματος· ἡ δὲ εἰκὼν, μέχρις ὀνόματος ἄνθρωπος, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔχει τὸ κυρίως λέγεσθαι, ὅπερ λέγεται, ὅτι οὐκ ἐστὶ τῇ φύσει ὁ ὀνομάζεται. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν, εἰ μόνου τοῦ Πατρὸς ἡ οὐσία κυρίως λέγεται, ἡ δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἐστὶ, τί ἄλλο; Ἡ οὐχὶ ἀρνησίς ἐστι περιφανής τοῦ σωτηρίου κηρύγματος; Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τὰς συναγωγὰς τῶν Ἰουδαίων παλινδρομεῖν, ἐν τῷ μὴ διδόναι τὸν Υἱὸν κυρίως εἶναι, τὸ μὴδὲ ὅλους εἶναι κατασκευάζοντες· τὸ γὰρ ἀκυρον τῷ ἀνυπόστατον αὐτὸν ἐστίν.

dum nolentes concedere Filium proprie esse, id lant. Nam idem est improprie esse, et non esse.

Ἐπεὶ δὲ καὶ σοφὸς εἶναι τὰ τοιαῦτα βούλεται, καὶ διακτεῖ τοὺς ἀνευ λογικῆς ἐντρεχειάς ἐπιχειροῦντας τῷ γράφειν· εἰπάτω τοῖς καταφρονουμένοις ἡμῖν ἐκ πάσης σοφίας τὸ μᾶλλον τε καὶ ἥττον τῆς οὐσίας ἐγνώρισε. Τίς λόγος ὁ τὴν τοιαύτην διαφορὰν παραστήσας, ὅτι οὐσία τις ἐτέρας οὐσίας μᾶλλον ἐστὶ, κατ' αὐτὸ λέγω τὸ σημανόμενον τῆς οὐσίας; Μὴ γὰρ δὴ προφερέτω τὰς τῶν ποιότητων ἢ τὰς τῶν ἰδιωμάτων διαφορὰς, ὅσαι περὶ οὐσίαν τῷ λόγῳ τῆς ἐπινοίας καταλαμβάνονται, ἄλλο τι παρὰ τὸ ὑποκείμενον οὐσαι. Οὐ γὰρ ἀτμῶν, ἢ χρωμάτων, ἢ βάρους, ἢ δυνάμεως, ἢ ἀξιώματος, ἢ τρόπων, καὶ ἥθους διαφορὰς, ἢ εἰ τι ἄλλο περὶ τε σῶμα καὶ ψυχὴν θεωρεῖται, ταῦτα πρόκειται νῦν ἐξετάζειν· ἀλλ' αὐτὸ λέγω ὑποκείμενον, ᾧ κυρίως τὸ τῆς οὐσίας ἐπικεκλήηται ὄνομα, εἰ τινα πρὸς ἄλλην οὐσίαν ἐν τῷ μᾶλλον εἶναι τὴν διαφορὰν ἔχει. Ἀλλ' οὕτω μέχρι τοῦ νῦν ἀκηκόμεν δύο τινῶν ὁμολογουμένων εἶναι, ἕως ἂν ἀμφοτέρω ἢ, τὸ μὲν τι μᾶλλον, τὸ δὲ ἥττον εἶναι· ἐστὶ γὰρ ὁμοίως ἑκάτερον, ἕως ἂν ἡ καθὼ ἐστίν, ὑπεξηρημένον, καθὼς προεῖρηται, τοῦ κατὰ τὸ προτιμότερον ἢ διακρίστερον λόγου.

alterum minus esse. Æqualiter enim utrumque est, quamdum est, quod est, sublata omni prorsus excessus et defectus ratione, ut antea diximus.

Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἴδωσιν ὅλους ἐν οὐσίᾳ τὸν Μονογενῆ θεωρεῖσθαι (πρὸς τοῦτο γὰρ εἰκοις λεληθότως αὐτῷ καταλισθαίνειν ὁ λόγος), ὁ μὴ διδοὺς αὐτῷ τὸ κυρίως εἶναι, μὴδὲ τὸ ἥττον ἐπ' αὐτοῦ συγχωρεῖται· εἰ δὲ ἐνοῦσιον δύνανται ὁμολογεῖ τὸν Υἱὸν ὁπωσούν ὑποστάντα (οὕτω γὰρ περὶ τοῦτου διαμαρτυρεῖται), τί πάλιν ἀφαιρεῖται ὁ δίδωσι· τὸν ὁμολογηθέντα εἶναι, τῷ μὴ κυρίως εἶναι κατασκευάζων, ὅπερ ἰσθὲν ἐστὶ, καθὼς εἰρηται, τῷ μὴδὲ ὅλους εἶναι; Ὡς γὰρ οὐκ ἐστὶν ἄνθρωπον εἶναι, ᾧ μὴ τελείως ὁ κατὰ τὸ ὄνομα λόγος ἐφῆρμοςται· τῷ δὲ ἐλλείποντι τῶν ἰδιωμάτων, ὅλος ὁ τῆς οὐσίας αὐτῷ συνδιαγράφεται λόγος· οὕτω καὶ ἐπὶ παντὸς πράγματος, ᾧ μὴ τελείως, μήτε κυρίως τὸ εἶναι προσμαρτυρεῖται, οὐδεμίαν ἀπόδειξιν ἔχει τῆς ὑποστάσεως ἢ μερικῇ τοῦ εἶναι συγκατά-

A stantiam subsistere credunt, et quam solam proprie esse asseverant; conjecta Filii et Spiritus sancti substantia in eorum, quæ non sunt, numerum et ordinem, quia omne illud, quod proprie non est, verbo solo, et abusu quodam quotidianæ consuetudinis esse dicitur. Quemadmodum hominis quoque appellationem non sortitur ille, qui imitatione tantum, et in expressa imagine homo est, sed qui proprie talis dicitur, quique non similitudo hominis est, sed ipsum archetypum et exemplar similitudinis. At imago nomine tenus homo est. Quapropter non proprie est quod appellatur; quia ex natura non est quod dicitur. Pari igitur modo et hic, si sola Patris substantia proprie dicitur, non autem Filii et Spiritus sancti, quid aliud hoc censeam, quam abnegationem manifestam totius salutis, quæ nobis coelitus annuntiata est? Conferant ergo sese ab Ecclesia ad synagogas Judæorum, unum moluntur, ut totum illius esse e medio tol-

Quia vero Eunomius in his intelligendis admodum solers sibi esse videtur, et quia spernit omnes illos, qui sine disserendi subtilitate et acumine ad scribendum accedunt, explicet rudibus nobis, qui ex numero vulgi sumus, ex quali philosophia didicerit substantiam intensionis et remissionis capacem esse. Quæ ratio dicat, aut suadet, unam substantiam altera magis esse substantiam, secundum ipsam dico substantiæ rationem? neque volo, ut adducat nobis qualitatibus aut proprietatibus differentias, quas in substantia cogitatione concipimus, quæque diversum quiddam sunt ab eo cui insunt: non enim inquisitionem instituiamus de diversitate halituum, colorum, gravitatis, roboris, dignitatis, morum et indolis, vel aliorum, quæ corpori et animo inherere contemplamur: sed de ipso subjecto, cui proprie nomen substantiæ competit, querimus in presenti; num respectu alterius, prærogativam quamdam in hoc, quod magis sit, obtineat. Atqui ad hunc usque diem nunquam audivimus duo quædam, quæ omnium consensu sunt, quamdiu ambo quidem sunt, alterum magis, quamdiu est, quod est, sublata omni prorsus ex-

D Si igitur omnino non conceditur, unigenito Filio rationem substantiæ convenire: huc enim, quamvis clandestina via, tendere videtur illius oratio; cum eum proprie esse negat, deberet etiam negare eum minus esse. Quod si fatetur Filium esse substantiam quamdam, quomodocumque subsistentem (nondum enim de hoc disceptamus), cur iterum eodem quod largitur admittit, dum eum quem confessus est esse, per hoc quod contendit improprie esse, penitus abolet et tollit? Idem enim est quod omnino non esse, ut paulo ante monuimus. Quemadmodum enim illud homo non est, cui nominis ratio perfecte non congruit: quod autem proprietatibus rei caret, ei tota substantiæ illius ratio abjudicatur: ita generatim contingit in omni re, de

qua vere non affirmatur, quod vel perfecte, vel proprie sit : non enim ob id eam esse demonstraveris, quod eidem partem quasi essentiae et existentiae concedas. Qui enim rem proprie non esse astruit, is totius rei interitum et perniciem meditatur. Quapropter ad meliora, si sapit, animum et cogitationem transferat, et docere cesset substantiam Unigeniti improprie et minus esse. Quod si in impietate persistere statuit (quamvis nesciam, cur velit conditorem suum Deumque et benefactorem blasphemias remunerare), poenas luat vanae existimationis, quam de doctrina sua concepit : quippe qui imperite substantiam alia aliam secundum substantiae rationem faciat maiorem, et hanc quidem superam, illam vero inferam, eo modo, qui consistere nequit, decernat : alteramque proprie, alteram improprie esse tradat. Neque vero quemquam philosophorum etiam a fide nostra abhorrentem

A θεις· ἀλλὰ τὴν καθόλου τοῦ ὑποκειμένου ἀναίρεσιν κατασκευάζει ἡ περὶ τοῦ μὴ τελείως εἶναι κατασκευῇ. Ὅστε εἰ μὲν εὖ φρονεῖ, πρὸς τὴν εὐσεβῆ διάνοιαν μεταθέσθαι, τὸ ἤττον καὶ τὸ ἄκυρον ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς τε καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑφελόν ἐκ τοῦ ὁγμάτος. Εἰ δὲ ἀσεβεῖν ἔγνωκε πάντως (ὡς ἔγωγε οὐκ οἶδα ἀνθ' οὗτο καὶ βούλεται τὸν κτίστην ἑαυτοῦ καὶ θεὸν καὶ εὐεργέτην διὰ βλασφημίας ἀμείβεσθαι), τὴν γοῦν τοῦ δοκεῖν τις εἶναι κατὰ τὴν παλαιοῦσιν ὑπόνοιαν ζημιούσθω· ἀμαθῶς οὐσίαν ὑπερτιθεῖς οὐσίαν· καὶ τὴν μὲν ἄνω, τὴν δὲ κάτω κατὰ τὴν μὴ εὐρίσκόμενον λόγον ἀποφαινόμενος· καὶ τῇ μὲν τὸ κύριον, τῇ δὲ μὴ τοιοῦτον προσμαρτυρῶν. Οὕτε γὰρ τῶν ἔξω τῆς πίστεως πεφίλοσσοφώτων ἔγνω μὲν τινα τοῦτο ληρήσαντα, οὔτε ταῖς θεοπνεύστοις φωναῖς, οὔτε ταῖς κοιναῖς ἐννοίαις τὸ τοιοῦτο συμβαίνει.

B cognovimus, qui adeo deliraret : neque consonat hoc vel divinis oraculis vel communibus hominum notionibus.

Quid igitur in his vocabulis novandis iste sibi proposuerit, satis, ut arbitror, ex dictis jam est manifestum : videlicet tanquam propugnaculum vel fundamentum quoddam totius improbitatis suae, verba haec praemittit et supponit : ut si persuaserit unicam solam substantiam supremam et maxime propriam esse, facilius de aliis rem conficiat : quasi de iis, quae infra illam primam, et non proprie esse cogitentur. Maxime vero hoc ostendit progressu disputationis, cum sua de Filio et Spiritu sancto placita edisserit ; nusquam enim ulitur veris nominibus, ne, ut ante dixi, naturae consortium et communionem inter se, ipsis vocabulis etiam invitus mentibus nostris objiciat, sed sine propriis nominibus illorum mentionem facit is, qui docet, ex verbis et nominibus idoneis et accommodatis animos audientium ad rei veritatem ducendos esse. At quale nomen accommodatius esse queat, quam quod ab ipsa veritate impositum est ? Sed Evangelii adversa in mundum introducere volens, non nominat Filium, sed substantiam, quae per illam primam sit, et quae post illam primas teneat. Quod autem haec non alio consilio affirmet, quam ut sanam et orthodoxam de unigenito Filio opinionem ex mentibus hominum eximat, magis etiam patefacit et reliquis illius imposturis et machinamentis. Porro quoniam modus loquendi, quo usus est, ita comparatus videtur, ut is etiam, qui aliquid impie de Christo proferre non cupit, eo ut queat : propterea ego quoque tacitus nunc praetermitto eam, quae est de Domino nostro, disputationem, exstructa illius refutatione ex manifestissimis tantummodo blasphemias contra Spiritum sanctum, quem aperta et nullo verborum involucro tecta blasphemia aggreditur, dum eum dicit non ejusdem ordinis cum Patre et Filio cen-

Τὸν μὲν οὖν σκοπὸν τῆς τῶν ὀνομάτων τούτων ἐπινοίας ἱκανῶς ἐκ τῶν εἰρημένων οἰομαι πεφανερῶσθαι· ὅτι καθάπερ ὁρμητήριον, ἡ θεμέλιον τῆς πάσης ἑαυτοῦ περὶ τὸ δόγμα κακουργίας, τὰ ῥήματα ταῦτα προὑποβάλλεται· ἵνα κατασκευάσας τὸ μόνην τὴν μίαν οὐσίαν ἀνωτάτω τε καὶ κυριωτάτῃ νομίζειν, ῥαδίως κατατρέχῃ τῶν ἄλλων, ὡς ἐν τοῖς κάτω, καὶ μὴ κυρίως θεωρουμένων. Δείκνυσι δὲ τοῦτο μάλιστα διὰ τῶν ἐξῆς, ἐν οἷς τὰ δοκοῦντα περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαλεγόμενος, οὐκ ἐπὶ τῶν ὀνομάτων ἐρχεται τούτων· ἵνα μὴ, καθὼς προείπον, τὸ οἰκεῖον τῆς φύσεως αὐτῶν ταῖς προσηγορίαις, καὶ μὴ βουλόμενος, παραστήσῃ· ἀλλ' ἀνώνυμον αὐτῶν ποιεῖται τὴν μνήμην ὁ δογματίζων, ἀπὸ τῶν προσ-

C φωνῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων δεῖν τὰς τῶν ἀκούοντων διαβολὰς προσάγεσθαι. Καίτοι τί προσφύεστερον ὄνομα τοῦ παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ὀνομασμένου ; Ἄλλ' ἀντιδογματίζει τοῖς Εὐαγγελίοις, οὐχ Υἱὸν ὀνομάζων, ἀλλὰ τὴν δι' ἐκείνην μὲν οὖσαν, μετ' ἐκείνην δὲ πάντων τῶν ὄντων πρωτεύουσαν. Τοῦτο δὲ, ὅτι μὲν ἐπὶ καθαιρέσει τῆς εὐσεβοῦς περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπολήψεως λέγεται, ἐκ τῆς λοιπῆς αὐτοῦ κατασκευῆς μάλλον φανερωθήσεται. Ἐπεὶ δὲ μέσως ἔχειν δοκεῖ τὰ εἰρημένα, ὡς καὶ τὸν μηδὲν ἀσεβὲς περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγοντα, χρῆσασθαι ἂν ποτε τοῖς ῥήμασι τούτοις· διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς τὸν περὶ τοῦ Κυρίου λόγον νῦν ὑπερβήσομαι, ταῖς φανερωτέ-
D ραις κατ' αὐτὸ βλασφημίας ταμευσάμενος τὴν ἀντίρρῃσιν· περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐπειδὴ φανερεῖ καὶ ἀπαρακάλυπτον χρῆται τῇ βλασφημίᾳ, λέγων ἀσύντακτον εἶναι Πατρί καὶ Υἱῷ, ἀμφοτέροις δὲ ὑποτεταγμένον, ἥδη καθόσον οἷός τε ὧ, ἐξετάσω τὸν λόγον.

Quae igitur subjectionis vocabulo notio subjecta sit, et in quibus rebus divina Scriptura id nomen usurpet, principio inquirere oportet. Cum Deus hominem honorasset, eo quod ipsum ad imaginem

Τί τοίνυν τῆς ὑποταγῆς ἐστὶ τὸ σημαινόμενον καὶ ἐπὶ τίνων ἡ θέα Γραφῇ τῷ τοιοῦτῳ προσχρῆται ῥήματι, πρῶτον κατανοήσωμεν. Τιμῶν τὸν ἄνθρωπον τῷ κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι τοῦ κτίσαντος, πᾶσαν αὐτῷ

τὴν ἄλογον φύσιν ὑπέταξεν ὁ κτίσας Θεός, καθὼς ὁ **A** μέγας Δαβὶδ ἐν ὕμνοις τὴν χάριν ταύτην διεξῶν ἀνευφήμησε. Πάντα γάρ, φησὶν, ὑπέταξεν ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ· καὶ ἐπ' ὀνόματος μὲνηται τῶν ὑποτεταγμένων. Ἔστι πάλιν ὑποταγῆς παρὰ τῇ θεῇ Γραφῇ καὶ ἄλλο τὸ σημαινόμενον. Τῶν γάρ ἐν τοῖς πολέμοις κατορθωθέντων αὐτῷ, τῷ Θεῷ τῶν ὤλων ἀνατιθεὶς τὴν αἰτίαν, Ὑπέταξε λαοὺς, φησὶν, ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοῦ πόδας ἡμῶν· καὶ πάλιν, Ὁ ὑποτάσσων λαοὺς ὑπ' ἐμέ. Καὶ πολλάκις ἐστι τὴν φωνὴν ταύτην ἐν ταῖς θαλαῖς εὐρεῖν Γραφαῖς, τὸ κατὰ τῶν ἀντιτεταγμένων κράτος ἀποσημαίνουσιν. Τὸ γὰρ τοῦ Ἀποστόλου ἐπὶ τῆς ἐν ὑστέρῳ γενησομένης ὑποταγῆς πάντων τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Μονογενῆ, καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, ἐν οἷς ἐν τῷ βάθει τῆς σοφίας τὸν μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων αὐτὸν ὑποτάσσεσθαι τῷ Πατρὶ λέγει (τὴν πάντων ἀνθρώπων ὑπακοήν, διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ μετεσχηχότος τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὸν Πατέρα ὑποταγῆς αἰνισσόμενος), ὡς πλείονος καὶ φιλοπονωτέρας δεόμενον τῆς ἐξηγήσεως, πρὸς τὸ παρὸν ὑπερῆσομαι. Ἄλλ' ἐν τοῖς προδήλοις, ἐν οἷς οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν τὸ τῆς ὑποταγῆς σημαινόμενον ἔχει, κατὰ τίνα νοῦν ὑποτετάχθαι τὴν τοῦ Πνεύματος οὐσίαν τῇ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ἀποφαίνεται; Ὡς Υἱὸς τῷ Πατρὶ ὑποτάσσεται, καθὼς νοεῖ ὁ Ἀπόστολος; Οὐκοῦν κατὰ τοῦτο συντάσσεται τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, οὐχ ὑποτάσσεται, εἴπερ τὰ δύο πρόσωπα τῶν ὑποταττομένων ἐστίν. Ἡ οὐχ οὕτω (πῶς οὖν ἑτέρως), ὡς τῇ λογικῇ φύσει τὴν ἄλογον ἐν τῷ ψαλμῷ μεμαθήκαμεν; Οὐκοῦν τοσοῦτον παρήλλαχται, ὅσον ἡ τῶν κτηνῶν πρὸς τὸν θνῶρον. Ἄλλὰ περιγράφεται καὶ τοῦτον ἴσως τὸν λόγον; Οὐκοῦν ἐπὶ τὸν λειπομένον ἤξει· ὅτι ἀντιτεταγμένη καὶ ἀντιστρατεύσα τὸ πρότερον, μετὰ ταῦτα διὰ βεβαιωτέρας ἀνάγκης ὑποκύπτειν καταναγκάσθη τῷ κατισχύσαντι.

Ἐπιτεξάσθω τῶν εἰρημένων ὁ βούλεται· ἀλλ' οὐκ οἶδα τί τοῦτων ἐλόμενος, τὴν ἀφικτον κατάκρισιν τῆς βλασφημίας ἐκφεύξεται· εἴτε ἐν ἰσῷ τοῖς ἀλόγοις ὑποτετάχθαι λέγει τὸ Πνεῦμα, ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τοὺς ἰχθύας, καὶ τὰ πετεινά, καὶ τὰ πρόβατα· εἴτε καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀφεστῶτων ὡς περ αἰχμάλων προσάγοι τῷ πλεονεκτοῦντι κατὰ τὴν δύναμιν. Ἡ τοῦτων μὲν οὐδὲν, φησὶ δὲ μὴ κατὰ τὴν τῆς Γραφῆς ἔννοιαν τῷ τῆς ὑποταγῆς ῥήματι χρῆσασθαι, ἀλλὰ καθ' ἕτερον σημαινόμενον ὑποτετάχθαι τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ λέγειν. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Ἄρα ὅτι τρίτον κατὰ τὴν τάξιν ἣν παρὰ τοῦ Κυρίου τοῖς μαθηταῖς παρεδόθη, διὰ τοῦτο ὑποτάσσειν νομοθετεῖ, καὶ οὐ συντάσσειν; φύσκον καὶ τὸν Πατέρα τῷ Μονογενεῖ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὑποτασσέτω· ἐπειδὴ πολλὰχού προτάξασα τοῦ Κυρίου τὸ ὄνομα ἡ θεία Γραφή, ἐν δευτέροις τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ τὴν μνήμην πεποιήται. Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ, φησὶν ὁ Κύριος· τὸ καθ' ἑαυτὸν προτάσσων. Καὶ, Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου

et similitudinem sui creatoris effecisset²⁵; omnem rationis expertem creaturam subiecit illi conditor Deus. Quemadmodum magnus etiam David in Psalms hanc gratiam Dei enarrans decantavit, Omnia, inquit, subiecit sub pedibus ejus²⁶; et deinceps nominatim exsequitur illa, quæ ei sunt subiecta. Præterea aliud subjectionis in sacris Litteris reperitur significatum; rerum enim in bello feliciter ab ipso gestarum causam Deo-universorum ascribens B. David: Subiecit populos nobis, inquit²⁷, et gentes sub pedibus nostris; iterumque: Qui subiecit populos mihi. Sæpiusque invenire est vocem hanc in sacra Scriptura eâ notione, qua significat dominationem in adversarios partam: nam illud Apostoli de futura sub fine mundi subiectione omnium hominum, qua Unigenito subiciuntur, et per ipsum Patri, cum non absque recondita sapientia dicit: ipsum etiam mediatorem Dei et hominum Patri subiectum iri²⁸, insinuans, videlicet omnium hominum erga Patrem obedientiam per Filium humanitatis nostræ participem: in præsentia prætermittendum censeo, quippe quod longiore et accuratiori declaratione egeat. Non discedam a perspicuis, iisque in quibus nulla ambiguitas de significato subjectionis residet. Quo igitur sensu docet, Spiritus substantiam, Patris et Filii substantiæ subjectam esse? Num ut Filius Patri subijciatur, quomodo subjectionis vocabulum usurpat Apostolus? Sequitur ergo, quoad hoc Spiritum sanctum Filio non subijci, sed ejusdem potius cum illo ordinis esse, siquidem duæ personæ sunt, quæ subijciuntur? An non hoc sensu? Quo igitur alio? Num ut rationali naturæ rationis expertem subijci ex psalmo didicimus? Igitur tantum differt, quantum subiectio brutorum respectu hominis. Sed forte hanc quoque notionem coactus sese submittit, victusque manus præbet.

Eligat ex dictis, quidquid voluerit, non satis dispicio, quoniam eorum electo, inevitabilem prolatae blasphemiae causa damnationem effugere queat, sive dicat Spiritum subijci ad modum, quo subijciuntur bruta animalia homini, pisces nimirum, volucres et oves, sive ad modum eorum, qui ab imperio defecerunt, eum, velut captivum, adduxerit ad ejus solium, qui viribus et armis prævalens victoriam obtinuit. At nihil horum affirmabit, sed respondebit potius se subjectionis vocabulo, non ex Scripturæ præscripto et significato usum esse, sed alia quadam notione Spiritum sanctum subiectum esse Patri et Filio. Quæ igitur hæc est notio? An quia tertio loco in ordine verborum, quæ discipuli a Domino acceperunt²⁹, collocatus est, ob id docet eum subijci, et non ejusdem cum illis esse ordinis? Eadem ratione Patrem quoque unigenito Filio subijciat, cum Scriptura sæpe Domini nomine prius posito, secundo demum loco Dei, qui

²⁵ Gen. i, 25. ²⁶ Psal. viii, 8. ²⁷ Psal. xlii, 4 sqq. ²⁸ I Cor. xv, 24. ²⁹ Matth. xxiii, 19.

est super omnia, mentionem faciat. Ego et Pater, A Inquit Dominus²⁰, præposito utique suo nomine. Et : Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei²¹ : et infinita talia occurrent Scripturæ studio- sis, qui talia testimonia colligere volent. Cujusmodi est et illud : Divisiones gratiarum sunt, idem vero Spiritus; et divisiones ministeriorum sunt, idem vero Dominus; et divisiones operationum sunt, idem vero Deus²². Itaque secundum istam rationem sub- jectus est Filio et Spiritui sancto ipse super omnia Deus, tertio loco a Paulo recensitus. Sed hactenus ejusmodi philosophiam nunquam audivimus, quæ secundum et tertium, ex consecutione quadam po- situm et pronuntiatum conjiciat in ordinem eorum, quæ alteri sunt subjecta et obnoxia, et tamen iste enumerationem personarum, ex serie et consecu- tione quadam, contendit esse naturarum majorem et minorem præstantiam. Ordinis enim seriem docet esse argumentum diversitatis naturarum, nescio a quo in hæc inania figmenta inductus, et qua etiam necessitate compulsus in hanc sententiam descenderit; nam ordo numeri non efficit natura- rum diversitatem. Sed res numeratæ suam quidem naturam invariata retinent, sive numerentur, sive non. Numerus autem signum est, quo rerum quantitas innotescit; neque ea, quæ inferioris na- turæ sunt, in secundam quasi classem reponit; sed arbitrio eorum, qui numerant, res numero signifi- catas, immutata quadam serie disponit et ordinat. Paulus et Sylvanus et Timotheus²³. Cum trium ho- minum hic, ordine quodam, arbitratu ejus, qui nu- meravit mentionem fecerit, Sylvanumque secundo loco post Paulum posuerit : num aliud quid, et non hominem, Sylvanum esse demonstravit? Et num Timotheus tertio ordine collocatus, alterius cujus- dam naturæ erit propter ordinem orationis ejus, qui tres istos nominavit? Minime vero. Quivis enim illorum homo est, et ante et post numerationem. Oratio autem cum unica voce tres simul significare nequeat, uniuscujusque divisim, ordine, quo lubet, mentionem facit : conjungitque nomina copulis et nexibus interjectis, et trium, ut arbitror, cum uno consensum et convenientiam hæc nominum compo- sitione ostendit.

Verum hæc novo huic sectario et doctori non D placent. Itaque ordini et dispositioni divinorum oraculorum adversa sancit, eumque qui ab ipso Domino Patri et Filio conjunctus est, avellit a naturali et propria quasi statione et ordine, rebus- que subjectis annumerat, et amborum opus esse dicit : Patris quidem ut causam effectiois illius subministrantis; unigeniti vero Filii, tanquam ejus, qui efficiat illius hypostasim, et subsistentiam, hanc- que causam subjectionis esse confirmat, cum ta- men subjectionis significatum nondum nobis ex- planarit.

Deinde dicit : Comprehensis videlicet ad totius

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ· καὶ μωρία τοιαῦτα τοῖς φιλοπόνοις ἀναζητοῦσι τὰς ἐκ τῶν Γραφῶν μαρτυρίας πάρεστιν ἀναλέξασθαι, οἷον ἐκεῖνὸ ἐστίν· Διαίρεσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαίρεσεις διακονιῶν εἰ- σιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαίρεσεις ἐνεργη- μάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός· ὥστε κατὰ τὸν λό- γον τοῦτον ὑποτετάχθω τῷ Ἰῷ, καὶ τῷ Πνεύματι ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, ἐν τρίτῃ τάξει παρὰ τοῦ Παύλου μνημονευθείς. Ἄλλ' οὐδέπω καὶ νῦν ταύτης ἀκχεό- μεν τῆς σοφίας· ἢ τὸ δευτέρον καὶ τρίτον ἐκ τινος ἀκολουθίας λεγόμενον, εἰς τὴν τῶν ὑπαχειρίων καὶ ὑποτεταγμένων ἀπωθείται τάξιν. Ὅπερ οὗτος βού- λεται τὴν τῆς παραδόσεως τῶν προσώπων ἀκολου- θίαν, ἀξιώματων, καὶ φύσεων, ὑπερχάς τε καὶ ἐλαττώσεως κατασκευάζων ἐνδείκνυσθαι. Τῆς γὰρ τῶν φύσεων ἐτερότητος ἐνδεικτικὴν εἶναι τὴν τῆς τάξεως ἀκολουθίαν ὀρίζεται, οὐκ οἶδα πόθεν φαντα- σθεὶς τὰ τοιαῦτα, καὶ ἐκ ποίας ἀνάγκης ἐπὶ τὴν ὑπόνοιαν ταύτην καταπεσών. Οὐ γὰρ ἡ κατὰ τὸν ἀριθμὸν τάξις τῶν φύσεων διαφορὰν κατεργάζε- ται· ἀλλὰ τὰ μὲν ἀριθμούμενα, ὥς ἂν ἔχη φύσεως ἑφ' αὐτὸν μένει· κἂν ἀριθμῆται, κἂν μὴ· ὁ δὲ ἀριθμὸς σημεῖόν ἐστι γνωριστικὸν τῆς τῶν πραγμά- των ποσότητος· οὐ πάντως ὅσα τῷ ἀξιώματι τῆς φύσεως ὑποβέβηκεν εἰς δευτέραν τάξιν ἀποπεμπό- μενος, ἀλλὰ πρὸς τὸ βούλημα τῶν ἐξαριθμούντων, τὴν τῶν σηματομενῶν τὸν ἀριθμὸν πραγμάτων ἀκολουθίαν ποιούμενος· Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος· τριῶν προσώπων ἐνταῦθα μνημονευ- θέντων, κατὰ τὸ τοῦ μνημονεύσαντος βούλημα. Ἄρα τὸ, Σιλουανὸν, ἐν δευτέροις ταχθέντα μετὰ τὸν Παῦ- λον, ἄλλο τι, καὶ οὐχὶ ἀνθρώπων ὁ ἀριθμὸς ἐνεδείξατο; ἢ ὁ Τιμόθεος ἐν τρίτοις ταχθεὶς, εἰς ἐτερότητά τινα φύσεως ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ μνημονεύοντος οὕτως ὑπενοήθη; Οὐκ ἔστι ταῦτα. Ἀνθρώπος γὰρ τούτων ἕκαστος, καὶ πρὸ τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ μετὰ τοῦτο· ὁ δὲ λόγος ἐπειδὴ μὴ φωνῇ τοὺς τρεῖς κατὰ ταυτὸν ἦν ἀδύνατον ἐνδείξασθαι, μέμνηται μὲν διηρημένως ἕκαστον κατὰ τὴν ἀρέσασαν τάξιν, συνάπτει δὲ τὰ ὀνόματα διὰ τῶν διὰ μέσου συνδέσμων, ὥς ἂν, οἶμαι, τὴν τῶν τριῶν πρὸς τὸ ἐν σύμψειν διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων συναφείας ἐνδείξῃται.

Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἀρέσκει τῷ καινῷ δογματιστῇ. Ἀντινομοθετεῖ δὲ τῇ διατάξει τῆς θέλας φωνῆς· καὶ τὸ συντεταγμένον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου Πατρὶ καὶ Ἰῷ, τῆς οικείας αὐτῷ καὶ κατὰ φύσιν τάξεως καὶ συναφείας ἀποσχοινίσας, ἐν τοῖς ὑποτεταγμένοις ἡρίθησεν, καὶ ἔργον ἑκατέρων εἶναι φησὶ· τοῦ μὲν Πατρὸς, ὡς τὴν αἰτίαν τῆς κατασκευῆς ὑποβάλλον- τος· τοῦ δὲ Μονογενοῦς, ὡς αὐτοῦργήσαντος αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν, καὶ ταύτην αἰτίαν εἶναι τῆς ὑποτα- γῆς διορίζεται, αὐτῆς μήπω τῆς ὑποταγῆς ἐκκαλύ- ψας τὸ σημαίνόμενον.

Εἰτά φησὶ· Συμπεριλαμβανομένων δηλαδὴ καὶ τῶν ταῖς οὐσίαις ἐπομένῳ ἐνεργειῶν, καὶ τῶν

²⁰ Joan. x, 30. ²¹ II Cor. xiii, 13. ²² I Cor. xii, 4 sqq. ²³ I Thess. i, 1.

ταύταις προσφῶν ὀνομάτων. Τούτων δὲ ὁ νοῦς ἔστι μὲν οὐ λίαν εὐσύνοπτος, πολλὰ τῷ γνῶφι τῆς ἀσθελείας κακαλυμμένος· ὥς δ' ἂν τις εἰκάσας ὑπονόησειε, τοιοῦτός ἐστιν· Ἐνεργείας οὐσιῶν ὀνομάζει τὰς ἀποτελεστικὰς, ὥς οἶμαι, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμεις· δι' ὧν ἡ πρώτη οὐσία τὴν δευτέραν εἰργάσατο, καὶ ἡ δευτέρα τὴν τρίτην· καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀποτελεσθέντων ἔργων προσφῶς συγκατεσκευάσθαι τοῖς ἔργοις φησὶν· ἀλλὰ τὴν μὲν περὶ τὰ ὀνόματα κακουργίαν ἤδη τε κατὰ τὸ δυνατόν ἐξητάσαμεν· καὶ ὅταν εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς ἐξετάσεως ἔλθωμεν, ἐὰν ὁ λόγος ἐπιζητῇ, πάλιν προσθήσομεν.

εὐ vocaverit, si necessitas postulet, rursus patefaciemus.

Τέως δὲ νῦν ἄξιόν ἐστι λογισασθαι· πῶς ἔπονται ταῖς οὐσίαις αἱ ἐνέργειαι; τί οὐσαι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν; ἄλλοι παρὰ τὰς οὐσίας αἰς παρέπονται, ἡ μέρος ἐκείνων καὶ τῆς φύσεως; καὶ εἰ μὲν ἄλλο, πῶς ἡ παρὰ τίνος γινόμεναι; εἰ δὲ τὸ αὐτὸ, πῶς ἀποτελεσθῆναι; καὶ ἀντὶ τοῦ συνυπάρχειν αὐταῖς ἔξωθεν παρεπόμεναι; Οὐδὲν γὰρ ἀπλῶς οὕτως ἐκ τῶν εἰρημένων ἐστι μαθεῖν· πότερον ἀνάγκης τινὸς φυσικῆς ἀπροαίρετως τὴν ἐνέργειαν, ἥτις ποτὲ αὕτη ἐστὶν ἀκολουθεῖν τῇ οὐσίᾳ βιαζομένης, ὥς ἔπεται τῷ πυρὶ ἡ καύσις, καὶ οἱ ἄνθρωποι, καὶ αἱ ἀναθυμιάσεις τοῖς ἀφ' ὧν ταῦτα γίνονται σώμασιν; Ἀλλ' οὐκ ἂν αὐτὸν οἶμαι τοῦτο εἰπεῖν· ὥστε ποικίλον τι χρῆμα καὶ σύνθετον νομίζειν τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν, ἀχώριστον ἔχουσιν καὶ συνεπιθεωρουμένην ἑαυτῇ τὴν ἐνέργειαν, ὥς τι συμβεβηκὸς ἐν ὑποκειμένῳ δεικνύμενον· ἀλλὰ προαιρετικῶς καὶ αὐτεξουσίως κινουμένας τὰς οὐσίας τὸ δοκοῦν φησὶ καὶ ἑαυτὰς ἀπεργάζεσθαι. Καὶ τίς τὸ ἐκ προνοίας ἐκουσίως γινόμενον, ὥς τι τῶν ἔξωθεν ἐπακολουθοῦντων ἔπεται λέγει; Οὐδὲ γὰρ κατὰ τὴν κοινὴν συνήθειαν ἐπὶ τῶν τοιούτων ἔγνωμεν τετριμμένην τὴν λέξιν· ὥστε τὴν ἐνέργειαν τοῦ περὶ τι ποιοῦντος ἀκολουθεῖν τῷ ποιοῦντι λέγειν. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ δυνατόν τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου διαφεύξαντα, καταλαβεῖν ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ λειπόμενον· ἀλλ' ὁ τὴν ἐνέργειαν εἰπὼν, τὸ κατ' αὐτὴν κινούμενον τῷ λόγῳ συμπεριέλαβε· καὶ ὁ τοῦ ἐνεργοῦντος μνησθεῖς, καὶ τὴν ἐνέργειαν πάντως κατὰ τὸ σιωπώμενον συνεσήμανε. Σαφέστερον δὲ διὰ τῶν ὑποδείγματων τὸ λεγόμενον ἔσται· Χαλκεύειν τινὰ λέγομεν, ἡ τεκταίνεσθαι, ἡ ἄλλο τι ἐνεργεῖν τῶν τοιούτων. Οὐκοῦν τῇ μιᾷ φωνῇ, τὴν τε ἐργασίαν, καὶ τὸν μετιόντα τὴν τέχνην κατὰ τούτων ὁ λόγος παρέστησεν, ὥστε εἰ χωρισθεῖν τὸ ἕτερον, μὴ ἂν ὑποσθῇαι τὸ λειπόμενον. Εἰ οὖν τὰ δύο μετ' ἀλλήλων νοεῖται, αὕτη τε ἡ ἐνέργεια καὶ ὁ κατ' αὐτὴν κινούμενος, πῶς ἐνταῦθα ἔπεται λέγεται τῇ οὐσίᾳ τῇ πρώτῃ ἡ τὴν δευτέραν οὐσίαν ἀπεργαζομένη ἐνέργεια, μεσιτεούσά πως δι' ἑαυτῆς ἀμφοτέροις, καὶ οὕτε τῇ πρώτῃ κατὰ τὴν φύσιν συμβαίνουσα, οὕτε πρὸς τὴν δευτέραν συναπτομένη; Τῆς μὲν γὰρ χωρίζεται τῷ μὴ φύσις εἶναι, ἀλλὰ φύσεως κίνησις· τῇ δὲ μεθ' ἑαυτὴν οὐ συμβαίνει· ὅτι οὐ φιλῇ τὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' ἐνεργεῖν οὐσίαν δι' ἑαυτῆς ὑποστήσατο.

A orationis complementum etiam operationibus, quæ manant ex substantiis, nominibusque, quæ illis competunt. Harum orationum sensus non est intellectus facilis, quippe multa impietatis caligine tectus: videtur autem, quantum quidem conjectura assequi licet, ejusmodi esse: Operationes substantiarum productrices, ut puto, Patris et Filii facultates nominat, per quas prima substantia secundam produxit, et secunda tertiam, et nomina horum operum, quæ effecta sunt, apte et convenienter ipsis operibus imposita esse dicit. Cæterum malignam versutiam, qua in ipsis nominibus usus est, jam pro virili patefecimus: et quotiescunque materia nos

Nunc par est disquirere, quomodo operationes sequantur ex substantiis, et quidnam sint secundum suam propriam naturam. Nunquid aliud sunt a substantiis, ex quibus effluunt? Num pars illarum et naturæ? et si quidem aliud sunt: quomodo, aut a quo effectæ sunt? Si vero idem sunt, quomodo junctæ sunt, ita ut neque insint, sed extrinsecus substantiam comitentur? Nihil enim horum ex dictis perspicue satis intelligitur. Num necessitate quadam naturali cogente operationem, qualiscunque demum illa sit, sequi ad substantiam, sublata omni libertatis ratione, quemadmodum ustio et vapor ad ignem, et exhalationes ad corpora, ex quibus existunt, consequuntur? Sed non arbitror illum hoc velle: ut sibi persuadeat divinam naturam esse quid compositum et varium, quæ inseparabilem a se operationem contineat, quamque necesse sit in ipsa Dei substantia, quasi insimul concipere: tanquam accidens in subjecto; quia dicit substantias istas ex certo consilio et libere inoveri ad agendum quidvis arbitrato suo. Et quisnam illud, quod ex proposito et libere suscipitur, sequi ait instar eorum, quæ extrinsecus ad substantiam sequi solent? Neque enim communi hominum consuetudine hoc sensu hunc loquendi modum usurpatum novimus, ut scilicet operationem ejus, qui circa aliquam rem occupatur et laborat, sequi quis dicat ad substantiam ejus, qui operatur. Nec fieri potest, ut qui alterum ab altero sejungit, separatim et per se solum, quod relinquitur, accipiat; sed qui operationem nominat, is etiam id, quod per operationem ciatur, animo comprehendit, et qui operantis mentionem facit, ille omnino tacite operationem quoque significavit. Fiet autem id quod asserimus dilucidius exemplis. Dicimus igitur aliquem $\alpha\varsigma$ malleo tundere, vel fabricare, vel aliud quiddam de genere eodem agere. Igitur uno vocabulo et ipsam operationem et opificem oratio repræsentavit: ita ut si alterum sejungatur, alterum subsistere nequeat. Si igitur duo hæc simul intelliguntur, operatio videlicet, et is qui operatione illa agit, quomodo affirmat iste ad primam substantiam sequi illam operationem, quæ prima secundam substantiam effinxit, ut sit media quodammodo inter utramque, et neque primæ secun-

dum naturam congruens, neque cum secunda copulata? Nam ab illa separata est, quod non sit natura, sed naturæ quædam motio; alteri vero, quam post se relinquit, non competit, quia non nudam operationem, sed substantiam agendi facultate præditam, seipsa produxit.

Deinde hoc etiam disquisitione dignum censeo: A Opus substantiæ vocat substantiam: secundam quidem primæ, rursus secundæ tertiam. At qua ratione hoc demonstravit? Quas probationes ad hoc ostendendum adhibuit? ex qua methodo et arte evicit, credi debere posteriorem esse prioris opus? Si enim ex his, quæ in hac rerum universitate videntur, de his etiam ratiocinandum esset: neque sic quidem deceret, ex his caducis et in imo positis conjecturam de illis sublimioribus facere: sed tamen veniam mereretur, quisquis his, quæ ob oculos obversantur, inductus, erraret circa illa, quæ comprehendi nequeunt. Nunc vero quis affirmare ausit, cælum esse quidem opus Dei, cæli vero solem? Solis lunam, hujus stellas, et harum aliam quamdam ex rerum creaturarum numero? Omnia enim unus sunt opera, cum sit unus Deus et Pater omnium, ex quo omnia ²². Quod si quædam ex se mutuo sunt, ut, exempli causa, animalium generatio; neque sic aliud ex alio fit, manente eadem, in his quæ gignuntur, natura. Qua igitur ratione id, quod nec in rebus creatis invenitur, illi supremæ naturæ attribuit, primæ videlicet substantiæ secundam esse opus, et hujus sequentem? Quod si inspecto animalium ortu permotus est, ut simile quid de illibata illa, et intemerata natura decerneret, prioris scilicet opus quoddam esse posteriorem, ne sic quidem rebus convenienter sentit. Nam quæ ex se invicem gignuntur, ea ejusdem omnino naturæ sunt, cum illis, ex quibus gignuntur. Iste autem alienam et peregrinam naturam affligit illis, qui ex se mutuo nati sunt, ut patefaciat mendacii vanitatem, et tanquam ambidexter pugil gemino ictu veritatem appetat. Ut enim subjectionem dignitatisque naturalis Filii et Spiritus sancti imminutionem stabiliat, alterum ex altero editum dicit. Ne vero dum hæc asserit, in cognitionem ejusdem existentiae in eadem natura deveniant illi qui generationem ex se invicem intelligunt, cum ipsa naturæ ratione pugnat, dum alterum ex altero progenerare concedit; diversæque naturæ, et quasi spurie eum, qui natus est, a suo genitore efficit.

Cæterum, quod mihi ante omnia dignum reprehensione videtur, hoc est: Si aliorum quispiam docendi imperitus, et in his exercitationibus rudis et hospes sententiam suam, prout res tulisset, enuntiasset, merito ei ignosceremus, quod hujusmodi apparatu ad stabilienda dogmata usus esset. At cum iste ea facultate polleat, ut et ad ea quæ longe supra naturam nostram posita sunt, investiganda perspicacitate sua sese extendat, quoniam modo ignoravit principium, quo in his rerum occultarum disquisitionibus indagatio instituitur?

Eita κάκεινο τούτοις προσεξετάσωμεν. Ἔργον ὀνομάζει τῆς οὐσίας τὴν οὐσίαν· τὴν μὲν δευτέραν τῆς πρώτης· τῆς δὲ δευτέρας πάλιν, τὴν τρίτην. Τίνι τρόπῳ προαποδείξας τὸν λόγον; τίσι κατασκευαῖς εἰς τοῦτο χρησάμενος; ἐκ ποίας μεθόδου τὸ δεῖν ἐνέργειαν τῆς προλαβοῦσης τὴν ἐφεξῆς εἶναι πιστεύειν συναναγκάσας; Εἰ μὲν γὰρ ἐκ τῶν λοιπῶν τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων ἔδει καὶ περὶ τούτων ἀναλογισασθαι, εἶχε μὲν οὐθ' οὕτως καλῶς ἐκ τῶν κατωτέρων καὶ τῶν ὑπερκειμένων στοχάζεσθαι· πλὴν ἀλλ' εἴχ' τι συγγνωστὸν ἰσως ὁ λόγος, διὰ τῶν φαινομένων ἐν τοῖς ἀκαταλήτοις πλανώμενος. Νυνὶ δὲ τίς τοῦτο λέγειν ἐπιχειρήσει, ὅτι οὐρανὸς μὲν ἔργον θεοῦ, οὐρανοῦ δὲ ἥλιος· καὶ ἥλιου σελήνη, καὶ ταύτης ἀστέρες, κάκεινων ἄλλο τι τῶν ἐν τῇ κτίσει; B Ἐνδὲ γὰρ ἔργα τὰ πάντα, ἐπειδὴ εἰς θεὸν καὶ Πατὴρ πάντων, ἐξ οὗ τὰ πάντα. Εἰ δὲ τι καὶ δι' ἀλλήλων γίνεται, ὥσπερ ἡ τῶν ζώων γένεσις, οὐδὲ τοῦτο ἕτερον ἐξ ἑτέρου γίνεται, διαμενούσης ἐν τοῖς ἐπιγινόμενοις τῆς φύσεως. Πῶς οὖν ἐπ' οὐδενὸς τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων ἔχων τὸ τοιοῦτον εἰπεῖν, ἐπὶ τῆς ὑπερκειμένης οὐσίας τοῦτο κατασκευάζει, τὸ ἔργον εἶναι τὴν δευτέραν τῆς πρώτης, καὶ ταύτην τῆς ἐφεξῆς; Εἰ δὲ τὴν ζωὴν γένεσιν ἐννοήσας, ἐντεῦθεν ἐφαντάσθη καὶ περὶ τῆς ἀκηράτου φύσεως ὁμοιότητον τὴν λογισασθαι, ὥστε ἔργον νοηθῆναι τὸ ἐφεξῆς τοῦ προάγοντος, οὐδ' ἐν τούτῳ τὸ ἀκόλουθον διασώζει τοῦ λόγου. Τὰ γὰρ ἐξ ἑτέρου γινόμενα, ὁμοιογενῆ πάντως ἐστὶ τοῖς ἐξ ὧν γίνεται. Ὁ δὲ τὸ ξένον τε καὶ ἀλλόφυλον τοῖς δι' ἀλλήλων γεγεννημένοις προσμαρτυρεῖ. C Ἰνα δείξῃ τὴν περιουσίαν τοῦ ψεύδους, ὥσπερ δεξιὸς ἀγωνιστὴς διπλῇ τῇ χειρὶ βάλλειν ἐπιχειρῶν τὴν ἀλήθειαν. Ἰνα γὰρ τὸ ὑφείμενον καὶ κατὰ τὴν φυσικὴν ἀξίαν ἡλαττωμένον τοῦ ὕψους καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπιδείξῃ, ἕτερον ἐξ ἑτέρου γενόμενον λέγει· ὥς μήποτε εἰς οικειότητος ἐννοίαν ἐκ τοῦ τοιοῦτου τρόπου τῆς ὑπάρξεως ἔλθοιεν οἱ τὴν ἐξ ἀλλήλων γένεσιν μεμαθηκότας, καὶ αὐτῷ μάχεται τῇ τῆς φύσεως λόγῳ, καὶ ἕτερον ἐξ ἑτέρου γενέσθαι λέγων, καὶ νόθον τὸν γεγεννημένον, ὥς πρὸς τὴν τοῦ γεγεννηκότος φύσιν, ἀποφαινόμενος.

D Ὁ δὲ μοι δοκεῖ πρὸς τούτων ἂν τις εἰκότως μέμφασθαι, τοῦτό ἐστιν. Εἰ μὲν τῶν ἄλλων τις ᾗ ἐν ἀπειρίᾳ τοῦ λέγειν ἀτρίβης τῶν τοιούτων κατασκευῶν, καὶ ἀγύμναστος, ἔπειτα τὸ παραστὰν αὐτῷ κατὰ τὸ συμβάν ἀπεφαίνετο, συγγνωστὸς ἂν ἴσως ταῖς ν. νομισμέναις περὶ τούτων ἐφθόσις εἰς τὴν τῶν δογμάτων κατασκευὴν μὴ συγχρώμενος. Ἐπεὶ δὲ τοσοῦτον αὐτῷ περιέσσι τῆς ἐν τούτῳ δυνάμεως, ὥστε καὶ εἰς τὰ ὑπερέκεινα τῆς φύσεως ἡμῶν διὰ τῆς καταληπτικῆς ἐφθόσις ὑπερεκτείνεσθαι, πῶς ἠγνόησε τὴν ἀρχὴν, δι' ἧς παντὸς κεκρυμμένου πράγματος ἐν ταῖς

²² I Cor. viii, 6.

λογικαῖς ταύταις ἐπιχειρήσεσιν ἡ κατάληψις γίνεται· Τίς γάρ οὐκ οἶδεν, ὅτι πᾶς λόγος ἐκ τῶν φανερῶν τε καὶ πᾶσιν ἐγνωσμένων τὰς ἀρχὰς λαμβάνων, τοῖς ἀμφισβητούμενοις δι' αὐτοῦ ἐπάγει τὴν πίστιν, καὶ οὐκ ἂν ἐτέρως τι καταληφθεῖ τῶν κεκρυμμένων, μὴ τῶν ὁμολογουμένων ἡμᾶς πρὸς τὴν τῶν ἀδελφῶν σύνοσιν χειραγωγούντων; Εἰ δὲ τὰ ἐν ἀρχαῖς λόγων πρὸς τὴν τῶν ἀγνωσμένων φανέρωσιν λαμβανόμενα, ταῖς τῶν πολλῶν ὑπολήψεσι μάχοιτο, σχολῇ γ' ἂν καὶ διὰ τούτων φανερωθεῖ τὸ ἀγνωσμένον.

Οὐκοῦν ἡ πᾶσα μάχη καὶ ἀμφιβολία τοῦ δόγματος τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς πρὸς τοὺς Ἀνομοίους ἐστὶ περὶ τοῦ δεῖν ἢ κτιστὸν νοεῖν τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸν λόγον τῶν ἐναντίων, ἢ τῆς ἀκτίστου φύσεως, καθὼς ἡ Ἐκκλησία πεπίστευκε. Οὗτος τοίνυν αὐτὸ τὸ παρὰ πάντων ἀντιλεγόμενον, ὡς ὁμολογούμενον ἀποφαίνεται. Καὶ οὐδεμίαν ἀποδείξιν ἐξευρὼν τοῦ ἔργου εἶναι τῆς προαγούσης οὐσίας τὴν ἐφεξῆς, θαρσύν δογματίζει τὸ οὕτως ἔχειν. Οὐκ οἶδα ἐκ ποίας παιδεύσεως ἢ σοφίας τοῦτο θαρσύνει. Εἰ γὰρ πάσης κατασκευῆς καὶ ἀποδείξεως ἀμαχόν τινα καὶ ἀναμειβόλον προηγεῖσθαι χρή τὴν ὁμολογίαν, ὥστε τῷ προκατειλημμένῳ τὸ ἀγνωσμένον ταῖς διὰ μέσου κατασκευαῖς οἰκειῶς προσαγόμενον ἀποδείκνυσθαι, ὃ τὸ ζητούμενον ἐτι εἰς κατασκευὴν ἐτέρων προτείνων, οὐδὲν ἕτερον ἢ δι' ἀγνοίας ἀγνοίαν, καὶ δι' ἀπάτης ἀπάτην κατασκευάζει. Τοῦτό ἐστι τὸ τυφλοῦ τυφλὸν ὁδηγὸν ποιεῖσθαι, καθὼς φησὶ ποῦ τὸ Εὐαγγέλιον. Ὅντως γὰρ τυφλῷ καὶ κενεμβατοῦντι τῷ λόγῳ, τῷ κτίσμα καὶ ποίημα τὸν πάντων κτίστην καὶ δημιουργόν εἶναι λέγοντι, ἕτερον τυφλὸν λόγον παραζευγνύουσι, τὸ ἀλλότριον εἶναι τῇ φύσει καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀνόμοιον, καὶ πάντῃ τῆς φυσικῆς οἰκειότητος ἀμέτοχον, εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν· ἀλλ' οὐ πρὸς τούτων· ἐν οἷς γὰρ γυνώσκοντες ἐκκαλύπτει τὸ ἀσεβὲς τοῦ φρονήματος, ἐν τούτοις εὐκαιρόν ἐστι καὶ ἡμᾶς ὑπερθέσθαι τῆς ἀσεβείας τὸν ἐλεγχον. Νυνὶ δὲ ἡμῖν πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τῶν παρ' ἐκείνου ρηθέντων ἐπανιτέον.

Πάλιν δὲ αὖ ἐκάστης τούτων οὐσίας εἰλικρινοῦς, ἀπλῆς, καὶ πάντῃ μιᾶς οὐσίας τε καὶ νοουμένης κατὰ τὴν ἰδίαν ἀξίαν, συμπεριγραφόμενων δὲ τοῖς ἔργοις τῶν ἐνεργειῶν, καὶ τῶν ἔργων ταῖς τῶν ἐργασαμένων ἐνεργείαις παραμετρονυμένων ἀνάγκῃ δήπου πᾶσα, καὶ τὰς ἐκάστη τῶν οὐσιῶν ἐπομένως ἐνεργείας, ἐλάττους δὲ καὶ μειζους εἶναι· καὶ τὰς μὲν πρώτης, τὰς δὲ δευτέρας τάξιν ἐπέχειν. Ἡ μὲν διάνοια διὰ πάντων τῶν εἰρημένων, κἂν ἐν πλῆθει ρημάτων αὐτῷ συμπεραίνῃται, μία ἐστὶ. Τὸ κατασκευάσαι μηδεμίαν συνάφειαν εἶναι τῷ Πατρὶ πρὸς τὸν Υἱόν, ἢ πρὸς τὸν Υἱὸν πάλιν τῷ Πνεύματι· ἀλλ' ἀπεσχίσθαι τὰς οὐσίας ἀπ' ἀλλήλων, εἰς ἀπεξωνομένην τινὰ φύσιν καὶ ἀσύμφυλον ἁλλοτριότητα διασπωμένας· καὶ οὐ τούτῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ πληκτόνῃ, καὶ ἀξιώματων ὑφέσει διαφερούσας·

A Quis enim nescit orationem ex manifestis perspicuisque ductam conciliare fidem illis, de quibus ambigitur: neque in cognitionem rerum ignotarum et abstrusarum nos pervenire, nisi quæ plerumque conceduntur et approbantur, ad rerum incertarum perspicentiam nos quasi manu ducant? Si vero ea quæ in principio disputationis, ad ignotas res notificandas adhibuimus, communi hominum sensui repugnent, ægre profecto id, quod in dubio versatur, atque adeo penitus negatur, illis adhibitis explanabitur.

I itur omnis controversia inter orthodoxos, qui Ecclesiam sequuntur, et inter Anomæos in hoc consistit: utrum oporteat Filium Dei et Spiritum sanctum numerare inter res creatas, ut volunt adversarii, an inter res increatas, ut sentit Ecclesia. Hoc igitur cui ab omnibus contradicitur, sumit ipse tanquam concessum ab omnibus; etiam nulla allata demonstratione, quod posterior sit opus substantiæ prioris, confidenter docet, rem ita sese habere, nescio qua institutione aut disciplina ita edoctus, et eo usque confidentiæ proventus. Si enim omni probationi et demonstrationi præmittenda sunt certa, omniumque consensu corroborata, ut ignotum cum iis quæ præmissa sunt, apte et convenienter connexum pateat et clarescat: sane is qui quod in quæstione positum est, ad alia demonstranda asciscit, nihil aliud quam ignorantiam ignorantia, fraudemque fraude cumulat. Hoc scilicet est cæcum cæco se præbere ducem, ut alicubi Evangelium loquitur²⁴. Vere enim cæco et pleno vanitatis sermoni, qui omnium creatorem et conditorem in rerum creaturarum et effectarum ordinem conjicit, adjungunt alium æque cæcum, alienæ videlicet naturæ eos esse, et secundum substantiam inæquales, Filiumque cognatione naturæ Patri nullo modo consociari; sed de his postea viderimus: par enim est, ut quæ manifestiorem præ se ferunt impietatem, nos quoque aliis locis indaganda reservemus. Nunc ad orationem Eunomii revertamur.

Rursus vero cum quælibet ex his substantiis et intelligatur pura, simplex, et simpliciter una, secundum propriam dignitatem, circumscriptis autem operationibus per ipsa opera, et ipsis operibus operantium actionibus commensuratis: omnino necesse est operationes, quæ sequuntur quamlibet substantiam, majores et minores esse, et illas quidem in primo, illas in secundo ordine collocari debere. Sententia omnium horum verborum, licet valde multa sint, et redundantia, una est, probare nimirum, Patrem nullam connexionem habere cum Filio, rursusque Filium cum Spiritu sancto, sed substantias a sese mutuo sejunctas esse, divulsas et distractas, peregrina quadam et insociabili naturæ diversitate: nec hoc solum, sed et magnitudine et dignitatis imparitate divisas, et alia majore, alia minore, ut ipse

²⁴ Matth. xv. 14; Luc. vi. 39.

ait, et quoad alia omnia multum etiam inter se distantibus.

Nos vero, licet multis supervacaneum videatur, in his tam dilucidis inmorari, et omnia sigillatim refutare velle, quæ a plerisque falsa et execranda, et nullius omnino momenti existimantur: nihilominus ne putemur propter inopiam refutationis, aliquid eorum, quæ attulit, intactum et irrepercutsum præterire, pro viribus his itidem refellendis insistimus. Dicit: *Unamquamque harum substantiam puram, simplicem, unamque esse et intelligi*. Rursus hic ea quæ dubia sunt, pro certis et compertis assumens, putat se aliquid dicere, sufficere ratus pro omni demonstratione, si ipse assermet. Tres substantias dicit. Hoc enim ostendit, dum ait: *cujuslibet ex his substantiæ*. Neque enim ita locutus esset, si unam existimasset. Si igitur ita substantiarum inter se distinctionem assignat, ut non videatur in Sabellii impietatem delabi qui uni subjecto tres accommodabat appellationes; assentimur et nos, neque quispiam huic dogmati contradicit, nisi quod solis nominibus, et sola prolatione ofationis errare videbitur, substantias pro hypostasibus usurpans: non enim, quæ substantiæ rationem eandem habent, similiter etiam in ratione hypostaseos conveniunt; nam Petrus, Jacobus et Joannes in ratione substantiæ unum et idem sunt inter se mutuo, quilibet enim horum homo est, sed in proprietatibus hypostaticis, minime conveniunt. Igitur si hoc contendit, non esse miscendas personas seu hypostases, neque uni personæ adaptandas tres appellationes, *fidelis* fuerit, juxta Apostoli verbum, *sermo, et omni acceptione dignus*³¹. Quia vero non huc tendit, neque etiam hæc asserit, ut hypostases suis idiomatis et proprietatibus a se mutuo secernat, sed ut in ipsa natura subjecta diversitate ab alia, vel potius a seipsa inesse doceat, et ob id multas substantias nominat, quasi quælibet collata cum aliis propriam habeat diversitatem: propterea dico orationem illius principio et capite destitutam esse, cum seriem blasphemiarum non ex concessis et certis pertere pergal. Neque enim probatio illius ita instructa est, ut quis per illam ad persuasionem induci possit, sed nudam et exilem impietatis expositionem continet, sicut in somnii alicujus narratione. Nam cum Ecclesia doceat fidem minime scindendam et dividendam in pluralitatem substantiarum, sed in tribus personis et hypostasibus nihil secundum essentiam differentiæ credendum esse: adversarii vero in ipsis substantiis varietatem et inæqualitatem statuunt: iste id, quod nulla ratione demonstratum est, aut demonstrari potest, audacter, tanquam jam probatum, profert et pronuntiat, cum forte id nunquam antehac cum ullo mortalium communicaasset; alioqui ab iis, qui recte et probe instituti

A ὥστε τὰς μὲν μείους, καθὼς αὐτὸς φησι, τὰς δὲ μικροτέρας νοεῖσθαι, καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ πάντα τὴν παραλλαγὴν ἔχειν.

Ἡμεῖς δὲ καὶ περιττὸν τοῖς πολλοῖς εἶναι δοκῇ τὸ τοῖς προδόχοις ἐνδιατρίβειν, καὶ τὰ καθ' ἕκαστον διελέγειν πειρᾶσθαι, ὅσα παρὰ τοῖς πολλοῖς αὐτόθεν ψευδῆ, καὶ βδελυκτά, καὶ οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχειν νομίζεται, ὅμως ὑπὲρ τοῦ μὴ δοκεῖν δι' ἀπορίαν ἐλέγχων ἀνεξέταστόν τι παρορᾶν τῶν παρ' ἐκείνου ρηθέντων, κατὰ δύναμιν καὶ τούτοις ἐπελευσόμεθα. Ἐκδοτὴν φησὶ τοῦτωρ οὐσίαν εἰλικρινῇ, ἀπλῆν, καὶ πάντη μίαν εἶναι τε καὶ νοεῖσθαι κατὰ τὴν ἰδίαν ἄξιαν, πάλιν ἐνταῦθα ὡς ὁμολογούμενα τὰ ἀμφιβαλλόμενα προτεινόμενος, οὐδαὶ τὴν λέγειν, ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως ἐξαρκεῖν νομίζων τὸ αὐτὸς ἀποφῆναι. Τρεῖς οὐσίας φησὶ. Τοῦτο γὰρ ἐνδείκνυται τῷ εἰπεῖν, Ἐκδοτὴς τοῦτωρ οὐσίας. Οὐδὲ γὰρ ἂν οὕτως εἶπεν, εἰ μίαν φετο. Εἰ μὲν οὖν οὕτω λέγει τὴν τῶν οὐσιῶν πρὸς ἀλλήλας διαφορὰν, ὡς μὴ δοκεῖν τῇ ἀσεβείᾳ τοῦ Σαβελλίου συμφέρεσθαι, ἐν τῷ ὑποκειμένῳ τρεῖς ἐφαρμοζόντος προσηγορίας, καὶ ἡμεῖς συντιθέμεθα καὶ οὐδεὶς τῶν εὐσεβοῦντων ἀντιλέγει τῷ δόγματι· πλὴν ὅσον μόνοις τοῖς ὀνόμασι καὶ τῇ προφορᾷ τοῦ λόγου πλημμελεῖν δοκεῖ οὐσίας ἀντὶ ὑποστάσεων ὀνομάζων. Οὐ γὰρ ὅσα τὸν τῆς οὐσίας λόγον τὸν αὐτὸν ἔχει, ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῇ ὑποστάσει τῇ ἀποδόσει τοῦ λόγου συνενεχθήσεται. Πέτρὸς γὰρ καὶ Ἰακώβ, καὶ Ἰωάννης ἐν μὲν τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, οἱ αὐτοὶ ἦσαν ἀλλήλοις (ἄνθρωπος γὰρ τούτων ἕκαστος), ἐν δὲ τοῖς ἰδιώμασι τῆς ἐκάστου αὐτῶν ὑποστάσεως, ἀλλήλοις οὐ συνεφέροντο. Οὐκοῦν εἰ μὲν τοῦτο κατασκευάζει, τὸ μὴ δεῖν φύρειν τὰς ὑποστάσεις, καὶ ἐνὶ προσώπῳ τὰς τρεῖς ἐφαρμύζειν προσηγορίας, Πιστός ἂν ἦν, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου μαρτυρίαν, ὁ λόγος αὐτῷ, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. Ἐπεὶ δὲ οὐ πρὸς τοῦτο βλέπει, οὐδὲ τὰς ὑποστάσεις ἀπ' ἀλλήλων τοῖς ἐπιθεωρουμένοις ἰδιώμασι διακρίνων, ταῦτά φησιν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ὑποκειμένην οὐσίαν ἀλλοτρίως πρὸς τὴν ἑτέραν, μάλλον δὲ πρὸς ἑαυτὴν ἔχειν κατασκευάζει, καὶ διὰ τοῦτο πολλὰς οὐσίας ὀνομάζει, ὡς ἐκάστης ἰδιάζουσας ἐχούσης τινὰ τὴν πρὸς τὰς ἄλλας ἀλλοτριότητα, διὰ τοῦτο φημι ἀναρχὸν αὐτῷ καὶ ἀκέφαλον εἶναι τὸν λόγον, ἀπὸ οὐθενὸς ὁμολογούμενον, κατὰ τὸ ἀκόλουθον, τὴν βλασφημίαν κατασκευάζοντα. Οὐ γὰρ ὅπως ἂν τις προσαχθεῖ τῇ τοιαύτῃ τοῦ δόγματος ὑπολήψει, κατασκευὴν ἔχει· ἀλλ' ὥσπερ ἐπ' οὐέρου διηγῆσεως, φιλὴν καὶ ἀκατάσχετον ἐμπεριέχει τῆς ἀσεβείας τὴν ἐκθεσιν. Τῆς γὰρ Ἐκκλησίας δογματιζούσης, μὴ εἰς πλῆθος οὐσιῶν διασχίζει τὴν πίστιν, ἀλλ' ἐν τρισὶ προσώποις καὶ ὑποστάσεσι μηδεμίαν τὴν κατὰ τὸ εἶναι διαφορὰν πιστεύειν, τῶν δὲ ἐναντίων ἐν αὐταῖς ταῖς οὐσίαις τὴν παραλλαγὴν, καὶ τὴν ἀνομοιότητα τιθεμένων, οὗτος τὸ μηδενὶ λόγῳ, μήτε δειχθὲν, μήτε δειχθῆναι δυνάμενον, ὡς προκατασκευασμένον, θαρσύν ἀποφάσκειται, τάχα οὐδέπω καὶ νῦν εἰς ἀκούοντων ὧτα λαλήσας. Ἡ γὰρ ἂν ἐδιδάχθη πρὸς τὸν συνετῶς ἀκρωμένον, ὅτι πᾶς λόγος ὥς ἂν κατ' ἐξουσίαν

³¹ 1 Tim. I, 15

ἀναπόδεικτος φέρεται, τὸ λεγόμενον, γραῶν ἕθλος ἄνθρωποι, οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχοντες πρὸς τὸ δεῖξαι δι' ἑαυτοῦ τὸ ζητούμενον· ὅταν μηδεμία συνηγορία, μήτε ἐκ τῶν θείων φωνῶν, μήτε ἐκ λογισμῶν ἀνθρωπίνων τοῖς λεγομένοις ἐπάγεται. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

Ἡμεῖς δὲ τὰ εἰρημένα διασκεψώμεθα. Ἀπλήρειναι καὶ πάντη μίαν φησὶ τοῦτων ἐκάστην τῶν οὐσιῶν, ὃς τῷ λόγῳ ἀνετυπώσατο. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀπλὴν εἶναι τὴν θείαν τε καὶ μακαρίαν, καὶ πάντα νοῦν ὑπεραίρουσαν φύσιν· οὐδὲ τοὺς ἄγαν κτηνώδεις, καὶ ταπεινοὺς τὴν διανοίαν ἀντιλέγειν οἴομεθα. Τὴν γὰρ ἀειδίη τε καὶ ἀσχημάτιστον πληκτότητος τε πάσης, καὶ τῆς ἐν τῷ μεγέθει ποσότητος κειρωσιμένην, πῶς ἂν τις πολυειδῇ καὶ σύνθετον ὑπολάβοι; Ὅτι δὲ οὐ συμβαίνει τῷ παρ' αὐτῶν κατασκευαζομένῳ δόγματι, τὸ ἀπλὴν εἶναι τὴν ὑπερκείμενην οὐσίαν οἰεσθαι, καὶ τῷ λόγῳ χαριεντίζωνται, φανερόν· ἔσται τῷ καὶ μικρόν ἐπιστήσαντι. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι κατὰ τὸν ἴδιον λόγον ἡ ἀπλότης ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον οὐκ ἐπιδέχεται; Περὶ ἣν γὰρ οὐκ ἔστι μίξιν τινα ποιότητων καὶ συνδρομὴν ἐννοῆσαι, ἀλλ' ἀμερῇ τινα, καὶ ἀσύνθετον δύναμιν καταλαμβάνει ἡ ἐννοία, πῶς ἂν τις καὶ κατὰ τίναν λόγον τὴν παρὰ τὸ πλεον, καὶ τὸ ἕλαττον διαφορὰν καταμάθοι; Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα τὸν παρῆλθαι ταῦτα διοριζόμενον, ποιότητων τινῶν ἐμπτώσεις περὶ τὸ ὑποκείμενον ἐννοεῖν· ἦτοι γὰρ καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἐλάττωσιν τὸ διάφορον ἐν τοῦτοις ἐπνοεῖ, καὶ διὰ τοῦτου τὴν τῆς πληκτότητος ἐννοίαν ἐπιστάγει τῷ ζητούμενῳ, ἡ κατὰ τὰ ἀγαθόν, καὶ δυνατόν, καὶ σοφόν, καὶ εἰ τι ἄλλο περὶ τὸ θεῖον εὐσεβῶς νοεῖται, πλεονάζειν, ἡ ὑποβιβάζεσθαι κατασκευάζει· καὶ οὕτω τὸν τῆς συνθέσεως λόγον οὐ διαφεύζεται. Οὐδὲν γὰρ ἑλλειπὺς κατὰ σοφίαν, ἡ δύναμιν, ἡ κατ' ἄλλο τι τῶν ἀγαθῶν ἔχει, ὧς μὴ ἐπικτητὸν ἔσται τὸ ἀγαθόν· ἀλλ' αὐτὸ καθὼς ἐστὶ τοιοῦτον πέφυκεν. Ὡστε ὁ λέγων ἐλάττους τε καὶ μείζους ἐν τῇ θείᾳ φύσει καταλαμβάνει τὰς οὐσίας, λείπεται ἑαυτὸν σύνθετον ἐξ ἀνομοίων κατασκευάζων τὸ θεῖον· ὥς ἄλλο μὲν τι νοεῖν εἶναι τὸ ὑποκείμενον· ἕτερον δὲ πάλιν τὸ μεταχόμενον· οὐ κατὰ μετουσίαν ἐν τῷ ἀγαθῷ γίνεται, τὸ μὴ τοιοῦτον εἶναι. Εἰ δὲ ἀληθῶς ἀπλὴν, καὶ πάντη μίαν ἐννοεῖ τὴν οὐσίαν, αὐτὸ ὅπερ ἐστὶν ἀγαθόν οὔσαν, οὐ γινομένην ἐξ ἐπικτήσεως, οὐκ ἂν τὸ μείζον, καὶ τὸ ἕλαττον περὶ αὐτὴν ἐλογίζετο. Εἴρητο γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, ὅτι μόνῃ τῇ τοῦ κακοῦ παρουσίᾳ τὰ ἀγαθὰ κατασκευάζεται. Ἐφ' ὧν δὲ ἡ φύσις ἀνεπίδεκτός ἐστι τοῦ χειρόνος, ὅρος οὐκ ἐπινοεῖται τῆς ἀγαθότητος· τὸ δὲ ἀόριστον, οὐ τῇ πρὸς ἕτερον σχέσει τοιοῦτον ἐστὶν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ καθ' ἑαυτὸ νοούμενον, ἐκφεύγει τὸν ὅρον· ἀπείρον δὲ ἀπείρου, πλεόν καὶ ἕλαττον λέγειν, οὐκ οἶδα ὥς λελογισμένον συνθήσεται· ὥστε εἰ ἀπλὴν ὁμολογεῖ τὴν ὑπερκείμενην οὐσίαν, καὶ οἰκείως ἔχειν αὐτὴν πρὸς ἑαυτήν, συντιθέσθω τῇ κατὰ τὸ ἀπλόν, καὶ ἀπείρον κοινῶς συναπτομένην. Εἰ δὲ δι-

A sunt, didicisset, omnem orationem, quandiu ex mera libidine, et sine ulla probatione effutitur, esse quod dici solet, nugas aniles, et gerras germanas, nullius prorsus momenti et efficacæ ad demonstrandum id, quod per eam quæritur, quando videlicet nihil firmamenti neque ex sacra Scriptura, neque ex ratiocinationibus humani ingenii, iis, quæ asseruntur, accedit. Et hæc quidem hactenus.

Nos vero verba Eunomii executiamur. *Simplicem esse et omni modo unam quamlibet harum substantiarum* affirmat: quas oratione sua expressit. Cæterum simplicem esse divinam illam et beatam, omnibusque supereminentem naturam, neque agrestes admodum et hebetes ingenio negaturos esse puto. Quomodo enim quis naturam illam specie: et figurarum varietatis expertem, et omni quantitate, quæ in magnitudine visitur, separatam, credat esse multiformem et compositam (a)? Quod vero iuxta dogma ab istis confictum sublimis illa, et super aliarum rerum ordinem posita substantia simplex non sit (licet alioquin verbis pulchre simplicitatem asserant), facile deprehendet, quisquis paululum mentem advertere voluerit. Nam quis ignorat, quod simplicitas secundum suam propriam rationem in sanctissima Trinitate remissionem et intensionem non recipiat? in qua enim natura missionem et concursum qualitatum invenire non est, quin potius in qua impartibilem, et compositionis plane expertem facultatem animo concipimus: quomodo quis intensionis et remissionis diversitatem aliquo modo cogitatione complectetur? Necesse enim est, ut is, qui differentiam in his statuit, qualitatum quarundam confluum circa subjectum concedat: quia vel per excessum, vel per defectum differentiam in his considerat; et per hoc quantitatis rationem ei, quod quæritur, superinducit; vel in bonitate, potentia, sapientia, vel si quid aliud in divina natura inesse posse cogitatur, redundantiam, vel immutationem astruit; et sic compositionis rationem non evitabit; nam sapientiam, potentiam et hujus generis alia bona, sine immutatione ac defectu possidet id, cui bonum non est adventitium; sed ipsum quale est, tale natura sua est. Itaque qui asserit majores et minores esse in divina natura substantias, is imprudens divinum numen ex inæqualibus compositum efficit, ut aliud concipiamus esse subjectum, aliud vero id, quod participatur: cuius secundum communicationem in bono fiat id, quod non est tale. Quod si vere simplicem omnique modo unam existimasset substantiam, ipsamque sicuti est, bonitatem, non ex acquisitione bonitatis ejusmodi factam esse credidisset, haudquaquam intensionem et remissionem in ea statuisset; nam prius quod diximus solam mali præsentiam bona imminuere. In his autem, quorum natura deterioris non est capax, non licet terminum bonitatis ani-

mo comprehendere. At infinitum non est tali habitudine ad aliud; sed ipsum secundum seipsum spectatum, nullo termino coercetur. Porro infinitum infinito plus minusve habere, nescio quomodo concessurus sit is, qui rem accuratius perpenderit. Itaque si substantiam illam supernam fatetur esse simplicem, secumque ipsam sine dissensione convenientem, necesse est, ut concedat eam quoque in communicatione simplicitatis, et infinitatis junctim convenire. Si vero substantias ab invicem discriminat, et quasi alienat aliam Unigeniti a substantia Patris, et aliam Spiritus sancti a substantia Filii statuens, intensionemque et remissionem ipsis attribuit; non fallat nos occultis insidiis, dum verbo quidem simplicitatem asserit, reipsa vero compositionem Dei affingit.

Sed jam rursus verba illius ordine resumamus. Ait: Cum sincera sit et simplex substantia ac prorsus una, talisque cogitetur et intelligatur secundum propriam dignitatem. Quid sibi vult illud, secundum propriam dignitatem? Si enim existimat substantias esse dignitate pares, inanis certe et superflua fuerit horum verborum appositio, utpote in rebus certis, et omnium confessione perspicuis immorans; sed danda est venia fortassis dictionis intempestivæ usurpationi, cum melior et sanior de Deo existimatio non repudiet hanc orationis inanitatem et superfluitatem. Verum non imminet ei periculum committendi peccata verborum (facile enim medicabilis morbus est), sed longe pejora molitur, et impie aggredi tentat. Nam simplicem dicit quamlibet trium substantiarum secundum propriam dignitatem, ut decretis suis, quæ ab initio sancivit, de prima, secunda, et tertia substantia, pervertitur quoque simplicitatis ratio. Nam quemadmodum solam supremam, et solam propriam Patris substantiam nominavit, nihil horum Filio vel Spiritui sancto assignans, videlicet neque supremæ, neque maxime propriæ appellationem; eodem modo cum substantias simplices nominat, arbitratur cuilibet simplicitatis rationem concedendam esse, secundum modum et mensuram dignitatis, qua pollet, ut prima quidem et maxime propria substantia quasi in arce et culmine simplicitatis constituatur; secunda, proportionem quadam secundum mensuram distantie a prima, simplicitatis rationem participet; et tertia similiter tantum a perfecta simplicitate recedat, quantum necesse est proportionem et statum dignitatis imminui, adeo ut ex hoc sequatur, Patris quidem substantiam, pure et mere simplicem esse; Filii vero substantiam non simpliciter simplicem esse, sed aliquid compositionis admistum habere; sancti Spiritus autem substantiam plurimum de compositionis natura participare, cum simplicitatis ratio in extremis paulatim imminuatur; et sicuti illud, quod non est perfecte bonum, in parte quadam sione, asseritur: ita id, quod non omnino simplex est, effugere haud potest, quominus videatur compositum esse.

Quod autem hæc spectans, isto loquendi genere sit usus, manifestius fiet ex sequentibus, ubi apertius et clarius existimationem Filio et Spiritui sancto debitam ad humiles quasdam et abjectas opiniones deducit. Cum enim, inquit, operibus cir-

A Ιστορησι, καὶ ἀποξενολ τὰς οὐσίας ἀπ' ἀλλήλων, ἑλλήνην τοῦ Μονογενοῦς παρὰ τὸν Πατέρα, ἐτέραν δὲ τὴν τοῦ Πνεύματος παρὰ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐννοῶν, καὶ τὸ πλεόν καὶ τὸ ἑλαττον ἐπ' αὐτῶν λέγει, μὴ λαμβανέντω τῷ μὲν δοκεῖν τὸ ἀπλοῦν χαρίζόμενος, τῇ δὲ ἀληθεῖ κατασκευάζων τὸ σύνθετον.

Πάλιν δὲ τὸν ῥηθέντα παρ' αὐτοῦ λόγον καθέξῃς ἀναδίδωμεν. Εὐκρινους, φησὶν, ἀπλῆς τῆς οὐσίας, καὶ πάντῃ μιᾷς οὐσης καὶ νοουμένης κατὰ τὴν ἰδίαν ἀξίαν. Τί βούλεται τὸ κατὰ τὴν ἰδίαν ἀξίαν; Εἰ μὲν γὰρ ἐν κοινότητι τῆς ἀξίας θεωρεῖ τὰς οὐσίας, περιστῇ μὲν καὶ οὕτως ἦν, καὶ παρέλκουσα ἢ προσθήκη τοῦ λόγου τοῖς ὁμολογουμένοις γένεσιν ἐνδιατρύσουσα· πλὴν ἄλλ' εἴχῃ τι συγγνωστὸν ἴσως ἢ ἀκαίρια τῆς λέξεως, τῆς εὐσεβεστέρως ἐννοίας οὐκ ἀπόβλητον ποιούσης τὸ μάταιον, καὶ περιῤῥέον τοῦ λόγου. Νῦν δὲ οὐ μέχρι τῆς τῶν ῥημάτων αὐτῶν διαμαρτίας ἐστὶν ὁ κίνδυνος· (ἢ γὰρ ἂν εὐλατον ἦν τὸ ἀρρώστημα)· ἀλλ' ἐπὶ τῶν πονηρῶν ἔχεται τεχνασμάτων. Ἀπλὴν γὰρ λέγει τῶν τριῶν οὐσιῶν ἐκάστην κατὰ τὴν ἰδίαν ἀξίαν· ἵνα τοῖς ἐξ ἀρχῆς ῥηθεῖσιν αὐτῷ διουρισμοῖς, περὶ τῆς πρώτης τε καὶ δευτέρας, καὶ τρίτης οὐσίας, καὶ ὁ τῆς ἀπλότητος συγκακουρηγῇ λόγος. Ὅσπερ γὰρ μόνην ἀνωτάτω, καὶ μόνην κυρίαν τὴν τοῦ Πατρὸς προσηγόρευσεν οὐσίαν, οὕδεν τούτων ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος ὁμολογήσας, οὔτε τὴν ἀνω φωνὴν, οὔτε τὴν κυριωτάτην· κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, καὶ ἀπλᾶς προσειπὼν τὰς οὐσίας, κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐπιθεωρουμένης ἐκάστης ἀξίας, καὶ τὴν τῆς ἀπλότητος ἐννοίαν ἐφαρμόζειν οἶεται χρῆναι· ὥς τῆς μὲν κυριωτάτης, καὶ πρώτης, ἐν τῇ ἀκρᾷ καὶ τελείᾳ θεωρουμένης ἀπλότητι, τῆς δὲ δευτέρας ἀναλόγως, κατὰ τὸ μέτρον τῆς τῶν πρωτείων ὑφέσεως, καὶ τὸν τῆς ἀπλότητος λόγον ὑποστελλούσης· καὶ ἐπὶ τῆς τελευταίας ὡσαύτως τοσοῦτον ὑποκαταβαίνει τῆς τελείας ἀπλότητος, ὅσον καὶ ἡ ἀναλογία τοῦ δέξιωματος; ἐπὶ τῶν ἐσχάτων κατασμιχρύνεται· ὥς ἐκ τούτου συμβαίνει τὴν μὲν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν ἀπλὴν καθαρῶς ὑπονοεῖσθαι· τὴν δὲ τοῦ Υἱοῦ, μὴ ἀκριβῶς ἀπλὴν, ἀλλὰ καὶ τῆς συνθέτου φύσεως αὐτῇ παραμειχθαι· τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος πλεονάζειν ἐν τῷ συνθέτῳ τὴν φύσιν, τοῦ τῆς ἀπλότητος λόγου κατ' ὀλίγον ἐν τοῖς ἐσχάτοις ἐλαττωμένου. Ὅσπερ γὰρ τὸ μὴ τελείως ἀγαθὸν μέρει τινὶ τῆς ἐναντίας ἕξεως μετέχει ὁμολογεῖται, οὕτως ὁ μὴ παντελῶς ἐστὶν ἀπλοῦν, οὐ διαφεύγει τὸ μὴ σύνθετον εἶναι δοκεῖν.

contrarii habitus consors esse, omnium confes-

Καὶ ὅτι ταῦτα νοῶν τούτοις τοῖς λόγοις κέχρηται, διὰ τῶν ἐφεξῆς σαφέστερον δείκνυται, δι' ὧν φανερώτερον εἰς χαμαιζήλους τινὰς, καὶ ταπεινὰς ὑπολήψεις καταγεῖ τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἐννοίαν. Συμπεριγραφόμενων, φησὶ, τοῖς ἔργοις τῶν ἐνεργειῶν.

καὶ τῶν ἔργων ταῖς τῶν ἐργασαμένων ἐνεργείαις παραμετρούμενων, ἀνάγκη δὴ πού καὶ τὰς ἐκάστη τῶν οὐσιῶν ἐπομένας ἐνεργείας, ἐλάττους τε καὶ μείζους εἶναι· καὶ τὰς μὲν πρώτης, τὰς δὲ δευτέρας ἐπέχειν τάξιν. Ταῦτα γὰρ εἰ καὶ φιλοπόνως τῇ ὁμίλῃ τῆς λέξεως συγκαλύψας δυσόηρατον αὐτῶν τὴν ἔννοιαν εἶναι τοῖς πολλοῖς παρεσκεύασεν· ἀλλ' οὖν ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν ἐξητασμένων εὐκόλως σαφηνισθήσεται. Συμπεριγραφόμενων, φησὶ, τοῖς ἔργοις τῶν ἐνεργειῶν. Ἔργα ὀνομάζει τὸν Υἱόν, καὶ Πνεῦμα ἐνεργείας δὲ τὰς ἀποτελεσματικὰς τούτων δυνάμεις, δι' ὧν ἀπειργάσθησαν, ἅπερ μικρῷ πρόσθεν ἔπεσθαι φησὶ ταῖς οὐσίαις. Ἡ δὲ τοῦ συμπεριγράφεσθαι λέξις δηλοῖ τὸ ἰσοστάσιον τῆς ἀποτελεσθείσης οὐσίας πρὸς τὴν ὑποστήσασαν δύναμιν· μᾶλλον δὲ οὐχὶ δύναμιν, ἀλλὰ δυνάμειος ἐνέργειαν· καθὼς αὐτὸς ὀνομάζει· ἵνα μὴ πάσης τῆς τοῦ ἐνεργοῦντος δυνάμειος ἔργον ἢ τὸ ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ τινος μερικῆς ἐνεργείας, τοσοῦτον τῆς πάσης δυνάμειος κινήσεως, ὅσον σύμμετρον ἔμελλε τῇ ἀπεργασίᾳ τοῦ γινόμενου φανῆσθαι. Καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ ἐπαναστρέφας φησὶ, Καὶ τῶν ἔργων ταῖς τῶν ἐργασαμένων ἐνεργείαις παραμετρούμενων. Τούτων δὲ ὁ νοῦς γένοιτο ἂν ἡμῖν δι' ὑποδείγματος γνωριμώτερος. Ὑποδύμεθα γὰρ ἐπὶ ὀργάνου τινὸς τῶν σκυτοτομικῶν εἶναι τὸν λόγον οὕτω· τὸ σμίλιον εἰς κύκλου σχῆμα περιγυμένον, ἐὰν ἐπιβληθῇ τινι ᾧ χρὴ τὸν τοιοῦτον ἐγγενέσθαι τύπον, συμπεριγράφεται τῷ σχήματι τοῦ σιδήρου τὸ δι' αὐτοῦ ἐντεμνόμενον, καὶ τοσοῦτος ὁ ἐν τῇ τομῇ κύκλος διεγχεῖται, ὅσος ἐν τῷ ὀργάνῳ ἐστὶ· καὶ πάλιν, ὅσην δεαστήματι περιήκται τὸ δργانون, τοσοῦτον καὶ διὰ τῆς τομῆς περιγράφει τὸν κύκλον. Τοιαύτη τοῦ θεολόγου ἡ ἔννοια περὶ τῆς θείας τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως. Ἐνέργειαν τινὰ καθάπερ δργانون τῇ πρώτῃ οὐσίᾳ παρεπομένην σύμμετρόν φησιν ἑαυτῇ ἔργον πεποιτηκέναι τὸν Κύριον· οὕτως εἶδε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ δοξάζειν, τὸν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς νῦν δοξαζόμενον, καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως ἐκκαλυφθὲν σόμενον· τοῦτόν φησιν ἔργον ὄντα, τῇ ἐργασαμένῃ αὐτὸν ἐνεργείᾳ παραμετρεῖσθαι. Τίς τοίνυν ἡ ἐνέργεια, ἡ τῷ Θεῷ μὲν τῶν ὅλων παρεπομένη· πρὸ δὲ τοῦ Μονογενοῦς νοουμένη, καὶ περιγράφουσα αὐτοῦ τὴν οὐσίαν; Δύναμις τις οὐσιώδης καθ' ἑαυτὴν ὑφ' ἐστῶσα, καὶ τὸ δοκοῦν ἐργαζομένη δι' αὐτεξουστου κινήματος; Οὐκοῦν αὕτη, Πατὴρ τοῦ Κυρίου· καὶ τί ἐτι ἐπιθρυλλεῖται τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ ἡ τοῦ Πατρὸς κλήσις, εἰ μὴ ἔχεινος, ἀλλὰ τις ἐνέργεια τῶν ἐξωθεν παρεπομένων τὸν Υἱὸν ἀπειργάσατο; πῶς δὲ Υἱός, ὁ Υἱός· ὃν δι' ἑτέρου μὲν τινος ὑποστήναι λέγει, καθάπερ δὲ τινὰ τῶν ὑποβολιμαίων (ὡς δὲ εἴη τῷ λόγῳ ὁ Κύριος), οὕτω τὴν οἰκειότητα τοῦ Πατρὸς ὑποδύεσθαι μόνῃ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ Υἱοῦ τετιμημένον; πῶς δὲ μετὰ τὸν Θεὸν τῶν ὅλων, καὶ τὸν Κύριον τάξει ὁ τρίτον ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἀριθμῶν, τῆς μεσιτευσούσης ἐνεργείας ἔχειν ἐν δευτέρᾳ τάξει μετὰ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἀριθμουμένης, κατὰ δὲ τὴν ἀκολουθίαν ταύτην, καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πάντως οὐκέτι ἐν

A cumscribantur energiae seu operationes, et ipsis etiam operibus operantium operationes commensurentur et adaequantur, necesse est operationes, quae ad quamlibet substantiarum consequuntur, majores et minores esse, et has quidem primas, illas vero secundas tenere. Haec enim licet studiose verborum caligine cooperta sensum contineant intellectui et explicatu multis valde difficilem, tamen ex progressu refutationis facile elucescent. Cum circumscribantur, inquit, operibus operationes. Opera nominat Filium et Spiritum, operationes vero productrices horum facultates, quibus producti sunt, quas paulo antea dixit sequi ad substantias. At vero vox circumscribendi significat aequalem statum productae substantiae cum facultate, quae illam producere potest; B vel potius non cum facultate, sed cum facultatis operatione, quemadmodum ipse nominat, ne universae facultatis ejus, qui operatur, opus sit, sed cujusdam particularis operationis, tantum videlicet ex totius facultatis viribus manante: quantum videri potest par et ex aequo respondens electioni ejus, quod productum est. Rursumque idem inculcans ait: Cumque opera ipsis etiam operationibus commensurentur et adaequantur; quorum verborum sensus clarior fiet allatis exemplis. Ponamus de instrumento aliquo sutorio sermonem esse in hunc modum: scalprum in circuli modum conformatum, si imponatur alicui, in quo quis typum ejus et figuram exprimere velit, tunc id quod scinditur, formam et figuram ferri recipit; et tantus est in C sectione ambitus, quantus in instrumento, quantoque intervallo circumductum est instrumentum, tantum in sectione etiam circulum describet. Talis est theologi hujus cogitatio de divina unigeniti Filii hypostasi. Ait, Operationem quamdam, quasi instrumentum, quae ad primam substantiam sequatur, effecisse opus sibi commensuratum, videlicet Dominum nostrum: sic enim glorificat iste Filium Dei, qui in gloria Patris³⁴ nunc glorificatur, hunc asserit opus commensuratum, et certa proportionem respondens ei, qua effectus sit, operationi. Quae igitur est haec energia et operatio, quae Deum quidem universorum sequatur, et ante Unigenitum praecongiatur circumscribens ipsius substantiam? Estne essentialis quaedam potentia, per seipsam D subsistens, et arbitrato suo, per liberam voluntatis actionem id, quod placet, operans? Igitur ipsa est, Pater Domini: et cur amplius nomen Patris Deo universorum attribuimus, si non ipse, sed energia quaedam, et operatio extrinsecus consequens et adveniens Filium producit? Et quomodo Filius est Filius, quem per aliud quiddam subsistere, et instar supposititii cujusdam et spurii (det veniam orationi Dominus) in Patris consortium irrepsisse, et sola Filii appellatione honestatum esse dicit? Quomodo collocabit post Deum universorum, Filium; qui tertium a Patre numerat

³⁴ Philipp. II, 11.

Filium, collocata media illa energia seu operatione secundo loco? Hac serie Spiritus sanctus non tenebit amplius locum tertium, sed quintum: operatione, quæ ad substantiam Unigeniti sequitur, et per quam Spiritus sanctus subsistit, ut Eunomius putat, media interjecta.

Sed et illud evangelistæ, *Omnia per ipsum facta sunt*²⁷, hac ratione vanum et falsum efficitur, alia quadam substantia antiquiore, quam sit Unigenitus, ab hoc novo theologo conficta, cui meliore jure causa omnis creationis et creaturæ accepta feratur, cum ipsius etiam Unigeniti productio secundum hanc opinionem ab illa energia et operatione pendeat. Quod si has absurditates vitare volens, asserat operationem illam esse rem non subsistentem, rursus explicet nobis, quomodo ad id, quod existit, sequatur id, quod non existit, et quomodo id, quod non subsistit, efficiat eum, qui existit. Ex his certe efficitur a Deo prodire ea, quæ non existunt, et causam rerum esse ea, quæ non sunt: et ea quæ natura sua non subsistunt, circumscribere eorum, quæ subsistunt, naturam: omnisque creaturæ vis effectrix et productrix continebitur secundum propriam suam rationem eo quod non subsistit. Talia sunt istius theologi placita, qui Dominum cæli et terræ, et omnis creaturæ conditorem, Verbum Dei, quod in principio erat, et per quod omnia facta sunt, subsistere docet ex non existente vel subsistente re quadam vel conceptione, vel nescio quo alio nomine fictam ab ipso energiam et operationem appellare liceat, ipsaque non existentia, velut septo quodam et limite, undique circumscriptum et obseptum esse: ut non intelligit is qui invisibilia se videre jactitat, in quidnam oratio tandem desinat. Si enim operatio Dei non subsistit, hacque circumscribitur et quasi ambitur, illud, quod a non existentia producitur, omnino necesse est, ut secundum naturam suam effectus ejusmodi judicetur, qualis est natura ejus, quod iste comminiscitur, effectum produxisse; nam quod a non-existentia effectum est, eaque comprehensum includitur, id quale sit, satis liquet: nimirum non ens, seu nihil. Neque enim ita natura comparatum est, ut contraria contrariis comprehendantur et circumscribantur, puta ab igne aqua, a morte vita, a tenebris lumen, ab ente non ens. Sed hæc quidem præ nimia sapientia, aut non intelligit, aut

²⁷ Joan. 1. 3.

τρίτη, ἀλλ' ἐν πέμπτῃ τάξει καταληφθήσεται, τῆς ἐνεργείας ἐκείνης ἐν δευτέρῃ τάξει μετὰ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἀριθμουμένης, κατὰ δὲ τὴν ἀκολουθίαν ταύτην, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πάντως οὐκ ἐστὶ ἐν τρίτῃ, ἀλλ' ἐν πέμπτῃ τάξει καταληφθήσεται. Τῆς ἐνεργείας τῆς τῷ Μονογενεῖ παρεπομένης, καθ' ἣν ὑπέστη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃς ὁ Εὐνομίου λόγος, διὰ μέσου πάντως ἀριθμουμένης.

Ἀλλὰ καὶ τὸ, Πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λέγειν, ἀσύστατον διὰ τούτων ἐπιδειχθήσεται· ἐτέρας τινὲς ὑποστάσεως πρεσβυτέρας τοῦ Μονογενοῦς προαναπλασθείσης ὑπὸ τοῦ καινοῦ θεολόγου, εἰς ἣν εἰκότως ἡ αἰτία τῆς κτίσεως τῶν πάντων ἀνενεχθήσεται· διότι καὶ αὐτοῦ τοῦ Μονογενοῦς ἡ κατασκευὴ κατὰ τὸν ἐκείνων λόγον, τῆς ἐνεργείας ἐκείνης ἤρτηται. Εἰ δὲ ταῦτα πᾶ ἀτοπα φεύγων ἀνυπόστατον τι πρᾶγμα λέγοι τὴν ἐνέργειαν, ἥς ἀποτέλεσμα τὸν Υἱὸν διόριζεται, πάλιν εἰπάτω, πῶς ἔπεται τῷ ὄντι τὸ μὴ ὄν. Πῶς δὲ κατεργάζεται τὸν ὕφεστώτα, τὸ μὴ ὕφεστώς. Εὐρεθήσεται γὰρ διὰ τούτων, ἀκολουθοῦντα μὲν τῷ Θεῷ τὰ ἀνυπάρκτα· αἷτια δὲ τῶν ὄντων τὰ μὴ ὄντα γινόμενα, καὶ περιγράφοντα τὴν τῶν ὕφεστώτων φύσιν, ἃ τῇ αὐτῶν οὐχ ὕφεσθηκε φύσει, καὶ ἡ πᾶσα τῆς κτίσεως ἀποτελεσματικὴ, καὶ δημιουργοῦς δυνάμις τῷ ἀνυπάρκτι κατὰ τὸν ἴδιον λόγον περιληφθήσεται. Τοιαῦτα τοῦ θεολόγου τὰ δόγματα, ὅς τὸν Κύριον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, πάσης τῆς κτίσεως δημιουργόν, τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον Θεοῦ, τὸν δι' οὗ τὰ πάντα, τοῦτον ἀνυπόστατον τινὲ καὶ ἀνυποστάτως ἐνέργειαν, ἥ οὐκ οἷδ' ὅπως ὀνομάσαι προσήκει τὴν παρ' αὐτοῦ νῦν ἀναπλασθεῖσαν ἐνέργειαν, ὑποστήναι λέγει, καὶ ἐν αὐτῇ περιγεγράφθαι, οἷον τινι ἐκείνῃ τῇ ἀνυπαρξίᾳ πανταχόθεν διεληγμένον. Καὶ οὐ συνήσιν ὅ τὰ ἀθέατα βλέπων, εἰς οἷον καταστρέφει πέρας ἡ ἀκολουθία τοῦ λόγου. Εἰ γὰρ ἀνυπόστατος μὲν ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ταύτῃ δὲ ἐμπεριγράφεται τὸ ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας ἀποτελεσθὲν ἔργον· πάντως ὅτι τοιοῦτόν τι νοηθήσεται τῇ φύσει τὸ ἀποτέλεσμα, ὅσα καὶ ἡ τοῦ ὑποστησάμενου τὸ ἔργον φύσις ἀνεπλάσθη τῷ λόγῳ. Τὸ γὰρ ἀποτελεσθὲν ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας, καὶ ἐμπεριεληγμένον ταύτῃ, παντὶ δήπου πρόδηλον, τί νοεῖται· ὅτι οὐδέν. Οὐδὲ γὰρ ἔχει φύσιν ὑπὸ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία περιέχεσθαι· οὔτε γὰρ ὑπὸ πυρὸς, ὕδαρ· οὔτε ὑπὸ θανάτου, ζωὴν· οὔτε ὑπὸ σκότους, φῶς· οὔτε ὑπὸ τοῦ μὴ ὄντος, τὸ ὄν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὑπὸ τῆς περιτελούσης αὐτῷ σοφίας, ἥ οὐ συνήσιν, ἥ ἐκὼν ἀμειψώττει πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

præ nimia sapientia, aut non intelligit, aut

Ἐξ ἀνάγκης δὲ τινος τὸ ἐλάττω ἐπὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως νοεῖν· καὶ πάλιν, ἐπίτασιν τινα τῆς ἐλαττώσεως παρὰ τὸν Υἱὸν ἐνθεωρεῖν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι κατασκευάζει· οὕτω λέγων τοῖς ῥήμασιν· Ἀνάγκη πᾶσα τὰς ἐκδόσεις τῶν οὐσιῶν ἐπομένως ἐνεργείας ἐλάττους δὲ, καὶ μείζους εἶναι. Τὴν μὲν οὖν ἀνάγκην τὴν ταῦτα ἐν τῇ θεῇ φύσει βιαζομένην, καὶ τὸ μείζον, καὶ τὸ ἐλάττω διακρίνοῦσαν,

οὕτε παρ' αὐτοῦ μεμαθήκαμεν, οὕτε ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν
 συνείναι μέχρι τοῦ νῦν δεδυνήμεθα. Τέως γὰρ παρὰ
 πᾶσι κρατεῖ τὸ δόγμα τοῖς τὸν ἰδιωτισμὸν καταδεχο-
 μένοις τοῦ ἀπλουστεύου κηρύγματος· ὅτι οὐδεμία τις
 ἀνάγκη τῆς θείας ὑπέρεκειται φύσεως, ἢ πρὸς τὸ ἑλατ-
 τον κάμπτεται, καὶ βιάζεται καθάπερ τινὰ τῶν ἀργυ-
 ρωνήτων τὸν Μονογενῆ· ἄλλα τοῦτο παρεῖς, καίτοι
 οὐ μικρὰς ζητήσεις ἀξίον, μόνον τὸ δεῖν ἑλαττον
 νοεῖν δογματίζει. Καὶ μὴν, οὐκ εἰς τοῦτο μόνον ἡ
 ἀνάγκη τὸν λόγον καθίστησιν, ἀλλὰ εἰ καὶ πλεον εἰς
 βλασφημίαν κατασκευάζει, καθὼς ἤδη μερικῶς προ-
 εῖρησται. Εἰ γὰρ μὴ ἐκ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ἐκ τινος
 ἀνυποστάτου ἐνεργείας ἀνεφύετο, οὐκ ἐλάττω μόνον
 τοῦ Πατρὸς νοηθήσεται, ἀλλὰ τὸ παράπαν Ἰουδαΐζειν
 ἀνάγκη τῷ δόγματι. Τὸ γὰρ τοῦ μὴ ὄντος ἀποτέλε-
 σμα, οὐχὶ μικρὸν ἢ τῆς ἀνάγκης ταύτης ἀκολουθία
 δείκνυσιν. Ἄλλ' ὅπερ οὐδὲ κατηγοροῦντι λέγειν ἀκίν-
 δυνον. Ὅσπερ γὰρ ἀναγκαιῶς ὁμολογεῖται εἶναι, τὸ
 ἐκ τοῦ ὄντος ἔχον τὴν γέννησιν, οὕτε τὸ ἐμπαλιν ἐξ
 ἀνάγκης ὁμολογηθήσεται, τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀνα-
 φυόμενον. Ὅταν γὰρ αὐτὸ τι μὴ ᾔ, πῶς ἔτερον ἐξ
 αὐτοῦ ὑποστήσει;

ortum ducit: sic contraria ratione de isto sentiendum erit, quod ex non existente nascitur. Si enim ipsum non sit aliquid, quomodo aliud ex ipso existet?

Εἰ οὖν οὐκ ἔστιν ἐν ἰδίᾳ οὐσία, ἢ τῷ Θεῷ μὲν παρ-
 εσμένη ἐνέργεια, τὸν δὲ Υἱὸν ἐργαζομένη, τίς οὕτω
 τυφλὸς, ὡς μὴ συνιδεῖν τὴν τῆς βλασφημίας κατα-
 σκευήν, ὅτι πρὸς τὴν αὐτὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἄρ-
 νησιν ὁ σκοπὸς αὐτῷ βλέπει; Καὶ εἰ τοῦ Υἱοῦ τὴν
 ὑπόστασιν ἢ τοῦ δόγματος αὐτῶν ἀκολουθία ὑποκλέ-
 πεται τῆς πίστεως, οὐδὲν αὐτῷ πλὴν ψιλοῦ ὀνόμα-
 τος καταλείπουσα· σχολῇ γ' ἂν εἶναι κατ' ἰδίαν
 ὑπόστασιν πιστευθεῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ διὰ τῆς
 πῶν ἀνυπάρχτων ἀκολουθίας γενεαλογούμενον. Ὅταν
 γὰρ μὴ ὑπάρχη μὲν κατ' οὐσίαν ἡ παρεπομένη τῷ
 Θεῷ ἐνέργεια, ἀνυπαρκτον δὲ τὸ ταύτης ἀποτέλεσμα
 καταλαμβάνη ἐξ ἀνάγκης ὁ λόγος, τοῦτω δὲ πάλιν
 ἄλλη τις ἐνεργείας ἀνυπαρξία παρέπηται· εἴτα διὰ
 τοῦτο γεγενῆσθαι τὸ Πνεῦμα κατασκευάζεται, πῶς
 οὐκ εὐθὺς πᾶσιν ἡ βλασφημία, ὅτι μετὰ τὸν ἀγεν-
 νῆτος ὄντα Θεόν, οὐδὲν ἀληθῶς ὑφεστάναι κατα-
 σκευάζουσι, διὰ σκιῶν καὶ ἀνυπάρχτων ἀναπλασμῶν
 προΐοντος αὐτῶν τοῦ δόγματος, καὶ οὐδενὶ τῶν κατ'
 ἀλήθειαν ὑφεστῶτων ἐπεριδομένου· ἀλλ' ἡ μὲν
 κατασκευὴ τῶν τὰ τοιαῦτα δογματίζοντων, εἰς τοιαύ-
 τὴν ἀτοκίαν ἐκβάλλει τὸν λόγον.

deducto, et nulli eorum, quæ secundum rei veritatem

qui hanc doctrinam propagant, huc impietatis et absurditatis prorumpit.
 Διδόσθω δὲ καθ' ὑπόθεσιν μὴ οὕτως ἔχειν. Καὶ
 γὰρ ὁμολογοῦσι δῆθεν καὶ τῷ λόγῳ φιλανθρωπεύον-
 ται συγχωροῦντας εἶναι τῷ μονογενεῖ Υἱῷ καὶ τῷ
 Πνεύματι τῷ ἁγίῳ κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν. Ἄλλ' εἰ
 μὲν ὁμολογοῦντες ταῦτα, καὶ τὰς περὶ αὐτῶν ὑπο-
 λήψεις συνωμολόγουν, οὐδ' ἂν ἐμάχοντο πάντως περὶ
 τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας, οὐδὲ τῆς κοινῆς ἐλπίδος
 τῶν Χριστιανῶν ἀπεσχίζοντο· εἰ δὲ καθάπερ ὕλην
 τινὰ, καὶ ἀφορμὴν βλασφημίας ἑαυτοῖς ὑποβάλλον-

A sorte quasi dividat, neque ab ipso didicimus, neque in
 hunc usque diem proprio studio intelligere potui-
 mus. Hucusque enim apud omnes, qui suscipiunt
 evangelicæ prædicationis simplicitatem, sententia
 illa obtinet, nulli necessitati divinam naturam
 subjacere, quæ ad substantiæ imminutionem Uni-
 genitum Filium tanquam mancipium quoddam
 emptitium cogat et dejiciat. Sed hoc, licet non
 exigua disquisitione dignum sit, omisso, id unum
 elaborat, ut persuadeat, defectum concipiendum
 esse: neque huc duntaxat necessitas orationem
 adigit, sed ad majorem impietatem et blasphemiam
 progreditur, quemadmodum jam speciatim expli-
 catum est. Si enim Filius non ex Patre, sed ex
 quadam non existente energia productus est, non
 solum minor erit Patre, sed ipsa necessitate cogen-
 te, oportebit ad judaismum doctrinam hanc defle-
 clere; nam quod non entis effectus est, illud ratio
 necessitatis hujus, non parvum aut minus arguit,
 sed potius illud esse declarat, quod ne ipsi quidem
 accusatori proferre tutum est. Quemadmodum
 enim omnium consensu existit, id quod ex ente

ipsum non sit aliquid, quomodo aliud ex ipso existet?

(a) Si igitur non existit secundum propriam
 substantiæ suæ rationem energia illa, quæ Deum
 sequitur, et quæ Filium producit: quis adeo cæ-
 cus est, ut non intelligat hujus blasphemie molitionem:
 quod videlicet dirigat omnem suam industriam et cogitationem
 ad hoc, ut Salvator noster penitus abnegetur? Quod si Filii subsistentiam
 series disputationis, quam isti texunt, ex animis
 et fide fidelium auferat, nihil ei, nisi nudum nomen
 relinquens, haud proclive creditu erit, Spiritum
 sanctum subsistere, quippe cujus productio a non
 existentibus deducatur. Si enim secundum propriam
 suam substantiam non existit ea quæ ad Deum
 consequitur operatio, necessario conficitur, etiam id quod ab hac
 producit, esse quid non subsistens; et si ab hoc rursus operatio quædam
 non existens procedit, per quam Spiritus sanctus sit effectus
 et productus: quomodo non omnibus liquido constat blasphemiam:
 quod scilicet, præter Deum ingenitum, contentur persuadere,
 nihil aliud subsistere, non existentium signentorum sermone
 et probamento per varios et obscuros anfractus subsistunt,
 innixo. Et cœtus quidem eorum, Faciamus tamen, posita hypothesi, rem non ita
 se habere: etenim verbo quidem humaniores non-nihil sunt,
 conceduntque unigenito Filio et Spiritui sancto propriam
 hypostasim et subsistentiam. At si hæc non inficiarentur,
 communemque de ipsis existimationem approbarent,
 utique non adversarentur Ecclesiæ in isto dogmate,
 neque a communi Christianorum spe sese abjunctissent:
 si vero ceu materiam et fundamentum blasphemie suæ sub-

(a) Profert hunc locum Cypariss. decad. x, cap. 4.

struant, Filio et Spiritui sancto existentiam largiuntur, fortassis, licet audacius dictum videri queat, conducibilis ipsis esset, abjurata fide, ad Judæorum cultum transire, quam Christianorum nomine et professionem per commentitiam confessionem violare. Illi enim fidei hujus hucusque expertes, in eo tantum impietate notantur, quod abnuunt confiteri Christum jam venisse; at venturum sperant, neque quisquam a quoquam illorum audit sententiam perversam, et quæ debitam existimationem, quam habent de illo, quem expectant, tollat. Isti vero novæ circumcisionis, vel potius, ut Apostolus loquitur²⁸, *concisionis*, eum, qui expectabatur venisse non inficiantur quidem; imitantur autem illos, qui Domini secundum carnem præsentiam, per incredulitatem et injuriam inhonorarunt; illi Dominum lapidibus obruere conabantur²⁹, isti impiis et nefariis vocibus veritatis sermonem obruunt, et quasi lapidibus sepeliunt. Illi objiciebant humilitatem et abjectionem generationis secundum carnem³⁰, minime progressi ad divinam illam et antesæcularem nativitatem: similiter et isti abnegantes confessionem magnificæ illius, sublimis et ineffabilis ex Patre generationis, affirmant illum per creationem esse accepisse, ex qua humana quælibet natura, et omnia quæ facta sunt, originem ducunt.

Ægre ferebant Judæi Dominum nostrum esse Filium Dei³¹, cui omnia parent. Indignantur et isti adversus illos, qui hanc confessionem de Filio in-violatam custodiunt. Illi putabant se honorare Patrem, si ab æqualitate honoris et majestatis Filium excluderent; isti etiam gratificari se credunt universorum Deo, si tollant et aboleant opinionem hanc de Filio, Patri soli hoc honore reservato, ut taceam id genus alia, quæ quis pro dignitate enaret? quibus suam adversus Unigenitum Dei Filium injuriam et contumeliam produnt; conflictam operationem quamdam productricem subsistentiæ Christi comminiscantes, ejusque opus et effectum ipsum esse affirmantes: quod asserere hactenus Judæi ausi non fuerunt. Deinde concludunt et circumscribunt Domini naturam terminis quibusdam et limitibus ejus facultatis, a qua producta est, insuper perfectione et qualitate virtutis, ac potentie productricis, velut mensura et quantitate quadam eum dimetiuntur, et velut tunica quadam, energia ab ipsis excogitata undique coarctant. In his non possumus accusare Judæos.

Præterea contractionem quamdam secundum imminutionem in substantia inesse cogitant, cum, nescio qua ratione, eum qui mole et magnitudine caret, suis cogitationibus et persuasionibus metiantur: at quomodo reperire queant, quantum ad virtutis perfectionem desit Unigenito Filio, quo cum destitutus sit, in minori et imperfectiori statu versatur? ut si eam id genus alia plurima, quorum

Α τες, διὰ τοῦτο τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ Πνεύματι τὸ εἶναι χαρίζονται τάχα, καὶ τοιμῶρον εἰπεῖν ἦ, λυστέλεστερον ἦν αὐτοῖς αὐτομολῆσαι πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων λατρείαν ἐξομοσαμένοις τὴν πίστιν, ἢ καθυβρίζειν διὰ τῆς δοκούσης ὁμολογίας τῶν Χριστιανῶν τὴν προσήγοράν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἀπαράδεκτοι τοῦ λόγου μέχρι τοῦ νῦν διαμείναντες, τοσοῦτον ἀσεβοῦσι μόνον, ὅσον τὸν ἐλθόντα Χριστὸν μὴ ὁμολογεῖν, ἀλλ' ἐλπίζειν ἐλευσεῖσθαι· πονηρὰν δὲ τινα, καὶ καθαιρετικήν ἐννοιαν τῆς τοῦ προσδοκώμενου παρ' αὐτοῖς δόξης οὐδεμίαν ἔστι λεγόντων ἀκούειν· οἱ δὲ τῆς νέας περιτομῆς, μᾶλλον δὲ τῆς, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, *κατατομῆς*, ἐηλυθῆναι μὲν οὐκ ἀρνοῦνται τὸν προσδοκώμενον· μιμοῦνται δὲ τοὺς τὴν κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου παρουσίαν δι' ἀπιστίας καὶ ὕβρεως ἀτιμάζοντας· ἐκεῖνοι λίθοις βαλεῖν ἐπεχειροῦν τὸν Κύριον· οὗτοι ταῖς βλασφημίαις φωναῖς τὸν τῆς ἀληθείας λόγον καταλιθάουσιν. Ἐκεῖνοι προέφερον τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τὸ ταπεινὸν τε καὶ ἄδοξον, τὴν θείαν καὶ προαίωτιον οὐ προσέμενοι γέννησιν· κατὰ ταῦτα καὶ οὗτοι τῆς μεγαλοπρεπούς, καὶ ὑψηλῆς, καὶ ἀρρήτου ἐκ Πατρὸς γεννήσεως τὴν ὁμολογίαν ἀρνοῦμενοι, διὰ κτίσεως αὐτὸν ἔχειν τὸ εἶναι κατασκευάζουσιν· ὅθεν καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καὶ πᾶσι τοῖς γεγονόσιν ἐστὶν ἡ γένεσις.

Εγκλημα τοῖς Ἰουδαίοις ἦν, τὸ, Υἱὸν τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ θεωρηθῆναι τὸν Κύριον· ἀγανακτοῦσι καὶ οὗτοι κατὰ τὸν ἐν ἀληθείᾳ τὴν ὁμολογίαν ταύτην ἐπ' αὐτοῦ ποιουμένων. Κάκεῖνοι τιμῇ φροντο τὸν Θεὸν τῶν ὄλων, τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοτιμίας τὸν Υἱὸν ἀποκλείοντες· ταῦτα καὶ οὗτοι τῷ ἐπὶ πάντων χαρίζονται, ἐν τῇ καθαιρέσει τῆς τοῦ Κυρίου δόξης τῷ Πατρὶ τὴν τιμὴν χαρίζονται. Τὰ δὲ ἄλλα, πῶς ἂν τις πρὸς ἀξίαν διεξέλθοι; δι' ὅσον καὶ οἶων τὴν κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ὕβριν ἐνδείκνυνται· ἐνέργειάν τινα προαναπλάσσοντες τῆς τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσεως, ἐκείνης ἔργον αὐτὸν καὶ ἀποτέλεσμα λέγουσιν· ὅπερ τοῖς Ἰουδαίοις οὕτω μέχρι τοῦ δεῦρο τετόλμηται· εἴτα περιγράφουσι τοῦ Κυρίου τὴν φύσιν, ἐντὸς ὅρων τινῶν τῆς ποιησαμένης δυνάμεως αὐτὸν ἀποκλείοντες· καὶ οἷονεῖ μέτρω τινὶ τῇ ποσότητι, τῆς ὑποστησαμένης αὐτὸν ἐνεργείας περισχοινοῦντες, ὥσπερ χιτῶνι τινὶ τῇ ἐπινοήσει παρ' αὐτῶν ἐνεργεῖα πανταχόθεν περιειργόμενον. Ταῦτα κατηγορεῖν τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἔχομεν.

Εἴτα βραχύτερά τινα τῇ οὐσίᾳ κατ' ἐλάττωσιν ἐνθεωροῦσιν· οὐκ οἶδα τίτις μεθόδῳ τὸν ἀπὸ τὸν τε καὶ ἀμεγέθη τῇ ἐαυτῶν ὑπολήψει περιμετρήσαντες, καὶ εὐρεῖν δυνήθοντας πόσον ἐνδεῖ τῷ μεγέθει τοῦ Μονογενοῦς Θεοῦ πρὸς τὴν τελειώσιν· οὐ μὴ προσόντος ἐν τῷ μικροτέρῳ τε καὶ ἀτελεῖ θεωρεῖται, καὶ πολλὰ ἔτερα, τὰ μὲν ἐκ τοῦ προφανοῦς ὁμολογοῦντες, τὰ δὲ κατὰ τὸ λαμβάνον κατασκευάζοντες, ἐμμελέτημα

²⁸ Philipp. iii, 5. ²⁹ Joan. viii, 59; x, 31. ³⁰ Joan. xix, 7.

Matth. xiii, 55; Marc. vi, 3. ³¹ Matth. xxvii, 45;

τῆς ποιηρίας ἐαυτῶν τὴν ὁμολογίαν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐποίησαντο. Πῶς οὖν οὐκ ἐλεεινότεροι τῆς Ἰουδαϊκῆς κατακρίσεως, εἰπερ τὰ μηδέποτε παρ' ἐκείνων τετολμημένα, προδήλως οὕτω παρὰ τούτων κατασκευάζεται; Ὁ γὰρ ἐλαττῶν τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς μὲν εἰπεῖν ἢ ἀκοῦσαι, μικρὸν ἀσεβεῖν ἰσως δοκεῖ· εἰ δέ τις ἀκριβῶς τὸν λόγον κατεξετάσειεν, εἰς αὐτὸ τὸ κεφάλαιον βλασφημιῶν ἐλεγχθήσεται. Οὕτως δὲ σκοπήσωμεν, καὶ μοι συγκεχωρήσθω διδασκαλίας χάριν καὶ σαφηνείας τοῦ παρὰ τῶν ἐναντίων κατασκευαζομένου ψεύδους, ἐπὶ τὴν ἐκθεσιν τῶν ἡμετέρων ὑπολήψεων τὸν λόγον προάγοντι.

Πάντων τῶν ὄντων ἡ ἀνωτάτω διαίρεσις εἰς τε τὸ β νοητὸν, καὶ τὸ αἰσθητὸν τὴν τομὴν ἔχει. Καὶ ἡ μὲν αἰσθητὴ φύσις γενικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου ὁρατὴ κατωνόμασται. Ἐπειδὴ γὰρ πᾶν σῶμα ἐν χρώματι, τοῦτου δὲ ἡ ὄρασις τὴν ἀντιληψίν ἔχει· καταλιπὼν τὰς ὑπολοίπους ποιότητας, ὅσαι οὐσιωδῶς συμπεφύκασιν, ἐκ τοῦ προχείρου κατὰ τὴν αἰσθησιν, ὁρατὴν προσηγγόρυσσε. Τῆς δὲ νοητῆς φύσεως πάσης ὄνομα μὲν κοινὸν ἐστὶ, καθὼς φησιν Ἀπόστολος, τὸ ἀόρατον (τῇ γὰρ ὑπεξαίρεισι τῆς αἰσθητικῆς καταλήψεως, ἐπὶ τὸ ἀσώματόν τε καὶ νοητὸν χειραγωγεῖ τὴν διάνοιαν). Ὁ δὲ λόγος εἰς δύο τέμνει καὶ ταύτης τὴν ἐννοίαν· ἡ μὲν γὰρ ἀκτιστος, ἡ δὲ κτιστὴ ὑπὸ τῆς εὐακολουθίας καταλαμβάνεται· ἀκτιστος μὲν ἡ ποιητικὴ τῆς κτίσεως· κτιστὴ δὲ, ἡ διὰ τῆς ἀκτιστοῦ φύσεως τὴν αἰτίαν καὶ τὴν δύναμιν C τοῦ εἶναι ἔχουσα. Ἐν μὲν οὖν τοῖς αἰσθητοῖς ἐστὶ πάντα ὅσα διὰ τῶν τοῦ σώματος αἰσθητηρίων καταλαμβάνομεν, ἐφ' ὧν αἱ τῶν ποιητῶν διαφοραὶ, τὸν τοῦ μετρίονος τε καὶ ἐλαττονος ἐπιδέχονται λόγον, κατὰ τὸ ποσὸν, καὶ τὸ ποιὸν, καὶ λοιπὰς ιδιότητας, τῆς διαφορᾶς ἐν τοῖς θεωρουμένῃς.

Ἐπὶ δὲ τῆς νοητῆς φύσεως, τῆς ἐν τῇ κτίσει λέγω, ὃ μὲν τοιοῦτος τῆς διαφορᾶς λόγος, ὅλος ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν καταλήφθη, χώραν οὐκ ἔχει· ἕτερος δὲ τις εὐρίσκεται τρόπος, τὴν τοῦ μετρίονος πρὸς τὸ ἐλαττον διαφορὰν ἐξευρίσκων. Ἐπειδὴ γὰρ παντὸς ἀγαθοῦ πηγὴ, καὶ ἀρχὴ, καὶ χορηγία ἐν τῇ ἀκτίστῃ θεωρεῖται φύσει· πᾶσα δὲ πρὸς ἐκεῖνο νένευκεν ἡ κτίσις διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ τῆς ὑψηλῆς φύσεως, ἐφαπτομένη δὲ καὶ μετέχουσα ἐξ ἀνάγκης κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς τῶν ὑψηλῶν μετουσίας, τῶν μὲν πλείονως, τῶν δὲ ἐλαττόνως κατὰ τὸ αὐτεξούσιον τῆς προαιρέσεως μεταλαμβάνόντων, τὸ πλεον καὶ τὸ ἥττον ἐν τῇ κτίσει γνωρίζεται ἀναλόγως τῆς ἐκείνου ὁρμῆς. Τῆς γὰρ φύσεως τῆς ἐν τῇ κτίσει νοουμένης ἐν μεθορίῳ τῶν ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἐναντίων ἐστῶσης, ὡς δεκτικὴν ἐκατέρων εἶναι κατ' ἐξουσίαν, τοῖς κατὰ γνώμην προσκλινομένην, καθὼς παρὰ τῆς Γραφῆς μεμαθήκαμεν· πρὸς λόγον τῆς D τῶν χειρῶν ἀποστάσεως καὶ τοῦ προσεγγισμοῦ

A multa manifeste consentiunt, alia vero clanculum machinantur; posita velut pro improbitatis suae exercitamento, professione fidei de Filio et Spiritu sancto. Quomodo ergo censeri non debent ipsis perfidis Judaeis miserabiliores, cum ea, quae Judaei nequaquam ausi fuerunt, luce palam, et in omnium conspectu ab ipsis fiant? Qui enim imminuit substantiam Filii et Spiritus sancti, ut solummodo aliquid dicat vel audiat, is fortassis non magno impietatis scelere sese obstrinxerit. At qui hoc accurato studio et meditato agit, is ad supremum impietatis culmen pervenisse, merito existimari potest. Sic vero disquisitionem instituiamus, primumque mihi ignosci cupio, si ad declaranda magis et explananda illa, quae adversarii mendaciter machinantur et proferunt, expositionem eorum, quae nos hic sentimus et docemus,

Omnia rerum maxime communis et generalis divisio est in eas, quae intellectu, et in eas quae sensu percipiuntur. Et sensibilis quidem natura ab Apostolo generatim dicta est *visibilis*¹²: cum enim omne corpus coloratum sit, hocque visio ipsa percipiat; relictis aliis qualitatibus, quae substantiae naturaliter inhaerent, ex eo quod sensui promptum et obvium est, *visibilem* appellavit: intellectilis vero naturae nomen commune, ut ait Apostolus, est *invisibile*¹³; remotione enim naturae sensibilis, mentem ad naturam incorpoream et intellectilem quasi manu ducit. Ratio porro in duas rursus partes hujus notionem dividit, quarum altera increata, altera, creata natura, ex ipsa orationis consecutione appellanda est; increata, creaturae effectrix est; creata, quae per increatam naturam suam existentiam et facultatem habet. In sensibilibus igitur numerantur omnia illa, quaecumque corporis sensibus percipiuntur, quorum qualitates diversimode plus et minus admittunt; differentia in his considerata secundum quantitatis, aut qualitatis aut aliarum proprietatum rationem.

In natura vero intellectili, creata, inquam, talis diversitatis ratio, qualis reperitur in rebus sensui objectis, locum non habet; alius tamen invenitur modus, in quo majoris et minoris differentia apparet. Cum enim omnis boni fons et origo et largitio in natura increata insit, omnisque creatura ad ipsam oculis quasi intentis suspiciat, per communionem supremi boni ab eadem suspensa, ejusdemque particeps effecta, necessario secundum proportionem participationis rerum sublimium, dum aliae plus, aliae minus, pro libertate arbitrii et consilii sui, accipiunt; plus et minus in creaturis admittendum est, accommodate quarumlibet appellationi. Natura enim creata, quasi in confinio bonorum et malorum constituta est, ut capax utrorumque arbitratu suo, quibus animum adungere voluerit, sicut ex divinis Litteris didicimus. Itaque comparatione et respectu ad malum, vel propinquatione ad bonum, affirmare possumus, intensio-

¹² Coloss. 1, 16. ¹³ Ibid. 15.

nem et remissionem locum habere in eo, quod virtute excellit. At increata natura procul abest ab huiusmodi differentia, quippe cui bonitas non est adventitia, neque accepta pulchritudo et honestas ex communione supereminenteris cuiusdam pulchritudinis et honestatis; sed in se, et in natura sua hoc quoddam est, bonum est, et ut bona intelligitur, fons bonitatis, simplex et uniformis, expers omnis compositionis, etiam adversariorum nostrorum testimonio. Distinctionem vero in eo habet majestati naturæ suæ competentem: non quæ in intensione et remissione consistat, ut vult Eunomius (qui enim existimationem de bonitate imminuit in aliquo, quod de SS. Trinitate creditur, is nihil aliud contendit, quam aliquid contrarii habitus ei, in quo defectus bonitatis apparet, admistum esse; quod vel de unigenito Filio, vel Spiritu sancto cogitare, impietate non caret), sed positam in summa perfectione, et incomprehensibili excellentia, quæ ejusvis personæ proprietatibus inesse cognoscitur, inconfusamque et discreta differentia constantem. Hinc natura divina, in hoc, quod est increatum esse, communione quadam secum immutabiliter convenit; in peculiaribus autem singularum personarum proprietatibus nulla communione jungitur. Proprietas enim, quæ cuiusvis hypostasi et personæ divinæ inesse intelligitur, manifeste et pure alterum ab altero distinguit, ut exempli gratia, Pater appellatur increatus et ingenuus, neque enim genitus neque creatus est. Increatum igitur esse commune habet cum Filio et Spiritu sancto. Sed ingenuum et Patrem esse, hoc proprium est et incommunicabile; neque in ulla aliarum personarum reperitur. Filius autem cum Patre et Spiritu sancto jungitur in eo quod increatus est; quod vero unigenitus Filius et sit et appelletur, id ut proprium sibi vindicat, quod neque de universorum Deo, neque de Spiritu sancto affirmari potest. Spiritus sanctus communionem habet cum Patre et Filio, in hoc, quod est increata natura præditum esse: nihilominus a Patre et Filio propriis suis notionibus distinguitur. Notio enim illius et signum maxime proprium est, ut nihil eorum sit, quæ Patri et Filio inesse ratio dicat. Nam quod non sit ingenuus et non unigenitus, et tamen vere sit, hoc ipsius peculiarem proprietatem, qua a prædictis distinguitur, representat. Spiritus enim Patri conjunctus est, secundum quod uterque increatus est; rursus ab eo distinguitur, eo quod non est Pater, prout ille est: Filio vero (a) et secundum quod uterque increatus est, et secundum quod uterque ex primo principio suam subsistentiam habet, conjunctus; distinguitur ab eo sua proprietate, quæ est, quod nec ut unigenitus ex Patre productus est, et quod per ipsum Filium sit manifestatus. Et cum creatura per Filium sit pro-

Α τῶν καλῶν, τὸ πλεον, καὶ τὸ ἐλαττον λέγειν ἐν τῷ κατ' ἀρετὴν ὑπερέχοντι, χώραν ἔχει. Ἡ δὲ ἄκτιστος φύσις τῆς μὲν τοιαύτης διαφορᾶς πᾶρρωθεν ἀπεστίν, ὅτε οὐκ ἐπιτετηγον ἔχουσα τὸ ἀγαθὸν, οὐδὲ κατὰ μετοχὴν ὑπερκειμένου τινὸς καλοῦ τὸ καλὸν ἐν αὐτῇ δεχομένη· ἀλλ' αὐτὸ ὅπερ ἐστὶ τῇ φύσει καὶ ἀγαθὸν οὐσα, καὶ ἀγαθὸν νοουμένη, καὶ ἀγαθοῦ πηγὴ, ἀπλῆ τε, καὶ μονοειδὴς, καὶ ἀσύνητος, ὑπὸ τῶν μαχομένων ἡμῖν μαρτυρούμενη. Διαφορὰν δὲ πρὸς αὐτὴν ἔχει τῷ μεγαλεῖ τῆς φύσεως πρέπουσαν, οὐ πρὸς τὸ μεῖζον καὶ ἐλαττον θεωρούμενη, ὡς ὁ Εὐνόμιος οἰεταί, ὁ γὰρ τὴν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐννοίαν ἐλαττῶν ἐν τινι τῶν ἐν τῇ ἀγίᾳ Τριάδι πεπιστευμένων, μεμΐχθαι τι τῆς ἐναντίας ἔξεως τῷ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ὑπερουμένῳ πάντως παρασκευάσει· ὅπερ οὐτε ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς, οὐτε ἐπὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος εὐσεβὲς ἐστὶ λογίζεσθαι· ἀλλ' ἐν ἀκριβείᾳ τελειότητι, καὶ ἐν ἀκαταλήπτῳ τῇ ὑπεροχῇ θεωρούμενη τοῖς ἐνυπάρχουσιν ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων ἰδιώματιν, ἀσύγχυτον, καὶ διακεκριμένην τὴν διαφορὰν ἔχει. Ἐν μὲν τῇ κατὰ τὸ ἄκτιστον κοινωσίᾳ, τὸ ἀπαράλλακτον ἔχουσα, ἐν δὲ τοῖς ἐξαιρέτοις τῶν ἰδιωμάτων ἐκάστου τὸ ἀκοινώνητον. Ἡ γὰρ ἐπιθεωρούμενη ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων ἰδιότης, τρανῶς καὶ καθαρῶς τὸ ἕτερον ἀπὸ τοῦ ἑτέρου διίστησιν· οἷον ὁ Πατὴρ ἄκτιστος εἶναι ὁμολογεῖται, καὶ ἀγέννητος· οὐτε γὰρ γεγέννηται, οὐτε ἔκτισται. Τοῦτο οὖν τὸ ἄκτιστον, κοινὸν αὐτῷ πρὸς τὸν Υἱὸν ἐστὶ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλὰ καὶ ἀγέννητος καὶ Πατὴρ· τοῦτο ἰδίον τι καὶ ἀκοινώνητον, ὅπερ ἐν οὐδενὶ τῶν ὑπολοίπων καταλαμβάνεται· ὁ δὲ Υἱὸς κατὰ τὸ ἄκτιστον τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Πνεύματι συναπτόμενος, ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ Μονογενεὺς εἶναι τε καὶ ὀνομάζεσθαι, τὸ ἰδιάζον ἔχει, ὅπερ οὐτε ἐπὶ πάντων Θεοῦ, οὐτε τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐστὶ. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ ἄκτιστῳ τῆς φύσεως τὴν κοινωνίαν ἔχον πρὸς Υἱὸν, καὶ Πατέρα, τοῖς ἰδίοις πάλιν γνωρίσμασιν ἀπ' αὐτῶν διακρίνεται. Γνώρισμα γὰρ αὐτοῦ, καὶ σμμελὸν ἐστὶν ἰδιαίτην, τὸ μηδὲν ἐκείνων εἶναι, ἅπερ ἰδίως τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ ὁ λόγος ἐνεθεώρησε. Τὸ γὰρ μήτε ἀγεννήτως εἶναι μήτε μονογενῶς, εἶναι δὲ ὅλως, τὴν ἐξαιρέτην αὐτοῦ ἰδιότητα πρὸς τὰ εἰρημένα περὶ τῆς τῷ γὰρ Πατρὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον συναπτόμενον, πάλιν Δ ἀπ' αὐτοῦ τῷ μὴ Πατρὶ εἶναι, καθάπερ οὗτός ἐστι, διαχωρίζεται· τῇ πρὸς τὸν Υἱὸν κατὰ τὸ ἄκτιστον συναφείᾳ, καὶ ἐν τῷ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἔχειν ἐνούμενον, ἀφίσταται πάλιν ἐν τῷ ἰδιάζοντι· ἐν τῷ μὴτε μονογενῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ πεφηνῆναι· πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως, ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα πρὸς ταύτην ἔχειν νομισθῇ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφηνῆναι ἐν τῷ ἀτρέπτῳ, καὶ ἀναλλοιούτῳ, καὶ ἀπροσδεεῖ τῆς ἐνέρωθεν ἀγαθότητος, διακρίνεται τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως. Τὸ γὰρ ἀτρέπτον ἡ κτίσις ἐν τῇ φύσει οὐκ

(a) Citat hunc locum Bessarion in *Orat. dogm. c. 6*, et Gennad. *Apol. pro Concil. Florent. de Spiritu Sancto*, sect. 6.

ἔχει, καθὼς φησιν ἡ Γραφή, τοῦ ἐωσφόρου τὴν A
 πῶσιν διηγουμένην, περὶ οὗ καὶ ὁ Κύριος ἀποκα-
 λῦπων τοῖς μαθηταῖς τὰ μυστήρια ἔλεγεν· 'Εθεώ-
 ρουν τὸν Σατανᾶν, ὡς ἀστραπὴν πεσόντα ἐκ
 τοῦ οὐρανοῦ. Δι' ὧν δὲ τῆς κτίσεως ἀφίσταται, διὰ
 τῶν αὐτῶν τούτων πρὸς τὸν Πατέρα τε καὶ Υἱὸν ἔχει
 τὴν οικειότητα. Εἰς γὰρ καὶ ὁ αὐτὸς ἐπὶ τῶν κατὰ
 φύσιν ἀνεπιδέκτων τοῦ χείρονος, ὁ τοῦ ἀτρέπτου,
 καὶ ἀναλλοιώτου λόγος.

Filio cognationem habet, una enim eademque immutabilitatis et invariabilitatis ratio est in omni-

bus illis, quæ natura sua deterioris non sunt capacia.
 Τούτων δὲ ἡμῖν οὕτω προσηρημένων, καιρὸς ἂν
 εἴη λοιπὸν καὶ τὸν τῶν ἐναντίων καταξέσταται λόγον.
 Ἀνάγκη, φησὶ, μέλλους τε καὶ ἐλάττωσιν τὰς
 οὐσίας εἶναι ἐν τῇ περὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἀγίου
 Πνεύματος τεχνολογία. Σκοπήσωμεν τοίνυν κατὰ
 τίνα διάνοιαν ἐπινοεῖ τῆς τοιαύτης διαφορᾶς τὴν
 ἀνάγκην· πότερον σωματικῆς τινος γενομένης τῆς
 πρὸς ἄλληλα τῶν παραμετρούμενων συγκρίσεως, ἢ
 κατὰ τὸ νοητὸν ἐν τῷ κατ' ἀρετὴν ὑπερβάλλοντι, καὶ
 ἐνδόντι θεωρουμένης, ἢ κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτὴν;
 Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῆς οὐσίας ἐδείχθη παρὰ τῶν τὰ
 τοιαῦτα φιλοσοφεῖν εἰδόντων, μηδεμίαν δύνασθαι δια-
 φορὰν ἐννοῆσαι, ἐάν τις αὐτὴν ψιλώσας, καὶ ἀπο-
 γυμνώσας τῶν ἐπιθεωρουμένων ποιότητων τε καὶ
 ἰδιωμάτων αὐτὴν, ἐφ' ἑαυτῆς ἐξετάξῃ, κατὰ τὸν τοῦ
 εἶναι λόγον· ἐπιτάσσει δὲ καὶ ὑφέσει τῆς ἀρετῆς τὴν
 τοιαύτην διαφορὰν ἐννοεῖν περὶ τοῦ Μονογενοῦς καὶ
 τοῦ Πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο μεταπτωτὴν ἀναγ-
 καίως ἐφ' ἑκάτερα τὴν φύσιν αὐτῶν ὑποτιθεσθαι, ὡς
 δεκτικὴν οὖσαν ἐπίσης τῶν ἐναντίων, καὶ ἐν μεθορίῳ C
 χαλοῦ τε καὶ τοῦ ἐναντίου κειμένην, τῆς ἐσχάτης
 ἀσβεστίας ἔσθιν. Ἄλλο γάρ τι εἶναι αὐτὴν κατὰ τὸν
 ἴδιον λόγον, καὶ ἄλλο τι γίνεσθαι τῇ μετουσίᾳ τοῦ
 χαλοῦ, καὶ τοῦ χείρονος, ὁ ταῦτα λέγων κατασκευά-
 σαι· οἷον ἐπὶ τοῦ σιδήρου συμβαίνει· ὅς ἐπὶ πλεον
 μὲν τῷ πυρὶ καθομιλήσας, τὴν ποιότητα τοῦ θερμοῦ
 ὑποδέσται, μένων ἐν τῷ σιδήρῳ εἶναι· εἰ δὲ ἐν χιόνι
 γένοιτο, ἢ χρυστάλλῳ, μεταβάλλει πρὸς τὸ ἐπικρα-
 τοῦν τὴν ποιότητα, τὸ ψυχρὸν τῆς χιόνος τοῖς ἰδίοις
 μορίοις ἀναδεξάμενος.

Ὅτι οὖν οὐκ ἐκ τῆς ἐπιθεωρουμένης τῷ σιδήρῳ
 ἡ πότητος τὴν ὕλην προσαγορεύομεν· οὐ γὰρ πῦρ
 αὐτὸν, ἢ χρυστάλλον ὀνομάζομεν τὸν ἐνὶ τούτων πε-
 ττωμένον· οὕτως εἰ δοεῖται, κατὰ τὸν τῶν ἀσβεδῶν
 λόγον, ἐπὶ τῆς ζωοποιου δυνάμεως, μὴ κατ' οὐσίαν
 ἐνυπάρχειν αὐτῇ τὸ ἀγαθόν· ἀλλ' ἐκ μετουσίας προσ-
 γίνεσθαι· οὐκ ἐκ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ προσσηγορίας
 κυρίως ὀνομασθήσεται. Ἀλλὰ τι ἕτερον ἐννοεῖν ἢ
 τοιαύτη ὑπόληψις ἀναγκάσει, ὡς μήτε αἰδώς αὐτῷ
 τὸ ἀγαθὸν ἐνθεωρεῖσθαι, μήτε αὐτὸ, ὅπερ ἐστὶν, ἐν
 τῇ τοῦ ἀγαθοῦ φύσει καταλαμβάνεσθαι· ἀλλ' ὡς
 καὶ ποτὲ μὴ ὅν ἐν αὐτῇ τὸ ἀγαθόν, καὶ ποτὲ μὴ
 ἐσόμενον. Εἰ γὰρ τῷ μετέχειν τοῦ κρείττονος ἀγαθὰ
 γίνεταί, ὅθλον ὅτι πρὸ τῆς μετουσίας τοιαῦτα
 οὐκ ἔν. Καὶ εἰ ἄλλο τι ὄντα τῇ παρουσίᾳ τοῦ ἀγα-

ducta, ne quis putet aliquid commune esse Spiritui
 et creaturæ, propterea quod dicitur per Filium
 manifestatus: immutabilitate et immobilitate a
 creatura distinguitur. Nam creatura ex sua natura
 non est immutabilis, ut Scriptura testatur casum
 Luciferi enarrans: de quo Dominus quoque ex-
 plicans discipulis suis mysteria, niebat: Vidi Sa-
 tanam tanquam fulgur cadentem ex celo³³. Quibus
 autem a creaturis differt, his ipsis cum Patre et

His ita explanatis, tempus flagitare videtur, ut
 reliquam adversariorum orationem examinemus.
 Necesse est, inquit, maiores et minores esse
 Filii et Spiritus sancti substantias. Hoc asserit, in
 sua de Filio et Spiritu sancto dissertatione. Vi-
 deamus igitur, quo sensu hanc diversitatis hujus-
 modi necessitatem mente concipiat; num corporea
 quadam collatione facta eorum, quæ inter se com-
 mensurantur, an instituta comparatione secundum
 intelligentiam in excessu vel defectu virtutis, an
 rerum substantiis; sed ab his, qui hoc accuratius
 perscrutantur, demonstratum est, nullam ejusce-
 modi differentiam reperiri in substantia, si quis
 eam nude et per se, secundum essentiam suæ ra-
 tionem, et ab omnibus qualitatibus et proprieta-
 tibus sejunctam consideret. At vero intensione et
 remissione virtutis et potentie hujusmodi diffe-
 rentiam, in unigenito Filio et Spiritu sancto de-
 finire velle, et ob hoc asserere, quod præditi sint
 natura, quæ mutatione facta, ad utraque trans-
 ferri queat, ita ut ex æquo contrariorum capax
 sit constituta in confinio bonitatis, ejusque quod
 huic adversatur: extremæ ejusdem impietatis
 argumentum est. Aliud enim illam esse secundum
 propriam suam rationem, et aliud illam participa-
 tione bonitatis fieri, is, qui talia tradit persuadere
 conatur: ut in ferro accidit, quod in igne diu reli-
 ctum, caloris qualitatem induit, sed tamen ferrum
 manet; si vero injiciatur nivi vel glaci, tunc qua-
 litatem suam valentioris nivis frigore commutat,
 idque intra partes suas recipit.

Quemadmodum igitur non ex impressa ferro qua-
 litate materiam denominamus, neque ignem vel
 glaciem vocamus, eo quod alterutrius qualitatibus
 affectum sit: ita si concedatur, ut impii volunt,
 in vivificatrice illa potestate, non ex natura boni-
 tatem inesse, sed ex participatione ipsi accidere:
 non sortietur proprie nominationem ex bonitate,
 sed necessario cogemur, aliud quiddam animo et
 cogitatione efformare: ab eterno videlicet bonita-
 tem ei neque competere, neque naturam ejus et
 essentiam, et hoc ipsum quod est, in bonitate
 consistere, quasi aliquando bonitate caruerit, ea-
 demque etiam futuris temporibus aliquando cari-
 tura sit. Si enim communione boni, in bonis nu-
 merantur Filius et Spiritus sanctus, clarum est,

³³ Isa. xiv, 12. ³⁴ Luc. x, 18.

eos ante hanc communionem tales nequaquam fuisse: et si, cum aliud quiddam essent, praesentia bonitatis, quasi colore quodam tincti sunt, omnino sequitur, eos, si a bonitate separentur, diversum quiddam a bonitate censendos esse. Et si haec opinio invalescat, jam non magis bonorum subministratrix et suppediatrrix existimabitur divina natura, quam ea a qua ipsa velut indiga beneficiis afficitur. Quomodo enim quis alteri dederit id, quo ipse caret? Si igitur perfecte bonitatem possidet, nullum ergo defectum in hac perfectione admittimus, stultusque merito judicatur, qui in perfectione immutationem collocat. At si boni participatio ipsis imperfecta obvenit, ut ob id remissioni obnoxii dicantur, vide quid inde sequatur: nimirum id, quod ita natura comparatum est, nihil beneficii in eum qui inferioris conditionis est, conferet, sed elaborabit, ut suam penuriam depellat, idque quod deest suppleat, ut proinde, bonorum sententia, falsum esse oporteat, quidquid traditur de providentia, de judicio, incarnatione, omnibusque illis, quae aut per Unigenitum facta sunt, aut adhuc peragenda creduntur: quippe qui, ut par est, in proprii et privati boni procuracione occupatus sit, dimissa hujus universitatis administratione.

Si enim semel firmiter in animis hominum insideat persuasio haec, Redemptorem nostrum non esse in omnis bonitatis abundantia perfectissimum et consummatissimum, difficile non erit perspicere, quorsum evasura sit haec blasphemia. Nam si haec ita sese habent, vana est fides, inanis praedicatio, inanes spes nostrae, quae fide velut basi et fundamento quodam nituntur. Ut quid enim baptizantur in Christi nomine, cum careat propria bonitatis potentia? Avertat Deus hanc ab ore meo blasphemiam! Cur credant in Spiritum sanctum, si eadem de hoc sibi persuadent? Quomodo regenerantur per baptismum, et ab illa corruptioni obnoxia generatione restituantur, si, ut isti censent, vis et potestas, per quam regenerantur, non possident naturaliter immutabilitatem, sine illius boni defectu et indigentia? Quomodo *transfigurat corpus humilitatis* eorum⁴⁴, cum ipsum etiam existiment egere mutatione in melius, ac proinde opus habere alio, a quo et ipse transfigureretur. Quandiu enim inferioris sortis quoad bonitatem fuerit, cum id quod supremum est, indesinentem quamdam, et irrequietam sui cupiditatem rebus inferioribus naturaliter indiderit, nullo modo excessus appetitio conquiescet, sed cum ad id, quod nondum obtinuerit, cupiditatem semper extendi necessarium sit, perpetuo id quod defectu laborat, desiderio majoris et excellentioris flagrabit, et absque fine sursum ad majora nitetur, neque unquam ad perfectum usque perveniet, eo quod terminus desit, quo apprehenso, ascensus et ulterior progressus prohibeatur. Cum enim supremum bonum natura sua infinitum sit, necessario sequitur infinitam quoque esse participationem, et fruitionem hujus

A θου ἐπεχρώσθη, πάντως καὶ μονωθῆ τοῦτου, ἄλλο τι τὸ ἀγαθὸν νομισθῆσεται· καὶ ἐὰν τοῦτο κρατήσῃ, οὐ μᾶλλον ἀγαθὸν παρεκτικὴ ἢ θεία φύσις καταληφθῆσεται; ἢ καὶ αὐτὴ προσδεομένη τοῦ ἀγαθόνοντος. Πῶς γὰρ ἂν τις ἐτέρῳ παράσχωι τὸ ὃ μὴ αὐτὸς ἔχει; Εἰ μὲν οὖν τελείως ἔχει, οὐδεμίαν ὕψαιον ἐπὶ τῆς τελειότητος ἐννοήσομεν· καὶ μάταιος ὁ κατασκευάζων ἐν τῇ τελείῳ τὸ ἐλάττω. Εἰ δὲ ἀτελὴς ἐν αὐτοῖς ἡ τοῦ ἀγαθοῦ μετουσία νομίζεται, καὶ κατὰ τοῦτο τὸ ἐλάττω λέγουσι, σκόπησον τὴν ἀκολουθίαν· ὅτι τὸ οὕτως ἔχον, οὐχὶ τῇ ὑποδεέστερον εὐεργετήσῃ· ἀλλ' ὅπως τὸ αὐτῷ ἐνδεδυμένῳ πληρώσῃ, τὴν σπουδὴν ἔξει· ὥστε ψευδὴς κατ' αὐτοῦ καὶ τῆς προνοίας ὁ λόγος, καὶ τῆς κρίσεως, καὶ τῆς οἰκονομίας, καὶ πάντων τῶν παρὰ τοῦ Μονογενοῦς γεγενῆσθαι καὶ εἰσαεὶ γίνεσθαι πιστευμένων, ἐν τῇ περὶ τὸ ἴδιον ἀγαθὸν ἐπιμελείᾳ, κατὰ τὸ εἰκὸς, ἀσχολουμένου, καὶ τὴν τοῦ παντός ἐπιστάσιαν διαφείντος.

B Εἰ γὰρ αὕτη κρατήσῃεν ἡ ὑπόνοια, τὸ μὴ τετελειώσθαι τὸν Κύριον ἐν παντὶ ἀγαθῷ, οὐκέτι δύσκολον συνιδεῖν εἰς ὃ τὴν καταστρέφει ἡ βλασφημία. Ὅντων γὰρ τῶν τοιούτων, ματαία μὲν ἡ πίστις, κενὸν δὲ τὸ κήρυγμα, ἀνυπόστατοι δὲ αἱ ἐλπίδες, αἱ διὰ τῆς πίστεως τὴν ὑπόστασιν ἔχουσι. Τί γὰρ βαπτίζονται εἰς Χριστὸν, ὃ μὴ ἴδια δύναμις ἀγαθοσύνης; Ἀπίτω δὲ τοῦ στόματός μου τὸ βλάσφημον. Τί δὲ πιστεύουσιν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ περὶ τοῦτου αὐτὰ λογίζονται; Πῶς δὲ ἀπὸ τῆς φθαρτῆς γεννήσεως διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννῶνται, οὐδὲ ἀναγεννώσης αὐτοῦς δυνάμει τὸ ἄπτωτον καὶ ἀπροσδεκὲς φυσικῶς καθὼς οἰόνται κεκτημένης; Πῶς δὲ μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως αὐτῶν, ὅταν αὐτὸν τὸν μετασχηματίζοντα τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιώσεως ἐπιδείσῃεν νομίζουσιν, ἄλλου πάλιν τοῦ καὶ αὐτὸν μετασχηματίζοντος προσδεόμενον. Ἔως γὰρ ἐν τῇ ἐλάττω ἢ διὰ τὸ ἀγαθὸν τῆς φύσεως, τοῦ ὑπερκειμένου ἀπαστοῦν τινα πρὸς αὐτὸ τὴν ὁλκὴν τοῖς ὑποδεεστέροις φυσικῶς ἐντιθέντος, οὐδενὶ τρόπῳ ἢ τοῦ πλείονος ἔφεσις στήσεται. Ἀλλὰ πρὸς τὸ μήπω λεγθὲν ὑπερτεινομένης αἰ τῆς ὀρέξεως, πάντοτε τὸ ἐλάττω μόνον τοῦ πλείονος ὀρεχθήσεται, καὶ αἰ πρὸς τὸ μείζον ἀλλοιωθήσεται, καὶ οὐδέποτε πρὸς τέλος φθάσει τῷ μὴ εὐρίσκειν τὸ πέρας, οὐ δραξάμενον στήσεται τῆς ἀνόδου. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπειρον ἐν τῇ φύσει τὸ πρῶτον ἀγαθὸν, ἀπειρον ἐξ ἀνάγκης ἔσται καὶ ἡ μετουσία τοῦ ἀπολαύοντος, ἔσται τὸ πλεον καταλαμβάνουσα, καὶ πάντοτε εὐρίσκουσα τοῦ καταληφθέντος τὸ περισσότερον, καὶ μηδέποτε πορισθῆναι αὐτῷ δυναμένη, τῇ μῆτε τὸ μετεχόμενον παρατοῦσθαι, μῆτε τὸ διὰ τῆς μετουσίας ἐπαυξάνόμενον ἴστασθαι.

boni, utpote cui semper plus, quod percipiat, restet.

⁴⁴ Philipp. iii, 21.

eoque quod jam accepit, perpetuo aliquid amplius supersit, cui exæquari nequeat, quia id quod participatur termino careat, idque quod per participationem augescit, nequaquam sistatur ut conquiescat.

Ταῦτα μὲν οὖν ἔστιν ἐκ τῆς κατὰ τὸ ἀγαθὸν διαφορᾶς ἀνακύπτοντα ἐκ τοῦ λόγου τὰ βλάστημα. Εἰ δὲ κατὰ τινὰ σωματικὴν πρόληψιν τὸ μείζον τε καὶ ἑλαττον ἐπ' αὐτῶν θεωροῦσιν, αὐτῶν ὁμολογεῖται τοῦ λόγου τὸ ἄτοπον, καὶ μὴ καθέκαστον ἀκριβῶς ἐξετάζεται. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα ποιότητάς τινας, διαστάσεις, ὅγκους τε καὶ σχήματα, καὶ πάντα, δι' ὧν πληροῦται ὁ τοῦ σώματος λόγος, ταῖς ὑπονοίαις ταύταις, καὶ ἐπὶ τῆς θείας φύσεως συνεισάγεσθαι. Ὅπου δὲ τὸ σύνθετον λέγεται πάντως ἐκεῖ συνομολογεῖται καὶ ἡ τοῦ συνθέτου διάλυσις. Ἄλλ' ἐκ μὲν τῆς τοῦ δόγματος ἀτοπίας τῆς τὸ ἑλαττον, καὶ τὸ ὑπερέχον ἐν τοῖς ἀμεγέθεσι, καὶ ἀσυγκρίτοις ἀποφαίνεσθαι τολμώσης, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κατασκευάζεται, ὡς ὀλίγα ἐκ πολλῶν ὁ λόγος ὑπέδειξεν. Οὔτε γὰρ εὐκολον πάντα τὸν ἐγκραχυμένον τῷ δόγματι ὅλον διανακαλύψαι τῷ λόγῳ· καὶ δι' ὀλίγων δὲ τῶν εἰρημένων, οὐδὲν ἦν τὸ ἄτοπον τῶν κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῆς βλαστημίας ἀναφαίνοντων ἐπιδειχθήσεται. Ἡμεῖς δὲ πρὸς τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου προέλθωμεν, μικρῶν ἔτι πρὸς σύστασιν τοῦ ἡμετέρου δόγματος προσδιορθωθέντων. Ἐπειδὴ γὰρ χρητῆριον ἀσφαλές τῆς ἀληθείας ἐπὶ παντὸς δόγματος ἡ θεόπνευστός ἐστι μαρτυρία, καλῶς ἔχειν ἡγοῦμαι τῇ παραθέσει τῶν θείων, καὶ τὸν ἡμέτερον λόγον πιστώσασθαι.

Οὐκοῦν ταύτας ἐγνωμένον ἐν τῇ διαίρεσει τῶν ὄντων τὰς διαφοράς. Πρῶτον τὸ ὡς πρὸς τὴν ἡμέτεραν κατὰ τὴν πρῶτον, τὸ αἰσθητὸν λέγω· μετὰ τοῦτο δὲ, τὸ διὰ τῆς τῶν αἰσθητῶν χειραγωγίας ὑπὸ τοῦ νοῦ θεωρούμενον, ὃ δὲ νοητὸν εἶναι φαιμέν· καὶ τοῦ νοητοῦ πάλιν ἑτέραν διαφορὰν κατελάβομεν, εἰς τὸ κτιστὸν καὶ ἄκτιστον διαιρουμένον. Καὶ τῆς μὲν ἀκτίστου φύσεως τὴν ἁγίαν Τριάδα εἶναι διωρισάμεθα· τῆς δὲ κτιστῆς πάντα ὅσα μετ' ἐκείνην λέγεται τε καὶ ἐστὶ καὶ ὀνομάζεται. Ἵνα τοίνυν μὴ ἀναπόδεικτος ἡμῶν ὁ διωρισμὸς ὑπάρχη, ἀλλὰ ταῖς τῆς Γραφῆς μαρτυρίαις ἠσφαλισμένους, τοῦτο τοῖς εἰρημένοις προσθήσομεν· οἷον οὐκ ἐκτίσθη ὁ Κύριος, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθε· καθὼς ὁ Θεὸς Λόγος αὐτοπροσώπως ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ μαρτύρεται, κατὰ τὸν ἄρρητον ἐκείνον καὶ ἀνεκδιήγητον τῆς γεννήσεως, ἥτοι τῆς ἐξόδου τρόπον. Καὶ τίς ἂν εὐρεθεῖ μαρτύς ἀληθεστέρος τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς διὰ παντὸς τοῦ Εὐαγγελίου, Πατέρα, καὶ οὐχὶ κτίστην· ἐαυτοῦ τὸν ἀληθινὸν ἀποκαλοῦντος Πατέρα· καὶ οὐχὶ ἔργον Θεοῦ, ἀλλ' Υἱὸν Θεοῦ ἐαυτοῦ ὀνομάζοντος; Ὅσπερ γὰρ τὴν κατὰ σάρκα πρὸς τὸ ἀνθρώπινον κοινωνίαν σημαίνων, Υἱὸν ἀνθρώπου τὸ φαινόμενον προσηγόρευε, δεικνὺς τὴν κατὰ φύσιν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐξ ἧς ἐλήφθη συγγένειαν· οὕτω καὶ τὴν πρὸς τὸν τῶν ὧν ὁ Θεὸς ἀληθὴς, καὶ γνησίαν σχέσιν τῇ προσηγορίᾳ τοῦ Υἱοῦ διασημαίνει, τὸ κατὰ τὴν φύσιν οἰκεῖον διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ φωνῆς ἐνδεικνύμενος, καὶ τινες ἐκ τῆς παροιμιώδους βήσεως τὰ ἐν παραβολῇ σκοτεινῶς δι' αἰνίγματος εἰρημένα,

A Hæc igitur illa sunt blasphemie et impietatis capita, quæ ex doctrina hac, de inæqualitate bonitatis, caput quasi extollunt. Quod si majus et minus, corporeo quodam modo, inesse Deo considerant, satis per se suam sui que dogmatis absurditatem produnt, etiam sine accuratiore disquisitione et refutatione: necessarium enim est qualitates quasdam, distantias, molesque et figuras, et id genus alia, quibus corporis ratio continetur, eos, qui hæc sibi imaginantur, etiam in natura divina constituere. At ubi statuitur compositio, ibi etiam concedenda est ejusdem compositionis dissolutio. Verum ex absurditate dogmatis, quod in magnitudinis, omnisque concretionis expertibus rebus magis et minus admittit, hæc et talia consequuntur, ex quibus multis pauca hactenus demonstravimus. Neque enim facile fuerit omnes fraudes et imposturas, quæ hac doctrina velantur, oratione persequi. Nihilominus tamen ex his paucis satis etiam pate-scit absurditas aliorum, quæ ex hac impietate, serie quadam, manant, et a quovis deduci possunt. Nos vero ad reliqua orationis examinanda accedamus, ubi prius pauca quedam de nostro dogmate attulerimus. Cum enim in omni dogmate optima judicandi ratio sit divinitus inspirata Scriptura, operæ pretium existimo, divinorum testimoniorum firmitatis doctrinam nostram corroborare.

C Has igitur in divisione rerum inesse novimus differentias. Prima secundum nostrum quidem percipiendi modum, est res sensibilis; post hanc illa ad cujus intelligentiam, per hanc quasi manuducimur, quæ mente et cogitatione percipitur, quamque intellectilem nominamus. Rursus intellectibilem aliam quamdam differentiam assignamus (dividitur enim in rem creatam et incretam, et in hac sanctissimam Trinitatem numeramus: creatis vero rebus cætera omnia deputantur, quæcunque post illam et sunt et nominantur). Ne vero nostra assertio absque probatione maneat, sed Scripturæ testimoniis firmata persistat, hoc prædictis adjiciendum videtur: nimirum Dominum non esse creatum, sed ex Patre progenitum, sicut ipsum Verbum divinum suapte testificatione in Evangelio ostendit, modo generationis et processionis inexplicabili, et ineffabili: et quis fide dignior testis reperiri queat ipso Domino, qui in toto Evangelio, Patrem non suum creatorem, sed Patrem nominat, neque seipsum opus, sed Filium Dei appellat? Quemadmodum enim communionem et convenientiam cum natura humana Filii hominis appellatione significavit, ostendens suam cognitionem secundum carnem cum illa, ex qua carnem assumpserat: sic suam quoque ad universorum Deum veram et genuinam habitudinem Filii appellatione demonstrat: naturæ cognitione per Filii vocabulum ostensa, licet quidam ex proverbiali sermone ea quæ per parabolam et ænigma ob-

secre dicta sunt, nude et sine explicatione, veritatis evertendæ gratia, proferant, vocem, inquam, creavit, quam ex persona Sapientiae Proverbiorum auctor protulit. Quod si illud: *Dominus creavit me* ⁴⁷, pro sui dogmatis patrocinio, velint esse tanquam testimonium, quod Dominus creatus sit, quasi ipse Unigenitus hac voce istud minime neget, nequaquam audiendi sunt. Neque enim evidenter probant hæc verba omnino ad Dominum nostrum referenda esse; neque etiam possunt sensum hunc verbis aptare ex Hebraico sermone, cum reliqui interpretes loco verbi *creavit*, reddiderint verbum *possedit*, vel *constituit*; neque tamen si in primigenia illa Scriptura dictio hæc expresse fuisset posita, planus satis et facilis sensus exstiteret, cum parabolica doctrina solet non manifeste, sed occulte, et quasi sub velamine, et obliqua insinuatione, dictorum scopum vimque et notionem ostendere. Itaque ex ipso verborum, quæ hoc loco ponuntur, contextu, cuius in promptu est orationis difficultatem cognoscere. Ut cum dicit, quando *Constituit thronum suum super ventos*, et id genus alia; quis enim thronus Dei, sive materialis, sive intellectus? et qui venti, utrum consueti isti nobisque noti, quos philosophi ex exhalationibus et vaporibus nasci tradunt, an alterius cujusdam rationis sunt illi venti, quos ait baseos et falci vicem throno præstare? Et quæ cathedra incorporei et incircumscripti figuraque carentis Dei? Hæc et similia cuncta quis ex consuetâ vocabulorum significatione intelligat?

Clarum igitur evadit, hæc quæ istis dicuntur ænigmata, aliquorum, et quidem obscura, involucri esse; abstrusiorum quamdam, quam sit communis et trita, intelligentiam complectentia. Itaque ex his nulla ratione oriri potest suspicio, Dominum creatum esse, apud eos, qui hæc pie considerant et expendant, præsertim apud eos, qui ex Evangelio edocti sunt, omnia quæ facta sunt, per ipsum facta esse, et in ipso subsistere. *Omnia enim, inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso* ⁴⁸. Non utique hoc dicturus fuisset evangelista, si Dominum quoque unum ex his quæ facta sunt, esse credidisset. Quomodo enim per illum omnia sunt, et quomodo omnia in illo subsistunt, si is, qui omnia fecit, diversa penitus a rebus factis natura constans, non seipsum, sed creaturam fecit? Si enim creatura per ipsum est, ipse vero Dominus non est per seipsum: omnino sequitur diversum quiddam a creatura esse, evangelista utique palam affirmante: *Omnia per ipsum facta esse, et sine ipso factum esse nihil, quod factum est in ipso*: et præcipue demonstrante, in Filio ea quæ facta sunt, facta esse, neque ab alio ortum suum et principium ducere.

Quibus egregie D. Paulus concinit, orationem

A φίλα καὶ ἀνεμνήνευτα πρὸς ἀνατροπὴν τῆς ἀληθείας προφέροντες, τὴν τοῦ ἐκτίσθαι φωνὴν, ἣν ἐκ προσώπου τῆς σοφίας ὁ Παροιμιαστής ἐποίησατο, εἰς συνηγορίαν τῆς τοῦ δόγματός αὐτῶν διαστροφῆς προχειρίζονται, λέγοντες τὸ, *Κύριος ἐκτίσέ με*, ὁμολογίαν εἶναι τὸ ἐκτίσθαι τὸν Κύριον ὡς αὐτοῦ τοῦ Μονογενοῦς διὰ τῆς φωνῆς ταύτης τὸ τοιοῦτον οὐκ ἀρνούμενου, ἡμῖν οὐ προσεκτεῖν τῷ λόγῳ. Οὐδὲ γὰρ τοῦ πάντως δεῖν εἰς τὸν Κύριον ἀνάγειν τὸν λόγον τοῦτον τὰς ἀποδείξεις παρέχονται· οὐδὲ τοῦ ῥητοῦ τὴν διανοίαν ἐκ τῆς τῶν Ἑβραίων Γραφῆς εἰς τοῦτο τὸ σημαινόμενον φέρουσιν ἐπιδείξαι δυνήσονται, τῶν λοιπῶν ἐρμηνέων τὸ *Ἐκτίσται, καὶ Κατέστησεν*, ἀντὶ τοῦ *Ἐκτίσεν, ἐκδοκῶντων*· οὔτε δὲ εἰ οὕτως εἶχεν ἡ λέξις ἐν τῇ πρωτοτύπῳ Γραφῇ, πρόχειρος ἂν ἦν καὶ σαφὴς ἡ διάνοια, τῆς παροιμιακῆς διδασκαλίας οὐ προβήλως, ἀλλὰ μετ' ἐπικρίψεως τὸν τῶν λεγομένων σκοπὸν ἐνδεικνυμένης διὰ πλαγίας ἐμφάσεως, ὡς ἐκ τῆς περὶ τὸν τόπον τοῦτον συμφράσεως τῶν εἰρημένων πάρεστιν ἐπιγνῶναι τοῦ λόγου τὸ εὐαθεώρητον· ἐν οἷς φησιν, ἦν ἡ *Ἀφώριζε τὸν θάνατον θρόνον ἐπ' ἀνέμων, καὶ ὅσα τοιαῦτα*. Τίς γὰρ Θεοῦ θρόνος; εἴτε ὕψος, εἴτε νοστής; Καὶ τίνας ἀνεμοὶ; πότερον οἱ συνήθεις οὗτοι, καὶ γινώριμοι, οὓς ἐκ τῶν ἀτμῶν τε καὶ τῶν ἀναθυμιάσεων συνίστασθαι λέγουσιν οἱ ταῦτα φυσιολογούντες; εἴτε καθ' ἑτέρον τρόπον ὀνομαζόμενοι, ὃν οὐκ ἐπιγινώσκει ἡ ἀνθρωπίνη συνήθεια· οὓς φησιν ἀντὶ βάσεως τῷ θρόνῳ γίνεσθαι; Καὶ τίς καθέδρα τοῦ ἀσωμάτου, καὶ ἀπεριγράπτου, καὶ ἀσχηματίστου Θεοῦ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα τίς ἂν ἐκ τῆς συνήθους τῶν ῥημάτων τούτων σημασίας κατανοήσῃ;

Δῆλον οὖν ὅτι ἀντίμακά τινών ἐστι τὰ λεγόμενα, βαθυτέραν τινὰ τῆς προχείρου διανοίας τὴν θεωρίαν ἐμπεριέχοντα· ὡς ἐκ τούτων μηδὲν λόγῳ τὴν τοῦ ἐκτίσθαι τὸν Κύριον ὀνομαζέμεν ἐκ τῆς Γραφῆς ταύτης τοῖς εὐσεβῶς λογιζομένοις ἐγγίνεσθαι, τοῖς πεπαιδευμένοις μάλιστα διὰ τῆς εὐαγγελιστοῦ μεγαλοφωνίας, τὰ πάντα τὰ γεγονότα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ συνεστάναι, λέγοντος· *Πάντα γὰρ, φησὶ, δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ*. Οὐκ ἂν τοῦτο διορισάμενος, εἰ καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον ἐν τῶν γεγονότων ἐπίστευε. Πῶς γὰρ δι' ἐκείνου τὰ πάντα γίνεται, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ γεγονότα τὴν σύστασιν ἔχει, εἰ μὴ πάντως ἄλλο τι παρὰ τὴν τῶν πεποιημένων φύσιν ὁ ποιητὴς ὑπάρχων, οὐχ ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὴν κτίσιν εἰργάσατο; εἰ γὰρ ἡ κτίσις δι' ἐκείνου, αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος οὐ δι' ἑαυτοῦ, ἄλλο τι πάντως καὶ οὐχὶ κτίσις ἐστὶ. Τοῦ τοίνυν εὐαγγελιστοῦ φήσαντος, ὅτι *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ*, καὶ φανερῶς διὰ τούτων ἐνδείξαμένου, ὅτι καὶ ἐν τῷ ὕμῳ τὰ γενόμενα γέγονε, καὶ οὐ δι' ἑτέρου τινὸς τὴν εἰς τὸ γενέσθαι πάρεσθαι ἔσχεν.

Ἐκδέχεται τὸν λόγον τοῦτον ὁ Παῦλος· καὶ ὡς ἂν

⁴⁷ Prov. viii, 22. ⁴⁸ Joan. i, 3.

μηδεμίαν καταλείπει πρόφασιν τῇ βλασφημίᾳ φωνῇ τοῦ συναριθμεῖν τοῖς γεγονόσι καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν, ὑπ' ἀριθμὸν ἀγεῖν τὰ πάντα, ποῖά ἐστι ταῦτα, ἃ πάντα τῷ εὐαγγελιστῇ καὶ εἰρηται καὶ νυνόηται. Καὶ καθάπερ ὁ μέγας Δαυὶδ, πάντα ὑποτασσάμενος τῷ ἀνθρώπῳ φήσας, καὶ τὸ κατ' εἶδος προσέθηκε, ποῖα ἦν τὰ ἐμπεριλαμβανόμενα τῇ τῶν πάντων φωνῇ, τούτεστι, τὰ χερσαῖα, καὶ τὰ ἐνυδρὰ, καὶ τὰ ἀναέρια ζῶα· οὕτω καὶ ὁ τῶν θείων δογμάτων ἐξηγητὴς ὁ ἀπόστολος Παῦλος, πάντα ἐν αὐτῷ γεγενῆσθαι εἰπὼν, περιγράφει τοῖς ἀριθμηθεῖσι τῶν πάντων τὴν ἐνοίαν. Ὅρατά γάρ, φησί, καὶ ἀόρατα. Διὰ μὲν τῶν ὁρατῶν, καθὼς εἰρηται, τὰ τῇ αἰσθήσει γινώριμα περιλαβὼν τῷ ὀνόματι· διὰ δὲ τῶν ἀοράτων, τὴν τῶν νοητῶν αἰνιζάμενος φύσιν.

Ἄλλα περὶ μὲν τῶν αἰσθητῶν, οὐδὲν ἐδέχθη λεπτομερῶς διεξελεῖν ἐπ' ὀνόματος. Οὐδεὶς γάρ οὕτω σάρκινος οὐδὲ κτηνώδης ἐστίν, ὥς ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ὑποπεύσαι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι. Τῶν δὲ ἀοράτων μνηθεὶς, ἐπειδὴ νοερά, καὶ ἀσώματος, καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος φύσις ἐστίν, ὥς δὲ μὴ τις ἐν τούτοις ὑπονοήσας ὑπεστάναι τὸ Πνεῦμα διὰ τὴν κατὰ τὸ ἀόρατον κοινωνίαν, ἐναργεστάτην ποιεῖται τὴν διαίρεσιν τῶν τε διὰ τῆς κτίσεως γενομένων, καὶ τῆς ὑπὲρ τὴν κτίσιν οὐσίας. Τὰ μὲν γὰρ κτισθέντα καταριθμεῖται τῷ λόγῳ, θρόνους τινὰς, καὶ Ἀρχάς, καὶ Ἐξουσίας, καὶ Κυριότητας λέγων· γενικολογῶν καὶ περιληπτικοῖς ὀνόμασι τῶν ἀοράτων τούτων δυνάμεων τὴν διδασκαλίαν ποιοῦμενος, τὰ δὲ ὑπὲρ τὴν κτίσιν, δι' αὐτῆς τῆς σιωπῆς ἀποχωρίζει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κτισθέντων, ὡς περὶ ἂν εἰ τις προσταχθεὶς ἐπὶ στρατοπέδῳ τὰς λεπτομερεῖς καὶ ὑποδεηκτάς ἀρχὰς εἰπεῖν ἐπ' ὀνόματος, ταξιάρχας, καὶ λοχαγούς, ἑκατοντάρχους τε καὶ χιλιάρχους, καὶ εἰ τινες ἄλλαι τῶν κατὰ μέρος δυναστειῶν ἐνομασμέναι εἰσι, πάσας διεξελεῖν τῷ λόγῳ, τῆς πάντων κρατούσης, καὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν διεπούσης ἀρχῆς μηδεμίαν μνήμην ποιήσας· οὐ δι' ὑπερβολῆς, ἢ λήθην τὴν ὑπερέχουσαν ἀρχὴν σιωπήσας, ἀλλ' ὅτι μόνον τὴν ὑπὲρ τὴν κτίσιν ἐκείνην τὴν ἀρχὴν διεξελεῖν ἢ προσταχθεὶς, ἢ προθέμενος· ὁδρίσειεν ἂν ἐν τῇ τῶν ὑποκειμένων μνήμῃ συμπεριλαβὼν καὶ τὴν ἀρχουσαν· οὕτω μοι δοκεῖ καὶ ὁ ἐν παραδείσῳ μνηθεὶς τὰ ἀπόρρητα Παῦλος, ὅτε ἀργεὶς ἐν αὐτῷ ἐγένετο καὶ τῶν ὑπερουρανίων θαυμάτων θεατὴς καταστάς, τὰ ἀνθρώποις ἀρρήτα καὶ εἶδε, καὶ ἤκουσεν· οὕτως τὰ τῷ Κυρίῳ κτισθέντα διδάξει προθέμενος, ἐπειδὴ διεξήλθε ταῦτα τῷ λόγῳ περιληπτικαῖς τισι φωναῖς, διαδραμὼν τὴν ἀγγελικὴν, καὶ ὑπερέκδομον δύναμιν, ἔστησεν ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι τὸν λόγον, τῶν ὑπὲρ τὴν κτίσιν οὐδὲν εἰς τὸν κατάλογον τῶν κτιστῶν καθελκύσας· ὥς ἐκ τούτου σαφῶς ἀνατῆς κτίσεως εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπὸ τῆς Γραφῆς μαρτυρεῖσθαι.

navit, nihil eorum, quæ supra creaturam sunt, in ordinem creaturarum trahens, ut ex hoc ipso

A evangelistæ excipiens; et ne ullis impis subterfugendi locus relinqueretur, Spiritus sancti naturam rebus creatis annumerandi, sigillatim percenset omnia illa, qualia sint, quæ ab evangelista omnium nomine dicta et comprehensa sunt: et quemadmodum B. David cum pronuntiasset, omnia homini esse subjecta, etiam in specie declaravit, quænam sint illa, quæ omnium vocabulo intellexisset: hoc est, terrestria, aquatilia, et aëria animalia⁴⁰: sic et divinorum oraculorum interpret apostolus Paulus, cum dixisset, omnia in ipso esse facta, definit notionem omnium, ipsarum rerum enumeratione. Visibilia, inquit, et invisibilia⁴¹. Aspectabilem nomine iis comprehensis, quæ sub sensum cadunt, ut antea diximus: nomine vero inaspectabilem B eorum naturam significans, quæ sola intelligentia percipiuntur.

Sed de sensibilibus quidem enucleante, et nominatim exsequi, nulla necessitas exigebat; nemo enim adeo carnalis et stupidus est, qui suspicietur Spiritum sanctum rerum sensibilibus ordine contineri. At cum inaspectabilem mentionem fecisset, cum ipsa etiam Spiritus sancti natura sit intellectibus et incorporea, ne quis fortassis ipsum etiam Spiritum sanctum in harum classem conjiceret, ob communionem cum rebus ab oculorum aspectu remotis, evidentissimam distinctionem facit eorum quæ per creationem facta sunt, ejusque substantiæ, quæ creatione superior est. Creata enim percenset illa oratione, cum Thronos, quosdam, et Principatus, et Potestates, et Dominationes nominat⁴²: generalibus quibusdam et vim multitudinis habentibus, doctrinam harum inaspectabilium virtutum tradens; ea vero, quæ supra creaturæ censum evecta sunt, ipso silentio ex numero creaturarum segregat. Quemadmodum si quis jussus distincte et nominatim enumerans minores et inferiores functiones bellicas, ordinum ductores, decuriones, centuriones, chiliarchas, et si quæ sunt alia munia speciatim percenseret, omnibusque enumeratis supremam, et quæ alias omnes continet, potestatem silentio præteriret, non contemptu vel oblivione suum officium prætermittens, sed quod vel jussus, vel dedita opera tantum enumerare vellet munera inferiora et ab aliis pendencia: is injuria Imperatorem afficeret, si eum in ordine eorum, qui inferioris sunt dignitatis, reponeret: ita videtur mihi etiam D. Paulus res abditas in paradiso edoctus, quando in eum raptus, et cælestium arcanorum spectator effectus est, eaque vidit et audivit, quæ homini nefas eloqui⁴³, cum enarrare proposuisset res in Domino creatas postquam communibus quibusdam vocabulis eas enumerasset: pervagatus angelicam et supermundanam illam potestatem, orationem in supradictis terminavit, ut ex hoc ipso

⁴⁰ Psal. viii, 8 sqq.

⁴¹ Coloss. i, 16.

⁴² ibid.

⁴³ II Cor. xii, 2 sqq.

manifestum testimonium a sacris Litteris perhibetur, Spiritum sanctum extra creaturarum rerum numerum habendum esse.

Quod si quis refutandi gratia objiciat, ne cherubinorum quidem mentionem a D. Paulo esse factam, verum et hos quoque cum Spiritu sancto in ordinem creaturarum ipsa præteritione conjectos esse, simulque probare conetur, vel hos etiam, eo quod sint prætermissi, super creaturas evehendos, vel neque Spiritum sanctum ex illorum ordine eximendum esse: is diligentius, oro, perpendat sensum eorum, quæ in illa enumeratione posita sunt, idque quod omissum videtur, quia nominatim non est expressum, inveniet cum supradictis positum. Qui enim thronos nominavit, is alio nomine cherubim expressit, obscuriorem videlicet vocem Hebraicam clariore Græca significans: cum legisset, Deum sedere super cherubim, virtutes istas ejus, qui supra ipsas sedet, thronos appellavit; similiter et seraphim apud Isaiam, a quibus mysterium sanctæ Trinitatis perspicue annuntiatum est: quando hymnum illum, *Sanctus*, in qualibet sanctæ Trinitatis persona pulchritudinem et decorem obstupescerent, mirabiliter concinuerunt, comprehensi sunt in catalogo supraposito a magno Paulo, et quidem nomine virtutum: et ante a propheta Davide, qui ait: *Benedicite Dominum, omnes virtutes ejus; ministri ejus, qui facitis voluntatem ejus*²²: Isaias autem loco verbi *Benedicite*, ipsa benedictionis et hymni verba posuit: *Sanctus, Sanctus Sanctus Dominus Deus Sabaoth: plena est omnis terra gloria ejus*²³: ministros vero esse has virtutes, facientes voluntatem Dei, per peccatorum emundationem, secundum voluntatem mittentis, ab uno ex seraphinorum ordine insinuatum est. Hoc enim est ministerium curandam qui salvantur.

Quod mihi animadvertisse videtur divinus Apostolus, et intellexisse eandem rem a duobus prophetis diversis appellationibus significari, accepta ex iis, quæ omnium erat aptissima, seraphinos appellavit virtutes: ut nulla occasio sycophantis relicta sit, asserendi Spiritum sanctum relictum esse, instar horum alicujus, in ordine creaturarum. Nominati enim sunt, ut jam ostensum est: illa vero præterita sunt, quemadmodum ex ipsa Paulinæ narrationis serie cognoscere licet, qui omnem creaturam numero multitudinis extulit: eorum vero, quæ singulariter dicuntur, singulariter quoque mentionem facit: hoc enim proprium est Trinitatis singulariter enuntiari: unus Pater, unus Filius, unus Spiritus sanctus. At omnia superius enumerata, in multitudinis numero recensita sunt: *Principatus, potestates, dominationes et virtutes*; ut nullus præbeatur suspicandi locus, unam quampiam rem ex his esse iidem ipsum Spiritum sanctum: sed Paulus silentio præterit inexplicabilia, et bene

A El δὲ τις ἀνατρέποι τὸν λόγον, ὡς οὐδὲ τῶν Χερουβὶμ ὑπὸ τοῦ Παύλου μνημονευθέντων· ἀλλὰ καὶ τούτων μετὰ τοῦ Πνεύματος ἐν τῇ τῶν γεγονότων ἀπαριθμήσει σιωπηθέντων, καὶ κατασκευάζει διὰ τοῦ παραλελειφθαι τὴν περὶ τούτων μνήμην, ἥ καὶ ταῦτα ὑπὲρ τὴν κτίσιν, ἥ μὴ δὲ τὸ Πνεῦμα δεῖν οἰεσθαι, λογισάσθω τὴν τῶν ἀπαριθμημένων διάνοιαν, καὶ τὸ παρῆσθαι δοκοῦν, ὅτι μὴ ἐξ ὀνόματος ἡ μνήμη γέγονεν, ἐν τοῖς εἰρημένοις κατόφεται. Ὁ γὰρ ὁρόνων μνημονεύσας, ἄλλῃ ὀνόματι τὰ Χερουβὶμ διηγήσατο, τῇ γνωριμωτέρα προσγορίᾳ τὸ ἀσαφὲς τῆς Ἑβραϊκῆς ἐξελληνίσας. Καθῆσθαι γὰρ τὸν Θεὸν ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ ἀκούσας, τὰς δυνάμεις ταύτας τοῦ ἐπ' αὐτῶν καθεζομένου θρόνου ὀνόμασεν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ παρὰ τῷ Ἱσαΐᾳ Σεραφίμ, παρ' ὧν ἐναργῶς τὸ τῆς B Τριάδος ἐκπύχθη μυστήριον· ὅτε τὴν Ἁγίον φωνὴν τὸ ἐν ἐκάστῳ τῶν ἐν τῇ Τριάδι κάλλος καταπληρόμενα, θαυμαστικῶς ἐξεβόησαν· περιελιπταὶ τῷ καταλόγῳ τῶν μνημονευθέντων, τῇ προσγορίᾳ τῶν δυνάμεων ὀνομασθέντα παρὰ τοῦ μεγάλου Παύλου, καὶ πρὸ τούτου παρὰ τοῦ προφήτου Δαβὶδ· ὁ μὲν γὰρ φησιν· Ἐὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, λειτουργοὶ αὐτοῦ, ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἱσαΐας ἀντὶ τοῦ Ἐὐλογεῖτε ἔπειν, τὰ ῥήματα τῆς εὐλογίας ἀνέγραφεν, Ἁγίος, Ἁγίος, Ἁγίος Κύριος Σαβαώθ· πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ· τὸ δὲ λειτουργοὺς εἶναι τὰς δυνάμεις ταύτας ποιοῦσας τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς γενομένης ἀμαρτιῶν καθάρσεως κατὰ τὸ βούλημα τοῦ ἀποστείλαντος, παρ' ἐνὸς τῶν Σεραφίμ ὑπηρέτα· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ λειτουργία τῶν πνευμάτων C τούτων, ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν σωζομένων ἐκτέμπεσθαι. horum spirituum, mitti videlicet ad salutem eorum

"Α μοι δοκεῖ κατανοήσας ὁ Θεὸς Ἀπόστολος, καὶ μαθὼν ὅτι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα παρὰ τῶν δύο προφητῶν ἐν διαφοροῖς ταῖς προσγορίαις σημαίνεται, τὴν γνωριμωτάτην τῶν φωνῶν ἐκλεξάμενος, δυνάμεις τὰ Σεραφίμ ὀνόμασεν, ὡς μηδεμίαν ἀφορμὴν τοῖς συκοφάνταις καταλελειφθαι τοῦ κατὰ τὸ ἴσον τούτων ἐνὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ καταλόγῳ τῆς κτίσεως παραλελειφθαι λέγειν· τὰ μὲν γὰρ εἴρηται καθὼς ἀποδέδεικται, τὰ δὲ σεσωπῆται, καθὼς ἐστὶν ἐκ τῶν κατελεγεμένων ὑπὸ τοῦ Παύλου μαθεῖν, τοῦ πᾶσαν μὲν πληθυντικῶς ἀναριθμησαμένου τὴν κτίσιν· τῶν δὲ μοναδικῶς λεγομένων ἐνικῶς μνημονεύσαντος. Τοῦτο D γὰρ ἴδιον τῆς ἁγίας Τριάδος ἐστὶ, τὸ μοναχῶς ἐξαγγέλλεσθαι· εἰς Πατὴρ, καὶ εἰς Υἱὸς, καὶ ἐν Πνεύματι ἅγιον. Τὰ δὲ εἰρημένα πάντα ἐν πλήθει καταλεγκται, Ἀρχαὶ, καὶ Ἐξουσίαι, καὶ Κυριότητες, καὶ Δυνάμεις, ὡς μηδεμίαν παρέχειν ὑπόνοιαν τοῦ ἐν τούτων εἶναι καὶ τὸ Πνεῦμα ἅγιον· ἀλλὰ Παῦλος μὲν σιωπᾷ τὰ ἀπόρρητα, καὶ καλῶς ποιεῖ· οἷός γὰρ ἀκούειν μὲν ἐν παραδείσῳ τὰ ἄρρητα ῥήματα.

²² Psal. cxi, 21. ²³ Isa. vi, 3.

φείδεσθαι δὲ τῆς τῶν ἀνεκφωνήτων ἐξαγορεύσεως, A
ὅταν περὶ τῶν κατωτέρων ποιῆται τὸν λόγον.

Οἱ δὲ τῆς ἀληθείας πολέμοι, καὶ τῶν ἀρρήτων
κατατολμαῖσι, τὸ μεγαλεῖον τοῦ Πνεύματος τῷ τα-
πεινῷ τῆς κτίσεως καθυβρίζοντες· ὥσπερ οὐκ ἀκη-
κοῦτες, ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος, παραδιδούς τοῖς
μαθηταῖς τὸ τῆς θεογνωσίας μυστήριον, ἐν ὁνό-
ματι Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος
τοῖς ἀναγεννωμένοις εἶπε τὴν ζωὴν συμπληροῦ-
σθαι, καὶ παραγίνεσθαι καὶ διὰ τοῦτο συντάξας·
τῷ Πατρὶ, καὶ ἑαυτῷ, τῆς περὶ τὴν κτίσιν ὑπονοίας
τὸ Πνεῦμα ἐχώρισεν, ὡς ἐξ ἀμφοτέρων εὐσεβῆ καὶ
πρέπουσαν γίνεσθαι· περὶ αὐτοῦ τὴν ὑπόληψιν· Παύ-
λου μὲν ἐν τῇ μνήμῃ τῆς κτίσεως τὴν μνήμην ἀπο-
σιγήσαντος· τοῦ δὲ Κυρίου ἐν τῇ μνήμῃ τῆς ζωο-
ποιῶν δυνάμεως, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ Πατρὶ καὶ
ἑαυτῷ συναρμόσας. Οὕτως ἡμῖν ὁ λόγος διὰ τῆς
ἁγίας Γραφῆς ὀδηγούμενος ὑπερτίθεται μὲν τῆς
κτίσεως τὸν Μονογενῆ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον·
κατὰ δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀπόφασιν, ἐν τῇ μακαρίᾳ
τε καὶ ζωοποιῷ, καὶ ἀκτίστῳ φύσει θεωρεῖν διὰ πί-
στεως ὑποτίθεται· ὥστε τὸ ἄνω τῆς κτίσεως, καὶ τῆς
πρωτευούσης, καὶ διὰ πάντων τελείας φύσεως ἐν
πιστευόμενον, μηδὲν τρώει, τὸν τῆς ἐλαττώσεως
παραδέχεσθαι λόγον· κἂν ὁ τῆς αἰρέσεως προστάτης
περικόπῃ τὸ ἀόριστον ἐν τῇ τοῦ ἐλάττονος ἐπινοίᾳ,
οἶονε διακολοῦν καὶ συστέλλων τῆς θελᾶς οὐσίας τὴν
τελειότητα ἐν τῷ, τὸ μείζον καὶ τὸ ἐλαττον αὐτοῖς
ἐνθεωρεῖν, διορίζεσθαι.

Τί τοίνυν προστίθῃσι τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν εἰρημένων,
σκοπήσωμεν. Μετὰ τὸ εἰπεῖν, *ἐξ ἀνάγκης, ἐλάτ-
τους τε καὶ μείζους τὰς οὐσίας οἰεσθαι δεῖν εἶναι·*
καὶ τὰς μὲν πρῶτην ἐπέχειν τάξιν κατὰ τινὰ μεγέ-
θους καὶ ἀξίας διαφορὰν ἐν τῇ προτιμῇσι τεταγμέ-
νας· τὰς δὲ δευτέρας, διὰ τὸ ὑποβεβηκὸς τῆς φύσεως
τε καὶ τῆς ἀξίας ἀπεισμένους, ταῦτα ἐπιπάγειν·
πρὸς τοσαύτην φησὶν ἐξικνεῖσθαι διαφορὰν, πρὸς
ἀπόσπῃν ἢ ἐξικνεῖται τὰ ἔργα. Ἐπεὶ μὴδὲ θεμιτὸν
τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν εἰπεῖν καθ' ἣν τοὺς ἀγγέ-
λους ἐποίησεν, ἢ τοὺς ἀστέρας καὶ τὸν οὐρανόν,
ἢ τὸν ἄνθρωπον. Ἄλλ' ὅσω τὰ ἔργα τῶν ἔργων
πρεσβύτερα, καὶ τιμιώτερα, τοσοῦτω καὶ τὴν ἐνέρ-
γειαν τῆς ἐνεργείας ἀναβεβηκέναι γαλῆ ἢ τις D
περὶ τούτου διαβεβαιούμενος· ὅτε δὴ τῶν αὐτῶν
ἐνεργειῶν τὴν ταυτότητα τῶν ἔργων ἀποτελουσῶν,
καὶ τῶν παρηλλαγμένων ἔργων, παρηλλαγμένας
καὶ τὰς ἐνεργείας ἐμφανόντων.

Ταῦτα τοίνυν ἐγὼ μὲν ὑπολαμβάνω, μὴδὲ αὐτὸν
τὸν συγγραφεὰ δύνασθαι ἂν εὐπρόως εἰπεῖν, ὅτι ποτὲ
νοήσας συνέγραψεν· οὕτως ἀνατεθλωκαί τῇ λαοῖ
τῆς φράσεως ἢ διάνοια τῶν εἰρημένων, ὡς μὴδὲνα
ἂν διδῶν εὐκλῶς ἐν τῷ βορβόρῳ τῆς ἐρμηνείας
δυνηθῆναι τὸ βούλημα. Τὸ γὰρ, πρὸς τοσαύτην ἐξ-
ικνεῖσθαι διαφορὰν, πρὸς ἀπόσπῃν ἢ ἐξικνεῖται τὰ
ἔργα, Λοξίου τινος κατὰ τὸν ἔξωθεν μῦθον ὑπονοή-

verba, et abstinere ab iisdem expromendis et eloquen-
dis, quando de rebus inferioris conditionis et sta-
tus sermonem instituit.

At veritatis adversarii etiam ineffabilibus non
abstinent, majestatem Spiritus humiliter creaturæ
conditione violantes, quasi ignari essent ipsum
Verbum Deum, quando discipulis mysterium divinæ
agnitionis tradebat, asseruisse, in nomine Patris
et Filii et Spiritus sancti ²², regeneratis vitam
conferri et consummari : ac proinde quia secum,
et cum Patre Spiritum sanctum conjunxit, eum-
dem a rerum creaturarum ordine exemi : ut ex his
duobus locis inter se comparatis competens et
digna de Spiritu sancto existimatio existat : cum
B Paulus in enumeratione creaturarum ejus mentio-
nem nullam fecerit ; et Dominus, cum vivifica illa
regenerationis verba describeret, eundem Patri et
sibi copularit. Quo fit, ut ratio, Scripture sacre
auspiciis et ductu directa, supra creaturæ sortem
evehat Unigenitum et Spiritum sanctum, et se-
cundum Salvatoris mandatum, in beata illa, vivi-
ficatrice et increata natura ipsum fide contemplari
jubet. Itaque id, quod creditur unum ex iis quæ
supra creaturam sunt, naturæque primæ, et om-
nibus numeris absolute, nullo modo imminutionis
rationem subire potest : etiamsi hæresens auctor
circumscribere et quasi circumdare velit infinitum
minoris opinione, velut mutilans et contrahens
divinæ naturæ perfectionem ; dum plus et minus
C in ea considerandum esse docet.

Videamus igitur quid amplius asserat, dum ora-
tionis suæ seriem pertexere pergit. Cum dixisset
ex necessitate quendam minores et majores substan-
tias existimandas esse ; et has quidem primum te-
nere locum, secundum magnitudinis et dignitatis
differentiam, in honoris præcellentia ordinatas et
dispositas : has vero secundum, propter naturæ
inferiorem conditionem, defectumque dignitatis :
hæc subjecit : Tanto discrimine inter se dissidere,
quanto dissident ipsa opera, cum nefas sit dicere,
eamdem esse operationem, qua angelos fecit, vel stel-
las et cælum, vel hominem : sed quanto opera operi-
bus excellentiora et præstantiora sunt, et operatio-
nem operationi antestare merito quis asseveraverit,
qui pie de hoc cogitare velit : cum eadem operationes
eosdem etiam effectus producant ; cumque diversa
opera diversas etiam operationes demonstrent.

Hæc ne ipsum quidem auctorem intelligentia
assequi, certo mihi persuadeo, adeo verborum
quasi cæno sententia omnis inquinata et sordidata
est, ut nemo sit, qui in hoc elocutionis cæno di-
spicere queat quænam sit subjecta notio. Illud
enim : Tanto discrimine distare, quanto distant ipsa
opera, videtur esse Apollinis cujusdam oblique
vaticinantis, ut exterorum scriptis fertur, et au-

²² Matth. XVIII, 19.

ditores in fraudem et deceptionem ambiguitate A
gauffitatis inducere volentis. Si vero me iis quæ
hactenus discussi, insistentem, conjecturam fac-
cere oportet de iis, quæ hoc loco subdole textit,
hoc videfiet vult asserere, tantam operationum
diversitatem statuendam esse, quanta sit ipsorum
operum inter se mutuo differentia. At de quibus-
nam operibus hic sermonem faciat, non est pro-
clive ex dictis colligere: si enim loquitur de re-
bus, quæ in creaturarum ordine collocantur, non
satis dispicio, quinam cohereant hæc cum præce-
dentibus. Cum enim quæstio sit de Patre et Filio
et Spiritu sancto, non apparet, qua occasione dis-
serat de terra, aqua, aere, igne, animaliumque di-
versitatibus; verbisque explicet, et describat opera
operibus dignitate et excellentia præstantiora, et
quam etiam prudenter, et cum ratione operatio-
nem operationi antecellere asseveret. Si vero uni-
genitum Filium et Spiritum sanctum nominat opera,
quasnam appellat operationum differentias, quibus
opera hæc efficiuntur? Quænam istæ ipsæ opera-
tiones, quæ alias operationes præstantia transcen-
dunt? Neque explicat, quidnam intelligat nomine
transcensionis, qua una operatio alteram transcen-
dit, neque quidquam de natura operationum tra-
didit, sed hucusque nihil agens oratione proces-
sit, cum neque demonstret eas secundum essen-
tiam suam subsistere, neque voluntatis quamdam
motionem per se non subsistentem esse. Sententia
enim eorum, quæ disseruit, inter utramque harum
opinionum fluctuans, et quasi in medio suspensa,
ad utramque persuasionem inclinat.

Addit vero, nefas esse existimare, eandem esse
operationem, qua angelos fecit, vel stellas, vel
cælum, vel homines. Rursus qua necessitate vel
serie disputationis coactus, hæc prædictis ad-
junxerit? Nec intelligo, quomodo apte conficiatur:
*Tantum distare a se operationes, quanto discrimine
ipsa opera inter se dissident*, ex hoc quod probat
non omnes effectus ex eodem, sed alios ex aliis
existitisse. Nam cælum, et angelum, et stellas, et
hominem, et omnia, quæ in creaturis numerantur,
unius esse opera, a sacris Litteris edocti sumus.
At vero iste cum suo dogmate, conatur ostendere
non unius opera esse Filium et Spiritum sanctum;
sed Filium quidem esse opus operationis, quæ ex
prima substantia manat; Spiritum autem sanctum
operis huius aliud esse opus. Dicit igitur ipse, vel
si quis alius reconditæ illius sapientiæ particeps
est, quam tandem cum horum assertionem con-
nexionem et communionem habeat, cælum et homo,
angelus et stellæ, quæ omnia iste ad probationem
nunc assumit? In his enim manifeste impietas
apparet, et per se conspicua est; at impietatis
probatio et affirmatio sibi ipsa prorsus est dissen-
tanea. Credere enim in sanctissima Trinitate tan-
tam esse diversitatem, quanta conspicitur in cælo,
quod ambitu suo omnem creaturam complectitur,
collato cum unico homine, vel cum stella quapiam

σαιν ἂν τις εἶναι πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκούοντων φη-
γουμένου. Εἰ δὲ χρὴ τοῖς προεξητασμένοις ἐπόμε-
νον καὶ τῶν ἐνταῦθα αὐτῷ κατασκευαζομένων στοχά-
σασθαι, τοῦτ' ἐστίν, ὃ ἐνδείκνυται, ὅτι ὅση τῶν
ἔργων ἢ πρὸς ἀλλήλα ἐστὶ παραλλαγή, τοσαύτη καὶ
τῶν ἐνεργειῶν ἢ διαφορὰ πρὸς ἀλλήλας ἐπιγνωσθή-
σεται. Περὶ τίνων τοίνυν ἔργων ἐνταῦθα ποιεῖται τὸν
λόγον, οὐκ ἐστὶν ἐκ τῶν εἰρημένων εὐρεῖν. Εἰ μὲν
γὰρ περὶ τῶν ἐν τῇ κτίσει λέγει θεωρουμένων, οὐκ
οἶδα ποῶν ἀκολουθίαν ἔχει ταῦτα πρὸς τὰ πρόαγοντα.
Τῆς γὰρ ζητήσεως περὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου
Πνεύματος οὐσης, τίνα καιρὸν ἔχει γῆν, καὶ ὕδωρ,
καὶ ἀέρα, καὶ πῦρ, καὶ τὰς τῶν ζώων διαφορὰς φυ-
σιολογεῖν, καὶ διεξιέναι τῷ λόγῳ, καὶ διαγράφειν
ἔργα ἔργων προσβύτερα, καὶ τιμιώτερα, καὶ ἐνέ-
ργειαν ἐνεργείας ἀναβεβηκέναι λέγειν εὐλόγως δια-
νοοῦμενον. Εἰ δὲ τὸν Μονογενῆ Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον
Πνεῦμα προσαγορεύει τὰ ἔργα, τίνας λέγει πάλιν τὰς
τῶν ἐνεργειῶν διαφορὰς, δι' ἃν τὰ ἔργα ταῦτα ἀπο-
τελείται; Τίνες δὲ κακείναι αὗται αἱ ἐνέργειαι, αἱ
τὰς ἐνεργείας ἀναβαίνουσαι; Οὕτε γὰρ τὴν ἀνάστα-
σιν ἦν ἀναβαίνειν, καθὼς φησὶν αὐτὸς, ἡ ἐνέργεια
τὴν ἐνέργειαν, ὃ τι ποτὲ νοεῖ διεσάφηνεν, οὕτε τι περὶ
τῆς φύσεως τῶν ἐνεργειῶν διελέχθη, ἀλλ' ἐπ' οὐδε-
νὸς μέχρι τοῦ νῦν βέβηκεν ὁ λόγος αὐτῷ, οὕτε τὸ οὐ-
σιωδῶς ὀφεισθῆναι κατασκευάζων, οὕτε θελήματός
τίνα κίνησιν ἀνυπόστατον ἐνδεικνύμενος. Δι' οὗλου γὰρ
ἡ διάνοια τῶν εἰρημένων ἐπὶ τοῦ μέσου τῶν ὑπολή-
ψεων ριψέστα, πρὸς ἑκατέρας τὰς ὑπονοίας μεταβρί-
πίζεται.

Προστίθῃσι δὲ, ὅτι οὐδὲ θέμις τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν
εἰπεῖν, καθ' ἣν τοὺς ἀγγέλους ἐποίησεν, ἢ τοὺς ἀστέ-
ρας, καὶ τὸν οὐρανὸν, ἢ τὸν ἄνθρωπον. Πάλιν ταῦτα
ἐκ ποίας ἀνάγκης, ἢ ἀκολουθίας τοῖς εἰρημένοις ἐπ-
ήγαγεν; ἢ τί μᾶλλον διὰ τούτων κατασκευάζεται; τὸ,
*Παρηλλάχθαι τὰς ἐνεργείας κατὰ τοσοῦτον ἀλ-
λῆλων, ὅση καὶ τῶν ἔργων ἐστὶν ἡ πρὸς ἀλλήλα
διαφορὰ*, τῷ μὴ τοῦ αὐτοῦ τυγχάνειν ἔργα τὰ πάντα,
ἀλλ' ἕτερα ἐξ ἑτέρου γεγενῆσθαι κατασκευάζειν, ἐγὼ
μὲν οὐ συνορῶ. Οὐρανὸν γὰρ, καὶ ἀγγέλων, καὶ ἀστέρας,
καὶ ἄνθρωπον, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν τῇ κτίσει νοοῦ-
μενα, ἐνδὲ ἔργα τὰ πάντα παρὰ τῆς Γραφῆς μεμα-
θήκαμεν. Ὁ δὲ τοῦ δόγματος αὐτῶν κατασκευάζει
λόγος, ὅτι οὐκ ἐνδὲ ἔργα ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα· ἀλλ'
ὁ μὲν Υἱὸς τῆς παρεπομένης τῇ πρώτῃ οὐσίᾳ ἐνε-
ργείας ἔργον ἐστὶ· τὸ δὲ Πνεῦμα τοῦ ἔργου πάλιν ἕτε-
ρον ἔργον. Τίνα οὖν κοινωνίαν ἔχει πρὸς τὴν ἐκεῖ
κατασκευὴν οὐρανὸς, καὶ ἄνθρωπος, ἀγγέλός τε καὶ
ἀστέhr νῦν συμπαραληφθέντες ὑπὸ τοῦ λόγου, αὐτὸς
εἰπάτω, ἢ εἰ τις τῆς ἀπορρήτου σοφίας αὐτοῦ κοινω-
νός ἐστιν; Ἐν τούτοις γὰρ τὸ μὲν ἀσεβὲς φανερώς
τοῖς εἰρημένοις ἐμφέρεται· ἡ δὲ τῆς ἀσεβείας κατα-
σκευὴ, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐστὶν ἀσύμφωνος. Τὸ μὲν
γὰρ οἰεσθαι τοσαύτην ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι διαφορὰν
θεωρεῖσθαι, ὅσον ἐστὶ κατανοῆσαι οὐρανοῦ τοῦ πᾶσαν
τὴν κτίσιν ἐμπεριειληφέντος πρὸς τὸν ἓνα τῷ ἀριθμῷ
ἄνθρωπον, ἢ τὸν ἐν οὐρανῷ φαινόμενον ἀστέρα, φανερ-

πάν τὴν ἀσέβειαν ἔχει· τὸ δὲ συντεταγμένον τῶν νοημάτων, καὶ ἀκόλουθον τῆς περὶ αὐτὸ τοῦτο κατασκευῆς, τοῦτό φημι, μήτε ἐμοί, μήτε αὐτῷ τάχα τὸ [τῷ] πατρὶ τῆς βλασφημίας εὐσυνόπτον εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ τοιαῦτα περὶ τῆς κτίσεως ἐλογίζετο, ὅτι οὐρανὸς μὲν ἔργον ἐστὶν ὑπερκειμένης τινὸς ἐνεργείας, τῆς δὲ τῷ οὐρανῷ παρεπομένης ἐνεργείας ἀποτέλεσμα ὁ ἀστέρ, ἐκείνου δὲ ἄγγελος, καὶ τούτου, ὁ ἄνθρωπος· εἶχεν ἂν τι ὁ λόγος αὐτῷ διὰ τῆς τῶν ὁμοίων παραθέσεως κατασκευάζειν τὸ δόγμα. Εἰ δὲ ταῦτα μὲν δι' ἐνὸς γεγενῆσθαι καὶ αὐτὸς συντίθεται (εἰ γε μὴ παντελῶς τῇ τῶν Γραφῶν φωνῇ διαμάχεται), τῆς δὲ ἐκείνων κατασκευῆς ἑτερὸν τινα διορίζεται τρέπον· τίς ἡ κοινωνία τῶν ἐπαχθέντων πρὸς τὰ προάγοντα;

Δεδοσθαι δὲ τι καὶ κοινὸν ἔχειν ταῦτα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς τῶν οὐσιῶν παραλλαγῆς· ταῦτα γὰρ ἐπιθυμῶν δὲ ὧν λέγει κατασκευάζειν· ἀλλὰ τὰ ἐφεξῆς πῶς συνήρτησε τοῖς εἰρημένους, ἀκούσωμεν. "Θεοὶ φησὶ, τὰ ἔργα τῶν ἔργων πρεσβύτερα καὶ τιμιώτερα, τοσοῦτοι καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐνεργείας ἀναβεβηκέναι φαίει ἂν τις εὐσεβῶς διανοούμενος. Ταῦτα μὲν εἰ μὲν περὶ τῶν αἰσθητῶν λέγει, πόρρω τῶν προτεθέντων ἐστὶν ὁ λόγος· τίς γὰρ ἡ ἀνάγκη τὸν περὶ τῶν δογμάτων εἰπεῖν τι προθέμενον, περὶ τῆς τάξεως τῶν ἐν τῇ κοσμογονίᾳ δημιουργηθέντων φιλοσοφεῖν, καὶ ὑψηλοτέρας, καὶ ὑψηλότερας τὰς ἐνεργείας τοῦ κτίσαντος πρὸς λόγον τῆς ἐκάστου τῶν γεγονότων πληκτικότητος εἶναι δυσχυρίζεσθαι; Εἰ δὲ περὶ ἐκείνων ποιεῖται τὸν λόγον, καὶ ἔργα ἔργων πρεσβύτερά τε καὶ τιμιώτερα λέγει τὰ διαπλασθέντα παρ' αὐτοῦ, νῦν ἐν τῷ δόγματι, τοῦτ' ἐστὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τάχα καλῶς ἔχει, σιωπῇ μᾶλλον τὸν λόγον βδελύξασθαι, ἢ διὰ τοῦ συμπλακθῆναι τὸ δοκεῖν αὐτὸν, καὶ λόγον εἶναι κατασκευάσαι. Πῶς γὰρ ἂν εὐσεβεῖη προτιμότερον, ἐν οἷς οὐκ ἐστὶ τὸ ἀτιμότερον; Εἰ μὲν γὰρ μέχρι τούτου τῇ πρὸς τὸ κακὸν εὐκόλῃ, καὶ ἐτοιμότητι πρὸς τὸν ὄντα, ὥστε τοῦ ἀτιμότερου καὶ τὴν φωνὴν καὶ τὴν ἐννοιαν ἐπὶ τινος τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι διαπιστευομένων ὑπονοῆσαι, βῶσαι τὰ ὅσα προσήκει καὶ φυγεῖν, ὅση δύναμις, ἀπὸ ἀκοῆς πονηρᾶς· ὡς ἂν μὴ κοινωνία τις τοῦ μιάσματος γένοιτο τῷ ἀκούοντι· καθάπερ ἐξ ἀγγελοῦ τινὸς πλήρους ἀκαθαρσίας εἰς τὴν τῶν ἀκούοντων καρδίαν μεταχέομένου τοῦ λόγου.

Πῶς γὰρ ἂν τις ἐπὶ τῆς θείας τε καὶ ὑπερκειμένης φύσεως εἰπεῖν τι τοιοῦτο τοιμήσεις, δὲ οὐ τὸ ἀτιμότερον συγκριτικῶς ὑπὸ λόγου κατασκευάζεται; "Ἐὰν πάντες, φησὶ, τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. Τῆς οὖν φωνῆς ταύτης τὸ ἴσον τῆς τιμῆς νομοθετοῦσης· νόμος γὰρ ἐστὶν ἡ θεία φωνή· οὗτος καὶ τὸν νόμον καὶ τὸν νομοθέτην αὐτὸν παραγράφεται, καὶ τῷ μὲν πλείονα, τῷ δὲ ἐλάττωνα τὴν τιμὴν διανέμει, οὐκ οἶδα ὅπως τὰ μέτρα τοῦ πλεονάζοντος τῆς τιμῆς ἐξευρίσκων· ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ἀν-

A ex his quae in aethere lucent, perspicuam prae se fert impietatem; connexionem vero disputationis et ordinem probationum, ad hoc ipsum concludendum et demonstrandum, aio neque mihi, neque fortassis ipsi impietatis parenti satis liquere. Nam si ita de rebus creatis statuisset, caelum quidem opus esse supremæ cujusdam operationis, stellam vero operationis ejus, quæ naturam cæli sequitur, hujus autem angelum, et hujus hominem: potuisset fortassis oratio ejus aliquid evincere per similitum allata argumenta. Si autem hæc omnia ipsemet ab uno effecta fatetur (nisi omnino sacrarum Litterarum oraculis contradicere velit), et tamen effectiois rerum illarum alium quemdam modum introducit, non apparet quomodo hæc cum præcedentibus cohererent.

B Sed faciamus hæc apta esse ad demonstrandam diversitatem substantiarum: hoc enim obtinere cupit: attamen quomodo quæ sequuntur cum iis quæ supra disseruit, connexa sint, audiamus. Quanto igitur operâ operibus digniora et præstantiora sunt, tanto etiam operationem ab operatione superari omnis ille non gravate dabit, qui pie de his cogitaverit: hæc enim si de rebus sub sensum cadentibus asserit, longe a proposito aberrat oratio; nam quæ necessitas cogit illum qui de doctrina fidei disputare ingreditur, disserere de ordine, quo res initio mundi fuerint dispositæ, Creatorisque operationes superiores et inferiores fuisse asserere pro perfectione nimirum rerum creaturarum? Quod si de illis sermonem facit, eaque opera operibus digniora et præstantiora dicit, quæ ipse nunc primum commentus est circa fidei doctrinam, hoc est, de Filio et Spiritu sancto, operæ pretium fortassis magis fuerit, silentio sententiam hanc exsecrari, ne ob refutationem videatur aliquid probabilitatis ac rationis habere. Quomodo enim in iis præstantius et dignius reperiatur, ubi non invenitur minus præstans et minus dignum? Si enim sua ad improbitatem facilitate et alacritate eo usque processit, ut indignioris quoque vocem et notitiam in eorum aliquo, quæ in sanctissimâ Trinitate inesse creduntur, admittat, par est, ut obturatis auribus pro virili nostra parte fugiamus ab auditione mala: ne communicio aliqua tanti piaculi ad audientem transferatur oratione, velut ex vase omnis impuritatis plenissimo in audientium animos transfusa.

C Nam quomodo quis in divina illa et omnibus eminentiore natura tale aliquid fingere audeat, ut minus dignum per comparisonem in divinis adstruat? Ut omnes, inquit, honorificent Filium, quemadmodum honorificant Patrem²⁰. Cum igitur vox hæc æqualitatem honoris, quasi lege lata sanciat: lex enim est vox divina: iste et legem et legislatores ipsum traducit, et huic quidem majorem, huic vero minorem honorem impertitur, nescio ubinam majoris et minoris mensura reperta; in

²⁰ Joan. v, 23.

hominum enim communi societate diversitas dignitatum honores itidem optimatibus dimittitur, ita ut subditi non eodem gestu et vultu adeant reges quo minores magistratus. Sed adeuntium major quidem et submissior timoris et reverentiae significatio ostendit quoque maiorem et minorem eorum qui honorantur dignitatem et excellentiam, quique dignitate priores sint, maxime declarat subditorum habitus et ad honorem exhibendum conformatio, quando quis proximis metuendus apparere, et maiore reverentia, quam alii, affici cupit. In divina autem natura propter omnimodam bonitatis perfectionem, quae in divino numine inest, ne secundum nostram quidem intelligendi rationem praecellentiae alicujus modum invenire licet. Quibus enim neque potentiae, neque gloriae, neque sapientiae, neque benignitatis, neque alterius cujusquam perfectionis excessus vel defectus adest, sed potius omnia bona, quae Filius habet, Patris itidem sunt, et quae Pater possidet, in Filio quoque reperiuntur: quam ratione honoris praeter Filio prerogativam Patri tribuimus? Si regiam potestatem et excellentiam mente efformemus, rex est Filius: si iudicem cogitemus, omne iudicium Filii est^{22, 23}; si magnitudinem creandi animo concipiamus, omnia per ipsum facta sunt²⁴: si in memoriam revocemus nostrae vitae causam, novimus veram illam vitam, quae usque ad nostram naturam sese demisit: si translationem ex tenebris nobis ob oculos ponamus, non ignoramus lumen verum, quo a tenebrarum caligine liberati sumus: quod si cui sapientia honorabilis videtur: en Christus Dei sapientia et virtus est²⁵.

Animo igitur nostro ad haec et similia Christi miracula, prout par est, quantum valet, tantum mirifico quodam modo attendente, quinam honoris excessus, et quae praeminentia relinqui potest, quae Patri soli speciatim et proprie competat, et cuius jure experts sit Filius? Nec humanus erga divinum numen honos recta ratione consideratus aliud est, quam affectio quaedam amoris plena, et earum perfectionum, quae illi insunt, confessio, mihi videtur, ita honorandum esse Filium, sicut honoratur Pater, sub dilectionis nomine indicatum esse. Lex enim mandat, ut Deum ex toto corde et viribus diligamus, quo conveniens ei honor exhibeatur, et praeceptum, quod hic aequalitatem dilectionis velut lege lata sancit, sic ait oportere Filium honorare, sicut honoratur Pater. Hunc honoris modum observavit etiam erga Dominum magnus David, in prooemio ejusdem psalmi²⁶, dum constitetur diligere se Dominum, simulque dilectionis causas explicat, quod scilicet sibi esset fortitudo, firmamentum, et refugium, et liberator, et Deus auxiliator, et protector, et cornu salutis, et adjutor²⁷, et id genus alia. Si igitur unigenitus Dei Filius haec omnia nec est, nec praestat, negetur illi sane hono-

A θρωπίνης συνηθείας, αἱ κατὰ τὰς ἀξίας διαφοραὶ, τὰς τιμὰς τοῖς κρατοῦσιν ὀρίζονται, ὥς μὴ ἐν ὁμοίῳ καὶ ἴσῳ τῷ σχήματι, τοὺς ὑποχείρους βασιλεῦσι τε προσκίναται, καὶ ταῖς ὑποδεηκυλαῖς ἀρχαῖς· ἀλλ' ἡ πλείων τε καὶ ὑφειμένη τοῦ φόβου καὶ τῆς αἰδοῦς τῶν προσκύνων ἐπιδείξις ἐν ἐνδόν καὶ περιττεῦον τῆς τιμῆς ἐπὶ τῶν τιμωμένων ἐνδείκνυται· καὶ τοῦτο μάλιστα τοὺς προτιμωτέους ἐν τῇ διαθέσει τῶν ὑποχείριων ἔστιν εὐρεῖν, ὅταν τις ὑπὲρ τοῦ τοῖς πλεῖας φοβερώς εἶναι μᾶλλον, καὶ πλείονος τῆς αἰδοῦς ἡ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἀξιοῦσθαι δοκεῖ. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως, διὰ τὸ πᾶσαν τὴν κατὰ τὸ ἀγαθὸν τελειότητα συνεμφαίνεσθαι τῷ τοῦ Θεοῦ προσρήματι, οὐκ ἔστιν εὐρεῖν, κατὰ γε τὴν ἡμετέραν διάνοιαν, τὸν τρόπον τῆς προτιμώσεως. Ἐν οἷς γὰρ οὐ δυνάμεως, οὐ δόξης, οὐ σοφίας, οὐ φιλανθρωπίας, οὐδὲ τινος ἄλλως τῆς κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐννοίας πλεονασμὸς ἡ ἐλάττωσις ἔπινοεῖται, ἀλλὰ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς ἀγαθὰ, τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς πάντα ἐν τῷ Υἱῷ καθορᾶται· πῶς διατεθέντες ἐν πλεόν τῆς τιμῆς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐνδείξομεθα; Εἰ βασιλικὴν δύναμιν κατ' ἀξίαν τῇ διανοίᾳ λάβοιμεν, βασιλεὺς ὁ Υἱός· ἐὰν κριτὴν ἐννοήσωμεν, ἡ κρίσις πᾶσα τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν· ἐὰν τὸ μεγαλεῖον τῆς κτίσεως τῇ ψυχῇ δεξώμεθα, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· ἐὰν τῆς ἡμετέρας ζωῆς τὴν αἰτίαν κατανοήσωμεν, οἴδαμεν τὴν ἀληθῆ ζωὴν τὴν μέχρι τῆς φύσεως ἡμῶν καταδῶσαν· καὶ ἐκ τοῦ σκότους μετὰστασιν καταμάθωμεν, οὐκ ἀγνοοῦμεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, δι' οὗ τοῦ σκότους ἡλιοτροπώθημεν· εἰ δὲ C τινι τίμιον ἡ σοφία δοκεῖ, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία.

Πρὸς τοίνυν τὰ τοιαῦτα καὶ τηλικαῦτα τοῦ Χριστοῦ θαύματα, τῆς ψυχῆς ἡμῶν, κατὰ τὸ εἶδος ὅσον χωρεῖ, τοσούτον θαυμαστικῶς διατιθεμένης, τίς ὑπερβολὴ τιμῆς καταληφθῆναι δύνησεται, τῆς τῷ Πατρὶ μόνῳ κατεξαιρετον προσαγομένης, ἧς ἀμοιρήσει πρεπόντως ὁ Κύριος; Αὐτὸ γὰρ τοῦτο ἡ ἀνθρωπίνη πρὸς τὸ θεῖον τιμῇ, κατὰ τὸν εἰκότα νοῦν θεωρουμένη, οὐδεμία τις ἄλλη ἐστὶν, ἀλλ' ἡ ἀγαπητικὴ σχέσις, καὶ ἡ τῶν προσόντων αὐτῷ ἀγαθῶν ὁμολογία, καὶ μοι δοκεῖ τὸ οὕτω δεῖν τιμᾶσθαι τὸν Υἱόν, ὥς ὁ Πατὴρ τιμᾶται, ἀντὶ τῆς ἀγάπης ὑπὸ τοῦ λόγου τετάχθαι. Ὁ γὰρ νόμος ἐν τῷ ἀγαπᾶν τὸν θεὸν ἐξ ὅλης καρδίας καὶ δυνάμεως τὴν πρέπουσαν αὐτῷ τιμὴν ἀπονέμειν κελεύει· καὶ ἐνταῦθα τὸ ἰσοστάσιον τῆς ἀγάπης, ὃ ὁ λόγος νομοθετῶν οὕτω φησὶ δεῖν τιμᾶσθαι τὸν Υἱόν, ὥς ὁ Πατὴρ τιμᾶται. Τοῦτον τὸν τρόπον τῆς τιμῆς ἐπλήρου καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ πρὸς τὸν Κύριον ἐν τινι προοιμίῳ τῆς ψαλμοῦδαι, ἀγαπᾶν ὁμολογῶν τὸν Κύριον, καὶ διεξῶν τὰ τῆς ἀγάπης αἷτια, *ισχύρ, καὶ κραταίωμα, καὶ καταφυγὴν, καὶ ρυστὴν, καὶ θεὸν βοηθόν, καὶ ἐλπίδα, καὶ ὑπερασπιστὴν, καὶ σωτηρίας κέρας, καὶ ἀντιλήπτορα*, καὶ τὰ τοιαῦτα καλῶν. Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἐστὶν ὁ μονογενὴς Υἱὸς ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις γενόμενος,

²²⁻²³ Joan. v, 22.²⁴ Joan. i, 5.²⁵ I Cor. i, 24.²⁶ Psal. vii, 1.²⁷ Psal. xvii, 2, 3.

ὑποσταλλέσθω τὸ πλεονάζον τῆς τιμῆς ἐπὶ τούτου, ἅρῃ κατὰ τὸν τῆς αἰρέσεως νόμον· εἰ δὲ πάντα ταῦτα, καὶ ὑπὲρ ταῦτα τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι τε καὶ ὁνομάζεσθαι πεπιστεύκαμεν, κατὰ πᾶσαν ἀγαθοῦ πράγματος καὶ νοήματος ἐπίνοιαν, πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐν τῷ Πατρὶ ἀγαθότητος ἐξισαζόμενον· πῶς ἂν τις εὐλογον εἶναι λέγῃ, ἢ μὴ ἀγαπᾶν τὸ τοιοῦτον, ἢ ἀτιμάζειν τὸ ἀγαπώμενον; Οὐ γὰρ ἂν εἴποι τις τὴν μὲν ἀγάπην δεῖν ἐξ ὅλης ἐρχεσθαι τῆς καρδίας καὶ τῆς δυνάμεως, τὴν δὲ τιμὴν ἐξ ἡμισείας. Εἰ οὖν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας τιμάται ὁ Υἱὸς, διὰ τοῦ πᾶσαν ἀνατιθέναι αὐτῷ ἀγάπην, τίς ἐπίνοια τὸ πλεόν τῆς τιμῆς ἐξευρήσει, ὅλης τῆς καρδίας, ὅσον χωρεῖ, τοσούτου αὐτῷ διὰ τῆς ἀγάπης τὸ τῆς τιμῆς μέτρον θεωροῦσης; Ὡστε μάταιος ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν τιμῶν ὁ τὸ προτιμότερον δογματίζων, καὶ διὰ τῆς τοιαύτης συγκρίσεως τοῦ ἀτιμωτέρου παριστῶν τὴν ἔννοιαν.

Ἄλλα καὶ τὸ πρεσβύτερον ἐπὶ μὲν τῆς κτίσεως λέγειν ἀληθές ἐστι· τῆς γὰρ ἀκολουθίας τῶν ἔργων ἐν τῇ τάξει τῶν ἡμερῶν δεικνυμένης, εἴποι τις ἂν τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς τόσονδε προγενέστερον εἶναι τὸν οὐρανὸν, καὶ διαμετρήσει τὸν διὰ μέσου χρόνον τῷ τῶν ἡμερῶν διαστήματι. Ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης φύσεως τῆς πᾶσαν μὲν χρονικὴν ἔννοιαν ὑπεραιρούσης, πᾶσαν δ' ἐπίνοιαν καταληπτικὴν ἀπολείπουσης, τὸ μὲν τι προάγειν ἐν τοῖς κατὰ τὸν χρόνον πρεσβεῖς, τὸ δὲ ἐφυστερίζειν οἰεσθαι, τῆς νῦν ἀναφανείσης σοφίας ἐστίν. Ὁ γὰρ πρεσβύτερον τὸν Πατέρα τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως ἀποφαίνόμενος, οὐδὲν ἄλλο ἢ νεώτερον τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἀποφαίνεται· εἴπερ ἀληθὲς πάντας αἰῶνας καὶ πᾶν διάστημα χρονικὸν μετὰ τὸν Υἱὸν, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λέγειν. Καὶ εἰ πρὸς τούτοις, ὅπερ καὶ μᾶλλον ἀπελέγχει τὴν ἀτοπίαν τοῦ δόγματος, οὐ μόνον τῷ Υἱῷ κατασκευασθῆσθαι χρονικὴ τις ἢ ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ τοιοῦτου λόγου, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Πατρὸς ἐκ τῆς τοιαύτης ἀκολουθίας φέρονται, τὸ μὴ οὐχὶ χᾶκειν ἀπὸ χρόνου τὴν ἀρχὴν ἐσχηκεῖν κατασκευάσαι· εἰ γάρ τι σημεῖον ὑπάρχειται γνωριστικὸν τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως, ἐκεῖνο δηλονότι καὶ τῷ Πατρὶ τὴν ἀρχὴν ὀρίσει τῆς ὑποστάσεως.

Σαφηνείας δὲ χάριν οὐκ ἄκαιρον ἵσως φιλοπονῶντεςρον ἐξετάσαι τὸν λόγον. Ὁ πρεσβύτεραν τῆς τοῦ Υἱοῦ ζωῆς τὴν τοῦ Πατρὸς δογματίζων, διαστήματι τινι τὸν Μονογενῆ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ διότισσι· τοῦτο δὲ ἢ ἀπειρὸν τι ὑποθήσεται τὸ διὰ μέσου διάστημα, ἢ τίσι πέρασι καὶ σημείοις φανεροῖς ὀριζόμενον. Ἄλλ' ἀπειρον μὲν εἶπεν οὐκ ἔδει· ὁ τῆς μεσότητος λόγος, ἢ παντελῶς τὴν τοῦ Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ ἔννοιαν διαγράψει τῷ λόγῳ· καὶ οὐδὲ μέσον αὐτὸ νοήσει, ἕως ἂν ἀπειρον ἢ πρὸς οὐβέτερον ὀριζόμενον, οὔτε ἐπὶ τὸ ἄνω τῆς τοῦ Πατρὸς ἔννοιας ἀποτεμνύσης τοῦ ἀπειρον τὴν πρόσθετον, οὔτε ἐπὶ τὸ κάτω τοῦ Υἱοῦ τὴν ἀπειρίαν ἐκκόπτοντος· αὕτη γὰρ

A ris præcellentia, ut hæresiarcha contendit; si autem credimus, omnia hæc, et his longe plura, unigenitum Filium et esse, et recte dici, æqualemque Patri factum in omni perfectione, et magnificentia, in omni opere recto et cogitatione, quæ in nostram intelligentiam cadere possit: quomodo aliquis rationi consentaneum esse credat, vel non diligere talem, vel quem diligas inhonorare? Neque enim recte quis dixerit amorem ex toto corde et ex totis viribus proficisci debere, honorem vero ex mediis. Si igitur honoratur Filius ex toto corde, quod totus amor in eum sit conferendus, quænam cogitatio excessum honoris inveniet, cum totum cor quantam potest, tantam ipsi per amorem honoris mensuram admetiatur? Itaque vanus est et fatuus, qui ex rebus in hac rerum universitate honore dignis honoris inæqualitatem in divinis colligit, harumque comparatione minoris cujusdam dignitatis existimationem invehit.

Cæterum et vocabulum antiquius in rebus creatis recte usurparetur. Cum enim ordo et series rerum sit et constet ordine et serie dierum²⁷: jure affirmavit quis hominis creatione tanto et tanto antiquius, et prius esse cælum, dimetiaturque tempus interjectum intervallo dierum. In prima vero illa natura, quæ omnem temporariam rationem transcendit, omnemque intelligentiam longissime exsuperat, aliud quidem prius credere et docere, secundum temporis durationem et præcellentiam, aliud vero posterius, proprium est ejus sapientiæ, quæ jam nuper prodiit in lucem. Qui enim Patrem antiquiorem statuit, quam unigenitum Filium, is nihil aliud agit, quam quod juniorem Filium facit is, quæ per ipsum facta sunt: si verum est, omnia sæcula et omne intervalium temporale post Filium, et per Filium facta esse. Præterea, quod clarius absurditatem dogmatis coarguit, non solum hac ratione Filii hypostasi et existentie temporale aliquod principium attribuemus, sed et Pater in periculo erit, ne et ipse affirmetur originem ab aliquo temporis initio traxisse; si enim indicium aliquod est, quo innotescat Filii generatio, illud omnino Patris quoque ortum et existentiam definet ac circumscribet.

Claritatis porro gratia forte non intempestivum fuerit accuratius examinare assertionem. Qui Patris existentiam docet antiquiorem esse existentiam Filii, is intervallo quodam unigenitum Filium separat ab omnium Deo: hoc vero interjectum intervallum aut infinitum statuatur, aut certis et manifestis limitibus circumscribitur. At infinitum esse non permittit ratio medii interjecti, vel certe Patris et Filii rationem penitus tollet; neque medium animo concipere licebit, quousque fuerit infinitum, neutra ex parte certis terminis conclusum; neque supremæ si Patrem concipiat, infiniti immensitate desinente, neque inferne Filio

²⁷ Gen. 1, 3 sqq.

infiniti spatium terminante. Ista enim infiniti notio et ratio est, quaquaversum natura sua diffusum esse, neque ullo limite ullo modo comprehendi.

Igitur ut fixa et immota maneat Patris et Filii substantia, et quam de hac habemus, existimatio, non licet ulla ratione infinitum intervallum affirmare, sed necesse erit, ut finito quodam spatio Filius a Patre sit segregatus. Hoc igitur est, quod assero, doctrinam hanc eo tendere, ut obtineat Deum universorum ab aeterno non fuisse, sed definito quodam temporis puncto ortum habuisse: quod appositis ad rem exemplis declarabo, ut nobis per ea quae nota sunt, perspicuum fiat id quod ignoratur. Quoniam dicimus quinta die post coelum hominem esse conditum ex Moysis libro ²⁵, facile etiam significamus ante hunc horum dierum numerum ne coelum quidem exstitisse: adeo id quod posterius est, definit quoque et circumscribit per intervallum, id quod antecessit, nempe substantiam et existentiam ejus, quod tanquam prius concipiunt et consideratur. Quod si non satis clare rem hoc exemplo illustravimus, possumus eandem alio evidentius demonstrare: cum legem per Moysen datam, quadringentis et triginta annis posteriorem esse affirmamus promissione illa divina quae ad Abraham facta est, si, ducto a lege initio, tempus antea actum cogitatione quasi ascendendo percurrere velimus, et tandem ad finem annorum, quos numeravimus, perveniamus, dilucide deprehendimus, quod ante hoc tempus divina illa promissio nondum fuerit; multaque suppetunt hujus generis exempla, quibus sigillatim percensendis

Convenienter igitur alicui modo in praedictis exemplis ostenso, oportet, ut discutiamus quoque propositam questionem; est autem ista, ut quidem adversarii sibi persuadent, prius et posterius, seu antiquius et recentius, de Patris et Filii et Spiritus sancti substantia dici; cum ergo Filii generatione transcurra, ut haereticus iste nugatur, accesserimus ad id intervallum, quod medium interponitur (prout vana haereticorum persuasio aliquid inter Patrem et Filium statuit), eumque ad extremum illud punctum processerimus, quo isti intercapedinem illam terminant, istic, in supremo quasi culmine, Dei totius universitatis vitam subsistentem reperimus, ex quo necessario conficitur, ut credamus Deum, qui semper est, ante illud punctum non fuisse.

Quod si adhuc ambigis, rursus id exemplis explanabo. Quemadmodum enim quando duabus regulis acceptis, altera majore, altera minore, fines earumdem aequare volumus, in extremitate excessum cognoscimus; juxtaposita enim minoris extremitate, excessum majoris deprehendimus, et quantum breviori desit, mensura aliqua, sive ulna, sive aliud quidpiam sit, minus cum termino

A του ἀπειρου ἡ ἐννοία τὸ πανταχόθεν ἐκκεχυσθαι τῇ φύσει, καὶ μηδὲν πέρατι μηδὲ μόθεν περιλαμβάνεσθαι.

Οὐκοῦν ἵνα πᾶν καὶ ἀμετάθετος διαμένη περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἡ τοῦ εἶναι ὑπόληψις, οὐδεμίαν ἔξει χώραν ἀπειρον ἐννοεῖν τὸ διάστημα, ἀλλὰ πεπερασμένῳ τινὶ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην τὸν Μονογενῆ τοῦ Πατρὸς εὐσεβήσουσι. Τοῦτο οὖν ἐστὶν ὃ φημι, ὅτι ὁ λόγος οὗτος οὐκ ἐξ αἰδίου εἶναι τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, ἀλλ' ἀπὸ τινος ὀρίσμενου σημείου τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι παρασκευάσει· ὃ δὲ λέγω, τοιοῦτόν ἐστι· λέξω δὲ διὰ τῶν γνωρίμων ὑποδείγματων σαφηνίζων τὸ νόημα, ὡς ἂν γένοιτο διὰ τῶν φαινομένων καταφανὲς ἡμῖν τὸ ἀγνοούμενον. Πέμπτη μετὰ τὸν οὐρανὸν ἡμέρα γεγενῆσθαι τὸν ἀνθρώπον λέγοντες, ἐκ τῆς Μωσέως Γραφῆς, συγκατεσκευάσαμεν τῷ λόγῳ τοῦτ' κατὰ τὸ σιωπώμενον τὸ πρὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἡμερῶν τούτων, μηδὲ τὸν οὐρανὸν εἶναι· οὕτω τὸ μετὰ τι γεγόμενον διὰ τοῦ πρὸ αὐτοῦ διαστήματος ὀρίζει καὶ τὴν τοῦ προϋπνοοῦμένου ὑπόστασιν. Εἰ δὲ οὐχ ἱκανῶς τῷ ὑποδείγματι τὸν λόγον ἐσαφηνίσσαμεν, δυνατόν ἐστι, καὶ δι' ἑτέρων τὸ νοητὸν παραστήσαι· τὸν διὰ Μωσέως δοθέντα νόμον τετρακοσίοις ἔτεσι καὶ τριάκοντα τῆς τοῦ Ἀβραάμ ἐπαγγελίας μεταγενέστερον λέγοντες· ἐὰν ἀπὸ τοῦ νόμου τὸν κατόπιν χρόνον δι' ἀναλύσεως τῷ λογισμῷ παροδύσαντες, εἰς τὸ πέρας τῶν ἡριθμημένων φθάσωμεν ἐτῶν, σαφῶς καταλαμβάνομεν, ὅτι πρὸ τοῦ χρόνου τούτου ἡ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελία οὕτω ἦν· καὶ πολλὰ τοιαῦτα λέγειν ἐστίν, οἷς τὸ καθ' ἕκαστον ἐπεξεῖναι, ὡς ὀχληρὸν παραιτήσομαι.

supersedebo, tædii vitandi gratia.

C Κατὰ τοίνυν τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἐν τοῖς ὑποδείγμασι εἰρημένων, καὶ τὸν προκειμένον ἐξετάσωμεν λόγον· ἦν δὲ οὗτος κατὰ τὴν τῶν ἐναντίων ὑπόληψιν, τὸ πρεσβύτερον καὶ νεώτερον ἐπὶ τῆς τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑποστάσεως, ἑτερον ἑτέρου λέγειν εἶναι. Οὐκοῦν ἐπειδὴ τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν διαβάτες, καθὼς ὕφηγεται ὁ τῆς αἰρέσεως λόγος, ἔπειτα προσδῶμεν τῷ διὰ μέσου διαστήματι· ὅπερ ἡ μάταια τῶν ταῦτα δογματιζόντων οἰσὶς ὑποτίθεται, τῶν μεταξὺ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς εἶναι τι λογιζομένων· ἐὰν εἰς τὸ ἄκρον ἐκεῖνο σημεῖον φθάσωμεν, ᾧ τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ περιγράφουσιν, ἐκεῖ καὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὧν ἱσταμένην ἐπὶ τὸ ἄνω τὴν ζωὴν εὐρίσκομεν, ὡς ἐξ ἀνάγκης κατασκευάζεσθαι τὸ πρὸ ἐκεῖνου, μηδὲ αἰεὶ ὄντα Θεὸν πιστεύειν εἶναι.

D Εἰ δὲ ἀμφιβάλλεις ἐτι, πάλιν τὸν λόγον δι' ὑποδείγματων κατανοήσωμεν. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ δύο κανόνων, ὅταν ὁ μὲν ἐλάττω, ὁ δὲ ὑπερέχων ᾧ, τὰς βάσεις ἀμφοτέρων ἰσώσαντες, ἐν ταῖς κορυφαῖς τὸ πλεονάζον ἐπιγινώσκωμεν (παραθέντες γὰρ τὸ τοῦ ἐλάττονος πέρας, ἀπ' ἐκεῖνου τὸ περιεσθὲν τοῦ ὑπερέχοντος ἐγνώμεν· καὶ ὅσον ἐνδὲ τῷ βραχυτέρῳ, διὰ τινος μέτρου τὸ λείπον πρὸς τὸ πέρας τοῦ μείζονος παρ-

²⁵ Gen. 1, 26.

ισώσαντες εὕρομεν, εἴτε πῆχυς, εἴτε ὅπως οὖν ἔστιν, ὅσον τοῦ ἐλάττωτος τὸ μείζον ἀφέστηκεν) οὕτως εἰ τίς ἐστι, κατὰ τὸν τῶν ὑπεναντίων λόγον, τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς ὡς πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ Υἱοῦ πλεονασμὸς, ἐν τινὶ ῥητῇ διαστήματι πάντως ἐστὶ τοῦτο δὲ οὐκ εἰς τὸ ἐφεξῆς περισσεύειν ἀναγκαιῶς συνθῆσονται. Ἀθάνατον γὰρ ὁμοίως ἐκότερον εἶναι καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας ὁμολογοῦσιν· ἀλλ' εἰς τὸ ἄνω τὴν διαφορὰν ταύτην ἐπινοοῦσιν, οὐκ ἰσούντες πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἐκτείνοντες τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς ἐννοίαν τῇ τῆς ζωῆς διαστήματι. Ἐπεὶ οὖν διάστημα διπλοῖς πέρασι περιγράφεται, πάντως ἀνάγκη πᾶσα, καὶ τοῦ ἐπινοηθέντος παρ' αὐτῶν διαστήματος, τὰ δύο σημεῖα τὰ γνωριστικά τῶν περάτων καταληφθῆναι. Ὡς περ οὖν τὸ ἐν μέρει, κατ' αὐτοὺς, ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Μονογενοῦς τὴν ἀρχὴν ἔχει, οὕτω καὶ τὸ ἕτερον ἄκρον, ἐτέρῳ τινὶ πέρατι πάντως συναπολήξει, ὃ συναπαρτιζόμενον τὸ διάστημα αὐτὸ περιγράφει. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο τὸ πέρας, αὐτοὶ εἰπάτωσαν, εἴπερ τοῖς ἰδίοις λόγοις ἀκολουθεῖν οὐκ αἰσχύνονται.

nam iste sit terminus, ipsimet exponant, siquidem

Ἄλλ' οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὁ λόγος ἔχει. Ὅτι οὐδὲ εὐρήσουσι τὸ ἕτερον μέρος, ἐπὶ τὸ ἕτερον μέρος τοῦ ἀναπλασθέντος παρ' αὐτῶν διαστήματος, εἰ μὴ τινα πάντως ἀρχὴν ὑπόθωκον τοῦ ἀγεννήτου, ἀφ' ἧς τὸ μέσον ὡς πρὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν τῷ λόγῳ διαλαμβάνουσι. Τοῦτο οὖν ἐστὶν ὃ λέγομεν, ὅτι ὁ μεταγενέστερον τὸν Υἱὸν, ἐν τινὶ διαστηματικῇ παρατάσει, τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς λέγων, ὠρισμένην δώσει καὶ τῷ Πατρὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως, τῷ ἐπινοηθέντι κατὰ τὸ μέσον διαστήματι συμπεριγραφόμενῃ· καὶ οὕτως αὐτοῖς εὐρεθήσεται ἡ κολυθρὺλλητος τοῦ Πατρὸς ἀγεννησία διὰ τῆς τοιαύτης κατασκευῆς ὅπ' αὐτῶν τῶν προμάρτυρον τῆς ἀγεννησίας ἐγκλιπτομένη. τὸν ἀγεννητον Θεὸν μὴ ἀεὶ εἶναι λέγειν, ἀλλ' ἀπὸ τίνος ἀρχῆς τοῦ εἶναι τὴν ἀρχὴν ἐσχηκεῖν κατασκευάζειν· ὁ γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἔχων ἀναρχος οὐκ ἐστίν. Εἰ δὲ παντὶ τρόπῳ τὸ ἀναρχον τοῦ Πατρὸς ὁμολογεῖσθαι προσήκει, μηδὲ τῆς τοῦ Υἱοῦ ζωῆς ὠρισμένον τι πολυπραγμονεῖσθαι σημεῖον, ἀφ' οὗ τοῦ εἶναι ἀρξάμενος, τῆς εἰς τὸ ἐπέκεινα τοῦ σημείου ζωῆς ἀποτεμνεται· ἀλλ' ἀρκεῖ κατὰ μόνον τὸν τῆς αἰτίας λόγον προσπεινεῖν τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, καὶ μὴ κεχωρισμένην, καὶ ἰδιάζουσαν ποτε τοῦ Πατρὸς τὴν ζωὴν, πρὸ τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως· ἵνα μὴ συνεισέλθῃ τῇ ὑπολήψει ταύτῃ διαστηματικόν τι νόημα πρὸ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἀναδείξεως, τῇ ζωῇ τοῦ γεγεννηκότος παραμετρούμενον· ὃ κατ' ἀνάγκην ἀκολουθήσει τὸ καὶ τοῦ Πατρὸς ἀρχὴν τινὰ τῆς ζωῆς ὑπερθέσθαι, καθ' ἣν τὸ ἀναπλασθῆναι πρὸ αὐτοῦ διάστημα προῖον ἐπὶ τὸ ἄνω στήσεται συμπεριγράφον αὐτῷ τῆς προσπεινήσεως τοῦ Πατρὸς ζωῆς τὴν ἀρχὴν. Ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὁμολογοῦντας, καὶν τολμηρὸν τι φαίνεται, καὶ τὸ σὺν αὐτῷ μὴ ἀρνεῖσθαι, ὅτι τῆς ἐν ταῖς ὑποθήκαις Γραφῆς πρὸς τὴν ἐννοίαν ταύτην ὀδηγούμενος. Ἀπαύασμα γὰρ διδίου φωτός παρὰ τῆς Σοφίας ἀκούσαντες, συνεπιθερούμεν τῇ διδίοτητι τοῦ πρωτοτύπου φωτός τὸ ἀπαύασμα, καὶ τὸ αἴτιον τοῦ ἀπαυγασματος ἐν-

A majoris comparantes, indagamus, quantum absit major a minore : ita si, ut adversarii volunt, aliquis excessus est vitæ et existentie Patris respectu vitæ et existentie Filii, omnino oportet, ut sit in quodam certo durationis intervallo ; at necessario fateri debent hoc non esse secundum aliquem futuræ durationis excessum . Utrumque enim similiter esse immortalem non inficiantur ipsi etiam veritatis hostes , sed diversitatem hanc secundum præteritam durationem concipiunt, dum Filii vitam et existentiam cum Patris vita non æquant, extensa prorogataque per intervallum vitæ cogitatione et existimatione de Patre. Cum igitur omne intervallum duplici termino circumscribatur, oportet ut et intervallo ab his excogitato, duo hæc signa, tanquam extremitatum indicia, assignentur. Quemadmodum igitur ex illorum sententia, altera quidem pars initium ducit ab ortu unigeniti Filii, sic et alteram extremitatem altero quodam termino finiri necesse est, ex quo intervallum illud verum aptumque seipsum definit et circumscribit. Ergo quis-

Sed res omni ambiguitate caret. Non enim invenient alteram partem connexam cum altera in conficto ab ipsis intervallo, nisi admittant et statuunt aliquod initium ejus, qui omnino est ingenuus omnisque ortus expers, ex quo medium ad Filii usque generationem cogitatione producant et protrahant. Hoc igitur est quod affirmamus, eum qui Filium posteriorem asserit, secundum intervalli quandam extensionem, Patris vita et existentia, similiter quoque certis spatiis et finibus existentiam Patris coaretare, utpote circumscriptam per medium extenso intervallo : et sic videmus celebrem illam passimque jactatam Patris innascibilitatem, per hanc technam et machinationem ab ipsis innascibilitatis propugnatoribus everit, dum asserunt Deum non esse ingenuum, sed a certo quodam initio principium duxisse ; nam quod initium suæ existentie habet, non caret principio. Quod si omnimodo confitendum est Patrem principio carere, oportet ut neque Filii vitæ definitum et certum terminum statuas, a quo vivendi principium duxerit, vitæque eo, quod supra hunc terminum est, D spatio penitus caruerit ; sed suffi it secundum solam principii rationem præintelligere Patrem Filio, neque Patris vita separatim, et quasi propria illius, ante Filii generationem spectanda est, ne animo subeat intervalli alicujus cogitatio, quod ante Filii generationem cum ipso Patre generante simul exstiterit ; ex quo necessario concluditur, etiam vitæ et existentie Patris principium esse admittendum, a quo confictum ab isto intervallum procedens ibidem ex supera parte finietur ; secumque pariter definit et circumscribet principium præintellectæ et præexistentis vitæ Patris. Verum enimvero eum, quem ex Patre procedere confitemur, etiamsi facinus audax videatur, non negemus simul cum ipso esse, in hanc sententiam ab

ipsis sacrae Scripturae oraculis ducti. Cum enim ab ipsa Sapientia audimus, eum esse splendorem aeterni luminis¹¹, statim mente concipimus ipsum splendorem, tanquam aequae aeternum ac lumen illud princeps, ex quo splendoremicuit; dumque causam et principium splendoris intelligimus, simul etiam rationem antiquioris seu prioris repudiamus: quo fit, ut quod pie nobis traditum est, inviolatum custodiatur, dum neque vita Filii priori aliquo intervallo deficit, neque etiam aeternitas Patris mutilatur, Filii vita et existentia certa alicujus durationis limitibus inclusa.

Sed forte dixerit quispiam ex adversariorum numero, ipsam quoque creaturam omnium confessione certum principium habere, neque tamen res creatas ut coaeternas Opifici suo concipi posse, neque etiam eas suo initio infinitatem divinae naturae terminare, quod nos cum de Patre et Filio disputabamus, tanquam absurdum, consequi dicebamus. Itaque necessario concludendum esse ob hoc, vel creaturam esse coaeternam Deo, vel certe sine scrupulo concedi posse, Filium esse Patre suo posteriorem; nam ratio intervalli aequaliter absurditatem secum affert, quando a creatura ad Creatorem ipsum ducitur.

At qui hoc objicit, is forte non satis accurate et diligenter dogmate ipso inspecto, ex alienis et omnino nihil ad propositum nostrum facientibus, contra ea quae disseruimus, argumenta promittit. Nam si demonstrare posset, aliquid eorum, quae supra creaturam sunt, subsistentiae suae in puncto alicujus intervalli originem ducere, sicque praeterea pro certo, communi omnium approbatione constaret, fieri posse, ut etiam ante creaturae effectiorem intervalli alicujus ratio conciperetur: tum fortassis non omnino praeter rem foret hujusmodi argumentis demonstratam de Filio aeternitatem eludere et oppugnare velle. At cum omnium recte sentientium suffragiis et consensione liqueat, entium aliud quidem esse creatum, aliud increatum: cumque veritatis et pietatis disciplina doceatur, divinam naturam incretam esse, in qua aliud quidem sit principium, aliud ex principio inseparabiliter substantiam suam accipiat, et creatura in intervallo quodam representata contineatur: omnis omnino temporalis ordo et series rerum creatarum a tempore comprehenditur; illa vero anteaeterna, seu ante tempus existens natura, caret omni ea diversitate, qua alia antiquiora, alia recentiora esse solent, eo quod in divina illa et beata vita minime querenda et consideranda sint, quae ratio nostra in creatura inesse conspicit. Nam omnis creatura, sicut dictum est, secundum ordinem et seriem quamdam producta mensuratur duratione temporis, et si quis ratione ascendat per rerum creatarum ordinem ad earundem principium, indagationem suam temporis exortu et conditione circumscribet. At vero substantia, quae supra creaturam evecta est, tanquam ab omni intercapedine temporali libera, omnem temporis seriem transcendit; a nullo hujusmodi principio, ullo modo secundum ordinem procedens,

νοούντες, καὶ τὸ πρεσβύτερον οὐ δεχόμενοι· καὶ οὕτως ἡμῖν ὁ τῆς εὐσεβείας διασωθήσεται λόγος· οὕτε τῷ Υἱῷ τῆς ζωῆς ἐπὶ τὸ ἀναλεῖσθαι, οὕτε τῆς αἰδιότητος τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ ὀρίστῳ ὑποτίθεσθαι τοῦ Υἱοῦ τὴν ἀρχὴν κολοβουμένην.

Ἄλλ' ἰσως ἐρεῖ τις τῶν ἐνισταμένων τῷ λόγῳ, ὅτι καὶ ἡ κτίσις ὁμολογουμένην ἀρχὴν ἔχει, καὶ οὕτε συνεπινεύεται τῇ αἰδιότητι τοῦ δημιουργοῦ τὰ γεγνημένα, οὕτε ἴσται διὰ τῆς ἰδίᾳς ἀρχῆς τὸ ἀόριστον τῆς θείας ζωῆς, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς ἐξεταζόμενος ὁ λόγος τὴν ἀτοπίαν ὑπέδειξεν. Ὡς ἀκόλουθον εἶναι διὰ τοῦτου ἡ κτίσιν συναΐδιον τῷ θεῷ, ἢ καὶ τὸν Υἱὸν μεταγενέστερον ἀφ' ὧς λέγειν· ὁ γὰρ τοῦ διαστήματος λόγος ὁμοίως ὑποδείξει τὸ ἀτοπόν, καὶ ἀπὸ τῆς κτίσεως ἐπὶ τὸν πεποιηκότα διαμετρούμενος.

Ὁ δὲ τὸ τοιοῦτον ἀνθυποφέρειν, οὐκ ἀκριβῶς τάχα τῇ διανοίᾳ τοῦ θόγματος ἐπιστάς, διὰ τῶν ἀλλοτριῶν καὶ παντάπασιν ἀκοινωνήτων τοῦ προκειμένου τὴν πρὸς τὰ εἰρημένα ποιεῖται μάχην. Εἰ μὲν γάρ τι τῶν ὑπὲρ τὴν κτίσιν δεκνύειν εἶχεν, ἐν τινι διαστηματικῇ σημείῳ τὴν ἀρχὴν ἔχον τῆς ὑποστάσεως, καὶ τοῦτο παρὰ πάντων ὁμολογεῖτο δυνατόν εἶναι, καὶ τὴν τοῦ διαστήματος ἐννοίαν καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἐννοεῖν, εἶχεν ἂν ἰσως καιρὸν τὴν ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς ἀποδείχθεισαν διὰ τῶν εἰρημένων αἰδιότητα τοῦ τοιούτου ἐπιχειρήματι ἀναλύειν περᾶσθαι. Ἐπεὶ δὲ πάσαις ταῖς τῶν εὐσεβοῦντων ψήφοις ὁμολογεῖται, ὅτι πάντων τῶν ὄντων τὸ μὲν διὰ τῆς κτίσεως ἐστὶ, τὸ δὲ πρὸ τῆς κτίσεως, καὶ ὅτι ἡ μὲν θεία φύσις ἀκτιστος εἶναι πεπίστευται, ἐν ᾗ τὸ μὲν αἰτιον, τὸ δὲ ἐξ αἰτίου τὴν ὑπόστασιν ἀδιστάτως ἔχειν ὁ τῆς εὐσεβείας διδάσκει λόγος, τῆς δὲ κτίσεως ἐν παραστάσει τινι διαστηματικῇ θεωρουμένης· πᾶσα χρονικὴ τάξις καὶ ἀκολουθία τῶν γεγνησάντων διὰ τῶν αἰώνων καταλαμβάνεται· ἡ δὲ προαιώνιος φύσις ἐκπέφυγε τὰς κατὰ τὸ πρεσβύτερόν τε καὶ νεώτερον διαφορὰς, τῷ μὴ συνθεωρεῖσθαι τῇ θεῇ καὶ μακρὰ ζωῇ, ὅσα περὶ τὴν κτίσιν ἰδίως ὁ λόγος βλέπει. Ἡ μὲν γὰρ κτίσις πᾶσα, καθὼς εἴρηται, κατὰ τινα τάξεως ἀκολουθίαν γεγεννημένη, τῷ τῶν αἰώνων διαστήματι παραμετρεῖται· καὶ εἰ τις ἀνίκοι τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν κτισθέντων ἀκολουθίας, ἐπὶ τὴν τῶν γεγνησάντων ἀρχὴν, τῇ τῶν αἰώνων καταβολῇ περιορίσει τὴν ζήτησιν. Ἡ δὲ ὑπὲρ τὴν κτίσιν οὐσία, ἅτε παντὸς διαστηματικοῦ νοήματος κεχωρισμένη, πᾶσαν χρονικὴν ἀκολουθίαν ἐκπέφυγεν, ἀπ' οὐδεμιᾶς τοιαύτης ἀρχῆς εἰς οὐδὲν πέρας δι' οὐδεὶς τρόπον κατὰ τινα τάξιν εὐρισκομένου προϊούσα, ἢ καταλήγουσα. Τῷ γὰρ διαβάντι τοῖς αἰώνας καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς γεγνηότα, καθάπερ τι πέλαιος ἀγανὲς, ἡ τῆς θείας φύσεως θεωρία τοῖς λογισμοῖς προφανεῖσα, οὐδὲν

¹¹ Hebr. 1, 3.

δώσει· σημειὸν ἐστὶν αὐτῆς γνωριστικὸν ἀρχῆς τινος· ἢ εἰς τὰ ἐπέκεινα διατείνοντι τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν· ὥστε τὸν πολυπραγμονοῦντα τὸ τῶν αἰώνων πρεσβύτερον, καὶ ἀνιόντα ἐπὶ τὴν τῶν ὄντων ἀρχὴν, ἐν μηδενὶ στήναι τῷ λογισμῷ δυνθῆναι, ἀλλ' τοῦ ζητουμένου ἀπεκπροθέοντος, καὶ μηδεμίαν στάσιν τῇ πολυπραγμοσύνῃ τῆς διανοίας ὑποδεικνύοντος, ut qui circa temporum maiorem antiquitatem occupatur, et ad primum principium rerum ascendit, nusquam cogitationem suam sistere et figere possit: semper enim id quod investigatur, quodammodo subterfugit, nullumque statum et terminum curiosæ inquisitioni concedit.

Σαφὲς δὲ ὁ λόγος καὶ τῷ μετρίως ἐπισκεπτόμενῳ τὴν τῶν ὄντων φύσιν, ὅτι τῇ μὲν θεῇ τε καὶ μακαρίᾳ ζωῇ τὸ παραμετρούμενόν ἐστιν οὐδέν. Οὐ γὰρ ἐκείνη ἐν χρόνῳ, ἀλλ' ἐξ ἐκείνης ὁ χρόνος· ἢ δὲ κτίσις ἀπὸ τινος ὁμολογουμένης πάντως ἀρχῆς ἐπὶ τὸν ἴδιον σκοπὸν διὰ τῶν χρονικῶν διαστημάτων ὁδεύουσα φέρεται, ὥς ταύτης μὲν δυνατόν εἶναι, καθὼς φησὶ πού ὁ Σολομών, ἀρχὴν, καὶ τέλος, καὶ μεσότητά διασκοπῆσαι, διὰ τῶν χρονικῶν τμημάτων, τὴν ἀκολουθίαν τῶν κατ' αὐτὴν σημειούμενα. Ἡ δὲ ὑπερκειμένη τε καὶ μακαρία ζωὴ, ἅτε μηδενὸς συμπαροδεύοντος αὐτῇ διαστήματος, τὸ διαμετροῦν καὶ διαλαμβάνον οὐκ ἔχει. Τὰ μὲν γὰρ γεγονότα πάντα τοῖς ἰδίοις μέτροις ἐμπεριγεγραμμένα κατὰ τὸ ἀρέσαν τῇ σοφίᾳ τοῦ κτίσαντος, οἷόν τιμι ὄρω τῷ προσήκοντι μέτρῳ, ὥς πρὸς τὴν τοῦ παντός ἐφαρμοσίαν ἐμπεριεληπτὰ. Διὰ τοῦτο καὶ τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἀνέφικτος ἡ τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων ἐφοδος, ἀλλ' οὖν τὸ πεπερατωθεῖν τὰ πάντα τῇ τοῦ πεποιηθέντος δυνάμει, καὶ ἐντὸς εἶναι τῆς κτίσεως ὄρων οὐκ ἀμυβιάλλεται. Ἡ δὲ ποιητικὴ τῶν ὄντων δύναμις τὴν τῶν γεγονότων ἐν αὐτῇ συμπεριγεγράφουσα φύσιν, αὐτῇ τὸ περιέχον οὐκ ἔχει· πᾶν νόημα τὸ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς θείας ζωῆς ἀναλθεῖν ἐπιγρόμενον, ἐντὸς αὐτῆς κατακλείουσα, καὶ πάσης περιεργίας καὶ φιλοπραγμοσύνης τῆς πρὸς τὸ πέρας τοῦ ὁρίστου φθάσαι φιλονεικούσης ὑπερεκπίπτουσα. Ἄπασα γὰρ ἡ μετὰ τοὺς αἰῶνας ἀνοδος καὶ διάστασις τοῦ νοῦ τοσούτον ὑψώθησεται μόνον, ὅσον κατεῖναι τὸ τοῦ ζητουμένου ἀδιεξήτητον, καὶ φοικεῖν οἷόν τι μέτρον, καὶ ὅρας τῆς τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν κινήσεως, καὶ ἐνεργείας, ὁ αἰὼν, καὶ τὰ ἐντὸς τούτων εἶναι, τὰ δὲ ὑπερκειμένα τούτων ἀληπετα καὶ ἀνεπίδρατα λογισμοῖς μένει, παντὸς τοῦ δυναμένου ὑπὸ κατάληψιν ἀνθρωπίνην ἔλθεῖν καθαρῶντα. Ἐν οἷς γὰρ οὐκ εἶδος, οὐ τάπος, οὐ μέγεθος, οὐ τὸ ἐκ τοῦ χρόνου μέτρον, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν καταληπτῶν ἐπιννοεῖται, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἡ καταληπτικὴ τοῦ νοῦ δύναμις ζητούσα τινος περιδράσασθαι, τοὺς αἰῶνας, καὶ τὴν ἐν τούτοις κτίσιν εἰς τὸ συγγενὲς αὐτῇ καὶ ὁμόφυλον συζητήσαι, τῆς ἀλήπειν φύσεως πανταχόθεν ἀπολισθαιούσα.

quæ animo comprehendimus, si intelligentia mentis assequi velit, necessario tempora, et in his res creatas, secundum cognatum et insitam sibi consuetudinem quæret et apprehendet, ab incomprehensibili illa natura procul et undique aberrans.

Πάντ' γὰρ οἶμαι τοῦτο γνωρίμων εἶναι τῷ καὶ μετρίως ἐπισκεπτόμενῳ τὰ ὄντα, ὅτι τοὺς αἰῶνας καὶ τὴν ἐν τούτοις τόπον οἷόν τι χώρημα δεκτικὸν τῶν γινόμενων προκαταβάλλομενος ὁ τῶν ὄλων δημιουργτὴς,

vel in ullum desinens. Ei enim, qui omnia tempora et omnia, quæ in illis condita sunt, percurrit atque perlustrat, ipsius divinæ naturæ consideratio, tanquam immensum quoddam pelagus menti apparebit, nullumque argumentum suppeditabit, quod alicujus initii indicium sit ei, qui facultatem suam intelligendi in illa ulterius extendere volet; adeo, intelligendi in illa ulterius extendere volet; adeo, ut qui circa temporum maiorem antiquitatem occupatur, et ad primum principium rerum ascendit, nusquam cogitationem suam sistere et figere possit: semper enim id quod investigatur, quodammodo subterfugit, nullumque statum et terminum curiosæ inquisitioni concedit.

Manifestum est porro omni illi, qui sobrie rerum naturam considerare ingreditur, nullam rem esse, quæ divinæ illi et beatæ vitæ commensuretur. Nam natura divinæ non continetur tempore, sed ab illa tempus est. Creatura vero a certo et noto initio ad præfixam sibi metam per temporalia intervalla decurrens fertur, adeo ut ejus quidem, quemadmodum sapiens alicubi Salomon ait, liceat principium, finem et medium invenire, temporariis quibusdam sectionibus et divisionibus seriæ eorum, quæ in ipsa sunt, designantia. At suprema illa et beatæ naturæ, quam nullum temporis spatium comitatur, nihil habet, quo mensuretur et contineatur; omnia enim, quæ facta sunt, propriis quasi ambitibus, divinæ sapientiæ arbitratu descripta, tanquam terminis quibusdam congruenti modo, ad hujus universitatis decorem, et concinnam coagmentationem, comprehenduntur; quocirca licet humanæ imbecillitati ratio eorum, quæ in creatis rebus apparent, sit investigabilis, attamen omnia Conditoris potentia finita et certis limitibus circumscripta esse et intra metas creaturæ contineri, minime dubium est. At vero vis efficiens rerum, quæ in seipsa rerum creatarum naturam circumscribit, termino circumscribente caret, omnemque intelligendi vim, quæ ad principium divinæ naturæ pervenire contendit, intra seipsam concludit et terminat, quippe transcendens omnem curiositatem et conatum qui ad terminum ejus, quod interminatum est, penetrare nititur; omnis enim ascensus et mentis contentio post temporis rerumque temporalium intervalla tantum duntaxat evehetur, ut videre possit ejus, quod quæritur, imperscrutabilem rationem, ita ut terminus et modus humanarum cogitationum, motionis et actionis, videatur esse tempus, et ea, quæ in tempore sunt, quæ supra hæc posita sunt, cogitationibus nostris investigabilia, et impensabilia manent, utpote procul sejuncta ab omnibus illis, quæ in humanam cogitationem cadere possunt. Ea enim, quibus neque figura est, neque locus, neque magnitudo, neque mensura temporaria, neque aliud quidpiam ex his,

Puto enim cuivis, qui vel obiter animum ad hæc advertere velit, manifestum esse, universi hujus Conditoris, tempora et spatia loci, velut intervallum quoddam quo res producendæ reciperen-

tur, præparavisse, et in illis res omnes creasse. Neque enim fieri potest, ut aliquid quod vel creatur vel nascitur, non habeat esse suum vel in loco vel in tempore. At vero illa nullius indigens et sempiterna, et quæ omnia suo complexu comprehendit natura, neque in loco est, neque in tempore, sed ante hæc est, et supra hæc inenarrabili quadam ratione, ipsaque in seipsa sola fide conspicitur, neque sæculis circumscripta, neque cum tempore decurrens, sed in seipsa consistens et in seipsa velut fundata et solidata, in qua neque præteritum, neque futurum invenias: nihil enim ipsius extra ipsam est, quo transeunte aliud quidem prætereat, aliud vero futurum sit. Hæc enim propriæ sunt affectiones rerum creaturarum, spei et memoriæ causa, vita varie divisa, secundum divisionem temporis. At in illa suprema et beata potestate, cui omnia æqualiter de præsentī adsunt, etiam id quod futurum est, ob illam infinitam comprehendendi vim, inesse consideratur.

Ipsa itaque est substantia, in qua, ut Apostolus ait, omnia constituta sunt, etiam singularia, in qua vivimus, movemur, et sumus⁸⁰: quæ omni principio superior est, neque ulla suæ naturæ argumenta præbet, sed hac sola nota cognoscitur, quod comprehendendi nequeat; nam hæc nota ei est quam maxime propria, omni nota omnique caractere ad intelligendum accommodato superiorem esse. Creatura igitur eo ipso quod sua in ratione cum increato non convenit, a comparatione et communione sui Conditoris secernitur, diversitate, inquam, substantiæ, quodque in seipsa exhibeat rationem quasi demonstratricem, quod cum eo ex quo exstitit, nihil commune possideat. At vero divina natura procul abest ab omnibus illis proprietatibus et cognoscendi indiciiis, quæ creaturis inesse considerantur; hinc et infra se relinquit omnes temporis sectiones, prius dico et posterius, omnes de loco cogitationes, ut nec superius de ea proprie affirmari queat. Omne enim quod spectatur in increata illa natura, supra est, et principium est, et rationem rei maxime proprie dictæ habet.

Cum igitur hactenus demonstratum sit, unigenitum Filium et Spiritum sanctum non inter creaturas quæri, sed supra omnes creaturas evectos credi debere; fieri fortassis poterit, ut creaturæ per studium et contentionem eorum, qui circa hæc talia laboriose occupantur, principium proprium repariatur: at quod supra creaturæ sortem est, id hoc modo et medio nunquam sub cogitationem cadet, cum nullum indicium, quo ad cognitionem quasi manu ducamur, in eo ante temporis orium liceat invenire. Si ergo in increata illa natura non modo res, sed et nomina miranda inesse cogitantur, Pater videlicet et Filius, et Spiritus sanctus, quomodo fieri potest, ut quod mens curiosa, et pluribus quam par est intenta, in his rebus inferioribus anim-

en τοῖς κτίζει τὰ πάντα. Οὐ γὰρ ἐνδέχεται τι τῶν διὰ κτίσεως γενομένων, ἢ γινομένων μὴ πάντως ἢ ἐν τόπῳ, ἢ ἐν χρόνῳ τὸ εἶναι ἔχειν· ἡ δὲ ἀπροσδεῆς, καὶ ἀδιός, καὶ τῶν ὄντων ἐμπεριεκτικὴ φύσις οὐτ' ἐν τόπῳ ἐστίν, οὔτε ἐν χρόνῳ, ἀλλὰ πρὸ τούτων, καὶ ὑπὲρ ταῦτα κατὰ τὸν ἀφραστον λόγον, αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς διὰ μόνης πίστεως θεωρεῖται, οὔτε αἰῶσι παραμετρομένη, οὔτε χρόνοις συμπατρύχουσα, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτῆς ἐστῶσα, καὶ ἐν ἑαυτῇ καθιδρυμένη, οὔτε τῷ παρωχηκότῃ, οὔτε τῷ μέλλοντι συνθεωρουμένη· οὐδὲ μὴν ἐστὶ τι παρ' αὐτῆς, ἔξω αὐτῆς, οὐ παροδεύοντος τὸ μὲν τι παρέρχεται, τὸ δὲ μέλλει. Ταῦτα γὰρ ἴδια τῶν ἐν τῇ κτίσει τὰ πάθη πρὸς ἐλπίδα καὶ μνήμην κατὰ τὴν τοῦ χρόνου διαίρεσιν τῆς ζωῆς σχιζομένης. Ἐκεῖνη δὲ τῇ ὑψηλῇ καὶ μακαρίᾳ δυνάμει, ἢ πάντα κατὰ ἐνεστῶς δειλὴ πάρεστιν ἐπίσης, καὶ τὸ προσδοκώμενον ὑπὸ τῆς περιεκτικῆς πάντως δυνάμεως ἐγκρατοῦ· μένον καθορᾶται.

Αὕτη τοίνυν ἡ οὐσία ἐστίν, ἐν ἣ πάντα, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, συνέστηκε, καὶ οἱ καθέκαστον εἶναι μετέχοντες, ζῶμεν τε καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν, ἡ ἀνωτέρα μὲν πάσης ἀρχῆς, σημεῖα δὲ τῆς ἰδίας φύσεως οὐ παρεχομένη, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ μὴ δύνασθαι καταληφθῆναι γνωσκομένη. Τοῦτο γὰρ αὐτῆς ἰδιαιτάτου γνῶρισμα, τὸ παντὸς χαρακτηριστικοῦ νοήματος ὑψηλοτέραν αὐτῆς εἶναι τὴν φύσιν. Ἡ τοίνυν κτίσις διὰ τὸ μὴ τὸν αὐτὸν τῷ ἀκτίστῳ λόγον ἔχειν, αὐτῷ τούτῳ τῆς πρὸς τὸν πεποιηκότα συγκρίσεώς τε καὶ κοινωνίας χωρίζεται, τῇ κατὰ τὴν οὐσίαν λέγω διαφορᾷ, καὶ τῷ, ἴδιον ἐφ' ἑαυτῇ τὸν παραστατικὸν τῆς φύσεως ἐπιδέχεται λόγον, οὐδὲν ἐπικοινωνοῦντα τῷ ἐξ οὗ γέγονεν. Ἡ δὲ θεία φύσις πάντων τῶν ἰδιαζόντων ἐπιθεωρουμένων τῇ κτίσει σημεῖων ἀλλοτρίως ἔχουσα, κάτω αὐτῆς καταλείπει τὰ τε χρονικὰ τμήματα, τὸ πρεσβύτερον λέγω καὶ τὸ νεώτερον, καὶ τὰς τοπικὰς ἐπινοίας, ὡς μήτε ἀνώτερον ἐπ' αὐτῆς τι κυρίως λέγεσθαι. Πᾶν γὰρ τὸ νοούμενον ἐπὶ τῆς ἀκτίστου δυνάμεως, ἄνω ἐστὶ, καὶ ἀρχὴ ἐστὶ, καὶ τὸν τοῦ κυρωτάτου λόγον ἐπέχει.

Ἐπεὶ οὖν δίδεσθαι διὰ τῶν εἰρημένων μὴ ἐν τῇ κτίσει τὸν μονογενῆ Υἱόν, καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα διερευνᾶσθαι, ἀλλ' ἄνω τῆς κτίσεως πιστεύειν εἶναι· ἡ μὲν κτίσις ἐπὶ τίνος ἰδιαζούσης ἀρχῆς διὰ τῆς φιλοπραγμοσύνης τῶν τὰ τοιαῦτα ζητεῖν φιλονεικούντων ἰσως καταληφθήσεται· τὸ δὲ ὑπὲρ ταύτην, οὐδὲν ἂν διὰ τούτων μᾶλλον εἰς γνῶσιν ἔλθοι, οὐδεὶς ἐν αὐτῷ σημείου δεστικτοῦ πρὸ τῶν αἰώνων εὐρισκομένου. Εἰ οὖν ἐν τῇ ἀκτίστῳ φύσει νοεῖται τὰ θαυμαστά πράγματα τε καὶ ὀνόματα, ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πῶς ἐστὶ δυνατόν, ὅπερ ἐπὶ τῶν κάτω περιεργαζομένη καὶ πολυπραγμονοῦσα καταλαμβάνει ἡ ἔννοια, ἕτερον ἑτέρου συγκριτικῶς ὑποτιθεῖσα, διὰ τίνος χρονικοῦ διαστήματος, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτίστου καὶ προαιωνίου νομίζειν οὐσίας

⁸⁰ Act. xvii, 28

εἶναι· ἐν ᾗ Πατὴρ μὲν ἀναρχος, καὶ ἀγέννητος, καὶ ἀει-
 δει Πατὴρ νοεῖται· ἐξ αὐτοῦ δὲ κατὰ τὸ προσεχὲς
 ἀδιαστάτως ὁ μονογενὴς Υἱὸς τῷ Πατρὶ συνεπινοεῖ-
 ται· δι' αὐτοῦ δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ, πρὶν τι κενὸν τε
 καὶ ἀνυπόστατον διὰ μέσου παρεμπεσεῖν νόημα, εὐθύς
 καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνημμένως καταλαμβάνε-
 ται· οὐχ ὑστερίζον κατὰ τὴν ὑπαρξιν μετὰ τὸν Υἱόν·
 ὥστε ποτὲ τὸν Μονογενῆ διχα τοῦ Πνεύματος νοηθῆ-
 ναι· ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὧν, καὶ αὐτὸ τὴν
 αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶναι, ὅθεν καὶ τὸ μονογενές, ἐστὶ
 φῶς, διὰ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἐκλάμψαν· οὐτε δια-
 στιγματι, οὐτε φύσεως ἐτερότῃ τοῦ Πατρὸς, ἢ τοῦ
 Μονογενοῦς ἀποτεμνεται. Διάστημα μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς
 προαιωνίου φύσεως οὐκ ἔστιν· ἢ δὲ κατὰ τὴν οὐσίαν
 διαφορά οὐδεμία. Οὐδὲ γάρ, ἐστὶ δυνατόν ἀκτιστοῦ
 πρὸς ἀκτιστον διαφορὰν ἐννοῆσαι· ἀκτιστον δὲ τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς ἐν ταῖς προλαβοῦσιν ἀπο-
 δίδεται λόγος.

ulla naturæ diversitas : neque enim fieri potest, ut increatum ab increato, quoad naturam, diversum sit. Est autem Spiritus sanctus increatus, quemadmodum superiori disputatione demonstratum est.

Τούτων οὕτως ἔχειν ὑπειλημμένον παρὰ πᾶσι τοῖς
 καταδεχομένοις τὸν ἰδιωτισμὸν τοῦ ἀπλουστεροῦ κη-
 ρύματος, τίνι καιρὸν ἔχει τὴν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πα-
 τέρα συναρτεῖαν διὰ τῆς κτίσεως ἀναλύειν πειράσθαι,
 ὡς ἐπ' ἀναγκῆς εἶναι τι καὶ ταύτη συναλδίον, ἢ καὶ
 τὸν Υἱὸν μεταγενέστερον οἰεσθαι ; ὅτε γὰρ ἡ γέννησις
 τοῦ Μονογενοῦς ἐν τῷ τῶν αἰώνων, οὐτε ἡ κτίσις πρὸ
 τῶν αἰώνων, ὥστε οὐδενὶ τρόπῳ προσήκει τὴν ἀδιά-
 στατον φύσιν καταμερίζεσθαι· καὶ μετὰ τῆς πάντων
 ποιητικῆς αἰτίας, διαστηματικὴν τινα παρενείρειν
 ὑπόνοιαν ἐν τῷ λέγειν, ποτὲ μὴ εἶναι τὸν πᾶσι δεδω-
 κένον τὸ εἶναι.

Οὐκοῦν ἀληθὴς ὁ προαποδομένος λόγος, ὅτι τῇ
 μὲν ἀγεννησίᾳ τοῦ Πατρὸς ἡ τοῦ Μονογενοῦς αἰδιότης
 γεννητικῶς συνεπινοεῖται· εἰ δὲ τι διάστημα μετὰ νο-
 μισθεῖν, ᾧ ἡ γέννησις τοῦ Υἱοῦ τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς
 διατέμνεται, τούτῳ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς τοῦ ἐπὶ
 πάντων Θεοῦ ὀρισθῆσεται, ὅπερ ἀποπον. Τὴν δὲ κτί-
 σιν κωλύει οὐδὲν ἄλλο τι οὖσαν κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν
 παρὰ τὸν κτίσαντα ἀπὸ τίνος ἰδιαζούσης νοηθῆναι
 ἀρχῆς, καθὼς ἔφαμεν, κατ' οὐδὲν τῇ ἀκηράτῃ καὶ
 προαιωνίῳ φύσει συμβαίνουσιν. Τὸ γὰρ ἐκ μὴ ὄν-
 των, ἢ, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐκ μὴ γινωσκόμενων,
 οὐρανὸν, ἢ γῆν, ἢ ἄλλο τι τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρου-
 μένων γεγενῆσθαι λέγειν, οὐδεμίαν τῷ Ποιητῇ τῶν
 ὧν ἀδοξίαν προστρίβεται· ἐπεὶ καὶ μεμαθήκαμεν
 παρὰ τῆς θείας Γραφῆς, μήτε ἐξ αἰθέρος ταῦτα εἶναι,
 μήτε εἰσαεὶ διαμένειν. Εἰ δὲ τι τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι
 πεπιστευμένων μὴ αἰετὶ συνυπάρχειν τῷ Πατρὶ πιστευ-
 θεῖν, ἀλλὰ τις κατὰ τὸν τῆς αἰρέσεως λόγον ἐπινοη-
 θεῖν διάνοια γυμνοῦσα ποτε τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν τῆς
 τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δόξης, οὐδὲν ἔτε-
 ρον, ἢ παντὸς ἀγαθοῦ καὶ θείου πράγματος τε καὶ
 νοήματος, κατὰ τὸν τῆς αἰρέσεως λόγον, ὁ Θεὸς κε-
 χωρισμένος ἐπιδειχθήσεται. Εἰ δὲ αἰετὶ ἔνδοξος ὁ Πα-

advertit, ut scilicet altera alteri collata superior sit et prior, secundum aliquam temporis durationem, hoc etiam in increata illa et æterna natura inesse existimet? in qua Pater principii expers, et ingenuus, et semper Pater concipitur, ex ipso autem unigenitus Filius, sine ulla interruptione et divisione, una cum Patre intelligitur, cum ipso vero et per ipsum, antequam nescio quod inane, et quiddam non subsistens, tanquam medium interveniret, statim etiam et conjunctim Spiritus sanctus concipitur, non posterior Filio secundum suam subsistentiam, quasi possit aliquando unigenitus Filius intelligi absque Spiritu sancto, qui et ipse ex universorum Deo sui subsistentiæ originem habet, a quo etiam unigenitum illud lumen est de vero lumine resplen-

dens : neque diversitate durationis, neque natura a Patre vel Unigenito separatur. Durationis namque intercapedo non est in sempiterna illa natura, neque

Cum igitur hæc ita sese habeant, consensu omnium illorum, qui veræ et sanæ fidei simplicitatem amplectuntur, non nisi intemptivum apparet, Filium cum Patre conjunctionem dissolvere velle per id, quod est creaturæ, quasi necesse sit, vel huic etiam aliquid cœternum, vel certe Filium Patre posteriorem fore. Nam generatio Filii tempore non concluditur, neque creaturæ tempore antiquior est. Itaque nullo modo convenit naturam indivisam et inseparatam partiri et dissecare, et inter causam omnium rerum effectricem, intercapedinem quamdam durationis cogitatione interjicere, ut scilicet affirmetur aliquando non fuisse illum, qui omnibus fuit auctor, ut sint.

Verum ergo est, quod asseruimus, nempe quod cum Patris innascibilitate unigeniti Filii æternitas nascibiliter conjuncta consideretur ; si quis autem putet intervallum intercessisse, quo generatio Filii a Patris vita separetur, is hoc ipso etiam Deo universorum principium vitæ et subsistentiæ attribuat, quod absurdissimum est. Nihil vero prohibet creaturam, utpote a suo Creatore diversam, considerari tanquam a proprio quodam initio procedentem, ut diximus, quod in illam immortalem et æternam naturam nullo pacto convenire potest : dicere enim ex non entibus, vel, ut Apostolus ait, ex non apparentibus²¹, vel invisibilibus cælum vel terram aut aliquid eorum quæ in creaturarum ordine censentur, exstitisse, nullam injuriam universorum Conditori affert, cum ex Scriptura compertum nobis sit, hæc neque ab æterno fuisse, neque in æternum fore. At si quid eorum, quæ in Trinitate inesse creduntur, credatur non semper Patri coexistisse ; et si convenienter hæreticorum institutis et placitis, admittatur ejusmodi cogitatio, quæ Deum omnium gloria Filii et Spiritus sancti denudet et spoliet, tunc nihil aliud sequitur ex hæreticorum

²¹ Hebr. xi, 1.

istorum opinione, quam quod Deus omni bonitate et divinitate, divinitatique competente existimatione spoliatus apparebit. At si suam gloriam semper habet Pater, qui est ante secula, gloria vero Patris est æternus Filius, similiter et Filii gloria Spiritus sanctus, qui una cum Filio et Patre semper consideratione cernitur, undenam sapientissimus iste, et ex quali disciplina in æternis temporisque expertibus statuit prius et antiquius, et honorabilius seu dignius in iis quæ sua natura sunt æque honorabilia et digna, unum alteri per comparationem præferenda, qui hoc ipso quod primas honoris uni desert, sic quod deinceps est inhonorat et injuria afficit? Nam quorsum tendat distinctio ista præstantioris et honorabilioris, neminem latet.

Jam vero qualia sunt quæ his subjungit, cum affirmat, easdem operationes eadem opera efficere, et mutatis operibus mutatis etiam operationes conspici? Opportune profecto egregius iste ad inexpugnabilem orationis suæ defensionem se confert. Eadem operationes, inquit, eadem etiam opera efficiunt. Videamus igitur quam verum hoc sit, allatis exemplis. Una ignis operatio est calefacere; dispiciamus igitur, qualem convenientiam habeant hujus operationis opera. Calore liquescit æs, lutum indurescit, cera consumitur; reliqua animantia si in igne sint corrumpuntur, at salamandra vivificatur: stupa ardet, amiantum (seu amiantus, nomen gemmæ) flamma, velut aqua, purgatur. Tanta est similitudo operum ejusdem operationis! Quid vero sol? annon et ipse eadem sua vi et potentia omnia æqualiter fovens, plantarum quidem aliam auget, aliam vero exsiccatur, mutato operationis sine pro materiae substratæ conditione et qualitate? Illam enim plantam, quæ supra petram est, arefacit, at eam, quæ altis in terra egit radices, patulis ubique ramis diffundit. Quod si opera naturæ mente lustrare, et quid in corporibus natura agere soleat, observare velis, clarius intelliges, quam circumspice istæ dixerit, eandem operationem eadem efficere opera. Una operatio est causa conceptionis, sed compositio ejus quod intus fit et constituitur, varia est et multiformis, ut nulli facile sit enumerare diversitatem omnium earum, quæ in corpore insunt, qualitatum. Infantibus una illidem operatio est, lactis attractio et exsuctio. At quis varietatem effectuum talis alimenti percenseat? quod tanquam per canalē ex ore in meatus destinatos descendit; nutriendi vero et alterandi facultas unicuique membrorum convenienter lac adducit, sexcentis modis per coëctionem alimentum illud subigens et dividens, et cullibet ex subjectis membris simile cognatumque consentanea ratione efficiens. Nam ex eodem alimento aluntur et augentur arteriæ, venæ, cerebrum, meninges (seu membranæ), medulla, ossa, nervi, muscoli, tendines, caro, extremitas seu superficies, chondri, adeps, capilli, ungues, sudores, halitus, pituita, bilis, et si quæ alia superflua et inutilia ex eadem causa existunt. Si membra intuearis, quorum alia sunt organica, alia sensibus deservientia, alia aliter molem hanc

A τῆρ, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, δόξα δὲ τοῦ Πατρὸς ὁ προαιώνιος Υἱὸς, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ δόξα τὸ τοῦ Χριστοῦ Πνεῦμα, τὸ δὲ συνθεωρούμενον τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ, πῶθεν ὁ σοφὸς οὗτος, καὶ ἐκ πόλεως παιδεύσεως τὸ πρεσβύτερον ἐν τοῖς ἀρχαίοις, καὶ τὸ τιμιώτερον ἐν τοῖς κατὰ φύσιν τιμίοις ἀποφαίνεται, συγκριτικῶς ὑπεριθιθεὶς τοῦ ἐτέρου τὸ ἐτερον, καὶ διὰ τῆς τοῦ ἐνὸς προτιμήσεως τὸ ἐπεξῆς ἀτιμάζων; Ἡ γὰρ ἀντιδιαστολὴ τοῦ τιμιωτέρου φανερωτέρα πάντως ἐστίν, εἰς ὃ τι φέροι.

Οἷα δὲ τοῖς εἰρημένοις ἐπάγει, καὶ τὰ ἀκολουθαῖ; Ἄγε, φησί, τῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν τὴν ταυτότητα τῶν ἔργων ἀποτελούντων, καὶ τῶν παρηλλαγμένων ἔργων, παρηλλαγμένους καὶ τὰς ἐνεργείας ἀποφαίνοντων. Καλῶς ὁ γεννάδας ἦλθεν ἐπὶ τὴν μάχον συνηγορίαν τοῦ λόγου. Αἱ αὐταὶ ἐνέργειαι τὴν ταυτότητα τῶν ἔργων ἀποτελοῦσι, φησί. Ἰδωμεν τοίνυν ἐπὶ τῶν πραγμάτων τὸν λόγον. Μία τοῦ πυρὸς ἡ διὰ τοῦ θερμαίνου ἐνέργεια, ἀλλὰ τὰ ἔργα ὅλα ἐχει τὴν συμφωνίαν, ἐπισκεψόμεθα. Τήκεται ὁ χαλκός· ὁ πῦρ πῆγνυται· ὁ κηρὸς ἀναλίσκεται· τὰ λοιπὰ τῶν ζώων εἰ ἐν αὐτῷ γένοιτο, φερέται, ἡ σαλαμάνδρα ζωογονεῖται· τὰ στυγεῖον καίεται· τὸ ἀμίαντον, ὥσπερ ἐν ὕδατι, τῇ φλογὶ καταπλύνεται. Τόσαυτὴ ἡ ταυτότης τῶν ἔργων ἐκ τῆς μιᾶς ἐνεργείας. Τί δὲ ὁ ἥλιος; Ἄρ' οὐχὶ καὶ αὐτός, ἐκ τῆς αὐτῆς δυνάμεως ὁμοίως ἐπιθάλλων τὰ πάντα, τὸ μὲν τι τῶν φυτῶν ἡρέσας, τὸ δὲ κατεμάραν, πρὸς τὴν ὑποκειμένην δύναμιν ὑπαλλήσων τῆς ἐνεργείας τὸ τέλος; Τὸ μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς πέτρας ἐξήραν, τὸ δὲ ἐκ τῆς βαθείας γῆς ἐκατοντάρχουν ἐποίησεν. Εἰ δὲ εἰσελθοὺς εἰς τὰ τῆς φύσεως ἔργα, καὶ ἴδωις ἐν τοῖς σώμασιν ὅσα φιλοτεχνούσα ἐργάζεται, μᾶλλον ἂν τὸ περιεσκεμμένον καταμάθοις τοῦ λέγοντος, ὅτι Ἡ αὐτὴ ἐνέργεια τὴν ταυτότητα τῶν ἔργων ἀποτελεῖ. Μία ἐνέργεια τῆς συλλήψεως ἐστὶν ἡ αἰτία· ἀλλὰ τὸ σύγκριμα τοῦ ἐνδον οἰκονομουμένου πολυείδες, ὥς ἂν μὴ συνηθῆναι βραδίως τινὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἐν τῷ σώματι ποιότητων ἀπαριθμήσασθαι. Μία πάλιν ἐνέργεια ἐπὶ τῶν νηπίων ἡ τοῦ γάλακτος ἐστὶν ὁλκή· τὸ δὲ ποικίλον τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς τοιαύτης τροφῆς τίς ἂν διεξέλθοι λόγος; Ἡ μὲν γὰρ καθάπερ διὰ σωλήνος ἐκ τοῦ στόματος ἐπὶ τοὺς ἀποκριτικούς διεξέρχεται πόρος· ἡ δὲ ἀλλοιωτικὴ τῆς φύσεως δύναμις ἐκάστῳ τῶν μελῶν καταλλήλως προσάγει τὸ γάλα, διὰ τῆς πέψεως εἰς μυρίας διαφορὰς τὴν τροφὴν κεραματίζουσα, καὶ τοὺς ὑποκειμένους ὁμοφυεῖς ἀπαραγέζομένη τὸ ἐκάστῳ κατάλληλον. Ἐκ γὰρ τῆς αὐτῆς τρέφονται βρώσεις ἀρτηρίαι, φλέβες, ἐγκέφαλος, μήνιγγες, μυελὸς, ὅσῃ, νεύρα, σύνδεσμος, τένοντες, σάρκες, ἐπιφάνεια, χόνδροι, πιμελαί, τρήνες, ὄνυχες, ἰδρώτες, ἀτμοί, φλέγμα, χολή, καὶ ὅσα λοιπὰ περὶ τὰ καὶ ἀκριεῖα τῆς αὐτῆς αἰτίας ἐξήπται. Κἂν τὰ τῶν μελῶν εἴησις ὀνόματα, τὰ τε ὀργανικὰ καὶ τὰ ἀσθητήρια, καὶ ὅσα ἄλλα πληροὶ τὸν τοῦ σώματος ὄγκον, ἐκ μιᾶς καὶ τῆς

αὐτῆς κατὰ τὴν τροφὴν ἐνεργείας εἰς τὰς τοσαύτας διαφοράς ἀλλοιοῦται. Εἰ δέ τις καὶ τὰς τέχνας ἀναλογίσαιτο, εὐρήσει καὶ διὰ τούτων τὸ κατεξητασμένον τοῦ δόγματος· μίαν γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῶν διὰ χειρὸς τι ποιοῦντων ἐπὶ πάσης τέχνης ὁρῶμεν ἐνεργεῖαν· αὐτὴν λέγω τῆς χειρὸς τὴν κίνησιν· ἀλλὰ τίς ἡ κοινωνία τῶν ἀποτελεσμάτων, σκοπήσωμεν. Τί κοινὸν ἔχει ναοῦ κατασκευὴ πρὸς ἱμάτιον, τῆς ἐν ἑκατέρῳ τέχνης κινήσει χειρὸς ἐνεργουμένης; Κινεῖ τὴν χεῖρα καὶ ὁ τοιχωρύχος, κινεῖ καὶ ὁ φρεωρύχος· καὶ γῆ μεταλλεύεται, καὶ φονεύεται ἄνθρωπος· κινήσεως χειρὸς ἔργα τὰ πάντα. Ὅτι γὰρ πολεμιστῆς ἐπὶ τῆς μάχης διὰ χειρὸς ἐνεργεῖ τὴν τῶν ἐναντίων σφαγὴν· καὶ ὁ γεωπόνος πάλιν τῇ χειρὶ διὰ τῆς διέκλλης ἐπιθρύπτει τὴν βύλῃ. Πῶς οὖν ἡμῖν ὁ δογματιστῆς ἀποφαίνεται τὰς αὐτὰς ἐνεργείας τὴν ταυτότητα τῶν ἔργων ἀποτελεῖν; Ἐὰν δὲ δοθῇ τι καὶ ἀληθὲς ἔχειν τὰ ἐρηγμένα, πάλιν καὶ διὰ τούτου τὸ κατὰ τὴν οὐσίαν οἰκεῖον τοῦ τε Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν πλέον συνίσταται. Εἰ μὲν γὰρ ἦν τις τῶν ἐνεργειῶν παραλλαγή, ὡς ἄλλως μὲν τοῦ Πατρὸς, ἑτέρως δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸ δοκοῦν ἐργαζομένου, καλῶς εἶχεν ἐκ τοῦ παρηλλαγμένου τῶν ἐνεργειῶν, καὶ τὸ τῆς ἐργασίας ὕψ' ἑκατέρου τούτων οὐσίας παρηλλαγμένον τεκμαίρεσθαι. Εἰ δὲ ὅτι τρόπῳ ἐνεργεῖ ὁ Πατὴρ, πάντα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, κατὰ τε τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου φωνήν, καὶ κατὰ τὸν εἰκόστα λόγον (οὗ γὰρ ὁ μὲν ἀσωμάτως, ὁ δὲ διὰ σώματος, οὐδὲ ἐκείνος μὲν ἐκ τῆσδε ὕλης, ἐκ δὲ τῆς ἑτέρας ὁ ἕτερος, οὐδὲ ἐν χρόνῳ, οὐδὲ ἐν τόπῳ· ἄλλος ἄλλῳ τὸ δοκοῦν κατεργάζεται· οὐδ' αὐτῶν ὀργάνων διαφοραὶ τὸ παρηλλαγμένον κατασκευάζουσιν· ἀλλ' ἀρκεῖ μόνῃ θελήματος κινήσει, καὶ προαιρέσει· ὁρμή, αἰνδρόμον ἔχουσα, καὶ ἐπακολουθοῦσαν πρὸς τὴν τῶν ὄντων ὑπόστασιν τὴν ὑφιστάσασιν τὰ πάντα δύναμιν), καὶ ἐν πᾶσιν ὁμοίως ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ὁ Υἱὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, κατ' αὐτὴν τῆς ἐνεργείας τὸ εἶδος ἐργάζονται, πῶς οὕτως τὴν κατὰ τὰς οὐσίας διαφορὰν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος ἀποδεικνύειν οἴεται διὰ τοῦ παρηλλαγμένου τῆς τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐνεργείας ἀπ' ἀλλήλων χωριζομένης; Τούναντίον γὰρ, καθὼς ἔφαμεν, παρασκευάζεται, ἐπειδὴ οὐδαίς τρόπος τῆς τῶν ἐνεργειῶν παραλλαγῆς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ θεωρεῖται, καὶ τὸ μηδεμίαν ἐν ταῖς οὐσίαις τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος εἶναι δεύσασιν, ἐν τῇ ταυτότητι τῆς ὑποσησαμένης δυνάμει ἐπιδείκνυται, καθὼς καὶ ἡ τοῦ λογογράφου μαρτυρία βεβαίαι τὸν λόγον, οὕτως ἐπὶ λέξεως ἔχουσα· Ἄγε, φησὶ, τῶν ἐνεργειῶν τὴν ταυτότητα τῶν ἔργων ἀποτελοῦσιν. Ὅστε εἰ ταυτότης ἐπιτελεῖται τῶν ἔργων ἐν τῇ τῶν ἐνεργειῶν ὁμοιώτητι, ἔργον δὲ κατ' αὐτοὺς τοῦ μὲν Πατρὸς ὁ Υἱὸς, τούτου δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἡ ὁμοιομορφία τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐνεργείας τὴν ταυτότητα πάντως τῆς ἀποτελεσθείσης οὐσίας ἐνδείξεται.

Ἄλλα προστίθῃ καὶ, παρηλλαγμένων ἔργων παρηλλαγμένας καὶ τὰς ἐνεργείας ἐμφανίστω. Πάλιν τοίνυν καὶ τοῦτο σκοπήσωμεν, τίτι τὸ ἰσχυρὸν

A corporis constituentia, videbis et haec ex una nutrimenti operatione in talem et tantam diversitatem exrescere. Si quis res manu et arte factas contemplari cupiat, inveniet etiam in his, quam inconsiderate hoc quod contraria sententia vult, assertum sit; unam enim ut plurimum in his qui manu laborant, in omni arte videmus operationem, ipsam, inquam, manus motionem: at dispiciamus quoniam sit similitudo effectuum. Quid commune et simile habet templi exstructio cum vestis confectione, arte utrobique per manus motionem operante? Manum movet, tam qui muros perfodit, quam qui puteum fodit; ex terra eruiunt metallum, quo homo occiditur, et omnia sua efficere conatur homo motione manus. Nam miles in bello manum cadem et stragem suorum hostium edit, et agricola manu per ligonem glebas frangit. Quomodo igitur haereticus iste affirmat, earumdem operationum eosdem esse effectus? et licet concederemus a veritate aliena non esse, quae dicit, tamen ex his etiam recte confirmari posset Filium cum Patre, et Spiritus sancti cum Filio convenientia in natura. Nam si esset aliqua operationum mutatio, ut aliter quidem Pater, aliter autem Filius id, quod sibi videretur, ageret, recte ex mutatione et varietate operationum concluderetur diversitas effectuum, qui ab utroque producti essent. At ei eo modo quo Pater operatur omnia, Filius iidem omnia facit, ut ipse Dominus testatus est, et res ipsa postulat (non enim unus modo incorporeo, alter corporeo, neque ille ex hac materia, ex alia vero alius, neque alius alio tempore vel loco, quam alius id quod vult efficit, sed neque instrumentorum diversitas hic reperitur, quae diversitatem arguat, quia sufficit sola voluntatis motio, et electionis appetitio quae conjunctam habet, et quasi comitem ad rerum effectiorem, vim illam et facultatem, quae rebus omnibus subsistentiam tribuit), si igitur in omnibus similiter Pater, a quo omnia, et Filius, per quem omnia, eadem operationis specie operantur, quomodo iste diversitatem substantiae in Patre et Filio colligit ex diversitate operationis eosdem a se mutuo separantis? Contrarium enim, ut antea diximus, conficitur. Cum namque nullus modus diversarum operationum in Patre et Filio appareat, sit, ut etiam in substantia Patris et Filii nulla sit discretio seu distantia, quod attinet ad effectricis potentiae identitatem: cui rei accedit ipsius declamatoris (Eunomii) testimonium, ita se verbatim habens: iisdem operationibus eadem quoque opera efficientibus. Itaque si eadem opera ex iisdem operationibus prodeunt, opus vero Patris, ipsorum quidem iudicio, est Filius, huius vero Spiritus sanctus; similitudo operationis, quae in Patre et Filio est, productae quoque substantiae identitatem evidenter evincet.

Addit, diversa opera diversitatem operationum indicare. Ergo dispiciamus, quantum roboris in hac assertionem insit, idque, si placet, perspicuis exem-

plis comprobemus. An non una est præcepti operatio ejus, qui universum mundum, et omnia, quæ illius complexu continentur, sola voluntate condidit? *Ipsæ enim dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt*²². Annon mandatum hoc omnibus æqualiter essentiam dedit, solaque voluntas satis fuit, ut id quod non erat procrearetur? Quomodo igitur, cum ex una mandati hujus operatione tanta rerum diversitas exstiterit, iste quasi oculis clausis nihil videns, affirmat, operum varietatem diversitatem quoque operationis arguere? E contrario enim oportebat, omnia quæ in hoc mundo visuntur, ejusdem speciei esse, si, ut sectarius iste tradit, diversitate operum etiam diversitas operationum demonstratur. An res istas omnes ut æquales intuetur, in solo autem Patre et Filio inæqualitatem deprehendit?

Igitur, si non prius, saltem jam inspicat eam, quæ in elementis inest differentiam, et quomodo quodlibet eorum quæ ad mundi constitutionem concurrunt, ad contrarias partes agatur. Nam levia sursum tendunt, gravia deorsum: et alia quidem semper consistunt, alia perpetuo moventur. Et inter ea quæ moventur, alia immutabilem motionem habent, ut cælum et planetæ, quorum cursus semper eodem reflectitur: at illa, quæ circumquaque diffunduntur, semper ut sors fert, aguntur, ut aer, mare, et quidquid liquida natura constat. Quid vero attinet explicare, quomodo calidum frigidum adversetur, aut humido siccum: et quomodo id quod supra est, ab eo quod infra est, distet? Quantas porro in animalibus cernere est a natura insitas dissimilitudines? Et quæ hominis lingua enumeret omnes illas diversitates, quæ in plantis sese offerunt, quoad figuram, magnitudinem, fructuumque et qualitatum diversitates?

At sapientissimus iste magister dissimilium et diversorum operum dissimiles quoque et diversas statuit operationes; idque vel quia formam divinæ operationis necdum intellexit, de qua sacra Scriptura testatur, *verbo mandati ejus omnia condita esse*; vel quia ad rerum creaturarum differentiam cæcutit, et tamen de divinis dogmatibus usque adeo inconsiderate nobis quasi leges præscribit, cum forte necdum ex quopiam audierit, omne illud, quod negative, non tamen universim pronuntiat, indubitatum et concessum esse, respectu rei cujus probandæ gratia adducitur. Verum de eo, cui circumspectus et rem probe perpendens non assentiat, novi dogmatis auctor, arbitratu suo, pro sua auctoritate, decernit, quod nihil penitus differt a somniis vel anilibus fabellis, quæ in computationibus enarrantur. Cumque in supra dictis tanta insit inconvenientia et absurditas, sit, ut quemadmodum illi, qui per somni phantasiam aliquid eorum quibus vigilantes operam dederunt, sibi videre videntur, cupide iis, quæ non existunt affixi in-

A ὁ λόγος ἔχει, καὶ, εἰ δοκεῖ, διὰ τῶν ἐνεργῶν ὑποδείγμάτων ταῦτα κατανοήσωμεν. Ἄρ' οὐχὶ μίᾳ ἐστὶν ἡ τοῦ προστάσσειν ἐνέργεια τοῦ πάντα τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ συστησάμενου διὰ μόνου θελήματος; Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐκτελέλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Οὐκ ἐπὶ πάντων ὁμοίως οὐσιώθῃ τὸ πρόσταγμα, καὶ ἤρκεσεν ἡ βούλησις μόνῃ, τὸ μὴ ὃν ὑποστήσασθαι; Πῶς οὖν ἐκ μιᾶς τῆς διὰ τοῦ προστάσσειν ἐνεργείας, τοσαύτης τῆς διαφορᾶς καθορωμένης, οὗτος ὥσπερ οὐχ ὅρων τὰ πράγματα, τὴν τῶν ἔργων παραλλαγὴν τὸ παρῆλλαγμένον τῆς ἐνεργείας ἐνδείκνυσθαι λέγει; Τοῦναντίον γὰρ εἶδει μονοειδῆ πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι, εἴπερ κατὰ τὸν δογματιστὴν, τῷ διαλλάσσοντι τῶν ἔργων καὶ τὸ τῶν ἐνεργειῶν παρῆλλαγμένον ἐμφαίνεται. Ἡ ταῦτα B ὁμοία πάντα βλέπει, ἐν μόνῃ δὲ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ ἐνθεωρεῖ τὸ ἀνόμοιον;

Οὐκοῦν ἐπισκεψάσθω νῦν, εἰ καὶ μὴ πρότερον, τὴν ἐν ταῖς στοιχείαις διαφορὰν, καὶ ὡς ἕκαστον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πρὸς τὴν τοῦ παντὸς σύστασιν συντελούντων, πρὸς τὸ ἐναντίον ἀπῆχται τῆς φύσεως. Τὰ μὲν γὰρ κοῦφά τε καὶ ἀνωφερῆ πέφυκε, τὰ δὲ βαρέα καὶ εἰς τὸ κάτω βριθόντα, καὶ τὰ μὲν αἰετῶτα, τὰ δὲ διόλου κινούμενα. Καὶ ἐν τοῖς κινουμένοις, τὰ μὲν ἀπαράβατον ἐπὶ τὸ ἐν ἔχει τὴν κίνησιν, ὡς ὁ οὐρανός, καὶ τῶν ἀστέρων οἱ πλανώμενοι, οἷς ὁ ὁρμός εἰς τὸ ἐμπάλιν τοῦ παντὸς ἀνελίσσεται· τὰ δὲ πανταχόθεν διαχεόμενα κατὰ τὸ συμβαῖνον αἰετὴν φέρεται, ὡς ὁ ἀήρ, καὶ ἡ θάλασσα, καὶ ἡ πᾶσα τῆς ὑγρᾶς οὐσίας φύσις. Τί δ' ἂν εἰποι τις τὴν τοῦ θερμοῦ πρὸς τὸ ψυχρὸν ἐναντίωσιν, ἢ τοῦ ὑγροῦ τὴν πρὸς τὸ ξηρὸν C διαφορὰν, τοῦ τε ἀνω τὴν πρὸς τὰ κάτω διάστασιν; ὅσαι δὲ τῶν ζώων αἱ κατὰ τὴν φύσιν ἀνομοιότητες; τὰς δὲ ἐν τοῖς φυτοῖς κατὰ τε τὰ σχήματα, καὶ τὰ μεγέθη, καὶ τὰς τῶν καρπῶν καὶ ποιότητων παραλλαγὰς τίς ἂν ἐπέλθοι λόγος ἀνθρώπινος;

Ἄλλ' ὁ σοφὸς οὗτος τῶν παρῆλλαγμένων ἔργων παρῆλλαγμένας καὶ τὰς ἐνεργείας ἡμῖν ἀποφαίνεται; ἢ τὸ εἶδος τῆς θείας ἐνεργείας μήποτε μαθὼν, ὃ φησιν ἡ Γραφή, ὅτι *τῷ λόγῳ προστάγματος πάντα γεγένηται*, ἢ πρὸς τὴν τῶν γεγονότων διαφορὰν ἀμβλυώτων καὶ οὕτως ἡμῖν ἀπαισκήπτως φθεγγόμενος, περὶ θεῶν δογμάτων νομοθετεῖ, οὕτω τάχα τινας ἀκηχώς, ὅτι πᾶν τὸ ἀποφαντικῶς λεγόμενον, ἐὰν μὴ καθόλου, τὸ ἀμαχὸν τε καὶ ὁμολογούμενον περὶ τοῦ προκειμένου πράγματος ἔχη. Ἀλλὰ περὶ ὧν οὐκ ἂν τις τῶν ἐπισκεψάμενων σύνθοιτο, περὶ τούτων κατ' ἐξουσίαν ὁ δογματίζων λέγει, Οὐδὲν διαφέρει τῶν ὀνειρῶν ἢ μύθους παρὰ πότον διηγουμένων. Καὶ τοιαύτης ὁδὸς ἔστιν ἐν τοῖς εἰρημνίαις ἀναρμοστίας, καθάπερ οἱ δι' ἐνυπνίου φαντασίας τῶν καθ' ὑπάρσπουδαζομένων ὄρῃν τι νομίσαντες, προθύμως ἔχονται τῶν ἀνυπάρχοντων, καὶ τῆς περὶ τὸ φαινόμενον ἐπιθυμίας διὰ τῆς ἡπατημένης ὀφθῆς; ἀναπειθούσης ἔχειν ὁρῶνται· οὕτω καὶ αὐτοὺς διὰ τῆς ὀνειρώδους ταύτης τῶν δογμάτων ἀνατυπώσεως ἰσχύειν αὐτῶν φαντασθεῖς τὰ εἰρημένα, ταῦτα οὕτως ἔχειν διαβε-

²² Psal. CXLVIII, 5.

δαιούται, καὶ δι' αὐτῶν κατασκευάζειν ἐπιχειρεῖ τὰ ὑπόλοιπα· ἄξιον δὲ καὶ αὐτὴν παραθέσθαι τὴν λέξιν ἔχουσαν οὕτως·

modum valida et efficacia esse, hæc ita se habere cujus ipsissima verba apponere non abs re fuerit.

Οὕτω δὲ τούτων ἔχόντων, καὶ τῇ πρὸς Ἀλλήλα σχέσει τὸν εἰρμὸν ἀπαράδατον διατηρούντων, προσήκει δὴ πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν συμφωνίαν τοῖς πράγμασι τάξιν τὴν ἐξέτασιν ποιουμένους, καὶ μὴ φύρειν ὁμοῦ πάντα, καὶ συγχεῖν βιαζομένους· εἰ μὲν περὶ τῆς οὐσίας κινητοῖς τις ἀμφισβήτησις, ἐκ τῶν πρώτων καὶ προσεχῶν ταῖς οὐσίαις ἐνεργειῶν ποιεῖσθαι τῶν δεικνυμένων τὴν πίστιν, καὶ τῶν ἀμφιβαλλομένων τὴν διάλυσιν· τὴν δὲ ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις ἀμφισβόλλαν διαλύειν ἐκ τῶν οὐσιῶν.

Ἐγὼ τὸνυν ἀρκεῖν ἡγοῦμαι πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀτοπίας τῶν εἰρημένων αὐτὰ τὰ ῥήματα τῆς ἀσθείας. Ὅσπερ γὰρ ὁ τὸ λελωθμένον ἐκ πάθους πρόσωπον ὑπογράφων τῷ λόγῳ, μάλλον ἂν ἐπιδείξειεν ἀπογυμνῶσας τῶν προκαλυμμάτων τὴν νόσον, ὥς μηδὲν δεῖσθαι λόγῳ μαθεῖν τοὺς τὸ φαινόμενον βλέποντας· οὕτως ἡγοῦμαι τὸ εἰδεχθῆς τοῦτο καὶ περιεκομμένον τοῦ αἰρετικοῦ δόγματος ἱκανῶς φανεροῦσθαι τοῖς διορατικοῖς τὴν ψυχὴν, καὶ διὰ μόνης τῆς ἀναγνώσεως ἐκκαλυπτόμενον. Ἄλλ' ἐπειδὴ χρὴ καθάπερ τινὰ δάκτυλον ἐπὶ τὰ σαθρὰ τοῦ δόγματος τὸν δεικτικὸν λόγον ἐπάγοντα, φανερωτέραν τοῖς πολλοῖς καταστήσαι τὴν ἐγκειμένην λύσιν τῷ δόγματι, πάλιν ἐφεξῆς τὸ ῥηθὲν ἀναλήψομαι. Οὕτω δὲ, φησὶ, **C** τούτων ἔχόντων. Τί λέγει ὁ ἐνυπνιαστής; Ποῶν ἢ τοῦτων, καὶ πῶς ἔχόντων; Ὅτι Μόνη κυρία, καὶ ἀνωτάτω τοῦ Πατρὸς ἡ οὐσία, ἀκυρος δὲ κατὰ τὸ ἀκολουθοῦ πάντως ἡ ἐφεξῆς, καὶ ἀκυροτέρα ἡ τρίτη. Ταῦτα γὰρ οἷς εἶπεν ἐνομοθέτησεν· ἢ ὅτι ἀρεπομένης τῇ οὐσίᾳ τῇ πρώτῃ ἐνεργείας τινός, ἥς ἀποτέλεσμα καὶ ἔργον ὁ μονογενὴς ἐστιν Υἱός, τῷ μέτρῳ τῆς ὑποσημαμένης αὐτὸν ἐνεργείας ἐνδεεμένος; ἢ ὅτι ἐλάττους τε καὶ μείζους αἱ οὐσίαι νοοῦνται, διὰ τὸ ἐγκεῖσθαι πῶς ἀλλήλαις, καὶ περιέχεσθαι ὑπὸ τῆς εὐρυχωροτέρας τὴν ἡσσονα· ὥσπερ ἐπὶ τῶν κάδων συμβαίνει, τῶν ἀλλήλοισι ἐντιθεμένων, καθ' ὃ μείζους τε καὶ ἐλάττους ἐνορᾷ τὰς οὐσίας, τὰς οὐδὲν πέρατι καὶ ὅρῳ περιελημμένας· ἢ ὅτι τῶν δημιουργημάτων αἱ διαφοραὶ καὶ τὴν τῶν δημιουργῶν ἑτερότητα συνεμφανίσουσιν, ὥς ἀμήχανον ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν διαφόρους τὰς δημιουργίας συνίστασθαι; Ἄρ' οὖν ἐστὶ τις τοσούτῳ κώματι κατεχόμενος τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, ὥστε ἀκούσας τῶν τοιοῦτων δογμάτων εὐθὺς συνθέσθαι τῷ διαβεβαιωμένῳ, ὅτι Οὕτω δὲ τούτων ἔχόντων, καὶ τῇ πρὸς Ἀλλήλα σχέσει τὸν εἰρμὸν ἀπαράδατον διατηρούντων; Τῆς γὰρ αὐτῆς οἶμαι παραπληξίας εἶναι, λέγειν τε τὰ τοιαῦτα, καὶ λεγόντων ἀκοῦειν ἀνεξέταστος, ὅτι εἰρμῷ τινι διὰ τῆς πρὸς Ἀλλήλα σχέσεως εὐθύνεται τὰ διὰ τῆς κατὰ τὴν φύσιν ἀνομοιότητος ἀπ' ἀλλήλων διεσχισμένα. ἢ γὰρ ἦνεται διὰ τῆς οὐσίας κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον, καὶ οὕτως ἐν τῇ πρὸς Ἀλλήλα σχέσει τὸν εἰρμὸν ἀπαράδατον διατηρήσει· ἢ

A hæreant, putentque cupiditate ex fallaci viso persuasi, se tenere quod non tenent: ita et iste ex somnuculosa dogmatum efformatione, ratus ea adit, iisque positis reliqua conficere aggreditur,

Cum hæc ita se habeant, inquit, omniaque mutua ad se habitudine invariabilem seriem observent, par est, ut qui inquisitionem secundum naturalem rerum ordinem instituunt, neque omnia miscere et confundere cupiunt, si quidem de substantia quæstio oriatur, ex primis et ex cognatis substantiarum operationibus argumenta rerum demonstrandarum petant, eorumque de quibus ambigitur solutionem; at vero dubitationem de operationibus ex substantiis dissolvent.

R Ego vero ad absurditatis, quæ in predictis inest, ostensionem ipsa impietatis plenissima verba sufficere arbitror. Quemadmodum enim faciem deturpalam et detruncatam oratione describens, magis videntium oculis morbum subjicit, si ablatis velamentis faciem nudam commonstret, ita ut verbis nihil amplius opus sit, quando rem ipsam spectatores jam intuentur: sic existimo hæretici hujus dogmatis turpitudinem et laceram deformationem, iis quibus perspicendi facultas suppetit, satis ex ipsa verborum relatione et lectione manifestam fore; sed cum necesse sit, ut demonstrationem, velut digitum, in doctrinæ hujus putredinem immittamus, quibus turpitudi ejus adhuc manifestior plerisque evadat, agendum ordine verba Eunomii resumamus. Cum hæc ita se habeant, inquit. Quid ais, o somniator? quæ sunt ista, et quomodo se habent? Solam Patris substantiam esse propriam et supremam; improprium vero plane illam, quæ ordine consequitur, et adhuc magis improprium, tertiam. Ista enim his ipsis verbis quasi lege lata sancit. An quia sequente ad primam substantiam operatione quadam, cujus effectus et opus unigenitus Filius est, mensuræ efficientis illum operationis quasi illigatur? An quia majores et minores substantias concepit, quasi in se mutuo includantur, quodque vastior et latior minorem contineat, quemadmodum accidere solet in cadis et vasis, quæ **D** sibi mutuo imponuntur? Aut secundum quem tandem modum, tanquam majores et minores intuetur substantias, quæ nullo penitus termino circumscribuntur ac definiuntur? An quia rerum effectuum differentię producentium quoque diversitatem indicant, quasi fieri nequeat, ut ex similibus operationibus diversi effectus prodeant? Num cujus mentem usque adeo gravis veternus occupat, ut cum talia dogmata audit, e vestigio assentiat assueveranti: Hæc cum ita se habeant, et mutua habitudine invariabilem seriem observent? Ejusdem enim stuporis arbitror, et dicere et dicentibus absque ulla discussione aures præbere, serie quadam et nexu per mutuam habitudinem dirigi res, quas naturæ dissimilitudo invicem disjunxit. Aut enim substan-

the conjunctæ sunt, secundum nostram intelligendi rationem; et sic mutua habitudine seriem illam invariabilem observant; aut a se mutuo sejunctæ sunt propter naturæ diversitatem, quemadmodum ille sibi persuadet: at quænam in rebus adeo diversis reperiri poterit secundum seriem illam habitudine, quæ invariabilem rationem observet? Quis præterea est insitus ille rerum ordo, ex cujus norma iste disquisitionem institui jubet? Si enim doctrinam veritatis intuitus solo ordine eorum, quæ in sanctissima Trinitate credimus, differentiam assignasset, non confusis seu permistis per cognatum, quem vocat, ordinem hypostasibus, salva communione secundum substantiam, et divisione secundum hypostasim, non utique in adversariorum numerum relatus esset, quippe eadem nobiscum sentiens et docens. At vero tota ejus disputatio aliorum tendens, efficit, ut difficile sit intelligere, quid tandem per *cognatum ordinem* intellexerit. Plurimum enim interest inter ea, quæ ex proposito et deliberatione, et ea quæ sponte naturæ ex naturali quadam necessitate, ad finem abeunt. Cognatus est igni calor, splendor radio, fluior aquæ, lapidi motus deorsum, ut plura alia hujus generis omittam. Si quis vero domum ædificavit, aut magistratum inivit, aut mercaturam inchoavit, aut aliquid eorum quæ ex deliberatione et meditata preparatione suscipi solent, aggressus est, non licet proprie dicere rebus per illum actis cognatum ordinem inesse. Nam ex voluntate ejus, qui rem aggreditur, et ex utilitate rei susceptæ et peractæ, æstimatur ordo ab illis, qui actionem aliquam aggrediuntur. At hinc, postquam hæreticus Filium a naturali cum Patre convenientia abjuxit, idemque de Spiritu sancto sibi persuadet, tanquam scilicet extraneus prorsus sit ab unione cum Patre et Filio; cumque in tota sua disputatione hoc unum molitur, ut demonstret Filium esse opus Patris, et rursus Filii opus esse Spiritum sanctum; et cum sic omnia opera sint electionis seu propositi, non natura effecta, quomodo ordinem esse statuit?

Nec scio quid sibi oratione sua velit. An Deum universorum eandem naturam in Filio et Spiritu sancto produxisse, et ejusmodi excessum in naturis effecisse, ut altera alteri subiceretur? si hac mente est, cur quod asseruit, diserte non explicavit, qua scilicet ratione hæc in Deo considerare oporteat? An quia in imperfectione seu imminutione effectuum major potentia Dei elucescat? Et quisnam assentietur huic effato: Magnam causam et potentiam in effectuum imperfectione apparere: quasi non potuerit in omnibus a se productis ad perfectionem pertingere? Et quomodo suffragatur Eunomio illud, *Supremum et maxime proprium*, si minor est ejus potentia, quam veli? An dicet imperfectionis rationem in ea productione abesse, ne omnino honor et gloria ejus, qui propter excellentiam supra alios colitur, extenuetur et deteratur? Et quis adeo miserabilis est, qui neque divinam et beatam illam

A ἀφύστηκεν ἄλλῳ διὰ τῆς κατὰ φύσιν ἀλλοτριότητος, καθὼς ἐκεῖνος οἶεται· καὶ τίς εὐρεθήσεται καθ' εἰρὸν σχέσις ἐν τοῖς ἀλλοτρίως ἔχουσιν, ἡ συντηροῦσα τὸ ἀπαράβατον; Τίς δὲ ἡ συμφύτης τῶν πραγμάτων τάξις, καθ' ἣν ποιεῖσθαι νομοθετεῖ τὴν ἐξέτασιν; Εἰ μὲν γὰρ εἰς τὸ δόγμα τῆς ἀληθείας ἑώρα, καὶ μόνῃ τῇ τάξει κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῶν ἐν τῇ ἀγίᾳ Τριάδι πεπιστευμένων πραγμάτων τὴν διαφορὰν ἐλογίζετο, τῆς συμφύτους ταύτης, ὡς φησι, τάξεως ἀσύγχυτον ποιουμένης τὴν τῶν ὑποστάσεων κρίσιν, ὥστε καὶ κοινοῦναι κατὰ τὴν οὐσίαν, καὶ διηρηθῆναι κατὰ τὸν τῆς ὑποστάσεως λόγον οἰεῖσθαι, οὐκ ἂν πάντως ἐν τοῖς ὑπεναντίοις ἐτέτακτο, πάντα λέγων, ὡς ἂν ἡμεῖς προιστάμεθα. Νυνὶ δὲ ἵπκας ὁ λόγος αὐτῷ, πρὸς τὸ ἐναντίον βλέπων, ἔμπορον εἶναι παρασκευάζει τῆς ἐνταῦθα ρηθείας αὐτῷ τάξεως τὴν κατανόησιν. Πλεῖστον γὰρ δῆπου διενήνοχε τῶν τε καὶ ἐκ προβουλεύσεως, καὶ τῶν κατὰ τὸ αὐτόματον ἐκ φυσικῆς τινος ἀνάγκης ἀποβαινόντων τὸ πέρας. Συμφύτης ἐστὶ τῷ πυρὶ ἡ θερμότης, καὶ ἡ λαμπρότης τῇ ἀκτίνι· καὶ τὸ ρέειν τῷ ὕδατι· καὶ τῷ λίθῳ ἡ ἐπὶ τὸ κάτω φορά, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐστὶν εἰπεῖν. Εἰ δὲ τίς οἰκίαν ἐδομήσατο, ἢ μετῆλθεν ἀρχὴν, ἢ ἐμπορίαν ἐτετακτο, ἢ ἄλλο τι τῶν ἐκ προβουλεύσεως καὶ παρασκευῆς κατορθουμένων μεταχειρίσατο, οὐκ ἐστὶν ἐπὶ τοῦτου κυρίως λέγειν, οὗ συμφύτης τις τοῖς παρ' αὐτοῦ πεπραγμένοις ἐπεσσι τάξις. Κατὰ γὰρ τὸ βούλημα τοῦ προαιρουμένου, καὶ κατὰ τὸ χρησίμον τοῦ ἐπιτελουμένου πράγματος ἡ τάξις παρὰ τῶν τὰ καθ' ἑκάστον ἐνεργούντων ἐτάσσεται. Ἐνταῦθα τοίνυν ἐπειδὴ ἀποσχίζει τῆς φυσικῆς οικειότητος τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ὁ τῆς αἰρέσεως λόγος· τὰ αὐτὰ δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος οἶεται, ὡς ἀπεξηνομένου τῆς τε πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἐνώσεως· ἐν παντὶ δὲ λόγῳ κατασκευάζεται τὸ, ἔργον εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν· ἔργον δὲ πᾶν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα· πάντα δὲ τὰ ἔργα προαιρέσεως, οὐ φύσεως ἀποτελέσματα· πῶς οὖτος τὸ τοῦ θελήματος ἔργον συμπτῶν τινα τάξιν πραγμάτων εἶναι ὀρίζεται;

iste voluntatis opus cognatum quemdam rerum

Οὐκ οἶδα τί νοῶν ἐν τῷ λόγῳ· ὡς ταύτην τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων τὴν φύσιν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἀγίου δημιουργήσαντος, καὶ τὸ ὑπερβεβηκότων οὐσιῶν τοιοῦτον εἶναι ποιήσαντος, ὥστε ὑποχειρίως ἔχειν τῷ ἑτέρῳ τὸ ἕτερον; καὶ εἰ ταῦτα νοεῖ, διὰ τί τὸ εἰρημένον οὐ διεσάφησε, κατὰ τίνα λόγον προεπιννοεῖται ταῦτα περὶ Θεοῦ γινώσκειν; Ὡς ἐν τῇ βραχύτητι τῶν ἔργων, μέζονος ἐπιδειχθσομένης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως; Καὶ τίς τοῦτο συνθήσεται, τὸ μεγάλην αἰτίαν, καὶ δύναμιν τῇ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐνθεωρεῖσθαι βραχύτητι, ἀλλ' ὡς οὐ δυναμένου τὸ τέλειον ἐν πᾶσι τῶν ἐξ αὐτοῦ συνυποστηῆσαι; Καὶ πῶς αὐτῷ συμμάρτυρεὶ τὸ ἀνώτατον τε καὶ κυριώτατον, εἴπερ ἐλάττωνα τῆς προαιρέσεως ἐπιδείξει τὴν δύναμιν; Ἡ οὐδὲ προτεθεῖσθαι λέγει τὸν τοῦ τελείου λόγον τῷ ἐξ αὐτοῦ ἐγγενέσθαι, ἵνα μὴ πάντως ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα τοῦ διὰ τὸ ὑπερέχον τιμωμένου κατασμηκρύνηται; Καὶ τίς οὕτως ἀθλίως ὥστε μηδὲ τῆς

θεῖαν τε καὶ μακαρίαν φύσιν καθαρεύειν ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν φθόνον πάθους ὑποκρίζεσθαι; Ποία οὖν εὐπρεπὴς αἰτία τοῦ ταῦτα οὕτω παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὁλῶν ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς καὶ τοῦ Πνεύματος διατετάχθαι; Ἄλλ' οὐκ ἐκείθεν, ἤρην. Πόθεν οὖν ἄλλοθεν, εἰ μὴ κατὰ τὴν φύσιν οἰκείως ἔχουσιν, ἡ συμφυὴς αὐτοῖς τάξις ἐνθεωρεῖται; Ἄλλ' ἴσως τὸ ὑφείμενον τῆς οὐσίας ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τὸ συμφυὲς ὀνομάζει τῆς τάξεως. Ἄλλ' ἐγὼ καὶ αὐτοῦ τούτου δέομαι τὴν αἰτίαν μαθεῖν, δι' ἣν ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν οὐσίαν ἡλέτταιται, τῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἐν τοῖς ἴσως καὶ τοῖς αὐτοῖς γνωρίσμασι τε καὶ ἰδιώμασιν εὐρισκομένων. Εἰ δὲ οὐκ αὐτὸς τῆς τε οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας ὁ λόγος, ἀλλὰ διάφορον ἐφ' ἑκατέρου τὸ σημαινόμενον, πῶς διὰ τῶν ξένων καὶ ἀλλοτρίων αἰ ἀποδείξει τοῖς ζητούμενοις ἐπάγονται; Ὡς περ ἂν εἰ τις, πολυπραγμονουμένης τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας, καὶ ζητούμενου εἰ γελαστικὸν ζῶον ὁ ἀνθρωπος, ἡ γραμματικὴς δεκτικὸν, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ προτεθέντος παραλαμβάνει οἰκίας ἡ πλοῖον κατασκευῇ, ἣν ὁ οἰκοδόμος ἡ ὁ ναυπηγὸς ἐτεκμήματο· ἐπειτα ἰσχυρίζοιτο τῷ σοφῷ τούτῳ λόγῳ, ὅτι ταῖς ἐνεργείαις τὰς οὐσίας γνωρίζομεν· ἐνέργεια δὲ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ οἰκία καὶ τὸ πλοῖον. Ἐκ τούτων ἄρα καταλαμβάνομεν τὸ πλατυύνυχον καὶ γελαστικὸν εἶναι τὸν ἀνθρωπον, ἀπλούστατα; Ἄλλ' οὐ τοῦτο, φαίη τις ἂν, τὸ ζητούμενόν ἐστιν, εἰ τινα κίνησιν καὶ ἐνέργειαν ὁ ἀνθρωπος ἔχει, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἐνεργεῖν εἰ τις κατὰ τὴν φύσιν ἐστίν· ὁ πολλοὺ δέω μαθεῖν ἐκ τῆς ἀποκρίσεως. Καὶ γὰρ εἰ περὶ ἀνέμου τι μαθεῖν ἐβουλόμην, οὐκ ἂν φάμμου σωρεῖαν ἐξ ἀνέμου συστᾶσαν, ἢ ἀχύρου θημῶνα, ἢ κόνεως διάχυσιν δείξας, ἐντελῆ ἂν τοῦ ζητούμενου τὸν λόγον ἀπέδωκας. Ἄλλος γὰρ τοῦ ἀνέμου ὁ λόγος· καὶ ἄλλα ταῦτα ἀντὶ τοῦ ζητούμενου δεκνύμενα. Πῶς οὖν οὗτος ταῖς ἐνεργείαις τὰς οὐσίας δείκνυσιν, καὶ τὸν τὸν εἶναι λόγον αὐτοῦ τοῦ ὄντος, ἐκ τῶν γενομένων παρὰ τοῦ ὄντος παρίστησιν; Quomodo igitur iste ex operationibus substantias demonstrat, et rationem essendi ipsius entis ex effectibus entis?

Εἰτα χάριτον σκοπήσωμεν· τί ἔργον τοῦ Πατρὸς, δι' οὗ καταλαμβάνεσθαι λέγει τὴν οὐσίαν τοῦ ἐνεργήσαντος; Τὸν Υἱὸν λέγει πάντως, εἴπερ τὰ συνήθη λόγοι. Ἄλλ' αὐτος, ὡ σοφώτατα, κατὰ τὸν οὖν λόγον τῇ ἰργασαμένῃ αὐτὸν ἐνεργείᾳ περιμετρούμενος, ἐκείνην δεικνύει μόνην. Τὸ δὲ ζητούμενον οὐδὲν ἥττον ἐν ἀδήλῳ μένει· εἴπερ ἡ ἐνέργεια τῶν παρεπομένων τις εἶναι τῇ πρώτῃ οὐσίᾳ, καὶ παρὰ σοῦ μεμαρτύρηται. Αὕτη γὰρ τῷ ἔργῳ τῷ παρ' αὐτῆς ἀποτελεσθέντι συμπαρεκτείνεται, καθὼς οὐ λέγεις, καὶ δεικνύται διὰ τοῦ ἀποτελέσματος, οὐδὲ αὐτὴ κατὰ τὴν φύσιν ἡ ἐνέργεια ἦτις ἐστίν· ἀλλὰ πῶς αὐτῆς μόνον ἐνθεωρεῖται τὸ ἔργον. Ὡς γὰρ οὐ πᾶσα ἡ τοῦ χαλκεύοντος δύναμις συγκινήθεῖσα ἐν τρύπανον ἐξεργάσασθαι, ἀλλ' ὅσον σύμμετρον ἦν πρὸς τὴν τοῦ σκεύους ἀπεργασίαν, τοσοῦτον ἡ τέχνη διὰ τοῦ χειρουργήσαντος ἐνήργησε, πολλὰ καὶ παντοδαπὰ κατεργάσασθαι δυνατῶς ἔχουσα· οὕτω τὸ μέτρον τῆς ἐνεργείας ἐν αὐτῷ δεικνύσιν ὁ παρ' ἐκείνης γενόμενος. Τὸ δὲ ζητούμενον οὐχὶ πᾶν ἐστὶ τῆς ἐνεργείας, ἀλλ' αὕτη τοῦ ἐνεργήσαντος

A naturam ab invidiæ affectu immoanem esse affirmet? Quæ est igitur condecens ratio, cur hæc tunc in modum a Deo universorum in Filio et Spiritu sancto ordinata et disposita sint? Non inde, inquit. Unde ergo, si cognatus ordo ipsis non inest, quod in natura convenient? At fortassis id, quod inferius seu minus est in essentia Filii et Spiritus sancti, cognatum ordinem appellat. Sed ego huius ipsius causam cognoscere avelo, per quam Filius in essentia sua minor effectus est: quandoquidem essentia seu substantia et operatio pares easdemque ad agnitionem notas et proprietates exhibent. Si vero non est eadem essentia et operationis ratio, sed diversa utriusque significatio, quomodo per peregrina et extranea, ea quæ in questione versantur, demonstrat? Perinde facit, ac si, cum de homine disceptatio esset exorta, et quæreretur, num animal risibile, aut grammaticæ capax esset, aliquis ad propositæ dubitationis resolutionem assumeret domus aut navis structuram, quam architectus aut navium faber extruxit, et deinde id confirmaret eleganti asserto, ex operationibus substantias cognosci; operationem autem hominis esse et domum et navim. An ex his, o stolidissime, concludimus hominem latis unguibus et facultate ridendi præditum esse? At dicet quispiam, hoc non esse id quod queritur, num homo motionem aliquam et operationem habeat, sed quidnam secundum suam naturam sit ipsum quod operatur, seu ipse homo qui agit: quod, ut ex data responsione cognoscam, multum certe abest. Etenim si de vento aliquid discere vellem, ostenso arenæ cumulo, quem ventus conguessit, aut pælearum acervo, aut pulveris dissectione, haud equidem perfectam ejus, de quo quæstio erat, rationem reddidisse censerem; alia est enim ratio venti, ut et omnium aliorum, quæ loco ejus, quod quærebatur, ostensa sunt.

Deinde illud etiam consideremus: quodnam est illud opus Patris, per quod deprehendi ait substantiam ipsius operantis? Filium hoc opus esse omnino dicet, si constare sibi velit. At iste, o sapientissime, operatione quæ ipsum effecit circumscriptus, illam solam monstrat. Id vero, de quo disceptatur, adhuc obscurum manet, si recte a te assertum est, iis etiam quæ ad primam substantiam sequuntur, aliquam operationem inesse. Hæc enim operi ab ipso effecto coextenditur, quem admodum tu dicis, et per effectum, non ipsa in se operationis natura ostenditur; sed tantummodo quanta sit, in opere conspicitur. Sicut enim non tota facultas fabri ærarii motione sua terebram effecit, sed quantum ad vasis effectionem proportionem requirebatur, tantum ars per artificis manum operata est, cum longe plura et varia alia adhuc producere queat; ita mensuram et modum operationis in seipso representat id, quod per illam exstitit. At non est quæstio quanta sit operatio,

sed quæ sit ipsius operantis essentia. Pari modo, si dicat, per Spiritum sanctum (quem ait esse opus ejus operationis, quæ ex Filio procedit) Unigeniti naturam deprehendi ac cognosci, oratio ejus subsistere non poterit: nam et hic operatio effectui coextenditur, neque naturam suam vel operantis, per id quod productum est, patefecit.

Ut vero et hoc concedamus, esto, ex operationibus substantiæ cognoscantur. Igitur prima illa substantia per opus suum cognoscetur, et similiter secundam opus quod ab illa proficiscitur nobis manifestat. Tertiæ igitur, dic, o sapientissime, quis index erit, cum nullum tertiæ hujus substantiæ opus tale invenitur? Si enim ex operationibus, ut tu dicis, substantiæ cognoscantur, oportet ut naturam Spiritus sancti incomprehensam affirmes, cum non suppetat ejus per continuationem operatio aliqua, cujus beneficio in cognitionem Spiritus sancti pervenire possis. Aut igitur monstra quodnam sit essentialia opus sancti Spiritus, aut tota ista aranæ tela tactu orationis diffluet. Nam si ex continuata operatione essentia, secundum nostrum intelligendi modum, cognoscitur, essentialis vero operatio Spiritus sancti nulla est, quemadmodum Patris quidem Filium, Filii autem Spiritum sanctum asseritis, sequitur naturam Spiritus plane incognitam et incomprehensibilem esse, cum nulla ejus hypostatica operatio, per quam innotescat, exstet. Si vero Spiritus sanctus comprehensionem effugit, quomodo per id, quod comprehendere nequit, sublimior illa natura comprehenditur? Nam si ignoraretur Filii opus, quod est, ut dicunt, sanctus Spiritus, haud ad Filium cognoscendum ulla via pateret, utpote omni cognoscendi indicio destitutum: et si Unigeniti natura hoc modo delitescit, quomodo per latentem et absconditam manifestabitur suprema et maxime propria, cum Spiritus sancti occultatio ad Patrem per Filium redundet? ut ex his necessario vincatur, etiam ipsorum hostium testificatione, Patris substantiam ignotam esse. Unde ergo iste perspicacissimus, qui quæ non sunt intuetur, rerum non apparentium et incomprehensarum naturam et ipse videt, et nos hortatur, ut ex operibus essentias, et ex his opera investigemus?

Verum reliqua excutiamus. *Dubitationes inquit de operationibus ex substantiis resolvendas esse.* Quomodo aliquis istum a vanissimis persuasionibus saltem ad humanas cogitationes traducat? *Dubitationes de operationibus exortas arbitratur ex substantiarum cognitione definiri posse.* Quomodo per ea quæ cognitione non sunt comprehensa, rebus dubiis fidem conciliabit? Si enim ipsa substantia incognita est, quodnam operæ pretium est occupari circa operationem, quasi illius ductu ad ejus, de quo ambigitur, notitiam provehendi essemus? Si vero operationis inquisitio ideo necessaria est, ut per illam ad substantiæ, a qua fuit, intelligentiam dueamur, qua ratione non cognita nobis du-

A ἡ οὐσία. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον, καὶ εἰ διὰ τοῦ Πνεύματος (ἔργον ὀνομάζει τῆς τῷ Υἱῷ παρεπομένης ἐνεργείας) κατελιγμένα ἴσως λέγοι τοῦ Μονογενοῦς τὴν φύσιν, οὐδεμίαν σύστασιν ὁ λόγος ἔχει, πάλιν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἐνεργείᾳ μὲν τῷ ἀποτελέσματι συμπαρεκτεινομένης, τὴν δὲ φύσιν αὐτῆς τε καὶ τοῦ ἐνεργούντος, διὰ τοῦ κατεργασθέντος οὐ δεικνυούσης.

Ἰνα δὲ καὶ τοῦτο συγχωρήσωμεν, δεδόσθω ταῖς ἐνεργείαις τὰς οὐσίας γινώσκεισθαι. Οὐκοῦν ἡ πρώτη οὐσία, διὰ τοῦ ἐξ αὐτῆς ἔργου γνωρίζεται, καὶ τὴν δευτέραν ὡσαύτως τὸ ἔργον, τὸ παρ' αὐτῆς γινόμενον, δείκνυσιν· τὴν τρίτην τοίνυν εἰπέ, ὦ σοφώτατε, τί τὸ δεικνύον ἐστὶ, μηδενὸς ἔργου τοιοῦτου τῆς τρίτης οὐσίας θεωρουμένου; Εἰ γὰρ ταῖς ἐνεργείαις, ὡς σὺ φῆς, αἱ οὐσίαι καταλαμβάνονται, ἀκατάληπτον εἶναι τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν ὁμολογήσεις· οὐκ ἔχων κατὰ τὸ προσεχὲς τοιαύτην ἐνέργειαν, καὶ τοῦτο παραστήσάμενος, δι' ἐκείνης τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν ἀναλογίσασθαι. Ἡ τοίνυν δειξὼν τί οὐσιώδες ἔργον τοῦ Πνεύματος, δι' οὗ κατελιγμένα φῆς τὴν οὐσίαν τοῦ Πνεύματος, ἡ ὁλοῦ ὁμῶν ὁ ἰσθὲς τῆς ἀράχνης τῇ ἐπαφῇ τοῦ λόγου περιβρῦσεται. Εἰ γὰρ ἐκ τῆς προσεχοῦς ἐνεργείας ἡ οὐσία γνωρίζεται κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον, ἐνέργεια δὲ οὐσιώδης τοῦ Πνεύματος οὐδεμία, καθάπερ τοῦ Πατρὸς μὲν τὸν Υἱὸν, τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα φατέ, ἀνεπίγνωστος πάντως ἡ τοῦ Πνεύματος φύσις καὶ ἀκατάληπτος διὰ τούτων συνωμολόγηται· μηδεμιᾶς αὐτὴν ἐνεργείας τῆς καθ' ὑπόστασιν νοουμένης παραδουλοῦσης. Εἰ δὲ τοῦτο διαπέφυγε τὴν κατάληψιν, πῶς τοῦ μὴ κατελιγμένου ἡ ὑπερκειμένη οὐσία καταλαμβάνεται; Εἰ γὰρ ἀγνοεῖται τοῦ Υἱοῦ τὸ ἔργον, ὅπερ ἐστίν, ὡς φασι, τὸ Πνεῦμα, οὐδ' ἂν ἐκείνος ἐπιγνωσθεῖ πάντως, τῇ ἀθλίᾳ τοῦ τεκμηριούντος συσκιαζόμενος. Καὶ εἰ τοῦ Μονογενοῦς ἡ οὐσία τῷ τρόπῳ τούτῳ διαλανθάνει, πῶς διὰ τῆς λανθανούσης ἡ ἀνωτάτω καὶ κυριωτάτῃ φανερωθήσεται, τῆς τοῦ Πνεύματος ἀθλίᾳ κατὰ ἀνάλυσιν διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα διαδοθείσης; ὡς ἐκ τούτων σαφὲς ἀποδείκνυσθαι, καὶ διὰ τῆς τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίας, τὸ ἀκατάληπτον εἶναι πάντῃ τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν. Πόθεν οὖν ὁ ὀξυδερκής οὗτος, ὁ τὰ ἀνυπαρκτά βλέπων, τὴν τῶν ἀφανῶν τε καὶ ἀκατάληπτων φύσιν δι' ἄλλῃων αὐτὸς τε βλέπει, καὶ ἡμῖν ἐγχελεύεται, ἐκ τῶν ἔργων τὰς οὐσίας, καὶ ἐξ

D ἐκείνων τὰ ἔργα λέγων καταλαμβάνεσθαι; Ἀλλὰ καὶ τὸν ἐφεξῆς λόγον ἐπισκοπήσωμεν· καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις φησὶν ἀμφιβολίαν διαλύειν ἐκ τῶν οὐσιῶν. Πῶς ἂν τις αὐτὸν ἐκ τῶν ματαίων ὑπολήψεων μεταγάγοι; Καὶ τὰς ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις ἀμφιβολίας οἶσται δυνατόν εἶναι διὰ τῆς καταλήψεως τῶν οὐσιῶν διαλύεσθαι. Πῶς διὰ τῶν μὴ κατελιγμένων τὸ ἀμφιβαλλόμενον εἰς πίστιν ἄγει; Εἰ μὲν γὰρ κατεληπτο ἡ οὐσία, τίς χρεῖα πολυπραγμονεῖσθαι τὴν ἐνέργειαν, ὡς δι' ἐκείνης μελλόντων ἡμῶν τῇ καταλήψει τοῦ ζητουμένου προσάγεσθαι; Εἰ δὲ διὰ τοῦτο ἀναγκαῖα ἡ τῆς ἐνεργείας ἐξέτασις, ὡς ἂν διὰ ταύτης πρὸς τὴν σύνεσιν τῆς ἐνεργούσης αὐτὴν οὐσίας ὁδηγηθῇμεν, πῶς ἡμῖν ἡ μήπω γνωσθεῖσα φύσις τὴν ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις ἀμφιβολίαν διαλύσαι δυνήσεται; Παν-

τὸς γὰρ πράγματος ἀμφιβαλλομένου, διὰ τῶν ὁμολο-
γούμενων αἱ ἀποδείξεις γίνονται. Ὅταν δὲ ἐπίσης ἐν
ἀμφοτέροις ἢ τοῖς ζητούμενοις τὸ ἀδύνατον· πῶς τὰ δι'
αὐτῶν ἀγνοούμενα δι' ἀλλήλων καταλαμβάνεσθαι φη-
σιν ὁ Εὐνόμιος; Ἀμφιβαλλομένης γὰρ τῆς τοῦ Πα-
τρὸς οὐσίας, διὰ τῆς παρεπομένης αὐτῷ ἐνεργείας,
καὶ τοῦ παρὰ ταύτης ἀποτελεσθέντος ἔργου, φανε-
ροῦσθαι τὸ ζητούμενον λέγει. Πάλιν δὲ τῆς τοῦ Μο-
νογενοῦς οὐσίας ζητούμενης ἥτις ἐστὶν (ὃν εἴτε ἐνέρ-
γειαν, εἴτε τῆς ἐνεργείας ἀποτελέσμα λέγει· κέχρη-
ται γὰρ ἑκατέρῃ τῶν λόγων), ἐκ τῆς τοῦ πεποιηκό-
τος φησὶν οὐσίας εὐκολον εἶναι διαλύειν τὴν περὶ τοῦ
Μονογενοῦς ἀμφισβήτησιν.

Ἡδέως δ' ἂν καὶ τοῦτο παρ' αὐτοῦ μάθοιμι· Ἐπὶ
μόνης τῆς θείας φύσεως τὴν ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις ἀμ-
φιβολίαν ἐκ τῆς ἐργασαμένης οὐσίας διαλύεσθαι λέ-
γει, ἢ καὶ ἐπὶ παντὸς πράγματος, ὃ τις δύναμις
ποιητικῇ συνπάργει, διὰ τῆς τοῦ ποιοῦντος οὐσίας,
καὶ τὴν τῶν γεγονότων φύσιν ἐπιγινώσκει. Εἰ μὲν οὖν
ἐπὶ μόνης τῆς θείας δυνάμεως τὸ τοιοῦτον ἀποφαί-
νεται δόγμα, δεξιᾶται πῶς τὴν ἀμφισβήτησιν τῶν
τοῦ Θεοῦ ἔργων διαλύει διὰ τῆς τοῦ ἐνεργήσαντος
φύσεως. Ἰδοὺ γὰρ ἀναμφίβολον ἔργον Θεοῦ, οὐρανός,
γῆ, θάλασσα, ὅλος ὁ κόσμος. Ζητεῖσθω δὲ καθ' ὑπό-
θεσιν, τοῦτ' ἐνδὲς ἡ οὐσία· καὶ ἔστω οὐρανός τῇ
θεωρίᾳ τοῦ λόγου προκείμενος. Ἀμφιβαλλομένης
τοίνυν τοῦ οὐρανοῦ τῆς οὐσίας, διὰ τὰς ποικιλίας ἐπὶ
τούτῃ δόξας τῶν διαφόρων κατὰ τὸ φανέν ἐκάστῳ
περὶ αὐτοῦ φυσιολογούντων, πῶς ἡμεῖς ἐπάγχει τὴν διά-
λυσιν τῆς τοῦ ζητούμενου ἀμφιβολίας ἢ τοῦ πεποιη-
κότος τὸν οὐρανὸν θεωρεῖα; Ἐκεῖνος ὅλος, ὁράτος,
ἀσχημάτιστος, ἀγέννητός τε καὶ εἰσαεὶ διαμένων,
φθορᾶς, καὶ τροπῆς, καὶ ἀλλοιώσεως, καὶ τῶν τοιούτων
πάντων ἀνεπίδεκτος μένων. Πῶς οὖν ὁ τοιαύτην περὶ
τοῦ ἐνεργήσαντος λαβὼν τὴν διάνοιαν, πρὸς τὴν ἐπι-
γνωσιν τῆς τοῦ οὐρανοῦ φύσεως ἐναχθήσεται; Πῶς
ἐκ τοῦ ἀοράτου, τὸ ὁρατὸν, ἐκ τοῦ ἀφάρτου, τὸ φθο-
ρᾶ ὑποκείμενον, ἐκ τοῦ ἀγεννητάς ὄντος, τὸ ἀπὸ
χρόνου τὴν σύστασιν ἔχον, ἐκ τοῦ εἰσαεὶ διαμένοντος,
τὸ πρόσκαιρον κεκτημένον τὴν ὑπαρξιν, καὶ ἐκ πάν-
των τῶν ἐναντίων, τὴν περὶ τοῦ ζητούμενου ποιήσε-
ται κατανόησιν; Εἰπάτω ὁ περισσευκείμενος· δι' ἀκρι-
θείας τὰ θνῶτα· εἰπάτω πῶς ἐστὶ δυνατόν τὰ ἀνομοίως
κατὰ τὴν φύσιν ἔχοντα, δι' ἀλλήλων ἐπιγινώσκεισθαι·
καίτοι γε δι' αὐτῶν τούτων ὧν αὐτός φησιν, εἴπερ τοῖς
ἰδίῳις κατακολουθεῖν ἡπίστατο λόγοις, ὠδήγηθῃ ἂν
πρὸς τὴν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δόγματος συγκατάθεσιν.
Εἰ γὰρ ἡ τοῦ ποιήσαντος φύσις τὸ παρ' αὐτῆς γεγε-
νημένον δείκνυσσι, καθὼς οὐτός φησι, ποίημα δὲ κατ'
αὐτοὺς ὁ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, πάντως ὁ τὴν τοῦ
Πατρὸς φύσιν κατανοήσας, καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς
δι' ἐκείνης ἐγνώρισεν· εἴπερ ἡ τοῦ ἐνεργήσαντος φύ-
σις τὸ ἐνεργηθὲν ἀπεστήμηνεν.

Ὡς καὶ διὰ τούτου τὸν τῆς ἀνομοιότητος αὐτῆς
Μονογενῆ, τῶν τῆς Προνοίας ἔργων ἀποσχοινίζεσθαι·
μηδὲν πολυπραγμονεῖσθαι ἢ γένεσις, μηδὲ βεβιασμέ-
ως ἐκείθεν ἢ ἀνομοιότης τοῦ Μονογενοῦς ἐλεγχέσθω.

A bitationem de operationibus dissolvere et eximere
poterit? Omnis enim rei, de qua dubitatur, de-
monstratio, ex confessis et concessis instituenda
est. Quando autem aequaliter in utrisque, de qui-
bus quaestio est, incertitudo inest: quomodo quae
in utrisque ignorata sunt, per utraque mutuo pate-
fieri Eunomius jubet? Cum enim de Patris sub-
stantia dubitatur et inquiritur, vult per operatio-
nem substantiae illius comitem, et ex opere ab ista
operatione effectio ignotum patefieri. Rursus vero
si quaeratur, quanam sit Unigeniti substantia,
quem (Unigenitum) sive operationem, sive opera-
tionis effectum appellat (utroque enim loquendi
genere utitur), proclive esse ait, ex conditoris sub-
stantia dubitationem de Unigenito dissolvere.

B Ceterum libenter et istud ex illo intelligerem,
num in sola natura divina dubitationem de operatio-
nibus ex operantis essentia dissolvi posse asserat;
an vero in omni re, cui agendi facultas suppetit,
per efficientis essentiam effectuum quoque essentiam
cognoscat? Si de sola divina tale dogma traditur,
ostendat nobis, quomodo dubitationibus, quae de
creaturis Dei existunt, ex creatoris natura satis-
faciat. Ecce enim indubitatum opus Dei est caelum,
terra, mare, totus mundus. Quaeratur ergo per
hypothesin unius ex istis essentia, sitque caelum,
exempli gratia. Cum igitur caeli essentia dubia sit,
propter varias eorum, qui varie de caelo philoso-
phantur, opiniones, quomodo nobis dubitationem
eximet, ejus, qui caelum fecit, contemplatio? Nam

C ille materiei expertus est, inaspectabilis, figura ca-
rens, ingenerabilis, perpetui manens, corruptio-
nis, mutationis, et alterationis, omniumque simi-
lium incapax. Quomodo igitur ille, qui tali senten-
tia de caeli conditore imbutus est, ad cognitionem
naturae, qua caelum constat, perducetur? Quomodo
ex inaspectabili, id quod sub aspectum cadit, ex
incorruptibili corruptioni obnoxium, ex ente inge-
nito, id quod ex tempore coagmentatum est, et
ex eo quod semper durat et manet, id quod tem-
porariam et caducam existentiam accepit, colliget,
et ex iis quae rei, de qua queritur, prorsus
adversantur, intelligentiam formabit? Dicat, qui ac-
curate res conditis perlustrat, dicat, inquam, quo-
modo fieri possit, ut quae dissimilis naturae sunt,
per se mutuo cognoscantur? Quanquam per illa
ipsa quae dicit, si propriis suis sermonibus insi-
stere nosset, eo adduci posset, ut ecclesiastico
dogmati assensum praeretur. Si enim conditoris na-
tura, id quod ab illa productum est, ostendit,
prout ipse affirmat, opus autem ex ipsorum sen-
tentia, est Filius, plane oportet, ut qui Patris
naturam cognoscit, cognoscat quoque per illam,
Unigeniti naturam; si producentis natura indicat
etiam id quod productum est.

Quin et per hanc de inaequalitate doctrinam
Unigenitum a Providentiae operibus excludunt. Ne
studiosius occupemur circa ejus generationem, ne-
que inde violenter inaequalitas Filii redarguatur.

Sufficit enim et voluntatum diversitas ad hoc, ut naturæ diversitatem notificet. Quapropter cum omnium, etiam adversariorum, confessione, prima essentia simplex sit, necessarium prorsus est, ut naturam voluntas et electio comitetur; cum vero bona voluntas per providentiam demonstratur, simul etiam demonstratur bonam esse naturam, a qua est voluntas. Cum vero solus Pater bona operetur, Filius autem eadem non vellet (loquor ex hypothesi adversariorum gratia), evidens esset differentia in natura, utpote diversitate voluntatum testata. At si Pater providentiam omnium gerit, similique modo Filius omnibus providet (quæ enim videt Patrem facientem, similiter et Filius facit): identitas voluntatis, eorumdem eadem prorsus voluntium, communionem in natura ostendit. Cur igitur rejicitur sermo de providentia, quasi nihil opus ad propositam questionem conferat? Quamquam multa etiam ex communi hac vita desumpta, disputationi nostræ suffragantur, intelligo autem omnibus nota exempla. Qui ignis lucem vidit, et calefactricis potentie experimentum cepit, si in aliam huiusmodi lucem et calorem incidat: enimvero in notitiam ignis deducetur ex similitudine eorum, quæ sensu percepit, ad cognationem et convenientiam naturæ, per quam effecta sunt, proventus; non enim aliquid omnia, quæ ignis sunt, ageret, si ignis non esset. Sic si in Patre et Filio similem prorsus, et æqualem providentiæ rationem agnoscimus; tunc et per res, quæ in nostram intelligentiam cadunt, et per illas, quæ eandem superant, colligimus, in iis quibus æquales prorsus et similes sunt actiones, nihil diversitatis in natura reperiri. Etenim quemadmodum mutuo sese habent externa cuiusque indicia: sic necessario etiam sese habebunt ea quæ substrata sunt; et si indicia sibi contraria sunt, sequitur ea etiam quæ his notis et symbolis patefunt, contraria esse. Quod si hæc similiter sese habent, neque illa dissimiliter sese habebunt. Et quemadmodum per ænigma Dominus ait, fructus esse signa naturæ, qua arbores constant, quasi hæc talia præter naturam non immutentur, cum neque malis arboribus boni fructus, neque vice versa bonis arboribus mali fructus congruant; nam ex fructibus, inquit, arbores cognoscuntur²²: sic cum in providentiæ fructu nulla penitus differentia appareat, iure unam quoque naturam, hos fructus proferentem constituimus: etiamsi ex distinctis numero arboribus fructus progenerentur. Igitur per ea quæ nobis cognita sunt (cognita autem nobis est providentiæ ratio, similiter Patri et Filio competens), extra dubitationem relinquitur quoque naturæ similitudo, et communio Unigeniti cum Patre, utpote ex iisdem providentiæ fructibus manifestata.

Verum, ne hoc cogitetur, occurrit Eunomius dicentibus, se necessitate quadam coactum abstinuisse

Αὐτάρχης γὰρ καὶ ἡ τῶν προαιρέσεων διαφορὰ τὴν τῆς φύσεως ἑτερότητα φανεῖται· διότι ἀπλῆς εἶναι συνομολογήθησιν, καὶ παρὰ τῶν ἐναντιῶν, τῆς πρώτης οὐσίας, ἐπάναγκές ἐστι τῇ φύσει σύνδρομον εἶναι τὴν προαίρεσιν· τῆς δὲ προαιρέσεως ἀγαθῆς διὰ τῆς προνοίας ἀποδείχθησιν, ἀγαθὴ συναπείδειχθη καὶ ἡ φύσις, ἀφ' ἧς ἡ προαίρεσις· μόνου δὲ τοῦ Πατρὸς τὰ ἀγαθὰ ἐνεργούντος, τοῦ δὲ Υἱοῦ μὴ τὰ αὐτὰ προαιρουμένου (λέγει δὲ καθ' ὑπόθεσιν τῶν ἐναντιῶν ἐνεκεν), πρόδρομος ἂν ἦ κατὰ τὴν οὐσίαν διαφορὰ, τῇ παρηλλαγμένῃ τῶν προαιρέσεων μαρτυρουμένη. Εἰ δὲ προνοεῖ μὲν ὁ Πατὴρ τῶν ἀπάντων, προνοεῖ δὲ ὡσαύτως καὶ ὁ Υἱὸς (ἃ γὰρ βλέπει τὸν Πατέρα ποιοῦντα, καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ)· ἡ τῶν προαιρέσεων ταυτότης τὸ κοινὸν τῆς φύσεως τῶν τὰ αὐτὰ προαιρουμένων πάντως ἐνδείκνυται. Διὰ τί οὖν ἀτιμάζεται ὁ τῆς προνοίας λόγος, ὡς οὐδεμίαν παρέχων πρὸς τὸ ζητούμενον τὴν συνεργίαν; Καίτοι πολλὰ καὶ τῶν κατὰ τὸν βίον ὑποδειγμάτων τῇ ἡμετέρῃ λόγῳ συναγωνίζεται, λέγει δὲ ἀπὸ τῶν πᾶσι γνωρίμων τὰ ὑποδείγματα. Ὁ τοῦ πυρὸς τὸ φῶς θεοεικένος, καὶ τῆς θερμαντικῆς αὐτοῦ δυνάμεως εἰς πείραν ἔλθων, εἰ ἄλλῃ τοιοῦτῳ φωτὶ, καὶ θερμότητι τοιαύτῃ παλάσει, δηλονότι πρὸς τὴν τοῦ πυρὸς ἔννοιαν ἀπαχθήσεται, ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν φανέντων αὐτῷ, πρὸς τὴν συγγένειαν τῆς ἀπεργασμένης αὐτὰ φύσεως ἐναγόμενος· οὐ γὰρ ἂν τι κατὰ πάντα τὰ τοῦ πυρὸς ἐνεργήσειε μὴ πῦρ ὄν· οὕτως εἴπερ ὅμοιον καὶ ἴσον τὸν αὐτὸν τῆς προνοίας λόγον τῷ τε Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καθορώμεν, διὰ τῶν εἰς τὴν ἡμετέραν γνῶσιν φθανόντων, καὶ τῶν ὑπερπιπτόντων τὴν κατέληψαν ἡμῶν στοχαζόμεθα, ὡς οὐκ ἂν τοῦ ἑτερογενεῖος κατὰ τὴν φύσιν τοῖς ἴσοις καὶ ὁμοίοις ἐνεργήματα καταληφθέντος. Καὶ γὰρ ὅπως ἂν ἔχη πρὸς ἀλλήλα τὰ ἐπιφανέμενα ἐκάστη γνῶσιματα, οὕτως ἐξ ἀνάγκης, καὶ τὰ ὑποκείμενα ἔξει. Καὶ εἰ μὲν ἐναντίας ἔχει τὰ γνῶσιματα, ἐναντία χρή πάντως λογίζεσθαι καὶ τὰ διὰ τούτων δηλούμενα. Εἰ δὲ ταῦτα ὡσαύτως, οὐδὲ ἐκεῖνα ἐτέρως. Καὶ δι' αἰνίγματος, τῆς τῶν δένδρων φύσεως τοὺς καρποὺς ὁ Κύριος εἶναι φησὶ τὰ σημεῖα, ὡς οὐκ ἐπαλλασσομένων παρὰ φύσιν τῶν τοιούτων, οὐδὲ τοῖς κακοῖς τῶν ἀγαθῶν, οὐδὲ τὸ ἐμπαλιν τοῖς καλοῖς τῶν ἐναντιῶν ἐφαρμαζόντων· Ἐκ γὰρ τῶν καρπῶν, φησὶ, τὰ δένδρα γινώσκονται· οὕτω καὶ τοῦ καρποῦ τῆς προνοίας οὐδεμίαν ἔχοντος διαφορὰν, μίαν ὁρώμεν καὶ τὴν τοὺς καρποὺς τούτους ἐκβάλλασσαν φύσιν· καὶ ἐκ διαφορῶν ὁ καρπὸς τῶν δένδρων προβάλλεται. Ὑπάρχον διὰ τῶν τῇ ἡμετέρᾳ καταλήψει γνωρίμων (γνωρίζω δὲ ἡμῖν ἐστὶ τῆς προνοίας ὁ λόγος, ὡσαύτως ἐπὶ Πατρὸς καὶ καὶ Υἱοῦ θεωρούμενος) ἀναμφιβολος γίνεται, καὶ ἡ κατὰ τὴν φύσιν ὁμοιότης, καὶ κοινωνία τοῦ Μονογενοῦς πρὸς τὸν Πατέρα, διὰ τῆς ταυτότητος τῶν καρπῶν τῆς προνοίας γνωριζομένη.

Ἄλλ' ἵνα μὴ τοῦτο νοηθῇ, ὡς ἐξ ἀνάγκης τινὸς βιασθεῖς, ἀποστῆναι μὲν λέγει τῶν τῆς προνοίας ἐρ-

²² Matth. vii, 18.

γων, ἀναχθῆναι δὲ ἐπὶ τὸν τῆς γεννήσεως τρόπον, διὰ τὸ ἀκολουθεῖν, φησὶ, τῷ τῆς γεννήσεως τρόπῳ τὸν τρόπον τῆς ὁμοιότητος. Ὡς βιαίως ἡμᾶς ἡ περιουσία τῆς ἐν τῷ λέγειν τέχνης καταναγκάζει τοὺς εἰρημένους συντίθεσθαι! Ἀκολουθεῖν λέγει τῷ τρόπῳ τῆς γεννήσεως τὸν τρόπον τῆς ὁμοιότητος. Ὅσον τὸ τεχνικὸν καὶ περιεσκεμμένον τῆς ἀποφάσεως! Οὐκοῦν ἂν γνωρίσθῃ τὸς τρόπος γεννήσεως, συναπαρτιζομένη τούτῳ καὶ ὁ τρόπος τῆς ὁμοιότητος. Ἐπειδὴ τοίνυν τῶν διὰ σαρκὸς τικτομένων ζώων πάντων, ἢ τῶν πλείστων, ὁ αὐτὸς ἐστὶ τῆς γεννήσεως τρόπος, ἀκολουθεῖ δὲ κατ' αὐτοὺς τῷ τρόπῳ τῆς γεννήσεως ὁ τρόπος τῆς ὁμοιότητος, πάντα τὰ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τικτόμενα, ὁμοίως ἔξει πάντως πρὸς τὰ ὁμοίως γεννώμενα. Εἰ οὖν ὁ τῆς γεννήσεως τρόπος, καθὼς φησιν ὁ τῆς αἰρέσεως λόγος, ἐαυτῷ τὸ τικτόμενον ὁμοιοῦ· οὗτος ἔστι κατ' οὐδὲν ἐν ταῖς ποικίλαις τῶν ζώων διαφοραῖς ἀλλοιοῦται, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἐπὶ τῶν πλείστων ἐστίν· ἐυρεθῆσεται ἡ καθόλου καὶ διχα τινὸς διορισμοῦ γενομένη ἀπόφασις, πάντα ἀλλήλοις ὁμοία κατασκευάζουσα διὰ τὸ τῆς γεννήσεως ὅμοιον, ἀνθρώπων, κύνων, κάμηλων, μῦν, ἐλέφαντων, πάρδαλιν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον τικτεσθαι πέφυκεν· ἢ οὐκ ἀλλήλοις φησὶν ὁμοία τὰ παραπλησίως τικτόμενα, ἀλλ' ἕκαστον ἐκείνῳ μόνῳ, παρ' οὗ τὴν γένεσιν ἔχει. Ἄλλ' εἰ τοῦτο λέγειν ἐβούλετο, τῷ τικτόντι ὅμοιον εἶδει τὸ τικτόμενον ἀποφῆνασθαι, εὐχὴ τρόπον γεννήσεως ὁμοιότητος τρόπον. Ἄλλ' ὁ μὲν εἰκὸς ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ φύσει θεωρεῖται, τὸ ὁμοιογενὲς εἶναι τῷ γεννῶντι τὸ γεννώμενον, τοῦτο οὐ δέχεται, ὥς ἂν μὴ τοῦναντίον αὐτῷ περιτραπείῃ τὸ κατασκευάσματος. Εἰ γὰρ τῷ γεννῶντι τὸ τικτόμενον ὅμοιον εἴλεγε, φροῦδα πάντα, καὶ ἀνυπόστατα τὰ φιλοπόνοια αὐτῷ συνεθέντα περὶ τῆς ἀνομοιότητος τῶν οὐσιῶν ἀπηλέγχετο.

Νυνὶ δὲ τρόπον γεννήσεως τρόπον φησὶν ὁμοιότητος ἔπασθαι· τοῦτο δὲ τοῖς ἀκριβῶς ἐπισταμένοις ἐξετάζειν ἐννοίας λόγον, ἀδιανόητον παντελῶς εὐρεθήσεται. Τί γὰρ δεῖ νοῆσαι γεννήσεως τρόπον ἀκούσαντες, πάντων τῶν ἀτόρων ἐστὶ. Τὸ σχῆμα τοῦ ἀποτίκτοντος λέγει, ἢ τὴν ὁρμὴν, ἢ τὴν διάθεσιν, ἢ τὸν τρόπον, ἢ χρόνον, ἢ τὸ διὰ συλλήψεως τελειοῦσθαι τὸ ἐμβρυον, ἢ αὐτῶν τῶν γεννητικῶν μένηται τόπων; ἢ ταῦτα μὲν οὐχί, ἕτερον δὲ τῶν κατὰ τὴν γέννησιν θεωρουμένων λέγει; καὶ πῶς ἂν μάθωμεν τὸ λεγόμενον; Τὸ γὰρ ἄκυρον καὶ ἀσήμαντον τῆς τοῦ τρόπου λέξεως, ἐπιδικάζειν ἡμᾶς τοῖς σημασινομένοις παρασκευάζει, ἐπίσης πάντων ταῖς ὑπονοίαις ὑποπιπτόντων, καὶ κατ' ἴσον ἕκαστον τὸ ἀσυνάρτητον πρὸς τὸ προκείμενον ἐχόντων· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ φησιν, ὁμοιότητος τρόπον, οὕτως ἐλεγχόμενον, ἀλλότριον πάσης διανοίας ὑπονοοῦμεν πρὸς τὰ ὑποβλήματα τῶν διὰ τῆς συνθέσεως γνωρίμων ἀποσκοπούντες. Οὐ γὰρ τὸ εἶδος ἢ τὸν τρόπον τοῦ τόκου, καὶ τὸ γεννώμενον ὁμοιοῦται· ὁ μὲν γὰρ τόκος ἐπὶ τῆς διὰ σαρκὸς γεννήσεως, σῶματός ἐστι διαστολή, τὸ τελειωθὲν

a providentiae operibus, ad generationis vero modum adactum esse, quod, ut ait, ad generationis modum sequatur modus similitudinis. O ineluctabilem demonstrationum necessitatem! Quam violenter nos dicendi copia cogit, ut iis, quæ asseruit, astipulemur! Consequi ait ad generationis modum, modum quoque similitudinis. Quantum artis et circumspectionis in hac assertionem inest! Igitur si cognoscitur modus generationis, simul etiam demonstratus erit modus similitudinis. Cum ergo eorum quæ per carnem generantur, omnium animalium, vel certe plurimorum, idem sit generationis modus, ipsorum autem iudicio ad generationis modum sequatur modus similitudinis, oportet, ut omnia, quæ eodem modo prognerata sunt, eodem modo ad similiter progenita sese habeant; quæ enim eidem similia sunt, inter se quoque similia sunt. Si igitur modus generationis, ut hæreticus contendit, sibi id quod generatur, simile reddit, hic autem modus in variis animalibus prorsus nihil mutatur, sed idem prorsus in compluribus invenitur: necesse est, ut ex universali et absque ulla distinctione, prolata enuntiatione propter generationis similitudinem similia fiant homo, canis, camelus, mus, elephas, pardalis, et alia omnia, quæ simili modo prognerari consueverunt. An vult: sibi mutuo non esse similia, quæ similiter gignuntur, sed quodlibet illi soli, a quo generationis principium ducit? At si hoc volebat, dicendum erat, generanti generatum esse simile: non autem modo generationis modum similitudinis. Sed neque id quidem, quod verisimile est, et in rerum natura reperitur, generanti simile esse genitum: ita comprobatur, ut contrarium contingere nequeat. Nam si generatim id, quod generatum est, generanti simile perhibetur, concident oportet omnia illa, quæ tam studiose de substantiarum dissimilitudine disseruit.

Nunc autem ad generationis modum ait sequi modum similitudinis. An non hoc iis qui accurate rerum rationes scrutari didicerunt, primo statim intuitu ejusmodi apparebit, quod penitus intelligi nequeat? Nam quid concipiendum sit, si generationis modum audias, admodum certe perplexum est. Num hac locutione figuram generantis intelligit, num impetum, num dispositionem, num locum, num tempus? An embryonis per conceptionem complementum, an ipsa generationi destinata receptacula, an horum nihil, aliud vero quidpiam eorum, quæ cum generatione connexa sunt, insinuat? Qua ratione ad veram significationem perveniamus? Nam improprium nihilque significans modi vocabulum facit, ut de significatione hæreamus, cum ex æquo omnes significationes mentem subeant, et quælibet ex æquo nullum eum re proposita connexionem habeat. Sic et quod ait, similitudinis modum, ita quidem prolatum, ab omni prorsus intelligentia remotum esse discimus, si exempla quæ communi consuetudine nota sunt,

intueamur : non enim ad speciem vel modum A partus-assimilatur, id quod paritur : nam partus in iis quorum generatio carne perficitur, est corporis divisio, perfecte jam omnibus membris formatum animal in lucem emittens ; id vero quod generatur homo est, aut equus, aut bos, vel aliud quidvis, quod per generationem nasci solet. Quomodo igitur similitudinis in eo, quod generatum est, modus sequatur modum generationis, explicet nobis vel ille ipse, vel alius obstetricandi artem ab illo edoctus. Aliud est enim partus, et aliud quod est ex partu, ejus falsam esse in iis quæ per carnem generantur,

Si vero aliquid efficere et construere vocat modum generationis, ad quem in genito sequatur modus similitudinis, ne sic quidem oratio ejus verisimilitudinem habet, quod exemplis planum fiet. Ferrum a fabro ictibus tunditur, ut inde quid vitæ usibus utile conficiatur et efformetur. Quomodo igitur schema percussione, si ita sors ferat, assimiletur manui artificis, vel modo effectione, puta forcipibus, incudi, folliibus, carbonibus, quibus rem efformavit et proculdit, nemo facile explicaverit. Quod de uno exemplo dictum est, id omnibus, quæ actione aliqua efficiuntur, competit, nempe modo generationis, id, quod generatum est, nequaquam simile reddi. Quid enim forma vestis commune habet cum stamine, cum regulis, cum pectine, et cum toto illo textoris apparatu? Quid scamnum cum actione, quæ versatur circa ligna, vel alius quispiam effectus cum forma artificis? Ergo in rebus sensibilibus et corporeis a veritate alienum esse, quod asserit, ipsos adversarios fateri existimo.

Reliquum est, ut dispiciamus, quidnam concinande sue blasphemie ulterius afferat. Quid ergo erat quod in questione versabatur? Hoc videlicet, fateri oportere, Filium in sua substantia Patri similem, vel dissimilem esse : quod cum, ut ait, ex providentiæ ratione discere nequiverit, recurrisset dicit ad generationis modum, ut istius interventione cognosceret, non utrum genitus genitori dissimilis sit, sed num habeat modum quemdam similitudinis, et quia modus iste multis ignotus sit, ea de causa, se de substantia, quæ genuit, pluribus disseruisse. Num igitur propriæ suæ assertionis oblitus est, quando dixit, *ex operibus investigari debere substantias*? cum ergo necdum ullo modo constet, quomodo substantia generata, quam *opus* *supremæ* appellat, sese habeat secundum naturam; qua ratione id quod inferius est, ut ipse loquitur, et ideo ad cognoscendum proclivius et facilius, transiliens, maxime propriæ et supremæ substantiæ adherescit, et cum in opere suo videri velit, quasi divinorum oraculorum admodum guarus sit, nunc ea parvi pendit, perinde ac si nesciret, ad Patris cognitionem, non nisi per Filium accessum pate-

ζῶον ἐν τῇ διαπλάσει τῶν σπλάγγων ἐπὶ τὸ ἐξω προάγουσα. Τὸ δὲ γεννώμενον ἀνθρώπος ἐστὶν ἢ ἵππος, ἢ βοῦς, ἢ ὅτι ἂν τύχη διὰ γεννήσεως ὑφιστάμενον. Πῶς τοίνυν ὁ τῆς ὁμοιότητος τοῦ τικτομένου τρόπος ἔπεται τῷ τρόπῳ τῆς γεννήσεως, εἰπάτω αὐτὸς οὗτος, ἢ εἰ τις ὕπ' αὐτοῦ μαиеύτριαν ἐπαιδεύθῃ τέχνην. Ἄλλο γὰρ ὁ τόκος, καὶ τὸ ἐκ τοῦ τόκου ἄλλο, καὶ διάφορος ἑκατέρου ὁ λόγος. Ὅτι μὲν οὖν ἐπὶ τῶν διὰ σαρκὸς τικτομένων φεῦδός ἐστι τὸ λεγόμενον, οὐδεὶς ἂν ἀντείποι τῶν νοῦν ἔχόντων. et diversa est utriusque ratio. Igitur assertio nem

Εἰ δὲ τὸ ποιεῖν καὶ τὸ κατασκευάζειν, τρόπον γεννήσεως ὀνομάζει, ᾧ ἔπσθαι τὸν τρόπον τῆς τοῦ B γινομένου, φησὶν, ὁμοιότητος· καὶ οὕτως ὁ λόγος τοῦ εἰκότος χωρίζεται· οὕτως δὲ διὰ τῶν ὑποδειγμάτων σκοπήσωμεν· Πηγαῖς τυπύται σὶδηρος, πρὸς τι τῶν ἐν τῷ βίῳ χρησίμων παρὰ τοῦ δημιουργοῦντος σχηματίζομενος. Τὸ οὖν σχῆμα τῆς ἀκμῆς, ἂν οὕτω τύχη, πῶς ὁμοιοῦται τῇ χειρὶ τοῦ τεχνίτου, ἢ τῷ τρόπῳ τῆς κατασκευῆς, οἷον σφύραις, καὶ ἀνθραξί, καὶ φύσαις, καὶ ἀκμονι, δι' ὧν αὐτὴν ὁ δημιουργὸς ἀνετυπώσατο, οὐκ ἂν τις εἰπεῖν ἔχοι· τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ ἐνὸς ὑποδείγματος εἰρημένον, πᾶσιν ἐφαρμόζει τοῖς διὰ τινος κατασκευῆς ἀπεργασθεῖσιν, ὅτι τῷ τρόπῳ τῆς γεννήσεως τὸ γινόμενον οὐδαμῶς ὁμοιοῦται. Τί γὰρ κοινὸν ἔχει τὸ εἶδος τοῦ ἱματίου πρὸς τὸ πηνίον, ἢ τοὺς κανόνας, ἢ τὴν κερκίδα, ἢ ὅλως πρὸς τὸν τρόπον τῆς τοῦ ὑφάντου κατασκευῆς; C τί δὲ τὸ βάθρον πρὸς τὴν τῶν ξύλων ἀπεργασίαν, ἢ ἄλλο τι τῶν γινομένων πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ ἀπεργασαμένου; Ἄλλ' ἐν μὲν τοῖς αἰσθητοῖς καὶ σωματικοῖς ἀργεῖν τὸν λόγον τοῦτον, καὶ αὐτοὺς οἶμαι τοὺς ἐναντίους συντίθεσθαι.

Ἵππολοπον δ' ἂν εἴη σκοπεῖν εἰ τινα συντέλειαν πρὸς τὴν τῆς βλασφημίας κατασκευῆς συνεισφέρεται. Τί οὖν τὸ ζητούμενον ἦν; Τὸ δεῖν κατὰ τὴν οὐσίαν ὁμοίως ἢ ἀνομοίως ἔχειν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ὁμολογεῖσθαι. Ὅπερ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι, φησὶν, ἐκ τῶν τῆς προνοίας λόγων μαθεῖν, ἐπὶ τὸν τῆς γεννήσεως ἀνεληλυθέντα τρόπον· ὥς διὰ τοῦτον γινώσκει οὐχὶ τὸν γεννηθέντα, εἰ ὁμοίως ἔχει πρὸς τὸν γεννησάντα, ἀλλὰ τινα ὁμοιότητος τρόπον, καὶ διὰ τὸ τοῖς πολλοῖς ἀγνωστον εἶναι τοῦτον, διὰ τοῦτο τὴν γεννήσασαν οὐσίαν D περιεργάζεσθαι. Ἄρα οὖν ἐπιλέλησται τῶν ἰδίων διορισμῶν, ἐν οἷς φησὶν, ἐκ τῶν ἔργων δεῖν τὰς οὐσίας καταλαμβάνεσθαι; Τῆς οὖν γεννηθείσης οὐσίας, ἣν ἔργον ὀνομάζει τῆς ὑπερκειμένης, μηδέπω φανερωθείσης, πῶς ἔχει κατὰ τὴν φύσιν, πῶς ὑπερβάς τὸ, ὥς αὐτὸς λέγει, κατώτερον, καὶ διὰ τοῦτο τῇ καταλήφει τῶν ζητούντων προσεχέστερον, τῇ κυριωτάτῃ καὶ ἀνωτάτῃ προσφύεται· καὶ τὸ ἀκριβῶς εἰδέναι τὰς θείας φωνὰς, ἐν τῷ κατ' αὐτὸν λόγῳ, κατασκευάζων, νῦν κακέλων ὀλίγον ποιεῖται τὸν λόγον, ὥσπερ ἀγνοῶν ὅτι οὐκ ἐστὶ τῇ γνώσει τοῦ Πατρὸς προσθῆναι, μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ προσεγγίσαντα; Οὐδεὶς γὰρ, φησὶν, ἔγνω τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἐὰν βοῦλη-

ται ο Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Ἄλλ' αὐτός, ἐν οἷς μὲν ἂν μέλλῃ καθυβρίσειν τὰς εὐσεβεῖς καὶ τῇ θεότητι πεμπούσας τοῦ Μονογενοῦς ὑπολήψεις, ἐλάττωνα εἶναι λέγει, γυμνῇ τῇ φωνῇ· ἐν δὲ τῇ ἐπινοίᾳ τῆς γνώσεως τῶν θεῶν, λαμβάνει τὸ μείζον ἐπ' αὐτοῦ κατασκευάζων· εἰπερ τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν, ὡς ἐτοιμοτέραν εἰς κατανόησιν καταλαβὼν, δι' ἐκείνης ἀνιχνεύειν πειράται καὶ συλλογίζεσθαι τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν.

Ἄνεισι γοῦν ἐπὶ τὴν γεννήσασαν οὐσίαν, καὶ δι' ἐκείνης τὴν γεννηθεῖσαν ἐπισκοπεῖ, διὰ τὸ τῇ φυσικῇ, φησί, τοῦ γεννήσαντος ἀξία δεικνύσθαι τὸν τῆς γεννήσεως τρόπον. Πάλιν τοῦτο ἀπλῶς καὶ ἀδιορίστως παραβρίφην, ἐπὶ πάντα παραπλησίως διαγείσθαι παρασκευάζει τοῦ ζητούντος τὴν ἔννοιαν. Τοιαῦτα γάρ ἐστι καθολικῶς τὰ δογματιζόμενα, ὡς ἐπὶ πάντα φέρεσθαι ταῖς ὑπονοίαις, καὶ μὴδὲν ὑπεξαίρεσθαι τῆς περιληπτικῆς ἀποφάσεως. Εἰ οὖν πάντως ὁ τῆς γεννήσεως τρόπος τῇ φυσικῇ τοῦ γεννῶντος ἀξία γνωρίζεται, πολλὰ δὲ τῶν τικόντων αἱ κατὰ τὰς ἀξίας διαφοραὶ, καὶ κατὰ πολλὰς ἐπινοίας καταλαμβάνονται (γεννᾶται γὰρ Ἰουδαῖος, Ἕλλην, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος), τί ἐκ τούτων κατασκευάζεται; Ὅτι ὅσαι εἰσὶ τῶν γεννώντων κατὰ τὰς φυσικὰς ἀξίας διαφοραὶ, τοσοῦτοι καὶ τρόποι γεννήσεως κατὰ τὸ εἶδος εὐρεθήσονται· ὡς μὴ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πληροῦσθαι πᾶσι τὴν γένεσιν· ἀλλὰ ταῖς τῶν γεννώντων ἀξίαις τὰς φύσεις συμμεταβάλλεσθαι, καὶ δεῖν ἐκάστῃ τῶν τικτομένων, κατὰ τὴν τῶν ἀξιωμάτων διαφορὰν, ἰδιόζοντά τινα γεννήσεως τρόπον καινοτομεῖσθαι. Πᾶσι γὰρ συμφυεῖς ἀξίαι τινές εἰσι πάντως ἐπιθεωρούμεναι τοῖς καθ' ἕκαστον, διαφέρουσαι δὲ ἀλλήλων πρὸς τὸ κρεῖττον ἢ κατὰδεότερον· ὅπως ἂν ἐκάστῃ συμπέσῃ, γένος, ἀξίωμα, θρησκεία, πατρις, δυναστεία, δουλεία, πλοῦτος, πένια, τὸ αὐτεξούσιον, τὸ ὑποχείριον, πάντα ὅσα τὰς κατὰ τὸν βίον διαφορὰς ἐν ταῖς ἀξίαις ἐργάζεται. Εἰ οὖν τῇ φυσικῇ τοῦ γεννῶντος ἀξίᾳ, καθὼς φησιν ὁ Εὐνόμιος, ὁ τῆς γεννήσεως δεικνύται τρόπος (πολλὰ δὲ αἱ κατὰ τὰς ἀξίας διαφοραὶ), πολλοὶ πάντως καὶ οἱ τῆς γεννήσεως τρόποι, κατὰ τὸν δογματιστὴν εὐρεθήσονται, τῆς κατὰ τὰς ἀξίας διαφορᾶς νομοθετούσης τῇ φύσει τὸν τόκον.

Εἰ δὲ μὴ δέχοιτο φυσικὰς εἶναι τὰς τοιαύτας ἀξίας, ὡς ἔξω τῆς φύσεως θεωρούμενας, οὐδὲ ἡμεῖς ἀντιλέγομεν· ἐκείνῳ μέντοι πάντως συνθήσεται, ὅτι φυσικῇ τινι πάντως ἀξίᾳ τῆς ἀλόγου ζωῆς ἢ ἀνθρωπίνῃ κερχύριται. Ἄλλ' ὁ τοῦ τόκου τρόπος, οὐδεμίαν ἐν τῇ κατὰ τὴν φυσικὴν ἀξίαν διαφορᾷ τὴν παραλλαγὴν ἔχει, ὁμοιοτρόπως τῆς φύσεως τὰ τε λογικὰ καὶ τὰ ἀλογα διὰ τῆς γεννήσεως εἰς τὴν ζωὴν παραγούσης. Εἰ δὲ ἐπὶ μόνῃς ἐκείνης τῆς οὐσίας τῆς, ὡς αὐτὸς θνομάζει, κυρωτέτης, καὶ ἀνωτέτης, τὸ συμφυεῖς ἀξίωμα καταλαμβάνει, ἴδωμεν ὅτι καὶ νοῶν τούτου λέγει. Ὡς μὲν γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος, συμφυεῖς ἐστὶν ἀξίωμα

A fieri? Nullus enim, inquit, novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare²¹. Sed iste cum debitam existimationem, quam de Unigeniti divinitate habemus, imminuere et deterere molitur, minorem Filium nuda voce astruit, quem ignarus licet majorem facit, in rerum divinarum comparanda cognitione: si quidem Patris substantiam, velut cognitu expeditiorem accipiens, per illam indagare et colligere nititur naturam Filii.

Ascendit igitur ad naturam quæ generavit, et per illam, considerat generatam, eo quod per naturalem generantis dignitatem modus generationis demonstraretur. Qua sua assertione ita simpliciter et indefinite prolata, ad omnia æqualiter lectoris animum diffundere et abducere tentat. Talia enim sunt, quæ universim affirmantur, ut cogitationem ad omnia traducant, nihilque extra suum ambitum relinquunt. Si igitur omnino modus generationis ex naturali generantis dignitate cognoscitur, generantium vero variaz, et diversarum notionum secundum dignitatem differentiaz reperiuntur: generat enim Judæus, Græcus, Barbarus, Scythæ, servus, liber: quid ex his concluditur? An quot sunt generantium secundum naturalem dignitatem naturæ, tot etiam modi generationis, ut decet, existant, ita ut haudquaquam eodem modo generatio perficiatur; sed ut naturæ una cum generantium dignitatibus mutantur, adeoque, ut cuilibet eorum, quæ generantur, secundum dignitatum differentiam proprius quidam generationis modus assignandus sit? Omnibus enim a natura insitæ dignitates et excellentiæ sunt, quas in singulis invenire licet, discrepantes nonnihil a se mutuo, secundum majus et minus: ita ut quodlibet eorum, quæ generantur, pro dignitatum proportionem, comitentur peculiaribus quædam, ut genus, dignitas, religio, patria, potentia, servitus, divitiæ, paupertas, libertas arbitrii, subjectio, et omnia alia, quæ in hac vita differentiam aliquam constituunt. Si igitur naturali generantis dignitate modus generationis ostenditur, ut dicit Eunomius, variaz autem sunt secundum dignitatem differentiaz, plane sequitur etiam varios esse, ex novatoris hujus sententia, generationis modos, et alia aliter nasci: cum quæ secundum dignitates est differentia, naturam in partu quasi legibus circumscribat.

D Quod si quis non admittat, hujusmodi dignitates esse naturales, cum extra naturæ leges versari videantur, cum hoc non digladiabimur. Illud tamen omnino concedendum erit, naturali quadam dignitate et præcellentia humanam vitam ab illa, quæ ratione caret, discriminatam esse; at partus modus nullam penitus in differentia secundum naturalem dignitatem, variationem habet, quia natura eodem modo tam rationis capacia, quam rationis expertia per generationem in hanc lucem edit. Si vero in sola illa natura, quam ipse propriissimam et supremam nominat, insitam dignitatem constituit, videmus

²¹ Matth. xi, 27.

quid tandem talia dicens, a nobis intelligi velit: A
nam, ut nos quidem arbitramur, Deo cognata sunt,
ipsa divinitas, sapientia, potentia, bonitas, judi-
cium, justitia, fortitudo, longanimitas, veritas, esse
creatorem, dominatorem, invisibilem, intermina-
tum, et si quid aliud hujus generis ad gloriam Dei
amplificandam, divinitus inspirata Scriptura pro-
didit, quæ omnia etiam unigenito Filio proprie et
a natura inesse asserimus, solumque in eo quod
est principii expertem esse, differentiam constite-
mur; neque tamen principii expertem esse penitus
a Filio abdicamus (nemo orationem nostram ca-
lumniose vellicet, quasi demonstrare velimus eum,
qui vere Filius est, esse ingentum: non enim mi-
nus impietatis damnamus tale quid docentes, ac
illos, qui inæqualitatem introducunt); sed cum
vocabulum principii variis significatis constet, et
animum ad plura ducat, dicimus esse etiam ali-
quid, secundum quod principio carere competat
litidem Filio. Quando enim hac voce significamus
id quod ex nullo penitus principio suam subsistenti-
am habet, tum principii expertem esse, tanquam
solius Patris ingentis proprium constitemur. Quan-
do vero de reliquis principii significatis disquisi-
tio instituitur, cum et creaturæ sit principium, et
temporis, et ordinis, etiam in his unigenitum Fi-
lium omni principio superiorem esse docemus: ita
ut eum, per quem facta sunt omnia, supra omne
creaturæ principium, et temporis rationem, ordi-
nisque consecutionem et seriem evectum credamus;
itaque quem in hypostasi principii expertem esse
negamus, eum in aliis omnibus principii expertem
statuimus; et Patrem quidem principii expertem
et innascibilem, Filium autem ad prædictum modum principii expertem, non tamen innascibilem
esse docemus.

In quam igitur cognatam Patris dignitatem in-
tuens, per illam generationis modum colligit? In
innascibilitatem respondebit, opinor. Igitur si
omnia alia nomina, quæ ad gloriam Dei celebra-
dam accepimus, inania et significatione destituta cen-
seas, superflua erit talium vocum enumeratio, in
solo et nudo catalogo posita: siquidem nulla cæte-
rarum appellationum naturalem ejus, qui supra
omnia est, dignitatem menti objicit. At vero si
singulis vocabulis quæ recensuimus, notio propria,
et existimationi divinæ consentanea subternitur: D
enimvero tum etiam cognatas Dei dignitates se-
cundum multiplicationem nominum multiplicari
oportet, per quas similitudo naturæ recte colligi-
tur: si cognatæ substantiis dignitates et præemi-
nentiæ subjectarum rerum indicia sunt. Cum vero
in utroque eadem dignitates et excellentiæ appa-
reant, perspicue prorsus identitas substantiæ in
rebus, quæ his dignitatibus subsunt, ostenditur.
Si enim unius vocabuli mutatio diversam substan-
tiam demonstrat, quanto magis multa millia ejus-
dem rationis vocabula communionem naturæ indi-
cabunt? Quæ igitur causa est, cur reliqua nomina
negligantur, unoque solo generatio investigetur?
Cur Patri solam innascibilitatem, cum cognatam

τῷ Θεῷ, αὐτῇ ἡ θεότης, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, τὸ ἀγα-
θὸν εἶναι, κριτὴν, δίκαιον, ἰσχυρὸν, μακρόθυμον,
ἀληθινὸν, κτίστην, ἐξουσιαστὴν, ἀόρατον, ἀτελεύτη-
τον, καὶ εἰ τι ἄλλο τῶν εἰς δοξολογίαν παρὰ τῆς θεο-
πνεύστου Γραφῆς εἰρημένον ἐστίν· ἅπαν πάντα καὶ
τῷ μονογενεῖ Υἱῷ κυρίως καὶ συμφυῶς ἐνθεωρεῖσθαι
φάμεν· ἐν μόνῃ τῇ κατὰ τὸ ἀναρχον ἐννοίᾳ τὴν δια-
φορὰν ἐπιστάμενοι, καὶ ταύτην οὐ κατὰ πᾶσαν ὑπό-
νοιαν τοῦ Μονογενοῦς ἀποτέμνομεν· μηδεὶς δὲ δια-
σπαρασσέτω διὰ συκοφαντίας τὸν λόγον, ὡς ἀγέννη-
τον ἡμῶν δεῖκνυῖν ἐπιχειροῦντων τὸν ἀληθινὸν Υἱόν·
οὐδὲν γὰρ ἔλαττον ἀσβεῖν τοὺς τὰ τοιαῦτα λέγοντας
τῶν τὸ ἀνόμοιον δογματίζόντων διοριζόμεθα. Ἄλλ'
ἐπειδὴ πολὺς ὁ τῆς ἀρχῆς λόγος, καὶ εἰς πολλὰ
ταῖς ὑπονοίαις φερόμενος· ἔστιν ἐν οἷς φάμεν καὶ τῷ
μονογενεῖ Υἱῷ μὴ ἀπεμφαίνειν τὴν τοῦ ἀναρχοῦ
προσηγορίαν. Ὅταν μὲν γὰρ τὸ μὴ ἐξ αἰτίου τινὸς
τὴν ὑπόστασιν ἔχειν ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ ἀναρχοῦ νοη-
ται, τοῦτο μόνον τοῦ Πατρὸς ἴδιον ὁμολογοῦμεν· ὅταν
δὲ κατὰ τὰ λοιπὰ τῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς σημαινόμενων
ἡ ἐξέτασις ᾗ, ἐπειδὴ καὶ κτίσεως τινος ἐπινοεῖται
ἀρχή, καὶ χρόνου, καὶ τάξεως, καὶ τούτοις καὶ τῷ
Μονογενεῖ προσμαρτυροῦμεν τὸ ὑψηλότερον ἀρχῆς
εἶναι, ὡς ὑπὲρ πᾶσαν κτίσεως ἀρχὴν, καὶ χρόνου ἐν-
νοιαν, καὶ τάξεως ἀκολουθίαν εἶναι πιστεύειν τὸ
δε· οὐ τὰ πάντα ἐγένετο· ὥστε τὸν τῷ λόγῳ τῆς ὑπο-
στάσεως μὴ ἀναρχον, ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ὁμολο-
γούμενον ἔχειν τὸ ἀναρχον· καὶ τὸν μὲν Πατέρα,
καὶ ἀναρχον, καὶ ἀγέννητον· τὸν δὲ Υἱὸν ἀναρχον
μὲν κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον, οὐ μὴν καὶ ἀγέν-
νητον.

Εἰς ποῖον οὖν συμφυῶς ἀξίωμα τοῦ Πατρὸς βλέπων,
δὲ ἐκείνου τὸν τῆς γεννήσεως τρόπον ἀναλογίζεται;
Εἰς τὴν ἀγεννησίαν πάντως ἔρεῖ. Οὐκοῦν εἰ μὲν
πάντα τὰ ὀνόματα, ὅσα εἰς δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ τῶν
ὄλων ἐμάθομεν, ἀργά σοι καὶ ἀσημαντα λέγομεν,
περιττὴ τις ἐστὶ καὶ παρελκυστα ἡ τῶν τοιούτων
φωνῶν ἀπαριθμησις ἐν φιλή τῷ καταλόγῳ προφερο-
μένη, εἴπερ οὐδεμία τῶν λοιπῶν προσηγοριῶν τὴν
φυσικὴν ἀξίαν τοῦ ἐπὶ πάντων παρίστησιν· εἰ δὲ
ἐκάστου τῶν λεγομένων ἰδιάζουσα τις ἐννοία, καὶ
πρέπουσα τῇ περὶ Θεοῦ ὑπολήψει γνωρίζεται· δηλον-
ότι κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀνομάτων καὶ αἱ συμ-
φυεῖς ἀξίαι τοῦ Θεοῦ θεωροῦνται· καὶ διὰ τούτων ἡ
τῶν ὁσίων ὁμοιότης κατασκευάζεται· εἴπερ τὰ
συμφυτὰς οὐσίαις ἀξιώματα γνωριστικὰ τῶν ὑπο-
κειμένων ἐστί. Τῶν δὲ ἀξιωμάτων ἐφ' ἑκατέρου τῶν
αὐτῶν φαινόμενον, ἡ κατὰ τὴν οὐσίαν ταυτότης τῶν
ταῖς αὐταῖς ἀξίαις ὑποκειμένων πραγμάτων σαφῶς
ἐπιδείκνυται. Εἰ γὰρ ἰκανὴ νομίζεται ἐνδὸς ὀνόματος
παράλλαξις τὸ ξένον τῆς οὐσίας ἐνδείξασθαι, πόσῃ
μᾶλλον ἰσχύσει ἡ τῶν μυρίων ὀνομάτων ταυτότης τὸ
κοινὸν παραστήσαι τῆς φύσεως; Τίς οὖν ἡ αἰτία,
δὲ ἢ τὰ μὲν λοιπὰ τῶν ὀνομάτων περιορᾶται, μόνῃ
δὲ τῷ ἐνὶ τεκμηριούται ἡ γέννησις; Καὶ διὰ τί μόνον
συμφυῶς ἀξίωμα τὴν ἀγεννησίαν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς δε-

γματίουσι, τὰ λοιπὰ παρωτάμενοι ; ἵνα τῇ πρὸς τὸ γεννητὸν ἀντιδιατολῇ τὸν τῆς ἀνομοιότητος κακούργησιν τρόπον, ὅπερ καὶ αὐτὸ, κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν εὐθυνόμενον, ἐπίσης τοῖς προειρημένοις ἀδρανῆς τε καὶ ἀνυπόστατον καὶ ἀντ' οὐδενὸς εὐρεθῇ-
σεται.

Ὅτι δὲ εἰς τοῦτο βλέπουσιν αἱ κατασκευαὶ πάσαι, τὸ ἐπιπερόμενον δείκνυσιν, ἐν οἷς ἑαυτὸν ἀποδέχεται, ὡς προσήκοντως τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ πρὸς τὴν κατασκευὴν τῆς βλασφημίας χρησάμενος· καὶ οὐκ εὐθὺς ἀπογυμνώσας τοῦ λόγου τὸ βούλημα, οὐδὲ πρὸ τοῦ συναρτῆσαι τὴν κατασκευὴν τῆς ἀπάτης, ἀγυμνάστοις ἐστι ταῖς ἀκοαῖς προσβαλὼν τὴν ἀσέβειαν· οὐδὲ ἐν προοιμίοις τῶν λόγων τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν ἀποφηνάμενος, καὶ τὴν τῆς οὐσίας ἐτερότητα διαθρυλλήσας, οὕτως λέγων κατὰ τὴν λέξιν· *Ἡ καθὼς νομοθετεῖ Βασίλειος, ἀπ' αὐτῶν ἀρξασθαι τῶν ζητουμένων* ἔδει, ἀσυναρτήτως τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν λέγοντας, καὶ τὴν τῆς οὐσίας ἐτερότητα θρυλλεῖν, ἢ ταυτέτητα ; Περὶ ὧν πολλὰ διὰ μέσου διεξελθὼν ἐν σκώμμασι, καὶ λοιδορίαις, καὶ ὕβρεσιν (οὕτω γὰρ οἶδεν ὁ σοφὸς ὑπὲρ τῶν ἰδίων δογμάτων διαγωνίζεσθαι), πάλιν ἐπαναλαμβάνει τὸν λόγον, καὶ πρὸς τὸν ἀντίπαλον ᾗθεν ἀποτεινόμενος, κάκεινῳ τῶν λεγομένων τὴν αἰτίαν ἀνατιθεῖς, τοιαύτη φησὶν· *Ἐπεὶ καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ὑμεῖς ἔροχοι τοῦτοις τοῖς πλημμελίμασιν, οἱ τὴν αὐτὴν οὐσίαν τῷ γεννήσαντι καὶ τῷ γεννηθέντι διακληρώσαντες.* Διὸ καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις λοιδορίαν, ὥσπερ τινὰ πάγην ἀνυκτον καθ' ἑαυτῶν ἐτεκτένησθε, τῆς δικῆς, ὡς εἰκὸς, τοῖς ὑμετέροις καθ' ὑμῶν αὐτῶν ἐπισηφισάμενοις. *Ἦτοι γὰρ ἀνάρχως ἀλλήλων κεχωρισθαι τὰς οὐσίας ταύτας ὑπολαμβάνοντες, τούτων δὲ τὴν ἑτέραν εἰς Ἰοῦ τὰξιν διὰ γεννήσεως ἄγοντες καὶ τὸν ἀνάρχως ὄντα ἐπὶ τοῦ ὄντος γενέσθαι διατεινόμενοι, τοῖς ἰδίᾳ, ὑπόκεισθε λοιδορήμασιν.* Ὅρ γὰρ ἀγέννητον εἶναι φαντάζεσθε, τούτῳ τὴν παρ' ἐτέρου γεννησὶν ἐπισηφίζετε, ἢ μίαν, καὶ μόνην ἀναρχον ὁμολογοῦντες οὐσίαν, εἴτα ταύτην εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν τῇ γεννήσει περιγάρφοντες, αὐτὴν παρ' ἑαυτῆς γεγεννησθαι τὴν ἀγέννητον οὐσίαν φησάτε.

Τὰ μὲν οὖν πρὸ τῶν ἀνεγνωσμένων αὐτῷ γεγραμμένα, ὡς ψιλὴν ἔχοντα κατὰ τοῦ διδασκάλου καὶ πατρὸς ἡμῶν ἀναισχυντίαν, καὶ οὐδὲν πρὸς τὸν προκειμένον συντελοῦντα σκοπὸν, ὑπερβήσομαι. Ἐν δὲ τοῖς εἰρημένοις, ἐπειδὴ δεινῶς ἡμῖν τοὺς ἀμφήκεῖς τούτους ἐλέγχους διχόθεν στομῶσας, διὰ τῆς τῶν ἀλημάτων ἐπινοίας προτείνεται, ἀνάγκη καὶ ἡμᾶς μὴ σιωπῇ δεῖξασθαι τὸν κατὰ τοῦ δόγματος πόλεμον, ἀλλ' ὡς ἔχομεν δυνάμεις συμμαχῆσαι τῷ λόγῳ, καὶ δεῖξαι τὴν φοβεράν ταύτην καὶ ἀμφίστομον μάχην, ἣν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐθήξατο, τῶν ἐν ταῖς σκιαγραφίαις φαινομένων ἀδρανεστέρων.

Διπλαῖς ἐννοαῖς διαβάλλει τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας, καὶ φησιν, ἢ δύο ἀγεννήτους ἀρχὰς ἀντιπαρεξηγομένους ἀλλήλαις, τὴν μὲν Πατέρα, τὴν δὲ Υἱὸν ἡμᾶς ὀνομάζειν,

A dignitatem, attribuunt, reliquis omnibus repudiat? Nimirum, ut oppositione ingenti et geniti modum æqualitatis subvertant, quod ipsum opportuno tempore, æque ac prædicta, frivolum, inane, et nullius momenti esse demonstrabitur.

Ad hanc vero metam omnes eorum machinas tendere, argumento est id quod inferitur, cum (Eunomius) se ipsum commendat, et laudat, quasi probe et convenienter via illa ad blasphemiam structuram usus fuerit, neque statim voluntatis suæ propositum patefecerit, neque prius quam fallaciæ telam pertexeret, auribus adhuc inexercitatis impietatem intulerit. Neque etiam statim sub exordium disputationis innascibilitatem, substantiam esse definierit, neque de substantiæ diversitate multa deblateraverit : hæc enim sunt Eunomii verba : *An quemadmodum præscribit Basilus, exordiri oportebat ab illis quæ in questione versantur, et absque ulla connexione inscietur de innascibilitate, seu de substantia, deque substantiæ diversitate et identitate nugari debebam?* Et post multa scommata, convicia et probra (his enim firmamentis sapientissimus iste dogmata sua tuetur) ad insitutum redit, et conversus ad adversarium, in eumque omni culpa rejecta, ita sator : *Præ omnibus aliis vos his culpis affines estis, qui Genitori et Genito eandem essentiam seu substantiam attribuitis.* Quocirca reprehensionem, qua eam ob causam objurgamini, ipsi vobis, seu ineluctabilem laqueum contexistis, iustitia, ut par erat, ex vestris placitis contra vos sententiam pronuntiant. Etenim cum substantias istas a se mutuo per hoc, quod principio careant, separatas esse, affirmetis, earumque originem per generationem Filio ascribitis, et eum, qui sine principio est, ex illo qui sine principio est natus contendatis, nonne propriis maledictis redarguimini? quem enim innascibilem esse imaginamini, hunc ab alio natum esse dicitis; vel unam et solam principii expertem substantiam stantes, eamque postea Patre et Filio per generationem circumscribentes, ipsam innascibilem substantiam a seipsa natam esse asseritis.

Quæ superius ante hæc recitata verba Eunomius effutiverat, omittam, quippe nihil aliud nisi suam impudentiam contra doctorem patremque nostrum Basilium complectentia, et nihil ad propositum facientia. At in iis quæ jam recitavimus, cum in nos graviter ancipites quasi reprehensionum gladios utrinque acuat, et dilemmatum robore intorquet, nonnihil immorabimur, neque enim decet ut bellum veræ doctrinæ illatum, silentes excipiamus, sed oportet, ut pro viribus veritati patriocinemur, ostendamusque metuendam istam et ancipitem machinam, quam contra veritatem exacuit, umbratilibus simulacris longe imbecilliorē esse.

Duplici argumento calumniatur communio in essentia, et ait, aut duo ortus expertia principia sibi mutuo opposita nos statuere, alterumque Pa-

trem, alterum Filium a nobis nominari; quando eum qui est, ex illo qui est, progenitum tradimus: vel unam eandemque substantiam utrumque ex parte participare nomen, ita ut substantia illa et Pater sit et Filius, ipsa a seipsa per generationem progenita. Hæc meis verbis præponere volui, non ut mentem ejus secus, quam oportet, interpretarer, sed ut tumidum illud et exaggeratum explanationis genus corrigerem, et quæ sit Eunomii sententia, omnibus manifestum evaderet, utpote clavis et dilucidis verbis exposita. Ille enim qui inscientiam nostram traducit, nosque ad causam agendum haud sufficiente apparatu præmisso accessisse objicit, ita orationem suam comit, et pectit, sicque ut ipsemet loquitur, ad unguem omnia sua vocabula elimat, et superflua elegantia scriptionem suam exornat, ut verborum dulcedine auditorem confestim abripiat, qualia ex multis aliis sunt etiam illa, quæ antea recitavimus, et nunc repetemus: Quapropter reprehensionem, qua eam ob causam objurgamini, ipsi vobis, cum ineluctabilem laqueum, consulas, justitia, ut par erat, ex vestris placitis contra vox sententiam ferente.

Vide veteris Atticæ flosculos. Vide ut verborum compositione, oratio splendet, et rutilat. Quam speciose et varie nitescit et vernal? Sed de his iniquisquæ arbitrati suo statuat et sentiat. Nos ad examinandum sensum revertamur, et quidem ipsis Eunomii verbis adductis. Etenim cum substantias istas a se mutuo, per hoc, quod principio careant, separatas esse affirmatis, earumque alteram per generationem Filio ascribitis, et eum, qui sine principio est, ex illo, qui sine principio est, natum contenditis. Sufficiunt ista. Duas ingenitas substantias a nobis statui ait. Quomodo istud dicit, qui ob confessionem unius essentiae, nos omnia miscere et confundere criminatur? Si enim nos quoque duas naturas inter se substantia convenientes statueremus, ad exemplum eorum, qui inæqualitatem commissiscentur, forte non abs te existimari poterat, duas divisas naturas, ad duo principii expertia principia cogitationem ducere. Si vero unam naturam in diversis personis contineatur, Patremque credimus, et Filium glorificamus, quomodo adversarii fingunt per hujusmodi dogmata duo principia constitui? Deinde ex duobus istis principiis (ingenitis) dicit, alterum a nobis in Filii ordinem redigi, et eum qui est, ex eo qui est, natum esse; ostendat assertionis hujus auctorem, et nos tacebimus; sive certam quampiam personam, quæ istud affirmaverit, redarguat, sive generatim in Ecclesia tale quid tradi ac doceri sciat. Quis enim adeo insanæ et emolæ mentis est, ut eum Patrem et Filium nominat, duo ingenita principia concipiat, et rursus alterum ex altero natum putet? Quæ necessitas dogma nostrum ad hujusmodi cogitationes et suspiciones impellit? Quibus tandem argumentis effecit, ut necessario hæc absurditas ex doctrina nostra promicaret? Si enim

τὸν ὄντα παρὰ τοῦ ὄντος γεγενῆσθαι λέγοντα, ἢ μίαν νοουμένην καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν, ἐκατέρων ἐν μέρει μεταλαμβάνειν τῶν ὀνομάτων, καὶ Πατέρα, οὐσίαν, καὶ Υἱὸν γινόμενὴν, αὐτὴν παρ' ἐαυτῆς διὰ γενήσεως παραγομένην. Ταῦτα διὰ τῆς ἑμαυτοῦ λέξεως γράφω, οὐ παρερμηνεύων αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ τὸ στομφώδες καὶ κατεστοιχασμένον τῆς ἐρμηνείας ἐπανορθούμενος, ὡς ἂν εὐσύνοπτον αὐτοῦ πᾶσι τὸ βούλημα γένοιτο, διὰ τῆς κατὰ τὴν λέξιν σαφηνείας ἐκκαλυπτόμενον. Ὁ γὰρ τὴν ἀμαθίαν ἡμῶν διασύρων, καὶ τὸ μὴ ἐξακριβοῦσθαι παρασκευῆς ἐπὶ τὸν λόγον ἀληθεύειν προφέρειν, οὕτως ἀδρύνει τῇ λαμπρότητι αὐτῆς ἐρμηνείας τὸν ἴδιον λόγον, οὕτως ἐξουσιάζει, καθὼς αὐτὸς ὀνομάζει, τὰ ρήματα, ἐν τῇ περιττῇ ταύτῃ καλλιπερίᾳ τὴν συγγραφὴν ἀγαλλῶν, ὡς αὐτὸθεν αἰρεῖν τῇ τῆς λέξεως ἡδονῇ τὸν ἀκούσαντα· οἷα μετὰ πολλῶν ἄλλων καὶ τὰ νῦν ὑπαγεγνωσμένα ἐστί· καὶ εἰ δοκεῖ, πάλιν ὑπαγεγνώσκειν. Διὸ καὶ τὴν ἐπὶ τοῦτοις λειδορίαν, ὥσπερ τινὰ πάγην ἀρυκτον καθ' ἑαυτὴν ἐκτετήρασθε, τῆς διανοῆς, ὡς εἰκός, τοῖς ὁμειτέροις καθ' ὁμῶν αὐτῶν ἐπισημειώσῃς.

Ὅρα τὰ ἀνθὴ τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς. Ὡς ἐπαστράπτει τῇ συντάξει τοῦ λόγου τὸ λείον καὶ κατεστοιχασμένον τῆς λέξεως! Ὡς γλαφυρῶς, καὶ ποιικίως τῇ ὥρᾳ τοῦ λόγου περιανθίζεται! Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐχέτω, ὡς ἂν τῷ δόξῃ. Ἡμῖν δὲ πρὸς τὴν διάνοιαν τῶν εἰρημένων τρεπέσθω πάλιν ὁ δρόμος· καὶ δι' αὐτῶν, εἰδοκεῖ, γινώμεθα τοῦ λογογράφου τῶν λέξεων. Ἦτοι γὰρ ἀνάρχως ἀλλήλων κεχωρισθαι τὰς οὐσίας ταύτας ὑπολαμβάνοντες, τοῦτων δὲ τὴν ἐτέραν εἰς Υἱοῦ τᾶξιν διὰ γεννήσεως ἀγοντες, καὶ τὸν ἀνάρχως ὄντα ὑπὸ τοῦ ὄντος γεγενῆσθαι διατεινόμενοι. Ἀρκεῖ ταῦτα. Δύο φησὶν ἡμεῖς ἀγενήτους οὐσίας πρεσβεύειν· πῶς τοῦτο λέγων, ὁ φύρειν τὰ πάντα, καὶ συγγεῖν αἰτιώμενος, διὰ τοῦ μίαν ὁμολογεῖν τὴν οὐσίαν; Εἰ μὲν γὰρ δύο φύσεις ἀλλοτρίως κατὰ τὸ εἶναι πρὸς ἀλλήλας ἔχουσας καὶ ὁ ἡμέτερος ἐπρεσβεύει λόγος, κατὰ τὸ ἴσον τῶν τὸ ἀνέμοιοι δογματιζόντων, καλῶς εἶχε τὸ διηρημένον τῆς φύσεως εἰς δύο τινῶν ἀνάρχων ὑπονομίας ἐμφέρειν νομίζεσθαι. Εἰ δὲ μία φύσις ὁμολογεῖται παρ' ἡμῶν ἐν διαφορίαις ταῖς ὑποστάσει, καὶ Πατὴρ πιστεύεται, καὶ Υἱὸς δοξάζεται, πῶς δύο πρεσβεύειν ἀρχαί; τὸ τοιοῦτο δόγμα παρὰ τῶν ἐναντίων συκοφαντεῖται; εἴτε ἐκ τῶν δύο τοιούτων ἀρχῶν τὴν μίαν λέγει παρ' ἡμῶν εἰς Υἱοῦ τᾶξιν κατέγεσθαι· δεῖξάτω τὸν προστᾶτην τοῦ λόγου τούτου, καὶ ἡμεῖς σιωπήσομεν, εἴτε ἡ πρόσωπον διελέγχει τὸ ταῦτα παραφθεγγόμενον, εἴτε καὶ ἀπλῶς τὸν λόγον τοῦτον ἐν Ἐκκλησίᾳ οἷδε φερόμενον. Τίς γὰρ οὕτως παράφορος τοῖς λογισμοῖς, κατεξουσιάζων τὴν διάνοιαν, ὡς Πατέρα καὶ Υἱὸν λέγειν, καὶ δύο πάλιν ἀγέννητα οἰεσθαι, καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς παρὰ τοῦ ἐνδὸς γεγενῆσθαι νομίζειν; Τίς δὲ καὶ ἡ ἀνάγκη ἡ πρὸς τὰς τοιαύτας ὑπονομίας ἐξωθεῖσθαι τὸ δόγμα; Ἐκ πόλιν παρ' αὐτοῦ λόγων τοῦτο κατεσκευάσθη, ὡς ἀναγκαίως ταύτην ἀνακύψαι τὴν ἀτοπίαν; Εἰ μὲν γὰρ τι τῶν παρ' ἡμῶν ὁμολογούμενων προφέρειν· εἴτα διὰ τούτου προήγην, εἴτε οὐ

φιστικῶς, εἴτε κατὰ τινὰ δύναμιν ἀποδεικτικὴν τὴν τοιαύτην συκοφαντικὴν· εἶχεν ἰσως καιρὸν ἐπὶ διαβολῇ τοῦ δόγματος τὰ τοιαῦτα προφέρειν. Εἰ δὲ οὕτως ἐστίν, οὐτε μὴ γένηται λόγος ἐν Ἐκκλησίᾳ τοιούτος, οὐτε ὁ εἰπὼν ἀλέγχεται, οὐτε ὁ ἀκηκῶς ἐπιδεικνύεται, οὐτε ἀνάγκη τις εὐρίσκεται, διὰ τίνος ἀκολουθοῦν τὴν ἀτοπίαν ταύτην κατασκευάζουσα, τί βούλεται αὐτῷ ἡ σκίαμαχία, οὐ συνορῶ. Ὡς περ ἂν εἰ τις ὑπὸ φρενιτιδος παραπαίων, συμπεπλήξων νομίζοι τινί, μηδενὸς προσπαλαίνοντος, εἴτα κατὰ σπουδὴν ἑαυτὸν καταβαλὼν, τὸν προσμαχόμενον εἰσάτω· τοιοῦτόν τι πέπονθεν ὁ σοφὸς λογογράφος, ἀναπλάσων ὑπονοίας, ἃς ἡμεῖς οὐ γινώσκουμεν, καὶ σκαῖς προσμαχόμενος, ἃς διὰ τῶν λογισμῶν ἰδὼν ἀνετυπώσατο.

adversarium existimet : tale quid declaratori huic accidit, fingenti sensa, quæ nos non agnoscimus, et cum umbris dimicanti, quas ex proprio cerebro exculpsit.

Εἰπάτω γάρ, τίς ἡ ἀνάγκη τὸν ὁμολογούντα Υἱὸν ἐκ Πατρὸς γεγενῆσθαι, εἰς δύο ἀγεννητῶν ὑπολήψεις ἐκφέρεισθαι; Ἡ τίνος μᾶλλον ἐστὶ δύο κατασκευάζειν ἀγέννητα; τοῦ τὸν Υἱὸν ψευδωνύμως λέγεσθαι κατασκευάζοντος, ἢ τοῦ διαθεσβατιομένου τῇ προσηγορίᾳ τὴν κλῆσιν ἐπαληθεύσθαι; Ὁ γὰρ τὴν ἀληθὴ γέννησιν τοῦ Υἱοῦ μὴ δεξάμενος, εἶναι δὲ ὅλους ὁμολογῶν, οἰκιστερον ἂν ὑπονοηθεῖν ἀγέννητον λέγειν, τὸν ὄντα μὲν, μὴ διὰ γεννήσεως δὲ τὸ εἶναι ἔχοντα. Ὁ δὲ τὸ γυνωριστικὸν ὁμοίωμα τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως, αὐτὸ τὸ γεννητὸς αὐτὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι διοριζόμενος, πῶς ἂν εἰς τὸ ἀγέννητον αὐτὸν οἰεσθαι παρενεχθεῖ; καίτοι καθ' ὅμας τοὺς σοφοὺς, εἰς ἂν κρατῇ, τὸ μὴ γεννηθῆναι παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, ἐνί τινι τῶν τῶν ὀπὸ τοῦ ἀγεννητοῦ σημαينوμένων, καὶ αὐτὸς ἀγέννητος κυρίως ὀνομασθήσεται. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ μὲν τιτλούμενα, τὰ δὲ κατασκευαζόμενα γίνονται, τὸ μὴ διὰ γεννήσεως ὀφεισθῆναι, οὐδὲν κωλύει ἀγεννητὸς ὀφεισθῆναι λέγειν, κατὰ μόνον τὸ τῆς γεννήσεως σημαίνόμενον. Τοῦτο δὲ ὁ ὑμέτερος περὶ τοῦ Κυρίου κατασκευάζει λόγος, ὁ κτίσμα εἶναι διοριζόμενος. Οὐκὼν καθ' ὅμας, ὡ σοφώτατοι, ἀγέννητος ὁ Μονογενὴς ἐκ τῆς τοιαύτης ἀκολουθίας ὀνομασθήσεται, οὐ κατὰ τὸ ἡμέτερον δόγμα· καὶ εὐρίσκεται ὅμιν ἡ δίκη, ἥντινα καὶ λέγεις δίκην, τοῖς ὁματέροις καθ' ἡμῶν ἐπισηφίζουσα.

Εὐκαιρον γὰρ ἐκ τοῦ βορβόρου τῶν ἐκείθεν λόγων προσπύσαι τῇ βδελυρίᾳ τοῦ δόγματος· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἕτερον μέρος τῶν κατὰ τὸ δῶλημα τεθέντων αὐτῷ, τῆς ἰσῆς ἔχεται παραπληξίας. Ἡ μίαν, φησὶ, καὶ μόνην ἀναρχοῦ ὁμολογούντες οὐσίαν, εἴτα ταύτην εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν εἰς γεννήσει περιηρῶντες, αὐτὴν αὐτῷ γεγενῆσθαι εἰς ἀγέννητον οὐσίαν φησέτε. Τίς αὕτη πάλιν ἡ καινὴ τερατολογία; πῶς αὐτὸς τις ὄψ' ἑαυτοῦ γεννᾶται, ἑαυτὸν Πατέρα ἔχον, καὶ Υἱὸς ἑαυτοῦ πάλιν γινόμενος; Τίς ἡ ναυτία; Τίς ἡ παραφορά; Στρέφεισθαι ἑαυτοῖς ἐπὶ τὸ κάτω τὸν ὄρρον, καὶ ὡς περ κεφαλῆς τὸ εἶσφορὸς ἔχειν; Ὁ οἱ ὑπὸ μέθης καρηδαρουντες νομίζουσι, καὶ βῶσι, καὶ διατείνονται, μήτε τὴν γῆν αὐτοῖς πεπηγέναι, φεύγειν τε καὶ τοὺς τοίχους, καὶ ἐν

A ex his, quæ concedimus, aliquid protulisset, postea ex hoc, sive sophistice, sive demonstrationis effacitate sycophantiam inde conclusisset, fortassis occasionem habuisset tale quid de dogmate nostro per calumniam proferendi. Si vero neque est, neque unquam erit in Ecclesia talis doctrina, et si neque auctor reprehenditur, neque qui tale quid audiverit, demonstratur, neque ulla etiam necessitas apparet, quæ hujusmodi absurditatem consecutione quadam evincat: non video quorsum cum sua umbratili digladiatione tendat: quemadmodum si quis in phrenesi delirans, se, nemine congre-diente, cum aliquo congressum existimet, deinde in seipsam acriter impetu dato, seipsam quoque accidit, fingenti sensa, quæ nos non agnoscimus, exculpsit.

B Dicat enim, quænam necessitas eum, qui Filium ex Patre natum docet, ad duo ingenita principia statuenda adigat? Quis potius duo innascibilia principia introducit? illene, qui probare nititur, Filium falso Filii nomen tenere, an ille, qui cum hac appellatione naturam quoque concinere ait? nam qui veram Filii generationem non admittit, ipsum tamen existere constituitur, justius existimatur, quod Filium innascibilem faciat, cum existat, neque tamen per generationem, esse suum habeat. Ille vero qui affirmat hypostasios Unigeniti characterem et notam esse, per generationem ex Patre esse, quomodo Filium ingenitum pronuntiat? Quanquam ex placito vestro, o sapientes, quandiu Filium a Patre per generationem esse negatis, una quadam significatione ex his quæ innascibili subjiuntur, ipse etiam Filius propriè innascibilis nominabitur. Cum enim alia quædam generentur, alia ab arte conficiantur, nihil obstat, quominus id, quod per generationem non subsistit, ingenite subsistere dicamus, sola generationis significatione considerata. Huc vero vestra doctrina collineat, utpote quæ Dominum creaturis annumeret. Igitur secundum vos, o sapientissimi, Unigenitus ingenitus ex tali consecutione nominabitur, non ex dogmate nostro: et sic justitia seu Dice-(sic enim appellatis) contra nos ex vestris sententiam profert.

Opportunum jam tempus est, ut ex sordibus orationis eluctati, conspuamus ipsum execrabile dogma: nam et altera pars eorum, quæ per dilemma protulit, simili vesania tenetur. Ait enim, vel unam et solam principii expertem substantiam stantem, eamque postea Patre et Filio circumscribentes, ipsam innascibilem substantiam a seipsa natam esse asseritis. Quæ est ista iterum adeo nova et monstruosa oratio? Quomodo aliquis a seipso nascitur, sui ipsius Pater factus, et rursus sui ipsius Filius? Quæ est hæc nausea? quæ amentia? tectum humi, et pavementum supra caput collocare, quod ebrui capite gravati sibi obajngere autumant, qui vociferantur et pertendunt, neque terram sibi firmam consistere, parietes fugere, in orbem omnia circum-

ἐλεῆμων ὁ Κύριος παρὰ τοῦ Προφήτου λέγεται. Ταῦτα βούλεται πάλιν ὁ Κύριος καὶ ἡμᾶς γίνεσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι· *Γίνεσθε γὰρ οἰκτίρμοι, καὶ Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, καὶ ὅσα τοιαῦτα.* Ἄρ' οὖν, εἴ τις διὰ προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας τῷ θεῷ βουλῇ-
ματι ἑαυτὸν ὁμοιώσας, ἀγαθὸς ἢ οἰκτίρμων καὶ ἐλεῆμων ἐγένετο, ἢ πρῶτος καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καθὼς μεμαρτύρηται πολλοὶ τῶν ἁγίων ἐν τοῖς προ-
τερήμασι τούτοις γενόμενοι· παρὰ τοῦτο ἐν εἰσι πρὸς τὸν Θεόν, ἢ διὰ τίνος τούτων πρὸς αὐτὸν συναπτό-
μενοι; Οὐκ ἔστι. Τὸ γὰρ μὴ ἐν πᾶσι ταῦτόν, ἐν εἶναι πρὸς τὸν τῇ φύσει διηλλαγμένον οὐ δύναται. Διὰ
τοῦτο ἀνθρώπου πρὸς ἀνθρώπον ἐν γίνεται, ὅταν διὰ προαιρέσεως, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος, τελεωθῶσιν εἰς
τὸ ἐν. τῆς φυσικῆς συναφείας τὴν κατὰ προαίρεσιν ἐνότη-
τητα προσλαβούσης. Καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν εἰσι, τῆς κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὴν προαίρεσιν κοι-
νωνίας εἰς τὸ ἐν συνδραμούσης. Εἰ δὲ τῷ θελήματι μόνῃ
συντηρησόμενος κατὰ τὴν φύσιν διήρητο, πῶς ἑμαρτύρει ἑαυτῷ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητα τῷ
κυριωτάτῳ διεσχισμένος;

luntatem est communione in idem concurrente. Si vero sola voluntate unitus, natura a Patre diversus est, quomodo attribuit sibi unitatem cum Patre, sejunctus in eo quod maxime proprium est?

Ἀκούσαντες τοίνυν, ὅτι Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν-
ῶμεν, τὸ τε ἐξ αἰτίου τὸν Κύριον καὶ τὸ κατὰ τὴν
φύσιν ἀπαράλλαχτον τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ἐπαι-
δεύθημεν ἐκ τῆς φωνῆς, οὐκ εἰς μίαν ὑπόστασιν τὴν
περὶ αὐτῶν ἐννοίαν συναλείφοντες, ἀλλὰ φυλάσσοντες
μὲν διηρημένην τὴν τῶν ὑποστάσεων ἰδιότητα, οὐ
συνδιαιροῦντες δὲ τοῖς προσώποις τὴν τῆς οὐσίας ἐνό-
τητα, ὡς ἂν μὴ δύο ἑτερογενῆ πράγματα ἐν τῷ τῆς
ἀρχῆς λόγῳ ὑπολαμβάνοντο, καὶ διὰ τοῦτο πάροδον
λάβοι τῶν Μανιχαίων τὸ δόγμα· τὸ γὰρ κτιστὸν, καὶ
τὸ ἄκτιστον, ἐκ διαμέτρου πρὸς ἀλλήλα τὴν κατὰ τὸ
σημαίνόμενον ἐναντίωσιν ἔχει. Εἰ οὖν τὰ δύο ταῖς
ἀρχαῖς ταχθεῖν, κατὰ τὸ λεληθὸς ἡμῖν ὁ Μανιχαϊσμός
εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ εἰσφραθήσεται. Λέγω
δὲ ταῦτα, ὅλην τῶν ἐναντίων περιεργότερον κατεξ-
ετάζων τὸν λόγον. Καὶ οὐδεὶς ἂν ἰσως ἀντίποι, μὴ
ἐγγὺς τοῦ εἰκότος τὴν θεωρίαν προάγεσθαι· ὅτι δυνα-
τοῦ ὄντος τοῦ κτιστοῦ κατὰ τὸ ἴσον τῷ ἄκτιστῳ, ἀντι-
στήσεται πῶς τὸ ἑτερογενὲς τῇ φύσει τῷ μὴ ὡσαύτως
ἔχοντι. Καὶ ὥς ἂν μητετέρον αὐτῶν ἐπιλήπῃ ἡ δύνα-
μις, εἰς ἀσύμφωνόν τινα στάσιν πρὸς ἀλλήλα τὰ δύο
διανεγήσεται. Πᾶσα γὰρ ἀνάγκη κατὰλληλον εἶναι,
καὶ οἰκείαν ὁμολογεῖν τῇ φύσει καὶ τὴν προαίρεσιν·
καὶ εἰ ἀνομοίως ἔχουσιν κατὰ τὴν φύσιν, ἀνόμοια εἶναι
καὶ τὰ θελήματα· τῆς δὲ δυνάμεως ἐπ' ἑκατέρων ἰκα-
νῶς ἐχούσης, οὐδέτερον ἀτονήσει πρὸς τὴν ἐκλή-
ρωσιν τοῦ ἰδίου θελήματος· καὶ εἰ τοσοῦτον ἑκάτερον
δύναιτο ὅσον καὶ βούλεται, εἰς ἀμφοτέρωθεν ἑκατέρους
ἡ ἀρχὴ καταστήσεται, τῷ ἀνευδελὲς τῆς δυνάμεως εἰς
τὸ ἀντίπαλον προΐδουσα. Καὶ οὕτω τὸ τῶν Μανιχαίων
δόγμα παρεισδύσεται, δύο τινῶν ἐναντίων ἀλλήλοις
ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀρχῆς ἀντιφανεῖντων, τῷ διαλλάσσοντι
τῆς φύσεως καὶ τῆς προαιρέσεως πρὸς τὸ ἀντικείμε-
νον διατμηθέντων· καὶ γίνεσθαι αὐτοῖς ἡ τῆς ἐλαττώ-

tum est, nisi essentiae seu naturae unitas: reliquas enim omnes affectiones, quae in natura inesse cer-
nuntur, si quis etiam rebus creatis communes esse dicat, non aberrabit. Verbi gratia, Dominus appel-
latura Propheta²⁶ miserator et misericors. At haec, ut efficiamur, et appellemur, Dominus praecepit. Es-
tote, inquit, misericordes²⁷, et: Beati misericordes²⁸, et id genus alia. Si igitur aliquis industria et cura cum divina voluntate se conformans, bonus aut mi-
serator, aut misericors evasit, aut mitis, aut humilis corde, prout multi ex sanctorum numero in his dotibus excellentes testantur, num ideo unum sunt cum Deo, aut per aliquam ex his dotibus cum ipso copulati? Secus se res habet. Nam quod non in omnibus unum est, haud potest unum esse cum altero natura a se distincto. Quapropter homo cum homine unum fit, quando per voluntatem, ut Dominus ait, in unum consummantur, et coalescunt, naturali conjunctione unitatem, quae per voluntatem est, antecedente. At Pater et Filius unum sunt, ea, quae secundum naturam, et ea quae secundum vo-
luntatem est communione in idem concurrente. Si vero sola voluntate unitus, natura a Patre diversus est, quomodo attribuit sibi unitatem cum Patre, sejunctus in eo quod maxime proprium est?

Cum igitur audimus illud: Ego et Pater unum sumus: et Filium a principio esse, et Patris et Filii invariabilem in natura unitatem cognoscimus, non quod in unam hypostasim illos contrahamus, sed quia servata divisa personarum proprietate, cum personis unitatem essentiae non dividimus, ne quis diversi generis duas res pro principiis constituat, et ita Manichaeorum sectae fenestram aperiat: nam creatum et increatum ex diametro secundum significationem sibi invicem repugnant. Si igitur duo in principiis numerentur, sensim et tacite Manichaeismus in Ecclesiam irrepit. Ista autem dico, et accuratius doctrinae hujus arcana discutio, justo in adversarios zelo impulsus. Et forte quis haud gravate fitebitur considerationem nostram verisimilitudine haud carere: quia cum creatum potentia valeat, aequis viribus increato reluctabitur, tanquam diversum natura, ei, quod secum in natura non convenit, et quousque utrique illorum vires suppetunt, in irreconciliabile bellum duo ista incident. Necessario enim fatendum est voluntatem consentaneam et conformem naturae esse: et si quae in natura non convenient, in voluntatibus etiam discrepare: cum autem in utroque ex istis sat sit potentiae et facultatis, neutrum ad propriae voluntatis executionem cunctabitur, et si quodlibet tantum potest, quantum vult, utique dominatio anceps fiet, utroque inexhausta virtutis suae potentia in adversarium semper irridente. Ita Manichaeorum dogma introducitur, qui duo quaedam sibi invicem contraria, et tam naturae, quam voluntatis diversitate ad opposita vergentia, principia eundem, sitque illis illa inaequalitatis et imminutionis asseveratio, principium ad Manichaeorum prodigiosa

²⁶ Psal. cii, 8. ²⁷ Luc. vi, 36. ²⁸ Matth. v, 7.

placita: nam dogma (Eunomii) naturæ diversitatem in duo principia creati et increati rationibus distincta dividit, prout jam demonstratum est.

At forte multi erunt, qui hujus doctrinæ absurditatem, nimis violentè hinc collectam et deductam censentur, optentque hæc penitus in litteras relata non esse. At alit ita, neque nos contradicimus: neque enim proprio impulsu, sed propter adversarios, ad hanc digressionem instituendam adacti sumus. Quod si hæc dicere non oportet, multo magis decebat, ut adversarii silerent, qui tali oratione sua hujusmodi refutationi occasionem præbent. Neque enim aliter is, qui improbos refellit; cohiberi potest, quam si materia refutationis subtrahatur. Ceterum libenter iis, qui ita affecti sunt, suaderem, ut paululum extra contentionis aleam sese collocarent, neque admodum ardentè pro suis propriis persuasionibus, quibus jam præoccupati sunt, digladiarentur: neque undequaque administris corrogatis, id unum studerent, ut potiores semper partes præ suis adversariis obtineant: sed ut, quasi pro anima cursus sit; soli illi quod expedit, et veritati victoriam concedant. Si quis igitur omissa altercandi pruriginè, ipsam (Eunomii) orationem propius intueri, et accuratius perpendere velit, facile absurditatem ex hac doctrina prominentem deprehendet.

Supponamus enim innascibilitatem esse substantiam, ut adversarii volunt: et rursus ipsam quoque generationem substantiis accensendam esse. Igitur si quis accuratius ea, quæ dicta sunt, perpendere et rimari velit, Manichæorum dogma per eos hac ratione renovari intelliget: si quidem Manichæi malum bono, lucem tenebris, et omnia hujus generis ipsa naturæ contrarietate sibi mutuo opponi tradunt. Quæ vere a me dici, facile, ut opinor, annuet, qui non segniter orationem prætervolabit. Ita vero disquisitionem instituamus: Quodlibet ex subjectis sua habet cognata et insita signa et notas quibus substratæ naturæ proprietates cognoscantur, sive ad animalia, sive ad alia, quocunque animum et cogitationem convertas: non enim iisdem notis et signis insigniuntur lignum et animal; neque animalibus participat natura rationis expertis ea signa et indicia, quæ hominibus sunt. Neque rursus eadem notæ ostendunt vitam et mortem, sed in omnibus simpliciter, sicuti dixi, est impermixta, et incommunicabilis rerum subjectarum distinctio, neque ullo modo per signorum et notarum participationem confusa. Ad hanc igitur normam expendatur adversariorum assertio. Innascibilitatem aiunt esse substantiam, generationem quoque ad substantiam referunt. At quemadmodum hominis et lapidis alia sunt indicia (neque enim eandem definitionem attuleris, si animatum, et inanimatum describere aggrediaris), ita non gravate concedant, innascibile aliis signis et notis innotescere, aliis etiam id quod est nasci-

seως κατάσκευη τῶν Μανιχαϊκῶν δογμάτων ἀρχή. Τὸ γὰρ τῆς οὐσίας ἀσύμφωνον εἰς δύο ἀρχὰς περι-
ίστησι τὸ δόγμα, καθὼς ὁ λόγος ὑπέδειξε, τῷ κτιστῷ
καὶ τῷ ἀκτίστῳ διηρημέναις.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἰσως βεβαιωμένην ἔχοντα τὴν τοῦ
ἀτόπου κατασκευήν, οἱ πολλοὶ αἰτιάσονται, καὶ οὐδὲ
γεγράφθαι τὸ παράπαν μετὰ τῶν λοιπῶν ἀξιώσουσιν.
Ἔστιν ταῦτα· οὐδὲ ἡμεῖς ἀντιλέγομεν· οὐδὲ γὰρ
κατ' οἰκείαν ὁρμήν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀντιμαχομένους
εἰς τὴν τοιαύτην περιεργίαν ἐκβαλεῖν τὸν λόγον ἐκ
τῆς ἀκολουθίας προήχθημεν. Εἰ δὲ οὐ χρὴ ταῦτα λέ-
γειν, πολλὸν πρότερον σιωπᾶσθαι προσήκει τῶν ἐναν-
τίων τὸν λόγον, τὸν τῆς τοιαύτης ἀντιρρήσεως ἐκ
ἀπορρητῶς παρεχόμενον. Οὐ γὰρ ἔστιν ἑτέρως ἐπιτελεῖν
τὸν τοῖς πονηροῖς ἀντιλέγοντα, μὴ τὴν ὑπόθεσιν ἐξ-
ελόντα τῆς ἀντιρρήσεως. Πλὴν ἥδεως ἂν συμβουλευ-
σαιμι τοῖς οὕτω διακειμένοις μικρὸν τι τῆς φιλονει-
κίας ἐξω γενέσθαι, καὶ μὴ λίαν ἐκθύμως τῶν οἰκείων
ὑπερμαχεῖν ὑπολήψεων, αἷς ἤδη προϊλημένοι τυγ-
χάνουσι· μὴδὲ πανταχόθεν ἀναζητεῖν, ὅπως ἂν τὸ
πλεῖστον ἔχοιεν τῶν ἀντιτεταγμένων· ἀλλ' ὥς ὑπὲρ
ψυχῆς ὄντος τοῦ δρόμου, μόνῃ τῇ συμφέροντι τί-
θεσθαι, καὶ τῇ ἀληθείᾳ δίδοναι νικητήρια. Εἰ τοίνυν
φιλονεικεῖν τις ἀποστάς, αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ διασκεοποι-
τὸν λόγον, οὐ χαλεπῶς εὐρήσει τὴν ἐμφαινομένην
ἀτοπίαν τῷ δόγματι.

Ὑποθέμεθα γὰρ συγχωρεῖσθαι κατὰ τὸν λόγον τῶν
ὑπεναντίων, καὶ ἀγεννησίαν οὐσίαν εἶναι· καὶ πάλιν
ὡσαύτως τὴν γέννησιν εἰς οὐσίαν ἀναλαμβάνεσθαι.
Οὐκοῦν εἰ τις ἀκριβῶς τῇ διανοίᾳ τῶν λεγομένων ἀπο-
λουθήσειε, τὸ Μανιχαϊκὸν αὐτοῖς δόγμα διὰ τῆς οδοῦ
ταύτης ἀναπλασθήσεται; εἴτερ κακοῦ πρὸς ἀγαθόν,
καὶ φωτὸς πρὸς σκότος, καὶ πάντων τῶν τοιοῦτων
κατὰ τὸ ἐναντίον τῆς φύσεως, τὴν ἀντίθεσιν δογματι-
ζειν τοῖς Μανιχαίοις δοκεῖ. Καὶ ἐτι ταῦτα ἀληθῆ λέγω,
βαθίως οἶμαι συνθήσεσθαι τὸν μὴ βαθύμως παρά-
δραμόντα τὸν λόγον· οὕτως δὲ διασκεψόμεθα· Ἐκά-
στη τῶν υποκειμένων προσφυῖ τινα πάντως ἐπιθεω-
ρεῖται γνωρίσματα, δι' ὧν τὸ ἰδιόζον τῆς υποκειμέ-
νης ἐπιγινώσκεται φύσεως, εἴτε ἐπὶ τῆς τῶν ζώων
διαφορᾶς ἐξετάζοις τὸν λόγον, εἴτε ἐπὶ τῶν ἄλλων
ἀπάντων. Οὐ γὰρ τοῖς αὐτοῖς τὸ φύλον καὶ τὸ ζῶον
D χαρακτηρίζεται· οὐδὲ τοῖς ζώοις ἐπικοινωνεῖ τὰ τοῦ
ἀνθρώπου γνωριστικά σημεῖα πρὸς τὴν ἄλογον φύσιν.
Οὐδ' αὖ πάλιν τὰ αὐτὰ δείκνυσιν τὴν τε ζωὴν καὶ τὸν
θάνατον· ἀλλ' ἐπὶ πάντων ἀπαξιαπλῶς, καθὼς εἴρη-
ται, ἀμικτός τις ἔστι καὶ ἀκοινωνήτος ἡ τῶν υπο-
κειμένων διακρίσις, οὐδὲν τοῖς τῶν ἐπιθεωρουμένων
γνωρίσμασι διὰ τινος κοινωνίας συγχεομένη. Κατὰ
τοίνυν τὴν ἀκολουθίαν ταύτην ἐξετασθήτω τῶν ὑπ-
εναντίων ὁ λόγος. Τὴν ἀγεννησίαν, οὐσίαν φασί·
καὶ τὴν γέννησιν ὡσαύτως εἰς οὐσίαν ἀνάγουσιν.
Ἄλλ' ὥστερ ἀνθρώπου, καὶ λίθου ἑτέρα, καὶ οὐ τὰ
αὐτὰ γνωρίσματα· οὐ γὰρ ἂν τὸν αὐτὸν ἑκατέρου
ἀποδοίης λόγον ἐμφυχόν τε καὶ ἀψυχον, τὸ τί ἐστιν
ὀριζόμενος· οὕτω πάντως ἄλλοις μὲν γνωρίζεσθαι τὸν
ἀγέννητον σημεῖαις δώσουσιν, ἑτέροις δὲ τὴν γεννη-

τὸν. Οὐκοῦν θεωρησόμενα τὰ ἰδιόζοντα τοῦ ἀγεννήτου θεοῦ, ὅσα εὐσεβῶς λέγειν τε καὶ νοεῖν παρὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς περὶ αὐτοῦ μεμαθήκαμεν.

Τίνα οὖν ἐστὶ ταῦτα; Οὐδένα οἶμαι τῶν Χριστιανῶν ἀγνοεῖν, ὅτι ἀγαθός, ὅτι χρηστός, ὅτι ἅγιος, δι' καὶ τὸ καὶ ὅσιος, ἀόρατός τε καὶ ἀθάνατος, φθορᾶς τε καὶ τροπῆς καὶ ἀλλοιώσεως ἀνέπιδεκτος, δυνατός, σοφός, εὐεργέτης, Κύριος, κριτής, πάντα τὰ τοιαῦτα. Τί γὰρ δεῖ ὁμολογουμένους ἐνδιατρίβοντα παρατείνειν τὸν λόγον; Εἰ οὖν ταῦτα ἐν τῇ ἀγεννήτῳ φύσει καταλαμβάνομεν, τὸ δὲ γεννηθῆναι τῷ μὴ γεννηθῆναι ὑπεναντίως ἔχει κατὰ τὴν ἔννοιαν· ἀνάγκη πᾶσα συνδεσθαι τοὺς τὴν ἀγεννησίαν καὶ τὴν γέννησιν οὐσίαν εἶναι ὁριζομένους κατὰ λόγον τῆς τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον ἀντιθέσεως· καὶ τὰ γνωρίσματα σημεῖα τῆς γεννητῆς οὐσίας, ὑπεναντίως ἔχειν τοῖς ἐπιθεωρουμένοις τῇ ἀγεννήτῳ φύσει. Εἰ γὰρ τὰ αὐτὰ λέγοιεν, οὐκέτι τὸ ἑτεροῦ τῆς τῶν ὑποκειμένων φύσεως διὰ τῆς ταυτότητος τῶν ἐπιθεωρουμένων συστήσεται. Τὼν γὰρ ἑτεροῦς ἔχοντων, ἑτέρα χρὴ πάντως εἶναι καὶ τὰ γνωρίσματα οἰεσθαι· ὅσα δὲ ὡσαύτως κατὰ τὸν λόγον τῆς οὐσίας ἔχει, τοῖς αὐτοῖς δηλαδὴ σημεῖοις χαρακτηρίζεται. Εἰ μὲν οὖν τὰ αὐτὰ καὶ τῷ Μονόγενεϊ προσμαρτυροῦσιν, οὐδεμίαν, καθὼς εἰρηγεται, περὶ τὸ ὑποκείμενον διαφορὰν ἐνδοοῦσιν. Εἰ δὲ τοῖς βλασφημοῖς ἐπιμένωσιν λόγοις, καὶ τὸ παρηλλαγμένον τῆς φύσεως ἐν τῇ διαφορᾷ τοῦ γεννητοῦ καὶ τοῦ ἀγεννήτου κατασκιάζουσιν, εὐκολον συνδεῖν πάντως τὸ ἐκ τῆς ἀκολουθίας ἀναφαίνονμεν· ὅτι κατὰ τὴν τῶν ὀνομάτων ἀντίθεσιν, καὶ τῆς φύσεως τῶν ὑπὸ τῶν ὀνομάτων σημαινόμενων ὑπεναντίως ἔχειν πρὸς αὐτὴν νομισθεῖσης, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὰ ἐπιθεωρούμενα ἑκατέρω πρὸς τὸ ἐναντίον διενεχθῆναι· ὥστε τῶν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λεγομένων, τὰ ἀντικείμενα τῷ Μονόγενεϊ ἐφαρμόζεσθαι, θεότητος, ἁγιασμοῦ, ἀγαθότητος, ἀφραδίας, ἀδιότητος, καὶ εἰ τι ἄλλο τὸν ἐπὶ πάντων θεὸν διὰ τῶν εὐσεβῶν ἡμῶν νοημάτων παρίστησιν· ὥστε πάντα τὰ ἀπεμφανόντα, καὶ ἑκάστῳ τῶν πρὸς τὸ κρείττον ὑπειλημμένων ἀντιδιατελλόμενα, τῆς γεννητῆς ἰδια νομίζειν οὐσίας εἶναι. Deum universorum per pias cogitationes nobis

omnīa naturae indicia melioribus illis contraria, naturae genitae propria existimari debeant.

Σαφηνείας δὲ χάριν, προσδιατριπτόν ἐστὶ τῷ τόπῳ. Ὅσπερ τῷ θερμῷ καὶ τῷ ψυχρῷ, ἐναντίως οὔσι κατὰ τὴν φύσιν (ὑποκείμεθα δὲ τῷ λόγῳ πῦρ τε καὶ κρύσταλλος). Ἐκεῖνο ἑκάτερον ἐν, ὅπερ οὐκ ἐστὶ τὸ ἕτερον. Καὶ τὰ ἰδίως ἑκατέρῳ τούτων ἐπιφανόμενα, παρηλλαγμένως ἔχει πάντως πρὸς ἄλληλα· ἴδιον γὰρ τοῦ μὲν χρυστάλλου ἡ ψύξις· τοῦ δὲ πυρὸς, ἡ θερμότης· οὕτως εἴπερ κατὰ τὴν ἐν τοῖς ὀνόμασιν ἐναντίωσιν ἐπὶ τοῦ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ, καὶ ἡ διὰ τῶν ὀνομάτων δηλουμένη φύσις πρὸς τὸ ἀντικείμενον διασταίη, οὐκ ἐνδέχεται τὰς δυνάμεις τῶν κατὰ φύσιν ὑπεναντίων, ὁμοίως ἀλλήλαις εἶναι· ὥς οὐκ ἐνδέχεται, οὔτε ἐν πυρὶ τὴν ψύξιν, οὔτε ἐν χρυστάλλῳ γενέσθαι τὴν πύρωσιν. Εἰ οὖν ἐν τῇ ἀγεννήτῳ οὐσίᾳ ἡ ἀγαθότης νοεῖται, διέσπηκε δὲ, καθὼς ἔχειν οἶον, ἐν τῷ λόγῳ τῆς φύσεως πρὸς τὴν γέννησιν ἡ ἀγέννη-

bilis. Videamus igitur proprias notas, et conditiones innascibilis Dei, quas pie de Deo dici et cogitari ex sacris litteris didicimus.

Quae sunt istae notae? Neminem Christianorum ignorare arbitror huiusmodi notas cerneri istas: Esse bonum, lenem, sanctum, justum, invisibilem, immortalem, corruptionis, mutationis et alterationis incapacem, potentem, sapientem, benefactorem, Dominum, judicem, et omnia huius generis. Quid enim rebus planis et exploratis immorantem, verba multiplicare attinet? Si igitur ista in innascibili inesse deprehendimus, id vero quod nascibile est, ei quod est innascibile, secundum rationem opponitur, perspicue sequitur eos, qui innascibilitatem, et nascibilitatem aiunt esse substantiam, fateri debere, pro oppositione innascibilis ad nascibile, notas quoque et conditiones ad cognoscendum aptas substantiae nascibilis contrarias esse illis, quae in natura innascibili apparent. Si enim utrobique easdem notas ponant, haud amplius diversitas naturae rerum subjectarum, per easdem notas nobis representabitur. Nam ea, quae aliter natura sese habent, necessario comitantur alia ibidem, quibus cognoscantur, indicia: quae autem secundum substantiae rationem similiter sese habent, ea iisdem etiam notis et symbolis signantur. Si igitur unigenito Filio easdem quoque notas ascribunt, nullam, prout dixi, in substantia diversitatem statuere vel cognoscere queant. Si vero in sua impietate persistant, et diversitatem naturae per nascibilis et innascibilis differentiam fabricent, facile est videre, quatenam inde oriatur consecutio: nempe si secundum nominum oppositionem ipsae etiam naturae eorum, qui per nomina significantur, contrarie sese invicem habent, inevitabiliter sequitur, ea etiam, quae illis inesse considerantur, contrarie sese habere: ut proinde Unigenito prorsus opposita iis, quae de Patre affirmantur, accommodanda sint, opposita, inquam, divinitati, sanctitati, bonitati, incorruptioni, aeternitati, et id genus aliis, quae representant. Quare oportet, ut omnes notae, et naturae genitae propria existimari debeant.

At claritatis causa isti loco nonnihil immorari debet. Quemadmodum calidum et frigidum sibi mutuo adversantibus naturis constant (accipiamus exempli gratia ignem et glaciem. Quodlibet est illud, quod non est alterum, et quae cuilibet horum proprie conveniunt, prorsus inter se discrepant: nam glacie proprium est refrigerare, ignis calefacere), ita, si ut nomina in innascibili et nascibili sibi contraria sunt, sic etiam naturae nominibus significata oppositionem habet, fieri non potest, ut potentiae eorum quae secundum naturam contraria sunt, sint inter se similes, prout fieri non potest, ut in igne inveniat frigus, et in glacie calor. Si igitur in natura innascibili bonitas inest, discrepat autem, quod illi affirmant, in ratione naturae innascibilis a nascibili, necesse om-

nino est, ut id, quod est proprium innascibilis, a discrepet quoque ab illo, quod est proprium nascibilis. Itaque si in illa natura inest bonitas, in hac id, quod bono opponitur, concipiendum erit. Ita opera insignium istorum dogmatistarum reviviscet Manes mali naturam opponens bono, et substantiarum diversitatem in ipsis quoque potentiis et virtutibus astruens.

Si autem nihil penitus dissimulandum est, sed omnia libere dicenda: Manes merito venia dignior existimari potest, quam isti: quem aiunt primum fuisse, qui Manichea dogmata eudere ingressus, sectam de suo nomine appellaverit. Hæc dixerim, quasi si quis ex vipera et aspidē benigniorem et mitiorem eligat, cum etiam inter ipsa bruta animantia sit discrimen quoddam. Nonne illos (Manichæos) his (Eunomianis) tolerabiliores dogmata a) examen vocata ostendunt? Ille enim (Manes) bonorum auctori et principio se patrocinari existimabat, tanquam nulla mali causa ab illo originem ducat: propterea ad aliud principium proprium omnium eorum, quæ in malis numerantur, causam retulit, quasi pro Deo universorum advocatum agens: perinde ac si piaculum esset bonorum omnium fontem, eorum, quæ præter rationem committuntur, accusare: non intelligens, præ animi angustis, fieri posse, ut neque Deus malorum auctor habeatur, neque alia quæpiam causa principii expers introducat. De quo longa est disputatio, neque præsentia temporis. Causa, cur hoc loco horum mentionem fecerimus, ista est, quia Manes arbitrabatur a Deo universorum omni modo principium mali removeri debere. At isti (Eunomiani) longe graviores quam illi, et absurdiores contra Filium blasphemiam eudunt. Naturam malorum similiter ut illi, oppositione secundum substantiam metiuntur, quatenus verò in hoc suo figmento, universorum Deum statuant conditorem, a quo, ut aiunt, generatione substantia producta alienæ naturæ sit a natura sui opificis, eatenus impietate Manichæos longe superant: quia non solum ei, quod secundum suam naturam bono adversatur, hypostasin tribuunt, sed quia bonum Deum alterius Dei natura prorsus diversi progenitorem faciunt, tantum non manifeste hac sua doctrina vociferantes, aliquid esse naturæ boni contrarium, quod ab ipso bono hypostasin acceperit. Nam cum Patris substantia bona sit credita, substantia vero Filii, eo quod non eodem modo se habeat cum Patre secundum naturæ rationem, prout hæreticorum est opinio, in contrariorum ordine ex necessaria consecutione collocari debeat, quid hinc conficitur? Hoc nimirum, subsistere aliquid bono oppositum, et ex ipso bono id, quod natura contrarium est, pietate horribilius esse.

Si vero verbis inficiuntur blasphemiam, quæ ex eorum doctrina perspicue deducta est, dicantque, Unigenitum bona Patris hæreditasse, non quod vere sit Filius, ut impii opinantur; sed quia per

τος, συνδιαστήσεται πάντως καὶ τοῦ ἀγγενήτου τὸ ἴδιον ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ γεννητὸν ἰδιόζοντος. Ὅστε εἰ ἐν ἐκείνῳ τὸ ἀγαθὸν, ἐν τούτῳ νοεῖσθαι τὸ τῷ ἀγαθῷ ἀντικείμενον. Καὶ οὕτως ἡμῖν διὰ τῶν σοφῶν τούτων δογματιστῶν, πάλιν ὁ Μάνης ἀναβιάσεται τὴν τῆς κακίας φύσιν ἀντιπαρεξάγων τῷ ἀγαθῷ, καὶ τῇ τῶν οὐσιῶν ἑτερότητι δογματίζων τὸ ἐν ταῖς δυνάμεσιν αὐτῶν ἀντικείμενον.

Εἰ δὲ χρὴ μὴδὲν ὑποστειλάμενον μετὰ παρρησίας εἰπεῖν, συγγνωστότερος τούτων ὁ Μάνης εἰκότως ἀν εἶναι νομίζοιτο· ὅς πρῶτον φασὶ τοῖς δόγμασι Μανιχαίων ἐπιτολμήσαντα, ἀφ' ἑαυτοῦ κατονομάσαι τὴν αἵρεσιν. Λέγω δὲ ταῦτα, ὡς ἀν εἰ τις ἐχθρὸς καὶ ἀσπίδος τὴν φιλανθρωποτέραν ἐκλέγοιτο· πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ ἐστὶ καὶ ἐν θηρίοις κρίσις, οὐχὶ τούτων ἐκείνους ἀνεκτοτέρους εἶναι δοκιμαζόμενα τὰ δόγματα δεῖκνυσιν; Ὁ μὲν γὰρ συναγορεύειν ἤτο τῷ αὐτῷ ἀγαθῷ αἰτίῳ· ὅς οὐδεμιὰς κακῶν αἰτίας ἀπ' ἐκείνου τὴν ἀρχὴν λαβοῦσης. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς ἀρχὴν ἑτέραν ἰδιόζουσαν, τῶν πρὸς τὸ χεῖρον ἀριθμωμένων πάντων τὴν αἰτίαν ἀνῆκεν· οἷον ἀπολογούμενος ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ τῶν ὧν, ὡς οὐκ εὐαγὲς ὄν, τὴν τῶν ἀγαθῶν πηγὴν καὶ τῶν παρὰ λόγον πλημμελουμένων ἐπατιθεσθαι· οὐ συνιεὶς ὑπὸ μικροφυχίας, ὅτι δυνατόν ἦν, μὴδὲ κακῶν δημιουργὸν ἰδὼν θεὸν οἰεσθαι, μήτε ἄλλο τι ἀναρχον παρὰ τὸν θεὸν φαντασθῆναι. Περὶ ὧν πολλὸς ὁ λόγος, καὶ οὐ τοῦ πάροντος ἀν εἴη καιροῦ. Καὶ οὐ χάριν τῶν εἰρημένων ἐμνήσθημεν; Ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἀπιστῶν ἤτο δεῖν περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὧν τῆς κακίας ἀρχὴν· οὗτοι δὲ κακείνων χαλεποτέραν κατασκευάζουσι τὴν ἐκτοπον ταύτην κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημίαν. Τῶν μὲν γὰρ κακῶν τὴν φύσιν παραπλησίως ἐκείνοις διὰ τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ἐναντιότητος δογματίζουσιν· ἐν ᾧ δὲ πάλιν τοῦ τοιοῦτου πλάσματος τὸν θεὸν τῶν ὧν δημιουργὸν ἀποφαίνονται, παρ' ὅφ φασὶ τὴν γέννησιν ἐργασθεῖσθαι οὐσίαν ἁλλοτρίαν· ἔχειν κατὰ τὴν φύσιν πρὸς τὸν ποιήσαντα, ἐν τούτῳ τὸ πλεον εἰς ἀσέβειαν παρὰ τοὺς μνημονευθέντας ἔχουσιν· ὅτι οὐ μόνον ὑπόστασιν διδοῦσι τῷ ἐναντίῳ πρὸς τὸ ἀγαθὸν κατὰ τὴν φύσιν ἔχοντι, ἀλλ' ὅτι τὸν ἀγαθὸν θεὸν, ἁλλοῦ Θεοῦ τοῦ κατὰ τὴν φύσιν διηλλαγμένου λέγουσιν αἴτιον εἶναι, μονονουχὶ φανερώς βοῶντες ἐν τῷ δόγματι, ὅτι ἐστὶ τι πεναντίον τῇ τοῦ ἀγαθοῦ φύσει. παρ' αὐτοῦ ἔχον τὸ ἀγαθὸν τὴν ὑπόστασιν. Τῆς γὰρ τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἀγαθῆς εἶναι πεπιστευμένης. τῆς δὲ τοῦ Υἱοῦ διὰ τὸ μὴ ὡσαύτως ἔχειν τῷ Πατρί, κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον, καθὼς δοκεῖ τῇ αἰρέσει, ἐν τοῖς ἐναντίοις κατὰ τὸ ἀκόλουθον εὐρίσκειν, τί διὰ τούτων κατασκευάζεται; Τὸ καὶ ὑπεστάναι τὸ τῷ ἀγαθῷ ἀντικείμενον, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ στήναι τὸ ὑπεναντίον τῇ φύσει. Τοῦτό φημι καὶ τῆς τῶν Μανιχαίων ἀτοπίας εἶναι φρικτότερον.

originem ducere. Hoc dico ipsa Manichæorum im-

Εἰ δὲ ἀρνούνται τῷ λόγῳ τὴν βλάσφημον, ὅπερ ἡ ἀχολουθία τοῦ δόγματος δείκνυσιν, φασὶ δὲ τῶν ἀγαθῶν τοῦ Πατρὸς τὸν Μονογενὴ κατεληρονομηκεῖναι, μὴ Ἰδὼν ἀληθῶς ὄντα, κατὰ τὴν τῶν ἀσέβων δόξαν, ἀλλὰ διὰ

κτίσεως τὴν ὑπόστασιν ἔχοντα· καὶ τοῦτο τάλιν κατεξετάσωμεν, εἰ δυνατόν ἐστι συστήναι κατὰ τὸν εἰκότως λόγον τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν. Ἐν γὰρ δοθεὶ κατὰ τὸν λόγον αὐτῶν, μὴ ἀληθῶς Ἰδὸν ὄντα κεκληρόνομηκεῖναι τὸν πάντων Κύριον, ἀλλὰ κτισθέντα, καὶ ποιηθέντα τῶν ὁμογενῶν ἄρχειν, πῶς καταδέξεται, καὶ οὐ συστασιάζει ἡ λοιπὴ κτίσις ἐκ τοῦ ὁμοφύλου πρὸς τὸ ὑποχείριον ἀποσθεῖσα, εἰ μὴδὲν κατὰ τὴν φύσιν ἑλαττον (ἔχουσα κτιστὴ γὰρ καὶ αὕτη, ὥσπερ κακείνος), ἔπειτα ὁμοφύλῳ δουλεύειν, καὶ ὑποκύπτειν καταδικάζοιτο; Τυραννίδι γὰρ ὅμοιον τὸ τοιοῦτον, μὴ τῇ τῆς οὐσίας ὑπεροχῇ τὸ κράτος νέμειν, ἀλλὰ μενύσσης ἐν τῷ ὁμοτίμῳ τῆς φύσεως, μερισθῆναι τὴν κτίσιν εἰς δουλείαν καὶ κυριότητα· ὥστε ἐν αὐτῇ τὸ μὲν τι ἄρχειν, τὸ δὲ ὑποχείριον εἶναι, καθάπερ ἐξ ἀποκληρώσεως τοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος συντυχικῶς προσγενομένου τῷ μετὰ τὸν κλῆρον λαβόντι τὴν τῶν ὁμοίων προτίμησιν. Οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπος ὁμοτίμως ἔχων πρὸς τὴν ὑποχείριον φύσιν, τὴν κατὰ τῶν ἀλόγων ἀρχὴν ἐκληρώσατο· ἀλλὰ προτερεύων τῷ λόγῳ κυριεύει τῶν ἄλλων, τῷ πρὸς τὸ κρεῖττον αὐτῷ παρηλλάχθαι τὴν φύσιν, προτεταγμένως. Αἱ δὲ ἀνθρώπιναι δυναστεῖαι, τοῦτου χάριν ἀγχιστρόφους ἔχουσι τὰς μεταβολὰς, ὅτι οὐ δέχεται τὸ κατὰ τὴν φύσιν ὁμοτίμιον, μὴ ἰσομετρεῖν ἐν τῷ κρεῖττονι· ἀλλὰ τις ἐγκρατεῖται φυσικῇ πᾶσιν ἐπιθυμίᾳ πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν ἐξισάζεσθαι, ὅταν ὁμοφύλον ᾖ. alteri non æquetur : sed inest omnibus naturalis secum classis pares efficiantur.

Ὡς δὲ ἀληθὲς ἔσται τὸ πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, ἐὰν ἀληθὲς ᾖ τὸ καὶ αὐτὸν τὸν Ἰδὸν ἐν τι τῶν γεγονότων εἶναι; ἦτοι γὰρ καὶ ἑαυτὸν πεποιηκὼς ἔσται. ἵνα μὴ ψεῦδος τὸ γεγραμμένον ᾖ, ὅτι Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ οὕτω κατ' αὐτῶν λογίσει τὸ ἀτόπον, ὃ κατὰ τοῦ δόγματος ἡμῶν ἐσοφίσαντο, τὸ αὐτὸν ὅψ' ἑαυτοῦ γενέσθαι λέγειν· ἢ εἰπερ τοῦτο παράλογον, καὶ φύσιν οὐκ ἔχον, ἀσύστατον πάντως ἐκείνῳ δευχθήσεται, τὸ τὴν κτίσιν πᾶσαν δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι δυσχυρίζεσθαι. Ἡ γὰρ τοῦ ἐνὸς ὑπεξαίρεσις, ψευδὴ τὸν περὶ πάντων κατασκευάζει λόγον. Ὡς τε ἐκ μὲν τοῦ κτιστὸν εἶναι τὸν Μονογενῆ διορίζεσθαι, δύο πονηρῶν καὶ ἀτόπων τὸ ἕτερον πάντως ὁ λόγος οὐ διαφεύζεται· ἢ τὸ μὴ εἶναι πάντων αὐτὸν τῶν γεγονότων αἴτιον, εἰπερ αὐτὸς ἐκείνος ὑπεξαίροίτο τῶν πάντων, ὅν ἐν τῶν ἔργων δυσχυρίζονται· ἢ τὸ καὶ ἑαυτοῦ ποιητὴν ἀποδείκνυσθαι, εἰπερ μὴ ψεύδεται ὁ μὴδὲν τῶν γεγονότων χωρὶς ἐκείνου γεγενῆσθαι κηρύξας. Τὰ μὲν οὖν παρ' ἐκείνων τοιαῦτα.

Εἰ δὲ τις ὀφαινοῦσθι διδασκαλίᾳ προσέχων, ἐκ τῆς θείας τε καὶ ἀκηράτου φύσεως τὸν Ἰδὸν εἶναι πιστεύοι, πάντα συνεδᾶ τῷ τῆς εὐσεβείας ἀναφανήσεται δόγματι, τὸ ποιητὴν εἶναι τῶν πάντων τὸν Κύριον· τὸ βασιλεύειν τῶν ὄντων, οὐ κατὰ ἀποκλήρωσιν, ἢ κατὰ τυραννικὴν τινα δυναστείαν τῶν ὁμοφύλων προτεταγμένον, ἀλλὰ τῇ τῆς φύσεως ὑπεροχῇ, τὸ κατὰ πάντων ἔχοντα κράτος. Καὶ ἐτι πρὸς τοῦτοις, τὸ μὴ εἰς διαφόρους ἀρχὰς τῇ ἑτερότητι τῆς φύσεως

A creationem subsistentiam acceperit : id jam discutiamus, num secundum rectam rationem constare queat. Si enim concedatur, ut ipsi volunt, eum hæreditasse universorum Dominum, cum verus Filius non sit, sed creatus factusque omnibus imperet, quomodo reliqua creatura eum recipiet, nec sine tumultu et seditione rejiciet, ab eo qui ejusdem sortis et classis est, in servitutem redacta, si spectata natura non minus, quam ipse habeat : creata enim est, sicuti et ille : et postea damnetur ut ei, qui ejusdem generis et cognationis est, serviat et subiaceat? Speciem enim tyrannidis præ se fert, non ei, qui natura præstantior est, imperium deferre, sed manente honoris et præstantiæ æqualitate, creaturam, in eam quæ servit, et in eam, quæ dominatur, distribuere, ut in ipsa sit tam dominatio, quam subjectio. perinde ac si sorte quadam dignitas hæc fortuito accidisset illi, qui post sortitionem cæteris anteponitur : neque enim homo quasi ejusdem præstantiæ cum sibi subjecta natura, imperium in bruta adeptus est, sed cum ratione omnibus aliis præcelleret, iisdem etiam dominatur, præpositus aliis ob naturæ suæ in melius formatæ sublimitatem. Humana vero imperia ideo repentinas mutationes subeunt, quia non palitur, qui secundum naturam ejusdem dignitatis et præstantiæ est, ut in eo, quod honorificentius appareat, quædam cupiditas, ut in imperio aliis ejusdem

C Porro qua ratione verum erit, omnia per ipsum facta esse, si verum est, ipsum quoque Filium esse aliquid ex his quæ facta sunt? certe se ipsum quoque fecisse necesse erit, si veritati consonet, quod scriptum est, omnia per ipsum facta esse : quo fit ut in illos recidat absurditas, quam adversus doctrinam nostram commentii sunt : eundem a seipso genitum esse ; aut si hoc est præter rationem, et naturæ penitus adversum, etiam illud non poterit subsistere, nempe omnem creaturam per ipsum factam esse. Nam vel unius exceptio enuntiationem universalem de omnibus falsam efficit. Itaque si quis Unigenitum creatum esse dicat, alterum ex duobus nefariis et absurdis non effugiet, aut illum non esse omnium, quæ facta sunt, causam, si ille ex omnium numero eximatur, quem contendunt unum esse ex illis, quæ facta sunt : vel illum sui ipsius effectorem exstilis, si vera loquitur, qui omnia per ipsum facta esse dicit. Ea igitur, quæ ab ipsis (adversariis) profisciscuntur talia sunt.

Si quis vero sanæ doctrinæ attendens, ex divina et illibata natura Filium esse credat, omnia pietatis traditioni et institutioni concient : videlicet Dominum esse rerum omnium effectorem, imperare rebus, non ex sorte aut tyrannide imperium in æquales adeptum, sed naturæ suæ excellentia, in omnia dominationem obtinere : insuper non in diversa imperia, et diversitatem naturæ, monarchiam illam dispartiri, sed esse unam divinitatem, unum

imperium, et unam omnium potestatem: ita ut in similitudine consensione divinitas spectetur, et per simile ad simile mentem ducat: ut omnium rerum principium, quod est Dominus, per Spiritum sanctum animis nostris illuceat: fieri enim non potest, ut quis Jesum aspiciat, nisi in Spiritu sancto, prout testatur Apostolus: per Filium vero, qui est principium omnium, reperimus illum, qui est supra omne principium, nempe universorum Deum: neque enim fieri potest, ut primigenium illud bonum cognoscatur, si non in imagine invisibilis reluceat. Perinde vero ac in reciproco cursu, reflectentes post divina cognitionis capat, ipsum, inquam, universorum Deum, et per ea, quæ menti cognata et familiaria sunt, decurrentes, a Patre per Filium ad Spiritum sanctum accedimus: nam in consideratione ingenti luminis constituti, lumen illud, quod ex ipso continue procedit cognovimus, videlicet tanquam radium cum sole pariter subsistentem, cuius esse causam a sole habet, sed existentia simul est cum sole, non posteriore demum tempore, adjecta, verum simul ac sol apparuit, ipse etiam radius inde resplenduit. Quin potius (non enim necesse est, ut qui imagini serviunt, calumniatoribus, allati exempli minus apta accommodatione, dent contradicendi occasionem) non radium ex sole, sed ex ingento sole alium solem mente ac cogitatione apprehendemus, qui simul cum primo per generationem exstiterit, in omnibus primo æqualis, pulchritudine, potentia, splendore, magnitudine, fulgore; breviter, omnibus aliis, quæ in sole insunt: et rursus aliud tale lumen ad prædictam modum constitutum, nullo temporali intervallo a lumine genito abscissum: sed per ipsum equidem effulgens, principium vero suæ hypostaseos a primo lumine accipiens: lumen quidem et ipsum est ad similitudinem præconcepti luminis lucens et illuminans, et omnia alia, quæ luci competunt efficiens: neque enim in hoc ipso est luminis a lumine aliqua distinctio seu variatio, quando in illuminandi gratia et virtute nullus plane adest defectus, utpote omni perfectione cum Patre et Filio ad supremum usque erectum, quodque cum Patre et Filio numerari et nominari, et per seipsum ad lumen, quod in Patre et Filio inesse intelligitur, adducere omnes qui illius participes fieri possunt, consuevit. Sed hæc hactenus.

Cæterum cum (Eunomius) multus sit, et quasi diffuât iactandis conviciis et pro omni disputandi exordio contumeliam substernat, proque omni ejus, quod in controversia versatur, demonstratione, probra et calumnias afferat, agendum paucis videamus, quas de ingenti seu innascibilis vocabulo syncephantice in doctorem nostrum (Basilium) et in ejus dissertationem criminationes evomuerit. Recitavit autem ipsa magistri nostri verba, quæ ita se habent: Ego vero etiam ingenti, sive innascibilis appellationem, quavis summo opere cogitationibus nostris congruat: tamen quoviam nullo loco in Scriptura ipsam invenio, et

A διηρημένας, τὸ τῆς μοναρχίας δόγμα καταμερῆζεσθαι, ἀλλὰ μίαν θεότητα, μίαν ἀρχὴν, μίαν τῶν πάντων ἐξουσίαν εἶναι πιστεύειν· ἐν τῇ τῶν ὁμοίων συμφωνίᾳ τῆς θεότητος θεωρουμένης, καὶ διὰ τοῦ ὁμοίου πρὸς τὸ ὅμοιον τὴν διάνοιαν ἀποδοῦναι, ὡς τῆς πάντων μὲν ἀρχῆς. ἥτις ἐστὶν ὁ Κύριος, διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ταῖς ψυχαῖς ἐλλαμπούσης. Ἀμήχανον γὰρ ἀληθῶς θεωρηθῆναι ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, διὰ δὲ τοῦ Κυρίου, ὅς ἐστιν ἡ πάντων ἀρχή, τῆς ἐπέκεινα πάσης ἀρχῆς ἡμῖν εὐρισκομένης, ἥτις ἐστὶν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός· οὐδὲ γὰρ δυνατὸν ἐστὶν ἄλλως, τὸ ἀρχέτωπον ἀγαθὸν ἐπιγνωσθῆναι, μὴ ἐν τῇ εἰκότι ἀσπράττου φαίνόμενον. Ὅπως δὲ τινα διαυλοὺ ἀνακάμπτοντες μετὰ τὸ κεφάλαιον τῆς θεογνωσίας, αὐτὸν λέγω τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, διὰ τῶν προσεχῶν τε καὶ οἰκείων τῇ διανοίᾳ τρέχοντες, ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸ Πνεῦμα ἀναχωροῦμεν. Ἐν περιβολῇ γὰρ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς καταστάνας, ἐκείθεν πάλιν τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς, κατὰ τὸ προσεχὲς ἐνοήσαμεν, ὅσον ἀκτινὰ τινα τῷ ἡλίῳ συνυφισταμένην· ἥ· ἡ μὲν αἰτία τοῦ εἶναι, ἐκ τοῦ ἡλίου· ἡ δὲ ὑπαρξίς, ὁμοῦ τῷ ἡλίῳ, οὐ χρόνιως ὕστερον προσγενομένη· ἀλλ' ὁμοῦ τῷ ὁφθῆναι τὸν ἥλιον, ἐξ αὐτοῦ ἀναφανομένη. Μᾶλλον δὲ (οὐ γὰρ ἀνάγκη πᾶσι τῇ εἰκότι δουλεύοντας δοῦναι τοὺς συκοφάντας κατὰ τοῦ λόγου λαθὴν ἐν τῇ τοῦ ὁποδείγματος ἀτονίᾳ) οὐχὶ ἀκτινὰ ἐξ ἡλίου νοήσομεν, ἀλλ' ἐξ ἀγεννήτου ἡλίου ἄλλον ἥλιον, ὁμοῦ τῇ τοῦ πρώτου ἐπινοίᾳ γεννητῶς αὐτῷ συνεκλάμποντα, καὶ κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχοντα, κάλλει, δυνάμει, λαμπρότητι, μεγέθει, φαιδρότητι, καὶ πᾶσιν ἅπασι τοῖς περὶ τὸν ἥλιον θεωρουμένοις. Καὶ πάλιν ἕτερον τοιοῦτον φῶς, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, οὐ χρονικῶς τινι διαστήματι τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἀποτεμνόμενον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπον· τὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτὸς· φῶς μέντοι καὶ αὐτὸ καὶ ὁμοιότητα τοῦ προεπινοηθέντος λαμπρὸν, καὶ φωτίζον, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ τοῦ φωτὸς ἐργαζόμενον. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ φωτὶ πρὸς ἕτερον φῶς κατ' αὐτὸ τοῦτο παραλλαγή· ὅταν κατ' οὐδὲν τῆς φωτιστικῆς χάριτος ἐνδέον, ἡ ὕστερου μὲν φαίνεται, ἀλλὰ πάσῃ τελειότητι πρὸς τὸ ἀκρότατον ἐπηρμένον, μετὰ Πατρός καὶ Υἱοῦ θεωρεῖται, μετὰ Πατέρα καὶ Υἱὸν ἀριθμῆται, καὶ δι' ἑαυτοῦ τὴν προσαγωγὴν πρὸς τὸ ἐπινοούμενον φῶς, τὸ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, πᾶσι τοῖς μετασχεῖν δυναμένοις χαρίζεται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

Ἐπεὶ δὲ πολὺς ἐστὶν εὐρόρων ταῖς λοιδορίαις, καὶ πάσης μὲν ἀρχῆς κατασκευὴν τὴν ὕβριν ποιούμενος, ἀντὶ δὲ πάσης ἀποδείξεως τῶν ἀμφισβητουμένων τὴν λοιδορίαν ἐπάγων· φέρε καὶ ὅσα περὶ τῆς τοῦ ἀγεννήτου φωνῆς συκοφαντῶν τὸν διδάσκαλον ἡμῶν, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκείνων καὶ εἰς τὸν λόγον ἐξυδρίσας, βραχέα διαλεχθῶμεν. Παρέθετο τοῦ διδασκάλου περὶ τούτων λέγειν ἔχουσαν οὕτως· Ἐγὼ δὲ καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίαν, καὶ τὰ μάλιστα δοκῇ ταῖς ἐντολαῖς ἡμῶν συμβαίνειν, ἀλλ' οὐκ ὡς οὐδαμοῦ τῆς Γραφῆς κειμένην, καὶ πρῶτον στοιχεῖον εἶναι τῆς βλασφημίας αὐτοῦ,

σωπαῖσθαι ἂν δικαίως ἀξίον εἶναι φησάμ· τῆς
 Πατρὸς φωνῆς ἰσορ δυνάμενης τῷ ἀγεννήτῳ
 [παρὸς τῷ καὶ τῇ περὶ τοῦ Υἱοῦ ἔννοιαν συνημι-
 μένως ἀντιφάσι δὴ τῆς σχέσεως συνεσιάζειν.] Ὁ
 γὰρ ὅτις Πατὴρ, καὶ μόνος, ἐξ οὐδενὸς ὅστις
 ἑτέρου· τὸ δὲ ἐξ οὐδενός, ταῦτόν ἐστι τῷ ἀγεν-
 νήτῳ. Τίνα οὖν ἐπάγει τοῖς εἰρημένους ἀπόδειξιν τοῦ
 κακῶς εἰρηθῆαι τὴν λόγον τοῦτον, ἀκούσωμεν· Τὴν
 μὲν οὖν ἀνωμαλίαν τῶν λόγων ἐκ προπετείας οὐχ
 ἦττον ἢ πονηρίας ἀναιδούς τοῖς ἐννοῦ καταμι-
 γνυσὼν ἐγγεωρήμασι, τῷ τῆς γνώμης ἀσθητικῷ,
 καὶ τῇ τῶν λογισμῶν ἀσθενείᾳ περιφερόμενος.
 Ὀρᾷτε τὸ ἐβόστον τῆς ἀπαντήσεως, ὡς τεχνικῶς
 κατὰ τὴν λογικὴν αὐτοῦ ἐνερχείαν ἐκείνην, διαλύει
 μὲν τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν, ἀντιτάγει δὲ τὴν
 εὐσεβεστέραν ὑπόληψιν γνώμην. Ἀνώμαλος, φησί,
 τὸν λόγον, προπετὴς οὐχ ἦττον ἢ πονηρὸς τὴν
 γνώμην, ἀσθητικός, τῇ τῶν λογισμῶν ἀσθενείᾳ
 περιφερόμενος. Πόθεν ταῦτα, καὶ ἐκ ποίας αἰτίας
 παρεξυνθείς ὁ τὴν γνώμην ἀσθητικῶς, καὶ τοῖς
 λογισμοῖς ὑγιαίνων φησί; Τίτος μάλιστα καταγνοὺς
 τῶν εἰρημένων; Ὅτι τὴν ἔννοιαν δέχεται τοῦ ἀγεν-
 νήτου, τὴν δὲ φωνὴν, ὡς κακῶς ἐκλήφθεισαν παρὰ
 τῶν διαστρεφόντων, σιωπῆς ἀξίαν φησί; εἰ γὰρ μὴ
 ἐν ῥήμασι καὶ προφορᾷ τὸ ἀσφαλὲς κινδυνεύει τῆς
 πίστεως, τῆς δὲ κατὰ τὴν διάνοιαν ἀκριβείας λόγος
 οὐδεὶς; Ἡ οὐχὶ προηγουμένως τῇ καρδίᾳ καθαρεύειν
 ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἐννοημάτων ὁ τῆς ἀληθείας παρα-
 σκευάζεται λόγος; ῥήμασι δὲ κεχρησθῆαι πρὸς δὴλω-
 σιν τῶν τῆς ψυχῆς κινήσεων, δι' ὧν ἂν ἡ δυνατόν
 ἐνδείξασθαι τοῦ νοῦ τὸ ἀπόρρητον, οὐδὲν περὶ τὸν
 τοιόνδε τῆς φωνῆς ἦχον μικρολογούμενον; Οὐ γὰρ τὸ
 οὕτως, ἢ ὡς ἑτέρως εἰπεῖν αἰτίον τῆς ἐν ἡμῖν διανοίας
 καθίσταται· ἀλλὰ τὸ κρυπτόν τῆς καρδίας νόημα τῶν
 τοιῶνδε λόγων τὴν αἰτίαν ἐνδίδωσιν· Ἐκ γὰρ τοῦ
 περισσεύματος, φησί, τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ.

Καὶ τῶν νοηθέντων ἐρμηνείαν τὸν λόγον ποιούμεθα,
 οὐ τὸ ἐμπάλιν τὴν διάνοιαν ἀφ' ἧν λέγομεν συν-
 αείρομεν, καὶ μὲν ἀμφοτέρω συμβαίνει, καὶ νοεῖν δε-
 ξιῶς, καὶ ἐρμηνεύειν, ἄριστος δὲ ἑκατέρων ὁ ἄνθρω-
 πος· εἰ δὲ τὸ ἑτερον λίποι, ὀλίγη τῇ ἰδιότητι κατὰ τὸν
 λόγον ἢ ζημία, τῆς κατὰ ψυχὴν γνώσεως πρὸς τὸ
 ἀγεθὲν κατηρευσμένης. Ὁ λαὸς, φησὶν, οὗτος τοῖς
 χεῖλεσσι με τιμᾷ· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει
 ἀπ' αὐτοῦ· τί τοῦτο σημαίνει; Ὅτι προτιμωτέρα
 παρὰ Θεοῦ κριτῇ, τῇ τῶν ἀλλαγῶν στεναγμῶν
 ἐπαύοντι, ἢ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν σχέσει, τῆς
 ἐν ῥήματι εὐπρεπειας τοῦ λόγου. Τούτοις μὲν γὰρ
 ἐστι καὶ πρὸς τὸ ἐναντίον συγχρησασθαι, κατὰ τὴν
 ἐξουσίαν τοῦ φεγγομένου, πρὸς τὸ δοκοῦν εὐκόλως
 ὑπηρετοῦσης τῆς γλώσσης· ἢ δὲ τῆς ψυχῆς διάθεσις,
 ὅπως ἂν ἔχουσα τύχοι, οὕτως ὁρᾷται τῷ εἰς τὰ κρύ-
 φια βλέποντι. Τίτος οὖν χάριν ἀνώμαλος, καὶ προ-
 πετὴς οὐχ ἦττον ἢ πονηρὸς, ὁ τὸ μὲν εὐσεβῶς νοοῦ-
 μενον ἐκ τῆς τοῦ ἀγεννήτου φωνῆς, καὶ νοῶν, καὶ
 δεχόμενος, τὸ δὲ ὅσον συντελεῖ πρὸς ἀσείβειαν τοῖς τὰ
 δόγματα παρανομοῦσι, τοῦτο σωπαῖσθαι κελεύων; Εἰ

quoniam primum est elementum blasphemie istorum,
 silentio tradendam merito duxerim: præsertim cum
 Patris vox et id possit quod ingenui, et ad id etiam,
 propter relationem conjunctam sibi Filii, cogitationem
 adducat. Qui enim vere Pater et solus Pater
 est, a nullo est: qui autem a nullo est, ingenuus est.
 Audiamus ergo quomodo demonstret hæc perpe-
 ram dicta esse. Dissimilitudinem et inæqualitatem
 non minus, quam impudentem improbitatem ex le-
 meritate suis verbis admiscet, instabilitate mentis
 et cogitationum imbecillitate circumactus. Videle
 quam considerate adversario occurrat. Quam arti-
 ficiose ex logica sua peritia vires eorum quæ dicta
 sunt, enervat, introducta pietati magis consenta-
 nea existimatione. Dissimilis est, inquit, sermone,
 non minus præceps et temerarius quam malitiosus:
 animo instabilis, cogitationum suarum infirmitate
 circumactus. Unde, et quia causa impulsus, qui
 mente adeo solidatus est, et cogitatione adeo sanus
 et sincerus, talia effudit? Quidam ex dictis ma-
 xime improbat? An quia (Basilius) sensum qui
 vocabulo innascibilis subijcitur, recepit, vocem
 vero ipsam, tanquam a depravatoribus male accep-
 tam, silentio premendam judicat? Quid enim?
 An in verbis et prolacione securitas et sinceritas
 fidei periclitatur? An nulla ratio habenda ejus
 quæ ex sensu est, accuratioris? Annon primario
 et ante omnia id veritatis ratio studeat, ut cor a
 perversis opinionibus expurgetur, verbis vero ad
 notionum animæ manifestationem utatur, quibus
 arcana mentis patefiant, seposita de vocis sono
 anxia sollicitudine? Non enim utrum hoc vel illud,
 isto vel isto modo proferatur, conceptuum nostro-
 rum causa est, sed absconditus animi sensus his
 vel illis verbis causam subministrat: nam ex abun-
 dantia cordis os loquitur²².

Et interpretes eorum quæ mente concipimus, ser-
 mo est: non e contrario sensum ex his, quæ di-
 cuntur, colligimus: quamvis utrumque contingere
 queat, et dextre intelligere, et dextre explicare, ad
 utrumque autem homo idoneus et perfectus est, et
 si alterum absit, exigua idiotæ et imperito huic
 imminet factura, quippe ejus cognitio ad id, quod
 bonum est, concinnata et composita sit. Populus
 iste labiis me honorat, inquit, cor autem eorum
 longe est a me²³. Quid hoc dicto significare voluit?
 Potiorem, apud Deum judicem, gemitus vere non
 expressos audientem, esse mentis ad veritatem
 affectionem, quam verborum ornatam et eloquen-
 tiam. Nam his etiam in contrarium uti licet, pro
 ejus qui loquitur facultate, lingua non difficulter
 ad id quod visum est subserviente. At vero ani-
 mæ affectio, qualiscunque ea sit, talis etiam appa-
 ret ei qui occulta intuetur. Quare igitur temera-
 rius est, et non minus improbus, qui quod inna-
 scibilis seu ingenui vocabulo pie significatur, re-
 cipit et approbat, illud vero quod impiis impio-

²² Matth. xii 34. ²³ Isa. xxix, 13; Matth. xvi, 8.

tatis struendæ ansam præbet, sileri jubet? Nam si dixisset non esse usurpandum innascibilis vocabulum, habuisset forte justam hæc et adhuc graviora adversus illum jactandi convicia occasio- nem. Si vero ex communi piorum existimatione hoc constitetur, et quasi sententiam magistro dig- nam profert se abstinuisse ab hac voce, quatenus perversa hæreticorum doctrina hinc originem tra- xit, remque ipsam significatam, Deum scilicet esse innascibilem, teneri jubet, hæc quidquam admisit, ob quod tantis conviciis laceraretur. Annon ab ipsa Veritate edocui sumus talia facere, neque etiam valde claris adhærere, si quid horum ad malum ducat? Imo etiam dextrum oculum, pedem et manum similiter amputari præcipit, si quid ex istis nos scandalizet⁴¹⁻⁴². Quid aliud hoc ænigmate faciendum innuit quam etiam illa, quæ boni spe- ciem habent, si hominem ex inconsideratione utentium ad malum abducant, repudianda esse, quod conducibilis sit iis quæ peccati occasionem præbent, amputatis, salvari, quam his addictum et implicatum interire?

Quid autem Christi imitator Paulus? Ipse etiam in profundo sapientiæ idem docet. Nam qui dixit omnia esse bona, et nihil abjiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur, ille idem propter conscientiam infirmorum, respuit aliquando non- nulla ex iis, quæ receperat et probaverat, et jubet quoque respui. Si enim per cibum, inquit, frater meus contristatur, non manducabo carnes in æter- num⁴³. Idem facit quoque imitator Pauli (Basilius) qui animadvertens malo hæreticorum usu per in- nascibilis vocabulum errorem eorum qui inæquali- tatem in Deo comminiscuntur, confirmari, suadet, ut vera et pia sententia de innascibili animis fir- miter retineatur, ipsi vero voculæ, tanquam perdi- tis occasionem suppeditanti, non nimium inhærea- tur: nam Patris appellationem, significato suo, etiam innascibilis significationem satis superque cogitationi subjicere; cum enim Patrem audimus, statim eum, qui omnibus aliis principium et causa existendi est, concipimus, qui si aliam quamdam se superiorem substantiam haberet, non nomina- retur proprie Pater, quia propria Patris appellatio superiori illi substantiæ competere. Si autem ipse est omnium principium et causa, et si ex ipso sunt omnia, ut testatur Apostolus, nimirum nihil prius existentia ejus concipi potest: et hoc est omnis ortus et principii expertem esse.

Sed hæc recte se habere laud annuit ille qui se magis quam ipsam Veritatem fide dignum existi- mari cupit, sed contra nititur, obloquitur, et ea quæ dicimus subsannat. At si lubet, inevitabiles illos syllogismos, et varias sophismatum sutelas et contorsiones, quibus nostra refutari putat, dis- cutiamus. Sed metuo ne exilitas et futilitas eorum,

A μὲν γὰρ ἔλεγεν, μὴ δεῖν ἀγεννητοῦ νοεῖν τὸν Θεόν, εἶχεν ἰσως καιρὸν ταῦταις καὶ ἐπὶ τούτων χαλεπωτέ- ραις κατ' αὐτοῦ κεχρησθαι ταῖς λοιδορίαις. Εἰδε τοῦτο μὲν ὁμολογεῖ κατὰ τὴν κοινὴν τῶν εὐσεβούντων ὑπό- ληψιν· οἶονεὶ δὲ γνώμην διδωσι διδασκαλικῇ διαθέσει πρέπουσαν, ὅτι Ἀπέχου τῆς φωνῆς ταύτης, εἰς ἣν ἐν- τεῦθεν ἡ τῆς καταστροφῆς ὑπόθεσις τὴν ἀρχὴν ἔχει· τὴν δὲ ἔννοιαν ἔχειν περὶ τοῦ ἀγεννητοῦ εἶναι τὸν Θεόν, καὶ δι' ἐτέρων ὀνομάτων καλεῖται, οὐδὲν διὰ ταῦτα τῶν λοιδοριῶν τούτων ἀξίως. Ἡ οὐχὶ καὶ παρὰ τῆς ἀληθείας ταῦτα ποιεῖν ἐδιδάχθημεν, μήτε τῶν σφόδρα τιμίων ἀντέχεσθαι, ἐὰν [τέ] τι τούτων εἰς κακὸν συντελῇ, ὀφθαλμὸν δεξιὸν, καὶ πόδα, καὶ χεῖρα, ὡσαύτως ἀποτέμνειν καλεῖται, ὅταν σκανδαλίζῃ- τι τούτων; Τί ἄλλο διὰ τοῦ αἰνίγματος τούτου ποιεῖν ὑποτίθεται; ἢ οὐχὶ καὶ τὰ δοκοῦντα καλῶς ἔχειν, εἰ πρὸς τι κακὸν ἐξ ἀδουλίαις τῶν χρωμένων ἀπάγει τὸν ἄνθρωπον, ἀργά, καὶ ἀπρακτα ποιεῖ εἶναι, ὡς λυσι- τελέστερον ὢν τὸν πρὸς ἁμαρτίαν χειραγωγούντων ἀκρωτηριασθέντων σωθῆναι, ἢ τούτων περιεχόμενον δι' αὐτῶν ἀπολέσθαι;

Τί δὲ ὁ μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ Παῦλος; Καὶ αὐτὸς ἐν τῷ βάθει τῆς σοφίας τὰ αὐτὰ δογματίζει. Ὁ γὰρ πάντα καλὰ προσειπὼν, καὶ μὴδὲν ἀπόβλητον εἰ μετ' εὐχαριστίας μεταλαμβάνεται, ἔστιν ὅτε διὰ τὴν συνειδησιν τοῦ ἀσθενοῦτος ἀθετεῖ τινα πάλιν ἐξ ὧν ἀπέδεξτο, καὶ παραιτεῖσθαι καλεῖται. Εἰ γὰρ διὰ βρώ- μης, φησὶν, ὁ ἀδελφός μου λυπεῖται, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦτο τοῖνον καὶ ὁ μιμητὴς Παῦ- λου ποιεῖ· ὅς τῃ πονηρᾷ τῆς αἰρέσεως χρήσει διὰ τῆς τοῦ ἀγεννητοῦ λέξεως ἰσχυροποιουμένην ἰδὼν τὴν ἀπάτην τῶν διὰ τοῦ ῥήματος τούτου τὸ ἀνέμοιον δογματίζόντων, συνεβούλευε τὴν μὲν εὐσεβῇ περὶ τοῦ ἀγεννητοῦ διάνοιαν ταῖς ψυχαῖς διασώζειν· τὴν δὲ λέξιν, ὡς ἁμαρτίας γενομένην τοῖς ἀπολλυμέ- νοις ἐφόδιον, μὴ λίαν σπουδάζεσθαι· τὴν γὰρ τοῦ Πατρὸς προσηγορίαν κατὰ τὸ σημαίνόμενον, καὶ τὴν τοῦ ἀγεννητοῦ σημασίαν ἱκανῶς ἡμῖν ἐμποιεῖν. Πα- τέρα γὰρ ἀκούσαντες, τὸν αἴτιον τοῦ εἶναι τοῖς πᾶ- σιν εὐθὺς ἐνοήσαμεν· ὅς εἴπερ ἄλλην τινὰ ὑπερχειμέ- νην αἰτίαν ἔχεν, οὐκ ἂν κυρίως Πατὴρ ὀνομάσθῃ, ἐπὶ τὴν προνοηθεῖσαν αἰτίαν τῆς κυρίας τοῦ Πατρὸς κλήσεως ἐπανιούσης. Εἰ δὲ αὐτὸς πάντων αἴτιος, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὰ πάντα, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὁη- λονότι τῆς ἐκεῖνου ὑπάρξεως οὐδὲν προεπινοηθῆναι δύναται· τοῦτο δὲ ἐστὶ, τὸ ἀγεννητὸς εἶναι πιστεύε- σθαι.

Ἄλλ' οὐ συγχωρεῖ ταῦτα καλῶς ἔχειν, ὁ μὴδὲ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ πιθανωτέραν εἶναι δοκεῖν ἀξίων, ἀλλ' ἀντινομοθετεῖ, καὶ ἀντιθέγγεται, καὶ δια- χλευάζει τὸν λόγον· εἰ βούλει, καὶ τοὺς ἀπόκτους συλλογισμοὺς, καὶ τὰς ποικίλους τῶν σοφισμάτων ἀντιστροφάς, δι' ὧν ἐλέγγειν οἷεται τὸν λόγον, ἐπι- σκεψόμεθα. Ἀλλὰ δέδοικα μὴ τὸ μικροπρεπὲς τε

⁴¹⁻⁴² Matth. xviii, 6; Marc. ix, 41. ⁴³ I Cor. viii, 13.

καὶ γλίσχρον τῶν εἰρημένων, τρόπον τινὰ συνδια-
βάλλει καὶ τὸν εὐθύνοντα λόγον. Τὸ γὰρ μετράκιος εἰς
ἀμίλλαν προκαλουμένοις συμπλέκεσθαι, πλείονα
ψόγον ἐκ τοῦ προσφιλονεικεῖν τοῖς τοιούτοις, ἢ περ ἐκ
τοῦ νενικηκέναι δοκεῖν φέρει τοῖς ἀνδράσι τὸν ἔπαι-
νον. Πλὴν ἀλλὰ τοιοῦτο τὸ εἰρημένον ἐστὶ. Τὰ γὰρ
ἐφ' ὕβρει ῥηθέντα, μετὰ τῆς συνθήκης καλλιφωνίας
ἐκείνης, ὡς αὐτῷ τε λέγειν προσήκοντα, καὶ ἡμῖν εἰς
γυμνάσιον μακροθυμίας προκείμενα, σιωπῆς ἀξία
καὶ λήθης ποιούμεθα. Οὐ γὰρ εὐπρεπὲς οἶμαι τὰ
καταγέλαστα τῶν εἰρημένων αὐτῷ τοῖς παρ' ἡμῶν
σπουδαζομένοις ἐνσπεύροντας, εἰς ἀκόσμους τε καὶ
σημώδεις γέλωτας, τῇν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας διαλύειν
σπουδῇ. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἐν τῇ ἀκρόασει τούτων δια-
μεῖναι ἀγέλαστον, ἐὰν ἀκούσωμεν λέγοντος ἐκ τῆς
ὕψλης ἐκείνης, καὶ μεγαλοφθοῦς εὐγλωττίας. Ὡς
γὰρ ἡ προσθήκη τῶν λόγων εἰς προσθήκην τελεί-
βλασφημίας, τούτων τὸ σιγᾶν ἡμῖσι μέρει τοῦ λαλεῖν
ἐστὶ κορυφώτερον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν γέλῳ παρὰ
τῶν ἐπισταμένων, ὅ τι μὲν ἀποδοχῆς ἐστὶν ἀξιον,
ὅ τι δὲ γέλῳτος. Ἡμεῖς δὲ τὸ δριμύ τῶν συλλο-
γισμῶν, οἷς τὸν ἡμέτερον περισύρει λόγον, σκοπήσω-
μεν.

Εἰ γὰρ ὁ Πατὴρ, φησὶ, τῷ ἀγέννητῳ ταῦτον κατὰ
τὴν δύναμιν, τὰ δὲ τὴν αὐτὴν ἔχοντα δύναμιν
τῶν ὀνομάτων, ταῦτον πάντως καὶ σημαίνειν
πέφυκε· σημαίνει δὲ τὸ ἀγέννητον καὶ αὐτοῦς
τὸ ἐξ οὐδενὸς εἶναι τὸν Θεόν· ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ
Πατὴρ σημαίνει τὸ ἐξ οὐδενὸς εἶναι τὸν Θεόν·
οὐχὶ δὲ τὸ γεννηθέντα τὸν Υἱόν. διὰ τῆς τοῦ Πα-
τρὸς φωνῆς οὐκέτι σημαίνεται, ἐὰν ἡ αὐτὴ προ-
σηγορία καὶ τὸ ἀναρχὸν ἡμῖν τοῦ Πατρὸς δι' αὐτῆς
παραστήσῃ. Εἰ μὲν γὰρ ἀναρκειτὸν ἦν τοῦ ἑτέρου
τὸ ἕτερον, κατὰ τὴν τῶν ἀντικειμένων φύσιν, ἀναγ-
καίως ἢ τοῦ ἐνὸς θέσις τὴν ἀναίρεσιν τοῦ λοιποῦ
κατεσκεύαζεν. Εἰ δὲ τὸ κυλούον ἐστὶν οὐδὲν τὸν αὐ-
τὸν καὶ Πατέρα εἶναι καὶ ἀγέννητον, ἐὰν διὰ τῆς
τοῦ Πατρὸς κλήσεως, κατὰ τινα διάνοιαν, καὶ τὸ
ἀγέννητον ἐνοήσωμεν, τίς ἡ ἀνάγκη τὴν πρὸς τὸν
Υἱὸν σχέσιν διὰ τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς μηκέτι γνω-
ρίζεσθαι; Οὐδὲ γὰρ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων, ὅσα
τὴν πρὸς ἄλληλα κοινωνίαν ἔχει, καὶ διὰ πάντων ταῖς
ἐννοίαις συμφέρεται· ἐπεὶ καὶ αὐτοκράτορα καὶ
ἀδέσποτον τὸν βασιλέα καλούμεν, καὶ τὸν αὐτὸν
τῶν ὑποκειρίων ἡγούμενον· καὶ οὕτε ψευδὸς ἐστὶ
περὶ αὐτοῦ λέγειν, ὅτι ἡ τοῦ βασιλέως φωνὴ ση-
μαίνει καὶ τὸ ἀδέσποτον· οὕτε ἐπ' ἀνάγκης εἶναι φα-
μεν, εἰ τὸ αὐτοκρατέας τε καὶ ἀναρχὸν διὰ ταύτης
τῆς φωνῆς σημαίνει, μηκέτι τὸ κατὰ τῶν ὑπάρχον
κράτος διὰ τῆς βασιλείας σημαίνεισθαι· μέσον γὰρ
ἐκατέρωθεν τῶν ὑπολήψεων ὅν τῆς βασιλείας τὸ ὄνομα,
πῇ μὲν τὸ ἀδέσποτον, πῇ δὲ τὸ ἀρχικὸν τῶν ὑποτε-
ταγμένων ἐνδείκνυται. Καὶ ἐνταῦθα τοῖσιν, εἰ μὲν
ἐστὶ τις τοῦ Πατρὸς τοῦ Κυρίου Πατρὸς προεπινοού-
μενος ἕτερος, δεῖξάντων οἱ τὴν ἀπόρρητον αὐχού-
ντας σοφίαν· καὶ τότε συνθησόμεθα, μὴ δύνασθαι τοῦ
ἀγέννητου τὴν ἐννοίαν, ὑπὸ τῆς τοῦ Πατρὸς προ-
σηγορίας παρίστασθαι. Εἰ δὲ ὁ πρῶτος Πατὴρ, αἰτίαν
τῆς αὐτοῦ συστάσεως ὑπερκείμενην οὐκ ἔχει· τῷ δὲ

A quæ assert, aliquo modo ipsi etiam veritati fraudi
sit et calumniam pariat. Nam cum pueris ad pu-
gnam provocantibus manus conserere, maiorem
vituperationem ex congressu cum talibus, quam
ex victoria opinionione laudem assert. Cæterum hæc
sic dicta sunt; nam quæ contumeliose consue-
ta sibi vocis concinnitate effutivit, ea, ut ab ipso pro-
ferri digna, nobis vero, ceu ad exercitationem pa-
tientie proposita, silentio et oblivioni transmitten-
mus. Non enim decere arbitror, ut ridicula illa,
quæ eructavit, serilis nostris disputationibus in-
spergamus, et veritatis propugnationem in incon-
ditos ac plebeios risus desinere faciamus: neque
enim fieri potest ut quis talibus auditis risum te-
neat, præsertim si illum ex sublimi illa et magnifica
eloquentia perorantem audiamus. Nam quorum
verborum recitatio ad blasphemie augmentum con-
fert, ea silere dimidia ex parte facilius est quam
eloqui. Verum hæc rideantur ab illis, qui norunt,
quænam sint approbanda, quæ vero ridenda.
Nos vero formidabiles illos syllogismos, qui-
bus nostrum traducit sermonem, jam contemple-
mur.

Si Pater, inquit, et innascibilis virtute idem sunt,
ea vero nomina, quæ eadem vi pollent, idem quoque
omnino significant: ex ipsorum autem sententia in-
nascibile idem est, quod Deum ex nullo principio
esse: necessario etiam vocabulum Patris significat,
Deum ex nullo principio esse, non autem, quod Fi-
lium genuerit. Qua necessitate compulsus ait, Patris
vocabulo non significari, quod Filium genuerit, si
ista ipsa appellatio nobis quoque Patrem principio
carere commonstrat? Si enim alterum tolleretur
ab altero, prout fert natura oppositorum, necessa-
rio positio unius esset interemptio alterius. At si
nihil penitus obstat, eundem et Patrem et ingeni-
tum esse, si Patris appellatione, secundum aliquam
significationem, etiam ingentum concipiamus, quæ
necessitas efficit, ut habitudo et relatio ad Filium
per Patris vocabulum amplius non innotescat? Neque enim alia nomina, quæ mutua communio-
nem habent, per omnia notionibus conveniunt:
nam et imperatorem sui ipsius dominum, et do-
mini expertem, et simul etiam subditis præside-
ntem nominamus: neque falsum est dicere, voca-
bulo imperatoris significari id quod est domino
carere, neque necessarium arbitramur, si isto ipso
vocabulo significatur id quod est, sui ipsius do-
minum esse, et nullius imperio subijci, non am-
plius per imperii vocabulum significetur potestas
et dominium in subditos: cum enim imperii no-
men inter utramque notionem medium consistat,
partim id, quod est domino carere, partim domina-
tionem in subditos innuit. Et hic quidem osten-
dant, qui recondite sapientie titulo insolenter sese
efflerunt, num sit alius Pater prior Patre nostro et
Domino, et tunc sciebamur notionem ingenti non
posse a Patris appellatione representari. Si vero
primus ille Pater suæ subsistentiæ causam aspe-

riorem non habet, cum Patre vero Unigeniti quod hypostasis prorsus connexa intelligitur, quid nos artificiosis istis sophismatum connexionibus terrere conantur, persuadere vel potius decipere volentes, si innascibilitatem Dei universorum vocabulo Patris significari concedamus, Patris ad Filium habitudinem abolitam iri?

Sed puerili hac et futili istorum objectione contempta, quod ipsi, ceu absurditatis plenum, proferunt, hoc nos intrepide prostemur, nimirum Patris et innascibilis nomine idem significari, et innascibile Patrem ex nullo principio esse declarare, Patremque notionem Unigeniti conjunctim propter habitudinem ad illum audientibus ingenerare. Etenim cum hoc ipsum magister noster (Basilius) sua in dispositione expresse posuisset, generosus iste et invictus bellator, sursum expunxit, ablatione eorum, quæ vere dicta erant, faciliorem sibi viam ad refutationem muniens. Nam verba doctoris nostri ita verbatim habent: Ego autem etiam ingeniti seu innascibilis appellationem, quamvis summo opere cogitationibus nostris congruat, tamen quoniam nullo loco in Scriptura ipsam invenio, et quoniam primum est elementum blasphemiae istorum, silentio tradendam merito duxerim, præsertim cum Patris vox et id possit, quod ingeniti, et ad id etiam, propter relationem, conjunctam sibi Filii cogitationem adducat. Egregius vero late veritatis propugnator, id quod caute causa adjectum fuerat (illud inquam, præsertim cum Patris vox idem possit, quod ingeniti, et ad id etiam, propter sibi conjunctam relationem, Filii cogitationem sine intelligentiam adducat), insita sibi audentia subtrahit, et perspecta eorum, quæ dicta erant, ratione, cum reliquis digladiatur, et mutilata corporis serie, utique arbitratur, ad refutationem aptiore et procliviori via sibi patefacta, frigido et infirmo sophismate sectatores suos circumvenit, demonstrare volens, illud, quod secundum aliquid communionem habet, etiam totius significati communionem habere, sic leres suorum aures sibi concilians. Cum enim nos dixissemus, secundum aliquid significatum, Patris vocem etiam ingeniti significationem habere, iste perfectam significati participationem a consueti nominum usurpatione instituens, assertionem nostram absurditatis scilicet arguit, quasi non amplius Patris ad Filium habitudo hac appellatione indicetur, si ingeniti notio per eum sese nobis exhibeat. Perinde ac si quis, de pane duas rationes edoctus, diceret, illum ex frumento constare, et comedenti alimoniam præbere; alius autem contra obnitens oggeret, eundem prorsus sophismatum modum adhibens, aliam esse rationem ejus, quod ex frumento constitutum est, et aliam nutrimenti. Si igitur demus panem ex frumento confectum esse, non poterit amplius alimentum nominari. Similis prorsus est sensus Eunomiani syllogismi. Aut enim: Si ingeniti seu innascibile vocabulo Patris significatur, non poterit amplius ab eodem vocabulo si-

A Patri synπακούεται πάντως καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἡ ὑπόστασις, εἰ μορμολύττονται ἡμᾶς ταῖς τεχνικαῖς ταύταις τῶν σοφισμάτων διαποικίαις παθεῖν, μᾶλλον δὲ φραγίζεῖν βουλόμενοι, εἰ τὸ ἀγέννητον τοῦ ἐπὶ πάντων θεοῦ διὰ τῆς Πατρὸς προσηγορίας ὁμολογηθεῖ, τῆς πρὸς τὸν Υἱὸν σχέσεως τοῦ Πατρὸς ἀποσχίζεῖν τὴν ἔννοιαν;

Ἀλλὰ διαπίψαντες τὴν παιδιᾶν ταύτην καὶ ἐπιπύλαιον αὐτῶν ἐπιχειροῦν, τὸ ὡς ἀποπον παρ' ἐκείνων προφερόμενον ἀνδρικῶς ὁμολογήσομεν· ὅτι καὶ ταῦτ' ἐν σημαίνει τῷ ἀγεννήτῳ τὸ τοῦ Πατρὸς ὄνομα, καὶ τὸ ἀγεννητόν τὸ ἐξ οὐδενὸς εἶναι τὴν Πατέρα παρίστησι· καὶ ὁ Πατήρ τὴν περὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔννοιαν συντημένως διὰ τῆς σχέσεως μεθ' ἐαυτοῦ συνεισάγει. Καὶ γὰρ καὶ ταύτην προσκειμένην τῷ λόγῳ τοῦ διδασκάλου τὴν ῥῆσιν, ὁ δαίμης τε καὶ ἀμαχος οὗτος ἀγωνιστὴς τῶν γεγραμμένων ἐξέλεψε, τὴν ἀφαιρέσει τῶν ἀσφαλῶς εἰρημένων ἐξυμάρζων ἐαυτῷ τὴν ἀντίρρῃσιν. Ὁ μὲν γὰρ παρὰ τοῦ διδασκάλου ῥηθεὶς λόγος, οὕτως κατὰ τὴν λέξιν ἔχει· Ἐγὼ δὲ καὶ τὴν τοῦ ἀγεννητοῦ προσηγορίαν, καὶ τὰ μάλιστα δοκῇ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν συμβαλεῖν, ἀλλ' οὐδ' ὡς οὐδαμῶς τῆς Γραφῆς κειμένην, καὶ πρῶτον στοιχείον οὐδ' αὖ τῆς βλασφημίας αὐτῶν, σιωπᾶσθαι ἀνδρικῶς ἀξίον εἶναι φησάμεν, τῆς Πατρὸς φωνῆς ἰσὺν θυγατέρος τῷ ἀγεννήτῳ, πρὸς τῷ καὶ τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐννοίαν συντημένως ἑαυτῇ διὰ τῆς σχέσεως συνεισάγειν. Ὁ δὲ γενναῖος οὗτος τῆς ἀληθείας πρωταγωνιστὴς, τὸ μὲν ἀσφαλείας ἐνεκεν τῷ λόγῳ προσκειμένον (λέγω δὲ τὸ, καὶ τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐννοίαν συντημένως ἑαυτῇ διὰ τῆς σχέσεως συνεισάγειν), τοῦτον μὲν ὁπὸ τῆς συγγενεῖς ἐλευθερίας ὤφειλετο. Καὶ διασκέψας τῶν γεγραμμένων τὸν λόγον, τοῖς ὑπολοίποις συμπλέκεται· καὶ ἀκρωτηριασας τὸν εἰρμὸν τοῦ σώματος, καὶ ὡς βέτο σαφέστερον ἑαυτῷ, καὶ πρὸς τὴν ἀντίρρῃσιν εὐεπίδατον καταστήσας, ψυχρῷ καὶ ἀδραγῇ τῷ σοφισματι τοὺς κατ' ἐαυτὸν παρακρούεται, τὸ κατὰ τι κοινωνοῦν, καὶ διὰ πάντων τὴν κατὰ τὸ σημαίνονμενον κοινωνίαν ἔχειν κατασκευάζων, καὶ τούτων τὴν ἐπιπύλαιον ἀσπὴν συναρπάζων. Ἡμῶν γὰρ κατὰ τι σημαίνονμενον τὴν τοῦ Πατρὸς εἰρηκτόων φωνήν, καὶ τὴν τοῦ ἀγεννητοῦ σημασίαν παρέχεσθαι, οὗτος τὴν παντελὴ τοῦ σημαίνονμενου μετάληψιν ἀπὸ τῆς συνήθους τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεως ποιησάμενος, εἰς ἀποπον ὅθεν ἐκβάλλει τὸν λόγον, ὡς οὐκέτι τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν σχέσιν τῆς προσηγορίας ταύτης ἐνδεικνυμένης, εἰ καὶ τὸ τοῦ ἀγεννητοῦ νόημα διὰ τούτου ἐσημαίνεται. Ὡςπερ ἀν' εἰ τις δύο ἐννοίας περὶ τοῦ ἄρτου μαθὼν, ὅτι τε ἀπὸ αἵτου συνείστηκε, καὶ ὅτι τροφὴ τῷ χρωμένῳ γίνεται, μάχοιτο πρὸς τὸν λέγοντα, τῷ ὁμοίῳ τρόπον τῶν σοφισμάτων κατ' αὐτοῦ χρώμενος, ὅτι ἄλλος λόγος ἐστὶ τῆς ἐκ τοῦ αἵτου συστάσεως, καὶ ὁ τῆς τροφῆς πάλιν ἕτερος. Εἰ οὖν δοθεῖ, τὸ ἐκ τοῦ αἵτου εἶναι τὸν ἄρτον, οὐκέτι αὐτὸ τοῦτο καὶ τροφὴ κυρίως ὀνομασθήσεται. Τοιαύτη τοῦ συλλογισμοῦ ἡ διάνοια. Εἰ γὰρ τὸ ἀγεννητόν, φησὶν, ὁπὸ τῆς τοῦ Πατρὸς προσηγορίας σημαίνεται, οὐκέτι τὸ γεγεννημένον τὸν Υἱὸν ἢ

φωνή αὐτῇ παρίστωσιν. Ἄλλ' εὐκαιρον ἴσως τὴν
σεμνὴν ἐκείνην τοῦ κώλου περίοδον καὶ παρ' ἡμῶν
ἐπαχθῆναι τῷ λεγόμενῳ. Πρέπει γὰρ τοῖς τοιοῦτοις
πάντως τοιαῦτα· ὅτι πλέον ἂν ἔσχεν πρὸς τὸ δοκεῖν
σωφρονεῖν, εἰ παντελεῖ σιωπὴ ταύτην ὥρισε τὴν
ἀσφάλειαν. Ὡ γὰρ ἡ προσθήκη τῶν λόγων εἰς προ-
σθήκην τελεῖ βλασφημίας, μᾶλλον δὲ τῆς ἐσχάτης
ἀνοίας, τοῦτω τὸ σιγᾶν, οὐχ ἡμίσει μέρει, ἀλλὰ τῷ
παντὶ τοῦ λαλεῖν ἐστὶ κούφωτερον.

Τὰς ἂν τις μᾶλλον ἐκ τῶν καθ' αὐτὸν προσάγοιτο
πρὸς τὴν τῶν λεγόμενων ἀλήθειαν. Καὶ δὴ καταλι-
πόντες τὸ κατηγκυκλιμένον τῆς τῶν σοφισμάτων
πλοκῆς, ἰδιωτικώτερόν τε καὶ κοινώτερον περὶ τοῦ
προκειμένου διαλεξώμεθα. Ὁ οὖν Πάτερ, ὦ Εὐ-
νόμιε, πάντως ἀνθρώπος ἦν· ἄλλ' ὁ αὐτὸς οὗτος καὶ
σοὶ τοῦ εἶναι γέγονεν αἷτιος. Ἀρ' οὖν ἐχρήσω τῷ
σοφῷ τούτῳ, καὶ ἐπ' ἐκείνου, ὥστε τὸν πατέρα τὸν
οὖν, εἰ τὸν τῆς φύσεως ὁρισμὸν δέχοιτο, διὰ τὸ ἀν-
θρώπος εἶναι, μηκέτι δύνασθαι τὴν πρὸς σὲ σχέσιν
ἀποσημαίνειν; Χρῆναι γὰρ πάντως τῶν δύο τὸ ἕτερον,
ἢ ἀνθρώπων εἶναι, ἢ Εὐνομίῳ πατέρα. Εἴτα σοὶ μὲν
οὐκ ἔξεστι μὴ κατὰ τὸ οἰκεῖον τῆς σημασίας; προ-
φέρεσθαι τὰ τῶν οἰκείων ὀνόματα. Ἀλλὰ κἄν ὕβρεως
γράφαις τινὰ τὸν χλευαστικῶς εἰς σὲ, διὰ τῆς τῶν
ὀνομάτων ὑπαλλαγῆς, διαπαίζοντα, οὐ φρίττεις; καὶ
διαγελῶν τὰ δόγματα τῶν μυστηρίων, ἀκινδύνως γε-
λᾷς; Ὡς γὰρ ὁ σὸς πατήρ, καὶ τὴν πρὸς σὲ δείκνυσιν
οἰκειότητα, καὶ τὸ ἀνθρώπος εἶναι οὐδὲν διὰ τούτου
κυλύεται· καὶ οὐκ ἂν τις σωφρονούνηται, ἀντὶ τοῦ
πατέρα σου προσεῖπεν τὸν γενήσαντα, ὃ δὲ τοῦ ἀν-
θρώπου τὸν ὁρισμὸν ἀποδοῇ· ἢ πάλιν περὶ τοῦ
γένους ἐρωτηθεῖς, καὶ ὁμολογήσας τὸ εἶναι ἀνθρώ-
πον, κυλύεσθαι λέγοι, διὰ τῆς ὁμολογίας ταύτης, τὸ
καὶ σοῦ αὐτὸν εἶναι πατέρα· οὕτως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν
ἄλων, ὃ μὲν εὐσεβής, καὶ τὸ ἀγενήτως αὐτὸν εἶναι
σημαίνεισθαι, διὰ τῆς προσηγορίας τοῦ Πατρὸς οὐκ
ἀρνήσεται, καὶ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν οἰκειότητα καθ'
ἕτερον ἐνδείκνυσθαι σημαίνωμενον. Ὁ δὲ καταγελῶν
τῆς ἀληθείας, οὐκέτι τὸ γεγεννηχέναι τὸν Υἱὸν τὴν
τοῦ Πατρὸς προσηγορίαν λέγει σημαίνειν, ἔαν καὶ τὸ
ἀγέννητον εἶναι διὰ τῆς αὐτῆς φωνῆς διδασκόμεθα.

Ἔτι δὲ καὶ τοῦτο πρὸς Ἐλεγχον τῆς τῶν ρηθέντων
ἀπορίας συμπαραλάβωμεν· ὅπερ οὐδένα φημι, οὐδὲ
τῶν κομιθεῖν νηπίων ὑπὸ γραμματικῆς καὶ παιδαγωγῆς
πρὸς τὴν ὀνομαστικὴν τεχνολογίαν ἐναγόμενον,
ἀγνοεῖν. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι τὸν ὀνοματὸν τὰ μὲν
ἀπολύτῳ τε καὶ ἀσχετῳ, τὰ δὲ πρὸς τινα σχέσιν ὀνο-
μασμένα ἐστίν; Αὐτῶν δὲ τούτων πάλιν ἐστὶν ὃ κατὰ
τὴν τῶν χρωμένων βούλησιν ἐπιρρέπως πρὸς ἑκάτε-
ρόν ἔχει· ὃ ἐφ' αὐτῶν μὲν λεγόμενα τὴν ἀπλὴν
ἐνδείκνυνται δύναμιν, μετατιθέμενα δὲ πολλάκις τῶν
πρὸς τι γίνεσθαι. Καὶ ἴνα μὴ τι πόρρω τῶν προκει-
μένων ὑποδείγμασι χρώμενος ἐπιμηκύνω τὸν λόγον,
ἐξ αὐτῶν τῶν δογμάτων, ὃ λέγω, σαφηνισθήσεται.

Ὁ Θεός, καὶ Πατήρ, καὶ βασιλεὺς λέγεται, καὶ
ΠΑΤΡΟΛ. GR. XLV.

A gnificari, quod Pater genuerit Filium. Sed fortas-
sis haud intempestivum fuerit, gravem illam coli
periodum in ipsius auctoris caput a nobis retor-
queri. Talia enim tales omnino decent, quia plus
adjumenti ad sobrii hominis existimationem com-
parandam habuisset, si pleno silentio sibi consul-
tum ivisset. Cui enim verborum additio confert ad
blasphemiae, vel potius ad extremæ dementiae ad-
ditionem, huic non solum silere media, sed omni
ex parte est facilius, quam loqui.

Fortē quispiam magis ab ipso Eunomio desum-
ptis exemplis ad veritatem amplectendam promo-
vebitur. Itaque relictis tumidis et tortuosis syllo-
gismorum nexibus, pinguiori Minerva, ex communi
sensu, de proposito argumento disseramus. Pater
tuus, Eunomi, omnino homo erat; at ille ipse tibi
ut esses, causa exstitit. Num et de illo acutum il-
lud tuum inventum usurpasti? patrem videlicet
tuum, si per hoc, quod homo est, a natura suis
quasi limitibus circumscribitur, non posse amplius
habitudinem ad te significare? Alterum enim ex
duobus plane est necessarium, aut hominem esse,
aut Eunomii patrem. Neque tibi fas est, ut proprio
significatu non proferas ea nomina quæ proprium
significatum habent. Verum licet injuriæ actionem
intendas illis, qui propter nominum mutationem
tibi subsannando illudunt, non cohorrescis, et di-
vinorum dogmatum mysteria irridens, impune ri-
des? Quemadmodum enim tuus pater cognatio-
nem, quam tecum habet, ostendit, et quominus
homo sit, per hoc nihil penitus impeditur, nullus-
que sani capitis, si quis jubeatur nominare pa-
trem, qui te genuit, ille vero definitionem hominis
assignet, vel interrogatus de genere, respondeat
esse hominem, dixerit hujusmodi responsionem
obstare, quominus pater tuus sit: ita quoque sese
res habet cum universorum Deo, quem pietatis
cultor ingenuum esse, idque Patris appellatione
significari, et utroque significato habitudinem et
cognitionem ad Filium declarari libenter confite-
tur. At veritatis irrisor contendit Patris appella-
tione non amplius significari, quod Filius ex eo sit
genitus, si eadem appellatione ingenui quoque no-
tio mentibus ingeneretur.

D Præterea ad absurditatis refutationem etiam hoc
adsciscamus, quod neminem, ne valde quidem in-
fantem, qui adhuc a grammaticis et pædagogis in
nominum discendorum arte exercetur, ignorare
existimo. Quis enim nescit nomen quædam esse
absoluta, et omnis respectus expertia, quædam
vero ad aliud quidpiam respectum habere? Ex his
rursus nonnulla inveniuntur, quæ ex utentium ar-
bitrio ad utrumlibet apta sunt, quæ simpliciter
prolata vi quoque simplici constant, transposita
vero sæpius relativa sunt. Et ne aliunde, procul
ab instituto nostro, exemplis accersitis oratio lon-
gior evadat, ex ipsis dogmatibus, de quibus dispu-
tatio suscepta est, id quod assero, planum faciam.

Deus tam Pater quam rex appellatur, et sexcen-

lis aliis nominibus a sacra Scriptura afficitur. Ex his igitur nominibus, quædam absolute et sine ullo ad aliud respectu, solitarie et per se usurpare licet, qualia sunt *in corruptibilis*⁴⁴, *æternus*⁴⁵, *immortalis*⁴⁶, et si quæ alia sunt hujus classis : hæc enim, licet nihil aliud subaudiatur, perfectum de Deo conceptum ingenerant. Alia vero nomina id solum, quod ad aliquid utile est, significant, ut est *adjutor*⁴⁷, *propugnator*⁴⁸, *susceptor*⁴⁹, et cætera hujus generis. Tolle enim eum, qui auxilio egeat, jam otiosa erit his vocabulis significata virtus. Sunt autem quædam vocabula, ut antea dixi, et absolute et relate usurpari solita, ut est *Deus, bonus*⁵⁰, et similia ; non enim semper et in omnibus mens in absoluto manet : nam qui universorum Deus est, sæpe proprius ejus, qui invocatur, efficitur, prout sancti nos docent, qui naturam nullius dominio subjectam crebro sibi propriam faciant : *Sanctus Dominus Deus*. Hæc hucusque absolute sunt ; sed qui adjungit, *noster*, ille causa est, cur hoc nomen non possit amplius absolute et sine relatione accipi ; quia habitudine ad se significatum sibi proprium reddidit. Iterum Spiritus clamat : *Abba Pater*⁵¹. Hæc vox Patris particulari aliqua habitudine caret. Sed cum nostrum qui est in cælis, compellere jubemur⁵², rursus significatio habitudinem induit. Quemadmodum igitur, qui universorum Deum sibi proprium efficit, nihil penitus de ejus in res omnes potestate detrahit : sic nihil obstat, Patrem, et eum qui est ex ipso, omnis nimirum creaturæ primogenitum, representare Patris appellatione, etiam Filii ex ipso generationem significantem, et illud insuper eadem voce declarari, Patrem a nulla superiore causa esse. Nam qui primum Patrem nominat, is eum qui ante omnia cogitatur et intelligitur, nominat, ultra quem quod est, ille ipse est, non habens quod ante se videat, cui nullus post se terminus, in quem desinat, sed undequaque æqualiter semper est, omnem finis metam et initii cogitationem infinitate sua transcendens, utpote qui quocunque nomine appelletur, semper æternitatem tacite includat.

Sed hanc vulgatam doctrinam non capit Eunomius, qui se multum incomprehensibilium rerum contemplatione occupat, nec cognoscit geminam in Patris appellatione significationem, quarum altera est, omnia ex ipso esse, et ante omnia Filium unigenitum, per quem facta sunt omnia ; altera est, Patrem nullam se superiorem causam habere. At licet ipse hanc doctrinam conspuat, nos, contempto ejus risu spreisque omnibus sanis, fidenter id, quod jam a nobis dictum est, respondemus : nempe, Patrem et ingentum idem esse, et quod Filium genuerit, quodque ex nullo sit significare.

Verum ille, certamine repetito et oratione in contrarium conversa, ita infit : Si Deus, qui Filium genuit, Pater est, et ex eodem etiam significato

A μύριοις ὀνόμασιν ἄλλοις παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς ὀνομάζεται. Ἔστι τοίνυν ἐκ τῶν ὀνομάτων τούτων, τὸ μὲν ἀπλῶς οὕτως ἐφ' αὐτοῦ μεμνημένον, ἀπολύτως εἰπεῖν, ὡς, ἀσφατος, αἰώνιος, ἀθάνατος, καὶ εἰ τι ἄλλο τοιοῦτον. Ταῦτα γὰρ, κἂν μὴδὲν ἕτερον συνυπακούηται νόημα, ἀπηρτισμένην τινὰ περὶ Θεοῦ τὴν διάνοιαν ἐν αὐτοῖς περιγράφει. Ἔτερα δὲ τῶν ὀνομάτων τὸ πρὸς τι χρῆσιμον ἀποσημαίνει μόνον, ὡς βοηθός, καὶ ὑπερασπιστής, καὶ ἀντιλήπτης, καὶ ὅσα τῆς τοιαύτης σημασίας εὐρίσκειται ὧν ἐὰν ὑφέλῃς τὸ τῆς βοηθείας δεόμενον, ἤρῃσεν ἢ ἐμφαινομένη τῷ ὀνόματι δύναμις. Ἔστι δὲ τινὰ, καθὼς προαίρηται, καὶ ἐφ' αὐτῶν καὶ μετὰ τῶν πρὸς τι λεγόμενα, ὡς, Θεός, καὶ τὸ, ἀγαθός, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Οὐ γὰρ μέχρι παντός ἐν τῷ ἀπολύτῳ τούτων διαμένει ἡ ἔννοια. Ὁ γὰρ καθόλου Θεός, ἴδιος τοῦ ἐπικαλουμένου πολλαχῶς γίνεται, καθὼς ἐστὶ τῶν ἁγίων ἀκούειν, ἰδιοποιουμένων τὴν ἀδέσποτον φύσιν. Ἅγιος Κύριος ὁ Θεός. Ἔως τοῦτου ἄσχετον ἄλλ' ὁ προσθεὶς τὸ, ἡμῶν, οὐκέτι ἔδωκεν ἐφ' αὐτοῦ νοεῖσθαι τὸ ὄνομα, τῇ πρὸς αὐτὸν σχέσει τὸ σημαζόμενον οἰκειώσας· πάλιν, Ἀββὰ ὁ Πατήρ, τὸ Πνεῦμα βοᾷ· αὕτη ἡ τῆς μερικῆς σχέσεως ἀπολελυμένη φωνή. Ἀλλὰ καὶ Πατέρα ἡμῶν τὸν Πατέρα τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς καλεῖν προσετέχθημεν· αὕτη πάλιν ἡ σχετικὴ σημασία. Ὅσπερ τοίνυν τὸν καθόλου Θεὸν αὐτοῦ τις ποιησάμενος, οὐδὲν τὴν ἐπὶ πάντων ἀξίαν ἡμάρωσεν· οὕτως οὐδὲν ἐστὶ κάλυμα, τὸν Πατέρα, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸν πάσης κτίσεως πρωτότοκον ἀναδείξαντα, ὁμοῦ τῷ γεγεννημένῳ τὸν Υἱὸν διὰ τῆς τοῦ Πατρὸς προσηγορίας σημαίνειν, καὶ τὸ μὴ ἐξ αἰτίας ὑπερκειμένης εἶναι διὰ τῆς αὐτῆς ἐρμηνεύειν φωνῆς. Ὁ γὰρ τὸν πρῶτον Πατέρα εἰπὼν, τὸν τοῦ παντός προεπινοούμενον ἐνεδείξατο. Οὗτος ἐπέκεινα, οὗτος ἐκείνός ἐστιν, οὐκ ἔχων ὃ τι περὶ αὐτοῦ ἴσῃ, οὐδὲ εἰς ὃ τι πέρας μεθ' αὐτὸν καταλήξῃ· ἀλλὰ πανταχόθεν ἐπίσης αἰετὸν, καὶ τέλους ὄρον, καὶ ἀρχῆς ἔννοιαν τῇ ἀπειρίᾳ τῆς ζωῆς διαβαίνων, πάση προσηγορίᾳ συνυπακούμενον ἔχει καὶ τὸ αἰδιον.

C Ἄλλ' οὐ δέχεται τὸν ἰδιωτισμὸν τοῦτον ὁ πολὺς ἐν ταῖς τῶν ἀληπτῶν θεωρίαις Εὐνόμιος· οὐδὲ διπλοῦν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ σημαζόμενον τίθεται· ἐν μὲν τῷ, ἐξ ἐκείνου τὰ πάντα, καὶ πρὸ πάντων τὸν Υἱὸν μονογενῆ, δι' οὗ τὰ πάντα, σημαίνεσθαι· ἐφ' ὅν δὲ τὸ μηδεμίαν αὐτὸν ὑπερκειμένην αἰτίαν ἔχειν. D Ἀλλὰ κἂν ἐκείνος διαπτύει τὸν λόγον, ἡμεῖς παρ' οὐδὲν τὸν γέλωτα τὸν χλευαστικὸν ποιησάμενοι, θαρβούντες ἀποκρινοῦμεθα, ὅσα εἰρήκαμεν ἡδῇ, ὅτι καὶ ταῦτόν ἐστιν ὁ Πατήρ τῷ ἀγεννήτῳ, καὶ τὸ γεγεννημένῳ τὸν Υἱὸν σημαίνει, καὶ τὸ ἐξ οὐδενός εἶναι παρίστησιν.

Ὁ δὲ καὶ ἐπαγωνίζεται τοῖς εἰρημένοις, καὶ φησι, καὶ μέντοι καὶ πρὸς τοῦναντίον ἀντιστρέφει πάλιν ὁ λόγος· Εἰ γὰρ διὰ τὸ γεγεννημένῳ τὸν Υἱὸν ὁ Θεός

⁴⁴ Rom. i. 23. ⁴⁵ Rom. xvi. 26. ⁴⁶ 1 Tim. i. 17. ⁴⁷ Psal. ix. 20. ⁴⁸ Isa. lxxiii. 1. ⁴⁹ Psal. xli. 4. ⁵⁰ Math. xix. 16; Mar. 10. 13. ⁵¹ Rom. viii. 15. ⁵² Math. vi. 9.

ἔστι Πατήρ, καὶ ταῦτόν δὲ σημαίρομενον Πατὴρ ἄστι καὶ ἀγέννητος, διὰ τὸ γεγεννηκέναι τὸν Υἱόν, ὁ Θεὸς ἔστι ἀγέννητος. Ἰδόμεν τοίνυν καὶ τὸν τῆς ἀνατροπῆς αὐτοῦ λόγον, πῶς πρὸς τὸναντὶν ἀγὰλῳον τὴν τοῦ προτέρου σοφίσματος σύνθεσιν, πάλιν ἡμᾶς καὶ διὰ τοῦτου ταῖς ἀφύκτοις ἀνάγκαις περιστοιχίζεται. Ὁ πρότερος εἶχε συλλογισμὸς τοῦτο τὸ ἀποκτείναν· Εἰ ὁ Πατὴρ σημαίνει τὸ ἐξ οὐδενὸς εἶναι τὸν Θεόν, ἐξ ἀνάγκης τὸ γεγεννηκέναι τὸν Υἱόν οὐδεὶς ἐνδείξεται. Οὗτος, διὰ τῆς πρὸς τὸναντὶν ἀνατροπῆς, ἐτέραν ἡμῖν ἀπορίαν κατὰ τοῦ ἡμετέρου δόγματος ἐπαγγέλλεται. Τίς οὖν ἡ τοῦ ἐκεῖ δειχθέντος ἀνάγκης; Εἰ διὰ τὸ γεγεννηκέναι, φησὶ, τὸν Υἱόν, ὁ Θεὸς ἔστι Πατὴρ. Τοῦτο ἡμῖν ὁ πρότερος συλλογισμὸς οὐ παρέστησεν, ἀλλὰ τῷ μὲν, δύνασθαι, εἰ τὸ ἀγέννητον τοῦ Πατρὸς σημαίνει, καὶ τὴν πρὸς τὸν Υἱόν σχέσιν σημαίνει ἡ ἀκολουθία τοῦ συλλογισμοῦ δῆθεν ἐδείκνυνεν. Τὸ δὲ διὰ τοῦτο τὸν Θεὸν εἶναι Πατέρα, διότι γεγέννηκε τὸν Υἱόν, οὐδὲν ἢ τοῦ προτέρου σοφίσματος κατασκευὴ διωρίσατο. Τί οὖν ἔστι τὸ ἀναστροφόμενον ὑπὸ τῆς διαλεκτικῆς τε καὶ τεχνικῆς ἀγχιολίας, οὕτω συνήμην.

Πλὴν ἀλλὰ σκοπήσωμεν τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν· Εἰ διὰ τὸ γεγεννηκέναι τὸν Υἱόν ὁ Θεὸς ἔστι ἀγέννητος, πρὶν γεννηθῆαι τοῦτον, οὐκ ἦν ἀγέννητος. Πάλιν ἔτοιμος πρὸς τὸ εἰρημένον, καὶ ἀπλοῦς τῆς ἀληθείας ὁ λόγος· ὅτι καὶ τὸ γεγεννηκέναι τὸν Υἱόν ἢ τοῦ Πατρὸς ἐνδείκνυται κλησίς, καθὼς ἡμῖν ἐν τοῖς προειρημένοις προσηγορεύεται, καὶ τὸ μὴ ἐξ αἰτίας νοεῖσθαι τινος τὸν γεννῆσαντα· ἐάν μὲν γὰρ πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ βλέπῃς, ἢ τοῦ Μονογενοῦς ὑπόστασις διὰ τῆς τοῦ Πατρὸς προσηγορίας γνωρίζεται. Ἐάν δὲ τὸ πρὸ αὐτοῦ ἐξετάξῃς, ἢ τοῦ Πατρὸς κλησίς τὸ ἀναρχὸν τοῦ τὸν Υἱόν γεγεννηκότος ἐνδείκνυται· τὸ δὲ λέγειν, ὅτι πρὶν γεννηθῆαι τὸν Υἱόν οὐκ ἦν ἀγέννητος ὁ Θεός, διπλὴν φέρει τὴν κατηγορίαν τῷ λογογράφῳ· τῆς τε καθ' ἡμῶν συκοφαντίας, καὶ τῆς κατὰ τοῦ δόγματος ὑβρεως· τὸ τε γὰρ μήτε παρὰ τοῦ διδασκάλου βῆθῃ, μήτε νῦν φασὶ ἡμῶν, ὡς ὁμολογούμενον διασφύρει· καὶ τὸν Θεόν παρὶν ὑπερὸν ποτε γεγεννηθῆαι Πατέρα, ἄλλο τι ὄντα πρότερον, καὶ οὐ Πατέρα. Αἰ' ὦν γὰρ τὸ ἀποκτείναν τοῦ ἡμετέρου λόγου καταχλευάζει, τὴν αὐτοῦ περὶ τὸ δόγμα παρανομίαν βοᾷ. Ὡς γὰρ ὁμολογούμενον ἔχων, ὅτι πρότερον ἄλλο τι ὄν, μετὰ ταῦτα κατὰ προκοπὴν ἐγένετό τε καὶ ὠνομάσθη Πατὴρ· τοῦτο φησιν, ὅτι πρὶν γεννηθῆαι τὸν Υἱόν, καὶ διὰ τοῦτο κληθῆναι Πατὴρ, οὐδὲ ἀγέννητος ἦν, εἴπερ ἡ ἀγέννησις τῇ τοῦ Πατρὸς ἐννοία γνωρίζεται. Τοῦτο δὲ ἔχει τὴν ἀνοιαν, οὐδὲν οἶμαι δεῖν τοῦ ἐλέγχοντος· ἱκανὸς γὰρ καὶ δι' αὐτοῦ παρίσταναι τοὺς γε νοῦν ἔχουσιν. Εἰ γὰρ ἄλλο τι ἦν ὁ Θεός πρὸ τοῦ γενέσθαι Πατὴρ, τί ἐροῦσιν οἱ προστάται τοῦ δόγματος; Ἐν ποίᾳ καταστάσει θεωρεῖσθαι φήσουσι; Τί ὄνομα τῇ τότε διαγωγῇ, παῖς, νήπιον, βρέφος, μεράκιον; Ἡ τοῦτων μὲν ἐροῦσιν οὐδὲν, τὸ περιφανὲς ἰσως τῆς ἀτοπίας ἐρυθριῶντες, τέλειον δὲ αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς εἶναι οὐκ ἀπαρνῆσονται; εἴτα πῶς τέλειος μήπω πατὴρ εἶναι δυνάμενος; ἢ τὸ μὴ ἰσχύειν οὐκ ἀπαρῆσονται· φήσουσι δὲ μὴ πρέ-

A *Pater ingenuus est, sequitur Deum esse ingenuum, quia Filium genuit: prius igitur, quam Filium generaret, non erat ingenuus. Discutimus igitur hanc ejus in contrarium conversionem, et quomodo per prioris syllogismi resolutionem ineluctabilibus modis nos constringat, dispiciamus. Prior syllogismus hanc nobis absurditatem objiciebat: Si vocabulum Patris significat, Deum ex nulla alia causa esse, necessario sequitur, illo vocabulo non amplius significari, quod Filium genuerit. At iste syllogismus, via in contrarium versa, aliam doctrinam nostrae absurditatem imponit. Quæ igitur est ista prioris syllogismi resolutio? Si, inquit, Deus est Pater, quia Filium genuit. Hoc prior syllogismus non continebat, sed istud fieri non posse, ut si vocabulum B Patris significet Patrem ingenuum esse, simul etiam Patris ad Filium relationem significet, hoc scilicet syllogismus ille demonstrabat. At in prioris sophismate non asserbatur Deum ideo esse Patrem, quod Filium genuerit. Quænam igitur hæc sit reciproca conversio ex dialectica et artificiosa solertia profecta, ego non video.*

Nihilominus expendamus ea quæ dicit: Si propterea Deus est ingenuus, quia Filium genuit, ergo priusquam generaret, ingenuus non erat. Rursus facilis et expedita veritati responsio suppedit, nimirum Patris appellazione significari, eum genuisse Filium, prout antea demonstratum est, eumque ex nulla alia causa esse: nam si respicias ad id quod est ex ipso, Unigeniti hypostasis per Patris nomen innoscit. Si vero quid prius ipso sit, indages, Patris nomenclatura a Patre principii experte Filium genitum esse ostendit. Cæterum dicere Deum prius non fuisse ingenuum, quam Filium generaret, duplici reprehensione declamatorem dignum esse arguit: tum ob sycophantiam adversus nos structam, tum ob contumeliam ipsi doctrinæ illatam. Nam quod neque a magistro nostro neque a nobis dictum est, illud tanquam concessum traducit, atque Deum posteris tandem temporibus factum esse Patrem, cum prius aliud quiddam esset, et non Pater. Nam hisdem argumentis, quibus dogma nostrum tanquam absurdum subsannat, improbitatem suam circa illud ipsum dogma patetefacit. Sumit enim velut jam probatum et concessum, Deum prius aliquid aliud fuisse, et postea per profectum, Patrem factum et appellatum esse: ideo ait, priusquam generaret Filium, et inde Patris nomen acciperet, ne ingenuum quidem fuisse, si innascibilitas Patris notioni adhæret. Demonstrare quantum hæc stultitiæ complectantur, non arbitrator ullo labore opus esse: Satis enim per seipsa amentiam suam produnt apud illos qui mente non carent. Nam si aliud quiddam erat Deus priusquam Filium generaret, quid dicent impietatis hujus antesignani? In quo statu eum constituent? Quodnam nomen ei in tali vivendi ratione constituto imponent? Num appellabunt puerum? Num infantem tenellum? An nihil horum dicant,

manifestam absurditatem reveriti, perfectumque ab initio exstitisse non inficiabuntur? Sed quomodo perfectus, qui necdum pater esse potuerit? An potuisse non negabunt, sed non decuisse dicent, ut simulac esset, etiam pater esset? At si neque pulchrum, neque decorum ei est ab initio fuisse Patrem talis Filii, quomodo successu temporis, id quod pulchrum non erat, acquisivit? At nunc est pulchrum et magnificentiae divinae congruum talis Filii fieri parentem. Igitur Deum ab initio ejus quod pulchrum est, exsortem fuisse aiunt: et quandiu Deus Filium non habebat (ignoscat Deus orationi meae), neque sapientiam illum habuisse dicent, neque potentiam, neque virtutem, neque alia omnia, quae secundum diversas rationes unigenitus Filius et est et appellatur.

Verum haec in capita auctorum convertantur. Nobis iterum regrediendum est, unde digressi sumus. Si, inquit, Deus est Pater, quia genuit Filium, Patris vero vocabulum ingenuitum significat, antequam istum generaret non erat ingenuitum. Haec forte tolerari possent, si de eo, quod apud homines contingere solet, assererentur, apud quos fieri nequit, ut diversorum studiorum habitus sine temporis successione ingenerentur, dum quilibet post alium acquiritur. Si pari modo de Deo ratiocinandum esset, quasi nunc quidem innascibilitatem habuerit, postea vero adeptus sit potentiam, deinde incorruptionem, post haec prudentiam, et temporis successu paternitatem, deinde iustitiam, tandem aeternitatem, utque alia, quae Deo insunt, ordine quodam ac serie acquisierit: fortassis absurdum non esset existimare, nomen, quae de Deo praedicantur, altera alteris priora esse, et prius quidem esse ingenuitum, postea Patrem evasisse. At vero quis adeo abjectae mentis est, et divinae majestatis adeo imperitus, qui causam omnium rerum mente concipiens, non omnia quae de Deo pie affirmantur, simul et quasi uno complexu, animo et cogitatione apprehendat, sed aliud quidem posterius, aliud ab initio, aliud in medio quasi per consecutionis ordinem Deo advenisse putet? Non enim fieri potest, ut is, qui, quae de Deo pie affirmantur, obit et perlustat, incidat in aliam vel rem vel notionem, quae antiquitatem dicti Dei transcendat, sed omne nomen pietati consentaneum, et omnis Deo competens cogitatio, omnisque lingua et estimatio, quae notionibus de Deo convenit, connexa et unita est cum altera, omnesque junctim, absque interruptione, et quasi in unum mutuo congestae, in Deo concipiuntur, ut mansuetudo, innascibilitas, potentia, incorruptio, bonitas, potestas, et omnia alia. Non enim aliquod ex his attributis Dei, divisim quasi ab aliis resectum, et seorsim, secundum temporale aliquod intervallum, tanquam altero prius vel posterius spectatur, sed quodcumque nomen divinae magnificentiae et pietati congruens repereris, illud aeternitati Dei respondet. Quemadmodum igitur nunquam affirmare licet Deum non esse bonum, non potentia praeditum, vel incorruptum, vel immortalem: pari modo pietas

A pein ὁμοῦ τῷ εἶναι αὐτὸν καὶ Πατέρα εἶναι; καὶ εἰ μὴ καλὸν, μήτε πρέπον αὐτῷ, τὸ ἐξ ἀρχῆς εἶναι Πατέρα τοιοῦτου Παιδὸς, πῶς προῖεν τὸ μὴ καλὸν ἐπεκτῆσαι: Ἀλλὰ καλὸν ἐστὶ νῦν, καὶ τῇ μεγαλειότητι τοῦ Θεοῦ πρέπον τὸ τοιοῦτου γενέσθαι Πατέρα. Οὐκοῦν ἀμέτοχον αὐτὸν τοῦ καλοῦ τὸ καταρχὰς εἶναι κατασκευάζουσι· καὶ ὥς οὐκ εἶχε τὸν Υἱὸν ὁ Θεός (ὡς; δὲ εἴη τῷ λόγῳ ὁ Θεός), μήτε σοφίαν ἔχειν αὐτὸν ἐροῦσι, μήτε δύναμιν, μήτε ἀλήθειαν, μήτε τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα κατὰ διαφόρους ἐπινοίας ὁ μονογενὴς Υἱὸς ἐστὶ τε καὶ ὀνομάζεται.

B Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς κεφαλὴν τῶν αἰτίων τραπέη. Ἡμῖν δὲ πάλιν ἐπανιένον, θέν ἐξέδωκεν. Εἰ διὰ τὸ γεγεννημέναι, ἤσιν, ὁ Θεός ἐστι Πατήρ· ὁ δὲ Πατήρ τὸ ἀγέννητον σημαίνει, πρὶν γεννηθῆαι τοῦτον, οὐκ ἦν ἀγέννητος. Ταῦτα εἰ μὴ κατὰ τὴν ἐπ' ἀνθρώπων λέγου συνηθειαν, ἐφ' ὧν ἀμήχανόν ἐστι πλειόνων ἐπιτηδευμάτων ἕξιν κατὰ ταῦτον κτῆσασθαι τινα, μὴ κατὰ τινα χρόνον τάξιν καὶ ἀκολουθίαν ἕκαστον τῶν σπουδαζομένων ἀναλαμβάνοντα. Εἰ οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἔδει λογίζεσθαι, ὥς νῦν μὲν τὴν ἀγεννησίαν ἔχειν, μετὰ ταῦτα δὲ προσλαμβάνειν τὴν δύναμιν, εἰτα τὴν ἀφθαρσίαν, εἰτα τὴν φρόνησιν, καὶ προϊόντα Πατέρα γίνεσθαι, καὶ πάλιν δίκαιον, καὶ ἐρεξῆς ἀίδιον, καὶ πάντα ὅσα περὶ αὐτὸν θεωρεῖται διὰ τίνος ἀκολουθίας προσκτῆσθαι· οὐ σφόδρα ἦν ἀποπνίσκειν ἕτερον τοῦ ἐτέρου προτερεῖν τῶν περὶ τὸν Θεὸν ὀνομάτων οἰεσθαι, καὶ πρότερον μὲν ἀγέννητον, μετὰ δὲ ταῦτα Πατέρα γεγενῆσθαι λέγειν. Νυνὶ δὲ τίς οὕτω ταπεινὸς τὴν διάνοιαν, καὶ τῆς τῶν θεῶν δογμάτων μεγαλοφυίας ἀμήτοχος, ὥστε τὴν αἰτίαν τῶν ὄντων εἰς νοῦν λαβὼν, μὴ πάντων κατὰ ταῦτον ἀθρόαν καὶ συγκεροτημένην τὴν περὶ τὸν Θεὸν εὐσεβῆς νοουμένων ἀναλαβεῖν τὴν διάνοιαν· ἀλλὰ τὸ μὲν ὑστερον, τὸ δὲ κατ' ἀρχὰς, ἕτερον δὲ τίς διὰ μέσου κατὰ τινα τάξεως ἀκολουθίαν προσγεγενῆσθαι νομίζειν; οὐ γὰρ ἔστιν, ἐν τῇ λογισμῷ διαβάνα τῶν περὶ τὸν Θεὸν εὐσεβῆς λεγομένων, ἐντυχὲν ἐτέρῳ πράγματι ἢ νοήματι ὃ τῆς τοῦ ρηθέντος ἀρχαιότητος ὑπεραρθῆναι δυνήσεται. Ἀλλὰ πᾶν ὄνομα θεῶν, καὶ πᾶν μεγαλοπρεπὲς νόημα, καὶ πᾶσα γλῶσσα, καὶ ὑπόληψις, ταῖς περὶ Θεοῦ ἐννοίαις ἀρμόζουσα, συνήρτηται πρὸς τὴν ἑτέραν καὶ ἦνται· καὶ πᾶσαι κατὰ τὸ συνεχὲς ἀθρόαι καὶ συγκεροτημέναι μετ' ἀλλήλων αἱ περὶ τοῦ Θεοῦ ὑπολήψεις καταλαμβάνονται, ἡ πατρότης, ἡ ἀγεννησία, ἡ δύναμις, ἡ ἀφθαρσία, ἡ ἀγαθότης, ἡ ἐξουσία, τὰ ἄλλα πάντα· οὐ γὰρ διηρημένως τούτων ἕκαστον, τῶν λοιπῶν ἀποτεμνημένον ἐφ' ἑαυτοῦ κατὰ τι χρονικὸν διάστημα νοεῖται, ὥς προτερεῖον ἐτέρου, ἢ ἐφεπόμενον· ἀλλ' ὅπερ ἂν εὐρεθῇ μεγαλοπρεπὲς τε καὶ εὐσεβὲς ὄνομα, τῇ ἀιδιότητι τοῦ Θεοῦ συνεμφαίνεται. Ὡς οὖν οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, μὴ εἶναι ποτε τὸν Θεὸν ἀγαθόν, ἢ δυνατόν, ἢ ἀφθαρτόν, ἢ ἀθάνατον· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εὐσεβὲς ἐστὶ μὴ εἶναι αὐτῷ προσμαρτυρεῖν τὴν πατρότητα· ἀλλ'

ὕστερον προσγεγενῆσθαι λέγειν. Ὁ γὰρ ἀληθῶς Πατήρ, ἀεὶ Πατήρ· εἰ δὲ μὴ προσῇ τὸ ἀεὶ τῇ ὁμολογίᾳ, ἀλλὰ τις ἔννοια κατὰ τὸ μάταιον προεπινοούμενη ἀποτέμει, καὶ κολοιδώσκειν ἐπὶ τὸ ἄνω τὴν τοῦ Πατρὸς ἔννοιαν, οὐκέτι τὸ ἀληθῶς Πατήρ εἶναι κυρίως ὁμολογηθήσεται, τῆς ἔννομίας ἐκείνης τῆς τοῦ Υἱοῦ προεπινοούμενης, παραγραφομένης τὸ ἀίδιον καὶ διηνεκές τῆς πατρότητος. Πῶς γὰρ δυνατόν τὸ μετὰ ταῦτα ποτε γενόμενον νοεῖσθαι ὃ νῦν λέγεται; Εἰ οὖν πρῶτον ἀγέννητος ὢν μετὰ ταῦτα ἐγένετο, καὶ ὀνομάσθη Πατήρ, οὐκ ἀεὶ ἦν πάντως ὃ νῦν ὀνομάζεται· ὃ δὲ θεὸς ὃ νῦν ἐστίν, καὶ ἀεὶ ἐστίν, οὔτε χεῖρων, οὔτε βελτίων ἐκ προσθήκης γεόμενος, οὔτε τι ἄλλο ἐξ ἄλλου μεταλαμβάνων καὶ ἀλλοιούμενος, ἀλλ' ὁ αὐτός ἐστιν ἑαυτῷ ἀεὶ. Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἦν ἐξ ἀρχῆς Πατήρ, οὔτε μετὰ ταῦτα ἐγένετο. Εἰ δὲ ὁμολογεῖται εἶναι Πατήρ· πάλιν τὸν αὐτὸν λόγον ἐπαναλήφομαι· ὅτι εἰ νῦν ἐστίν, καὶ ἀεὶ ἦν· καὶ εἰ ἀεὶ ἦν, καὶ εἰσαεὶ ἐστίν. Οὐκοῦν ἀεὶ Πατήρ ὁ Πατήρ, τῷ δὲ Πατρὶ συνεπινοούμενου πάντως καὶ τοῦ Υἱοῦ· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ δυνατόν βεβαιωθῆναι τοῦ Πατρὸς τὴν κλήσιν, μὴ Υἱοῦ τὴν προσήγοριαν ἐπαληθεύοντος, καὶ τὰ τῷ Πατρὶ θεωρούμενα πάντα καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καθορᾶται. Πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστίν· καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ πάντα ὁ Πατήρ ἔχει. Ὁ Πατήρ εἶπε, τὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἂν μὴ ἐξείη τὴν συκοφαντὴν συμπεριλαμβάνειν ἐπιπρᾶστικῶς πως πᾶσι, καὶ τὸ μὴ γεγεννηθῆναι τὸν Υἱόν, ἐν τῷ λέγειν, Πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν ἔχειν, ἢ πάλιν τὸν γεννητὸν εἶναι καὶ τὸν Πατέρα, ἐν τῷ τὰ τοῦ Υἱοῦ πάντα ἐν τῷ Πατρὶ καθορᾶσθαι. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει ὁ Υἱός, οὐχὶ Πατήρ ἐστίν; καὶ τὸ ἑμπαλιν, τὰ τοῦ Υἱοῦ πάντα ἐν τῷ Πατρὶ θεωρεῖται, οὐχὶ Υἱός ἐστιν;

omnia Filii in Patre inesse: nam si omnia quæ Patris sunt, Filius habet, nonne Pater erit? Et si omnia quæ sunt Filii, in Patre inveniuntur, nonne

Εἰ οὖν ἐν τῷ Μονογενεῖ τὰ τοῦ Πατρὸς πάντα, οὗτος δὲ ἐν τῷ Πατρὶ, ἢ δὲ πατρότης τῆς ἀγεννησίας οὐ διατέμνεται, τί πρὸ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἔννομίας κειρωριζμένως ἐφ' ἑαυτοῦ κατὰ τι διάστημα περὶ τὸν Πατέρα νοεῖσθαι δύναται, ἐγὼ μὲν οὐ συνωρῶ. Οὐκοῦν ἀφ' ὧς ἐστὶν ἐπιπαρορήσαντας τοῖς προφερομένοις διὰ τοῦ σοφίσματος ἡμῖν ὁμοσε χωρῆσαι, καὶ μηδὲν πτοηθέντας τοῦ συλλογισμοῦ τὴν γοργόνα τὴν ἐπὶ καταπλήξει τῶν παίδων σεσοφισμένην, εἰπεῖν, ὅτι ὁ θεός, καὶ ἅγιος, καὶ ἀθάνατος, καὶ Πατήρ, καὶ ἀγέννητος, καὶ ἀίδιος, καὶ ὁμοῦ τὰ πάντα ἐστί· καὶ ἐν τῇ τῶν εὐσεβῶς περὶ αὐτοῦ λεγομένων καθ' ὑπόθεσιν μὴ εἶναι ὁρῶς, τὰ πάντα τῷ ἐνὶ συνανηρηται. Οὐ γὰρ ἐστὶ δυνατόν, ἔάν μὴ ἀθάνατος ᾖ, τὰ λοιπὰ εἶναι. Ὁ δὲ ἐπὶ μέρους εἰρηται, καθόλου νοεῖσθαι. Οὐκοῦν οὐδὲν περὶ αὐτὸν οὔτε προγενέστερον, οὔτε νεώτερον, ἢ οὕτως ἂν εὐρεθῇσεται πρεσβύτερος αὐτὸς ἑαυτοῦ καὶ νεώτερος. Εἰ γὰρ μὴ πάντοτε πάντα ἐστὶν ὁ θεός, ἀλλὰ κατὰ τινα τάξιν καὶ ἀκολουθίαν, τὸ μὲν τί ἐστίν, τὸ δὲ γίνεσθαι, σύνθεσις δὲ περὶ αὐτὸν οὐδεμία· ἀλλ' ἅπερ ἂν ᾖ, ὅλος ἐστί· κατὰ δὲ τὸν τῆς αἰρέσεως λόγον, πρότερον ἀγέννητος ὢν μετὰ ταῦτα γίνεσθαι Πα-

A exigit, ut Deo semper paternitatem ascribamus, neque eam posterius tandem eidem advenisse sentiamus. Nam qui vere Pater est, semper Pater est: et nisi istud semper ad confessionem adjungatur, sed vana quædam cogitatio notionem Patris superne quasi amputet et mutilet, non poterit amplius proprie Pater vocari, conceptione illa, quæ prius quam Filius exsistit, elicitur, circumscribente paternitatis æternitatem et nusquam intercisam durationem. Quomodo epim fieri potest, ut quod postea factum est, id prius esse intelligatur, quod nunc dicitur? Si igitur primo cum esset ingenuus, postea factus et appellatus est Pater, omnino non semper erat id, quod nunc nominatur: at Deus, quod jam est, semper est, et neque deterior, neque melior ulla additione evasit, neque aliud ab alio accipiens, neque mutationem subiens, semper idem sibi ipse est. Si igitur non erat ab initio Pater, neque postea Pater factus est. Si autem in confesso est, eum nunc esse Patrem: idem namque, quod ante dictum est, repelam: sequitur semper fuisse Patrem, et si semper Pater erat, semper etiam posteris sæculis erit. Semper igitur Pater est, et fuit Pater, semperque cum Patre Filius indivisibili nexu copulatus erat: neque enim Patris appellatio constabili potest, nisi Filius eam veram faciat. Et omnia, quæ Patri insunt, etiam Filio insunt: omnia enim quæ Pater habet, Filii sunt: et omnia, quæ sunt Filii, Pater habet. Omnia, dixit Filius²², ne quis calumniator omnibus illudens oggerat, etiam ingenuum esse competere Filio, eo quod dixerit, omnia Patris habere Filium, vel e contrario genitum esse convenire Patri, quod dixerit Filius erit?

Si igitur omnia Patris sunt in Unigenito, hic vero est in Patre, paternitas vero ab innascibilitate non sejungitur, quidnam ante Filii notionem, separatim, per se, et secundum quoddam intervalum, concipere quis possit, ego non intelligo. Igitur intrepide et fidenter ea quæ in sophismate isto nobis objiciuntur, aggredientes, nihilque syllogismi hujus terribulamento pueris perterrefaciendis excogitato, retardati, affirmamus, Deum et sanctum, et immortalem, et Patrem, et ingenuum, et æternum, et simul omnia esse: et si posita hypothesi, aliquid eorum, quæ de Deo orthodoxe dicuntur, sustuleris, omnia alia simul cum isto sublata sunt. Non enim fieri poterat, ut si immortalis non esset, reliqua esset. Et quod de uno in particulari dictum est, de omnibus universim intelligatur. Itaque nihil in illo antiquius, nihil recentius est, nihil prius aut posterius, ut ne sic quidem seipso sit senior et junior. Si enim Deus non semper est omnia, sed ordine quodam et successione, hoc quidem est, illud sit, in illo autem nulla compositio locum habet, sed quæcumque est, ea totus est, ut

²² Joan. xvii, 10.

vero hæretica doctrina habet, prius fuit ingenuus, A postea Pater, nulla attributorum collectione in ipso spectata : nihil aliud sequitur, quam ipsum totum seipso toto priorem et posteriorem esse, et quidem secundum innascibilitatem seipso priorem, at secundum Patris notionem seipso posteriorem esse. Cæterum si, ut Propheta dicit, *idem ipse est*, vanus est, quisquis asserit, eum, priusquam generarit, non fuisse ingenuum, quia neutrum horum sine altero reperitur, neque Patris nomen, neque ingenui, sed simul ista duo et conjunctim mentibus recte de Deo sentientium ingenerantur : nam et ab æterno Deus est Pater, et Pater æternus, et omnia alia, quæ religiose de Deo prædicantur, simul prædicantur, secluso, ut diximus, omni temporis spatium ab illa natura, quæ omnia sæcula antecedit.

Videamus et reliqua dialectices acumina quæ ipse *ridicula et miseranda* esse ait. Vere profecto. Revera enim ea quæ iste asserit, copiosam ridendi materiam continent, vel potius causam lugendi, ob impium errorem, qui animos detinet et occupat. Cum enim Pater, secundum quoddam significatum, etiam ingenui notionem complectatur, ut nostra fert sententia, iste, arrepta propria Patris significatione, ita contra *ingenuum* disputat : Si enim *idem est ingenuus et Pater*, licebit nobis, relicto Patris vocabulo, et assumpto ingenui nomine, dicere : *Ingenitus Filii est ingenuus*. Sicut enim *ingenuus est Filii Pater*, ita vicissim *Filii ingenuus est Pater*. Subit admirari Eunomium ob solertiam, ejus copiam et varietatem circa dogmatum peritiam, multorum facultatem superare præbitor. Magister noster paucis verbis breviter dixit, fieri posse, ut etiam per Patris appellationem *innascibilitas* significetur : iste tot et tanta oggerit, ut multitudo jam non sit amplius in sensuum differentia, sed in circuitu et repetitione eorundem verborum. Quemadmodum enim illi qui velatis oculis circa molam discursant, multo labore exantlati, in eodem loco manent : ita iste semper circa eandem vertitur, et ab iisdem non abstinuit.

ὁδοποιία κατὰ τὸν αὐτὸν μένουσι τόπον οὕτως· αἱ λίσταται.

Dixerat semel subsannans nos, *Patrem non significare id quod est generare, sed id quod est ex nullo esse* ; mox eadem cantilena iterata, Si Pater, inquit, *significat ingenuum*, antequam generaret, non erat ingenuus. Deinde tertio ad eadem recurrens, *Licebit*, inquit, *accepto ingenuo dicere, Ingenitus Filii est ingenuus* : et e vestigio repetit, quod sæpe jam evomuerat : *Sicuti*, inquit, *ingenuus est Filii Pater*, sic vice versa *Filii ingenuus est Pater*. Quoties ad eundem vomitum relabitur ? Quoties eadem repetit ? Quoties eadem eructat ? An non et nos molesti plerisque erimus, si nostra oratione vanitatem eorum quæ iste adducit, discutere et refellere velimus ? Et forte ad ista silere decentius fuerit. At ne quis id ex imbecillitate orationis et penuria argumentorum accidere arbitretur, ista responsa

τῆρ, οὐδεμιὰς σωρείας ἐπιτηδευμάτων περὶ αὐτὸν νοουμένης, οὐδὲν ἄλλο, ἢ τοῦ αὐτοῦ ἑαυτοῦ ὅλου προεβύτερός τε καὶ μεταγενέστερος γίνεται· κατὰ μὲν τὸ ἀγέννητον, ἑαυτοῦ προτερεῶν, κατὰ δὲ τὴν τοῦ Πατρὸς ἔννοιαν, ἑαυτοῦ γενόμενος δευτέρος· εἰ δὲ καθὼς φησὶ περὶ τοῦ Θεοῦ ὁ Προφῆτης, ὅτι Ὁ αὐτός ἐστι· μάταιος ὁ λέγων, ὅτι πρὶν γεννηθῆαι, οὐκ ἦν ἀγέννητος· ὅτι οὐδέτερον τούτων χωρὶς τοῦ ἑτέρου εὐρίσκειται, οὔτε τοῦ Πατρὸς τὸ ὄνομα, οὔτε τοῦ ἀγεννήτου. Ἄλλ' ὁμοῦ τὰ δύο, καὶ μετ' ἀλλήλων ταῖς διανοαῖς τῶν εὐσεβῶς λογιζομένων ἐγγίνεται τὰ νοήματα. Καὶ γὰρ ἐξ αἰδίου Πατὴρ ὁ Θεός, καὶ Πατὴρ αἰδώς, καὶ πάντα ὅσα εὐσεβῶς λέγεται, κατὰ ταῦτῃν ὀνομάζεται, τῆς χρονικῆς ταύτης, καθὼς ἔφαμεν, ἀκολουθίας καὶ τάξεως ἐπὶ τῆς προαιωνίου φύσεως ἀργούσης.

Ἰδωμεν δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τῆς διαλεκτικῆς εὐστροφίας, ἃ καὶ αὐτὸς γελοῖά τε ἄμα, καὶ ἐλεεινὰ φησιν εἶναι. Καλῶς τοῦτο λέγων. Πλατὺς γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐν τοῖς εἰρημίοις ὁ γέλιος, μᾶλλον δὲ πολλὸς ὁ θρῆνος ἐπὶ τῇ κατεχούσῃ τὴν ψυχὴν ἀπάτῃ· ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τι σημαίνονμενον ὁ Πατὴρ καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου περιεβλεψεν ἔννοιαν, ὡς ὁ ἡμέτερος λόγος, μεταβαλὼν τὴν κυρίαν τοῦ Πατρὸς σημασίαν εἰς τὸ ἀγέννητον, τάδε φησίν· Εἰ γὰρ ταῦτόν ἐστιν εἰπεῖν, ἀγέννητος, ἢ Πατὴρ, ἐξέσται ἡμῖν καταλειποῦσι τὴν τοῦ Πατρὸς φωνήν, μεταλαβεῖσι δὲ τὸ ἀγέννητον, εἰπεῖν· Ὁ ἀγέννητος, Υἱοῦ ἐστιν ἀγέννητος. Ὅσπερ γὰρ ἀγέννητος Υἱοῦ Πατὴρ, οὕτως ἐμπαλιν Υἱοῦ ἀγέννητος ὁ Πατὴρ. Ἐπειοί μοι λοιπὸν θαυμάζειν τὸν ἄνδρα τῆς εὐμηχανίας, καὶ πολύτροπον αὐτοῦ, καὶ ποικίλον τῆς εἰς τὰ δόγματα παιδείας, ὅπερ τὴν τῶν πολλῶν εἶναι δύναμιν οἴσθαι. Τὸ μὲν εἰρημένον παρὰ τοῦ διδασκάλου ἡμῶν, εἰς λόγος ἐν βραχεὶ τὴν περιγραφὴν ἔχων, τὸ δύνατόν εἶναι καὶ διὰ τῆς τοῦ Πατρὸς προσηγορίας τὴν ἀγεννησίαν σημαίνεισθαι· τὰ δὲ παρὰ τούτου τοσαῦτα, ὧν τὸ πλῆθος οὐκ ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν νενοσημῶν ἐστίν, ἀλλ' ἐν τῇ περιόδῳ καὶ ἀναστροφῇ τῶν ὁμοίων ῥημάτων. Καθάπερ γὰρ οἱ τὴν μύλην κεκαλυμμένοι τοῖς ὀφθαλμοῖς περιθέντες, ἐν πολλῇ τῇ περὶ τὰ αὐτὰ στρέφεται, καὶ τῶν αὐτῶν οὐκ ἀφ-

Εἶπεν ἅπας ἐπιχλευάζων, ὅτι οὐ τὸ γεννηθῆαι σημαίνει ὁ Πατὴρ, ἀλλὰ τὸ ἐξ οὐδενός εἶναι. Πάλιν τὸ ὁμοιον ἐπέλεξεν· Εἰ Πατὴρ τὸ ἀγέννητον σημαίνει, πρὶν γεννηθῆαι οὐκ ἦν ἀγέννητος. Εἴτα ἐκ τρίτου ἐπὶ τὰ αὐτὰ ἐπανέρχεται. Ἐξεστὶ γὰρ, φησὶ, μεταλαβεῖσι τὸ ἀγέννητον εἰπεῖν· Ὁ ἀγέννητος, Υἱοῦ ἐστιν ἀγέννητος· καὶ εὐδὴς ἐπανελάθεν ὁ πολλάκις ἐξήμεσε, καὶ φησιν· Ὅσπερ γὰρ ὁ ἀγέννητος Υἱοῦ Πατὴρ, οὕτως ἐμπαλιν Υἱοῦ ἀγέννητος ὁ Πατὴρ. Ἡ ποσάκις ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ ἔμετον ἐπανεδράμε! ποσάκις ἐπανελάβε! ποσάκις ἐξέβλυσεν! Ἀρ' οὐν οὐκ ἀπαχθεῖς καὶ ἡμεῖς τοῖς πολλοῖς γεννησόμεθα, τῇ μεταίωτῃ τῶν παρ' αὐτοῦ προφερομένων, καὶ τὸν ἡμέτερον λόγον συμπερισύροντες; Καὶ ἴσως τὸ σιωπᾶν ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἀρμοδιώτερον. Ἄλλ' ἵνα μὴ τις τῇ περὶ τοῦ λέγειν ἀσθε-

νεῖα καθυφίναται νομίστη τὸν λόγον, ταῦτα τοῖς εἰρη-
 μένοις ἀποκρινόμεθα· Οὐκ ἔξεστι σοι λέγειν, Υἱοῦ
 ἀγέννητον τὸν Πατέρα, καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς κλησις, τὸ
 μὴ ἐξ αἰτίας εἶναι τὸν γεγεννηκότα σημαίνει· Ὅσπερ
 γὰρ κατὰ τὸ ρηθὲν ἡμῖν ὑπόδειγμα, τὴν τοῦ βασι-
 λείως ἀξίαν ἀκούσαντες, δύο ἐκ τοῦ ὀνόματος ἐνοή-
 σαμεν, τὸ τε ὑποτετάχθαι μηδενὶ τὸν κατ' ἐξουσίαν
 προέχοντα, καὶ τὸ τῶν ὑποχειρίων κρατεῖν· οὕτω
 καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς προσηγορία, διπλῆν ἡμῖν ἐπὶ τοῦ
 Θεοῦ τὴν σημασίαν παρέχεται· τὴν τε πρὸς τὸν
 Υἱὸν νοουμένην, καὶ τὸ μηδεμιᾶς αὐτὸν ἐξηφθαι
 προσπινουμένης αἰτίας· Ὅσπερ οὖν οὐκ ἔστιν ἐπὶ
 τοῦ βασιλείως εἰπεῖν, ὅτι εἰ τὰ δύο διὰ τῆς αὐτῆς
 προσηγορίας σημαίνονται, τὸ τε κρατεῖν τῶν ὑποχει-
 ρίων, καὶ τὸ μὴ ἔχειν τὸν προηγούμενον, ἔξεστι μὴ
 ἀρχοντα τοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἀδασλευτον τῶν ὑποτε-
 ταγμένων προσαγορεύειν· οὐδὲ συντιθέντας τὸ
 τοιοῦτο λέγειν· ὅτι ὥσπερ βασιλεὺς ἔθνους λέγεται,
 οὕτω καὶ ἀδασλευτος τοῦ ἔθνους ὀνομασθήσεται, τὸν
 αὐτὸν τρόπον καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς, τὸν τε
 Υἱὸν ἐνδεικνυμένης, καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου ἐννοίαν
 παριστάσης, οὐκ ἔξεστι μετατιθέντας παρὰ τὸ δέον
 τὴν σημασίαν, τῇ πρὸς τὸν Υἱὸν οικειότητι γελώως
 προσκαλλῆν τοῦ ἀγεννήτου τὴν ἐννοίαν, ἐν τῇ λέγειν
 Υἱοῦ ἀγέννητος.

Ἐπὶ τοιούτοις δὲ τοῖς εἰρημένοις, ὡς ἐπιβάς τῆς
 ἀληθείας, καὶ διελέγξας τῶν ἀντιτεταγμένων τὸ ἀτο-
 πον, οἱα μεγαλαυχούμενος φθέγγεται· Καὶ τίς πώ-
 ποτε σωφρονῶν σιωπᾶσθαι τὴν φυσικὴν ἐννοίαν
 ἐδικαίωσε, τὴν δὲ παράνοιαν ἐτίμησεν; Οὐδεὶς,
 ὡ σφώστατε, οὐκ οὖν οὐδὲ ὁ ἡμέτερος λόγος, ὁ εἰπὼν
 τὴν τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίαν ταῖς ἐννοίαις συμ-
 βαίνειν, καὶ δεῖν ταύτην ἔχειν ἐν ταῖς καρδίαις ἀ-
 κίνητον· ἀντὶ δὲ τῆς διαστραφείσης παρ' ἡμῶν
 φωνῆς τὴν τοῦ Πατρὸς προσηγορίαν ἱκανὴν εἶναι;
 καὶ πρὸς ἐκείνην ἀγεῖν τὴν ἐννοίαν. Μνησθῆτι γὰρ
 ὦν αὐτὸς παρέθου ῥημάτων, ὅτι οὐχὶ σιωπᾶσθαι
 τὴν φυσικὴν ἐννοίαν ἐδικαίωσε, τὴν δὲ παράνοιαν,
 ὡς αὐτὸς ὀνομάζει, ἐτίμησεν· ἀλλὰ τὴν προσηγορίαν
 μόνην τοῦ ἀγεννήτου, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἐν ταῖς συλλα-
 βαῖς προφορᾷ, ὡς κακῶς ἐξεληρμένην, καὶ ἅμα
 μήτε παρὰ τῆς Γραφῆς εἰρημένην ἀκινδύνως σιωπᾶν
 συμβούλεις· τὸ δὲ σημαίνεον, καὶ μάλιστα ταῖς
 ἐννοίαις ἡμῶν συμβαίνειν φησὶν.

Ἄλλὰ τὰ μὲν παρ' ἡμῶν τοιαῦτα· ὁ δὲ τοὺς Σο-
 ριστὰς διαβάλλων, καὶ τῇ ἀληθείᾳ καθοπλιζων τὸν
 λόγον, καὶ τῶν ἡμετέρων πλημμελημάτων κατηγο-
 ρῶν, οὐκ ἐρυθριᾷ ἐν τοῖς περὶ τῶν δογμάτων λόγοις
 διὰ σοφισμάτων ἀστειζόμενος, καὶ μιμούμενος τοὺς
 ἐν συμποσίοις διὰ κοιμειμάτων τινῶν ἐφελομέ-
 νους τὸν γέλωτα. Θεᾶσθε γὰρ τὸ ἐμβριθές, καὶ λε-
 λογισμένον τῆς τοῦ συλλογισμοῦ πλοικῆς· τῶν αὐτῶν
 γὰρ πάλιν ἐπιμνησθήσομαι. Εἰ γὰρ ταῦτόν ἐστιν
 εἰπεῖν· Ἀγέννητος, ἡ Πατήρ, ἔξεσται ἡμῖν κατα-
 λαθεῖν τὴν τοῦ Πατρὸς φωνήν, μεταλαθεῖν δὲ
 τὸ ἀγέννητον εἰπεῖν· Ὁ ἀγέννητος, Υἱοῦ ἐστιν
 ἀγέννητος· Ὅσπερ γὰρ ὁ ἀγέννητος Υἱοῦ Πατὴρ,
 οὕτως ἐμπαλιν Υἱοῦ ἀγέννητος ὁ Πατήρ. Παρα-

damus: Non licet tibi dicere Filii ingentium esse
 Patrem, etiamsi Patris appellatio significet eum qui
 genuit, ex nulla causa esse. Sicuti enim juxta ad-
 ductum a nobis exemplum, imperatoris dignitate
 audita, duo isto nomine concipimus, nempe eum,
 qui potestate omnibus præeminet, nulli subesse
 et subditis imperare: ita et Patris appellatio du-
 plicem nobis de Deo significationem suppeditat:
 alteram, quæ est cum respectu et habitudine ad
 Filium, alteram, quod a nulla priore et superiore
 causa dependeat. Quemadmodum ergo de impera-
 tore non licet dicere, si duo prædicta per eandem
 appellationem significentur, nimirum, quod sub-
 ditis imperet, neque alium se superiorem agno-
 scat, fas fore, non regem populi, sed regni ex-
 pertem, intuitu subditorum, appellare: neque si
 hoc concedamus, ideo integrum erit asseverare,
 ut rex populi rex nuncupatur, sic etiam regni ex-
 pertem, respectu populi, dici posse: pari modo
 cum Patris vocabulum et Filium monstret et in-
 geniti notionem repræsentet, non licet translata,
 præter necessitatem, significatione, habitudini ad
 Filium ridicule affingere et imponere ingentis no-
 tionem, dicendo eum qui est ingentis, Filii in-
 genitum esse.

His hunc in modum pertractatis, quasi verita-
 tem acutè intelligisset et adversariorum absurditatem
 omnium oculis exposuisset, in hæc jactabundus
 erumpit verba: *Et quis unquam sobria et sane
 mentis, ut naturalis intelligentia silentio premeretur,
 ratum habuit, et vesaniam honoravit?* Nullus, o
 sapientissime, neque nos igitur, qui diximus in-
 geniti appellationem notionibus competere, eamque
 in cordibus immobiliter retineri debere: loco au-
 tem vocabuli a nobis depravati et distorti, Patris
 appellationem posse ad eandem notionem ingene-
 randam sufficere. Memineris enim verborum quæ
 ipse protulisti, quod neque naturalem intelligen-
 tiam silentio dissimulari probaverit, neque *vesaniam*,
 ut tu nominas, honoraverit, sed solam *ingentis*
 appellationem, hoc est, prolationem in syllabis
 sitam, ceu male acceptam et intellectam, simulque
 a Scripturis non traditam, sileri posse suaserit:
 at rem significatam cogitationibus nostris maximo
 congruere ait.

Sed hæc quidem a nobis hactenus. At iste qui
 nos *Sophistas* esse calumniatur, suamque dispu-
 tationem veritate instruens, nostra errata re-
 prehendit, non erubescit tractationem de fidei
 capitibus, sophismatis lepide exornare, illos imi-
 tatus, qui in symposiis jucunde et festive dictis
 risum ciere solent. Videte enim quam formida-
 bilis et elaborata sit hæc syllogismi complexio:
 eadem enim denuo reponam. *Si idem est ingeni-
 tus et Pater, licebit nobis, omisso Patris vocabulo,
 accepto autem ingentis nomine, dicere ingentium
 Filii esse ingentum. Sicut enim ingentus est Filii
 Pater, sic vice versa, Filii ingentus est Pater. As-
 simile prorsus hoc huic, si quis bono et sano*

intellectu diceret, nihil interesse, sive quis Adamum patrem omnium, sive primum a Deo formatum hominem nominet, idem enim utroque vocabulo significari; deinde aliquis ex Eunomianæ dialecticæ schola prosiliens, ejusque textum et nexum argumentandi imitans exclamet: Si idem est eundem a Deo primum creatum esse, et patrem omnium posterorum esse, licebit, relicto patris vocabulo et accepto protoplasti nomine, dicere: *Adamus non est Abelis pater, sed protoplastus*: quemadmodum protoplastus est filii pater, ita vice versa filii protoplastus est pater. Si talia in caupona percenserentur, quantum plausus et risus a compositoribus reportarent, tam festive inventis admurmurantibus et adstreptibus! Talibus argumentis oppugnat nostra solers iste theologus, indigens pædagogo vel potius baculo ut discat, non omnia quæ de aliquo prædicantur, ad idem omnino significatum respicere, quemadmodum per exemplum de Adamo et Abele allatum demonstratum est. Nam Adamum eundem et patrem Abelis et opus Dei esse verum est. Non igitur cum ipse utrumque sit, etiam in Abele utrumque est. Sic in Deo Patris appellatio manifestat quidem id quod proprie ab hoc vocabulo significatur, nempe generasse Filium, indicat vero et istud nullam causam antecessisse, istum vere appellatum Patrem. Non igitur necessarium est ut, quando Filii mentionem facimus, non Patrem, sed *ingenitum Filii* nominemus: neque rursus necesse est ut, si ad Filii habitudinem id quod est principii expers, reticeatur, ex mente nostra *ingenitum*, Patri competens, ejiciamus. Sed hujusmodi nominum usum repudiat iste, et more eorum qui risus concitandi artifices sunt, subsannat responsiones nostras, sophismatum absurditate cachinnos excitans.

των, καὶ κατὰ τοὺς μίμους τῶν γελοίων, διαχλευάζει τοιῶν ἐν τοῖς δόγμασι.

Rursus enim ea quæ effutivit resumam: Si idem est dicere *ingenitus* vel *Pater*, licebit nobis, deserto Patris vocabulo et assumpto ingenito, dicere: *Ingenitus Filii est ingenitus*. Sicuti enim *ingenitus* est Filii *Pater*, ita vicissim Filii *ingenitus* est *Pater*. Verum, ut et nos ridendi materiam habeamus, si videtur, in contrarium sophisma retorqueamus. Si non est idem *Pater* cum *ingenito*, Patris Filius non erit *ingeniti* Filius: nam cum ad solum Patrem habitudinem habeat, extraneus omnino erit natura sua ab illo qui aliud quiddam est, et Patris notioni nequaquam conforme. Itaque si aliud quiddam est *Pater* ab *ingenito*, neque Patris appellatio *ingeniti* significatum complectitur, non poterit qui est unus, in duas rerum habitudines dividi, idemque esse et Patris et *ingeniti* Filius. Et ut absurdum censetur *ingenitum Deum* dicere, ita omnino in conversione par absurditas invenietur, nominando *Unigenitum Filium ingeniti*: ut ex duobus alterum confici oporteat, vel idem esse *ingenitum* et *Patrem*, ut Patris Filius etiam *ingeniti* Filius

A πλῆσιον γὰρ τοῦτο ἐκεῖνον· ὥσπερ γὰρ εἰ τις τὸν Ἀδὰμ ὀρθῶς καὶ ὀγαλινόντι λόγῳ μὴ διαφέρειν λέγοι, ἢ πατέρα πάντων ἀνθρώπων, ἢ πρῶτον ἀνθρώπων ὅπῃ τοῦ Θεοῦ πεπλάσθαι λέγειν· ταῦτον γὰρ δι' ἐκατέρων σημαίνεσθαι· εἰτά τις τὸν κατ' αὐτὸν διαλεκτικῶν ἐπαλλόμενος τοῖς εἰρημένους μιμῶτο τὴν τοιαύτην πλοκήν, ὅτι εἰ ταῦτόν ἐστιν, ἢ πρῶτον αὐτὸν ὅπῃ τοῦ Θεοῦ πεπλάσθαι λέγειν, ἢ πατέρα τῶν μετὰ ταῦτα, ἐξέσται καταλιποῦσι τὴν τοῦ Πατρὸς φωνήν, μεταλαβοῦσι δὲ τὸ πρωτόπλαστον εἰπεῖν· Ὁ Ἀδὰμ τοῦ Ἀβελ οὐχὶ πατὴρ ἐστίν, ἀλλὰ πρωτόπλαστος. Ὡς περ γὰρ ὁ πρωτόπλαστος υἱοῦ πατὴρ· οὕτω τὸ ἔμπαλιν υἱοῦ πρωτόπλαστος ὁ πατὴρ. Εἰ ταῦτα ἐν κατηλέῳ λέγοιτο, πόσον ἀνείη χρόνον καὶ γέλωτα παρὰ τῶν διακωιδονιζομένων βαγῆναι, ἐπικαταζόντων τῇ κομψείᾳ τοῦ παρευρέματος! Τοιούτοις ὁ σοφὸς θεολόγος ἰσχυρίζεται καθ' ἡμῶν τοῖς λόγοις, καὶ κατατρέπει τοῦ δόγματος, παιδαγωγοῦ τινος δυνατὸς καὶ βακτηρίας δεόμενος, ὥς ἀν' διδαχθεῖν ὅτι οὐ πάντα ὅσα κατὰ τινος κατηγορεῖται, πρὸς ἐμὴ πάντως τὸ σημαίνονμενον βλέπει· ὥς διὰ τοῦ ρηθέντος ἡμῖν κατὰ τὸν Ἀβελ καὶ τὸν Ἀδὰμ ὑποδείγματος δέκνυνται. Τὸν γὰρ Ἀδὰμ, τὸν αὐτὸν καὶ πατέρα τοῦ Ἀβελ, καὶ ἔργον τοῦ Θεοῦ λέγειν, ἀληθὲς ἐστίν· οὐ μὴν ἐπειδὴ αὐτὸς ἀμφοτέρᾳ ἐπὶ τοῦ Ἀβελ τὰ δύο· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἢ τοῦ Πατρὸς προσηγορία δηλοῖ μὲν καὶ τὸ ἰδίως ὅπῃ τοιαύτης φωνῆς σημαίνονμενον τὸ γεγεννημέναι τὸν Υἱόν· ἐνδείκνυνται δὲ καὶ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν προσπινοῦσθαι τοῦ ἀληθῶς Πατρὸς· οὐ μὴν ἐπ' ἀναγκῆς ὅταν τοῦ Υἱοῦ μνησθῶμεν, μὴ Πατέρα λέγειν, ἀλλ' ἀγέννητον Υἱοῦ προσαγορεύειν· οὐδ' αὖ πάλιν εἰ πρὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ σχέσιν τὸ ἀναρχον σωπηθεῖν, ἐκβάλλειν τῆς διανοίας ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον. Ἀλλ' ἀποσθίεται τὴν τοιαύτην χρῆσιν ὀνομάτων λόγον τῷ ἀλλοκότῳ τῶν σοφισμάτων γελωτο-

Πάλιν γὰρ τῶν παρ' αὐτοῦ ρηθέντων ἐπιμνησθῆσθαι· Εἰ ταῦτόν ἐστιν εἰπεῖν, Ἀγέννητος ἢ Πατὴρ, ἐξέσται ἡμῖν καταλιποῦσι τὴν τοῦ Πατρὸς φωνήν, μεταλαβοῦσι δὲ τὸ ἀγέννητον, εἰπεῖν· Ὁ ἀγέννητος, Υἱοῦ ἐστίν ἀγέννητος. Ὡς περ γὰρ ὁ ἀγέννητος Υἱοῦ Πατὴρ, οὕτως ἔμπαλιν Υἱοῦ ἀγέννητος ὁ Πατὴρ. Ἀλλ' ἀντιγινώσκοντες, εἰ δοκεῖ, καὶ ἡμεῖς, εἰς τοῦναντίον αὐτῶν περιπαγόντες τὸ σόφισμα· Εἰ οὐκ ἐστὶ ταῦτόν ὁ Πατὴρ τῷ ἀγεννήτῳ, ὁ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς οὐκ ἐστὶ τοῦ ἀγεννήτου Υἱός· πρὸς γὰρ τὸν Πατέρα μόνον τὴν σχέσιν ἔχων, ἀλλοτρίως πάντως ἔξει κατὰ τὴν φύσιν πρὸς τὸν ἄλλο τι δυνατὸς καὶ τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Πατρὸς μὴ συμβαίνοντα· ὥστε εἰ ἄλλο τι παρὰ τὸν ἀγεννήτὸν ἐστὶν ὁ Πατὴρ, καὶ οὐ περιλαμβάνει τοῦ Πατρὸς ἢ προσηγορία, καὶ τοῦ ἀγεννήτου τὸ σημαίνονμενον· οὐ δύναται ὁ εἰς ὧν, εἰς δύο πραγμάτων σχέσεις καταμερίζεσθαι, καὶ ὁ αὐτὸς εἶναι τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ ἀγεννήτου Υἱός· καὶ ὥς ἀποπονέσθαι ἑαυτοῦ Υἱοῦ ἀγεννήτου τὸν Θεὸν λέγειν, οὕτω πάντως ἐν τῷ ἀντιστρέφοντι τὸ ἴσον ἀποπονέσθαι τοῦ ἀγεννήτου Υἱὸν μονογενῆ

λέγειν· ὥστε τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ ταῦτόν ἐστι τῷ Ἀγέννητῷ ὁ Πατήρ, ἵνα ὁ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, καὶ τοῦ Ἀγεννήτου Υἱὸς ᾖ, καὶ μάτην ἡμῶν διεγλευσθῇ ὁ λόγος· ἢ εἰ ἕτερόν τι παρὰ τὸ ἀγέννητόν ἐστιν ὁ Πατήρ, ὁ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς τῆς πρὸς τὸ ἀγέννητον σχέσεως ἡλλοτριώται. Καὶ ἐὰν τοῦτο κρατήσῃ, μὴ ἐκ τοῦ ἀγεννήτου εἶναι τὸν Μονογενῆ, γεννητὸν αὐτῷ πάντως ἢ ἀκολουθεία τοῦ λόγου τὸν Πατέρα ἐνδείξεται· τὸ γὰρ ὃν μὲν, μὴ ἀγεννήτως δὲ ὃν, γεννητὴν πάντως ὑπόστασιν ἔχει. Εἰ οὖν γεννητὸς ὁ Πατήρ κατ' ἐκείνους, ἄλλο τι ὢν παρὰ τὸν ἀγέννητον, ποῦ ἢ πολυθρύλλητος ἀγεννησία ἐκείνη; Ποῦ ἢ κρηπίς καὶ ἡ ὑποδόρυα τῆς αἰρετικῆς πυργωποιίας; Οἰχεται καὶ ἠφάνισται διὰ τοῦ γλισχροῦ τῶν σοφισμάτων, ἐκ τῶν κατέχειν τέως δοκούντων διολισθησαν τῆς λαβῆς τὸ ἀγέννητον· καὶ ἡ τοῦ ἀνομοίου κατασκευὴ, καθάπερ τινὸς ὕδαρ, διαρρέουσα τοῦ λόγου τὴν ἐπαφὴν διαπέφυγε τῷ ἀγεννήτῳ συναποπτᾶσα. Οὕτως ὅταν τι φεῦδος ᾖ πρὸ τῆς ἀληθείας τιμώμενον, κἂν πρὸς ὀλίγον διὰ τῆς ἀπάτης ἀνθήσῃ, ταχέως πρὸς ἑαυτὸ καταρρέει, καὶ ταῖς ἰδίαις κατασκευαῖς διαλύεται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅσον ἐπιμετιόσασαι τῇ κομψείᾳ τῆς τοῦ ἀνομοίου ἀναποδόσεως, καὶ ἐπαναγαγεῖν ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τὸν λόγον.

Ὁ δὲ βούλεται ὁ Εὐνόμιος ὑπὸ τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς, καὶ τοῦ ἀγεννήτου τὴν σημασίαν παρίστασθαι· ἵνα τὸ ποτὲ μὴ εἶναι τὸν Μονογενῆ κατασκευάσῃ. Καὶ γὰρ καὶ πολλὸ τοῦτο παρὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ τὸ ἐρώτημα, ὅτι Ὁ ὢν πῶς γεννᾶται; Ἄκτιον δὲ τοῦτου οἶμαι, τὸ μὴ ἐθέλειν τῆς ἀνθρωπίνης χρήσεως τῶν ὀνομάτων καὶ ἐπὶ τῶν θεῶν διανοημάτων ἀρίστασθαι. Ἀλλ' ἡμεῖς εὐνοϊκῶς αὐτὸ τὸ πεπλάσμενον τῆς ὑπονοίας εἰς τὸ εὐθὲς προαγῶμεν, εἰπόντες δὲ περὶ τοῦτου γινώσκουμεν.

Ἄλλα σημαίνει παρ' ἡμῶν, ὦ Εὐνόμιε, τὰ ὀνόματα, καὶ ἑτέραν ἐπὶ τῆς ὑπερκαίμενης δυνάμεως τὴν σημασίαν παρέχειται. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς πᾶσι πολλῶ τῷ μέσῳ ἢ θεῖα φύσις ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης διατετρίχεται· καὶ οὐδὲν ἐνταῦθα τοιοῦτον ἢ πείρα δείκνυσιν, ὅσον ἐν ἐκείνῃ στοιχασμοῖς τισι καὶ ὑπονοίαις εἰκάζεται. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐν τοῖς ὑπὸ τῶν ὀνομάτων σημειωμένοις, κἂν ὁμωνυμία τις ἢ τῶν ἀνθρωπίνων πρὸς τὸ αἰδίον, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τῆς τῶν φύσεων ἀποστάσεως, καὶ τὰ σημαινόμενα διὰ τῶν ὀνομάτων καχώρισται. Οἷον, οἰκοδεσπότην ἀνθρώπων διὰ τῆς παραβολῆς τὸν θεὸν ὀνομάζει ὁ Κύριος· ἀλλὰ πολλὸ τοῦτο καὶ ἐν τῷ βίῳ τὸ ὄνομα. Ἀρ' οὖν ὁ αὐτὸς λόγος τοῦ καδ' ἡμῶς ἀνθρώπου, καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου· καὶ τοιοῦτος ὁ ἡμέτερος οἶκος, οἷα ἡ μεγάλη οἰκία ἐκείνη, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἐν ἣ τὰ σκεύη τὰ χρυσεῖα, καὶ ἀργυρεῖα, καὶ ὅσα τῆς λοιπῆς ὕλης ἡριθμῆται· ἢ ἄλλα μὲν ἐκεῖνα, ἢ οὐδ' ἂν ἐπιγνοίῃ τις εὐκόλως, ἐν ἀφθαρσίᾳ καὶ μακαριότητι θεωρούμενα, ἄλλα δὲ τὰ παρ' ἡμῶν ἐκ γῆς ὄντα, καὶ εἰς γῆν καταρρέοντα. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς πᾶσι σχεδὸν ὁμωνυμία τις ἐστὶ πρὸς τὰ θεῖα τῶν ἡμετέρων πραγμάτων, ἐν τῇ ταυτότητι

A sit, ut frustra nos adversarius traduxit, vel si diversum quiddam ab ingenito Pater est, Filius ab habitudine ad ingentum prorsus sit alienus. Quod si obtineatur Unigenitum non esse ab ingenito, consequens omnino est ut Patrem genitum faciamus. Nam quod est, nec tamen ingenite est, omnino genitam subsistentiam habet. Si igitur secundum illos Pater est genitus, aliud quid ab ingenito existens, ubi decantata illa innascibilitas? Ubi fundus et fundamentum hereticæ substructionis? Abiit et evanuit per jejuna ista sophismata. Ex quibus, cum eo usque prævalida viderentur, auissa ansa delapsus est ingenitum, et omnis inæqualitatis machina, velut somnium, diffuens, orationis ictum effugit, simul cum ingenito avolans. Ita quando mendacium veritati anteponitur, licet modico tempore per errorem vigeat et floreat, postea tamen seipso concidit, et propriis machinamentis dissolvitur. Verum hæc quidem animi gratia in remunerationem festivæ satius inæqualitatis a nobis dicta sint. Tempus fuerit ut oratio ad propositum iter revertatur.

παρ' ἡμῶν προσηνέσκειται. Καίριος δ' ἂν εἴη πάλιν

Negat Eunomius Patris appellatione etiam ingentiti significationem representari, ut inde conficiat Unigenitum aliquando non fuisse. Frequens enim est apud discipulos ejus hæc questio: Quomodo generatur qui est? Causam hujus rei arbitror, quod nolint ab humano vocabulorum usu, tunc quoque cum divina tractant, assistere. Sed nos hunc errorem et mentis deceptionem benivole emendemus, allatis iis quæ de hoc didicimus.

Alias significationes, Eunomi, nomina apud nos habent, et alia de suprema illa potentia ingenerant. Nam et in reliquis omnibus longe plus quam dimidiata ex parte natura divina ab humana conjungitur: et experientia hic nihil simile exhibet, quale conjecturis quibusdam et suspicionibus in illa efformatur. Eodem modo se res habet cum rebus per nomina significatis: etiamsi nominum quadam similitudine humanæ cum divinis conveniant, nihilominus pro proportionem, qua naturæ istæ inter se distant, etiam ea, quæ his nominibus significantur, separata sunt. Exempli causa, Dominus in evangelica parabola vocat Deum hominem patremfamilias²⁴, quæ appellatio in vita quoque humana admodum frequentatur. An igitur eadem est ratio nostri alicujus hominis et illius: talisque nostra est domus qualis magna illa domus, ut loquitur Apostolus²⁵, in qua sunt vasa aurea et argentea, et alia ex aliis materiis constantia, quæ ibidem Apostolus percenset? Num alia quidem illa cognito non prona, quæ in illa incorruptione et beatitudine spectantur, alia vero, quæ apud nos exstant ex terra procreata et in

²⁴ Matth. xiii, 27, 52.

²⁵ II Tim. ii, 20.

terram dilabentia? Similiter in omnibus ferme aliis convenientia est nominum divinorum et rerum cum humanis. At in nominum convenientia grande est discrimen rerum significatarum: propterea et membrorum et sensuum nomina utrobique similiter reperire licet. Sicuti enim in nobis, ita in divina illa vita quam omnem sensum excedere omnes mortales confitentur, sunt digiti, brachium, manus, oculus, palpebrae, auditus, cor, pedes, calceamenta, equi, equitatus, currus, et infinita alia, quae ex humanae vitae consuetudine ad coelestium manifestationem per involucrium a sacris Litteris translata sunt. Quemadmodum igitur quodlibet horum nominum et humanum et supra humanum significandi modum habet: sic et patris nomen licet pariter et de nostra et de divina natura usurpetur, attamen pro proportionem differentiae rerum nominibus substratarum, etiam res vocibus significatae inter se discriminantur: aliter enim humanam generationem concipimus, aliter de divina generatione conjectamus. Homo in tempore generatur, et aliquis omnino locus vitam ejus excipit, sine quibus natura non constituitur. Quocirca necessario in hominis vita sectiones quaedam temporariae inveniuntur, praeteritum scilicet, praesens et futurum. Vere enim de aliquo qui generatur, dicitur, eum aliquando non fuisse, nunc esse, et tandem quoque non amplius fore. Ceterum cum aeterna illa, et quae cuncta saecula antegreditur, generatione temporariae istae notiones non concurrunt, utpote quae nullam cognationem habeant cum divina natura, omnium eorum judicio qui sobrie de his ratiocinantur. Nam id, quod aliquando vocatur, posterius itidem, et prius, et omnia alia, quae temporalem extensionem significant, transcendens, qui divinam vitam contemplatur, sublimiter sublimia considerabit et perlustrabit, neque omnibus, divinam illam et dominationis expertem obnoxiam arbitrabitur.

Humanam compositionem antecedit mutatio, et corporea quaedam materiae ac dispositiones ad animalis formationem subternuntur: et subest divino nutu natura, quae haec omnia mirifice efficit, unde quaque id quod ad fetus perfectionem congruum est et conforme corrogans, ab elementis quidem mundi, quantum a quolibet sufficit, et a tempore mensuram consummationis, et ex nutrimento eorum, quae fetus singunt et formant, quantum ei, quod formatur commodum est; et ut rem in pauca conferam, natura omnia pervadens, quibus constitutio humana perficitur, ita ad generationem id, quod non erat, adducit, et propterea id, quod non erat, nasci dicimus; quia quod aliquo tempore non erat, postea aliquo tempore esse incipit. At in divina generatione neque naturae ministerio, neque temporis revolutione ad ejus, quod generatur, complementum, neque aliis, quae in terrestri generatione cernuntur, opus est, neque in ullas humiles abjectasque cogitationes incidit, quisquis omni sensu carnali exutus, ad divinorum con-

των ονομάτων, πολλὸν τὸ διάφορον τῶν σημανομένων ἐνδεικνυμένη· διὸ καὶ τὰ τῶν μελῶν καὶ τὰ τῶν αἰσθητηρίων ὀνόματα παραπλησίως ἔστιν εὐρεῖν, ὥσπερ ἐφ' ἡμῖν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς θείας τεταγμένα ζωῆς, ἣν ὑπὲρ αἰσθησὶν εἶναι πάντες ὁμολογοῦσιν ἀνθρώποι, δάκτυλοι, καὶ βραχίον, καὶ χεῖρ, ὀφθαλμός τε καὶ βλέφαρα, καὶ ἀκοή, καὶ καρδία, καὶ πόδες, καὶ ὑποδήματα, καὶ ἱπποὶ, καὶ ἱππασία, καὶ ἄρματα, καὶ μυρία τοιαῦτα ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου πρὸς τὴν τῶν θεῶν δῆλωσιν δι' αἰνίγματος ὑπὸ τῆς Γραφῆς μετενέχεται. Ὅσπερ τοίνυν ἕκαστον τούτων τῶν ὀνομάτων, καὶ ἀνθρωπίνως λέγεται, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνως σημαίνεται· οὕτω καὶ τὸ τοῦ πατρὸς ὄνομα, καὶ ὡσαύτως ἐπὶ τε τῆς ἡμετέρας καὶ ἐπὶ τῆς θείας λέγεται φύσεως, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τῆς διαφορᾶς τῶν ἐν τοῖς ὀνόμασιν ὑποκειμένων, καὶ τὰ διὰ τῶν φωνῶν σημαίνοντα τὴν παραλλαγὴν ἔχει· ἄλλως γὰρ νοοῦμεν τὴν γέννησιν ἐπ' ἀνθρώπων, καὶ ἄλλως περὶ τῆς θείας γεννήσεως στοχαζόμεθα. Ὁ ἀνθρώπος ἐν χρόνῳ τίττεται, καὶ τόπος τις αὐτῷ πάντως τὴν ζωὴν ὑποδέχεται· ὧν ἀνευ συστήναι φύσιν οὐκ ἔχει. Διὰ τοῦτο τοίνυν χρονικὰ τμήματα περὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν ἀναγκαιῶς εὐρίσκειται· τὸ πρὸ αὐτοῦ λέγω, καὶ τὸ κατ' αὐτόν, καὶ τὸ μετὰ τοῦτο. Ἀληθές γάρ ἐστιν εἰπεῖν περὶ τινος τῶν γεγεννημένων, οἷ μὴ ποτε ὧν νῦν ἐστι, καὶ μέντοι καὶ ποτε πάλιν τοῦ εἶναι παύσεται· ἐπὶ δὲ τῆς προαιωνίου γεννήσεως τὰ χρονικὰ ταῦτα νοήματα, ὅτε μὴδὲν ἔχοντα συγγενὲς πρὸς ἐκείνην τὴν φύσιν τοῖς νηφόντως λογιζομένοις, οὐ συνεισέρχεται. Τὸ γὰρ ποτέ, καὶ τὸ ὕστερον, καὶ τὸ πρότερον, καὶ ὅσα τὴν χρονικὴν ταύτην παράτασιν ἀποσημαίνει διαβάς, ὁ τὴν θεῶν ζωὴν λογιζόμενος, ὕψιώς τὰ ὕψηλά κατασκέπεται, καὶ οὐκ ὅσα περὶ τὴν ἀνθρωπίνην γέννησιν βλέπει, τοῦτοις νομίσει δουλεύειν καὶ τὴν ἀδέσποτον.

quae circa humanam generationem accidere videt, φύσιν ἐνταῦθα πάθος προηγείται τῆς ἀνθρωπίνης συστάσεως, καὶ σωματικὰς τινες ἀφορμαί, πρὸς τὴν τοῦ ζώου κατασκευὴν καταβάλλονται, καὶ ὑπόκειται κατὰ τὸ θεῶν βούλημα ἢ τὰ τοιαῦτα θαυματοποιούσα φύσις, πανταχόθεν τὸ οἰκεῖόν τε καὶ κατάλληλον εἰς τὴν τοῦ γινομένου τελείωσιν ἐρανίζουσα· τῶν τε τοῦ κόσμου στοιχείων, ὅσον ἱκανὸν ἀπ' ἑκάστου, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ χρόνου συνεργίας τὸ μέτρον· καὶ ἐκ τῆς τῶν διαπλασσόντων τὸ τιττόμενον τροφῆς, ὅσον οἰκεῖον τῷ πλασσομένῳ γίνεται· καὶ συνελόντι φάναι, διὰ πάντων χωροῦσα ἡ φύσις, δι' ὧν ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ τὴν κατασκευὴν ἔχει, οὕτως εἰς γέννησιν τὸ μὴ ὂν ἀγει, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ὂν γίνεσθαι λέγομεν· οἷ ἐν τινι χρόνῳ μὴ ὂν, ἐν ἄλλῳ χρόνῳ τοῦ εἶναι ἀρχεται· ἐπὶ δὲ τῆς θείας γεννήσεως ἡ ἐννοια τὴν τε τῆς φύσεως ὑπηρεσίαν, καὶ τὴν τοῦ χρόνου τελείωσιν πρὸς τὴν τοῦ γινομένου συνεισφοράν, καὶ πάντα ὅσα περὶ τὴν κάτω γέννησιν ὁ λόγος ἐθεώρησεν, οὐ προσίσταται, καὶ οὐδενὶ τῶν ταπεινῶν νοημάτων συνεμπεσεῖται ὁ μὴ σαρκικαῖς διανοίαις τῶν θεῶν ἐπιβατεῦσιν· ἀλλὰ ζητεῖ τινα διάνοιαν τῷ μεγάλῳ τοῦ σημανομένου

πρέπουσαν· οὐτε γὰρ πάθος περὶ τὸν ἀπαθῆ νοήσει· οὐτε συνερίας φυσικῆς τὸν δημιουργὸν πάσης φύσεως ἐπιδείσθαι λογίζεται· οὐτε χρονικὴν παράτασιν ἐπὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς περιδέσεται· ἀλλὰ πάντων τούτων καθαρεύουσιν τὴν θεῖαν γέννησιν κατανοήσας, μόνον τὸ μὴ ἀνάγκως εἶναι διὰ τῆς τοῦ Πατρὸς σημασίας τὸν Μονογενῆ δηλοῦσθαι συνθήσεται, ὡς τὴν αἰτίαν μὲν ἐκεῖθεν ἔχειν τοῦ εἶναι, ἀρχὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως μὴ λογίζεσθαι· διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τι σημεῖον τοῦ ζητουμένου κατανοῆσαι. Τοῦ γὰρ προγενεστέρου, καὶ τοῦ νεωτέρου, καὶ πάντων τῶν τοιούτων νοημάτων ἐν τοῖς χρονικοῖς διαστήμασιν εὐρισκομένων, ἔαν ὑφέλῃς τῷ λόγῳ τὸν χρόνον, πάντα συνωφηρεται τὰ τοιαῦτα σημεῖα, καὶ συνεπισπάσθῃ μετὰ τοῦ χρόνου.

Ἐπεὶ οὖν τὸ ποτέ οὐ προσίσταται ὁ πρὸ τῶν αἰώνων κατὰ τὸν ἀφραστον λόγον τῷ Πατρὶ συνὼν, γεννητὸς μὲν ἔστιν, οὐ μὴν ποτε τοῦ εἶναι ἀρχεται· οὐτε γὰρ ἐν χρόνῳ, οὐτε ἐν τόπῳ τὴν ζωὴν ἔχει, ἐξαιρεθέντος δὲ καὶ τόπου, καὶ χρόνου, καὶ παντὸς τοιούτου διανοήματος, ἐπὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως, τὸ πρὸ ἐκείνου νοούμενον, ὁ Πατὴρ ἔστι μόνος. Ἄλλ' ἐν τούτῳ καὶ ὁ Μονογενὴς ὢν, καθὼς αὐτὸς ἐκεῖνός φησι, τὴν τοῦ ποτε μὴ εἶναι ὑπόνοιαν δέξασθαι φύσιν οὐκ ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ ποτε οὐκ ἦν καὶ Πατὴρ, ἀναγκαίως τῇ τοῦ Πατρὸς ἀνυπαρξίᾳ καὶ τῷ Υἱοῦ ἀδιότῳ ἐπὶ τὸ ἀνω συναπεκόπτετο. Εἰ δὲ αἰεὶ ἔστιν ὁ Πατὴρ, πῶς ὁ Υἱὸς ποτε οὐκ ἔστιν ὁ μὴ δυνάμενος ἐφ' ἑαυτοῦ χωρὶς τοῦ Πατρὸς νοηθῆναι, ἀλλὰ κατὰ τὸ σωπώμενον αἰετῶς τῷ Πατρὶ συνονομαζόμενος; Ἡ γὰρ τοῦ Πατρὸς κλήσις ἐπίσης τῶν δύο προσώπων τὴν σημασίαν ἔχει· αὐτομάτως τῆς περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐννοίας, τῇ φωνῇ ταύτῃ συνεισιούσης. Πότε οὐκ ἦν ὁ Υἱός; Ἐν εἶναι τὸ μὴ εἶναι αὐτοῦ κατελήφθη; Ἐν τόπῳ; Τόπος οὐκ ἦν. Ἐν χρόνῳ; Πρὸ χρόνου ὁ Κύριος. Εἰ οὖν πρὸ τούτων ἦν, πότε οὐκ ἦν; Καὶ εἰ ἐν τῷ Πατρὶ ἦν, ἐν εἶναι οὐκ ἦν, εἴπατε οἱ τὰ ἀθέατα βλέποντες; Τί διὰ μέσου ὁ λογισμὸς ὁμῶν ἀνετυπώσατο; Τί κενὸν τοῦ Μονογενοῦς ἐνοήσατε, ἢ πρᾶγμα, ἢ νόημα, ὁ τῷ Πατρὶ συμπαρακτεινόμενον περισσώτερον αὐτοῦ τὴν ζωὴν τοῦ Μονογενοῦς ἀποδείκνυσιν; Καὶ τί τοῦτο λέγω; οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων κυρίως ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ὢν τις ἐγεννήθη. Αὐτὴ γὰρ πρὸ πολλῶν γενεῶν τῆς κατὰ σάρκα αὐτοῦ γεννήσεως ὑπὸ τοῦ Μελchisedech δεδεκάτωται· οὕτω γὰρ φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι Αὐτὸς ὁ τὰς δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται, καὶ τὴν ἀποδείξιν τοῖς λεγομένοις ἐπήγαγεν· ὅτι ἐν τῇ ὁσφύϊ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ἦν, ὅτε Ἀβραὰμ τῷ Ἰσραὴλ τοῦ Ὑψίστου συνήντησεν. Εἰ οὖν ἄνθρωπος τρόπον τινὰ ὢν γεννᾶται, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν μαρτυρίαν, διὰ τοῦ κοινοῦ τῆς οὐσίας ἐν τῷ γεγεννηκότι αὐτὸν προϋφαστός, πῶς ἐπὶ τῆς θείας φύσεως τὴν φωνὴν ταύτην τολμῶσι προφέρειν, ὅτι οὐκ ὢν ἐγεννήθη ὁ ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, καθὼς φησιν ὁ Κύριος· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί; Κατ' ἄλλην δηλαδὴ καὶ ἄλλην ἐν-

A temptationem accedit, sed querit aliquam intelligentiam, majestati rei significatæ consentaneam; neque enim mutationem aliquam in impassibili apprehendet, neque cogitabit eum, qui omnis naturæ conditor est, indigere naturali ope et auxilio, neque temporariam intensionem in æterna vita admitte; sed ab omnibus istis liberam puramque divinam generationem intelligens, solum conditebitur Patris appellatione hoc duntaxat significari, unigenitum Filium non esse principii expertem, quippe qui a Patre subsistentiæ suæ ortum habeat, omni autem initio careat, eo quod nullum initii signum in eo, quod queritur, appareat. Nam prius et posterius et aliæ successiones, quæ in temporariis intervallis inveniuntur, si tempus tollas, pariter tolluntur, unaque cum tempore omnia alia hujus generis signa evanescent.

Cum igitur illud aliquando non admittat, qui ante sæcula, ineffabili modo Patri præsens est, ex generatione quidem est, sed nunquam incipit esse; neque enim in tempore, neque in loco vitam habet; sublato igitur et loco, et tempore, et omni hujusmodi cogitatione procul ab hypostasi Unigeniti amandata, quod ante illum cogitatur, unicus Pater est. Sed cum in hoc ipse etiam Unigenitus sit, prout ipse testatur, nulla ratio permittit, ut eum aliquando non fuisse suspicemur; nam si aliquando ipse etiam Pater non erat, necessario per Patris non-existentiam æternitas Filii sursum versus interrumpitur. Si vero Pater semper est, quomodo Filius aliquando non est, qui non potest separatim per se, absque respectu ad Patrem intelligi, sed tacite semper cum Patre nominatur? Nam Patris appellatio ex æquo duas personas significat, sponte sua Filii notione ad Patris vocabulum subsequente. Quando non erat Filius? In quo non esse illius deprehensum est? Num in loco? At locus non erat. Num in tempore? At ante tempora Dominus est. Si igitur ante tempora erat, quando non erat? Et si in Patre erat, in quo non erat, dicite, quæso, vos qui inaspectabilia cernitis? Quid intermedii cogitatio vestra effinxit? Quod vacuum circa Unigenitum reperistis? Num rem, an conceptionem, quæ cum Patre extensa vitam ejus productionem faciat, quam vitam Unigeniti? Et quid in his immoror, cum neque de hominibus proprie affirmare liceat, eum, qui non est, generatum esse? Nam Levi multis generationibus ante suam secundum carnem nativitatem a Melchisedech decimatus est: ita enim ait Apostolus, Levi qui decimas accipiebat, decimatum esse: et addit probationem, quia in lumbis patris sui erat, quando Abraham sacerdoti Altissimi occurrit²². Si igitur homo aliquo modo existens generatur, teste Apostolo, quatenus per communionem essentia in generante præexistit: quomodo de divina natura vocem hanc emittere audent, nempe eum non existen-

²² Genes. xiv, 18 sqq.

tem genitum esse, cum in Patre sit, prout ipsemet ait : *Ego in Patre, et Pater in me est* ⁸⁷ ? nimirum secundum aliam et aliam intelligentiæ notionem alter in altero esse dicitur. Filius quidem in Patre, quemadmodum imaginis pulchritudo est in elegantia prototypi : at Pater in Filio est sicut in imagine decor et venustas ipsius primigenii exemplaris. In imaginibus manufactis tempus interpositum speciem acceptam a prototypo penitus sejungit. Hic vero alterum ab altero separari nequit, ut ait Apostolus, neque hypostasis seu substantia a caractere : neque a divina gloria splendor, neque a bonitate imago avelli potest, sed quidquid horum animo conceperis, conjunctim, quod cum illo intelligitur, mentem ac cogitationem subibit. Qui cum sit, inquit, *splendor gloriæ* ⁸⁸ : cum sit, non qui factus est. Quam perspicue istis duarum opinionum impietatem refellit, ut neque ingenitum existimemus Unigenitum, quia vocat illum *splendorem gloriæ* : nam ex gloria splendor est, non vice versa, a splendore gloria : neque quod aliquando existentiae initium acceperit. Nam illud, cum sit, perpetuitatem et aternitatem Filii omni tempore superiorem denotat.

Itaque importuna prorsus est et futilis illa questio ab adversariis ad fidei eversionem et proprii erroris stabilimentum, tanquam invictum telum, objici solita : *Num qui est, generatur* ? Quibus intrepide respondendum est, cum qui in ingenito erat, ex ipso genitum esse, et principium existendi inde ducere ; inquit enim ⁸⁹ : *Ego vivo propter Patrem* : at initium, quando inde processerit, haud est dicere, cum non interjiciatur aut res, aut cogitatio, aut temporis intervallum, quo esse Filii ab esse Patris discernatur et divellatur, neque existat signum seu iudicium aliquod, ex quo Unigenitus a vita Patris separatus proprium subsistendi initium ceperit. Si igitur nullum aliud est principium, quod Filii vitam antegrediat, cumque pietatis ratio et traditio solum Patrem indubitanter ante Filii hypostasim præconciat, Pater vero principii expers sit et ingenitus, ipsis adversariis id confitentibus : quomodo initium essendi habet, quem in principii experte existere intelligimus ?

Quid vero detrimenti vera et sana doctrina sustinebit, si quis admittat voces adversariorum, quas ut absurdas proferunt, sciscitantium, *Num qui est, generatus sit* ? neque enim volumus, eum, qui existens genitus est, genitum esse eo modo, quem sibi crassa quadam cogitatione Nicodemus Domino colloquens imaginabatur, ratus eum, qui jam natus esset, non posse denuo nasci ⁹⁰ ; sed quia semper ab eo, qui principio caret, suum esse uniter aptum et connexum habet, quique prius quiddam seu antiquius indagantem semper comitatur, et curiositatem mentis ascendentem in superiora antevertit, omnibus Patris notionibus quasi admittis, neque esse incipit, neque ingenitus est, sed

νοϊαν, ἐκότερος ἐν τῷ ἐτέρῳ εἶναι λεγόμενος. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς τὸ ἐπὶ τῆς εἰκόνος κάλλος, ἐν τῇ ἀρχετύπῳ μορφῇ · ὁ δὲ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, ὡς ἐν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ τὸ πρωτότυπον κάλλος · ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν χειροκμητῶν εἰκόνων ὁ διὰ μέσου χρόνος τὴν μεταληφθεῖσαν μορφήν ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου πάντως δίδωσιν. Ἐκεῖ δὲ οὐκ ἐστὶ χωρίσιαι τοῦ ἐτέρου τὸ ἕτερον, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος · οὐτε τῆς ὑποστάσεως τὸν χαρακτήρα, οὐτε τῆς θείας δόξης τὸ ἀπαύγασμα, οὐτε τῆς ἀγαθότητος τὴν εἰκόνα · ἀλλ' ὁ τούτων τι διανοηθεὶς, συνημμένως καὶ τὸ μετ' αὐτοῦ νοούμενον τῇ διανοίᾳ συμπαραδέξασθαι. Ὡς γὰρ, φησὶν, ἀπαύγασμα τῆς δόξης · ὥς, οὐχὶ γενόμενος, ὡς σαφῶς διὰ τοῦτου τὸ ἐφ' ἑκατέρῃ τῶν ὑπολήψεων ἀσεβὲς ἀποκείμεσθαι · καὶ μήτε ἀγέννητον οἰσθῆναι τὸν Μονογενῆ, διὰ τοῦ εἰπεῖν, ἀπαύγασμα τῆς δόξης (ἐκ γὰρ τῆς δόξης ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα · καὶ οὐ τὸ ἐμπαιὶν ἀπὸ τοῦτου ἡ δόξα), μήτε ὅτι ποτὲ τοῦ εἶναι ἤρξατο. Ἡ γὰρ τοῦ ὧν μαρτυρία τὸ διηγεῖσθαι τοῦ Υἱοῦ, καὶ αἰδίου, καὶ τὸ πάσης χρονικῆς σημασίας ὑπερκείμενον ἐρμηνεύει.

perpetuitatem et aternitatem Filii omni tempore

Ἵσως τίνα καιρὸν ἔχει τὴν μικροπρεπῆ ταύτην ἐρώτησιν ἐπὶ λύμῃ τῆς εὐσεβείας παρὰ τῶν ἐναντίων προφέρεσθαι, ἣν ὡς ἀμαχον ἡμῖν εἰς κατασκευὴν τοῦ οἰκείου προβάλλονται δόγματος, διερωτῶντες, Εἰ ὁ ὧν γεννηταί ; Πρὸς οὗς ἐστὶν εὐδαίμων ἀποκρίνασθαι, οἷοι ὁ ἐν τῷ ἀγεννήτῳ ὧν, ἐξ αὐτοῦ ἐγεννήθη, τὴν μὲν αἰτίαν τοῦ εἶναι ἐκεῖθεν ἔχων · Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, τῷ διὰ τὸν Πατέρα · τὴν δ' ἀρχὴν οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν · ὅτι μὴ γὰρ ὄντος τοῦ μεσιτεύοντος πράγματος, ἡ διανοήματος, ἡ χρονικοῦ διαστήματος, ᾧ διακρίνεται, καὶ διαχωρίζεται τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς · οὐδὲ ἐπινοεῖται σημεῖον, ἀφ' οὗ ὁ Μονογενὴς τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς διασχυθεὶς ἐκ τίνος ἰδιαζούσης ἀρχῆς ἀναφαίνεται. Εἰ οὖν οὐδεμία ἐστὶν ἄλλη ἀρχή, ἥτις τοῦ Υἱοῦ τῆς ζωῆς ἡγεμονεύει, ἀλλὰ μόνον τὸν Πατέρα ὁ εὐσεβὴς λόγος τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ προθεωρεῖ ἀδιαστάτως, ὁ Πατὴρ δὲ ἀναρχὸς καὶ ἀγέννητος, καθὼς καὶ ἡ τῶν ὑπεναντίων συνομολογεῖ μαρτυρία, πῶς ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαμβάνει ὁ τῷ ἀνάρχῳ ἐνθεωρούμενος ;

Τί δὲ βλάπτεται τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος ἐκ τοῦ συντίθεσθαι ταῖς τῶν ἐναντίων φωναῖς, ὥς ὡς ἀτέλους προτείνονται λέγοντες, Εἰ ὁ ὧν ἐγεννήθη ; οὐδὲ γὰρ τοῦτο φαμεν, ὅτι κατὰ τὴν ρυπαρὰν τοῦ Νικοδήμου πρὸς τὸν Κύριον ἐπαπόρησιν, καθ' ἣν ἤετο μὴ εἶναι δυνατόν ἐκεῖνος εἰς δευτέραν γέννησιν τὸν ὄντα εἰλθεῖν, οὕτως ὁ ὧν τὴν γέννησιν δέχεται · ἀλλ' ὅτι τοῦ αἰεὶ, καὶ ἀνάρχου ὄντος ἐξημμένον αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχων, καὶ τῷ τὰ πρεσβύτερα πολυπραγμονοῦντι συνανίων, καὶ εἰς τὸ ὑπερκείμενον τῆς πολυπραγμοσύνης τοῦ νοῦ προλαμβάνων, καὶ πάσαις ταῖς περὶ τοῦ Πατρὸς ἐννοίαις συγκεκραμένος, οὕτε τοῦ εἶναι ἀρχεται, οὕτε ἀγέννητός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἐγεννήθη, καὶ ἦν · τῷ μὲν τῆς αἰτίας λόγῳ τὴν ἐκ τοῦ

⁸⁷ Joan. x, 14. ⁸⁸ Hebr. i, 3. ⁸⁹ Joan. vi, 58. ⁹⁰ Joan. iii, 2 sqq.

Πατὴρ γεννησιν ὁμολογῶν· τῷ δὲ ἀδελφῷ τῆς ζωῆς, τὸ Α et genitus est, et erat, principii ratione generatio-

Ἄλλ' ἀντιβαίνει τοῖς εἰρημένοις, ὃ τὰ περισσὰ σο-
φισόμενος, καὶ διασχίζει τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως τοῦ
Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν· διότι ὁ μὲν γεγέννηται, ὁ δὲ
ἀγέννητός ἐστι, καὶ τοσοῦτων ὄντων τῶν ὀνομάτων τῶν
εὐσεβῶς περιθεωρουμένων τῇ θεῇ φύσει, ἐν οἷς οὐ-
δεμία παραλλαγὴ πρὸς τὸν Υἱὸν καθορᾶται· πάντων
δὲ κατὰ τὸ ἴσον ἀμφοτέροις ἐφαρμοζόντων οὐδενὸς
τῶν ἄλλων ἐπιμνησθεὶς δι' ὧν τὸ κοινὸν γνωρίζεται,
μόνῳ τῷ ὀνόματι τῆς ἀγεννησίας προσφύεται· καὶ
οὐδὲ ταύτης τὴν συνήθη, καὶ νενομισμένην ἔμφασιν
δέχεται· ἀλλὰ καινοτομεῖ τοῦ ἀγεννητοῦ τὴν ἐννοίαν·
τὰς κοινὰς περὶ τῆς φωνῆς ταύτης ὑπολήψεις παρα-
γχαφόμενος. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τούτων τὸ αἴτιον; Οὐδὲ γὰρ
ἀνευ μεγάλης τινὸς αἰτίας τῆς μὲν συνήθους
τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεως τὸν λόγον ἀπίστωσι, ξενίζει
δὲ τῇ παραλλαγῇ τῆς τῶν φωνῶν σημασίας. Οὐδὲν
ἀκριβῶς ἐστὶ εἰ μὲν ἐπὶ τῆς συνηθείας φυλαχθεὶς τῶν
ὀνομάτων ἡ χρῆσις, οὐδεμίαν λαχὼν εὐρήσει πρὸς
ἀνατροπὴν τοῦ ὑγιαίνοντος δόγματος. Εἰ δὲ τῶν
κοινῶν καὶ νενομισμένων διανοημάτων παρακινήσει
τὰ ῥήματα, τῇ περὶ τὴν φωνὴν κακωροπία βλάβως
δύνασθαι συγκακουργῆσαι τὰ δόγματα. Οἷον ἐπ'
αὐτῶν γὰρ ἐλθόμεν τῶν ἀδικουμένων ῥημάτων· εἰ
κατὰ τὴν κοινὴν τῶν δογμάτων ὑπολήψιν διὰ τὸ μὴ
γεγεννησθαι ἀγέννητον λέγεσθαι τὸν θεὸν κατεδέ-
ξατο, διέπεισεν ἂν ὅλον αὐτοῖς τὸ μηχανήμα τῆς αἰ-
ρέσεως, ὑποσπασθέντος τοῦ κατὰ τὴν ἀγεννησίαν
σοφίσματος. Εἰ γὰρ ἐπέσθῃ διὰ τῆς ἀκολουθίας ταύ-
της καθ' ὁμοίτητα, πάντων ἀγέδων, τῶν εἰς Ἐκκλη-
σίαν θεοῦ συντελούντων, ὥστερ ἄδρατον, καὶ ἀπαθῆ,
καὶ ἀσώματον, οὕτω καὶ ἀγέννητον νοεῖσθαι τὸν ἐπὶ
πάντων θεόν, δι' ἐκάστων τῶν ὀνομάτων τὸ μηδαμῶς
προσὸν τῷ θεῷ σημαίνεσθαι συντιθέμενος, μὴ σῶμα,
μὴ πάθος, μὴ χρῶμα, μὴ τὸ ἐξ αἰτίας ἔχειν τὸ εἶναι.
Εἰ ταῦτα οὕτως ἔχουν ὑπέλαβεν, οὐδεμίαν ἔσχεν ἂν
δύναμιν ὁ τῆς ἀνομιότητος λόγος αὐτῶν· ἐν τοῖς
λοιποῖς πᾶσιν, ὅσα περὶ τὸν τῶν ὄλων θεὸν θεωρεῖ-
ται, συγχωροῦνται καὶ τῶν ἐναντίων τῷ Μονογενεῖ
πρὸς τὸν Πατέρα τὸ ὅμοιον.

Ἄλλ' ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, πάντων τῶν περὶ τὸν
θεὸν ὀνομάτων, τῶν ἐνδεικτικῶν λέγων τῆς ὑπερκει-
μένης δυνάμεως, προστίθῃσι τὸ τῆς ἀγεννησίας
ὄνομα· καὶ τοῦτο πεποιήται τῆς κατὰ τοῦ δόγματος
ἡμῶν καταδρομῆς ὁρμητήριον, τὴν τοῦ γεννητοῦ
πρὸς τὸ ἀγέννητον κατὰ τὴν προφορὰν ἐναντίωσιν
ἐπὶ τὰ πρόσωπα μεταφέρων οἷς ἐφήρμοσται τὰ ὀνό-
ματα· καὶ διὰ τούτων τὴν ἑτερότητα τῶν οὐσιῶν τῷ
παραλλαγμένῳ τῶν ὀνομάτων σοφίζεται· οὐκ ἐπειδὴ
γεγέννηται γεννητὸν, οὐδ' ἐστὶ μὴ γεννηθεὶς ἐστίν,
ἀγέννητον λέγεσθαι συντιθέμενος· ἀλλὰ τὸν μὲν, ἐκ
τῆς γεννήσεως οὐσιωσθαι λέγειν· οὐκ οἶδα ποίας
αὐτὸν σοφίας ἐπὶ τὴν τοιαύτην σύνεσιν χειραγωγού-
σης. Εἰ γὰρ τίς αὐτὰς ἐφ' ἑαυτῶν καταμάθοι τῶν
ὀνομάτων τὰς ἐμφάσεις, ὑφελὼν τῷ λόγῳ τὰ πρόσωπα
ἐφ' ὧν τετάχθαι δοκεῖ τὰ ὀνόματα, εὐρήσει τὸ μά-
ταιον τῆς διανοίας τῶν παρ' αὐτοῦ λεγομένων. Μὴ

et genitus est, et erat, principii ratione generatio-
nem suam ex Patre manifestans, aeternitate vitae, il-
lud, quod aliquando non fuerit, a se propulsans.

Ceterum praedictis obstreperit sciolus, supervaca-
nea edoctus, et a Patris natura Unigeniti essentiam
resecat, eo quod iste genitus sit, alter vero, inge-
nitus, cumque tot sint nomina, quae de natura di-
vina pie enuntiantur, in quibus nulla differentia vel
variatio ad Filium apparet, omnibus illis, quae utri-
que aequaliter conveniunt, (quibus etiam naturae
communio notificatur) praetermissis, soli innasci-
bilitatis seu ingeniiti vocabulo adherescit: et ne-
que hujus consuetam, omniumque calculo proba-
tam significationem recipit: sed ingeniiti notionem
novat, repudiat communibus hujus vocis signifi-
cationibus. Quae horum omnium causa? non enim
sine urgente ratione ab usitata vocabulorum no-
tione orationem abducens, peregrinitatem vocum
seclatur. Probe noverat, si consuetum vocabulorum
usum retineret, se nullum ad verae doctrinae ever-
sionem aditum reperitum. Si vero a communi-
bus et passim approbatis notionibus voces abstra-
heret, perversitate vocis, facile etiam ipsam do-
ctrinam perverti posse. Exempli gratia (ad ipsa
enim depravata vocabula accedemus), si ex com-
muni omnium sententia Deum ingentium, quod
genitus non sit, appellari decuisset: utique hae-
reticae structurae machina corruiisset, sublata ea,
quam ex innasibilitate texit, cavillatione; si enim
credidisset, ex hac consecutione secundum simili-
tudinem ferme omnium, quae Ecclesia Dei usurpat,
quemadmodum invisibile, impassibile et incorpo-
reum, sic et ingentium Deo universorum attribui,
concessissetque quolibet horum nominum signifi-
cari id quod Deo non inest, quia nec corpus, nec
passionem, nec colorem, nec aliunde causam es-
sendi habet: si, inquam, rem hic ita sese habere
existimasset, nulla ei ad inaequalitatis dogma ar-
chitectandum occasio reliqua fuisset, cum ipsi
etiam adversarii fateantur, in reliquis omnibus
Unigenitum Patri aequalem esse.

Ceterum ne hoc contingat, ex omnibus nomi-
bus, quae divinam et sublimem illam potentiam
declarant, elegit sibi innasibilitatis vocabulum, et
hoc pro arce et propugnaculo, unde in doctrinam
sanam irruat, constituit, contrariam rationem, quae
est in vocibus geniti et ingeniiti, ad ipsas personas,
quibus nomina conveniunt, transferens, et natura-
rum diversitatem ex nominum diversitate commi-
niscens. Ait enim, non dici genitum, quia genitus
sit, nec ingentium, quia genitus non sit: sed alte-
rum ex generatione essentialium esse (ut ita loquar),
nescio quam sapientia ad hanc intelligentiam
inductus. Si enim quis seorsim, et per se singulo-
rum nominum significationes perpendat, subtractis
orationi personis, de quibus ordine enuntiarum viden-
tur, mox vanitatem eorum, quae iste asserit, intel-
liget: non enim, quia Pater, ut verae fidei doctrina

tradit, præintelligitur Filio, nomina quoque ordinem ex subjectarum personarum dignitate, et ordine instituemus, sed nomina per se considerantur, quodnam alteri per rationem præponatur (iterum dico nomen, non rem nomine significatam), et quodnam ex dictis, notionis alicujus positionem: et quodnam positæ notionis ablationem indicet. Dispicatur exempli gratia: arbitror enim consultum fore, ut res similibus exemplis declaratur. Scientia et inscitia, passio et impassibilitas, et hujus generis alia, nomina quædam sunt. Quænam prius aliis præconciipiuntur et intelliguntur, num illa, quæ rem positam tollunt, an quæ rem ponunt? Ego ita sentio, prius intelligi scientiam, iram, et passionem, postmodum ea, quæ extinctionem et interemptionem significant. Ita cogita de generatione et innascibilitate. Neque ullus studio propriæ religionis incensus, calumniatur, quasi Filium generanti præposuerimus: non enim id molimur, ut Filius Patri præponatur et præconcipiatur, cum de geniti et ingeniti significatione disserimus: certe generatio alicujus rei vel notionis positionem significat, at vero *innascibilitas* ejus, quod positum est, sublationem, prout antea dictum, ut proinde necessarium sit, omni modo prius intelligi nomen generationis, quam nomen *innascibilitatis*. Cur igitur ordinem secundum, qui in nominibus visitur, Patri violenter aptare contendunt, putantque notionem rei alicujus privatricem, posse demonstrare et complecti nominis essentiam? et tamen iis qui fatuitatem et insulsiatatem eorum, quæ asserunt refellunt, admodum succensent, et in eos concitantur.

Vide enim quam insanias in illum, qui infirmitatem et utilitatem argumentorum ejus patefacit, et quam, ut potest, ab illo vindictam exigat: potest autem solis conviciis illatisque injuriis: cujus profecto gazæ copiosissimus et domi proventus est. Quemadmodum enim illis, qui libros eleganter, munde et nitide describunt, nexus quidam et quasi vincula sunt, quibus vacua spatia explent, et toti descriptioni venustatem et elegantiam conciliant: ita iste pleraque conviciis exornat, calumniandi eximia facultate præclare insignitus. Iterum enim nos appellat *vanos*, qui a rectis cogitationibus aberremus, neque satis idoneo apparatu ad certamen accesserimus, neque etiam vim et mentem disputantis assequi valeamus. Hæc enim omnia, et plura talia a modesto isto, et bene composito ore in magistrum nostrum (Basilium) conjiciuntur. Et forsitan justa iræ causa suppetit, meritoque declamator effervescit. Quid enim necesse erat, ut ipsum contristaret, demonstrando imbecillitatem eorum, quæ ipse disseruit, manifestando insuper, omniumque oculis exponendo blasphemiam verisimilitudine sophismatum tectam? Cur non potius silentio fragilitatem dogmatis hujus tegit? Cur miserum ubique traducit, et ad publicum quasi spectaculum exponit, cum illius magis misereri, et disputatio-

A γὰρ ὅτι προσηγορεύεται τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ κατὰ τὴν ἀληθῆ λόγον τῆς πίστεως, διὰ τοῦτο καὶ τὴν τῶν ὀνομάτων τάξιν ἀξιοῦται τις τῇ τῶν ὑποκειμένων αὐτοῖς προσώπων ἀξίᾳ καὶ τάξει συνδιατίθεσθαι. Ἀλλὰ ταῦτα σκοπεῖται ἐν αὐτῶν τὰ ὀνόματα, ποῖον τοῦ ἐτέρου τῷ λόγῳ τῆς ἐπινοίας προτετάχται· τὸ ὄνομα πάλιν φημι, οὐ τὸ πρᾶγμα τὸ διὰ τοῦ ὀνόματος σημαινόμενον· ποῖον τῶν εἰρημένων, θέσιν τινὸς νοήματος, καὶ ποῖον τὴν τοῦ τεθέντος ἀναίρεσιν ἐνδείκνυται. Οὖον· σαφηνείας γὰρ ἔνεκεν διὰ τῶν ὁμοίων οἶμαι χρῆναι παραστήσαι τὸν λόγον· καὶ διδασκαλίας καὶ ἀπαίδευσίς, πάθος καὶ ἀπάθεια, καὶ ὅσα τοῦ τοιοῦτου εἶδους ἐστὶ, ποῖα τούτων τὸ προσηγορεύεσθαι τῶν ἄλλων ἔχει; Ὅσα τὴν ἀναίρεσιν τοῦ τεθέντος, ἢ ὅσα τὴν θέσιν τοῦ ὑποκειμένου παρίστανει; Ἐγὼ μὲν τοῦτο φημι. Πρῶτερον γὰρ νοεῖται ἡ καὶ διδασκαλίας καὶ ἡ ὁργή, καὶ τὸ πάθος, καὶ τότε ἡ τῶν νοηθέντων ἀναίρεσις· οὗτοι καὶ ἡ γέννησις, καὶ ἡ ἀγεννησία· καὶ μηδεὶς διὰ τῆς ἐθελοδρησκείας διαβαλλέτω τὸν λόγον, ὥς προτεθέντα τὸν Υἱὸν τοῦ γεννήσαντος. Οὐ γὰρ τὸν Υἱὸν προτετάχθαι τοῦ Πατρὸς, καὶ προσηγορεύεσθαι κατασκευάζομεν, εἰ περὶ τῆς τοῦ γεννητοῦ, καὶ ἀγεννήτου σημασίας διαλαμβάνει ὁ λόγος. Οὐκοῦν ἡ μὲν γέννησις τινος πράγματος ἢ νοήματος θέσιν ἀποσημαίνει· ἡ δὲ ἀγεννησία τὴν τοῦ τεθέντος, καθὼς εἶπον, ἀναίρεσιν· ὥστε παντὶ τρόπῳ προσηγορεύεσθαι τοῦ τῆς ἀγεννησίας ὀνόματος, τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα. Τί οὖν ἐν τοιούτοις οἰκεῖον τῷ Πατρὶ, τὸ τῇ τάξει δευτέρον ἐν τοῖς ὀνόμασι ἐφαρμόζειν βιάζονται, καὶ οἰοῦνται τὸ τινος ἀφαιρετικὸν νόημα δεικνύν, καὶ περιληπτικὸν εἶναι τῆς τοῦ ὀνόματος οὐσίας; καὶ πρὸς τοὺς ἐλέγχοντας τὴν σαθρότητα τῶν λόγων ἀγανακτοῦσι, καὶ παροξύνονται.

Υἱοῦ γὰρ πῶς μνησικακεῖ τῷ τὸ σαθρὸν αὐτοῦ καὶ ἀσθενὲς τῆς κακούργιας φωράσαντι· καὶ ὡς ἀμύνεται αὐτὸν, εἰ ὧν δύναται· δύναται δὲ διὰ λοιδορίας μόνης, καὶ ὕβρεως· καὶ σφόδρα γε αὐτῷ περιτετεῖται τὸ κτήμα τῆς τοιαύτης δυνάμεως. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν καλλιγραφούντων τὸν λόγον, σύνδεσμοι τινες τοῦ ρυθμοῦ τὸ ἐνδεὸν παραπληροῦσι· τὸ εὐχρὸν τε καὶ ἐναρμόδιον δι' αὐτῶν ἐντιθέντες τῇ συνάξει τῆς λέξεως· οὕτως ἐν τοῖς πλεῖστοις ὧν λέγει, ἐν ταῖς λοιδορίαις καταποιεῖται τὴν συγγραφὴν, ὥστε καλλωπίζομενος τῇ περιστάσει τῆς τοῦ ὀβριζέειν δυνάμεως. Πάλιν γὰρ ἡμεῖς μάταιοι· πάλιν τῶν ὀρθῶν λογισμῶν ἀμαρτάνοντες, καὶ οὐ μετὰ τῆς ἀκούσεως τῇ χρεῖᾳ παρασκευῆς τοῖς λόγοις ἐπιχειροῦντες, καὶ τῆς τοῦ λέγοντος διανοίας ἀπολειπόμενοι. Ταῦτα γὰρ πάντα, καὶ ἐπὶ πλείω τούτων παρὰ τοῦ εὐσταθοῦτος στόματος ὁ διδάσκαλος ἡμῶν ὀνομάζεται· καὶ ἰσως οὐκ ἄλογος τῆς ὁργῆς ἡ αἰτία, ἀλλὰ δικαίως ὁ λογογράφος παροξύνεται· τί γὰρ αὐτὸν εἶδε λυπεῖν ἐξελέγοντα τὴν ἀρρωστίαν τοῦ λόγου τοῦδε, παραγυμνοῦν τε καὶ πανερπὸν ποιεῖν τοῖς εὐκαιροτέροις τὸ βλάσφημον, τῇ πιθανότητι τῶν σοφισμάτων συγκαλυπτόμενον; διὰ τί δὲ οὐκ ἐπικαλύπτει τῇ σωφῇ τὰ σαθρὰ τοῦ δόγματος, ἀλλὰ στηλιτεύει τὸν δεδιαιον· δέον ἐλεεῖν καὶ ἐπικαλύπτειν διὰ ἡσυχίας τὴν ἀσχημοσύνην τοῦ λόγου; Ὁ δὲ ἐλέγχει καὶ θεα-

τρίξει τὸν ὅπασαυον παρὰ τοῖς ἰδίοις μαθηταῖς ἐπὶ σοφίᾳ, καὶ ἀγγιχολῶ τιμώμενον. Εἰπέ που τῶν ἐαυτοῦ λόγων ὁ Εὐνόμιος· Ἐπεσθαι τῷ Θεῷ τὸ ἀγέννητον· ἐπέστη τῷ ῥήματι ὁ διδάσκαλος ἡμῶν· ὅτι τὸ ἐπόμενον, τῶν ἐξωθεν ἐπιθεωρουμένων ἐστίν· ἡ δὲ οὐσία οὐ τῶν ἐξωθέν τινος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ εἶναι, καθὼς ἐστι, τὴν σημασίαν ἐνδείκνυται. Διὰ τοῦτο ἀγανακτεῖ ὁ ἐπεικὴς τε καὶ ἀμαχός· καὶ πολὺς ἐστὶν εὐροῶν τοῖς ἐνείδεσι· διότι ἀκούσας τοῦ ῥηθέντος, καὶ τῆς διανοίας ἐπήχθετο. Τί οὖν ἡμαρτεν, εἰ ἐπιστατικῶς τῇ διανοίᾳ τῶν γεγραμμένων ἐπικολούθησεν; Εἰ μὲν γὰρ οὐ κατὰ λόγον τῶν εἰρημένων εἰλάθετο, καλῶς ἔχει σοι τὰ εἰρημένα, καὶ ἡμεῖς ἀγνοήσομεν. Εἰ δὲ ἐρυθρίῃ· πρὸς τὸν ἐλαγχόν, τί οὐκ ἐλαίφεις ἐκ τῶν γεγραμμένων, ἀλλὰ λοιδορεῖς τὸν προφέροντα; Ναί, φησὶν, ἀλλ' οὐ συνῆκε τοῦ λόγου τὸ βούλημα. Τί οὖν ἀδικούμεν, εἰ ἄνθρωποι ὄντες ἐκ τῶν εἰρημένων τῆς διανοίας ἐστοχασάμεθα, τῶν ἐν κρυπτῷ τῆς καρδίας οὐδεμίαν κατάληψιν ἔχοντες; Θεῷ μὲν γὰρ ὑπάρχει καὶ τὰ ἀθέατα βλέπειν, καὶ τῶν μηδὲν τρόπων καταλαβανομένων τοὺς χαρακτῆρας ἐπισκοπεῖν, καὶ τὴν ἀνομοιότητα τῶν ἀοράτων ἐπιγινώσκειν· ἡμεῖς δὲ μόνον, δι' ὧν ἀκούομεν, κρίνομεν.

prehenduntur, notas intueri et inaequalitatem inaspectabilem cognoscere. Nos vero ex auditis judicamus.

Εἴρηται τοίνυν, Παρέπεσθαι τῷ Θεῷ· παρακολουθούτων, τὴν ἀγεννησίαν αὐτὸν λέγειν ὑπενόησαμεν. Πάλιν εἴρηται, Μᾶλλον δὲ αὐτό ἐστιν οὐσία τὸ ἀγέννητον. Οὐκέτι τούτου συνεῖναι τὴν ἀκολουθίαν ἰσχύσαμεν, πολὺ τὸ ἀπαφαννόμενον, καὶ τὸ ἀλλόκοτον ἐν τοῖς σημειωμένοις κατανοήσαντες. Εἰ γὰρ παρέπεται τῷ Θεῷ τὸ ἀγέννητον, τὸ δὲ ἀγέννητον οὐσία ἐστὶ, δύο πάντως οὐσιῶν ἔννοιαν ἐν ταύτῃ κατασκευάζει ὁ λόγος· ὥς εἶναι μὲν τὸν Θεὸν κατὰ ταῦτόν, ὥς εἶναι ποτὲ, καὶ εἶναι· πεπίστευται· ἔχειν δὲ παρεπομένην αὐτῷ οὐσίαν ἄλλην, ἣν ἀγεννησίαν προσαγορεύουσιν, ἔτερόν τι οὖσαν, παρὰ τὸν οὐ ἐστὶν ἐπικολούθημα, καθὼς φησὶν ὁ διδάσκαλος· καὶ εἰ οὕτω ταῦτα κελεύει νοεῖν, συγγνώμῃ τοῖς ἰδιώταις ἡμῖν, μὴ δυναμένοις τῇ λεπτότητι ταύτῃ τῶν θεωρημάτων ἐπίστασθαι.

Εἰ δὲ ἀποβάλλει τοῦτον τὸν λόγον, καὶ οὐ φησι διπλὴν οὐσίαν περὶ τὸν Θεὸν λέγειν, τὴν μὲν ἐκ τῆς θεότητος, τὴν δὲ ἐκ τῆς ἀγεννησίας γνωριζομένην, ἐαυτῷ συμβουλευσάτω ὁ μήτε προπεθής καὶ ἀπόνηρος, μὴ πολὺ νέμειν ταῖς λοιδορίαις, ἐν τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγῶσιν· ἀλλὰ διασαφεῖν τοῖς ἀπαιδευτοῖς ἡμῖν, πῶς τὸ ἐπικολουθῶν, καὶ τὸ προηγούμενον οὐκ ἄλλο τι καὶ ἄλλο ἐστίν, ἀλλ' ἐν ἀμφοτέροις γίνεται· καὶ γὰρ ἐν οἷς ὑπερμάχεται νῦν τοῦ λόγου, μένει παραπλησίως τὸ ἀποπον καὶ οὐδὲν, καθὼς αὐτός φησιν, ἡ τῶν εὐαριθμήτων ἐκείνων προσθήκη ῥημάτων διορθοῦται τὸ τῶν εἰρημένων ἀσύμμετρον. Τίνα γὰρ ἐν τούτοις ἐστὶν εὐρεῖν διδασκαλίαν, οὕτως κατιδεῖν ἡδυνήθην. Εἰρήσεται δὲ αὐτὰ τὰ γεγραμμένα παρ' αὐτοῦ ἐπὶ λέξεως. Εἰπομεν, φησὶ, Μᾶλλον δὲ αὐτό ἐστιν ἀγέννητον, οὐκ εἰς τὸ εἶναι συναγούρτες τὸ δευχθέν

nis turpitudinem tacite operire deceat? At iste refutat et velut in theatrum rapit illum, qui a suis discipulis propter sapientiam et acuminis opinionem, nullis non honoribus afficitur. Dixerat alicubi in suis dissertationibus Eunomius, *Ingenitum sequi Deum*. Obiecit doctor noster dicto huic insistens: id quod sequitur, esse ex eorum numero, quæ extrinsecus adveniunt, at essentiam non esse ex illis, quæ extrinsecus adveniunt, sed ipsius esse, secundum quod est, significationem continere. Hic ira inflammatur modestus ille et invictus, et multa probra eructat, quia dicto percepto, ipsum quoque sensum percepit. Quid igitur percavit, si constanter sententiam verborum secutus est? Si enim a sententia aberrasset, recte ea, quæ effutivisti, a te prolata esse, nos quoque confiteremur. Si vero ad refutationem erubescis, cur non expungis, quæ scripsisti? cur eum contumeliis incessis? *Utique*, inquit, *sed non intellexit, quorsum tenderet oratio*. Quam igitur injuriam irrogamus, si cum simus homines, ex verbis de mente conjecturam facimus, cum nullum aliud eorum, quæ in corde delitescunt, indicium suppetat? Deo enim primum est etiam invisibilia videre, et eorum, quæ nullo modo comprehenduntur, notas intueri et inaequalitatem inaspectabilem cognoscere. Nos vero ex auditis judicamus.

Dixit igitur: *Ingenitum sequi Deum*. His verbis adducti credidimus eum affirmare, *innascibilitatem* esse ex eorum numero, quæ extrinsecus Deum comitantur. At cum rursus dixit: *Magis vero substantia est ingenitum*: non amplius connexionem intelligere potuimus, quippe in significatis diversa admodum et adversa varietate deprehensa. Si enim *ingenitum sequitur Deum*: ingenitum autem est substantia, diversæ substantiæ in eodem constituantur oportet; ut quidem Deus sit secundum idem, sicut olim erat, et esse creditus est, habeat vero subsequenter se substantiam aliam, quam innascibilitatem nominant, quæ aliud quiddam sit ab illo, cujus sequela est, prout doctor objicit. Quod si hunc in modum hæc intelligi cupit, ignoret nobis indoctis, qui subtilitatem huiusmodi speculationum capere nequimus.

Cæterum si hoc sensu repudiato asserat, se non statuere in Deo duplicem essentiam, alteram de divinitate, alteram de innascibilitate, obtineat a se homo, neque præceps, neque malitiosus, ut in certaminibus pro veritate, convitiis non multum indulgeat; sed dilucide exponat nobis, quomodo id, quod sequitur, et id, quod antegreditur, sint unum et idem, non aliud atque aliud; nam nunc quidem illis, quæ sui tuendi causa profert, nihil efficit, absurditate æque ac antea perseverante, neque, ut ipsemet ait, orationis illius tam concinnæ rotunditas ac concentus in consona doctrinæ medetur. Quam enim eruditionem in his reperire liceat, ego necdum perspicere potui. Sed verbatim hic reddamus ea, quæ scripsit. *Diximus*, inquit, *Magis ipsum ingenitum est substantia, non ad existen-*

tiam perducentes, quod sequi demonstratum est, sed hoc quidem sequitur appellationi, id vero quod est, essentiae accommodantes. Quae omnia si in unum colligas, huc tota oratio recidet: sequi ingenuum nomen: quandoquidem ipsum est ipse ingenuus. Quem horum verborum interpretem advocabimus? Non ad existentiam, inquit, perducentes, quod sequi demonstratum est. Illud συναρπύοντες dixerit forte aliquis arcanorum expositor, eum usurpare loco vocabuli συνάπτοντες, connectentes. Reliquorum autem, qua tandem ratione aliquis intelligentiam, et connexionem assequatur? Quod ortum est ex sequela, non ad essentiam, sed ad appellationem, cognationem et habitudinem habet. Quid vero, o sapientissime, appellatio? Num dissonat ab essentia, an ei secundum notionem consonat? Si enim appellatio cum essentia nullam prorsus communionem haberet, quomodo ab ingenui appellatione essentia proprio suo caractere insigniretur? Si igitur, prout ipse vocas, cognate et naturaliter essentia ab innascibilitate continetur, quo pacto hic sejungitur? *Nomen essentiae seu substantiae*, inquit, *ad aliud sequitur*; et rursus: *ipsa essentia ad aliud*. Quae vero totius hujus orationis structura est? Sequitur, inquit, Deum, ingenuum nomen, quandoquidem est ipse ingenuus. Deum, qui aliud quiddam est, quam ingenuum, subsequi ait hoc nomen. Quomodo divinitatem innascibilitate definit? At iterum oggerit, Deum, qui ingenuus est, subsequi ingenuum? Quis nobis reconditorum hujusmodi dogmatum nodos dissolvit? Ecce tibi *ingenuum antecedens*, et *ingenuum subsequens*; et appellationem substantiae, nunc quidem naturaliter competentem, nunc ceu alienae sortis subsequentem. Quis hic tantus est erga innascibilitatis nomen pavor et obstupescitio, ut illi totam divinitatis naturam adscribat, diclitando, si hoc nomine Deus afficiatur, omnia pietatis jura integra fore; si minus, totam fidei summam in periculum vocari? At nisi quis arbitretur supervacaneum prorsus et infructuosum fore, de his breviter disserere, sic disputationem instituemus.

Aeternitas divinae vitae, si eam velut definitione quadam describere velis, ejusmodi est, semper est, nec admittit aliquando non fuisse, et aliquando non futurum. Sed quemadmodum qui ex circulari figura planum dimetiuntur, aequaliter a centro ad distantiam lineae in se convolutae, indefinitum principium figurae esse aiunt, linea neque in apertum finem desinente, neque etiam a manifesto initio progrediente, sed undequaque pari spatio a centro sibi in se ipsa copulata, et principio et fine carere videtur: procul absit calumniator, quod circumscriptae et definitae figurae, circumscriptam naturam comparaverim: non enim ad circuli circumscriptionem, sed ad similitudinem ejus vitae seu naturae, quae undequaque incomprehensibilis est, intuitu, affirmamus hanc aeternitatis notionem esse. A praesenti enim momento, velut a centro et signo quodam, mentem ad infinitatem vitae illius extendentes et circumagentes, aequaliter et similiter ab immen-

ακολουθεῖν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀκολουθεῖ τῇ προσ-
ηγορίᾳ, τὸ δὲ ἐστὶ, τῇ οὐσίᾳ συναρμολογῶντες. Ὡς
συντεθέντων, γένοιτο ἂν πᾶς ὁ λόγος τοιοῦτος· ὅτι
ἀκολουθεῖ τὸ ἀγέννητον ὄνομα· ἐπεὶ περ αὐτὸ ἐστὶν
ἀγέννητος. Τίνα τοίνυν ἐρμηνεία τῶν εἰρημένων παρα-
στησόμεθα; Ὅχι εἰς τὸ εἶναι, φησί, συναρμολογῶντες
τὸ δευχθὲν ἀκολουθεῖν. Ἀλλὰ τὸ μὲν συναρμολογῶντες,
ἴσως ἂν τινες τῶν αἰνιγματιστῶν εἴποιεν ἀντὶ τοῦ
συνάπτοντες, αὐτῷ νεωθῆσαι. Τῶν δὲ λοιπῶν πῶς
ἂν τις ἐπιγνοῇ τὸ συνετὸν καὶ ἀκολουθον; Τὸ φανὲν,
φησὶν, ἐκ τῆς ἀκολουθίας, οὐ πρὸς τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ
πρὸς τὴν προσηγορίαν οὐκείως ἔχει. Ἡ δὲ προσηγο-
ρία, ὡς σαφέσταται, τί; Πότερον ἀπάδει τῆς οὐσίας, ἢ
σύνδρομός ἐστι κατὰ τὴν ἔννοιαν; εἰ μὲν γὰρ ἀνοι-
καίως ἔχει πρὸς τὴν οὐσίαν τὸ ὄνομα, πῶς ὑπὸ τῆς
τοῦ ἀγέννητου προσηγορίας ἡ οὐσία χαρακτηρίζεται;
Εἰ δὲ προσφῶς, καθὼς αὐτὸς ὀνομάζει, ὑπὸ τῆς
ἀγεννησίας ἡ οὐσία περιλαμβάνεται, πῶς ἐνταῦθα
καταμερίζεται; Καὶ τὸ μὲν ὄνομα τῆς οὐσίας ἑτέρῳ
ἀκολουθεῖ, αὐτῇ δὲ πάλιν ἡ οὐσία ἑτέρῳ. Τίς δὲ ἡ
σύνθεσις τοῦ παντὸς λόγου; Ἀκολουθεῖ, φησί, τῷ
θεῷ τὸ ἀγέννητον ὄνομα, ἐπεὶ περ αὐτὸς ἐστὶν
ἀγέννητος. Ἄλλο τι ὄντι τῷ θεῷ παρὰ τὸ ἀγέννη-
τον ἀκολουθεῖν τοῦτο λέγει τὸ ὄνομα; Καὶ πῶς τὴν
θεότητα ἐν τῇ ἀγεννησίᾳ ὀρίζεται; Ἄλλ' ἀγεννητικῶς
ὄντι τῷ θεῷ ἐπεσθαι πάλιν φησί τὸ ἀγέννητον; Καὶ
τίς ἡμῖν τῶν αἰνιγμάτων τούτων διαλύσει τὸν γρίφον;
Ἀγέννητον προσηγορούμενον, καὶ ἀγέννητον ἐφ-
ερόμενον, καὶ προσηγορίαν οὐσίας, νῦν μὲν προσ-
φῶς ἐφηρμοσμένην, πάλιν δὲ ὡς ἀλλοτρίαν παρ-
επομένην. Τίς δὲ αὐτῷ καὶ ἡ τοσαύτη περὶ τὸ τῆς
ἀγεννησίας ὄνομα πόησις· ὥστε ἐκεῖνον πᾶσαν
ἀνατιθέναι τὴν τῆς θεότητος φύσιν· καὶ εἰ μὲν οὕ-
τως ὀνομασθεῖν, μηδὲν τῆς εὐσεβείας ἐνδεῖν· εἰ δὲ
μὴ, τὸν πάντα τῆς πίστεως κινδυνεύουσαι λόγον; Καὶ
εἰ μὴ περιττὸν τις καὶ παρέλκον οἰήσεται τὸ περὶ
τούτων βραχεία διαλαβεῖν, οὕτως τὸν λόγον διαληψό-
μεθα.

Τὸ αἰδιον τῆς θείας ζωῆς, ὡς ἂν τις ὄρω τινὶ πε-
ριλαβὼν υπογράψῃ, τοιοῦτόν ἐστιν· ἀεὶ μὲν ἐν τῷ
εἶναι καταλαμβάνεται· τοῦ δὲ ποτὲ μὴ εἶναι, καὶ
ποτὲ μὴ ἴσασθαι τὸν λόγον οὐκ ἐπιδέχεται. Ἀλλ'
ὥσπερ ἐπὶ τοῦ κυκλοτεροῦς σχήματος, οἱ τὰ ἐπὶ πλά-
γῳ μετροῦντες, ἐξίσης ἀπὸ τοῦ κέντρου πρὸς τὸ διά-
στημα τῆς γραμμῆς πρὸς ἑαυτὴν ἐλιχθείσης, ἀόρι-
στον εἶναι τὴν ἀρχὴν τοῦ σχήματος λέγουσι· μήτε εἰς
τέλος ὁμολογούμενον, μήτε εἰς ἀρχὴν φανεράν τῆς
γραμμῆς διασπομένης, ἀλλ' ἐκ τῶν ἴσων διαστη-
μάτων πανταχόθεν ἐκ τοῦ κέντρου πρὸς ἑαυτὴν ἡνω-
μένης, ἐκφυγεῖν τὴν ἀρχὴν τινα καὶ τελευτὴν ἐπι-
δείξασθαι· οὕτω καὶ μηδεὶς συκοφαντεῖτω τὸν λόγον
ὡς περιγεγραμμένην σχηματίζει τὴν ἀόριστον φύσιν
προσεκαχόντων· οὐ γὰρ πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ
κύκλου βλέποντες, ἀλλὰ πρὸς τὸ ὅμοιον τοῦ παντα-
χόθεν ἀλήπτου τῆς ζωῆς ἀφορῶντες, φάμεν τοῦ
αἰδίου τὴν ἔννοιαν ταύτην εἶναι. Ἀπὸ γὰρ τοῦ νῦν
ἐνεστῶτος, ὥσπερ ἀπὸ κέντρου, καὶ σημείου τινὸς

et sublimia de divina natura sensa concipiant, aut si humano modo hæc talia æstimare velint, præterito præferant futurum, eoque divinam essentiam circumscribant: quandoquidem quidquid temporis præterit, ipso transitu evanescit: at vero illud, quod expectatur, ipsa spe subsistit.

Cæterum hæc tanquam ridicula et puerilia, pueris in foro sessitantibus et lusitantibus convenientia, profero: neque enim evenire potest, quominus in lulum resolvatur, quisquis propius secæ hujus villitatem, et ad humilia abjectionem introspexerit. Illud addere non abs re fore visum est, cum æternitatis notio utrisque ex supradictis conficiatur, ex negatione scilicet principii et finis: si essentiam Dei uno circumscribant, semiperfecta erit essentia ratio, quippe in sola principii negatione consistens, excluso ab essentia interminato. Si autem ambobus conjunctis essentia rationem ex utroque conflent, rursus dispiciamus, quenam absurditas hanc assertionem consequatur: videbimus enim illos, non jam solum cum unigenito Filio, sed etiam secum pugnare, quod planum apertumque est, neque nulla probatione egens. Nam ratio principii et finis sibi mutuo opponuntur, et diversam est utriusque significatum, quemadmodum etiam in aliis, quæ per diametrum sibi repugnant, inter quæ medium nullum intercedit. Is enim a quo principii definitio exigitur, non utique finis definitionem assignabit, sed contrariam omnino rationem principio competentem, et fini oppositam proferet. Igitur et quæ cuilibet horum opposita sunt, pro modo oppositionis a se invicem distabunt: et aliud erit principii expertem esse, oppositum illi, quod principio subjacet: aliud vero interminatum, quod negationem finis significat. Si igitur duo ista, principii, inquam, expertem esse, et termino carere, essentia divine adscribant, Deum ex duobus repugnantibus et sibi dissonis rebus coagmentabunt: nam finis et principii repugnantiam ipsa notio utriusque horum insita per se manifestat: quæ enim oppositis opposita sunt, etiam inter se opposita sunt. Verum est autem illud: omnia, quæ secundum naturam sibi mutuo adversantibus adversantur, ea etiam sibi mutuo adversari, ut exemplorum inspectione liquet. Igni aqua adversatur. Igitur etiam facultates, quibus se invicem interimunt, contrariæ inter se erunt: nam si ignem exstinguit humor, aquam autem e medio tollit siccitas, repugnantiam aquæ cum igne, insitæ itidem qualitates in seipsis retinent, ut necesse sit confiteri siccitati humiditatem adversari. Ita ergo cum principium et finis opponantur, oportet ut et nomina secundum sensum sibi adversentur, principii, inquam, et finis negatio. Si igitur alterum horum duntaxat essentiam demonstrare contendunt, resumam enim, quod antea dictum est, dimidiatum quoddam esse Deo attribuent, sola principii negatione essentiam ejus circumscribentes, ad finis autem negationem nequaquam extendentes; si vero utrumque ad rationem divine es-

τιμώτερον· καὶ τοῦτο τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν περιγράφεωσαν. Ἐπειδὴ πᾶν τὸ παρελθὸν ἤδη τοῦ χρόνου τῇ παρόδῳ συναφανίζεται· τὸ δὲ προσδοκώμενον διὰ τῆς ἐλπίδος τὴν ὑπόστασιν ἔχει.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ὡς παιδίοις τοῖς ἐν τῇ ἀγορᾷ καθημένοις καὶ παίζουσι γελοῖα, καὶ παιδαριώδη προφέρει· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τὸ χαμαιβρίφες τε καὶ γῆινον τῶν τῆς αἰρέσεως δογμάτων ἐπισκεπτόμενον, μὴ δὴ πᾶντως εἰς μισρακιδώδη τινὰ παιδιὰν ὑποφέρεισθαι. Ἐκεῖνο δὲ προσθεῖναι τῷ λόγῳ καλῶς ἔχειν φημί· ὅτι τῆς τοῦ ἀβύτου σημασίας δι' ἀμφοτέρων, κατὰ τὸν ῥηθέντα λόγον συμπληρουμένης, ἐκ τε τῆς ἀρχῆς, καὶ ἐκ τῆς τοῦ τέλους ἀλλοτριώσεως· εἰ μὲν ἐν τῷ ἐνὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ περιγράφοιεν, ἡμιτελὴς αὐτοῖς, καὶ ἡμίτομος ὁ τῆς οὐσίας λόγος ἀναφανήσεται, ἐν μόνῳ τῷ ἀνάρχῳ νοούμενος· τὸ δὲ ἀτελεύτερον ἐν αὐτῷ κατ' οὐσίαν μὴ κεκτημένος. Εἰ δὲ ἀμφοτέρα συνθέντες τὸν τῆς οὐσίας λόγον δι' ἐκατέρων συναπαρτίσουσι, πάλιν σκοπήσωμεν τὴν συναναδεικνυμένην ἀτοπίαν τῷ λόγῳ· εὐρεθήσεται γὰρ αὐτοῖς οὐκ εἶναι πρὸς τὸν Μονογενῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀλλοτρίως ἔχον· σαφὲς δὲ ὁ λόγος, καὶ οὐδὲ πολλῆς τῆς ἐπιστάσεως δεόμενος. Ὁ γὰρ τῆς ἀρχῆς, καὶ ὁ τοῦ τέλους λόγος, ἐναντίως ἐκάτερος πρὸς τὸν ἕτερον ἔχει· καὶ διάφορον ἐπ' ἀμφοτέρων τὸ σημαίνόμενον· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν κατὰ διάμετρον ἀλλήλοις ἀντικειμένων· οἷς οὐδὲν ὑπεστί μέσον. Ὁ γὰρ ἐρωτηθεὶς τὸν περὶ τῆς ἀρχῆς λόγον, οὐ τὸν αὐτὸν ἀποδώσει τῷ περὶ τοῦ τέλους ὄρῳ· ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἐναντίον ἐκεῖνον προάξει τὸν ὠρισμένον τῆς ἀρχῆς λόγον. Οὐκοῦν καὶ τὰ ἐκαστέρῳ τούτων ἀντικείμενα, κατὰ τὸ ἴσον μέτρον τῆς ἀντιθέσεως, καὶ ἀπ' ἀλλήλων διανεχθήσεται· καὶ ἄλλο τι ὁμολογηθήσεται εἶναι τὸ ἀναρχον, ὅπερ ἀντίκειται τῷ ὑπὸ τῆς ἀρχῆς δηλουμένῳ· ἄλλο δὲ τι τὸ ἀτελεύτερον, ὅπερ ἀναιρετικὸν τοῦ τέλους ἐστίν. Εἰ οὖν ταῦτα τὰ δύο εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ φέροντες ἀναθήσουσι, τὸ ἀτελεύτερον φημι καὶ τὸ ἀναρχον, δύο τινῶν ἐναντίων καὶ ἀσυμφώνων συνδρομὴν τὸν Θεὸν αὐτῶν ἀποδείξουσι. Τὴν γὰρ τοῦ τέλους πρὸς τὴν ἀρχὴν ἐναντίωσιν, ἡ ἐκαστέρῳ τούτων ἀντικείμενη διάνοια καὶ ἐφ' αὐτῆς ἐπιδείκνυται. Τὰ γὰρ τοῖς ἀντικείμενοις ἐναντία, καὶ ἀλλήλοις ἐναντία πάντως ἐστίν. Ἀληθὲς δὲ ὁ λόγος, ὅτι πάντα, ὅσα τοῖς ἐναντίως ἔχουσι κατὰ τὴν φύσιν ἀντικαθίσταται, ταῦτα καὶ πρὸς ἀλλήλα τὸ ἐναντίον ἔχει· ὡς ἐπὶ τῶν ὑποδειγμάτων ἐστὶν ἰδεῖν. Τῷ πυρὶ τὸ ὕδωρ ἀνθέστηκεν. Οὐκοῦν καὶ αἱ ἀναιρετικαὶ τούτων δυνάμεις, ἀλλήλαις ἐναντιώσονται. Εἰ γὰρ σθεστικὴ τοῦ πυρός ἐστὶν ἡ ὑγρότης· ἀναιρετικὴ δὲ τοῦ ὕδατος ἐστὶν ἡ ξηρότης, τὴν τοῦ ὕδατος πρὸς τὸ πῦρ ἐναντίωσιν, καὶ αἱ ἀντικείμενα τούτοις ποιότητες, καὶ ἐφ' αὐτῶν διεσώσαντο, ὡς ἐναντίως ἔχειν ὁμολογεῖσθαι τῷ ξηρῷ τὴν ὑγρότητα. Οὕτως οὖν καὶ τῆς ἀρχῆς, καὶ τοῦ τέλους ὑπεναντίως διακειμένων, τὰ ἀντικείμενα τούτοις ὀνόματα καὶ ἀλλήλοις μάχεται κατὰ τὴν ἐνοίαν, τὸ ἀναρχον λέγω καὶ τὸ ἀτελεύτερον. Εἰ

τοῖνον τὸ ἕτερον τούτων μόνον τῆς οὐσίας ἐνδεικτικὸν εἶναι ὀρίζονται· πάλιν γὰρ τὸν αὐτὸν ἐπαναλήφομαι λόγον· ἐξ ἡμισείας προσμαρτυροῦσιν οὕτω τῷ Θεῷ τὸ εἶναι, ἐν μόνῃ τῷ ἀνάρχῳ περιγράφεσθαι λέγοντες αὐτοῦ τὴν οὐσίαν, πρὸς δὲ τὸ ἀτελευτήτον οὐκ εἶναι ἐκτείνοντες. Εἰ δὲ ἀμφοτέρω εἰς τὸν τῆς οὐσίας λόγον φέροντες καταθήσουσιν οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἐξ ἐναντίων αὐτὴν συγκρίσθαι· ἀποφανοῦνται κατὰ τὸν ῥηθέντα τρόπον, τῇ κατὰ τὸ τέλος, πρὸς τὴν ἀρχὴν ἐναντιώσει τῷ ἀτελευτήτῳ, καὶ ἀνάρχῳ κατ' οὐσίαν διασχιζομένην. Καὶ οὕτως εὐρίσκεται αὐτῶν ὁ Θεὸς ποικίλον τι χρῆμα καὶ σύνθετον, ἐξ ἀντικειμένων τινῶν συγκεκροτημένος.

Ἄλλ' οὕτε ἐστίν, οὕτε μὴ γένηται δόγμα τοιοῦτον ἐν Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ· ὥστε τὸν ἀπλοῦν, καὶ ἀσύνθετον μὴ μόνον πολυετῆ, καὶ ποικίλον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐναντίων συγκεκρυμμένον ἀποφαίνεσθαι. Ἡ γὰρ ἀπλότης τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων, τὸν Θεὸν ὅπερ ἐστὶν ὑποτίθεται· οὕτε ὁνόματι, οὕτε διανοήματι, οὕτε τινὶ ἄλλῃ κατὰληπτικῇ ἐπινοίᾳ περιληφθῆναι δυνάμενον· οὐ μόνον ἀνθρωπίνης, ἀλλὰ καὶ ἀγγελικῆς, καὶ πάσης ὑπερκοσμίου καταλήψεως ὑψηλότερον μένοντα, ἀφραστοῦ τε καὶ ἀνεκφώνητον, καὶ πάσης τῆς διὰ λόγων σημασίας ἀνώτερον, ἐν ὅνομαι γνωστικῶν τῆς ἰδίας ἔχοντα φύσεως, τὸ μόνον αὐτὸν ὑπὲρ πάντων εἶναι ὁνομαζόμενον· ὃ δὴ καὶ τῷ Μονογενεῖ κεχάρισται, διὰ τὸ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι· τῆς δὲ αἰδιότητος αὐτοῦ, οὐχὶ τῆς οὐσίας ἐνδεικτικὰς εἶναι τὰς φωνὰς ταύτας ὁμολογεῖ τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος· τὴν τε ἀγέννητον φημι καὶ τὴν ἀτελευτήτον. Ὡς τοῦ μὲν ἀγεννήτου, τὸ μηδεμίαν αὐτοῦ ὑπερκεῖσθαι ἀρχὴν, καὶ αἰτίαν ἐνδεικνυμένου· τοῦ δὲ ἀτελευτήτου τὸ εἰς μηδὲν πέρας στησεσθαι αὐτοῦ τὴν βασιλείαν σημαίνοντος. Σὺ γὰρ, φησὶν, ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἐγὼ σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Διὰ μὲν τὸ εἶναι τὸ μὴ ἐξ αἰτίας τινὸς ὑποστῆναι σημαίνον· διὰ δὲ τοῦ ἐφεξῆς τὴν ἀπαυστόν τε καὶ ἀτελευτήτον μακαριότητα τῆς ζωῆς ἐνδεικνύμενος.

Ἄλλ' ἴσως ἔρει τις καὶ τῶν εὐλαβεστέρων, ἐπιστάς τοις περὶ τοῦ αἰδίου ἡμῖν ἐξηταζμένοις· ὅτι χαλεπὸν ἐστὶ τὸν περὶ τοῦ Μονογενοῦς λόγον διὰ τῶν εἰρημένων παρελθεῖν ἀπροσκόπως. Δύο γὰρ ἀπεμφαινόντων δογμάτων, ἐνὶ πάντως συνενεχθήσεται· ἢ γὰρ ἀγέννητον εἶναι καὶ τὸν Υἱὸν κατασκευάσμενον, ὅπερ ἄτοπον, ἢ οὐδὲ τὸ αἰδίον αὐτῷ συγχωρήσμενον, ὅπερ ἴδιον τῶν βλασφημούντων ἐστίν. Εἰ γὰρ τῷ ἀνάρχῳ, καὶ ἀτελευτήτῳ ἡ αἰδιότης γνωρίζεται, ἀνάγκη πάσα, ἢ ἀσεβεῖν μὴ ὁμολογοῦντας τοῦ Υἱοῦ τὸ αἶδιον, ἢ πρὸς τὴν τῆς ἀγεννησίας ὑπόληψιν ἐν ταῖς περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπονοίαις φέρεσθαι. Τί οὖν ἡμεῖς; Εἰ μὲν τινα χρονικὴν ἔμφασιν ὑπερετίθει τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως ὁ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ μόνῃ τῆς αἰτίας λόγῳ προθεωρῶν, εἰκότως ἂν ὁ τῆς αἰδιότητος ἡμῖν περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς λόγος ἐκινδυνεύετα. Νὺν δὲ, τὸ ποτὲ μὴ εἶσεσθαι ἐπὶ τῆς προαιωνίου φύσεως ἴσως, καὶ ὁμοίως ἐπὶ τε τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς, καὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμολογίας οὐ δέχεται. Ἐνθα γὰρ χρόνος οὐκ ἐστὶ, καὶ τὸ ποτὲ συναφήνεται. Εἰ δὲ ἀεὶ ἐν τῷ

A sentiat referant, nihil aliud efficient, quam ut eam ex repugnantibus modo supra exposito coelitam, et ob repugnantiam, quæ est inter principii et finis negationem, ipso interminato et principii experte, secundum substantiam, discissam esse, patefaciant. Quo fit ut Deus illorum sit res quædam varia et ex pugnantibus rebus composita.

At neque est, neque exoriatur in Ecclesia Dei talis doctrina, ut dicamus, simplicem, et ab omni compositione immunem, non modo multiformem et varium, sed etiam ex rebus pugnantibus conflatum esse: nam divinæ veritatis simplicitas Deum id, quod est, esse docet: eum scilicet, qui neque nomine, neque cogitatione, neque alia ratione comprehendi valeat, non solum humana, sed et angelica, tota illa supra mundum erecta facultate eminentiorem, ineffabilem, et inenarrabilem, et omni, quæ verbis perficitur significatione excellentiorem: qui unum nomen, seu propriæ naturæ notam ac indicium habet, quod ipse scilicet solus sit super omne nomen, quod etiam Unigenito concessum est, quia omnia quæ sunt Patris sunt etiam Filii⁴⁴. Has porro voces *ingenitum* et *interminatum* æternitatis, non autem essentia indices esse, vera et pia doctrina tradit: ita ut ingentum nullum ipso antè principium, nullamque priorem causam exstare indicet: interminatum vero, regnum ejus nullo fine clausum iri ostendat. Tu enim, inquit, idem ipse es, et anni tui non deficient⁴⁵: per esse enim ex nullo principio prodire innuens, sequentibus autem verbis, infinitam illam, et nullis limitibus circumseptam vitæ illius beatitudinem delineans.

At forte objiciat quis etiam ex religiosiorum cœtu occasione eorum, quæ de æternitate disseruimus: difficile esse unigeniti Filii honorem salvum et illibatam præstare, si quæ dicta sunt subsistant: cum enim duæ sint dogmatum rationes, alterum illorum Filio convenire oportet: vel enim ipsum quoque Filium ingentum esse probabimus, et hoc est absurdum, vel æternitatem ei adimemus, quod proprium est blasphemantium. Si enim ex principii et finis negatione æternitas cognoscitur, plane sequitur aut nos impietatis labem contrahere, utpote, qui Filii æternitatem non constitemur, aut intelligentiam nostram, quando de Unigenito cogitamus, ad innascibilitatem quoque deflectere. Quid igitur nos? si temporalem quandam interapedinem hypostasi seu subsistentiæ Filii anteponeret, qui Patrem sola principii ratione prius Filio concipit: jure censeri posset doctrina de Filii æternitate in periculum vocata. Nunc pari prorsus modo, aliquando non futurum esse, a Patre et Filio, quin et a Spiritu exsulat, nam ubi nullum tempus, ibi etiam ali-

⁴⁴ Philipp. II. 16. ⁴⁵ Psal. CI. 4.

quando sublatum est. Si autem Filius semper tantum existens concipitur, in ipsa Patris notione relucens, quæ formido nos absterreat, quominus æternitatem Filio adscribamus, qui neque principium dierum, neque finem vitæ habet? Quem admodum enim ex lumine lumen, vita ex vita, ex bono bonus, sapiens, justus, potens, et cætera ad eundem modum, exque tali talis, sic ex æterno plane æternus processit.

Sed litigious quispiam nostro quasi ex ore disputationem subripiens, oggeret, ex dictis suspicionem oriri, quasi etiam ingenitus ex ingenito fuerit. Verum qui ista objicit, corde sobrius sit, et propriis vocibus insistat: nam qui Filium ex Patre esse constituitur, jam eo ipso ingeniti rationem a Filio removet, neque ulla causa suppletur, cur metuas Filium æternum, et tamen non ingenitum pronuntiare: quia enim vita Filii nullo temporis intervallo definitur, sed et ante sæcula, et post condita sæcula immensitas vitæ ejus undequaque diffusa est, proprie æterni appellatione afficitur: quia vero Filius et est et nominatur, Patrisque notionem junctim in seipso contemplandam offert, fieri non potest, ut quis illum ingenite existere credat, eum, inquam, qui semper cum Patre est, et ut etiam divinus ille doctor noster docuit, qui genite Patris innascibilitati unitur, idemque de sancto Spiritu docemus, in solo ordine differentia constituta. Quem admodum enim Patri Filius conjungitur, et cum ex illo originem ducat, hypostasi tamen posterior non est, sic etiam Spiritus sanctus ad Filium se habet; nam in sola principii ratione Filius priusquam Spiritus sancti hypostasis, concipitur: temporales autem dimensiones in illa omne sæculum cætegressa vita non inveniuntur: ita ut excepta principii ratione sanctissima Trinitas in omnibus probe sibi consonet: quam decet gloria et imperium.

Α εἶναι καταλαμβάνεται ὁ Υἱὸς τῇ περὶ τοῦ Πατρὸς ἐννοίᾳ συναναφαινόμενος, τίς ὁ φόβος προσμαρτυρεῖν τῷ Μονογενεῖ τὸ ἀίδιον, τῷ μὴτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μὴτε ζωῆς ἔχοντι τέλος; Ὡς γὰρ ἐκ φωτὸς φῶς, καὶ ζωὴ ἐκ ζωῆς, καὶ ἐξ ἀγαθοῦ ἀγαθὸς, σοφὸς τε καὶ δίκαιος, καὶ θυγατὶς, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως, ἐκ τοιοῦτου τοιοῦτος, οὕτω καὶ ἐξ αἰδίου πάντως αἰδῖος.

Ἄλλ' ὑφαρπάζει τὸν λόγον ὁ ἀντιλογικὸς τε καὶ φιλερις, ὡς τῆς ἀκολουθίας ταύτης, καὶ ἐξ ἀγεννήτου ἀγεννητὸν ὑπονοεῖσθαι ποιούσης. Ἀλλὰ νηφάτω τῇ καρδίᾳ, καὶ ταῖς ἰδίαις ἐπιστήτῃ φωναῖς ὁ μαχόμενος· ὅτι τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁμολογῶν, τὴν τοῦ ἀγεννήτου ὑπόνοιαν ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς ἀπεπέμψατο. Β καὶ οὐδεὶς ἐπεσι φόβος, καὶ αἰδῖον αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀγεννητὸν λέγειν. Ὅτι μὲν γὰρ οὐ διαστήματι χρονικῷ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι περιορίζεται· ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν αἰώνων, καὶ μετὰ τούτους τὸ ἀπειρον αὐτοῦ τῆς ζωῆς ἀπανταχθὲν ἐκκίχεται, κυρίως τῇ τοῦ αἰδίου προσηγορίᾳ κατονομάζεται. Ὅτι δὲ πάλιν Υἱὸς ὢν καὶ λεγόμενος, συνημμένως τὴν τοῦ Πατρὸς ἐννοίαν ἑαυτῷ συνθεωρεῖσθαι δίδωσι, τὸ ἀγεννήτως εἶναι δοκεῖν διὰ τούτου ἐκπέφυγεν, ἀεὶ συνὼν τῷ ἀεὶ ὄντι Πατρὶ, καθὼς εἶπε καὶ ἡ θεόπνευστος ἐκκίνη τοῦ διδασκάλου ἡμῶν φωνή, ὅτι γέννητός τῇ ἀγεννησίᾳ τοῦ Πατρὸς συναπτόμενος· ὁ δὲ αὐτὸς ἡμῖν καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγος ἐν μόνη τῇ τάξει τὴν διαφορὰν ἔχων. Ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἔχων, οὐκ ὑπερβίβει κατὰ τὴν ἀπαρξίν· οὕτω πάλιν καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπινολᾷ μόνῃ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένῳ τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως· αἱ δὲ χρονικαὶ παρατάσεις ἐπὶ τῆς προαιωνίου ζωῆς χώραν οὐκ ἔχουσιν. Ὅστις τοῦ λόγου τῆς αἰτίας ὑπεξηρημένον, ἐν μηδενὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα πρὸς ἑαυτὴν ἀσυμφώνως ἔχειν· ἢ πρέπει ἡ δόξα.

KATA EYNOMIOY LOGOS DEYTEROY.

CONTRA EUNOMIUM LIBER SECUNDUS.

Interpr. Nic. Galonis, in Acad. Par. Græc. litt. professore regio.

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI SECUNDI. D

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΛΟΓΟΥ.

1. Secundus liber divini Verbi Incarnationem, et traditam a Domino discipulis fidem explanat; et hæreticos, qui hanc everunt, et alia dogmata eundem, ex patre diabolo esse ostendit.

2. Deinde Patris et Filii, et Spiritus sancti æternitatem pluribus explicat.

3. Postea ineffabile nomen SS. Trinitatis, et persô-

α'. Ὁ δεῦτερος λόγος τὴν σάρκωσιν τοῦ Θεοῦ λόγου, καὶ τὴν δοθείσαν παρὰ Κυρίου τοῖς μαθηταῖς πίστιν ἐκδιδάσκει, καὶ τοὺς ταύτην ἀνατρέποντας αἱρετικούς, καὶ ἕτερα προσειροήσαντας ὁμώματα, ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου εἶναι λέγει.

β'. Ἐπὶ τὴν αἰδίον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διὰ πλειόνων ἐρημνείαν διέξεισιν.

γ'. Ἐπεὶ τὴν τοῦ ἀκατονομάστου τῆς ἁγίας

Τριῶδος ὁνόματος, καὶ τὴν τῶν προσώπων πρὸς ἄλληλα σχέσιν, ἔτι τε τὸ τῆς οὐσίας ἁγνιστον, καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ συγκατά-
 βασιν, καὶ τὴν ἐκ τῆς Παρθένου γέννησιν, καὶ
 τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν, καὶ τὴν ἐκ νε-
 κρῶν ἀνάστασιν τε καὶ ἀνταπόδοσιν.

δ. Μετὰ τοῦτο τὴν κατὰ μέρος τοῦ Εὐνομίου περὶ
 τοῦ θύτος κερὴν καὶ βλάσφημον ἔκθεσιν κυ-
 σόφως διελέγει.

ε'. Εἰτα τὸ ἀδιάρητον τῶν τοῦ Εὐνομίου φημά-
 των, τῶν τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς μὴ χωρίσ-
 σθαι, ἢ μερίσθαι, ἢ ἄλλο τι γίνεσθαι λεγόν-
 των θαυμαστὸς ἀναγέχει.

ς. Εἰθ' οὕτως τὴν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα
 ἐνότητά, καὶ τοῦ Εὐνομίου τὸ τῶν Γραφῶν
 ἀνόητον καὶ ἀμύητον δείκνυσιν.

ζ. Πρὸς τοῦτοις δείκνυσιν οὐ μόνον ἐκ τοῦ
 Πατρὸς ὁ Μορφογενης, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Παρθένου
 ἀπαθῶς ἐκ Πνεύματος ἁγίου γεννηθεὶς, τὴν
 οὐσίαν οὐκ ἐμέρισεν. Ἄλλ' οὐδὲ ἡ τῶν ἀνθρώ-
 πων φύσις γεννωμένη ἀπὸ τῶν τιτόντων μερίσ-
 ται, ἢ σχίσται· καθὼς ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ
 Ἀβραάμ πανσόφως ἀπεδείχθη.

η'. Ἐκ τούτοις τὴν τοῦ μορφογενοῦς, καὶ τὴν
 τοῦ πρωτοτόκου ἐρμηνείαν τετάχcis παρὰ τοῦ
 Ἀποστόλου βηθεῖσαν πᾶν ἀρμολίως δι-
 ἔξουσιν.

θ. Εἰτα κάλιν τὴν τοῦ Μορφογενοῦς γέννησιν,
 ἑτέρας τε διαφορὰς οὐλίδας τε καὶ ἀθλους γεν-
 ῆσεως τεχνολογήσας, ἀκαύτησιν δόξης, καὶ
 οὐ κτίσμα τὸν Υἱὸν μεγαλοπρεπῶς ἀποδεί-
 κνυσιν.

ι'. Ἐπειτα τὴν τοῦ Κύριος ἐκτίσιν, ῥῆσιν καὶ
 τὸν περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Υἱοῦ λόγον, τὸ τε ἀπα-
 τηλὸν τῶν τοῦ Εὐνομίου φημάτων, καὶ τὴν τε
 λέγουσαν ῥῆσιν. Τὴν δόξαν σου ἑτέρῳ οὐ δώσω,
 ποικίλως διεστράσας, καλῶς διηγμήσους.

ια. Εἰτα τὴν τοῦ Παντοκράτορος ἀξίαν, καὶ τὴν
 τοῦ Μορφογενοῦς ἀιδιότητα, καὶ τὸ, Γενόμενος
 ὑπὸ φθορᾶς, διασπαρήσας, τὸ τοῦ Εὐνομίου ἀνόη-
 τον ἐν τῷ λέγειν, οὐκ ἐκ τῆς ὑπακοῆς αὐτὸν
 προσλαβεῖν τὸ εἶναι Υἱὸν, δείκνυσιν.

ιβ. Εἰθ' οὕτως τὴν τοῦ Μεσίτου ἐρμηνείαν, τοῦ τε
 ὁμοίου, καὶ ἀγεννήτου, καὶ γεννητοῦ, τὴν τε
 εὐχολογίαν, καὶ σφραγίδα τῆς τοῦ Παντοκράτορος
 ἐνεργείας, καὶ τῶν ἔργων, παγκάλως διέξουσιν.

ιγ. Μετὰ τοῦτο τὴν εὐαγγελικὴν διαμνησθεὶς ῥῆ-
 σιν, Ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα. Ἐτι τοῦ μετὰ ψυ-
 χῆς καὶ σώματος ἀναληθέντος ἀνθρώπου παρὰ
 τοῦ Κυρίου, τὴν τε παράδοσιν τοῦ Ἀδάμ, καὶ
 τὸν θάνατον, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασιν
 διεσάφησε.

ιδ. Πρὸς τοῦτοις τὴν δόξαν, ἥν ἡ Ἐκκλησία
 δ τε Εὐνόμιος περὶ τοῦ ἁγίου ἔχουσι Πνεύμα-
 τος, διεξέρχεται, καὶ οὐ ἐρεῖς Θεοῦ, ἀλλ' εἰς,
 ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· πρὸς
 οἷς καὶ διαφορὰς ὑποταγὰς ἐκτίθεται. Ἐν οἷς
 καὶ τὴν παρὰ πάντων πρὸς τὸν Υἱὸν ὑποταγήν
 τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ταυτὴν ἀπεδείξεν.

ιε. Εἰτα τὸ ἀδιάρητον τοῦ Εὐνομίου πολλῶν
 ἀποδείξας, ποτὲ μὲν κτιστὸν τὸ ἅγιον Λόγοντος
 Πνεῦμα, καὶ τοῦ Υἱοῦ ἔργον κάλλιστον, ποτὲ
 δὲ ἀπὸ τῶν ἐνεργείων αὐτοῦ Θεὸν ὁμολογούν-
 τος, τελευτᾷ τὸν λόγον.

Ἡ τῶν Χριστιανῶν πίστις ἡ εἰς πάντα τὰ ἔθνη Α
 κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου παρὰ τῶν μαθητῶν
 κηρυχθεῖσα· οὗτε ἐξ ἀνθρώπων ἐστίν, οὗτε δι' ἀνθρώ-
 πων, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ· ὁς Λόγος ὢν καὶ ζωὴ, καὶ φῶς, καὶ ἀλήθεια,
 καὶ Θεός, καὶ σοφία, καὶ πάντα ὅσα κατὰ φύσιν ἐστί·
 διὰ τοῦτο μάλιστα ἐν ὁμῳώματι ἀνθρώπου γενόμενος,

narum mutuam habitudinem, essentiali ignota
 rationem, Verbi ad nos condensationem, ex Vir-
 gine nativatem, secundum ejus adventum, et a
 mortuis resurrectionem et retributionem exponit.

4. Eunonii de Ente inanim et blasphemam expositio-
 nem redarguit.

5. Obscura, et quae intelligi nequeunt verba Eunonii
 dicentis: substantiam Patris neque separari, neque
 dividi, mirabiliter evellit.

6. Patris cum Filio unitatem, et Eunonii in sacris
 litteris imperitiam, et rudiatem ostendit.

7. Ad haec demonstrat Unigenitum non solum ex
 Patre, sed et ex Virgine per Spiritum impassibiliter
 natum, substantiam seu essentiali non divisisse,
 cum neque hominum natura genita a genitoribus
 dividatur aut scindatur; quemadmodum exemplo
 Adami et Abrahami perquam sapienter comprobatur.

8. Deinde unigeniti et primogeniti significationem
 quater ab Apostolo positam admodum scite et ap-
 posite exponit.

9. Rursus de Unigeniti generatione, deque carnis
 partim materia constantibus, partim a materia
 liberis generationibus disansens, Filium splendo-
 rem gloriae divinae, et non creaturam esse, egregie
 demonstrat.

10. Postea explanat dictum illud: Dominus creavit
 me, mox de principio Filii disserit, et fraudes sub
 Eunonii verbis latentes aperit, illudque dictum:
 Gloriam meam non dabo alteri, varie excutiens,
 optime interpretatur.

11. Omnipotentis dignitatem, et Unigeniti aeternitatem.
 et illud: Factus obediens, explanans; Eunonii
 stuporem redarguit dicentis: Filium ex obedientia
 non accepisse, ut Filius esset.

12. Deinceps Mediatoris, aequalis, ingeni, et geniti,
 notionem, imaginem insuper et sigillum Omnipoten-
 tis operationis, et operum, perquam pulchre exse-
 quitur.

13. Postea Evangelicum illud exponit dictum: Pater
 non judicat quemquam: addit, hominis cum cor-
 pore et anima assumptionem a Domino factam,
 praeviationem Adami, et ex mortuis resurre-
 ctionem.

14. Deinde existimationem, quam Ecclesia, et quam
 Eunomius de Spiritu sancto habet, proponit; do-
 cetque, non tres deos esse, sed unum, Patrem,
 et Filium, et Spiritum sanctum; et insuper sub-
 jectionem qua res omnes subjiciuntur Filio, eam-
 dem esse cum illa, qua Filius subjicitur Patri.

15. Ad extremum inconstantem intricacionem, et
 obscuritatem Eunonii dicentis aliquando Spiritum
 sanctum esse creaturam, et Filii pulcherrimum
 opus: aliquando autem ex operationibus Deum
 esse contentis, copiose patefacit, et sic libro finem
 imponit.

Christianorum fides, quae secundum Domini
 mandatum a discipulis omnibus gentibus in toto
 terrarum orbe praedicata est, neque ex hominibus
 est, neque per homines, sed per Dominum no-
 strum Jesum Christum, qui est Dei Verbum, et
 vita, et lux, et veritas, et Deus, et Sapientia, et
 haec omnia per naturam: propter hoc maxime in

hominis similitudine factus naturaeque nostrae particeps per omnia secundum similitudinem absque peccato. Secundum autem similitudinem, quia cum anima et corpore totum hominem assumpsit: ita ut per utrumque nobis factus sit salus. Hic in terris visus est, et cum hominibus conversatus, ut non amplius homines pro animi sui sententia, de eo quod est, opinentur, eas suspiciones vel opinioniones quas ex levibus quibusdam conjecturis assequuntur, pro veris et firmis decretis habentes. Sed persuasi quod vere Deus in carne apparuit, illud solum verum pietatis mysterium esse credamus, quod per ipsum Verbum et Deum nostrum traditum est, qui per seipsum apostolis locutus est. Eam vero quae tum ex Veteri Scriptura, tum ex lege et prophetiis et proverbiali disciplina facta est de supereminente natura doctrinam, per speculum quoddam et aenigma, tanquam revelatae nobis veritatis testimonium amplectamur, pie sententiam eorum quae dicuntur accipientes. Ita ut in fide quae a Domino universorum exposita est acquiescamus: quam in dictione puram intentatamque, sicut accepimus, custodimus: atque in exiguo verborum traditorum perversionem et depravationem, extremam judicamus blasphemiam et impietatem. Credimus igitur quemadmodum suis discipulis Dominus fidem exposuit sic locutus: *Ευντες εκοτε omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti*. Hic est sermo mysterii, in quo per supernam generationem nostra natura in melius transformatur, dum a corruptibili ad incorruptibile, ex vetere homine renouatur, secundum imaginem ejus qui in principio divinam similitudinem creavit. Hujus itaque a Deo apostolis traditae fidei neque subtractionem neque immutationem sive perversionem, neque additionem facimus: aperte scientes eum qui audet vocem divinam calumnia quadam et malitiosa interpretatione pervertere, ex patre diabolo esse: utpote qui omissis veritatis verbis, ex propriis loquitur, pater mendacii factus. Nam quidquid praeter veritatem dicitur, merum est prorsus mendacium, et non veritas.

Quoniam igitur hoc decretum ab ipsa Veritate exponitur: si quid perperam hujus vocis contemptu comminiscuntur malignarum haeresum inventores, ita ut loco Patris creatorem et opificem Filii nominent: atque Filii loco opificium et creaturam et quid factitium fingant: pro sancto Spiritu creaturaturae, et opus operis, et quaecunque Deo rebellibus ac contumacibus de ipso placet autmare. Haec omnia quae sunt ejusmodi, revelatae nobis in hoc dogmate divinitatis abnegationem et transgressionem nominamus. Semel enim a Domino didicimus, ad quod nos cogitatione et mente perspicere oportet: per quod a mortali ad immortale nostrae naturae sit transformatio, hoc autem est Pater, Filius, et Spiritus sanctus. Quamobrem horribile et exitiale esse asseveramus cum has voces divinas maligne et perperam pervertere, tum alias

A καὶ μετασχὼν τῆς φύσεως ἡμῶν κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας. Καθ' ὁμοιότητα δὲ τῷ μετὰ ψυχῆς καὶ σώματος ἀναλαβεῖν ὅλον τὸν ἄνθρωπον· ὥστε δι' ἀμφοτέρων ἡμῖν γενέσθαι τὴν σωτηρίαν. Οὗτος ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανειστράφη· ἵνα μηκέτι οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὰς ἑαυτῶν γνώμας περὶ τοῦ ὄντος δοξάζωσι· τὰς γινόμενας αὐτοῖς ἀπὸ στοχασμῶν τινων ὑπονοίας δόγμα ποιούμενοι. Ἀλλὰ πεισθέντες ὅτι ἀληθῶς Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐκεῖνο μόνον ἀληθινὴν τῆς εὐσεβείας μυστήριον εἶναι πιστεύωμεν, ὅ δι' αὐτοῦ ἡμῖν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ παρεδόθη, τοῦ δι' ἑαυτοῦ τοῖς ἀποστόλοις λαλήσαντος. Τὴν δὲ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος Γραφῆς, ἐκ νόμου τε καὶ προφητείας, καὶ τῆς παροιμώδους διδασκαλίας γινόμενῃ περὶ τῆς ὑπερκείμενης φύσεως διδασκαλίαν, δι' ἐσώπτρου τινὸς καὶ αἰνίγματος ὡς μαρτυρίαν τῆς ἀποκαλυφθείσης ἡμῖν ἀληθείας δεχόμεθα, εὐσεβῶς τὴν διάνοιαν τῶν ῥητῶν ἐκλαμβάνοντες· ὡς συμφωνεῖν τῇ παρὰ τοῦ Δεσπότης τῶν ὅλων ἐκτεθείσῃ πίστει· ἣν ἐπὶ λέξεως καθαρὰν καὶ ἀπαργετήρητον φυλάσσομεν, ὡς παραλάβομεν· καὶ τὴν ἐν ὁλίγῳ παρατροπῇ τῶν παραδοθέντων ῥημάτων ἐσχάτην κρίνοντας βλασφημίαν τε καὶ ἀσέβειαν. Πιστεύομεν οὖν καθὼς ἐξέθετο τοῖς μαθηταῖς τὴν πίστιν ὁ Κύριος· ὁ ἐκπῶν, ὅτι *Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς ἐς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*. Οὗτός ἐστιν ὁ λόγος τοῦ μυστηρίου, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀνωθεν γεννήσεως μετασκευάζεται ἡμῶν ἡ φύσις ἀπὸ τοῦ φθαρτοῦ πρὸς τὸ ἀφθαρτον· ἐκ τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ἀνακαινισμένη κατ' εἰκόνα τοῦ χρίσαντος· ἐν ἀρχῇ τὸ θεοειδὲς ὁμοίωμα. Ταύτης οὖν παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀποστόλοις παραδοθείσης τῆς πίστεως, οὔτε ὑφαίρεσιν, οὔτε παραλλαγῇ, οὔτε προσθήκῃ ποιούμεθα· σαφῶς εἰδότες ὅτι ὁ τοιμῶν τὴν θεῖαν φωνὴν διὰ κακουργίας σοφιστικῆς παρατρῶπειν, οὗτος ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστίν· ὃς ἀφείλε τῆς ἀληθείας τὰ ῥήματα, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, πατὴρ ψεύδους γινόμενος. Πᾶν γὰρ τὸ παρὰ τὴν ἀλήθειαν λεγόμενον, ψεῦδος ἐστὶ πάντως καὶ οὐκ ἀληθές.

Ἐπεὶ οὖν τὸ δόγμα τοῦτο παρ' αὐτῆς ἐκτίθεται τῆς ἀληθείας· εἴ τι παρεπινοοῦσιν ἐπὶ ἀθετήσῃ τῆς θείας ταύτης φωνῆς· οἱ τῶν πονηρῶν αἰρέσεων εὐρεταί· ὡς ἀντὶ μὲν τοῦ Πατρὸς χρίστην αὐτὸν καὶ δημιουργόν τοῦ Υἱοῦ ὀνομάζουσιν· ἀντὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἔργον καὶ χρίσμα καὶ ποιῆμα· ἀντὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, χρίσμα χρίσματος, καὶ ἔργον ἔργου· καὶ πάντα ὅσα τοῖς θεομάχοις περὶ αὐτοῦ λέγειν δοκεῖ· πάντα τὰ τοιαῦτα ἀρνησιν τῆς ἀποκαλυφθείσης ἡμῖν ἐν τῷ δόγματι τούτῳ θεότητος, καὶ παράβασιν ὀνομάζομεν. Ἄπαξ γὰρ μεμαθήκαμεν παρὰ τοῦ Κυρίου, πρὸς ὃ βλέπειν χρῆ τῇ διανοίᾳ· δι' οὗ γίνεται ἡ ἀπὸ τοῦ θνητοῦ πρὸς τὸ ἀθάνατον τῆς φύσεως ἡμῶν μεταστοιχείωσις· τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· φοβερὸν οὖν εἶναι φαιμεν καὶ δόλοισιν παραλογισσάσθαι μὲν τὰς θείας ταύτας φωνὰς· ἀντεπινῶσιν δὲ τὰς ἐπὶ ἀθετήσῃ τούτων παρευρισκα-

μενας· ὡς περ ἐπιδιορθούμενας τὸν Θεὸν Λόγον, τὸν Α
νομοθετήσαντα ταύτας τὰς φωνὰς ἡμῖν ἐπὶ τῆς πί-
στεως ἔχειν. Ἐκάστη γὰρ τῶν κλήσεων τούτων διὰ
τῆς προσφουὸς σημασίας νοούμενη, καὶ ὡς ἀληθείας,
καὶ νόμος εὐσεβείας τοῖς Χριστιανοῖς γίνεσθαι. Πολλῶν
γὰρ ὄντων καὶ ἄλλων ἐνομάτων, οἷς τὸ Θεῖον διαση-
μαίνεται, ἐν ἱστορίᾳ τε καὶ προφητείᾳ, καὶ νόμῳ·
πάντα καταλιπὼν ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ἡμᾶς προσά-
γεσθαι δυνάμενος τῇ περὶ τοῦ ὄντος πίστει, ταύτας
τὰς φωνὰς παρατίθεται· ἀρκεῖν ἀποφηνάμενος παρα-
μένειν ἡμᾶς τῇ τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ
ἁγίου Πνεύματος κλήσει, εἰς κατανόησιν τοῦ ὄντος
ὄντος· ὅπερ καὶ ἐν ἐστὶ καὶ οὐχ ἐν. Τῷ μὲν γὰρ
λόγῳ τῆς οὐσίας ἐν ἐστὶ· διὸ καὶ εἰς ἐν ὄνομα βλέ-
πουν ὁ Δεσπότης ἐνομοθέτησε· τοῖς δὲ γνωριστικοῖς
τῶν ὑποστάσεων ἰδιώμασιν, εἰς Πατρός τε καὶ Υἱοῦ
καὶ ἁγίου Πνεύματος πίστιν διηρῆται· ἀδιαστάτως τε
μεριζόμενον καὶ ἀσυγχύτως ἐνούμενον. Ὅταν γὰρ ἀκού-
σωμεν Πατέρα, ταύτην ἀναλαμβάνομεν τὴν διάνοιαν,
ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο, οὐκ ἐφ' αὐτοῦ νοεῖται μόνον, ἀλλὰ
καὶ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν σχέσιν διὰ τῆς ἰδίας ἐμφάσεως
ἀποσημαίνει. Οὐ γὰρ ἂν Πατὴρ κεχωρισμένος ἐφ'
αὐτοῦ νοηθεῖν, μὴ Υἱοῦ συνημένου διὰ τῆς τοῦ
Πατρὸς ἐκφωνήσεως. Πατέρα οὖν μαθόντες, τῇ αὐτῇ
φωνῇ καὶ τὴν εἰς τὸν Υἱὸν πίστιν συνεδιδάχθημεν.
Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ Θεῖον τῇ φύσει ὅπερ ἐστὶ καθὼς ἐστὶν
αἰεὶ ὡσαύτως ἔχει· οὔτε ποτέ τι μὴ ὅν δὲ νῦν ἐστίν,
οὔτε ποτέ τι ἐσόμενον, δὲ νῦν οὐκ ἐστίν. Πατὴρ δὲ
ὀνομάσθῃ παρὰ τοῦ Λόγου ἀληθινὸς Πατὴρ· τῷ δὲ
Πατρὶ καὶ ὁ Υἱὸς συνεμφαίνεται· ἀναγκαίως πιστεύο-
μεν, ὅτι ὁ μηδεμίαν τροπὴν ἢ ἀλλοίωσιν ἐν τῇ φύσει
C παραδεχόμενος, δὲ νῦν ἐστίν, καὶ αἰεὶ πάντως ἦν· ἢ
εἰ ποτέ τι οὐκ ἦν, οὐδὲ νῦν πάντως ἐστίν. Ἐπεὶ οὖν
Πατὴρ ὑπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Λόγου κατονομάζεται, πάν-
τοτε πάντως καὶ ἦν Πατὴρ καὶ ἐστίν, καὶ ἔσται ὡς
ἦν. Οὐ γὰρ διὰ θέμις ἐπὶ τῆς θείας τε καὶ ἀκηράτου
φύσεως, μὴ πάντοτε τὸ καλὸν περὶ αὐτὴν εἶναι λέ-
γειν· εἰ γὰρ μὴ αἰετὶν δὲ νῦν ἐστίν, ἐν τῇ πάντως
ἢ πρὸς τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττονος, ἢ πρὸς τὸ κρείτ-
τον ἀπὸ τοῦ χείρονος· τούτων δὲ ἴσον ἐστὶ τὸ ἀσε-
βὲς καθ' ἑκάτερον· ὁπότερον ἂν ἐπὶ τῆς θείας λέγη-
ται φύσεως. Ἀλλὰ μὴν ἀνεπίδεκτόν ἐστι τὸ Θεῖον
τροπῆς τε καὶ ἀλλοιώσεως. Ἄρα πᾶν ὅτι ἐστὶ ἐστὶ
καλὸν καὶ ἀγαθόν, αἰεὶ περὶ τὴν τοῦ καλοῦ θεωρεῖται
πηγὴν· καλὸν δὲ καὶ καλοῦ παντὸς ἐπέκεινα ὁ Μονο-
γενὴς ἐστὶ Θεός, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πα-
τρός· ὁ δὲ ὢν ἐν τοῖς κόλποις, οὐχ ἔγγενός ἐστι;
Quamobrem quidquid bonum est et honestum, semper in fonte honesti et boni intelligitur. Bonum autem
et supra bonum omne Unigenitus est Deus, qui est in sinibus Patris⁶²; qui autem est in sinibus, nonne
est genitus?

Οὐ γὰρ ἀποδέδεικται διὰ τούτων τὸ ἐξ αἰδίου τὸν
Υἱὸν ἐνθεωρεῖσθαι τῷ Πατρὶ τῷ ἐν ᾧ ἐστίν, ζωὴν
ὄντα καὶ φῶς, καὶ ἀλήθειαν· καὶ πᾶν ἀγαθὸν ὀνομά-
τε καὶ νόημα· ὢν χωρὶς ἐφ' αὐτοῦ λέγειν εἶναι ποτε
τὸν Πατέρα, τῆς ἐσχάτης ἀσεβείας ἅμα καὶ παραπλη-
ξίας ἐστίν. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς, καθὼς ἡ Γραφὴ λέγει, ὁ-
ναιμὶς ἐστὶ Θεοῦ, καὶ σοφία, καὶ ἀλήθεια, καὶ φῶς,

illis omnino contrarias excogitare, quæ ad eas in-
firmandas et eludendas inveniuntur, ac si Verbum
Dei vellent emendare et corrigere, quod nobis lege
edixit has voces in fide constanter tenere. Harum
siquidem appellationum unaquæque dum in nativa
significatione mente percipitur, regula veritatis,
atque pietatis norma et lex Christianis efficitur.
Nam cum multa sint alia nomina quibus Deus
significatur, in historia et prophetia, et lege, his
omnibus posthabitis relictisque Dominus Christus
ad fidem quæ est de eo quod est, nos adducere po-
tens, has voces apponit, ratus si nos in Patrisque,
et Filii, et Spiritus sancti appellatione permanere-
mus, ad ejus quod vere est cognitionem sufficere;
quod quidem et unum est, et non unum. Nam essen-
tiæ quidem ratione unum est, quocirca et in unum
nomen respiciat Dominus edixit: sed secundum
B eas proprietates quibus divinæ personæ dignoscun-
tur, in Patris, et Filii, et Spiritus sancti fidem di-
stinctum est, inseparabiliter in partes distributum
et inconfuse unitum. Cum enim audimus Patrem,
hanc notionem et intelligentiam concipimus, quod
hoc nomen non in ipso solum intelligitur, sed etiam
cum Filio mutuat relationem propria quadam vi de-
clarat: non enim Pater separatus in seipso mente
comprehendi posset, non unito et adunato Filio
per hanc Patris enuntiationem. Hac itaque voce,
Patrem cum didicimus, fidem quoque in Filium edo-
cti sumus. Quoniam igitur Deus natura quod est,
C qua est, semper et eodem modo se habet, cum
nunquam quid non fuerit quod nunc est, neque
unquam quid futurus sit quod nunc non est. Pater
autem a Verbo nominatus est verus Pater, simul
autem cum Patre Filius ostenditur: necessario cre-
dimus, quod is qui nullam mutationem neque alte-
rationem in natura suscipit, quod nunc est, omnino
semper erat, et si quid aliquando non erat, nec
nunc est. Quandoquidem ergo a vero Verbo sive
Filio Pater nominatur, semper omnino et erat Pa-
ter et est, eritque sicut fuit. Neque enim fas in
divina et immortalī natura, quod bonum est, non
id in ipsa semper esse dicere. Si enim non semper
fuit, quod nunc est, penitus immutata est, vel a
meliore in deterius, vel in melius a deteriore.

D Æqualis autem est in utroque impietas, alter-
utrum de natura divina dicatur. Nam deitas est
prorsus versionis expers, et mutationis nescia.

Igitur per hæc demonstratum est Filium ab æterno
intelligi in Patre in quo est, cum ipse sit vita vi-
vens, lux et veritas, omneque bonum et nomen,
et notio, sine quibus aliquando Patrem in seipso
esse affirmare extremæ est impietatis simul et in-
sanix atque stupidæ amentix. Nam si Filius, sicut
Scriptura dicit, virtus est Dei, sapientia, et veritas,

⁶² Joan. i, 18.

et lux, et sanctificatio, et pax, et vita, et quæ sunt ejusmodi, antequam Filius esset, sicut hæreticis videtur, nullo prorsus modo hæc erant. Quæ si non erant, talibus bonis vacuum, et inanem Patris sinum intelligent. Ne igitur et Pater suis ipsius bonis destitutus intelligatur, neve in hanc absurditatem nostra labatur opinio: necessario, secundum vocem Domini, cum Patris æternitate de Filio fides considerata perspicitur. Cujus gratia omnibus prætermisissis nominibus quæ ad demonstrationem supereminentis naturæ dicuntur, Patris appellationem ut certiozem, et ad demonstrandam veritatem aptiorem et clariorem nobis in fide exprimit. Quæ quidem Patris appellatio, sicut jam dictum est, relativa notitia secum Filium etiam complectitur, et simul demonstrat. Cum autem Filius qui est in Patre, semper sit quod est, sicut jam in superioribus dictum est sermonibus: quia Deus natura, incrementum ad majus non suscipit: non enim extra seipsum videt aliud bonum, per cujus participationem aliquid amplius accipiat. Sed cum eodem modo semper se habeat, neque quod habet, abdicat, neque quod non habet extrinsecus assumit. Neque enim quid eorum quæ repudiantur, habet. Et si quid est beatum et incorruptibile, immortale, et verum, et bonum, circa ipsum atque in ipso omnino esse, necessario videmus non aliqua vi adventitia et ascititia adesse ipsi et adnasci Spiritum sanctum, qui est: rectus dux, et princeps et director, vivificus, omnique creatura dominator et sanctificator, qui omnia in omnibus prout vult operatur et efficit. Ita ut nullum aliud intervallum intelligas Christi ad chrismam, id est, ad unctionem, quam regis ad regnum, quam sapientiæ ad spiritum sapientiæ, quam veritatis ad spiritum veritatis, quam virtutis ad spiritum virtutis: sed ab æterno in Patre Filius intelligitur, qui est et sapientia et veritas, consilium et fortitudo, cognitio et intelligentia. Ab æterno una cum ipso etiam Spiritus sanctus cognoscitur, qui quidem est Spiritus sapientiæ et veritatis, consilii et intelligentiæ, cæteraque alia quæ Filius et est et nominatur. Idcirco asserimus conjunctum sive adunatum, simul etiam discretum ac distinctum, sanctis discipulis traditum fuisse pietatis mysterium, nempe oportere credere in nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Nam hypostaseon proprietas veram et inconfusam hanc efficit personarum distinctionem. Unum autem nomen propositum expositionis quæ est secundum fidem, manifestum nobis unitatem essentiae personarum quæ sunt in fide interpretatur, dico Patris, et Filii, et Spiritus sancti, siquidem per has appellationes non naturæ differentiam docemur, sed solas hypostaseon γνωριστικὰς, id est personarum notificas proprietates. Ita ut nos cognoscamus neque Filium Patrem esse, neque Patrem Filium, neque unumquemque in proprio et peculiari hypostaseos characterem permanentem intelligamus in indefinita perfectione atque in seipso considerari, et a conjuncto sive unito non dividi.

Quid igitur illud significat innominabile nomen

καὶ ἁγιασμὸς, καὶ εἰρήνη, καὶ ζωὴ, καὶ τὰ τοιαῦτα, πρὸ τοῦ τὸν Υἱὸν εἶναι, καθὼς τοῖς αἱρετικοῖς δοκεῖ, οὐδὲ τὰυτὰ ἦν πάντως. Τοῦτων δὲ μὴ ὄντων, κενὸν πάντως τῶν τοιούτων ἀγαθῶν τὸν πατρῶον ἐννοήσουσι κόλπον· ὡς ἂν οὖν μήτε ὁ Πατὴρ ἐρημὸς τε τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν ἐννοηθεῖ· μὴ δὲ εἰς ταύτην τὴν ἀποπίαν ἐκπέσοι τὸ δόγμα, ἀναγκαίως κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ Θεοπύτου, τῇ ἀδιδότῃ τοῦ Πατρὸς ἡ περὶ τοῦ Υἱοῦ πίστις συνθεωρεῖται. Οὐ χάριν πάντα καταλιπὼν τὰ ὀνόματα ἕσα πρὸς ἐνδείξιν τῆς ὑπερκαίμενης φύσεως λέγεται, τὴν τοῦ Πατρὸς κλήσιν, ὡς ἐνδεικτικωτέραν τῆς ἀληθείας ἐκτίθεται ἡμῖν ἐπὶ τῆς πίστεως, ἥτις, καθὼς εἴρηται, τῇ σχετικῇ διανοίᾳ καὶ τὸν Υἱὸν μεθ' αὐτοῦ συνενδείκνυνται· τοῦ δὲ Υἱοῦ ὅς ἐστιν ἐν τῷ Πατρὶ, αἰεὶ ὄντος ὅπερ ἐστὶν, καθὼς εἴρηται καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγοις· ὅτι τὸ Θεῖον τῇ φύσει τὴν πρὸς τὸ μέζον αὐξησιν οὐ προσδέχεται· οὐ γὰρ ὁρᾷ τι ἐξω αὐτοῦ ἄλλο ἀγαθόν, οὐ κατὰ μετουσίαν προσλαμβάνει τὸ πλεόν· ἀλλ' αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντος, οὐτε ἀποβάλλοντος· ὃ ἔχει, οὐτε προσλαμβάνοντος ὃ μὴ ἔχει· οὐτε γὰρ τι τῶν ἀποβλήτων ἔχει, καὶ εἰ τι μακρότερον καὶ ἀκέραιον, καὶ ἀληθινόν, καὶ ἀγαθὸν περὶ αὐτὸν καὶ ἐν αὐτῷ πάντως ἐστίν· ἀναγκαίως ὁρῶμεν, οὐκ ἐξ ἐπικτήσεως αὐτῷ προσγιγνόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγαθόν τε καὶ ἅγιον· ὅπερ ἐστὶν εὐθὺς ἡγεμονικόν, ζωοποιόν, τὸ πάσης τῆς κτίσεως περικρατητικόν τε καὶ ἀγιαστικόν· ὃ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖ καθὼς βούλεται· ὡς μηδὲν τι μεταξὺ διάλειμμα τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸ Χρίσμα νοεῖν, ἢ τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν βασιλείαν· ἢ τῆς σοφίας πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς σοφίας· ἢ τῆς ἀληθείας πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας· ἢ τῆς δυνάμεως, πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς δυνάμεως· ἀλλ' ἐξ αἰθέου τῷ Πατρὶ ἐνθεωρουμένου τοῦ Υἱοῦ· ὅς ἐστι σοφία τε καὶ ἀλήθεια, καὶ βουλὴ, καὶ ἰσχύς, καὶ γνώσις, καὶ σύνεσις· ἐξ αἰθέου καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτῷ συνθεωρεῖται· ὅπερ ἐστὶ Πνεῦμα σοφίας τε καὶ ἀληθείας, καὶ βουλῆς, καὶ συνέσεως· καὶ πάντα τὰ ἄλλα ἕσα ὁ Υἱὸς ἐστὶ καὶ ὀνομάζεται. Διὰ τοῦτο φημένον συνημμένον ἅμα καὶ διακεκριμένον παραδεδόσθαι τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· τὸ δεῖν πιστεύειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἡ μὲν γὰρ τῶν ὑποστάσεων ἰδιότης, τρανήν τε καὶ ἀσύγχυτον ποιεῖται τὴν προσώπων διαστολήν· ἐν δὲ ὄνομα προκειμένον τῆς κατὰ τὴν πίστιν ἐκθέσεως, σαφῶς ἡμῖν τὴν ἐνότητά τῆς οὐσίας τῶν ἐν τῇ πίστει προσώπων διερμηνεύει, Πατρός τε λέγω καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου· διὰ γὰρ τῶν κλήσεων τούτων, οὐ φύσεως διαφορὰν διδασκόμεθα, ἀλλὰ μόνως τὰς τῶν ὑποστάσεων γνωριστικὰς ἰδιότητας. Ὡστε γινώσκειν ἡμᾶς, μήτε Υἱὸν τὸν Πατέρα εἶναι, μήτε Πατέρα τὸν Υἱόν· μήτε Υἱὸν ἢ τὸν Πατέρα, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ἕκαστον ἐν τῷ ἰδιάζοντι τῆς ὑποστάσεως χαρακτηρὶ γνωρίζειν· ἐν ἁορίστῳ τελειότῃ, καὶ ἐφ' αὐτοῦ θεωρούμενον, καὶ ἀπὸ τοῦ συνημμένου οὐ διαιρούμενον

Filius vel Patrem esse, vel Spiritum sanctum: sed

Τὸ ὄν σημαίνει· τὸ ἀκατονόμαστον ὄνομα περὶ οὗ

εἰπὼν ὁ Κύριος· ὅτι βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα, οὐ προσέθηκεν αὐτὴν τὴν σημαντικὴν φωνὴν τὴν ὑπὸ τοῦ ὀνόματος δηλουμένην. Ταύτην ἔχομεν περὶ αὐτοῦ τὴν διάνοιαν· ὅτι πάντα τὰ ἐν τῇ κτίσει ὄντα, διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων σημασίας περιλαμβάνεται· ὅτε γὰρ οὐρανὸν εἰπὼν, ἐπὶ τὸ δηλούμενον ὑπὸ τοῦ ὀνόματος κτίσμα τὴν διάνοιαν τοῦ ἀκούοντος ἤγαγε· καὶ ὁ ἀνθρώπου, ἡ τινος τῶν ζώων μνησθεὶς ἐπ' ὀνόματος, εὐθὺς τὸ εἶδος τοῦ ζώου τῷ ἀκηκόῳ ἐνετυπίσαστο· καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως διὰ τῶν ἐπικειμένων ὀνομάτων ἐνζωογραφεῖται τῇ καρδίᾳ τοῦ διὰ τῆς ἀκοῆς παραδεξαμένου τὴν προσηγορίαν τὴν ἐπικειμένην τῷ πράγματι. Μόνον δὲ ἡ ἀκτιστος φύσις, ἡ ἐν τῷ Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ πιστευομένη, κρείττον πάσης ἐστὶν ὀνομαστικῆς σημασίας. Διὰ τοῦτο ὄνομα εἰπὼν ὁ Λόγος ἐν τῇ παραδόσει τῆς πίστεως, τὸ τί οὐ προσέθηκε· πῶς γὰρ ἂν εὐρεθῇ ὄνομα ἐπὶ πράγματος ὃ ὑπὲρ πάντων ἐστὶν ὄνομα· Ἄλλ' ἐξουσίαν ἔδωκεν, ὅπως ἂν χωρήσῃ ἡ διάνοια ἡμῶν εὐσεβῶς κινουμένη εὐρεῖν τι ὄνομα τῆς ὑπερκειμένης φύσεως ἐνδεικτικόν· τοῦτο ὁμοίως ἐπαρμόσει Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, εἴτε τὸ ἀγαθόν, εἴτε τὸ ἀφθαρτον, ὅσα νομίζει ἕκαστος ἄξιον εἶναι πρὸς ἐνδειξιν τῆς ἀκηράτου παραλαμβάνεσθαι φύσεως· καὶ τοῦτο δέ μοι δοκεῖ διὰ τῆς ἐκθέσεως ταύτης νομοθετεῖν ὁ Λόγος· τὸ πεπεσθαι ἁρμόζον τε καὶ ἀκατάληπτον τὸ τῆς θείας οὐσίας εἶναι. Φανερόν γάρ ἐστι ἡ τοῦ Πατρὸς κλήσις, οὐκ οὐσίας ἐστὶ παραστατικὴ· ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν σχέσιν ἀποσταθεῖν· οὐκοῦν εἰ δυνατόν ἦν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει οὐσίαν διδασθῆναι Θεοῦ· ὁ πᾶντας θέλων σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, οὐκ ἂν τὴν περὶ τοῦτου γνώσιν ἀπεσιώπησεν. Νῦν δὲ τῷ μηδὲν περὶ τῆς οὐσίας εἰπεῖν, ἔδειξεν ὅτι ἐκεῖνης μὲν ἡ γνώσις ἀμήχανος· ὃ δὲ χωροῦμεν μαθόντες, οὐδὲν τοῦ ἀχωρήτου δεόμεθα· ἀκούσαντες ἔχοντες πρὸς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν τῆς παραδοθείσης διδασκαλίας τὴν πίστιν. Τὸ γὰρ μαθεῖν ὅτι ἐκεῖνός ἐστι τὸ ὄντως ὄν· ὃ διὰ τῆς σχετικῆς ἐννοίας ἡ τοῦ Υἱοῦ μεγαλειότης συναναφαίνεται, ἡ τελειοτάτη διδασκαλία τῆς εὐσεβείας ἐστὶ, τοῦ Υἱοῦ, καθὼς εἰρηται, συνημμένως μεθ' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς τε καὶ ἀληθινὸν συνενδεικνυμένου· ἐπειδὴ αὐτός ἐστι καὶ ζωὴ καὶ ἀλήθεια.

doctrina est, cum sicut jam supra dictum est, Filius conjunctim et una cum ipso Spiritus vitæ et veritatis commonstretur: siquidem ipse est vita et veritas.

Τούτων οὕτω διηρημένων, πᾶσαν αλρετικὴν ὑπόληψιν ἐν τοῖς θεοῖς δόγμασιν ἀναθεματίζοντες, πιστεύομεν καθὼς ἐδιδάχθημεν ὑπὸ τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὁμολογοῦντες μετὰ τῆς πίστεως ταύτης, καὶ τὴν γενομένην παρὰ τοῦ δεσπότου τῆς κτίσεως ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων οἰκονομίαν· Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀραγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ, ἀλλ' αὐτὸν ἐκένωσε μορφήν δούλου λαβὼν· καὶ σαρκωθείς ἐν τῇ ἁγίᾳ Παρθένῳ, ἐλευρώσατο ἡμᾶς ἐκ τοῦ θανάτου· ἐν ᾧ κατειχόμεθα

A de quo sic Dominus locutus est? Quod baptizantes ipsos in nomen, non addidit ipsam significativam vocem quæ sub hoc nomine declaratur. Illud sic intelligimus, quod omnia quæcumque creata sunt, nominum significatione comprehenduntur. Nam qui cælum dixit, ad eam quæ hoc nomine significatur, creaturam audientis mentem induxit, et qui hominis vel alicujus animalium ipso nomine mentionem fecit, statim speciem animalis in animo ejus qui audivit, impressit. Eodem pacto alia omnia per imposita nomina pinguntur in corde ejus, qui per auditum accepit appellationem rei impositam: sola autem increata natura, quæ in Patre, et Filio, et Spiritu sancto creditur, omni præstantior est et melior nominis significatione. Idcirco Verbum, id est B Filius Dei, cum in fidei traditione divisisset in nomen, quod esset id nomen non addidit. Quomodo enim inveniri posset nomen ei rei aptum quæ nomen omne exsuperat? sed potestatem fecit, ut pro captu suo intelligentia nostra, pie commota, inveniret aliquod nomen, quod supereminentem naturam ostenderet: illudque similiter accommodaret, et Patri, et Filio, et Spiritui sancto; sive bonum sive incorruptibile diceret, vel quod unusquisque existimaverit dignum esse assumere ad immortalis et æternæ naturæ demonstrationem. Atque hoc mihi videtur secundum hanc expositionem Verbum lege sanxisse; nempe ut persuaderet divinam essentiam quid esse ineffabile, non enarrabile et incomprehensibile. Perspicuum est enim, quod Patris appellatio non est essentia significatrix, sed relationis ad Filium index. Si igitur naturæ humanæ fas esset Dei essentiam doceri et percipere; ille qui vult omnes salvos fieri, et ad veritatis agnitionem venire⁴⁴, non de hoc cognitionem reticisset: nunc autem cum nihil de essentia dixerit, ostendit quod illa cognitio haberi nulla solertia possit. Quod autem ab illo edocti mente percipimus, demonstrat quod eo quod comprehendi minime potest non egemus; sufficientem ad salutem nostram habentes, tradite doctrinæ fidem. Nam in eo quod discimus quod ille est id quod vere est, quo nomine etiam Filii magnificentia per relativam notitiam ostenditur, perfectissima Religionis nostræ

D His itaque sic distinctis omnem hæreticam opinionem in divinis decretis detestantes credimus, sicut a Domini voce docti fuimus, in nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti: confidentes cum hac fide factam a Domino creaturæ pro hominibus dispensationem, Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens⁴⁵, atque in sancta Virgine incarnatus ex morte nos redemit, in qua delinebamur sub peccato venundati, dans permutationem sive pretium redemptionis.

⁴⁴ I Timoth. II, 4. ⁴⁵ Philipp. II, 6.

animarum nostrarum suum pretiosum sanguinem, A quem per crucem effudit, ac per se nobis viam stravit ad resurrectionem. Veniet enim suis temporibus in gloria Patris omnem animam in iustitia judicaturus: quando omnes qui in monumentis sunt audient vocem ejus, et prodibunt qui bona egerint in resurrectionem vitae, qui verò mala, in resurrectionem judicii ⁴⁵. Quare ne in aliquem simpliciorum inexplorate illapsa haeretica discordia, quæ nunc ab Eunomio disseminatur, sinceram fidem et doctrinam lædat et depravet, proponentes expositionem quæ ab ipsis circumfertur, dogmatis ipsorum pravitatem redarguere conabimur.

Sic igitur habent verba dogmatis: *Credimus in unum et solum verum Deum secundum ipsius Domini doctrinam, non mentita voce ipsum colentes (est enim omnis mendacii expers), sed eum qui vere est natura et gloria, Deus unus, absque principio, æterne, sine fine, solus. Qui secundum Domini doctrinam credere promisit, ne pervertat factam ab universorum Domino fidei expositionem, ad id quod sibi ipsi videtur, sed vocibus a veritate profectis assentiantur. Illic igitur cum verbum fidei complectatur nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, quam consonantiam habent ea quæ nunc sunt composita cum Domini vocibus, ut ad illorum doctrinam tale dogma possit referri? Ubinam dixit Dominus in Evangeliiis oportere credere in unum et solum verum Deum? Non possent ostendere nisi habeant ipsi novum aliquod Evangelium. Quæ enim ab antiquis per traditionem ad hæc usque tempora in Ecclesiis leguntur, hanc vocem non continent, quæ dicat oportere, credere vel baptizare in unum et solum verum Deum, quemadmodum isti autumant, sed in nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Nos autem sicut a Domini voce edocti fuimus, hoc asserimus quod unum non Patrem significat solum, sed etiam Filium simul cum Patre demonstrat, cum sic dixit Dominus, *Ego et Pater unum sumus* ⁴⁶. Quinetiam et deitatis appellatio æqualiter imposita est et principio, in quo erat Verbum, et ipsi Verbo quod erat in principio. Dixit enim quod etiam *Verbum erat apud Deum* ⁴⁷, et quod *Deus erat Verbum*. Ita ut in deitatis significato, simul cum Patre Filius intelligatur. Præterea id quod essentia verum est, nihil aliud præter veritatem potest intelligi. Quod autem Dominus sit veritas, nullus contradicet plane, nisi a veritate devius prorsus et alienus. Si igitur in uno Verbum est, et Deus est et veritas, quemadmodum in Evangeliiis prædicatur, ad quam Domini doctrinam refert illud dogma, qui his distinctivis vocibus est usus? Nam contraria differentia solius ad non solum, est etiam Dei ad non Deum, et veri ad non verum. Si igitur ad idola intuentis, hanc ad illa verborum adversam divisionem faciunt, nos etiam assentimur. Siquidem per homo-*

ὁπὸ τῆς ἁμαρτίας πεπραμένοι· δοὺς ἀντάλλαγμα τῆς λυτρώσεως τῶν ψυχῶν ἡμῶν, τὸ τίμιον αὐτοῦ αἶμα, ὃ ἐξέχεε διὰ τοῦ σταυροῦ· καὶ ὁδοποιήσας ἡμῖν δι' αὐτοῦ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν· ἦξει γὰρ καί-ροισι ἰδίοις ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς· κρίναι πᾶσαν ψυχὴν ἐν δικαιοσύνῃ· ὅτε πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ· καὶ ἐξελεύσονται οἱ μὲν τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. Ὡς ἂν μὴδὲ τινι τῶν ἀπλουστέρων ἀνεξετάτως παρεμπεσοῦσα ἡ αἰρετικὴ διαφορά, ἣ νῦν παρὰ τοῦ Εὐνομίου διασπειρομένη, βλάβει τὴν ἀκέραιον, ἀναγκάως προστιθέντες τὴν περιφερομένην παρ' αὐτῶν ἔνθεσιν, διελέγξαι τὴν κακίαν τοῦ δόγματος αὐτῶν πειρασόμεθα.

Ἐχει τοίνυν ἡ λέξις τοῦ δόγματος, οὕτω· Πιστεύομεν εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν· οὐκ ἐφευσμένη φωνῇ τιμῶντες αὐτόν· ἔστι γὰρ ἀφευδής· ἀλλ' ὅπως ὅσα φῶσι τε καὶ δόξῃ Θεὸν ἕνα, ἀνάγκως, ἀπὸ τοῦ, ἀτελευτήτως, μόνον. Ὁ κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν πιστεύειν ἐπαγγελλόμενος, μὴ παρατρέπῃ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὁλῶν γενομένην τῆς πίστεως ἐκθεσιν, πρὸς τὸ αὐτῷ δοκοῦν· ἀλλ' ἀκολουθεῖτω ταῖς παρὰ τῆς ἀληθείας φωναῖς. Ἐκεῖ τοίνυν τοῦ λόγου τῆς πίστεως περιέχοντος τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τίνα συμφωνίαν ἔχει τὰ νῦν συνθεσθέντα πρὸς τὰς τοῦ Θεοῦ φωνάς· ὥστε εἰς τὴν ἐκείνων διδασκαλίαν τὸ τοιοῦτον ἀναφέρειν δόγμα; Ποῦ τοίνυν εἶπε δεῖν πιστεῦναι εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος· οὐκ ἂν ἔχοιεν ἐπιθεῖναι, εἰ μὴ τι νέον ἐστὶ παρ' αὐτοῖς Εὐαγγέλιον· ἃ γὰρ ἐξ ἀρχαίων μέχρι τοῦ νῦν κατὰ διαδοχὴν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἀναγινώσκειται, ταύτην τὴν φωνὴν οὐ περιέχει τὴν λέγουσαν· δεῖν πιστεῦναι ἢ βαπτίζειν εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καθὼς οὗτοι λέγουσιν· ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὡς δὲ ἡμεῖς παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς ἐδιδάχθημεν, τοῦτο φαρμέν· ὅτι τὸ Ἐν οὐ τὸν Πατέρα σημαίνει μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ συνενδεδυκέναι· οὕτως εἰπόντος τοῦ Κυρίου, ὅτι Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. Ὁμοίως καὶ τὸ Θεότητος ὄνομα, ἐπίσης ἐπικέκληται, τῇ τε ἀρχῇ ἐν ἣ ὁ Λόγος, καὶ τῷ ἐν τῇ ἀρχῇ ὄντι Λόγῳ· εἶπε γὰρ ὅτι καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· ὥστε καὶ ἐν τῷ τῆς Θεότητος σημαίνοντι ὁμοίως τῷ Πατρὶ καὶ τὸν Υἱὸν συνθεωρεῖσθαι. Πρὸς τοῦτοις δὲ καὶ τὸ ἀληθινόν, ἄλλο τι παρὰ τὴν ἀλήθειαν νοηθῆναι οὐ δύναται· ὅτι δὲ ἀλήθεια ὁ Κύριος, οὐδεὶς ἀντιλέγει πάντως, εἰ μὴ τις εἴῃ τῆς ἀληθείας ἀλλότριος. Εἰ τοίνυν καὶ ἐν τῷ ἐν ἡμῶν ὁ Λόγος ἐστὶ· καὶ Θεὸς ἐστὶ, καὶ ἀλήθεια, καθὼς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις κηρύσσεται, εἰς ποίαν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν ἀναφέρει τὸ δόγμα, ὃ ταῖς διασταλτικαῖς ταύταις φωναῖς κερήμενος; Ἡ γὰρ ἀντιδιαστολή τοῦ μόνου πρὸς τὸν μὴ μόνον, ἐστὶ καὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν μὴ Θεόν· καὶ τοῦ ἀληθινοῦ πρὸς τὸν

⁴⁵ Joan. v, 29. ⁴⁶ Joan. x, 30. ⁴⁷ Joan. i, 1.

μη ἀληθινόν· εἰ μὲν οὖν πρὸς τὰ εἰδωλα βλέποντες πρὸς ἑκεῖνα ποιοῦνται τὴν τῶν θημάτων ἀντιδιαίρεσιν, καὶ ἡμεῖς συντιθέμεθα· καθ' ὁμωνυμίαν γὰρ τὸ τῆς θεότητος ὄνομα τοῖς εἰδωλοῖς τῶν ἐθνῶν ἐπιλέγεται· Πάντες γὰρ οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια· καὶ ἄλλως πρὸς τὸ πλῆθος ἀντιδιαίρει τὸν μόνον· καὶ πρὸς τὰ ψευδῆ τὸν ἀληθινόν· καὶ τοὺς μὴ ὄντας θεοὺς πρὸς τὸν ὄντα Θεόν. Εἰ δὲ πρὸς τὸν Μονογενῆ Θεόν, ἡ ἀντιδιαίρεσις γίνεται, μαθέτωσαν οἱ σοφοί· ὅτι ἀλήθεια πρὸς μόνον τὸ ψεῦδος τὴν ἀντιδιαστολήν ἔχει· καὶ Θεὸς πρὸς τὸν μὴ ὄντα Θεόν· τοῦ δὲ Κυρίου ὅς ἐστιν ἀλήθεια Θεοῦ ὄντος, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὄντος· καὶ ἐν πρὸς τὸν Πατέρα ὄντος, αἱ διασταλτικαὶ αὗται φωναὶ ἐπὶ τοῦ δόγματος χώραν οὐκ ἔχουσιν· ὁ γὰρ ἀληθῶς εἰς τὸν ἕνα πιστευόν βλέπει ἐν τῷ ἐνί, τὸν διὰ πάντων αὐτῷ ἡνωμένον, ἐν ἀληθείᾳ τε καὶ θεότητι, καὶ οὐσίᾳ, καὶ ζωῇ, καὶ σοφίᾳ· καὶ πᾶσιν ἀπαξιαπλῶς. Ἡ εἰ μὴ βλέπει ἐν τῷ ἐνί τὸν ταῦτα ὄντα, εἰς οὐδὲν ἔχει τὴν πίστιν, χωρὶς γὰρ Υἱοῦ Πατρὸς οὔτε ἐστὶν οὔτε λέγεται· οὔτε μὴν χωρὶς δυνάμεως ὁ δυνατός· οὔτε χωρὶς σοφίας ὁ σοφός· Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ σοφία Θεοῦ. Ὡστε ὁ τῆς δυνάμεως, ἡ τῆς ἀληθείας, ἡ τῆς σοφίας, ἡ τῆς ζωῆς, ἡ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἐκτός βλέπειν φανταζόμενος, ἡ οὐδὲν βλέπει, ἡ τὸ κακὸν πάντως βλέπει· ἡ γὰρ τῶν ἀγαθῶν ὑπεξαίρεσις, τοῦ κακοῦ καὶ θέσις, καὶ ὑπαρξίς γίνεται· Οὐκ ἐφεν-σμένη φωνῇ, φησί, τιμῶντες αὐτόν· ἔστι γὰρ ἀψευδής. Ταύτῃ τῇ φωνῇ εὐχομαι τὸν Εὐνόμιον

Εἰ γὰρ οὕτω φρονοῖ ὅτι πᾶν τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου λεγόμενον τοῦ ψεύδους καχώριται· πισθῆσεται πάντως ἀληθεύειν τὸν εἰπόντα· ὅτι Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστὶ, δηλαδὴ ὅλος ἐν ὅλῳ· οὔτε τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Υἱῷ περιτεύοντος· οὔτε τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ Πατρὶ λείποντος· καὶ ὅτι Οὕτω χρὴ τιμᾶσθαι τὸν Υἱὸν καθὼς τιμᾶται ὁ Πατὴρ· καὶ ὅτι Ὁ ὅρακός ἐμὲ, ὅρακε τὸν Πατέρα· καὶ ὅτι Οὐδεὶς εἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ· καὶ ὅτι Καὶ τὸν Πατέρα οὐδεὶς ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Δι' ὧν ἀπάντων, οὔτε δόξης, οὔτε οὐσίας, οὔτε ἄλλου τινὸς παραλλαγὴ ὑπονοεῖται ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τοῖς ταύτας τὰς φωνὰς ὡς ἀληθινὰς δεξαμένοις. Ὅτως ὄντα, φησί, φύσει τε καὶ δόξῃ Θεὸν ἕνα. Τὸ ὄντως ὄν, ἀντιδιαίρεται πρὸς τὸ μὴ ὄντως ὄν. Ἔστι δὲ ὄντως ὄν, ἕκαστον τῶν ὄντων καθὼς ἐστὶν· τὸ δὲ μέχρι φαντασίας τινὸς καὶ ὑπονοίας δοκοῦν μὲν εἶναι, μὴ ὄν δὲ, τοῦτο οὐκ ὄντως· ἐστὶν· ὡς τὸ ἐνύπνιον, φάσμα, ἡ ὁ ἐπὶ τῆς εἰκόνος ἄνθρωπος. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα μέχρι φαντασίας ὄντα τὸ ὄντως εἶναι οὐκ ἔχει. Εἰ μὲν οὖν κατὰ τὴν Ἰουδαϊκὴν ὑπόληψιν κατασκευάζουσι καθόλου μὴ εἶναι τὸν Μονογενῆ Θεόν· καλῶς τῷ Πατρὶ μόνῳ τὸ ὄντως εἶναι προσμαρτυροῦσιν. Εἰ δὲ οὐκ ἀρνοῦνται τὸν πάντων ποιητὴν ὅτι ἐστὶν, πισθῆτωσαν μὴ ἀποστερεῖν τὸν ὄντα τοῦ ὄντως εἶναι· ὅς ἐαυτὸν ἐν τῇ γενομένῃ Μωϋσῇ θεοφανείᾳ, ὄντα ὀνόμασεν, εἰπὼν ὅτι Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν· καθὼς ὁ Εὐνόμιος ἐν τοῖς ἐφεξῆς λόγοις, τοῦτω συν-

A nymiam deitatis nomen gentium idolis tribuitur: Omnes enim dii gentium demonia²²: et aliter ad multitudinem opponit eum qui solus est: et ad falsa eum qui verus est, et eos qui dii non sunt ad eum qui Deus est: Quod si ad unigenitum Deum sit hac adversa differentia, discant isti sapientes, quod veritas ad solum mendacium contrariam habet differentiam: et Deus ad eum qui non est Deus. Cum autem Dominus, qui est veritas, Deus sit et in Patre, et unum sit cum Patre, hae discretivae voces in dogmate locum non habent. Nam qui vero in unum credit, videt in uno eum qui per omnia ipsi unitus est, in veritate, et deitate, et essentia, et vita, et sapientia, et in omnibus prorsus. Vel si in uno non eum videt qui est hac ipsa, in nihil fidem habet. Nam absque Filio Pater neque est neque dicitur: neque quidquam absque potentia qui potens est, neque absque sapientia qui sapiens. Christus enim Dei potentia et Dei sapientia. Quare qui extra potentiam, vel veritatem, vel sapientiam, vel vitam, vel verum lumen respicit, falsa sibi animo fingens, vel nihil videt, vel malum prorsus videt. Nam honorum subtractio, mali positio et existentia efficitur. Non mentita voce, inquit, ipsum colentes: est enim verax. In hac voce Eunomium precor permanere veritati testimonium perhibentem, quod non mentitur Deus.

ἐπιμένειν μαρτυροῦντα τῇ ἀληθείᾳ, ὅτι ἐστὶν ἀψευδής. C Si enim ita sentiat, quod quidquid a Domino dicitur a mendacio separatum est: procul dubio credet eum verum loqui, qui dixit: Ego in Patre, et Pater in me est²³, nimirum totus in toto, neque Patre in Filio exsuperante, neque Filio in Patre deficiente: et: Sicut Pater honorificatur, sic Filium honorificandum esse²⁴, et quod Qui vidit me, vidit Patrem²⁵, et quod Nullus novit Filium nisi Pater, et quod Patrem nullus cognoscit, nisi Filius²⁶. Quibus omnibus neque gloriae, neque essentiae, neque ullius alius rei in Patre et Filio differentia ab iis intelligitur, qui has veras voces admiserunt. Qui vere est, inquit, natura et gloria Deus unus. Quod vere est ens opponitur ei quod non est vere ens. Est autem vere ens unumquodque entium qua est, quod autem phantasia, id est, visione quadam et aspersione videtur quidem esse cum non sit ens, hoc non vere est, sicut somnium, spectrum, vel in imagine homo. Hac igitur et ejusmodi visione tenuis cum sint, vere esse non habent. Quod si judaica opinione omnino non esse Unigenitum astruunt, praecclare soli Patri vere esse suo testimonio attribuant. Quod si non negant eundem Unigenitum omnium factorem, quia est, persuadeantur eum qui est vera essentia nequaquam privare. Qui seipsum in ea, quae Moysi facta est, Dei apparitione, eum qui est, nominavit, cum dixit: Ego sum qui sum²⁷. Quemadmodum Eunomius in se-

²² Psal. xciv, 5. ²³ Joan. x, 38; xiv, 10. ²⁴ Joan. v, 25. ²⁵ Joan. xiv, 9. ²⁶ Math. xi, 27.

²⁷ Exod. iii, 14.

quentibus sermonibus, huic assentitur dicens, A ipsum esse Unigenitum qui Moysi apparuit. Deinde ait, *Et natura et gloria Deum esse unum*. Si igitur Unigenitus est Deus, nec sit natura Deus: ipse viderit qui hæc dicit. Quod si non est Deus qui non sit natura Deus, discant a magno Paulo, quod qui serviunt iis qui non sunt natura dii, non serviunt Deo ⁷⁴. Nos autem Deo viventi et vero servimus sicut Apostolus dicit: *Cui servimus Jesus est Christus* ⁷⁵. Huic enim ipse etiam apostolus Paulus servire gloriatur, dum dicit: *Paulus servus Jesu Christi* ⁷⁶. Nos igitur qui non amplius servimus iis qui non sunt natura dii, eum qui est natura Deus cognovimus, Cui genus omne flectitur *coelestium, terrestrium, et inferorum* ⁷⁷. Non autem servissemus, nisi credidissemus, quod hic est vivus et verus Deus, cui omnis lingua confitetur, *Quia Dominus Jesus in gloriam est Patri* ⁷⁸.

Deum, inquit, unum, absque origine sire principio: æternum, sine fine solum. Rursus intelligite; parvuli, astutiam ⁷⁹ (inquit Solomon), ne aliquando decepti in deitatis Unigeniti abnegationem incidatis. Id sine fine est, quod mortis et interitus non est capax. Eodem modo id æternum est quod non ad tempus dicitur. Quod igitur neque æternum est, neque sine caret, hoc prorsus in natura corruptibili et temporali cernitur. Ergo qui uni et soli Deo id quod sine et exitu caret suo testimonio attribuit; non autem complectens Filium æterni et sine carentis significatione, corruptibilem ipsum esse et temporalem per hunc sermonem confirmat, qui ab æterno, et incorruptibili, et sine carenti differt. Nos autem quamvis audiamus quod solus Deus habet immortalitatem ⁸⁰: per immortalitatem etiam Filium intelligimus. Immortalitas enim est vita; tametsi Deus dicatur habitare lucem inaccessible ⁸¹: etiam verum lumen, quod est mendacio inaccessible, Unigenitum intelligi non ambigimus, in quo Deum Patrem esse ab ipsa veritate didicimus. Ex his auditor quod magis sit primum colligat: utrum sic de Unigenito opinari et sentire Deo decore oportet; an corruptibilem, et ad tempus eum esse dicere, sicut censet hæresis. *Non essentia* (inquit) *secundum quam est unus, in plures separatam, vel alias aliud quid factum, vel ab eo quod est, demigrantem, neque ex una essentia in trinam hypostasim figuratum. Omnino enim et penitus unus est, secundum eandem et eodem modo permanens solus*. Ex his propositis decet intelligentem auditorem discernere, primum quidem, quæ sine sensu projecta sunt in oratione inania verba, ab iis quæ significationem aliquam habere videntur; deinde in reliquis dictis sententiam quæ invenitur perspicere, utrum pietati quæ est in Jesum conveniat.

Priora igitur verba quæ hic sunt apposita in universum, neque bonam, neque malam aliquam

τίθεται αὐτὸν εἶναι λέγων, τὸν τῷ Μωϋσῃ φανέντα. Εἰτα πύσει τε καὶ δόξῃ Θεὸν φησὶν εἶναι. Εἰ μὲν οὖν ἐστὶν ὁ Θεὸς χωρὶς τοῦ εἶναι φύσει Θεός, αὐτὸς ἂν εἰδείη ὁ ταῦτα λέγων· εἰ δὲ οὐκ ἐστὶ Θεὸς ὁ μὴ φύσει Θεός, ὡν, μαθεύσαν παρὰ τοῦ μεγάλου Παύλου, ὅτι οἱ δουλεύοντες τοῖς μὴ φύσει θεοῖς, Θεῶ οὐ δουλεύουσιν· ἡμεῖς δὲ δουλεύομεν Θεῷ ζῶντι τε καὶ ἀληθινῷ· καθὼς ὁ Ἀπόστολος λέγει· Ὁ δὲ δουλεύομεν, Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός. Τοῦτω γὰρ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος δουλεῖν καυχᾶται, λέγων· Παῦλος δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡμεῖς τοίνυν οἱ μηκέτι δουλεύοντες τοῖς φύσει μὴ ὄντι θεοῖς, ἐπὶ γυνώμεν τὸν φύσει ὄντα Θεόν, Ὁ πᾶν γόνυ κάμπτει ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. Οὐκ ἂν δὲ ἐδουλεύσαμεν, εἰ μὴ ἐπιστεύσαμεν, ὅτι οὗτος ἐστὶν ὁ ζῶν τε ἀληθινὸς Θεός· ὃ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογείται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς.

Θεὸν, φησὶν, εἶνα, ἀνάρχως, ἀδίδως ἀτελευτήτως μόνον. Πάλιν νοήσατε, ἀνακοί, παρουρηγίαν, φησὶν ὁ Σολομών· μὴ ποτε εἰς ἀρησιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος ἀπατηθέντες ἐκπέσῃτε. Ἀτελευτήτων ἐστὶ τὸ θανάτου καὶ φθορᾶς ἀνεπίδεκτον. Ὁσαύτως καὶ ἀίδιον τὸ μὴ πρόσκαιρον λέγεται. Ὁ τοίνυν μὴτε ἀιδίον ἐστὶ, μὴτε ἀτελευτήτων· τοῦτο πάντως ἐν τῇ φθαρτῇ τε καὶ ἐπικλήρῳ θεωρεῖται φύσει. Οὐκοῦν ὁ τὸ ἀτελευτήτων τῷ ἐνὶ καὶ μόνῳ προσμαρτυρῶν Θεῷ· μὴ συμπεριλαμβάνων δὲ τὸν ὕδιν τῇ τοῦ ἀτελευτήτου καὶ ἀιδίου σημασίᾳ, φθαρτὸν αὐτὸν εἶναι καὶ πρόσκαιρον διὰ τοῦ τοιούτου λόγου κατασκευάζει, τὸν τῷ ἀιδίῳ καὶ ἀτελευτήτῳ ἀντιδιαστελλόμενον. Ἡμεῖς δὲ κἂν ἀκούσωμεν ὅτι μόνος ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἀθανασίαν, τὸν ὕδιν διὰ τῆς ἀθανασίας νοοῦμεν. Ἀθανασία γὰρ ἐστὶν ἡ ζωὴ· κἂν λέγεται φῶς οἰκεῖν ἀπρόσιτον. Πάλιν τῷ ἀληθινῷ φῶς, ὅπερ ἐστὶ τῷ ψεύδει ἀπρόσιτον, τὸν Μονογενὴ νοεῖσθαι οὐκ ἀμφιβάλλομεν, ἐν ᾧ τὸν Πατέρα εἶναι παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐμάθομεν. Ἐκ τούτων δὲ ὁ ἀκροατῆς, ἐπιλεξάσθω τὸ εὐσεβέστερον, εἴτε οὕτω χρῆσθαι περὶ τοῦ Μονογενοῦς θεοπροπῶς δοξάζειν· εἴτε φθαρτὸν τε καὶ πρόσκαιρον εἶναι λέγειν, ὡς ὀφθαλμοὶς ἡ αἰρεσις. Οὐ τὴν οὐσίαν, φησὶ, καθ' ἣν ἐστὶν εἰς, χωριζόμενον εἰς πλείους· ἢ ἄλλοτε ἄλλον γινόμενον, ἢ τοῦ εἶναι οὐδὲ μεριστάμενον, οὐδὲ ἐκ μιᾶς οὐσίας εἰς ὑπόστασιν τρισσὴν σχηματίζομενον. Πάντη γὰρ καὶ καθόλου ἐστὶν εἰς, κατὰ τὰ αὐτὰ τε καὶ ὡσαύτως διαμένων μόνος. Ἐκ τούτων δὲ τῶν παρατεθέντων προσήκει τὸν συνετὸν ἀκροατὴν διακρίνειν, πρῶτον μὲν τὰ χωρὶς διανοίας ἐκριφέντα τῷ λόγῳ διάκρυφα ῥήματα ἀπὸ τῶν δοκούντων νοῦν ἔχειν. Μετὰ ταῦτα δὲ τὴν εὐρισκομένην ἐν τοῖς ὑπολοίποις διάνοιαν τῶν εἰρημέων ἐπισκοπεῖν, εἰ συμβαίνει τῇ περὶ τὸν Χριστὸν εὐσεβείᾳ.

Τὰ μὲν οὖν πρῶτα τῶν παρατεθέντων καθόλου πάσης καὶ καλῆς καὶ κακῆς διανοίας κεχώρισται. Τίνα γὰρ

⁷⁴ Rom. 1. 21. ⁷⁵ ibid. 9. ⁷⁶ ibid. 1. ⁷⁷ Philipp. 11. 40. ⁷⁸ ibid. 11. ⁷⁹ Prov. viii. 5. ⁸⁰ 1 Tim. vi. 16. ⁸¹ ibid.

διονοιαν ἔχει τὸ, οὐ τὴν οὐσίαν καθ' ἣν ἔστιν εἷς, χωριζόμενον εἰς πλείους, ἢ ἄλλοτε ἄλλον γινόμενον, ἢ τοῦ εἶναι ὃ ἔστιν μεριστάμενον; Οὐτ' ἂν αὐτὸς εἴποι· οὐτε τινὰ τῶν συμμαχοῦντων αὐτῷ νομίζω δύνασθαι ἂν ἐξευρεῖν σκιάν τινα διανοίας ἐν τοῖς εἰρημένοις. Οὐ τὴν οὐσίαν καθ' ἣν ἔστιν εἷς. Χωριζόμενον αὐτὸν λέγει τῆς οὐσίας αὐτοῦ, μὴ χωρίζεσθαι, ἢ τὴν οὐσίαν λέγει ἀπ' αὐτοῦ μὴ μερίζεσθαι. Ψόφος τίς ἐστι, καὶ ἡχος μάταιος εἰκὴ συγκείμενος, ὁ ἀσημαντος οὗτος λόγος. Καὶ τί χρὴ παραμένειν τῇ ἐξετάσει τῶν ἀδιανοήτων τούτων ῥημάτων; Πῶς γάρ τις τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας χωρισθεὶς ἐν τῷ εἶναι μένει; Ἡ πῶς ἡ οὐσία τινὸς μερισθεῖσα, ἐπ' ἑαυτῆς δέικνυται; Ἡ πῶς ἐστι δυνατόν ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἔστιν ἐκδάντα, ἄλλον γενέσθαι ἐξω αὐτοῦ γινόμενον; Ἀλλ' οὐδὲ ἐκ μιᾶς, φησὶν, οὐσίας εἰς ὑποστάσεις τρεῖς σχηματίζόμενον. Παντὶ γὰρ καθάπαξ ἔστιν εἷς, κατὰ τὰ αὐτὰ τε καὶ ὡσαύτως διαμένων μόνος. Τὸ μὲν οὖν ἀδιανοήτων ἐν τοῖς εἰρημένοις, παντὶ ὅλων εἶναι καὶ πρὸ τῶν ἡμετέρων οἶμαι λόγων· τούτοις δὲ ἀντιλεγέτω ὁ νομίζων εἶναι τινα ἐν τοῖς λεγομένοις· νοῦν ἢ διάνοιαν· ὁ γὰρ χρῆναι ἐπισκεμμένος λόγου δύναμιν, ἀπαξιώσει τοὺς ἀνυποστάτους συμπλέκεσθαι. Τίνα γὰρ ἰσχύει κατὰ τοῦ ἡμετέρου δόγματος, τὸ λέγειν, Οὐ τὴν οὐσίαν, καθ' ἣν ἔστιν εἷς χωριζόμενον, ἢ μερισόμενον εἰς πλείους, ἢ ἄλλοτε ἄλλον γινόμενον· ἢ τοῦ εἶναι ὃ ἔστι μεριστάμενον· οὐτε ἐκ μιᾶς οὐσίας εἰς ὑποστάσεις τρεῖς σχηματίζόμενον; Ἄ μὴτε λέγεται παρὰ τῶν Χριστιανῶν, μὴτε πιστεύεται· μὴτε ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ διὰ τῶν παρ' ἡμῖν ὁμολογούμενων νοεῖται. Τίς γὰρ εἶπε τοῦτο ποτε, ἢ λέγοντος ἡκουσεν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, ὅτι ὁ Πατὴρ τὴν οὐσίαν ἢ χωρίζεται ἢ μερίζεται, ἢ ἄλλοτε ἄλλος γίνεταί, ἐξω αὐτοῦ γινόμενος, ἢ εἰς ὑποστάσεις τρεῖς σχηματίζεται; Ἐαυτῷ ταῦτα λαλεῖ ὁ Εὐνόμιος· οὐ πρὸς ἡμᾶς μαχόμενος, ἀλλ' ἰδίᾳ φληνάφους εἰρων· πολλὴν καταμύβας τῇ ἀσθεῖᾳ τῶν λεγομένων τὴν ἀνοιαν. Ἡμεῖς γὰρ ἐπίσης ἀσθεῖς τε καὶ ἄθεον λέγομεν, καὶ τὸ κτιστὸν λέγειν τὸν ἀσπότην τῆς κτίσεως· καὶ τὸ οἰεσθαι τὸν Πατέρα καθά ἐστι, χωρίζεσθαι ἢ τέμνεσθαι, ἢ αὐτοῦ ἐξίστασθαι, ἢ εἰς ὑποστάσεις τρεῖς σχηματίζεσθαι· ὥσπερ τινὰ πηλὸν, ἢ κηρὸν, ἐν μορφαῖς διαφόροις διαπλασσομένων.

plurimam impietati suae dementiam ex his dictis admiscuit. Nos enim ex aequo et impium, et quod Deum tollit dicimus, creature Dominum quid creatum esse profari: et putare Patrem, quia est, separari vel dissecari vel ex seipso emigrare, vel in tres subsistentias sive personas formari, velut lutum quoddam, vel ceram, cum formis differentibus effingitur.

Ἄλλὰ τοὺς ἐφεξῆς λόγους σκεψώμεθα. Πάντῃ γὰρ καὶ καθάπαξ ἔστιν εἷς· κατὰ τὰ αὐτὰ τε καὶ ὡσαύτως διαμένων μόνος. Εἰ περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει, τοῦτο καὶ ἡμεῖς συντιθέμεθα. Εἰς γὰρ ἔστιν ὡς ἀληθὺς ὁ Πατὴρ, μόνος καὶ πάντῃ καθάπαξ κατὰ τὰ αὐτὰ τε καὶ ὡσαύτως ἔχων. Καὶ οὐδὲ ποτε ὅπου ἔστιν, οὐτε μὴ ὦν, οὐτε μὴ ἐσόμενος. Εἰ τοίνυν πρὸς τὸν Πατέρα βλέπει ἡ τοιαύτη φωνή, μὴ μαχέσθαι τῷ δόγματι τῆς εὐσεβείας, συμφωνῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος· ὁ γὰρ ὁμολογῶν τὸν Πατέρα πάντοτε καὶ ὡσαύτως ἔχειν, ἕνα καὶ μόνον ὄντα, τὸν τῆς εὐσεβείας κρατῶναι λόγον· βλέπων ἐν τῷ Πατρὶ

A sententiam in se continet. Quam enim sententiam habet hoc, non essentia secundum quam est unus, separatam in plures, vel alias aliud quid factum, vel ab esse quod est, demigrantem? Nec ipse dixerit; neque quemquam eorum qui ab ejus causa stant? in his quae dicta sunt sententiae umbram aliquam arbitror posse invenire. Non essentia secundum quam est unus. Separatum ipsum dicit ab essentia sui ipsius, non separari, vel essentiam ejus dicit ab ipso non dividi. Streptus quidam est et sonitus inanis temere confusus, haec nihil significans oratio. Ecquid est necesse in verborum mente et sensu carentium examinatione diutius insistere? Quomodo enim quis a sua ipsius essentia divulsus in suo esse manet? vel quomodo essentia alicujus in partes divisa in se ipsa ostenditur? vel qui fieri potest, ut qui ab eo in quo est exierit, alius fiat extra seipsum factus? Sed neque ex una, ait, essentia in tres hypostases figuratum. Prorsus enim et penitus unus est, secundum eadem et eodem modo permanens solus. Quod igitur mente caret et sensu in iis quae recitatae sunt Eunomii verbis, cuius perspicuum esse etiam ante nostras rationes arbitror: his ergo contradicat, qui putat iis verbis aliquam mentium et intelligentiam inesse: qui enim sermonis istius vim consideraverit, absurdum et nullum fundamentum habentibus implicari et haerere dedignabitur. Quid enim roboris et momenti contra nostrum dogma habet, hoc enuntiare, non essentia secundum quam est unus separatam, vel in plures partitione facta divulsam, aut qui alias alias efficitur, vel qui ab eo quod est, esse discedit; neque ex una essentia in tres subsistentias transformatur? Quae neque a Christianis dicuntur, neque creduntur: neque ex consequente per ea quae apud nos certa sunt et concessa, intelliguntur. Quis enim haec unquam dixit, vel ex dicente in Dei Ecclesia audivit, quod Pater secundum essentiam vel separatam vel distribuitur, vel alias alius gignitur, extra seipsum factus, et quod in tres hypostases figuratur? Sibi ipsi loquitur Eunomius, non nos oppugnans, sed suas augas nocturna,

D Sed quae sequuntur verba consideremus. Omnis ex parte et absolute unus est: secundum eadem et eodem modo permanens solus. Si de Patre dicit, hoc etiam nos comprobamus. Unus enim est vere Pater, solus etiam ubique et prorsus omninoque, et secundum eadem eodemque modo se habens. Neque unquam quod est, neque non ens, neque non futurus. Si ergo haec vox Patrem respicit, pietatis decreto non pertinax adverteretur, sed in hac parte Ecclesiae consentiat. Qui enim Patrem semper et eodem modo se habere conficitur, unumque et solum esse confirmat, pietatis retinet do-

eternam, intuens in Patre Filium : sine quo Pater A neque est neque dicitur. Quod si aliquem alium Deum præter Patrem fingit, cum Judæis disputet, vel cum his qui Hysistiani nominantur : quorum est hæc cum Christianis discordia, quod ipsi Deum quidem consententur esse quemdam ὁψιστον, id est, altissimum, vel παντοκράτορα, id est, omnipotentem : Patrem autem ipsum esse non admittunt. Christianus vero, nisi Deo Patri credat, Christianus non est.

Quæ his deinceps adjicit hæc sunt : *Non habens, inquit, deitatis suæ participem socium, non partiarium gloriæ, non consortem potestatis, non regni consessorem : unus enim est et solus Deus omnipotens, Deus deorum, Rex regnantium, Dominus dominantium.* Nescio in quem intuens Eunomius, non ipsi divinitatem communicare Patrem contestatur. Siquidem ad simulacra vana et ad confictam simulacricolarum opinionem talia dicit, quemadmodum Paulus clamat, quod *non est consensio, site contentio Christo cum Beliar, neque communicatio templo Dei cum templis idolorum* ⁸², etiam nos confirmamus. Quod si unigenitum Deum per ea quæ dicuntur, a patria deitate separat, discat, dilemma impietatis ejus in seipsum recriminationem construere ; vel enim absolute Dei Unigenitum negat esse Deum, ut Patri conservet ac vindicet, quod est cum Filio in deitate incommunicabile, ac per hoc transgressor ac prævaricator reus agitur, Deo Christianorum abnegato ; vel si concesserit, illum esse Deum secundum naturam cum Deo vero non convenientem, omnino necessarium est ipsum confiteri, se orare deos naturarum differentia a se divisos ac diremptos. Horum utrum voluerit, eligat, vel negare Filii deitatem, vel deos suo dogmate inducere : utrum enim horum elegerit, nihil refert, ad impietatem par scelus est. Nos enim inspiratis a Deo Scripturæ verbis instituti et edocti non in Patre et Filio deitatis communionem cernimus, sed unitatem, hoc propriis verbis Domino docente, quibus ait, *Pater et ego unum sumus* ⁸³, et, *Qui vidit me, vidit Patrem* ⁸⁴. Nam si non esset ejusdem naturæ, quomodo vel haberet in semetipso quod alienum ; vel quomodo in seipso ostenderet quod est dissimile ; externa et aliena natura non excipiente diversi generis characterem sive formam ? Dicit autem quod *gloriæ partiarium sive socium non habet* : hoc autem ut se habet dicit, tametsi nesciat quid dicat : non enim Filius cum Patre gloriam paritur, sed totam cum Patre gloriam habet, sicut etiam Pater omnem cum Filio habet gloriam. Sic enim dixit ad Patrem, quod *Omnia mea tua sunt, et tua mea* ⁸⁵. Ideoque in tempore judicii seipsum appariturum esse in gloria Patris affirmat ⁸⁶, cum redditurus est cuique secundum opera sua ; hac autem voce unionem naturæ demonstrat. Quemadmodum enim alia glo-

τὸν Υἱὸν οὐ χωρὶς Πατὴρ οὕτε ἐστίν, οὕτε λέγεται. Εἰ δὲ ἄλλον τινὰ παρὰ τὸν Πατέρα Θεὸν ἀναπλάσσει, Ἰουδαίους διαλεγέσθω, ἢ τοῖς λεγομένοις Ὑψιστιανοῖς· ὧν αὕτη ἐστὶν ἡ πρὸς τοὺς Χριστιανούς διαφορά· τὸ Θεὸν μὲν αὐτοὺς ὁμολογεῖν εἶναι τινὰ, ὃν ὀνομάζουσιν Ὑψιστον, ἢ Παντοκράτορα· Πατέρα δὲ αὐτὸν εἶναι μὴ παραδέχεσθαι. Ὁ δὲ Χριστιανὸς, εἰ μὴ τῷ Πατρὶ πιστεύει, Χριστιανὸς οὐκ ἔστιν.

Ἄ δὲ τούτοις ἐφεξῆς προστίθῃσι, ταῦτα ἐστίν. Οὐ κοινωνῶν ἔχων, φησὶ, τῆς θεότητος, οὐ μερίτην τῆς δόξης, οὐ σύγκληρον τῆς ἐξουσίας, οὐ συνθρονον τῆς βασιλείας. Εἰς γὰρ ἐστὶ καὶ μόνος Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, Θεὸς Θεῶν, βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, Κύριος τῶν κυριευόντων. Οὐκ οἶδα πρὸς τίνα βλέπων ὁ Εὐνόμιος, τὸ μὴ κοινωνεῖν ἑαυτοῦ τῆς θεότητος τὸν Πατέρα διαμαρτύρεται. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς τὰ εἰδωλὰ τὰ μάταια, καὶ τὴν πεπλανημένην τῶν εἰδωλολατρούντων ὀπλήψιν τὰ τοιαῦτα λέγει, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος βοᾷ· *οὐκ ἐστὶ συμφωνησις Χριστῷ πρὸς Βελιάρ· οὐδὲ κοινωνία ναῦ Θεοῦ μετὰ εἰδωλῶν*, καὶ ἡμεῖς συνειθέμεθα. Εἰ δὲ τὸν μονογενῆ Θεὸν διὰ τῶν λεγομένων τῆς πατρικῆς ἀφορίζει θεότητος, μαθέτω ὅτι διλημμα τὴν τῆς ἀσεθείας αὐτοῦ κατηγορίαν ἐφ' ἑαυτῷ κατασκευάζει· ἢ γὰρ ἀρνεῖται καθόλου Θεὸν εἶναι τὸν Μονογενῆ Θεοῦ· ἢ να φυλάξῃ τῷ Πατρὶ τὸ ἐν τῇ θεότητι πρὸς τὸν Υἱὸν ἀκοινωνήτων· καὶ διὰ τούτου παραβάτης ἐλέγχεται, τὸν Θεὸν τῶν Χριστιανῶν ἀρνησάμενος· ἢ εἰ δοίη κακείνον εἶναι Θεὸν κατὰ τὴν φύσιν τῷ ἀληθινῷ Θεῷ μὴ συμβαίνοντα, ἀνάγκη πᾶσα αὐτὸν Θεοῦς πρεσβεῦσιν, ὁμολογεῖν, τῇ διαφορᾷ τῶν φύσεων ἀπ' ἀλλήλων διεσχισμένους. Ἐλέσθω τούτων ὁ βούλεται, ἢ ἀρνεῖσθαι τοῦ Υἱοῦ θεότητα, ἢ Θεοὺς ἐπεισάγειν τῷ δόγματι· ὅπερ γὰρ ἂν ἔλθῃ τῶν πρώτων, ἴσον ἐστὶν εἰς ἀσέβειαν. Ἡμεῖς γὰρ παρὰ τῶν θεοπνεύστων τῆς Γραφῆς λόγων μυσταγωγούμενοι, οὐχὶ κοινωνίαν θεότητος ὁρῶμεν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἀλλ' ἐνότητα· τοῦτο τοῦ Ἀεσπότης διὰ τῶν ἰδίων λόγων διδάξαντος, ἐν οἷς φησιν, *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμέν*· καὶ ὅτι *Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα*. Εἰ γὰρ μὴ τῆς αὐτῆς ἦν φύσεως, πῶς ἂν ἔσχεν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἄλλότριον, ἢ πῶς ἂν ἔδειξεν ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ ἀνόμιον, μὴ δεχομένης τῆς ξένης τε καὶ ἀλλοτρίας φύσεως τὸν τοῦ ἑτερογενοῦς χαρακτήρα ; Λέγει δὲ ὅτι οὐδὲ μερίτην ἔχει τῆς δόξης. Τοῦτο δὲ ὡς ἔχει λέγει, εἰ καὶ μὴ οἶδεν ὁ λέγει· οὐ γὰρ μερίζεται ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα τὴν δόξαν, ἀλλ' ὅλην ἔχει τοῦ Πατρός τὴν δόξαν, ὡς καὶ ὁ Πατὴρ πᾶσαν ἔχει τοῦ Υἱοῦ τὴν δόξαν. Οὕτως γὰρ εἶπε πρὸς τὸν Πατέρα, ὅτι *Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστί, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ*. Διὸ καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως ἐπιφανήσεσθαι ἑαυτὸν φησιν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρός· ὅτε μέλλει ἀποδοῖναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Δείκνυσιν δὲ διὰ τῆς φωνῆς ταύτης τὸ ἡνωμένον τῆς φύσεως. Ὡς γὰρ ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης· διὰ τὸ μὴ συμβαίνειν πρὸς ἄλληλα

⁸² II Cor. vi, 14. ⁸³ Joan. x, 30. ⁸⁴ Joan. xiv, 9. ⁸⁵ Joan. xvii, 10. ⁸⁶ Matth. xxv, 31.

τῶν στοιχείων τὴν φύσιν· ὡς εἴ γε ἡ αὐτὴ δόξα ἐπ' ἅμφοτέρων ἦν, οὐκ ἂν τις διαφορά τῆς φύσεως αὐτῶν ἐνομισθῇ. Οὕτως ὁ ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς δόξῃ φανήσεσθαι προειπὼν, ἔδειξε διὰ τῆς κατὰ τὴν δόξαν ταυτότητος, τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως.

Τὸ μὴ σύνθρονον τῆς βασιλείας λέγειν εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, πολλὴν μαρτυρεῖ τῷ Εὐνομίῳ τὴν τῶν θείων λογίων μελέτην, ὃς ἐκ τῆς ἄγαν προσοχῆς τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν, οὕτω ἤκουσεν, ὅτι *Τὰ ἄνω φρονεῖτε, οὗ ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθήμενος*, καὶ οἱ ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ καθεδίκεν· καὶ ἅλλα τοιαῦτα πολλά, ὧν οὐκ ἂν ῥηθῶς τις τὸ πλῆθος ἐξαριθμήσειεν· ἅπερ μήπω μαθὼν ὁ Εὐνόμιος ἀπαγορεύει σύνθρονον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν. Τὸ δὲ σύγκληρον τῆς ἐξουσίας, μάλλον ὡς ἀνόητον παραδραμεῖν χρῆ, ἢ ὡς ἀσεβὲς διελγεῖται. Τίνα γὰρ διάνοιαν ἔχει τῷ συγκληρῶν λέξις, ἐκ τῆς κοινῆς τοῦ λόγου καταχρήσεως, οὐκ ἐστὶν εὐρεῖν. *Ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν τοῦ Κυρίου βάλλουσιν κληρὸν*, καθὼς ἡ Γραφή λέγει, οἱ μὴ βουλόμενοι διασχίσαι τὸν δεσποτικὸν χιτῶνα, ἀλλ' ἐνδὸς αὐτῶν ποιῆσαι κτήμα, ᾧ ἂν ὁ κληρὸς χαρίσθῃ. Οἱ τοίνυν πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ τοῦ χιτῶνος διακληρούμενοι, δύνανται ἰσως σύγκληροι λέγεσθαι. *Ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐν τῇ φύσει οὐσης τῆς ἐξουσίας. Τὸ τε γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὅπου θέλει πνεῖ*, καὶ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖ καθὼς βούλεται, καὶ ὁ Υἱὸς δὲ οὗ τὰ πάντα ἐγένετο ὁράτα τε καὶ ἀόρατα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν· καὶ οὗς θέλει ζωοποιεῖ· καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ τοὺς χρόνους ἔθετο, ἀπὸ τῶν χρόνων δὲ, καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ χρόνῳ γεγενημένα, νοοῦμεν εἶναι τῷ Πατρὶ ὑπερῶσια. Εἰ οὖν ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ ποιεῖν ἃ βούλονται ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὡς εἵπομεν ἀποδεδείχται· τίνα νοῦν ἡ τοῦ συγκληρῶν τῆς ἐξουσίας λέξις ἔχει; Κατεῖδεν οὐκ ἐστίν· ὁ γὰρ πάντων κληρονόμος, ὁ τῶν αἰώνων δημιουργός, ὁ τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς συνεκλάμπων, καὶ χαρακτηρίζων ἐν ἑαυτῷ τοῦ Πατρὸς τὴν ὑπόστασιν, πάντα ὅσα ὁ Πατὴρ αὐτὸς ἔχει, καὶ πάσης ἐξουσίας Κύριός ἐστιν· οὐ μετισταμένης ἀπὸ τοῦ Πατρὸς εἰς τὸν Υἱόν τῆς ἀξίας· ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῷ μενούσης καὶ ἐν ἐκείνῃ οὐσης. *Ὁ τε γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ ὦν μετὰ πάσης δηλαδὴ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ*, καὶ ὁ ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα ἔχων, πᾶσαν περιέχει τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. *Ὅλον γὰρ ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα*, καὶ οὐχὶ μέρος αὐτοῦ. *Ὁ δὲ ὅλον ἔχων καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ πάντως ἔχει. Τί οὖν νοῦν Εὐνόμιος ἀποφαίνεται, μὴ ἔχειν τὸν Πατέρα σύγκληρον τῆς ἐξουσίας; Εἰποιεν ἂν ἰσως οἱ τῆς ματαιότητος αὐτοῦ μαθηταί· ὁ γὰρ εἰδὼς ἐπαλεῖν λόγων, τὰ δίχα διανοίας λεγόμενα, ὁμολογεῖ συνεῖναι μὴ δύνασθαι. Οὐκ ἔχει, φησὶ, σύγκληρον τῆς ἐξουσίας ὁ Πατὴρ. Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ λέγων ἐκ διακληρώσεως ὑπὲρ*

aria sive claritas solis, alia lunæ **, quia horum elementorum natura sibi invicem non conveniat: quod si amborum eadem esset gloria, nulla ipsorum naturæ putaretur differentia; sic qui seipsum in Patris gloria prædixit appariturum, per hanc eandem gloriam naturæ communionem demonstravit.

Dicere autem Filium non esse regni cum Patre consessorem, hoc probat quam sit Eunomius in divinis eloquiis exercitatus, qui ex nimia divinitus inspiratarum Scripturarum attentione nondum audivit: *Quæ sursum sunt sapite, ubi Christus est ad dexteram Patris sedens* **, et quod ad dexteram throni Dei consedit, multaque alia quæ sunt ejusmodi, quorum multitudinem non facile quis recensuerit: quæ cum nondum Eunomius didicerit, negat Filium simul cum Patre sedere. Hoc autem, potestatis consortem, magis ut quid demeritæ ac furoris simile percurrere oportet, quam ut impium et sacrilegum redarguere. Quam enim sententiam habet συγκληρῶν, consortis, dictio ex communi orationis nuncupatione, non licet invenire. *Super vestimentum Domini miserunt sortem*, sicut Scriptura loquitur **, qui noluerunt tunicam Domini discindere, sed unius ipsorum rem propriam facere, cui sors gratuito dederit. Illi igitur qui pro tunica inter se sortem militabant, dici possunt σύγκληροι, consortes. Hic autem minime dici potest in Patre et Filio et Spiritu sancto, cum æqualem in rebus creatis habeant potestatem. Nam *Spiritus sanctus ubi vult spirat* **, et omnia in omnibus operatur prout vult; et Filius per quem omnia facta sunt, visibiliaque et invisibilia in cælis et in terra, omnia quæ voluit fecit, et quos vult vivificat; et *Pater in sua potestate tempora posuit* **, a temporibus autem omnia quæ sunt in tempore facta Patri subjecta esse intelligimus. Si igitur æqualem habere potestatem faciendi quæcunque volunt et Patrem et Filium et Spiritum sanctum, sicut diximus, demonstratum est, quam igitur notionem habet hæc dictio consortis potestatis? Conspicere non licet: qui enim est universorum hæres, qui sæculorum conditor, qui cum gloria Patris elucet, qui in seipso Patris hypostasin figurat, et qui habet omnia quæcunque Pater habet, omnis etiam potestatis Dominus est: non quod a Patre in Filium transmigret dignitas, sed etiam apud ipsum maneat atque in illo sit. Qui enim in Patre est, cum omni nimirum sua potentia est in Patre: et qui in seipso Patrem habet, omnem patriam potestatem et vim complectitur. Totum enim in seipso habet Patrem: neque pars ejus est. Qui autem totum habet, etiam potestatem ejus omnino habet. Quid igitur Eunomius intelligens pronuntiat Patrem non habere potestatis consortem? Dixerint fortasse vanitatis ejus astipulatores disci-

** I Cor. xv, 41. ** Coloss. iii, 1. ** Joan. xix; Psal. xxi, 19. ** Joan. iii, 8. ** Act. i 7.

puli; nam qui sermones audire novit, ea quæ sine mente et sententia fundantur, se non intelligere fatetur. Non habet, inquit, Pater potestatis consortium. Quis enim Patrem et Filium de potestate inter se ex sortitione dicat contendere? Quibus mediator interveniens sacer Eunomius am-

videte ridiculam et puerilem, vilem et abjectam horum documentorum expositionem. An ille qui universa fert verbo suæ potentie, qui dicit quæ fieri vult, et qui facit in imperii virtute quæ vult, cui concurrit cum voluntate potentia, cuius potentie mensura ejus est voluntas: *Ipse enim, inquit, dixit, et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt*; qui omnia per se fecit, et in seipso constituit; quo sine nihil eorum quæ sunt, factum est, neque in natura manet, iste exspectat ex quadam sortitione eam potestatem obtinere? Judicate, auditores, an qui hæc asserit sit mentis compos. *Unus est, inquit, et solus Deus omnipotens*. Si quidem Patrem omnipotentis appellatione ostendit, nostrum, non alienum sermonem pronuntiat: sin autem alium aliquem præter Patrem intelligit omnipotentem, etiam circumcisionem si ei videatur prædicet, qui Judaicorum decretorum est præses, Christianorum siquidem fides in Patrem intuetur. Omnia enim est Pater, *Altissimus, omnipotens, rex regnantium, Dominus dominantium*, et quæcunque excelsam habent et eximiam significationem, Patris sunt propria, et quæ sunt Patris, etiam Filii sunt omnia. Quod si ita est, hæc etiam admittimus. Si autem Patre omisso alium omnipotentem autumat, decreta Judaicorum profert, vel Platonis doctrinam sequitur (a). Nam et illum philosophum aiunt dicere, esse quemdam supremum creatorem et factorum quorundam aliorum deorum inferiorum. Quemadmodum igitur in Judaicis et Platonice decretis qui Patrem non admittit Christianus non est, tametsi omnipotentem quemdam colat in suo dogmate: sic etiam Eunomius contra nomen mentitur, Judaizans præ superbia et mentis ferocia, vel Græcorum numina præferens, Christianorum appellationem subinduens. Quin etiam de his quæ sequuntur, eadem erit oratio. Dicit enim quod *Deus deorum*. Nos adjecto Patris nomine vocem familiaritatem et propriam facimus, scientes quod Pater Deus deorum. Quæ vero sunt Patris omnia, omnino etiam sunt Filii. Et *Dominus dominantium*: eadem de hoc quoque est oratio; atque Altissimus supra omnem terram. Nam quemlibet mente conceperis, altissimus est super omnem terram. Similiter superne in terrestribus facta speculatione a Patre, Filio et Spiritu sancto. Verum etiam quæ deinceps dictis adjiciuntur, *Altissimus in cælestibus, altissimus in altissimis, supercælestis, verus in essentia, qui est et permanet, verus in sermonibus, verus in operibus*: hæc enim omnia ex æquo inspicit Christianorum oculus in Patre et Filio et Spiritu sancto. Quod si

τῆς ἐξουσίας πρὸς ἀλλήλους τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν διαμάχεσθαι; Οἷς μεσιτεῦν ὁ ἱεὺς Εὐνόμιος διὰ φιλικῆς συμβάσεως, ἀνευ κλήρου νέμει τῷ Πατρὶ μὴν τὰ πρεσβεία τῆς ἐξουσίας. Quibus mediator interveniens sacer Eunomius ami-

τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐξουσία τῆς ἐξουσίας πρὸς ἀλλήλους τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν διαμάχεσθαι; Οἷς μεσιτεῦν ὁ ἱεὺς Εὐνόμιος διὰ φιλικῆς συμβάσεως, ἀνευ κλήρου νέμει τῷ Πατρὶ μὴν τὰ πρεσβεία τῆς ἐξουσίας. Quibus mediator interveniens sacer Eunomius ami-

Ὁρᾶτε τὸ καταγέλαστον καὶ παιδαριῶδες τῆς χαμαιζήλου ταύτης τῶν δογμάτων ἐκθέσεως. Ἄρα ὁ τὰ σύμπαντα φέρων τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, λέγων ἃ γενέσθαι θέλει, καὶ ποιεῖν ἐν τῇ τοῦ προστάγματος δυνάμει ἃ βούλεται, οὐ συνδρομῶς ἐστὶ τῇ βουλῇ αὐτοῦ ἡ δύναμις, καὶ μέτρον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὸ θέλημα γίνεσθαι. Αὐτὸς γὰρ, φησὶν, εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν. ὁ πάντα δι' αὐτοῦ ποιήσας, καὶ ἐν αὐτῷ συστήσας, οὐ χωρὶς τῶν ὄντων οὐδὲν οὐδὲ ἐγένετο, οὐδὲ ἐν τῷ εἶναι μένει. οὗτος ἀναμένει ἐκ διακληρώσεως τινος σχεῖν τὴν ἐξουσίαν; Κρίνεται, οἱ ἀκούοντες, εἰ ὁ ταῦτα λέγων ἐν τῷ καθεστηκότι τὴν διάνοιαν ἔχει. Εἰς γὰρ ἐστὶ, φησὶ, καὶ μόνος Θεὸς παντοκράτωρ. Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα διὰ τῆς τοῦ παντοκράτορος προσηγορίας ἐκθεσκύνεται, ἡμέτερον λέγει τὸν λόγον καὶ οὐκ ἄλλοτριον. εἰ δὲ ἄλλον τινὰ παρὰ τὸν Πατέρα νοεῖ παντοκράτορα, καὶ τὴν περιτομὴν εἰ δοκεῖ κηρύσσειν, ὁ τῶν δογμάτων τῶν Ἰουδαϊκῶν προστάτης. Τὸν γὰρ Χριστιανὸν ἡ πίστις πρὸς τὸν Πατέρα βλέπει. Πάντα δὲ ἐστὶν ὁ Πατὴρ, Ὑψίστος, παντοκράτωρ, βασιλεὺς τῶν βασιλευνόντων, Κύριος τῶν κυριευόντων, καὶ πάντα ὅσα τῆς ὀψιότητος ἔχεται σημασίας, τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὅσα. Τὰ δὲ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ πάντα. Ὅστε τούτου ὄντος κακείνα δεχόμεθα. Εἰ δὲ ἀπὸ τῶν Πατέρα, ἄλλον παντοκράτορα λέγει, τὰ τῶν Ἰουδαίων λέγει, ἢ καὶ τοῖς Πλάτωνος ἔπεται λόγοις. Καὶ γὰρ κακείνῳ φασι τὸν φιλόσοφον λέγειν, εἶναι τινα ὑπεράνωθεν κτίστην καὶ ποιητὴν ὑποθετικῶς τινῶν θεῶν. Ὅσπερ οὖν ἐν τοῖς Ἰουδαϊκοῖς καὶ Πλατωνικοῖς δόγμασιν ὁ τὸν Πατέρα μὴ παραδεχόμενος, Χριστιανὸς οὐκ ἐστὶν, καὶ παντοκράτορα τινα πρεσβεύει ἐπὶ τοῦ δόγματος, οὕτως καὶ ὁ Εὐνόμιος καταφεύδεται τοῦ ὀνόματος, Ἰουδαϊκῶν ἐπὶ τῷ φρονήματι. ἢ τὰ τῶν Ἑλλήνων πρεσβεύων, τὴν δὲ τῶν Χριστιανῶν προσηγορίαν ὑποδυόμενος. Ἄλλα καὶ περὶ τῶν κατὰ τὸ ἀκλόουτον ἐκτεινόμενων, ὁ αὐτὸς ἔσται λόγος. Λέγει γὰρ, ὅτι Θεὸς θεῶν. Προσθέντες ἡμεῖς τὸ τοῦ Πατρὸς ὄνομα, τὴν φωνὴν οικειούμεθα, εἰδότες ὅτι ὁ Πατὴρ Θεὸς ἐστὶ τῶν θεῶν. Τὰ δὲ τοῦ Πατρὸς πάντα, τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ πάντως. Καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων. ὁ αὐτὸς καὶ περὶ τούτου λόγος. καὶ Ὑψίστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ὅν γὰρ ἂν τῇ διανοίᾳ λάβῃς, ἐκείνῳ ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ὅμοιος ἄνωθεν τοῖς ἐπιγείοις τῆς ἐπισκοπῆς γινομένης παρὰ τε τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐφεξῆς τοῖς εἰρημένους προσκειμένα. Ὑψίστος ἐν οὐρανοῖς, ὕψιστος ἐν ὑψίστοις, ἐπουράνιος, ἀληθινὸς ἐν τῷ εἶναι ὁ ἐστὶ, καὶ διαιμένον ἀληθινὸς ἐν λόγοις, ἀληθινὸς ἐν ἔργοις. ταῦτα

²² Hebr. i, 3. ²³ Psal. cxlviii, 5. ²⁴ Joan. i, 3. ²⁵ Tim. vi, 15. ²⁶ Joan. xvii, 10.

(a) In Timæo.

γὰρ πάντα ἐπίσης ἐνορᾷ ὁ τῶν Χριστιανῶν ὀφθαλμός· ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου. Εἰ δὲ μόνον ἐνί τινι τῶν ἐν τῇ πίστει παραδοθέντων προσώπων ὁ Εὐνόμιος ταῦτα νέμει· τοιμησάτω μὴ ἀληθινὸν εἰπεῖν ἐν λόγοις τὸν εἰπόντα, ὅτι Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια, ἢ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἢ ἀληθινὸν ἐν ἔργοις μὴ συνθέσθω τὸν ποιοῦντα κρίμα καὶ δικαιοσύνην, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐνεργοῦν τὰ πάντα ἐν πᾶσι καθὼς βούλεται· ταῦτα γὰρ εἰ μὴ προσμαρτυροῖ τοῖς παραδοθεῖσιν ἐν τῇ πίστει προσώποις, καθόλου τὴν τῶν Χριστιανῶν παραγράφεται πίστιν. Πῶς γὰρ τις πίστει ἄξιον οἰήσεται τὸν ψευδῆ μὲν ἐν τοῖς λόγοις, μὴ ἀληθινὸν δὲ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ;

Ἄλλὰ πρὸς τὸ ἐφεξῆς τῷ λόγῳ προέλθωμεν. Φησὶ γὰρ ὅτι Ἀρχῆς ἀπάσης, θεοταγῆς, ἐξουσίας ἀνθρώπου. Ἡμέτερος οὗτος ὁ λόγος καὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἴδιος, τὸ πιστεύειν τὴν θεῖαν φύσιν πάσης ἀρχῆς ἀνωτέραν εἶναι· ὑποχείριον δὲ ἐαυτῆς ἔχειν πᾶν ὅτι ἐν ἐστὶν ἐν τοῖς οὐσι νοούμενον. Θεὰ δὲ φύσις ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ δὲ μόνῳ τῷ Πατρὶ ταύτην προσμαρτυροῖ τὴν δύναμιν· καὶ εἰ μόνον αὐτὸν τροπῆς τε καὶ μεταβολῆς ἐλεύθερον ἀποφαίνεται, καὶ εἰ μόνον αὐτὸν λέγει ἀκήρατον, πρόδηλον τὸ ἐκ τούτων κατασκευάζομενον· ὅτι ὁ ταῦτα μὴ ἔχων, τρεπτός ἐστι πάντως καὶ φθαρτός, καὶ μεταβλητός καὶ ἐπικηρός. Οὐκοῦν ταῦτα δογματίζει ὁ Εὐνόμιος ἐπὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐ γὰρ ἂν ἐχρήσατο τῇ ἀντιδιαστολῇ, τοῦτοις ἀντιδιαίρων τὸν Πατέρα, μὴ ταύτην τὴν διάνοιαν ἔχων περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, δοκιμάσατε, εἰ μὴ διώκτης ἐστὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν πίστει, ταῦτα φρονῶν. Τίς γὰρ τὸ τρεπόμενον καὶ μεταβαλλόμενον καὶ τὸ ἐπικηρὸν καταδέξεται σεβάσιμον ἑαυτῷ κρίναι; Οὐκοῦν ὁλος ὁ σκοπὸς ἐστὶ τῷ κατασκευάζοντι τὰ τοιαῦτα νοήματα, ἐκβάλλειν τῆς Ἐκκλησίας τὴν εἰς τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πνεῦμα πίστιν· δι' ὧν κατασκευάζεται, μὴτε ἀκήρατον εἶναι, μὴτε ἀτρέπτον, μὴτε ἀμετάβλητον, ἢ αὐτὴν ἀλήθειαν, ἢ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας.

Ἰδωμεν δὲ καὶ ὅσα τοῖς εἰρημέσις προστίθῃσιν. Οὐκ ἐν τῷ γεννᾷ, φησὶ, τὴν ἰδίαν οὐσίαν μερίζω, καὶ ὁ αὐτὸς γεννῶν, καὶ γεννώμενος, ἢ αὐτὸς Πατὴρ γινόμενος καὶ Υἱός· ἐστὶ γὰρ ἀφάρτος. Τοιοῦτοι τάχα ἐστὶν ὁ φησὶ περὶ τῶν ἀσεβῶν ὁ προφήτης, ὅτι Ἰσθὺρ ἀράχνης ὑφαίνουσιν. Ὡς γὰρ ἐπὶ ἐκείνῳ σχῆμα μὲν ἐστὶ τοῦ ὑφάματος, ὑπόστασις δὲ οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ σχήματι· ὁ γὰρ ἀφάρτος οὐδεὶς ὑφαστῶτος ἅπτεται, περιφθειρομένων τῇ τῶν δακτύλων ἀφῇ τῶν ἀραχνίων νημάτων· τοιαύτη ἐστὶ καὶ ἡ τῶν ματαίων λέξεων ἀνυστάτος ἰστωρυγία. Οὐκ ἐν τῷ γεννᾷ, φησὶ, τὴν ἰδίαν οὐσίαν μερίζω, καὶ ὁ αὐτὸς γεννῶν καὶ γεννώμενος. Ἄρα λόγον ὀνομάσαι χρὴ τὰ λεγόμενα, ἢ μᾶλλον φλέγματός τινος ὄγκον, ὑπὸ τίνος ὑδρικής πληθύρας ἀναπτύσμενον; Τί γὰρ ἐστὶ τὸ τὴν ἑαυτοῦ μερίζειν οὐσίαν ἐν τῷ γεννᾷ, καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι

A solum uni alicui earum, quæ fide traditæ sunt, personæ Eunomius hæc attribuit, audeat asserere non veracem esse eum qui dixit: *Ego sum veritas*⁹; vel Spiritum veritatis, vel verum in operibus non concedat eum qui facit iudicium et iustitiam, vel Spiritum qui efficit omnia in omnibus prout vult: hæc enim nisi his quæ traditæ sunt in fide, personis, astipulentur, in universum Christianorum fidem expungunt et obliterant. Quomodo enim quis fide dignum existimabit mendacem in sermonibus, non verum in operibus suis?

Sed ad id quod sequitur pergamus. Dicit enim: *Omni imperio, subjectione, potestate superior est.* B Noster hic est sermo, et catholicæ Ecclesiæ proprius, credere nempe naturam divinam omni imperio superiorem esse, subiectum autem sui ipsius habere quidquid in his quæ sunt intelligitur. Divina autem natura Pater et Filius et Spiritus sanctus. Quod si hanc potentiam soli Patri suo testimonio asserat, et si solum eum a vicissitudine et mutatione liberum affirmat, atque ipsum solum incorruptum perspicuum et manifestum plane quod ex his construitur, quod qui hæc non habet, mutabilis prorsus et corruptibilis et interitui obnoxius. Hæc igitur Eunomius dogmata tradit de unigenito Deo et Spiritu sancto; non enim uteretur hac differentia dum his Patrem distinguit, nisi hanc haberet de Filio et Spiritu sancto sententiam. Reliquum, fratres, probate, si non est Christianorum fidei persecutor, dum hæc sentit. Quis enim quod vertitur et mutatur, quod falso obnoxium est et interitui, sibi venerandum esse difudicavit? Quam obrem ei qui hæc cogitat et sentit, totius scopus propositus est, ab Ecclesia excludere atque eliminare fidem, quam habet in Filium et Spiritum sanctum, cum his confirmare conetur, neque incorruptibilem, neque invertibilem, neque immutabilem, vel ipsam veritatem, vel veritatis Spiritum.

Jam videamus quæ his dictis adjicit. *Non quidem generando, inquit, propriam essentiam partiens, et idem generans, et qui generatur, et idem Pater qui gignitur et Filius: est enim incorruptibilis.* Talis hoc fortasse est quod de impiis dicit propheta. *Tela araneæ texunt*⁹. Ut enim in illa figura quidem est texturæ, sed non subest in figura firma soliditas: qui enim tangit, nihil quod subsistat tangit, pereuntibus digitorum tactu araneæ filis: talis est etiam hæc inanum dictionum futilis nec subsistens textura. *Non enim generando, ait, suam essentiam partiens, et idem est qui generat, et qui generatur.* An orationem hæc dicta nominare oportet, an potius pituitæ cujusdam humorem, ex aliqua aquosa redundantia excretum? Quid enim est suam in generando pariri essentiam, et eundem esse generantem et generatum? Quis ita mentis

⁹⁹ Joan. xiv, 6. ⁹⁹ Isa. lxx, 5.

inops et vecors, ut huic sermonem serat, quem videtur Eunomius impugnare? Ecclesia quidem verum Patrem credit, vere esse proprii Filii Patrem, sicut ait Apostolus, non alieni: sic enim in quadam Epistolarum effatus est: *Qui proprio Filio suo non pepercit*: proprii adjectioni opponens eos qui gratia non natura adoptione digni censentur. Hic autem nostram hanc opinionem calumnians, quid dicit? *Non in generando suam ipsius essentiam partiens, neque idem qui generat, et qui generatur, vel idem Pater qui gignitur et Filius: est enim incorruptibilis.* Quispiam audiens, *In principio erat Verbum, et Deus erat Verbum*¹, et, *Verbum ex Deo Patre* exivit: sicine sincerum et purum dogma, tam fœdis et tetris ac graveolentibus notionibus inquinat et conspurcat? dum dicit: *Non in generando suam essentiam partitur.* O execrandas et abominandas, impuras et sordidas cogitationes! Quomodo qui talia profert non intelligit, quod neque per carnem, Deus qui manifestatur, humanæ naturæ passionem ad sui corporis coagmentationem accepit, sed puer natus est nobis ex Spiritu sancto et virtute Altissimi², neque Virgo ipsa quidquam perpessa est, neque Spiritus diminutus est, neque virtus Altissimi in partes dissecta fuit? Etenim Spiritus totus est, et Altissimi virtus integra sine ulla imminutione mansit. Et puer natus est totus, neque matris integritatem labefactavit. Deinde caro ex carne quidem procreata est, sed t̃sque perpeſsione: hunc autem gloriæ splendorem non vult Eunomius ab ipsa esse gloria, quoniam gloria quæ lucem generat neque minuitur, neque in partes divellitur. Et quidem verbum hominis impartibiliter ex mente generatur. At Deus Verbum, nisi Patris essentia in partes fuerit secta, non potest ex Patre gigni! Quis ita vecors et stupidus, qui dogmata hujus absurditatem et amentiam non intelligat? *Non in generando, inquit, propriam essentiam partiens.* Cujus propria essentia in generando, in partes distribuitur? Essentia enim in hominibus est humana natura. In rationis expertibus generaliter quidem natura rationis expers, specialiter vero in bobus et in ovibus, et in omnibus belluis quæ secundum proprietatum differentias spectatur natura. Quid igitur horum per partum sive fetum suam essentiam partitur? Nonne per successionem eorum quæ enascuntur in unoquoque animalium semper integra manet natura? Præterea homo dum ex se hominem gignit, non suam naturam distribuit, sed et in eo qui genuit atque in genito tota est, neque ex hoc ad illum dividitur, neque discedit, neque in eo muliatur, cum in illo perfecta sit, atque omnis in eo consistat, et omnis in illo invenitur. Siquidem priusquam ex se hominem generaret, erat animal rationis particeps, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax. Idem postquam ex se talem genuit hominem: ita ut omnes naturæ proprietates in

A γεννῶντά τε καὶ γεννώμενον; Τίς οὕτως παράφορος τὴν διάνοιαν, ὡς τοῦτον εἰπεῖν τὸν λόγον, πρὸς τὸ μάχεσθαι δοκεῖ ὁ Εὐνόμιος; Ἡ μὲν γὰρ Ἐκκλησία πιστεύει τὸν ἀληθινὸν Πατέρα ἀληθῶς εἶναι Υἱοῦ Πατέρα ἰδίου, καθὼς φησὶ ὁ Ἀπόστολος, οὐκ ἄλλοτέρου· οὕτω γὰρ ἐν τινι τῶν Ἐπιστολῶν ἀπεφάνετο, Ὅς τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφέριστατο· ἀντιδιαστέλλων τῇ τοῦ ἰδίου προσθήκῃ τοὺς χάριτι καὶ οὐ φύσει τῆς υἰοθεσίας ἡξωμένους. Ὁ δὲ ταύτην ἡμῶν διαβάλλων τὴν ὑπόληψιν, τί λέγει; Οὐκ ἐν τῷ γεννᾶν τὴν οὐσίαν ἑαυτοῦ μερίζω, οὐδὲ αὐτὸς γεννῶν καὶ γεννώμενος· ἡ δὲ αὐτοῦ Πατὴρ γενόμενος καὶ Υἱός· ἔστι γὰρ ἀφθαρτός. Ἀκούων τις λόγον ἐν ἀρχῇ ὄντα καὶ Θεὸν ὄντα τὸν Λόγον, καὶ, Λόγον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξελθόντα· οὕτω καταβρυχάινει τὸ ἀκήρατον δόγμα, τοῖς αἰσχροῖς τούτοις καὶ ὀδυρόμενοι νοήμασι; λέγων· Οὐκ ἐν τῷ γεννᾶν τὴν οὐσίαν μερίζει. Ὡς τῆς βδελυρίας τῶν αἰσχρῶν τούτων καὶ βυπαρῶν νοημάτων! Πῶς οὐ συνήσιν ὁ τὰ τοιαῦτα λέγων, ὅτι οὔτε διὰ σαρκὸς ὁ Θεὸς φανερούμενος τὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πάθος πρὸς τὴν τοῦ ἰδίου σώματος οὐστάσιν παρεδίξατο, ἀλλὰ καὶ παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ δυνάμεως Ὑψίστου· καὶ οὔτε ἡ Παρθένος ἐπαθεν, οὔτε τὸ Πνεῦμα ἐμεμύθη, οὔτε ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου ἀπεμερίσθη; Καὶ γὰρ τὸ Πνεῦμα ὅλον ἐστὶ, καὶ ἡ τοῦ Ὑψίστου δύναμις ἀμείωτος ἐμείνε. Καὶ τὸ παιδίον ἐγεννήθη ὅλον, καὶ τὴν τῆς μητρὸς ἀφθορίαν οὐκ ἐλυμήνατο. Εἴτα σὰρξ μὲν ἀπὸ σαρκὸς ἐγεννήθη, δὶχα πάθους· τὸ δὲ τῆς δόξης ἀπαύγασμα οὐ βούλεται ἀπ' αὐτῆς εἶναι ὁ Εὐνόμιος τῆς δόξης· ἐπειδὴ οὔτε μειοῦται γεννῶσα τὸ φῶς ἡ δόξα, οὔτε μερίζεται. Καὶ ὁ μὲν ἀνθρώπινος λόγος ἀμερίστως ἐκ τοῦ νοῦ γεννᾶται. Ὁ δὲ Θεὸς Λόγος, ἐὰν μὴ μερίσθῃ τοῦ Πατρὸς ἡ οὐσία, ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθῆναι οὐ δύναται. Ἀρα τίς οὕτως ἐστὶν ἡλίθιος, ὡς μὴ συνεῖναι τὴν ἀλογίαν τοῦ δόγματος; Οὐκ ἐν τῷ γεννᾶν, φησὶ, τὴν ἰδίαν οὐσίαν μερίζω. Τίνος γὰρ ἐν τῷ γεννᾶν ἡ ἰδία οὐσία μερίζεται; Οὐσία γὰρ ἐπὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀλόγων, γενικῶς μὲν ἡ ἀλογος· ἰδικῶς δὲ ἐπὶ τῶν βοῶν καὶ ἐπὶ τῶν προβάτων, καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἀλόγων, κατὰ τὰς τῶν ἰδιωμάτων διαφορὰς θεωρουμένη. Τί τοίνυν ἐκ τούτων μερίζει τὴν ἰδίαν οὐσίαν διὰ τοῦ τόκου; Οὐκ αἰ μένει διὰ τῆς διαδοχῆς τῶν ἐπιγινομένων ἐφ' ἑκάστου τῶν ζώων ἀκεραία ἡ φύσις; Εἴτα ἀνθρώπος μὲν ἐξ ἑαυτοῦ τίκτων ἀνθρώπων, οὐ μερίζει τὴν φύσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ γεννήσαντι καὶ ἐν τῷ γεννηθέντι ὅλη ἐστίν· οὐκ ἐκ τούτου πρὸς ἐκεῖνον ἀποσχισομένη καὶ μερισταμένη, οὐδὲ ἐν τούτῳ κολοῦσά μὲν, ὅταν ἐν ἐκείνῳ τελεία γένηται· ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἐν τούτῳ οὐσα, καὶ πᾶσα ἐν ἐκείνῳ εὐρίσκομένη. Καὶ γὰρ καὶ πρὶν γεννηθῆαι τὸν ἐξ αὐτοῦ ὁ ἀνθρώπος, ζῶον ἦν λογικόν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Καὶ ὅταν ἐγέννησε τὸν τοιοῦτον ἀνθρώπον, ὥστε ἐν ἐκείνῳ δεῖχθῆναι πάντα τὰ ἰδιώματα τῆς φύσεως· ὡς οὐκ ἀπώλεσε τὸ εἶναι ἀνθρω-

¹ Rom. viii, 32. ² Joan. i, 1. ³ Matth. i, 18; Luc. i, 27.

πας ἐξ ἐαυτοῦ γεννήσας τὸν ἄνθρωπον· ἀλλ' ὁ ἦν Ἀ
πρὸ τούτου, καὶ μετὰ τούτου διέμεινεν, οὐδὲν διὰ τοῦ
γενέσθαι τὸν ἐξ αὐτοῦ ἄνθρωπον τῆς ἐξ αὐτοῦ φύ-
σεως ἐλαττώσας. Καὶ ἄνθρωπος μὲν ἐξ ἀνθρώπου
γεννᾶται, καὶ ἡ τοῦ γεννῶντος οὐ μερίζεται φύσις.

Τὸν δὲ μονογενῆ Θεὸν τὸν ὄντα ἐν τοῖς κόλποις τοῦ
Πατρὸς οὐ δέχεται ὁ Εὐνόμιος ἀληθῶς ἐκ τοῦ Πα-
τρὸς εἶναι· δεδοικώς μὴ ἀκρωτηριάσῃ τὴν ἀκήρατον
τοῦ Πατρὸς φύσιν διὰ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστά-
σεως. Ἄλλ' εἰπὼν ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν ἐν τῷ γεν-
νῶν μερίζων, προσέθηκεν· ἡ αὐτὸν γεννῶν καὶ
γεννώμενος, ἡ αὐτὸς Πατὴρ γινόμενος καὶ Υἱός·
καὶ οἴεται διὰ τῶν ἀσυναρτήτων ῥημάτων, σαθρο-
ποιεῖν τὸν ἀληθῆ τῆς εὐσεβείας λόγον· ἡ ἰσχύϊν τινα
περιρίζειν τῇ ἀσεβείᾳ· οὐκ εἰδὼς ὅτι δι' ὧν ἐπινοεῖ
κατασκευάζειν τὸ ἄπονον, διὰ τούτων συνετῆς τῆς
ἀληθείας εὐρίσκειται. Φαμὲν γὰρ καὶ ἡμεῖς, ὅτι ὁ
πάντα τὰ τοῦ ἰδίου Πατρὸς ἔχων, ὅλον ἐκείνὸς ἐστὶ,
πλὴν τοῦ Πατὴρ εἶναι. Καὶ ὁ πάντα τὰ τοῦ Υἱοῦ
ἔχων, ὅλον τὸν Υἱὸν ἐν ἑαυτῷ δείκνυσσι, πλὴν τοῦ Υἱὸς
γενέσθαι. Ὡστε ἡ τοῦ ἀτόπου κατασκευή, ἣν κατα-
σκευάζει νῦν ὁ Εὐνόμιος, συμμαχία τῆς ἀληθείας
γίνεται, πρὸς τὸ σαφέστερον διασταλέντος παρ' ἡμῶν
τοῦ νοήματος, κατὰ τὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου ὑφή-
γησιν. Εἰ γὰρ ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ὁρᾷ τὸν Πατέρα·
ἄλλον ἑαυτὸν ἐγέννησεν ὁ Πατὴρ, οὐτε ἑαυτοῦ ἐξι-
στάμενος, καὶ ἐν ἑκείνῳ ὅλος φαινόμενος. Ὡς διὰ
τούτων τὸ δοκοῦν κατὰ τῆς εὐσεβείας εἰρηθῆαι, συμ-
μαχίαν ἀποδειχθῆναι τοῦ ὑγιαίνοντος δόγματος.

Ἄλλ' οὕτως τὴν ἰδίαν οὐσίαν, φησὶν, ἐν τῷ
γεννῶν μερίζων, καὶ αὐτὸς γεννῶν καὶ γεννώμε-
νος, ἡ αὐτὸς Πατὴρ γινόμενος καὶ Υἱός. Ἔστι
γὰρ ἀφθαρτός. Ἡ τῆς ἀνάγκης τοῦ συμπεράσμα-
τος· τί λέγεις, ὦ σοφώτατε; Διότι ἀφθαρτός ἐστιν
οὐ μερίζει τὴν ἰδίαν οὐσίαν γεννῶν τὸν Υἱόν· οὐδὲ
ἑαυτὸν γεννᾷ, καὶ παρ' ἑαυτοῦ γεννᾶται, οὐτε Πατὴρ
ἅμα γίνεται ἑαυτοῦ καὶ Υἱός· ἐπειδὴ ἐστὶν ἀφθαρ-
τός. Οὐκοῦν εἰ τίς ἐστι φθαρτῆς φύσις, τέμνει τὴν
οὐσίαν ἐν τῷ γεννῶν· καὶ ὅφ' ἑαυτοῦ γεννᾶται, καὶ
ἑαυτὸν γεννᾷ, καὶ πατὴρ καὶ υἱὸς αὐτὸς ἑαυτοῦ γί-
νεται· διότι ἀφθαρτός οὐκ ἐστίν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως
ἔχει, οὐκ ἐγέννησε διὰ τὸ φθαρτός εἶναι ὁ Ἀβραάμ
τὸν Ἰσραὴλ τε καὶ Ἰσαὰκ, ἀλλ' ἑαυτὸν διὰ τῆς
παιδείας καὶ νομίμου γαμετῆς ἐτεκνώσατο, ἡ κατὰ
τὴν ἑτέραν τερθραίαν τοῦ λόγου, ἐμέρισεν εἰς τοὺς
γεννηθέντας ἑαυτοῦ τὴν οὐσίαν. Καὶ πρῶτον μὲν
ἐπὶ τοῦ διὰ τῆς Ἀγαρ τόκου, εἰς δύο τμήματα διαι-
ρεθεὶς, ἐν τῷ ἐνὶ τῶν ἡμιτόμων γίνεται Ἰσραὴλ·
καὶ ἐν τῷ ἑτέρῳ διαμένει ἡμισυς Ἀβραάμ. Μετὰ
ταῦτα δὲ τὸ λειπόμενον τῆς τοῦ Ἀβραάμ οὐσίας, εἰς
τὸν διπλοῦν τόκον τοῦ Ἰσαὰκ ἐμερίσθη· ὥστε τὸ
ὑγρόον ἐν ἑκατέρῳ τῶν ἐγγόνων γενέσθαι. Πῶς ἂν
εἴη ἐν τοῖς δώδεκα πατριάρχαις κερματίσεις εἰς
μέρη διαλεπτύνων τὸ ὑγρόον· ἡ ἐν ταῖς πέντε καὶ
ἑβδομήκοντα ψυχαῖς ἐν αἷς ὁ Ἰακώβ κατῆλθεν εἰς

illo demonstrantur; neque homo qui ex se hominem
genuit, id quod ipse est amisit, sed quod erat ante,
et post permansit; neque quidquam propter eum
quem ex seipso genuit hominem, de sua natura di-
minuit. Homo quidem ex homine generatur, neque
ejus qui generat in partes diffunditur natura.

At vero Eunomius unigenitum Deum, qui est in
Patris sinibus non admittit vere ex Patre esse: ve-
ritus ne integram Patris et incorruptam naturam
mutilet et obruncet per Unigeniti subsistentiam.
Sed cum dixisset, non essentiam in generando par-
tiens, adjecit, vel idem qui generat et qui generatur,
vel idem Pater qui gignitur et Filius. Atque per hæc
inepta neque coherentia verba, putat se veram
B pietatis doctrinam putrefacere et corrumpere, vel
impietati vires aliquas sufficere, nescius quod per
ea quibus absurdum construere cogitat, veritatis
patronus ac defensor deprehenditur. Nam et nos
dicimus quod qui omnia sui Patris habet, totum
illud est, eo dempto quod sit Pater. Et qui omnia
quæ sunt Filii habet, totum Filium in seipso de-
monstrat, præterquam quod sit Filius. Quare hujus
absurdi constructio quam nunc molitur Eunomius,
veritatis defensio invenitur, cum tamen nostra sit
clarior, et manifestior intelligentiæ, secundum
verbi evangelici deductionem. Si enim qui vidit
Filium, videt Patrem, alium seipsum genuit Pater,
neque ex seipso emigrans, et in illo totus appa-
rens. Sic per hæc, quod videtur contra verita-
tem esse dictum, sani documenti auxilium esse
C demonstratur.

Sed, inquit, non propriam essentiam in generando
partiens, et idem qui generat et qui generatur, vel
idem Pater qui gignitur et Filius: est enim incor-
ruptibilis. O necessitatem conclusionis! Quid ais,
sapientissime? quia incorruptibilis est, suam non
disperditur essentiam generando Filium: neque
seipsum generat, et a seipso generatur, neque Pater
simul gignitur sui ipsius etiam Filius: quoniam est
incorruptibilis. Si quis igitur est naturæ corrupti-
bilis, suam essentiam generando discindit: et ex
seipso generatur, et seipsum generat: et pater et
filius ipse sui ipsius efficitur, quia non est incorri-
D ptibilis. Quod si hæc ita sunt, Abraham non genuit
Ismaelem et Isaacum, quia corruptibilis erat: sed
seipsum per ancillam et legitimam conjugem pro-
creavit, vel alia quadam portentosa ratione in ge-
nitos suam essentiam partiendo diffudit. Primum
quidem in partu per ancillam Agar, in duo se-
gmenta divisus, in uno semisectorum gignitur
Ismael: in altero dimidius permanet Abraham.
Postea vero reliquium essentiae Abraham in du-
plicem partem ipsius Isaac disperditum fuit, ita
ut in utroque gnatum pars octava fuerit. Quo-
modo quis in duodecim patriarchas disseccerit, in
particulas octavam partem comminuens, vel in
quinque et septuaginta animas, cum quibus Jacob

in *Aegyptum* descendit? Et quid hæc dico, cum a primo homine ducto argumento horum verborum esset refellenda dementia? Si enim solius est incorruptibilis, in generando naturam non dispartiri: corruptibilis vero Adami ad quem dictum est: *Quia terra es, et in terram reverteris*⁴, omnino suam essentiam partiebatur, secundum rationem Eunomii, cum in ex seipso genitos divideretur: multitudine autem posterorum (cum necesse esset in quoque essentiae segmentum inveniri) pro numero eorum qui nascerentur, si divideretur, prius Adami essentia absumeretur, quam ad Abrahami subsistentem naturam perveniretur, infinitis ex ipso progenitis decies millibus per tennes illas et individuas particulas dispersa. Neque quidquam essentiae Adami amplius inveniretur reliquum, quod in Abraham et ejus filios ac posteros dispartitum diffunderetur: quia prius in infinitis et innumerabilibus ante ipsum progenitis per illas segmentorum minutias esset assumpta et exhausta natura. Videte hominis amentiam quæ dicat nescientis, neque de quibus assermet. Cum enim dicit, quoniam incorruptibilis est, neque suam partitur essentiam, neque seipsum generat, neque Pater ex seipso nascitur; in omni eo quod corruptioni subicitur, ex consecutione dedit intelligenda, illa in generatione contingere, quæcumque soli incorruptibili non inesse confirmavit. Sed cum multa sint alia quæ possint horum dictorum vanitatem arguere; quæ sunt hactenus in medium prolata ad hujus amentiae demonstrationem satis esse arbitror: hoc autem apud doctos et scientes concessum est et convenit, quid ex quaque re consequatur respiciendum esse. Qui soli Patri incorruptibile attribuit, omnia quæ post Patrem animo et mente cernuntur, illa quæ est ad incorruptibile differentia corruptibilia esse confirmat. Ita ut neque Filium a corruptione liberum esse demonstraret. Si igitur Filium ab incorruptibili differre facit, non solum ipsum esse corruptibilem definit, sed etiam alia de ipso astruit, quæcumque soli immortali non adesse dicit. Necessario enim si solus Pater neque seipsum generat, neque a seipso generatur, quidquid incorruptibile non est et seipsum generat et a seipso generatur, et pater et filius idem suipsius efficitur, utrisque essentiae partibus accommodatum. Si enim solius sit Patris incorruptibile esse, proprium autem incorruptibilis hæc non esse; nec incorruptibilis omnino Filius est, omnia prorsus in ipso sunt, essentiam dispartiri et filium ipsum sui ipsius fieri.

Sed fortasse cum amentibus et insanis diutius immorari et detineri vanum est. Ad ea igitur quæ deinceps sequuntur in ejus oratione transeamus. His itaque adjicit: *Non in faciendo materia vel partibus, vel naturalibus instrumentis indigens* (nullius enim rei est indigus). Hanc notionem tametsi ad verbum reissiorem exponit Eunomius, tamen hanc

A Αἰγυπτῶν; Καὶ τί ταῦτα λέγω, θεὸν ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου διελέγειν τῶν λεγομένων τὴν ἀνοίαν; Εἰ γὰρ μόνου τοῦ ἀφάρτου ἐστὶ, μὴ μερίζειν τὴν φύσιν ἐν τῷ γεννᾶν· φθαρτὸς δὲ ὁ Ἀδὰμ, πρὸς δὲ ἐβρέθη, ὅτι Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· ἐμέριζε πάντως αὐτοῦ τὴν οὐσίαν, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Εὐνομίου, εἰς τοὺς παρ' αὐτοῦ γεννωμένους τεμνόμενος. Τῷ δὲ πληθεὶ τῶν ἐπιγινωμένων ἀναγκαιῶς τοῦ εὐρισκομένου παρ' ἑκάστῳ τῆς οὐσίας τμήματος, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν τιχτομένων διαιρουμένου, προδανᾶται τῆς τοῦ Ἀβραάμ ὑποστάσεως ἡ τοῦ Ἀδὰμ οὐσία, ταῖς ἀπείροις τῶν ἐξ αὐτοῦ μυριάσι διὰ τῶν λεπτῶν τε καὶ ἀτόμων ἐκείνων μορίων σκεδασθεῖσα· καὶ οὐκέτι ἂν εὐρίσκειται λείψανον οὐσίας τὸ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ εἰς τὸν Ἀβραάμ, καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ μερίζομενον, προαναλωθείσης ἐν ταῖς ἀπείροις τῶν πρὸ αὐτοῦ γεγονότων μυριάσι διὰ τῆς λεπτομερείας τῶν τμημάτων τῆς φύσεως. Ὅρατε τὴν ἀνοίαν τοῦ μὴ εἰδότος ἃ λέγει, μὴδὲ περὶ τίνων διαθεδαίουται. Ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν, ἐπειδὴ ἀφάρτος ἐστίν, οὐτε μερίζει τὴν οὐσίαν, οὕτε αὐτὸν γεννᾷ, οὕτε αὐτοῦ Πατὴρ γίνεται, ἔδωκεν ἐπὶ πάντος τοῦ φθορᾷ ὑποκειμένου ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ, ἐκεῖνα νοεῖν ἐπὶ τῆς γεννήσεως συμβαίνειν, ὅσα μόνῳ τῷ ἀφάρτῳ μὴ προσεῖναι δισχυρίσατο. Ἀλλὰ πολλῶν ὄντων καὶ ἄλλων τῶν δυναμένων ἐπέδειξα τὴν ματαιότητα τῶν λεγομένων, ἀρκεῖν ὁλομαι πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀνοίας τὰ εἰρημένα. Τοῦτο δὲ πάντως προωμολόγηται παρὰ τοῖς ἐπισταμένοις, πρὸς τὸ ἀκολουθοῦν βλέπειν· ὅτι μόνῳ τῷ Πατρὶ προσμαρτυρήσας τὸ ἀφάρτον, πάντα τὰ μετὰ τὸν Πατέρα νοούμενα τῇ πρὸς τὸ ἀφάρτον ἀντιδιαστολῇ φθαρτὰ εἶναι κατασκευάζεται. Ὡς μὴδὲ τὸν Υἱὸν φθορᾷ ἐπιδεικνύειν ἐλευθερον. Εἰ οὖν ἀντιδιαστῆλαι τὸν Υἱὸν τῷ ἀφάρτῳ, οὐ μόνον αὐτὸν φθαρτὸν εἶναι διορίζεται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα περὶ αὐτοῦ κατασκευάζεται, ὅσα μόνῳ τῷ ἀφάρτῳ μὴ προσεῖναι λέγει. Ἀναγκαιῶς γὰρ εἰ μόνος ὁ Πατὴρ οὕτε αὐτὸν γεννᾷ, οὕτε ὅφ' αὐτοῦ γεννᾶται, πᾶν δὲ μὴ φθαρτὸν ἐστὶ, καὶ αὐτὸς γεννᾷ, καὶ ὅφ' αὐτοῦ γεννᾶται, καὶ πατὴρ καὶ υἱὸς αὐτὸς αὐτοῦ γίνεται, πρὸς ἑκάτερα τῆς οὐσίας μεθαρμοζόμενον. Εἰ γὰρ μόνον τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τὸ ἀφάρτον εἶναι, ἴδιον δὲ τοῦ ἀφάρτου τὸ μὴ ταῦτα εἶναι, οὕτε φθαρτος πάντως ὁ Υἱὸς κατὰ τὸν τῆς ἀίρεσεως λόγον, καὶ ταῦτα πάντα περὶ αὐτὸν πάντως ἐστίν· τὸ μερίζεσθαι τὴν οὐσίαν, τὸ τίχτειν αὐτὸν καὶ ὅφ' αὐτοῦ γεννᾶσθαι, πατέρα καὶ υἱὸν αὐτὸν αὐτοῦ γίνεσθαι.

secundum hanc haereseos orationem, et hæc etiam seipsum producere, et a seipso generari, patrem

Ἡ μάταιον ἴσως ἐπὶ πλεον ἐμφιλογεῖν τοῖς ἀνοήτοις· ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐφεξῆς τοῦ λόγου μετέλωμεν· προστίθεται γὰρ τοῦτο· Ὅσα ἐν τῷ ποιεῖν ὅλης, ἢ μερῶν, ἢ φυσικῶν ὀργάνων προσδεόμενος· ἐστὶ γὰρ παντὸς ἀπροσδεής. Τοῦτο τὸ νόημα, εἰ καὶ ἀτονώτερον κατὰ τὴν λέξιν ἐκτίθεσθαι ὁ Εὐνόμιος, ὅμως τῆς εὐσεβείας οὐκ ἀποβάλλομεν. Μαθόντες γὰρ ὅτι

³ Genes. XLVI, 2. ⁴ Gen. III, 19.

Αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐντέλλετο καὶ ἐκτίσθησαν, οἶδαμεν ὅτι ποιητὴς ἐστὶ τῆς ὕλης ὁ Λόγος, εὐθύς συναπεργαζόμενος μετὰ τῆς ὕλης καὶ τὰς ποιότητες. Ὡς εἶναι αὐτῷ τὰ πάντα, καὶ ἀντὶ πάντων τὴν ὁρμὴν τοῦ παντοδυνάμου θελήματος, ὕλην, ὄργανον, τόπον, χρόνον, οὐσίαν, ποιότητα, πᾶν δ, τί πέρ ἐστὶν ἐν τῇ κτίσει νοούμενον. Ὁμοῦ τε γὰρ ἠθέλησε τὸ δέον γενέσθαι, καὶ συνέδραμεν ἡ ἐξεργαστικὴ τῶν ὄντων δύναμις τῷ νοήματι, ἔργον ποιοῦσα τὸ θέλημα. Οὕτω γὰρ φιλοσοφεῖ περὶ τῆς θείας δυνάμεως ὁ πολλὸς Μωυσῆς ἐν τῇ κοσμογενεῖ, προστακτικαῖς φωναῖς ἀνατιθεὶς ἐκάστου τῶν ἐν τῇ κτίσει φαινομένων τὴν ποίησιν. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός, ὅτι Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως, οὕτε ὕλης ἐμνήσθη, οὕτε ὀργανικῆς ὑποουρίας. Οὐκοῦν οὐκ ἀπόβλητος ἐν τῷ μέτρῳ τοῦτοῦ Εὐνομίου ὁ λόγος. Ὁ γὰρ Θεὸς κτίζων ὅσα διὰ κτίσεως ἔσχε τὴν γένεσιν, οὕτε τινὸς ὑποκειμένης ὕλης, οὕτε ὀργάνων εἰς τὴν κατασκευὴν ἐδεήθη. Ἀπροσδεὴς γὰρ ἀλλοτριᾶς βοηθείας ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις καὶ σοφία. Χριστὸς δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις καὶ σοφία, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ οὗ χωρὶς τῶν ὄντων ἐστὶν οὐδέν· καθὼς Ἰωάννης μαρτυρεῖται. Εἰ οὖν πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ὁρατά τε καὶ ἀόρατα, ἐξαρκεῖ δὲ πρὸς τὴν τῶν ὄντων ὑπόστασιν ἡ βούλησις μόνη· δύναμις γὰρ ἐστὶν ἡ βούλησις· τὸν ἡμέτερον εἶπε λόγον ἐνατονοῦσθαι τῇ λέξει Εὐνόμιος. Ὁ γὰρ τὰ σύμπαντα φέρων τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, τίνος ἂν ὀργάνου καὶ ποίας ὕλης δεηθείη ἐν τῷ φέρειν διὰ τοῦ παντοδυνάμου ῥήματος τὴν τῶν ὄντων ὑπόστασιν; Εἰ δὲ ὅπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως περὶ τοῦ Μονογενοῦς πεπιστεύκαμεν, τοῦτο ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ κατασκευάζει· ὡς ὁμοιοτρόπως αὐτὸν τοῦ Πατρὸς κτίσαντος, καθάπερ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἡ κτίσις ἐγένετο· τὸν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ῥηθέντα λόγον καὶ νῦν πάλιν ἀναλαμβάνομεν, ὅτι ἡ τοιαύτη ὑπόληψις ἀρνησις τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐστὶ θεότητος. Ἡμεῖς γὰρ ἴδιον εἶναι τῶν εἰδωλολατρῶντων παρὰ τῆς μεγάλης τοῦ Παύλου φωνῆς μεμαθήκαμεν, τὸ σέβασθαι καὶ λατρεῦσιν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· καὶ τοῦ Δαδιδεϊπόντος, ὅτι Οὐκ ἐστὶ ἐν σοὶ Θεὸς πρόσφατος, οὐδὲ προσκυνήσεις Θεῷ ἄλλοτρίῳ. Κανόνι τοῦτω καὶ γινώμονι χρώμεθα πρὸς τὴν τοῦ προσκυνουμένου ἐπίγνωσιν ὥστε πεπισθαι τοῦτο ἀληθὲς εἶναι Θεὸν, ὃ μῆτε πρόσφατόν ἐστι, μῆτε ἄλλότριον. Ἐπειδὴ τοίνυν Θεὸν πιστεύειν εἶναι τὸν μονογενῆ Θεὸν ἐδιδάχθημεν· τὸ μῆτε πρόσφατον αὐτὸν εἶναι, μῆτε ἄλλότριον· συνομολογοῦμεν διὰ τοῦ πιστεύειν, ὅτι ἐστὶ Θεός· εἰ οὖν Θεός ἐστι, πρόσφατος οὐκ ἐστὶν· ὃ δὲ μὴ πρόσφατος, αἰδῖος πάντως ἐστὶν· οὕτε οὖν πρόσφατός ἐστιν ὁ αἰδῖος, οὕτε ἄλλότριος τῆς ἀληθινῆς θεότητος, ἐκ τοῦ Πατρὸς ὢν, καὶ ἐν τοῖς κύλοις ὢν τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα ἔχων. Ὡστε ὁ ἀποσχίζων τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως τὸν Υἱόν, ἢ καθόλου ἀθετεῖ τὴν προσκύνησιν, ἢ καὶ ἄλλοτρίῳ Θεῷ προσκύνησιν.

A a pietate non excludimus, qui didicimus quod *Ipsa dixit, et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt* ⁹, scimus quod materia factor est Verbum, simul cum ipsa materia continuo etiam qualitates perficiens: ita ut ei sint omnia et pro omnibus impetus omnipotentis voluntatis, materia, instrumentum, locus, tempus, essentia, qualitas, et quidquid in creatura intelligitur. Simul enim atque voluit quod oporteret fieri, operatrix eorum quæ sunt potentia cum notione concurrat, opus faciens voluntatem: sic enim de divina potentia philosophatur copiosus Moses in mundi creatione, imperativis vocibus eorum cujusque quæ in creatura apparent creationem ascribens. *Dixit enim (ait) Deus: Fiat lux, et facta est lux* ⁹, et de aliis eodem modo, neque materie meminit, neque instrumentalis ministerii. Non igitur hac in parte Eunomii repudianda oratio. Deus enim creans quæcunque per creationem habent ortum, neque alia subjecta materia, neque instrumentis ad constructionem indiguit. Nam Dei virtus et sapientia ⁹ nullius alieni auxilii est indiga. At Christus Dei est virtus et sapientia, per quem omnia facta sunt, sine quo nihil eorum quæ sunt, est ⁹, quemadmodum testatur Joannes. Si igitur omnia per ipsum facta sunt, visibilia et invisibilia, ad eorum autem quæ sunt subsistentiam sola Dei voluntas sufficit (virtus enim sive potentia ipsa est voluntas), nostrum sermonem oratione remissa protulit Eunomius. Qui enim verbo suæ potentie fert universa, quo instrumento et qua materia indigeret, dum eorum quæ sunt subsistentiam verbo suo omnipotenti sustinet? ⁹ Quod si quod in creatura de Unigenito credidimus, hoc in Filio astruit, velut simili modo ipsum Patre creante quemadmodum a Filio creatura facta est: dictum antea sermonem nunc etiam rursum repetimus, quod ejusmodi opinio negatio est deitatis Unigeniti. Nos enim idololatrarum proprium esse ex magna Pauli voce didicimus, colere et servire creaturæ, præter eum qui creavit ¹⁰; et ex voce David dicentis, quod *Non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum* ¹¹. Hac regula, hoc gnomone et indice utimur ad ejus qui adoratur cognitionem: ita ut nobis sit persuasum hoc verum esse Deum, quod neque recens est, neque alienum ¹². Quoniam igitur Unigenitum Deum esse credere edocti sumus. Idcirco neque ipsum recentem esse neque alienum constemur, quia credimus quod est Deus: si igitur est Deus, recens non est; qui autem non est recens, omnino est æternus: neque igitur recens est qui æternus, neque a vera deitate alienus qui ex Patre est, et qui in sinibus Patris est ¹³, et in seipso Patrem habet. Quare qui Filium a Patris natura discindit, vel in universum adorationem et cultum abolet, ne Deum alienum adoret, vel idolum colit.

⁹ Psal. CXLVIII, 5. ⁹ Genes. 1, 3. ⁷ I Cor. 1, 24. ⁸ Joan. 1, 3. ⁹ Hebr. 1, 3. ¹⁰ Rom. 1, 20.

¹¹ Psal. LXXX, 9. ¹² Exod. XX, 3; XXXIV, 14; Deut. V, 7. ¹³ Joan. 1, 18.

creaturam et non Deum suæ adorationi præstiuens, et Christi nomen idolo ponens.

Quod autem in ea existimatione quam habet de Unigenito, ad hanc respicit intelligentiam, manifestius fiet ex his quæ de ipso Unigenito percurrit, quæ ad hunc se habent modum: *Credimus etiam in Dei Filium, unigenitum Deum, primogenitum omnis creaturæ, Filium verum non ingentum, vere genitum ante sæcula: non absque generatione antequam esset, nominatum Filium, ante omnem creaturam genitum, non increatum. Arbitror solam verborum citatorum lectionem satis etiam absque nostra examinatione hujus dogmatis impietatem declarare: nam primogenitum cum dixit ipsum, ne aliquam audientibus ambiguitatem ingeneraret, ipsum non esse creatum; subjunxit continuo non increatum, ne aliquando Filii significatione, ut solet, mente percepta, pia aliqua notio in audientium animis insereretur: hac de causa cum in primis Dei Filium, et unigenitum Deum confessus esset, continuo per ea quæ inferuntur mentem auditorum a pia opinione ad hæreticam intelligentiam perperam avertit. Qui enim audivit Filium Dei et unigenitum Deum, necessario ad altiores speculationes erigitur, per harum vocum significationem quasi manu ductus, quod nulla naturæ differentia ab hac voce, Deus, et ab hac Filii significatione subinsinuetur. Quomodo enim quid aliud præter Patris naturam intelligeretur, qui vere Dei Filius est, et qui ipse Deus est? Sed ne prius in auditorum cordibus per hæc nomina pietatis notiones imprimantur, statim dicit creaturæ ipsum primogenitum; non absque generatione antequam esset, nominatum Filium, ante omnem creaturam genitum, non increatum. Ut igitur manifestum fiat improbum istum et versutum, has voces primas pro illecebra hominibus protendere, ut venenum mortiferum veluti quodam melle religiosioribus nominibus edulecatum accipiat; paululum in hoc sermone commoremur. Quis non videt quanta sit unigeniti ad primogenitum secundum id quod significatur, differentia? Neque enim unigenitus cum fratribus intelligitur, neque sine fratribus primogenitus; sed primogenitus unigenitus non est, fratrum enim est prorsus primogenitus: unigenitus vero fratrem non habet: non enim unigenitus esset, si cum fratribus numeraretur. Præterea, cujus essentialis fuerint fratres primogeniti, ejusdem omnino erit etiam primogenitus. Neque hoc solum hac voce significatur, sed etiam quod ab eodem esse habet, ipseque primogenitus, et qui post illum geniti sunt, nihil primogenito ad generationem eorum qui deinceps nascuntur conferente: ita ut per hæc vox Joannis falsa esse astrueretur, quæ testatur quod omnia per ipsum facta sint¹⁴: si enim primogenitus est, sola temporis prærogativa ab his*

ἢ εἰδῶλον σέβεται, κτίσμα καὶ οὐ Θεὸν τῆς προσκυνήσεως αὐτοῦ προσθησάμενος, καὶ Χριστοῦ ὄνομα τῷ εἰδῶλῳ θέμενος.

Ὅτι δὲ πρὸς ταύτην βλέπει τὴν διάνοιαν ἐν τῇ περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπολήψει, φανερώτερον ἂν γένοιτο δι' ὧν τὰ περὶ αὐτοῦ τοῦ Μονογενοῦς διεξέρχεται, τοῦτον ἔχοντα τὸν τρόπον· Πιστεύομεν καλεῖς τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, τὸν μονογενῆ Θεόν, πρωτότοκον πάσης κτίσεως, Υἱὸν ἀληθινόν, οὐκ ἀγεννητόν, ἀληθῶς γεννηθέντα πρὸ αἰώνων, οὐκ ἄνευ τῆς πρὸ τοῦ εἶναι γεννήσεως ὀνομαζόμενον Υἱόν, πρὸ πάσης κτίσεως γενόμενον, οὐκ ἀκτιστόν. Ἀρκεῖν ἡγοῦμαι μόνην τὴν ἀνάγκωσιν τῶν ἐκτεθέντων, καὶ διχα τῆς παρ' ἡμῶν ἐξετάσεως φανεῖσθαι τοῦ δόγματος τὴν ἀσέβειαν· πρωτότοκον γὰρ εἰπόντες αὐτόν, ἵνα μὴ τινὰ τοῖς ἀκούουσιν ἀμφιβολίαν ἐμποίησιν τοῦ μὴ εἶναι αὐτόν κτιστόν, ἐπιγγαγὴν εὐθὺς τὸ οὐκ ἀκτιστόν, ἵνα μὴ ποτε τῆς τοῦ Υἱοῦ σημασίας ὡς πέφυκε νοηθείσης, εὐσεβές τι περὶ αὐτοῦ νόημα τοῖς ἀκηκόουσιν ἐγγένηται· τοῦτου χάριν ὁμολογήσας ἐν πρώτοις Υἱὸν Θεοῦ, καὶ μονογενῆ Θεόν, εὐθὺς διὰ τῶν ἐπιφερομένων παρατρέπει τῶν ἀκούοντων τὴν γνώμην πρὸς τὴν αἰρετικὴν διάνοιαν ἀπὸ τῆς εὐσεβοῦς ὑπολήψεως. Ὁ γὰρ ἀκούσας Υἱὸν Θεοῦ, καὶ μονογενῆ Θεόν, ἀναγκασίως πρὸς τὰς ὑψηλοτέρας ἐμφάσεις ἀνάγεται, διὰ τῆς τῶν φωνῶν τούτων σημασίας χειραγωγούμενος, τῷ μηδεμίαν φύσεως διαφορὰν ὑπὸ τῆς Θεοῦ φωνῆς, καὶ ὑπὸ τῆς σημασίας τοῦ Υἱοῦ παρεισάγεσθαι. Πῶς γὰρ ἂν ἄλλο τι παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς νοηθεῖν φύσιν ὁ ἀληθὺς Θεοῦ Υἱὸς ὦν, καὶ αὐτὸς Θεὸς ὦν; Ἀλλ' ἵνα μὴ φθάσῃ ταῖς καρδίαις τῶν ἀκηκόων ἐντυπωθῆναι διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων τὰ τῆς εὐσεβείας νοήματα, εὐθὺς λέγει, κτίσεως αὐτὸν πρωτότοκον· οὐκ ἄνευ τῆς πρὸ τοῦ εἶναι γεννήσεως ὀνομαζόμενον Υἱόν, πρὸ πάσης κτίσεως γινόμενον, οὐκ ἀκτιστόν. Ὡς ἂν οὖν φανείη καὶ τὰς πρώτας φωνὰς ὁ κακοῦργος ἀντὶ δελεάσματος τοῖς ἀνθρώποις προτείνων, ὥστε παραδεχθῆναι τὸ δηλητήριον, ὅλον τι μάλιστα τοῖς εὐσεβεστέροις ὀνόμασι γλυκαίνόμενον· μικρὸν τῷ λόγῳ προσδιατρίβωμεν. Τίς οὐκ ὁδὸν δὴ τοῦ μονογενοῦς πρὸς τὸν πρωτότοκον ἢ κατὰ τὸ σημαίνον ἐστι διαφορὰ; Οὐτε γὰρ μονογενὴς μετὰ ἀδελφῶν νοεῖται, οὔτε χωρὶς ἀδελφῶν ὁ πρωτότοκος· ἀλλ' ὁ μὲν πρωτότοκος, μονογενὴς οὐκ ἐστίν· ἀδελφῶν γὰρ ἐστὶ πάντως πρωτότοκος· ὁ δὲ μονογενὴς ἀδελφῶν οὐκ ἔχει· οὐ γὰρ ἂν εἴη μονογενὴς ἐν ἀδελφοῖς ἀριθμούμενος. Καὶ ἐπὶ πρὸς τούτους, ἥσπερ ἂν οὐσίας ὧσιν οἱ ἀδελφοὶ τοῦ πρωτότοκου, τῆς αὐτῆς ἐστὶ πάντως καὶ ὁ πρωτότοκος. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ὑπὸ τῆς φωνῆς ταύτης σημαίνεται, ἀλλ' ὅτι καὶ παρὰ τοῦ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχει, αὐτὸς τε ὁ πρωτότοκος, καὶ οἱ μετ' ἐκείνων γενόμενοι· οὐδὲν τοῦ πρωτότοκου πρὸς τὴν γέννησιν τῶν ἐφεξῆς συνεισφέροντος. Ὡς διὰ τούτων ψευδὴ τοῦ Ἰωάννου τὴν φωνὴν εἶναι κατασκευάζεσθαι, τὴν μαρτυροῦσαν ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Εἰ γὰρ πρωτότοκός ἐστιν, μόνοις τοῖς κατὰ τὸν χρόνον πρεσβεῖσι τῶν μετ' αὐτὸν γεγονότων διαφέρει πάντως· ἄλλου

¹⁴ Joan. 1, 5.

θντος δι' οὐ καὶ τούτω καὶ τοῖς λοιποῖς ἢ πρὸς τὸ εἶναι γέγονε δύναμις. Ἄλλ' ὡς ἂν μὴ τινι τῶν συκοφαντούντων ὑπόνοιαν δοῖται, ὡς μὴ παραδεχόμενοι τὰς θεοπνεύστους φωνὰς δι' ὧν ἐνιστάμεθα, πρότερον τὴν ἡμετέραν διάνοιαν ἦν ἔχομεν περὶ τῶν ὀνομάτων τούτων παραθεσόμεθα· εἰθ' οὕτω τὴν τοῦ βελτίονος κρίσιν τοῖς ἀκροαμένοις προσθήσομεν. Ὁ μέγας Παῦλος εἰδὼς ὅτι πάντες ἀγαθοῦ ἀρχηγός τε καὶ αἰτιος ὁ μονογενὴς ἐστὶ Θεὸς, ὁ ἐν πᾶσι πρωτεύων, προσμαρτυρεῖ αὐτῷ τὸ μὴ μόνον τὴν τῶν ὄντων κτίσιν δι' ἐκείνου γενέσθαι, ἀλλ' ὅτι τῆς ἀρχαίας τῶν ἀνθρώπων κτίσεως παλαιωθείσης τε καὶ ἀφανισθείσης, καθὼς αὐτὸς ὀνομάζει, ἄλλης δὲ καινῆς κτίσεως ἐν Χριστῷ γενομένης, οὐδὲ ταύτης ἄλλος τις καθηγῆσται· ἀλλὰ πάσης τῆς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου τῶν ἀνθρώπων γενομένης κτίσεως, αὐτὸς ἐστὶν ὁ πρωτότοκος. Καὶ ὡς ἂν σαφέστερον γένοιτο τὸ περὶ τούτου νόημα, οὕτως αὖ τὸν λόγον διαληφόμεθα· Τετράκις τῆς φωνῆς ταύτης μέμνεται ὁ Θεὸς Ἀπόστολος· ἅπας μὲν οὕτως εἰπὼν· *ὅτι Πρωτότοκος πάσης κτίσεως*· πάλιν δὲ *ὅτι Πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς*· ἐκ τρίτου δὲ, *ὅτι Πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν*· μετὰ ταῦτα δὲ ἀπόλυτον τε καὶ ἀσυζυγῇ τὴν φωνὴν παρατίθεται, εἰπὼν· *Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην λέγει· Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ*. Οὐκοῦν ἡνπερ ἂν διανοίαν ἐπὶ τῶν ἄλλων συζυγιῶν τοῦ ὀνόματος τούτου κατανοήσωμεν, ἀκολουθῶς τὴν αὐτὴν καὶ τῷ πρωτότῳ τῆς κτίσεως ἐφαρμόσομεν. Μὴδὲ γὰρ καὶ τῆς αὐτῆς οὐσῆς φωνῆς, ἀνάγκη πᾶσα μίαν εἶναι καὶ τὴν σηματομένην διάνοιαν. Πῶς γίνεται τοίνυν πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, πῶς δὲ νεκρῶν πρωτότοκος, ἢ τοῦτο πάντως ἐστὶ δῆλον; Ὅτι διὰ τὸ γενέσθαι ἡμᾶς αἷμα καὶ σάρκα, καθὼς φησιν ἡ Γραφή, ὁ δι' ἡμᾶς γενόμενος κατ' ἡμᾶς, καὶ σαρκὸς καὶ αἵματος κοινωνήσας, μέλλων ἡμᾶς μεταποιεῖν ἐκ τοῦ φθαρτοῦ πρὸς τὸ ἀφθαρτον, διὰ τῆς ἀνωθεν γεννήσεως, τῆς δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, αὐτὸς τοῦ τοιούτου τόκου καθηγῆσται, διὰ τοῦ ἰδίου βαπτίσματος τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἐπισπασάμενος· ὥστε πάντων τῶν πνευματικῶς ἀναγεννημένων πρωτότοκον αὐτὸν γενέσθαι, καὶ ἀδελφούς ὀνομάσαι τοὺς τῆς ὁμοίας αὐτοῦ διὰ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ Πνεύματος μετεσχηκότας γεννήσεως. Ἐπεί δὲ καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἔδει αὐτὸν ἐναποθέσθαι τῇ φύσει τὴν δύναμιν, πάλιν γίνεται ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, καὶ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ὁ πρῶτος δι' ἑαυτοῦ λύσας τὰς ὥδινας τοῦ θανάτου· ὥστε καὶ ἡμῖν ὁδοποιηθῆναι τὴν ἐκ τοῦ θανάτου παλιγγενεσίαν, διὰ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναστάσεως τῆς ὀδίνος τοῦ θανάτου λυθείσης, ἐν ᾗ κατεχόμεθα. Ὡς οὖν μετασχόντες τῆς διὰ λουτροῦ ἀναγεννήσεως, ἀδελφῶν πρωτότοκος γίνεται· καὶ πάλιν ἀπαρχὴν τῆς ἀναστάσεως αὐτὸν ποιήσας, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν ὀνομάζεται, οὕτως ἐν πᾶσι πρωτεύων. Μετὰ τὸ παρελθεῖν τὰ ἀρχαῖα πάντα,

A qui postea sunt geniti plane differt, cum sit alius, per quem et huic et reliquis fuit, ut essent, potestas. Sed ne qui eorum qui calumniari solent suspicandi occasionem demus, quod a Deo inspiratas voces non admittimus, quas contra insurgimus, prius nostram sententiam, quam de his nominibus habemus, apponemus, deinde sic melioris iudicium audientibus adjiciemus. Magnus Paulus, sciens quod omnis boni princeps et auctor Unigenitus est Deus, qui in omnibus primas tenet¹⁵, attestatur, non solum eorum quæ sunt, creationem per illum factam esse, sed quod antiqua hominum creatione veterascente et evanescente, sicut ipse nominat, alia nova in Christo creatione facta, nullus alius hujus fuit dux et auctor, sed omnis, quæ per Evangelium facta est, creationis ipse est primogenitus. Atque ut dilucidior et clarior nostra de hoc elucescat cogitatio, sic sermonem dispescemus (a): Quater hujus vocis meminit divinus Apostolus; semel sic locutus, quod *primogenitus omnis creature*¹⁶; iterum, quod *primogenitus in multis fratribus*¹⁷; tertio, quod *primogenitus ex mortuis*¹⁸; præterea absolutam non copulatam neque ad aliud relatum vocem apponit, cum dixit: Cum autem inducit *primogenitum in orbem terrarum* dicit: Et adorent ipsum omnes angeli Dei¹⁹. Ergo quam intelligentiam in aliis conjugationibus nominis hujus animo conceperimus, consequenter eandem primogenito creationis accommodabimus: cum enim sit una eademque vox, necesse est unam, quæ per eam significatur, esse intelligentiam. Quomodo igitur nascitur primogenitus in multis fratribus, quomodo mortuorum primogenitus, an hoc prorsus est perspicuum? Propterea quod nos natusumus sanguis et caro, sicut dicit Scriptura²⁰; qui autem propter nos, secundum nos natus est, carnis et sanguinis particeps, nos ex corruptibili ad incorruptibile vindicaturus per supernam generationem, quæ est per aquam et Spiritum, ipse talis partus dux exstitit, per suum baptismum, sanctum Spiritum in aquam attrahens²¹: ita ut omnium qui spiritualiter regenerantur ipse sit primogenitus, fratresque nominet eos qui similis cum ipso per aquam et Spiritum generationis facti sunt particeps. Quoniam vero etiam per suam a mortuis resurrectionem ipsum indere vim naturæ humanæ ad resurgendum oportebat, rursus sit dormientium primitiæ, et primogenitus ex mortuis, qui primus per seipsum mortis dolores resolvit: ita ut nobis a morte sit patefacta via ad regenerationem, per Domini resurrectionem mortis doloribus resolutis, in qua detinebamur. Quemadmodum igitur particeps factus ejus quæ sit per lavacrum regenerationis, fratrum primogenitus efficitur; rursus etiam qui seipsum resurrectionis primitias fecit, ex mortuis

¹⁵ Coloss. i, 18. ¹⁶ ibid. 15. ¹⁷ Rom. viii, 29. ¹⁸ I Cor. xv, 20; Apocal. i, 5. ¹⁹ Hebr. i, 6.
²⁰ Joan. i, 13. ²¹ Matth. iii, 13 sqq.

(a) Vide, tom. seqq., orat. De perfecta Christi forma.

primogenitus nominatur, sic inter omnes principem locum obtinens. Postquam vetera omnia prae-
terierunt, sicut ait Apostolus ¹¹, novae in Christo
creationis hominum primogenitus efficitur, per
duplicem regenerationem, et per sanctum baptisma,
et per resurrectionem a mortuis, dux et princeps
vitae per utramque nobis factus, et primitiae, et
primogenitus. Hic igitur primogenitus fratres habet,
de quibus ait ad Mariam: *Perge, et dic fratribus
meis: Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum,
Deum meum et Deum vestrum* ¹². Illis dictis totum
secundum hominem dispensationis scopum sum-
matim complectitur. Homines enim a Deo rece-
dentes servierunt iis qui non sunt natura dii, et
cum essent Dei filii, improbo et falsi nominis
patri adhaeserunt. Quocirca, mediator Dei et ho-
minum ¹³ omnis humanae naturae primitias cum
assumpsit, non ex divina persona sed ex nostra ad
fratres mittit haec sua indicia, dicens: Vadam per
meipsum facturus vestrum Patrem, verum Pa-
trem a quo separati estis: et facturus per mei-
psum Deum vestrum verum Deum a quo defecistis;
nam propter primitias quas assumpsi omnem huma-
nam naturam ad Deum Patrem in meipso adducam.

Cum igitur primitiae Deum suum fecerint eum
qui Deus est, et Patrem eum qui bonus Pater est,
omni naturae bonum rectum efficitur; et sit
hominum propter primitias, Pater et Deus. Quod
si primitiae sanctae, inquit, et conspersio massae,
ubi vero primitiae Christus, Christus autem pri-
mitiae, illic et qui sunt Christi, quemadmodum ait
Apostolus ¹⁴. In quibus igitur per conjugationem
meminit primogeniti, mortuorum et creaturae et
fratrum mentione facta, haec et quae sunt ejusmodi
intelligere praecipit; ubi vero absque tali adjectione
dicit, Cum rursus induxerit primogenitum in orbem
terrarum ¹⁵, adjectio hujus vocis rursus appari-
tionem Domini universorum quae fiet in fine, prae-
dicit. Sicut enim *In nomine Jesu genu omne cur-
vatur, caelestium, terrestrium et subterraneorum* ¹⁶;
quinetiam Filius humanum nomen non habet, quia
ait super omne nomen: sic ab omni supermundana
creatura dicit primogenitum adorari, qui propter
nos sic nominatus est; rursus in orbem terrarum
ingredientem, cum judicabit orbem terrae in justitia,
et populos in rectitudine ¹⁷. Sic ex verbo pietatis
discernitur ac dijudicatur quod primogeniti et uni-
geniti nomine significatur, utriusque nominis inter
se servata significatione. Qui autem primogeniti
nomen ad eam existentiam quae est ante saecula
reducit, quomodo unigeniti notionem animo per-
ceptam conservat? Auditor intelligens consideret
an haec inter se congruant, cum neque primogenitus
sine fratribus intelligatur, neque unigenitus cum
fratribus. Cum enim dixit, *In principio erat
Verbum* ¹⁸, per hoc Unigenitum intelleximus. Cum
vero subjungit: *Et Verbum caro factum est* ¹⁹, per

A καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος, τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ
κτίσεως τῶν ἀνθρώπων πρωτότοκος γίνεται, διὰ τῆς
διπλῆς παλιγγενεσίας, τῆς τε κατὰ τὸ ἅγιον βάπτισμα,
καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς καθ'
ἐκότερον ἡμῶν γενόμενος, καὶ ἀπαρχὴ καὶ πρωτότοκος.
Οὗτος οὖν ὁ πρωτότοκος καὶ ἀδελφοὺς ἔχει, περὶ ὧν φη-
σι πρὸς τὴν Μαρίαν, ὅτι Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα
μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν.
Ὅλον γὰρ τῆς κατὰ ἀνθρώπων οἰκονομίας ἀνακεφα-
λαιοῦται τὸν σκοπὸν διὰ τῶν εἰρημένων. Ἀποστάντες
γὰρ τοῦ Θεοῦ οἱ ἄνθρωποι, ἐδούλευσαν τοῖς φύσει
μὴ οὔσι θεοῖς· καὶ, ὄντες τέκνα Θεοῦ, τῷ πονηρῷ τε
καὶ ψευδυνύμῳ πατρὶ προσκεκλιθήσαν. Διὰ τοῦτο ἡ
μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων πάσης τῆς ἀνθρωπίνης
φύσεως τὴν ἀπαρχὴν ἀναλαβὼν, οὐκ ἐκ τοῦ θείου
προσώπου, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἡμετέρου πέμπτει τοῖς ἀδελ-
φοῖς ἑαυτοῦ δὲ δηλώματα λέγων, ὅτι Πορεύομαι δι'
ἑμαυτοῦ ποιῆσαι ὑμῶν Πατέρα, τὸν ἀληθινὸν Πατέρα
οὐ ἑχωρίσθητε· καὶ ποιῆσαι δι' ἑμαυτοῦ Θεὸν ὑμῶν,
τὸν ἀληθινὸν Θεὸν οὐ ἀπέστητε· διὰ γὰρ τῆς ἀπαρ-
χῆς ἣν ἀνελαβὼν προσάγω ἅπαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ
ἐν ἑμαυτῷ τὸ ἀνθρώπινον.

Τῆς οὖν ἀπαρχῆς Θεὸν ἑαυτῆς ποιησαμένης τὸν
ὄντα Θεὸν, καὶ Πατέρα τὸν ἀγαθὸν Πατέρα, πάσῃ
κατορθοῦται τῇ φύσει τὸ ἀγαθόν, καὶ πάντων ἀνθρώ-
πων γίνεται διὰ τῆς ἀπαρχῆς Πατὴρ καὶ Θεός. Εἰ δὲ
ἡ ἀπαρχὴ ἅγια, φησὶ, καὶ τὸ φύραμα· ὅπου δὲ ἡ
ἀπαρχὴ Χριστὸς, Χριστὸς δὲ ἡ ἀπαρχὴ, ἐκεῖ καὶ οἱ τοῦ
Χριστοῦ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος. Ἐν οἷς οὖν διὰ
C συζυγίας τὴν μνήμην τοῦ πρωτοτόκου πεποιήται,
νεκρῶν τε καὶ κτίσεως καὶ ἀδελφῶν μνημονεύσας,
ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα νοεῖν ὑποτίθεται. Ὅπου δὲ ὄλγα
τῆς τοιαύτης προσθήκης φησὶν, Ὅταν δὲ πάλιν εἰς-
αγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει, ἡ
τοῦ πάλιν προσθήκη τὴν ἐπὶ τέλει γενησομένην τοῦ
Δεσπότου τῶν ὅλων ἐμφάνειαν προαγορεύει. Ὡς γὰρ
D Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ καὶ πᾶν γόνυ κλίνει, ἐπου-
ρανῶν, ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων· καὶ τοὶ ὃ Υἱὸς
τὸ ἀνθρώπινον ὄνομα οὐκ ἔχει, τῷ ὑπὲρ πάντων εἶναι
ὄνομα, οὕτως παρὰ πάσης τῆς ὑπερχοσμίου κτίσεως
προσκυνεῖσθαι τὸν πρωτότοκον λέγει, τὸν δι' ἡμᾶς
οὕτως ὀνομασμένον· πάλιν εἰς τὴν οἰκουμένην εἰσόντα,
ὅταν κρίνῃ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ καὶ λαοὺς
ἐν εὐθύνῃ. Οὕτως διακρίνεται παρὰ τοῦ λόγου τῆς
εὐσεβείας, τό τε τοῦ πρωτοτόκου καὶ τὸ τοῦ μονογε-
νοῦς σημαίνον, ἑκατέρω τῶν ὀνομάτων τῆς καταλ-
λήλου σημασίας φυλαττομένης. Ὁ δὲ εἰς τὴν προ-
αἰώνιον ὑπαρξίν ἀνάγων τοῦ πρωτοτόκου τὸ δῆγμα,
πῶς διασώζει τὴν τοῦ μονογενοῦς ἔννοιαν; Ὁ συνετὸς
ἀκροατὴς ἐπισκεψάσθω, εἰ συμβαίνει ταῦτα πρὸς ἄλ-
ληλα, μήτε τοῦ πρωτοτόκου χωρὶς ἀδελφῶν νοουμέ-
νου, μήτε τοῦ μονογενοῦς μετὰ ἀδελφῶν. Ὅταν μὲν
γὰρ εἴπῃ ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, διὰ τοῦτο τὸν Μο-
νογενὴ ἐνόησαμεν. Ὅταν δὲ ἐπάγῃ ὅτι Ὁ Λόγος σὰρξ
ἐγένετο, διὰ τοῦτο τὸν Πρωτότοκον τῇ διανοίᾳ παρ-

¹¹ II Cor. v, 17. ¹² Joan. xx, 17. ¹³ I Tim. ii, 5.

¹⁴ Psal. ix, 11. ¹⁵ Joan. i, 1. ¹⁶ ibid. 14.

¹⁷ Rom. xi, 16. ¹⁸ Heb. i, 6. ¹⁹ Philip. ii, 10.

ἰδεξάμεθα. Καὶ οὕτως ἀσύγχυτος μένει τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος, φυλάσσειν ἑκατέρω τῶν ὀνομάτων τὰς προσφωεῖς σημασίας, ὥς ἐν μὲν τῷ μονογενεὶ βλέπειν τὸ προαιώνιον, διὰ δὲ τοῦ πρωτοτόκου τῆς κτίσεως, τὴν διὰ σαρκὸς τοῦ προαιωνίου φανέρωσιν.

Πάλιν δὲ τοῦ Εὐνομίου τὸν λόγον ἐπιλέξωμεν ἀναλάβωμεν. Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸν Θεοῦ Υἱόν, τὸν μονογενῆ Θεόν, τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως, Υἱὸν ἀληθινόν, οὐκ ἀγέννητον, ἀληθῶς γεννηθέντα ἀπὸ αἰώνων. Ὅτι μὲν οὖν μεταγίγει τὴν τῆς γεννήσεως ἔμφασιν εἰς τὸ τῆς κτίσεως σημαίνον, ὁλόν ἐστιν, ἐξ ὧν διαρρήδην κτιστὴν αὐτὸν προσηγόρευσε, γενόμενον εἰπὼν αὐτὸν καὶ οὐκ ἄκτιστον. Ἡμεῖς δὲ, ὡς ἂν μάλιστα τὸ ἀνεπίσχετον αὐτοῦ καὶ ἀπαίδευτον ἐν τοῖς δόγμασι φανερωθῇ, ἀφέντες τὸ σχετιάζειν ἐπὶ τῷ προδήλῳ τῆς βλασφημίας, τεχνικῇ τινι διαίρει τὸν περὶ τοῦτου λόγον διαληψόμεθα. Δοκεῖ γάρ μοι καλῶς ἔχειν, αὐτὸ τὸ τῆς γεννήσεως σημαίνονμενον δι' ἐπιμελεστέρας ἐξετάσεως διασκοπῆσαι τῷ λόγῳ. Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι τινος τὸ ὄνομα τοῦτο παρίστησι, παντὶ ὁλόν ἐστι, καὶ οὐδὲν οἶμαι περὶ τοῦτου χρῆναι διαγωνίζεσθαι· ἀλλ' ἐπειδὴ διάφορος τῶν ἐξ αἰτίας ὑπεστώτων ὁ λόγος ἐστὶ, τοῦτ' οἶμαι προσῆκειν διὰ τινος τεχνικῆς διαίρεσεως σαφηνισθῆναι τῷ λόγῳ. Τῶν τοίνυν ἐκ τινος αἰτίας γεγεννημένων ταύτας τὰς διαφορὰς κατελήφαμεν· τὰ μὲν γὰρ ἐξ ὕλης ἐστὶ καὶ τέχνης, ὡς αἱ τῶν οἰκοδομημάτων καὶ τῶν λοιπῶν ἔργων κατασκευαί, διὰ τῆς κατ' ἀλλήλου ὕλης γινόμεναι, ὧν καθηγείται τις τέχνη πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν τὸ ποτεθεῖν συμπεραίνουσα· τὰ δὲ, ἐξ ὕλης καὶ φύσεως. Τὰς γὰρ ἐξ ἀλλήλων γεννήσεις τῶν ζώων ἡ φύσις οἰκοδομεῖ, διὰ τῆς ἐν τοῖς σώμασιν ὕλικτῆς ὑποστάσεως τὸ ἑαυτῆς ἐνεργοῦσα. Τὰ δὲ ἐξ ὕλικτῆς ἀπορρόλας, ἐφ' ὧν καὶ τὸ προηγουμένον μένει ὁδόν ἐστιν, καὶ τὸ ἀπ' ἐκείνου βέον ἐφ' ἑαυτοῦ καθορᾶται, ὡς ἐπὶ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς ἀκτίνος, ἢ ἐπὶ τῆς λαμπρόδος καὶ τῆς αὐγῆς, ἐπὶ τῶν ἀρωμάτων τε καὶ τῶν μύρων, καὶ τῆς ἐκείθεν ἐκδιδομένης ποιότητος. Ταῦτα γὰρ ἐφ' ἑαυτῶν ἀμείωτα μένοντα, εὐθὺς ἔχει συμπαρομαρτοῦσαν ἐκάστην τὴν ἀπ' αὐτῶν ἐκδιδομένην φυσικὴν ἰδιότητα· οἷον ὁ μὲν ἥλιος τὴν ἀκτίνα, ἢ δὲ λαμπὰς τὴν αὐγὴν, τὰ δὲ ἀρώματα τὴν τῷ ἀέρι ἐντικτομένην ἐξ αὐτῶν εὐωδίαν. Ἔστι καὶ ἕτερον εἶδος παρὰ ταῦτα γεννήσεως· οὗ ἡ μὲν αἰτία αὐλὸς ἐστὶ καὶ ἀσώματος, ἢ δὲ γέννησις αἰσθητὴ τε καὶ διὰ σωμάτων· λέγω δὲ τὸν ἐκ τοῦ νοῦ γενόμενον λόγον. Ἀσώματος γὰρ ὧν καθ' ἑαυτὸν ὁ νοῦς διὰ τῶν αἰσθητῶν ὀργάνων τίττει τὸν λόγον. Τοσαύτας γεννήσεων διαφορὰς οἷον ἐν γεννητῇ τινι θεωρεῖν κατενόησαμεν.

gignit sermonem. Totidem generationum differentias insita quadam atque ingenta contemplandi ratione perspeximus.

Τούτων τοίνυν τῶν τῆς γεννήσεως τρόπων οὕτως ἡμῖν διηρημένων, καιρὸς ἂν εἴη κατεῖναι πῶς ἡ φιλόφρων τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἰκονομία, παραδεδούσα τὰ θεὰ μυστήρια διὰ τῶν ἡμῖν χωρητῶν τὴν ἐδοκασκάλαν ποιεῖται τὴν ὑπὲρ λόγον. Πάντα γὰρ τὰ

A hoc Primogenitum mente et intelligentia concepimus. Et sic inconfusus manet pietatis sermo, utrique nomini adnatas et adhaerentes significationes conservans, sicut in unigenito id quod est ante saecula, per primogenitum vero creationis, per carnem ejus qui est ante saecula manifestationem intuemur.

Sed Eunomii ad verbum orationem repetamus: Credimus, inquit, in Dei Filium, unigenitum Deum, primogenitum omnis creaturae, Filium verum non ingnitum, vere ante saecula genitum. Quod igitur generationis significationem ad creationis significatum adducat, perspicuum est ex his, quibus aperte et manifeste ipsum creatum appellavit, factum ipsum cum dixit, et non increatum. Nos autem ut temeraria et inconsiderata ipsius inscitia atque ignorantia in suis pravis opinionibus manifestetur magis, omissis deplorationibus atque dolendi rationibus, propter manifestam et omnibus notam blasphemiam sive sacrilegam impietatem, artificiosa quadam distinctione de eo orationem dividamus. Res enim mihi videtur praeclare habere, si diligentiore examine generationis significatum oratione perspicimus. Quod igitur ex causa esse aliqua, hoc ipsum nomen designat, cuivis perspicuum est, neque puto de eo decertandum esse. Sed quoniam eorum quae ex causa subsistunt diversa est ratio, hoc arbitror artificiosa quadam divisione convenire dilucidari. Eorum igitur quae ex causa sunt aliqua exorta, has differentias accepimus: Quaedam ex materia et arte constant, ut aedificiorum et reliquorum operum extructiones, quae ex materia inter se conjuncta sunt, quibus ars aliqua magistra praestit, ad proprium scopum id quod propositum est terminans. Alia vero ex materia et natura. Generationes enim animalium ex se invicem natura exstruit, per materialem quae est in corporibus subsistentiam suum opus consiciens. Alia etiam ex materiali defluxu, in quibus quod antecedit manet quale est, et quod ex illo fluit in se ipso conspicitur: ut in sole et radio, aut in lucerna et in splendore, vel in odoramentis et unguentis et in ea quae inde dimanant qualitate. Haec enim in se ipsis non imminuta manentia, continuo habent singula concomitantem ab ipsis emanantem naturalem proprietatem: ut sol quidem radium, lucerna fulgorem: odoramenta vero suavem ex seipsis in aere diffusum habent odorem. Praeter has etiam alia est generationis species, cujus quidem causa materiae atque corporis est expert, generatio vero sensibilis et per corpora, dico autem ex mente productum sermonem. Cum enim mens ipsa per se sit incorporea per instrumenta sensum moventia

His igitur generationis modis sic a nobis distinctis, tempus jam fuerit conspiciendi, quomodo benevola in hominum genus Spiritus sancti dispensatio nobis per ea quae capere possumus divina tradens mysteria, doctrinam omni sermone superio-

rem præbet. Omnes enim generationis species, quas humana cognoscit intelligentia, divinitus inspirata doctrina ad ineffabilis potentie demonstrationem, corporeis nominum significationibus omissis, assumit. Cum enim de potentia conditricis et creatricis loquitur, generationem certe nominat vim talem efficiendi, quia oporteat sermonem ad humilem et imbecillum captum nostræ facultatis et intelligentiæ descendere. Non quidem omnia quæ apud nos cum generatione quidpiam astruente conspiciuntur, commonstrat, non locum, non tempus, non materiæ præparationem, non instrumentorum cognationem, non scopum in quem quæ nascuntur tendunt: sed hæc nobis cogitanda relinquens, magnifice et sublimiter eorum quæ sunt generationem Deo attribuit, in quibus asserit, *Ipse dixit, et facta sunt*²¹. Rursus cum inexplicabilem atque non enarrabilem Unigeniti ex Patre existentiam, quæ omnem rationem et orationem humanam exsuperat, exponit, quia humana mendicitas et egestas documentorum quæ sermone et intelligentia humana longe sunt sublimiora et altiora, capax non est, illic nostris verbis usa est, seque nostræ capacitati accommodat, et Filium nominat, quod apud nos consuetudo nomen usurpat de re ea quæ ex materia naturaliter gignitur. Sed quemadmodum generationem per creationem factam cum dixit sermo divinus, quod ex quadam materia ipsa facta est, non apposuit materiæ essentiam, locum et tempus et cætera quæ sunt ejusmodi, voluntatis Dei esse virtutem declarando: sic et hic Filium cum dixit, omisit omnia alia quæ in generatione infima humana natura cernit: affectiones dico et dispositiones, atque ex tempore concurrentem operationem, locique usum, et ante omnia materiam, sine quibus omnibus inferior generatio naturalis minime consisteret. Omni igitur materiali et locali essentia in Filii significatione non comprehensa, sola subrelieta est natura. Ideoque Filii voce, quod proprium est et germanum demonstrationi quæ ex Patre est in Unigenito, explicatur; ac quoniam ejusmodi generationis species non satis plene poterat nobis sufficientem inenarrabilis Unigeniti existentie cogitationem ingenerare: alteram generationis speciem ad Filii significationem assumit theologia, ejus nempe quæ ex materiali emanatione constat; et dicit Splendorem gloriæ, Odorem unguenti, et Vaporem Dei, quæ quidem in exposita a nobis artificiosa generationis distinctione consuetudo nostra materialem emanationem nominat.

Sed quemadmodum in prædictis, neque creaturæ generatio, neque Filii significatio, vel tempus, vel materiam, vel locum, vel affectionem commonstrat, sic et hic omni materiali notione prætermissa, solam splendoris et reliquorum commemoratorum significationem, quod Deo decorum est et tali specie generationis dignum, sacræ Scripturæ sermo assumens ostendit: quod oporteat ex ipso et cum ipso eodem modo per hanc dictionis hujus significatio-

της γεννήσεως εἶδη, ὅσα ἡ ἀνθρωπίνη γινώσκει διά-
νοια, ἡ θεόπνευστος διδασκαλία πρὸς τὴν παράστα-
σιν τῆς ἀρρήτου δυνάμεως παραλαμβάνει, οὐ συμ-
παρεδοχόμενη τὰς σωματικὰς τῶν ὀνομάτων ἐμφά-
σεις. Ὅταν μὲν γὰρ περὶ τῆς κατασκευαστικῆς λέ-
γει δυνάμεως, γέννησιν μὲν ὀνομάζει τὴν τοιαύτην
ἐνέργειαν, διὰ τὸ δεῖν πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς ἡμετέρας
δυνάμεως καταδῆναι τὸν λόγον. Οὐ μὴν συνενδεύονται
τὰ ὅσα παρ' ἡμῖν τῇ κατασκευαστικῇ γέννησει συν-
θεωρεῖται, οὐ τόπον, οὐ χρόνον, οὐχ ὕλης παρασκευὴν.
οὐκ ὀργάνων συγγένειαν, οὐ τὸν ἐπὶ τοῖς γινομένοις
σκοπὸν· ἀλλὰ ταῦτα ἡμῖν καταλιπούσας, μεγαλοφυῶς
τε καὶ ὠφελῶς τῷ Θεῷ προμαρτυρεῖ τῶν ὄντων τὴν
γένεσιν, ἐν οἷς φησιν ὅτι Αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθη-
σαν, αὐτὸς ἐτετέλλετο καὶ ἐκτίσθησαν. Πάλιν
ὅταν τὴν ἀπόρρητόν τε καὶ ὑπὲρ λόγον τοῦ Μονογε-
νοῦς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπαρξιν ἐρμηνεύῃ, διὰ τὸ ἀχώ-
ρητον εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην πτωχείαν τῶν ὑπὲρ λό-
γον τε καὶ ἐννοίαν διδαγμάτων, καὶ τοῖς ἡμετέροις
συγκέχρηται, καὶ Ἰῶν ὀνομάζει, ὅπερ παρ' ἡμῖν
συνήθεια τοῖς ἀπὸ ὕλης καὶ φύσεως ἀποτικτομένοις
ὀνομα εἴθεται. Ἄλλ' ὥσπερ τὴν διὰ τῆς κτίσεως γέν-
νησιν εἰπὼν ὁ λόγος ἐπὶ Θεοῦ, τῷ διὰ τινος ὕλης
γενέσθαι αὐτήν, οὐ προσέθηκεν οὐσίαν ὕλης καὶ τόπον
καὶ χρόνον, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, τὴν τοῦ Θεοῦ θε-
λήματος εἶναι δυνάμιν ἀποφηνάμενος· οὕτως καὶ
ἐνταῦθα Ἰῶν εἰπὼν, ἀφῆκε πάντα τὰ τε ἄλλα ὅσα
περὶ τὴν κάτω γέννησιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ὁρᾷ,
πάθη τε λέγω καὶ διαθέσεις, καὶ τὴν ἐκ τοῦ χρόνου
συνέργειαν, καὶ τὴν τοῦ τόπου χρείαν, καὶ πρὸ πάν-
των τὴν ὕλην, ὧν ἄνευ πάντων ἡ κάτω γέννησις ἐκ
τῆς φύσεως οὐ συνίσταται. Πάσης δὲ τῆς τοιαύτης
ὕλικής τε καὶ διαστηματικῆς μὴ συμπαρελπιφθείσης
ἐν τῇ τοῦ Ἰοῦ σημασίᾳ οὐσίας· μόνῃ ὑπελείφθη ἡ
φύσις. Καὶ διὰ τοῦτο τῇ τοῦ Ἰοῦ φωνῇ τὸ οἰκεῖον
καὶ γνήσιον τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀναδείξεως ἐπὶ τοῦ
Μονογενοῦς ἐρμηνεύεται. Καὶ ἐπειδὴ οὐχ ἱκανὸν ἦν
τὸ τοιοῦτον τῆς γεννήσεως εἶδος ἀρκούσαν ἡμῖν ἐμ-
ποιῆσαι τῆς ἀρρήτου τοῦ Μονογενοῦς ὑπάρξεως τὴν
φαντασίαν, συμπεριλαμβάνει καὶ τὸ ἕτερον τῆς γεν-
νήσεως εἶδος πρὸς σημασίαν αἵς τοῦ Ἰοῦ θεολογίας,
τὸ ἐκ τῆς ὕλικῆς ἀποβόλας, καὶ φησιν Ἀπαύγασμα
δόξης, καὶ Ὅσμήν μύρου, καὶ Ἀτμίδα Θεοῦ, ὅπερ ἐν
τῇ ἐκτεθείσῃ παρ' ἡμῶν τεχνολογίᾳ ἡ καθ' ἡμᾶς
συνήθεια ὕλικὴν ἀπόβροιν ὀνομάζει.

Sed quidem in exposita a nobis artificiosa genera-

Ἄλλ' ὥσπερ ἐν τοῖς προειρημένοις, οὔτε ἡ τῆς
κτίσεως γέννησις, οὔτε ἡ τοῦ Ἰοῦ σημασία, ἡ χρέ-
νον, ἡ ὕλην, ἡ τόπον, ἡ πάθος συμπαρεδέξατο, οὕτως
καὶ ἐνταῦθα πάσης τῆς ὕλικῆς ἐννοίας τὴν τοῦ ἀπαυ-
γασματος, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν μνημονευθέντων ση-
μασίαν μόνην, τὸ θεοκρπεπὲς τοῦ τοιοῦτου τῆς γεννή-
σεως εἶδους ὁ λόγος παραλαβὼν ἐνδείκνυται· τὸ δεῖν
ἐξ αὐτοῦ τε καὶ μετ' αὐτοῦ κατὰ ταυτὸν νοεῖσθαι,
διὰ τῆς κατὰ τὴν λέξιν ταύτην ἐμφάσεως. Οὕτε γὰρ

²¹ Psal. CXLVIII, 3.

ἡ ἀτμός τὴν εἰς ἀέρα διάχυσιν ἐκ τῆς ὑποκειμένης ὕλης παρίστανται· οὕτε ἡ ὁσμὴ τὴν ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ μύρου γινομένην πρὸς τὸν ἀέρα μεταστάσιν· οὕτε τὸ ἀπαύγασμα τὴν τοῦ ἡλιακοῦ σώματος διὰ τῶν ἀκτίνων γινομένην ἀπὸρροίαν. Ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἐκ πάντων καθὼς εἴρηται διὰ τοῦ τοιούτου τῆς γεννήσεως τρόπου δηλοῦται, τὸ ἐξ ἐκείνου τε εἶναι καὶ μετ' ἐκείνου νοεῖσθαι μηδενὸς διαστήματος μεταξὺ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ μεσιτεύοντος. Ἐπειδὴ διὰ πλείονα φιλανθρωπίαν, ἢ τοῦ ἀγίου Πνεύματος χάρις πολλαχθὲν ἡμῖν ἐγγενέσθαι τὰς θείας περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπολήψεις ψυχονομήσατο· προσέθηκε καὶ τὸ λειπόμενον τῶν ἐν τῇ γενέσει θεωρουμένων εἰδῶς τὸ ἐκ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου· ἀλλ' ἐκ τούτων πλείονι χρηταί τῇ προμηθεΐ ὁ ὀφθαλμὸς Ἰωάννης· ὥστε μὴ ὑπὸ ἀτονίας τε καὶ μικροφυχίας καταπασσὶν τὸν ἀκούοντα πρὸς τὴν κοινὴν ἔννοιαν τοῦ λόγου, ὡς φθόγγον τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν νομισθῆναι· διὰ τοῦτο προσμαρτυρεῖ τῷ Λόγῳ τὸ κατ' οὐσίαν εἶναι ἐν αὐτῇ τῇ πρώτῃ καὶ μακαρίᾳ φύσει, οὕτως ἀναδοῆσας τὸ κήρυγμα· ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καὶ πρὸς τὸν Θεόν· καὶ Θεὸς φῶς, καὶ ζωὴ καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἡ ἀρχὴ καὶ αὐτὸς ἦν. Τούτων τοίνυν τὸν τῆς γεννήσεως τρόπον ἦτοι τῶν ἐξ αἰτίας ὁφεστώτων ἐν τε τῇ καθ' ἡμᾶς συνθεΐᾳ γνωστοκόμενων, διαληφθέντων δὲ καὶ παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς πρὸς τὴν τῶν ὑπερκειμένων διδασκαλίαν, οὕτως, ὡς εἰκὸς ἐστὶ πρὸς παράστασιν τῶν θεῶν ὑπολήψεων ἕκαστον τούτων εὐσεβῶς μεταληφθῆναι.

Και πρὸς ἂν εἴη κατανοῆσαι καὶ τοῦ Εὐνομίου τὸν λόγον ἐπὶ ποίου δέχεται σημαίνοντος τὴν τῆς γεννήσεως ἔμφασιν. Υἱὸν, φησὶν, ἀληθινὸν οὐκ ἀγέννητον καὶ ἀληθῶς γεννηθέντα πρὸ αἰώνων. Τὴν μὲν οὖν ἐν τῇ διαστολῇ κακουργηθεῖσαν ἀκολουθεῖαν ὡς παντὶ γνώριμον οὖσαν παραδραμεῖν, οἶμαι, προσήκει. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι τῷ μὲν Υἱῷ, πρὸς τὸν Πατέρα, τῷ δὲ γέννητῷ πρὸς τὸν ἀγέννητον οὐσίης τῆς ἀντιδιαστολῆς, οὗτος τὸν Πατέρα παρείς ἀντιδιατέλλει τῷ Υἱῷ τὸν ἀγέννητον. Δέον, εἴπερ ἀληθείας ἐποικίτο φροντίδα, μὴ παρατρέφαι τῆς σχετικῆς ἀκολουθείας τὸν λόγον· ἀλλ' εἰπεῖν ὅτι τὸν Υἱὸν ἀληθινὸν οὐ Πατέρα. Οὕτω δὲ ἂν συνδιδασθῇ τῇ ἀκολουθείᾳ τοῦ λόγου καὶ ἡ εὐσέβεια, τῇ διακρίσει τῶν προσώπων μὴ συνδιασχισθείσης τῆς φύσεως. Ἀλλὰ τὴν ἀληθῆ τε καὶ ἔγγραφον τοῦ Πατρὸς χρῆσιν τὴν παρ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου παραδοθεῖσαν ἐν τῷ λόγῳ τῆς πίστεως ὑπαμείψας, ἀγέννητον ἀντὶ τοῦ Πατρὸς κατωνόμασεν· ἵνα χωρίσας αὐτὸν τῆς φυσικῆς ἐνθεωρουμένης τῇ τοῦ Πατρὸς κλήσει τῆς πρὸς τὸν Υἱὸν οἰκειότητος, κοινοποίησιν πρὸς πάντα τὰ ἐν τῇ κτίσει φαινόμενα, οἷς κατὰ τὸ ἴσον ἡ ἀντιδιαστολὴ ἐστὶ πρὸς τὸ ἀγέννητον. Ἀληθῶς, φησὶ, γεννηθέντα πρὸ αἰώνων. Παρὰ τίνος εἰπάτω· παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐρεῖ πάντως, εἴπερ μὴ ἀναίχυντοίη πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ ἀδίου Πατρὸς οὐκ ἐστὶ τὴν ἀδιόγητα τοῦ Υἱοῦ διαστῆσαι, συνενδεικνυμένης πάντως καὶ τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ Πατρὸς σημασίας· διὰ

A nem intelligi. Neque enim vapor diffusionem per aerem ex subjecta materia representat: neque odor ex qualitate unguenti per aerem fieri emigrationem ostendit, neque splendor sive effulgentia solaris corporis per radios factam emanationem demonstrat. Sed hoc solum ex omnibus, sicut dictum est, per talem generationis modum declaratur, ex illo et cum illo intelligi nullo intervallo interjecto inter Patrem et eum, qui ex ipso est, conciliatorem. Quoniam vero propter maiorem in homines amorem sancti Spiritus gratia multis ex locis nobis tales de Unigenito divinas notiones informari procuravit: adiecit et reliquam eorum quae in generatione considerantur, speciem ex mente et verbo: sed ex his maiore providentia sublimis ille Joannes utitur, ita ut neque auditor praeter languorem et pusilli animi imbecillitate in communem sermonis notitiam decidat, sic ut Filius existimetur sonus Patris: propterea attribuit Verbo, ut per essentiam in ipsa prima et beata sit natura, sic praekonium alta voce praefatus: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum*²²: et Deus et lux et vita et quaecunque est principium et ipsum Verbum erat. His igitur generationis et eorum quae ex causa subsistunt, modis ex nostro more cognitis, et a sacra Scriptura usurpatis et assumptis ad tradendam rerum supremarum doctrinam, sic eorum unumquemque (ut decet) ad divinas informationes in animo consignandas sumere debemus.

C Sed jam tempus exigit ut Eunomii sermo intelligatur in quo significatu generationis appellationem accipiat. *Filium*, inquit, *verum non ingenuitum et vere genitum ante saecula*. Quae in distinctione maligne facta est, consecutionem, ut cuiusvis notam praeterire, opinor, convenit. Quis enim ignorat cum Filius Patri, et genitus ingenito opponatur, hunc, Patre omissio, ingenuitum Filio opponere? Oportebat autem si ullam veritatis curam habuisset, relativae consequentiae rationem nequaquam pervertere, sed dicere Filium verum non Patrem: hoc modo pietas cum rationis consequentia servata fuisset, et cum personarum discretionem minime discissa fuisset natura. Sed iste, verum et in Scripturis sacris usurpatum Patris usum, et ab ipso Verbo in fidei sermone traditum, permulans, loco Patris dixit ingenuitum, ut ubi ipsum a naturali quae cum Patris appellatione consideratur, cum Filio familiaritate et convenientia separasset, eundem cum omnibus rebus creatis communem faceret; quibus ex aequo contraria differentia cum ingenito convenit. *Verum* quidem asserit *genitum ante saecula*, sed dicat a quo genitum? A Patre dicet prorsus, siquidem non ad veritatem erubesceret. Sed quoniam ab aeterno Patre Filii aeternitatem non licet divellere, quia Patris significantia Filium quoque una commonstrat: propterea Patris appellatione repudiata, transfert verbum ad ingenuitum, quoniam hujus nominis signifi-

²² Joan. 1, 1.

catum nullam cum Filio relationem et communionem habeat, atque ita auditoribus abductis a considerando Filio simul cum Patre, immutatione nominis facta, viam maleficio dedit, per ingenti interpositionem ad impietatem viam sternens. Qui enim secundum Domini præceptum in Patrem credunt, simul atque Patrem audierint, mente concipiunt etiam Filium nullo interjecto intervallo, cogitatione statim a Filio ad Patrem transeunte. Qui vero Patris loco ad ingenti appellationem traducti, tenuem hujus nominis notitiam recipiunt, solum quod ipse non sit genitus discentes, non quod sit Pater. Ex hoc autem nihilominus intelligenter audientibus inconfusa fides manet, etiam per hanc notionem. Nam et genitum non esse similiter et de natura increata dicitur. Increatum autem ex æquo Pater et Filius et Spiritus sanctus. Quoniam omnis creatura et sensibilis et supermundana (sive angelica) ex Patre et Filio et Spiritu sancto subsistere ex his quæ divinis vocibus consentanea sunt creditum est. Nam qui audivit, Verbo Dei cælos firmatos esse, et Spiritu oris ejus omnem virtutem eorum, non per Verbum dictionem aliquam mente concepit, neque per Spiritum, halitum quemdam; sed Denique Verbum et Dei Spiritum, per ea quæ sunt dicta animo impressit. Non enim idem potest creare et creari. Sed cum ea quæ sunt bipartita sint, nempe in id quod facit et in id quod fit, utrumque natura diversum alterum ab altero, ita ut quod fit, non sit increatum, neque creatum id quod eorum quæ sunt naturam efficit; hi ergo qui secundum dominicam fidei institutionem in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti crediderunt, horum nihil genitum esse, ex æquo fatentur, nullumque ingenti significatum sanam fidem perperam kedit. Crassipellibus autem et hebentibus nec bene compactis et sibi coherentibus hoc nomen a sano sermone perversionis sit primordium. Non enim verum hujus nominis sensum intelligentes, nempe quod hæc vox ingentium significat solum non esse genitum, et quod non genitum esse commune est in tota superveniente natura, omnia fide in Patrem, nomen ingentium pro Patre præstituerant: cum autem, sicut dictum est, cum hoc ingenti nomine, Unigeniti subsistentia, sive persona, non simul appareat: certo quodam determinato principio Filii naturam definiunt, dicentes, quod modo iste dictis adjecit, *Filium nominatum non absque generatione, quæ esse antecedit.*

ἀπὸ τίνος ὠρισμένης ἀρχῆς ὁρῶνται τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι, λέγοντες, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς ἀπὸ τοῦ εἶναι γεννήσεως ὁρμαζόμενον Υἱόν.

Quænam hæc rursus prodigiosa affirmatio? An nescit se de Deo verba facere? qui est in principio et in Patre est? nec est omnino quod tunc non erat? ignorat quod dicit. Nihil de aliquo affirmatur; sed tanquam hominum alicujus genealogiam describeret, quæ proprie dicantur de natura inferiore, hæc omnis creaturæ Domino adaptare et affingere conatur. Exempli gratia, Ismael non erat ante genera-

τὸ τοῦτο τοῦ Πατρὸς ἀποδοκιμάσας τὴν κλήσιν μεταγείας τὸν λόγον πρὸς τὸ ἀγέννητον· ἐπειδὴ τοῦτο τοῦ ὀνόματος ἀσχετόν τε καὶ ἀκοινώνητόν ἐστι πρὸς τὸν Υἱόν τὸ σημαίνον. Καὶ οὕτως παραγαγὼν τοὺς ἀκούοντας πρὸς τὸ μὴ συνθεωρεῖν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· διὰ τῆς ὑπαλλογῆς τοῦ ὀνόματος ὁδὸν ἔδωκε τῇ καχοργίᾳ, διὰ τῆς τοῦ ἀγεννήτου παρενθήκης ὁδοποιῶν τὴν ἀσείδειαν. Οἱ γὰρ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν Πατέρα τὴν πίστιν ἔχοντες, ὁμοῦ τῷ ἀκοῦσαι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν τῇ διανοίᾳ συμπαραδέξαντο· οὐδὲν τῷ μεταξὺ διαστήματι τῆς διανοίας ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα κενέματός τῆς. Οἱ δὲ ἀντὶ τοῦ Πατρὸς παρενεχθέντες πρὸς τὴν τοῦ ἀγεννήτου κλήσιν, ψιλὴν τοῦ ὀνόματος τοῦτο ἀναλαμβάνουσιν ἔννοιαν· μόνον τὸ μὴ γενέσθαι αὐτὸν διδασκόμενοι, οὐ μὴν καὶ τὸ Πατέρα εἶναι. Ἐκ τούτου δὲ τοῖς μὲν συνετῶς ἐπαίουσιν ἀσύγχυτος μένει καὶ διὰ ταύτης τῆς διανοίας ἡ πίστις. Τὸ γὰρ μὴ γενέσθαι ὡσαύτως ἐπὶ τῆς ἀκρίτου λέγεται φύσεως. Ἀκτιστον δὲ κατὰ τὸ Ἰσὺν ὁ Πατήρ τε καὶ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Δίδει πᾶσα ἡ κτίσις αἰσθητῇ τε καὶ ὑπερκόσμιος, ἐκ Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου τὴν ὑπόστασιν ἔχειν παρὰ τῶν ἀκολουθούντων ταῖς θείαις φωναῖς πεπιστευται. Ὁ γὰρ ἀκούσας ὅτι τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν· οὕτως ῥῆμα τὸν Λόγον ἐνόησαν, οὕτως ἄσθμα τὸ Πνεῦμα· ἀλλὰ τὸν Θεὸν Λόγον, καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, διὰ τῶν εἰρημένων ἀνετηνώσαντο. Οὐ δύναται δὲ τὸ αὐτὸ καὶ κτείνειν καὶ κτερίζεσθαι. Ἀλλὰ διχῇ μεμερισμένων τῶν ὄντων εἰς τὸ ποιοῦν τε καὶ τὸ γινόμενον· ἀλλ' ὅτι ἐκάτερόν ἐστι τῇ φύσει παρὰ τὸ ἕτερον, ὥς μήτε τὸ γινόμενον ἀκτιστον εἶναι, μήτε κτιστόν, ὃ τὴν τῶν γινόμενων κατεργάζεται φύσιν· τοῖς μὲν οὖν κατὰ τὴν θεοπτικὴν τῆς πίστεως ἔκδοσιν εἰς τὸ θεομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πιστεύσας, τὸ μὴ γενέσθαι τι τούτων ἐπίσης ὁμολογεῖται· καὶ οὐδὲν τοῦ ἀγεννήτου τὸ σημαίνον παραβλάπτει τὴν ὑγιαίνουσαν πίστιν. Τοῖς δὲ παχυδέρμοις καὶ ἀδιὰρθρώτοις ἀρχὴ τῆς ἀπὸ τοῦ ὑγιαίνοντος λόγου παρατροπῆς τοῦτο τὸ θεομα γίνεται. Μὴ συνιέντες γὰρ τὴν ἀληθῆ τοῦ ὀνόματος ἐμφασιν, ὅτι μόνον τὸ μὴ γεγενῆσθαι σημαίνει ἡ τοῦ ἀγεννήτου φωνή, καὶ ὅτι τὸ μὴ γενέσθαι κοινόν ἐστιν ἐπὶ παντὸς τοῦ ὑποκειμένου τῆς κτίσεως· ἀπέντες τὴν εἰς τὸν Πατέρα πίστιν, τὸ ἀγέννητον θεομα ἀντὶ τοῦ Πατρὸς προσστήσαντο· μὴ συνεκφαινόμενης δὲ, καθὼς εἴρηται, τῷ ὀνόματι τοῦτῃ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως, εἰς τὸν Πατέρα εἰσὶν, λέγοντες, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς ἀπὸ τοῦ εἶναι γεννήσεως ὁρμαζόμενον Υἱόν.

Τίς αὕτη πάλιν ἡ κενὴ τερατεία; Ἄρα ἐπίσταται ὅτι περὶ Θεοῦ ποιεῖται τὸν λόγον; Τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὄντος; Καὶ οὐκ ἔστιν ὅτι οὐκ ὄντος; Οὐκ οἶδεν ὃ λέγει. Οὐδὲν περὶ τίνος δισχυρίζεται, ἀλλ' ὥς τινα τῶν ἀνθρώπων γενεαλογῶν, τὰ κυρίως ἐπὶ τῆς κάτω λεγόμενα φύσεως, ταῦτα ἐφαρμόζειν περᾶται τῷ Θεῷ πάντης τῆς φύσεως· ὁ γὰρ Ἰσραὴλ, φέρε εἰπεῖν, οὐκ ἦν πρὸ τῆς εἰς τὸ εἶναι γεννή-

σεως. Ἦν δὲ πρὸ τῆς γεννήσεως αὐτῶν πάντως τὸ χρονικὸν λέγω διάστημα. Ἐπὶ δὲ τοῦ τῆς δόξης ἀπαυγάσματος, τὸ πρὸ καὶ τὸ μετὰ τοῦτο χώραν οὐκ ἔχει. Πρὸ γὰρ τοῦ ἀπαυγάσματος πάντως οὐδὲν ἡ δόξα ἦν. Ὅμοι γὰρ τῷ εἶναι τὴν δόξαν, συνεκλάμπει πάντως καὶ τὸ ἀπαύγασμα· καὶ διαzeugθῆναι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου φύσιν οὐκ ἔχει. Οὐτε δυνατόν ἐστι πρὸ τοῦ ἀπαυγάσματος ἐφ' αὐτῆς τὴν δόξαν ἰδεῖν. Ἀλαμπῇ γὰρ καὶ τυφλῇ ἐφ' αὐτῆς εἶναι κατασκευάζει τὴν δόξαν ὁ τοῦτο λέγων· μὴ συνεκλάμποντος αὐτῇ τοῦ ἐξ αὐτῆς ἀπαυγάσματος. Αὕτη δὲ ἡ τῆς αἰρέσεως κακουργία, ἵνα διὰ τῶν περὶ τοῦ ἀνθρώπου νοουμένων τε καὶ λεγομένων ἀποστησῶσι τὸν Μονογενῆ Θεὸν τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητος. Διὰ τοῦτο φησιν, Πρὸ τῆς εἰς τὸ εἶναι γεννήσεως οὐκ ἦν Υἱός· οἱ δὲ τῶν κριῶν υἱοί, ὧν ὁ Προφήτης μέμνηται, οὐκ ἰσχυροὶ μετὰ τὸ γενέσθαι καλοῦνται υἱοί; ὅπερ οὖν τοῖς υἱοῖς τῶν κριῶν ἐνορᾷ ὁ λόγος, τὸ πρὸ τῆς εἰς τὸ εἶναι γεννήσεως μὴ εἶναι αὐτοὺς υἱοὺς κριῶν· τοῦτο νῦν ὁ σεμνὸς θεολόγος ἀνατίθῃσι τῷ ποιητῇ τῶν αἰώνων καὶ πάσης τῆς κτίσεως, τῷ τὸν αἰδιὸν Πατέρα ἐν αὐτῷ ἔχοντι, καὶ ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς αἰδιότητι θεωρουμένῳ, καθὼς αὐτὸς φησιν, ὅτι Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Ἄλλ' οἱ μὴ δυνάμενοι τὴν ἐν τῷ λόγῳ κακουργίαν ἐφορᾶσθαι, μηδὲ τινα τοῦ ἀκολούθου κατανόησιν πεπαιδευμένοι, τοῖς ἀσυναρτήτοις τοῦτοις ἀκολουθοῦσιν, ὡς ἀκολουθοῦν δεχόμενοι τὸ τοῦτοις προκαίμενον.

Φησὶ γὰρ, ὅτι πρὸ πάσης τῆς κτίσεως γενόμενον· καὶ ὥσπερ οὐκ ἀρχούσης τῆς φωτὸς ταύτης πρὸς ἐνδείξιν τῆς ἀσεβείας, ἐφεδρεῖται τῷ ἐφεξῆς λόγῳ τὴν βλασφημίαν εἰπὼν, ὅτι οὐκ ἄκτιστον. Πῶς οὖν ὀνομάζει Υἱὸν ἀληθινὸν τὸν οὐκ ἄκτιστον; Εἰ γὰρ τὸν κτιστὸν υἱὸν ἀληθινὸν λέγειν προσήκει· ἀληθινὸς υἱὸς καὶ ὁ οὐρανὸς πάντως ἐστὶ· καὶ γὰρ αὐτὸς οὐκ ἄκτιστός ἐστιν. Οὕτως ἀληθινὸς υἱὸς καὶ ὁ ἥλιος, καὶ πάντα ὅσα ἡ κτίσις ἔχει μικρά τε καὶ μέζονα, τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ προσηγορίας δέξια πάντως ἐστίν. Πῶς δὲ λέγει Μονογενῆ τὸν γενόμενον; Πάντα γὰρ τὰ γενόμενα ἀδελφὰ πάντως ἐστὶν ἀλλήλων, κατ' αὐτὸν λέγω τὸν τοῦ γενέσθαι λόγον. Παρὰ τίνος δὲ καὶ γενόμενον; Πάντα γὰρ εἰ τὴ γέγονε, παρὰ τοῦ Υἱοῦ πάντως ἐγένετο. Οὕτως γὰρ ὁ Ἰωάννης μαρτύρεται λέγων, ὅτι Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Εἰ τοίνυν καὶ ὁ Υἱὸς κατὰ τὸν τοῦ Εὐνομίου λόγον ἐγένετο, πάντως ἐν τῇ φύσει τῶν γενομένων καὶ ὁ οὕτως ἐστίν. Εἰ οὖν πάντα τὰ γενόμενα δι' ἐκείνου ἐγένετο· ἐν δὲ τῶν γενομένων καὶ ὁ Λόγος ἐστίν· τίς οὕτως ἀνόητος ὡς μὴ συνιδεῖν διὰ τῶν τεθέντων τὸ ἀποποιῶν, ὅτι αὐτὸν αὐτοῦ ἔργον γεγενῆσθαι τὸν Δεσπότην τῆς κτίσεως ὁ καινὸς οὗτος δογματιστὴς ἀποφαίνεται, τῷ διαρρήδην εἰπεῖν μὴ ἄκτιστον εἶναι τὸν Κύριον τὸν δημιουργὸν πάσης τῆς κτίσεως; Πόθεν ἔχει τὴν παρρησίαν, εἰπάτω. Ἐκ ποίας θεοπνεύστου φωνῆς; Τίς εὐαγγελιστῆς, ποῖος ἀπόστολος τὴν τοιαύτην ἀφῆκε φωνήν; Τίς προφήτης, ἡ νομοθέτης,

tionem, quæ ut hic esset, fecit. Erat autem ante eorum generationem prorsus quod temporis est dico intervallum. At in gloriæ splendore præpositiones hæc, ante, et post, locum non habent. Siquidem ante splendorem gloriæ nihil erat : simul enim atque gloria exsistit, prorsus et effulsit splendor, nec alterum ab altero natura disjungitur. Nec ante splendorem gloriæ in seipsa ullo prorsus modo conspici potuit. Obscuram enim et cæcam in seipsa gloriæ esse astruet, qui dicit hoc, non simul cum ipsa effulgentem ex ipsa splendore : hæc est hæreseos calumnia et improbitas, ut per ea quæ de homine et intelliguntur et dicuntur, Unigenitum Deum ab unitate cum Patre abstrahant. Idcirco dicunt ante generationem quæ esse efficit, Filium non fuisse. Arietum filii quorum meminit Propheta²², non et illi postquam geniti fuerunt, vocantur filii? Quod igitur in filiis arietum inspicit intellectus, ante generationem, quæ ut sint causa est, ipsos non esse filios arietum, hoc ipsum iste severus theologus factori sæculorum omnisque creaturæ attribuit, ei inquam, qui æternum Patrem in se ipso habet, quique in Patris æternitate intelligitur. Quemadmodum ait ipse²³, *Ego sum in Patre, et Pater in me est*. Sed qui non possunt hanc calumniam et malignosam interpretationem perspicere, neque ullam consecutionis rationem didicerunt, his tam male coherentibus assentiuntur admittentes tanquam consequens C quod his adjicitur.

Ait enim, *Quod ante omnem creaturam factum*, et quasi hæc vox non sufficeret ad demonstrationem impietatis, insidiatur sequente sermone blasphemo ore locutus quod non est quid increatum. Quomodo igitur, verum Dei Filium nominat eum qui non est increatus? si enim eum qui creatus est, verum filium fas est dicere : cælum verus filius dicitur, quia et ipsum non est increatum; sic verus filius sol. Atque omnia quæ creata sunt, sive parva sive majora, veri filii appellatione digna omnino erunt. Cum autem Unigenitum dicit factum esse, omnia quæ facta sunt communi inter se fratris nomine appellabuntur, dico secundum ipsam ejus quod factum esse dicitur, rationem. A quo autem factum esse dicit? Nam omnia quæ facta sunt, prorsus a Filio facta sunt : sic enim testatur Joannes cum dicit, *Omnia per ipsum facta sunt*²⁴. Si ergo etiam Filius factus est, secundum Eunomii rationem, prorsus in rerum factarum natura idem ipse est. Quod si quæ sunt omnia per illum facta sunt; unum eorum quæ facta sunt dicitur et ipsum Verbum. Quis ita excors et avius a vera ratione, qui non ex his quæ posita sunt, quod absurdum sequitur intelligat : nempe ipsum creaturæ Dominum sui ipsius opus factum esse, ab hoc novo doctore pronuntiari, quia diserte dixerit, ipsum Dominum, qui est omnis creaturæ opifex et conditor, non esse increatum? Unde hanc affirmandi audaciam habet, dicat. Ex qua di-

²² Psal. cxiii, 5. ²³ Joan. xiv, 3. ²⁴ Joan. i, 3.

vinitus inspirata voce? Quis apostolus, quis evangelista talem emisit vocem? Quis propheta, vel legislator, vel patriarcha, vel quis alius eorum qui a Spiritu sancto afflati et instructi fuerunt, quorum voces litteris non sunt expresse? quis talis dictionis auctor existit? Patrem et Filium et Spiritum sanctum in fidei traditione a veritate didicimus, an quid creatum ipsum esse nos credere oportuit? Quomodo veritas nobis mysterium tradens, fidem ipse Filium et non in creaturam sancivit? Quomodo divus Apostolus Christum adorans, eos qui creaturæ serviunt præter creatorem, idololatras esse expresse dicit²⁶? vel non adorasset si creatus esset, vel eos qui creaturas colunt idolorum cultoribus non annumerasset: ne et ipse idolis servire visus esset, creato adorationem exhibens, sed novit, quod qui ab eo adoratur in omnibus Deus est: sicut enim in sermone ad Romanos Filium nominat. Qui igitur a Patris essentia Filium alienant, ipsum etiam creatum dicentes, cur per ludibrium et sannam ipsi falsominem appellationem gratificantur, a vera deitate alieno Dei nomen perperam assignantes, tanquam Bel, vel Dagon, vel draconi? Quare vel non Deum consteantur, qui ipsum creatum esse aperte autumant, ut Judaizare videantur: vel si eum qui creatus fuit, Deum esse consteantur, se idolis servire non inficiuntur. Sed vocem proverbialem plane proferrunt, quæ dicit, *Dominus creavit me principium*

(a) Hoc pluribus verbis quomodo se habet clarius et manifestius exponendum est: verumtamen hoc etiam fas esset viris candidis et æquis quid significet paucis tradere: quidam enim in divinis Scripturis accurate et diligenter instituti et versati dicunt, apud Hebræos non scriptum esse, *creavit*: nos etiam in vetustioribus libris scriptum legimus *ἐκτίσθη* *possedit*, pro *ἐκτίσθαι* *me* *concidit* *me*. Servum prorsus aperte indicat creatio per proverbialia ænigmata, eum qui propter nos servi formam assumpsit. Quod si quis in Ecclesiis prævalentem lectionem in hac parte objiciat, neque nos hoc verbum *ἐκτίσθαι*, *creavit*, rejicimus. Atque hoc certe ad servi significationem per ænigma intuendam: siquidem *omnis creatura servit*, quemadmodum ait Apostolus²⁷. Quamobrem hoc verbum *creavit* pie accipere asserimus. Creatus est enim vere in novissimis diebus ille qui propter nos secundum (b) nos natus est²⁸. Qui in principio Verbum cum esset et Deus, postea caro et homo factus est. Carnis autem natura creata est: cuius per omnia factus particeps secundum similitudinem excepto peccato, creatus quidem secundum Deum non secundum hominem, sicut ait Apostolus, novo quodam modo, non humano more. Didicimus enim, quod ex Spiritu sancto et virtute Altissimi, verumtamen hic novus homo creatus est, quem ille non enarrabilem my-

²⁶ Rom. 1, 25. ²⁷ Prov. viii, 29. ²⁸ Rom. viii, 20. ²⁹ Isa. xlv, 4.

(a) In Græco non in editione vulgari. Hunc locum gravissime et copiosissime tractat D. Hl. 1, 12, de Trinitate.

A ἡ πατριάρχης, ἡ ἄλλος τις τῶν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεοφορομένων, ὧν ἀνάγραφτοι εἰσιν αἱ φωναὶ. τῆς τοιαύτης ῥήσεως καθηγῆσθαι; Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐν τῇ παραδόσει τῆς πίστεως παρὰ τῆς ἀληθείας ἐμάθομεν, ἡ κτιστὸν αὐτὸν εἶναι πιστεύειν ἐχρῆν; Πῶς παραδιδούσα ἡμῖν τὸ μυστήριον ἡ ἀλήθεια, τὴν εἰς τὸν Υἱὸν πίστιν καὶ οὐκ εἰς τὸ κτίσμα ἐνομοθέτησε; Πῶς δὲ προσκυνῶν τὸν Χριστὸν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, τοὺς τῇ κτίσει λατρεύοντας παρὰ τὸν κτίσαντα, εἰδωλολατρεῖν διορίζειται; ἡ γὰρ οὐκ ἂν προσεκύνησεν εἰ κτιστὸς ἦν, ἡ οὐκ ἂν τοῖς εἰδωλολάτραις συνέταξε τοὺς τῇ κτίσει λατρεύοντας· ἵνα μὴ καὶ αὐτὸς εἰδωλολατρεῖν δόξῃ, προσάγων τῷ κτιστῷ τὴν προσκύνησιν. Ἀλλ' οἶδεν ὅτι ὁ παρ' αὐτοῦ προσκυνούμενος ἐπὶ πάντων ἐστὶ θεός· οὕτω γὰρ ἐν τῷ περὶ Ῥωμαίους λόγῳ τὸν Υἱὸν ὀνομάζει. Οἱ τῆς οὐσίας τοίνυν τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, καὶ κτιστὸν αὐτὸν λέγοντες, τί χλευαστικῶς αὐτῷ τὴν ψευδώνυμον κλῆσιν χαρίζονται, τῷ ἁλλοτρίῳ τῆς ἀληθινῆς θειότητος τὴν θεὸς φωνὴν μάτην ἐπιψημίζοντες, ὥσπερ τῷ Βῆλ, ἢ τῷ Δαγῶν, ἢ τῷ δράκοντι; Ὡστε ἡ μὴ θεὸν ὀμολογεῖτωσαν αὐτὸν οἱ κτιστὸν εἶναι διορίζομενοι, ἵνα φανῶσιν Ἰουδαίζοντες· ἡ εἴπερ ὁμολογοῦσι τὸν κτισθέντα εἶναι θεὸν, εἰδωλολατρεῖν μὴ ἀρνεῖσθωσαν. Ἀλλὰ τὴν παροιμιώδη φωνὴν πάντως προφέρουσιν, ἡ φησιν, ὅτι *Κύριος ἐκτίσθαι με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ*.

tiarum earum, ad opera sua²⁹.

C Τοῦτο δὲ διὰ πλείονων μὲν ἐστὶ παραθέσθαι σαφέστερον ὅπως ἔχει· πλὴν δυνατόν ἂν εἴη καὶ δι' ὀλίγων τοῖς εὐγνώμοσι παραδοῦναι τὸ νόημα· λέγουσι γὰρ καὶ τοῦτο τινες τῶν δι' ἀκριβείας τὰ θεῖα πεπαιδευμένων, ὅτι οὐ γέγραπται παρ' Ἑβραίου τοῦ *ἐκτίσθαι*, καὶ ἡμεῖς ἐν ἀρχαιοτέραις βίβλοις ἀνέρωμεν, *Ἐκτίσθη*, γεγραμμένον, ἀντὶ τοῦ *ἐκτίσθαι* *me*. Ἐμφαίνει δὲ πάντως τὸν δοῦλον ἡ κτίσις διὰ τῶν παροιμιῶν καὶ αἰνιγμάτων, τὸν δι' ἡμᾶς ἀναλαβόντα τὴν τοῦ δούλου μορφὴν. Εἰ δὲ τις καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἀνάγκωσιν ἐν τῷ μέρει τούτῳ προβάλοιτο, οὐδὲ τὴν, *Ἐκτίσθαι*, φωνὴν ἀποβάλλομεν. Καὶ τοῦτο γὰρ περὶ τὴν δοῦλον σημασίαν διὰ τοῦ αἰνιγματος βλέπει· ἐπειδὴ *Πᾶσα ἡ κτίσις δουλεύει*, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος. Διὰ τοῦτο καὶ ταύτην φωνὴν εὐσεβῶς ἔχειν φαμέν. Ἐκτίσθη γὰρ ἀληθῶς ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ὁ δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γενόμενος· ὁ ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ λόγος ὢν καὶ θεός, μετὰ ταῦτα δὲ σὰρξ γενόμενος καὶ ἀνθρώπος. Κτιστὴ δὲ τῆς σαρκὸς ἡ φύσις, ἥς μετασχὼν κατὰ πάντα καθ' ὁμοίτητα χωρὶς ἁμαρτίας. Ἐκτίσθη δὲ κατὰ θεὸν, οὐ κατὰ ἄνθρωπον, καθὼς φησιν Ἀπόστολος, καίνον τινα τρόπον, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνήθειαν. Ἐμάθομεν γὰρ ὅτι ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καὶ τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως, πλὴν ἄλλ' ἐκτίσθη ὁ καίνος οὗτος ἄνθρωπος, ὃν κελεύει ὁ τῶν ἀρρήτων μυστηρίων ὑφηγητής;

(b) D. Basil., lib. iv contra Eunom., locum hunc Prov. viii, 22, non intelligit de humana Christi natura.

Παῦλος ἐνδύσασθαι ἡμᾶς, δι' ὧς ὀνομάζων τὸ ἐνδυμᾶν μὲν λέγων, Ἐνδύσασθε τὸν καιρὸν ἀνθρώπων τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, πάλιν δέ, ὅτι Ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. Οὕτως γὰρ ἡμῖν τοῖς ἐνδυσασμένοις αὐτὸν γίνεται ἀρχὴ τῶν ὁδῶν τῆς σωτηρίας ὁ εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, ἵνα ἔργα τῶν ἑαυτοῦ χειρῶν ποιήσῃ ἡμᾶς, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ πλάσματος τῆς ἁμαρτίας πρὸς τὴν ἰδίαν εἰκόνα πάλιν μετεργασάμενος· ὁ δὲ αὐτὸς καὶ θεμέλιος ἡμῖν γίνεται πρὸ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν, ὅς φησιν, ὅτι· Θεμέλιος οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον· καὶ πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, καὶ πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρασθῆναι, καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, καὶ πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾶ με· δυνατόν γὰρ ἕκαστον τούτων κατὰ τὴν παροιμιώδη συνήθειαν μεταληφθῆναι, εἰς τροπικὴν θεωρίαν ἐφαρμοσθῆναι τῷ λόγῳ. Ὁ γὰρ μέγας Δαβὶδ δικαιοσύνην ὀνομάζει τὴν ὁρὴν τοῦ Θεοῦ, ἀβύσσους δὲ τὰ κρίματα, πηγὰς δὲ τοὺς διδασκάλους ἐν Ἐκκλησίαις, λέγων· Ἐδολογείσθε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ· βουνούς δὲ τὴν ἀκακίαν ἣν διὰ τοῦ σκιρτήματος τῶν ἀρλίων ἐνεδείξατο. Πρὸ τούτων οὖν ἐν ἡμῖν γεννᾶται ὁ δὲ ἡμᾶς κτισθεὶς ἀνθρώπος, ἵνα καὶ ἡ τῶν τοιοῦτων κτίσις, ἐν ἡμῖν χώραν εὕρῃ. Ἀλλὰ παραδραμεῖν οἴμαι χρῆναι τὸν περὶ τούτων λόγον, ἱκανῶς τοῖς εὐγνώμοσιν ὑποδειχθείσης δι' ὀλίγων τῆς ἀληθείας.

Ἐπὶ δὲ τὰ ἐφεξῆς τῶν τοῦ Εὐνομίου λόγων μετέλωμεν. Ἐν ἀρχῇ, φησὶν, ὄντα, οὐκ ἀναρχον· ὡς πῶς νοεῖ τὰς θείας φωνάς, ὁ ἐπὶ συνέσει ὑπὲρ τοὺς ἄλλους φρονῶν· Τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα, ἀρχὴν ἔχοντα ἐρμηνεύει· καὶ οὐκ οἶδεν ὅτι εἰ ἀρχὴν ἔχει ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν, καὶ ἡ ἀρχὴ πάντως ἔχει ἄλλην ἀρχήν. Ὁ γὰρ ἂν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς εἴπῃ, τοῦτο κατ' ἀνάγκην καὶ περὶ τοῦ ἐν τῇ ἀρχῇ ὄντος ὁμολογήσει πάντως. Πῶς γὰρ τὸ ἐν τῇ ἀρχῇ ὄν, τῆς ἀρχῆς χωρισθῆσεται; Πῶς δέ τις τὸ οὐκ ἦν, προειπνοῖ τοῦ ἦν; ὅπως γὰρ ἂν τις ἀναγαγῶν ἑαυτοῦ τὴν διάνοιαν πρὸς τὴν κατανόησιν τῆς ἀρχῆς, ὑπερτείνῃ, συγκατανοεῖ πάντως τὸν ἐν αὐτῇ ὄντα Λόγον χωρισθῆναι τῆς ἐν ἧ ἔστιν ἀρχῆς μὴ δυνάμενον, οὐδέποτε τοῦ ἐν αὐτῇ εἶναι οὔτε ἀρχόμενον, οὔτε παύμενον. Μηδεὶς δὲ διὰ τούτων εἰς δύο ἀρχὰς διασχίζεται τὸ δόγμα. Μία γάρ ἐστιν ὡς ἀληθῶς ἡ ἀρχή, ἥ ἀχωρίστως ἐνθεωρεῖται ὁ Λόγος, ὁ διὰ πάντων πρὸς τὸν Πατέρα ἡνωμένος. Ταῦτα φρονῶν οὐδεμίαν δώσει τῇ αἰρέσει πάροdon, διὰ τῆς καινοτομίας τοῦ ἀγεννήτου ὀνόματος τῇ εὐσεβείᾳ λυμαίνεσθαι. Ἐν δὲ τοῖς ἐφεξῆς ἐκτεθείσιν ἄρτωι ὁμοίειν ὁ λόγος αὐτοῦ πολλὴν ἔχοντι τὴν ἐπιμίξιαν τῆς ἀμμου. Τοῖς γὰρ ὑγιῶς λεγομένοις τὰ ἀρετικὰ συμμείξας νοήματα, ἄβυστον διὰ τοῦ συμμεμιγμένου λίθου ποιεῖ καὶ τὸ πρόφικτον. Λέγει γὰρ σοφίαι τῶσαν τὸν Κύριον, καὶ ἀλήθειαν ἐνεργούσαν, καὶ δύναμιν ἐφειστώσαν, καὶ ζωὴν. Ἔως τοῦτου τὸ πρόφικτον, ἐντίθησι δὲ τοῖς εἰρημένοις τὸν ἴον τῆς αἰρέσεως. Γεννητὴν γὰρ τὴν ζωὴν ὀνομάσας, ἄλλο τι τῇ πρὸς τὴν ἀγέννητον ζωὴν ἀντιδιαστολῇ νοεῖ, καὶ οὐχὶ τὴν

Asteriorum interpretes Paulus nos induere jubet, duplici nomine appellans illud indumentum : modo quidem dicens, *Induite novum hominem qui secundum Deum creatus est* : modo vero, *Induite Dominum Jesum Christum*. Sic enim nobis ipsam induentibus principium sit viarum salutis qui dixit : *Ego sum via*, ut opera manuum suarum nos efficiat, a maligno figmento peccati ad suam imaginem cum rursus reflexerit : idem ipse nobis est fundamentum ante futurum saeculum, secundum Pauli vocem qui dicit, quod nullus potest aliud fundamentum jacere praeter illud quod positum est : et : *Prinquam montes firmati essent, et prinquam abyssos fecisset, et ante colles, genuerat me* : fieri enim potest, ut horum unum quodque proverbiali consuetudine ad tropicam contemplationem transsumptum, verbo sit accommodatum. Nam magnus David justitiam Dei montes nominat, abyssos vero judicia, fontes autem doctores in Ecclesiis ; dicens : *Benedicite Deo Domino ex fontibus Israel*. Colles vero innocentiam, quam per agnorum exultationem demonstravit. Ante haec igitur in nobis generatur ille qui propter nos creatus est homo, ut et talium creatura in nobis locum inveniat. Sed de his disputationem praetereundam esse arbitror, cum satis abunde praesertim aequis et candidis auditoribus sit paucis demonstrata veritas.

Quare ad Eunomii quae deinceps sequuntur verba pergamus. *In principio*, inquit, *qui erat, non tamen principio caret*. Quomodo hic Dei voces intelligit, qui intelligentia alios superare vult videri? Eum qui erat in principio, principium habentem interpretatur. Nescit quod si qui erat in principio, habet principium, procul dubio etiam principium aliud habebit principium. Quod enim de principio dixerit, hoc etiam de eo qui erat in principio necessario prorsus concesserit. Quomodo enim qui est in principio, a principio separabitur? Quomodo quis hoc nempe, *non erat*, prius intelliget, quam hoc scilicet, *erat*? Quo enim modo quis adductam suam intelligentiam ad principii cognitionem superextendit, simul prorsus mente concepit Verbum quod est in eo, ab eo principio in quo est non posse separari, neque unquam in ipso esse incipere neque desinere. Nullus autem per haec in duo principia dogma disscindat : unum enim est vere principium in quo inseparabiliter Verbum esse intelligitur, quod per omnia in Patre unitum est. Qui haec sentit nullum praebit haeresi aditum, ut novitate nominis ingenti pietatem contamine. In sequentibus autem verbis editis, panem multam arenae admisionem habenti ejus similis videtur oratio. Cum enim sane dictis haereticas commiscuit notiones, lapidibus commistis cibum reddit non esui aptum. Dicit enim *sapientiam viventem Dominum et veritatem operantem, et potentiam subsistentem, et vitam*. Huc usque quod potest alere ; sed dictis venenum insec-

¹⁰ Ephes. iv, 24.

¹¹ Rom. xiii, 14.

¹² Joan. xiv, 6. 25.

¹³ I Cor. iii, 11.

¹⁴ Prov. viii, 24 seqq.

¹⁵ Psal. lxxvii, 27.

rit hæreseos. Dum enim vitam generabilem nominat, aliud quiddam quod ingenerabili vitæ sit oppositum intelligit, neque Filium vere vitam esse supponit. Deinde dicit, *Ut Filium Dei vivificantem mortuos, lucem veram, lucem quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*⁴⁴, *bonum et suppeditorem bonorum*: hæc omnia pro quodam melle simplicioribus protendens, horum verborum dulcedine letale virus occultat: continuo enim dictis subinde suum perniciosum et virulentum animi sensum prodit, dum dicit: *Non cum eo qui genuit simul dignitatis partem accepisse: non alii cuiquam patriam essentiam esse tributum: sed ortum esse ex illustri generatione etiam gloriæ Dominum, et a Patre gloriam accepisse, non illius gloriæ participem esse: non enim Omnipotentis gloria alteri tribui potest, sicut dixit, «Gloriam meam alteri non dabo»*⁴⁵, hæc sunt mortifera venena, quæ habent exercitata.

Horum autem mortiferum vitium manifestius in postremis dictis revelatur. A Patre, inquit, adeptum gloriam; non illius gloriæ participem: non enim communicabilis est Omnipotentis gloria, sicut ipse dixit: *«Gloriam meam alteri non dabo.»* Quis est ille alter cui dixit Deus se majestatem suam non daturum esse? Nam propheta de adversario loquitur: at vero Eunomius in Unigenitum Deum vaticinium refert. Cum enim ex Dei persona dixisset propheta, *Gloriam meam alteri non dabo*: addidit, *et virtutes meas sculptilibus*. Siquidem Deo debitum cultum et adorationem adversario homines fraude illecti attribuerunt, sculptilibus simulacris dedicatis inimicum Dei colentes, multiformiter in hominibus per simulacra formatum. Humani interitus misertus ille qui male habentes sospitat, postremis temporibus ex ipso orituram in genus humanum benevolentiam, in abolitione simulacrorum per prophetam vaticinatus est, dicens: *Manifestata veritate non amplius mea gloria alii dabitur, neque mee virtutes sculptilibus dedicabuntur*. Non enim homines, qui meam gloriam noverint, his qui natura dii non sunt servient. Quæcunque igitur de contraria operatione ex persona Domini propheta dicit, hæc Deo rebellis et pugnax in ipsum refert Dominum, qui hæc per prophetam protulit. Quis talis inter tyrannos exstitisse fidei persecutor memoratur? Quis hoc unquam molitus est? Quod ille qui propter animarum nostrarum salutem per carnem apparuit, sicut credidimus, non verus est Deus, sed ille Deo contrarius, qui in sculptilibus et idolis operabatur adversus homines errorem et deceptionem: quæ enim de illo per prophetam dicta sunt, hæc Eunomius in Deum unigenitum detorquet. Neque hoc ipsum intellexit, quod ipse Unigenitus est, qui hæc in propheta profatus est, quemadmodum ipse in sequentibus asserit, quod ipse est qui in prophetis locutus est.

αὐτὸς ἐν τοῖς ἐφεξῆς λέγει, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τοῖς

Α ὡς ζωὴν, τὸν γῆν ὑποτίθεται. Εἴτα φησὶν· Ὡς γῆν Θεοῦ ζωοποιούσα τοὺς νεκρούς, ὡς ἀληθινὸν, ὡς φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἀγαθὸν καὶ χορηγὸν ἀγαθῶν. Ταῦτα πάντα ἀντὶ μελιτώσ τοὺς ἀκραυτέροισι προτείνων, ὑποκρύπτει τῇ γλυκύτητι τῶν βημάτων τούτων τὸ δηλητήριον. Εὐθὺς γὰρ ἐπάγει τοὺς εἰρημένους τὸ φθοροποιὸν αὐτοῦ νόημα, λέγων· Οὐχὶ τῷ γεννησάντι συμμερισάμενον τὴν δόξαν· οὐκ ἀλλὰ τινὶ τὴν πατρικὴν δόξαν· ἀλλὰ γερόμενον ἐκ γεννήσεως ἐνδοξον, καὶ τῆς δόξης Κύριον, καὶ λαβόντα παρὰ τοῦ Πατρὸς δόξαν· οὐ τῆς ἐκείνου μεταλαβόντα δόξης, ἀμετάδοτος γὰρ ἡ δόξα τοῦ Πατοκράτορος, καθὼς εἶπε· «Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω.» Ταῦτα ἐστὶν τὰ ἐπὶ θανάτου Β φάρμακα, ἃ μόνον διαγινώσκουσιν οἱ γεγυμνασμένοι τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια.

solī dignoscunt qui animi intelligentis instrumenta

Τούτων δὲ ἡ θανατηφόρος κακία φανερώτερον ἐν τοῖς τελευταίοις τῶν εἰρημένων ἀνακαλύπτεται· λαβόντα, φησὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς δόξαν, οὐ τῆς ἐκείνου μεταλαβόντα δόξης· ἀμετάδοτος γὰρ ἡ δόξα τοῦ Πατοκράτορος, καθὼς εἶπε· «Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω.» Τίς ἐστὶν ὁ ἕτερος ἐκεῖνος ὃς εἶπεν ὁ Θεός, *Τὴν δόξαν μου μὴ δώσω*; Ὁ μὲν προφήτης περὶ τοῦ ἀντικειμένου λέγει· ὁ δὲ Εὐνόμιος εἰς αὐτὸν τὸν Μονογενῆ Θεὸν ἀναφέρει τὴν προφητείαν. Εἰπὼν γὰρ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ὁ προφήτης, ὅτι *Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω*· προσέθηκεν ὅτι καὶ τὰς ἀρετὰς μου τοῖς γλυπτοῖς. Ἐπὶ γὰρ τὴν Θεῷ χρεωστούμενην λατρείαν καὶ προσκύνησιν τῷ ἀντικειμένῳ προσήγον δι' ἀπάτης· οἱ ἄνθρωποι, τοῖς τῶν γλυπτῶν ἀφιδρύμασι τὸν ἔχθρὸν τοῦ Θεοῦ σεβάζοντες, τὸν πολυειδῶς ἐν τοῖς ἀνθρώποις διὰ τῶν εἰδώλων μορφούμενον. Οἶκτον λαδὼν τῆς ἀνθρωπίνης ἀπωλείας ὁ τοὺς κακίως ἔχοντας λατρεύων, τὴν χρόνοις ὕστερον γενησομένην παρ' αὐτοῦ φιλανθρωπίαν, ἐν τῷ ἀφανισμῷ τῶν εἰδώλων, διὰ τοῦ προφήτου προηγόρευσε, λέγων· ὅτι φανερωθείσης τῆς ἀληθείας, οὐκέτι ἡ ἐμὴ δόξα ἄλλῃ δοθήσεται, οὐτε αἱ ἐμαὶ ἀρεταὶ τοῖς γλυπτοῖς ἀνατεθήσονται. Οὐ γὰρ δουλεύουσιν τοῖς φύσει μὴ οὐσι θεοῖς, τὴν ἐμὴν δόξαν ἐπιγυρόντες οἱ ἄνθρωποι. Ὅσα τοίνυν περὶ τῆς ἀντικειμένης ἐνεργείας ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου ὁ προφήτης φησὶ, ταῦτα ὁ θεομάχος εἰς αὐτὸν ἀναφέρει τὸν Κύριον, τὸν ταῦτα διὰ τοῦ προφήτου φθεγγάμενον. Τίς τοιοῦτος ἐν τοῖς τυράννοις μνημονεύεται γεγενῆσθαι διώκτης D τῆς πίστεως; Τίς τοῦτο κατεσκεύασεν; ὡς ὁ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ψυχῶν ἡμῶν διὰ σαρκὸς ἐπιφανείς, καθὼς ἐπίστεύσαμεν, οὐκ ἀληθινός ἐστι Θεός· ἀλλὰ ὁ τῷ Θεῷ ἀντικείμενος, ὁ ἐν τοῖς γλυπτοῖς τε καὶ τοῖς εἰδώλοις ἐνεργῶν τὴν κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἀπάτην· ἃ γὰρ περὶ ἐκεῖνου εἴρηται διὰ τοῦ προφήτου, ταῦτα ὁ Εὐνόμιος εἰς τὸν Μονογενῆ Θεὸν μετατίθησιν. Οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο νοήσας, ὅτι αὐτὸς ὁ Μονογενὴς ἐστὶν ὁ ταῦτα ἐν τῷ προφήτῃ φθεγγάμενος, καθὼς οὗτος προφήταις λαλήσας.

⁴⁴ Joan. 1, 9. ⁴⁵ Is. 48, 11, 8.

Τί με χρὴ περὶ τούτων πλείω διεξίναί; Τῆς αὐ-
 τῆς γὰρ ἔχεται βλασφημίας, καὶ τὰ πρὸ τούτων εἰ-
 ρημένα· λαβόντα, φησὶν, παρὰ τοῦ Πατρὸς δόξαν,
 οὗ τῆς ἐκείνου μεταλαβόντα δόξης· ἀμετάδοτος
 γὰρ ἡ δόξα τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ. Ἐγὼ γὰρ
 εἰ καὶ περὶ Μωυσέως ὁ λόγος ἦν τοῦ δοξασθέντος
 ἐν τῇ διακονίᾳ τοῦ νόμου, οὐδ' οὕτως ἤνεγκα ἂν τὸν
 τοιοῦτον λόγον. Ὅς εἰ καὶ οἱ μηδεμίαν ἔχων οἰκοθεν
 δόξαν ἐκεῖνος, διὰ τῆς γενομένης αὐτῷ θεοθεν δω-
 ρεᾶς, ἐνδοξος ἀνθρώπος τοῖς Ἰσραηλῆταις ἐφάνη. Αὕτη
 γὰρ ἡ γενομένη τῷ νομοθέτῃ δόξα οὐκ ἄλλου τινὸς
 ἦν, ἀλλὰ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἣν πάντας καλεῖται ζητεῖν
 ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος, δι' ὧν αἰτῶνται τοὺς τὴν
 ἀνθρωπίνην δόξαν περὶ πολλοῦ ποιουμένους, τὴν δὲ
 παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ δόξαν μὴ ζητοῦντας. Δι' ὧν
 γὰρ ζητεῖν ἐνεκλείεσθαι τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ
 δόξαν, τὸ δυνατόν εἶναι τυχεῖν τοῦ ζητουμένου κατ-
 ἐπηγγελιστο. Ἡὼς οὖν ἀμετάδοτος ἡ δόξα τοῦ Παντο-
 κράτορος, εἰ γε καὶ χρὴ τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ
 δόξαν αἰτεῖν, καὶ πᾶς ὁ αἰών λαμβάνει κατὰ τὴν τοῦ
 Κυρίου φωνήν; Ὁ δὲ περὶ τοῦ ἀπαγγελισμοῦ τῆς
 δόξης λέγων, οἱ λαβὼν ἔχει τὴν δόξαν, οὐδὲν ἕτερον
 λέγει, ἢ ὅτι δόξουν καθ' ἑαυτὸ τὸ τῆς δόξης ἀπαύ-
 γασμα· χρῆζαι δὲ λαβεῖν παρ' ἑτέρου δόξαν, ἵνα οὕτω
 ποτὲ καὶ αὐτὸς γένηται Κύριος τινος δόξης· ποῦ το-
 νυν θήσομεν τὰς τῆς ἀληθείας φωνὰς, τὴν τε λέγου-
 σαν, ἀρθῆσθαι αὐτὸν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς· καὶ
 πάλιν, οἱ πάντα δ' ἔχει ὁ Πατὴρ ἑμὰ ἔστιν; τίνι
 χρὴ προσέχειν τὸν ἀκούοντα; τῷ λέγοντι δὲ ἀμέτο-
 χός ἐστι τῆς τοῦ Πατρὸς δόξης ὁ πάντων τῶν ἐν τῷ
 Πατρὶ κληρονόμος, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἢ τῷ
 ὁμολογοῦντι οἱ πάντες ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ καὶ αὐτὸς
 ἔχει; Ἐν δὲ τοῖς πᾶσι καὶ ἡ δόξα πάντως ἐστίν. Ἄλλ'
 ἀμετάδοτον εἶναι φησὶ τὴν δόξαν τοῦ Παντοκράτορος
 τοῦτο οὐτε ὁ ἱεὺς οὐτε ὁ μέγας Πέτρος μαρτύρεται,
 ὁ τὸν προφητικὸν λόγον ἐν τῇ δημογραφίᾳ τῇ πρὸς
 τοὺς Ἰουδαίους οἰκειωσάμενος. Φησὶ γὰρ ἐκ προσ-
 ὤπου τοῦ Θεοῦ, ὃ τε προφήτης, καὶ ὁ ἀπόστολος, οἱ
 Ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν
 σάρκα. Ὁ τοίνυν τοῦ ἰδίου πνεύματος τῆς κοινωνίας
 πάσῃ σαρκὶ μὴ ψονήσας· πῶς τῷ Μονογενεὶ Υἱῷ τῷ
 ὄντι ἐν τοῖς ὡδαίοις τοῦ Πατρὸς, τῷ πάντα ἔχοντι
 ὅσα ὁ Πατὴρ ἔχει, τῆς οἰκείας δόξης οὐ μεταδίδω-
 σιν; Ἡ τάχα εἴποι τις ἂν ἀληθεύειν τὸν Εὐνόμιον
 ἐν τούτῳ καὶ μὴ βουλόμενον; Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ μὴ
 ἔχοντος οἰκοθεν τὴν δόξαν, κυρίως ἡ μετάδοσις λέγε-
 ται, ὅτι ἔχειν ἑτέρωθεν προσγιγνέσθαι οὐκ ἐκ φύσεως
 ὅπου δὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ καταλαμβάνεται φύσις, οὐ
 χρῆζει τοῦ καθ' ἑαυτὸν μεταδιδόντος ὁ ἐκεῖνο κατὰ
 τὴν φύσιν ὧν, ὅπερ ὁ Πατὴρ εἶναι πιστεύεται· μά-
 λον δὲ τρανωτέρον τε καὶ φανερώτερον εἰπεῖν, Ἐχει
 καλῶς. Τί χρῆζει τῆς τοῦ Πατρὸς δόξης ὁ ὅλον ἔχων
 ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, οὐδενὸς τῶν ἐν τῷ Πατρὶ
 θεωρουμένων ὑφηρημένου; τίς δὲ καὶ ἡ τοῦ Παντο-
 κράτορος ἀξία, ἥς ἀμέτοχον ὁ Εὐνόμιος τὸν Υἱὸν
 ἀποφαίνεται; λεγέτωσαν μὲν οὖν οἱ σοφοὶ παρ' ἑαυ-

A Ecquid est necesse me de his pluribus verbis dis-
 serere? Eandem enim habent blasphemiam quae
 praecedunt dicta: adeptum, inquit, a Patre gloriam,
 non illius consortem sive participem gloriae: non enim
 est communicabilis Dei omnipotentis gloria. Ego enim
 tametsi de solo Mose sermo fuisset in legis mini-
 sterio glorificato, nunquam tamen talem orationem
 protulisset: qui licet nulla ex seipso gloria clarus,
 tamen per id donum quod ei divinitus accidit, il-
 lustris et gloriosus Israelitis totus repente appa-
 ruit⁴⁰. Ipsa enim quae in eo legislatore effuluit
 claritas, non alius cujusquam erat, quam ipsius
 Dei, quam omnes quaerere jubet in Evangelio Do-
 minus⁴¹, per ea verba quibus eos accusat qui
 humanam gloriam magnificantes, quae a solo est
 Deo gloriam non quaerunt. Per quae enim quae a solo
 Deo est gloriam quaerere jussit; id quod quaeritur
 haberi posse certe promisit. Quomodo igitur Dei
 omnipotentis gloria communicari non potest, si
 oportet eam quae a solo Deo est gloriam postulare,
 et omnis qui petit accipit, secundum Domini vo-
 cem⁴²? Qui autem de splendore gloriae dicit, quod
 eam habet gloriam quam acceperit, nihil aliud dicit,
 quam gloriae splendorem per seipsum gloriae exper-
 tem esse; ab altero enim gloriam indiget accipere,
 ut sic aliquando fiat Dominus gloriae: ubi igitur
 veritatis voces ponemus, et eam quae dicit, ipsum
 videndum esse in gloria Dei Patris⁴³; et iterum,
 Omnia quae habet Pater, mea sunt⁴⁴? cui fidem
 adhibere oportet auditorem? an ei qui autumat
 illum non esse Patris gloriae participem, qui omnium
 est in Patre haeres, sicut ait Apostolus⁴⁵; an ei
 qui confitetur se habere omnia quae Pater habet?
 nam in omnibus ipsa gloria penitus continetur.
 Hic autem inficiatur Omnipotentis gloriam posse
 communicari: sed hoc neque Joel, neque magnus
 Petrus testatur, qui propheticum sermonem⁴⁶ in
 concione ad Iudaeos sibi proprium fecit. Nam ex
 persona ipsius Dei inquit propheta, et apostolus,
 Effundam de spiritu meo in omnem carnem⁴⁷. Qui
 igitur sui spiritus communicationem omni carni
 non invidit, quomodo Unigenito Filio qui est in
 sinibus Patris⁴⁸, qui habet quaecunque Pater habet,
 suam gloriam non impertit? An non fortasse quis
 dixerit in eo veram dicere Eunomium, etiam si
 nolit? Nam proprie communicatio sive impertitio
 dicitur de eo qui a domo gloriam non habet: cui
 aliunde habere non ex natura adnascitur. Sed ubi
 una eademque natura comprehenditur, non indiget,
 ut sibi sigillatim communicet, qui illud est secun-
 dum naturam, quod quidem Pater esse creditur.
 Imo vero certius et manifestius dicere: Praclaro
 habet. Quid Patris gloria indiget, qui in seipso to-
 tum Patrem habet: cum a nihilo eorum quae in
 Patre intelliguntur sit avulsus et separatus? Quo-
 nam Omnipotentis dignitas, cuius exortem esse

⁴⁰ Exod. xxxiv, 35. ⁴¹ Joan. v, 44. ⁴² Matth. vii, 8. ⁴³ Philipp. ii, 11. ⁴⁴ Joan. xvii, 10.
⁴⁵ Hebr. i, 25. ⁴⁶ Act. ii, 17. ⁴⁷ Joel. ii, 28. ⁴⁸ Joan. i, 18.

Filium Eunomius affirmat? Qui igitur apud seipsos sunt sapientes, et coram seipsis scientes, terrestria proferant dogmata: qui, sicut ait propheta, ex terra vocem edunt. Nos vero qui Verbum adoramus, et veritatis sumus discipuli, imo vero esse gloriamur; neque hanc vocem non perfectam et inexploratam prætereamus: scimus enim quod omnium nominum quibus Numen significatur, quædam certe sunt divinæ majestatis demonstrativa, quæ ipsa in semetipsis dicuntur et intelliguntur: quædam vero ex his operationibus quæ propter nos et omnem creaturam fiunt, denominantur. Cum enim dicit divinus Apostolus, incorruptibili, invisibili, soli sapienti Deo⁹⁷, et quæ ejusmodi: per hæc nomina notiones quæ supereminentem potentiam repræsentant, ostenduntur. Cum autem in Scripturis misericors, miserator, multum misericors, verax, Christus, Dominus, medicus, pastor, via, panis, fons, rex, creator, conditor, protector, propugnator, qui est in omnibus, et per omnia, qui in omnibus omnia, hæc et ejusmodi eorum quæ in creatura a divina in genus humanum benevolentia efficiuntur, illustrem continent significationem. Quare omnitenentis nomen penitus et exacte exquirentibus non aliud quid in divina potentia significare invenitur, quam quod illa vis et operatio, quæ universa quæ in creatione considerantur continet, quodammodo ad aliquid refertur. Hoc omnitenentis ostendit illustris appellatio; quemadmodum enim medicus non esset nisi ægrotantium causa; neque miserator, neque misericors et quæ sunt ejusmodi, cognominaretur, nisi propter eum qui miseratione et misericordia indiget: sic neque omnipotens sive cunctitenens, nisi creatura omnis indigeret eo qui ipsam potenter complectatur et in natura sua conservet. Quemadmodum igitur medicus fit ei qui curatione indiget, sic omnipotens sive cunctitenens ei qui contineri eget; et quemadmodum qui bene valent medico non opus habent, sed qui male habent⁹⁸: sic ex consequenti præclare licet inferre non amplius illum continente sive conservante indigere in quo natura est omnino erroris nescia et casus omnique mutationis experta. Cum igitur cunctitenens παντοκράτωρ nomen audimus, hoc mente concipiamus, nempe Deum omnia in suo esse sive in sua natura et essentia continere, et quæ intelligentia solaque mente cernuntur, et quæ materiali natura constant. Ideoque terræ gymrum sive orbem continet, propter hoc in manu habet terræ fines, propter eandem causam cælum palmo complectitur⁹⁹, propter hoc ipsum aquam manu commensurat, propter idipsum omnem incorpoream et sub intelligentiam cadentem creaturam in seipso comprehendit, ut omnia in suo esse sive in sua natura maneant potentia comprehensiva, sive continente, comprehensa et contenta.

Quis igitur is sit qui omnia in omnibus operatur, inquiramus. Quis est qui omnia fecit, sine quo nihil eorum quæ sunt constat? Quis est in quo sunt omnia condita, et in quo quæ sunt permanentiam habent? In quo vivimus, movemur, et su-

Α τοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες, τὰ γήινα δόγματα· οἱ, καθὼς φησὶν ὁ Προφήτης, ἐκ γῆς φωνοῦντες. Ὅσοι δὲ προσκυνοῦμεν τὸν Λόγον, καὶ τῆς ἀληθείας ἐσμὲν μαθηταί, μᾶλλον δεῖ εἶναι εὐχόμεθα, μὴδὲ ταύτην παραδράμωμεν τὴν φωνὴν ἀθεώρητον· οἴδαμεν γάρ ὅτι πάντων τῶν ὀνομάτων, δι' ὧν τὸ θεῖον διασημαίνεται, τινὰ μὲν ἐνδεικτικὰ τῆς θείας μεγαλωσύνης ἐστὶν, αὐτὰ ἐφ' αὐτῶν λεγόμενά τε καὶ νοούμενα· τινὰ δὲ ταῖς ὑπὲρ ἡμᾶς τε καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐνεργείαις ἐπινομάζεται. Ὅταν μὲν γὰρ λέγῃ ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ἀφάρτῳ, ἀόρατῳ, μόνῳ σοφῷ θεῷ, καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ παραστατικὰ τῆς ὑπερκειμένης δυνάμεως νοήματα διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων ἐνδείκνυνται. Ὅταν δὲ λέγεται παρὰ τῶν Γραφῶν, οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων, πολυέλεος, ἀληθινός, Χριστός, Κύριος, πατήρ, ποιμὴν, ὁδός, ἄρτος, πηγὴ, βασιλεὺς, κτίστης, δημιουργός, ὑπερασπιστής, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων, ὁ ἐν πᾶσι τὰ πάντα· ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ἐν τῇ κτίσει παρὰ τῆς θείας φιλανθρωπίας ἐνεργουμένων περιέχει τὴν ἐμφασιν. Τὸ τοίνυν τοῦ παντοκράτορος ὄνομα τοῖς ἀκριδῶς ἐξετάζουσιν εὐρίσκεται, μὴ ἄλλο τι σημαίνει ἐπὶ τῆς θείας δυνάμεως, ἢ τὸ πρὸς τί πως ἔχειν τὴν κρατητικὴν τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων ἐνέργειαν, ἢ τοῦ παντοκράτορος ἐμφασὶς ὑποδείκνυσιν· ὥσπερ γὰρ οὐκ ἂν πατήρ ᾗν εἰ μὴ τῶν νοσούντων χάριν, οὐδ' ἂν ἐλεήμων τε καὶ οἰκτίρμων καὶ τὰ τοιαῦτα κατωνομάζετο· εἰ μὴ διὰ τὸν οἰκτιρμὸν τε καὶ ἐλέου δέον· οὕτως οὐδὲ παντοκράτωρ, εἰ μὴ πᾶσα ἡ κτίσις τοῦ περικρατούμενος αὐτῶν, καὶ ἐν τῷ εἶναι συντηροῦντος ἐδέετο. Οὐκοῦν ὥσπερ πατήρ τῷ θεομένῳ τῆς θεραπείας γίνεται, οὕτω καὶ παντοκράτωρ τῷ χρῆζοντι τοῦ κρατεῖσθαι· καὶ ὥσπερ οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες πατρὸς, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες· οὕτως ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ καλῶς ἐστὶν εἰπεῖν, μηκέτι τοῦ κρατοῦντος χρῆζειν ἐκείνων, ἐν ᾧ τὸ ἀπλανές τε καὶ ἀμετάπτωτον ἡ φύσις ἔχει. Οὐκοῦν ὅταν τῆς παντοκράτωρ φωνῆς ἀκούσωμεν, τοῦτο νοούμεν, τὸ πάντες τὸν θεὸν ἐν τῷ εἶναι συνέχειν, ὅσα τε νοητὰ, καὶ ὅσα τῆς ὕλικῆς ἐστὶ φύσεως. Διὰ τοῦτο γὰρ κατέχει τὸν γύρον τῆς γῆς, διὰ τοῦτο ἔχει ἐν τῇ χειρὶ τῆς γῆς τὰ πέριπα, διὰ τοῦτο περιλαμβάνει τὸν οὐρανὸν τῇ σπιθαμῇ, διὰ τοῦτο περιμετρεῖ τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, διὰ τοῦτο τὴν νοητὴν πᾶσαν κτίσιν ἐν αὐτῷ περιέχει, διὰ πάντα ἐν τῷ εἶναι μένη τῇ περιεκτικῇ δυνάμει περικρατούμενα.

Τίς οὖν ὁ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργῶν, ἐξετάσωμεν. Τίς ὁ πάντα ποιήσας, ὃς χωρὶς τῶν ὄντων ἐστὶ οὐδέν; Τίς ἐστὶν ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐκτίσθη, καὶ ἐν ᾧ τὰ ὄντα τὴν διαμονὴν ἔχει; Ἐν τίνι ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμὲν; Τίς ὁ τὰ πάντα ἔχων ἐν αὐτῷ, ὅσα

⁹⁷ 1 Timoth 1, 17. ⁹⁸ Matth. ix, 12. ⁹⁹ Isa. xl, 12.

ὁ Πατὴρ ἔχει; ἄρα ἀγνοοῦμεν ἔτι διὰ τῶν εἰρημένων, ἅντις ἐπὶ πάντων θεῶν τὸν ὑπὸ τοῦ Παύλου οὕτως ὀνομαζόμενον, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν; Ὅς πάντα ἐν τῇ χειρὶ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων, καθὼς αὐτὸς φησι, περιέδραχται πάντως διὰ τῆς πολυχώρου αὐτοῦ παλάμης τῶν πάντων, καὶ κρατεῖ τῶν περιεδραγμένων, καὶ οὐδεὶς αἶρει ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ τοῦ κρατοῦντος τῇ χειρὶ τῶν πάντων; Εἰ οὖν πάντα ἔχει, καὶ κρατεῖ ὧν ἔχει, τί ἄλλο καὶ οὐχὶ παντοκράτωρ πάντως ἐστίν, ὁ κρατῶν τῶν πάντων; Εἰ δὲ λέγοι ἡ αἵρεσις ὅτι καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος κρατεῖ ὁ Πατὴρ, πρῶτον ἀποδείξάτωσαν ὅτι τρεπτῆς ἐστὶ φύσις ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τότε τὸν κρατοῦντα τῷ τρεπομένῳ ἐπιστησάτωσαν· ἵνα τῇ ἀνωθεν ἐγγινομένη βοηθείᾳ, μένῃ τὸ κρατούμενον, πρὸς τὸ κακὸν ἀμετάπτωτον. Εἰ δὲ ἀνεπίδεκτος κακίας ἡ θεία φύσις, ἄτρεπτός τε καὶ ἀναλλοίωτος, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει· εἰς τί τοῦ κρατοῦντος ἐπιδεδήσεται; Ἡ δὲ ἐαυτῆς πᾶσαν ἐπικρατοῦσα τὴν κτίσιν, αὐτὴ δὲ τοῦ κρατοῦντος μὴ δεομένη διὰ τὸ ἀτρεπτον. Διὰ τοῦτο ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμπτει, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. Οὐ γὰρ ἂν ἔκαμψεν, εἰ μὴ τὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ κρατοῦντα πάντως ἐγίνωσκε. Τὸ δὲ λέγειν τῇ ἀγαθότητι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι, οὐδὲν ἄλλο ἐστίν ἢ εἰς τὸ ὁμοτίμον αὐτὸν καταστήσαι τοῖς ἐσχάτοις τῆς κτίσεως. Τί γὰρ οὐχὶ τῇ ἀγαθότητι τοῦ πεποιηκότος ἦλθεν εἰς γένεσιν; Τίνι λογίζεται ἡ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κατασκευὴ, ποιητὴς, ἡ ἀγαθότητι τοῦ ποιήσαντος; Τίνι δὲ ἡ τῶν ζώων γένεσις, ἡ τῶν φυτῶν τε καὶ βλαστημάτων φύσις; οὐδὲν ἐστίν ὃ μὴ τῇ ἀγαθότητι τοῦ πεποιηκότος ἔσχε τὴν γένεσιν. Ὅπερ οὖν ἐπὶ πάντων ὁ λόγος ὁρᾷ, τοῦτο ὁ Εὐνόμιος τῷ Υἱῷ ἀπὸ φιλανθρωπίας χαρίζεται· τὸ δὲ μὴ μερίσασθαι πρὸς τὸν Πατέρα τὴν οὐσίαν ἢ τὴν ἀξίαν, ἢ ὅσα τοιαῦτα φλαυρῶν διεξέρχεται, ἥδη ἐν τοῖς περὶ τοῦ Πατρὸς λόγοις προεξηλέχθη. Ὡς μάτην αὐτοῦ ταῦτα καὶ διχα διαβολας προσρίψαντος. Οὐδὲ γὰρ ἡμῖν τοῖς ἐξ ἀλλήλων τικτομένοις, οὐσίας διαίσεις γίνεται· ὅλος γὰρ ἐν ἐκάστῳ μένει τῆς οὐσίας ὁ λόγος, ἐν τῷ γεγεννημένῳ καὶ τῷ γενήσαντι, οὕτε ἐν τῷ γεννῶντι μείωσιν, οὕτε ἐν τῷ γεγεννημένῳ ἀδύσιν τοῦ λόγου τῆς οὐσίας λαμβάνοντος. Ὁ δὲ τῆς ἀξίας ἢ τῆς βασιλείας μερισμὸς ἐπὶ τοῦ πάντα ἔχοντος τὰ τοῦ Πατρὸς, οὐδεμίαν διάνοιαν, πλὴν τοῦ ἐλεγχον εἶναι τῆς ἀσεβείας. Οὐκοῦν περιττὸν ἂν εἴη τοῖς τοιούτοις συμπλεκόμενον εἰς ἀμετρίαν ἀποτελεῖν τὸν λόγον.

Ἐν τῷ ἐκείνῳ τούτοις μετέλθωμεν. *Ἀδοξασμένον*, φησὶ, *παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀπὸ αἰώνων*. Ἀποδεδεικνύεται τῆς ἀληθείας ὁ λόγος, τῇ μαρτυρίᾳ τῶν ἑθρῶν κρατυνόμενος. Τοῦτο γὰρ τῆς ἡμετέρας πίστεως ἐστὶ τὸ κεφάλαιον, ὅτι παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐξ αἰδίου δοξάζεται ὁ Υἱός. Τὸ γὰρ πρὸ τοῦ αἰῶνος ταῦτό ἐστὶ τῷ αἰδίῳ κατὰ τὴν ἐννοιαν, οὕτω τῆς προ-

mus⁴⁰? Quis est ille qui in seipso habet omnia quæ Pater habet? An ignoramus, ex his quæ dicta sunt, eum esse qui super omnia Deus est a Paulo sic nominatus, Dominus noster Jesus Christus⁴¹, qui omnia in manu quæ sunt Patris habet, sicut ipse dicit: omnia quidem amplissima sua palma complexus est, et comprehensa continet imperans, et nullus de manu omnia continentis tollit? Si igitur omnia habet, si continet et gubernat quæ habet, quid aliud prorsus ipse est quam παντοκράτωρ cunctitens omnium Dominus, qui tenet omnia potenter et his dominatur? Quod si hæresis dicat quod Pater Filium et Spiritum continet, primum demonstrent Filium et Spiritum sanctum esse mutabilis naturæ, ac tunc ei qui veritur ac mutatur illum qui contineat præficient, ut superne innascente auxilio maneat id quod continetur ad malum incommutabile. Quod si vitii est incapax divina natura, invertibilis, immutabilis, nec deficiens in consummationis exitu, semperque eodem modo se habet, ad quid eo qui contineat indigebit? Quæ per seipsam omnem continet creaturam, continente alio non indiget, quia sit mutationis et inversionis expers. Propterea in nomine Jesu omne genu se flectit supercælestium, terrestrium et subterraneorum⁴². Non autem se flecteret, nisi prædominantem et continentem pro eorum salute penitus agnosceret. At vero dicere Patris bonitate Filium generatum esse, nihil aliud est, quam ipsum constituere et redigere ad consimilem honorem cum infirmis creaturis. Quid enim non ejus qui fecit bonitate ad generationem pervenit? cui imputatur humanæ naturæ constructio, improbitati an bonitati ejus qui fecit? cui animalium generatio? plantarum et germinum natura? Nihil est quod non habeat suum ortum ex bonitate ejus qui fecit. Quod igitur in omnibus ratio perspicit, id Eunomius ex benevolentia Filio gratificatur. Quod autem Filius non cum Patre essentiam vel majestatem participet, et quæcunque talia nugando et blaterando persequitur Eunomius, jam in sermonibus de Patre reprehensa sunt et refutata, ut qui hæc frustra et absque ulla intelligentia projecit. Neque enim nobis licet ex mutuo satu nascentibus essentia sit divisio, tota enim in unoquoque essentia manet ratio, et in genito et gignente, neque in generante immutationem, neque in genito incrementum essentia ratio recipit. Dignitatis autem vel regni partitio in eo qui omnia quæ sunt Patris habet nullam intelligentiam habet, sed impietatis notam et argumentum. Superfluum igitur fuerit talibus complicatum in immensum protrahere sermonem.

Ad ea quæ sequuntur pergamus. *Glorificatum*, inquit, *a Patre ante sæcula*. Veritatis sermonem inimicorum testimonio confirmari demonstratum est. Hoc enim fidei nostræ caput est, quod a Patre ex omni æternitate Filius glorificatur. Nam ante sæculum, idem est quod ab æterno secundum notitiam, sic prophetia nobis interpretante quod Dei

⁴⁰ Act. xvii, 28. ⁴¹ Philipp. ii, 11. ⁴² ibid. 10.

aeternum est, in quibus ait : *Qui est ante saecula*. A igitur si esse ante saecula extra omne principium est : ille qui ante saecula Filio tribuit gloriam, multo prius ipsi sempiternam suo testimonio asserit existentiam ; non enim id quod non est, sed id quod est prorsus glorificatur. Postea vero blasphemiae contra Spiritum sanctum sibi ipsi semina spargit ; non ut Filium glorificet, sed ut in Spiritum sanctum temulentus debacchetur. Nam dum vult Spiritum sanctum partem esse angelicae potestatis, hoc profudit : cum dixit, *Glorificatur a spiritu per saeculum et ab omni rationali et generabili essentia*. Ac si nulla omnino esset inter Spiritum sanctum, et quicquid gignitur differentia, siquidem sic Dominum Spiritus sanctus glorificat. Sicut et alia omnia de quibus Propheta enarrat, angeli et potestates, et coelorum caeli et quae supra mundum est aqua. Et quae sunt ex terra omnia, dracones, abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellae, montes et omnes colles, ligna fructifera et omnes cedri, bestiae, jumenta, reptilia et volucra pennata²². Si igitur cum his dicit etiam Spiritum sanctum glorificare Filium, unum horum esse prorsus et idem impia Deo rebellis lingua pronuntiat.

Quae sequuntur deinceps male cohaerentia et contexta dico praclare se habere si praermittantur. Non quod sint invicta atque inexpugnabilia, sed quod a pie sentientibus dici possint, siquidem essent a maligna enuntiatione disjuncta. Nam si quid ab ipso eorum quae ad pietatem pertinent proponitur, id tale pro esca et illecebra simplicioribus porrigitur, ut simul cum his impietatis hamus absorbeat. Cum enim dixisset quaedam, quae etiam diceret ecclesiasticus, adjicit, *obediens ad eorum quae sunt opificium et generationem, obediens ad omnem dispensationem, non ex obedientia hoc adeptus ut esset Deus Filius, sed quia sit Filius et genitus Unigenitus Deus, factus obediens in verbis, obediens in operibus*. Atqui quis eorum qui in divinis vocibus versati et exercitati sunt nesciat, quando a magno Paulo dictum est, et hoc semel tantum de ipso, quod obediens factus est²³ ? cum enim, ut per crucem adimpleret mysterium, venit, cum seipsum exinanivit in forma servi, cum seipsum humilem et abjectum praebuit in hominis similitudine et figura, inventus ut homo in humili hominum natura, tunc obediens efficitur qui nostras assumpsit infirmitates et morbos gestavit, inobedientiam, sive contumaciam hominum sua obedientia perfecte sanans, ut ejus vibice, sive livore nostrum sanaretur vulnus, et propria morte, communem hominum mortem aboleret, tunc propter nos factus est obediens, sicut et peccator et maledictio, sive execratio propter dispensationem pro nobis susceptam factus est, cum natura hoc non

A φητείας ἐρμηνεύουσας ἡμῖν τοῦ Θεοῦ τὸ ἀδύνατον, ἐν οἷς φησιν, Ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων. Εἰ οὖν τὸ ὑπάρχειν πρὸ τῶν αἰώνων, πάσης ἀρχῆς ἐστὶν ἐξώτερον· ὁ τὴν πρῶταινιον τῇ γλῶσσει ἀνατιθεὶς δόξαν, πολλὸν πρότερον αὐτῷ τὴν ἐξ ἀδίου προσημαρτύρησεν ὑπαρξιν. Οὐ γὰρ τὸ μὴ ὄν, ἀλλὰ τὸ ὄν πάντως δοξάζεται. Μετὰ ταῦτα δὲ, τῆς κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βλασφημίας αὐτῷ τὰ σπέρματα καταβάλλει· οὐχ ἵνα τὸν ἴδον δοξάσῃ, ἀλλ' ἵνα τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἐμπαροῖνησθ. Βουλόμενος γὰρ μέρος τῆς ἀγγελικῆς δυνάμεως ἀποδείξαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτο προσέβηκεν, εἰπὼν, ὅτι Δοξαζόμενον διὰ τοῦ πνεύματος δι' αἰῶνος, καὶ πάσης λογικῆς καὶ γηγενῆς οὐσίας· ὡς μηδεμίαν εἶναι διαφορὰν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ πρὸς πᾶν τὸ γινόμενον, εἴπερ οὕτω δοξάζει τὸν Κύριον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὡς καὶ τὰ ἄλλα πάντα περὶ ὧν ὁ Προφήτης διέξεισιν, οἱ ἄγγελοι καὶ αἱ δυνάμεις, καὶ τῶν οὐρανῶν οἱ οὐρανοί, καὶ τὸ ὑπερκόσμιον ὕδωρ. Καὶ τὰ ἐκ γῆς πάντα, δράκοντες, ἄβυσσοι, πῦρ, χάλασα, χεῖν, κρύσταλλος, πνεῦμα καταιγίδος, τὰ ὄρη καὶ πάντες οἱ βουνοί, ξύλα καρποφόρα καὶ πᾶσαι κέδροι, τὰ θηρία καὶ πάντα τὰ κτήνη, ἐρπετὰ καὶ πετεινὰ περτωτά. Εἰ οὖν μετὰ τούτων λέγει δοξάζειν τὸν Κύριον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ταύτων εἶναι πάντως καὶ αὐτὸ, ἢ θεομάχος ἀποφαίνεται γλώσσα.

Tὰ δὲ ἐφεξῆς τούτοις ἀσυναρτήτως προσκειμένα ὑπερβῆναι φημι δεῖν καλῶς ἔχειν, οὐχ ὡς ἀλήπτως ἔχοντά, ἀλλ' ὡς δυνάμενα καὶ παρὰ τῶν εὐσεβοῦντων λέγεσθαι, εἴπερ διαζευχθεὶς τῆς κακοτρόπου ἐμφάσεως. Εἰ γὰρ τι καὶ πρόσκειται παρ' αὐτοῦ τῶν εὐσεβείων συντεινόντων, ἀντὶ δειλασματος τὸ τοιοῦτον τοῖς ἀκραιστέροις προτείνεται, ἵνα συγκαταποθῇ τούτοις καὶ τὸ τῆς ἀσεβείας ἀγκίστρον. Εἰπὼν γὰρ τινα ἄπερ ἂν καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς εἴποι, προστίθῃσιν, Ὑπήκοος πρὸς τὴν τῶν ὁσίων δημιουργίαν καὶ γένεσιν, ὑπήκοος πρὸς πᾶσαν διοίκησιν, οὐκ ἐκ τῆς ὑπακοῆς προσλαβὼν τὸ εἶναι Ἰλὸς Θεός, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἰλὸς εἶναι καὶ γεννηθῆναι Μορογέρης Θεός, γενόμενος ὑπήκοος ἐν λόγοις, ὑπήκοος ἐν ἔργοις. Καίτοι τίς οὐκ οἶδε τῶν ταῖς θεαῖς καθωμιληκῶτων φωναῖς, πότε εἴρηται παρὰ τοῦ μεγάλου Παύλου καὶ τοῦτο ἐφ' ἅπαξ περὶ αὐτοῦ, ὅτι ὑπήκοος ἐγένετο ; Ὅτε γὰρ ἐπὶ τῷ πληρώσει τὸ διὰ τοῦ σταυροῦ μυστήριον ἦλθεν, ὁ κενώσας ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, καὶ ταπεινώσας ἑαυτὸν τῷ τοῦ ἀνθρώπου ὁμοιώματι τε καὶ σχήματι, εὐρεθείς ὡς ἄνθρωπος ἐν τῇ ταπεινῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, τότε ὑπήκοος γίνεται, ὁ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀναλαβὼν, καὶ τὰς νόσους βαστάσας, τὴν παράκλησιν τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς ἰδίας ὑπακοῆς ἐξωόμενος, ἵνα τῷ μῶλωτι αὐτοῦ τὸ ἡμέτερον λίσσεται τραῦμα, καὶ διὰ τοῦ ἰδίου θανάτου τὸν κοινὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων ἐξαφανίσῃ, τότε δι' ἡμᾶς ὑπήκοος γίνεται, ὡς καὶ ἁμαρτία καὶ κατὰρα διὰ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν ἐγένετο, οὐ φύσει τοῦτο ὢν, ἀλλὰ κατὰ φιλανθρωπίαν γενόμενος. Τὸν δὲ τοσούτων ὑπακοῶν κατάλογον,

²² Psal. cxlviii, 8 seqq. ²³ Philipp. ii, 8.

παρά ποίας ἐιδόχῃ Γραφῆς; Τὸ ἐναντίον μὲν οὖν πάντα θεόπνευστος Γραφή τὴν αὐθεντικὴν αὐτῷ καὶ αὐτοκρατορικὴν προσμαρτυρεῖ ἐξουσίαν, λέγουσα, Ἀὐτός εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν, αὐτός ἐνετέλλετο, καὶ ἐκτίσθησαν. Ἀἷλον γὰρ οὗτοι ταῦτα φησὶν ὁ Προφήτης περὶ τοῦ τὰ σύμπαντα φέροντος τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, οὗ ἡ ἐξουσία, πᾶσαν οὐσίαν καὶ φύσιν, καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ κτίσει νοούμενά τε καὶ ὁρώμενα, ἐν μόνῃ τῇ τοῦ θελήματος ὁρμῇ συνεστήσατο. Πόθεν τοίνυν κινούμενος ὁ Εὐνόμιος, μυριοτρόπως ἐπιπημίζει τῷ βασιλεῖ τῆς κτίσεως τὸ ὑπἄκουον, Ὑπἄκουος, λέγων, πρὸς πᾶσαν δημιουργίαν, καὶ πρὸς πᾶσαν οὐσίαν ὑπἄκουος, ὑπἄκουος ἐν λόγοις καὶ ἔργοις. Καίτοι παντὶ ὀφείλον τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι μόνος ἐν λόγοις τε καὶ ἔργοις ἐτέρῳ τις ὑπἄκουος γίνεται, ὁ μήπω τὴν ἐξουσίαν τοῦ ποιεῖν ἀκριβῶς ἢ λέγειν ἀληθῶς ἐν αὐτῷ κατορθώσας· ἀλλὰ πρὸς τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ καὶ καθηγεμόνα βλέπων, ταῖς ὑποθήκαις ἐκείνου τὸ ἐν τοῖς λόγοις τε καὶ ἐν τοῖς ἔργοις ἀκριβῶς ἐκπαιδεύεται. Τὸ δὲ τὴν Σοφίαν ἐπιστάτου χρῆζειν οἰεσθαι καὶ διδασκάλου, τοῦ τὴν ἀκολουθίαν ἢ τὴν δικαιοσύνην πρὸς τὸ δέον αὐτῇ κατευθύνοντος, μόνῃς τῆς Εὐνομίου φαντασίας ἐστίν. Καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς φησιν, ὅτι Πιστὸς ἐν λόγοις, καὶ πιστὸς ἐν ἔργοις· τῷ δὲ Υἱῷ τὸ πιστόν ἐν τοῖς γενομένοις τε καὶ λεγομένοις οὐκ ἐμαρτύρησεν, ἀλλ' ὑπἄκουον αὐτὸν ἐν λόγοις εἶναι, καὶ οὐ πιστόν ἀπεφῆνατο. Ὡς διὰ πάντων ὧν λέγει τὴν κατ' αὐτοῦ βλασφημίαν τὸ ἴσον ἔχειν· τὸ δὲ μωρόν τε καὶ ἀδιάνοχον τῆς μεταξὺ τούτων παρεντεθείσης ῥήσεως, πρέπει τάχα σιωπῇ παρελθεῖν, μὴ τις τῶν ἀπερισκεπτῶν ἐπιγέλῃ τῇ ματαιότητι, δακρύειν δέον ἐπὶ τῇ τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἀπωλείᾳ, ἣ γελᾷ ἐπὶ τῇ μωρίᾳ τῶν λόγων. Φησὶ γὰρ ὁ σοφὸς οὗτος καὶ περισσευμένους δογματιστῆς, οὐκ ἐκ τῆς ὑπακοῆς αὐτὴν προσλαβεῖν τὸ εἶναι Υἱόν. Ὡς τῆς ἀγχινοίας· ὡς ἀναγκάως περὶ τούτων ἡμῖν διορίζεται! Ὅτι οὐ πρότερον ὑπἄκουος ἐγένετο, καὶ τότε Υἱὸς, οὐδὲ πρεσβυτέρην χρὴ νοεῖν τὴν ὑπακοὴν αὐτοῦ τῆς γεννήσεως. Εἰ δὲ μὴ προσδιώριστο ταῦτα, τίς οὕτω μωρὸς καὶ ἡλίθιος ἦν, ὡς μωδὸν ὑπακοῆς κληθῆναι παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτῷ δεδωσθαι τὴν γέννησιν, τῷ πρὸ τῆς γεννήσεως ἐπιειξαμένῳ τὸ εὐπειθέως καὶ ὑπἄκουον; Ἄλλ' ἵνα μὴ προχειρῶς τις ἐκ τῆς ἀνοίας τῶν λεγομένων κατασυρῇ πρὸς τὸν γέλωτα, νηυσάτω ὅτι ἔχει τι καὶ ἡ μωρία τῶν λεγομένων δακρύων ἄξιον. Ὁ γὰρ βούλεται κατασκευάσαι διὰ τούτων, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι φύσις αὐτῷ ἐστὶν ἡ ὑπακοή. Ὡς μὴδὲ βουλευμένῳ δυνατὸν γενέσθαι τὸ μὴ ὑπἄκουον εἶναι.

promptu ex dictorum amentia et recordia risu quatiatur, intelligat quod hæc fatuitas et stultiloquentia aliquid lacrymis dignum habeat. Quod enim vult per hæc conficere, tale est, quod natura ei est obedientia. Ita ut etiam si velit fieri non possit, ut obediens non sit.

Τοιοῦτον γὰρ αὐτὸν κατασκευάσθαι λέγει, ὡς πρὸς ὑπακοὴν μόνῃ τῇ φύσιν αὐτοῦ ἐπιτηδεύειν ἔχειν. Καθάπερ τῶν ὀργάνων τὸ πρὸς τινὰ τύπον ἐσχηματισμένον, ἔχειν τὸ εἶδος ἐντυπῶν κατ' ἀνάγκην τῷ ὑποκειμένῳ, ὅπερ ὁ χαλκεύων τῇ τοῦ

sit, sed propter amorem et benevolentiam in hominum genus factus est. Harum vero tantarum obedientiarum catalogum, ex quam Scriptura edoctus est? Contra quidem omnis divinitus inspirata Scriptura ei summam majestatem et primariam potestatem ac merum imperium assignat, cum ait, *Ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt* ¹¹. Perspicuum est enim quod hæc ait Propheta de eo qui suæ potentie verbo fert universa ¹²: cujus potestas omnem essentiam et naturam, et omnia quæ in creatura intelliguntur et cernuntur, solo voluntatis impetu et nutu condidit. Unde igitur Eunomius commotus, modis infinitis in rege creaturæ obedientiam celebrat? cum ait, Obediens ad omne opificium et fabricam, ad omnem administrationem obediens, obediens in sermonibus et operibus. Quinetiam hoc cuilibet est perspicuum et clarum, quod solus in sermonibus et operibus alteri quispian sit obediens, qui nondum exacte facendi habitum vel dicendi absque errore et reprehensione in seipso perfecit, sed in suum magistrum et præceptorem intuens præceptis illius quod in sermonibus et operibus accuratum est et limatum instruitur et eruditur. Putare autem Sapientiam magistro et doctore indigere eo qui vel consecutionem, vel iustitiam ad id quod ei opus est dirigat, solius Eunomii visionis est. Ac de Patre inquit, quod fidelis in sermonibus et fidelis in verbis; Filio autem quod fidele est in dictis et factis non attribuit, sed ipsum obediens, non fidelem, in sermonibus et operibus pronuntiavit. Ita ut per omnia quæ ipse asserit, impietas et blasphemia contra ipsum perinde et æqualiter se habeat; stultitiam autem et amentiam verborum interjectorum præstat fortasse silentio involutam præterire, ne quis inconsultorum et improvidorum, horum vanitatem derideat, cum potius flendum esset propter animarum ipsorum interitum, quam ridendum propter sermonum stultitiam et fatuitatem. Ait enim iste sapiens et consideratus dogmatista, non ex obedientia ipsum accepisse, ut sit Filius. O solertiam! quam necessario de his nobis disserit! Quod non prius obediens factus est, et tunc Filius, neque oportet intelligere obedientiam ejus generatione antiquiorem. Quod si hæc minime distinxisset, quis ita fatuus et stolidus, ut mercedem obedientie putet a Patre ipsi datam esse generationem, qui antequam ortus esset suam in parendo facilitatem et in obediendo alacritatem ostendisset? sed ne quis in

Tale quiddam seipsum construxisse affirmat, quod ad obedientiam solam natura ejus convenienter se habeat, quemadmodum instrumentum illud quod ad aliquem typum sive formam conformatum est,

¹¹ Psal. CXLVIII, 5. ¹² Hebr. I, 3.

necessario eam speciem imprimi materiae subjectae, quam quidem instrumenti fabricationi indidit fabricator, cui instrumento non est facultas rectam lineam facienti in subjecto quod ejus vestigium excepit, si machina fuerit circularis, vel circulum ostendendi per typum, si ad rectam lineam figuratum sit instrumentum. Quanta sit autem talis cogitationis et intelligentiae blasphemia et execrabilis impietas, quid necesse est nostra oratione revelare, cum vox ipsa haeretica absurditatem clameat? Si enim propter hoc obediens, quia talis natus est, neque cum humana natura prorsus aequale habet. Siquidem nobis anima est libera, sui juris compos, nullius dominio mancipata, sponte sua arbitrioque suo quod sibi placet et gratum est eligens. Qui autem naturae necessitati subjugatus est, operatur semper, imo vero perpetitur obedientiam: atque etiam si nolit, hoc facere ejus natura non indulgeat. Ex eo enim quod sit filius et sic natus, obediens factus est in dictis, et obediens in factis. O stuporem et vecordiam dogmatis! verbis obediens Verbum facis, et mente concipis alia Verba ante Verbum quod est per essentiam: et inter Verbum quod erat in principio, scilicet medium est et interjectum aliud Verbum, principii ad ipsum transmittens voluntatem. Nec illud unum est Verbum, sed plura sunt quaedam Verba, quae per medium principii et Verbi ab Eunomio transibunt, et quae ut ipsis lubet hujus obedientia abutuntur. Sed quid in horum dictorum vanitate diutius immorari necesse est? Cuius enim perspicuum, quod quando Paulus dixit ipsum factum fuisse obedientem, sic dixit quemadmodum dicit et ipsum factum fuisse carnem et servum, et execrationem et peccatum propter nos, neque tunc Dominus gloriae, dedecus aspernatus, et in carne passionem suscipiens, potestate summa et libera seipsum privavit, dicens *⁹*, *Solvite templum hoc, et in tribus diebus ipsum excitabo*. Et iterum, *Nullus tollit animam meam a me; potestatem habeo ponendi ipsam, et potestatem habeo resumendi ipsam*. Et cum ad ipsum propius accesserunt ea nocte quae ejus passionem praecessit, qui ferro et lignis armati erant, omnes retrorsum evertit, cum hoc dixit, *Ego sum*. Et rursus latrone supplicante ut sui memor esset, suam in omnibus potestatem ostendit, cum dixit, *Hodie mecum eris in paradiso*. Si igitur neque tempore passionis a potestate separatur: ubinam tandem haeresis subjectionem Regis gloriae conspiciat? Quenam haec etiam multimoda meditatio quam in Deo jactat, dicens mediatorem in decrefiss, mediatorem in lege? Non haec ab alta voce Apostoli sumus edocti, qui ait, quod legem mandatorum evacuans suis documentis, hic est mediator Dei et hominum, cum dixit hoc ipsum verbum, quod *Unus Deus est, unus mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus*. Totum nobis hic mysterii

A ὄργανον κατασκευῇ ἐναπέθετο, ᾧ οὐκ ἔστι δύναμις, ἢ εὐθὺ ποιῆσαι τῷ ὑποδεχομένῳ τὸ ἴχνος, εἰ περιφερὴς εἴη ἡ ἐργασία, ἢ κύκλον δεῖξαι διὰ τοῦ τύπου, εἰ κατ' εὐθείαν ἐσχηματισμένον τύχοι τὸ ὄργανον. Ὅσον δὲ τῆς τοιαύτης διανοίας ἐστὶ τὸ βλάσφημον, τί χρὴ διὰ τῶν ἡμετέρων ἐκκαλύπτεσθαι λόγων; αὐτῆς τῆς αἰρετικῆς φωνῆς τὴν ἀτοπίαν βοῶσης; Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ὑπήκοος, δίδωι τοιοῦτος ἐγένετο, οὐδὲ πρὸς ἀνθρωπίνην φύσιν πάντως τὸ ἴσον ἔχει. Ἐπερ ἡμῖν μὲν αὐτεξουσίος ἐστὶν ἡ ψυχὴ καὶ ἀδέσποτος, αὐτοκρατορικῶς αἰρουμένη κατ' ἐξουσίαν τὸ καταθύμιον· ὁ δὲ ἀνάγκη φύσεως ὑπεξευγμένος, ἐνεργεῖ διὰ παντός, μᾶλλον δὲ πάσχει τὴν ὑπακοήν· οὐδὲ εἰ μὴ βούλοιο τοῦτο ποιεῖν συγχωρούσης τῆς φύσεως. Ἐκ γὰρ τοῦ Υἱὸς εἶναι καὶ γεγενῆσθαι οὕτως, ὑπήκοος γέγονεν ἐν λόγοις, καὶ ὑπήκοος ἐν ἔργοις. Ὡς τῆς ἀναισθησίας τοῦ δόγματος! Λόγους ὑπήκοον τὸν Λόγον ποιεῖς; καὶ προειποῖς τὸν ὄντος Λόγου Λόγους ἐτέρους; καὶ μεσσιτεύει τοῦ ἐν τῇ ἀρχῇ ὄντος Λόγου ἕτερος Λόγος τῆς ἀρχῆς πρὸς αὐτὸν διαπερθεύων τὸ βούλημα. Καὶ οὐχ εἰς οὗτος, ἀλλὰ καὶ πλεονέες εἰσι τινες Λόγοι, οἱ διὰ μέσου τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ Λόγου παρὰ τοῦ Εὐνομίου παρενιρόμενοι, καὶ πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς τῇ ὑπακοῇ αὐτοῦ καταχρώμενοι. Ἀλλὰ τί χρὴ τῇ ματαιότητι τῶν λεγομένων ἐνδιατρίβειν; Παντὶ γὰρ δηλόν ἐστιν, ὅτι καὶ ὅτε ὁ Παῦλος εἶπεν αὐτὸν γεγενῆσθαι ὑπήκοον, εἶπε δὲ οὕτως αὐτὸν γεγενῆσθαι, σάρκα καὶ δούλον, καὶ κατάραν καὶ ἁμαρτίαν δι' ἡμᾶς γενόμενον, οὐδὲ τότε ὁ Κύριος τῆς δόξης, ὁ τῆς αἰσχύνης καταπρονήσας, καὶ τῇ σαρκὶ τὸ πάθος ἀναδεξάμενος, τῆς αὐθεντικῆς ἐξουσίας ἐαυτὸν ἡλιοτρύπτει, λέγων, *Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν*. Καὶ πάλιν, *Ὅστις ἀλρεῖ τὴν ψυχὴν μου ἅλ' ἐμοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖραι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πᾶν λαβεῖν αὐτήν*. Καὶ ὅτε προσήγγισαν αὐτῇ κατὰ τὴν πρὸ τοῦ πάθους νύκτα, οἱ τῷ σ.δ.ῳ καὶ τοῖς ξύλοις καθωπλισμένοι, πάντας αὐτοὺς εἰς τὸ κατόπιν ἀνέτρεψε διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι *Ἐγὼ εἰμι*· καὶ πάλιν τοῦ ληροῦ ἐκτεύσαντος ἐν μνήμῃ παρ' αὐτοῦ γενέσθαι, ἔδειξε τὴν ἐπὶ πάντων ἐξουσίαν, ἐν οἷς φησι, *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθ' ἐν τῷ παραδείσῳ*. Εἰ τοίνυν οὐδὲ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους τῆς ἐξουσίας χωρίζεται, ποῦ ποτε βλέπει ἡ αἰρέσις τοῦ βασιλέως τῆς δόξης τὸ ὑπεξούσιον; Τίς δὲ καὶ ἡ πολυτροπος αὐτῇ μεσιτεία, ἣν ἐπιθρυλλεῖ τῷ Θεῷ, μεσίτην λέγων ἐν δόγμασι, μεσίτην ἐν νόμῳ; Οὐ ταῦτα παρὰ τῆς ὀψιλῆς τοῦ Ἀποστόλου φωνῆς ἐπαυδύθημεν· ὅς φησιν, ὅτι τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν καταργήσας τοῖς ἑαυτοῦ δόγμασιν, οὕτως ἐστὶν ὁ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Εἰπόντων τοῦτο τὸ ῥῆμα, ὅτι Εἰς Θεός, καὶ εἰς μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς· ὅλον ἡμῖν ἐναυθα τὸν σκοπὸν τοῦ μυστηρίου διὰ τῆς τοῦ μεσίου λείξεως διαλαθόν, ἀπεκάλυψεν· ὁ δὲ σκοπὸς οὕτως ἐστὶν· ἀπέστη διὰ τῆς τοῦ ἀντικειμένου κακίας ποτὲ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ δουλωθὲν,

^⁹ Joan. 11, 19.

καὶ τῆς ὄντως ἡλλοτριωθῆς ζωῆς. Ἀνακαλεῖται μετὰ ταῦτα τὸ αὐτοῦ πλάσμα ὁ τοῦ πλάσματος Κύριος, καὶ γίνεται ἄνθρωπος μετὰ τοῦ εἶναι Θεός· κάκεινο ὅλον ὦν, καὶ τοῦτο ὅλον γενόμενος· καὶ οὕτως συνανεικράθη Θεῷ τὸ ἀνθρώπινον, τοῦ κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπου τὴν μεσίτησαν ἐργασαμένου. Ὡς διὰ τῆς ἀναληφθείσης ἡμῖν ἀρχῆς, ὅλον τῇ δυνάμει συνανεικράθη τὸ φῶμα. Ἐπεὶ οὖν ὁ μεσίτης ἐνδὺς οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἔστιν, οὐδὲν τοῖς προσώποις τοῖς ἐν τῇ πίστει παραδεδομένοις ἐμμερίζμενος, μία γὰρ ἡ θεότης ἐν Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ, καὶ Πνεύματι ἀγίῳ· διὰ τοῦτο γίνεται μεσίτης ἅπας ὁ Κύριος, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, συνάπτων τὸν ἄνθρωπον δι' αὐτοῦ τῇ θεότητι. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ κατὰ τὸν μεσίτην νοήματος τὸ εὐσεβὲς τῆς πίστεως ἐδιδάχθημεν· ὁ γὰρ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὥσπερ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν κοινωνίαν ἐδέξατο, οὐ νομισθεὶς ἄνθρωπος, ἀλλὰ γεγονὼς κατὰ ἀλήθειαν, οὕτω καὶ ἀληθινὸς Θεὸς ὦν, οὐκ ἐπ' αὐτῷ τετιμημένος ἔστιν φιλήτης τῆς θεότητος, ὥς ὁ Εὐνόμιος βούλεται. *veritatem, sic etiam verus Deus est non cognomento*

mius. Ὅσα δὲ τοῖς εἰρημένοις προσέτιθαι, τῆς αὐτῆς ἀνοίας ἔχεται, μᾶλλον δὲ κακονοίας· Ὡς γὰρ αὐτὸν εἰπὼν, ὅν ἐν τοῖς μικρῷ πρόσθεν εἰρημένοις, κτιστὸν εἰσαπαφῶς διωρίσατο, καὶ Μονογενῆ Θεὸν ὀνομάσας, ὃν μετὰ τῶν λοιπῶν τῶν διὰ τῆς κτίσεως γεγονότων ἡριθμήσεν, ὁμοιον εἶπε τῷ γεννηθῆσαντι, κατ' ἐξαιρετον ὁμοιότητα μόνον, κατὰ τὴν ἰδιόζουσαν ἔννοιαν. Χρὴ τοίνυν διασταλθῆναι πρῶτον τοῦ ὁμοίου τὸ σημαίνονμενον, ποσῶς ἐν τῇ καταχρήσει τῆς συνηθείας λέγεται. Εἰθ' οὕτως ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν προκειμένων ἐλθεῖν. Πρῶτον μὲν γὰρ ὅσα παραφεύδεται τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν, οὐ τὰ αὐτὰ μὲν ἀλλήλοις ὄντα, κατὰ τὴν φύσιν, παρὰ δὲ τινος τῶν παρεπομένων τοῖς ὑποκειμένοις, σχήματος λέγω καὶ χρώματος καὶ ἡχοῦ, καὶ τῶν ὅσα διὰ γεύσεως τε καὶ ὀσφρήσεως καὶ ἀφῆς τὸν παραλογισμὸν ἐμποιεῖ. Ἀλλὰ μὲν τὴν φύσιν, ἑτέρα δὲ παρ' αὐτὴν εἶναι ὑποκρινόμενα, ταῦτα ὁμοίως ἔχειν ἡ συνθῆκη λέγει· ὅλον ὅταν ἡ ἀψυχὸς ὕλη μορφωθῇ διὰ τῆς τέχνης πρὸς τινὰ ζῶον μίμησιν, διὰ γλυφῆς ἢ ζωγραφίας, ἢ πλάσματος, ὁμοιον λέγεται τῷ ἀρχετύπῳ τὸ μίμημα. Ἐνταῦθα γὰρ ἄλλη μὲν τοῦ ζώου ἡ φύσις, ἑτέρα δὲ τῆς παραψευδομένης τὴν ὕψιν διὰ χρώματος μόνον καὶ σχήματος. Τοῦ δὲ αὐτοῦ εἶδους ἐστὶ τῆς ὁμοιότητος, καὶ ἡ ἐν κατόπτρῳ εἰκὼν, τῆς ἀρχετύπου μορφῆς ἐναργεῖς φέρουσα τὰς ἐμφάσεις, οὐ μὴν ἐκεῖνο κατὰ τὴν φύσιν οὖσα, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀρχετύπον. Ὅσαύτως καὶ τὴν ἀκοὴν ἔστι τὸ ἴσον παθεῖν, ὅταν τις τὴν φωνὴν τῆς ἀηδόνος τῷ οἰκίῳ φθόγγῳ μιμούμενος, ὀρνέου δοκεῖν ἐπακροᾶσθαι τὴν ἀκοὴν ἀναπαύσῃ. Πάσχει δὲ τὸν τοιοῦτον παραλογισμὸν καὶ ἡ γεῦσις, ὅταν ὁ τοῦ καρποῦ τῶν σίκυων χυμὸς, τὴν τοῦ μέλιτος ἡδονὴν ὑποκρίνηται· ἔχει γὰρ τι ἰσοειδὲς πρὸς τὴν γλυκύτητα τοῦ μέλιτος ὁ χυμὸς τῆς ὀπωρίας· οὕτω δὲ ὁμοιότητος ἔστι παραλογισθῆναι ποτε καὶ τὴν ὀσφρῆσιν, ὅταν ὁ ἀτμὸς τῆς χαμαὶμήλου βοτάνης, αὐτὸ τὸ εὐώδες μῆλον τῇ εὐνοίᾳ μιμούμε-

A scopum mediatoris nomine complexus revelavit : hic autem scopus est : adversarii malitia quondam humanum genus a Deo defecerat, et peccato servierat, et a vera vita alienatum erat. Revocat postea suum signum, qui signi Dominus est, et sit homo cum eo qui est Deus, et illud totum cum esset, et hoc totum factus : et sic quod humanum est, cum Deo temperatum est, homine qui secundum Christum est, mediationem operante. Cui per assumptas a nobis primitias tota virtute contemperata est massa. Quoniam igitur mediator unius non est, Deus autem unus est, neque in personis in fide traditis in partes distributus : una enim deitas in Patre, Filio, et Spiritu sancto : propterea sit mediator semel Dominus, Dei et hominum, copulans hominem per semetipsum deitati. Quin etiam notione per mediatorem concepta fidei pietatem didicimus : mediator enim Dei et hominum, quemadmodum humanæ naturæ communionem accepit, non putatus homo, sed natus secundum tantum honoratus nudæ deitatis, ut vult Eunomius.

B Quæ autem his dictis adjicit eandem resipiant amentiam, vel potius malevolentiam : Filium enim ipsum cum dixisset, quem in his quæ paulo ante dicta fuerunt, quid creatum esse aperte et diserte determinavit : et Unigenitum Deum nominasset, quem cum reliquis creaturis connumeravit, similem dixit genitori tantum præcellenti et eximia quadam similitudine, secundum propriam et peculiarem notitiam. Primum igitur similis significatio distinguenda est, quot modis in abusu consuetudinis dicitur. Deinde sic ad propositorum exquisiitionem veniendum. Primum quidem quæcunque nostros sensus fallunt, cum natura non sint inter se eadem, sed ab aliquo eorum quæ subjecta consequuntur accidente, figura dico et colore, et sono, et quæ per gustum et odoratum et tactum sensuum deceptionem ingenerant : cum alia quidem sint secundum propriam naturam, alia vero quam quæ revera sunt esse simulantur : hæc similiter se habere consuetudo dicit : velut cum inanimata materia ad aliqujus animalis imaginem arte aliqua effingitur vel sculptura, vel pictura, vel fictrice ; quod effectum est et imitatum, archetypo, id est exemplari primigenio, simile dicitur. Hic enim alia quidem animalis natura, alia vero materiæ visum ementientis et fallentis solo colore et figura. Ejusdem autem speciei similitudinis est, quæ in speculo apparet imago, exemplaris formæ evidentes referens apparitiones, cum tamen non sit illud secundum naturam, quod quidem est primigenium exemplar. Eodem modo etiam auditus afficitur, et æquale quiddam perpetitur, cum quis proprio sono vocem lusciniæ imitans avem audire sibi videri auditu persuaserit. Tale quiddam fallax et captiosum gustus percipit, cum fructus flevum sapor mellis voluptatem simulat : sapor enim illius fructus quid simile habet cum mellis dulcedine : sic etiam qua-

dum similitudine odoratus aliquando decipitur, cum vapor chamæmeli herbæ ipsum malum sive pomum suaviter olens dulci aspiratione imitans sensum deceperit. Idem tactui accidit, similitudo enim vario modo veritatem mentitur. Siquidem argenteus nummus vel æreus, æqualis cum aureo magnitudinis et ejusdem ponderis, simile quiddam nente veritatem.

Hæc paucis generaliter dicta sunt de his quæ propter similitudinem quamdam sensuum instrumenta fallaciter decipiunt, dum aliud quid esse quam sunt putantur. Liceret adhuc accuratiore disquisitione sermonem dilatare per ea quæ cum sint diversi generis inter se, ex aliquo tamen eorum accidentium quæ rem consequuntur, alterum alteri simile esse existimatur. Nunquid Eunomius talem quamdam similitudinis speciem jactitat in Filio? Sed non eo amentia et insanitia venerit, ut fallacem et fraudulentam similitudinem in veritate contempletur. Rursus aliam similitudinem in divinitus inspirata Scriptura didicimus ab eo qui dixit: *Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem*⁴⁸. Sed non opinor Eunomium in Filio et Patre hanc similitudinis speciem considerare, ut eundem cum homine Unigenitum Deum esse pronuntiet. Scimus etiam aliam similitudinis speciem, quam in mundi creatione de Seth sermo affirmat: *Genuit Adam Seth ad imaginem et similitudinem suam*⁴⁹, quam quidem si dicit Eunomius, non ejus orationem repudiandam esse censemus. Hic enim neque natura eorum quæ inter se similitudine conveniunt differt, et character et species communionem habent. Hæc et talia sunt, quæ de similibus differentia et discrimine nos intelleximus; videamus igitur, ad quid respiciens Eunomius, eximiam illam similitudinem cum Patre attribuit Filio, dicens, *similem esse ei qui genuit eximia quamdam similitudinem et propria notione, non ut Patri Patrem, non enim sunt duo Patres*. Hanc per excellentiam similitudinem Filii cum Patre ostendere pollicetur, quomodo non convenit intelligere ipsum similem, sermone astruit; cum enim dixit quod non ut Pater Patri similis est, astruxit verbo, quod non sit similis. Et rursus cum adjecit quod neque sicut ingenito ingenitus, propterea negavit in Filio cum Patre similitudinem; deinde subjungens quod neque ut Filio Filius, tertium induxit intellectum, quo prorsus rationem similis pervertit. Hic igitur proprias rationes sequitur, demonstrationem similis per constructionem dissimilis faciens. Ejus autem sapiens et simplex dictum examinamus, quod determinationibus demonstrat. Filium enim Patri similem esse cum dixit, tutum reddit auditum, non oportere sicut Patrem Patri Filium similem esse intelligere. Quis autem sic inter homines stupidus et intelligentia expers, ut Filium Patri similem esse cum didicerit, ad Patris

Α vos, ἀπατήση τὴν αἰσθησιν. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐν τῇ ἀφῇ ποικίλως ἡ ὁμοιότης διαφεύδεται τὴν ἀλήθειαν. Ἐπειδὴ ἀργυροῦν ἢ γάλκρον νόμισμα ἱομέγεθες τῷ χρυσῷ, καὶ κατὰ τὸν σταθμὸν, ὁμοίως ἔχων ἀντὶ τοῦ χρυσοῦ νομισθῇ, μὴ ἐπικρινούσης τῆς ὁψείας τὴν ἀλήθειαν.

cum aureo habere existimabitur, visu non discer-

Ταῦτα γενικῶς εἰρηται δι' ὁλίγων, ὅσα δι' ὁμοιότη-
 τὸς τινος τὸν παρalogισμὸν ἐμποιοῖ τοῖς αἰσθητη-
 ρίοις, ἄλλο τι παρ' ὃ ἐστὶ νομιζόμενα. Ἐξέστι δὲ διὰ
 φιλοπονικῶς τῆς ἐξετάσεως, πλατύνει διὰ τῶν
 πραγμάτων τὸν λόγον, ὅσα ἐτερογενεῖς μὲν ἔχει
 προσάλληλα· διὰ δὲ τινος τῶν παρεπομένων ὁμοιού-
 σθαι τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ νομίζεται· ἄρα μὴ τι τοιοῦτον
 ὁμοιότητος εἶδος ἐπιθρῦλλει τῷ Υἱῷ; Ἄλλ' οὐκ ἂν
 εἰς τοῦτο παραπληξίας εἶη, ὥστε τὴν ἀπατηλὴν
 ὁμοιότητα ἐπὶ τῆς ἀληθείας βλέπειν. Πάλιν ἄλλη
 ὁμοιότητα ἐν τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ ἐκιδάχθημεν παρὰ
 τοῦ εἰπόντος, *ὅτι Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα
 ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*. Ἄλλ' οὐκ ἂν οἴμαι τὸν
 Εὐνόμιον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς τοῦτο βλέπειν
 τὸ εἶδος τῆς ὁμοιότητος, ὡς ταῦτ' ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸν
 Μονογενῆ Θεὸν ἀποφῆνασθαι. Οἴδαμεν καὶ ἕτερον
 ὁμοιότητος εἶδος, ὅπερ ἐν τῇ κοσμογενείᾳ φησὶ περὶ
 τοῦ Σὴθ ὁ λόγος· *ὅτι Ἐγέννησε τὸν Σὴθ ὁ Ἀδὰμ
 κατὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν ὁμοιότητα*, ὅπερ
 εἰ λέγοι ὁ Εὐνόμιος, οὐκ ἀπόβλητον τὸν λόγον ποιού-
 μεθα. Ἐνταῦθα γὰρ, οὔτε ἡ φύσις τῶν ἀλλήλοις
 ὁμοιουμένων διάφορος, καὶ ὁ χαρακτήρ καὶ τὸ εἶδος
 τὴν κοινωνίαν ἔχει· ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτά ἐστιν, ὅσα
 περὶ τῆς τοῦ ὁμοίου διαφορᾶς ἡμεῖς ἐνόησαμεν. Ἰδο-
 μεν τοίνυν πρὸς εἰ βλέπων ὁ Εὐνόμιος, τὴν ἐξαιρετον
 ἐκείνην ὁμοιότητα πρὸς τὸν Πατέρα μαρτυρεῖ τῷ Υἱῷ
 λέγων, *ὁμοιον εἶναι τῷ γεννησαντὶ μόνον κατ' ἐξαι-
 ρετον ὁμοιότητα κατὰ τὴν ἰδιόζουσαν ἔννοιαν*, οὐχ
 ὡς Πατρὶ Πατέρα. Οὐ γὰρ εἰσὶ δύο Πατέρες. Τὴν κατ-
 ἐξαιρετον ὁμοιότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δεικνύειν
 ἐπαγγελάμενος, ὅπως μὴ προσήκει νοεῖν αὐτὸν ὁμοιον
 κατασκευάζει τῷ λόγῳ. Εἰπὼν γὰρ ὅτι οὐχ ὡς Πατρὶ
 Πατὴρ εἴκειν, κατασκευάσε τῷ λόγῳ, ὅτι οὐκ εἴκει.
 Καὶ πάλιν προσθεῖς, ὅτι οὔτε ὡς ἀγεννήτῳ ἀγέννητος,
 καὶ διὰ τοῦτο ἀπέπει νοεῖν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν
 Πατέρα τὴν ὁμοιότητα· εἰτα ἐπαγαγὼν, οὔτε ὡς Υἱῷ
 Υἱός, τρίτον ἐπήγαγε νόημα, δι' ὃ παντάπασιν τὸν τοῦ
 ὁμοίου παραφέρεται λόγον. Οὗτος μὲν οὖν τοῖς ἰδίοις
 ἔπειτα λόγοις, τὴν τοῦ ὁμοίου ἀπόδειξιν διὰ τῆς κατα-
 σευῆς τοῦ ἀνομοίου ποιούμενος. Ἐξετάσωμεν δὲ τὸ
 σοφὸν αὐτοῦ καὶ ἀπλοῦν, ὃ τοῖς διορισμοῖς ἐπιδείκνυ-
 ται. Υἱὸν γὰρ Πατρὶ ὁμοιον εἶναι εἰπὼν, ἀσφαλίζεται
 τὴν ἀκοήν, μὴ δεῖν ὡς Πατέρα Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἴ-
 κέναι νοεῖν. Τίς δὲ αὖτως ἐν ἀνθρώποις ἀνόητος, ὥστε
 Υἱὸν ὁμοιον τῷ Πατρὶ μαθὼν εἶναι, εἰς τὴν Πατὸς
 πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοιότητα τοῖς λογισμοῖς ἐναχθῆναι;
 Οὐδὲ ὡς Υἱῷ, φησὶ, Υἱὸν· πάλιν τὸ ἴσον ἐν τῷ δι-
 ορισμῷ ἢ ὀριμύτῃ ἔχει, Πατρὶ Υἱὸν ὁμοιον εἶναι εἰ-
 πὼν, τὸ μὴ δεῖν ὡς πρὸς Υἱὸν ἄλλον ὁμοίως ἔχειν

⁴⁸ Gen. ii, 26. ⁴⁹ Gen. v, 5.

προσδιορίζεται. Ταῦτα τῶν σεμνῶν τοῦ Εὐνομίου δογματῶν ἐστὶ τὰ μυστήρια, δι' ὧν σοφώτεροι τῶν ἄλλων οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ γίνονται. Μαθόντες ὅτι Πατὴρ Ὑἱὸς ἑοικώς, οὐχ Ὑἱὸς ἑοικέν. Οὐ γὰρ ἐστὶ Ὑἱὸς Πατὴρ· οὐδέ τις ἀγεννήτω ἀγέννητος. Οὐ γὰρ ἀγέννητός ἐστιν ὁ Ὑἱός. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ὅταν Πατέρα εἴπῃ, Ὑἱοῦ Πατέρα πάντως διακελεύεται, καὶ ὅταν Ὑἱὸν ὀνομάσῃ, Πατὴρ Ὑἱὸν διδάσκει νοεῖν. Καὶ οὐδὲν τῆς περιττῆς ταύτης σοφίας μέτρι καὶ νῦν ἐδεήθημεν. Ὅστε διὰ Πατὴρ καὶ Ὑἱὸς δύο Πατέρας ἢ δύο Ὑἱούς ὑποτίθεσθαι, ὡς ἀγεννήτων διᾶδα.

Patrem omnino jubet intelligere. Neque adhuc hac supervacanea sapientia indignus. Ita ut per Patrem et Filium, duos Patres et duos Filios supponat,

Τὶ δὲ βούλεται ἡ πολλὴ περὶ τὸ ἀγέννητον τοῦ Εὐνομίου σπουδὴ, πολλάκις μὲν ἤδη δεδῆλωται· καὶ νῦν δὲ πάλιν δι' ἄλλων εἰρήσεται. Τῆς γὰρ τοῦ Πατὴρ σημασίας μηδεμίαν πρὸς τὸν Ὑἱὸν διαφορὰν κατὰ τὴν φύσιν ἐνδεικνυμένης, εἰ μέχρι τούτων τὸν λόγον ἐστήσεν, οὐκ ἂν ἔσχεν ἰσχυρὴν ἢ ἀσέβεια, τῆς φυσικῆς τῶν ὀνομάτων ἐνείας οὐ παραδοχομένης τὸ κατ' οὐσίαν ἄλλότριον. Νῦν δὲ ἀγέννητον καὶ γεννητὸν λέγων, ἐπειδὴ ἀμεσὸς ἐστὶ πρὸς ἄλληλα τῶν ὀνομάτων τούτων ἡ ἐναντιότης, ὡς θνητοῦ καὶ ἀθανάτου, καὶ λογικῶν, καὶ ἀλόγων, καὶ πάντων τῶν ὁμοιοτρόπως ἐκφρανομένων, ὅσα διὰ τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον σημειωμένων ἀλλήλοις ἀντικαθέστηκεν, ἔδεικεν ὁδὸν τῇ βλασφημίᾳ διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων· ὥστε τὴν τοῦ θνητοῦ πρὸς τὸ ἀθάνατον διαφορὰν ἐν τῷ γεννητῷ πρὸς τὸ ἀγέννητον ἐνθεωρῆσαι. Καὶ ὥσπερ ἄλλη τοῦ θνητοῦ καὶ ἄλλη τοῦ ἀθανάτου ἡ φύσις, καὶ τοῦ λογικοῦ καὶ τοῦ ἀλόγου ἀσύμβατα κατὰ τὴν οὐσίαν ἐστὶ τὰ ἰδιώματα, οὕτω βούλεται ἄλλην μὲν τοῦ ἀγεννήτου κατασκευάσαι τὴν φύσιν, ἄλλην δὲ τὴν τοῦ γεννητοῦ. Ἵνα ὥσπερ ὑποχειρίως τῷ λογικῷ ἢ ἀλογος φύσις δεδημιούργηται, οὕτως διὰ φυσικῆς ἀνάγκης ὑπερχειμένον τῷ ἀγεννήτῳ τὸ γεννητὸν ἐπιδείξῃ. Διὸ συνάπτει τῷ ἀγεννήτῳ τὸ τοῦ Παντοκράτορος ὄνομα, ὃ οὐκ εἰς προνοητικὴν ἐνέργειαν, ὡς προλαβὼν ὁ λόγος ὑπέδειξεν, ἀλλ' εἰς τυραννικὴν ἐξουσίαν μεταλαμβάνει τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Παντοκράτορος. Ὡς μέρος τῆς ἀρχομένης καὶ καὶ ὑποχειρίως φύσεως καὶ τὸν Ὑἱὸν ποιῆσαι, μετὰ πάντων δουλεύοντα τῷ διὰ τῆς τυραννικῆς ἐξουσίας κρατοῦντι κατὰ τὸ ἴσον τῶν πάντων· καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο βλέπων ταῖς τοιαύταις χρῆται τοῦ λόγου διαστολαῖς, ἐκ τῶν ὑποκειμένων σαφηνισθήσεται. Εἰπὼν γὰρ ἔκεινα τὰ σοφὰ καὶ περιεσκεμμένα, ὅτι οὐτε ὡς Πατὴρ ἑοικε Πατὴρ, οὐδέ ὡς Ὑἱὸς Ὑἱός· καίτοι γε οὐδεμία ἐστὶν ἀνάγκη ἑοικέναι πάντως Πατὴρ Πατέρα, καὶ Ὑἱὸς Ὑἱόν· πατὴρ γὰρ τίς ἐστὶν ἐν Αἰθιοπίᾳ, πατὴρ καὶ ἐν Σκύθαις, καὶ υἱὸς ἑκάτερου τούτων, μέλας μὲν ὁ τοῦ Αἰθίοπος, λευκόχρους δὲ καὶ ὑποχρυσίζων κατὰ τὴν κόμην ὁ Σκύθης. Καὶ οὐδὲν μᾶλλον διὰ τὸ πατέρα εἶναι ἑκάτερον, οὕτε διὰ τὸν Αἰθίοπα ὁ Σκύθης μελαίνεται, οὕτε διὰ τὸν Σκύθην ἀλοιοῦνται τὸ σῶμα πρὸς τὸ λευκὸν τοῦ Αἰθίοπος.

Et nihilo magis quia pater sit uterque, neque propter Scytham corpus Æthiopis albescit).

Ἄλλ' ὁμῶς εἰπὼν ταῦτα κατὰ τὸ ἀρέσκον αὐτῷ ὁ Εὐνόμιος, ἐπηγάγεν, ὅτι Ὅμοιός ἐστιν ὡς Ὑἱὸς τῷ

A cum Patre similitudinem adducatur? Neque sicut Filio Filium, inquit. Rursus eandem vim habet in hoc tempore ejus subtilitas. Patri Filium similem esse cum dixit, non oportere sicut cum Filio alio similiter se habere determinat. Hæc sunt gravium Eunomii decretorum mysteria, quibus ejus sunt discipuli aliis sapientiores. Cum didicerunt quod Patri Filius similis, Filio similis non est. Non est enim Filius Pater; neque sicut ingenito ingentus, non enim est Filius ingentus. Mysterium autem quod est secundum nos, cum Patrem dixerit, Filii supervacanea sapientia indignus. Ita ut per Patrem et Filium, duos Patres et duos Filios supponat, tanquam ingenitorum dualitatem.

B Quid autem velit circa ingenitum tantum Eunomii studium, sæpe quidem jam declaratum est; et nunc iterum paucis dicitur. Cum enim Patris significatio nullam cum Filio differentiam secundum naturam demonstret, si ad hæc usque sermonem inhibuisset, nullam vim habuisset impietas; quia naturalis horum nominum notitia non admittit quod est secundum essentiam alienum. Nunc autem ingenitum et genitum dicens, siquidem horum nominum inter se immediata est contrarietas, sicut mortalis et immortalis, et rationalium et irrationalium, et omnium quæ simili modo enuntiantur, quæcumque per significata contraria inter se opposuerimus; per hæc nomina viam blasphemie et impie lingue patefecit; ita ut eam quæ est mortalibus ad immortale differentiam in genito ad ingenitum contemplerur. Et quemadmodum alia est mortalis, alia immortalis natura, et rationalis atque irrationalis proprietates secundum essentiam congruere nullo modo possunt, sed maxime dissident; sic vult Eunomius aliam quidem ingeniti constituere naturam, aliam vero geniti. Ut quemadmodum rationali subdita mancipataque irrationalis natura creata est: sic naturali necessitate ingenito genitum subjugatum et addictum demonstret. Quocirca ingenito nomen Omnipotentis copulat, quod non ad providendi operationem, sicut præcepta occasione oratio demonstravit; sed Omnipotentis interpretationem in tyrannicam potestatem transfert. Ita ut partem naturæ subjectæ et mancipatæ etiam Filium faciat cum omnibus creatoris servientem ei qui tyrannica potestate æqualiter omnibus imperat. Quod autem ad hoc respiciens talibus utitur verborum distinctionibus, ex subjectis postea manifestabitur. Cum enim illa docta et considerata protulit, quod neque sicut Patri similis videtur Pater; neque sicut Filio Filius (quæquam nulla necessitas cogit dicere prorsus Patri Patrem similem videri, et Filio Filium. Pater enim aliquis est inter Æthiopes; pater etiam inter Scythas; horum utriusque filius, niger quidem filius Æthiopis, albi-color vero et comam subauream habens Scythæ.

Verumtamen cum hæc dixisset Eunomius, sicut ei placuit, subjunxit, quod similis est sicut Filius

Patri. Sed cum ejusmodi ratio similitudinis, quod secundum naturam est proprium demonstraret, sicut in Seth et in Adamo divinitus inspirata testatur doctrina; parvi faciens et pro nihilo habens dogmatista intelligentes auditores, inanem subjunxit appellationis Filii interpretationem, ipsum imaginem et sigillum Omnipotentis operationis definiendo. *Filius enim est, inquit, imago et sigillum operationis sive efficaciae Omnipotentis.* Illoc ipsum primum qui aures audientes habet consideret. Quodnam est illud operationis sigillum? Omnis enim operatio in eo qui elaborat, id quod elaboratur, spectat. Cum autem quod peragitur, perfectum aut transactum fuerit, per se non subsistit ipsamet operatio: velut cursus operatio quae sit pedibus, est motio: cessante motione non amplius in seipsa subsistit operatio. Idem dici potest in omni re quae suscipitur agenda, vel tractanda, videlicet actionem ipsam cessare simul cum opera et studio ejus qui circa eam laborat; actionem vero ipsam in seipsa non subsistere, si neque sit ullus qui operetur in proposito sibi opere et studio, vel si is qui elaborat ab opere cessaverit. Quid igitur dicit esse per seipsam operationem, quae neque est essentia, neque character sive figura, neque substantia? Igitur ejus quod non subsistit ipsum ait esse simulacrum; hoc autem quod non existenti simile est, neque ipsum omnino est: haec inanum est decretorum portentosa vanitas, credere in id quod non est. Quod enim non enti simile est, non est ullo prorsus modo. O Paule, o Joannes, o evangelistarum et apostolorum reliqui coetus! Quinam virulentas suas linguas contra vestram vocem exacuunt? Quinam caelestibus vestris tonitribus ramosas suas voces e Stygia palude excitas obtrudunt? Quid igitur dicit tonitruum filius? *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*⁷⁰. Quid ille qui post illum, vel alius ille qui intra caelestia adyta et sacraria raptus fuit, qui in paradiso initiatus⁷¹, non in vulgus efferenda didicit? Sic inquit, *Qui cum sit splendor gloriae et figura sive expressa imago ejus substantiae*⁷². Quid post hos dicit ventriloquus iste? Sigillum, inquit, operationis Omnipotentis: tertium ipsum post Patrem facit, a non existente illa operatione mediatum, imo vero a non existentia ut libet formatum. Operationis est sigillum ille qui est in principio, Verbum Deus, et qui in aeternitate principii eorum quae sunt inspicitur, Unigenitus Deus, qui est in sinibus Patris, qui fert universa verbo suae virtutis, qui factor est saeculorum, ex quo omnia, et per quem omnia, qui terrae continet ambitum, qui caelum palmo comprehendit, qui manu metitur aquam, qui omnia quae sunt complexus est⁷³, qui in excelsis habitans humilia respicit⁷⁴, imo vero intuitus est, ut omnem terrae orbem sibi ipsi scabellum faciat⁷⁵,

A *Patrī.* Τοῦ δὲ τοιοῦτου λόγου τὸ κατὰ τὴν φύσιν οὐκ εἶναι δεικνυμένου· ὥς ἐπὶ τοῦ Σηθ καὶ τοῦ Ἀδάμ ἡ θεόπνευστος μαρτυρεῖ διδασκαλία· μικρὰ φροντίδας ὁ δογματιστής τῶν συνετῶς ἀκρωμένων, τὴν κενὴν ἐπήγαγεν ἐρμηνείαν τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας, εἰκόνα καὶ σφραγίδα τῆς τοῦ Παντοκράτορος ἐνεργείας αὐτὸν ὁρίσάμενος. Υἱὸς γάρ ἐστι, φησὶν, εἰκὼν καὶ σφραγὶς τῆς τοῦ Πατοκράτορος ἐνεργείας. Αὐτό μοι τοῦτο πρῶτον ὁ ἔχων ὧτα ἀκούειν ἐπισκεψάσθω. Τίς ἐστὶν ἡ τῆς ἐνεργείας σφραγίς; Πᾶσα γὰρ ἐνέργεια, ἐν μὲν τῷ ἐκπονοῦντι τὸ σπουδαζόμενον θεωρεῖται. Περαιωθέντος δὲ τοῦ σπουδαζομένου, καθ' αὐτὴν οὐχ ὑφέστηκεν· οἷον ἐνέργεια τοῦ δρόμου, ἡ διὰ τῶν ποδῶν ἐστὶ κίνησις· παυσάμενης δὲ τῆς κινήσεως, οὐκέτι ἐστὶν ἐφ' αὐτῆς ἡ ἐνέργεια. Οὕτως καὶ ἐπὶ παντὸς ἐστὶν ἐπιτηδεύματος τὸ ἴσον εἶπεν, **B** τῇ σπουδῇ τοῦ περὶ τι ποιοῦντος· συναπολήγειν καὶ τὴν ἐνέργειαν· ἐφ' αὐτῆς δὲ οὐκ οὔσαν οὔτε ἐνεργούντος· τίνος τὴν προκειμένην αὐτῷ σπουδὴν, οὔτε εἰ τῆς σπουδῆς ἀπολήξειε. Τί οὖν λέγει εἶναι καθ' αὐτὴν τὴν ἐνέργειαν, τὴν οὔτε οὐσίαν οὔσαν, οὔτε χαρακτηρα, οὔτε ὑπόστασιν; Οὐκοῦν τοῦ ἀνυποστάτου αὐτὸν εἶπεν ὁμοίωμα· τὸ δὲ τῷ ἀνυπάρκτῳ ὁμοιον, οὐδὲ αὐτὸ πάντως ἐστὶν· αὕτη τῶν κενῶν δογμάτων ἡ τερατεία, τὸ πιστεύειν εἰς τὸ μὴ ὂν. Τὸ γὰρ μὴ τῷ ὄντι ὁμοιον, οὐκ ἐστὶ πάντως. Ὁ Παῦλε, καὶ Ἰωάννη, καὶ ὁ λοιπὸς τῶν εὐαγγελιστῶν τε καὶ τῶν ἀποστόλων χορὸς· τίνες τῇ ὑμετέρᾳ φωνῇ τὰς ἰοδόλους γλώσσας αὐτῶν ἀνθοπλίζουσι; Τίνες ταῖς οὐρανίας ὑμῶν βρονταῖς τὰς βατραχώδεις αὐτῶν φωνὰς ἀντεγείρουσι; Τί οὖν λέγει ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς; **C** Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Τί δὲ ὁ μετ' ἐκείνων, ἄλλος ἐκεῖνος, ὁ ἐντὸς τῶν οὐρανίων ἀδύτων γενόμενος, ὁ ἐν τῷ παραδείσῳ μνηθεὶς τὰ ἀπόρρητα; Ὡρ, φησὶν, ἀπαύσασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτηρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Τί μετὰ τούτου λέγει ὁ ἐγγαστρίμυθος; Σφραγίς, φησὶ, τῆς ἐνεργείας τοῦ Παντοκράτορος· τρίτον αὐτὸν μετὰ τὸν Πατέρα ποιεῖ, τῇ ἀνυπάρκτῳ ἐκείνῃ ἐνεργείᾳ μεσιτευόμενον· μᾶλλον δὲ πρὸς τὸ δοκοῦν τῇ ἀνυπαρξίᾳ τυπούμενον. Ἐνεργείας ἐστὶ σφραγίς ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν, Λόγος Θεός, καὶ τῇ αἰδιότητι τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων ἐνθεωρούμενος, ὁ Μονογενὴς Θεός, ὁ ὢν ἐν τοῖς κέλοις τοῦ Πατρὸς, ὁ τὰ σύμπαντα φέρων τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ὁ ποιητὴς τῶν αἰώνων, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς, ὁ διεκλυφῶς τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, ὁ περιμετρῶν τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, ὁ περιεδραγμένος πάντων τῶν ὄντων, ὁ ἐν ὕψι τοῖς κατοικῶν καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν, μᾶλλον δὲ ἐπιδὼν, ἵνα ποιῇ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην αὐτῷ ὑποπόδιον, τῷ ἔχει τοῦ Λόγου ἐντυπωθεῖσαν· ἐνεργείας ἐστὶ σφραγίς, ἡ μορφή τοῦ Θεοῦ. Οὐκοῦν ἐνεργεία ἐστὶν ὁ Θεός, οὐχ ὑπόστασις. Καὶ μὴ αὐτὸ τοῦτο διερμηνεύων φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι χαρακτηρ ἐστὶν οὗ τῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ τῆς ὑποστάσεως· ἡ τὸ τῆς δόξης

⁷⁰ Joan. 1, 1. ⁷¹ II Cor. xi, 2 seqq. ⁷² Hebr. 1, 2. ⁷³ Isa. xl, 12. ⁷⁴ Psal. cxii, 5.

⁷⁵ Isa. lxvi, 1.

ἀπαύγασμα σφραγίς ἐστὶν ἐνεργείας Θεοῦ. Ὁ τῆς ἀσεβοῦς ἀμαθίας· τί μέσον ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς αἰδίου μορφῆς; τίνι δὲ μετατέταται πρὸς τὸν χαρακτήρα ἐαυτῆς ἡ ὑπόστασις; τί δὲ μεταξὺ νοεῖται τῆς δόξης καὶ τοῦ ἀπαύγασματος; Ἀλλὰ τοιούτων ὄντων καὶ τοσούτων, δι' ὧν τὸ μεγαλεῖον ἀνακηρύσσεται τοῦ Δεσπότου τῆς κτίσεως, παρὰ τῶν πεπιστευμένων τὸ κήρυγμα, οἷα περὶ αὐτοῦ διεξέρχεται ὁ τῆς ἀποστασίας πρόδρομος, εἰ λέγει; Ὡς εἰκόνα, φησὶ, καὶ σφραγίδα πάσης τῆς τοῦ Παντοκράτορος ἐνεργείας καὶ δυνάμεως. Πῶς παραγράφεται τὰς τοῦ μεγάλου Παύλου φωνάς; ἐκείνους φησιν, ὅτι Θεοῦ δυνάμεις ἐστὶν ὁ Υἱός, οὗτος δὲ αὐτὸν σφραγίδα λέγει δυνάμεως, οὐχὶ δύναμιν.

rationis et virtutis Omnipotentis. Quomodo magni Pauli virtus sive potentia est Filius, hic ipsum sigillum virtutis autumat, non virtutem.

Καὶ πάλιν ἐπαναλαβὼν τὸν λόγον, οἷα τοῖς εἰρη-
 μένοις προστιθῇσιν; Σφραγίδα λέγει τῶν τοῦ Πα-
 τρός ἔργων καὶ βουλευμάτων. Ποίους ἔργοις τοῦ
 Πατρὸς ἐστὶν ὁμοίος; τὸν κόσμον πάντως ἔρεϊ, καὶ
 τὰ ἐν αὐτῷ πάντα· ἀλλὰ μὴν πάντα ταῦτα, τοῦ Μο-
 νογενοῦς ἔργα εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον ἐμαρτύρησε.
 Ποίους τοίνυν ἔργοις τοῦ Πατρὸς ὁμοιωθῇ; Τίνων
 ἐγένετο ἔργων σφραγίς; Ποία δὲ Γραφὴ σφραγίς
 τῶν πατρικῶν ἔργων αὐτὸν προσηγόρευσεν; Εἰ δὲ
 τις αὐτῷ καὶ τοῦτο δοίη, τὸ πλάσσειν λόγους κατ'
 ἐξουσίαν ὡς βούλεται· κἂν ἡ Γραφὴ μὴ συνιθῇται,
 εἰπάτω ποῖα τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἔργα τῶν παρὰ τοῦ
 Υἱοῦ γεγονότων κεχωρισμένα, ὧν σφραγίδα λέγει
 τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι; Ἔργα τοῦ Λόγου τὰ ὁρατὰ
 πάντα καὶ τὰ ἀόρατα· ἐν τοῖς ὁρωμένοις ὁ κόσμος ὅλος
 καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα, ἐν τοῖς ἀοράτοις ἡ ὑπερκόσμος
 κτίσις. Ποῖα τοίνυν ὑπολείπεται ἔξω τῶν ὁρωμένων
 τε καὶ ἀοράτων ἔργα τοῦ Πατρὸς ἐφ' ἑαυτῶν θεωρού-
 μενα, ὧν σφραγίδα λέγει τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι; Ἡ
 τάχα πάλιν ἐπὶ τὸν δυσὸδὴ τῆς αἰρέσεως ἔμετον
 ἐπανήξει στενωχορούμενος, καὶ λέξει ἔργον εἶναι τοῦ
 Πατρὸς τὸν Υἱόν; Πῶς οὖν σφραγίς γίνεται τῶν ἔργων
 τούτων ὁ Υἱός; Αὐτὸς ὢν, ὡς φησιν αὐτός, τὸ ἔργον,
 ἢ τὸν αὐτὸν λέγει καὶ ἔργον, καὶ ἔργου ὁμοίωμα;
 Δεδόσθω ταῦτα· εἰπάτω τὰ λοιπὰ ἔργα, ὧν λέγει
 δημιουργὸν τὸν Πατέρα, οἷς ὁ Υἱὸς ὁμοιωθῇ· εἰπερ
 διὰ τῆς σφραγίδος νοεῖ τὸ ὁμοίωμα. Ποίους δὲ λόγους
 ἄλλους τοῦ Πατρὸς οἶδεν ὁ Εὐνόμιος, παρὰ τὸν αἰεὶ ἐν
 τῷ Πατρὶ ὄντα Λόγον, ὃν σφραγίδα ὀνομάζει, τὸν
 πυρίως καὶ ἀληθῶς καὶ πρώτως ὄντα τε καὶ ὀνομα-
 ζόμενον Λόγον; Πρὸς ποῖα δὲ βουλευματα βλέπει τῆς
 τοῦ Θεοῦ σοφίας κεχωρισμένα, οἷς ὁμοιοῦται ἡ τοῦ
 Θεοῦ σοφία, σφραγίς γινόμενη τῶν βουλευμάτων;
 Ὅρατε τὸ ἀδιάντητον καὶ ἀπερίσχεπτον καὶ σურφετὸν
 τοῦ λόγου, οἷα τοῦ μυστηρίου κατασκευάζει; Μῆτε ἂ
 λέγει ἐπιστάμενος, μῆτε περὶ τίνος ποιεῖ τὸν λόγον.
 Ὁ γὰρ ὅλον ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, καὶ ἐν τῷ
 Πατρὶ ὅλος ὢν, ὡς Ἀ λόγος καὶ Σοφία καὶ δύναμις,
 καὶ ἀλήθεια καὶ χαρακτήρ καὶ ἀπαύγασμα, αὐτός
 ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ τὰ πάντα· οὐκ ἄλλων τινῶν ἐν
 τῷ Πατρὶ πρὸ αὐτοῦ θεωρουμένων· εἰκὼν γινόμενος
 καὶ σφραγίς καὶ ὁμοίωμα. Εἰτα χαρίζεται αὐτῷ τὸν

A Verbi vestigiis impressum. Operationis est sigil-
 lum, Dei forma. Igitur Deus est operatio, non sub-
 stantia. Atqui D. Paulus hoc ipsum interpretans,
 ait⁷⁶, Character est, id est expressa imago, non ope-
 rationis sed substantiæ; vel gloriæ splendor sigil-
 lum est operationis Dei. O impiam inscitiam! Quidnam est medium inter Deum et æternam for-
 mam? A quo autem mediatur ad characterem sui
 ipsius substantia? Quidnam intelligitur interjectum
 inter gloriam et splendorem? Sed cum tot et talia
 sint, per quæ magnificum Domini creaturæ ab his
 qui crediderunt prædicatur præconium, qualia
 percurrit de eo defectionis præcursor, quid dicit?

Tanquam imaginem, inquit, et sigillum omnis operationis Dei in virtutis Omnipotentis. Quomodo magni Pauli voces perperam transcribit? Ille ait, quod

B Ac rursus repetito sermone, qualia his quæ dicta
 jam fuerunt addit? *Sigillum Patris operum et ver-
 borum et consiliorum.* Quibus operibus Patris est
 similis? mundum procul dubio dicit, et quæ in ipso
 sunt omnia. Verumtamen hæc omnia Unigeniti esse
 opera Evangelium testatur. Quibus igitur Patris
 operibus similis factus est? quorum operum factus
 est sigillum? Quæ autem Scriptura ipsum pater-
 norum operum sigillum nominavit? Quod si quis
 hoc etiam Eunomio dederit, fingere sermones ad
 libitum prout ipse voluerit, etiamsi Scriptura non
 concedat: dicat quæso quænam Patris sunt opera
 ab his quæ sunt a Filio facta separata, quorum si-
 gillum dicit Filium fuisse? Opera Verbi omnia as-
 spectabilia et inaspectabilia: in his quæ sub aspectum
 cadunt, totus mundus et quæ in ipso continentur
 omnia: in his quæ sensum oculorum effugiunt,
 omnis supermundialis creatura. Quænam igitur
 restant extra ea quæ conspiciuntur, et quæ non
 oculis cernuntur Patris opera in seipsis spectata,
 quorum Dei Filium autumat fuisse sigillum? An
 fortasse iterum ad graveolentem hæreseos vomitum
 redibit in arcum coarctatus, et dicet Filium esse
 opus Patris? quomodo igitur sigillum horum ope-
 rum efficitur Filius? Ipse cum sit, ut asserit, opus,
 an eundem dicit etiam opus et operis simulacrum?
 hæc dentur: dicat reliqua opera quorum fabri-
 catorem et opificem Patrem affirmat, quibus fuit
 Filius assimilatus: siquidem per sigillum intelligit
 simulacrum. Quænam alia verba Patris novit Eu-
 nomius præter illud quod in Patre semper est Ver-
 bum, quod sigillum nominat, proprie et vere primi-
 tus quod est et nominatur Verbum? Ad quæ autem
 consilia respicit a Dei sapientia separata ac divulsa,
 quibus fit similis Dei sapientia, facta Dei consiliorum
 sigillum? Videte indigestam atque inconsideratam
 faciem et colluviem orationis. Quale construit my-
 sterium? neque quæ dicit sciens, neque de quæ verba
 facit. Qui enim totum habet in seipso Patrem, et
 qui totus est in Patre, ut Verbum et Sapientia et
 virtus, et veritas et character et splendor; ipse
 est in Patre omnia: cum non alia in Patre ante

⁷⁶ Hebr. 1, 3

ipsum opera conspiciantur, hic imago est factus A et sigillum et simulacrum. Deinde ei gratificatur hominum abolitionem per aquam quæ Nos temporibus accidit; et eum qui in Sodemos ingruit igneum imbrem, atque Ægyptiorum justam poenam et supplicium, ut magna quædam attribuit ei qui manu terræ fines continet, in quo omnia constant, quemadmodum affirmat Apostolus, velut nesciens quod ei qui omnia complectitur, et id quod sibi placet agit, et fert, et quæ jam facta, et quæ sunt futura, non tantum faciunt additamentum gloriæ, duo vel tria commemorata miracula, quantum detrimentum et damnum reliquorum silentium. Sed ut hæc silentio prætereantur, vox una D. Pauli comprehensiva per se satis poterit omnia demonstrare quæ ipsum asserit, et per omnia et in omnibus.

Deinde inquit, *Legem fert secundum Dei æterni B mandatum*. Quisnam æternus est Deus? et quis ei subministrat in legislatione? Sed cuius est perspicuum, quod per Mosem legem fert Deus iis qui legem accipiunt. Cum autem antea Eunomius fateatur esse Unigenitum Deum qui in Moyse operabatur miracula: quomodo ejus præsens sermo in Mosis ordinem universi Dominum obnixe redigit? æterni vero Dei significatum soli Patri assignat. Ita ut ea quæ est ad æternum differentia, non æternum, sed recentem Unigenitum Deum demonstrat, sæculorum factorem. Verum enimvero mihi videtur oblitus esse ille discendi cupidus et memor, quod hæc omnia de seipso Paulus ait, annuntians hominibus Evangelii præconium secundum Dei imperium. Quæ ergo de seipso narrat Apostolus, hæc Eunomius prophetarum et apostolorum Domino attribuire non veretur, ut Dominum Paulo suo servo honore parem constituat. Ecquid necesse est me singula reprehendentem turbam oratione inducere? In quibus qui simplicius et oscitantius in ejus scripta incidet, ipsum in sacra Scriptura dicere concessa existimabit; at qui diligenti examine facto singula potest perpendere, nulla in re ab hæretica malitia et perversitate separata esse et differre comperiet. Dicit enim ecclesiasticus et hæreticus, quod *Pater neminem judicat, sed omne iudicium dedit Filio* 77. 32. At dictum hoc uterque non similiter intelligit. Per eadem verba ecclesiasticus in omnibus potestatem intelligit: hæreticus vero aliquid deficiens et mancipium sive subditum construit.

Sed illud dictis adjiciendum est, quod velut fundamentum aliquid impietatis in sermone de dispensatione ponunt, non totum hominem ab ipso servatum esse determinantes, sed hominis dimidium, corpus intelligo. Hic enim malitiæ talis scopus in hoc documento ipsis est propositus, ut voces humiliores ostendant, quas ex humana natura profert Dominus, ut ab ipsa divinitate videantur esse factæ, ut per hæc validiorem ostendant blas-

ἐπὶ Νῶε δι' ὕδατος τῶν ἀνθρώπων ἀφανισμόν, καὶ τὴν ἐν Σοδόμοις τοῦ πυρὸς ἐπομβρίαν, καὶ τῶν Αἰγυπτίων τὴν ἐνδίκον τιμωρίαν, ὥς τινα μεγάλα προσμαρτυρῶν τῷ ἐν τῇ χειρὶ ἔχοντι τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, ἐν ᾧ τὰ πάντα συνέστηκε, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος: ὥσπερ οὐκ εἰδὼς ὅτι τῷ περιέχοντι τὰ πάντα, καὶ πρὸς τὸ δοκοῦν ἄγοντί τε καὶ φέροντί, τὰ τε ἡδὴ γεγεννημένα, καὶ τὰ ἐσόμενα, οὐ τοσαῦτον προσθήκην ποιεῖ τῆς δόξης, δύο, ἢ τρία μνημονεύοντα θαύματα, ὅσων ἀφαίρεσιν καὶ ζημίαν ἢ τῶν λοιπῶν σωτῆς. Ἀλλὰ καὶ τούτων σιωπῶμενων, ἀρκεῖ ἡ μία τοῦ Παύλου φωνὴ περιληπτικῶς τὰ πάντα δι' ἑαυτῆς ἐνδείξασθαι, ἢ ἐπὶ πάντων αὐτοῦ λέγουσα, καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν.

Εἰτα, *Νομοθετῆς, φησὶ, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ*. Τίς ὁ αἰώνιος ἐστὶ Θεός; Καὶ τίς ὁ ὑπουργῶν αὐτῷ περὶ τὴν τοῦ νόμου θέσιν; Ἀλλὰ παντὶ δῆλον τοῦτό ἐστιν, ὅτι διὰ Μωσέως νομοθετεῖ ὁ Θεὸς τοῖς δεχομένοις τὸν νόμον. Αὐτοῦ δὲ τοῦ Εὐνομίου τὸν Μονογενῆ Θεὸν εἶναι ὁμολογούντος, τὸν Μωσῆ χρηματίζοντα· πῶς ὁ παρὼν αὐτοῦ λόγος εἰς τὴν τοῦ Μωσέως τάξιν τὸν τοῦ πάντος δεσπότην ἀντικαθίστησιν; Τὸ δὲ τοῦ αἰωνίου Θεοῦ σημαίνονμενον, τῷ Πατρὶ ἀντιθῆσθαι μόνῳ. Ὡς τῇ πρὸς τὸν αἰώνιον διαστολῇ, μὴ αἰώνιον, ἀλλὰ πρόσφατον Μονογενῆ Θεὸν ἀποδείκνυσθαι, τὸν ποιητὴν τῶν αἰώνων. Ἀλλὰ καὶ ἐπιτελεῖσθαι μοι δοκεῖ ὁ φιλομαθὴς τε καὶ μνήμων, ὅτι πάντα ταῦτα περὶ αὐτοῦ ὁ Παῦλος φησὶ, διαγγέλλων ἐν τοῖς ἀνθρώποις τοῦ Εὐαγγελίου τὸ κήρυγμα, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Θεοῦ. Ἄ τοίνυν περὶ αὐτοῦ διεξέρχεται ὁ Ἀπόστολος, ταῦτα ὁ Εὐνόμιος τῷ δεσπότη τῶν προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων ἀντιθεὶς οὐκ αἰσχύνεται, ἵνα ὁμότιμον καταστήσῃ τῷ Παύλῳ τῷ ἰδίῳ δούλῳ, τὸν Κύριον. Καὶ τί με χρὴ τὰ καθ' ἑκάστον διελέγχοντα, πλήθος ἐπιστᾶναι τῷ λόγῳ; Ἐν οἷς ὁ μὲν ἀπλούστερον ἐνσυγχώνων τοῖς παρ' αὐτοῦ γεγραμμένοις, οἷσται τὰ συγκεχωρημένα παρὰ τῆς Γραφῆς αὐτὸν λέγειν· ὁ δὲ ἐξεταστικῶς ἑκάστον ἀναπτύσσειν δυνάμενος, ἀποδείξει μὴδὲν τῆς αἰρετικῆς κακουργίας κεχωρισμένα. Λέγει γὰρ καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς καὶ ὁ αἰρετικὸς. ὅτι Ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν παῖσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ. Νοεῖ δὲ οὐχ ὁμοίως τὸ εἰρημένον ἑκάτερος. Διὰ γὰρ τῶν αὐτῶν ῥημάτων, ὁ μὲν ἐκκλησιαστικὸς τὴν ἐπὶ πάντων ἐξουσίαν νοεῖ· οὗτος δὲ κατασκευάζει τὸ ὑποδέεσθαι τε καὶ ὑποχείριον.

Ἄλλ' ἐκεῖνο χρὴ προσθεῖναι τοῖς εἰρημένοις, ὅπερ κρηπίδα τινὰ ποιῶνται τῆς ἀσεβείας, ἐν τῷ περὶ τῆς οἰκουμένης λόγῳ· οὐχ ὅλον ἀνθρώπον παρ' αὐτοῦ σεσωσθαι διορίζομενοι, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἡμίτομον, τὸ σῶμα λέγει. Ὁ δὲ σκοπὸς ἐστὶν αὐτοῖς τῆς τοιαύτης περὶ τὸ δόγμα κακουργίας, τὸ δείξαι τὰς ταπεινότερας φωνάς, ἃς ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου ποιεῖται ὁ Κύριος, παρ' αὐτῆς τῆς θεότητος γεγενῆσθαι δοκεῖν, ἵνα διὰ τούτων ἰσχυροτέραν ἀποδείξωσι τὴν

βλασφηίαν, δι' αὐτῆς τῆς τοῦ Κυρίου ὁμολογίας κρατυνομένην· τούτου χάριν φησί, *τὸν ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν γενόμενον ἄνθρωπον, οὐκ ἀναλαβόντα τὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἄνθρωπον.* Ἐγὼ δὲ πᾶσαν διερευνησάμενος τὴν θεόπνευστόν τε καὶ ἁγίαν Ἰ'ραφὴν, οὐχ ὁρῶ ταύτην τὴν φωνὴν ἐγγεγραμμένην, ὅτι μόνην τὴν σάρκα δίχα ψυχῆς, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίας, ὃ τὰ πάντα ποιήσας εἰς ἑαυτὸν ἀνεδέξατο. Ἀναγκαίως οὖν πρὸς τε τὸν σκοπὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν βλέπων, καὶ πρὸς τὰ δόγματα τῶν Πατέρων, καὶ πρὸς τὰς θεόπνευστους φωνάς, τὴν ἐν τῷ μέρει τούτῳ κατασκευαζομένην ἀσέβειαν διελέγξαι πειράσομαι. Ἦλθεν ὁ Κύριος ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός· ἀπώλετο δὲ οὐ σῶμα, ἀλλ' ὅλος ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ ψυχῆς συγκεκραμένος. Καὶ εἰ χρὴ τὸν ἀληθέστερον εἰπεῖν λόγον, τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ προαπώλετο. Ἡ γὰρ παρακοή, προαιρέσεως, οὐ σώματος, ἁμαρτία ἐστίν· ἔστιν δὲ ψυχῆς ἡ προαίρεσις, ἀπ' ἧς πᾶσα ἡ τῆς φύσεως συμφορὰ τὴν ἀρχὴν ἔσχεν· ὥς μαρτυρεῖ τοῖς λόγοις ἡ ἀψευδὴς τοῦ Θεοῦ ἀπειλή· ὅτι ἐν ᾗ ἂν ἡμέρα τῶν ἀπηγορεύμενων ἀφῶνται, ἀνυπερθέτως συναφθήσεται τῇ βρώσει ὁ θάνατος. Διπλοῦ δὲ ὄντος τοῦ ἀνθρώπου συγκράματος, καταλλήλως καθ' ἑκάτερον ἐνεργεῖται ὁ θάνατος, τῆς διπλῆς ζωῆς ἐνεργούσης τῷ νεκρομένῳ τὴν στέρνην. Σώματος μὲν γάρ ἐστι θάνατος, ἡ τῶν αἰσθητηρίων σβέσις, καὶ ἡ πρὸς τὰ συγγενῶν στοιχείων διάλυσις. Ψυχῇ δὲ, φησὶν, ἡ ἁμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθάνει· ἁμαρτία δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ ἀλλοτριώσις, ὅς ἐστιν ἡ ἀληθινή τε καὶ μόνη ζωή. Οὐκοῦν πολλὰς ἐτῶν ἑκατοντάδας ἐπεβίω μετὰ τὴν παρακοήν ὁ πρωτόπλαστος, ἀλλ' ὁ Θεὸς οὐκ ἐφεύδατο εἰπών· *Ἐν ᾗ ἂν ἡμέρα φάγητε, θανάτῳ ἀποθανείσθε.* Διὰ γὰρ τοῦ ἀλλοτριωθῆναι αὐτὸν τῆς ἐνταῆς ζωῆς, αὐθιμὲρ ἐκυρώθη κατ' αὐτοῦ ἡ τοῦ θανάτου ἀπόφασις. Μετὰ ταῦτα δὲ χρόνους ὕστερον καὶ ὁ σωματικὸς τῷ Ἀδάμ ἐπηκολούθησε θάνατος. Ὁ τοίνυν διὰ τοῦτο ἐλθὼν, ἵνα ζητήσῃ καὶ σῶσῃ τὸ ἀπολωλός, ὅπερ ἐν τῇ παραβολῇ ὁ ποιμὴν πρόβατον ἐνομάζει· καὶ εὐρίσκει τὸ ἀπολωλός, καὶ ἀναλαμβάνει ἐπὶ τῶν ἰδίων ὤμων ὅλον τὸ πρόβατον, οὐ μόνην τὴν τοῦ προβάτου δοράν· ἵνα ἄρτιον ποιήσῃ τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον, διὰ ψυχῆς τε καὶ σώματος ἀνακραθέντα πρὸς τὴν θεότητα. Καὶ οὕτως οὐδὲν ἀφῆκε τῆς φύσεως ἡμῶν ὃ οὐκ ἀνέλαθεν ὁ κατὰ πάντα πεπειραμένος καθ' ὁμοίότητά· χωρὶς ἁμαρτίας· Ἡ δὲ ψυχὴ ἁμαρτία οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ δεκτικὴ ἁμαρτίας ἐξ ἀδουλίας ἐγένετο, ἣν διὰ τοῦτο ἀγιάζει διὰ τῆς πρὸς ἑαυτὴν ἀνακράσεως· ἵνα τῇ ἀπαρχῇ ὅλον συναγιάσῃ τὸ φύραμα. Οὐ χάριν καὶ ὁ ἄγγελος μνησὼν τῷ Ἰωσὴφ τὴν τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κυρίου ἀπώλειαν, φησὶν, *ὅτι Τεθνῆκασι οἱ ἐχθροὶντας τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου.* Καὶ ὁ Κύριος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους λέγει, *ὅτι Ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον δὲ τὴν ἀλήθειαν ὁμῶς λελάληκα;* Ἀνθρώπος δὲ τὸ τοῦ ἀνθρώπου σῶμα οὐ λέγεται, ἀλλὰ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων συγκεκρμένον. Καὶ πάλιν φησὶ πρὸς αὐτοὺς, *ὅτι Ἐμοὶ χολᾶτε, ὅτι*

phemiam, per hanc ipsam Domini confessionem confirmatam: hujus rei gratia dicit, *cum qui in novissimis diebus factus est homo, non assumpsisset hominem anima et corpore constantem.* Ego vero omnem divinitus inspiratam et sacram Scripturam perscrutatus, hanc vocem scriptam non video, quod solam carnem absque anima, in tempore secundum hominem dispensationis qui omnia fecit in seipsum assumpsit; necessario igitur ad scopum salutis nostrae respiciens, et ad Patrum decreta, et ad divinitus allatas voces constructam in hac parte impietatem redarguere conabor. Venit Dominus ut quæreretur et salvum faceret quod perierat. Perierat autem non corpus, sed totus homo ex anima contemperatus. Et si verius loquendum est, ante corpus anima perierat. Nam inobedientia, electionis sive voluntatis, non corporis peccatum est. Propria est autem animæ electio, a qua omnis naturæ calamitas principium habuit, ut verbis testatur haudquaquam mendax Dei minitatio, quod in quo die prohibitos fructus tetigerint, sine cunctatione esui mors cohærebit. Cum autem sit duplex hominis compositum, congruenter in utrumque mors duplicis vite munere fungentis suo ei qui moritur privationem operatur: corporis quidem mors est, sensuum instrumentorum extinctio, et in cognata elementa dissolutio. Anima autem, inquit, *quæ peccaverit, ipsa morietur*⁷⁹. Peccatum autem est a Deo alienatio, qui est vera solaque vita. Multas igitur annorum centurias post prævaricationem insuper vixit protoplastus homo, sed Deus non est mentitus cum dixit: *In qua die comederitis, morte moriemini.* Propterea enim quod alienatus fuit et aversus ipse a vera vita, ipso die firmata et rata fuit adversus eum mortis sententia. Postea vero labentibus annis mors corporalis Adamum consecuta est. Qui igitur propter hoc venit, ut quæreretur et servaret quod perierat, id quod in parabola pastor ovem nominat: et invenit quod perierat, et super humeris suis totam assumpsit ovem, non solam ovem pellem, ut integrum Dei hominem redderet animo et corpore ad divinitatem retemperatum, et ita nihil naturæ nostræ dimisit, quod non ille assumpsisset, qui per omnia tentatus erat per similitudinem absque peccato⁸⁰. Anima autem non est peccatum, sed peccati per imprudentiam et consilii inopiam capax facta est, quam propterea per temperationem sive ad seipsum assumptionem sanctificat, ut per primitias totam sanctificet massam. Cujus gratia etiam angelus Josepho inimicorum Domini nuntians interitum, ait, *quod Mortui sunt qui quærebant animam pueri*⁸¹. Et Dominus ad Judeos dicit: *Queritis me interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis*⁸²? homo autem hominis corpus non dicitur, sed quod ex ambobus constat. Et iterum ad eos dicit: *Mihi succensetis quia totum ho-*

⁷⁹ Ezech. xviii, 20.⁸⁰ Hebr. iv, 15.⁸¹ Matth. ii, 20.⁸² Joan. viii, 40.

minem sanum effeci in sabbato²². Manifestavit autem totius hominis notionem, in aliis quidem Evangeliiis ad eum qui per lectulum in medium laxatus est sive demissus, cum dixit: *Dimittuntur tibi peccata*²³, quæ animæ est sanatio. Et illud, *Surge et ambula*²⁴, quod ad carnem respicit. Et in Evangelio secundum Joannem, posteaquam corpori sanitatem dedit, animam etiam a proprio morbo liberavit, in quibus dicit: *Sanus factus es, noli amplius peccare, ne quid tibi deterius accidas*²⁵: inde ille utraque parte curatus fuit, animo et corpore. Sic etiam D. Paulus ait, ut duos crearet in seipso in novum hominem. Et sic in tempore passionis prædicit, suam animam voluntarie a corpore proprio discedere, dicens: *Nullus tollit animam meam a me: sed ego pono ipsam a meipso: potestatem habeo ponendi animam meam et potestatem habeo iterum eam sumendi*²⁶. Atque etiam propheta David secundum magni Petri interpretationem in ipsum prospiciens dixit: *Non derelinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem*²⁷. Sic apostolo Petro effatum interpretantem²⁸, quod neque anima ejus relicta est in inferno: neque caro ipsius vidit corruptionem. Nam divinitas et ante carnem, et in carne, et post passionem eodem modo se habet, et quod erat natura semper est, et in æternum permanet. In passione autem humanæ naturæ, pro nobis dispensationem explevit, animam ad tempus a corpore disjungens: sed a neutro separata est, cui semel contemperata est. Et iterum dissita copulavit. Ita ut consequentiam et principium dederit omni humanæ naturæ resurrectionis a mortuis, ut totum quod est corruptibile induat incorruptionem, et quod mortale est immortalitatem²⁹. Primitiis nostris per temperationem cum Deo in divinam naturam transformatis: sicut dixit Petrus quod Dominum ipsum et Christum fecit Deus hunc ipsum Jesum, quem vos cruci suffixistis³⁰; multaque ex Evangeliiis ad defensionem hujus opinionis et sententiæ sumere possumus. Quomodo Dominus per Christi humanitatem mundum sibi ipsi reconcilians, animæ et corpori beneficium ex se profectum hominibus dispartiendo tribuit, volens quidem per animam, attingens vero per corpus: sed esset supervacaneum omnia persequentem conferatam turbam oratione congerere.

Illud autem cum dictis adjecero, ad ea quæ deinceps sequuntur pergam: *Dissolvite templum hoc et intra tres dies excitabo ipsum*³¹. Quemadmodum nos per animam et corpus, templum efficitur Dei in nobis habitantis et inambulantis: sic etiam Dominus templum nominat, quod ex utroque conflatum est, cujus solutio animæ a corpore dissolutionem significat. Quod si Evangelii vocem profectum, *Et Verbum caro factum est*³², quasi nulla

A ὅλον ἄνθρωπον θνητὴ ἐποίησεν ἐν σαββάτῳ. Ἐφάνερωσε δὲ τὸ τοῦ ὅλου νόημα, ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις Εὐαγγελίοις, πρὸς τὸν διὰ τῆς κλίνης ἐν τῷ μέσῳ κεχάλασμένον εἰπόν, Ἀφῄωρταί σου αἱ ἀμαρτίαι· ὅπερ ψυχῆς ἐστὶν ἰασις· καὶ ὅτι Ἐγείραι καὶ περιπατεῖ· ὅπερ εἰς τὴν σάρκα βλέπει. Ἐν δὲ τῷ κατὰ Ἰωάννην, μετὰ τὸ δοῦναι τὴν ὑγίειαν τῷ σώματι καὶ τὴν ψυχὴν ἐλευθερώσας τῆς ἰδίας νόσου, ἐν οἷς φησιν, ὅτι Ὑγιὴς γέγονας, μηκέτι ἀμαρτάνε· ἐντεῦθεν ὁ δὲ ἀμφοτέρων θεραπευμένος, ἐν ψυχῇ τε λέγω καὶ σώματι. Οὕτω γάρ φησι καὶ Παῦλος, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον. Καὶ οὕτως ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους προλέγει, τὸ ἑκουσίως ἀποστῆναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπὸ τοῦ ἰδίου σώματος, λέγων· Οὐδεὶς ἀλῖπει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ· ἀλλ' ἐγὼ τίθωμ αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ. Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ μεγάλου Πέτρου, εἰς αὐτὸν προορώμενος εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν δσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν· οὕτω τοῦ ἀποστόλου Πέτρου τὸ βήτὸν ἐρμηνεύσαντος, ὅτι οὐτε ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐγκαταλείφθη εἰς τὸν ἄδην, οὐτε ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. Ἡ γὰρ θεότης καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς, καὶ ἐν τῇ σαρκί, καὶ μετὰ τὸ πάθος ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει, ὃ ἦν τῇ φύσει πάντοτε οὐσα καὶ εἰς ἀεὶ διαμένουσα. Ἐν δὲ τῷ πάθει τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν ἐπλήρωσε, διαζεύξασα τὴν ψυχὴν πρὸς καιρὸν ἐκ τοῦ σώματος, χωρισθεῖσα δὲ οὐδετέρου ἢ ἀπαξ συνανεκράθη, καὶ πάλιν τὰ διεστώτα συνάψασα, ὥστε ἀκολουθίαν καὶ ἀρχὴν δοῦναι πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως· ἵνα τὸ φθαρτὸν ἔπαιν ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τὴν ἀθανασίαν· τῆς ἀπαρχῆς ἡμῶν διὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀνακράσεως εἰς θείαν φύσιν μεταποιηθείσης· καθὼς εἶπεν ὁ Πέτρος, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεός, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὁμεις ἐσταυρώσατε· καὶ πολλὰ τοῦ τοιοῦτου δόγματος ἐκ τῶν ἁγίων Εὐαγγελίων ἐστὶν εἰς συμμαχίαν λαβεῖν· πῶς ὁ Κύριος τῷ κατὰ Χριστὸν ἀνθρωπίνῳ, τὸν κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσει, ἐπαμέρισε τῇ ψυχῇ τε καὶ τῷ σώματι τὴν παρ' αὐτοῦ γινομένην τοῖς ἀνθρώποις εὐεργεσίαν· θέλων μὲν διὰ τῆς ψυχῆς, ἐφ' ἀπτόμενος δὲ διὰ τοῦ σώματος· ἀλλὰ περιττὸν ἂν εἴη πάντα διεξιόντα, ὅχλον ἐπεισάγειν τῷ λόγῳ.

Ἐκεῖνο δὲ τοῖς εἰρημένους ἐτι προσθεῖς, πρὸς τὰ ἐφεξῆς μεταθήσομαι· Αὐτὰς τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Ὅπερ ἡμεῖς διὰ ψυχῆς καὶ σώματος ναὸς γινόμεθα τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν καὶ ἐμπεριπατοῦντος, οὕτως καὶ ὁ Κύριος ναὸν ἐνομάζει τὸ συναμφοτέρον, οὗ ἡ λύσις τὴν τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ σώματος σημαίνει διάλυσιν. Εἰ δὲ προφέρουσι τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνήν, ὅτι Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ὡς διὰ τοῦ μὴ συμνημονευθῆναι

²² Joan. vii, 20 sqq. ²³ Matth. ix, 2. ²⁴ Luc. v, 18 sqq. ²⁵ Joan. v, 14. ²⁶ Joan. x, 18. ²⁷ Psal. xlv, 40. ²⁸ Act. ii, 27. ²⁹ I Cor. xv, 53. ³⁰ Act. ii, 36. ³¹ Joan. ii, 19. ³² Joan. i, 14.

καὶ τὴν ψυχὴν, κατασκευάζεσθαι τὸ ἀψυχὸν ἀνελήφθαι τὴν σάρκα· μαθεύωσαν ὅτι οὐκ ἔστι τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ τῷ μέρει συμπεριλαμβάνειν τὸ ὅλον. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι *Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἦξει*, οὐ κεχωρισμένην τῶν ψυχῶν τὴν σάρκα λέγει τῷ Κριτῇ παραστήσεσθαι. Καὶ τὸν Τακῶβ ἐν ἐβδόμηκοντα πέντε ψυχαῖς ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον καταβάντα παρὰ τῆς ἱστορίας ἀκούσαντες, καὶ τὴν σάρκα μετὰ τῶν ψυχῶν ἐνοήσαμεν. Οὕτως οὖν καὶ ὁ Λόγος σὰρξ γενόμενος, ὅλην μετὰ τῆς σαρκὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀνέλαβε φύσιν. Ὅθεν καὶ τὸ πεινῆν καὶ τὸ διψῆν, καὶ τὸ δειλιῶν καὶ τὸ φοβεῖσθαι, καὶ τὸ ἐπιθυμεῖν, καὶ τὸ καθεύδειν, καὶ τὸ ταράττεσθαι, καὶ τὸ δακρύειν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα γίνεσθαι, ἐν αὐτῷ χῶρᾳ ἔσχεν, οὔτε γὰρ ἡ θεότης κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν τι τοιοῦτον ἀναδέχεται πάθοι, οὔτε καθ' αὐτὴν ἡ σὰρξ ἐν ἐκείνοις γίνεται, μὴ ψυχῆς συνδιατιθεμένης τῷ σώματι.

Καὶ περὶ μὲν τῆς εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημίας τοσαῦτα· ἴσμεν δὲ καὶ ὅσα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ῥηξέρεται. Μετὰ τοῦτο, *Πιστεύομεν*, φησὶν, εἰς τὸν *Παράκλητον τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας*. Ἐγὼ δὲ ὅλον οἶμαι πᾶσιν εἶναι τοῖς ἐντυγχάνουσιν, πρὸς ὃ τι βλέπων παρατρέπει τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου παραδοθεῖσαν τῆς πίστεως ἐκθεσιν ἐν τοῖς περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς λόγοις. Τῆς ἀτοκίας ταύτης ἀπελεγχθεῖς, ὅμως δὲ καὶ νῦν δι' ὁλίγων τὸν σκοπὸν αὐτοῦ τῆς κακουργίας φανερόν καταστήσας πειράσομαι. Ὡς γὰρ ἐκεῖ Πατέρα οὐκ εἶπεν, ἵνα μὴ τῇ αἰδιότητι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν συνενδείξηται, οὕδὲ τὸν Υἱὸν ὠνόμασεν, ἵνα μὴ τὴν κατὰ τὴν φύσιν οἰκειότητα τῇ φωνῇ ταύτῃ συμπαραστήσῃ· οὕτω καὶ νῦν οὐ λέγει Πνεῦμα ἅγιον, ἵνα μὴ τὸ μεγαλεῖον τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τὸ κατὰ πάντα ἡνωμένον Πατρί τε καὶ Υἱῷ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου συνομολογήσῃ. Ἐπειδὴ γὰρ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, κατὰ τὸ ἴσον ἡ τε τοῦ Πνεύματος καὶ ἡ τοῦ ἁγίου κλήσις παρὰ τῆς Γραφῆς ἐφαρμόζεται (πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος, καὶ ἅγιος Κύριος ὁ Θεός, καὶ εἰς ἅγιος, εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός), ἵνα μὴ τις γένηται τοῖς ἀκούουσιν ἁγίου Πνεύματος εὐσεβὴς διὰ τούτων ὑπόληψις, ἡ διὰ τὸ κοινωνεῖν τε τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τῆς ἐνδόξης κλήσεως ἐγγινωμένη· τούτου χάριν παρακρουσάμενος τὴν ἀκοὴν τῶν ἀνοήτων, τῆς παρὰ Θεοῦ προεκθεθείσης πίστεως ἐν τῇ παραδόσει τοῦ μυστηρίου ὑπαλλάσσει τὰ ῥήματα· ὥσπερ ὁδοποιήσας διὰ τῆς ἀκολουθίας ταύτης τὴν κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀσέβειαν. Εἰ γὰρ εἶπεν ὅτι *Πιστεύομεν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον*, Πνεῦμα δὲ ὁ Θεός, ὑπέκρουσεν ἂν ὁ τὰ θεῖα πεπαιδευμένος, ὅτι Εἰ χρὴ πιστεῦειν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πνεῦμα δὲ ὁ Θεός ὀνομάζεται· οὐκ ἄλλο τι κατὰ τὴν φύσιν ἐστίν, ἡ ἐκείνο πάντως ὃ διὰ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων κυρίως κατονομάζεται. Ὅσα γὰρ οὐ ψευδῶς, οὐδὲ ἐκ καταχρήσεως, ἀλλὰ κυρίως ὑπὸ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων δηλοῦται, τούτων ἀνάγκη πᾶσα μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὁμολογεῖσθαι φύσιν, τὴν τοῖς αὐτοῖς σημαινόμενῃ ὀνόμασι. Διὰ ταῦτα σωπῆσας τὴν παρὰ

A animæ facta commemoratione, caro animæ expers assumpta fuerit, discant id sacræ Scripturæ familiare esse, parte aliqua totum completi. Qui enim dixit, *Ad te omnis caro veniet*²⁴, non separatam ab animis carnem, ad iudicem venturam esse dicit. Et Jacob cum septuaginta animis in Ægyptum descendisse, ex historiis nos qui audimus²⁵, etiam carnem cum animis intelligimus. Sic etiam Verbum caro factum totam cum carne humanam naturam assumpsit. Unde et esurire et sitire, formidare, extimescere, concupiscere, obdormiscere, turbari et illacrymari, et quæ sunt ejusmodi in eo locum habuerunt: neque enim divinitas propria natura tales affectus suscipit; neque caro per se in illis est, si anima cum corpore non est conjuncta.

B Ac quidem de blasphemia, id est, impio convicio in Filium Dei hæc sint hactenus dicta. Jam videamus quæ de sancto Spiritu percenset. Post hoc, *Credimus*, inquit, in *Paracletum Spiritum veritatis*. Ego autem clarum esse omnibus arbitror qui hæc legunt, ad quid respiciens a Domino fidei traditam expositionem, in sermonibus de Filio et Patre pervertit. Quamvis hujus absurditas satis jam fuerit refutata, nunc tamen paucis verbis hujus fallacis astutiæ scopum patefacere operam dabo. Ut enim illic Patrem non dixit, ne cum Patris æternitate Filium pariter ostenderet, neque Filium nominavit, ne eam quæ secundum naturam est, familiaritatem et necessitudinem hac voce simul repræsentaret, sic et nunc non dicit Spiritum sanctum, ne majestatem gloriæ ipsius et quod per omnia Patri et Filio unitum est, hoc ipso nomine confiteri cogeretur. Quandoquidem enim Patri et Filio ex æquo cum Spiritu tum etiam sancti nuncupatio in sacra Scriptura accommodatur (Deus enim est spiritus, et spiritus ante personam nostram Christus Dominus: et sanctus Dominus Deus, et unus sanctus, unus Dominus Jesus Christus), ne qua audientibus per hæc verba, Spiritus sancti pia et religiosa ingeneraretur opinio, ex eo insita quod Spiritus sanctus communem habeat cum Patre et Filio illustrem appellationem, idcirco indoctorum et amentium auditum fallens et eludens, a Deo expositæ fidei in traditione mysterii verba immutat et invertit, tanquam hic viam sternens per hanc consequentiam ad impietatem contra Spiritum sanctum. Si enim dixisset *Credimus in Spiritum sanctum*, Spiritus autem Deus est; qui in divinis eruditus est, subcrepisset, Si in Spiritum sanctum credendum est, spiritus autem Deus nominatur, non aliud quid secundum naturam est ille omnino qui per eadem nomina cognominatur. Nam quæcunque non falso, nec ex abusu, sed proprie per eadem nomina declarantur, horum unam eandemque naturam necesse est omnino fa-

²⁴ Psal. LXIV, 3. ²⁵ Gen. XLVI, 27; Act. VII, 14.

ieri, quæ iisdem nominibus significatur. Quapropter silentio tacitus involvens a Domino in fide prolatam et constitutam vocem, *Credimus*, inquit, in *Paracletum*, id est, consolatorem et confirmatorem. Ego autem in divinitus inspirata Scriptura, hoc nomen esse commune Patris et Filii didici. Filius enim ex æquo et seipsum atque etiam Spiritum sanctum nominat Paracletum, id est, consolatorem. Pater vero per quæ operatur paraclesim, id est *consolationem*, nomen paracleti, id est *consolatoris*, sibi prorsus vindicat. Non enim qui opus paracleti et consolatoris facit, nomen operis dignatur. Et enim David ad Patrem dicit: *Tu, o Domine, auxilium es mihi et consolatus es me*¹⁷, et magnus Apostolus eadem de Patre recenset, dum dicit, *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*¹⁸: Filium autem Joannes in una Catholicarum Epistolarum aperte nominat paracletum¹⁹, id est *consolatore*. Atque ipse Dominus per ea verba quibus dixit, se alium nobis missurum esse paracletum¹, id est, *consolatorem*, de Spiritu loquens, in seipso prorsus hoc nomen ante confessus est. Cum autem hujus verbi παρακαλεῖν (*consolari*) sit duplex significatio, una quidem per honorifica verba et figuras quibus eum quo indigemus ad commiserationem adducimus et Bectimus: altera vero notitia curatrix est et sanatrix afflictionum animi et corporis; utriusque significati ex æquo sancta Scriptura naturæ divinæ notionem paracleti assignat. Modo quidem Paulus Dei sanatricem nostri virtutem per paraclesim repræsentat, dicens, *Qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi*². Rursus in altera intelligentia sive significatione ad Corinthios scribens hæc narrat, *Pro Christo legatione fungimur tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*³.

Quæ cum ita sint, quomocunque in Spiritu nomen Paracleti intellexeris, non a Patris Filiique communione secundum utrumque significatorum discedes. Non igitur in hac parte neque volens Spiritus sancti gloriam deprimere potuit, illud ei attribuens quod quidem Patri et Filio a sancta Scriptura ascribitur. Spiritum autem veritatis cum dixit Eunomius, ipse quidem, sicut opinor, hac voce voluit quid subditum astruere. Siquidem veritas Christus est, illum autem Spiritum veritatis nominavit. Ac si quis dicat creaturam veritatis esse et subditum, nesciens quod Deus justitia dicitur; neque sanè creaturam justitiæ Deum intelligimus. Quare cum Spiritum veritatis didicimus, hac voce Deo decoram intelligentiam accepimus, illato sermone ad præstantius et melius quasi manu ducti. Cum enim dixit Dominus, *Spiritum veritatis*, statim subjunxit, *qui a Patre procedit*⁴. Quod quidem nulli eorum quæ in creatione intelliguntur vox Domini attribuit, non iis quæ videntur, non illis quæ obtutum oculo-

του Κυρίου νομοθετηθεῖσαν ἐν τῇ πίστει φωνῇ, πιστεύομεν, φησὶν, εἰς τὸν παρακλητόν. Ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα κοινὸν ἔμαθον εἶναι παρὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, Πατρός τε καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου. Ὁ γὰρ Υἱὸς ἐπίσης ἑαυτὸν τε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὀνομάζει Παρακλητόν. Ὁ δὲ Πατήρ δι' ὧν ἐνεργεῖ τὴν παρακλήσιν, οἰκιστοῦται πάντως τοῦ παρακλητοῦ τὸ ὄνομα. Οὐ γὰρ δὴ τὸ ἔργον ποιεῖν τοῦ παρακλητοῦ, ἀπαξιοῖ τοῦ ἔργου τὸ ὄνομα. Ὁ τε γὰρ Δαβὶδ πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν, ὅτι Σὺ Κύριε ἐδοθήσῃς μοι καὶ παρακάλεσάς με· καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος τὰ αὐτὰ περὶ τοῦ Πατρὸς διεξέρχεται, λέγων, *Εὐλογητός ὁ θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν*. Τὸν δὲ Υἱὸν ὁ Ἰωάννης ἐν μιᾷ τῶν Καθολικῶν Ἐπιστολῶν διαρρήδην ὀνομάζει παρακλητόν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος, δι' ὧν εἶπε καὶ ἄλλων παρακλητόν ἡμῖν ἀποσταλῆσεσθαι, περὶ τοῦ Πνεύματος λέγων, ἐφ' ἑαυτοῦ πάντως τὸ ὄνομα τοῦτο προωμολόγησε. Διπλῆς δὲ οὖσης τῆς τοῦ παρακαλεῖν σημασίας, μίας μὲν, διὰ τῶν τιμητικῶν ῥημάτων τε καὶ σχημάτων, ὑπὲρ ὧν ἂν τινος δεόμενοι τύχωμεν, εἰς συμπάθειαν αὐτὸν ἐπαγόμενοι· ἐτέρας δὲ τῆς θεραπευτικῆς τῶν ψυχικῶν τε καὶ σωματικῶν παθημάτων ἐπινοίας, τῶν καθ' ἑκάτερον σημαινόμενων ἐπίσης ἡ ἁγία Γραφή προσμαρτυρεῖ τῇ θεῇ φύσει τοῦ παρακλητοῦ τὴν ἐννοίαν. Νῦν μὲν γὰρ ὁ Παῦλος τὴν λατρικὴν ἡμῶν τοῦ Θεοῦ δύναμιν διὰ τῆς παρακλήσεως ἡμῖν παρίστησι, λέγων· Ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρακαλεῖται ἡμᾶς ἐν τῇ παρουσίᾳ Τίτου. Πάλιν δὲ κατὰ τὴν ἐτέραν διάνοιαν πρὸς τοὺς Κορινθίους γράφων, ταῦτα διέξεισιν, ὅτι Ὑπὲρ Χριστοῦ προσευόμεν ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. Δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ.

Τούτων οὖν οὕτως ἔχόντων, ὅπως ἂν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος νοήσης τοῦ παρακλητοῦ τὸ ὄνομα, τῆς τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ κοινωνίας, καθ' ἑκάτερον τῶν σημαινόμενων, οὐκ ἀποστήσεις. Οὐκοῦν ἐν τῷ μέρει τούτῳ οὐδὲ βουλόμενος κατασμιχρύνειν τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁδὸν δεδύνῃται, ἐκεῖνο προσμαρτυρῶν αὐτῷ, ὅτι καὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς ἀνατίθεται. Πνεῦμα δὲ ἀληθείας εἰπὼν Εὐνόμιος, αὐτὸς μὲν, ὡς οἶμαι, τὸ ὑποχείριον ἡβουλήθη διὰ τῆς τοιαύτης παραστήσεως φωνῆς. Ἐπειδὴ ἀλήθεια μὲν ὁ Χριστὸς ἐστίν· ἐκεῖνο δὲ Πνεῦμα ἀληθείας ὠνόμασεν. Ὡς εἰ τις λέγοι κτήμα τῆς ἀληθείας εἶναι καὶ ὑποχείριον, οὐκ εἰδὼς ὅτι δικαιοσύνη ὁ θεὸς λέγεται· καὶ οὐ δῆπου κτήμα τῆς δικαιοσύνης τὸν θεὸν ἐνόησαμεν. Ὡστε καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας μαθόντες, τὴν θεοπρεπὴ διάνοιαν παρὰ τῆς φωνῆς ἐδεξάμεθα, τῷ ἐπαχθέντι λόγῳ πρὸς τὸ κρεῖττον χειραγωγούμενοι. Εἰπὼν γὰρ ὁ Κύριος, *Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας*, ἐπήγαγεν εὐθὺς, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Ὅτι οὐδὲν τῶν ἐν

¹⁷ Psal. LXXVII, 17.¹⁸ II Cor. I, 3, 4.¹⁹ I Joan. II, 1.¹ Joan. xvi, 7, 13.² II Cor. VII, 6.³ II Cor.⁴ Joan. xv, 26.

τῇ κρίσει νοουμένων ἢ φωνῇ τοῦ Κυρίου προσεμαρ-
 τύρησεν, οὐ τοῖς ὁρωμένοις, οὐ τοῖς ἀοράτοις, οὐ θρό-
 νοις, οὐκ ἀρχαῖς, οὐκ ἐξουσίαις, οὐ κυριότησιν, οὐκ ἄλλω
 τινὶ ὀνομαζομένῳ ὀνόματι· οὕτως ἐν τῷ αἰῶνι τοῦτω,
 οὕτως ἐν τῷ μέλλοντι. Οὐ τοῖνυν πᾶσα ἡ κρίσις ἀμέτοχος,
 δῆλον ἂν εἴη πάντως ὅτι τοῦτο τῆς ἀκρίστου φύσεως
 ἰδιὸν ἐστὶ καὶ ἐξαιρετόν. Οὗτος δὲ πιστεύειν κελεύει εἰς
 τὸν καθηγῆται τῆς εὐσεβείας. Οὐκοῦν πιστεύω εἰς
 τὸν Παῦλον τε καὶ Βαρνάβαν, καὶ Τίτον, καὶ Σιλουά-
 νον, καὶ Τιμόθεον, καὶ πάντας ἐκείνους δι' ὧν πρὸς τὴν
 πίστιν καθωδηγήθημεν. Εἰ[ς] γὰρ τὸ καθηγούμενον
 εἰς εὐσεβείαν μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ πιστεύεσθαι
 χρή, πάντες οἱ προφῆται καὶ νομοθέται, καὶ πα-
 τριάρχαι, κληρικὲς τε καὶ εὐαγγελισταί, καὶ ἀπόστολοι,
 ποιμένες τε καὶ διδάσκαλοι ὁμοτίμως ἔχουσι πρὸς
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθηγῆται τοῖς μετ' ἐκείνους τῆς
 εὐσεβείας γενόμενοι. Γενόμενος, φησὶν, ὑπὸ τοῦ
 μόνου Θεοῦ διὰ τοῦ Μονογενοῦς. Ἀνακεφαλαίου-
 ται πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἀσέβειαν διὰ τῶν εἰρημένων.
 Πάλιν μόνον Θεὸν τὸν Πατέρα κατονομάζει ὁ γὰρ
 κεχρημένον τῷ Μονογενεῖ πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ
 Πνεύματος. Ποίαν εὐρίον ἐκ τῆς Γραφῆς σκιάν τοῦ
 τοιοῦτου νοήματος, ταῦτα τολμᾷ; Ἐκ ποίας ἀρχῆς
 δι' ἀκολουθοῦ πρὸς τὸ τοιοῦτο πέρας προήγαγε τὴν
 ἀσέβειαν; Τίς τῶν εὐαγγελιστῶν φησι; τίς ἀπόστο-
 λος; τίς προφήτης; Πᾶν μὲν οὖν τὸ ἐναντίον
 πᾶσα Γραφή θεόπνευστος, ἡ διὰ τῆς ἐπιπνοίας τοῦ
 Πνεύματος ἀναγραφείσα, μαρτυρεῖ τῷ Πνεύματι
 τὴν θεότητα. Οἷον (κρίττον γὰρ δι' αὐτῶν τῶν
 μαρτυριῶν ἀποδείξει τὸν λόγον) οἱ λαβόντες ἐξου-
 σίαν τοῦ τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, μαρτυροῦσι τῷ Πνεύ-
 ματι τὴν θεότητα. Τίς γὰρ ἀγνοεῖ τὴν τοῦ Κυρίου
 φωνήν, ὅτι οἱ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεννηθέντες, Θεοῦ
 τέκνα εἰσιν; Οὕτω γὰρ διαβήθη μαρτυρεῖ τῷ ἁγίῳ
 Πνεύματι τὸν τοῦ Θεοῦ τέκνον τὴν γέννησιν, εἰ-
 πὼν, ὅτι Ὡς περ τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκός,
 σὰρξ ἐστίν· οὕτως καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ
 τοῦ πνεύματος, πνεῦμα ἐστίν. Ὅσοι δὲ ὑπὸ τοῦ
 Πνεύματος ἐγεννήθησαν, Θεοῦ τέκνα προσηγορέυ-
 θησαν. Οὕτως καὶ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προσφυσήμα-
 τος δεδοκῶτος τοῖς μαθηταῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 φησὶν ὁ Ἰωάννης, Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς
 πάντες ἐλάβομεν. Ἐν αὐτῷ δὲ κατοικεῖν τὸ πλήρωμα
 τῆς θεότητος, ὁ μέγας Παῦλος διαμαρτύρεται. Ἀλλὰ
 καὶ ἐπὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου περὶ τῆς γενομέ-
 νης αὐτῷ θεωφανείας, ὅτε εἶδε τὸν καθήμενον ἐπὶ
 θρόνου ὕψιου καὶ ἐπηρμένου, ἡ μὲν ἀρχαιότερα
 παράδοσις τὸν Πατέρα εἶναι λέγει τὸν ὁφθέντα· ὁ
 δὲ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, εἰς τὸν Κύριον ἀναφέρει
 τὴν προφητείαν, λέγων περὶ τῶν μὴ πεπιστευκότων
 Ἰουδαίων τὰς τῷ προφῆτῃ ῥηθείας περὶ τοῦ Κυ-
 ρίου φωνὰς, ὅτι Ταῦτα εἶπε Ἡσαίας, ὅτε εἶδε
 τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. Ὁ δὲ
 μέγας Παῦλος τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὸν αὐτὸν τοῦτον
 λόγον προσεμαρτύρησεν, ἐν τῇ γενομένῃ αὐτῷ πρὸς
 τοὺς Ἰουδαίους κατὰ τὴν Ῥώμην δημογορίαν. Ὅτε
 φησὶν, Καλῶς εἶπε περὶ ὧν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,

rum effugiunt, non thronis, non principatibus, non
 potestatibus, non dominationibus, non alii qui no-
 mine aliquo nominatur; neque etiam in hoc sæ-
 culo neque in futuro. Cujus igitur omnis creatura
 expers est, perspicuum fuerit omnino hoc increate
 naturæ proprium esse et præcipuum: hic autem
 jubet credere (in magistrum pietatis.) Ergo credat
 in Paulum, et Barnabam, et Titum, et Sylvanum,
 et Timotheum, omnesque illos per quos ad fidem
 deducti fuimus. Nam si in id quod ad pietatem du-
 cit cum Patre et Filio credere oportet, omnes pro-
 phetæ et legislatores, patriarchæ, præconesque et
 evangelistæ et apostoli pastoresque et doctores
 pari honore cum Spiritu sancto decorandi sunt,
 quia fuerunt iis qui post illos nati sunt pietatis
 præsitites et magistri. Factus, inquit, a solo Deo
 per Unigenitum; in summam et caput redigit om-
 nem suam impietatem, per hæc dicta. Rursus solum
 Deum Patrem nominat instrumento usum Unigenito
 ad constructionem Spiritus. Quamnam ex Scriptura
 umbram hujusmodi notionis nactus hæc audet? Ex
 quo principio per consecutionem ad talem conclu-
 sionem produxit impietatem? Quisnam evangeli-
 starum hoc dicit? quis apostolus? quis propheta?
 omnino quidem contrarium omnis a Deo inspirata
 Scriptura afflatu Spiritus descripta, deitatem Spi-
 ritui suo testimonio asserit, exempli gratia, præstat
 enim testimoniis orationem demonstrare, qui acce-
 perunt potestatem ut Dei filii fierent, suo testimo-
 nio Spiritui vindicant divinitatem. Quis enim Do-
 mini vocem ignorat? Qui ex Spiritu nati sunt filii
 Dei sunt*. Sic enim aperte Spiritui sancto filiorum
 Dei generationem ascribit, cum dixit: Quemad-
 modum quod ex carne genitum est, caro est: ita
 etiam quod ex spiritu genitum est spiritus est, qui-
 cunque a Spiritu geniti sunt filii Dei appellati
 sunt*. Sic etiam cum Dominus per suum afflatum
 discipulis dedisset Spiritum sanctum, ait Joannes*,
 Ex plenitudine ejus omnes accepimus. In eo au-
 tem inhabitare plenitudinem deitatis magnus Pau-
 lus testificatur. Quin etiam per prophetam Isaiam
 de ea quæ sibi facta est Dei apparitione, cum vi-
 dit sedentem in throno excelso et elevato, anti-
 quior traditio Patrem esse dicit eum qui visus est.
 Sed Joannes evangelista ad Dominum refert prophete-
 tiam, dicens de Judæis qui non crediderunt, eas
 voces quæ a Domino prophetæ dictæ fuerunt. Hæc,
 inquit*, dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus et
 locutus est de eo*. Magnus vero Paulus eundem
 sermonem Spiritui sancto attribuit, in ea concione
 quam ipse Romæ habuit ad Judæos, cum ait, Bene
 dixit de vobis Spiritus sanctus, quod auditu au-
 dietis et non intelligetis: ostendens, sicut opinor,
 per hanc sanctam Scripturam**, quod omnis visio
 divini omnisque Dei apparitio, atque om-
 nis sermo qui ex persona Dei dicitur, de Patre
 et de Filio et de Spiritu sancto intelligitur.

* Joan. iii, 6. * Joan. i, 13. * Joan. xi, 22. * Isa. vi, 1. * Joan. xii, 41. ** Act. xxviii, 25, 26.

leri, quæ iisdem nominibus significatur. Quapropter silentio tacitus involvens a Domino in fide prolatam et constitutam vocem, *Credimus*, inquit, in *Paracletum*, id est, consolatorem et confirmatorem. Ego autem in divinitus inspirata Scriptura, hoc nomen esse commune Patris et Filii didici. Filius enim ex æquo et seipsum atque etiam Spiritum sanctum nominat Paracletum, id est, consolatorem. Pater vero per quæ operatur paraclesim, id est *consolationem*, nomen paracleti, id est *consolatoris*, sibi prorsus vindicat. Non enim qui opus paracleti et consolatoris facit, nomen operis indignatur. Et enim David ad Patrem dicit: *Tu, o Domine, auxiliatus es mihi et consolatus es me*²⁶⁻²⁷, et magnus Apostolus eadem de Patre recenset, dum dicit, *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*²⁸: Filium autem Joannes in una Catholicarum Epistolarum aperte nominat paracletum²⁹, id est *consolatorem*. Atque ipse Dominus per ea verba quibus dixit, se alium nobis missurum esse paracletum¹, id est, *consolatorem*, de Spiritu loquens, in seipso prorsus hoc nomen ante confessus est. Cum autem hujus verbi παρακαλεῖν (*consolari*) sit duplex significatio, una quidem per honorifica verba et figuras quibus eum quo indigemus ad commiserationem adducimus et hœcimus: altera vero notitia curatrix est et sanatrix afflictionum animi et corporis: utriusque significati ex æquo sancta Scriptura naturæ divinæ notionem paracleti assignat. Modo quidem Paulus Dei sanatricem nostri virtutem per paraclesim repræsentat, dicens, *Qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi*². Rursus in altera intelligentia seiv significatione ad Corinthios scribens hæc narrat, *Pro Christo legatione fungimur tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*³.

Quæ cum ita sint, quomodocumque in Spiritu nomen Paracleti intellexeris, non a Patris Filiique communione secundum utramque significatorum discedes. Non igitur in hac parte neque volens Spiritus sancti gloriam deprimere potuit, illud ei attribuens quod quidem Patri et Filio a sancta Scriptura ascribitur. Spiritum autem veritatis cum dixit Eunomius, ipse quidem, sicut opinor, hac voce voluit quid subditum astruere. Siquidem veritas Christus est, illum autem Spiritum veritatis nominavit. Ac si quis dicat creaturam veritatis esse et subditum, nesciens quod Deus justitia dicitur; neque sane creaturam justitiæ Deum intelligimus. Quare cum Spiritum veritatis didicimus, hac voce Deo decoram intelligentiam accepimus, illato sermone ad præstantius et melius quasi manu ducti. Cum enim dixit Dominus, *Spiritum veritatis*, statim subjunxit, *qui a Patre procedit*⁴. Quod quidem nulli eorum quæ in creatione intelliguntur vox Domini attribuit, non iis quæ videntur, non illis quæ obtutum oculo-

του Κυρίου νομοθετηθεῖσαν ἐν τῇ πίστει φωνῇ. Πιστεύομεν, φησὶν, εἰς τὸν παρακλήτορ. Ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα κοινὸν ἔμαθον εἶναι παρὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, Πατὴρ τε καὶ Υἱὸς καὶ Πνεύματος ἁγίου. Ὁ γὰρ Υἱὸς ἐπίσης ἑαυτὸν τε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὀνομάζει Παρακλήτορ. Ὁ δὲ Πατήρ δι' ὧν ἐνεργεῖ τὴν παρακλήσιν, οἰκιστοῦται πάντως τοῦ παρακλήτου τὸ ὄνομα. Οὐ γὰρ δὴ τὸ ἔργον ποιῶν τοῦ παρακλήτου, ἀπαξιοῖ τοῦ ἔργου τὸ ὄνομα. Ὁ τε γὰρ Δαβὶδ πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν, ὅτι Σὺ Κύριε ἐδοθήσας μοι καὶ παρεκάλεσας με· καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος τὰ αὐτὰ περὶ τοῦ Πατρὸς διεξέρχεται, λέγων, *Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν*. Τὸν δὲ Υἱὸν ὁ Ἰωάννης ἐν μιᾷ τῶν Καθολικῶν Ἐπιστολῶν διαφύλαξεν ὀνομάζει παρακλήτορ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος, δι' ὧν εἶπε καὶ ἄλλον παρακλήτορ ἡμῖν ἀποσταλῆσεσθαι, περὶ τοῦ Πνεύματος λέγων, ἐφ' ἑαυτοῦ πάντως τὸ ὄνομα τοῦτο προωμολόγησε. Διελθὺς δὲ οὐσῆς τῆς τοῦ παρακαλεῖν σημασίας, μὴς μὲν, διὰ τῶν τιμητικῶν ῥημάτων τε καὶ σχημάτων, ὑπὲρ ὧν ἂν τινος δεόμενοι τύχωμεν, εἰς συμπάθειαν αὐτὸν ἐπαγόμενοι· ἐτέρας δὲ τῆς θεραπευτικῆς τῶν ψυχικῶν τε καὶ σωματικῶν παθημάτων ἐπινοίας, τῶν καθ' ἑκάτερον σημαينوμένων ἐπίσης ἡ ἁγία Γραφή προσμαρτυρεῖ τῇ θεῷ φύσει τοῦ παρακλήτου τὴν ἐννοιαν. Νῦν μὲν γὰρ ὁ Παῦλος τὴν λατρικὴν ἡμῶν τῷ Θεῷ δύναμιν διὰ τῆς παρακλήσεως ἡμῖν παρίστησι, λέγων· Ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρεκάλεσεν ἡμᾶς ἐν τῇ παρουσίᾳ Τιτίου. Πάλιν δὲ κατὰ τὴν ἐξέραν διάνοιαν πρὸς τοὺς Κορινθίους γράφων, ταῦτα διέξεισιν, ὅτι Ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. Δεδέμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλήγητε τῷ Θεῷ.

Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων, ὅπως ἂν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος νοήσης τοῦ παρακλήτου τὸ ὄνομα, τῆς τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ κοινωνίας, καθ' ἑκάτερον τῶν σημαينوμένων, οὐκ ἀποστήσεις. Οὐκοῦν ἐν τῷ μέρει τούτῳ οὐδὲ βουλόμενος κατασπικρύνειν τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δόξαν δεδύνηται, ἐκεῖνο προσμαρτυρῶν αὐτῷ, ὅτι καὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς ἀνατίθεται. Πνεῦμα δὲ ἀληθείας εἰπὼν Εὐνόμος, αὐτὸς μὲν, ὡς οἶμαι, τὸ ὑποχείριον ἡβουλήθη διὰ τῆς τοιαύτης παραστήσεως φωνῆς. Ἐπειδὴ ἀλήθεια μὲν ὁ Χριστὸς ἐστίν· ἐκεῖνο δὲ Πνεῦμα ἀληθείας ὠνόμασεν. Ὡς εἰ τις λέγοι κτήμα τῆς ἀληθείας εἶναι καὶ ὑποχείριον, οὐκ εἰδὼς ὅτι δικαιοσύνη ὁ Θεὸς λέγεται· καὶ οὐ δῆπου κτήμα τῆς δικαιοσύνης τὸν Θεὸν ἐνόησαμεν. Ὅστε καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας μαθόντες, τὴν θεοπρεπῆ διάνοιαν παρὰ τῆς φωνῆς ἐδεξάμεθα, τῷ ἐπαχθέντι λόγῳ πρὸς τὸ κρεῖττον χειραγωγούμενοι. Εἰπὼν γὰρ ὁ Κύριος, *Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας*, ἐπηγάγεν εὐθὺς, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Ὅτι οὐδὲν τῶν ἐν

²⁶⁻²⁷ Psal. LXXXVII, 17. ²⁸ II Cor. I, 3, 4. ²⁹ I Joan. II, 1. ¹ Joan. XVI, 7, 13. ² II Cor. VII, 6. ³ II Cor. V, 20. ⁴ Joan. XV, 26.

τῇ κτίσει νοουμένων ἢ φωνῇ τοῦ Κυρίου προσεμαρ-
 τύρησεν, οὐ τοῖς ὁρωμένοις, οὐ τοῖς ἀοράτοις, οὐ θρό-
 νοις, οὐκ ἀρχαῖς, οὐκ ἐξουσίαις, οὐ κυριότησιν, οὐκ ἄλλω
 τινὶ ὀνομαζομένῳ ὀνόματι· οὕτως ἐν τῷ αἰῶνι τοῦτω,
 οὕτως ἐν τῷ μέλλοντι. Οὐ τοίνυν πᾶσα ἡ κτίσις ἀμέτοχος,
 δῆλον ἂν εἴη πάντως ὅτι τοῦτο τῆς ἀκτίστου φύσεως
 ἰδιόν ἐστι καὶ ἐξαιρετόν. Οὗτος δὲ πιστεύειν κελεύει εἰς
 τὸν καθηγῆται τῆς εὐσεβείας. Οὐκ οὖν πιστεύτω εἰς
 τὸν Παῦλον τε καὶ Βαρνάβαν, καὶ Τίτον, καὶ Σιλουά-
 νον, καὶ Τιμόθεον, καὶ πάντας ἐκείνους δι' ὧν πρὸς τὴν
 πίστιν καθωδηγήθημεν. Εἴ[ς] γὰρ τὸ καθηγούμενον
 εἰς εὐσεβείαν μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ πιστεύεσθαι
 χρῆ, πάντες οἱ προφῆται καὶ νομοθέται, καὶ πα-
 τριάρχαι, κληρικοί τε καὶ εὐαγγελισταί, καὶ ἀπόστολοι,
 ποιμένες τε καὶ διδάσκαλοι ὁμοτίμως ἔχουσι πρὸς
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθηγῆται τοῖς μετ' ἐκείνους τῆς
 εὐσεβείας γενόμενοι. Γενόμενος, φησὶν, ὑπὸ τοῦ
 μόνου Θεοῦ διὰ τοῦ Μονογενοῦς. Ἀνακεφαλαιου-
 ται πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἀσέβειαν διὰ τῶν εἰρημένων.
 Πάλιν μόνον Θεὸν τὸν Πατέρα κατονομάζει ὄργανον
 κεχρημένον τῷ Μονογενεῖ πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ
 Πνεύματος. Ποίαν εὐρὺν ἐκ τῆς Γραφῆς σκιάν τοῦ
 τοιοῦτου νοήματος, ταῦτα τολμᾷ; Ἐκ ποίας ἀρχῆς
 δι' ἀκολούθου πρὸς τὸ τοιοῦτο πέρας προήγαγε τὴν
 ἀσέβειαν; Τίς τῶν εὐαγγελιστῶν φησὶ; τίς ἀπόστο-
 λος; τίς προφήτης; Πάν μὲν οὖν τὸ ἐναντίον
 πᾶσα Γραφὴ θεόπνευστος, ἡ διὰ τῆς ἐπιπνοίας τοῦ
 Πνεύματος ἀναγραφείσα, μαρτυρεῖ τῷ Πνεύματι
 τὴν θεότητα. Οὐκ (χρεῖται γὰρ δι' αὐτῶν τῶν
 μαρτυριῶν ἀποδείξει τὸν λόγον) οἱ λαβόντες ἐξου-
 σίαν τοῦ τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, μαρτυροῦσι τῷ Πνεύ-
 ματι τὴν θεότητα. Τίς γὰρ ἀγνοεῖ τὴν τοῦ Κυρίου
 φωνήν, ὅτι Οἱ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεννηθέντες, Θεοῦ
 τέκνα εἰσὶν; Οὕτως γὰρ διαρρήθην μαρτυρεῖ τῷ ἁγίῳ
 Πνεύματι τὸν τοῦ Θεοῦ τέκνων τὴν γέννησιν, εἰ-
 πὼν, ὅτι Ὡς περ τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρ-
 κός, σὰρξ ἐστίν· οὕτως καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ
 τοῦ πνεύματος, πνεῦμα ἐστίν. Ὅσοι δὲ ὑπὸ τοῦ
 Πνεύματος ἐγεννήθησαν, Θεοῦ τέκνα προσηγορέυ-
 θησαν. Οὕτως καὶ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προσφυσήμα-
 τος δεδοκός τοις μαθηταῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 φησὶν ὁ Ἰωάννης, Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς
 πάντες ἐλάβομεν. Ἐν αὐτῷ δὲ κατοικεῖν τὸ πλήρωμα
 τῆς θεότητος, ὁ μέγας Παῦλος διαμαρτύρεται. Ἀλλὰ
 καὶ ἐτι διὰ τοῦ προφήτου Ἠσαίου περὶ τῆς γενομέ-
 νης αὐτῷ θεοφανείας, ὅτε εἶδε τὸν καθήμενον ἐπὶ
 θρόνου ὀψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, ἡ μὲν ἀρχαιότερα
 παράδοσις τὸν Πατέρα εἶναι λέγει τὸν ὀφθέντα· ὁ
 δὲ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, εἰς τὸν Κύριον ἀναφέρει
 τὴν προφητείαν, λέγων περὶ τῶν μὴ πεπιστευκότων
 Ἰουδαίων τὰς τῷ προφῆτῃ ῥηθείας περὶ τοῦ Κυ-
 ρίου φωνὰς, ὅτι Ταῦτα εἶπε Ἠσαίας, ὅτε εἶδε
 τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. Ὁ δὲ
 μέγας Παῦλος τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὸν αὐτὸν τοῦτον
 λόγον προσεμαρτύρησεν, ἐν τῇ γενομένῃ αὐτῷ πρὸς
 τοὺς Ἰουδαίους κατὰ τὴν Ῥώμην δημογορίαν. Ὅτε
 φησὶν, Καλῶς εἶπε περὶ ὧν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,

A rum effugiunt, non thronis, non principatibus, non
 potestatibus, non dominationibus, non alii qui no-
 mine aliquo nominatur; neque etiam in hoc sæ-
 culo neque in futuro. Cujus igitur omnis creatura
 expers est, perspicuum fuerit omnino hoc increate
 naturæ proprium esse et præcipuum: hic autem
 jubet credere (in magistrum pietatis.) Ergo credat
 in Paulum, et Barnabam, et Titum, et Sylvanum,
 et Timotheum, omnesque illos per quos ad fidem
 deducti fuimus. Nam si in id quod ad pietatem du-
 cit cum Patre et Filio credere oportet, omnes pro-
 phetæ et legislatores, patriarchæ, præconesque et
 evangelistæ et apostoli pastoresque et doctores
 pari honore cum Spiritu sancto decorandi sunt,
 quia fuerunt iis qui post illos nati sunt pietatis
 præstitites et magistri. Factus, inquit, a solo Deo
 per Unigenitum; in summam et caput redigit om-
 nem suam impietatem, per hæc dicta. Rursus solum
 Deum Patrem nominat instrumento usum Unigenito
 ad constructionem Spiritus. Quamnam ex Scriptura
 umbram hujusmodi notionis nactus hæc audet? Ex
 quo principio per consecutionem ad talem conclu-
 sionem produxit impietatem? Quisnam evangeli-
 starum hoc dicit? quis apostolus? quis propheta?
 omnino quidem contrarium omnis a Deo inspirata
 Scriptura afflatu Spiritus descripta, deitatem Spi-
 ritui suo testimonio asserit, exempli gratia, præstat
 enim testimoniis orationem demonstrare, qui acce-
 perunt potestatem ut Dei filii fierent, suo testimo-
 nio Spiritui vindicant divinitatem. Quis enim Do-
 mini vocem ignorat? Qui ex Spiritu nati sunt filii
 Dei sunt*. Sic enim aperte Spiritui sancto filiorum
 Dei generationem ascribit, cum dixit: Quomodo
 quod ex spiritu genitum est spiritus est, qui-
 cunque a Spiritu geniti sunt filii Dei appellati
 sunt*. Sic etiam cum Dominus per suum afflatum
 discipulis dedisset Spiritum sanctum, ait Joannes*,
 Ex plenitudine ejus omnes accepimus. In eo au-
 tem inhabitare plenitudinem deitatis magnus Paulus
 testificatur. Quin etiam per prophetam Isaiam
 de ea quæ sibi facta est Dei apparitione, cum vi-
 dit sedentem in throno excelso et elevato, anti-
 quior traditio Patrem esse dicit eum qui visus est.
 Sed Joannes evangelista ad Dominum refert propheta-
 tiam, dicens de Judæis qui non crediderunt, eas
 voces quæ a Domino propheta dictæ fuerunt. Hæc,
 inquit*, dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus et
 locutus est de eo*. Magnús vero Paulus eundem
 sermonem Spiritui sancto attribuit, in ea concione
 quam ipse Romæ habuit ad Judæos, cum ait, Bene
 dixit de vobis Spiritus sanctus, quod auditu au-
 dietis et non intelligetis: ostendens, sicut opinor,
 per hanc sanctam Scripturam*, quod omnis visio
 diviniior omnisque Dei apparitio, atque om-
 nis sermo qui ex persona Dei dicitur, de Patre
 et de Filio et de Spiritu sancto intelligitur.

* Joan. iii, 6. * Joan. i, 13. * Joan. xx, 22. * Isa. vi, 1. * Joan. xii, 41. * Act. xviii, 25, 26.

Propter hoc Davide dicente quod ad iram Deum A
provo:averunt in deserto, et exacerbaverunt in
terra¹¹ iniquosa; Apostolus ad Spiritum sanctum
refert ea quæ ab Israelitis contra Deum facta sunt,
sic ad verbum scribens, Quocirca sicut dicit Spiritus
sanctus: *Nolite obdurare corda vestra sicut in
exacerbatione in die tentationis in deserto, ubi
tentaverunt me patres vestri*^{12, 13}: et alia omnia
personæ Spiritus sancti ascribit, quæcunque propheta
Deo tribuit. Qui autem nos per hæc dogmata tres deos fingere facit, nondum fortasse
nec numerare didicerunt. Si enim Filius et Pater a
se invicem in dualem significationem non disper-
tiantur (unum enim sunt, non duo secundum vocem
Domini, unum etiam Spiritus sanctus), quomodo
unum cum uno conjunctum in trium deorum
numerus discinditur? vel plane perspicuum est
quod nullus nobis trium deorum numerum in cri-
men verterit, qui non prius ipse deorum dualita-
tem proprio dogmate astruxerit. Duobus enim
unum qui addit, ternarium deorum numerum per-
ficit; a quibus autem unus Deus adoratur, in no-
mine Patris et Filii et Spiritus sancti, quem locum
habet trium deorum criminatio?

Ἰδίῳ δόγματι κατασκευάζων. Τοῖς γὰρ δύο τὸ ἐν συντιθέμενον, τὴν Τριάδα τῶν θεῶν ἀπεργάζεται· παρ' ὧν
δὲ εἰς προσκυνεῖται θεός, ἐπ' ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου, ποῖαν ἔχει χώραν ἡ τῶν τριῶν
θεῶν κατηγορία;

Sed omnem Eunomii sermonem resumamus.
Factus, inquit, a solo Deo per Unigenitum et hic.
Quænam igitur hæc est demonstratio, et hic: an
hunc unum esse eorum quæ ab Unigenito facta
sunt? omnia per ipsum esse facta omnino dicent,
et in omnibus comprehensum esse et hunc. Ad
quos dicemus, *Omnia per ipsum facta sunt*. Sicut
autem ait Paulus¹⁴, facta sunt aspectabilia et in-
aspectabilia, throni, potestates, principatus, domi-
nationes, virtutes; in annumeratis autem per thro-
nos et potestates Cherubim et Seraphim Paulus
complexus est: huc usque omnia. Spiritum autem
sanctum, utpote qui est super naturam eorum quæ
creata sunt, in enumeratione eorum quæ sunt ta-
citus præterit; neque factum esse, neque subjectum
per suos sermones nobis demonstrans, sed sicut
Propheta¹⁵, bonum et rectum et ducem se præben-
tem Spiritum sanctum nominat, per ducem se præ-
bentem, principalem significans. Sic etiam Aposto-
lus omnia in omnibus operari prout vult, asserens¹⁶,
auctoritate plenam potestatem Spiritus dignitati
attribuit. Dominus autem liberam ejus potentiam et
operationem in sermone cum Nicodemo declarat,
dicens, *Spiritus ubi vult spirat*¹⁷. Quomodo igitur
Eunomius hunc asserit unum esse eorum quæ a
Filio condita sunt, æternæ subjectioni condemnatum:
omnino, inquit, *subjectum*. Non intelligo quæ subje-
ctionis specie eum subdit qui imperium et princi-
patum habet: vox enim hæc in sancta Scriptura
multiplex est, multisque modis intelligitur et dici-

ἂν ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· δεικνύς, ὡς
οἶμαι, δι' αὐτῆς τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὅτι πᾶσα ὄπτα-
σία θειοτέρα, καὶ πᾶσα θεοφάνεια, καὶ πᾶς λόγος ἐκ
προσώπου Θεοῦ λεγόμενος, ἐπὶ τοῦ Πατρὸς νοεῖται,
καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου.
Διὰ τοῦτο τοῦ Δαβὶδ εἰπόντος, ὅτι παρώρτισαν τὸν
θεὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ παρώρουν αὐτὸν ἐν γῇ ἀν-
ύδρῳ, ὁ Ἀπόστολος εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναφέρει
τὰ παρὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν κατὰ τοῦ Θεοῦ γεγενη-
μένα, οὕτως γράφας τῷ ῥήματι διδ., καθὼς λέγει
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, *Μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας
ὁμῶν ὡς ἐν τῷ παρακλισμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν
τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὐ ἐπειράραν μὲ οἱ
πατέρες ὁμῶν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τῷ πρωτόπῳ τοῦ
ἁγίου Πνεύματος ἀνατίθῃτε*, ὅσα ἡ προφητεία πρὸς
θεὸν ἀναφέρει. Οἱ δὲ τρεῖς ἡμῖν θεοὺς διὰ τῶν τοιού-
των ἐπιθρολλοῦντες δογμάτων, οὕτω τάχα οὐδὲ
ἀριθμεῖν ἐδιδάχθησαν. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατήρ
οὐ μερίζονται ἀπ' ἀλλήλων εἰς διῶκην σημασίαν (ἐν
γὰρ εἰσι, καὶ οὐχὶ δύο, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν·
ἐν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον), πῶς τὸ ἐν συντιθέ-
μενον εἰς τριῶν θεῶν ἀριθμὸν διασχίζεται; ἡ δὲ ὁλὴ
πάντως ἐστίν, ὅτι οὐκ ἂν τις ἐπιπαλέσειεν ἡμῖν τριῶν
θεῶν ἀριθμὸν, μὴ πρότερον αὐτοὺς θεῶν δοῦναι ἐν τῷ

Ἄλλ' ἐπαναλάβωμεν πάντα τοῦ Εὐνομίου τὸν λό-
γον. Γενόμενος, φησίν, παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ διὰ
τοῦ Μονογενοῦς καὶ τοῦτο. Τίς οὖν ἀπόδειξις τοῦ
καὶ τοῦτο ἐν τῶν παρὰ τοῦ Μονογενοῦς εἶναι; Πάντα
δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι πάντως ἐροῦσιν, ἐν δὲ τοῖς
πᾶσι συμπεριελήφθαι καὶ τοῦτο πρὸς οὓς ἐροῦμεν
ὅτι *πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο*: ἐγένετο δὲ, καθὼς ὁ
Παῦλος φησιν, ὁρατὰ καὶ ἀόρατα, θρόνοι, ἐξουσίαι,
ἀρχαί, κυριότητες, δυνάμεις· ἐν δὲ τοῖς ἀπριθμη-
μένοις διὰ τῶν θρόνων τε καὶ τῶν δυνάμεων, τὰ Χε-
ρουβὶμ καὶ τὰ Σεραφὶμ ὑπὸ τοῦ Παύλου καταλείπεται·
ἕως τούτου τὰ πάντα. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς
ὑπὲρ τὴν φύσιν τῶν γεγονότων ἐν τῇ ἀπαριθμῇ
τῶν ὄντων ὁ Παῦλος ἀπεσιώπησεν, οὔτε τὸ γενέσθαι,
οὔτε τὸ ὑποτατάσθαι διὰ τῶν αὐτοῦ λόγων ἡμῖν ἐν-
δειξάμενος· ἀλλ' ὥσπερ ὁ Προφήτης ἀγαθὸν, καὶ
εὐθὺς, καὶ ἡγεμονικὸν ὀνομάζει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
διὰ τοῦ ἡγεμονικοῦ τὸ ἀρχικὸν ἐνδεικνύμενος· οὕτω
καὶ ὁ Ἀπόστολος πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖν, καθὼς βού-
λεται, διοριζόμενος, τὴν αὐθεντικὴν ἐξουσίαν προ-
μαρτυρεῖ τῇ ἀξίᾳ τοῦ Πνεύματος· ὁ δὲ Κύριος τὴν
αὐτεξουσίαν αὐτοῦ δυνάμει τε καὶ ἐνέργειαν ἐν τῷ
πρὸς Νικοδόμον λόγῳ φανεράν ποιεῖ, λέγων, ὅτι *τὸ
Πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ*. Πῶς οὖν καὶ ὁ Εὐνόμιος
ἐν καὶ τοῦτο τῶν γεγονότων εἶναι παρὰ τοῦ Υἱοῦ δι-
ορίζεται, τῇ αἰδίῳ ὑποταγῇ καταδεδικασμένων· *Καθ-
άπαξ γὰρ, φησίν, ὑποταγεσθήμενοι· οὐκ οἶδα πόλιν τῆς
ὑποταγῆς εἶδει τὸ ἡγεμονικὸν τε καὶ ἀρχικὸν ὑπο-
ζεύξας*. Πολύσημος γὰρ ἡ τοιαύτη φωνὴ παρὰ τῇ
ἁγίᾳ Γραφῇ, καὶ πολυτρόπως νοουμένη καὶ λεγομένη.

¹¹ Psal. xciv, 9. ^{12, 13} Hebr. iii, 8; Psal. xciv, 8 sqq. ¹⁴ Coloss. i, 16. ¹⁵ Psal. i, 12, 13, 14.
¹⁶ 1 Cor. xii, 11. ¹⁷ Joan. iii, 8.

Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἀλογον φύσιν ὑποτατάχθαι φησὶν ὁ Προφήτης, καὶ τοὺς ἐν πολέμῳ χειραττημένους τῷ αὐτῷ ὑπάγει ὀνόματι, καὶ δούλους τοῖς ἰδίοις δεσπόταις ὑποτάσσειν νομοθετεῖ ὁ Ἀπόστολος, καὶ τὰ τέκνα ἐν ὑποταγῇ ἔχειν τοὺς τῆς ἱερῶς φύσεως προσετιχότας διακαλεῖται· ὥς τῆς γινομένης παρ' αὐτῶν ἀταξίας, καθ' ὁμοιότητα τῶν ἡλεί τοῦ ἱερέως παίδων, εἰς τοὺς πατέρας διαδαινούσης. Ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὑποταγὴν, ὅταν ἐνωθέντες οἱ πάντες ἀλλήλοις, διὰ τῆς πίστεως ἐν σῶμα τοῦ Κυρίου τοῦ ἐν πάσιν ὄντος γενόμεθα, τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ὑποταγῇ ὁ Ἀπόστολος λέγει, τῆς παρὰ πάντων ὁμοθυμαδὸν γινομένης τῷ Υἱῷ προσκυνήσεως παρὰ τε τῶν ἐπουρανίων, καὶ τῶν ἐπιγείων, καὶ τῶν καταχθονίων, εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς δόξαν διαβαινούσης· οὕτως εἰπόντος τοῦ Παύλου, οἱ Αὐτῷ κάμψαι πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα τλῶσσα ἐξομολογῆσθαι, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Οὗ γινομένου, τὸν ἐν πάσιν ὄντα Υἱὸν διὰ τῆς εὐν πάντων, ἐν οἷς ἐστὶν ὁ Υἱός, ὑποταγῆς αὐτὸν ὑποτάσσειν τῷ Πατρὶ, ἡ μεγάλη τοῦ Παύλου διαδαινούται σοφία. Τίνα οὖν ἐπιθρῦλλεῖ τῷ Πνεύματι τὴν καθάπαξ ὑποταγὴν ὁ Εὐνόμιος; οὐκ ἐστὶν ἐκ τῆς προσιμύσεως παρ' αὐτοῦ διδαχθῆναι φωνῆς τῶν ἀλόγων, ἢ τῶν αἰχμαλώτων, ἢ τῶν οἰκετῶν, ἢ τῶν σωφρονιζομένων τέκνων, ἢ τῶν διὰ τῆς ὑποταγῆς σωζομένων. Ἡ γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν τῶν ἀνθρώπων ὑποταγὴ, σωτηρία τοῖς ὑποτασσόμενοις ἐστὶ. Κατὰ τὴν τοῦ Προφήτου φωνὴν ἣ φησιν, ὑποτάσσειν τῷ Θεῷ τὴν ψυχὴν, ἐπειδὴ παρ' αὐτοῦ γίνεται διὰ τῆς ὑποταγῆς τὸ σωτήριον· ὥς εἶναι τὴν ὑποταγὴν, τῆς ἀπωλείας ἀλεξίτηριον. Ὅσπερ τοίνυν λατρικῆς τοῖς νοσοῦσι σπουδάζεται, οὕτως καὶ ἡ ὑποταγὴ τοῖς δεομένοις τῆς σωτηρίας. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ζωοποιῶν τὰ πάντα, ποίας ἐνδεῆς ἐστὶ ζωῆς, ἵνα διὰ τῆς ὑποταγῆς τὴν σωτηρίαν ἐκαστῷ κατακτήσῃται; Ἐπειδὴ τοίνυν οὐτε ἀπὸ τίνος θέας φωνῆς τὸ τοιοῦτον ἐπιθρῦλλεῖν ἔχει τῷ Πνεύματι, οὐτε ἐκ τῆς τῶν εἰκότων λογισμῶν ἀκολουθίας ταύτης, κατὰ τὸ ἅγιον Πνεῦματος τὴν βλασφημίαν προήκατο· ὅλην ἂν εἴη τοῖς νοῦν ἔχουσιν, ὅτι ἀσυνγώρητον ἐκτίθεται κατ' αὐτοῦ τὴν ἀσέβειαν, οὐτε μαρτυρίαν τινὴ Γραφικῇ, οὐτε μὴν ἀκολουθίαν λογισμῶν κρατυνόμενῃ.

Προστίθῃσι δὲ τοῖς τοῖς, ὅτι Οὕτε κατὰ τὸν Πατέρα, οὕτε τῷ Πατρὶ συναριθμούμενος, εἰς γὰρ ἐστὶ καὶ μόνος Πατὴρ ὁ ἐπὶ πάντων Θεός· οὕτε τῷ Υἱῷ συνεξισούμενος, μονογενὴς γὰρ ἐστὶν ὁ Υἱός, οὐδένα ἔχων ὁμογενῆ. Ἐγὼ μὲν, εἶγε μόνον τοῦτο τῷ λόγῳ προσέθηκε, τὸ μὴ εἶναι πατέρα τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μάταιον καὶ τοῦτο·ς φημὶν τοῖς παρὰ μηδεὶς ἀμειψθητομένοις ἐμφύλοχονεῖν, ἐκείνα περὶ αὐτοῦ νοεῖν καλύοντα, ὅπερ οὐδ' ἂν τῶν ἁγίων ἀνοήτων ὑπονόησεν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῶν ἀνοικειῶν τε καὶ ἀπροσκόλλων κατασκευάζειν ἐπιχειρεῖ τὴν ἀσέβειαν, οἷον μὴ εἶναι λέγει τοῦ Μονογενοῦς πατέρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τούτων ἀποδεικνύειν

tur. Etenim naturam rationis expertem subjectam esse dicit Propheta¹², et bello devictos eidem nomini subjicit, et servos suis dominis subijci sancit Apostolus¹³, et sacerdotii praeiustibus suos filios in subiectione habere praecipit, quia ab ipsis facta confusio, ad similitudinem filiorum Eli sacerdotis, in patres transit. Quin etiam omnium hominum subiectionem sive submissionem ad Deum, cum omnes invicem uniti per fidem unum corpus Domini, qui est in omnibus, effecti fuerimus: Filii ad Patrem subiectionem Apostolus dicit, cum ab omnibus uno consensu Filio exhibita adoratio, a caelestibus, terrestribus et subterrestribus ad Patrem transeat et pertingat. Sic dicente Paulo, quod *Ei flectetur omne genu caelestium, terrestrium et subterraneorum, et omnis lingua confitebitur quod Dominus Jesus Christus, ad gloriam Dei Patris*¹⁴. Quo facto Filium qui in omnibus est, per omnium in quibus est Filius subiectionem ipsum Patri subijci magna Pauli confirmat sapientia. Quam igitur de Spiritu omnimodam subiectionem Eunomius praedicat? Ex voce projecta ab ipso non licet doceri, rationis expertum an captivorum, an famulorum, an liberorum, qui ad modestiam et temperantiam instituuntur, vel eorum qui per subiectionem servantur. Nam ad Deum hominum subiectio salus est his qui subijciuntur. Secundum Prophetam dictionem quae ait: *Nonne Deo subiecta erit anima mea, quoniam ab ipso (per subiectionem) salutare meum*¹⁵. Ita ut sit subiectio, interitus salutiferum remedium. Quemadmodum igitur medicina fert opem aegrotantibus, sic subiectio salute indigentibus. At vero Spiritus sanctus, qui omnia vivificat, quamvis vita indiget, ut per subiectionem salutem sibi ipsi acquirit? Quoniam igitur neque ab ulla divina dictione tale quid de Spiritu divulgare potest; neque ex ea quae fit rationibus probabilibus consecutione, hanc contra Spiritum sanctum blasphemiam prompsit: perspicuum certe fuerit sana mente praeditis et recte sentientibus hominibus, quod hanc patrocinio carentem adversus ipsum profert impietatem: quae neque ullo scripto testimonio, neque ulla rationum consecutione confirmatur.

His autem adjicit, *Neque secundum Patrem, neque cum Patre annumeratur. Unus enim est et solus Pater, qui in omnibus Deus, neque cum Filio exaequatur, unigenitus enim est Filius, nullum habens congenitum. Ergo equidem si hoc solum orationi addidisset, Spiritum sanctum Filii patrem non esse, vanum putarem in his de quibus nullus controversiam movet, immorari, cum illa de ipso prohibeat intelligere, quae neque amentium quisquam suspicaretur. Sed quia per absurda et inconvenientia neque coherentia impietatem construere conatur, per ea quae dicit, Spiritum sanctum non esse Unigeniti patrem, per haec dam*

¹² Psal. viii, 8. ¹³ Ephes. vi, 5; Coloss. iii, 22. ¹⁴ Philipp. ii, 10, 11. ¹⁵ Psal. lxi, 2.

strare putans esse subjectum et mancipatum, hujus gratia ad hujus amentiae reprehensionem horum verborum mentionem feci. Qui Spiritum sanctum Patri subjectum se demonstrare opinatur, propterea quod Spiritus non est Unigeniti pater, quia necessitate tale quid conficit? Quia pater non sit, idcirco prorsus sit subjectus. Si demonstratum esset idem significatu, patrem esse et tyrannum, consequens esset intellecta tyrannide in patre asserere Spiritum subjectum et submissum esse ei qui potestate praemineret. Quod si per patrem relatio ad filium sola intelligitur: nulla autem tyrannica et imperiosa hac voce inducitur notio: quomodo consequens est Spiritum esse subditum, ex eo quod non sit Filii pater? *Neque Filio*, inquit, *simul exaequatur*, quomodo haec dicit? Quod enim immutabile est, neque ullius mali capax, quodque semper eodemque modo in bono permanet, nullam habet differentiam in Filio et Spiritu. Ex aequo enim quod incorruptibile est in Spiritu a pernicie sive corruptione alienum est, et quod natura bonum est, eodem plane modo a contrario secretum est. Et quod in omni bono perfectum est, similiter sine defectu habet quod plus est.

Haec autem omnia de Spiritu sancto affirmat et docet a Deo inspirata Scriptura, bonum, sapientem, et incorruptibilem, et immortalem, atque omnia excelsa et Deo decora sensa animi et nomina Spiritui sancto assignans. Si igitur in nullo horum imminutus est, in quo inaequalitatem Filii et Spiritus Enomius dimittitur? *Unigenitus enim est*, inquit, *Filius, nullum fratrem habens similigenam*. Sed de eo quod non oporteat cum fratribus intelligere Unigenitum, in sermone de primogenito omnis creaturae disseruimus. Quod autem ab hoc per malitiam et improbitatem projectum est, decet non indiscussum atque non examinatum praetercurrere. Nam cum ecclesiasticum dogma unam in Patre et Filio, et Spiritu sancto virtutem et bonitatem, et essentiam, et gloriam sive majestatem, et omnia quae sunt ejusmodi praedicet, excepta differentia quae est secundum personas: hic cum vult communem facere cum creatura Unigeniti essentiam, primogenitum ipsum dicit omnis creaturae secundum ante aeternum existentiam, omnia quae in creatura intelligentur hac voce esse fratres Domini affirmans. Primogenitus enim non eorum qui sunt diversi generis, sed eorum qui ejusdem sunt generis, omnino primogenitus est. Cum autem a connexionem sive cohesionem quae est cum Filio Spiritum divellit, Unigenitum ipsum dicit, non habentem fratrem congenerem, sive ejusdem generis, non ut absque fratribus ipsum intelligat, sed ut per hoc de Spiritu quod secundum essentiam alienum est construat. Nam Spiritum sanctum fratrem Domini non appellare ex Scriptura didicimus. Sed non oportere Spiritum ejusdem generis, id est, substantiae cum Filio dicere, ex nullo divinatorum scriptorum loco demonstratur. Si enim virtus vivifica in Patre et

οόμενος τὸ εἶναι ὑποτεταγμένον καὶ ὑποχείριον, τοῦτου χάριν εἰς ἐλεγγον τῆς ἀνοίας αὐτοῦ τῶν ῥημάτων τούτων τὴν μνήμην ἐποίησάμην. Ὅς οἶσται ἀποδεικνύειν ὑποτεταγμένον τῷ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα, διότι οὐκ ἐστὶ πατὴρ τοῦ Μονογενοῦς τὸ Πνεῦμα· ἐκ ποίας γὰρ ἀνάγκης τὸ τοιοῦτον κατασκευάζεται, ὥς εἰ μὴ πατὴρ εἴη καὶ ὑποτετάχθαι πάντως; Εἰ μὲν οὖν ἀποδείκνυτο ταυτὸν εἶναι τῷ σημαινόμενῳ πατέρα καὶ τύραννον, ἀκολουθοῦν ἦν, περὶ τὸν πατέρα νοθείας τῆς τυραννίδος, ὑποτετάχθαι λέγειν τὸ Πνεῦμα τῷ κατὰ τὴν ἐξουσίαν προέχοντι. Εἰ δὲ διὰ τοῦ πατρὸς ἡ πρὸς τὸν υἱὸν σχέσις νοεῖται μόνη, οὐδὲν δὲ τυραννικὸν καὶ ἐξουσιαστικὸν νόημα διὰ ταύτης τῆς φωνῆς παρεισάγεται· πῶς ἀκολουθεῖ τῷ μὴ εἶναι πατέρα τοῦ Υἱοῦ τὸ ὑποτετάχθαι τὸ Πνεῦμα; Ὅτε τῷ Υἱῷ, φησὶ, *συνεξισούμενον*. Πῶς ταῦτα φησι; Τὸ γὰρ οὐτε καὶ ἀρεπτον καὶ κακοῦ πάντως ἀνεπίδεκτον, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἐν τῷ ἀγαθῷ διαμένον, οὐδεμίαν ἔχει παραλλαγὴν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ἐπίσης γὰρ τὸ τοῦ Πνεύματος ἀφθαρτον τῆς φθορᾶς ἡλλοτριῶται, καὶ τὸ εἴη φύσει ἀγαθὸν ὡσαύτως τοῦ ἐναντίου κεχώριστα. Καὶ τὸ ἐν παντὶ ἀγαθῷ τέλειον, ὁμοίως ἀνεπιδέως ἔχει τοῦ πλείονος.

Ταῦτα δὲ λέγειν περὶ τοῦ Πνεύματος πάντα ἡ θεόπνευστος διδάσκει Γραφή, ἀγαθὸν, καὶ σοφὸν, καὶ ἀφθαρτον, καὶ ἀθάνατον, καὶ πάντα τὰ ὑψηλὰ καὶ τὰ θεοπρεπῆ νοήματά τε καὶ ὀνόματα προσμαρτυροῦσα τῷ Πνεύματι. Εἰ οὖν ἐν οὐδενὶ τούτων ἡλάττωται, ἐν τίνι τὸ ἀνισον τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος διαμετρεῖ ὁ Εὐνόμιος; *Μονογενὴς γὰρ ἐστὶ*, φησὶν, *ὁ Υἱός, οὐδένα ἔχων ἀδελφὸν ὁμογενῆ*. Ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ δεῖν μετὰ ἀδελφῶν νοεῖν τὸν Μονογενῆ, ἐν τῷ λόγῳ τῷ περὶ τοῦ πρωτοτόκου πάσης τῆς κτίσεως διειλήφαμεν. Τὸ δὲ παρὰ τούτου νῦν διὰ κακουργίας προσριπὲν τῷ λόγῳ, προσήκει μὴ παραδραμεῖν ἀνεξέταστον. Τοῦ γὰρ ἐκκλησιαστικοῦ δόγματος μίαν, ἐν Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ, δύναμιν τε καὶ ἀγαθότητα καὶ οὐσίαν καὶ δόξαν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κηρύσσοντος, πλὴν τῆς κατὰ τὰς ὑποστάσεις διαφορᾶς, οὗτος ἐταν μὲν βούληται κοινοποιῆσαι πρὸς τὴν κτίσιν τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν, πρωτότοκον αὐτὸν λέγει πάσης τῆς κτίσεως, κατὰ τὴν προαιώνιον ὑπαρξιν, ἀδελφὰ τοῦ Κυρίου πάντα τὰ ἐν τῇ κτίσει νοούμενα διὰ τῆς φωνῆς ταύτης εἶναι ἀποφαινόμενος. Ὁ γὰρ πρωτότοκος, οὐ τῶν ἑτερογενῶν, ἀλλὰ τῶν ὁμογενῶν πάντως ἐστὶ πρωτότοκος. Ὅταν δὲ τῆς πρὸς τὸν Υἱὸν συναφείας ἀποσχίζῃ τὸ Πνεῦμα, Μονογενῆ αὐτὸν λέγει, μὴ ἔχοντα ἀδελφὸν ὁμογενῆ, οὐχ ἵνα ἀνεῖ ἀδελφῶν αὐτὸν νοήσῃ, ἀλλ' ἵνα διὰ τούτου κατασκευάσῃ περὶ τοῦ Πνεύματος τὸ κατὰ τὴν οὐσίαν ἄλλοτριον. Τὸ μὲν γὰρ μὴ λέγειν ἀδελφὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, παρὰ τῆς Γραφῆς μαμαθήκαμεν· τὸ δὲ μὴ δεῖν ὁμογενὲς τῷ Υἱῷ λέγειν τὸ Πνεῦμα, οὐδαμῶθεν ἐκ τῶν θείων ἀποδείκνυται λόγων. Εἰ γὰρ οἱ ζωοποιὸς δυνάμεις ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἀποδείκνυται καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνήν. Εἰ τὸ ἀφθαρτὸν τε καὶ ἀρεπτον καὶ τὸ κακοῦ παντὸς ἀνεπίδεκτον, εἰ τὸ ἀγαθὸν τε καὶ εὐθὲς καὶ τὸ

ἡγεμονικὸν, καὶ τὸ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖν καθὼς ἔστι· εἰ πάντα τὰ τοιαῦτα ὡσαύτως ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου· πῶς ἔστι δὲ τῆς ἐν τούτοις ταυτότητος τὸ ἑτερογενὲς ἐννοῆσαι; Οὐκοῦν τὸ μὴ δεῖν ἀδελφότητά τινά περὶ τὸν Μονογενῆ θεωρεῖν, ὃ τῆς εὐσεβείας συντίθεται λόγος· τὸ δὲ μὴ εἶναι τῷ Υἱῷ ὁμογενὲς τὸ Πνεῦμα, τῷ εὐθεὶ τὸ εὐθεῖς, τῷ ἀγαθῷ τὸ ἀγαθόν, τῷ ζωοποιῷ τὸ ζωοποιόν, τοῦτο τῆς αἰρετικῆς κακουργίας ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας σαφῶς ἀποδίδεται.

Spiritum non esse cum Filio ejusdem generis, id est, substantiæ, rectum cum recto, bonum cum bono, vivificum cum vivifico, hoc hæreticæ esse pravitatis, ex rationis consecutione aperte demonstratum est.

Τί οὖν διὰ τούτων κολοβοῦται ἡ μεγαλειότης τοῦ Πνεύματος; Οὐδὲν γάρ ἐστι τὸ πλεονασμὸν ἢ ὑπερσιν ἐμποῖσθαι δυνάμενον ἐκ τῶν θεωρητικῶν νοημάτων· ὧν πάντων κατὰ τὸ ἴσον ἐπιλεγόμενων τῷ τε Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἐν τίνι βλέπει τὸ ἀνίσουν; Οὐκ ἂν εἰπεῖν ἔχοι. Ἀλλὰ γυνήν καὶ ἀκατάσκευον, καὶ μηδεμίαν ἡρητημένην ἀκολουθίας τὴν κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προφέρει ἀσέβειαν. Οὐτε μὴν ἄλλω, φησὶ, ἐνὶ συντασσόμενον. Ἀπάντων γὰρ ἀναβέβηκε τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων ποιημάτων, γενέσκει, καὶ φύσκει, καὶ δόξκει, καὶ γνῶσκει, ὡς πρῶτον ἔργον καὶ κράτιστον τοῦ Μονογενοῦς, μέγιστον τε καὶ κάλλιστον. Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν ἀπαίδευτον καὶ συρφετωδὲς τῆς λέξεως, ἄλλοις κωμωθεῖν καταλείβω· ἀπρεπὲς εἶναι κρίνων προσεχτικῇ πολιῇ τὴν ἐν τοῖς ῥήμασιν ἀπαίδευσιαν προσφέρειν τῷ ἀσεβοῦντι εἰς τὸν προσκυνοῦμενον Λόγον· ἐκεῖνο δὲ προσθήσω τῇ ἐξετάσει· Εἰ πάντων ἀναβέβηκε τῶν τοῦ Υἱοῦ ποιημάτων τὸ Πνεῦμα· χρήσομαι γὰρ αὐτοῦ τῇ σεσολοικισμένῃ ταύτῃ καὶ ἀνοήτῳ φωνῇ, μᾶλλον δὲ πρὸς τὸ σαφέστερον διὰ τῆς ἑαυτοῦ λέξεως παραστήσω τὸ νόημα· εἰ πάντων προέχει τῶν παρὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων, ἀσύντακτόν ἐστι τῇ λοιπῇ κτίσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ εἰ πλεονεκτεῖ, καθὼς φησὶν ὁ Εὐνόμιος, τῷ πρὸ τῶν ἄλλων γενέσθαι· ἀνάγκη πᾶσα καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης κτίσεως τὰ τῇ γενέσει κατὰ τὴν τάξιν προήκοντα, τῶν ἐφεξῆς αὐτὸν ὁμολογεῖν προτιμότερα. Ἀλλὰ μὴν τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς ἢ τῶν ἀλόγων προὔπεστη φύσις. Οὐκοῦν κατασκευάσει πάντως διὰ τούτων προτιμότεραν εἶναι τῆς λογικῆς οὐσίας τὴν ἀλογον. Οὕτω καὶ ὁ Κἀὶν τοῦ Ἄβελ κρείττων κατὰ τὸν τοῦ Εὐνομίου λόγον διεχθήσεται, προτερεύων τῷ χρόνῳ κατὰ τὴν γένεσιν. Οὕτω καὶ τῶν ἐκ τῆς γῆς φουρένων ἀπάντων, ἐλάτων καὶ καταδεστέρα ἢ τῶν ἄστρον φύσις ἀναδειχθήσεται. Τὰ μὲν γὰρ τῇ τρίτῃ τῶν ἡμερῶν ἐκ τῆς γῆς ἐξανέτειλεν, οἱ δὲ μεγάλοι φωστέρες καὶ τὰ ἄστροα πάντα, κατὰ τὴν τετάρτην γεγενῆσθαι παρὰ τοῦ Μωσέως ἰστορεῖται. Ἀλλὰ μὴν οὐδεὶς οὕτως ἀνόητος, ὡς τῶν οὐρανίων θαυμάτων τὴν γῆνιν ποίαν προτιμότεραν διὰ τὰ τοῦ χρόνου πρεσβεῖα λογισασθαι· ἢ τῷ Κἀὶν δοῦναι κατὰ τοῦ Ἄβελ τὰ νικητήρια, ἢ ὑποξέυξαι τοῖς ἀλόγοις τὸν ἀνθρώπον τὸν μετ' ἐκεῖνα γενομένον. Οὐκ ἄρα νοῦν ἔχει τινὰ τὸ παρὰ τούτου

A Filio, demonstratur etiam in Spiritu sancto, secundum Evangelii edictionem: si quod incorruptibile et incommutabile, quodque nullius mali est capax, si quod bonum et rectum, et quod principatum habet, et quod omnia in omnibus efficit prout vult: si omnia quæ sunt talia eodem modo videre licet in Patre, et Filio et Spiritu sancto, quomodo licet hac identitate quod diversi generis est intelligere? Non igitur oportere aliquam fraternitatem in Unigenito cernere pietatis consentit sermo. Sed

est, substantiæ, rectum cum recto, bonum cum bono, vivificum cum vivifico, hoc hæreticæ esse pravitatis, ex rationis consecutione aperte demon-

Quid igitur per hæc Spiritus majestas minus habet? Nulla est enim ex his Deo decoris et convenientibus notionibus quæ vel redundantiam in uno vel imminutionem in altero possit inserere; quæ omnia cum ex æquo dicantur a sacra Scriptura de Filio et de Spiritu, in quo animadvertitis inæqualitatem? certe non posset dicere. Sed nudam et incompositam et ex nulla consecutione pendentem adversus Spiritum sanctum profert impietatem. Neque cum alio quodam, inquit, ordinatur. Omnia enim opera quæ per Filium sunt facta superascendit, ortu, natura, gloria, cognitione, ut primum opus et optimum Unigeniti, maximumque et pulcherrimum. Ego autem inscitiam et colluvionem dictionis aliis comice deridendam relinquam: indecorum esse judicans senili canitiei, verborum ineptias objicere ei qui impie agit in Verbum Dei quod a nobis adoratur. Illud autem examinationi addam: Si omnia Filii officia (quæ ποιήματα vocat) Spiritus superascendit, utar enim ejus hac insolenti et insana voce; imo vero ut clarius res elucescat, mea dictione sententiam exprimam: si ex eo quod omnia quæ a Filio sunt facta antecedit Spiritus, cum nulla alia creatura componi potest neque ordinari: et si, quemadmodum ait Eunomius, in eo exsuperat et plus habet quod factus sit ante alia: necesse est etiam ipsum fateri, quod in omni alia creatura, quæ ortu secundum ordinem præeunt sequentibus sunt præstabiliora. Atqui hominis formatione belluarum natura prior existit. Ex his igitur concludet naturam rationis expertem, rationis particeps omnino præstantiorem esse. Sic hac Eunomii ratione Cain Abele melior demonstrabitur: prior enim est tempore secundum ortum. Sic omnibus quæ ex terra funduntur, siderum natura minor et inferior ostendetur. Illa siquidem tertio die ex terra exorta sunt. At magna hæc lumina et sidera omnia quarto die creata esse a Mose proditum est²². Verumtamen nullus est tam a ratione devius et amens, ut celestibus illis miraculis terrestrem herbam, præcipuo temporis jure præstantiorem esse existimet: aut qui Caino contra Abolem det victoriæ præmia, aut qui brutis animantibus hominem subjuget, quoniam sit post illa fa-

²² Gen. 1, 6.

ctus. Nullam igitur habet rationem, quod ab eo asseritur, quia ante alia Spiritus sit ortus, honorabiliorem naturam habet iis quæ deinceps producta fuerunt.

Videamus autem qualia gloriæ Spiritus gratificatur, qui hunc a Filii communione dividit. Unus enim, inquit, et hic cum sit, et primus et solus, omnibus Filii operibus præcellens secundum essentiam et naturalem dignitatem, omnem operationem et doctrinam perficiens, sicut Filio placet, qui mittitur ab ipso et ab ipso accipit, et annuntiat iis qui instituuntur, et veritatis dux est. Omnem, inquit, muneris functionem sive operationem et doctrinam Spiritus sanctus perficiens: quam operationem? utrum illam quam etiam Pater, et Filius secundum Domini verbum, operatur, qui usque modo salutem humanam operatur, vel aliam aliquam præter hanc? si quidem illa operatur, eandem cum illo prorsus virtutem et naturam habet, et diversi generis Dei natura in eo locum non habet. Ut enim si quid ea quæ ignis efficit, efficeret illuminando et calefaciendo eodem modo, ignis est omnino: sic si Spiritus Patris opera facit, ejusdem cum ipso penitus naturæ esse confiteri necesse est. Quod si quid aliud præter salutem nostram operatur, et si in aliquo eorum quæ sunt contraria demonstrat ejus operationem, alius naturæ et essentia per hæc demonstrabitur. Verumtamen Spiritum vivificare similiter cum Patre et Filio Verbum ipsum testificatur. Quamobrem Spiritum a Patris Filique natura non alienum per eadem opera et effecta comprobatur. Et Patris operationem et doctrinam Spiritum efficere sicut videtur Filio, non inficiamur. Unam enim voluntatem Patris et Filii et Spiritus sancti naturæ communio testatur. Quare si illud vult Spiritus sanctus, quod Filio videtur, communio voluntatis manifesto essentia unitatem ostendit: sed, Qui mittitur, ait, ab ipso, et ab ipso accipit, et annuntiat eruditus et veritatis dux est. Nisi hæc prædixisset de Spiritu, plane de aliquo inter homines doctore hæc dici audiens existimaret. Idem enim est mitti et delegari, et nihil e domo vel ex se habere, sed sumere ex mittentis sive delegantis gratia, et his qui docentur verba ministrare, atque errantibus veritatis se ducem præbere. Hæc enim omnia etiam nunc pastorum atque doctorum sunt, mitti, accipere, annuntiare, docere, veritatem ponere et fundare: quæ Spiritui sancto largitur Eunomius. Cum autem ante hæc dixisset, quod etiam unus est primus et solus et omnibus præcellens: si hactenus sermonem terminasset, decretorum veritatis patronus visus esset. Unus enim vere qui inseparabiliter in uno consideratur, et primus in primo et solus in solo. Ut enim spiritus hominis qui est in ipso, et ipse homo, unus est homo, sic et Spiritus Dei qui in ipso, et ipse Deus, unus vere et proprie nominatus fuerit Deus: et primus et solus, qui non posset ab eo in quo est separari. Nunc autem cum adjecit, præcellens om-

A λεγόμενον, ὅτι διὰ τὸ πρὸ τῶν ἄλλων γενέσθαι τὸ Πνεῦμα, προτιμωτέραν ἔχει τῶν ἐφεξῆς γεγενημένων τῇ φύσιν.

Ἰδωμεν δὲ καὶ οἷα χαρίζεται τῇ δόξῃ τοῦ Πνεύματος ὁ τῆς πρὸς τὸν Υἱὸν κοινωνίας ἀπομερίσας. Εἰς γὰρ, φησὶν, καὶ οὗτος ὢν, καὶ πρῶτος καὶ μόνος, καὶ πάντων προῦχων τῶν τοῦ Υἱοῦ ποιημάτων κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν φυσικὴν ἀξίαν, πᾶσαν ἐνέργειαν καὶ διδασκαλίαν ἐξανύων, κατὰ τὸ δοκοῦν τῷ Υἱῷ, πεμπόμενος ὑπ' αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνων, ἀναγγέλλων τοῖς παιδευομένοις, καὶ τῆς ἀληθείας ἡγούμενος. Πᾶσαν φησὶν ἐνέργειαν καὶ διδασκαλίαν ἐξανύειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ποίαν ἐνέργειαν; Πότερον ἐκείνην ἣν καὶ ὁ Πάτερ καὶ ὁ Υἱὸς κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον ἐνεργεῖ, ὁ ἕως ἄρτι ἐργαζόμενος τὴν ἀνθρωπίνην σωτηρίαν, ἢ ἄλλην τινὰ παρὰ ταύτην; Εἰ μὲν γὰρ ἐκείνη ἐργάζεται, τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ πάντως δυνάμειν τε καὶ φύσιν ἔχει· καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἑτερογενὲς ἐπὶ τοῦ τοιούτου χώραν οὐκ ἔχει. Ὡς γὰρ εἰ τι τὰ τοῦ πυρὸς ἐνεργεῖ, λάμπων τε καὶ θερμαίνων ὡσαύτως, πῦρ ἐστὶ πάντως· οὕτως εἰ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα τὸ Πνεῦμα ποιεῖ, τῆς αὐτῆς αὐτῷ πάντως φύσεως εἶναι ὁμολογεῖται. Εἰ δὲ ἄλλο τι παρὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν ἐνεργεῖ, καὶ εἰς τι τῶν ἐναντίων ἐπιδείκνυται τὴν ἐνέργειαν, ἄλλης φύσεως τε καὶ οὐσίας διὰ τούτων ἐπιδειχθήσεται. Ἀλλὰ μὴν ζωοποιεῖν ὁμοίως Πατρί καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα αὐτὸς ὁ Λόγος διαμαρτύρεται. Οὐκοῦν τὸ μὴ ἀπεξενῶσθαι πάντως τῆς τε τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ φύσεως τὸ Πνεῦμα, διὰ τῆς ταυτότητος τῶν ἐνεργημάτων παρίσταται· καὶ Πατὴρ ἐνέργειαν καὶ διδασκαλίαν ἐξανύειν τὸ Πνεῦμα, κατὰ τὸ δοκοῦν τῷ Υἱῷ, οὐ μαχόμεθα. Ἐν γὰρ βούλημα εἶναι Πατρός τε καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου, ἢ τῆς φύσεως κοινωνία διαμαρτύρεται. Ὅστε εἰ ἐκείνο βούλεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ δοκεῖ τῷ Υἱῷ, ἢ κοινωνία τοῦ θελήματος σαφῶς παρίστησι τὴν τῆς οὐσίας ἐνότητα· ἀλλὰ, Πεμπόμενος, φησὶν, παρ' αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνων, καὶ ἀναγγέλλων τοῖς παιδευομένοις, καὶ τῆς ἀληθείας ἡγούμενος. Εἰ μὴ προεῖρήκει ταῦτα περὶ τοῦ Πνεύματος, πάντως ἂν περὶ τίνος τῶν ἐν ἀνθρώποις διδασκάλων ταῦτα λέγεσθαι ὁ ἀκούων ἐνόμισεν. Ταυτὸν γὰρ ἐστὶ τῷ πέμπεσθαι τὸ ἀποστέλλεσθαι, καὶ τὸ μὴδὲν οἰκοθεν ἔχειν, ἀλλ' ἐκ τῆς χάριτος λαμβάνειν τοῦ ἀποστέλλοντος, καὶ διακονεῖν τοῖς διδασκομένοις τὰ ῥήματα, καὶ καθηγεῖσθαι τῆς ἀληθείας τοῖς πλανωμένοις. Ταῦτα γὰρ πάντα καὶ τῶν νῦν ποιμένων τε καὶ διδασκάλων ἐστὶ, πέμπεσθαι, λαμβάνειν, ἀναγγέλλειν, διδάσκειν, ὑποτίθεσθαι τὴν ἀλήθειαν· ἅπερ χαρίζεται τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ Εὐνόμιος. Εἰπὼν δὲ πρὸ τούτων, ὅτι Καὶ εἰς ἐστὶ καὶ πρῶτος καὶ μόνος, καὶ πάντων προῦχων· εἰ ἕως τούτου τὸν λόγον ἐστῆσεν, συνηγοροῦς ἂν τῶν τῆς ἀληθείας ἐφάνη δογμάτων. Εἰς γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐστὶν ὁ ἀχωρίτως ἐν τῷ ἐνὶ θεωρούμενος, καὶ πρῶτος ὁ ἐν τῷ πρώτῳ, καὶ μόνος ὁ ἐν τῷ μόνῳ. Ὡς γὰρ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ὁ ἀνθρώπος, εἰς ἐστὶν ἀνθρώπος, οὕτως καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ

ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς, εἰς ἃν κυρίως ὀνομασθεῖται ὁ Θεός, καὶ πρῶτος καὶ μόνος, χωρισθῆναι ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἔστιν οὐ δυνάμενος. Νῦν δὲ προσθεὶς τὸ, *Πάντων προύχων τῶν τῷ Υἱοῦ ποιημάτων*· ἀνατροπὴν θολερὰν τὸν βλάσφημον αὐτοῦ λόγον ἀπέδειξε, τῷ ὅπου θέλει πνεύρει καὶ πάντα ἐν πᾶσι ἐνεργεῖν, τῇ πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν ποιημάτων συγκρίσει παρέχοντα προτιμότερον.

Ἰδωμεν δὲ καὶ ὅσα τούτοις προσέθηκεν· Ἀγιάζων, φησὶν, τοὺς ἄγγελους. Τοῦτο ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ τις λέγων, ἀληθῶς ἐρεῖ. Ἐν οἷς γὰρ ἂν γένηται ὁ ἅγιος, ἁγίους ποιεῖ, ὡς καὶ ὁ ἀγαθὸς ἀγαθοὺς ἀπαργάζεται. Ἅγιος δὲ καὶ ἀγαθὸς ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς ἀποδείκνυται. *Μυσταγωγῶν*, φησὶ, τοὺς προσεόντας τῷ μυστηρίῳ. Τοῦτο καλῶς ἔχει λέγειν περὶ Ἀπολλῶ τοῦ τὴν φυτείαν Παύλου ποτιζόντος. Φυτεύει μὲν γὰρ διὰ τῆς καθηγήσεως· ὁ Ἀπόστολος, ποτίζει δὲ βαπτίζων ὁ Ἀπολλῶς, διὰ τῆς μυστικῆς ἀναγεννήσεως προσάγων τοὺς παρὰ Παύλου κατηχομένους τῷ μυστηρίῳ. Οὐκ οὖν εἰς τὸ ὁμοτίμον ἄγει τῷ Ἀπολλῶ τὸ διὰ τοῦ βαπτίσματος τελειοῦν τοὺς ἀνθρώπους. *Διανέμων*, φησὶν, πᾶσαν δωρεάν. Τούτῳ καὶ ἡμεῖς συντιθέμεθα. Πᾶν γὰρ, ὃ τί πέρ ἔστιν ἀγαθόν, τῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεῶν μερὶς ἐστὶ. *Συνεργῶν*, φησὶ, τοῖς πιστοῖς εἰς κατανόησιν καὶ θεωρίαν τῶν διατεταγμένων. Τῶν δὲ παρὰ τίνος διατεταγμένων μὴ προσθεὶς, ἀμφιβολοῦν τὸν λόγον ἐποίησεν, ἔτε ὁρθῶς, ἔτε καὶ ὡς ἐτέρως ἔχει. Ἀλλ' ἡμεῖς τῇ εὐσεβείᾳ τὸ εἰρημένον προσέξομεν δι' ὁλήτης προσθήκης. Ἐπειδὴ γὰρ ἔτε λόγος σοφίας, ἔτε λόγος γνώσεως, ἔτε πίστις, ἔτε ἀντιληψίς, ἔτε κυδέρνησις, ἔτε τι ἕτερον ἐν τοῖς σώζουσιν ἡμᾶς ἀναγέγραπται, ταῦτα πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιοῦν ἰδίᾳ ἐκάστω καθὼς βούλεται· τούτου ἕνεκεν οὐκ ἀποβάλλομεν τοῦ Εὐνομιου τὸν λόγον, εἰπόντος συνεργεῖν τὸ Πνεῦμα τοῖς πιστοῖς πρὸς κατανόησιν καὶ θεωρίαν τῶν παρ' αὐτοῦ διατεταγμένων τοῦ Πνεύματος, διὰ τὸ πάντα ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ διδάγματα παρ' αὐτοῦ διατετάχθαι. Ὑπάρχων, φησὶν, εὐχομένοις. Τούτου τοῦ ῥητοῦ τὴν διάνοιαν, μωρὸν ἂν εἴη κατὰ σπουδὴν ἀπελέγχειν, αὐτόθεν πᾶσιν ἐπίσητος τοῦ γελοίου τε καὶ ἀνοήτου τοῦς λέξεως ταύτης προφανομένου. Τίς γὰρ οὕτω παράφορος καὶ τῆς διανοίας ἐξεστηκώς, ὡς ἀναμεῖναι παρ' ἡμῶν μαθεῖν, ὅτι οὐκ ἔστι κώδων ἢ πῖθος διάκονος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἷον τινι πληγῇ τῇ φωνῇ τοῦ εὐχομένου ὑπάρχον καὶ δονούμενος; Ὅθεν ἡρῶν, φησὶ, πρὸς τὸ συμφύρον. Τοῦτο καὶ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. Ὅθεν γὰρ ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ, καὶ ὠδήγησεν ὡς πρόβατα τὸν λαὸν αὐτοῦ. Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγαθὸν ὁδηγεῖ ἡμᾶς ἐν γῇ εὐθείᾳ. *Κρατύνων*, φησὶ, πρὸς εὐσέβειαν. Θεοῦ ἔργον ὁ Δαβὶδ λέγει εἶναι τὸ ἐν εὐσεβείᾳ κρατύνειν τὸν ἄνθρωπον. *Κραταίως* γὰρ μου καὶ καταφυγῇ μου εἰ σὺ, φησὶν ὁ Προφήτης· καὶ Κύριος κραταίωμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ· καὶ αὐτὸς δώσει δύναμιν καὶ κραταίωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ.

A nibus Filii operibus, turbidam inversionem esse impium et blasphemum suum sermonem demonstravit, contra eum qui ubi vult spirat²¹, et qui omnia in omnibus operatur²², cum ei per comparationem cum reliquis creaturis honorabiliorum gradum sive locum tribuit.

Videamus autem quæ etiam his adjecit: *Sanctificans*, inquit, *sanctos*, hoc de Patre et Filio simul quis dicens vere enuntiabit. In quibus enim fuerit sanctus, sanctos facit, sicut etiam bonus cum sit bonos efficit. Sanctus, bonus, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, sicut demonstratum est. *Initians*, inquit, *eos qui accedunt ad mysterium*: hoc præclare potest dicere de Apollo plantationem Pauli irrigante²³. Plantat enim Apostolus per magisterium sive institutionem; rigat autem Apollo baptizando, per mysticam sive initialem regenerationem, eos qui a Paulo instituebantur adducens ad mysterium. Hunc igitur honore parem facit cum Apollo, utpote qui per baptismum homines initiet. *Distribuens*, inquit, *omni omne donum*. Huic etiam nos astipulamur: quodcumque enim bonum est, Spiritus sancti donorum pars est. *Cooperans*, inquit, *fidelibus ad cognitionem et speculationem jussorum*. A quo autem jussorum, quia non adjecit, ambiguum sermonem reliquit, sive recte sive etiam aliter res se habet. Sed nos pietati quod dictum est adhibebimus brevi adjectione. Siquidem sive sermo sapientiæ, sive sermo cognitionis, sive fides, sive recuperatio, sive gubernatio, sive quid aliud inter ea quæ nos servant scriptum est, hæc omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens propria cuique prout vult²⁴: hujus causa non repudiamus Eunomii sermonem, cum dixit Spiritum cooperari fidelibus ad cognitionem et contemplationem eorum quæ ab ipso Spiritu iussa sunt et ordinata; quia omnia bona decreta nobis ab ipso mandata sunt et edicta. *Succinens*, inquit, *supplicantibus*: hujus dicti mentem stultum fuerit serio redarguere, cum ex ipso omnibus ridiculum pariter et insanum hac ipsa dictione satis appareat. Quis enim ita mentis præceps et vecors, et ab intelligentia dimotus, ut expectet a nobis doceri, quod Spiritus sanctus non est tintinnabulum aut dolium inane, qui velut ictui alicui supplicantis voci subsonet et succinat agitus? *Deducens in viam*, inquit, *sed ad id quod conducit*: hoc etiam Pater et Filius similiter facit; deducit enim velut ovem Joseph, et deduxit velut ovem populum suum²⁵, et Spiritus sanctus nos in viam rectam deducit. *Confirmans*, inquit, *ad pietatem*: Dei opus David esse dicit, hominem in pietate confirmare. *Quoniam firmamentum meum et refugium meum es tu*, inquit Propheta²⁶, *et Dominus firmamentum populi sui, et ipse dabit virtutem et firmationem populo suo*²⁷. Hæc igitur, si dicta sunt

²¹ Joan. iii, 8. ²² I Cor. xii, 6. ²³ I Cor. iii, 6. 3; xxx, 4. ²⁴ Psal. xxviii, 11.

²⁵ I Cor. xii, 11. ²⁶ Psal. lxxix, 2. ²⁷ Psal. lxx,

secundum mentem prophetæ, deitatis Spiritus sancti sunt testimonia. Quod si prophetiæ adversentur, per hoc ipsum accusatur blasphemia, quia sanctis prophetis contraria sermone censet. Deinde dicit, *illuminans animas lumine cognitionis*: hanc gratiam et Patri et Filio et Spiritui sancto pietatis sermo ascribit. Illa enim illuminatio a Davide nominatur, et illinc lumen cognitionis iis qui illuminantur in-nascitur. Similiter rationum purgatio proprium, ut ait Scriptura²¹, virtutis Domini. Nam splendor, gloria et character substantiæ purgationem peccatorum nostrorum fecit. Arcere dæmonas, quod Spiritus proprium dicit Eunomius, hoc etiam facit unigenitus Deus, qui dicens dæmoni, Tibi impero, attribuit virtuti Spiritus dicens: *Si ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia*²². Quare non est Spiritus gloriæ demolitio dæmonum sublatio, sed constitutio divinæ ejus et supereminentis virtutis. *Egrotantes*, inquit, *curans, infirmos sanans, afflictos consolans, labentes erigens, laborantes reficiens*, hæc sunt pietatis sententiarum de sancto Spiritu verba. Non enim aliorum ejusque efficaciam quam Deo quis assignaverit: si igitur quæ nullus potest efficere quam solus Deus, hæc virtute Spiritus effici confirmat hæresis, obtinemus pro quibus obnixè et studiose contendimus etiam ab inimicis testimonium: quo modo a Deo petit Propheta sanationem dicens: *Miserere mei quoniam infirmus sum, sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea*²³. Deo dicit Isaias, *Hoc defluens a te remedium est ipsis*²⁴. Atque errantium conversionem opus Dei esse prophetia testatur. Erraverunt enim, inquit, in deserto et aquis carente loco²⁵. Deinde subjunxit, *Et deduxit eos in rectam viam, ut proficiscerentur in civitatem habitationis*²⁶. Et, *Dum converteret Dominus captivitatem Sion*²⁷. Similiter afflictorum consolatio ad Deum refertur, sic Paulo dicente: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*²⁸. Et Propheta ex persona Dei ait, *In tribulatione invocavi et inveni te*²⁹. Labentium autem erectio, infinitis modis a sacra Scriptura ad Domini potentiam refertur. *Pulsus eversus sum ut caderem, et Dominus suscepit me*³⁰. Et, *Cum ceciderit non collidetur quia Dominus sustentat eum manu sua*³¹. Et, *Dominus erigit elisos*³². Laborantium recreatio sive refocillatio Dei benevolentiae in hominum genus confessionem habet: siquidem quod ex prophetia didicimus, et hic novit: quemadmodum sermo dicit: *Posuisti tribulationes super dorsis nostris; conscendere fecisti homines in capita nostra: percurrimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium*³³. Hæc tamen novèntων ἀνάγκης, τῆς τοῦ παρὰ τῆς προφητείας ἐμάθομεν, καὶ οὕτως ἐνόησε. Καθὼς ὁ λόγος φησὶν, ὅτι Ἔθου θλίψεις ἐπὶ τῶν νότων ἡμῶν· ἐπεβίβασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν· διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψύχην.

Οὐκοῦν ταῦτα εἰ κατὰ τὸν προφητικὸν εἰρηται νοῦν, τῆς θεότητος τοῦ Πνεύματος μαρτυρία ἐστὶν· εἰ δὲ ἐναντιοῦνται τῇ προφητείᾳ, δι' αὐτοῦ τούτου κατηγορεῖται ἡ βλασφημία, ὅτι τοῖς ἁγίοις προφήταις ἀντιδοξάζει τῷ λόγῳ. Εἰτά φησι· Φωτίζων τὰς ψυχὰς τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως. Ταύτην χάριν Πατρί τε καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ ὁ τῆς εὐσεβείας ἀνατίθηται λόγος. Ἐκεῖνος γὰρ φωτισμὸς παρὰ τοῦ Θεοῦ ὀνομάζεται, καὶ ἐκείθεν τὸ φῶς τῆς γνώσεως τοῖς φωτισζομένοις ἐγγίνεται. Ὡς φησὶν ὁ Λόγος, τῆς τοῦ Κυρίου δυνάμεως. Τὸ γὰρ ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τὸν καθαρισμὸν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐποίησεν· τὸ δὲ ἀπελγεῖν τοὺς δαίμονας, ὁ τοῦ Πνεύματος ἰσὺς φησὶν ὁ Εὐδύμους, τοῦτο καὶ ὁ μονογενὴς Θεός, ὁ λέγων τῷ δαίμονι, ὅτι Ἐγὼ ἐπιτάσσω σοι, προσμαρτυρεῖ τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, λέγων· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαίμονια. Ὡς οὐκ ἐστὶ καθαίρεσις τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος ἢ τῶν δαιμόνων ἀναίρεσις, ἀλλὰ σύστασις τῆς θείας αὐτοῦ καὶ ὑπερχειούσης δυνάμεως. Νοσοῦντας, φησὶ, θεραπεύων, ἀρρωστοῦντας ἰάμενος, θλιβομένους παρακαλῶν, ἐκδιώκοντας ἀπορρίπων, παροῦντας ἀνακινῶν. Ταῦτα τῶν εὐσεβοῦντων περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶ τὰ ῥήματα. Οὐ γὰρ ἂν ἄλλω τις ἀναβῇ τούτων ἐκάστου τὴν ἐνέργειαν πλην τοῦ Θεοῦ. Εἰ τοίνυν ἄπερ οὐδενός ἐστι ποιεῖν, ἢ Θεοῦ μόνου, ταῦτα τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖσθαι διαβέβαιον· εἰ αἵρεσις, ἔχομεν ὑπὲρ τῶν σπουδάζομεν καὶ τὴν παρὰ τὴν ἐχθρῶν μαρτυρίαν· πῶς παρὰ τοῦ Θεοῦ ὁ Προφήτης ζητεῖ τὴν ἰασιν, λέγων· Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενὴς εἰμι. Ἰατάτω με, Κύριε, ὅτι ἐπαράχθη τὰ ὀστά μου· Τῷ Θεῷ λέγει ὁ Ἠσαΐας, ὅτι Ἡ ἐλπίς σου, ἰατρία αὐτοῖς ἐστίν. Καὶ τὴν τῶν πλανωμένων ἐπιστροφήν, Θεοῦ ἔργον εἶναι ἡ προφητεία μαρτυρεῖται. Ἐκκλησίαν γὰρ φησὶν, ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐν ἀνὴρῳ. Καὶ ἐπήγαγεν, ὅτι καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς ὁδὸν εὐθείαν, τοῦ περυσθῆναι εἰς πόλιν κατοικητηρίου. Καὶ, Ἐν τῷ ἐκιστρέφει Κύριος τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών. Ὡς οὕτως δὲ καὶ ἡ τῶν θλιβομένων παράκλησις εἰς Θεὸν ἀναφέρεται, οὕτως εἰπόντος τοῦ Παύλου· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν. Καὶ ὁ Προφήτης, ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ φησὶν· Ἐν θλίψει ἐπικαλέσονται, καὶ εὐρησάμενοι σὺ. Ἡ δὲ τῶν ἐκλαζόντων ἀνθρώπων, μυριτοπῶς ὑπὸ τῆς Γραφῆς εἰς τὴν τοῦ Κυρίου δύναμιν ἀναφέρεται. Ὡς οὖν ἀντεράπην τοῦ πεισῖν, καὶ ὁ Κύριος ἀντελίδετο μόν· καὶ, Ὅταν πείσῃ οὐ καταβράχθησται, ὅτι Κύριος ἀντιστηρίξει χεῖρα αὐτοῦ· καὶ, Κύριος ἀπορροὶ κατεβράχθη· Θεοῦ φιλονεικίας τὴν ὁμολογίαν ἔχει· εἴπερ ὁ παρὰ τῆς προφητείας ἐμάθομεν, καὶ οὕτως ἐνόησε. Καθὼς ὁ λόγος φησὶν, ὅτι Ἔθου θλίψεις ἐπὶ τῶν νότων ἡμῶν· ἐπεβίβασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν· διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψύχην.

²¹ Hebr. i, 3. ²² Luc. ii, 20. ²³ Psal. vi, 3. ²⁴ Psal. cxxv, 1. ²⁵ II Cor. i, 4. ²⁶ Psal. iv, 2. ²⁷ Psal. lxxv, 8. ²⁸ Psal. lxxv, 11, 12.

²⁹ Isa. xxi, 19. ³⁰ Psal. cxi, 4. ³¹ ibid. 7. ³² Psal. cxvii, 13. ³³ Psal. xxxvi, 24. ³⁴ Psal.

Μέχρι μὲν οὖν τούτου, διὰ τῆς τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίας ἀποδείκνυται τὸ μεγαλεῖον τοῦ Πνεύματος· ἐν δὲ τοῖς ἐφεξῆς πάλιν τῷ αἰρετικῷ βορβόρῳ τὸ καθαρὴν τῆς εὐσεβείας καταμολύνεται. Φησὶ γὰρ περὶ τοῦ Πνεύματος, ὅτι τοῖς ἀγωνιζομένοις ὑποφωρεῖ. Τοῦτο δὲ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης τε καὶ ἀσθενείας τὴν κατηγορίαν ἔχει. Ἐν γὰρ τοῖς σταδίοις, οἱ μὲν ἀγνωθετοῦσι τοὺς μέλλουσι τὴν ἀθλητικὴν ἰσχὺν ἐπιδείκνυσθαι· οἱ δὲ τῇ δυνάμει καὶ τῇ τέχνῃ τῶν ἄλλων προέχοντες, ὅπρῳ τῆς νίκης ἀθλοῦσι, πρὸς τοὺς κατ' ἀλλήλων ἀγῶνας ἀποδύμενοι· οἱ δὲ λοιποὶ ταῖς εὐνοίαις πρὸς τοὺς ἀγωνιστάς μεριζόμενοι, ὅπως ἂν σχῶσιν ἕκαστος περὶ τινὰ τῶν ἀθλητῶν σπουδῆς τε καὶ διαθέσεως, ἐν τῷ καιρῷ τῆς συμπλοκῆς ὑποφωνοῦσιν· ἢ καὶ τὸ προὔβειν τὴν βλάβην, ἢ τὸ μνησθῆναι παλαίσματος, ἢ τὸ φυλάττειν διὰ τῆς τέχνης ἑαυτὸν ἀκατάπτωτον. Εἰς τίνα τοίνυν τάξιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καθίστησιν ὁ Εὐνόμιος, ἐκ τῶν εἰρημένων κατανοήσας· ἐν γὰρ τοῖς σταδίοις, τῶν μὲν ἀγνωθετούντων, τῶν δὲ κρινόντων τὴν νόμιμον ἀθλήσιν, τῶν δὲ ἀγωνιζομένων, τῶν δὲ τοὺς ἀγωνιζομένους ὑποφωνοῦντων, οἵτινες ὁμολογοῦνται πολὺ τῶν ἀθλούντων εἶναι καταδεέστεροι· ὡς ἕνα τῶν ἐκ τοῦ δήμου θεωμένων, ἢ τινὰ τῶν τοῖς ἀθληταῖς ὑπηρετοῦμένων, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁρᾷ ὁ Εὐνόμιος· ὃ μῆτε ἀγνωθετεῖ, μῆτε κρίνει τὴν νίκην, μῆτε πρὸς τὸν ἀντίπαλον ἀγωνίζεται, ἀλλὰ δι' ὑποφωνήσεως συνεργεῖ μὲν πρὸς τὴν νίκην οὐδέν. Οὕτε γὰρ συναγωνίζεται, οὔτε τὴν πρὸς αὐτὸ τοῦτο δύναμιν ἐμποιεῖ· βούλεται δὲ μόνον, μὴ δευτέρον δειχθῆναι τῶν ἀντιπάλων τὸν παρ' αὐτοῦ σπουδαζόμενον. Καὶ Παῦλος μὲν ἀγωνίζεται πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, καὶ πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους, καὶ πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς δυνάμεως οὐχὶ ἐνισχύει τοὺς ἀθλητάς, οὐδὲ διανέμει τοῖς ἀθληταῖς τὰ χάρισματά, διαιροῦν ἰδίᾳ ἕκαστῳ καθὼς βούλεται, ἀλλὰ μέχρι τοῦ ὑποφωνεῖν τοὺς συμπλεκομένους τὴν δύναμιν ἔχει.

Πάλιν, φησὶ, δειλὰρδρουντας θρασύνων. Ἄλλ' οὗτος μὲν ἀκολουθεῖ κατὰ τὸν ἑαυτοῦ λόγον τῇ προλαβούσῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος βλασφημίᾳ, φανεροὶ δὲ καὶ διὰ τοῦ ἐχθροῦ στόματος ἑαυτὴν ἢ ἀλγίθεια. Οὐδενὸς γὰρ ἐστὶν ἑτέρου θάρσος ἐμποιεῖν τοὺς δειλιωμένους· ὁ Θεὸς μόνου, λέγοντος τῷ δειλιῶντι· Μὴ φοβοῦ, μετὰ σοῦ γὰρ εἰμι, μηδὲν εὐλαβοῦ· ὡς φησὶν ὁ Προφήτης· Ἐὰν γὰρ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης πρὸς τοὺς δειλιωτάς· φησι, Μὴ ταρασσέσθω ἡ καρδία ὑμῶν, μηδὲ δειλιᾶτω· καὶ, Τὶ δειλὸν ὅστις, ἐλιγόνιστος; καὶ, Θαρσεῖτε, ἐγὼ εἰμι· μὴ φοβεσθε· καὶ πάλιν, Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. Οὐκοῦν καὶ ἄκοντος τοῦ Εὐνομίου, δι' αὐτῆς τῆς πολεμίας φωνῆς δεικνυσιν ἑαυτὴν ἢ εὐσεβεία. Συμφωνεῖ δὲ καὶ ὁ ἐφεξῆς τῷ προάγοντι λόγῳ· Ἀπάντων, φησὶ, κηδόμενος, καὶ πᾶσαν φροντίδα καὶ πρόνοιαν εἰσφερόμενος. Μόνο γὰρ ἐστὶν ὡς ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ τὸ κηδεσθαι καὶ

A Hactenus quidem inimicorum testimonio, Spiritus majestas et magnificentia demonstrata est. In sequentibus autem haeretico luto pietatis puritas contaminatur. Autumat enim de Spiritu, quod certantibus subclamat. Hoc autem extremae amentiae et impietatis crimen habet. Nam in stadiis, alii quidem certamina instituunt et designant, athleticum robur ostentare cupientibus; alii vero vi et arte aliis praestantiores, de victoria fortiter certant, ad certamina mutua sese exuentes; reliqui vero benevolentia erga certatores divisi, prout studio et voluntate in aliquem athletarum quisque fuerit affectus, in complexus sive congressus tempore subclamat, seu quia damnum praeveriderit, seu quia luctaminis meminerit, vel quia arte sua caverit ne corrueret. In quo igitur ordine Eunomius Spiritum sanctum constituit? ex his quae dicta sunt intelligite. In stadiis enim cum aliqui certamina ponant, alii vero judicent de legitima certatione, alii autem certent, alii vero certantibus subclament, qui quidem certantibus multo inferiores pro confesso habentur. Ut unum e populo spectantium, vel aliquem eorum qui athletis ministrant, Eunomius Spiritum sanctum videt, qui neque certamen instituit, neque de victoria judicat, neque contra adversarium certat, sed sua subclamatione ad victoriam nihil cooperatur. Non enim concertat, neque ad hoc ipsum certamen vim inserit; tantummodo vult ut ille cui favel, ex athletis non secundus vel inferior declaretur. Atqui Paulus certat adversus principatus, adversus potestates, adversus mundi potentes tenebras hujus saeculi, et adversus spiritualia nequitiae in coelestibus. Spiritus autem virtutis non vim et robur athletis confert, neque luctatoribus dona sua largitur, dividens cuique prout vult, sed hucusque tantum ut conferentibus subclamet, vim habet.

Rursus, inquit, meticulosos et pavidos audentes reddit. Hic quidem suo sermone blasphemiam praecedentem sequitur, sed veritas seipsam per os inimici manifestat. Nullius enim alterius est expavescentibus fiduciam et animi praesentiam ingenerare, quam solius Dei, qui dicit metuenti: Noli timere, D tecum enim sum⁴⁴, nihil reformida, sicut dicit Propheeta: Si enim ambulavero in medio umbrarum mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es⁴⁵. Quin etiam ipse Dominus ad metuentes dicit: Ne turbetur cor vestrum, neque formidet⁴⁶. Et, Quid timidi estis, modicae fidei⁴⁷? Et, Confidite, Ego sum: nolite timere⁴⁸, atque iterum: Confidite, ego vici mundum⁴⁹. Quamobrem invito etiam Eunomio, per hostilem vocem seipsam demonstrat pietas. Sermo etiam qui deinceps sequitur praecedenti consonat. Omnium, inquit, curam habens, et omnem curam et providentiam inferens. Solius enim est Dei vere omnium cogitationem et curam habere. Sic David magno dicente: Ego mendiculus sum et pauper, et

⁴⁴ Joan. vi, 20. ⁴⁵ Psal. xxi, 4. ⁴⁶ Joan. xiv, 27. ⁴⁷ Matth. viii, 28. ⁴⁸ Marc. vi, 50. ⁴⁹ Joan. xvi, 33.

*Dominus sollicitus erit mei*²⁰. Quod si reliqua sine sententia in strepitu inanium verborum explosa sunt, nullus accuset ipsum, dum videt in pluribus omnis prudentis et sanæ intelligentiæ expertem, inanem et indoctum. Quid enim intelligens, inquit, ad benevolentiorum favorem et custodiam fideliorum, non ipse diceret, neque illi qui insane et insipienter illius decreta et scripta admirantur. In Christo Jesu, cui gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

²⁰ Psal. xxxix, 48.

ἄφροντιζειν ἀπάντων, οὕτως εἰπόντος τοῦ μεγάλου Δαβὶδ· Ἐγὼ πτωχός εἰμι καὶ πόνης· Κύριος φροντισεῖ μου. Εἰ δὲ τὸ λειπόμενον ἀνευ διανοίας ἐν φόβῳ, διὰ κενῶν ῥημάτων διακεκρότηται, μηδὲς αἰτιάσθω ὁρῶν αὐτὸν ἐν τοῖς πλείοσι πάσης ἔμφρονος διανοίας ἄτονόν τε καὶ ἀπαίδευτον. Τί γὰρ νοῶν, φησὶν, εἰς προσαγωγὴν τῶν εὐνουστέρων, καὶ φυλακῆν τῶν πιστοτέρων, οὐτ' ἂν αὐτὸς εἴποι, οὔτε οἱ τὰ ἐκείνου ἀνοήτως θαυμάζοντες. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

KATA EYNOMIOY ΛΟΓΟΣ Γ'.

CONTRA EUNOMIUM LIBER TERTIUS.

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI TERTII.

1. Tertius iste liber tertiam Eunomii hallucinationem ostendit, velut ejus, qui seipsum redarguat, et interdum quidem dicat, Filium Unigenitum esse nominandum, eo quod secundum naturam ex Patre natus sit, sacris Litteris, ut ait, superne hoc testantibus; interdum vero propter creationem non Filium, sed creaturam nominet.
2. Iterum dictum illud: Dominus creavit me, admodum scite, apposite et accurate exponit.
3. Deinde geniti et ingeniiti significationem non peregrinam naturam ingerere, ex Adami, et Abelis, aliorumque exemplis demonstrat.
4. Postea æterni ad Patrem veritatem, et identitatem essentialiæ, et communionem naturæ demonstrat: ubi etiam dissertatio de generatione vini, quodque Filius et genimen de Unigenito pronuntiata, inter se cognata sint.
5. Ad hæc, divinæ essentialiæ incomprehensibilitatem exsequitur, illudque ad Samaritanam: Vos adoratis, quod nescitis, interpretatur.
6. Postea appellationem Filii et geniminis, pluresque differentias filiorum Dei, hominum, arietum, perditionis, lucis et diei exponit.
7. Tandem Unigeniti appellationibus divinis et humanis enodatis; et genito, atque ingenito diligenter excusso, librum terminat.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α'. Ὁ τρίτος οὗτος λόγος τρίτην πῶσιν τοῦ Εὐνομίου δεικνύει, ὡς αὐτὸν διελέγοντα, καὶ ποτὲ μὲν λέγοντα, ὅτι διὰ τὸ γεννηθῆναι κατὰ φύσιν δεῖ Ἰῶν τὸν Μοργενῆ ὀνομαζεσθαι, ὡς τῆς ἁγίας Γραφῆς, φησὶν, ἀνωθερ τοῦτο δηλοῦσης· ποτὲ δὲ, ὅτι διὰ τὸ κτισθῆναι, μὴετι Ἰῶν, ἀλλὰ ποίημα λέγεσθαι.
- β'. Εἰτα πάλιν τὴν τοῦ, Κύριος ἔκτισέ με, ῥῆσιν παρχάως καὶ ἀρροδίως καὶ ἀκριβῶς διεξέσας ἐκτίθεται.
- γ'. Ἐπειτα τὴν τοῦ γεννητοῦ καὶ ἀγεννητοῦ οὐκ ἀλλοτριώσιν οὐσίας ἐκ τῆς τοῦ Ἀδὰμ καὶ Ἀβελ καὶ ἑτέρων ὑποδειγμάτων δεικνύσιν.
- δ'. Εἰθ' οὕτως τὴν τοῦ ἀδίου πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητα, καὶ τὸ ταῦτό τῆς οὐσίας, καὶ κοινὸν τῆς φύσεως, ἐν ᾧ καὶ φυσικολογία περὶ γεννήσεως ὄντου, καὶ οὐκ ὅτι τῆς Ἰῶς καὶ τὸ γεννημα ἐκ τῆς τοῦ Μοργενεὺς προσηγορίας ὁμογενῆ τὴν οικειότητα ἔχουσιν.
- ε'. Πρὸς τοῦτους τὸ ἀκατάληπτον τῆς θείας οὐσίας, διέξεισι, καὶ τὸ πρὸς τὴν Σαμαρείτην ῥηθὲν, Ὑμεῖς προσκυνεῖτε, ὃ οὐκ οἴδατε, ἐρμηνεύει.
- ς'. Καὶ μετὰ ταῦτα τὴν τοῦ Ἰῶ τοῦ κληῖον καὶ τοῦ γεννηματοῦ, διαφορὰς τε νῶν Θεοῦ πλείστας, καὶ ἀνθρώπων, καὶ κριῶν, καὶ ἀπώλειας, φωτός τε καὶ ἡμέρας ἐκτίθεται.
- ζ'. Πρὸς οἷς τὰς τοῦ Μοργενεὺς προσηγορίας θεϊκάς τε καὶ ἀνθρωπίνους διερμηνεύσας, τὸ γεννητὸν καὶ ἀγεννητὸν διεξέσας, τὸν λόγον πληροῖ.

Legitime decertanti, laborum in certaminibus exanillatorum hic terminus est: ut vel adversarius laboribus defessus fractusque et languidus sponte ei qui superavit herbam porrigat et cedat victoria: vel ut secundum athleticam legem ter prostratus in terram ruat: per quæ victori, præsidium iudicio, clara præconis denuntiatione, ob adeptam coronam illustris accedit gloria. Quoniam igitur his superioribus orationibus prostratus Eunomius, nondum veritati cedit, nec ipsam sinit contra mendacium, victoriæ præmia reportare: sed rursus

Τῷ νομίμως ἀθλοῦντι, τῶν ἐν τοῖς ἀγῶσι πόνων ὅρος ἐστίν, ἢ τὸ παντελὲς ἀπειπόντα πρὸς τοὺς πόνους τὸν ἀνταγωνιστὴν ἐκουσίως ἐκστῆναι τῷ κεκρατηκότι τῆς νίκης· ἢ τρεῖς πῶμασι κατὰ τὸν ἀθλητικὸν καταβληθῆναι νόμον· δι' ὧν γίνεται τῷ νενικηκότι, τῇ κρίσει τῶν βραβεύοντων, ἢ ἐπὶ τῷ στεφάνῳ δόξα διὰ λαμπροῦ τοῦ κρητύματος. Ἐπεὶ οὖν δις ἤδη καταβληθεὶς ἐν τοῖς προλαβοῦσι λόγοις Εὐνόμιος, οὕτω συγχωρεῖ τῇ ἀληθείᾳ κατὰ τοῦ ψεύδους ἔχειν τὰ νικητήρια· ἀλλ' ἐκ τρίτου πάλιν κατὰ τῆς εὐσεβείας διὰ τῆς λογογραφίας κοινίζεται ἐν τῇ συνήθει

παλαιστρά τοῦ ψεύδους, εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀπάτης ἀγῶνας ἑαυτὸν ἐπιβρώσας· ἀναγκαιῶς καὶ νῦν δι' ἡμῶν ὁ τῆς ἀληθείας λόγος, πρὸς τὴν τοῦ ψεύδους ἀνατροπὴν ἀντεγείρεται, τῷ νικοποῦ τε καὶ ἀγωνοθέτῃ τῆς νίκης ἀναθεὶς τὰς ἐλπίδας, καὶ ἅμα τῇ κακοτεχνίᾳ τῶν τοῦ ἐναντίου παλαισμάτων ἐνδυναμούμενος. Ὁμολογοῦμεν γὰρ ἀνεπαισχύντως ἡμεῖς, μήτε τινὰ λόγον διὰ ρητορικῆς τεθηγμένον ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας παρσκευάσθαι, μήτε δεινότητά διαλεκτικῆς ἀγχινοίας εἰς συμμαχίαν κατὰ τῶν ἀντιτεταγμένων προβάλλεσθαι, ἢ καὶ τὴν ἀληθειαν πολλάκις εἰς ὑπόνοιαν ψεύδους ἐπὶ τῶν ἀπειρῶν ἀντιμεθίστησιν. Ἀλλὰ μία δύναμις τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου κατὰ τοῦ ψεύδους ἐστὶ. Πρῶτον μὲν αὐτοὺς ὁ ἀληθινὸς λόγος, ἰσχύς τοῦ ἡμετέρου, τὴν παιδευσιν, ἀλλὰ σοφὸν, ἐκ προπαιδεύσεως γενέσθαι πρῶτον διακαλεῖται, εἰδ' οὕτως τὴν ἐκ τῆς Παροιμίας παιδείαν χωρεῖν. Φρονήσεως γὰρ εἶναι λόγους φησὶ, διὰ στροφῆς τὸν σκοπὸν ἐκκαλύπτοντας. Τὸ γὰρ μὴ ἐπ' εὐθείας νοούμενον, στροφῆς τινος χρῆται πρὸς τὴν τοῦ κεκρυμμένου κατάληψιν. Καὶ ὥστερ ὁ Παῦλος, ἀλλάξειν ἑαυτοῦ τὴν φωνὴν ἐπηγγεῖλατο, μέλλων μετατιθέσθαι τὴν ἱστορίαν εἰς τροπικὴν θεωρίαν· οὕτως ἐναυθὰ ἢ τῶν κεκρυμμένων φανέρωσις, στροφή τοῦ λόγου παρὰ τοῦ Σολομῶντος κατονομάζεται· ὡς οὐ δυναμένον κατανοηθῆναι τοῦ κάλλους τῶν νοημάτων, εἰ μὴ τις τοῦ λόγου τὸ προφαίνόμενον εἰς τὸ ἐμπαλιν ἀναστρέψας, ἴδοι τὴν ἀποκεκρυμμένην αὐγὴν τοῦ νοήματος. Οἷον ἐπὶ τοῦ περὶ τοῦ συμβαίνει, ὅ κατὰ τὸ οὐραῖον ὁ ταῶς καλλωπίζεται. Ἐπὶ τούτου γὰρ ὁ μὲν τὰ νῦντα τοῦ περὶ τοῦ θεασάμενος, κατὰ τὸ ἀκαλλές τε καὶ ἀμορφον, καταφρονεῖ πάντως ὡς εὐτελοῦς τοῦ θεάματος. Εἰ δέ τις ἀναστρέψας αὐτοῦ τὴν ἐτέραν ὅσιν προδείξειεν, ὁρᾷ τὴν ποικίλην ζωγραφίαν τῆς φύσεως, καὶ τὸν ἡμιτελῆ κύκλον ἐν πορφυρᾷ τῇ βαφῇ κατὰ τὸ μέσον ἐκλάμποντα, καὶ τὸν χρυσοειδῆ περὶ τὸν κύκλον αἶρα, τοῖς πολυχρόοις ἱρίσι κατὰ τὸ ἄκρον διεζωσμένον τε καὶ λαμπόμενον. Ἐπεὶ οὖν οὐδὲν τῷ προχείρῳ τῆς λέξεως ἔπεισι κάλλος· Πᾶσα γὰρ, φησιν, ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἐσωθεν, ἐν τοῖς χρυσοῖς νοήμασι τῷ κρυπτῷ διαλάμπουσα κόσμῳ· ἀναγκαιῶς ὁ Σολομὼν τοῖς ἐν-τυγχάνουσι τῷ βιβλίῳ τούτῳ τὴν τοῦ λόγου στροφήν ὑποτίθεται, ἵνα διὰ τούτου νοήσῃσι παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον, ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα.

Quare cum in orationis primo prospectu nulla inest pulchritudo : *Omnis enim, inquit, gloria filiae regis ab intus, in aureis intellectionibus occulto refulgens ornata* : necessario Solomon, hunc librum legentibus, sermonem invertere praecepit, ut hoc modo intelligant parabolam et obscurum sermonem, verba sapientum et aenigmata eorum².

Ταῦτα τοίνυν περιεχούσης τῆς Παροιμιακῆς ταύτης διδασκαλίας, οὐδὲν ἂν τις τῶν εὐφρονούντων ἀνετάστωε τε καὶ ἀθεωρήτωε τῶν ἐκ τῆς βίβλου ταύτης προφερομένων δέξεται, καὶ ὅτι μάλιστα σαφὲς ἐκ τοῦ προχείρου καὶ γνώριμον τυγχάνει. Πάντως γὰρ ὑπεστὶ τις καὶ τοῖς προδήλοισι εἶναι δοκοῦσι κατὰ ἀναγωγὴν θεωρία. Εἰ δὲ τὰ πρόχειρα τῆς Γραφῆς

¹ Galat. iv, 20. ² Psal. xlv, 14. ³ Prov. i, 6.

(a) Sap. viii, 8, sic habetur : *Si multitudinem scientiae desiderat quis : scit praeterita et de futuris animal, scit versutias sermonum, et dissolutiones argumentorum.*

A tertio contra pietatem per scriptionem pulverem excitat in assueta sibi palestra mendacii, ad iteranda pro errore certamina seipsum corroborans : necessario etiam nunc per nos veritatis sermo ad mendacii eversionem contra exsurgit in auctorem victoriae et agonotheam (id est, certaminum constitutorem), totam victoriae spem reponens, simul etiam ex adversarii prava luctatione vires concipiens et colligens. Nos enim absque pudore constitemur, neque aliquam orationem rhetorico artificio elaboratam et acuminatam ad certandum praeparasse : neque dialecticae subtilitatis solertiam et acrimoniam ad auxilium et defensionem contra ea quae ab adversariis sunt objecta protendere, quae etiam veritatem in suspicionem mendacii apud imperitos traducit. Sed nostri sermonis unica virtus adversus mendacium est. Ac primum quidem ipse verus sermo, sive Verbum, robor sermonis nostri, eruditionem suscipere praecipit, sed sapientem ex antecedente disciplina : deinde sic ex Proverbio disciplinam capere. Prudentiae enim esse, inquit, sermones qui per inversionem scopum occultant. Quod enim recto sensu non potest intelligi, versione aliqua indiget, ut id quod in ejusmodi verbis occultum latet, comprehendatur : et quemadmodum Paulus in tropicam sive allegoricam speculationem historiam translaturus, se suam quoque vocem mutaturum esse pronisit¹ : sic hoc in loco abditorum declaratio, sermonis inversio, vel sermonum versutiae a Solomone nominantur (a). Quasi notio-
C num pulchritudo mente comprehendi non possit, nisi quis sermonis prima specie retro versa, notationis occultum splendore inspexerit. Quemadmodum in ea penna contingit, qua in cauda pavo adornatur. Si quis enim pennam a tergo contemplatus fuerit, propter nescio quid invenustum ac deforme, quod in ea apparet, omnino despexerit, tanquam vile aliquid et nihili faciendum spectaculum. Quod si quis inversa penna ejus alterum prospectum ostenderit, variam naturae picturam intuebitur, et semicirculum purpurea tinctura in medio emicantem, et circumfusus aera circulo aurea specie nitentem, ejusque summam multicoloribus iridibus cinctam et venusto splendore fulgentem.

D Cum igitur haec Proverbialis doctrina ista contineat : qui recte sapit, nihil eorum quae ex libro citantur, inconsiderate et temere accipiet ; quamvis illud prima fronte maxime apertum et cognitum videatur. Omnino enim etiam in his quae valde perspicua putantur, subest per anagogen, id est figuram, qua intellectus ad altiora subvehitur, contemplatio.

Quod si quæ facilia sunt et in promptu in hac Scriptura necessario subtiliorem inquisitionem et examinationem postulant, quanto magis illa quibus plurimum inest obscuritatis et difficultatis, ex ea quæ inde sumitur, cognitione et intelligentia? Quamobrem exquiramus ex verborum contextu illius loci, si quem manifestum sensum habet propositorum lectio. Describit sermo Sapientiam, sermones quosdam ex propria persona enarrantem. Scit autem studiosus plane, quæ in eo loco dicuntur; ubi Sapientia, in consilio habitare se prædicat^a, advocat autem cognitionem et notitiam, possessionem vero dicit se habere fortitudinem et prudentiam, ipsa autem nominatur intelligentia, in viis iustitiæ se ambulare, et in medio semitarum iudicii conversari: dicit etiam per se reges regnare, potentes iustitiam decernere, et terræ suæ tyrannos dominari, Quod enim ex his quæ dicta sunt qui rectæ rationis iudicio usus fuerit nihil temere et inconsiderate ex eo sensu qui in promptu est et prima fronte apparet, admittet, cuius est perspicuum. Nam si per illam ad potentiam reges provehantur, et ab ipsa robur habet tyrannis: omnino est necessarium, sapientiam tyrannificam nobis apparere, atque eorum qui improbe in regno dominantur, crimina in seipsam transferre. Sed novimus alios reges, qui a sapientia vere ad æternum sineque carens ducuntur imperium, videlicet pauperes spiritu, quorum possessio regnum est celorum: sicut Dominus, qui est sapientia Evangelii, promittit^b: tales etiam potentes intelligimus, qui adversus appetitus et passiones potentiam exercent, qui non serviunt potestati peccati, qui in vita sua tanquam tabula quadam iustitiam inscribunt. Sic etiam laudabilis tyrannis, quæ auxilio sapientiæ passionum sive affectuum democratiam, in mentis monarchiam postquam converterit, ea quæ male in libertatem frenum mordent et ferocius exsultant, in servitutem redigit. Omnia corporalia et terrestria cogitata et studia intelligo. Caro enim concupiscit adversus spiritum^c et contra animi imperium exurgit: huic igitur terræ dominatur iste tyrannus, cuius princeps secundum primam creationem a Verbo est ordinatus.

Sicut igitur hæc ab omnibus recte sentientibus conceduntur, cum tali intelligentia legenda esse potius quam cum ea quæ corticetenus in verbis apparet prima fronte oblata. Sic ex consequentia consentaneum est, coherentem his vocem illam conscriptam, non simpliciter et inexplorato ab his qui recte sapiunt admitti: Si annuntiavero vobis, inquit, ea quæ quotidie fiunt, et si in memoriam revocavero numerare ea quæ a sæculo facta sunt, Dominus creavit me^d. Quid mihi ad hanc vocem? dicit servus dictionis, qui syllabarum sono adhaeret Judaico more. An non hæc verborum constructio videtur eorum auditui, qui attentiores sunt, nescio quid peregrini et novi ingenerare? Si annuntiavero vobis quæ

ταύτης ἀναγκαιώς ἐπιζητεῖ, τὴν λεπτομερεστέραν ἐξέτασιν, πόσῳ μᾶλλον ἐκεῖνα οἷς πολλὸν τὸ ἀσαφές τε καὶ δυσθεώρητον ἐκ τῆς αὐτοῦθεν ἐστὶ κατανοήσεως; Ἐξετάσωμεν τοίνυν ἐκ τῆς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον συμπράσεως τῶν ῥημάτων, εἰ τι σαφές ἢ τῶν παρακειμένων ἀναγνώσις ἔχει. Προδιαγράφει τὴν σοφίαν ὁ λόγος, ῥήσεις τινας ἐξ οἰκείου διεξιούσαν προσώπου· ἐπίσταται δὲ πάντως ὁ φιλομαθὴς τὰ ἐν τῷ τόπῳ λεγόμενα· ὅπου κατασκηνοῖ μὲν βουλὴν ἡ σοφία, ἐπικαλεῖται δὲ γνῶσιν καὶ ἔννοιαν, κτῆμα δὲ ἔχειν φησὶν, ἰσχυρὸν τε καὶ φρόνησιν· αὐτὴ δὲ ὀνομάζεται σύνεσις· ἐν ὁδοῖς δὲ περιπατεῖν δικαιοσύνης, καὶ ἀναμέσων ὁδῶν δικαιοῦματος ἀναστρέφεσθαι. Φησὶ δὲ δι' αὐτῆς βασιλεῦσιν τοὺς βασιλεύοντας, δικαιοσύνην γράφειν τοὺς δυναστεύοντας; καὶ τῆς αὐτῶν κατακρατεῖν γῆς τοὺς τυράννους. Ὅτι γὰρ οὐδὲν τῶν εἰρημένων ὁ λελογισμένος ἀνεξετάστως ἐκ τῆς ἐτοίμου διαβολῆς προσδέχεται, παντὶ ὁμολῶν ἐστίν. Εἰ γὰρ οἱ βασιλεῖς δι' ἐκείνης ἐπὶ τὴν δυναστείαν προάγονται, καὶ παρ' αὐτῆς ἡ τυραννὶς τὴν ἰσχυρὴν ἔχει· ἀνάγκη πᾶσα τυραννοποιὸν ἡμῖν τὴν σοφίαν ἀναπαύσθαι, καὶ τῶν πονηρῶς ἐν βασιλείᾳ δυναστευσάντων, εἰς αὐτὴν μετατιθεῖναι τὰς μέμφεις, Ἄλλ' οἴδαμεν βασιλεὺς τοὺς ὑπὸ τῆς σοφίας ὄντας εἰς τὴν ἀτελεύτητον ποιοῦντας ἀρχὴν, τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι· ὧν κτῆμα ἡ τῶν οὐρανῶν ἐστὶ βασιλεία· καθὼς ὁ Κύριος, ὃς ἐστὶν ἡ σοφία τοῦ Εὐαγγελίου, καταπαγγέλλεται. Τοιούτους καὶ τοὺς δυνάστας ἐπιγινώσκωμεν, τοὺς κατὰ τῶν παθῶν δυναστεύοντας, τοὺς μὴ δουλομένους τῇ δυναστείᾳ τῆς ἀμαρτίας· οἱ καθάπερ δέλωρ τιλὴ τῷ ἰδίῳ βίῳ τὴν δικαιοσύνην ἐγγράφουσιν. Οὕτως καὶ ἡ ἐπαινετὴ τυραννὶς, τῇ συμμαχίᾳ τῆς σοφίας τὴν τῶν παθῶν δημοκρατίαν εἰς τὴν τοῦ νοῦ μοναρχίαν μετασκευάσασα, βουλαγωγεῖ τὰ κακῶς εἰς ἐλευθερίαν ἀφηνιάζοντα· πάντα τὰ πνευματικὰ τε καὶ γῆινα λέγων φρονήματα. Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, καὶ τῇ ἀρχῇ τῆς ψυχῆς ἐπανίσταται. Ταύτης οὖν κρατεῖ τῆς γῆς ὁ τοιοῦτος τύραννος, ἧς ἀρχὼν ἐτάχθη κατὰ τὴν πρώτην κτίσιν ὑπὸ τοῦ Λόγου.

Ὡς τοίνυν ταῦτα παρὰ πάντων ὁμολογεῖται τῶν εὐφρονούντων, μετὰ τοιαύτης διαβολῆς ἀναγινώσκεισθαι μᾶλλον ἢ μετὰ τῆς τοῖς ῥητοῖς ἐπιφανομένης κατὰ τὸ πρόχειρον· οὕτως εἰκὸς ἐστὶν ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ προσεχῶς τοῦτοις τὴν φωνὴν ἐκείνην συγγεγραμμένην, μὴ ἀπλῶς τε καὶ ἀνεξετάστως παρὰ τῶν εὐφρονούντων παραδεχθῆναι· Ἐάν ἀναγγείλω ὑμῖν, φησὶ, τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα, μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀπαριθμησασθαι, Κύριος ἐκτίσέ με. Τί μοι πρὸς ταύτην, ἐρεῖ, τὴν φωνήν, ὃ τῆς λέξεως δοῦλος, ὃ τῷ ἡχῷ τῶν συλλαβῶν Ἰουδαϊκῶς προσκαθήμενος; Ἀρ' οὐ δοκεῖ ξενισμὸν ἐμποιεῖν τῇ ἀκοῇ τῶν ἐπιστατικῶν ἢ συνταξίς; Ἐάν ἀναγγείλω ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα, Κύριος ἐκτίσέ με. Ὡς ἐάν μὴ ἀναγγείλῃ τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα, κατὰ τὸ ἀκολουθῶν

^a Prov. viii, 12. ^b Matth. v, 5. ^c Galat. v, 17. ^d Prov. viii, 22.

καὶ τὸ ἐκτίσθαι πάντως ἀρνήσεται. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι ἔάν ἀναγγεῖλαι ἐκτίσθην, δέδωκε νοεῖν κατὰ τὸ σιωπώμενον, ὅτι οὐκ ἐκτίσθην ἔάν μὴ ἀναγγεῖλω. Κύριος ἐκτίσέ με, φησὶν, ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με ἐν ἀρχῇ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων, πρὸ τοῦ ὅρη ἐδραστήσθαι· πρὸ δὲ πάντων βουῶν γεννᾷ με. Τίς ἡ καὶνὴ τῆς κατασκευῆς τοῦ κτίσματος τούτου τάξις; Πρῶτον κτίζεται, καὶ μετὰ τοῦτο θεμελιούται, καὶ τότε γεννᾶται. Κύριος ἐποίησε, φησὶ, χώρας ἀοικήτους, καὶ ἄκρα οἰκούμενα τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ποῖον Κύριον λέγει χώρας ἀοικήτου ποιήτην καὶ οἰκουμένης; Πάντως τὸν καὶ τὴν σοφίαν ποιήσαντα. Ἐκ γὰρ τοῦ αὐτοῦ προσώπου καὶ οὗτος κάκεινος ὁ λόγος, ὃ τε τὸ, Ἐκτίσέ με Κύριος, λέγων, καὶ ὁ προστιθεὶς τὸ, Ἐποίησε Κύριος χώρας καὶ ἀοικήτους. Οὐκοῦν ἐπίσης τῶν δύο δημιουργὸς ἔσται ὁ Κύριος, αὐτῆς τε τῆς σοφίας, καὶ τῆς οἰκουμένης τε καὶ ἀοικήτου χώρας. Ποῦ τοίνυν τὰ πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲ ἓν; Εἰ γὰρ ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ τὴν σοφίαν κτίζει, ἢ ἀντὶ τοῦ Υἱοῦ νοεῖν συμβουλευούσι, καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ὅσα ἡ κτίσις ἔχει, πῶς ἀληθεύει ὁ ὁμηγερέτης Ἰωάννης, πάντα λέγων δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι; Ἀντιφθέγγεται γὰρ ἡ Γραφὴ αὐτῇ πρὸς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνήν, τῷ τὴν σοφίαν κτίσαντι, τῆς ἀοικήτου τε καὶ οἰκουμένης χώρας ἀνατιθεῖσα τὴν ποιήσιν· οὕτω δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς πάντα θρόνον θεοῦ τινα διεξέρχεται, ἐπ' ἀνέμων ἀποριζόμενον, ἰσχυρὰ γίνεσθαι τὰ ἄνω νέφη λέγει, καὶ ἀσφαλεῖς τὰς ὑποουρανίους πηγὰς, καὶ πολλὰ τοιαῦτα περιέχει ἡ σύμψασις, πολλὴν ἐπιζητοῦντα τὴν διὰ λεπτῆς τινοῦ καὶ διδρακτικῆς φρενὸς εὐρισκομένην ἐν τοῖς προειρημένοις δόξιοιαν. Τίς ὁ ἐπ' ἀνέμων ἀποριζόμενος θρόνος; Τίς ἡ ἀσφάλεια τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν πηγῶν; Πῶς ἰσχυρὰ γίνονται τὰ ἄνω νέφη; Εἰ γὰρ τις πρὸς τὰ φαινόμενα κρίνει τὸν λόγον, πολλὴν εὐρήσει μάχην τῶν πραγμάτων πρὸς τὰ λεγόμενα. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι τὰ ἄκρα τῆς ὑπ' οὐρανόν, ἢ τῷ λίαν καθομιλεῖν τῇ τοῦ ἡλίου θερμότητι, ἢ τῷ καθ' ὑπερβολὴν ἀφροσύνῃ, διὰ τὴν καθ' ἑκάτερον ἀμετρίαν ἐστὶν ἀοίκητα; τὰ μὲν ξηρὰ τε καὶ διακαῆ πέτρα τοῦ μετερίου γινόμενα· τὰ δὲ τῷ ὕγρῳ πλεονάζοντα, καὶ καταφυγμένα διὰ τῆς πῆξεως οἰκείται δὲ μόνα ὅσα τῆς καθ' ἑκάτερον τῶν ἐναντίων ἀμετρίας ἐπίσης ἀπύχιστα. Εἰ δὲ τὰ μέσον τῆς γῆς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων διεληφται, πῶς τὰ ἄκρα λέγει τῆς ὑπ' οὐρανὸν οἰκεῖσθαι ἡ παροιμία; Τίς γὰρ ἰσχυρὸς ἐνθεωρηθεὶς τοὺς νέφους, ὡς ἀληθεύειν τὸν λόγον κατὰ τὴν πρόχειρον ἔνοιαν, ὃς φησὶν ἰσχυρὰ γεγενῆσθαι τὰ ἄνω νέφη. Μανώτερος γὰρ τίς ἐστὶν ἀνθρώπος, ἢ τοῦ νέφους φύσις κατὰ τὸν ἀέρα διαχεόμενος; ὃς ἐπωχεῖται μὲν τῷ ἐναερίῳ πνεύματι διὰ πολλὴν λεπτότητα κοῦφος γινόμενος. Συρρυσθεὶς δὲ πρὸς ταυτὸν ἐκ τῆς συμπλήσεως, διακρίπτει τοῦ ἀνέμετος πνεύματος, σταγῶν βαρεῖα γινόμενος. Τίς οὖν ἐστὶν ἐν τούτοις ἡ ἰσχυρὸς ἐν οἷς οὐδεμία τοῖς ἀποτομνοῖς ἀντιληψίς γίνεται; Τὸ γὰρ μανὼν τοῦ ἀέ-

A quotidie sunt, Dominus creavit me. Quasi nisi ea quæ sunt annuntiaverit, vi consecutionis se creatum prorsus negabit. Qui enim dixit, Si annuntia-vero creatus sum, animo intelligendum tacite dedit, quod Non creatus sum, nisi annuntiavero. Dominus creavit me, inquit, principium viarum suarum ad opera ejus; ante sæculum fundavit me in principio, antequam terram, antequam abyssos fecisset, priusquam fontes aquarum erupissent, priusquam montes essent firmati, ante omnes colles genuit me. Quis novus constructionis hujus creaturæ ordo? primum creatur et postea fundatur, tum vero etiam generatur. Dominus, inquit, fecit regiones non habitatas, et extremitates terræ quæ incoluntur sub cælo. Qualem Dominum dicit regionis incultæ et habitatæ factorem? Omnino eum qui sapientiam fecit: ex eadem enim persona et hic et ille sermo, et qui dicit, Creavit me Dominus, et qui adjicit, Fecit Dominus regiones etiam inhabitatas. Igitur æqualiter duorum conditor erit Dominus, ipsiusque sapientiæ, et terræ quæ habitatur et quæ non habitatur. Quomodo igitur omnia per Filium facta sunt, et sine ipso nihil? Si enim idem Dominus et sapientiam creat (quam pro Filio intelligere consulunt), et singula quæ creata sunt: quomodo sublimis Joannes verum ôicit, omnia per ipsum facta esse? contradicit enim hæc Scriptura voci Evangelii, ei qui sapientiam creavit inhabitabilis et habitabilis regionis creationem assignans. Sic etiam omnia quæ deinceps enarrat: thronum quemdam Dei esse, super ventis determinatum, quæ supra sunt nubes firmari ait, et tutos subcælestes fontes, et multa talia complectitur orationis contextus, quæ subtili quadam et perspicaci mente in prædictis excogitatum requirunt intelligentiam. Quis super ventis distinctus thronus? Quæ securitas sive tuta sedes fontium qui sub cælo sunt? quomodo firmæ sunt nubes quæ sursum sunt? si quis ex ea quæ apparet specie sermonem judicet, magnam rerum repugnantiam cum iis quæ dicuntur inveniet. Quis enim ignorat extrema terræ sub cælo, vel quia nimis solis calori sint affinia et propinqua, vel quia supra modum distent disjuncta, propter utriusque immoderationem non habitari posse? altera quidem sicca et æstu ferventia ultra moderatam temperiem esse; altera vero humido redundantia frigoribus et pruinis obriguissæ; habitantur autem ea sola quæ ab utraque extremitate æqualiter dissita sunt et seorsum collocata. Quod si terræ medium ab hominibus occupatur et incolitur, quomodo extrema orbis sub cælo habitari dicit parcemia? Quæ porro formido in nubibus spectari potest, ut verus sermo esse possit ex ea quæ prima fronte occurrit intelligentia, qui asserit firmas factas esse et validas nubes sursum. Rarior est enim quidam vapor nubis natura, per aerem diffusus: qui pro-

* Joan. 1, 3.

pter multam tenuitatem aërio spiritu supervehitur, A levis cum sit, confluentem autem in seipsum ex concretionem, decidit, cum jam aërius ille spiritus sustinere non possit, dum gutta sive stilla gravis efficitur. Quodnam igitur robur in his quæ tactu minime possunt apprehendi? Nam in nube aerum rarum et diffusu facilem videre licet. Quomodo rursus in ventorum instabili natura divinus definitur thronus? Hoc autem quod dicitur primum creari, tum demum generari, et inter creationem et generationem fundari, quam rationem cum communibus et in promptu positam congruentem notitiis habere quis dixerit? Quinetiam illud de quo jam ante dubitatum est in sermone, quomodo annuntiatio eorum quæ sunt quotidie, et recordatio numerationis eorum quæ a sæculo sunt, velut causa quædam est dicendi sapientiam a Deo creatam esse?

Quoniam igitur ex his quæ dicta sunt clare demonstratum est in his nihil tale esse, cur inexplorato et inconsiderate hic sermo admittatur, operæ pretium erit instar reliquorum, et hoc quod dicitur, *Dominus creavit me*, non ex ea quæ vi verbi ingeneratur nobis intelligentia, interpretari, sed omni attentione et diligentia inquirere, quod pie per hæc verba intelligitur. Verum enimvero accurate et ad amussim propositorum sententiam concipere eorum solum fuerit, qui Spiritu sancto ducti profunditates scrutantur, sciuntque fari in spiritu divina mysteria. Sed in his verbis de quibus agitur, tantum oratio nostra immorabitur, quantum sufficit ut eorum scopus non indiscussus et inexploratus prætermittatur. Quis igitur noster sermo? fieri, opinor, minime potest, sapientiam quæ ex divina illuminatione fit, hanc solam absque reliquis sancti Spiritus donis cuiquam adesse, sed omnino oportet, simul cum hac prophetiæ gratiam sive donum concurrere. Si enim sapientiæ proprium est, veritatem eorum quæ sunt animo comprehendere; prophetia vero futurorum continet declarationem, nullus perfectum sapientiæ donum fuerit consecutus, qui non prophetica co-operatione futuri cognitionem complexus fuerit. Quoniam igitur non humanam aliquam sapientiam sibi ipsi vindicat Solomon, cum dixit, *Deus docuit me sapientiam**, et omnes sermones suos Deo attribuit, cum ait, *Mei sermones dicti sunt a Deo***, præclare agemus, si admistam sapientiæ prophetiam in hac parte proverbii huius perscrutemur. Ergo dicimus quod in his quæ hunc locum præcedunt verbis cum dixisset, *sapientiam sibi domum ædificasse***, carnis Domini constructionem per hunc sermonem obscure indicat; non enim in alieno domicilio vera sapientia habitavit, sed sibi domicilium ex virginali corpore ædificavit. Hic autem quod ex ambobus unitum est, Verbo attribuit, ex domo dico et sapientia quæ domum ædificavit, id est, ex humanitate et cum homine temperata sive conjuncta deitate, horum utrique congruas et convenientes voces accommodat, ut in Evangeliiis fieri videre licet, in quibus sermo, qui

ρος καὶ εὐδαίχοντο, καὶ ἐπὶ τοῦ νέφους ἔστιν ἰδεῖν. Πῶς δὲ πάλιν ἐπὶ τῇ ἀστάρῃ τῶν ἀνέμων φύσει ὁ θεὸς ἀφορίζεται θρόνος; Τὸ δὲ πρῶτον κτίζεσθαι, καὶ ἐπὶ τέλει λέγειν γεννᾶσθαι, καὶ διὰ μέσου τούτων θεμελιοῦσθαι, τίνα λόγον εἰποι τις ἂν ἔχειν ταῖς κοιναῖς τε καὶ προχείροις ἐννοίας συμβαίνοντα; Τὸ τε πρὸ τούτων ἐπαπορθεῖν ἐν τῷ λόγῳ, πῶς ἡ ἀναγγελία τῶν καθ' ἡμέραν γινόμενων, καὶ ἡ μνήμη τῆς ἐξαριθμημένης τῶν ἐξ αἰῶνος, ὥσπερ αἰτία τις γίνεται τοῦ ἐκτίσθαι παρὰ τοῦ θεοῦ τὴν σοφίαν λέγειν;

B Οὐκ οὖν ἐπειδὴ δέδοικται φανερώς διὰ τῶν εἰρημένων, μηδὲν ἐν τούτοις τοιοῦτον εἶναι, ὥς ἀνεξέταστος τε καὶ ἀθεωρήτως παραδεχθῆναι τὸν λόγον, καλῶς ἂν ἔχοι καθ' ὁμοίότητα τῶν λοιπῶν, καὶ τὸ, Κύριος ἐκτίσέ με, μὴ κατὰ τὴν αὐτόθεν ἡμῖν ἐκ τοῦ ῥήματος ἐγγινομένην διάνοιαν ἐρμηνεύειν, ἀλλὰ ζητεῖν κατὰ πᾶσαν προσοχὴν τε καὶ ἐπιμέλειαν, τὸ εὐσεβῶς διὰ τοῦ λεγομένου νοούμενον. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀκριβῶς κατελιγφέναι τὴν τῶν προκειμένων διάνοιαν, μόνων ἂν εἴη τῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὰ βάθρα διερευνώντων, καὶ λαλεῖν ἐπισταμένῳ ἐν πνεύματι τὰ θεῖα μυστήρια. Παρ' ἡμῶν δὲ τοσούτον ἐν τοῖς προκειμένοις ὁ λόγος ἀσχοληθήσεται, ὅσον μὴ πάντῃ περιδεῖν τὸν ἐν τούτοις σκοπὸν ἀθεωρήτον. Τίς οὖν ὁ ἡμέτερος λόγος; Οὐκ ἔστιν, οἶμαι, δυνατόν τὴν ἐκ θείας ἐλλάμψεως γινομένην ἐν τινι σοφίᾳ, μόνῃ ταύτῃ διχα τῶν λοιπῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος παραγίνεσθαι, ἀλλὰ χρὴ πάντως συνεισελθεῖν ταύτῃ καὶ τῆς προφητείας τὴν χάριν. Εἰ γὰρ ἴδιον σοφίας ἐστίν, ἡ τῆς τῶν δυνάμεων ἀληθείας κατάληψις, προφητεία δὲ τὴν τῶν μελλόντων περιέχει σαφήνειαν, οὐκ ἂν ἐν τῷ τελείῳ τις τῆς σοφίας εἴη χάρισματι, μὴ διὰ τῆς προφητικῆς συνεργίας, συμπεριλαβὼν τῇ γνώσει καὶ τὸ ἐσόμενον. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἀνθρωπίνῃ τινὰ σοφίᾳ ἑαυτῷ προσμαρτυρεῖ Σολομών, ὁ εἰπὼν, ὅτι Ὁ θεὸς δεδίδαχέ με σοφίαν, καὶ πάντα τὸν παρ' ἑαυτοῦ λόγον ἀνατιθεὶς τῷ θεῷ, ἐν οἷς φησιν, ὅτι Οἱ ἐμοὶ λόγοι εἰρηγὰ ἀπὸ θεοῦ, καλῶς ἂν ἔχοι τὴν ἀναμετγμένην τῇ σοφίᾳ προφητείαν ἐν τῷ μέρει τούτῳ τῆς παροιμίας διερευνήσασθαι. Φαμέν τοίνυν ὅτι ἐν μὲν τοῖς πρὸ τούτου λόγοις εἰπὼν, τὴν σοφίαν ἑαυτῇ ψυχοδομηκεῖν τὸν οἶκον, τὴν τῆς σαρκὸς τοῦ Κυρίου κατασκευὴν διὰ τοῦ λόγου αἰνίσσεται· οὐ γὰρ ἐν ἄλλοτρίῳ οἰκοδομήματι ἡ ἀληθινὴ σοφία κατέκχησεν, ἀλλ' ἑαυτῇ τὸ οἰκητήριον ἐκ τοῦ παρθενικοῦ σώματος ψυχοδομήσατο. Ἐνταῦθα δὲ τὸ ἐνωθῆν ἐξ ἀμφοτέρων τῷ λόγῳ προστίθῃσι, τοῦ τε οἴκου λέγω καὶ τῆς σοφίας τῆς οἰκοδομησάσης τὸν οἶκον, τοῦτ' ἐστίν, ἐκ τε τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ ἐκ τῆς ἀνακραθείσης τῷ ἀνθρώπῳ θεότητος, ἑκατέρῃ δὲ τούτων ἐφαρμόζει τὰς καταλλήλους τε καὶ πρεπούσας φωνάς, καθὼς ἐστίν ἰδεῖν καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις γινόμενον, ἐν οἷς ὁ λόγος κατὰ τὸ πρόσωπον τῷ ὑποκειμένῳ διεξαγόμενος, διὰ μὲν

* Sap. vii, 21. ** ibid. *** Prov. ix, 4.

τῆς ὑψηλοτέρας τε καὶ θεοπροποῦς σημασίας τὸ θεῖον ἔνδεϊκνυται· διὰ δὲ τῆς χαμαιζήλου τε καὶ ταπεινῆς, τὸ ἀνθρώπινον. Οὕτως ἔστιν ἰδεῖν καὶ ἐν τῷ μέρει τούτῳ προφητικῶς τὸν Σολομῶντα κινούμενον, καὶ ὅλον παραδεδικότα τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον. Λέγει γὰρ πρότερον μὲν τὴν προαιώνιον τῆς σοφίας δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, ἐν οἷς τῷ Εὐαγγελιστῇ τρόπον τινὰ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν βημάτων συμφέρεται. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος τῇ περιληπτικῇ φωνῇ πάντων αὐτὸν αἴτιον καὶ δημιουργὸν ἀνεκέρυξεν, οὕτως ὁ Σολομὼν παρ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὰ καθέκαστα λέγει· τὰ ἐν τῷ παντὶ ἀριθμούμενα. Φησὶ γὰρ, ὅτι ὁ θεὸς ἐν τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, ἡτοίμασε δὲ οὐρανούς ἐν γρονθήσει, καὶ ὅσα τούτοις κατὰ τὸ ἀκλόουθον ἔπεται τῆς αὐτῆς ἐχόμενα διανοίας. Καὶ ὡς ἀν μὴ δοκοῖν τὴν δωρεάν τῆς ἐν ἀνθρώποις ἀρετῆς περισσῶς ἀμνημονεύοντον· πάλιν ἐκ προσώπου τῆς Σοφίας διεξίεισι, λέγων, ὡν μικρῶ πρόσθεν ἐμνημονεύσαμεν, τὸ, *Κατεσκήνωσα βουλήν καὶ γνῶσιν καὶ ἐννοίαν· καὶ ὅσα τῆς νοεράς τε καὶ ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας ἐστὶ*.

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διεξελθὼν, ἐπάγει καὶ περὶ τῆς κατὰ τὸν ἀνθρώπον οἰκονομίας διδασκαλίαν, διὰ τί *σὰρξ ὁ λόγος ἐγένετο*. Φανεροῦ γὰρ ἅπασιν ὄντος, ὅτι οὐδὲν ἐν αὐτῷ κτιστὸν ἢ ἐπίσταντον ὁ ἐπὶ πάντων ἔχει θεός, οὐ δύναμιν, οὐ σοφίαν, οὐ φῶς, οὐ λόγον, οὐ ζωὴν, οὐκ ἀλήθειαν, οὐδὲ ὅλως τι τῶν ἐν τῷ πληρώματι τοῦ θεοῦ κόλπου θεωρουμένων, ἅπερ πάντα ἐστίν, ὁ μονογενὴς θεός, *Ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς*, οὐκ ἂν τινι τῶν ἐν τῷ θεῷ θεωρουμένων, εὐλόγως ἐφαρμοσθεῖν τὸ τῆς κτίσεως ὄνομα. Ὡστε εἰπεῖν τὸν ἐν τῷ Πατρὶ Υἱόν, ἢ τὸν ἐν τῇ ἀρχῇ λόγον, ἢ τὸ ἐν τῷ φωτὶ φῶς, ἢ τὴν ἐν τῇ ζωῇ ζωὴν, ἢ τὴν ἐν τῇ σοφίᾳ σοφίαν, ὅτι *Κύριος ἐκτίσέ με*. Εἰ γὰρ κτιστὴ τοῦ Θεοῦ ἡ σοφία, Χριστὸς δὲ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, ἐπίσταντον πάντως ἔσχεν ὁ θεὸς τὴν σοφίαν, ὕστερον ἐκ κατασκευῆς προσλαβὼν, ὃ μὴ παρὰ τὴν πρώτην εἶχεν. Ἀλλὰ μὴν ὁ ἐν τοῖς κόλποις ὢν τοῦ Πατρὸς, οὐδέποτε κενὸν ἑαυτοῦ δίδωσι νοεῖν τὸν πατρῶον κόλπον, ἀρα οὐ τῶν ἐξωθεν ἐγγεγεννημένων ἐστὶ κόλπος. Ἀλλὰ παντὸς ἀγαθοῦ πληρῶμα ὢν, πάντως ἐν τῷ Πατρὶ νοεῖται ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν, οὐκ ἀναμένων τὸ διὰ κτίσεως ἐν αὐτῷ γενέσθαι, ὡς ἂν μήποτε κενὸς ἀγαθῶν ὁ Πατὴρ νοηθεῖν. Ἀλλ' ὁ ἐν τῇ ἀδιότῃ τῆς πατρικῆς θεότητος εἶναι νοούμενος, ἀεὶ ἐν αὐτῷ ἐστὶ· δύναμις ὢν καὶ ζωὴ, καὶ ἀλήθεια, καὶ φῶς καὶ σοφία, καὶ τὰ τοιαῦτα. Οὐκοῦν οὐκ ἐκ τοῦ θεοῦ τε καὶ ἀκηράτου ἐστὶν ἡ *Ἐκτίσέ με φωνή*, ἀλλὰ καθὼς εἴρηται, ἐκ τοῦ ἀνακραθέντος κατ' οἰκονομίαν ἀπὸ τῆς κτιστῆς ἡμῶν φύσεως.

Πῶς οὖν ἡ αὐτὴ καὶ τὴν γῆν θεμελιώσκει, καὶ τοὺς οὐρανούς ἐτοιμάζει, καὶ τὰς ἀβύσσους ἀναβρόγγυσσι, σοφία καὶ πρόνοιος καλουμένη, καὶ ἐνταῦθα κτίσει-

A pro rei subjectæ comodo deducitur, per excel-
siozem Deoque decoram significantiam quod di-
vinum est ostendit, per humilem vero et demis-
sam, quod est humanum : sic etiam in hac parte
licet perspicere Solomonem prophetice commolium
totum tradidisse œconomiz sive incarnationis my-
sterium. Dicit enim sapientiæ virtutem et opera-
tionem fuisse ante sæcula, in quibus quodam modo
Evangelistæ in ipsis verbis consentit. Ut enim ille
universali sive comprehensiva quadam voce, om-
nium ipsum auctorem et conditorem prædicavit :
sic Solomon ab ipso procreata esse dicit singula
quæ in universo enumerantur. Inquit enim, quod
*Deus sapientia terram fundavit ; præparavit autem
cælos in prudentia*, et quæcunque sequuntur eam-
dem habentia sententiam. Atque ne videretur
donum virtutis quæ est in hominibus silentio præ-
teritum despiciere : rursus ex persona Sapientiæ
pergit, dicens ea quæ paulo ante commemoravi-
mus : *Contubernale habui consilium et cognitio-
nem et intelligentiam ; et quæcunque intelligentis et
scientiam gignentis sunt doctrinæ*.

Hæc et quæ sunt huiusmodi persecutus, sub-
jungit doctrinam quæ est de dispensatione secun-
dum hominem, id est, de Verbi incarnatione, quam
ob causam *Verbum caro factum est*. Nam cum
sit perspicuum omnibus quod nihil in seipso crea-
tum vel adventitium habet ille qui est in omnibus
Deus, non virtutem, non sapientiam, non lucem,
non rationem, non vitam, non veritatem, neque
omnino quidquam eorum quæ in plenitudine divini
sinus conspiciuntur, quæ quidem omnia est uni-
genitus Deus, qui est in sinibus Patris, nulli eo-
rum quæ in Deo cernuntur creationis nomen recte
et convenienter poterit applicari. Ita ut conve-
niat Filium qui est in Patre, vel Verbum quod
erat in principio, vel in luce lucem, vel in vita
vitam, vel in sapientia sapientiam dicere, *Domini-
nus creavit me*. Si enim creata est Dei sapientia,
Christus autem Dei virtus et sapientia, adventi-
tium profecto Deus habuit sapientiam, posterius
quid ex creatione adeptus, quod non prius habe-
bat. Verumtamen qui est in sinibus Patris, nun-
quam seipso vacuum sinit intelligere sinum pater-
num, nihil enim eorum quæ extrinsecus ingene-
rantur, est in sinu. Sed omnis boni cum sit pleni-
tudo, omnino in Patre intelligitur qui erat in
principio, non exspectans in ipso per creationem
esse, ne aliquando Pater, bonis vacuus et inanis
mente concipi possit. Sed qui in æternitate pa-
ternæ deitatis esse intelligitur, in ipso est sem-
per : virtus cum sit et veritas, lux et sapientia et quæ sunt talia, haud igitur hæc vox,
Creavit me, de eo quod divinum est et incorruptibile accipienda est, sed sicut dictum est, de eo
quod per incarnationem contemporalum est ex creata natura nostra.

Quomodo igitur eadem terram etiam fundat et
cælos præparat, et abyssos perrumpit, sapientia
et prudentia, et divinus sensus qui vocatur, etiam

¹⁰⁰ Prov. viii, 24 sqq. ¹⁰¹ Joan. i, 14. ¹⁰² ibid. 18.

hoc in loco creatur ad operum principium? Non, inquit, absque magna causa talis particeps operis adhibetur dispensatio, id est, humana Christi natura. Verum quandoquidem homines eorum quæ accepto mandato observare et custodire debuerant ex sua memoria per contumaciam et inobedientiam expulerunt gratiam, bonorum obliiti, propterea ut vobis annuntiarem quæ quotidie ob vestram salutem sunt, et in memoriam reducerem ea quæ sunt a sæculo, enumerando vobis ea quorum memoriam amisistis: *Non enim novum quoddam Evangelium nunc annuntio, sed vestram in pristinum statum restitutionem molior*; hujus gratia ego qui semper sum, creatus fui, qui nulla, ut essem, indigebam creatione. Ita ut sim principium viarum ad opera Dei, homines dico. Nam corrupta via prima, viam recentem et vivam errantibus innovari rursus oportebat, nempe me ipsum qui sum via. Quod ad humanitatem respicit sententia verbi, Creavit me, nobis manifestius reddit suis verbis divinus Apostolus, quibus jubet induere Dominum Jesum Christum¹³; præterea ubi eodem repetito sermone dicit, *Induite novum hominem qui secundum Deum creatus est*¹⁴. Si enim unicum est salutare indumentum, hoc autem est Christus, non alium quis dixerit præter Christum esse novum hominem, eum qui secundum Deum creatus est. Sed clarum est, quod qui Christum induit, novum induit hominem, eum qui secundum Deum creatus est. Solus enim hic vere et proprie novus nominatur homo, qui non per notas et consuetas naturæ vias in hominum vita apparuit: sed inusitata quædam et peculiaris in hoc solo innovata est creatio. Idcirco ad hunc admirabilem et inauditum generationis modum respiciens Apostolus, eundem novum hominem secundum Deum creatum nominat, et ad divinam intuens naturam creationi hujus novi hominis attemperatam, Christum appellat. Quare pro uno et eodem duas poni voces certum est, et hanc vocem, Christi dico, et illam novi hominis secundum Deum creati.

Quoniam igitur Christus sapientia est, intelligens auditor sermonem consideret, et eorum qui nobis adversantur, et nostrum, et judicet uter pietati magis congruat et consentaneus sit. Uter magis Deo decoras intelligentias in dicto conservet, an qui universi Creatorem et Dominum factum esse definit, et servienti creaturæ honore parem construit; an potius qui ad dispensationem incarnationis respiciens, servat quod opinioni de divinitate et de humanitate convenit, et apte congruit: magno Paulo hoc præsertim dogma comprobante, qui in novo homine creationem respicit, et in vera sapientia potestatem creationis. Quinetiam orationis ordo hujus sensus contemplationi consentit. Nisi enim in vobis viarum principium creatum esset, non eorum, quæ sperantur, sæculorum fundamentum jactum fuisset; non factus nobis esset Domi-

¹³ Rom. xiii, 14. ¹⁴ Ephes. iv, 24.

ται εις ἔργων ἀρχὴν; Οὐκ ἄνευ, φησὶν, αἰτίας μεγάλης ἡ τοιαύτη συνεργεῖται οἰκονομία. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῶν παραφυλακτικῶν ἡμῖν τὴν ἐντολὴν λαβόντες οἱ ἄνθρωποι ἐξέβαλον τῆς μνήμης τὴν χάριν διὰ τῆς παρακοῆς ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν λήθῃ γενόμενοι, διὰ τοῦτο ἵνα ἀναγγέλω πάλιν ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν ἐπὶ σωτηρίᾳ γινόμενα, καὶ ἀναμνήσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀπαριθμησάμενος ὧν ἐπελάθεσθε· Ὅδ' γὰρ καὶ νῦν τι καταγγέλλω νῦν εὐαγγέλιον, ἀλλὰ τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν ὑμῶν πραγματεύομαι· τούτου χάριν ἐκτίσθην ὁ δὲ ὧν, καὶ μηδὲν τοῦ κτισθῆναι πρὸς τὸ εἶναι δεόμενος. Ὅστε με γενέσθαι ἀρχὴν ὁδῶν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, τοὺς ἀνθρώπους λέγω. Τῆς γὰρ ὁδοῦ τῆς πρώτης καταφθαρσίης, ἴδει πάλιν ἐκκατασκευάζειν τοὺς πλανημένους ὁδὸν πρόσφατόν τε καὶ ὡσάν, αὐτὸν ἐμὲ, ὅς εἰμι ὁδός. Καὶ οὕτως πρὸς τὸ ὁδηγεῖν αὐτοὺς, ἔκτισέ με, διάνοια βλέπει, σαφέστερον ἡμῖν τοῦτο παρίσται διὰ τῶν ἰδίων λόγων ὁ Θεός· Ἀπόστολος, ἐν οἷς διακελεύεται, ὅτι Ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ πρὸς τοῦτοις ὅπου τὸν αὐτὸν ἐπαναλαβὼν λόγον φησὶν, Ἐνδύσασθε τὸν καὶ νῦν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα. Εἰ γὰρ ἐν μὲν ἐστὶ τὸ σωτήριον ἐνδύμα, τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ Χριστός, οὐκ ἂν ἄλλον τις εἴποι παρὰ τὸν Χριστὸν εἶναι τὸν καὶ νῦν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα. Ἀλλὰ δῆλον, ὅτι ὁ τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενος, τὸν καὶ νῦν ἄνθρωπον ἐκτίσκει, ἐν οἷς τῶν ἀνθρώπων ἐφάνη βίω, ἀλλ' ἐξηλλαγμένη τις καὶ ἰδιόζουσα ἐπὶ μόνου τούτου ἐκκατασκευάζει ἡ κτίσις. Διὰ τοῦτο τὸν αὐτὸν πρὸς τε τὸ παράδοξον τῆς γεννήσεως βλέπων, καὶ νῦν ἄνθρωπον κατὰ Θεὸν κτισθέντα κατονομάζει, καὶ πρὸς τὴν θείαν φύσιν ὁρῶν τὴν ἐκκραθεῖσαν τῇ κτίσει τοῦ καινοῦ τούτου ἀνθρώπου, Χριστὸν προσαγορεύει. Ὡς καθενὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τὰς δύο καίεσθαι φωνάς, τὴν τε τοῦ Χριστοῦ λέγω, καὶ τὴν τοῦ καινοῦ ἀνθρώπου τοῦ κατὰ Θεὸν κτισθέντος.

Ἐπεὶ οὖν Χριστὸς ἡ σοφία ἐστὶν, ὁ συνετός ἀπροσέτις ἐπισκεψάσθω τὸν λόγον τῶν τε προμαχομένων ἡμῖν, καὶ τὸν ἡμέτερον, καὶ κρινάτω τὸν εὐσεβέστερον. Τίς μᾶλλον τὰς θεοπροπείας ἐννοίας ἐν τῷ ῥητῷ διασώζει, ὁ τὸν τοῦ παντός Κτίστην καὶ Κύριον πεποιησθαι διορίζμενος, καὶ τῇ δουλεύουσῃ κτίσει κατασκευάζων ὁμοτιμῶν· ἢ μᾶλλον ὁ πρὸς τὴν οἰκονομίαν ὁρῶν, καὶ φυλάσσων τῇ τε περὶ τὸ θεῖον, καὶ τῇ περὶ τὸ ἀνθρώπινον ὑπολήψει τὸ πρόσφορον. Συμμετρῶντος τοῦ μεγάλου Παύλου τῷ δόγματι, ὅς ἐν μὲν τῷ καινῷ ἀνθρώπῳ τὴν κτίσιν βλέπει, ἐν δὲ τῇ ἀληθινῇ σοφίᾳ τὴν ἐξουσίαν τῆς κτίσεως. Συμβαίνει δὲ καὶ ἡ τάξις τοῦ λόγου τῇ θεωρίᾳ τοῦ δόγματος. Εἰ γὰρ μὴ ἐκτίσθην ἐν ἡμῖν ἡ τῶν ὁδῶν ἀρχή, οὐκ ἂν ὧν προσδοκωμένων αἰῶνων θεμελίος κατεβλήθη, οὐδ' ἂν ἐγένετο ἡμῖν ὁ Κύριος Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, εἰ μὴ κατὰ τὸν Ἑσάταιν παιδίων ἐγενήθη

ἡμῖν, καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ· τὰ τε ἅλλα πάντα ὅσα ὁ προφήτης ὠνόμασε· καὶ μετὰ πάντων, Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶρος. Πρῶτον οὖν γέγονε τὸ κατὰ τὴν παρθενίαν μυστήριον, καὶ ἡ περὶ τὸ πάθος οἰκονομία. Καὶ τότε οἱ σοφοὶ τῆς πίστεως ἀρχιτέκτονες τὸν θεμέλιον τῆς πίστεως κατεβάλλοντο. Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὁ Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶρος, ὃ ἐποικοδομεῖται ἡ τῶν ἀτελευτήτων αἰώνων ζωὴ. Τούτου δὲ γενομένου, ἵνα ἐν ἑκάστῳ τῶν πεπιστευκότων τὰ θεῖα θελήματα τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου, καὶ τὰ ποιήματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος χαρίσματα γένηται, ἅπασιν πάντα τροπικῶς κατὰ τινα προσφυῇ σημασίαν ὀρη καὶ βουνούς ὀνομάζει ἡ θεῖα Γραφή· τὴν δικαιοσύνην μὲν ὀρη Θεοῦ ὀνομάζουσα, τὰ δὲ κρήματα, ἀδύσους προσαγορεύουσα, γῆν δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Λόγου σπειρομένην καὶ καρποφοροῦσαν τὸν πολὺχον καρπὸν. Ἡ ὡς ἐτέρωθεν παρὰ τῷ Δαβὶδ μὲν εἰρήνην διὰ τῶν ὀρῶν, δικαιοσύνην δὲ διὰ τῶν βουνῶν διδασκόμεθα· ἀναγκαίως ἐν τοῖς πιστοῖς ἡ σοφία γεννᾶται, καὶ ἀληθὴς ὁ Λόγος. Ὁ γὰρ ἐν τοῖς δεξαμένοις αὐτὸν ὄν, ἐν τοῖς ἀπίστοις οὐκ ἐγεννήθη. Ἰνα οὖν ταῦτα καὶ παρ' ἡμῖν γένηται, χρὴ τὸν τούτων δημιουργὸν ἐν ἡμῖν γεννηθῆναι. Οὕτω δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς τούτοις κατὰ τὸν εἰρμὸν τούτου κατανοήσομεν. Ἐάν γὰρ γεννηθῇ ἐν ἡμῖν ἡ σοφία, τότε παρὰ τοῦ Θεοῦ κατασκευάζεται ἐν ἑκάστῳ, ἥ τε χώρα καὶ ἡ ἀοίκητος. Χώρα μὲν ἡ δεχομένη τοῦ Λόγου τὴν σπορὴν, καὶ τὴν ἄροσιν· ἀοίκητος δὲ ἡ τῶν πονηρῶν οἰκητόρων χωριζομένη καρδία· καὶ οὕτως ἐστὶ ἡμῶν ἡ οἰκίαις ἐπὶ τῶν ἀκρῶν τῆς γῆς. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς γῆς τὸ μὲν τι βάθος ἐστίν, τὸ δὲ ἐπιπλάειον, ὅταν τις μὴ ὑπόγειος γένηται μηδὲ σπηλαιώδης, ἐν τῷ τὰ κάτω φρονεῖν· οἷός ἐστι τῶν ἐν ἀμαρτίᾳ ζώντων ὁ βίος, τῶν ἐμπέπηγμένων τῇ ἀνοπιστάτῳ τοῦ βουθοῦ ἰαυτοῦ, οἷς ἀληθῶς φρέαρ ἐστὶν ἡ ζωὴ, κατὰ τὴν ψαλμωδίαν τὴν λέγουσαν· Μηδὲ συσχετῶ ἐπ' ἐμέ φρέαρ τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐάν οὖν τις ἐγγεννηθείσως αὐτῇ τῆς σοφίας τὰ ἀνω φρονῇ, τοσοῦτον τῆς γῆς ἐραπτόμενος, ὅσον ἐπάνω· οὗτος τὰ ἀκρὰ τῆς ὑπ' οὐρανὸν οἰκεῖ, οὐκ ἐμβαθύνει τῷ γῆιν φρονήματι· τούτῳ τὸν οὐρανὸν ἐν ἑαυτῷ ἀντὶ τῆς γῆς ἐτοιμάζοντι ἡ σοφία πάρεστι. Καὶ ὅταν τὴν τῶν ἀνωθεν νεφῶν διδασκαλίαν, ἰσχυρὰν ἑαυτῷ ποιῇ, εἰς ἔργον ἀγων τὰ παραγγέλματα, τὴν τε μεγάλην καὶ εὐρύχωρον τῆς κακίας θάλασσαν τῇ ἀκριβεῖ πολιτείᾳ καθάπερ ἡλιόν τινα διαλαβὼν, καλύψει τὸ ἐμπαστον ὕδωρ προΐεναι τοῦ στόματος. Κἂν ἐν πηγαῖς καταχθῇ τῷ τῆς διδασκαλίας χαρίσματι, μετ' ἀσφαλείας προχέων τοῦ λόγου τὸ νῆμα· ὡς μὴ τινι παρασχέιν τὸ ποτὶν, ἀντὶ καθαροῦ ὕδατος ἀνατρεπτὴν θάλασσαν, κἂν ὑπερβαλεῖς πάσης γῆϊνης βίας, διαέριος τῷ βίῳ γένηται, ἐπὶ τῆς πνευματικῆς βεθνηκῶς πολιτείας, ἣν ἀνέμους ὁ λόγος ὠνόμασεν· ὥστε εἰς ὁρόν του ἐν αὐτῷ καθιδρυμένου ἀφορισθῆναι. Οἷος ἦν ὁ Παῦλος ἀπωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον, εἰς τὸ γενέσθαι σκεῦος ἐκλογῆς, τοῦ βασιτάσαι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ὡς ἅλλος Λόγῳ ὁρόνος ἐγένετο, ὁ τὸν ἑαυτοῦ καθιδρυμένον βαπτίζων. Ὅταν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κατορθωθῇ, ὥστε εὐφρανέσθαι

¹⁷ Isai. ix, 6. ¹⁸ Psal. lxxviii, 16.

PATROL. GR. XLV.

A nus. Pater futuri sæculi, nisi secundum Isaiam ¹⁷ parvulus puer nobis natus esset, et ejus nomen vocatum esset, et cætera quæ propheta nominat, et cum omnibus, Pater futuri sæculi. Prius igitur fuit mysterium quod in virgine factum est, atque illa in passione dispensatio. Atque tunc sapientes fidei architecti sive principes fabri fidei fundamentum posuerunt. Hic autem est Christus, Pater futuri sæculi, super quo ædificatur sæculorum fluxum nunquam habiturorum vita. Quod factum fuit, ut in unoquoque credentium divinæ voluntates legis Evangelicæ, et varia sancti Spiritus dona fiant, quæ omnia tropice secundum quamdam agnatam sive adherentem significantiam montes et colles nominat Scriptura divina. Justitiam quidem montes Dei nominans, judicia vero abyssos appellans, terram autem a Verbo satam et ferentem multiplicem et copiosum fructum. Vel sicut alibi a Davide docemur, per montes quidem pacem, per colles vero justitiam; necessario in fidelibus sapientia generatur, et verum Verbum; qui enim est in his qui acceperunt ipsum, in non credentibus nondum est. Ut igitur hæc nobis innascantur, oportet eorum effectorem in nobis nasci. Sic autem et quæ deinceps sequuntur hoc ipso nexu intelligemus. Si enim in nobis genita fuerit sapientia, tunc a Deo construitur in unoquoque et regio quæ habitatur, et quæ non habitatur: regio quidem habitabilis, quæ divini Verbi sationem recipit et arationem; inculta autem sive inhabitabilis, cor quod a perversis et pravis habitatoribus et incolis deserit, et sic erit nobis habitatio in summis terræ partibus. Siquidem terræ pars quædam est profunda, quædam quæ in extremitate eminet, cum quis non subterraneus neque cavernosus fuerit, dum quæ sunt deorsum sapit; qualis est vita eorum qui in peccato vivunt, qui in limo profundi non subsistente sunt infixi: quibus puteus vere vita est, secundum Psalmi cantum: *Neque urgeat super me puteus os suum* ¹⁸. Si quis igitur, postquam in ipso divina fuerit genita sapientia, quæ supra sunt sapiat: tantumdem terræ attingens quantum necesse est, hic extrema terræ sub celo habitat: non in terrenas cogitationes demersus: huic cælum sibi loco terræ preparanti sapientia assistit. Cumque doctrinam cælestium nubium validam et firmam sibi facit, ad opus revocans præcepta; magnumque et spatiosum vitiorum mare accurata bene vivendi ratione tanquam littore quodam dispescens, turbulentam aquam ex ore suo profluere prohibet. Quod si ad fontes fuerit adductus doctrinæ dono quod Deus gratificatur, tunc cum securitate verbi profundit laticem, ita ut non alicui potum pro aqua pura turbidam eversionem præbeat. Et si supra omnem terrenum gressum sublimatus, æritas sive spiritualis vivendi ratione factus fuerit, spiritalem politiani sive conversationem ingressus, quam ventos nominavit divinus sermo: ita ut in

thronum ejus qui in ipso consedit, segregetur : A qualis fuit Paulus segregatus ad Evangelium, ut esset vas electionis et ferret nomen Dei ¹⁹ : tunc velut alius Verbi thronus factus est, qui illud gestat quod in ipso consedit. Cum hæc et quæ sunt ejus generis perfecit, ita ut lætetur ille qui in seipso terram a Deo habitatam penitus absolverit et compleverit, gaudens quod non belluarum quarundam ferarum et rationis expertium, sed hominum pater factus est, qui filii divinæ sunt cogitationes et sensa, quæ ad divinam imaginem conformantur per fidem in eum qui in nobis creatus est et genitus : (a) fides autem voce D. Pauli fundamentum intelligitur, per quam fidelibus ingeneratur sapientia, et omnia quæ sunt dicta operatur : tunc ejus qui sic perfectus et omnibus modis absolutus fuerit B vita vere beata efficitur : eique omni tempore consentit et congaudet sapientia, qui quotidie hac sola delectatur. Nam Dominus lætatur in sanctis suis ²⁰ : et in cælo gaudium fit super his qui salvi sunt ²¹. Et Christus Pater propter filium qui salvus factus est, festum celebrat. His a nobis cursim et breviter dictis, industrius et solers lector, qui divinæ Scripturæ pavimenta percurrit, his speculamentis sive commentationibus accomodat ænigmata (id est obscura involuera quæ verbis aliud præferunt, aliud sensibus tenent), probans, an non multo melius est existimare huc intueri sententiam ænigmatum, non autem ad eum sensum qui primus occurrit. Non enim D. Joannis theologia vera potest existimari, quæ omnia creata opus Verbi esse prædicat, si quidem hic qui sapientiam creavit, cum ipsa alia omnia fecisse credatur. Non enim amplius per illam erunt omnia, sed cum omnibus creatis illa connumerabuntur.

Quod autem ad hoc respiciunt ænigmatica C voces, sequenti deinceps sermone evoluitur, qui dicit : Nunc itaque, fili, audi me. Deustus est qui meas vias custodit ²² : vias, scilicet ad virtutem aditus, quarum principium fit sapientiæ acquisitio. Quis igitur ad hanc divinam intuens Scripturam non impios pariter et sycophantas veritatis inimicos censebit? Impios quidem, quia ineffabilem unigeniti Dei majestatem, quantum in ipsis est, destruunt, creaturæ adjungunt : unum eorum quæ ab ipso producta sunt Dominum demonstrare obnixè contententes, cujus unigenitum est in omnia imperium. Sycophantas vero, id est calumniatores, quia cum ad tales astruendas opiniones nullam omnino illis occasionem sacra Scriptura præbeat, quasi illinc testimonium educentes, adversus pietatem armantur. Quoniam igitur nullam ex sacris libris vocem ostendere possunt, quæ quidem æternam unigeniti Dei gloriam cum subjecta creatura intueri consulat; his a nobis demonstratis, præclare habet pietatis sermoni contra mendacium victoriæ præmia adjudicare, atque his omnibus artificiosis nominum impositionibus repudiatis, quibus creaturam cum creatore, et facturam cum factore copulant : confiteri quemadmodum docet

A ἡδὴ τὸν ἐν αὐτῷ τὴν οἰκουμένην τοῦ Θεοῦ συντελέσαντα, εὐφραίνόμενον, ὅτι οὐχὶ θηρίων τινῶν καὶ ἀλόγων, ἀλλ' ἀνθρώπων πατὴρ ἐγένετο, οὗτοι δ' ἂν εἴεν οἱ θεοειδεῖς λογισμοί, οἱ κατὰ τὴν θείαν εἰκόνα μορφούμενοι, διὰ τῆς εἰς τὸν κτισθέντα ἐν ἡμῖν καὶ γεννηθέντα πίστεως· ἡ δὲ πίστις κατὰ τὴν Παύλου φωνὴν ὁ θεμέλιος νοεῖται, δι' ἧς γεννᾶται τοῖς πιστοῖς ἡ σοφία, καὶ πάντα τὰ εἰρημένα ἐργάζεται· τότε μακάριος ἀληθῶς ὁ τοῦ κατωρθωκότος γίνεται βίος· ὃ ἀρμόζει καὶ ἐπευφραίνεται ἐν παντὶ καιρῷ ἡ σοφία, τῷ καθ' ἡμέραν αὐτῇ μόνῃ προσχαιρούμενῳ. Εὐφραίνεται γὰρ ὁ Κύριος ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ· καὶ ἐν οὐρανῷ χαρὰ γίνεται ἐπὶ τοῖς σωζομένοις. Καὶ ὁ Χριστὸς Πατὴρ ἐπὶ τῷ ἀνασωθέντι υἱῷ ὁρτάζει. Τούτων δὲ παρ' ἡμῶν ἐπιδρομὴ βῆθέντων, ὁ φιλόπονος B ἀναγνούς τῆς θείας Γραφῆς τὰ ἐδάφη. προσαρμοσάτω τοῖς θεωρήμασι τὰ αἰνίγματα· δοκιμάσας εἰ μὴ παραπολὺ κρεῖττον ἐστὶ πρὸς τοῦτο βλέπειν οφείδαι τὴν τῶν αἰνιγμάτων διάνοιαν, καὶ μὴ κατὰ τὸ προσχειρὸς ὑπονοοῦμενον. Οὐ γάρ ἐστι δυνατόν τὴν τοῦ Ἰωάννου θεολογίαν ἀληθῆ νομισθῆναι, τὴν πάντα τὰ κτισθέντα ἔργον εἶναι τοῦ Λόγου ὑμνήσαν, εἴπερ ἐνταῦθα ὁ τὴν σοφίαν κτίσας, μετ' αὐτῆς καὶ τὰ ἄλλα πάντα πεποιημένα πιστεύοιτο. Οὐκ ἐστὶ γὰρ δι' ἐκείνης ἔσται τὰ πάντα, ἀλλὰ μετὰ πάντων ἐκείνη τῶν γεγονότων ἀριθμηθήσεται.

existimare huc intueri sententiam ænigmatum, non autem ad eum sensum qui primus occurrit. Non enim D. Joannis theologia vera potest existimari, quæ omnia creata opus Verbi esse prædicat, si quidem hic qui sapientiam creavit, cum ipsa alia omnia fecisse credatur. Non enim amplius per illam erunt omnia, sed cum omnibus creatis illa connumerabuntur. C Ὅτι δὲ πρὸς τοῦτο βλέπουσιν αἱ αἰνιγματώδεις φωναί, διὰ τοῦ ἐφεξῆς λόγου σαφῶς ἐκκαλύπτεται, ὃς φησὶ· Νῦν οὖν, υἱέ, ἀκουσον μου· καὶ, Μακάριος ὃς τὰς ἐμὰς ὁδοὺς φυλάσσει· ὁδοὺς δηλαδὴ λέγων, τὰς πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐφόδους, ὧν ἀρχὴ γίνεται τῆς σοφίας ἡ κτήσις. Τίς τοίνυν πρὸς τὴν θείαν βλέπων Γραφὴν οὐκ ἀσβεῖς τε ὁμοῦ καὶ συκοφάντας εἶναι τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀληθείας συνθήσεται; Ἀσβεῖς μὲν, ὅτι τὴν ἀρόχτην τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ὤξαν, ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, καθελόντες, τῇ κτίσει συνάπτουσιν· ἐν τῶν παρ' αὐτοῦ γεγονότων ἀποδεικνύειν φιλονεικοῦντες τὸν Κύριον, οὐ μονογενέ· ἐστὶ κατὰ πάντων τὸ κράτος. Συκοφάντας δὲ, ὅτι μηδεμίαν αὐτοῖς τῆς Γραφῆς πρὸς τὰς τοιαύτας ὑπολήψεις ἀφορμὴν παρασχομένης, ὡς ἐκείθεν ἐπαγόμενοι τὴν μαρτυρίαν κατὰ τῆς εὐσεβείας ὀκλιζονται. Ἐπεὶ οὖν παρ' οὐδενὸς ἔχουσι τὸν ἁγίων Γραφῶν ἐπιδείξαι τινα φωνήν, ἥτις τὴν προαἰώνιον τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ὄξαν μετὰ τῆς ὑποχειρίου κτίσεως ὄραν συμβουλεύει, καλῶς ἂν ἔχει τοῦτων ἡμῖν ἀποδείχθέντων ἡδὴ προσμαρτυρηθῆναι τῷ τῆς εὐσεβείας λόγῳ κατὰ τοῦ ψεύδους τὰ νικητήρια, καὶ πάσας αὐτῶν τὰς ὀνομαστικὰς ταύτας τεχνολογίας παρωσαμένους, δι' ὧν συναρμολόγουσι τὸ κτίσμα τῷ κτίσαντι, καὶ τὸ ποίημα τῷ ποιήσαντι· ὁμολογεῖν, καθὼς διδάσκει τὸ ἐξ οὐρα-

¹⁹ Act. ix, 1 sqq. ²⁰ Psal. lxxxviii, 8. ²¹ Luc. xv, 40. ²² Prov. iii, 13

(a) Locus obscurus, sed e Græca LXX Interpretum versione Proverb. viii intelligendus.

νὼν Εὐαγγέλιον, Ἰὼν ἀγαπητόν, οὐ νόθον, οὐδὲ ὑπο-
 ὄλητον, τῇ δὲ τοῦ Υἱοῦ φωνῇ πᾶσαν τὴν φυσικὴν
 οἰκειότητα συμπαραδεξαμένους, Θεὸν ἀληθινὸν τὸν
 ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ λέγειν· καὶ τὰ πάντα ὡσαύ-
 τως ἐπ' αὐτοῦ πιστεύειν, ὅσα ἐν τῷ Πατρὶ καθορᾶται·
 διότι ἐν εἰσι, καὶ ἐν τῷ ἑτέρῳ νοεῖται τὸ ἕτερον, οὐχ
 ὑπερπίπτον, οὐκ ἑλαττούμενον, οὐ κατὰ τινα θεο-
 πρεπῆ τε καὶ ἀγαθὸν χαρακτῆρα παρηλλαγμένον, ἢ
 ἀλλοιούμενον.

Φανερός τοίνυν τῆς πρὸς αὐτὸν μάχης τοῦ Εὐνο-
 μίου γεγενημένης, ἐν οἷς ἐναντία λέγων αὐτῷ ἀπ-
 ἐλεγχεται, νῦν μὲν διὰ τὸ γεννηθῆναι κατὰ φύσιν,
 λέγω δεῖν αὐτὸν Ἰὼν ὀνομάζεσθαι· πάλιν δὲ διὰ τὸ
 κτισθῆναι, μηκέτι Ἰὼν, ἀλλὰ ποιῆμα λέγεσθαι.
 Προσῆκει οἶμαι τὸν νονεῶς καὶ ἐπιστατικῶς ἐπαί-
 νοντα, ἐπειδὴ οὐκ ἐνδέχεται δύο μαχομένων ἀλλήλοις
 λόγων, κατὰ τὸ ἴσον ἐν ἑκατέρῳ τὸ ἀληθὲς εὐρεθῆναι,
 ἀποβάλλειν ἐξ ἀμφοτέρων τὸ ἀσέδες τε καὶ βλάσφη-
 μον, τὸ κατὰ τὸ κτίσμα λέγω καὶ ποιῆμα· θέσθαι
 δὲ μόνῳ τῷ πρὸς εὐσέδειαν βλέποντι τῷ κατὰ φύσιν
 ὁμολογοῦντι προσεῖναι τῷ μονογενεῖ Θεῷ τὴν τοῦ υἱοῦ
 προσγορίαν· ὡς ἂν καὶ διὰ τῆς τῶν ἐχθρῶν φωνῆς
 ὁ τῆς εὐσέδειας λόγος ἔχοι τὴν σύστασιν.

Λέγων δὲ πάλιν, ἀναλαβὼν ὃν ἐξ ἀρχῆς αὐτοῦ παρ-
 εθέμην λόγον· Γεννητὸν ὄντα, φησί, τὸν Ἰὼν καὶ
 γέννημα λέγειν οὐ παραιτούμεθα, τῆς γεννηθεί-
 σης αὐτῆς οὐσίας, καὶ τῆς τοῦ υἱοῦ προσγορίας.
 τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων οἰκειονμένης σχέσιν.
 Τίως μὲν οὖν ὁ κριτικῶς τῶν λεγομένων ἀκούων, τοῦ-
 του μεμνήσθω, ὅτι τὴν γεννηθεῖσαν λέγει, ὡς μηκέτι
 μήτε τὴν ἀγεννησίαν μήτε τὴν γέννησιν, ἀν' οὐσίας
 παραλαμβάνεσθαι· ἀλλ' ἰδίᾳ μὲν τὴν οὐσίαν παρα-
 λαμβάνεσθαι, ἰδίᾳ δὲ τὸ γεννηθῆναι αὐτὴν, ἢ μὴ
 γεννηθῆναι, διὰ τῶν ἐπιθεωρουμένων αὐτῇ ἰδιωμά-
 των κατανοεῖσθαι. Φιλοπονώτερον δὲ τὸν περὶ τούτου
 λόγον κατανοήσωμεν. Οὐσίαν γεγενῆσθαι λέγει,
 Ἰὼν δὲ εἶναι τῆς γεννηθείσης οὐσίας τὸ ὄνομα.
 Ἄλλ' ἐν τούτοις ὁ παρ' ἡμῶν λόγος διὰ δύο τῶν
 ἐναντιῶν ἐλέγχει λόγον· ἑνὸς μὲν τῆς κακουργίας
 τὴν ἐπιχείρησιν· ἑτέρου δὲ τῆς καθ' ἡμῶν ἐπιχει-
 ρήσεως τὴν ἀτονίαν. Κακουργεῖ μὲν γὰρ, γέννησιν
 οὐσίας λέγων, ἵνα κατασκευάσῃ τὴν πρὸς ἀλλήλας
 τῶν οὐσιῶν ἐναντίωσιν, τῷ γεννητῷ τε καὶ ἀγεννήτῳ
 πρὸς ἑτερότητα φύσεως διεσχισμένας. Ἐλέγχεται δὲ
 τὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ἀτονον, δι' αὐτῶν ὧν ἡ κακουργία
 κατασκευάζεται. Ὁ γὰρ γεγενῆσθαι τὴν οὐσίαν
 εἰπὼν, ἕτερόν τι τὴν γέννησιν εἶναι παρὰ τὴν οὐσίαν
 σαφῶς διορίζεται. Ὡς μὴ ἂν τὸ σημαίνονμενον τῆς
 γεννήσεως τῷ τῆς οὐσίας εφαρμοσθῆναι λόγῳ. Οὐ
 γὰρ ὅπερ ἐν πολλοῖς κατεσκευάσας, τοῦτο καὶ ἐν τῷ
 μέρει τοῦτῳ πεποίηκεν. Ὅστες αὐτὴν εἰπεῖν οὐσίαν
 εἶναι τὴν γέννησιν, ἀλλὰ γεννηθῆναι ὁμολογεῖ τὴν
 οὐσίαν, ὡς διακεκριμένην ἐφ' ἑκατέρας φωνῆς τοῖς
 ἀκούουσιν ἐγγενέσθαι τὴν ἔννοιαν. Ἄλλο γὰρ τι νόη-
 μα γίνεται τῷ ὅτι ἐγεννήθη ἀκούσαντι, καὶ ἄλλο διὰ
 τοῦ τῆς οὐσίας ὀνόματος. Σαφέστερος δὲ γένοιτ' ἂν
 ἡμεῖν ὅτι τῶν ὑποδειγμάτων ὁ λόγος. Εἶπεν ἐν τῷ

11 Matth. iii, 17; xviii, 5.

(a) Illic puto multa deesse.

A Evangelium e caelis auditum, *Filium dilectum* 11, non nothum sive adulterium, non supposititium, et simul Filii voce omnem naturalem cognationem accipientes, *Deum verum de Deo vero dicere*, similiterque omnia in ipso credere, quæ in Patre conspiciuntur: quia unum sunt, et in altero alterum intelligitur: non superincidens, non imminutum, non secundum aliquem Deo decorum et bonum characterem immutatum, vel aliud factum.

(a) Cum ergo sit manifesta Eunomii secum repugnancia, in quibus sibiipsi contradicere redargutus est, nunc quidem quia sit genitus secundum naturam, dico ipsum oportere Filium nominari: rursus, quia sit creatus, non amplius Filium, sed facturam dici. Convenire puto eum qui attente et scienter audit, quoniam duorum inter se pugnantium ex æquo sermonum in utroque verum non contingit inveniri, ex ambobus quod est impium et blasphemum repudiare, quod secundum creaturam et facturam est dico; assentiri autem soli ad pietatem spectanti et confitenti, quod secundum naturam ipsi unigeniti Deo filii appellatio competit, ut etiam inimicorum voce pietatis sermo confirmetur et asseratur.

Repetito autem ipsius quem ab initio apposui sermone: *Genitum*, inquit, *Filium esse*, et *gennema sive progeniem dicere non recusamus*: cum ipsa genita essentia, et filii appellatio talem nominum relationem sibi vindicare possit. Eo usque quidem, qui cum iudicio ea quæ dicuntur audit, huius meminerit, quod, genitam essentiam dicit, ut non amplius naturam generationis expertem neque generationem pro ipsa essentia sumamus; sed separatim quidem essentiam, separatim vero ipsam genitam esse, vel non genitam, per proprietates quæ in ipsa conspiciuntur, intelligamus. Sed accuratius de hoc sermonem consideremus. *Essentiam genitam esse* dicit, *Filium vero essentiae genitæ esse nomen*. Sed in his qui noster est sermo, duobus contrariis arguet sermonem: uno quidem improbitatis sive malitiæ conatum: altero vero contra nos incursionis imbecillitatem. Maligne enim agit, dum dicit generationem essentiae, ut essentiarum inter se contrarietatem astruat, dum eas in id quod genitum est et non genitum, ad differentiam naturæ, dividit. Arguitur etiam aggressionis suæ in nos imbecillitas, per ipsamet quæ ejus malitia molitur. Qui enim essentiam genitam esse dixit, aliud quiddam esse generationem præter essentiam aperte definit; ita ut quod generationis nomine significatur, non essentiae rationi conveniat. Non enim quod in multis astruxit, hoc etiam in hac parte fecit: ita ut dicat ipsam essentiam esse generationem, sed genitam esse confitetur essentiam: ita ut per utramque vocem distincta notio animis audientium ingeneretur. Alia enim notio concipitur in animo ejus qui audit, quod genitus est: alia vero per essentiae nomen. Sed exemplorum appo-

atione dilucidior nobis fiet sermo. Dicit in Evangelio Dominus ²⁴, quod propinquantie partus cruciatu, mulier est in dolore, sive tristitiam habet: postea vero gaudium gaudet, quia natus est homo in mundo. Ut igitur in hac parte duo sensa ab Evangelio discreta discimus, unum quidem, partum quem per generationem intelleximus; alterum vero idipsum quod fit ex partu: non enim partus est homo, sed per partum homo: sic et in hoc loco, cum Eunomius concesserit genitam esse essentiam, priori quidam verbo quod ex aliquo est edocti sumus: sequente vero ipsum subjectum intelleximus, cui ex aliquo est subsistentia. Si igitur aliud est essentiae significatum, aliud vero vox generationis intelligere supponit, docta commenta ipsis repente corruerunt, velut frivola vasa fictilia collisa, atque inter se contracta. Non enim amplius eis licebit geniti cum ingento differentiam in Filii et Patris essentias transferentibus, simul ad res nominum inter se repugnantiam transferre. Cum enim ab Eunomio sit concessam genitam esse essentiam, quemadmodum exemplum Evangelicum hunc sensum explicat, in quo hominem natum esse cum didicimus, non hominem idem esse cum generatione intelleximus, sed propriam in utroque nomine notionem comprehendimus, non amplius locum habebit haeresis quae per ejusmodi voces essentiarum diversitatem suo dogmate decernit.

Ut autem manifestius nobis de his sermo reveletur, sic rursus quod proponitur diducamus: Naturam humanam a principio cum omnibus fecit ille qui universum condidit, ac postquam factus est Adam, tunc generationem quae sit ex mutuo complexu hominibus instituit, cum dixit, *Crescite et multiplicamini* ²⁵. Cum igitur Abel per generationem substitit, quis sanæ mentis compos non dixerit, secundum idem humanæ generationis significatum, absque generatione Adamum substituisse? Attamen primus homo totum in seipso humanæ essentiae terminum habuit: et qui ex illo generatus est, similiter in eadem essentiae ratione subscribitur. Quod si genita essentia diversa, ab ea quae genita non est construeretur, non utrisque eadem essentiae ratio competeret. Quorum enim essentia diversa, horum non est eadem essentiae ratio sive definitio. Quoniam igitur iisdem designatus proprietatibus et ea quæ est Adæ, et ea quæ est Abelis essentia, necesse est omnino in ambobus unam essentiam esse confiteri: alium autem atque alium in eadem naturâ demonstrari. Nam Adam et Abel in naturæ ratione unus duo sunt: sed in proprietatibus quæ in ipsorum utroque cernuntur, inconfusum inter se habent discrimen. Non igitur proprie dici potest, quod Adam essentiam a seipso aliam sive diversam genuit, sed melius, quod ex seipso genuit alium seipsum: cum quo omnis ejus qui genuit essentiae ratio simul edita est. Quod igitur de

A Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος, ὅτι προσεγγιζούσης τῆς ὥδινος, ἐν λύπῃ γίνεται ἡ γυνή· μετὰ ταῦτα δὲ χαρὰν ἔχει, ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον. Ὡς τοίνυν ἐν τῷ μέρει τοῦτ' ἐξ ὧν νόημα διακεκριμένα παρὰ τοῦ Εὐαγγελίου μαρτυροῦνται, ἐν μὲν, τὸν τόκον ὃν διὰ τῆς γεννήσεως ἐνόησαμεν· ἑτέρον δὲ αὐτὸ τὸ ἐκ τοῦ τόκου γινόμενον· οὐ γὰρ ὁ τόκος ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ διὰ τοῦ τόκου ὁ ἄνθρωπος· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, τοῦ Εὐνομίου γεννηθῆναι τὴν οὐσίαν ὁμολογήσαντος· τῷ μὲν προάγοντι βήματι τὸ ἐκ τινος ἐδιδάχθημεν, τῷ δὲ ἐφεξῆς, αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον ἐνόησαμεν, ὃ ἐκ τοῦ τινὸς ἐστὶν ἡ ὑπόστασις. Εἰ οὖν ἄλλο μὲν ἐστὶ τῆς οὐσίας τὸ σημαίνον· ἑτέρον δὲ ἡ τῆς γεννήσεως φωνὴ νοεῖν ὑποτίθεται, διαπέπτωκεν ἄνθρωπος· αὐτοῖς τὰ σοφὰ μηχανήματα, ὥστερ' ὁστράκινα καὶ αὐτὴ ἀλλήλοις προσαχθέντα, καὶ δι' ἀλλήλων διατρυφέντα. Οὐκ ἐτι γὰρ αὐτοῖς ἐξέσται τὴν τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον διαστολὴν ἐπὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς οὐσίας μεταφέρειν, συμμεταφέρειν ἐπὶ τὰ πράγματα τὴν προσάλληλα τῶν ὀνομάτων μάχην. Ὁμολογηθέντος γὰρ παρὰ τοῦ Εὐνομίου ὅτι ἐγεννήθη ἡ οὐσία, καθὼς καὶ τὸ εὐαγγελικὸν ὑπόδειγμα τὴν τοιαύτην ἐρμηνείαν διάνοιαν, ἐν ᾗ τὸν ἄνθρωπον γεννηθῆναι μαθόντες, οὐ ταῦτ' ἐνόησαμεν τῇ γεννήσει τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἴδιον ἐφ' ἑκατέρου τῶν ὀνομάτων ἐδεξάμεθα νόημα, οὐκ ἐτι χώραν ἔξει πάντως ἡ αἵρεσις τὴν ἐτερότητα τῶν οὐσιῶν διὰ τῶν τοιούτων φωνῶν δογματίζουσα.

Ἔς δ' ἂν μάλιστα σαφέστερον ἡμῖν ὁ περὶ τούτων λόγος ἐκκαλυφθῇ, οὕτως τὸ προκείμενον πάλιν διαληψόμεθα· Ἐποίησε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν κατ' ἀρχὰς μετὰ πάντων ὁ τὸ πᾶν συστήσας, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν Ἀδὰμ, τότε τὴν ἐξ ἀλλήλων γέννησιν τοῖς ἀνθρώποις ἐνομεθέτησεν, εἰπὼν, *Ἀυξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε*. Τοῦ τοίνυν Ἀδὲλ γεννητῶς ὑποστάντος, τίς οὐκ ἂν εἴποι τῶν εὐ φρονούντων, κατ' αὐτὸ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης γεννήσεως σημαίνον, ἀγεννήτως τὸν Ἀδὰμ ὑποστήναι. Ἀλλὰ μὴν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὅλον ἔσχεν ἐν ἑαυτῷ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας τὸν ὅρον, καὶ ὁ ἐξ ἐκείνου γεννηθεὶς, ὡσαύτως ἐν τῷ αὐτῷ τῆς οὐσίας ὑπογράφεται λόγῳ. Εἰ δὲ ἄλλη τις ἡ γεννηθεῖσα οὐσία παρὰ τὴν μὴ γεννηθεῖσαν κατεσχευάζετο, οὐκ ἂν ἐπ' ἀμφοτέρων ὁ αὐτὸς τῆς οὐσίας ἥρμος λόγος. Ἐν γὰρ ἡ οὐσία διάφορος, τούτων οὐδὲ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ αὐτὸς τῆς οὐσίας. Ἐπεὶ οὖν τοῖς αὐτοῖς χαρακτηρίζεται ἰδιώμασιν ἡ τε τοῦ Ἀδὰμ καὶ ἡ τοῦ Ἀδὲλ οὐσία· πᾶσα ἀνάγκη μίαν μὲν οὐσίαν ἐπ' ἀμφοτέροις εἶναι συντίθεσθαι· ἄλλον δὲ καὶ ἄλλον τὸν ἐν τῇ αὐτῇ φύσει δεικνύμενον. Ὁ γὰρ Ἀδὰμ καὶ ὁ Ἀδὲλ ἐν τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, εἰς οἱ δύο εἰσὶν· ἐν δὲ τοῖς ἐπιθεωρουμένοις ἑκατέρῳ αὐτῶν ἰδιώμασιν, ἀσύγχυτον ἔχουσι τὴν ἀπ' ἀλλήλων διάκρισιν. Οὐκοῦν οὐκ ἐστὶ κυρίως εἰπεῖν, ὅτι ὁ Ἀδὰμ οὐσίαν παρ' αὐτὸν ἄλλην ἐγέννησεν, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι ἐξ ἑαυτοῦ ἐγέννησεν ἄλλον ἑαυτόν· ὃ πᾶς ὁ τῆς τοῦ γεννήσαντος οὐσίας συναπατεχθῇ λόγος. Ὅπερ οὖν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης μεμαθήκαμεν φύσεως, διὰ τῆς

²⁴ Joan. xvi, 21. ²⁵ Genes. i, 28.

κατὰ τὸ ἀκολουθῶν ὑπο τοῦ λόγου προδειγθεῖσης ἡμῖν
 ὁδηγίας, τοῦτο οἶμαι δεῖν καὶ ἐπὶ τὴν ἀκήρατον τῶν
 θεῶν δογμάτων κατανόησιν εἰς ὁδηγίαν λαβεῖν. Πά-
 σαν γὰρ σαρκώδη καὶ ὕλικήν ἔννοιαν τῶν θεῶν τε καὶ
 ὑψηλῶν δογμάτων ἀποσιεῖσάμενοι, ἀσφαλεστάτην ἐξο-
 μεν διὰ τοῦ καταλειπομένου νοήματος, ὅταν ἐκ-
 καθαρθῇ τῶν τοιούτων, τὴν ἐπὶ τὰ ὑψηλά τε καὶ
 ἀπρόσιτα χειραγωγίαν. Ὑπολογεῖται γὰρ καὶ παρὰ
 τῶν ἐναντίων τὸν ἐπὶ πάντων ὄντα θεόν, Πατέρα τοῦ
 Μονογενοῦς καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸν
 Μονογενῆ θεόν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὄντα, γεννητὸν διὰ
 τὸ γεννηθῆναι κατονομάζουσιν. Ἐπεὶ οὖν ἐν ἀνθρώ-
 ποις τὸ τοῦ πατρὸς ὄνομα συνευγεγμένως ἔχει τινὰς
 ἐμφάσεις, ὧν ἡ ἀκήρατος ἡλλοτριῶται φύσις· πάντα
 προσήκει ὅσα περὶ τὴν σαρκώδη τοῦ πατρὸς σημα-
 σίαν ὕλικὰ νοήματα συνεισέρχεται, καταλίποντα, θεο-
 πρεπῆ τινα διάνοιαν ἐμπαντικὴν μόνης τῆς γνησιό-
 τητος ἐπὶ τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐντυπώσασθαι. Ἐπεὶ
 οὖν οὐ μόνον ὅσα ἡ σὰρξ νοεῖν ὑποτίθεται τῇ τοῦ ἀν-
 θρωπίνου πατρὸς ἐννοίᾳ συγκαταλαμβάνεται, ἀλλὰ
 καὶ διαστηματικὴ τις ἐννοία συνεπινοεῖται πάντως τῇ
 ἀνθρωπίνῃ πατρότητι, καλῶς ἂν ἔχοι τῷ σωματικῷ
 ῥύπῳ καὶ τὴν διαστηματικὴν ἔννοιαν ἐπὶ τῆς θείας
 συναποδόλλειν γεννήσεως, ὡς ἂν πανταχόθεν ἐκ-
 πλυνθείσης τῆς ὕλικῆς ιδιότητος, καθαρεύει παντὸς οὐ
 μόνον ἐμπαθοῦς, ἀλλὰ καὶ διαστηματικοῦ νοήματος,
 ἡ ὑπερέχουσα γέννησις. Οὐκοῦν ὁ Πατήρ τὸν θεόν
 λέγων, τῇ τοῦ εἶναι τὸν θεόν ἐννοίᾳ, καὶ τὸ τί εἶναι
 συμπεριλήφεται. Ἡ γὰρ ἀπὸ τίνος ἀρχῆς ἐστὶ τὸ εἶ-
 ναι, τοῦτο καὶ τὸ τί εἶναι πάντως ἀπὸ τίνος ἀρχεται·
 ἐπ' οὐ δὲ τὸ εἶναι οὐκ ἤρξατο, οὐδὲ εἰ τί ἄλλο περὶ
 αὐτὸν θεωρεῖται, ἀπὸ τίνος τὴν ἀρχὴν ἔχει. Ἀλλὰ μὴν
 Πατὴρ ὁ θεός, οὐκοῦν ἐξ αἰδίου ἐστὶν ἑπὶ ἔστιν. Οὐ
 γὰρ ἐγένετο, ἀλλ' ἐστὶ Πατὴρ· ἐπὶ θεοῦ γὰρ ὃ ἦν, καὶ
 ἐστὶ καὶ ἔσται· εἰ δὲ τίποτε μὴ ἦν, οὕτως ἐστὶν οὕτως
 ἔσται· οὐ γὰρ τοιούτου τινὸς πεπιπτεῦται εἶναι Πατὴρ,
 οὐ χωρὶς εὐσεβείας ἐστὶν ἐπ' αὐτοῦ ποτε τὸν θεόν εἶ-
 ναι λέγειν. Ζωῆς γὰρ ἐστὶ πατὴρ ὁ Πατήρ, ἀληθείας
 τε καὶ σοφίας, καὶ φωτὸς καὶ ἀγίαςμου καὶ δυνάμεως,
 καὶ πάντων τῶν τοιούτων, ὅσα ὁ Μονογενὴς ἐστὶ καὶ
 ὀνομάζεται. Ὅταν τοίνυν παρὰ τῶν ἐχθρῶν κατασκευά-
 ζεται τὸ μὴ εἶναι ποτε φῶς, οὐκ οἶδα, τίνος πλεῖων
 ἐστὶν ἡ ζημία, πότερον αὐτοῦ τοῦ φωτὸς, ὅταν μὴ τὸ
 φῶς ἦ, ἢ τοῦ ἔχοντος, ὅταν μὴ ἔχῃ τὸ φῶς. Οὕτως καὶ περὶ
 τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δυνάμεως, καὶ τῶν
 ἄλλων πάντων ὅσα τὸν πατρικὸν πληροῖ κλῆπον ὁ Μο-
 νογενὴς, ἐν τῷ ἰδίῳ πληρώματι τὰ πάντα ὄν. Ἰση
 γὰρ καὶ ἐκάτερον ἐστὶν ἡ ἀτομία, καὶ τῆς κατὰ τοῦ
 Υἱοῦ βλασφημίας ἀντίβροτος ἡ κατὰ τοῦ Πατρὸς
 ἐστὶν ἀσέβεια. Ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν ποτε μὴ εἶναι
 τὸν Κύριον, οὐχ ἀπλῶς ὁμῶς τοῦ μὴ εἶναι τὴν δύ-
 ναμιν, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ μὴ εἶναι λέξεις τὴν δύναμιν,
 τοῦ Πατρὸς τῆς δυνάμεως. Οὐκοῦν ἡ τοῦ μὴ εἶναι
 ποτε τὸν Υἱὸν διὰ τοῦ σοῦ λόγου κατασκευῇ, οὐδὲν
 ἄλλο ἢ παντὸς ἀγαθοῦ ἐρημίαν περὶ τὸν Πατέρα κα-
 τασκευάζει. Ὅρα τίς πρὸς ὃ τι καταστρέφει τῶν σο-
 φῶν ἡ ἀγχινοία. Πῶς ἀληθεύει καὶ διὰ τούτων ἡ τοῦ
 Κυρίου φωνή, ἡ φησιν, ὅτι Ὁ ἀθετῶν ἐμὲ, ἀθετεῖ
 τὸν ἀποστείλαντά με· δι' ὧν γὰρ τὸ εἶναι ποτε τοῦ

A natura humana didicimus, ea consequentia delin-
 cione quæ ante a nobis ratione demonstrata est,
 hoc etiam, ut facilius ad incorruptibilem divinorum
 decretorum cognitionem ducamur, sumendum esse
 arbitror. Nam cum omnem carnalem et materialem
 a divinis et excelsis decretis removerimus notio-
 nem, ex reliquo mentis perceptu talibus perpur-
 gato, ad sublimia et inaccessa certam et expeditam
 viam habebimus. Adversarii enim consentient eum
 qui in omnibus est Deus. Patrem Unigeniti et esse
 et dici, quin etiam unigenitum Deum qui ex Patre
 est, propterea quod est genitus, eum genitum nomi-
 nant. Quoniam vero patris nomen inter homines
 conjunctas secum habet quasdam emphases, id est,
 significationes, a quibus immortalis natura prorsus
 est aliena: omnes quæ circa carnalem patris signi-
 ficationem concurrunt materiales conceptus relin-
 quentem, decet quamdam Deo decoram intelligentiam
 solius germanitatis indicem, in Deo et Patre
 informare. Quandoquidem igitur non solum quæ-
 cumque caro intelligere suggerit, notitia patris
 humani comprehenduntur, sed etiam intervallo di-
 stincta quædam notio cum paternitate humana omni-
 nino mente concipitur, præclare habet, in divina
 generationis contemplatione una cum corporeis sor-
 didibus illam etiam intervallarem notionem penitus
 abjicere, ut omni ex parte elata materiali proprie-
 tate, illa supereminens generatio non solum omni
 turbido, sed etiam intervallo distincto intellectu
 pura sit. Ergo qui Patrem Deum dicit, notitia quod
 Deus sit, et quod sit aliquid complectetur. Cui enim
 ab aliquo principio est, ut sit, huic et aliquid esse
 omnino ab aliquo incipit: in quo autem esse non
 cœpit, neque si quid aliud in ipso consideretur, ab
 aliquo principium habet. At Pater est Deus, igitur
 ab æterno est quod est, non enim est genitus, sed
 Pater est. In Deo enim quod fuit, est et erit. Si
 autem quid aliquando non fuit, neque est, neque
 erit: non enim talis alicujus Pater esse creditus
 est, quo sine pium est in seipso aliquando Deum
 esse dicere. Vita enim est pater, qui est Pater,
 veritatisque et sapientiæ, et lucis et sanctificatio-
 nis et virtutis, omniumque ejusmodi quæ Unige-
 nitus est et nominatur. Cum igitur ab adversariis
 astruitur lucem non aliquando fuisse: nescio cujus
 major est muletia, utrum ipsius lucis quando lux
 non erat, an habentis, cum lucem non habet. Sic
 et de vita et de virtute, aliisque omnibus quibus
 patrum sinum Unigenitus implet, qui in pro-
 pria plenitudine est omnia; æqualis enim in utro-
 que est absurditas, atque in Filium blasphemie
 æquilibris est adversus Patrem impietas. Dicendo
 enim aliquando non esse Dominum, non simpliciter
 dabis non esse potentiam, sed Dei non esse poten-
 tiam dices, Patris potentie. Igitur per tuam ora-
 tionem assertio, quod aliquando non fuerit Filius,
 nihil aliud quam omnis boni solitudinem, sive de-
 sertionem in Patre construit. Vide quem exitum
 habet sapientium solertia, quomodo verum dicit de

his vox Domini quæ ait, *Qui me spernit, eum qui me misit spernit* ²²: per quæ enim Unigeniti esse aliquando aspernantur, Patrem ipsum dedecorant: omne bonum nomen et notionem paternæ gloriæ hoc sermone deprædantes.

Ex his igitur quæ dicta sunt, evidenter scriptoris Imbecilla et languida malignitas deprehensa est: qui dum astruere conatur essentiali Unigeniti diversitatem a paterna essentia, ex eo quod hanc quidem ingentem, illam vero gentem nominet, sibi contradicere redarguitur, futilis et vanus blatero, qui fingat quod esse nullo modo possit. Nam ex ejus verbis demonstratum est, primum quidem aliud esse essentiali, aliud vero generationis nomen. Deinde quod non aliqua nova essentia et separata ab ea quæ Patris est, Filio inest. Sed quod Pater est in ratione naturæ, hoc etiam est ille qui ex illo existit, cum natura in diversitatem non mutetur in Filii persona, secundum ante demonstratam nobis sermonis veritatem. In Abelis subsistentia naturæ differentiam non fecit: sic etiam in incorruptibilibus decretis nihil in seipso per propriam generationem Unigenitus Deus essentiali non geniti immutavit, ex Patre qui exivit, et qui est in Patre, sicut Evangelium dicit. Sed est secundum simplicem et proprium fidei nostræ sermonem, lumen de lumine, Deus verus de Deo vero, omnia hic est quæcunque est ille, eo excepto quod ille est Pater. Scopum autem cujus causa hæc artificiose tractans persequitur, non arbitror oportere impræsentiarum dicere. Sive audax et periculosum, sive concessum est et periculo vacat, figurare ex aliquo ad aliquid in divina natura significativas dictiones, et γέννημα (progeniem) dicere eum qui genitus est.

Hæc prætereo, ne dum super minora certans præter decorum sermo noster occupatur, quod est majus negligat. Sed illud dico accurate et diligenter cognoscendum esse et discutiendum, utrum secundum naturam relatio horum induit nominum usum: hoc enim ille prorsus ait, quod cum appellationum proprietate pariter id quod est secundum essentiali inducitur. Non enim in seipsis nuda nomina ab emphasi significatorum disjuncta, relationem inter se habere aliquam et familiaritatem quis dixerit: sed in iis rebus quæ per dictiones significantur, quod est familiare et alienum in appellationibus discernimus. Ergo si Filium habere naturalem relationem cum Patre confitetur, relictis appellationibus, vim quæ est in significatis dignoscamus. Utrum quod alienum est ab essentiali in propinquitate et proprietate nominum cognoscitur, an quod cognatum est et proprium. Sed alienum dicere manifestum est insaniam. Quomodo enim quis externorum et cum quibus nulla est communio, contiguam et propinquam in nominibus conservet ordinationem, cum ipsa genita essentiali (sicut ait) et Filii appellatio, tamen nominum ut propriam sibi vindicet relationem?

Μονογενοῦς ἀθετοῦσι, διὰ τούτων ἀτιμάζουσι τὸν Πατέρα· πᾶν ἀγαθὸν ὀνομά τε καὶ νόημα, τῆς πατρικῆς δόξης τῷ λόγῳ περιουλήσαντες.

Οὐκοῦν ἐναργῶς πεφώρταται διὰ τῶν εἰρημένων τοῦ λογογράφου ἡ ἀτονία τῆς κακοουργίας, ὅς κατασκευάζειν ἐπαχειρῶν τὴν τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς ἐναντίωσιν· διὰ τοῦ τὴν μὲν ἀγέννητον τὴν δὲ γεννητὴν ὀνομάζειν, ἀπηλέγχθη τοῖς ἀσυστάτοις ἐμματαΐάζων. Ἐβελγῆθη γὰρ διὰ τῶν παρ' αὐτοῦ λόγων, πρῶτον μὲν ἑτερον εἶναι τὸ τῆς οὐσίας, καὶ ἄλλο τῆς γεννήσεως ὄνομα· ἔπειτα δὲ ὅτι οὐκ οὐσία τις καινὴ καὶ παρηλλαγμένη παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν τῷ Υἱῷ ὑπέστη. Ἄλλ' ὅπερ ἐστὶν ὁ Πατὴρ ἐν τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, τοῦτο καὶ ὁ θεὸς ἐκείνου ἐστίν, οὐ μεταβληθείσης εἰς ἑτερότητα ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσει τῆς φύσεως, κατὰ τὴν προεχθραμένην ἡμῖν τοῦ λόγου ἀλήθειαν. Ἐπὶ τῆς τοῦ Ἀβελ οὐσίας τὴν τῆς φύσεως παραλλαγὴν οὐκ ἐποίησεν· οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν ἀκηράτων δογμάτων, οὐδὲν ἐν ἑαυτῷ διὰ τῆς ἰδίας γεννήσεως, τὴν τοῦ μὴ γεννηθέντος οὐσίαν ἡλλόλωσεν ὁ Μονογενὴς Θεός, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐβελθὼν καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, καθὼς τὸ Εὐαγγέλιον λέγει. Ἄλλ' ἐστὶ κατὰ τὸν ἀπλοῦν τε καὶ ἰδιωτικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως λόγον, ὥς ἐκ φωτὸς, Θεὸς ἀληθινὸς ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, πάντα ὢν οὗτος ὅσα ἐστὶν ἐκεῖνος, πλὴν τοῦ ἐκεῖνος εἶναι Πατὴρ. Τὸν δὲ σκοπὸν οὐ χάριν ταῦτα τεχνολογῶν διεξέρχεται, οὐδὲν οἶμαι δεῖν ἐν τῷ παρόντι λέγειν. Εἴτε τολμηρὸν τε καὶ κινδυνώδες, εἴτε συγκεχωρημένον ἐστὶ καὶ ἀκίνδυνον τὸ παρασχηματίζειν ἐκ τίνος εἰς τι τὰς σημαντικὰς ἐπὶ τῆς θείας φύσεως λέξεις, καὶ γέννημα λέγειν τὸν γεννηθέντα.

Παρίημι ταῦτα, ὡς ἀνμὴ τῇ πρὸς τὰ μικρότερα μάχῃ, πέρα τοῦ δέοντος ὁ λόγος ἡμῖν ἐνασχολούμενος, ἀμελοῖται τοῦ μείζονος. Ἄλλ' ἐκεῖνό φημι δεῖν ἀκριδῶς κατανοῆσαι, εἰ ἡ κατὰ φύσιν σχέσις παρεισάγει τῶν ὀνομάτων τούτων τὴν χρῆσιν· τοῦτο γὰρ ἐκεῖνός φησι πάντως, ὅτι τῇ τῶν προσηγοριῶν οικειότητι καὶ τὸ κατ' οὐσίαν οικεῖον συμπαρεισάγεται. Οὐ γὰρ ἂν ἐφ' ἑαυτῶν φιλά τὰ ὀνόματα τῆς τῶν σημαυνομένων ἐμφάσεως διεστυγμένα, σχέσιν ἔχειν τινὰ πρὸς ἄλλα καὶ οικειότητα φήσειεν· ἀλλ' ἐν ταῖς σημασίαις ταῖς ὑπὸ τῶν λέξεων δηλουμέναις, τὸ οικεῖον τε καὶ ἄλλότριον τῶν προσηγοριῶν διακρίνομεν. Οὐκοῦν, εἰ φυσικὴν ἔχειν ὁμολογεῖ σχέσιν τὸν Υἱὸν πρὸς τὸν Πατέρα, καταλιπόντες τὰς προσηγορίας, τὴν ἐν τοῖς σημαυνομένοις κατανοήσωμεν δύναμιν. Πότερον τὸ ἄλλότριον τῆς οὐσίας ἐν οικειότητι κατανοεῖται, ἢ τὸ συγγενές τε καὶ ἴδιον. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἄλλότριον εἰπεῖν, φανερὰς μανίας ἐστίν. Πῶς γὰρ τις τῶν ξένων τε καὶ ἀκωνωνήτων συναφῇ τε καὶ οικεῖαν ἐν τοῖς ὀνόμασι διασώζει τάξιν, τῆς γεννηθείσης αὐτῆς οὐσίας, καθὼς φησι, καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων οικειουμένην σχέσιν; Κι δὲ τὸ οικεῖον διὰ τῶν προσηγοριῶν τούτων ἀποση-

μαίνεσθαι λέγοι, συνήγορος ἐξ ἀνάγκης τοῦ κοινού τῆς αὐτοῦ ἀναφανήσεται διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων οἰκειότητος. Καὶ τὸ τῶν ὑποκειμένων συναφὲς κατασκευάζων σημαίνεσθαι, καὶ τοῦτο πολλὰ τοῦ τῆς λογογραφίας ποιῶν οὐκ ἐπίσταται. Δι' ὧν γὰρ ἐπιχειρεῖ καθαιρεῖν τὴν ἀλήθειαν, ἀκουσίως πολλάκις καθέλκεται πρὸς συνηγορίαν τῶν πολεμουμένων δογμάτων. Οἷόν τι καὶ περὶ τοῦ Σαουλ ἐκ τῆς ἱστορίας ἤκούσαμεν, ὅτι θυμῷ ποτε κατὰ τῶν προφητευόντων κινούμενος, ἡττήθη τῆς χάριτος, καὶ τῶν θεοφορουμένων εἰς ἡν· τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, ὡς οἶμαι, δι' αὐτοῦ τὸν ἀποστάτην παιδεύσαι θελήσαντος. "Θεὸν τὸ παράλογον τῆς συντυχίας παροιμία τῷ μετὰ ταῦτα γέγονε βίῳ, θαυμαστικῶς τῆς ἱστορίας τὸ τοιοῦτο διεξιούσης, *Εἰ καὶ Σαουλ ἐν προφήταις*;

Ἐν τίσιν οὖν ὁ Εὐνόμιος τῇ ἀληθείᾳ συνίσταται; Ἐν οἷς φησιν· *ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος, Υἱὸς ὧν τοῦ Θεοῦ τοῦ ὤντος τὴν ἐκ τῆς Παρθενου γέννησιν οὐκ ἐκπαισχυρόμενος, ἐν τοῖς αὐτοῦ λόγοις Υἱὸν ἀνθρώπου πολλὰκις ὠνόμασεν αὐτόν. Τοῦτον γὰρ καὶ ἡμεῖς τὸν λόγον εἰς ἀπόδειξιν τοῦ κοινού τῆς οὐσίας προσφέρομεν· ὅτι τῷ Υἱοῦ τὸ ὄνομα Ἰσὴν κατ' ἀμφοτέρω τῇ τῆς φύσεως κοινωνίᾳ (α). Οὕτως καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς πάντως νοεῖται διὰ τὴν τῆς οὐσίας αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐξ ἧς ὑπέστη συνάρειαν· καὶ τὸ μέγιστον τῆς ἀληθείας ὅπλον οὗτος ὁ λόγος ἐστίν. Τὸν γὰρ μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καθὼς ὠνόμασεν ὁ μέγας· Ἀπόστολος, οὐδὲν οὕτως ὡς τὸ τοῦ Υἱοῦ δείκνυσιν ὄνομα, ἐκτέρα φῶσει τῇ θεῖᾳ τε καὶ ἀνθρωπίνῃ κατὰ τὸ Ἰσὴν ἐφαρμοζόμενον. Ὁ γὰρ αὐτὸς καὶ Θεοῦ Υἱὸς ἐστὶ, καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου κατ' οἰκονομίαν ἐγένετο· ἵνα τῇ πρὸς ἑκάτερον κοινωνίᾳ, δι' αὐτοῦ συνάρηται τὰ διεσπῶτα τῇ φύσει. Εἰ μὲν οὖν γενόμενος Υἱὸς ἀνθρώπου ἀμέτοχος ἦν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀκόλουθον ἂν ἦν Θεοῦ Υἱὸν ὄντα αὐτόν, μὴ δὲ κοινωνεῖν τῆς θείας οὐσίας λέγειν. Εἰ δὲ πᾶν τὸ ἀνθρώπινον σύγγραμμα ἐν αὐτῷ ἦν (ἐπεirάσθη γὰρ κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας) ἀνάγκη πᾶσα καὶ πᾶν τῆς ὑπερεχούσης οὐσίας ἰδίωμα, ἐν αὐτῷ πιστεύειν εἶναι τῆς τοῦ Υἱοῦ φωνῆς ὁμοίως αὐτῷ μαρτυρούσης ἑκάτερον· ἐν τῷ ἀνθρώπῳ μὲν, τὸ ἀνθρώπινον, ἐν δὲ τῷ Θεῷ, τὸ θεῖον.*

Εἰ οὖν αἱ προσηγορίαι, καθὼς φησιν ὁ Εὐνόμιος, τὸ οἰκεῖον ἐνδείκνυνται· ἡ δὲ οἰκειότης ἐν τοῖς πράγμασιν, οὐκ ἐν ψιλαῖς θεωρεῖται ταῖς τῶν ὀνομάτων φωναῖς, πράγματα δὲ φημι καθ' αὐτὰ νοούμενα, εἰ μὴ τολμηρὸν οὕτως εἰπεῖν τὸν Υἱὸν τε καὶ τὸν Πατέρα, τίς ἀνταῖποι, μὴ οὐχὶ καὶ αὐτὸν τὸν τῆς βλασφημίας προστάτην αὐτομάτως πρὸς τὴν συνηγορίαν τῆς εὐσεβείας καθελκυσθῆναι, δι' αὐτοῦ τοὺς οἰκείους ἀνατρέποντα λόγους· καὶ τὸ τῆς οὐσίας κοινὸν ἐπὶ τῶν θεῶν δογμάτων ἀνακηρύσσοντα; Οὐ γὰρ ψεύδεται περὶ τούτων ἀκουσίως παρ' αὐτοῦ προσηγὼς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ὁ λόγος, ὅτι οὐκ ἂν ἐκλήθη

A Quod si proprietatem sive propinquitatem per has appellationes significari dicat, necessario patronus communis essentiae ostendetur per nominum usitatum consuetudinem. Et astruens subjectorum propinquitatem sive cohaesionem significare, idque multis in locis libri ab eo scripti nescit se facere. Per quae enim veritatem abolere conatur, saepe ad patrociniū decretorum quae oppugnat invite accedit. Quale quiddam de Saule ex historia audivimus, quod ira aliquando contra prophetas commotus a gratia superatus est, et unus erat eorum qui numine affabatur, prophetico spiritu, sicut arbitrator, per seipsum erudire apostatam volente. Unde proverbium in vita posterorum factum est, de eo quod esset inopinabile et praeter spem. mirabiliter historia hoc recitante: *Nunquid et Saul inter prophetas*??

In quibus igitur Eunomius veritati assentitur? In quibus dicit, quod *ipse Dominus, Filius cum sit Dei viventis, ex Virgine generationem non erubescens, in suis sermonibus Filium hominis saepe seipsum neminavit*. Nos enim etiam hunc sermonem ad demonstrationem communis essentiae proferimus. Nam Filii nomen aequale ad utraque naturae communionem designat. Sic etiam Filius hominis intelligitur propter eam quam assumpsit cum humana essentia conjunctionem, et maximum veritatis telum hoc Verbum est. Nam mediatorem Dei et hominum, quemadmodum magnus Paulus nominavit, nihil aequale ac Filii nomen demonstrat, quod utrique naturae divinae et humanae aequaliter accommodatur. Idem enim et Dei Filius est, et Filius hominis per incarnationem factus est; ut per eam quam cum utroque habet communionem, quae natura distant per seipsum copulet. Si igitur Filius hominis factus humanae naturae esset expertus, consequens esset affirmare, etiamsi Dei Filius ipse sit, non tamen cum divina essentia communicare. Quod si omne humanum concretum in ipso erat (tentatus est enim per omnia secundum similitudinem absque peccato?), necesse est omnino omnem supereminentis essentiae proprietatem in ipso esse credere: cum Filii vox sibi utrumque tribuat, in homine quidem humanum, in Deo divinum.

C Si igitur appellationes, quemadmodum dicit Eunomius, quod proprium est et familiare demonstrant: proprietas autem in rebus, non audis nominum vocibus spectatur, res autem dico per se spectatas et intellectas (nisi forte sit audax et temerarium sic appellare Filium et Patrem:) quis negaverit ipsum blasphemiae auctorem et praesidem ad veritatis patrociniū sponte trahi, per se proprios sermones evertentem, et communionem essentiae in divinis decretis asserentem et praedicantem? Non enim mentitur de his invite ab ipso projectus pro veritate sermo, quod non vocalus

11 Reg. x, 11. 12 I Tim. II, 5. 13 Hebr. IV, 15.

(a) Supple ex cod. Bavarico apud Gretserum: κοινωνίαν ἐνδείκνυνται. Ὡς γὰρ υἱὸς ἀνθρώπου λέγεται διὰ τὴν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐξ ἧς ἐγενήθη συγγένειαν, οὕτως καὶ x. τ. λ.

esset Filius, nisi naturalis nominum notitia veram appellationem ostenderet; sicut enim scabellum sive scamnum non dicitur filius fabri, neque quisquam prudentum diceret, edificatorem domum peperisse, neque vitium propaginem, vinea cultoris progeniem nominamus: sed opus hominis quod ab eo fabricatum est: filium vero hominis eum qui ex ipso genitus est: sic, opinor, ut quod commodum est et congruum per nomina in subjectis significaretur: ita et Dei Filium unigenitum edocui, non Dei creaturam hac appellatione intelleximus, sed quod vere vox filii significato demonstrat. Quod si vitis genimen, fructus sive germen, vinum nominatur a Scriptura: neque sic ex hac nominis communione sive æquivocatione in decretis pietatis sermo lædatur. Non enim querens germen sive fructum vinum dicimus, neque vitis glandem; sed aliqua est communio secundum naturam gennematis sive fructus ad id unde est: humor enim qui est in vite, per fundum radicis a medulla extractus, potestate quidem aqua est, consecratione vero quadam per naturæ vias permeans, et ex inferioribus ad id quod supereminet confluent, in vini qualitatem mutatur, solis radio cooperante, qui calore humidum e profundo ad germen eliciens, propria et convenienti coccione et maturitate humorem efficit vinum: ita ut secundum naturam humor ille qui est in vite nullam cum vino ex ea producto alienationem sive diversitatem habeat: ex illo enim humido, hoc humidum, neque quisquam aliam vini humiditatis causam dixerit, nisi humorem, qui naturaliter palmitibus inest. Qualitatum autem differentiarum, non secundum id quod humidum est, discrimen inferunt, sed proprietates est quedam, quæ humidum quod est in vino ab ea quæ est in palmitibus astrictione discernit, vel ob dulcedinem, vel humiditatem quæ horum alterutrum comitatur ita ut subjecto, idem sint, qualitatum vero differentis distinguantur. Igitur quemadmodum cum ex Scriptura audivimus unigenitum Deum Filium esse hominis; ex hac nominis relatione cum vero homine necessitudinem et cognationem didicimus: sic quamvis secundum sermonem adversariorum gennema sive germen Filius dicatur, nihilominus etiam per hoc, quod secundum essentialiter proprium est et conjunctum cum eo qui genuit intelligimus. Quia cum vinum dicatur gennema, sive fructus vitis, non tamen alienum sive diversum invenitur secundum humiditatis rationem, ab ea naturali quæ in vite inest potestate. Sed quæ dicuntur ab adversariis si quis sane examinet, ad nostrum dogma spectant; sententia vero propriis ipsorum astruccionibus repugnat, ubique quod secundum essentialiter alienum est asserere cupide certantium. Atqui conicere nequaquam facile est, unde ad ejusmodi opinionones adducti fuerunt. Si enim filii appellatio non simpliciter ex aliquo esse significat, sed proprie naturalem propinquitatem per id significatum per-

A γίῃς, μή τῆς φυσικῆς τῶν ὀνομάτων ἐννοίας ἐπαληθευούσης τὴν κλήσιν. Ὡς γὰρ οὐ λέγεται βάθρον υἱὸς τοῦ τεχνίτου, οὐδ' ἂν τις εἴποι τῶν σωφρονούντων, ὅτι ὁ οἰκοδόμος τὴν οἰκίαν ἐτεκνώσατο· οὐδὲ γέννημα τοῦ ἀμπελουργοῦ τὸν ἀμπελῶνα κατονομάζομεν· ἀλλ' ἔργον μὲν ἀνθρώπου τὸ κατασκευάσμα· υἱὸν δὲ ἀνθρώπου τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννώμενον· ὥς ἂν, οἶμαι, τὸ πρόσφορον διὰ τῶν ὀνομάτων ἐν τοῖς ὑποκειμένοις σημαίνοντο· οὕτως καὶ Ἰῶν Θεοῦ τὸν Μονογενῆ διδάχθentes, οὐ κτίσμα Θεοῦ διὰ τῆς προσηγορίας ἐνοήσαμεν ταύτης, ἀλλ' ὅπερ ἀληθῶς ἡ τοῦ Υἱοῦ φωνὴ τῷ σημαίνοντι ἐγδείκνυται. Εἰ δὲ καὶ ἀρτέλου γέννημα ὁ οἶνος ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὀνομάζεται· οὐδὲ οὕτως ἐκ τῆς ὁμωνυμίας ταύτης ἐπὶ τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων ὁ λόγος παραλαβήσεται. Οὐ γὰρ θρυὼς γέννημα τὸν οἶνον φάμεν, οὐδὲ ἀμπελὸν τὴν βάλανον. B Ἄλλ' εἰ τίς ἐστι κοινωνία κατὰ τὴν φύσιν τοῦ γεννήματος πρὸς τὸ θεὸν ἔστιν· ἡ γὰρ ἐν τῇ ἀμπελῇ νοτὶς, διὰ τοῦ πυθμένος τῆς ρίζης, ὑπὸ τῆς ἐντεριώσης ἐξελλομένη, τῇ δυνάμει μὲν ὕδωρ ἔστιν, ἀκολουθία δὲ τινι διὰ τῶν ὁδῶν τῆς φύσεως πορευομένη, καὶ ἐν τῶν κατωτέρων πρὸς τὸ ὑπερκειμενον μεταβρέουσα, πρὸς οὐκον μεταβάλλει ποιότητα, συνεργοῦσης τι καὶ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος, ἡ διὰ τῆς θερμότητος τὸ ὕγρὸν ἐκ τοῦ βάθους ἐπὶ τὴν βλάστην ἐξέλκουσα, διὰ τῆς οἰκείας καὶ καταλλήλου πέψεως, οἶνον τὴν ἱεμάδα ποιεῖ· ὥστε κατὰ φύσιν, μηδεμίαν ἀλλοτριότητα τῇ ἐγκειμένῃ τῇ ἀμπελῇ νοτὶδα πρὸς τὸν οἶνον τὸν ἐξ αὐτῆς ἀπογεννώμενον ἔχειν· ἐξ ἐκείνου γὰρ τοῦ ὕγρου τὸ ὕγρὸν τοῦτο, καὶ οὐκ ἂν τις ἐτέραν τῆς τοῦ οἶνου ὕγρότητος αἰτίαν εἴποι, εἰ μὴ τὴν φυσικῶς ἐγκειμένην τοῖς κλήμασι νοτὶδα· αἱ δὲ τῶν ποιητικῶν διαφοραὶ, οὐ τὴν κατὰ τὸ ὕγρὸν παραλλαγὴν ἐμποιοῦσιν· ἀλλὰ τινος ἰδιότητος τὸ ἐν τῷ οἶνῳ ὕγρὸν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ κλήματι διακρινούσης σούφειας, ἡ γλυκύτητι, ἡ ὕγρότητι, θατέρῳ τούτων παρομαρτούσης· ὥστε τῷ μὲν ὑποκειμένῳ ταῦτόν εἶναι, ταῖς δὲ τῶν ποιητικῶν διαφοραῖς ἐξαλλάσσειν. Οὐκοῦν ὥσπερ Ὑῖον ἀνθρώπου τὸν μονογενῆ θεὸν παρὰ τῆς Γραφῆς ἀνακηκόες, διὰ τῆς τοῦ ὀνόματος σχέσεως τὴν πρὸς τὸν ἀληθινὸν ἀνθρωπὸν οἰκειότητα μαρτυρήκαμεν· οὕτω καὶ γέννημα κατὰ τὸν λόγον τοῦ ὑπεναντίου ὁ Υἱὸς λέγεται, οὐδὲν ἥττον καὶ διὰ τοῦτο τὸ κατ' οὐσίαν οἰκεῖον αὐτοῦ πρὸς τὸν γεγεννηκότα μανθάνομεν, διὰ τοῦ καὶ τὸν οἶνον γέννημα τῆς ἀμπελῆς λεγόμενον, μὴ ἀλλότριον εὐρεθῆναι κατὰ τὸν τῆς ὕγρότητος λόγον τῆς φυσικῆς ἐγκειμένης τῇ ἀμπελῇ δυνάμεως. Ἄλλὰ τὰ μὲν λεγόμενα παρὰ τῶν ὑπεναντίων, εἰ τις ὀρθῶς ἐξετάζῃ, πρὸς τὸ ἡμέτερον δόγμα βλέπει· ἡ δὲ διάνοια ταῖς ἰδίας αὐτῶν κατασκευαῖς ἀντιφθέγγεται, πανταχοῦ τὸ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλλότριον κατασκευάζειν φιλονεικοῦντων. Καίτοι γε παντάπασιν ἀπορὸν ἐστὶ κατασκευάσασθαι, ὅθεν πρὸς τὰς τοιαύτας ὑπολήψεις ὀπήχθησαν. Εἰ γὰρ ἡ τοῦ υἱοῦ προσηγορία οὐκ ἀπλῶς τὸ ἐκ τινος εἶναι σημαίνει, ἀλλὰ ἰδίως τὴν κατὰ φύσιν οἰκειώσιν διὰ τοῦ σημαίνοντος παρίστησιν, ὥς αὐτὸς φησὶν ὁ Εὐνὸμος· καὶ γέννημα θρυὼς, οἶνος οὐ λέγεται, καὶ γεννήματα τῶν ἐχιδνῶν, καθὼς φησι τὸ Εὐαγγέλιον, ὅρεις εἰσὶ καὶ οὐ πρέβασα·

ἔβλεπον ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς ἡ τε τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ γεννήματος προσηγορία οὐκ ἂν πρὸς τὸ ἐτερογενὲς ἔχει τὴν οικειότητα· ἀλλ' εἴπερ κατὰ τὸν λόγον τῶν ὑπεναντιῶν καὶ γέννημα λέγεται, καὶ κατὰ τὴν φύσιν, ὡς ὁμολογοῦσιν, ἐστὶν ἡ τοῦ Υἱοῦ κλησις, τῆς οὐσίας ἐστὶ πάντως τοῦ γεγεννηκότος ὁ Υἱός, οὐκ ἄλλου τινὸς τῶν ἐξω θεωρουμένων τῆς φύσεως. Εἰ δὲ ἐκεῖθεν ἀληθῶς ἐστίν, οὐκ ἀπεξέινεται πάντως τὸ ὅθεν ἐστίν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις εἰδείχθη· ὅτι πᾶν τὸ γεννητὸν ἐκ τινος ὑποστάν, ὁμογενὲς ἐστὶ πάντως τῷ ἐξ οὗ γέγονεν.

Quod si illinc vere est, non est prorsus alienus ab eo unde est, sicut in aliis demonstratum est; quia omne generis et naturæ cum eo ex quo genitum est.

Εἰ δὲ τις ἀπειρολογία τῆς θείας οὐσίας ἐρμηνεύειν τινὰ καὶ ὑπογραφὴν καὶ ἐξήγησιν, ἀμαθεῖς εἶναι τῆς τοιαύτης σοφίας οὐκ ἀρνησόμεθα· τοσοῦτον ὁμολογοῦντες μόνον, ὅτι οὐκ ἐστὶ τὸ ἀόριστον κατὰ τὴν φύσιν ἐπινοία τινὴ ρημάτων διαληφθῆναι. Τὸ γὰρ μὴ ἔχειν ὅρον τὴν θεῖαν μεγαλωσύνην, ἡ προφητεία βοᾷ διαρρήθην κηρύσσουσα· ὅτι τῆς μεγαλοπρεπειας τῆς δόξης, τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἐστὶ πέρας. Εἰ δὲ τὰ περὶ αὐτὸν ἀπεράτιστα, πολὺ μᾶλλον αὐτὸς ἐκεῖνος κατ' οὐσίαν ὃ εἰ ποτέ ἐστιν, οὐδὲν ἄρ' οὐδὲν μέρος διαλαμβάνεται. Εἰ οὖν ἡ διὰ τῶν ὀνομάτων τε καὶ ρημάτων ἐρμηνεία διαλαμβάνει πως τῇ σημασίᾳ τὸ ὑποκειμενον· τὸ δὲ ἀόριστον περιληφθῆναι οὐ δύναται· οὐκ ἂν τις εἰκότως τὴν ἀμαθίαν ἡμῶν αἰτιάσαιο, μὴ θρασυνομένων κατὰ τῶν ἀτολήτων. Τίνι γὰρ ὀνόματι διαλάβω τὸ ἀπεριληπτον; διὰ ποίας φωνῆς ἐξαγγέλω τὸ ἀνεκφώνητον; Ἐπεὶ οὖν κρείττον ἐστὶ καὶ ὑψηλότερον τῆς ὀνομαστικῆς σημασίας τὸ θεῖον, σιωπῇ τιμῶν τὰ ὑπὲρ λόγον τε καὶ διάνοιαν μαμαθήκαμεν. Κἂν ἐπεμβαίνῃ τῇ εὐλαθείᾳ ταύτῃ τοῦ λόγου ὁ ὑπερφρονῶν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν, ἐν γέλῳ τὴν ἀμαθίαν ἡμῶν τὴν περὶ τῶν ἀκατάληπτων ποιούμενος, καὶ τοῦ ἀσχηματίστου καὶ ἀορίστου καὶ ἀμεγέθους καὶ ἀπόσου, Πατρός τε λέγω καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου, τὴν κατὰ τὸ ἀνόμοιον ἐκτινύσκει παραλλαγὴν, καὶ προσφέρει τοῦτο πρὸς Ελεγχον τῆς ἀμαθίας ἡμῶν, ὃ συνεχῶς παρὰ τῶν μαθητῶν τῆς ἀπάτης προτείνεται· τὸ, Ὑμεῖς προσκυνεῖτε δὲ οὐκ οἴδατε, εἰ τὴν οὐσίαν τοῦ προσκυνουμένου οὐκ οἴδατε· οὐ φοβησάμεθα κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ προφήτου τὸν διειδιτάμεν τῶν ἀφρόνων· οὐδὲ διὰ τὸν φαυλισμὸν αὐτῶν κατὰ τῶν ἀνεκφώνητων θράσυστομήσομεν· τὸν ἰδιώτην τῷ λόγῳ Παύλου διδάσκαλον τῶν ὑπὲρ γνῶσιν μυστηρίων ποιούμενοι· ὃς τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ τὴν θεῖαν φύσιν ἐνδὲς τῆς ἀνθρωπίνης περὶνοίας οἰεσθαι, ὡς καὶ τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ ἀνεξερευνήτα λέγειν, καὶ τὰς δόξας ἀνεξήγητους, καὶ τὰ τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ἐν τῷ βίῳ τῶδε κατορθωθέντων ἐπηγγελμένα, ὑπὲρ κατάληψιν εἶναι δισχυρίζεσθαι· ὡς μήτε ὀφθαλμῷ λαβεῖν, μήτε ἀκοῇ παραδέξασθαι, μήτε καρδίᾳ χωρῆσαι δυνατόν εἶναι. Ταῦτα τοίνυν μαθόντες ἀπὸ τοῦ Παύλου, θαρρόντες ἀποφαινόμεθα, ὅτι οὐ μόνον τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ τῆς

A hibeat, ut ipse autumat Euenomius; et gennema sive fructus quercus vinum non dicitur, et genimina sive progenies viperarum, sicut loquitur alienbi Evangelium ²⁰, serpentes sunt et non oves, perspicuum est quod et in Unigenito sive filii sive gennematis appellatio nunquam ad id quod est diversi generis necessitudinem habeat; sed si quidem secundum adversariorum rationem etiam gennema dicitur, atque etiam secundum naturam, sicut constituntur, est Filii nominatio, essentie est prorsus ejus qui genuit Filius, non naturæ alius cujusquam eorum quæ extra considerantur. Quod si illinc vere est, non est prorsus alienus ab eo unde est, sicut in aliis demonstratum est; quia omne genitum ex aliquo subsistens ejusdem plane est

B Quod si quis divinæ essentie interpretationem postulet, et descriptionem atque enarrationem, indoctos esse nos et ignaros talis sapientiæ non inficiabimur: solum hoc tantum constantes, quod infinitum est secundum naturam nullo verborum conceptu comprehendendi posse. Nam divinam manifestatem non habere terminum nec posse circumscribi, prophetia clare clamat et prædicat: quod magnificentie, gloriæ, sanctificationis ejus non est finis ²¹. Quod si quæ sunt circa ipsum infinita sunt, multo magis ille ipse secundum essentiam quidquid tamen est nullo termino nulla parte comprehenditur. Si igitur interpretatio quæ fit per nomina et verba complectitur quodammodo significatione quod subicitur; quod autem infinitum est non potest comprehendi; nullus merito inscitiam nostram culpaverit, quod de non audendis non audacter loquamur. Quoniam enim nomine quod incomprehensibile est completar? Qua voce enuntiabo quod nulla voce exprimi et enuntiari potest? Quoniam igitur Numem melius est omnique nominali significantia excelsius, quæ orationem omnem et cogitationem superant silentio colere et adorare didicimus. Et si in hanc piam cautionem sive reverentiam sermonis insultet, ille qui sapit eximie supra id quod sapere oportet, nostram de incomprehensibilibus inscitiam irridens, atque ejus quod figuræ expers est, quod infinitum est, quod magnitudine caret, quod quantum non est, Patris dico et Filii et Spiritus sancti, secundum dissimile cognoscit differentiam, et hoc profert ad nostræ inscitie reprehensionem, quod continuo ab erroris discipulis protenditur, hoc nempe, Vos adoratis quod nescitis ²², si essentiam ejus qui adoratur ignoratis: non secundum prophetæ consilium opprobrium insipientum metnemus, neque propter contemptum ipsorum contra ea quæ nulla voce possunt exprimi audacter loquamur: Paulum sermone imperitum facientes, qui magister fuit mysteriorum quæ sunt supra cognitionem; qui tantum abest ut divinam naturam humana intelligentia et mente comprehendendi posse existimet, ut etiam dei judicia imperscrutabilia esse dicat, viasque non pervesti-

²⁰ Matth. III, 7. ²¹ Psal. CLXIV, 3. ²² Joan. IV, 22.

gabiles²², et quæ diligentibus ipsum pro perfectis in hac vita officiis promissa sunt, supra omnem mentis captum esse confirmet, ut neque ea oculis videre, neque auditu percipere, neque corde cogitare quisquam possit²³. Hæc igitur a Paulo edocti confidentes asseveramus, quod non solum judicia Dei altiora sunt virtute eorum qui ea perscrutari tentant, sed etiam viæ cognitionis ejus adhuc invixæ manent, nullisque vestigiis calcatae. Hoc enim Apostolum velle significare arbitramur, cum dixit vias impervestigabiles, quæ ad incomprehensibilem provehant; ostendens per hanc dictionem, quod inaccessa et impervia humanis rationibus est illa cognitio, necdum quisquam suam cogitationem firmavit tali rationis progressu, neque ullum vestigium neque signum comprehensivi aditus ad incomprehensibilia indicavit.

Hæc itaque cum ex magno Pauli ingenio didicerimus, ex his quæ dicta sunt colligimus, quod si Dei judicia nulla perscrutatione possunt inveniri, neque viæ pervestigari, et bonorum promissio omnem opinabilem conjecturam et verisimilitudinem superat, quanto magis secundum ineffabilem atque inaccessibile superius est et excelsius ipsum Numen omnibus his quæ de ipso mente et intellectu concipiuntur, quorum tamen nullam esse cognitionem a Deo edoctus Paulus pronuntiat? propterea In nobis ipsis confirmamus dogma quod ausus est, nos inferiores esse secundum cognitionem his quæ omnis cognitionis modum excedunt, confidentes, et vere nos adorare dicimus quod acimus. Scimus autem glorie celsitudinem ejus qui adoratur, eo ipso, quod non possimus rationibus comprehendere, æstimantes magnitudinem inexcogitabilem, et quod a Domino Samaritanæ dictum est, et contra nos ab adversariis prolatum, magis proprie adversus illos dicatur. *Vos adoratis quod nescitis*, inquit Dominus ad Samaritanam²⁴, corporalibus notitiis in opinionibus, de Deo præoccupatam, cujus sermo præclare perstringitur: quod Samaritani Deum se adorare putantes, deinde Deum corporaliter loco insidere arbitantes, voce tenus colunt, aliud quiddam potius quam Deum adorantes. Nihil enim quod loco circumscriptum intelligitur, Numen est. Sed proprium est Deitatis, ubique esse et per omnia meare, nulloque spatio circumscribi. Quare sermo qui contra nos profertur in accusationem, in ipsos Christi oppugnatores convertitur. Ut enim locali quadam descriptione Deum contineri Samaritani putantes, reprehensi fuerunt per ea quæ audierunt, quia Adoratis quod nescitis, et vobis cultus ad Deum spectans sit inutilis: nam qui putatur loco insidere, non est Deus: sic proprie etiam ad hos novos Samaritanos liceat dicere, quod nomine ἀγεννηστας ingenerationis, velut loco quodam circumscriptam esse divinam essentiam suspicantes, *adoratis quod nescitis*, sicut Deo quidem servientes, sed ignorantes Dei infinitatem excedere omnem significantiam nominum et comprehensionem.

Α τῶν ἐρευνᾶν ἐπιχειροῦντων δυνάμει ἐστιν ὑψηλότερα· ἀλλὰ καὶ τῆς γνώσεως ὁδὸς, μέχρι τοῦ νῦν ἀτρίβεις τε καὶ ἀνεπίδατοι μένουσι. Τοῦτο γὰρ ἡγοῦμεθα τὸν Ἀπόστολον σημάδι βουλόμενον, ἀνεξιχνίαστους εἶπεν τὰς ὁδοὺς, αἱ πρὸς τὸ ἀκατάληπτον πορεύουσι, δεικνύντα διὰ τῆς λέξεως, ὅτι ἀνεπίδατος ἐστὶ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους ἡ γνώσις ἐκείνη, καὶ οὕτω τις ἐπίστησεν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἐπὶ τοιαύτῃ τοῦ λόγου πορείᾳ, οὔτε τι ἔχοντος, οὔτε σημείον καταληπτικῆς ἐφόδου τοῖς ἀληπτοῖς ἐνεσημάνετο.

Β Ταῦτα τοίνυν ἐκ τῆς ἀποστολικῆς μεγαλοφυίας μαθόντες, ἀναλογιζόμεθα διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι εἰ τὰ κρίματα ἐξερευνηθῆναι οὐ δύναται, καὶ αἱ ὁδοὶ οὐκ ἐξιχνιάζονται, καὶ ἡ τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελία πάσης ὑπέρκειται τῆς ἀποστοχασμῶν εἰκασίας, πῶς μᾶλλον τῷ μέτρῳ κατὰ τὸ ἀφραστόν τε καὶ ἀπροσπέλαστον, ἀνώτερόν ἐστι καὶ ὑψηλότερον αὐτὸ τὸ θεῖον τῶν περὶ αὐτὸ νοουμένων, ὧν οὐδεμίαν εἶναι γνώσιν ὁ θεοδιδάκτος ἀποφαίνεται Παῦλος; καὶ διὰ τοῦτο βεβαιούμεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸ καταχλευαζόμενον δόγμα· ὁμολογούντες ἐλάττωτους εἶναι κατὰ τὴν γνώσιν τῶν ὑπερβαίνοντων τὴν γνώσιν, καὶ προσκυνεῖν φαιεν ἀληθῶς ὅπερ οἶδαμεν· οἶδαμεν δὲ τὸ ὕψος τῆς δόξης τοῦ προσκυνουμένου, αὐτῷ τῷ μὴ δύνασθαι τοῖς λογισμοῖς καταλαβεῖν, ἀναλογιζόμενοι τὸ τοῦ μεγέθους ἀνεῖκαστον, καὶ τὸ πρὸς τὴν Σαμαρείτιν παρὰ τοῦ Κυρίου ρηθὲν, καὶ ἡμῶν δὲ παρὰ τῶν ἐχθρῶν προφερόμενον, πρὸς ἐκείνους ἀν μᾶλλον κυρίως λέγοιτο. Τὸ γὰρ, Ὑμεῖς προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε, φησὶ πρὸς τὴν Σαμαρείτιν ὁ Κύριος, σωματικαῖς ἐννοίαις ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ δόξαις προεληγμένῃ, ἥς καλῶς ὁ λόγος καθάπτεται· ὅτι Θεὸν προσκυνεῖν οἱ Σαμαρεῖται νομίζοντες, εἰτα σωματικῶς ἐγκαθιδρῦσθαι τόπῳ τὸ θεῖον οἰόμενοι, μέχρι τῆς φωνῆς εὐσεβοῦσιν, ἄλλο τι προσκυνούντες καὶ οὐ Θεόν. Οὐδὲν γὰρ ἐν περιγραφῇ νοούμενον, θεῖόν ἐστιν· ἄλλ' ἴδιον τῆς θεότητος, τὸ πανταχοῦ εἶναι, καὶ διὰ πάντων ἔχειν, καὶ μηδὲν περιείργεσθαι. Ὅστε περιστρέφεται τοῖς χριστομάχοις εἰς κατηγορίαν αὐτῶν ὁ καὶ ἡμῶν προφερόμενος λόγος. Ὡς γὰρ τοπικῇ τινι περιγραφῇ τὸ θεῖον περιέχεσθαι Σαμαρεῖται νομίζοντες, ἐπετιμήθησαν δι' ὧν ἡκουσα· ὅτι Προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε, καὶ ἀνόνητος γίνεται ὁμῖν ἡ λατρεία ἡ πρὸς Θεὸν βλέπουσα· Θεὸς γὰρ τόπῳ τινὶ καθιδρῦσθαι νομιζόμενος, Θεὸς οὐκ ἐστίν· οὕτως ἀν εἴη κυρίως καὶ πρὸς τοὺς νέους Σαμαρεῖτας εἰπεῖν, ὅτι τῷ ὀνόματι τῆς ἀγεννησίας, οἷόν τι τινὶ τόπῳ περιελήφθαι τὴν θέαν οὐσίαν ὑπονοούντες, προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε, ὥς Θεὸν μὲν λατρεύοντες, ἀγνοούντες δὲ ὅτι πάσης τῆς ἐξ ὀνομάτων σημασίας καὶ περιλήψεως ὑπερπύπτει τοῦ Θεοῦ τὸ ἀόριστον.

²² Rom. xi, 33. ²³ I Cor. ii, 9. ²⁴ Joan. iv, 22.

Ἄλλα ἐπὶ πλέον παρηνέχθη τῶν προκειμένων ὁ λόγος, τοὺς δὲ κατὰ τὸ ἀκολουθεῖν ἐφευρισκομένοις ἐπόμενος· οὐκοῦν πάλιν τὴν ἀκολουθίαν ἐπαναλάβωμεν. Ἐπειδὴ τὴν προτεθεῖσαν αὐτῷ ῥῆσιν ἀποχρώντως οἶμαι διὰ τῶν εἰρημένων πεφανερῶσθαι, οὐ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὴν ἔχουσιν ἐναντίας. Εἰ γὰρ κατ' αὐτοὺς ἡ φυσικὴ σχέσις τῇ τοῦ Υἱοῦ προσηγορίᾳ πρὸς τὸν Πατέρα συνίσταται, καὶ πρὸς τὸν γεγεννηκότα, ἡ τοῦ γεννήματος, κατὰ τινὰ γραμματικὴν φλυαρίαν, τὰς σημαντικὰς τῆς θείας φύσεως λέξεις τῆς σοφίας τούτων εἰς ὀνομάτων σχῆμα παρατυποῦσας, οὐκέτ' ἂν τις ἀμφιδόλοι τὴν ἐκ φύσεως συνισταμένην τῶν ὀνομάτων πρὸς ἄλληλα σχέσιν, ἀπόδειξιν τῆς κατ' οὐσίαν αὐτῶν οἰκειότητος, μέλλον δὲ ταυτοτήτος γίνεσθαι. Ἀλλὰ μὴ μεταβαλέτω τὴν ἐναντίαν φωνὴν ὁ ἡμέτερος λόγος. Ὡς ἂν μὴ δοκοίη τῇ ἀσθενείᾳ μόνῃ τῶν ἀντιμαχομένων τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας κρατύνεσθαι, ἀλλ' ἐν αὐτῷ μάλιστα τὴν ἰσχὴν ἔχειν. Ὡς οὖν ἐστὶ δυνατόν, δι' εὐτυννοτέρας τῆς συνηγορίας βεβαιωθῆτω παρ' ἡμῶν αὐτῶν ὁ ἀντικείμενος λόγος, ὥς ἂν τὸ ὑπερβάλλον τῆς δυνάμεως διαγνωσθῇ κατὰ πολλὴν πεποίθησιν, καὶ τὰ παραλελειμμένα παρὰ τῶν ἐναντίων εἰς ἀκριθεῖ βάσανον τῆς ἀληθείας ἡμῶν προφερόντων. Ἐπεὶ γὰρ ἰσως ὁ τοῖς ἐναντίους ἰσχυρίζομενος, οἷοι οὐ πάντως ἡ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ γεννήματος κλησὺς τὸ κατὰ τὴν φύσιν οἰκεῖον παρίστησιν. Καὶ γὰρ καὶ τέκνον τις ὀργῆς ἐν τῇ Γραφῇ λέγεται, καὶ ἀπωλείας υἱός, καὶ γέννημα ἐχίδνης, καὶ οὐ δήπου κοινότης τις φύσεως τοῖς τοιοῦτοις ὀνόμασι συνανεφάνη. Οὐ γὰρ ταῦτόν ἐστι τῷ ὑποκειμένῳ Ἰούδας ὁ τῆς ἀπωλείας υἱὸς ὀνομασμένος, καὶ αὐτὴ κατὰ τὸ νοοῦμενον ἡ ἀπώλεια. Ἄλλο γὰρ τοῦ κατὰ τὸν Ἰούδαν, καὶ ἕτερον τῆς ἀπωλείας τὸ σημανόμενον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου τὴν ἰσὴν κατασκευὴν ὁ λόγος ἔχει. Υἱοὶ γὰρ φωτὸς τινος καὶ υἱοὶ ἡμέρας λεγόμενοι, οὐ ταῦτόν εἰσι τῷ φωτὶ καὶ τῇ ἡμέρᾳ κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως, καὶ τέκνα τοῦ Ἀδραμ εἰ λίθοι γίνονται, ὅταν διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν ἔργων συγγένειαν τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκειώσωσι, καὶ οἱ τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἀρόμενοι, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, υἱοὶ Θεοῦ λέγονται, οὐ ταῦτόν ὄντες τῷ Θεῷ κατὰ τὴν φύσιν· καὶ πολλὰ τοιαῦτα παρὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἐστὶν ἀναλέξασθαι, δι' ὧν ἡ ἀπάτη καθάπερ εἰκὼν τις ἐπληρωμένη ταῖς γραφικαῖς μαρτυρίαις τὸ τῆς ἀληθείας εἰδῶλον ὑποκρίνεται.

Τί οὖν ἡμεῖς πρὸς τοῦτό φαιμεν; Οἶδεν ἡ θεία Γραφὴ κατ' ἀμφοτέρων τῶν ἐννοιῶν κεχρησθαι τοῦ υἱοῦ τῇ φωνῇ. Ὡςτις τίσι μὲν ἐκ φύσεως, τίσι δὲ ἐπισκευαστῆν καὶ ἐπίκτητον εἶναι τὴν ταύτην προσηγορίαν. Ὅταν μὲν γὰρ υἱοὺς ἀνθρώπων καὶ υἱοὺς λέγῃ κριῶν, τὴν κατ' οὐσίαν τοῦ γεννηθέντος πρὸς τὸν ἐξ οὗ γέγονε σχέσιν ἀποσπᾷναι. Ὅταν δὲ υἱοὺς δυνάμεως ἢ τέκνα λέγῃ Θεοῦ, τὴν ἐκ προαιρέσεως γινόμενὴν ἀγχιστείαν παρίστησι. Καὶ μὲν τοὶ κατὰ τὴν ἐναντίαν διάνοιαν, οἱ αὐτοὶ καὶ υἱοὶ. Ἡλεὶ καὶ υἱοὶ λοιμοὶ ὀνομάσθησαν, πρὸς ἑκάτερον νόημα

Sed longius de rebus propositis oratio excurrebat, quasi perpetua serie ea quæ per consequentias inveniuntur sequens: Quare consecutionem rursus repetamus. Quandoquidem propositam ab ipso dictionem abunde satis reor per ea quæ dicta sunt declaratam esse, non solum veritati, sed etiam sibi ipsi esse contrariam. Si enim, ut ipsi volunt, naturalis relatio Filii appellatione ad Patrem constituitur, et ad eum qui genuit gennematis, id est progeniei, relatio, secundumquamdam grammaticam nugationem, significativas divinæ naturæ dictiones horum sapientia ad figuram nominum effingente, non amplius quis ambigat, ex natura constitutam nominum inter se relationem, necessitudinem vel potius identitatis demonstrationem fieri. Sed adversariorum vocem nostra non mutet neque repudiet oratio. Ut non sola imbecillitate adversantium pietatis dogma confirmari videatur, sed in seipso maxime robur habere. Quantum igitur fieri potest, robustiore patrocinio a nobis ipsis adversariorum sermo confirmetur, ut ex multa nostra fiducia quantum viribus superemus dignoscatur, ea etiam quæ ab adversariis sunt præterita ad veritatis exactam probationem proferentes. Dicit fortasse qui contrariis nititur et contendit fortiter, quod non omnino filii et gennematis, sive progeniei appellatio, quod secundum naturam et proprium representat; nam et in Scriptura filius iræ quis dicitur, et perditionis filius, et gennema sive progenies viperarum, neque ulla naturæ communitas his nominibus simul declarata est; non enim idem est cum subjecto Juda perditionis filius nominatus, et ipsa secundum id quod intelligitur perditio. Aliud enim significatum hominis Judæ, aliud perditionis. Similiter etiam e contrario æqualem constructionem sermo habere possit. Nam filii lucis alicujus et filii diei qui dicuntur, non idem sunt cum luce et die, secundum naturæ rationem, et filii Abraham lapides sunt cum per fidem et opera cognationem cum ipso sibi asciverint, et qui Spiritu Dei aguntur, sicut loquitur Apostolus²², filii Dei dicuntur, cum non sint idem cum Deo per naturam: et multa ejusmodi ex Scriptura divinitus inspirata licet colligere, quibus fraus tanquam imago efflorescens ex Scriptura testimoniiis veritatis simulacrum mentitur.

Quid igitur nos ad hoc dicimus? In utroque sensu filii voce uti novit divina Scriptura. Ita ut quibusdam a natura, quibusdam vero adjectitia et adventitia sit talis appellatio. Cum enim filios hominum dicit et filios arietum, relationem quæ est secundum essentiam geniti cum eo qui genuit significat. Cum vero filios potentie vel Dei filios dicit, propinquitatem quæ arbitrii libera voluntate et electione sit, ostendit. Quinetiam contrario sensu iidem et filii Heli et filii Belial nominati sunt, ad utramque notionem filiorum appellatione cor-

²² Rom. viii, 14.

gruenter conveniente. Quod enim filii Heli vocati sunt²², quod secundum naturam cognatum est, cum illo habere perhibiti sunt. Belial vero filii nominati²³, ob electionis sive instituti pravitatem accusati sunt, ut pote patrem in vitæ ratione non æmulantes, sed peccatum suum consilium et vitæ institutum applicantes. In natura igitur infirma, atque in his rebus nostris, quia quod humanum est habet ad utrumque, ad vitium dico et virtutem, æqualem propensionem, in nobis est, vel noctis vel diei filios fieri, manente nihilominus secundum id quod præcipuum est in propriis terminis natura. Neque enim ille qui propter vitium iræ filius factus est, ab humana generatione alienatus est, neque is qui per electionem seipsum bono familiarem adjunxit, per urbanitatem et honestam morum conformationem ex hominibus natus esse dici desiit; sed natura in utrisque stante, secundum electiones et vitæ instituta differentia nomina propinquitatis sive necessitudinis induunt; vel ut Dei filii per virtutem, vel contrarii per vitium fiant.

In divinis autem documentis qui naturalem servat ordinem Eunomius (ipsius enim verbis scriptoris utar), et superius lectis insistens, et cum qui genitus est gennema sive progeniem dicere non recusans: cum, inquit, ipsa genitæ essentia, et filii appellationem talem nominum relationem sibi asciscat: quo modo quod genitum est a generante alienat et disjungit ab ea quæ secundum essentiam est necessitudine? Nam de his qui propter crimina dicuntur filii vel gennemata sive germina, vel rursus de eo quem laus ob talia nomina concomitatur, non licet dicere, quod quis vere ab ira genitus iræ filius appelletur. Neque rursus diem quis habuit corporaliter suam matrem, ita ut ejus filius fuerit nominatus, sed delectum differentia ejusmodi parit cognitionis nomina. Hic dicit Eunomius, *Filium cum sit genitus, gennema*, id est, progeniem, dicere non recusamus, quoniam, inquit, *genita essentia et filii appellatio talem nominum affectionem sive relationem sibi conciliet*. Si igitur, quia filius sit vere gennema (progenies) confluetur talem nominum sibi asciscere relationem; quomodo habet occasionem talem nominum causam accommodandi, et his quæ per translationem et abusum dicuntur, et his quibus naturalis affectio, sive relatio, sicut ait Eunomius, talem conciliat nuncupationem? Hoc igitur verum est in iis solis quibus est confinis ad virtutem et vitium natura, in quibus sæpe quis contraria assumit nomina, modo lucis, modo vero tenebrarum, factus filius, propter eam quam habet cum honesto vel contrario affinitatem et cognationem. Ubi vero contrarietas locum non habet, nullus amplius filii vocem ex translatione celebrari dicat, instare eorum qui ex instituto et delectu hanc sibi appellationem conciliant. Non enim eadem est

A τῆς τῶν υἱῶν προσηγορίας εὐαρμοστικῶς ἔχουσας. Τῷ μὲν γὰρ υἱοὶ τοῦ Ἥλιδι κληθῆναι, τὸ κατὰ φύσιν συγγενὲς πρὸς ἐκεῖνον ἔχειν ἐμαρτυρήθησαν. Λοιμοὶ δὲ υἱοὶ κατονομασθέντες, ἐπὶ τῇ τῆς προαιρέσεως μοχθηρίᾳ κατηγορήθησαν, ὥς οὐχὶ τὸν πατέρα ζηλοῦντες τῷ βίῳ, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ τὴν προαίρεσιν ἑαυτῶν οἰκειώσαντες. Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς κάτω φύσεως, καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, διὰ τὸ πρὸς ἐκάτερον ἐπιβήσας τὸ ἀνθρώπινον ἔχειν, πρὸς κακίαν λέγω καὶ ἀρετὴν, ἐφ' ἡμῖν ἔστιν, ἢ νυκτὸς ἢ ἡμέρας υἱοὺς γενέσθαι, μενουσῆς κατὰ τὸ προηγούμενον ἐν τοῖς ἰδίῳ ὅροις τῆς φύσεως. Οὕτε γὰρ ὁ διὰ κακίαν ὀργῆς τέκνον γενόμενος τῆς ἀνθρωπίνης ἡλιοτριώθῃ γεννήσεως, οὕτε ὁ διὰ ἀγαθῶν διὰ προαιρέσεως ἑαυτὸν οἰκειώσας, τὸ ἐξ ἀνθρώπων φύειν διὰ τῆς ἀστείότητος τῶν ἐπιτηδευμάτων ἀπόωσται· ἀλλὰ τῆς φύσεως ἐφ' ἐκατέρων ἰσότητος, αἱ κατὰ τὰς προαιρέσεις διαφοραὶ τὰ ὀνόματα τῆς οἰκειότητος ὑποδύονται· ἢ θεοῦ τέκνα δι' ἀρετῆς, ἢ τοῦ ἀντικειμένου διὰ κακίας γινόμενοι.

Ἐπὶ δὲ γε τῶν θείων δογμάτων ὁ τὴν φυσικὴν διασώζων τάξιν Εὐνόμιος· αὐτοῖς γὰρ χρῆσθαι τοῦ λογογράφου τοῖς ῥήμασι· καὶ τοῖς ἀνωθεν ἐγνωσμένοις ἐμμένειν, καὶ γεννητὸν ὄντα γέννημα λέγειν οὐ παραιτούμενος· τῆς γεννηθείσης αὐτῆς, ὥς φησιν, οὐσίας, καὶ τῆς τοῦ υἱοῦ προσηγορίας τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων οἰκειουμένην σχέσιν· πῶς ἄλλοτριῶι τῆς κατ' οὐσίαν οἰκειότητος τὸ γεννηθὲν τοῦ γεννήσαντος; ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐπὶ διαβολῇ λεγομένων υἱῶν ἢ γεννημάτων, ἢ πάλιν ἐφ' ᾧ ἑταινός τις παρομαρτεῖ τοῖς τοιούτοις ὀνόμασιν, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὅτι ἀληθῶς τις παρὰ τῆς ὀργῆς γεννηθεὶς, τέκνον ὀργῆς προσηγόρευται· οὐδ' αὖ πάλιν ἡμέραν τις σωματικῶς ἔσχεν ἑαυτοῦ μητέρα, ὥστε υἱὸς ταύτης ὀνομασθῆναι· ἀλλ' ἡ τῶν προαιρέσεων διαφορὰ ποιεῖται τὰ τῆς τοιαύτης συγγενείας ὄνόματα. Ἐνταῦθα δὲ φησιν ὁ Εὐνόμιος· ὅτι *Γεννητὸν ὄντα τὸν υἱὸν γέννημα λέγειν οὐ παραιτούμεθα*· τῆς γεννηθείσης, φησὶν, οὐσίας καὶ τῆς τοῦ υἱοῦ προσηγορίας τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων σχέσιν οἰκειουμένην. Εἰ οὖν διὰ τὸ ἀληθῶς γέννημα εἶναι τὸν υἱὸν ὁμολογεῖ τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων οἰκειοῦσθαι σχέσιν, πῶς ἔχει καιρὸν ἐφαρμόζειν τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων αἰτίαν τοῖς τε κατὰ μεταφορὰν, ἐκ καταχρήσεως λεγομένοις, καὶ οἷς ἡ φυσικὴ σχέσις, καθὼς φησὶν ὁ Εὐνόμιος, τὴν τοιαύτην οἰκειοῦνται κλῆσιν; Οὐκοῦν ἐπὶ μόνων ἀληθῶς τὸ τοιούτων ἔστιν, οἷς μεθόριος πρὸς ἀρετὴν τε καὶ κακίαν ἡ φύσις· ἐφ' ᾧ πολλὰκις τὰ ἐναντία τις μεταλαμβάνει τῶν ὀνομάτων, νῦν μὲν φωτὸς, πάλιν δὲ σκότους, διὰ τῆς πρὸς τὸ καλὸν ἢ πρὸς τὸ ἐναντίον οἰκειώσεως, τέκνον γινόμενος. Ὅπου δὲ τὸ ἐναντίον χώραν οὐκ ἔχει, οὐκέτ' ἂν τις τοῦ υἱοῦ τὴν φωνὴν ἐκ μεταφορᾶς ἐπιφημίζεσθαι λέγοι, καθ' ὁμοίτητα τῶν διὰ προαιρέσεως οἰκειουμένων τὴν κλῆσιν. Οὐ γὰρ ἂν

²² I Reg. II, 22. ²³ I Reg. I, 16.

εις τούτων ελθοι τὸν λόγον, ὅτι ὡσπερ ἄνθρωπος ἀπο-
 θέμενος τὰ ἔργα τοῦ σκότους, διὰ τῆς εὐσχημονος
 ζωῆς φωτὸς γίνεται τέκνον· οὕτως καὶ ὁ μονογενὴς
 Θεός, ἐκ μεταβολῆς ἐκ τοῦ χείρονος ἀντιλαμβάνει τὸ
 προτιμότερον. "Ἀνθρώπος γάρ τις ὢν, υἱὸς Θεοῦ
 γίνεται, διὰ τῆς πνευματικῆς γεννήσεως Χριστῷ
 συναπτόμενος· ὁ δὲ τὸν ἄνθρωπον δι' αὐτοῦ Θεοῦ
 υἱὸν ποιῶν, αὐτὸς ἄλλου υἱοῦ τοῦ χαριζομένου αὐτῷ
 τὴν υιοθεσίαν οὐκ ἐπιδέσται, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ κατὰ
 φύσιν καὶ ὀνομάζεται. "Ἀνθρώπος μὲν αὐτὸς ἑαυτὸν
 ἀμείβει, τοῦ παλαίου τὸν νέον ἀνταλλάσσόμενος. Θεὸς
 δὲ, εἰς τί ἀλλαγῆσται, ὥστε ὁ μὴ ἔχει προσκτήσα-
 σθαι; "Ἀνθρώπος μὲν ἑαυτὸν ἀπεκδυσάμενος, τὴν
 θείαν ἐπενδύεται φύσιν. "Ὁ δὲ αἰὶ ὡσαύτως ἔχων, τί
 ἀποτίθεται, ἢ τί περιβάλλεται; "Ἀνθρώπος μὲν υἱὸς
 Θεοῦ γίνεται προσλαβὼν ἃ οὐκ ἔχει, καὶ ἀποβαλὼν ἃ
 ἔχει. "Ὁ δὲ μηδέποτε γεγονὸς ἐν κακίᾳ, οὔτε ὁ λάθῃ,
 οὔτε ὁ καταλίπῃ ἔχει. Πάλιν ὁ ἄνθρωπος δύναται
 πῇ μὲν ἀληθῶς τινος υἱὸς λέγεσθαι, ὅταν πρὸς τὴν
 φύσιν βλέπων τις λέγει, πῇ δὲ ἐκ καταχρήσεως,
 ὅταν ἢ τοῦ βίου προαίρεσις ἐπιβάλῃ τὸ ὄνομα. "Ὁ δὲ
 Θεός, ἐν ὧν ἀγαθόν, ἐν ἀπλῇ τε καὶ ἀσυνθέτῳ τῇ
 φύσει, πάντοτε πρὸς τὸ αὐτὸ βλέπει, καὶ οὐδέποτε
 ταῖς τῆς προαίρεσεως ὁρμαῖς μεταβάλλεται, ἀλλ' αἰὶ
 καὶ βούλεται ὅπερ ἐστίν, καὶ ὁ ἐστὶ πάντως καὶ βού-
 λεται. "Ὅστε δι' ἀμφοτέρων Ἰδὸς Θεοῦ κυρίως καὶ
 ἀληθῶς ὀνομάζεσθαι· τῆς τε φύσεως ἐν ἑαυτῇ τὸ
 ἀγαθὸν ἐχούσης, τῆς τε προαίρεσεως οὐκ ἀπερρώ-
 γυίας τοῦ κρείττονος. "Ὡς μὴ ἂν ἐκ καταχρήσεως
 αὐτῷ τὴν φωνὴν ταύτην ἐπικληθῆναι. Οὐκοῦν οὐ-
 δεμίαν ἔχει χώραν, ἅπῃ ἐκ προσώπου τῶν ἐναντίων
 ἑαυτοῖς ἀντιθέσθαι. ταῦτα ἐπὶ γραφῇ (α) τῆς κατὰ
 φύσιν οἰκιστοῦτος παρὰ τῶν ἐναντίων προφέρεσθαι.
 "Ἄλλ' οὐκ οἷδ' ὅπως ἢ διότι μισοῦντές τε καὶ
 ἀποστρεφόμενοι τὴν ἀλήθειαν, υἱὸν μὲν αὐτὸν ὀνομά-
 ζουσιν, ὡς δ' ἂν μὴ τὸ κατ' οὐσίαν κοινὸν διὰ τῆς
 φωνῆς ταύτης μαρτυρηθεῖ, τῆς ἐγκειμένης τῷ ὀνό-
 ματι σημασίας τὴν φωνὴν χωρίζαντες, κενὸν τὸ ὄνο-
 μα τοῦ υἱοῦ καὶ ἀσχημαντὸν τῷ Μονογενεὶ καταλεί-
 πουσιν, μόνον αὐτῷ τὸν ὄλεον τῆς φωνῆς χαριζόμενοι.
 Καὶ ὅτι ταῦτα ἀληθῆ λέγω, καὶ οὐ παραστοχάζομαι
 τοῦ σκοποῦ τῶν ὑπεναντίων, φανερῶς ἐστίν ἐξ αὐτῶν
 ὧν καταπειροῦσι τῆς ἀληθείας μαθεῖν. Τοιαῦτα γάρ
 ἐστὶν ἃ παρ' αὐτῶν ἐπὶ κατασκευῇ τῆς βλασφημίας
 προφέρεται, ὅτι πολλὰ τοῦ Μονογενοῦς ὀνόματα παρὰ
 τῆς θείας Γραφῆς ἐδιδάχθημεν, λίθον, ἀξίνην, πέ-
 τραν, θεμέλιον, ἄρτον, ἄμπελον, θύραν, ὄδον, ποι-
 μένα, πηγὴν, ξύλον, ἀνάστασιν, διδάσκαλον, φῶς,
 καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλὰ· ἀλλ' οὐδὲν τούτων κατὰ τὴν
 πρόχειρον σημασίαν εὐσεβὲς ἐστὶν ἐπὶ τοῦ Κυρίου
 νοοῦντας λέγειν. "Ἡ γὰρ ἂν εἴη τῶν ἀτοπωτάτων, τὸ
 ἀσώματόν τε καὶ ἄϋλον, ἀπλοῦν τε καὶ ἀσχημάτιστον,
 ταῖς ἐμφανινομέναις τισὶ τῶν ὀνομάτων σημασίαις
 διαμορφοῦσθαι νομίζειν. "Ὅστις ἀξίνην ἀποῦσαντας,
 τὸ τοιοῦδε σχῆμα τοῦ σιδήρου νοεῖν, ἢ φῶς τὸ ἐν-
 αέριον, ἢ ἄμπελον τὴν ἐκ φωτὸς κλημάτων, ἢ τι
 τῶν ἄλλων ἑκάστον, καθὼς ἢ συνήθεια νοεῖν ὑποτί-
 θεται, ἀλλ' ἐπὶ τὸ θεοπροπέστερον τὰς τῶν ὀνομάτων
 τοῦτων μετενεχόντες ἐμψάτετε, ἄλλο τι νοοῦμεν, καὶ

A ratio, quod quemadmodum homo qui tenebrarum
 opera deposuit, per honestam vitam lucis filius
 gignitur, sic etiam unigenitus Deus, ex mutatione
 a deteriori quod honorabilior est accipit. Etenim
 aliquis cum sit homo, filius Dei efficitur, cum per
 spiritalem generationem Christo conjungitur. Qui
 autem hominem per seipsum Dei filium efficit, ipse
 alio filio qui ei adoptionem gratificetur non indiget,
 sed quod est secundum naturam, hoc etiam nomi-
 natur. Ipse quidem homo seipsum immutat, pro
 vetere novum vindicans. Deus autem ad quid mu-
 tabitur, ita ut quod non habet acquirat? Homo
 quidem seipsum exuens divinam induit naturam:
 qui vero semper eodem modo se habet quid depo-
 nit, vel circumvestit? Homo quidem Dei filius effi-
 citur, assumens quæ non habet, et quæ habet ab-
 jiciens: qui autem omni semper caruit vitio, neque
 quod capiat habet, neque quod relinquat. Rursus
 homo potest partim vere dici filius alius, cum
 ad naturam respiciens quis dicit, partim ex abusu,
 cum vitæ institutum ei nomen imposuit. Deus au-
 tem qui est unum bonum in simplici et incomposita
 natura, semper ad idem intuetur, neque unquam
 propositi impulsione commutatur, sed semper
 vult id quod est, et quod est omnino etiam vult:
 ita ut per utraque proprie et vere Dei Filius sic
 nominetur, cum et ejus natura in seipsa bonum
 habeat, tum quod ejus voluntas ab eo quod melius
 est, nunquam possit abrumpi. Itaque vox hæc de
 ipso non ex abusu pronuntiatur. Nullum igitur
 habent locum quæ ex persona adversariorum nobis
 ipsis opposuimus, ut hæc ab adversariis e scri-
 ptura cognationis secundum naturam proferantur.

Sed nescio quomodo vel quomobrem odio ha-
 bentes, vel aversantes veritatem, filium quidem
 ipsum nominant, ne vero quod et secundum es-
 sentiam commune est per hanc vocem testatum
 esset, ab imposita nomini significantia vocem se-
 parantes, inane filii nomen et nihil significans
 Unigenito relinquunt, solum vocis sonum ei grati-
 ficantes. Quod hæc vera dico, neque a scopo ad-
 versariorum aberro, licet ex his quæ ipsi adversus
 veritatem moliantur, liquido perdiscere. Talia
 enim sunt quæ ab ipsis ad astruendam blasphemiam
 proferuntur, quod multa Unigeniti nomina
 ex divina Scriptura didicimus, lapidem, securim,
 petram, fundamentum, panem, vitem, ostium,
 pastorem, fontem, lignum, doctorem, lucem, et
 alia ejusmodi multa; sed horum nullum prompta
 et usitata significatione pium est de Domino intel-
 ligentem dicere: vel enim absurdissimum fuerit
 quod incorporeum est, et materie expert, sim-
 plexque et figuræ exsors, apparentibus quibusdam
 nominum significationibus putare posse efformari.
 Ita ut securim cum audierimus, talem ferri figu-
 ram mente concipiamus, vel lucem quæ est in
 aere, vel vitem ex plantatione palmitum, vel quid
 aliorum unumquodque, sicut consuetudo menti
 subijcit: sed ad id quod magis Deo conveniat et

decorum sit horum nominum transferentes significantias, aliud quiddam intelligimus, et sic nominamus, non quod sit horum tale quid secundum naturæ rationem, sed sic hæc cum dicitur, aliud quiddam præter ea per hæc mente intelligitur. Quod si talia nomina etiam vere de unigenito Deo dicuntur, et naturæ demonstrationem non continent; consequens esse dicunt, neque filii significatum secundum prævalentem consuetudinem ad naturæ interpretationem assumere, sed invenire hujus vocis aliquam significantiam alteram ab eâ quæ communis est et in promptu. Hæc et ejusdem modi philosophantur, ut astruant non esse Filium, quod quidem est et dicitur. Nobis vero ad aliud festinabat sermo, nempe ad demonstrandum recentem Eunomii scriptionem falsam esse nec sibi constantem et coherentem, neque veritati neque sibi ipsi consentaneam. Quoniam vero per quæ ipsorum dogma accusamus, veluti blasphemiae quoddam patrocinium oratione inductum est, præclare se habeat de eo pauca disserere, deinde sic ad

Fas igitur est de his aliquid dicere, et a congruente proposito non aberrare. Quod cum sint multa nomina, sicut illi aiunt, quæ Unigenito a Scriptura tribuuntur, nullum aliorum per relationem cum eo qui genuit cognationem et adhesionem habere dicimus. Non enim sicut Patris Filium, sic vel lapidem, vel resurrectionem, vel pastorem, vel lucem, vel quid aliorum ad Deum universorum referentes dicimus. Sed licet tanquam arte quadam et regula bifariam divinorum nominum significantiam distinguere. Quædam enim excelsæ et ineffabilis gloriæ sive majestatis indicationem habent: quædam vero providæ dispensationis varietatem demonstrant. Ita ut secundum hypothesin nisi esset id quod beneficio afficitur, neque hæc voces quæ beneficium indicant, his essent tributæ. Quæ autem quod Deo convenit et decorum est declarant, etiam sine his quorum gratia fit dispensatio, cognate et proprie unigenito Deo attribuantur. Ut autem evidentius hæc sententia nobis evoluta pateat, ipsa nomina contemplemur. Nunquam vitis nominatus esset Dominus, nisi plantationis causa eorum qui in ipso radicantur: neque pastor, nisi oves domus Israel periissent: neque medicus nisi egrotantium causa, neque reliqua nomina in seipsum reciperet, nisi per aliquam providam vim efficientem commode eorum gratia qui beneficio afficiuntur, has voces tanquam sibi proprias ascisceret. Quid enim opus est singula percurrentem in his quæ certa sunt et conceduntur sermonem producere? Filius autem et dextera, et Unigenitus, et Verbum, et Sapientia, et Virtus, et omnia hujusmodi quæ ad aliquid dicuntur, tanquam conjugatione quadam relativa cum Patre omnium, dum simul nominatur, dicitur. Dei enim virtus nominatur, et dextera et Dei sapientia et Patris Filius et Unigenitus, et Verbum apud Deum, et quæcumque sunt ejusmodi. Consequens igitur ex his dictis, cu-

A οὕτω κατονομάζομεν, οὐχ ὡς ὄντα τι τούτων κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως, ἀλλ' ὡς ταῦτα μὲν λεγόμενον, ἄλλο δὲ τι παρὰ ταῦτα διὰ τῶν λεγομένων νοούμενον. Εἰ δὲ τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων καὶ ἀληθῶς ἐπιλέγεται τῷ μονογενεῖ Θεῷ, καὶ τῆς φύσεως οὐ περιέχει τὴν ἐνδείξιν, ἀκολουθοῦν εἶναι λέγουσι, μηδὲ τοῦ υἱοῦ τὸ σημαίνωμενον, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν εἰς τὴν τῆς φύσεως ἐρμηνείαν παραλαμβάνειν, ἀλλ' ἐξευρίσκειν τινὰ σημασίαν ταύτης τῆς φωνῆς, ἑτέραν παρὰ τὴν κοινὴν τε καὶ πρόχειρον. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα φιλοσοφοῦσι, πρὸς κατασκευὴν τοῦ μὴ εἶναι τὸν Υἱὸν, ὅπερ ἐστὶ τε καὶ λέγεται. Ἡμῖν δὲ πρὸς ἕτερον μὲν ἦν σπεύδων ὁ λόγος, τὴν πρόσφατον τοῦ Εὐνομίου λογογραφίαν δεῖξαι ψευδῆ καὶ ἀσύστατον, καὶ οὕτε πρὸς τὴν ἀλήθειαν, οὕτε πρὸς αὐτὴν συμφωνοῦσαν. Ἐπεὶ δὲ δι' ὧν κατηγοροῦμεν τοῦ δόγμα-
B τος αὐτῶν, ὁλόν τις συνηγορία τῆς βλασφημίας ἐπεισ-
ήχθη τῷ λόγῳ· καλῶς ἂν ἔχοι περὶ τούτου πρότερον ἐν ὀλίγῳ διαλαθεῖν, εἰδ' οὕτως ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τῶν γεγραμμένων ἐπανελθεῖν.

scriptorium consequentem seriem redire.

Τί τοίνυν ἐστὶν εἰπόντας πρὸς τὰ τοιαῦτα μὴ διαμαρτεῖν τοῦ προσήκοντος; Ὅτι πολλῶν ὄντων, καθὼς κάκεινοί φασι, τῶν ὀνομάτων, ἃ τῷ Μονογενεῖ παρὰ τῆς Γραφῆς ἐπιλέγεται, οὐδὲν τῶν ἄλλων τῇ πρὸς τὸν γεγεννηχότα φαινὲν ἀναφορὰ τὸ προσφυὲς ἔχειν. Οὐ γὰρ ὥσπερ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, οὕτως ἢ λίθον, ἢ ἀνάστασιν, ἢ ποιμένα, ἢ φῶς, ἢ τι τῶν ἄλλων ἐπὶ τὸν Θεὸν ὧλον ἐπαναφέροντες λέγομεν. Ἄλλ' ἐστὶν ὁλον τέχνη τι καὶ κανὼν διχῇ διελέσθαι τῶν θείων ὀνομάτων τὴν σημασίαν. Τὰ μὲν γὰρ τῆς ὑψηλῆς τε καὶ ἀφράστου δόξης τὴν ἐνδείξιν ἔχει, τὰ δὲ τὸ ποικίλον τῆς προνοητικῆς οἰκονομίας ἐνδείκνυνται· ὥστε καθ' ὑπόθεσιν, εἰ μὴ τὸ εὐεργετούμενον εἴη, μηδὲ τὰς φωνὰς ταύτας ἐπ' αὐτῶν τετάχθαι, αἱ τὴν εὐεργεσίαν ἐνδείκνυνται. Ὅσαι δὲ τὸ θεοπρεπὲς ἐρμηνεύουσι, καὶ διχα τῶν οἰκονομουμένων προσφυῶς καὶ κυρίως ἐφαρμόζονται τῷ μονογενεῖ Θεῷ. Ὡς δ' ἂν ἐναργέστερον ἡμῖν ἐκκαλυφθεῖ τὸ τοιοῦτο δόγμα, ἐπ' αὐτῶν ἔσται τῶν ὀνομάτων ἡ θεωρία. Οὐκ ἂν ἀμπελος ὀνομάσθῃ ὁ Κύριος, εἰ μὴ τῆς φυτείας χάριν τῶν ἐν αὐτῷ ῥιζομένων· οὐδ' ἂν ποιμήν, εἰ μὴ τὰ πρόβατα τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ ἀπολώλει· οὐδ' ἱατρός, εἰ μὴ τῶν νοσούντων χάριν, οὐδὲ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων ἐφ' αὐτοῦ κατεδέχετο, μὴ διὰ τινος προνοητικῆς ἐνεργείας προσφόρος ἐπὶ τῶν εὐεργετούμενων τὰς φωνὰς οἰκειούμενος. Τί γὰρ εἰ τὰ καθ' ἕκαστον λέγοντα μηχανῶνται ἐν τοῖς ὁμολογουμένοις τὸν λόγον; Υἱὸς δὲ καὶ Δεξιὰ, καὶ Μονογενὴς, καὶ Λόγος, καὶ Σοφία, καὶ Δύναμις, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα ὅσα πρὸς τι λέγεται, καθάπερ ἐν συζυγίᾳ τινὶ σχετικῇ τῷ Πατρὶ πάντων συνονομαζόμενος λέγεται. Θεοῦ γὰρ δύναμις ὀνομάζεται, καὶ Θεοῦ δεξιὰ, καὶ Θεοῦ σοφία, καὶ Πατὴρ· Υἱὸς, καὶ Μονογενὴς, καὶ Λόγος πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Οὐκοῦν ἀκολουθοῦν ἐκ τῶν εἰρημένων ἑκάστου τῶν ὀνομάτων κατάλληλόν τινα τῷ ὑποκειμένῳ, καὶ πρέπουσαν ἐνθεωρεῖν σημασίαν· ὡς ἂν μὴ τῷ διαμαρτεῖν τῆς ὁρθῆς διανοίας περὶ τὸν τῆς εὐσεβείας· πλημμελῆσαι μὲν λόγον. Ὅσπερ τοίνυν

τῶν ἄλλων ἕκαστον πρὸς τὸ θεοπρεπὲς μεταλαβόντες, ἅθετοῦμεν τὴν πρόχειρον ἐπ' αὐτῶν ἔννοιαν, ὥς μήτε φῶς ὕλην, μήτε πατουμένην ὁδόν, μήτε τὸν ἐκ γεωργίας ἄρτον, μήτε τὸν διὰ ῥημάτων λόγον, ἀλλ' ἀντὶ τούτων ἐκεῖνα νομίζειν ὅσα τὸ μεγαλεῖον τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ Λόγου παρίστησιν· οὕτως εἰ τις ἄθετοίη τοῦ υἱοῦ τὴν συνήθη καὶ κατὰ φύσιν σημασίαν, δι' ἧς τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ γεγεννηκότος μανθάνομεν, πρὸς τινα θεοπρεπεστέραν ἐρμηνείαν μεταλήψεται πάντως τὸ ὄνομα. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν ἄλλων ἕκαστου πρὸς τὸ ἐνδοξότερον ἢ μετάληψις γινόμενη πρὸς τὴν τῆς θείας δυνάμεως ἔνδειξιν ἤρμοσεν, ἀκόλουθον πάντως ἐστὶ καὶ τούτου τοῦ ὀνόματος ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον μετενεχθῆναι τὸ σημαίνον. Τίς ἂν οὖν γένοιτο θεοπρεπεστέρα διάνοια ἐπὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας, εἰ ἄθετοίτο κατὰ τὸν λόγον τῶν ὑπεναντιῶν ἢ φυσικῇ πρὸς τὸν γεννήσαντα σχέσις; Τὰχα γὰρ οὕτως οὐδεὶς πρὸς ἀσέβειαν τολμηρὸς, ὥς ἐν τοῖς περὶ τῆς θείας φύσεως λόγοις τὸ ταπεινὸν καὶ χαμαιζήλον τῶν ὑψηλῶν τε καὶ μεγάλων ἀρμοδιώτερον οἶσθαι. Οὐκοῦν εἰ μὲν τινα ταύτης μεγαλοφυστέραν διάνοιαν ἐξευρίσκουσιν, ὥς ἀνάξιον εἶναι δοκεῖν περὶ τοῦ Μονογενοῦς νοεῖν, τὸ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ Πατρὸς εἶναι, εἰπάτωσαν εἰ τι γινώσκουσι, κατὰ τὴν ἀπόρρητον αὐτῶν σοφίαν τῆς πατρικῆς φύσεως ὑψηλότερον· ὥστε πρὸς ἐκεῖνο τὸν μονογενῆ Θεὸν ἐπ' ἀράντας, τῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως αὐτὸν ὑπερβαίνει. Εἰ δὲ παντὸς ὕψους ὑπέρκειται, καὶ πᾶσαν δύναμιν θαυμαστικὴν ὑπερβαίνει τῆς θείας φύσεως τὸ μεγαλεῖον, τίς ὑπολείπεται λόγος, ἐπὶ τὸ μείζον φέρων τῆς τοῦ Υἱοῦ κλήσεως τὴν ἐρμηνείαν; Ἐπειδὴ τοίνυν ὁμολογεῖ πᾶσαν περὶ τοῦ Μονογενοῦς σημαντικὴν λέξιν, καὶ ἐκ τῆς κάτω συνηθείας ὀνομάζεται, πρὸς τὸ μεγαλειότερον ταῖς ἐννοίαις μετατεθείσαν κυρίως λέγεσθαι· δείκνυται δὲ μὴ δύνασθαι τινα μεγαλοφυστέραν ἔννοιαν τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας εὐρεῖν ταύτης, ἥ τὸ γνήσιον πρὸς τὸν γεγεννηκότα παρίστησιν· οὐδὲν οἶμαι χρῆναι πλέον ἐπιδιατρίβειν ἐν τῷ τόπῳ, ἱκανῶς διὰ τῶν εἰρημνίων ἀποδείχθέντος· ἔτι· οὐ προσήκει καθ' ὁμοιότητα τῶν λοιπῶν ὀνομάτων καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν μεθερμηνεύεσθαι.

Unigenitus significatur, tametsi ex vulgari consuetudine nominatur, ad magnificentiorem sensum et notionem translata proprie dici: demonstrat autem se non posse sublimiorem et magnificentiorem notitiam huius Filii appellationis invenire, quam eam quæ quod est germanum et propinquum cum eo qui genuit exhibeat: nihil puto oportere diutius in hoc loco immorari, cum ex dictis abunde satis demonstratum sit quod non convenit instar reliquorum nominum etiam Filii appellationem interpretari.

Ἄλλ' ἐπὶ τὸ βιβλίον πάλιν ἐπαναχέον τὴν θεωρίαν. Οὐκ ἔστι τῶν αὐτῶν, τὸν γεννητὸν γέννημα λέγειν μὴ παραιτεῖσθαι· τοῖς γὰρ ἐκείνων χρῆσθαι ῥήμασιν· τῆς γεννηθείσης αὐτῆς οὐσίας καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων οἰκειονμένην σχέσιν· καὶ πάλιν μεταθεῖναι τὰς προσφωεῖς ὀνομασίας εἰς τροπικὰς μεταλήψεις, ὥστε δύοιν θάτερον, ἢ τὸ πρότερον τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῖς διαπέπτωκε, καὶ μάτην καταφεύγουσι πρὸς τὴν ἐκ φύσεως τάξιν, εἰς κατασκευὴν τοῦ δεῖν γέννημα τὸν γεννηθέντα προσαγορεύειν· ἢ εἰ τοῦτο

A jusque horum nominum significationem quamdam subjecto mutuo respondentem et congruentem inspicere, ne a recta intelligentia aberrantes in sermonem pietatis peccemus. Quemadmodum igitur aliorum nominum unumquodque ad id quod Deum decet cum transtulerimus, prima specie in ipsis apparentem notionem spernimus, ita ut neque lucem materialem, neque viam quæ pedibus calcatur, neque panem qui ex agricultura conficitur, neque verbum quod sit ex vocabulis, sed pro his illa intelligamus quæcunque majestatem potentie Verbi Dei repræsentant: ita si quis despiciat assuetam filii et naturalem significantiam, per quam ejusdem essentiae cum genitore esse didicimus, plane ad aliquam Deo magis decoram et congruentiorem B interpretationem nomen hoc transsumere necesse fuerit. Siquidem enim aliorum cujusque ad id quod illustrius et decentius transumptio facta ad divinæ potentie demonstrationem accommodavit, consequens omnino est hujus etiam nominis significatum ad id quod est excelsius et sublimius transferri. Quænam igitur esse poterit Deo convenientior magisque decora intelligentia in Filii appellatione, si secundum adversariorum sermonem naturalis cum genitore assertio sive relatio repudiatur? fortasse enim nullus tam audax et præceps ad impietatem fuerit, ut in sermonibus de natura divina, quod vile et abjectum est, magnis et sublimibus convenientius et aptius opinetur. Quamobrem s aliquam magnificentiorem intelligentiam hac ipsa excogitant, ita ut indigna videatur esse de Unigenito notio, nempe esse ex Patris natura dicant, si quid cognoscunt secundum suam arcanam et reconditam atque incommemorabilem sapientiam paternam natura aliquid excelsius et sublimius: ut ad illud unigenitum Deum attollentes, eum super relationem quam ad Patrem habet extollamus. Quod si naturæ divinæ majestas et amplitudo omnem altitudinem supereminet, omnemque admirabilem virtutem superat: quis relinquitur sermo Filii appellationis interpretationem ad aliquid majus extollens? Quoniam igitur fatetur omnem dictionem, qua

D Sed ad ejus libellum contemplationem transferamus. Non est eorumdem, genitum et gennema (progeniem) dicere non recusare (illorum enim verbis utar), cum genita ipsa essentia et Filii appellatio talem nominum sibi propriam vindicet relationem: et rursus transferre genuinas et naturales nominationes ad tropicas transumptiones, ita ut duorum alterum, vel prius ipsorum argumentum excidit, frustra que ad naturæ ordinem confugiunt ad astruendum oportere genitum appellare gennema (progeniem): quod si illud convenienter

sit dictum, ratio altera ex his quæ ante fuerunt astructa dissolvitur. Qui enim secundum illos gennema sive progenies dicitur ob id quod genitus sit, eadem de causa ipsum facturam vel creaturam dici natura non patitur. Plurimum enim utriusque nominum differt significatio, decetque eum qui recta ratiocinatione vocibus utitur, ad subjectum intuentem verbis uti, ne qua in notitiis confusio nobis contingat, improprie voces secundum significata mutantibus. Ob eam causam artificis opus id quod arte elaboratum est nominamus: filium vero hominis eum qui ex illo procreatus est appellamus. Neque opus filium, neque filium opus quam hominum prudentum dixerit. Est enim confundentis et conturbantis in falso nominum usu veram significantiam, ita ut sit necesse duorum horum alterum de Unigenito vere affirmare: si quidem est Filius, creaturam non dici, si autem creatus, a Filii appellatione remotum esse: sicut etiam cælum et terra, et mare, et quæ singula sunt omnia creata, filii appellationem non induunt: sed quoniam unigenitum Deum Eunomius genitum esse testatur, atque ad veritatis commendationem et confirmationem adversariorum valentius est testimonium: omnino non esse creatum, dum dicit genitum esse, testatus est. Sed de his quidem hactenus. Multis enim nobis sermonibus affluentibus, ne multitudo modum exsuperet, de his quæ proposita sunt, hæc dixisse sufficit.

κατὰ τὸ προσήκον λέγεται, ὁ ἕτερος λόγος ὑπὸ τῶν προκατεσκευασμένων διαλυθήσεται. Ὁ γὰρ διὰ τὸ γεννηθῆναι γέννημα κατ' ἐκείνους λεγόμενος, δι' αὐτὸ τοῦτο ποίημα καὶ κτίσμα λέγεσθαι φύσιν οὐκ ἔχει. Πλεῖστον γὰρ δῆπου διενήνοχε ἑκατέρου τὸ σημαίνον τῶν ὀνομάτων, καὶ προσήκει τὸν λελογισμένον τὰς φωναῖς κεχρημένον, πρὸς τὸ ὑποκείμενον βλέποντα κεχρηθῆναι τοῖς ῥήμασιν, ὥς ἂν μὴ τινα σύγχυσιν περὶ τὰς ἐννοίας πάθοιμεν, ἀνοικεῖως τοῖς σηματομενοῖς τὰς φωνὰς ὑπαλλάσσοντες. Διὰ τοῦτο τεχνίτου μὲν ἔργον τὸ διὰ τῆς τέχνης ἀπεργασθὲν ὀνομάζομεν· οὐδὲν δὲ ἀνθρώπου τὸν ἐξ ἐκείνου φύντα προσαγορεύομεν. Οὕτε δὲ τὸ ἔργον οὐδὲν, οὕτε οὐδὲν τὸ ἔργον τῶν συμφρονούντων εἴποι τις ἂν. Συγχέοντος γὰρ ἐστὶ καὶ ἀναθελούντος ἐν τῇ πεπλανημένῃ τῶν ὀνομάτων χρήσει τὴν ἀληθῆ σημασίαν, ὥστε τῶν δύο τούτων τὸ ἕτερον ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς ἀληθείαν ἐπάναγκας· εἰ μὲν ὕψος ἐστίν, κτίσμα μὴ λέγεσθαι, εἰ δὲ κτιστὸς, τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας ἀλλοτριούσθαι· καθάπερ καὶ οὐρανὸς, καὶ γῆ, καὶ θάλασσα, καὶ τὰ καθ' ἑκάστον πάντα κτίσματα ὄντα, τὴν τοῦ υἱοῦ κλήσιν οὐχ ὑποδέχεται. Ἄλλ' ἐπειδὴ μαρτυρεῖ γεννητὸν εἶναι τὸν μονογενῆ Θεὸν ὁ Εὐνόμιος, ισχυροτέρα δὲ πρὸς τὴν ἀληθείαν σύστασιν ἢ τῶν ἐχθρῶν μαρτυρία, καὶ τὸ μὴ κτιστὸν εἶναι πάντως διὰ τοῦ τὸ γεννητὸν εἰπεῖν εἶναι, συνεμαρτύρησεν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων τσαῦτα. Πολλῶν γὰρ ἡμῖν λόγων ἐπιβρέδων, ὥς ἂν μὴ τὸ πλῆθος εἰς ἀμετρίαν ἐκπέσοι, τούτοις περὶ τῶν προτεθέντων ἀρκεσθυσόμεθα.

ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΛΟΓΟΣ Δ'.

CONTRA EUNOMIUM LIBER QUARTUS.

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI QUARTI.

1. Quartus liber dissertationem de genimine, et tractationem de impassibili generatione Unigeniti continet, et illud: In principio erat Verbum; præterea natiuitatem ex Virgine dilucide explanat.
2. Deinde ostendit, Eunomium, cum ea, quæ creatæ et terrenæ hypostasi congruunt, ad Unigeniti hypostasin accommodarit, id conatum esse, ut faceret Unigenitum mutabilem, et in creaturarum censum referret.
3. Postea Primogeniti rationem ab Apostolo quater commemoratam, mirabiliter explanat.
4. Rursus de impassibilitate generationis Christi tractat, et stultitiam Eunomii refellit, dicentis, substantiam generatam appellatione Filii affici: qui mox sui ipsius immemor habitudinem Filii ad Patrem negat: ubi etiam de Circes et Maniagoræ pharmaco sermo est.
5. Iterum ostendit Eunomium ab ipsa veritate conatum orthodoxæ doctrinæ patrocinari: cum non modo Patris, sed et Unigeniti substantiam maxime propriam et primam confitetur.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α'. Ὁ τέταρτος λόγος τὴν περὶ τοῦ γεννηματος φυσιολογίαν, καὶ τὴν περὶ τῆς ἀπαθούς γεννήσεως τοῦ Μονογενοῦς, καὶ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἐπὶ τε τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν σαφῶς διεξηγεῖται.
- β'. Εἰδὼς οὕτως τὰ ἀρμόζοντα περὶ τῆς ὑποστάσεως τῆς γῆς ταῦτα περὶ τοῦ Μονογενοῦς τὸν Εὐνόμιον εἰρηκέναι διελέγας, τρεπὲς αὐτὸν, καὶ κτιστὸν βουλόμενον δεῖξαι ἀποδείκνυσιν.
- γ'. Εἶτα τὸν περὶ τοῦ Πρωτοτόκου λόγον πάλιν ὡς παρὰ τοῦ Ἀποστόλου τετρακίς μνημονευθέντα θαυμασίως διέξεισιν.
- δ'. Μετὰ τούτων πάλιν τὸ ἀπαθὲς τῆς τοῦ Κυρίου γεννήσεως, καὶ τὸ τοῦ Εὐνομίου ἀνόητον, ὡς τὴν γεννηθεῖσαν οὐσίαν τὴν τοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν ἔχειν εἰσόντος, πάλιν δὲ ἐπιλαβομένου, καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ πρὸς Πατέρα σχέσιν ἀρνούμενον, ἢ οὐκ καὶ τὸ κατὰ Κίρκην, καὶ τὸ Μανδραγόρου διέξεισι φάρμακον.
- ε'. Πάλιν τε τὸν Εὐνόμιον ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμενον τῷ ἁρπῶ συνηγοῦντα δεικνύει δόγματι, κυριωτέτην καὶ πρώτην, οὐ μόνον τὴν τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν ὁμοιοῦντα.

ζ'. Εἴτα τὸν περὶ τοῦ γεννητοῦ, καὶ ποιήματος, καὶ κτίσματος γυνάξει λόγον, καὶ τὸ ἀμεσί-
τευτον, καὶ ἀμέριστον τῆς οὐσίας, καὶ τὴν πρὸς
τὸν κτίσαντα καὶ πεποιηχότα σχέσιν ἀδεδώς
παρὰ τὸ Εὐνομίου καὶ Θεογνώστου λεγόμενα
ἀποδείκνυσιν.

ζ'. Πρὸς τοῦτοις τὸ ἀσύγκριτον τῶν μετὰ τὸν Υἱὸν
γενομένων, καὶ τὴν κακούργωσιν παρὰ τοῦ Εὐ-
νομίου ἐπινοηθεῖσαν διὰ τῆς τοῦ Μορογενοῦς,
καὶ τοῦ Υἱοῦ ὀνομασίας εἰς ἀπάτην τῶν ἀκρω-
μένων ἐπιεκρυμμένην εἰδωλολατρῶν σαφῶς
καὶ ἐντέχνως διελέγχει.

η'. Εἶθ' οὕτως τὴν τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐσίαν
ἀπαράλλακτον δείκνυσιν ἐν ᾧ καὶ πολλὰς παρ-
αλλήλας καὶ ἀρμονίας ἐκδιδάσκει, τὴν τε
μορφήν, καὶ σφραῖδα, καὶ χαρακτῆρα δια-
σφύει.

θ'. Ἐπειτα οὐσίαν τε καὶ γέννησιν διασαφήςας,
τοῦ Εὐνομίου κερτολογίαν καὶ φλυαρίαν κροτάλλῳ
εὐκείνῃ ἀποκαλεῖ. Εἴτα τὰ περὶ τῆς τοῦ Μορο-
γενοῦς γέννησιν παρὰ τοῦ μεγάλου Βασι-
λείου ρηθέντα, ὡς παρὰ Εὐνομίου κακῶς δια-
βληθέντα, σαφῶς διελέγξας, τὸν λόγον πληροῖ.

6. Deinde de genito, [actura, et creatura] disserit :
et immediatum et impartibile substantiæ, et habi-
tudinem ad Creatorem et factorem, impie ab Eu-
nomio et Theognosto doceri demonstrat.

7. Ad hæc perspicue ostendit ea, quæ post Filium
condita sunt, cum Filio comparari non posse :
simul etiam erudite et clare redarguit idololatriam,
quam sub fictitia Filii appellatione ad simplici-
orum deceptionem Eunomius nefarie commentus est.

8. Postea Patris et Filii substantiam invariata[m] esse
monstrat ; varios simul variationis et convenientior
modos adferens, deque figura, sigillo, et caractere
dilucide disputans.

9. Substantiæ et generationis ratione declarata, Eu-
nomii inaniloquentiam, et garrulitatem cymbalo
similem pronuntiat. Quibus peractis ea, quæ a
magno Basilio de Unigeniti generatione dicta fue-
runt, ab Eunomio perperam reprehensa esse, pla-
num facit ; et ita libro finem imponit.

Κέρδος δ' ἂν εἴη καὶ τὴν περὶ τοῦ γεννήματος
φυσιολογίαν τὴν ἐπιμελῶς αὐτῷ φιλοσοφηθεῖσαν ἐξ-
ετάσαι τῷ λόγῳ· φησὶ τοίνυν (ἐρῶ δὲ κατὰ λέξιν
τὸν καλλιγραφηθέντα λόγον αὐτῷ, κατὰ τῆς ἀληθείας).
Τίς γὰρ οὕτως ἀμελής, καὶ τῆς τῶν ὄντων φύ-
σεως ἀνεπισκεπτός, ὡς ἀγνοεῖν δεῖ τῶν σμμάτων
ἴσα περὶ γῆν ἐν τῷ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, ποιεῖν
τε καὶ πάσχειν ἐξεταζόμενα, τὰ τε γεννῶντα
μεταδίδωσι τῆς ἰδίας οὐσίας, καὶ τὰ γεννώμενα
τῆς αὐτῆς μεταλαμβάνειν πέφυκεν, ὥστε κοινῆς
οὐσῆς ὕλικῆς αἰτίας, καὶ τῆς ἐξωθεν ἐπιρροῦ-
σης χορηγίας, τὰ τε γεννῶμενα γεννᾶται κατὰ
πάθος, καὶ τὰ γεννῶντα κατὰ φύσιν οὐ καθαρὰν
ἴσχει τὴν ἐνέργειαν, διὰ τὸ παντοίοις πάθεσι συ-
ζευχθῆναι τὴν φύσιν; Ὅρατε πῶς πρεπόντως τοῦ
ἐν ἀρχῇ ὄντος Λόγου Θεοῦ διαλαμβάνει τῇ θεωρίᾳ τὴν
προαιώνιον γέννησιν, ὃ τὴν τῶν ὄντων φύσιν δι'
ἀκριβεῖας ἐπισκεπτόμενος, σώματα περὶ γῆν καὶ
ὕλικήν αἰτίαν, καὶ πάθος γεννῶντων τε καὶ γεννωμέ-
νων, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, δι' ὧν ἐρυθριάσειεν ἂν
τις τῶν νοῦν ἔχόντων καὶ περὶ ἡμῶν λέγεται, στηλι-
τευομένης τῷ λόγῳ τῆς ἐμπαθοῦς ἡμῶν φύσεως.
Ἄλλ' ἢ μὲν λαμπρὰ τοῦ λογογράφου περὶ τοῦ μονο-
γενοῦς Θεοῦ φυσιολογία τοιαύτη. Ἡμεῖς δὲ τὸ σχε-
τίζεσθαι ἀφέντες (τί γὰρ ἂν καὶ πλέον ὁ στεναγμὸς
ἡμῖν πρὸς κατάλυσιν τῆς τῶν ἐχθρῶν κακίας συν-
αγωνίσαιτο;) τὸν νοῦν τῶν εἰρημένων ὅπως ἂν οἶοι τε
ᾤμεν, δημοσιεύσωμεν.

amplius ad inimicorum destruendam malitiam, gemitus vel suspirium profuerit?) sententiam eorum
quæ dicta sunt, quantum quidem poterimus, tractabimus.

Περὶ ποίου γεννήματος ἡ θεωρία προδίδεται, τοῦ
κατὰ σάρκα συνισταμένου, ἧ τοῦ κατὰ τὸν μονο-
γενῆ Θεοῦ; διπλῆς γὰρ οὐσῆς τῆς θεωρίας, ἐπὶ τε τῆς
θείας καὶ ἀπλῆς καὶ αὐλοῦ ζωῆς, καὶ ἐπὶ τῆς ὕλικῆς
τε καὶ ἐμπαθοῦς ὑποστάσεως, καὶ ὁμοίως λεγομένης
ἐπ' ἀμφοῖν τῆς γεννήσεως· ἀναγκαῖος ἂν εἴη τρα-
νήν καὶ ἀσύγκυτον τὴν διαστολήν τῶν σηματομένων
ποιήσασθαι· μήπω τὴν ἀλήθειαν ἡ τῆς γεννήσεως
ὁμωνυμία παραλογίζεται. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ μὲν διὰ

A Operæ pretium fuerit etiam de gennemate sive
progenie physiologiam, id est naturæ rationem, ab
eo diligenter et philosophice tractatam, nostra
oratione examinare ; dicit itaque (nam ad verbum,
mirifice contra veritatem ab eo perscriptum ser-
monem referam) : Quis enim ita negligens et na-
turæ eorum quæ sunt ita improvidus considerator,
ut ignoret e corporibus quæ in terra dum generant
et generantur, agunt et patiuntur, explorantur, ea
quæ generant suam essentiam generatis communi-
care, et quæ gignuntur eandem participare solere,
utpote quorum sit communis materialis causa et ex-
trinsecus influens copia, quæque generantur affectu

B naturali generari, et quæ generant secundum natu-
ram non habere purum actum, quod eorum natura sit
omnimodis affectibus involuta? Videte quam decore
et reverenter Verbi Dei, quod erat in principio,
ante sæcula generationem sua contemplatione
complectitur, qui eorum quæ sunt naturam consi-
derat, et corpora quæ circa terram sunt eorumque
materiale[m] causam, affectus item generantium et
generatorum, et quæ sunt huiusmodi omnia, quæ
si de nobis dicerentur, verecundus quis mente
præditus erubesceret, dum sic sermone nostra af-
fectibus obnoxia natura velut in cippo notatur et
pingitur. Verumtamen splendida huius scriptoris
de unigenito Deo naturæ descriptio talis est. Nos
autem omissis lamentationibus (quid enim nobis

De quo gennemate sive germine contemplatio
proposita est? an de eo quod secundum carnem
constituitur, an de eo quod est secundum unigeni-
tum Deum? Nam cum sit duplex contemplatio, una
quidem de divina et simplici et immateriali vita,
altera vero de materiali et affectibus dedita subsi-
stentia, similiter cum de ambabus dicatur genera-
tio, necessarium fuerit apertam et inconfusam
distinctionem constituere, ne generationis homo-

nymia sive nominis ambiguitas veritatem fallaciter pervertat. Quoniam igitur via quæ per carnem aliquid esse facit, materialis quædam est et per affectum provehitur, quod autem incorporeum nec tangi potest et informe et ab omni materiali concretionem liberum procul ab omni affectione et perturbatione remotum est et alienum: de qua generatione quaeritur hoc loco, spectare convenit, an de incorruptibili et divina, an de obnoxia affectibus et sordida. Sed nullus dixerit de unigenito Deo æternam existentiam non proponi contemplationi hujus sermonis. Quid igitur immoratur in hac corporali naturæ ratione, in abominando et sædo sermonis apparatu, naturam sordibus inquinans, libidinesque humanæ generationis publicans proposito argumento relicto? Non enim animalem hanc generationem quæ per carnem perficitur discere egebamus. Quis enim ita stolidus ut seipsum intuens et quod humanum est in seipso intelligens alium sui ipsius naturæ quaerat interpretem, et scire indigeat necessarios affectus qui in corporis generatione considerantur? Quod aliter quidem qui gignit, aliter vero qui gignitur afficitur, ut ex hac doctrina homo discat, quod ipse per affectum generat, et quod affectus ei fuerit generationis principium. Hæc enim sive taceantur sive dicantur nihil interest, sive quis divulgando naturæ occulta enarret, sive silentio involvat quæ non sunt efferenda in vulgus, naturam nostram affectu sive appetitu ferri non ignoramus. excelsa et non enarrabili unigeniti Dei existentia,

Itaque cum hæc sit proposita inquisitio, novus iste theologus fluxum et affectum et materialem causam et functionem quamdam sordibus non carentem, et extrinsecus affluentem seminis largitionem omniaque hujusmodi huic sermoni adjicit. Haud scio quid ei acciderit, qui ob nimiam scientiam nihil eorum quæ comprehendere nequeunt extra suam cognitionem relictum esse gloriatur, et ineffabilem Filii generationem se interpretari profitetur, a propositis rebus discedens, anguillæ instar seculentum lutum et cenum vilissimum cogitationum lubricus subit, non secus quam ille nocturnus Nicodemus qui cum a Domino supernam generationem doceretur, ad eam quæ fit in uteri sinibus, cogitationibus trahebatur, et quomodo iterum in ventrem matris ingrederetur, dubitabat, dicens: *Quo pacto hoc potest fieri?* existimans quia senex denuo in matris viscera ingredi, et in utero gestari non posset, spiritualem generationem non posse fieri neque consistere, se redarguturum esse. Sed illius errantem opinionem Dominus corrigit, dicens, ea quæ sunt carnis et spiritus propria nullam habere societatem, nec posse commisceri. Et hic seipsum in similibus si velit emendet: oportet enim, ut opinor, veritatis curatorem contemplari subjectum ex his quæ ipsi propria sunt, non ex materialium accusatione calumniari eum qui materiæ est expers. Si enim homo, vel bos, vel aliud quid eorum quæ

σάρκως εἰς τὸ εἶναι πάροδος ὀλίγη τίς ἐστι καὶ διὰ πάθους προάγεται, τὸ δὲ ἀσώματον, καὶ ἀναφές, καὶ ἀνείδεον, καὶ τῆς ὀλώδους ἐπιμιξίας ἐλευθερον, πάσης διαθέσεως ἐμπαθοῦς ἡλλοτριῶται: θεωρῆσαι προσήκει περὶ ποίας γεννήσεως ἡ ζήτησις ἦν, τῆς ἀκηράτου καὶ θείας, ἢ τῆς ἐμπαθοῦς καὶ ρυπῆτος. Ἄλλ' οὐκ ἂν τις εἴποι, τὸ μὴ περὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ τὴν προαιώνιον ὑπαρξίν προκείσθαι τῇ θεωρίᾳ τοῦ λόγου. Τί οὖν ἐμφιλοχωρεῖ τῇ σωματικῇ ταύτῃ φυσιολογίᾳ ἐν τῇ βδελυρᾷ τοῦ λόγου διασκευῇ, καταβρύχαινων τὴν φύσιν, καὶ τὰ περὶ τὴν ἀνθρωπίνην γέννησιν πάθη δημοσιεύων, καταλιπὼν τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν; Οὐ γὰρ τὴν ζωὴν ταύτην γέννησιν τὴν διὰ σαρκὸς συνισταμένην μαθεῖν ἰδεόμεθα. Τίς γὰρ οὕτως ἡλίθιος, ὥς ἑαυτὸν βλέπων καὶ νοῶν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀνθρώπινον, ἄλλην ἐρμηνείαν τῆς ἑαυτοῦ ζητεῖν φύσεως, καὶ δεῖσθαι μαθεῖν τὰ ἀναγκαῖα πάθη ὅσα τῇ γεννήσει συνθεωρεῖται τοῦ σώματος; Ὅτι ἄλλως μὲν ὁ τίκτων, ἐτέρως δὲ τὸ τιχτόμενον ἐν πάθει γίνεται, ὥς ἂν μάθοι ἐκ τῆς διδασκαλίας ταύτης ὁ ἀνθρώπος, ὅτι αὐτός τε διὰ πάθους γεννᾷ, καὶ πάθος αὐτῷ τῆς γεννήσεως ἤρξατο. Ταῦτα γὰρ καὶ σιωπώμενα καὶ λεγόμενα, τὸ ἴσον ἔχει, καὶ τις διεξείη δημοσιεύων τὰ κρύφια, καὶ συγκαλύπτει τῇ σιωπῇ τὰ ἀπόρρητα, τὸ διὰ πάθους προΐεται τὴν φύσιν ἡμῶν οὐκ ἠγνοήσαμεν· ζητούμεν δὲ περὶ τῆς ὑψηλῆς καὶ ἀφράστου περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπάρξεως, καθ' ἣν ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι πεπίστευται, σαφηνισθῆναι τὸν λόγον.

Quærimus autem ut oratio aperte tractet de illa secundum quam ex Deo Patre esse creditus est.

Ταύτης τοίνυν προκειμένης τῆς ἐξετάσεως, ὁ καινὸς θεολόγος βῆσιν καὶ πάθος καὶ ὀλίγην αἰτίαν, καὶ ἐνέργειάν τινα ῥύπου μὴ καθαρεύουσιν, καὶ ἐξωθεν ἐπιβρέουσιν χορηγίαν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα τῷ λόγῳ προστίθουσιν. Οὐκ οἶδα τί παθὼν ὁ τῷ ὑπερβάλλοντι τῆς σοφίας μηδὲν τῶν ἀλήπτων ἐξω τῆς ἑαυτοῦ γνώσεως καταλιπέσθαι λέγων, καὶ τὴν ἀβύρῃον τοῦ Υἱοῦ γέννησιν ἐπαγγελλόμενος. ἀποστὰς τῶν προκειμένων, ἐγγέλους δίκην εἰς τὸν λιυώδη βόρβορον τῶν λογισμῶν καταδύεται· κατὰ τὸν νυκτερινὸν ἐκείνον Νικόδημον, ὃς τὴν ἀνωθεν γέννησιν τοῦ Κυρίου διδάσκοντος πρὸς τὸν ἐν μήτρᾳ κώλον τοῖς λογισμοῖς κατεσύρετο· καὶ πῶς ἂν ἐκ δευτέρου πάλιν ἐντὸς τῆς νηδύος γένοιτο, διεπόρει, λέγων· *Πῶς δύναται τοῦτο γενέσθαι;* νομίζων τὸ μὴ δύνασθαι τὸν προσδύτην διὰ σπλάγχνα πάλιν κυοφορηθῆναι μητρίᾳ, τὴν πνευματικὴν γέννησιν διελέγειν ἀσύστατον. Ἀλλὰ χάκεινον τὴν πεπλανημένην ὑπόληψιν διορθοῦται ὁ Κύριος, ἀμικτα λέγων εἶναι τὰ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος ἰδιώματα. Καὶ οὗτος ἑαυτὸν ἐν τοῖς ὁμοίοις, εἰ βούλεται, διορθοῦσθω. Δεῖ γὰρ, οἶμαι, τὸν φρονιστὴν τῆς ἀληθείας ἐκ τῶν ἰδίων θεωρεῖν τὸ προκείμενον, μὴ διὰ τῶν ὀλικῶν κατηγορίας διαβάλλειν τὸν ἄλλον. Εἰ γὰρ ἄνθρωπος, ἢ βούς, ἢ ἄλλο τι τῶν διὰ σαρκὸς τιχτομένων οὐ καθαρεύει πάθους γεννῶν ἢ γεννώμενος· τί τοῦτο πρὸς τὴν ἀπαθὴ καὶ ἀκηράτον φύσιν; Οὐδὲ γὰρ τὸ θνητοῦς ἡμᾶς εἶναι, τὴν ἀθανασίαν τοῦ Μονογενοῦς παραγράφ-

¹ Joan. III, 10.

φεται· οὐδὲ ἡ πρὸς κακίαν τροπὴ τῶν ἀνθρώπων, ἀμφίβολον ἐπὶ τῆς θείας φύσεως εἶναι παρασκευάζει τὸ ἀτρεπτόν· οὐδὲ ἄλλο τι τῶν ἡμετέρων καὶ ἐπὶ τὸν Θεὸν μεταφέρεται, ἀλλὰ τις ἀμικτός ἐστι καὶ ἀκοινώνητος ἡ ἰδιότης τῆς ἀνθρωπίνης τε καὶ τῆς θείας ζωῆς· καὶ παρήλλαχται παντάπασιν τὰ γνωριστικὰ ἰδιώματα, ὥς μῆτε ταῦτα ἐπ' ἐκείνης, μῆτε τὸ ἐμπάλιν ἐπὶ ταύτης ἐκεῖνα καταλαμβάνεσθαι.

insociabilis et incommutabilis proprietas : sed modis omnibus ejusmodi proprietates, quibus utraque natura distinguitur et a se invicem discernitur, longo intervallo distant, ut neque hæc in illa, neque rursus vice versa in hac illæ comprehendantur.

Πῶς οὖν ὁ Εὐνόμιος, τῆς θείας προκειμένης τῷ λόγῳ γεννήσεως, ἀφελὲς τὸ προκειμένον, τὰ ἐν τῇ γῇ διεξέρχεται, οὐδεμιὰς ἡμῖν περὶ τούτων πρὸς αὐτὸν οὐσης ἀμφισθητήσεως; Ἀλλὰ πρόδηλος ὁ σκοπὸς τοῦ τεχνίτου, ἵνα τῇ πρὸς τὸ πάθος διαβολῇ παραγράφῃ τοῦ Κυρίου τὴν γέννησιν. Ἐπ' οὗ ἐγωγε τὸ κατὰ τὴν βλασφημίαν παρὲς, θαυμάζω τῆς ἀγχινοίας τὸν ἀνθρώπον, πῶς μέμνηται τῆς οικείας ἐπουδῆς, ὅς τὸ δεῖν γέννημα τὸν Υἱὸν εἶναι καὶ λέγεσθαι, διὰ τῶν προειρημένων κατασκευάσας, νῦν περὶ τοῦ μὴ χρῆναι γέννησιν περὶ αὐτὸν ἐννοεῖν ἀγωνίζεται. Εἰ γὰρ πᾶσα γέννησις, καθὼς οὗτος εἴεται, συνεζευγμένην ἔχει τὴν κατὰ τὸ πάθος διάθεσιν· ἀνάγκη πᾶσα διὰ τούτων ὁμολογεῖσθαι, ὅτι τὸ τοῦ πάθους ἀλλότριον συναλλοτριοῦται πάντως καὶ τῆς γεννήσεως. Εἰ γὰρ ταῦτα συνηγμένως μετ' ἀλλήλων νοεῖται, τὸ πάθος τε καὶ ἡ γέννησις, ὁ τοῦ ἐνὸς τούτων ἀμέτοχος οὐδ' ἂν πρὸς τὸ ἕτερον τὴν κοινωνίαν ἔχοι. Πῶς οὖν γέννημα διὰ τὴν γέννησιν λέγει, τὸν ὅτι οὐκ ἐγενήθη διὰ τῶν νῦν παρ' αὐτοῦ λεγομένων ἀποδεικνύμενον; καὶ ὑπὲρ τίνος μάχεται πρὸς τὸν διδάσκαλον ἡμῶν τὸν συμβουλευόντα μὴ κατατολμᾶν ἐπὶ τῶν θεῶν δογμάτων τῆς ὀνοματοποιίας, ἀλλὰ γεγενῆσθαι μὲν ὁμολογεῖν, μὴ παρασχηματίζειν δὲ τὴν ἐννοίαν ταύτην εἰς ὀνόματος τύπον· ὥστε γέννημα τὸν γεννηθέντα προσαγορεύειν, ὁμοίως τῆς φωνῆς ταύτης ἐπὶ τῶν ἀφύχων, ἢ ἐπὶ τῶν εἰς εἰκόνα πονηρίας παρελκνύμενον, ὑπὸ τῆς Γραφῆς τεταγμένης; Ἀλλ' ὅταν μὲν παρ' ἡμῶν λέγεται τὸ δεῖν πισπᾶσθαι τὴν φωνὴν τοῦ γεννημένου, τὴν ἀμαχὸν ἐκείνην ρητορικὴν προχειρίζεται, συμπαραλαμβάνων εἰς συμμαχίαν καὶ τὴν γραμματικὴν ψυχρολογίαν· καὶ διὰ τῆς τεχνικῆς τῶν ὀνομάτων εἴτε παραγωγῆς, εἴτε παρωνυμίας, εἴτε οὐκ οἷδ' ὅπως δεῖν λέγειν ταῦτα προσήκει, διὰ τούτων τοὺς συλλογισμοὺς συμπεραίνει, γέννημα τὸν γεννηθέντα λέγειν οὐ παραιτούμενος. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο δεξάμενοι τὴν τοῦ ὀνόματος ἐννοίαν θεωρήσωμεν, ὥς τοῦ κοινοῦ τῆς οὐσίας ἔντεσθεν συνδεικνύμενον· πάλιν ἀνατίθεται τὰς ἰδίας φωνάς, καὶ περὶ τοῦ μὴ γεννηθῆναι τὸ γέννημα διατείνεται, τῇ ῥυπώσῃ φυσιολογίᾳ τοῦ σωματικοῦ τόκου τὴν καθαρὰν τε καὶ θεῖαν καὶ ἀπαθῆ τοῦ Κυρίου παραγραφόμενος γέννησιν· ὥς οὐκ ἐνδεχόμενον τὰ δύο κατ' αὐτὸν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ συνδραμεῖν, τὸ τε πρὸς τὸν Πατέρα γνήσιον, καὶ τὴν ἀπάθειαν τῆς φύσεως· ἀλλ' εἰ μὲν τὸ ἀπαθὲς εἴη, οὐκ εἶναι τὴν γέννησιν, εἰ δὲ τὸ γνήσιόν τις ὁμολογῇ, καὶ πάθος τῇ γέννησει πάντως συμπαράδεχσθαι.

A per carnem gignuntur, non purum est ab affectu dum gignit vel gignitur, quid hoc ad naturam impatibilem et incorruptibilem? Non enim quod nos mortales sumus, Unigenæ immortalitatem præscribit; neque hominum ad vitium propensio, divinæ naturæ immutabilitatem dubiam reddit: neque nostrorum quidquam ad Deum transfertur. Sed humanæ et divinæ naturæ certa quædam est immista,

sed modis omnibus ejusmodi proprietates, quibus utraque natura distinguitur et a se invicem discernitur, longo intervallo distant, ut neque hæc in illa,

Quomodo igitur Eunomius cum divinam generationem enarrare proposuerit, omnis propositio, quæ in terra sunt oratione persequitur, cum inter nos de his nulla sit controversia? Sed evidens est vafri et callidi artificis scopus, ut calumnia ejus generationis quæ sit ex affectu sive appetitu, pervertat Domini generationem. In quibus ego, prætermisca blasphemia, hominis ingenium et solertiam admiror, quomodo sui studii meminit, qui Filium oportere esse dicique gennema (germen) sive progeniem ex prædictis astruit, nunc non oportere generationem in ipso intelligere contendit. Si enim omnis generatio, ut ipse autumat, conjunctam habet ex affectu sive motu dispositionem; per hæc omnino necesse constiteri, quod ab affectu alienum est, simul etiam a generatione alienari. Si enim hæc copulate inter se intelliguntur et affectus et generatio, qui horum unus est expert, neque cum altero habet communionem. Quomodo igitur gennema (germen) per generationem dicit eum quem non genitum esse ex iis quæ modo ab ipso sunt dicta demonstrat? Cujus causa contra magistrum nostrum pugnat, consulentem in divinis decretis non audendum esse nomina fingere, sed genitum quidem esse constituendum, minime vero fingendam esse notionem hanc ad nominis formam: ita ut genitum gennema sive progeniem appellemus, cum hæc vox proprie de inanimit, vel per metaphoram de his qui ad imaginem improbitatis mores fingunt, a sacra Scriptura ponatur? Sed cum a nobis dicitur, hanc vocem gennema (germen) silentio prætereundam esse, hanc inexpugnabilem rhetoricam profert, et ad auxilium etiam assumit grammaticum sermonem frigidum et inanem: atque per artificiosam nominum sive derivationem, sive denominationem, sive nescio quomodo hæc sint enuntianda, per hæc syllogismos concludit, non recusans eum qui genitus est dicere gennema seu germen. Tum vero si hoc nomen accipientes, hujus notionem perspicimus, ut etiam inde communio essentiae demonstretur, rursus proprias voces exponit, et gennema ad illud quoque quod non genitum est extendit, sordida physiologia corporalis partus puram et divinam et affectibus non obnoxiam Domini generationem describens: ac si hæc duo juxta ejus opinionem non possint in Deo concurrere. et quod cum Patre germanum est, et naturæ ἀπαθειαν, affectuum vacuitatem: sed si quod affectu

caret fuerit, non esse generationem: quod si quis confiteatur quod germanum est, affectum etiam cum generatione admittere

Non sic sublimis Joannes, non sic vox illa tonans A theologiae prædicat mysterium, qui etiam Filium Dei nominat, omnique opinione affectibus hærente expurgat præconium. Ecce enim quomodo auditum præparat et ante sanat in præconiis Evangelii. Quanta porro in doctore providentia, ne audientium aliquis in humiles et abjectas opiniones corruat, ad absurdas quasdam suspiciones ex inscitia lubrico lapsu incitatus! Ut enim quam longissime ab affectu non exercitatum auditum abduceret, non Filium dixit in præmio, non Patrem, non generationem; ne quis in primis vel Patrem audiens, ad promptam et notam hujus nominis significationem traheretur, vel Filium prædicari cum didicisset, consueto more et usitato significato hoc nomen animo comprehenderet, et in generationis vocabulum procerideret, tanquam in lapidem offensionis: sed Patris loco principium nominat, et pro verbo, genitus est, posuit verbum, erat, et loco Filii, τὸν Λόγον, Verbum, et ait: *In principio erat Verbum*¹. Quis in his affectus? dic mihi: et erat, et Verbum: num affectus fuit principium? num in affectu erat? num per affectum, ὁ Λόγος, Verbum? Vel quoniam in dictis non est affectus, neque quod proprium et germanum est hoc præconio enuntiatur. Atqui quomodo aliter magis et clarius id quod secundum essentiam commune est et germanum, quodque coæternum Verbi cum principio, quam per hæc verba expressum esset? Non enim dixit, Ex principio genitum est Verbum, ne quadam extensiva notione a principio Verbum disjungeret; sed simul cum principio prædicavit commune, cum dixit et de principio et de Verbo, nempe erat; ne principio posterius esset Verbum, sed præconio auditum anteverteret, priusquam solum principium in seipso admitteret, cum principii fide congressus. Deinde ait, *Et Verbum erat apud Deum*². Adhuc evangelista nostrum timet rude et inexercitatum ingenium, adhuc metuit nostram infantiam et imperitiam, nondum fideicommiuit auditui Patris appellationem, ne quis eorum qui magis carnem sapiunt, cum Patrem audierit, mox matrem ex consequente animo suo fingat et imprimat. Sed neque adhuc Filium nominat in hoc præconio: suspicatur enim nostram ad naturam imani consuetudinem, ne quis audito Filii nomine ad hominis formam divinitatem turbida quadam et affectu plena opinione reduceret. Quapropter præconium repetens rursus Verbum nominavit, hæc tibi naturali modo declarans infideli. Ut enim tuus sermo ex mente prodit, neque affectui medius intermiscetur: sic etiam illic Verbum cum audisti, et ne affectum ex aliquo intelligas, ideo repetito præconio ait, *Et Verbum erat apud Deum*. O quomodo Deo adnectit Verbum! imo vero, quomodo infinitum cum infinito

Οὐχ οὕτως ὁ ὑψηλὸς Ἰωάννης, οὐχ οὕτως ἐκείνη ἡ βροντὴ φωνὴ τὸ τῆς θεολογίας κηρύσσει μυστήριον· ὅς καὶ Ἰῶν ὀνομάζει Θεοῦ, καὶ πάσης ἐμπαινοῦς ὑπολήψεως ἐκκαθαίρει τὸ κήρυγμα. Ἰδοὺ γὰρ πῶς προθεραπεύει τὴν ἀκοὴν ἐν τοῖς προοιμίοις τοῦ Εὐαγγελίου. Ὅση γὰρ ἐν τῷ διδασκάλῳ προμήθεια τοῦ μὴ τίνα τῶν ἀκούοντων εἰς ταπεινὰς ὑπολήψεις καταπεσεῖν, πρὸς ἀτόπους τινὰς ὑπονοίας ἐξ ἀμαθείας ὑπολισθήσαστα! Ὡς γὰρ ἂν μάλιστα πόρῳ πάθους ἀπαγάγοι τὴν ἀγύμναστον ἀκοὴν, οὐχ Ἰῶν εἶπεν ἐν προοιμίῳ, οὐ Πατέρα, οὐ γέννησιν, ἵνα μὴ τις ἐν πρώτοις ἢ Πατὲρ ἀκούσας, κατασυρῇ πρὸς τὴν πρῶτον ἐμφασιν τοῦ ὀνόματος, ἢ Ἰῶν μαθὼν κηρυσσόμενον, κατὰ τὴν ὡς συνήθειαν νοήσῃ τὸ ὄνομα, ἢ προπατήρ τῷ ῥήματι τῆς γεννήσεως, ὡς λίθῳ προσκόμματος· ἀλλ' ἀντὶ μὲν Πατὲρ, ἀρχὴν ὀνομάζει, ἀντὶ δὲ τοῦ ἐγεννήθη, τὸ ἦν, ἀντὶ δὲ τοῦ Ἰοῦ, τὸν Λόγον, καὶ φησὶν· Ἐρ ἀρχὴ ἦν ὁ Λόγος. Ποῖον ἐν τούτοις πάθος; εἰπέ μοι· καὶ ἦν, καὶ Λόγος· μὴ πάθος ἡ ἀρχή, μὴ ἐν πάθει τὸ ἦν, μὴ διὰ πάθους ὁ Λόγος; Ἡ ἐπειδὴ πάθος ἐν τοῖς εἰρημένους οὐκ ἔστιν, οὐδὲ τὸ οἰκεῖον συνεκφάνεται τῷ κηρύγματι. Καίτοιγε πῶς ἂν ἐτέρως μᾶλλον διαφανεῖ τὸ κατ' οὐσίαν κοινὸν τε καὶ γνήσιον, καὶ τὸ συναϊδιάζον τοῦ Λόγου πρὸς τὴν ἀρχὴν, ἢ διὰ τούτων τῶν λόγων; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐγεννήθη ὁ Λόγος, ἵνα μὴ τινι παρατακτικῷ νοήματι τῆς ἀρχῆς διακεῖται τὸν Λόγον, ἀλλ' ὁμοῦ τῇ ἀρχῇ συνεκέρυξε, κοινὸν εἰπὼν τῆς ἀρχῆς τε καὶ τοῦ Λόγου τὸ ἦν· ἵνα μὴ ἐφωστέρησεν μετὰ τὴν ἀρχὴν ὁ Λόγος, ἀλλὰ φθάσῃ τὴν ἀκοὴν τῷ κηρύγματι, πρὶν μόνῃ τὴν ἀρχὴν ἐφ' ἑαυτῆς παραδέξασθαι, τῇ περὶ τῆς ἀρχῆς πίστει συνελθόν. Εἰτά φησι, Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐτι δέδοικεν ἡμῶν ὁ εὐαγγελιστὴς τὸ ἀγύμναστον· ἐτι φοβεῖται ἡμῶν τὸ νηπιώδες τε καὶ ἀπαίδευτον. Οὐποῦ καταπιστεύει τῇ ἀκοῇ τὴν τοῦ Πατρὸς προσηγορίαν, ἵνα μὴ τις τῶν σαρκωδεστέρων Πατέρα μαθὼν, καὶ μητέρα κατὰ τὸ ἀκούσθαι διὰ τῆς διανοίας ἀνατυπώσῃται. Ἀλλ' οὐδέπω οὕτε Ἰῶν ὀνομάζει ἐν τῷ κηρύγματι· ὑποπτεύει γὰρ ἐτι ἡμῶν τὴν πρὸς τὴν κάτω φύσιν συνήθειαν, μὴ τις Ἰῶν ἀκούσας, ἐξανθρωπίῃ τὸ Θεῖον δι' ἐμπαθοῦς ὑπολήψεως. Διὰ τοῦτ' ἐπαναλαμβάνων τὸ κήρυγμα, Λόγον ἄλλιν ὀνόμασεν, σὺ ταῦτα φυσιολογῶν τῷ ἀπίστῳ. Ὡς γὰρ ὁ σὸς λόγος καὶ ἐκ τοῦ νοῦ ἀναφαίνεται καὶ οὐ μεσιτεύεται πάθει· οὕτως καὶ ἐκ Λόγον ἀκούσας, καὶ οὐκ ἐκ τινος νοήσεως τὸ πάθος. Διὰ τοῦτό φησιν ἀναλαβὼν ἄλλιν τὸ κήρυγμα, Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Ὡς πῶς παραμετρεῖ τῷ Θεῷ τὸν Λόγον· μᾶλλον δὲ, πῶς συμπαράτειναι τῷ ἀπείρῳ τὸ ἀπείρον! Ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· πρὸς ὅλον τὸν Θεὸν πάντως· ὅλος ὁ Λόγος. Οὐκοῦν ὅσος ὁ Θεός, τοσούτος δηλαδὴ καὶ ὁ Λόγος ὁ πρὸς αὐτὸν ὢν· ὥστε εἰ ὁ Θεὸς περιωρίσται, καὶ ὁ Λόγος πάντως ἐν ὅρῳ. Εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ ἡ ἀπειρία διαβαίνει τὸν ὅρον, οὐδὲ τούτῳ συνθεωρούμενος Λό-

¹ Joan. 1, 1. ² ibid.

γος ὅροις καὶ μέτροις διαλαμβάνεται. Οὐ γὰρ ἂν τις A
 εἴπῃ, μὴ πάσῃ τοῦ Πατρὸς τῇ θεότητι συνθεωρεῖσθαι
 τὸν Λόγον, ὡς ἂν μὴ τοῦ Θεοῦ τὸ μὲν ἐν Λόγῳ εἴη,
 τὸ δὲ γυμνὸν τοῦ Λόγου ἐλέγχοντο. Πάλιν πατρικῇ
 τοῦ Ἰωάννου φωνῇ, πάλιν τῶν νηπιαζόντων τιθη-
 νεῖται τὴν ἀκοὴν ὁ εὐαγγελιστὴς τῷ κηρύγματι· οὕτω
 τοσοῦτον ηὔξηθημεν ἐν ταῖς πρώταις φωναῖς, ὡς
 Ἰῶν ἀκούσαντες οὐκ ἂν ὀλίθοιμεν, διὰ τῆς συνήθους
 ἐμφάσεως. Διὰ τοῦτο πάλιν ὁ κήρυξ ἀναβῶν ἐν τῇ
 τρίτῃ φωνῇ εἰπὼν Λόγον οὐχ Ἰῶν ἀνεκήρυξεν, εἰπὼν·
 Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πρῶτον εἶπεν ἐν ᾧ ἦν, εἴτα
 πρὸς τίνα ἦν, νῦν τί ἐστὶν λέγει. Διὰ τῆς τρίτης
 ἐπαναλήψεως τελεῖ τὸν σκοπὸν τοῦ κηρύγματος. Οὐ
 γὰρ Λόγον, φησὶ, τινὰ τῶν κατὰ τὸ πρόχειρον νοου-
 μένων, ἀλλὰ Θεὸν κηρύσσω ἐν τῷ τοῦ Λόγου προσρή-
 ματι· οὗτος γὰρ ὁ Λόγος, ὃς ἐν ἀρχῇ ἦν, καὶ πρὸς τὸν B
 Θεὸν ἦν, οὐκ ἄλλο τι παρὰ τὸν Θεὸν ἦν, ἀλλὰ καὶ αὐ-
 τὸς Θεὸς ἦν. Καὶ συνεχῶς διὰ τῆς ἐπαναλήψεως
 ἐπακμάζων ταῖς μεγαλοφωνίαις ὁ κήρυξ, τοῦτον λέ-
 γει τὸν Θεὸν τὸν ἐν τῷ κηρύγματι προδηλούμενον.
 Τοῦτον εἶναι δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ ζωὴν εἶναι,
 καὶ φῶς ἀνθρώπων, καὶ φῶς ἀληθινὸν ἐν σκοτίᾳ λαμ-
 πον, καὶ ὑπὸ τῆς σκοτίας οὐκ ἀμαυρούμενον, τοῖς
 ἰδίοις ἐπιδημοῦντα, καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων οὐ λαμβανόμε-
 νον, καὶ σάρκα γενόμενον, καὶ διὰ τῆς σαρκὸς τῇ ἀν-
 θρωπίνῃ κατασκηνοῦντα φύσει. Καὶ τοιαῦτα προδιεξ-
 ελθὼν καὶ τοιαῦτα, τότε Πατέρα λέγει, καὶ Μονογενῆ
 ὀνομάζει, ὅτε οὐκέτι κίνδυνος ἦν τις τῷ διὰ τοσούτων
 κεκαθαρμένῳ, πρὸς τινὰ ρυπῶσαν κατωλισθῆσαι διά-
 νοιαν, ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς σημασίας· Ἐθεασάμεθα γὰρ, C
 φησὶ, τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μορογενοῦς
 παρὰ Πατρός.

natura requiescens, sive tanquam in tabernaculo habitans. Atque talia cum ante exposuisset, tum Patrem dicit, et Unigenitum nominat, cum nullum amplius periculum imminet ei qui per totidem por-
 purgatus est, ne in sordescementem illabatur cogitationem ex Patris significantia: Vidimus enim, in-
 quit, gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre.

Εἰπέ πρὸς ταῦτα τῷ εὐαγγελιστῇ, εἰπέ τὰ σοφά·
 σου ταῦτα, Εὐνόμιος, ὅτι πῶς Πατέρα, καὶ πῶς Μο-
 νογενῆ κατονομάξεις τῷ λόγῳ; Πάσης σωματικῆς
 γεννήσεως διὰ πάθους ἐνεργουμένης. Ἀποκρίνε-
 ται σοι πάντως ὑπὲρ αὐτοῦ ἡ ἀλήθεια· ὅτι ἄλλο θεο-
 λογίας ἐστὶ μυστήριον, καὶ ἄλλη τῶν βευστῶν σωμα-
 των φυσιολογία. Πολλῇ τῷ μέσῳ ἀπ' ἄλλῃλων ταῦτα
 διατεταχίστα· τί συνάπτεις διὰ τοῦ λόγου τὰ
 ἄμικτα; Πῶς τῷ ρυπῶντι λόγῳ τὸ καθαρὸν μολύνεις
 τῆς θείας γεννήσεως; Πῶς διὰ τῶν παθῶν τοῦ σώ-
 ματος τεχνολογεῖς τὸ ἀσώματον; Μὴ ἐκ τῶν κάτω
 φυσιολόγει τὰ ἄνω. Ἰῶν Θεοῦ κηρύσσω τὸν Κύριον,
 ὅτι καὶ τὸ ἐξ οὐρανῶν Εὐαγγέλιον διὰ τῆς φωτεινῆς
 νεφέλης οὕτως ἐκήρυξεν· Οὗτος γὰρ, φησὶν, ὁ Υἱὸς
 μου ὁ ἀγαπητός. Οὐ μὲν ἐπειδὴ Ἰῶν ἐδιδάχθη, πρὸς
 τὰς ὥδαις τοῦ υἱοῦ σημασίας καθεκλύσθη ἐκ τοῦ ὀνό-
 ματος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς οἶδα, καὶ ἐκ τοῦ πά-
 θους οὐκ οἶδα. Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένους
 προσθήσω· ὅτι οἶδά τινα καὶ σωματικὴν γέννησιν
 καθαρεῦσαν πάθους, ὡς καὶ ἐν τούτῳ ψευδῇ τοῦ
 Εὐνομίου τῆς σωματικῆς γεννήσεως τὴν φυσιολογίαν

A extendit! Verbum erat apud Deum: apud totum
 Deum prorsus totum Verbum. Ergo quantus Deus.
 tantum procul dubio etiam Verbum, quod apud
 ipsum est. Quare si Deus termino circumscriptus
 est, Verbum quoque in termino. Quod si Dei immen-
 sitas sive infinitas terminum pertransit, neque
 Verbum quod cum hoc mente cernitur, termino aut
 mensuris comprehenditur. Nemo enim negaverit,
 Verbum cum omni Patris deitate simul conspici, ne
 Dei pars aliqua esse in Verbo, pars vero nuda Ver-
 bo redarguatur. Rursus paterna Joannis vox: ite-
 rum infantium auditum evangelista suo præconio
 nutricatur: nondum tantum in primis vocibus
 aucti sumus, quin si Filium audissemus, propter
 consuetam et cognitam significationem lapsi non
 fuisset. Propterea rursus præco tertia voce cla-
 mans, adhuc Verbum, non Filium edixit, dicens, Et
 Deus erat Verbum. Primum dixit in quo erat,
 deinde apud quem, nunc quid est dicit. Tertia re-
 petitione præconii scopum absolvit. Non enim
 Verbum, inquit, eorum aliquod quæ prompte in-
 telliguntur, sed Deum prædico hac Verbi (Λόγου)
 dictione: hoc enim Verbum, quod in principio
 erat, et apud Deum erat, non aliud quiddam præ-
 ter Deum erat, sed et ipsum Deus erat. Et jagiter
 per resumptionem magnificis vocibus invalescens
 præco, hunc Deum dicit, hoc præconio sive edicto
 palam declaratum. Hoc esse per quod omnia facta
 sunt, et vitam esse atque lucem hominum, et lucem
 veram in tenebris fulgentem, et a tenebris non
 hebescentem, in suis versans, et a suis non rece-
 ptum, et carnem factum, et per carnem in humana

Ad hæc dic evangelistæ, o Eunomi, dic tua docta
 inventa. Quomodo Patrem, quomodo Unigenam no-
 minas sermone? cum omnis corporalis generatio per
 affectum efficiatur. Tibi pro ipso respondet ve-
 ritas: quod aliud est theologiæ mysterium, alia
 corporum quæ sunt in fluxu physiologia (naturæ
 ratio). Longo medio hæc a se invicem, tanquam
 muro interjecto, dissita sunt: quid oratione quæ
 misceri et sociari nullo modo queunt consuis?
 D quomodo sermone impuro et sordido divinæ gene-
 rationis puritatem conspurcas? quomodo per cor-
 poris affectus quod est incorporeum architectaris?
 Noli ex his quæ sunt infima et deorsum caduca, de
 supernis et divinis philosophari. Dei Filium præ-
 dico Dominum, quod etiam e cælo Evangelium per
 lucidam nebulam sic edixit: Hic enim, inquit,
 Filius meus dilectus. Non tamen postquam Filium
 edoctus sum, ad vulgares filii significantias ex no-
 mine attractus fui, sed ex Patre novi, ex affectu
 non novi. Ego autem hoc etiam dictis addam: quod
 etiam scio aliquam corporalem generationem ab

affectu liberam et puram. Quare in hoc falsa Eunomi corporalis physiologia, id est, naturalis disputatio, redarguitur, siquidem aliquis corporis partus affectum non habens invenitur. Dic enim, Verbumne factum est caro, annon? Non dices non esse factum. Factum est igitur, nec est qui inficietur. Quomodo igitur in carne manifestatus est Deus? Per partum, profecto dices. Cujus igitur, an meministi? perspicuum quod Virginis, et quod in ea genitum, ex Spiritu sancto erat, et quod impleti sunt dies ut ipsa pareret, et peperit*, et nihilominus incorruptibilitas sive integritas cum partu conservata est. Deinde generationem ex matre muliere affectu puram credis esse (si credis): divinam vero et incorruptam ex Patre non admittis, ne in generatione affectum animo concipias? Sed manifeste scio, quod iste affectum non refugiat in dogmate, qui nec principium in divina incorruptibilique natura inspicit, sed ut omnis creaturæ conditor pars esse creaturæ putetur, hæc adstruit ad abnegationem unigeniti Dei, figurata circa affectum cautione adjutrice utens.

Atque hoc demonstrat liquido per quæ contra ea quæ sunt dicta certat, dicens, *genitam esse a Patre Filii essentiam, non per abscessum projectam, non per defluxum vel divisionem ab ejus qui genuit conjunctione avulsam, non per incrementum perfectam, non per alterationem transformatam, sed sola ejus qui genuit voluntate sortitam, ut esset*. Quis enim ignorat, nisi qui mentis oculos penitus clausos habeat, quod Filius per ea quæ ab Eunomio sunt dicta, pars creaturæ esse astruitur? Quid enim velat hæc omnia sicut sunt in dictione, et de aliorum unoquoque quæ in creatura intelliguntur, dicere? Et si videtur, alicui eorum quæ creata cernuntur, sermonem accomodemus; quod si non eandem habet consecutionem, contra nos ipsos sententiam dicemus, utpote qui ludificantium more, et non exacta et veritatem decente cura eorum sermonem examinemus. Submutato itaque Filii nomine totum ad verbum legamus sermonem. Dicimus enim a Patre genitam esse terræ essentiam, non per abscessum vel divisionem ab ejus qui genuit conjunctione divulsam, neque per accretionem perfectam, non per alterationem projectam, sed sola voluntate ejus qui genuit, ut esset, sortitam. Estne aliquid ex iis quæ dicta sunt, quod cum terræ subsistentia non conveniat? Neminem arbitror id esse dicturum; non enim Deus extensus terram propagavit, neque fluens vel se ipsum dividens ab ea quæ secum est conjunctione, hujus essentiam existere fecit; neque ex parvo ad magnitudinem, per eam quæ sensim fit accretionem, perfecit; neque ullam versionem vel alterationem subiens in terræ speciem transformatus est; sed ei satis fuit, ad eorum quæ genita sunt essentia subsistentiam, voluntas. Ipse enim dixit, et facta sunt, ita ut generationis nomen, non dis-

A ἀπελεγχθῆναι· εἴπερ εὐρεθείη σώματος τόκος πάθος οὐ προσδεξάμενος. Εἰπέ γὰρ, ἐγένετο σὰρξ ὁ Λόγος ἢ οὐχί; Οὐκ ἂν εἴποις μὴ γεγενῆσθαι. Γέγονε τοίνυν, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἀρνούμενος. Πῶς οὖν ἐφανέρωθη ἐν σαρκὶ ὁ Θεός; διὰ τόκου, πάντως ἔρεξ. Ποίου οὖν τούτου μνησθεῖς; ἢ ὅτι οὐκ ἔστιν ὅτι τῆς παρθενίας, καὶ ὅτι τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἦν, καὶ ὅτι ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν, καὶ ἔτεκε, καὶ οὐδὲν ἦν τὸν ἢ ἀφάρσιν συνδιεφυλάχθη τῷ τόκῳ. Εἴτα τὴν ἐκ μέρους γυναικὸς γέννησιν καθαρὰν πάθους εἶναι πιστεύεις (εἴτε πιστεύεις), τὴν δὲ θέλαι τε καὶ ἀκήρατον ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐ δέχῃ, ἵνα μὴ πάθος νοήσῃς περὶ τὴν γέννησιν. Ἄλλ' οἶδα σαφῶς, ὅτι οὐχὶ τὸ πάθος αὐτῷ φευκτόν ἐστιν ἐν τῷ δόγματι, ὃ μὴ τὴν ἀρχὴν ἐνορᾷ τῇ θεῷ τε καὶ ἀκράτῳ φύσει· ἀλλ' **B** ὅπως ἂν ὁ ποιητὴς πάσης τῆς κτίσεως μέρος νομισθῇ τῆς κτίσεως, ταῦτα κατασκευάζει πρὸς τὴν ἀρνήσιν τοῦ Μονογενοῦς Θεοῦ, τῇ ἐσχηματισμένῃ περὶ τὸ πάθος εὐλαβεῖς συνεργῶ χρώμενος.

Καὶ τοῦτα δείκνυσιν περιφανῶς δι' ὧν τοῖς εἰρη-
 μένοις ἐπαγωνίζεται λέγων, *γεννηθῆσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν, οὐ κατὰ ἔκτασιν προβληθεῖσαν, οὐ κατὰ βεῦσιν ἢ διαίρεσιν τῆς τοῦ γεννησαντος συμφύτας ἀποσπασθείσαν, οὐ κατὰ αὐξῆσιν τελειωθείσαν, οὐ κατὰ ἀλλοίωσιν μορφωθείσαν, μόνῃ δὲ τῇ βουλήσει τοῦ γεννησαντος τὸ εἶναι λαχοῦσαν*. Τίς γὰρ ἀγνοεῖ διὰ τούτων τῶν μὴ παντελῶς μεμυκῶτων τὰ τῆς ψυχῆς **C** αἰσθητήρια, ὅτι μέρος τῆς κτίσεως ὁ Υἱὸς εἶναι διὰ τῶν εἰρημένων παρὰ τοῦ Εὐνομοῦ κατασκευάζεται; Τί γὰρ κωλύει ταῦτα πάντα, καθὼς ἔστιν ἐπὶ λέξεως, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐκάστου τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων εἰπεῖν; Καὶ εἰ δοκεῖ, συναρμόσωμεν τινι τῶν κατὰ τὴν κτίσιν φαινομένων τὸν λόγον· καὶ μὴ τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν ἔχει, καθ' ἡμῶν αὐτῶν καὶ τὴν ψῆφον· τὸν λόγον ἐξοίσωμεν, ὡς ἐπιπρεστικῶς, καὶ οὐ μετὰ τῆς προποιήσεως τῇ ἀλήθειᾳ φροντίδος ἐξεταζόντων τὸν λόγον. Ὑπαλλάξαντες τοίνυν τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ, τὸν ἐπὶ λέξεως ἀναγνωσόμεθα λόγον· φαμέν γὰρ γεγενῆσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς τῆς γῆς τὴν οὐσίαν, οὐ κατ' ἔκτασιν ἢ διαίρεσιν τῆς τοῦ γεννησαντος συμφύτας ἀποσπασθείσαν, οὐδὲ κατὰ αὐξῆσιν τελειωθείσαν, οὐ κατ' ἀλλοίωσιν προβληθείσαν, μόνῃ **D** δὲ τῇ βουλήσει τοῦ γεννησαντος τὸ εἶναι λαχοῦσαν. Μὴ τίς ἐστι τῶν εἰρημένων πρὸς τὴν τῆς γῆς ὑπόστασιν ἀναρμοστία; Οὐδένα ἂν οἶμαι τοῦτο εἰπεῖν· οὔτε γὰρ ἐκταθεὶς ὁ Θεὸς τὴν γῆν προσβάλετο, οὔτε βυεῖς ἢ τεμῶν ἑαυτὸν τῆς πρὸς ἑαυτὸν συμφύτας τὴν οὐσίαν ταύτης ὑπέστησεν· οὔτε ἐκ μικροῦ πρὸς μέγεθος διὰ τῆς κατ' ὀλίγον αὐξήσεως ἐτελείωσεν· οὔτε τινὰ τροπὴν ἢ ἀλλοίωσιν ὑποστάς ἐς τὸ τῆς γῆς εἶδος διεμορφώθη· ἀλλ' ἔφρακεν αὐτῷ πρὸς ὑπόστασιν τῆς τῶν γεγονότων οὐσίας ἢ βούλησις. Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· ὥστε καὶ τὸ τῆς γενήσεως ὄνομα μὴ ἀπαρτεῖν τῆς κατὰ τὴν γῆν ὑποστά-

* II Timoth. iii, 16. * Matth. i, 18.

σεως. Εἰ οὖν ἐπὶ τῶν μυρίων τοῦ κόσμου ταῦτα λέγειν ἀληθές ἐστι, τίς ἐτι λείπεται περὶ τοῦ δόγματος τῶν ἐναντίων ἀμφιβολία; Ὅτι μέχρι ῥημάτων Ἰῶν ὀνομάζοντες; ἐν τῶν διὰ κρίσεως γεγονότων εἶναι κατασκευάζουσι, μόνοις τοῖς κατὰ τὴν τάξιν πρεσβείοις προτεταγμένοι τῶν ἄλλων. Καθάπερ ἐπὶ τῆς χαλκευτικῆς ἐστὶν εἰπεῖν, πάντα μὲν ἐκ ταύτης εἶναι τὰ ἐκ σιδήρου κατασκευάσματα, προγεγενῆσθαι δὲ τῆς τῶν λοιπῶν ἀπεργασίας, τό τε τῆς πυράγρας καὶ τὸ τῆς σφύρας ὄργανον, δι' ὧν τυπύεται πρὸς τὴν χρείαν ὁ σίδηρος· οὐ μὴν ἐπειδὴ πρωτεύει τοῦτο τῶν ἄλλων, ἥδη τις καὶ διαφορὰ κατὰ τὴν ὕλην ἐστὶ, τοῦ τε ἐκτυπούντος ὄργανου, καὶ τοῦ σχηματιζομένου σιδήρου κατὰ τὸ ὄργανον. Σίδηρος καὶ τοῦτο κάκεινον, τὸ δὲ σχῆμα προγενέστερον τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον.

Τοιαύτη τῆς αἵρέσεως ἡ περὶ τοῦ Ἰησοῦ θεολογία· τί μὴδὲν οἰεσθαι διαφέρειν κατ' οὐσίαν αὐτόν τε τὸν Κύριον καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ γεγονότα, πλὴν τῆς κατὰ τὴν τάξιν διαφορᾶς. Τίς τοίνυν τῶν καὶ ὁπωσούν εἰς Χριστιανούς συντελούντων, τῶν τε μυρίων τοῦ κόσμου, καὶ τοῦ πεποιηκότος τὸν κόσμον τὸν αὐτὸν εἰναί τῆς οὐσίας λόγον συντίθεται; Ἐγὼ μὲν γὰρ φρίττω τὴν βλασφημίαν, εἰδὼς ὅτι ὧν ὁ λόγος αὐτός, τούτων πάντως οὐδὲ ἡ φύσις διάφορος. Ὡς γὰρ Πέτρου καὶ Ἰωάννου καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ὃ τε λόγος τῆς οὐσίας κοινός, καὶ ἡ φύσις μία· τὸν αὐτὸν τρόπον εἰ ὡσαύτως ἔχει κατὰ τὴν φύσιν ὁ Κύριος τοῖς τοῦ κόσμου μέρεσιν· ἅπερ ἂν ἐν ἐκείνοις κατανοήσωσιν, τούτοις ὑποκαίεσθαι καὶ τοῦτον κατ' ἀνάγκην ὁμολογήσωσιν. Ἀλλὰ μὴν ὁ κόσμος οὐκ εἰσαεὶ διαμένει· ἄρα κατ' αὐτούς καὶ ὁ Κύριος; μετὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς παρελεύσεται· εἴπερ ὁμοιογενὴς ἔχει τῷ κόσμῳ. Εἰ δὲ αὐτὸς αἰδῖος ὁμολογεῖται, ἀνάγκη πάντα μὴδὲ τὸν κόσμον τῆς θείας φύσεως ἁμοῖρον οἰεσθαι· εἴπερ τῷ Μονογενεῖ κατὰ τὴν χτίσιν συμβαίνει. Ὅρξας πρὸς ὃ τι φέρεται διὰ τῆς καλῆς ταύτης ἀκολουθείας ὁ λόγος, οἶδον τις λίθος ἀποβράγεις ἀκρωρείας, καὶ ἐπὶ τὸ πρᾶνές ὑπὸ τοῦ ἰδίου βάρους συνελαυνόμενος. Ἀνάγκη γὰρ ἡ καὶ τὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ματαιότητα σεβάσματα φαίνεσθαι, ἡ μὴδὲ τὸν Ἰῶν προσκυνεῖσθαι· οὕτως δὲ σκοπήσωμεν· εἴς οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι τὴν χτίσιν φάμεν, τὴν τε νοητὴν καὶ ὅση τῆς αἰσθητῆς ἐστὶ φύσις· ταῦτα καὶ περὶ τοῦ Κυρίου κηρύσσουσι. Θελήματι Θεοῦ πάντα συστήναι τὰ γεγονότα, λέγομεν· ταῦτα καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς διεξέρχονται. Οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ πεποιηκότος, οὕτε τὴν ἀγγελικὴν χτίσιν, οὕτε τὴν ἐγκόσμιον πεπιστευῆκαμεν· κάκεινον ὁμοίως τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἀλλοτριούσι. Δουλεῦναι τὰ σύμπαντα τῷ θελήματι τοῦ πεποιηκότος ὁμολογούμεν· ταύτην ἔχουσι καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς τὴν διάνοιαν. Οὐκοῦν ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα περ ἂν ἐπὶ ταύτης νοήσωσι, ταῦτα καὶ τῷ Μονογενεῖ ἐφαρμόσουσι, καὶ ὅπερ ἂν ἐκείνῳ πιστεύσωσι, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς κρίσεως ὑπολήφονται, ὥστε εἰ Θεὸν ὁμολογούσι τὸν Κύριον, καὶ τὴν λοιπὴν χτίσιν θεοποιήσωσιν. Εἰ δὲ ταῦτα τῆς θείας φύσεως ἁμοῖρον διόρίζονται, τὴν αὐτὴν ὑπόληψιν καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς

A crepet a terrae subsistentia. Si igitur in mundi particulis hæc dicere verum est, quænam adhuc restat de dogmate adversariorum dubitatio? quia verbo tenus Filium nominantes, unum eorum quæ per creationem genita sunt astruunt, solis ordinis privilegiis et primigeniis primi et maximi natu filii aliis præpositum: quemadmodum in fabrica ferraria licet dicere, omnia quidem ex hac esse quæ ex ferro fabricata sunt, prius autem conflata quæ ad reliquorum operas requiruntur, et forcipis et mallei instrumenta, quibus ad usum ferrum formatur; non tamen quoniam hoc aliis anteit, jam aliqua secundum materiam differentia querenda est, et instrumenti imprimentis et ferri quod per instrumentum figuratur: ferrum enim et hoc et illud, B figura alterum altero prius genitum est.

Talis de Filio hæreseos est theologia: quia nihil secundum essentiam differre putet et ipsum Dominum et quæ ab ipso producta sunt, excepta ordinis differentia. Quis igitur est eorum qui quocunque modo inter Christianos censentur, qui mundi partium et ejus qui mundum condidit, eandem esse rationem essentiæ assentiatur? Ego quidem blasphemiam referens perhorresco, sciens quorum est eadem ratio, horum omnino naturam non differre. Ut enim Petri et Joannis et reliquorum hominum ratio essentiæ communis, sic et natura una: similiter si eodem modo se haberet secundum naturam Dominus cum mundi partibus, quæ quidem in illis intellexerint, his subjici et hunc necessario confiteantur. Atqui mundus non semper idem permanet: ergo juxta eorum opinionem, Dominus etiam eum cælo et terra præteribit: siquidem ejusdem generis esset cum mundo. Quod si ipse æternus censetur, necesse est omnino neque hunc mundum divinæ naturæ expertem putare: siquidem hoc Unigenito per creationem contingeret. Vides quo ex hac præclara consequentia fertur sermo, sicut quidam lapis e promontorio abruptus, suo in præceps pondere devolvitur. Necesse enim etiam mundi elementa secundum Græcam vanitatem veneranda et colenda videri, vel neque Filium adorari: sic autem consideremus: ex nihilo creaturam factam esse asserimus, et quæ mente et quæ sensu percipitur; hæc etiam de Domino prædicant. Dei voluntate omnia quæ sunt facta, constitisse dicimus: hæc etiam de Unigenito enarrant. Non ex essentia ejus qui fecit, constare, neque creaturam angelicam, neque quæ in mundo est naturam credimus; illum quoque a Patris essentia alienum esse et disjunctum volumus. Cuncta quæ sunt ejus qui fecit voluntati servire confitemur: idem sentiunt de Unigenito. Igitur necessario quæcunque alia de hac intellexerint, eadem omnia Unigenito accommodant: et quod de illo crediderint, hoc etiam in creatura opinabuntur. Quare si Dominum Deum confitemur, reliquam etiam creaturam deificaverint. Quod si hæc divinæ naturæ expertia definiunt, eandem

opinionem de Unigenito non negabunt. At nullus A
soli rursus et prudens creaturæ attribuit divinitatem.
Non igitur reliquum tacitus prætereo, ne linguam
adversariorum blasphemiae et impio convivio videar
applicare. Illi potius quæ consequuntur enuntient,
quibus os ad blasphemiam exercitatum est. Ratio
autem etiam conticescentium est perspicua. Duo-
rum enim alterum necessario consequetur, vel
manifeste unigenitum Deum rejicient, ita ut am-
plius apud illos neque sit neque dicatur; vel si
ei divinitatem assignant, omni quoque creaturæ
æqualiter attribuent; vel denique fugientes eam
quæ in utroque est manifestam impietatem, ad
pium sermonem confugient, ipsumque creatum
non esse procul dubio assentientur, ut Deum ipsum
vere esse confiteantur.

Quid alia persequentem, quæcunque necessario
ex hoc principio sermoni subsunt impia convitia,
diutius opus est immorari? Qui ad id quod conse-
quens est respicit, ex his quæ dicta sunt intelliget,
quod mendacii pater, quod mortis auctor, peccati
inventor, cum sit creatus in intelligente et incor-
porea natura, non a natura prohibitus est quin per
mutationem fieret quod quidem est. Quod enim
mutabili constat essentia, cum in utrumque per
libertatem sui arbitrii moveatur, vim naturæ et
potestatem habet electionis sive propositi momen-
tum concomitantem, ita ut illud fiat ad quod electio
ipsum deduxerit. Igitur etiam Dominum contrari-
orum capacem definient, qui ad angelicam honoris
æqualitatem ipsum abstrahunt per creationem. Sed
altam vocem Pauli audiant, quomodo hunc solum
Filium vocatum esse ait, quia sit angelorum natura
quid melius, et præstabilius. *Cuinam enim quondam
angelorum dixit: Filius meus es tu? Et rursus,
cum inducit in orbem terrarum Primogenitum, dicit,
Et adorent eum omnes angeli Dei. Et ad angelos
quidem dicit: Qui facit angelos suos spiritus, et
ministros suos ignis flammam. Ad Filium autem,
Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi: virga rectitu-
dinis, virga regni tui*¹⁹. Et alia quæcunque cum
his prophetia de Deo loquens persequitur. Addit
etiam ex alio cantico quæ conveniunt: *Tu a prin-
cipio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tua-
rum sunt cæli: et quæ sequuntur omnia, eo usque:
Tu autem idem es, et anni tui non deficient*²⁰: qui-
bus verbis immutabilitas et æternitas divinæ natu-
ræ describitur. Si igitur Unigeniti deitas tanto su-
pereminet naturam angelicam, quanto servis præ-
stantior est qui possedit: quomodo communem
faciunt, vel cum sensu perceptibili creatura crea-
tionis Dominum, vel cum angelorum natura, eum
qui ab ipsis adoratur? hæc de modo existentie
ipsius disserentes, quæ singulis creaturis proprie
accommodari poterunt, quemadmodum jam ab hæ-
resi perhibitum de Domino sermonem terræ creatio-

οὐκ ἀρνήσονται. Ἀλλὰ μὴν οὐδεὶς τῶν σωφρονούντων
τῇ κτίσει προσμαρτυρεῖ τὴν θεότητα. Οὐκ ἔρα καὶ
σιωπῶ τὸ λειπόμενον, ὡς ἂν μὴ χρῆσθαι τῇ τῶν
ἐχθρῶν βλασφημίᾳ τὴν γλώσσαν. Ἐκεῖνοι λεγέτω-
σαν τὸ ἐκ τῆς ἀκολουθίας ἐπιφερόμενον, οἷς τὸ στόμα
πρὸς τὴν βλασφημίαν καταγεγύμναται. Ὁ δὲ λόγος
καὶ σωπῶντων δῆλός ἐστι. Δύο γὰρ τὸ ἕτερον ἐξ
ἀνάγκης ἔσται, ἢ φανερώς ἀποχειροτονήσουσι τὸν
μονογενῆ Θεόν, ὥστε μὴκέτι παρ' ἐκείνοις καὶ εἶναι
τοῦτο καὶ λέγεσθαι· ἢ εἰ προσμαρτυροῦσιν αὐτῷ τὴν
θεότητα, καὶ πάσῃ τῇ κτίσει τὸ ἴσον προσμαρτυρή-
σουσιν· ἢ τὸ λειπόμενον, φεύγοντες τὴν ἐφ' ἑκάτερα
προφανομένην ἀπέθειαν, ἐπὶ τὸν εὐσεβῆ καταφεύζον-
ται λόγον, καὶ τὸ μὴ κτιστὸν εἶναι πάντως συγκα-
ταθήσονται, ἵνα Θεὸν αὐτὸν ἀληθῶς εἶναι ὁμολογή-
σωσι.

Τί δαὶ τὰ ἄλλα λέγοντα διατρίβειν, ἐκ τῆς ἀρχῆς
ταύτης ὅσα κατ' ἀνάγκην ὑπέστη τῷ λόγῳ τὰ βλασ-
φήματα; Συνήσει γὰρ διὰ τῶν εἰρημένων ὁ πρὸς
τὸ ἀκολουθοῦν βλέπων, ὅτι καὶ ὁ τοῦ φέδους πατήρ,
ὁ τοῦ θανάτου δημιουργός, ὁ τῆς κακίας εὐρετής,
κτιστὸς ὢν ἐν νοερᾷ τε καὶ ἀσωμάτῳ φύσει, οὐκ
ἐκωλύθη ὑπὸ τῆς φύσεως διὰ μεταβολῆς γενέσθαι,
ὅπερ ἔστι. Τὸ γὰρ τρεπτὸν τῆς οὐσίας, ἐφ' ἑκάτερον
κατ' ἐξουσίαν κινούμενον, ἀκολουθοῦσαν ἔχει τῇ τῆς
προαιρέσεως ῥοπῇ τὴν τῆς φύσεως δύναμιν· ὥστε
ἐκεῖνο γενέσθαι πρὸς ὅπερ ἂν ἡ προαίρεσις αὐτῆς
ἀφῆγγεσται. Οὐκοῦν δεκτικὸν καὶ τῶν ἐναντίων τοῦ
Κυρίου διορίσμενον, ὡς πρὸς ἀγγελικὴν ὁμοτιμίαν
αὐτὸν κατασπῶντες διὰ τῆς κτίσεως. Ἀλλ' ἀκουσά-
τωσαν τῆς μεγάλης τοῦ Παύλου φωνῆς, πῶς μόνον
τούτων Ἰδὼν κεκλιθεὶς ἦρξαι, διὰ τὸ εἶναι οὐκ τῆς τῶν
ἀγγέλων, ἀλλὰ τῆς κρείττονος φύσεως. *Τίτι γάρ εἰπέ
ποτε τῶν ἀγγέλων, Ἰδὼς μου εἰ σύ; Καὶ ὅταν πάλιν
εἰσαγγῇ τὸν Προτόκορον εἰς τὴν οἰκουμένην,
λέγει· Καὶ προσκυνήσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄν-
γелоι Θεοῦ. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει·
Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς
λειτουργούς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. Πρὸς δὲ τὸν
Ἰδὼν, Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ
αἰῶνος, ῥάβδος ἐκθύτης ἡ ῥάβδος τῆς βασι-
λείας σου· καὶ ὅσα ἄλλα μετὰ τούτων ἡ προφητεία
θεολογούσα διέξειτι. Προστίθῃσι δὲ καὶ ἄφ' ἑτέρας
ὕμνων τὰ πρόσφορα· τὸ, Σὺ κατ' ἀρχαίαν τὴν
γῆν ἐθεμελίωσας, Κύριε, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν
σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί· καὶ τὰ ἐφεξῆς πάντα; ἕως
τοῦ, Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἰ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλεί-
ψουσι· δι' ὧν τὸ ἀναλλοίωτόν τε καὶ τὸ αἰδίων ὑπο-
γράφει τῆς φύσεως. Εἰ οὖν τοσούτον ὑπέρκειται τῆς
ἀγγελικῆς φύσεως τοῦ Μονογενοῦς ἡ θεότης, ὅσου
διαφέρει τῶν δούλων ὁ δεκτικὸς· πῶς κοινοποιού-
σιν, ἢ πρὸς τὴν αἰσθητὴν κτίσιν τὸν τῆς κτίσεως
Κύριον, ἢ πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων φύσιν τὸν ὑπ' αὐ-
τῶν προσκυνούμενον; ταῦτα περὶ τοῦ τρίπου τῆς
ὑπάρξεως αὐτοῦ διεξόντες, ἃ τοῖς καὶ ἕκαστον τῶν
ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων κυρίως ἐφαρμοσθήσεται.*

¹⁹ Hebr. i, 5 sqq.; Psal. ii, 7; xvi, 17; ciii, 4; xlii, 7. ²⁰ Psal. ci, 26 sqq.

κ.θ.ς ἤδη τὸν ἀποδοθέντα περὶ τοῦ Κυρίου λόγον ὡς τῆς αἰρέσεως τῇ κατασκευῇ τῆς γῆς προσφυῶς ἔχοντα καὶ οἰκείως ἐδεξάμεν. Ἄλλ' ὡς ἂν μὴ τι τοῖς ἐντυγχάνουσι τοῖς πόνοις ἡμῶν ἀμφίβολον ὑπολίπειτο, τῶν τινα συνηγορίαν τοῖς αἰρετικοῖς δόγμασι παρεχομένων, ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἄξιον ἂν εἴη καὶ τοῦτο τοῖς ἐξητασμένοις παρ' ἡμῶν προτεθῆναι.

Ἐροῦσι γὰρ ἰσως ἐξ αὐτῶν τῶν ἀποστολικῶν ὧν ἡμεῖς ἐπεμνήσθημεν, ὅτι Πῶς ἂν πρωτότοκος κτίσεως ὀνομάσθῃ, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, ὅπερ ἡ κτίσις ἐστί; Πᾶς γὰρ πρωτότοκος οὐ τῶν ἑτεροφυῶν, ἀλλὰ τῶν ὁμογενῶν ἐστί πρωτότοκος, ὡς ὁ Ρουβὶμ τῶν μετ' ἐκείνων ἀριθμούμενων προτερεῶν κατὰ τὸν τόκον. πρωτότοκος ἦν ἀνθρώπων ἀνθρώπων. Καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν συναριθμούμενων ἀδελφῶν πρωτότοκοι λέγονται. Λέγουσι τοίνυν, ὅτι Ἦν περ ἂν πάσης τῆς κτίσεως οὐσία γνησώμεν, καὶ τὸν ταύτης πρωτότοκον τῆς αὐτῆς εἶναι λέγομεν. Εἰ μὲν οὖν ὁμοούσιος ἐστί τῷ Πατρὶ τῶν ὅλων ἡ πᾶσα κτίσις, τοῦτο καὶ τὸν πρωτότοκον αὐτῆς εἶναι οὐκ ἀρνησόμεθα. Εἰ δὲ διαφέρει κατὰ τὴν οὐσίαν τῆς κτίσεως ὁ τῶν ὅλων Θεός, ἀνάγκη πᾶσα μὴδὲ τὸν πρωτότοκον ταύτης κοινωνεῖν τῷ Θεῷ τῆς οὐσίας λέγειν. Ἡ μὲν οὖν τῆς ἀντιθέσεως κατασκευὴ τοιαύτη, οὐδὲν ἀγεννώτερον, οἶμαι, παρ' ἡμῶν ἀντιτεθεῖσα τῷ λόγῳ, ἦν ὡς εἰκὸς ἦν ἀντεπενεχθῆναι παρὰ τῶν μαχομένων ἡμῖν. Ἀ δὲ πρὸς ταῦτα γινώσκων χρῆ, νῦν ὡς ἂν οἶοι τε ὤμεν τῷ λόγῳ σαφηνισθήσεται. Τετράκις εἴρηται παρὰ τοῦ Ἀποστόλου ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ, τοῦ πρωτότοκου τὸ ὄνομα· διαφόρως δὲ, καὶ οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τοῦ ὀνόματος τοῦτου τὴν μνήμην πεποιήται. Νῦν μὲν γὰρ φησι Πρωτότοκον πάσης τῆς κτίσεως· πάλιν δὲ Πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, εἴτα, Πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν. Ἐν δὲ τῇ πρὸς Ἑβραίους, ἀπόλυτόν ἐστιν ἐφ' ἑαυτοῦ μνημονευθὲν τοῦ πρωτότοκου τὸ ὄνομα. Λέγει γὰρ οὕτως, "Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει· Καὶ προσκυνήσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ. Οὕτω δὲ τούτων διηρημένων, καλῶς ἂν ἔχει ἕκαστον τούτων ἐφ' ἑαυτοῦ διελέσθαι χωρὶς· πῶς τῆς κτίσεως ἐστί πρωτότοκος, καὶ πῶς ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, καὶ πῶς ἐφ' ἑαυτοῦ χωρὶς ἑκάστου τούτων μνημονευθεὶς, ὅταν πάλιν εἰσαγῇται εἰς τὴν οἰκουμένην, προσκυνεῖται ὑπὸ πάντων τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Οὐκοῦν ἀπὸ τῶν τελευταίων εἰ δοκεῖ, τῆς τῶν προκειμένων θεωρίας ἀρξώμεθα.

"Ὅταν πάλιν εἰσαγάγῃ, φησὶ, τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην" ἡ τοῦ πάλιν προσθήκη, τὸ μὴ πρῶτως γίνεσθαι τοῦτο διὰ τῆς κατὰ τὴν λέξιν ταύτην σημασίας ἐνδείκνυται. Ἐπὶ γὰρ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἀπᾶς γεγονότων τῇ λέξει ταύτῃ ἀχρημέθαι. Οὐκοῦν τὴν ἐπὶ τῷ τέλει τῶν αἰώνων φοβεράν αὐτοῦ ἐπιφάνειαν σημαίνει τῷ λόγῳ· ὅτε οὐκέτι ἐν τῇ τοῦ δούλου καθορᾷ μορφῇ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς

A ni proprie et native accommodari posse ostendimus. Sed ne quid eorum quæ hæreticis decretis patrociniū aliquod præbeant, dubium et ambiguum, his qui in hos nostros labores incident, relictum sit, ex divinitus inspirata Scriptura hoc etiam dignum fuerit quod his quæ a nobis exposita fuerunt, adjiciatur.

Nam fortasse ex ipsis apostolicis verbis, quorum nos meminimus, dicent interrogantes, Quomodo primogenitus creaturæ nominatus est, si non hoc erat, quod creatura est? Omnis enim primogenitus non eorum quæ sunt diversæ naturæ, sed quæ sunt ejusdem generis est primogenitus: sicut Ruben primogenitus erat eorum qui post illum recensentur, ut polequi primus, secundum partum, hominum homo: et alii multi fratrum qui cum eis numerantur, primogeniti dicuntur. Dicunt itaque, Quamcunque omnis creaturæ essentiam mente conceperimus, hujus etiam primogenitum esse ejusdem essentia necesse est. Si igitur ὁμοούσιος (simul essentialis) est Patri universorum omnis creatura, hoc etiam primogenitum ipsius esse non negabimus. Quod si differt secundum essentiam a creatura universorum Deus, necessarium est omnino neque primogenitum ejus participem dicere cum Deo essentia. (a) Contrariæ igitur objectionis astructio talis est, nostro sermoni opposita (qua nil vilius et ignobilius puto), digna hercle quæ ab adversariis nostris opponeretur nobis. Quæ autem ad hæc nosse oportet, nunc pro viribus nostris oratione declarabitur. Quater ab Apostolo in omnibus ejus sermonibus primogeniti nomen dictum est, sed differenter, neque eodem modo nominis hujus mentio facta est. Modo enim dicit Apostolus, Primogenitum omnis creaturæ¹¹: rursus, Primogenitum in multis fratribus¹²: deinde, Primogenitum ex mortuis¹³. In Epistola vero ad Hebræos absolutum est in seipso commemoratum primogeniti nomen. Sic enim dicit: Cum vero rursus inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit: Et adorent eum omnes angeli ejus¹⁴. His sic distinctis, operæ pretium erit horum unumquodque in seipso seorsim distinguere, quomodo omnis creaturæ est primogenitus, et quomodo in multis fratribus, et quomodo primogenitus ex mortuis, et quomodo in seipso sine horum unoquoque commemoratus, cum rursus inductus fuerit in orbem, adoratur ab omnibus angelis ejus. A postremis igitur, si videtur, propositorum speculationem exordiamur.

Cum iterum, inquit, inducit primogenitum in orbem: adjectio particulæ iterum, hoc non primo fieri per hanc dictionis significantiam ostendit. Nam in repetitione eorum quæ semel facta sunt, hac dictione utimur. Igitur in fine sæculorum terribilem ejus apparitionem hoc sermone significat: quando non amplius in servi forma conspicitur, sed in solio regni magnifice sedens, et ab angelis

¹¹ Coloss. 1, 15. ¹² Rom. viii, 29. ¹³ Col. 1, 18; 1 Cor. 15, 10. ¹⁴ Hebr. 1, 6; Psal. civ, 7.

(a) Corruptum exemplar Græcum suspicor hoc in loco. Consentiant tamen Codd. Bavaricus et Libaniensis ap. Gretserum.

omnibus circum ipsum adoratus. Propterea qui semel in orbem ingressus, primogenitus factus ex mortuis, et fratrum et omnis creaturæ primogenitus, cum iterum ingreditur in terrarum orbem, iudicans, ipsum orbem in iustitia, sicut testatur vaticinium, non repudiat primogeniti nomen, quod semel pro nobis accepit: sed sicut in nomine JESU omne genus se curvat ei qui supra omne nomen est¹²⁻¹⁴, sic etiam eum qui in nomine primogeniti venit, omnis angelorum plenitudo obviam facta adorat, ob hominum revocationem affecta gaudio, quam, quia sit noster factus primogenitus, rursus ad gratiam quæ a principio fuit revocavit, siquidem gaudium sit angelis super his qui ex peccato resipiscentes salvi fiunt¹⁷. Quocirca usque nunc congemiscit creatura illa, et condolescit nostræ vanitati¹⁸, multam suam et detrimentum iudicans nostram perditionem, cum revelatio facta fuerit filiorum Dei, quam pro nobis semper expectant et præstolantur, et cum salva fuerit ovis cum superna illa centuria: (nos autem omnes sumus, humana natura, hæc ovis, quam, quia factus primogenitus, bonus pastor servavit¹⁹.) tunc præcipue in vehementi pro nobis gratiarum actione Deo adorationem adducent ei, qui propter primogenituram revocavit eum qui a patrio lare longe abscesserat.

πρωτοτοκίας ἀνακαλεσάμενον τὸν τῆς πατρῴας ἐστίας

His a nobis sic intellectis, nullus amplius dubitet, ejus gratia ex mortuis sit primogenitus, vel creaturæ vel in multis fratribus. Hæc enim omnia ad eundem scopum spectant, etsi in unoquoque secundum proprietatem insignis quedam notio apparet. Primogenitus ex mortuis sit, qui primus per se acres mortis dolores solvit, ut omnibus etiam viam faciat ad partum qui sit ex resurrectione. In fratribus rursus primogenitus factus, qui novo regenerationis partu prior genitus est in aqua, ejus partum columbæ volatus obstetricatus est. Per quem eos qui cum ipso similis generationis participes sunt, sibi fratres asciscit, et primogenitus efficitur eorum qui post ipsum ex aqua et spiritu regenerantur. Et ut summatim dicam, cum sint tres in nobis generationes, quibus vivificatur humana natura, una e corpore, altera secundum regenerationis mysterium, tertia per speratam ex mortuis denuo resurrectionem, in his tribus primogenitus dicitur. Duplex quidem cum sit regeneratio, quæ per utrumque efficitur, et per baptismum, et per resurrectionem, ipse factus dux et princeps secundum utramque, in carne autem primogenitus sit, primus et solus ignotum naturæ partum in seipso per Virginem novum molitus, cujus nullus in tot hominum generationibus auctor existit. Si hæc secundum rationem intellecta fuerint; neque creaturæ significatum, ejus primogenitus est ignorabitur. Duplicem enim naturæ nostræ creationem cognovimus: primam, secundum quam formati sumus et secundam, per quam reformati

βασιλείας μεγαλοπρεπῶς προκαθήμενος, καὶ ὅπλῳ τῶν ἀγγέλων πάντων περὶ αὐτὸν προσκυνούμενος. Διὰ τοῦτο ὁ ἀπαξ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκουμένην, πρωτότοκος γενόμενος ἐκ τῶν νεκρῶν τε καὶ ἀδελφῶν, καὶ πάσης τῆς κτίσεως, ὅταν πάλιν εἰσέρχεται εἰς τὴν οἰκουμένην ὁ κρίνων τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καθὼς ἡ προφητεία λέγει, οὐκ ἀποβάλλει τοῦ πρωτοτόκου τὸ ὄνομα, ὃ ἀπαξ ὑπὲρ ἡμῶν κατεδέξατο· ἀλλ' ὡς ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμπτει, τῷ ὑπὲρ πᾶν ὄντι ὄνομα, οὕτως καὶ τὸν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πρωτοτόκου γενόμενον προσκυνεῖ ἀπάντων ἀγγέλων τὸ πλήρωμα, τῇ ἀνακλήσει τῶν ἀνθρώπων ἐπυσφραίνόμενον, ἦν διὰ τοῦ γενέσθαι ἡμῶν πρωτότοκος, πάλιν εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς χάριν ἀνεκαλέσατο. Ἐπειδὴ γὰρ χαρὰ γίνεται τοῖς ἀγγέλοις ἐπὶ τοῖς ἀνασωζομένοις ἐξ ἁμαρτίας· διότι μέχρι τοῦ νῦν συστανάξει ἡ κτίσις ἐκείνη καὶ συνωδίνει τῇ καθ' ἡμᾶς μεταίτητι, ζημίαν οἰκίαν κρίνουσα τὴν ἡμετέραν ἀπώλειαν, ὅταν ἡ ἀποκάλυψις γένηται τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ, ἦν ὑπὲρ ἡμῶν ἀεὶ καραδοκοῦσι καὶ ἀπεκδέχονται, καὶ ὅταν ἀποσωθῇ τῇ ἡμῶν ἑκατοντάδι τὸ πρόβατον· ἡμεῖς δὲ πάντες ἐσμέν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦτο τὸ πρόβατον ὃ διὰ τοῦ γενέσθαι πρωτότοκος, ὁ ἀγαθὸς ποιμὴν ἀνεσώσατο· τότε διαφερόντως ἐν ἐπιτεταμένῃ τῇ ὑπὲρ ἡμῶν εὐχαριστίᾳ, προσάξουσι τῷ Θεῷ τὴν προσκύνησιν τῷ διὰ τῆς ἀποφοιτήσαντα.

Τούτων δὲ οὕτως ἡμῖν νοηθέντων, οὐκέτι ἂν τις περὶ τῶν λοιπῶν ἀμφιβάλλοι, ὅτου χάριν ἡ νεκρῶν γίνεται πρωτότοκος, ἡ κτίσεως, ἡ ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν βλέπει, καὶ ἐκάστῳ τι κατὰ τὸ ἰδιάζον ἐμφαίνεται νόημα. Πρωτότοκος γὰρ ἐκ τῶν νεκρῶν γίνεται ὁ πρῶτος δι' ἑαυτοῦ τὰς ὁδὸν τοῦ θανάτου λύσας, ἵνα καὶ πᾶσιν ὁδοποιήσῃ τὸν ἐξ ἀναστάσεως τόκον. Ἐν ἀδελφοῖς δὲ πάλιν πρωτότοκος γινόμενος, ὁ τοῦ καινοῦ τῆς παλιγγενεσίας τόκου προγεννηθεὶς ἐν τῷ ὕδατι, οὗ τὰς ὁδὸν ἡ πτῆσις τῆς περιστερᾶς ἐμαυέσατο. Δι' οὗ τοὺς συμμετασχόντας αὐτῷ τῆς ὁμοίας γεννήσεως ἀδελφοὺς ἑαυτοῦ ποιεῖ, καὶ πρωτότοκος γίνεται τῶν μετ' αὐτὸν γεννωμένων ἐκ τοῦ ὕδατος τε καὶ τοῦ πνεύματος. Καὶ συνελόντι φάναι, τριῶν οὐσῶν ἐν ἡμῖν τῶν γεννήσεων, δι' ὧν ζωοποιεῖται ἡ ἀνθρωπίνη φύσις· τῆς μὲν ἀπὸ σώματος, τῆς δὲ κατὰ τὸ τῆς παλιγγενεσίας μυστήριον· τῆς δὲ, διὰ τῆς ἐλπίζουσας ἐκ τῶν νεκρῶν πάλιν ἀναστάσεως, ἐν ταῖς τρισὶ πρωτότοκος γίνεται. Τῆς μὲν διπλῆς παλιγγενεσίας τῆς δι' ἀμφοτέρων ἐνεργουμένης, διὰ τε τοῦ βαπτίσματος καὶ διὰ τῆς ἀναστάσεως, αὐτὸς γενόμενος ἀρχηγὸς καθ' ἑκάτερον, ἐν δὲ τῇ σαρκὶ πρωτότοκος γίνεται· πρῶτος καὶ μόνος τὸν ἀγνωστον τῇ φύσει τόκον ἐφ' ἑαυτοῦ διὰ τῆς παρθενίας καινοτομήσας, οὐ μηδεὶς ἐν ταῖς τοσαύταις τῶν ἀνθρώπων γενεαῖς καθηγῆσατο. Εἰ ταῦτο τοίνυν κατὰ λόγον νενόηται, οὐδὲ τὸ τῆς κτίσεως σημαινόμενον, ἥς πρωτότοκός ἐστιν, ἀγνωσθήσεται. Διὰ τὴν γὰρ τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν κτίσιν ἐγνώκα-

¹²⁻¹⁴ Philipp. II, 10. ¹⁷ Matth. XVIII, 13, 14; Luc. XV, 7. ¹⁸ Rom. VIII, 19. ¹⁹ Matth. XVIII, 12.

μεν, τὴν τε πρώτην καθ' ἣν ἐπλάσθημεν, καὶ τὴν
 ἐνυτέραν καθ' ἣν ἀνεπλάσθημεν. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἦν
 τῆς δευτέρας ἡμῶν κτίσεως χρεῖα, εἰ μὴ τὴν πρώτην
 ἔκ τῆς παρακοῆς ἡχρειώσαμεν. Ἐκείνης τοίνυν πα-
 λαιωθείσης τε καὶ ἀφανισθείσης, ἔδει καινὴν ἐν
 Χριστῷ γενέσθαι κτίσιν, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος.
 Οὐδὲν ἔτι τῶν πεπαλαιωμένων ἐπὶ τῆς δευτέρας κτί-
 σεως ἀξιοὶ βλέπειν, Ἀπεκδυσάμενοι, λέγων, τὸν πα-
 λαιὸν ἄνθρωπον, σὺν ταῖς πράξεσι καὶ ταῖς ἐπιθυ-
 μίαις αὐτοῦ, ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν
 κατὰ Θεὸν κτισθέντα· καὶ, Εἰ τις ἐν Χριστῷ, φησὶ,
 καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε
 καινὴ· εἰς γὰρ καὶ ὁ αὐτὸς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως
 ποιητὴς, καὶ τὸ κατ' ἀρχῆς καὶ τὸ μετὰ ταῦτα·
 τότε λαβὼν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, τὸν ἄνθρωπον ἐπλασε·
 πάλιν λαβὼν τὸν ἐκ τῆς παρθενίας χοῦν, οὐχ ἀπλῶς
 τὸν ἄνθρωπον ἐπλασεν, ἀλλ' ἑαυτῷ περιέπλασε.
 Τότε ἔκτισεν, μετὰ ταῦτα ἐκτίσθη· τότε ὁ Λόγος
 σὰρκα ἐποίησεν, μετὰ ταῦτα ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο,
 ἵνα μετασκευάσῃ πρὸς πνεῦμα τὴν ἡμετέραν σάρκα
 διὰ τοῦ συμετασχεῖν ἡμῖν σαρκότητος καὶ αἵματος.
 Ταύτης τοίνυν τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ κτίσεως, ἧς ὁ
 αὐτὸς καθηγῆσατο, πρωτότοκος ὀνομάσθη, πάντων
 ἀπαρχὴ γενόμενος, καὶ τῶν εἰς ζωὴν γενωμένων,
 καὶ τῶν δι' ἀναστάσεως νεκρῶν ζωοποιουμένων, ἵνα
 καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ, καὶ ἅλων διὰ τῆς
 ἐν ἑαυτῷ ἀπαρχῆς συναγίστη τὸ φύραμα. Ὅτι γὰρ
 οὐ κατὰ τὴν προαιώνιον ὑπαρξίν ἐφαρμόζεται τῷ
 Υἱῷ τὸ πρωτότοκον, ἡ τοῦ Μονογενοῦς προσηγορία
 διαμαρτύρεται. Ὁ γὰρ ἀληθῶς Μονογενὴς ἀδελφοὺς
 οὐκ ἔχει. Πῶς οὖν ἂν τις εἴῃ μονογενὴς ἐν ἀδελφοῖς
 ἀριθμούμενος; ἀλλ' ὡς λέγεται Θεὸς καὶ ἄνθρωπος,
 Υἱὸς Θεοῦ καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου· μορφή γὰρ Θεοῦ καὶ
 μορφή δούλου, τὰ μὲν κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν φύσιν
 ὄν, τὰ δὲ κατὰ τὴν φιλόανθρωπον οἰκονομίαν γενόμε-
 νος· οὕτω καὶ μονογενὴς Θεὸς ὢν, πρωτότοκος πά-
 σης κτίσεως γίνεται, Μονογενὴς μὲν ὢν ἐν τῷ πα-
 τέρῳ κολῶν, ἐν δὲ τοῖς διὰ τῆς καινῆς κτίσεως
 σωζομένοις πρωτότοκος τῆς κτίσεως καὶ γενόμενος
 καὶ λεγόμενος. Εἰ δὲ, καθὼς ἡ αἵρεσις βούλεται, διὰ
 τὸ προκατεσκευάσθαι τῆς λοιπῆς κτίσεως πρωτότο-
 κος λέγεται, οὐ συμφωνεῖ τοῖς παρ' αὐτῶν περὶ τοῦ
 μονογενοῦς Θεοῦ κατασκευαζομένοις τὸ ὄνομα. Οὐ
 γὰρ τοῦτό φησιν, ὅτι Πατὴρ τοῦ Πατρὸς ὁμοίως ὅ τε
 Υἱὸς καὶ τὰ πάντα ἐγένετο· ἀλλὰ ποῖημα μὲν τοῦ
 Πατρὸς τὸν μονογενῆ Θεὸν λέγουσιν, τούτου δὲ τὰ ἄλλα
 πάντα· ᾧ τοίνυν λόγῳ κτισθῆναι τὸν Υἱὸν δογματί-
 ζοντες, Πατέρα τοῦ κτίσματος τὸν Θεὸν ὀνομάζουσι,
 τῷ αὐτῷ λόγῳ πάντως παρὰ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ τὰ
 πάντα κατεσκευάσθαι λέγοντες, οὐ πρωτότοκον τῶν
 δι' αὐτοῦ γεγεννημένων, ἀλλὰ Πατέρα κυριώτερον αὐ-
 τὸν ὀνομάζουσι, τῆς αὐτῆς ἐπ' ἀμφοτέρων πρὸς τὰ
 κτίσματα σχέσεως, τὴν αὐτὴν κατὰ τὸ ἀκόλουθον
 προσηγορίαν ποιούσης. Εἰ γὰρ κυριὸς τοῦ ἰδίου
 κτίσματος ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς οὐ πρωτότοκος, ἀλλὰ
 Πατὴρ ὀνομάζεται, τῷ αὐτῷ λόγῳ πάντως καὶ τῶν
 ἰδίων κτισμάτων Πατὴρ ὁ μονογενὴς Θεὸς οὐ πρω-

fuimus; sed non opus esset secunda creatione,
 nisi primam per prævaricationem inutilem reddi-
 dissemus. Illa igitur inveterata, obsoleta et eva-
 nida, novam in Christo fieri creaturam erat ne-
 cesse, sicut ait Apostolus: nihil amplius velusto-
 rum in secunda creatura censet intueri: *Exuentes,*
inquiens, veterem hominem cum actibus et cupidita-
tibus ejus, induite novum hominem qui secundum
*Deum creatus est*²⁰. Et, *Si qua in Christo, inquit, nova*
*creatura: vetera præterierunt, ecce nova facta sunt*²¹;
 unus enim et idem humanæ naturæ factor, qui se-
 cit et quod ab initio, et quod postea factum est,
 tunc ex pulvere accepto hominem flexit; rursus
 pulvere ex Virgine sumpto, non simpliciter homi-
 nem formavit, sed sibi ipsi affluxit. Tunc creavit,
 postea creatus est; tunc Verbum carnem fecit, postea
 vero Verbum caro factum est, ut carnem nostram
 ad spiritum converteret; quia sit nobiscum parti-
 ceptus factus carnis et sanguinis. Hujus igitur novæ
 in Christo creaturæ, cujus ipse dux fuit, primoge-
 nitus est vocatus, omnium factus primitiæ, et eo-
 rum qui ad vitam generantur, et eorum qui per
 resurrectionem ex mortuis vivificantur, ut mor-
 tuis et vivis dominetur, atque ut totam per pri-
 mitias in seipso sanctificet conspersionem. Quod
 enim non secundum ante-æternam existentiam
 Filio primogeniti nomen applicatur, Unigeniti ap-
 pellatione testatur. Nam qui vere Unigenitus est,
 fratres non habet. Quomodo enim quis esset uni-
 genitus qui cum fratribus annumeratur? sed ut
 dicitur Deus et homo, Filius Dei et Filius homi-
 nis; forma enim Dei et forma servi, partim qui-
 dem secundum naturam existentem cum sit, partim
 vero cum sit factus secundum humanitatis dis-
 pensationem: sic etiam unigenitus Deus cum sit,
 primogenitus omnis creaturæ efficitur. Unigenitus
 quidem in paterno sinu, in his vero qui per novam
 creaturam servantur, primogenitus creaturæ et
 factus et dictus. Quod si, ut vult hæresis, quia sit
 ante omnem creaturam conditus, primogenitus di-
 citur, his quæ ab ipsis de unigenito Deo astruun-
 tur primogeniti nomen non consonat. Non enim
 hoc aiunt: Quia a Patre similiter et Filius et reli-
 qua omnia facta sunt; sed facturam Patris uni-
 genitum Deum dicunt; hujus autem, nempe Uni-
 geniti, alia omnia. Quo igitur sermone creatum
 esse Dei Filium docentes, Patrem creaturæ Deum
 nominant, eodem plane sermone ab unigenito Deo
 omnia condita esse dicentes, non primogenitum
 eorum quæ per ipsum sunt producta, sed Patrem
 magis proprie nominant; cum eadem quæ est in
 utrisque cum creaturis relatio, eandem ex conse-
 cutione appellationem faciat. Si enim proprie ille
 qui est in omnibus Deus, propriæ creaturæ non
 primogenitus, sed Pater nominatur, eadem ratione
 omnino et propriarum creaturarum Pater unigeni-
 tus Deus non proprie primogenitus nominabitur:

²⁰ Coloss. iii, 9, 10. ²¹ II. Cor. v, 17.

ita ut prorsus impropria et supervacanea sit primogeniti appellatio, nec in hæretica notione locum habeat.

Sed ad eos qui divinæ generationi affectum assumunt et connectunt, redeundum est; ac per hoc vere genitum esse Dominum negant, ne affectum intelligant. Nam quod dicunt omnium generationi affectum insitum et copulatum, ac propterea existimandum esse Filium ab opinione secundum generationem valde alienum esse, ut pure extra affectum permaneat Numen: deceptu facilibus et incautis fortasse rationem aliquam habere hæc opinio videri potest, sed mysteriorum divinorum disciplina eruditus et excultus, ex probatis et concessis prompta est in manu reprehensio. Quis enim ignorat generationem esse quæ in veram et beatam vitam nos adducat, non quæ est eadem cum ea, quæ ex sanguibus et voluntate carnis constat, in qua et fluxus et mutatio et quæ sensim fit perfectio et alia quæcunque in hac considerantur generatione? Altera vero generatio ex Deo est et cælestis; et ut ait Evangelium²², quæ desuper esse credita est, quæ quidem carnis et sanguinis affectus non admittit.

Jam adversarii audeant duorum alterum affirmare: vel non esse generationem quæ sit desuper, vel si sit, per carnis affectum esse. Atqui esse assentiuntur, et in ipsa affectum non inveniunt; non igitur omnis generatio cum affectu data coheret; sed quæ affectibus obnoxia est et indita, materialis, quæ vero affectuum est expers et pura, immaterialis est. Quæ igitur necessitas, quæ vis cogit ea quæ sunt carnis propria, incorruptibili Filii generationi affricare et aspergere, et ludificando carnalem hanc et infimam generationem indecora physiologia, a paternâ familiaritate sive necessitudine Filium excludere? Quod si et in nobis generatio quidem utriusque vitæ dux est et magistra; sed quæ per carnem, carnalis et affectibus obnoxia, spiritalis vero puræ. Nec eorum qui modo quocunque Christianorum numero adscripti sunt, huic orationi quisquæ contradixerit, quomodo in divina incorruptibili natura de generatione cogitationem fas sit affectum suspicari. Hoc etiam amplius dictis additum examinemus: Si propter affectum carnalem fidem derogant impassibilitati divinæ generationis, ex iisdem exemplis quæ sunt in nobis dico, neque ipsum mundi Conditorum ab omni affectu sive passione liberum et vacuum credant. Si enim humano more divinam majestatem judicant, neque Deum generare neque creare confitebuntur: horum enim neutrum in nobis efficitur. Vel igitur ambo a divina natura, creationem et generationem, separent, ut per utraque Deo impassibilis

A τότοκος κυρίως ὀνομασθήσεται· ὡς ἀκυρον κατὰ πάντα καὶ παρέλκουσαν εἶναι τοῦ πρωτοτόκου τὴν προσηγορίαν, ἐπὶ τῆς αἰρετικῆς ἐννοίας χώραν οὐκ ἔχουσιν.

Ἄλλ' ἐναντιόν πρὸς τοὺς τῇ θεῇ γεννήσει τὸ πάθος συνάπτοντας, καὶ διὰ τοῦτο ἀπαρνούμενους τὸ ἀληθῶς γεννηθῆναι τὸν Κύριον, ἵνα μὴ πάθος νοήσωσι. Τὸ γὰρ λέγειν ὅτι συνέζευκται πάντων τῇ γεννήσει τὸ πάθος, καὶ διὰ τοῦτο χρῆναι τῆς κατὰ τὴν γέννησιν ὑπολήψεως ἀλλοτρίως ἔχειν τὸν Υἱὸν οἰεσθαι, ὡς ἂν καθαρῶς ἔξω πάθους διαμένει τὸ θεῖον, τοῖς μὲν εὐεξαπατήτοις ἴσως ἂν εἶνα λόγον ἔχειν δοκοίη· τοῖς δὲ πεπαιδευμένοις τὰ θεῖα μυστήρια πρόχειρος ἐκ τῶν ὁμολογουμένων ὁ ἔλεγχος. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι γέννησις ἡμᾶς εἰς τὴν ἀληθινὴν τε καὶ μακαρίαν ἀνάγει ζωὴν, οὐχ ἡ αὐτὴ οὐσα τῇ ἐξ αἱμάτων καὶ θελήματος σαρκὸς συνισταμένη, ἐν ἣ καὶ ῥύσις, καὶ ἡ μεταβολὴ καὶ ἡ κατ' ὀλίγον προστελείωσις, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ ταύτην θεωρεῖται τὴν γέννησιν; Ἡ δὲ ἑτέρα ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ οὐράνιος, καὶ καθὼς φησι τὸ Εὐαγγέλιον, ἀνωθεν εἶναι πεπιστευμένη, ἥτις τὰ σαρκὸς καὶ αἵματος οὐ παραδέχεται πάθη.

Ἡ τολμησάτωσαν οἱ ἐναντίοι τῶν δύο τὸ ἕτερον ἀποφῆνασθαι, ἢ μὴ εἶναι τὴν ἀνωθεν γέννησιν, ἢ διὰ πάθους εἶναι. Ἀλλὰ μὴν καὶ εἶναι συντίθενται, καὶ τὸ πάθος ἐπ' αὐτῆς οὐκ εὐρίσκουσιν· οὐκοῦν οὐ πᾶσα γέννησις τῷ πάθει συμπέφυκεν· ἀλλ' ἐμπαθὴς μὲν ἡ ὀλική, καθαρὰ δὲ πάθους ἡ ὅλος. Τίς οὖν ἡ ἀνάγκη τὰ σαρκὸς ἰδια τῇ ἀκηράτῃ τοῦ Υἱοῦ γεννήσει προστρίβασθαι, καὶ διὰ τοῦ κωμῶδειν τὴν κάτω γέννησιν τῇ ἀσχήμονι φυσιολογίᾳ τῆς πατρικῆς οἰκειότητος τὸν Υἱὸν ἀποκλείειν; Εἰ δὲ καὶ ἐφ' ἡμῶν γέννησις μὲν ἑκατέρας καθηγείται ζωῆς· ἀλλ' ἡ μὲν διὰ σαρκὸς, ἐμπαθοῦς, ἡ δὲ πνευματικῆς, καθαρᾶς· καὶ οὐκ ἂν τις ἀντεπὶ τῷ λόγῳ τῶν ἐπωσούν ἐν Χριστιανοῖς ἀριθμουμένων, πῶς ἔστιν ἐπὶ τῆς ἀκηράτου φύσεως γέννησιν ἐνοήσαντα πάθος ὑπολογίζεσθαι. Ἐτι δὲ καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένους προσεξετάσωμεν· Εἰ διὰ τὸ περὶ τὴν σάρκα πάθος ἀπιστοῦσι τῇ ἀπαθείᾳ τῆς θείας γεννήσεως, ἐκ τῶν αὐτῶν ὑποδειγμάτων, τῶν ἐν ἡμῖν λέγων, μήτε δημιουργὸν ἀπαθῆ τὸν θεὸν πιστευέτωσαν. Εἰ γὰρ πρὸς τὰ ἡμέτερα τὸ θεῖον κρύνουσιν, οὔτε γεννᾷν τὸν θεὸν οὔτε κτίζειν ὁμολογῆσουσι· τοῦτων γὰρ οὐθ' ἕτερον ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται [δύναμις καὶ ὕλης(a)]. Ἡ οὖν ἀμφοτέρα τῆς θείας φύσεως χωρίζεωσαν, τὴν κτίειν τε καὶ τὴν γέννησιν· ἵνα δι' ἑκατέρων τῷ θεῷ τὴν ἀπάθειαν φυλάξωσι, καὶ καθόλου τὴν εἰς τὸν μονογενῆ πιστὴν ἐκ τοῦ ὁγματος αὐτῶν ἐκβαλέτωσαν, ὡς ἂν ἔξω πάθους ὁ πατὴρ φυλάσσοιτο, μήτε ἐν τῷ γεννᾷν μολυνόμενος, ἢ εἰς τὸ ἕτερον ἀπαθῶς ἐνεργεῖσθαι συγχωρῶσι παρὰ τῆς θείας δυνάμεως, μήτε περὶ τοῦ ἄλλου ζυγομα-

²² Joan. 1, 13.

(a) Uncis inclusa deerant in ex. Græco. — Nec comparent in Boico et Livinianeo. Lectio vera est

quam habet codex Boicus, τοῦτων γὰρ οὐθέτερον ἐν ἡμῖν ἀπαθῶς ἐνεργ.

χείτωςαν. Εἰ γὰρ κτίζει δίχα πόνου καὶ ὕλης, καὶ ἄ

γεννᾷ πάντως δίχα πόνου καὶ ῥεύσεως. funditus universam in Unigenitum fidem suo dogmate expellant, ut Pater extra affectum custodiatur, neque in generando contaminetur; vel ad alterum nempe impassibiliter sive absque ullo affectu operari divinam virtutem concedant, neque de altero altercentur. Si enim creat absque labore et materia etiam generat prorsus absque labore et fluxu.

Ἔχω δὲ πάλιν καὶ πρὸς τοῦτον τὸν λόγον συνηγοροῦντά μοι τὸν Εὐνόμιον. Λέξω δὲ συντεμνὸν ἐν ὀλίγῳ τὴν φλυαρίαν αὐτοῦ, πᾶσαν δὲ βραχέως ἐπιδραμὼν τὴν διάνοιαν· οἱ ἄνθρωποι οὐ τὰς ὕλας ἡμῖν κατασκευάζουσιν, ἀλλὰ τὸ εἶδος μόνον ἐπιτεχνῶνται. τῇ ὕλῃ· αὐτῶν παρ' αὐτῶν ῥηθέντων διὰ πολλῆς φλυαρίας ἐστὶν ἡ διάνοια. Εἰ οὖν ἐν τῇ κάτω γεννήσει σύλληψιν καὶ διάπλασιν ἐνοῶν ἀπαγορεύει διὰ τοῦτο τὴν καθαρὰν τῆς γεννήσεως ἐνοίαν, ἀκολούθως κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον τῆς ὥδε ἱκίσσεως περὶ τὸ εἶδος πονούσης, ὕλην δὲ συνεκπορίζειν τῷ εἶδει μὴ δυναμένης, ἀπαγορεύεται διὰ τοῦτο καὶ δημιουργὸν εἶναι τὸν Πατέρα οἰεσθαι. Εἰ δὲ μὴ βούλεται κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τῆς δυνάμεως μέτρον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν κρίσιν νοεῖν, μηδὲ τὴν θεῖαν γέννησιν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων διαβαλέτω. Ὡς δ' ἂν μᾶλλον αὐτοῦ τὸ ἀκριβές τε καὶ περισσευμένον ἐν τοῖς λεγομένοις φανερὸν κατασταλῇ, μικρόν τι τῶν παρ' αὐτῶν ῥηθέντων πάλιν ἐπαναλήψομεν

Φησὶ γὰρ τὰ ποιοῦντα καὶ πάσχοντα κοινῶσεῖν ἀλλήλοις τῆς φύσεως, καὶ μετὰ τὴν ἐκ σωμάτων γέννησιν, τὰς τεχνικὰς ἐπὶ τῶν ὀλῶν δημιουργίας ἐκτίθεται. Σκεψάσθω τοίνυν ὁ ἀρχίνους ἀκροατὴς διὰ τούτων, πῶς ἐκπίπτει τοῦ ἰδίου σκοποῦ τοῖς θεῖς κατὰ τὸ συμβᾶν παρευρισκομένοις ἐπιπλανώμενος. Τὸ ποιοῦν καὶ πάσχον ἐν τοῖς διὰ σαρκὸς γινομένοις ἐπὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὁρᾷ· ὡς τοῦ μὲν, μεταδιδόντος τῆς οὐσίας· τοῦ δὲ, μετέχοντος. Οὕτως οἶδε δι' ἀκριβοῆας ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει ὁρᾷ τὴν ἀλήθειαν, ὥστε χωρίζειν τῆς οὐσίας τὸν μεταδιδόντα καὶ τὸν μετέχοντα, καὶ ἄλλον ἐφ' ἑαυτοῦ δίχα τῆς οὐσίας εἶναι λέγειν τούτων ἑκάτερον. Ὁ γὰρ μεταλαμβάνων ἢ μεταδίδους, ἕτερος πάντως ἐστὶ παρὰ τὸ μετεχόμενόν τε καὶ διδόμενον. Ὡς δὲ πρῶτον ἐφ' ἑαυτοῦ νοεῖσθαι τινα καθ' ὑπόστασιν ἰδίαν ὁρώμενον. Εἴθ' οὕτω λέγειν περὶ αὐτοῦ ἢ διδόναι, ἢ ἔχειν, ἢ δὲ μὴ προέχει προσίεσθαι. Καὶ τοῦτον οὕτως ἐπιτελέσας ἐκπύσας τὸν λόγον, τῷ ἐφεξῆς πάλιν ἐκυτὸν ἀνατρέπων ὁ σοφὸς οὐκ αἰσθάνεται. Καὶ γὰρ ὁ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διὰ τῆς τέχνης πρὸς τὸ δοκοῦν σχηματίζων, ποιεῖ τι πάντως διὰ τῆς ἐνεργείας, καὶ ἡ ὕλη παρὰ τοῦ ἐνεργοῦντος τὴν τέχνην ἐν τῷ πάσχειν τὸν σχηματισμὸν ἀναδέχεται. Οὐ γὰρ ἀπαθὴς καὶ ἀντίτυπος ἡ ὕλη μένουσα, τὴν ἐκ τῆς τέχνης μορφήν παραδέχεται. Εἰ τοίνυν καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ τέχνην ἐνεργουμένων οὐκ ἂν τι γένοιτο, μὴ πάθους καὶ ἐνεργείας συνδεδραμηκότων ἀλλήλοις πρὸς τὸ γινόμενον, πῶς ἐστὶ διὰ τούτων ἐπιστάται τοῖς παρ' ἑαυτοῦ λεγομένοις τὸν λογογράφον οἰεσθαι, ὅς ἐν πάθει καὶ ἐνεργείᾳ τὴν κοινωνίαν τῆς οὐσίας ἀποφαινόμενος, κινδυνεύει μὴ μόνον τῷ γεννηθέντι· προσμαρ-

Habeo autem rursus ad hanc rationem mihi patrocinantem Eunomium. Concisa autem breviter ejus importuna garrulitate, omnem paucis completar sententiam: quod homines non materias nobis construunt, sed speciem solam in materia fabricantur. Hæc est eorum quæ ab ipsis multis nugis dicta sunt, sententia. Si igitur propterea quod in ima generatione conceptionem et conformationem intelligit, idcirco puram generationis intellectionem B repudiat; consequenter per eandem rationem creationis quæ hic fit per artem, quæ quidem circa formam et speciem laborat, sed materiam formæ subministrare non valet, hæc etiam de causa Patrem mundi opificem esse vetet existimare. Quod si non vult secundum humanum potentie modum in Deo creaturam intelligere, neque divinam generationem ex iis quæ hominibus accidunt calumniatur. Ut autem ejus subtilitas et accurata consideratio in dictis manifestior et clarior constituatur, exiguum quiddam eorum quæ ab ipsis dicta sunt, iterum repetemus.

Ait enim, Quæ agunt et patiuntur communem inter se naturam habere; et post generationem quæ fit ex corporibus, artificiosas in materiis operum effectiones exponit. Ex his itaque solers et acutus auditor consideret, quomodo a proposito suo scopo excidit semper in his quæ fortuito et ex eventu invenit aberrans. Quod agit et patitur in his quæ per carnem gignuntur in eadem essentia videt; cum illud quidem snam essentiam communicet, hoc vero participet. Sic in eorum quæ sunt natura subtiliter et accurate novit veritatem cernere, ita ut ab essentia separet et distrahat eum qui participem facit, et eum qui particeps efficitur; atque alium in seipso citra essentiam horum utrumque dicat esse. Qui enim particeps est, vel qui communicat, alius omnino est ab eo quod participatur vel communicatur. Ita ut prius oporteat in seipso D intelligi aliquem qui in propria sibi quadam substantia cernatur, tum demum sic dicere de ipso, vel dare vel accipere, vel quod non prius habet appetere. Atque ubi hunc sic ridiculum sermonem expuit, eo quod deinceps sequitur rursus seipsum evertere iste sapiens non sentit. Etenim qui subjectam materiam per artem ad id quod sibi videtur, figurat, facit aliquid omnino hac actione sive operatione: et materia ab eo qui artem exercet, patiendi conformationem accipit. Non enim manens impatibilis et renitens materia ex arte formam admittit. Si igitur in his quæ arte efficiuntur nil fieri potest, nisi perpressio et actio simul ad id quod fit concurrant, quomodo putandum est per hæc scriptorem in suis dictis constare, qui in per-

passione et actione communionem essentiae pronuntians, videtur non solum ei qui genitus est attribuire quodam modo cum eo qui genuit communionem essentiam, verum etiam omnem creaturam cum eo qui fecit ejusdem essentiae facere? Siquidem quod agit et quod patitur eodem genere inter se habere secundum naturam definit. Itaque per quae construit quod vult, per haec destruit et evertit quod studiose contendit, sua repugnantia ὁμοουσιῶν (simul essentialis) gloriam firmiorem reddens. Si enim ex aliquo generatio ejus qui genuit essentiam in eo qui genitus est demonstrat: artificialis autem constructio, quae per actionem et passionem perficitur, secundum hujus rationem ad essentiae communionem adducit et id quod facit et id quod efficitur; genitum esse Dominum passim in suis scriptis iste scriptor astruens. Ergo per quae a Patris essentia Dominum alienat, per haec ipsi coherentiam sive connexionem attribuit. Si enim neque per generationem, neque per artis fabricationem juxta hujus rationem essentiae separatio conspicitur, quod quidem si dederit esse, Dominum sive creatum sive gennema, id est progeniem, dixerit, per amba quod est secundum essentiam proprium testatus est, qui in agente et patiente, in generante et eo qui gignitur, naturae communionem arte sua tradidit. Sed ad id quod deinceps sequitur in ejus oratione pergamus.

Oratos velim lectores non aegre ferre examinationis sublimitatem, quae in immodicam prolixitudinem non sponte sermonem protrahit. Non enim de quibuslibet periculum est, ut si forte quid praetermiserimus eorum quae accuratiore indigent contemplatione, leve damnum faciamus, sed de spei summa periclitamur. Proponitur enim vel ut Christiani simus, non ab haeretica pernicie perversi: vel ut omnino ad Judaicas vel gentiles opiniones pertrahamur: ut igitur nobis neutrum horum contingat, ne per abnegationem Filii vere geniti Judaicis documentis circumferamur, neque per adorationem creaturae exhibitam in praecipitium gentilium simulacris servientium corruamus; necessario in disputatione ea de re suscepta immorabimur, positus Eunomii verbis, quae sic habent: *His itaque sic divisus, merito quispiam dixerit principalissimam et primam et solam actu Patris subsistentem essentiam in seipsam recipere gennematis sive geniturae et facturae et creaturae appellationes. Et paulo post, Solus autem Filius, ait, Patris actu consistens incommunicabilem habet naturam, et cum eo qui genuit relationem. Et in praecedentibus: Genitum gennema sive genituram, dicere non recusandum esse inquit, cum essentia ipsa genita et Filii appellatio talem neminum affectionem sibi vindicet, propriamque reddat.*

Cum igitur tam aperta et clara sit in his dictis repugnantia, hujus dogmatis laudatorum solertiam et subtilitatem subit admirari. Incertum enim fuerit ad quod eorum quae ab ipso sunt dicta versi non in reliquum peccent. Prior ser-

Α τυρεῖν πως πρὸς τὸν γεγεννηκότα τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας· ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν τῷ πεποιηκότι ποιεῖν ὁμοῦσιν; Εἴπερ τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχειν ὁμογενῶς ἔχιν ἀλλήλοις κατὰ τὴν φύσιν ὀρίζεται. Οὐκοῦν δι' ὧν κατασκευάζει ὁ βούλεται, διὰ τούτων ἀνατρέπει τὸ σπουδαζόμενον, ἰσχυροτέραν τῇ παρ' ἑαυτοῦ μάχῃ ποίων τὴν τοῦ ὁμοουσιῶν δόξαν. Εἰ γὰρ ἡ μὲν ἐκ τινος γέννησις τὴν τοῦ γεγεννηκότος οὐσίαν ἐν τῷ γεννηθέντι δεικνυσιν· ἡ δὲ τεχνικὴ κατασκευὴ, δι' ἐνεργείας τε καὶ πάθους ἀποτελουμένη, κατὰ τὸν τούτου λόγον εἰς κοινωνίαν οὐσίας ἄγει τὸ ποιοῦν τε καὶ τὸ γινόμενον· γεγεννησθαι τὸν Κύριον πολλὰ καὶ τῶν ἰδίων συγγραμμάτων ὁ λογογράφος κατασκευάζων. Ἄρα δι' ὧν ἄλλοι τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὸν Κύριον, διὰ τούτων αὐτῷ προσμαρτυρεῖ τὴν συνάφειαν. Εἰ γὰρ μὴ διὰ γεννήσεως, μήτε διὰ κατασκευῆς κατὰ τὸν τούτου λόγον ὁ τῆς οὐσίας χωρισμὸς καθορεῖται· ὅπερ ἂν δῶ εἶναι τὸν Κύριον, εἴτε κτιστὸν εἴτε γέννημα, δι' ἀμφοῖν τὸ κατ' οὐσίαν οἰκεῖον προσμαρτύρησεν, ὅ ἐν τῷ ποιοῦντι καὶ πάσχοντι, γινώσκοντι καὶ γενομένῳ, τὴν τῆς φύσεως κοινωνίαν τεχνολογήσας. Ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐφεξῆς τοῦ λόγου τρεπόμεθα.

B ἀφείαν. Εἰ γὰρ μὴ διὰ γεννήσεως, μήτε διὰ κατασκευῆς κατὰ τὸν τούτου λόγον ὁ τῆς οὐσίας χωρισμὸς καθορεῖται· ὅπερ ἂν δῶ εἶναι τὸν Κύριον, εἴτε κτιστὸν εἴτε γέννημα, δι' ἀμφοῖν τὸ κατ' οὐσίαν οἰκεῖον προσμαρτύρησεν, ὅ ἐν τῷ ποιοῦντι καὶ πάσχοντι, γινώσκοντι καὶ γενομένῳ, τὴν τῆς φύσεως κοινωνίαν τεχνολογήσας. Ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐφεξῆς τοῦ λόγου τρεπόμεθα.

Παραιτούμαι δὲ τοὺς ἐντυχάνοντας μὴ δυσχεραίνειν τῇ ἀκριθείᾳ τῆς ἐξετάσεως, εἰς πλῆθος ἀκούσιον προσαγούσης τὸν λόγον. Οὐ γὰρ περὶ τῶν τυχόντων ὁ κίνδυνος, ὥστε τι παραδραμόντας τὸν φιλοπονωτέρας δεομένων τῆς θεωρίας, ἐν ὀλίγῳ τὴν ζημίαν παθεῖν, ἀλλ' αὐτῷ τῷ κεφαλαίῳ τῆς ἐλπίδος ἐγκινδυνεύομεν. Πρόκειται γὰρ ἡ Χριστιανὸς εἶναι, μὴ παρενεχθέντας ὑπὸ τῆς αἰρετικῆς ἀπωλείας· ἢ πάντως πρὸ Ἰουδαϊκῆς τε καὶ Ἑλληνικῆς ὑπολήψεως κατασβεσθῆναι. Ὡς ἂν οὖν μηδέτερον πάθοιμεν τῶν ἀπειρημένων, μήτε διὰ τῆς ἀρνήσεως τοῦ ἀληθοῦς γεγεννηθέντος Υἱοῦ, τοῖς Ἰουδαϊκοῖς δόγμασι συμπερόμενοι, μήτε διὰ τῆς τοῦ κτίσματος προσκυνήσεως τῷ πῶματι τῶν εἰδωλολατρούντων συγκαταπίπτοντες, ἀναγκαιῶς προδιατρέφομεν τῷ περὶ τούτων λόγῳ, θέντες αὐτὴν τοῦ Εὐνομίου τὴν ῥῆσιν ἔχουσιν οὕτως· Οὕτω δὲ τούτων διηρημένων, εἰκότως φαίη τις ἂν τὴν κυριωτάτην καὶ πρώτην καὶ μόνην, ἐνερπεία τοῦ Πατρὸς ὑποστᾶσαν οὐσίαν, εἰς ἑαυτὴν δέχεσθαι τὰς τοῦ γεννήματος καὶ ποιήματος καὶ κτίσματος προσηγορίας. Καὶ μετ' ὀλίγα, Μόνος δὲ ὁ Υἱὸς, φησὶν, τῇ τοῦ Πατρὸς ἐνερπείᾳ συστάς ἀκοινώνητον ἔχει τὴν τε φύσιν, καὶ τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα σχέσιν. Ἐν δὲ τοῖς πρὸ τούτου· Τὴν γεγεννητὸν γέννημα λέγειν μὴ παραιτεῖσθαι φησὶ τῆς γεγεννηθείσης αὐτῆς οὐσίας καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων οἰκειομένης σχέσιν.

Οὕτω τοίνυν προδύλου τῆς ἐν τοῖς εἰρημένους οὐσης ἐναντιότητος, θαυμάζειν ἔπεισέ μοι τῆς ἀγχινοίας τοὺς ἐπαινετάς τούτου τοῦ δόγματος. Ἀπορον γὰρ ἂν εἴη πρὸς ὅτι τῶν εἰρημένων παρ' αὐτοῦ τραπέτες, οὐκ ἂν πλημμελοῖεν εἰς τὸ λειπόμενον. Ὁ πρό-

τερος κατεσκεύαζε λόγους αὐτῷ, τὴν γεννηθεῖσαν καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν τὴν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων οἰκτιροῦσθαι σχέσιν· ἡ νῦν τεχνολογία τὸ ἐναντίον φησὶν, Ἀκοινῶντες ἔχειν τὸν Υἱὸν τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα σχέσιν. Ἐὰν τῷ πρώτῳ πιστεύσωσιν, οὐ παραδέχονται πάντως τὸ δεύτερον· ἐὰν πρὸς τοῦτο βέβησιν, κατὰ τῆς πρώτης· ὑπολήψεις στήνονται. Τίς αὐτοῖς διαλύσει τὴν μάχην; Τίς μεσιτεύσει τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ; Τίς συμβιδάσει πρὸς συμφωνίαν τὴν στάσιν; αὐτῆς τῆς εὐχῆς πρὸς αὐτὴν ἐκ τῶν λεγομένων μεριζομένης, καὶ πρὸς τὴν ἐναντιότητα τῶν δογμάτων διελκομένης. Ἡ τοῦτο τῆς προφητείας ἐστὶ τάχα αἰνίγμα, ὃ περὶ τῶν Ἰουδαίων φησὶν ὁ Δαβὶδ· ὅτι Διεσχίσθησαν καὶ οὐ κατενύγησαν. Ἰδοὺ γὰρ οὐδὲ πρὸς τὴν ἐναντίωσιν τῶν δογμάτων διαμριζόμενοι τὴν τοῦ πλημμελήματος αἰσθησὶν ἔχουσιν. Ἀλλὰ φέρονται διὰ τῶν ὧτων, ἀμφοῖν δίκην πρὸς τὸ δοκοῦν τῷ μετατιθέντι περιεγόμενοι. Ἦρσαν αὐτῷ τὴν γεννηθεῖσαν οὐσίαν προσφωδῶς τὴν τοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν ἔχειν εἰπεῖν, εὐθύς καθάπερ οἱ νυστάζοντες τοῖς εἰρημένοις ἐπένευσαν· μετέθετο πάλιν πρὸς τοῦναντίον τὸν λόγον· καὶ ἀρνεῖται τοῦ Υἱοῦ τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα σχέσιν· πάλιν οἱ φιλιταὶ καὶ τοῦτῳ συννεύουσιν, ὥσπερ αἱ τῶν σωμάτων σκιαί, τῇ αὐτομάτῃ μιμηταὶ πρὸς τὴν τοῦ προάγοντος συμμετασχηματίζονται κίνησιν. Ὅπῃ περ ἂν ἐθέλῃ πρὸς τοῦτο βλέποντες, καὶ αὐτῷ μάχεται, καὶ τοῦτο καταδεχόμενοι. Ἄλλος τις οὗτος Ὀμηρικὸς κυκεὼν, οὗ τὰ σώματα τῶν φαρμακευμένων ἀλλάσσων εἰς ἀλόγων μορφάς, ἀλλὰ κατὰ τῶν ψυχῶν ἐνεργῶν τὴν ἐπὶ τὸ ἄλογον αὐτῶν μεταμόρφωσιν. Περὶ μὲν γὰρ ἐκεῖνων ὁ λόγος φησὶν, ὅτι βέλαιος αὐτῶν ὁ νοῦς ἦν, ἀλλοιωθέντος πρὸς τὸ θηριώδες τοῦ εἶδους. Ἐνταῦθα δὲ τῶν σωμάτων αὐτοῖς ἐν τῷ κατὰ φύσιν διαμενόντων, πρὸς τὸ ἄλογον αἱ ψυχαὶ μεταπλάσσονται. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖ φησὶν ἡ ποιητικὴ τερατεία, εἰς διαφορῶν θηρίων εἶδη τοὺς φαρμακευθέντας ἀλλάσσεισθαι, κατὰ τὸ ἀρέσκον τῇ παρασφιζομένῃ τὴν φύσιν· τὰ αὐτὰ καὶ νῦν γίνεται παρὰ τοῦ Κιρκαίου τούτου κρατήρος. Οἱ γὰρ ἐμπνόντες τῆς γεγοητευμένης ἀπάτης ἐκ τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος, εἰς διαφορῶν δογμάτων μορφάς ἀλλοιοῦνται, νῦν μὲν τούτῳ, πάλιν δὲ τῷ ἑτέρῳ μορφοῦμενοι. Καὶ ἐπὶ τοῖσιν οἱ γλυκύτατοι κατὰ τὴν τοῦ μύθου διασκευὴν, ἀγαπῶσιν ἐτι τὸν τῆς τοιαύτης ἀλογίας αὐτοῖς ἐξηγούμενον. Καὶ οἶόν τινα καρπὸν κράνιας, ἢ βάλανον, τοὺς διαρρηπτομένους παρ' αὐτοῦ λόγους ὑποεκυφότες ἐκλέγουσιν· σὺν δίκῃν πρὸς τὰ χαμαιβρίβῃ τῶν δογμάτων λαιμάρχους ἐπιτρέχοντες, τοῖς δὲ ὑψηλοῖς τε καὶ οὐρανίοις ἐναντιεῖσιν φύσιν οὐκ ἔχοντες. Διὰ τοῦτο τὴν ἐπὶ τὰ ἐναντία τοῦ λόγου παρατροπὴν οὐχ ὀρῶσιν, ἀλλὰ τὸ ἐπ' αὐτοὺς ἐλθὼν ἀνεξετάτως ἀρπάζουσιν. Οἷον δ' ἂν ἦν καὶ καθάπερ φασὶ τῶν διὰ μανδραγόρου κεκαρωμένων κώματι εἶναι καὶ δυσκινήσιμα κρατεῖσθαι τὰ σώματα· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῖσιν διάκειται τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, πρὸς τὴν σύνεσιν τῆς ἀπάτης ἀποναρχήσαντα.

Amo ei astruebat, gentilem essentiam et filii appellationem, talem nominum sibi asciscere et vindicare relationem, at praesens ejus artificiosa dissertatio contrarium nunc asserit: *Incommunicabilem* inquit *Filium habere cum eo qui ipsum genuit relationem*. Si primo fidem habent, nullo prorsus modo secundum admittent; si ad hoc vergant, adversus primam opinionem stabunt. Quis ipsis pugnam dirimet? Quis bello civili medius interveniet? quis seditionem ad concordiam coire faciet, cum hoc votum ad seipsum ex dictis sit divisum, et in contrarium dogmata sint distracta? An hoc prophetiae fortasse est aenigma, quod de Judaeis inquit David, quod *Divisi sunt et non compuncti*! Ecce enim neque ad dogmatum contrarietatem discissi, sui erroris sensum habent; sed amphorarum instar per aures feruntur, ad arbitrium ejus qui transversos agit circumacti. Placuit ipsi dicere gentilem essentiam conjuncte sive adhese Filii appellationem habere, mox instar dormitantium dictis annuerunt: iterum in contrarium sermonem transtulit, et negat Filii cum eo qui genuit relationem: huic rursus carissimi condicunt, quemadmodum corporum umbræ, spontanea imitatione ad motum progredientis configurantur, quocumque voluerit ad id sese contrahentes et vergentes, tametsi ipse sibi repugnet, hoc etiam approbantes. Altera sane est quaedam Homericæ miscellanea portio, non corpora eorum qui veneno inficiuntur immutans in brutorum animalium figuras, sed in animas vires suas exserens, et in id quod brutum est et ratione caret transformationem efficiens. De illis enim fabula ait, quod firma ipsorum mens erat, immutata in ferinam humana forma. Hic vero corporibus in naturali figura permanentibus, in brutam et rationis expertem naturam animæ transfurmantur. Et ut illic narrat poetica prodigiosa fabula, in differentium belluarum species, veneno infectos sive incantatos immutari, sicut placebat veneficæ naturam adulteranti ac pervertenti: eadem etiam nunc sunt a Circæo hujus poculo; qui enim maleficum errorem et præstigias ex ejus scripto bibunt, in diversorum dogmatum formas transmutantur: nunc quidem in hoc, rursus vero in alterum transformati. Atque in his dulcissimi, secundum fabulæ apparatus, amant etiam eum qui se ipsis erroris et amentiae ducem et magistrum præbet. Et veluti quemdam corni fructum vel glandem, proni et ab ipso projectos sermones in terram curvi colligunt, porcorum instar, ad humi projecta dogmata avidis faucibus adcurrentes, ad excelsa autem et cœlestia intentis oculis contueri et spectare nequeunt. Quapropter ad contraria orationis perversionem non vident, sed quidquid ad ipsos venerit, inexplorato abripiunt. Quemadmodum aiunt corpora eorum qui mandragoræ esu velenosi facti sunt, profundo quodam sopore et

stupore corripitur, haud secus horum animi sentiendi instrumenta afficiuntur ad erroris intelligentiam torpescencia. Grave quidem est occultis dolis ex quadam fallaci argumentatione per ignorantiam detineri. Verumtamen venia dignum erratum sive infortunium, si non esset voluntarium: sed consulto et data opera et adhibito studio ad mali experientiam pertrahi, non ignorantem calamitatem, omnem infortuniorum exsuperantiam pertransit. Quis talia fando temperet a lacrymis? Quis juste non doleat? cum audimus, quod piscium quidam gulosi nudum quidem propinquans ferrum fugiunt, ad escam vero decepti, spe cibi hamum pertrahunt et devorant. In quibus autem malum provisum est ac praecognitum, sponte ad huius perniciem venire, piscium amentia miserabilis est. Illi enim ad interitum occultum per ingluviem illecti sunt; isti vero circum nudum impietatis hamum hiant, affectu quodam et assensu ratione carente interitum amantes. Quid enim hac contrarietate apertius, quam dicere eundem esse genitum et creaturam et sens alienari a Filii significantia?

Sed haec quidem haecenus. At fortasse non abs re fuerit proposita a nobis dictionis Eunomii omnem consequenter perspicere sententiam, ad orationis principium cursu revocato. Quae enim sunt examinata et exquisita propter manifestam dictorum repugnantiam, prompte nos ab extremis ejus verbis contradictionem exordiri commoverunt. Haec igitur ab Eunomio sunt dicta: *Sic igitur his divinis merito quis dixerit, principalissimam et primam et solam actu Patris subsistentem essentiam in seipsam recipere genematis sive geniturae et facturae, et creaturae appellationes. Primum igitur eos qui sermoni aures attentas habent, velini in memoriam sibi revocare, quod maxime propriam et principalissimam etiam Patris essentiam in prima scripta oratione autumat; per haec verba sermonem producem: quod omnis secundum nostra dogmata completur sermo ex suprema et principalissima essentia. Et hic principalissimam dicit et primam Unigeniti essentiam. Quare ab utroque libro Eunomii voces componentes hunc ipsam testem communis essentiae citabimus, qui alibi tale quiddam protulit: quod quorum eadem appellationes, horum natura nulla in re differt. Non enim quae natura distant iisdem appellationibus significasset, qui sibi ipsi pugnat. Sed quoniam una in Patre et Filio essentiae ratio, ob id omnino principalissimam quidem illam, principalissimam vero et hanc esse ait. Huic etiam rationi hominum consuetudo adstipulatur, quae nulli quod est principalissimum applicat, cui nomen non vere et secundum naturam competat. Cujusmodi ex abusu quodam simulacrum aliquod, hominem dicimus. Sed proprie et principaliter hac voce nominamus animal, quod in natura demonstratur; et Deum similiter idolum interdum et demonium, et ventrem novit Scripturae sermo appellare. Sed haec tamen quod huius nominis*

Δεινὸν μὲν οὖν καὶ τοῖς κεκρυμμένοις δόλοις ἐκ τινος παραλογισμοῦ κατὰ τὸ λεληθὸς ἐνσχεθῆναι. Πλὴν ἀλλὰ συγγνωστὸν τὸ ἀτύχημα, ὅταν ἀκούσιον ἢ, τὸ δ' ἐκ προνοίας τινος καὶ σπουδῆς τοῦ κακοῦ τὴν πείραν ἐφέλκεσθαι, μὴ ἀγνοοῦντα τὴν συμφορὰν, πᾶσαν ὑπερβολὴν δυστυχμάτων παρέρχεται. Πῶς γὰρ οὐκ ἄξιον σχετιάζειν, ὅταν ἀκούμεν ὅτι καὶ τῶν ἰχθύων οἱ λίχνοι, γυμνὸν μὲν προσεγγίζοντα τὸν σίθρον φεύγουσι, πρὸς δὲ τὸ δέλεαρ ἀπατώμενοι, τροφῆς ἐλπίδι κατασπῶσι τὸ ἀγκιστρον. Ἐν οἷς δὲ προδηλόν ἐστι τὸ κακὸν, αὐτομολεῖν ἐκουσίως ἐπὶ τὸν θάλασσαν τοῦτον, καὶ τῆς τῶν ἰχθύων ἀλογίας ἐστὶν ἀθλιώτερον. Οἱ μὲν γὰρ πρὸς τὸν κεκαλυμμένον διὰ γαστριμαργίας ὑπήχθησαν θάλασσαν· οἱ δὲ γυμνὸν περιχαίνουσιν τῆς ἀσέβειας τὸ ἀγκιστρον· διὰ τινος ἀλόγου προσπεθείας ἀγαπῶντες τὸν θάλασσαν· τί γὰρ ἂν ταύτης τῆς ἐναντιότητος γένοιτο προδηλότερον, ἢ τὸ λέγειν ὅτι ὁ αὐτὸς καὶ ἐγεννήθη, καὶ κτίσμα ἐστὶ, καὶ τὸ προσφῶδες ἔχει τῆς τοῦ Υἱοῦ κλήσεως, καὶ πάλιν ἀλλοτριοῦται τῆς τοῦ Υἱοῦ σημασίας;

Filii nomen habere cognatum et adherens, et rur-

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Χρήσιμον δ' ἂν ἴσως εἴη, τῆς παρατεθείσης ἡμῖν τοῦ Εὐνομίου βήσεως πᾶσαν ἀκολουθῶντες ἰδεῖν τὴν διάνοιαν, ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀναδραμόντας τοῦ λόγου. Τὰ γὰρ νῦν ἐξετασθέντα, διὰ τὸ προφανὲς τῆς τῶν εἰρημένων ἐναντιότητος, προγεῖρας ἡμᾶς ἐκίνησαν ἐκ τῶν τελευταίων. τῆς ἀντιβήσεως ἀρξασθαι. Εἰρηται τοίνυν παρὰ τοῦ Εὐνομίου ταῦτα· Ὅδῳ δὲ τούτῳ διηρημένων, ἐκ κότῳ φαίη τις ἂν τὴν κυριωτάτην καὶ πρώτην καὶ μόνην ἐνεργεῖα τοῦ Πατρὸς ὑποστῆσαν οὐσίαν, εἰς αὐτὴν δέχεσθαι τὰς τοῦ γεννηματος καὶ ποιήματος καὶ κτισματος προσσηγορίας. Πρῶτον τοίνυν ὑπομνησθῆναι τοὺς τῷ λόγῳ προσέχοντα βούλομαι, ἵνα κυριωτάτην εἶναι καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν, ἐν τῇ πρώτῃ λογογραφίᾳ φησί· διὰ τούτων προαγαγὼν τῶν βημάτων τὸν λόγον, ὅτι πᾶς ὁ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων συμπληροῦται λόγος ἐκ τῆς ἀνωτάτω καὶ κυριωτάτης οὐσίας. Καὶ ἐνταῦθα κυριωτάτην λέγει καὶ πρώτην τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν. Οὐκοῦν συνθέντες ἀφ' ἑκατέρου βιβλίου τὰς Εὐνομίου φωνὰς, αὐτὸν τοῦτον παραστησόμεθα μάρτυρα τοῦ κοινοῦ τῆς οὐσίας τὸν ἐτέρωθεν τοῦ τοιοῦτον ἀποφηνάμενον· ὅτι ὡς αἱ αὐταὶ προσσηγορίαι, τούτων οὐδὲν ἢ φύσις διάφορος. Οὐ γὰρ ἂν διεστῶτα τῇ φύσει τῇ ταυτοτήτι τῶν προσσηγοριῶν διεσθῆμαι, ὁ αὐτῷ μαχόμενος. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἰς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ ὁ τῆς οὐσίας λόγος, διὰ τοῦτο πάντως κυριωτάτην μὲν ἐκείνην, κυριωτάτην δὲ καὶ ταύτην εἶναι φησι. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων συνήθεια, μηδενὶ τὸ κυριώτατον ἐφαρμόζουσα, ᾧ μὴ συναληθεύεται τῇ φύσει τὸ ὄνομα. Οἷον ἀνθρώπων ἔκ καταρχήσεως τὸ ὁμοιωμὰ λέγομεν· ἀλλὰ κυρίως τῇ φωνῇ ταύτη κατοννομάζομεν τὸ ζῶον τὸ ἐν τῇ φύσει δεικνύμενον. Καὶ θεὸν ὡσαύτως ἐβῶλον ὅταν καὶ δαιμόνιον, καὶ κολίαν οἶδεν ὁ τῆς Γραφῆς λόγος προσαγορεύειν· ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ κύ-

creaturæ appellationes. Quis ignorat creaturæ vocem in Dei Filio dictam id esse quod Ecclesiam ab hæresi separet? Quamobrem cum sit apud omnes eerta concessaque secundum dogma differentia, eum qui demonstrare nititur suas opiniones nostris veriores, quid agere congruentius erat? An scilicet proprium sermonem conficere, ex iis rationibus quibus demonstrare possit oportere Dominum existimare creatum esse? an vero hoc prætermisso, audientibus persuadere et affirmare, quod ea quæ dubia sunt et controversa, omnino sunt certa, vera et concessa? Illud equidem affirmo: fortasse autem etiam omnes quibus est intelligentia, hoc a contradicentibus exquirent, ut quod dissertationis principium est, id primo stabiliant super aliqua basi et fundamento cui contradicere non possit: hoc autem sic constitutum demum in iis quæ sequuntur acriter instent et decertent. Hic autem, omisso illo stabilimine quod oporteat ipsum creatum esse putare, cætera persequitur, non subsistenti propositioni ratiocinationum consequentiam accommodans: quale quid usu venit his qui vanis cupiditatibus animum applicantes profunde cogitant, vel ad regnum vel ad aliud quiddam eorum quæ vehementer expetuntur cogitationibus effusi. Non ut ipsis aliquid eorum quæ summo studio expetunt eveniat, agitant animo, sed tanquam eo præsentis sibiipsis disponunt et dispensant pro arbitrio fortunæ felicitatem: voluptate quadam in falsa rerum specie et imagine ludentes animo vagantur. Sic nobis sapiens iste scriptor, tritam multum et vulgatam suam dialecticam nescio ubi sapiens, priusquam id de quo quæritur demonstraverit, tanquam parvulis quibusdam pueris captiosam hanc et incontinentam sui dogmatis futilitatem sive importunam loquacitatem confabulando obtrudit, velut narrationem quamdam petulantem et lascivam exponens. Dicit enim Patris actu subsistentem essentiam recipere gennematis (genituræ) et facturæ et creaturæ appellationem. Quænam ratio demonstravit velut fabrilis quadam operatione Filium subsistere: Patris vero naturam inefficacem velut ad Filii hypostasim manere? hoc enim erat de quo ambigebatur, et quod quærebatur, utrum subsistentia Patris Filium genuit, utrum quid eorum quæ extrinsecus comitantur naturam, hunc fecit. Quoniam igitur Ecclesia divina doctrina erudita Unigenitum credit vere esse Deum, et deorum multitudinem abominatur, et propterea naturarum discrimen non admittit, ne essentiarum differentia in numerum divinitates incidant. Quod quidem non est aliud quam deorum turbam in vitam inducere. Hæc igitur Ecclesia cum populariter doceat, quod ex essentia veri Dei, verus Deus secundum essentiam Unigenitus est Deus. Eum autem qui his concessis et cognitis decretis repugnat et contradicit, quomodo anticipatam opinionem evertere oportebat? Nonne debuit oppositum sermonem

A ἡµατος καὶ κτίσματος προσηγορίας. Τίς οὐκ οἶδεν ὅτι τὸ χωρίζον ἀπὸ τῆς αἰρέσεως τὴν Ἐκκλησίαν, ἡ τοῦ κτίσματος ἐστὶ φωνὴ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λεγομένη; Οὐκοῦν ὁμολογουμένην παρὰ πᾶσι τῆς κατὰ τὸ δόγμα διαφορᾶς, τὸν ἐπιχειροῦντα δεικνύειν τῶν ἡμετέρων τὰς ἰδίας ὑπολήψεις ἀληθεστέρας, τί πράττειν εὐλογώτερον ἦν; Κατασκευάζειν δηλονότι τὸν ἰδίον λόγον, δι' ὃν οἶόν τε ἦν, ἀποδεικνύοντα κτιστὸν τὸν Κύριον εἶναι δεῖν οἰεσθαι; Ἡ τοῦτο παρὲντα, νομοθετεῖν τοῖς ἀκούουσιν, ὡς ὁμολογούμενα τὰ ἀμφιβαλλόμενα λέγειν; Ἐγὼ μὲν ἐκεῖνό φημι· τάχα δὲ καὶ πάντες οἷς μέτεστι διανοίας, τοῦτο παρὰ τῶν ἀντιλεγόντων ἐπιζητήσουσι, τὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου πρῶτον ἐπὶ τίνος ἀναντιρρήτου βάσεως στήσαντας. Οὕτως τοῖς ἀκολουθοῖς ἐναγωνίζεσθαι, οὗτοι τοίνυν **B** ἀφελὲς τὴν περὶ τοῦ χρῆναι κτιστὸν αὐτὸν οἰεσθαι κατασκευῇ, τὰ ἐφεξῆς διεξέρχεται· τῷ ἀνυποστάτῳ λήμματι τὴν τῶν λογισμῶν ἀκολουθεῖαν ἀρμύζων· οἶόν τι πάσχουσιν οἱ ταῖς ματαλαῖς ἐπιθυμίαις κατὰ ψυχὴν ἐμβασθύνοντες, ἢ πρὸς βασιλείαν ἢ πρὸς ἄλλο τι τῶν σπουδαζομένων ταῖς ἐννοαῖς διαχεόμενοι. Οὐχ ὅπως ἂν γένοιτό τι τῶν σπουδαζομένων αὐτοῖς ἐπινοῶσιν· ἀλλ' ὡς τοῦτου παρόντος διατιθέασιν ἑαυτοῖς καὶ οἰκονομοῦσι· πρὸς τὸ δοκοῦν τὸ εὐτύχημα, διὰ τίνος ἡδονῆς τοῖς ἀνυπάρκτοις ἐπιπλανώμενοι. Οὕτως ἡμῖν καὶ ὁ σοφὸς λογογράφος τὴν πολυθρύλλητον ἑαυτοῦ διαλεκτικὴν οὐκ οἶδα ὅπου κατακοιμήσας, πρὶν ἀποδείξῃ περὶ τοῦ ζητουμένου, καθάπερ τίσι παιδείαις διαμυθολογεῖται τὴν ἀπατηλὴν ταύτην καὶ ἀκατάσκειον τοῦ καθ' ἑαυτὸν δόγματος φλυαρίαν, οἷον διήγημά τι παροίνιον ἐκτιθέμενος. Λέγει γὰρ τὴν ἐνεργεῖαν τοῦ Πατρὸς ὑποστάσαν οὐσίαν δεχέσθαι τὴν τοῦ γεννήματος καὶ ποιήματος καὶ κτίσματος προσηγορίαν. Τίς ἀπέδειξε λόγος ἐνεργεῖαν τιλὴ κατασκευαστικὴ τὸν Υἱὸν ὑποστῆναι, τὴν δὲ φύσιν τοῦ Πατρὸς ἀνενέργητον ὡς πρὸς τὴν ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ μέναι; Τὸ γὰρ ἀμφιβαλλόμενόν τε καὶ ζητούμενον, τοῦτο ἦν· εἴτε ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς ἐγέννησε τὸν Υἱόν, εἴτε τι τῶν ἔξωθεν παρεπομένων, τῇ φύσει τοῦτον ἐργάσατο. Τῆς τοίνυν Ἐκκλησίας κατὰ τὴν θεῖαν διδασκαλίαν ἀληθῶς θεὸν εἶναι τὸν Μονογενῆ πιστευσούσης, τὴν δὲ πολύθεον δεισιδαιμονίαν βδελυσσομένης, καὶ διὰ τοῦτο τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν οὐ προσδεχομένης, ὡς ἂν μὴ **D** τῇ παραλλαγῇ τῶν οὐσιῶν ὑπὸ ἀριθμὸν αἱ θεότητες πίπτοιεν. Ὅπερ οὐδὲν ἐστὶν ἕτερον, ἢ τὴν πολυθεῖαν πάλιν ἐπεισάγειν τῷ βίῳ. Ταῦτα τοίνυν τῆς Ἐκκλησίας ἰδιωτικῶς διδασκούσης, ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἀληθινὸς Θεὸς κατ' οὐσίαν ὁ Μονογενὴς ἐστὶ Θεός. Τὸν ἀντιβαίνοντα τοῖς ἐγνωσμένοις, πῶς ἀνατρέπειν ἰδεῖ τὴν προελημμένην ὑπόληψιν; Οὐχὶ τὸ κατασκευάζειν τὸν ἀντικείμενον λόγον διὰ τίνος ὁμολογουμένης ἀρχῆς συναποδεικνύοντα τὰ ἀμφίβολον; Οὐκ ἂν οἰμὰί τινα τῶν νοῦν ἐχόντων ἕτερόν τι παρὰ ταῦτα ζητῆσαι. Ἀλλ' οὗτος ἀπὸ τῶν ἀμφοτερουμένων ἀρχεται, καὶ ὡς ἀποδειγμένων, ἀρχὴν τῷ ἐφεξῆς δίδωσι λόγῳ. Ἀποδειχθέντος γὰρ πρότερον ὅτι διὰ τίνος ἐνεργείας ὁ Υἱὸς ὑπέστη· τίς ἂν ἦν μάχῃ πρὸς τὸ ἐπόμενον, τὸ

εἰς αὐτὴν δέχεσθαι τὴν τοῦ ποιήματος προσηγορίαν λέγειν, τὴν δὲ ἐνεργείαν τινὸς ὑποστάσαν οὐσίαν; Ἔως δ' ἂν ἀκατάσκειον ἢ τὸ προηγούμενον, πῶς λογὸν ἔχει τὸ ἐφεπόμενον, εἰπάτωσαν οἱ τῆς ἀπάτης συνήγοροι. Καὶ γὰρ εἰ τις πτηνὸν γενέσθαι καθ' ὑπόθεσιν δοίη τὸν ἄνθρωπον, περὶ τῶν ἐφεξῆς οὐκ ἐτι δοθήσεται. Καὶ πῆσεται γὰρ πῶς ὁ πτηνὸς γένόμενος, καὶ ἄνω τῆς γῆς αὐτὸν ἀνάξει μετάρσιος ἐπὶ πετερίων δι' αἰέρος φερόμενος· ἀλλὰ σκεπτέον πῶς ἂν γένοιτο πτηνός, ὁ τὴν φύσιν οὐ λαχὼν ἐναέριον. Τοῦτου δὲ μὴ ὄντος, μάταιον τὸ μετὰ τοῦτο διεξίναί.

structum fuerit, quomodo robur habebit consequens? dicant hujus erroris sive fraudis patroni. Nam si quis verbi gratia ex hypothesi hominem alatum concederet, de sequentibus non amplius dubitaretur. Nam alatus factus volābit sursumque supra terram sese attollet passis aliis suspensus, et sublimis per aerem feretur. Sed quomodo esse queat alatus, considerandum, qui naturam aeriam non est sortitus. Quod cum non ita sit, vanum est quod postea sequitur exponere.

Κάκεινος τολύων τοῦτο πρῶτον ἐπιδείξω, τὸ μάλιστα πεπιστευκέναι τὴν Ἑκκλησίαν ἀληθῶς εἶναι τὸν μονογενῆ Υἱόν, οὐ κατὰ θέσιν εἰσποιηθέντα ψευδωμῶ Πατρὶ· ἀλλὰ κατὰ φύσιν γεννητῶς ἐκ τοῦ ὄντος ὄντα, μὴ ἀπεξενωμένον τῆς τοῦ γεννήσαντος φύσεως. Ταῦτα πρῶτον ὡς ψευδῆ διελεξάτω, καὶ τότε περὶ τῶν ἀκολουθῶν διεξιὼν πιθανὸς ἔσται. Ἔως δ' ἂν τὸ πρῶτον ἀναπόδεικτον ἦ, φλυαρίας ἐστὶν ἐμφιλογεῖν τοῖς δευτέροις. Καὶ μοι μηδεὶς ὑποκρουέτω καὶ τὸ παρ' ἡμῶν διομολογούμενον διὰ κατασκευῆς κυρωθῆναι· ἀρκεῖ γὰρ εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἡμετέρου λόγου τὸ ἔχειν πατρίθεν ἤκουσαν πρὸς ἡμᾶς τὴν παράδοσιν, οἷόν τινα κληρὸν δι' ἀκολουθίας ἐκ τῶν ἀποστόλων διὰ τῶν ἐφεξῆς ἁγίων παραπεμψέντα· οἱ δὲ πρὸς τὴν καινότητα ταύτην μετατιθέντες τὰ δόγματα, πολλῆς ἂν δέοντο τῆς ἐκ τῶν λογισμῶν συμμαχίας, εἰ μέλλοιεν μὴ τοὺς κοινωρτόδεις τῶν ἀνθρώπων καὶ εὐριπίστους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐμβριθεῖς τε καὶ βεβηκότας ταῖς διανοαῖς προσάγεσθαι· ἔως δ' ἂν ἀκατάσκειος αὐτοῖς καὶ ἀναπόδεικτος ὁ λόγος προσέροι· ἂν, τίς οὕτως ἥλιθος καὶ κτηνώδης, ὡς τῶν εὐαγγελιστῶν τε καὶ ἀποστόλων, καὶ τῶν καθεξῆς ἐν ταῖς Ἑκκλησίαις διαλαμπάντων, ἀσθενεστέραν τὴν διδασκαλίαν διὰ τῆς ἀναποδείκτου φλυαρίας ποιήσασθαι;

Ἴδωμεν δὲ καὶ τὸ διαφορώτατον τῆς ἀγχινολας τοῦ λογογράφου, ὅπως τῇ περισούξῃ τῆς διαλεκτικῆς ἐμπειρίας πρὸς τούναντίον εὐμηγάνως τοὺς ἀπεραιωτέρους ἐφέλκεται. Προσέδρμψε τῇ τοῦ ποιήματος καὶ κτίσματος προσηγορίᾳ καὶ τὴν φωνὴν τοῦ γεννήματος, εἰπὼν, εἰς αὐτὴν δέχεσθαι τὰ ὀνόματα ταῦτα τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν. Καὶ ὥσπερ ἐν μεθυόντων συνεδρίῳ δημηγορῶν οἷται μηδὲν κατάφορον αὐτοῦ τὴν περὶ τὸ δῆγμα κακουργίαν γενήσεσθαι. Τῷ γὰρ συνάψαι τὸ γέννημα τῷ κτίσματι τε καὶ τῷ ποιήματι, ἐκκλέπτειν ἡγείται τὴν κατὰ τὸ σημαίνόμενον τῶν ὀνομάτων διαφορὰν, διὰ τῆς τῶν ἀκοινωνήτων συντάξεως. Ταῦτα τὰ σοφὰ τῆς διαλεκτικῆς μηχανήματα· ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ἰδιῶται τῷ λόγῳ, τὸ μὲν εἶναι τοῦτο κατὰ τὴν φωνὴν καὶ τὴν γλῶσσαν, ὅπερ ὁ λόγος περὶ ἡμῶν

A construere et conficere ex aliquo vero et concesso principio demonstratione facta ejus quod dubium et controversum erat? neminem arbitror eorum qui mentis sunt compotes aliud quidquam præter hæc querere. Sed iste ab incertis et dubiis exorditur, et tanquam demonstratis sequenti sermoni dat principium. Si enim hoc prius esset demonstratum, actu quodam et operatione extranea Filium subsistere, quæ controversia esset ad id quod sequitur, nempe dicere essentiam actu aliquo subsistentem in seipsam admittere facturæ appellationem? Quandiu hoc antedecens rude nec præ-

B Ille igitur hoc primum ostendat Ecclesiam frustra credidisse vere esse unigenam Filium, non adoptione ascitum falsi nominis Patri; sed secundum naturam per viam generationis ex eo qui est existentem; non externum neque alienum ab ejus qui genuit natura: hæc primum ut falsa arguat, et tunc de consequentibus disputator persuasorius erit. Sed quandiu primum indemonstratum fuerit, nugatorium est in secundis inherere. Nullus mihi subcrepet quod illud etiam quod a nobis pro confesso habetur, rationibus et argumentis indigeat confirmari et probari; sufficit enim ad nostri sermonis demonstrationem quod habeamus a patribus venientem ad nos traditionem, velut hæreditatem quamdam per successionem ex apostolis per sanctos sequentes transmissam. Qui autem ad novitatem hanc transmutant dogma multis indigerent rationum argumentis et auxiliis, si non pulverulentos et agitati faciles sive Euripi more mobiles homines, sed etiam graves et constantes et propositi tenaces essent ad suam sententiam adducturi. Quandiu autem rudis nec probabilis et indemonstratus eorum sermo ita proferetur, fatuus et brutus habebitur, ut qui evangelistarum et apostolorum, et eorum qui deinceps in Ecclesiis illuxerunt, doctrinam infirmiorum indemonstrabili garrulitate faciat.

Sed scriptoris solertiæ et ingenii præstantissimum acumen perspicimus, quomodo quidem affluentia experientiæ dialecticæ in contrarium facile simpliciores attrahit. Facturæ et creaturæ appellationi vocem etiam gennematis (id est, progeniei) adiecit cum dixit, Filii essentiam in seipsam hæc nomina recipere; et velut in ebriorum consensu concionans nemini putat suum in dogmate maleficium planum et perspicuum fore. Nam creaturæ et facturæ compingendo gennema (genituram) nomen differentiam secundum significatum clam et furtim se tollere existimat, hæc nomina quæ nullam inter se habent communionem, simul componendo. Hæc sunt docta dialecticæ machinamenta; sed nos rudes et imperiti sermone, hoc quidem

esse secundum vocem et linguam, quod quidem de nobis demonstrat oratio, non inficiamur. Auriculas autem, sicut ait Propheta, nobis aptatas esse et compositas ad auditum bene intelligentem confitemur. Propterea per compagem nominum quæ nullam inter se habent communionem, ad significatorum confusionem neutiquam inducimur. Nam etsi magnus Apostolus in eodem orationis contextu nominet ligna et fenum et stipulam, aurumque et argentum et lapides pretiosos³³; tamen et numerum eorum quæ recensuit summatim computamus, atque etiam naturam eorum quæ nominata sunt proprie et singulariter prout cuique convenit non ignorabimus; sic etiam nunc genema et factura cum de eodem nominata sint, ex vocibus ad significata transeuntes, non eandem in quoque nominum intelligentiam intuemur: aliud enim τὸ κτίσμα (creatura), aliud vero significat τὸ γέννημα (genitura sive progenies). Ita ut etsi ille misceat ea quæ nequeunt commisceri: intelligens auditor distincte audiet et demonstrabit ex his esse quæ fieri non possunt, γέννηματος genituræ et κτίσματος facturæ appellationem unam aliquam in seipsam recipere naturam. Si enim horum alterum vere dici posset, mendacium necessario erit alterum. Quare si κτίσμα factura esset, non esset γέννημα (genitura): et vice versa, si nomine. Sed ait Eunomius, in seipsam recipere (facturæ) et κτίσματος (creaturæ) appellationes.

Sed nunquid per ea quæ sequuntur hunc sine capite et sine radice sermonem confirmavit, qui quidem ex iis quæ prius dicta sunt nullo robore fundatus est ad id quod superædificatum est? An etiam reliqua eadem vanitate laborant, a nullo ex rationibus petito auxilio robur adeptæ; sed latam et inconditam velut in somniorum narratione blasphemiarum expositionem habentia? Dicit enim dictis hæc annexens: *Immediatam quidem sive intercurrente medio habentem generationem, impartibiliter autem servantem cum eo qui genuit et fecit, et creavit relationem.* Si enim, eo dempto quo dicit, *immediatam et impartibilem*, ipsam in seipsa verborum sententiarum spectemus, inveniemus quod ubique doctrinæ delirium et meras nugæ nulloque rationis momento confirmatum sermonem auribus deceptorum projicit. *Eum qui genuit, inquit, et qui creavit, et qui fecit.* Hæc etsi tria videntur, duorum tamen sensuum significantiam habent, quia duæ sunt ex eis voces quæ æquivalent et conveniunt inter se in eodem sensu. Nam τὸ ποιεῖν, hoc est *facere*, et τὸ κτίζειν (a), id est *creare*, idem est prorsus; verum generatio differt ab utrisque. Cum igitur communis hominum opinio ad differentiam sensus ex verborum significantia dividatur;

³³ I Cor. iii, 12.

(a) Hoc verbum est secundum Græcam phrasim; nam pro eodem τὸ κτίζειν et τὸ ποιεῖν Græci ponunt. Latini autem differre dicunt; nam creare

δείκνυσιν, οὐκ ἀρνούνται. Ὅτι δὲ, καθὼς φησιν ὁ Προφήτης, κατηρτίσθαι καὶ ἡμῖν πρὸς ἀκοὴν εὐσύνετον, ὁμολογοῦμεν. Διόπερ οὐδὲν διὰ τῆς συναφείας τῶν ἀκοινωνήτων ὀνομάτων εἰς τὴν τῶν σημαινόμενων σύγχυσιν ὑπαγόμεθα· ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος κατὰ ταῦτὸν ὀνομάσῃ ξύλα καὶ χόρτον, καὶ καλάμην, χρυσὸν τε καὶ ἄργυρον καὶ λίθους τιμίους· καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν μνημονευθέντων ἐπὶ κεφαλαίου συλλογίζόμεθα, καὶ τὴν φύσιν ἐκάστου τῶν κατωνομασμένων ἰδιαζόντως οὐκ ἀγνοήσομεν· οὕτω καὶ νῦν γεννήματος καὶ ποιήματος κατὰ ταῦτὸν μνημονευθέντων, ἐκ τῶν φωνῶν ἐπὶ τὰ σημαινόμενα μεταβάντες, οὐ τὴν αὐτὴν ἐκάστῳ τῶν ὀνομάτων ἐνθεωροῦμεν διάνοιαν. Ἄλλο γάρ τι τὸ κτίσμα, καὶ ἕτερον σημαίνει τὸ γέννημα· ὥστε καὶ ἐκεῖνος μὴ γνῶναι τὰ ἀμικτα· ὁ συνειδὼς ἀκροατὴς διακεκριμένως ἀκούσεται; καὶ δεῖξει τῶν ἀδυνάτων εἶναι τὴν τοῦ γεννήματος καὶ τὴν τοῦ κτίσματος προσηγορίαν, μίαν τινὰ φύσιν εἰς αὐτὴν δέχεσθαι. Εἰ γὰρ τὸ ἕτερον ἀληθεύοιτο τοῦτον, ψεύδος ἐξ ἀνάγκης ἔσται τὸ ἕτερον. Ὅστε εἰ κτίσμα εἴη, μὴ εἴναι γέννημα· καὶ τὸ ἐμπάλιν, εἰ γέννημα λέγοιτο, ἀλλοτριεῖσθαι τῆς ἐπωνυμίας τοῦ κτίσματος. Ἀλλὰ φησιν ὁ Εὐνόμιος, εἰς αὐτὴν δέχεσθαι τοῦ Ὑιοῦ τὴν οὐσίαν τὰς τοῦ γεννήματος καὶ ποιήματος καὶ κτίσματος προσηγορίας.

γέννημα (genitura) diceretur, alienaretur a facturæ Filii essentiam γεννήματος (genituræ) et ποιήματος

Μή τι διὰ τῶν ὑπολοίπων κατησπαλίσαιο τὸν ἀκέφαλον τοῦτον καὶ ἄρριζον λόγον, ὃς οὐδεμῶς διὰ τῶν πρώτων κατεβλήθη πρὸς τὸ κατασκευαζόμενον εὐνάμει; Ἡ καὶ τὰ λοιπὰ τῆς αὐτῆς ἔχεται ματαιότητος, οὐκ ἀπὸ τινος τῆς ἐκ τῶν λογισμῶν συμμαχίας τὴν ἰσχὺν προλαβόντα· ἀλλὰ διεξοδικὴν τε καὶ ἀκατάσκευον ὥσπερ ἐπὶ τῆς τῶν ὄνείρων διηγήσεως τὴν τῆς βλασφημίας ἐκδοσιν ἔχοντα; Λέγει γὰρ τοῖς εἰρημένοισι ἐπισυνάψας ταῦτα· ὅτι Ἀμεσίτευτον μὲν ἔχουσιν τὴν γέννησιν, ἀμερίστον δὲ σώζουσιν τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα καὶ πεποιηκότα καὶ κτίσαντα σχέσιν. Εἰ γὰρ τὸ ἀμεσίτευτόν τε καὶ ἀμερίστον καταλαμβάνοντες, αὐτὴν ἐφ' αὐτῆς θεωρήσαιμεν τὴν τῶν ῥημάτων διάνοιαν, εὐρήσομεν ὅτι πανταχοῦ τὸ ληρώδες τῆς διδασκαλίας δι' οὐδενὸς ἰσχυροποιούμενον λόγου ταῖς ἀκοαῖς τῶν ἀπατωμένων προσρίπτεται. Τὸν γεγεννηκότα, φησὶ, καὶ κτίσαντα καὶ ποιήσαντα. Ταῦτα καὶ τρία δοκεῖ, δύο νοημάτων ἔχει τὴν σημασίαν, τῷ τὰς δύο φωνὰς ἰσοδυναμεῖν ἀλλήλαις κατὰ τὴν ἐννοίαν. Τὸ γὰρ ποιῆσαι τῷ κτίσαι ταῦτόν ἐστιν· ἕτερον δὲ τὰ παρὰ εἰρημένα ἢ γέννησις. Τῆς οὖν κοινῆς τῶν ἀνθρώπων ὑπολήψεως, πρὸς διαφορὰς ἐννοίας ἐκ τῆς τῶν ῥημάτων σημασίας μεριζομένης, τίς ἡμῖν ἐπέδειξε λόγος ταῦτόν εἶναι τῇ γεννήσει τὸ ποιῆμα· ἵνα τὴν μίαν οὐσίαν τῇ τῶν

proprie dicitur, ex nihilo, facere vero ex aliqua subiecta materia.

ῥημάτων διαφορᾷ, προσάρμωσμεν; Ἐως γὰρ ἂν ἡ A
 συνήθης κρατῇ σημασία τῶν λέξεων, καὶ μηδὲς εὐ-
 ρίσκεται λόγος ὁ μετασκευάζων εἰς τὸ ἐναντιὸν τὰς
 τῶν ῥημάτων ἐμφάσεις· οὐκ ἐνδέχεται μίαν τινὰ
 φύσιν πρὸς τὴν τοῦ ποιήματος καὶ γεννήματος ἐν-
 νοίαν διασχισθῆναι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐφ' αὐτοῦ λεγόμε-
 νον τούτων ἑκάτερον, ἰδιάζουσιν ἔχει τὴν ἐρμηνείαν,
 ἀνάγκη πᾶσα, οἰκείαν τε καὶ συγγενὴ τοῖς ὀνόμασι
 συνεπινοεῖσθαι καὶ τὴν σχετικὴν συζυγίαν. Καὶ γὰρ
 τὰ λοιπὰ τῶν πρὸς τι λεγομένων, οὐ πρὸς τὸ ἀλλό-
 τριόν τε καὶ ἀκατάλληλον ἔχει τὴν οἰκειότητα. Ἀλλὰ
 καὶ σιωπηθῇ πρὸς ὃ λέγεται, αὐτομάτως μετὰ τοῦ
 πρωτοτύπου καὶ τὸ συνευγμένον ἀκούεται· οἷον δη-
 μιουργός, θεός, φίλος, υἱός, καὶ τὰ τοιαῦτα. Πάντα
 γὰρ ὅσα τῇ πρὸς ἑτερον ἀναφορᾷ θεωρεῖται, τὴν οἰ-
 κείαν ἑκαστον, καὶ συνημμένην τοῦ δηλουμένου συγ-
 γένειαν διὰ τῆς προσηγορίας παρίστανει, ἀμικτον
 ἔχοντα τὴν πρὸς τὸ ἑτερογενὲς κοινωνίαν. Οὕτε γὰρ
 τοῦ δημιουργοῦ τὸ ὄνομα τῷ υἱῷ συνέζευκται, οὔτε
 ἡ τοῦ δούλου φωνὴ πρὸς τὸν δημιουργὸν ἀναφέρεται,
 οὔτε ὁ φίλος τὸν δούλον ἐδῆλωσεν, οὔτε ὁ υἱὸς τὸν δε-
 σπότην· ἀλλὰ φανεράν καὶ διακεκριμένην τούτων ἑκά-
 στου τὴν πρὸς τὸ κατάλληλον συζυγίαν ἐπιγινώσκο-
 μεν, νοοῦντες διὰ μὲν τοῦ φίλου ἑτερον φίλον, διὰ δὲ
 τοῦ δούλου τὸν κύριον· τὸ δὲ ἔργον διὰ τοῦ δημιουργοῦ,
 καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα. Οὕτω τοίνυν καὶ τὸ γέν-
 νημα πρὸς τι τὴν κυρίαν ἐμφασιν ἔχει. Οὐκοῦν συν-
 ἐζευκται τῷ μὲν γεννήματι ὁ γεννήσας, τῷ κτίσματι
 ὁ κτίσας. (a). Καὶ δεῖ πάντος, εἴγε μὴ μέλλομεν σύγχυ-
 σιν τινα τῶν πραγμάτων διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων
 ὑπαλλήλῃς ἐμποιεῖν, σώζειν ἑκάστην τῶν πρὸς τι λε-
 γομένων τὸ οἰκείως συσσημαίνον.

ille qui genuit τῷ γεννήματι (genituræ) conjunctus
 est, et creator creaturæ coheret, et nisi rerum
 confusionem quamdam per nominum immutationem

suam et propriam servare significationem.
 Φανερὸς οὖν οὗσης τῆς τῶν λέξεων τούτων ἐννοίας,
 πρὸς ὃ τι βλέπει, πῶς ὁ διὰ τῆς λογικῆς τεχνολογίας
 προάγων τὰ δόγματα, τὴν οἰκείαν τῶν πρὸς τι διὰ-
 νοίαν, ἐπὶ τῶν ὀνομάτων τούτων οὐ κατενόησεν; Ἀλλ'
 ἀρμόζειν οἰεται τῷ πεποιηκότι τὸ γέννημα, τῷ γε-
 γεννηκότι τὸ ποίημα, λέγων τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν εἰς
 αὐτὴν δέχεσθαι τὰς τοῦ γεννήματος καὶ ποιήματος
 καὶ κτίσματος προσηγορίας· ἀμέριστον δὲ σώζειν
 τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα καὶ ποιήσαντα καὶ κτίσαντα
 σχέσιν. Τὸ γὰρ ἐν πρᾶγμα πρὸς διαφορὸς καταμε-
 ρισθῆναι, φύσιν οὐκ ἔχει. Ἀλλ' ὁ μὲν Υἱὸς τῷ Πατρὶ
 προσωκλιώται, καὶ τὸ γεννηθὲν τῷ γεννήσαντι· τὸ δὲ
 ποίημα πρὸς τὸν πεποιηκότα τὴν ἀναφορὰν ἔχει·
 πλὴν εἰ μὴ τινα κατάχρησιν ἐν ἀδιαφόρῳ τινὶ συν-
 ηθείᾳ ῥημάτων κυριωτέραν ἡγοῦτό τις εἶναι τῆς προσ-
 ψυχοῦς σημασίας...

T... (b) οὖν λογισμοί, καὶ ποιοί, κατὰ τὴν ἀμαχὸν
 διαλεκτικὴν ἐκείνην εἰς τούναντιον τὰς δόξας τῶν πολ-
 λῶν μεταστῆσας ταῦτα κατεξουσιάσας διέξεισιν· ὅτι
 τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ καὶ κτίστου καὶ Πατρὸς νοου-

(a) Lego ex cod. Bavarico ap. Gretser.. οὐκοῦν
 συνέζ. τῷ μὲν γεννήματι ὁ γεννήσας, ὁ δὲ κτίσας τῷ
 κτίσματι.

A quæ ratio nobis ostendit idem esse cum genera-
 tione facturam : ita ut unam eandemque essen-
 tiam verborum differentię accommodemus? Donec
 enim dictionum familiaris significantiæ prævaluerit,
 et nulla inveniatur ratio quæ verborum in con-
 trarium transmutet notas significationes, non fieri
 potest ut una aliqua natura ad facturæ et genituræ
 notitiam discindatur : quandoquidem in seipso
 cum dicitur horum utrumque, peculiarem habet
 interpretationem, necesse est prorsus, propriam-
 que et cognatam cum nominibus mente concipere
 mutua et relativam conjugationem. Nam et reliqua
 quæ relata dicuntur, non ad alia quæ diversi sint
 generis relationem sive necessitudinem habent;
 sed etiamsi relatorum alterum taceatur, nihilo-
 minus sponte cum primitivo etiam conjugatum
 intelligitur. Veluti opifex, servus, amicus, filius,
 et quæ sunt ejusmodi. Omnia enim quæ per rela-
 tionem ad alterum considerantur propriam et co-
 hærentem ad id quod declaratur cognitionem per
 appellationem animo repræsentant, nullamque om-
 nino cum eo quod est diversi generis communio-
 nem possunt admittre. Neque enim opificis nomen
 cum filio conjugatum est; neque servi vox ad
 opificem refertur, neque amicus servum declaravit,
 neque filius dominum : sed apertam et distin-
 ctam horum cujusque inter se conjugationem co-
 gnoscimus, per amicum mente concipientes alterum
 amicum, et per servum, dominum : opus vero
 per opificem, per filium, patrem. Sic igitur hoc
 nomen γέννημα (genitura) cum aliquo confertur,
 et cum eo habet propriam significationem. Itaque
 C est, et creator creaturæ coheret, et nisi rerum
 inducere velimus, omnino oportet cuique relatorum

Cum sit itaque harum dictionum notitia mani-
 festa ad quod respicit hic, qui per dialecticum
 artificium dogmata profert, quomodo propriam re-
 latorum vim et sententiam in his nominibus non
 animadvertit? Sed genituram factori et facturam
 genitori conjugare autumat dicens, Filii essentiam
 in seipsam admittre γεννήματος (genituræ) et
 ποιήματος (facturæ) et (κτίσματος) creaturæ ap-
 pellationes; impartibilem vero servare cum eo qui
 D genuit et qui fecit, et creavit relationem. Rem enim
 unam ad diversas relationes distribui naturæ non
 est consentaneum. Sed Filius quidem Patri naturali
 necessitudine conciliatus est, quod genitum est cum
 eo quod genuit, factura cum eo quod fecit habet
 mutuam relationem; nisi fortasse aliquam abu-
 sionem in indifferente quadam verborum consue-
 tudine magis propriam quis esse existimet quam
 sit naturalis significatio.

Quibus igitur rationibus, et qualibus secundum
 inexpugnabilem illam dialecticam in contrarium
 opiniones multorum transmutans hæc pro libito
 persequitur. Quod cum in omnibus Deus et crea-

(b) Idem cod., Τίτιν οὖν λογισμοί, κ. π., quod
 interpretes vidit.

tor, et Pater intelligatur et dicatur, Filius ad utrasque appellationes apposite et congruenter se habeat, et creatura simul et genitura dicatur. Nam cum consuetudo et exacta loquendi forma hæc nomina apte discernat, et generationis nomen usurpet in his quæ gignuntur ex ipsa essentia; nomen vero creaturæ in his quæ foris et extra construentis naturam consistunt. Quapropter in traditione cognitionis Dei, dogmata divina nobis tradiderunt, Patrem et Filium, non creatorem et opificium; ne quis mentis alienatæ error ad blasphemiam fieret, si ad alienum et peregrinum huiusmodi appellatio Filium depelleret, et ne aditum aliquem haberent hæc impia dogmata, quæ Unigenitum Patris a familiaritate sive necessitudine quæ est secundum essentiam separant et distrahunt. Nam qui dicit facturæ appellationem Filio congruere, dicit procul dubio per consequentiam etiam facturæ, Filii appellationem natura convenire. Quare si Filius est creatura, etiam cælum filius, et singula quæ facta sunt a Domino secundum hunc scriptorem filii appellatione cognominantur. Si enim ille, non quia communem cum eo qui genuit naturam habeat, hoc nomine appelletur, sed quia creatus est, Filius nominatur: eadem dabit ratio, et agnum, et canem, et ranam, et quæcunque voluntate facientis subsistunt, filii appellatione nominari. Quod si horum unumquodque quia sit extra Filii naturam, Filius non est; neque Deus dicitur consequenter omnino, qui vere et proprie est Filius, propterea quod ex eadem natura cum eo qui genuit constet, Filius est, et Deus esse asseritur. Sed generationis notionem abominatur, et hoc nomen criminans carnalis naturæ ratione a divinis secretis separat: sed abunde satis in antecedentibus pro his sermo ostendit, quod secundum Prophetam, *Illic trepidaverunt timore ubi non erat timor*²⁴. Si enim in hominibus non omnem generationem demonstratum est ex affectu sive passione constare, sed aliam quidem materialem per affectum; aliam vero spiritalem puram et incorruptam. Quod enim generatum est ex spiritu, spiritus et non caro gignitur; in spiritu nulla patibilis conspicitur affectio. Quoniam igitur, per exempla nostra necessarium apparuit huic vanissimo scriptori vim divinam ac potentiam considerandam esse, discat et sibi persuadeat ex alio generationis modo in divina generatione quod affectus sit expers intelligere. Sed has tres inter se appellationes confundens, quarum duæ æquas habent vires: putat se auditores arripere per duarum vocum secundum significatum communionem, ita ut tertiam idem significare arbitrentur. Quoniam enim facturæ et creaturæ appellatio, id quod factum est extra naturam ejus qui fecit esse demonstrat, his vocem τοῦ γεννήματος [genituræ] adaptat, ut hoc etiam nomen cum

μένου τε καὶ λεγομένου, ὁ Υἱὸς πρὸς ἀμφοτέρας τὰς προσηγορίας ἐπιτηδεύει· ἔχει, καὶ κτίσμα καὶ γέννημα κατὰ τὸ ἴσον λεγόμενος. Τῆς γὰρ τοῦ λόγου συνηθείας τε καὶ ἀκριθείας οἰκείως διακρινούσης τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων, καὶ τὸ μὲν τῆς γεννήσεως ὄνομα ἐπὶ τῶν ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας γεννωμένων λεγούσης· τὸ δὲ τῆς κτίσεως ἐπὶ τῶν ἐξωθεν τῆς τοῦ κατασκευάζοντος φύσεως ἐπισταμένων. Καὶ διὰ τοῦτο τῶν θείων δογμάτων ἐν τῇ παραδόσει τῆς θεογνωσίας Πατέρα καὶ Υἱὸν παραδεδικότων, οὐ κτίστην, καὶ ἔργον· ὡς ἂν μὴ τις γένοιτο παραφορά πρὸς τὸ βλάσφημον, εἰς τὸ ἀλλοτρίον τε καὶ ξένον τῆς τοιαύτης προσηγορίας τὸν Υἱὸν ἀπωθοῦσης, μηδὲ τινα πάροδον λάβοι τὰ ἄθεα δόγματα, τὰ τῆς καθ' οὐσίαν οἰκειότητος τὸν Μονογενῆ τοῦ Πατρὸς ἀφορίζοντα.

Ὁ λέγων τῷ Υἱῷ τὴν τοῦ ποιήματος ἀρμόειν προσηγορίαν, ἐρεῖ πάντως κατὰ τὸ ἀκόλουθον καὶ ἐπὶ τοῦ ποιήματος τὴν τοῦ Υἱοῦ κλήσιν προσφυῶς ἔχειν. Ὅστε, εἰ ὁ Υἱὸς κτίσμα, καὶ οὐρανὸς υἱὸς, καὶ τὰ καθ' ἑκαστον τῶν γεγεννημένων κυρίως κατὰ τὸν λογογράφον τῇ τοῦ υἱοῦ προσηγορίᾳ κατονομάζεται. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος οὐχὶ τῷ κοινωνεῖν τῷ γεγεννηκότη τῆς φύσεως ἔχει τὸ ὄνομα, ἀλλὰ καθὼς κτιστός ἐστι, κατὰ τοῦτο Υἱὸς ὀνομάζεται· ὁ αὐτὸς δώσει λόγος, καὶ ἄμυν, καὶ κύνα, καὶ βάτραχον, καὶ πάντα ὅσα θελήματα τοῦ πεποιηκότης ὑπέστη, τῇ τοῦ υἱοῦ προσηγορίᾳ κατονομάζεσθαι. Εἰ δὲ τούτων ἑκαστον διὰ τὸ ἐξω τῆς τοῦ Υἱοῦ φύσεως εἶναι· Υἱὸς οὐκ ἐστιν· οὐδὲ Θεὸς λέγεται κατὰ τὸ ἀκόλουθον πάντως ὁ κυρίως Υἱὸς, διὰ τὸ ἐξ αὐτῆς εἶναι τοῦ γεγεννηκότης τῆς φύσεως, Υἱὸς ἐστιν, καὶ Θεὸς εἶναι ὁμολογεῖται. Ἀλλὰ μυσάττεται τὴν τῆς γεννήσεως ἔνοιαν, καὶ ἀφορίζει τῶν θείων δογμάτων τῇ σαρκώδεϊ φυσιολογίᾳ διαβάλλων τὸ ὄνομα. Ἀλλ' ἱκανῶς ὑπὲρ τούτων ἐν τοῖς φάσιν ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ὅτι κατὰ τὸν Προφήτην, *Φοδοῦνται φόβον οὐ οὐκ ἔστι φόβος*. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων οὐ πᾶσα γέννησις ἐδείχθη κατὰ πάθος συνισταμένη· ἀλλ' ἡ μὲν ὕλική διὰ πάθος, ἡ δὲ πνευματικὴ καθαρά καὶ ἀκήρατος. Τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος, πνεῦμα καὶ οὐχὶ σὰρξ γίνεται, τῷ δὲ πνεύματι οὐδεμία παθητικὴ συνθεωρεῖται διάθεσις. Ἐπειδὴ διὰ τῶν καθ' ἡμᾶς ὑποδείγματων ἀναγκαῖον ἐφάνη τῷ λογογράφῳ τὴν θείαν ἐπιλογίεσθαι δύναμιν, πεισάτω ἑαυτὸν ἐκ τοῦ ἐτέρου τῆς γεννήσεως τρόπου τὸ περὶ τὴν θείαν γέννησιν ἀπαθὲς ἐνοεῖν. Ἀλλὰ τὰς τρεῖς ταύτας μετ' ἀλλήλων προσηγορίας συγγέας ἐξ ὧν ἰσодυναμοῦσιν αἱ δύο συναρπάξιν οἰεται τοὺς ἀκούοντας διὰ τῆς τῶν δύο φωνῶν κατὰ τὸ σηματούμενον κοινωνίας, τὸ καὶ τὴν τρίτην ὡσαύτως οἰεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τοῦ ποιήματος καὶ κτίσματος προσηγορία, ἐξω τῆς τοῦ πεποιηκότης φύσεως εἶναι· τὸ πεποιημένον ἐνδείκνυται, προσάπτει τοῦτοις τὴν φωνὴν τοῦ γεννήματος· ὡς ἂν καὶ τοῦτο τοῖς προεξηρημένοις συνερημευόιτο. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον εἶδος τοῦ λόγου κακουργία, καὶ ἀπάτη καὶ φανακισμὸς ὀνομάζεται, οὐ πεφροντισμένη, καὶ τεχνικὴ τις ἀποδείξις. Μόνη γὰρ ἡ διὰ τῶν ὁμολογουμένων φανερούσα τὸ ἀγνωσμένον, ἀπό-

²⁴ Psal. xiii. 5.

δείξει λέγεται. Τὸ δὲ παρολογίζεσθαι διὰ κακούργιας A καὶ ὑποκλέπειν τὸν ἔλεγχον, καὶ συγχεῖν ἐν ταῖς ἐπιπολαίοις ἀπάταις τὴν διάνοιαν τῶν, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, κατεφθαρμένους τὸν νοῦν, οὐκ ἂν τις τῶν σωφρονούντων ἀπόδειξιν τεχνικὴν ὀνομάσειεν.

docet, demonstratio dicitur, sed per malitiam falsa argumentatione uti et surripere argumentum, et apparentibus fallaciis confundere intelligentiam eorum, qui, ut ait Apostolus **, mentem depravatam et improbam habent, nullus eorum qui modeste sapiunt artificiosam demonstrationem nominarit.

Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀκολουθεῖαν μετέλθωμεν. Ἀμεσί- τευτον δὲ φησὶν εἶναι τῆς οὐσίας τὴν γέννησιν, καὶ ἀμερίστως σώζειν τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα καὶ ποιήσαντα καὶ κτίσαντα σχέσιν. Εἰ μὲν οὖν τὸ ἀμερίστον τε καὶ ἀμεσίτευτον εἰπὼν τῆς οὐσίας, ἐν τούτῳ τὸν λόγον ἐστήρικεν, οὐκ ἂν τις εὐσεβοῦς ὑπολήψεως παρετράπη, ἐπεὶ καὶ παρ' ἡμῶν ὁμολο- γεῖται τοῦ Υἱοῦ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα συναφές τε καὶ ἀμεσίτευτον ὡς μηδὲν εἶναι τὸ διὰ μέσου τούτων παρεννερόμενον, ὃ μεταξὺ τῆς τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα συναφείας εὐρίσκεται, μὴ διασηματικὴν τι νόημα, μὴ αὐτὸ τὸ ἀκαρπές τε καὶ ἄτομον, ὃ διχῇ τεμνομένου τοῦ χρόνου, τῷ παρεχρησθέντι τε καὶ τῷ μέλλοντι, κατὰ τὸ ἐνεστώδες ἀμερῶς ἐφ' ἑαυτοῦ νοεῖ- ται, οὔτε τοῦ παρεχρησθέντος, οὔτε μέλλοντος μέρος γενέσθαι δυνάμενον, διὰ τὸ εἶναι καθόλου ἀδιάστατόν τε καὶ ἄτομον, καὶ ὅπερ ἂν προστεθῇ, ἀνεπίδηλον. Τὸ οὖν καθαρῶς ἀμεσον, οὐδὲν τοιούτῳ μεσιτεύεσθαι λέγομεν. Οὐ γὰρ ἂν ἔτι ἀμεσον εἴη τὸ μέσῳ τινι διειργόμενον. Εἰ τοίνυν κακείνος ἀμεσίτευτον εἶναι εἰπὼν τοῦ Υἱοῦ τὴν γέννησιν, μηδὲν τῶν ἐιρημένων ἐπήνεγκε, τὴν εὐσεβῶς νοουμένην τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα συνάφειαν ἔδογματιζεν. Ἐπειδὴ δὲ καθάπερ μεταμεληθεὶς ἐφ' οἷς εἰρηκεν, εὐθύς ἐπήγαγεν, ὅτι *Σώζει τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα καὶ πεποιηκότα, καὶ κτίσαντα σχέσιν*, ἐμόλυνε τοῖς δευτέροις τὰ πρότερα, τῷ καθαρῷ λόγῳ τὴν βλάσφημον φωνὴν ἐπεμέσας. Δῆλον γὰρ ὅτι κακέῃ τὸ ἀμεσίτευτον, οὐ πρὸς τὸ εὐσεβές βλέπει. Ἀλλ' ὡς ἂν τις λέγοι μεταξὺ τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ χαλκῆος μεσιτεύειν τὴν σφύραν ταύτης δὲ εἶναι τὴν κατασκευὴν ἀμεσίτευτον. Οὕτω γὰρ τῶν ὀργάνων ὑπὸ τῆς τέχνης ἐξευρημένων, ἐπι- νοεῖα τινὴ τὴν σφύραν δι' ἑτέρου τινὸς ὀργάνου παρὰ τοῦ τεχνίτου πρῶτην γενέσθαι, καὶ οὕτω διὰ ταύτης τὰ ἄλλα. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς νοεῖν ἢ τοῦ ἀμεσιτεύτου λέξις τὸν λογογράφον ἐνδείκνυται. Καὶ οὐ μόνος ἐν τούτῳ πεπλάνηται κατὰ τὴν ἀτοπίαν τοῦ D δόγματος ὁ Εὐνόμιος· ἀλλ' ἔστι καὶ ἐν τοῖς Θεογνώ- στω πεπονημένοις τὸ ἴσον εὐρεῖν· ὃς φησι τὸν Θεὸν βουλόμενον τότε τὸ πᾶν κατασκευάσαι, πρῶτον τὸν Υἱὸν οἶόν τινα κανόνα τῆς δημιουργίας προῦποστή- σασθαι. Οὐδὲ ἐκεῖνος συνιδὼν ἐν τῷ λόγῳ τὸ ἄτοπον· ὅτι τὸ μὴ ἑαυτοῦ χάριν, ἀλλὰ δι' ἄλλο τι ἀτιμότερόν ἐστι πάντως τοῦ δι' ὃ γίνεσθαι, ὡς τὸ γεωργικὸν ἐργα- λεῖον τῆς ζωῆς χάριν ἐπιτηδεύομεν· οὐ μὴν ἐπίσης τιμᾶται τῇ ζωῇ καὶ τὸ ἄροτρον. Οὕτω τοίνυν καὶ εἰ διὰ τὸν κόσμον ὁ Κύριος, καὶ οὐχὶ δι' ἐκεῖνον τὰ πάντα, προτιμότερα ἂν εἴη τοῦ Κυρίου πάντα, ὧν χάριν ἐκεῖνον γενέσθαι λέγουσι. Τοῦτο καὶ νῦν διὰ τοῦ λόγου κατασκευάζουσι δι' ὧν ἀμεσίτευτον ἔχειν τὸν

A prædictis, eadem interpretatione comprehendat. Sed talis species sermonis malitia, et fraus et impostura nominatur, non prudenter et accurate excogitata et artificiosa demonstratio; sola enim quæ ex certis et concessis et notis, id quod ignoratur clare

docet, demonstratio dicitur, sed per malitiam falsa argumentatione uti et surripere argumentum, et apparentibus fallaciis confundere intelligentiam eorum, qui, ut ait Apostolus **, mentem depravatam et improbam habent, nullus eorum qui modeste sapiunt artificiosam demonstrationem nominarit.

Sed ad ea quæ sequuntur transeamus. *Immediatam et nullo intercurrente medio conjunctam essentia generationem asserit; atque impartibiliter servare cum eo qui genuit et qui fecit et qui creavit relationem.* Si cum impartibile essentia et immediatum dixit, in eo sermonem sisteret, non a pla-

B et religiosa opinione deflecteret, quia etiam a nobis conceditur Filii cum Patre connexio et immediatio, quia nihil sit quod per horum medium inse-

ratur, quod inter Filii cum Patre compagis sive connexionis medium inveniat. Non intervallo distincta notio, non ipsum minimum et indivi-

duum, quod neque secari neque dividi ob exiguitatem potest; cum tempus bifariam dividatur, præ-

terito et futuro, præsens in seipso impartibiliter intelligitur quod neque præteriti, neque futuri pars

esse potest, quia omni dimensione careat, sitque continuum et individuum, et si quid adjectum fue-

rit, inconspicuum. Quod igitur pure medii expers est, nullo tali intercurrente medio dividi potest;

non enim amplius esset medii expers, quod aliquo medio coerceretur. Si igitur ille qui cum dixit im-

mediatam esse Filii generationem, nihil eorum quæ ab ipso dicta sunt intulisset, eam quæ pie cum

Patre intelligitur Filii connexionem suo dogmate comprobasset. Sed quoniam velut penitentia ductus ob ea quæ dixit, continuo subjunxit, quod

C *servat cum eo qui genuit, et fecit, et creavit, relationem*, posterioribus priora contaminavit, et in sermonem purum blasphemiam et impiam vocem evomuit. Perspicuum enim illic τὸ ἀμεσίτευτον

(immediatum) cum dixit, non quod pium est respicere, sed ut si quis diceret inter clavum et æ-

rarium fabrum medium intervenire malleum, hujus autem structuram et fabricationem medio carere.

Nondum enim instrumentis ab arte inventis solertia quadam malleum per aliud quoddam instru-

mentum ab artifice primum factum esse, et sic per hunc alia. Hæc de Unigenito vanum hunc scri-

ptorem intelligere dictio ἀμεσιτεύτου (medio carentis) ostendit. Nec solus in hoc per absurditatem

dogmatis deceptus est Eunomius, sed etiam in libris a Theognosto conscriptis, quid simile nec

invenire, qui dicit Deum volentem hoc universum construere, primum Filium velut quamdam nor-

mam officii prius substituisse. Nec ille sermonis hujus absurditatem intellexit, quod nempe non est

sui ipsius gratia, sed propter aliud quiddam vilius est prorsus eo propter quod efficitur, velut rusti-

cum aliquod instrumentum vitæ gratia curamus,

** Rom. i, 29, 30.

non tamen pari honore afficitur aratrum quo vita. **A** Ἰδὼν τὴν πρὸς τὸν κτίσαντα καὶ πεποιηκότα σχέσιν Sic igitur, si propter mundum Dominus et non διευχυρίζονται. propter illum omnia, honore majore essent dignanda quam Dominus, omnia quorum gratia illum genitum esse asserunt. Hoc etiam nunc per hunc sermonem construunt, quo confirmant Filium habere ἀμοιβαῖον (immediatam) cum eo qui creavit et fecit relationem.

Sed benigne et comiter agit in reliquis, et dicit :

Cum nullo eorum quæ per ipsam et post hanc facta sunt comparari. Talia Domino veluti satellites ferunt et ministrant veritatis inimici per quæ manifestius blasphemia, id est, impium convitium con-
struitur. Dic mihi quidnam est ex reliquis quæ sunt secundum creaturam, quod cum altero comparationem habeat? cum omnino in unoquoque appareat proprietas, quæ non appetat cum rebus
illis quæ sunt diversi generis communionem. Non cum terra cælo est comparatio, non terræ cum
stellis, non sideribus cum mari, non aquæ cum lapide, non animalibus cum arboribus, non terre-
stribus cum volatilibus, non quadrupedibus cum natatilibus, non brutis cum rationis participibus.
Et quid necesse in singulis morantem plura dicendo persequi, et ostendere de singulis rebus creatis idem posse dici? Quod quidem ut eximium et
præcipuum Unigenito projectum est, quod nempe cum nullo eorum quæ post ipsum, et per ipsum facta sunt comparationem habeat, Manifestum est
enim, quod quidquid separatim et in seipso consideraveris, nec cum universo nec cum singulis
creaturis potest comparari. Et quod in qualibet creatura verum est dicere, hoc velut idoneum et
sufficiens ad honorem et gloriam, Unigenito Deo ab inimicis veritatis assignatur. Hæc et ejusmodi
cum adstruxit, de cætero inanibus ipsum augeat honoribus, Dominum et Unigenitum appellans, sed
ne per hæc nomina aliqua pia intelligentia et cogitatio auditoribus ingeneretur, illico his honoratio-
ribus appellationibus blasphema, id est, impia et execranda verba immiscet. Ita fert autem ejus oratio : Uipote, inquit, cum neque essentia generata
cuquam alteri locum ad communionem relinquit (unigenita enim est), neque ejus qui fecit commu-
nis operatio cernatur. O contumeliam! ut, inter brutos et belluinos, vel insanos et fatuos concio-
natus quibus non est intelligentia, pro suo arbitrio per contraria sermonem circumagit. Imo vero
idem ei accidit quod visu privatis, quoniam et illi sæpe in oculis cernentium indecore se gerunt, quia
neque ipsi videant, neque se videri suspicentur. Quis enim in his quæ dicta sunt non videt contra-
rietatem? Quia sit generata, inquit, essentia, locum aliis ad communionem non relinquit; unigenita enim. Et hoc locutus ut vera, vel ipse non
intuens, vel non putans se videri, quæ nullam habent cum prædictis communionem, ut optime co-
hærentia et ordine procedentia addit, Unigeniti essentia ejus qui fecit operationem accommodans : genitus enim cum eo qui genuit, et Unigenitus cum
Patre ex consecutione omnino habet relationem. Et qui verum vult videre, non factoris operatio-

Ἀλλὰ φιλικῶς πεύεται τοῖς ὑπολοίοις καὶ φησὶν·
Οὐδεὶς τῶν δι' αὐτῆς καὶ μετ' αὐτὴν γενομένων συγκρίσθαι. Τοιαῦτα δορυφοροῦσιν οἱ τῆς ἀλη-
θείας ἐχθροὶ τῷ Κυρίῳ, δι' ὧν περιφανέστερον ἡ
βλασφημία κατασκευάζεται. Τί γάρ, εἰπέ μοι, τῶν
ὑπολοίων, ὅσα κατὰ τὴν κρίσιν ἐστὶ, τὴν πρὸς
ἕτερον σύγκρισιν ἔχει; Καθόλου τῆς ἐν ἑκάστῳ φαι-
νομένης ιδιότητος, οὐ προσειμένης τὴν πρὸς τὰ ἑτε-
ρογενῆ κοινωνίαν. Οὐκ οὐρανῷ πρὸς γῆν ἔστιν ἡ
σύγκρισις, οὐ ταύτῃ πρὸς τοὺς ἀστέρας, οὐ πρὸς τὰ
πλάγη τοῖς ἀστροῖς, οὐ πρὸς τὸν λίθον τῷ ὕδατι· οὐ
πρὸς τὰ δένδρα τοῖς ζώοις, οὐ πρὸς τὰ πτηνὰ τοῖς
χερσαίοις, οὐ πρὸς τὰ νηκτὰ τοῖς τετραπόσιν, οὐ πρὸς
τὰ λογικὰ τοῖς ἀλόγοις. Καὶ τί ἂν τις περὶ τῶν καθ'
ἑκαστον λέγων διατρέβῃ, δεικνὺς ὅτι ταυτὸν ἔστιν
ἐφ' ἑκάστου τῶν ἐν τῇ κρίσει θεωρουμένων εἰπεῖν;
Ὅπερ ὡς ἐξαίρετον τῷ Μονογενεῖ προσεβέβηκεν, τὸ
πρὸς μηδὲν τῶν μετ' αὐτόν, καὶ δι' αὐτοῦ γεγενη-
μένων τὴν σύγκρισιν ἔχειν. Φανερόν γάρ ἐστιν, ὅτι
πᾶν ὅπερ ἂν ἐφ' αὐτῶν νοήσῃ, ἀσύγκριτόν ἐστι
τῷ παντί τε καὶ τοῖς καθ' ἑκαστον. Καὶ ὅπερ ἐπὶ
τοῦ τυχόντος κτισματος ἀληθῶς ἐστὶν εἰπεῖν, ὡς ἑκα-
νὸν ἐστὶ τοῦτο καὶ αὐταρκὲς εἰς τιμὴν καὶ δόξαν, τῷ
μονογενεῖ Θεῷ παρὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας ἀπο-
κληροῦται. Καὶ τοιαῦτα κατασκευάζας, πάλιν ἐν τοῖς
ὑπολοίοις ταῖς διακρίσεσι αὐτὸν ἀποσεμνύνει τιμαῖς,
Κύριον καὶ Μονογενῆ προσειπὼν· ἀλλ' ὡς ἂν μὴ τις
εὐσεβὲς διάνοια διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων τοῖς ἀκη-
κοῖσιν ἐγγένοιτο, εὐθὺς καταμίνυσσι τοῖς εὐσημοτέ-
ροις τὰ βλάσφημα. Ἔχει δὲ οὕτως ἡ λέξις· Ἄγε δὴ,
φησὶ, μήτε τῆς γεννηθείσης οὐσίας ἐτέρῃ ἐνὶ
χώρῃ εἰς κοινωνίαν καταλειπούσης, μονογενῆς
γάρ, μήτε τῆς τοῦ ποιήσαντος ἐνεργείας κοινῆς
θεωρουμένης. Ὡς τῆς ὕβρεως! ὡς ἐν ἀλόγοις ἡ
ἀνοήτοις δημηγορῶν, οἷς οὐκ ἐστὶ σύνεσις, κατ' ἐξ-
ουσίαν διὰ τῶν ἐναντίων περιάγει τὸν λόγον· μάλλον
δὲ ταυτὸν πάσχει τοῖς ἑσπεριμένοις τῶν ἡρώων, ἐπεὶ
κάκεινοι πολλάκις ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν βλεπόντων ἀσχη-
μονοῦσι· διὰ τὸ μὴ βλέπειν αὐτοὶ, μηδὲ ὁρᾶσθαι
ὑποτιθέμενοι. Τίνος γὰρ οὐκ ἐστὶ συνιδεῖν τὴν ἐν
ταῖς εἰρημένους ἐναντιότητα; Διὰ τὸ γεννηθῆναι, φη-
σιν, ἡ οὐσία χώρῃν εἰς κοινωνίαν ἑτέροις οὐ κατα-
λείπει· μονογενῆς γάρ· καὶ τοῦτο εἰπὼν ὡς κατὰ
ἀλήθειαν, ἡ μὴ βλέπων αὐτὸς, ἡ μὴ νομίζων ὁρᾶσθαι,
τὰ μηδεμίαν ἔχοντα κοινωνίαν ὡς στοιχοῦντα τοῖς
εἰρημένοις προστίθῃ, τῇ τοῦ Μονογενοῦς οὐσίᾳ
τὴν τοῦ πεποιηκότος ἐνέργειαν ἐφαρμόσας. Ὁ γὰρ
γεννηθεὶς πρὸς τὸν γεγεννηκότα, καὶ ὁ Μονογενὴς
πρὸς τὸν Πατέρα κατὰ τὸ ἀκολουθεῖν πάντως τὴν
ἀναφορὰν ἔχει· καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν βλέπων, οὐ
πεποιηκότος ἐνεργείαν, ἀλλὰ γεννήσαντος φύσιν ἐν
τῇ τοῦ Ἰϋοῦ θεωρεῖ συστοιχία. Ὁ δὲ καθάπερ φυτῶν
ἢ σπερμάτων, ἢ τινος ἄλλου τῶν κατὰ τὴν κρίσιν
ἐπιμνησθεὶς, τὴν τοῦ ποιήσαντος ἐνεργείαν τῇ ὑπο-

εἰσείηται τοῦ Μονογενοῦς παρατίθῃσιν. Εἰ μὲν γὰρ λίθος ἢ ἔρυν, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον τῇ θεωρίᾳ προέκειτο· ἀκλόουθον ἦν προεπινοεῖν τὴν τοῦ παποιηκτοῦς ἐνέργειαν. Εἰ δὲ ὁμολογεῖται καὶ παρὰ τῶν ὑπεναντίων ὁ μονογενὴς Θεός, Ἰός τε εἶναι καὶ γεννητὸς ὑποστῆναι· πῶς ἀρμόδουσιν αἱ αὐταὶ φωναὶ τούτῳ, καὶ τοῖς τῶν μορίων τῆς κτίσεως ἐσχάτοις; Καὶ ὅπερ περὶ τοῦ μύρμηκος, ἢ τοῦ κύνωπος ἀληθῶς ἔστιν εἰπεῖν· τοῦτο καὶ περὶ τοῦ Κυρίου λέγειν εὐσεβὲς εἶναι νομίζουσιν. Εἰ γὰρ τις καταμάθοι τὴν τοῦ μύρμηκος φύσιν οἷς ἰδιάζει πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν ζώων, οὐκ ἂν ἔξω τῆς ἀληθείας εἰποι τὴν τοῦ παποιηκτοῦς αὐτὸν ἐνέργειαν κοινήν πρὸς τὰ ἄλλα μὴ θεωρεῖσθαι. Ἄ τοίνυν ἐπὶ τῶν τοιούτων λέγεται, ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς ἀποφαίνονται· καὶ καθάπερ οἱ θηρεύοντες λέγονται βόθρους τισὶν ὑπολαμβάνειν τῶν θηρίων τὴν πάροδον· κρύπτειν δὲ τὴν ἐπιβουλὴν διὰ σαθρῶν τιῶν καὶ ἀνυποστάτων τὰ στόματα τῶν βόθρων ἐπικαλύπτουτες, ὥς ἂν ὑπὸ πτεροῦ φαίνοντο τῷ παρακειμένῳ ὁ βόθρος· τοιοῦτόν τι μηχανάται κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ αἵρεσις, τὸν βόθρον τῆς ἀσεθείας διὰ τῶν εὐφημῶν τούτων καὶ εὐσεβῶν ὀνομάτων, οἷον διὰ τίνος ἐπιτολαίου στέγης ἐπικαλύπτουσα, ὥστε τοὺς ἀλογωτέρους ταῦτόν εἶναι τῇ ἀληθινῇ πίστει τὸ τούτων κήρυγμα διὰ τῆς τῶν ῥημάτων ὁμολογίας νομίζοντας, πρὸς ψιλὸν τὸ ὄνομα τοῦ Ἰοῦ καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐπιδραμόντας. κανεμβετῆσαι τῷ βώρῳ, τῆς τῶν προσηγορίων σημασίας οὐχ ὑπεριδούσης αὐτῶν τὴν βᾶσιν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀρνήσεως τοῦ Χριστοῦ βάραν καταφερούσης. Διὰ τοῦτο γεννηθείσης οὐσίας μένεται, μηδενὶ χώραν εἰς κοινωνίαν καταλιπούσης, καὶ Μονογενὴ ὀνομάζει. Ταῦτά ἐστι τὰ τοῦ βόθρου καλύμματα. Ἐπειδὴν δὲ τις παραστὰς πρὶν ὑποληφθῆναι τῷ χάσματι, καθάπερ τινὰ χεῖρα τὴν διὰ τοῦ λόγου πείραν ἐπαγάγῃ τῷ λόγῳ, βλέπει τὸν τῆς εἰδωλοκρατείας ὄλεθρον ὑπωρυμένον τῷ δόγματι. Ὡς γὰρ Θεῷ καὶ Ἰῷ Θεοῦ προσερχόμενος, κτίσμα Θεοῦ εὐρίσκει τῇ λατρίᾳ προκείμενον. Διὰ τοῦτο ἄνω καὶ κάτω τὸ ὄνομα τοῦ Μονογενοῦς περιφέρουσιν, ἵν' εὐπαράδεκτος γένῃται τοῖς ἀπατωμένοις ὁ ὄλεθρος, ὥς εἰ τις ἄρτων τὸ δηλητήριον καταμίξας, θανάτῳ τοὺς δεομένους τῆς τροφῆς δεξιώσαιο· οὐκ ἂν δεξιόμενος γυμνὸν προσίσταται τὸ φθοροποιὸν δηλητήριον μὴ δελεασθέντας, πρὸς τὸ φαινόμενον. Σοφῶς τοίνυν κατὰ γε τὸν ἑαυτὸν πρὸς τὸ σπουδαζόμενον βλέπει. Εἰ γὰρ παντελῶς ἐξέβαλε τοῦ καθ' ἑαυτὸν δόγματος τὴν τοῦ Ἰοῦ φωνήν, ἀπαράδεκτος ἢ ἀπάτη τοῖς ἀνθρώποις ἐγίνετο, φανερώς διαβωμένης τῆς ἀρνήσεως ἐν προδῆλῳ κηρύγματι· νυνὶ δὲ καταλιπὼν μόνον τὸ ὄνομα, τὸ δὲ σημαίνον πρὸς τὴν τῆς κτίσεως ἔννοιαν μεταγαγὼν, καὶ κατορθοῖ τὴν εἰδωλοκρατείαν, καὶ ὑποκλίνεται τὸν ἐλεγγον. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐ χεῖλεσι τιμᾶν τὸν Θεὸν προσετάχθημεν, οὐδὲ ἐν ἡγῶ φωνῆς ἢ εὐσεβείας κρίνεται· ἀλλὰ χρὴ πρῶτον τῇ καρδίᾳ πιστευθῆναι τὸν Ἰῶν εἰς δικαιοσύνην, καὶ τότε ὁμολογηθῆναι τῷ στόματι εἰς σωτηρίαν, καὶ οἱ ἐν καρδίᾳ λέγοντες μὴ εἶναι Θεὸν, καὶ τῷ στόματι Κύριον ὁμολογῶσι, διεφθάρσαν, καθὼς ὁ Προφῆτης φησί. Διὰ τοῦτ' αὖ φημι χρῆναι

A nem, sed genitoris naturam in Filii conjugatione contemplatur. Hic autem velut plantarum vel seminum, vel alicujus alius eorum quæ sunt creata mentione facta, operationem factoris subsistentiæ Unigeniti apponit. Si enim lapis vel lignum, vel quid tale contemplationi esset propositum: consequens esset mente percipere ejus qui fecit operationem. Quod si etiam adversari consentirent unigenitum Deum et Filium esse et genitum subsistere: quomodo eædem voces huic congruunt, et infimis creaturæ partibus? et quod de formica vel culice vere potest dici, hoc etiam de Domino dicere pium esse existimant. Si enim quispiam formicæ naturam perdidicerit, quibus proprietatibus peculiariter a reliquis animalibus separatur, non extra veritatem dixerit ejus, qui fecit ipsam, operationem communem cum aliis non videri. Quæ igitur de talibus dicuntur, hæc de Unigenito pronuntiant: et quemadmodum venatores præripere foveis quibusdam ferarum accessum dicuntur, insidias autem purtidis quibusdam operculis et soliditatem non habentibus orificia fovearum cooperientes occultare, ut planum adjacenti profundum videatur: tale quiddam adversus homines hæresis machinatur, foveam impietatis per hæc fausta et pia nomina veluti quodam superficiario tecto contegens: ita ut qui minus rationis judicio valent, idem cum vera fide horum præconium per verborum confessionem existimant, ad exile nomen Filii et Unigeniti accurrentes, per vacuum et inanem foveam vadunt, appellationum significatione gressum ipsorum non firmante, sed ad Christi abnegationis barathrum præcipientes agente. Propterea genitæ essentia meminit, nulli ad communionem locum relinquens, atque Unigenitum nominat. Hæc sunt foveæ operimenta. Cum autem aliquis adstans, priusquam hiatu et voragine subreptus fuerit, veluti quamdam manum, nempe per sermonem factam experientiam, sermoni adjunxit, idololatriæ interitum dogmate suffossum perspicit; sic enim ad Deum et Dei Filium accedens, Dei creaturam cultui propositam invenit. Ideoque sursum et deorsum Unigeniti nomen circumferunt, ut incautis et deceptis interitus plausibilis facile acceptetur, veluti si quis mortifero veneno pani admisto egentes cibo ad mortem invitatos dextera apprehendisset. Quia nisi inescati essent et specie decepti, perniciosum et letale venenum nunquam admisissent. Prudenter igitur et ad mentem suam apposite ad id quod intendit, respicit. Si enim funditus e suo dogmate Filii vocem exclusisset, error hominibus non acceptus fuisset, palam negatione reclamante aperto et propatulo præconio: nunc autem solo relicto nomine, significato ad creaturæ notitiam traducto, falsum deorum cultum instaurat et reprehensionem declinat. Sed quoniam non labiis Deum colere jussi sumus: neque vocis sonus pietas censetur, sed oportet primum corde in Filium credere ad justitiam, tuncque ore confiteri ad

salutem²²; et qui corde dicunt non esse Deum, A
etsi ore Dominum confitentur, tamen corrupti sunt
et nequam, sicut ait Propheta²³. Quocirca dico
oportere mentem perspicere per dictionem, noster
hic sermo est et non adversariorum. Quod si quis
Filii nomen creaturæ apponit, falsorum deorum
cultoribus adscribetur. Nam et illi et Dagon, et Bel, et
draconem Deum nominabant, sed non propterea Deum

Sed quid necesse est conjecturis sententiam
querentes sermone abditam fallaciam revelare, et
fortasse occasiones præbere audientibus, quod tan-
quam non vere nos hæc inimicis objecimus? Ecce
enim nobis nudam exponit blasphemiam, nullo
velamine dolum sive fraudem occultans, sed auda-
citer absurda loquens libera voce: sic enim scripta
habent: *Nos equidem*, inquit, *nihil aliud invenien-*
tes præter essentiam Filii quod generationem capiat,
in eadem essentia putamus oportere appellationes
ordinare, sive nudis et exilibus verbis dicamus Filium
et genitum, sive hæc ab essentia divellamus, ex his
incitati essentias a se invicem separatas distare fir-
miter tenemus. Nihil opus esse puto absurditatem
quæ in his dictis est, nostris sermonibus repre-
bendi. Ipsa enim scriptorum lectio satis potest
blasphemiam notare; sic enim perspicimus:
Essentias Patris et Filii separatas a se differre au-
tumat. Quid igitur per παρῃλλαγμένον, (id est, dis-
crepans et diversum) significatur? Primum ipsam
dictionis vim et significationem separatim examine-
mus, ut magis per hujus verbi interpretationem
inipium convitium detegatur. Dicitur ergo in con-
suetudinis abusione hoc nomen τῆς παραλλα-
γῆς, in corporibus quidem, quando ex resolutione
vel alia perpeffione membrum aliquod a naturali
centu perversum et detortum fuerit. Nam ex
contraria positione affecti membri cum eo quod
sanum est, in deterius perversionem ejus quod
perpeffum fuit παραλλαγῆν nominamus. In his au-
tem qui in moribus secundum virtutem et vitium
differunt, cum intemperans vita puræ et tempe-
ranti opponitur, vel justo injustus, vel mansuetus
et pacifico et quieto, iracundus, bellicosus, et qui
iram recondere non potest: et omnino quidquid
melioris oppositione in vitio accusatur παρῃλλαχθαι
dicitur (id est discrepare). Quia non illis invicem acci-
dant quæ in utrisque sunt insignia indicia, honesti
dico et deterioris. Præterea παρῃλλαχθαι (discrepare)
dicimus qualitates quæ in elementis considerantur,
quæ ex contrario sibi invicem occurrunt, corruptri-
cem vim mutuo habentes, ut calidum et frigidum,
vel siccum et humidum, vel omnino siquid alteri
contrario opponitur et quod in his nullo modo
potest coire, παραλλαγῆς nomine (id est, differen-
tiæ, sive discrepantiæ) interpretamur. Et quidquid
prorsus dissonat ab altero in his indicibus, ex quibus

²² Rom. x, 40. ²³ Psal. xlii, 1 sqq.

(a) Locus sic resituendus ex cod. Bavar. . . . πρὸς
τὸν νοῦν βλέπειν τῶν προβαλλομένων ὁθεν τὰ τῆς
πίστεως ῥήματα, μὴ πρὸς τὰς φωνὰς δελεάζεσθαι. Εἰ
οὖν γινώσκοντες πρὸς τίςμα βλέπειν διὰ τῆς λέξεως,
ἡμέτερος καὶ οὐχὶ τῶν ἐναντιῶν ἐστίν. Quæ Latine

πρὸς τὸν νοῦν βλέπειν διὰ τῆς λέξεως, ἡμέτερος καὶ
οὐχὶ τῶν ἐναντιῶν ἐστίν (a) λόγος. Εἰ δὲ τις γινώσκων
τῇ κτίσει τίθεται, ἐν τοῖς εἰδωλολάτραις τετάξεται.
Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι καὶ τὸν Δάγυν, καὶ τὸν Βηλῶν, καὶ
τὸν δράκοντα θεὸν ὠνόμαζον, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο καὶ
τὸν θεὸν προσεκύνουν. Οὐ γὰρ θεὸς τὸ εἶδον, καὶ ὁ
χαλκὸς καὶ τὸ θηρίον.

adorabant; non enim Deus lignum, et æs et bellua.

Ἀλλὰ τί χρὴ καταστοχαζομένους τῆς διανοίας ἀνα-
καλύπτειν τῇ λόγῳ τὴν κεκρυμμένην ἀπάτην, καὶ
παρέχειν ἰσως ἀφορμὰς τοῖς ἀκούουσιν, ὥς οὐκ ἀλη-
θῶς ἡμῶν ταῦτα τοῖς ἐχθροῖς προφερόντων; Ἰδοὺ γὰρ
γυμνὴν ἡμῖν ἐκτίθεται τὴν βλασφημίαν, εἰ οὐδενὸς
προκαλύμματος τὸν δόλον ἐπικρυπτόμενος, ἀλλ'
ἐμπαρῥησιαζόμενος τοῖς ἀτόποις ἐλευθέρα φωνῇ·
οὕτω δὲ ἔχει τὰ γεγραμμένα· Ἡμεῖς μὲν οὖν, φη-
σιν, οὐδὲν ἕτερον εὐρίσκοντες παρὰ τὴν οὐσίαν
τοῦ γινομένου τὸ δεχόμενον τὴν γέννησιν, ἐπ' αὐτῆς
τῆς οὐσίας τάττειν οἰόμεθα δεῖν τὰς προσηγορίας,
εἴτε καὶ ψιλοῖς ῥήμασι λέγομεν γινώσκοντες καὶ γέννη-
τόν, εἰ γὰρ ταῦτα τῆς οὐσίας χωρίζομεν, ἐκ τού-
των ὁρμώμενοι καὶ τὸ παρῃλλαχθαι τὰς οὐσίας
ἀλλήλων πιστούμεθα. Οὐδὲν οἶμαι χρῆναι τὴν ἐν
τοῖς εἰρημένοις ἀτοπίαν διὰ τῶν ἡμετέρων ἐλέγχου
λόγων. Αὐτὴ γὰρ ἡ τῶν γεγραμμένων ἀνάγνωσις
ἱκανὴ στηλιτεύει τὴν βλασφημίαν. Οὕτως δὲ δια-
σκοπήσωμεν· Παρῃλλαχθαι λέγει τὰς οὐσίας ἀλλήλων
τοῦ γινομένου καὶ τοῦ Πατρός. Τί τοίνυν διὰ τοῦ πα-
ρῃλλαγμένου σημαίνεται; Πρῶτον αὐτὴν τὴν τῆς
λέξεως ἔμφασιν ἐφ' ἑαυτῶν ἐξετάσωμεν, ὥς ἂν μά-
λον διὰ τῆς τοῦ ῥήματος ἐρμηνείας ἐκκαλυφθεῖ τὸ
βλάσφημον. Λέγεται τοίνυν ἐν τῇ καταχρήσει τῆς
συνήθειας τὸ ῥῆμα τῆς παραλλαγῆς, ἐπὶ σωμάτων
μὲν, ὅταν ἐκ παραλύσεως ἢ τινος ἑτέρου πάθους
παταραπῇ τι μέλος τῆς φυσικῆς ἀρμονίας. Ἐκ γὰρ
τῆς πρὸς τὸ ὑγιαίνειν τοῦ πεπονηθέντος ἀντιπαρθε-
σεως τὴν πρὸς τὸ χεῖρον παταροπῇ τοῦ παραδεξα-
μένου τὸ πάθος, παραλλαγῆν ὀνομάζομεν. Ἐπὶ δὲ
τῶν ἐν ἡθελῶν κατ' ἀρετὴν καὶ κακίαν διαφερόντων,
ὅταν ἐκ ἀκόλαστον βίος ἀντιπαρθεῖται τῶν καθαρῶν
τε καὶ σώφρονι, ἢ τῶν δικαίῳ ὁ ἀδικος, ἢ πρὸς τὸν
πρῶτον τε καὶ εἰρηνικόν τε καὶ ἡσύχιον, ὁ θυμώδης τε
καὶ πολεμικὸς, καὶ τὴν ὁρτὴν ἀταμίευτος· καὶ πᾶν
ὅπως τὸ τῇ παραθέσει τοῦ κρείττονος ἐν κακίᾳ κατη-
γορούμενον, παρῃλλαχθαι λέγεται· τῷ μὴ συμ-
βαίνειν ἀλλήλοις τὰ ἐπ' ἀμφοτέρων γνωρίσματα, τοῦ
τε καλοῦ φημι καὶ τοῦ χείρονος. Ἔτι παρῃλλαχθαι
φαμέν καὶ τὰς ἐπὶ τῶν στοιχείων θεωρουμένας ποιό-
τητας, ὅσαι κατὰ τὸ ἐναντίον ἀντιστοιχοῦσιν ἀλλή-
λαις, φθαρτικὴν κατ' ἀλλήλων ἐχουσαι δύναμιν, οἷον
τὸ θερμὸν τε καὶ τὸ ψυχρὸν, ἢ τὸ ξηρὸν τε καὶ τὸ ὑγρὸν,
ἢ ὅπως, εἰ τι ἑτέρῳ πρὸς τὸ ἐναντίον ἀντικαθίστηται.
καὶ τὸ ἐν τοῦτοις ἀσύμβατον, τῷ τῆς παραλλαγῆς
διερμηνεύομεν ῥήματι. Καὶ πᾶν ὅπως τὸ διαφωνοῦν
πρὸς τὸ ἕτερον ἐν τοῖς ἐπιθεωρουμένοις γνωρίσμασι,

sic vertes: *Eam ob causam dico respiciendum esse
ad mentem eorum qui vocabula fidei proferunt et non
solis vocibus inescari. Si igitur qui Filium nominat,
hoc vocabulo ad creaturam non respicit, noster est et
non adversariorum.*

ἡν παρηλλαγμένων ἐστίν· ὡς ὕγεια πρὸς νόσον, καὶ πρὸς θάνατον ἡ ζωὴ, καὶ πρὸς εἰρήνην ὁ πόλεμος, καὶ ἀρετὴ πρὸς κακίαν, καὶ ὅσα τοῦτοις ἐστὶν ὁμοιότροπα.

Τούτων δὲ ἡμῖν οὕτω διεuxρινηθέντων, κατανοήσωμεν καὶ ἐπὶ λογογράφου, πῶς παρηλλάχθαι λέγει τὰς οὐσίας ἀλλήλων ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ. Τί τοῦτο λέγων; Ἄρ' ὡς τοῦ Πατρὸς μὲν ὄντος κατὰ φύσιν, τοῦ δὲ Υἱοῦ παρηλλαγμένου τῆς φύσεως. Ἡ τὴν τῆς ἀρετῆς παρατροπὴν τῷ ῥήματι τούτῳ διερμηνεύει, χωρίζων τῷ τῆς παραλλαγῆς ὀνόματι τὸ κακὸν ἀπὸ τοῦ καλοῦ, ὡς ταύτην μὲν ἐν τῷ καλῷ τὴν οὐσίαν βλέπειν, ἐν δὲ τῷ ἐναντίῳ τὴν ἀλλήν; ἢ κατὰ τὸν λόγον τῆς τῶν στοιχείων ἐναντιώσεως, καὶ τὴν θείαν οὐσίαν παρηλλάχθαι τὴν ἑτέραν ἐκ τῆς ἑτέρας διςχυρίζεται; ἢ ὡς ἔχει πρὸς εἰρήνην ὁ πόλεμος, καὶ πρὸς θάνατον ἡ ζωὴ, καὶ τὴν πρὸς τὰ τοιαῦτα πάντα τῷ τοιοῦτῳ τρόπῳ μάχην ἐνορᾷ τὰς οὐσίας; Ὡς μὴ ἂν αὐτὰς μετ' ἀλλήλων συμβῇναι· τῷ τὴν μίξιν τῶν ἐναντίων δαπανητικὴν κατὰ τῶν μιγνυμένων ἔχειν τὴν δύναμιν. Καθὼς φησι περὶ τοῦ τοιοῦτου δόγματος ἡ παροιμιώδης Σοφία, ὅτι· ὕδωρ καὶ πῦρ οὐ μὴ εἴπωσιν, Ἀρκεῖ τὴν ἰσοπαλὴν τε καὶ ἰσοστάσιον τῶν ἐναντίων φύσιν, καὶ τὴν κατ' ἀλλήλων φθορὰν διὰ τοῦ αἰνίγματος ἐρμηνεύουσα· κατ' οὐδὲν τούτων εἶναι λέγει τὴν ἐν ταῖς οὐσίαις ἐκείναις παραλλαγὴν καθορᾷ; Οὐκοῦν εἰπάτω τὸ παρὰ ταῦτα νοούμενον. Ἄλλ' οὐκ ἂν εἰπεῖν ἔχοι· καὶ τὰ συνήθη λέγει· ὅτι ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν γεγεννηκότα παρήλλακται. Τούτῳ γὰρ μάλλον ἡ ἀτοπία τὸν παρ' αὐτὸν λεγόμενον ἐλέγχεται· τί γὰρ οὕτω προσφῶς τε καὶ ἀρμοδίως ἄλλῳ ἄλλο ἐμφύεται τε καὶ ἐναρμόζεται, ὡς ἡ σχετικὴ πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ σημασία; Ἀπόδειξις δὲ τούτου, ὅτι καὶ μὴ τὰ δύο ῥήθη ταῦτα ὀνόματα, τῷ ἐνὶ καὶ τὸ παρατεθὲν συσσημαίνεται· οὕτως ἔγκειται καὶ ἐνῆρμοςται τῷ ἑτέρῳ τὸ ἑτερον, καὶ ἐν τῷ ἐνὶ καθορᾷται ἀμφοτέρω, ὡς μὴ ἂν ἐφ' ἑαυτοῦ νοηθῇναι τούτων τὶ χωρὶς τοῦ ἄλλου. Τὸ δὲ παρηλλαγμένον, τῷ ἀρμόζοντι πάντως ἐξ ἐναντίου καὶ νοεῖται καὶ λέγεται. Οἷον ἡ σπάρτος πρὸς τὴν εὐθείαν ἀρμοδίως ἔχει· τὸ δὲ σκολιδὸν τῷ εὐθεῖ παρτιθέμενον, οὐχ ἀρμόζεται· καὶ τοῖς μουσικοῖς σύνθεσις τὴν συμφωνίαν τῶν τόνων ἀρμονίαν προσαγορεύειν, ἀνάρμοστον δὲ τὸ ἐκτροπὸν τε καὶ ἀπρόσχωρον. Οὐκοῦν ταῦτόν ἐστι παρηλλαγμένον τε εἰπεῖν καὶ ἀνάρμοστον. Εἰ οὖν παρήλλακται κατὰ τὸν τῆς αἰρέσεως λόγον πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν, ἡ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ φύσις, οὐδὲ ἀρμόζεται πάντως· τὸ δὲ ἐνάρμοστον οὐκ ἂν γένηται ἐν ἐκείνῳ ὃ ἐναρμωσθῇναι οὐ δύναται. Ὡς περὶ γὰρ μίαν οὐσίας μορφῆς, ἐπὶ τε τοῦ κηροῦ καὶ τῆς ἐν τῇ σφενδόνη γλυφίδος, ὅταν ἐντεθῇ πάλιν τῇ σφενδόνη, ὁ ἐκτυπωθεὶς παρὰ ταύτης κηρὸς ἐναρμόζει τὸν περὶ αὐτὸν χαρακτῆρα τῷ περιέχοντι τοὺς ἰδίους καταλαμβάνων τύπους ἐν τῷ χαραγμάτι, πρὸς τε τὰ κοῖλα διαδύμενος, καὶ τὰς ἐξοχὰς τῆς γλυφῆς ἰδίους ἀναδεχόμενος τύποις. Εἰ δὲ ξένος τις καὶ ἀλότηριος τύπος ἐντεθεῖται τῇ γλυφῇ τῆς σφενδόνης, τραχύνει καὶ συγχέει τὴν ἰδίαν μορφήν τοῖς ἀνοικεῖσις

ᾠ Prov. xxx, 15.

A ejus vis et natura dignoscitur inter παρηλλαγμένα (id est, disjuncta) ponitur, ut sanitas a morbo et vita a morte, et a pace bellum, et virtus a vicio, et quæ sunt ejusdem modi, omnia a se invicem dissident.

His autem sic distinctis in hoc scriptore cogitemus, quomodo dicit essentias in Patre ac Filio παρηλάχθαι (disjunctas) esse a se invicem. Cur hoc dicit? an quia Pater est secundum naturam, et Filius παρηλλαγμένος (discrepans) a natura? vel virtutis παρατροπήν (perversionem) hoc verbo interpretatur, separans παραλλαγῆς (differentiæ) nomine, quod malum est a meliore, ut hanc in pulchro et honesto essentiam inspicit, in contrario vero alteram? vel secundum rationem contrarietatis elementorum etiam divinam essentiam alteram ab altera παρηλάχθαι (discrepare) confirmat? an ut se habet bellum cum pace, et vita cum morte, et pugnam cum talibus et omnibus hoc modo in essentiis intuetur? Ita ut ipsæ non inter se coeant, quia contrariorum missionem consumptricem habeant secundum vim eorum quæ miscantur. Sicut de tali dogmate proverbialis ait Sapientia, quod aqua et ignis nunquam dixerint: Sufficiat; æqualem in pugna et æquilibrem contrariorum naturam et mutuum inter se perniciem hoc ænigmatē significans. An nullo horum in illis essentiis παραλλαγῆν (differentiam) dicit se conspiciere? dicat igitur quod præter hæc intelligitur; sed non dicere possit. Quod si inusitata proferat, quod Filius ad eum qui genuit παρήλλαχται (differt): hoc enim etiam magis eorum quæ ab ipso dicuntur absurditas redarguitur. Quid enim ita agnate, apte et congruenter aliud alii innascitur et convenit, quam relativa cum Patre Filii significantia? Quod sic demonstrari potest: nam etsi hæc duo nomina dicta non fuerint, per unum alterum quod ei adjunctum est consignificatur. Sic incumbit et congruit alteri alterum, et in uno utraque conspiciuntur, ut nihil horum in ipso intelligi possit sine altero. Quod autem παρηλλαγμένον (discrepans vel disjunctum), congruenti prorsus ex contrario et intelligitur et dicitur; ut funiculus ad rectam lineam congruenter se habet· obliquum vero recto cum adjicitur non congruit. Quin etiam musicis familiare est consonantiam appellare tonorum harmoniam, id est concentum sive concordiam, discors autem id quod inconcinnum est et dissonum nec fidibus congruum. Ergo idem est dicere παρηλλαγμένον (id est, alienum et inusitatum), et discrepans et discors. Si igitur secundum hæreseos sermonem cum Patris essentia Unigeniti Dei natura παρήλλαχται (disjuncta est) neque prorsus congruit: congruum autem quid esse non potest cum illo cui non potest congruere neque adaptari. Quemadmodum enim si una eademque forma fuerit et in cera et incisura sive sculptura quæ est in annuli pala, cum rursus indita fuerit palæ, expressa ab ea cera characterem sive figuram circa seipsam adaptat, circuitu suo impressæ ab

ipso figuras occupans et complectens in sculptura : A et ad cava subiens, et sculpturae eminentias suis formis excipiens. Quod si peregrina aliqua aliena figura fuerit indita sculpturae palae annuli, exasperat et confundit propriam formam alienis speciem circumsculptentibus. Verumtamen qui est in forma Dei non alio quodam caractere praeter Patrem formatus est, quia sit character substantiae Patris²⁸; forma autem Dei idem penitus est cum substantia. Ut enim in forma servi factus in essentia servi formatus est²⁹: non nudam et simplicem in seipso formam assumpsit, et ab essentia disjunctam, sed essentia simul cum forma significatur: sic prorsus qui dixit ipsum in forma Dei esse, per formam, essentiam indicavit. Si igitur in forma Dei est, et in Patre cum sit, paterna gloria signatus est, sicut ait vox Evangelii quae dicit, *Hunc Pater signavit Deus*³⁰. Quocirca qui vidit Filium videt Patrem³¹: bonitatis imago, et gloriae splendor, et Patre non habere discrepantiam testantur.

Ergo aperte et perspicue blasphemiae adversariorum instabilitas et futilitas ex dictis refellitur. Si enim quae dissita sunt non congruunt; qui autem a Patre signatus est et in seipso Patrem ostendit, et in Patre est, atque in seipso habet illum, per omnia ostendit quod natura conjunctum est, et concors et congruum. Per haec igitur adversariorum absurditas vehementer redarguitur: sicut enim demonstratum est τὸ παρηλλαγμένον (id est, quod dissitum est) incongruum et dissonum esse: sic vice versa contradictorie quod bene congruit et aptum est, conceditur omnino ἀπαράλλακτον (indivulsum sive incommutabile.) Ut enim quod dissitum, non congruit, sic quod congruit et cohaeret non disjunctum est: qui autem dicit Unigeniti naturam παρὰλλάττειν (differre sive discrepare) a Patris bona essentia, in ipso bono prorsus παρὰλλαγήν (discrepantiam) videt. Quod autem a calliditatem, ait παρὰμία.

Sed haec ut perspicuum habentia absurditatem orationis cursu superabo; quod autem haec praedicat examinemus. Nihil inquit alterum inveniri praeter essentiam Filii, quod generationem admittat: quid intelligens haec dicit? Duo enim discernens a se invicem nomina, quaeque per haec significantur simul secernens oratione, in seipso utrumque proprie et separatim exponit. Unum nomen est generatio, alterum nomen essentia. Accipit, inquit, essentia generationem, ut quae sit aliud quid videlicet quam generatio. Si enim generatio essentia esset, quod quidem assidue affirmat: ita ut duae appellationes inter se aequalem vim habeant secundum significationem; non dixerit quod essentia generationem accipit; aequale enim esset dicere quod essentiam essentia caput, vel quod generationem generatio accipit, si idem esset essentia et generatio. Igitur aliud quiddam generationem intelligit, aliud vero quid essentiam quae generationem

A χαράγμασι περιγλύφωσιν τὸ εἶδος: Ἄλλὰ μὴν ὁ ἐν τῇ μορφῇ τοῦ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄλλω τινὶ χαρακτῆρι παρὰ τὸν Πατέρα μεμόρφωται, χαρακτήρ ὢν τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως· ἡ δὲ μορφή τοῦ Θεοῦ ταῦτόν τῃ οὐσίᾳ πάντως ἐστίν. Ὡς γὰρ ἐν τῇ μορφῇ τοῦ δούλου γενόμενος, τῇ οὐσίᾳ τοῦ δούλου ἐνεμορφώθη, οὐ φιλήν ἀναλαβὼν ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν μορφήν, οὐδὲ τῆς οὐσίας διεzeugμένην· ἀλλ' ἡ οὐσία τῇ μορφῇ συσσημαίνεται· οὕτως πάντως καὶ ὁ εἰπὼν αὐτὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ εἶναι, τὴν οὐσίαν διὰ τῆς μορφῆς ἐνεδείξατο. Εἰ οὖν ἐν τῇ μορφῇ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὢν ἐσφράγισται τῇ πατρί· δόξης, καθὼς φησὶν ἡ τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴ ἡ λέγουσα· *Τοῦτον ὁ Πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός*· διὸ καὶ ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ὅρᾳ τὸν Πατέρα· ἡ τῆς ἀγαθότητος εἰκὼν, καὶ τὸ τῆς δόξης ἀπαύγασμα, καὶ πάντα ὅσα τοιαῦτα, τὸ μὴ ἀναρμόστως ἔχειν τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν πρὸς τὸν Πατέρα μαρτυρεται.

omnia quaecunque ejusmodi Filii essentiam cum

Ἄρα προδήλως τὸ τῆς βλασφημίας τῶν ἀντικειμένων ἀσύστατον διὰ τῶν εἰρημένων ἐλέγχεται. Εἰ γὰρ τὰ παρηλλαγμένα οὐ συναρμόζεται, ὁ δὲ σφραγισθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐν ἑαυτῷ δεικνὺς τὸν Πατέρα, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, καὶ ἐν ἑαυτῷ ἔχων ἐκεῖνον, διὰ πάντων δεικνύσι τὸ συμφυεὲς καὶ εὐάρμοστον. Ἄρα διὰ τούτων ἡ ἀτοπία τῶν ἐναντιῶν κατὰ κράτος ἐλέγχεται. Ὡς γὰρ ἐδείχθη τὸ παρηλλαγμένον ἀνάρμοστον, οὕτω τὸ ἐμπαλιν ἐναντιβήτως ὁμολογεῖται τὸ εὐάρμοστον ἀπαράλλακτον πάντως. Ὡς γὰρ τὸ παρηλλαγμένον οὐχ ἀρμόζεται, οὕτω τὸ ἀρμόζόμενον οὐ παρήλλακται· ὁ δὲ λέγων τῆς ἀγαθῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὴν τοῦ Μονογενοῦς παρὰλλάττειν φύσιν, ἐν αὐτῷ τῷ ἀγαθῷ τὴν παρὰλλαγήν πάντως βλέπει. Τὸ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ παρηλλαγμένον, τί ἐστὶ, *Νοήσατε, οἱ ἀδελφοί, τὴν πανουργίαν*, ἡ παροιμία φησὶν.

bono discrepat, quid est, Animadvertite, o boni viri,

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ὡς προδήλον ἔχοντα τὴν ἀτοπίαν παραδραμοῦμαι τῷ λόγῳ, τὸ δὲ πρὸ αὐτῶν ἐξετάσωμεν. Οὐδὲν φησὶν ἕτερον εὐρίσκεισθαι παρὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ τὸ δεχόμενον τὴν γέννησιν· τί νοῶν ταῦτα λέγει; Δύο γὰρ ἀπ' ἀλλήλων διακρίνας ὀνόματα, καὶ τὰ δι' αὐτῶν σημαινόμενα συνδιαχωρήσας τῷ λόγῳ, ἐφ' αὐτοῦ ἐκάτερον ἰδιαζόντως ἐκτίθεται, ἐν ὀνομα ἡ γέννησις, καὶ ἕτερον ὄνομα ἡ οὐσία. Δέχεται, φησὶν, ἡ οὐσία τὴν γέννησιν, ἄλλο τι οὐσα δηλονότι παρὰ τὴν γέννησιν. Εἰ γὰρ ἡ γέννησις οὐσία ἦν, ὅπερ δὴ συνεχῶς ἀποφαίνεται· ὥστε τὰς δύο προσηγορίας ἰσοδυναμεῖν ἀλλήλων κατὰ τὴν ἔμφασιν, οὐκ ἂν εἶπεν ὅτι δέχεται ἡ οὐσία τὴν γέννησιν· ἴσον γὰρ ἂν ἦν τὸ εἰπεῖν, ὅτι τὴν οὐσίαν ἡ οὐσία, ἢ ὅτι τὴν γέννησιν ἡ γέννησις δέχεται, εἴπερ ταύτῃ ἦν τῇ οὐσίᾳ ἡ γέννησις. Οὐκοῦν ἄλλο μὲν τι νοεῖ τὴν γέννησιν, ἄλλο δὲ τι τὴν οὐσίαν ἢ τὴν γέννησιν δέχεται. Οὐ γὰρ ἂν ἦν ταῦτ' ἐν ὑποδεχομένῳ τὸ λαμβανόμενον. Τοῦτο μὲν οὖν ἡ σοφία τοῦ λογιγράφου τεχνολογία.

²⁸ Hebr. 1, 5. ²⁹ Philipp. 2, 7. ³⁰ Joan. 6, 27.

³¹ Joan. 14, 9.

λογία φησίν. Εἰ δέ τις ἔγκειται νοῦς τοῖς εἰρημένοις, ὁ κρίνειν ἐπισκευμένους ἐπισκεψάσθω τὸν λόγον. Πάλιν δὲ τὸ ρηθὲν ἀναλήφωμαι.

Οὐδὲν ἕτερον εὐρίσκειν λέγει παρὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ τὸ δεχόμενον τὴν γέννησιν. Ἀλλὰ τὸ μηδεμίαν ἔχεισθαι τοῖς εἰρημένοις διάνοιαν, παντὶ δῆλόν ἐστι τῷ καὶ ὁπωσοῦν ἐπαύοντι λόγον· ὑπόλοιπον δὲ ἂν εἴη τὴν βλασφημίαν εἰς τὸ ἐμφανὲς ἀγαγεῖν, ἣν διὰ τῶν ἀδιανοήτων τούτων κατασκευάζει ρημάτων. Βούλεται γάρ, εἰ καὶ μὴ δύναται, διὰ τὴν ἔρμητευτικὴν ἀνοιάν, ταύτην ἐμπούησαι τοῖς ἀκροαταῖς τὴν διάνοιαν, ὅτι κατασκευαστὴ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ ἡ σημασία· γέννησιν δὲ τὴν κατασκευὴν ὀνομάζει, τῇ εὐσημοτάτῃ φωνῇ τὸ φρικτὸν περιστέλλον τῆς βλασφημίας· ὡς ἂν εὐπαράδεκτος γένοιτο ἡ τοῦ ἐκτίσθαι τὸν Κύριον συγκατάθεσις, τῇ τῆς γεννήσεως λῆξει τῆς κατασκευῆς δηλουμένης. Λέγει τοίνυν ὅτι ἡ οὐσία τὴν γέννησιν δέχεται, ἢ ὥσπερ ἐν ὑποκειμένῳ τινὶ πράγματι πᾶσα κατασκευὴ θεωρεῖται. Οὐ γάρ ἂν τις εἴποι κατασκευάσθαι ὃ μὴ ὑφίστηκεν, οὕτως οἷόν τι κατασκευάσμα τὴν τοῦ Μονογενοῦς Θεοῦ φύσιν προτείνας τῷ λόγῳ τὴν ποιήσιν. Εἰ τοίνυν τὴν γέννησιν δέχεται ταύτην, φησὶ, τοιοῦτο σημάδι βουλόμενος ὅτι οὐκ ἂν ἦν, εἰ μὴ κατασκευάσθῃ. Τί δὲ ἄλλο τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων ἐστὶ μὴ γενόμενον; Οὐρανός, γῆ, ἀήρ, θάλασσα, πᾶν ὃ τί πέρ ἐστὶ, γενόμενον πάντως ἐστίν. Ὡς οὐδὲν ἂν ἦν, εἰ μὴ γενομένου ἦν. Πῶς οὖν ὡς ἐξαίρετόν τι τῇ τοῦ Μονογενοῦς ἐνεθεώρησε φύσει, τὸ εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν ἀναδέχεσθαι τὴν γέννησιν; Οὕτω γὰρ τὴν κατασκευὴν ὀνομάζει, ὡς τοῦ βομβυλίου καὶ τοῦ κύνωπος οὐκ εἰς αὐτὸν, ἀλλ' εἰς ἕτερόν τι παρ' αὐτὸν δεξαμένου τὴν γέννησιν. Οὐκοῦν ὁμολογεῖται διὰ τῶν γεγραμμένων, ὅτι καὶ πρὸς τὰ μικρότατα τῆς κτίσεως μόρια, κοινοποιεῖται παρ' αὐτῶν τοῦ Μονογενοῦς ἡ οὐσία, καὶ πᾶν ἐπιχείρημα δι' οὗ κατασκευάζεται ἡ πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ ἀλλοτριώσις, ἴσῃ ἰσχύϊ καὶ ἐπὶ τῶν καλ' ἕκαστον ἔχει. Τίς οὖν αὐτῷ χρεῖα τῆς ποικίλης ταύτης λεπτοουργίας εἰς κατασκευὴν τῆς κατὰ φύσιν ἀλλοτριότητος, δέον τὴν σύντομον τῆς ἀρνήσεως ὁδὸν τραπῆναι τῷ φανερώς ἀπειπεῖν μὴ δεῖν ὁμολογεῖσθαι τοῦ Υἱοῦ τὸ ὄνομα, μηδὲ τὸν μονογενῆ Θεὸν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις χρηρῆσθαι, ἀλλὰ τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρείαν κυριωτέραν τῆς τῶν Χριστιανῶν κρίνειν ὁμολογίας, καὶ μόνον κτίστην καὶ δημιουργὸν ὁμολογοῦντας τὸν Πατέρα, τὰ λοιπὰ πάντα τῷ τῆς κτίσεως ὑπάγειν ὀνόματι τε καὶ νοήματι· ἐν δὲ τούτοις τὸ τῶν ἄλλων προσαγορευμένον ἔργον ποίημα λέγειν διὰ τίνος κατασκευαστικῆς ἐνεργείας γενόμενον, καὶ πρωτόκτιστον ἀντὶ μονογενοῦς Θεοῦ καὶ ἀληθινοῦ Υἱοῦ προσαγορεύοντας;

Τούτων γὰρ κεκρατηκότων, εὐκόλῃ πολλῇ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν συμπερανθῆναι τὰ δόγματα, πάντων κατὰ τὸ εἰκὸς ἐκ τῆς τοιαύτης ἀρχῆς πρὸς τὸ ἀκόλουθον ὁδηγουμένων· ὅτι τὸν μήτε γέννηθέντα, μήτε ἴδον ὄντα, διὰ δὲ τίνος ἐνεργείας ὑποστάντα

A accipit; non enim esset idem cum eo quod suscipit id quod sumitur. Hoc quidem huius scriptoris artificiosa disputatio asserit. Quod si qua dictis insidet intelligentia, qui iudicare diligenter meditatus est, consideret sermonem. Iterum quod dictum est resumam.

Nihil aliud licet invenire, inquit, praterquam essentiam Filii quod admittat generationem. Sed nullum subesse his dictis sensum cuivis perspicuum est, vel quocunque modo sermonem audienti. Reliquum fuerit blasphemiam in apertum proferre, quam per hæc verba nullum sensum habentia construit. Vult enim, etsi non potest, per interpretativam inbecillitatem hanc auditoribus inserere sententiam, quod Filii significatio constructa est, id est quid conditum indicans; generationem enim structuram nominat significantissima voce horribilem blasphemiam communiens, ut sit acceptissima assensio quod Dominus sit creatus, generationis dictione structuram declarante. Dicit itaque quod essentia generationem accipit, ut tanquam in aliqua re subjecta omnis constructio spectetur. Non enim quis dixerit constructum esse quod non subsistat, sic velut quoddam ædificium Dei Unigeniti naturam protendens sermone facturam. Si igitur, inquit, generationem hanc accipit, hoc significare volens, quod non esset, nempe Unigeniti essentia, nisi condita esset. Quid autem aliud eorum quæ in creatura conspiciuntur est non factum? Cælum, terra, aer, mare, quidquid est, omnino factum est: quorum nihil esset nisi factum esset. Quomodo igitur ut eximium quiddam in Unigeniti natura speculatus est, nempe eam ipsam essentiam accipere generationem? Sic enim creationem nominat, ut bombylii (cujusdam apidis obstrepere) et culicis, non in seipsum, sed in alterum quiddam quam seipsum qui accipit generationem. Igitur confitetur per scripta quod etiam cum minimis creature particulis ab ipsis Unigeniti essentia communis efficitur: omnisque argumentatio qua ad Patrem Filii alienatio construitur in singulis rebus vim habet æqualem. Quid igitur ei fuit opus hac varia et subtili arte, ut astruat Filii essentiam a natura Patris alienam esse; cum oporteret compendiarium et brevem viam abnegationis ingredi ad aperte negandum et dicendum non esse Filii nomen confitendum, neque unigenitum Deum in Ecclesiis prædicandum; sed Judæorum cultum iudicandum esse proprium magis quam Christianorum confessionem, qui quidem Judæi solum creatorem et opificem conditoremque Patrem confitentur, reliqua omnia notioni et nomini creature esse subijcienda; in his autem, quod aliis præpositum est sive prius ordinatum opus dicendum ποίημα facturam, velut quadam fabrilis constructione factam: et loco Unigeniti Dei et veri Filii πρωτόκτιστον (primo creatum) appellandum?

His enim prevalentibus, facillime ad ipsorum scopum dogmata concluduntur, omnibus ut consentaneum ex tali principio ad id quod est consequens directis: eum nempe qui neque genitus, neque Filius est, sed qui operatione quædam subsi-

stii, communem cum Deo habere essentiam non posse. Quoad autem Evangeliorum voces praevalent, quibus Filius et Unigenitus et ex Patre et ex Deo, et talia praedicatur: frustra delirabit seipsum et suos talibus nugis fallens et decipiens. Nam cum Filii appellatio veram cum Patre relationem clamitet, quis ita stupidus et vecors, ut Joanne et Paulo, et reliquo choro sanctorum germanas has voces et necessitudinis indices praedicantibus non ad illos respiciat, sed inanibus crepitaculis illectus cavillorum Eunomii doctrinam amplectatur: ipsumque Eunomium veriore doctorem existimet his qui a Spiritu afflati loquuntur mysteria, et Christum in seipsis portant? Quemnam hunc Eunomium? Unde ad docendum Christianos elatum? sed haec quidem omittantur. Atque ut fieri potest studium circa proposita cor nostrum explanet, fidei zelo et ardore adversus blasphemantes supra modum tumens. Quomodo enim ad iram et odium non concitaremur, videntes Deum et Dominum, et vivificum, et Servatorem ab istis hominibus ludibrio affici, et veluti ceno conspurcari? Si enim mihi patrem carnis convitiis incesset, vel in meum benefactorem hostiliter se haberet, an imperturbato animo possem iram continere, et ferre aequo animo contra dilectos et charos injuriam? Quod si animae meae Dominus, qui ipsam ante non existentem fecit subsistere, et in servitatem redactam redemit: qui vitae praesentis gustum praebuit, et futuram praeparavit; qui ad regnum vocat, et quomodo gehennae iudicium fugiamus mandat; parva dico haec, neque adhuc communis Domini majestate digna: qui ab omni creatura adoratur, caelestibus, terrestribus, subterrestribus, cui adstiterunt ministrorum caelestium decem millia: ad quem conversum est totum hoc omne quod hic administratur et honesti desiderio tenetur; si hic in convitium hominibus exponitur, quibus non sufficit solum seipsos particulae hujus apostatae, id est, defectoris, adherescere, sed damnum arbitrantur non etiam alios secum in barathrum sive voraginem suis scriptis pertraxisse, ut posteris non deficiat ad interitum deductio: nunquid quis iram in eos conceptam culpat? Sed ad ea quae sequuntur recurramus.

Criminatur enim in sequentibus nos rursus humanis similitudinibus Filii generationem dedecorare, atque eorum quae a nostro patre de his scripta sunt meminit: in quibus, inquit, duo cum significantur ex Filii voce, nempe ea quae sit per affectum productio, et ea quae cum eo qui genuit intercedit germanitas: illud quidem quod indecorum et carnale est, in divinis sermonibus non admittere; hoc vero quantum ad testimonium gloriae Unigeniti est, hoc solum in excelsis documentis assumere. Quis igitur humanis opinionibus Filii generationem dedecorat, qui quod passibile est et humanum exterminat a divina generatione, impassibiliter autem Filium cum eo qui genuit copulat: an qui commu-

A κοινωνῶν τῷ Θεῷ τῆς οὐσίας οὐχ οὖν τε. Ἔως δ' ἂν κρατῶσιν αἱ τῶν Εὐαγγελίων φωναί, δι' ὧν Υἱὸς καὶ Μονογενὴς καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα κηρύσσεται· μάτην ληρήσει, αὐτόν τε καὶ τοὺς καθ' αὐτόν διὰ τῶν τοιούτων φληνάφων παρακρουόμενος. Τὴν γὰρ ἀληθῆ πρὸς τὸν Πατέρα σχέσιν τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας βούσης, τίς οὕτως ἡλίθιος, ὡς Ἰωάννου καὶ Παύλου καὶ τοῦ λοιποῦ χοροῦ τῶν ἁγίων τὰς γνησίας ταύτας φωνὰς καὶ τῆς οἰκειότητος ἐνδεικτικὰς κηρυσσόντων, μὴ πρὸς ἐκείνους βλέπειν, ἀλλὰ τοῖς διακένους κροτάλοις τῶν Εὐνομίου σοφισμάτων διδασκαλίαν, τῶν διὰ τοῦ Πνεύματος καλοῦντων μυστήρια, καὶ Χριστὸν ἐν αὐτοῖς φερόντων, Εὐνόμιον ἀληθέστατον οἰεσθαι; Τίνα τοῦτον Εὐνόμιον; Τὸν πόθεν εἰς τὸ καθηγεσθαι Χριστιανούς ἐπαρθέντα; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐάσω· καὶ ὡς ἐστὶ δυνατόν ἢ περὶ τὰ προκείμενα σπουδῇ καταλεινέτω τὴν καρδίαν ἡμῶν, ζήλω τῆς πίστεως κατὰ τῶν βλασφημούντων ὑπεροιδαινουσάν. Πῶς γὰρ ἐστὶ μὴ παρακινηθῆναι πρὸς ὀργὴν καὶ ἀπέχθειαν, ἐν τῷ τὸν Θεὸν ἡμῶν καὶ Δεσπότην, καὶ ζωοποιον, καὶ Σωτῆρα, παρὰ τῶν ἀνθρωπείσκιον τούτων προπηλακίζεσθαι; Εἰ γὰρ μοι τὸν τῆς σαρκὸς ἐλοιδορεῖ πατέρα, ἢ πρὸς τὸν εὐεργέτην εἶχε τὸν ἐμὸν θυμὸν θυμνωῦς, ἄρα δυνατόν ἦν ἀπαθῶς βαστάσαι τὴν κατὰ τῶν ἀγαπωμένων ὀργήν; Εἰ δὲ ὁ τῆς ψυχῆς τῆς ἐμῆς Κύριος, μὴ οὐσαν αὐτὴν ὑποστήσας, καὶ δουλωθείσαν ἐξαγοράσας· ὁ τῆς τε παρουσίας γεύσας ζωῆς, καὶ τὴν μέλλουσάν παρασκευάσας· ὁ πρὸς βασιλείαν καλῶν, καὶ ὅπως ἂν φεύγοιμεν τὴν τῆς γέννησις κατάκρισιν παρεγγυῶν (μικρὰ λέγω ταῦτα καὶ οὐπω τῆς τοῦ κοινού Δεσπότης μεγαλωσύνης ἐπέξια), ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως προσκυνούμενος, ἐπουρανίων, ἐπιγείων, καταχθονίων· ὃ παρεστήχεσαν τῶν κατ' οὐρανὸν λειτουργῶν μυριάδες· πρὸς ὃν ἐπέστραπται πᾶν ὅσον ὡδε οἰκεῖται καὶ τοῦ καλοῦ τὴν ἔφεσιν ἔχει· εἰ οὕτως ἐκκεῖται πρὸς λοιδορίαν ἀνθρώπους, οἷς οὐκ ἀρκεῖ μόνον τὸ αὐτοὺς τῇ μερίδι τοῦ ἀποστάτου προσοικεῖν, ἀλλὰ ζημίαν ποιοῦνται τὸ μὴ καὶ ἄλλους εἰς τὸ αὐτοῦ βάραθρον μεθ' αὐτῶν ἐφελκύσασθαι διὰ τῆς λογογραφίας· ὡς ἂν μὴ λείποι τοῖς ἐπιγινόμενοις ἢ πρὸς τὸν διεθρον χειραγωγία· ἄρα τις μέμφεται τὴν ἐπὶ τούτοις ὀργὴν; Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀκολουθίαν ἐπαναδράμωμεν.

D

Διαβάλλει γὰρ ἐν τοῖς ἐφεξῆς πάλιν ἡμᾶς ὡς ταῖς ἀνθρωπίναις ὁμοιότησιν ἀτιμάζοντας τοῦ Υἱοῦ τὴν γέννησιν, καὶ μέμνηται γε τῶν γεγραμμένων τῷ ἡμετέρῳ πατρὶ περὶ τούτων· ἐν οἷς φησι, δύο σημαίνονται ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ φωνῆς, τῆς τε διὰ πάθους συστάσεως, καὶ τῆς πρὸς τὸν γεγεννηκότα γνησιότητος· τὸ μὲν ἀπρεπὲς καὶ σαρκώδες ἐν τοῖς θεοῖς μὴ προσίσθαι λόγοις· τὸ δὲ ὅσον εἰς μαρτυρίαν τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης ἐστὶ, τοῦτο μόνον ἐν τοῖς ὑφ' ἡμῶν παραλαμβάνεσθαι δόγμασι. Τίς οὖν ἀτιμάζει ταῖς ἀνθρωπίναις ὑπολήψεις τοῦ Υἱοῦ τὴν γέννησιν, ὁ ἐξορίζων τῆς θείας γεννήσεως τὸ παθητὸν καὶ ἀνθρώπινον, ἀπαθῶς δὲ συνάπτων τὸν Υἱὸν τῷ γεννήσαντι· ἢ ὁ κοινοποιῶν πρὸς τὴν κάτω κτίσιν τὸν τὰ

πάντα παραγόντα εἰς γένεσιν; Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον, ὡς ἔοικεν, ἡ καινὴ αὐτῇ σοφία πρὸς ἀτιμίαν ἔοικε βλέπειν, τὸ τῇ μεγαλειότητι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν οἰκειῶσαι, μέγα δὲ καὶ ὑψηλὸν τὸ καταγαγεῖν αὐτὸν εἰς ὁμοτιμίαν τῆς ἡμῖν ὁμοδούλου κτίσεως. Ὡς κενῶν ἐγκλημάτων! Βασιλείως ὡς ἀτιμάζων τὸν Υἱὸν διαβάλλεται, ὁ τιμῶν αὐτὸν καθὼς τιμάται ὁ Πάτερ. Καὶ Εὐνόμιος τῆς τιμῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑπερμάχεται, ὁ τῆς ἀγαθῆς φύσεως τοῦ Πατρὸς ἀφανίζων. Τοιαύτην ἔσχε καὶ Παῦλος αἰτίαν παρ' Ἀθηναίοις ποτὲ πρὸς αὐτὴν ἐκείνων κατηγορούμενος, ὡς ξένα καταγγέλλων δαιμόνια, ὅτε τὴν περὶ τοὺς δαίμονας πλάνην τῶν εἰδωλομανούντων διήλεγχε καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐχειραγῶγει, καταγγέλλων ἐν τῷ Ἀρειοπάγῳ τὴν ἀνάστασιν. Ταῦτα καὶ νῦν οἱ νέοι Στωϊκοὶ καὶ Ἐπικουρείοι τῷ μιμητῇ τοῦ Παύλου προσφέρουσιν, οἱ εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαιροῦντες, καθὼς περὶ τῶν Ἀθηναίων ἡ ἱστορία φησὶν, ἡ ἑῖς τὸ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον. Τί γὰρ ἂν εὐρεθείη τούτων καινότερον. Υἱὸς ἐνεργείας, καὶ Πατὴρ κτίσματος, καὶ Θεὸς πρόσφατος ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀναφυόμενος, καὶ ἀγαθὸν ἀγαθοῦ παρηλλαγμένον; Οὗτοί εἰσιν οἱ διὰ τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν λέγειν, ὅπερ ἐστὶν ἡ τοῦ γεννησαντος φύσις, τιμῶν προσποιούμενοι ταῖς καθηκούσαις τιμαῖς. Ἄρ' αἰδεῖται τὸ εἶδος τῆς τοιαύτης τιμῆς ὁ Εὐνόμιος, εἰ μὴ πρὸς τὸν Πατέρα λέγοι τις αὐτὸν οἰκειώσασθαι τῇ φύσει, ἀλλὰ πρὸς τι τῶν ἑτερογενῶν τὴν κοινωνίαν ἔχειν; Εἰ γὰρ ὁ πρὸς τὴν κτίσιν κοινοποιῶν τὸν τῆς κτίσεως Κύριον, τιμῶν ἐν τούτοις αὐτὸν διορίζεται, τιμάσθω καὶ οὗτος πρὸς τὸ ἄλογον ἢ ἀναίσθητον κατὰ τὴν φύσιν κοινοποιούμενος. Εἰ δὲ τούτῳ χαλεπὸν καὶ ἐφύδριστον ἢ πρὸς τὸ χεῖρόν ἐστι κοινωνία, πῶς τῷ δεσποτεῦναι ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ τοῦ αἰῶνος, καθὼς φησὶν ὁ Προφήτης, τιμὴ ἐστὶ, τὸ τῇ ὑποχειρίῳ καὶ δουλεύουσῃ φύσει συγκατατάττεσθαι; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

²² Act. xvii, 17. sqq.

A nem facit eum qui omnia ad generationem adduxit cum creatura infima? Sed hoc tale, ut consentaneum est, nova hæc sapientia ad ignominiam videtur intueri, nempe majestati Patris Filium conciliare, magnum autem et excelsum ipsum adducere ad æqualem honorem creaturæ nobis conservæ. O vana crimina! Basilius ut Filium dedecore afficiens insinuat, qui colit ipsum, sicut colitur Pater. Et Eunomius pro honore Unigeniti pugnat, qui bona Patris natura ipsum privat. Hujusmodi crimen apud Athenienses quondam Paulus incurrit²²: cum accusaretur quod peregrina annuntiarer dæmonia, cum tamen circa dæmones errorem eorum qui insano idolorum cultui erant dediti, reprehenderet, et ad veritatem manu duceret, annuntians in Areopago resurrectionem. Hæc etiam nunc novi Stoici et Epicurei imitatori Pauli objiciunt, ad nihil aliud idonei, sicut de Atheniensibus historia refert, quam ut novi aliquid vel dicerent vel audirent. Quid his novum magis inveniri posset, quam Filius operationis, et Pater creaturæ, et Deus recens ex non ente enascens, et bonum a bono disjunctum vel discrepans? Ipsi sunt qui quia dicunt ipsum non esse id quod est ejus qui genuit natura, colere se simulant convenientibus honoribus. Nunquid talis honoris speciem veretur Eunomius, si non cum Patre quis dicat ipsum natura necessitudine devinciri, sed cum aliquo eorum quæ sunt diversi generis communionem habere? Si enim qui cum creatura communem facit Dominum creaturæ, colere in his ipsum definitur, hic etiam eum honore afficiat, qui cum bruto rationis experte, vel cum sensu carente secundum naturam facit communem. Quod si huic acerba et contumeliosa videtur cum deteriore communio; quomodo dominanti in potentatu ipsius sæculi, sicut ait Propheta, honor est in subditæ et servientis naturæ ordinem redigi? Sed hæc quidem hactenus.

ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΛΟΓΟΣ Ε΄.

CONTRA EUNOMIUM LIBER QUINTUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΠΕΜΠΤΟΥ ΛΟΓΟΥ,

- α'. Ὁ δὲ πέμπτος λόγος τὰ παρὰ τῆς τοῦ ἀποστόλου Πέτρου φωνῆς ρηθέντα ἐπαγγέλλεται εἰπεῖν, ἀναβάλλεται δὲ. Καὶ πρότερον μὲν περὶ τῆς κτίσεως διαλέγεται, ὅτι μὴδὲν αὐτῆς ἐστὶ σεβάσμιον, ἀλλ' ἀπαιδεύτῳ καὶ ἀσθενεὶ διαβολὰ πλανηθέντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ τὸ κάλλος αὐτῆς θανύσαντες, τὰ μέρη τοῦ κόσμου ἐθεοποίησαν. Ἐρ' ὧ καὶ τὴν Ἡσαίου ρῆσιν τὸ, Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, παγκάλως διημήνευσεν.
- β'. Εἰτα τὴν Πέτρου διέξειρι ρῆσιν, ὅτι Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐποίησεν. Ἐρ' ὧ καὶ τὴν παρὰ Εὐνομίου ἀντίρρῃσιν, ἥν κατὰ τοῦ ἁγίου

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI QUINTI.

1. Quintus liber explanationem dicti cujusdam sancti Petri apostoli promittit, sed differt. Ac primum quidem de creatura disserit; nullam scilicet illarum venerandam esse (nempe instar Dei); sed homines partim inscitia, partim mentis imbecillitate in errorem abductos, partes mundi ob earum pulchritudinem in deorum numerum retulisse. Ubi etiam dictum illud Isaia: Ego Deus primus sum, admodum scite interpretatur.
2. Illud D. Petri dictum explicat, quod Deus ipsum Dominum et Christum fecerit. Ubi etiam Eunomii oppugnationem, qua ob dictum hoc S. Basilium

aggressus est, convitia insuper et triviales contumelias ab Eunomio eructatas commemorat.

3. Quidus ipse mirabili quadam et nova demonstratione virtutis ac potentiae crucifixi occurrit, addens, subjectionem illam fuisse naturae humanae, non ejus, quam Unigenitus a Patre acceperat. Ubi etiam signum crucis, et Christi appellationem, ut et dona ex unione divinae naturae cum humana nobis concessa, explicata reperias.

4. Falsam esse ostendit calumniam Eunomii dicentis, magnum Basilium asseruisse, hominem in hominem exinanitum esse, et Unigeniti exinanitionem contigisse, quando in passione homo Christus passus est, declarat.

5. Postea non duos Christos, neque duos Dominos, sed unum Christum, et unum Dominum esse docet, naturasque divinam et humanam conjunctas, et utramque inconfuse et impermistim proprietates suas conservasse, et propter unionem communes etiam operationes appellari, Deumque in se servi etiam affectiones et passiones suscepisse: et naturam humanam pariter cum divina honorari et conglorificari, quod unita natura divina humanam quasi in se transtulerit, copiose et erudite ostendit.

Jam vero de Petri apostoli voce¹, cura majore et vigilantiore industria tempus poscit ut disquiramus, et examinemus quae ab ipso Eunomio et nostro patre (a) de hoc sunt dicta. Quod si accurata et diligens speculatio prolixiorum orationem in multam disputationem extendat, ignoscet procul dubio benignus et candidus auditor, non insimulans nos nugari et insecite garrere, sed in eum qui causam praebuit culpam transferens, mihi brevia quaedam prius de propositorum inquisitione percurrere concedatur, neque haec fortasse a proposito scopo rerum seriarum absona. Nihil eorum quae per creationem facta sunt, adorandum esse ab hominibus, sermo divinus lege sancta jussit: ut ex omni fere a Deo inspirata Scriptura tale liceat perdiscere. Moses, tabulae, lex, deinceps prophetae, Evangelia, apostolorum decreta omnium, ex aequo velant ad creaturam intueri. Ac quidem longum esset singula ordine quae huc pertinent apponere, sed etsi pauca ex multis ex divinitus inspirato testimonio deprompta in medium proferamus, nihilominus tamen sermo fide dignum testimonium in se continet, quia divinatorum unumquodque ad veritatis manifestationem, vim aequalem obtinet, etsi minimum fuerit. Nam cum bifariam de his quae sunt, divisa sit opinio: in creaturam, et in naturam increatam (b): si, quod nunc ab adversariis contenditur, praevaluerit: ita ut dicant Dei Filium creatum esse, necesse est omnino, vel evangelicum praeconium sperni, nec Deum Verbum quod in principio erat adorari, quia sit nefas latræ cultum creaturae adhibere: vel si quidem prae pudore non audeant negare

Basilium diu etiam totam hanc ratiōem expōsit, tās τε λειδορίας καὶ ὕβρεις ὑγειμένους ἐξέθετο.

γ. Πρὸς δὲ ἀπάντησιν θαυμαστή τις καὶ ξένη καὶ ἀδόκιμος τῆς τοῦ σταυρωθέντος δυνάμειος, καὶ ὅτι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, οὐ τῆς τοῦ Μορφογενοῦς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἡ ὑποφύσις γέγονε. Καὶ ἐρμηνεία τοῦ σταυρικοῦ σχήματος, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ προσηγορίας, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀνακραθείσης θεότητος τῷ ἀνθρωπίνῳ χαρισθέντα ἀγαθά.

δ. Ἐτα τὴν Εὐνομίου συκοφαντίαν, ὡς ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπων κεκρωσθαι τὸν μέγαν Βασίλειον λέγοντα, ψευδῆ ἀποδείκνυσιν, καὶ τὴν τοῦ Μορφογενοῦς κένωσιν, ἐπὶ ἀνακλήσει τοῦ πεπονήτοτος ἀνθρώπου γεγενῆσθαι ἀποφαίνει.

ε. Μετὰ τοῦτο οὐ δύο Χριστοὺς, οὐδὲ δύο Κύριους, ἀλλ' ἓνα Χριστὸν, καὶ ἓνα Κύριον ἀποδείκνυσιν, καὶ ὅτι ἡ θεὰ φύσις τῇ ἀνθρωπίνῃ μυχθεῖσα ἀσυγχύτους ἐκατέρας φύσεως τὰς ιδιότητας διέτηρας, καὶ διὰ τὴν συμφύτην κοινὰς καὶ τὰς ἐνεργείας κατονομάζεσθαι εἰρηκε. τοῦ τε θεοῦ εἰς αὐτὸν καὶ τὰ πάθη τοῦ δούλου ἀναλαμβάνοντος, καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου τῇ θεσποτικῇ τιμῇ συνδοξαζομένου, καὶ τῇ δυνάμει τῆς ἀνακραθείσης θείας φύσεως εἰς αὐτὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπομήσεως, διὰ πολλῶν πανσόφως ἐξέθετο.

Περὶ δὲ τῆς Πέτρου τοῦ ἀποστόλου φωνῆς καιρὸς ἂν εἴη φιλοπονώτερον διεξετάσαι τὰ εἰρημένα αὐτῷ τε τῷ Εὐνομίῳ, καὶ τῷ ἡμετέρῳ πατρὶ περὶ τούτου. Εἰ δὲ εἰς πλῆθος ἐκτείνουσι τὸν λόγον ἡ ἀκριβὲς θεωρία, συγγνώσεται πάντως ὁ εὐγνώμων ἀκροατῆς, οὐχ ἡμᾶς ἀδολεσχεῖν αἰτιώμενος, ἀλλ' ἐπὶ τὸν τὴν ἀφορμὴν δεδωκότα τὴν αἰτίαν ἐπαναφέρων, καὶ μοι συγκεχωρησθαι βραχεία τινα προδιεξελεῖν τῆς τῶν προκειμένων ἐξετάσεως· οὐδὲ ταῦτα τυχόν τοῦ σκοποῦ τῶν σπουδαζομένων ἀπάδοντα. Οὐδὲν τῶν διὰ κτίσεως γεγονότων σεβάσιμον εἶναι τοῖς ἀνθρώποις ὁ Θεὸς ἐνομοθέτησε λόγος· ὡς ἐκ πάσης μικροῦ δεῖν εἶναι τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς τὸ τοιοῦτο μαθεῖν. Ὁ Μωϋσῆς, αἱ πλάκες, ὁ νόμος, οἱ καθεστῆς προφῆται, τὰ Εὐαγγέλια, τῶν ἀποστόλων τὰ δόγματα πάντων, ἐπίσης ἀπαγορεύουσι τὸ πρὸς τὴν κτίσιν βλέπειν. Καὶ μακρὸν ἂν εἴη τὰ καθ' ἕκαστον ἐφεξῆς παρατίθεσθαι παρὰ τῶν εἰς τοῦτο φερόντων· ἀλλὰ καὶ ὀλίγα τῆς θεοπνεύστου μαρτυρίας ἐκ πολλῶν παραθώμεθα, ἐπίσης πάντως ὁ λόγος τὸ ἀξιοπίστον ἔχει· διότι τῶν θεῶν ἕκαστον εἰς φανέρωσιν ἀληθείας τὸ ἴσον εἶναι, καὶ ἐλάχιστον ἦ. Διχῇ γὰρ διηρημένης τῆς περὶ τῶν ὄντων ὑπολήψεως, εἰς τε τὴν κτίσιν καὶ εἰς τὴν ἀκτίστον φύσιν, ἐὰν ἐπικρατήσῃ τὸ παρὰ τῶν ἐναντίων νῦν σπουδαζόμενον· ὥστε κτιστὸν εἶναι τὸν ὕδιν τοῦ Θεοῦ λέγειν, ἀνάγκη πάντα, ἢ ἀθετεῖσθαι τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, καὶ μὴ προσκυνεῖσθαι τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον Θεῖον, διὰ τὸ μὴ δεῖν προσάγειν τὴν λατρείαν τῇ κτίσει, ἢ εἴπερ δυσωποῖται τὰ ἐν Εὐαγγελίοις θαύματα, δι' ὧν πρὸς τὸ σεβάζεσθαι καὶ προσκυνεῖν τὸν ἐν ἐκείνοις δηλούμενον ἐναγόμεθα,.... εἰς ὁμοτιμίαν ἄγειν τὸ κτιστὸν καὶ τὸ ἀκτίστον. Εἴπερ

¹ Act. vii.

(a) D. Basilium intelligit.

(b) Id est, in Creatorem et res creatas.

κατὰ τὸ δόγμα τῶν ὑπερναντίων καὶ ὁ κτιστὸς προσκυ-
νοῖτο Θεός, οὐδεμίαν ἐν τῇ φύσει τὴν προτίμησιν
ἔχων τῆς ἄλλης κτίσεως· καὶ εἰ τοῦτο κρατήσειν,
εἰς ἀναρχίαν τινὰ πάντη καὶ δημοκρατικὴν αὐτονο-
μίαν τὰ δόγματα τῆς εὐσεβείας μετενεχθήσεται.
Ὅταν γὰρ μὴ μίαν εἶναι τὴν προσκυνουμένην φύσιν
πιστεύουσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' εἰς διαφόρους θεότη-
τας ἐννοίας ἀπενεχθῶσιν, οὐκ ἔστιν ὅς στήσῃ τὴν περὶ
τὸ θεῖον ὑπόληψιν προϊούσαν διὰ τῆς κτίσεως· ἀλλὰ
τὸ νομισθὲν ἐν τῇ κτίσει θεῖον, ἀφορμὴ πρὸς τὴν ἴσην
ὑπόληψιν τῷ μετ' ἐκεῖνο θεωρουμένῳ γενήσεται·
κακείνῳ τῷ ἐφεξῆς, καὶ διὰ πάντων, ἐκ τῆς ἀκολου-
θίας ταύτης ἡ πλάνη διενεχθήσεται· τῆς πρώτης
ἀπάτης διὰ τῶν παρακειμένων μέχρι τῶν ἐσχάτων
διεξιούσης.

creatura divinum existimatum fuerit, ut de eo quod post illud consideratur eadem opinio animis hominum ingeneretur, occasio fiet; et illud ei quod deinceps, sicque per omnia ex hac consecutione error diffundetur, prima fallacia per propinqua sive apposita usque ad extrema percurrente.

Καὶ ὅτι οὐκ ἔξω τι τοῦ εἰκότος παρastoχάζομαι, ἀξιόπιστον τοῦ λόγου παραστήσομαι μάρτυρα, τὴν μέχρι τοῦ νῦν ἐπικρατούσαν ἐν τοῖς Ἑλλήσι πλάνην. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπαίδευται καὶ μικροψφεῖ διανοίᾳ πρὸς τὰ τῆς κτίσεως κάλλη θαυμαστικῶς διετέθησαν, οὐ χειραγωγῶ τε καὶ ὁδηγῶ τῷ θαύματι τῶν φαινομένων πρὸς τὴν τοῦ ὑπερκειμένου κάλλους κατανόησιν συγχρησάμενοι· ἀλλὰ μέχρι τῶν καταλαβανομένων ἔστησαν ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ἕκαστον τῆς κτίσεως μέρος ἰδιαζόντως ἰθαύμασαν. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐν ἐνί τινι μόνῳ τῶν φαινομένων τὴν περὶ τὸ θεῖον ὑπόληψιν ἔστησαν· ἀλλὰ πᾶν τὸ ἐν τῇ κτίσει βλέπόμενον, θεῖον ἐνόμισαν. Καὶ οὕτω τοῖς μὲν Αἰγυπτίοις περὶ τὰ νοερά πλεον ἐνεργηθείσης τῆς πλάνης, αἱ μυρίαι τῶν δαιμόνων μορφαὶ εἰς φύσεις θεῶν ἡριθμήθησαν. Τοῖς δὲ Βαβυλωνίοις ἡ ἀπλάνης τοῦ πᾶσι περιφορὰ Θεοῦ ἐνομήσθη, ὅν καὶ Βῆλ ὠνόμασαν. Οὕτω δὲ καὶ τοὺς ἐφεξῆς ἑπτὰ, ἡ Ἑλληνικὴ ματαιότης ἰδιαζόντως θεοποιήσασα, ἄλλον ἄλλοις κατὰ τινὰ τῆς ἀπάτης ἰδιάζοντα λόγον, ὑπέκυψε. Πάντας γὰρ τούτους ἐν ἀλλήλοις ἀναστρεφόμενους τοὺς κύκλους κατανοήσαντες, ἐπειδὴ περὶ τὸ ἀκρότατον ἐπλανήθησαν, δι' ἀκολουθοῦ καὶ μέχρι τοῦ ἐσχάτου τὴν αὐτὴν πλάνην συνδιεσώσαντο. Καὶ πρὸς τοῦτοις αὐτὸν τε τὴν αἰθέρα, καὶ τὸν ὑποκεχυμένον αέρα, τὴν τε γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ὑποχθόνιον λῆξιν, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς γῆς ὅσα χρειώδη καὶ ἀναγκαῖα πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐστὶ ζωὴν, οὐδὲν ὅτι τῆς θείας ἀπόκληρον εἶναι φύσεως ἔδογμάτισαν. Ἀλλ' ἐκάστην τούτων ὑπέκυψαν, δι' ἐνὸς τινὸς τῶν ἐν τῇ κτίσει προφαινομένων πᾶσιν ἑαυτοὺς τοῖς ἐφεξῆς τῆς κτίσεως μορίοις καταδουλώσαντες. Ὡς εἶγε κακείνοις ἀθέμιτον ἐξ ἀρχῆς κατεφάνη τὸ πρὸς τὴν κτίσιν βλέπειν, οὐκ ἂν εἰς τὴν πολυθεῖαν ταύτην ἀπάτην ἀπεπλανήθησαν. Ὡς ἂν οὖν μὴ ταῦτ' ἀπαθόμεν καὶ ἡμεῖς οἱ πρὸς τὴν ἀληθινὴν θεότητα βλέπειν παρὰ τῆς Γραφῆς διδασκόμενοι, πᾶν τὸ κτιστὸν ἔξω τῆς θείας φύσεως νοεῖν ἐπαυθεύθημεν, μόνῃν δὲ τὴν ἄκτιστον φύσιν λατρεύειν τε καὶ σεβάσασθαι, ἥς χαρακτὴρ ἐστὶ καὶ γνώρισμα τὸ μῆτε ἀρχεσθαι τοῦ εἶναι ποτε, μήτε παύεσθαι εἶναι. Οὕτως τοῦ μεγάλου

A quæ sunt in Evangelis miracula, quibus ad colendum et ad adorandum eum qui in illis revelatur, inducimur; necesse est, inquam, pari honore afficere quod creatum est, et quod increatum. Si quidem secundum adversariorum dogma etiam creatus Deus adoraretur, nullam in natura prærogativam haberet præ alia creatura: quod si hoc prævaluerit, ad anarchiam certe et multitudinis effrenatæ quamdam prorsus licentiam, et popularem suis legibus pro libidine utentem statum pietatis dogmata transferentur. Cum enim non unam esse naturam quæ adoretur crediderint homines, sed ad diversas Deitatis naturas notitiis animo informatis abrepti fuerint, non est qui procedentem per creaturam divinitatis opinionem possit sistere; sed quod in post illud consideratur eadem opinio animis hominum ingeneretur, occasio fiet; et illud ei quod deinceps, sicque per omnia ex hac consecutione error diffundetur, prima fallacia per propinqua sive apposita usque ad extrema percurrente.

B Quod autem a vero alienum minime conjicio, fide dignum testem producam, nempe ad hoc usque tempus inter Græcos prævalentem errorem. Postquam enim homines imperita et pusilla cogitatione ac sententia ad creaturæ pulchritudines mirabiliter affecti sunt, non eorum quæ cernebantur admiratione ceu manu ductore et optimo duce ad supereminentis pulchritudinis cognitionem sunt usi, sed ad ea usque quæ mente comprehendere possunt, nam intelligentiam stiterunt; et creaturæ partem unamquamque peculiariter admirati sunt. Quapropter non in uno quodam solo eorum quæ oculis cernuntur divinitatis opinionem stabilierunt; sed quidquid in creatura cernitur, numen existimaverunt. Et sic Ægyptiis quidem circa naturas intellectuales amplius invalescente errore, innumerabiles dæmonum formæ ad deorum naturas annumeratæ sunt. Apud Babylonios vero orbis cæli inerrans Deus existimatus est, quem etiam Bel nominaverunt. Sic etiam orbis inferiores septem, Græcorum vanitas modo peculiari cum deos fecisset, alii alium secundum erroris quamdam rationem peculiarem subiecit. Nam cum hos omnes orbis in seipsos volvi animadvertissent, quandoquidem circa summum erraverant, per consequens, usque ad ultimum et citimum eundem errorem conservaverunt. Præterea ipsum ætherem, atque subsum ærem, terramque et mare et subterraneam sortem sive extremitatem, et hujus ipsius terræ quæcunque ad vitam humanam tuendam et sustentandam sunt utilia et necessaria, nihil est quod divinæ naturæ exsors esse docuerint; sed unumquodque horum ut Deum venerati sunt; propter unum horum aliquid quæ in creatura præfulgent, seipsos omnibus subsequentibus ordine creaturæ partibus in servitutem addicentes. Quod si a principio nefas visum fuisset in creaturam oculos convertere, non in hanc multitudinis deorum fraudem et imposturam erroribus decepti incidissent. Ne igitur etiam nobis eadem contingant, qui in veram deitatem intueri a sacra Scriptura docemur; quid-

Προβέντες τοίνυν ἐν τῷ μέσῳ τὸν λόγον, καὶ δι' ἀκριβείας ἀμφοτέρας τὰς ὑπολήψεις ἐπισκεψάμενοι, τῷ ἀκροατῇ τὴν χρίσιν τοῦ ἀληθοῦς καταλείψομεν. Ἀλλὰ τῆς μὲν τῶν ἐναντίων διανοίας ἱκανὸς ἂν εἴη συνηγορὸς αὐτὸς ὁ Εὐνόμιος, οὐκ ἀγεννῶς ἐν τούτοις ἀγωνισάμενος, ὥστε τὸν ἐκείνου λόγον ἐπὶ λέξεως διεξελθόντες, ἐντελῶς τὸν ὑπὲρ τῶν μαχομένων ἡμῖν λόγον διελυσσόμεθα· τοῦ δὲ καθ' ἡμᾶς δόγματος ἡμεῖς κατὰ δυνατόν προστησόμεθα, τοῖς παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου προεκτεθείσιν, ὅπως ἂν οἱ τοῖς ὤμεν, κατ' ἔχνος ἐπόμενοι· οἱ δὲ τῇ ἀληθείᾳ διὰ τῆς ἀναγνώσεως δικάζοντες, καθὼς φησὶ τις τῶν προφητῶν, *Κρίμα δίκαιον κρίνατε*, μὴ ταῖς φιλονείκοις προλήψεσιν, ἀλλὰ τῇ δεικνυμένῃ διὰ τῆς ἐξετάσεως ἀληθείᾳ δόντες τὰ νικητήρια. Καὶ παρίτω γε πρῶτος ὁ τῶν ἡμετέρων κατηγορὸς, ὥσπερ ἐν δικαστηρίῳ τὰ γεγραμμένα λέγων·

« Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοισι, καὶ τὸ ἐποίησεν ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λαβεῖν παραιτούμενος, ὁμοῦ τε τὸν σταυρὸν ἐπαισχυνόμενος, τίθησι μὲν τοῖς ἀποστόλοις ἃ μηδεὶς μηδὲ τῶν εἰς σκαῖά βλασφημεῖν αὐτοὺς ἐσπουδακότων, δύο δὲ σαφῶς Χριστοῦς, καὶ δύο Κυρίους ἐπεισάγει τοῖς ἑαυτοῦ δόγμασι καὶ λόγοις· φησὶ γάρ· *Ὡς οὐ τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησεν, ἀλλὰ τὸν κενώσαντα ἑαυτὸν εἰς μορφὴν δούλου, καὶ σταυρωθέντα ἐξ ἀσθενείας*. Καὶ γράφει δὲ ὁ μέγας Βασίλειος διαρρήδη οὕτως· *Ἐτι δὲ οὐδὲν ἡ τοῦ ἀποστόλου διάνοια, ἣ τὴν πρὸ αἰῶνος ὑπόστασιν τοῦ Μονογενοῦς ἡμῖν παρίστησι, περὶ ἧς ὁ λόγος ἐν τῷ παρόντι· οὐ γὰρ περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ περὶ τοῦ κενώσαντος ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, καὶ γενομένου συμμόρφου τῷ σώματι τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, καὶ σταυρωθέντος ἐξ ἀσθενείας, σαφῶς διαλέγεται*. Καίτοι τοῦτο παντὶ γνωρίζον, τῷ καὶ μικρὸν ἐπιστήσαντι τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τῷ βουλήματι, ὅτι οὐχὶ θεολογίας ὑμῖν παραδίδωσι τρόπον, ἀλλὰ τοὺς τῆς οἰκονομίας λόγους παρεισάγει· *Κύριον γὰρ αὐτὸν, φησὶ, καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε*· τῇ δεικτικῇ φωνῇ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ καὶ βλεπόμενον πᾶσι, προδήλως ἐπερειδόμενος. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ τῷ τῶν ἀποστόλων βουλήματι τὸν ἑαυτοῦ νοῦν ὑπαλλάξας, οὐ γὰρ δὴ θέμις εἶπεν ἐπιστήσας, μήποτε τις τοσαύτην καταψήφισατο παράνομιαν ἀνδρῶν ὁρίων, καὶ πρὸς τὸ τῆς εὐσεβείας κήρυγμα λογάδων· ὥστε τὴν ἐκείνων διδασκαλίαν εἰς τοσαύτην ὑπερβολὴν ἀπολείπουσαν εἰσυδριζέιν. Οἱ τὸν ἑαυτῶν λήρον εἰς τὴν τῶν ὁρίων μνήμην ἀναφέροντες, ποίας οὐ μεστοὶ παραχῆς; Ποίας οὐκ ἀτοπίας γέμοντες; οἱ τὸν ἄνθρωπον εἰς ἄνθρωπον κενεῶσθαι δοξάζοντες, καὶ διὰ τούτου, τὸν ἐξ ὑπακοῆς ἑαυτὸν ταπεινώσαντα τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, σύμμορφον εἶναι τοῖς ἀνθρώποις καὶ πρὶν ταύτην ἀναλαβεῖν τὴν μορφήν κατασκευάζοντες; Καὶ τίς,

A stolo significari autemant. Cum itaque in medium sermonem proposuerimus, subtiliterque et accurate ambas opiniones expenderimus, auditori iudicium veri relinquimus. Sed adversariorum intelligentiæ idoneus fuerit patronus ipse Eunomius, qui in his non segniter certavit. Itaque cum illius sermonem ad verbum percurrerimus, tum demum rationes eorum quæ pro adversariis nostris faciunt enarrabimus. Ad confirmationem vero nostri dogmatis proponemus ea quæ sunt a magno Basilio prius exposita, quæ quidem quantum fieri poterit e vestigio sequemur. Alii autem ex hac lectione pro veritate iudicium ferentes, sicut prophetarum quidam sit: *Iustum iudicium iudicate*, non contentiosis anticipatis opinionibus, sed veritati per inquisitionem demonstrare victoriæ præmia attribuentes. Primus jam nostrorum hoc prodeat accusator, tanquam in foro scripta recitans (a):

« Insuper, hoc etiam verbum *fecit* in essentia Filii sumere recusans, simulque ad crucem erubescens imponit quidem apostolis quæ nullus neque ex his qui ad sinistra, id est ad infausta vel inepta, ipsos impiis conviciis incessere vehementer conati sunt: duos autem Christos aperte et duos Dominos inducit suis decretis et sermonibus: dicit enim: *Quod non eum qui in principio erat Verbum, Dominum et Christum Deus fecit, sed eum qui exinanivit seipsum in formam servi, et crucifixum ex infirmitate*. Hæc autem scribit aperte Basilius iste magnus. Præterea vel nullus est apostoli sensus, vel eam quæ est ante sæcula, hypostasim Unigeniti nobis repræsentat, de qua sermo in præsentī; non enim de essentia ipsa Dei Verbi, quod in principio erat apud Deum, sed de eo qui seipsum exinanivit in forma servi, et qui factus est conformis corpori humilitatis nostræ, quique crucifixus est ex infirmitate, manifeste disserit. Et hoc quidem cuivis, vel medicriter attendenti, quid sibi velit illud dictum apostolicum, cognita facile est, non theologiæ nobis modum tradere, sed œconomix, id est, de mysterio incarnationis rationes inducere. *Dominum, inquit, ipsum et Christum Deus fecit hunc ipsum Jesum, quem vos in crucem egistis*. Voce demonstrativa ad humanitatem ipsius, et ad id quod ab omnibus videbatur aperte intendens; hæc igitur D profert iste qui apostolorum sententiæ et intentioni propriam mentem submutat; nefas enim est dicere quod intelligat, nequando quis tantæ amentix insimulet viros sanctos, et ad pietatis prædicationem selectos, ita ut illorum doctrinam in tantum deficientem contumeliose audeat asserere. Qui ergo suas nugas et deliria ad sanctorum memoriam referunt, qua non pleni sunt perturbatione? qua non absurditate referti? qui hominem in hominem evacuatum esse opinantur, et per hoc eum qui pro sua obedientia seipsum humiliavit formam servi accipiens, conformem hominibus fuisse etiam priusquam

* Deut. i, 16; Joan. vii, 21.

(a) Verba sunt Eunomii hæretici. Basilii magni scripta refellere conantis.

hanc formam assumpsisset, praestruunt. O vos omnium socordissimi, qui servi formam habet, formam servi assumit? quomodo quis seipsum in eo quod jam est exinanierit? Nullam enim ad hanc invenietis machinam, sitis licet cum ad dicendum tum ad sentendum impossibilia audacissimi. Sed quomodo non omnium vos estis maxime miserandi, hominem pro omnibus hominibus passum esse opinantes, ipsique illorum redemptionem attribuentes? Si enim non de Verbo quod erat in principio, et quod Deus erat, beatus Petrus disserit, sed de eo qui videbatur, et qui seipsum exinanivit, sicut ait Basilius: Seipsum autem exinanivit is qui videbatur homo in servi formam: qui vero exinanivit seipsum ad servi formam, ad hominis generationem seipsum exinanivit: igitur qui jam videbatur homo ad hominis generationem exinanivit seipsum. Sed et ipsa rerum natura repugnat ipsis, contradicit etiam manifeste is ipse qui hanc dispensationem in sua Theologia celebravit; non eum hominem qui videbatur, sed ipsum Verbum quod erat in principio, et qui Deus erat, carnem assumpsisse dicens: quod quidem aliis verbis idem est ac si diceret, servi formam sumpsisse. Qui igitur hanc credibilia existimatis, ab errore discedite, desinite hominem exinanitum esse opinari. Quod si non potestis incredulis persuadere, altera voce et secunda sententia perfidiam sive incredulitatem solvite. In memoriam revocate eum qui dixit: *Qui in forma Dei cum esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens*^a. Nullus enim est hominum, qui hunc sibi vindicet et peculiarem faciat sermonem. Nullus unquam sanctorum qui fuerunt, Unigenitus fuit Deus, homo factus. Hoc enim est in forma Dei existentem servi formam sumere. Si igitur de eo qui semetipsum ad formam servi exinanivit beatus Petrus disserit: semetipsum autem ad servi formam exinanivit qui in principio erat Verbum, et Deus qui est Unigenitus; de eo qui erat in principio et Deus erat, beatus Petrus disserit, et hunc docet factum esse Dominum et Christum^b. Hanc quidem pugnam ipse secum versat Basilius, et clare ostendit, neque intentioni sive sententiae apostolorum suam mentem attentam reddere, neque suorum sermonum servare consequentiam: ex quibus vel inaequalitatem sermonis sui animadvertens, concedit eum qui erat in principio Verbum, et Deum qui erat, factum esse Dominum, vel pugnantibus pugnantia consuens, et in his contentiose permanens, alia adjiciet hostiliora: duos astruens esse Christos, et duos Dominos: si enim alter quidem qui erat in principio Deus Verbum: alter vero qui semetipsum exinanivit et formam servi assumpsit; Dominus autem et Deus Verbum per quem omnia; Dominus autem et Christus hic Jesus qui cruci-

α ὡ πάντων ὑμεῖς ῥαθυμότατοι, μορφήν ἔχων δούλου, μορφήν ἀναλαμβάνει δούλου; Πῶς δ' ἂν τις ἑαυτὸν εἰς τοῦτο κενώσειεν ὅπερ ἐστίν; Οὐ μὲν οὖν εὐρήσετε τούτων τινὰ μηχανήν, καίπερ ὄντες τολμηροὶ λέγειν καὶ φρονεῖν ἀμήχανα. Πῶς δὲ οὐκ ἐλεεινότεροι πάντων ὑμεῖς, ἀνθρώπων ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων τετιονθέναι δοξάζοντες, καὶ τούτῳ τὴν ἑαυτῶν ἀνατιθέντες λύτρωσιν; Εἰ γὰρ μὴ περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος Λόγου καὶ Θεοῦ ὄντος ὁ μακάριος διαλέγεται Πέτρος, ἀλλὰ περὶ τοῦ βλεπομένου καὶ κενώσαντος ἑαυτὸν, καθὼς ῥησι Βασίλειος· Ἐκένωσεν δὲ ὁ βλέπόμενος ἄνθρωπος ἑαυτὸν εἰς δούλου μορφήν· ὁ δὲ κενώσας ἑαυτὸν εἰς δούλου μορφήν, εἰς ἀνθρώπου γένεσιν ἐκένωσεν ἑαυτὸν, ὁ βλέπόμενος ἄνθρωπος εἰς ἀνθρώπου γένεσιν ἐκένωσεν ἑαυτόν. Ἀλλ' ἀντιμάχεται μὲν τούτοις καὶ αὕτη τῶν πραγμάτων ἡ φύσις· ἀντιφθέγγεται δὲ περιφανῶς καὶ αὐτὸς ὁ τῇ θεολογίᾳ τὴν οἰκονομίαν ταύτην ὑμνήσας· οὐ τὸν βλέπόμενον ἄνθρωπον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον, καὶ Θεὸν ὄντα, σάρκα ἀνελήφμεναι λέγων· ὅπερ ἄλλαις φωναῖς Ἰσὺν ἐστὶ τῷ μορφήν δούλου λαβεῖν. Οἱ μὲν οὖν ταῦτα νομίζετε πιστά, μετέθεσθε τοῦ πλάνου, παύσασθε τὸν ἄνθρωπον εἰς ἄνθρωπον κενῶσθαι δοξάζοντες. Εἰ δὲ οὐχ ἱκανοὶ ἐστε πείθειν ἀπίστους, ἑτέρα φωνὴ καὶ δευτέρα ψήφω τὴν ἀπιστίαν λύσατε. Ὑπομνήσθητε τοῦ φήσαντος· Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφήν δούλου λαβών· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀνθρώπων οὐδεὶς δις τοῦτον οἰκειώσεται τὸν λόγον. Οὐδεὶς τῶν πώποτε γενομένων ἁγίων, μονογενὴς ἦν Θεός, γενόμενος ἄνθρωπος. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα, μορφήν δούλου λαβεῖν. Εἰ τοίνυν περὶ τοῦ κενώσαντος ἑαυτὸν εἰς τὴν τοῦ δούλου μορφήν ὁ μακάριος διαλέγεται Πέτρος· ἐκένωσε δὲ ἑαυτὸν εἰς τὴν δούλου μορφήν ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν Λόγος, καὶ Θεὸς ὢν μονογενής, περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος καὶ Θεοῦ ὄντος ὁ μακάριος διαλέγεται Πέτρος, καὶ τοῦτον ἐκιδάσκει γεγονέναι Κύριον καὶ Χριστόν. Ταύτην μέντοι τὴν μάχην αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν ἀναστρέφει Βασίλειος καὶ δεικνύται σαφῶς, οὕτε τῷ βουλήματι τῶν ἀποστόλων τὸν ἑαυτοῦ νοῦν ἐπιστήσας, οὕτε τῶν οἰκείων λόγων φυλάττων τὴν ἀκολουθίαν· ἐξ ὧν ἡ συναισθόμενος τῆς ἀνωμαλίας συγχωρήσει τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον καὶ Θεὸν ὄντα γεγονέναι Κύριον, μαχομένοις μαχόμενα συνάπτει καὶ τούτοις παραμένον φιλονεικῶς. Ἔτερα προσθήσει πολεμιώτερα· δύο κατασκευάζων εἶναι Χριστοὺς, καὶ δύο Κυρίους· εἰ γὰρ ἕτερος μὲν ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν Θεὸς Λόγος· ἕτερος δὲ ὁ κενώσας ἑαυτὸν καὶ μορφήν δούλου λαβών· Κύριος δὲ καὶ ὁ Θεὸς Λόγος δι' οὗ τὰ πάντα· Κύριος δὲ καὶ ὁ Χριστὸς οὗτος ὁ ἡγούμενος, ὁ σταυρωθεὶς, μετὰ τὴν γενέσθαι τὰ πάντα· δύο κατ' αὐτὸν Κύριοι καὶ Χριστοί. Τοῦτον μὲν οὖν οὐδεὶς παραιτήσεται λόγος τῆς οὕτω περιφανοῦς βλασφημίας. Εἰ δὲ τις τοῦτο συνιστάμενος φάη τὸν αὐτὸν μὲν εἶναι τὸν ἐν ἀρχῇ Λόγον καὶ γενόμενον Κύριον, κατὰ δὲ τὴν ἐν σαρκὶ παρουσίαν γεγενῆσθαι Κύριον

^a Philipp. II, 6. ^b Act. II, 36.

καὶ Χριστὸν, ἀναγκασθῆσεται πάντως εἰπεῖν, πρὸ
 τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας μὴ εἶναι τὸν Υἱὸν Κυρίου.
 Ἀλλὰ γὰρ εἰ καὶ Βασίλειος, καὶ τοῖς κατ' αὐτὸν ἀπί-
 στοις δύο Κύριοι καὶ Χριστοὶ καταγγέλλονται ψευ-
 δῶς, ἀλλ' ἡμῖν γε εἰς Κύριος καὶ Χριστὸς, δι' οὗ τὰ
 πάντα γέγονεν, οὐ κατὰ προκοπὴν γενόμενος Κύριος,
 ἀλλὰ πρὸ πάσης κτίσεως, καὶ πρὸ πάντων αἰώνων
 ὑποστάς Κύριος Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα τοῦτο πάν-
 των ἡμᾶς τῶν ἁγίων συμφώνως ἐκδιδασκόντων, καὶ
 καταγγελλάντων δογμάτων τὸ κάλλιστον. Ὁ τε γὰρ
 μακάριος Ἰωάννης τὸν Θεὸν Λόγον, δι' οὗ τὰ πάντα
 γέγονεν, ἐν σαρκὶ γεγενῆσθαι διδάσκει, λέγων· *Καὶ ὁ*
Λόγος σὰρξ ἐγένετο· ὁ τε θαυμασιώτατος Παῦλος,
 εἰς ταπεινοφροσύνην ἐνάγων τοὺς προσέχοντας αὐτῷ
 τὸν νοῦν, Χριστὸν Ἰησοῦν λέγει τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ
 ὑπάρχοντα, καὶ κενώσαντα ἑαυτὸν εἰς δούλου μορ-
 φὴν, καὶ ταπεινωθέντα μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ
 σταυροῦ· καὶ πάλιν ἐν ἑτέροις, Κύριον τῆς δόξης
 ὀνομάζει τὸν σταυρωθέντα. *Εἰ γὰρ ἔγνωσαν*, φησὶν,
οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν· καὶ
 πολὺ γε τοῦτο γυνώτερον αὐτὴν τὴν οὐσίαν ὀνο-
 μάξει Κύριον, εἰπών· Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά
 ἐστιν. Εἰ τοίνυν ἐν ἀρχῇ Λόγος, καθὼ πνεῦμα, Κύ-
 ριος καὶ τῆς δόξης Κύριος· τοῦτον δὲ τὸν Κύριον
 καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεός· αὐτὸ τὸ πνεῦμα καὶ
 τὸν Θεὸν Λόγον ἐποίησεν ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἄλλον τινα
 Κύριον, ὃν ὀνειροπολεῖ Βασίλειος.

Et rursus in aliis, Dominum gloriæ nominat eum qui in crucem actus est. Si enim cognovissent, inquit, *Dominum gloriæ, non crucifixissent* *. Et hoc multo nudius ipsam essentiam nominat Dominum cum dixit: *Dominus autem spiritus est*. Si igitur qui in principio erat Verbum, quatenus spiritus, Dominus est et gloriæ Dominus: hunc autem Dominum et Christum fecit Deus: ergo et ipsum spiritum et Deum Verbum fecit Deus, nec alium quemdam Dominum quem somniat Basilium (a).

Ἡ μὲν δὲ κατηγορία, τοιαύτη. Δοκεῖ δέ μοι χρῆ-
 ναι πρῶτον ἐπὶ κεφαλαιῶν ἕκαστον τῶν ἐπενηγε-
 γμένων ἐν ὀλίγῳ διεξελθεῖν· εἴθ' οὕτως εὐθὺνα τῷ
 λόγῳ τὰ εἰρημένα, ὡς ἂν τοῖς τε κρίνουσι τὴν ἀλή-
 θειαν εὐμνημόνευτος ἢ καθ' ἡμῶν εἴη γραφὴ, πρὸς
 ἣν ἀπολογησασθαι χρή· καὶ ἡμεῖς ἐν τάξει καὶ ἀκο-
 λουθῆα τῶν ἐγκλημάτων ἕκαστον διαλύσαιμεν. Ἐπει-
 σχύνεσθαι φησὶν ἡμᾶς τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, καὶ
 κατηγορεῖν τοὺς ἁγίους, καὶ ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπον
 κενώσθαι λέγειν, καὶ πρὸ τῆς διὰ σαρκὸς παρου-
 σίας τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἔχειν τὸν Κύριον οἴεσθαι,
 καὶ ἀνθρώπῳ ἀνατιθέναι τὴν λύτρωσιν, καὶ δύο Χρι-
 στοὺς τε καὶ Κυρίους ἐν τῷ δόγματι λέγειν· ἢ εἰ μὴ
 τοῦτο, πρὸ τοῦ πάθους μὴ λέγειν εἶναι τὸν μονογενῆ
 Χριστὸν τε καὶ Κύριον. Ὡς ἂν οὖν φύγωμεν τὴν
 βλασφημίαν ταύτην, πεποιθῆσθαι φησὶ δεῖν τοῦ Υἱοῦ
 τὴν οὐσίαν ὁμολογεῖν, ὡς καὶ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου
 τὸ τοιοῦτο δόγμα τῇ ἰδίᾳ βεβαιούντος φωνῇ. Ταῦτα
 τῆς κατηγορίας ἐστὶ τὰ κεφάλαια· τὰ γὰρ ὅσα πρὸς
 τὴν καθ' ἡμῶν λοιδορίαν πεφλοπόνηται, ὡς οὐδὲν
 συντελούντα πρὸς τὸν σκοπὸν, σωπῆσομαι. Τάχα
 γὰρ ἡ τοιαύτη τῶν λόγων καταφορὰ, κατὰ τινα τε-
 χνικὴν θεωρίαν συνήθης ἐστὶ τοῖς ῥητορεύουσι, πρὸς

A fixus est, posteaquam sunt facta omnia: duo se-
 cundum ipsum Domini et Christi: hunc quidem
 nulla excusabit oratio, tam aperta et manifeste
 impietatis sive blasphemiae reum. Quod si quis hoc
 commendans dixerit eundem esse eum qui in
 principio erat Verbum, et factum Dominum, sed
 per carnis assumptionem et praesentiam factum
 esse Dominum et Christum: cogetur omnino di-
 cere ante adventum in carne non esse Filium Do-
 minum. Verumenimvero tametsi Basilio et se-
 cundum ipsum infidelibus duo Domini et Christi
 falso annuntiantur, tamen nobis unus Dominus et
 Christus, per quem omnia sunt facta, non secun-
 dum profectum sive progressum factus Dominus,
 sed ante omnem creaturam et ante omnia saecula
 existens Dominus Jesus, per quem omnia, hoc nos
 omnibus sanctis una concordique voce et con-
 sensu docentibus atque decretorum pulcherrimum
 annuntiantibus: interdum enim beatus Joannes
 Deum Verbum, per quem omnia facta sunt, in
 carne factum esse docet, dum dicit, *Et Verbum caro*
factum est *. Et Paulus omnium admirabilissimus,
 ad humilitatem exhortans eos qui ipsi mentem
 adhibent, Christum Jesum dicit eum qui in forma
 Dei existit, et qui semetipsum exinanivit formam
 servi accipiens: *Et qui humiliavit seipsum factus*
obediens usque ad mortem, mortem autem crucis *.

Et rursus in aliis, Dominum gloriæ nominat eum qui in crucem actus est. Si enim cognovissent, inquit, *Dominum gloriæ, non crucifixissent* *. Et hoc multo nudius ipsam essentiam nominat Dominum cum dixit: *Dominus autem spiritus est*. Si igitur qui in principio erat Verbum, quatenus spiritus, Dominus est et gloriæ Dominus: hunc autem Dominum et Christum fecit Deus: ergo et ipsum spiritum et Deum Verbum fecit Deus, nec alium quemdam Dominum quem somniat Basilium (a).

C Accusatio quidem talis est. Mihi autem videtur
 oportere primum sigillatim unumquodque eorum
 quae illata sunt brevi sermone percurrere: deinde
 sic oratione quae sunt dicta adamussim dirigere,
 ut et veritatem judicantibus memoratu facilis sit
 contra nos susceptae accusationis libellus, ad quem
 defensio paranda est, et ut nos ordine et optima
 serie, criminum unumquodque diluamus. Nos ait
 super cruce Christi erubescere et sanctos crimi-
 nari et hominem in hominem exinanitum esse di-
 cere, atque ante adventum per carnem, Dominum
 servi formam habere putare; et homini redemptio-
 nem attribuire, duosque Christos et Dominos in
 dogmate asserere; vel si non hoc asserimus, sal-
 tem illum ante passionem non dicere unigenitum
 esse Christum et Dominum. Ut igitur hanc blas-
 phemiam sive impiam offensionem fugiamus, oportere autumat nos confiteri factam esse Filii essen-
 tiam, cum sic etiam Petrus apostolus tale dogma
 propria voce confirmet. Haec accusationis sunt ca-
 pita; nam quaecunque ad maledicentiam et convitia
 contra nos sunt elaborata, ut ad rem nihil perti-
 nentia tacitus praeteribo. Fortassis enim talis ora-

* I Joan. 1, 14. * Philipp. 2, 8. * I Cor. 2, 8.

(a) Nuncque verba sunt Eunomii adversus Basilium M. a Gregorio Nysseno ad verbum relata et inserta.

tionum impetus artificiosa quadam ratione decurrens oratoribus familiaris est ad maiorem accusationis tumorem inventus. Quare contumeliose agat sua arte hic sophista, et probris ac sævis dictis nos juveniliter lacessat et incitet: ac inter certamina longiores spiritus producens, appellet nos inertissimos, omnium maxime miserabiles, turbido et absurdo motu plenos; et quidquid vult pro suo jure nos omnium vilissimos et contemptissimos subsannet, et turpi fama differat; nos sustinebimus; dedecus est enim viro prudenti, non sane convitiantem audire, sed ad ea quæ dicuntur convitijs retorquere. Utile etiam aliquid habet fortasse ipsum contra nos suo ingenio usum fuisse; nam maledicam suam in nos linguam exercens, fortasse breves inducias pugnae contra Deum faciet. Igitur contumeliis et atrocibus injuriis satiatur et impleatur pro sua licentia, non erit qui contradicat. Neque enim si quis tetrum et graveolentem spiret odorem propter corporis intemperiem, vel propter pestilentem et malignum morbum, provocaret bene valentem ad infortunij æmulationem, ita ut velit par pari referre, ac per proprium morbum insuavitatem ejus qui male olet arcere: talium enim misereri et non imitari communis consulit natura. Quare prætermissis talibus quæ labore et studio sermoni admiscuit, cavillando, lamentando, moleste graviterque ferendo, et convitiando, solum de doctrina sermonem consideraremus. Repetentes igitur a principio vicissim contra singula crimina stabimus.

Principium accusationis erat, nos crucis pudere. Eorum certe qui ad talem deflexerunt opinionem, magis proprium fuerit crimen conari crucem pudendam efficere. Si enim similiter ab utrisque passionis dispensatio credita est, nos quidem Deum per crucem manifestatum sic arbitramur colendum esse et honore afficiendum sicut Pater colitur et honoratur; istis vero passio sit impedimento, quominus unigenitum Deum æqualiter ac Patrem qui ipsum genuit glorificent. Igitur in contrarium vertuntur sophistæ crimina, et quibus nos criminari putat, suam in suis decretis impietatem divulgat. Perspicuum est enim quod hujus causa Patrem supra Filium ponit, majoribusque auget honoribus, quia crucis infamia in ipso non cernitur; ob eamque causam in deterius immutatum esse Filii naturam contendit, quia crucis probum in ipsum solum refertur, quod Patrem non attingit. Nullus autem existimet me solam secundum ejus mentem consecutionem scripti sequentem hæc dicere. Cum enim legendo percurrissem omnem orationis ejus accurate compositam ab ipso blasphemiam, in sequentibus manifeste nuda dictione hanc expositam reperi blasphemiam. Et, si videtur, in orationis meæ serie ea quæ ab ipso scripta sunt apponam, quæ sic se habent: ait enim: Si quidem demonstrare potest etiam Deum qui in omnibus est, qui quidem lux est inaccessa, in carne factum esse vel fieri posse, sub potestatem venisse, imperiis obediisse, humanis legibus gubernatum fuisse, crucem tulisse, dicat

μείζονα κατηγορίας ἔχον ἐξευρημένην. Ὑβρίζειτω τοίνυν διὰ τὴν τέχνην ὁ σοφιστής, καὶ τοῖς καθ' ἡμῶν θνείδουσιν ἐναχμαζέτω· μεταξὺ τῶν ἀγώνων ταῖς καταφοραῖς ἐμπομπεύων, καλεῖτω πάντων βλαβωτοτάτους, καὶ πάντων ἐλεεινοτάτους, ταραχῆς τε καὶ ἀτοπίας πλήρεις· καὶ πάντων ὅτι βούλεται φημιζέτω κατ' ἐξουσίαν ἡμᾶς, καὶ ἡμεῖς ἀνεξόμεθα· αἰσχύνῃ γὰρ ἐστὶ τῷ γε νοῦν ἔχοντι, οὐ τὸ λοιδοροῦντος ἀκούειν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ῥηθὲν ἐπιστρέφεσθαι. Ἐχει δέ τι καὶ χρήσιμον ἴσως τὸ καθ' ἡμῶν αὐτὸν κεχρησθαι τῇ φύσει· τάχα γὰρ τὴν κακὴν ὁρὴν αὐτοῦ γλῶσσαν εἰς ἡμᾶς ἀσχολήσας, μικρὰν γούν ἐκχειρίαν τῆς κατὰ τοῦ Θεοῦ μάχης ποιήσειται. Ὑκούν ἐμπορεῖσθαι κατ' ἐξουσίαν τῶν ὕβρων, καὶ ὁ ἀντιλέγων οὐκ ἔσται. Οὐδὲ γὰρ εἰ τις ἀποπον καὶ δυσώδεις πνέει κατὰ σωματικὴν δυσκρασίαν, ἢ κατὰ τινα λοιμώδη καὶ δυστροπὸν ἀρρώστιαν, προκαλέσται το ἄν τὸν ὑγιαίνοντα πρὸς ζῆλον τοῦ δυστυχήματος, ὡς ἐθέλεσθαι τινα τῷ ἴσῳ δι' οἰκείας νόσου τὴν τοῦ ὀδωδότης δυσωδίαν ἀμύνασθαι. Ἐλεῖν γὰρ οὐ μμεῖσθαι τοὺς τοιοῦτους ἢ κοινὴ συμβουλεύει φύσις. Οὐκοῦν παράντες ὅσα τοιαῦτα κατὰ σπουδὴν τῷ λόγῳ κατέμειξεν, σκώπτων, σχετιάζων, ἀγανακτῶν, λοιδορούμενος, μόνον τὸν περὶ τῶν δογμάτων ἐπισκεψόμεθα λόγον. Ἀναλαβόντες τοίνυν ἐξ ἀρχῆς ἐν μέρει πρὸς ἕκαστον τῶν ἐγκλημάτων στησόμεθα.

Principio vicissim contra singula crimina stabimus.

Ἀρχὴ τῆς κατηγορίας ἦν, τὸ ἐπαισχύνεσθαι ἡμᾶς τὸν σταυρόν. Τῶν γὰρ πρὸς τὴν τοιαύτην παρατραπέντων ὑπόληψιν οἰκαιότερον ἂν εἴη τὸ ἐγκλημα τοῦ κατασκευάζειν ἐν αἰσχύνῃ τὸν σταυρόν ποιέσθαι. Εἰ γὰρ ὁμοίως μὲν παρ' ἀμφοτέρων ἡ κατὰ τὸ πάθος οἰκονομία πεπίστευται, ἡμεῖς δὲ τὸν διὰ σταυροῦ φανερωθέντα Θεὸν οὕτως τιμᾶν οἰόμεθα δεῖν καθὼς τιμᾶται ὁ Πατήρ, τοῖς δὲ τὸ πάθος ἐμπόδιον γίνεται πρὸς τὸ δοξάζειν τὸν μονογενῆ Θεὸν ἐπίσης τῇ γεγεννητότι Πατρί· ἄρα περιτρέπεται πρὸς τοῦναντίον τῷ σοφιστῇ τὰ ἐγκλήματα, καὶ δι' ὧν κατηγορεῖν ἡμῶν οἰεται, τὴν ἰδίαν δημωσιεύει κατὰ τῶν δογμάτων ἀσέθειαν. Ἀπλὸν γὰρ ὅτι τοῦτου χάριν ὑπερίθῃσι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, καὶ ταῖς μεῖζουσιν ἀποσεμύνει τιμαῖς, ὅτι ἡ κατὰ τὸν σταυρὸν αἰσχύνῃ περὶ αὐτὸν οὐχ ὁράται· καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸ χεῖρον παρελλάχθαι τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν διςχυρίζεται, ὅτι τοῦ σταυροῦ τὸ θνείδος εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται μόνον, τοῦ Πατρὸς οὐχ ἀπτόμενον. Καὶ μηδεὶς οἰέσθω με μόνῃ τῇ κατὰ τὸν νοῦν ἀκολουθίᾳ τῆς λογογραφίας ἐπόμενον ταῦτα λέγειν. Προσδιελθὼν γὰρ τοῦ λόγου πᾶσαν ἐν φιλοπῶνως συγκαταμένην ἐν αὐτῷ βλασφημίαν, ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα σαφῶς εὑρον γυμνῇ τῇ λέξει ταύτην ἐκτεθείσαν ὑπ' αὐτοῦ τὴν βλασφημίαν. Καὶ, εἰ δοκεῖ, παραθήσομαι τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν ἐμῶν λόγων τὰ παρ' αὐτοῦ γεγραμμένα, ἔχοντα οὕτως· φησὶ γὰρ· Ἐγὼ μὲν ἔχει δεικνύναί καὶ τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, ὅσπερ ἐστὶν ἀπρόσιτος φῶς, ἐν σαρκὶ γενόμενον, ἢ γενέσθαι δυνατόμενον, ὅτ' ἐξουσίαν ἐλθεῖν, προστάγμασιν ὑπακούσαι, νόμοις ἀνθρώ-

πῖνοις πολιτεύεσθαι, σταυρὸν ἐρεγκεῖν, ἴσον ἄλογόν τῳ φωτὶ τὸ φῶς. Τίς οὖν ὁ ἐπαισχυνόμενος τῷ σταυρῷ; ὁ καὶ μετὰ τὸ πάθος προσκυνῶν Ἰσα Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ἧ ὁ καὶ πρὸ τοῦ πάθους ὑβρίζων, οὐ μόνον τῇ πρὸς τὴν κτίσιν ὁμοτιμία, ἀλλὰ καὶ τῷ κατασκευάζειν τῆς ἐμπαθοῦς αὐτὸν εἶναι φύσεως, μὴ ἀνελθόντα πρὸς τὴν τῶν παθημάτων πείραν, εἰ μὴ δεκτικὴν εἶχε τῶν τοιούτων τὴν φύσιν; Ἡμεῖς μὲν γὰρ καὶ τὸ σῶμα ᾧ τὸ πάθος ἐδέξατο, τῇ θεῇ φύσει κατακραθὲν, ἐκεῖνο πεποιτῆσθαι φάμεν διὰ τῆς ἀνακράσεως, ὅπερ ἡ ἀναλαβούσα φύσις ἐστὶ. Τοιοῦτον ἀπέχομεν τοῦ μικροῦ τι περὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν ἐννοεῖν, ὡς εἰ τι καὶ τῆς κάτω φύσεως διὰ τὴν φιλήνθρωπον προσελήφθη οἰκονομίαν, καὶ τοῦτο πιστεύειν μεταπειποῖσθαι πρὸς τὸ θεῖον τε καὶ ἀκήρατον· ὁ δὲ σημεῖον τῆς πρὸς τὸ ταπεινότερον κατ' οὐσίαν παραλλαγῆς τὸ περὶ τὸν σταυρὸν πάθος πεποιτῆται. Οὐκ οἶδα ὅπως τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς δυνάμεως ἐνέργειαν, καθ' ἣν καὶ τοῦτο ἡδυνήθη, τεκμήριον ἀσθενείας; ποιούμενος· οὐδὲ τοῦτο συνελθὲς, ὅτι οὐδὲν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν κινούμενον ὡς ἐπὶ παραδόξῳ θαυμάζεται· ἀλλ' ὅσα τοὺς ὅρους ἐκβαίνει τῆς φύσεως, ταῦτα μάλιστα πάντων ἐν θαύματι γίνεται, καὶ πρὸς ταῦτα πᾶσα μὲν ἐπιστρέφεται ἀκοή, πᾶσα δὲ διάνοια τείνεται τὸ παράδοξον θαυμάζουσα. Διὸ καὶ πάντες οἱ τὸν λόγον χρηρσοῦντες, ἐν τούτῳ τὸ θαῦμα τοῦ μυστηρίου καταμνησθῶσιν, ὅτι Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ὅτι Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ὅτι τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐλαμψεν, ὅτι ἡ ζωὴ θανάτου ἐגעύσατο, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα βοῶσιν οἱ κήρυκες, δι' ὧν πλεονάζεται τὸ θαῦμα τοῦ διὰ τῶν ἔξω τῆς φύσεως τὸ περιὸν τῆς δυνάμεως ἑαυτοῦ φανερώσαντος. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοις ὑβρίζειν διὰ ταῦτα δοκῇ, καὶ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοτιμίας διὰ τὴν περὶ τὸν σταυρὸν οἰκονομίαν τὸν Υἱὸν ἀποσχινίζωσιν· ἡμεῖς καθὼς παρέδωκαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ λόγου γινόμενοι, διὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν πεπιστεύκαμεν ὅτι ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν Θεός, μετὰ ταῦτα, καθὼς φησὶν ὁ Βαρούχ, ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφῃ, ἀντάλλαγμα τοῦ ἡμετέρου θανάτου γενόμενος, ἔλυσε διὰ τῆς ἰδίας ἀναστάσεως τὰ δεσμὰ τοῦ θανάτου, καὶ ὠδοποίησε πᾶσιν σαρκὶ δι' ἑαυτοῦ τὴν ἀνάστασιν, ὁμόθρονός τε καὶ ὁμόδοξός ὢν τῷ ἰδίῳ Πατρὶ, κατ' ἀξίαν τῶν βεβωμένων, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως ποιήσει τὴν ψῆφον τοῖς κρινόμενοις.

Ταῦτα περὶ τὸν ἐσταυρωμένον ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν· καὶ διὰ τοῦτο ὑπερυψοῦντες κατὰ τὸ ἡμέτερον τῆς δυνάμεως μέτρον οὐκ ἀπολήγομεν· ὅτι ὁ μηδὲν χωρητὸς διὰ τὴν ἄφραστον αὐτοῦ καὶ ἀπρόστον μεγαλειότητα, πλὴν ἑαυτῷ καὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, οὗτος καὶ πρὸς κοινωνίαν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν κατελθεῖν ἡδυνήθη. Οἱ δὲ ταύτην ἀπόδειξιν τῆς κατὰ τὴν φύσιν ἀλλοτριότητος τοῦ Υἱοῦ

A *aequalem luci lucem. Quis igitur crucis pudore afficitur? ille qui post passionem Filium aequaliter ac Patrem adorat, an is qui etiam ante passionem contumeliose afficit, non solum cum creatura honoris aequalitate, verum etiam afirmando ipsum esse naturae affectibus obnoxiae, non venisse ad passionum experientiam, nisi habuisset naturam talium capacem? Nos quidem etiam corpus, quo passionem suscepit, divinae naturae contemperatum, illud factum esse per temperationem dicimus, quod quidem est natura quae assumpsit. Tantum abest ut quid exiguum de unigenito Deo sentiamus: ita ut si quid etiam naturae infimae assumptum est, propter dispensationem hominum generi benevolam, hoc etiam credamus ad id quod divinum est et immortale transformatum esse: hic autem ad id quod humilior est secundum essentiam mutationis signum sive argumentum fecit passionem quam in cruce sustulit. Nescio quo modo exsuperantem potentiae efficacitatem sive operationem, secundum quam hoc etiam potuit, certum infirmitatis indicium facit; neque hoc intelligens quod nihil quod secundum naturam movetur, admodum mirabile praeterque opinionem videtur: sed quaecunque naturae fines superant, haec maxime omnium sunt in admiratione, et ad haec omnis auditus convertitur. Omnis enim intelligentia tenditur, dum aliquid inusitatum et inopinabile suspicit et admiratur. Quocirca omnes qui verbum praedicant, in hoc miraculum mysterii declarant: quod Deus manifestatus est in carne, quod Verbum caro factum est¹⁰: quod lux in tenebris splenduit, quod vita mortem gustavit, omniaque huiusmodi praecones clamitant, per quae exundat miraculum ejus, qui per ea quae sunt extra naturam manifestavit suae potentiae exsuperantiam. Verumtamen licet illis contumeliam facere propter haec videatur, et ab aequali honore cum Patre per crucis dispensationem Filium tanquam funiculo disjungant; nos autem sicut tradiderunt nobis qui ab initio oculati testes et spectatores, et administratores verbi fuerunt, per sanctas Scripturas credidimus, quod qui erat in principio Deus, postea, sicut vaticinatur Baruch, in terra visus est, et cum hominibus conversatus est¹¹, nostrae mortis permutatio sive redemptio factus, per suam resurrectionem mortis vincula solvit,*

et per suam resurrectionem mortis vincula solvit, viamque omni carni stravit per suam resurrectionem, in eodem solio, in eadem gloria et splendore cum suo Patre sedens, pro merito et dignitate eorum quae in vita gesta sunt, in die iudicii iis qui judicabuntur sententiam laturus est.

¹⁰ 1 Timoth. III, 16.¹¹ Joan. I, 14.¹¹ Baruch III, 28.

Filius per carnem et crucem Dominus est manifestatus; quod Patris quidem natura pura in impassibilitate permaneat; Filius vero quia ad humilitatem natura transmutata fuit, et ad carnis mortisque experientiam venire non impossibiliter se habeat: quasi non magna facta sit status mutatio; sed quodammodo ad cognatum et contribule ex simili transierit, ex eo quod creatam quidem naturam humanam, creatam etiam Unigeniti naturam supponat. Uter igitur jure accusatur, ob crucem erubescere? an is qui de seipso vilia et humilia dicit? an ille qui de sublimioribus contendit? Nescio si hic accusator Pauli magnam vocem audit: qui sic Deum in cruce cognitum deprimit, qualia et quanta ille ore magniloquo de cruce enarrat. Qui enim per tanta et talia miracula seipsum notum facere potest: Absit, inquit, in alio gloriari nisi in cruce Jesu Christi¹², et ad Corinthios dicit verbum crucis, virtutem Dei esse, his qui salvi fiunt¹³. Ephesiis autem virtutem quidquid est superantem et continentem crucis figura describit¹⁴, in quibus vult ipsos exaltatos nosse exsuperantem gloriam virtutis hujus: altitudinem et profunditatem et latitudinem et longitudinem nominans unumquemque apicem eorum quæ in crucis figura conspiciuntur, propriis appellans nominibus, ita ut partem supernam altitudinem dicat, profunditatem vero quod post compagem anticennam, transversum autem per utrumque apicem sive antennam longitudinis et latitudinis nomine significans (a). Ita ut per hoc magnum mysterium manifestetur, quia cælestia, subterranea et omnia eorum quæ sunt extrema continentur et coercentur ab eo qui hanc ineffabilem et magnam virtutem in hac crucis figura ostendit. Sed in his criminationibus non amplius decertandum esse arbitror, supervacaneum judicans adversus calumniam argumentis obnix et vehementer contendere, præsertim cum veritas paucis demonstrata sit.

Quare ad alterum accusationis caput transeamus. Dicit itaque sanctos a nobis in invidiam rapi, et per calumniam peti. Sed si ipse audit, calumniantium verba referat; quod si nos aliis dixisse asserit, per testes veram culpam ostendat: si vero ex iis quæ scripsimus demonstrat, recitet dicta, et culpam recipiemus; atqui nihil tale proferre queat. Nostra enim scripta cuivis examinanda et probanda proponuntur. Si igitur neque ei dictum est, neque ab aliis audit, neque ex scriptis nostris tanquam obsignatis tabellis potest convincere, tacere puto oportere eum qui defensionem instituerit. Nam adversus crimen quod nulla probatione subsistit, præclara sane defensio est, omnino silere. Petrus inquit apostolus, Dominum et Christum Deus fecit hunc ipsum Jesum quem vos in crucem egistis¹⁵. Hæc

A πρὸς τὸν Πατέρα ποιοῦνται, τὸ διὰ σαρκὸς καὶ σταυροῦ φανερωθῆναι τὸν Κύριον· ὡς τῆς μὲν φύσεως τοῦ Πατρὸς καθαρᾶς ἐν ἀπαθείᾳ διαμενούσης· τοῦ δὲ Υἱοῦ διὰ τὸ πρὸς τὸ ταπεινότερον παρηλλάχθαι τὴν φύσιν, πρὸς σαρκὸς τε καὶ θανάτου πείραν οὐκ ἀδυνατοῦντος ἔλθεῖν· ὡς οὐ πολλῆς γενομένης τῆς μεταστάσεως, ἀλλὰ τρόπον τινὰ πρὸς τὸ συγγενὲς καὶ ὁμόφυλον ἐκ τοῦ ὁμοίου μεταχωρούσης, διὰ τοῦ κτιστὴν μὲν τὴν ἀνθρωπίνην, κτιστὴν δὲ καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑποτιθεσθαι φύσιν. Τίς τοίνυν εἰκότως ἐπαισχύνεσθαι τῷ σταυρῷ κατηγορεῖται; ὁ τὸ ταπεινὰ περὶ ἑαυτοῦ λέγων, ἢ ὁ περὶ τῶν ὑψηλοτέρων ἀγωνιζόμενος; Οὐκ οἶδα εἰ τῆς Παύλου μεγαλοφωνίας ὁ κατηγορὸς ἤκουσεν, ὁ οὕτω κατασμικρύνων τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γνωρισθέντα Θεόν, οἷα καὶ ὅσα ἐκεῖνος τῷ ὑψηλῷ στόματι περὶ τοῦ σταυροῦ διεξέρχεται· ὁ γὰρ διὰ τοσοῦτων καὶ τοιούτων θαυμάτων ἑαυτὸν γνωρίζειν ἔχων, Μὴ γένοιτο, φησὶν, ἐπὶ τινὶ ἄλλῳ καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐπὶ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ· καὶ πρὸς Κορινθίους λέγει τὸν λόγον τοῦ σταυροῦ δύναμιν Θεοῦ τοῖς σωζομένοις εἶναι· Ἐφεσίοις δὲ τὴν τὸ πᾶν διακρατούσαν τε καὶ συνέχουσαν δύναμιν, τῷ σχήματι τοῦ σταυροῦ καταγράφει, ἐν ᾧ βούλεται αὐτοὺς ὑψωθέντας γινῶναι τὴν ὑπερβάλλουσαν δόξαν τῆς δυνάμεως ταύτης, ὕψος καὶ βάθος, καὶ πλάτος, καὶ μήκος κατονομάζων, ἐκαστὴν κεφαλὴν τῶν κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ θεωρησθέντων. Ἰδιοῖς προσαγορεύων ὀνόμασιν ὡς τὸ μὲν ἅνω μέρος, ὕψος εἰπὲν· βάθος δὲ, τὸ μετὰ τὴν συμβολὴν ὑποκείμενον· τὴν δὲ ἐγκάρσιον καθ' ἐκάτερον κεφαλάν, τῷ τοῦ μήκους τε καὶ πλάτους ὀνόματι διαστημάτων· ὡς ἂν διὰ τούτου φανερωθεῖ τὸ μέγα μυστήριον, ὅτι καὶ τὰ οὐράνια καὶ τὰ καταχθόνια, καὶ πάντα τῶν ὄντων τὰ πέρατα διακρατεῖται καὶ συνέχεται παρὰ τοῦ τὴν ἀπόρρητον καὶ μεγάλην ταύτην δύναμιν ἐν τῷ τύπῳ τοῦ σταυροῦ παραδείξαντος. Ἄλλ' οὐδὲν οἶμαι δεῖν πλεοναῖς αἰτίαις ταύταις ἐναγωνιζέσθαι, περὶ τὸν κρίνον ἐμφλοσιμεῖσθαι τοῖς κατὰ τῆς συκοφαντίας ἐλέγχους, καὶ δι' ὀλίγων τῆς ἀληθείας δειχθείσης.

Οὐκοῦν πρὸς ἕτερον ἐγκλημα τῷ λόγῳ μετέλθωμεν· Διαβάλλεσθαι λέγει παρ' ἡμῶν τοὺς ἀγίους. Ἄλλ' εἰ μὲν αὐτὸς ἀκήκοε, λεγέτω τὰ ῥήματα τῆς κατηγορίας· εἰ δὲ πρὸς ἑτέρους εἰρηκέναι λέγει, D δεῖξάτω διὰ τῶν μαρτυρούντων ἀληθῆ τὴν αἰτίαν. Εἰ δὲ ἄφ' ὧν γεγραφήκαμεν ἀποδείκνυσιν, ἀναγνώτω τὰ εἰρημένα, καὶ τὴν αἰτίαν δεξόμεθα· ἀλλ' οὐκ ἂν τι τοιοῦτον προσενεγκεῖν ἔχοι. Πρόκειται γὰρ παντὶ τῷ βουλομένῳ τὰ παρ' ἡμῶν εἰς ἐξέτασιν. Εἰ δὲ μήτε πρὸς αὐτὸν εἰρηται, μήτε ἐτέρων ἀκήκοεν, μήτε διὰ τῶν γεγραμμένων ἔχει τὸν ἔλεγχον, σιγᾶν οἶμαι χρῆναι τὸν ὑπὲρ τούτων ἀπολογούμενον. Πρὸς γὰρ τὸ ἀνυπόστατον ἐγκλημα, πρέπουσα πάντως ἐστὶν ἀπολογία ἢ σιωπὴ. Πέτρος φησὶν ὁ ἀπόστολος, Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε τοῦτοις τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Ἡμεῖς ταῦτα παρ'

¹² Galat. vi, 14. ¹³ 1 Cor. i, 18. ¹⁴ Ephes. iii, 18. ¹⁵ Act. ii, 31.

(a) Idem fusius docet D. Greg. Nyss. in Catechetica oratione c. 32.

αὐτοῦ μεμαθηκότες φαμέν, περὶ ἐν πάσῃ βλέπειν A
τῶν εἰρημένων τὴν σύμφρασιν, αὐτὸν τε τὸν σταυρὸν,
καὶ τὸ ἀνθρώπινον ὄνομα, καὶ τὸ δεικτικὸν τῆς
φωνῆς. Δύο γὰρ πράγματα περὶ ἐν πρόσωπον ὁ τῆς
Γραφῆς λόγος γεγενῆσθαι φησι· παρὰ μὲν τῶν Ἰου-
δαίων τὸ πάθος, παρὰ δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν τιμὴν· οὐχ
ὥς ἄλλου μὲν πεπονθότες, ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ἀν-
υψώσεως τετιμημένοι· καὶ σαφέστερον ἐπερμηνεύει
λέγων διὰ τῶν ἐφεξῆς· Τῇ δεξιᾷ γὰρ, φησὶν, τοῦ
Θεοῦ ὑψώθεις. Τίς οὖν ὑψώθη; Ὁ ταπεινὸς δὲ, ἢ
ὁ ὑψιστός; Τί δὲ ἄλλο παρὰ τὸ Θεῖόν ἐστιν ὁ Ὑψιστός;
Ἄλλὰ μὴν ὁ Θεὸς ὑψώθῃναι οὐ δέεται, Ὑψιστός ἐστιν.
Ἄρα τὸ ἀνθρώπινον ὁ ἀπόστολος ὑψώσθαι λέγει.
Ὑψώθη δὲ διὰ τοῦ Κύριος καὶ Χριστὸς γενέσθαι.
Διὰ τοῦτο δὲ μετὰ τὸ πάθος ἐγένετο. Οὐκοῦν, οὗ τὴν
προαίτιον ὑπαρξίν τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ ἐποίησε ῥή-
ματος παρίσταναι ὁ ἀπόστολος, ἀλλὰ τὴν τοῦ τα-
πεινοῦ πρὸς τὸ ὑψηλὸν μεταποίησιν, διὰ τῆς δεξιᾶς
τοῦ Θεοῦ γεγεννημένην. Σαφηνίζεται γὰρ καὶ διὰ τοῦ-
του τοῦ ῥήματος τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον. Ὁ γὰρ
εἰπὼν ὅτι τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ ὑψώθεις, φανερώς ἐκ-
καλύπτει τὴν ἀπόρρητον τοῦ μυστηρίου οἰκονομίαν.
Ὅτι ἡ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ ἡ ποιητικὴ πάντων ὄντων,
ἢ ἐστιν ὁ Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ οὗ
χωρὶς ὑπέστη τῶν ὄντων οὐδὲν, αὐτὴ τὸν ἐνωθέντα
πρὸς αὐτὴν ἀνθρώπων εἰς τὸ ἴδιον ὕψος ἀνήγαγε διὰ
τῆς ἀνακράσεως, ὅπερ ἐστὶν αὐτὴ κατὰ τὴν φύσιν,
κἀκεῖνον ποιήσασα. Ἔστι δὲ αὐτὸ Κύριος καὶ Βασι-
λεὺς· Χριστὸς γὰρ ὁ βασιλεὺς ὀνομάζεται· ταῦτα
κἀκεῖνον ἐποίησεν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ ὑψίστῳ γενό-
μενος ὑπερυψώθη, οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐγένετο; C
ἐν τῷ ἀθανάτῳ ἀθάνατος, ἐν τῷ φωτὶ φῶς, ἐν τῷ
ἀφθάρτῳ ἀφθαρτος, ἐν τῷ ἀόρατῳ ἀόρατος, ἐν τῷ
Χριστῷ Χριστός, ἐν τῷ Κυρίῳ Κύριος. Πέφυκε γὰρ
ἐπὶ τῶν σωματικῶν ἀνακράσεων, ὅταν πολλῷ τῷ
μέτρῳ τὸ ἕτερον πλεονάζει μέρος, πρὸς τὸ ἐπικρα-
τοῦν πάντως μεταποιεῖσθαι τὸ ἐλαττούμενον. Τοῦτο
καὶ ἐπὶ τοῦ μυστικοῦ λόγου σαφῶς διὰ τῆς τοῦ Πέ-
τρου φωνῆς διδασκόμεθα, ὅτι τὸ ταπεινὸν τοῦ ἐξ
ἀσθενείας σταυρωθέντος, ἢ δὲ ἀσθένεια τὴν σάρκα
δηλοῖ, καθὼς περὶ τοῦ Κυρίου ἠκούσαμεν. Τοῦτο δὲ
διὰ τῆς πρὸς τὸ ἀπειρόν τε καὶ ἀόριστον τοῦ ἀγαθοῦ
ἀνακράσεως, οὐκέτι ἔμεινεν ἐν τοῖς ἰδίῳ μέτροις
καὶ ἰδιώμασιν· ἀλλὰ τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ συνεπήρθη,
καὶ ἐγένετο ἀντὶ ὑποχειρίου Χριστὸς βασιλεὺς, ἀντὶ D
ταπεινοῦ ὑψιστός, ἀντὶ ἀνθρώπου Θεός. Τίνα τοίνυν
ὁ ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων πολεμεῖν ἡμῖν σχηματιζό-
μενος, εὗρεν ἐκ τῶν γεγραμμένων κατὰ τῶν ἁγίων
λαβὴν; Ἀλλὰ σιωπήσθω καὶ τοῦτο τὸ ἐγκλημα·
μικρὸν γὰρ οἶμαι καὶ ἀγεννὲς εἶναι, πρὸς τὰ ψευδῆ
τε καὶ ἀναπόδεικτα τῶν λεγομένων ἵστασθαι. Ἄλλ'
ἐπὶ τὸ σφοδρότερον τῆς κατηγορίας μετέλθωμεν.

Φησὶ, τὸν ἀνθρώπον κεχρηῶσθαι λέγειν ἡμᾶς,
καὶ τὸν ἐξ ὑπακοῆς αὐτὸν ταπεινώσαντα τῇ τοῦ
δοῦλου μορφῇ, σύμμορφον εἶναι τοῖς ἀνθρώποις,
καὶ πρὶν ταύτην ἀναλαβεῖν τὴν μορφήν. Οὐδὲν

nos ab eo edocti, dicimus in unum omnem dicto-
rum phrasin respicere; et ipsam crucem, et huma-
num nomen, et vim vocis demonstrativam. Duas
enim res circa unam personam Scripturæ sermo
asserit fuisse factas, a Judæis quidem passionem,
a Deo autem honorem: non quod alius quidem
passus sit, alius vero per exaltationem sit honoratus,
quod clarius verbis sequentibus interpretatur, dum
dicit, *Dextra Dei exaltatus*. Quis igitur exaltatus
est? humilisque an altissimus? Quid autem aliud
quam Deus est ille qui est Altissimus? Atqui Deus
altissimus cum sit, non indiget ut sublimetur: igitur
apostolus quod humanum est, exaltatum esse
dicit. Exaltatus est autem, quia Dominus et Chri-
stus factus est. Propter hoc autem post passio-
nem factus est. Quamobrem apostolus non Do-
mini existentiam quæ antecessit sæcula, per verbum
fecit, repræsentat, sed humilis ad excelsum muta-
tionem per dexteram Dei factam. Quin etiam per
hoc verbum pietatis mysterium declaratur. Qui
enim dixit quod dextra Dei exaltatus, manifeste
ineffabilem mysterii dispensationem evolvit. Quod
dextra Dei omnium quæ sunt est effectrix, quæ
quidem est Dominus, per quem omnia condita
sunt, et sine quo nihil eorum quæ sunt subsistit.
Hæc unitum secum hominem ad propriam celsitu-
dinem per temperationem extulit, quod quidem est
ipsa secundum naturam, etiam illum faciens. Est
autem ipsum Dominus et Rex, Christus enim rex
nominatur, hæc etiam illum effecit; ut enim in
altissimo factus, superexaltatus est, sic etiam alia
omnia factus est, in immortalis immortalis, in lucelux,
in incorruptibili incorruptibilis: in invisibili invisibi-
lis; in Christo Christus; in Domino Dominus. Nam in
corporalibus temperationibus, cum pars altera multa
mensura exuberat, quæ minor est transformari
solet in eam partem quæ prævalet: hoc etiam in
mystico sermone plane per vocem Petri docemur,
quod humilitas ejus qui ex infirmitate crucifixus
est, ipsa autem infirmitas carnem declarat, sicut
de Domino audivimus; hoc autem per tempera-
tionem cum infinito et interminato non mansit in
propriis mensuris et proprietatibus, sed dextra Dei
sublime elatum est, atque servi loco Dominus fa-
ctus est, et pro subdito Christus rex: proque hu-
mili altissimus, et pro homine Deus. Quamnam
ergo qui pro apostolis bellum nobis inferre simu-
lat, ex scriptis contra sanctos ansam nactus est?
Sed hoc crimen silentio involvatur: angusti enim
et degeneris animi esse reor, contra falsa et nulla
demonstratione firmata crimina stare. Sed ad ac-
cusationis vehementius et validius telum perga-
mus.

Ait nos (a) hominem in hominem exinanitum
esse affirmare, atque eum qui semetipsum ex obe-
dientia submisit servi forma sumpta, hominibus con-
formem esse, etiam priusquam hanc formam assump-

(a) D. Basilium intelligit, qui de eodem disserit lib. II, contra Eunomium.

psisset. Nihil de dictione submutatum fuit, sed eadem verba a nobis translata sunt ex illius sermone in nostrum: si enim quid in nostris scriptis est tale, (nostra enim dico quæ sunt doctoris,) nullus oratori calumniam imputet, omnem implo ro veritatis eura m; et nos testabimur. Quod si horum nihil est in nostris scriptis, oratio non exillem culpam iuducit. Sed tanquam liquido et plane demonstratis succenset et indignatur, prodigiosas loquacitates nugis et perturbatione plenas, et salebras, et talia vocans. Quid agendum sit non video. Quemadmodum ad improvisas iras phrenitide laborantium et furentium, anxii et perplexi non habent quid consilii capient: sic ego ipse adversus hanc desperationem nihil consilii et remedii invenio. Ait magister (rursus enim ad verbum ejus sermonem repetam) quod non theologiæ modum nobis tradit, sed dispensationis rationes. Iste autem accusator ex his impulsus nos astruere hominem exinanitum in hominem contendit. Quæ horum et illorum communio? Si dicimus apostolum non nobis modum theologiæ tradidisse, sed suo sermone dispensationem secundum passionem subostendisse, propter hoc hominis in hominem exinanitionem et servi formam ante sæcula et adventu in carne antiquiorem ex Maria hominem dicere damnamur. Sed supervacaneum esse arbitror in certis et confessis immorari; præsertim cum ipsa veritas nos ab omni crimine liberet. Tunc enim accusantibus resistere oportet, quando quis in se ipsum calumniatori apsam præbuerit: in quibus autem nullum est periculum suspicandi aliquid absurdum, non falsi criminis ejus qui calumniose accusatur, sed accusantis furoris et insanix reprehensio, accusatio constituitur. Sed quemadmodum ob crucem erubescendi crimine falso accusati, per ea quæ sunt examinata in contrarium conversum regeri accusatori crimen demonstravimus: sic et hanc culpam in accusatores transferri ostendimus, quod illi non nos ex simili ad simile Filii mutationem in æconomia (id est dispensatione) passionis doceamus. Examinabimus enim quæ ab utrisque dicuntur inter se comparata et summam posita. Nos dicimus unigenitum Deum qui per seipsum produxit omnia: unum autem eorum quæ ab ipso facta sunt, et humanam naturam esse, quæ cum in peccatum lapsa fuisset, et ideo in mortis corruptionem incidisset, rursus ipsam per semetipsum ad immortalem vitam traxisse per hominem, in quo tanquam tabernaculo mansit, tota humanitate in seipso assumpta, atque suam vivificam virtutem mortali et corruptibili naturæ admiscuisse; nostramque mortificationem per attemperatorem ad se in vitalem gratiam et virtutem transmutasse. Et hoc asserimus esse secundum carnem Domini mysterium: quia qui est incommutabilis in mutabili gignitur, ut ab eo quod deterius est in melius transferens et immutans admistam dispositioni mutabili vitiositatem, aboleret a natura absumptum in seipso peccatum. Nam Deus noster ignis con-

A ὑπηρείφθη τῆς λέξεως· ἀλλ' αὐτὰ τὰ ῥήματα παρ' ἡμῶν μετενήνεκται ἀπὸ τοῦ ἐκείνου λόγου πρὸς τὸν ἡμέτερον. Εἰ μὲν ἐστὶ τι τοιοῦτον ἐν τοῖς παρ' ἡμῶν γεγραμμένοις (ἡμέτερα γὰρ τὰ τοῦ διδασκάλου φημι), μηδεὶς ἐγκαλεῖται συκοφαντίαν τῷ ῥήτορι, πᾶσαν αὐτῷ φροντίδα τῆς ἀληθείας· καὶ ἡμεῖς μαρτυρήσομεν. Εἰ δὲ τοῦτον μὲν ἐστιν ἐν τοῖς γεγραμμένοις οὐδὲν, ὁ λόγος δὲ οὐκ αἰτίαν ἐπάγει φιλήν. Ἄλλ' ὡς ἐπὶ φανερώς ἀποδεδειγμένοις ἀγανακτεῖ καὶ ὀργίζεται, τερατείας, καὶ λήρου, καὶ ταραχῆς πλήρεις, καὶ ἀνωμαλίας, καὶ τὰ τοιαῦτα καλῶν. Τί χρὴ πράττειν οὐ συνορῶ. Καθάπερ οἱ πρὸς τὰς ἀπρεφασί-
 B στους ὀργὰς τῶν φρενιτιζόντων ἀμχανοῦντες τὸν ἔχουσιν ὁ τι βουλεύονται, οὕτως οὐδὲ αὐτὸς ἐξευρίσκει τινὰ πρὸς τὴν ἀμχανίαν ταύτην ἐπινοίαν. Φησὶν ὁ διδάσκαλος (πάλιν γὰρ ἐπὶ λέξεως αὐτοῦ τὸν λόγον ἐπαναλήφθωμαι), ὅτι οὐχὶ θεολογίας ἡμῖν παραδίδωσι τρόπον, ἀλλὰ τοὺς τῆς οἰκονομίας λόγους. Ὁ δὲ κατήγορος ἐκ τούτων ὁρμηθεὶς, ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπων κεκινῶσθαι λέγει κατασκευάζειν ἡμᾶς. Τίς κοινωνία τούτων κἀκείνων; Εἰ φαμέν τὸν ἀπόστολον μὴ θεολογίας ἡμῖν παραδεσχεῖναι τρόπον, ἀλλὰ τὴν κατὰ τὸ πάθος οἰκονομίαν ὑποδεῖξαι τῷ λόγῳ, διὰ τοῦτο ἀνθρώπου εἰς ἀνθρώπων κένωσιν, καὶ δούλου μορφὴν προαιώνιον, καὶ τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας πρεσβύτερον τὸν ἐκ Μαρίας ἀνθρώπων λέγειν διαβαλλόμεθα. Ἄλλὰ περιττὸν οἶμαι τοῖς ὁμολογουμένοις ἐνδιατρίβειν, αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀφίεσθαι ἡμᾶς τοῦ ἐγκλήματος. Τότε γὰρ χρὴ τοῖς κατηγοροῦσιν ἀντι-
 C καθίστασθαι, ὅταν τις παράσχη καθ' ἑαυτοῦ τῷ συκοφάντῃ λαβὴν· ἐφ' ᾧ δὲ κίνδυνός ἐστιν οὐδεὶς ὑπονοηθῆναι τι τῶν ἀπάντων, οὐ τῆς τοῦ συκοφαντουμένου διαβολῆς, ἀλλὰ τῆς τοῦ κατηγοροῦντος μανίας. Ἐλεγχος ἡ κατηγορία καθίσταται. Ἄλλ' ὥσπερ ἐπαισχύνεσθαι τῷ σταυρῷ τὴν αἰτίαν ἔχοντας ἐδείξαμεν διὰ τῶν ἐξητασμένων εἰς τὸναντίον περιτρεπόμενον τῷ κατηγορῷ τὸ ἐγκλημα· οὕτω καὶ τὴν αἰτίαν ταύτην εἰς τοὺς κατηγοροῦς ἐπαναστρέφουσιν δεῖξομεν· ὡς ἐκείνων οὐχ ἡμῶν τὴν ἐξ ὁμοίου πρὸς τὸ ὅμοιον τοῦ Υἱοῦ μετάστασιν ἐν τῇ κατὰ τὸ πάθος οἰκονομίᾳ δογματιζόντων. Ἐξετάσομεν γὰρ παράλληλα θέντες ἐπὶ κεφαλαίῳ τὰ παρ' ἑκατέρων λεγόμενα. Ἡμεῖς φαμεν τὸν μοναγενῆ Θεὸν δι' ἑαυτοῦ παραγάγοντα τὰ πάντα, ἐν δὲ τῶν παρ' αὐτοῦ γεγονότων, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην
 D φύσιν, ἥς πρὸς κακίαν ἀπορρέουσας, καὶ διὰ τοῦτο γενομένης ἐν τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ, πάλιν αὐτὴν δι' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν ἀθάνατον ζωὴν ἐφελκύσθαι διὰ τοῦ ἀνθρώπου, ᾧ κατεσχέωσεν, ὅλον ἀναλαβόντα πρὸς ἑαυτὸν τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τὴν ζωopoῖον αὐτοῦ δύναμιν τῇ θνητῇ καὶ ἐπιχρήρῳ καταμίξει φύσει· καὶ τὴν ἡμέτεραν νέκρωσιν διὰ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ἀνακράσεως εἰς ζωτικὴν μεταποιῆσαι χάριν καὶ δύναμιν. Καὶ τοῦτο φαμεν εἶναι τὸ κατὰ τὴν σάρκα τοῦ Κυρίου μυστήριον· ὅτι ὁ ἀτρεπτος ἐν τῷ τρεπτῷ γίνεται, ἵνα πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιώσας, καὶ μεταβαλὼν ἐκ τοῦ χειρόνος τὴν ἐμμιχθεῖσαν τῇ τρεπτῇ διαθέσει κακίαν, ἐξαφανίσῃ ἀπὸ τῆς φύσεως ἐν ἑαυτῷ τὸ κακὸν δαπανήσας. Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν πῦρ κατὰ ἀναλίσκον ἐστίν, ᾧ ἐναφανίζεται πᾶσα κακίας ὕλη

Ὁ ἡμέτερος λόγος. Ὁ δὲ κατήγορος τί φησιν; Οὐδὲν ἄρεπτόν τε καὶ ἀκρίστον τῷ διὰ κτίσεως γεγονότι, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς κακίαν ἀλλοιωθέντι, καταμιχθῆναι· ἀλλὰ καὶ αὐτὸν κτιστὸν ὄντα πρὸς τὸ συγγενὲς ἔλθεῖν ἑαυτῷ καὶ ὁμόφυλον, οὐκ ἐξ ὑπερεχούσης φύσεως διὰ φιλανθρωπίας τὴν ταπεινότεραν ὑποδύναται φύσιν, ἀλλ' ἔπερ ἦν, τοῦτο γενόμενον. Τῷ γὰρ γενικῷ τῆς προσηγορίας, ἐν κατὰ πάντων ἐστὶ τῶν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὑποστάντων, τὸ τῆς κτίσεως ὄνομα· αἱ δὲ μερικαὶ τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων διαφοραὶ, ταῖς τῶν ιδιωμάτων παραλαγαῖς, ἑτέρα τῆς ἑτέρας διεννυόχασιν. Ὡστε εἰ κτιστὸς μὲν ἑκείνος, κτιστὸς δὲ ἄνθρωπος, αὐτὸς εἰς ἑαυτὸν ἑκενώθη κατὰ τὴν Εὐνομίου φωνήν· καὶ οὐ πρὸς τὸ ταπεινὸν ἐκ τοῦ ὑπερέχοντος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὁμοίου πρὸς τὸ ὁμότιμον μετεχώρησε, πλην τῆς κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον ιδιότητος. Πρὸς τίνα τοίνυν ἡ δικαία τῶν δικαζόντων ἐνεχθήσεται; ψῆφος; ἢ τίς τοῖς ἐγκλημασιν ἑκείνοις ὑπεύθυνος ἀναφανήσεται; Ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀκρίστου τὸν κτιστὸν σεσῶσθαι; λέγων, ἢ ὁ τῷ κτισματι τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἀνατιθεὶς τὴν αἰτίαν;

Ἄλλ' οὐκ ἄλλος τῶν εὐσεβούντων ἡ κρίσις. Ὁ γὰρ ἀκριβῶς ἐπιστάμενος τὴν διαφορὰν τοῦ κτιστοῦ πρὸς τὸ ἀκρίστον· ὣν ἡ παραλλαγή κυριότητι καὶ δουλείᾳ χαρακτηρίζεται· τοῦ μὲν ἀκρίστου Θεοῦ δεσπόζοντος ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ τοῦ αἰῶνος, καθὼς φησιν ὁ Προφήτης· πάντων δὲ τῶν ἐν τῇ κτίσει δουλεύοντων κατὰ τὴν τοῦ αὐτοῦ προφήτου φωνήν, ἢ φησιν, ὅτι *Τὰ σύμπαντα δούλα σά*· ὁ ταῦτα τοίνυν δι' ἐπιμελείας κατανοήσας οὐκ ἀγνοεῖ πάντως τὸν ἐν δουλείᾳ εἰς δουλείαν τὸν Μονογενῆ μετοικίζοντα. Εἰ γὰρ δουλεύει μὲν ἡ κτίσις πᾶσα κατὰ τὸν Παῦλον, κτιστὴ δὲ κατ' Εὐνόμιον τοῦ Μονογενοῦς ἡ οὐσία, οὐ δεσπότην καταμιχθῆναι δούλοις, ἀλλὰ δούλον ἐν δούλοις γενέσθαι διὰ τῶν δογμάτων οἱ ἐναντίοι πάντως κατασκευάζουσιν. Ἄλλὰ μὴν τὸ πρὸ τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας ἐν δούλῳ μορφῇ λέγειν εἶναι τὸν Κύριον, ἰσὺν ἔστι τῷ διαβάλλειν ἡμᾶς ὡς μέλανας τοὺς ἀστέρας, καὶ ζοφώδην τὸν ἥλιον, καὶ τὸν οὐρανὸν χθαρμαλὸν, καὶ τὸ ὕδωρ ξηρὸν, καὶ πάντα λέγοντας τὰ τοιαῦτα. Ὁ γὰρ οὐκ ἐξ ὧν ἀχέοι τι κατασκευάζων, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν ὁρμὴν τὸ δοκοῦν ἀναπλάσσει, μὴ δὲ τῶν τοιούτων φειδέσθω καθ' ἡμῶν ἐγκλημάτων. Ἰσὺν γὰρ ἔστιν ὑπὲρ γε τούτων ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἑκείνων εὐθύνεσθαι, τῷ μηδὲν τούτων τὰς ἀρχὰς ἐκ τῶν ἡμετέρων ἔχειν. Ὁ γὰρ ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς δόξῃ τὸν ἀληθινὸν Υἱὸν εἶναι διοριζόμενος, πῶς ἂν ἐν μορφῇ δούλου τὴν αἰώνιον τοῦ Μονογενοῦς δόξαν ὕβριζοι; Ἐπειδὴ τοίνυν δοκεῖ τῷ λογογράφῳ λέγειν κακῶς, φρονίζει δὲ τοῦ δοκεῖν εὐπροσώπους τὰς αἰτίας κατασκευάζειν, οὐδὲν περιττὸν ἂν εἴη καὶ ἀχρηστον τοῖς ἀσυστάτοις τῶν ἐγκλημάτων ἐναγωνίζεσθαι.

Καὶ γὰρ ἡ ἐφεξῆς κατηγορία παραπλήσιον τὸ παράλογον ἔχει· δύο γὰρ Χριστοὺς καὶ δύο Κυρίους

sumens est¹⁶, quo peccati materia omnis consumpta evanescit. Hic noster est sermo. Accusator autem quid ait? Non immutabilem et increatum ei qui per creationem factus est, et ob id in vitium mutato, admistum esse: sed et ipsum creatum existentem ad sibi cognatum et contribule venisse, non ex supereminenti natura propter benevolentiam in genus humanum humiliores, inquit, subiisse naturam, sed quod erat, hoc factum. Nam generali appellatione, unum de omnibus est eorum quæ ex nihilo substituerunt, creaturæ nomen, sed particulares eorum quæ in creatura considerantur differentie, proprietatum discriminibus aliæ ab aliis discrepant. Quare si creatus quidem ille, creatus vero homo, ipse in seipsum evacuatus est secundum Eunomii vocem; nec ad humile ex superexcellente, sed ex simili ad id quod in honore æquale est, transit, excepta proprietate quæ est corporis ad id quod corporis est expers. In quem igitur iusta iudicantium sententia feretur, vel quis criminibus illis obnoxius pronuntiabitur? An ille qui a Deo increato creatum salvum factum esse dicit, an qui salutis nostræ causam creaturæ assignat?

Sed non obscurum est pie sentientium iudicium. Qui enim exacte scit creati cum increato differentiam, quorum discrepantia dominatione et servitute notatur; cum increatus Deus dominetur in potestate sua in sæculum sæculi, sicut ait Propheta: omnes vero creaturæ serviant, secundum ejusdem prophetæ vocem, quæ ait: *Omnia serviunt tibi*¹⁷; qui hæc igitur diligenter animadvertit, non ignorat omnino eum qui Unigenitum ex servitute in servitutem migrare facit. Si enim omnis creatura servit, ut ait Paulus, creata est autem Unigeniti essentia, ut censet Eunomius: non Dominum servis permixtum, sed servum inter servos factum esse suis decretis omnino adversarii astruunt. Verumtamen ante adventum in carne in servi forma esse Dominum affirmare, perinde est acsi calumniarentur nos dicere nigras stellas et caliginosum solem et cœlum ad terram depressum, et aquam siccam, et omnia quæ sunt ejusmodi: qui enim non ex auditis quid astruit, sed pro suo impulsu quod sibi videtur fingit, neque parcat contra nos ejusmodi crimina intendere. Nihil enim interest utrum pro his an pro illis iudicium subeamus, quia nihil horum ex iis quæ asserimus principium habere potest. Qui enim in Patris gloria verum Filium esse determinat, quomodo in servi forma æternam Unigeniti gloriam contumelia afficeret? Quoniam vero huic scriptitatori placet maledictis incessere: ipsique est curæ ut videatur plausibiles et speciosas accusationes instruere: non supervacaneum et inutile fuerit, criminibus instabilibus et falsis resistere.

Etenim sequens accusatio simile absurdum habet; duos enim Christos et duos Dominos dicere nos

¹⁶ Hebr. xii, 29. ¹⁷ Psal, cxviii, 91.

insimulavit, non ex nostris scriptis accusationem A instituens, sed ad arbitrium pro suo jure mendacio utens. Quoniam igitur in ejus potestate est quidquid lubet dicere, cur parce et stricte mentitur, duos solos Christos a nobis induci affirmans? dicat pro suo jure, si ei videtur, nos decem Christos asserere, et decies totidem, et ad mille numerum producat, ut juvenilius et inconsideratius calumniam apprehendat. Nam blasphemia in duobus et in pluribus Christis æquale habet, criminaque non probata, nec demonstrata similiter æqualia sunt. Ostendat igitur nos asseverare duos Dominos et duos Christos, ut de decies mille reprehensione facta contra nos sententiam ferat. Sed ex nostris scriptis nos convincere contendit. Rursus quæ a magistro dicta sunt dispiciamus, per quæ iste contra nos putat crimina intentare. *Non theologiæ modum nobis tradit, inquit, sed æconomiae sive dispensationis rationes, qui dicit, quod Dominum ipsum et Christum fecit Deus hunc Filium quem vos crucifixistis: voce demonstrativa ad id quod humanum est et quod cernitur omnibus incumbens.* Hæc igitur sunt scripta. Hi vero duo Christi, unde ab Eunomio per id quod dictum est intrusi sunt? utrum dicere demonstrativam vocem, ad id quod apparet incumbere, hoc duorum Christorum constitutionis certam habet probationem? Igitur negare decet et hoc, nempe superexaltatum esse ab ipso post passionem Dominum, ne duos Altissimos dicere accusemur. Siquidem Altissimus quidem qui in principio est Verbum Deus, superexaltatus autem post passionem qui ex mortuis resurrexit, sicut ait Apostolus. E duobus enim necessario alterum eligendum est, vel dicendo superexaltatum esse post passionem, quod quidem æquale est huic assertioni, Dominum factum esse et Christum, impietatis apud Eunomium reum vocari, vel accusationem declinando inficari confessionem superexaltationis ejus qui passus est.

Sed ad hæc rursus oportet accusatoris sermonem nostræ causæ dictionis patrocinium præstituere. Quæ itaque sunt ab illo posita ad verbum recitabimus, per quæ noster sermo constituitur, ad hunc modum: *Beatus Joannes, inquit, Deum Verbum per quem omnia facta sunt, in carne factum esse docet, dum dicit: « Et Verbum caro factum est ».* An intelligens quæ scribit, hæc orationi suæ adjicit? Equidem non arbitror ipsum scire horum verborum sententiam. Nam si quis accurate quæ dicuntur consideraret, nullam in his et quæ a nobis, et quæ ab illo dicuntur, inter se repugnantiam inveniret. Nos enim ea etiam quæ per carnem dispensata sunt seorsim spectamus, et divinam virtutem in seipsa intelligimus. Ille similiter, ut nos, eum qui in principio erat Verbum in carne manifestatum esse dicit, neque alius quisquam ipsum, neque ipse seipsum unquam accusavit, ut

λέγειν ἡμᾶς ἡτιάσατο, οὐκ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐλέγχειν τὴν αἰτίαν ἔχων, ἀλλὰ πρὸς τὸ δοκοῦν κατ' ἐξουσίαν τῷ ψεύδει χρώμενος. Ἐπεὶ οὖν ἐπ' αὐτῷ ποιεῖται τὸ λέγειν ἃ βούλεται, τί μικρολόως φέροι τὸ ψεῦδος, δύο μόνους Χριστοὺς λέγεσθαι παρ' ἡμῶν κατασκευάζων; λέγεται κατ' ἐξουσίαν, εἰ δοκεῖ, καὶ δέκα Χριστοὺς πρεσβεύειν ἡμᾶς, καὶ δεκάκις τοσοῦτους, καὶ εἰς χιλίους τὸν ἀριθμὸν ἐκτεινέτω, ὡς ἂν νεανικώτερον τῆς συκοφαντίας ἀντιλαμβάνοιτο. Ἡ τε γὰρ βλασφημία, καὶ ἐπὶ δύο καὶ ἐπὶ πλείονων Χριστῶν τὸ ἴσον ἔχει, καὶ τὸ ἀναπόδεικτον τῶν ἐγκλημάτων ὡσαύτως ἴσόν ἐστι. Δεῖξας τοίνυν τὸ δύο λέγειν ἡμᾶς Κυρίου καὶ δύο Χριστοὺς, ὡς περὶ μυρίων τὸν ἐλεγχον ποιησάμενος, τὴν καθ' ἡμῶν ψήφον ἐχέτω. Ἄλλ' ἐκ τῶν ἡμετέρων ἡμᾶς διελέγχειν ψηφί. Πάλιν γὰρ τὰ εἰρημένα τῷ διδασκάλῳ διασκευώμεθα, δι' ὧν οὗτος οἴεται κινεῖν καθ' ἡμῶν τὰ ἐγκλήματα. Οὐ θεολογίας ἡμῖν παραδίδωσι τρόπον, φησὶν, ἀλλὰ τοὺς τῆς οἰκονομίας λόγους, ὃ λέγων ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν κατασκευεῖν ὁ Θεὸς, τοῦτον τὸν Υἱὸν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, τῇ δεικτικῇ φωνῇ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ καὶ βλεπόμενον πᾶσιν ἐπεριδόμενος. Τὰ μὲν οὖν γεγραμμένα ταῦτα· οἱ δὲ δύο Χριστοὶ πόθεν παρὰ τοῦ Εὐνομίου διὰ τοῦ εἰρημένου εἰσεκυκλήθησαν; Ἄρα τὸ τὴν δεικτικὴν φωνὴν πρὸς τὸ φαινόμενον εἰπεῖν ἐπεριδεσθαι, τοῦτο τῆς τῶν δύο Χριστῶν κατασκευῆς τὴν ἀπόδειξιν ἔχει; Οὐκοῦν ἀρνεῖσθαι προσήκει, καὶ τὸ ὑπερυψωθῆναι παρ' αὐτοῦ μετὰ τὸ πάθος τὸν Κύριον, ὡς ἂν μὴ καὶ δύο Ὑψίστους λέγειν αἰτιασθῆμεν· εἴπερ Ὑψίστος μὲν ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν Λόγος Θεός, ὑπερυψωθῆναι δὲ μετὰ τὸ πάθος ὁ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, καθὼς ψησιν ὁ Ἀπόστολος. Τῶν δύο γὰρ ἔστιν ἐξ ἀνάγκης ἐλίσσθαι τὸ ἕτερον, ἢ λέγοντας ὑπερυψωθῆναι μετὰ τὸ πάθος, ὅπερ ἴσον τῷ Κυρίῳ γενόμενον καὶ Χριστὸν, ἀσεβείας παρὰ τῷ Εὐνομίῳ φερεῖν γραφήν, ἢ τὴν κατηγορίαν ἐκκλίνοντας, ἀρνεῖσθαι τὴν ὁμολογίαν τῆς τοῦ παθόντος ὑπερυψώσεως.

Ἄλλὰ χρὴ πρὸς ταῦτα πάλιν τὸν τοῦ κατηγόρου λόγον συνήγορον τῆς ἡμετέρας ἀπολογίας προσθεσασθαι. Οὐκοῦν ἐρούμεν ἐπὶ λέξεως τὰ παρ' ἐκείνου τεθέντα, δι' ὧν ἡμέτερος συνίσταται λόγος, τοῦτον τὸν τρόπον· Ὁ μακάριος, φησὶν, Ἰωάννης τὸν Θεὸν Λόγον, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἐν σαρκὶ γεγενῆσθαι διδάσκει λέγων· « Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Ἄρα συνειδὼς ἃ γράφει, ταῦτα τῷ ἰδίῳ λόγῳ προστίθῃσιν; Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι τὸν αὐτὸν καὶ τὴν τούτων εἰδέναι διάνοιαν, καὶ πρὸς τὸν ἡμέτερον διαμάχεσθαι λόγον. Εἰ γὰρ τις ἀκριβῶς ἐπισκέψαιτο τὰ λεγόμενα, οὐδεμίαν ἐν τούτοις εὐρήσει πρὸς ἀλλήλων τῶν τε παρ' ἡμῶν καὶ τῶν παρ' ἐκείνου λεγομένων τὴν μάχην. Ἡμεῖς τε γὰρ καὶ τὰ διὰ σαρκὸς οἰκονομηθέντα κατ' ἰδίαν ὁρώμεν, καὶ τὴν θεῖαν δύναμιν ἐφ' ἑαυτῆς νοοῦμεν· ἐκείνους τε παραπλησίως ἡμῖν τὸν ἐν ἀρχῇ Λόγον ἐν σαρκὶ πεφανερῶσθαι λέγει, καὶ οὔτε ἄλλος τις αὐτόν, οὔτε αὐτὸς ἑαυτὸν ἡτιάσατο

πώποτε, ὡς δύο Λόγους κηρύσσοντα, τὸν τε ἐν ἀρχῇ ὄντα, καὶ τὸν σάρκα γενόμενον. Οἷδε γὰρ πάντως ὅτι ὁ μὲν Λόγος οὗτός ἐστι τῷ Λόγῳ, ὃ ἐν σαρκὶ φανεῖς τῷ πρὸς Θεὸν ὄντι. Ἡ δὲ σὰρξ οὐχ ἡ αὐτὴ τῇ θεότητι· πρὶν μεταποιηθῆναι καὶ ταύτην πρὸς τὴν θεότητα, ὡς ἐξ ἀνάγκης ἄλλα μὲν ἐφαρμόζειν τῷ Θεῷ Λόγῳ, ἕτερα δὲ τῇ τοῦ δούλου μορφῇ. Εἰ οὖν ἐκεῖνος οὐκ ἐγκαλεῖ αὐτῷ διὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας τῶν Λόγων δυάδα, πῶς ἡμεῖς πρὸς δύο Χριστοὺς διαμερίζειν τὴν πίστιν διαβαλλόμεθα; οἱ τὸν ἐκ τοῦ πάθους ὑπερψωθέντα, τοῦτον Κύριον τε καὶ Χριστὸν γεγενῆσθαι λέγοντες, διὰ τῆς πρὸς τὸν ὄντως Κύριον καὶ Χριστὸν ἐνώσεως, εἰδότες δι' ὧν μεμαθηκάμεν, ὅτι ἡ μὲν θεία φύσις διὰ μία καὶ ἡ αὐτὴ καὶ ὡσαύτως ἔχουσα· ἡ δὲ σὰρξ καθ' ἑαυτὴν μὲν ἐστὶ τοῦτο, ὅπερ καταλαμβάνει περὶ αὐτῆς ὁ λόγος τε καὶ ἡ αἰσθησις· ἀνακραθεῖσα δὲ πρὸς τὸ Θεῖον, οὐκέτι ἐν τοῖς ἑαυτῆς ὅροις τε καὶ ἰδιώμασι μένει, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν τε καὶ ὑπερχον ἀναλαμβάνεται. Διακρίνει δὲ ἀσύγχυτος τῶν τε τῆς σαρκὸς καὶ τῶν τῆς θεότητος ἰδιωμάτων ἡ θεωρία, ἕως ἂν ἐφ' ἑαυτῶν θεωρεῖται τούτων ἑκάτερον· οἷον τι λέγων· Ὁ Λόγος πρὸ τῶν αἰώνων ἦν· ἡ σὰρξ δὲ ἐπὶ τῶν ἐσχάτων ἐγένετο χρόνων. Καὶ οὐκ ἂν τι· ἀναστρέψας εἰποι, ἡ ταύτην προαιώνιον εἶναι, ἢ ἐν τοῖς ἐσχάτοις γεγενῆσθαι τὸν Λόγον. Ἡ σὰρξ παθητικῆς ἐστὶ φύσεως· ἐνεργητικῆς δὲ ὁ Λόγος. Καὶ οὕτε αὐτὴ δημιουργικὴ τῶν ὄντων, οὕτε ἡ θεότης παθητικὴν ἔχει τὴν δύναμιν. Ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν ὁ Λόγος· ἐν τῇ τοῦ θανάτου πείρᾳ ὁ ἄνθρωπος· καὶ οὕτε ἐξ αἰδίου τὸ ἀνθρώπινον, οὕτε θνήσκον τὸ Θεῖον. Καὶ τὰ ἄλλα πάντα κατὰ τὸν αὐτὸν θεωρεῖται τρόπον· οὕτε ζωοποιεῖ τὸν Ἀδάμαν ἡ ἀνθρωπίνῃ φύσιν, οὕτε δακρύει τὸν κείμενον ἡ ἀπαθὴς ἐξουσία, ἀλλ' ἴδιον τοῦ μὲν ἀνθρώπου τὸ δάκρυον· ἡ δὲ ζωὴ τῆς ὄντως ζωῆς· οὐ τρέφει τὰς χιλιάδας ἡ ἀνθρωπίνῃ πτωχεία, οὕτε τρέχει ἐπὶ τὴν συκὴν ἡ παντοδύναμος ἐξουσία. Τίς ὁ κοπιῶν ἐκ τῆς ὁδοπορίας, καὶ τίς ὁ ἀπόνως ὢλον τὸν κόσμον ὑποστήσας τῷ λόγῳ; Τί τὸ τῆς δόξης ἀπαύγασμα; Τί τὸ τοῖς φίλοις διαπειρόμενον; Ποία μορφή ἐπὶ τοῦ πάθους ῥαπίζεται, καὶ ποία ἐξ αἰδίου δοξάζεται; φανερά γὰρ ταῦτα κεν μὴ τις ἐφερμηνεύσῃ τῷ λόγῳ, ὅτι αἱ μὲν πληγαὶ τοῦ δούλου, ἐν ᾧ ὁ Δεσπότης· αἱ δὲ τιμαὶ τοῦ Δεσπότη τοῦ περὶ ὃν ὁ δοῦλος· ὡς διὰ τὴν συνάρειαν τε καὶ συμφύσιν κοινὰ γίνεσθαι ἑκατέρας τὰ ἀμφοτέρα, τοῦ Δεσπότη τοὺς δουλικοὺς μύλωνας εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνοντος, καὶ τοῦ δούλου τῇ Δεσποτικῇ δοξαζομένου τιμῇ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τοῦ Κυρίου τῆς δόξης ὁ σταυρὸς λέγεται, καὶ πᾶσα γλώσσα ἐξομολογεῖται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός.

Εἰ δὲ χρὴ καὶ τὰ λοιπὰ κατὰ τὸν αὐτὸν διελεῖν τρόπον, σκεψώμεθα, τί τὸ ἀποθνήσκον, καὶ τί τὸ καταλύον τὸν θάνατον· τί τὸ ἀνακαινούμενον· καὶ τί τὸ κενούμενον. Κενούται μὲν γὰρ ἡ θεότης, ἵνα χωρητῇ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει γένηται· ἀνακαινούται δὲ τὸ ἀν-

A duo Verba prædicantem, et quod in principio erat, et quod in carne factum est. Novit enim prorsus idem Verbum esse, quod in carne apparuit cum eo quod erat apud Deum. Caro autem non eadem est cum divinitate: priusquam hæc ad divinitatem transiret, ut necessario aliqua quidem Deo Verbo congruerent, alia vero formæ servi. Si igitur ille non ipsum accusat per talem confessionem Verborum dualitatem inducere, quomodo nos ad duos Christos fidem dispertiri per calumniam dicimur? qui superexaltatum ex passione, eum Dominum et Christum factum esse asserimus, per unionem cum vero Domino et Christo, scientes ex iis quæ didicimus, quod divina quidem natura semper una eademque et eodem modo se habet; caro vero per semetipsam hoc quidem est, quod de ipsa ratioque et sensus assumit; sed cum divinitate temperata non amplius in suis terminis et proprietatibus manet, sed ad id quod pravalet et supereminet assumitur. Carnis tamen et divinitatis proprietatum inconfusa permanet contemplatio, quandiu in se ipsis horum utrumque spectatur: tale quid dicens: Verbum ante sæcula erat, caro vero in extremis temporibus facta est. Nec quis retrovertens dixerit, vel hanc ante sæcula fuisse, vel in novissimis temporibus Verbum factum esse. Caro patibilis est naturæ; verbum autem est agentis. Neque ipsa est eorum quæ sunt opifex sive conditrix, neque divinitas vim patibilem habet. In principio apud Deum erat Verbum: in mortis experimento est homo: neque ab æterno humanitas est, neque divinitas est mortalis. Et alia omnia eodem modo spectantur; neque humana natura vivificat Lazarum, neque jacentem plorat impatibilis potestas. Sed hominis propria est lacryma; vita vero est vitæ quæ revera est. Non humana mendicitas pascit multa hominum millia; non ad sicum currit omnipotens potestas. Quis fatigatur ex itinere, et quis absque labore universum mundum verbo subsistere facit? Quis gloriæ splendor? Quid quod clavis est transfixum? Quæ facies in passione colaphis infligitur? et quæ ab æterno glorificatur? Hæc enim sunt clara, etiamsi quis sermone non explicet, quod plagæ et verbera sunt servi, in quo Dominus; honores autem Domini, circa quem servus: ita ut per compagem et nexum naturalem communia fiant utriusque utraque, Domino serviles vibices assumente, et servo Dominico honore glorificato: ob eam causam enim et Domini gloriæ crux dicitur, et omnis lingua confitetur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.

Quod si oportet reliqua etiam eodem modo distinguere, consideremus quid quod moritur, et quid quod mortem dissolvit: quid etiam id quod renovatur, et quid quod exinanitur. Exinanitur enim divinitas, ut capi possit in humana natura: re-

novatur vero quod humanum est, cum sit divinum per temperationem cum Divinitate. Quemadmodum enim aer sive spiritus in aqua non continetur, cum aliquo graviore corpore conclusus et contractus in aquae profunditate relictus fuerit, sed ad cognatum sibi recurrit principium. Aqua autem saepe cum recurso spiritali attollitur, in subtili quadam et in modum membranae tenui superficie aërio circulo incurvata: sic etiam vera vita in carne sita ad seipsam post passionem cum recurrit: etiam caro quae circum ipsam a divina immortalitate in altum sublata est, a corruptione ad id quod est incorruptibile sursum compulsa. Et quemadmodum in ligno ignis intra superficiem conditus et sopitus, videntium vel tangentium fallit saepe sensum; suscitatus autem apparet: sic in morte, quam fecit pro sua potestate, qui animam suam a corpore disjunct, cum ad Patrem dixit: *Pater, tibi in manus commendo spiritum meum*³⁰; qui, sicut dixit, potestatem habet iterum ipsam sumendi: hic confusione quae ab hominibus est contempta, quia sit Dominus gloriae, veluti vitae in natura corporis contexto suscitabulo, sive igniculo, in dispensatione secundum mortem rursus accendit; et suscitavit potentia suae deitatis, quod mortificatum erat refovens, et sic in divinae potentiae infinitatem, breve illud naturae nostrae libamentum cum infudit, quod quidem ipse erat, hoc et illud fecit, servilem formam, Dominum: et hominem ex Maria natum, Christum; et crucifixum ex imbecillitate, vitam et potentiam: atque omnia quaecunque in Deo Verbo pie considerantur, etiam in assumpto a Verbo faciens. Ita ut non per divisionem peculiariter in utroque haec videantur esse, sed cum divinitate temperatione, secundum id quod praepotentius est recreata corruptibilis natura, potentiae deitatis particeps facta sit, ut si quis dicat, aëti guttam vasto mari immistam, per huiusmodi mistionem maris qualitates induisse, quia non amplius secundum naturam huius liquoris qualitas in immensitate praepotentis immaneat. Sic noster sermo non numerum Christorum, ut criminatur Eunomius, sed unionem hominis cum Deo affirmans, mortalis cum immortalis, servi cum Domino, peccati cum iustitia; execrationis cum benedictione; hominis cum Christo transmutationem, facturam nominat. Quis igitur sycophantis relinquitur sermo? Quod nos duos Christos dogmate nostro praedicemus: si eum qui a principio increabiliter est in Patre, Dominum et Christum, et Verbum Deum factum esse negamus. Beatum vero Petrum breviter secundum carnem mysterium obiter demonstrantem dicere, secundum ante demonstratam intelligentiam, definivimus. Quia quod ex imbecillitate crucifixum est, et ipsum propter praevaletentem inhabitantis potentiam illud factum est, quod ille qui inhabitavit est et nominatur, Christus et Dominus, sicut diximus.

³⁰ Luc. xxiii, 46; Psal. xxx, 6.

A θρώπινον, διὰ τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἀναγκράσεως θεῶν γινόμενον. Ὡς γὰρ οὐ κρατεῖται πνεῦμα ἐν ὕδατι, ὅταν τινὲ τῶν βαρυτέρων συγκατασπασθὲν ἐναπολειφθῇ τῷ βάθει τοῦ ὕδατος, ἀλλ' ἐπὶ τὸ συγγενὲς ἀνατρέχει· τὸ δὲ ὕδωρ πολλάκις τῇ ἀναδρομῇ τοῦ πνεύματος συνεπαίρεται, ἐν λεπτῇ τινὶ καὶ ὑμενώδει τῇ ἐπιφανείᾳ ἀερώδει κύκλῳ περικυρτούμενον· οὕτω καὶ τῆς ἀληθινῆς ζωῆς τῆς ἐγκειμένης τῇ σαρκὶ πρὸς ἑαυτὴν μετὰ τὸ πάθος ἀναδραμούσης· καὶ ἡ περὶ αὐτὴν σὰρξ συνεπλήρθη ὑπὸ τῆς θεϊκῆς ἀθανασίας, ἀπὸ τῆς φοβῆς συνανωσθεῖσα ἐπὶ τὸ ἀφθαρτον. Καὶ ὥσπερ τὸ ἐν τῷ ξύλῳ πῦρ ἐντός πολλαῖς τῆς ἐπιφανείας κρυπτόμενον; λανθάνει τῶν ὁρώντων ἢ τῶν ἀπομένων τὴν αἰσθησιν· ἀναξυπυρούμενον δὲ φανεροῦται· οὕτως καὶ ἐν τῷ θανάτῳ ὃν πεποιήται κατ' ἐξουσίαν ὁ διαζεύξας τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ σώματος, ὁ εἰπὼν πρὸς τὸν ἴδιον Πατέρα, ὅτι Ἐν ταῖς χερσὶ σου παρατίθωμὶ τὸ πνεῦμά μου· ὁ, καθὼς φησιν, ἐξουσίαν ἔχων πάλιν λαβεῖν αὐτὴν, οὗτος ὁ τῆς ἐν ἀνθρώποις αἰσχύνῃς καταφρονήσας, διὰ τὸ εἶναι τῆς δόξης Κύριος, οἰοεὶ συγκαλύψας τὸ τῆς ζωῆς ἐμπύρευμα τῇ φύσει τοῦ σώματος, ἐν τῇ κατὰ τὸν θάνατον οἰκονομίᾳ, πάλιν ἀνῆψε τε καὶ ἀνεζωπύρησε τῇ δυνάμει τῆς ἰδίας θεότητος, τὸ νεκρωθὲν ἀναθάψας, καὶ οὕτως τῷ ἀπειρίῳ τῆς θεϊκῆς δυνάμεως τὴν βραχείαν ἐκείνην τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπαρχὴν ἀναχέας· ὅπερ αὐτὸς ἦν, τοῦτο κἀκεῖνο ἐποίησε, τὴν δουλικὴν μορφήν Κυρίου· καὶ τὸν ἀνθρωπίνον τὸν ἐκ Μαρίας Χριστόν· καὶ τὸν σταυρωθέντα ἐξ ἀσθενείας ζωὴν καὶ δύναμιν· καὶ πάντα ὅσα ἐν τῷ θεῷ Λόγῳ κατὰ τὸ εὐσεβεῖς θεωρεῖται, καὶ ἐν τῷ ἀναληφθέντι παρὰ τοῦ Λόγου ποιήσας. Ὡς μὴ κατὰ διαίρεσιν ἰδιαζόντως ἐφ' ἑκατέρου ταῦτα δοκεῖν εἶναι, ἀλλὰ τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἀναγκράσει κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἀναποιοῦν τὴν ἐπίκληρον φύσιν, μεταλαβεῖν τὴν τῆς θεότητος δύναμιν, ὡς εἰ τις λέγοι, ὅτι τὴν σταγόναν τοῦ ὁζους ἐμμιχθεῖσαν τῷ πελάγει, θάλασσαν ἢ μίξεις ἐποίησε, τῷ μηκέτι τὴν κατὰ φύσιν ποιότητα τοῦ ὕγρου τούτου ἐν τῇ ἀπειρίᾳ τοῦ ἐπικρατοῦντος συμμένειν· οὕτως ὁ ἡμέτερος λόγος οὐκ ἀριθμὸν Χριστῶν, καθὼς κατηγορεῖ ὁ Εὐνόμιος, ἀλλὰ ἔνωσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖον προσθεῖναι, τὴν τοῦ θνητοῦ πρὸς τὸ ἀθάνατον, καὶ τὴν τοῦ δούλου πρὸς τὸν Κύριον, καὶ τὴν τῆς ἀμαρτίας πρὸς τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὴν τῆς κατάρας πρὸς τὴν εὐλογίαν, καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Χριστὸν μεταστοιχείωσιν, ποιήσιν ὀνομάζων. Τίς οὖν ἐτι τοῖς συκοφάνταις ὑπολείπεται λόγος; Ὡς δύο Χριστοὺς ἡμῶν ἐν τῷ δόγματι χρηρσάμενων, εἰ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἀκτίστως ἐκ τοῦ Πατρὸς ὄντα, Κύριον καὶ Χριστόν. καὶ Λόγον καὶ Θεὸν οὐ λέγομεν πεποιηθῆναι. Τὸν δὲ μακάριον Πέτρον ἐν βραχεί τὸ κατὰ τὴν σάρκα μυστήριον παροδικῶς ἐνδεικνύμενον λέγειν διορίζομεθα, κατὰ τὴν προαποδειγμένην διάνοιαν. Ὅτι τὸ σταυρωθὲν ἐξ ἀσθενείας, καὶ αὐτὸ διὰ τὴν ἐπικρατήσασαν τοῦ ἐνοικῆσαντος δύναμιν, ἐκεῖνο γέγονεν ὅπερ ὁ ἐνοικῆσας ἐστὶ τε καὶ ὀνομάζεται, Χριστὸς καὶ Κύριος, καθὼς εἰρήκαμεν.

ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΛΟΓΟΣ Γ'.

CONTRA EUNOMIUM LIBER SEXTUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΕΚΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

α'. Καὶ ὁ ἕκτος δὲ λόγος οὐ ψιλὸν ἀνθρώπων τὴν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἐλθόντα, ὡς ὁ Εὐνόμιος τὸν μέγαν Βασίλειον εἶπεν εἰρηκέναι, ψευδῶς διαβάλλων, δεικνυσιν, ἀλλὰ τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν σάρκα ἀνθρωπεύειν ἐνδυσάμενον, καὶ μεστέον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων γεγόμενον, παθητὸν σαρκί, ἀπαθὴ τῇ θεότητι πιστωσάμενον, τὸν Εὐνόμιον συκοφάντην ἀπέδειξεν.

β'. Εἴτα πάλιν τῆς τοῦ Πέτρου μέμνηται φωνῆς τῆς, Ἐποίησε, καὶ τῆς ἐκ τῆς πρὸς Ἑβραίους, ἡ φωνὴν, Ἀπόστολον καὶ ἀρχιερεῖα τὸν Ἰησοῦν παρὰ Θεοῦ γεγενῆσθαι· ἰσαρῶς τε ὑπὲρ τῶν παρὰ Εὐνομίου ἐπαχθέντων αὐτῷ ἐγκλημάτων ἀπολογησάμενος, αὐτὸν τὸν Εὐνόμιον συνηγοροῦντα τοῖς τοῦ μεγάλου ἀποδείκνυσιν Βασιλείου λόγοις, καὶ Κύριον τὸν μονογενῆ Υἱὸν σάρκα ἐνδυσάμενον γεγενῆναι λέγοντα.

γ'. Ἐπειτα τὸ πρὸς τὸν Φίλιππον ρηθὲν παρὰ τοῦ Κυρίου, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, τὸν ἐν τῷ ἄλλωθεν εἶναι σώματι ὄντα, ἑώρακε τὸν Πατέρα, θαυμασιῶς διέειπεν. Ἐν ᾧ καὶ τὸ κατὰ τὸ φιλόσοφον πάθος τοῦ Κυρίου, καὶ τοῦ Πατρὸς ἀπαθὲς, δημιουργικὸν τε καὶ προνοητικόν, καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων συμφύσιν, καὶ εἰς τὰ ἐξ ὧν διετέθησιν ἀνάλυσιν παγκάλως διελέλυθεν.

δ'. Εἴτα πάλιν τὴν παρὰ τοῦ Πέτρου ρῆσιν ἀναλαβὼν, ὅτι Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς αὐτὸς ἐποίησε, καὶ διὰ πολλῶν συλλογισμῶν ταύτην πασιφῶς διασαφῆσαι, ἐν ταύτῃ τὸν Εὐνόμιον τῷ ὀρθῷ συνηγοροῦντα δεικνύει δόγματι· ἐν οἷς τὰ τε θεῖα καὶ ἀνθρώπινα ὀνόματα διὰ τὴν τῶν φύσεων ἀνάκρασιν ἑκατέρῳ φύσει ἐφαρμοσας, τὸν λόγον πληροῖ.

Ἄλλ' αἰσθάνομαι πέρα τοῦ δέοντος ἐμφυλοχωρήσας τῷ τόπῳ, τῆς ἀνάγκης τῶν νοημάτων πρὸς τὴν θεωρίαν ἡμᾶς ταύτην ἐξαναγούσης, ἐπ' ἀναληπτέον δὲ τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἐγκλημάτων, ὡς ἂν μηδὲν τῶν ἐπενεχθέντων ἡμῖν ἀναπολόγητον παραδράμοιμεν. Καὶ πρῶτον, εἰ δοκεῖ, τοῦτο σκεψώμεθα, ὅπως ἡμᾶς αἰτῶνται κοινὸν ἀνθρωπίνον τὴν τοῦ παντὸς σωτηρίαν ἐνηργηκέναι λέγειν. Τοῦτο γὰρ εἰ καὶ διὰ τῶν ἐξητασμένων μετρίως ἤδη προαποδείδειται, ἀλλ' ὡς ἂν διὰ πάντων ἐκκαθαρθῇ τῶν ἐκ διαβολῆς κρινόντων ἡ ὑπόληψις, ἐν ὀλίγῳ πάλιν διαληφώμεθα. Ἡμεῖς τοσοῦτον ἀπέχομεν εἰς κοινὸν ἀνθρωπίνον τῆς μεγάλης καὶ ὑπὲρ λόγον χάριτος τὴν αἰτίαν ἀνάγειν, ὥστε καὶ εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον, ἡ εἰς οὐράνιον ἄγγελον ἀναφέρῃ τις τὴν τοιαύτην εὐεργεσίαν, ἀνάθεμα λέγειν τοῦτον κατὰ τὸν Παύλου νόμον. Οὕτε γὰρ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ἡμῶν, οὔτε εἰς ἀνθρώπινον ἔβα-

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI SEXTI.

1. Sextus liber ostendit, eum qui pro salute hominum venit, non fuisse nudum merumque hominem, ut magnum Basilium asseruisse Eunomius mendaciter calumniabatur: sed unigenitum Dei Filium carnem humanam induisse, factumque mediatorem Dei et hominum, passibilem carne, impassibilem divinitate; et Eunomium sycophantam agere demonstrat.

2. Iterum meminit dicti a S. Petro prolati (Act. II. Certissime ergo sciat omnis domus Israel, quia et Pomium eum, et Christum fecit Deus) et illius ad Hebraeos, quod ait: Christum a Deo Apostolum et summum Pontificem factum esse: et cum prolata satis apologia accusationes contra Basilium ab Eunomio productas diluisset, ostendit ipsum Eunomium Basilii dictis subscribere, et unigenitum Filium carne assumpta Dominum factum esse, affirmare.

3. Illud Domini ad Philippum: Qui videt me, in corpore mutato existentem, vidit et Patrem, mirifice explanat. Ubi etiam in benignissima Passione Domini, Patris impassibilitatem, et vim creandi, ac providentiam, et hominum in natura convenientiam, et in ea, ex quibus compositi sunt, resolutionem perquam pulchre docet.

4. Deinde resumpto Divi Petri dicto, Quem Dominum et Christum Deus ipse fecit, multisque syllogismis sapientissime declarato; ostendit Eunomium hic etiam recte doctrinam assilulari; tandemque divina et humana nomina propter naturarum unionem utrique naturae accommodans, librum terminat.

A Sed sentio ultra quam oportet nobis indulsisse, et in hoc loco libentius moram fecisse, notionum necessitate ad hanc contemplationem nos subvehente, criminum consequentia resumenda est, ut nihil eorum quæ nobis objecta et illata fuerunt, indefensum prætereamus. Ac primum si videtur consideremus quo modo nos accusat communem sive purum hominem universi salutem operatum esse dicere. Hoc enim etsi per ea quæ sunt mediocriter excussa et examinata jam demonstratum est: tamen ut prorsus eorum qui ex calumnia iudicant expurgata sit opinio, paucis rursus disseremus. Tantum abest ut ad communem hominem ingentis omnemque rationem superantis gratiæ causam adducamus, ut etiam si quis ad Petrum vel Paulum, vel ad cœlestem angelum talem operationem referret, diceremus hunc, secundum Pauli

legem, anathema (id est *sacrum, devotum, detestabilem*). Neque enim Paulus pro nobis crucifixus est; neque in humanum nomen sacro lavacro tincti sumus. Haud tamen quoniam vim Christi salutem humana natura præstantiorem esse confitemur, jam adversariorum dogma contra veritatem prævalet: his enim propositus est scopus, præstruere per omnia, Filii essentiam a Patris essentia alienam esse et diversam: nec solum geniti cum ingenuito differentia, verum etiam patibilis cum impatibili oppositione, quod secundum essentiam est dissimile, demonstrare obnixè contendunt. Atque struitur.

Non minus etiam per ea quæ nunc dicuntur manifestum est. Nam si eos qui naturæ humanæ passionem attribuunt accusat: ipsam omnino divinitatem passioni vult subicere. Cum enim sit duplex et ambigua opinio, utrum divinitas a humanitas perpessa fuerit: horum unius accusatio, ejus quod relinquitur plane sit præstructio. Si igitur eos qui passionem in homine intuentur accusant, illos prorsus qui Filii divinitatem passibilem dicunt, laudabunt. Quod autem astruitur, patrocinium absurditatis dogmatis ipsorum efficitur. Si enim juxta illorum rationem patitur Fili divinitas; Patris vero in omni impassibilitate secundum essentiam custoditur: impassibilis igitur natura ab ea quæ perpassioni obnoxia est alienatur. Quandoquidem hoc quod dicitur, quantum verbis circumscribitur, breve quidem est, sed omnis in dogmate pravitalis principia et hypotheses præbet: justum fuerit lectores non responsum concisum et breve, sed quod validum est et tutum postulare. Nos igitur neque homini salutem nostram attribuimus, neque incorruptibilem et divinam naturam patibilem et corruptibilem esse admittimus, sed quoniam divinis vocibus omnino et indubitanter oportet fidem habere, quæ Deum Verbum in principio esse prædicant, post vero Verbum carnem factum in terra visum esse et cum hominibus conversatum, convenientes voci divinæ notiones in fide accipimus. Cum enim audimus, quod lux est, et virtus, et justitia, et vita, et veritas, quodque omnia per ipsum facta sunt, hæc omnia et ejusmodi fide digna et certa facimus ad Verbum Deum referentes. Cum vero dolorem, et somnum, et egestatem, etiam turbationem, et vincula, et clavos, et lanceam, et sanguinem, et vulnere, et sepulturam, et monumentum, et quæcunque alia ejusmodi, etsi prius demonstratis, modo subcontrario habere se videantur: nihilominus et fide digna certa, veraque affirmamus, ad carnem spectantes, quam per fidem, cum verbo accepimus. Quemadmodum non licet carnis proprietates in Verbo quod erat in principio contemplari: sic contra, neque ea quæ sunt divinitatis propria, in natura carnis fas est intelligere. Quamobrem cum de Domino doctrina evangelica sit mista, et ex sublimibus, Deoque quadrantibus, atque ex humilibus utrumque intellectum, utrique

A πείσθημεν ὄνομα. Οὐ μὴν ἐπειδὴ κρίττω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι τὴν σωτήριον τοῦ Χριστοῦ δύναμιν ὁμολογοῦμεν, ἥδη τὸ δόγμα τῶν ὑπεναντιῶν τὸ κατὰ τῆς ἀληθείας κρατύνεται. Τοῖς μὲν γὰρ σκοπός ἐστι διὰ πάντων κατασκευάσαι τὴν τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς ἀλλοτρίωσιν, καὶ οὐ μόνον τῇ τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον διαστολῇ, ἀλλὰ καὶ τῇ τοῦ παθητοῦ πρὸς τὸ ἀπαθὲς ἀντιθέσει, τὴ κατ' οὐσίαν ἀνόμοιον ἀποδεικνύειν σπουδάζουσι. Καὶ τοῦτο γυμνότερον μὲν ἐν τοῖς τελευταίοις τοῦ λόγου κατασκευάζεται.

hoc in postremis sermonis partibus nudius con-

Φανερόν δὲ καὶ διὰ τῶν νῦν λεγομένων οὐχ ἥττον ἐστίν. Εἰ γὰρ αἰτιάται τοὺς τὸ πάθος τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἀνατίθεντας, βούλεται πάντως αὐτὴν τῷ πάθει ὑπαγαγεῖν τὴν θεότητα. Διπλῆς γὰρ οὕσης καὶ ἀμφιβόλου τῆς ὑπολήψεως, εἴτε τὸ θεῖον εἴτε τὸ ἀνθρώπινον ἐν πάθει γέγονεν, ἢ τοῦ ἐνδὸς κατηγορία, κατασκευὴ πάντως τοῦ λειπομένου γίνεται. Εἰ τοίνυν αἰτιῶνται τοὺς τὸ πάθος περὶ τὸν ἀνθρώπον βλέποντας, ἐπαινεσοῦσι πάντως τοὺς ἐμπαθεῖ λέγοντας τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα. Τὸ δὲ κατασκευαζόμενον, συνηγορία τῆς τοῦ δόγματος αὐτῶν ἀτοπίας γίνεται. Εἰ γὰρ πάσχει μὲν κατὰ τὸν λόγον αὐτῶν τοῦ Υἱοῦ ἡ θεότης· ἡ δὲ τοῦ Πατρὸς ἐν ἀπαθείᾳ πάση φυλάσσεται κατὰ τὴν οὐσίαν· ἡ ἀπαθὲς ἄρα φύσις πρὸς τὴν παραδεχομένην τὸ πάθος ἀλλοτρίως ἔχει. Ἐπειδὴ τοίνυν βραχὺ μὲν ὅσον ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν βημάτων ἐστὶ τὸ λεγόμενον, πάσης δὲ τῆς περὶ τὸ δόγμα κακίας τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις παρέχεται, δίκαιον ἂν εἴη τοὺς ἐντυγχάνοντας μὴ τὸ σύντομον τῆς ἀποκρίσεως, ἀλλὰ τὸ ἀσφαλὲς ἀπατεῖν. Ἡμεῖς τοίνυν οὕτε ἀνθρώπων τὴν σωτηρίαν ἑαυτῶν ἀνατίθεμεν, οὔτε τὴν ἀκήρατον καὶ θείαν φύσιν ἐμπαθεῖ καὶ ἐπίκληρον εἶναι καταδεχόμεθα· ἀλλ' ἐπειδὴ χρὴ πάντως πιστεύειν ταῖς θείαις φωναῖς, αἱ θεὸν τὸν ἐν ἀρχῇ ὢντα Λόγον κηρύσσουσιν· μετὰ ταῦτα δὲ τὸν Λόγον σάρκα γενόμενον ἐπὶ τῆς γῆς ὀφθῆναι, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφῆναι, τὰ πρόσφορα τῆς θείας φωνῆς νοήματα τῇ πίστει δεχόμεθα. Ὅταν μὲν γὰρ ἀκούωμεν ὅτι φῶς ἐστὶ, καὶ δύναμις, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ζωὴ, καὶ ἀλήθεια, καὶ ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· πάντα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα πιστὰ ποιοῦμεθα, εἰς τὸν Λόγον τὸν θεὸν ἀναφέροντες. Ὅταν δὲ λύπην, καὶ ὕπνον, καὶ ἐνδειαν, καὶ ταραχὴν, καὶ δεσμὰ, καὶ ἥλους, καὶ λόγην, καὶ αἶμα, καὶ τραύματα, καὶ ταφήν, καὶ μνημεῖον, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, καὶ ὑπεναντίως ἔχῃ τοῖς προαποδοδομένοις, οὐδὲν ἥττον πιστά τε καὶ ἀληθῆ εἶναι δεχόμεθα, πρὸς τὴν σάρκα βλέποντες, ἢν τῇ πίστει μετὰ τοῦ λόγου παρεδεξάμεθα. Ὡς οὐκ ἐστὶ τὰ τῆς σαρκὸς ἰδιώματα τῷ ἐν ἀρχῇ ὄντι ἐπιθεωρηθῆναι Λόγῳ· οὕτως αὖ πάλιν οὐδὲ τὰ τῆς θεότητος ἰδία ἐν τῇ τῆς σαρκὸς φύσει κατανοῆσαι. Διὸ μεμιγμένης τῆς εὐαγγελικῆς περὶ τοῦ Κυρίου διδασκαλίας διὰ τε τῶν ὑψηλῶν τε καὶ θεοπρεπῶν καὶ διὰ τῶν ταπεινῶν, ἐκάτερον τῶν νοημάτων ἐκᾶτέρῳ τῶν ἐν τῷ μυστηρίῳ νοουμένων καταλλήλως ἀρμυζόμεν, τὸ μὲν ἀνθρώπινον τῷ ἀνθρωπίνῳ, τὸ δὲ

ὡφελὴν τῇ θεότητι, καὶ φαμεν ὅτι καθὼς θεὸς ὁ Υἱὸς, ἀπαθὴς πάντως ἐστὶ καὶ ἀχρηάτος. Εἰ δέ τι πάθος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περὶ αὐτοῦ λέγοιτο, διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου πάντως τοῦ δεχομένου τὸ πάθος τὸ τοιοῦτον ἐνήργησεν. Ἐνεργεῖ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἡ θεότης διὰ τοῦ περὶ αὐτὴν σώματος σωτηρίαν, εἶναι τῆς μὲν σαρκὸς τὸ πάθος, τοῦ δὲ θεοῦ τὴν ἐνέργειαν, καὶ τὸν Ἀπόστολον εἰς συνηγορίαν τινὲς τοῦ ἐναντίου κατέλειψαι δόγματος, λέγοντα, ὅτι *Τοῦ Ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσασθε* καὶ, *Ὁ θεὸς τὸν αὐτοῦ Υἱὸν ἐπεμφεν*, καὶ ὅσα τοιαῦτα πρὸς τὴν θείαν φύσιν ἐν τῇ τοῦ πάθους οἰκονομίᾳ, καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον βλέπειν δοκεῖ· οὐδὲν ἤττον τῶν γυνόντων δόγματος οὐκ ἀφερόμεθα, αὐτοῦ τοῦ Παύλου γυνώτερον τὸ περὶ τούτου σαφηνίσαντος ἡμῖν μυστήριον. Πανταχοῦ γὰρ τῷ ἀνθρωπίνῳ μέρει τοῦ Χριστοῦ τὴν τοῦ πάθους οἰκονομίαν προσημαρτυρεῖ, λέγων· *Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν*· καὶ, *Ὁ θεὸς αὐτοῦ Υἱὸν πέμψας, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί*· ἐν τῇ σαρκί γὰρ φησιν, οὐκ ἐν τῇ θεότητι· καὶ, *Ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας*· τὴν σάρκα διὰ τῆς ἀσθενείας σημαίνων· *ὣν δὲ ἐκ δυνάμεως, τί θεῶν διὰ τῆς δυνάμεως ἐνδείκνυμενος*· καὶ, *Ἀπέθανε τῇ ἀμαρτίᾳ*, τοῦτ' ἐστὶν τῷ σώματι, *ὣν δὲ τῷ θεῷ*, τοῦτ' ἐστὶ τῇ θεότητι. Ὅστε διὰ τούτων κατασκευάζεσθαι, ὅτι ὁ μὲν ἄνθρωπος τοῦ θανάτου ἐγεύσατο· ἡ δὲ ἀθάνατος φύσις τὸ κατὰ θάνατον οὐ παρεδέξατο πάθος· καὶ, *τὸν μὴ γνόντα ἀμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησε*· πάλιν ἀμαρτίαν ὁνομάζων τὴν σάρκα.

Τοῦτο δὲ καὶ ἐκ παρόδου λέγωμεν, οὐκ ἀχρηστότερον ἰσως δοκεῖ τοῦ προκειμένου τὸ ἐπεισθῆναι. Ἐπειδὴ γὰρ εἰπόντος τοῦ ἁγίου Πέτρου, *Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησε*· καὶ πάλιν τοῦ ἀποστόλου Παύλου πρὸς Ἑβραίους, ὅτι *Ἰερεῖα ἐποίησε*· ἀρπάζει τὴν *Ἐποίησε* φωνὴν ὁ Εὐνόμιος, ὡς ἐνδεικτικὴν τῆς προαιωνίου ὑπάρξεως. Καὶ διὰ τούτου ποίημα εἶναι τὸν Κύριον κατασκευάζειν οἴεται δεῖν. Ἀκουσάτω τοίνυν τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι *τὸν μὴ γνόντα ἀμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησε*. Εἰ τὸ *Ἐποίησε* ἐπὶ τοῦ Κυρίου, ἐκ τε τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς, καὶ ἐκ τῆς Πέτρου φωνῆς εἰς τὸ προαιώνιον ἀναπέμψει νόημα, καλῶς ἂν ἔχοι, καὶ τὴν ἐνταῦθα φωνὴν, ἣ φησιν, ὅτι *Ἀμαρτίαν αὐτὸν ὁ θεὸς ἐποίησε*, εἰς τὴν πρώτην τῆς οὐσίας ἀνάγειν ὑπόστασιν, καὶ διὰ τούτου πεποιθῆσθαι αὐτὸν καθ' ὁμοίτητα τῶν ἄλλων μαρτυριῶν, ἀποδεικνύειν περὶ αὐτοῦ. Ἰνα τὴν *Ἐποίησε* λέξιν εἰς τὴν οὐσίαν ἀνενέγκοι, ἀκολουθῶς αὐτῷ ποίωι, καὶ τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ οὐσίᾳ βλέπει. Εἰ δὲ τοῦτο διὰ τὸ περιφανὲς τῆς ἀτοπίας αἰσχύνοντο, καὶ τὴν ἐκ' ἐσχάτων οἰκονομίαν διὰ τοῦ εἰπεῖν, *Ἀμαρτίαν ἐποίησε*, ἐνδείκνυσθαι τὸν Ἀπόστολον λέγει, πεισάτω αὐτὸν διὰ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας, ἀκαχεῖ τὸ *Ἐποίησε* πρὸς τὴν οἰκονομίαν βλέπειν.

A eorum quæ in mysterio intelliguntur, inter se accommodamus, et quod humanum humanitati, quodque excelsum est divinitati; et asserimus, quod quatenus Deus est Filius, impassibilis prorsus est et incorruptibilis. Quod si in Evangelio perpressio et affectio aliqua dicatur, per humanitatem, quæ talem affectum suscepit, operatus est. Divinitas enim per corpus assumptum, salutem vere operatur, carnis quidem passionem esse, Dei vero operationem, tametsi quidam Apostolum contrarii dogmatis patronum ac defensorem attrahunt dicentem, quod *proprio Filio non pepercit* ¹, et, *Deus suum Filium misit* ², quæque sunt huiusmodi, quæ divinam naturam in passionis dispensatione, non vero humanitatem spectare videntur: nihilominus a sacris decretis non recedemus, ipso Paulo nudius de hoc mysterium nobis explanante. Ubique enim Christi parti humanæ passionis dispensationem assignat, cum dicit: *Quoniam per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum* ³. Et: *Deus suum Filium cum misit, in similitudine carnis peccati, in carne peccatum condemnavit: in carne inquit* ⁴, non in divinitate; et: *Crucifixus est ex infirmitate, carnem per infirmitatem significans: vivit autem ex virtute* ⁵, divinitatem per virtutem demonstrans; et: *Mortuus est peccato*, id est corpori: *vivit autem Deo* ⁶, id est divinitati. Quare per hæc astruitur quod homo mortem gustavit: immortalis vero natura mortis passionem non accepit. Et: *Eum qui peccatum non novit, pro nobis peccatum fecit* ⁷: rursus peccatum carnem nominans.

Hoc autem etiam obiter dicamus, non inutilius forte principali proposito videbitur adventitium hoc acroama. Siquidem sancto Petro dicente, *Domini- num ipsum et Christum fecit* ⁸; et rursus apostolo Paulo ad Hebræos: quod *sacerdotem fecit* ⁹: abripit Eunomius verbum *fecit* ut existentie ante sæcula demonstrativum. Ac per hoc putat oportere præstruere Dominum quid factitium esse. Audiat is Paulum dicentem, quod *eum qui non novit peccatum, pro nobis peccatum fecit* ¹⁰. Si verbum *fecit* de Domino, atque ex epistola ad Hebræos, et ex Petri voce ad æternam notionem remittit, præclare habeat, et hanc ibi vocem quæ ait, quod peccatum ipsum fecit Deus, ad primam essentia subsistentiam revocare, et ex hoc testimonio, ut de aliis jam fecit, demonstrare conari, ipsum factum esse. Ita ut dictionem *fecit* ad essentiam referat, sibi ipsi coherentem faciens, et peccatum in essentia respiciat. Quod si hoc propter absurditatis perspicuitatem dicere erubescat, atque in extremis temporibus factam œconomiam, id est dispensationem, dicat Apostolum ostendere ex eo quod dixit, *Peccatum fecit*; sibi ipsi persuadeat per eandem consequentiam, et illic verbum *fecit* ad œconomiam respicere.

¹ Rom. viii, 32. ² ibid. 3; Galat. iv, 4. ³ I Cor. xv, 21. ⁴ Rom. viii, 3. ⁵ II Cor. xiii, 4. ⁶ Rom. vi, 10. ⁷ II Cor. v, 21. ⁸ Act. ii, 36. ⁹ Hebr. v, 6. ¹⁰ Rom. vi, 10.

Sed revertamur rursus ad id unde digressi sumus; sexcenta enim alia præter hæc ex ipsa Scriptura possumus colligere. Nec putet quisquam divinum Apostolum in seipsum divisum sibi ipsi contraria sentire; ac pro confirmatione suorum dogmatum pugnantibus ad argumentandum in utramque partem ex æquo per sua scripta materias præbere: siquidem invenerit quis diligenter exquirens, quod ad unum exacte ejus sermo respicit. Neque in sentiis, neque in notionibus incertat: ubique enim humani cum divino temperationem prædicans, nihilominus in utroque quod cuique proprium est intuetur, ut etiam humana infirmitate per communionem cum incorruptibili in id quod melius est transmutata: et divina potentia, non a propria dignitate excidente, per eam quam habet connexionem cum eo quod est humile. Cum igitur dicit quod *Filio non pepercit*, verum Filium discernit a generatis et (a) adoptatis: his dico, qui per ejus imperium producti sunt ad generationem: *proprii* additione quod secundum naturam est familiare significans. Ac ne quis immortalis naturæ passionem crucis affricet, per alia manifestiora talem emendat errorem, mediatorem ipsum Dei et hominum, et hominem et Deum nominans, ut cum duo de uno dicuntur, congruum intelligatur in utroque: in eo quod divinum est impassibilitas, in eo quod est humanum, in passione dispensatio, cum intellectus distinguat et dividat, quod propter benignitatem in homines quidem unitum est, ratione autem distinctum et discretum. Cum autem quod supereminet et superat omnem intellectum prædicat, alioribus usus est nominibus, in omnibus Deum et magnum Deum, et virtutem Dei, et sapientiam, et talia nominando. Cum vero omne necessario propter nostram infirmitatem assumptum perpassionum experimentum sermone describit: ex nostro simul utrumque nominat, hominem ipsum appellans, non communem faciens cum reliqua natura per vocem eum qui significatur (b) ut in utraque quod pium est conservetur et humanitate per assumptionem glorificata, et divinitate per accommodationem exinanita. Sed qui det quidem perpassionibus humanam partem, operetur vero ejus qui perpassus est resurrectionem per divinam virtutem. Et sic mortis experimentum ad eum qui particeps factus est naturæ patibilis refertur, propter hominis secum unionem. Atque illa excelsa et Deo decora nomina in hominem descendant. Ita ut Dominus gloriæ is qui in cruce visus est, nominetur, propter temperationem naturæ ipsius eum eo quod est humile, et quod gratia nominum ex divino ad humanum transeat. Ob eam causam varie differenterque ipsum tradit, modo quidem eum qui de cælis descendit, modo e muliere ge-

^a Rom. viii, 32.

(a) Hoc invenitur in Justiniani ed. De fide adv. hæreses. (b) Textus Græcus corruptus. — Medicinam facit cod. Bavar., οὐ κοινοποιῶν πρὸς τὴν λοιπὴν φύσιν διὰ τῆς φωνῆς τὸν διελούμενον, ἀλλ' ὥστε περὶ ἐκάτερον τὸ εὐσεβὲς συλα-

Ἄλλ' ἐπινέλωμεν πάλιν ὅθεν ἐξέβημεν. Μυρία γὰρ πρὸς τοῦτους ἄλλα δυνατὸν ἐστὶν ἐκ τῆς αὐτῆς Γραφῆς πρὸς τὸν σκοπὸν ἀναδέξασθαι. Καὶ μηδεὶς οἰέσθω τὸν θεὸν Ἀπόστολον καθ' αὐτοῦ πρὸς τὰ ἐναντία μερίζεσθαι, τοῖς μαχομένοις κατὰ τὰ δόγματα πρὸς τὴν εἰς ἐκάτερον ἐπιχειρήσιν ἐκ τοῦ Ἰσού παρῆχειν διὰ τῶν ἰδίων τὰς ὕλας· εὐροὶ γὰρ ἂν τις ἀκριβῶς ἐξετάζων, ὅτι πρὸς ἐν αὐτῇ βλέπει δι' ἀκριβείας ὁ λόγος. Καὶ οὐκ ἐπιδιστάζει ταῖς ἐπινοίαις· πανταχοῦ γὰρ τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πρὸς τὸ θεῖον ἀνάκρασιν κηρύσσειν, οὐδὲν ἤττον ἐν ἐκατέρῳ τῷ ἰδίῳ καθορᾷ, ὡς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας διὰ τῆς πρὸς τὸ ἀχρήατον κοινωνίας πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιωθείσης, καὶ τῆς θείας δυνάμεως οὐ συγκαταπιπτούσης τῇ πρὸς τὸ ταπεινὸν συναφείᾳ τῆς φύσεως. Ὅταν οὖν λέγῃ, *ὅτι τοῦ γιού οὐκ ἐφείσατο*, τὸν ἀληθινὸν Ὑῖον ἀντιδιαστέλλει τοῖς γεννηθεῖσι καὶ ὤψωθεῖσι καὶ ἀθετήσας· τοῦτοῖς λέγω, τοῖς διὰ προστάγματος παρ-αχθεῖσιν εἰς γένεσιν· τῇ τοῦ ἰδίου προσθήκῃ τὸ κατὰ τὴν φύσιν οἰκεῖον ἐπισμαίνων. Καὶ ὡς ἂν μὴ τις τῇ ἀκρήατῳ φύσει τὸ κατὰ τὸν σταυρὸν πάθος προστρίβοιτο, δι' ἐτέρων τραυτέρων τὴν τοιαύτην ἐπανορθοῦται πλάνην, μεσίτην αὐτὸν θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ ἀνθρώπων καὶ θεὸν ὀνομάζων, ἐν· ἐκ· τοῦ τὰ δύο περὶ τὸ ἐν λέγεσθαι, τὸ πρόσφορον νοοῖτο περὶ ἐκάτερον· περὶ μὲν τὸ θεῖον, ἡ ἀπάθεια, περὶ δὲ τὸ ἀνθρώπινον ἡ κατὰ τὸ πάθος οἰκονομία, αὐτῆς οὖν ἐπινοίας διαιρούσης τὸ κατὰ φιλανθρωπίαν μὲν ἡνωμένον, τῷ δὲ λόγῳ διακρινόμενον. Ὅταν δὲ τὸ ὑπερχεῖμένον τε καὶ ὑπερέχον πάντα νοῦν κηρύσσει, τοῖς ὕψιλοτέροις κέχρηται τῶν ὀνομάτων, ἐπὶ πάντων θεὸν, καὶ μέγαν θεὸν, καὶ δύναμιν θεοῦ, καὶ σοφίαν, καὶ τὰ τοιαῦτα καλῶν. Πᾶσαν δὲ τὴν ἀναγκαίως διὰ τὸ ἡμέτερον ἀσθενὲς συμπαραληφθεῖσαν τῶν παθημάτων πείραν ὑπογράφων τῷ λόγῳ, ἐκ τοῦ ἡμετέρου κατονομάζει τὸ συναμφοτέρον· ἀνθρώπων αὐτὸν προσαγορεύων, οὐ κοινοποιῶν πρὸς τὴν λοιπὴν φύσιν διὰ τῆς φωνῆς τὸν δ... τέραν τὸ εὐσεβεῖαν φυλαχθῆναι, τοῦ τε ἀνθρωπίνου διὰ τῆς ἀναλήψεως δοξαζομένου, καὶ τοῦ θεοῦ διὰ τῆς συγκαταβάσεως κενομένου (a) ἀλλ' ἀδιδόντος μὲν τοῖς παθήμασι τὸ ἀνθρώπινον μέρος· ἐνεργοῦντος δὲ τὴν τοῦ πεπονθότος ἀνάστασιν διὰ τῆς θείας δυνάμεως. Καὶ οὕτως ἡ τε τοῦ θανάτου πείρα ἐπὶ τὸν κοινο-
νηκότα τῆς ἐμπαθοῦς φύσεως ἀναφέρεται διὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αὐτὸν ἔνωσιν· καὶ τὰ ὕψιλά τε καὶ θεοπρεπῆ τῶν ὀνομάτων ἐπὶ τὸν ἀνθρώπον καταβαίνει. Ὡς καὶ Κύριον τῆς δόξης τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ φανέντα κατονομάζεσθαι, τῇ τῆς φύσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ ταπεινὸν ἀνάκρασει, καὶ τῆς τῶν ὀνομάτων χάριτος ἐκ τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον συμμετελθοῦσης. Διὰ τοῦτο ποιικίως καὶ διαφόρως αὐτὸν παραδίδωσι, νῦν μὲν τὸν ἐξ οὐρανῶν κατελθόντα, νῦν δὲ τὸν ἐκ γυναικὸς γεννηθέντα, καὶ θεὸν προαιώνιον, καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν ἀνθρώπον, οὕτως καὶ ἀπαθὲς ὁ

χθῆναι τοῦ τε ἀνθρωπίνου διὰ τῆς ἀναλήψεως δοξαζομένου, καὶ τοῦ θεοῦ διὰ τῆς συγκαταβάσεως μὴ μολυνομένου. Infrs idem cod., καὶ οὕτως οὐτε τοῦ θαν. κατ.

μονυγενῆς Θεός, καὶ παθὴρ τοῦ Χριστοῦ εἶναι πιστεύεται, καὶ ὁ Λόγος διὰ τῶν ἐναντίων οὐ φεῦδεται, τὸ πρόσφορον ἐκατέρῳ τῶν ὀνομάτων ἐν τοῖς νοήμασιν ἐφαρμόζων. Εἰ οὖν ταῦτα φρονεῖν ἐκ τῆς θεοπνεύστου διδασκαλίας ἐμάθομεν· πῶς ἀνθρώπων κοινῇ τὴν αἰτίαν τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἀνατίθεμεν; Εἰ δὲ τὴν τοῦ μακαρίου Πέτρου ἔποίησεν φωνήν, οὐκ εἰς τὸ προαιώνιον τῆς ὑποστάσεως, ἀλλ' εἰς τὸ πρόσφατον τῆς οἰκονομίας βλέπειν διορίζομεθα, τί τοῦτο κοινώνει τῷ ἐγκλήματι; Ὁ γὰρ μέγας οὗτος Ἀπόστολος, τὸ περὶ τὴν τοῦ δούλου μορφήν ὁρώμενον, ἐκείνο διὰ τῆς ἀναλήψεως πεποιησθαι φησιν, ὅπερ ὁ ἀναλαβὼν κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἦν. Καὶ γὰρ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ, τὸ ἴσον ἔστι παρὰ τοῦ Παύλου μαθεῖν λέγοντος, ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τὸν Ἰησοῦν παρὰ τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν. Κάκει γὰρ τὸν τῷ ἰδίῳ αἵματι περὶ ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἱερατικῶς ἡλωσάμενον, ἀρχιερέα κατονομάσας· οὗ τὴν πρώτην τοῦ Μονογενοῦς ὑπόστασιν διὰ τῆς ἐποίησεν λέξεως ἀπαγγέλλει, ἀλλὰ τὴν συνήθως ἐπὶ τῆς τῶν ἱερέων ἀναδείξεως ὀνομαζομένην χάριν παραστήσαι θέλων, φησὶ τὸ ἐποίησεν. Ἰησοῦς γὰρ, καθὼς φησὶ Ζαχαρίας, ὁ ἀρχιερεὺς, ὁ μέγας, ὁ τὸν ἴδιον ἀμνόν, τοῦτ' ἔστι τὸ ἴδιον σῶμα, ὅπερ τῆς κοσμικῆς ἁμαρτίας ἱερουργήσας, ὁ διὰ τὰ παιδία τὰ κεκοινωνηκότα σαρκὸς τε καὶ αἵματος καὶ αὐτὸς παρακλησίως συμμετασχὼν τοῦ αἵματος, οὐ καθὼς ἐν ἀρχῇ ἦν, Λόγος ὢν καὶ Θεός, καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, καὶ ὢν Ἰσα Θεῷ· ἀλλὰ ἐκένωσεν αὐτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, καὶ προσήγαγε προσφορὰν καὶ θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν· οὗτος ἐγένετο ἱερεὺς, πολλὰς ὑστερον γενεάς, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Οἶδε δὲ πάντως τὸ περὶ τούτου μυστήριον, ὁ μὴ παρέργως τῷ πρὸς Ἑβραίους καθομιλήσας λόγῳ. Ὁμοίως οὖν ἐνταῦθα τε ἱερεὺς καὶ ἀπόστολος, κάκει Κύριος καὶ Χριστὸς πεποιησθαι λέγεται· τὸ μὲν, ὡς πρὸς τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν τὴ δὲ διὰ τὴν πρὸς τὸ Θεῖον τοῦ ἀνθρωπίνου μεταβολὴν τε καὶ μεταποίησιν· ποίησιν γὰρ ὁ Ἀπόστολος λέγει τὴν μεταποίησιν. Οὐκοῦν πρόδηλος ἡ συκοφαντία τῶν ἐναντίων, τὰ τῆς οἰκονομίας ῥήματα εἰς τὴν προαιώνιον ὑπόστασιν ἐπηρεαστικῶς ἀρπαζόντων. Οὐδὲ γὰρ ὁμοίως ἐμάθομεν παρὰ τοῦ Ἀποστόλου γινώσκειν Χριστὸν νῦν τε καὶ πρότερον, οὕτως εἰπόντος τοῦ Παύλου, ὅτι *Εἰ καὶ ἐγνώκαμεν ποτε κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκουμεν*, ὡς ἐκείνης τῆς γνώσεως τὴν πρόσκαιρον οἰκονομίαν δηλούσης, τοῦτο δὲ τὴν αἰδίον ὑπαρξίν. Οὐκοῦν μετρίως ἡμῖν ὁ λόγος ὑπὲρ τῶν ἐγκλημάτων ἀπολελόγηται, τὸ μῆτε δύο νομίζειν Χριστοὺς ἢ Κυρίους, μῆτε ἐναισχύνεσθαι τῷ σταυρῷ, μῆτε κοινὸν ἀνθρώπον ὑπὲρ τοῦ κόσμου πεπονημένοι δοξάζειν, μῆτε μὴν τὸ ἐποίησεν εἰς τὴν τῆς οὐσίας κατασκευὴν οἰσεῖν φέρειν. Ἰὴς δὲ τοιαύτης ἡμῶν ὑπολήψεως, οὐ μικρὰν ἔχει παρ' αὐτοῦ τὸ κατηγόρου τὴν συμμαχίαν ὁ λόγος, ἐν οἷς μεταξὺ καταφορικῶς ἡμῖν ἐπελαύνων τὴν γλῶσσαν, καὶ τοῦτο προσφέρει, ὅτι *ταύτην μέντοι μάχην αὐτὸς πρὸς αὐτὸν ἀναφέρει Βασιλεὺς, καὶ δει-*

*nitum, et Deum ante saecula, et in extremis diebus hominem, sic etiam impatibilis unigenitus Deus, et patibilis Christus esse creditur, nec sermo per contraria mentitur, applicans et accommodans utrique nomen quod congruum est secundum sensum. Si igitur haec sapere, ex divinitus inspirata doctrina didicimus: quomodo homini communi salutis nostrae causam attribuimus? Quod si beati Petri vocem fecit non ad subsistentiam aeternam, sed ad recentem oeconomiam (id est dispensationem) respicere determinamus, quid hoc commercii habet cum crimine? Magnus enim hic Apostolus, quod in servi forma videtur, illud per assumptionem factum esse ait¹¹, quod quidem ille qui assumpsit secundum suam naturam erat. Etenim in epistola ad Hebraeos aequale ex Paulo discere licet, dum dicit, apostolum et pontificem confessionis nostrae, Jesum a Deo constitutum esse, fidelem ei qui fecit illum¹². Illic enim eum qui proprio sanguine pro peccatis nostris sacrificare sive sacerdotalliter placavit, pontificem cum nominavit; non primam Unigeniti subsistentiam per dictionem fecit renuntiat, sed usitato more in sacerdotum indicatione nominatam gratiam representare volens, ait, fecit. Jesus enim, sicut inquit Zacharias, magnus sacerdotum princeps¹³, qui proprium agnum, hoc est proprium corpus pro mundi peccato immolavit, qui propter filios qui participes sunt carnis et sanguinis, similiter ipse sanguinis particeps factus, non quatenus in principio erat Verbum et Deus, etiam in forma Dei existens, et cum Deo aequaliter se habens, sed qua seipsum exinanivit in forma servi, et se oblationem et sacrificium obtulit pro nobis, hic erat sacerdos multis post generationibus secundum ordinem Melchisedech. Novit plane de hoc mysterium, qui non frigide et languide in sermone ad Hebraeos collocutus. Similiter igitur, ibique sacerdos et apostolus, et illic Dominus et Christus factus esse dicitur, partim quidem ut ad oeconomiam (id est dispensationem) pro nobis; partim vero propter humanitatis in divinitatem transformationem et instaurationem. Nam Apostolus ibi ποίησιν facturam intelligit μεταποίησιν refectionem sive instaurationem. Manifesta igitur calumnia adversariorum, *oekonomiae* (dispensationis) vocabula ad aeternam ante saecula subsistentiam calumniose rapientium. Neque enim similiter et nunc et prius ab Apostolo Christum cognoscere didicimus, sic dicente Paulo: *Et si aliquando cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus*¹⁴; quasi illa quidem cognitio temporariam dispensationem declararet, haec vero aeternam existentiam indicet. Non igitur mediocriter criminibus refellendis ratio nobis defensionem attulit, quod neque duos Christos, vel Dominos existimemus, neque crucem erubescamus, neque communem hominem pro mundo passum*

¹¹ Philipp. II, 6 sqq. ¹² Hebr. III, 1. ¹³ Zach. III, 1. ¹⁴ II Cor. V, 16.

opinemur: neque verbum fecit, ad essentiae praestruccionem referendum esse putemus. Haec autem nostra cum talis sit opinio, non parvum habet ab ipso accusatore auxilium oratio. In quibus dum vehementer et impetuose in nos linguam vibrat, et hoc objicit, quod hanc ipse secum repugnantiam refert Basilius, atque aperte ostendit, neque sententiae apostolorum mentem adhibere, neque suorum sermonum consecutionem servare, ex quibus vel inaequalitatis conscius concedet Verbum quod erat in principio, et Deus erat, factum esse Dominum, vel pugnantibus pugnantia compingit. Hic enim etiam noster est sermo quem profert Eunomius, dicens eum qui in principio erat Verbum et Deus erat, factum esse Dominum. Ens enim quod erat et Deus, Verbum, et vita, et lux, gratiaque et veritas, et Dominus, et Christus, et omne excelsum divinumque nomen in assumpto homine, qui nihil horum erat, aliaque omnia factus est quaecumque Verbum erat: et cum aliis etiam Christus et Dominus secundum Petri doctrinam, et secundum Eunomii confessionem, non divinitate per progressum quid adipiscente, sed in natura divina omni excelsa dignitate elucescente, sic fit et Dominus et Christus, non secundum divinitatem ad gratiae accessionem veniens, nullo enim destituta bono divinitatis natura pro confesso habetur, sed quod humanum est ad divinitatis participationem adducens, quae per Christum et Dominum significatur.

Ac de his quidem sufficit. Quod autem in calumniam nostri dogmatis ab Eunomio dicitur, quod in seipsum exinanitus sit Christus, jam abunde per ea quae sunt dicta exquisitum est, per quae demonstratum est, ipsum suam blasphemiam nostro dogmati affricare. Non enim qui naturam immutabilem subiisse creatam et mortalem constituitur, a simili ad simile transitum dicit, sed qui nullam omnino migrationem a magnificentia naturae ad id quod humilior est cogitat. Si enim creatus est ille secundum ipsorum sermonem: creatus autem et homo; funditus miraculum praedicationis verbi subreptum est, et in his quae dicuntur nihil est admirabile et inopinatum, si creatura ipsa in seipsa facta sit. Sed nos qui ex vaticinio didicimus dextrae Excelsi immutationem; dexteram Patris Dei potentiam sive virtutem dicimus universi conditricem, quae quidem est ipse Dominus, non ut pars ex toto pendens, sed ex illo quidem (nempe Deo) cum sit, in seipsa secundum propriam subsistentiam conspicitur. Hoc dicimus, quod neque dextra secundum rationem naturae ab illo demutata est, cujus est dextra: neque mutatio ejus alia quaedam praeter eam quae carnis est (a) a perspicacibus visus, qua quidem faciebat opera a Patre, dextra Dei, et est et intelligitur; qua vero carnis velamento obducebatur secundum id quod oculis cernebatur, alius sive diversus ab eo quod erat natura conspiciebatur. Ideo ad Philippum dicit, solum quod mutatum erat carnis oculis intuentem: Respice per mutatum id quod est immutabile et

(a) Locum ex cod. Bavarico sic suppl. οὗτε ἀλλοίωσης αὐτῆς ἀλλ' ὅτι παρὰ τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν λέγεσθαι δοκεῖται· ἥν γὰρ ὡς ἀληθὺς ἡ δεξιὰ αὐτοῦ ὁ ἐν σαρκὶ φανερωθεὶς Θεὸς δι' αὐτῆς τῆς σαρκὸς τοῖς διδοατικοῖς καθορῶμενος. «Ne-

A πρὸς αὐτῶν οὐδὲ τῷ βουλήματι τῶν ἀποστόλων αὐτὸν ἐπιστήσας, οὕτε τῶν οὐκ ἐκείνων λόγων φυλάττων τὴν ἀκολουθίαν· ἐξ ὧν ἡ συνασθόμενος τῆς ἀνωμαλίας συγχωρήσει τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον, καὶ Θεὸν ὄντα, γεγονέναι Κύριον, ἢ μαχομένοις μαχομένα συνάπτει. Οὗτος γὰρ καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος ὃν φησι καὶ ὁ Εὐνόμιος, ὁ τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον καὶ Θεὸν ὄντα γεγονέναι Κύριον λέγων. Ὡς γὰρ ὅπως ἦν καὶ Θεὸς καὶ Λόγος, καὶ ζωὴ καὶ φῶς, χάρις τε καὶ ἀλήθεια, καὶ Κύριος, καὶ Χριστὸς, καὶ πᾶν ὑψηλὸν τε καὶ θεῖον ὄνομα ἐν τῷ προσληφθέντι ἀνθρώπῳ, ὃς οὐδὲν τούτων ἦν, τὰ τε ἄλλα ἐγένετο ὅσα ὁ Λόγος ἦν, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ Χριστὸς καὶ Κύριος, κατὰ τὴν διδασκαλίαν Πέτρου, καὶ κατὰ τὴν ὁμολογίαν Εὐνομίου, οὐχὶ τῆς θεότητος κατὰ προκοπὴν τι προσλαβανέουσης, ἀλλὰ τῇ φύσει τῇ θεῇ πάσης ὑψηλῆς ἀξίας ἐνθεωρουμένης, οὕτω γίνεται καὶ Κύριος καὶ Χριστὸς, οὐ τῇ θεότητι ἐπὶ τὴν τῆς χάριτος προσθήκην ἐρχόμενος· ἀνελλειπὴς γὰρ ἀγαθοῦ παντὸς ἡ τῆς θεότητος ὡμολόγηται φύσις· ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰς τὴν τῆς θεότητος μετουσίαν ἄγων, ἡ διὰ τοῦ Χριστοῦ τε καὶ τοῦ Κυρίου σημαίνεται.

C Καὶ περὶ μὲν τούτων ἀπόρησιν. Τὸ δὲ ἐπὶ διαβολῇ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος παρὰ τοῦ Εὐνομίου λεγόμενον, ὡς εἰς αὐτὸν τοῦ Χριστοῦ κενωθέντος, ἥδη μὲν ἱκανῶς διὰ τῶν εἰρημένων ἐξήραται· δι' ὧν ἀποδείκνυται τὴν αὐτοῦ βλασφημίαν τῷ ἡμετέρῳ δόγματι προστριβόμενος. Οὐ γὰρ ὁ τὴν ἀτρεπτον φύσιν ὁμολογῶν ὑποδοῦμαι, τὴν κτιστὴν καὶ ἐπίκτητον, τὴν ἐκ τοῦ ὁμοίου μεταχώρησιν λέγει, ἀλλ' ὁ μηδεμίαν μετάστασιν ἀπὸ τοῦ μεγάλου τῆς φύσεως ἐπὶ τὸ ταπεινότερον ἐννοῶν. Εἰ γὰρ κτιστὸς μὲν ἐκεῖνος κατὰ τὸν λόγον αὐτῶν, κτιστὸς δὲ ὁ ἀνθρώπος· διεκλάπη πάντως τὸ θαῦμα τοῦ λόγου, καὶ παράδοξον ἐν τοῖς λεγομένοις ἐστὶν οὐδὲν, τῆς κτιστεως αὐτῆς ἐν αὐτῇ γενομένης. Ἄλλ' ἡμεῖς μεμαθηχότες παρὰ τῆς προφητείας τὴν ἀλλοίωσιν τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου· δεξιὰν τοῦ Πατρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ λέγομεν δύναμιν, τὴν ποιητικὴν τοῦ παντός, ἥτις ἐστὶν ὁ Κύριος, οὐχ ὡς μέ-

D ρος ἐξηρημένη τοῦ ὅλου, ἀλλ' ὡς ἐξ ἐκείνου μὲν οὔσα, ἐφ' αὐτῆς δὲ κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν θεωρουμένη. Τοῦτο φάμεν, ὅτι οὐτε ἡ δεξιὰ κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως ἐκείνου παρήλλαχται, οὐ ἐστὶ δεξιὰ· οὐτε ἀλλοίωσις αὐτῆς ἀλλ' ὅτι παρὰ τὴν τῆς σαρκὸς, τοῖς διδοατικοῖς καθορῶμενος· καθὼ μὲν ἐποίησε τὰ ἔργα παρὰ τοῦ Πατρὸς, δεξιὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ὧν καὶ νοούμενος· ἐν ᾧ δὲ περιείχετο τῇ τῆς σαρκὸς προκαλύμματα κατὰ τὸ βλεπόμενον, ἀλλοίως παρ' ὅτ' ἐφύσει ἦν θεωρούμενος. Διὰ τοῦτο πρὸς Φίλιππον λέγει τὸν πρὸς μόνον τὸ ἀλλοιωθὲν ἀτενίζοντα, ὅτι βλέπει διὰ τοῦ ἀλλοιωθέντος τὸ ἀναλλοίωτον, κἂν τοῦτο ὧς, αὐτὸν τὸν Πατέρα ὃν ζητεῖς ἰδεῖν, ἑωρακὸς εἶ. Ὁ γὰρ ἑωρακὸς ἐμὲ, οὐ τὸν ἐν τῇ ἀλλοίωσει φαινόμενον, ἀλλὰ τὸν ἀληθῶς

que alia hujus dexterae diversitas praeter eam, quam ex carne assumpta habet, adferri potest: erat enim vere dextera ipse Deus in carne manifestatus, et per carnem ab illis, quibus perspicacior intelligendi facultas erat, cognitus.

ἰμέ τὸν ἐν τῷ Πατρὶ ὄντα, αὐτὸν ἐκείνον ἐωρακώς ἔσται τὸν ἐν ᾧ εἰμι, τῷ τὸν αὐτὸν χαρακτήρα τῆς θεότητος ἐπ' ἀμφοῖν καθορᾶσθαι. Τὴν οὖν ἀκήρατον καὶ ἀπαθὴ καὶ ἄκτιστον φύσιν, ἐν τῷ παθητῷ τῆς κτίσεως γεγενῆσθαι πιστεύοντες, καὶ ἐκ τούτων νοοῦντες τὴν ἀλλοίωσιν· πῶς αὐτὸν εἰς ἑαυτὸν κεκενῶσθαι λέγειν κατηγορούμεθα παρὰ τὸν τὸν ἴδιον λόγον τοῖς ἡμετέροις δόγμασιν ἐπιβυλλοῦντων; Τοῦ γὰρ κτιστοῦ πρὸς τὸν κτιστὸν ἡ κοινωνία, οὐδεμία δεξιὰς ἔστιν ἀλλοίωσις. Κτιστὴν γὰρ δεξιὰν τῆς ἀκτίστου φύσεως; λέγειν, Εὐνομίῳ μόνου, καὶ τῶν τὰ ὁμοία τούτῳ φρονούντων ἔστιν. Ὁ γὰρ ὀφθαλμὸν ἔχων πρὸς τὴν ἀλήθειαν βλέποντα, οἷον τὸν Ὑψίστον ὁρᾷ, τοιαύτην καὶ τὴν δεξιὰν τοῦ Ὑψίστου κατέβηται, ἄκτιστον ἀκτίστου, ἀγαθὸν ἀγαθὴν, αἰδέου ἀδίου, μηδὲν τὴν αἰδιότητα τοῦ γεννητῶς εἶναι αὐτὴν ἐν τῷ Πατρὶ καταβλάπτοντος. Ὡστε λέληθεν ἑαυτὸν ὁ κατηγοροῦς τοῖς ἰδιοῖς ὀνειδισι καθ' ἡμῶν χρώμενος, πρὸς δὲ τοὺς τῷ πάθει προσπαλίνοντας, καὶ διὰ τούτου κατασκευάζοντας τὴν τῶν οὐσιῶν ἑτερότητα· ὥς τοῦ Πατρὸς μὲν διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς φύσεως οὐ παραδεχομένου τὸ πάθος, τοῦ Υἱοῦ δὲ διὰ τὸ καταδεῆς καὶ παρηλλαγμένον πρὸς τὴν τῶν παθημάτων κοινωνίαν συγκατιόντος.

naturæ excellentiam sive eminentiam passionem immutatam statum ad perpersionum communionem

Ταῦτα προσθεῖναι βούλομαι τοῖς εἰρημένοις, ὅτι οὐδὲν κατὰ ἀλήθειαν πάθος ἔστιν ὃ μὴ εἰς ἀμαρτίαν φέροι. Οὐδὲ κυρίως ἂν τις τὸν ἀναγκαῖον τῆς φύσεως εἰρμὸν πάθος λέγοι, βλέπων ὁδῷ προϊούσαν ἐν τάξει τινὶ καὶ ἀκολουθίᾳ τῆς σύνθετον φύσιν. Ἡ γὰρ τῶν ἑτεροφυῶν στοιχείων πρὸς ἄλλα συνδρομή, κατὰ τὴν τοῦ σώματος ἡμῶν κατασκευὴν, σύνθεσις τις ἔστι διὰ πλείονων ἀνομοίων ἀρμοζομένη. Ἐκλυθεῖσης δὲ τῷ καθήκοντι καιρῷ τῆς συνδεούσης τὴν τῶν στοιχείων συνδρομὴν ἀρμονίας, πάλιν τὸ σύνθετον εἰς τὰ ἐξ ὧν συνέστηκεν ἀναλύεται. Ἔργον οὖν ἔστι τοῦτο μᾶλλον, καὶ οὐχὶ πάθος τῆς φύσεως. Μόνον γὰρ τὸ ἐξ ἐναντίου τῇ κατὰ τὴν ἀρετὴν ἀπαθείᾳ νοούμενον, κυρίως προσταγορεύμεν πάθος· οὐ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀμέτοχον διαμεῖναι τὸν τὴν σωτηρίαν ἡμῖν χαριζόμενον πεπιστεύκαμεν, τὸν πεπειρασμένον κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἀμαρτίας. Τοῦ μὲν οὖν κατὰ ἀλήθειαν πάθους, ὃ προαιρέσεως ἔστι νόσος, οὐκ ἐκινώνησεν· Ἀμαρτίαν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· τῶν δὲ τῆς φύσεως ἡμῶν ἰδιωμάτων, ἃ διὰ τίνος συντηθείας καὶ καταχρήσεως ὁμωνύμως λέγεται πάθη, τούτων μετασχεῖν ὁμολογοῦμεν τὸν Κύριον, γενήσεως, καὶ τροφῆς, καὶ αὐξήσεως, ὕπνου, τε καὶ κόπης, καὶ ὅσα πρὸς τὰς σωματικὰς ἀχθῶδινὰς ἢ ψυχῇ φυσικῶς συνδιατίθεσθαι πέφυκε, τὴν τοῦ ἐνδέοντος ἔφεσιν ἐκ τοῦ σώματος ἐπὶ τὴν ψυχὴν τῆς ὁρέξεως διατείνουσης, καὶ λύπης αἰσθησιν, καὶ δαίλιαν πρὸς θάνατον, καὶ ὅσα τοιαῦτα, πλὴν εἰ μὴ τι πρὸς ἀμαρτίας ἀκολουθίαν φέροι. Ὡς περ τοίνυν τὴν διὰ πάντων

A semper idem. Et si hoc videris, ipsum Patrem quem quæris videre, intuitus es. Qui enim videt me¹⁶, non eum qui apparet in mutatione, sed vere me, qui sum in Patre, ipsum illum videbit in quo sum, quia idem character divinitatis in ambobus conspicitur. Immortalem igitur et impassibilem et increatam naturam in patibili creatura credentes, et in his mutationem intelligentes, quomodo ipsum in seipsum exinanitum esse dicere insimulamur ab iis qui suam rationem præ nostris decretis venditant? Creati enim ad creatum communio, nulla est dextræ mutatio. Nam creatam dextram increatæ naturæ autumare, solius est Eunomii, et eorum qui similia cum eo sentiunt. Qui enim oculum habet ad veritatem contuentem, qualem Altissimum videt, talem et dexteram Altissimi contemplantur: increatam increati, boni bonam, æternam æterni, cum nihil æternitatem ejus offendant, quod per modum generationis sit in Patre. Quare sefellit seipsum accusator, dum propriis conviciis et probris contra nos utitur, nesciens se hoc proferre adversus eos qui in passionem impingunt, et per hoc essentialium diversitatem (alteritatem) præstruunt: quasi Pater quidem propter non admittat, Filius vero propter defectum et descendat.

Hæc dictis adjicere volo: quod secundum veritatem nulla est passio, quæ non ad peccatum ferat. Neque proprie quis necessariam naturæ seriem, πάθος, id est passionem, seu affectum dixerit, spectans via progredientem in ordine quodam et consecutione compositam naturam. Nam elementorum diversi generis inter se concursio ad corporis nostri constructionem, compositio quædam est ex pluribus dissimilibus congruenter conflata. Resoluta autem convenienti tempore, quæ elementorum concursus colligabat harmonia; rursus compositum in ea ex quibus constabat dissolvitur. Hoc igitur naturæ potius opus est quam πάθος: id est passio, sive affectio. Solum enim quod ex contrario ei quæ secundum virtutem est, τῇ ἀληθείᾳ, impassibilitati intelligitur, proprie πάθος, passionem vocamus, cujus etiam in communione nostræ naturæ expertem permansisse eum qui nobis salutem gratificatur, credidimus, qui per omnia seculum similitudinem tentatus est, absque peccato¹⁷. Ejus igitur qui vere est affectus, qui quidem morbus est electionis sive consilii, non particeps fuit: Peccatum enim (inquit) non fecit, nec in ore ejus dolus inventus est¹⁸: proprietatum autem naturæ, quæ per aliquam consuetudinem et abusionem æquivoce dicuntur πάθη, id est, *passiones*: harum participem fuisse Dominum confitemur, ut generationis, nutritionis, accretionis, somnique et lassitudinis, et aliorum quibus naturaliter anima ad corporeas molestias et dolores solet affici, ejus quod opus est desiderium, ex corpore ad animam

¹⁶ Joan. xiv. 9. ¹⁷ Hebr. iv. 15. ¹⁸ I Petr. ii. 22; Isa. lxi. 9.

appellitu extendente, et doloris sensum et timiditatem ad mortem, et quæcunque ejusmodi, præter id quod ad peccati consecutionem fert. Quemadmodum igitur ipsius virtutem per omnia penetrantem animo comprehendentes, in cælo et in aere, et terra, et mari, et si quid supercæleste et subterraneum, ubique, et per omnia ipsum esse credimus, nihil autem eorum in quibus est illud esse dicimus. Non enim cælum est is qui ipsum palmo continente universum complexus est; neque terra, qui continet gyrum, sive ambitum terræ, neque rursus aqua, qui humidam complectitur naturam; sic neque per dictas carnis affectiones venientem ipsum affectibus obnoxium esse dicimus: sed ut eorum quæ sunt auctorem et universi comprehensorem, atque ineffabili potentia propriæ magnificentiæ quiddam movetur gubernantem, et quod stat in fixa stabilique basi conservantem. Atque in nobis natum esse dicimus ad sanandum peccati morbum, concinne congruenterque affectui sive passioni medicinæ efficaciam accommodantem; ut noverat conferre parti creaturæ ægrotanti, sic sanationem inducentem. Conducebat autem sic tactu curari affectum ejus, cui cura et medicina adhibebatur. Non tamen quoniam infirmitatem curat, idcirco ipse morbo et passioni obnoxius fuisse putandus est. Neque enim de hominibus tale quid dicere consuetudo permittit. Qui enim ægrotum tangit, ut curet, non eum morbi participem esse dicimus, sed ægrotanti gratificari et liberaliter ad sanitatem reditum præbere, non autem morbi participem esse dicimus, neque enim illum affectus, sed contra ille morbum tangit; si igitur qui per artem corporibus bonum aliquod operatur, non languidus et ægrotus, sed humanus, et benefactor, et id genus nominibus appellatur: cur ut humilem, abjectam et ignobilem circa nos dispensationem calumniantes, per hanc prompte Filii essentiam imminutam esse astruunt, quod Patris quidam natura sit perpassionibus et affectionibus superior, Unigeniti vero a passione non libera et pura? Si enim scopus dispensationis per carnem, non ut Dominus perpassionibus fieret obnoxius, sed ut humani generis amator et benivolus ostenderetur; benignus autem et benivolus erga humanum genus Pater esse non ambigitur: in iisdem igitur est Pater cum Filio: si quis ad scopum velit spectare. Quod si Pater mortis dissolutionem non operatus est, nihil mireris. Etenim etiam omne iudicium dedit Filio, ipse neminem iudicans¹⁹, non quod non possit vel servare quod perierat, vel judicare eum qui peccaverat, per Filium hæc faciens, sed quia per suam potentiam per quam omnia operatur, hæc etiam faciat; potentia autem Patris est Filius. Quare qui per Filium salvi facti sunt, potentia Patris servati sunt. Et qui ab hęc judicantur, Dei iustitia iudicium subeunt. Christus enim est Dei iustitia, quæ per

A αὐτοῦ διήκουσαν δύναμιν κατανοοῦντες, ἐν οὐρανῷ τε καὶ ἀέρι, καὶ γῇ, καὶ θαλάσσῃ, καὶ εἰ τι πουράνιον, καὶ εἰ τι καταχθόνιον, πανταχοῦ μὲν καὶ διὰ πάντων αὐτὸν εἶναι πιστεύομεν, οὐδὲν δὲ τούτων τῶν ἐν ᾧ ἐστίν, ἐκείνον εἶναι φαμεν. Οὐ γὰρ οὐρανὸς ἐστὶ, διελιγφῶς αὐτὸν τῇ περικρατητικῇ τοῦ παντὸς σπιθαμῇ, οὐδὲ γῆ, ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς· οὐδὲ ὕδωρ πάλιν, ὁ τὴν ὕδραν περιέχων φύσιν· οὕτως οὐδὲ διὰ τῶν λεγομένων τῆς σαρκὸς παθημάτων ἐλθόντα, ἐμπαθῆ αὐτὸν εἶναι φαμεν. Ἄλλ' ὥς τῶν ὄντων αἴτιον, καὶ τοῦ παντὸς περιεδραγμένον, καὶ τῇ ἀφράστῃ δυνάμει τῆς ἰδίας μεγαλειότητος, πᾶν τό τε κινούμενον οἰκίζοντα, καὶ τὸ ἐστὼς ἐν πᾶσι συντηροῦντα τῇ βάσει, καὶ ἐν ἡμῖν γεγενῆσθαι φαμεν ἐπὶ θεραπείᾳ τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν νόσου, καταλλήλως τῷ πάθει τὴν ἐνέργειαν τῆς λατρικῆς ἀρμολογίας, ὡς ἥδῃ συμφέρειν τῷ ἀρρώστοῦντι μέρει τῆς κρίσεως, οὕτως ἐπαγαγόντα τὴν ἰασιν· συνέφερε δὲ τῇ ἐπαφῇ τὸ πάθος ἰάσασθαι οὕτω καὶ ἰασάμενον. Οὐ μὴν ἐπειδὴ λατρεύει τὴν ἀρρώστιαν, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐμπαθὲς γεγενῆσθαι νομίζεται. Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων τὸ τοιοῦτον λέγειν ἢ συνήθεια δίδωσι. Τὸν γὰρ θεραπευτικῶς ἀπτόμενον τοῦ νευροσηκότος, οὐκ αὐτὸν μετέχειν τῆς ἀρρώστιας φαμέν, ἀλλὰ καὶ τῷ νοσοῦντι χαρίζεσθαι τὴν εἰς ὑγίαν ἐπάνοδον, καὶ μὴ μετέχειν τῆς ἀρρώστιας φαμέν· οὐδὲ γὰρ ἐκείνου τὸ πάθος, ἀλλὰ τὸ ἐμπαλιν ἐκείνος τοῦ ἀρρώστου ματοῦ ἀπτεται. Εἰ οὖν ὁ διὰ τῆς τέχνης ἀγαθὸν τι τοῖς σώμασιν ἐνεργῶν, οὐχὶ νωθρός τε καὶ ἀρρώστος, ἀλλὰ φιλόανθρωπος τε καὶ εὐεργέτης, καὶ ὅσα τοιαῦτα κατονομάζεται· τί ὡς ταπεινὸν τε καὶ ἁδοξον τὴν περὶ ἡμᾶς οἰκονομίαν διαβάλλοντες, διὰ ταύτης τὸ πρόχειρον παρηλλάχθαι τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν κατασκευάζουσιν, ὡς τῆς τοῦ Πατρὸς μὲν φύσεως ἀνωτέρας τῶν παθημάτων οὐσης, τῆς δὲ τοῦ Μονογενοῦς οὐ καθαιρεούσης τοῦ πάθους; Εἰ γὰρ ὁ σκοπὸς τῆς διὰ σαρκὸς οἰκονομίας, οὐ τὸ ἐμπαθῆ γενέσθαι τὸν Κύριον, ἀλλὰ τὸ φιλόανθρωπον ἐπιδειγθῆναι· φιλόανθρωπος δὲ καὶ ὁ Πατὴρ εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλεται· ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐστὶν ἄρα τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ, εἰ πρὸς τὸν σκοπὸν τις ἐθέλοι βλέπειν. Εἰ δὲ οὐχὶ ὁ Πατὴρ ἐνήργησε τὴν τοῦ θανάτου κατάλυσιν, θαυμάσης μηδὲν. Καὶ γὰρ καὶ τὴν κρίσιν πᾶσαν ἔδωκε τῷ Υἱῷ, αὐτὸς κρίνων οὐδένα, οὐ τῷ μὴ δύνασθαι ἢ σῶσαι τὸν ἀπολλόμενον, ἢ κρίναι τὸν ἁμαρτήσαντα, διὰ τοῦ Υἱοῦ ταῦτα ποιοῦν, ἀλλὰ τῷ διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως, δι' ἧς τὰ πάντα ἐργάζεται, καὶ ταῦτα ποιεῖν· δύναμις δὲ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱός. Οὐκοῦν οἱ διὰ τοῦ Υἱοῦ σωθέντες, τῇ δυνάμει τοῦ Πατρὸς ἐσώθησαν. Καὶ οἱ παρὰ τούτου κρινόμενοι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ τὴν κρίσιν ὑπέχουσι. Χριστὸς γὰρ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη, ἡ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς ἀποκαλυπτομένη, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, κἂν εἰς τὸν κόσμον ὅλην ὅλον, κἂν εἰς τὰ μέρη τοῦ κόσμου τὰ συμπληροῦντα τὸ ὅλον, πάντα ταῦτα τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἔργα, τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἔργα γινόμενα, καὶ οὕτως ἀληθεύει δι' αὐφοτέρων ὁ

¹⁹ Joan. v, 22.

λόγος· καὶ πάντα τὸν Πατέρα ἐργάζεσθαι λέγων· καὶ χωρὶς τοῦ Υἱοῦ γίνεσθαι τῶν ὄντων οὐδέν· ἡ γὰρ τῆς δυνάμεως ἐνέργεια, εἰς τὸν ὃ ἐστὶν ἡ δύναμις τὴν ἀναφορὰν ἔχει. Ἐπεὶ οὖν δύναμις τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός· πάντα τὰ ἔργα τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἔργα. Ὅτι γὰρ οὐχὶ φύσεως ἀσθενεία, πρὸς τὴν τοῦ παθούς οἰκονομίαν, ἀλλ' ἐξουσία θελήματος ἐργαται, μυρίας ἐστὶν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου παραθέσθαι φωνάς, ἃς σωπῆσω διὰ τὸ πρόδηλον, ὥς ἂν μὴ τοῖς ὁμολογουμένοις ἐνδιατρίδω, ὁ λόγος μηχανοῖτο. Εἰ μὲν οὖν κακὸν τὸ γινόμενον, οὐ τὸν Πατέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ κακοῦ χωριστείον. Εἰ δὲ ἀγαθὸν ἡ σωτηρία τῶν ἀπολωλότων, καὶ οὐ πάθος, ἀλλὰ φιλοανθρωπία τὸ γεγενημένον ἐστὶ· τί ἄλλοι τοῖς τὸν Πατέρα τῆς ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν εὐχαριστίας, τὸν διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός, τὴν ἐκ τοῦ θανάτου ἐλευθερίαν τοῖς ἀνθρώποις κατεργασάμενον; Ἄλλ' ἐπανιτέον πάλιν ἐπὶ τὸν σφοδρὸν λογογράφον, καὶ τὴν σύντονον ἐκείνην κατ' ἡμῶν ρητορείαν ἀναληπτέον ἡμῖν. Αἰτιᾶται τὸ μὴ λέγειν πεποιθήσαι τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν ἡμᾶς, ὥς ἐναντιουμένους τῇ φωνῇ Πέτρου, *Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησε, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε*. Καὶ πολὺς ἐστὶν ἀγανακτῶν ἐπὶ τοῦτοις καὶ λοιδορούμενος, καὶ κατασκευάζει δι' ὧν οἴεται διελέγειν τὸν ἡμέτερον λόγον.

Ob hæc indigne ferens, Dominum ipsum et Christum fecit, hunc Jesum quem vos crucifixistis. Multusque est ob hæc indigne ferens, et conviciis proscindens, et construit ea quibus putat se nostrum sermonem refutare.

Ἰδομεν τοίνυν τῶν ἐπιχειρημάτων τὴν δύναμιν· Καὶ τίς, φησὶν, ὃ πάντων ὑμεῖς βαθυμύτατοι, μορφὴν ἔχων δούλου, μορφὴν ἀναλαμβάνει δούλου; Οὐδεὶς τῶν νοῦν ἔχόντων, πρὸς αὐτὸν ἐροῦμεν ἡμεῖς, τὸ τοιοῦτον ἂν εἴποι, πλην εἰ μὴ τινες καθ' ὅλην τῆς ἐλπίδος τῶν Χριστιανῶν ἡλιθιωμένοι. Οὗτοι δὲ ἐστε ὑμεῖς αἱ ἐγκαλοῦντες βαθυμίαν ἡμῖν, ὅτι μὴ κτιστὸν τὸν κτιστὴν καταδεχόμεθα. Εἰ γὰρ μὴ ψεύδεται ῥᾶ τοῦ προφήτου λέγων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι Τὰ σύμπαντα δούλα σὰ, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις δουλεύει, κτιστὸς δὲ κατ' ὁμᾶς ὁ Υἱός, ὁμόδουλός ἐστι πάντως τοῖς σύμπασιν, τῷ κοινωνεῖν τῆς κτίσεως, εἰς τὸ κοινωνεῖν καὶ τῆς δουλείας συγκαθελκόμενος. Τῷ δὲ δουλεύοντι πάντως ὑμεῖς καὶ τὴν δουλικὴν μορφήν περιθήσεται. Οὐ γὰρ δεῖ δούλον ὁμολογοῦντας τῇ φύσει τῷ προσωπεῖο τῆς δουλείας ἐπαισχυνθῆσθαι. Τίς οὖν, ὃ δριμύτατος ρητόρων, ὃ ἐκ τῆς δουλικῆς μορφῆς τὸν Υἱὸν εἰς ἄλλην δούλου μεταβιβάζων μορφήν, ὃ τὸ ἀκτιστὸν αὐτῷ προσμαρτυρῶν, ὃ καὶ τὸ μὴ δουλεύειν συναποδείκνυται; Ἥ μάλλον οἱ διαβόηδον βούντες ὑμεῖς δούλον εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, καὶ πρὸ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς καὶ ὑπ' αὐτοῦ κυριεύεσθαι; Οὐ δέομαι δικαστῶν ἑτέρων, σοὶ τὴν περὶ τούτων ἐπιτρέπω ψήφον. Οἶμαι γὰρ μὴ ἂν οὕτω πρὸς τὴν ἀληθειαν ἀναιδῶς τινὰς ἔχειν, ὥστε τοῖς ὁμολογουμένοις δι' ἀνασχυντίας ἐνίστασθαι. Πρόδηλον γὰρ παντὶ τὸ λεγόμενον, ὅτι τὸ δούλον τῇ φύσει, τοῖς ἰδιώμασι τῆς δουλείας χαρακτηρίζεται, ὅσον γὰρ δουλείας ἡ κτίσις. Ὅ οὖν δούλον αὐτὸν ὄντα τὴν ἡμετέραν λέγων ὑπεληλυθῆναι μορφήν,

A Evangelicam doctrinam revelatur, sicut ait Apostolus **, sive totum mundum inspicias, sive partes mundi quæ totum complent, hæc omnia sunt Patris opera, potentia ipsius opera facta, sicut de ambobus vere dicit sermo, dum ait Patrem omnia operari, et sine Filio nihil eorum quæ sunt fieri: potentia enim efficacia, ad eum cujus est potentia relationem habet. Quoniam igitur Patris potentia Filius est, omnia opera Filii sunt Patris opera. Quod enim non naturæ infirmitate ad passionis dispensationem, sed potestate voluntatis venit, infinitas voces ex Evangelio proferre liceret, quas omitam, quia hoc satis perspicuum est, ne in certis et confessis immorans, sermo longius protrahatur. Quod si malum est id quod factum est, non solum Patrem, sed etiam Filium a malo separare oportet. Si autem bonum eorum qui perierunt salus, non passio, sed in hominum genus amor et benevolentia quod factum est: cur Patrem a gratiarum actione ob salutem nostram alienas, qui per propriam potentiam, quæ quidem est Christus, libertatem a morte hominibus operatus est? Sed ad vehementem orationum scriptorem redeundum est, et concitata illa contra nos eloquentia resumenda nobis est. Accusat nos, propterea quod non dicamus essentiam Filii factam esse, ut Patri vocem adversantes dicentis, *Dominum ipsum et Christum fecit, hunc Jesum quem vos crucifixistis*. Multusque est ob hæc indigne ferens, et conviciis proscindens, et construit ea quibus putat se nostrum sermonem refutare.

C Videamus igitur vim argumentorum: *Ecquid, inquit, o inertissimi omnium! servi formam habens formam servi accipit?* Nos ei respondebimus. Nullus eorum qui mente sunt præditi tale quid dixerit, nisi eorum aliqui, qui omnino a Christianorum spe alienati fuerint. Sed vos isti estis qui nos inertie et stuporis accusatis, qui creatum Creatorem non admittimus. Si enim non mentitur qui per prophetam dicit Spiritus sanctus: quod Cuncta serviunt, et omnis creatura servit; creatus autem secundum vos Filius, conservus penitus est cum universis, quia cum creatura communicat, et ad servitutis communionem simul adigitur. Et autem qui servit prorsus vos servilem formam circumponitis. Non enim jam servum natura constitentes, ob servitutis personam erubescere vos oportet. D igitur, o oratorum acutissime, ex servili forma Filium in aliam formam servi transfert, an ille qui ei increatam naturam attribuit, qua etiam non servire simul demonstratur? an potius vos qui claimantes propalatis Patris Filium servum esse, et ante servi formam, ipsius imperio subijci? Non alios iudices postulo, tibi de iis committo sententiam. Neminem enim arbitror sic adversus veritatem impudenter affici, ut certis et concessis præ impudentia incunctanter adversari velit. Quod enim dicitur cuivis notum est et perspicuum: quod id quod natura servum est, servitutis proprietatibus et notis insignitur; proprium enim servitutis est creatum esse. Qui igitur ipsum servum dicit no-

** Rom. i, 18.

stram subisse formam, ille est plane qui ex servitute in servitutem Unigenitum remigrare facit. Sed dictis reluctatur, et dicit paululum infra: Cui enim interjecta sunt, quia mediocriter in præcedentibus examinata sunt nunc transcendam: ut ad dicendum et sentiendum impossibilia audaces nos calumniis, miseratione etiam dignissimos appellans, hæc adjicit: Si enim non de Verbo quod erat in principio et erat Deus, beatus Petrus disserit: sed de eo qui videbatur, et qui seipsum exinanivit, sicut ait Basilii; qui autem videbatur homo seipsum exinanivit in servi formam; qui autem seipsum in formam servi exinanivit, in hominis generationem seipsum exinanivit.

Fortasse quidem continuo ex iis quæ perfecta sunt, auditorum iudicio deprehensa est constructionis hujus sermonis calliditas simul et amentia. Nihilominus paucis verbis eorum quæ ab ipso dicta sunt refutationem subjiciemus: non ad eversionem tam indocti et insciti commentii, quod etiam per se apud attente audientes eversum est: sed ne videamur prætextu et specie contemptus vilitatis sermonis, despiceret quod propositum est inexcussum. Sic igitur sermonem consideremus: Quænam apostoli vox? Notum sit, inquit, quod Dominum ipsum Christus fecit Deus²¹. Deinde velut si quis sciscitatus esset in quo facta esset talis gratia, ceu digito subjectum ostendit: Hunc, inquit, Jesum quem vos crucifixistis. Quid de eo inquit Basilii? quod hæc vox sermonis demonstrativa hunc factum esse dicit Christum et Dominum, qui ab ipsis audientibus crucifixus fuerat. Vos enim, ait, crucifixistis. Et verisimile erat eos qui contra ipsum eadem postulaverant, auditores fuisse sermonis. Non enim a cruce ad Petri concionem multum aberat tempus. Quid igitur ad hoc profert Eunomius? Nisi de eo quod erat in principio Verbum, et Deus erat, disserit Petrus, sed de eo qui videtur, quique seipsum exinanivit, sicut ait Basilii: Exinanivit autem qui cernitur homo in servi formam. Subsiste. Quis hoc dicit: quod rursus seipsum exinanivit qui cernitur homo in servi formam; vel quis astruit, quod ante apparitionem per carnem, crucis facta est passio? Neque enim crux ante corpus, neque corpus ante servi formam. Sed quidem Deus in carne manifestatur; caro autem quæ Deum in seipsa ostendit, postquam implevit per seipsam magnum mortis mysterium, in excelsum et divinum per temperationem transmutatur, facta Christus et Dominus, in illud transformata et immutata quod quidem erat qui in illa carne seipsum manifestavit. Sed si nos rursus hæc diceremus, eum qui in cruce demonstratus est in alterius hominis generationem exinanitum esse, quod nos dicere iste veritatis propugnator astruit, hoc ad Verbum composito cavillo: Si qui videtur homo, inquit, exinanivit seipsum in servi formam: qui

A ἐκεῖνός ἐστι πάντως ὁ ἐκ δουλείας εἰς δουλείαν τὸν Μονογενῆ μετακίζων. Ἄλλ' ἐπαγωνίζεται τοῖς εἰρημένους, καὶ φησι μικρὸν ὑποβᾶς· Τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ, διὰ τὸ μετρίως ἐν τοῖς προάγουσιν ἐξετασθῆναι, νῦν ὑπερβήσομαι· ὡς τοιμηροὺς εἰς τὸ λέγειν καὶ φρονεῖν ἀμύχανα διαβάλλων, ἐλεεινοτάτους τε προσάγορεύσας, ταῦτα προστίθουσιν· Εἰ γὰρ μὴ περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος Λόγου, καὶ Θεοῦ ὄντος, ὁ μακάριος διαλέγεται Πέτρος· ἀλλὰ περὶ τοῦ βλεπομένου καὶ κενώσαντος ἑαυτὸν, καθὼς φησιν ὁ Βασίλειος, ἐκένωσεν ἑαυτὸν δὲ ὁ βλεπόμενος ἄνθρωπος [ἑαυτὸν] εἰς δούλου μορφὴν, ὁ δὲ κενώσας ἑαυτὸν εἰς δούλου μορφὴν, εἰς ἄνθρωπον γένεσιν ἐκένωσεν ἑαυτὸν.

Τὰχα μὲν οὖν εὐθὺς ἐκ τῶν ἀνεγνωσμένων B προσιφύρεται τῇ κρίσει τῶν ἀκούοντων, τῆς τοῦ λόγου κατασκευῆς ἥ τε κακούργια καὶ τὸ ἀνόητον· πλὴν δι' ὀλίγων καὶ παρ' ἡμῶν ὁ τῶν εἰρημένων ἐλεγχος προστεθήσεται· οὐκ εἰς ἀνατροπὴν τοσούτου τοῦ ἀπαιδεύτου σοφίσματος, ὁ δὲ ἑαυτοῦ παρὰ τοῖς ἔχουσιν ἀκοὴν ἀνατέτραπται· ἀλλ' ὡς ἂν μὴ δοκοῖμεν ἐν προσήματι τοῦ καταφρονεῖν τῆς εὐτελείας τοῦ λόγου περιορᾶν τὸ προτεθὲν ἀνεξέταστον. Οὕτως τοίνυν τὸν λόγον ἐπισκεψόμεθα· Τίς ἐστὶν ἡ τοῦ ἀποστόλου φωνή; Γνωστὸν ἔστω, φησὶν, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεός. Εἶτα ὡς ἂν πυθομένου τινὸς περὶ τίνα γέγονεν ἡ τοιαύτη χάρις, οἷον εἰ δακτύλῳ τὸ ὑποκαίμενον δεικνύει, Τοῦτον, εἰπὼν, Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Τί περὶ C τούτου φησὶν ὁ Βασίλειος; Ὅτι ἡ δεικτικὴ τοῦ λόγου φωνή, τοῦτον παποιοῦσθαι Χριστὸν λέγει· καὶ Κύριον, τὸν παρ' αὐτῶν τῶν ἀκούοντων ἐσταυρωμένον. Ὑμεῖς γὰρ ἐσταυρώσατε, φησὶ· καὶ εἰκὸς ἦν τοὺς αἰτήσαντας τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον, ἀκροατὰς εἶναι τοῦ λόγου. Οὐδὲ γὰρ πολλὸς ἦν ὁ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πρὸς τὴν δημογραφίαν τοῦ Πέτρου χρόνος. Τί οὖν πρὸς ταῦτα προσφέρει ὁ Εὐνόμιος; Εἰ μὴ περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος Λόγου, καὶ Θεοῦ ὄντος ὁ μακάριος διαλέγεται Πέτρος, ἀλλὰ περὶ τοῦ βλεπομένου, καὶ κενώσαντος ἑαυτὸν, καθὼς φησὶν ὁ Βασίλειος· Ἐκένωσεν δὲ ὁ βλεπόμενος ἄνθρωπος εἰς δούλου μορφὴν. Ἐπίσχε· τίς τοῦτό φησιν, ὅτι πάλιν ἑαυτὸν ἐκένωσεν ὁ βλεπόμενος ἄνθρωπος εἰς δούλου μορφὴν, ἡ τίς κατασκευάζει, ὅτι πρὸ τῆς διὰ σαρκὸς ἐπιφανείας, τὸ κατὰ τὸν D σταυρὸν γέγονε πάθος; Οὔτε γὰρ ὁ σταυρὸς πρὸ τοῦ σώματος, οὔτε τὸ σῶμα πρὸ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς· ἀλλ' ὁ μὲν Θεὸς ἐν σαρκὶ φανεροῦται, ἡ δὲ σὰρξ ἡ τὸν Θεὸν ἐν ἑαυτῇ δεῖξασα, μετὰ τὸ πληρῶσαι δι' ἑαυτῆς τὸ μέγα τοῦ θανάτου μυστήριον, μεταποιεῖται πρὸς τὸ ὑψῆλόν τε καὶ θεῖον δι' ἀνακράσεως, Χριστὸς γενομένη καὶ Κύριος, εἰς ἐκεῖνο μετατεθεῖσα καὶ ἀλλαγείσα, ὅπερ ἦν ὁ ἐν ἐκείνῃ τῇ σαρκὶ ἑαυτὸν φανερώσας. Ἄλλ' εἰ ταῦτα λέγομεν πάλιν ἡμεῖς, τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ δειχθέντα εἰς ἄλλου ἀνθρώπου γένεσιν κεκενώσθαι, ὁ λέγειν ἡμᾶς ὁ προαγωνιστῆς οὗτος τῆς ἀληθείας κατασκευάζει, συνθεὶς οὕτως κατὰ τὴν λέξιν τὸ σόφισμα· Εἰ ὁ βλεπόμενος, φησὶν, ἀν-

²¹ Act. 11, 36.

θρῶπες ἐκένωσαν ἑαυτὸν εἰς δούλου μορφήν· ὁ δὲ κενώσας ἑαυτὸν εἰς δούλου μορφήν, εἰς ἀνθρώπου γένεσιν ἐκένωσαν ἑαυτὸν· ὁ βλεπόμενος ἀνθρώπος εἰς ἀνθρώπου γένεσιν ἐκένωσαν ἑαυτὸν.

Ἡ πῶς μέμνηται τῆς προκειμένης σπουδῆς! πῶς κατὰ σκοπὸν συμπεραίνει τὸν λόγον! Χριστὸν πεποιθῆσθαι καὶ κατὰ τὸν βλεπόμενον ἀνθρώπον, φησὶν εἰρηχέναι τὸν ἀπόστολον ὁ Βασιλεῖος· ὁ δὲ δεινὸς οὗτος καὶ ἀγγίχους τῶν εἰρημένων ἀνατροπεύς· Εἰ μὴ τὴν οὐσίαν, φησὶ, τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πεποιθῆσθαι λέγει ὁ Πέτρος, ἐκένωσαν ἑαυτὸν βλεπόμενος ἀνθρώπος εἰς δούλου μορφήν. Ὁ δὲ κενώσας ἑαυτὸν εἰς δούλου μορφήν, εἰς ἀνθρώπου γένεσιν ἐκένωσαν ἑαυτὸν. Ἡ τῆμεθα τῆς ἀμάχου ταύτης σοφίας, Εὐνόμιε. Ἀπελήλεγκται κατὰ κράτος τὸ μὴ πρὸς τὸν ἐξ ἀσθενείας σταυρωθέντα βλέπειν τοῦ ἀποστόλου τὸν λόγον, δι' ὧν ἐμάθομεν. Ὅτι ἂν τοῦτο οὕτως ἔχειν πιστεύσωμεν, πάλιν ὁ βλεπόμενος ἀνθρώπος· ἕτερος γίνεταί, εἰς ἄλλην ἀνθρώπου κενούμενος γένεσιν. Οὐ παύση ποτὲ παίζων κατὰ τῶν ἀτολήτων; Οὐκ ἐρυθρίασεις ἐν οὕτω γελοίοις σοφίσμασι τὸν τῶν θεῶν μυστηρίων ἐκλύων φόδον; Οὐκ ἐπιτραφῆση νῦν γοῦν, εἰ καὶ μὴ πρότερον πρὸς τὸ γινῶναι ὅτι ὁ Μονογενὴς Θεὸς, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, Λόγος ὢν καὶ βασιλεὺς καὶ Κύριος, καὶ πᾶν ὕψλην δομά τε καὶ νόημα, οὐδὲν τῶν ἀγαθῶν γενέσθαι προσδέεται, αὐτὸς ὢν τῶν ἀγαθῶν πάντων τὸ πλήρωμα. Ὁ δὲ εἰς τί μεταβαλλόμενος, ἐκείνη γίνεταί ὁ μὴ πρότερον ἦν; Ὡς περ οὖν ὁ μὴ γνοὺς ἁμαρτίαν, ἁμαρτία γίνεταί, ἵνα ἄρῃ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, οὕτως πάλιν ἡ δεξαμένη τὸν Κύριον σὰρξ, Χριστὸς καὶ Κύριος γίνεταί, ὁ μὴ ἦν τῇ φύσει εἰς τοῦτο μεταποιουμένη διὰ τῆς ἀνακράσεως. Δι' ὧν μανθάνομεν, ὅτι οὗτ' ἂν ἐν σαρκὶ ὁ Θεὸς ἐφανερώθη, εἰ μὴ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· οὗτ' ἂν μετεποιήθη πρὸς τὸ θεῖον ἢ περὶ αὐτὸν τοῦ ἀνθρώπου σὰρξ, εἰ μὴ τὸ φαινόμενον ἐγένετο Χριστὸς τε καὶ Κύριος. Ἀλλὰ διαπτύουσιν ἡμεῖς... (α) τοῦ ἡμετέρου κηρύγματος, οἱ τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν συλλογισμῶν ἐμβαστεύοντες, καὶ βούλονται τὸν πάντα τὰ ὄντα διαπαράγοντα εἰς γένεσιν, αὐτὸν ἀποδείξαι μέρος ὄντα τῆς κτίσεως, καὶ σύμμαχον τῆς τοιαύτης σπουδῆς, τὴν φωνὴν τοῦ Πέτρου πρὸς κατασκευὴν τῆς βλασφημίας ἐφέλκοντες, τοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους φήσαντος, ὅτι Γνωστὸν ἔστω παντὶ τῷ ὄλῳ Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριος αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησε, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε· ταύτην τοῦ κτιστῆν εἶναι τοῦ Μονογενοῦς Θεοῦ τὴν οὐσίαν, προβάλλοντα τὴν ἀπόδειξιν. Τί οὖν, εἰπέ μοι, μὴ πρὸ αἰῶνος οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς οὗς ὁ λόγος ἐγένετο; μὴ προκόσμιος ὁ σταυρὸς; Μὴ πρὸ πάσης κτίσεως ὁ Πιλάτος; Μὴ πρῶτον Ἰησοῦς, καὶ μετὰ ταῦτα Λόγος; μὴ πρεσβυτέρα ἡ σὰρξ τῆς θεότητος; Μὴ πρὸ τοῦ κόσμου ὁ Γαβριὴλ τῇ Μαρίᾳ εὐαγγελίζεται; Οὐκ ὁ μὲν κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπος, ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου τὴν ἀρχὴν λαμβάνει διὰ γεννήσεως, ὁ δὲ ἐν ἀρχῇ ὢν Λόγος Θεὸς, βασιλεὺς ἡμῶν προαιώνιος, καθὼς ὁ

A autem exinanivit seipsum in servi formam, in hominis generationem seipsum exinanivit: qui igitur videtur homo, in hominis generationem seipsum exinanivit.

O quomodo propositi studii memor est! quomodo secundum scopum conclusionem conficit! Christum factum esse et secundum hominem qui cernitur, apostolum dixisse ait Basilii: hic autem vehemens et solers dictorum eversor: Si non essentiam, inquit, ejus qui erat in principio factam esse dicit Petrus, qui oculis cernitur homo in servi formam, seipsum exinanivit. Qui autem exinanivit semetipsum in servi formam in hominis generationem seipsum exinanivit. O Eunomi, hac inexpugnabili sapientia victi sumus. Refutata sunt potenter, per ea quibus didicimus, apostoli sermonem non respicere ad eum qui ex infirmitate crucifixus est. Quod si hoc ita esse crediderimus, rursus qui videtur homo, alius gignitur, in aliam hominis generationem exinanitus. Non cessabis aliquando ludere contra non audenda? non erubescas in tam ridiculis cavillis divinorum mysteriorum exsolvere metum? non converteris nunc certe, siquidem non prius ad cognoscendum quod Unigenitus Deus qui erat in sinu Patris, Verbum, etiam rex et Dominus, et omne excelsum nomen et cogitamen, nihil bonorum fieri indiget, ipse cum sit omnium bonorum plenitudo. Hic autem in quid mutari potest, ut fiat illud quod prius non erat? Quemadmodum igitur qui non novit peccatum, peccatum sit, ut tollat peccatum mundi: sic rursus caro quæ Dominum accepit, Christus et Dominus efficitur, quod non erat natura in hoc transmutata per temperationem. Ex quibus discimus, quod Deus non in carne manifestatus esset, nisi Verbum caro factum esset; neque caro hominis quæ circumdedit ipsum in divinitatem transmutata fuisset, nisi quod apparebat factum esset et Christus et Dominus. Sed despuunt nostræ prædicationis, qui per syllogismos in essentiam Dei irruunt, et volunt eum qui omnia quæ sunt ad ortum adduxit, demonstrare ipsum partem esse creaturæ, atque in auxilium talis conatus vocem Petri ad blasphemiam præstructionem pertrahunt, qui ad Judæos dixit: Notum sit omni domui Israel, quod Dominum ipsum et Christum fecit hunc Jesum quem vos crucifixistis: hac voce Unigeniti Dei essentiam creatam esse demonstrare prætendentes. Quid igitur, dic mihi, num ante sæculum Judæi ad quos factus est sermo? num ante mundum cruz? num ante omnem creaturam Pilatus? num primum Jesus, et postea Verbum? num divinitate antiquior caro? num ante mundum Gabriel Mariæ faustum annuntiat? Non hic quidem secundum Christum homo, imperante Cæsare Augusto, principium sumit per generationem, sed hic qui in principio erat Verbum Deus Rex noster, ante æternus, sicut Pro-

²² II Cor. XIII, 4. ²³ Act. II, 36.

(a) Lege ἰδιωτισμὸν ex codice Bavarico.

pheta testatur. Non vides qualem inducis verbo A confusionem, omnia sursum ad deorsum juxta proverbium confundens? Quinquagesimus post passionem erat dies, quando hæc Judæis Petrus concionabatur dicens, quod *Et Dominum et Christum ipsum Deus fecit hunc ipsum Jesum quem vos crucifixistis*. Sed quem vos, inquit, crucifixistis, hunc fecit Deus Christum et Jesum, ut ex his perspicuum esset: quod non illud quod ante sæcula, sed quod post dispensationem factum est intelligit Petrus.

Quomodo igitur non vides totam in eo quod demonstratur sermonis versari notitiam; sed ridiculus videris in puerili sophismatis plexu dicens, quod eum qui videbatur et Christum et Dominum factum esse a Deo credimus: necessarium esse rursus in hominem post exinaniri Dominum, et secundam B subire generationem? Quid magis per hæc vestrum dogma confirmatur? quomodo per dicta regis creaturæ essentia creata demonstratur? Ego vero contrarium dico, nostra per ea quæ nobis repugnant defendi, et præ nimia attentione egregium locutorem non advertisse quod ad absurdum certe disputationem propellens, quibus conatur evertere, per hæc his quibus bellum infertur, opitulatur. Si enim ex eo quod supereminet ad id quod est humile credendum est factam esse Jesu demigrationem: sola autem supereminet creaturæ divina et increata natura, creatus autem homo: fortasse perspicuus ex propria ratione ad veritatem convertetur, assentiens propter benevolentiam et benignitatem erga homines, quod increatum est factum esse in creato. Quod si putat creatum Dominum se demonstrare per id quod demonstravit, eum qui erat Deus humane naturæ participem factum esse: multa ejusmodi ad eandem probationem astruendam inveniuntur, ex simili patrociniis orationi implentia. Et enim quoniam Verbum erat et Deus erat: posthæc autem, sicut ait propheta ²⁴, *In terra visus, et cum hominibus conversatus est*, unum ex creatis esse per hæc demonstrabitur. Quod si hæc longe absunt ab his quæ quærentur, neque similia plane propositis accommodata sunt. Idem est enim secundum sensum, eum qui erat in principio Verbum, manifestatum esse posthæc hominibus dicere; et qui erat in forma Dei formam servi habuisse. Quorum si alterum ad blasphemiam præstructionem est inutile, necesse est et reliquum abjicere. Sed humane et benevole nobis consulit ab errore desciscere, et quam ipse præstruit subinde indicat veritatem: Eum qui erat in principio, inquit, Verbum et Deus, hunc factum esse docet Petrus apostolus. Siquidem ille nobis somnia fingeret et quæ in somnis contingit divinationem narraret, nihil fortasse periculi esset ipsi concedere ad quidvis pro suo arbitratu adducere visionis ænigmata. Sed quia divinas voces dicit ipse se enarrare, non tutum est nobis pro sua licentia ei indulgere verba perperam interpre-

προφήτης μαρτύρεται; Οὐχ ὁρᾷς ὅταν ἐπάγεις τῷ λόγῳ τὴν σύγχυσιν, τὰ ἄνω κάτω κατὰ τὴν παροιμίαν κυκλῶν; Παντηχοστή μετὰ τὸ πάθος ἡμέρα ἦν, ὅτε ταῦτα τοῖς Ἰουδαίοις ἐδημηγόρειτο Πέτρος λέγων, ὅτι *Τοῦτον ὃν ὁμοίως ἐσταυρώσατε Χριστὸν καὶ Κύριον ὁ Θεὸς ἐποίησεν*. Ἀλλὰ ὃν ὁμοίως, φησὶν, ἐσταυρώσατε, τοῦτον ἐποίησεν ὁ Θεός, Χριστὸν τε καὶ Κύριον· ὥς ὅλον ἐκ τούτων εἶναι, ὅτι οὐ τὸ πρὸ τῶν αἰώνων, ἀλλὰ τὸ μετὰ τὴν οἰκονομίαν ὁ Πέτρος λέγει.

Πῶς οὖν οὐχ ὁρᾷς ὅλην περὶ τὸ δεικνύμενον ἀναστρεφόμενῃ τοῦ λόγου τὴν ἐννοιαν, ἀλλὰ γελοιάζεις ἐν τῇ μειρακιδεῖ πλοκῇ τοῦ σοφίσματος, λέγων· Εἰ τὸν φαινόμενον Χριστὸν τε καὶ Κύριον πεποιθῆσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ πεπιστευέχαμεν, ἀνάγκη εἶναι πάλιν εἰς ἀνθρώπων μετακινεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ δευτέραν ὑποδύεσθαι γέννησιν; Τί μᾶλλον διὰ τούτων τὸ καθ' ὁμᾶς δόγμα κρατύνεται; Πῶς διὰ τῶν εἰρημίων ἢ τοῦ βασιλείως τῆς κτίσεως οὐσία κτιστὴ ἀποδεικνύται; Ἐγὼ μὲν γὰρ τοῖς ἀντιπρὸς ἡμῶν, τὰ ἡμέτερα διὰ τῶν μαχομένων ἡμῶν συναγορεύεσθαι, καὶ ὑπὸ τῆς ἀγαν προσοχῆς μὴ συνεωρακέναι τὸν βῆτορα, ὅτι πρὸς τὸ ἀποκτείνεσθαι ἐξωθῶν τὸν λόγον, δι' ὃν ἀνατρέπειν ἐπιχειρεῖ, διὰ τούτων τοῖς πολεμουμένοις συναγωνίζεται. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ ὑπερέχοντος πρὸς τὸ ταπεινὸν πιστεύειν χρὴ γεγενῆσθαι τοῦ Ἰησοῦ τὴν μετάστασιν· μόνῃ δὲ ὑπέρεκειται τῆς κτίσεως ἡ θεία τε καὶ ἀκτιστος φύσις, κτιστὸς δὲ ὁ ἀνθρώπος· τάχα διαβλέψας διὰ τοῦ ἰδίου λόγου πρὸς τὴν ἀλήθειαν μετατάσσεται, συνθέμενος ἐν τῷ κτιστῷ κατὰ φιανθρώπιαν γεγενῆσθαι τὸ ἀκτιστον. Εἰ δὲ οἷται κτιστὸν ἀποδεικνύειν τὸν Κύριον, διὰ τοῦ δεῖξαι Θεὸν ὄντα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μετεσχηκέναι, πολλὰ τοιαῦτα πρὸς τὴν τοῦ Ἰesu κατασκευὴν εὐρεθήσεται, ἐκ τοῦ ὁμοίου τὴν συνηγορίαν πληροῦντα τῷ λόγῳ. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ Λόγος ἦν καὶ Θεός ἦν· μετὰ ταῦτα δὲ, καθὼς φησὶν ὁ προφήτης, *Ἐπὶ τῆς γῆς ὥφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις ὁμιλεῖν ἐστράφη*, ἐν τῶν κτισμάτων εἶναι διὰ τούτων ἀποδεικνύεται. Εἰ δὲ ταῦτα πόρρω τῶν ζητουμένων, οὐδὲ τὰ ὅμοια πάντως τοῖς προκειμένοις ψεύσονται. Ἰσον γὰρ ἔστι κατὰ τὴν ἐννοιαν τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον μετὰ ταῦτα πεφανερῶσθαι τοῖς ἀνθρώποις διὰ σαρκὸς λέγειν, καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα, τὴν τοῦ δούλου μορφήν ὑποδύεσθαι. Ἄν εἰ τὸ ἕτερον εἰς κατασκευὴν τῆς βλασφημίας ἀνόνητον, συναποβαλεῖν ἀνάγκη καὶ τὸ λειπόμενον. Ἀλλὰ συμβουλεύει φιανθρώπως ἡμῶν μεταθεῖσθαι τοῦ πλάνου, καὶ ὑποδείκνυσθαι ἢν αὐτὸς κατασκευάζει ἀλήθειαν, τὸν ἐν ἀρχῇ, φησὶν, ὄντα Λόγον καὶ Θεόν, τοῦτον πεποιθῆσθαι διδάσκει ὁ ἀπόστολος Πέτρος. Ἀλλ' εἰ μὲν ὀνειρούς ἡμῶν ὑποκρίνεται, καὶ τὴν ἐνύπνιον ἐπηγγέλλετο μαντικὴν, κίνδυνος ἦν ἰσως οὐδεὶς πρὸς τὸ δοκοῦν συγχωρεῖν αὐτῷ παραγαγεῖν τὰ τῆς φαντασίας αἰνίγματα. Ἐπεὶ δὲ τὰς θείας φωνὰς ἐξηγεῖσθαι φησιν, οὐκέτι ἀσφαλὲς ἡμῶν κατ' ἐξουσίαν αὐτῷ διδόναι παρερμηνεῖν τὰ ῥήματα. Τί φησιν ἡ Γραφή; *Ὅτι Κύριον καὶ Χριστὸν ἐποίη-*

²⁴ Baruch iii, 37.

σεν ὁ θεὸς τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὁμοῖς ἐσταυρώσατε. Οὐκὼν πάντων κατ' αὐτὸν συνδραμόντων, τῆς δεικτικῆς φωνῆς τοῦ ἀνθρωπίνως ὀνομασμένου, τῆς τῶν μαιφονησάντων κατηγορίας, τοῦ κατὰ τὸν σταυρὸν πάθους, ἐξ ἀνάγκης ἢ διάνοια πρὸς τὸ φαινόμενον βλέπει. Ὁ δὲ φησι ταῦτα μὲν λέγειν Πέτρον ἐνδείκνυσθαι δὲ διὰ τῆς ἐποίησεν λέξεως τὴν προαιώνιον οὐσίαν. Ἀλλὰ τίτθαις μὲν ἡ γρατῖοις ἀκινδύνον συγχωρεῖν παίζειν πρὸς τὰ μεράκια, καὶ πρὸς τὰ δοκούντα μεταγεῖν τὰς τῶν ἐνυπνίων ἐμφάσεις· τῆς δὲ θεοπνεύστου φωνῆς προκειμένης ἡμῖν εἰς ἐξηγήσιν, καλύει ἡ μέγας Ἀπόστολος τὰς γραψίδεις κενοφωνίας προσέειπαι. Σταυρὸν γὰρ ἀκούσας, τὸν σταυρὸν νοῶ, καὶ ἀνθρώπινον ὄνομα διδασχέλις, ὁρῶ τὴν δηλουμένην ὑπὸ τοῦ ὀνόματος φύσιν. Τοῦτον οὖν μαθὼν πεποιθῆσθαι παρὰ τοῦ Πέτρου Κύριον καὶ Χριστὸν, τὸν ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν γεγεννημένον, λέγειν οὐκ ἀμφιβάλλω. Ἐπειδὴ καὶ συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους οἱ ἄγιοι, τὰς τε ἄλλοις πᾶσι, καὶ περὶ τοῦτο τὸ μέρος. Ὡς γὰρ αὐτὸς τὸν ἐσταυρωμένον Κύριον πεποιθῆσθαι λέγει, οὕτως καὶ Παῦλος φησιν αὐτὸν ὑπερψῶσθαι μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν, οὐ καθὼς θεὸς ἐστι κατ' ἐκεῖνο ὀφούμενον· (τί γὰρ ὑπέρεκειται τοῦ θεοῦ ὕψους ἀνώτερον, ὥστε πρὸς ἐκεῖνο λέγειν τὸν θεὸν ὕψουσαι;) ἀλλὰ τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὀφείδουσαι λέγει, δεικνύοντες, οἶμαι, τοῦ λόγου τὴν τοῦ ἀναληφθέντος ἀνθρώπου πρὸς τὸ ὕψος τῆς θείας φύσεως ἐξομολογῆσαι τε καὶ ἔννοειν. Τοῦτο τοίνυν σημαίνει καὶ μέγαν πεπιστεύκαμεν Πέτρον, ἐν τῷ λέγειν τὸν Κύριον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γεγενῆσθαι, διὰ τῆς κατὰ πάντα πρὸς τὸ θεῖον ἐνώσεως, ἐκεῖνο γενόμενον ὃ τὸ θεῖον ἐστιν. Εἰ δέ τις καὶ συγχωρήσει ἐν αὐτῷ παρεξηγεῖσθαι τὴν θείαν φωνήν, οὐδὲ οὕτως πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς αἰρέσεως ὁ λόγος συμπερανθήσεται. Δεδόσθω γὰρ περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος λέγειν τὸν Πέτρον, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὁμοῖς ἐσταυρώσατε. Εὐρίσκομεν γὰρ οὔτε διὰ τούτου τὴν βλασφημίαν ισχυρὴν τινὰ κατὰ τῆς ἀληθείας λαμβάνουσαν· Κύριον, φησιν, αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ θεός. Εἰς τί τοίνυν τῶν εἰρημένων ἐπαναφέρειν χρὴ τὸ ἐποίησεν; τίνας τῶν ἐν τῇ φράσει κειμένων τὴν φωνὴν ἐφαρμόσομεν; Τρία γὰρ ἐστὶν τὰ προκειμένα· οὗτος, καὶ Κύριος καὶ Χριστός· τίνας τούτων τὴν ἐποίησεν συσκευάζει φωνήν; Ἀλλ' οὐδεὶς οὕτως κατὰ τῆς ἀληθείας θρασύς, ὥς εἰπεῖν ὅτι μὴ πρὸς τὸν Χριστὸν τε καὶ Κύριον τὸ ἐποίησεν βλέπει. Ὅντα γὰρ αὐτὸν ὃ τί ποτε ἦν, Χριστὸν καὶ Κύριον γεγενῆσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Πέτρος φησὶν. Οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ μαχομένου τῷ λόγῳ.

Φησὶ γὰρ ἐν αὐτοῖς τοῖς προκειμένοις τούτοις ἡμῖν εἰς ἐξέτασιν, οὕτως τοῖς ῥήμασι λέγων· Περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος καὶ Θεοῦ ὄντος, ὁ μακάριος διαλέγεται Πέτρος, καὶ τοῦτον ἐκδιδάσκει γεγενῆσθαι Κύριον καὶ Χριστὸν. Οὐκοῦν τὸν ὄντα ὃ τί ποτε καὶ ἦν, Χριστὸν γεγενῆσθαι καὶ Κύριον ὁ Εὐνόμιος λέγει, οἷα δὲ καὶ περὶ τοῦ Δαβὶδ ἱστορία φησὶν, ὅτι Ὑἱὸς ὢν τοῦ Ἰεσσαί, καὶ τῶν ποιμνίων ἐπιστατῶν, εἰς βασιλέα

A tari. Quid ait Scriptura? *Dominum et Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos crucifixistis.* Omnibus igitur in eundem concurrentibus et voce demonstrante eum qui humane nominatus est, et accusatione eorum qui cæde se polluerant, et passione secundum crucem: necessario ad id quod apparet intelligentia verborum referenda est. Hic autem Eunomius ait Petrum hæc quidem dicere, et per verbum *fecit* quæ est ante sæcula essentiam demonstrare, sed nutricibus et aniculis concedere cum infantulis et parvulis ludere nihil avertit periculi, et ad quælibet suas in somniis visiones traducere. Sed cum a Deo inspirata vox ad expositionem proponitur, vetat magnus Apostolus aniles et inanes voces affectare. Crucem enim audiens, crucem intelligo, et humanum nomen doctus, video declaratam per id nomen naturam. Hunc igitur cum didici ex Petro factum esse Dominum et Christum, eum qui in nostris oculis factus est dicere non ambigo, præsertim cum sancti sibi concordēs sint invicem in aliis omnibus, tum in hac parte. Ut enim ipse crucifixum factum esse dicit Dominum: sic et Paulus ait ipsum superexaltatum esse post passionem et resurrectionem, non qua Deus est, secundum illam rationem exaltatum: quid enim Dei altitudine altius supereminet, ut ad illud Deum extolli dicat? sed quod humanæ naturæ humile est exaltari dicit, demonstrante, ut puto, sermone assumpti hominis ad divinæ naturæ celsitudinem, similitudinemque et unionem. Hoc igitur magnum Petrum significare credimus, dum dicit Dominum in cruce factum esse, propter in omnibus cum divinitate unionem illud factum quod Deus est. Quod si quis etiam concedet in ipso recte interpretari divinam vocem, neque sic ad scopum hæreseos concludetur oratio. Detur enim Petrum loqui de eo qui erat in principio, quod *Dominum ipsum et Christum fecit hunc Jesum quem vos crucifixistis.* Comperimus enim neque per hoc blasphemiam vim aliquam contra veritatem assumere: *Dominum*, ait, *ipsum et Christum fecit Deus.* Ad quid igitur horum dictorum verbum *fecit* referendum est? cui eorum quæ in hac locutione posita sunt vocem aptabimus? Tria enim sunt: *hic*, et *Dominus* et *Christus*: cum quo horum verbum *fecit* construit? Sed nullus est tam audax et temerarius veritatis oppugnator, quin dicat verbum *fecit* ad Christum et Dominum respicere: ipsum enim cum esset, quod quidem jam erat, Christum et Dominum factum esse a Deo Petrus asserit. Non meus est sermo, sed ejus qui nos oppugnat oratione.

Ait enim in his ipsis quæ examinanda nobis proposuimus, sic verbis dicens: *De eo qui in principio erat Deus, beatus disserit Petrus, et hunc docet factum esse Dominum et Christum.* Ergo eum cum esset quod quondam etiam erat, Christum factum esse et Dominum, ait Eunomius, qualia certe etiam de David historia dicit: quod filius cum esset Jessæ, et gregibus præfectus, in regem unctus fuit: non

quod unctio tunc primum ipsum hominem fecerit, sed cum esset quod quidem erat secundum suam naturam, ex privato in regem mutaverit. Quid igitur? magisne per hæc Filii essentiam factam esse præstruitur, si, quemadmodum ait Eunomius, in principio ipsum qui erat, et Deus erat, et Dominum et Christum Deus fecit? Dominatio enim non essentiae nomen sed potestatis est, et Christi appellatio regnum ostendit, alius autem regni, alius naturæ sermo. Verumtamen hæc circa Filium Dei facta esse ait Scriptura. Consideremus igitur quod magis pium est et consentaneum. Quemnam per profectum alicujus honorum excelsiorum participem fieri fas est et pium dicere, Deum an hominem? Quis ita mente puer, qui putet Deum accessione et augmento ad perfectum ferri? De humana autem natura tale cogitare non est dissentaneum, quandoquidem vox evangelica manifesto secundum humanitatem Domino attribuit incrementum. *Jesus enim, ait, proficiebat ætate, et sapientia, et gratia*²⁵. Quid igitur magis consentaneum est ex apostoli voce supponere Deum qui erat in principio ex accessione et profectu Dominum factum esse, quam quod humile est humanæ naturæ ex communione cum divinitate ad dignitatis celsitudinem assumi? Etenim David propheta ex persona Domini inquit: *Ego constitutus sum rex ab eo*²⁶. Perinde ac si diceret, Christus factus sum. Et rursus, tanquam ex persona Patris ad Filium: *Dominare in medio inimicorum tuorum*²⁷. Idem cum Petro dicens, Dominus sis inimicorum tuorum. Quemadmodum igitur regni constitutio non essentiae significat constructionem, sed ad dignitatem provectionem, et qui jubet dominari, non tunc fieri, quod non erat jubet, sed ei qui est contra rebelles dat imperium: sic beatus Petrus Christum, hoc est regem omnium factum esse cum dicit, adjecit, ipsum, ut ab essentia, et his quæ in hac spectantur separet sermonem. cum enim esset id quod est, quæ dicta sunt fecit. Si igitur fas esset in supereminente natura dicere aliquid fieri per profectum et augmentum, quale ex privato regem, ex humili excelsum, et ex servo dominum: fortasse etiam vocem Petri divinæ Unigeniti essentiae deceret accommodare. Quoniam autem divina natura quodcumque unquam esse credita est, semper eodem modo se habet, omni quidem accessione superior, imminutionis vero non est capax necesse omnino est, ad id quod humanum est, sermonem revocare; qui enim Deus Verbum, quod quidem erat in principio, hoc etiam nunc est, et in æternum permanet. Semper Rex, semper Dominus, Altissimus semper et Deus, nihil horum ex profectu factus, sed omnia qui est in potentia et virtute naturæ, quæcumque etiam dicuntur. Humana vero natura, per assumptionem ad divinitatem exaltata, aliud quid cum esset, et aliud quid facta, proprie et vere Christus et Dominus facta esse dici-

A ἐχρίσθη· οὐκ ἀνθρώπων αὐτὸν τηνικαῦτα ποιούσης τῆς χρίσεως, ἀλλ' ὄντα κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ὅπερ ἐτύγχανεν, ἐξ ἰδιώτου πρὸς βασιλεῖα μετατιθείσης. Τί οὖν μᾶλλον διὰ τούτων τὸ πεποιθῆσθαι τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν κατασκευάζεται, εἰ, καθὼς φησὶν ὁ Εὐνόμιος, ἐν ἀρχῇ αὐτὸν ὄντα, καὶ Θεὸν ὄντα, καὶ Κύριον, καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησεν; Ἡ γὰρ κυριότης οὐχὶ οὐσίας ὄνομα, ἀλλ' ἐξουσίας ἐστὶ, καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ προσηγορία τὴν βασιλείαν ἐνδείκνυται, ἄλλος δὲ τῆς βασιλείας, καὶ ἕτερος ὁ τῆς φύσεως λόγος. Ἀλλὰ μὴ ταῦτα περὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι φησὶν ἡ Γραφή. Οὐκοῦν ἐπισκεψόμεθα τὸ μᾶλλον εὐσεβὲς καὶ ἀκολουθον. Τίνα κατὰ προκοπὴν μετέχειν τινὸς τῶν ὑψηλοτέρων εὐαγέες ἐστὶ λέγειν; τὸν Θεόν, ἢ τὸν ἀνθρώπον; Τίς οὕτω παῖς τὴν διάνοιαν, ὡς οἰεσθαι τὸ Θεῖον ἐκ προσθήκης ἐπὶ τὸ τέλειον φέρεσθαι; Περὶ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ τοιοῦτον ὑπονοεῖν, οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος ἐστὶ, σαφῶς τῷ Κυρίῳ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου φωνῆς τὴν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐξησιν προσμαρτυρούσης· Ὑψίστος γὰρ προέκοπτε, φησὶν, *ἡλικία καὶ σοφία καὶ χάριτι*. Τί τοίνυν εὐλογώτερόν ἐστιν ἐκ τῆς τοῦ ἀποστόλου φωνῆς ὑποτιθεσθαι; τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Θεόν, ἐκ προκοπῆς Κύριον γενέσθαι, ἢ τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐκ τῆς πρὸς τὸ Θεῖον κοινωνίας, εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀξίας ἀναλαμβάνεσθαι; Καὶ γὰρ ὁ προφήτης Δαβὶδ ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου φησὶν, *ὅτι Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ἐπ' αὐτοῦ· παρὰ κλήσιν λέγων τῷ, Χριστὸς ἐγενόμην*. Καὶ πάλιν ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Κύριον, *Κατακυριεύε, φησὶν, ἐν μέσῃ τῶν ἐχθρῶν σου· ταῦτόν λέγων τῷ Πέτρῳ, τὸ Κύριος γίνου τῶν ἐχθρῶν σου*. Ὡς περ τοίνυν ἡ τῆς βασιλείας σημαίνει κατὰστασις, οὐ τὴν τῆς οὐσίας κατασκευὴν, ἀλλὰ τὴν εἰς τὸ ἀξίωμα πρόδον, καὶ ὁ κατακυριεύειν ἐγκλεισόμενος, οὐ τότε γίνεσθαι τὸ μὴ ὂν κελεύει, ἀλλὰ τῷ ὄντι δίδωσι τὴν κατὰ τῶν ἀπειθούντων ἀρχήν· οὕτω καὶ ὁ μακάριος Πέτρος Χριστὸν τοῦτ' ἐστὶ βασιλεῖα πάντων γεγενῆσθαι λέγων, προσέθηκε τὸ, αὐτόν, ἵνα χωρίσῃ τῆς τε οὐσίας καὶ τῶν περὶ ταύτην θεωρουμένων τὸν λόγον. Ὅντα γὰρ ὅπερ ἐστὶ, τὰ εἰρημένα ἐποίησεν. Εἰ μὲν οὖν εὐαγέες ἦν ἐπὶ τῆς ὑπερεχούσης φύσεως τὸ κατὰ προκοπὴν τι γενέσθαι λέγειν, οἷον ἐξ ἰδιώτου βασιλεῖα, καὶ ἐκ ταπεινοῦ ὑψηλὸν, καὶ ἐκ δούλου κύριον, ἐπρεπεῖν ἰσως καὶ τὴν τοῦ Πέτρου φωνὴν τῇ θεῖα τοῦ Μονογενοῦς ἐφαρμόζειν οὐσίᾳ. Ἐπεὶ δὲ τὸ Θεῖον ὁ τί ποτε εἶναι πεπίστευται, πάντοτε ὡσαύτως ἔχει, προσθήκης μὲν πάσης ἀνώτερον, μειώσεως δὲ ἀνεπίδεκτον, ἀνάγκη πᾶσα πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἄγειν τὸν λόγον. Ὁ γὰρ Θεὸς Λόγος, ὅπερ ἐν ἀρχῇ ἦν, τοῦτο καὶ νῦν ἐστὶ, καὶ εἰσαεὶ διαμένει. Αἰὶ βασιλεὺς, αἰὶ Κύριος, Ὑψίστος αἰὶ καὶ Θεός, οὐδὲν ταύτων ἐκ προκοπῆς γενομένων, ἀλλὰ πάντα ὧν ἐν τῇ δυνάμει τῆς φύσεως, ὅσα καὶ λέγεται. Ὁ δὲ ἐξ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἀναλήψεως πρὸς τὸ Θεῖον ὠφαιεῖς, ἄλλο τι ὧν, καὶ ἄλλο γινόμενος, κυρίως καὶ ἀληθῶς Χριστὸς καὶ Κύριος γεγενῆσθαι λέγεται. Ἐκ δούλου γὰρ αὐτὸν Κύριον,

²⁵ Luc. 11, 52. ²⁶ Psal. 11, 6. ²⁷ Psal. 117, 2.

καὶ ἐξ ὑποχειρίου βασιλέα, καὶ Χριστὸν ἐξ ὑπηκόου A tur : ex servo enim ipsum Dominum et ex subjecto regem, et Christum ex obediente fecit : et quod humile abjectumque erat superexaltavit. Atque ei qui humanum habebat nomen, quod superat omne nomen, gratificatus est. Et sic facta est illa ineffabilis mistio et coitio brevitatis humanæ temperatæ cum divina magnitudine. Quocirca et magna Deoque decora nomina humanæ naturæ proprie accommodata sunt; et contra per humana deitas nominatur; hic enim ipse habet nomen quod est supra omne nomen, et in humana natura secundum nomen Jesu ab omni adoratur creatura. Inquit enim, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, celestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quod Dominus Jesus in gloria est Dei Patris²⁰. Sed hæc hactenus.

²⁰ Philipp. II, 10.

ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΛΟΓΟΣ Ζ.

CONTRA EUNOMIUM LIBER SEPTIMUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΕΒΔΟΜΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α. Καὶ ὁ ζ' δὲ λόγος τὴν Κυρίου λέγει οὐκ οὐσίας ὄνομα, κατὰ τὴν Εὐνομίῳ ἐκδοσιν, ἀλλ' ἀξίαν, ἐκ τε τῶν πρὸς Κορινθίους διαφόρων ῥητῶν καὶ τῶν πρὸς Ἑβραίους, τῆς τε τοῦ Κυρίου φωνῆς ἀποδείκνυσιν. Πολλὰ τε περὶ Πνεύματος καὶ Κυρίου θαυμαστῶς φιλοσοφῆσας, τὸν Εὐνόμιον ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐλέγχει ῥημάτων τοῖς ὁρθοῖς συνηγοροῦντα, καὶ μὴ βουλόμενον, δόγμασι, καὶ τοῖς ἰδίοις βαλλόμενον βέλεσιν.
- β. Ἐπὶ λέγει, ὅτι ἡ προσφυῆς τῶν ὀνομάτων πρὸς τὰ πράγματα σχέσις ἀμετάθετος ἐστίν, εἴθ' οὕτως τὸν περὶ γεννητοῦ καὶ ἀγεννητοῦ λόγον ὡς κάλλιστα διεξείη.
- γ. Μεθ' ἡ περὶ παραλλαγῆς ὀνομάτων, καὶ πραγμάτων διεξίω, περὶ τοῦ ἀνευ αἰτίας ἀγεννητοῦ, καὶ ἀνυπάρχοντος, ὅλον σκινδαφου καὶ Μιρωταύρου, καὶ Βάλτυρι, καὶ Κόκλωπος, καὶ Ἐκύλλης, τῶν μὴ ὁλως γεννηθέντων, διεξελθὼν, τὰ κατ' οὐσίαν ἀλλότρια, φθαρτικὰ ἀλλήλων ὑπάρχοντα δείκνυσιν, ὡς πῦρ ὕδατος, καὶ τὰ λοιπὰ ἀλλήλων. Ἐπὶ δὲ Πατρός καὶ Υἱοῦ κοινῆς τῆς οὐσίας οὐσίας, καὶ ἐν ἀλλήλοις τῶν ἰδιότητων ὄντων, ὁδεῖα τῇ φύσει λώδη ἐκδύεται.
- δ. Ἐπειτα λέγει ὅτι πάντα τὰ ἐν τῇ κτίσει ὄντα πράγματα κατὰ ἀνθρώπων ὀνόματα. Εἰ καὶ διαφόρως παρ' ἑκάστου καλεῖται ἔθρονος, ὡς καὶ ἡ τοῦ ἀγεννήτου παρ' ἡμῶν ὀνόμαται· ἀδελφῆς δὲ τῆς θείας οὐσίας προσηγορίας κυρίας, τῆς θείας ἔχουσας φύσεως ἑμαυτῶν, ἡ καθόλου μὴ εἶναι, ἡ ἡμῖν ἀγνωστον εἶναι.
- ε. Πολλὰ τε περὶ τοῦ ὄντος, καὶ ἀγεννητοῦ καὶ ἀγαθοῦ διαλεχθεὶς, περὶ τε τῆς ὁμοουσιότητος, εἴτε τε τῶν ὁρατῶν ὀντάμενων, τὸ μὴ παρηλαγμένον τῆς οὐσίας διεξίει, ἀλλὰ τὴν τῶν ἀξιομάτων διαφορὰν, τὴν λόγον πληροῖ.

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI SEPTIMI.

1. Libro septimo nomen Domini non esse nomen essentialæ, ut Eunomius opinabatur, sed dignitatis, ex variis ad Corinthios et ad Hebræos dictis, ex ipsius Domini vocabulo demonstrat. Et post multa mirabiliter de Spiritu et Domino disputata, ex propriis verbis ostendit, Eunomium rectis dogmatibus, tametsi nolentem, propriisque telis percussuum patrocinari.
2. Dicit naturalem et insitam vocabulorum ad res habitudinem, esse immutabilem; postea disputationem de genito et ingenito pulcherrime exsequitur.
3. Quibus expeditis de nominum et rerum differentia disserit, et de illo, quod cum omni causa careat, ingenitum et non subsistens est, ejusmodi Scindapsus, Centaurus, Bliuri, Cyclops, Scylla, quæ nunquam omnino nata sunt: ea etiam quæ secundum substantiam sibi adversantur, se mutuo corrumpere dicit: nam ignis aquam corrumpit, et alia, alia. Cum autem in Patre et Filio natura communis sit, et proprietates unius in altero sint, et vice versa, nihil detrimenti naturæ impendit.
4. Docet omnia, quæ in rerum natura condita sunt, nomina ab hominibus accepisse: licet varie a variis nationibus appellentur, quemadmodum etiam a nobis ingeniti, seu innascibilis, appellatio orta est. At divinæ essentialis nomen proprium, quod divinæ naturæ vim exprimat, vel penitus non esse, vel nobis ignotum esse.
5. Multis vero de ente, de ingenito, de bono et de consubstantialitate disputatis, ostenso insuper celestes virtutes non substantia, sed dignitate differre, libro finem imponit.

Quoniam autem ait Eunomius, nomen hoc, *Domini*, de essentia Unigeniti, non de dignitate enuntiari, atque Apostolum ad hæc testem citat dicentem ad Corinthios : *Dominus autem Spiritus est* ¹, opportunum quidem fuerit, neque hunc ejus errorem incorrectum despicere. Dictionem *Dominus* essentiae significativam asserit, et ad hujus opinionis demonstrationem, dictum sermonem adducit. Videamus igitur si quid commune habet hoc quod proponitur. *Dominus*, inquit, *Spiritus est*. Hic vero Scripturam pro suo arbitrio exponens, essentiam nominat dominationem; et ex iis quæ dicta sunt, putat ad probationem certam hunc sermonem adducere. Sed si dictum esset a Paulo, *Dominus* essentia est, non etiam dictis assentiremur. Quoniam vero a Deo inspiratus sermo Dominum Spiritum esse dicit : Eunomius vero dominationem dicit essentiam; nescio unde vim et robur ejus sermo possit habere, nisi forte rursus etiam spiritus dictionem a Scriptura poni pro essentia dicat. Quamobrem inquiramus diligenter utrum alicubi spiritus dictione usus Apostolus, essentiam per hanc vocem indicavit. *Ipse*, inquit, *Spiritus contestatur spiritui nostro* ²; et, *Nullus novit quæ sunt hominis nisi spiritus qui est in ipso* ³; et, *Littera occidit, spiritus vivificat* ⁴; et, *Si spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis* ⁵; et, *Si spiritu vivimus, spiritu incedamus* ⁶. Ecquis Apostoli voces de hac re enumerando percenseat, in quibus per hanc dictionem essentiam significari nusquam comperimus? Nam qui dicit, quod *ipse Spiritus testimonium dat spiritui nostro*, nihil aliud indicat præter Spiritum sanctum, in mente fidelium insitum. Etenim mentem suorum sermonum sæpe spiritum nominat, quæ cum spiritus communionem accepit, his qui acceperunt, adoptionis dignitas accedit : et hoc, *Nullus novit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus qui est in ipso*. Si etiam homo de essentia, et spiritus similiter, duas essentias in homine esse ex iis quæ dicta sunt, astruitur. Qui autem dicit litteram occidere, spiritum vero vivificare, nescio quomodo essentiam litteræ opponit : vel rursus quomodo hic putat Prulum dicentem, spiritu oportere facta corporis tollere, ad essentiam adducere spiritus significatum. Illud vero vivere spiritu et ambulare spiritu, hoc etiam prorsus extra intelligentiam fuerit, si ad essentiam spiritus significatum referatur. Per aliud enim quidnam et non per essentiam, vitæ sumus participes omnes qui in vita sumus? deinde, de hoc scilicet consilium nobis dat Apostolus : essentia vivere; quasi diceret : Per vos ipsos et non per alios vitæ participes estis. Si igitur nusquam hunc propriæ licet sensum percipere, quomodo hic rursus unirocitas somniorum initiatus, pro essentia jubet spiritum capere; ut concludat syllogistice dictionem *Dominus* de essentia exponendam esse? Si enim spiritus essentia est, et Dominus est spiritus, Domi-

Epel δὲ φησὶ τὴν Κύριος λέξιν τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς, οὐ τῆς ἀξίας κατηγορεῖσθαι· καὶ τὸν Ἀπόστολον τοῦτους ἐπιμαρτύρεται λέγοντα πρὸς Κόρινθίους· Ὁ δὲ Κύριος, τὸ Πνεῦμά ἐστιν· εὐχαιρὸν ἂν εἴη μὴδὲ ταύτην αὐτοῦ τὴν πλάνην περιδεῖν ἀδιόρθωτον. Τὴν Κύριος λέξιν τῆς οὐσίας εἶναι σημαντικὴν διορίζεται, καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς ὑπολήψεως ταύτης ἐπάγει τὸν ῥηθέντα λόγον. Ἰδωμεν τοίνυν εἴ τι κοινὸν τοῦτο προκείμενον ἔχει. Ὁ Κύριος, φησὶ, τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ὁ δὲ τὴν Γραφὴν πρὸς τὸ δοκοῦν ἐξηγουόμενος, οὐσίαν ὀνομάζει τὴν κυριότητα, καὶ διὰ τῶν εἰρημένων οἶσται τὸν λόγον εἰς ἀπόδειξιν ἄγειν. Ἀλλ' εἰ μὲν εἴρητο παρὰ τοῦ Παύλου, Ὁ δὲ Κύριος οὐσία ἐστίν, καὶ ἡμεῖς τοῖς λεγομένοις ἂν συνεδράμομεν. Ἐπεὶ δὲ ὁ μὲν θεόπνευστος λόγος τὸ Πνεῦμά φησιν εἶναι τὸν Κύριον· ὁ δὲ Εὐνόμιος οὐσίαν λέγει τὴν κυριότητα· οὐκ οἶδα πόθεν ὁ λόγος αὐτῷ τὴν ἰσχὺν ἔχει, εἰ μὴ τάχα πάλιν καὶ τὴν τοῦ πνεύματος λέξιν ἀντὶ τῆς οὐσίας λέγοι παρὰ τῇ Γραφῇ κείσθαι. Ἐξετάσωμεν τοίνυν εἴ που τῇ τοῦ πνεύματος λέξει χρῆσάμενος ὁ Ἀπόστολος, τὴν οὐσίαν διὰ τῆς φωνῆς ἐνεδεῖξατο. Αὐτὸ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν· καὶ, Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ· καὶ, Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ· καὶ, Εἰ πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσετε· καὶ, Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. Καὶ τίς ἂν ἐξαριθμήσαιο τὰς τοῦ Ἀποστόλου περὶ τοῦτου φωνάς· ἐν αἷς οὐδαμοῦ τὴν οὐσίαν διὰ τῆς λέξεως ταύτης σημαίνουμένην εὐρίσκομεν; Ὁ γὰρ λέγων, ὅτι Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ ἅγιον ἐνδεικνύται Πνεῦμα, τὸ τῇ διανοίᾳ τῶν πιστῶν ἐγγινώσκον. Καὶ γὰρ καὶ τὸν νοῦν πολλὰχὲ τῶν ἑαυτοῦ λόγων πνεύμα κατονομάζει, οὐ δεξαμένου τὴν κοινωνίαν τοῦ πνεύματος, παραγίνεται τοῖς δεξαμένοις τὸ τῆς υἰοθεσίας ἀξίωμα· καὶ τὸ, Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ. Εἰ καὶ ὁ ἄνθρωπος κατὰ τῆς οὐσίας, καὶ τὸ πνεῦμα ὡσαύτως, δύο οὐσίαι ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῶν εἰρημένων εἶναι κατασκευάζεται. Ὁ δὲ τὸ γράμμα λέγων ἀποκτεννύει, ζωοποιεῖν δὲ τὸ πνεῦμα, οὐκ οἶδ' ὅπως οὐσίαν ἀντιδιαστέλλει τῷ γράμματι· ἢ πάλιν πῶς οὕτως οἶσται λέγοντα τὸν Παῦλον, πνεύματι δεῖν τὰς πράξεις τοῦ σώματος ἀναιρεῖν, ἐπὶ τὴν οὐσίαν ἄγειν τὸ τοῦ πνεύματος σημαίνου. Τὸ δὲ ζῆν πνεύματι, καὶ στοιχεῖν πνεύματι, τοῦτο καὶ παντάπασιν ἔξω διανοίας ἂν εἴη, εἰ πρὸς τὴν οὐσίαν τὸ τοῦ πνεύματος σημαίνου μὲν φέροιτο. Τίτι γὰρ ἄλλω καὶ οὐχὶ τῇ οὐσίᾳ τοῦ ζῆν μετέχοντες ἅπαντες οἱ ἐν τῷ ζῆν ὄντες; Εἴτα περὶ τοῦτου συμβουλίην ἡμῖν ὁ Ἀπόστολος κατατίθεται· οὐσίᾳ ζῆν, ὡς ἂν εἰ ἐλεγεν, ἔτι Δι' ὁμῶν αὐτῶν καὶ μὴ δι' ἑτέρων τῆς ζωῆς μετέχετε. Εἰ οὖν οὐδαμοῦ ταύτην κυρίως ἐστὶ περιληφθῆναι τὴν ἔννοιαν, πῶς ἐνταῦθα πάλιν τοὺς ὑποκριτὰς τῶν ὀνείρων μιμούμενος ἀντὶ τῆς οὐσίας κειλεῖς τὸ πνεῦμα παραλαβάνεσθαι, ἵνα συμπαράνῃ

¹ II Cor. iii, 17.² Rom. viii, 16.³ I Cor. ii, 11.⁴ II Cor. iii, 6.⁵ Rom. viii, 13.⁶ Gal. v, 25.

συλλογιστικῶς τὸ κατὰ τῆς οὐσίας συγκεῖσθαι τὴν *Κύριος* λέγειν· Εἰ γὰρ τὸ πνεῦμα οὐσία ἐστίν, ὁ δὲ *Κύριος* τὸ πνεῦμά ἐστιν, ὁ *Κύριος* οὐσία πάντως εὐρίσκειται. Ὡς οὖν ἀνανταγώνιστος ἡ τοῦ ἐπιχειρήματος δύναμις! Πῶς ἐστὶν ἐκδύναμι καὶ ἀναλύσαι τὴν ἀμύχανον ταύτην τῶν ἀποδείξεων ἀνάγκη; ὁ *Κύριος* κατὰ τῆς οὐσίας λέγεται, πῶς τοῦτο κατασκευάζων; Ὅτι φησὶν ὁ Ἀπόστολος, Ὁ δὲ *Κύριος* τὸ πνεῦμά ἐστι. Τί οὖν τοῦτο πρὸς τὴν οὐσίαν; Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα κελεύουσιν ἀντὶ τῆς οὐσίας τετάχθαι τῶν ἀποδεικτικῶν ἐφόδων αἱ τέχναι. Ταῦτα τῆς Ἀριστοτελικῆς τεχνολογίας τὰ κατορθώματα. Διὰ τοῦτο ἐξεεινὸι μὲν ἡμεῖς κατὰ τὴν οὐν λόγον, οἱ τῆς σοφίας τούτης ἀμύητοι (μακαριστὸς δὲ οὐ πάντως ὁ διὰ τῆς τοιαύτης ἐφόδου τάληθες ἀνιχνεύων), οὕτω νοεῖν τὸν Ἀπόστολον, ὡς ἀντὶ τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς οἰεσθαι τὸ πνεῦμα παρ' αὐτοῦ τετάχθαι.

Πῶς οὖν ἀρμόσεις κατὰ τὸ ἀκόλουθον; Οὐ γὰρ τοῦτοις τὸ νόημα περιγράφεται. Εἰπὼν γὰρ ὁ Παῦλος, Ὁ δὲ *Κύριος* τὸ πνεῦμά ἐστιν, ἐπήγαγε, Ὁ δὲ τὸ πνεῦμα Κυρίου, ἐλευθερία. Εἰ οὖν *Κύριος* ἐστὶν ἡ οὐσία, οὐσία δὲ τὸ πνεῦμα· τίς πάλιν ἡ τῆς οὐσίας οὐσία; Μία γὰρ οὐσία τὸ πνεῦμα κατὰ τὸν λόγον τὸν οὖν, ὅπερ ἐστὶν ὁ *Κύριος*. Ἰδίᾳ τὸν Κυρίου, ὅς ἐστι πνεῦμα, ἕτερον λέγει πνεῦμα, τοῦτ' ἐστὶν ἄλλην οὐσίαν, κατὰ τὴν σὴν ἐρμηνείαν. Οὐδὲν οὖν ἄλλο κατὰ τὸν ὑμέτερον λόγον, ἢ οὐσίαν οὐσίας νοεῖ ὁ Ἀπόστολος, *Κύριον* πνεῦμα, καὶ πνεῦμα Κυρίου διαρρήδην γράφων. Ἀλλ' εὐνομίῳ μὲν ἐχέτω τὰ γεγραμμένα κατὰ τὸ ἀρέσκον αὐτοῦ· ὃ δὲ ἡμεῖς περὶ τοῦτου γινώσκουμεν, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἡ θεοπνευστος Γραφή, καθὼς ὁ θεὸς Ἀπόστολος αὐτὴν ὀνομάζει, τοῦ ἁγίου Πνεύματός ἐστι Γραφή. Τὸ δὲ βούλημα ταύτης, ἡ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ὠφέλεια. Πᾶσα γὰρ, φησὶ, Γραφὴ θεοπνευστος καὶ ὠφέλιμος. Ποικίλη δὲ καὶ πολυειδὴς ἡ ὠφέλεια, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἐλεγμὸν, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ. Τὸ δὲ τοιοῦτο κέρδος, οὐκ ἐκ τοῦ προχείρου λαβεῖν ἐστὶ τοῖς ἐντυγχάνουσιν· ἀλλ' ὅλον παραπετάσματί τινι τῷ σώματι τῆς Γραφῆς τὸ θεῖον ὑποκρύπτεται. . . . νομοθεσίας τινὸς ἢ ἱστορίας τῶν κατὰ τὸν νοῦν θεωρουμένων προβεβλημένος. Διὰ τοιούτου τοὺς πρὸς τὸ σῶμα βλέποντας τῆς Γραφῆς, ὁ Ἀπόστολος κάλυμμα ἐπὶ τῆς καρδίας ἔχειν φησὶ, καὶ μὴ δύνασθαι πρὸς τὴν δόξαν διαβλέψαι τοῦ πνευματικοῦ νόμου, κωλυομένους διὰ τοῦ ἐπιβεβλημένου τῷ προσώπῳ τοῦ νομοθέτου καλύμματος. Διὸ φησὶ· Τὸ γράμμα ἀποκτελεῖται, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ· δεικνύς ὅτι πολλὰ τῶν γεγραμμένων ἢ πρόχειρος ἐρμηνεία, εἰ μὴ κατὰ τὸν προσήκοντα νοῦν ἐκληφθεῖν, τῇ διὰ τοῦ πνεύματος ὑποδεικνυμένῃ ζωῇ τὸ ἐναντίον ποιεῖ. Τοῦ μὲν, τὸ τέλειον τῆς ἀρετῆς ἐν ἀπαθείᾳ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις νομοθετοῦντος· τῆς δὲ, τῶν γεγραμμένων ἱστορίας, ἐστὶν ὅπου καὶ ἀπεμ-

nus igitur prorsus essentia invenitur. O quomodo ineluctabilis est vis argumentationis! Quomodo licet exuere et resolvere hanc inexpugnabilem demonstrationum necessitatem? Dominus de essentia dicitur: quomodo hoc praestruit? quia Apostolus inquit, *Dominus spiritus est*. Quid igitur hoc ad essentiam? Sed spiritum pro essentia poni jubent demonstrativarum argumentationum artes. Haec sunt Aristotelici artificii praeclara documenta: propterea nos qui hujus sapientiae sacris non sumus initiati, miserabiles secundum tuum sermonem (beatus autem non tamen omnino qui per talem argumentationem verum pervestigat), sic intelligere Apostolum, ut pro essentia Unigeniti, spiritum ab ipso poni existimet.

Quomodo igitur quod consequitur aptabis? non enim his circumscribitur sensus. Postquam enim dixit Paulus, *Dominus autem spiritus est*, induxit, *Ubi autem spiritus Domini, libertas est*. Si igitur Dominus est essentia, essentia autem spiritus, quae rursus essentia essentiae? una enim essentia spiritus, secundum tuum sermonem, qui quidem est Dominus. Rursus Domini, qui est spiritus, alterum dicit spiritum, id est, aliam essentiam, secundum tuam interpretationem. Nihil igitur aliud, secundum vestrum sermonem, quam essentiam essentiae intelligit Apostolus, Dominum spiritum, et spiritum Domini aperte scribens. Sed Eunomio quidem scripta habeantur prout ei placet: quod autem nos de hoc sentimus, tale est: Divinitus inspirata Scriptura, sicut ipsam divinus Apostolus nominat, sancti Spiritus est Scriptura. Hujus autem voluntas et intentio hominum est utilitas. Omnis, inquit, *Scriptura divinitus inspirata et utilis*: varia autem et multiplex utilitas, sicut ait idem Apostolus, ad doctrinam, ad redargutionem, ad reprehensionem, ad correptionem, ad disciplinam, sive institutionem quae est in justitia. Tale autem lucrum non in promptu est quibuslibet sumere, sed veluti quodam involucre, corpore Scripturae quod divinum est subocculatur . . . (a) quia videlicet legis alicujus sanctio, vel rei gestae narratio praetendatur iis rebus quae mente debent intelligi. Quocirca Apostolus dicit, eos in corde velum habere, nec posse ad legis spiritalis gloriam contueri, qui prohibentur per obductum faciei legislatoris velum. Ideo inquit, *Littera perimit, spiritus autem vivificat*, ostendens, quod saepe eorum quae scripta sunt primus qui occurrit sensus, nisi juxta convenientem interpretationem sumatur, contrarium operatur ei vitae quae per spiritum subdemonstratur: cum spiritus quidem, id est, spiritalis

• II Cor. iii. 17. • II Tim. iii. 16.

(a) Supple βούλημα ex codice Boico. Lex justitiae reus statuit et mori addicit: Evangelium confert

justitiam et vitam; quo etiam tendit legis sensus spiritalis, non litteralis.

Scripturæ sensus, perfectionem virtutis in omni affectu vacuitate hominibus imperet; littera vero, Scripturarum historica narratio, alicubi etiam dissidentiarum sive abhorrentium quarundam rerum contineat expositionem; ac veluti naturæ affectionibus concurrere videatur, quibus si quis prompte attendat, mortis doctrinam litteram faciet. Eorum igitur qui corporaliter in scripta incidunt animi sentiendi instrumentis obductum esse velamentum dicit; qui vero ad id quod mente intelligitur, speculationem convertunt, veluti persona quadam nudatam revelari gloriam littera involutam. Quod autem altiore cogitatione invenitur, Dominum esse ait, qui quidem est spiritus: cum enim ad Dominum se converterit, velamen auferri dicit, *Dominus autem spiritus est*. Hoc autem dicit, servituti litteræ dominationem spiritus opponens; ut enim ei quod interficit, opponit id quod vivificat, sic Dominum servituti adversari fecit. Ac ne confusionem aliquam patiamur de Spiritu sancto, dum docemur per vocem Domini, ad Unigeniti opinionem adducti, propterea resumptione sermonem communit, et Dominum Spiritum dicens, et Spiritum Dominum appellans, ut per dignitatem, dominationis, naturæ excellentiam demonstraret, et hypostasos sive personæ proprietatem non confundat sermone. Qui enim et Dominum ipsum et Spiritum Domini dicit, proprium quid præter Unigenam intelligere docet: quemadmodum et alibi Christi spiritum dicit: hoc idem præclare et mystice, id est arcane, et quod consentaneum pium est, secundum evangelicam traditionem designans. Sic nos qui omnium maxime miserandi dicimur, ab Apostolo instituti, ex littera quæ occidit, ad spiritum vivificantem transimus, edocti ab eo qui in paradiso arcana ineffabilia didicit, quod quæcunque sacra Scriptura dicit, Spiritus sancti sint voces sive effata. *Præclare certe Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam, prophetans patribus nostris*⁹. Hoc ad Judæos qui Romæ erant cum dixit, Isaiæ voces insert. Et ad Hebræos cum præposuisset spiritum, in quibus ait, *Quapropter sicut dicit Spiritus*¹⁰, ille sanctus subiecit psalmi¹¹ verba, ex persona Dei fuisse et late dicta. Et ab ipso Domino idem didicimus, quod David non in se manens, id est, non secundum humanam naturam personans cælestia annuntiabat mysteria. Quomodo enim quis homo existens cæleste colloquium Patris cum Filio novisset? sed Spiritu afflatus dixit, etiam Dominum Domino loqui quæ dixit. *Si enim David in spiritu, vocat eum Dominum, quomodo Filius ejus est*¹²? Ergo numine afflati sancti vates virtute Spiritus sancti inspirantur: et ideo omnis Scriptura divinitus inspirata dicitur¹³, quia sit divinæ inspirationis doctrina. Si corporeum involucrium circum auferatur, reliquum Dominus est, vita et spiritus,

A φαινόντων πραγμάτων τινῶν περιεχοῦσης τὴν ἐκθεσιν, καὶ οἷον εἰς συντρέχειν νομιζομένης τοῖς τῆς φύσεως πάθεσιν, οἷς εἰ τις προσέχει κατὰ τὸ πρόχειρον, θανάτου διδασκαλίαν τὸ γράμμα ποιήσεται. Τῶν μὲν οὖν σωματικώτερον τοῖς γεγραμμένοις ἐντυγχανόντων, προβεβλησθαι φησι τῶν τῆς ψυχῆς αἰσθητηρίων τὸ κάλυμμα· τῶν δὲ εἰς τὸ νοητὸν τὴν θεωρίαν τρεπόντων, οἷον προσώπου τοῦ τινος γυμνωθεῖσαν ἀνακαλύπτεσθαι τὴν ἐγκυμμένην δόξαν τῷ γράμματι. Τὸ δὲ διὰ τῆς ὑψηλοτέρας κατανοήσεως εὐρισκόμενον, Κύριον εἶναι φησιν, ὅπερ ἐστὶ πνεῦμα. Ἡνίκα γὰρ ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖσθαι λέγει τὸ κάλυμμα· Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι. Λέγει δὲ τοῦτο, τῇ δουλείᾳ τοῦ γράμματος τὴν τοῦ Πατρὸς ἀντιδιαίρων κυριότητα. Ὡς γὰρ τῷ ἀποκτεννύντι τὸ ζωοποιῶν ἀντιτίθεται· οὕτως ἀντιδιαστέλλει τὸν Κύριον τῇ δουλείᾳ. Καὶ ὥς ἂν μὴ τίνα σύγχυσιν πάθοιμεν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκόμενοι διὰ τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς, πρὸς τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑπόνοιαν ἐναγόμενοι· διὰ τοῦτο τῇ ἐπαναλήψει τὸν λόγον κατασφαλίζεται, καὶ Κύριον τὸ Πνεῦμα εἰπὼν, καὶ Πνεῦμα Κύριον προσαγορεύσας. ἵνα τῷ τιμῇ τῆς κυριότητος, τὸ τῆς φύσεως ὑπερέχον ἐνδειχθῇ, καὶ τὸ τῆς ὑποστάσεως ἰδιάζον μὴ συγχέῃ τῷ λόγῳ. Ὁ γὰρ καὶ Κύριον αὐτὸν, καὶ Κυρίον Πνεῦμα εἰπὼν, ἰδίῳ τι παρὰ τὸν Μονογενὴ διδάσκει νοεῖν· ὥστε καὶ ἐτέρῳ τι Χριστοῦ πνεῦμα λέγει· τὸ αὐτὸ τοῦτο καλῶς καὶ μυστικῶς, τὸ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ δόγματος εὐσεβῆς κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν παράδοσιν ὑπογράφων. Οὕτως ἡμεῖς οἱ πάντων ἐλευσίνεστοι παρὰ τοῦ Ἀποστόλου μυσταγωγούμενοι, ἐκ τοῦ ἀποκτεννύντος γράμματος πρὸς τὸ ζωοποιῶν μεταβαλόμεν πνεῦμα, μαθόντες παρὰ τοῦ μηθέντος ἐν παραδείσῳ τὰ ἄρρητα· ὅτι ὅσα ἡ θεία Γραφή λέγει, τοῦ Πνεύματός ἐστι τοῦ ἁγίου φωναί. Καλῶς γὰρ προσέφησε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τοῦτο πρὸς τοὺς κατὰ Ῥώμην Ἰουδαίους εἰπὼν, τὰς ἑσῆου φωνὰς ἐπιφέρει· καὶ πρὸς Ἑβραίους τὸ πνεῦμα προτάξας, ἐν οἷς φησιν, ὅτι Διὸ καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπάγει τὰ τῆς ψαλμωδίας ῥήματα, τὰ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ διεξοδικῶς εἰρημένα. Καὶ παρ' αὐτοῦ δὲ τοῦ Κυρίου τὸ ἴσον ἐμάθομεν, ὅτι Δαβὶδ οὐκ ἐν ἑαυτῷ μένων, τοῦ· ἔστιν οὐ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν φθειγόμενος, τὰ σόφρνια διεφθει μυστήρια. Πῶς γὰρ ἂν τις ἀνθρώπος ὢν, τὸν ἐπουράνιον διάλογον τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν γνοίῃ; Ἀλλ' ἐν Πνεύματι ὢν, καὶ Κύριον εἶπε τῷ Κυρίῳ λαλεῖν ἃ εἰρηκεν. Εἰ γὰρ Δαβὶδ ἐν πνεύματι, φησὶ, καλεῖ αὐτὸν Κύριον, πῶς Υἱὸς αὐτοῦ ἐστιν; Οὐκοῦν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος οἱ θεοφοροῦμενοι τῶν ἁγίων ἐμπνέονται. Καὶ διὰ τοῦτο πᾶσα Γραφή θεόπνευστος λέγεται, διὰ τὸ τῆς θείας ἐμπνεύσεως εἶναι διδασκαλίαν. Εἰ περιαιρεθῇ τὸ σωματικὸν τοῦ λόγου προκάλυμμα, τὸ λειπόμενον Κύριός ἐστι, καὶ ζωὴ καὶ πνεῦμα, κατὰ τε τὸν μέγαν Παῦλον, καὶ κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνήν. Ὁ μὲν γὰρ Παῦλος τῷ ἐπιστρέφοντι ἐκ τοῦ γράμματος πρὸς τὸ πνεῦμα, οὐκέτι τὴν ἀναιρουσάν δουλείαν, ἀλλὰ

⁹ Act. xxviii, 25. ¹⁰ Hebr. iii, 7. ¹¹ Psal. xciv, 8. ¹² Matth. xxiii, 45. ¹³ II Tim. iii, 16.

Κύριον εἶπε καταλαμβάνεσθαι, ὅς τὸ ζωοποιὸν πνεῦ-
μά ἐστι. Τὸ δὲ ὀφηλὴν Εὐαγγέλιον φησί· *Τὰ ρήματα
δ' ἐγὼ λαλῶ ἀντὶ τοῦ ἐστί καὶ ζωῇ, ὡς γινώσκοντα*
τοῦ σωματικοῦ προκαλύμματος. Οὐσίαν δὲ τοῦ Μο-
νογενοῦς τὸ πνεῦμα νοεῖν, τοὺς διανοητικούς ἀν-
φώσωμεν· μᾶλλον δὲ κατὰ παρουσίαν πολλὴν καὶ
τοῖς ἐκείνων χρῆσθαι, καὶ διὰ τῶν ἐναντίων
βαλὼν καθοπλισομένην τὴν ἀλήθειαν. Ἐξέστι γὰρ
συλλαγεῖσθαι παρὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν τὸν Αἰγύ-
πτιον, καὶ ποιῆσαι τὴν ἐκείνων πλοῦτον ἡμετέρον
κόσμον. Εἰ πνεῦμα λέγεται τοῦ Υἱοῦ ἡ οὐσία, πνεῦμα
δὲ καὶ ὁ Θεός· οὕτω γὰρ λέγει καὶ τὸ Εὐαγγέλιον·
καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς οὐσία πάντως λέγεται πνεῦμα.
Ἀλλὰ μόνον ἐκείνων λόγος ἐστὶ, τὰ ἀνομοίως προ-
φερόμενα, καὶ κατὰ τὴν φύσιν ἀνομοίως ἔχριν· συν-
άγεται πάντως, τὰ ὡσαύτως λεγόμενα, μηδὲ κατὰ
τὴν φύσιν ἡλλοτριῦσθαι πρὸς ἄλληλα. Ἐπεὶ οὖν κατὰ
τὸν λόγον αὐτῶν πνεῦμα λέγεται τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ
Πατρὸς ἡ οὐσία· τὸ μὴ εἶναι τῆς οὐσίας διαφορὰν,
διὰ τοῦτον σαφῶς ἀποδίδειται.

Quoniam igitur secundum rationem ipsorum, Filii et Patris essentia dicitur spiritus, non essentiae differentiam esse, per haec manifesto demonstratum est.

Μικρὸν γὰρ μετὰ ταῦτα φησιν ὁ Εὐνόμιος, ὅτι
τῶν παρηλλαγμένων οὐσιῶν, παρηλλαγμέναι
πάντως καὶ αἱ σηματοικαὶ τῆς οὐσίας αἰοὶ προσ-
ηγοῦνται. Ἐρ' ὅν δὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ φωνή, ἐν
πάντως ἐστὶ καὶ τὸ τῇ αὐτῇ προσηγορίᾳ δηλοῦ-
μενον. Ὅστε διὰ πάντων ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς
ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, τοὺς μακροὺς πόρους τοῦ
λογογράφου, καὶ τοὺς μυρίους ἐπὶ τοῖς πονηθείαις
ἰδρύτας, πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος
περιήγαγεν. Εἰ γὰρ πνεῦμα μὲν ὁ Θεός ἐν τῷ Εὐαγ-
γελίῳ λέγεται· πνεῦμα δὲ τοῦ Μονογενοῦς ἡ οὐσία
παρὰ τοῦ Εὐνομίου κατασκευάζεται, τῷ ὀνόματι πρὸς
τὸ ὄνομα μηδεμιᾶς ὑπόθεσης διαφορᾶς, οὐδὲ τὰ ση-
μαίνόμενα πάντως ὑπὸ τῶν ὀνομάτων ἀπ' ἀλλήλων
κατὰ τὴν φύσιν διενεχθήσεται. Κάποι δοκεῖ καλῶς
ἔχειν τὴν ἀδρανῆ ταύτην καὶ ἀπληκτον σκοιμαχίαν
τὴν ἐφεξῆς αὐτῷ συγγεγραμμένην, πρὸς κατηγορίαν
τῶν τοῦ διδασκάλου λόγων, παραδραμεῖν ἀνεξέταστον.
Ἐλεγχος γὰρ ἱκανὸς τῆς τῶν εἰρημένων ἐστὶ ματαιώ-
τητος, αὐτὸς ὁ λόγος δι' αὐτοῦ βοῶν τὴν ἀσθένειαν.
Τὸ δὲ τοῖς τοιοῦτοις ἐν ἀγωνίᾳ συμπλέχεσθαι, ἴσθιν
ἐστὶ τῷ καὶ νεκροῖς ἐπιμβαίνειν. Ἐκθέρμενός γὰρ
ἐκ πολλῆς πεποιθήσεως ῥῆσιν τοῦ διδασκάλου τινα,
καὶ προδιαβαλὼν καὶ διαπτύσας, καὶ ἀντὶ τοῦ μηδε-
νὸς εἶναι δέξειν ἐπαγγελιάμενος, ταῦτον ἔπαθε τοῖς
νηπίοις τῶν παιδῶν· οἷς τὸ ἀτελὲς καὶ ἄωρον τῆς
διανοίας καὶ τὸ τῶν αἰσθητηρίων ἀγύμναστον οὐκ
ἀκριβῆ διδόναι τῶν φαίνόμενων τὴν κατανόησιν. Διὰ
τοῦτο πολλὰκις μικρὸν ὑπὲρ κεφαλῆς εἶναι τοὺς ἀστέ-
ρας νομίζοντες, βῶλοις τισὶν ὑπὸ παιδικῆς ἀνοίας
προφανέντας καταλιθάουσι. Εἶτα καταπυρρῶς τῆς
βῶλου, σὺν κρότῳ καὶ γέλωτι πρὸς τοὺς ἡλικιώτας
μεγαλαυχοῦσιν, ὡς ἐπ' αὐτοὺς τοὺς ἀστέρας τῆς βο-
λῆς ἐνεχθείη. Τοιοῦτος ὁ τῷ βέλῃ τῶν νηπίων τὴν
ἀλήθειαν βαλὼν· ὅς καθάπερ ἀστέρας τινας τοὺς

A juxta magnum Paulum et Evangelii vocem. Nam
Paulus ei qui s: a littera ad spiritum converterit,
non amplius intertinentem servitutem, sed Domi-
num dixit comprehendī, qui vivificus est spi-
ritus. Sublime autem Evangelium dicit: *Verba quae
ego loquor, spiritus sunt et vita* ¹¹, ut quae nuda sint
et vacua corporali velamento. Essentiam autem
Unigeniti spiritum intelligere somniorum interpre-
tes dixerimus. Quin etiam pro corollario illorum
rationibus utemur, et adversariorum telis verita-
tem armabimus. Licet enim Israelitis Aegyptium
depradari et eorum divitias ornatum nostrum fa-
cere et nostra. Si spiritus dicitur Filii essentia,
spiritus autem Deus, sic enim ait Evangelium,
atque etiam Patris essentia prorsus dicitur spi-
ritus. Sed solum illorum ratio haec est, quod ea
quae dissimiliter dicuntur, etiam secundum natu-
ram dissimiliter se habent; concluditur prorsus
quod ea quae eodem modo dicuntur, neque secun-
dum naturam sunt inter se alienata et diversa.

Patris essentia dicitur spiritus, non essentiae differentiam esse, per haec manifesto demonstratum est.

Paulo post vero ait Eunomius: *Disjunctarum
essentiarum disjunctae sunt prorsus essentiae signifi-
cativae appellationes. In quibus vero una eademque
vox, unum penitus erit quod eadem appellatione
declaturatur.* Quare per omnia qui corripit sapien-
tes in astutia ipsorum, longos labores scriptoris
hujus et infinitos ob elaborata sudores ad nostri
dogmatis commendationem circumduxit. Si enim in
Evangelio spiritus Deus dicitur; spiritus autem
Unigeniti essentia ab Eunomio astruitur, cum nulla
subsistat differentia nominis cum nomine, neque si-
gnificata prorsus sub nominibus inter se secun-
dum naturam different. Ac mihi videtur praecclare
habere hanc imbellem et minime ledentem uni-
bratilem pugnam deinceps ab ipso conscriptam,
ad doctoris sermonem accusationem, inexplun-
ctam sive inexcussam praetercurrere. Reprehensio
enim satis valida est et idonea vanitatis dictorum,
ipse sermo per se clamans imbecillitatem. Talibus
autem in lucta et certamine complicari, aequale
est ei quod dicitur in mortuosis insultare. Cum enim
multa confidenter et persuasionem dictionem quam-
dam doctoris exposuisset, ante calumniatus et ex-
secratus, et pro nihilo esse se monstraturum pol-
licitus, idem ipsi accidit quod stultis et infantibus,
quibus imperfecta et nondum matura intelligentia,
et instrumentorum sensuum imbecillitas non dat
exactam eorum quae apparent cognitionem: pro-
pterea saepe acerbum supra caput esse stellas ab
ipsis praevistas putantes, glebis quibusdam praepue-
rili amentia lapidant. Deinde cum gleba cecidit,
cum plausu et risu ad suos aequales gloriantur,
sublati cervicibus, perinde ac si ictus ad stellas
ipsas pervenisset. Talis est hic qui telis infantium
veritatem percussit, qui tanquam quasdam stellas

¹¹ Joan. vi, 64.

superlucentes illos doctoris sermones cum prius A exposuisset, et proculcata et humi repente intelligentia, e terra terrenos et instabiles projecit sermones. Qui tantum sublimati, quantum non habeant unde ceciderint, casu et temere suoapte pondere subversi sunt. Magni enim Basilii dictio sic ad verbum habet (a): *Etenim quis huic sermōni mentis compos et sobrius consenserit, quorum nomina sunt differentia, horum etiam essentias dissidere, necesse est? Nam Petri, et Pauli, et ut semel dicam, omnium hominum appellationes quidem sunt differentes: omnium tamen essentia una. Quocirca in plurimis iidem inter nos sumus, solis autem proprietatibus quæ in singulis considerantur alii ab aliis differimus. Ideoque sequitur appellationes, quæ singulos designant et notant, non esse essentiarum significatrices, sed proprietatum. Cum igitur audierimus hoc nomen Petrum, non essentiam ejus hoc nomine mente concipimus; essentiam autem nunc dico non materiale subjectum, sed proprietatum quæ in ipso spectantur notitiam informamus. Hæc igitur Magnus dicit. Qui autem dictis repugnat, quali contra nos utitur solertia, cui abunde vacat inutilibus et frivolis tempus et otium conterere, ex ipsa Eunomii conscriptione licet cognoscere.*

Non enim mihi volupe est meis inserere laboribus nauseosam hujus oratoris loquacitatem, inscientiamque ipsius et amentiam in medio meorum sermonum notare et insectari: encomium enim et laudem nescio quam exponit eorum verborum quæ significantiora sunt, et subjectum magis declarant, et usitata sibi dictione componit et compingit in trivialis quedam dictiuncularum abjecta et lacera vestimenta. Rursusque infelix Isocrates (b) consumitur et corroditur, verba et figuras ad compositionem propositæ sibi dictionis depilans et deglabrans. Interdum etiam quod Hebræus Philo idem patitur ex propriis laboribus dictiunculas sibi complanans: sed neque sic adhuc perfecte elaboratus est ipsi variis coloribus depictus et distinctus sermonum textus, sed omne argumentum, et omnis petitio, sive intentio notionum, atque omnis artificiosa præstructio ipsa, circa seipsam defluxit: et quale quid circa bullas solet contingere, cum in aliquam aquarum congeriem desuper stillantes guttæ decidunt, spumosas eruptiones efficiunt, quæ simul atque extumuerint, repente dilapsæ cadunt, nullum propriæ consistentiæ in aquis vestigium subinde relinquentes: tales hujus scriptitoris notionum ampullæ, quæ simul atque projectæ fuerint, nullis tangentibus exstinguuntur. Nam post illos insolubiles apparatus et philosophiam in somnis apparentem, per quam nominum differentias asseruit divisam essentiam comprehendere, velut quidam spumosas tumor per fluxum qui abducitur alicui corpori duriori illius dilabitur: sic incassum

(a) Verba D. Basil. habentur libro II contra Eunomium.

(b) Isocrates tres pene Olympiadas consumpsit

υπερλαμπείς· ἐκείνους τοῦ διδασκάλου προεκθέμενος λόγους, χαμθόθεν ἐκ τῆς πεπατημένης καὶ χαμαιβριπούς διανοίας, τοὺς γεώδεις τε καὶ ἀστάτους ἐβρίφη λόγους· οἱ τοσοῦτον ὑψωθέντες, ὅσον μὴ ἔχειν ὄθεν πέσωσιν αὐτομάτως, τῷ αὐτῶν βάρει περιετράπησαν. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥῆσις οὕτως κατὰ τὴν λέξιν ἔχει· Καίτοι τίς ἂν τῷ λόγῳ τούτῳ σωφρονῶν πρόσθοιτο· ὅτι ὡς τὰ ὄνόματά ἐστι διάφορα, τούτων παρηλλάχθαι καὶ τὰς οὐσίας ἀνάγκη; Πέτρον γὰρ καὶ Παύλον καὶ ἀπαξιαλῶς, ἀνθρώπων προσηγορίαὶ μὲν διάφοροι· οὐσία δὲ πάντων μία. Διόπερ ἐν τοῖς πλείστοις, οἱ αὐτοὶ ἀλλήλοις ἐσμέν, τοῖς δὲ ἰδιώμασι μῦθοις τοῖς περὶ ἑκαστον θεωρουμένοις, ἕτερος ἑτέρου διετηνόχαμεν. Ὅθεν καὶ προσηγορίαὶ οὐχὶ τῶν οὐσιῶν εἰσι σημαντικαὶ, ἀλλὰ τῶν ἰδιωμάτων, αἱ τὸν καθ' ἑνα χαρακτηρίζουσιν. Ὅταν οὖν ἀκούσωμεν Πέτρον, οὐ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ νοοῦμεν ἐκ τοῦ ὀνόματος· οὐσίαν δὲ λέγω νῦν, οὐ τὸ ὅλκον ὑποκειμενον, ἀλλὰ τῶν ἰδιωμάτων τῶν περὶ αὐτὸν θεωρουμένων τὴν ἔννοιαν ἐντιπούμεθα. Ταῦτα μὲν ὁ Μέγας φησὶν. Ὁ δὲ μαχόμενος τοῖς εἰρημένοις, οἷα κέχρηται καθ' ἡμῶν τῇ εὐστοχίᾳ, ὅτι σχολὴ τοῖς ἀνοήτοις ἐνευκαίρειν, ἐξ αὐτῆς τοῦ Εὐνομίου τῆς συγγραφῆς διδασκόμεθα.

Οὐ γὰρ μοι φίλον τοῖς ἐμοῖς παρενθῆναι πόνοις τὴν ναυτιώδη φλυαρίαν τοῦ ῥήτορος, καὶ τὸ ἀμαθὲς αὐτοῦ καὶ ἀνοῦν διὰ μέσου τῶν ἐμῶν λόγων ἐνοστηλιτεύεσθαι. Ἐπαινὸν γὰρ τίνα διεξέρχεται λόγων τῶν σημαντικῶν, τὸ ὑποκειμενον φανερούντων· καὶ διὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ λέξεως συνεβῆσι καὶ διακολλᾶ τὰ ἐν τριδίοις ἀπεβριμμένα τῶν λεξιδίων βακώματα. Καὶ πάλιν ὁ ἐλήμων Ἰσοκράτης περιεσθίζεται ῥήματά τε καὶ σχήματα πρὸς τὴν σύνθεσιν τῆς προκειμένης παρατιλλόμενος. Ἔστι δὲ ὅπου καὶ ὁ Ἑβραῖος Φίλων τὰ ἴσα πάσχει, ἐκ τῶν ἰδίων πόνων συντρανίζων αὐτῷ τὰ λεξιδια· καὶ οὐδὲ οὕτως ἐξεργάσθη τὸ πολυκέντητον τοῦτο καὶ πολύχρωμον τῶν λόγων ἐξύφασμα· ἀλλὰ πᾶν ἐπιχείρημα, καὶ πᾶσα προβολὴ νοημάτων, καὶ πᾶσα παρασκευὴ τεχνικὴ, αὐτῇ περὶ αὐτὴν κατεβύβη· καὶ οἷόν τι περὶ τὰς πομφόλυγας συμβαίνειν εἰσθεῖν, ὅταν πρὸς τίνα σύστασιν ὕδατων ἀνωθεν αἱ σταγόνες φερόμεναι, τὰς ἀφρώδεις ἐπαναστάσεις ἐργάζονται, αἱ ὁμοῦ τε συνέστησαν, καὶ παραχρῆμα διέπεσον, μηδὲν τῆς ἰδίας συστάσεως τοῖς ὕδασιν ἴχνος ὑπολείπονται· τοιαῦται τῶν τοῦ λογογράφου νοημάτων αἱ φουαλίδες, ὁμοῦ τῷ προβληθῆναι δίχα τῶν ἀποτμένων κατασθεννόμεναι. Μετὰ γὰρ τὰς ἀλύτους ἐκείνας κατασκευάς, καὶ τὴν ἐνύπνιον φιλοσοφίαν, δι' ἧς ταῖς τῶν ὀνομάτων παραλλαγαῖς τὸ διηρημένον εἶπε τῆς οὐσίας καταλαμβάνεσθαι, καθάπερ τις ἀφρώδης θγκος κατὰ ῥοὺν ἀπαγόμενος, ἐνοείσας τινὲ τῶν στερεωτέρων διέπεσεν· οὕτω κατὰ τὸ αὐτόματον ὁ λόγος φερόμενος, καὶ ἀπροόπτως τῇ ἀληθείᾳ προσενεχθεὶς, τὴν ἀνυπόστατον ταύτην καὶ πομφολυγώδη τοῦ ψεύδους σύστασιν

in scribenda oratione panegyrica. Vide Plat. *De gloria Athen.*

εις τὸ μὴ ὄν διεσκέδασεν. Λέγει γὰρ τοῖς ῥήμασι
 τούτοις· Τίς οὕτως ἡλίθιος, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης κα-
 ταστάσεως ἑκτός, ὡς περὶ ἀνθρώπων διαλεγόμενος,
 τὴν μὲν εἰπεῖν ἄνθρωπον, τὸν δὲ ἵππον, καλῶν* συγχι-
 νῶν; Εἰποὶμι ἂν πρὸς αὐτὸν ἐγὼ· Καλῶς ὀνομάζεις
 ἡλίθιον, τὸν οὕτως περὶ τὰς φωνὰς ἀμαρτάνοντα, καὶ
 χρῆσθαι πρὸς συνηγορίαν τῆς ἀληθείας μάρτυρι σοί.
 Εἰ γὰρ τῆς ἐσχάτης ἐστὶν ἡλιθιότητος, τὸν μὲν ἵππον,
 τὸν δὲ ἄνθρωπον λέγειν, εἴπερ ἄνθρωποι κατὰ ἀλή-
 θειαν εἰναι ἀμφοτέροι· τῆς ἴσης πάντως παραπληξίας
 ἐστὶ, Θεοῦ μὲν τοῦ Πατρὸς, Θεοῦ δὲ τοῦ Υἱοῦ εἶναι
 πεπιστευμένου, τὸν μὲν κτιστὸν, τὸν δὲ ἀκτιστον
 λέγειν, ὡς καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, οὕτως καὶ ἐνταῦθα
 τῆς θεότητος οὐκ ἐπιδεχομένης τὴν πρὸς τὸ ἑτερο-
 γενὲς παρατροπὴν τοῦ ὀνόματος. Ὁ γὰρ ἐστὶν τὸ
 ἄλογον πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τοῦτο καὶ ἡ κτίσις πρὸς
 τὴν θεότητα, κατὰ τὸ ἴσον μὴ δυναμένη τὸν αὐτὸν
 ἐπιδέξασθαι τῷ προάγοντι λόγον. Καὶ ὡς οὐκ ἔστιν
 τὸν αὐτὸν ἐφαρμόσαι ὅρον τῷ λογικῷ τε καὶ τῷ τε-
 τραπόδι (διστάται γὰρ φυσικῶς ἑκότερον ἀπὸ τοῦ
 ἑτέρου τῷ ἰδιάζοντι), οὕτως οὐδὲ τὴν κτιστὴν τε καὶ
 ἀκτιστον οὐσίαν διὰ τῶν αὐτῶν ἐρμηνεύσεις, τῶν
 ἐπὶ ταύτης λεγομένων τῆς οὐσίας, οὐκ ἐπευρισκομέ-
 νων τῇ ἄλλῃ· ὡς γὰρ οὐχ εὐρίσκειται τὸ λογικὸν ἐν
 ἵππῳ, οὐδὲ ἐν ἀνθρώπῳ τὸ μονώνυχον· οὕτως οὐτε τῇ
 κτίσει ἡ θεότης, οὐτε τῇ θεότητι τὸ διὰ κτίσεως εἶναι·
 ἀλλ' εἰ Θεός, πάντως καὶ ἀκτιστος; εἰ δὲ κτιστός, οὐ
 Θεός. Εἰ μὴ τις ἄρα διὰ χρήσεως τινος καὶ συνηθείας
 λόγων, ψιλὸν ἐπὶ τὴν κτίσιν ἀγοὶ τὸ τῆς θεότητος
 ὄνομα, καθάπερ καὶ ἵπποις τισὶ τὰ ἀνθρώπινα τῶν
 ὀνομάτων παρὰ τῶν ἱππικῶν ἐπιδέδωται· ἀλλ'
 οὐτε ὁ ἵππος ἄνθρωπος, καὶ ἀνθρωπινῇ προσηγορίᾳ
 κατονομάζεται, οὐτε τὸ κτίσμα Θεός, καὶ προσμαρ-
 τυρῶσιν αὐτῷ τινες τὴν φωνὴν τῆς θεότητος, φθόγγον
 διάκεινον ἐν δυάδι συλλαβῶν χαρίζομενοι. Ἐπεὶ οὖν
 συνηνέχθη κατὰ τὸ αὐτόματον ὁ τῆς αἰρέσεως λόγος
 πρὸς τὴν ἀλήθειαν, αὐτὸς ἐαυτῷ συμβουλευσάτω τοῖς
 οἰκείοις ἐμμένειν· καὶ μὴδ' ἐν τρόπῳ τὰς ἐαυτοῦ
 φωνὰς ἀνατίθεσθαι, ἀλλὰ τῷ ὄντι νομίζειν ἡλίθιον
 εἶναι καὶ παρεξεστηκότα, τὸν τὸ ὑποκειμενον μὴ ὡς
 ἔστιν ὀνομάζοντα, ἀλλ' ἀντὶ ἀνθρώπου ἵππον, καὶ
 ἀντὶ οὐρανοῦ θάλασσαν, καὶ ἀντὶ Θεοῦ λέγοντα κτί-
 σμα· καὶ μηδεὶς οἰσθῆναι παρὰ λόγον ἀντιδιαρῆσθαι
 τῷ Θεῷ τὴν κτίσιν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς προφήτας καὶ
 πρὸς τοὺς ἀποστόλους βλέπετω. Ὁ μὲν γὰρ προφή-
 της φησὶν ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς, ὅτι Ἡ χεὶρ
 μου ἐποίησε πάντα ταῦτα, χεῖρα τὴν τοῦ Μονογε-
 νοῦς δύναμιν τῷ ἀνίγματι λέγων· ὁ δὲ Ἀπόστολος
 ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὰ πάντα, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ
 πάντα λέγει· συμβαίνει δὲ πως τὸ προφητικὸν πνεῦμα
 τῇ ἀποστολικῇ διδασκαλίᾳ καὶ ταύτῃ διὰ πνεύματος
 γενομένη. Ἐκεῖ τε γὰρ τὰ πάντα τῆς χειρὸς ἔργα τοῦ
 ἐπὶ πάντων ὁ προφήτης εἰπὼν, διαστέλλει τὴν τῶν
 γεγονότων φύσιν πρὸς τὸν ποιήσαντα. Ὁ δὲ ποιήσας
 ἐστὶ διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς· τὰ πάντα, ὁ ἐπὶ πάντων
 Θεός· τὴν μὲν χεῖρα ἔχων, τὰ δὲ πάντα δι' αὐτῆς
 ἐργαζόμενος. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ὁ Ἀπόστολος τὴν
 αὐτὴν ποιεῖται τῶν ὄντων τομὴν· τὰ πάντα μὲν τῆς

A et temere dum fertur oratio, et ex improvise in
 veritatem allapsa, hanc instabilem et ampullarem
 mendacii constitutionem in nihilum dissipavit. His
 enim verbis dicit: Quis ita stupidus et vecors et
 humanitatis exsors, ut de hominibus disserens,
 hunc quidem hominem, illum vero equum dixerit,
 ipsorum comparatione facta? At ego ipsi dixerim:
 Præclare nominas stolidum et hebetem, et bardum
 sic circa voces aberrantem: et ad veritatis patro-
 cinium te utar teste. Si enim est extremæ stolidi-
 tatis et fatuitatis, hunc quidem equum, illum vero
 hominem dicere, si quidem verè ambo essent homi-
 nes: æqualis prorsus stuporis est cum Deus qui-
 dem Pater, Deus vero Filius esse credatur, hunc
 quidem creatum, illum vero increatum affirmare,
 cum nec illic humanitas, nec hic divinitas, ad id
 quod diversi generis est nominis perversionem
 possit admittere. Quod enim est rationis expertus ad
 hominem, hoc etiam creatura ad divinitatem, cum
 ex æquo non possit admittere eandem cum produ-
 cente rationem. Et quemadmodum non potest
 eadem definitio congruere rationis participi, et
 quadrupedi: distat enim alterum ab altero natu-
 rali-ter sua peculiari proprietate: sic neque creatam
 et incretam essentiam per eadem interpretationem
 cum ea quæ de ista dicuntur essentia, non inveni-
 antur in alia: sicut enim in equo rationale non
 invenitur; neque in homine, quod unam solidam-
 que habet ungulam: sic neque in creatura divini-
 tas, neque in divinitate quod per creationem esse
 comperitur. Sed si Deus est, etiam prorsus increa-
 tus: si creatus est, non est Deus. Nisi quis usu
 quodam et consuetudine loquendi tenue nomen
 divinitatis ad creaturam trahat, quemadmodum et
 equis quibusdam humana nomina ab equestribus
 sunt indita: sed neque equus homo, etsi humana
 appellatione nominatur, neque creatura Deus, quam-
 vis ei quidam vocem divinitatis attribuant, sonum
 inanem in syllabarum dualitate gratificantes. Quo-
 niam igitur temere et fortuito hæreseos sermo
 veritati consensit, ipse sibi consulat propriis im-
 manere: nec per tropum sive figuram suas voces
 attribuere, sed vere et realiter existimare stolidum
 esse, neque sui compotem, eum qui non ut est
 subjectum nominat, sed pro homine equum, et
 pro cælo mare, et pro Deo creaturam dicendo:
 et ne quis existimet, præter rationem creaturam
 Deo ex adverso opponi, sed ad prophetas, et ad
 apostolos respiciat. Nam propheta inquit ex per-
 sona Patris: *Manus mea hæc omnia fecit*¹³, per
 manum, Unigeniti virtutem obscure significans.
 Apostolus vero ex Patre esse omnia, et per Filium
 omnia dicit¹⁴; propheticus autem spiritus consen-
 tit apostolicæ doctrinæ, quæ etiam per eundem
 spiritum facta est. Illic enim omnia opera manus
 ejus qui est in omnibus propheta cum dixit, natu-
 ram eorum quæ facta sunt, ab eo qui fecit distin-
 guit ac separat. Qui autem manu propria fecit

¹³ Isa xlviii, 13. ¹⁴ I Cor. viii, 6.

omnia, is est super omnia Deus; manum quidem habens, omnia vero per ipsam operatus. Et hic quidem Apostolus eandem eorum quæ sunt sectionem facit, omnia quidem causæ effectrici adnectens, non in omnibus autem id quod efficit annumerans: ita ut liquido et clare per hæc naturæ creati et increati differentia recte doceatur, et aliud quidem quod efficit secundum propriam naturam, aliud vero quod gignitur demonstretur. Quoniam igitur omnia a Deo, Deus autem Filius; præclare creatura divinitati ex adverso opponitur: Unigeniti autem natura aliud quiddam et diversum vere est ab omnium quæ facta sunt natura: cum neque hi qui veritati adversantur hoc inficiantur. Necesse est omnino similiter Filio creaturam ex adverso opponi. Siquidem non mentiantur sanctorum voces testantes per ipsum facta esse omnia.

Cum igitur Deus Unigenitus in divinis Scripturis prædicetur, suum sermonem intelligat Eunomius, atque omnis stuporis et recordiæ condemnet eum qui divinitatem in id quod creatum est et increatum distribuit; secundum similitudinem ejus qui dividit hominem in equum et in hominem: dicit enim ipse post nugatoriam loquacitatem quæ est in medio, paululum progressus, quod immutabilis nomen cognata cum rebus relatio. Hoc etiam ipse ratione comprobans, quia sit firma, vera appellationum cum subjecto familiaritas. Si igitur nomen divinitatis Unigenito Deo adhæse et conjuncte impositum est, assentietur autem omnino, et si velit nobiscum dimicare et collectari, non mentiri Scripturam, neque dissonantem a natura Unigenito imponi divinitatis nuncupationem, sibi ipse ex suis scriptis persuadeat. Quod si immutabilis adhærens nominum ad res relatio, Deus autem et Dominus dicitur, non potest differentiam aliquam secundum divinitatis notitiam in Filio et in Patre mente percipere: siquidem in ambobus commune est hoc nomen: imo vero non hoc solum, sed longa est nominum recensio, quibus Unigenitus cum Patre immutabiliter et indifferenter nominatur, bonus, incorruptibilis, justus, iudex, longanimis, misericors, æternus, sempiternus, et quæcunque magnificæ naturæ et potentis significationem ostendunt, cum nulla fiat in eo subtractio, secundum sublimitatem intelligentiæ in aliquo nominum. Sed tantum divinarum appellationum numerum, veluti conniventi oculo præteriens, ad unum solum respicit, genitum et ingentum, tenui et infirmo funiculo, quod fluctuat et circumfertur erroris flatibus, dogma committens.

Dicit enim, neminem, qui veritatis curam habeat, genitorum quidquam nominare ingentum, neque eum, qui est in omnibus Deus, Filium vel genitum: hoc autem non amplius nostris indiget sermonibus ad redargutionem; non enim velamentis quibusdam pro suo more dolum contegit, sed absurdo similem facit inversionem, dum dicit, neque genitorum quidquam dici ingentum, neque qui est in omnibus Deus, Filium, vel genitum nominari: nihil proprie et peculiariter Unigeniti Filii divinitati a

ποιητικῆς ἐξάπτων αἰτίας, οὐκ ἐν τοῖς πᾶσι δὲ τὸ ποιοῦν ἐξαριθμησας· ὡς σαφῶς διὰ τούτων τὸ τῆς φύσεως διάφορον τοῦ κτιστοῦ πρὸς τὸ ἀκτιστον διαχθῆναι· καὶ ἄλλο μὲν τὸ ποιοῦν κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, ἕτερον δὲ τὸ γινόμενον δεικνυσθαι. Ἐπεὶ οὖν τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, Θεὸς δὲ ὁ Υἱός· καλῶς ἡ κτίσις ἀντιδιατέλλεται τῇ θεότητι· τοῦ δὲ Μονογενοῦς ἄλλο τι παρὰ τὴν τῶν πάντων ὄντων φύσιν· καὶ οὐδὲ τῶν μαχομένων τῇ ἀληθείᾳ πρὸς τοῦτο ἐνισταμένων. Ἀνάγκη πᾶσα καὶ τῷ Υἱῷ κατὰ τὸ Ἰσον ἀντιδιαρῆσθαι τὴν κτίσιν. Ἐπεὶ μὴ ψεύδονται δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὰ πάντα τῶν ἁγίων αἱ φωναὶ μαρτυρόμεναι. neque hi qui veritati adversantur hoc inficiantur.

Θεοῦ τοίνυν τοῦ Μονογενοῦς ἐν ταῖς θείαις κηρυσσόμενου Γραφαῖς, νοησάτω τὸν ἴδιον λόγον Εὐνόμιος, καὶ καταγνώτω πᾶσαν ἡλιθιότητα τοῦ τὸ Θεῖον τῷ κτιστῷ καὶ ἀκτιστῷ καταμερίζοντος· καθ' ὁμοιότητα τοῦ τὸν ἄνθρωπον εἰς ἑκτον διαιροῦντος καὶ ἄνθρωπον· λέγει γὰρ αὐτὸς μετὰ τὴν διὰ μέσου φωναρίαν μικρὰν ὑπόδαρ, ὅτι Ἀμετάθετος ἡ προσφῶνς τῶν ὀνομάτων πρὸς τὰ πράγματα σχέσις. Τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐπιψήφισεν τῷ λόγῳ, τῷ πάντιον εἶναι τὴν ἀληθῆ τῶν προσηγοριῶν πρὸς τὸ ὑποκείμενον οἰκειότητα. Εἰ οὖν τὸ θεότητος ὄνομα τῷ Μονογενεῖ Θεῷ προσφῶς ἐπιπέκληται, συνθήσεται δὲ πάντως, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐθέλῃ διαπληκτίζεσθαι, τὸ μὴ ψεύδεσθαι τὴν Γραφὴν μὴδὲ ἀπάρθουσαν τῆς φύσεως ἐπικεῖσθαι τῷ Μονογενεῖ τὴν τῆς θεότητος κλησίν, πεισάτω δὲ τῶν ἰδίων ἑαυτὸν. Ὅτι εἰ ἀμετάθετος ἡ προσφῶνς τῶν ὀνομάτων πρὸς τὰ πράγματα σχέσις, Θεὸς δὲ ὁ Κύριος λέγεται, οὐ δύναται διαφορὰν τινα κατὰ τὴν τῆς θεότητος ἔννοιαν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ἐννοῆσαι· ἐπεὶ περ κοινὸν ἐπ' ἀμφοτέρων τοῦτο τὸ ὄνομα· μάλλον δὲ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ πολὺς ἐστὶν ὀνομάτων κατάλογος, οἷς ἀπαρallάττως ὁ Μονογενὴς τῷ Πατρὶ συνονομάζεται, ἀγαθός, ἀφθαρτός, δίκαιος, κριτής, μακροβύσιος, ἐλεῆμων, ἀέτιος, ἀτελεύτητος· πάντα ὅσα τοῦ μεγαλείου τῆς φύσεώς τε καὶ τῆς δυνάμεως τὴν σημασίαν ἐνδείκνυται, οὐδεμίαν ὑποσολῆς κατὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς ἐννοίας ἐν τινὶ τῶν ὀνομάτων ἐπ' αὐτοῦ γινόμενης· ἀλλὰ τὸν τοσοῦτον ἀριθμὸν τῶν θείων προσηγοριῶν οἷον μεμυκῶτι τῷ ὀφθαλμῷ παροδεύων, πρὸς ἐν μόνον διαβλέπει, τὸ γεννητὸν καὶ ἀγέννητον, λεπτῷ τε καὶ ἀθενεῖ τῷ πείσματι, τὸ κλυδωνιζόμενόν τε καὶ περιφερόμενον, τοῖς πνεύμασι τῆς πλάνης δόγμα πιστεύσας.

Φησὶ γὰρ μηδὲν τῶν ἀληθείας περροτικῶν, οὔτε τῶν γεννητῶν οὐδὲν ὀνομάζειν ἀγέννητον, οὔτε τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, Υἱὸν ἢ γεννητὸν. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶ τῶν ἡμετέρων ἐπιδέεται λόγων πρὸς ἑλεγχον. Οὐδὲ γὰρ προκαλύμματα τισὶ κατὰ τὸ σύνθετες αὐτῷ περισχέπει τὸν δόλον· ἀλλ' ἴσῃ ποιεῖται τοῦ ἀτόπου τὴν ἀναστροφὴν, ἐν τῷ λέγειν, μήτε τῶν γεννητῶν λέγεσθαι τι ἀγέννητον, μήτε τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν Υἱὸν ἢ γεννητὸν ὀνομάζεσθαι· οὐδὲν κατὰ τὸ ἰδιόζον τῇ μονογενεῖ τοῦ Υἱοῦ θεότητι παρὰ τὰ

λοιπα τῶν γεννητῶν ἀποκρίνας, ἀλλ' ὁμοτίμως ποιέται τὴν πρὸς Θεὸν διαστολήν πάντων τῶν γενομένων ὡς ἐξελὼν τὸν Υἱὸν τῶν πάντων. Καὶ δὲ τῆς τῶν ἀτόπων ὁρθῆν ἀναστροφῆς, φανερώς τὸν Υἱὸν τῆς θείας ἀφίσταται φύσεως, λέγων μῆτε τι τῶν γεννητῶν ἀγέννητον, μῆτε τὸν Θεὸν Υἱὸν ἢ γεννητὸν λέγεσθαι, τῇ ἀντιδιαίρεσει σαφῶς τὸ φρικτὸν ἐκκαλύπτειν τῆς βλασφημίας· διαστελλας γὰρ τὰ γεγονότα πρὸς τὸ ἀγέννητον, ἐν τῇ κατὰ τὸ ἀντίστροφον ἐπαγωγῇ οὐκ ἐστὶ τὸν ἀγέννητον, ἀλλὰ τὸν Θεὸν εἶπεν Υἱὸν ἢ γεννητὸν ἀδύνατον εἶναι λέγειν, δεικνύς διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι τὸ μὴ ἀγέννητον Θεὸς οὐκ ἐστὶ, καὶ ὅτι τοσοῦτον ἀπέχει ὁ μονογενὴς Θεὸς διὰ τὸ γεννητὸν εἶναι τοῦ εἶναι Θεός, ὅσον καὶ ὁ ἀγέννητος τοῦ γεννητός εἶναι ἢ λέγεσθαι. Οὐ γὰρ ἀγνοία τῆς κατὰ τὸν λόγον ἀκολουθίας ἀσυμφωνῶν τε καὶ ἀνάρμοστον ποιέται τῶν τεθέντων τὴν ἀναστροφήν, ἀλλὰ κακουργῶν τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον, ἀντιδιατέλλει τῷ γεννητῷ τὴν θεότητα, τοῦτο δὲ ὧν λέγει κατασκευάζων, ὅτι τὸ μὴ ἀγέννητον Θεὸς οὐκ ἐστίν. Ἡ γὰρ ἀληθὴς ἀκολουθία τοῦ λόγου τις ἦν, εἰπόντα μὲν τῶν γεννητῶν εἶναι ἀγέννητον, ἐπαγαγεῖν ὅτι οὐδὲ εἴ τι κατὰ φύσιν ἐστὶν ἀγέννητον, γεννητὸν εἶναι δύναται. Ὁ γὰρ τοιοῦτος λόγος, καὶ τὸ ἀληθὲς ἔχει, καὶ τῆς βλασφημίας χωρίζεται. Νῦν δὲ τῷ προθεῖναι μὲν ὅτι τῶν γεννητῶν οὐδὲν ἐστὶν ἀγέννητον, ἐπαγαγεῖν δὲ ὅτι οὐδὲ γεννητός ὁ Θεός, σαφῶς τοῦ εἶναι Θεὸν τὸν Μονογενῆ Θεὸν ἀφορίζει· διὰ τοῦ μὴ ἀγέννητον αὐτὸν εἶναι, τὸ μὴδὲ Θεὸν αὐτὸν εἶναι κατασκευάζων. Ἀρ' οὖν ἑτέρων ἐστὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐκτόπου ταύτης βλασφημίας τῶν ἐλέγχων δεόμεθα; Καὶ οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο μόνον ἀντὶ στήλης γενέσθαι τῷ Χριστομάχῳ, τῷ κατασκευάζοντι διὰ τῶν εἰρημένων μὴ εἶναι Θεὸν τὸν ἐν ἀρχῇ ὢντα Λόγον Θεόν; Τί οὖν ἐστὶ χρὴ πρὸς τοὺς τοιοούτους συμπίεκεσθαι; Οὐδὲ γὰρ τοῖς περὶ τὰ εἰδωλα καὶ τὸ ἐπιθώμιον λύθρον ἀσολοιμένοις διαπλεσόμεθα, οὐχὶ τῷ συνεῖσθαι τῇ ἀπωλείᾳ τῶν εἰδωλομανούντων, ἀλλὰ τῷ βαρυντέραν εἶναι τὴν νόσον αὐτῶν τῆς παρ' ἡμῶν θεραπείας. Ὡς περ τοίνυν τὴν εἰδωλολατρίαν αὐτὸ καταμηνύει τὸ ἔργον, καὶ προλαμβανόντων τῶν κατηγορῶν τὸν ἔλεγχον τὸ κακὸν ἐν παρήσει τοιμώμενον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα σιγῇ οἶμαι δεῖν τὸν τῆς εὐσεβείας συνήγορον, πρὸς τὸν βοῶντα καθ' ἑαυτοῦ περιφανῶς τὴν ἀέδειαν. Καθάρπερ καὶ ἐπὶ τὸν τῷ καρκινώδει πάθει κακρατημένον ἀπράκτος ἡ ἰατρεια μένει, διὰ τὸ ὑπερισχεῖν τῆς τέχνης τὴν νόσον.

Πλὴν ἐπειδὴ τι μετὰ τὰ εἰρημένα καὶ ἰσχυρότερον ἐπαγγέλλεται λέγειν, ὡς ἂν μὴ φόβῳ τῶν δυνατωτέρων καθυμένειν δοκοῖμεν τὴν ἀντίρρῃσιν, καθεῖνο τοῖς εἰρημένους προσεξετάσωμεν. Ἐδεῖ, φησὶ, πάντων ἀφήμερον, ἐπὶ τὸν ἰσχυρότερον χωρῆσαι λόγον. Ἐκείνα φησάμην ἄν, ὅτι καὶ τῶν ὡς αὐτοῦ πρὸς ἔλεγχον προβληθέντων ὀνομάτων ἀπαρδειχθέντων, οὐδὲν ἥτιον ἀληθὲς ὁ παρ' ἡμῶν φανερωθήσεται λόγος. Ἐπεὶ ἡ παραλλαγή τῶν τὰς ἰδιότητος σημαινόντων ὀνομάτων τὴν παραλλα-

A reliquis quæ per creationem facta sunt, tribuens et discernens, sed æqualem facit eorum omnium quæ per generationem facta sunt cum Deo differentiam, ab omnibus non excepto Filio. Et per absurdorum certe inversionem manifeste Filium a divina natura abstrahit, cum dicit, neque genitorum quidquam ingentum, neque Deum, Filium vel genitum dici, hac oppositorum divisione horribilem blasphemiam aperte recludens. Cum enim ea quæ facta sunt ab ingenito distinxisset, mox in ea quæ per inversionem fit inductione, non amplius ingentum, sed Deum dixit, Filium vel genitum nullo posse modo dici, per hæc dicta demonstrans, quod illud quod non est ingentum, non est Deus. Et quod tantum abest, ut unigenitus Deus sit Deus, quia sit genitus, quantum etiam ingentus ut sit genitus vel dicatur. Nec enim ignoratione ejus quæ secundum rationem est consequentia, inconcinna et incongrua facit positorem inversionem, sed malitiose et dolose pietatis sermonem depravans, opponit genito divinitatem, hoc per ea quæ dicit præstans: quod illud quod non est ingentum, non est Deus. Nam vera quædam hæc esset rationis consequentia, dicere quod nihil eorum quæ genita sunt, est ingentum, ac proinde inferre, quod neque si quid secundum naturam est ingentum genitum, esse potest. Talis enim oratio et verum continet et a blasphemia separata est. Nunc vero proponentem, quod eorum quæ genita sunt nihil est ingentum, inferre quod neque genitus est Deus, manifeste ab eo quod est Deus Unigenitum Deum abstrahere est: dum ex eo quod ipse non est ingentus, neque ipsum esse Deum astruit. An igitur aliis ad demonstrationem hujus tam insolentis blasphemiarum argumentis egemus? nec illud solum sufficit instar cippi huic Christi oppugnatore, qui ex dictis præstuit non esse Deum, qui in principio erat Verbum Deus? Quid igitur amplius necesse est adversus hujusmodi hæreticos implicari? neque enim cum his qui circa idola, et super aras effusus cruorem occupantur, nobis est negotium, non quod interitui eorum, qui insano cultu idolorum tenentur, assentiamur, sed quia gravior sit eorum morbus quam omnis nostra medendi ratio.

D Quemadmodum igitur idolorum cultum declarat ipsum opus, et accusatorum judicium præripit crimen quod in libera contumacia audenter committitur: sic arbitror hic oportere pietatis patrum continescere adversus eum qui contra seipsum impietatem in propatulo vociferatur. Quemadmodum etiam in his qui carcinomate sunt obsessi, iners et inofficiosa manet medicina, quia docta plus valet arte malum.

Verumtamen quoniam post ea quæ jam ab eo dicta sunt, adhuc aliquid valentius in medium adductum se esse pollicetur, ne metu potentiorum videamur contradictionem remittere et prævaricari, illud etiam subinde examinabimus. Oportebat, inquit, omnibus omissis, ad valentiorum rationem venire. Illa utique dixerim, quandoquidem cum ea quæ ab ipso ad reprehensionem nostram adducuntur nomina recte demonstrata fuerint, nihilominus verus noster manifestabitur sermo. Siquidem nominum quæ

proprietates significant differentia, rerum etiam declaratur discrepantiam, necesse est procul dubio concedere etiam per differentiam nominum quæ essentias significant, simul demonstrari essentiarum discrimen. Atque hoc in omnibus ita esse quis compererit, dico substantiis, actionibus, coloribus, figuris et aliis qualitatibus, ignem etiam et aquam differentes essentias distinctis appellationibus significamus, aeremque et terram, frigidumque et calidum, et album et nigrum, vel triangulum et rotundum. Quid enim opus est verba facere de spiritualibus essentis, quas recensens Apostolus per differentiam nominum, discrepantiam essentiarum pariter declaravit? Quis non obstupuerit attonitus ad hanc inexpugnabilem argumenti vim? hercle! promissionem superat hic sermo! terribilior sane minitacione hic conatus! Ad fortiorem, inquit, veniam rationem. Quenam hæc est? quod cum per omnia quæ proprietates significant proprietatum cognoscatur differentia, necesse est, inquit, concedere etiam differentias essentiarum in nominum differentiis denotari. Quenam igitur hæc sunt essentiarum appellationes quibus in Patre et Filio naturæ dissidium demonstratum est? ignem dicit et aquam et aerem, et terram, frigidumque et calidum, album et nigrum, et triangulum et circulum: vicit exemplis, superavit valida potentique ratione, neque ipse contradico, per incommutabilia nomina differentiam naturarum commonstrari. Sed hoc solum non vidit hic acutus et perspicax ad intelligendum: quod hic et Pater Deus, et Filius Deus, justusque et incorruptus, et omnia theologiæ nomina æqualiter de Patre et Filio dicuntur; quare si discrimen appellationum differentiam naturarum significat, communis nominum essentia communionem prorsus indicabit. Et si concedendum est divinam essentiam per nomina significari, has excelsas et Deo convenientes voces divinæ naturæ magis decuerit accommodare, quam geniti et ingenti cognominationem. Quia bonum quidem et incorruptum, justum et sapiens, et quæcunque sunt ejusmodi soli proprie et convenienter superanti omnem mentem naturæ congruunt. Genitum vero etiam cum his quæ inter inferiores creaturas sunt villiora, nominis habet communionem, siquidem canem et ranam genitam dicimus, et omnia quæ per generationem in lucem eduntur. Quin etiam hoc nomen, *ingenitum*, non solum de eo quod sine causa subsistit dicitur, sed etiam cum eo quod non existit, habet necessitudinem: ingenuus etiam dicitur scindapsus (a): ingenuus et Minotaurus, Scylla et Chimæra, non quod ingenuo modo se habeant, sed quia ne quidem omnino in rerum natura sint. Si igitur diviniore nomina Filio cum Patre sunt communia, quæcunque autem vel cum eo quod omnino non existit, vel cum humilibus et abjectis nominis habent communionem, hæc discrepant. Robusta sane contra

A τὴν ἐμφαίνει τῶν πραγμάτων, ἀνάγκη δὲ τοῦ συγχωρεῖν καὶ τῇ παραλλαγῇ τῶν τὰς οὐσίας σημαίνοντων, συνεμφαίνεισθαι τὴν παραλλαγὴν τῶν οὐσιῶν. Καὶ τοῦτο ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχον ἔνδοι τις ἀν. λέγω δὲ οὐσιῶν, ἐκτερεῶν, χρωμάτων, σχημάτων, τῶν ἄλλων ποιότητων. Πῦρ τε γὰρ καὶ ὕδωρ, διαφορὰς οὐσίας παραλλαγήναι σημαίνοντες προσηγορίαις, ἀέρα τε καὶ γῆν, ψυχρὸν τε αὖ καὶ θερμὸν, λευκὸν τε καὶ μέλαν, ἢ τρίγωνον καὶ περιφερές. Τί γὰρ δεῖ περὶ τῶν νοητῶν λέγειν οὐσιῶν, ὅς καταλέγων ὁ Ἀπόστολος, τῇ διαφορᾷ τῶν ὀνομάτων τὴν παραλλαγὴν ἐνέφηνε τῶν οὐσιῶν; Τίς οὐκ ἀν καταπλεγεῖ πρὸς τὴν ἀνανταγώνιστον ταύτην τοῦ ἐπιχειρήματος δύναμιν; Ὑπὲρ τὴν ἐπαγγελίαν ὁ λόγος· φοβερωτέρα τῆς B ἀπειλῆς ἡ πείρα. Ἐπὶ τὸν ἰσχυρότερον, φησὶν, ἤξω τῶν λόγων. Τίς οὗτός ἐστιν; Ὅτι τῆς τῶν ἰδιωμάτων διαφορᾶς διὰ τῶν ὀνομάτων γινωσκόμενης τῶν σημαίνοντων τὰς ἰδιότητας· ἀνάγκη δὲ τοῦ συγχωρεῖν, φησὶ, καὶ τὰς τῶν οὐσιῶν διαφορὰς ἐν ταῖς τῶν ὀνομάτων παραλλαγαῖς ἐρμηνεύεσθαι. Τίνες οὖν αἱ τῶν οὐσιῶν προσηγορίαι, δι' ὧν ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ παραλλαγόμενον ἐδιδάχθη φύσεως; Πῦρ λέγει καὶ ὕδωρ, καὶ ἀέρα, καὶ γῆν, ψυχρὸν τε καὶ θερμὸν, λευκὸν τε καὶ μέλαν, τρίγωνον καὶ περιφερές· νενίκηκε τοῖς ὑποδείγμασιν· ὑπερέσχε κατὰ κράτος τῷ λόγῳ, οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἀντιλέγω, τὰ διὰ πάντων ἀκοινώνητα τῶν ὀνομάτων τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν συνενδείκνυσθαι. Ἀλλὰ ταῦτα μόνον οὐκ εἶδεν ὁ ὀξύς καὶ διορατικὸς τὴν διανοίαν, ὅτι ἐνταῦθα ὁ τε Πατὴρ C Θεός, καὶ ὁ Υἱὸς Θεός, δίκαιός τε καὶ ἀφθαρτός, καὶ πάντα τὰ τῆς θεολογίας ὀνόματα κατὰ τὸ ἴσον ἐπὶ τε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγεται· ὥστε εἰ τὸ παραλλαγόμενον τῶν προσηγορίων τὴν διαφορὰν σημαίνει τῶν φύσεων· ἡ κοινότης τῶν ὀνομάτων τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας πάντως ἐνδείξεσθαι. Καὶ εἰ χρὴ συνθέσθαι τὴν θείαν οὐσίαν δι' ὀνομάτων μηνύεσθαι, πρέπον ἂν εἴη τὰς ὑψηλὰς ταύτας καὶ θεοπρεπεῖς φωνὰς ἐφαρμόζειν τῇ θείᾳ φύσει· μᾶλλον, ἢ τὴν τοῦ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου ἐπωνυμίαν. Ὅτι τὸ μὲν ἀγαθὸν τε καὶ ἀφθαρτον, δικάιον τε καὶ σοφὸν, καὶ ὅσα τοιαῦτα μόνῃ προσφυσίᾳ τῇ ὑπερεχούσῃ πάντα νοῦν ἐφαρμόζεται φύσει. Τὸ δὲ γεννητὸν καὶ πρὸς τὰ εὐτελεῖ τῆς κάτω κτίσεως τὴν ἐπωνυμίαν ἔχει· γεννητὸν γὰρ φαμεν καὶ κύνα καὶ βάτραχον, καὶ πάντα ὅσα διὰ D γεννήσεως ἔχει τὴν πάροδον. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγεννητον ὄνομα, οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ ἀνευ αἰτίας ὑπεστυγῶς λέγεται, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον ἔχει τὴν οἰκειότητα· ἀγέννητος λέγεται καὶ ὁ σκινδαφός· ἀγέννητος ὁ Μινώταυρος, ἡ Σκύλλα, ἡ Χίμαιρα, οὐ τῷ ἀγεννητῶς εἶναι, ἀλλὰ τῷ μὴ γενέσθαι ὅλως. Εἰ οὖν τὰ θεόδερα τῶν ὀνομάτων κοινὰ τῷ Υἱῷ πρὸς τὸν Πατέρα· τὰ δὲ ὅσα ἢ πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον, ἢ πρὸς τὰ ταπεινὰ τὴν ἐμνομιάν ἔχει, ταῦτα παρήλλαχται· ἡ ἰσχυρὰ τοῦ Εὐνομίου καθ' ἡμῶν ἐπιχειρήσεις, αὐτὴ κρατύνει τῆς ἀληθείας τὸ δόγμα, μηδεμίαν εἶναι κατὰ τὴν φύσιν διαφορὰν μαρτυροῦσα, διὰ τὸ μηδὲ τοῖς ὀνό-

(a) Scindapsus vox fictitia, quæ nihil revera existens significat, ut tragelaphus.

μασί τινα παραλλαγὴν καθορᾶσθαι. Εἰ δὲ ἐν τῷ γεννητῷ καὶ ἀγεννητῷ τὸ διάφορον τῆς οὐσίας τίθεται, ὥς τῷ πυρὶ καὶ τῷ ὕδατι· καὶ οὕτως οἰεῖται τὰ ὀνόματα καθ' ὁμοιότητα τῶν ἐν τοῖς ὑποδείγμασιν εἰρημένων διακείσθαι, ὥς τῷ πυρὶ καὶ τῷ ὕδατι πρὸς ἄλληλα, πάλιν ἐνταῦθα τὸ φρικτὸν τῆς βλασφημίας καὶ σιωπῶντων ἡμῶν φανερωθήσεται. Τὸ πῦρ γὰρ καὶ ὕδωρ, φθαρτικὴν κατ' ἀλλήλων τὴν φύσιν ἔχει, καὶ ἰσως ἐκάτερον ἐν τῷ ἑτέρῳ γενόμενον, τῇ ἐπικρατῆσει τοῦ πλεονάζοντος φθείρεται. Εἰ οὖν οὕτω διεστάναι τοῦ ἀγεννητοῦ τὴν φύσιν πρὸς τὴν τοῦ Μονογενοῦς δογματίζει, πάντως καὶ τὴν φθαρτικὴν ταύτην ἐναντιότητα τῇ παραλλαγῇ τῶν οὐσιῶν ἐνυπάρχειν κατὰ τὸ ἀκόλουθον διδῶσιν· ὥς ἀσύμδατον αὐτῶν διὰ τούτου καὶ ἀκοινωνήτον εἶναι τὴν φύσιν, καὶ ἐνδραστηθῆναι τῷ ἑτέρῳ τὸ ἕτερον, εἰ ἐν ἀλλήλοις ἀμφοτέρω ἢ μετ' ἀλλήλων γένοιτο.

me convenire et sociari possit, alterumque ab altero assumatur, si in se invicem utraque vel una simul fuerint.

Ὡς οὖν ἐν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, καὶ οὐ φθείρεται, καὶ πῶς ἐν τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ ὢν, εἰς τὸ διηνεχὲς ἀντέχει μὴ διαπανώμενος, εἴπερ ἡ τοῦ πυρὸς πρὸς τὸ ὕδωρ ἰδιότης καὶ ἐν τῷ γεννητῷ πρὸς τὸ ἀγέννητον διασώζεται σχῆσι, καθὼς φησιν ὁ Εὐνόμιος; Ἄλλ' οὐτε γῆς πρὸς ἀέρα κοινωνίαν ὁ λόγος; βλέπει· ἡ μὲν γὰρ, σταθερὰ καὶ ἐμβεβηθεὶς καὶ ἀντίτυπος καὶ κατωφερῆς καὶ βαρεῖα, τῷ δὲ ἀέρι ἐκ τῶν ἐναντίων ἡ φύσις. Ὁμοίως τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν ἐν τῇ ἐναντιότητι τῶν χρωμάτων εὐρίσκεται. Καὶ τῷ τριγώνῳ τὸ περιφερὲς μὴ ταῦτ' εἶναι συντίθεται· ἐκεῖνο γάρ ἐστιν ἐκάτερον ἐν τῷ λόγῳ τοῦ σχήματος, ὅπερ οὐκ ἐστὶ τὸ ἕτερον. Ἐπὶ δὲ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς, καὶ Θεοῦ τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ, κατὰ τί βλέπει τὴν ἐναντίωσιν, οὐχ εὐρίσκει. Ἀγαθότης μία, σοφία, δικαιοσύνη, φρόνησις, δύναμις, ἀφθαρσία, τὰ ἄλλα πάντα ὅσα τῆς ὑψηλῆς ἐστὶ σημασίας, ἐφ' ἐκατέρου ὡσαύτως λέγεται, καὶ τρόπον τινὰ ἐν τῷ ἑτέρῳ τὸ ἕτερον τὴν ἰσχὺν ἔχει. Ὅ τε γὰρ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα ποιεῖ, ὅ τε Μονογενὴς δύναιμις ὢν τοῦ Πατρὸς, ἐν αὐτῷ τὸ πᾶν κατεργάζεται. Τίνα τοίνυν χρεῖαν πληροῖ πῦρ τε καὶ ὕδωρ εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἐπὶ Υἱοῦ τε καὶ Πατρὸς κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριότητος, καὶ τίς ὁ ἰσχυρὸς ἐκεῖνος καὶ ἀπόρρητος λόγος, ὁ διὰ τούτων ἀποδεικνύμενος; Ἀλλὰ τολμηροὺς ἡμᾶς ὀνομάζει τὴν τε τῆς φύσεως ἐνότητά (α), καὶ τὴν τῶν ὑποστάσεων διαφορὰν παραστήσαντας, καὶ δεῖνὰ φησι παρ' ἡμῶν τομᾶσθαι, εἰ τοῖς ὀλικοῖς ὑποδείγμασι τῇ τῶν νοητῶν θεωρίᾳ τὸν λόγον προάγομεν. Καλῶς ὁ διορθωτὴς τῶν ἡμετέρων πταισμάτων· καλῶς ἐπικαλεῖ τὴν τόλμαν ἡμῖν τοῖς τὸ θεῖον διὰ τῶν ὀλικῶν ἐρμηνεύουσι. Τί οὖν περὶ τῶν στοιχείων ἐρεῖς, ὁ σταθερὸς τε καὶ περισσευόμενος; Ἀὐλον τὴν γῆν, νοητὸν τὸ πῦρ, ἀσώματον τὸ ὕδωρ, ἔξω τῆς αἰσθητῆς ἐκτελέψεως τὸν ἀέρα. Οὕτω συντέτακται σοὶ πρὸς τὸν σκοπὸν ἡ διάνοια, οὕτω πανταχόθεν ἐξυωπεῖς, ἀληπτον τοῖς ἀντισταγμένοις διεξάγων τὸν λόγον, ὥς μὴ βλέπειν ἐν αὐτῷ τὰ κατὰ τῶν κατηγορουμένων ἐγκλήματα; Ἡ σοὶ μὲν διὰ τῆς ὕλης τὸ

A nos Eunomii argumentatio, ipsa veritatis dogma confirmat, nullam esse secundum naturam differentiam testificans, quia in nominibus nulla immutatio, sive discrepantia cernatur. Quod si in his nominibus, geniti scilicet et ingenti, essentiae discrimen ponitur, sicut in igne et aqua, sicque putat nomina, per similitudinem eorum quae in exemplis dicta sunt, inter se affici, sicut in igne et aqua inter se invicem: rursus hic horribilis blasphemia etiam tacentibus nobis manifestabitur. Ignis enim et aqua corruptivam inter se naturam habent, et fortasse alterutrum in altero dum sit, victoria exsuperantis corrumpitur. Si igitur ingenti naturam cum natura Unigeniti dissidere docet, omnino etiam hanc corruptivam contrarietatem ob essentialium differentiam inesse ex consecutione dat: ita ut propterea natura ipsorum minime ab altero assumatur, si in se invicem utraque vel

Quomodo igitur in Patre Filius non corrumpitur, et quomodo Pater qui est in Filio in perpetuum resistit non assumptus, siquidem proprietates ignis ad aquam, etiam in ea quae est geniti cum ingento relatione servatur, sicut ait Eunomius? Sed neque eam quae est terrae cum aere communionem sermo spectat, siquidem terra stabilis, solida, renitens, gravis, deorsum tendens, aeri vero ex contrariis natura inest. Similiter album et nigrum in colorum contrarietate invenitur. Et circulum cum triangulo non idem esse consentitur. Illud enim est alterutrum in ratione figurae, quod non est alterum. At in Deo Patre et Deo unigenito Filio secundum quid contrarietatem respicit non invenio: una bonitas, sapientia, iustitia, prudentia, potentia, immortalitas et alia omnia quaecumque sunt excelsae significantiae, in utroque eodem modo dicuntur, et quodam modo in altero alterum robur habet. Nam et Pater per Filium omnia facit, et Unigenitus, cum sit Patris potentia, in ipso cuncta operatur. Quam igitur vicem implent ignis et aqua ad demonstrationem ejus quae est in Filio et Patre secundum essentialium diversitatis? quanam robusta illa et inexpugnabilis ratio, quae per haec demonstratur? Sed nos audaces nominat qui et naturae unitatem, et personarum differentiam astruimus, et gravia dicit nos audere, si materialibus exemplis ad intelligibilem contemplationem sermonem appellimus. Nostrorum errorum egregius corrector audaciae et temeritatis nos accusat, quod divinam naturam materialibus exemplis explicemus. Quid igitur de elementis dices qui ita firmus es et circumspectus? immateriale terram, ignem mente perceptibilem, aquam incorpoream, aerem extra sensibilem comprehensionem. Sic ad scopum tibi ordinata est intelligentia, sic undique acute cernis incomprehensum adversariis educens sermonem, ut non videas in te ipso crimina quae reis obijciuntur? An tibi

(α) Sic supple ex codice Boico, ἀλλὰ τολμ. ἡμᾶς ὀνομ. Πέτρου καὶ Παύλου τὴν τε τῆς φύσεως ἐνότητα.

per exempla a rebus materialibus sumpta essentialium diversitatem præstruendi concedemus? Nos autem qui per exempla quæ a nobis capi possunt, naturæ proprietatem et communionem demonstramus, repudiandi sumus?

Sed Petrus, inquit, et Paulus ab hominibus nominati sunt, propterea in ipsis appellationes potuerunt immutari. Quidnam eorum quæ sunt non est ab hominibus nominatum? te sermonis testem adduco. Si enim nominum immutatio signum et argumentum facis, quod ab hominibus res sint nominata, per hoc omnino confiteberis omne nomen a nobis rebus quæ sunt inditum esse, ex eo quod non eadem voces et appellationes rerum apud omnes prævaluerint. Ut enim Paulus, qui prius Saulus, et Petrus ex Simone, sic terra et cælum, et aer, et mare, et omnes creaturæ partes non similiter apud omnes nominatae sunt. Sed aliter quidem apud Hebræos, aliter apud nos, et apud singulos differentibus nominibus appellantur. Si igitur validum est Eumonii argumentum, ob id Petrum et Paulum sic postea vocatos esse præstruentis, quia ab hominibus nomina sunt ipsis imposita; noster prorsus inualescet sermo ex similibus progrediens, qui omnia a nobis esse nominata dicit, propterea quod appellationes secundum gentium differentias penitus immutantur. Quod si omnia sic se habent, neque genitum prorsus neque ingentium aliter: siquidem hæc etiam sunt ex his quæ nominantur. Etenim eam quæ de subjecto nobis innascitur notionem, sicut nominis formam assumentes, aliquando verbis aliis quod mente conceptum est enuntiamus, res non immutantes, sed voces, quibus res nominamus. Nam res ut earum fert natura in se ipsis manent, intellectus autem res ipsas attingens, quibus potest verbis sensum suum aperit. Et quemadmodum Petri essentia cum mutatione nominis non commutatur: sic neque aliud quidquam eorum quæ considerantur in nominum differenti varietate permutatur. Quamobrem et ingeniti vocem a nobis inditam esse dicimus Patri, vero et primo universorum auctori, nullumque in subjecti significatione fieri detrimentum, si ex alia voce idem cognoscamus. Fas enim est loco ingeniti primum ipsum auctorem appellare; vel Patrem Unigeniti, vel eum qui nulla ex causa subsistit, multaque alia quæ ad eandem intelligentiam pertinent. Quapropter per eosdem sermones quibus adversum nos accusationem insituit, confirmat nostra dogmata, cum dicit, non didicisse nomen quod sit divinæ naturæ significativum. Sed quod quidem ipsa sit edocti sumus; vim autem sive potentiam talis appellationis, qua ineffabilis et indefinita natura comprehenditur, vel non esse omnino asserimus, vel plane nobis esse incognitam. Quare familiares sibi nugas et fabulas prætermittens, ostendat significativas essentialium appellationes et per nominum discrepantiam subjectum quoque dividat ac divellat. Sed quousque verus est

κατ' οὐσίαν ἄλλότριον κατασκευάζοντι συγχωρήσομεν, ἡμεῖς δὲ διὰ τῶν χωρητῶν ἡμῖν ὑποδειγμάτων τὸ οἰκεῖον τῆς φύσεως ἀποδεικνύντες ἀποβλήτοι;

Ἄλλε Πέτρος, φησὶ, καὶ Παῦλος παρὰ ἀνθρώπων κατωνομάσθησαν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ μετατεθῆναι τὰς προσηγορίας ἐπ' αὐτῶν δυνατόν γέγονε. Ἴδὲ τῶν ὄντων οὐ παρὰ ἀνθρώπων ὀνόμασται; Σὲ μάρτυρα τοῦ λόγου προσάγομαι. Εἰ γὰρ τὴν τῶν ὀνομάτων μεταθεσιν σημεῖον ποιῇ τοῦ παρὰ ἀνθρώπων κατωνομάσθαι τὰ πράγματα, συνθήσῃ διὰ τοῦτο πάντως πᾶν ὄνομα παρ' ἡμῶν τεθεῖσθαι τοῖς οὐσιν, ἐκ τοῦ μὴ τὰς αὐτὰς τῶν ὑποκειμένων προσηγορίας παρὰ πᾶσι καικρατῆκεναι. Ὡς γὰρ Παῦλος, ὁ πρότερον Σαῦλος, καὶ Πέτρος ἐκ Σίμωνος, οὕτω γῆ τε καὶ οὐρανός, καὶ ἀήρ, καὶ θάλασσα, καὶ πάντα τὰ τῆς κτίσεως μέρη, οὐχ ὁμοίως παρὰ πᾶσιν ὀνόμασται· ἄλλ' ἐτέρως μὲν παρ' Ἑβραίοις, ἐτέρως δὲ παρ' ἡμῖν, καὶ παρ' ἑκάστοις τῶν ἐθνῶν διαφόροις ταῖς προσηγορίαις κατονομάζεται. Εἰ οὖν ἰσχύει τοῦ Εὐνομίου τὸ ἐπιχείρημα, Πέτρον καὶ Παῦλον διὰ τοῦτο μετακληθῆσθαι κατασκευάζοντος, διὰ τὸ παρὰ ἀνθρώπων αὐτοῖς τὰς προσηγορίας τεθεῖσθαι, ἰσχύσει πάντως καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τῶν ὁμοίων ὁρμώμενος, ὅτι πάντα παρ' ἡμῶν κατωνομάσθαι λέγων, τῷ πάντων τὰς προσηγορίας κατὰ τὰς τῶν ἐθνῶν διαφορὰς ἐνηλλάχθαι. Εἰ δὲ τὰ πάντα οὕτως, οὐδὲ τὸ γεννητὸν πάντως καὶ ἀγέννητον ἄλλως. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα τῶν μετονομαζομένων ἐστί. Τὸ γὰρ ἐγγινώμενον ἡμῖν περὶ τοῦ ὑποκειμένου νόημα, ὡς ὀνόματος τύπον μεταλαμβάνοντες, ἄλλοτε ἄλλοις ῥήμασι τὸ νοηθὲν ἐξαγγέλλομεν, οὐχὲ μεταποιούντες τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τὰ ῥήματα δι' ὧν ὀνομάζομεν. Τὰ μὲν γὰρ πράγματα καθὼς ἂν ἔχῃ φύσεως ἐφ' αὐτῶν μένει· ἡ δὲ διάνοια τῶν ὄντων ἀποτομένη, δι' ὧν ἂν γένηται δυνατόν ῥημάτων, ἀνακαλύπτει τὸ νόημα. Καὶ ὥσπερ οὐ συμμετεβλήθη τῇ μεταβολῇ τοῦ ὀνόματος ἡ οὐσία τοῦ Πέτρου· οὕτως οὐδὲ ἄλλο τι τῶν θεωρουμένων ἐν τῇ τῶν ὀνομάτων ἐπαλλαγῇ μεταβάλλεται. Διὸ καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου φωνὴν παρ' ἡμῶν ἐπιτεθεῖσθαι φάμεν τῷ ἀληθινῷ καὶ πρώτῳ Πατρὶ τῷ τοῦ παντός αἰτίῳ, καὶ μηδεμίαν ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ ὑποκειμένου γίνεσθαι βλάβην, εἰ ἐξ ἐτέρας φωνῆς τὸ ἴσον γνωρίσαιμεν. Ἐξεστὶ γὰρ ἀντὶ τοῦ αἰτεῖν ἀγέννητον, πρῶτον αἶτιον αὐτὸν προσεῖπεν· ἢ Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς, ἢ ἐκ μηδεμιᾶς αἰτίας ὑφεστηκότα, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ὅσα πρὸς τὴν αὐτὴν διάνοιαν φέρει. Ὅστε καὶ δι' ὧν ἐγκαλεῖ λέγων, κρατύνει τὰ ἡμέτερα δόγματα· ὅτι ὄνομα τῆς θείας φύσεως σημαντικὸν οὐκ ἐμάθομεν. Ἀλλὰ τὸ μὲν εἶναι αὐτὴν ἐδιδάχθημεν, δύναμιν δὲ προσηγορίας τοιαύτης δι' ἧς ἐμπεριλαμβάνεται ἡ ἀφραστός τε καὶ ἀόριστος φύσις, ἣ οὐκ εἶναι καθ' ὅλου φάμεν, ἢ πάντως ἡμῖν ἀγνωστον εἶναι. Ὅστε παρὲς τὴν συνθήκην μυθολογίαν, δεικνύτω τὰς σημαντικὰς τῶν οὐσιῶν προσηγορίας, καὶ τῷ παρῃλασμένῳ τῶν ὀνομάτων συνδιασχίζετω τὸ ὑποκείμενον. Ἐως δ' ἂν ὁ τῆς Γραφῆς ὁληθεύς λόγος, ὅτι Ἀβραὰμ καὶ Μωσῆς οὐκ ἐχώρησαν τὴν τοῦ ὀνόματος γνῶσιν· καὶ ὅτι Θεὸν

οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, καὶ εἶδεν αὐτὸν ἀνθρώπων οὐ-
δεὶς, οὐτε ἰδεῖν δύναται· καὶ ὅτι τὸ περὶ αὐτὸν φῶς
ἀπρόσιτον, καὶ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ πέρας οὐκ
ἔστιν, ἕως ἂν ταῦτα λαλήται παρ' ἡμῶν καὶ πιστευή-
ται. Πῶς λόγος ὁ περιληψὴν τὴν καὶ ἐρημείαν τῆς
ἀορίστου φύσεως διὰ τῆς ὀνομαστικῆς σημασίας ἐπαγ-
γελλόμενος, ὁμοίος· ἐστὶ τῷ διὰ τῆς ἰδίας παλάμης
πᾶσαν ἐκπεριλαμβάνειν οἰομένῳ τὴν θάλασσαν· ὁ γὰρ
ἐστὶ χειρὸς κοτύλη πρὸς πέλαγος ὅλον, τοῦτο πᾶσα
δύναμις λόγων πρὸς τὴν ἀφραστον καὶ ἀπεριληπτον
φύσιν.

totum pelagus, hoc omnis sermonis vis sive potentia ad ineffabilem et incomprehensibilem natu-
ram.

Ταῦτα δὲ φάμεν, οὐχ ὥς ἀρνούμενοι τὸ ἀγεννήτως
εἶναι τὸν Πατέρα, οὐδ' ὡς μὴ συντιθέμενοι τῷ γεννη-
τὸν εἶναι τὸν Μονογενῆ Θεόν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος γεγέν-
νηται, κακείνους οὐ γαγέννηται. Τί δὲ κατὰ τὴν φύσιν
ἔστιν ὁ δῖος γεννήσεως ὧν καὶ γεγεννησθῆαι πιστευ-
μένος, ἐκ τῆς τοῦ γεννηθῆναι καὶ μὴ γεννηθῆναι ση-
μασίας οὐκ ἐδιδάχθημεν. Εἰπόντες γὰρ ὅτι οὗτος ἢ
γεγέννηται, ἢ οὐ γεγέννηται, διπλῇ ἐντυπούμεθα διὰ
τῶν εἰρημένων διανοίαν· τῷ μὲν δεικτικῷ τοῦ λόγου
πρὸς τὸ ὑποκείμενον βλέποντες, τῷ δὲ Γεγέννηται, ἢ
οὐ γεγέννηται, τὸ τῷ ὑποκείμενῳ προσθεωρούμενον
διδασκόμεθα. Ὡς ἄλλο μὲν τι περὶ τοῦ ὄντος νοεῖν,
ἄλλο δὲ τι περὶ τοῦ ἐπιθεωρούμενου τῷ ὄντι. Ἀλλὰ
καὶ παντὶ ὀνόματι τῷ περὶ τὴν θεῖαν λεγομένῳ φύσιν,
τὸ ἔστι πάντως συνυπακούεται, οἷον δίκαιος, ἀφθαρ-
τος, ἀθάνατός τε καὶ ἀγέννητος, καὶ εἰ τι ἕτερον λέ-
γεται, κἂν μὴ τῇ φωνῇ συμπαραμάρτουσιν τύχη τὸ
ῥῆμα τοῦτο. Ἀλλ' ἡ διάνοια πάντως τοῦ φθεγγομένου
καὶ τοῦ ἀκούοντος, τῷ ἔστι προσπαρτίζει τὸ νομα,
ὥς εἰ μὴ τοῦτο προσκείτο, κατὰ κενοῦ τὴν προσηγο-
ρίαν πίπτειν· οἷον (κρεῖττον γὰρ ἐν ὑποδείγματι παρα-
στῆσαι τὸν λόγον), εἰπόντος τοῦ Δαβὶδ, ὅτι Ὁ Θεὸς
κριτὴς δίκαιος καὶ λοχυρὸς καὶ μακρόθυμος· εἰ μὴ
συνυπακούοιτο τῶν κατεληγμένων ὀνομάτων ἐκάστῳ
τὸ ἔστι, ματαία δόξα καὶ ἀνυπόστατος ἡ τῶν προσ-
ηγορίων ἀπαριθμίς, πρὸς οὐδὲν ὑποκείμενον ἐρει-
δομένη· συνυπακουμένου δὲ τοῦ ἔστιν ἐκάστῳ τῶν
ὀνομάτων, λοχυρεῖ πάντως τὰ εἰρημένα περὶ τὸ ὄν
θεωρούμενα. Ὅσπερ τοίνυν εἰπόντες ὅτι κριτὴς ἔστι,
διὰ μὲν τῆς κρίσεως, ἐνεργειάν τινα περὶ αὐτὸν
ἐνόησαμεν· διὰ δὲ τοῦ ἔστι τῷ ὑποκείμενῳ τὸν
νοῦν ἐπεβάλομεν, σαφῶς διδασκόμενοι διὰ τούτων,
μὴ τὸν αὐτὸν νομίζειν τῇ ἐνεργείᾳ, τὸν τοῦ εἶναι λό-
γον. Οὕτως καὶ ἐκ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι γεννητὸς ἢ ἀγέν-
νητὸς ἔστι, μερίζομεν πρὸς διπλὴν ὑπόληψιν τὴν διὰ-
νοίαν· διὰ μὲν τοῦ ἔστι νοοῦντες τὸ ὑποκείμενον, διὰ
δὲ τοῦ γεννητὸς ἢ ἀγέννητος, τὸ προσὸν τῷ ὑπο-
κειμένῳ καταλαμβάνοντες. Καθὰπερ τοίνυν κριτὴν ἢ
μακρόθυμον παρὰ τοῦ Δαβὶδ εἶναι τὸν θεὸν διδαχθέν-
τες, οὐ τὴν θεῖαν οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν τῶν περὶ αὐτὴν
θεωρουμένων ἐμάθομεν· οὕτως καὶ ἐνταῦθα, τὸ μὴ
γεγεννησθῆαι ἀκούσαντες, οὐ τὸ ὑποκείμενον διὰ τῆς
ἀπεμφάσεως ἐγνωμεν· ἀλλὰ τί οὐ χρὴ περὶ τὸ ὑπο-
κείμενον νοεῖν ὠδηγήθημεν. Τὸ δὲ κατ' οὐσίαν ὁ τί

A Scripturæ sermo qui dicit, quod Abraham et Mo-
ses non nominis habuerunt cognitionem, et quod
Deum nemo vidit unquam¹⁷, et novit ipsum nul-
lus hominum, neque videre potest¹⁸: quodque cir-
cum ipsum lux inaccessibilis et majestatis ejus
comprehensio non est, quandiu hæc proferuntur
a nobis atque creduntur. Quomodo sermo qui
aliquam de infinita natura per nominis significan-
tiam, comprehensionem et interpretationem polli-
celur, similis est ei qui propria manu omne putat
complexi mare? quod enim est manus sola ad

Hæc vero dicimus, non quod inficiemur Patrem
modo ingenito esse; neque ut non assentiamur
Unigenitum Deum, genitum esse. Sed et hic geni-
tus est et ille non genitus. Quid autem secundum
naturam est quod sine generatione et genitum esse
creditur, ex significatione geniti et non geniti non
sumus edocti. Cum enim dicimus, hic vel genitus
est, vel non est genitus, duplicem informamus per
hæc dicta intelligentiam: demonstrativo quidem
pronomine, ad subjectum respicientes, verbo vero
genitus est, vel non genitus est, id quod in subjecto
consideratur docemur. Ita ut quid aliud quidem
de eo quod est intelligamus, aliud vero de eo quod
consideratur, in eo quod est. Quinetiam in om-
ni nomine quod de divina natura dicitur, sem-
per subauditur omnino hoc verbum est, ut justus,
incorruptus, immortalis et ingenitus, et si quid aliud
dicitur, etiamsi hoc verbum, nempe est, voce non
enuntietur. Sed intelligentia et mens loquentis et
audientis nomen adaptat verbo est, ita ut nisi hoc
adjaceat, ineassum appellatio cadat. Verbi gratia
(præstat enim orationem exemplis animo repræ-
sentare) cum dixit David, quod Deus judex justus
et fortis, et longanimis¹⁹; nisi subaudiatur in
quoque nominum quæ hoc versiculo comprehen-
duntur, verbum est, vana opinio, et quæ nequit
subsistere appellationum enumeratio, cum nullo
subjecto sit fulta et innixa. Si vero in singulis no-
minibus his subaudiatur verbum est, vim certe
habebunt ea quæ dicta sunt cum in eo quod est
considerantur. Quemadmodum enim cum dicimus
quod judex est, per judicium quidem operationem
quamdam in ipso intelleximus; per verbum vero
est, ad subjectum mentem appulimus, aperte per
hæc edocti, non eandem esse existinare actus et
essentiæ rationem. Sic etiam ex eo quod dicimus,
quod genitus est, vel ingenitus, in duplicem no-
tionem intelligentiam nostram partimur; nam per
verbum est, intelligimus subjectum; et per genitum
vel ingenitum, id quod adest subjecto comprehen-
dimus. Quemadmodum igitur judicem, vel longani-
mem esse Deum a Davide cum docti sumus, non divi-
nam essentiam, sed eorum aliquid quæ in ipsa consi-
derantur didicimus: sic et hic non genitum esse

¹⁷ Joan. 1, 18. ¹⁸ 1 Tim. vi, 16. ¹⁹ Psal. cxliv, 8.

audientes, non subjectum per hanc declarationem A novimus, sed aliquid quod non oportet de subjecto mente concipere inducti sumus: quod autem secundum essentiam quidnam tandem esse nihilominus in obscuro manet. Sic etiam cum sancta Scriptura reliqua divina nomina de eo quod est enuntiat, ipsum vero innominabile Mosi tradit. Qui ergo naturam ejus quod est aperire se proficitur, neutiquam ea quæ sunt de eo quod est explicet, sed ipsam suis verbis si potest nobis explanet naturam. Quodcunque enim nomen dixeris, est de eo quod est; non illud est: bonus, ingenuus, sed quod est a nullo horum deseritur. Hujus igitur qui est bonus et qui est ingenuus, sicuti est definitionem qui redditurum se pollicetur, vanus fuerit, dum ea quæ in eo quod est considerantur, sermone tractat, de ipsa vero essentia, quam oratione explicare pollicetur ne verbum quidem. Nam ingenuus esse unum est eorum quæ in eo qui est considerantur. Alia enim oratio quæ dicit esse; alia verò quæ ait quodam modo esse. Quod hucusque est ineffabile, nec per ea quæ dicta sunt explicabile. Prius igitur nobis essentia nomina manifestet: tum demum appellationum fallacis naturam dividat. Donec enim quod queritur manet non expressum, incassum hæc de nominibus ab ipso artificiose excogitata fuerint, cum non sint nomina.

Talis igitur robustior illa Eunomii ansa adversus veritatem, cum multa in hac parte scriptionis dogmata silentio sint præterita. Nam mihi quidem videtur eos decere qui in hoc armorum curriculo versantur adversus veritatis hostes, ut contra eos quidem armentur qui speciosa quadam mendacii C probabilitate muniti esse videntur; minime vero sermonem contaminare in cadaverosis ac putidis aliorum notionibus. Nam putare omnia quæ essentia ratione unita sunt omnino etiam corporeæ corruptioni alligata esse: hoc enim quod hac in parte ait, ut cadaverosam graveolentiam libens transgrediar: cujusvis puto mentem habentis, in promptu conspiciere est, quod mortuum est et collapsum in ejus oratione. Quis enim ignorat infinitam esse humanarum animarum multitudinem, unam vero essentiam omnibus subjecti; et quod in ipsis est subjectum, a corporum labe et corruptione alienatum esse, ita ut etiam parvulus notus sit sermo? quod corpora non quia sint inter se ejusdem essentia corrumpuntur et dissolvuntur, sed quia D compositam indepta sunt naturam. Alia enim compositi, alia subjecti essentia ratio. Quare dicere quod corpora quæ sunt ejusdem substantia corruptioni sunt obnoxia, verum est, conversio autem verum non habet. Quod quidquid est ejusdem substantia, hoc sit omnino corruptibile: sicut ostenditur in animis, quorum una est essentia, communioni tamen essentia interitus non inest. Quod vero de animis definivimus, id etiam de omni intellectuali substantia quæ in creatura spectatur, vere et proprie dici potest. Non enim, ut vult Eunomius, a Paulo collectæ voces virtutum transmundanarum naturas aliquas inter se differentes et disparces significant, sed appellationum significantia

potest estin, οὐδὲν ἦττον ἐν ἀδήλῳ μένει· οὕτω καὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς τὰ μὲν λοιπὰ τῶν θεῶν ὀνομάτων κατὰ τοῦ ὄντος κατηγοροῦσης, αὐτὸ δὲ τὸ ὄν ἀκατονόμαστον τῷ Μωσῇ παραδίδωσιν. Ὁ τοίνυν τοῦ ὄντος ἐκκαλύπτων τὴν φύσιν, μὴ τὰ περὶ τὸ ὄν διεξίεται, ἀλλ' αὐτὴν ἡμῖν φανεροῦτω δι' ὧν λέγει τὴν φύσιν. Πᾶν γὰρ ὅ τι περ ἂν εἴπῃς ὄνομα, περὶ τὸ ὄν ἐστιν, οὐκ ἐκείνῳ ἐστιν· ἀγαθὸς, ἀγέννητος, ἀλλὰ τὸ ἐστιν, ἐκάστου τούτων οὐκ ἀπολείπεται. Τούτου τοίνυν τοῦ ὄντος ἀγαθοῦ, καὶ ὄντος ἀγεννήτου, καθὼς ἐστι, τὸν λόγον τις ἀποδείξειν ἐπαγγεῖλαμενος, μάταιος ἂν εἴη· τὰ μὲν ἐπιθεωρούμενα λέγων· αὐτὴν δὲ σιωπῶν τὴν οὐσίαν ἣν ἐρμηνεύειν τῷ λόγῳ κατεπαγγέλλεται. Τὸ γὰρ ἀγεννήτως εἶναι, ἐν τῶν ἐπιθεωρουμένων ἐστὶ τῷ ὄντι. Ἄλλος δὲ τοῦ εἶναι, καὶ ἄλλος τοῦ πῶς εἶναι ὁ λόγος. Ὁ μέχρι τοῦ νῦν ἀρρήτῳ τε καὶ ἀνερμήνευτον ἐκ τῶν εἰρημένων ἐστίν. Οὐκοῦν φανερωσάτω πρότερον ἡμῖν τὰ τῆς οὐσίας ὀνόματα· καὶ τότε τῇ παραλογίᾳ τῶν προσηγοριῶν διατεμέντω τὴν φύσιν. Ἔως δ' ἂν ἀνεκφώνητον τὸ ζητούμενον μένη, μάτην αὐτῷ τὰ περὶ τῶν ὀνομάτων τεχνολόγηται, τῶν ὀνομάτων οὐκ ὄντων.

Donec enim quod queritur manet non expressum, incassum hæc de nominibus ab ipso artificiose excogitata fuerint, cum non sint nomina.

Ἡ μὲν οὖν ἰσχυροτέρα τῶν Εὐνομίου κατὰ τῆς ἀληθείας λαβὴ, τοιαύτη, πολλῶν κατὰ μέρος τοῦτο τῆς λογογραφίας σιωπηθέντων δογμάτων. Δοκεῖ γὰρ μοι πρέπειν τοῖς τὸν ἐνόησον τοῦτον κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας τρέχουσιν δρόμον, πρὸς τοὺς πεπραγμένους ποσὺς τῇ πιθανότητι τοῦ ψεύδους ὀπλιζεσθαι· τοῖς δὲ νεκροῖς καὶ οὐδὲσί τῶν νοημάτων, μὴ ἐμμολύειν τὸν λόγον. Τὸ γὰρ οἶσθαι πάντα ὅσα τῷ τῆς οὐσίας ἦνται λόγῳ, πάντως καὶ ἐν σωματικῇ φθορᾷ συνεζεύχθαι (τοῦτο γὰρ, ὃ ἐν τῷ μέρει τούτῳ φησίν, ὡς νεκρῶδ' ὕσωνίαν, ἐκὼν ὑπερῆσθαι), παντὸς οἵμαι τοῦ νοῦν ἔχοντος· ἐκ τοῦ προχείρου κατεῖναι δυναμένου τὸ τεθηγκὸς τε καὶ διαπεπτωκὸς τοῦ λόγου. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι πλῆθος μὲν ἀπειρον τῶν ἀνθρωπίνων ἐστὶ ψυχῶν, οὐσία δὲ πάσαις ὑπόκειται μία· καὶ τὸ ὑποκείμενον ἐν αὐταῖς· τῆς σωματικῆς διαφθορᾶς ἡλλοτριῦται; Ὡστε νηπιὸς φανερόν εἶναι τὸν λόγον, ὅτι τὰ σώματα οὐ διὰ τὸ ὁμοούσια εἶναι ἀλλήλοις, διαφθείρεται τε καὶ διαλύεται· ἀλλὰ διὰ τὸ σύνθετον εἰληφέναι τὴν φύσιν. Ἄλλος δὲ τοῦ συνθέτου, καὶ ἕτερος τοῦ ὑποκειμένου τῆς οὐσίας λόγος· ὥστε τὸ μὲν ὁμοούσια τὰ φαρτὰ σώματα λέγειν, ἀληθὲς ἐστίν, ἣ δὲ ἀναστροφή τὸ ἀληθὲς οὐκ ἔχει· πᾶν τὸ ὁμοούσιον, τοῦτο καὶ φαρτὸν ἐστὶ πάντως. Ὡς ἐπὶ τῶν ψυχῶν ἀποδείκνυται, ὧν καὶ οὐσία μία, καὶ φθορὰ τῇ κοινότητι τῆς οὐσίας οὐ πρόσσεστιν. Ὁ δὲ περὶ τῶν ψυχῶν ἀποδοθεὶς λόγος, καὶ περὶ πάσης νοερᾶς ὑποστάσεως τῆς ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένης οἰκείως ἂν ἔχοι. Οὐ γὰρ καθὼς Εὐνόμιος βούλεται, αἱ παρὰ τοῦ Παύλου κατελεγεμένα φωναὶ τῶν ὑπερκosμίων δυνάμεων φύσεις τινὰς ἀλλήλων παρηλλαγμένας σημαίνουσιν· ἀλλ' ἡ τῶν προσηγοριῶν σημασία σαφῶς ἐνδείκνυται, τὸ μὴ φύσεων διαφορὰς, ἀλλὰ τῆς ἐπουρανίου στρατιᾶς τάς ποικίλας τῶν ἐνεργειῶν ιδιότητας τῷ λόγῳ παρίστασθαι. Ἀρχαὶ γὰρ, φησὶ,

καὶ θρόνοι, καὶ ἐξουσίαι, καὶ δυνάμεις, καὶ κυριότητες· αὐτὰ δὲ τὰ ὀνόματα τοιαῦτά ἐστιν, ὡς αὐτὸθεν παντὶ πρόδηλον εἶναι, τὸ κατ' ἐνεργείας τινὸς τετάχθαι τὰ σημαίνόμενα. Τὸ γὰρ ἄρχειν, καὶ τὸ ἐξουσιάζειν, καὶ τὸ κυριεύειν, καὶ τὸ θρόνον εἶναι τινος· ταῦτα πάντα οὐκ ἂν ὁ λελογισμένος εἰς οὐσιῶν διαφορὰς ἐπαγάγῃ, προδήλως τῆς ἐνεργείας ὅφ' ἐκάστου τῶν ὀνομάτων σημασιότητος. Ὡστε ὁ λέγων φύσεων διαφορὰς ἐν τοῖς κατελεγμένοις ὀνόμασι παρὰ τοῦ Παύλου σημαίνεσθαι, φρεναπατᾷ ἑαυτὸν, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, μὴ εἰδὼς μήτε ἂ λέγει, μήτε περὶ τίνων διαβεβαίωται, σαφῶς ἐνδεικνυμένης τῆς τῶν ὀνομάτων σημασίας, ὅτι ἀφωμένων τινῶν διαφορὰς ὁ Ἀπόστολος ἐν ταῖς νοηταῖς δυνάμεσιν οἶδεν, οὐκ οὐσιῶν ἰδιότητος διὰ τῶν ὀνομάτων ἐνδείκνυται.

ἢ I Tim. 1 7.

A aperte demonstrat non naturarum differentias, sed celestis militiæ varias functionum, muneris, sive operationum proprietates oratione significari. Principatus enim, inquit, et throni, et dominationes, et potestates, et virtutes : hæc autem nomina talia sunt, ut inde cuius perspicuum esse possit, ea quæ significantur ordinata esse ad aliquam muneris functionem. Nam principatum tenere, habere potestatem, dominari, et thronum esse sive solium alicujus : hæc omnia qui ratione expenderit, non ad essentialium differentias reduxerit, cum aperte functio muneris in quoque nomine significetur. Quare qui dicit naturarum differentias in illis a Paulo collectis nominibus significari, seipsum seducit, ut loquitur Apostolus **, neque sciens quæ dicit, neque de quibus affirmat, quia aperte nominum significantia demonstrat, quod Apostolus per hæc nomina quarundam dignitatum differentias in intellectualibus virtutibus novit, non essentialium proprietates ostendit.

ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΛΟΓΟΣ Η΄.

CONTRA EUNOMIUM LIBER OCTAVUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΟΓΔΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α'. Ὁ δὲ ὁ λόγος τὴν παρὰ τῶν αἱρετικῶν βλασφημίαν, τῶν ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Μονογενῆ λεγόντων, καὶ ὅτι ἦν, ὅτε οὐκ ἦν, πάνυ θανμαστῶς ἀνατρέπει, καὶ οὐ πρόσφατον, ἀλλ' ἐξ ἀιδίου τὸν Υἱὸν ὄντα δεικνυσιν, ἐκ τε τοῦ τῷ Μωϋσεὶ εἰρηκέναι. Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, τῷ δὲ Μωϋσέ, ἵνα τί ἐρωτᾷς τὸ ὄνομά μου; καὶ τοῦτό ἐστι θανμαστόν. Πρὸς τοῦτοίς καὶ ὁ Δαβὶδ πρὸς τὸν Θεὸν φησι, Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἐγὼ σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἡσαΐας, Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. Καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς, Ἐν ἀρχῇ ἦν, καὶ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν· καὶ μήτε ἀρχὴν, μήτε τέλος ἔχοντα· εἰδωλολάτρως δὲ τοὺς πρόσφατον ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὸν λέγοντας ἀποδεικνυσιν. Ἐν οὖν καὶ τὸ ἀπαύρασμα τῆς δόξης, καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως παγκάλως διερμηνεύει.
- β'. Εἰτα τὴν βούλησιν τοῦ Πατρὸς περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως διεξιὼν, δεικνυσὶ τὸ ἀγαθὸν βούλημα ἐξ ἀιδίου ὄν, ὅπερ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, τῷ Πατρὶ ἐνυπάρχων, καὶ καθάπερ τῇ φλογὶ ἡ αἰγὴ, καὶ τῷ ὀφθαλμῷ ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐνέργεια, συμψηφὸς οὕσα τῇ βουλήσει.
- γ'. Εἰθ' οὕτως τὰ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ὡς προσεστασθέντα παραδραμῶν, τὸ περὶ τῆς γεννήσεως σημαίνοντα διέξεισι, διαφόρους εἰπὼν γεννήσεις ἐξ ὕλης, καὶ τέχνης, καὶ οἰκοδομημάτων, καὶ τῆς ἐκ τῶν ζώων διαδοχῆς, τῶν τε ἐξ ἀποβρίας, ὡς ἐξ ἡλλου καὶ ἀκτίως, λαμπάδος καὶ αἰγῆς, ἀρωμάτων καὶ μύρων, καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν ποιότητος, καὶ τὸν ἐκ τοῦ νοῦ λόγον, καὶ τὸν ἀπὸ σήψεως ἐξῶν, καὶ πυρὸς συμπιλήσεως, καὶ ἑτέρων μυρίων πανσφως διελήλυθεν.
- δ'. Πρὸς τοῦτοίς τὴν περὶ Θεοῦ ἐνεργείαν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων δεικνυσὶν ὑποδείγματων· καὶ γὰρ

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI OCTAVI.

1. Octavus liber illam hæreticorum blasphemiam, Unigenitum ex non existentibus esse : et erat, quando non erat, plane mirabiliter evertit, Filiumque non esse recentem, sed ab æterno demonstrat ex illo Moysis : Ego sum, qui sum. Et ex illo ad Manue : Quid queris nomen meum, quod est admirabile? Adhæc David ait : Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient. Et Isaias : Ego sum Deus primus, et ego post hæc. Et Evangelista : In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, principii et finis ex-pers. Addit idololatræ eos esse, qui Filium nuperrum esse, et ex non entibus existisse tradunt ; ubi etiam de splendore gloriæ, et de caractere substantiæ perquam pulchre disserit.
2. Voluntatem Patris de generatione Filii explicans ostendit id quod ex bona voluntate venit, nempe Filium, ab æterno Patri inexistere, et coexistere ; et ut flammæ fulgorem, et oculo videndi facultatem : ita Filium voluntati illi cognatum et naturaliter coexistentem esse.
3. Postea ea, quæ sunt de substantia Filii tanquam prius discussa, prætercurrens, generationis significantes explanat : varias scilicet generationes esse : ex materia, ex arte et ædificiis, ex animalium successione et ex emanatione, ut ex sole et radio ; ex lampade et splendore, ex aromatis et unguentis, et ex ipsorum qualitibus seu evaporationibus ; ex mente et ratione, ex putredine lignorum, ex ignis condensatione, et ex aliis sexcentis.
4. Adhæc operationes Dei humanis exemplis declarat : etenim quod sunt manus et pedes, et reliquæ cor-

poris partes, quibus homines aliquid efficiunt; illud loco omnium Deo est sola voluntas. Ita etiam se generationis differentia habet: idcirco Unigenitus appellatus est, quod ut generatio ejus cum nulla aliarum communionem habeat: sed cum splendor gloriae et odor unguenti vocetur, ipso nomine conjunctionem et comaternitatem naturae suae cum Patre prae se ferit.

5. Ostendit Creatoris et Unigeniti hypostasim non habere initium, instar rerum creatarum, prout Eunomius censebat: sed esse initii experientem, et aeternitatem: Unigenitoque neque ratione substantiae, neque ratione nominum ullam cum creaturis communionem intercedere; sed ab aeterno cum Patre exsistere, quemadmodum liber panaretus, sive Ecclesiasticus, testatur; temporumque initium, finem et medium esse: multisque de Unigeniti divinitate et aeternitate, praeterea de animabus, de angelis, de vita et morte disputatis, libro finem imponit.

Eunomii quidem valida rationum firmamenta ita se habent. Ego autem, cum ea quae pollicitus fuerat argumentorum robora ita cariosa et invalida sint oratione demonstrata, reliqua silentio praeterire arbitror oportere, quia, valentioribus reliquis prostratis argumentis, alia simul eadem virtute profligantur: quemadmodum in bellis usu venit, cum pars aliis potentior occubuit, reliqua pars exercitus nullo deinceps in pretio a victoribus habetur. Sed caput blasphemiae quod in sequenti orationis serie proponitur, non sinit me tacere. Nam ex eo quod non est, ad id quod est, Unigenitum prodixisse, hoc certe horribile, Deumque negans omnique impietate magis fugiendum Eunomii dogma, nunc in consequenti sermone molitur. Sed quoniam omnibus hoc errore incantatis, in lingua promptum est ad praestruendum Unigenitum, qui omnem creaturam ex nihilo creavit, ex eo quod ante non erat, esse: quod nempe dicunt: Si erat, non est genitus; et si genitus est, non erat. Ac propterea huic errori ex huiusmodi multum accessit auxilium: quandoquidem ille qui animo sunt imbecilliore, hac apparente et superficiali probabilitate angustiis urgentur, et ad consentiendum huic blasphemiae pertrahuntur, necesse est radicem amaritudinis huius placiti non praeterire: ne, sicut ait Apostolus (a), sursum crescens molesta inturbet. Ac primum quidem hunc in seipso sermonem considerandum esse dico, sine respectu ad eam quae ad disquisitionem et confutationem eorum quae proponuntur esse veniendum.

Veræ divinitatis unum indicium et insigne sanctae Scripturae sermo indicat, quod Moses voce coelitus emissa didicit, cum audivit eum qui dixit: Ego sum qui sum¹. Ergo hoc solum numen esse arbitramur, quod secundum aeternitatem et infi-

δ χεῖρες, καὶ πόδες, καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ σώματος, μεθ' ὧν οἱ ἄνθρωποι δημιουργοῦνται, τοῦτο ἀπὸ πάντων ἐπὶ θεοῦ μόνον τὸ βούλημα ἐπάρχει. Οὕτω δὲ καὶ τὸ περὶ τῆς γεννήσεως παρηλλαγμένον τυγχάνει· διὸ καὶ Μονογενὴς προσηγορεύεται, διὰ τὸ μηδεμίαν κοινωρίαν ἑτέρας γεννήσεως· ἣ ἔχειν τὴν κτίσιν· ἀλλ' ἀκαύσασμα δόξης, καὶ δόμῃ μύρου λεγόμενος, τὸ συνημμένον καὶ συναίδιον τῆς πρὸς τὸν Πατέρα φύσεως δεικνύσιν.

ε'. Ἐἴτα τὴν τοῦ δημιουργοῦ καὶ Μονογενεὸς ὑπόστασιν οὐκ ἀρχὴν ἔχειν, ὥς περ καὶ τὰ δημιουργήματα, ὡς ὁ Εὐνόμιος φησιν, ἀλλ' ἀναρχον καὶ ἀίδιον, καὶ μηδεμίαν κοινωρίαν, μήτε ἀπὸ τῆς οὐσίας, μήτε ἀπὸ τῶν ὀνομάτων τὸν Μονογενῆ πρὸς τὴν κτίσιν ἔχοντα, ἀλλ' ἐξ αἰδίου τῷ Πατρὶ συνῆντα, καθὼς ἡ παράδειξις λέγει Σοφία, ἀρχὴν τε καὶ τέλος καὶ μεσότητα χρόνων ὄντα· πολλὰ τε περὶ τῆς τοῦ Μονογενεὸς θεότητος καὶ αἰδιότητος, ἔτι τε περὶ ψυχῶν καὶ ἀγγέλων, καὶ ζωῆς, καὶ θανάτου εἰπὼν, τὸν λόγον πληροί.

Τὰ μὲν ἰσχυρὰ τῶν τοῦ Εὐνομίου τοιαῦτα. Ἐγὼ δὲ τῶν ἐν ἐπαγγελίᾳ δυνάμεων οὕτω σαφῶν τε καὶ ἀνυποστάτων ἐπιδειχθέντων τῷ λόγῳ, σιωπᾶν οἶμαι δεῖν ἐπὶ τῶν ὑπολοίπων, τοῖς κατὰ τῶν ἰσχυρῶν ἐλέγχοις καὶ τῶν ἄλλων τῇ δυνάμει συναπλεγθέντων· καθάπερ ἐπὶ τῶν πολέμων συμβαίνει, τοῦ δυνατωτέρου τῶν ἄλλων καταπασόντας, μηκέτι τὸ λοιπόμενον τῆς στρατιᾶς ἐν λόγῳ τινὶ τοῖς κεκρατηκόσι τοῦ ἰσχύοντος γίνεσθαι. Ἄλλ' οὐκ ἐξ σιωπᾶν τὸ κεφάλαιον τῆς βλασφημίας ἐν τοῖς ἐφεξῆς τοῦ λόγου προκείμενον. Τὴν γὰρ ἐκ μὴ ὄντων εἶναι τὸ εἶναι τοῦ Μονογενεὸς πάροδον, τοῦτο δὴ τὸ φρικτόν τε καὶ ὄνειδον, καὶ πάσης ἀσεβείας φευκτότερον δόγμα τοῦ Εὐνομίου, νῦν ἐν τῇ ἀκολουθείᾳ τοῦ λόγου κατασκευάζεται. Καὶ ἐπειδὴ πᾶσι τοῖς διὰ τῆς ἀπάτης ταύτης γεγορημένοις, ἑτοιμον ἐπὶ γλώσσης ἔστιν εἰς κατασκευὴν τοῦ ἐκ μὴ ὄντων εἶναι τὸν Μονογενῆ, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐξ οὐκ ὄντων ποιήσαντα, τὸ λέγειν, Εἰ ἦν, οὐ γεγέννηται· καὶ εἰ γεγέννηται, οὐκ ἦν· καὶ πολλὴν ἔχει διὰ τοῦτον ἡ ἀπάτη τὴν συμμαχίαν, τῶν μικροψυχωτέρων ἐν τῇ ἐπιπολαίῳ ταύτῃ πιθανότητι στενωγορουμένων, καὶ πρὸς κατάθεσιν τῆς βλασφημίας ὑπαγομένων· ἀνάγκη μὴ παρελθεῖν τὴν βίβλαν τῆς πικρίας τοῦ δόγματος· ἵνα μὴ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἄνω φύσους διοχλήῃ. Πρῶτον δὲ φημι δεῖν αὐτὸν ἐφ' αὐτοῦ τὸν λόγον κατανοῆσαι, διχα τῆς πρὸς τοὺς ἐναντίους μάχης· εἴθ' οὕτως καὶ τὴν ἐξέτασιν τε καὶ τὸν ἐλέγχον τῶν ἐκτεθέντων ἐλθεῖν.

nobis est cum adversariis pugnam: tum demum

Ἐν γνῶρισμα τῆς ἀληθινῆς θεότητος ὁ τῆς ἁγίας Γραφῆς ὑποδείκνυσιν λόγος, ὃ διὰ τῆς ἀνωθεν φωνῆς ἐδιδάχθη ὁ Μωσῆς, ἀκούσας τοῦ εἰπόντος, ὅτι Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Οὐκ οὖν τοῦτο μόνον θεὸν εἶναι ὡς ἀληθῶς πιστεύειν οἰόμεθα δεῖν, ὃ κατὰ τὸ αἰδούν τε καὶ ἀ-

¹ Exod. iii, 14.

(a) Videtur alludere ad id quod scribit D. Paulus, II ad Tim. 2: Sermo eorum ut cancer serpit.

ριστον ἐν τῷ εἶναι καταλαμβάνεται: καὶ πᾶν τὸ περὶ αὐτὸ θεωρούμενον ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει, οὔτε προσγιγνώμενον οὔτε ἀπογιγνώμενον. Ὅστε εἰ τις λέγοι περὶ Θεοῦ, ὅτι πρότερον μὲν ἦν, νῦν δὲ οὐκ ἔστιν, ἢ ὅτι νῦν μὲν ἔστι, πρότερον δὲ οὐκ ἦν, ἐπίσης ἀθεον κρινόμεν τῶν εἰρημένων ἑκάτερον· κολοδοῦται γὰρ ὁμοίως δι' ἀμφοτέρων ὁ τῆς αἰδιότητος, λόγος, καθ' ἑκάτερον μέρος ὁμοίως τῷ ἀνυπάρκτι περιχοπτόμενος. Εἰ προσθεωροίη τις τὸ μὴ ὂν τοῦ ὄντος, εἴτε καταλήγειν τὸ ὂν εἰς τὸ μὴ ὂν ἀποφαίνεται, καὶ οὐδὲν παραμυθεῖται τὴν ἀσέβη περὶ τὸ θεῖον ὑπόληψιν, ἐν πρώτοις ἢ τελευταίοις ἐπιθρυλλούμενον τῷ θεῷ τὸ ἀνυπαρκτον. Διὰ τοῦτο τὴν περὶ τοῦ μὴ εἶναι ποτε τὸν ὄντως ὄντα κατασκευὴν, ἀρνησίν τε καὶ ἀθέτησιν τῆς ἀληθινῆς θεότητος εἶναι διοριζόμεθα. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν διὰ τοῦ φωτὸς ἑαυτὸν τῷ Μωσῇ δειξας, ὄντα ἑαυτὸν ὀνομάζει, λέγων, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Ἡσαίας δὲ καθάπερ ὄργανον τοῦ ἐν αὐτῷ φθεγγομένου γενόμενος, καὶ προσώπου λέγει τοῦ ὄντος, ὅτι Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἔγὼ μετὰ ταῦτα, ὡς διὰ τούτου νοεῖσθαι καθ' ἑκατέραν ἔννοian ἐπὶ Θεοῦ τὸ αἰδιον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πρὸς τὸν Μανωὲ γενομένη φωνή, τὸ ἀπερλήπτον εἶναι διὰ τῆς τοῦ ὀνόματος σημασίας τὸ θεῖον ἐνδείκνυται, ὅτε μαθεῖν ἀξιούντος τοῦ Μανωὲ τὸ ὄνομα ὡς προελθούσης εἰς ἔργον τῆς ἐπαγγελίας ἐπ' ὄνοματος δοξάζει τὸν εὐεργέτην, λέγει πρὸς αὐτὸν Τί τοῦτο ἔρωτῃς; καὶ αὐτὸ ἐστὶ θαυμαστόν· ὡς διὰ τούτου μαθεῖν, ὅτι ἐν ἐστὶ σημαντικὴν τῆς θείας φύσεως ὄνομα, τὸ ἀρρήτως περὶ αὐτῆς ἡμῖν θαῦμα κατὰ ψυχὴν ἐγγιγνώμενον. Ὁσαύτως δὲ καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ, ἐν τοῖς καθ' αὐτοῦ λόγοις, τὸ Ἰσον βοᾷ, ὡς πάσης μὲν τῆς κτίσεως ὑπ' αὐτοῦ παραχθείσης εἰς γένεσιν, μόνου δὲ τοῦ Θεοῦ ὡσαύτως ἀεὶ τε ὄντος, καὶ εἰσαεὶ διαμένοντος· ἐν οἷς φησι, Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα παρὰ τῶν θεοφορουμένων ἀκούοντες, πῶς οὐχ ὁ μὴ ἐξ αἰδίου ἐστίν, ὡς πρόσφατόν τε καὶ ἀλλότριον τῆς ἀληθινῆς θεότητος, τοῖς εἰδωλολάτραις προσκυνεῖν καταλείπομεν; Τὸ γὰρ νῦν ὂν, πρότερον δὲ μὴ ὂν, πρόσφατόν ἐστι πάντως καὶ οὐκ αἰδιον· τὸ δὲ πρὸς τι τῶν προσφάτων ὄρβν, δαιμόνων λατρείαν ὁ Μωσῆς ὀνομάζει, λέγων· Ἐδυσαν δαιμονίους καὶ οὐ θεῶν θεοὺς οἷς οὐκ ἠδεδισαν οἱ πατέρες αὐτῶν, καιροὶ καὶ πρόσφατοι ἦσαν. Εἰ οὖν τὸ πρόσφατον ἐν σεβάσματι, δαιμόνων ἐστὶ λατρεία, καὶ τῆς ἀληθινῆς θεότητος ἡλλοτριῶται· ὁ δὲ νῦν μὲν ἐστίν, ἀεὶ δὲ οὐκ ἦν, πρόσφατόν ἐστι καὶ οὐκ αἰδιον, ἀναγκαίως πρὸς τὸ ὂν βλέποντας, τοὺς τὸ μὴ ὂν τῷ ὄντι συνθεωροῦντας καὶ λέγοντας, ὅτι ποτὲ οὐκ ἦν, τοῖς θεραπευταῖς τῶν εἰδώλων ἐγκαταλέγομεν. Καὶ γὰρ ὁ μέγας Ἰωάννης τὸν μονογενῆ Θεὸν ἰδίῳ καταγγέλλων κηρύγματι, παντοίως τὸν ἑαυτοῦ κατασφαλίζεται λόγον, ὡς μὴ τινα πάροδον τὴν τοῦ μὴ εἶναι ὑπόληψιν κατὰ τοῦ ὄντος λαβεῖν. Λέγει γάρ, ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἦν, καὶ Θεὸς ἦν, καὶ φῶς ἦν, καὶ ζωὴ καὶ ἀλήθεια, καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ πάντοτε ἦν, καὶ οὐδὲν οὐδέποτε τι τῶν καλῶν οὐκ ἦν, ὁ πάντων τῶν ἀγα-

nitatem in esseprehenditur: et quidquid in ipso spectatur semper eodem modo se habet, neque in eo sit quidquam vel prius vel posterius. Quare si quis dicat de Deo quod prius quidem erat, nunc autem non est, vel quod nunc quidem est, prius autem non erat: ex aequo impium utrumque dictorum censemus: pariter enim per utrumque aeternitatis ratio mutilatur, ab utraque parte a non existente circumcisa. Si quis prospicere velit non ens in ente, vel deficere ens in non ens pronuntiat, hic impiam de Deo opinionem in animis insitam nihil juvat, in primis seu postremis, id quod non existit in Deo, passim asserens. Quapropter eum qui vere est non esse astruere, negationem contemptumque esse veræ deitatis diserte et expresse dicimus. Siquidem ille qui semetipsum per lucem Mōsi demonstravit, entem seipsum nominat dicens, *Ego sum qui sum*. Isaias vero tanquam instrumentum ejus, qui in eo loquebatur factus ex persona ejus qui est dicit: *Ego primus et ego post hæc*¹, ut per hoc secundum utramque notitiam quod æternum est, in Deo intelligatur. Similiter etiam vox illa quæ ad Manoe facta est, Deum esse incomprehensibilem, per nominis significantiam ostendit, quæ cum discere vellet Manoe nomen ejus, ut promissione adimpleta nominatim benefactorem glorificaret, ad eum dicit, *Quid hoc interrogas? et ipsum est admirabile*², ita ut ex hoc discere liceat, quod unum est divinæ naturæ significativum nomen, quod nempe de ipsa ineffabiliter mentem nostram subito admiratio. Similiter etiam magus David dum de eo loquitur, idem clamat: omnem quidem creaturam ab ipso ad generationem adductam fuisse, solum vero Deum eodem modo semper esse, eundemque in perpetuum permanere. In quibus ait: *Tu autem idem es, et anni tui non deficient*³. Hæc et ejusmodi ex viris Dei spiritu afflatis cum audimus, quomodo id quod ab æterno non est, ut recens et alienum a vera Deitate, idololatriæ, id est, fictitiorum deorum cultoribus adorandum non relinquimus? Quod enim nunc est, prius autem non erat, recens est omnino nec æternum; intueri autem in aliquid recentium, dæmonum cultum vocat Moses, dicens: *Immolaverunt dæmoniis, et non Deo: diis quos ignoraverunt patres ipsorum, novæ recentisque venerunt*⁴. Si igitur quod recens est in his quæ coluntur, dæmonum est cultura, et a vera Deitate alienum est: quod autem nunc est, semper autem non erat, recens est et non æternum: necessario nos qui id quod est intuemur, eos qui quod non est cum eo quod est contemplanur, et dicunt quod quondam non erat, idolorum cultoribus annumeramus. Etenim magnus Joannes unigenitum Deum suo præconio annuntians, suum omnibus modis præmunit sermonem, ut nullus sit aditus ad opinionem concipiendam contra id quod est ipsum non aliquando fuisse: dicit enim, In principio erat,

¹ Isai. xlv, 5. ² Judic. xiii, 48. ³ Psal. ci, 28.⁴ Deut. xxxii, 17.

et apud Deum erat, et Deus erat, et lux erat, et vita et veritas, et omnia bona semper erat²: et nihil unquam quidquam bonorum non erat, qui est omnium bonorum plenitudo, et in sinibus Patris. Si igitur Moses velut veræ Deitatis characterem aliquem nobis lege sanxit, nihil nempe aliud de Deo cognoscere quam hoc solum quod est: hoc enim demonstrat, *Ego sum qui sum*³. Isaias autem undique infinitatem entis suo præconio pronuntiat, neque in principio, neque in fine ens in Deo limitatus et definitus intuens. Nam cum dixit: *Ego primus et ego post hæc*⁴, in neutro æternitatis terminum statuit. Ita ut neque ad principium cernentes, inveniamus signum aliquod a quo esse cœperit, et post quod non erat: neque ad id quod deinceps sequitur intelligentiam appellentes, termino aliquo ejus quod est interdicimus processum in æternum. Cum præsertim David propheta recentem et alienum deum adorare vetet⁵: in quorum utrumque impingunt hæreseos dogmata. Nam in eo quod dicunt, non esse æternum, recentem, in eo quod a natura veri

Hæc igitur cum ita se habeant, quidquid ejusmodi per cavillos præstruunt, quod videlicet aliquando non fuerit ille qui vere est, nihil aliud quam transgressionem Christianismi, et ad idolorum culturam reversionem esse definimus. Cum enim evangelista per theologiam undique ex eo quod est, quod non est exterminarit, et per continuam verbi, *erat*, repetitionem, quod non sit, suspicandi occasionem diligenter expunxerit, ipsum vero Unigenitum, et Deum, et Verbum Dei, et Filium Dei, et æqualem Deo, et omnia quæ sunt hujusmodi ubique nominaverit, firmum habemus hoc in nobisipsi judicium atque immutabile, quod si Deus est unigenitus Deus, semper credendum est ipsum esse Deum qui creditus est. Quinetiam si vere est Deus, semper omnino est, et nunquam non esse comprehenditur. Deus enim, sicut sæpe diximus, si nunc est, et semper omnino fuit: quod si aliquando non fuit, nihil nunc est funditus. Sed quoniam Filium esse unigenitum Deum et in perpetuum permanere, etiam ab inimicis veritatis conceditur: hoc dicimus quod qui semper est in Patre, non secundum unum solum est in ipso, sed secundum omnia quæ Pater esse intelligitur, per omnia est in ipso. Quemadmodum igitur is qui in incorruptione Patris est, incorruptibilis est et in bonitate hōnus, et in potestate potens, et in quoque eorum quæ præstantiora in Patre intelliguntur, illud est: sic etiam qui in æternitate Patris est, omnino æternus est. Patris autem æternitas inde dignoscitur, quod videlicet neque ex non ente cœperit, neque in id quod non est desinat. Ergo ille qui omnia quæ sunt Patris habet, atque in omni gloria Patris consideratur, quemadmodum existens in vita Patris sine carentis, finem vitæ non habet: sic in Patre originem non habente, dierum principium non habet, sicut inquit Apostolus⁶, sed et ex Pa-

θῶν τὸ πλῆρωμα ὢν, καὶ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ὢν. Εἰ τοίνυν Μωσὴς μὲν οἶόν τινα χαρακτῆρα τῆς ἀληθινῆς Θεότητος ἡμῖν νομοθετεῖ, τὸ μηδὲν ἄλλο περὶ Θεοῦ γινώσκειν, ἢ τοῦτο μόνον ὅτι ἐστὶ. Τοῦτο γὰρ ἐνδείκνυται τὸ, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Ἡσαίας δὲ τὸ πανταχόθεν ἀόριστον τοῦ ὄντος βοᾷ τῷ κηρύγματι, μήτε δι' ἀρχῆς, μήτε διὰ τέλους βλέπων τὸ ὄν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ὀριζόμενον. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι Ἐγὼ πρῶτος καὶ μετὰ ταῦτα, ἐν οὐθετέρῳ τὸν ὄρον τῆς αἰδιότητος ἵστησιν· ὡς μήτε πρὸς τὴν ἀρχὴν ὀρῶντας εὐρεῖν τι σημεῖον ἀφ' οὗ ἐστὶ, καὶ μεθ' οὗ οὐκ ἦν, μήτε πρὸς τὸ ἐφεξῆς τὴν διάνοιαν ἀνάγοντας, ὅρῳ τινὶ διακόπτειν τοῦ ὄντος τὴν ἐπὶ τὸ αἶδιον πρόοδον· τοῦ δὲ προφήτου Δαβὶδ πρόσφατόν τι καὶ ἀλλότριον Θεὸν προσκυνεῖσθαι ἀπαγορεύοντος, ὡν ἑκάτερον ἐν τοῖς

δόγμασιν ἐστὶ τῆς αἰρέσεως. Ἐν μὲν τῷ μὴ αἰδίῳ τὸ πρόσφατον, ἐν δὲ τῷ τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ φύσεως ἀπεξενώσθαι, τὸ ἀλλότριον σαφῶς ἐπιδείκνυται.

Τούτων οὖν οὕτως ἔχόντων, πᾶσαν τὴν διὰ τῶν σορισμάτων κατασκευὴν τὴν περὶ τοῦ μὴ εἶναι ποτε τὸν ὄντως ὄντα, οὐδὲν ἄλλο ἢ παράβασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ τροπὴν εἰς εἰδωλολατρίαν εἶναι διορίζομεθα. Τοῦ γὰρ εὐαγγελιστοῦ διὰ τῆς θεολογίας πανταχόθεν ἐξορίσαντος τὸ μὴ ὄν ἐκ τοῦ ὄντος, καὶ διὰ τῆς συνεχοῦς τοῦ ἦν ἐπαναλήψεως τὴν τοῦ μὴ εἶναι ὑπόνοιαν ἐπιμελῶς ἐξαλείψαντος, μονογενῆ δὲ Θεὸν, καὶ Λόγον Θεοῦ, καὶ Υἱὸν Θεοῦ, καὶ Ἰσὺν Θεῷ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κατονομάσαντος, πάλιν ἔχομεν ταύτην ἐν ἑαυτοῖς τὴν κρίσιν καὶ ἀμετάθετον, ὅτι εἰ Θεός ἐστιν ὁ μονογενὴς Θεός, αἰεὶ χρὴ πιστεῦειν αὐτὸν εἶναι τὸν Θεὸν πεπιστευμένον. Ἀλλὰ μὴν ἀληθῶς ἐστὶ Θεός, αἰεὶ πάντα ἐστὶ, καὶ οὐδέποτε ἐν τῷ μὴ εἶναι καταλαμβάνεται. Θεός γὰρ, καθὼς πολὺ αἰεὶ εἰρήκαμεν, εἰ νῦν ἐστὶ, καὶ αἰεὶ πάντως ἦν, εἰ δὲ ποτε μὴ ἦν, οὐδὲ νῦν ἐστὶν ὧως. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν Υἱὸν εἶναι τὸν μονογενῆ Θεὸν καὶ εἰσαεὶ διαμένειν, καὶ παρὰ τῶν ἑχθρῶν τῆς ἀληθείας ὁμολογεῖται· τοῦτο φάμεν, ὅτι ὁ ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, οὐ καθ' ἑν μόνον ἐστὶν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ κατὰ πάντα ὅσα νοεῖται ὁ Πατήρ, διὰ πάντων ἐστὶν ἐν αὐτῷ. Ὡς οὖν ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ Πατρὸς ὢν, ἀφθάρτος ἐστὶ, καὶ ἐν τῷ ἀγαθῷ ἀγαθός, καὶ ἐν τῷ δυνατῷ δυνατός, καὶ ἐν ἑκάστῳ ὢν τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον ἐν τῷ Πατρὶ νοουμένων, ἑκατένδ ἐστὶν· οὕτως καὶ ἐν τῷ αἰδίῳ πάντως αἰδιός. Ἡ δὲ τοῦ Πατρὸς αἰδιότης ἐν τῷ μήτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀρξασθαι, μήτε εἰς τὸ μὴ ὄν καταλήγειν γνωρίζεται. Οὐκοῦν ὁ πάντως τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων, καὶ ἐν πάσῃ τῇ ὁδῇ τοῦ Πατρὸς θεωρούμενος, ὥσπερ ἐν τῷ ἀτελευτήτῳ τοῦ Πατρὸς ὢν, ζωῆς τέλος οὐκ ἔχει· οὕτω καὶ ἐν τῷ ἀνάρχῳ τοῦ Πατρὸς ὢν, ἀρχὴν ἡμερῶν οὐκ ἔχει, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ αἰδιότητι τοῦ Πατρὸς καθορᾶται, καὶ τούτῳ μάλιστα τῷ τρόπῳ, τὸ διὰ πάντων τῆς εἰκότος ἀπαράλλακτον, πρὸς τὸν οὗ ἐστὶν εἰκόν, θεωρεῖται. Καὶ ἀληθὲς ὁ λό-

² Joan i, 1 sqq. ³ Exod. iii, 14. ⁴ Isai. xlv, 5. ⁵ Psal. lxxx, 9. ⁶ Hebr. vii, 3.

τος ἐν τοῖς εὐρίσκειται, ὁ εἰπὼν, ὅτι ὁ Ἐωρακὴς ἔμε ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἀλλὰ καὶ τὸ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένον οὕτως ἂν μάλιστα νοηθῇ, καλῶς καὶ προσφυῶς ἔχον, τὸ ἀπαύγασμα εἶναι τῆς δόξης καὶ χαρακτηρῆ τῆς ὑποστάσεως τὸν Υἱόν. Τοῖς γὰρ ἀδυνατοῦσιν ἐπὶ τὸ ὄψος τῆς θεογνωσίας τὸν λογισμὸν ἀγαγεῖν διὰ τῆς τῶν νοητῶν θεωρίας· τοῖς ἐκ τῶν τῇ αἰσθῆσει προφαινομένοις ἐμποιεῖ τινα τοῖς ἀκούουσιν ὁ Ἀπόστολος τοῦ ἀληθοῦς φαντασίαν. Ὡς γὰρ τὸ ἡλιακὸν σῶμα ὅλη τῇ περιέχοντι κύκλῳ χαρακτηρίζεται, καὶ ὁ τὸν κύκλον ἰδὼν, ὅλου τοῦ κατὰ τὸ βάθος ὑποκειμένου τὴν ὑπόστασιν διὰ τοῦ φαινομένου ἀνελογίσαστο· οὕτως εἶπεν ἐν τῇ μεγέθει τῆς τοῦ Υἱοῦ δυνάμεως τὸ τοῦ Πατρὸς μεγαλεῖον χαρακτηρίζεσθαι, ἵνα ὅσον τοῦτο γινώσκῃται, τοσοῦτον εἶναι κακεῖνο πιστεύῃται. Καὶ πάλιν ὡς ἐκ παντὸς τοῦ ἡλιακοῦ κύκλου τῇ τοῦ φωτὸς λαμπρόνι ἀπαυγάζεται· οὐ γὰρ τὸ μὲν τι λάμπει, τὸ δὲ ἀλαμπές ἐστὶ τοῦ κύκλου· οὕτως ὅλη ἡ δόξα ἥτις ἐστίν, ὁ Πατὴρ, τῇ ἐξ ἑαυτῆς ἀπαύγασματι, τοῦτ' ἐστὶ τῇ ἀληθινῇ φωτὶ πάντα ἑαυτὸν περιαιυγάζεται. Καὶ ὡς ἐκ τοῦ ἡλίου μὲν ἐστὶν ἡ ἀκτίς· οὐ γὰρ ἂν ἦν ἀκτίς, εἰ μὴ ὁ ἥλιος ἦν, οὐ μὴν ποτε χωρὶς τῆς ἀπαυγαζομένης ἀκτίνος ἐφ' ἑαυτοῦ νοεῖται ὁ ἥλιος· οὕτω τὰ συναπρές τε καὶ ἀδιον τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπάρξεως τοῦ Μονογενοῦς παραδιδούς ὁ Ἀπόστολος, ἀπαύγασμα δόξης τὸν Υἱὸν κατωνόμασε. sol esset, nunquam enim sine refulgente radio in

tre est, et in Patris æternitate conspicitur, et hoc maxime modo quod per omnimodam et invariabilem imaginis similitudinem, quam habet cum eo cuius est imago, spectatur. Et verus in his sermo invenitur, qui dixit: Qui vidit me, vidit et Patrem¹⁰. Sed et hoc quod dictum est ab Apostolo, sic intelligi potest, præclare et apposite se habens, quod nimirum Filius sit splendor gloriæ, et figura substantiæ Patris¹¹. His enim qui minime valent ad celsitudinem cognitionis Dei ratiocinationem educere per intelligibilem speculationem: ex his quæ sensibus occurrunt quamdam veri visionem sive imaginationem Apostolus audientibus ingenerat. Ut enim solare corpus toto circumplectente circulo figuratur, et qui circumulum vidit, totius subjecti subsistentiam secundum profunditatem, ex apparente circulo colligit: sic etiam dixit in magnitudine potentiæ Filii, Patris magnificentiam exprimi, ut quanta hæc cognoscatur, tanta esse etiam illa credatur. Ac rursus sicut ex omni solari circulo lucis fulgore resplendet: non enim pars aliqua lucet, pars vero circuli alia obscura est: sic quantacunque est omnis gloria ejus, Pater, ex splendore ab ipsa promanante, hoc est vero lumine, undique circum illustratur. Atque ut ex sole quidem est radius: non enim esset radius, nisi seipso sol intelligitur: sic conjunctionem et coæternitatem existentiam Unigeniti a Patre tradens Apostolus¹², splendorem gloriæ Filium appellavit.

Τούτων οὖν ἡμῖν οὕτω διηρημένων, οὐκέτ' ἂν τις ἀμφιβάλλοι, πῶς καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς Μονογενῆς εἶναι πεπίστευται, καὶ αἰδιῶς ἐστὶ, καὶ δοκῇ κατὰ τὴν πρόχειρον ἐννοιαν μὴ συμβαίνειν ὁ λόγος τῷ λόγῳ, ὁ ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν εἶναι λέγων, τῷ μαρτυροῦντι αὐτῷ τὸ αἰδιῶν. Εἰ δὲ χρὴ καὶ ἐτέρῳ τὸν λόγον πιστώσασθαι, δυνατόν ἂν γένοιτο νοῆσαι τὸ περὶ τοῦτου δόγμα διὰ τινων τῶν κατὰ τὴν αἰσθησιν ἡμῖν γνωριζομένων. Μηδεὶς δὲ ἐπηρεάζετω τὸν λόγον, μὴ δυναμένῳ τοιαύτην ἐν τοῖς οὖσιν εὐρεῖν εἰκόνα τοῦ ζητουμένου, ἥ διὰ πάντων ἀρχέσει δι' ἀναλογίας τινὸς καὶ ὁμοιότητος πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου παράστασιν. Βουλόμεθα γὰρ τοὺς λέγοντας πρότερον βεβουλησθαι τὸν Πατέρα, εἰθ' οὕτως εἰθεῖν ἐπὶ τὸ γενέσθαι Πατέρα, καὶ διὰ τοῦτου τὸ μεταγενέστερον τῷ Λόγῳ κατασκευάζοντας, πείσαι δι' ὧν ἂν γένοιτο δυνατόν ἡμῖν ὑποδειγμάτων, μετάγειν πρὸς τὸ εὐσεβὲς τὴν διάνοιαν· οὔτε γὰρ ἡ ἀμείστος αὐτῇ συνάφεια ἐκβάλλει τὴν βούλησιν τοῦ Πατρὸς, ὡς κατὰ τινα φύσεως ἀνάγκην ἀπροαιρέτως τὸν Υἱὸν ἐσχηκότος· οὔτε ἡ βούλησις διίστησι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, ὡς τι διάστημα μεταξὺ παρεμπιπτούσα. Ὡς μὲν ἐκβάλλειν τοῦ δόγματος τὴν ἐπὶ τῷ Υἱῷ βούλησιν τοῦ γεννήσαντος, οἷον στενωχωρουμένην ἐν τῇ συνάφει τῆς τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητος, μῆτε μὴν τὴν ἀδιάστατον διαλύειν συνάφειαν, ὅταν ἐνθεωρηται τῇ γέννησει βούλησις. Τοῦτο γὰρ τῆς βαρείας ἡμῶν καὶ δυσκινήτου φύσεως ἐστὶν ἴδιον, τὸ μὴ ἐν ταύτῃ πολλοὺς παρῆναι ἡμῖν, καὶ τὸ ἔχειν τι, καὶ τὸ βούλεσθαι·

His igitur a nobis ita distinctis, non amplius quisquam dubitet, quomodo etiam ex Patre Unigenitus esse creditur et æternus est, quamvis videatur secundum eam quæ primo et in promptu apparet notitiam, sermo sermoni non convenire, et qui ex Patre ipsum esse dicit, et qui æternitatem ipsi attribuit. Quod si alio argumento sermonem oportet confirmare, intelligi posset hujus assertionis veritas ex quibusdam quæ sensibus a nobis percipiuntur. Nullus autem sermonem risu et cachinnis excipiat, quod nequeat invenire talem in his quæ sunt in rerum natura, ejus quod quaeritur imaginem, quæ per omnia sufficiat, proportionem quadam et similitudine propositum representare. Volumus enim ut isti qui dicunt prius Patrem voluisse, deinde sic venisse ad id, ut Pater fieret, et per hoc posterioritatem Verbo astruunt, persuasum habeant ut ex his quæ possumus in medium proferre exemplis, cogitationem suam ad id quod pium est de Deo sentire transferant; neque enim hæc immediata conjunctio Patris voluntatem excludit, ut quadam necessitate naturæ, et involuntarie Filium habeat: neque voluntas Filium a Patre disjungit, ut intervallum quoddam intermedium incidens. Quare neque ab hoc dogmate licet excludere in Filii generatione voluntatem ejus qui genuit, veluti in angustias adductam in coherentia unionis Filii cum Patre, neque indisjunctam dissolvere cohesionem, cum in generatione inspicitur

¹⁰ Joan. xiv, 9. ¹¹ Hebr. i, 3. ¹² Ibid.

voluntas. Hoc enim est nostræ gravis et motu difficilis naturæ proprium, non in eodem instanti adesse nobis multos, et aliquid habere et velle: sed modo aliquid eorum quæ non habemus volumus habere, post vero assequimur ea quæ minime vellemus. In simplici autem et omnipotenti natura simul omnia et in eodem instanti intelliguntur, et velle bonum, et habere quod voluit. Omnino enim efficax et coessentialis vereque subsistens in æterna natura bona sempiternaque consideratur voluntas, neque ab alio quoquam separato principio innascitur, neque absque eo quod in voluntatem cadit, vel bonam voluntatem non esse, vel bonum simul cum voluntate non adesse: cum nulla sit causa, quæ quod Patri convenit, quominus totum non adsit, minuat, vel quominus id quod vult habere impediat. Quoniam igitur natura bonum, vel, ut rectius dicam, supra omne bonum, Unigenitus est, at Patri bonum non est ingratum et præter voluntatem: manifeste per hæc demonstratur, quod etiam immediata est Filii cum Patre connexio, neque extruditur aut arceatur ab individua inest. Quod si quis inoffenso animo hunc auscultat

Quemadmodum si quis, dico autem ex suppositione, electivam sive voluntariam aliquam flammæ facultatem dederit, perspicuum fuerit quod simul atque esse cœperit, flamma etiam ex seipsa fulgorem velit elucere: volens autem non erit impotens, cum naturalis ejus facultas id efficere possit, ut simul ac flamma constiterit, voluntatem etiam fulgendi habeat: ita ut citra contradictionem, si hoc datum fuerit, voluntario nempe motu flammam moveri, hæc omnia concurrere simul intelligantur, et ignis accensio et fulgendi voluntas, ac denique fulgor ipse, cum voluntarius iste motus fulgoris subsistentis dignitate nullo modo impediatur: sic per hoc quod a nobis allatum est exemplum, etiam si Patri bonam voluntatem inesse confitearis, non tamen propter ejusmodi voluntatem Filium a Patre separabis; neque enim consentaneum est, ut illud quod videlicet ipse Filius voluntate Patris sit genitus, impedimento sit quominus illico cum voluntate sit genitus. Sed quemadmodum in oculo videre et velle videre, illud quidem est naturæ operationis, velle autem arbitrii; attamen hic voluntatis motus non impedimentum, sed voluntatem actu videndi ad hoc ipsum ingenerat; nam sigillatim et separatim horum unumquodque in seipso consideratur, et alterum alteri non est impedimento ut sit, sed hæc duo inter se mutuo quodammodo sunt: nam et naturalis videndi actus voluntatem sequitur, et rursus voluntas ab hoc motu videndi qui est secundum naturam, non deservit: ut igitur oculo inspectio seu visio naturalis sit, et videndi voluntas nullam dilationem ad ipsum videndi actum attulit, sed vult et adesse, et quod vult est: sic et in ineffabili, omnemque cogitationem superante natura, omnia simul et secundum idem esse intelligimus, et æterni Patris

A ἄλλα νῦν μὲν βουλόμεθα τὴν ἔχειν ὅν οὐκ ἔχομεν, μετὰ ταῦτα δὲ τυγχάνομεν ὧν τυχεῖν οὐκ ἡδουλήθημεν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀπλῆς καὶ παντοδυνάμου φύσεως, ὁμοῦ τὰ πάντα καὶ κατὰ ταῦτόν νοεῖται, καὶ τὸ θέλειν ἐν ἀγαθόν, καὶ τὸ ἔχειν ὅπερ ἡθέλησε. Πάντα γὰρ ἐνεργόν καὶ ἐνοῦσιον, καὶ ἐνυπόστατον τῇ αἰδίῳ φύσει τὸ ἀγαθόν τε καὶ τὸ αἰδίον ἐνθεωρεῖται θέλημα, οὔτε ἀπὸ τίνος ἰδιαζούσης ἀρχῆς ἐγγινόμενον, οὔτε δίχα τοῦ θελήτου νοηθῆναι δυνάμενον. Οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται παρὰ τῷ Θεῷ, ἢ τὸ ἀγαθὸν θέλημα μὴ εἶναι, ἢ μὴ συνεῖναι τῷ θελήματι· οὐδεμίαν αἰτίας οὐδὲ τὸ πρέπον τῷ Πατρὶ μὴ πάντα εἶναι μειούσης, οὔτε πρὸς τὸ ἔχειν τὸ βουλήτῳ ἐμποδιζούσης. Ἐπεὶ οὖν φύσει τὸ ἀγαθόν, μᾶλλον δὲ παντὸς ἀγαθοῦ ἐπέκεινα ὁ μογεμένης Θεός, οὐκ ἀβούλητον δὲ τῷ Πατρὶ τὸ ἀγαθόν· φανερώς ἀποδείκνυται διὰ τούτων, ὅτι καὶ ἁμεσὸς ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ ἡ πρὸς τὸν Πατέρα συνάφεια, καὶ οὐκ ἐξωθεῖται οὐδὲ ἐξείργεται ὑπὸ τῆς ἀδιατάτου συναφείας τῷ βούληματι τὸ ἢ ἀγαθῇ φύσει διὰ παντὸς ἐνυπάρχον. Εἰ δὲ τις ἀνεπηρέαστως ἀκούει τοῦ λόγου καὶ τοιοῦτόν τι τοῖς εἰρημένοις προσθεῖναι βούλομαι, sermonem, tale quid etiam dictis volo adjicere.

Ἵσπερ εἰ τις, λέγω δὲ καθ' ὑπόθεσιν, προαιρετικὴν τινα τῇ φλογὶ δύναμιν δοῇ, ὅγλον ἂν εἴη ὅτι ὁμοῦ τῷ εἶναι ἢ φλόξ καὶ τὴν αὐτὴν ἐκλάμπειν ἀφ' ἐαυτῆς θελήσει· θελήσασα δὲ πάντως οὐκ ἀδυνατήσει, τῆς φυσικῆς δυνάμεως ἐπιτελεῖς ποιούσης ὁμοῦ τῷ συστήναι τὴν φλόγα, τὸ περὶ τῆς αὐτῆς βούλημα· ὡς ἀναντιρρήτως εἰ τοῦτο δοθεῖν τὸ προαιρετικῶς κινεῖσθαι τὴν φλόγα, πάντων κατὰ ταυτὴν τὴν συνδρομὴν νοεῖσθαι, τῆς τε τοῦ πυρὸς ἐξάφνης, καὶ τοῦ περὶ τὴν αὐτὴν θελήματος, καὶ αὐτῆς τῆς αὐτῆς, ὡς μηδὲν τῆς προαιρετικῆς κινήσεως πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς αὐτῆς ὑπόστασιν ἐμποδιζούσης· οὕτως κατὰ τὸ ζῆθὲν ἡμῖν ὑπόδειγμα, καὶ τῷ Πατρὶ τὸ ἀγαθὸν θέλημα συνωμολογῶν, οὐκ ἀποστήσεις διὰ τοῦ θελήματος τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Οὐδὲ γὰρ εἰκὸς ἐστὶ τὸ τοῦ εἶναι αὐτὸν βούλημα, ἐμπόδιον τοῦ εὐθὺς εἶναι γίνεσθαι. Ἄλλ' ὥσπερ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τὸ τε βλέπειν καὶ τὸ θέλειν βλέπειν, τὸ μὲν τῆς φύσεως ἐστὶν ἐνέργεια, τὸ δὲ ὁρμηθῆναι, τῆς προαιρέσεως, οὐ μὴν ἐμπόδιον, ἀλλὰ βουλὴν ἐμποιεῖ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ βλέπειν πρὸς αὐτὸ τοῦτο τῆς προαιρέσεως ἡ κίνησις· ἰδίᾳ γὰρ τούτων ἐκάτερον καὶ ἐφ' ἐαυτοῦ θεωρεῖται, οὐδὲν ἐμπόδιον πρὸς τὸ εἶναι τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ γινόμενον, ἀλλὰ τὰ δύο, τρόπον τινὰ μετ' ἀλλήλων ἐστὶ, τῆς τε φυσικῆς ἐνεργείας τῇ προαιρέσει παρομαρτούσης, καὶ τῆς προαιρέσεως πάλιν τοῦ κατὰ φύσιν οὐκ ἀπολεμπανόμενης κινήματος· ὡς οὖν τῷ ὀφθαλμῷ ἡ κατανόησις συμφυῆς ἐστὶ, καὶ ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ βούλησις οὐδεμίαν ὑπέρθεσιν πρὸς αὐτὸ ὀρβὴν ἀνεποιήσεν, ἀλλὰ καὶ θέλει αὐτῷ εἶναι τὴν ὄρασιν, καὶ ὁ θέλει ἐστίν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀρρήτου καὶ ὑπὲρ πάσαν ἐννοίαν φύσεως, πάντων ἅμα κατὰ ταυτὴν ἐγγίνεσθαι ἡμῖν ἡ διάνοια, τῆς τε αἰδίου τοῦ Πατρὸς ὑπάρξεως, καὶ περὶ τὸν Υἱὸν θελήματος, καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ, καθὼς φησιν ὁ Ἰωάννης, ἐν τῇ ἀρχῇ ὄντος, καὶ οὐ μετὰ τὴν ἀρχὴν νοουμένου. Ἀρχὴ δὲ τοῦ παντὸς ὁ Πατήρ· ἄλλ' ἐν τῇ

ἀρχὴ ταύτη καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι κεχρησται, ἐκείνου ὡν κατὰ τὴν φύσιν, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἀρχή. Θεὸς γάρ καὶ ἡ ἀρχή, καὶ ὁ ἐν τῇ ἀρχῇ ὢν Λόγος, Θεὸς ἐστίν. Τῆς δὲ ἀρχῆς τὸ ἀίδιον ἐνδεικνύμενης, καλῶς ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ ἀρχῇ συνάπτει τὸν Λόγον, ἐν αὐτῇ εἶναι λέγων τὸν Λόγον· τοῦτο ὡς οἶμαι κατασκευάζων, ἵνα μὴ φθάσῃ μόνη καθ' ἑαυτὴν ἐγγενέσθαι ἡ ἀρχὴ τῷ ἀκούσαντι, ἀλλὰ πρὶν ταύτην ἐντυπωθῆναι τῇ διανοίᾳ, συγκατανοηθῇ τῇ ἀρχῇ καὶ ὁ Λόγος ὁ ἐν ἐκείνῃ ὢν, συνεισελθὼν μετ' αὐτῆς εἰς τὴν τοῦ ἀκούοντος ἐννοίαν, καὶ μετὰ τῆς ἀρχῆς τῇ ἀκοῇ ἐγγενόμενος.

præventus auditor, solum per se principium esse statim intelligat, sed antequam ipsum principium in mente audientis imprimatur, Verbum etiam simul cum principio intelligatur, illud ens quod ipsum est principium simul cum ipso in audientis mentem subiens, et una cum principio in auditu insitus.

Οὕτως δὲ τοῦ λόγου ἡμῖν διευκρινηθέντος, καί τοις ἀν εἰη καὶ τὸν ἐναντίον προθεῖναι καὶ θεωρησαι λόγον, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς ἡμετέρας ὑπολήψεις ἀντεστήζοντα· λέγει δὲ οὕτως· Δύο γὰρ ὄντως, φησι, τῶν ὑπ' ἡμῶν εἰρημένων, τοῦ τε πρὸ τῆς ἰδίας γεννήσεως μὴ εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς, καὶ τοῦ γεννηθεῖσαν πρὸ πάντων εἶναι, οὐδ' ἕτερον τῶν εἰρημένων ἐλέγχει ψεύδος. Οὐτε γὰρ ὡς πρὸ τῆς ἀνωτάτω γεννήσεως καὶ συστάσεως ἦν, εἰπεῖν ἐτόλμησεν, ἀντικειμένου τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως, καὶ τῆς τῶν σωφροσύνης κρίσεως. Τίς γὰρ ἂν καὶ παραδέξαιτο σωφροῶν Υἱὸν ὄντα καὶ γεννητὸν, πρὸ τῆς ἀνωτάτω γεννήσεως, μὴ δεδομένου γεννήσεως πρὸς τὸ εἶναι ὃ ἐστὶ τοῦ χωρὶς γεννήσεως ὄντος; Εἰ μὲν οὖν ἀληθεύει τὸν διδάσκαλον ἡμῶν μηδὲν ἡγωνίσθαι λέγων πρὸς τὰς ἀντιθέσεις, ὅσοις πάντες ὅσοι τοῖς λόγοις ἐκείνου καθωμυλήκασι. Ἐγὼ δὲ (μικρὸν γὰρ εἰς ἀπόδειξιν κακίας τὸν ἐλέγχον τῆς περὶ ταῦτα συκοφαντίας εἶναι λογίζομαι) καταλιπὼν τὸ δεῖξαι μὴ ἀνεξέταστον παρωραῖσθαι τὸ μέρος τοῦτο παρὰ τοῦ διδασκάλου, περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν προτεθέντων, ὅπως ἂν οἶόν τε ἦ, τρέψω τὸν λόγον. Δύο φησὶν ἐν τῷ καθ' ἑαυτὸν εἰρηκέναι λόγῳ, ἐν μὲν, τὸ πρὸ τῆς ἰδίας γεννήσεως μὴ εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς· ἕτερον δὲ, τὸ γεννηθεῖσαν πρὸ πάντων εἶναι. Ἀλλ' ἔτι μὲν οὐ καινὴ τις οὐσία παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐγενήθη ἔξω τῆς ἐν αὐτῷ τῷ Πατρὶ θεωρουμένης, ἰκανὸς οἶμαι διὰ τῶν προειρημένων ἡμῖν ἀποδεῖχθαι, καὶ μηδὲν χρῆζειν ἡμᾶς, ὡς πρῶτως ἡμῖν προεχθέντος τοῦ λόγου, πρὸς τὴν τοιαύτην βλασφημίαν συμπλέεσθαι, πρὸς δὲ τοῦτο μόνον ἀναγκαῖον εἶναι τὴν σπουδὴν γενέσθαι τῷ λόγῳ, πρὸς τὴν αἰσιν αὐτοῦ λέγω καὶ φρικτῶδη φωνῇ, τὴν φανερώς εἰποῦσαν περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὅτι οὐκ ἦν· ἀλλὰ καὶ περὶ ταύτης τῆς βλασφημίας ἐν τοῖς προειρημένοις μετρίως διαλαβόντος τοῦ λόγου, τάχα περὶ τῶν ἂν εἰη πάλιν διὰ τῶν ὁμοίων θεωρημάτων τὰ προαποδειγμένα κατασκευάζειν. Τοῦτου γὰρ ἐνεκεν καὶ προεῖρηται παρ' ἡμῶν ἐκεῖνα, ὡς τῆς εὐσεβοῦς διανοίας προσεντυπωθείσης, τοῖς ἐντυγχάνουσιν καταφανεστέραν γενέσθαι τῶν ἐναντιωτῶν βλασφημίαν, τῶν ἐπὶ τοῦ

A existentia et generandi Filii voluntas, et ipsemet Filius qui secundum Joannem in principio erat, et non post principium intelligitur. Principium quidem universi Pater est, sed in hoc principio etiam Filius esse prædicatus est, illud cum sit secundum naturam, quod est principium. Deus enim est ipsum principium, et Deus est quod in principio erat Verbum. Cum autem principium æternitas principii esset demonstrata, præclare Joannes in principio Verbum copulat, cum Verbum in ipso esse dicit: hoc ut opinor præstruens, ne videlicet

B Cum igitur dogmatis nostri assertionem, sic distinxerimus, opportunum fuerit contrarium sermonem proponere et speculari, ex adverso cum nostris opinionibus facta collatione. Sic autem dicit: Cum enim, inquit, duo vere dixerimus, quod videlicet ante propriam generationem non erat Unigeniti essentia, et quod ante omnia est genita, neutrius horum arguit mendacium: neque enim quod ante supremam generationem et constitutionem erat, ausus est dicere (a), reluctante Patris natura, et prudentum adversante iudicio. Quis enim compos mentis et iudicii admittat Filium esse et genitum ante supremam generationem, ac si non indigeret generatione ut esset id quod est is qui absque generatione est? Si igitur verum est quod asserit, magistrum nostrum nihil egisse adversus ejus oppositiones: viderint omnes quicumque in illius sermonibus versati sunt. Ego vero, quoniam parum ad demonstrandam ejus malitiam facere arbitror, eum in his palam calumniatum arguisse, omittam ostendere magistrum nostrum non inexcusam prætermisisse eam partem, et ad examinanda ea quæ ab ipso proponuntur, quantum fieri poterit, orationem convertam. Duo inquit in suo sermone dixisse, unum quidem quod ante generationem quæ ipsi propria est, Unigeniti essentia non erat; alterum vero quod ante omnia genita est ejus essentia. Sed quod non nova quardam essentia a Patre sit genita, extra eam quæ in ipso Patre consideratur, abunde per ea quæ dicta sunt a nobis, demonstratum esse existimo; nihilque opus esse nos, ut primum nobis prolato sermone, cum tali blasphemia configere; sed in hoc solum necessarium esse studio incumbere in hac disputatione, dico adversus horribile et impium ejus vocem obnixè contendere, quæ aperte dixit de Verbo Deo quod non erat. Sed de hac blasphemia in antedictis cum jam disseruerimus, fortasse supervacaneum fuerit rursus per similia theorematum, id est speculamina, quæ prius fuerunt demonstrata extruere. Hac enim de causa in superioribus sermonibus illa præmisimus, ut his qui in hæc scri-

(a) Basiliius nempe qui contra Eunomium scripserat.

pta inciderint, pia notione ac intelligentia præmunis manifestior fiat adversariorum blasphemia, qui in unigenito Deo non esse quam esse astruunt antiquius.

Operæ pretium autem mihi videtur, quid generationis nomen significet, exactiore examine in hac disputatione perpendere. Quod igitur ex aliqua causa esse nomen illud representet, cuius perspicuum est, nec hac de re dimicandum esse arbitror. Sed quoniam eorum quæ ex aliqua causa subsistunt differens est ratio, hoc existimo convenire, si artificiosa aliqua divisione planius explicetur. Eorum igitur quæ ab aliquo fiunt, has differentias comprehendimus. Quædam enim ex materia sunt et arte, ut ædificiorum et reliquorum operum constructiones, quæ ex congrua fiunt materia, quibus præest ars aliqua, quæ ad proprium scopum sive finem propositum sibi subjectum, ex iis quæ fiunt, perducit ac absolvit: quædam ex materia et natura; nam successivas animalium generationes natura exstruit, ex materiali corporum subsistentia suum opus efficiens: alia vero ex materiali defluxu, in quibus et principale subjectum manet quale est, et quod ab illo fluit in seipso consideratur, ut in sole et radio, vel in lucerna et fulgore, vel in odoramentis et unguentis, et inde evaporata qualitate: hæc enim licet in seipsis non diminuta maneat, statim habent singula concomitantem ex seipsis emanantem naturalem proprietatem, ut sol radium, lucerna fulgorem, odoramenta in aere suavem ex ipsis editam fragrantiam. Est præterea species alia generationis, cuius causa quidem immaterialis est et incorporea, generatio vero sensibilis et corporalis: dico autem sermonem ex mente generatum: cum enim sit incorporea mens, per instrumenta sensibilia sermonem parit. Totidem generationis differentias velut in generali quadam speculatione cognovimus. Nam quæcunque miro quodam et prodigioso modo a natura gignuntur, seu cum corpora quorundam animalium in alia quædam diversæ speciei mutat, seu cum ab aliqua humidorum alteratione, vel seminum corruptione, vel lignorum putredine animalia quædam producit; vel cum ex ignis condensatione humidum ex torribus balitum in fundo relictum, ad animalis generationem transmutat, quod salamandram appellant, etiamsi extra eas generationum species quas supra definivimus, esse videantur, nihilominus tamen in ipsis possunt comprehendi. Natura enim per corpora varia hæc animalium genera producit; qualis enim corporis versio fuerit, taliter a natura affecta sive disposita, talem quamdam animalis speciem efficit: quæ quidem non alia est generatio species, præter eam quæ ex natura et materia absolvitur. Cum igitur hi modi generationis hominibus essent cogniti, hominum generi benevola sancti Spiritus dispensatio nobis tradens divina mysteria, per ea quæ a nobis comprehendi possunt, doctrinam facit eorum quæ omnem sermo-

A μονογενοῦς Θεοῦ τὸ μὴ εἶναι τοῦ εἶναι κατασκευαζόντων πρεσβύτερον.

Δοκεῖ δὲ μοι καλῶς ἔχειν αὐτὸ τῆς γεννήσεως τὸ σημαίνον, δι' ἐπιμελεστεράς ἐξετάσεως διασκοπῆσαι τῷ λόγῳ. Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι τινος τὸ ὄνομα τοῦτο παρίσται, παντὶ δῆλόν ἐστι, καὶ οὐδὲν οἶμαι χρῆναι περὶ τούτου διαγωνίζεσθαι. Ἀλλ' ἐπειδὴ διάφορος τῶν ἐξ αἰτίας ὑφ' ἐστηκότων ἐστὶν ὁ λόγος, τοῦτ' οἶμαι προσθήκειν διὰ τινος τεχνικῆς διαιρέσεως σαφηνισθῆναι τῷ λόγῳ. Τῶν τοῦτον ἐκ τινος γινόμενων ταύτας τὰς διαφορὰς κατελήφαμεν. Τὰ μὲν γὰρ ἐξ ὕλης ἐστὶ καὶ τέχνης, ὡς αἱ τῶν οἰκοδομημάτων καὶ τῶν λοιπῶν ἔργων κατασκευαί, διὰ τῆς καταλλήλου ὕλης γινόμεναι· καθ' ἡγεῖται τις τέχνη πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν τῶν γινόμενων τὸ προτεθεὶν συμπαραίνουσα· τὰ δὲ ἐξ ὕλης καὶ φύσεως· τὰς γὰρ ἐξ ἀλλήλων γενέσεις τῶν ζώων ἡ φύσις οἰκοδομεῖ, διὰ τῆς ἐν τοῖς σώμασιν ὕλικῆς ὑποστάσεως τὸ ἐαυτῆς ἐνεργούσα· τὰ δὲ ἐξ ὕλικῆς ἀπὸ ῥόας, ἐφ' ὧν καὶ τὸ προηγούμενον μένει οἷόν ἐστι, καὶ τὸ ἀπ' ἐκείνου βέον ἐφ' ἑαυτοῦ νοεῖται, ὡς ἐπὶ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς ἀκτίνος, ἢ ἐπὶ τῆς λαμπρόδος καὶ τῆς αὐγῆς, ἢ ἐπὶ τῶν ἀρωμάτων τε καὶ μύρων, καὶ τῆς ἐκείθεν ἐνδομμένης ποιότητος· ταῦτα γὰρ ἐφ' ἑαυτῶν ἀμείωτα μένοντα, εὐθὺς ἔχει συμπαραμορφοῦσαν ἐκάστην τὴν ἀπ' αὐτῶν ἐκδοδομένην φυσικὴν ἰδιότητα· οἷον ὁ μὲν ἥλιος τὴν ἀκτίνα, ἡ δὲ λαμπράς τὴν αὐγὴν, τὰ δὲ ἀρώματα τὴν τῷ ἀέρι ἐξ αὐτῶν ἐντικτομένην εὐωδίαν. Ἔστι καὶ ἕτερον εἶδος παρὰ ταῦτα γεννήσεως, οὗ ἡ μὲν αἰτία αὐλὸς ἐστὶ καὶ ἀσώματος· ἡ δὲ γέννησις αἰσθητὴ τε καὶ διὰ σώματος· λέγω δὲ τὸν ἐκ τοῦ νοῦ γινώμενον λόγον· ἀσώματος γὰρ ὧν καθ' ἑαυτὸν ὁ νοῦς, διὰ τῶν αἰσθητῶν ὀργάνων τίττει τὸν λόγον. Τοσαύτας γεννήσεως διαφορὰς οἷον ἐν γενικῇ τινι θεωρίᾳ κατενοήσαμεν. Τὰ γὰρ ὅσα θαυματουργεῖται παρὰ τῆς φύσεως, τῆς σώματα ζώων τινῶν εἰς ἑτεροφυῆ τινα μεταβαλλούσης, ἢ ἀπὸ τινος τῶν ὑγρῶν ἀλλοιώσεως, ἢ σπερμάτων φορᾶς, ἢ ξύλων σηπιδόνης ὥς τινα δημιουργούσης, ἢ ἐκ τῆς τοῦ πυρὸς συμπιλήσεως τὸν ψυχρὸν ἐκ τῶν θαλῶν ἀτμὸν ἐναποληφθέντα τῷ βάθει πρὸς ζωὴν γένεσιν μεταποιούσης, ὁ σαλαμάνδραν προσαγορεύουσιν, καὶ ἐξω τῶν διορισθέντων εἶναι δοκῇ, οὐδὲν ἦντιον ἐν τοῖς εἰρημένους ἐστὶ. Διὰ γὰρ σωμάτων ἡ φύσις τὰ ποικίλα ταῦτα τῶν ζώων εἶδη τεχνάζεται· ἡ γὰρ ποῖά τῷ σώματος τροπῇ, τοιῶσδε παρὰ τῆς φύσεως διατεθεῖσα, τὸ δὲ τι τοῦ ζώου τὸ εἶδος ἐδημιούργησεν· ὅπερ οὐκ ἄλλο τί ἐστὶν εἶδος γεννήσεως, παρὰ τὸ ἐκ φύσεως καὶ ὕλης ἀποτελούμενον. Τούτων τοίνυν τῶν τῆς γεννήσεως τρόπων φανερῶν τοῖς ἀνθρώποις θύτων, ἡ φιλόανθρωπος τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἰκονομία παραδιδούσα ἡμῖν τὰ θεῖα μυστήρια, διὰ τῶν ἡμῖν χωρητῶν τὴν διδασκαλίαν ποιεῖται τὸν ὑπὲρ λόγον, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασι τοῦτο ποιεῖ, ὅταν σωματικῶς διαγράψῃ τὸ θεῖον, ὀφθαλμὸν, καὶ βλέφαρον, καὶ οὖς, καὶ δακτύλους, καὶ χεῖρα, καὶ δεξιάν, καὶ βραχίονα, καὶ πόδα, καὶ ὑποδήματα, καὶ τὰ τοιαῦτα

περὶ Θεοῦ διεξιούσα, ὧν οὐδὲν κατὰ τὴν πρόχειρον **A** nem et rationem superant, sicut in aliis omnibus
 ἔννοιαν, ἐν τῇ θεῇ καταλαμβάνεται φύσει.
 hoc facit, cum corporaliter Deum describit, oculum
 et palpebras, aures et digitos et manum etiam dexteram, et brachium, et pedem, et calceamenta et
 quæ sunt ejusmodi de Deo enarrans, quorum nihil secundum consuetam intelligentiam in divina de-
 prehenditur natura.

Ἀλλὰ πρὸς τὸ ἡμῖν εὐσύνοπτον τὴν διδασκαλίαν
 ἀγούσα, ταῖς τετριμέναις ἐν τῇ συνθειᾷ τῶν ἀν-
 θρώπων φωναῖς τὰ ὑπὲρ πάσαν σημασίαν πρά-
 γματα διορίζει, ἀναλογικῶς ἡμῶν, δι' ἐκάστου τῶν
 περὶ Θεοῦ λεγομένων, πρὸς τῖνα ἀναγομένων ὑψηλο-
 τέραν ὑπόνοιαν. Οὕτως οὖν καὶ τὰ πολλὰ τῆς γεν-
 νήσεως εἶδη παρὰ τῆς θεοπνεύστου διδασκαλίας εἰς
 παράστασιν τῆς ἀρρήτου τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως
 παραλαμβάνει, τοσοῦτον ἀφ' ἐκάστου λαμβάνουσα, ὅσον
 εὐαγές ἐστιν εἰς τὸς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις παραληφθῆ-
 ναι. Ὡς γὰρ ἡ τῶν δακτύλων μνήμη ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς
 χειρὸς καὶ τοῦ βραχίονος, οὗ τὴν ἐξ ὅστων καὶ νεύρων καὶ
 σαρκῶν καὶ συνδέσμων τοῦ μέλους κατασκευὴν ὑπογρά-
 φει τῷ λόγῳ, ἀλλὰ τὴν πρακτικὴν αὐτοῦ καὶ ἐνεργη-
 τικὴν δύναμιν τῷ τοιοῦτῳ διασημαίνει ὀνόματι, καὶ δι'
 ἐκάστου τῶν ἄλλων τὰ κατάλληλα τῶν περὶ Θεοῦ
 νοουμένων ἐνδείκνυται, οὗ συμπαραδεχομένη τῆς σω-
 ματικῆς τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεως· οὕτως καὶ τὰ τῶν
 γενέσεων τούτων εἶδη λέγει μὲν ἐπὶ τῆς θείας φύ-
 σεως, οὗ μὴν οὕτω λέγει, ὡς νοεῖν οὐδὲν ἢ καθ' ἡμᾶς
 συνήθεια. Τὰ μὲν γὰρ περὶ τῆς κατασκευαστικῆς
 λέγει δυνάμεως, γέννησιν μὲν ὀνομάζει τὴν τοιαύτην
 ἐνέργειαν, διὰ τὸ δεῖν πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς θείας
 δυνάμεως κατεβῆναι τὸν λόγον· οὗ μὴν ἐνδείκνυται
 τὰ ὅσα παρ' ἡμῖν τῇ κατασκευαστικῇ γένεσι συν-
 θεωρεῖται, οὗ τόπον, οὗ χρόνον, οὗ ὁ λόγος παρα-
 κευῆς, οὗ ὁ ὄργανον συνεργίαν, οὗ τὸν ἐπὶ τοῖς γι-
 νομένοις θόρυβον, ἀλλὰ ταῦτα ἡμῖν καταλείπουσα,
 μεγαλοφυῶς καὶ ὑψηλῶς τῷ Θεῷ προσμαρτυρεῖ τῶν
 ὄντων τὴν γέννησιν· ὡς ὅταν λέγει, ἔτι Αὐτὸς
 εἶπεν καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετίλλετο καὶ ἐκτί-
 οθησαν. Πάλιν ὅταν τὴν ἀπόρρητον τε καὶ ὑπὲρ
 λόγον τοῦ Μονογενοῦς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ὑπόστασιν
 ἐρμηνεύῃ, διὰ τὸ ἀχώρητον εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην
 πτωχείαν τῶν ὑπὲρ λόγον τε καὶ ἔννοιαν διδαγμάτων,
 ἐκεῖ τοῖς ἡμετέροις συγχέχρηται, καὶ ὕδην ὀνομάζει,
 ὅπερ ἢ παρ' ἡμῖν συνήθεια τοῖς ἀπὸ ὕλης καὶ φύσεως
 ἀποτικτομένοις ὀνοματίζεται. Ἀλλ' ὥσπερ τὴν τῆς κτί-
 σεως γένεσιν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ὁ λόγος εἰπὼν, τὸ διὰ τίνος
 ὕλης γίνεσθαι αὐτὴν οὐ προσέθηκεν, οὐσίαν ὕλης,
 καὶ τόπον, καὶ χρόνον, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, τὴν
 τοῦ θελήματος δύναμιν εἶναι ἀποφηνάμενος· οὕτω
 καὶ ἐνταῦθα ὕδην εἰπὼν, ἀφῆκε πάντα τε τὰ ἄλλα ὅσα
 περὶ τὴν κάτω γέννησιν ἢ ἀνθρωπίνην φύσιν ὀρεῖ,
 πάθῃ λέγω καὶ διαθέσει καὶ τὴν ἐκ τοῦ χρόνου συν-
 ἔργειαν, καὶ τὴν τοῦ τόπου χρῆσιν, καὶ πρὸ πάντων
 τὴν ὕλην, ὧν ἀνευ ἀπάντων ἡ κάτω γέννησις ἐκ τῆς
 φύσεως οὐ συνίσταται. Πάσης δὲ τοιαύτης ἐννοίας
 ὕλης τε καὶ διατηρητικῆς μὴ συμπαρληφθείσης
 ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ σημασίᾳ, μόνῃ ὑπελείφθη ἡ φύσις·
 καὶ διὰ τοῦτο τῇ τοῦ Υἱοῦ φωνῇ τὸ εἰσεῖναι καὶ γνή-
 σιον τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀναδείξεως ἐπὶ τοῦ Μονο-

Sed ad id quod a nobis perspicui facilliter potest,
 doctrinam adducens, tritis et vulgaris in hominum
 consuetudine vocibus, res quæ omnem exsuperant
 significantiam determinat, dum per analogiam seu
 proportionem quamdam, per ea quæ de Deo dicun-
 tur, ad aliquam sublimiorem cogitationem suble-
 vamus. Sic igitur multas generationis species a
 Deo inspirata doctrina ad representationem inef-
 fabilis subsistentiæ Unigeniti assumit, tantum ab
 unoquoque assumens, quantum ad eas quæ de Deo
 sunt opinionēs, pium est assumi. Ut enim cum
 digitorum sit mentio in Deo, et manus et brachii,
 non ex ossibus et nervis et carnibus et vinculis
 membri constitutionem sermone describit, sed
 activam ipsius et efficacem vim ac potestatem tali
 nomine significat, et per aliorum unumquodque,
 quæ de Deo intelliguntur, his nominibus respon-
 dentia, demonstrantur, non tamen simul accipit
 corpoream nominum significantiam: sic etiam
 harum generationum species de divina quidem na-
 тура dicit, non tamen sic dicit, ut nostra consue-
 tudo novit intelligere. Nam cum de ea vi ac poten-
 tia qua cuncta condidit, loquitur, hanc operatio-
 nem generationem quidem nominat, quando qui-
 dem necesse est de divina virtute sermonem ad
 humilitatem nostram descendere, non tamen omnia
 quæcunque apud nos in ea generatione, qua quid
 construitur, spectantur, ostendit, non locum, non
 tempus, non sermo constitutionem, non instru-
 mentorum adjutricem operam, non in his quæ hu-
 mano more sunt tumultum, sed hæc nobis relin-
 quens, sublimi quodam et magnifico modo, Deo
 attribuit eorum quæ sunt generationem, verbi
 gratia cum ait, *Ipse dixit et facta sunt; ipse man-
 davit et creata sunt* ¹². Rursus cum inenarrabilem
 et omnem sermonem exsuperantem Unigeniti ex
 Patre subsistentiam declarat, quia non est capax
 humana egestas et mendicitas documentorum quæ
 sunt supra sermonem et notitiam exsuperant, ille
 vocabulis nostris utitur, et Filium nominat, quod
 quidem nostra consuetudo his qui ex materia et
 natura gignuntur nomen imponit. Sed quemad-
 modum creationis generationem cum divinus ser-
 mo dixit, quia ex aliqua materia facta est, ipse
 non adjecit, sed essentiam materię et locum et
 tempus et quæ sunt ejusmodi, nihil aliud esse
 præter divinæ voluntatis potentiam declarat: sic
 etiam hic Filium cum dixit, omisit omnia alia.
 quæcunque in infima generatione humana natura
 spectat, dico passiones et dispositiones, et eam
 quæ sit ex tempore operationem, et loci necessi-
 tatem, et ante omnia materiam, sine quibus omni-

¹² Psal. cxlviii, 5.

bus infima generatio quæ est a natura, non consistit. Cum autem in generatione Filii hæc omnia quæ de materia et locorum seu temporum intervallis intelliguntur, non comprehendisset, in Filii significatione sola subrelicta est natura: propterea- que voce Filii proprietas naturæ et legitima origo, quæ est in ea generatione quæ a Patre editur in unigenito Dei Filio explicatur. Et quoniam talis generationis species non erat idonea ad inferendam nobis sufficientem ineffabilis existentie Unigeniti imaginationem, alteram generationis speciem simul assumit theologia ad significandam Filii generationem, eam nempe quæ sit ex materiali defluxu, et dicit splendorem gloriæ, et suavitatem unguenti, vaporem Dei, quæ, ut superiori tractatu exposuimus, nostra consuetudo defluxum materialem nominat. Sed quemadmodum in his quæ prius recensuimus neque creaturæ generatio, neque Filii significantia, tempus, vel materiam, vel laborem, vel affectionem simul admisit; sic et hic omni materiali cogitatione expurgans splendoris et cæterorum quorum mentio facta est, significantiam, solum id quod Deo convenit et decorum est, in talis generationis specie, sermo cum assumpsit, per emphasim, seu claram hujus dictionis significantiam, ex ipso esse et cum ipso aperte ostendit. Neque enim vapor sive halitus in aerem diffusionem ex subjecta materia animo repræsentat, neque odor ex qualitate unguenti in aerem transmutationem, neque splendor ex solari corpore per radios defluxum, sed hoc solum ex omnibus, sicut dictum est, per talem generationis modum declaratur, ex illo esse et cum illo intelligi, nullo intervallo inter Patrem et eum qui ex ipso est interjecto. Sed quoniam ob majorem in homines benevolentiam sancti Spiritus gratia multis ex locis nobis ingenerari divinas de Unigenito opiniones dispensavit: his etiam addidit reliquarum eorum quæ in generatione considerantur speciem, dico eam quæ ex mente et sermone. Sed majore usus est providentia sublimis Joannes, ut nunquam præ languore et animi pusilli debilitate audientis intelligentia decidat ad communem notitiam verbi, ut Filius Patris sonus existimetur: propterea in essentia spectare Verbum instruit prima prædicatione, et non in essentia aliqua peregrina et abrupta ab ea quæ Deus est, sed in ipso et in prima beataque natura. Hæc enim docet, dicens: *In principio erat Verbum, et apud Deum, et Deus*¹¹, et omnia quæ principium est, et ipse esset. Sic enim de æternitate Unigeniti theologicè disserens exponit. Cum igitur tales sint generationis modi, seu certe eorum quæ ex causa subsistunt, qui quidem nostra consuetudine cognoscuntur, quos assumpsit sacra Scriptura ad supereminentium doctrinam quorum unumquodque sic debeat assumi ut consentaneum est ad firmandas et stabiliendas rerum divinarum notiones, judicet jam rectum iudicium, ille qui hunc sermonem legit, si quid eorum quæ ab hæresi proferuntur robur aliquod habet contra veritatem.

Sed rursus adjiciam ipsam ad verbum adversarii

A γενοῦς ἐρμηνεύεται. Καὶ ἐπειδὴ οὐχ ἱκανὸν ἦν τὸ τοιοῦτο τῆς γεννήσεως εἶδος ἀρκοῦσαν ἡμῖν ἐμποιῆσαι τῆς ἀρρήτου περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπάρξεως τὴν φαντασίαν, συμπαραλαμβάνει καὶ ἕτερον τῆς γεννήσεως εἶδος, πρὸς σημασίαν τῆς τοῦ Υἱοῦ θεολογία, τὸ ἐκ τῆς ὕλικης ἀπορροίας, καὶ φησιν ἀπαύγασμα δόξης, καὶ ὁσμὴν μύρου καὶ ἀτμίδα Θεοῦ, ἅπερ ἐν τῇ προσεκτεθείσῃ παρ' ἡμῶν τεχνολογίᾳ ἡ καθ' ἡμᾶς συνήθεια ὕλικήν ἀπορροίαν ὀνομάζει. Ἀλλ' ὥσπερ ἐν τοῖς προειρημένοις οὔτε ἡ τῆς κτίσεωςποίησις, οὔτε ἡ τοῦ Υἱοῦ σημασία χρόνον, ἢ ὕλην, ἢ κόπον, ἢ πάθος συμπαραδέξαστο· οὕτως καὶ ἐνταῦθα πάσης τῆς ὕλικης ἐννοίας ἐκκαθάρας τὴν τοῦ ἀπαυγασμάτος καὶ τῶν λοιπῶν τῶν μνημονευθέντων σημασίαν, μόνον τὸ θεοπρεπὲς τοῦ τοιοῦτου τῆς γεννήσεως εἶδους ὁ λόγος παραλαβὼν, ἐνδείκνυται τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ μετ' αὐτοῦ νοεῖσθαι, διὰ τῆς κατὰ τὴν λέξιν ταύτην ἐμφάσεως. Οὔτε γὰρ ἡ ἀτμίς τὴν εἰς ἀέρα διάχυσιν ἐκ τῆς ὑποκειμένης ὕλης παρίστησιν, οὔτε ἡ ὁσμὴ τὴν ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ μύρου γινομένου πρὸς τὸν ἀέρα μετástασιν, οὔτε ἀπαύγασμα τὴν ἐκ τοῦ ἡλιακοῦ σώματος διὰ τῶν ἀκτίνων ἀπορροίαν. Ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἐκ πάντων, καθὼς εἴρηται, διὰ τοῦ τοιοῦτου τῆς γεννήσεως τρόπου δηλοῦται, τὸ ἐξ ἐκείνου τε εἶναι καὶ μετ' ἐκείνου νοεῖσθαι· μηδενὸς διαστήματος μεταξὺ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ μεσιτεύοντος. Ἐπεὶ δὲ διὰ πλείονα φιλανθρωπίαν ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις πολλὰχρόθεν ἡμῖν ἐγγενέσθαι τὰς θείας περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπολήψεις ὥσπου ἡμεῖς προσέθηκε καὶ τὸ λειπόμενον τῶν ἐν γενέσει θεωρουμένων εἶδος, τὸ ἐκ τοῦ νοῦ φημι καὶ τοῦ λόγου. Ἀλλὰ πλείονι χρῆται τῇ προμηθείᾳ ὁ ὑψηλὸς Ἰωάννης, ὥς μήποτε ὑπὸ ἀτονίας τε καὶ μικροφυχίας καταπείσῃ τὸν ἀκούοντα πρὸς κοινὴν ἐννοίαν λόγου, ὥς φθόγγον τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν νομισθῆναι· διὰ τοῦτο ἐν οὐσίᾳ βλέπειν τὸν Λόγον παρασκευάζει τῷ πρώτῳ κηρύγματι, καὶ ἐν οὐσίᾳ οὐκ ἀπεξενωμένην τινὶ ἀπερρήγνυι τῆς ὁδὸς ἐστίν, ἀλλ' ἐν αὐτῷ καὶ τῇ πρώτῃ καὶ μακαρίᾳ φύσει. Ταῦτα γὰρ διδάσκει, λέγων, ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεός, καὶ πάντα ὅσα ἐστίν ἡ ἀρχὴ, καὶ αὐτὸς ὢν. Οὕτως γὰρ περὶ τῆς αἰδιότητος τοῦ Μονογενοῦς θεολογῶν διεξέρχεται. Τοῦτων τοίνυν τῶν τῆς γεννήσεως τρόπων, ἥτοι τῶν ἐξ αἰτίας ὠφρησικῶτων, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς συνθείᾳ γνωστικῶμενων, παραληφθέντων δὲ καὶ παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς πρὸς τὴν τῶν ὑπερκειμένων διδασκαλίαν, οὕτως ὡς εἰκὸς ἐστὶ πρὸς παράστασιν τῶν θεῶν ὑπολήψεων ἕκαστον τούτων μεταληφθῆναι, κρινάτω δικαίαν κρίσιν ὁ ἐντυχάνων τῷ λόγῳ· εἴ τι τῶν περὶ τῆς αἰρέσεως φερομένων λεγόν τινα κατὰ τῆς ἀληθείας ἔχει.

Προσθήσω δὲ πάλιν αὐτὴν ἐπὶ λέξεως τοῦ ἐναντίου

¹¹ Joan. 1. 1.

τὴν ῥῆσιν ἔχουσιν οὕτως· Δύο, φησὶν, ὄντων τῶν **A** παρ' ἡμῶν εἰρημέων, τοῦ τε πρὸ τῆς ἰδίας γεννήσεως μὴ εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς, καὶ τοῦ γεννηθεῖσθαι πρὸ πάντων εἶναι. Ποῖον γεννήσεως εἶδος ὁ δογματιστὴς ἡμῖν προτείνεται; Ἄρα τὸ πρέπον ἐπὶ Θεοῦ νοεῖν τε καὶ λέγειν; Καὶ τίς οὕτως ἄθεος ὥστε προεπινεῖν τοῦ Θεοῦ τὸ μὴ εἶναι; Ἀλλὰ ἔβηλον ὅτι πρὸς τὴν ὀλίκην ταύτην βλέπων γένεσιν, τὴν κάτω φύσιν τῆς περὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ὑπολήψεως ποιεῖται διδάσκαλον· καὶ ἐπειδὴ βοῦς, ἢ ὄνος, ἢ κάμηλος πρὸ τῆς ἰδίας γεννήσεως οὐκ ἔστιν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς βούλεται λέγειν, ὅ ἐπὶ τῶν ζώων ἡ ἀκολουθία τῆς κάτω φύσεως δίδωσι βλέπειν, οὐδὲ τοῦτο νοῶν ὁ σωματικὸς θεολόγος, ὅτι τὸ μονογενὲς ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενον, αὐτῷ τῷ ῥήματι τὸ πρὸς πᾶσαν γένεσιν ἀκοινώνητόν τε καὶ ἰδιάζον ἀποσημαίνει. Πῶς γὰρ ἂν εἴη μονογενὲς αὕτη ἡ γένεσις, εἰ κοινωνίαν κατὰ τὴν ἔμφασιν καὶ ταυτότητα πρὸς ἄλλην γένεσιν ἔχει; Τὸ γὰρ μόνον κατεξείρετον ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται, ὁ οὐκ ἔστιν ἐπ' ἄλλης κατανοῆσαι γεννήσεως, κυρίως τε καὶ προσφυῶς τῷ προσρήματι τοῦ Μονογενοῦς ἐρμηνεύεται· ὥς εἰ γέ τι τῆς κάτω γεννήσεως καὶ ἐπ' αὐτοῦ θεωρεῖται, οὐκέτ' ἂν εἴη Μονογενὲς, ὁ τίς τῆς γεννήσεως ἰδιώμασι πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν γεννηθέντων κοινοποιούμενος· εἰ γὰρ τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τούτου λέγοιτο, ἃ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν διὰ γεννήσεως προέκτεινον εἰς τὸ εἶναι λέγεται, εἰς ἀδελφικὴν τινα σχέσιν τὸ τοῦ Μονογενοῦς σημαίνόμενον μετασκευάσει ὁ λόγος. Οὐκοῦν εἰ τὸ ἄμικτόν τε καὶ ἀκοινώνητον πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν γινόμενων ἐνδείκνυται τὸ τοῦ Μονογενοῦς σημαίνόμενον, οὐδὲν τῶν περὶ τὴν κάτω γέννησιν ὁρωμένων, καὶ ἐπὶ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ νοεῖσθαι καταβεβρόμεθα. Ἀλλὰ μὴν ἴδιον πάντων τῶν διὰ γεννήσεως ὑφ' ἐστῆκότων, τὸ μὴ εἶναι πρὸ τῆς γεννήσεως· ἀλλότριον ἄρα τοῦτο τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἰδιότητος, ὃ μὴδὲν τοῦ τρόπου τῆς κοινῆς γεννήσεως εἶδους τὸ πεπλανημένον προσεῖναι ἢ τοῦ Μονογενοῦς ἐπωνυμία μαρτυρεται. Οὐκοῦν πιστωθῆτω ὁ ὀλικὸς οὗτος καὶ τῇ αἰσθήσει φίλος, διὰ τοῦ ἐτέρου τῆς γεννήσεως εἶδους τὸ πεπλανημένον τῶν ὑπολήψεων αὐτοῦ διορθώσασθαι. Ἀλλ' ἰσως ἐρεῖς, ὅταν ἀπαύγασμα δόξης καὶ ὁσμὴν μύρου ἀκούσης, ὅτι οὐκ ἦν τὸ ἀπαύγασμα πρὸ τῆς ἰδίας γεννήσεως· ἀλλ' ὅταν τοῦτο εἴπῃς, οὐδὲν τὴν δόξαν πάντως εἶναι δώσεις· οὔτε τὸ μύρον, οὐ γὰρ ἔστιν· ἢ τυφλὴν ἐφ' ἑαυτῆς καὶ ἀλαμπῇ ποτε νομισθῆναι τὴν δόξαν εἶναι, ἢ τὸ μύρον τῆς εὐπνοίας ἄγονον. Ὡστε εἰ τὸ ἀπαύγασμα οὐκ ἦν, οὐδὲ ἡ δόξα ἦν πάντως. Καὶ τῆς ὁσμῆς οὐκ οὖσης, τὸ μὴδὲ τὸ μύρον εἶναι συναπτεδείχθη. Εἰ δὲ φοβεῖ τινα ταῦτα παρὰ τῆς Γραφῆς παραληφθέντα τὰ ὑποδείγματα, ὥς οὐκ ἀκριβῶς τὸ μεγαλεῖον τοῦ Μονογενοῦς παριστῶντα, διὰ τὸ μὴ ταῦτόν εἶναι τῷ ὑποκειμένῳ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἢ τὸν ἀτμὸν τῷ μύρῳ, ἢ τὴν ἀκτίνα τῷ ἡλίῳ, ὁ ἀληθινὸς Λόγος διορθώσας τὸν νότον, ὃ ἐν τῇ ἀρχῇ ὢν, καὶ πάντα ὢν, ὅσα ἔστιν ἡ ἀρχή, καὶ τοῦ παντὸς προὑπάρχων, οὕτως ἐν τῷ κηρύγματι τοῦ Ἰωάννου βοήσαντος, ὅτι *Καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἦν ὁ Λόγος, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*. Εἰ οὖν Θεὸς

orationem, quæ sic habet: *Duo*, inquit, cum dixerimus, et ante generationem quæ ipsi propria est, non esse Unigeniti essentiam, et ante omnia generatam esse. Quamnam generationis speciem nobis iste dogmatista protendit? num de Deo quod pium est et decorum decet intelligere et dicere? Et quis adeo impius et Dei negator, ut non esse in Deo prius intelligat? Sed perspicuum quod ad materialem hanc respiciens generationem, infimam naturam de unigenito Deo opinionis facit magistratram. Et quoniam bos, vel asinus, vel camelus ante suam generationem non est, hoc etiam in Unigenito vult asserere, quod in animalibus series et ordo naturæ hujus infimæ dat videre, neque hoc animadvertit carnalis iste theologus, quod cum Unigenitus in Deo dicitur, hoc ipso verbo, quod cum omni generatione nullam habet prorsus communionem, et quod ab ea peculiariter secretum est significatur. Quomodo enim fuerit Unigenitus, si hæc ipsa generatio communionem secundum significationem et identitatem cum alia generatione habet? Solum enim quod eximium et præcipuum in ipso intelligitur, quod non in alia generatione cognoscitur, proprie et congruenter Unigeniti nomine significatur: ita ut si quid ex iis quæ infimæ generationi conveniunt in ipso spectetur, non amplius sit Unigenitus, utpote qui aliquibus generationis proprietatibus cum reliquis genitis communicet: si enim eadem in eo dicerentur, quæ in aliis quæ per generationem in rerum natura prodeunt, ad fraternam aliquam relationem Unigeniti significatum sermo transferret. Quare si quod cum aliis quæ generantur, neque mitionem, neque communionem patitur, Unigeniti significatum ostendit, nihil certe eorum quæ in ima generatione cernuntur, in hypostasi Filii, quæ ex Patre est, intelligi admittimus. Atqui proprium est omnium quæ per generationem subsistunt, ante generationem non esse: hoc igitur alienum ab Unigeniti proprietate, cui nihil vagum et erroneum in ulla communis generationis specie et modo adesse et competere Unigeniti appellatio testatur. Ergo iste materialis et sensui amicus doctor persuadeatur, per aliam generationis speciem suarum opinionum vagum errorem emendare. Sed forte dices, cum splendorem gloriæ et unguenti odorem audis, quod non erat splendor ante propriam generationem; sed cum hoc dixeris, nihil prorsus esse gloriam dabis, neque unguentum, non enim est: vel cæcam in seipsa et luce carentem aliquando fuisse gloriam existimandum, vel unguentum suavis expirationis sterile. Quare si splendor non erat, neque gloria erat omnino. Et si odor non est, neque unguentum esse nunc demonstratum est. Quod si terrent aliquem hæc quæ a Scriptura assumuntur exempla, ut non exacte Unigeniti magnificentiam experientia, quia non idem sit cum subjecto secundum substantiam, vel halitus cum unguento, vel radius cum sole, verus sermo metum ejus eximat, qui dicit, quod erat in principio, et quod om-

nia est, quæcunque est principium et quod ante omnia præexistit, præsertim cum Joannes in præconio suo vociferetur, quod *Et apud Deum erat Verbum, et Deus erat Verbum*. Si igitur Pater est Deus, et Deus est etiam Filius, quænam ad exactam de Unigenito theologiam relinquitur dubitandi ratio, cum Filii significatione proprietas naturæ notificetur, per splendorem vero, unio et conjunctio nullis intervallis dissita significetur, Dei autem appellatio quæ Patri et Filio æqualiter accommodatur, honoris per omnia æqualitatem indicet? Character vero sive figura omnis substantiæ quæ in priæ magnitudinis penitus significat, et forma Dei strando in seipso per quæ positio figuratur.

Rursus igitur proponamus Eunomii sermonem. *Non erat, inquit, ante propriam generationem*. Quis hic est, quem non esse autumat? Recenseat divina nomina, quibus ille qui ex Eunomii opinione aliquando non erat, nominatur. Dicit ergo lucem, beatitudinem, vitamque et incorruptibilitatem, et justitiam et sanctificationem, et virtutem et veritatem, et quæ sunt ejusmodi. Iste igitur qui ait ante generationem ipsum non fuisse, palam procul dubio clamat, quod non erat veritas, quando ille non erat, non erat vita, non erat lux, non erat incorruptibilitas, non aliud quidquam eorum quæ in Deo intelliguntur. Præterea quod est absurdius et ad impietatem acerbius, non erat splendor, non erat character, sive figura. Dum enim dicit non esse splendorem, non esse quoque vim resplendentem prorsus simul astruit, ut in exemplo lucernæ videre est. Qui enim lucernæ fulgorem dixit, lucernam splendere simul ostendit; et qui non esse fulgorem dicit, lucernæ ardentis extinctionem consignificavit. Quare cum Filius non esse dicitur, etiam Patris non existentia necessaria consecutione astruitur. Si enim alterum alteri coheret continenter, secundum apostolicum testimonium, et splendor gloriæ, et character substantiæ, et sapientia Dei, qui alterum conjunctorum negat esse, unius sublatione reliquum funditus sustulit. Quare si non est splendor, confitendum est, neque splendentem naturam esse, et si character non subsistit, neque figuratam esse personam. Si præterea non est sapientia et virtus Dei, neque illum esse prorsus fatendum est, qui non absque sapientia et virtute in seipso intelligitur. Si igitur non erat unigenitus Deus, priusquam fieret, sicut ait Eunomius, Christus autem Dei est virtus et Dei sapientia, et character, et splendor: igitur non erat omnino Pater, cujus Filius est virtus et sapientia, et character, et splendor: nullo quippe modo licet ratione complecti, neque substantiam nullæ characterē signatam, neque gloriam quæ luce careat, neque Deum sapientia orbatum, neque opificem absque manu, neque principium rationis experts, neque Patrem sine Filio. Sed omnia quæ sunt ejusmodi, et his qui fatentur et qui aspernantur, sibi invicem simul esse declarantur. Et per unius sublationem et quod conjun-

A μὲν ο Πατήρ, Θεὸς δὲ καὶ ὁ Υἱός· τίς ἐστι καταλείπεται πρὸς τὴν ἀκριβὴ τοῦ Μονογενοῦς θεολογίαν ἀμφιβολία, ὅταν τῇ μὲν τοῦ Υἱοῦ σημασίᾳ τὸ κατὰ φύσιν οἰκεῖον γνωρίζεται, τῷ δὲ ἀπαυγάσματι τὸ συναφές τε καὶ ἀδιάστατον, τῇ δὲ τοῦ Θεοῦ προσηγορίᾳ κατὰ τὸ ἴσον ἐφηρμοσμένη Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ, τὸ διὰ πάντων ὁμοτίμον; Ὁ δὲ χαρακτήρ πάσῃ τῇ ὑποστάσει τοῦ Πατρὸς ἐπιθεωρουμένη τὸ ἀνελλιπὲς τοῦ ἰδίου μεγέθους διασημαίνει, καὶ ἡ μορφή τοῦ Θεοῦ τὴν διὰ πάντων καταμηνύει ταυτότητα, τῷ πάντα δεικνύειν ἐφ' ἑαυτῆς δι' ὧν ἡ θέσις χαρακτηρίζεται. Patre consideratur, perfectam plenitudinem propter omnia ostendit identitatem, omnia demon-

B Πάλιν τοίνυν προθώμεν τοῦ Εὐνομίου τὸν λόγον. Οὐκ ἦν, φησὶ, πρὸ τῆς ἰδίας γεννήσεως. Τίς οὗτος ἐστίν, ὃν οὐκ εἶναι λέγει; Εἰπάτω τὰ θεῖα ὀνόματα, οἷς ὁ κατ' Εὐνόμιον ποτε μὴ ὄν ὀνομάζεται. Οὐκοῦν φῶς ἐρεῖ καὶ μακαριότητα, ζωὴν τε καὶ ἀφθαρσίαν, καὶ δικαιοσύνην καὶ ἀγίασμόν, καὶ δύναμιν καὶ ἀληθειαν, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ τοίνυν πρὸ τῆς γεννήσεως λέγων αὐτὸν μὴ εἶναι, ἀντικρὺς ταῦτα βοᾷ, ὅτι οὐκ ἦν ἀλήθεια, ὅτε ἐκεῖνος οὐκ ἦν, οὐκ ἦν ζωὴ, οὐκ ἦν φῶς, οὐκ ἦν δύναμις, οὐκ ἦν ἀφθαρσία, οὐκ ἄλλο τι ἦν τῶν ἐν Θεῷ νοουμένων οὐδέν. Καὶ τὸ ἐστὶ τούτων παραλογώτερον, καὶ εἰς ἀσέθειαν χαλεπώτερον, οὐκ ἦν ἀπαύγασμα, οὐκ ἦν χαρακτήρ. Ἐν γὰρ τῷ μὴ εἶναι λέγειν ἀπαύγασμα, τὸ μὴδὲ τὴν ἀπαυγάζουσαν δύναμιν εἶναι συγκατασκευάζεται πάντως, πῶς ἐπὶ τοῦ C κατὰ τὸν λόγον ἐστὶν ὑποδείγματος. Ὁ γὰρ τὴν αὐγὴν τοῦ λύχνου εἰπὼν τὸ καὶ λάμπειν τὸν λύχνον συνεδείξατο, καὶ ὁ μὴ εἶναι τὴν αὐγὴν λέγων τὴν σθέσιν τοῦ φωτίζοντος συνεσήμανεν. Ὅστε ὅταν ὁ Υἱὸς μὴ εἶναι λέγεται, καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς ἀνυπαρξία κατ' ἀνάγκην ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ κατασκευάζεται. Εἰ γὰρ συνημμένως ἔχεται τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν μαρτυρίαν, καὶ τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ ἕτερον τῶν συνημμένων μὴ εἶναι λέγων, τῇ τοῦ ἐνὸς ἀναιρέσει συνανεῖλε πάντως καὶ τὸ λειπόμενον· ὥστε τοῦ ἀπαυγάσματος μὴ ὄντος, ὁμολογεῖσθαι μὴ εἶναι μὴδὲ τὴν ἀπαυγάζουσαν φύσιν, καὶ τοῦ χαρακτῆρος μὴ ὑφεστῶτος, μὴδὲ τὴν χαρακτηριζομένην εἶναι ὑπόστασιν, σοφίας δὲ καὶ D δυνάμεως Θεοῦ μὴ οὔσης, μὴδὲ ἐκεῖνον πάντως εἶναι ὁμολογεῖσθαι, τὸν δίχα σοφίας τε καὶ δυνάμεως ἐφ' ἑαυτοῦ μὴ νοούμενον. Εἰ οὖν οὐκ ἦν ὁ μονογενὴς Θεὸς πρὶν γενέσθαι, καθὼς φησὶν ὁ Εὐνόμιος· Χριστὸς δὲ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, καὶ χαρακτήρ καὶ ἀπαύγασμα· οὐκ ἦν πάντως οὐδὲ ὁ Πατήρ, οὐδ' ὁ Υἱὸς δύναμις ἐστὶ καὶ σοφία, καὶ χαρακτήρ καὶ ἀπαύγασμα· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐπινοῆσαι τῷ λόγῳ, οὔτε ὑπόστασιν ἀχαρακτήριστον, οὔτε ἀλαμπῆ δόξαν, οὔτε ἀσφον Θεὸν, οὐκ ἀχειρα δημιουργόν, οὐκ ἀλογον ἀρχὴν, οὐκ ἀπαιδα Πατέρα. Ἀλλὰ πάντα τὰ τοιαῦτα ἐπὶ τε τῶν ὁμολογούντων καὶ ἐπὶ τῶν ἀθετούντων καὶ ἀλλήλοις θαναταφάνεται. Καὶ διὰ τῆς τοῦ ἐνὸς ἀναιρέσεως καὶ τὸ συνημμένον συναφανίζεται. Ἐπειδὴ τοίνυν κατασκευάζεται παρ' αὐτῶν τὸ μὴ εἶναι τὸν

Υἱὸν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ὃ ἐστὶν ἀπαύγασμα δόξης A (ἢ δὲ ἀκολούθεια συναναίρει τῇ τοῦ ἀπαυγάσματος ἀνυπαρξίᾳ καὶ τὴν τῆς δόξης αἰδιότητα· δόξα δὲ ὁ Πατήρ, ὅθεν τὸ μονογενὲς φῶς ἀπηγαγέθη). νοησάτωσαν οἱ περιττοὶ τὴν σοφίαν, ὅτι σύμμαχοι τῶν Ἐπικουρείων δογμάτων ἀναπεφῆναι, καὶ προσχῆματι χριστιανισμοῦ τὴν ἀθειαν πρεσβεύοντες. Διπλῆς τοίνυν κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῆς ἀτοπίας ἀναφανείσης, ἢ καθόλου μὴ εἶναι τὸν Θεὸν λέγειν, ἢ μὴ ἀνάγκης εἶναι, ἐλεσθῶσαν τὸ δοκοῦν ἐκ τῶν φανέντων, ἢ ἄθεοι λέγεσθαι, ἢ μηκέτι ἀναρχον εἶναι τῷ Πατρὶ τὴν οὐσίαν λέγειν. Ἀλλὰ μὴν φεύγειν εἰκόξ αὐτοὺς τὸ ἀθέου νομίζεσθαι. Οὐκοῦν λείπονται τὸ μὴ εἶναι αἰδιὸν τὸν Θεὸν κατασκευάζειν. Εἰ δὲ τοῦτο ἡ τῶν ἀποδειχθέντων ἀκολούθεια συναναγκάζει, ποῦ αἱ ποικίλαι καὶ ἄστροφοι τῶν ὀνομάτων ἀντιστροφαί; Ποῦ B ἡ ἀμήχανος τῶν συλλογισμῶν ἀνάγκη, διὰ τῆς τοῦ ἀγεννήτου πρὸς τὸ γεννητὸν διαστολῆς τὰς γραφίδας ἀκόλως περιδομοῦσα;

sunt consequentia cogit necessario, ubi varia et irretortæ nominum reciprocae conversiones? ubi ineluctabilis syllogismorum necessitas, per ingeniti cum genito differentiam circum aniles aures bombilans?

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Καλῶς δ' ἂν ἔχει μὴδὲ τὸ ἐφεξῆς παριδεῖν ἀνεξέταστον· σιωπᾶσθαι δὲ διὰ μέσου παύγνια, οἷς ὁ δεινὸς οὗτος ῥήτωρ μειρακιωδῶς ἐναβρόνεται, εἴτε παίζων, εἴτε σπουδάζων ἐν ταῖς καθ' ἡμῶν λοιδορίαις, ὡς διὰ τοῦτου κρείττων κατὰ τὸν λόγον ἐσόμενος. Οὐ γὰρ δὴ βιάσεται τις ἡμᾶς, ἢ τοῖς λοῖοις τὰ ἑμματα συνδιαστρέψει τὰς εἴψεις, ἢ τοῖς ὑπὸ δαιμονίας νόστου παραπεπληγῶσι συνδιαστρεβλοῦσθαι, συνεξάλλεσθαι καὶ συγκαταπίπτειν τῷ σώματι. Ἀλλ' ἐκείνους μὲν ἐλεήσομεν, ἡμεῖς δὲ τοῦ καθεστηκότος οὐκ ἐκστησόμεθα. Φηεὶ τοίνυν στρέψας πρὸς τὸν διδάσκαλον ἡμῶν τὸν ἐν τῷ πράγματι λόγον, ὡς δὴ κατὰ πρόσωπον τὴν μάχην ποιούμενος, ὅτι τοῖς ἰδιοῖς ἀλώσῃ περὶ τοῖς. Ἐκείνου γὰρ εἰρηκότος, τὸ καλὸν ἀεὶ παρῇται τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, καλὸν δὲ τὸ τοιοῦτου παιδὸς εἶναι πατέρα· οὐκοῦν μηδέποτε τὸ καλὸν ἀπείναι αὐτοῦ, μηδὲ ἀνευ Υἱοῦ τὸν Πατέρα θεῆσαι· θεῆσαντα δὲ μὴ ἀδυνατῆσαι, δυνάμενον δὲ καὶ βουλόμενον, ἐν τῷ κατὰ γνώμην εἶναι καὶ ἀεὶ ἔχειν τὸν Υἱόν, διὰ τὸ ἀεὶ θέλειν τὸ ἀγαθόν· πρὸς τοῦτο γὰρ ἡ διάνοια τῶν ὑποφθού πατρὸς ἡμῶν εἰρημένον βλέπει· ταῦτα προδιασύρας ὁ Εὐνόμιος ἐκ τῆς ἔξωθεν σοφίας ἐπεισυχθέντα, τοιαύτην τινὰ ῥῆσιν πρὸς ἀνατροπὴν τῶν εἰρημένων προβάλλεται, καὶ φησι, *Τίς γεννήσῃ;* λέγοντός τινος τῶν τοῖς τοιοῦτοις λόγοις ἐμμελετηκότων· ὥσπερ εἴπειρ τὸ δημιουργεῖν καλὸν καὶ πρέπον Θεῷ, πῶς οὖν ἀνάγκη αὐτῷ τὸ καλὸν καὶ πρέπον παρῇν, εἴπερ ἀναρχος ὁ Θεός; Καὶ ταῦτα μῆτε ἀγνοίας κωλυούσης, μῆτε ἀσθενείας ἐμποδιζούσης, ἢ πρὸς τὸ δημιουργεῖν ἡλικίας, καὶ ὅσα συμφορήσας κακῶς σεαυτῷ κατέχευας· οὐ γὰρ δὴ τοῦ Θεοῦ θέμις εἴπειρ. Εἰ μὲν οὖν ἦν δυνατόν αὐτὸν τὸν διδάσκαλον πρὸς τὸ ἐρωτηθῆναι ἀποκρίνασθαι, εἰδείεν ἂν τῷ Εὐνομίῳ, τίς ἂν ἐγένετο, καθὼς οὗτος ἡρώτης διὰ τῆς θεοπαυδέυτου γλώττης, τό τε θεῖον ἐκχαλύπτων μυστήριον, καὶ μαστιζὼν τοὺς ἐλέγχους τοὺς τῆς ἀπάτης προστάτας, ὥστε φανερὸν γενέσθαι

ctum ei adhæret simul evanescit. Quoniam igitur ab ipsis Filius non esse astruitur priusquam genitus esset, qui est gloriæ splendor (consequentia autem simul cum splendoris non-existentia tollit etiam gloriæ aternitatem; gloria autem est Pater, unde unigenita lux resplenduit), intelligant isti qui sapientia exuberant, se Epicureorum decretorum patronos et defensores manifestos esse, et christianismi prætextu ac specie atheiam (id est impietatem, sive Dei abnegationem) asserere. Cum igitur sit duplex ex consecutione demonstrata absurditas, vel omnino Deum non esse ut dicant, vel non esse absque principio: quod ex his manifeste probatis ipsis videbitur eligant, vel ut divinitatis abnegatores dicantur, vel ut non amplius essentiam principio carentem Patri esse affirmant. Enimvero verisimile est ipsos fugere Dei negatores existimari. Reliquum est igitur eos astruere Deum non esse æternum. Quod si hoc eorum quæ demonstrata

Sed hæc hactenus. Operæ pretium autem videtur, quod deinceps sequitur non indidiscum præterire. Sed ludicra interjecta silentio involvantur, quibus hic vehemens orator juvenilliter exsultat, sive jocans, sive serio agens in conviciis contra nos conjectis, quasi per hæc ratione superior futurus. Nullus enim vi nos adiget, cum limis et obliquis oculis iidem extorquere, vel cum morbo demoniaci percussis simul exagitari, una saltare et corpore concidere. Sed illorum quidem miserebimur, nos autem de composito mentis statu non dimovebimur. Ait igitur in magistrum nostrum sermone converso, quasi reipsa contra personam decertans, quod propriis pennis captus sit. Cum enim ille dixisset, quod pulchrum est sive honestum semper adesse Deo, qui est in omnibus, præclarum autem sive honestum talis filii esse patrem: igitur nunquam honestum abesse ab ipso, neque sine Filio Patrem esse voluisse: volentem autem non impotentem fuisse, sed potentem et volentem voti sui competentem esse, semperque habere Filium, quia semper vult bonum: ad hoc enim eorum quæ a patre nostro dicta sunt tendit intelligentia: hæc Eunomius prius traducens et carpens, advecta ex sapientia externa, talem quamdam dictionem ad eversionem eorum quæ dicta sunt proponit, et ait: *Quis generabit?* (cum dixisset aliquis eorum qui in talibus sermonibus exercitati sunt:), quemadmodum, siquidem condere et creare honestum ei Deo decorum est: quo modo ipsi origine carenti honestum et decens non aderat, siquidem origine ei principio caret Deus? Ergo etiam hæc quæ creata sunt, cum neque ignorantia sit quæ prohibeat, neque infirmitas quæ impediatur vel ætas ad operandum, et quæcunque congerens male in te ipsum effudisti; nam in Deum, dicere nefas. Si igitur posset magister ad interrogatum respondere, Eunomio os-

tenderet, quis genitus est, sicut hic interrogavit A per linguam a Deo eruditam, et tunc divinum revelans mysterium, et refutationibus flagellans erroris præsides, ut omnibus sit manifestum quantum intersit inter ministrum mysteriorum Christi, et mimum ridiculum, vel fictorem novorum et prodigiosorum placitorum. Sed quoniam ille quidem, sicut ait Apostolus, mortuus Deo loquitur, hic vero, tanquam non sit qui contradicat, talia projicit: etsi nostra responsio Basilii magni vocem non æquet, nihilominus hæc ad præsens interroganti respondendum, quod Sermo tuus, quem ad subversionem nostrorum profers sermonum, ipse testatur nos vera dicere in iis in quibus impietatis tuæ dogma refellimus. Neque enim aliud nos tam graviter accusamus, quam quod contendis existimare nos debere, Dominum creaturæ nihil differre ab iis quæ communia sunt creaturæ: et quod a vobis prætenditur contra Unigenitum omnino damnamus. Nam si quod in creatura vides, putas oportere hoc etiam unigenito Deo congruere, conclusum est, quod summopere contendimus; per tuos enim sermones rationum tuarum absurditas satis est demonstrata omnibusque facta perspicua; et quod nos in veritate sermonem pravum corrigimus ac reprehendimus, quodque tibi de unigenito Deo opinio talis est, ac de reliquis creaturis; perinde ac si de aliqua dubitatio esset, non de unigenito Filio, Deo, opifice omnis creaturæ, sive ante erat, sive post Patri aderat. Quid igitur ad hæc infuit vox magistri? C Quod natura bonum est, non pium est non semper in Deo esse credere. Nullam enim videre causam propter quam consentaneum est bonum bono non adesse, neque propter potestatis defectum, neque propter voluntatis inopiam. Quid ad hæc dicit qui his adversatur? Quod si Deum Verbum ex æterno credendum esse dederis, et de creaturis idem fateberis. O quomodo novit ratione discernere creaturarum naturam et divinam majestatem! Quomodo scit quæ utrisque sunt congrua, quæque de Deo et quæ de creatura pie fas est existimare! Si, inquit, opifex a tempore opificium auspicatur. Non enim alio

notare, nisi tempus in proprio intervallo principia et extrema his quæ sunt definierit. Quocirca inquit, oportere factorem temporum a principio simili esse cœpisse. Sed creatura quidem principium habet sæcula, factoris autem sæculorum quodnam principium cogitabis? Si quis dicat, illud principium esse quod est in Evangelio, quod quidem est illud quod declaratur, cum quo coherenter Filii confessio simul demonstratur, nec fas est eum, qui est in Patre, sicut dicit Dominus, ab aliquo puncto temporali cœpisse. Sin autem aliud quoddam præter illud principium esse asserit, dicat nomen quo tale principium significatur, cum nullum autem sæculorum constitutionem comprehendatur. Ergo talis sermo a pia et religiosa opinione erga unigenitum Deum nullo modo nos dimovebit, tametsi anus mulierculæ huic quæstioni tanquam validæ applaudant, siquidem in his quæ ab initio

πᾶσιν ὅρον τὸ μέτον ἐστὶ μεταξὺ διακόνου μυστηρίων Χριστοῦ, καὶ μίμου γελοίου, ἢ ποιητοῦ καινῶν τε καὶ ἀλλοκότων δογμάτων. Ἐπεὶ δὲ ὁ μὲν, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἀποθάνων τῷ Θεῷ λαλεῖ, ὁ δὲ ὡς οὐκ ὄντος τοῦ ἀνταρουόντος τοιαῦτα προβάλλει, καὶ μὴ τὸ ἴσον ἢ παρ' ἡμῶν ἀπόκρισις ἔχη, ὡς πρὸς τὴν τοῦ μεγάλου Βασιλείου φωνήν, πλὴν ἐν παρόντι ταῦτα πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα φάσμεν, ὅτι Μαρτυρία τοῦ ἀληθεύειν ἡμᾶς ἐν οἷς τὸ δόγμα τῆς ἀσεβείας ἐλέγχωμεν, ὁ οὖς γίνεται λόγος ὁ ἐπὶ ἀνατροπῇ τῶν ἡμετέρων προφερόμενος λόγων. Οὕτε γὰρ ἄλλο τι τοσοῦτον ἡμεῖς αἰτιώμεθα, ἢ τὸ μὴδὲν οἰεσθαι διαφέρειν ἡμᾶς τοῦ κοινου τῆς κτίσεως τὸν Δεσπότην τῆς κτίσεως· καὶ τὸ παρ' ὁμῶν προτεινόμενον κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ἡμεῖς αἰτιώμεθα. Εἰ γὰρ ὅπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως βλέπεις, τοῦτο δεῖν οἰεῖ ἐφαρμόζειν καὶ τῷ μονογενεῖ Θεῷ, πέρας ἔχει τὸ παρ' ἡμῶν σπουδαζόμενον· ἀπειλήγεται γὰρ διὰ τῶν σὺν λόγων τὸ ἄτοπον, καὶ πᾶσι γέγονε καταφανές· ὅτι τε ἡμεῖς ἐν ἀληθείᾳ τὸν λόγον εὐθύνομεν, καὶ ὅτι σοι ἡ περὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ὑπολήψις τοιαύτη ἐστίν, οἷα καὶ περὶ τὰ λοιπὰ τῶν κτισμάτων, περὶ τίνος ἡ ἀμφισβήτησις ἦν, οὐ περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ δημιουργοῦ πάσης τῆς κτίσεως, εἰτε ἀεὶ ἦν, εἰτε ὕστερον τῷ Πατρὶ προσεγένετο. Τί οὖν περὶ τούτου φησὶν ἡ τοῦ διδασκάλου φωνή; Ὅτι τὸ τῇ φύσει καλὸν, οὐκ εὐαγές ἐστὶ μὴ ἀεὶ ἐν τῷ Θεῷ πιστεῦναι εἶναι. Μὴδὲ γὰρ αἰτίαν ὁρᾶν τινα καθ' ἣν εἰκός ἐστι τὸ ἀγαθὸν τῷ ἀγαθῷ μὴ παρεῖναι, μήτε κατὰ δυνάμειος ἑλλειψιν, μήτε κατὰ τὴν τῆς βουλῆς ἀγονίαν. Τί πρὸς ταῦτά φησιν ὁ τοῖς ἐρητημένοις μαχόμενος; Ὅτι ἐὰν τὸν Θεὸν Λόγον ὁρᾷς ἐξ αἰδίου πιστεῦσθαι, καὶ περὶ τῶν δημιουργημάτων τὸ ἴσον δώσεις. Ὡς πῶς οἷδε διακρίνειν τῷ λόγῳ δημιουργημάτων φύσιν καὶ θεῖαν μεγαλειότητα! πῶς ἐπίσταται περὶ ἑκατέρου τὰ πρότφορα, ὅσα τε περὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅσα περὶ τῆς κτίσεως εὐσεβῶς ἐστὶν οἰεσθαι! Εἰ ὁ δημιουργὸς, φησὶν, ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς δημιουργίας ἀρχεται. Οὐ γὰρ ἄλλω τινὶ τὴν τῶν γεγενῶτων ἀρχὴν ἐστὶ σημειώσασθαι, μὴ ἐν τῷ ἰδίῳ διαστήματι τοῦ χρόνου τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ τέλος τοῖς γινομένοις ὀρίζοντος.

alio aliquo eorum quæ sunt facta, principium licet

Διὰ τοῦτο φησι δεῖν καὶ τὸν ποιητὴν τῶν χρόνων ἀπὸ τῆς ὁμοίας ἀρχῆς τοῦ εἶναι ἀρξασθαι. Ἄλλ' ἡ μὲν κτίσις ἀρχὴν τοὺς αἰῶνας ἔχει, τοῦ δὲ ποιητοῦ τῶν αἰώνων ποτὶαν ἐπινοήσεις ἀρχὴν; Εἰ μὲν γὰρ τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τις λέγῃ, ὅπερ ἐστὶν ἔκείνο τὸ δηλούμενον, ᾧ συνημμένως καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ ὁμολογία συναναδείκνυται, καὶ οὐκ ἐστὶ τὸν ἐν τῷ Πατρὶ ὄντα, καθὼς φησιν ὁ Κύριος, ἀπὸ τίνος σημείου χρονικοῦ ἀρξασθαι. Εἰ δὲ ἄλλην τις ἀρχὴν παρ' ἐκείνην λέγει, εἰπάτω τὸ ὄνομα ᾧ σημειοῦται τὴν τοιαύτην ἀρχὴν, μὴδενὸς καταλαμβάνομένου, πρὸ τῆς τῶν αἰώνων συστάσεως. Οὐκοῦν οὐδὲν ἡμᾶς παρακινήσει τῆς εὐσεβοῦς περὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν ὑπολήψεως ὁ τοιοῦτος λόγος, καὶ ἐπιχροτώσιν αἱ γράες ὡς ἰσχυρῶ τῷ προβλήματι. Μένομεν γὰρ ἐπὶ τῶν ἐξ ἀρχῆς ἐγνωσμένων, ἐρηρυσμένον ἔχοντες ἐπὶ τῆς ἀληθείας τὸν

λόγον· ὅτι ὅσα περὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ λέγειν ὁ
 τῆς εὐσεβείας ὑποτίθεται λόγος, οὐδεμίαν ἔχει πρὸς
 τὴν κτίσιν τὴν οἰκειότητα, ἀλλὰ πολλὰ τῷ μέσῳ διώ-
 ρισται τοῦ τε πάντα πεποιηκότος, καὶ τῶν ἔργων
 αὐτοῦ τὰ γνωρίσματα. Εἰ μὲν οὖν ἐν ἐτέροις τισὶν
 εἶχε τινα κοινωνίαν ὁ Υἱὸς πρὸς τὴν κτίσιν, ἔδει πάν-
 τως μὴδὲ κατὰ τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον παρηλ-
 λάχθαι λέγειν. Εἰ δὲ ἄμωρος ἡ κτίσις τῶν τοιούτων
 ἐστὶ τῶν ὅσα περὶ τὸν Υἱὸν μεμαθήκαμεν· ἀναγ-
 καῖον πάντως, μὴδὲ κατὰ τοῦτο λέγειν τὴν κοινωνίαν
 ἔχειν. Οὐδὲ γὰρ ἐν ἀρχῇ ἦν ἡ κτίσις, οὔτε πρὸς τὸν
 Θεὸν ἦν, οὔτε Θεὸς ἦν, οὐ ζῶη, οὐ φῶς, οὐκ ἀνά-
 στασις, οὐ τὰ λοιπὰ τῶν θεοπροπῶν ὀνομάτων, οἶον,
 ἀλήθεια, δικαιοσύνη, ἁγισμός, κριτής, δίκαιος,
 ποιητὴς τοῦ παντός, ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, βα-
 σιλεῦμα τὸν αἰῶνα, καὶ ἐπ' αἰῶνα καὶ ἔτι, οὐκ ἀπαύ-
 γασμα δόξης ἡ κτίσις, οὐ χαρακτήρ ὑποστάσεως,
 οὐκ ἀγαθότητος εἰκὼν, οὐ χάρις, οὐ δύναμις, οὐκ
 ἀλήθεια, οὐ σωτηρία, οὐκ ἀπολύτρωσις, οὐδὲ τι
 τοιούτων ὅλως τῶν εἰς δόξαν τοῦ Μονογενοῦς παρὰ
 τῆς Γραφῆς λεγομένων, οὐδὲν ἐπὶ τῆς κτίσεως, οὔτε
 ἐστὶν, οὔτε λέγεται, ἵνα τὰς ὑψηλοτέρας παρίστημι
 φωνάς, τὸ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν
 ἐμοί, καὶ, Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα, καὶ,
 Οὐδεὶς εἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ. Εἰ μὲν οὖν
 εἶχε τὰ τοιαῦτα καὶ τηλικαῦτα προσμαρτυρεῖν ὁ λό-
 γος τῇ κτίσει, καλῶς ἂν τὸ περὶ ταύτην θεωρούμενον
 καὶ ταῖς περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὑπολήψεσιν ἐφαρμόζειν
 ἦτο δεῖν, ἐκ τῶν ὁμοφύλων πρὸς τὸ συγγενὲς γινο-
 μένης τῆς παραθέσεως. Εἰ δὲ πάντα τὰ τοιαῦτα νοή-
 ματὰ τε καὶ ὀνόματα πρὸς μὲν τὸν Πατέρα τὴν κοι-
 νωνίαν ἔχει, τῆς δὲ περὶ τὴν κτίσιν ὑπονοίας ὑπέρ-
 κείται· ἄρ' οὐ καταδύεται ὑπ' αἰσχύνῃς ὁ σοφὸς καὶ
 ἀγγέλιος διὰ τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων φυσιολο-
 γῶν τῆς κτίσεως Κύριον, οὕτω συνιὲς ὅτι ἄλλα τῆς
 κτίσεως ἐστὶ τὰ γνωρίσματα; Τῶν γὰρ ὄντων πάν-
 των ἡ ἀνωτάτω διαίρεσις εἰς τὸ κτιστὸν καὶ ἄκτιστον
 τὴν τομὴν ἔχει· τὸ μὲν ὡς αἷτιον τοῦ γεγονότος,
 τὸ δὲ ὡς ἔκτεθεν γενόμενον. Διηρημένης τοίνυν τῆς
 τε κτιστῆς φύσεως καὶ τῆς θείας οὐσίας, καὶ οὐδε-
 μίαν ἐπιμιξίαν ἐχούσης κατὰ τὰς γνωριστικὰς ιδιό-
 τητας, ἀνάγκη πάσα μὴ διὰ τῶν ὁμοίων ἐκατέραν
 νοεῖν, μὴδὲ τὰ αὐτὰ γνωρίσματα τῶν διεστηκότων
 κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον ἀναζητεῖν. Τῆς τοίνυν
 ἐν τῇ κτίσει φύσεως, καθὼς φησι τῆς παναρέτου Σο-
 φίας ὁ λόγος, ἀρχὴν καὶ τέλος καὶ μεσότην χρόνον
 ἐφ' ἑαυτῆς δεικνυούσης, καὶ πᾶσι συμπαρατεινομένης
 τοῖς χρονικοῖς διαστήμασι, ταύτην τὴν ιδιότητα, οἶον
 τινα χαρακτήρα τοῦ ὑποκειμένου λαμβάνομεν, ἐν τῷ
 πάντως καὶ ἀρχὴν αὐτοῦ τινα τῆς συστάσεως βλέ-
 πειν, καὶ πρὸς τὸ μέσον ὄραν, καὶ πρὸς τὸ πέρας ταῖς
 ἐλπίσι συμπαρατεινέσθαι. Μεμαθήκαμεν γὰρ ὅτι
 οὔτε ἐξ αἰθέριος ἦν ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ, οὔτε εἰς τὸ
 αἰθέριον ἔσται, ὡς ἐκ τούτου ὁρᾶν εἶναι, ὅτι καὶ ἀπὸ
 ἀρχῆς τινος τὰ ὄντα ἤρξαντο, καὶ εἰς τι πάντως κα-
 ταλήξει πέρας. Ἡ δὲ θεία φύσις κατ' οὐδὲν μέρος
 περατούμενη, ἀλλὰ πανταχόθεν ἐν τῷ ἀόριστῳ πᾶν

A sunt decreta manemus, firmatam atque innixam
 veritati habentes rationem: quia quaecunque de
 unigenito Deo dicere pietatis sermo suggerit, nul-
 lam habent cum creatura necessitudinem, sed longo
 intervallo, et ejus qui fecit, et operum ipsius notæ
 et indicia sunt distincta. Si igitur in aliis quibus-
 dam haberet aliquam communionem Filius cum
 creatura, oporteret omnino dicere eum secundum
 existentiae modum non differre. Quod si exsors est
 creatura talium quaecunque in Filio didicimus:
 necessarium plane, neque secundum hoc dicere
 habere communionem. Neque enim in principio
 erat creatura, neque apud Deum erat, neque Deus
 erat, neque vita, neque lux, non resurrectio, neque
 reliqua nomina quæ Deum decent, ut veritas, ju-
 stitia, sanctificatio, iudex, justus, opifex molitorque
 universi, qui est ante sæcula, moderans sæculum et
 regnans in sæculum et ultra, non splendor gloriæ
 creaturæ, non character, sive expressa forma sub-
 stantiæ, non bonitatis imago, non gratia, non vir-
 tus, non veritas, non salus, non redemptio, neque
 quid ejusmodi eorum quæ ad gloriam Unigeniti a
 Scriptura dicuntur, nihil in creatura neque est ne-
 que dicitur, ut sublimiores illas voces prætermittam,
 nempe: *Ego in Patre et Pater in me; et, Qui vidit me, vidit et Patrem, et, Nullus vidit Filium nisi Pater*¹³. Si igitur talia et tanta de creatura
 posset sermo testari, recte ipsi viderentur quæ in
 ipsa spectantur, accommodari posse notionibus his
 quas de Unigenito habere debemus, comparatione
 facta eorum quæ sunt ejusdem generis inter se.
 Quod si omnes hæ notionem et nomina quæ de Filio
 dicuntur, cum Patre habent communionem, notio-
 nes autem quæ de creatura sunt superant, annon
 iste sapiens et solers pudore confunditur, dum per
 ea quæ in creatura considerantur, de Domino crea-
 turæ, velut naturali ratione disserit, necdum in-
 telligens alia esse signa et indicia per quæ creatura
 dignoscitur? Eorum enim omnium quæ sunt, summa
 divisio in id quod creatum est, et quod increatum,
 partitionem habet: hoc quidem ut causam ejus
 quod factum est, illud vero ut illinc factum. Cum
 igitur natura creata et divina essentia sit ita di-
 stincta, nulleque societatem habeat secundum
 proprietates, quibus dignoscuntur; omnino necesse
 est non per similia utramque intelligere, neque
 easdem notas seu cognitionis insignia eorum quæ
 secundum naturæ rationem distant, inquirere. Cum
 igitur natura creata, sicut ait omnipotentis Sapien-
 tiæ sermo, principium et finem et medium tempo-
 rum in seipsa demonstret, et cum omnibus tempo-
 ralibus intervallis extendatur, hanc proprietatem
 velut characterem quemdam, id est notam subjecti
 sumimus, in eo quod aliquod principium suæ con-
 stitutionis videmus, et medium cernimus, et ad
 extremum terminum spe pariter extendimur. Didici-
 mus enim quod cælum non est ab æterno, et

¹³ Joan. xiv, 9.

terra, neque in æternum erit, ut ex eo sit perspicuum, quod ab aliquo principio quæ sunt in rerum natura cœperunt, et in aliquod extremum prorsus desinent. Divina autem natura nulla parte terminata, sed undique in infinitum omnem terminum permeans, longe abest ab his signis et notis quæ in creatura inveniuntur. Etenim dimensionis expers, sine quantitate et incircumscrip̃ta potentia, in seipsa complectens sæcula, et omnem quæ in ipsis continetur creaturam, atque omni ex parte sæculorum infinitatem propriæ naturæ æternitate exsuperans, vel nullum habet signum quod naturam ejus significet, vel aliud quiddam omnino, et quod creatura non habet. Quoniam igitur proprium creaturæ est, principium habere, alienum prorsus ab increata natura, quod creaturæ est proprium. Si enim ad similitudinem creaturæ etiam Unigeniti existentiam ab aliquo comprehensibili principio cœpisse, supponere quis censuerit, necessario et reliqua quæ in creatura inveniuntur, rationi ejus accommodaverit. Non enim integrum est dato principio non simul consilieri quod sequitur.

Quemadmodum enim si quis hominem esse concesserit, quæ sunt naturæ humanæ eum habere per hanc confessionem annexuit, et animal ipsum et rationale dicens, et si quid aliud in homine intelligitur: eadem ratione si unum quid eorum quæ propriæ creaturæ attribuantur, in divina essentia intellexerimus, jam non nobis liberum erit amplius rationem eorum quæ in ipsa considerantur naturæ immortalis non applicare. Principium enim violente et necessario quod post ipsum sequitur exigit: principium enim quod sic intelligitur, eorum quæ post ipsum sunt principium est. Quare si illa fuerint, et hoc esse necesse est: si vero illa sublata fuerint, neque quod antecedit manere. Cum igitur sapientia et medietatem et finem principio præponat, si in Unigeniti natura principium aliquod ejus subsistentiæ ab aliquo puncto determinatum sumpserimus, sicut dogmatizat heresis, procul dubio concedet sapientia, et finem et medium principio copulare. Quod si hoc fiat, invenietur nobis theologus iste argumentis demonstrare Deum mortalem esse. Si enim principium finis secundum rationem sapientiæ necessario sequitur, medium etiam inter extrema consideratur: qui unum dederit, potestate et alia simul astruit, mensuras et extremum vitæ finem naturæ infinitæ determinans. Quod si hoc impium est et absurdum, æquali vel etiam majore accusatione dignum est, principium dare sermoni in impietatem desinenti: hujus autem absurditatis principium inde elucet, quod existiment vitam Filii alio circumscripto principio esse conclusam. Quare duorum alterum, vel mutabuntur ad sanum sermonem per ea quæ dicta sunt coacti, et cum Patris æternitate eum qui ex illo est, contemplabuntur; vel nisi hoc velint, utroque extremo terminabunt Filii æternitatem, nempe principio et fine, infinitatem vitæ ipsius ad id quod non existit adducentes. Quod si et animorum et angelorum natura fine caret, neque prohibetur in æternum perpetuari, quia sit

πέρας, διαβαίνουσα, πέρβρωθεν ἐστὶ τῶν ἐπὶ τῆς κτίσεως εὐρισκομένων σημείων. Ἡ γὰρ ἀδιάστατος καὶ ἀποτος καὶ ἀπερίγραπτος δύναμις, ἐν ἑαυτῇ τοὺς αἰῶνας καὶ πᾶσαν τὴν ἐν τοῦτοις ἔχουσα κτίσιν, καὶ πανταχόθεν τῆς τῶν αἰώνων ἀπειρίας τῇ ἀδιότῃ τῆς ἰδίας ὑπερεκπύπτουσα φύσεως, ἣ οὐδὲν ἔχει σημείον τὸ καταμηνύον τὴν φύσιν, ἢ ἄλλο τι πάντως, καὶ οὐχ ὅπερ ἡ κτίσις ἔχει. Ἐπεὶ οὖν ἴδιον τῆς κτίσεως τὸ ἀρχὴν ἔχειν, ἀλλότριον ἂν εἴη τῆς ἀκτίστου φύσεως τὸ τῆς κτίσεως ἴδιον. Εἰ γὰρ καθ' ὁμοιότητα κτίσεως καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑπαρξιν ἐκ τινος καταλαμθανομένης ἀρχῆς ὑποτίθεσθαι τις ἀξιώσει, κατ' ἀνάγκην πάντα κατὰ τὴν τῶν λοιπῶν ἀκολουθεῖαν τῷ περὶ τούτου λόγῳ συναφαιρῶσι. Οὐ γὰρ ἐστὶ τῆς ἀρχῆς δοθείσης μὴ συνομολογῆσαι καὶ τὸ ἐπόμενον.

Ab aliquo comprehensibili principio cœpisse, quæ in creatura inveniuntur, rationi ejus accommodaverit. Non enim integrum est dato principio non simul consilieri quod sequitur.

Ὅσπερ γὰρ εἰ τις ἀνθρώπον εἶναι δοίη, τὸν τὰ τῆς φύσεως διὰ τῆς ὁμολογίας ταύτης συνήρτησε, καὶ ζῶον αὐτὸν καὶ λογικὸν εἶναι λέγων, καὶ εἰ τι ἄλλο νοεῖται περὶ τὸν ἀνθρώπον· κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, εἰ ἐν τι τῶν περὶ τὴν κτίσιν ἰδιωμάτων ἐπὶ τῆς θείας οὐσίας κατανοήσασιν, οὐκέτι ἐφ' ἡμῖν ἔσται, τὸν λόγον τῶν ἐπ' αὐτῆς θεωρουμένων, μὴ ἐφαρμόσαι τῇ ἀκηράτῳ φύσει. Ἡ γὰρ ἀρχὴ βιαίως τε καὶ ἀναγκαιῶς τὸ μετ' ἑαυτὴν ἀκολουθοῦν ἐπιζητήσει· ἡ γὰρ οὕτω νοουμένη ἀρχὴ τῶν μετ' αὐτὴν ἐστὶν ἀρχὴ, ὥστε εἰ ἐκεῖνα εἴη, καὶ ταύτην εἶναι· εἰ δὲ ἀναίροίτο τὰ συνημμένα, μηδὲ τὸ προηγούμενον μένειν. Τῆς τοίνυν σοφίας καὶ μεσότητος καὶ τέλους τῇ ἀρχῇ προτιθείσης, εἰ λάβοιμεν ἐπὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς φύσεως ἀρχὴν τινα ἀπὸ τινος σημείου ὀριζομένην τῆς ὑποστάσεως, καθὼς δογματίζει ἡ αἵρεσις, οὐ συγχωρήσει πάντως ἡ σοφία, μὴ καὶ τὸ πέρασ καὶ τὸ μέσον τῇ ἀρχῇ συναρτῆσαι. Εἰ δὲ τοῦτο γένοιτο, εὐρεθήσεται ἡμῖν ὁ θεολόγος, θνητὸν τοῖς ἐπιχειρήμασιν ἀποδεικνύον τὸ Θεῖον. Εἰ γὰρ τῇ ἀρχῇ τὸ τέλος κατὰ τὸν τῆς σοφίας λόγον ἀναγκαιῶς ἐφέπεται, καὶ τὸ μέσον ἐνθεωρεῖται τοῖς πέρασιν· ὁ δὲ ἐν θούς, τῇ δυνάμει καὶ τὰ ἄλλα συγκατασκεύαστε, μέτρα καὶ πέρασ ζωῆς ὀρίξων τῇ ἀορίστῳ φύσει. Εἰ δὲ τοῦτο ἀσεβὲς τε καὶ ἀτοπον, τῆς ἰσῆς ἡ καὶ μερίζονος ἄξιον κατηγορίας ἐστὶ, τὸ ἀρχὴν δοῦναι τῷ λόγῳ τῷ ἀσέβειαν λέγοντι· ἀρχὴ δὲ τῆς τοιαύτης ἀτοπίας ἐφάνη, τὸ ἐν ἀρχῇ τινι περιγεγραμμένην τοῦ Υἱοῦ τὴν ζωὴν νομίσαι. Ὅστε δυσὸν θάτερον, ἢ μεταβήσονται πρὸς τὸν ὑγιαίνοντα λόγον ὑπὸ τῶν εἰρημένων ἀναγκαζόμενοι, καὶ τῇ τοῦ Πατρὸς ἀδιότῃ τὸν ἐξ ἐκείνου συνθεωρήσουσιν· ἡ εἰ μὴ τοῦτο βούλοιντο, καθ' ἑκάτερον περατώσουσι τοῦ Υἱοῦ τὸ ἀίδιον, τῇ ἀρχῇ καὶ τῷ τέλει τὸ ἀπειρον αὐτοῦ τῆς ζωῆς εἰς τὸ ἀνυπαρκτον ἄγοντες. Εἰ δὲ ἀτελεύτητος καὶ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν ἀγγέλων ἡ φύσις, καὶ οὐδὲν κωλύεται εἰς τὸ ἀίδιον προτείνειν, διὰ τοῦ καὶ κτιστὴν εἶναι, καὶ ἀπὸ τινος τὴν ἀρχὴν τῆς συστάσεως ἐσχέκεναι, ὥς διὰ τούτου δύνασθαι ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ ἴσον τοὺς ὑπεναντίους εἰπεῖν· ὥς μήτε ἐξ

αἰδίου ὄντος· καὶ εἰς τὸ ἀτελεύτητον παρατείνοντος. Ὁ ταῦτα προφέρων χάρις ἐν λογιζέσθῳ, ὅσον μεταξὺ τῆς κτίσεως ἡ θεότης ἐστὶ καὶ τοῖς ἰδιώμασι. Τῆς μὲν γὰρ θεότητος ἴδιον τὸ ἀνενδεδῆ· παντὸς τοῦ κατὰ τὸ ἀγαθὸν θεωρουμένου νοήματος· ἡ δὲ κτίσις ἐκ μεταοχῆς τοῦ βελτίονος ἐν τῷ καλῷ γίνεται· ἥτις οὐ μόνον τοῦ εἶναι ἤρξατο, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐν τῷ καλῷ εἶναι πάντοτε διὰ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἐπαυξήσεως, ἐν τῷ ἀρχεσθαι καταλαμβάνεται. Διότι οὐδέποτε ἐπὶ τοῦ κατεληγμένου ἴσταται· ἀλλὰ πᾶν τὸ κτηθὲν διὰ τῆς μετουσίης ἀρχὴ τῆς πρὸς τὸ μείζον ἀνόδου γίνεται. Καὶ κατὰ τὴν Παύλου φωνὴν, οὐδέποτε παύεται τοῖς ἐμπροσθεν ἐπικτεινόμενῃ, καὶ λήθην ποιοῦμένη τῶν διπισθεν. Ἐπεὶ οὖν ἡ μὲν θεότης αὐτοζωὴ ἐστὶ· Θεὸς δὲ ὁ μονογενὴς, Θεὸς καὶ ζωὴ, καὶ ἀλήθεια, καὶ πᾶν εἴ τι ὑψηλὸν καὶ θεοπρεπές ἐστι νόημα· ἡ δὲ κτίσις ἐκτεθεν τῶν ἀγαθῶν λαμβάνει τὴν χορηγίαν· φανερόν ἐκ τούτων ἂν εἴη, ὅτι εἴπερ μετέχουσα τῆς ζωῆς, ἐν τῷ ζῆν ἐστὶ· καὶ εἰ παύσαιτο τῆς μετουσίης, καὶ τοῦ ἐν τῷ ζῆν εἶναι παύσεται πάντως. Εἰ μὲν οὖν καὶ περὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ταῦτα λέγειν τολμῶσιν, ὅσα περὶ τῆς κτίσεως ἀληθές ἐστι λέγειν, καὶ τοῦτο μετὰ πάντων λεγέτωσαν, ὅτι ὁμοίως τῇ κτίσει καὶ τοῦ εἶναι ἀρχεται, καὶ ἐν τῷ ζῆν καθ' ὁμοιότητα τῶν ψυχῶν διαμένει. Εἰ δὲ ὁ μὲν αὐτοζωὴ ἐστὶ, καὶ τοῦ ἐπείσακτον ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὴν ζωὴν οὐ προσδέεται· τὰ δὲ ἄλλα πάντα οὐχὶ ζωὴ ἐστίν, ἀλλὰ μεθεκτικὰ τῆς ζωῆς γίνεται.

permanet. Quod si ille quidem est ipsamet vita, nec necesse est eum aliunde in se vitam adventitiam habere; alia autem omnia non vita sunt, sed

Τίς ἀνάγκη διὰ τῶν ἐν τῇ κτίσει βλέπομένων παραγράφεσθαι τῷ Μονογενεῖ τὸ αἰδίον; Τὸ μὲν γὰρ αἰεὶ ὡσαύτως κατὰ τὴν φύσιν ἔχον, ἀπαράδεκτόν ἐστι τοῦ ἐναντίου, καὶ τῆς πρὸς τὸ ἕτερον μεταβολῆς ἀνεπίδεκτον. Οἷς δὲ ἡ φύσις μεθόριος, τούτοις ἐπαμφοτερίζει πρὸς ἑκάτερον ἡ ῥοπή, κατ' ἐξουσίαν τοῖς κατὰ γνῶμην προσκινουμένοις. Εἰ οὖν ἡ ὄντως ζωὴ ἐν τῇ θεῷ τε καὶ ὑπερκειμένη θεωρεῖται φύσις, ἡ ἀπόπτωσις ταύτης πρὸς τὸ ἀντικείμενον πάντως κατὰ τὸ εἶδος καταλήξει. Πολύσημος δὲ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου ἡ ἐννοία, καὶ οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν νοουμένη τρόπον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς σαρκὸς, ἡ τῶν σωματικῶν αἰσθήσεων ἐνέργεια τε καὶ κίνησις ζωὴ λέγεται· καὶ τὸ ἐμπαλιν ἡ σβέσις αὐτῶν καὶ διάλυσις, θάνατος ὀνομάζεται. Ἐπὶ δὲ τῆς νοερᾶς φύσεως, ἡ πρὸς τὸ θεῖον οικείωσις, ἡ ἀληθὴς ἐστὶ ζωὴ· καὶ ἡ τούτου ἀπόπτωσις, θάνατον ἔχει τὸ ὄνομα. Διὸ καὶ τὸ ἀρχέγονον κακὸν ὁ διάβολος, καὶ θάνατος λέγεται, καὶ εὐρέστερ θανάτου· ἀλλὰ καὶ κράτος ἔχειν θανάτου παρὰ τοῦ Ἀποστόλου λέγεται. Οὐκοῦν διπλῆς, καθὼς εἴρηται, τῆς τοῦ θανάτου σημασίας ἐκ τῶν Γραφῶν νοουμένης, ὁ μὲν ἀληθῶς ἀτρεπτός τε καὶ ἀναλλοίωτος, μόνος ἔχει τὴν ἀθανασίαν, καὶ φῶς οἰκεῖ τῷ ζῳῆν τῆς κακίας ἀπρόσιτόν τε καὶ ἀπροσπέλαστον. Ὅσα δὲ τοῦ θανάτου μετέχει, τῆς ἀθανασίας διὰ τῆς ἐπὶ τὸ ἐναντίον ῥοπῆς πόρρω γινόμενα· εἰ δὲ ἀπορρύη τῆς τοῦ ἀγαθοῦ

A creata et ab aliquo principium suae subsistentiae habeat, ita ut per hoc adversarii possint in Christo idem dicere, quod quamvis non sit ab aeterno, tamen in aeternum se protendat. Qui haec profert, etiam illa secum reputet, quantum distet divinitas a creatura, per proprietates quae in ea sunt. Nam divinitatis quidem proprium est nulla quae secundum bonum spectetur notione indigere; creatura vero melioris participatione in pulchro sit, quae quidem non solum esse cepit, sed etiam semper deprehenditur incipere in pulchro esse, propter incrementum quo semper tendit in melius. Quare nunquam in comprehensione totius boni consistit, sed omne quod partum est per participationem principium sit ascensus ad id quod melius est. Et juxta Pauli vocem, nunquam cessat ad anteriora extendere se et oblivisci eorum quae sunt retro¹⁶. Quoniam igitur divinitas ipsa vita est, Deus autem unigenitus Deus et vita, et veritas, et quodcunque excelsum et Deo decorum cogitari potest, creatura vero illinc bonorum subministrationem capit, ex his manifestum esse possit, quod si quidem particeps est vitae, verum est eam vivere; si participare cessaret, proculdubio desineret etiam vivere. Si igitur et de unigenito Deo haec dicere audent, quaecunque de creatura verum est dicere, illud etiam his omnibus quae dicunt addant, quod similiter cum creatura esse cepit, et in vita instar animarum nec necesse est eum aliunde in se vitam adventitiae participia fuit.

C Quae igitur necessitas cogit, ex iis quae in creatura cernuntur aeternitatem vitae Unigenito praescribere? Quod enim semper eodem modo natura se habet, contrarii capax non est, neque in alterum mutationis est particeps. Quibus vero natura est contermina, seu in confinio boni et mali constituta, horum propensio anceps in alterutrum vergit, pro libera potestate eorum qui ex animi sententia moventur. Si igitur vera vita in divina et supereminenti natura spectatur, hujus dilapsio ad oppositum prorsus, ut consentaneum est, desinet. Multiplex autem vitae et mortis significatio, neque modo eodem intelligitur. Nam in carne, corporeorum sensuum functio et motio vita dicitur; contra ipsorum extinctio et dissolutio mors nominatur. In intellectuali vero natura approximatio ad Deum vera est vita, aversio autem et lapsus a Deo mortis nomine appellatur. Quapropter princeps malum, id est primus mali auctor diabolus, et mors vocatur et mortis inventor, sed et mortis imperium habere ab Apostolo dicitur¹⁷. Cum igitur, sicut dictum est, mortis duplex significatio in Scripturis intelligatur, is quidem qui vere immutabilis est atque inalterabilis, solus habet immortalitatem, et lucem habitat caligini vitiositatis inaccessam et inviam¹⁸. Quaecunque autem morti sunt obnoxia, cum ab immortalitate ob propensionem quam ha-

¹⁶ Philipp. iii, 15. ¹⁷ Hebr. ii, 14. ¹⁸ I Tim. vi, 16.

bent in contrarium procul absint, si a boni participatione defluant, ob naturæ mutabilitatem deterioris communionem possunt accipere: quod quidem nihil aliud est quam mors, proportionem quamdam cum morte corporali habens. Quemadmodum enim in corporibus, naturalium functionum extinctio mors vocata est, sic in spirituali essentia, ad bonum non moveri, mors est et vitæ secessus. Quare hæretica absurditas non adverteatur sermoni arguenti quod intelligitur in creatura incorporea. Mors enim quæ naturæ spirituali competit, hæc est a Deo separatio quam non vitam nominamus, neque ab hac natura potentia separata est. Nam entis a non ente processio naturæ mutabilitatem indicat. Cui autem cognata est alteratio, hoc gratia et favore corroborantis a contrarii consortio arcetur, non propriæ naturæ virtute in bono manet. Quod autem tale est, non est æternum. Si ergo verum est dicere, divinam essentiam et creatam naturam per eadem non esse dimetiendam, neque etiam conveniens est per aliquod principium essentiam Filii circumscribere, ut non hoc dato, et reliquæ creaturæ proprietates unius confessione simul adesse concedantur. Aperte enim redarguitur absurditas ejus qui unigenitum Deum per ea quæ de creatura dicuntur, a Patris æternitate abscindit. Ut enim nihil aliud eorum quæ notis signant creaturam in faciore creaturæ conspicitur, sic neque ex eo quod hæc sit ab aliquo principio demonstrari potest, semper in Patre esse Filium, qui est sapientia et virtus, et lux, et vita et omnia quæ in paterno sinu considerantur.

A μετουσίᾳ, δέξαιτο ἂν τῷ τρεπτῷ τῆς φύσεως τὴν κοινωνίαν τοῦ χειρόνος· ὅπερ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ θάνατος, ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὸν σωματικὸν θάνατον ἔχων. Ὡς γὰρ ἐνταῦθα τῶν τῆς φύσεως ἐνεργημάτων ἡ σῆσις θάνατος κέκληται, οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς νοερᾶς οὐσίας, ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀκίνησις θάνατός ἐστι, καὶ ζωῆς ἀναχώρησις. Ὡς μὴ ἀντιπίπτειν τῷ λόγῳ τὴν αἰρετικὴν ἀτοπίαν ἐλέγχοντι τὸ περὶ τὴν ἀσώματον κτίσιν νοούμενον. Ὁ γὰρ κατάλληλος τῇ νοερᾷ φύσει θάνατος, τοῦτ' ἐστὶν ὁ χωρισμὸς τοῦ Θεοῦ, ὃν οὐ ζῶν ὀνομάζομεν, οὐδὲ τρυφῆς τῆς φύσεως τῇ δυνάμει κεχώριται. Ἡ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πάροδος τὸ τρεπτὸν κατὰμηνύει τῆς φύσεως. Ἡ δὲ συγγενὴς ἡ ἀλλοίωσις, τοῦτο χάριτι τοῦ ἐνισχύοντος τῆς τοῦ ἐναντίου μετουσίας ἀπαίργεται, οὐχὶ δυνάμει τῆς ἰδίας φύσεως ἐν τῷ ἀγαθῷ μένει. Τὸ δὲ τοιοῦτον οὐκ αἰδιον. Εἰ οὖν καὶ ἀληθεύει λέγων, μὴ δεῖν διὰ τῶν αὐτῶν τὴν θεϊαν οὐσίαν καὶ τὴν κτιστὴν φύσιν ἑναλογίζεσθαι· μὴδὲ διὰ τίνος ἀρχῆς περιγράφειν τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι, ὡς ἂν μὴ τούτου δοθέντος, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς κτίσεως ἴδια τῇ τοῦ ἐνδὸς ὁμολογίᾳ συμπαραϊστέλθοι. Ἐλέγχεται γὰρ προδήλως ἡ ἀτοπία τοῦ τὸν μονογενῆ Θεὸν διὰ τῶν περὶ τῆς κτίσεως λεγομένων τῆς τοῦ Πατρὸς ἀδιότητος ἀποσχιζόντος. Ὡς γὰρ οὐδὲν ἄλλο τῶν χαρακτηριζόντων τὴν κτίσιν περὶ τὸν ποιητὴν καθορᾶται τῆς κτίσεως, οὕτως οὐδὲ τὸ ἀπ' ἀρχῆς τίνος εἶναι ταύτην, ἀπὸ δειξίς γίνεται καὶ πάντοτε εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· ὅς ἐστι σοφία τε καὶ δύναμις, καὶ φῶς, καὶ ζωὴ, καὶ πάντα ὅσα ἐν τῷ πατρικῷ θεωρεῖται κολῶν.

KATA EYNOMIOY ΛΟΓΟΣ Θ'.

CONTRA EUNOMIUM LIBER NONUS.

CAPITA SEU SUMMARI A NONI LIBRI.

1. *Nonus liber theologiam Eunomii aliquo usque recte se habere ait. Deinde immensam absurditatem detestatus, mirabiliter redarguit illud ex Philone Judæo ab Eunomio (propter convenientiam animorum) transcriptum, Deus est ante omnia, quæ genita sunt, addito et hoc: Qui propriæ dominatur potentia.*
2. *Filii generationem non habere se ad modum Eunomii dicentis: Tunc Pater genuit Filium, quando voluit, et non prius: sed Filium omnium bonorum plenitudinem semper existere, et in Patre spectari, sapientissime demonstravit, ipso Eunomii dicto ad demonstrationis confirmationem assumpto.*
3. *Generationem Filii omnia sæcula antegressam, non æstimari debere ex communi et carnali generatione, sed initii et finis expertem esse; non au-*

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΕΝΝΑΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α'. Ὁ δὲ ὁ Λόγος τὴν Εὐνομίου θεολογίαν μέχρι μὲν τίνος καλῶς ρηθεῖσιν λέγει. Ἐπεὶ ἐφεξῆς ἐκ τῶν Φίλωνος λόγων τὸ, Ὁ Θεὸς πρὸ τῶν ἄλλων, ὅσα γέννησι, διὰ τὴν συγγένειαν τοῦ προηγήματος μετὰ τῶν ἰδίων ἀγαμῆεως λόγων, προσθεὶς δὲ καὶ τὸ, Τῆς ἰδίας κατακρατεῖ δυνάμεως, τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀτοπίας μυσσαθείς, θαυμαστῶς ἐξελέγχει.
- β'. Ἐκτα τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν οὐ κατὰ τὴν Εὐνομίου φωνήν, τότε ἐγέννησε, λέγοντος, οὕτως ἠθέλησεν ὁ Πατὴρ, καὶ οὐ πρότερον, ἀλλὰ πάντων ἀγαθῶν καὶ καλῶν πλήρωμα τὸν Υἱὸν ὄντα, ἀεὶ ἐν τῷ Πατρὶ θεωρεῖσθαι, πανσόφως ὑπέδειξε, αὐτῶν τῶν Εὐνομίου λόγων συνηγορίας ποιησάμενος τῆς τοιαύτης ἀποδείξεως.
- γ'. Καὶ ὅτι κατὰ τὴν κοινὴν καὶ σαρκώδη γέννησιν ἡ προαιώνιος τοῦ Μορφογενοῦς οὐ τεμαίρεται, ἀλλ' ἀναρχὸς ἐστὶ καὶ ἀτελευτήτος καὶ οὐ κα-

ὁὗς Εὐνόμιος ἀνοήτως ἀπὸ τῶν Πλάτωνι περὶ ψυχῆς βηθέντων, καὶ τῆς παρ' Ἑβραίοις τοῦ Σαββάτου ἀναπαύσεως ἀναπλάττει, μὴ εἰδὼς τὴν δύναμιν αὐτοῦ.

8. Ἐτα τὴν κατὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου παρὰ τοῦ Εὐνομίου συκοφαντίαν, ὡς ἀγέρνητον τὸν Μονογενῆ καλοῦντος, ψευδῆ ἀποδείξας, πάλιν περὶ τὸ ἀδιὸν καὶ δρ. καὶ ἀτελεύτητον τῆς τοῦ Μονογενοῦς δημιουργίας τε καὶ φωτός καὶ σκοτὸς πανσόφως διεξελθὼν, τὸν λόγον ἀληθεύει.

Ἄλλ' ἐπὶ τοὺς ὑψηλοτέρους μετέρχεται λόγους, καὶ μεταωρίσας ἑαυτὸν καὶ ὀγκώσας ἐν διακνήνῃ φουσηματι, λέγειν ἐπιχειρεῖ τι τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοπρεπείας ἐπάξιον. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Θεὸς γὰρ ὢν, φησί, τὸ πάντων ἐξοχώτατον ἀγαθόν, καὶ πάντων κράτιστον, καὶ πάσης ἀνάγκης ἐλεύθερον. Καλῶς ὁ γεννάδας καθάπερ τι πλοῦτον ἀνεμάτιστον αὐτομάτως ὑπὸ τῶν τῆς ἀπάτης κυμάτων τῷ λιμένι τῆς ἀληθείας· ἐγκαθορμίζει τὸν λόγον. Πάντων τῶν ἀγαθῶν ἐξοχώτατόν ἐστιν ὁ Θεός. Ὑπέρευγε τῆς ὁμολογίας! Πάντως δὲ τὸν μέγαν Ἰωάννην οὐκ ἂν γράφαίτο παράνομον γραφὴν, παρ' οὗ Θεὸς ὁ μονογενὴς ἐν ὑψηλῇ τῇ κηρύγματι διαγέλλεται· ὁ καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὢν, καὶ Θεὸς ὢν. Οὐκοῦν εἰ ἀξίωσις τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος κήρυξ ἐκείνος· ὁ δὲ Θεὸς τὸ ἐξοχώτατον ἐστὶν ἀγαθόν· ὁ Ἰῶδς ἀρὰ τὸ ἐξοχώτατον ἀγαθὸν παρὰ τοῦ ἐχθροῦ τῆς δόξης αὐτοῦ μεμαρτύρηται. Τῆς δὲ τοιαύτης φωνῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἀρμολογούσης, τὸ ὑπερθετικὸν τῆς τοῦ ἐξοχωτάτου ἐμφάσεως, οὐδεμίαν ἐκ συγκρίσεως παραδέχεται μείωσιν ἢ ὑπέρθεσιν. Τούτων δὲ ἡμῖν παρὰ τῆς τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίας πρὸς ἀπόδειξιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης παρελημμένων, προσθετόν εἰς συμμαχίαν τοῦ ὑγιαίνοντος λόγου, καὶ τὸν ἐφεξῆς αὐτοῦ λόγον. Φησὶ γάρ, ὅτι τὸ ἐξοχώτατον ἀγαθόν ὁ Θεός, ὅτε μὴτε φύσεως ἐμποδίζουσης, μὴτε αἰτίας ἀναγκαζούσης, μὴτε χρείας κατεπειρούσης, γενῇ τε καὶ δημιουργεῖ κατὰ τὴν τῆς ἰδίας ἐξουσίας ὑπεροχὴν, τὴν βούλησιν ἀρκούσαν ἔχων δύναμιν πρὸς τὴν τῶν γερόμενων σύστασιν. Εἰ τοίνυν πᾶν καλὸν κατὰ τὴν τούτου βούλησιν, οὐ μόνον γερόμενον ὀρίζει καλόν, ἀλλὰ καὶ ὅτε γερῆσθαι καλόν· εἴπερ ἀρα ἀσθενείας, τὸ ποιεῖν ὁ μὴ βούλεται. Μέχρι τούτου παραληπτέος ἡμῖν πρὸς σύστασιν τῶν εὐσεβῶν δογμάτων ὁ ἐκ ρυπαρῶν τε καὶ πάντως κεκομμένων λεζεθίων διαπεπορημένος τῶν ἐναντίων λόγος· εἰ γὰρ κατὰ τὴν τῆς ἰδίας ἐξουσίας ὑπεροχὴν τὴν βούλησιν ἀρκούσαν ἔχων δύναμιν, πρὸς τὴν τῶν γινόμενων σύστασιν, ὁ τὰ πάντα κτίσας, μὴτε φύσεως ἐμποδίζουσης, μὴτε αἰτίας ἀναγκαζούσης, οὐ μόνον τὸ γινόμενον ὀρίζει καλόν, ἀλλὰ καὶ ὅτε γενέσθαι καλόν. Ὁ δὲ πάντα ποιεῖν, ὁ Μονογενὴς ἐστὶ Θεός, καθὼς κηρύσσει τὸ Εὐαγγέλιον· οὕτως ὅτε ἠθέλησε, τότε καὶ τὴν κτίσιν ἐποίησεν· τότε περιέσχε τῷ ὀβρινίῳ σώματι διὰ τῆς κυκλοφορουμένης οὐσίας πάντα τὸν ἐντὸς τοῦ σχήματος ἀπειλημένον κόσμον.

tem ita se habere, sicuti ex Platonis de anima dictis, et ex Sabbati requie apud Hebraeos comminiscitur, vim eorum minime intelligens.

4 Tandem refutata Eunomii calumnia, qua magnum Basilium mendaciter appetiverat, quasi Unigenitum ingenuum affirmasset, rursus de Unigeniti eternitate, existentia et finis carentia, deque creatione luminis et tenebrarum perquam erudite disserens, librum concludit.

Sed ad altiores transit sermones in sublime sese efferens, et inani flatu intumescens, quod Dei magnificentia dignum sit, dicere aggreditur. Quod autem ait tale est: Deus, inquit, cum sit omnium eminentissimum bonum, et omnium optimum ac potentissimum, et ab omni necessitate liberum. Praeclare generosus hic, veluti navigium quoddam non saburratum temere et fortuito a fluctibus erroris in portum veritatis sermonem appellit Omnium bonorum eminentissimum est Deus. O egregiam confessionem! plane magnum Joannem non accusabit legis perperam latæ, a quo Deus Unigenitus in excelso præconio annuntiatur, qui apud Deum erat, et Deus erat. Ergo si fide dignus Unigeniti deitatis præco ille: Deus autem est eminentissimum bonum: Filius igitur summum bonum, ab inimico ejus gloriæ probatus est. Cum hæc vox etiamsi Patri accommodet superlativum significationis ejus, quod est eminentissimum, nullam tamen ex comparatione admittit imminutionem vel superlationem. His igitur nobis ex testimonio inimicorum ad demonstrationem gloriæ Unigeniti assumptis, ad auxilium sani sermonis adjiciendum est etiam quod ipse deinceps dicit: inquit enim: Eminentissimum bonum, Deus, utpote neque natura impediante, neque causa cogente, neque indigentia urgente, generat et creat per superexcellentiā suā potestatis, voluntatem sufficientem habens potentiam, ad eorum quæ facta sunt constitutionem. Si igitur omne bonum, secundum hujus voluntatem, non solum factum definit bonum, verum etiam quando factum est bonum: siquidem imbecillitatis est facere quod non vult. Hucusque assumendus nobis, ad stabiliendam piorum dogmatum veritatem, ex sordidis et penitus intercis dictiunculis infibulatus adversariorum sermo, si secundum propriæ potestatis superexcellentiā, voluntatem sufficientem habens potentiam ad eorum quæ fiunt constitutionem, qui omnia condidit, neque natura impediante, neque causa cogente, definit non solum bonum factum esse, sed etiam aliquando factum esse bonum. Qui autem facit omnia Unigenitus est Deus, quemadmodum prædicat Evangelium, hic quando voluit, tunc et creaturam fecit, tunc cælesti corpore per essentiam quæ in orbem fertur, omnem in figura intus comprehensum complexus est mundum: quando præclare habere hoc ita factum pu-

tavit, tum aridam patefecit, tunc aquas in cavatibus seorsim inclusit; tunc exsisterunt germina, tunc fructus, tunc animalium ortus, tunc hominis fictio, quando horum unumquodque opportunum videbatur sapientiæ ejus qui creavit. Qui autem fecit omnia (rursus enim eundem resumemus sermonem) Unigenitus est Deus, qui fecit sæcula; intervallo enim sæculorum iis quæ facta sunt præsupposito, non tempus fas est dicere hoc temporale adverbium, quando voluit, tunc etiam fecit. Cum autem non esset sæculum, neque ulla intervallis distincta notio circa divinam naturam quantitatis expertem, et dimensione carentem intelligatur, necesse est omnino adverbiorum temporalium significationes jacere otiosas et inanes. Quare creaturæ quidem temporale principium, ut placuit sapientiæ ejus qui omnia fecit, datum esse dicere, non extra verisimilitudinem est. Sed ipsam divinam naturam in aliqua extensione intervallata speculati, eorum tantum est qui novam sapientiam edocti sunt. Quale enim et illud quod dictis appositum est sponte prætergressus sum, ad propositum festinans, quod nunc ad demonstrationem solertiæ scriptoris repetens recitabo.

Eminentissimus enim ipse Deus ante alia quæcunque sunt genita, inquit, sui ipsius dominatur potentia. Sermo quidem ad verbum ex Philone Hebræo translatus est a scriptore in proprium sermonem. Et cui cordi est, ex ipsis Philonis operibus furtum Eunomii manifestum fiet. Ego autem hoc notavi in præsens, non tantum ut verborum propriorum et notionum penuriam scriptori probro vertam, quantum legentibus ostendere cupio Eunomii dogmatum cum Judæorum sermonibus affinitatem; non enim ejus oratio notionibus Philonis ad verbum congruisset, nisi quædam esset etiam intelligentiæ hujus cum illo cognatio et societas. Sic enim sermonem invenire licet positum apud Hebræum: *Deus ante alia quæcunque genita.* Quod autem sequitur ex nupera Judæorum doctrina projectum est, nempe *Proprie dominatur potentia.* Hoc autem quantam absurditatem habet, aperte ostendet sermo cum discussus fuerit. *Deus*, ait, *proprie dominatur potentia.* Dic mihi quid existens cui dominatur? an aliud quid præter potentiam ipse existens; proprie dominatur potentia, quæ quidem sit aliud quid quam quod ipse est? Ergo ab impotentia superatur potentia. Quod enim aliud quid est præter potentiam, non est penitus potentia. Et sic invenitur quatenus non est potentia, secundum illud potentia dominari. Sed Deus cum sit potentia, rursus aliam in seipso potentiam haberet, et per hanc alteri dominatur. Et quæ pugna et dissensio, ut Deus in seipso retineret potentiam, nisi major aliqua et violentior potentia cum ipso adversus hoc præliaretur. Talis Eunomii Deus nescio quis biformis sive duplicis naturæ, vel multum compo-

A ὅτε καλῶς ἔχσιν ὥσθθ τοῦτο γενέσθαι, τότε ἀνέδειξε τὴν ξηρὰν, τότε τὰ ὕδατα τοῖς κοίλοις ἐγκατέκλεισε χώροις· τότε καὶ βλαστήματα. τότε καρποὶ, τότε ζῶων γενέσεις, τότε ἀνθρώπου πλάσις· ὅτε τούτων ἕκαστον εὐκαιρον δόκει τῇ σοφίᾳ τοῦ κτίσαντος. Ὁ δὲ τὰ πάντα ποιήσας (πάλιν γὰρ τὸν αὐτὸν ἐπαναλήφωμαι λόγον) ὁ Μονογενὴς ἐστὶ Θεὸς, ὁ τοὺς αἰῶνας ποιήσας, τοῦ γὰρ τοῦ διαστήματος τῶν αἰώνων προκαταβεβλημένου τῶν ὄντων, οὐ καιρὸς ἐστὶν εἰπεῖν τὸ χρονικὸν τοῦτο ἐπιβόημα, ὅτι τότε ἐβουλήθη καὶ τότε ἐποίησεν. Αἰὼνος δὲ οὐκ ὄντος, οὐδὲ τινος διαστηματικῆς ἐννόας περὶ τὴν θεῖαν φύσιν τὴν ἀπρόσόντε καὶ ἀδιάστατον θεωρουμένης· ἀργεῖν ἀνάγκη πάντως τὰς τῶν χρονικῶν ἐπιβόηματων ἐμφάσεις. Ὡστε τῇ μὲν κτίσει τὴν χρονικὴν ἀρχὴν κατὰ τὸ ἀρέσαν τῇ σοφίᾳ τοῦ τὰ πάντα πεποιηκότος δεδοσθαι λέγειν, οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος ἐστίν. Αὐτὴν δὲ τὴν θεῖαν φύσιν ἐν παρατάσει τινὶ διαστηματικῇ θεωρεῖν, μόνων τῶν τὴν νέαν σοφίαν πεπαιδευμένων ἐστίν. Οἷον γὰρ κάκεινο τοῖς εἰρημένοις ἐγκείμενον ὑπερέβην ἐκῶν, πρὸς τὸ προκείμενον σπεύδων, ὃ νῦν εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀγχινοίας τοῦ λογογράφου ἐπαναλαβὼν ἀναγνώσομαι.

Ἄλλο γὰρ ἐξοχώτατος αὐτὸς Θεὸς πρὸ τῶν ἁλλῶν, φησὶν, ὅσα γεννητά, τῆς αὐτῆς κρατεῖ δυνάμεως. Ὁ μὲν λόγος ἐπ' αὐτῆς τῆς λέξεως ἀπὸ τοῦ Φίλωνος τοῦ Ἑβραίου μετενέγκεται παρὰ τοῦ λογογράφου ἐπὶ τὸν ἴδιον λόγον. Καὶ ὅτῳ φίλον, ἐξ αὐτῶν τῶν πεπονημένων τῷ Φίλωνι κατάφωρος ἡ κλοπὴ τοῦ Εὐνομίου γενήσεται. Ἐγὼ δὲ τοῦτο παρεσημνήναμην ἐπὶ τοῦ παρόντος, οὐ τοσοῦτον τὴν πτωχείαν τῶν ἰδίων λόγων τε καὶ νοημάτων τῷ λογογράφῳ ἐπονειδίξω, ὅσον δεῖται τοῖς ἐντυγχάνουσι θεῶν τὴν οἰκειότητα πρὸς τοὺς Ἰουδαίων λόγους τῶν Εὐνομίου δογμάτων. Οὐ γὰρ ἂν ἐπ' αὐτῆς τῆς λέξεως τοῖς τούτου νοήμασιν ὁ τοῦ Φίλωνος ἐνηρμήσθη λόγος, εἰ μὴ τις ἦν καὶ τῆς διανοίας τούτου πρὸς τὴν ἐκείνου συγγένεια. Οὕτω γὰρ ἐστὶν εὐρεῖν κείμενον παρὰ τῶν Ἑβραίων τὸν λόγον· τὸ, Ὁ Θεὸς πρὸ τῶν ἁλλῶν ὅσα γεννητά. Τὸ δὲ ἐφεξῆς ἐκ τῆς νέας Ἰουδαϊκῆς προσέβριψεν, τὸ, τῆς ἰδίας κατακρατεῖ δυνάμεως. Τοῦτο δὲ ὅσῃ τὴν ἀτοπίαν ἔχει, δεῖξει σαφῶς ὁ λόγος ἐξεταζόμενος. Ὁ Θεός, φησὶ, κρατεῖ τῆς ἰδίας δυνάμεως. Τί ὦν, εἰπέ μοι, τίνος κρατεῖ; Ἄλλο τι παρὰ τὴν δύναμιν ὦν αὐτῆς, ἄλλο τι οὐσης κατακρατεῖ τῆς ἰδίας δυνάμεως; Οὐκοῦν ἡττάται τῆς ἀδυναμίας ἢ δυνάμεις. Τὸ γὰρ ἄλλο τι παρὰ τὴν δύναμιν ὄν, δύναμις πάντως οὐκ ἐστίν. Καὶ οὕτως εὐρίσκεται καθὼς δύναμις οὐκ ἐστίν, κατ' ἐκείνην κρατῶν τῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ δύναμις ὦν ὁ Θεός, πάλιν ἄλλην ἐν ἑαυτῷ δύναμιν ἔχει, καὶ ταύτῃ κατακρατεῖ τῆς ἐτέρας. Καὶ τίς ἡ μάχη καὶ ἡ διάστασις, ὥστε μερίσαντα τὸν Θεὸν τὴν ἐνυπάρχουσαν ἰσχὺν ἑαυτῷ, τῷ ἐν τμήματι τῆς δυνάμεως καταπαλαίειν τὸ ἕτερον; Οὐ γὰρ ἂν κρατῆσται τῆς δυνάμεως ἑαυτῷ, μὴ συμμαχοῦσης αὐτῷ πρὸς τοῦτο μείζονός τινος καὶ βλαιοτέρας δυνάμεως. Τοιοῦτος ὁ Εὐνομίου Θεός, διφυῆς τις ἢ πολυ-

σύνθετος, αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν μεριζόμενος, ἀσύμφωνον ἔχων τῇ δυνάμει τὴν δυνάμιν· ὥς ταύτῃ μὲν πρὸς ἀταξίαν ἐκφέρεισθαι, τῇ δὲ ἐτέρᾳ κωλύειν τὸ πλημμελὲς τῆς κινήσεως. Τί δὲ καὶ βουλόμενος κρατεῖ πρὸς γένεσιν ὁρμώσων τὴν δυνάμιν, μὴ αἰ γένηται κακὸν ἐκ τοῦ μὴ κωλυθῆναι τὴν γέννησιν, μᾶλλον δὲ πρὸς τούτου τί τῇ φύσει τὸ κρατούμενόν ἐστιν, ἐρηγνευσάτω. Τὸ γὰρ λεγόμενον, ὁρμητικὴν τινὰ καὶ προαιρετικὴν ὑποδείκνυσαι κίνησιν, ἐφ' ἑαυτῆς ἰδιαζόντως θεωρούμενην· ἄλλο γάρ τι τὸ κρατοῦν, καὶ ἕτερον ἐξ ἀνάγκης· ἐστὶ τὸ κρατούμενον. Κρατεῖ τοίνυν ὁ Θεὸς τῆς δυνάμεως τὴν οὕσης αὐτοπροαιρέτου τινὸς φύσεως, ἢ ἄλλο τι παρὰ τοῦτο, ὁρμώσης πρὸς ἐνέργειαν, ἢ ἀτρεμούσης. Εἰ μὲν γὰρ ἡρεμεῖν ὑποτίθεται, τὸ ἡσυχάζον τοῦ κρατοῦντος οὐκ ἐπιδέεται. Εἰ δὲ κρατεῖν φησι, δηλονότι κινουμένου τε καὶ ὁρμῶντος κρατεῖ. Τοῦτο δὲ ἄλλο τι τῇ φύσει παρὰ τὸν ἐπικρατοῦντα πάντως ἔρει. Τί οὖν νοεῖ, τούτῳ φανερωσάτω τῷ λόγῳ· ἄλλο τι παρὰ τὸν Θεὸν ἐν ὑποστάσει θεωρούμενον. Καὶ πῶς ἀνεῖη ἐν τῷ Θεῷ τὸ ἀλλοτρίον; Ἡ ἐξιν τινὰ κατὰ τὸ ἀνυπόστατον ἐν τῇ θεῖᾳ φύσει θεωρουμένην; Ἄλλ' οὐκ ἂν εἴποι τοῦτο. Τὸ γὰρ μὴ ὑφεστὼς οὐκ ἐστὶ, τὸ δὲ μὴ ὂν, οὐδὲ κρατεῖται, οὔτε ἀφίεται; Τίς οὖν ἡ κρατουμένη δύναμις ἐκείνη καὶ κωλυομένη πρὸς τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν, ἕως ἔμελλεν ὁ καιρὸς τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως ἐπιστάς ἀκώλυτον ἀφίναίαι τὴν δυνάμιν πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν φέρεσθαι; Τίς δὲ ἡ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀναβολῆς αἰτία, δι' ἣν ὁ Θεὸς τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑπερέθετο γέννησιν οὕτω καλὴν εἶναι οἰόμενος τὸ γενέσθαι Πατὴρ; Τί δὲ τὸ μέσον τοῦτο ὃ μεταξὺ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ζωῆς παρενεῖρεται; Οὐ χρόνος, οὐ τόπος, οὐ διαστηματικόν τι νόημα, οὐκ ἄλλο τοιούτον οὐδέν. Πρὸς τί τοίνυν ὁ ὅζυς καὶ διαρρηκτὸς ὀρθαλμὸς ἀνεύζων, ἐνορᾷ τῆς ζωῆς τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς ζωὴν, τὴν διάστασιν; Ἀλλὰ πανταχόθεν συνελαυνόμενος, οὐδὲν μὲν εἶναι τὸ μεταξὺ καὶ αὐτὸς ἐξ ἀνάγκης συντίθεται.

Μηδενὸς δὲ ὄντος τοῦ μεσιτεύοντος, ἄμεσον καὶ συναφῇ τὴν κοινωνίαν εἶναι οὐ καταδέχεται. Ἄλλ' ὑποκαταβαίνει πρὸς τὰ ἡμέτερα τῆς γνώσεως μέτρα, καὶ ἀνθρωπικῶς ἡμῖν ὡς εἰς ἡμῶν καὶ αὐτὸς διαλέγεται· ὑφομολογῶν ἡρέμα τῶν λογισμῶν τὴν ἀσθένειαν, καὶ καταφεύγων ἐπὶ τὸν λόγον, ὃν Ἀριστοτέλης τε καὶ οἱ κατ' αὐτὸν οὐκ εἰδίδεξαν. Τότε γὰρ, φησὶ, καλὸν καὶ πρέπον γενήσεται τὸν Υἱὸν ὅτε ἐβούλετο. Μηδεμιᾶς ἐκ τούτου ζητήσεως ἐγγινεμένης τοῖς σώφροσιν· τοῦ, διὰ τί μὴ πρότερον; Τί ταῦτα, Εὐνόμει; καὶ σὺ περσεύεις κατὰ τοὺς ἰδιώτας ἡμᾶς, καὶ καταλιπὼν τὰς τεχνικὰς περιόδους, ἐπὶ τὴν ἄλογον συγκατάθεσιν καὶ αὐτὸς καταφεύγεις, ὁ πολλὰ τοῖς ἀνευ λογικῆς ἐντροχίας ἐπιχειροῦσι τῷ γράφειν ἐπινευοῖσας; Ὁ πρὸς Βασίλειον λέγων, ὅτι δι' ὃν ἀδύνατον τοῖς ἀνθρώποις εἶναι λέγεις τὰς ὑπὲρ τῶν πνευματικῶν λόγων εὐθύνας, τὴν ἰδίαν ἐλέγχεις ἀγνοίαν. Καὶ πάλιν ἐτέρωθεν τὸ ἴσον προφέρων· ὅτι τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν κοινο-

A situs, ipse secum in partes divisus, discordem habens potentiae potentiam, ut hac quidem ad confusionem et inordinationem efferatur, altera vero prohibeat motus excessum. Quid autem quod volens retinet ad generationem erumpentem potentiam, ne quid mali nascatur ex hoc quod non prohibita sit generatio, imo vero ante hoc quid sit quod natura tenetur explicet. Quod enim dicitur impultricem quamdam et spontaneam ostendit motionem quae in seipsa peculiariter consideretur; aliud enim quid hoc quod retinet, et alterum necessario quod retinetur. Retinet igitur Deus potentiam quae est aliquid liberae et suae spontis naturae, vel quae sit aliud quid praeter hoc, quae vel ruat ad actum, vel quae quiescat; si enim quiescere supponatur, quod quietum est non eget retinente. Si autem retinere dicit, videlicet quod movetur et ruit, tenet; hoc autem quid aliud natura quam ille retinet prorsus dicit. Quid igitur intelligit, hoc explanet sermone; quid aliud quam Deum qui in hypostasi cernitur. Quomodo in Deo quid erit alienum? an habitum aliquem secundum id quod nequit subsistere in divina natura consideratum? sed non hoc dixerit. Quod enim non subsistit, non est. Quod autem non est, neque tenetur, neque dimittitur. Quae igitur potentia illa quae tenetur et quae prohibetur, ne ad actum erumpat, donec generationis Christi tempus instet, et urgeat potentiam liberam minimeque impeditam dimittere, ut ad naturalem actum feratur? Quae vero interjecta dilationis causa per quam Deus Unigeniti distulit generationem, nondum bonum esse ratus Patrem fieri? Quodnam hoc medium inter Patris et Filii vitam inseritur? non tempus, non locus, non ulla intervallata notio, nihil aliud ejusmodi. Ad quid igitur acutus iste et perspicax oculus contuens vitae Filii distantiam a Patris vita conspicit? Sed undique dum compellitur et perlinstrat, nihil esse interjectum ipse necessario astipulatur.

Cum autem nullum sit interjectum medium, immediatam et continuum communionem esse non admittit, sed ad nostras cognitionis mensuras descendit, et humano more ut unus nostrum et ipse disserit, subconfitens sensim ratiocinationum imbecillitatem, et subterfugiens ad rationem quam Aristoteles et ejus sectatores non docuerunt. Tunc enim, inquit, bonum et decens generare Filium, quando voluit. Neque ulla apud prudentes de ea re fit questio, Curn non prius? Quorsum ista, o Eunomi? tu etiam pedibus incedis adversus nos rudes et indoctos, et relictis artificiosis circuitibus ad assensionem ratione carentem et ipse confugis, qui multa his qui absque rationali diligentia scribere aggrediuntur, probra objecisti? Qui ad Basilium dicis, quod per quae dicis fieri non posse, ut homines pro spiritualibus sermonibus rationes reddant, propriam arguis ignorantiam. Ac rursus alibi simile quid

proferens. Quod propriam infirmitatem communem facis, dum quod tibi possibile non est, omnibus impossibile pronuntias. Qui hæc et talia dicis, sic auditum allicis ejus qui causam inquit, propter quam Pater differt ut talis Filii sit pater: sufficere putas ad demonstrationem, dicere, quod *Tunc genuit, quando voluit*, ac de eo quidem nulla sit quaestio. Sic tibi ad dogmatum astru- ctionem infirma est comprehensiva visio sive imaginatio? Quo propositiones utrinque vincentes et constringentes? Quo violentæ præstru- ctiones? Quo tibi evanidæ et non subsistentes dilapsæ ab- eunt artis formidabiles et inevitabiles ratiocina- tionum conclusiones? Tunc genuit Filium quando voluit, neque sit de hoc quaestio: hæc multorum sudorum, hæc præiudiciorum promissorum effe- cta? Quænam erat interrogatio? Si bonum et de- corum Deo talem habere Filium, cur non semper bonum cum ipso esse creditur? Quæ responsio, quam ex ipsis adytis sive sacriis philosophiæ nobis fecit; insolubilibus necessitatibus constrin- gens sermonem? *Tunc fecit Filium cum voluit, neque de hoc ulla sit quaestio, Cur non prius?* Quod si de aliquo eorum quæ rationis sunt exper- tia, quæ naturali impulsione operantur, propone- retur consideratio, quam ob causam non prius quod libebat effecit, vel aranea telas, vel apis favum, vel turtur nidum, quid aliud diceres? Non hæc in promptu esset responsio, quod tunc fecit cum voluit, nullaque sit de eo inquisitio? Quin- etiam de fictore aliquo vel pictore, per artem imi- tatricem quodlibet operante, vel in picturis, vel figmentis dici potest, qui cum non sit alicui pote- stati mancipatus et addictus ad operationem artem impellit: hanc talem vocem etiam congruere arbi- tror apud eum qui vult discere, cur non prius artem efficacem fecit. Quia nulla necessitate coactus, operationis tempus, electionem sive propositum fecit; homines enim propterea quod non semper eadem volunt, neque plerumque habent facultate- tem cum voluntate operantem, tunc aliquid ex sententia efficiunt, cum ipsis propositum et libera voluntas ad opus propendat, nihilque extrinsecus prohibet. Quod autem semper eodem modo habet, cuique nihil bonorum adventitium est, in quo om- nis differentia consiliorum, quæ in contrarium ob aliquem errorem vel ignorantiam innascitur, lo- cum non habet; cui nihil ex mutatione sit, quod a principio non ut bonum noverit, de hoc dicere non semper ipsum honestum habere, sed postea elegisse aliquid habere quod non prius elegerat: hæc sunt sapientiæ nos superantis propria. Nos enim didicimus, Deum semper omni bono plenum esse, imo vero ipsam bonorum plenitudinem, etiamsi nulla accessione ad perfectionem eget, sed ipse est sui natura boni perfectio. Quod autem perfectum est, ex æquo ab incremento et decre- mento alienum est, eamque ob causam quæ in di- vina natura consideratur, bonorum perfectionem

ποιεῖς, τὸ σοὶ μὴ δυνατόν, πᾶσιν ἀδύνατον ἀποφαινό- μενος, ὅτι αὐτὰ καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων, οὕτω προσάγει τὴν ἀκοὴν τοῦ ἐπιζητοῦντος τὴν αἰτίαν, καθ' ἣν ἀναβάλλε- ται τοιοῦτου γενέσθαι πατὴρ ὁ Πατήρ· ἀρκεῖν οἷσι πρὸς ἀπόδειξιν τὸ εἰπεῖν, ὅτι *τότε ἐγέννησεν ὅτε ἐβού- λετο, καὶ μηδεμίᾳ ἔστω περὶ τούτου ζήτησις*. Οὕτως σοι πρὸς τὴν κατασκευὴν τῶν δογμάτων ἡσθένησεν ἡ καταληπτικὴ φαντασία; Ποῦ αἱ διλήμματοι προ- τάσεις; Ποῦ αἱ βίαιοι κατασκευαί; Πῶς σοι φροῦδα καὶ ἀνυπόστατα διαβρώμεντα τῆς τέχνης οἴγεται τὰ φοβερά τε καὶ ἀφύκτα τῶν συλλογισμῶν συμπερά- σματα; Τότε ἐγέννησε τὸν Υἱὸν ὅτε ἐβούλετο, καὶ μηδὲ ἔστω περὶ τούτου ζήτησις. Ταῦτα τῶν πολλῶν ἰδρώτων, ταῦτα τῶν ὑπερόγκων ἐπαγγελματῶν ἀπο- τελέσματα; Τί τὸ ἐρώτημα ἦν; Εἰ καλὸν καὶ πρέ- πον Θεῷ, τοιοῦτον ἔχειν Υἱόν, διὰ τί μὴ αἰεὶ τὸ καλὸν μετ' αὐτοῦ εἶναι πιστεύεται; Τίς ἡ ἀπόκρισις ἦν ἐξ αὐτῶν ἡμῖν τῶν ἀδύτων τῆς φιλοσοφίας πεποίηται, ταῖς αὐτοῖς ἀνάγκαις διασφίγγας τὸν λόγον; *Τότε ἐποίησε τὸν Υἱόν ὅτε ἐβούλετο, καὶ μηδεμίᾳ περὶ τούτου ζήτησις ἔστω, διὰ τί μὴ πρότερον*; Εἰ δὲ περὶ τῶν ἀλόγων τινὸς ἡ σκέψις πρόκειται, τῶν κατὰ τινα φυσικὴν ὁρμὴν ἐνεργούντων, διὰ τί μὴ πρότερον τὸ δοκοῦν κατεργάσασθαι, ἢ ἀράχην τὰ νήματα, ἢ τὸ κηρίον ἢ μέλιττα, ἢ τὴν καλὴν ἢ τραγῶν; Τί ἂν ἕτερον εἰπεῖν εἶχες; Οὐκ αὐτὴ πρόχειρος ἀν' ἡν ἡ ἀπόκρισις, ὅτι τότε ἐποίησεν ὅτε ἐβούλετο, καὶ μηδεμίᾳ ἔστω περὶ τούτου ζήτησις; Ἀλλὰ καὶ περὶ πλάστου τινὸς ἢ ζωγράφου τὸ δοκοῦν διὰ τῆς μιμητικῆς ἐνεργούντος; τέχνης, ἢ ἐν γραφαῖς, ἢ ἐν πλάσμασιν, ὅταν μὴ ὑποχρεῖται ὡς ἐξουσία τιμὴ πρὸς ἐνέργειαν ἀπὸ τῆς τέχνης· ἀρμό- ζειν οἶμαι τὴν τοιαύτην φωνὴν ἐπὶ τοῦ μαθεῖν ἐθέ- λοντος, διὰ τί οὐ πρότερον ἐνεργὸν τὴν τέχνην ἐποίη- σεν· ὅτι οὐκ ἔχων ἀνάγκην, καιρὸν τῆς ἐνεργείας πεποίηται τὴν προαίρεσιν. Ἄνθρωποι γὰρ διὰ τὸ μῆτε αἰεὶ ταῦτα βούλεσθαι, μῆτε συνεργεῖν ἔχον ὡς τὰ πολλὰ τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν, τότε ποιοῦσι τι τῶν κατὰ γνῶμην, ὅταν αὐτοῖς ἢ τε προαίρεσις πρὸς τὸ ἔργον βέβη, καὶ μὴδὲν κωλύῃ τῶν ἐξωθεν. Τὸ δὲ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχον, ὃ ἐπίκειται τῶν ἀγαθῶν ἔστιν οὐδὲν, ἐν ᾧ πᾶσα διαφορὰ βουλευμάτων, ἢ κατὰ τὸ ἐναντίον κατὰ τινα πλάνην καὶ ἀγνοίαν ἐγ- γινομένην, χώραν οὐκ ἔχει, ὃ οὐδὲν ἐκ μεταβολῆς γί- νεται, ὃ μὴ ἐξ ἀρχῆς ὡς ἀγαθὸν κατενόησε, περὶ τούτου λέγειν μὴ αἰεὶ τὸ καλὸν ἔχειν, ἀλλ' ὕστερον ἐλέσθαι τι ἔχειν, ὃ μὴ πρότερον εἴστω· ταῦτα τῆς ὑπερβαλλούσης ἡμᾶς σοφίας ἐστίν. Ἡμεῖς γὰρ ἐμά- ρθμεν ὅτι τὸ Θεῖον αἰεὶ παντὸς ἀγαθοῦ πλήρες ἐστίν· μᾶλλον δὲ αὐτὸ τῶν ἀγαθῶν ἐστὶ τὸ πλήρωμα, εἰ καὶ οὐδεμιὰς προσθήκης εἰς τελειώσιν δέχεται, ἀλλ' αὐτὸ τῇ ἑαυτοῦ φύσει, ἢ τοῦ ἀγαθοῦ τελειότητι ἐστὶ. Τὸ δὲ τέλειον ἐπίσης αὐξήσεώς τε καὶ μειώσεως ἡλ- λωτριώτα. Καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐπιθεωρουμένην τῇ θεῖᾳ φύσει τῶν ἀγαθῶν τελειότητα, πάντοτε φαμεν τὴν αὐτὴν εἶναι· καθ' ὅπερ ἂν τὴν διάνοιαν ἑαυτῶν ἐπεκτείνωμεν, ἐκεῖ τοιαύτην καταλαμβάνοντες. Οὐκ οὖν οὐδέποτε κενὸν ἀγαθοῦ τὸ Θεῖον. Ἀλλὰ μὲν ἀγαθοῦ παντὸς πλήρωμα ὁ Υἱός· πάντοτε ἄρα ἐν τῷ Πατρὶ θεωρεῖται, ὃ φύσις ἢ ἐν παντὶ ἀγαθῷ τελει-

δτης. Ἀλλὰ, φησὶ, μηδεμία ἐστὶν ζήτησις, διὰ τί μὴ ἂν ᾖ πρότερον. Πρὸς δὲ ἐρούμεν ἡμεῖς· ὅτι ἄλλο ἐστὶν, ὃ σοφώτατε, νομοθετεῖν τι τῶν καταγωνιῶν ἐξ ἐπιτάγματος, καὶ ἕτερον τὸ λόγῳ περὶ τῶν ἀμφιβαλλομένων προσάγεσθαι. Ἔως ἂν τοίνυν μηδεμίαν ἔχης αἰτίαν εἰπεῖν, καθ' ἣν εὐσεβὲς ἐστὶν ὑστερον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν προσγεγενῆσθαι λέγειν, ἀργήσῃ σοι τὸ ἐπίταγμα παρὰ τοῖς σωφρονοῦσιν.

mandato aliquid eorum quæ fert animus, lege sancire et edicere: aliud vero ratione de dubiis et controversiis fidem facere. Quandiu ergo nullam causam poteris reddere, propter quam pium est dicere Filium posterius a Patre genitum esse, iners et irritum erit tibi edictum, apud sobrios et prudentes.

Οὕτω μὲν οὖν ἡμῖν ἐκ τῆς τεχνικῆς ἐφόδου τὴν ἀληθειαν Εὐνομίος εἰς τὸ ἐμφανὲς ἀγει. Ἡμεῖς δὲ ὡς ἀπὸ τὸ συνήθες ἡμῖν τὸν ἐκείνου λόγον πρὸς κατασκευὴν τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων οἰκωσόμεθα. Ὡς ἂν καὶ διὰ τούτου γένηται ὁ λόγος, ὅτι πανταχοῦ κατὰ τὸ ἐκούσιον ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀναγκασόμενοι, τῷ καθ' ἡμᾶς συναγορεύουσι λόγῳ. Εἰ γὰρ τότε ἐγέννησε τὸν Υἱόν, ὅτε ἐβούλετο, καθὼς φησιν ὁ ἀντίπαλος, ἐβούλετο δὲ τὸ ἀγαθὸν αἰεὶ, σύνδρομος δὲ τῇ βουλήσει ἡ δύναμις, αἰεὶ ἄρα ὁ Υἱὸς μετὰ τοῦ Πατρὸς νοηθήσεται, τοῦ αἰεὶ καὶ βουλομένου τὸ καλὸν, καὶ δυναμένου ἔχειν ὃ βούλεται. Εἰ δὲ χρὴ καὶ τὸν ἐφεξῆς αὐτοῦ λόγον προσαγαγεῖν τῇ ἀληθείᾳ, ῥᾷδιόν ἐστι καὶ τοῦτον τῷ καθ' ἡμᾶς συναρμόσαι δόγματι, ὅτι μηδεμία περὶ τούτου ζήτησις ἐστὶν τοῖς σωφροσιν, διὰ τί μὴ πρότερον; Ἡ γὰρ τοῦ πρότερον λέξις χρονικὴν τινὰ τὴν ἐνδείξιν ἔχει, ἀντιδιαστελλομένη πρὸς τὸ μετὰ ταῦτα καὶ ὑστερον· ὅταν δὲ χρόνος μὴ ᾖ, συναίρεται πάντως καὶ τῆς χρονικῆς διαστάσεως τὰ ὀνόματα. Ἀλλὰ μὴν πρὸ χρόνων καὶ πρὸ αἰώνων ὁ Κύριος· ἀχρηστὸς ἄρα τοῖς νοῦν ἔχουσιν ἐπὶ τοῦ ποιητοῦ τῶν αἰώνων, ἢ τῷ πρότερον καὶ ὑστερον ζήτησις. Κενὰ γὰρ πάσης διανοίας ἐστὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων μὴ ἐπὶ χρόνῳ λεγόμενα. Ἐπεὶ οὖν πρὸ τῶν χρόνων ὁ Κύριος, τὸ πρότερον πάντως καὶ τὸ ὑστερον ἐπὶ αὐτοῦ χώραν οὐκ ἔχει. Τάχα μὲν ἀπόχρη καὶ ταῦτα πρὸς ἀνατροπὴν τῶν οὐ δομένων τοῦ προσπαλιόντος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀτονίας καταπιπτόντων. Τίς γὰρ τοσοῦτον εὐσχολος ἐκ τῶν τοῦ βίου φροντιδίων, ὥς ἐπὶ τοσοῦτον ἑαυτὸν δοῦναι τῇ ἀκροάσει τῆς τε ματαιότητος τῶν ὑπεναντίων λόγων, καὶ τῆς ἡμετέρας πρὸς τὰ μάταια πράγματα μάχης; ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς προσηλυμένοις τῇ ἀσεθείᾳ, καθάπερ τις δευσοποῖς βαφῇ, καὶ δυσέκνιπτος ἡ ἀπάτη, καὶ διὰ βάθους ταῖς καρδίαις ἐγκέκρυται, μικρὸν ἔτι τῷ λόγῳ προσδιατρέψωμεν, εἰ πως δυνήσθαι τῆς πονηρᾶς ταύτης κηλίδος αὐτῶν τὰς ψυχὰς ἀπορρύψαι. Εἰπὼν γὰρ τὰ εἰρημνὰ, καὶ ἐπαγαγὼν τούτοις, κατὰ τὸν παιδεύτην αὐτοῦ Προφῆτην, ἀσυναρτήτους τινὰς καὶ ἀναρμόστους ὑθεῖν τε καὶ λοιδορημάτων ὀκτάδας, ἐπὶ τὸν κολοφῶνα τῶν ἐπιχειρημάτων μετέρχεται, καὶ καταλιπὼν τὴν ἀσυλλόγιστον τῆς ματαιότητος ἐκθεσιν, πάλιν τοῖς κέντροις τῆς διαλεκτικῆς καθοπλίσας τὸν λόγον, συλλογιστικῶς, ὡς οἰεταί, καθ' ἡμῶν κατασκευάζει τὸ ἀποπεν.

Ἐχει δὲ οὕτως ἡ λέξις· Πάσης γεννήσεως οὐκ ἐπ' ἀπειρον ἐκτεινομένης, ἀλλ' εἰς τι τέλος

PATROL. GR. XLV.

A semper eandem esse dicimus; ad quodcumque nostram cogitationem extenderimus, illic eandem perfectionem comprehendentes. Numquam igitur bono vacuum Numen manet. Atqui omnis boni plenitudo est Filius; semper igitur Filius in Patre cernitur, cui natura est, in omni bono perfectio. Sed, inquit, nulla sit inquisitio, cur non prius. Ad quem nos dicemus: Aliud est, o sapientissime, ex

Sic igitur nobis artificiosa insinuatione veritatem in lucem profert Eunomius. Nos autem sicut est moris nostri illius sermonem ad extructionem documentorum veritatis applicabimus. Ut etiam ex hoc perspicuum sit, eos ubique etiam sponte, ab ipsa veritate coactos, nostro patrocinarī sermoni. Si enim tunc genuit Filium cum voluit, sicut dicit refractarius, voluit autem semper bonum, concenrrit autem voluntati potentia, semper igitur Filius cum Patre intelligetur, qui semper vult bonum, et potest habere quod vult. Quod si oportet sequentem ejus sermonem ad veritatem adducere, non est arduum etiam hunc nostro dogmati adaptare, quod nulla de hoc apud modestos sit controversia, Cur non prius? Dictio enim prius, temporalem quendam habet indicationem, quæ opponitur his vocibus, postea et posterius. Cum autem tempus non fuerit, temporalis discretionis nomina prorsus simul tolluntur. Atqui ante tempora et ante sæcula Dominus: inutilis igitur mente præditis in factore sæculorum prioris et posterioris questio. Sunt enim omnis intelligentiæ inania talia nomina, cum de tempore non dicuntur. Quoniam igitur ante tempora Dominus, prius certe et posterius nullum prorsus in ipso locum habent. Fortasse hæc sufficiunt ad eversionem eorum quæ collectatore non indigent, sed quæ sua imbecillitate corruunt. Cui enim tantum abs re sua et curis otii est, ut seipsum auditorem præbeat vanitatis sermonum sibi repugnantium, atque etiam nostræ contra res vanas et futes pugne seu disputationis? Sed quoniam impietate præoccupatis, velut quædam quæ non potest elui tinctura, et, fraus inexplabilis et profundum cordibus inusta est, nos paululum adhuc in hoc sermone immorabimur, si quo modo ab hac labe ipsorum animas possimus eluere et detergere. Cum enim protulisset ea quæ sunt dicta, atque etiam subjungens induxisset, secundum institutorem suum Prunicum, inconcinnas quasdam ineptasque, et incongruas contumeliarum et conviciorum octadas, tum demum ad colophonem argumentationum transit, et relicta ratiocinatione carente vanitatis expositione, rursus aculeis dialecticæ sermone armato, syllogistice, ut putat, contra nos hoc absurdum præstruit.

Sic enim habet dictio: Cum omnis generatio non extendatur in infinitum, sed in aliquem finem desi-

nat: necesse est omnino eos qui Filii generationem admiserunt, tunc cessasse generari, neque ad principium incredibiliter se habere eorum, quæ desierunt generari, quæ firmat generationis et generandi principium: nec his fidem detrahare licet, cum ex ipsa natura, tum etiam ex divinis legibus. Quoniam igitur secundum sapientiam eorum qui talium periti sunt, universi propositione præmissa, per inductionem præstruere conatur id quod proponitur, generali propositione particularem demonstrationem comprehendens: prius quod universale est intelligamus: deinde sic eorum quæ inducuntur vim examinemus. An pium est ex omni generatione etiam Filii aeternam generationem indicare? An etiam Unigeniti existentiae communem naturam magistratam proponere oportet? Ego quidem neminem eo insanie venturum esse speraverim, ut tale quid contra divinam generationem cogitatione informet. Omnis, inquit, generatio in infinitum non extenditur. Quodnam est generantis significatum? An carneam et corpoream conceptionem dici, vel inanimatum constructionem? sed corporalium generationum manifesti sunt affectus quos nullus ad divinam operationem transferret. Atque ut non naturæ opera describendo sermo supervacaneus esse videatur, hæc talia silentio involuta præteribimus: cuiusvis enim mente præditi esse arbitror, a seipso cognoscere causas, secundum quas generatio extenditur, ea nempe quæ incipit et desinit: longum enim esset et superfluum simul omnia accurata subtilitate et diligentia exponere, generantium congressum, et in visceribus, ejus qui generatur formationem, acres parientis dolores, partum, locum, tempus, sine quibus corporis generatio constare non potest. Quæ omnia æqualiter ab Unigeniti generatione divina sunt alienæ. Si enim unum quid horum datum esset, reliqua omnia necessario consequentur. Ut igitur omni cogitatione affectibus immersa expurgeretur divina generatio, neque intervallis distinctam in illa extensionem intelligamus. Quod enim incipit et desinit, in quadam extensione prorsus spectatur. Omnis autem extensio temporis mensura comprehenditur. Cum autem tempus non sit, quo et finem et principium partus notamus, vanum fuerit finem et principium in generatione dimensione carente intelligere, cum nulla inveniat quæ signet notio, neque in quo incipit, neque ad quod desinit. Quod si ad inanimatas creaturas cernit, et in illis eodem modo et locus, et tempus, et materia, et apparatus, et facultas arte operantis, multaque talia concurrentia, id quod fit ad perfectionem adducunt. Et quoniam cum omnibus quæ per generationem fiunt, omnino simul extenditur tempus, et præstructivæ etiam ad id quod efficitur occasiones simul intelliguntur, cum eo quod creatur, sive quid animatum, sive inanimatum sit, manifesta licet invenire, et principia in his, et extrema constitutionis. Etenim materię copia, principium ejus quod construitur efficitur, et locale quoddam signum quod tempus consequi-

A καταληγουσας, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τοὺς παραδε-
ξαμένους τοῦ Υἱοῦ τὴν γένεσιν, τότε πεπαυ-
σθαι τοὺτον γεννῶμενον, μηδὲ πρὸς τὴν ἀρχὴν
ἀπλῶς ἔχειν τῶν παυσσάμενων τοῦ γεννᾶσθαι,
παῦλα πιστοῦται τῆς τε γεννήσεως καὶ τοῦ γεν-
νᾶσθαι τὴν ἀρχήν, καὶ τοῦτοις ἀπιστεῖν οὐκ
ἔστιν, ἐκ τε τῆς φύσεως αὐτῆς, ἐκ δὲ καὶ τῶν
θεῶν νόμων. Ἐπειδὴ τοίνυν κατὰ τὴν σοφίαν τῶν
τὰ τοιαῦτα δεινῶν, τὸ καθόλου προσθεῖς, ἐπαγωγι-
κῶς κατασκευάζειν ἐπιχειρεῖ τὸ προκείμενον, ἐμπερι-
λαμβάνων τῇ γενικῇ προτάσει τὴν ἐπὶ μέρους ἀπό-
δειξιν, πρότερον τὴ καθόλου κατανοήσωμεν· εἰθ' οὕτως τὴν τῶν ἐπαγομένων ἐξετάσωμεν δύναμιν.
Ἄρ' εὐσεβὲς ἐστὶν ἐκ πάσης γεννήσεως καὶ τοῦ
Υἱοῦ τεκμηρασθαι τὴν προαιώνιον γένεσιν; Καὶ τὴν
κοινήν φύσιν διδάσκαλον τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑπάρ-
ξεως προβάλλεσθαι χρή; Ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν ἐπὶ τοσ-
ούτον ἔλθειν τινα μανίας ἐλπίζωμαι, ὥς τοιοῦτόν τι
κατὰ τῆς θείας καὶ ἀκηράτου φαντασθῆναι γεννή-
σεως. Πᾶσα, φησὶ, γέννησις οὐκ ἐπ' ἀπειρον ἐκτείν-
εται. Τί τὸ τῆς γεννήσεως ἐστὶ σηματούμενον; Τὴν
σαρκώδη καὶ σωματικὴν ἀποκύψιν λέγει, ἥ τὴν
κατασκευὴν τῶν ἀφύχων; Ἀλλὰ τῶν μὲν σωματικῶν
γεννήσεων φανερά τὰ παθήματα, ἅπερ οὐκ ἂν τις
ἐπὶ τὴν θείαν γέννησιν μεταφέρει. Καὶ ὥς ἂν μὴ τὰ
τῆς φύσεως ἔργα διαγράφω ὁ λόγος παρέλκειν δο-
κοῖν, σωπῇ τὰ τοιαῦτα παρελευσόμεθα· παντὸς οἶ-
μαι τοῦ γε νοῦν ἔχοντος, ἀφ' αὐτοῦ γινώσκοντος τὰς
αἰτίας καθ' ἃς ἡ γέννησις παρατείνεται, καὶ ἀρχομένη
C καὶ λήγουσα· μακρὸν γὰρ ἂν εἴη καὶ περιττὸν ἅμα
πάντα δι' ἀκριβοῦς ἐκτιθεσθαι, τὴν σύνοδον τῶν
γεννῶντων, τὴν ἐν τοῖς σπλάγχνοις τοῦ γεννωμένου
διάπλασιν, τὴν ὥδιν, τὸν τόκον, τὸν τόπον, τὸν χρό-
νον, ὃν ἄνευ οὐκ ἐστὶ συστῆναι σώματος γέννησιν.
Ἄπερ ἐπίσης πάντα τῆς θείας γεννήσεως τοῦ Μονο-
γενοῦς ἡλλοτριῶται. Εἰ γὰρ ἐν τι τοῦτων δοθείη, καὶ
τὰ λοιπὰ κατὰ πάντα ἀνάγκη συνειστελεύσεται. Ὡς
ἂν οὖν καθαρεῖσι πάσης ἐμπαθοῦς διανοίας ἡ θεία
γέννησις, οὐδὲ τὴν διασωματικὴν παράτασιν ἐπ'
ἐκείνης νοήσωμεν. Τὸ γὰρ ἀρχόμενον καὶ παύόμενον
ἐν παρατάσει τινὶ θεωρεῖται πάντως. Πᾶσα δὲ παρά-
τασις χρόνῳ διαμετρεῖται· χρόνου δὲ μὴ ὄντος, ὃ
καὶ τέλος τοῦ τόκου καὶ ἀρχὴν σημειούμεθα, μάταιον
ἂν εἴη τέλος καὶ ἀρχὴν ἐπὶ τῆς ἀδιαστάτου γεννήσεως
D ἐννοεῖν, οὐδενὸς εὐρισκομένου σημειωτικοῦ νοήματος,
οὔτε ἐν ᾧ ἀρχεται, οὔτε εἰς ὃ καταλήγει. Εἰ δὲ πρὸς
τὰ ἄψυχα τῶν κτισμάτων ὁρᾷ, καὶ ἐπ' ἐκείνων
ὡσαύτως, καὶ τόπος, καὶ χρόνος, καὶ ὕλη, καὶ παρα-
σκευὴ, καὶ δύναμις τοῦ τεχνιτεύοντος, καὶ πολλὰ
τοιαῦτα συνδραμόντα τελεσιουργεῖ τὸ γινόμενον. Καὶ
ἐπεὶ πᾶσι τοῖς γινομένοις συμπαράτείνεται πάντως
ὁ χρόνος, καὶ αἱ κατασκευαστικαὶ πρὸς τὸ γινόμενον
ἀφορμαὶ συνεπινοοῦνται παντὶ τῷ κτιζομένῳ· κἂν
ἐμψυχόν τι, κἂν ἄψυχον ἦ, φανεράς ἐστιν εὐρεῖν καὶ
τὰς ἀρχὰς ἐπὶ τοῦτων καὶ τὰς τελευτάς τῆς συστά-
σεως. Καὶ γὰρ καὶ ὕλης πορισμὸς ἀρχὴ τοῦ κατα-
σκευάσματος γίνεται, καὶ τοπικόν τι σημεῖον καὶ
ἀκλόουθον χρόνου. Πάντα ταῦτα τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ
τέλη τοῖς γινομένοις ὁρίζει, καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι κοι-

am consummationi deposuit, ut esset principii fides et documentum. Non enim primum generationis diem, sed septimum, in quo ab operibus quiescit, in memoriam mundi creationis dedit. An aliquis persuadebitur ab illo hæc scripta esse, et non a nobis in calumniam scripti interposita esse illa dicta, ut videretur ridiculus lectoribus, dum quæ nullam habent communionem, cum his quæ in questionem vocantur, ad demonstrationem pertrahit? Etenim quod quærebatur hoc erat, ut nempe demonstraret sicut ipse professus fuerat, Filium cum non esset, genitum esse, sed generationis principium accepisse, et cessationis cum genitus est, veluti quodam partu qui generationem tempore protrahat. Ad id vero probandum talis est ejus præstructio: Populum videlicet Hebræum, ex lege septimo quoque die sabbatizare. O quanta est ad id quod probandum proponitur, testimonii consonantia! quandoquidem quiete et otio Sabbatum a Judæo celebratur, demonstratum est, ut iste autumat, Dominum partus principium habuisse, et partum quiescis. Quot alia ad hoc testimonia huic scriptori prætermissa sunt, nihilo eo quod dictum est ad quæsitum constitutionem inferiora? quæ octavo die fiebat circumcisio: azymorum, id est, infermentalium panum hebdomas; mysterium quod decimaquarta lunaris cursus celebrabatur: purgationis sacrificia; lepræ observatio, aries, vitulus, juvenca, hircus emissarius, caper. Quod si hæc a proposito longe remota sunt, quomodo illud intra quæsitum, dicant amulatores Judaicorum mysteriorum. Nos enim parum decorum et viris indignum existimantes, propositis insidere: ex scriptorum consecutione inquiremus, si quid tale est, quale possit colluctatori sudorem movere. Quæ igitur in sequentibus, de eo quod non oporteat quiddam medium inter Patrem et Filium cogitare, prætruens persequitur, ut quodam modo nostro dogmati convenientia præteribo. Esset enim mentis inconsideratæ et iniquæ simul et sævæ, in his quæ dicuntur, non discernere quod innoxium est et sine crimine, et quod criminis est. Siquidem cum Judæis pugnans concessis non acquiescit, immediatum dicens, et connexum non admittens, et non esse aliquid ante Unigenitum cogitans, et esse Filium suspiciens, sed de eo qui non erat genitum esse decertans. Parum in his immortalis, quia in antecedentibus abunde satis jam sermo præstructus est, in propositis hærebimus.

Non est ejusdem et nihil superius subsistentia Unigeniti ponere, et ante generationem non esse dicere, sed tunc genitum fuisse cum Pater voluit. Hæc enim adverbium tunc et quando, ad temporalem demonstrationem proprie et naturaliter significantiam referunt, secundum communem sane loquentium consuetudinem, et secundum usitatam in Scriptura significationem. Tunc dicunt in gentibus: et, Quando misi vos; et, Tunc assimilabitur regnum celorum. Et sexcenta ejusmodi per omnem Scripturam ad propositi confirmationem licet sumere, quod talibus orationis particulis Scripturæ consuetudo

α τῆς ἀρχῆς τὴν αἰσίν. Οὐ γὰρ τὴν πρώτην τῆς γεννήσεως ἡμέραν, ἀλλὰ τὴν ἑβδόμην ἐν ᾗ κατέπαυσε ἀπὸ τῶν ἔργων, ἔδωκε τὴν ἐπόμνησιν τῆς δημιουργίας. Ἄρα τίς πεισθήσεται παρ' ἐκείνου ταῦτα γεγράφθαι, καὶ οὐχὶ παρ' ἡμῶν ἐπὶ διαβολῇ τοῦ συγγράμματος παρεντεθεῖσθαι τὰ εἰρημένα, ὥς ἂν καταγέλαστος δοκοῖ τοῖς ἐντυγχάνουσιν, τὰ μὲν κοινωνοῦντα τοῖς ζητούμενοις εἰς ἀπόδειξιν τῶν προκειμένων ἐπισυρόμενος; Τὸ γὰρ ζητούμενον ἦν, δεῖξαι καθὼς ἐπηγγελάτο μὴ ὄντα τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι· ἀλλ' ἀρχὴν τε λαβεῖν γεννήσεως καὶ λήξεως, γεννώμενον, οὐδὲν τινος ὠδίνος χρόνῳ παρατεινούσης τὴν γέννησιν. Ἡ δὲ εἰς τοῦτο κατασκευὴ τίς; Τὸ σαββατίζειν ἐκ νόμου κατὰ τὴν ἑβδόμην ἡμέραν τὸν Ἑβραίων λαόν. Ὡς πᾶσι συμφωνία τῆς μαρτυρίας πρὸς τὸ προκειμένον! Ἐπειδὴ τιμᾶται τῇ ἀρχῇ παρὰ τοῦ Ἰουδαίου τὸ Σάββατον, ἀποδείκνυται τὸ τὸν Κύριον, καθὼς οὗτος λέγει, ἀρχὴν τε λαβεῖν τοῦ τόκου, καὶ τικτόμενον παύσασθαι. Πόσαι καὶ ἄλλαι: πρὸς τοῦτο μαρτυρία τῷ λογογράφῳ παρεβήσαν, οὐδὲν τῆς εἰρημένης πρὸς σύστασιν τοῦ ζητούμενου λειπόμεναι; Ἡ κατὰ τὴν ὁδόμην περιτομὴ· ἡ τῶν ἀζύμων ἑβδομάς· τὸ ἐν τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τοῦ σεληνείου δρόμου μυστήριον· αἱ τοῦ καθαρισμοῦ θυσίαι, ἡ περὶ τῶν λεπρῶν παρατήρησις, ὁ κριὸς, ὁ μόσχος, ἡ δάμαλις, ὁ ἀποπομπᾶτος, ὁ χίμαρος. Εἰ δὲ ταῦτα πόρρω τῶν προκειμένων ἐστίν, πῶς ἐντὸς ἐκείνου τοῦ ζητούμενου, λεγέτωσαν οἱ ζηλωταὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν μυστηρίων. Ἡμεῖς γὰρ μικροπρεπὲς τε καὶ ἀνανδρὸν τὸ τοῖς προκειμένοις ἐπεμβαίνειν νομίζοντες, ἀναζητήσομεν ἐκ τῆς τῶν γεγραμμένων ἀκολουθίας, εἰ τι τοιοῦτόν ἐστιν, ὅσον ἰδῶντα κινήσαι τῷ προσπαλαίνοντι. Ὅσα τοίνυν ἐν τοῖς ἐφεξῆς περὶ τοῦ μὴ δὲν μέσον τι τοῦ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ἐννοεῖν, κατασκευάζων διέξεισιν, ὥς συμβαλόντά πως τῷ καθ' ἡμᾶς δόγματι, παρελεύσομεν. Ἀδιακρισίας γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀγνωμοσύνης ἅμα, μὴ διακρίνειν ἐν τοῖς λεγομένοις τὸ ἀνεύθυνόν τε καὶ τὸ ὑπαίτιον. Ἐπειδὴ τοῖς Ἰουδαίοις μαχόμενος, οὐκ ἀκολουθῶν τοῖς ὁμολογουμένοις, καὶ τὸ ἀμεσον λέγων, καὶ τὸ συναφὲς οὐ δεχόμενος, καὶ τὸ μὴ εἶναι τι πρὸ τοῦ Μονογενοῦς ἐννοῶν, καὶ τὸ εἶναι Υἱὸν ὑπονοῶν, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ ὄντα γεγενῆσθαι διάμαχόμενος. Μικρὸν ἐν τούτοις ἀσχοληθέντες, διὰ τὸ τοῖς φράσαισιν ἱκανῶς ἤδη προκατεσκευάσθαι τὸν λόγον, τῶν προκειμένων ἐξόμεθα.

Δ Οὐκ ἐστὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ μὲν ὑπερτιθέναι τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως, καὶ μὴ εἶναι λέγειν πρὸ τῆς γεννήσεως, ἀλλὰ τότε γεγενῆσθαι, ὅτε ὁ Πατὴρ ἡβουλήθη· τὸ γὰρ τότε καὶ ὅτε, κυρίως καὶ προσφωρῶς ἐπὶ τὴν χρονικὴν δεῖξιν τὴν σημασίαν φέρει, κατὰ τὴν κοινὴν τῶν ὁμῶς φεγγομένων συνήθειαν, καὶ κατὰ τὴν ἐν τῇ Γραφῇ σημασίαν. Τότε ἐροῦσιν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ, Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς, καὶ, Τότε ὁμοιοθήσεται ἡ βασιλεῖα. Καὶ μυσία τοιαῦτα διὰ πάσης ἐστὶ Γραφῆς εἰς ἀπόδειξιν τοῦ προκειμένου λαβεῖν, ὅτι τοῖς τοιοῦτοις τοῦ λόγου μορίοις τὸν χρόνον ἐπισημιοῦται τῆς Γραφῆς ἡ συνήθεια. Εἰ

ὅν χρόνος οὐκ ἦν, καθὼς ὁ ἀντιλέγων συντίθεται, συναγῆρηται πάντως καὶ ἡ χρονικὴ σημασία· ταύτης δὲ μὴ οὐσης, τὸ ἀίδιον τῆς ἐννοίας κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἀντιστοιχεύεται· τῇ γὰρ τοῦ μὴ εἶναι φωνῇ, καὶ τὸ ποτὲ πάντως συνυπακούεται. Εἰ γὰρ χωρὶς τοῦ ποτὲ τὸ μὴ εἶναι λέγοι, οὐδὲ νῦν εἶναι δώσει. Εἰ δὲ τὸ νῦν διδούς πρὸς τὸ ἀίδιον μάχονται, πάντως οὐ τὸ καθόλου μὴ εἶναι, ἀλλὰ τὸ ποτὲ μὴ εἶναι διανεύεται. Τῆς δὲ φωνῆς ταύτης ἀνυποστάτου παντάπασιν οὐσης, εἰ μὴ πρὸς τὴν τοῦ χρόνου σημασίαν ἐρεθδοίτο, ἀνήκοντων ἂν εἴη καὶ μάταιον τὸ μήτε τι πρὸ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λέγειν, μήτε τὸν πάντοτε Υἱὸν εἶναι κατασκευάζειν. Εἰ γὰρ μήτε τόπος, μήτε χρόνος, μήτε τις ἑτέρα κτίσις ἐστίν, ἐν ᾗ οὐκ ἔστιν ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν Ἀδύος, πανταχόθεν τοῦ δόγματος τῆς εὐσεβείας ἐξηρηται, τὸ ποτὲ μὴ εἶναι τὸν Κύριον. Οὐκ οὖν οὐχ ἡμῖν, ἀλλ' ἐαυτῷ διαμάχεται, ὁ καὶ μὴ εἶναι καὶ εἶναι τὸν Μονογενῆ δογματίζων. Ἐν γὰρ τῷ ὁμολογεῖν μηδενὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα διαιρεῖσθαι συνάφειαν, τὸ ἀίδιον αὐτῷ πάντως προσμεμαρτύρηκεν. Εἰ δὲ ἐν τῷ Πατρὶ λέγοι μὴ εἶναι τὸν Υἱόν, τῷ τοιούτῳ λόγῳ οὐκ ἀντεροῦμεν αὐτοί, ἀλλὰ τὴν Γραφὴν ἀντιθέσομεν, ἣ φησιν, ἐν τῷ Πατρὶ τε εἶναι τὸν Υἱόν, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα· τὸ ποτὲ ἢ ὅτε, ἢ τότε, μὴ προστιθεῖσθαι τῷ λόγῳ, ἀλλὰ τῇ ἐποφατικῇ ταύτῃ καὶ ἀπολύτῃ φωνῇ, τὸ ἀίδιον αὐτῷ μαρτυρήσασθαι. Τὸ δὲ κατασκευάζειν αὐτὸν ἀγέννητον παρ' ἡμῶν λέγεσθαι τὸν Μονογενῆ Θεόν, ἰσὺν ἐστὶ τῷ λέγειν ὅτι καὶ γεννητὸν εἶναι τὸν Πατέρα διοριζόμεθα. Τῆς γὰρ αὐτῆς ἀτοπίας, μᾶλλον δὲ βλασφημίας ἐκότερον. Ὅστε εἰ μὲν συκοφαντεῖν ἔγνωκε, προστιθέτω καὶ τὸ ἕτερον ἐγκλήμα, μηδενὸς φειδόμενος, δι' ὃν ἂν ἡ δυνατὸν χαλεπώτερον ἐκτραχύνειν καθ' ἡμῶν τοὺς ἀκούοντας. Εἰ δὲ τὸ ἕτερον τούτων διὰ τὸ περιφανὲς τῆς συκοφαντίας οὐκ αἰτιάζεται, ἀφίετω καὶ τὸ λειπόμενον· ἴσον γὰρ εἰς ἀσέβειαν καθὼς εἴρηται καὶ τὸν Υἱὸν ἀγέννητον λέγειν, ἢ καὶ γεννητὸν τὸν Πατέρα.

Εἰ μὲν οὖν εὐρίσκειται τις ἐν τοῖς παρ' ἡμῶν γραμμένοις φωνῇ τοιαύτῃ, δι' ἧς ἀγέννητος ὁ Υἱὸς ὀνομάζεται, καθ' ἡμῶν αὐτῶν τὴν ἐσχάτην ψῆφον ἐξοίσωμεν. Εἰ δὲ ψευδεῖς αἰτίας τε καὶ συκοφαντίας κατ' ἐξουσίαν συμπλάσσει, τὸ δοκοῦν ἐπὶ διαβολῇ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων λογοποιῶν, γένοιτ' ἂν ἰσως τοῖς γε νοῦν ἔχουσι καὶ αὐτῇ τῆς ἐν ἡμῖν εὐσεβείας ἀποδείξεις. Ὅτι τῆς ἀληθείας ἡμῶν ὑπερμαχοῦσης, τὸ ψεῦδος εἰς κατηγορίαν τοῦ δόγματος ἡμῶν προσήσαστο, ἄλλοτριαν τοῦ ἡμετέρου λόγου κατασκευάζων τὴν τῆς ἀσεβείας γραφὴν. Ἀλλ' ἐστὶν ἐν συντόμῳ πρὸς τὰς αἰτίας ταύτας ἀπολογήσασθαι. Ὡς γὰρ ἡμεῖς τὸν ἀγέννητον εἶναι λέγοντα τὸν μονογενῆ Θεὸν ἐπάρατον κρίνομεν, οὕτω κάκεῖνος ἐπαράσθω τὸν μὴ εἶναι ποτὲ τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα διοριζόμενος. Ἐκ γὰρ τοῦ τοιούτου δειχθήσεται τρόπον, ὃ τε κατὰ ἀλήθειαν, καὶ ὁ συκοφαντικὸς τὰς αἰτίας ἐπάγων. Εἰ δὲ ἡμεῖς ἀρνούμεθα τὰ ἐγκλήματα, καὶ Πατέρα λέγοντες, Υἱὸν τῇ φωνῇ συνεπινοοῦμεν, καὶ Υἱὸν ὀνομάσαντες, ἀληθῶς εἶναι φάμεν ὃ λέγεται, γεννητῶς ἐκ τοῦ ἀγεννητοῦ φωτὸς ἀπαυγασθέντα, πῶς οὐ πρόδηλος ἡ συ-

A tempus denotat. Si igitur tempus non erat, sicut refractarius assentitur, funditus simul tollitur temporalis significatio, qua sublata, aeternitas necessario omnino menti et cogitationi occurreret. Voci enim, non esse, vox illa, quando, prorsus subauditur. Si enim absque hac particula quando non esse diceret, neque nunc esse daret. Si enim nunc dans cum aeterno pugnat, prorsus non in universum non esse, sed aliquando non fuisse, intelligitur. Cum autem haec vox nullo modo possit subsistere, nisi temporis significantia innixa firmetur, stultum et vanum neque quid ante Filium esse dicere, neque semper Filium esse asruere. Nam si neque locus, neque tempus, neque ulla creatura est alia in qua non est qui in principio erat Verbum, undique e dogmate pietatis exemptum est hoc, nempe aliquando non fuisse Dominum. Non igitur nobis, sed sibi ipsi repugnat, qui et non esse, et esse docet. Nam dum confitetur, nullo medio Filii cum Patre connexionem dividi, ei omnino suo testimonio aeternum attribuit. Quod si in Patre dicat non esse Filium, tali sermoni non ipsi nos contradicemus, sed Scripturam opponemus, quae asserit in Patre esse Filium, et in Filio Patrem: particulam aliquando, vel quando, vel tunc, orationi non adiciens, sed hac affirmativa et absoluta voce aeternum ipsi assignans. Quod autem ipse astruit, ingentum a nobis Unigenitum Deum dici, aequale est ac si dicat, quod etiam Patrem genitum esse definimus. Ejusdem enim absurditatis, vel potius blasphemiae utrumque. Quare si quidem novit calumniari, adjiciat et alterum crimen nihil parcendo, quo possit acerbius exasperare contra nos auditores. Quod si horum alterius, quia sit manifesta calumnia, nos non accusat, alterum etiam quod superest dimittat. Aequalis enim est impietas, sicut dictum est, Filium ingentum dicere, vel etiam Patrem genitum.

Si igitur aliqua in nostris scriptis vox talis invenitur, qua Filius ingentus nominetur, contra nos extremum calculum emittemus. Quod si falsas accusationes et calumnias ad libitum confingit, quidlibet in nostrorum decretorum calumniam conscribens, fortasse apud prudentes, et haec nostrae pietatis fuerit demonstratio. Quia veritate pro nobis propugnante, mendacium in nostri dogmatis accusationem in medium protulit, alienam a nostro sermone impietatis scripturam construens. Sed adversus has criminationes paucis verbis licet defendere. Ut enim nos ingentum esse Unigenitum Deum qui autumat, eum execrabilem judicamus, sic et ille abominabilis esto, qui non fuisse aliquando eum qui erat in principio determinat. Nam eodem modo demonstrabitur, quique secundum veritatem, et qui calumniose criminationes inducit. Quod si nos inficiamur crimina, et Patrem dicentes, simul etiam Filium hac voce mente concipimus, et Filium nominantes, vere esse dicimus id quod dicitur, per modum generationis ab ingenta luce effluen-

tem, quomodo non propalatur calumnia eorum qui Unigenitum ingenuum nos dicere divulgant? Non tamen quoniam per modum generationis ipsum esse dicimus, eum non fuisse aliquando per hoc approbamus. Quis enim nescit immediatam esse secundum significatum contrarietatem entis et non entis? Ita ut alterius dictorum affirmatio contrarii prorsus sit negatio. Et quemadmodum esse, idem est, per omne tempus, in quo quidem aliquis subsistere quid eorum quæ sunt, supposuerit: non enim magis nunc est cælum et sidera, et sol, et reliqua eorum quæ sunt, quam heri et nudius tertius, atque in omni antecedente tempore: eodem modo significatum ejus quod dicitur non esse, semper in omni ex æquo id quod non existit continet. Sive quis secundum prius, sive secundum posterius dicat. Non enim magis nunc, quid eorum quæ substituerunt, non est, quam si prius non exstitisset, sed una eademque est essendi ratio in eo quod non est, in omni temporali intervallo. Quocirca in animalibus ejus quod fuit in rerum natura in id quod non est resolutionem, et ejus quod nondum in rerum naturam accessum habuit, nominibus quidem differentibus, non existentiam significamus, vel non genitum fuisse a principio, vel mortuum esse genitum dicentes: æqualiter autem per utramque vocem, non existentiam oratione repræsentamus. Quemadmodum enim dies nocte continetur, ab utraque parte, non autem dicuntur eodem modo partes quæ continent, sed hoc quidem post vesperam, illud vero ante diluculum, nox autem est quod declaratur secundum utraque: eodem modo, si quis ex mutis inter se comparatione cum eo quod est, quod non est vicissim consideret, nominabit quidem differenter, quod ante constitutionem et quod post dissolutionem ejus quod in rerum natura substiterat; sed unum prorsus idemque significatum per utraque intelliget, et quod ante constitutionem, et quod post dissolutionem ejus quod substiterat. Nam non esse et ejus quod nunquam fuit, et ejus quod mortuum est, idem est, excepta tantum nominum differentia, si tamen exceperis eam quæ in spe est resurrectionem. Quoniam igitur vitæ principem et ipsammet vitam Unigenitum Deum ex Scriptura didicimus, et lucem, et veritatem, et quidquid est nominatu et intellectu dignum et honorabile, absurdum atque impium dicimus esse, cum eo qui vere est, contemplari etiam quod e contrario intelligitur, vel dissolutionem in interitum, vel non existentiam ante constitutionem, sed undique cogitationem ad id quod sæcula præcessit extendentes, nusquam ad id quod non est cogitationibus definimus, æqualem impietatem judicantes, quoniam tandem tempore per non existentiam divinam naturam circumcidere. Idem enim est et mortale dicere immortalem vitam, et falsam veritatem et tenebrosam lucem, et non esse id quod est. Qui igitur non fore aliquando non concedit, neque

A κοφαντία τῶν ἀγέννητον λέγειν ἡμᾶς τὸν Μονογενῆ θυλλούντων; Οὐ μὴν ἐπειδὴ γεννητῶς αὐτὸν εἶναι φαμεν, τὸ μὴ εἶναι αὐτὸν ποτε, διὰ τοῦτο παραδεξόμεθα. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι ἀμεσὸς ἐστὶν ἡ κατὰ τὸ σημαίνόμενον ἐναντίωσις τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος; Ὡστε τὴν τοῦ ἐτέρου τῶν εἰρημένων θέσιν, ἀναίρεσιν τοῦ ἐναντίου γενέσθαι πάντως. Καὶ ὅτι καθάπερ τὸ εἶναι κατὰ παντὸς χρόνου ταῦτόν ἐστιν, ἐν ᾧ περ ἂν τις ὕφαστάναι τι τῶν ὄντων ὑπόθηται· οὐ γὰρ μᾶλλον νῦν ἐστὶν οὐρανὸς καὶ ἀστρον, καὶ ἥλιος, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ὄντων ἢ χθὲς καὶ πρόην, καὶ παντὶ τῷ προάγοντι χρόνῳ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸ σημαίνόμενον ἐπίσης ἐν παντὶ τὸ ἀνυπαρχτον ἔχει. Ἔτε κατὰ τὸ πρότερόν τις, εἴτε κατὰ τὸ ὕστερον λέγοι. Οὐ γὰρ μᾶλλον νῦν τι τῶν ὕφεστώτων οὐκ ἐστίν, ἢ εἰ πρότερον ἀνυπαρχτον ἦν, ἀλλὰ εἰς ὁ τοῦ μὴ εἶναι λόγος ἐπὶ τοῦ μὴ ὄντος ἐν παντὶ χρονικῷ διαστήματι. Διὸ καὶ ἐπὶ τῶν ζώων τὴν τε τοῦ γεγονότος εἰς τὸ μὴ ὄν ἀνάλυσιν, καὶ τοῦ μηδέπω τὴν εἰς τὸ γενέσθαι πάροδον ἐσχάτους, ὀνόμασι μὲν διαφόροις τὴν ἀνυπαρξίαν σημαίνοντες, ἢ μὴ γεγενῆσθαι τὴν ἀρχὴν, ἢ τεθνάναι τὸ γεννόμενον λέγοντες. Ἐπίσης δὲ δι' ἐκατέρας φωνῆς τὸ ἀνυπαρχτον παριστῶμεν τῷ λόγῳ. Ὡς περ γὰρ ἡ ἡμέρα νυκτὶ περιέχεται καθ' ἐκάτερον μέρος, λέγεται δὲ οὐχ ὡσαύτως τὰ περιέχοντα, ἀλλὰ τὸ μὲν μετὰ τὴν ἐσπέραν, τὸ δὲ πρὸ τοῦ ὁρθρου, νῦξ δὲ τὸ δηλούμενόν ἐστι κατ' ἀμφοτέρω· τὸν αὐτὸν τρόπον εἰ ἐκ τοῦ παραλλήλου πρὸς τὸ ὄν ἀντιθεωροῖη τις τὸ μὴ ὄν, κατονομάσει μὲν διαφόρως τὸ τε πρὸ τῆς συστάσεως καὶ τὸ μετὰ τὴν τοῦ συστάτος διάλυσιν, ἐν δὲ νήσει δι' ἀμφοτέρων τὸ σημαίνόμενον, τὸ τε πρὸ τῆς συστάσεως, καὶ τὸ μετὰ τὴν τοῦ συστάτος διάλυσιν. Τὸ γὰρ μὴ εἶναι, τοῦ τε μὴ γεννηθέντος καὶ τοῦ τεθνηκότος πλην τῆς διαφορᾶς τῶν ὀνομάτων, ἰσὺν ἐστίν, ὑπεξηρημένου τοῦ κατὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως λόγου. Ἐπειδὴ τοίνυν ἀρχηγὸν ζωῆς καὶ αὐτοζῶην τὸν μονογενῆ Θεὸν παρὰ τῆς Γραφῆς μεμαθήκαμεν, καὶ φῶς, καὶ ἀλήθειαν, καὶ πᾶν ὅτι περ ἐστὶν ἐν ὀνόματι καὶ νοήματι τίμιον, ἀτοπον καὶ δυσσεβὲς εἶναι φαμεν, τῷ ὄντως ὄντι συνθεωρεῖν τὸ ἐξ ἐναντίου νοούμενον, ἢ διάλυσιν εἰς φθοράν, ἢ ἀνυπαρξίαν πρὸ τῆς συστάσεως, ἀλλὰ πανταχόθεν πρὸς τὸ προαίῳνιον ἐπεκτείνοντες ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, οὐδαμοῦ πρὸς τὸ μὴ ὄν ταῖς ἐννοίαις λήγομεν· Ἰσὺν εἰς ἀσέβειαν κρίνοντες οἰκώδη ποτε χρόνῳ δι' ἀνυπαρξίας περικόπτειν τὸ Θεῖον. Ταῦτόν γάρ ἐστι καὶ θνητὴν εἰπεῖν τὴν ἀθάνατον ζωὴν, καὶ ψευδῆ τὴν ἀλήθειαν, καὶ σκοτεινὸν τὸ φῶς, καὶ μὴ εἶναι τὸ ὄν. Ὁ τοίνυν τὸ μὴ ἔσεσθαι ποτε μὴ διδοῦς, οὐδὲ τὸ μὴ εἶναι ποτε συνθήσεται, κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον, τὴν αὐτὴν ἀτοπίαν φέγων καθ' ἐκάτερον μέρος· ὡς γὰρ τὸ ἀτελέστατον τῆς ζωῆς τοῦ Μονογενοῦς οὐκ ἐπικόπτει θάνατος, οὕτως οὐδὲ κατὰ τὸ ἄνω ἢ ἀνυπαρξία στήσει πρὸς τὸ αἰδίον αὐτοῦ τὴν ζωὴν προϊούσαν· ὡς ἂν πανταχόθεν καθαρεύοι τὸ ὄντως ὄν τῆς πρὸς τὸ μὴ ὄντως ἐν κοινωνίᾳ. Διὰ τοῦτο πόρρω γίνεσθαι τῆς τοιαύτης πλάνης τοὺς μαθητὰς θέλων ὁ Κύριος· ὡς ἂν μὴ ποτε, καὶ αὐτοὶ τὸ πρεσβύτερον τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως ἀναζητοῦντες, πρὸς τὸ ἀν-

ὁ παρὸν τοῖς λογισμοῖς ἀπενεχθεῖεν. Ἐγὼ, φησὶν, *ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί*, ὥς οὐτε τοῦ μὴ ὄντος ἐν τῷ ὄντι, εἴτε τοῦ ὄντος ἐν τῷ μὴ ὄντι. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τοῦ λόγου τάξις, τὸ εὐσεβὲς ἐρμηνεύει τοῦ διγματος. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ· ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός· διὰ τοῦτο πρῶτον φησὶν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ· δεῖκνύς τὸ μὴ ἐξ ἄλλου, ἀλλ' ἐξ ἐκείνου εἶναι· εἴτα ἀναστρέφει τὸν λόγον, ὅτι καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· σημαίνων ὅτι ὁ ὑπερβὰς τὸν Υἱὸν τῇ πολυπραγμοσύνῃ, καὶ τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς ἐννοίαν συμπιπύρεται. Ὁ γὰρ ἐν τινι ὢν, ἔξω τοῦ ἐν ᾧ ἐστὶν εὐρεθῆναι οὐ δύναται. Ὡστε μάταιος ὁ ἐν τῷ Υἱῷ μὲν εἶναι τὸν Πατέρα μὴ ἀντιλέγων· ἔξω δὲ τοῦ Υἱοῦ κατελιπέναι τὸν Πατέρα φανταζόμενος· καὶ μάτην διαπλανᾶται τῶν πολεμούντων ἡμῖν ἡ περὶ τὸ ῥῆμα τῆς ἀγεννησίας σκιομαχία, διὰ τῶν ἀνυπάρχων κενεματουῶσα· μᾶλλον δὲ εἴγε χρὴ πᾶσαν εἰς τὸ ἐμφανὲς ἀγαγεῖν τὴν ἀπορίαν τοῦ λόγου, μικρὸν ἐστὶ συγχωρηθῆτω προσδιατρέψαι τῷ θεωρήματι. Τοῦ γὰρ μονογενοῦς Θεοῦ ὑστερον μετὰ τὸν Πατέρα γεγενῆσθαι παρ' αὐτῶν λεγομένου· εὐρίσκεται κατ' ἀνάγκην τὸ ἀγέννητον αὐτὸν, ὃ τί ποτε καὶ εἶναι φαντάζονται, τῶν κακῶν τὴν ἐννοίαν συναναφανόμενον. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι ὥσπερ τῷ ὄντι τὸ μὴ ὄν ἀντιδιαρρίπτεται, οὕτω καὶ παντὶ ἀγαθῷ πράγματι τε καὶ ὀνόματι, τὸ ἐξ ἐναντίου νοούμενον, οἷον τῷ καλῷ τὸ κακόν, καὶ τῇ ἀληθείᾳ τὸ ψεῦδος, τῷ φωτὶ τὸ σκότος, καὶ πάντα ὅσα τούτοις ὁμοιοτρόπως πρὸς τὸ ἐναντίον ἀλλήλοις ἀντικαθίσταται, ἐφ' ὧν ἄμεσός ἐστιν ἡ ἐναντίωσις, καὶ οὐκ ἐνδέχεται κατὰ ταῦτ' ὅτι τὰ δύο μετ' ἀλλήλων εἶναι· ἀλλ' ἡ τε παρουσία τοῦ ἐνὸς ὑπεξαιρεῖ τὸ ἀντιθετον, καὶ ἐν τῇ τοῦ ἐτέρου ὑποχωρήσει, γίνεται τοῦ ἐναντίου ἡ γένεσις;

malorum notionem una secum demonstrans. Quis enim ignorat, quod quemadmodum enti, non ens opponitur, sic etiam omni rei bonæ et nomini, quod e contrario intelligitur, ut bono malum, et veritati mendacium, luci tenebræ, et quæcunque similiter inter se contrario modo opponuntur, in quibus contrarietas caret medio, neque contingit duo simul in eodem esse subjecto eodem modo: sed unius præsentia oppositum perimit, et in alterius cessione alterius contrarii fit generatio?

Τούτων δὲ ἡμῖν οὕτω διωμολογημένων, κακῆνον παντὶ ὀφλόν ἐστιν, ὅτι ὥσπερ φησὶ Μωϋσῆς, σκότος εἶναι πρὸ τῆς τοῦ φωτὸς κτίσεως· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, εἰ κατὰ τὸν λόγον τῆς αἰρέσεως τότε ἐποίησεν αὐτὸν ὁ Πατὴρ, ὅτε ἠθέλησε, πρὶν ποιῆσαι αὐτὸν οὐκ ἦν ἐκεῖνο τὸ φῶς ὅπερ ἐστὶν ὁ Υἱός· φωτὸς δὲ μήπω ὄντος, οὐκ ἐνδέχεται μὴ τὸ ἀντικείμενον εἶναι. Καὶ γὰρ διὰ τῶν ἄλλων ἐμάθομεν, ὅτι οὐδὲν εἰκὴ τῶν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ γεγονότων ἐστὶν, ἀλλὰ τὸ λείπον ἐπαισάγεται τοῖς οὐσι διὰ τῆς κτίσεως. Ἀλλ' οὖν ἐστὶ πάντως, ὅτι εἴπερ ἐποίησε τὸν Υἱὸν ὁ Θεός, διὰ τὸ λείπον τῇ φύσει τῶν ὄντων ἐποίησεν. Ὡς περ οὖν τοῦ αἰσθητοῦ φωτὸς λείποντος σκότος ἦν· καὶ εἰ μὴ ἐγεγονέει τὸ φῶς, ἐπεκράτει πάντως τὸ σκότος, οὕτως καὶ τοῦ Υἱοῦ μήπω ὄντος, αὐτὸ τε τὸ ἀληθινὸν φῶς, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ὁ Υἱός, οὐκ ἦν. Τὸ γὰρ ὄν καὶ κατὰ τὴν τῆς αἰρέσεως μαρτυρίαν, τοῦ γενέσθαι οὐ δέεται. Οὐκοῦν εἰ ἐποίησε, τὸ μὴ ὄν πάντως ἐποίησε. Πρὶν οὖν γενέσθαι κατ' αὐτοὺς τὸν Υἱόν, οὐδὲ ἡ ἀλή-

etiam aliquando non esse consentiet, secundum nostrum sermonem, qui eandem refugit absurditatem ab utraque parte: ut enim vitæ perpetuitatem et æternitatem Unigeniti mors non abscindit, sic neque supra non existentia stare faciet vitam ejus in æternum progredientem. Ut undique quod vere est, purum sit a communione ejus quod non est vere. Propterea Dominus volens discipulos ab hoc errore procul abesse, ut nunquam et ipsi quod est antiquius Unigeniti subsistentia inquirentes, ad id quod non existit cogitationibus transferrentur: *Ego, inquit, in Patre, et Pater in me*, non tanquam non ens in ente, vel ens in non ente. Et hic sermonis ordo pietatem dogmatis explanat. Quandoquidem enim non ex Filio Pater, sed ex Patre Filius, propterea primum ait: *Ego in Patre*, indicans non ex alio, sed ex illo esse. Deinde sermonem invertit, *Et Pater in me*, significans eum qui curiositate Filium transgreditur, simul et de Patre notitiam præterire; qui enim in aliquo est, extra eum in quo est, inveniri non potest. Quare vanus qui in Filio quidem Patrem esse non negans, extra Filium aliquid Patris comprehendisse animo fingit. Quinetiam frustra nobis adversantium de verbo ἀγεννησίας umbratilis pugna oberrat, per ea quæ nequeunt subsistere, inaniter incedens. Imo vero si omnem in apertum proferre sermonis absurditatem oportet, paulisper adhuc concedat, nos in hoc speculamine moram facere. Cum enim Unigenitus Deus ab ipsis dicitur post Patrem genitus esse, necessario invenitur ipsum ingenuum, sive hæc ingenua natura, quidquid tandem esse sibi lingant et somnient; invenitur, inquam, omnium

perspicuum est, quod, quemadmodum ait Moses tenebras fuisse ante lucis productionem: sic et in Filio, si secundum hæreseos rationem tunc fecit ipsum Pater cum voluit, priusquam fecisset ipsum, non erat lux illa quæ est Filius: cum autem nondum esset lux, non contingit oppositum non esse. Etenim per alia didicimus, quod nihil est frustra eorum quæ ab officie facta sunt, sed quod deficit, adjicitur rebus per creationem. Perspicuum igitur omnino, quod si Filium Deus fecit, propter id quod deliciebat in natura eorum quæ sunt, fecit. Quemadmodum igitur sensibili luce deficiente, tenebræ erant ac nisi facta fuisset lux, tenebræ omnino prævaluissent: sic et Filius cum nondum esset, ipsa vera lux, et omnia quæ Filius est nondum erant. Quod enim est, testimonio etiam hæreseos, generari non indiget. Igitur si fecit, quod non erat procul dubio fecit. Priusquam igitur factus

esset Filius, secundum ipsos, neque veritas nimirum fuerat, neque lux mente cogitabilis, neque fons vitae, neque in universum ullius honesti et boni natura. Atqui horum uniuscujusque exemptione quod e contrario intelligitur, subsistit. Et si lux non est, non potest fieri quin sint tenebrae, et in aliis eodem modo, loco eorum quae praestantiora intelliguntur, cum horum aliquod non adest, non contingit contrarium prorsus non esse loco deficientis. Ergo necesse est omnino, si voluntatem esset habiturus Pater faciendi Filium secundum haereseos sermonem, cum nihil esset eorum quae Filius est, omnia contraria in ipso fuisse autumare; pro luce tenebras, pro veritate mendacium, pro vita mortem, pro bono malum. Qui enim creat, quae non sunt creat; siquidem ei quod est, non opus est, ut ait Eunomius, ut generetur. Iis vero quae per oppositionem considerantur, non aliunde contingit meliora non esse, quam ex eo quod sint deteriora. Haec itaque haereseos sapientia Patri dono fert, per quae dederat Filii aeternitatem, malorum catalogum ante Filii demonstrationem Patri Deo advehens.

Ac quidem nullus existimet, ab alia creatura scilicet petito argumento, ex hac consecutione dogmatis absurditatem demonstratam evertere. Nam forte dicit aliquis, quod quemadmodum caelum cum non esset, nihil erat illi contrarium: sic et Filio nondum genito, qui est veritas, non plane cogimur contrarium fuisse confiteri. Cui respondendum est quod caelo quidem nihil est oppositum, nisi forte quis ipsum non esse ipsius esse oppositum dicat. Virtuti autem, quod secundum vitium est prorsus adversatur. Virtus autem Dominus. Quare caelum si non erat, nihil erat, bonum autem si non erat contrarium erat. Qui igitur bonum non esse asserit, malum esse invitus fatebitur. Atqui Pater, inquit, omnino perfecta est virtus, et vita, et lux inaccessa, omniaque excelsa mentis sensa et nomina: ita ut non sit necessarium, quando unigenita lux nondum erat, quod ex adverso occurrit ex contrario intelligi, nempe tenebras. Sed hic meus est sermo, quod neque unquam tenebrae erant. Neque enim unquam non fuit lux: semper enim in luce omnia sunt lux, sicut prophetia dicit. Quod si secundum sermonem haereseos alia quidem est lux ingenta, et haec ab aeterno, alia vero quae postea generatur: necesse est penitus aeternae luci nunquam locum invenire adversarii oppositum; semper enim luce lucente, in ea tenebrarum operatio tempus non habet. In ea autem quae postea facta est, sicut illi aiunt, non posse fieri, non ex tenebris lucem splendere; sed passim et omnino aeternae luci et ei quae posterior facta est, medias intercessisse tenebras deprehenditur. Non enim opus fuisset posteriorem hanc lucem condere, nisi ad aliquam utilitatem comparatum esset id quod creatur. Una autem lucis utilitas, ut caligo praevalens ab ipsa dissipetur, sed lux quidem increata,

Aθεια δηλονότι ἐγγεγονέαι, οὔτε τὸ νοητὸν φῶς, οὔτε ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, οὔτε τινὸς καθόλου καλοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ φύσις· ἀλλὰ μὴν τούτων ἐκάστου τῇ ὑπεραιρέσει τὸ ἐξ ἐναντίου νοούμενον παρυσφίσταται. Καὶ φωτὸς μὴ ὄντος οὐκ ἔστι μὴ σκότος εἶναι, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως, ἀνθ' ἐκάστου τῶν πρὸς τὸν κρείττον νοούμενων, ὅταν μὴ παρῇ τι τούτων, οὐκ ἐνδέχεται μὴ τὸ ἐναντίον πάντως εἶναι ἀντὶ τοῦ λείποντος. Ἀνάγκη οὖν πᾶσα ὡς ἐμελλε θέλειν ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ποιῆσαι κατὰ τὸν τῆς αἰρέσεως λόγον, μηδενὸς ὄντος τῶν ὅσα ὁ Υἱὸς ἐστίν, πάντα τὰ ἐναντία περὶ αὐτὸν εἶναι λέγειν· ἀντὶ τοῦ φωτὸς τὸ σκότος, ἀντὶ τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος, ἀντὶ τῆς ζωῆς τὸν θάνατον, ἀντὶ τοῦ καλοῦ τὸ κακόν. Ὁ γὰρ κτίζειν, τὰ μὴ ὄντα κτίζει· τῷ γὰρ ὄντι, καθὼς φησὶν ὁ Εὐνόμιος, οὐ δεῖ γεννήσεως. Τῶν δὲ κατὰ ἀντίθεσιν θεωρουμένων, οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως τὰ κρείττω μὴ εἶναι, ἢ ἐκ τοῦ τὰ χεῖρωνα εἶναι. Ταῦτα τοίνυν ἡ σοφία τῆς αἰρέσεως θεωροφορεῖ τῷ Πατρὶ, δι' ὧν ἀτιμάζει τοῦ Υἱοῦ τὸ αἰδίον, τὸν τῶν κακῶν κατάλογον πρὸ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἀναδείξεως; πρὸτάγουσα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ.

Kaὶ μηδεὶς ἐκ τῆς ἄλλης κτίσεως ἀνατρέπειν οἰέσθω τὴν ἐκ τῆς ἀκολουθίας ταύτης ἀναδειχθεῖσαν ἀτοπίαν τοῦ δόγματος. Ἐρεῖ γὰρ τις ἴσως, ὅτι ὥσπερ τοῦ οὐρανοῦ μὴ ὄντος οὐδὲν ἐναντίον τοῦτ'· οὕτως καὶ τοῦ Υἱοῦ μὴ πῶ γενομένου, ὅς ἐστιν ἀληθεία, οὐ πάντως ἀναγκαζόμεθα τὸ ἐναντίον εἶναι συντίθεσθαι. C Πρὸς ὃν ἔστιν εἰπεῖν· ὅτι οὐρανῷ μὲν, τὸ ἀντικείμενον ἔστιν οὐδὲν, εἰ μὴ ἄρα τῷ εἶναι αὐτόν, τὸ μὴ εἶναι τις λέγει ἀντίθετον. Τῇ δὲ ἀρετῇ τὸ κατὰ κακίαν πάντως ἀντικαθίστηκεν. Ἀρετὴ δὲ ὁ Κύριος· ὥστε οὐρανοῦ μὲν μὴ ὄντος, οὐδὲν ἦν, ἀγαθοῦ δὲ μὴ ὄντος, τὸ ἐναντίον ἦν. Ὁ οὖν τὸ ἀγαθὸν λέγων μὴ εἶναι, τὸ κακὸν εἶναι καὶ μὴ βουλόμενος πάντως συνθήσεται. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ, φησὶ, καὶ παντελὴς ἐστὶν ἀρετὴ καὶ ζῆλος, καὶ ἀπρόσιτον φῶς, καὶ πάντα τὰ ὑψηλὰ νοήματά τε καὶ ὀνόματα· ὥς μὴ εἶναι ἀνάγκην, ὅτε τὸ μονογενὲς φῶς εὐπῶ ἦν, τὸ κατὰ ἄλλῳ ἐκ τοῦ ἐναντίου νοεῖσθαι σκότος. Ἀλλ' οὗτος ὁ ἐμός ἐστι λόγος, ὅτι οὐδὲ ποτε σκότος ἦν. Οὐδὲ γὰρ ποτε τὸ φῶς οὐκ ἦν, ἀεὶ γὰρ ἐν τῷ φωτὶ πάντα ἐστὶ τὸ φῶς, καθὼς ἡ προφητεία λέγει. E Eὶ δὲ κατὰ τὸν λόγον τῆς αἰρέσεως, ἄλλο τὸ ἀγεννητόν ἐστι φῶς, καὶ τὸ μὲν ἐξ αἰδίου, τοῦτο δὲ μετὰ ταῦτα γενόμενον, ἀνάγκη πᾶσα τῷ μὲν αἰδίῳ φωτὶ, μηδέποτε χώραν εὑρεῖν ἀντικαταστήναι τὸ ἀντικείμενον· ἀεὶ γὰρ λάμποντος τοῦ φωτὸς, ἡ ἐνέργεια τοῦ σκότους ἐπ' αὐτοῦ καιρὸν οὐκ ἔχει. Ἐπὶ δὲ τοῦ μετὰ ταῦτα, καθὼς ἐκεῖνοι φασί, γεγονότος, ἀμήχανον εἶναι μὴ ἐκ σκότους τὸ φῶς λάμψαι, ἀλλὰ πάντα καὶ πάντως τοῦ τὸ αἰδίῳ φωτὸς καὶ τοῦ ὑστερον γενομένου σκότους τὸ μέσον διαληφθήσεται. Οὐ γὰρ ἂν τῆς κατασκευῆς τοῦ μετὰ ταῦτα φωτὸς χρεῖα ἐγίνετο, εἰ μὴ πρὸς τι χρῆσιμον ἦν τὸ κτιζόμενον. Μία δὲ φωτὸς χρῆσις τοῦ λύεσθαι ἀπ' αὐτοῦ τὸν ἐκκρατοῦντα ζόφον. Τὸ μὲν οὖν ἀκτίστως ἦν φῶς, αὐτὸ δὲ· ἑαυτοῦ ἐστὶν ὅπερ ἐστὶ τῇ φύσει. Τὸ δὲ κτιζόμενον διὰ τι γίνεται πάν

τως. Οὐκοῦν προὔπαρχειν ἀνάγκη τὸ σκότος, οὐ χάριν ἀναγκαίως δημιουργεῖται τὸ φῆγος· καὶ οὐκ ἔστιν οὐδενὶ λόγῳ παραμυθῆσθαι τὸ μὴ πρότερεῦν τῆς τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἀναδείξεως τὸ σκότος, ὅταν μετὰ ταῦτα κατεσκευάσθαι πιστεύηται. Ἀλλὰ μὴν πάσης ἀσθελας τὸ τοιοῦτόν ἐστιν ἐπέκεινα. Ἄρα σάφως πεφανέρωται ὅτι οὐχὶ μὴ οὐσαν τὴν ἀλήθειαν ὁ Πατὴρ τῆς ἀληθείας ἐποίησεν· ἀλλὰ πηγὴ ὧν φωτὸς καὶ ἀληθείας, καὶ παντὸς ἀγαθοῦ, ἐξ ἑαυτοῦ τὸ μονογενὲς φῶς τῆς ἀληθείας ἐπηύγατο, δι' οὗ πάντοτε ἡ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ δόξα χαρακτηρίζεται. Ὡς πανταχόθεν τῶν ὑστερον τῷ Θεῷ διὰ κτίσεως τὸν Υἱὸν προσγεγενῆσθαι λεγόντων τὴν βλασφημίαν ἐλέγχουσαί.

A ipsa est per se quod quidem est natura; at quae creata est, propter aliquid procul dubio efficitur. Ergo necesse erat tenebras praeesistere, quarum gratia necessario lux conditur et creatur. Neque ullo sermone solari et emollire fas est, quin tenebrae luce genita sint priores, cum postea effectam esse persuasum fuerit. Atqui hoc tale est, quod superet omnem impietatem. Aperte igitur et liquido declaratum est, Patrem veritatis non fecisse veritatem ante non existentem. Sed 'cum' sit fons lucis et veritatis, omnisque boni, ex seipso unigenitam lucem veritatis splendescere fecit, per quam semper substantiae ipsius gloria figuratur. Ita ut undique eorum qui per creationem Filium posteriore Deo genitum fuisse autumant, blasphemiam redarguatur.

ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΛΟΓΟΣ Ι.

CONTRA EUNOMIUM LIBER DECIMUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΔΕΚΑΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α'. Ὁ ἐ δὲ λόγος τὸ ἀνέρικτον καὶ ἀκατάληπτον τῆς τῶν ὄντων εὐρέσεως διεξέρχεται. Ἐν ᾧ καὶ τὰ περὶ τῆς φύσεως καὶ διακρίσεως τοῦ μύρμηκος παραδόξως ἐκτίθεται, καὶ τὴν εὐαγγελικὴν ῥῆσιν, Καὶ ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα, καὶ ἡ δόξ, τῶν τε θείων ὁνομάτων τὰς ἀποσηγορίας καὶ ἐρμηνείας, τὴν τε τῶν υἱῶν Βενιαμὴν ἱστορίαν διέξεισιν.
- β'. Ἐπεὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν, τουτέστι, τὸν Χριστόν, τοῖς μὴ ὁμολογοῦσι θαυμασιῶς διέδειξε, καὶ ὁρῶντες αὐτοῖς τὸν ἐπὶ τῷ Ἰεχωρία τοῦ Ἰερουμίου ἐξετραγῆθησε, πρὸς Μορτανὸν καὶ Σαβέλιον οἰκίους ἔχουσιν.
- γ'. Ἐπειτα τὸ αἶδιον τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως, καὶ τὸ ταῦτο τῆς οὐσίας τῷ γεννήσαντι ἀχώριστον δεικνύσι· τὸ δὲ τοῦ Εὐνομίου ἀνρήτορ τοῖς κατὰ ψαμάθων παλινῶν ἀπεικάζει νηπίοις.
- δ'. Μετὰ τοῦτο τὸν κυρίως ὄντα Υἱόν, καὶ ἐν τοῖς κέλοις ὄντα τοῦ Πατρὸς, ἀπλοῦν τε καὶ ἀσύρροτον, καὶ μὴ κυριεύμενον παρὰ τοῦ Πατρὸς, μήτε δουλεύοντα, τὸν ἡμᾶς τῆς δουλείας ἀπαλλάξαντα, δεικνύσιν. Εἰ καὶ μὴ τοῦτο, οὐκ αὐτὸς μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ, ὡς ἐν τῷ Υἱῷ ὢν, καὶ ἐν ᾧ, δοῦλος ἔσται· ἀπὸ δὲ τοῦ εἶναι ἡ τοῦ ὄντος ἐπωρυμία παρεσχημάτισται. Πάντα δὲ ταῦτα γενναίως καὶ θαυμασιῶς διεξέτασας τὸν λόγον πληροῖ.

Ἀλλὰ τῶν προκειμένων ἐχόμεθα· μικρὸν γὰρ προσελθὼν διαμάχεται πρὸς τοὺς ὁμολογοῦντας ἀσθενεῖν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πρὸς τὴν τῶν ἀλήπτων περιουσίαν, καὶ τοιαῦτά τινα μεγαλαυχούμενος διεξέρχεται, τὸ καθ' ἡμᾶς εὐτελίζων τοῦτοις τοῖς ῥήμασιν. Οὐδὲ γὰρ εἰ τινας ὁ νοῦς διὰ κακώτεραι ἐσκοτημένος, καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲν, μήτε τῶν πρῶτων, μήτε τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἐφικτὴν εἶναι τὴν

CAPITA SEU SUMMARIA LIBRI DECIMI.

1. Decimus liber explanat quomodo rerum creaturarum naturae perfecte investigari et comprehendi nequeant. Ubi etiam de natura et formatione formicae admirabiliter agit, cum expositione illius evangelici dicti: Ego sum ostium et via, afferens simul divinorum nominum appellationes et interpretationes, et filiorum Benjamin historiam.
2. Deinde vitam aeternam, hoc est, Christum, iis, qui eum non confitentur, mirifice ostendit, acinens illis thronos (quos olim super Jechonia rege Ieremias flebiliter decantavit), eo quod similes sunt Montano et Sabellio.
3. Aeternitatem generationis Filii, et identitatem substantiae cum genitore inseparabilem esse docet: et Eunomii insipientiam infantibus in arena ludentibus comparat.
4. Quibus peractis demonstrat eum, qui proprie est Filius, et in sinu Patris existit, simplicem eum, et compositionis expertem, nec ad dominationem a Patre erectum; neque servum eum, qui nos omnes a servitute liberavit: et nisi hoc concedatur, non solum Filium, sed et Patrem servum esse, utpote qui in Filio sit, et cum eodem unum sit; nam ab esse entis appellationem descendere constat. His omnibus generose et admirabiliter declaratis, libro finem imponit.

Sed propositis haereamus: paulum enim progressus adversus eos qui humanam naturam ad incomprehensibilem plenam intelligentiam infirmam atque imbecillam esse confitentur, acriter decertat, et se magnifice jactans, Italia quaedam enarrat, hisque verbis nostrum dogma extenuat ac deterit: Neque enim si mens alicujus propter malevolentiam tenebris offusa est, ita ut nec ea quae sunt ante pedes,

videat, idcirco consequens est, neque ab aliis hominibus eorum quæ sunt inventionem attingi posse. Verum huic dixerimus, quod qui asserit, rerum inventionem comprehendi posse, via quadam et consecutionis serie per rerum cognitionem, suam intelligentiam provexit. Et per ea quæ facilius percipi possunt et minora exercitatus per comprehensionem: sic tandem et his quæ omnem notitiam superant, suam comprehensivam visionem sive imaginationem applicuit. Qui igitur gloriatur jactabundus, se eorum quæ sunt scientiam adeptum esse, quod minimum est eorum quæ nobis ante oculos apparent, quæ sit ejus natura nobis explanet, ut ex eo quod notum est de eo etiam quod occultum est et incognitum fidem faciat. Equaniam sit formicæ natura sermone explicet, utrum spiritu et habitu ejus vita continetur, utrum visceribus dispensatur, similiter atque aliis animalibus, utrum ossibus corpus constructum est, utrum medulla ossium cavitates intus plenæ sunt, an nervis et vinculis compages contenta est; an musculorum amictibus et adenum sive glandularum nervorum situs continetur; an dorsalibus vertebrae et bregmate ad caudam medulla protenditur; an complexu nervosæ membranæ membris quæ moventur vim impultricem inserit; an in ipsa est jecur et folliculus fellis, id est, expurgatæ e jecore flavæ bilis receptaculum; renesque et cor, et arteriæ et venæ, membranæque et præcordia, sive septum transversum; utrum glabra vel pilis obducta; an in marem et feminam distinguitur; in qua parte corporis vis videndi insidet; an odorandi sensu prædita est; an unam habeat ungulam vel multifidas, sive in multos digitos discretas bases: quandiu vivit; et quis ex sese generationis modus: et quanto tempore fetus concipitur, et quomodo neque formicæ omnes pedestres, neque volucres omnes, sed aliæ humi reptant, aliæ aeris videntur. Qui igitur se jactat eorum quæ sunt naturam adeptum esse, nobis primum formicæ naturam declaret. Deinde potentiam illam quæ omnem intellectum superat, physice tractet. Quod si brevissimæ formicæ cognitionem nondum in natura consecutus est, quomodo eum qui in seipso omnem complectitur creaturam comprehensiva ratione se complexum esse gloriabundus jactitat? et semetipsi sentiunt et fatentur, animi sentiendi instrumenta tenebris et caligine obsita et offusa habere dicit, neque quidquam eorum quæ sunt ante pedes, neque supra caput attingere.

Sed qui eorum quæ sunt cognitionem habet, videamus quid supra alios scit. Ejus tumidam et inflatam vocem audiamus. Vel, inquit, frustra Dominus seipsum ostium nominavit: si nullus est qui ingrediatur ad Patris cognitionem et contemplationem: frustra etiam via, nullam præbens facilitatem volentibus ad Patrem venire: quomodo esset lux non minus illustrans, non illuminans animi oculus ad cognitionem suæ et supereminentis lucis? Si quidem quasdam ratiocinationes domo allatas explicaret subtilitate sua audientium intelligentiam effugientes,

A τῶν ὄντων εὐρεσιν. Ἄλλ' εἵπομεν ἂν πρὸς αὐτὸν, ὅτι ὁ ἐφικτὴν εἶναι λέγων τῶν ὄντων τὴν εὐρεσιν, ὁδὴν τινὴ πάντως καὶ ἀκολουθίαν διὰ τῆς τῶν ὄντων γνώσεως προήγαγεν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν. Καὶ τοῖς εὐλήτοις τε καὶ μικροτέροις ἐγγυμνασθεὶς διὰ τῆς καταλήψεως· οὕτως καὶ τοῖς ἐπέκεινα πάσης ἐννοίας ἐπέβαλεν αὐτοῦ τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν. Οὐκοῦν ὁ τὴν περὶ τῶν ὄντων εἰδήσιν κατειληφέναι μεγαλαυχούμενος, τὸ μικρότατον τῶν προφαινομένων ἡμῖν, ὅπως ἔχει φύσεως ἐρμηνεύσάτω. Ὡς ἂν διὰ τοῦ γνωρίμου καὶ περὶ τοῦ κεκρυμμένου πιστώσαιοτο. Καὶ τίς ἡ τοῦ μύρμηκος φύσις ἐρμηνεύσάτω τῷ λόγῳ, εἰ πνεύματι καὶ ἀσθματι συνέχεται αὐτοῦ ἡ ζωὴ, εἰ σπλάγγνοις οἰκονομεῖται παραπλησίως τοῖς ἄλλοις ζώοις· εἰ ὁστέοις τὸ σῶμα περιελήπται· εἰ μυελῷ τὰ κόλλα τῶν ὁστέων κατὰ τὸ ἐντὸς, εἰ νεύροις καὶ συνδέσμοις τὰς ἀρμονίας τετὼνεται· εἰ μυῶν περιβολαῖς, καὶ ἀδένων ἡ τῶν νεύρων περικρατεῖται θέσις· εἰ τοῖς ωτιαίοις σπονδύλοις ἐκ τοῦ βρέγματος ἐπὶ τὸ οὐραῖον ὁ μυελὸς παρατείνεται· εἰ τῇ περιοχῇ τοῦ νευρώδους ὤμενος, τοῖς κινουμένοις μέλεσι τὴν ὁρμητικὴν ἐνδίδωσι δύναμιν· εἰ ἔστιν ἐν αὐτῷ τὸ ἥπαρ, καὶ χοληδόχον ἀγγεῖον ἐπὶ τοῦ ἥπατος, νεφροὶ τε καὶ καρδία, καὶ ἀρτηρίαι καὶ φλέβες, ὤμενες τε καὶ φρένες, καὶ διαφράγματα· καὶ εἰ ψιλὸν ἔστιν, ἢ τετρίχεται, καὶ εἰ πρὸς τὸ ἄρρην τε καὶ θῆλυ διαμερίζεται, ἐν τίνι τε μέρει τοῦ σώματος τὸ ὀπτικὸν ἐγκαθίδρυται. Καὶ εἰ τῆς ὁσφραντικῆς μετέχει αἰσθήσεως· εἰ μονόυχον τέ ἐστιν, ἢ πολυσχιδεὶς ἔχει τὰς βάσεις· πόσον δὲ βίῳ χρόνον· καὶ τίς ὁ τρόπος αὐτῆς τῆς ἐξ ἀλλήλων γενέσεως· ἐπὶ πόσον δὲ κοίσκεται τὸ τιχτόμενον· καὶ πῶς οὔτε πεζοὶ πάντες οἱ μύρμηκες, οὔτε ὑπόπτεροι πάντες· ἀλλ' οἱ μὲν, τῶν χαμαι ἐρχομένων εἰσὶν, οἱ δὲ διαέριον φαίνονται. Ὅ τοίνυν τῶν ὄντων κατειληφέναι τὴν γνῶσιν κομπάζων, τῶς ἡμῖν τὴν τοῦ μύρμηκος φύσιν φανερώσάτω. Εἴθ' οὕτω φυσιολογεῖτω τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν δύναμιν. Εἰ δὲ τοῦ βραχυτάτου μύρμηκος οὕτω περιέλαβε τῇ φύσει τὴν γνῶσιν, πῶς τὸν ἐν αὐτῷ πᾶσαν περικρατοῦντα τὴν κτίσιν τῷ καταληπτικῷ περιελήφεναι λόγῳ μεγαλαυχεῖται; Καὶ τοὺς τὸ ἀσθενὲς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐφ' αὐτῶν ὁμολογούντας ἐσκοτῶσθαι λέγει τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, καὶ μήτε τινὲς τῶν πρόσω, μήτε τῶν ὑπὲρ κεφαλῆς ἐφικνεῖσθαι.

et eos interim qui humanæ naturæ infirmitatem in

D Ἄλλ' ὁ τὴν γνῶσιν ἔχων τῶν ὄντων, ἴδωμεν τί παρὰ τοὺς ἄλλους ἐπίσταται. Ἀκούσωμεν τῆς ὑπερόγκου φωνῆς· Ἡ μάτηρ ἂν ὁ Κύριος αὐτὸν ὠνόμασε θύραν, ψοῖ, μηδενὸς ὄντος τοῦ διδόντος πρὸς κατανόησιν καὶ θεωρίαν τοῦ Πατρὸς, μάτηρ δ' ἂν ὁδὸς, μηδεμίαν παρέχων εὐμάρειαν τοῖς ἐλθεῖν πρὸς τὸν Πατέρα βουλομένοις. Πῶς δ' ἂν εἴη φῶς, μὴ φωτίζων τοὺς ἀνθρώπους, μὴ καταλάμπων τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα πρὸς κατανόησιν αὐτοῦ τε καὶ ἱπερκειμένου φωτός; Εἰ μὲν οὖν σκοθὲν τινα; λογισμοὺς διεξήει, ἐκφεύγοντας τῇ λεπτότητι

τὴν τῶν ἀκούοντων διάνοιαν, δυνατόν ἂν ᾦν ἰσως παρακουσθῆναι τῇ περινοίᾳ τοῦ λόγου, διαδιδράσκοντος πολλάκις τοῦ ἐγκειμένου νοήματος τὸν ἀκούοντα. Ἐπεὶ δὲ τὰ θεῖα προβάλλεται ῥήματα, πάντως οὐδεὶς καταμέμφεται τοὺς τὴν θεόπνευστον διδασκαλίαν πᾶσι κοινήν προκρίσθαι πιστευκότας. Ἐπειδὴ τοίνυν θύρα, φησὶν, ὠνομάσθη ὁ Κύριος, ἐκ τούτου κατασκευάζεται τὸ καταληπτὴν εἶναι τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν· ἀλλ' οὐ δέχεται τὴν διάνοιαν ταύτην τὸ Εὐαγγέλιον. Ἀδελφεὶς γὰρ ἀκούσμεν τῆς θείας φωνῆς· Ἐγὼ εἶμι, φησὶν, ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν εὐρήσει. Τί τοίνυν ἐκ τούτων ἡ γνῶσις τῆς οὐσίας ἐστίν; Πλείωνον γὰρ ὄντων τῶν εἰρημένων, καὶ ἰδίαν ἐκάστου διάνοιαν κατὰ τὸ σημαίνονμενον ἔχοντος· οὕτε πάντα δυνατόν ἐστι τῷ τῆς οὐσίας ἐντιθεσθαι λόγῳ, ὥς ἂν μὴ σύμμιχτον ἐκ διαφόρων νοηθεῖν τὸ θεῖον. Καὶ τὸ μᾶλλον κυρίως ἐφαρμόσαι τῷ προκειμένῳ θυνάμενον, οὐκ ἐστὶν εὐκόλως ἐκ τῶν κατελεγεμένων εὐρεῖν· ἡ θύρα ὁ Κύριος· δι' ἐμοῦ, φησὶν, ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν εὐρήσει· τὴν εἰσοδὸν εἰπωμεν ἀντὶ τῆς οὐσίας λέγειν αὐτὸν, ἢ τὴν σωτηρίαν τῶν εἰσιόντων, ἢ τὴν νομὴν, ἢ τὴν ἐξοδὸν, ἢ τὴν εὐρεσιν; Ἐκαστον γὰρ τούτων ἰδίᾳ τῷ σημαίνοντι, καὶ οὐ συμφωνεῖ πρὸς τὸ ἕτερον. Τὸ γὰρ ἐντὸς γενέσθαι τῷ ἐξελθεῖν ἐναντίον ἐκ τοῦ προχείρου δοκεῖ, καὶ τὰ ἄλλα ὡσαύτως. Ἄλλο γὰρ τι τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἐστὶν ἡ νομὴ, ἕτερον δὲ τι παρὰ τοῦτο ἡ εὐρεσις. Τί οὖν ἐκ τούτων ἡ τοῦ Πατρὸς οὐσία νομίζεται; Οὐ γὰρ δὴ τὰ πάντα τις εἰπὼν μὴ συμφωνοῦντα τῇ σημασίᾳ πρὸς ἄλληλα, τὴν ἀπλήν τε καὶ ἀσύμθετον οὐσίαν διὰ τῶν ἀσυμφώνων ἐνδείξεται. Πῶς δ' ἂν ἀληθεύει ὁ Λόγος, ὅτι Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· καὶ, Ὅν εἶδεν ἄνθρωπον οὐδεὶς, οὕτε ἰδεῖν δύναται· καὶ, ὅτι Οὐκ ἔστιν, ὃς ὁφείλει πρόσσωπον Κυρίου καὶ ζῆσεται· εἰπερ ἢ τὸ ἐντὸς τῆς θύρας ἢ τὸ ἐκτὸς τῆς νομῆς ἡ εὐρεσις, οὐσία Πατρὸς νομίζεται; Οὐ μὴν ἐπειδὴ τοῦτο οὐκ ἐστίν, ἀργόν τε καὶ ἀσημον ἐπὶ τοῦ Κυρίου τὸ ὄνομα τῆς θύρας ὑπονοήσομεν. Ἀληθῶς γὰρ ὁ αὐτός ἐστι καὶ θύρα περιοχῆς, καὶ οἶκος καταφυγῆς, καθὼς ὁ Δαβὶδ ὀνομάζει, καὶ δι' αὐτοῦ τοὺς εἰσιόντας δέχεται, καὶ ἂν αὐτῷ τοὺς ἐνδον γενομένους σώζει, καὶ πάλιν δι' αὐτοῦ πρὸς τὴν νομὴν τῶν ἀρετῶν προάγει. Καὶ πάντα γίνεται τοῖς σωζόμενοις, ἵνα ἐκάστῳ πρόσφορον αὐτὸν ποιήσῃ· καὶ ὁδὸς, καὶ ὁδηγὸς, καὶ θύρα περιοχῆς, καὶ οἶκος καταφυγῆς, καὶ ὕδωρ ἀναπαύσεως, καὶ τόπος χλόης, ἢ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ νομὴν ὀνομάζει· ὁ δὲ καινὸς θεολόγος, διὰ τὴν γνῶσιν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, θύραν φησὶν ὠνομάσθαι τὸν Κύριον. Τί οὖν οὐχὶ καὶ τὴν πέτραν, καὶ τὸν λίθον, καὶ τὴν πηγὴν, καὶ τὸ ξύλον, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων πρὸς τὴν αὐτὴν ἔλκει διάνοιαν, ὥς ἂν τῷ πληθεῖ τῶν ἀλλοκότων μαρτυρῶν τὸ αὐτοῦ δόγμα πιστώσασαι, θυνάμενος ἐκάστῳ τούτων τὸν αὐτὸν ἐφαρμόσαι λόγον, ὃν περὶ τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς θύρας, καὶ τοῦ φωτὸς διεξῆλθεν;

* Joan. x, 9.

* Joan. i, 18.

* 1 Timoth. vi, 16.

* Exod. xxxiii, 20.

* Psal. cxi, 6.

A fortasse decipi et falli contingeret solertia sermonis, notione subjecta auditorem sæpe prætervolante. Sed quoniam divina proponit vocabula, nullus profecto culpat eos qui doctrinam divinitus inspiratam omnibus communem proponi crediderunt. Quoniam igitur, ait, Dominus nominatus est ostium, ex eo præstruit comprehensibilem esse Dei essentiam. Sed Evangelium hunc sensum non admittit. Ipsam enim divinam vocem audiamus. Ego sum, inquit, ostium: per me si quis intraverit, salvus erit: et ingreditur, et egreditur, et pascua inveniet¹. Ex his quænam divinæ essentiae cognitio elicetur? cum enim plura sint dicta, et horum quodque secundum suum significatum propriam habeat intelligentiam; neque omnia possunt substantiæ rationi applicari, ne quid commistum ex differentibus natura divina intelligatur. Et quod proprie magis rei propositæ congruere potest, non licet facile ex collectis invenire. Dominus ostium. Per me, inquit, si quis intraverit, servabitur, et ingreditur, et egreditur, et pascua inveniet; ingressum dixerimus pro essentia ipsum dicere, an salutem ingredientium, vel egressum vel pascuum, vel inventionem? horum enim quodque peculiari et proprio significato distinguitur, neque cum alio consonat. Nam intus esse, ei quod est exire, contrarium ex primo occurrente significato videtur, et alia similiter. Aliud enim est proprio sermone pascuum, aliud vero quiddam præter hoc inventio. Quid igitur ex his Patris essentia censetur? Neque enim omnia si quis dixerit, non inter se significatione concordantia, simplicem et incompositam essentiam per hæc inconcinna et discordantia indicabit. Quomodo autem verum diceret sermo, quod² Nemo Deum vidit unquam; et³, Quem hominum nullus vidit, neque potest videre: et quod⁴ Nullus rivet, et videbit faciem Domini: siquidem vel quod intra ostium est vel extra, et inventio pascui, essentia Patris existimatur? Sed quoniam hoc non est, non tamen hoc nomen ostii in Domino otiosum et significationis expers suspicabimur. Verè enim ipse est et ostium circumstantiæ, et domus refugii, sicut David nominat⁵, et per se ipsum ingredientiæ admittit, et in seipso hos qui sunt intus servat, et rursus per ipsum ad virtutum pascua educit. Et his qui salvi fiunt, omnia fit, ut unicuique seipsum commodum et idoneum reddat: et via, et viæ dux, et ostium circumstantiæ, et domus refugii, et aqua requiei, et locus herbæ viridis, quam in Evangelio pascuum nominat: hic autem novitius theologus, propter cognitionem essentiae Patris, ait Dominum ostium nominari. Cur non etiam rupem et lapidem, et fontem, et lignum, et reliqua nomina ad eandem trahit intelligentiam, ut portentosorum testimoniorum multitudinem suum placitum probet, cum possit cuique horum eandem rationem adaptare, quam de via et ostio et luce recensuit?

Ego autem a Scriptura divinitus inspirata hoc edoctus affirmare audeo, quod qui supra omne est nomen, nobis multis nominibus dicitur secundum varias et multas beneficiorum differentias, dum nominatur, lux quidem cum ignorantiae caliginem dispellit et discutit; vita vero cum immortalitatem gratificatur, via, cum ab errore ad veritatem tanquam manum ducit; sic etiam turris fortitudinis, et civitas complexionis, et fons, et rupes, et vitis, et medicus, et resurrectio, et omnia talia nostri ratione nominatur; vario modo seipsum suis erga nos beneficiis distribuens. Illi vero per hæc nomina essentias interpretantur, qui super humanam naturam acute cernunt, qui quod est incomprehensibile vident, et quod potest comprehendere dispiciunt. Quem enim neque hominum quisquam vidit unquam, neque potest videre, hunc non solum se intueri, sed etiam metri affirmant; fidem vero non animæ oculo cernunt, quod quidem solum et nostræ cognitioni commensum et accommodatum: et cognitionem quæ ex rationalibus procedit, huic præponunt et pluris faciunt. Sic audiivi historiam filios Benjamin accusantem, qui quidem ad legem non respiciebant, ad capillum autem capitis funda iaculabantur*; sermone, opinor, declarante in re vana et futili ipsorum occupationem: quod inutile et inanium, neque subsistentium iaculatores quidam erant et periti collimatores; utilem vero et manifeste iuvantium imperiti et neglectores: dictis enim subinde addit historia calamitatem quæ ipsis accidit, quod ad Sodomiticum scelus rabie concitati, ab universis copiis Israelitici populi contra ipsos armati funditus eversi sunt. Ac mihi videtur humanum esse junioribus sagittariis suadere, ne contra pilum velint sagittam arcu immittere, ostium vero fidei non videre, sed ut relicto vano illo labore, quem in eo quod non potest comprehendendi insumunt, illius lucri quod per solam fidem invenitur.

Sed reliqua inanis illius scripti considerans, piget me sermonem ulterius provehere, horrore quodam ex his quæ dicuntur cor meum procurrente; vult enim aliud quiddam ostendere præter vitam æternam esse Filium, quæ quidem nisi in Unigenito spectetur, vana fides demonstrabitur, inanis prædicatio, superfluum baptisma, martyrum labores et cruciatus incassum suscepti et tolerati, inutiles et infructuosi hominum vitæ apostolorum sudores. Cur enim Christum annuntiarunt, in quo æternæ vite, ut censet Eunomius, non est potestas? Quorsum eos qui crediderunt, Christi nomine appellant, si non per hunc vitam æternam consecuturi sunt? Mens enim, ait, eorum qui in Dominum crediderunt super omnem sensibilem et intelligibilem essentiam cum sese extulit, neque in Filii generatione subsistere potest: ultra hanc gessit ire, vitæ æternæ desiderio primo occurrere potiri cupiens. Quid magis in his dictis deplem? an quod in Filio vitam æter-

A Έγώ δὲ τοῦτο παρὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς διαχθεὶς, θαρσύνω ἀποφαίνομαι· ὅτι ὁ ὑπὲρ πάντων ὀνομαζόμενος, ἡμῖν πολυώνυμος γίνεται, κατὰ τὰς τῶν εὐεργεσιῶν ποικιλίας ὀνομαζόμενος· φῶς μὲν, ὅταν ἐξαφανίζῃ τῆς ἀγνοίας τὸν ὄσφον· ζωὴ δὲ, ὅταν τὴν ἀθανασίαν χαρίζεται· ὁδὸς δὲ, ὅταν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τῆς πλάνης χειραγωγῇ· οὕτω καὶ πύργος ἰσχύος, καὶ πόλις περιοχῆς, καὶ πηγὴ, καὶ πέτρα, καὶ ἀμπelos, καὶ ἱατρός, καὶ ἀνάστασις, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα πρὸς ἡμᾶς ὀνομάζεται· ποικίλως ἑαυτὸν ταῖς ἡμετέrais εὐεργεσίais καταμερίζων. Τὰς δὲ οὐσίας διὰ τῶν ὀνομάτων ἐξημενεύονται οἱ ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὀξυπωπεύοντες, οἱ τὸ μὲν ἀκατάληπτον βλέποντες, τὸ δὲ καταληπτὸν παραβλέποντες. Ὅν γὰρ οὔτε εἶδεν οὐδὲ ἀνθρώπων, οὔτε ἰδεῖν δύναται, τοῦτον οὐ μόνον ὁρᾶν, ἀλλὰ καὶ μετρεῖν διαθεβαίουνται· τὴν δὲ πίστιν οὐ βλέπουσι τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ, ὅπερ δὴ μόνον σύμμετρον ἐστὶ τῇ ἡμετέρᾳ κατανόησει· τὴν ἐκ τῶν λογισμῶν ἐπὶ γνῶσιν ἐπιπροσθεν ταύτης ποιοῦμενοι. Οὕτως ἤκουσα τῆς ἰστορίας τῶν υἱῶν Βενιαμὴν κατηγορουμένης, οἱ πρὸς μὲν τὸν νόμον οὐκ ἐβλεπόν, κατὰ δὲ τριχὺς ἐτοξάζοντο· δηλοῦντος, οἶμαι, τοῦ λόγου τὴν περὶ τὸ μάταιον αὐτῶν ἀσχυρίαν· ὅτι τῶν μὲν ἀνωφελῶν καὶ ἀνυποστάτων, ἐκηρόλοιοι τινὲς ἦσαν καὶ εὐφροεῖς στοχασταί· τῶν δὲ προδήλων ὠφελούντων, ἀμαθεῖς τε καὶ ἀμελέτῃτοι· ἐπάγει γὰρ τοῖς εἰρημένοις ἰστορία τὴν κατ' αὐτοὺς συμφορὰν, ὅπως πρὸς τὴν Σοδομιτικὴν παρανομίαν λυσσῆσαντες, πανστρατιᾷ τοῦ Ἰσραηλίου λαοῦ κατ' αὐτὸν ὀπλισθέντος, ἐξεπορήθησαν· καὶ μοι δοκεῖ φιλόανθρωπον εἶναι γνώμην εἰσηγῆσθαι τοὺς νέους τοξότας, μὴ κατὰ τριχὺς ἐθέλειν τοξάζεσθαι, τὴν δὲ θύραν μὴ βλέπειν τῆς πίστεως, ἀλλὰ παρέντας τὴν περὶ τὸ ἀληπτον ματαιοπόνησαν, μὴ ζημιουῖσθαι τὸ πρόχειρον κέρδος, τὸ διὰ μόνῃς τῆς πίστεως εὐρισκόμενον.

quod in promptu parari potest, iacturam non faciant,

Ἄλλὰ τὰ λειπόμενα τῆς λογογραφίας ἐπισκεψάμενος, ὁκνῶ προαγαγεῖν περαιτέρω τὸν λόγον, φρίκης τινὸς ἐκ τῶν λεγομένων τὴν καρδίαν ὑποδραμούσης. Βούλεται γὰρ ἄλλο τι δεῖξαι παρὰ τὴν αἰωνίαν ζωὴν τὸν Υἱὸν ὄντα, ἥτις εἰ μὴ ἐν τῷ Μονογενεῖ θεωροῖτο, μάταια μὲν ἡ πίστις ἀποδειχθήσεται, κενὸν δὲ τὸ κήρυγμα, περιττὸν δὲ βάπτισμα, εἰς οὐδὲν δὲ τῶν μαρτύρων οἱ πόνοι, ἀχρήστοι δὲ καὶ ἀνόνητοι τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων οἱ τῶν ἀποστόλων ἰδρωτές. Τί γὰρ κατήγγειλον τὸν Χριστὸν, ἐν ᾧ τῆς αἰωνίας ζωῆς κατ' Εὐνόμιον οὐκ ἐστὶν ἡ δύναμις; Εἰς τί δὲ τῷ ὀνόματι Χριστοῦ τοὺς πεπιστευκότας κατονομάζουσιν, εἰ μὴ διὰ τοῦτου τῆς αἰωνίας μέλλουσαν μετέχειν ζωῆς; Ὁ γὰρ κύριος, φησὶ, τῶν εἰς τὸν Κύριον πεπιστευκότων, πᾶσαν αἰσθητὴν καὶ νοητὴν οὐσίαν ὑπερκεύσας, οὐδὲ ἐπὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως ἰστιάσθαι πέφυκεν· ἐλπίειν δὲ ταύτης ἰσται πόθῳ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐντυχεῖν τῷ πρώτῳ γλιχόμενος. Τί τῶν εἰρημένων πλέον

* Judic. ix, 16.

δύρωμαι, τὸ μὴ εἶναι τὴν αἰωνίαν ζωὴν ἐν τῷ Υἱῷ τοῦς δειλαίους νομίζειν, ἢ τὸ χαμαλὴν οὕτω καὶ πρόσγειον βλέπειν τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑπόστασιν, ὥστε τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ τοῖς λογισμοῖς ἐπιδάντας, ὑπερκύπτειν ἄνω τῆς τοῦ Υἱοῦ ζωῆς τῇ ἑαυτῶν διανοίᾳ φαντάζεσθαι, καὶ καταλιπόντας κάτω ποῦ τοῦ Κυρίου τὴν γέννησιν, ἐπέκεινα ταύτης ἰσθαι πόθω τῆς αἰωνίου ζωῆς; Ταύτην γὰρ τὰ εἰρημένα τὴν διανοίαν ἔχει, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν διερευνώμενος, καὶ τῆς αἰσθητικῆς τε καὶ νοητικῆς κτίσεως ἑαυτὸν ὑπάρας, καθ' ὁμοιότητα τῶν λοιπῶν, κατώτερον ἑαυτῷ τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα Λόγον Θεὸν καταλείψει· καὶ ἐν ᾧ οὐκ ἦν ὁ Θεὸς Λόγος, ἐν ἑκείνῳ αὐτὸς γίνεται διὰ τῆς πολυπραγμοσύνης τοῦ νοῦ τοῖς ὑπερκειμένοις τῆς τοῦ Υἱοῦ ζωῆς ἐμβατεύων, ἐκεῖ τὴν αἰώνιον ζωὴν ἐρευνώμενος, ὅπου ὁ Μονογενὴς Θεὸς οὐκ ἔστιν. Πόθω γὰρ τῆς αἰωνίας, φησὶ, ζωῆς εἰς τὰ ἐπέκεινα τοῦ Υἱοῦ τῷ νῷ φέρεται, ὥς ἐν τῷ Υἱῷ πάντως μὴ εὐρὼν τὸ ζητούμενον. Εἰ οὖν οὐκ ἔστιν ἐν τῷ Υἱῷ ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἀρα ψευδὴς ἀλῶνται ὁ εἰπὼν, ὅτι 'Εγὼ εἰμι ἡ ζωὴ' ἢ ζωὴ μὲν ἔστιν, οὐκ αἰώνιος δέ. Ἀλλὰ τὸ μὴ αἰώνιον, πρόσκαιρον πάντως. Τὸ δὲ τοιοῦτο τῆς ζωῆς εἶδος, κοινὸν καὶ τῶν ἀλόγων ἐστίν. Ποῦ τοίνυν τὸ μεγαλίστον τῆς ὄντως ζωῆς, εἰ μετέχει ταύτης καὶ ἡ ἀλογος φύσις; Πῶς δὲ ταῦτόν ἐσται διὰ ζωῆς ὁ λόγος, εἰ τῇ ἀλόγῳ φύσει διὰ τῆς προσκαίρου ζωῆς εἰσχιζοῖτο; Εἰ γὰρ κατὰ τὸν μέγαν Ἰωάννην, ζωὴ μὲν ἔστιν ὁ Λόγος, πρόσκαιρος δὲ αὕτη καὶ οὐκ αἰώνιος, καθὼς τῇ αἰρέσει δοκεῖ· γίνεται δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἢ πρόσκαιρος, τί κατὰ τὸ ἀκόλουθον συμπεραίνεται; ἢ λογικὰ εἶναι τὰ ἄλογα, ἢ ἄλογον ὁμολογεῖσθαι τὸν Λόγον. Ἄρα ἐτι λόγων πρὸς ἑλεγχον τῆς ἐξαγίστου καὶ πονηρᾶς αὐτῶν βλασφημίας δεόμεθα; Μὴ γὰρ τοιαῦτα λεγόμενα, ὥς καχυρμένην ἔχειν τὴν συμβουλὴν τῆς τοῦ Κυρίου ἀρνήσεως; Εἰ γὰρ φανερῶς μὲν ὁ Ἀπόστολος λέγει· Τὸ μὴ αἰώνιον πρόσκαιρον· οὗτοι δὲ ἐν μόνῃ τῇ οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς τὴν αἰώνιον ὁρῶσι ζωὴν, τὸν δὲ Υἱὸν τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως ἀλλοτριούντες, συναποτέμνουσι καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς· τί ἄλλο καὶ οὐχὶ ἀρνήσις ἐστὶ περιφανής, καὶ ἀθέτησις τῆς εἰς τὸν Κύριον πίστεως, σαφῶς τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, τοὺς ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ μόνον ἐν Χριστῷ ἡλπιόντας ἐλπίστοτάτους ἀπάντων εἶναι; Εἰ οὖν ζωὴ μὲν Κύριος, οὐκ αἰώνιος δὲ, πρόσκαιρος πάντως ἐστὶν ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἐφήμερος, ἢ κατὰ τὸν παρόντα χρόνον ἐνεργουμένη, ἢ τοὺς ἐλπίζοντας ὁ Ἀπόστολος κατοικίζεται, ὥς τῆς ἀληθινῆς ἀπαμαρτύντας ζωῆς.

Ἀλλὰ μὴν τοῦτον διαβάντες οἱ κατ' Εὐνόμιον πεφωτισμένοι, εἰς τὸν ἐπέκεινα τοῦ Υἱοῦ τοῖς λογισμοῖς φέρονται, ἐν τῷ ἔξω τοῦ Μονογενοῦς θεωρουμένῃ τὴν αἰώνιον ἀναζητούντες ζωὴν. Τί χρὴ λέγειν ἐπὶ τῶν τοιούτων κακῶν ἄλλο πλὴν εἰ τι ὀρθὸν ἐκκαλεῖται καὶ ὀάκρυον; Ὡς ἂν ἐπιστενάξαιμεν τῇ δειλαίᾳ ταύτῃ καὶ ἐλεεινῇ γενεᾷ, τοιούτων κακῶν ἔξεν-

A nam non esse miseri censent, an quod sic humilem et abjectam, et terrestrem respiciant Unigeniti subsistentiam, ita ut principium ipsius mentis agitationibus supergressi, sese extollere supra Filii vitam sua ipsorum cogitatione fingant et somnient, et relictæ nescio quo deorsum Domini generatione, supra hanc efferri desiderio vitæ æternæ? Quæ enim ab eo dicta sunt hanc habent sententiam, quod humana mens eorum quæ sunt cognitionem perscrutans, et supra sensibilem et intelligibilem creaturam sese cum extulit, instar reliquorum, inferiori seipso eum qui in principio erat Verbum, Deum relinquet : et in quo non erat Deus Verbum, in illo ipse efficitur per curiositatem mentis, in his quæ Filii vitam supereminet incedens, illic æternam vitam scrutans, ubi Unigenitus Deus non est. Desiderio enim, ait, vitæ æternæ supra et ultra Filium mente fertur, ut qui in Filio prorsus quod quaeritur, non invenerit. Si igitur non est in Filio vita æterna, mendax deprehenditur ille qui dixit, *Ego sum vita* : vel vita quidem est, sed non æterna. At quod non æternum est, procul dubio ad tempus est et momentaneum. Talis autem vitæ species communis est belluarum. Ubinam igitur vitæ veræ prærogativa, si ejus particeps est rationis expers natura? quomodo Verbum idem erit cum vita : si cum rationis experte natura, per vitam quæ est ad tempus in eandem domum introducatur? Si enim, ut ait magnus Joannes *, vita quidem est Verbum, temporalis autem hæc nec æterna, sicut hæresi videtur : gignitur autem etiam in aliis vita ad tempus, quid ex consequente conficitur? vel bruta esse rationis capacia, vel Verbum constiteri rationis expers. An adhuc rationibus ad refutationem eorum improbatæ et sceleratæ blasphemie indigemus? Nunquid enim talia cum dicuntur, sic occultum habent consilium abnegationis Domini? Si enim aperte quidem dicit Apostolus : Quod non æternum est momentaneum est : isti autem in sola Patris essentia vitam æternam vident; Filium vero a Patris natura dum abalienant et ab æterna vita abscindunt : quid hoc aliud est, quam manifesta negatio et contemptus fidei in Dominum, cum aperte dicat Apostolus *, eos qui in hac vita solum in Christo speraverunt, omnium esse miserrimos? Si igitur vita quidem est Dominus, non autem æterna, plane est momentanea vita etiam unius diei, quæ secundum præsens tempus munere suo fungitur, vel sperantes Apostolus misere deplorat, ut qui vera vita exciderint.

Veruntamen qui secundum Eunomium illuminati sunt, hunc supergressi, ad illa quæ sunt supra Filium mentis acie efferunt, in eo quod extra Unigenitum spectatur, æternam quaerentes vitam. Quid in talibus malis aliud est dicendum quam si quid ad lamentum et lacrymas excitat? O quomodo ingemuerimus, in hac infelici et mise-

* Joan. xiiii, 6. * Joan. i, 4. * I Cor. xv, 49.

rabili generatione, quæ alia invexit mala! Quondam Jeremias zelo accensus, Israeliticum populum deploravit lamentans, cum Jechoniæ idololatriæ duci consensit, et pro violata scelerate religione in captivitatem ad Assyrios condemnati sunt, extorres e sanctuario, et patrum hæreditate procul dejecti. Hæc lamenta mihi nunc videntur proprius et convenientius cantare, quando Jechoniæ imitator ad hanc novam idololatriæ speciem delinitos abstrahit, a paterna hæreditate, id est fide, exterminans. Quibus admodum secundum historiam ad Babylonios fit transmigratio, a superna Jerusalem, hoc est, a Dei Ecclesia ad hanc confusionem sceleratorum placitorum transmigrantibus. Confusio enim 'Babylon interpretatione explicatur: et secundum mutilatam Jechoniam, et hic sponte sua lucis veritate privatus, factus est præda et spoliū Babylonii tyranni: quia non didicit miser, quod vitam æternam ex æquo in Patre et Filio et Spiritu sancto inspicere docet Evangelium; de Patre quidem sic dicente sermone, quod ipsum cognoscere æterna est vita ¹⁰; de Filio autem, quod omnis qui credit in ipsum habet vitam æternam ¹¹; de Spiritu sancto, quod ei qui gratiam accepit, erit fons aquæ salientis in vitam æternam ¹². Ergo omnis qui desiderat vitam æternam, postquam nactus erit Filium, verum dico et non falsinominem, totum invenit in ipso quod quidem desideravit; quia et ipse est vita, et in seipso vitam habet. Sed hic subtili mente præditus et corde perspicaci insignis, præ multa videndi acie in Filio non reperit vitam æternam, sed supergressus, et hunc relinquens velut quoddam impedimentum, ad id quod quæritur, illic perscrutatur vitam æternam, ubi non esse putat veram vitam. Quidnam horum quis cogitaverit, vel ad blasphemiam horribilius, vel ad lamentationum occasionem tristius? Verumtamen si quis dixerit dogma Sabellii et Montani nostris decretis invulgari, perinde est ac si quis etiam Eunomii blasphemiam nobis affricaret. Nam si quis accurate perspexerit hanc hæreseon fallaciam, magnam cum Eunomii errore familiaritatem habere inveniet: uterque enim judaizat ipso dogmate, neque unigenitum Deum, neque Spiritum sanctum ad deitatis communionem magni apud ipsos et primi dicti Dei admittens. Quem enim Sabellius dicit trinominem, hunc Eunomius nominat ingénitum. Horum autem neuter in Trinitate personarum contemplatur deitatem. Quis igitur adhæreat Sabellio, eorum qui hunc sermonem legerint, iudicium definiat. Sed hæc quidem hactenus.

Quoniam vero prolixus est insequentibus, abominabilium argumentorum tetrum commovens odorem quibus unigenitum Deum non aliquando fuisse adstruit: præclare habere dico, cum jam ex iis quæ

A εγχοῦση φαρὰν! Ἐθρήνησέ ποτε τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν ὁ ζηλωτὴς Ἰερემίας, ὅτε τῷ Ἰερονίμῳ τῆς εἰδωλολατρίας καθηγούμενῳ πρὸς τὸ κακὸν συνεφρόνησαν· καὶ ἀντὶ τῆς εἰς τὴν θρησκείαν παρανομίας, τὴν εἰς Ἀσσυρίους αἰχμαλωσίαν καταδικάσθησαν, ἐξοικισθέντες τοῦ ἀγιάσματος, καὶ πόρρω τῆς τῶν πατέρων κληρονομίας γενόμενοι. Τούτους μοι δοκεῖ νῦν τοὺς θρήνους οἰκειότερον ᾄδεσθαι, ὅτε ὁ μιμητὴς τοῦ Ἰερονίου πρὸς τὸ καὶ νῦν τοῦτο τῆς εἰδωλολατρίας εἶδος τοὺς ἀπαγομένους ἐφέλκεται, τῆς πατρικῆς ἐξοικίσαν κληρονομίας, τῆς πίστεως λέγω. Οἱς ἀτεχνῶς κατὰ τὴν ἱστορίαν εἰς Βαβυλωνίους ἡ μετανάστασις γίνεται, ἀπὸ τῆς ἀνω Ἱερουσαλὴμ, ταυτέστιν, ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας; ἐπὶ τὴν σύγχυσιν ταύτην τῶν πονηρῶν δογμάτων μεθισταμένοι. Σύγχυσις γὰρ ἡ Βαβυλὼν ἐρμηνεύεται· καὶ κατὰ τὸν πηρωθέντα Ἰερονίαν, καὶ οὗτος ἑαυτὴν ἐκουσίως τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας στερήσας, λάφυρον γέγονε τοῦ Βαβυλωνίου τυράννου, μὴ καταμαθὼν ὅτι θεότιος, ὅτι τὴν αἰώνιον ζωὴν ἐπίσης Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ τὸ Εὐαγγέλιον ἐνορῶν δογματίζει. Περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς, οὕτως εἰπόντος τοῦ Λόγου ὅτι Τὸ γινώσκειν αὐτὸν ἡ αἰωνιότης ἐστὶ ζωὴ· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι Πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν τὴν αἰώνιον ἔχει ζωὴν· περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, ὅτι Τῷ δεξιμένῳ τὴν χάριν ἔσται πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Οὐκοῦν πᾶς ὁ ποθὼν τὴν αἰώνιον ζωὴν, ἐπειδὴν εὕρῃ τὸν Υἱόν, τὸν ἀληθῆ λέγω καὶ οὐ ψευδώνυμον, ὅλον εὕρεν ἐν ἑαυτῷ ὅπερ ἐπεπόθησε. Διότι καὶ αὐτὸς ἐστὶν ἡ ζωὴ, καὶ ἐν ἑαυτῷ τὴν ζωὴν ἔχει. Ἄλλ' ὁ λεπτὸς οὗτος τὸν νοῦν, καὶ διορατικὸς τὴν καρδίαν, ὑπὸ πολλῆς ὀφρυοπίας τῷ Υἱῷ τὴν αἰωνίαν οὐκ ἐνεύρισκεν ζωὴν· ἀλλ' ὑπερβάς τοῦτον καὶ καταλιπὼν, οἶον ἐμπεδιόν τὴν πρὸς τὸ ζητούμενον, ἐκεῖ διερευνᾷται τὴν αἰώνιον ζωὴν, ὅπου μὴ εἶναι οἴεται τὴν ὄντως ζωὴν. Τί ἂν τις ἐπινοήσῃς τούτων ἢ εἰς βλασφημίαν φρικτότερον, ἢ εἰς θρήνων ἀφορμὴν σκυθρωπότερον; Ἀλλὰ μὴν τὸ Σαβέλλιόν τε καὶ Μοντανόν, τοῖς ἡμετέροις δόγμασι ἐπιθροῦλαισθαι, τοιοῦτόν ἐστιν, οἶον εἰ τις καὶ τὴν κατ' Εὐνόμιον ἡμῖν βλασφημίαν προστερίθοιτο. Εἰ γὰρ τις ἐπισκευεμένος τὴν τῶν αἰρέσεων ταύτην ἀπάτην διεξέτασεν, εὕρῃσει πολλὴν ἔχοντα πρὸς τὴν κατ' Εὐνόμιον πλάνην, τὴν οἰκειότητα. Ἰουδαίζει γὰρ ἑκάτερος αὐτῶν δόγματι, οὗτε τὸν μονογενῆ Θεόν, οὗτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς κοινωνίαν τῆς θεότητος τοῦ μεγάλου παρ' αὐτοῖς καὶ πρώτου λεγομένου Θεοῦ προσδεχόμενος. Ὅν γὰρ Σαβέλλιος λέγει τριώνυμον, τοῦτον Εὐνόμιος ὀνομάζει ἀγέννητον. Οὐδέτερος δὲ τούτων ἐν τῇ Τριάδι τῶν ὑποστάσεων θεωρεῖ τὴν θεότητα. Τίς τοίνυν οἰκέως ἔχει πρὸς τὸν Σαβέλλιον, ἢ τῶν ἐντυγχάνοντων τῷ λόγῳ χρίσις ἀποφηνάσθω. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

Ἐπεὶ δὲ πολὺς ἐστὶν ἐν τοῖς ἐφεξῆς, τῶν βδελυρῶν ἐπιχειρημάτων ἀνακινῶν τὴν δυσωδίαν, δι' ὧν μὴ εἶναι ποτε τὸν μονογενῆ κατὰσκευάζει Θεόν, καλῶς ἔχειν φημι διὰ τῶν προλαβόντων μετρίως τῆς

¹⁰ Joan. xvii, 3. ¹¹ Joan. v, 40. ¹² Joan. iv, 14.

ιτην
ει-
ρό-
ας,
αν,
των
κατ'
της
λα-
πα-
τω.
η
μ,
την
αε-
τά
ως
νε,
αι
ει.
τι
ου
ει-
ε-
ς
ον
ο
ι.
ν
ε

περὶ τούτων ἡμῖν διανοίας ἐκκαθαρείσσης, μηκέτι συνδιαβαπτίζειν τὸν λόγον τοῖς ὁμοίοις κακοῖς, πλὴν τοῦτο μόνον οὐκ ἄκαιρον ἰσως προσθεῖναι τῶν πολλῶν ἐκλεξάμενον· Φησὶ κατὰ τὸ ἴσον, καὶ τῇ τοῦ Πατρὸς οὐσίᾳ συνευχθῆναι τινος τὴν ἀγεννησίαν εἰπόντος. Διὰ τῶν ὁμοίων ὁ λόγος προέρχεται, καθὼς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ συνεπέρανεν σαφῶς διὰ τῆς τῶν ἐναντίων κατασκευῆς, τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας κρατύνεται, τὸ μὴ ταῦτον οἰεσθαι εἶναι τῇ οὐσίᾳ τὴν ἀγεννησίαν τε καὶ τὴν γέννησιν· ἄλλ' ἐπιθεωρεῖσθαι μὲν ταῦτα τῷ ὑποκειμένῳ, ἄλλο δέ τι παρὰ ταῦτα εἶναι τῷ ἰδίῳ λόγῳ τὸ ὑποκείμενον, ἐφ' οὗ μηδεμιᾶς διαφορᾶς εὐρισκομένης, διὰ τὸ κεχωρίσθαι τῆς οὐσίας τὴν κατὰ τὸ γεννητὸν τε καὶ ἀγέννητον διαφορὰν· λείπεται κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην τὸ ἀπαράλλακτον ἐπ' ἀμφοῖν τὴν οὐσίαν συντίθεσθαι. Ἔτι καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένοις προσεξετάσωμεν· Πῶς κεχωρίσθαι τοῦ Πατρὸς λέγει τὴν γέννησιν, οὐσίαν αὐτὴν νοῶν, ἢ ἐνέργειαν; Ἄλλ' εἰ μὲν ἐνέργειαν οἰεῖται ταύτην, ἐπιστῆς πάντως τῷ τε ἐνεργηθέντι, καὶ τῷ ἐνεργοῦντι συνάπτεται· ὥσπερ ἐπὶ πάσης κατασκευῆς, ὁμοίως ἐπὶ τε τοῦ γινομένου καὶ τοῦ ποιοῦντος· ἔστιν ἰδεῖν τὴν ἐνέργειαν, μήτε τοῦ τεχνητεύοντος χωριζομένην, καὶ τῇ κατασκευῇ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐμφαινομένην. Εἰ δὲ οὐσίαν αὐτὴν λέγοι τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας κεχωρισμένην, ἐκ ταύτης ὁμολογῶν εἶναι τὸν Κύριον, ὅθλως ἔστι ταύτην ἀντὶ τοῦ Πατρὸς ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς βλέπων, ὡς δύο Πατέρας ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ νοεῖσθαι· τὸν μὲν ὀνομαζόμενον μόνον, ὃν δὴ καὶ ἀγέννητον λέγει, μὴ κοινωνοῦντα δὲ τῆς γεννήσεως· τὴν δὲ, τὰ τοῦ Πατρὸς ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐνεργοῦσαν, ἣν γέννησιν ὀνομάζει. Καὶ τοῦτο μᾶλλον δι' αὐτῶν τῶν Εὐνομίου λόγων, ἢ διὰ τῶν ἡμετέρων ἐλέγχεται.

Λέγει γὰρ ἐν τοῖς ἐφεξῆς· Ὁ δὲ θεὸς χωρὶς γεννήσεως ὢν, καὶ πρὸ τοῦ γεννηθέντος ἐστὶ· καὶ μετ' ὀλίγον· Ὁ γὰρ ἐκ τοῦ γεννηθῆναι τὸ εἶναι, οὗτος πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν. Ὁδοῦν εἰ ἡ γέννησις μὲν κεχώριται τοῦ Πατρὸς, τῷ δὲ Υἱῷ ἐκ τοῦ γεννηθῆναι τὸ εἶναι ἐστὶν· ἀρα ἀνενέργητος ὁ Πατὴρ ἐπὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἀποστάσεως, ὁ κεχωρισμένος τῆς γεννήσεως, ἀφ' ἧς ὁ Υἱὸς τὸ εἶναι ἔχει. Εἰ οὖν ἡλλοτριῶται τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως ὁ Πατὴρ, ἢ ἄλλον τινὰ Πατέρα τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦ τῆς γεννήσεως ὀνόματος ἀναπλάσσουσιν, ἢ αὐτογέννητόν τινα καὶ αὐτογένεθλον τὸν Υἱὸν οἱ σοφοὶ διὰ τῶν εἰρημένων ἀποδεικνύουσιν. Ὅρξας τὸ πεφωραμένον τῆς διανοίας τοῦ τὴν ἀμαθίαν ἡμῖν ἄνω καὶ κάτω διὰ τῶν ἰδίων λόγων προφερόντος· ὡς διαπλανᾶται ταῖς πολυβοαῖς, μᾶλλον δὲ ταῖς ἀνοδίαις ἢ βλαστημίαι, δι' οὐδενὸς βεβαίου πρὸς τὸν σκοπὸν ἐαυτῆς προϊούσα. Καὶ ὡς ἐστὶν ἐπὶ τῶν νηπίων ἰδεῖν, ὅταν ὕψ' ἡλικίας ἀθύροντες, ἐν ψάμμῳ τινὶ μιμνῶνται τὰς τῶν οἰκοδομημάτων κατασκευάς· οἷς οὐ κατὰ σκοπὸν ἡ μίμησις τεχνικῶς πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ὁμοιοῦται· ἀλλὰ πρότερον ὕψ' ἀνοίας τι κατὰ τὸ συμβᾶν ἐξειργάσαντο· εἴτα βουλευσέναι τί χρὴ ὀνομάσαι τὸ κατασκευάσμα. Ταύτην καὶ ἐπὶ τοῦ λογογράφου τὴν ἀγγίνοιαν βλέπω. Ὡς γὰρ τινα ψάμμου σωρεῖαν κατὰ τὸ ἐπελθὼν αὐτῷ τὰ τῆς ἀσε-

A præcesserunt ab istorum lue satis sit expurgata nostra mens, si non amplius similibus malis sermonem nostrum tingamus, præter hoc solum quod ex multis selectum adjecisse fortasse non erit importunum: Idem dicit æqualiter cum eo qui asserit cum Patris essentia copulatam esse ἀγεννησίαν: per similia sermo procedit, sicut in Filio conclusit: aperte per ea quæ adversarii adstruunt, pietatis decretum confirmatur; non idem putare cum essentia ingentit rationem et generationem, sed hæc in eodem subiecto considerari. Subjectum autem propria ratione esse quid aliud præter ista, in quo cum nulla invenitur differentia, qua ab essentia separetur differentia quæ est secundum genitum et ingentum: restat necessario in ambobus essentiam eamdem et minime differentem esse confiteri. Illud etiam præter ea quæ jam dicta sunt, examinemus: Quomodo hic asserit a Patre generationem separatam esse, essentiam ipsam intelligens an vero operationem? Sed si operationem eam esse putat, hanc ex æquo prorsus cum operato et operante conjungit: quemadmodum in omni operis structura, similiter in eo quod sit et in efficiente operationem licet videre, neque ab artifice separatam et in operum structura apparentem. Quod si (generationem videlicet) essentiam ipsam dicat, ab essentia Patris separatam, ex hac Dominum esse constans: hanc manifesto loco Patris in Filio respicit, ita ut duos Patres in Filio intelligat, illum quidem nomine solum, quem etiam ingentum dicit, cum generatione nullam communionem habentem, hanc vero quæ sunt Patris in Unigenito operantem: quam generationem nominat. Atque hoc magis ex ipsis Eunomii verbis quam nostris deprehenditur.

Dicit enim in sequentibus: Deus autem qui est sine generatione, etiam est ante id quod genitum est; et paulo post: Cui enim est esse ex eo quod sit genitus, hic priusquam esset genitus non erat. Ergo si generatio a Patre est separata: Filio autem esse est ex eo quod sit genitus: igitur Pater in Unigeniti subsistentia otiosus est, nihilque operans, cum sit a generatione separatus a qua Filius esse habet. Si igitur Pater a Filii generatione alienatus est, vel alium quemdam Filii Patrem per nomen generationis conflungunt, vel ex se genitum aliquem et cui ipsi a seipso genus est, Filium isti sapientes per ea quæ sunt dicta demonstrant: vides intelligentiam velut in furto deprehensam ejus, qui nobis inscitiam sursum et deorsum suis sermonibus profert et objicit, quam multis viis oberrat, vel potius inviis sive deviis locis blasphemia nullo firmo et certo gradu ad suum scopum progrediens. Atque ut in infantibus licet videre, cum præ ætate luctantes in arena quadam ædificiorum structuras imitantur, quibus non ad aliquem scopum imitatio, secundum artis regulas ad archetypum assimilatur; sed prius præ amentia ex eventu aliquid exstruxerunt: deinde deliberant quid nominare oporteat quod exstructum est: eamdem in scriptore soler-

tiam perspicio; velut enim arenae acervum, prout A ei in mentem venit, impietatis verba congerens, postea insanam blasphemiam non animadvertit, absque ulla rationali consecutione fortuito et casu per ea quae ab eo sunt dicta pullulantem. Non enim arbitror ex proposito generationis subsistentiam ab ipso conflictam esse, loco Patris essentiae Filii accedentem. Neque Patrem a Filii generatione alienum demonstrare, fuit hic, sicut reor, scopus oratori propositus; neque hoc a seipso genus habens portentum, per aliquam antecedentem deliberationem illatum est. Sed omnia talia absque sensu per vomitum ab hoc scriptitatore sunt egesta, ut in his non longa sit accusatione dignus qui errat in documentis, neque sciat, sicut loquitur Apostolus, neque quod dicit, neque de quibus affirmat ¹².

Cui enim, inquit, esse contingit ex eo quod sit genitus, hic ante generationem non erat: si pro Patre intelligens generationem dicit, ego quoque assentior, et non est qui contradicat: idem enim per utramque dictionem licet significare; et ex eo quod quis dicat, quod Abraham genuit Isaac; et pro genuit, quod pater fuit Isaac: quoniam igitur idem est genuisse et patrem esse, si quis in altera forma accipiat verba, idem esse cum generatione paternitas demonstrabitur. Si igitur sic loquitur Eunomius: quod cui ex Patre est esse, hic ante Patrem non erat, sanus est sermo, et nos dictis calculum album adjicimus. Quod si ad illam sermone recurrit generationem, et separatam esse a Patre contendit, et cum Filio copulatam, vanum et cassum esse arbitror in rerum inanum et futillum et a ratione deviarum speculatione diutius immorari. Neque enim sive rem in propria subsistentia spectatam generationem putat, neque si ad aliquid quod non subsistat notionibus per hoc nomen pertrahitur, hactenus ex dictis conspiciere potuimus: fertur enim in utramque opinionem non bene compactus nec firmis radicibus innixus sermo, inclinans ad id quod intelligenti magis placuerit.

Sed nondum blasphemiae acerbitates examinatae sunt, quas in sequentibus scriptis adjicit; sed jam ejus dicta ad verbum consideremus. Haud scio sane quomodo horrificam et impiam Christi oppugnationis haeretici scriptionem audere licet ore proferre; vereor ne ori per quod verbum transit, letalium venenorum more mortifera amaritudinis reliquias indat. *Oportet*, inquit Apostolus, *accedentem ad Deum credere quia est* ¹³. Igitur deitatis proprium indicium est vere esse. Hic autem eum qui vere est, adstruit vel non proprie esse, vel non in universum esse: quod idem est ac si dicat quis, omnino et penitus non esse; qui enim proprie non est, neque est funditus. Quemadmodum is dicitur per phantasiam, sive imaginationem in somnis currere, qui cursus studio currere imaginatur. Sed quoniam falso veri cursus imaginationem

βείας βήματα συμφορήτας, μετὰ ταῦτα λογίζεται τὴν ἀδιανόητον βλασφημίαν, πρὸς ὃ τι βλέπει, δίχα τινὸς λογικῆς ἀκολουθίας ἐκ τοῦ αὐτομάτου διὰ τῶν εἰρημένων ἀναφύεσθαι. Οὐ γὰρ οἶμαι κατὰ πρόθεσιν αὐτῷ τὴν τῆς γενέσεως ὑπόστασιν ἀναπειλάσθαι, ἀντὶ Πατρὸς τῇ οὐσίᾳ τοῦ Υἱοῦ γινομένην. Οὐδὲ τὸ ἀλλότριον ἀποδειχθῆναι τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, ὃ σκοπὸς ἦν, ὡς οἶμαι, τῷ ῥήτορι, οὐδὲ ἡ αὐτογένεθλος τερατεία, διὰ τινος προδουλεύσεως ἐπεισηγέθη. Ἀλλὰ πάντα τὰ τοιαῦτα διανοίας χωρὶς ἀπημέσθη τῷ λογογράφῳ, ὡς μὴδὲ πολλῆς ἄξιον ἐν τοῦτοις κατηγορίας εἶναι, τὸν πλημμυλοῦντα μὲν ἐν τοῖς δόγμασιν, οὐκ εἰδότα δὲ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, οὔτε ὃ λέγει, οὔτε περὶ τίνων διαβεβαίονται.

B

Ἡ γὰρ ἐκ τοῦ γεννηθῆναι, φησὶ, τὸ εἶναι, οὗτος πρὸ τῆς γεννήσεως οὐκ ἦν. Εἰ ἀντὶ τοῦ Πατρὸς νοῦν τὴν γέννησιν λέγει, καὶ ὃ συντίθεμαι, καὶ ὃ ἀντιλέγων οὐκ ἔστιν. Ταῦτ' ὅ γάρ ἐστι δι' ἑκατέρας σημῆναι τῆς λέξεως, ἐκ τε τοῦ εἰπεῖν, ὅτι Ἀβραὰμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ, καὶ ἀντὶ τοῦ ἐγέννησεν, ὅτι πατὴρ ἐγένετο τοῦ Ἰσαάκ. Ἐπεὶ οὖν ταυτὸν ἐστὶ τῷ γεγεννηκέναι τὸ πατέρα εἶναι, εἰ τις πρὸς ἕτερον τύπον μεταλάβοι τὰ ῥήματα, ταῦτ' ὅσα τῇ γεννήσει ἡ πατρότης ἀναδειχθήσεται. Εἰ οὖν οὕτω φησὶν ὁ Εὐνόμιος, ὅτι Ἡ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ εἶναι, οὗτος πρὸ τοῦ Πατρὸς οὐκ ἦν, ὑγιαίνει ὁ λόγος, καὶ ἡμεῖς τοῖς εἰρημένους ἐπιψηφίζομεν. Εἰ δὲ πρὸς ἑκείνην ἀνατρέχει τῷ λόγῳ τὴν γέννησιν, καὶ κεχωρίσθαι μὲν φησὶ τοῦ Πατρὸς, συνεζῆχθαι δὲ τῷ Υἱῷ, μάταιον ἡγοῦμαι τῇ τῶν ἀδιανοήτων ἐπιφολοχωρεῖν θεωρίᾳ. Οὕτε γὰρ εἰ πρᾶγμα κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν θεωρούμενον, τὴν γέννησιν οἴεται, οὔτε εἰ πρὸς τὸ ἀνυπόστατον ταῖς ἐννοίαις διὰ τοῦ ὀνόματος ὑποσύρεται, μέχρι τοῦ νῦν ἐκ τῶν εἰρημένων κατιδεῖν δεδυνήμεθα. Φέρεται γὰρ ὁμοίως πρὸς ἑκατέραν τῶν ὑπολήψεων τὸ ἀπαγὲς τοῦ λόγου καὶ ἄριζον, πρὸς τὸ δοκοῦν τῷ νοοῦντι περιχλινόμενον.

D

Ἄλλ' οὕτω τὰ χαλεπὰ τῆς βλασφημίας ἐξήτασται· ἅπερ ἦδη τῶν γεγραμμένων ἡ ἀκολουθία προστίθησι, καὶ δὴ τὰ εἰρημένα κατὰ λέξιν διασκεψόμεθα. Οἶδα δὲ πῶς ἐστὶ τολμήσαι προσεγεγενῆναι διὰ στόματος τὴν φρικώδη τε καὶ ἄθεον τοῦ χριστομάχου λογογραφίαν. Δέδοικα γὰρ μήποτε καθ' ὁμοιότητα τῶν δηλητηρίων φαρμάκων ἐναπόθηται τῷ στόματι, δι' οὗ τὸ ῥήμα παρέρχεται, τῆς φθοροποιοῦ πικρίας τὸ λείψανον. Πιστεῖσθαι δεῖ τὸν προσερχόμενον Θεῷ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι ἔστιν. Οὐκ οὖν ἴδιον θεότητος γνῶρισμα, τὸ ἀληθὺς εἶναι· ὃ δὲ κατασκευάζει τὸν ἀληθῶς ὄντα, ἢ μὴ κυρίως εἶναι, ἢ μὴ καθόλου εἶναι, ὅπερ ἰσὸν ἐστὶ τῷ μὴδὲ ὄντι εἶναι. Ὁ γὰρ μὴ κυρίως ὢν, οὐδὲ ἐστὶν ὄντως. Οἷον τρέχειν λέγεται κατὰ τὴν ἐνύπνιον φαντασίαν ὃ τῇ σπουδῇ τοῦ δρόμου ἐμφανταζόμενος. Ἄλλ' ἐπειδὴ ψευδῶς τὴν δόκησιν τοῦ ἀληθοῦς ὑποκρίνεται δρόμου, διὰ τοῦτο ἡ

¹² 1 Tim. i, 7. ¹³ Hebr. xi, 6.

φαντασία δρόμος οὐκ ἔστιν. Ἀλλὰ κιν οὕτως ἐκ κα-
ταχρήσεως λέγεται, ψευδονύμιον τῇ κλήσει κατονο-
μάζεται. Οὐκοῦν ὁ τολμῶν τὸν μονογενῆ Θεὸν λέγειν
ἢ μὴ εἶναι, ἢ μὴ κυρίως εἶναι, σαφῶς τὴν εἰς αὐτὸν
πίστιν διαγράφει τοῦ δόγματος. Τίς γὰρ ἂν εἴη μὴ
ὄντι πιστεύσεις; ἢ τίς ἂν πρόσθετο τούτῳ, οὐ τὸ
εἶναι ἀχυρον ἀποδέδεικται παρὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἀλη-
θινοῦ Κυρίου καὶ ἀνυπόστατον.

Καὶ ὡς ἂν μὴ δόξαιεν διὰ τίνος συκοφαντίας κατὰ
τῶν ὑπεναντιῶν ὁ παρ' ἡμῶν γίνεσθαι λόγος, αὐτὴν
παρθήσομαι τῶν ἀσεβῶν τὴν λέξιν ἔχουσαν οὕτως·
Οὐκ ὦν, οὐδὲ κυρίως ὦν, φησὶν, ὁ ἐν κόλποις ὦν
τοῦ ὄντος, ἐν ἀρχῇ ὦν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὦν,
καὶ Βασιλεῖος τοῦ διορισμοῦ τούτου καὶ τῆς προσ-
θήκης ἀμελήσας, ἀπαλλάττει τὴν τοῦ ὄντος
προσηγορίαν παρὰ τὴν ἀλήθειαν. Τί λέγεις; Ὁ
ἐν τῷ Πατρὶ ὦν οὐκ ἔστι, καὶ ὁ ἐν ἀρχῇ ὦν, καὶ ὁ
ἐν τοῖς κόλποις ὦν, διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν, ὅτι ἐν ἀρχῇ
ἔστι, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ἔστι, καὶ ἐν τοῖς κόλποις
καθορᾶται τοῦ ὄντος, καὶ διὰ τοῦτο κυρίως οὐκ ἔστιν,
ὅτι ἐν τῷ ὄντι ἔστιν; Ὡς κενὼν τε καὶ παραλόγων δογ-
μάτων! νῦν πρῶτως τῆς κενοφωνίας ταύτης ἡκού-
σαμεν, ὅτι ὁ Κύριος δι' οὗ τὰ πάντα, κυρίως οὐκ
ἔστιν. Καὶ οὕτω τοῦτο δεινόν, ἀλλ' εἴ τι καὶ τούτου
παραλογώτερον, τὸ μὴ μόνον μὴ εἶναι αὐτὸν λέγειν,
ἢ μὴ κυρίως εἶναι, ἀλλὰ καὶ τῇ συνθέτῳ τε καὶ ποι-
κίλῃ ἐνθεωρεῖσθαι φύσει· οὐκ ὦν γὰρ, φησὶν, οὐδὲ
ἀπλούς ὦν. Ὡς δὲ τὸ ἀπλὸν οὐ πρόσεστι, τὸ ποικίλον
δηλονότι προσμαρτυρεῖται, καὶ σύνθετον. Πῶς οὖν ὁ
αὐτὸς καὶ οὐκ ἔστιν ὅλως καὶ σύνθετος κατὰ τὴν οὐ-
σίαν ἔστιν; Χρὴ γὰρ τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ καθόλου
προσμαρτυροῦντας αὐτῷ τὸ ἀνυπαρκτον, μηδὲ σύν-
θετον λέγειν, ἢ τὸ σύνθετον ἐπικαλοῦντας αὐτῷ, μὴ
ἐξαιρεῖν τοῦ ὄντος. Ἀλλ' ὡς ἂν πολυειδῶς τε καὶ ποι-
κίλως γίνοντο παρ' αὐτῶν ἡ βλασφημία, πᾶσι σφάλ-
λεται τοῖς ἀθέοις νοήμασι· τῇ μὲν πρὸς τὸ ὄν συγ-
κρίσει, μὴ εἶναι Κύριον λέγουσα· τῇ δὲ πρὸς τὸ
ἀπλὸν σχήσει, ἀμοιρεῖν τῆς ἀπλότητος· οὐκ ὦν, οὐδὲ
ἀπλῶς, οὐδὲ κυρίως ὦν. Τίς τῶν παραβεβηκότων τὸν
λόγον καὶ τὴν πίστιν ἐξομοσαμένων τοσοῦτον ἐνεδα-
φιδεύσατο ταῖς ἀρνητικαῖς τοῦ Κυρίου φωναῖς; Ἀν-
τιεπισημῆθη τῷ θεῷ τοῦ Ἰωάννου κηρύγματι.
Ὁσάκις γὰρ ἐκεῖνος τὸ ἦν τῷ Λόγῳ προσμαρτύρησε,
τοσαυτάκις οὕτως ἀντιθεῖναι τὸ οὐκ ἦν τῷ ὄντι ἐπι-
λονεῖχθαι. Καὶ τῷ ἁγίῳ στόματι τοῦ πατρὸς ἡμῶν
διαμάχεται ταῦτα προσφέρων κατ' αὐτοῦ τὰ ἐγκλη-
ματα· ὅτι ἀμελεῖ τῶν διορισμῶν τούτων Βασιλεῖος,
ὄντα λέγων τὸν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ, καὶ ἐν
τοῖς κόλποις ὄντα, ὡς τῆς τοιαύτης προσθέσεως τῆς
κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν κόλπον, παραγραφομένης τοῦ
ὄντος τὴν ὑπαρξιν. Ὡς κενὼν μαθημάτων! οἷα παι-
δεύουσιν οἱ παιδευταὶ τῆς ἀπάτης! οἷων δογμάτων
εἰσηγῆται τοῖς ἀκούουσιν γίνονται! τὸ ἐν τινι ὄν μὴ
εἶναι διδάσκουσιν. Οὐκοῦν, ἐπειδὴ ἐντός σου ἔστιν,
Εὐνόμε, ἢ καρδία καὶ ὁ ἐγκέφαλος, οὐκ ἔστι κατὰ τὸν
ὄν διορισμὸν τούτων ἐκάτερον. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο
κυρίως ὁ Μονογενὴς Θεὸς οὐκ ἔστι, διότι ἐν τοῖς τοῦ
Πατρὸς ἔστι κολοίποις, πᾶν τὸ ἐν τινι ὄν, τοῦ εἶναι

PATROL. GR. XLV.

A sibi fingit, ideo imaginatio non est cursus. Sed
etiamsi abusive ita dicatur, falsa tamen nominis
appellatione vocatur. Ergo qui audet Unigenitum
Deum, vel non esse, vel non proprie esse dicere,
aperte in ipsum fidem abrogat dogmatis. Quis
enim amplius ei qui non est crediderit? vel huic
assenserit, ejus esse improprium et quod substi-
tere nequeat, ab inimicis veri Domini demon-
stratum fuerit.

At ne cui videatur calumnia quadam contra ad-
versarios id a nobis proferri, ipsam apponam im-
piorum dictionem sic habentem: Qui non est, in-
quit, neque proprie est, qui est in sinibus ejus qui est,
et qui in principio est, et apud Deum est; etsi
Basilii, hac definitione et adjectione neglecta,
mutet entis appellationem prae ter veritatem. Quid
dicis? Qui est in Patre non est, qui in principio
est et in Patris sinibus, propterea non est, quia
in principio est, et in Patre est, et in sinibus ejus
qui est conspicitur; propterea proprie non est,
quia est in eo qui est? O vana futiliaque et ab-
surdum dogmata! Nusquam antea hanc vocis ina-
nitatem sive vaniloquentiam audivimus: quod Do-
minus, per quem omnia, proprie non est. Nec
adhuc hoc grave est, sed illud etiam multo est
absurdius, non solum non esse ipsum dicere, vel
non proprie esse; sed etiam in composita variaque
conspici natura: non enim, ait, ens, neque simplex
ens. Cui autem simplicitas non adest, quod est
varium nempe attribuitur, et quod compositum.
Quomodo igitur idem et non est omnino, et com-
positum secundum essentiam est? horum duorum
alterum oportet, vel omnino ei assignantes quod
non existit, neque compositum dicere, vel com-
positum in ipso vocantes, non eximere ex eo quod
est. Sed ut multiformiter et varie ab ipsis fiat blas-
phemia, omnibus hallucinatur impiis notionibus.
Nam ad ens comparatione facta, non esse Dominum
dicit: et relatione cum eo quod simplex est, eum
simplicitate privat et destituit. Non ens, inquit,
neque simpliciter, neque proprie ens. Quis eorum
qui sermonem transgressi sunt et fidem ejurarunt,
tam largus est et liberalis in profundendis vocibus,
quibus Dominus negatur? Ambitiosa contentione
ex adverso repugnat huic divino Joannis praeconio.
Quoties enim ille quod erat Verbo attribuit, toties hic
opponere non erat ei qui est, pertinaciter obnixus est.
Et ori sancto patris nostri repugnat hac adversus eum
proferens crimina: quod nimirum Basilii has defi-
nitiones negligit, dicens eum esse qui est in Patre,
et in principio et in sinibus, quasi nimirum ejus-
modi additio, in principio, et in sinu, praescribat
ac definiat ejus qui est existentiam. O inania et
nugacia documenta! qualia praecipiant erroris ma-
gistri! qualium decretorum auctores auditoribus
sunt! quod in aliquo est, non esse docent. Ergo,
quoniam intra te, o Eunomi, est cor et cerebrum,
secundum tuam distinctionem, horum utrumque non

est. Si enim ob eam causam Unigenitus Deus proprie non est, quia in Patris est sinibus, quidquid est in aliquo, funditus e rerum natura sublatum est. Atqui in te cor est et non pectus, igitur secundum tuam rationem vel omnino dicendum est non esse ipsum, vel non proprie esse. Sed quod inductum et blasphemum, id est impie et scelerate prolatum, in ejus dictis tantum est et tale, ut etiam ante nostros sermones mente præditis sit perspicuum et manifestum; ut autem magis ejus cum impietate conjuncta dementia innotescat, hoc iis quæ ante diximus adjiciemus: Si solum proprie esse licet dicere, cui Scripturæ sermo absolutum et liberum attribuit esse, quamobrem veluti aquarii habentes potestatem bibendi, siti enecantur? et hic in promptu habens adversus blasphemiam in Filium præsentaneum remedium, connivens prætercurrit, velut servari metuens. Et Basilium turpi fama differt quod distinctiones silentio tacitus præteriens, solum in se ipso verbum erat in Unigenito exposuit. Atqui poterat, quæ ille vidit, et eorum qui habent oculos unusquisque videt, et hic etiam videre. Quod mihi videtur divino instinctu afflatuque concitatus excelsus Joannes, ut ora eorum qui Christum oppugnant obstrueret, quique propter has accessiones, Christi verum esse et proprium irritum facere conarentur, simpliciter, absolute, et interminate dixisse, Deus erat Verbum, et vita erat, et lux erat, et non solum qui est in principio, et apud Deum, et in sinibus Patris: ita ut per talem relationem proprie esse Domini tollatur: sed dicendo quod Deus erat, hac libera et soluta voce omnem circuitum ad impietatem currentium cogitationibus intercidit. Præterea quod etiam magis adversariorum malignitatem refellit: si enim in aliquo esse argumentum faciunt, quod non sit proprie, neque Patrem proprie esse omnino consentitur qui in Evangelio didicerunt, quod quemadmodum Filius in Patre, sic et Pater in Filio manet, secundum Domini vocem. Æquale est enim in sinibus Patris esse Filium, et in Filio Patrem esse dicere. Obiter etiam hoc examinemus: Quando, ut inquirunt, non erat Filius, quid continebat Patris sinus? Prorsus enim vel plenum dabunt ipsum fuisse, vel inanem ponent. Si igitur plenus erat sinus: Filius omnino erat sinus plenitudo. Quod si aliquam in Patris sinibus spectant inanitatē, nihil aliud quam ex incremento perfectionem ei assignant, quia ab inani et deficiente ad plenum et perfectum transmigret. Sed non cognoverunt, neque intellexerunt, ait David de his qui in tenebris ambulant; qui enim veræ luci bellum intulit, in luce animum habere non potest. Ideo adjacet ex consequenti, quod hanc impietatem non intellexerunt.

Quinetiam a Patre Filii essentiam imperio regi sive Patris dominio subjici autumat, sic dicens ad verbum: *Non enim hanc sibi ut propriam vindicat dignitatem, qui per Patrem est et vivit, cum etiam hujus dominatrix essentia ad seipsam trahat entis*

πάντως ἐξήρηται. Ἀλλὰ μὴν ἐν σοὶ ἡ καρδία καὶ οὐ καθ' ἑαυτὴν ἐστίν. Ἄρα κατὰ τὸν ὁν λόγον ἡ καθόλου χρὴ μὴ εἶναι λέγειν αὐτὴν, ἢ μὴ κυρίως εἶναι. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀπαιδεύτον ἐν τοῖς εἰρημένους παρ' αὐτοῦ καὶ τὸ βλάσφημον, τοσοῦτόν τε καὶ τοιοῦτον, ὡς καὶ πρὸ τῶν ἡμετέρων λόγων καταφανὲς εἶναι τοῖς νοῦν ἔχουσιν· ὡς δ' ἂν μᾶλλον ἐπίδηλος αὐτοῦ γένοιτο μετὰ τῆς ἀπεθείας ἡ ἀνοία, τοῦτο τοῖς προσηρημένοις προσθήσομεν· Εἰ μόνον ἔστι κυρίως εἶναι λέγειν, ὃ τῆς Γραφῆς ὁ λόγος ἀπολελυμένον τε καὶ ἀσχετον μαρτυρεῖ τὸ εἶναι, διὰ τί καθάπερ οἱ ὕδροφοροῦντες ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ πλεῖν τῇ διψῇ φθείρονται; Καὶ οὗτος πρόχειρον ἔχων τῆς κατὰ τοῦ Υἱοῦ βλασφημίας τὸ ἀντιφάρμακον, ἐπιμύσας παρέδραμεν, ὥστε τὸ σωθῆναι φοβούμενος. Καὶ ἀδικεῖν αἰτιάται Βασίλειον, ὅτι τοὺς προσδιορισμούς σιωπήσας, μόνον ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ ἦν ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς διηγῆσατο. Καίτοι γε δυνατόν ἦν, ἃ ἐκεῖνος οἶδε, καὶ ἕκαστος τῶν ὀφθαλμοῦς ἔχόντων ὁρᾶν, καὶ τοῦτον ἰδεῖν. Ὁ μοι δοκεῖ προφητικῶς κινήθης ὁ ὑψηλὸς Ἰωάννης, ὡς ἂν ἐμφραγεῖται τὰ στήματα τῶν χριστομαχοῦντων διὰ τὰς προσθήκας ταύτας ἀθετούντων τοῦ Χριστοῦ τὸ κυρίως εἶναι, ἀπλῶς καὶ ἀδιορίστως εἰπεῖν, ὅτι Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, καὶ ζωὴ ἦν, καὶ φῶς ἦν, οὐ μὴν ἐν ἀρχῇ, καὶ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐν κόλποις τοῦ Πατρὸς ὡς τε διὰ τῆς τοιαύτης σχέσεως ἀναρίεσθαι τοῦ Κυρίου τὸ κυρίως εἶναι· ἀλλὰ τὸ εἰπεῖν ὅτι Θεὸς ἦν, τῇ ἀσχετῇ ταύτῃ καὶ ἀπολύτῃ φωνῇ, πᾶσαν περιδρομὴν τῶν εἰς ἀσέθειαν τρεχόντων τοῖς λογισμοῖς ὑποτέμνεται. Καὶ ἔτι πρὸς τοῦτοισι δ' καὶ μᾶλλον ἐλέγχει τὴν τῶν ἀντικειμένων κακόνειαν· εἰ γὰρ τὸ ἐν τινι εἶναι σημεῖον ποιούνται τοῦ μὴ κυρίως εἶναι, οὐδὲ τὸν Πατέρα κυρίως εἶναι πάντως συντίθενται, μεμαθηκότες ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτι ὥστε ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ μένει, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν. Ἰσον γὰρ ἐστὶ τῷ ἐν κόλποις εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, τὸ ἐν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα εἶναι λέγειν. Ἐν παρόδῳ δὲ καὶ τοῦτο προσεξετάσωμεν· Ὅτε οὐκ ἦν, ὡς φασιν, ὁ Υἱὸς, τί περιείχε τοῦ Πατρὸς ὁ κόλπος; Πάντως γὰρ ἡ πλήρης δώσουσιν αὐτὸν εἶναι, ἢ κενὸν ὑποθήσονται. Εἰ μὲν οὖν πλήρης ἦν ὁ κόλπος, ὁ Υἱὸς πάντως ἦν τοῦ κόλπου τὸ πληρωμα. Εἰ δὲ τινα κενότητα τοῖς τοῦ Πατρὸς ἐνθεωροῦσι κόλποις, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἐκ παραυξήσεως αὐτῶν προσμαρτυροῦσι τὴν τελειότητα, ἀπὸ τοῦ κενοῦ τε καὶ λείποντος ἐπὶ τὸ πλήρες μετισταμένου καὶ τέλειον. Ἀλλ' οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ συνήκαν, φησὶν ὁ Δαβὶδ περὶ τῶν ἐν σκότει διαπορευομένων. Ὅ γὰρ ἐκπεπολεμωμένος τῷ ἀληθινῷ φωτὶ, ἐν φωτὶ τὴν ψυχὴν ἔχειν οὐ δύναται· διὰ τοῦτο προσκαίμενον ἐκ τοῦ ἀκολούθου τὸ τὴν ἀσέθειαν ταύτην ἐπανορθούμενον, ὥστε ἀοραοῖς πληγέντες κατὰ τοὺς Σοδομίτας οὐ κατενόησαν. castigat, tanquam cæcitate perculsi velut Sodomitæ

Ἀλλὰ καὶ κυριεύεσθαι λέγει παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν, οὕτω λέγων τῷ ῥήματι· *Ὁὐ γὰρ οἰκειοῦται ταύτην τὴν ἀξίαν ὁ διὰ τὸν Πατέρα ὢν καὶ ὢν, τῆς καὶ τούτου κυριεύουσας οὐσίας πρὸς ἑαυτὴν ἐλκούσης τὴν τοῦ ὄντος ἔννοιαν*. Εἰ μὲν

οὐν τινὲ τῶν ἔξω σοφῶν ταῦτα δοκεῖ. μηδὲν ἐνοχλεῖσθω τὰ Εὐαγγέλια, μηδὲ ἡ λοιπὴ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς διδασκαλία. Τίς γὰρ κοινωνία τῷ Χριστιανῷ λόγῳ πρὸς τὴν μαρνανθεῖσαν σοφίαν; Εἰ δὲ τοῖς γραφικοῖς ἐπερεῖδεται, δεῖξάτω τοιαύτην ἐκ τῶν ἁγίων φωνῇ, καὶ ἡμεῖς σιωπήσομεν. Βούντος ἀκούω τοῦ Παύλου, ὅτι *Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός*. Ἀλλ' ἀντιβοῶ τῷ Παύλῳ Εὐνόμιος, δοῦλον ὀνομάζων τὸν Χριστόν. Ἄλλο γάρ τι δουλείας ἡμεῖς; οὐκ ἐπιγινώσκουμεν γινώρισμα, πλὴν τὸ ὑποχείριον εἶναι καὶ κυριεύεσθαι, δοῦλος πάντως ἐστίν. Ὁ δὲ δοῦλος τῇ φύσει Κύριος εἶναι οὐ δύναται, καὶ ἐκ καταχρήσεως λέγεται. Καὶ τί μοι φέρειν εἰς μαρτυρίαν τὴν τοῦ Κυρίου κυριότητα εἰς τὰς τοῦ Παύλου φωνάς; Αὐτὸς γάρ ὁ Παῦλος δεσπότης πρὸς τοὺς μαθητάς φησιν ἀληθῶς εἶναι Κύριος, ἀποδεχόμενος τὴν ὁμολογίαν τῶν διδασκαλῶν αὐτὸν καὶ Κύριον ὀνομαζόντων, λέγει γάρ, ὅτι *Ὑμεῖς καλεῖτέ με Κύριον καὶ διδάσκαλον, καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ*· τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο καὶ τὸν Πατέρα παρ' αὐτῶν ἐνομοθέτησε λέγεσθαι εἰπόν· *Μὴ καλέσητε καθηγητὴν ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γὰρ ὁμῶν καθηγητὴς, ὁ Πατὴρ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Τίνοι τοίνυν προσεκτέον ἡμῖν ἐν μέσῳ τούτων ἀπειλημένους; Ἐκείθεν αὐτός· τὸ ὁ Κύριος, καὶ ὁ λαλοῦντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστόν, τὸ μὴ χρῆναι δοῦλον αὐτὸν ἐνοεῖν ἐγκυλεύεται, ἀλλ' οὕτω τιμᾶν αὐτόν, καθὼς τιμᾶται ὁ Πατὴρ. Ἐντεῦθεν Εὐνόμιος δουλείας ἐπάγει τῷ Κυρίῳ γραφῇ, κυριεύεσθαι λέγων τὸν τοῦ παντός ἐξημμένον τὸ κράτος. Ἀρα ἀμφίβολος ἡμῖν τοῦ πρακτικοῦ ἡ αἵρεσις; Ἡ παρ' ὀλίγον ἐστὶν ἡ τοῦ λυσιτελεστέρου διάκρισις; Ἀτιμάσω Παύλου τὴν συμβουλήν, ὦ Εὐνόμιε; Μὴ πιστοτέραν ἡγήσομαι τῆς σῆς; ἀπάτης τὴν τῆς ἀληθείας φωνήν; *Ἀλλ' εἰ μὴ ἤλθοι καὶ ἐλάλησα*, φησιν, αὐτοῖς, *ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον*. Ἐπεὶ οὖν αὐτὸς ἐλάλησεν αὐτοῖς ἀληθῶς λέγων ἑαυτὸν εἶναι Κύριον, οὐχὶ ψευδῶς ὀνομάζεσθαι· Εἰμὶ γάρ, φησιν, οὐχὶ ὀνομάζομαι... τί ἀναγκαῖον ποιεῖν, ὃ ἀναπόδραστός ἐστιν ἐκ τοῦ προγῶναι ἡ τιμωρία;

Ἀλλ' ἴσως πάλιν ἡμῖν πρὸς ταῦτα τὴν συνήθη σοφίαν ἀντιπροβάλλεται, καὶ λέξει τὸν αὐτὸν καὶ δουλεύειν καὶ Κύριον εἶναι, ὑπὸ μὲν τοῦ κρατοῦντος κυριεύομενον, τῶν δὲ λοιπῶν κυριεύοντα. Λέγεται δὲ τὰ σοφὰ ταῦτα κατὰ τὰς τριόδους παρὰ τῶν ἑραστῶν τῆς ἀπάτης περιφερόμενα, οἱ διὰ τῶν ἀνθρωπίνων περιστάσεων τὰς ματαίας ἑαυτῶν ὑπολήψεις περὶ τὸ θεῖον κρατύνουσιν. Ἐπειδὴ γὰρ αἱ κατὰ τὸν βίον τοῦτον συντυχίαι, τῶν τοιούτων ἡμῖν πραγμάτων τὰ ὑποδείγματα φέρουσιν, οἷον ἐπ' οἰκίας ἐστὶν εὐπορώτερας ἰδεῖν, τὸν δραστικώτερόν τε καὶ εὐνούστερον τῶν ὁμοδούλων προτεταγμένον τῶν προσταγμάτων τοῦ δεσπότη, τὴν κατὰ τῶν ὁμοτίμων ὑπεροχὴν λαχόντα, ταύτην μεταγούσιν ἐπὶ τὰ θεῖα δόγματα τὴν διάνοιαν· ὥστε τὸν μονογενῆ Θεὸν ὑπεξευγμένον τῇ δυναστείᾳ τοῦ ὑπερέχοντος, μηδὲν ἐμποδίζεσθαι τῇ

A *notionem*. Si quidem alicui externorum sapientum hæc probantur, nihil inturbentur Evangelia, neque reliqua divinitus inspiratæ Scripturæ doctrina. Quæ enim communicatio Christianorum sermoni, cum stulta et fatua sapientia? Quod si scriptis innititur, ostendat talem ex sanctis Scripturis vocem, et nos tacebimus. Clamantem audio Paulum, quod *Unus Dominus Jesus Christus*. Sed Paulo reclamat et adversatur Eunomius, Christum servum nominans. Non enim aliud nos servitutis indicium et certum signum agnoscimus, quam subditum esse et imperium pati; qui talis est, certe servus est. Servus autem natura Dominus esse non potest, quamvis abusive dicatur. Quid mihi necesse est Pauli voces ad demonstrandam Domini dominationem in testimonium afferre? Ipse enim Pauli Dominus ad discipulos ait se vere Dominum esse, approbans horum confessionem qui ipsum magistrum et Dominum nominabant; dicit enim: *Vos vocatis me Dominum et magistrum, et bene quidem dicitis: sum enim*¹⁵. Hoc idem et Patrem ab ipsis jussit appellari, cum dixit: *Neque vocaveritis magistrum in terra; unus enim magister vester, Pater qui in cælis*¹⁶. Cuinam igitur nobis in medio horum interceptis adhærendum est? Illinc ipse Dominus, et qui in seipso habet loquentem Christum, non oportere ipsum servum animo concipere præcipit, sed sic ipsum colere sicut colitur Pater. Istinc Eunomius Domino servitutis actionem intendit, dum asserit eum qui universi imperium adeptus est, dominationi subjici. An ambigua nobis ejus quod agendum est electio? an parum interest utilioris discretio? Consilium Pauli, o Eunomi, contemnam? Veritatis vocem tuo errore credibiliorem non arbitror? *Nisi venissem, ait, et eos allocutus essem, peccatum non haberent*¹⁷. Quoniam igitur ipse locutus est ipsis, vere dicens seipsum esse Dominum, non falso nominari: Sum enim, inquit, non nominor, quid necesse est facere, cui ex eo quod prænovit inevitabile est supplicium?

Sed fortasse ad hæc rursus usitatam sapientiam nobis refractarius opponet, et dicet eundem et servire et Dominum esse; præpotenti quidem subjectum, reliquis vero dominantem. Hæc autem docte dicuntur in trivialibus amatoribus erroris circumferri, qui per humanas circumstantias vanas suas de Deo opiniones confirmant. Quandoquidem enim qui in hac vita contingunt casus talium rerum nobis exempla afferunt, cujusmodi in familia copiosiore licet videre, ex conservis ad agendum promptiorem magisque benivolam, rebus sui domini præfectum, contra æquales gradum altiore sortitum; hunc ad divina dogmata conceptum transferunt, ita ut unigenitum Deum potestati supereminentis subjugatum nihil est quod impediat, quin dominantis auctoritate inferiorum præfecturam obtineat. Sed

¹⁵ Joan. xiii, 13. ¹⁶ Matth. xxiii, 9. ¹⁷ Joan. xv, 22.

nos tali sapientiæ cum dixerimus valere, pro nostra intelligentiæ mediocritate de hac re sermonem consideremus. An Patrem natura Dominum constituentur, an alicujus suffragio ad hoc venisse? Sed neminem eo amentię et infamię processisse arbitror, qui modo quocunque mentis et intelligentiæ sit compos, ut non Deo universorum dominationem natura inesse testetur. Quod enim natura est simplex et partium experts et incompositum, quod quidem fuerit, totum per totum hoc est, non ex mutatione alicujus alterius factum: sed in quo est, permanens in æternum. Quid igitur et de Unigenito existimarunt? utrum simplicem et ejus essentiali constituentur, an aliquam in ea compositionem intelligunt? Si igitur aliquid varium et multiplex multisque partibus constans hunc esse arbitrantur; neque plane deitatis nomen ei concedent, ad materiales quasdam et corporales opiniones decretum de Christo traducescentes. Quod si simplicem esse consentiunt, quomodo in simplicitate subjecti, contrariorum concursus licet intueri? ut enim vitæ et mortis in contrarium immediata est oppositio, sic cum servitute dominatio nullum habet consortium, et propriis affectionibus alienata est. Si quis enim horum utrumque in seipsis consideret, non æqualem ambobus aptaverit definitionem. Quorum autem definitio non eadem, horum etiam natura omnino differt. Si igitur simplex secundum naturam Dominus, quomodo in subjecto contrariorum duplicitas esse possit, servitute nimirum cum dominatione contemperata? Sed si Dominus secundum sanctorum doctrinam conceditur, ipsum expertem esse contrarii simplicitatis subjecti testatur. Quod si ipsum servire denuntiant, frustra ei nomen dominationis attribuant. Quod enim simplex et simplicem natura, ad contrarias proprietates non discinditur. Quod si illud quidem ipsum esse dicunt, hoc vero dici: natura quidem servum, nomine vero dominum: ostendant libere ejusmodi vocem, et nos a contradictionis laboribus longis requiescere faciant. Quis enim in vanis tam otio abundans est, ut aperta, clara et indubitata rationibus redarguat? Neque enim si quis sui ipsius cædis scelus indicaverit, accusatoribus labor relinquitur, certis ut demonstrationibus eadem ad probationem adducant, eamque factam esse convincant. Sic nos non amplius argumentis certa ratione exquisitis adversarios reprehendemus, cum hucusque impietate processerint. Qui enim unigenitum Deum servum natura asserit, hunc sibi conservum per quæ ait adstruit: ex eoque duplex absurditas necessario inferetur; vel enim conservum contemnet et fidem negabit, jugo dominationis Christi excusso; vel servum venerabitur, et naturam sui juris et liberam aversatus, quodam modo seipsum pro Deo colet. Si enim in servitute quidem seipsum, in servitute autem videt etiam id quod colitur, in seipsum plane intuetur, qui alium seipsum in eo quod adoratur videt. Enimvero alia omnia quæ necessario in hujus dog-

Α τοῦ δυναστεύοντος ἐξουσία πρὸς τὴν τῶν κατὰδεστέ-
ρων ἡγεμονίαν. Ἄλλ' ἡμεῖς ἐβρόνθισαι φράσαντες τῇ
τοιαύτῃ σοφίᾳ, κατὰ τὸ ἡμέτερον τῆς διανοίας μέτρον
τὸν περὶ τοῦτου λόγον διασκεψώμεθα. Ἄρα τὸν Πα-
τέρα φύσει Κύριον ὁμολογοῦσιν, ἢ διὰ χειροτονίας
τινὸς πρὸς τοῦτο ἐλθεῖν; Ἀλλὰ οὐκ οἶμαι εἰς τοῦτο
μανίας ἐλθεῖν τὸν καὶ ὅπως οὖν διανοίας μετέχοντα
ὡς μὴ τῇ φύσει προσμαρτυρεῖν τῷ Θεῷ τῶν ὄλων τὴν
κυριότητα. Ὁ γὰρ ἄπλοῦν τῇ φύσει καὶ ἀμερὲς καὶ
ἀπύθμετον, ὅπερ ἂν τύχη ὅν, ὄλον διόλου τοῦτό ἐστιν,
οὐκ ἐκ μεταβολῆς τινος ἐτέρου γινόμενον: ἀλλ' ἐν
ᾧ ἐστίν, διαμένον πρὸς τὸ αἰδίον. Τί οὖν καὶ περὶ τοῦ
Μονογενοῦς ὑπελήφασιν; Ἄρα ἀπλὴν αὐτοῦ τὴν οὐ-
σίαν ὁμολογοῦσιν, ἢ τινα καὶ σύνθεσιν περὶ αὐτὴν ἐν-
νοοῦσιν; Εἰ μὲν οὖν ποικίλον τι χρῆμα καὶ πολυμερὲς
εἶναι τοῦτον νομίζουσιν, οὐδὲ τὸ ὄνομα πάντως τῆς
θεότητος αὐτῷ συγχωρήσουσιν, εἰς ὁλώδεις τινὰς καὶ
σωματικὰς ὑπολήψεις τὸ περὶ τοῦ Χριστοῦ δόγμα με-
τόντες. Εἰ δὲ ἄπλοῦν εἶναι συντίθενται, πῶς ἐστὶ τῇ
ἀπλότῃ τοῦ ὑποκειμένου τὴν τῶν ἐναντίων συνδρο-
μὴν ἐνθεωρεῖται; Ὡς γὰρ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου
ἀμεσὸς ἐστὶν ἡ πρὸς τὸ ἐναντίον ἀντιδιάστασις, οὕ-
τως ἡ κυριότης πρὸς τὴν δουλείαν ἀμικτός ἐστὶ καὶ
ἡλλοτριωμένη τοῖς ἰδιόζουσιν. Οὐ γὰρ ἂν τις ἐκότερον
τούτων ἐφ' ἑαυτὸν θεωρῶν, τὸν Ἰσὺν ἀμφοτέρους ἀρ-
μόσειε λόγον. Ἐν δὲ ὁ λόγος οὐχ ὁ αὐτός, τούτων καὶ
ἡ φύσις πάντως διάφορος. Εἰ οὖν ἄπλους κατὰ τὴν
φύσιν ὁ Κύριος, πῶς ἂν γένοιτο περὶ τὸ ὑποκειμένον
ἡ τῶν ἐναντίων διπλὴ, δουλείας συνανακρινωμένης
τῇ κυριότητι; Ἀλλ' εἰ Κύριος κατὰ τὴν τῶν ἁγίων
C διδασκαλίαν ὁμολογεῖται, ἀμέτοχον αὐτὸν εἶναι τοῦ
ἐναντίου ἡ ἀπλότης τοῦ ὑποκειμένου μαρτύρεται.
Εἰ δὲ δουλεύειν αὐτὸν ἀποφαίνονται, μάτην αὐτῷ τὸ
ὄνομα προσμαρτυροῦσι τῆς κυριότητος. Τὸ γὰρ ἄπλοῦν
τῇ φύσει πρὸς τὰ ἐναντία τῶν ἰδιωμάτων οὐ διασχί-
ζεται. Εἰ δὲ τὸ μὲν εἶναι φασιν αὐτὸν, τὸ δὲ λέγεσθαι·
τῇ φύσει μὲν δούλον, τῷ ὀνόματι δὲ Κύριον· δεῖξά-
τωσαν ἐν παρῳήσῃ τοιαύτην φωνήν, καὶ ἀναπαύσου-
σιν ἡμᾶς τῶν μακρῶν περὶ τὴν ἀντίρρῳσιν πόνων.
Τίς γὰρ οὕτως ἐν τοῖς ματαίοις εὐσχολός, ὡς τὰ φα-
νερὰ τε καὶ ἀναμφίβολα διὰ λογισμῶν ἐξελέγγειν;
Οὐδὲ γὰρ εἰ τις αὐτοῦ καταμηνύσει τοῦ φόνου τὸ
μίasma, πόνος τις ὑπολείπεται τοῖς κατηγοροῖς, δι'
ἀποδείξων τινων ἄγειν τὴν μαιφονίαν εἰς ἔλεγχον.
D Οὕτω καὶ ἡμεῖς οὐκέτι τὸν ἐκ τῆς ἐξετάσεως ἔλεγχον
τοῖς ἐναντίοις ἐπίσομεν, ὅταν μέχρι τούτου τῇ ἀσε-
βείᾳ προέλθωσιν. Ὁ γὰρ δούλον τῇ φύσει λέγων τὸν
μονογενῆ Θεόν, ὁμῶδουλον αὐτῷ τοῦτον δι' ὧν λέγει
κατασκευάζει, ἐκ δὲ τούτου διπλὴ ἡ ἀτοπία κατ' ἀνάγκην
συνενεχθήσεται. Ἡ γὰρ καταφρονήσῃ τοῦ ὁμοδοῦ-
λου καὶ τὴν πίστιν ἀρνήσεται, τὸν ζυγὸν τῆς τοῦ Χρι-
στοῦ δεσποτείας ἀποσεισάμενος· ἢ ὑποκύψει τῷ δούλῳ,
καὶ ἀποστραφεί τὴν αὐτοκρατίαν τε καὶ ἀδέσποτον φύ-
σιν, πρότερον τινὰ αὐτὸν ἀντὶ Θεοῦ σεβασθήσεται. Εἰ
γὰρ ἐν δουλείᾳ μὲν αὐτὸν, ἐν δουλείᾳ δὲ ὁρᾷ καὶ τὸ
σεβασμα, πρὸς αὐτὸν ἀτεχνῶς βλέπει, ὁ ἄλλον αὐτὸν
ἐν τῷ σεβάσματι βλέπων. Ἀλλὰ μὴν τὰ ἄλλα πάντα
ὅσα κατ' ἀνάγκην τῇ κακίᾳ ταύτῃ συνθεωρεῖται τοῦ
δόγματος, τίς ἂν ἐξαριθμήσαιο λόγους; Τίς γὰρ εἰς

οἶδεν ὅτι ὁ δούλος τῇ φύσει καὶ πρὸς δεσποτικὴν ἀνάγκην ἡσυχολημένος, οὐδὲ τοῦ κατὰ τὸν φόβον πάθους ἐκτὸς ἂν εἴη; συνέζευκται γάρ πως τῇ φύσει τῆς δουλείας ὁ φόβος. Καὶ τοῦτου μάρτυς ὁ θεὸς Ἀπόστολος εἰπὼν, ὅτι *Οὐκ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον*. "Ὡστε καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ κατὰ τὸν φόβον πάθος ἐπιθρολλησούσι τῷ ὁμοδούλῳ Θεῷ.

Ἄλλ' ὁ μὲν τῆς αἱρέσεως Θεός, τοσοῦτον. Ἡμεῖς δὲ οἱ κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἐπ' ἐλευθερίᾳ παρὰ Χριστοῦ κληθέντες τοῦ τῆς δουλείας ἡμᾶς ἐλευθερώσαντος, ὅσα φρονεῖν παρὰ τῶν Γραφῶν ἐδιδάχθημεν, δι' ὀλίγων ἐκθήσομαι. Ἐγὼ γὰρ ἐκ τῆς θείας διδασκαλίας ὀρμώμενος, θαρσύν ἀποφαίνομαι, ὅτι οὐδὲ ἡμᾶς δούλους ὁ θεὸς βούλεται λόγος, μετασκευασθείσης ἡμῖν πρὸς τὸ κρεῖττον τῆς φύσεως. Καὶ ὁ πάντα λαβὼν τὰ ἡμέτερα, ἐφ' ὧτε ἀντιδοῦναι τὰ ἴδια, ὡς τὰς νόσους, καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν κατάραν, καὶ τὴν ἁμαρτίαν, οὕτω καὶ τὴν δουλείαν ἔλαβεν· οὐχ ὡς αὐτὸν ἔχειν ἃ ἔλαβεν, ἀλλ' ὡς ἐκκαθάραι τῶν τοιούτων τὴν φύσιν, ἐξαφανισθέντων ἐν τῇ ἀκηράτῳ φύσει τῶν ἡμετέρων. Ὡς οὖν οὐκ ἔσται κατὰ τὴν ἐλπιζομένην ζωὴν οὐ νόσος, οὐ κατάραν, οὐχ ἁμαρτία, οὐ θάνατος, οὕτως εἰς ἀφανισμόν καὶ ἡ δουλεία μετὰ τούτων διελεύσεται. Καὶ ὅτι ταῦτα ἀληθῆ λέγω, αὐτὴν πρὸς μαρτυρίαν καλῶ τὴν ἀλήθειαν, ἣ φησι πρὸς τοὺς μαθητάς, ὅτι *Οὐκέτι καλῶ ὑμᾶς δούλους, ἀλλὰ φίλους*. Εἰ οὖν τὸ καθ' ἡμᾶς ἔσται κατὰ τὸν τῆς δουλείας ὀνειδισμὸν ἐλευθερίαν, πῶς ὁ τοῦ παντὸς δεσπότης παρὰ τῆς παραπληξίας τε καὶ μανίας τῶν ἐξεστηκότων τούτων καταδουλοῦται; Οἱ κατὰ τὸ ἀκόλουθον πάντως, οὐδὲ γινώσκουσιν αὐτὸν τὰ τοῦ Πατρὸς διορίζονται, διὰ τὴν περὶ τῶν δούλων ἀπόφασιν, ἣ φησιν, ὅτι ὁ δούλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ ὁ κύριος αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅταν ταῦτα λέγωσιν, ἀκουσάτωσαν ὅτι πάντα ἐν αὐτῷ τὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἔχει, καὶ πάντα βλέπει ὅσα ὁ Πάτερ ποιεῖ, καὶ οὐδὲν τῶν πατρικῶν ἀγαθῶν ἔξω τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐστὶ γνώσεως. Πῶς γὰρ ἂν τὸ τοῦ Πατρὸς μὴ ἔχοι, ὅλον ἔχων ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα; Οὐκοῦν εἰ δούλος μὲν οὐ γινώσκει τί ποιεῖ ὁ δεσπότης, ὁ δὲ πάντα ἐν αὐτῷ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει, νηφάτωσάν ποτε οἱ τῇ μέθῃ παράφοροι, καὶ ἀναβλεψάτωσαν νῦν γοῦν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὅτι ὁ πάντα ἔχων ἐφ' αὐτοῦ χαρακτήρα, καὶ ὁ τοῦ παντὸς βασιλεὺς, μὴ ὁμοτίμον ἔχει ἐαυτῷ τὴν μορφήν. Ἢ πῶς ἡ ἀτιμία τῆς ἀληθινῆς ἀπαυγάζεται δόξης; Ἀτιμία γάρ ἐστιν ἡ δουλεία. Πῶς δὲ ὁ τοῦ βασιλέως Υἱὸς εἰς δουλείαν γεννᾶται; οὐκ ἐστὶ ταῦτα, οὐκ ἐστίν. Ἄλλ' ὡς φῶς ἐκ φωτός, καὶ ζωὴ ἐκ ζωῆς, ἐξ ἀληθείας ἀλήθεια, οὕτω καὶ ἐκ Κυρίου Κύριος, βασιλεὺς ἐκ βασιλέως, ἐκ Θεοῦ Θεός, ἐξ ἀδεσπότου ἀδέσποτος· ὅλον γὰρ ἔχων ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα, εἰ τι ὁ Πάτερ ἔχει ἐν αὐτῷ, πάντως ἔχει, καὶ ἐπειδὴ πάντα τοῦ Πατρὸς ἐστίν, ὅσα καὶ ὁ Υἱὸς ἔχει, ἀνάγκη πᾶσα παρὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, εἴπερ ὁ Υἱὸς δούλος, καὶ

A matis perversitate spectantur, quis sermo enumeraverit? Quis enim ignorat quod natura servus et Domini necessitate occupatus, neque perturbationis metus et timoris fuerit expers? timor enim quodam modo cum natura servitutis conjunctus est et jugatus. Hujus rei testis divinus Apostolus, cum dixit: *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timorem* ". Ita ut ad similitudinem hominum, atque affectum timoris de conservo Deo prædica-verint.

Sed hæreseos quidem Deus, hactenus. Nos autem secundum Apostolum, qui in libertatem a Christo sumus vocati, qui nos a servitute libera-vit ", quæ sapere et sentire ex Scripturis edocti sumus, paucis exponam. Ego enim ex divina doctrina impulsus confidens pronuntio, quod neque nos divinus sermo servos esse vult, cum nostra sit in melius reparata natura. Et qui omnia nostra sumpsit, ut sua nobis refunderet, ut morbos, et mortem, et maledictionem, et peccatum, sic et servitutem cepit: non quod ipse haberet ea quæ cepit, sed ut naturam talibus expiaret, obsoletis et expunctis in natura incorruptibili iis quæ nostra sunt. Sicut igitur in vita quæ speratur, non erit morbus, non maledictum, non peccatum, non mors: sic ad abolitionem cum his etiam servitus deveniet. Quod autem hæc vera dico, ipsam ad testimonium veritatem voco, quæ ait ad discipulos: *Jam non dicam vos servos, sed amicos* ". Si igitur id quod secundum nos est aliquando a servitutis opprobrio erit liberum, quomodo universi Dominus a percussione et insania horum furiosorum et mentis impotum in servitutem redigitur? qui secundum id quod consequitur prorsus ipsum non cognoscere quæ sunt Patris determinant; propter illam de servis sententiam quæ ait, quod servus nescit quid dominus suus facit: sed cum hæc dicunt, audiant quod omnia in seipso quæ sunt Patris, Filius habet, et omnia respicit quæ Pater facit, nihilque paternorum bonorum est extra Unigeniti cognitionem. Quomodo enim aliquid Patris non habeat, qui totum in seipso Patrem habet? Ergo si servus non cognoscit quid faciat dominus, hic autem omnia in seipso quæ sunt Patris habet: sobrii sint tandem qui ebrietate capti insaniant, et nunc in veritatem oculos convertant. Quod qui omnem habet in seipso characterem, et qui universi rex est, non honore parem habet in seipso formam; vel quomodo ignominia a vera gloria splendere potest? Ignominia enim est servitus. Quomodo autem regis Filius in servitutem gignitur? hæc non sunt, non sunt hæc, sed ut lux de luce, vita de vita, et ex veritate veritas: sic ex Domino Dominus, rex ex rege, ex Deo Deus, ex libero liber, totum enim habens in seipso Patrem, si quid Pater in seipso habet, prorsus omnia habet. Et quoniam omnia sunt Patris quæcunque habet Filius, necesse est omni-

¹² Rom. viii, 15. ¹³ Gal. v, 26. sqq. ¹⁴ Joan. xv, 15.

no ab inimicis gloriæ Dei, si quidem Filius servus A est, etiam Patrem in servitutem redigi. Nihil enim est eorum quæ in Filio, spectantur, quod prorsus non sit Patris. *Omnia enim, ait, mea tua sunt, et tua mea*¹¹. Quid igitur miselli dicent? Quid igitur magis consentaneum Filium regia Patris potestate clarificari, qui dixit: *Omnia tua mea sunt, et clarificatus sum in ipsis, vel Patrem ignominia ob servitutem Filii contumeliose affici? Non enim par est eum qui omnia quæ sunt Filii in seipso completitur, et qui ipse est in Filio, non etiam in servitute Filii prorsus esse, atque in seipso servitutem habere.* Hæc sunt præclara Eunomii sapientiæ documenta, per quæ, dum servitute contumeliose deformat Dominum, eandem ignominiam incorruptibili gloriæ Patris iniurit.

Sed rursus ad ea quæ in scriptis sequuntur recurramus. Quid dicit de Unigenito Eunomius? quod sibi non hanc dignitatem vindicat; dignitatem enim nominat ejus qui est appellationem. O admirabilem philosophiam! Quis unquam post hominum memoriam, sive apud Græcos, sive apud barbaricam philosophiam: quis nostrum, quis omnium ætatum hominum, nomen dignitatis enti imposuit? Quidquid enim existens in rerum natura consideratur, communis loquendi consuetudo, esse dicit: a verbo autem esse, entis denominatio formata est. Sed nunc novo locutionis genere, pro entis significatione, vox dignitatis usurpatur: dicit enim Filium non sibi vindicare dignitatem, qui per Patrem est et vivit; qui neque Scripturam habet ad sermonis patrocinium et defensionem, neque per aliquam consequentiam ad hanc amentiam sermonem produxit, sed veluti flatulentum alimentum visceribus ingerens, indigestum nec ratione conclusum velut quemdam tetrum flatum, blasphemiam eructat. Non, inquit, talem dignitatem sibi attribuit: concedatur ipsi, ens dignitatem nominari. Quid igitur? qui est, esse non sibi proprium facit? Quoniam, inquit, per Patrem est. Ergo non esse dicis eum, qui esse sibi non vindicat? Nam non esse proprium, et alienum esse idem significat: et manifesta significationum contraria differentia. Quod enim proprium non est, alienum; et quod alienum, non est proprium: qui igitur non sibi proprium esse asserit, alienatus est prorsus ab eo quod dicitur esse. Qui autem ab eo quod est, alienus est, non est in esse. Sed hujus absurditatis necessitatem subinde addidit cum dixit, *Cum hujus dominatrix essentia ad seipsam traxerit entis notitiam*: hujus autem inconcinna quidem locutio silentio prætereatur, sed quod in suis dictis contendit, id vero exquiratur. Quinam est tandem sermo qui demonstret Patris essentiam Unigenito dominari? Rursus ex nimia repletione nobis eructat: Quis evangelista hujus sermonis est auctor? Quæ incursio dialectica? quæ propositiones, quæ pro-

τὸν Πατέρα εἰς δουλείαν κατέγεσθαι. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τῶν ἐν τῷ Υἱῷ θεωρουμένων, ὃ μὴ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ πάντως. Πάντα ἄρ, φησί, τὰ ἐμὰ σὰ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. Τί οὖν ἐροῦσιν οἱ δεσφαιοὶ; Τί οὖν εὐλογώτερον τὸν Υἱὸν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς ἐνδοξάζεσθαι τὸν εἰπόντα, ὅτι τὰ σὰ ἐμὰ· καὶ δεδῶξασμαι ἐν αὐτοῖς· ἢ τὸν Πατέρα τῇ ἀτιμείᾳ τῆς δουλείας τοῦ Υἱοῦ καθυβρίζεσθαι; Οὐ γὰρ ἐστὶ τὸν πάντα τὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν ἑαυτῷ περιέχοντα, καὶ αὐτὸν ἐν τῷ Υἱῷ ὄντα, μὴ καὶ ἐν τῇ δουλείᾳ τοῦ Υἱοῦ πάντως εἶναι, καὶ ἐν αὐτῇ τὴν δουλείαν ἔχειν. Ταῦτα κατορθοὶ διὰ τῆς σοφίας Εὐνόμιος, δι' ὃν καθυβρίζει τῇ δουλείᾳ τὸν Κύριον, τὴν αὐτὴν ἀτιμίαν τῇ ἀκηράτῳ δόξῃ τοῦ Πατρὸς προστριβόμενος.

B

Ἄλλ' ἐπαναδράμωμεν πάλιν ἐπὶ τὴν τῶν γεγραμμένων ἀκολουθίαν. Τί λέγει περὶ τοῦ Μονογενοῦς ὁ Εὐνόμιος; Ὅτι οὐκ οἰκείουται ταύτην τὴν ἀξίαν· ἀξίαν γὰρ ὀνομάζει τὴν τοῦ ὄντος προσηγορίαν. Ὁ παραλόγου φιλοσοφίας! τίς τῶν πώποτε γεγόντων ἀνθρώπων, εἴτε παρ' Ἑλλήσιν, εἴτε παρὰ τῇ βαρβαρικῇ φιλοσοφίᾳ· τίς τῶν καθ' ἡμᾶς, τίς τῶν ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ, ἀξίας ὄνομα τῷ ὄντι ἔθετο; Πᾶν γὰρ τὸ ἐν ὑποτάσει θεωρούμενον, ἢ κοινὴ τῶν λόγῳ κεχρημένων συνθήκη εἶναι λέγει. Παρὰ δὲ τὸ εἶναι, ἢ τοῦ ὄντος ἐπωνυμία παρεσχημάτισται. Ἄλλὰ νῦν καινοτομεῖται κατὰ τῆς τοῦ ὄντος σημασίας, ἢ τῆς ἀξίας φωνή. Λέγει γὰρ τὸν Υἱὸν μὴ οἰκείουσθαι τὴν τοῦ ὄντος ἀξίαν, τὸν διὰ τὸν Πατέρα ὄντα καὶ ζῶντα, οὗτε Γραφῇ ἔχον τοῦ λόγου προστήσασθαι, οὗτε διὰ τινος ἀκολουθίας πρὸς τὴν ἀνοιαν ταύτην προσαγαγὼν τὸν λόγον· ἀλλ' ὡς τινα φυσικῇ τροφῇ τοῖς σπλάγχνοις ἐνθήμενος, ἀκατάσκευόν τε καὶ ἀσυλλόγιστον, οἷόν τι πνεῦμα δυσώδες, τὴν βλασφημίαν ἐρεύγεται. Οὐκ οἰκείουται, φησί, ταύτην τὴν ἀξίαν· δεδῶσθαι τὸ ἐν ἀξίαν κατονομάζεσθαι. Τί οὖν; Ὁ ὢν οὐκ οἰκείουται τὸ εἶναι; Ὅτι, φησί, διὰ τὸν Πατέρα ἐστίν. Οὐκοῦν μὴ εἶναι λέγεις τὸν εἶναι μὴ οἰκείουμένον; Τὸ γὰρ μὴ οἰκείουσθαι τῷ ἄλλοτριεῖσθαι ταῦτ' σημαίνει, καὶ πρόδηλος ἡ τῶν σημασιωμένων ἀντιδιαίρεσις. Τό τε γὰρ οἰκεῖον οὐκ ἄλλοτριον, καὶ τὸ ἄλλοτριον οὐκ οἰκεῖον. Ὁ οὖν μὴ οἰκείουμένος τὸ εἶναι ἡλλοτριώται πάντως τοῦ εἶναι. Ὁ δὲ τοῦ εἶναι ἄλλοτριος, ἐν τῷ εἶναι οὐκ ἐστίν. Ἄλλὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀτοπίας ταύτης ἐπιήγαγεν εἰπὼν, *Τῆς καὶ τοῦτου κυριευούσης οὐσίας πρὸς ἑαυτὴν ἐλκούσης τὴν τοῦ ὄντος ἔρροιαν*. Τούτου δὲ τὸ μὲν κατὰ τὴν σύμφρασιν ἀσυνάρτητον σωπάσθαι· τὸ δὲ σπουδαζόμενον ἐν τοῖς λεγομένοις ἐξεταζέσθαι. Τίνος ἀποδείξαντος λόγου τὸ κυριεύειν τοῦ Μονογενοῦς τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν; Πάλιν ἐκ τῆς πληθώρας ἡμῖν προσερεύγεται. Τίς εὐαγγελιστὴς τούτου προέστη τοῦ λόγου; Τίς ἐφοδος διαλεκτικῇ, Ποῖαι προτάσεις; Τίνες κατασκευαὶ τὸ κυριεύεσθαι τὸν μονογενῆ Θεὸν διὰ τίνος ἀκολουθίας ἀπέδειξαν; Ἄλλὰ πρὸς ἑαυτὴν ἔλκει, φησὶν, ἢ τοῦ Υἱοῦ κυριεύ-

¹¹ Joan XVII, 10.

ουσα οὐσία τὴν τοῦ ὄντος ἔννοιαν. Τί βούλεται αὐτῷ ὁ ἔκκλητος τοῦ ὄντος; Καὶ πῶς προσεβόληται τοῖς εἰρημένους ἡ τοῦ ἔλκειν λέξις; Κρίνει πάντως ὁ ἐπισκευόμενος δύναμιν λόγων· ἀλλὰ καὶ τοῦτο σιγήσομεν· ἐκείνων δὲ πάλιν τὸν λόγον ἀναληψόμεθα· ὅτι οὐ δίδωται εἶναι κατ' οὐσίαν ὡς τὸ ὄνομα τοῦ ὄντος οὐ καταλείπει, καὶ τί μάτην σκυομαχεῖ περὶ τοῦ μὴ ὄντος μάχομενος, ὡς τοιοῦτος ὄντος; Τὸ γὰρ μὴ ὄν, οὕτως ὁμοῖον τινὶ πάντως ἐστίν, οὕτως ἀνόμοιον. Ἀλλὰ διδοῦς τὸ εἶναι ἀπαγορεύει τὸ λέγεσθαι. Ὡς κενὴ ἀκριβείας! ἐν τῷ μείζονι συγχωροῦντα, μικρολογεῖσθαι περὶ τὸν φόντον τοῦ ῥήματος. Πῶς δὲ ὁ κυριεύων, ὡς φησι, τοῦ Υἱοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἔλκει τοῦ ὄντος ἔννοιαν; Εἰ μὲν γὰρ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν ἔλκειν φησὶ τὸν Πατέρα, περὶ τοῦ οὗτος ὁ ἔκκλητος. Πάρεστι γὰρ αὐτῷ τὸ εἶναι καὶ μὴ ἔλχόμενον. Εἰ δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι παρὰ τοῦ Πατρὸς φησιν ἔλκεσθαι, πῶς ἀποσπασθήσεται τοῦ ὄντος τὸ εἶναι, καὶ πρὸς τὸν ἔλκοντα μεταχωρήσει; κατιδεῖν οὐκ ἔχω. Ἄρα μὴ τὴν Σαβελλίου πλάνην φαντάζεται; Ὡς οὐκ ὄντος τοῦ Υἱοῦ καθ' ἑαυτὸν· τῇ δὲ τοῦ Πατρὸς ὑποστάσει συναλειφέντος. Καὶ τοῦτο βούλεται αὐτῷ τὸ ἔλκεσθαι τὴν τοῦ ὄντος ἔννοιαν παρὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ κυριεύουσης οὐσίας, ἢ εἶναι καθ' ὑπόστασιν τὸν Υἱὸν οὐκ ἀνούμενος, τῆς τοῦ ὄντος αὐτὸν φησὶ σημασίας ἀπομερίζεσθαι. Καὶ πῶς ἐστὶ διαευχθῆναι τῆς τοῦ εἶναι διαβολίας τὸ ὄν; Ἔως γὰρ ἢ πᾶν ὅπερ ἂν ἦ, μὴ εἶναι ὅ ἐστι φύσιν οὐκ ἔχει.

secerni asserit. Et quomodo potest, id quod est, enim fuerit quidquid fuerit, non esse id quod est rerum natura non patitur.

A bationes unigenitum Deum imperio subijci per aliam quam consequentiam demonstrarunt? Verum, inquit, Filii dominatrix essentia, ad seipsam trahit entis notionem. Quid sibi vult tractus ejus qui est? quomodo verbum trahendi ad ea quae dicta sunt projectum est? Judicabit plane qui vim sermonum considerarit: sed hoc silentio praetereamus. Illum autem sermonem rursus resumamus: quod non dat esse secundum essentiam ei, cui nomen entis non relinquit, et cur frustra umbratilem pugnam exercet, de eo qui non est, decertans, ut de tali ente? Quod enim non est, neque alicui simile est prorsus neque dissimile. Sed dans esse, prohibet dici. O inanem subtilitatem! Qui quod majus est liberaliter concedit, avarus est et parvus circa inanem verbi strepitum. Quomodo ille qui dominatur, ut ait, Filio ad seipsum trahit entis notitiam? siquidem asserit Patrem suam trahere essentiam, superfluum hic tractus. Adest enim ei esse, etiamsi non trahatur. Quod si Filii esse ait a Patre trahi, quomodo avelletur ab ente esse, et ad trahentem transmigrabit? intelligere non queo. Annon Sabellii errorem somniat? quod Filius non sit per se, sed cum Patris subsistentia, sive persona confusus. Et hoc sibi vult attrahi entis notitiam a Filii dominatrice essentia, vel esse secundum propriam subsistentiam sive personam Filium non negans, ipsum ab entis significantia ab intelligentia ejus quod est disjungi? Quandiu

ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΛΟΓΟΣ ΙΑ'.

CONTRA EUNOMIUM LIBER UNDECIMUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΕΝΔΕΚΑΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

α'. Ὁ α' λόγος οὗ τῷ Πατρὶ μόνον τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ἐκωνυμίαν ὀφείλεσθαι, ὡς φησὶν ὁ Ἐννόμιος, ὁ μιμητὴς Μανιχαίου καὶ Βαρδισάνου, ἀλλὰ καὶ Υἱῷ, τῷ διὰ φιλανθρωπίας καὶ ἀγαθότητος τὸν ἄνθρωπον πλάσαντι, καὶ διὰ σταυροῦ καὶ θανάτου ἀναπλάσαντι, ἢ τοῦ ἀγαθοῦ προσηγορία ὀφείλεται, δεικνύει.

β'. Καὶ ὅτι οὐ διθεὶς ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, ὡς Μαρκίων ὁ ὁμῶς αὐτοῦ οἰεῖται, παντόφως ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς ῥήσεως τῆς, διδάσκαλε ἀγαθὲ, λεγούσης, καὶ τῆς τοῦ ἀμπελώντος παραβολῆς. Ἦσαίον τε καὶ Παῦλον ἀποδείκνυν· καὶ ὅτι οὐ τὴν ἐκωνυμίαν τοῦ ὄντος ἢ ἀγαθοῦ, ἢ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀλλοτριώσιν ὁ Υἱὸς ἀρνεῖται, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν γινομένων ἐξουσίαν προσήκειν αὐτῷ φησὶν.

γ'. Ἐκτα τὴν τοῦ Ἐννομίου ἀμαθίαν καὶ τὸ ἀνυπόλητον καὶ γαλοῖον τῶν λόγων αὐτοῦ ἐκτίθεται, ἀγγέλον τοῦ ὄντος τὸν Υἱὸν λέγοντος, καὶ κατωτέρω τῆς θείας γύσεως, ὅσον τῶν ἑαυτοῦ ὁ Υἱὸς ὑπερέχει κτισμάτων. Πρὸς δ

CAPITA SEU SUMMARIA UNDECIMI LIBRI.

1. Undecimus liber ostendit appellationem boni, non soli Patri deberi, ut dicit Eunomius, Manichaei, et Bardesanae imitator, sed et Filio, qui ex benignitate et bonitate hominem formavit, et per crucem ac mortem reformavit, hinc boni appellationem deberi ostendit.

2. Non esse duos deos, alterum boni, alterum mali auctorem, ut Marcion, et cum eo sentiens (Eunomius) delirat, admodum pulchre ex dicto illo evangelico: Magister bone, et ex parabola vineae. ex Isaia insuper, et Paulo demonstrat; ut et illud: appellationem entis vel boni Filio competere, neque a Patre extraneum esse, utpote cui etiam potestas in res creatas conveniat.

3. Eunomii incitiam, et incompositam ac ridiculam orationem, palam spectandam proponit; qui Filium appellat Angelum ejus, qui est; et tantum infre dicinam naturam constituit, quantum ipse Filius suas creaturas antecellit, Quibus imperterritam e:

vehementem et concitatiores refutationem opponit; et eum, qui cum Moyse locutus est, esse eum ipsum qui est, unigenitum Filium: qui etiam Moysi roganti: Nisi nobiscum iveris, ne me hinc abducas, dixit: Etiam hunc sermonem tuum complebo: qui itidem Angelus appellatur a Moyse, et ab Isaia, ubi ait: Parvulum nobis natum esse.

4. Postea metuens refutationis prolixitatem, multa adversarii praeferens, tanquam jam antea refutata. Reliqua, propter eos, qui ea pro firmissimis habebant, in compendium redigit, et blasphemiam Eunomii redarguit, dicentis: Quod in omni genere rerum animalia et plantae sunt, quae ante suam generationem non fuerunt; hoc quoque Christum Dominum esse, et a generatione ranarum non differre, o blasphemiam!

5. Iterum Eunomius vocat illum Dominum et Deum, conditorem omnis tam intelligibilis, quam sensibilis creaturae, qui a Patre potentiam effectricem, et procuratorem ac tutelam accepit, instar manuarii officis, cui a conductore officium commissum est, qui adscititiam et extrinsecus advenientem operandi facultatem accepit, ex demensa ac destinata sibi virtute secundum stellarum revolutiones et abscessionem, sicut civis ex nascentibus quasi sortem suam distribuit: multisque praefermissis, ex iis, quae ipsemet Eunomius scripsit, blasphemiam redarguit: ait enim terrae, et angelis similiter genitum universorum conditorem; et hypostasim Unigeniti, nihil ab aliarum rerum omnium generatione discrepare; neque divinum mysterium, neque consuetudinem reverentis, sed nec ullius ad pietatem institutoris vestigia sequens, nisi Manichaei, Coluthi, Arii, Aetii, et qui sunt ex eorum schola; quibus omnia quae sunt Christianorum, pro delirio, et omnes Ecclesiae consuetudines, et veneranda mysteria pro nugamentis reputantur. Quin neque ab ethnicis dissidet Eunomius, qui magnum quemdam et ceteris excellentiorem Deum ex doctrina nostra architectati sunt. Sic igitur et novus iste idololatra similiter docet: et baptismum in nomine Conditoris seu Creatoris fieri debere; non reformidans execrationem, quae manet illos, qui sacris libris aliquid vel addunt, vel detrahunt, et cum hunc Antichristum pronuntiasset, libro finem imponit.

την αληθινήν και σφοδρά η αντιθεσις, και ο ελεγχος οργυλότερος, και οτι ο χρηματιστω τω Μωυσει αυτος εστιν ο ων, ο μονογενης υιος, ος τω Μωυσει υιουται, Ει μη αυτος συμπορευη ημιν, μη με αναγαγης ενταυθεν, ελθωμεν· οτι και τουτον σου τον λογον ποιησω· ος και αγγελος καλειται παρὰ τε Μωυσεως, και Ησαϊου· εν ω παρηχθη, οτι Παυλον γεννηθη ημιν.

δ. Μετὰ τουτο πληθος της αντιρρησης δεδος, τα πολλὰ του αντιπαλου παρεδραμεν, ως ηδη προανατραπέμεν. Τα δε λειποντα δια τους οιομενους κρατίστα ειναι, δια βραχυον επιτεμων, την του Εννομιου βλασφημιαν διελέγχει, λέγοντος, οπερ επι πάσης της κτισσεως ζωα τε και φυτα ειναι, προ της ιδίας γενήσεως μη οντα· τουτο και τον Κυριον ειναι, και ομοιως της των βατράχων γενέσεως, φεδ της βλασφημίας!

ε. Πάλιν τε Κυριον αυτον, και Θεον και δημιουργον πάσης τε νοητης και αισθητης κτισσεως ο Εννομος καλει, παρὰ του Πατρος την δύναμιν της δημιουργίας, και την επιτροπήν εισηγόστα, καθάπερ χειροτέχνης παρὰ του μισθουμένου την δημιουργίαν επιτραπεις, επίκτητον τε και εξωθεν της δημιουργίας την δύναμιν εισηγόστα εκ της αποκληρωθείσης αυτω δυνάμεως κατά τας αιούς των αστέρων επιπλοκάς τε και αποστάσεις, της εμαρμένης επικλωθούσης τοις τικτομένοις τας αποκληρώσεις των άγιων. Και τα πολλὰ παρατρέχων εκ των παρ' αυτου γεγραμμένων, την βλασφημιαν ελέγχει τῇ και άγγέλοις ομοιως γεγονότα τον ποιητήν των πάντων, και μηδεν της πάντων γενέσεως της του Μονογενοϋς απάδειν ύπόστασιν· μητε θειον μυστήριον, μητε εθος, μητε τινι των της θεοσεβείας διδασκάλων πειθόμενον προς την της εδσεβείας εϋρεσιν, ει μη Μαρτυρων. Κόλουθου, Άρειου, Αέτιου, και τους κατ' αυτους, ληρον πάντα τα των Χριστιανων, και παλιν τον τας της Εκκλησίας εθη, και σεβάσματα ηγούμενον μυστήρια· μηδεν των Έλλήνων διαφερον, ολ μέγαν Θεον ύπερέχοντα των άλλων εκ του καθ' ημάς υπέλαβον δόγματος. Οδως ουν και ο νέος οντος ειδωλολάτρης ομοιως κηρύσσει και εις δημιουργον και Κτιστήν το βάπτισμα γίνεσθαι, μη δεδος την άραν των προσθήκη η Έλληνιν εν ταις θείαις ποιήτων Γραφίς· Αντίχριστός τε τουτον αποδεικνύς, τον λογον πληροί.

Enimvero ad ea quae deinceps sequuntur, pergamus. Cum ipse Unigenitus, inquit, reddat Patri quae soli pro dignitate debetur cognominationem. Qui enim boni appellationem illi soli convenire docuit, qui et suae et omnis bonitatis est auctor, etiam quodcumque bonum et quod est, et quod sit, in illum refert: vix enim eorum quae fiunt, potestatem et entis nomen sibi vindicavit. Quod usque igitur quibusdam velamentis suboccultans blasphemiam ratiocinationum ambagibus et circuitibus sensim et latenter in errorem et fraudem incautos pellexit, mentem oportere adhibere putavi his quae clam dolose et maligne ageret; et quoad fieri potest, oratione interitum et perniciem nudare ac detegere. Quoniam autem omni fallaci larva mendacio Jenudato, claram in dictione blasphemiam exponit: supervacaneum arbitror adversus eos qui impietatem non negant, per ratiocinationes factas

Αλλά και προς το εφεξής του λόγου προέβλωμεν Αυτου, φησι, του Μονογενοϋς αποδιδόντος τω Πατρι την μόνω κατ' ελάν οφειλομένην επωνυμίαν. Ο γάρ την του αγαθου πρόσρησιν μόνω προσήκειν διδάσας εκείνω τω και της σφετέρας και πάσης αγαθότητος αιτιω, και πάν τό τε ον και γινόμενον αγαθόν επ' εκείνον φέρει. Σχολή γάρ των τότε γινομένων φημιώσατο την εξουσίαν και την του οντος επωνυμίαν. Έως μὲν ουν τισι προκαλύμμασιν υποκρύπτων την βλασφημίαν ταις των λογισμών περιόδους, κατά το λεληθός τοις άπατωμένους προσήγατο, προσέχειν ήμην δεῖν τον νοϋν τοις κατά το λαθάνον κακουργουμένοις, και ως ην ολόν τε παραγυμνον τῷ λόγω τον διεθρον. Έπει δε παντός άπατηλου προσωπειού το ψευδός απογυμνώσας, λαμπράν επι λέξεως την βλασφημίαν εκτίθεται, περιττόν ηγούμαι τοις ουκ άρνούμενοις την άσέβειαν τους δια των λογισμών ελέγχους επάγων, μάταιον ύπομένειν

ὄχλον. Τί γὰρ ἂν πλέον εὐρεσθεῖ παρ' ἡμῶν εἰς τὴν
 τῆς κακονοίας ἀπόδειξιν, οἷόν ἐστι τὸ ἐκ τοῦ προ-
 χείρου παρ' αὐτῶν ἐν τοῖς γεγραμμένοις ἐπιδεικνύ-
 μενον; Μόνον δέστιον τῆς τοῦ ἀγαθοῦ προσηγορίας
 φησὶ τὸν Πατέρα· μόνῳ ἐκείνῳ τὴν τοιαύτην ἐπωνυ-
 μίαν ὀφείλεσθαι, ὡς καὶ τοῦ Υἱοῦ συντιθεμένου τὸ
 μόνῳ προσήκειν ἐκείνῳ τὴν ἀγαθότητα. Ἀπολελογηται
 ὑπὲρ ἡμῶν ὁ κατήγορος· τάχα γὰρ τις ἐπηρεαστὴς
 ἐν τοῖς κατόπιν ἐνομιζόμεν τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ἐν οἷς
 ἀπεδείκνυσεν ἄλλότριον τῆς πατρικῆς ἀγαθότητος τοὺς
 χριστομάχους κατασκευάζειν τὸν Κύριον. Ἀλλὰ νῦν
 οἶμαι διὰ τῆς τῶν ἐναντίων ὁμολογίας ἀποδείχθαι
 τὸ μὴ συκοφαντικῶς ἡμᾶς τὸ τοιοῦτον ἐγκλημα τοῖς
 ἐχθροῖς ἐπιφέρειν. Ὁ γὰρ μόνῳ τῷ Πατρὶ κατ' ἀξίαν
 ὀφείλεσθαι τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ἐπωνυμίαν λέγων, κακείνῳ
 μόνῳ προσήκειν εἰπὼν τὴν τοιαύτην φωνήν, τὴν περι-
 εσταλμένην ἐν τοῖς προάγουσι πονηρίαν νῦν ἀνακα-
 λυμμένην δημοσιεύει τῷ λόγῳ. Μόνῳ φησὶ τῷ
 Πατρὶ προσήκειν τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ἐπωνυμίαν. Ἄρα
 μετὰ τῆς ἐγκειμένης τῇ φωνῇ σημασίας, ἥ διεzeugmé-
 νην τῆς οἰκείας ἐμφάσεως; Εἰ μὲν οὖν τὸ ὄνομα τοῦ
 ἀγαθοῦ μόνον ἀνατίθῃσι τῷ Πατρὶ κατ' ἐξαιρέτον,
 ἐλαινὸς ἂν εἴη τῆς ἀλογίας, ῥήματος διακένου φόρον
 τῷ Πατρὶ χαρίζομενος. Εἰ δὲ τὸ νόημα τὸ διὰ τοῦ ἀγα-
 θοῦ σημαίνόμενον, μόνῳ προσήκειν οὐκ αὖ τῷ θεῷ καὶ
 Πατρὶ, βδελυκτὸς ἂν εἴη τῆς ἀσεβείας, τῶν Μανιχαίων
 τὴν νόσον ἐπὶ τῶν ἰδίων δογμάτων ἀνανεοῦμενος. Ὡς
 γὰρ ὕψιστος καὶ νόστος, οὕτως καὶ ἀγαθότης καὶ πονηρία
 ταῖς ἀλλήλων ἀναιρέσει παρυφίστανται· ὥστε τὴν
 τοῦ ἐνὸς ἀπουσίαν, ὑπαρξὶν τοῦ ἑτέρου γίνεσθαι. Εἰ
 οὖν μόνῳ τῷ Πατρὶ προσήκειν λέγει τὴν ἀγαθότητα,
 ἀποκλείει ταύτης πᾶν ὃ τι πάρεστιν ἐν τοῖς οἷσι παρὰ
 τὸν Πατέρα νοούμενον, ὥστε τοῖς πᾶσι καὶ τὸν μονο-
 γενῇ Θεὸν τοῦ ἀγαθοῦ συναπείργεσθαι. Ὡς γὰρ ὁ
 μόνον γελαστικὸν εἶναι λέγων τὸν ἄνθρωπον, τὸ μηδὲν
 τῶν λοιπῶν ζῶων τῆς ἰδιότητος ταύτης μετέχειν συν-
 ενεδείξατο· οὕτως ὁ ἐν μόνῳ τῷ Πατρὶ τὸ ἀγαθὸν
 εἶναι ἀποφηνάμενος, χωρίζει τὰ πάντα τῆς κατὰ τὸ
 ἀγαθὸν ἰδιότητος. Εἰ οὖν μόνος ὁ Πατὴρ κατ' ἀξίαν
 ὀφειλομένην ἔχει τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ἐπωνυμίαν, καθὼς
 φησιν ὁ Εὐνόμιος, οὐδὲν τῶν ἄλλων ἢ τοιαύτη φωνὴ
 κυρίως ἐφαρμοσθήσεται. Πᾶσα δὲ προαίρεσις ὁρμη-
 τικῇ, ἥτοι κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐνεργεῖται πάντως, ἥ πρὸς
 τὸ ἀντικείμενον φέρεται. Τὸ γὰρ πρὸς οὐδέτερον
 ἐπιβρέπῳς ἔχειν, ἥ τῶν ἀψύχων ἰδίων, ἥ τῶν ἀναι-
 σθήτων ἐστίν. Εἰ τοίνυν μόνος ὁ Πατὴρ ἀγαθός, οὐκ
 ἐπίκτητον ἔχων, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τὴν ἀγαθότητα, οὐ
 κοινῶν δὲ τῷ Πατρὶ τῆς φύσεως ὁ Υἱός, καθὼς ἡ ἀί-
 ρεσις βούλεται· ὁ τῆς ἀγαθῆς οὐσίας ἀμέτοχος, καὶ
 τῆς τοῦ ἀγαθοῦ πάντως ἐπωνυμίας συνηλλοτριώται.
 Ὁ δὲ μήτε τῆς φύσεως τοῦ ἀγαθοῦ, μήτε τῆς ἐπω-
 νυμίας μετέχων, οὐκ ἀγνοεῖται πάντως ὅστις ἐστὶ,
 καὶ ἐγὼ φεῖσμαι τοῦ βλασφημοῦ ὀνόματος. Παντὶ
 γὰρ ὁμολοῦν ἐστὶν ὅτι τὸ πονηρὸν τε καὶ ἀντικείμενον
 εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ ἐνοσίαν ὑποβληθῆναι φιλονεικεῖ ὁ
 Εὐνόμιος. Ὁ γὰρ μὴ ἀγαθός, πρὸς ποῶν ὄνομα οἰ-
 κείως ἔχει, παντὶ φανερόν τῳ διανοίας μετέχοντι.
 Ὡς γὰρ ὁ μὴ ἀνδρεὺς, δεῖλός, καὶ ὁ μὴ δίκαιος,
 ἀδίκος, καὶ ὁ μὴ σοφὸς ἄφρων ἐστίν· οὕτως καὶ ὁ

A reprehensiones inducendo, frustra sustinere tur-
 bam. Quid enim amplius a nobis inveniri possit
 ad malevolentiae demonstrationem, quam quod in
 promptu ab ipsis in scriptis ostenditur, solum ap-
 pellatione boni dignum Patrem esse? Illi soli, ait,
 talem appellationem deberi, ut Filio etiam asti-
 pulante illi soli bonitas competat. Pro nobis cau-
 sam egit accusator; fortassis enim sycophanta
 quidam et calumniator lectoribus existimabar in
 his quae prius a me scripta sunt, in quibus Christi
 oppugnatores Dominum alienum et semotum esse
 a paterna bonitate praestruere demonstrabam. Sed
 nunc opinor per adversariorum confessionem de-
 monstratum esse, non malitiose et calumniose nos
 tale crimen inimicis inferre. Qui enim soli Patri
 pro dignitate boni appellationem deberi asserit,
 et talem vocem illi soli convenire qui dixit, con-
 tractam in praecedentibus improbitatem nunc aperto
 et revelato sermone publicat. Soli inquit Patri
 convenire boni denominationem. Utrum cum in-
 sita voci significatione, an vero disjunctam a pro-
 prio significato? Si igitur solum boni nomen Patri
 attribuit per excellentiam, miserabilis fuerit ob
 dementia, inanis verbi strepitum Patri gratificans.
 Quod si notionem quae boni nomine significatur,
 soli Deo et Patri convenire putat, execrabilis et
 abominandus fuerit impietatis causa, ut qui Ma-
 nichaeorum morbum in suis decretis renovet: ut
 enim sanitas et morbus, sic bonitas et improbitas
 mutuis sublationibus subsistunt: ita ut unius ab-
 sentia, alterius existentia fiat. Ergo si Patri soli
 bonitatem autumat convenire, ab hac excludit
 quidquid in rerum natura intelligitur, excepto Pa-
 tre. Ita ut cum omnibus etiam unigenitus Deus a
 bono excludatur: ut enim qui dicit solum homi-
 nem risui aptum esse natura, nullum reliquorum
 animalium hujus proprietatis particeps esse simul
 demonstravit: sic qui in Patre solo bonum esse
 pronuntiavit, omnia separat a proprietate boni. Si
 igitur solus Pater pro dignitate debitam habet boni
 nominationem, sicut ait Eunomius, nulli aliorum
 vox talis proprie applicabitur. Omnis autem electio
 quae motu voluntario fertur, vel secundum bonum
 prorsus operatur, vel ad contrarium fertur. Nam
 ad neutrum propendere, vel eorum quae carent
 anima proprium est, vel eorum quae sensu privan-
 tur. Si igitur solus Pater bonus, non adventitium,
 sed natura insitum habens bonitatem, non com-
 munem autem cum Patre obtingent naturam Filius,
 sicut vult haeresis: qui bonae essentiae est exsors,
 et a boni etiam nominatione prorsus est alienus.
 Qui autem neque boni naturae, neque appellationis
 est particeps, non profecto ignoratur quisnam est,
 etiamsi ego maledico et impio nomini parcami. Cui-
 vis enim manifestum est, quod improbum quid-
 dam et contrarium in Filii notionem submittere
 maligne contendit Eunomius. Qui enim non bonus
 est, quo nomine sit proprie appellandus, cuius ratio-
 nis discursus participi perspicuum est. Sicut

enim qui non est fortis, timidus est; qui non justus, injustus; qui non sapiens, amens est: sic qui non bonus, perspicuum est quod ex adverso respondens habet nomen: ad quod Unigeniti notionem extrudere Christi oppugnator violentus nititur: alius Manes, vel Bardesanes Ecclesiae factus. Haec sunt in quibus nihil esse nostrum sermonem dicimus silentio efficaciorum. Infinita quis prolocutus, quique omnes ratiocinationes commoverit, nihil tale ad accusationem dixerit, quale ab illis ipsis libere praedicatur. Quid enim ad improbitatem quis invenerit acrius quam negare bonum esse eum qui in forma Dei est, quique non est arbitratus rapinam esse Deo aequalem? sed qui ad humilitatem naturae humanae descenderit, idque pro sola sua in genus humanum benevolentia hoc fecerit? Cujus causa, dic mihi, haec Dominō redditis? utar enim Moseos ad Israelitas voce. Non bonus, qui te cum pulvis inanimus esses, divina forma exornatum, animatam imaginem suae potentiae erexit? Non bonus qui propter te forma servi sumpta, et pro gaudio praesente, tui peccati afflictiones et cruciatus absternit, et pro tua morte se pretium dedit, et pro nobis maledictum sive execratio et peccatum factus est?

Neque Marcion vestrorum decretorum praeses, vos in hac parte emendaverit, cui cum vestra sententia communis est deorum dualitas, commune etiam alterum ab altero secundum naturam differre, putare. Sed hoc humanius est, quod Deo Evangelii bonitatem attribuit; vos autem unigenitum Deum a boni natura secernitis, ut etiam ipsum Marcionem dogmatis vestri pravitate praecedatis. Sed sua scripta defendunt, et negant se justa perpeti, dum pro verbis Scripturae accusantur. Ipsum enim asserunt Dominum dixisse: *Nihil bonus est nisi unus Deus*¹. Ergo ne adversus divina verba calumnia vim habeat, ipsum evangelicum sermonem breviter dispescamus. Juvenem hunc novit historia divitem, ad quem hanc vocem dixit Dominus: opinor hunc fuisse aliquem qui his vitae commodis jucunde frueretur, quique suas opes amaret; ipsum enim doluisse Scriptura testatur ad consilium derelictionis divitiarum, quas ipse possidebat, et noluisse permutare suas opes cum vita aeterna. Hic quoniam vitae aeternae aliquem magistrum advenisse audierat, spe perpetuo fruendi deliciis, si in infinitum vita sibi extenderetur, boni appellatione Dominum blande captans nominavit, imo vero non eum quem intelligeret esse Dominum, sed eum quem in forma servi videret: non enim is erat, qui carnis operimentum posset diffindere, et divinitatis aditum intraspicere. Qui igitur corda intuetur Dominus, sciebat ad quid spectans juvenis ille supplex oraverat, quod non utique ad divinitatem mentis aciem intentam haberet, sed hominem tantum rogabat magistrum bo-

A μη αγαθος πρόδῳλον ἔχει τὸ ἀντιφωνούμενον ὄνομα· πρὸς δὲ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐννοίαν ἐξωθεῖν ὁ χριστομάχος βιάζεται· ἄλλος Μάνης, ἢ Βαρδής· σάνης τῇ Ἐκκλησίᾳ γινόμενος. Ταῦτά ἐστιν ἐν οἷς οὐδὲν τὸν λόγον ἡμῶν εἶναι φαμεν τῆς σωπῆς ἐνεργέστερον. Μυρία τις εἶπὼν καὶ πάντας λογισμοὺς ἀνακινήσας οὐκ ἂν εἴποι τοιοῦτον εἰς κατηγορίαν οὐδὲν, ὅσον παρ' αὐτῶν ἐκεῖνων ἐν παρρησίᾳ κηρύσσεται. Τί γὰρ ἂν τις πρὸς κακίαν εὖροι μικρότερον, ἢ τὸ μὴ λέγειν ἀγαθὸν εἶναι τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα, καὶ οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγησάμενον τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπίνης καταδάντα φύσεως, διὰ μόνην φιλανθρωπίαν τοῦτο ποιήσαντα; Ἀντί τίνος οὖν, εἰπέ μοι, ταῦτα τῷ Κυρίῳ ἀνταποδίδοτε; χρῆσθαι γὰρ τῇ Μωυσεῶς πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας φωνῇ. Οὐκ ἀγαθός, ὅστις σε κόνιν ἀψυχὸν ὄντα θεοειδεῖ· καλλι κατακοσμήσας, ἐμφυχὸν εἰκόνα τῆς ἐαυτοῦ δυνάμεως ἀνεστήσατο; Οὐκ ἀγαθός, ὁ διὰ σὲ μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς τὰ παθήματα τῆς σῆς ἁμαρτίας ἀναμαζάμενος, καὶ δοὺς ἐαυτὸν ἀντάλλαγμα τοῦ σου θανάτου, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν κινάρα καὶ ἁμαρτία γενόμενος;

C Οὐδὲ Μαρκίων ὁμᾶς ὁ τῶν ὁματέρων δογμάτων προστάτης, κατὰ τοῦτο μέρος ἐπανορθώσαιο· ἢ κοινὸν μὲν πρὸς τὸ ὑμέτερον φρόνημα τῶν Θεῶν ἡ δυάς, καὶ τὸ παρηλλάχθαι κατὰ τὴν φύσιν ἑκάτερον πρὸς τὸ ἕτερον οἰεσθαι. Φιλανθρωπότερον δὲ τὸ τὴν ἀγαθότητα τῷ Θεῷ τοῦ Εὐαγγελίου προσμαρτυρεῖν. Ὑμεῖς δὲ καὶ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως τὸν μονογενῆ Θεὸν ἀφορίζετε, ὥς ἂν καὶ τὸν Μαρκίωνα τῇ κακίᾳ τοῦ δόγματος ὡμῶν παραδράμοιτε. Ἄλλ' ἀντικαμβάνονται τῶν γεγραμμένων, καὶ οὐ φασὶ δίκαια πάσχειν ὑπὲρ τῶν τῆς Γραφῆς ῥημάτων κατηγορούμενοι. Αὐτὸν γὰρ λέγουσιν εἰρηκέναι τὸν Κύριον τὸ, Οὐδεὶς ἀγαθός εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Οὐκοῦν ὥς ἂν μὴ καὶ κατὰ τῶν θεῶν ῥημάτων ἡ συκοφαντία τὴν ἰσχὺν ἔχοι, αὐτὸν τὸν Εὐαγγελικὸν λόγον ἐν ὀλίγῳ διαληψόμεθα. Νέον οἶδε τοῦτον ἡ ἱστορία τὸν πλούσιον, πρὸς ὃν φησι τὴν φωνὴν ταύτην Κύριος· ἀπολαυστικὸν οἶμαί τινα τῶν κατὰ τὸν βίον ἡδέων, καὶ φιλοκτήμονα· λυπεῖσθαι γὰρ αὐτὸν φησι πρὸς τὴν συμβουλὴν τῆς τῶν προσόντων αὐτῷ ἀποκτήσεως, καὶ μὴθ' ἐλέσθαι τῶν κτημάτων τὴν ζωὴν ἀνταλλάξασθαι. Οὗτος ἐπειδὴ τινα ζωῆς αἰωνίας ἐπιβεδημηκέναι διδάσκαλον ἤκουσεν, ἐλπιδί τοῦ εἰς αἰὲ τρυφήσειν, παρατεινομένης αὐτῷ τῆς ζωῆς εἰς ἀτέλευτον, προσήει θωπεύων τῇ τοῦ ἀγαθοῦ προσηγορίᾳ τὸν Κύριον, μᾶλλον δὲ οὐχὶ τὸν νοούμενον Κύριον, ἀλλὰ τὸν φαινόμενον ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ. Οὐ γὰρ τοιοῦτος, οἷος διασχεῖν τὸ κατὰ πέτασμα τῆς σαρκὸς, καὶ διδίδειν ἰσχύσαι τὸ τῆς θεότητος ἄδυτον. Ὁ τοῖνυν τὰς καρδίας ὁρῶν Κύριος, εἶδε πρὸς ὃ τὴν βλάπτων ὁ νέος κίετευεν, ὅτι οὐχὶ πρὸς τὸ θεῖον εἶχε τὴν ψυχὴν ἀτενίζουσαν, ἀλλὰ τὸν ἀνθρώπων ἐλπίσκει διδάσκαλον ἀγαθὸν ἐνομαζῶν εἰς

¹ Deut. xxxiii, 6. ² Matth. xix, 17 sqq.

τὴν ἐλπίδα τοῦ μαθεῖν τὸ τοιοῦτο μάθημα, δι' οὗ κωλυθήσεται προσεδόκα τὸν θάνατον. Οὐκοῦν εἰκότως ὁ παρακληθεὶς παρ' αὐτοῦ, οὗτος καὶ ἀποκρίνεται. Τῆς γὰρ ἐντεύξεως οὐ πρὸς τὸν Θεὸν λόγον γεγεννημένης, ἀκολουθῶν καὶ ἡ ἀπόκρισις ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου πρὸς τὸν ἱκετεύοντα γίνεται, διπλὴν ἐπάγουσα τῷ νέῳ τὴν παιδευσιν. Διδάσκει γὰρ κατὰ ταῦτόν, ὅτι τε τῷ βίῳ προσήκει, καὶ οὐχὶ ῥημάτων εὐφημία θεραπεύειν τὸ Θεῖον, ἐν τῷ τὰς ἐντολὰς ποιεῖν, καὶ προσόντων πάντων ὠνεῖσθαι τὴν αἰώνιον ζωὴν, καὶ ὅτι τὸ ἀνθρώπινον ἐν πονηρίᾳ διὰ τὴν ἁμαρτίαν γενόμενον, ἀποκέρχεται τῆς κυρίας τοῦ ἀγαθοῦ κλήσεως. Καὶ διὰ τοῦτο φησι· *Τί με λέγεις ἀγαθόν*; Διὰ τοῦ εἰπεῖν, ἔμὲ, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τὴν περὶ αὐτὸν ὑποδεικνύον τῷ λόγῳ· τῇ δὲ θεότητι προσμαρτυρήσας τὴν ἀγαθότητα, ἑαυτὸν ἀντικρυς ἀγαθὸν ἀπεφύνατο, τὸν ἀληθῶς ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου Θεὸν κηρυσσόμενον. Εἰ μὲν γὰρ ἀπεσχονίζετο τῆς τοῦ Θεοῦ προσηγορίας ἑμονογενῆς Υἱός, οὐκ ἦν ἀποπονέσθαι τὸ ἀλλότριον αὐτὸν καὶ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ προσηγορίας ὀλεσθαι.

Εἰ δὲ ὅτι καὶ προφητῶν, καὶ εὐαγγελιστῶν, καὶ ἀποστόλων διαδοῦσι τοῦ Μονογενοῦς τὴν θεότητα· μαρτυρεῖται δὲ παρ' αὐτοῦ Κυρίου τῷ Θεῷ προσήκειν τὸ τῆς ἀγαθότητος ὄνομα· πῶς οὐ κοινωνεῖ τῆς ἀγαθότητος ὁ κοινωνῶν τῆς θεότητος; Ὅτι γὰρ καὶ προφητῶν Θεὸν ὁμολογοῦσι τὸν Κύριον, καὶ εὐαγγελιστῶν, καὶ μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, οὐδεὶς οὕτω τὸν Θεῖον ἀμύητος, ὥς λόγῳ δεῖσθαι περὶ τούτων μαθεῖν. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ἐν τῇ τετάρτῃ καὶ τεσσαρακοστῇ ψαλμῳδίᾳ, ὅτι Θεὸν παρὰ Θεοῦ χρίμενον, τὸν Χριστὸν ὁ Προφήτης διακηρύσσει τῷ λόγῳ; καὶ πάλιν τὸν Ἡσαΐαν οὕτω προδήλως βοῶντα τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα, τίς ἀγνοεῖ τὸν καθωμυληκότων τῇ προφητείᾳ; Ἐν οἷς μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο φησιν, ὅτι *Σαβαίμ, ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ διαδύσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι, καὶ ὁπίσω σου ἀκολουθήσουσι δεδομένοι χειρὸς πέδας, καὶ ἐν σοὶ προσεύχονται, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι Θεός πλην σου. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεός. Τίς γὰρ ἄλλος Θεός ὁ ἐν ἑαυτῷ Θεὸν ἔχων, καὶ αὐτὸς ὢν Θεός, πλην τοῦ Μονογενοῦς, εἰπάτωσαν οἱ τῆς προφητείας ἀνήκοοι· τὴν δὲ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἐρμηνείαν, καὶ τὴν τοῦ Θωμᾶ μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν ὁμολογίαν, τὴν τε τοῦ Ἰωάννου μεγαλοφωνίαν, ὥς πρόδηλον οὔσαν καὶ τοῖς ἔξω τῆς πίστεως, σωπῆσθαι. Ἀλλ' οὐδὲ τὰς Παύλου φωνὰς δι' ἀκριθείας οἶμαι δεῖν παρατίθεσθαι, πᾶσιν οὖσας σχεδὸν διὰ στόματος· ὅς οὐ μόνον Θεὸν, ἀλλὰ καὶ μέγαν Θεὸν, καὶ ἐπὶ πάντων Θεὸν ὀνομάζει τὸν Κύριον· πρὸς μὲν Ῥωμαίους λέγων, ὅτι· *Ὁρ οἱ πατέρες καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός ἐυλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας*· πρὸς δὲ τὸν μαθητὴν ἑαυτοῦ Τίτον γράφει, *Κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Τιμοθέῳ δὲ διαβρήδην βοᾷ, ὅτι· *Ὁ Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι*. Πανταχόθεν τοίνυν ἀποδειχθέντος τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν μονογενῆ Θεὸν, πῶς ὁ τῷ Θεῷ προσ-*

A num appellans : spe discendi talem doctrinam qua mortem impediri et arceri posse crederet. Merito igitur qui vocatus erat ab ipso, hic etiam respondet : quoniam non ad Deum Verbum facta erat collocutio, consequenter etiam ab humanitate ad supplicansem fit responsio, duplicem juveni institutionem inducens : per eundem enim sermonem docet, quod non bonis verbis, sed recta vita Deum colere et honorare convenit, in exsequendis ejus mandatis, et in vendendis omnibus facultatibus, ut inde vitam æternam posset emere. Tum etiam quod humana natura in malo per peccatum constituta a vera et propria boni appellatione secernitur. Et præterea dicit : *Quid me dicis bonum* ? Cum dixit, *me*, humanam naturam quæ ipsum circumdabat ostendit ; at cum sermone divinitati bonitatem attribuit, seipsum e vestigio bonum pronuntiavit, qui vere ab Evangelio Deus prædicatur. Si enim tanquam funiculo divelleretur a Dei appellatione unigenitus Filius, non esset absurdum fortasse, ipsum a boni appellatione putare alienum.

Quod si prophetæ, et evangelistæ, et apostoli Unigeniti divinitatem celebrant, ipse autem Dominus testatur bonitatis nomen Deo convenire, quomodo non particeps est bonitatis qui divinitatis consors est et particeps ? Quod enim etiam prophetæ Dominum Deum constituentur, et evangelistæ, item discipuli et apostoli, nullus usque adeo rudis est et ignarus divinarum et non initiatus, ut de his erudiri sermone indigeat. Quis enim ignorat in quarto et quadagesimo psalmo, quod Deum a Deo unctum Christum Propheta prædicat ? Et rursus Isaiam, tam aperte et clare clamantem Filii divinitatem, quis eorum qui in prophetia versati sunt, nescit ? in quibus cum aliis hoc etiam effatur : *Sabaïm, viri sublimis ad te transibunt, et tui erunt servi. Post te ambulabunt, vincti manibus, et te adorabunt, teque deprecabuntur. Tantum in te est Deus, et non est absque te Deus. Vere enim tu es Deus*. Quis enim alius Deus qui in seipso Deum habet, et ipse est Deus, præter Unigenitum, dicant qui prophetiam non audierunt. At vero Emmanuel interpretationem, et Thomæ post agnitionem confessionem, et Joannis vocis sublimitatem, ut notam etiam his qui sunt extra fidem reticebo. Sed neque Pauli voces exacta subtilitate apponendas esse arbitror, ut quæ propemodum sint in ore omnium, qui non solum Deum, sed etiam magnum Deum, et in omnibus Deum nominat Dominum ; ad Romanos quidem dicens : *Quorum patres, et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est in omnibus benedictus Deus in sæcula*. Ad discipulum suum Titum scribit, *Secundum apparitionem magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi*. Ad Timotheum vero aperte clamitat : quod *Deus manifestatus est in carne, justificatus in spiritu*. Cum igitur ubique demonstratum sit, unigenitum Deum

* Psal. xlvii, 8.

* Isa. xlv, 14, 15.

* Rom. ix, 5.

* Tit. ii, 4.

* I Timoth. iii, 16.

esse Deum, quomodo is qui Deo bonitatem convenire dicit, ab hac appellatione Filii divinitatem alienam esse demonstrat? praesertim cum Dominus sibi bonum attribuat, in parabola eorum qui mercede conducti sunt in vineam. Cum enim illie qui prius conducti labore defessi erant, indignarentur ob mercedis aequalitatem, mulctamque et damnum proprium judicarent, rem a cæteris operariis prospere gestam, eorum qui ægre serebant uni dixit justus iudex: *Amice, non facio tibi injuriam, nonne denario diurno tecum conveni? Ecce habes quod tuum est: volo autem et huic ultimo tantum dare quantum tibi. Annon habeo potestatem in meis faciendi quod volo? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?* Nullus prorsus de hoc ambitiose contendet, quod ea quæ pro meritis et dignitate sit distributio, proprium iudicis munus est; unigenitum autem Deum iudicem esse omnes Evangelii discipuli adstipulantur. *Pater, inquit, non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio*⁹. Sed non resistunt scriptis: dicunt enim unius adjectionem proprie ad Patrem respicere. Nullus enim, ait, *bonus, nisi unus Deus*¹⁰. An igitur ad sui patrocinium languescet veritas? An multis locis minimo negotio hanc fallacem et captiosam ratiocinationem erroris licet refellere? Qui enim hæc de Patre dixit, et illa ad Patrem dicit, quod *Omnia mea tua sunt, et in ipsis glorificatus sum*¹¹. Si autem omnia quæ sunt Patris dicit Filii esse, unum autem eorum quæ in Patre spectantur est bonitas, vel omnia non habet, si quidem hoc non habet, et mentiri dicent veritatem; vel si nefas est veritatem ipsam suspicari in mendacium ferri, qui omnia quæ sunt Patris sua esse dicit, neque extra bonitatem esse confessi sunt. Qui enim Patrem in semetipso habet, et quæ sunt Patris complexus est omnia, cum omnibus videlicet bonitatem etiam habet: bonus igitur Filius.

Sed *nullus, inquit, bonus nisi unus Deus*. Hoc ab adversariis profertur, neque ipse sermonem rejicio, non tamen propterea Filii bonitatem nego. Qui enim Dominum Deum esse confitetur, et quod bonum est, ei omnino hac confessione attribuit. Si enim bonitas propria est Dei, et Dominus est Deus, bonus itaque per hæc quæ posita sunt Filius ostenditur. Sed, ait, unius dictio Filium boni communione secernit, sed est facile demonstrare quod neque hoc a Filio Patrem dissipat. Etenim in omnibus aliis quod unum est, in copulatam habet significationem; in Patre vero et Filio, quod unum est non in solitudine sive singularitate conspicitur. *Ego enim, inquit, et Pater unum sumus*¹². Si igitur unus quidem bonus; unitas autem quædam in Filio et Patre intelligitur; ergo Dominus qui uni bonitatem attribuit, et sibi ipsi per unius cognominationem assignavit utpote qui sit unus cum Patre, neque a Patris unitate secundum naturam divulsus.

A ἡκειν τὴν ἀγαθότητα λέγων, τῆς ἐπωνυμίας ταύτης ἀλλοτρίαν ἀποδείκνυσαι τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα; Καὶ ταῦτα αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τὸ ἀγαθὸν αὐτῷ προσμαρτυροῦντος ἐν τῇ τῶν μεμισθωμένων εἰς τὴν ἀρπάζονα παραβολῇ. Ἐκεῖ γὰρ τῶν προκεκμηκότων δυσαναταχτούντων τῇ τῶν μισθωμάτων ἰσομοιρίᾳ, καὶ ζημίαν κρινόντων ἰδίαν τῶν τελευταίων τὴν εὐπραγίαν, φησὶ πρὸς τινὰ τῶν χαλεπαινόντων ὁ δίκαιος κριτὴς, ὅτι, Ἐταῖρε, οὐκ ἀδίκῳ σε. Οὐχὶ δηναρίου συνεζώνησά σοι τὴν ἡμέραν; Ἰδοὺ ἔχεις τὸ σόν· θέλω δὲ καὶ τῷ ἐσχάτῳ χαρίσασθαι ὥσπερ καὶ σὺ. Μόνον οὐκ ἔχω ἐξουσίαν ἐν τοῖς ἐμοῖς ποιεῖν ὃ θέλω; Ἡ ὁ ὀφθαλμὸς σου ποτηρὸς, ὅτι ἐγὼ ἀγαθὸς εἰμι; Πάντως δὲ οὐδεὶς περὶ τοῦτου φιλονεικήσει, ὅτι ἡ τοῦ κατ' ἀξίαν διανομή, ἴδιον τοῦ κριτοῦ ἔργον ἐστὶ, κριτὴν δὲ τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι πάντες οἱ μαθηταὶ τοῦ Εὐαγγελίου συντίθενται. Ὁ γὰρ Πατὴρ, φησὶ, κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ. Ἀλλ' οὐ καθίστανται τῶν γεγραμμένων. Φασὶ γὰρ τὴν τοῦ ἐνὸς πρόσθεσιν κυρίως εἰς τὸν Πατέρα βλέπειν. Οὐδεὶς γὰρ, φησὶν, ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Ἀρ' οὖν ἀτονήσῃ πρὸς συνηγορίαν αὐτῆς ἡ ἀλήθεια; Ἡ πολλαχόθεν ἐστὶν ἐν εὐσυχολίᾳ πολλῇ καὶ τοῦτον ἐξελέγχει τὸν παραλογισμόν τῆς ἀπάτης; Ὁ γὰρ ταῦτα περὶ τοῦ Πατρὸς εἰπὼν, κακείνα πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν, ὅτι Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ· καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς. Εἰ δὲ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ φησὶν εἶναι, ἐν δὲ τῶν ἐν τῷ Πατρὶ θεωρουμένων ἡ ἀγαθότης, ἡ πάντα οὐκ ἔχει, εἴπερ τοῦτο οὐκ ἔχει, καὶ ψεύδεσθαι φήσουσι τὴν ἀλήθειαν· ἡ εἴπερ ἀθέμιτον καθυπονέσθαι τὴν ὄντως ἀλήθειαν ὡς εἰς ψεύδος ἐκπερομένην, ὁ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ λέγων, οὐδὲ τῆς ἀγαθότητος ἐκτὸς εἶναι συνωμολόγησεν. Ὁ γὰρ ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα ἔχον, καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς ἐμπεριεληγμένον πάντα, μετὰ πάντων ὁλονότι καὶ τὴν ἀγαθότητα ἔχει· οὐκοῦν ἀγαθὸς ὁ Υἱός.

Ἀλλ' οὐδεὶς, φησὶν, ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Τοῦτο παρὰ τῶν ἐναντίων προφέρεται, οὐδὲ αὐτὸς ἀποβάλλει τὸν λόγον. Οὐ μὴν ἀρνούμαι διὰ τοῦτο τοῦ Υἱοῦ τὴν ἀγαθότητα. Ὁ δὲ ὁμολογῶν Θεὸν εἶναι τὸν Κύριον, καὶ ἀγαθὸν αὐτῷ πάντως διὰ τῆς ὁμολογίας ταύτης συνεμαρτύρησεν. Εἰ γὰρ ἴδιον Θεοῦ ἡ ἀγαθότης. Θεὸς δὲ ὁ Κύριος, ἀγαθὸς ἄρα διὰ τῶν θεέντων ὁ Υἱὸς ἀναπέφηνεν. Ἀλλὰ, φησὶ, τοῦ ἐνὸς ἡ λέξις ἀποκρίνει τὸν ἴδιον τῆς τοῦ ἀγαθοῦ κοινωνίας. Ἀλλὰ βῆδον δεῖξαι ὅτι οὐδὲ τὸ ἐν τοῦτο διαχωρίζει τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ἀπάντων, τὸ ἐν ἀνυνδύαστον ἔχει τὴν σημασίαν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ ἐν οὐκ ἐν μονότητι καθορᾶται. Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμέν. Εἰ οὖν εἰς μὲν ὁ ἀγαθός, ἐνότης δὲ τις ἐν τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ θεωρεῖται· ἄρα ὁ Κύριος ἐν μαρτυρήσας τὴν ἀγαθότητα, καὶ αὐτῷ διὰ τοῦ ἐνὸς τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην προσημαρτύρησε, τῷ ἐν ὄντι πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ οὐκ ἀποβήγγυμένῃ τῆς κατὰ φύσιν

⁹ Matth. xx, 15 sqq.¹⁰ Joan. v, 22.¹¹ Matth. xix, 17.¹² Joan. xvii, 16.¹³ Joan. x, 30.

ἐνότητος. Ἄλλ' ὥπως ἂν διὰ πάντων ἐκδηλον γένοιτο τοῦ σεμνοῦ λογογράφου τὸ φιλαμαθὲς καὶ ἀπαίδευτον, αὐτὴν κατανοήσωμεν ἐπὶ λέξεως τῶν γεγραμμένων τὴν σύνταξιν. Οὐκ οἰκείουται, φησί, τὴν τοῦ ὄντος ἄξιαν ὁ Ἰῶδς· ἄξιαν ὀνομάζων, αὐτὸ τὸ εἶναι. Πῶς οἶδε κυρίως τοῖς πράγμασιν ἐφαρμόζειν τὰ ῥήματα! καὶ ἐπειδὴ διὰ τὸν Πατέρα ἐστίν, ἀλλοτριουῖσθαι αὐτὸν ἑαυτοῦ λέγει. Ὡς καὶ τῆς τοῦτου κυριευούσης οὐσίας πρὸς ἑαυτὴν ἐλκούσης τὴν τοῦ ὄντος ἐννοίαν. Τοῦτο δὲ τοιοῦτόν ἐστιν, ὡς ἂν εἰ τις λέγοι, ὅτι ὁ ἀργυρῶντος, καθὼς ἐστὶ, κατὰ τὴν ἰδίαν ὑπόστασιν, οὐκ ἐκεῖνος ἐστίν, ἀλλ' ὁ ἐωνημένος, τῆς κατ' οὐσίαν ἑαυτοῦ ὑποστάσεως εἰς τὴν τοῦ κυριεύσαντος φύσιν ἀναληφθείσης. Ταῦτα τὰ ὑψηλὰ τοῦ θεολόγου νοήματα, ἡ δὲ τῶν προειρημένων ἀποδείξεις οἷα; αὐτοῦ, φησί, τοῦ Μονογενοῦς ἀποδιδόντος τῷ Πατρὶ, τὴν μόνῃ κατ' ἄξιαν ὀφειλομένην ἐπωνυμίαν. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐπάγει τὸ μόνον εἶναι ἀγαθὸν Πατέρα. Ποῦ τοίνυν ἐν τοιούτοις ἀρνεῖται ὁ Ἰῶδς τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ὄντος; ὅπερ κατασκευάζει Εὐνόμιος, ταῦτα προστιθεὶς ἐπὶ λέξεως· Ὁ γὰρ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ πρόσρησιν μόνῃ προσήκειν διδάσκει ἐκεῖνῃ τῷ καὶ τῆς σφετέρας καὶ πάσης ἀγαθότητος αἰτίῳ, καὶ πάντοτε ὅτι, καὶ τὸ γινόμενον ἀγαθὸν ἐπ' ἐκεῖνον φέρων· σχολή γ' ἂν τῶν ποτε γινόμενων φικεύσαστο τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν τοῦ ὄντος ἐπωνυμίαν. Τί κοινωνεῖ τοῖς εἰρημένοις ἡ ἐξουσία; Πῶς δὲ μετὰ ταύτης καὶ τῆς τοῦ ὄντος ἐπωνυμίας ὁ Ἰῶδς ἡλλοτριεῖται; Ἄλλ' οὐκ οἶδα τί χρὴ πλέον ἐν τοιούτοις ποιεῖν· γελᾷν τὴν ἀμαθίαν, ἢ ἐλεεῖν τὴν ἀώλειαν. Ἡ τε γὰρ τῆς σφετέρας λέξις, οὐκ οὕτως ἐκληφθεῖσα ὡς πέφυκε τε καὶ εἰσθεν ἐν χρήσει γίνεσθαι παρὰ τοῖς εἰδόσι κεχρησθαι λόγῳ, πολλὴν αὐτῷ μαρτυρεῖ τῆς ἀντονομαστικῆς τεχνολογίας τὴν ἐπιστημὴν, ἣν καὶ τὰ παιδάρια παρὰ τοῖς γραμματισταῖς ἀμογητὶ διεξέρχεται. Καὶ τὸ παρενεχθῆναι τοῦ προκειμένου γελώως αὐτὸν πρὸς τὰ μὴδὲν ἐπικοινωνοῦντα τῷ λόγῳ καὶ τῷ σχήματι συμπεραστικῷ, τὸ μὴ κοινωνεῖν τὸν Ἰῶδν τῆς ἐπωνυμίας τοῦ ὄντος, ταῖς ἀλλοκότοις ἐφαρμοζόμενον κατασκευάζει· καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα καθάπερ ἐξεπότηδες ἐπὶ γέλωτι σύγκειται. Ὅστε τι καὶ παθεῖν τυχὸν τοὺς ἀμελεστέρους καὶ ἐπιγέλᾶσαι τῷ ἀσυναρτήτῳ τῶν λόγων. Ἀλλὰ τὸ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν Λόγον, ἢ ἀγαθὸν πάντως μὴ εἶναι· ταῦτα γὰρ κατασκευάζει δι' ὧν τὴν τε τοῦ ὄντος ἐπωνυμίαν καὶ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ μὴ οἰκείουσθαι λέγει. Καὶ τὸ κατασκευάζειν τὴν τῶν γινόμενων ἐξουσίαν μὴ προσήκειν αὐτῷ, ταῦτα δακρύων ἄξια καὶ θρηνητικῆς συναυλίας.

Οὐδὲ γὰρ κατὰ τινὰ προπετὴ καὶ ἀπερίσκεπτον ὁρμὴν ἅπας που τὸ τοιοῦτον παραφθεγγάμενος, εἴτα ἐπανορθοῦται τοῖς ἐρεξῆς τὸ πλημμελῆμα, ἀλλ' ἐμφιλοχρεῖ τῇ κακίᾳ, τοῖς δευτέροις φιλονεικῶν ὑπερβαλέσθαι τὰ φθάσαντα· λέγει γὰρ προῦν, τοσοῦτον αὐτὸν εἶναι κάτω τῆς θείας φύσεως, ὅσον ἅπ' ἐκείνου πρὸς τὸ ταπεινότερον ἢ τῶν ἀγγέλων ἀποβέβηκε φύσις· οὐ τοῖς γράφων τοῖς ῥήμασιν, ἀλλὰ κατασκευάζων δι' ὧν λέγει τὴν τοιαύτην διάνοιαν. Ἐξεστὶ δὲ χρῆναι τὸν λόγον τοῖς ἐντυχάνουσιν, ἔχει γὰρ οὕτω τὰ γεγραμμένα· Ὅς τῷ μὲν ἀγγελος ὡς ἐμ-

A Sed ut per omnia hujus gravis scriptoris ineruditio et inscitia manifeste pateat, scriptorum ad verbum syntaxin consideremus: Filius, inquit, ejus qui est dignitatem non sibi vindicat, dignitatem nominans ipsum esse. Quomodo novit proprie verba rebus accommodare! Et quoniam per Patrem est; illum ab ipso alienatum esse dicit, quia nimirum hujus dominatrix essentia ad seipsam trahat entis notionem: hoc autem tale est ac si quis dicat, quod argento emptus, quia est, secundum suam subsistentiam non ille est, sed qui emptus est, subsistentia secundum sui essentiam ad dominantis naturam assumpta; hæc sunt altæ hujus theologi notiones, sed ante dictorum demonstratio qualis? Cum ipse, inquit, Unigenitus reddat Patri soli secundum dignitatem debitam cognominationem: et hæc locutus subjunxit, solum bonum esse Patrem, ubi igitur in his Filius sibi denegat entis appellationem? quod quidem astruit Eunomius hæc adjiciens ad verbum: *Qui enim boni appellationem soli convenire docuit, illi sue omnisque bonitatis auctori et omnino enti et quod sit bonum, in illum refert, viz eorum quæ sunt, potestatem et entis nomen sibi applicavit.* Quid habet commune cum dictis potestas? Quomodo cum hæc et ab entis nominatione Filius alienatus est? Sed quid potius in his agendum sit nescio, an ridenda sit inscitia, an miseranda perditio. Etenim ejus dictio non assumpta ut in usu natura solet usurpari apud eos qui oratione uti sciunt, valde peritum esse testatur in eo rhetorices artificio quo nomina alia pro aliis ponuntur, quam gloriolam parvuli apud grammatistas sine labore sectantur. Et quod ipse a proposito ridicule transferatur ad ea quæ nullam habent communionem cum ratione et figura qua concludi deberet, Filio non esse communem entis appellationem, quod absurdum et portentosis nititur accommodare probationibus. Hæc et ejusmodi quæ veluti de industria ad risum excitandum conflata sunt. Ita ut fieri possit ut etiam stupidiore quid perpetiantur et rideant ob inconcinnitatem ejus sermonum. Verumenimvero quod Deus Verbum non sit, vel quod omnino non sit bonus, hæc enim præstruit per quæ et entis nominationem et boni appellationem dicit non Filio posse proprie convenire; et quod præstruit eorum quæ sunt potestatem non ipsi competere: hæc lacrymis digna et flebili contibicinio sive lamento.

Neque enim præcipiti quodam atque inconsiderato impetu, semel alicubi tale quiddam perperam locutus, in sequentibus deinde erratum emendat; sed in pravitate immoratur, ac secundis ambitione contendit priora superare: dicit enim progrediens, *Ipsam tanto esse divina natura inferiorem quanto ab illo ad humilium angelorum natura descendit*; quod quidem non iisdem verbis scribit, sed per ea quæ dicit talem sententiam astruit; lectoribus autem sermonem licet dijudicare: sic enim scripta verba habent: *Qui ex eo quod angelus co-*

minatus est, hoc quidem aperte docuit, per quem sermones annuntiavit, et quis est; ex eo vero quod Deus nominatus est, ostendit eam quæ ipsi propria est super omnia eminentiam. Qui enim eorum quæ per ipsum facta sunt, Deus est, angelus ejus est, qui est in omnibus, Dei. Medium intercidit sermonem ira in cor illapsa, et ad perturbationem effusa est ratio ad iram, per ea quæ dicta fuerunt commota. Ac mihi fortasse talis animi perturbatio non venia indigna videtur. Cui enim ex his ira non incanduerit? præsertim cum Apostolus omnem angelicam naturam Domino mancipatam esse clamet ¹³, ad testimonium dogmatis assumens prophetica altiloquentiam. Cum enim ait, *primogenitum in orbem terrarum inducit, dicit, Et adorabunt eum omnes angeli ejus; et illud: Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi*; et hoc: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient*. Omnia ad demonstrationem Unigeniti Dei hæc cum Apostolus recenset, quid patior cum ex Christi hoste angelorum Dominum angelum esse audio, qui non temere et fortuito talem sermonem projiciat, sed qui in absurditate anxius laboret: ut nihil amplius Joanne et Mose ipsum habere præstruat? Dicit enim de illo sermo: *Hic est de quo scriptum est: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam* ¹⁴. Angelus igitur Joannes. Tametsi autem hic Domini inimicus, Dominum Deum nominat, ipsum tamen proportionem quadam Mosis divinitati respondere autumat; quoniam et ille ejus qui est in omnibus Dei famulus, Ægyptiorum vero ordinatus est deus. Quin etiam quod in omnibus sit Deus (sicut et in præcedentibus dictum est) commune est Filio cum Patre, id vero Apostoli testimonio probari potest, qui ei talem vocem attribuit, dum dicit: *Ex quibus Christus secundum carnem qui est in omnibus Deus* ¹⁵. Sed hic in angeli ordinem redigit eum qui est angelorum Dominus, perinde ac si non audisset quod angeli spiritus sunt administratorii, et ignis flammæ ¹⁶. Per hæc enim Apostolus inconfuse atque manifestam facit subsectorum distinctionem. Naturam quidem subditam atque mancipatam, spiritus esse et ignem desinens; dominantem vero potentiam, divinitatis significans nomine. Et cum tot sint qui gloriam Unigeniti annuntient, solus his omnibus reclamatione Eunomius, dum dicit ipsum esse angelum Dei qui est super omnia, hac differentia quæ eum ab eo qui est super omnia discernit, unum omnium esse determinans: dum vero angelorum nomen illi communicat, nihil ab illis dissidere natura præstruens. Sæpe enim in præcedentibus tale quid asserit, quod quæcunque eandem appellationem habent communem, neque secundum naturam sunt diversa. An igitur amplius redarguentibus sermo indiget, in eo quod præfracte claudat, angelum eum esse qui non proprium, sed ejus qui est sermonem annuntiat? Per hoc enim demonstratur, quod qui in principio erat Verbum, Deus Verbum, non

Α σθαι, σαφῶς ἐδίδαξε, δι' ὅτου διηγείλετο τοὺς λόγους, καὶ τίς ὁ ὢν· τῷ δὲ καὶ Θεὸς προσειρησθαι, τὴν ἰδίαν ἐδειξε κατὰ πάντων ὑπεροχήν. Ὁ γὰρ τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων Θεός, ἄγγελος τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ. Ἐγκόπτει μὲν λόγον θυμὸς ἐμπεσὼν τῇ καρδίᾳ, καὶ συγχέχεται πρὸς τὸ πάθος ὁ λογισμὸς εἰς ὀργὴν ὑπὸ τῶν λεγομένων παρακινούμενος. Καὶ τάχα μοι τὸ τοιοῦτο πάθος τῆς ψυχῆς οὐκ ἀσύγνωστον. Τίνι γὰρ οὐκ ἂν ἐκ τούτων ὁ θυμὸς ἐπιζέσσει; Τοῦ μὲν Ἀποστόλου πᾶσαν ἀγγελικὴν φύσιν ὑποχείριον εἶναι τοῦ Κυρίου βοῶντος, συμπαραλαμβάνοντος δὲ εἰς μαρτυρίαν τοῦ δόγματος καὶ τὴν προφητικὴν μεγαλοφωνίαν. Ὅσα γὰρ, φησὶν, εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει, καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ, καὶ τὸ, Ὁ θρόνός σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ τὸ, Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Πάντα πρὸς ἐνδείξιν τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ταῦτα τοῦ Ἀποστόλου διεξιόντος, τί πάθος τὸν τῶν ἀγγέλων Κύριον ἄγγελον εἶναι παρὰ τοῦ χριστομάχου ἀκούων, οὐ κατὰ τὸ συμβᾶν τὸν τοιοῦτον ἀπορρέψαντος λόγον, ἀλλ' ἐναγωνιζομένου τῇ ἀτοπίᾳ, ὡς μὴδὲν πλέον Ἰωάννου καὶ Μωυσέως αὐτὸν ἔχειν κατασκευάζεσθαι; Λέγει γὰρ περὶ ἐκείνου ὁ λόγος, Οὗτός ἐστι περὶ οὗ γέγραπται Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου. Ἀγγελος οὖν Ἰωάννης. Ἀλλὰ καὶ θεὸν ὀνομάζει τὸν Κύριον ὁ ἐχθρὸς τοῦ Κυρίου, ἀναλογεῖν αὐτὸν κατασκευάζει τῇ Μωυσέως θεότητι, ἐπεὶ καὶ κεῖνος τοῦ μὲν ἐπὶ πάντων Θεοῦ θεράπων, τῶν δὲ Αἰγυπτίων ἐτάχθη Θεός. Καίτοι καὶ τὸ ἐπὶ πάντων, καθὼς καὶ ἐν τοῖς κατόπιν εἴρηται, κοινὸν τῷ Υἱῷ πρὸς τὸν Πατέρα, τοῦ Ἀποστόλου τὴν τοιαύτην αὐτῷ προσμαρτυρηκὸς φωνήν. ἐν οἷς φησιν· Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός· ἀλλ' οὗτος εἰς ἀγγέλου τάξιν κατὰγει τὸν τῶν ἀγγέλων Κύριον· ὥσπερ οὐκ ἀκηκόως, ὅτι οἱ ἄγγελοι λειτουργικὰ πνεύματα, καὶ πυρὸς φλόγες εἰσι. Διὰ τούτων γὰρ ὁ Ἀπόστολος ἀσυγχύτως καὶ σαφῇ ποιεῖται τὴν τῶν ὑποκειμένων διακρίσιν. Τὴν μὲν ὑποχείριον φύσιν, πνεύματα εἶναι καὶ πῦρ ὀριζόμενος· τὴν δὲ κυριεύουσαν δύναμιν τῷ τῆς θεότητος διασημαίνων ὀνόματι. Καὶ τασούτων ὄντων τὴν δόξαν τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ διαγγελλόντων, μόνος τοῖς πᾶσιν ἀντιθεὸς ὁ Εὐνόμιος, ἄγγελον αὐτὸν τοῦ ἐπὶ πάντων λέγων Θεοῦ· τῇ μὲν πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων ἀντιδιαστολῇ, ἓνα τῶν πάντων εἶναι διοριζόμενος· τῇ δὲ πρὸς τοὺς ἀγγέλους τοῦ ὀνόματος κοινωνίᾳ, τὸ μὴδὲν ἐκείνων παρηλλάχθαι τῇ φύσει κατασκευάζων. Πολλάκις γὰρ τὸ τοιοῦτον ἐν τοῖς κατόπιν φησὶν, ὅτι ὅσα τῆς αὐτῆς κοινωνεῖ προσγορίας, οὐδ' ἂν κατὰ τὴν φύσιν ἐτέρως ἔχει. Ἀρ' οὖν ἔτι τῶν εὐθυνόντων ὁ λόγος προσδέεται, περὶ τοῦ διαβρῆθην βοῶντος τὸν ἄγγελον μὴ τὸν ἴδιον, ἀλλὰ τὸν τοῦ ὄντος ἀπαγγέλλειν λόγον; Διὰ γὰρ τούτου δείκνυται ὅτι ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν Λόγος, Θεὸς Λόγος, οὐκ αὐτὸς Λόγος ἐστίν, ἀλλ' ἐτέρου τινὸς Λόγου γίνεται Λόγος, διάκονός τε καὶ ἄγγελος ἐκείνου.

¹³ Hebr. 1, 6 sqq.; Psal. xcvi, 7; xlvii, 7; ci,

¹⁴ Hebr. 1, 14.

¹⁵ Marc. 1, 2; Isa. xl, 3. ¹⁶ Rom. ix, 5.

γενόμενος· κάκεινο δὲ τίς ἀγνοεῖ τῶν πάντων, ὅτι τῷ ἄνθρωπῳ τὸ μὴ ὂν ἀντιδιαίρεται μόνον; Ὡστε ὁ τὸν ὕδιν ἀντιδιαστέλλας τῷ ὄντι, σαφῶς ἰουδαίζει, τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑπόστασιν ὑποκλέπτων τοῦ δόγματος. Ὁν γὰρ ἐξω τῆς τοῦ ὄντος ἐπωνυμίας λέγει, καὶ τοῦ εἶναι πάντως ἐξηρησθαι κατασκευάζει. Οὐ γὰρ δὴ τὸ εἶναι διδοῦς πρὸς τὸν τοῦ ῥήματος ἤχον διενεχθήσεται. Ἀλλὰ καὶ τῇ Γραφῇ κρατύνειν ἐπιχειρεῖ τὴν ἀτοπίαν, καὶ προβάλλεται τὸν Μωσέα συνήγορον κατὰ τῆς ἀληθείας.

Ὡς γὰρ ἐκείθεν ἡμῖν διαλεγόμενος τοὺς οἰκίους μύθους κατ' ἐξουσίαν διέξεισι λέγων, ὅτι Ὁ μὲν ἀποστέλλων Μωσῆν, αὐτὸς ἦν ὁ ὦν, δι' οὗ καὶ ἀπέστειλε καὶ ἐλάλει· τοῦ μὲν ὄντος ἄγγελος, τῶν δὲ ἄλλων ἀπάντων θεός. Ἀλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐστὶν ἡ ῥῆσις, ἐξ αὐτῆς ἐστὶ τῆς Γραφῆς εἰδέναι. Εἰ δὲ τὸν νοῦν φησι τοῦτον εἶναι τοῦ γράμματος, αὐτὸς ἡμῖν ἐξεταστέος ὁ πρωτότυπος τῆς Γραφῆς λόγος. Καὶ πρῶτον γε καταράσωμεν, ὅτι τὸν μετ' αὐτὸν θεὸν ὁ Εὐνόμιος ἐνομάσας τὸν Κύριον, οὐδὲν αὐτῷ πλέον παρὰ τὴν ἀγγελικὴν εἰδῶσι φύσιν. Οὐδὲ γὰρ ὁ Μωσῆς ἀκούσας θεὸς εἶναι τοῦ Φαραῶ, ἐξέβη τὴν ἀνθρωπότητα· ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τὸ ὁμοτίμον ἔχων, τῇ τῆς ἐξουσίας ὑπεροχῇ τῶν ὁμογενῶν ὑπερήρθη, καὶ οὐδὲν ἐκώλυσεν αὐτὸν πρὸς τὸ μὴ εἶναι ἄνθρωπον, τὸ κληθῆναι θεόν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἕνα τῶν ἀγγέλων ὁ Εὐνόμιος αὐτὸν εἶναι κατασκευάσας θεραπεύει τὸ τοιοῦτο πλημμέλημα τῆς θεότητος κλήτει κατὰ τὸν ἀποδοθέντα λόγον, ὁμωνυμίᾳ τινὶ πρὸς αὐτὸν τὴν τοῦ Θεοῦ προσγορίαν κοινονοήσας. Ἐξετάσωμεν πάλιν αὐτὰ τὰ ῥήματα τῆς βλασφημίας ἐκθέμενοι. Ὁ ἀποστέλλων, φησὶ, τὸν Μωσέα, αὐτὸς ἦν ὁ ὦν, δι' οὗ δὲ ἀπέστειλεν, ὁ τοῦ ὄντος ἄγγελος ἦν, οὕτως ἐνομάζων τὸν Κύριον. Οὐκοῦν ὑπ' αὐτῆς ἐλέγχεται τῆς Γραφῆς ἡ ἀτοπία τοῦ λογογράφου, ἐν οἷς ὁ Μωσῆς ἱκετεύει τὸν Κύριον μὴ ἄγγελλον τῇ ἡγεμονίᾳ τοῦ λαοῦ ἐπιστῆσαι, ἀλλ' αὐτὸν τῆς πορείας αὐτῶν ἀφηγῆσθαι. Ἐχει δὲ οὕτως ἡ λέξις ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Βάδιζε, κατὰθῃ, καὶ ὁδήγησον τὸν λαὸν τοῦτον εἰς τὸν τόπον ὃν εἶπόν σοι· καὶ ἰδοὺ ἄγγελός μου προπορεύεται σοὶ ἢ ἄν ἡμέρᾳ ἐπισκέπτοιμαι· καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν φησὶ· Καὶ συναποστείλω πρότερόν σου τὸν ἄγγελόν μου. Εἰτα μικρὸν μετὰ τὴν ἀκολουθίαν, γίνεται παρὰ τοῦ θεράποντος πρὸς τὸν θεὸν ἱκετηρία τοῦτον ἔχουσα τὸν τρόπον· Εἰ εὗρηκα χάριν ἐναντίον σου, συμπορευθήτω ὁ Κύριός μου μεθ' ἡμῶν καὶ πάλιν, Εἰ μὴ αὐτὸς συμπορεύῃ ἡμῖν, μὴ με ἀναγάγῃς ἐνταῦθα. Εἰτα ἀπόκρισις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Μωσέα· Καὶ τοῦτόν σοι τὸν λόγον ὃν εἰρηκας ποιήσω. Εὗρηκας γὰρ χάριν ἐνώπιόν μου. Καὶ οἶδά σε παρὰ πάντα. Οὐκοῦν εἰ Μωσῆς μὲν παραιτεῖται τὸν ἄγγελον, αὐτὸς δὲ ὁ χρηματίζων αὐτῷ συνέμπορος γίνεται, καὶ καθηγεμὼν τῆς στρατιᾶς, φανερώς ἀποδείκνυται διὰ τούτων, ὅτι ὁ τῇ τοῦ ὄντος ἐπωνυμίᾳ

ipsum Verbum est, sed alterius alicujus Verbi fit Verbum, minister et angelus, id est, nuntius, illius factus. Illud autem quis omnium ignorat quod enti solum opponitur non ens? Quare qui Filium ab eo qui est, distinguit, manifeste judaizat, Unigeniti personam a dogmate subripiens. Quem enim extra entis nominationem dicit, ex rerum natura funditus exemptum esse astruit. Non enim qui dat esse, de nudo vocabuli sono litigabit. Verumenimvero Scripturae testimonio absurditatem confirmare molitur, ac Mosem proponit contra veritatem patronum.

Ut enim illic disserens suas fabulas pro animi arbitrio nobis enarrat, dum dicit, quod Ille qui Mosem misit, ipse erat qui est; per quem et mittebat et loquebatur; ejus quidem qui est, angelus; aliorum autem omnium Deus. Sed quod hæc non sint Scripturae verba, licet ex ipsa Scriptura perspicere. Quod si hanc dicit esse mentem litteræ, ipse nobis primigenius Scripturae sermo examinandus est. Et primum quidem illud abominabimur quod cum posteriorem Deum nominavit Eunomius Dominum, nihil ei amplius quam naturam angelicam attribuit. Neque enim Moses cum audiit deus esse Pharaonis, humanitatem exiit¹⁷; sed eandem naturam habens, potestatis prerogativa his qui ejusdem generis superexaltatus est; nihilque vetuit ipsum esse hominem, quod vocatus sit deus. Sic et hic unum angelorum ipsum esse cum asseruit Eunomius, tale peccatum sanat, divinitatis appellatione secundum rationem redditam, dum homonymia quadam ipsi Dei appellationem communem facit. Rursus hæc eadem verba examinemus cum blasphemia exponentes. Qui misit Moysem, inquit, ipse erat qui est, per quem autem misit, ejus qui est erat angelus, sic nominans Dominum. Verum ab ipsa Scriptura vani hujus scriptoris absurditas reprehenditur, in qua Moses supplex Dominum orat ut non angelum ducatur populi præficiat, sed ipsemet itineris ipsorum ducem se præberet. Sic enim habet contextus ex persona Dei: Vade, descende, et duc hunc populum in locum quem tibi dixi: et ecce angelus meus ante te pergit quæ die consideravero¹⁸; ac paulo post ait rursus: Et simul mittam ante te angelum meum¹⁹. Deinde paulo post, consequenter fit supplicatio ministri ad Deum quæ ad hunc modum habet: Si inveni gratiam coram te, simul proficiscatur Dominus meus nobiscum²⁰; et rursus: Nisi ipse nobiscum venias, ne me inde abducas²¹. Deinde Dei responsio ad Mosem: Et hunc tibi sermonem quem dixisti faciam; invenisti enim gratiam coram me. Et novi te supra omnes²². Ergo si Moses recusat angelum, ipse autem qui loquitur cum ipso, sit comes et dux exercitus, per hæc manifeste demonstratur, quod ille qui ejus qui est, nomine seipsum notum fecit, unigenitus est Deus. Eautem γνωρίσας, ὁ μονογενὴς ἐστὶ θεός.

¹⁷ Exod. vii, 1. ¹⁸ Exod. xxxiii, 1. ¹⁹ ibid. 2. ²⁰ Exod. xxxiv, 9. ²¹ Exod. xxxiii, 15. ²² ibid. 17, 12.

Quod si quis his contradixerit, Judaicae opinionis erit patronus, Filium ad populi salutem non simul assumens. Si enim angelus cum Israelitis non pergit, qui autem per ejus qui est denominationem declaratur, non est Unigenitus, sicut vult Eunomius, nihil aliud quam ex Synagoga decreta in Ecclesiam Dei transfertis. Igitur duorum alterum necessario constebuntur, vel nusquam Mosis adfuisse unigenitum Deum, vel ipsum Filium esse eum qui est, a quo ad ministrum sit sermo. Sed contradicit dictis ipsam Scripturam praetendens, quae sic ait, angeli vocem praecessisse, ac postea ejus qui est colloquium subsecutum fuisse: hoc non est contradictio sed nostrorum confirmatio. Nam et nos clare dicimus prophetam de Christo mysterium manifestum facere hominibus volentem, angelum, eum qui est, appellasse; ne si sola ejus qui est, nominatio in colloquio inveniretur, ad Patrem sensus eorum quae dicuntur referatur. Sed quemadmodum noster sermo mentis impulsionum index est et internuntius: sic etiam dicimus, verum Verbum quod est in principio nuntians proprii Patris consilium, ob nuntiandi munus quo ipse fungitur, angelum dici. Et quemadmodum sublimis Joannes qui prius ipsum Verbum dixerat, ita subjungit, Deum esse Verbum, ne si Dei appellatio praecessisset, ad Patrem cogitationibus impelleremur: sic et magnus Moses cum eum angelum prius nominasset, ipsum esse eum qui est verbis sequentibus edocet, ut manifeste mysterium Christi pronuntiaretur; siquidem per angelum paterni consilii interpres Verbum Scriptura docet, et per appellationem ejus qui est, eam quae est secundum essentiam Filii cum Patre naturalem proprietatem. Quod si etiam Isaiam vellet obijcere, qui dixit, nomen ejus vocari magni consilii Angelum, neque sic nostrum everterit sermonem. Perspicuum enim quod illic nulla est contradictio, quia incarnationis mysterium per vaticinium significatur. *Parvulus, inquit, natus est nobis, et filius datus est nobis, cujus imperium super humerum ejus, et vocatur nomen ejus magni consilii Angelus* ²³. Ad quod David opinor respexisse, dum regni ejus constitutionem enarrat. Non quod non esset rex, sed quod servilis humilitas, quam per incarnationem subiebat Dominus, ad regiam potestatem assumi deberet. *Constitutus sum, inquit, rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, nuntians praeceptum Domini* ²⁴. Ergo et angelus et Verbum, sigillum et imago, et omnia ejusmodi eodem sensu dicitur qui paternam bonitatem per seipsum notam facit. Quando enim angelus nuntius alicujus efficitur: similiter Verbum, mentis notionem involutam explicat: et sigillum in propria forma archetypum, id est, principem formam, demonstrat, et imago ejus qui depictus est pulchritudinem per se interpretatur. Ita ut haec omnia significatu inter

Α Εἰ δὲ πρὸς τοῦτο τις ἀντιλέγοι, τῆς Ἰουδαϊκῆς ὑπολήψεως ἔσται συνήγορος, τὸν Υἱὸν μὴ συμπαραλαμβάνων εἰς τὴν τοῦ λαοῦ σωτηρίαν. Εἰ γὰρ ἄγγελος μὲν τοῖς Ἰσραηλῆταις οὐ συναπέρχεται· ὁ δὲ διὰ τῆς τοῦ θντος ἑπωνυμίας δηλούμενος, ὁ Μονογενὴς οὐκ ἔστι, καθὼς Εὐνόμιος βούλεται, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὰ ἐκ τῆς συναγωγῆς δόγματα πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ μεταφέρεται. Οὐκοῦν τῶν δύο τὸ ἕτερον ἐξ ἀνάγκης ὁμολογήσουσιν, ἡ μηδ' αὐτοῦ παρεῖναι τῷ Μωϋσῇ τὸν μονογενῆ Θεόν, ἡ αὐτὸν τὸν Υἱὸν εἶναι τὸν θντα, παρ' οὗ ὁ λόγος πρὸς τὸν θεράποντα γίνεται. Ἀλλ' ἀντιλέγει τοῖς εἰρημένοις αὐτὴν τὴν Γραφὴν προτεινόμενος· λέγουσαν, ἀγγέλου προτετάχθαι φωνήν, καὶ οὕτως ἐπῆλθαι τὸν τοῦ θντος διάλογον. Τοῦτο δὲ οὐκ ἀντίρρησις, ἀλλὰ βεβαίως τῶν ἡμετέρων ἔστιν. Καὶ ἡμεῖς γὰρ φαμεν ἐναργῶς τὸν προφήτην τὸ περὶ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον ἐμφανὲς ποιῆσαι τοῖς ἀνθρώποις βουλόμενον, ἄγγελον τὸν θντα προσαγορεύσαι· ὡς ἂν μὴ μόνῃς τῆς τοῦ θντος ἑπωνυμίας κατὰ τὸν διάλογον εὐρισκομένης, πρὸς τὸν Πατέρα ὁ νοῦς τῶν λεγομένων ἐπαναφέροιτο. Ἀλλ' ὥσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος τῶν τοῦ νοῦ κινήματων μνηστὴς τε καὶ ἄγγελος γίνεται, οὕτω φαμέν καὶ τὸν ἀληθινὸν Λόγον τὸν ἐν ἀρχῇ θντα διαγγέλλοντα τοῦ ἰδίου Πατρὸς τὴν βουλὴν, τῇ ἐνεργείᾳ τῆς ἀγγελίας ἐπονομαζόμενον, ἄγγελον λέγεσθαι. Καὶ ὥσπερ ὁ ὑψηλὸς Ἰωάννης πρότερον αὐτὸν Λόγον εἰπὼν, οὕτως ἐπάγει τὸν Θεὸν εἶναι τὸν Λόγον, ὡς ἂν μὴ προσηγησαμένης τῆς τοῦ Θεοῦ προσηγορίας πρὸς τὸν Πατέρα ταῖς ὑπονοίαις ἀπενεχθεῖμεν· οὕτω καὶ ὁ μέγας Μωϋσῆς ἄγγελον προσονόμασας, αὐτὸν εἶναι τὸν θντα τοῖς ἐφεξῆς ἐκδιδάσκει λόγοις, ὡς ἂν φανερώς τὸ κατὰ τὸν Χριστὸν προαγγελθεῖν μυστήριον· διὰ μὲν τοῦ ἀγγέλου, τὸν ἐρμηνεῖα τοῦ πατρικοῦ βουλήματος Λόγον τῆς Γραφῆς διδασκούσης· διὰ δὲ τῆς τοῦ θντος προσηγορίας τὴν κατ' αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα φυσικὴν οἰκειότητα. Εἰ δὲ καὶ τὸν Ἰσαΐαν προβάλλοιτο, ὡς εἰπόντα καλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελον, οὐδὲ οὕτως ἀνατρέψει τὸν ἡμέτερον λόγον. Σαφὲς γὰρ ἐκεῖ καὶ ἀναντιρρήτον ὡς ἡ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον οἰκονομία διὰ τῆς προφητείας σημαίνεται. Παιδίον γὰρ, φησὶν, ἐτενήθη ἡμῖν, καὶ Υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. Πρὸς δὲ καὶ τὸν Δαβὶδ οἶμαι βλέποντα, τὴν τῆς βασιλείας κατάστασιν διηγέσθαι. Οὐχ ὡς οὐκ θντος βασιλεύς, ἀλλ' ὡς τῆς δουλικῆς ταπεινότητος, ἣν ὑπέλθε κατ' οἰκονομίαν ὁ Κύριος, εἰς τὴν τῆς βασιλείας ἀξίαν ἀναληφθεῖσης. Κατεστάθην γὰρ, φησὶ, βασιλεὺς ἐπ' αὐτοῦ, ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρῶτον Κυρίου. Οὐκοῦν ἄγγελός τε καὶ Λόγος, σφραγὶς τε καὶ εἰκὼν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν λέγεται, ὁ τὴν πατρικὴν ἀγαθότητα δι' ἑαυτοῦ γνωρίζων. Ὅτε γὰρ ἄγγελος, μνηστὴς τινος γίνεται· καὶ ὁ Λόγος ὡσαύτως ἐκκαλύπτει τὸ ἐγκείμενον νόημα, καὶ ἡ σφραγὶς ἐν τῷ ἰδίῳ τύπῳ τὸ ἀρχέτυπον δεικνύει, καὶ

²³ Isa. ix, 6. ²⁴ Psal. ii, 6.

ἡ εἰκὼν, τὸ τοῦ ἀπεικονισθέντος· κάλλος δι' αὐτῆς ἡρμηνεύει· ὡς ἰσοδυναμεῖν ταῦτα πάντα τῷ σημαίνοντι πρὸς ἄλληλα. Διὰ τοῦτο ἄγγελος τῆς τοῦ ὄντος ἐπωνυμίας προτίταται, ἄγγελος μὲν λεγόμενος ὡς μηνυτὴς τοῦ Πατρὸς· ὣν δὲ, ὡς οὐκ ἔχων ὄνομα γνωριστικὸν τῆς οὐσίας, ἀλλὰ πάσης ὑπερχεῖμενος τῆς ὀνομαστικῆς σημασίας. Διὸ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὑπὲρ πᾶν εἶναι ὄνομα παρὰ τῆς τοῦ Ἀποστόλου Γραφῆς μεμαρτύρηται. Οὐχ ὡς ἐν τῇ προτετιμημένον τῶν ἄλλων, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ πᾶν ὄνομα ὄντος τοῦ ὄντος ὄντος.

Ἀλλ' ὁρῶ γὰρ εἰς ἄμτρον ἦδη τὸν λόγον παρατινόμενον, καὶ δέδοικα τὸ δοκεῖν ἀδόλεσχός τις εἶναι καὶ περιττός τῃ φωνῇ, εἰς πλῆθος προαγαγὸν τὴν ἀντιρρήσιν. Καίτοι πολλὰ τῆς διὰ μέσου γραφίας τοῦ ἀντιπάλου παραδραμῶν προμηθῶς, τοῦ μὴ πρὸς πολλὰς ἐπὶν μυριάδας ἐκταθῆναι τὸν λόγον. Τοῖς γὰρ φιλοπονυτέροις καὶ τὸ μὴ σύντομον, διαβολῆς ἐστὶν ἀπορρομή. Ὡς δέον μὴ πρὸς τὴν χρεῖαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ἀργῶν τε καὶ ἀσπουδῶν ἐπιθυμίαν βλέπειν, οἷς δι' εὐχῆς ἐστὶν, ὀλίγοις βῆμασι πολλὰ τὰ διὰ τῆς ὁδοῦ διανύειν. Τί οὖν χρὴ πράττειν ἐφελκομένης ἡμᾶς ἐπὶ τὸ πρόσω τῆς βλασφημίας; ἢ τάχα περιττόν ἐστι καὶ ὄντως ἀδόλεσχον τοῖς ὁμοίοις τῶν ἐπιχειρημάτων ἐναγωνίζεσθαι; Πᾶσα γὰρ αὐτῶν ἡ σπουδὴ καὶ κατὰ τὸν ἐφεξῆς αὐτοῦ λόγον σύμφωνος τοῖς προσητασμένοις ἐστὶν, οὐδὲν καινὸν εἰς κατασκευὴν παρὰ τὰ προλαβόντα τῶν ἐπιχειρημάτων ἔχουσα. Εἰ τοίνυν ἐρῶται ἡμῖν ἡ τῶν προεκτεθέντων ἀνατροπὴ, καταλίπομεν ἃ τοῖς προσητασμένοις συναπελήλεγκται. Εἰ δὲ τοῖς ἐριστικοῖς καὶ ἀντιτύποις ἐν τῷ παρεμμένῳ τὸ κράτιστον εἶναι δοκεῖ, ἀναγκαῖον ἂν εἴη τούτων ἕνεκεν διὰ βραχέων ἐπιδραμεῖν τὸ ὑπόλοιπον. Λέγει μὴ εἶναι τὸν Κύριον πρὸ τῆς ἰδίας γεννήσεως, ὁ μηδὲν τοῦ Πατρὸς αὐτὸν διειργόμενον ἐπιδεικνύειν ἔχων. Καὶ τοῦτό φησιν, οὐκ ἀπὸ Γραφῆς τὸν λόγον πιστούμενος, ἀλλ' ἐκ τῶν ἰδίων λογισμῶν κατασκευάζων τὸ λῆμμα. Τοῦτο δὲ κοινὸν πρὸς ἅπαντα τὰ τῆς κτίσεως ἀποδεδείκται μέρη. Οὐ βάτραχος, οὐ σκόληξ, οὐ κύνθαρρος, οὐ πόα, οὐκ ἄκανθα, οὐκ ἄλλο τι τῶν εὐτελεστάτων πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως ἦν. Ὡστε ὅπερ διὰ τῆς λογικῆς τεχνολογίας ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ σὺν ἰδρωτί καὶ πόνῳ κατασκευάζει, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν τυχόντων τῆς κτίσεως μορίων προωμολόγηται, καὶ ὁ πολὺς ἐστὶ πόνος τῷ λογογράφῳ, δεῖξαι τοῖς ἐσχάτοις τῶν ἐν τῇ κτίσει τὸν μονογενῆ Θεὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἰδιωμάτων ὁμότιμον. Οὐκοῦν ἱκανὸν τεκμήριον τοῦ κακῶς αὐτοῦς περὶ τῶν δογμάτων φρονεῖν, τὸ συμβαίνειν αὐτοῖς τὰς ὑπολήψεις τὴν τε περὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ, καὶ τὴν περὶ τῆς τῶν βατράχων γενέσεως. Εἰτά φησιν Ἰσὺν κατὰ ἀλήθειαν καὶ δύναμιν τῷ ἀγέννητον μὴ εἶναι, τὸ πρὸ γεννήσεως μὴ εἶναι. Πάλιν ὁ αὐτὸς ἀρμύσει καὶ πρὸς τοῦτό μοι λόγος, ὅτι καὶ ἐπὶ κινῶς καὶ φύχης, καὶ ὕδατος, καὶ οὐτινοσούν τῶν ἐσχάτων, τὸ Ἰσὺν εἰπὼν τις οὐχ ἀμαρτήσεται. Ἐπειπερ Ἰσὺν κατὰ ἀλήθειαν καὶ δύναμιν τῷ

A se æquipolleant. Ob eam causam angelus ejus qui est appellationi prapositus fuit. Angelus quidem dicitur tanquam index et nuntiator Patris; qui est autem ut non habens nomen, quod essentiam ejus notam faciat, sed qui sit supra omnem nomen significantiam. Quocirca et nomen ejus super omne nomen esse ab Apostoli Scriptura confirmatum est. Non ut unum quid aliis honore prælatum, sed quia super omne nomen est²², ille qui vere est.

Sed video me in inmensum sermonem jam protrahere, ac vereor ne videar garrulus quidam et nugator esse, et superfluo voce, in turbam ultimum producta contradictione. Attamen, multa quæ passim adversarius in scriptis inserit, consulto prætermisi, ne in versus innumerabiles sermo extenderetur. Nam qui quidem laboriosiores et magis industrii, quod non concisum est et breve, in calumniæ vertunt, ita ut oporteat non ad necessitatem, sed ad otiosorum et inertium cupiditatem respicere, quibus per votum licet paucis passibus longum iter perficere: Quid igitur agendum, cum nos prorum trahat blasphemia? An fortasse supervacaneum est et nugatorium similibus argumentationibus contendere? Omne enim ipsorum studium et in his quæ deinceps sequuntur, his quæ prius examinata et disquisita sunt, consentaneum est et consonum, nihil novi habens ad probationem priorum argumentorum præter antecedentia. Si igitur firma nobis est et valida eorum quæ prius exposita sunt eversio, reliquerimus ea quæ cum his quæ ante fuerunt disquisita, ac refutata. Quod si contentiosus et refractarius in eo quod prætermisum est, valentissimum quid et potentissimum esse videtur, necessarium fuerit horum causa quod restat paucis percurrere. Dicit Dominum non fuisse ante suam generationem, qui nulla re a Patre discusum esse demonstrare potest. Et hoc asserit non ex Scriptura sermonem confirmans, sed ex propriis rationibus sumptum astruens. Hoc autem esse commune cum omnibus creaturæ partibus demonstratum est: non rana, non vermis, non scarabeus, non herba, non spina, non aliud eorum quæ in rerum natura sunt vilissima, ante suam constitutionem quidquam erat. Quare quod disserendi artificio, in Filio cum sudore et labore astruere nititur, hoc etiam in quibuscumque creaturæ portionibus ante concessum est, multoque labor est huic scriptitatori, ut ostendat infimis creaturis unigenitum Deum proprietatum communione æqualem esse. Quamobrem certissimum est indicium, de decretis ipsos male sentire, quod ipsis eadem opiniones accidant et de unigenito Deo et de ranarum generatione. Deinde ait idem esse secundum veritatem et potentiam ingenitum non esse, et ante generationem non esse. Rursus huic etiam

²² Philipp. II, 9.

eadem quadrabit ratio, quod etiam in cane et papilione et serpente, et in quolibet infimorum animalium, idem si quis dixerit, non errabit, quandoquidem idem est secundum veritatem et potentiam cum eo quod est canem non ingentum esse, ipsum non esse ante generationem. Quod si secundum ipsorum definitionem, quam multis in locis determinarunt, quæcunque proprietatum habent communionem, etiam naturæ communionem habent, proprium etiam canis et singulorum aliorum ante generationem non esse: quod etiam in Filio astruendum esse arbitrat: reliquum argumentationis auditor plane ex consequentia conspiciet.

Sed magis moderate loquitur, humanitatis aliquid ei tribuens, et ait: *Non solum entem et super omnia entia Filium esse dicimus*: qui paulo antea ipsum ab entis nomine disjungit: *sed et Dominum ipsum*, inquit, *et opificem et Deum omnis sensibilis et intelligibilis essentia dicimus*. Quam quid esse autumat? Creatam esse vel incretam? Si enim omnis intelligibilis essentia Dominum et Deum et opificem esse Jesum confitetur, necesse est omnino si hanc dicit esse incretam, ipsum mentiri, qui naturæ incretæ opificium Filio attribuit. Quod si creatam credit, idem sui ipsius creatorem esse præstruit. Nisi enim per id quod per se creatum est, et ab intelligibili essentia abstraheretur, nihil amplius quod possit eum discernere relinqueretur, quia et sensibilis creatura et intelligens essentia communi mentis notione conciperetur. Sed his subiungit, quod in rerum creatione a Patre demandata est ei omnium visibilium et invisibilium effectio, et eorum quæ facta sunt providentia, cum sufficiat ei distributa potentia ad eorum cum sunt producta generationes: hæc quidem scriptorum congeries cursim cogit percurrere. Sed interim sermonem detinet blasphemia, densum notionum velut venenum jaculantium vesparum examen complectens. Commissa est ei, inquit, a Patre rerum creatio. Quod si de aliquo artifice, qui suis manibus opus conficit, sermo haberetur, ad mentem conducentis opificium tractante, an non iisdem verbis usus esset? Etenim de Beseleel idem dicentes non aberraremus, quia a Mose commissus ad tabernaculi fabricationem, opifex eorum quæ illic commemorata sunt, factus est; qui ad operis confectionem non venerit nisi prius plenam omnis opificii peritiam divino afflatu adeptus, et Mosis mandato opus aggressus esset. Igitur verbum *commissum esse*, adventitiam ei factam fuisse vim et potestatem operandi demonstrat: ut priusquam commissum esset opificium, neque auderet, neque posset; postquam vero operum faciendorum potestatem accepit, et sufficientem ad opera efficienda potentiam, tunc vero eorum quæ sunt opifex et conditor factus est; cum ei sufficiat, sicut loquitur Eunomius, superne demandata potestas. An non secundum determinationem genethliacorum sermonum, Filii quoque generatio-

ἀγέννητον μὴ εἶναι τὸν κύνα, τὸ πρὸ τῆς γεννήσεως αὐτὸν μὴ εἶναι. Εἰ δὲ κατὰ τὸν διορισμὸν αὐτῶν, ὃν πολλὰ καὶ διωρίσαντο, ὅσα κοινῶν τῶν ιδιωμάτων, κοινῶν καὶ τῆς φύσεως· ἴδιον καὶ τοῦ κυνὸς καὶ τῶν καὶ ἑκαστον τὸ πρὸ τοῦ γενέσθαι μὴ εἶναι· ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ κατασκευάζειν οὐκ εἴη· τὸ λειπόμενον τῆς κατασκευῆς ὁ ἀκροατὴς πάντως ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ καταβέβαι.

Ἀλλὰ πρὸς τὸ μετριώτερον μεταίγει τὸν λόγον, νέμων τι καὶ φιλανθρωπίας αὐτῷ, καὶ φησὶν· Οὐ μόνον ὄντα καὶ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα φημὲν εἶναι τὸν Υἱόν· ὁ μικρὸν ἐν τοῖς κατόπιν τῆς τοῦ ὄντος ἐπινοίας αὐτὸν ἀποσχινίζων· ἀλλὰ καὶ Κύριον αὐτὸν, φησὶ, καὶ δημιουργὸν καὶ Θεὸν πάσης αἰσθητῆς τε καὶ νοητῆς οὐσίας λέγομεν. Ἦν τί οὐκ εἴη; Κτιστὴν εἶναι, ἢ ἀκτιστον; Εἰ γὰρ πάσης νοητῆς οὐσίας ὁμολογεῖ Κύριον καὶ Θεὸν καὶ δημιουργὸν εἶναι τὸν Ἰησοῦν· ἀνάγκη πᾶσα, εἰ μὲν ἀκτιστον εἶναι λέγει ταύτην, ψεύδεσθαι τῆς ἀκτίστου φύσεως τὴν δημιουργίαν τῷ Υἱῷ προσμαρτυροῦντα. Εἰ δὲ κτιστὴν πιστεύει, τὸν αὐτὸν ἑαυτοῦ κτιστὴν εἶναι κατασκευάζει. Εἰ γὰρ μὴ τῷ καὶ ἑαυτὸν κτιστῷ τῆς νοητῆς οὐσίας ἀφορίζοιτο, οὐδὲν ἔτι τὸ διακρίνον ὑπολειφθήσεται, τῆς τε αἰσθητῆς κτίσεως καὶ τῆς νοητῆς οὐσίας ἐπικρίνου νοουμένης. Ἀλλ' ἐπάγει τοῦτοις, ὅτι ἐν τῇ τῶν ὄντων κτίσει παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐπιτέτραπται τὴν τῶν ἀπάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων δημιουργίαν, καὶ τῶν γενομένων τὴν πρόνοιαν, ἀρχούσης αὐτῷ τῆς ἀνωθεν ἀποκληρωθείσης δυνάμεως πρὸς τὰς γενέσεις τῶν δημιουργηθέντων. Ταῦτα βιάσας μὲν τὸ πλῆθος τῶν γεγραμμένων ἐν συντόμῳ παραδραμεῖν· παρακατέχει δὲ πως ἡ βλασφημία τὸν λόγον, πολλὴν ἔσμον νοημάτων οἷον τινῶν ἰσχυρῶν σφαιρῶν περιέχουσα. Ἐπεστράτη, φησὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς τὴν δημιουργίαν. Εἰ δὲ περὶ χειροτέχνου τινὸς ὁ λόγος ἐγένετο, κατὰ γνώμην τοῦ μισθομένου μεταχειριζομένου τὴν ἐργασίαν, ἄρ' οὐκ ἂν τοῖς αὐτοῖς ἐχρήσατο λόγοις; Καὶ γὰρ περὶ τοῦ Βεσλεὲλ τὸ ἴσον οὐχ ἀμαρτάνομεν λέγοντες, ὅτι ἐπιτραπέις παρὰ τοῦ Μωϋσέως τὴν σκηνοποιίαν, δημιουργὸς τῶν ἐκεῖ μνημονευθέντων ἐγένετο· οὐκ ἂν ἐπὶ τὴν πρᾶξιν ἐλθὼν, μὴ πρότερον θεῖα τὴν δυνάμει τὴν ἐπιστήμην κτησάμενος, καὶ τῇ τοῦ Μωϋσέως ἐπιτροπῇ τῆς ἐνεργείας κατατολμήσας. Οὐκοῦν ἡ τοῦ ἐπιτεράσθαι λέξις ἐπικτήτων αὐτῷ γεγενῆσθαι τὴν δημιουργικὴν ἐνδείκνυται δυνάμιν τε καὶ ἐξουσίαν· ὡς πρὶν ἐπιτραπῆναι μήτε θαρσύνεσθαι, μήτε δυνάμενον· ἐπεὶ δὲ τὴν τῶν ἔργων ἐξουσίαν ἔλαβε, καὶ ἀποχρῶσαν πρὸς τὰ ἔργα τὴν δυνάμιν, οὕτω γεγενῆσθαι δημιουργὸν τῶν ὄντων. Ἀρχούσης αὐτῷ, καθὼς φησὶν ὁ Εὐνόμιος τῆς ἀνωθεν ἀποκληρωθείσης δυνάμεως. Ἀρ' μὴ κατὰ τινα τερατείαν τῶν γενεθλιακῶν λόγων, καὶ ἐν εἰσαρμένῃ τινὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν γέννησιν τίθεται, καθάπερ φασὶν οἱ τὴν ματαίαν ταύτην ἐξησκηχότας

ἀπάτην, κατὰ τὰς ποιάς τῶν ἀστέρων ἐπιπλοκάς τε καὶ ἀποστάσεις, τὰς ἀποκληρώσεις τῶν βίων τοῖς τι-
κτομένοις συμβαίνειν, τῆς ἀνωθεν εἰρμῇ τινι φερο-
μένης δινήσεως, τὰς περὶ τῆς δυνάμεις τοῖς γινομένοις
ἐπιπλωθούσης· τάχα τι τοιοῦτον ὁ σοφὸς ἐννοεῖ καὶ
φησι, τῷ ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ
κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ
μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι,
καθάπερ ἐν κοίλοις τισὶ καθειργμένῳ χωρίοις, ἀνω-
θεν ἀποκακληρώσθαι διαμετρημένην πρὸς τὴν πο-
σότητα τῶν γινομένων τὴν δύναμιν; Παραδραμοῦμαι
καὶ τοῦτον διὰ συντομίας τὸν λόγον, ἐξ ὀλίγης τῆς
τῶν ἐξετασθέντων ἀρχῆς σπέρματα πρὸς τὴν κατα-
νόησιν τῆς βλασφημίας τοῖς συνεταυρωμένοις τῶν ἐντυγ-
χανόντων καταβαλλόμενος. Εἴτα διὰ τῶν ἐφεξῆς ἀπο-
λογίας τις ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν γέγραπται. Οὐ γὰρ ἂν
ἔτι δοκοῖμεν τοῖς ἐντυγχάνουσι παραστοχάζεσθαι
τῆς διανοίας τοῦ λόγου, καὶ πρὸς τὸ ὑπεύθυνον μεθ-
ερμηγεῖν τὰ ῥήματα, αὐτῆς τῆς ἐκείνου φωνῆς
ὁμολογούσης τὴν ἀποπλαν. Ἔχει γὰρ οὕτω τὰ γε-
γραμμένα· Ἡ γὰρ οὐχὶ γῆ μὲν καὶ ἀγγελοὶ οὐκ ὄντα
γένονεν; Ὁρᾶτε τὸν ὑψηλὸν θεολόγον, ὡς οὐκ αἰσχύ-
νεται τὸν αὐτὸν γῆ τε καὶ ἀγγέλους καὶ αὐτῷ τῷ
ποιητῇ τοῦ παντὸς ἐφαρμόζων τὸν λόγον; Οὐχοῦν. εἰ
τὰ αὐτὰ πρέπειν οἰεῖται περὶ τε τῆς γῆς καὶ τοῦ Κυ-
ρίου λέγειν, ἢ καὶ ταύτην πάντως θεοποιῆται, ἢ καὶ
ἐκείνον ταύτῃ συνατιμάσει.

Εἴτα προστίθεται τούτοις δι' ὧν ἀπογυμνοῦται πλεόν
ἡ βλασφημία· ὡς μὴδὲ παιδὶ δυσκατανόητον εἶναι τὸ
ἄτοπον. Φημι γάρ, ὅτι μακρὸν ἂν εἴη πάσας ἐπεξεύ-
ναι τῶν νοητῶν τὰς γενέσεις, ἢ τὰς οὐσίας, αἷς
ἀπάσαις οὐχὶ κοινὴ τις ἡ τοῦ μὲν ὄντος φύσις· ἀλλὰ
κατὰ τὰς τοῦ δημιουργήσαντος ἐνεργείας, ἢ παραλ-
λαγῇ. Ταῦτα γὰρ καὶ σωπόντων ἡμῶν, ἀρίδην
ἔχει καὶ περιφανῇ τὴν κατὰ τοῦ Υἱοῦ βλασφημίαν,
ὅταν ὁμολογῇ τὸ κατὰ πάσης γενέσεως καὶ οὐσίας
λεγόμενον, μὴδὲν ἀπάρειν τοῦ περὶ τῆς θείας τοῦ
Μονογενοῦς ὑποστάσεως λόγου. Ἀλλὰ μοι δοκεῖ κα-
λῶς ἔχειν ὑπερβάντα τὴν διὰ μέσου τῆς βλασφημίας
κατασκευὴν, τρόπον τινὰ προδιελεγχθεῖσαν ἐν τοῖς
ἐξητασμένοις, ἐπὶ τὰ κεφάλαια τῆς τοῦ δόγματος
αὐτῶν κατηγορίας ἵλθειν. Εὐρεθήσεται γὰρ μάταιον
μὲν ἀποδεικνύς τὸ τῆς παλιγγενεσίας μυστήριον,
φύνητον δὲ τὴν μυστικὴν δωροφορίαν, τὴν τε μετου-
σίαν· τίς οὐδὲν πλεόν τοῖς μετέχουσιν γινόμεν· φησὶ
γὰρ μετὰ τοὺς συντόνους ἐκείνους αἰῶνας, ἐν οἷς Οὐ-
αλεντίνοὺς τε καὶ Κηρίνθους, καὶ Βασιλίδας, καὶ
Μοντανούς, καὶ Μαρκίανους εἰς διαβολὴν τοῦ καθ'
ἡμᾶς προσετήσατο δόγματος, καὶ κατασκευάσας τὸ
μὴδὲ πρὸς τὴν τῶν Χριστιανῶν προσήγορίαν οἰκείως
ἔχειν, τοὺς ἀγνωστον ἀποφαινομένους τὴν θεῖαν φύ-
σιν, ἀγνωστον δὲ καὶ τὸν τῆς γεννήσεως τρόπον. Καὶ
συναριθμήσας τοῖς διαβεβλημένοις ἡμᾶς, οὕτως ἐπά-
γει τὸν παρ' ἑαυτοῦ λόγον ἐν τούτοις ῥήμασι· Ἡμεῖς
δὲ πετιόμενοι τοῖς ἁγίοις καὶ μακαρίοις ἀνδράσι,
οὕτε τῇ σεμνότητι τῶν ὀνομάτων, οὕτε ἐθῶν καὶ μυ-
στικῶν συμβόλων ἰδιότητι κυρούσθαι φαμεν τὸ τῆς

A nem falo quodam subditam esse supponit, ut aiunt
qui vanam hanc profitentur imposturam, secun-
dum quasdam stellarum conjunctiones et distan-
tias sortitiones vitæ generum nascentibus contin-
gere, serie quadam et nexu supernæ vertiginis
vires sive potentias ad aliquid nascentibus nentis;
fortasse quid tale hic sapiens commentatur et an-
tumat, qui supereminenti omni principatu et po-
testate et dominatione, et omni nomine quod no-
minatur, non solum in hoc sæculo, sed etiam in
futuro, tanquam in cavis quibusdam locis coercito
desuper quasi sortito obligisse, ad quantitatem
eorum quæ sunt demensam potentiam? Et hunc
concise et breviter sermonem prætercurram, cum
ex illo exiguo principio eorum quæ jam discussa
B fuerunt, semina ad blasphemiam dignoscendam,
his qui intelligentiores hæc legunt, disperserim,
Deinde in sequentibus defensio quædam pro nobis
ipsis scripta est. Non enim amplius legentibus
videremur recte conicere sensum orationis, sed
in crimen ejus verba interpretari, nisi ipsius vox
absurditatem palam confiteretur. Sic enim habent
scripta: An non, inquit, terra quidem et angelus
cum non essent, facta sunt? Videte sublimem
theologum, qui non erubescit eundem sermonem
terræ et angelis, atque universi factori appingere.
Igitur si eadem decere putat, de terra et de Do-
mino asserere, vel etiam hanc plane deificabit, vel
illum cum hac simul dedecorabit.

C Deinde his adjicit per quæ denudatur planius
blasphemia, ita ut neque puero absurditas sit per-
ceptu difficilis. Dico enim quod longum esset
omnes recensere intelligibilium generationes, vel
essentias, quibus omnibus non communis est quæ-
dam entis natura, sed per conditoris operationes
inest differentia: hæc enim etiam nobis tacentibus
penitus perspicuam et evidentem habent contra
Filium blasphemiam, cum fateatur quod de omni
generatione et essentia dicitur, nihil discrepare ab
iis quæ de divina Unigeniti subsistentia dicuntur.
Sed operæ pretium mihi videtur prætergressa ea
quam per medium blasphemiam astruere nititur pro-
batione, quam quidem in his quæ prius examinata
sunt quodam modo consutavimus, ad summa ca-
pita dogmatis ipsorum accusationis devenire. In-
venietur enim mysterium regenerationis vanum de-
monstrare, vilem etiam mysticam donorum obla-
tionem, ejusque participationem nihil amplius
D participantibus conferentem: dicit enim post con-
tinua illa sæcula, in quibus Valentinus et Cerinthus,
et Basilidas, et Montanos, et Marcionas ad calu-
mnam nostri dogmatis præposuit, et inde præ-
struens, neque ullam cum Christianorum appella-
tione affinitatem habere eos qui incognitam divi-
nam naturam asseverant, incognitum etiam gene-
rationis modum. Et nos etiam connumerans cum
his qui calumniati sunt, sic subjungit suum ser-
monem his verbis: Nos autem sanctis et beatis
viris obtemperantes, neque nominum gravitate,

neque rituum et mysticorum symbolorum proprietate dicimus pietatis mysterium confirmari, sed dogmatum accurata expensione. Quod igitur neque tum ab evangelistis, neque ab apostolis, neque ab ullo eorum qui vetustioris Scripturæ fuerunt magistri, persuasus hæc scribit, cuius planum esse arbitror qui sacram et divinam non ignoraverit Scripturam. Consequens ergo fuerit dicere ipsum existimare sanctos et beatos viros fuisse Manichæum, Nicolaum, Acoluthum, Aetium, Arium et omnes ejusdem chori, quos sequens hæc decernit, quod « neque nominum confessio, neque ritus Ecclesiæ, neque mystica symbola confirmant pietatem. » Nos autem qui didicimus a sancta voce, quod *Nisi quis denuo fuerit natus desuper ex aqua et Spiritu, non ingreditur in regnum Dei* ²⁷, et quod *Qui manducat meam carnem, et qui bibit meum sanguinem, ille vivet in æternum* ²⁸, credimus divinorum nominum confessione, Patris dico et Filii et Spiritus sancti, ratum fieri pietatis mysterium: et mysticorum rituum et symbolorum communione salutem confirmari. Dogmata autem accurate ab his etiam, qui sunt extra mysterium, sæpe examinantur et subtiliter discutuntur: multos etiam licet audire qui pro hypothesis, sive disputationis subiecto sibi ad sermonum concertationem nostrum dogma proponunt; quosdam etiam ipsorum sæpe in veritatem incidere, nihilominus a fide alienatos esse. Quoniam igitur augusta et veneranda nomina aspernatur, per quæ divini generationis virtus participantibus per fidem gratiam tribuit; despicit autem mysticorum symbolorum et rituum communionem, in quibus Christianismus robur habet, illud Prophetæ dicamus, paululum digressi ad auditores erroris et imposturæ: *Quousque tandem gravi corde? utquid diligitis vanitatem et queritis mendacium* ²⁹? Quomodo non videtis fidei persecutorem ad Christianismi transgressionem eos qui ei credunt provocantem? Si enim venerandorum et honorabilium nominum sanctæ Trinitatis confessio est inutilis, inutiles etiam sunt Ecclesiæ ritus: in his autem ritibus est sigillum, deprecatio, baptisma, peccatorum confessio, ad mandata promptitudo, morum emendatio, temperanter et sobrie vivere, ad id quod justum est respicere, cupiditatibus non assuescere, neque a voluptate vinci, neque a virtute deficere; si igitur nihil talium institutorum ad vitam bene instituendam conferre autumat, neque mystica symbola esse optima remedia ad conservanda, sicuti credimus, animi bona: averruncamenta autem et depulsiones illectamentorum, quæ credentibus a maligno insidiosè struuntur: quid aliud hominibus, idque palam inelamat, quam nugas existimari debere Christianorum mysterium; deridere dignitatem divinorum nominum; ludibrium putare Ecclesiæ ritus et instituta; nugas, nescio quas, et stultitiam omnia quæ circa myste-

A εὐσεβείας μυστήριον, τῇ δὲ τῶν δογμάτων ἀκριβείᾳ. Ὅτι μὲν οὖν οὐδὲ τότε τοῖς εὐαγγελισταῖς, οὔτε τοῖς ἀποστόλοις, οὔτε τινὶ τῶν τῆς ἀρχαιοτέρας Γραφῆς καθηγησαμένων πεισθεῖς, ταῦτα γράφει, παντὶ δῆλον τῷ τὴν ἱερὰν τε καὶ θείαν οὐκ ἀγνοοῦντι Γραφήν. Ἀκόλουθον δ' ἂν εἴη ἁγίους αὐτῶν καὶ μακαρίους ἁνδρας οἰεσθαι λέγειν, Μανιχαῖον, Νικόλαον, Ἀκόλουθον, Ἀέτιον, Ἀρειον, καὶ πάντας τοὺς τοῦ αὐτοῦ χοροῦ, οἷς ἀκολουθῶν ταῦτα νομοθετεῖ, ὅτι οὔτε τῶν ὀνομάτων ἡ ὁμολογία, οὔτε τὰ ἔθνη τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε τὰ μυστικὰ σύμβολα κυροῖ τὴν εὐσέβειαν. Ἡμεῖς δὲ μεμαθηκότες παρὰ τῆς ἁγίας φωνῆς· ὅτι Ἄν μὴ τις γεννηθῇ ἄνωθεν δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσελθῇ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐκεῖνος ζῆσεται εἰς τὸν αἰῶνα· πεπεισμεθα τῇ ὁμολογίᾳ τῶν θείων ὀνομάτων, Πατρός λέγω καὶ Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος ἁγίου, κυροῦσθαι τὴν τῆς εὐσεβείας μυστήριον, καὶ τῇ τῶν μυστικῶν ἑθῶν τε καὶ συμβόλων κοινωνίᾳ τὴν σωτηρίαν κρατύνεσθαι. Δόγματα δὲ δι' ἐπιμελείας καὶ τοῖς ἔξω τοῦ μυστηρίου, πολλάκις ἐξήτασται· καὶ πολλῶν ἔστιν ἀκούειν ὑπόθεσιν ἑαυτοῖς εἰς λόγων ἄμικλλαν τὸ ἡμέτερον δόγμα προβαλλομένων· καὶ τινὰς αὐτῶν, καὶ κατ' ἐπιτυχάνοντας τῆς ἀληθείας πολλάκις, καὶ οὐδὲν ἤττον ἡλλοτριωμένους τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ τοίνυν καταφρονεῖ μὲν τῶν σεμνῶν ὀνομάτων, δι' ὧν τῆς θειοτέρας γεννήσεως ἡ δύναμις τοῖς διὰ πίστεως μετιοῦσιν τὴν χάριν νέμει, περιορᾷ δὲ τὴν τῶν μυστικῶν συμβόλων τε καὶ ἑθῶν κοινωνίαν, ἐν οἷς ὁ Χριστιανισμὸς τὴν ἰσχὺν ἔχει, εἰπόμεν τὸ τοῦ Προφήτου, μικρὸν παρεδῆσαντες πρὸς τοὺς ἀκροατὰς τῆς ἀπάτης, ὅτι Ἔως πότε βαρυκαρδιοὶ; ἵνα τί ἀγαπᾶτε τὴν ἀπώλειαν καὶ ζητεῖτε ψεῦδος; Πῶς οὐχ ὁρᾶτε τὸν διώκτην τῆς πίστεως, εἰς παράβασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ τοὺς πειθομένους αὐτῷ προκαλοῦμενον; Εἰ γὰρ ἀχρηστος μὲν ἡ τῶν σεμνῶν τε καὶ τιμῶν τῆς ἁγίας Τριάδος ὀνομάτων ὁμολογία, ἀνόνητα δὲ τὰ ἔθνη τῆς Ἐκκλησίας, ἐν δὲ τοῖς ἔθεσι τοῦτοις ἔστιν ἡ σφραγὶς, ἡ προσευχή, τὸ βάπτισμα, ἡ τῶν ἁμαρτιῶν ἐξαγόρευσις, ἡ περὶ τὰς ἐντολὰς προθυμία, ἡ περὶ τὸ ἥθος κατόρθωσις, τὸ κατὰ σωφροσύνην βίον, τὸ πρὸς τὸ δίκαιον βλέπειν, τὸ μὴ ταῖς ἐπιθυμίαις ἐθίζεσθαι, μήτε ἡδονῇς ἡττάσθαι, μήτε ἀρετῇς ἀπολείπεσθαι. Εἰ οὖν μηδὲν τῶν τοιούτων ἑθῶν ἐπ' ἀγαθῷ κατορθοῦσθαι λέγει, μηδὲ τὰ μυστικὰ σύμβολα φυλακτήρια μὲν τῶν περὶ τὴν ψυχὴν ἀγαθῶν, καθὼς πεπιστευκαμεν, γίνεσθαι· ἀποτρόπαια δὲ τῶν κατ' ἐπιβουλὴν τοῦ πονηροῦ τοῖς πεπιστευκόσιν ἐπαγομένων· τί ἄλλο καὶ οὐχὶ φανερώς ἐμβοᾷ τοῖς ἀνθρώποις, λῆρον ἡγεῖσθαι τῶν Χριστιανῶν τὸ μυστήριον, καταγελᾶν τῆς σεμνότητος τῶν θείων ὀνομάτων, παῖγνιον οἰεσθαι τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἔθνη, φυλακίαν τινὰ καὶ μωρίαν τὰ κατὰ τὸ μυστήριον ἐνεργούμενα πάντα; Τί πλέον οἱ τῷ Ἑλληνισμῷ παραμένοντες εἰς διαβολὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς προσφέρουσι δόγματος; Οὐχὶ κἀκεῖνοι γέλωτος ἀφορμὴν τὸ σεμνὸν ποιοῦνται τῶν ὀνομάτων,

²⁷ Joan. iii, 5. ²⁸ Joan. vi, 55. ²⁹ Psal. iv, 5.

ἐν οἷς ἡ πίστις κρατύνεται, καὶ διαχλευάζουσι τὰ μυστικά σύμβολα, καὶ τὰ διατηρούμενα παρὰ τῶν μεμνημένων ἔθῃ; Τὸ δὲ ἐν δόγμασι δεῖν μόνους ὀφείσθαι τὴν εὐσέβειαν εἶναι, τίνας οὕτως ἴδιον ὡς τῶν Ἑλλήνων; Ἐπεὶ καὶ αἰνεῖν φασι εἶναι τι κατὰ τὴν ἑαυτῶν ὑπόληψιν τοῦ κηρύγματος ἡμῶν πιθανώτερον, καὶ τίνα μέγαν ἐξ αὐτῶν τινες ὑποτίθενται Θεόν, ὑπερανестηκότα τῶν ἄλλων καὶ ὑποχειρίους τινὰς δυνάμεις ὁμολογοῦσι, διὰ τίνος τάξεως καὶ ἀκολουθίας, ἀλλήλων μὲν πρὸς τὸ μείζον ἢ καταδεέστερον διαφερούσας, ὑπεξευγμένας δὲ πάσας ἐπίσης τῷ ὑπερέχοντι. Ταῦτα τοίνυν καὶ οἱ καθηγηταὶ τῆς νέας εἰδωλολατρίας κηρύσσουσι· καὶ οὐ δεδοικασιν οἱ ἐπόμενοι τὴν ἐπικειμένην τοῖς παραθεθηκόσι κατάκρισιν. Ὅσπερ οὐ συνιέντες, ὅτι τὸ ἔργῳ τι ποιῆσαι τῶν ἀτόπων, τοῦ διὰ βήματος ἐξαμαρτεῖν μόνον παρὰ πολὺ χालεπώτερον. Οἱ τοίνυν ἔργῳ μὲν τὴν πίστιν ἀρνούμενοι, καὶ τὰ ἔθῃ φαυλίζοντες, καὶ τὴν τῶν ὀνομάτων ὁμολογίαν περιορῶντες, καὶ τὸν ἐκ τῶν μυστικῶν συμβόλων ἀγασμὸν ἀν' οὐδενὸς εἶναι κρίνοντες· πρὸς δὲ τὰ σεσοφισμένα βήματα βλέπειν ἀναπεισθέντες, καὶ ἐν τῇ τοῦ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου τεχνολογίᾳ τὴν σωτηρίαν εἶναι νομίζοντες, τί ἄλλο καὶ οὐχὶ παραβάται τῶν τῆς σωτηρίας δογμάτων εἶσιν; docta verba respicere persuasi, et in geniti atque opinantes, quid aliud sunt, quam transgressores documentorum salutis?

Εἰ δέ τις οἶεται ταῦτα κατὰ τινα συκοφαντίαν παρ' ἡμῶν αὐτοῖς ἐπιφέρεισθαι, καθ' ἑαυτὸν διασχεψάσθω τὰ παρ' αὐτοῦ γεγραμμένα, τὰ τε προτεθέντα ἡμῖν εἰς ἐξέτασιν, καὶ ὅσα κατὰ τὸ ἀκόλουθον τοῖς εἰρημένοις ἐπάγεται. Φησὶ γὰρ τὸν τοῦ Κυρίου νόμον παραγραφόμενος (νόμος γάρ ἐστιν ἡ τῆς θείας μυσταγωγίας παράδοσις) μὴ εἰς Πατέρα τε καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα τὸ βάπτισμα γίνεσθαι, καθὼς ἐνετεῖλατο τοῖς μαθηταῖς παραδίδους τὸ μυστήριον· ἀλλ' εἰς ἡμιουργὸν καὶ κτίστην, καὶ οὐ μόνον Πατέρα φησὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἀλλὰ καὶ Θεόν. Ὁ δὲ ποτίζων τὸν πληθύνον αὐτοῦ ἀνατροπὴν βολερὰν! Πῶς ἀναταράσσει τῇ ἰλιυδαίᾳ προσθήκῃ καὶ ἀναβολῇ τὴν ἀληθειαν! Πῶς οὐ δέδοικε τὴν ἐπικειμένην ἀρὰν κατὰ τῶν προστιθέντων τι ταῖς θεαῖς φωναῖς, ἣ ὑφαίρειν τολμώντων; Ἀναγνῶμεν ἐπ' αὐτῷ τῶν βημάτων τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν. Πορευθέντες, φησὶ, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ποῦ κτίσμα τὸν Υἱὸν προσηγόρευσε; Ποῦ κτίστην καὶ ἡμιουργὸν τοῦ Μονογενοῦς τὸν Πατέρα ὁ λόγος ἐδίδαξε; Ποῦ δούλος Θεοῦ ἐν τοῖς εἰρημένοις ὁ Υἱὸς εἶναι διδάσκειται; Ποῦ Θεὸς τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ παραδόσει τοῦ μυστηρίου κηρύσσεται; Ἀρα νοεῖτε καὶ συνίστατε, οἱ δι' ἀπάτης κατασυρέντες πρὸς τὴν ἀπώλειαν, τίνα τῶν ἰδίων ψυχῶν καθηγητὴν προστήκασθε, τὸν νοθεύοντα τὰς ἁγίας Γραφάς, τὸν μεταποιῶντα τὰς θείας φωνάς, τὸν ἀναβολοῦντα τῷ ἰδίῳ βορβόρῳ τὸ καθαρὸν τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων, τὸν μὴ μόνον καθ' ἡμῶν τὴν ἑαυτοῦ γλῶσσαν ἐπάλζοντα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς μετασκευάζειν ἐπιχει-

A rium efficiuntur? Quid amplius illi qui in Hellenismo permanent, ad calumniam nostræ doctrinæ proferunt? Non et illi risus occasionem nominum venerandam dignitatem faciunt, in quibus fides confirmatur, et subsannant mystica symbola, ritusque et instituta quæ ab initiatis observantur? Quod autem in decrejis oporteat solis putare pietatem consistere, cujus sic proprium sicut Græcorum est? Quoniam etiam illi aiunt, secundum suam opinionem aliquid esse nostra prædicatione probabilius: quemdam magnum ex ipsis quidam Deum supponunt, aliis supereminentem, atque subjectas illi quasdam potestates constentur ordine quodam et serie inter se secundum majus vel inferius differentes, subjectas autem omnes æqualiter ei qui supereminet. Hæc quidem novæ idololatriæ magistri prædicant, neque verentur docere illi qui hæc sequuntur, transgressoribus condemnationem imminere. Quasi non intelligant, quod aliquid absurdum facto perpetrare, multo gravius est quam verbo solo peccare. Qui igitur facto quidem fidem negant, et instituta ac ritus parvi faciunt, et nominum confessionem despiciunt, et ex mysticis symbolis sanctificationem pro nihilo ducunt, ad ingeniti artificioso sermone salutem consistere documentorum salutis?

Quod si quis putat hæc a nobis calumnia quadam ipsis inferri, quæ ab ipso scripta sunt, per se ipse consideret, et quæ nobis ad examen proposita sunt, et quæcunque ex consecutione dictis subjunguntur. Ait enim Domini legem pervertens (lex enim est divinæ institutionis traditio), non in Patrem et Filium et Spiritum sanctum baptisma fieri, sicut præcepit discipulis tradens mysterium, sed in opificem et creatorem, et non solum Patrem, inquit, Unigeniti, sed etiam Deum. Proh! qui proximum suum potare facit eversionem turbidam! Quomodo turbat cænosa adjectione et inquinat veritatem! Quomodo non extimuit impositam exsecrationem adversus eos qui divinis vocibus aliquid adjiciunt, vel qui subtrahere audent? Legamus in eo verborum vocem Domini. Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti³⁰. Ubi Filium creaturam appellavit? Ubi Patrem, creatorem et conditorem Unigeniti, esse sermo docuit? Ubi in his quæ dicta sunt Filius esse servus Dei docetur? Ubi Deus Filii in mysterii traditione prædicatur? Ergo cognoscite et intelligite qui errore et impostura pertracti ad interitum estis, quem animarum vestrarum magistrum præfecistis, qui adulterat Scripturas sacras, qui transmutat divinas voces, qui proprio luto et cæno pura dogmatum pietatis inquinat, qui non solum contra nos suam linguam armat, sed etiam ipsas sanctas voces pervertere conatur, qui suam perversionem Domini doctrina magis ratam et firmiorem esse demonstrare ambitiose contendit.

³⁰ Matth. xxviii, 19.

Non videtis, quod seipsum excitat contra nomen quod adoratur? Ita ut temporis lapsu Domini nomen silentio involutum exolescat, et pro Christo Eunomius celebretur. Nondum rationis iudicio intelligitis, quod meditatio et præparatio et exordium Antichristi adventus hoc impium dogma et præconium a diabolo vellet quoddam fundamentum prius factum est. Nam qui suas voces Christi sermonibus plus habere auctoritatis et imperii ostendere ambitione obnititur, et a divinis nominibus fidem demutare, et a mysticis ritibus et sacramentis ad suum errorem traducere cupide conatur, quid aliud proprie, quam Antichristus dicatur?

Α ρούντα τὰς ἀγίας φωνάς, τὸν κυριωτέραν τὴν ἰδίαν διαστροφὴν τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας ἀποδείξει φιλονεικούντα. Οὕτω καθορᾷτε ὅτι ἀντεγείρει ταυτὸν τῷ προσκυνουμένῳ ὄνοματι; ὥστε σωπηθῆναι μὲν τῷ χρόνῳ τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα, ἀντεισαχθῆναι δὲ ταῖς Ἐκκλησίαις ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ τὸν Εὐνόμιον. Οὕτω λογίζεσθε ὅτι μελέτη καὶ παρασκευὴ καὶ προοίμιον τῆς τοῦ Ἀντιχρίστου παρουσίας τὸ ἄθεον τοῦτο παρὰ τοῦ διαβόλου προκαταβέβληται κήρυγμα; Ὁ γὰρ τῶν τοῦ Χριστοῦ λόγων κυριωτέρας τὰς ἰδίας φωνάς ἀποδείξει φιλονεικῶν, καὶ μεταλλάξει τὴν πίστιν ἀπὸ τῶν θείων ὀνομάτων, καὶ τῶν μυστικῶν ἔθων, καὶ συμβόλων εἰς τὴν ἰδίαν ἀπάτην, εἰ ἂν ἄλλο κυρίως καὶ οὐχὶ Ἀντιχρίστος λέγοιτο;

ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΛΟΓΟΣ ΙΒ΄.

CONTRA EUNOMIUM LIBER DUODECIMUS.

CAPITA SEU SUMMARIARIA LIBRI DUODECIMI.

1. Duodecimus liber dictum illud ad Mariam: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum, mirifice interpretatur.
2. Deinde commemorans Eunomii blasphemiam a magno Basilio refutatam audentis unigenitum Dei Filium in tenebras ablegare, simulque apologiam et defensionem Eunomii, quam pro se instituit, perspicue demonstrat, Eunomium in Apologia sua priorem suam impietatem valde cumulasse. Ubi etiam de inaccessu et vero lumine perquam sapienter disserit.
3. Adhæc Evangelicum dictum: In principio erat Verbum; et vitam et lucem, et illud: Verbum caro factum est, male ab Eunomio acceptum, egregie explanavit, eversa blasphemiam: et incarnationem Domini ex beniginitate, non ex impotentia seu infirmitate, cooperatione Patris accidisse ostendit.
4. Rursus planum facit, Eunomium innascibilitatem ex hieroglyphicis scripturis, et ex Ægyptiorum fabulamentis didicisse: quippe qui in Christianorum doctrinam Anubin, Osirin, et Isin invehat: idque efficere elaboret, ut homines Unigenito pro passione nullas gratias habeant; utpote qui, non voluntarie, sed necessitate compulsus passionem subierit; quem admodum igni nihil debemus propter calorem, et aquæ propter fluxum: ita et hic omnia non ad liberam facultatem, sed ad naturalem necessitatem refert.
5. Deinde iterum disserens de vero et inaccessu lumine Patris et Filii, de proprietate, communitate, de substantia, deque genito et ingenito, quod nullam repugnantiam in significato suo includant, sed quamdam oppositionem et distinctionem immediatam indicent, librum claudit.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΔΩΔΕΚΑΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

- α'. Οὗτος δὲ ὁ ιβ' λόγος τὸν πρὸς τὴν Μαρίαν παρὰ τοῦ Κυρίου ρηθέντα λόγον, Μὴ μου ἅπτου· οὕτω γὰρ ἀναβέβηκα, θαυμαστῶς ἐρμηνεύει.
- β'. Εἶτα τὴν παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐλεγχθεῖσαν βλασφημίαν τοῦ Εὐνομίου, εἰς τὴν τοῦ σκότους μοῖραν τὸν Μονογενῆ ἀφορίσαντος Θεοῦ, καὶ τὴν τοῦ Εὐνομίου ἀπολογίαν ἥτοι ἀνάλυσιν τῆς παρ' αὐτοῦ ρηθείσης βλασφημίας ἐκθεμενίου, ἀλείονα ἀπὸ τῆς Ἀπολογίας τὴν αὐτοῦ νῦν βλασφημίαν τῆς προτέρας ἀποδείκνυσιν· ἐν ᾧ καὶ περὶ τοῦ ἀπρόσιτου καὶ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός παρὰ τὸν Θεὸν διελθόν.
- γ'. Πρὸς τοῦτοις τὴν εὐαγγελικὴν ρῆσιν τὴν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ τὴν ζωὴν, καὶ τὸ φῶς, καὶ τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, κακῶς ἐπὶ Εὐνομίῳ παραδόξως ἡρμηνεύσε, καὶ τὴν βλασφημίαν ἀνεσκεύασε, τὴν τε οἰκονομίαν τοῦ Κυρίου διὰ φιλικανθρωπίας οὐκ ἀδυναμίας, Πατρός τε συνεργείᾳ τετηρημένην δείκνυσιν.
- δ'. Πρὸς τοῦτοις δὲ πάλιν τὸν Εὐνόμιον τὴν ἀγεννησίαν ἐκ τῶν ἱερογλυφικῶν γραφῶν, καὶ τῆς Αἰγυπτίων μυθοποιίας καὶ εἰδωλολατρίας μεμαθηκέναι διελέγει, Ἀρουβιν, καὶ Ὀσριν καὶ Ἰσιν τῶ τῶν Χριστιανῶν ἐπιστάτορα δόγματι· καὶ μὴ χάριν τῷ Μονογενεῖ τὸν ἄνθρωπον ἔχειν, ὡς κατ' ἀνάγκην τὰ πάθη δεξάμενον, καὶ μὴ βουλούμενον· καὶ ὡς οὐδὲν τὸ πῦρ τῆς θερμότητος, οὕτε τῆς ῥοῆς τὸ ὕδωρ, ὡς οὐκ εἰς δύναμιν ἐξουσιαστικὴν, ἀλλ' εἰς φύσιν ἀνάγκην τὸ περὶ τοῦ ἀναγέρτορα.
- ε'. Εἶτα πάλιν περὶ ἀληθινοῦ καὶ ἀπρόσιτου φωτός Πατρός καὶ Υἱοῦ, ἰδιότητός τε καὶ κοινότητος, καὶ οὐσίας διεβεβῶν, περὶ τε γεννητοῦ καὶ ἀγεννητοῦ, ὡς μηδεμίαν ἐνυτιώτητα κατὰ τὸ σημαινόμενον ἔχοντος, ἀλλ' ἀντιθεῖν τινα καὶ ἀντιδιαστολὴν ἀμείνευτο ἀποδείξας, τὸν λόγον πληροῖ. Ἐως ὅδε.

Sed quod blasphemiae ex consequenti adjacet B videamus, quod quidem patrocinii et defensionis dogmatis ipsorum præcipuum est argumentum.

Ἄλλ' εἰδόμεν καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ τῇ βλασφημίᾳ προκείμενον, ὅπερ ἐστὶν αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τῆς τοῦ δόγματος αὐτῶν συνηγορίας. Οἴονται γὰρ

ισχυροτάτην ἀπόδειξιν ὧν λέγουσιν ἔχειν οἱ τὸ μεγα-
λειον τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης εἰς ταπεινοῦς καὶ
δουλοπρεπεῖς ὑπολήψεις κατὰγοντες, τὸν πρὸς τὴν
Μαρίαν τοῦ Κυρίου λόγον, ὃν μετὰ τὴν ἀνάστασιν
πρὸ τῆς ἀνόδου πεποιήται λέγων, *Μὴ μου ἂπτου*,
οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου· πο-
ρεύθητι δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου καὶ εἰπὲ αὐ-
τοῖς, *ὅτι ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πα-
τέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν*. Τὴν
μὲν γὰρ εὐσεβῆ τῶν εἰρημένων διάνοιαν, καθ' ἣν πε-
πιστεύκαμεν εἰρησθαι ταῦτα πρὸς τὴν Μαρίαν, πρό-
δηλον οἶμαι τοῖς παραδεξαμένοις ἐν ἀληθείᾳ τὴν πί-
στιν· προστεθήσεται δὲ ὁμῶς καὶ παρ' ἡμῶν ὁ περὶ
τοῦτου λόγος ἐν τῇ καθήκοντι τόπῳ. Τέως δὲ μαθεῖν
ἄξιον παρὰ τῶν προφερόντων ἡμῖν τὰς τοιαύτας
φωνάς, ὅτι τὸ ἀναβαίνειν καὶ τὸ ὀρώμενον, καὶ τὸ
διὰ τῆς ἀφῆς γνωριζόμενον καὶ ἔτι πρὸς τοῦτοις τὸ
τοῖς ἀνθρώποις διὰ τῆς ἀδελφότητος οἰκτιρούμενον,
ἄρα τῆς θείας, ἥ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴδιον εἶναι
νομίζουσιν. Εἰ μὲν γὰρ ψηλαφῆτον καὶ ὁρατὸν καὶ
βρώσει καὶ πόσει διοικούμενον, καὶ τοῖς ἀνθρώποις
ὁμογενὲς καὶ ἀδελφὸν, καὶ ὅσα περὶ τὴν σωματικὴν
καθορᾶται φύσιν, πάντα ταῦτα καὶ ἐν θεότητι βλέ-
πουσι, λεγέτωσαν περὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ καὶ
ταῦτα, καὶ ὅσα βούλονται μαρτυρεῖν αὐτῷ, καὶ
τὴν πορευτικὴν ἐνέργειαν, καὶ τὴν τοπικὴν μετᾶστα-
σιν, ὅπερ ἴδιον τῶν ἐν σώματι περιγεγραμμένων
ἐστίν. Εἰ δὲ ὁ μὲν διὰ τῆς Μαρίας ἀδελφοῖς διαλέ-
γεται, ὁ δὲ Μονογενὴς ἀδελφὸς οὐκ ἔχει· πῶς γὰρ
ἂν ἐν ἀδελφοῖς τὸ μονογενὲς διασώζοιτο; Καὶ ὁ εἰπὼν
Πνεῦμα ὁ Θεός, φησὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς ὁ αὐτός,
ὅτι *Ψηλαφήσατέ με, ἵνα δείξῃ ὅτι ψηλαφῆτῇ μὲν ἡ
ἀνθρωπίνη φύσις, ἀναφῆς δὲ τὸ θεῖον*. Καὶ ὁ εἰπὼν,
Πορεύομαι, τὴν τοπικὴν διασημαίνει μετᾶστασιν. Ὁ
δὲ τὰ πάντα συμπεριελθὼς, ἐν ᾧ, καθὼς φησιν ὁ
Ἀπόστολος, ἐκτίσθη τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα
συνέστηκεν, οὐδὲν ἐν τοῖς οὖσιν ἔξω αὐτοῦ ἔχει, εἰς
ὃ κατὰ τινα κίνησιν ἢ μεταχώρησις γίνεται. Οὐδὲ
γὰρ ἔστιν ἑτέρως ἐνεργῆσαι τὴν κίνησιν, μὴ τοῦ
μεθισταμένου τὸν μὲν ἐν ᾧ ἦν ἀπολείποντος, ἑτέρον
δὲ ἀντικαμβάνοντος τόπον. Τὸ δὲ διὰ πάντων ἵκον,
καὶ ἐν πᾶσιν ὄν, καὶ πάντα περικρατοῦν, καὶ ὑπ'
οὐδενὸς τῶν ὄντων περιειργόμενον, οὐκ ἔχειν ὅπου
μεταχωρήσει, τῷ μηδὲν εἶναι κενὸν τοῦ θεοῦ πλη-
ρώματος. Πῶς καταλιπόντες οὗτοι τὸ ἐκ τοῦ φαινο-
μένου τὰς φωνὰς γίνεσθαι, ταύτας τῇ θεῇ τε καὶ
ὑπερεχούσῃ πάντα νοῦν ἐφαρμόζουσι φύσει; Σαφῶς
τοῦ Ἀποστόλου ἐν τῇ πρὸς Ἀθηναίους δημηγορίᾳ
τοιούτον ἀπαγορευόντος ἐπὶ Θεοῦ νομίζειν. Ὡς οὐχὶ
διὰ ψηλαφῆσεως εὐρισκομένης τῆς θείας δυνάμεως,
ἀλλὰ διὰ νοητῆς θεωρίας καὶ πίστεως, ἥ πάλιν ὁ βε-
θρωκῶς ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν μαθητῶν, ὁ ἐπαγγελάμε-
νος ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ προάγειν τε καὶ ὀφθῆσεσθαι, τίνος
τὸν ὀφθισόμενον αὐτοῖς μηνύει; Ἄρα τὸν Θεὸν, ὃν
οὔτε ἑώρακέ τις, οὔτε ἰδεῖν δύναται; Ἡ τὸν σωματι-
κὸν χαρακτήρα, τουτέστι, τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, ἐν
ᾗ ἦν ὁ Θεός; Εἰ τοίνυν φανερώς διὰ τῶν εἰρημένων

A Putant enim valentissimam demonstrationem eo-
rum quæ asserunt habere, qui Unigeniti gloriae
majestatem ad humiles et serviles opiniones redi-
gunt, verbum Domini ad Mariam, quod post resur-
rectionem ante ascensionem fecit dicens: *Noli me
tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum*:
*sed vade ad fratres meos et dic eis: Ascendo ad
Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum, et
Deum vestrum*¹. Piam igitur horum dictorum sen-
tentiam, secundum quam credidimus hæc dicta
esse ad Mariam, præcognitam his qui in veritate
fidem acceperunt arbitror; nihilominus tamen quid
de eo dicendum sit ac sentiendum, loco congruo
proponemus. Interea autem ab his qui has tales
voces nobis proferunt, operæ pretium est discere:
B an id quod ascendit et quod videtur, quodque
tactu dignoscitur, præterea quod hominibus per
fraternitatem cognatum est, divinæ, vel humanæ
naturæ proprium esse rentur. Si enim quod tra-
ctatur et videtur, et cibo et potu ministratur, et
hominibus cognatum et germanum, et quæcunque
in corporali natura cernuntur, hæc omnia etiam in
divinitate spectant, de unigenito Deo hæc etiam
dicant, et quæcunque volunt ei attribuant, et
ambulandi actum et localem migrationem,
quod quidem est proprium eorum quæ in
corpore circumscripta sunt. Quod si ille est qui per
Mariam cum fratribus disserit, Unigenitus autem
fratres non habet: quomodo enim in fratribus quod
unigenitum est conservaretur? Et qui dixit, *Deus*
C *spiritus est*², idem ait ad discipulos, *Palpate me*³,
ut ostenderet quod palpabilis quidem natura hu-
mana, quod autem divinum est, tactu percipi ne-
quaquam potest. Et qui dixit, *Vado*, localem signi-
ficat profectionem. Qui autem omnia complexus est,
in quo, sicut ait Apostolus, creata sunt omnia, et in
quo consistunt⁴; nihil eorum quæ sunt extra se
ipsum habet, ad quod motu aliquo possit secedere.
Neque enim aliter motum fieri contingit, nisi quod
transmigret, cum quidem in quo erat, relinquat,
alterius vero locum occupet. Quod autem per om-
nia penetrat, et in omnibus est, et omnia continet,
et a nullo eorum quæ sunt circumscribitur, non
habet quo transmigret, quia nihil sit inane et divina
plenitudine vacuum. Quo modo isti omittentes, has
voces fieri ab eo quod cernitur et apparet (nempe
D ab humanitate Christi), has divinæ et omnem in-
tellectum superanti naturæ applicant? Cum Aposto-
lus aperte in concione ad Athenienses de Deo tale
prohibeat existimare⁵. Quia non per palpationem
et tactum vis divina invenitur, sed per intellectua-
lem contemplationem et fidem, vel rursus qui co-
medit in oculis discipulorum, et qui promisit in
Galilæa se præcessurum et visum iri, quem viden-
dum ipsis significat? An Deum? quem nemo un-
quam vidit, neque videre potest⁶? an corpoream
figuram, hoc est, servi formam in qua erat Deus?

¹ Joan. xv, 17. ² Joan. iv, 24. ³ Luc. xxiv, 30. ⁴ Col. i, 17. ⁵ Act. xvii, 25. ⁶ Joan. i, 18.

Si igitur manifeste per ea quæ sunt dicta, ad id quod cernitur et palpatur, et quod movetur, quodque naturæ discipulorum homogeneum, dictorum refertur intelligentia, nihil autem ejusmodi conspicitur in eo qui est inaspectabilis et incorporeus, et qui nec tactu percipi potest, nec forma figurari; quomodo ipsum unigenitum Deum, qui erat in principio et in Patre est, ad æqualem honorem cum Petro et Andrea et Joanne, et reliquis apostolis redigunt? dum etiam dicunt ipsos fratres esse, et conservos Unigeniti. Atque omne studium ipsorum ad hunc scopum spectat, ut demonstrent tantum abesse Patrem secundum naturæ majestatem ab Unigeniti dignitate et virtute et essentia, quantum supra humanam essentiam sese extulit. Atque hujus sententiæ sermonem hunc faciunt patronum: qui ex æquo Patris et Domini, et discipulorum Domini communem facit naturam, ut nulla inter eos secundum naturalem dignitatem intelligatur differentia, in eo quod similiter ipse et hujus et illorum Pater et Deus esse existimetur.

Et talis quædam est quæ ex consequentia elicitur Blasphemiæ astructio. Ita ut vel etiam discipulis per relativam significationem essentiæ communitatem cum Patre attribuat; vel neque Dominum per hanc vocem ad communionem naturæ Patris adducat. Et quemadmodum servitutem discipulorum probat ex eo quod ipsorum Deus nominatus est, qui est super omnia: similiter etiam Filium servire Deo per ea quæ sunt dicta constituitur. Quod igitur divinitati Unigeniti verba ad Mariam facta non congruunt, ex hoc verborum sensu licet percipere. Qui enim est per omnia cum ad æqualitatem humanæ brevitatis seipsum humiliasset, ille est qui ea quæ dicta sunt loquitur. Quænam vero ipsorum verborum est intelligentia, exacte sciverint illi qui per Spiritum mysterii profunda perscrutantur. Quæcunque autem ex his percipere potuimus, juxta Patrum expositionem hæc paucis apponemus. Qui natura eorum quæ sunt Pater est, ex quo omnia ortum habent, unus ab Apostoli magniloquentia prædicatur: *Unus, inquit, Deus et Pater, ex quo omnia*¹. Ergo humana natura non aliunde in creaturam venit; neque fortuito aut propria vi in rerum naturam producta est, sed factorem et naturæ suæ conditorem non alium sortita est quam omnium Patrem. Atque ipsum divinitatis nomen, nihil aliud significat præter eam vim qua omnia contemplatur et omnibus providet, quam etiam proprie habuit erga genus humanum. Qui enim facultatem et vim his quæ sunt, ut essent præbuit, Deus est et inspector eorum quæ ab illo facta sunt. Sed quoniam per insidias ejus qui in nobis sevit contumaciæ sive rebellionis lolium, non amplius paterni characteris imaginem natura nostra in seipsa conservavit, sed ad fœditatem peccati deformata est: idcirco per eam similitudinem quæ per electionem fit, et a libero

A πρὸς τὸ βλέπομενον, καὶ ἀντιτυποῦν καὶ κινούμενον, καὶ ὁμογενὲς τῇ φύσει τῶν μαθητῶν, ἡ διάνοια τῶν εἰρημένων φέρεται· τῶν δὲ τοιούτων οὐδὲν περὶ τὸν ἀόρατόν τε καὶ ἀσώματον καὶ ἀναφῇ καὶ ἀνεῖδον καθορᾶται· πῶς αὐτὸν τὸν μονογενῆ Θεόν, τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὄντα, εἰς τὸ ὁμοτίμῳ Πέτρῳ, καὶ Ἀνδρέᾳ, καὶ Ἰωάννῃ, καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν ἀποστόλων καταγοῦσιν; ἐν τῷ καὶ ἀδελφοῦς αὐτοὺς λέγειν εἶναι τοῦ Μονογενοῦς καὶ ὁμοδούλου. Καὶ πᾶσα πρὸς τοῦτον αὐτοῖς τὸν σκοπὸν ἡ σπουδὴ βλέπει, τὸ δεῖξαι τοσοῦτον ἀφεστῶτᾶ κατὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως, τὸν Πατέρα τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἀξίας τε καὶ δυνάμειος καὶ οὐσίας, ὅσον καὶ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ὑπερανέστηκε· καὶ τῆς διανοίας ταύτης τοῦτον τὸν λόγον ποιοῦνται συνήγορον, τὸν ἐκ τοῦ Ἰσοῦ τὴν τε τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν τοῦ Κυρίου, καὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου φύσιν κοινοποιούντα. Ὡς μηδεμιᾶς μεταξὺ νοούμενης κατὰ τὴν φυσικὴν ἀξίαν διαφοράς· ἐν τῷ παραπλησίως αὐτὸν, καὶ τοῦτου κάκεινων Πατέρα τε καὶ Θεὸν εἶναι νομίζεσθαι.

Καὶ τοιαύτη τίς ἐστὶν ἡ κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῆς βλασφημίας κατασκευή, ὥς ἡ καὶ τοῖς μαθηταῖς διὰ τῆς σχετικῆς σημασίας τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας πρὸς τὸν Πατέρα συμμαρτυρεῖσθαι, ἢ μὴδὲ τὸν Κύριον διὰ τῆς φωνῆς εἰς κοινωνίαν τῆς τοῦ Πατρὸς ἄγειν φύσεως· καὶ ὡς τὴν δουλείαν τῶν μαθητῶν, τὸν Θεὸν αὐτῶν ὀνομασθῆναι τὸν ἐπὶ πάντων παρίστησι, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, καὶ τὸν Ὑῖον δουλεύειν τῷ Θεῷ διὰ τῶν εἰρημένων ὁμολογεῖσθαι. Ὅτι μὲν οὖν οὐ τῇ θεότητι τοῦ Μονογενοῦς ἐφαρμόζεται τὰ πρὸς τὴν Μαρίαν ῥήματα, δι' αὐτῆς ἐστὶ τῆς τῶν εἰρημένων ὁμοίας μαθεῖν. Ὁ γὰρ διὰ πάντων πρὸς τὸ ὁμοτίμον τῆς ἀνθρωπίνης βραχυτέτος ἑαυτὸν, φασί, ταπεινώσας, ἐκεῖνος φθέγγεται τὰ εἰρημένα. Τίς δὲ αὐτῶν τῶν ῥημάτων ἐστὶν ἡ διάνοια, τὴν μὲν ἀκρίβειαν εἶδεεν ἂν οἱ διὰ τοῦ Πνεύματος τὰ βάθη τοῦ μυστηρίου διερευνώμενοι. Ὅσα δὲ καὶ εἰς ἡμετέραν ἤκει κατάληψιν κατὰ τὴν τῶν Πατέρων ὑφήγησιν, ταῦτα δι' ὀλίγων παραθρομέμεθα. Ὁ τῇ φύσει Πατὴρ τῶν ὄντων, ἐξ οὗ τὰ πάντα τὴν γένεσιν ἔχει, εἰς παρὰ τῆς τοῦ Ἀποστόλου μεγαλοφωνίας ἀνακεκρήκται· *Εἰς γὰρ Θεὸς, φησὶ, καὶ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα*. Οὐκοῦν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, οὐκ ἀλλαχόθεν ἐπιστῆλθε τῇ κτίσει, οὐδὲ αὐτομάτως ἐνεφύη τοῖς γεννώσιν· ἀλλὰ τὸν ποιητὴν καὶ αὐτῆς τῆς ἰδίας συστάσεως οὐκ ἄλλον ἔσχεν, ἢ τὸν Πατέρα τῶν πάντων. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, εἴτε τὴν ἐποπτικὴν, εἴτε τὴν προνοητικὴν ἐξουσίαν σημαίνει, ἣν οἰκείως εἶχε πρὸς τὸ ἀνθρώπινον. Ὁ γὰρ τὴν δύναμιν παρασχὼν τοῖς οὔσι τοῦ εἶναι, Θεὸς καὶ ἐτόπηξ τῶν ἐπ' ἐκείνου γεγονότων ἐστίν. Ἀλλ' ἐπει κατ' ἐπιβουλὴν τοῦ ἐνσπεύραντος ἡμῖν τὸ τῆς ἀπειθείας ζιζάνιον, οὐκέτι τοῦ πατρικοῦ χαρακτήρος ἡ φύσις ἡμῶν τὴν εἰκόνα ἐφ' ἑαυτῆς διεσώσατο· ἀλλὰ πρὸς τὸ αἴσχος τῆς ἀμαρτίας μεταμορφώθη· διὰ τοῦτο διὰ τῆς κατὰ τὴν προαίρεσιν ὁμοιότητος εἰς τὴν πονηρὰν

¹ I Cor. viii, 6.

συγγένειαν τοῦ πατρὸς τῆς ἁμαρτίας εἰσποιεῖθη. Ὡς A
μηκέτι τοῦ ἀποκηρυχθέντος ἐν τῇ ἰδίᾳ κακίᾳ, τὸν
ἀγαθὸν τε καὶ ἀληθινὸν εἶναι Πατέρα τε καὶ Θεόν·
ἀλλ' ἀντὶ μὲν τοῦ φύσει ὄντος Θεοῦ, τοὺς φύσει
μὴ ὄντας θεοὺς τιμηθῆναι καθὼς φησιν ὁ Ἀπό-
στολος, ἀντὶ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ Πατρὸς, τὸν ψευδώνυ-
μον νομισθῆναι πατέρα· καθὼς ποῦ δι' αἰνίγματος ὁ
προφήτης Ἰερεμίας λέγων· ὅτι Ἐφώρῃσε πέρδιξ,
συνήγαγεν δὲ οὐκ ἔσκεν. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ κεφάλαιον
τῆς συμφορᾶς ἡμῶν τοῦτο ἦν, τὸ ἐξοικειωθῆ-
ναι τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τῆς θείας
ἐπόψεως τε καὶ κηδεμονίας ἔξω γενέσθαι· διὰ τοῦτο
ὁ πᾶσαν τὴν κτίσιν τὴν λογικὴν ποιμαίνων, καταλι-
πὼν ἐν τοῖς ὕψλοισι τὴν ἀπλανῆ τε καὶ ὑπερκόσμιον
ποιμνὴν, τὸ πεπλανημένον πρόβατον, τὴν ἡμετέραν
λέγω φύσιν, ὑπὸ φιλανθρωπίας μετέρχεται. Πολλο-
στὸν γὰρ ἐστὶ καὶ ἐλάχιστον μέρος, εἰ πρὸς τὸ πᾶν
κρίνοιτο, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἡ μόνη κατὰ τὸ τῆς
παραβολῆς αἰνίγμα, τῆς λογικῆς ἑκατοντάδος διὰ
τῆς κακίας ἀποφοιτήσασα. Ἐπεὶ οὖν ἀποξενωθείσαν
τοῦ Θεοῦ τὴν ἡμετέραν ζωὴν δι' ἑαυτῆς πάλιν ἐπὶ
τὴν ὕψλην τε καὶ οὐράνιον χώραν ἀναλειτουργῆσαι
ἀμήχανον ἦν, διὰ τοῦτο, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος,
Ὁ μὴ γινὼς ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτία γίνε-
ται, καὶ τῆς κατάρας ἡμᾶς ἐλευθεροῖ, τὴν ἡμετέραν
κατάραν οὐκ εὐσάμενος, καὶ τὴν ἔχθραν ἡμῶν τὴν
διὰ τῆς ἁμαρτίας πρὸς τὸν Θεὸν γεγεννημένην ἀναλα-
βὼν, καὶ ἐν ἑαυτῷ ἀποκτείνας κατὰ τὸν τοῦ Ἀπο-
στόλου λόγον (ἔχθρα δὲ ἦν ἡ ἁμαρτία), καὶ γενόμε-
νος ὅπερ ἡμεῖς, δι' ἑαυτοῦ πάλιν συνῆψε τῷ Θεῷ
τὸ ἀνθρώπινον. Τὸν γὰρ καὶνὸν ἐκεῖνον ἄνθρωπον
τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, ἐν ᾧ κατέφικε τὸ πλή-
ρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, τοῦτον διὰ καθα-
ρότητος τῇ συγγενείᾳ τοῦ Πατρὸς τῆς φύσεως ἡμῶν
προσοικειώσας, πᾶσαν τὴν κοινωνίαν τοῦ σώματος
αὐτοῦ καὶ συγγενῇ φύσιν πρὸς τὴν αὐτὴν χάριν
συνεφειλκύσατο. Καὶ τοῦτο διὰ τῆς γυναικὸς οὐ πρὸς
ἐκείνους τοὺς μαθητὰς μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάν-
τας τοὺς μέχρι τοῦ νῦν μαθητευομένους λόγῳ εὐαγ-
γελλίζεται· ὅτι οὐκέτι ἐν ἀποκηρύκτοις ὁ ἄνθρωπος,
οὐδὲ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀπόδηλος· ἀλλὰ πάλιν
υἱὸς, πάλιν ὑπὸ τὸν Θεὸν τεταγμένος, τῇ ἀπαρχῇ
τῆς ἀνθρωπότητος συναγιασθέντος καὶ τοῦ φυράμα-
τος. Ἰδοὺ γάρ, φησιν, ἐγὼ καὶ τὰ παῖδια ἃ μοι ἔδω-
κεν ὁ Θεός· ὅθεν ὑμεῖς ἀποφοιτήσατε, σάρκες καὶ
αἷμα διὰ τὴν ἁμαρτίαν γενόμενοι, ἐκεῖ πάλιν ὑμᾶς
ἀναλαβὼν ἐπανήγαγεν ὁ δι' ἡμᾶς κεκοινωνηκώς
σαρκὸς τε καὶ αἵματος. Καὶ οὕτω γέγονε καὶ ἡμέτε-
ρος Πατὴρ καὶ Θεός, οὗ πρότερον διὰ τῆς ἀποστασίας
ἡλλοτριώθημεν. Οὐκοῦν εὐαγγελίζεται τὴν ἀγαθὴν
ταύτην εὐεργεσίαν διὰ τῶν εἰρημένων ὁ Κύριος. Καὶ
ἐστὶ τὰ ῥήματα, οὗ τῆς τοῦ Υἱοῦ ταπεινότητος ἔλεγ-
χος, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας πρὸς τὸν Θεὸν καταλλαγῆς
εὐαγγέλια. Τὸ γὰρ περὶ τὴν κατὰ Χριστὸν ἀνθρω-
πον γεγεννημένον, κοινὴ τῆς πίστεως τῶν ἀνθρώπων
χάρις ἐστίν. Ὡς περ γὰρ τὸ κατωφύρεται καὶ εἰς γῆν

A mentis arbitrio dependet, ad improbam cognationem
patris peccati ascita est. Ita ut ejus, qui abdicatus
est in suo peccato, non amplius sit bonus et verus
Pater et Deus, sed pro eo qui natura Deus est, illi
qui natura non sunt dii colantur, quemadmodum
ait Apostolus⁹, pro vero autem Patre, falsus pater
existimetur, sicut alicubi per ænigma propheta Jere-
mias dicit: *Perdix vocem edidit, collegit quæ non
peperit*¹⁰. Quoniam igitur nostræ calamitatis præ-
cipuum caput hoc erat, nempe quod humana natura
a bono Patre exhæredata erat, et a divina intuitione
et cura divina exclusa erat: ideo qui omnem ratio-
nalem creaturam pascit, relicto in excelsis iner-
rante et supermundano grege, ad errantem ovem,
nostram intelligo naturam, præ benevolentia erga
genus humanum accedit: multesima enim et mini-
ma pars, si cum universo conferatur, natura hu-
mana, quæ sola secundum parabolæ ænigma ratio-
nalis centuriæ propter vitium a grege secesserat.
Quoniam igitur omnino fieri non poterat, ut a Deo
abalienata nostra vita, per se rursus ad excelsum
et celestem locum assumeretur, idcirco quemad-
modum ait Apostolus, *Qui non novit peccatum, pro
nobis peccatum fit*¹¹, et nos a maledictione liberat,
nostram maledictionem sibi propriam faciens¹²:
et inimicitiam nostram per peccatum cum Deo ini-
tam assumens, et in semetipso interficiens secun-
dum Apostoli sermonem¹³ (inimicitia enim erat
peccatum); et factus idem quod nos, per seipsum
rursus Deo genus humanum conjunxit. Novum enim
illum hominem qui secundum Deum creatus est, in
quo omnis plenitudo divinitatis corporaliter habi-
tat¹⁴, hunc per puritatem cognationi Patris nature
nostræ adjungens: omnem corpori suo communi-
cantem et cognatam naturam ad eandem gratiam
una etiam traxit. Atque hoc per mulierem non ad
illos discipulos solum, sed ad omnes ad hoc usque
tempus qui instituerentur, evangelizatur: quod non
amplius inter abdicatos homo est, neque a regno
Dei depulsus; sed iterum filius, rursus Deo sub-
jectus, per primitias humanitatis sanctificato etiam
fermento. *Ecce enim, inquit, ego et filii quos mihi
dedit Deus*¹⁵: unde vos discessistis, carnes et sang-
uis per peccatum facti, illuc rursus vos assumptos
reduxit, qui propter nos carnis et sanguinis parti-
ceps esse voluit. Atque sic factus est etiam Pater
noster, et Deus a quo prius per defectionem alie-
nati eramus. Ergo bonum hoc beneficium per ea
quæ dicta sunt evangelizat Dominus. Et sunt verba
hæc, non Filli vilitatis argumentum, sed nostræ
cum Deo reconciliationis evangelia. Quod enim in
humanitate a Christo assumpta factum est, com-
munis fidei hominum gratia est. Quemadmodum
enim cum illud quod suapte natura deorsum ten-
dit et ad terram pondere suo vergit corpus, per
aerem ad cœlos ferri intuemur, credimus secundum

⁹ Rom. i, 21. ¹⁰ Jerem. xvii, 11. ¹¹ H Cor. v, 21.

¹² Isa. viii, 18.

¹³ Gal. iii, 13. ¹⁴ Ephes. ii, 16. ¹⁵ Coloss. ii, 9.

Apostoli sermonem, nos raptum iri in nubibus obviam Christo in aera¹⁵: sic cum audivimus quod nostrarum primitiarum Pater et Deus factus est, qui verus est Deus et Pater, non amplius ambigimus eundem et nostrum Patrem et Deum factum esse, qui didicimus quod eandem viam ingrediemur, quam noster praecursor pro nobis ingressus est Christus. Quod autem per mulierem ejusmodi gratia significetur, hoc ipsum etiam consonum est notioni redditae. Quoniam, sicut ait Apostolus, mulier seducta in pravaricatione fuit¹⁶; et defectionis a Deo quae per inobedientiam facta est dux fuit: idcirco resurrectionis prima fit testis, ut ruinam quae ex pravaricatione secuta est, per fidem resurrectionis erigeret. Et quemadmodum sermonum ab initio serpentis ad virum ministra et consiliaria facta¹⁷, principium mali et sequelam vitae intulit: sic ejus qui morti dedit defectorem draconem, sermones ad discipulos perferens, hominibus dux et princeps fidei efficeretur, per quam merito prima mortis occasio dissolvitur. Sed verisimile est a diligentioribus utiliore aliquam explicationem propositurum posse inveniri. Quod si etiam nihil inveniretur, illam tamen quae ab adversariis proferatur, prorsus otiosam esse et inanem, si ad eam quae inventa est conferatur, quemlibet pie sentientem astipulaturum esse arbitror. Illa quidem ad Unigeniti gloriae destructionem conflictata est, et nihil amplius: haec vero (nostra scilicet) oeconomiae sive dispensationis secundum hominem scopum continet. Demonstratum est enim quod non ille qui tangi non potest, neque transmutari, neque videri; sed quod cerni et moveri et palpari potest, quod quidem humanae naturae proprium est, Mariae mandatum dabat ad fratres sermonem deferre.

Præterea hoc etiam insuper examinemus, quam defensionem facit pro iis in quibus a magno Basilio reprehensus est, tenebrarum portionem unigenito Deo assignans, dum dicit: Quantum distat genitum ab ingenito, tantum dissidet lumen a lumine. Cum enim ille demonstrasset non secundum remissionem aliquam et intentionem geniti cum ingenito distantiam esse: sed ex diametro oppositionem in significatis esse; atque expositorum consequentia confecisset, quod si eadem proportionem paternum lumen a Filii lumine differt, ac ingenitum distat a genito, necesse est omnino non luminis imminutionem in Filio intelligi, sed absolutam alienationem, sive privationem. Ut enim non licet dicere generationem esse remissam ἀγεννησίαν, sive ingenerationem, sed in universum oppositive distant inter se significata ingenerationis et generationis: sic si eandem servant discrepantiam paternum lumen cum eo lumine quod in Filio intelligitur, ex consequentia non amplius Filius esse

Ἀβρὼθον τοῦ σώματος, διαέριον ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ἰδόντες φερόμενον, πιστεύομεν κατὰ τὸν τοῦ Ἀποστόλου λόγον καὶ ἡμεῖς ἀρπαγῆσθαι ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα. Οὕτως ἀκηκοότες, ὅτι τῆς ἡμετέρας ἀπαρχῆς Πατὴρ καὶ Θεὸς γέγονεν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ Πατὴρ, οὐκέτι ἀμφιβάλλομεν, τὸν αὐτὸν καὶ ἡμέτερον Πατέρα καὶ Θεὸν γενέσθαι, μαθόντες ὅτι εἰς τὴν αὐτὴν εἰσελευσόμεθα, ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν ὁ Χριστός. Τὸ δὲ διὰ γυναικὸς τὴν χάριν μνησέσθαι, καὶ αὐτὸ σύμφωνόν ἐστι τῷ ἀποδοθέντι νοήματι. Ἐπειδὴ γὰρ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, Ἡ γυνὴ ἐξαπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε, καὶ τῆς ἀποστάσεως τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς παρακοῆς προηγῆσατο· διὰ τοῦτο τῆς ἀναστάσεως πρώτη γίνεται μάρτυς, ἵνα τὴν ἐκ τῆς παραβάσεως καταστροφὴν διὰ τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν πίστεως ἀνορθώσῃ. Καὶ ὥσπερ τῶν τοῦ θρεῦος λόγων τὸ καταρχὰς γενομένη πρὸς τὸν ἄνδρα διάκονός τε καὶ σύμβουλος, ἀρχὴν τοῦ κακοῦ τῷ βίῳ καὶ ἀκολουθίαν εἰσῆγεγεν· οὕτω τοῦ θανατώσαντος τὸν ἀποστάτην δράκοντα τοὺς λόγους τοῖς μαθηταῖς διακομίσασα, ἀρχηγὸς τοῖς ἀνθρώποις τῆς πίστεως γένεται, ὅ· ἥς εἰκότως ἀναλύεται ἡ πρώτη τοῦ θανάτου ἀποφασίς. Ἄλλ' εὐρεθῆναι μὲν εἰκὸς παρὰ τῶν ἐπιμελεστέρων ὠφελιμωτέραν τινὰ τῶν προκειμένων ἐξηγήσιν· εἰ δὲ καὶ μηδὲν εὐρίσκειτο, ἐκείνην πάντως ἀργεῖν τὴν παρὰ τῶν ἐχθρῶν προφερομένην, συγκρίσει τῆς εὐρεθείσης, πάντα ὀλμαὶ τὸν εὐσεβοῦντα συνθήσεσθαι. Ἡ μὲν γὰρ ἐπὶ καθαιρέσει τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης συμπέπλασται, καὶ πλέον οὐδὲν· αὕτη δὲ τῆς κατὰ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομίας τὸν σκοπὸν περιέχει. Ἐδείχθη γὰρ ὅτι οὐχ ὁ ἀναψῆς τε καὶ ἀμετάθετος, καὶ ἀόρατος, ἀλλὰ τὸ βλέπομένον τε καὶ κινούμενον καὶ ψηλαφώμενον· ὅπερ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἰδιὸν ἐστὶ, τῇ Μαρίᾳ τὴν ἐντολὴν ἐδίδου πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς διακονῆσαι τὸν λόγον.

Ἐτι καὶ τοῦτο προσεξετάσωμεν· ὅταν πεποιῇται τὴν ἀπολογία ὑπὲρ ὧν ἀπηλέγχθη παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, εἰς τὴν τοῦ σκότους μοῖραν τὸν μονογενῆ Θεὸν ἀφορίζων ἐν τῷ λέγειν· Ὅσον διέστηκε τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσούτον παρήλλακται τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς. Δείξαντος γὰρ ἐκείνου μὴ κατὰ ὕψος τινὰ καὶ ἐπίτασιν τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον τὴν διάστασιν εἶναι· ἀλλ' ἐκ διαμέτρου τὴν ἀντίθεσιν ἐν τοῖς σημαινομένοις ὑπάρχειν· καὶ συλλογισαμένου διὰ τῆς τῶν τεθέντων ἀκολουθίας, ὅτι ἀναλόγως τῇ ἀγεννησίᾳ καὶ τῇ γεννήσει, τοῦ πατρικοῦ φωτὸς πρὸς τὸ τοῦ Υἱοῦ παραλλάσσοντος, ἀνάγκη πᾶσα μὴ ἐλάττωσιν φωτὸς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ νοηθῆναι, ἀλλὰ παντελῆ ἀλλοτριῶσιν. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὕψιμην ἀγεννησίαν εἶναι τὴν γέννησιν· ἀλλὰ καθόλου διέστηκε ἀντιθετικῶς ἀπ' ἀλλήλων τὰ σημαινόμενα τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως· οὕτως εἰ τὴν αὐτὴν φυλάσσει παραλλαγὴν τὸ πατρικὸν φῶς πρὸς τὸ ἐν τῷ Υἱῷ νοούμενον φῶς, ἐκ τῆς ἀκολουθίας οὐκέτι ὁ Υἱὸς εἶναι ὑποληφθήσεται,

¹⁵ 1 Thess. iv, 16. ¹⁶ 1 Tim. ii, 14. ¹⁷ Genes. iii, 1. seqq.

ἐπίσης αὐτῆς τε τῆς ἀγεννητίας καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν φωτὸς ἔξω γινόμενος· ὁ δὲ ἄλλο τι παρὰ τὸ φῶς ὢν, δηλαδὴ πρὸς τὸ ἀντικείμενον οἰκίως κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔξει. Ταύτης τοίνυν τῆς ἀτοπίας ἐκ τῶν τεθέντων ἀναφανέσης, ἀναλύειν ἐπιχειρεῖ ὁ Εὐνόμιος ταῖς τεχνικαῖς ἐφ' ὧς τῶν ἀποδείξεων, οὕτως λέγων· Ἰσμεν γάρ, Ἰσμεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, Ἰσμεν τὸν κτίσαντα τὸ φῶς μετὰ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡκούσαμεν αὐτῆς τῆς ζωῆς καὶ ἀληθείας Χριστοῦ λέγοντος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Μεμαθήκαμεν παρὰ τοῦ μακαρίου Παύλου φῶς ἀπρόσιτον ὀνομάζοντος τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, τῇ τε προσθήκῃ διορίζοντος, καὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ φωτὸς ἐκδιδάσκοντος. Εἰτα τοσαύτην φωτὸς παραλλαγὴν μεμαθηκότες, οὐκ ἀνεξέμεθα μέχρι ψυχῆς τοῦ ἀκοῆς, τὴν αὐτὴν εἶναι φωτὸς ἑννοιοιαν· Ἀρὰ σπουδάζων τὰ τοιαῦτα διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων κατὰ τῆς ἀληθείας προβάλλεται· ἢ τῆς ἀναισθησίας τῶν ἐπομένων αὐτοῦ ταῖς ἀπάταις ἀποπειρώμενος; Πότερον δύναται συνιδεῖν τὸν παιδιώδη παραλογισμόν τοῦ σοφίσματος, ἢ καὶ πρὸς τὴν οὕτω πρὸς τὸν ἀπᾶν ἀναισθητοῦσιν; Ἐγὼ μὲν γὰρ οἶμαι μηδένα οὕτως ἀνόητον, ὥς μὴ συνίναί τὴν ἐκ τῆς ὁμωνυμίας ἀπάτην, δι' ἧς ὁ Εὐνόμιος ἑαυτὸν τε καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν παρακρούεται. Φῶς οἱ μαθηταί, φησιν, ὠνομάσθησαν, φῶς δὲ λέγεται καὶ τὸ ἐν τῇ κτίσει γινόμενον. Εἰτα τίς οὐκ οἶδεν ὅτι νομομαχὸν ἐν τοῦτοις ἐστὶ κοινόν· τὸ δὲ σημερινόν ἐφ' ἑκατέρου διάφορον; Τὸ μὲν γὰρ ἡλιακὸν φῶς, ὅφρως ἐστὶ διακριτικόν, ὁ δὲ τῆς διδασκαλίας τῶν μαθητῶν λόγος, ταῖς ψυχαῖς τὸν φωτισμὸν τῆς ἀληθείας ἐντίθησιν. Εἰ μὲν οὖν ταύτην καὶ ἐπ' ἑκείνου τοῦ φωτὸς τὴν διαφορὰν οἶδεν· ὥς τὸ μὲν σώματος οἰεσθαι, τὸ δὲ ψυχῆς εἶναι φῶς, οὐκέτι ἡμῖν ἐστὶ πρὸς αὐτὸν λόγος οὐδεὶς, αὐτῆς τῆς ἀπολογίας καὶ πρὸ τῶν ἡμετέρων αὐτὸν λόγων κατακρινούσης. Εἰ δὲ τὴν τοιαύτην ἐπ' ἑκείνου τοῦ φωτὸς διαφορὰν κατὰ τὸν τῆς ἐνεργείας τρόπον εὐρεῖν οὐκ ἔχει· οὐ γὰρ τὸ μὲν ὀφθαλμῶν σαρκὸς, τὸ δὲ διανοίας ἐστὶ φωτιστικόν· ἀλλὰ μία καὶ τοῦτου κακείνου τοῦ φωτὸς ἡ ἐνέργεια ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἐνεργουμένη· πῶς διὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων καὶ τῶν ἀποστολικῶν λόγων, τὸ παρηλλάχθαι τὸ μονογενὲς φῶς πρὸς τὸ πατρικὸν φῶς ἀποδείκνυσιν; Ἄλλ' ὁ μὲν ὕψος, ἀληθινόν, φησὶ, λέγεται φῶς, ὁ δὲ Πατὴρ, ἀπρόσιτον. Οὐκοῦν οἱ προσδιορισμοὶ τὴν κατὰ τὸ μῆζον διαφορὰν τοῦ πατρικοῦ φωτὸς ἐρμηνεύουσιν. Ἄλλο γάρ τι τὸ ἀληθινόν, καὶ ἄλλο τὸ ἀπρόσιτον οἰεταί. Εἰτα τίς οὕτως ἡλίθιος, ὥς μὴ συνιδεῖν τὴν τῶν σημαινόμενων ταυτότητα; Τὸ γὰρ ἀληθινόν τε καὶ τὸ ἀπρόσιτον, ἐπίσης τοῖς κατὰ τὸ ἐναντίον νοούμενοις ἐστὶν ἀπροσπέλαστον· ὥς γὰρ τὸ ἀληθὲς τὴν τοῦ ψεύδους οὐ προσδέχεται μίξιν, οὕτως καὶ τὸ ἀπρόσιτον τὸν τοῦ ἐναντίου προσεγγισμὸν οὐ προσίεται. Κακῶ γὰρ πάντως ἀπρόσιτόν ἐστι τὸ ἀπρόσιτον. Τὸ δὲ τοῦ Ὑψοῦ φῶς, κακὸν οὐκ ἐστὶ· πῶς γὰρ ἐν κακίᾳ τις τὸ

A existimabitur, ex æquo tam ab ipso ingenito quam a lumine quod in ipso est, seclusus et extra positus. Qui autem aliud quid quam lumen est, ex consequentia opposito affine fuerit. Hac igitur absurditate ex positis manifesto appARENTE, retexere conatur Eunomius artificiosis insinuationibus demonstrationum sic dicens : Scimus enim et recte scimus lumen verum, scimus eum qui creavit lucem post cælum et terram, audivimus ipsam vitam et veritatem Christum dicentem suis discipulis : Vos estis lux mundi¹⁸ ; didicimus ex beato Paulo, qui lucem inaccessible¹⁹ nominat Deum qui est super omnia : ac ejusmodi adjectione definiens atque superexcellentiā lucis docens. Deinde cum tantum lucis discrimen didicerimus, non sustinebimus ne quidem usque ad exilem auditum eandem esse lucis notitiam ? An serio agens talia per argumentationes contra veritatem proponit ? an sectatorum suorum stuporem suis fallaciis tentat ? utrum possint puerilem paralogismum sophismatis percipere, an etiam ad tam perspicuum errorem et fallaciam hebescent sensu carentes ? Equidem arbitror neminem tam amentem et stupidum esse, ut non ex æquivocatione intelligat errorem per quem et seipsum suosque fallaciter succutit et everit. Lux, inquit, discipuli nominati sunt ; lux etiam dicitur quæ in creatione facta est. Deinde quis non videt nomen solum in his esse commune, significatum vero in utroque differre ? Nam solaris quidem lux visus est discretiva ; sermo autem doctrinæ discipulorum animis veritatis illustrationem immittit. Si igitur hanc in illa luce differentiam novit, ut illam quidem corporis, hanc vero animæ lucem esse existimet, nulla nobis cum ipso erit disputatio : cum ipsa defensio præ nostris sermonibus ipsum condemnnet. Quod si talem in illa luce differentiam ex operationis modo invenire non potest : non enim illa quidem oculorum carnis, hæc vero mentis est illuminatrix : sed una hujus et illius lucis operatio quæ in iisdem operatur : quomodo per solares radios et apostolicos sermones Unigeniti lucem a luce paterna distare demonstrat ? Sed Filius quidem vera lux dicitur, Pater vero lux inaccessible : definitiones igitur adjectæ secundum majus, differentiam paternæ lucis denotant : aliud enim quid esse putat verum, aliud inaccessible. At quis ita stolidus est et vecors, ut non intelligat significatorum eandem rationem ? Nam lux vera et lux inaccessible contraria sentientibus æqualiter est inaccessible : ut enim verum falsi non admittit missionem, sic et inaccessible contrarii proximitatem non appetit. Malo enim prorsus inaccessible, quod est inaccessible. Lux autem Filii mala non est ; quomodo enim in vitio quis verum videat ? quoniam igitur non malum est veritas, nec veritati lucem quæ in Patre est, inaccessible esse quis dixerit. Si enim veritatem arceret, mendacio certe adhære-

¹⁸ Matth. v, 14. ¹⁹ I Tim. vi, 16.

sceret. Talis enim appositorum natura, ut in absentia melioris, quod ex opposito intelligitur, appareat. Si igitur quis diceret procul a contraria oppositione lucem quæ in Patre est considerari, apposite ad Apostoli mentem colligans dictionem inaccessæ lucis interpretaretur. Quod si à bono alienationem τὸ ἀπρόσιτον, inaccessum dicat significare, nihil aliud quam ipsum sibi ipsi inimicum et alienum supponet, utpote quod bonum sit et bono oppositum. Atqui hoc ex eorum est numero quæ fieri non possunt. Bonum enim bono familiare est et amicū. Hæc igitur lux cum illa non dissidet. Nam et Filius lux vera, et Pater lux est inaccessa. Dixerim etiam audacter quod qui alternaverit in utroque tales appellationes, non aberrabit. Nam et verum est falso inaccessum, et contra inaccessum in sincera et pura veritate comprehenditur. Ergo idem est verum et inaccessum. Quoniam ex æquo, quo in utroque significatur, malo est inaccessum. Quam igitur in his differentiam comminiscitur, qui per lucis æquivocationem seipsum et suos auditores decipit? Sed neque inexcussum præterierimus quod Apostoli verbum pro suo arbitrio pervertens, ut illius sermonem exponit. Dicit enim Paulus, qui lucem habitat inaccessam²⁰; multum enim differt, hoc ipsum esse, et in aliquo esse dicere: qui enim dixit lucem habitans inaccessam, ipsa habitationis voce, non ipsum indicavit, sed quod in ipso: quod quidem secundum nostrum sermonem, idem est cum verbo evangelico, quod dicit in Filio Patrem esse; Filius enim est lux vera; inaccessa autem falso est veritas; lux inaccessa igitur est Filius in quo Pater habitat, vel certe in quo est Pater.

λέγοντι ἐν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα εἶναι. Φῶς γὰρ ἀληθινὸν ὁ Υἱὸς, ἀπρόσιτος δὲ τῷ ψεύδει ἐστὶν ἡ ἀλήθεια²¹· φῶς ἀπρόσιτον ἄρα ὁ Υἱὸς, ἐν ᾧ οἰκεῖ ὁ Πατήρ, ἥτοι ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Πατήρ.

Sed in vanis et inanibus contendit et dicit: « Ex ipsis rebus et creditis oraculis, eorum quæ dicuntur fidem præbeo: » hæc igitur est ejus pollicitatio. Sin autem pro dignitate eorum quæ promisit sermonem producit, intelligens profecto auditor explorabit. Beatus, inquit, Joannes, in principio esse Verbum cum dixit, et hoc vitam cum appellavit: tum vero vitam lucem nominavit: et paululum progressus, Et verbum caro factum est, ait. Si igitur est vita, et vita est Verbum, et Verbum caro factum est²², inde manifestum efficitur, quod lux in carne facta est. Quid igitur? quandoquidem lux et vita, et Deus, et Verbum in carne apparuit, ideoque ab ea luce quæ est, in Patre vera lux differt. Quin etiam ex sacro Evangelio testimonium sumitur, quod in tenebris lux cum esset, contrariæ naturæ inaccessa mansit: Lux enim in tenebris, inquit, illuxit, et tenebræ eam non comprehenderunt²³. Si igitur in contrarium mutata esset, et a caligine in potestatem redacta fuisset, lux quæ fuit in tenebris, validum esset ad demonstrationem volentibus demonstrare

A ἀληθινὸν βλέπει; Ἐπεὶ οὖν οὐ κακὸν ἡ ἀλήθεια, οὐκ ἂν τις καὶ τῇ ἀληθείᾳ τὸ ἐν τῷ Πατρὶ φῶς ἀπρόσιτον εἶναι· λέγοι. Εἰ γὰρ ἀποσειοίτο τὴν ἀλήθειαν, τῷ ψεύδει πάντως συνενεχθήσεται. Τοιαύτη γὰρ τῶν ἀντικειμένων ἡ φύσις, ὥς ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ κρείττονος, τὸ ἐξ ἀντιθέτου νοούμενον ἀναφαίνεσθαι. Εἰ μὲν οὖν τις λέγοι πόρρω τῆς ἐναντίας παραθέστω τὸ ἐν τῷ Πατρὶ φῶς θεωρεῖσθαι, ἐστοχασμένως τοῦ ἀποστολικοῦ βουλήματος ἐρμηνεύσει τοῦ ἀπρόσιτου τὴν λέξιν. Εἰ δὲ τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀλλοτρίωσιν σημαίνειν τὸ ἀπρόσιτον λέγοι, οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὸν ἐαυτῷ ἐχθρόν τε καὶ ἀλλότριον ὑποθήσεται. ἀγαθὸν ὄντα, καὶ ἀγαθῷ ἀντικείμενον. Ἀλλὰ μὴν τοῦτο τῶν ἀμυγχανῶν ἐστὶ. Τὸ γὰρ ἀγαθὸν οἰκείως ἔχει τῷ ἀγαθῷ. Οὐκ ἄρα τὸ φῶς τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο παρήλαται. Ὅ τε γὰρ Υἱὸς φῶς ἀληθινὸν, ὃ τε Πατήρ φῶς ἐστὶν ἀπρόσιτον. Εἰποίμην δ' ἂν καταθαρήσας, ὅτι καὶ ὁ ὑπαλλάσσων ἐφ' ἑκατέρου τὰς τοιαύτας προσγορίας, οὐχ ἀμαρτήσεται. Τό τε γὰρ ἀληθινὸν ἀπρόσιτόν ἐστι τῷ ψεύδει, καὶ τὸ ἀπρόσιτόν τε πάλιν ἐν ἀκραιφνεῖ τῇ ἀληθείᾳ καταλαμβάνεται. Οὐκοῦν ταύτῃ τῷ ἀληθινῷ τὸ ἀπρόσιτον, ὅτι κατὰ τὸ ἰσὺν ἐστὶ τὸ ἐν ἑκατέρῳ σημαίνονμενον τῷ κακῷ ἀποσπλάσσειν. Τίνα οὖν ἐν τούτοις ἐπινοεῖ τὴν παραλαγῇ ὁ διὰ τῆς τῶν φωτῶν ὁμωνυμίας ἐαυτὸν τε καὶ τοὺς καθ' ἐαυτὸν φανακίζων; Ἀλλὰ μὴδὲ τοῦτο παραδράμωμεν ἀνεξέταστον, ὅτι παραποιήσας τὴν τοῦ Ἀποστόλου ῥῆσιν κατὰ τὸ ἐαυτῷ δοκοῦν, ὥς παρ' ἐκείνου τὸν λόγον ἐκτίθεται. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, ὅτι Φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον διαφέρει δὲ πολὺ τὸ αὐτὸν τὸ εἶναι· καὶ τὸ ἐν τινὶ λέγειν εἶναι. Ὅ γὰρ εἶπων ὅτι φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, τῇ τῆς οἰκήσεως φωνῇ, οὐκ αὐτὸν ἐνεδείξατο, ἀλλὰ τὸ περὶ αὐτὸν ὅπερ ἰσὺν ἐστὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον τῷ εὐαγγελικῷ ῥήματι τῷ

C ἅλῳ ἐναγωνίζεσθαι τοῖς ματαίοις, καὶ φησιν· « Ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν πεπιστευμένων λογίων παρέχομαι τῶν λεγομένων τὴν πίστιν. » Ἡ μὲν οὖν ὑπόσχεσις αὕτη· εἰ δὲ κατ' ἀξίαν τῶν ἐπηγγελμένων προῖγει τὸν λόγον, ὁ συνετὸς πάντως ἀκροατῆς ἐπισκοπήσει. Ὁ μακάριος, φησὶν, Ἰωάννης ἐν ἀρχῇ εἶναι τὸν Λόγον φήσας. καὶ τοῦτον ζῶντα προσειπὼν, εἰτα τὴν ζωὴν, φῶς ἐνομασας, μικρὸν ὑποβάς, καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, φησὶν. Εἰ τοίνυν τὸ μὲν φῶς ἐστὶν ἡ ζωὴ, ἡ δὲ ζωὴ ὁ Λόγος, ὁ δὲ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, αὐτόθεν γίνεσθαι φανερόν, ὅτι τὸ φῶς ἐν σαρκὶ γέγονε. Τί οὖν; Ἐπειδὴ τὸ φῶς καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ὁ Θεὸς, καὶ ὁ Λόγος ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη, διὰ τοῦτο παρήλαται πρὸς τὸ ἐν τῷ Πατρὶ φῶς τὸ ἀληθινὸν φῶς. Καὶ μὴν μαρτυρεῖται παρὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτι καὶ ἐν τῷ σκότει γενόμενον, ἀπρόσιτον ἔμεινε τῇ ἐναντίᾳ φύσει· Τὸ γὰρ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ, φησὶν, ἐλαμψέ, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Εἰ μὲν οὖν ἡλλοιώθη πρὸς τὸ ἐναντίον καὶ ἐδυναστεύθη τῷ ζῳῳ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ γενόμενον, ἰσχυρὸν ἂν ἦν πρὸς ἀπόδει-

²⁰ 1 Tim. vi, 16. ²¹ Joan. i, 14. ²² ibid. 5.

ἐν τοῖς βουλομένοις ἐπιδεικνύειν, ὅσον πρὸς τὸ χεῖ-
ρον παρήλλαχται τοῦτο τὸ φῶς πρὸς τὸ ἐν τῷ Πατρὶ
θεωρούμενον. Εἰ δὲ καὶ ὁ Λόγος, καὶ ἐν σαρκὶ γί-
νεται, Λόγος μένει, καὶ τὸ φῶς, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ
λάμπη, φῶς οὐδὲν ἥττον ἐστί, τοῦ ἐναντίου τὴν κοι-
νωσίαν οὐ προσδεχόμενον, καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ἐν τῷ θά-
νατῳ γένηται, ἐν αὐτῇ φυλάσσεται· καὶ ὁ Θεὸς, καὶ
τὴν τοῦ δούλου μορφήν ὑπέβη, οὐκ αὐτὸς γίνεται
δούλος, ἀλλ' εἰς κυριότητα καὶ βασιλείαν ἐξαιρεῖται
τὸ ὑποχείριον· Κύριον καὶ Χριστὸν ποιοῦν τὸ ταπεινὸν
καὶ ἀνθρώπινον· πῶς διὰ τοῦτο πρὸς τὸ χεῖρον τὴν
παράλλαγην τοῦ φωτὸς ἐπιδείκνυσιν, ἵσως ἑκατέρου
τὸ ἀτρεπτον εἰς κακίαν, καὶ τὸ ἀναλλοίωτον ἔχοντος;
Οὐδὲ τοῦτο προσέχυν, ὅτι ὁ πρὸς τὸν σαρκωθέντα
Λόγον ἰδὼν, ὃς ἦν καὶ φῶς, καὶ ζωὴ, καὶ Θεός·
ἐπέγνω διὰ τῆς ὁφείτης ὁδὸς τὸν Πατέρα τῆς δό-
ξης, εἰπὼν, Ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δό-
ξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός.

Ἄλλ' ἦλθεν ἐπὶ τὸν ἀνταγώνιστον λόγον, τὸν πά-
λαι μὲν ἡμῖν ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν λεγομένων πε-
φωραμένον, νῦν δὲ γυμνῇ τῇ φωνῇ προφερόμενον·
βούλεται γὰρ ἐμπαθεῖν τινα καὶ ἐπίκηρον καὶ οὐδὲν
τῆς ὁλικῆς φῶς ῥούθους φύσεως διαφέρουσιν ἐπιδει-
ξαι τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν, ὡς ἂν διὰ τοῦτο τὴν πρὸς
τὸν Πατέρα διαφορὰν ἀποδείξειεν. Φησὶ γὰρ, Εἰ μὲν
ἔχει δεικνύειν καὶ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, ὥσπερ ἐστὶν
ἀπρόσιτον φῶς ἐν σαρκὶ γεγόμενον, ἢ γενέσθαι
δυνάμενον, ὅπ' ἐξουσίαν ἔλθειν, προστάγμασιν
ὑπακούσαι, νόμοις ἀνθρωπίνους πολιτεύεσθαι, σταυ-
ρὸν ἐνεγκεῖν, ἴσον λεγέτω τῷ φωτὶ τὸ φῶς.
Εἰ ταῦτα παρ' ἡμῶν προσφέρετο διὰ τῶν προκα-
τεσκευασμένων κατὰ τὸ ἀκολουθοῦν ἐξευρισκόντων,
μὴ συμμαρτυρούμενα ταῖς ἐκεῖνου φωναῖς· τίς οὐκ
ἂν ἡμᾶς συκοφαντεῖν ἠτιάσατο, ὡς περινοῖα τινὶ
λόγον πρὸς τὴν ἀτοπίαν ταύτην τὸ δόγμα τῶν
ὑπεναντίων ἐκβάλλοντας; Νυνὶ δὲ συνηγορία τίς ἐστί,
τοῦ πεφροντισμένου ἡμᾶς μετὰ τῆς ἀληθείας εὐθύνειν
τὸν τῆς αἰρέσεως λόγον, τὸ μὴδὲ παρ' αὐτῶν ἐκεῖνων
τὴν κατὰ τὸ ἀκολουθοῦν ἀναφανισμένην ἀτοπίαν σιω-
πηθῆναι. Ἰδοὺ γὰρ πῶς ἀπαράκαλυπτός ἐστι καὶ πε-
παρόρησασμένη ἡ κατὰ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ μάχη·
καὶ τὸ κατὰ φιλανθρωπίαν ἔργον διαβολὴ καὶ κατ-
ηγορία τῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ φύσεως παρὰ τῶν
ἐχθρῶν ἐνομισθῇ, ὡς οὐκ ἐκ προνοητικῶς, ἀλλὰ φυ-
σικῶς αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐν σαρκὶ βίον, καὶ τὸ τοῦ
σταυροῦ πάθος κατολισθῆσαντος. Καὶ ὥσπερ φύσις
ἐστὶ τῷ λίθῳ ἢ ἐπὶ τὸ κάτω φορὰ, καὶ τῷ πυρὶ τὸ
ἐμπάλιν, καὶ οὐκ ἀντιμεταλαμβάνουσι τὰς ἀλλή-
λων ιδιότητας αἱ ὕλαι, ὥστε ἀνωφερῇ μὲν εἶναι τὸν
λίθον, βρῖθειν δὲ τὸ πῦρ ἐπὶ τὸ κάτω φερόμενον· οὗ-
τως κατασκευάζουσι, τῇ μὲν τοῦ Υἱοῦ φύσει συν-
οικισοῦσθαι τὰ πάθη, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸ συγγενὲς
ἐαυτῇ καὶ οἰκεῖον ἔλθειν· τὴν δὲ τοῦ Πατρὸς ἐλευθέραν
οὐσαν τῶν τοιούτων παθῶν, ἀπρόσιτον εἶναι τῇ τῶν
κακῶν προσβολῇ. Φησὶ γὰρ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, ὅ-
τι ἐστὶν ἀπρόσιτον φῶς, μῆτε γεγόμενον ἐν σαρκὶ,
μῆτε γενέσθαι δυνάμενον· ἥρκει τὸ πρότερον τῶν εἰ-

A quantum in deterius demutata est hæc lux ab ea
quæ in Patre consideratur. Quod si Verbum etiam
in carne factum, Verbum manet, et lux etiam in
tenebris luceat, nihilominus lux est, contrarii com-
munionem non admittens; et vita quamvis in
morte fuerit, in seipsa conservatur; et Deus etsi
servi formam induit, non ipse servus efficitur, sed
ad dominationem et regnum extollit quod subiecitur,
Dominum et Christum faciens quod humile et hu-
manum est: quomodo iste in deterius lucem im-
mutatam esse demonstrat, cum utraque nec in vi-
tium verti nec immutari possit? Cum neque hoc
animadvertat, quia qui incarnatum Verbum in-
tuitus est, qui erat et lux, et vita, et Deus, cogno-
vit per gloriam quæ visa est, Patrem gloriæ, cum
dixit: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Uni-
geniti a Patre*."

Sed venit ad refractarium et contraluctantem
sermonem a nobis pridem ex consequentia dicto-
rum deprehensum, nunc autem nuda voce prola-
tum; vult enim quamdam affectibus plenam et
morti obnoxiam a materiali et fluxa natura mi-
nime differentem Filii essentiam demonstrare, ut
per hoc cum Patre differentiam ostendat. Ait enim,
Siquidem potest demonstrare et Deum qui est super
omnia, ut est lux inaccessa, in carne factum esse
vel fieri posse, sub potestatem venisse, et imperiis
obediisse, legibus humanis paruisse, crucem tu-
lisse: æqualem dicat luci lucem. Si hæc a nobis
proferrentur, utpote per ea quæ prius præstructa
fuerunt ex consecutione excogitantibus, non illius
vocibus consentientia, quis nos non accusaret
calumniis impetere, et verborum quadam so-
lertia et vafra commentatione ad hanc absurditatem
adversariorum dogma propellere? Nunc autem patro-
cinium quoddam est, quod prudenter et sollicitè
nos cum veritate hæreseos sermonem corrigimus,
quod neque ab illis ipsis quæ ex consequenti appa-
ret absurditas silentio involvatur. Ecce enim quo-
modo aperta est et libera contra unigenitum Deum
pugna. Opus quinetiam quod pro sua in genus hu-
manum benevolentia Redemptor adimplevit, in
calumniam et vituperium naturæ Filii Dei ab ini-
micis vertitur: quasi non ex sua providentia, sed
naturali quadam propensione in vitam corpoream
et crucis passionem delapsus sit. Et quemadmo-
dum naturale est lapidi ut deorsum cadat, et igni
contra ut sursum feratur, nec materiæ proprieta-
tes inter se in contrarium mutant, ita ut lapis
sursum feratur, et ignis gravitate deorsum depri-
matur: sic præstruunt, cum Filii natura passiones
coire, et propter hoc ad cognatum sibiipsi et fami-
liare venire: Patris vero naturam, cum ab hujus-
modi passionibus sit libera, malorum appropin-
quationi inaccessam. Dicit enim Deum qui est super
omnia, qui quidem est lux inaccessa, neque sa-

cum in carne, neque fieri posse: quod prius dictum fuit, satis erat dixisse, quod Pater non in carne factus est; nunc autem duplex quædam est per adjectionem absurdi astructio. Vel enim Filii accusat vitium, vel Patris impotentiam. Si enim malum est carnis communio, unigenito Deo vitium assignat; si vero bonum est, hæc in genus humanum benevolentia Patrem ad bonum impotentem esse ostendit, dicens ipsum non potuisse per carnem talem gratiam operari. At quis omnium nescit, quod *Sicut Pater vivificat, sic et Filius quos vult vivificat* ²²? nos videlicet mortuos dicens qui a vera vita excidimus. Si igitur quemadmodum Pater vivificat, sic non aliter Filius eandem operatur gratiam, quomodo Deo rebellis et pugnax adversus ambos impiam et maledicam vibrat linguam, Patrem quidem ad bonum impotentia, Filium vero ad malum prona familiaritate contumeliose tractans? Sed non est, inquit, lux luci æqualis, propterea quod illa quidem vera, hæc vero inaccessa dicitur. Lux igitur vera imminutione censetur? Quamobrem? Atqui illorum est sermo, quod propterea major et excelsior Patris divinitas quam Filii intelligitur, eo quod ille quidem verus Deus in Evangelio vocatus est: hic autem sine veri adjectione. Quomodo igitur eadem ratio in divinitate quidem accretionem, in luce vero imminutionem ejus quod intelligitur, significat? Si enim ob eam causam Patrem Filio majorem autumant, quia verus Deus est, eadem ratione Patre major Filius concedatur, quia hic quidem vera lux, ille non sic cognominatur. Sed hæc quidem lux, inquit, quæ sunt humanitatis, operata est, illa vero ad talem gratiam inefficax et otiosa mansit. Novus prælationis sive prerogativæ modus. Quod otiosum fuit ad benevolentiam in genus humanum, eo qui operatus est, superius judicant. Sed neque est, neque erit unquam inter Christianos notio, per quam præstruatur non omne bonum, quod quidem est ejusmodi, ex Patre causam habere. Bonorum autem nostrorum caput, ad vitam reditio apud prudentes et recte sentientes creditur: hæc autem per Domini œconomiam, sive incarnationem, optime perfecta est et adimpleta, Patre interim non otioso et inefficace, sicut hæresis cupide contendit, tempore œconomizæ sive dispensationis apud se manente. Non enim hoc demonstrat, qui dixit: *Qui misit me, mecum est* ²³; et, *Pater in me manens hæc opera facit* ²⁴. Quomodo igitur hæresis gratiam quæ nostri causa facta est, soli Filio attribuens, gratiarum actionis pro collatis in nos beneficiis Patrem facit exsortem? Solis enim beneficiorum gratiarum actionis retributio naturali ratione debetur. Qui autem ad beneficium conferendum est impotens, extra numerum est eorum cui gratiæ pro dato beneficio aguntur. Vides ut per omnia ipsis in contrarium cedit blasphemizæ scopus adversus Unigenitum, cum ex consequen-

A ρημένων εἰπεῖν· ὅτι ὁ Πατήρ οὐκ ἐν σαρκὶ ἐγένετο. Νυνὶ δὲ διπλὴ τίς ἐστι διὰ τῆς προσθήκης ἡ τοῦ ἀτόπου κατασκευή. Ἡ γὰρ τοῦ Υἱοῦ κατηγορεῖ κακίαν, ἡ τοῦ Πατρὸς ἀδυναμίαν. Εἰ μὲν γὰρ κακὸν ἡ τῆς σαρκὸς κοινωνία, τῷ μονογενεῖ Θεῷ προσμαρτυρεῖ τὴν κακίαν· εἰ δὲ ἀγαθὸν ἡ φιланθρωπία, ἀδύνατον εἰς τὸ ἀγαθὸν ἀποδείκνυσσι τὸν Πατέρα, λέγων μὴ ἂν αὐτὸν δυνήθῃαι τὴν τοιαύτην χάριν διὰ σαρκὸς ἐνεργῆσαι. Καίτοι τίς οὐκ οἶδε τῶν πάντων, ὅτι Ὡς ὁ Πατήρ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς οὐδὲ θέλει ζωοποιεῖ; Ἡμᾶς δηλαδὴ νεκροὺς λέγων τοὺς τῆς ἀληθινῆς ἀποπεσόντας ζωῆς. Εἰ οὖν ὥσπερ ὁ Πατήρ ζωοποιεῖ, οὕτω, καὶ οὐκ ἄλλως ὁ Υἱὸς τὴν αὐτὴν ἐνεργεῖ χάριν· πῶς ὁ θεομάχος κατ' ἀμφοτέρων κινεῖ τὴν βλάσφημον γλῶσσαν; τὸν μὲν Πατέρα τῇ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀδυναμίᾳ, τὸν δὲ Υἱὸν τῇ πρὸς τὸ κακὸν οἰκειότητι καθυδριζῶν; Ἄλλ' οὐκ ἔστι, φησὶ, τῷ φωτὶ τὸ φῶς ἴσον· διότι τὸ μὲν ἀληθινόν, τὸ δὲ ἀπρόσιτον λέγεται. Τὸ οὖν ἀληθινὸν ἐλαττώσει κρίνεται; Διὰ τί; Καὶ μὴν ἐκεῖνον ἐστὶ λόγος, ὅτι διὰ τοῦτο μεῖζων καὶ ὀψιλοτέρα τοῦ Πατρὸς ἡ θεότης παρὰ τὴν τοῦ Υἱοῦ νοεῖται· διότι ὁ μὲν ἀληθινὸς Θεὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ προσεῖρηται, ὁ δὲ χωρὶς τῆς τοῦ ἀληθινοῦ προσθήκης. Πῶς οὖν ὁ αὐτὸς λόγος, ἐπὶ μὲν τῆς θεότητος αὐξῆσιν· ἐπὶ δὲ τοῦ φωτὸς ἐλάττωσιν τοῦ νοουμένου σημαίνει; Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο μεῖζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα φασιν, ὅτι ἀληθινὸς Θεὸς ἐστὶ, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον μεῖζων ἂν ὁμολογηθεῖ τὸν Πατέρα ὁ Υἱός, ὅτι ὁ μὲν, ἀληθινὸν φῶς, ὁ δὲ οὐχ οὕτως κατονομάζεται. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν, φησὶ, τὸ φῶς τὰ τῆς φιανθρωπίας ἐνήργησεν· ἐκεῖνο δὲ πρὸς τὴν τοιαύτην χάριν ἀνεργήτον ἔμεινε. Καίνος προτιμήσεως τρόπος· τὸ ἀπράκτον εἰς φιανθρωπίαν, τοῦ ἐνεργήσαντος ὑπέρτερον κρίνουσιν. Ἄλλ' οὐδέ ἐστιν, οὔτε γενήσεται τοιοῦτον ἐν Χριστιανοῖς ποτε νόημα, δι' οὗ κατασκευάζεται μὴ πᾶν ἀγαθόν, ὅτι περ ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἐστὶν, ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν αἰτίαν ἔχειν· τῶν δὲ καθ' ἡμᾶς ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον, ἡ πρὸς τὴν ζωὴν ἐπάνοδος παρὰ τοῖς εὐφρονοῦσι πιστεύεται· αὕτη δὲ διὰ τῆς κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίας τοῦ Κυρίου κατ' ὀρθῶς, οὐκ ἀπράκτου καὶ ἀνεργήτου, καθὼς ἡ αἵρεσις βούλεται, τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ καιρῷ τῆς οἰκονομίας ἀπιδιάσαντος. Οὐ γὰρ τοῦτο ἐνδείκνυται ὁ εἰπὼν, ὅτι Ὁ πέμψας με, μετ' ἐμοῦ ἐστὶ, καὶ Ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ μένων, ποιεῖ τὰ ἔργα ταῦτα. Πῶς οὖν ἡ αἵρεσις μόνῃ τῷ Υἱῷ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν χάριν προσμαρτυροῦσα, ἀπόμωρον ποιεῖ τὸν Πατέρα τῆς ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν εὐχαριστίας; Μόνους γὰρ κατὰ φύσιν ὀφείλεται τοῖς εὐεργέταις ἡ τῆς εὐχαριστίας ἀντίδοσις· ὁ δὲ πρὸς εὐεργεσίαν ἀδύνατος, ἔξω τοῦ εὐχαριστεῖσθαι πάντως ἐστίν. Ὅρξῃ ὡς διὰ πάντων αὐτοῖς πρὸς τοῦναντίον ὁ σκοπὸς περιτρέπεται τῆς κατὰ τοῦ Μονογενοῦς βλασφημίας, κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπὶ τὸν Πατέρα μεταβαίνουσης. Καὶ μοι δοκεῖ κατ' ἀνάγκην τοιοῦτον συμβαίνειν. Εἰ γὰρ ὁ τιμῶν τὸν Υἱὸν τιμᾷ τὸν Πατέρα, κατὰ τὴν θεῖαν ἀπόφασιν, δηλὸν ὅτι καὶ ἡ πρὸς τὸ ἐναντίον κατὰ τοῦ Υἱοῦ σπουδὴ, ἐπὶ τὸν Πατέρα

²² Joan. v, 21. ²³ ibid. 37. ²⁴ Joan. xiv, 10.

τὴν ἀναφορὰν ἔχει. Ἐγὼ δὲ φημι δεῖν, τοῖς ἀπλού-
στερον δεχομένοις τὸ περὶ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἀνά-
στασιν κήρυγμα, ἰσῆς εὐχαριστίας πρὸς τε τὸν Υἱὸν
καὶ τὸν Πατέρα, τὴν αὐτὴν χάριν ὑπόθεσιν γίνεσθαι,
καὶ τὸ πατριχὸν θέλημα τοῦ Υἱοῦ τελειώσαντος· τοῦ-
το δὲ ἐστὶ τὸ πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καθὼς
φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ὁμοίως ἐπὶ τῇ χάριτι ταύτῃ
τιμᾶν τὸν Πατέρα τε καὶ τὸν Υἱόν, ὡς οὐκ ἂν γενο-
μένης ὑμῖν σωτηρίας, εἰ μὴ τὸ ἀγαθὸν θέλημα τοῦ
Πατρὸς διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως αὐτοῦ προῆλθεν ἡμῖν
εἰς ἐνέργειαν. Δύναμιν δὲ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι
παρὰ τῶν Γραφῶν μεμαθήκαμεν.

honore afficere, quia salus nobis facta non fuisset, nisi bona voluntas Patris per virtutem ipsius ad operationem ad nos processisset. Virtutem autem Patris Filium esse ex Scripturis didicimus.

Πάλιν δὲ τὰ εἰρημένα κατανοήσωμεν. « Εἰ μὲν ἔχει
δείκνυναι, » φησὶ, « τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, ὥσπερ
ἐστὶν ἀπρόσιτον φῶς, ἐν σαρκὶ γινόμενον, ἢ γενέσθαι
δυνάμενον, ἴσον λεγέτω τῷ φωτὶ τὸ φῶς. » Πρόδηλος
γάρ ὁ τῶν εἰρημένων σκοπὸς δι' αὐτῆς τῆς τῶν βη-
μάτων κατασκευῆς· ὅτι οὐκ οἴεται τῇ παντοδυνάμῳ
θεότῃ τὸν Υἱὸν καὶ πρὸς τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς φι-
λάνθρωπιᾶς ἰσχύσας· ἀλλὰ τῷ φύσει ἐμπαθοῦς εἶναι,
τὸ κατὰ τὸν σταυρὸν δέξασθαι πάθος. Ἀλλὰ μοι σκο-
πούμεν καὶ ἀναζητοῦντι πόθεν ταῖς τοιαύταις τῶν
ὑπολήψεων περὶ τὸ Θεῖον συνέπεσεν, ὡς τὸ μὲν ἀγέ-
νητον φῶς ἀπρόσιτον εἶναι τῷ ἐναντίῳ, καὶ καθαρῶς
ἀπαθὲς καὶ ἀκήρατον οἴεσθαι· τὸ δὲ γεννητὸν ἐπαμ-
φοτερίζειν κατὰ τὴν φύσιν, ὡς οὐκ ἀκραιφνές τε καὶ
καθαρὸν ἐν ἀπαθείᾳ δέξασθαι τὸ θεῖον· ἀλλὰ τινα
συμμιγῇ τε καὶ σύγκρατον ἐκ τῶν ἐναντίων τὴν οὐ-
σίαν ἔχειν, τὴν καὶ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίᾳς ὀρεγο-
μένην, καὶ πρὸς ἐμπαθῆ διάθεσιν μεταβάλλουσαν·
ἐπειδὴ παρὰ τῆς Γραφῆς οὐκ ἦν τῆς τοιαύτης ἀτο-
πίας τὰς ὑποθέσεις εὐρεῖν, ἐπὶ ἧλθε μοι λογισασθαι,
μήποτε ἄρα τὰς τῶν Αἰγυπτίων περὶ τὸ Θεῖον μυθο-
λογίας θαυμάσας, τὰς ἐκείνων δόξας τοῖς περὶ τοῦ
Μονογενοῦς ἐγκαταμίγνυσιν λόγοις; Φασι γὰρ ἐκείνους
τὴν ἀλλόκοτον εἰδωλοποιάν, ὅταν ἀνθρωπίνους μέ-
λεσιν ἀλόγων τινῶν μορφὰς ἐφαρμόζουσιν, αἰνίγμα λέγειν
εἶναι τῆς συμμιγῆτος φύσεως, ἣν προσαγορεύουσι δαί-
μονα. Ταύτην δὲ λεπτοτέραν μὲν τῶν ἀνθρώπων εἶναι
καὶ πολὺ τῇ δυνάμει τὴν ἡμετέραν ὑπερφέρουσαν φύ-
σιν· τὸ δὲ Θεῖον οὐκ ἀμιγές οὐδὲ ἄκρατον ἔχειν, ἀλλὰ
καὶ ψυχῆς φύσει καὶ σώματος αἰσθήσει συγκεκρα-
μένον, ἥδονῃ τε καὶ πόνῳ ἀναδεχόμενον· ὧν οὐδὲν
περὶ τὸν ἀγέννητον εἶναι Θεόν. Καὶ γὰρ κακεῖνοι λέ-
γουσι τοῦτο τὸ ὄνομα, τῷ ὑπερέχοντι κατὰ τὰς ὑπο-
λήψεις αὐτῶν Θεῷ τὴν ἀγεννησίαν ἐπιφημίζοντες.
Ἔοικεν οὖν ἡμῖν ὁ σοφὸς θεολόγος οὗτος ἐκ τῶν Αἰ-
γυπτίων ἀδούτων Ἀνουβιν, ἢ Ἰσιν, ἢ Ὀσιριν τῷ κη-
ρύγματι τῶν Χριστιανῶν ἐπεισάγειν, πλὴν τῆς τῶν ὀνο-
μάτων ὁμολογίας· διαφέρει δὲ πάντως οὐδὲν εἰς ἀσέ-
δειαν, ὅ τε ὁμολογῶν τὰ τῶν εἰδῶλων ὀνόματα, καὶ
ὁ τὰς περὶ τούτων δόξας ἐν αὐτῷ κρατύνας, τῶν δὲ
ὀνομάτων φειδόμενος. Εἰ τοίνυν ἐκ μὲν τῆς θέας
Γραφῆς συνηγορεῖν τινὰ τῆς ἀσεβείας ταύτης εὐρεῖν
οὐκ ἐστίν, ἐκ δὲ τῶν ἱερογλυφικῶν αἰνιγμάτων ὁ λό-

gia in Patrem transeat. Ac mihi videtur ex neces-
sitate quid tale contingere. Si enim qui honorificat
Filium, honorificat et Patrem, secundum divinum
effatum, perspicuum quod contrarium adversus
Filium studium ad Patrem habet relationem. Ego
autem dico, oportere his qui simplicius de cruce et
resurrectione præconium acceperunt, æqualis grati
animi significationis erga Filium et Patrem, eam-
dem gratiam fundamentum fieri, præsertim cum
Filius Patris voluntatem perfecerit, quæ quidem
est, omnes homines salvos fieri, sicut ait Aposto-
lus¹¹: similiter in hac gratia et Patrem et Filium

Rursus autem quæ dicta sunt, dispiciamus. « Si
enim potest demonstrare, inquit, Deum qui est su-
per omnia, quemadmodum est lux inaccessa, in
carne factum, vel fieri potuisse, æqualem dicat lu-
cem luci. » Perspicuus autem dictorum scopus per
eamdem verborum constructionem. Quod non putat
ex omnipotenti deitate Filium ad talem humani-
tatis speciem, vim et robur habuisse, sed quia na-
turæ patibilis esset, idcirco crucis passionem sus-
cepisse. Sed mihi cogitanti et diligenter quærenti,
unde in tales de Deo opiniones inciderit, ut inge-
nitam quidem lucem inaccessam esse contrario, et
pure impassibilem atque incorruptibilem putaret;
genitam vero in utramque partem lapsu ancipiti
vergere secundum naturam, ut quæ divinitatem
sinceram et puram in impassibilitate non conser-
vet, sed commistam quandam et contemperatam
ex contrariis essentiam habeat, quæ et boni parti-
cipationem appetat, et ad passibilem affectionem
desinat. Quoniam ex Scriptura talis absurditatis
fundamenta invenire non licet, mihi in mentem
venit hæc existimatio: numquid aliquando Ægy-
ptiorum de divinitate fabulationes admiratus, illo-
rum opiniones de Unigenito sermonibus immiscet.
Aiunt enim illos portentosam simulacrorum fictio-
nem, cum humanis membris quorundam brutorum
formas accommodant, ænigma esse naturæ commi-
stæ dicere, quam appellant dæmonem; hanc autem
hominibus subtiliorem et potentia multo postea
superiorem esse naturam; divinitatem autem neque
immistam, neque puram et sinceram habere, sed
cum animæ natura et corporis sensu contempera-
tam, voluptatis et laboris capacem, quorum nihil
in Deo ingenito esse. Nam et illi hoc nomen usur-
pant, supereminenti secundum opiniones ipsorum
Deo, ingeniti rationem honorificæ attribuentes.
Quamobrem nobis videtur iste sapiens theologus
ex Ægyptiorum adytis et penetralibus Anubin, vel
Isin, vel Osirin, præconio Christianorum inducere,
excepta nominum confessione: nihil autem plane
differt ad impietatem, et qui idolorum nomina con-
fietur, et qui opiniones in seipso habens obfirma-
tas, nominibus abstinet. Si igitur ex divina Scri-

¹¹ I Timoth. II, 4.

ptura hujus impietatis patrociniū aliquod non licet invenire, sed ex hieroglyphicis ænigmatibus, sive involucris Ægyptiorum, sermo ipsorum robur habet profecto non obscurum quid bene sentientes homines de his decet cogitare. Quod autem non calumniose et petulanter hanc criminationem inferimus, ipse nobis testis ex propriis sermonibus fiat Eunomius. Qui ingentum quidem, lucem inaccessam appellat, et ad perpeſsionum experimentum sive tentationem venire non valentem; in genito vero mutuum et cognatam talem dispositionem esse definit, ut neque unigenito Deo, quorum causa passus est, homo quidquam debeat, siquidem casu et fortuito secundum ipsorum rationem ad horum perpeſsionum et crucialium experientiam delapsus est, patibili essentia naturaliter ad hoc pertracta: quod quidem nulla gratiarum actione dignum est. Quis enim in gratiæ parte sive beneficii loco ponat, quod necessario accidit, quamvis sit lucrosū et perutile? Neque enim igni, caloris causa, neque aquæ, fluxus, gratiam habemus, ad naturæ necessitatem quod sit revocantes: quia non possit ignis a calorifica operatione destitui, neque aqua stabilis in plano manere, sponte locali inclinatione motum prorsum attrahente. Si igitur naturæ necessitate beneficium incarnationis a Filio hominibus factum esse dicunt, nullam omnino gratiam habent, quia non ad liberam et absolutam potestatem, sed ad naturalem necessitatem quod factum est referunt. Quod si munus id esse sentientes, beneficium de-
decorant, vereor ne in contrarium retro ipsis convertatur impietas, atque pluris æstimandam patibilem Filii dispositionem faciant, quam paternam impassibilitatem, siquidem in bono, quod in eorum utilitatem cedit, pulchri iudicii faciant. Nam si Filium, sicut de Patre decernunt et docent, perpeſsionis non capacem esse contigisset, inemendabilis atque irreparabilis mansisset nostra miseria, quia non esset qui per propriam experientiam ad incorruptionem sublevaret hominem. Et sic captiosorum ac fallacium magistrorum solertia non animadvertit, quod per ea quibus destruere molitur ingenti Dei ipsum circumagit: siquidem qui potest operari

Cst.

Sed sentio inordinatum sermonis cursum; non enim manet in cursu convenienti, sed, ut fervidis et animosis equorum pullis solet contingere, ab adversariorum impliis conviciis impetuose fertur ad insequendas absurditates eorum quæ supponunt. Ergo ipse cohibendus est ac reprimendus, ne præferox frenum respiciens, ultra modum in absurdum demonstrationem evagetur; veniam autem dabit benignus et candidus auditor ob ea quæ dicta sunt, non nobis incumbentem ex inquisitione absurdorum demonstrationem, sed his qui maligna ponunt principia, imputans. Nobis autem ad aliud quiddam eorum quæ dicta sunt, adigenda speculatio: dicit enim quod etiam nobis Deum compositum efficit, quod lucem quidem communem supponere

αὐτοῖς τὴν ἰσχύον ἔχει, πάντως οὐκ ἄδελον τί προσήκει τοὺς εὖ φρονούντας περὶ τούτων λογιῶσθαι. Ὅτι δ' οὐκ ἐπιπραστικῶς ταύτην τὴν διαβολὴν ἐπιφέρομεν, αὐτὸς ἂν γένοιτο ἡμῖν μάρτυς διὰ τῶν ἰδίων λόγων Εὐνόμιος, ὁ τὸν ἀγέννητον μὲν ἀπρόσιτον φῶς λέγων, καὶ εἰς πείραν παθημάτων ἐλθεῖν μὴ δυνάμενον, ἐπὶ δὲ τὸ γεννητὸν κατὰλλήλῳ τε καὶ συγγενῇ τὴν τοιαύτην διάθεσιν διορίζομενος. Ὡς μὴδὲ χάριν τῷ μονογενεῖ Θεῷ τὸν ἄνθρωπον ὧν ἔνεκεν ἐπαθεν ἔχειν, εἴπερ αὐτομάτως κατὰ τὸν λόγον αὐτῶν πρὸς τὴν τῶν παθημάτων κατακλίσει πείραν, τῆς ἐμπαθοῦς οὐσίας φυσικῶς πρὸς τοῦτο κατασυρεῖσθαι· ὅπερ οὐδεμιὰς ἄξιον εὐχαριστίας ἐστὶ. Τίς γὰρ ἂν ἐν χάριτος δέξαιτο μέρος, τὸ κατ' ἀνάγκην συμβαίνειν, καὶ ἐπιχειρῆς καὶ ὠφέλιμον ἦ; Οὐτε γὰρ τῷ πυρὶ τῆς θερμότητος, οὔτε τῷ ὕδατι τῆς ῥοῆς, χάριν γινώσκουμεν, εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς φύσεως ἀνάγοντες τὸ γινόμενον, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὸ πῦρ τῆς θερμαντικῆς ἐνεργείας ἀπολειφθῆναι, ἢ στάσιμον ἐπὶ πρηνούς μείναι τὸ ὕδωρ, αὐτομάτως τῆς τοπικῆς ἐπικλίσεως ἐφελκομένης ἐπὶ τὸ πρόσω τὴν κίνησιν. Εἰ οὖν φύσεως ἀνάγκη τὴν διὰ σαρκὸς εὐεργεσίαν παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι τοῖς ἀνθρώποις λέγουσιν, οὐδεμίαν πάντως χάριν γινώσκουσιν, ὅτι οὐκ εἰς δύναμιν ἐξουσιαστικὴν, ἀλλ' εἰς φυσικὴν ἀνάγκην τὸ γεγενῆς ἀναφέρουσιν. Εἰ δὲ τῆς δωρεᾶς αἰσθανόμενοι τὴν εὐεργεσίαν ἀτιμάζουσι, δέδοικα μὴ πρὸς τούναντίον περιτραπῇ πάλιν αὐτοῖς ἡ ἀσέβεια, καὶ προτιμωτέραν ποιήσονται τὴν ἐμπαθὴν τοῦ Υἱοῦ διάθεσιν τῆς πατρικῆς ἀπαθείας, ἐν τῷ καθ' ἑαυτοὺς ἀγαθῷ, τὴν τοῦ καλοῦ κρίσιν ποιούμενοι. Εἰ γὰρ καὶ τὸν Υἱὸν καθὼς περὶ τοῦ Πατρὸς δογματίζουσιν, ἀπαράδεκτον εἶναι συνέβη τοῦ πάθους, ἀδιόρθωτος ἔμεινεν ἂν ἡ τῆς φύσεως ἡμῶν συμφορὰ, οὐκ ὄντος τοῦ διὰ τῆς οικίας ἡμέρας εἰς ἀφθαρσίαν ἐξαιρουμένου τὸν ἄνθρωπον· καὶ οὕτω λαμβάνει σοριστῶν ἡ δεινότης, δι' ὧν καθαιρεῖν ἐπιχειρεῖ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ τὸ μεγαλεῖον, εἰς μείζονάς τε καὶ προτιμωτέρας ὑπολήψεις αὐτὸν περιάγουσα. Ἐπειπερ ὁ δυνάμενος ἐπιδρᾶσαι τοῦ ἀδυνατοῦντος πρὸς τὸ ἀγαθὸν προτιμωτέρος.

majestatem, ad majores et honorabiliores opiniones bonum, eo qui ad bonum est impotens præstantior

Ἄλλ' αἰσθάνομαι ὑπατακτοῦντος τοῦ λόγου· οὐ γὰρ ἐπιμένει τῇ καθήκοντι δρόμῳ, κατὰ τοὺς θερμοὺς τε καὶ θυμῶδεις τῶν πῶλων ταῖς τῶν ἀνταγωνιστῶν βλαστημαῖς συνεκφερόμενος πρὸς τὰ τῆς ὑποθέσεως ἀτοπα. Οὐκοῦν καλεχτέον αὐτὸν πέρα τοῦ μετρίου πρὸς κατασκευὴν τῶν ἀτόπων ἀφηνιάζοντα. Συγγνώσται δὲ πάντως ὁ εὐγνώμων ἀκροατὴς ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις, οὐχ ἡμῖν τὴν ἀνακῦπτουσαν ἐκ τῆς ἐξετάσεως ἀτοπίαν, ἀλλὰ τοῖς τὰς ποιηρὰς ὑποτιθεμένοις ἀρχὰς λογιζόμενος. Ἡμῖν δὲ πρὸς ἑτερόν τι τῶν εἰρημένων μεταχτέον τὴν θεωρίαν. Φησὶ γάρ, ὅτι· Καὶ σύνθετον ἡμῖν τὸν Θεὸν ἀπεργάζεται, τῷ κοινὸν μὲν ὑποθέσθαι τὸ φῶς, ἰδιότησι δὲ τισι καὶ ποικιλίας διαφοραῖς θατέρου χωρίζειν ἕτερον. Σύνθετον γὰρ οὐδὲν ἦν τὸ κοινότητι μὴ συνενηνεγμένον, διαφοραῖς δὲ

τις καὶ συνδρομαὶς ἰδιωμάτων χωρίζοντες. ὁ πρὸς Α ταῦτα δὲ βραχὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ εὐαπάλαικτος. Ὁ γὰρ τοῖς ἡμετέροις ἐπικαλεῖ δόγμασιν, εἰ μὴ διὰ τῶν οἰκείων κατασκευάζει λόγων, καθ' ἡμῶν αὐτῶν ὁμολογοῦμεν τὸ ἔγκλημα· σκεψώμεθα γὰρ τὰ παρ' αὐτοῦ γεγραμμένα. Φῶς ἀληθινὸν ὀνομάζει τὸν Κύριον, ἀπρόσιτον δὲ φῶς τὸν Πατέρα. Οὐκοῦν τὴν κατὰ τὸ φῶς κοινωνίαν καὶ αὐτὸς ὁμολόγησεν, οὕτως ὀνομάσας ἐκάτερον. Τῶν δὲ προστηγοῦν προσφῶς τοῖς πράγμασιν ἐφηρμοσμένων, καθὼς πολλὰ καὶ διωρίσατο, οὐ ψιλὴν νοοῦμεν τοῦ φωτὸς τὴν φωτὴν διὰ τινὸς διανοίας ἐπὶ τῆς θείας φύσεως λέγεσθαι, ἀλλὰ τινος ὑποκειμένου κατηγορεῖσθαι. Οὐκοῦν τῇ κατὰ τὸ ὄνομα κοινωνίᾳ καὶ τὴν τῶν σημαينوμένων ὁμολογοῦσι ταυτότητα. Ἐπειπερ ὦν τὰ ὀνόματα τὰ αὐτά, τούτων ἀπεφάναντο μὴδὲ τὰς φύσεις ἑτέρας ἔχειν. Ἐνδὲ Β τοίνυν ὅτος τοῦ κατὰ τὸ φῶς σημαينوμένου, ἡ τοῦ ἀπρόσιτου καὶ ἀληθινοῦ προσθήκη κατὰ τὸν τῆς αἰρέσεως λόγον, τὸ κοινὸν διορίζει τοῖς ἰδιόμοις· ὥς ἄλλο μὲν τὸ τοῦ Πατρὸς φῶς, ἕτερον δὲ τὸ τοῦ Υἱοῦ νοηθῆναι, τοῖς ἰδιώμασιν ἀπ' ἀλλήλων διακρινόμενα· ἢ τοίνυν ἀνατρεφάτω τὰ ὅσα, ἵνα μὴ σύνθετον εἶ ὦν λέγει κατασκευάσῃ τὸ Θεῖον, ἢ μὴδὲ ἡμῶν ταῦτα κατηγορεῖται, ἅπερ ἐν τοῖς ἰδίοις βλέπει λόγοις. Οὐδὲ γὰρ τὴν ἀπλότητα διὰ τούτων ὁ λόγος λυμαίνεται, ἐπειδὴ κοινότης τε καὶ ἰδιότης οὐσία οὐκ ἔστιν· ὥστε τὴν συνδρομὴν τούτων σύνθετον ἀποδεικνύειν τὸ ὑποκείμενον. Ἄλλ' ἡ μὲν οὐσία καθ' ἑαυτὴν ὁ τί ποτε κατὰ τὴν φύσιν ἐστὶ, διαμένει, ἔχει οὐσα ὅπερ ἐστὶ. Ταῦτα δὲ τῶν περὶ αὐτὴν νοουμένων τε καὶ θεωρουμένων εἶναι, πᾶς τις ἂν εἰποι διανοίας μετέχων. Ἐπεὶ καὶ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἐστὶ τι κοινὸν τῆς θείας φύσεως κατανοῆσαι, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο, ἢ ἀνθρωπότης τὸ θεῖον, ἢ θεότης ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον. Ἀγαθὸν γὰρ τὸν Θεὸν εἶναι πιστεύοντες, οἴαμεν καὶ ἐπ' ἀνθρώπου τοῦτο τὸ ὄνομα παρὰ τῆς Γραφῆς τεταγμένον. Ἀλλὰ διαίρει τὴν ἐκ τῆς ὁμωνυμίας κοινότητα, τὸ ἰδιάζον ἐφ' ἐκαστέρου τῆς σημασίας. Ὁ μὲν γὰρ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος ὦν, ἀπ' αὐτῆς ὀνομάζεται· ὁ δὲ μετέχων τῆς ἀγαθότητος, συμμετέχει καὶ τοῦ ὀνόματος· καὶ οὐ διὰ τοῦτο σύνθετος ὁ Θεός, ὅτι κοινωνεῖ πρὸς τὸν ἀνθρώπον τῆς τοῦ ἀγαθοῦ προσηγορίας. Οὐκοῦν φανερώς ἐκ τούτων ὁμολογεῖται, ὅτι ἄλλος ὁ τῆς κοινότητος, καὶ ἄλλος ὁ τῆς οὐσίας ἐστὶ λόγος, καὶ οὐδὲν μᾶλλον διὰ τοῦτο σύνθεσις τις καὶ πολυμέρεια περὶ τὴν ἀπλὴν τε καὶ ἁπλοῦς κατασκευάζεται φύσιν, εἰ τι τῶν ἐπιθεωρουμένων ἢ ἐν ἰδιότητι βλέποιο, ἢ κατὰ κοινού τινος τὴν σημασίαν ἔχοι.

quod alia est communitatis, alia vero essentiae ratio : nihilo magis tamen ob eam causam, compositio quaedam et particularum multitudo in simplici et quantitatis experte natura construitur, licet aliquid eorum qua circa ipsam considerantur, vel in proprietate spectetur, vel de communi aliquo significationem habeat.

Ἄλλ' ἐφ' ἕτερον, εἰ δοκεῖ, τῶν εἰρημένων μετὰ ἡμᾶς, τὸν διὰ μέσου λήρον χαίρειν ἔσσαντες. Ὁ φιλοπόνως τὴν Ἀριστοτελικὴν τῶν ὄντων διαίρεσιν ἐπιθυροῦν τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ, ἐξείργασται γένη, καὶ εἴδη, καὶ διαφορὰς καὶ ἄτομα· καὶ πᾶσαν τὴν ἐν ταῖς κατηγορίαις τεχνολογίαν ἐπὶ διαβολῇ τῶν ἡμε-

PATROL. GR. XLV.

oportet, proprietatibus autem quibusdam variisque differentiis alterum ab altero separare. Quod enim compositum est, nihilominus una communitate conjungitur, differentiis tamen quibusdam et proprietatum concursibus separatur. Ad haec brevis et succincta oratio comparatur. Qui enim nostra accusat dogmata, nisi per propria verba procedat, contra nos ipsos crimen fatemur : consideremus enim ea quae ab ipso sunt scripta. Lucem veram Dominum nominat : Patrem vero lucem inaccessam. Ergo ipse etiam fatetur communionem secundum lucem, sic utrumque nominans. Cum autem appellationes rebus ad rerum naturam sint accommodatae, sicut multis in locis definit, non exilem et nudam vocem lucis absque aliqua sententia in divina natura dici intelligimus, sed de quodam subjecto enuntiari. Ergo et nominis communitate etiam significatorum identitatem consistunt : siquidem quorum nomina sunt eadem, horum neque naturas diversas esse asseverarunt. Cum igitur unum sit quod per lucem significatur, inaccessa et verè additio secundum haereseos sermonem, quod commune est, suis proprietatibus distinguit : ut alia quidem Patris lux, alia vero Filii mente et animo concipiatur proprietatibus a se invicem distincta : vel igitur sua decreta evertat, ne per ea quae dicit Deum compositum praestruat, vel ne nos de his accuset, quae in suis sermonibus perspicit. Neque enim per haec simplicitatem sermo contaminat ; quoniam essentia non est communitas et proprietas : ita ut horum essentiam compositum demonstraret subjectum. Sed essentiam quidem per se, quiddam tandem sit, secundum naturam permanet, illud existens quod quidem est. Haec ex eorum numero quae in ipsa intelliguntur et considerantur, esse, quivis ratione et mente praeditus dixerit. Quoniam etiam apud nos homines licet quiddam commune cum divina natura intelligere, non tamen propterea vel humanitas est quod divinum est, vel divinitas quod humanum ; bonum enim Deum esse credentes, sciimus etiam in homine hoc nomen esse a Scriptura ordinatum : sed communitatem quae ex equivocatione est, distinguit, quae in utroque est significationis proprietas. Ille quidem Deus, fons cum sit bonitatis, ex ipsa denominatur : hic vero (nempe homo) bonitatis particeps, etiam nominis consors efficitur. Non ideo tamen Deus est compositus, quia cum homine boni appellationis communionem habet. Quamobrem ex his pro confesso habetur, quod alia est communitatis, alia vero essentiae ratio : nihilo magis tamen ob eam causam, compositio quaedam et particularum multitudo in simplici et quantitatis experte natura construitur, licet aliquid eorum qua circa ipsam considerantur, vel in proprietate spectetur, vel de communi aliquo significationem habeat.

Sed ad aliud, si videtur, eorum quae dicta sunt, transeamus, nugas quae in medio sunt valere sistentes. Hic accurate promulgans Aristotelicam divisionem, nostro sermoni affinxit genera et species, et differentias, et individua, et omne quod est in categoriis artificium, ad calumniam nostro-

rum decretorum in medium protulit. His itaque A
omissis, ad grave et ineluctabile ipsius firmamen-
tum oratione progrediamur. Demosthenico enim
furore suam orationem contendens, alius qui-
dam nobis Exoltiseridus Pæaniensis apparuit, ora-
toris acrimoniam in certamine contra nos suscepto
imitans. Exponam ad verbum ipsa scriptoris di-
cta: Sane, inquit, sed si cum genitum et ingenitum
contrario modo se habeant, ex aquo lux genita
ad ingenitam lucem subiret, hæc quidem lux fiet,
altera vero tenebræ. Acumen igitur et solertiam
occursionis ad oppositionem contrariorum, ex
illius sermonibus discat, cui otium fuerit. Ego au-
tem nostrorum histrionem, vel nostra dicere ipsum
censuerim, vel quam proxime sermonis imitatio-
nem producere, vel sicut institutus est et potest, B
sermone utendo ex sua persona, et non ex nobis
disserere. Nemo enim nostrum sic uaquam decipi-
piatur, ut, cum genitum cum ingenito modo con-
trario se habeat secundum significatum, alterum
altero inferiorem existimet. Omne enim opposi-
tum non in contentionis remissione differentiam,
sed in absoluta secundum significatum contrarietate
differentiam habet, ut dormire aliquem dicimus,
vel non dormire; sedere vel non sedere; genitum
esse vel non genitum esse; aliaque omnia eadem
forma, quorum unius sublati oppositi est posi-
tio. Ut igitur vivere non est remissio ejus quod
dicitur non vivere, sed omnino contrarietas: sic
genitum esse non remissionem ejus quod non ge-
nitum est animadvertimus, sed oppositionem et
contrariam differentiam medio carentem, ita ut
quod in alterutro significatur, nullo modo cum
altero commercium habeat, neque in paucis, neque
in majore. Qui igitur asserit, id quod ex contrario
intelligitur, inferius esse eo quod ipsi est opposi-
tum, ex sua persona hunc sermonem proferat.
Nostra enim vulgaris loquendi forma, ea quæ op-
positis conveniunt, æqualiter dicit inter se distare,
ac primigenia ipsa inter se differunt. Quare si etiam
in luce eandem differentiam quam quæ est in
genito ad ingenitum inspicit Eunomius, nostrum
repetam sermonem. Quod sicut illic altera con-
tradictionis pars incommunicabilis cum opposito
manet; haud aliter, siquidem uni parti opposito-
rum lux congruat, reliquum conjugatum tenebris
procul dubio demonstrabitur, oppositiva necessitate,
proportionem habita cum præcedentibus, et lucis
rationem ad oppositum discrepare faciente. Hæc
nos qui absque subtili disserendi ratione scribere
aggredimur, sicut ait ille qui nos calumniis impetit,
ad novum Pæaniensem per indigenam linguam
subrustice loquimur. Quomodo autem adversus
oppositionem hanc decertavit, qui calidos illos et
vehementem contra nos projecit? Quibuscunque au-
tem volupe est ridere, in ipsa oratoris scripta
irruant. Quod enim nostrum est, ad impietatis
lentum et segne; ad ridendam vero et mordendam, tanquam in comædia, indoctorum inscitiam, plane
est ineptum, nec ullo modo idoneum.

τέρων δογμάτων προσχειρίσατο. Ταῦτα τοίνυν ἐξανα-
τες, ἐπὶ τὸ βαρὺ καὶ θυσανταγώνιστον αὐτοῦ τῷ λόγῳ
μετέλωμεν. Δημοσθενικῇ γὰρ θυμῷ τὸν ἑαυτοῦ
λόγον τῶνσας, ἄλλος τις ἡμῖν Ἐξολτισήριδος Παια-
νιεύς ἀναπέφηνε, τὸ δριμύ τοῦ ῥήτορος ἐν τῷ καθ'
ἡμῶν ἀγωνί μιμούμενος. Ἐκθήσομαι δὲ κατὰ λέξιν
αὐτὰ τοῦ λογογράφου τὰ ῥήματα. Ναί, φησιν, ἀλλ' εἰ
τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον ἐναντίως ἔχοντος,
κατ' ἴσον ὑποβαίνει τοῦ γεννητὸν φῶς πρὸς τὸ ἀγέν-
νητον φῶς, τὸ μὲν γεννησεται φῶς, τὸ δὲ σκότος. Τὸ
μὲν οὖν ἐξῆ καὶ εὐστοχον τῆς πρὸς τὴν ἀντίθεσιν ἀπ-
αντήσεως, ὅτε σχολή, διὰ τῶν ἐκείνου μαθέτω λόγον.
Ἐγὼ δὲ τὸν τῶν ἡμετέρων ὑποκριτὴν ἀξιῶσάμην ἂν τὰ
ἡμέτερα λέγειν, ἥ ὡς ἐγγυτάτω προάγειν τοῦ λόγου
τὴν μίμησιν, ἥ καθὼς πεπαιδευταὶ καὶ δύνανται, κεχηρ-
μένον τῷ λόγῳ ἐκ τοῦ ἰδίου προσώπου καὶ μὴ ἐξ
ἡμῶν διαλέγεσθαι. Μὴ ποτε γὰρ οὕτω παραχθείη τῶν
ἡμετέρων μηδεὶς, ὥστε τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννη-
τον ἐναντίως κατὰ τὸ σημαινόμενον ἔχοντος, ὑπόβασιν
τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον οὐδεσθαι. Πᾶν γὰρ τὸ ἀντικείμε-
νον, οὐκ ἐν ὑφέσει τὴν διαφορὰν, ἀλλ' ἐν παντελεῖ τῇ
κατὰ τὸ σημαινόμενον ἀλλοτριώσει τὴν ἀντιδιαστο-
λὴν ἔχει. Ὅσον καθεῦδεν τινὰ λέγομεν ἢ μὴ καθεῦ-
δειν· καθῆσθαι ἢ μὴ καθῆσθαι· γεγενῆσθαι, ἢ μὴ
γεγενῆσθαι· τᾶλλα πάντα κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον, ὧν
ἡ τοῦ ἐνδὸς ἀρεῆς θέσις τοῦ ἀντικειμένου γίνεται.
Ὡς περ οὖν τὸ ζῆν, οὐχ ὑφέσις ἐστὶ τοῦ μὴ ζῆν,
ἀλλὰ παντελῶς ἐναντίως· οὕτω τὸ γεγενῆσθαι,
οὐκ ὑφέσιν τοῦ μὴ γεννηθέντος ἐνοήσαμεν, ἀλλ' ἀν-
τίθεσιν τινὰ καὶ ἀντιδιαστολὴν ἀμεσίτευστον, ὥς τὸ
ἐν ἑκατέρῳ σημαινόμενον μηδὲν τρόπον κοινῶναι
πρὸς τὸ ἕτερον, μήτε ἐν ὀλίγῳ, μήτε ἐν πλείονι. Ὁ
τοίνυν τὸ ἐξ ἐναντίου νοούμενον ὑποβαίνει πρὸς τὸ
ἀντικείμενον λέγων, ἐκ τοῦ ἰδίου προάγειτο προσ-
ώπου τὸν λόγον. Ὁ γὰρ ἡμέτερος ἰδιωτισμὸς, τὰ τοῖς
ἀντικείμενοις ἀναλογούντα, κατὰ τὸ ἴσον τοῖς πρω-
τοτύποις, καὶ πρὸς ἑαυτὰ λέγει διόστασθαι. Ὡς εἰ
καὶ τῷ φωτὶ τὴν αὐτὴν παραλλαγὴν ἦν τῷ γεννητῷ
πρὸς τὸ ἀγέννητον ἐνορᾷ ὁ Εὐνόμιος, τὸν ἡμέτερον
ἐπαναλήψομαι λόγον· ὅτι ὡς ἐκεῖ ἕτερον τῆς ἀντιφά-
σεως μέρος ἀκοινώνητον πρὸς τὸ ἀντικείμενον μένει·
οὕτως εἴπερ τῷ ἐνὶ μέρει τῶν ἀντιθέτων τὸ φῶς συν-
αρμωσθῆναι, τὸ λειπόμενον συζυγὲς τῷ σκότῳ πάντως
ἀναδειχθήσεται, τῆς ἀντιθετικῆς ἀνάγκης ἀναλόγως
τοῖς προάγουσι καὶ τὸν τὸν φωτὸς λόγον πρὸς τὸ ἀν-
τικείμενον διαστελλούσης. Ταῦτα ἡμεῖς, οἱ διχα λο-
γικῆς ἐντρεχείας ἐπιχειροῦντες τῷ γράφειν, καθὼς
φησιν ὁ διαβάλλων ἡμᾶς, πρὸς τὸν νέον Παιανιέα διὰ
τῆς ἐπιχωρίου γλώττης ὑπαγοικίζομεν. Πῶς δὲ πρὸς
τὴν ἀντίθεσιν ταύτην διηγνήσατο, τοὺς θερμοὺς
ἐκείνους καὶ πῦρ πνέοντας λόγους κατὰ τὴν Δημο-
σθενικὴν εὐτονίαν καθ' ἡμῶν προβαλλόμενος; Ὅσοις
καθ' ἡδονὴν ἐστὶ τὸ γελᾶν, αὐτοῖς ἐπερχέσθωσαν
τοῖς γεγραμμένοις τῷ ῥήτορι. Τὸ γὰρ ἡμέτερον,
πρὸς μὲν ἑλεγχον τῶν τῆς ἀσεβείας δογμάτων, οὐ
λίαν δυσκίνητον· πρὸς δὲ τὸ καμφορεῖν τὴν ἀμα-
θίαν τὸν ἀπαιδεύτων, παντελῶς ἐστὶν ἀνεπιτήδειον.
quidem decretorum refutationem non valde est

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΛΟΓΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΙΒ'.

CONTRA EUNOMII SECUNDAM ORATIONEM

LIBRI DUODECIMI PARS ALTERA,

IN QUIBUSDAM CODICIBUS LIBER DECIMUS TERTIUS.

Τὰ μὲν δὴ πρῶτα τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀγώνων, ἡ δὲ ἰσχυρὴ κατὰ θέαν συμμαχία ἐν τοῖς φθάσαι δειγνύσται πόνους· καθὼς περ ἔστι τοῖς βουλευμένοις ἐξ αὐτῶν ἡμῖν τῶν πεπονημένων μαθεῖν, ὅπως ἐν τῇ ὑποτέρῳ τῶν λόγων, ἡ ἀπάτη κατὰ κράτος ἐλήλεγκται, καὶ οὐδεμίαν ἰσχυρὴν ἐστὶ κατὰ τῆς ἀληθείας ἐν τοῖς ἐξετασμένοις τὸ ψεῦδος ἔχει, τοῖς γε μὴ λίαν ἐκθύμως ἀναισχυνοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ δευτέρος αὐτῷ κατὰ τῆς εὐσεβείας οἷόν τις ληστικὸς συγκεκρότηται λόγος· πάλιν τοῦ Θεοῦ συμμαχοῦντος δι' ἡμῶν ἡ ἀλήθεια τῇ παρατάξει τῶν ἐχθρῶν ἀνθοπλίζεται, καθάπερ τις στρατηγὸς προκαθηγουμένη τῶν ἡμετέρων λόγων, καὶ πρὸς τὸ δοκοῦν ἐαυτῇ κατὰ τῶν πολεμίων εὐθύνουσα· ἡ κατ' ἔχνος ἐπόμενοι, θαρβύνοντες τοῖς δευτέροις τῶν ἀγώνων ἐπιτολμήσομεν, οὐδὲν καταπλαγέντες τὴν τοῦ ψεύδους παρατάξιν, καὶ ἐν πλήθει προφαίνεται λόγων. Πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγελάμενος χιλιούς ὕψ' ἐνδὸς διωγθήσεσθαι, καὶ μυριάδας ὑπὸ δύο μετακινήσεσθαι· ὡς τῆς εὐσεβείας, οὗ τῆς πολυχειρίας ἐχούσης τὸ κατὰ πόλεμον κράτος. Ὅσπερ ὁ πολύσαρκος Γολιάθ, τὴν βαρεῖαν ἐκείνην τοῖς Ἰσραηλῖταις ἐπισείων αἰχμὴν, οὐδεμίαν ἐπήγαγε δειλίαν ἀνδρὶ ποιμένι καὶ ἀμελετήτῳ τῆς πολεμικῆς ἐοιστροφίας· ὃς συμπλακεῖς κατὰ τὴν μάχην ἀκέφαλος γίνεται, πρὸς τοῦναντίον αὐτῷ τῆς ἐλπίδος περιστραφείσης. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς Γολιάθ ὁ τῆς ἀλλοφύλου καθηγούμενος γνώσεως, πρόκωπὸν τε καὶ γυμνὴν οἷον τινα βομφαλίαν τὴν βλασφημίαν τοῖς ἀντιτεταγμένοις προτείνων, καὶ στίλβων, ἅμα τοῖς νεοθήτοις σοφισμασιν, οὐκ ἐφάνη φοβερός καὶ δυσάνητος τοῖς ἰδιώταις ἡμῖν, ὡς κατ' ἐξουσίαν ἔχειν αὐτὸν τῇ ἐρημῇ τῶν ἀντιδαινόντων ἐπιτομπάζειν· ἀλλ' εὗρεν ἡμᾶς ἐκ τῆς τοῦ Κυρίου ποίμνης αὐτοσχεδίου πολεμιστὰς, τοὺς μὴτε μαθόντας λογομαχεῖν, μὴτε ζημίαν τὸ μὴ μεμαθηκέναι νομίζοντας, ἰδιωτικὸν τε καὶ ἀγροικίζοντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας κατ' αὐτοῦ σφενδονήσαντας. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ ὁ μνημονευθεὶς ἐκείνος ποιμὴν τῇ σφενδόνῃ καταβαλὼν τὸν ἀλλόφυλον, ὑποβράγει τῷ λίθῳ τῆς περικέφαλας, καὶ πρὸς τὴν βίαν τῆς βολῆς πρὸς τὰ ἐνδὸς διασχούσης, οὐ τοῦτον ἐποίησα τῆς ἀνδρογαθίας· τὸν δρον, τὸ

Jam quidem divino favente auxilio superioribus laboribus prima contra Eunomium certamina confecta sunt, sicut his qui voluerint ex his operibus quae elaboravimus licet perdiscere quomodo in priore sermonum parte error potenter refutatus est, neque ullum amplius robur adversus veritatem in his quae sunt examinata et disquisita, habet mendacium, apud eos qui non valde animose contra veritatem sunt impudentes. Quoniam vero secundus labor ab eo contra pietatem veluti praedatorium quoddam agmen collectus est; rursus, Deo opitulante, per nos instructa acie contra hostes armatur veritas, ac ceu quaedam dux nostrorum sermonum propugnatrix praestit, atque, ut sibi videtur, contra hostes dirigit, quam nos e vestigio sequentes confidenter secundis certaminibus audebimus, nihil reformidantes instructam mendacii aciem, etiamsi multitudine sermonum nostram superare videatur. Fidelis enim qui promisit mille ab uno persequendos, et decem millia a duobus profligandos esse¹, quia pietas non a numerosa manu robur ad bellum obtineat. Quemadmodum ille corpulentus Goliath gravem illam in Israelitis cuspidem obviens, nullum incussit terrorem viro pastori, bellicae volubilitatis rudi atque imperito, a quo consertus in pugna capite obruncatus est, in contrarium ei spe conversa: eodem certe modo hic noster Goliath, qui, alienae et peregrinae cognitionis dux et ductor, capulum districtum nudumque velut ensem tenens sacrilegum impiumque convicium praetendit et recens acutis sophismatis micans, nobis simplicibus et indoctis non est visus terribilis, neque occurrit formidabilis, ita ut pro suo arbitrio ipse repugnantium penuria possit insolenter se jactare; sed nos ex Domini grege quasi tumultuarios et ex tempore oblatos bellatores nactus est, qui neque verbis contendere didicimus, neque non didicisse multam vel damnum existimamus, plebeium et rusticum sermonem contra ipsum velut funi-libularii jaculantes. Quoniam igitur ille jam commemoratus pastor funda percusso alienigena, et galea contorto lapide perfracta,

¹ Deut. xxxii. 30.

et ad violentiam jactus ad intima discendente, non hunc fecit strenuitatis terminum, ut hostem prostratum videret, sed impetu facto capite adversarium spoliatum victor trophæum ferens ad suos rediit, magniloquum illud caput ad suorum tribunalium exercitum reportans. Ob eam causam nos etiam decet in exemplum illud intuentes non lentos ad secundos sermones remollescere, sed, quantum maxime licet, præstantissimam illam Davidis actionem imitari, ac similiter post primum ictum in hostem jacentem incurere, ut capite obruncatus et destitutus, veritatis perduellis videatur. Qui enim a fide divulsus est, caput magis habet abscissum et a cervice revulsum quam ille alienigena. Quoniam *Omnis viri caput est Christus*, sicut ait Apostolus ², virum autem fidelem omnino verisimile est nominari: non enim infidelium Christus caput esse potest: qui a fide servatrice prorsus rescissus est, capite caret, haud secus quam ille Goliath suo gladio jugulatus, quem adversus veritatem exacuerat, a vero capite diremptus; quod caput non amputare, sed ab ejus humeris amputatum palam monstrare nostri muneris est.

Neque vero quis me existimet ambitione aliqua et humanæ gloriæ cupiditate, ad hoc perpetuum et implacabile bellum descendentem cum adversariis conserere. Si enim procul a negotiis curisque vitam quietam et pacificam agere liceat, longe profecto a proposito abesset ultro tranquillitatem perturbare, ac bellum sponte susceptum adversum nos ex provocatione suscitare. Sed quoniam Dei quidem civitas, id est, Ecclesia obsidetur, magnus autem murus machinis hæreseos quatitur, dum in circuitu agitur: ac periculum non parvum imminet, ne a dæmonum exercitu Dei sermo abruptus, captivus abeat: ob eam causam formidabile esse judicans, anxietatis Christianorum non esse participem et laboris socium, non ad otium et quietem declinavi, sed potius ex laboribus sudores manantes præferendos esse existimavi, quam ex otio et quieti vita remissionem, perfecte sciens quod quemadmodum *Unusquisque pro suo labore*, ut ait Apostolus ³, *mercedem accipiet*, sic etiam omnes ob labores, quos pro viribus sustinere potuerunt, contemptos et desertos, supplicia ferent. Quamobrem primam sermonis pugnam audenter ex pastoralis cado, id est, ecclesiasticis decretis, sustinui, hos rudes et impolitos et sponte susos sermones ad eversionem et ruinam blasphemie dimittens, nulla ex profanis externisque litteris ad institutum certamen indigens armatura; nunc ad secunda certamina venire non recusio, spem ponens, juxta magnum David, in eo *Qui docet manus meas ad prælium, et digitos meos ad bellum* ⁴, siquidem nobis etiam contingat ex divina virtute manum meam scribentem dirigi ad hæreticorum dogmatum destructionem, digitosque meos subser-

A ἰδεῖν ἐν πτώματι τὸ πολέμιον· ἀλλ' ἐπιδραμὼν καὶ τῆς κεφαλῆς τὸν πολέμιον ἀποσπύλλας, τροπαιοφόρος τοῖς ἰδίοις ἐπάνεισι, τὴν μεγαλοβρόχημονα κεφαλὴν ἐκείνην τῷ στρατῷ τῶν ὁμοφύλων διαπομπεύων. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς προσήκει πρὸς τὸ ὑπόδειγμα βλέποντας, μὴ καταμαλακισθῆναι πρὸς τοὺς δευτέρους τῶν λόγων· ἀλλ' ὡς ἐνι μάλιστα μιμήσασθαι τοῦ Δαβὶδ τὴν ἀριστείαν· καὶ παραπλησίως ἐκείνῳ μετὰ τὴν πρῶτην πληγὴν ἐπεμβῆναι καίμην, ὡς ἂν φανείη μάλιστα τῆς κεφαλῆς ἔρμος, ὁ τῆς ἀληθείας πολέμιος. Ὁ γὰρ τῆς πίστεως διεzeugμένος τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται τοῦ ἀλλοφύλου μάλλον. Ἐπεὶ γὰρ *Κεφαλὴ πάντος ἀνθρώπου ὁ Χριστός*, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἀνδρὰ δὲ τὸν πιστὸν πάντως εἰκὸς ὀνομάζεσθαι· οὐ γὰρ δὴ καὶ τῶν ἀπίστων ἂν ἢ κεφαλὴ ὁ Χριστός, πάντως ὁ τῆς σωζούσης πίστεως ἀπομνηθεὶς, ἀκέφαλος ἂν εἴη κατὰ τὸν Γολιάθ διὰ τῆς ἰδίας μαχαίρας ἦν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐθήξαστο, τῆς ἀληθινῆς κεφαλῆς μεριζόμενος, ἦν οὐχὶ τεμνὲν ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀποδεῖξαι τετμημένην ἔργον ἡμέτερον.

C Καί με μηδεὶς οἰσθῶ φιλοτιμίᾳ τινὶ καὶ δόξῃ ἀνθρωπίνῃ ἐπιθυμίᾳ πρὸς τὸν ἀσπονδὸν τοῦτον καὶ ἀκήρυκτον πολέμιον ἐτοίμως κατιόντα, τοῖς ἐναντίοις συμπλέκεσθαι. Εἰ μὲν γὰρ ἐξῆν ἀπραγμόνως καθ' ἡσυχίαν διάγειν ἐν εἰρηνεύοντι βίῳ, πόρρω τοῦ καθ' αὐτὸς ἂν ἦν ἔκουστος ἐπιπαράσσειν τὴν ἡσυχίαν αὐθαίρετον καὶ προκληθεὶς πολέμιον καθ' ἡμῶν αὐτῶν ἐπεγεῖραντι. Ἀλλ' ἐπειδὴ πολιορκεῖται μὲν ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ ἡ Ἐκκλησία· κατασείεται δὲ τὸ μέγα τεῖχος τοῖς μηχανήμασι τῆς αἰρέσεως ἐν κύκλῳ περιδινόμενον· κίνδυνος δὲ οὐ μικρὸς αἰχμάλωτον οἰχέσθαι παρὰ τῆς τῶν δαιμόνων ἐπιστρατείας ἀνάρπαστον τὸν λόγον τοῦ Κυρίου γενόμενον· διὰ τοῦτο φοβερὸν εἶναι κρίνων, μὴ συμμετασχεῖν τῆς τῶν Χριστιανῶν ἀγωνίας, οὐκ ἐπὶ τὴν ἡσυχίαν ἀπέκλινα· προτιμωτέρους δὲ μάλλον ἐποιήσαμην τοὺς ἐκ τῶν πόνων ἰδρώτας τῆς ἐκ τοῦ ἡσυχάζειν ἀνέσεως, εἰδὼς ἀκριβῶς ὅτι ὥσπερ *τὸν μισθὸν λήψεται*, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, *κατὰ τὸν ἴδιον κόπον ἕκαστος*, οὕτω πάντας καὶ τὴν τιμωρίαν ἐπὶ τῇ τῶν κατὰ δύναμιν πόνων ὀλιγωρίᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν πρῶτην τοῦ λόγου μάχην εὐθαρσῶς ὑπέστην ἐκ τοῦ ποιμενικοῦ καδοῦ, τούτεστιν, ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων, τοὺς ἀκατασκευάστους τοῦτους καὶ αὐτοφρεῖς λόγους εἰς ἀνατροπὴν τῆς βλασφημίας ἀφείς, καὶ οὐδεμιᾶς τῆς ἐκ τῶν ἐξωθεν λόγων ὀπλισεως ἐπὶ τὸν ἀγῶνα προσδεηθείς· καὶ νῦν πρὸς τοὺς δευτέρους τῶν ἀγώνων οὐκ ἀναδύομαι, τὴν ἐλπίδα θέμενος, κατὰ τὸν μέγαν Δαβὶδ, ἐπὶ *τὸν διδασκοντα χεῖρας εἰς παράταξιν, καὶ δακτύλους εἰς πόλεμον*. Εἰ πως γένοιτο καὶ ἡμῖν ἐκ θείας δυνάμεως εὐθουθῆναι μὲν τὴν γράφοσαν χεῖρα πρὸς τὴν τῶν αἰρετικῶν δογμάτων ἀναίρεσιν· ὑπηρετεῖσθαι δὲ τοὺς δακτύλους τῇ ἀνατροπῇ τῆς πονηρᾶς παρατάξεως, ἐμπεῖρος καὶ ἀγωνιστικῶς δια-

² I Cor. xi, 3. ³ I Cor. iii, 8. ⁴ Psal. cxliiii, 4.

τιθέντας κατὰ τῶν πολεμίων τὴν λόγον. Ὡς περ δὲ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πολέμων οἱ μὲν ἀνδρεῖα τε καὶ δυνάμει τῶν λοιπῶν διαφέροντες, καὶ κατηφαλισμένοι τοῖς ὅπλοις, καὶ ταῖς πρὸς τοὺς κινδύνους μελέταις, τὴν τοῦ πολεμεῖν ἐμπειρίαν προσιληφότες, ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς φάλαγγος ἴστανται, τῶν κατὰ τὸ βάθος ἐπιτεταγμένων προκινδυνεύοντες· ὁ δὲ λοιπὸς ὁμιλος εἰς μόνην φαντασίαν πλήθους συντείνοντες αὐτῷ τῷ συνασπισμῷ δοκοῦσι τι κέρδος τῷ κοινῷ συνεισφέρειν· οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀγώνων, ὁ μὲν γενναῖος τοῦ Χριστοῦ στρατιώτης, καὶ σφοδρὸς κατὰ τῶν ἀλλοφύλων ἀγωνιστής, ὁ μέγας τοῦ Πνεύματος ὀπλίτης Βασίλειος, ὁ τὴν ἀποστολικὴν πανοπλίαν ἐνδεδυκώς, καὶ τῷ θυρεῷ κατηφαλισμένος τῆς πίστεως, τό τε ἀμυντήριον ὅπλον, τὴν τοῦ Πνεύματος λέγω μάχαιραν, αἰετὸν προβαλλόμενος· οὗτος μὲν προπολεμεῖ τῆς τοῦ Κυρίου στρατιᾶς ἐν τῷ πονηθέντι κατὰ τῆς αἰρέσεως λόγῳ, ζῶν τε καὶ ἀμυνόμενος, καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀριστεύων. Ἡμεῖς δὲ τὸ πλῆθος τῷ θυρεῷ τοῦ προμάχου τῆς πίστεως ἑαυτοὺς ὑποκρύψαντες, καθάπερ ἂν προσηγῆται πρὸς τοὺς ἐναντίους ὁ στρατιῶτης, τῶν κατὰ δύναμιν ἀγώνων οὐκ ἀφεξόμεθα. Ἐπεὶ τοίνυν διελέγχων ἐκεῖνος τὴν ἡπατημένην τῆς αἰρέσεως καὶ ἀνυπόστατον φαντασίαν, οὐδαμῶς ἄλλως τὴν προσσηγορίαν τῆς ἀγεννησίας, ἣ κατ' ἐπίνοιαν, φησὶν ἐπιλέγεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τὰς ἀποδείξεις ἐπήγαγε, ταῖς τε κοιναῖς καὶ ταῖς Γραφικαῖς μαρτυραῖς ἱσφαλισμένας. Ὁ δὲ τῆς ἀπάτης εὐρετής Εὐνόμιος, οὐτε συντίθεται τοῖς εἰρημένοις, οὐτε ἀνατρέπειν δυνατῶς ἔχει, συνεχόμενος δὲ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὅσῳ τηλαυγέστερον διαλάμπει τῆς εὐσεβείας τὰ δόγματα, τοσοῦτον μᾶλλον κατὰ τὰ νυκτινομα τῶν ζῶων πρὸς τὸ φῶς ἀμλυούτων, καὶ οὐδὲ τὰς συνήθεις τῶν σοφισμάτων καταδόσεις εὐρίσκων, μάτην διαπλανᾶται· καὶ πρὸς τὸ τοῦ ψεύδους ἀδιεξόδευτον εἰσιὼν περὶ τὰ αὐτὰ συνειλεῖται. Καὶ πᾶς αὐτῷ σχεδὸν περὶ τὴν αὐτὴν φλυαρίαν ὁ δεύτερος κατησχόληται πόνος. Διὰ τοῦτο καλῶς ἔχει καὶ ἡμῖν ἐν τούτῳ γενέσθαι τὴν πρὸς τοὺς ἀντιτεταγμένους μάχην, ἐν ᾗ καὶ ὁ πρόμαχος ἡμῶν διὰ τοῦ ἰδίου καθηγῆσθαι λόγου.

si in eo contra adversarios a nobis pugna ineatur, in quo noster propugnator suo sermone viam prae-

monstravit. Πρῶτον δὲ φημι χρῆναι πᾶσαν ἐπὶ κεφαλῇ τὴν ἡμετέραν περὶ τῶν δογμάτων ὑπόληψιν καὶ τὴν τῶν ἐχθρῶν πρὸς ἡμᾶς διαφωνίαν ἐπιδραμεῖν, ὥς ἂν γένοιτο καθ' ὅδον ἡμῖν ἡ τῶν προκειμένων σκέψις. Ἔστι τοίνυν τὸ κεφάλαιον τῆς τῶν Χριστιανῶν εὐσεβείας, τὸ πιστεῦειν τὸν Μονογενῆ Θεόν, ὃς ἐστὶν ἀλήθεια, καὶ φῶς ἀληθινόν, καὶ δύναμις Θεοῦ, καὶ ζωὴ· ἀληθῶς πάντα εἶναι· ἃ λέγεται, τὰ τε ἅλλα καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ταῦτα, Θεὸν καὶ ἀλήθειαν, τουτέστι, Θεὸν κατὰ ἀλήθειαν αἰεὶ ὄντα, ὅπερ νοεῖται καὶ ὀνομάζεται· καὶ οὐτε ποτὲ μὴ ὄντα, οὐτε ποτὲ μὴ ἐσόμενον. Οὐ γὰρ εἶναι ὃ τί ποτε κατ' οὐσίαν ἐστὶ, πᾶσαν ἐκπερύγει· καταληπτικὴν ἔφοδον καὶ πολυπραγμοσύνην. Ἡμῖν δὲ, καθὼς φησι τῆς Σοφίας ὁ λόγος, ἐκ

A vires ad improbae aciei subversionem, perite et fortiter contra hostes disceptationem disponentes. Quemadmodum autem in bellis humanis, qui fortitudine et robore reliquis praestant, armisque praemuniti et ad subeunda pericula meditationibus bellandi peritiam prius adepti, in fronte phalangis prostant, pro illis qui in profundo constituti sunt, pericula subeuntes; reliqua vero turba ad solam opinionem multitudinis intuens, mutua defensione et clypeorum obtentione communi utilitati servire et commodum afferre videtur: sic etiam in nostris certaminibus generosus quidem et strenuus Christi miles, ut acer contra alienigenas certator, ac sancti Spiritus velut gravioris armaturae miles Basilios, apostolicam omnem armaturam indutus et fidei B clypeo praemunitus, telum propulsatorium, dico gladium Spiritus, semper obtendens: hic quidem antesignanus militiae Domini propagnat in sermone, quem contra haeresim elaboravit, servens et defendens, ac contra hostes fortissime et optime se gerens. Nos autem ceu plebs sine nomine, et veluti milites gregarii, clypeo illius antesignani et propugnatoris obvelati et protecti, prout ipse belli dux praebit adversus hostes, ab his certaminibus quae pro nostris viribus fuerint, non abstinebimus. Quoniam igitur ille redarguens ac refellens fallacem, et quae non potest subsistere, opinionem, non aliter inquit ingenti appellationem de Deo dici, quam ex hominum commento; et demonstrationes subjunxit communibus notitiis et sacrae Scripturae testimoniis confirmatas. At erroris inventor Eunomius neque assentitur dictis, neque evertere potest; constrictus autem a veritate, quanto fulgentius pietatis dogmata perlucet, tanto magis sicut noctivaga animalia ad lucem caligans et hallucinans, neque consuetas captiosarum argumentationum latebras inveniens, frustra dubius vagatur, et ad mendacii diverticulum exitu carens ingrediens circum eadem devolvitur. Atque omnis ejus labor secundus in eadem nugatione fere est occupatus. Eam ob causam praclare habet,

D Primum autem dico oportere omnem summam nostram de decretis opinionem et inimicorum contra nos dissensionem percurrere, ut recte atque ordine nobis procedat propositionum consideratio. Est igitur Christianae pietatis caput et summa, Unigenitum Deum credere, qui est veritas, et lux vera, et Dei virtus, et vita, vere omnia esse quae dicitur, aliaeque et ante alia haec. Deum nempe et veritatem, hoc est Deum in veritate semper esse, quod intelligitur et nominatur: neque unquam non esse, neque unquam non futurum: cujus esse, quidquid tandem per essentiam est, omnem effugit comprehensivam insinuationem et curiositatem. Nobis autem, sicut inquit Sapientiae sermo¹, ex

¹ Sap. xiii, 5.

verum creaturarum magnitudine et pulchritudine proportionem quadam eorum quæ cognoscuntur in cognitionem venit quod sit, solum fidem per operationes, non cognitionem ejus quod sit gratificans. Cum igitur hæc apud omnes Christianos intelligentia prævaleat, illos autem dico qui hæc appellatione sunt digni, qui ex lege nihil adorare quod non sit verus Deus, didicerunt, dum ipsi adorant Unigenitum Deum, in veritate constituentur nec falsinominem Deum esse, corruptrix rubigo Ecclesiæ inolevit, quæ pia semina inutilia reddens, Judaici erroris patrona, habet aliquid Græcanicæ impietatis. In eo enim quod Deum fingat creatum, Græcorum errori patrocinatur; in eo vero quod Filium non suscipiat, Judaicum commendat errorem. Hæc igitur hæresis quæ obliterat veram Domini divinitatem, et quæ ipsum non increatum existimandum esse præstruit, nec illud esse quod quidem per essentiam et virtutem et dignitatem est Pater: siquidem ubique veritate circumfulgente nullam habent adstructionem hæc nebula commenta, omnibus posthabitis quæ ad Deo decoram et convenientem aliquam glorificationem a Scriptura inventa sunt nomina, et quæ tam de Patre quam de Filio dicuntur; venerunt ad id quod dicitur nomen *ἀγεννησίας*, ab his ipsis in contemptum majestatis Unigeniti confectum. Cum enim pia confessio fidem in Unigenitum Deum doceat ut omnes Filium honorent, sicut Patrem ipsum honore afficiunt: omnes istas pias voces quibus Filii amplitudo, pari honore cum Patris dignitate significatur, propulantes, inde sibi ipsis nefariæ et Deum abnegantis in dogmate impietatis principia et fundamenta comminiscuntur. Quoniam enim unigenitus Deus, sicut vox Evangelii docet, ex Patre exivit, et ab eo est: aliis nominibus intelligentiam perpetram transmutantes, per illa veram fidem dilacerant. Cum enim veritas doceat, quod Pater ex nulli superiore sit causa, isti *ἀγεννησίαν*, id est, *ingenerationem*, nominarunt talem notionem, et ex Patre Unigeniti subsistentiam generationis nomine significant: deinde duas voces componentes, *ἀγεννησίαν*, *ingenerationem*, et *γέννησιν*, *generationem*, contradictorie sibi invicem adversantes, inde consequentium ignaros et imperitos in errorem impellunt. Nam ut quis, exempli gratia, declararit, genitus est, et non est genitus, tale est, quale sedet et non sedet, et quæcunque tali efferuntur modo: hi vero istas voces ab ea quæ est secundum naturam genuina significatione dimoventes sive detorquentes, aliam sibi ipsis accommodare intelligentiam ad pietatis eversionem perverse contendunt. Cum enim, sicut dictum est, horum verborum significantia æquivalet ei quod dicitur: sedet et non sedet (tollitur enim quodammodo in altero significatorum alterum), hanc quæ est secundum formam prolationis contrarietatem, ejus quæ est secundum essentiam differentiæ indicem esse captiose certant, huic quidem, Filio nempe, *generationem*; illi vero, Patri videlicet, non genera-

A μεγέθους καὶ καλλογῆς κτισμάτων κατὰ τινὰ τῶν γινωσκομένων ἀναλογίαν εἰς γνῶσιν ἔρχεται τοῦ εἶναι, μόνον τὴν πίστιν διὰ τῶν ἐνεργειῶν, οὐ τὴν γνῶσιν τούτου· ἡ χάρις ὁμοιος. Ταύτην, τοίνυν τῆς διανοίας παρὰ πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς κακρᾶτηκυίας, τοῖς γε τῆς ἐπινοίας ταύτης ἀξίους, ἐκείνοις φημι, προσκυνεῖν παρὰ τοῦ νόμου μεμαθηκόσιν μηδὲν δὲ μὴ ἐστὶν ἀληθινὸς Θεός, αὐτῷ τῷ προσκυνεῖν τὸν μονογενῆ Θεόν, ὁμολογοῦσιν ἐν ἀληθείᾳ καὶ οὐ ψευδῶν μόνον εἶναι Θεόν, ἤλθεν ἡ φθοροποιὸς ἐρυσίθη τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἀφαιρεῖσα τὰ εὐσεβῆ σπέρματα, ἡ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπάτης συνήγορος ἔχουσα καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀθέτας. Τῷ μὲν γὰρ κτιστὸν ἀναπλάττειν Θεόν, τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀπάτης συνήγορος γίνεσθαι· τῷ δὲ μὴ παραδέχεσθαι τὸν Υἱόν, τὴν Ἰουδαϊκὴν συνίστασθαι πλάνην· αὕτη τοίνυν ἡ αἵρεσις ἡ παραγραφομένη, τὴν ἀληθινὴν τοῦ Κυρίου θεότητα, καὶ παρασκευάζουσα μὴ ἄκτιστον αὐτὸν εἶναι δεῖν ὑπολαμβάνειν· καὶ μὴ ἐκεῖνο ὅπερ κατ' οὐσίαν καὶ δυνάμει καὶ ἀξίαν ἐστὶν ὁ Πατήρ. Ἐπειδὴ πανταχόθεν τῆς ἀληθείας περιλαμπούσης, οὐδεμίαν ἔχει κατασκευὴν τὰ ζοφώδη ταῦτα νόματα· πάντα τῶν ὁνομάτων ὑπεριδόντες τὸν εἰς θεοπροπῆτιν δοξολογίαν παρὰ τῆς Γραφῆς εὐρεθέντων, ὁμοίως ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ λεγομένων, ἤλθον ἐπὶ τὸ τῆς *ἀγεννησίας* ὄνομα, τὸ παρ' αὐτῶν τούτων ἐπὶ ἀθετήσῃ τῆς μεγαλειότητος τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ συμπεπλάσμενον. Τῆς γὰρ εὐσεβοῦς ὁμολογίας τὴν εἰς τὸν μονογενῆ Θεόν πίστιν δογματιζούσης, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱὸν καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα, πάσας οὕτοι τὰς εὐσεβεῖς φωνὰς, αἷς ἡ τοῦ Υἱοῦ μεγαλειότης ὁμοτίμως πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς ἀξίαν διασημαίνεται, παρωσάμενοι, ἐντεῦθεν ἑαυτοῖς τῆς ἀθέτου περὶ τὸ δόγμα παρανομίας τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις ἐπινοοῦσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μονογενὴς Θεός, ὡς ἡ τοῦ Εὐαγγελίου διδάσκει φωνή, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθε, καὶ παρ' αὐτοῦ ἐστὶν· ἄλλοις ὀνόμασι τὴν παρ' αὐτοῦ διάνοιαν μεταβάλλοντες, δι' ἐκεῖνον τὴν ἀληθινὴν πίστιν κατασπαράσσουσι. Τὸ γὰρ μὴ ἐκ τίνος ὑπερκειμένης αἰτίας εἶναι τὸν Πατέρα, τῆς ἀληθείας διδασκούσης, οὗτοι *ἀγεννησίαν* ὀνόμασαν τὸ τοιοῦτον νόημα· καὶ τὴν ἐκ Πατρὸς τοῦ Μονογενοῦς ὑπόστασιν, τῷ τῆς γεννήσεως διασημαίνουσι ῥήματι. Εἴτα συνθέτες τὰς δύο φωνὰς, τὴν *ἀγεννησίαν* τε καὶ τὴν *γέννησιν* ἀντιφατικῶς ἐναντιούμενας ἀλλήλαις, ἐντεῦθεν τοὺς ἀνοήτους τῶν ἐπομένων αὐτοῖς παρακροῦνται. Τὸ γὰρ ἐγεννήθη καὶ οὐκ ἐγεννήθη, ὡς ἂν τις ὑποδείγματι σαφηνίσαι, τοιοῦτον ἐστίν, οἷον καὶ τὸ κᾶθηται καὶ οὐ κᾶθηται, καὶ ὅσα τῷ τοιοῦτῳ λέγεται τρόπῳ· οἱ δὲ τῆς κατὰ φύσιν τῶν ῥημάτων ἐμφάσεως τὰς φωνὰς ταύτας παρακινήσαντες, ἄλλην αὐτοῖς ἐφαρμόζειν διάνοιαν ἐπὶ καθαιρέσει τῆς εὐσεβείας φιλονεικοῦσιν. Ἰσοδυναμούσης γὰρ, καθὼς εἴρηται, τῆς τῶν ῥημάτων σημασίας τῷ, κᾶθηται καὶ οὐ κᾶθηται· ἀναίρεται γὰρ πῶς ἐν θατέρῳ τῶν σημασιμῶν τὸ ἕτερον· ταύτην τὴν περὶ τὸ σχῆμα τῆς προφορᾶς ἐναντίωσιν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν παραλλαγῆς ἐνδεικτικὴν εἶναι σοφίζονται. Τῷ μὲν τὴν γέννησιν, τῷ δὲ τὴν μὴ γέννησιν οὐσίαν εἶναι διορίζουσιν· καί-

τοι ὡς περ οὐκ ἔστιν οὐσίαν ἀνθρώπου νομίσαι, τὸ καθῆσθαι καὶ μὴ καθῆσθαι τὸν ἄνθρωπον· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν ἂν τις ἀποδοῇ λόγον, καθέβησαν τε ἀνθρώπου καὶ ἀνθρώπον αὐτὸν ὀρίζόμενος· οὕτως ἡ μὴ γεννηθεῖσα οὐσία κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ῥηθέντος ἡμῖν ὑποδείγματος, ἄλλο τι πάντως ἐστὶ τῷ ἰδίῳ λόγῳ πρὸς τὸ ἐκ τοῦ μὴ γεννηθῆναι δηλούμενον. Ἄλλ' οὗτοι πρὸς τὸν πονηρὸν ἐκείνον σκοποῦν ἀφορῶντες, ὡς ἂν μάλιστα τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος ἡ ἀρνησις αὐτοῖς κυρωθεῖ· οὐχὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ἀγεννησίαν εἶναι λέγουσιν, ἀλλ' ἀναστρέφοντες τὸν λόγον· οὐσίαν τὴν ἀγεννησίαν ὀρίζονται, ἵνα τῇ πρὸς τὸ γεννητὸν ἀντιδιαστολῇ τὸ τῆς φύσεως παρηλλαγμένον διὰ τῆς ἐναντιώσεως τῶν ὀνομάτων κατασκευάσται. Καὶ πρὸς μὲν τὴν ἀσέβειαν μυρίαις ὀφθαλμοῖς βλέπουσι, πρὸς δὲ τὸ ἀμύχανον τῆς περὶ τοῦτο σπουδῆς, ὡς μεμυκότες τὰ ὅμματα τῆς ψυχῆς ἀμβλυώττουσι. Τίς γὰρ μὴ παντάπαστι λημῶν τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, οὐ διορᾷ τῆς τοῦ δόγματος αὐτῶν ἀρχῆς τὸ ἀπαγῆς καὶ ἀσύστατον, καὶ ὡς ἐπ' οὐδενὸς βέβηκεν αὐτοῖς ὁ λόγος, ὃ τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν ποιῶν· οὕτω γὰρ αὐτοῖς ἡ ἀπάτη κατασκευάζεται. Λέξω δὲ καθὼς ἐστὶ δυνατόν ἰσχυρῶς τῇ ἐμαυτῇ φωνῇ τὸν τῶν ἐχθρῶν ἀνθυποφέρων λόγον. ἐστὶ, *ingenerationem*, facit *essentiam* : sic enim *fraus*

eorum praestruitur. Dicam enim quoad fieri potest, mea voce fortiter adversariorum sermonem subjiciens.

Φασι, ἀγεννητὸν τὸν Θεὸν ὀνομάζεσθαι· ἀπλοῦν δὲ εἶναι τῇ φύσει τὸ Θεῖον· τὸ δὲ ἀπλοῦν, μηδεμίαν ἐπιδέχεσθαι σύνθεσιν· εἰ οὖν ἀσύνητος κατὰ τὴν φύσιν ἔστιν ὁ Θεός, ὅ τὸ τοῦ ἀγεννήτου ἔπεστιν ὄνομα, αὐτῆς ἂν εἴη τῆς φύσεως ὄνομα τὸ ἀγεννητόν. Καὶ ἔστιν οὐδὲν ἕτερον εἰ μὴ ἀγεννησία ἡ φύσις. Πρὸς οὗς τοῦτό φαμεν· ὅτι ἕτερον τοῦ ἀσυνθέτου, καὶ ἕτερον τοῦ ἀγεννήτου τὸ σημαίνόμενον. Τὸ μὲν γὰρ, τὴν ἀπλότητα τοῦ ὑποκειμένου· τὸ δὲ, τὸ μὴ ἐξ αἰτίας εἶναι παρίστησι, καὶ οὐκ ἀπαλλάσσονται πρὸς ἀλλήλας αἱ τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεις, καὶ περὶ τὸ ἐν ἀμφοτέροις λέγεται. Ἄλλ' ἐκ μὲν τῆς τοῦ ἀγεννήτου προσσηγορίας, τὸ ἀνευ αἰτίας εἶναι τὸν οὕτως ὀνομασμένον ἐμάθομεν· ἐκ δὲ τῆς τοῦ ἀπλοῦ, τὸ καθαρεῦσιν συνθέσεως· οὐθέτερον δὲ τούτων ἀντὶ τοῦ ἄλλου λέγεται. Οὐκοῦν οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχει, ἐπειδὴ ἀπλοῦν ἐστὶ τῇ φύσει τὸ Θεῖον, ἀγεννησίαν αὐτοῦ τὴν φύσιν κατονομάζεσθαι. Ἀλλὰ καθ' ὃ μὲν ἀμερῆς ἐστὶ καὶ ἀσύνητος, ἀπλοῦς λέγεται, καθ' ὃ δὲ οὐκ ἐγεννήθη, ἀγεννήτος. Εἰ δὲ μὴ σημαίνει τὸ ἀνευ αἰτίας εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ ἀγεννήτου, ἀλλ' ἀπλότης ἀντεισέρχεται τῇ σημασίᾳ τοῦ τοιοῦτου ὀνόματος, καὶ διὰ τοῦτο ἀγεννήτος κατὰ τὸν λόγον τῆς αἰρέσεως λέγεται, διότι ἀπλοῦς ἐστὶ καὶ ἀσύνητος· μία δὲ τοῦ ἀπλοῦ τε καὶ ἀγεννήτου ἡ σημασία, καὶ ἡ τοῦ Ὑιοῦ ἀπλότης ἀγεννησία πάντως ὀνομασθήσεται. Ἀπλοῦν γὰρ εἶναι τῇ φύσει καὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν οὐκ ἀρνήσονται, εἰ μὴ ἄρα καὶ τὸ Θεὸν εἶναι αὐτὸν ἀρνήσαιντο. Οὐκοῦν οὐδεμίαν κατὰ τὸ σημαίνόμενον κοινωσίαν ἡ ἀπλότης πρὸς τὸ ἀγεννητὸν ἔξει, ὡς διὰ τὸ ἀσύνητον ἀγεννησίαν τὴν φύσιν καὶ νομίζεσθαι· ἵνα μὴ δοῦν ἀτόποιν τὸ ἕτερον καθ' ἑαυτῶν ἐπισπᾶσιντο, ἢ ἀρνούμενοι τοῦ Μονογενοῦς τὴν θεότητα, ἢ

tionem, *essentiam* esse definiētes. Atqui quemadmodum non licet existimare *essentiam* hominis sedere et non sedere; nullus enim eamdem definitionem reddiderit, hominis cathedram et ipsum hominem definiens : sic non genita *essentia*, secundum analogiam dicti a nobis exempli, aliud quiddam prorsus est secundum propriam rationem, ab eo quod per id quod non est genitum, significatur. Sed isti ad illum improbum scopum prospectantes, ut maxime Unigeniti deitatis abnegatio confirmetur, non *essentiam* Patris esse ἀγεννησίαν asserunt; sed inversa oratione ἀγεννησίαν, id est, *ingenerationem*, *essentiam* esse definiunt, ut per differentiam quæ est ad id quod genitum est, naturæ diversitatem per nomen contrarietatem præstaurant. Ac quidem ad *impietatem* innumerabilibus oculis prospiciunt; ad id autem quod in proposito sibi studio omnino fieri non potest, tanquam conniventes et mentis oculos claudentes caligant atque hallucinantur. Quis enim non omnino animi viribus et sentiendi instrumentis lippiens et cæcitiens, non intelligit principium dogmatis eorum nulla compage solidatum, nullo modo posse subsistere, et quod eorum ratio nullo firmamento nititur, quæ ἀγεννησίαν, id est *ingeneratio*, natura existimetur, ne duorum

Aiunt, Deum ingenuitum nominari, deitatem autem simplicem esse natura, nullamque admittere compositionem. Si igitur secundum naturam Deus est simplex et concretionis expers, cui ingenuiti nomen inest, ipsius naturæ nomen fuerit quod ingenuitum est. Nihilque est aliud natura, nisi ἀγεννησία, id est *ingeneratio*. Ad quos hoc dicimus : Quod aliud est incompositi, et aliud ingenuiti significatum; illud quidem simplicitatem subjecti, hoc vero non ex causa esse representat. Nec nominum proprie significationes inter se mutantur, tametsi de uno ambo dicantur. Sed ex ingenuiti appellatione, absque causa esse eum qui sic nominatur didicimus, atque ex simplicis appellatione, eum ab omni concretionem et compositione liberum et purum esse intelligimus : horum autem neutrum pro alio dicitur. Nullam igitur necessitatem habet, quoniam natura Deus simplex est, ἀγεννησίαν. *ingenerationem* ejus naturam nominari. Sed qua partium est expers et incompositus, simplex dicitur; qua vero non est genitus, ingenuitus dictus est. Quod si ingenuiti vox sine causa esse non significet : sed simplicitas subingrederetur significationem talis nominis : ideoque ingenuitus secundum rationem hæreseos diceretur, propterea quod simplex est et incompositus : una autem simplicis et incompositi significantia, etiam Filii simplicitas ἀγεννησία prorsus nominabitur : simplicem enim esse natura unigenitum Deum non inficiabuntur, nisi sane penitus ipsum Deum esse negent. Ergo nullam secundum significationem simplicitas cum ingenuito habebit communio-nem, ut per id quod est incompositum, ἀγεννησία, id est *ingeneratio*, natura existimetur, ne duorum

absurdorum alterum contra seipsos eliciant : vel negantes Unigeniti deitatem, vel etiam in illo ingentit rationem celebrent. Si enim Deus natura simplex, nomen autem (secundum ipsos) simplicitatis est ingentitum, vel compositum Filium esse adstruent, cum quo neque Deum esse demonstratur, vel si in ipso deitatem consistunt, simplex autem sicut dictum est, Deus est, eundem ingentitum propter simplicitatem omnino esse praestruunt; siquidem simplicitas idem cum ἀγεννησία existimatur. Ut autem quod dicitur clarius elucescat, rursus quod est dictum repetam. Nos hoc dicimus, quod in utroque nominum subest quiddam proprium quod significatur, neque per ingentitum, id quod individuum, sive quod partibus caret, significatur, neque per simplex quod est ingentitum, sed in simplici quidem quod incompositum est, mente complectimur, et in ingentito non ex aliqua causa esse significari docti sumus. Filium autem ex Deo Deum esse, ipsumque simplicem credere oportere arbitramur, quia quod Deus est, ab omni concretionem purum est. Atque eodem modo etiam in hoc, neque per Filii appellationem simplicitatem essentiae significare, neque per ipsam simplicitatem Filii significatum representare, sed ex hoc quidem, nempe Filii nomine, quae ex Patre est subsistentia manifesta fiat : ex simplici vero, id quod vox talis declarat. Quoniam igitur simplicitatis quae est secundum essentiam ratio quidem una et eadem et in Patre et in Filio dicatur, neque immutatione aliqua, neque redundantia differens; genitum autem ab ingentito secundum significatum multum differat : hoc enim in altero nominum licet intelligere, quod in altero non est : propterea dicimus, nullam necessitatem esse, cum sit ingentitus Pater, quoniam ejus essentia simplex est, ἀγεννησίαν, *ingenerationem*, dici ejus essentiam. Neque enim, simplex cum sit Filius, et idem genitus creditus, simplicitatem ejus dicimus essentiam. Sed quemadmodum simplex est essentia et non simplicitas, sic et essentia ingentita, et non ἀγεννησία, *ingeneratio*. Eodem modo cum sit etiam genitus Filius, ab omni necessitate soluta est oratio, quoniam simplex est ipsius essentia, essentiam ejus generationem esse, definire. Verum etiam hic propriam significationem utraque nomina habent. Nam et geniti appellatio ex aliquo esse tibi animo subjicit, et qua simplex dicitur, id quod a compositione alienum est et liberum. Sed haec illis non videntur : volunt enim, quoniam simplex est Patris essentia non aliud quid, quam ἀγεννησίαν, *ingenerationem*, ipsam esse existimari : ideoque et ingentitus dicitur. Ad quos et hoc licet dicere quod quoniam etiam Patrem creatorem et conditorem nominant, simplex autem est secundum essentiam, qui iis nominibus vocatur; jam tempus est ut isti sapientes creaturam et opificium Patris essentiam pronuntient, siquidem omnem significantiam nominis quod in eo dicitur, simpli-

ακάσειν τὴν ἀγεννησίαν ἐπιφημίζοντας. Εἰ γὰρ ἀπλοῦν μὲν τῇ φύσει τὸ Θεῖον, ὄνομα δὲ κατ' αὐτοὺς τῆς ἀπλότητος ἐστὶ τὸ ἀγεννητον, ἣ σύνθετον εἶναι τὸν Υἱὸν κατασκευάσουσιν, ᾧ τὸ μηδὲ Θεὸν εἶναι συναποδεικνύται, ἣ εἰ ὁμολογοῖεν ἐπ' αὐτῷ τὴν θεότητα, ἀπλοῦν δὲ, καθὼς εἴρηται, τὸ Θεῖον ἐστὶ, τὸν αὐτὸν καὶ ἀγεννητον διὰ τὴν ἀπλότητα πάντως εἶναι κατασκευάζουσιν· εἴπερ ἡ ἀπλότης ταῦτό τῃ ἀγεννησίᾳ νομίζεται· ὡς δ' ἂν σαφέστερον τὸ λεγόμενον γένοιτο, πάλιν τὸ ῥηθὲν ἀναλήφομαι. Ἡμεῖς τοῦτο φάμεν, ὅτι ἐν ἑκατέρῳ τῶν ὀνομάτων, ἰδίον τι τὸ σημαίνόμενον ὑπάρχει· καὶ οὐτε τῷ ἀγεννητῷ τὸ ἀμέρεθς ἐρμηνεύεται, οὐτε τῷ ἀπλῷ τὸ ἀγεννητον· ἀλλ' ἐν μὲν τῷ ἀπλῷ, τὸ ἀσύνθετον ἐνοήσαμεν, ἐν δὲ τῷ ἀγεννητῷ, τὸ μὴ ἐξ αἰτίας εἶναι τινος ἐδιδάχθμεν. Τὸν δὲ Υἱὸν ἐκ Θεοῦ Θεὸν ὄντα, καὶ αὐτὸν ἀπλοῦν πιστεύειν οἰόμεθα δεῖν· διὰ τὸ πάσης συνθέσεως καθαρεῖν τὸ Θεῖον. Καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τούτου, μήτε διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας τὴν ἀπλότητα τῆς οὐσίας σημαίνειν, μήτ' αὐτῇ ἀπλότητι περιεσθῆναι τὸ τοῦ Υἱοῦ σημαίνόμενον. Ἀλλ' ἐκ τούτου μὲν, τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπόστασιν φανερούμεν· ἐκ δὲ τοῦ ἀπλοῦ, ὅπερ ἐμφαίνει ἡ τοιαύτη φωνή. Ἐπεὶ οὖν ὁ μὲν τῆς κατ' οὐσίαν ἀπλότητος λόγος εἰς καὶ ὁ αὐτὸς καὶ ἐπὶ Πατρὸς λέγεται καὶ ἐπὶ Υἱοῦ, οὕτε ὑφέσει τι, οὕτε πλεονασμῷ διαλλάσσων· τὸ δὲ γεννητὸν τῷ ἀγεννητῷ πολλὴν κατὰ τὸ σημαίνόμενον τὴν διαφορὰν ἔχει· τοῦτο γὰρ ἔστιν ἐν τῷ ἑτέρῳ τῶν ὀνομάτων νοῆσαι, ὃ ἐν τῷ ἄλλῳ οὐκ ἐστὶ· διὰ τοῦτο φάμεν μηδεμίαν ἀνάγκην εἶναι, ἀγεννητοῦ ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἐπειδὴ ἀπλὴ ἐστὶν αὐτοῦ ἡ οὐσία, ἀγεννησίαν λέγεσθαι αὐτοῦ τὴν οὐσίαν. Οὐδὲ γὰρ ἀπλοῦ ὄντος τοῦ Υἱοῦ, τοῦ αὐτοῦ καὶ γεννητοῦ εἶναι πεπιστευμένου, ἀπλότητα λέγομεν τὴν οὐσίαν. Ἀλλ' ὥσπερ ἀπλὴ ἐστὶν ἡ οὐσία, καὶ οὐχ ἀπλότης, οὕτως καὶ ἀγεννητός ἐστὶν ἡ οὐσία καὶ οὐχ ἀγεννησία. Τὸν αὐτὸν τρόπον γεννητοῦ ὄντος καὶ τοῦ Υἱοῦ, πάσης ἀνάγκης ὁ λόγος κενώριται, ἐπειδὴ ἀπλὴ ἐστὶν αὐτοῦ ἡ οὐσία, γέννησιν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν ὀρίζεσθαι· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἰδίαν ἐμφασιν ἑκάτερα τῶν ὀνομάτων ἔχει. Ἡ γὰρ τοῦ γεννητοῦ προσηγορία, τὸ ἐκ τίνος σοι παρίστησι, καὶ τῷ ἀπλοῦν, τῷ ἀπηλλάχθαι συνθέσεως. Ἀλλ' οὐ ταῦτα κἀκείνοις δοκεῖ· βούλονται γὰρ ἐπειδὴ ἀπλὴ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἡ οὐσία, μὴ ἄλλο τι ἢ ἀγεννησίαν αὐτὴν εἶναι νομίζεσθαι· διότι καὶ ἀγεννητος λέγεται. Πρὸς οὓς καὶ τοῦτο ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι ἐπειδὴ καὶ κτίστην τὸν Πατέρα καὶ δημιουργὸν ὀνομάζουσιν· ἀπλοῦς δὲ κατ' οὐσίαν ἐστὶν ὁ ταῦτα ὀνομαζόμενος· ὥρα τοῖς σοφοῖς τούτοις κτίσιν καὶ δημιουργίαν τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ἀποφαίνεσθαι, ἐπειπερ πάσαν σημασίαν τοῦ περὶ αὐτὸν λεγομένου ὀνόματος, ὁ τῆς ἀπλότητος λόγος εἰς τὴν οὐσίαν ἀνάγει. Ἡ τοίνυν χωρισάμεναι τοῦ ὀρισμοῦ τῆς θείας οὐσίας τὴν ἀγεννησίαν, ἐπὶ μόνῃς τῆς ἰδίας ἐμφάσεως μένουσαν, ἣ εἴπερ διὰ τὴν ἀπλότητα τοῦ ὑποκειμένου τῇ ἀγεννησίᾳ τὴν οὐσίαν ὀρίζοντο, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ τὴν κτίσιν καὶ τὴν δημιουργίαν τῇ τοῦ Πατρὸς οὐσίᾳ ἐνθεωρεῖσθαι, ὡς οὐχὶ κτιζούσης καὶ δη-

μουρρούσης ἐν τῇ οὐσίᾳ δυνάμει, ἀλλ' αὐτῆς τῆς δυνάμειος κτίσμα καὶ δημιουργήμα νοουμένης. Εἰ δὲ τοῦτο ἀποβάλλουσιν ὡς πονηρὸν τε καὶ ἄπονον, πεισθήτωσαν ἐκ τῆς ἀκολουθίας κάκεῖνον τοῦτω συναποβάλλειν τὸν λόγον. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι δημιουργήμα τοῦ δημιουργοῦ οὐσία, οὕτως οὐδὲ ἀγεννησία ἢ τοῦ ἀγεννήτου οὐσία. Συντομίας δὲ χάριν καὶ σαφειάς, πάλιν τὸν αὐτὸν ἐπαναλήψομαι λόγον. Εἰ μὴ διὰ τὸ μὴ γεγενῆσθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀπλὴ καὶ ἀσύνθετος οὐσία ὁ Πατὴρ εἶναι, ἀγέννητος λέγεται· διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ ὁ Υἱὸς ἀγέννητος νομισθῆσεται· οὐσία γὰρ καὶ οὗτός ἐστι μονοειδής καὶ ἀσύνθετος. Εἰ δὲ τὸν Υἱὸν ἐπεὶ ἐγεννήθη γεννητὸν ἐξ ἀνάγκης ὁμολογήσομεν, ὅλην ὅτι καὶ τὸν Πατέρα, ἐπεὶ οὐκ ἐγεννήθη, προσερούμεν ἀγέννητον. Εἰ δὲ τοῦτο, ἡ τε ἀλήθεια καὶ ἡ τῶν θεόντων ἀκολουθία καταναγκάζει, πρόδηλον ὅτι οὐχὶ οὐσίας ἐστὶ τὸ ἀγέννητον ὄνομα, ἀλλὰ διαφορᾶς τινος νοημάτων σημαντικόν, τῆς τὸ γεννηθὲν τοῦ μὴ γεννηθέντος διαστελλούσης. stumabitur. Essentia enim etiam hic est uniformis et compositionis exsors. Quod si Filium, quoniam genitus est, genitum necessario constitebimus, perspicuum quod etiam Patrem, quoniam non genitus est, dicemus ingentum. Quod si hoc et veritas et positorum series consequens cogit, liquido constat ingentum non esse nomen essentiae, sed differentiae alicujus eorum quae intelliguntur, significativum, quae quod est genitum a non genito facit discrepare.

Εἴτα καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένους προσεξετάσωμεν· Εἰ τὸ ἀγέννητον ὄνομα φασὶ τὴν οὐσίαν σημαίνειν, καὶ μὴ τὸ ἄνευ αἰτίας τὴν ὑπόστασιν ἔχειν· ποῦ ὄνοματι τὸ ἄνευ αἰτίας εἶναι τὸν Πατέρα συστήσουσι, τῆς ἀγεννησίας εἰς τὴν τῆς οὐσίας ἐνδείξιν παρ' αὐτῶν ἀποτεταγμένους; Εἰ γὰρ μὴ τὴν διασταλτικὴν τῶν ὑποστάσεων διαφορὰν διὰ τῆς τοῦ ἀγεννήτου φωνῆς διδασκόμεθα, ἀλλ' αὐτῆς φύσεως ἐνδεικτικὴν εἶναι ταύτην ὑπολήψομεθα, οἷον ἀπορρέουσάν πως τοῦ ὑπερκειμένου πράγματος· καὶ διὰ τῆς τῶν συλλαβῶν ἐκφωνήσεως ἐκκαλύπτουσιν τὸ ζητούμενον, ἀνάγκη πᾶσα ἢ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν ἀγέννητον, ἢ μὴ λέγεσθαι, μηδεμιᾶς φωνῆς τὴν τοιαύτην ἔμφρασιν ἰδιαζόντως ἐπ' αὐτοῦ παρεχομένης. Τῆς γὰρ ἀγεννησίας, καθὼς οὗτοι φασιν, οὐ τὸ ἄνευ αἰτίας εἶναι διασημαινούσης, ἀλλὰ τὴν φύσιν ἐνδεικνυμένης, περιτραπήσεται πάντως αὐτοῖς πρὸς τοῦναντίον τὸ σόφισμα, καὶ εὐρεθήσεται διαφεύγον τοῦ δόγματος αὐτῶν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον. Μηδενὸς γὰρ ἐτέρου ῥήματος ἢ ὀνόματος τὸ μὴ γεννηθῆναι τὸν Πατέρα παριστάντος, τοῦ δὲ ἀγεννήτου κατὰ τὴν σοφίαν αὐτῶν, ἄλλο τι καὶ οὐχὶ τὸ μὴ γεγενῆσθαι διεμνηνεύοντος, οἴχεται καὶ συνεβρόχη πρὸς τὸν Σαβέλλιον αὐτοῖς κατολισθῆσας ὁ λόγος. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα διὰ τῆς ἀκολουθίας ταύτης, τὸν αὐτὸν εἶναι νομίζεσθαι τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα, τῆς κατὰ τὸ γεννητὸν καὶ ἀγέννητον διαφορᾶς ἐκ τοῦ δόγματος αὐτῶν ἐκκαλείσης. Ὡς οὖν δύο ἑσπερον, ἢ ἀναθήσονται τὴν περὶ τοῦ ὀνόματος δόξαν, ὡς διαφορὰν τῆς ἐκατέρου ιδιότητος, καὶ οὐχὶ φύσιν σημαίνοντος· ἢ παραμένοντες τοῖς ἔγνωσμένοις, περὶ ταύτης τῆς φωνῆς Σαβέλλιῳ συνθήσονται. Οὐ γὰρ ἐστὶν ὅπως τῶν ὑποστάσεων διαφορὰ τὸ ἀσύγχυτον ἔξει, μὴ τῷ γεννητῷ διαστελλομένη πρὸς τὸ ἀγέννητον. Ὡς εἰ μὲν διαφορὰν σημαίνει τὸ ὄνομα, ἡ οὐσία ἔσται διὰ

citatis ratio ad essentiam reducit. Vel igitur a definitione divinae essentiae ἀγεννησίαν, id est, ingenerationem, separent, in sola propria et genuina significatione manentem, vel si propter simplicitatem subjecti τῇ ἀγεννησίᾳ, non geniti ratione, essentiam definiant, propter eandem causam et creaturam, et opificium in Patris essentia contemplantur, perinde ac si virtus quae est in essentia, non creet et moliat, sed ipsa virtus et potestas intelligatur creatura et opificium. Quod si hoc abjiciunt ut improbum et absurdum, persuadeantur ex consecutione, etiam una cum hoc illum sermonem repudiare: ut enim opificium non est opificis essentia, sic neque ἀγεννησία, ingeneratio, ingeniti essentia. Compendii autem et diluciditatis gratia, rursus eundem resumamus sermonem. Nisi propterea quod non genitus est, sed quia simplex et incomposita sit essentia, Pater ingenitus dicitur, ob eandem causam etiam Filius ingenitus existitur, ob eandem causam etiam compositionis exsors. Quod si Filium, quoniam genitus est, genitum necessario constitebimus, perspicuum quod etiam Patrem, quoniam non genitus est, dicemus ingentum. Quod si hoc et veritas et positorum series consequens cogit, liquido constat ingentum non esse nomen essentiae, sed differentiae alicujus eorum quae intelliguntur, significativum, quae quod est genitum a non genito facit discrepare.

Deinde hoc etiam praeter ea quae sunt dicta exquiramus: Si nomen hoc ingentum substantiam aium significare, et non absque causa Patrem substantiam habere, quo nomine absque causa Patrem esse constituent, cum ἀγεννησία ad essentiae indicationem ab ipsis sit ordinata? Si enim differentiam quae subsistentias disjungit, ingenti voce non docemur, sed ipsius naturae hanc indicem esse opinabimur, velut a re subjecta quodammodo effluentem, per syllabarum enuntiationem explicantem quod queritur, omnino necesse est vel non esse Deum ingentum, vel non dici, cum nulla sit vox quae talem significationem proprie et separatim in eo praebet. Nam cum nomen ἀγεννησίας, sicut isti asserunt, absque causa esse non significet, sed naturam indicet, in contrarium prorsus eorum sophisma sive cavillum contorquebitur, et inveniatur ab eorum dogmate quod ingentum est in Deo effugere. Cum enim nullum aliud verbum vel nomen ingentum esse Patrem animo representet, et ingenti nomen secundum ipsorum sapientiam aliud quiddam quam non genitum esse significet, ad Sabellium abit et confluit eorum delabens sermo. Omnino enim necesse est ex hac consequentia Patrem cum Filio eundem esse existimari, si geniti et ingenti differentia ex eorum dogmate sublata fuerit. Ita ut duorum alterum, vel quam habent de hoc nomine opinionem retractabunt, utpote quod differentiam utriusque proprietatis non naturam significet, vel in suis decretis permanentes, circa hanc vocem Sabellio adstipulabuntur. Non enim est quomodo hypostascon differentia id quod inconfusum est habeat, si ea quae est geniti cum ingento differentia non distinguatur. Quare si nomen differentiam signat, essentia per appellationem istam

minime significabitur. Alia enim differentiae et alia essentiae ratio. Quod si ad naturam vocis significantiam detorquent, ad haereticorum qui υιόπατορες dicuntur, qui Filium et Patrem, eandem esse personam asserunt, errorem pertrahentur, sermonis perspicuitate quoad personas divinas, subtracta. Quod si dicant nihil prohibere per ἀγεννησίαν, ingeniiti cum genito differentiam significari, et eam quoque vocem essentiam representare, nobis distinguant cognatas nominis significationes, ita ut possint proprie congruere utrique bifariam divisae ingeniiti notioni. Nam differentiae quae est ex nomine declaratio, ambiguitatem non habet, cum oppositae differentiae oratione constituitur, siquidem pro eo quod dicitur, genitus est Filius, et non genitus est Pater, hunc quidem ingeniitum, illum vero genitum dici secundum quamdam verborum denominationem, nos etiam assentimur. Essentiae autem indicatio ex qua intelligentia per hoc verbum declarabitur, non possent dicere.

Sed hoc silentio involvens novus theologus, alias nobis nugas in praecedente scriptione nectens persequitur: *Quia simplex cum sit Deus, ingeniitus dicitur, propterea ἀγεννησία Deus est.* Quid habet commune simplicitatis sermo cum notitia non geniti? Etenim unigenitus et genitus est, et simplex esse non ambigitur. Sed etiam individuus, partibus carens et incompositus. Quid etiam hoc ad id quod quaeritur? neque enim Filius multiformis et compositus, non tamen propterea ingeniitus. Sed, inquit, *quantitatis omnisque magnitudinis expertus est*: haec ita sint. Etenim Filius quantitate definiti non potest nec circumscribi, et quantitatis omnis est expertus, et nihilominus Filius. Sed hoc non est quod in quaestionem cadit; propositum est enim demonstrare qua ingeniiti significatione essentia dignoscitur: ut enim ex hac voce proprietatum differentiae ratio est comprehensa, sic volebant ambiguam esse etiam naturae indicationem ex aliquo eorum quae per eandem hanc appellationem significantur.

At hoc tacitus praeterit. Dicit autem, *Non ex mentis commento ingeniiti vocem de Deo celebrandam esse.* Quae enim sic dicta sunt, inquit, cum vocibus ipsis dissolvi solent. Quid autem eorum quae dicuntur, non simul ac dictum est etiam dissolvitur? Non enim quemadmodum hi qui vasa ex argilla fingunt, vel lateres, secundum semel in ore factam orationis formationem, quae voce proferuntur indissoluta servabimus. Sed simul atque vocis sono prolatus est sermo, etiam quod dictum est, non est; rursus enim in aerem vocis spiritu diffuso nullum dictorum vestigium impressum est in loco in quo vocis facta est diffusio. Ita ut si ex eo sermonem, qui sit per commentationem, figurat quod ejusmodi sermo post prolationem non maneat, sed simul cum loquentis voce evanescat, non etiam effugiet, omnem sermonem nominans commentationem, cum nullus sit sermo in quo ulla post prola-

tionis proσηγορίας ταύτης ἀσήμεντος. Ἄλλος γὰρ τῆς διαφορᾶς καὶ ἕτερος τῆς οὐσίας ὁ λόγος. Εἰ δὲ πρὸς τὴν φύσιν τὴν σημασίαν τῆς φωνῆς καθέλκουσιν, εἰς τὴν τῶν υἱοπατόρων λεγομένων ἀπάτην ἀκολουθῶς ὑποσυρῶσονται, τῆς κατὰ τὰς ὑποστάσεις τρανότητος ὑποσυρσίτης τοῦ λόγου. Εἰ δὲ λέγουσι καλύειν μηδὲν καὶ τὴν πρὸς τὸ γεννητὸν ἀντιδιαστολήν ἐκ τῆς ἀγεννησίας σημαίνεσθαι, καὶ αὐτὴν παριστᾶν τὴν οὐσίαν, διαστειλάτωσαν ἡμῖν τὰς προσφύεις τοῦ ὀνόματος σημασίας, ὥς δύνασθαι κυρίως ἀρμόζειν πρὸς ἑκατέραν διασχισθεῖσαν τοῦ ἀγεννήτου τὴν ἐννοίαν. Ἡ μὲν γὰρ τῆς διαφορᾶς ἐκ τοῦ ὀνόματος δῆλωσις, ἀμφιβολίαν οὐκ ἔχει, τῷ τῆς ἀντιδιαστολῆς λόγῳ συνισταμένη. Ἀντὶ γὰρ τοῦ γεγέννηται ὁ Υἱὸς, καὶ οὐ γεγέννηται ὁ Πατήρ, τὸν μὲν ἀγέννητον, τὸν δὲ γεννητὸν λέγεσθαι κατὰ τινα ῥημάτων παραωνυμίαν, καὶ ἡμεῖς συντιθέμεθα. Ἡ δὲ τῆς οὐσίας δεξις ἐκ ποίας διανοίας διὰ τοῦ πρὸς ῥήματος τοῦτου σαφηνισθῆσεται, εἰπεῖν οὐκ ἂν ἔχοιεν.

Ἀλλὰ τοῦτο σωπῆσας ὁ καινὸς θεολόγος, ἑτέρους ἡμῖν φληνάφους ἐπὶ τῆς προλαβοῦσης λογογραφίας εἰρων διέξεισιν. Ὅτι ἀπλοῦς, φησὶν, ὡς ὁ Θεός, ἀγέννητος λέγεται, διὰ τοῦτο ἀγεννησία ἐστὶν ὁ Θεός. Τί κοινὸν ὁ τῆς ἀπλότητος ἔχει λόγος πρὸς τὴν τοῦ ἀγεννήτου διάνοιαν; Καὶ γὰρ καὶ ὁ Μονογενὴς, καὶ γεννητός ἐστι, καὶ ἀπλοῦς εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλεται. Ἀλλὰ καὶ ἀμέρῃς, φησὶ, καὶ ἀσύνθετος. Τί καὶ τοῦτο πρὸς τὸ ζητούμενον; Οὐδὲ γὰρ ὁ Υἱὸς πολυειδής καὶ συγχείμενος, ἀλλ' ὅμως οὐ διὰ τοῦτο ἀγέννητος. Ἀλλὰ καὶ ποσότητος, φησὶ, καὶ πηλικότητος ἡλλοτριῶται. Ἐστὼ καὶ ταῦτα· καὶ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς ἀπεριόριστος τῷ πηλικῷ καὶ ἄποσος, καὶ ὅμως Υἱός. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον οὐ τοῦτο ἐστὶ· πρόκειται γὰρ ἀποδειχθῆναι κατὰ τινα τοῦ ἀγεννήτου σημασίαν ἢ οὐσία γνωρίζεται· ὥς γὰρ ἐκ τῆς φωνῆς ταύτης ὁ τῆς τῶν ιδιωμάτων διαφορᾶς κατελήφθη λόγος, οὕτως ἡξίου ἀμφίβολον εἶναι καὶ τοῦ εἶναι τὴν ἐνδείξιν, ἐκ τίνος τῶν σημαυνομένων διὰ τῆς αὐτῆς ταύτης προσηγορίας.

Ἀλλὰ τοῦτο μὲν σωπᾷ. Λέγει δὲ, *Μὴ δεῖν κατ' ἐπίνοιαν ἐπισημῆσθαι τῷ Θεῷ τὸ ἀγέννητον.* Τὰ γὰρ οὕτω λελεημένα ταῖς φωναῖς, φησὶ, συνδιαλύεσθαι πέφυκε. Τί δὲ τῶν λεγομένων οὐχ ὁμοῦ τῷ λεγθῆναι καὶ διαλύεται; Οὐ γὰρ ὥσπερ κεραμεύοντες ἢ πλινθεύοντες κατὰ τὴν ἀπαξ γενομένην ἐν τῷ στόματι τοῦ λόγου τύπωσιν, ἀδιάλυτα φυλάξομεν τὰ διὰ τῆς φωνῆς προφερόμενα, ἀλλ' ὁμοῦ τε προενηνέκται διὰ τοῦ ἐθόγγου ὁ λόγος, καὶ τὸ ῥηθὲν οὐκ ἐστὶ. Πάλιν γὰρ πρὸς τὸν αἶρα τοῦ τῆς φωνῆς πνεύματος ἀναχυθέντος, οὐδὲν ἔχνος τῶν εἰρημένων ἐτυπώθη τῷ τόπῳ ἐν ᾧ γέγονε τῆς φωνῆς ἡ ἀνάχυσις. Ὡστε εἰ τούτῳ τὸν κατ' ἐπίνοιαν λόγον χαρακτηρίζει, τῷ μὴ μένειν λόγον, ἀλλὰ τῇ φωνῇ τοῦ φθεγγομένου συναφανίζεσθαι, οὐκ ἂν εἴδοιεν πάντα λόγον ὀνομαζόντων ἐπίνοιαν, μηδεμιᾶς ὑποστάσεως ἐν οὐδενὶ λόγῳ μετὰ τὴν προσφορὰν διαμενούσης. Οὐδὲ γὰρ αὐτὴν τὴν ἀγεννησίαν,

ἣν ἐξαίρει τῆς ἐπινοίας, ἀδιάλυτον καὶ παγίαν ἂν μετὰ τὸ προενεχθῆναι δεῖξαι δυνήσεται, τῆς προενεχθείσης διὰ τοῦ φθόγγου ῥήσεως· ἐκ τοῦ στόματος ἐν τῷ ἀέρι μὴ συμμενουσῆς. Καὶ οὕτω ὁ ἄν τις μάθοι τὸ τῶν εἰρημένων ἀσύστατον· ὅτι καὶ σιωπῶντες τὰς τῆς ψυχῆς ἐννοίας ἀπογραφώμεθα, οὐ τὰ μὲν ὑφ' ἐστῶτα τῶν νοημάτων τὴν διὰ τῶν γραμμάτων σημειώσιν δέξεται, τὸ δὲ ἀσύστατον ἀμοιρήσει τῆς ἐν τοῖς γράμμασι σημειώσεως. Ἐξεστὶ γὰρ πᾶν ὃ τί περ ἂν ἐπὶ νοῦν ἔλθῃ, καὶ ὑφίσταται κατὰ τὴν σύνεσιν, καὶ ὡς ἐτέρως ἔχει, κατ' ἐξουσίαν ἐναποθέσθαι τῷ γράμματι. Ταῦτόν δὲ εἰς φανέρωσιν διανοίας ὁ φθόγγος ἐστὶ τῷ γράμματι· ἐπίσης γὰρ οἱ ἑκατέρων τὸ νοηθὲν ἐξαγγέλλομεν. Πρὸς τί τοῖνυν ὁρῶν μόνῃ συνδιαλύει τῇ φωνῇ τὴν ἐπινοίαν, συνιδεῖν οὐκ ἔχω. Παντὸς γὰρ λόγου τοῦ διὰ τινος ἥχου προφερομένου, τοῦ μὲν πνεύματος τοῦ τὴν φωνὴν διαπορθμεύσαντος πρὸς τὸ συγγενὲς, ἢ μεταχώρησις γίνεται· ὁ δὲ τῶν ῥηθέντων νοῦς διὰ τῆς ἀκοῆς τῷ μνημονικῷ τῆς τοῦ ἀκούοντος ψυχῆς ἐγγράσσεται, εἴτε ἀληθὲς εἴτε διεσφαλμένος τύχοι. Οὐκοῦν ψυχρὰν τῆς ἐπινοίας ὁ λογογράφος ἡμῶν τὴν ἐρμηνείαν ταύτην προτείνεται, τῇ διαλύσει τῆς φωνῆς χαρακτηριστικῶν καὶ ὀριζόμενος. Καὶ τοῦτου χάριν ὁ συνετὸς ἀκροατὴς ἐκείνος, καθὼς φησιν Ἡσαίας, παραγράφεται μὲν τὴν ἀδιανόητον ταύτην τῆς ἐπινοίας φυσιολογίαν, ὅπως διαλυτὴν αὐτὴν καὶ ἀνυπόστατον ἀποδείξας κατὰ τὸν τοῦτου λόγον. Τεχνολογεῖ δὲ περὶ τῆς ἐγκειμένης τῇ λέξει δυνάμεως διὰ τῶν γνωρίμων ὑποδείγματων, τῇ περὶ τῶν δογμάτων θεωρίᾳ προδιδάσκων τὸν λόγον. Πρὸς δὲ ὃ Εὐνόμιος, διὰ τῆς σεμνῆς ταύτης λογογραφίας ἑαυτὸν ἀντεπαίρων, ἀναλεῖν ἐπιχειρεῖ τὰ περὶ τῆς ἐπινοίας διηθρωμένα, τοῦτον τὸν τρόπον.

Ἄμεινον δὲ ἴσως πρὶν διευθῆναι τὰ γεγραμμένα, τὸν σκοπὸν ἐξετάσαι, τί βουλόμενος ἀποφεύγει τὸ κατ' ἐπινοίαν ἐπιλέγεσθαι τῷ Θεῷ τὸ ἀγέννητον. Δόγμα κοινὸν ἐπὶ πάντων τῶν παραδεχόμενων τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας κεκράτηκε, τὸ πᾶσαν ἐν τῷ Χριστῷ τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας δεῖν ἔχειν. Ὡς οὐκ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἐν ἀγαθοῖς γενέσθαι, μὴ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως παρεχομένης τὸ σπουδαζόμενον. Ταύτης δὲ τῆς διανοίας παγίως ταῖς ψυχαῖς τῶν πεπιστευκότων ἐρρηγισμένης, καὶ πάσης τιμῆς τε καὶ λατρείας καὶ δόξης τῷ μονογενεῖ Θεῷ παρὰ πάντων ὡς ἀρχηγῷ τῆς ζωῆς ἀνακειμένης, τῷ ποιούντι τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, καθὼς αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φησὶ, καὶ μηδεμίαν κατὰ πᾶσαν ἀγαθοῦ πράγματος ἐννοίαν ὑπερβολῆς ἐλαττωμένην, οὐκ οἶδα πῶθεν παρακινήθέντες δυσμενέειν καὶ φθόνῳ τῆς τοῦ Κυρίου τιμῆς, καθάπερ ζημίαν ἑαυτοῖς κρίνοντες τὴν γινομένην τῷ μονογενεῖ Θεῷ παρὰ τῶν πεπιστευκότων προσκύνησιν, ἀντεροῦσι ταῖς θείαις τιμαῖς, καὶ πείθειν ἐπιχειροῦσιν, ὡς οὐδὲν τῶν περὶ αὐτοῦ λεγόμενων ἀληθῶς λέγεται. Οὕτως γὰρ Θεὸς καὶ ὀνομάζγ-

tionem permaneat soliditas. Neque enim ipsam ἀγνῶσιν, quam ex commentatione eripit, indissolubilem et fixam post prolatum sermonem ostendere poterit, cum per sonum dictio ex ore prolata in aere non permaneat. Et sic dictorum ejus futilitatem et instabilitatem quis intellexerit, quia etiamsi tacuerimus, tamen animi notiones litteris mandamus, non tamen ea quæ vere subsistunt animi sensa, per litteras significationem accipient, quod autem nequit subsistere, declaratione quæ sit per litteras carebit. Quidquid enim in mentem venerit, sive intelligentia subsistat, sive aliter se habeat, licet pro jure et arbitratu litteris committere. Idem autem est ad declarationem mentis, sonus quod litteræ; ex æquo enim per utraque quod animo et mente conceptum est, enuntiamus. Quid igitur cernens sola cum voce animi notionem dissolvit, non possum intelligere. Omnis enim sermonis qui aliquo sono profertur, spiritus quidem qui vocem transmittit ad id quod sibi cognatum est, sit transmigration; dictorum autem sententia et mens per auditum in audientis memoria imprimitur, sive vera, sive falsa fuerit. Quamobrem iate scriptor nobis hanc commentationis frigidam interpretationem obtendit, dum eam vocis dissolutione figurat et definit. Atque hujus gratia intelligens ille auditor, sicut ait Isaias, incogitabilem hanc ἐπινοίαν, commentationis, physiologiam expungit, vere dissolubilem et quæ consistere omnino non potest, demonstrans secundum ejus sermonem. Artificiali autem de vi in dictione posita disserit, exemplis notis; ac per dogmatum speculationem sermonem producit. Contra quem Eunomius, per hanc venerandam sermonum scriptionem seipsum efferens, quæ de commentatione dilucide sunt explicata, dissolvere conatur ad hunc modum.

Sed præstat fortasse priusquam quæ sunt scripta ad normam exigantur, scopum examinare, quæ mente fugit ingeniti nomen de Deo dici κατ' ἐπινοίαν, id est, ex mentis commentatione. Fides hæc communis in omnibus qui verbum acceperunt pietatis prævaluit, omnem salutis spem in Christo habendam esse. Quod non contingat aliter in bonis esse, id est, æternam felicitatem adipisci, si in Christum fides non præbeat quod expetitur. Cum autem hæc sententia firmiter credentium animis sit defixa, et honos omnis et cultus et gloria unigenito Deo ut vitæ principi sit reposita, qui Patris opera operatur, sicut ipse Dominus in Evangelio dicit*, quique nulla secundum omnem rei bonæ notitiam exsuperantia inferior est Patre, nescio unde commoti infesto odio et invidia honoris Domini tanquam damnnum et detrimentum sibi ipsis judicantes, eam quæ exhibetur unigenito Deo ab his qui crediderunt adorationem, ejus divinis honoribus contradicunt, et persuadere conantur quod nihil eorum quæ de ipso dicuntur, vere di-

* Joan. x, 37.

citur. Neque enim, tametsi Deus quodammodo a Scriptura nominatur, verus est Deus; neque, licet Filius dicatur, veram habet, quæ hac appellatione declaratur, naturam; neque dignitatis, neque nature ipsi cum Patre est aliqua communitas; neque enim fieri posse, ut ei qui genitus est, cum eo qui fecit, par honor secundum dignitatem, vel potentiam, vel naturam adsit. Propterea quod Patri quidem indefinita est vita, atque ex æternitate existentia, Filio vero modo quodam circumscripta est vita, quia nempe principium illud, in quo genitus est, vitæ ejus processum in antea terminet, et ad Patris æternitatem simul extendi prohibeat; ita ut etiam huic vita imperfecta nec integra fuisse existimetur. Et Patrem non semper fuisse quod nunc est et dicitur, sed alter cum prius esset, postea deliberasse ut Pater fieret, imo vero non ut fieret, sed ut vocaretur. Neque enim Filii Pater secundum veritatem nominatus est, sed creature nomen in Filii appellationem suppositum est. Omnino enim aiunt, quod posterius est ab antiquiore, et quod definitum est ab æterno, quod secundum voluntatem ejus qui fecit genitum est, ab ipso qui fecit et potestate, et dignitate, et natura præcipuoque jure temporis, omnibusque aliis honoris prerogativis necessario superari. A quo autem quod perfectum est in diviniore opinione abest, quo quis modo hoc veri Dei honoribus jure ac merito excoluerit? Sic ex his ab ipsis præstruitur, Filium quidem imperfectum potestate, destitutum vitæ perfectione, potenti subjectum, nihil a seipso facientem, præterquam si quid sancitur dominantis imperio; hunc in nullo esse honore Deo decoro et existimatione Deo digna credere, sed Deum quidem nominare, omni tamen magnifica notione vacuum nomen circumferre. Atque ad hæc sic dicta, sine rationum momentis et amplexibus ad iram quodammodo exacuit, et auditorem peregrinæ et insolitæ rei novitate horrere facit. Quis enim improbum consiliarium acceperit, nude et imparate eversionem majestatis Christi consulentem? propterea illecebris et lenociniis quibusdam persuasibilibus et fallaciis improbas orationis insidias circumtegentes, externis ac profanis commentationibus dementes auditores maligne decipiunt et ludificantur. Aliis enim præstruetis quibus sponte ad hæc pertrahi possit audientium intelligentia, conclusionem catastrophes, sive extremum fabulæ actum auditori relinquunt.

Nam cum dixerunt non esse eundem essentia unigenitum Deum cum vero Patre, et hoc captiose et fallaciter concluderunt, per ingeniti cum genito oppositionem: quod ex hoc sequitur tacentes conficiunt, ultro per consequentiæ rationem impietate prævalente. Et quemadmodum veneficus letale venenum sumptu facile facit ei quem insidiosè vult necare, melle exitium edulcans: atque hic quidem solum dedit; illud autem in visceribus mistum, etianisi nihil aliud agat veneficus, necem operatur et interitum: quiddam simile ab his conficitur; festivis enim argutiarum et captionum invitamentis

A ταί πως ὑπὸ τῆς Γραφῆς, ἀληθινός ἐστι Θεός· οὗτε Υἱὸς λεγόμενος, ἐπαληθεύουσιν ἔχει τῇ προσηγορίᾳ τὴν φύσιν, οὗτε ἀξίας, οὗτε φύσεως αὐτῷ πρὸς τὸν Πατέρα ἐστὶ τις κοινωνία. Μηδὲ γὰρ εἶναι δυνατόν τῷ γεγεννημένῳ, πρὸς τὸν ποιήσαντα, τὸ κατὰ τὴν ἀξίαν, ἢ τὴν δύναμιν, ἢ τὴν φύσιν ὑπάρχειν ὁμότιμον. Διότι τῷ μὲν, ἀόριστος ἡ ζωὴ, καὶ ἐξ αἰδίου ἡ ὑπαρξίς· τῷ δὲ Υἱῷ, τρόπον τινὰ περιγράφεται ἡ ζωὴ, τῆς ἀρχῆς καθ' ἣν γέγονε περατούσης ἐπὶ τὸ ἄνω τῆς ζωῆς τὴν πρόδον, καὶ τῇ τοῦ Πατρὸς αἰδιότητι συμπαρατείνεσθαι κωλυούσης· ὥστε καὶ τοῦτω τὴν ζωὴν ἑλλιπῇ νομίζεσθαι· καὶ τὸν Πατέρα μὴ δεῖ εἶναι ὅπερ νῦν ἐστὶ τε καὶ λέγεται. ἄλλ' ἑτέρον ἐστὶ πρότερον ὄντα, μετὰ ταῦτα βουλευσασθαι γενέσθαι Πατέρα, μᾶλλον δὲ, οὐχὶ δὲ γενέσθαι, ἀλλὰ κληθῆναι. Μηδὲ γὰρ Υἱοῦ κατὰ ἀλήθειαν ὀνομασθῆναι Πατέρα, ἀλλὰ κτίσματος εἰς Υἱοῦ κλήσιν ὑποβληθέντος. Πάντως δὲ, καί, τὸ μεταγενέστερον, τοῦ προεσυτέρου, καὶ τὸ ὠρισμένον τοῦ αἰδίου, καὶ τὸ κατὰ βούλησιν τοῦ πεποιηκότος γεγεννημένον, αὐτὸν τοῦ πεποιηκότος δυνάμει τε καὶ ἀξίᾳ, καὶ φύσει, καὶ τοῖς ἐκ χρόνου πρεσβείοις, καὶ ἅπασιν τοῖς τιμίαις ἐξ ἀνάγκης ἡλάνθωνται. Οὐ δὲ τὸ τέλειον ἐν ταῖς θειοτέrais τῶν ὑπολήψεων ἀπέσσι, πῶς ἂν τις τοῦτο ταῖς τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ τιμαῖς εὐλόγως ἀποσιμῶνεν; Ὡς ἐκ τούτου κατασκευάζεσθαι παρ' αὐτῶν τὸν ἀτελεῖ μὲν κατὰ τὴν δύναμιν, ἑλλιπῇ δὲ κατὰ τὴν τῆς ζωῆς τελειότητα, ὑποχείριον δὲ τῷ δυναστεύοντι, ποιοῦντα δὲ μηδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ, πλὴν εἰ τι νομοθετεῖται τῷ τοῦ κρατοῦντος προστάγματι· τοῦτον ἐν μηδεμίᾳ θεοπροπείᾳ τιμῇ τε καὶ ὑπολήψει πιστεύειν εἶναι· ἀλλὰ Θεὸν μὲν ὀνομάζειν, κενὸν δὲ πάσης μεγαλοπρεποῦς ἐννοίας περιφέρειν τὸ ὄνομα. Καὶ ἐπὶ ταῦτα οὕτω λεγόμενα δίχα τῆς τῶν λογισμῶν περιβολῆς παροξύνει πως εἰς ὀργὴν, καὶ φρίττειν ποιεῖ τῷ ξενισμῷ τὸν ἀκούοντα. Τίς γὰρ δέχεται πονηρὸν σύμβουλον, γυμνῶς καὶ ἀκατασκευῶς τὴν καθάραισιν τῆς μεγαλειότητος τοῦ Χριστοῦ συμβουλευόντα; Διὰ τοῦτο παραγωγαῖς τισι πιθαναῖς καὶ ἀπάταις τὴν πονηρὰν ταύτην ἐνέδραν τοῦ λόγου περιχαλύψαντες, καὶ ἐξουθεν ἐπινοίας τοὺς ἀνοήτους τῶν ἀκρατῶν παρακροῦνται. Τὰ γὰρ ἄλλα κατασκευάσαντες δι' ὧν ἂν ἡ δυνατόν αὐτομάτως ἐπὶ ταῦτα κατασυρῆναι τὴν τῶν ἀκούοντων διάνοιαν, τῷ ἀκροατῇ τὸ πέρας τῆς καταστροφῆς καταλείπουσιν.

D Εἰπόντες γὰρ μὴ εἶναι ταῦτο κατὰ τὴν οὐσίαν τὸν μονογενῆ Θεὸν τῷ ἀληθεῖ Πατρὶ, καὶ τοῦτο σοφιστικῶς συμπεράναντες διὰ τῆς τοῦ ἀγεννήτου πρὸς τὸ γεννητὸν ἀντιθέσεως, τὸ ἀπὸ τούτου σιωπῶντες ἐργάζονται, αὐτομάτως διὰ τοῦ ἀκολουθοῦ τῆς ἀσεβείας κρατυνομένης. Καὶ ὥσπερ τὸ δηλητήριο δὲ φαρμακεὺς εὐπαράδεκτον ποιεῖ τῷ ἐπιβουλομένῳ, μέλιτι καταγλυκάνας τὸν ἐλεθρόν· καὶ ὁ μὲν ἔδωκε μόνον τὸ δὲ ἐγκαταμιγνῆναι τοῖς σπλάγχνοις, οὐδὲν ἐτι πραγματευομένου τοῦ φαρμακείου, τὴν φθορὰν κατεργάζεται· ὁμοίον τι καὶ παρὰ τούτων γίνεται. Ταῖς γὰρ κομψείαις τῶν σοφισμάτων τὸ φθοροποιὸν δόγμα οἷον

τινι μέλιτι καταχρώσαντες, ἐπειδὴν ἐγγίωσι τὴν ἀπάτην τῇ ψυχῇ τοῦ ἀκούοντος, τὴν περὶ τοῦ μὴ εἶναι θεὸν ἀληθινὸν τὸν Μονογενῆ Θεόν· τὰ ἄλλα πάντα τοῦτῃ καὶ σιωπῶντες συγκρατεργάζαντο. Τῷ γὰρ πεισθῆναι μὴ ἀληθῶς εἶναι θεὸν ἐπακολουθεῖ τὸ μὴδὲ ἄλλο τι τῶν θεοπροπιῶν περὶ αὐτοῦ λεγομένων ἐν ἀληθείᾳ λέγεσθαι. Εἰ γὰρ οὔτε Υἱὸς, οὔτε Θεὸς ἐξ ἀληθείας, ἀλλ' ἐκ καταχρήσεως τούτων ἑκάτερον, πάντως ὅτι καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων, οἷς παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ὀνομάζεται, τῆς ἀληθείας κεχώρισται. Οὐ γὰρ ὅτ' τὸ μὲν ἀληθῶς ἐπ' αὐτοῦ ῥηθῆσεται, τὸ δὲ ἀμοιρήσει τῆς ἀληθείας. Ἀλλὰ πάντως ἀλλήλους ἀκολουθήσει πάντα· ὥστε εἰ μὲν ἀληθῶς εἴη Θεός, καὶ κριτὴν, καὶ βασιλέα, καὶ τὰ καθ' ἑκάστον τῶν λεγομένων εἶναι ὡς λέγεται. Εἰ δὲ ἡ θεότης ψευδοίτο, μὴδὲ ἄλλο τι τῶν περὶ αὐτοῦ ἀληθῶς εἴη, πεισθέντων τοίνυν τῶν ἡπατημένων τῷ ψευδῶν μῶνον ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς εἶναι τὴν τῆς θεότητος κλησιν· τὸ μὴδὲ λατρεῖν, μὴδὲ σέβειν, μὴδὲ ὅλως τὴν Θεῷ χρεωστούμενην ἀπονέμειν τιμὴν, συγκρατεσκέασται. Ἰνα τοίνυν ἐνεργῆς αὐτοῖς ἡ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιχειρήσις γένηται, ταύτην εὗροντο τῆς βλασφημίας τὴν μέθοδον. Συμβουλευούσι μὴ δεῖν τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις ὀνόμασι κοινωρίαν ἐπισκοπεῖν, δι' ὧν τὸ ὁμοτίμον τῆς ἀξίας τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα διασημαίνεται, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ ἀγεννήτου πρὸς τὸν γεννητὸν ἀντιθέσεως τὸ παρῆλλαγμένον τῆς φύσεως συλλογίζεσθαι· τοῦτο γὰρ εἶναι τὴν θέλαν φύσιν, ὅπερ σημαίνει τὸ τῆς ἀγεννησίας ὄνομα. Εἰτα πάντων τῶν ἀνθρώπων τὸν γε νοῦν ἔχοντων ἀμύχανον εἶναι λογισμένον δυνάμει τινὶ ῥημάτων τὴν ἀφραστον φύσιν ἐξαγγελλθῆναι, οὔτε τῆς γνώσεως ἡμῶν τοσοῦτον ἐκτεινομένης, ὡς εἰς τὰ ὑπερπέπαινα τῶν γινωσκόμενων φθάνει, οὔτε τῆς τῶν λόγων ὑπηρεσίας τοσαύτην δύναμιν ἐν ἡμῖν κεκληρωμένης, ὡς ἱκανὴν εἶναι τὸ νοηθῆν ἐξαγγελλοί, εἴπερ τι ὅλως ὑψηλὸν τε καὶ θεῖον ἐπὶ νοῦν ἔλθοι. Πάλιν οἱ σοφοὶ οὗτοι πολλὴν ἀβελτηρίαν καὶ τῆς λογικῆς ἐπιστήμης ἀπειρίαν τῶν πολλῶν καταφριζόμενοι, αὐτοὶ τε εἰδέναι διαβέβαιονταί ταύτην, καὶ οἷς ἂν ἐθέλωσι δύνασθαι τὴν περὶ τούτων ἐμποιοῦσαι γνῶσιν, καὶ διὰ τοῦτο λέγουσι μὴδὲν ἕτερον εἶναι τὴν θέλαν φύσιν, πλην τὴν ἀγεννησίαν αὐτὴν· καὶ ταύτην κυριωτέτην καὶ ἀνωτάτην καὶ ἀνωτάτω προσπαρορῶντες, ἅπαν τὸ μεγαλεῖον τῆς θεότητος τῇ φωνῇ ταύτῃ ἐγκατακλείουσιν· ὡς ἐκ τούτου κατασκευάζεσθαι· εἰ ἡ ἀγεννησία τὸ κυριώτατον τῆς οὐσίας ἐστὶ, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν θεοπροπιῶν ὀνομάτων ταύτῃ συνήρηται, ἡ θεότης, ἡ δύναμις, ἡ ἀφθαρσία, καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Εἰ οὖν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἡ ἀγεννησία ἐστὶ, πάντως εἰ τοῦτο μὴ λέγεται, οὐδὲ ἐκεῖνα ἐστίν. Ὡς γὰρ τὸ λογικόν, καὶ τὸ γελαστικόν, καὶ τὸ ἐπιστήμη δεικτικόν, ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου ἐστίν· εἰ δὲ τι μὴ ἐστὶν ἀνθρώπου, οὐδὲ ἐν τοῖς ἰδιώμασι πάντως ἔσται τῆς φύσεως, οὕτως εἴπερ ἀγεννησία ἐστὶν ἡ ἀληθινὴ θεότης, ᾧ τὸ ὄνομα τοῦτο μὴ πρόσ-ἐστιν, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν τὴν θεότητα χαρακτηρίζοντων τοῦτῃ πάντως ἐφευρεθήσεται. Τῆς οὖν ἀγεννησίας περὶ τὸν Υἱὸν μὴ λεγομένης, τὸ μὴδὲ τὰ λοιπὰ πάντα τῶν ὑψηλῶν τε καὶ θεοπροπιῶν ὀνομάτων, ἐπ' αὐτοῦ

A dogma mortiferum, velut melle quodam illitum, cum in audientis animum ad fallendum infuderint, nempe Unigenitum Deum non esse verum Deum: per hoc alia omnia taciti conficiunt. Nam cum semel persuasi fuerint, non vere Deum esse, hinc consequitur, neque aliud quidquam eorum quæ de ipso Deo decore dicuntur, in veritate dici. Si enim neque Filius, neque Deus ex veritate, sed ex abusu horum utrumque, omnino reliqua nomina, quibus a divina Scriptura nominatur, a veritate separata sunt. Non sane illud quidem in eo vere dicitur, hoc autem veritate carebit, sed plane omnia sese consequuntur. Quare Deus si hic vere fuerit, et iudicem, et regem, et quæ de ipso singula dicuntur, sicut dicuntur, esse necessarium est. Quod si deitas falso de eo affirmaretur, neque aliud quidquam eorum quæ de ipso dicuntur, vere enuntiaretur. Persuasus igitur illis qui decepti fuerunt, et in fraudem inducti, in Unigenito deitatis appellationem falsinominem esse, continuo neque eum colendum esse, et pie adorandum, neque ei debitum Deo honorem tribuendum esse, simul præstructum est: ut igitur efficax esset contra Salvatorem conatus et aggressio, hanc viam et rationem excogitarunt: Non oportere consulunt, quæ est in nominibus communionem considerare, quibus par honor dignitatis Filii cum Patre significatur; sed ex ingeniti cum genito oppositione, naturæ differentiam et discrimen ratiocinatione colligere: hoc enim esse divinam naturam quod nomen ἀγεννησίας significat. Deinde cum omnes homines mente præditi fieri non posse existiment, ut ulla verborum potestate ineffabilis natura enuntiaretur, cum etiam neque nostra cognitio tantum extendatur, ut ad illa quæ superant omnia quæ cognoscuntur, pervenire possit, neque sermonum ministerium tantam in nobis potestatem sortitum est, ut satis esse queat ad id quod mente concipitur effarendum, siquidem penitus quiddam excelsum et divinum in mentem venerit. Rursus isti sapientes magnæ inertiae et disceptatricis scientiæ imperitiæ multos accusantes, ipsi se hanc scire confirmant, et quibus velint profitentur se posse de his cognitionem inserere. Alique ideo dicunt nihil aliud esse divinam naturam quam ipsam ἀγεννησίαν, et hanc principalissimam et supremam, et in summo gradu prædicantes, quidquid magnificum est et eximium de deitate hac voce includunt: ita ut ex hoc conficiatur: si ἀγεννησία est, id quod principalissimum est essentiae, et reliqua omnia quæ Deo conveniunt, hac comprehensa sunt et annexa, deitas, potestas, incorruptibilitas, et alia omnia. Si igitur hæc et huiusmodi est ἀγεννησία, omnino si hoc non dicitur, neque sunt illa: ut enim rationale et risibile, et scientiæ capax proprium est hominis: quod si amplius neque est homo, neque in proprietatibus naturæ erit: haud secus si ἀγεννησία est vera deitas, cui hoc nomen non competit, neque aliud quidquam eorum quæ deitatem expriment, in hoc omnino invenietur. Si ergo ἀγεννησία de Filio non dicitur,

neque reliqua excelsa et Deo decora nomina in eo proprie dici praestructum est; hoc igitur esse divinorum mysteriorum comprehensionem definiunt, nempe Filii deitatem sperni, palam fere et in propatulo exclamantes omni auditum praebenti, quod Licet tibi secundum cognitionem perfecto esse, non credenti Unigenito Deo, quod ipse vere est Deus, neque Filium honore afficienti et colenti, sicut Pater honoratur et colitur, non Filium sed creaturam natura existimanti; non Dominum, non herum, sed servum et subjectum. Ad hoc enim spectat consilii eorum finis, tametsi verbis aliis blasphemia contegitur.

Propterea varie in priore scriptione tripudians argutiarum versutis et varia ingenitum arte tractans, deceptorum surripit intelligentiam, in quibus dicit: *Quare si neque ex commentatione, neque privatione, neque in parte; est enim partis exors; sine individuus, neque in ipso est alterum, unus enim et solus ingenitus: ipse igitur ingenita erit essentia.* Cum igitur doctor noster perspexisset damnum quod ex necessitate consequitur et maligne succussis ac deceptis inferitur, quod ipsius est in Dominum confessionis transgressio, nempe assensio hujus propositionis ipsum non esse vere Deum, ad quod verborum horum consecutio contorquet dogma; propterea hoc quidem ut partem non in Deo dici tamen agnitionem non contradicit, simplexque et quantitatis magnitudinisque expert et incompositum etiam ipse Deum conflens, hoc autem neque secundum commentationem oportere in ipso hanc cognominationem dici, et contradicit et demonstrat: quibus non immanens neque acquiescens iste scriptitator, rursus nobis suam sapientiam in secundo sermone ex adverso objicit, his quae de opinione, id est, commentatione dicta fuerunt repugnans.

Sed tempus opportunum fuerit reliquum, quod ad hoc pertinet astruentionis ipsis in memoriam revocare, tantum hoc solum subdentes: Non est in humana natura facultas, ad exactam cognitionem essentiae Dei: fortasse autem hoc in sola humana potentia affirmare parum est; verum etiam incorpoream naturam inferiorem si quis dixerit, quam ut possit capere et complecti cognitione infinitam naturam, neque omnino aberrabit, ut licet exemplis familiaribus animo percipere. Quod cum multa sint etiam differentia quae per carnem vitam sortita sunt animalia, quaedam quidem volatilia, quaedam vero terrestria, quodque nubes superat alarum virtute, et quod cavis insidet, et in latibulis latitat: si quidem inter se comparentur, non parum distare videbitur aerium a terrestri. Si vero cum sideribus, et non errante orbe fiat comparatio, nihil minus a caelo discretum esse quod in sublimi per volatum fertur, ab animalibus terrestribus putabitur. Sic angelorum potestas eum nostra collata multo plus praecellere videtur, quod nullo sensu inturbata nuda et revelata cognitrice potestate

A κυρίως λέγεσθαι κατεσκευάσθη· τοῦτο οὖν εἶναι τὴν κατάληψιν τῶν θείων μυστηρίων ὀρίζονται, τὸ ἀθετεῖσθαι τοῦ Ἰησοῦ τὴν θεότητα, μονοῦ φανερώς ἐμθεῶντες παντὶ τῷ τὴν ἀκοὴν ὑπέχοντι, ὅτι τοι ἐξεστὶ τελείῳ κατὰ τὴν γνῶσιν εἶναι, μὴ πιστεύοντι τῷ Μονογενεῖ Θεῷ, ὅτι ἐστὶ Θεὸς ἀληθῶς· μὴ τιμῶντι τὸν Ἰῶν, καθὼς τιμᾶται ὁ Πατήρ, μὴ Ἰῶν, ἀλλὰ κτίσμα κατὰ τὴν φύσιν εἶναι νομίζοντι· μὴ Κύριον, μὴ δεσπότην, ἀλλὰ δούλον καὶ ὑποχείριον. Πρὸς τοῦτο γὰρ βλέπει τὸ πέρας τῆς συμβουλῆς, καὶ ἐτέροις ῥήμασιν ἢ βλασφημία περικαλύπτεται.

Διὰ ταῦτα ποικίλως κατὰ τὴν προτέραν λογογραφίαν ἐμπυρρίχζων τῇ τῶν σοφισμάτων στροφῇ, καὶ διαφόρως τεχνολογῶν τὸ ἀγέννητον, ἐκκλέπτει τὴν διάνοιαν τῶν ἐξαπατήτων, ἐν οἷς φησιν· *Ὁδοῦν εἰ μήτε κατ' ἐπίνοιαν, μήτε κατὰ στέρησιν, μήτε ἐν μέρει· ἀμερὲς γάρ· μήτε ἐν αὐτῷ ἔστιν ἕτερον, εἰς γὰρ καὶ ὁ μόνος ἀγέννητος· αὐτὸς ἂν εἴη οὐσία ἀγέννητος.* Συνιδὼν τοίνυν ὁ διδάσκαλος ἡμῶν τὴν ἐκ τῆς ἀνάγκης ἐγγινόμενῃ τοῖς παρακρουσθεῖσι ζημίαν, ὅτι αὐτῆς ἐστὶ τῆς εἰς τὸν Κύριον ὁμολογίας παράβασις ἢ περὶ τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν ἀληθῶς Θεὸν συγκατάθεσις· εἰς ὑπερ ἢ τῶν ῥημάτων τούτων ἀκολουθία καταστρέφει τὸ δόγμα. Διὰ τοῦτο τὸ μὲν ὡς μέρος μὴ ἐπιλέγεσθαι τῷ Θεῷ τὴν ἀγεννησίαν οὐκ ἀντιλέγει, ἀπλοῦν τε καὶ ἀπосον καὶ ἀμέγεθες καὶ ἀσύνηθον καὶ αὐτὸς συνομολογῶν εἶναι τὸ Θεῶν, τὸ δὲ κατ' ἐπίνοιαν μὴ δεῖν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐπινουμίαν λέγεσθαι ταύτην, καὶ ἀντιλέγει καὶ ἀποδείκνυσιν· οἷς οὐκ ἐμμένον ὁ λογογράφος, πάλιν ἡμῖν τὴν παρ' αὐτοῦ σοφίαν ἀντικαθίστησιν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν λόγων, τοῖς περὶ τῆς ἐπινοίας ῥηθεῖσιν ἀντιμαχόμενος.

Καιρὸς δ' ἂν εἴη λοιπὸν καὶ αὐτοῖς μνησθῆναι τῆς εἰς τοῦτο κατασκευῆς, τοσοῦτον ὑπειπόντας μόνον· *Οὐκ ἔστιν ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει δύναμις εἰς ἀκριβῆ κατανόησιν Θεοῦ οὐσία· τάχα δὲ μικρόν ἐστιν ἐπὶ μόνῃς ἀποφύνασθαι τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσώματον κτίσιν ἐλάττωνα τις εἰπὼν, ἢ ὥστε χωρῆσαι καὶ περιλαβεῖν τῇ γνῶσει τὴν ἀόριστον φύσιν, οὐ τοῦ πάντος ἀμαρτήσεται, οἷον ἔστιν ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὑποδείγματων ὑπονοῆσαι.* Ὅτι πολλῶν ὄντων καὶ διαφορῶν τῶν διὰ σαρκὸς τὴν ζωὴν εἰληχότων, τῶν μὲν πτηνῶν, τῶν δὲ χερσαίων, τὸ τε ὑπερνεφὲς ἐν τῇ τῶν πτερῶν δυνάμει γενόμενον, καὶ τὸ τοῖς κολοῖς καθιδρυμένον καὶ ἐμφωλεῖον. Εἰ μὲν πρὸς ἄλληλα κρῖνονται, οὐκ ὀλίγον ἂν ἀφαστᾶναι δόξῃ τοῦ χερσαίου τὸ ἐναέριον· εἰ δὲ πρὸς τὰ ἄστρα, καὶ τὴν ἀπλανῆ σφαῖραν ἢ σύγκρισις εἴη, οὐδὲν ἑλάττω κεχωρῆσθαι τοῦ οὐρανοῦ τὸ μετεωροποροῦν διὰ πτήσεως τῶν περὶ γῆν νομισθῆσθαι ζῶων. Οὕτως καὶ ἡ τῶν ἀγγέλων δύναμις, τῷ μὲν ἡμετέρῳ συγκρινόμενῃ, πάμπλου προέχειν δοκεῖ, ὅτι οἰδεμῆς αἰσθήσεως ἐνοχλοῦσης, γυμνῇ τε καὶ ἀπαρκαλύπτῃ τῇ γνωστικῇ δυνάμει τῶν ὑψηλῶν

ἐπορεύεται. Εἰ δὲ πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ ὄντως ὄντος A καὶ ἡ ἐκείνων κατάληψις ἐξετάζοιτο, τάχα ὁ τολμή-
 σας εἰπεῖν μὴ πόρῳ τῆς ἡμετέρας βραχύτης καὶ
 τὴν ἐκείνων δύναμιν ἀφροσύνη τῆς θείας κατανοή-
 σεως, οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος ἀποτολμήσει. Πολλὴ γὰρ
 τὸ μέσον καὶ ἀδιεξήτητον, ὃ πρὸς τὴν κτιστὴν οὐ-
 σίαν ἡ ἀκτιστος φύσις διατείνεται· αὐτὴ πεπερά-
 τωται, ἐκείνη πέρασ οὐκ ἔχει· αὐτὴ τοῖς ἰδίοις μέτροις
 κατὰ τὸ ἀρέσαν τῇ σοφίᾳ τοῦ πεποιηκότος ἐμπερι-
 εἴληπται· τῆς δὲ μέτρον ἡ ἀπειρία. Αὐτὴ διαστημα-
 τικῇ τινι παρατάσει συμπαρεκτείνεται, καὶ χρόνῳ
 καὶ τόπῳ περιεργωμένη· ἐκείνη ὑπερεκτείνεται πᾶσαν
 διαστήματος ἐνοσίαν· καθόπερ ἂν τις ἐπιβάλλῃ τὸν
 νοῦν, κατ' ἐκεῖνο τὴν πολυπραγμοσύνην ἐκφεύγουσα.
 Ἐν ταύτῃ τῇ ζωῇ καὶ ἀρχὴν τοῖς οὖσι καὶ τέλος
 ἔστιν ἐπινοῦσαι· ἡ δὲ ὑπὲρ τὴν κτίσιν μακαριότης B
 οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος προσέταται, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ ἐν
 ἐκατέρῳ σημαίνον· περὶ οὗ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσα,
 καὶ ἐφ' αὐτῆς βεβηκυῖα, οὐ διαστηματικῶς ἐκ τινος
 εἰς τι τῇ ζωῇ διοδεύουσα. Οὔτε γὰρ μετουσίᾳ ζωῆς
 ἑτέρας ἐν τῷ ζῆν γίνεται, ὡς ἀκολουθοῦν εἶναι καὶ
 πέρασ καὶ ἀρχὴν μετουσίᾳ νοεῖσθαι. Ἄλλ' αὐτὸ ὅπερ
 ἐστὶ, ζωὴ ἐστὶν ἐν αὐτῷ ἐνεργουμένη, οὔτε μείζων
 οὔτε ἐλάττω ἐκ προσθήκης ἢ ὑφαιρέσεως γινόμενη.
 Ἡ μὲν γὰρ εἰς τὸ μείζον ἐπαύξεισιν, ἐν τῷ ἀείρῳ
 χώρῳ οὐκ ἔχει. Τῆς δὲ κατὰ τὴν ἐλάττωσιν ἐπινοίας,
 τὸ κατὰ φύσιν ἀπαθὲς ἀνεπίδεκτον. Ὅπερ δὲ τὸν
 οὐρανὸν ὁμοῦ, καὶ τρόπον τινὰ διὰ τῶν ὁρατικῶν
 αἰσθητηρίων τοῦ κατὰ τὸ ὕψος ἐφαπτομένου κάλλους,
 εἶναι μὲν τὸ φαινόμενον οὐκ ἀμφιβάλλομεν· τὸ δὲ τί
 ἐστὶν ἐρωτηθέντες διερμηνεύσαι τῷ λόγῳ τὴν φύσιν
 οὐκ ἔχομεν· θαυμάζομεν δὲ μόνον τὴν ἐγκύκλιον τοῦ
 παντὸς ὁρῶντες περιφορᾶν, καὶ τῶν πλανήτων τὴν
 ἐναρμόνιον ἐπὶ τὸ ἔμπαιον κίνησιν, κύκλον τέ τινα
 τὸν λεγόμενον ζωοφόρον, κατὰ τὸ λοξὸν ἐγκυχαρχμέ-
 νον τῷ πόλῳ, ὃ τὴν κίνησιν τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον
 εἰλουμένων παρατηροῦσιν οἱ ταῦτα σοφοί· φωστή-
 ρων τε διαφορὰς κατὰ τε τὰ μεγέθη καὶ τὰς αὐγὰς
 διόττης, ἐπιτολάς τε καὶ δύσεις κατὰ τὴν ἐγκύκλιον
 τοῦ ἔτους περίοδον ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀεὶ καιρῶν γινο-
 μένας ἀπαράβατως· συνόδους τε τῶν πλανωμένων, καὶ
 ὑποδρομὰς τῶν ὑποδεθκότων, καὶ ἐκλείψεις τῶν
 ὑπερκειμένων, καὶ γῆς ἀποσκιάσεις, καὶ ἀποκατα-
 στάσεις τῶν ἐκλείποντων, τὴν τε πολυειδή τῆς σελή-
 νης ἀλλοίωσιν, καὶ τοῦ ἡλίου τὴν ἐπὶ τοῦ μέσου τῶν
 πόλων κίνησιν, ὡς ἀνάπλεως ὦν τὸν ἰδίον, φωτὸς
 καὶ ταῖς ἀκτίσιν ἐν κύκλῳ καταστροφῆς, πάντα τε τῇ
 φωτιστικῇ δυνάμει περιπτυσσόμενος, ἐστὶν ὅτε καὶ
 αὐτὸς ἐκλείπει τοῦ σεληναίου σώματος, ὡς φασιν,
 ἐπιπροσθούτος. Καὶ ὡς κατὰ τὸ βούλημα τοῦ δια-
 τάξαντος ἀεὶ τὸν ἰδίον δρόμον ἀνύον, περιπορεύεται
 διὰ τῆς τεταγμένης προόδου καὶ ὑποβάσεως, τὰς τέσ-
 σαρὰς τοῦ ἔτους ὥρας ἐν αὐταῖς ἀνελίσσων. Ταῦτα
 ὁρῶντες, εἶναι μὲν τὰ φαινόμενα δι' ὧν ὁρῶμεν οὐκ
 ἀμφιβάλλομεν· οὐσίαν δὲ λόγῳ ἐκάστου τοσούτου
 τῶν ὄντων ἀπέχον· κατανοῆσαι, ὅσον εἰ μὴδὲ τὴν
 ἀρχὴν τῇ αἰσθήσει τὸ φανὲν ἐγνωρίσαμεν. Οὕτω καὶ
 τὸν ποιητὴν τοῦ κόσμου, ὅτι μὲν ἐστὶν οὐρανὸν, τὸν
 δὲ τῆς οὐσίας λόγον ἀγνωστὸν οὐκ ἀγνούμεθα.

A quæ sunt excelsa et summa expetit. Quod si cum
 majestate ejus qui vere est, illorum comprehensio
 examinetur, fortasse qui ausus fuerit dicere non
 longe a nostra brevitate illorum vim a divina
 cognitione distare, non absque probabili ratione
 audeat. Multum enim quod intermedium est et im-
 pervium, quo ad creatam naturam increata natura
 præmunta est et obvallata: ipsa finita est et ter-
 minata, illa vero terminum non habet; hæc suis
 mensuris, sicut ejus qui fecit sapientiæ placuit,
 circumprehensa est, illius vero mensura infinitas
 ipsa; hæc intervallari quadam extensione prolen-
 ditur, temporeque et loco coercita, illa omnem inter-
 valli notionem superat. Ad quod quis mentem immi-
 serit, secundum illud curiositatem effugiens: in hac
 vita et principium eorum quæ sunt, et finem licet
 intelligere: hæc supra creaturam beatitudo, neque
 principium, neque finem appetit, sed supra id est
 quod in utroque significatur, semper eodem modo
 sese habens, et in seipsa ingressa, non per interval-
 lum ex aliquo ad aliquid in vita iter faciens: non
 enim vitæ alterius participatione vivendo gignitur,
 ita ut consequens sit, et terminum, et principium
 participationis mente et intelligentia completi. Sed
 ipsum quod est, vita est in ipso operans, quæ ne-
 que major neque minor ex accessione vel sub-
 stractione fit. Nam quod in majus fit incrementum,
 in infinito locum non habet. Quod enim secundum
 naturam impatibile est, notionis quæ sit secundum
 decrementum, non est capax. Quemadmodum autem
 cælum intuentes, et quodammodo per visoria in-
 strumenta pulchritudinem quæ in sublimi est, atin-
 gentes, esse quidem quod apparet non ambigimus,
 quid autem sit interrogati definire oratione non
 possumus; sed solum circulem ambitum universi
 contemplantes admiramur. Atque planetarum con-
 cordem et concinnum motum in contrarium: circuli-
 lumque quemdam, qui Zodiacus dicitur, in obli-
 quum polo insculptum, in quo motionem eorum,
 quæ in contrarium voluntur, observant harum rerum
 docti et sapientes. Luminarium autem differen-
 tias secundum magnitudines et ipsorum proprietates,
 ortusque et occasus, secundum circulem anni
 circuitum in iisdem semper temporibus factas sine
 errore ullo et evagatione, coitusque errantium et
 subcursus subeuntium, et defectus supereminentium,
 et terræ obumbrationes et revolutiones deficientium,
 multiformemque lunæ mutationem, solisque in me-
 dio polorum motum, ut propria luce plenus
 est, suisque radiis in circulo coronatus omnia
 sua illustrante potestate complectens, interdum
 etiam ipse deficit, lunari corpore, ut aiunt,
 occursante et obumbrante. Atque ut pro voluntate
 ordinantis semper suum cursum conficiens, circuit
 et obambulat per sibi constitutum progressum et
 ordinatum locum, quatuor anni diversa tempora in
 seipsis convolvens, hæc suspicientes quæ apparent,
 esse quidem per ea quæ cernimus non dubitamus,
 sed rationum essentiam cujusque eorum quæ sunt,

tantum abest ut intelligamus, quantum si neque principium sensu quod apparuit cognovissemus : sic et mundi factorem quod certe sit novimus, essentiae autem rationem sive definitionem nos ignorare non negamus.

Qui autem hæc se scire jactant, prius de his quæ inferioris sunt naturæ dicant, quid esse putent cœleste corpus? quænam sit quæ orbes defert per universum machina? in quo motionem fieri opinentur? quod enim quis intelligentia reputaverit, prorsus in dubium et incertum, atque incomprehensibile ratio procedens desinet; sive enim corpus similiter figuratum dicat quis in forma circumscriptum lationem continere, sic semper cursum flec-tens, consimili modo circum seipsum convolvi, necessitate complectentis ad rectum sursum ferri cohibitum: quomodo dicet, hæc corpora permanere? cur non longa et continua detritione inter se absumentur? Quomodo etiam efficitur motus duorum corporum simul natorum ad formam sibi invicem congruentium, cum alterum immobile maneat; immobilitate enim circum complectentis, quod intus constringitur, prorsus ad suum actum invalidum erit. Quid est quod continentis illius soliditatem firmat ita ut inconcussus permaneat, a connexo motu non agitatum? Quod si etiam illius secundum intellectus curiosas indagationem sedes aliqua esse existimetur, quæ conservet in solido statum, procul dubio ex consecutione procedens ratio, etiam illius baseos basin curiose inquireret, hucusque aliam, et sic deinceps aliam. Atque ita per similia inquisitio progrediens in infinitum prodibit, et in dubium atque inextricabile desinet, hoc ultimo corpore ad universi constitutionem substrato, aliquid quod sit ulterius semper investigans. Ita ut nusquam stare possit ratio semper complectentis complexum et ambitum inquirens. Sed hæc quidem ita se habere alii negant. Vacuum autem quiddam secundum vanam eorum, qui in his multum studium et operam posuerunt, suspicionem, cœlestibus dorsis et convexis circumfusum est. Atque in hoc labens universi vertigo in seipsam reflectitur, nullum ex solido aliquo inveniens repulsum, qui possit ex contraria basi insistere et incidere procedentem in orbem motionem. Quid igitur illud vacuum, quod neque corpus, aiunt, neque notio? et quousque stat? et quid illud suscipit? Quæ autem solidi, et renitentis cum inani et non subsistente cognatio? Quid est, quod sit intermedium his quæ natura disjuncta sunt et differunt? Quomodo per ea quæ sunt diversæ naturæ tanta universi compages, et apta compositio constituitur? Quid autem cœlum ipsum esse quis dixerit? an quid mistum ex elementis quæ in eo continentur, vel unum ex omnibus, vel aliud quiddam præter hæc? Quid autem esse stellas ipsas? Unde ipsis splendorem affulgere dixerit? Et hic splendor quid est? Et quomodo constituitur? Differentiæ autem ipsorum secundum pulchritudinem et magnitudinem quænam ratio? Interiores autem circulos contrarium universo motum circumagentes

A Oī δὲ γινώσκειν ταῦτα κομπάζοντες, πρότερον περὶ τῶν ἐπιθεδικῶτων εἰπάτωσαν. Τί τὸ οὐράνιον οἶονται σῶμα; τίνα τὴν κυκλοφοροῦσαν διὰ παντὸς μηχανὴν, ἐν τίνι δὲ τὴν κίνησιν γίνεσθαι; ὅπερ γὰρ ἂν τις τῇ διανοίᾳ λογίσσεται, πάντως εἰς τὸ ἀμήχανόν τε καὶ ἀκατάληπτον ὁ λογισμὸς προῦν καταλήξει. Ἐἴτε γὰρ ἑτερον ὁμοιοσχημάτιστον σῶμα λέγοιτο τις ἐν τύπῳ περιηρισμένον περικρατεῖν τὴν φορὰν, ὥς ἀεὶ τὸν δρόμον καμπτόμενον ὁμοιοτρόπως περὶ ἑαυτὸν ἀνελίσσεσθαι, τῇ ἀνάγκῃ τοῦ περιέχοντος ἐξενεχθῆναι πρὸς τὸ εὐθὺ καλυόμενον· πῶς ἐρεῖ διαμένειν ταῦτα τὰ σῶματα, διὰ τῆς διηνηκοῦς τριβέως ἐν ἀλλήλοις οὐ θαπανώμενα; Πῶς δὲ καὶ ἐνεργεῖται ἡ κίνησις, δύο σωμάτων ὁμοφυῶν πρὸς τύπον ἀλλήλοις ἐναρμοττομένων, ὅταν τὸ ἑτερον ἀκίνητον μένῃ. Τῇ γὰρ ἀκίνησίᾳ τοῦ περιεχόμενου τὸ ἐντὸς διασφιγγόμενον ἀδυνατῇσι πάντως πρὸς τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν. Τί δὲ καὶ τὸ ἐδράζον τοῦ περιέχοντος ἐκείνου τὴν παγίωτῃ· ὥστε διαμένειν ἀσειστον ὑπὸ τοῦ ἐνηρμοσμένου κινήσεως μὴ τινασόμενον; Εἰ δὲ κάκεινου κατὰ τὴν πολυπραγμοσύνην τῆς διανοίας εἶναι τις ἔδρα ὑπολειφθεῖη τῇ συντηροῦσᾳ ἐν τῷ παγίῳ τὴν στάσιν, πάντως προῦν κατὰ τὸ ἀκάλυτον ὁ λόγος, κάκεινης πολυπραγμονήσῃ βάσιν τῆς βάσεως, καὶ ταύτης ἄλλην, καὶ τῆς ἐφεξῆς ἑτέραν. Καὶ οὕτω διὰ τῶν ὁμοίων ἡ ἐξέτασις ἀνοῦσα, πρὸς τὸ ἀπειρον ἐνεχθήσεται, καὶ εἰς ἀπορον καταλήξει, τοῦ κατὰ τὸ ἔσχατον εἰς τὴν τοῦ παντὸς σύστασιν ὑποθεδλημένου σώματος, τὸ ἐπείκεινα τούτων πάλιν κατεξτάζουσα, ὥς μηδεμιᾷ σῆναι τὸν λόγον τοῦ ἀεὶ περιέχοντος τὴν περιβολὴν ζητοῦντα. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν, οὐχί· κενὸν δὲ τι κατὰ τὴν ματαίαν τῶν ταῦτα περιλοσοφηκῶτων ὑπόνοιαν τοῖς οὐρανίοις περικέχυται νότις· καὶ τοῦτῃ ἐνολοσθαίνουσα τοῦ παντὸς ἡ διήνησις, πρὸς ἑαυτὴν ἀναστρέφει, μηδεμίαν ἐκ σταρεοῦ τινος ἀντιτυπίαν εὐρίσκουσα, τὴν δυναμένην ἐξ ἀντιθέσεως σῆναι, καὶ ἀνακλῆσαι προῖουσαν ἐν κύκλῳ τὴν κίνησιν. Τί τοῖνυν ἐστὶ τὸ κενὸν ἐκεῖνο, ὃ μήτε σῶμα, φασὶ, μήτε νόημα; Καὶ μέχρι τίνος ἰστάμενον; Καὶ τί τὸ διαδεχόμενον; Τίς δὲ τοῦ ναστοῦ καὶ ἀντιτύπου ἡ πρὸς τὸ κενὸν καὶ ἀνυπόστατον ἐκεῖνο συγγένεια; Τί τὸ μεσιτεῦον τοῖς παρηλλαγμένοις τῇ φύσει; Πῶς δὲ διὰ τῶν ἑτεροφυῶν ἡ τοσαύτη τοῦ παντὸς εὐαρμωσία συνίσταται; Τί δ' ἂν τις εἴποι τὸν οὐρανὸν αὐτὸν εἶναι; μίγμα τι τῶν περιεχομένων στοιχείων, ἢ ἐν ἐξ ἀπάντων, ἢ ἄλλο τι περὶ ταῦτα; Τί δὲ τοὺς ἀστέρας αὐτούς; Πόθεν δὲ αὐτοῖς τὴν αὐγὴν ἀποστῆλθαι; Τί οὖσαν, καὶ ὅπως συνιστάμενην· τῆς ἐξ διαφορᾶς αὐτῶν κατὰ τε τὸ κάλλος καὶ μέγεθος λόγος τις; Τοὺς δὲ ἐντὸς ἐπὶ κύκλους τὴν ἐναντιαν τῷ παντὶ κίνησιν περιαιγομένους, τί εἶναι, ἢ ὑπὸ ποίας ἀνάγκης ἐλαύνεσθαι; Τὸ δὲ αἶθρον ἐκεῖνο καὶ αἰθέριον πῦρ, καὶ ὁ ἐγκυχυμένος διὰ μέσου αἵθρ, οἷόν τι διατείχισμα γεγόμενος τῆς θερμαντικῆς τε καὶ ἀναλωτικῆς φύσεως, πρὸς τὴν ὕδραν καὶ εὐανάλωτον; Καὶ ὅπως κατὰ τὸ ἔσχατον ἢ τῇ τῷ

παντὶ ὑποβέβηται, τί τὸ φυλάσσαν ἐν τῷ βεβαίῳ ἅμα τὴν στένιν; Τί τὸ ὑπερίδον αὐτῆς τὴν ἐπὶ τὸ χάτω φορᾶν; Εἰ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτά τις ἡμᾶς καταστήσει, ἄρα τίς ἐστὶν τοσοῦτον ἀνεστηκώς, ὥστε καθυποσχέσθαι τῶν τοιούτων τὴν γνῶσιν; Οὐδὲν γὰρ εἰς ἀποκρίσιν τοῖς εὐγνώμοσιν ἢ τοῦτο λείπεται, ὅτι ὁ τὰ πάντα ἐν σοφίᾳ ποιήσας, μόνος οἶδε τὸν λόγον τῆς κτίσεως. Ἡμεῖς δὲ πίστει νοοῦμεν κατηρεῖσθαι τοῦς αἰῶνας βήματι Θεοῦ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος. exquirendo interroget, an quis erit adeo mentis impos et extra se dejectus, ut salium polliceri audeat cognitionem? Nihil equis et candidis viris ad responsum relinquitur, quam quod ille qui omnia in sapientia fecit, solus novit creaturæ rationem. Nos autem fide intelligimus, verbo Dei aptata esse sæcula, sicut ait Apostolus.

El οὖν χάτω κτίσις ἢ μέχρι τῶν αἰσθησέων τῶν ἡμετέρων φθάνουσα, ὅπερ τὰ μέτρα τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ γνῶσεως, πῶς ὁ μόνος θελήματι τὸ πᾶν συστήσας, ἐντὸς τῆς ἡμετέρας ἐστὶ καταλήψεως; Ματαιότης ταῦτα καὶ μανία ψευδής, καθὼς φησιν ὁ Προφήτης, τὸ οἰεσθαι δυνατόν εἶναι τινὶ τὴν τῶν ἀληπέων περίνοιαν. Οὕτως ἐστὶν ἰδεῖν μικρὰ νήπια διὰ τὴν ἐκ τῆς ἡλικίας ἀρνοῖαν παίζοντά τε ὁμοῦ καὶ σπουδάζοντα. Πολλὰκις γὰρ ἀκτίνας ἡλιακῆς διὰ θυρίδος αὐτοῖς εἰσρυσίσης, περιχαρῆντα τῷ κάλλει πρὸς τὸ φαινόμενον ἵεται, καὶ φέρειν φιλονεικεῖ διὰ χειρὸς τὴν ἀκτίνα, καὶ διαμάχεται πρὸς ἄλληλα, καὶ περιδράσεται τοῦ φωτὸς τῇ περιβολῇ τῶν δακτύλων, ὡς οἰεῖται, τὴν αὐγὴν ἐνδυσάμενα· ἀλλὰ διαλυθείσης τῶν δακτύλων τῆς ἐμπλοκῆς, γέλωτα ποιεῖ τοῖς νηπίοις καὶ κρότον διαβρύσεισα τῶν χειρῶν ἢ τῆς ἀκτίνος λαβή. Οὕτω καὶ τὰ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς παιδία, καθὼς φησιν ἡ παραβολή, ταῖς ἀγοραῖς ἐγκαθήμενα παίζει. Οἱ τὴν θείαν δύναμιν διὰ τῶν τῆς Προνοίας λόγων καὶ τῶν θαυμάτων ταῖς ψυχαῖς ἐλλάμπουσιν βλέποντες, οἷον ἀκτίνά τινα καὶ θερμότητα τῆς ἡλιακῆς ἀπορρέουσιν φύσεως, οὐκ ἐθαυμάζουσι τὴν χάριν καὶ προσκυνοῦσι τὸν διὰ τούτων νοοῦμενον· ἀλλ' ὑπερβάντες τὸ χωρηθῆναι τῇ ψυχῇ, ταῖς τῶν σοφισμάτων λαβαῖς τοῦ ἀναφοῦς περιδράσονται, καὶ κρατεῖν οἰοῦνται διὰ τῶν συλλογισμῶν ἀπερ οἰοῦνται· διασχόντος δὲ τοῦ λόγου καὶ διαπύξαντος τὴν τῶν σοφισμάτων πλοκὴν, εὐρίσκεται τοῖς νοῦν ἔχουσι τὸ ἀπειλημένον οὐδὲν· οὕτω μικροπρεπῶς τε καὶ βρεφικῶς τοῖς ἀμηχανοῖς ἐμματαῖζόντες, οἷον τινὶ παλάμη παιδικῇ τὴν ἀπερινόητον τοῦ Θεοῦ φύσιν ταῖς ὀλίγαις συλλαβαῖς τῆς ἀγεννησίας ἐναπεκλείουσι, καὶ συναγορεύουσι τῇ παρανοίᾳ, καὶ οἰοῦνται τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον εἶναι τὸ θεῖον, ὡς ἀνθρωπικῶς λογισμῶ δύνασθαι διὰ μιᾶς προσηγορίας ἐμπεριεργεσθαι, καὶ ταῖς μὲν τῶν ἁγίων φωναῖς ἐκκολουθεῖν σχηματίζονται αὐτῶν δὲ ἐκείνων ὑπεραίροντες αὐτοὺς οὐ δεδοῖσιν. Ἄ γὰρ οὐδεὶς τῶν μακαρίων ἀνδρῶν εἰρηκῶς ἐπιδεικνύεται, ὅν τις καὶ λόγος ἐν ταῖς θείαις βίβλοις ἀνθρώπου φέρεται, ταῦτα οὕτω, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, *Μὴ εἰδότες, μήτε δὲ λέγουσι καὶ περὶ ὧν διατείνονται*, ὅμως αὐτοὶ τε εἰδέναι φασί, καὶ τοῖς ἄλλοις καθηγεῖσθαι τῆς εἰδήσεως μεγαλαυχοῦσι. Καὶ διὰ τοῦτο τὸν Μονογεῆ Θεὸν μὴ ἀληθῶς εἶναι ὃ λέγεται κατελεγγύει:

A quid esse, vel sub quam necessitate adigi? Ille autem immaterialis et ætherius ignis, atque hic infusus per medium, aer, qui velut murus est quidam intersepiens naturam calefacientem et consummentem ab humida natura et consumptu facili? Atque quomodo terra in parte ima in universo firmata et subjecta? quidnam est quod in firmo statum custodiat? quidnam firmat, et stabilit ejus ad imum lationem? Si hæc et talia quis nos

Si itaque ima creatura, quæ nostros usque ad sensus pertingit, modum humanæ cognitionis superat, quomodo is qui sola voluntate universum constituit, in nostra comprehensione contineretur? Vanitas hæc et furor falsus, sicut ait Propheta, putare incomprehensibilium cognitionem alicui concessam esse. Sic videre licet parvulos propter ætatis puerilis ignorantiam ludere simul et studere: sæpe enim radio solari per fenestram ad illos influente, delectati pulchritudine, ad id quod apparet eunt, et manu radium ferre contendunt, et inter se pugnant, atque digitorum nexu, sicut putant, lucis fulgorem illigatum undique apprehendunt, sed digitorum dissoluto complexu, risum et plausum parvulis facere videtur e manibus diffuens radii captio. Sic nostræ generationis parvuli, sicut inquit parabola, in foris considentes ludunt: qui divinam potentiam per Providentiæ rationes et miracula illucentem videntes, velut radium quemdam et calorem e solari natura defluentem, nec admirantur gratiam, nec adorant eum qui per hæc intelligitur: sed animi captum supergressi, argutiarum prehensionibus eum qui tactum effugit omnem complectuntur, atque se putant tenere suis argumentationibus ea quæ opinantur. Cum autem ratio penetraverit, et explicaverit argutiarum et captionum plexum, hi qui mente et rationis judicio valent, nihil comprehensum esse comperiunt. Sic pusillo animo et infantili, circa impossibilia in vapum laborantes, veluti quadam palma puerili imperceptibilem Dei naturam paucis syllabis hujus nominis ἀγεννησίαν includunt, et suæ dementiæ patrocinantur, atque opinantur tantum et talent esse Deum, ut humana ratione per unam appellationem possit coerceri. Ac se quidem sanctorum voces sequi simulant: sed se supra illos ipsos extollentes, eos non verentur. Quæ enim nullus beatorum virorum dixisse demonstratur, quorum aliqua in divinis libris scripta ratio profertur, hæc isti, sicut loquitur Apostolus, *non scientes, neque quæ dicunt, neque de quibus affirmant*, verumtamen ipsi se scire profitentur, et aliis duces esse scientiæ gloriantur. Ac per hoc Unigenitum Deum non verè esse quod dicitur comprehendisse asse-

* Psal. ciii, 24. * Hebr. i, 2. * 1 Tim. i, 7.

verant, necessitas enim ratiocinationum hoc ju-

bet.

Quam miseri et solertia destituti! Quam infelix ipsis et exitialis considerata philosophia! Quis ita data opera sponte sua ruit in barathrum, sicut isti labore et studio lacum blasphemiae sibi ipsis foderunt? quanta mensura a spe Christianorum frustrati sunt et excisi! Quali hiatu ad servatricem fidem intersepti sunt! Quanto sinu a fide patris Abraham demigrarunt! Ille (si oportet secundum ingenii sublimitatem Apostoli mutata voce allegoricè mentem et sensum historiae intelligere, manente nimirum historica veritate), ille, inquam, divino mandato exsul e terra propria et cognatione sua egressionem fecit viro prophetæ decoram, ad Dei cognitionem urgenti. Non enim mihi videtur quædam localis demigratio eorum quæ intelligibilibiter inveniuntur, conciliare comprehensionem, sed ipse ex seipso et propria terra, nempe ex terreno et humili spiritu egressus, ut quoad fieri potest, supra communis naturæ terminos suam ipsius intelligentiam extollat, animique cum sensibus cognitionem relinquat: ut nullo eorum quæ sensui apparent præpeditus, ad cognitionem eorum, quæ sensum oculorum effugiunt, obscuratur et caliget; neque auditu circumsonante, neque visu in his quæ apparent intelligentiam seducente, quemadmodum ait Apostolus; per fidem ambulans, non speciem¹⁰, in tantum subvectus fuit cognitionis magnitudine et excellentia, ita ut humanæ perfectionis terminus existimetur: in tantum Dei cognitionem adeptus, quantum fas est brevem et mortalem hanc potentiam extentam capere. Quamobrem omnis creaturæ Dominus, ac si aliquid inventum fuisset patriarchæ factus, proprie Deus Abraham nominatur: verumtamen quid de illo sermo dicit? quod exivit nesciens quo iret¹¹. Sed neque illi nomen ejus quem diligebat, discere licuit; neque tamen ob hanc ignorantiam ægre tulit aut erubuit. Hoc igitur ipsi erat secreta et tuta, ad id quod quærebatur, deductio, quod nulla eorum quæ prompta sunt ad cognitionem in his notitiis quæ de Deo sunt, quasi manu duceretur, quodque nullo penitus eorum quæ comprehendere possunt, commota ipsius intelligentia progressum ejus sisteret, ad id quod omnia quæ cognoscuntur superat.

Sed quemadmodum indigenam ejus sapientiam, Chaldaicam dico philosophiam, usque ad ea quæ apparent consistentem ratiocinatione cum transilisset, atque his quæ sensu cognoscuntur excelsior factus, ex pulchritudine eorum quæ contemplatione percipiuntur, atque ex celestium miraculorum concinnitate, formis non effictam nec expressam pulchritudinem videre expectavit: sic et alia omnia quæ ratiocinatione procedens comprehendebat, sive potentiam, sive bonitatem, sive quod est esse absque origine et principio, sive quod nullo definitur termino, sive quid aliud tale cogitatum

A δισχυρίζονται. Ἡ γὰρ τῶν συλλογισμῶν ἀνάγκη τοῦτο κελεύει.

Ὡς δειλαίως τῆς ἀγχινοίας ὡς δυστυχῆς αὐτοῖς καὶ ὀλέθριος ἡ κατεσκευασμένη φιλοσοφία! Τίς οὕτω κατὰ σπουδὴν αὐτομολεῖ πρὸς τὸ βάραθρον, ὡς οὗτοι πόνῳ καὶ σπουδῇ τὸν λάκκον ἑαυτοῖς τῆς βλασφημίας ὠρύξαντο; ὅσῳ τῷ μέτρῳ τῆς ἐλπίδος τῶν Χριστιανῶν ἀφωρίσθησαν ὅλῳ χάσματι πρὸς τὴν σώζουσαν πίστιν διετερίσθησαν ὅσον τὸν κόλπον τῆς πίστεως τοῦ Πατρὸς Ἄβραμ ἀπωκίσθησαν! Ἐκεῖνος (εἰ δὲ κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου μεγαλοφυῶν ἀλλάξαντα τὴν φωνὴν ἀλληγορικῶς τὸν νοῦν τῆς ἱστορίας κατανοῆσαι, μενούσης δηλαδὴ καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας) ἐξηλθε διὰ θείου προστάγματος τῆς ἰδίας γῆς, καὶ τῆς καθ' ἑαυτὸν συγγενείας, ἐξοδὸν ἀνδρὶ προφήτῃ πρὸς Θεοῦ κατανόησιν ἐπειγομένῳ παρέπουσαν. Οὐ γάρ μοι δοκεῖ τις τοπικὴ μετανάστασις τῶν νοητῶς εὐρισκομένων προξενεῖν τὴν κατάληψιν. Ἄλλ' αὐτὸς ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἰδίας γῆς, τοῦ γῆινου τε καὶ ταπεινοῦ λέγω φρονήματος ἐξω γενόμενος, καὶ ὑπεράρας ὡς οἶόν τε τὴν τῶν κοινῶν τῆς φύσεως ὄρων ἑαυτοῦ τὴν διάνοιαν, καὶ καταλιπὼν τῆς ψυχῆς τὴν πρὸς τὰς αἰσθητικὰς συγγένειαν ὡς μηδενὶ τῶν κατ' αἴσθησιν προφαινομένων διοχλοῦμενος, πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν ἀοράτων ἀμαυρωθῆναι, μήτε ἀκοῆς περιηχούσης, μήτε ὀφθαλμοῦ ἐν τοῖς φαινομένοις τὴν διάνοιαν διαπλανώσης, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, διὰ πίστεως περιπατῶν, οὐ διὰ εἰδούς, εἰς τοσοῦτον ἐπήρθη τῇ μεγαλοφυῶς τῆς γνώσεως, ὥστε ὅρος νομισθῆναι τῆς ἀνθρωπίνης τελειώσεως τοσοῦτον γνοὺς τὸν Θεόν, ὅσον ἦν δυνατόν τὴν βραχείαν καὶ ἐπίκνηρον ταύτην δύναμιν ὑπερβαθεῖσαν χωρήσαι. Τοιγαροῦν καὶ Ὁ πάσης κτίσεως Κύριος, ὥσπερ τι εὐρημα τοῦ πατριάρχου γενόμενος, ἰδίως Θεὸς τοῦ Ἀβραμ ὀνομάζεται. Ἄλλ' ὅμως τί φησι περὶ ἐκεῖνου ὁ λόγος; Ὅτι ἐξηλθεν, οὐκ ἐπιστάμενος ποῦ ἀπέρχεται ἄλλ' οὐδὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγαπωμένου μαθεῖν χωρήσας, οὔτε μὴν τῇ ἀγνοίᾳ ταύτῃ δυσανασχέτων τε καὶ ἀσχυρῶμενος. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτοῦ καὶ ἡ ἀσφαλὴς ἦν τὸ ζητούμενον ὁδηγία, τὸ μηδενὶ τῶν προχείρων εἰς κατανόησιν ἐν ταῖς περὶ τοῦ Θεοῦ διανοίαις χειραγωγέσθαι· μηδὲ τινι ὅλως τῶν καταλαβανομένων ἐνείσασσαν αὐτῷ ποτε τὴν διάνοιαν στήναι τῆς εἰς τὸ ἐπέκεινα τῶν γινωσκομένων πορείας.

ad id quod omnia quæ cognoscuntur superat.

Ἄλλ' ὥσπερ τὴν ἐγγώριον αὐτοῦ σοφίαν, τὴν Χαλδαϊκὴν λέγω φιλοσοφίαν, μέχρι τῶν φαινομένων ἐστῶσαν τῷ λογισμῷ διαβάς, καὶ ὑψηλότερος τῶν διὰ τῆς αἰσθητικῆς γινωσκομένων γενόμενος, ἐκ τοῦ κάλλους τῶν θεωρουμένων, καὶ ἐκ τῆς εὐαρμοστίας τῶν οὐρανίων θαυμάτων, τὸ ἀτύπωτον κάλλος ἰδεῖν ἐπεθύμησεν· οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα προῖον τῷ λογισμῷ κατελάμβανεν, εἴτε δύναμιν, εἴτε ἀγαθότητα, εἴτε τὸ ἀνάρχως εἶναι, εἴτε τὸ πρὸς οὐδὲν πέρας ὀρίεσθαι, εἴτε τι τοιοῦτον ἕτερον νόημα περὶ τὴν θεῖαν φύσιν εὐρίσκειται, πάντα ἐφόδια πρὸς τὴν ὅλην πορείαν, καὶ ὑποβάθρας αὐτοῦ, καὶ ἀεὶ τοῖς εὐρισκομένοις

¹⁰ II Cor. v, 7. ¹¹ Hebr. xi, 8.

ἐπεπειδόμενος καὶ τοῖς ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος τὰς Α καλὰς ἐκείνας ἀναβάσεις, καθὼς φησὶν ὁ Προφήτης, ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενος, καὶ πᾶν τὸ καταλαβανόμενον ὑπὸ τῆς ἰδίας δυνάμεως, ὡς τοῦ ζητουμένου μικρότερον υπερβαίνων· ἐπεὶ πᾶσαν ἐν ταῖς περὶ τοῦ Θεοῦ ὑπολήψεσι τὴν ἐξ ὀνόματος γινομένην τῆς φύσεως εἰκασίαν παρέδραμεν, ἐκκαθάρσας τὸν λογισμὸν τῶν τοιούτων ὑπονοίων, ἀμιγῆ τε καὶ καθαρὰν πάσης ἐννοίας τὴν πίστιν ἀναλαβὼν, τοῦτο σημεῖον ἐποιήσατο τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώσεως ἀπλανές τε καὶ ἐκδηλόν, τὸ κρείττω καὶ ὑψηλότερον παντὸς γνωριστικοῦ σημείου τὸν Θεὸν εἶναι πιστεύσαι. Διὰ τοι τοῦτο μετὰ τὴν ἐπιπεσοῦσαν ἐκείνην ἔκστασιν ἐκ τῶν ὑψηλῶν θαυμάτων, πάλιν ἐς τὴν ἀνθρωπίνην κατακύψας ἀσθένειαν· Ἐγὼ δὲ εἰμι, φησὶ, τῇ καὶ σποδός· τοῦτο ἐστίν, ἀφωνός τε καὶ ἀνερέγγητος, ὡς πρὸς τὴν τοῦ Β νοιθέντος ἀγαθοῦ ἐρμηνείαν. Ἡ γὰρ γῆ δοκεῖ μοι καὶ ἡ τέφρα τὸ ἔβρυχον καὶ τὸ ἄγονον ἅμα διασημαίνειν, καὶ οὕτω νόμος πίστεως γίνεται τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ· διδάσκων τῇ κατ' αὐτὸν ἱστορίᾳ τοὺς τῷ Θεῷ προσκύνοντας, ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλως προσεγγίσει Θεῷ, μὴ πίστεως μεσιτευσούσης καὶ συναπτούσης δι' ἐαυτῆς τὸν ἐπικυρτοῦντα νοῦν πρὸς τὴν ἀκατάληπτον φύσιν. Καταλιπὼν γὰρ τὴν ἐκ τῆς γνώσεως πολυπραγμοσύνην, Ἐπίστευσε, φησὶν, Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλόγισθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' ἐκεῖνον, ὁ Ἀπόστολος λέγει, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, ὅτι τὴν πίστιν, οὐχὶ τὴν γνῶσιν ὁ Θεὸς εἰς δικαιοσύνην λογίζεται τοῖς ἀνθρώποις. Ἡ μὲν γὰρ γνῶσις ὡς ἐμπορεύηται τινὰ τὴν διθήσιν ἔχει, μόνῃ τῷ γινωσκομένῳ συντιθεμένη· ἡ δὲ τῶν Χριστιανῶν πίστις, οὐκ οὕτως. Οὐ γὰρ τῶν γινωσκομένων, ἀλλὰ τῶν ἐλπικομένων ἐστὶν ὑπόστασις· τὸ δὲ διακρατούμενον οὐκ ἐλπίζεται. Ὁ γὰρ ἔχει τις, φησὶ, τί καὶ ἐλπίζει; Τὸ δὲ διαφεύγον τὴν κατανόησιν ἡμῶν, ἡμέτερον ἢ πίστις ποιεῖ, διὰ τῆς ἰδίας βεβαιότητος ἐγγυωμένη τὸ μὴ φαινόμενον. Οὕτω γὰρ φησι περὶ τοῦ πιστοῦ ὁ Ἀπόστολος, ὅτι Τὸν ἀόρατον, ὡς ὁρῶν ἐκαρτέρησε. Μάταιος οὖν ὁ διὰ γνώσεως τῆς μάτην φυσιοῦσης ἐπιγνώσκει τὴν θείαν οὐσίαν δυνατόν εἶναι λέγων. Οὕτε γὰρ ἄνθρωπος οὕτω μέγας, ὥστε ἐξισῶσαι τῷ Κυρίῳ τὴν καταληπτικὴν ἐαυτοῦ δύναμιν. Τίς γὰρ ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; φησὶν ὁ Δαβὶδ· οὐτε οὕτω μικρὸν τὸ ζητούμενον, ὥστε ὑπὸ λογισμῶν ἀνθρωπίνης βραχυότητος περιληφθῆναι. Δέχεται τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ συμβουλευόντος, Μὴ ἐξενεγκεῖν ῥήμα πρὸ προσώπου Θεοῦ, ὅτι ὁ Θεός, φησὶν, ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ σὺ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω. Δείκνυσαι δὲ, ὅτι τῆς τῶν στοιχείων τούτων πρὸς ἄλλα οἰκεύσεως, μᾶλλον δὲ διαστάσεως, ὅσον ὑψηλότερα ἢ θεία φύσις τῆς τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν περινοίας. Ὅσον γὰρ ἀνώτερα τὰ ἄστρα τῆς τῶν δακτύλων ἀφῆς, τοσούτων, μᾶλλον δὲ πολλαπλάσιον καὶ ἡ πάντα νοῦν ὑπερέχουσα φύσις τῶν λογισμῶν τῶν γηίνων ὑπερανέστηκεν.

blimior. Quanto enim sidera digitorum tactu sunt altiora, tanto, imo vero multis partibus, quæ omnem intellectum superat natura, terrenis cogitationibus et rationibus superior exstat.

11 Psal. LXXXV, 6. 12 Gen. xv, 6; Rom. vi, 3. 13 Rom. viii, 24. 14 Hebr. xi, 27. 15 Psal. LXXXVIII, 7. 16 Eccle. v, 4.

et animo perceptum de divina natura invenitur, omnia viatica ad supernorum perfectionem faciens, et quasi fulcrum, et sustentaculum præjaciens, semperque inventis innixus et presentibus intentus, pulchras illas ascensiones, sicut ait Propheta 11, in corde disponens, et omne quod comprehenditur a propria facultate, ut eo quod quaeritur minus, superascendens; postquam omnem quæ ex nominibus potest ingenerari naturæ conjecturam, circa opiniones quæ de Deo sunt, prætercurrit, talibus suspicionibus rationem expurgatam habens, impermistamque et puram ab omni notitia fidem adeptus, hoc signum erroris nescium et manifestum de Dei cognitione fecit, quod præstantius est et excelsius omni signo ad cognitionem dato, nempe credere, quia Deus est. Propterea post illam mentis commotionem quæ ex illis excelsis speculamentis inciderat, rursus ad humanam infirmitatem revolutus, *Ego vero*, inquit, *sum pulvis et cinis*, id est mutus, iners et inefficax ad explicationem boni quod mente conceperat. Terra enim mihi videtur et cinis, quod animæ expers et sterile simul, significare. Et sic lex fidei sit vitæ posteræ, docens hac historia eos qui ad Deum accedunt, quod non aliter licet Deo appropinquare, nisi fide interveniente, et per se copulante intellectum qui inquiri cum natura incomprehensibili. Relicta enim ex cognitione curiositate, *Credidit*, inquit, *Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam* 12. Non scriptum est propter illum, ait Apostolus, sed propter nos, quod fidem, non cognitionem Deus ad justitiam hominibus reputat. Nam cognitio velut negotiatoriam quamdam dispositionem habet, soli cognito assentiens, sed Christianorum fides non sic; non enim eorum quæ cognoscuntur, sed quæ sperantur est fundamentum sive substantia. Quod vero tenetur firmiter non speratur. *Quod enim quis habet*, ait Apostolus, *quid etiam sperat* 13? Quod autem nostram cognitionem fugit, nostrum fides facit, spondens propria firmitate quod non apparet. Sic enim ait de fideli Apostolus, *Quod invisibilem tanquam videns fortiter sustinuit* 14. Vanus igitur qui per cognitionem frustra inflantem, divinam essentiam posse dignosci autumat. Non enim homo ita magnus, ut comprehensivam suam facultatem Domino æquare audeat. *Quis enim*, inquit David, *in nubibus æquabitur Domino* 15? neque enim quod quaeritur ita parvum est et exīle, ut rationibus humanæ brevitatis possit comprehendi. Audi Ecclesiastem sic consulentem: *Noli proferre verbum ante faciem Dei. Quia Deus*, inquit, *in caelo sursum, et tu in terra deorsum* 16. Demonstrat autem per horum elementorum mutuum conjunctionem, imo vero distantiam, quanto divina natura humanarum ratiocinationum excoitatione est su-

Ergo cum didicerimus quantum nature discrimen est, in propriis terminis quiete et tranquille maneamus. Tutius enim simul et religiosius, plus quam quod intelligitur, Dei majestatem et magnificentiam esse credere, quam quibusdam opinionibus gloriam ipsius circumscribentes, nihil supra illam putare; praesertim neque si quis tutum esse dixerit, divinam essentiali non curioso et sollicitè perscrutandam, ut inenarrabilem et humanis cogitationibus incomprehensibilem, et intractabilem. Nam obscura velle conjectura pertingere, et aliquam occultorum cognitionem ex humanarum rationum commentatione scrutari, falsis opinionibus et commentitiis aditum et consequentiam praebet, quia qui ea quae ignorantur conjectavit, non solum verum, sed et ipsum mendaciam saepe, ut verum opinabitur. Evangeliorum autem et prophetiae discipulus, quod quidem est ille qui est, tam et sanctis Scripturis quas audivit, quam ex eorum quae apparent apta concinnitate, et per Providentiae opera credit. Quid autem et quomodo est, ut inutile simul et ineptum non exquiret, neque ullum dabit mendacio contra veritatem introitum; nam in nimis anxie et curiose inquirendo perversa et fallax ratiocinatio locum invenit, sed omni curiositate cessante prorsus omnis aberrandi necessitas absconditur. Et quod vera ratio adest, ex hoc discendi, quomodo Ecclesiarum haereses in varias et discrepantes de Deo opiniones cum errore deflexerint, cum alius secundum aliquam aliam mentis motionem seipsum deceperit. Ut etiam hi ipsi de quibus est sermo, in hoc impietatis barathrum lubrico corruerunt. Annon omnibus esset tutius secundum apientiae consilium non quaerere profundiora, sed in quiete simplex fidei depositum inviolabile et intactum sibi ipsis custodire? Sed postquam penitus cepit hominum vilitas et vanitas, tendere per ea quae mente comprehendere non possunt, incedere, ac decretis firmare vanae opinionis suae commenta: inde longus catalogus eorum qui veritati bellum inferunt, inter quos hi etiam ipsi de quibus sermo est, qui erroris et fraudis dogmatistae apparuerunt, qui quod Deus est, circumscriptione quasdam complectentes, propemodum aperte suam opinionem velut idolum fingunt, dum hanc intelligentiam quae est in eorum agnitione deificam, ut quae nulla ratione in divina natura cernatur, sed ipsa sit Deus, vel Dei essentia. Atqui fortasse oportebat eos ad sanctorum chorum inspicientes, prophetas intelligo et patriarchas, quibus multifariam multisque modis veritatis sermo insonuit; et postea ipsos etiam inspectores et ministros factos verbi, cum venerari fidei dignam auctoritatem eorum, quae ab ipso Spiritu testata sunt et confirmata, tum illorum doctrinae et cognitionis terminis insistere, neque audere in his quae sanctorum comprehensio non affirmavit. Illi enim, tunc humanae vitae incognitum Deum, propter praevalemtem circa idola errorem perspicuum et notum

A Οὐκοῦν μαθόντες ὅσον τῆς φύσεως τὸ διαλλάττειν ἐστὶ, τοῖς ἰδίοις ὁροῖς δι' ἡσυχίας ἐμμένωμεν. Ἀσφαλέστερον γὰρ ἅμα καὶ εὐσεβέστερον πλεον τοῦ νοουμένου τὸ μεγαλοπρεπὲς εἶναι τοῦ Θεοῦ πιστεῖν, ἢ τισιν ὑπονοαῖς τὴν δόξαν αὐτοῦ περιγράφαντας, μηδὲν ὑπὲρ ἐκεῖνο οἰεσθαι. Καὶ ἄλλως οὐδ' ἂν τις ἀσφαλὲς εἶναι φήσειεν, ἀπολυπραγμόνητον εἶναι τὴν θεῖαν οὐσίαν ὡς ἀπόρρητον καὶ ἀνεπαφον ἀνθρωπίνους λογισμοῖς. Τὸ μὲν γὰρ τῶν ἀδελφῶν καταστοχάζεσθαι, καὶ τινα τῶν ἀποκρύφων γινώσκειν ἐξ ἐπινοίας ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἐρευνᾶσθαι, πάροδον καὶ ἀκόλουθον καὶ ταῖς διεφθυσμέναις τῶν ὑπολήψεων δίδωσιν. Αὐτοὶ τῶν ἀγνοουμένων ὁ ἐστοχασμένος, οὐ μόνον τὸ ἀληθὲς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ πολλάκις τὸ ψεῦδος, ὡς ἀληθὲς ὑπολήφεται. Οὐ δὲ τῶν εὐαγγελίων καὶ τῆς προφητείας μαθητῆς, οὐ μὲν ἔστιν ὁ ὢν, ἐξ ὧν ἀκχόε τε τῶν ἁγίων, καὶ διὰ τῆς τῶν φαίνωμένων εὐαρμοστίας, καὶ τῶν τῆς Προνοίας ἔργων πιστεύει. Τί δὲ καὶ ὅπως ἔστιν, ὡς ἀνωφελὲς ἅμα καὶ ἀνόνητον οὐκ ἐξετάζων, οὐδεμίαν δώσει τῷ ψεύδει κατὰ τῆς ἀληθείας τὴν εἰσοδόν. Ἐν μὲν γὰρ τῷ πολυπραγμονεῖν καὶ παραλογισμῷ χῶραν εὐρίσκει· πάσης δὲ πολυπραγμοσύνης ἀργούσης, συναποκόπτεται πάντως καὶ ἡ τοῦ διαμαρτεῖν ἀνάγκη. Καὶ οὕτως ἀληθὲς ὁ λόγος παρέστιν ἐκ τούτου μαθεῖν, πῶς αἱ τῶν Ἐκκλησιῶν αἱρέσεις εἰς ποικιλίας καὶ διαφόρους τὰς περὶ τοῦ Θεοῦ ὑπολήψεις ἀπεπλανήθησαν, ἄλλου κατ' ἄλλην τινὰ τῆς διανοίας κίνησιν ἐαυτὸν ἀπατήσαντος. Πῶς αὐτοὶ οὗτοι περὶ ὧν ὁ λόγος περὶ τὸ βάραθρον τοῦτο τῆς ἀσεβείας κατώλισθον. Ἀρ' οὐχὶ πᾶσιν ἀσφαλέστερον ἦν κατὰ τὴν συμβουλήν τῆς Σοφίας μὴ ζητεῖν τὰ βαθύτερα; Ἀλλὰ δι' ἡσυχίας τὴν ἀπλήν τῆς πίστεως παρακαταθήκην ἀσυλον ἐαυτοῖς ἀσφαλίζεσθαι; Ἀλλ' ἐπεὶ ὅλως ἀρχὴν λαβὼν ἡ τῶν ἀνθρώπων οὐδένεια, τοῖς ἀπερινοήτοις ἐρβαστεύειν εἰκῇ, καὶ δόγμασι κρατύνειν τὰ τῆς ματαίας οἰήσεως αὐτῶν παρευρήματα· ἐνετύθεν ὁ πολλὸς κατάλογος τῶν τῇ ἀληθείᾳ προσπολεμούντων, καὶ αὐτοὶ οὗτοι περὶ ὧν ὁ λόγος ἐστίν, οἱ δογματίστοι τῆς ἀπάτης ἀναπεφύνασιν, οἱ εἰς περιγραφὴν τινὰ τοῦ Θεοῦ ἄγοντες, μονοουχὶ φανερώς εἰδωλοποιούντες ἐαυτῶν τὴν ὑπόνοιαν, ἐν τῇ τὴν ἐμφαινόμενῃ τῇ ἀγεννησίᾳ διανοίᾳ ταύτῃ θεοποιεῖν, ὡς οὐχὶ κατὰ τινὰ λόγον ἐπιθεωρούμεν τῇ θεῇ φύσει, ἀλλ' αὐτὴν οὕσαν D Θεὸν, ἢ οὐσίαν Θεοῦ. Καίτοι γε ἰσως ἐχρῆν πρὸς τὸν τῶν ἁγίων χορὸν ἀποδιέποντας, τοὺς προφήτας λέγειν καὶ πατριάρχας, οἷς πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ὁ τῆς ἀληθείας ἐνεφθέγγετο λόγος· καὶ μετὰ ταῦτα τοὺς αὐτότακτος τε καὶ ὀπηρετάς γενομένους τοῦ λόγου, καὶ δυσωπηθῆναι μὲν τὴν ἀξιοπιστίαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ μαρτυρηθέντων τοῦ Πνεύματος, ἐμμένειν δὲ τοῖς ὁροῖς τῆς ἐκείνων διδασκαλίας καὶ γνώσεως, καὶ μὴ ἐπιτολμᾶν τούτοις ὧν ἡ τῶν ἁγίων κατάληψις οὐκ ἐφίκατο. Ἐκεῖνοι γὰρ ἀγνοούμενον τέλος τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ τὸν Θεὸν διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε περὶ τὰ εἰδωλα πλάνην ἐμφανῆ καὶ γινώριμον τοῖς ἀνθρώποις ποιοῦντες ἐκ τε τῶν θαυμάτων καὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ γεγεννημένοις ἐμφαίνεται, καὶ ἐκ τῶν ὁμορμάτων δι' ὧν τὸ ποικίλον τῆς θείας δυνάμεως κατανοεῖ-

ται, πρὸς τὴν σύνεσιν τῆς θείας φύσεως χειραγω- A
γούσι, τὴν μεγαλοπρέπειαν μόνῃν τῶν περὶ τὸν Θεὸν
θεωρουμένων τοῖς ἀνθρώποις γνωρίζοντες· τὸν δὲ τῆς
οὐσίας λόγον, ὡς οὕτε δυνατόν χωρηθῆναι, οὕτε τι
φέροντα τοῖς πολυπραγμονοῦσι τὸ κέρδος, ἄρρητον
ἀφῆκαν καὶ ἀνεξέταστον. Καὶ γὰρ καὶ ἅλλα πάντα
ὅτι μὲν γέγονε διηγῆσαντο, οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν,
χρόνους, αἰῶνας καὶ τὴν ἐν τοῦτοις κτίσιν· ὅτι δὲ
τούτων ἕκαστον, καὶ ὅπως, καὶ ὅθεν, ἀπεσιώπησαν·
οὕτω καὶ περὶ Θεοῦ, ὅτι μὲν ἐστὶ, καὶ τοῖς ἐκζητοῦ-
σιν αὐτὸν μισθωποδοῦντος γίνεται, συμβουλευέουσι πεί-
θεσθαι· τὴν δὲ φύσιν αὐτὴν ὡς ὑπὲρ πάντων ὄνομα,
οὕτε ὠνόμασαν, οὕτε ἐμελήσαν. Εἰ γὰρ τι πρὸς δὴ-
λυσιν τῆς θείας κατανοήσεως μεμαθήκαμεν ὄνομα,
πάντα ταῦτα κοινωνίαν ἔχει καὶ ἀναλογίαν πρὸς τὰ
τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων, ἃ τοῦ τινος ἀνθρώπου τὴν B
ιδιότητα δείκνυσιν. Ὡς γὰρ οἱ τὸν ἀγνωστὸν διὰ
τινὸν γνωρίσματος δηλοῦντες, εὐπατρίδα αὐτὸν, ἂν
οὕτω τύχη, καὶ τῶν εὐγεγονότων λέγουσιν εἶναι, καὶ
λαμπρὸν ἐν πλούτῳ καὶ ἐν ἀξίᾳ περιδλεπτον, ἀνθούντα
τε τῇ ὥρᾳ, καὶ ἐπὶ τόσον διανεστῶτα τῷ σώματι, καὶ
τὰ τοιαῦτα λέγοντες, οὐ τὴν φύσιν τοῦ δηλουμένου,
ἀλλὰ τινε γνωρίσματα τῶν περὶ αὐτὸν γνωσκομένων
ἐδήλωσαν. Οὕτε γὰρ τὸ εὐγενὲς, οὕτε τὸ πολυχρήμα-
τον, οὕτε τὸ περιφανὲς τοῦ ἀξιώματος, οὕτε τὸ κατὰ τὴν
ὥραν περιδλεπτον ὁ ἀνθρώπος ἐστίν, ἀλλ' ἕκαστον τού-
των περὶ τὸν τινα θεωρεῖται· οὕτως καὶ πᾶσαι φωναὶ
τῆς ἁγίας Γραφῆς εἰς δοξολογίαν θεῖαν ἐξευρημέναι,
τῶν περὶ τὸν Θεὸν τι δηλουμένων ἀποσημαίνουσιν,
ἰδίαν ἔμφασιν ἑκάστη παρεχομένη δι' ὧν ἡ τὸ δυνα-
τόν, ἡ τὸ τοῦ χεῖρονος ἀνεπίδεκτον, ἡ τὸ μὴ ἐξ αἰ-
τίας εἶναι, ἡ τὸ μὴ εἰς περιγραφὴν τέλους ἐρχεσθαι,
ἡ τὸ κατὰ πάντων ἔχειν τὸ κράτος, ἡ ὅπως τι τῶν
περὶ αὐτὸν, διδασκόμεθα· αὐτὴν δὲ τὴν οὐσίαν ὡς
οὕτε διανοίᾳ τινὶ χωρητὴν, οὕτε λόγῳ φραστὴν, ἀπολυ-
πραγμόνητον εἶσα, σιωπῇ τιμᾶσθαι νομοθετήσασα,
ἐν τῷ κυλίῳ τῶν βαθυτέρων τὴν ζήτησιν, καὶ ἐν τῷ
λέγειν μὴ δεῖν ἐξευγχεῖν ῥῆμα πρὸ προσώπου Θεοῦ.
C
deterioris non est capax, vel quod non est ex causa, vel quod
circumscribi non potest, vel quod in omnia habet imperium, vel omnino
quid eorum quæ in ipso considerantur, docemur: essentiam
autem ipsam, ut neque intelligentia perceptibilem, neque oratione
effabilem, non curiose inquirendam dimisit, silentio colendam esse
sanciens, dum vetuit profundorum inquisitionem, et dum edixit
non oportere efferre verbum ante faciem Dei.

Διὰ τοῦτο πᾶσιν τις θεόπνευστον φωνὴν ἐρευνώ- D
μενος, οὐκ ἂν εὖροι τῆς θείας φύσεως τὴν διδασκα-
λίαν, οὐδὲ μὴν ἄλλου τινὸς τῶν κατ' οὐσίαν ὑπεστη-
κότων. Ὅθεν ἐν ἀγνοίᾳ πάντων διάγομεν, πρῶτον
ἑαυτοὺς ἀγνοοῦντες οἱ ἄνθρωποι, ἔπειτα δὲ καὶ τὰ
ἅλλα πάντα. Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ψυ-
χῆς ἐν καταλήψει γεγένηται; Τίς ὁ ἐπιγνοὺς αὐτῆς
τὴν οὐσίαν; Ὑλικὴ τίς ἐστίν, ἡ ἄβλος; καθαρὸς
ἀσώματος, ἡ τι καὶ σωματωδὲς περὶ αὐτὴν; Πῶς
γίνεται; Πῶς κινεῖται; πᾶθεν εἰσέρχεται; πῶς
ἀφίσταται; Τί τὸ συνδεσμοῦν καὶ μεσιτεῦον ἔχει πρὸς
τὴν τοῦ σώματος φύσιν; Πῶς ἡ ἀναφῆς τε καὶ ἀσχη-
μάτιστος, ἰδίᾳ τινὶ περιγραφῇ περιεληπταί; Τίς
κατὰ τὰς ἐνεργείας διαφορά; Πῶς ἡ αὐτὴ καὶ ὑπὲρ

hominibus facientes, tum ex miraculis quæ in
ipsius operibus elucent, cum ex nominibus, quibus
varietas divinæ virtutis intelligitur, ad divinæ na-
turæ intelligentiam tanquam manu ducunt, magni-
ficentiam solam eorum quæ de Deo considerantur,
hominibus notam facientes; essentiali autem ratio-
nem, ut quæ capi nullo modo possit, neque quid
afferat lucri et commodi his qui nimis anxie et
curiose perquirunt, ineffabilem ei non pervestigabi-
lem dimiserunt. Etenim etiam alia omnia certe
facta esse narraverunt, cælum, terram, mare, tem-
pora, sæcula, et quæ in eis sunt, creaturas. Quid
autem horum unumquodque, et quomodo, et unde,
taciti præterierunt: sic etiam de Deo quia est, et
querentibus se sit remunerator¹¹, consulunt crede-
dere: naturam autem ipsam quæ supra est omne
nomen, neque nominarunt, neque curarunt. Si
enim nomen aliquod ad declarationem divinæ co-
gnitionis didicimus, hæc omnia communionem
habent, et proportionem cum ejusmodi nominibus
quæ alicujus hominis proprietatem demonstrant.
Quemadmodum enim hi qui quempiam sibi in-
cognitum, per aliqua indicia et signa declarant,
ipsum ex bono patre ortum et ingenuum, si sic
sors tulerit, et ex nobilibus dicunt esse, atque
divitiis clarum et dignitate conspicuum, ætate flo-
rentem, et in tantum corpore eminentem, et quæ
sunt ejusmodi dum dicunt, non naturam ejus qui
declaratur, sed quædam signa et notas eorum quæ
in ipso cognoscuntur, indicarunt. Neque enim quod
generosum et nobile, neque pecuniosum, neque
illustre dignitate, neque quod ætate floret, et spe-
ctabile est, ipse homo est, sed horum unumquod-
que in aliquo spectatur. Sic etiam omnes voces
sanctæ Scripturæ ad glorificationem divinam in-
ventæ, eorum aliquid quæ in Deo declarantur, si-
gnificant, propriam significationem singule præ-
bentes, per quas, vel quod potens est, vel quod
quod circumscribi non potest, vel quod
Ob eam causam qui omnem divinitus inspiratam
vocem persequari voluerit, non inveniet divinæ
naturæ doctrinam, nec ullius eorum quæ per essen-
tiam subsistunt: unde in rerum omnium ignoran-
tia et caligine degimus, primum nos ipsos igno-
rantes homines, deinde etiam cætera omnia. Quis
enim est qui suæ propriæ animæ cognitionem per-
ceptam habuit? Quis novit ipsius essentiali? An
materialis est, an immaterialis? pure incorporea,
an quid in ea corporeum? Quomodo nascitur, quo-
modo temperatur? unde in corpus insinatur?
quomodo abscedit? Quid habet quod colliget et
intermedium veniat ad naturam corporis? Quo-
modo tactum fugit et figuræ omnis expert, pro-

¹¹ Hebr. iv, 6.

pria quadam circumscriptione comprehenditur? Quenam secundum operationes ejus differentia? Quomodo eadem etiam supra cælum extenditur, dum curiosa indagatione quæ sunt invisibilia investigat, atque etiam ad materiales affectus delabitur pondere corporis attracta, iramque et metum, dolorem et voluptatem, misericordiam et sævitiam, spem et memoriam, Ignaviam et audaciam, amicitiam et odium, et omnia quæ ex contrario animi facultatibus efficiuntur: quæ quis animadvertens, non cogitaverit quemdam populum animatum in seipso coitione quadam coarctatarum et comparatarum habere, cum eorum quæ dicta sunt unumquodque permultum a cæteris differat? et qua parte prævaleat, et in reliqua imperium habeat, ut etiam vis illa ratiocinatrix talium motionum dominationibus et imperiis succumbat et subiciatur, atque ex seipsa suam etiam operam ad tales impetus, veluti domino cuidam tyrannico conducat? Hanc igitur vim multiplicem et multiforem eorum quæ in animo intelliguntur, quis ex Scriptura divinitus inspirata nos docuit? Utrum unum quiddam est ex omnibus contemperatum, et quæ contrariorum inter se temperatio et conspiratio, ut quod unum est, multa sit? Sed horum quidque separatim intellectum, velut in amplo vase aliquo, nempe anima inclusum est? Et quomodo omnium sic incumbentium sensum non habemus, confidentes simul et formidantes, odio habentes et diligentes, dolentes et gaudentes, et aliorum omnium confusum et permistum intus motum habentes, sed particulatim ipsorum potentiam cognoscimus, cum aliquid horum, aliis quiescentibus, prævalet et exsuperat? Quenam penitus compositio hæc et dispositio, atque multum inanis in nobis spatiosa capacitas, ita ut cuique proprius locus sit assignatus, velut quibusdam mediis et interjectis sepimentis prohibito ferri ad vicini commercium et commistionem? Hoc etiam ipsum si per essentialiam ira subsistit, vel metus, vel reliqua quæ dicta sunt, vel quenam motiones non subsistentes existunt, quis sermo explanaverit? Si enim per se subsistunt, non una est anima, sicut dictum est, sed quædam animarum in nobis coitio comprehensa est, cum horum quidque in peculiarem, et circumscriptam animam secretum sit ac distinctum. Quod si quamdam motionem quæ subsistere nequeat, hæc nos putare oportet; quomodo quod non essentialiter existit, nobis dominatur et imperat, tanquam ex tyrannide nos in servitutem trahens, quodcumque horum prævaluerit? Et si anima quid est quod mente percipitur, quomodo in intelligibili, quod multis confisum est partibus et compositum, potest considerari, cum talis notio absque corporeis his qualitatibus proprie spectari debeat? Et auctrix animæ potentia, et appetitrix, et alitrix, et immutatrix, et quod omnia quidem corporis membra nutriuntur, non tamen per omnia sensus penetrat, sed æque ac quæ sunt inanima, nonnulla in nobis sensu carent, cujusmodi sunt ossa, cartilaginee, ungues, et pili, quæ aluntur nec sentiunt.

Semiperfectam igitur animæ operationem, quis

τὸν οὐρανὸν ἀνατίθεται, τῇ πολυπραγμοσύνῃ τῶν ἀοράτων καὶ πρὸς τὰ ὕλικά πάθη κατολισθαίνει τῷ βάρει τοῦ σώματος καθελομένη, θυμὸν τε καὶ φρόνην, λύπην τε καὶ ἡδονήν, ἔλεον καὶ ἀπῆλειαν, ἐλπίδα καὶ μνήμην, δειλίαν καὶ θράσος, φιλίαν καὶ μίσος, καὶ πάντα τὰ κατὰ τὸ ἐναντίον ταῖς δυνάμεσι τῆς ψυχῆς ἐνεργοῦμενα; Τίς ἄρα κατανοήσας οὐκ ἐλογίσαστο μὴ τίνα ὄμιον ψυχῶν ἐν αὐτῷ συγκεκροτημένων ἔχει, πᾶμπλου τῶν εἰρημένων ἐκάστου πρὸς τὰ λοιπὰ διαφέροντος; Καὶ καθὼς ἂν ἐπικρατῇ τὴν κατὰ πάντων ἔχοντος δυναστείαν, ὥς καὶ αὐτὸ τὸ λογιστικὸν ταῖς ἐπικρατήσεσι τῶν τοιούτων νικημάτων ὑποπίπτειν καὶ ὑποτάσσασθαι· καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ συνεργίαν πρὸς τὰς τοιαύτας ὁρμὰς οἷον δεσπότην τινὲ τυραννικῶς συνεισφέρειν; Τὸ οὖν πολυμερές καὶ πολυειδὲς τοῦτο τῶν κατὰ ψυχὴν νοουμένων, τίς ὁ διδάξας ἡμᾶς ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς λόγος; Πότερον ἐν τῇ ἐστὶν ἐξ ἀπάντων συγκεκραμένον; Καὶ τίς ἡ τῶν ἐναντίων πρὸς ἄλληλα κράσις καὶ σύμπτωσις, ὥς ἐν πρῶγμᾳ τὰ πολλὰ γενέσθαι; Ἀλλ' ἐκαστον τούτων κατ' ἰδίαν νοούμενον οἷον ἐν πολυχώρῳ τινὲ ἀγγεῖῳ τῇ ψυχῇ κατακέλειται; Καὶ πῶς οὐκ αἰετῶς πάντων ὥς ἐγκειμένων τὴν αἰσθησὶν ἔχομεν, θαρβούντες ὅμα καὶ δειλιανόμενοι, μισοῦντές τε κατ' αὐτὸν καὶ ἡδόμενοι, καὶ τῶν ἄλλων πάντων συγκεχυμένην καὶ ἀναμειγμένην ἐνδὸν τὴν κίνησιν ἔχοντες· ἀλλ' ἀνὰ μέρος αὐτῶν τὴν δυναστείαν ἐπιγινώσκοντες, ὅταν ἐπικρατῇ τὴν τούτων ἡσυχάζοντων τῶν ἄλλων; Τίς δὲ ὅλως καὶ ἡ σύνθεσις καὶ ἡ διάθεσις αὐτῇ, καὶ πολυκένος ἐν ἡμῖν εὐρυχωρία, ὥστε ἐκάστη τὴν ἰδίαν χώραν ἀποταχθῆναι, οἷον τισὶ μέσοις καὶ διατειχίσμασι καλουμένῳ πρὸς τὴν ἐπιμειλίαν τοῦ γείτονος; Αὐτὸ δὲ τοῦτο, εἰ κατ' οὐσίαν ὑφέστηκεν ὁ θυμὸς, ἡ δὲ φρόνησις, ἡ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν εἰρημένων, ἡ τινες ἀνυπόστατοι κινήσεις τυγχάνουσι, τίς δὲ διερμηνεύσας λόγος; Εἰ μὲν γὰρ ὑφέστηκασι, οὐ μία ψυχὴ, καθὼς εἴρηται, ἀλλὰ τι συγχρόστημα ψυχῶν ἐν ἡμῖν περιεληπταί, ἐκάστου τούτων εἰς ἰδιάζουσαν καὶ περιγεγραμμένην ψυχὴν ἀποκεκριμένου. Εἰ δὲ τίνα κίνησιν ἀνυπόστατον εἶσθαι χρὴ ταῦτα εἶναι, πῶς κατακρατεῖ καὶ δυναστεύει ἡμῶν τὸ ἀνυπαρκτον, καθάπερ ἐκ τυραννίδος ἡμᾶς δουλοῦσάμενον, ὅστις ἂν τούτων κατακρατῇσαν τύχη; Καὶ εἰ νοητὸν τί ἐστὶν ἡ ψυχὴ, πῶς ἐν τῷ νοητῷ θεωρεῖται τὸ πολυμερές τε καὶ σύνθετον, ὁλῶς τῆς τοιαύτης ἐννοίας παρὰ τὰς σωματικὰς ταύτας ποιότητας θεωρουμένης; Ἡ δὲ αὐξητικὴ δύναμις τῆς ψυχῆς, ἡ τε ὀρεκτικὴ, καὶ θεραπευτικὴ, καὶ ἀλλοιωτικὴ, καὶ τὸ πάντα μὲν τὰ τοῦ σώματος τρέφεσθαι, μὴ δὲ πάντων δὲ διήκειν τὴν αἰσθησὶν· ἀλλ' ἐπίσης τοῖς ἀψύχοις ἔνια τῶν ἐν ἡμῖν ἀμοιρεῖν τῆς αἰσθησεως, ὁστέων καὶ χόνδρων, ὀνύχων τε καὶ τριχῶν, καὶ τρεφομένων καὶ οὐκ αἰσθανομένων.

Τὴν οὖν ἡμετέλῃ τῆς ψυχῆς ἐπὶ τούτων ἐνέργειαν

εἰς ὁ κατανοήσας, εἰπέ μοι; Καὶ τί περὶ τῆς ψυχῆς λέγω; Ἀλλ' οὐδὲ τῆς σαρκὸς αὐτῆς τὰς σωματικὰς ἀναδειγμένον ποιότητας ἐναργεῖ τι· καταλήφει μέχρι τοῦ δεῦρο τεθῆναι. Ἐὰν γὰρ τις τῷ λόγῳ τὸ φαινόμενον εἰς τὰ ἐξ ὧν σύγκειται διαλύσῃ, καὶ φιλόσως τῶν ποιοτήτων ἐφ' ἑαυτοῦ κατανοῆσαι φιλονεικήσῃ τὸ ὑποκείμενον, τί καταληφθήσεται; τῇ θεωρίᾳ οὐ συνορῶ. Ὅταν γὰρ ἀφῇ τὸ σῶμα τὸ χρῶμα, τὸ σχῆμα, τὴν ἀντικυπῖαν, τὸ βάρος, τὴν πηλικότητα, τὴν ἐπὶ τόπου θέσιν, τὴν κίνησιν, τὴν παθητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν. τὸ πρὸς τί πως ἔχειν· ὧν ἕκαστον οὐδὲν ἐφ' ἑαυτοῦ σῶμά ἐστι, περὶ δὲ τὸ σῶμα τὰ πάντα, τὶ λοιπὸν ἔσται ὁ τὸν τοῦ σώματος δέχεται λόγον; Οὔτε δι' ἑαυτῶν συνιδεῖν ἔχομεν, οὔτε παρὰ τῆς Γραφῆς μεμαθήκαμεν. Ὁ δ' ἑαυτὸν ἀγνοῶν, πῶς ἂν τι τῶν ὑπὲρ αὐτὸν ἐπιγνοῇ; Καὶ ὁ τῇ περὶ αὐτοῦ ἀγνοίᾳ προτειδιμμένος, ἄρα οὐχὶ φανερώς δι' αὐτοῦ τούτου διδάσκειται πρὸς μηδὲν τῶν ἐξωθεν ἀποκεκρυμμένων ἐνί-ζεσθαι; Διὰ τούτα καὶ τὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα, τῇ μὲν αἰσθηθεῖ τοσοῦτον γινώσκωμεν, ὅσον τὸ ἄφ' ἑκάστου χρησίμων πρὸς τὴν ζωὴν ἡμῶν δέχεσθαι. Τὸν δὲ τῆς οὐσίας αὐτῶν λόγον, οὔτε ἐμάθομεν, οὔτε τὸ μὴ εἰδέναι ζημίαν ποιούμεθα. Τί γὰρ μοι πολυπραγματεῖν τοῦ πυρὸς τὴν φύσιν, πῶς ἐκτερίβεται, πῶς ἐξάπτεται, πῶς τῆς παρακειμένης δρασσόμενον ὕλης, οὐ πρότερον ἀποχωρεῖ, πρὶν διαφαιεῖν καὶ ἐξανάλῃσαι τὸ ὑποκείμενον; πῶς λανθάνει ὁ σπινθήρ τῷ λίθῳ ἐγχεόμενος; Πῶς ψυχρὸς ὢν τοῖς ἀπτομένοις ὁ σιδηρός, ἀπογεννᾷ τὴν φλόγα; Πῶς τριβόμενα πρὸς ἑαυτὰ τὰ ξύλα πῦρ ἀνάπτουσιν; Πῶς ἀπαυγάζον ἐν ἡλίῳ τὸ ὕδωρ φλόγα ποιεῖ; Τῆς τε ἐπὶ τὸ ἄνω φορέας τὴν αἰτίαν, καὶ τὴν αἰκίνητον δύναμιν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα παρέντες πολυπραγματεῖν τε καὶ ἐξετάζειν, μόνον τὸ ἄπ' αὐτοῦ χρησίμων εἰς τὸν βίον αὐτῶν ἐνοήσαμεν· εἰδότες ὅτι οὐδὲν ἐλαττον ἔχει τοῦ πολυπραγμονοῦντος, ὁ ἀπραγμόνως τὴν ὠφέλειαν δεχόμενος. **tes, tantum quod ex ipso emolumentum capi potest,**

A est ille qui novit, dic mihi? Et quid de anima loquor? Sed neque carnis ipsius corporeas qualitates demonstratas evidenti aliqua et clara comprehensione venatus est. Si enim quis ratione, quod apparet in ea ex quibus componitur, dissolverit, et subjectum qualitatibus denudatum in seipso cognoscere contenderit, quid hac speculatione comprehenderit non video. Cum enim a corpore colorem et figuram abstraxerit, gravitatem, quantitatem, situm in loco, motum passivum et activum, relationem ad aliquid, quorum unumquodque ex se corpus non est, hæc tamen omnia in corpore spectantur, quid reliquum erit, quod corporis rationem suscipit, neque per nos ipsos intelligere possumus, neque ex Scriptura didicimus. Qui autem seipsum ignorat, quomodo quidquam eorum quæ supra sunt ipsum cognoscat? Qui vero ignorantie sui ipsius est assuefactus, annon per hoc ipsum docetur, se ad nihil eorum quæ extrinsecus sunt occulta et abdita diversari et hospitari? Propterea et mundi elementa sensu cognoscimus tantum, quantum ex unoquoque emolumentum ad vitam nostram licet percipere. Essentia vero ipsorum rationem, neque didicimus, neque nescire damnum facimus. Quid enim mihi prodest curiose et anxie perquirere ignis naturam, quomodo extenditur, quomodo accenditur, quomodo oblatam materiam avidè rapiens, non prius abscedit, quam quod subjectum est, exhauserit et absumperit? Quomodo latet in venis silicis abstrusa scintilla, quomodo ferrum cum sit tangentibus frigidum, flammam elicit et generat? Quomodo ligna inter se attrita ignem accendunt? Quomodo in sole aqua resplendens ignem facit? et laisionis sursum quæ sit causam et vim semper mobilem, et omnia ejusmodi curiose indagare, et anxie inquirere prætermittentes, tantum quod ex ipso emolumentum capi potest, ad vitam nostram cognovimus, scientes quod tali cura et anxietate utilitatem capit.

Διὰ τούτο ὡς περ περιττόν τι καὶ ἀνωφελὲς τὸ περὶ τῆς οὐσίας τῶν γενομένων ἀδολογεῖν ἡ Γραφή παρήκε. Καὶ μοι δοκεῖ ὅτι ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς Ἰωάννης ὁ τῇ μεγαλοφωνίᾳ τῶν κατ' αὐτὸν δογμάτων ὑπερηγήσας τὰ προλαβόντα κηρύγματα, τούτο νοήσας ἐπὶ τέλει τῆς εὐαγγελικῆς ἱστορίας, εἶπεν· ὅτι **Πολλὰ ἐστί τὰ ὑπὸ τοῦ Κυρίου γεγενημένα, ἃ** **D** multa sint alia quæ a Domino sunt facta, quæ, inquit, singula si scriberentur, ne ipsum quidem mundum qui scriberentur libros posse capere arbitror. Hæc omnia cum dixit, non intelligit ægrorum sanationum miracula, horum enim nullum non commemoratum prætermisit historia, etsi non nominatim omnium sanatorum mentionem fecit. Cum enim dicit mortuos exsuscitari, cæcos videre, surdos audire, claudos ambulare, et rursus omnem morbum et languorem sanasse, nullum per hæc miraculum reliquit, cujus non sit facta in historia commemoratio, universalibus notitiis singularia complexus. Sed illud fortasse ex profunda cognitione evange-

lista dicit, quod majestas Filii Dei non ex miraculis per carnem operibus solum cognoscenda est; hæc enim parva sunt, si cum reliqua operum magnificentia exquisitè comparantur. Tu verò respice in cælum, vide in eo pulchritudines, transfer tuam cogitationem per terræ latitudinem, ad aquæ profunditates; mundum mente complexus, et transmundanam naturam ratione cum intellexeris, hæc nosce vera ejus qui tecum in carne conversatus est opera. Quæ, inquit, si singula scriberentur, quid et quomodo, et unde, et quantum, supra mundi capacitatem doctrinæ de ipso mundo erit plenitudo: quoniam enim omnia Deus in sapientia fecit, terminum autem Dei sapientia non habet: *Intelligentia ejus, inquit, non est numerus*²⁰; igitur propriis mensuris terminatus mundus in seipso infinitæ sapientie rationem non capiet. Si igitur mundus totus minor est, quam ut Domini operum doctrinam possit capere, quot mundi de Deo universorum enarrationem capient? Fortasse neque blasphema et impia lingua negabit infinitis partibus majorem esse factorem et auctorem omnium, quæ soli ipsius voluntate in rerum natura producta sunt. Si igitur omnis creatura sermonis de seipsa facti non est capax, hoc enim magnus Joannes testatur secundum id quod diximus, quomodo humana brevitæ totum de domino creaturæ sermonem capiet? Dicant magniloqui isti, quid est homo universi comparatione, dum consideratur? Quale geometricum punctum, ita individuum? Quid Epicuri corpusculorum sic vanitate eorum qui hæc contemplantur extenuatur, et prope id quod non est sit, ut humana brevitæ cum universo comparata est nihil? Sicut etiam magnus David ait, præclare mortalium infinitatem meditatus: *Quoniam subditum illi tanquam nihilum ante te*²¹: non absolute nihilum esse dicens, sed nihilo similem, quod supra modum est breve cum eo quod non existit facta comparatione significans.

Verumtamen a tali natura concitati, adversus ineffabilem potentiam sua dilatant ora, et appellatione una ineffabilem naturam metiuntur; tunc æγεννησας nomine Dei essentiam constringentes, ut adversus Unigenitum sibi ipsis per hæc blasphemiam vitam sternant. Cum autem magnus Basilius emendasset decreptam et falsam opinionem, et quædam de nominibus exposuisset, ut quæ ex natura non sint, sed ex hominum inventionis seu commento rebus ipsis indita sint, tantum absunt, ut ad veritatem revertantur, quin potius veluti visco eundam adherescunt his quæ ab ipsis dicta sunt, neque desinunt a capiosa et fallaci argumentatione; neque ex commendatione mentis dici tunc æγεννησας, sed naturæ esse repræsentativum definiunt. Omnem igitur sermonem persequi et recensere, et deliræ prolisæque ad verbum apposita nugatione hæc evertere conari, longi esset oïli et temporis

γαλεῖον τοῦ Ὑψοῦ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐκ τῶν διὰ σαρκὸς θαυμάτων ποιηθέντων μόνον γινώσκειν χρῆ· μικρὰ γὰρ ταῦτα ὡς πρὸς τὴν λοιπὴν μεγαλουργίαν ἐξετάζόμενα· Σὺ δὲ ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανόν, ἴδε τὰ ἐν αὐτῷ κάλλη, μετένεγκε τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς γῆς, ἐπὶ τὰ βάθη τοῦ ὕδατος, πάντα τὸν κόσμον τῇ διανοίᾳ λαβὼν, καὶ τὴν ὑπερκόσμιον φύσιν τῷ λογισμῷ κατανοήσας, ταῦτα γινώθι τὰ ἀληθινὰ τοῦ σοι διὰ σαρκὸς ἐπιδημήσαντος ἔργα. Ἄτινα, φησὶν, ἐάν καθ' ἑκάστον γράφηται, τὸ τί καὶ ὅπως, καὶ ὅθεν, καὶ πόσον, ὑπὲρ τὸ χώρημα τοῦ κόσμου τῆς περὶ αὐτοῦ τοῦ κόσμου διδασκαλίας ἔσται τὸ πλῆθος. Ἐπὶ γὰρ τὰ πάντα ὁ Θεὸς ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν, ὅρον δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία οὐκ ἔχει, τῆς γὰρ συνόψεως αὐτοῦ, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· οἱ τοῖς ἰδίοις μέτροις πεπερασμένους κόσμους οὐ χώρησι ἐν ἑαυτῷ τῆς ἀορίστου σοφίας τὸν λόγον. Εἰ οὖν ὁ κόσμος ὅλος ἐλαττὸν ἐστίν, ἥ ὥστε τὴν διδασκαλίαν τῶν ἔργων τοῦ Κυρίου χωρῆσαι, πόσοι κόσμοι χωρήσουσι τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ τὸν ὅλον διήγησιν; Τάχα γὰρ οὐδὲ ἡ βλάσφημος ἀρνήσεται γλῶσσα, τὸ ἀπειροπλάσιον εἶναι τὸν ποιητὴν τῶν πάντων, τῶν μόνῃ θελήματι παραχθέντων εἰς γένεσιν. Εἰ οὖν ἡ κτίσις πάσα τοῦ περὶ αὐτῆς λόγου ἐστὶν ἀχώρητος· τοῦτο γὰρ ὁ μέγας Ἰωάννης μαρτυρεῖται κατὰ γέ τον ἡμέτερον λόγον· πῶς ἂν ἀνθρωπινῇ βραχυτῇ ὅλον τὸν περὶ τοῦ Θεοῦ τῆς κτίσεως χωρήσει λόγον; Εἰπάτωσαν οἱ τὰ μεγάλα φθεγγόμενοι, τί ἐστὶν ἄνθρωπος, συγκρίσει τοῦ παντός θεωρούμενος; Ποῖον γεωμετρικὸν σημείον οὕτως ἀμερές; Τί τῶν ἑπικουρείων ἀτόμων οὕτω τῇ ματαιότητι τῶν ταῦτα θεωρούντων ἀπολεπτόνεται, καὶ ἔγγυς τοῦ μὴ ὄντος γίνεται, ὡς ἀνθρωπινῇ βραχυτῇ ἀν' οὐδένος ἐστὶ πρὸς τὸ πᾶν κρινόμενῃ, καθὼς φησὶ καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ, καλῶς ἐπισκεμμένος τῶν βροτῶν τὴν ἀσθένειαν, ὅτι Ἡ ὑπόστασις μου ὥσπερ οὐδὲν ἐνώπιόν σου. Οὐ παντελῶς εἶναι λέγων οὐδὲν, ἀλλ' ὁμοίον τῷ μηδενί, τὸ καθ' ὑπερβολὴν πᾶσαν βραχὺ τῇ πρὸς τὸ ἀνυπαρκτὸν συγκρίσει διασημαίνων.

Ὅμως ἀπὸ τοιαύτης ὀρμημένοι φύσεως, πλάτνουνσι κατὰ τῆς ἀφράστου δυνάμεως τὰ ἰδια στόματα, καὶ προσηγὼν μίτ τὴν ἀόριστον φύσιν περιμετροῦσι, τῷ δόματι τῆς ἀγεννησίας τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ περισφίγγοντες, ἵνα τὴν κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐκείνου βλασφημίαν διὰ τούτων ὀδοποιήσουσι. Τοῦ δὲ μεγάλου Βασιλεῖος διορθωσαμένου τὴν ἡπατημένην ὀπνίον, καὶ τινὰ περὶ τῶν ὀνομάτων διεξελθόντος, ὡς οὐκ ἐκ φύσεως ὄντων, ἀλλὰ κατ' ἐπίνοιαν ἐπικειμένων τοῖς πράγμασι· τοσοῦτον ἀπέχουσι τοῦ ἀκλύσαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὅτι καθάπερ ἱερὴν τινα προσκατέχονται τοῖς ἀπαξ παρ' αὐτῶν εἰρημένοις; καὶ οὐ μεθιέναι τοῦ σοφίσματος, οὐδὲ κατ' ἐπίνοιαν λέγεσθαι τὸ ἀγέννητον, ἀλλὰ τῆς φύσεως εἶναι παρστατικὸν διορίζονται. Τὸ μὲν οὖν πάντα διεξιέναι τὸν λόγον, καὶ τὴν ληρώδη καὶ μακρὰν ἐκείνην παραθέμενον φλυαρίαν ἐπὶ λέξεως ἀνατρέπειν πειρασθαι, μακρὰς ἂν εἴη σχολῆς καὶ χρόνου πολλοῦ καὶ πολλῆς

²⁰ Psal. cxlvi, 5. ²¹ Psal. cxxviii, 6.

ἀπραξίας δεόμενον. Καθάπερ ἀκούω καὶ τὸν Εὐνόμιον ὑπὲρ τὸν Ἰλιακὸν πόλεμον τῇ πολυετῇ φιλοπόνοῳ καὶ καθ' ἥσυχίαν πολλὴν προσεδραύσαντα, ἐν πολλῷ τῷ ὕπνῳ τὸν μακρὸν τοῦτον θνῆκρον θαντῷ συμπλάσαι, ζητοῦντα φιλοπόνως, οὐχ ὅπως ἐρμηνεύσῃ τι τῶν νοηθέντων, ἀλλ' ὅπως κατὰ τῶν λέξεων ἐπισύρηται κατηναγκασμένα νοήματα, καὶ περισυλλέγοντα τὰς εὐχιοτέρας φωνὰς ἐκ συγγραμμάτων τινῶν. Καὶ ὥσπερ οἱ πτωχοὶ διὰ ἀπορίαν ἐσθῆτος, ἐκ βακχωμάτων τινῶν τοὺς χιτῶνας ἐαυτοῖς περικεντοῦντες συρράπτουσιν· οὕτω καὶ τοῦτον ἄλλην ἀλλαχόθι λέξιν περιθοσκόμενον, διὰ τούτων ἐξυστῆσαι θαντῷ τοῦ λόγου τὸν κέντρωμα, οὐκ ἀταλασπῶρως διακολῶντα τὴν συμβολὴν τῶν ῥημάτων καὶ συναρμύζοντα. Οὐδὲ γὰρ ἡλσυχρον καὶ μειρακιώδες τῆς φιλοτιμίας εἰς ἀμύλλαν ἀνδρὶ πρὸς ἀλήθειαν βλέποντι τοσοῦτον ἀποβλησόν, ὅσον ἀθλητῇ τινι τῶν καρτερῶν τε καὶ ἐξωρίων τὸ διὰ περιεργίας κομμητικῆς γυμνασίζεσθαι. Ἀλλὰ μοί δοκεῖ τὸν σκοπὸν τοῦ παντὸς ἐγχειρήματος δι' ὀλίγων ἐπιδραμόντα, τὰς μακρὰς περιόδους χαίρειν εἶσαι. Οὐκοῦν εἴρηται· παρ' ἡμῶν· οὐκ οἰοῦμαι γὰρ τοῦ διδασκάλου τὸν λόγον· ὅτι τῆς θεῆς φύσεως ἀμυδρὰν μὲν καὶ βραχυτάτην ἔχομεν διὰ τῶν λογισμῶν τὴν ἀνεληφέν· ἀποχρῶσαν δ' ὅπως τῇ βραχυτητί τῆς δυνάμεως ἡμῶν διὰ τῶν ὀνομάτων τῶν περὶ αὐτὴν εὐσεβῶς λεγομένων τὴν γνῶσιν ἐρανίζομεθα. Τούτων δὲ φάμεν τῶν ὀνομάτων οὐ μονοειδῆ πάντων εἶναι τὴν σημασίαν, ἀλλὰ τὰ μὲν τῶν προσόντων τῷ Θεῷ, τὰ δὲ τῶν ἀποπεφυκέντων ἔχει τὴν ἐμφασιν· ὅλον, δίκαιον αὐτὸν καὶ ἀφθάρτον λέγοντες, τῷ μὲν δίκαιῳ, τὸ προσεῖναι δικαιοσύνην· τῷ δὲ ἀφθάρτῳ τὸ μὴ προσεῖναι φθορὰν ἐνδείκνυμενοι. Ἐξέστι δὲ πάλιν καὶ ὑπαλλάξεντα τὰς σημασίας κατὰ τὸ ἔμπαιον προσφύως ἐφαρμόσαι τῷ Θεῷ τὰ ὀνόματα· ὥστε τῷ μὲν ἀπεμφαίνοντι, τὸ οὐκ εἶναι, τῷ δὲ προσόντι, τὸ ἄλλοτρίον παραστήσασθαι. Τῇ γὰρ δικαιοσύνῃ τῆς ἀδικίας ἀντιστοιχούσης, τῇ δὲ φθορᾷ τῆς αἰδιότητος ἀντικειμένης· δυνατόν ἐστι χρῆσασθαι προσφύως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῖς ἐναντίοις, καὶ μὴ διαμαρτεῖν τοῦ προσήκοντος ἐν τῷ εἰπεῖν, ἀεὶ τε αὐτὸν εἶναι καὶ ἀδικον μὴ εἶναι· ὅπερ ἰσὺν ἐστὶ τῷ δίκαιόν τε εἶναι λέγειν, καὶ φθορὰν μὴ προσδέχασθαι. Οὕτω καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων τῇ ποικίλῃ μεταλήψει τῆς σημασίας πρὸς ἑκατέραν τὴν ἐμφασιν ἐπιτηδεύως ἔχειν φάμεν, ὅλον τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀθάνατον, καὶ πάντα τὰ κατὰ τὸν ὅμιον ἐκπερόμενα τύπον. Δύναται γὰρ ἑκάστου αὐτῶν ἄλλως καὶ ἄλλως μεταληφθῆναι, καὶ τὸ προσόν καὶ τὸ μὴ προσόν ἐπὶ τῆς θεῆς ἐνδείχασθαι φύσεως· ὥστε τοῦ σχήματος τῶν ὀνομάτων ὑπαλλασσομένου, τὴν εὐσεβῆ περὶ τὸ ὑποκείμενον διάνοιαν μένειν ἀκίνητον. Ταῦτά γάρ ἐστιν, ἀνεπιδεκτόν τε πονηρίας τὸν Θεὸν εἰπεῖν, καὶ ἀγαθὸν ὀνομάσαι· καὶ ἀθάνατον ὁμολογῆσαι, καὶ ἀεὶ ζῶντα εἰπεῖν. Οὐδεμίαν γὰρ ἐν τοῦτοις κατὰ τὸ σημαίνονμενον διαφορὰν ἐννοοῦμεν, ἀλλ' ἐν δι' ἑκατέρων τῶν λόγων ἀποσημαίνομεν· καὶ τὸ μὲν θέσιν, τὸ δὲ ἀνείρεσθαι τινος ἔχειν δοκῇ.

Nullam enim in his secundum significatum differentiam intelligimus, sed unum utraque oratione

A multi, quodque magna a negotiis vacuitate et a rebus gerendis avocatione indigeret. Quemadmodum audio Eunomium super Iliacum bellum annorum multitudine laboriose et sedulo, et in tranquillitate multa incumbentem, in multo somno hoc somnium sibi conflixisse, quærentem diligenter et solerter, non quomodo interpretetur quid eorum quæ intelliguntur, sed quomodo ad dictiones sensa coacta pertrahat, atque sonantiores voces colligentem ex quibusdam scriptis. Et quemadmodum mendici propter penuriam vestis ex laceris et detritis quibusdam panniculis tunicas acut pungenes consuunt: sic et hunc aliam alibi dictionem decerpentem, per has sibi hujus orationis centonem contexuisse, non sine miseria verborum commissuram compingentem et componentem, cujus fabrica et juvenilis ambitio ad certamen viro ad veritatem spectanti tam repudianda est, quam alibiæ allicui forti et nati grandiori, neque amoribus amplius idoneo, superfluis et comptus muliebri cultus et ornatus est fugiendus. Sed totius argumentationis et conatus scopo breviter percursu, longas verborum ambages et circuitus jubere valere censeo. Igitur dictum est a nobis (doctoris enim sermonem mihi proprium et domesticum facio) de divina natura nos perexiguam et obscuram valde per ratiocinationes perceptionem et comprehensionem habere: verumtamen nostræ facultatis exiguitate contentos per ea nomina quæ de ipsa pie dicuntur, sufficientem cognitionem nos colligere: horum autem nominum dicimus non esse omnium uniformem significationem, sed quedam eorum quæ insunt Deo, alia vero eorum quæ ab eo absunt, notationem habere, ut cum justum ipsum et incorruptibilem dicimus, justo quidem inesse justitiam, incorruptibili vero non inesse interitum demonstramus. Licet rursus etiam mutatis significationibus vice versa Deo nomina coherentem accommodare, ita ut hoc quidem quod nullo modo convenit, quod ipsi proprium est, eo vero quod adest, quod ab eo est alienum representetur. Nam cum injustitia justitiæ contraria intelligatur, et interitui æternitas adversetur, fas est convenienter uti in Deo contrariis, neque aberrare ab eo quod convenit, dicendo semperque ipsum esse et injustum non esse: quod huic æquale est, nempe dicere justum esse et non interitum accipere: sic etiam reliqua nomina quadam transsumptione significationis ad utramque declarationem apte et congruenter se habere asserimus, ut bonum et immortale, et omnia quæ simili forma efferruntur: potest enim unumquodque horum, aliter atque aliter transsumptum, et quod inest et quod non inest in divina natura indicare. Ita ut figura nominum mutata, pia in subjecto intelligentia maneat immobilis: idem enim est Deum improbitatis non capacem dicere, et bonum nominare; et immortalem confiteri, et semper viventem dicere.

significamus, quamvis hoc quidem positionem, sive affirmationem, illud vero ablationem seu negationem alicujus habere videatur.

Eodem pacto omnium principium Deum dicentes, et rursus ἀναρχον, id est, carentem principio, nominantes, nihil quoad sensum pugnamus, utroque nomine principem et auctorem universi declarantes. Quare sive principio carentem dixerimus, sive universi auctorem, hoc quidem quod inest, altero vero, quod non inest expressimus. Cum fas sit, sicut dictum est, per significatorum immutationem, nominum significationes in contrarium transmutare, et nunc quidem dissensaneo nomine per quamdam transfigurationem quod inest notum fieri, et altero alterum: licet enim pro eo quod diceretur, Principium ipse non habet, definire ipsum esse universi principium, et contra pro hoc, ipsum solum confiteri modo ingenito sive ingenerabiliter subsistere. Ita ut verba quidem videantur liguræ immutatione differenter se habere, intellectum vero in his quæ dicuntur, unum eundemque permanere; hoc enim est quod studiose perquiritur in his quæ de Deo instituuntur sermonibus, ut non verborum suavem et dulcem sonum, quodque concinnum et modulatum, attendamus, sed ut piam intelligentiam excogitemus, per quam decorum de Deo existimationi conservetur. Quoniam igitur pium est rationem complecti universi auctorem, ipsum causam non habere superpositam: hæc sententia nobis firmata et manente, quænam amplius mente præditis et recte judicantibus verborum controversia et pugna relinquitur? Cum vox omnis qua tale animi sensum enuntiatur idem exprimat. Sive enim principium ipsum et causam universi esse dicas, sive principio carentem esse cum nomines, sive ingenito modo esse, sive ex æternitate subsistere, sive universi auctorem, sive ex nulla causa solum, hæc omnia hujusmodi æqualia sunt quodam modo inter se, quantum ad significatorum vim attinet. Et vanus est qui reluctatur et contendit circa talem vocis sonum, tanquam non in mente et sententia, sed in syllabis et sonis consistat pietas. Hac igitur intelligentia a doctore articulate distincta, per quam his qui non hæretico velamine obducti sunt et operi licet perspicere, quod numen quomodocunque se habeat, secundum naturam omnem fugit tactum sensumque, et intellectum superat, omnique comprehensione quæ rationibus constat, sublimior est et altior; humana autem intelligentia curiose et sollicitè pervestigans et perscrutans, quibus potest argumentationibus inaccessam et excelsam expetit et attingit naturam, neque tam acute cernens, ut clare et evidenter quod inaspectabile est queat intueri, neque omnino ita ab accessu et propinquatione sejuncta, ut nullam possit ejus, quod quaeritur, adumbratam imaginem capere; sed partem aliquam de eo quod quaeritur per ratiocinationum tactum conjectura assecuta est, partim vero ex eo quod nequeat ipsum perspicere, quodammodo cognovit, vel

A Ὡσαύτως καὶ πάντων ἀρχὴν λέγοντες τὸν Θεὸν, καὶ πάλιν ἀναρχὸν ὀνομάζοντες, οὐδὲν κατὰ τὰς ἐνοίας μαχόμεθα, καθ' ἑκάτερον τῶν λεγομένων ἀρχηγὸν καὶ αἰτίον εἶναι τοῦ παντός ἀποφαίνοντες. Ὅτε καὶ ἀναρχὸν εἰπωμεν, καὶ τοῦ παντός ἀρχηγέτην, τῷ μὲν τὸ προσόν, τῷ δευτέρῳ δὲ τὸ μὴ προσόν παρεστήσαμεν. Δυνατοῦ ὄντος, καθὼς εἴρηται, διὰ τῆς τῶν σημαινομένων ὑπαλλαγῆς, μεταλλάξαι πρὸς τὸ ἐναντίον τὰς τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεις, καὶ τῷ νῦν ἀπεμφαίνοντι τῶς ὀνόματι διὰ τινος μετασχηματισμοῦ τὸ προσόν γνωρισθῆναι· καὶ τῷ ἐτέρῳ τὸ ἕτερον. Ἐξέστι γὰρ ἀντὶ τοῦ ἀρχὴν αὐτὸν μὴ ἔχειν εἰπεῖν, τὸ ἀρχὴν αὐτὸν τοῦ παντός εἶναι ὀρίσασθαι, καὶ ἀντὶ τούτου πάλιν, τὸ μόνον αὐτὸν ἀγεννήτως ὁμολογεῖν ὕπερσταναι. Ὅτε τὰ μὲν ῥήματα δοκεῖν τῇ τοῦ σχήματος ἐξאלαγῇ διαφόρως ἔχειν πρὸς ἀλλήλα, τὸν δὲ νοῦν ἐν τοῖς λεγομένοις ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν διαμένειν. Τὸ γὰρ σπουδαζόμενον ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις ἐστίν, οὐχὶ ῥημάτων εὐφωρίαν εὐκρουτόν τε καὶ ἐναρμόνιον ἐπινοῆσαι· ἀλλ' εὐσεβῆ διάνοιαν ἐξευρεῖν δι' ἧς τὸ πρέπον τῇ ὑπολήψει τῇ περὶ Θεοῦ φυλαχθῆσεται. Ἐπιτεθὼν τοίνυν εὐσεβὲς λογίζεσθαι τὸν τοῦ παντός αἰτίον, αὐτὸν αἰτίαν μὴ ἔχειν ὑπερκειμένην· ταύτης ἡμῖν τῆς διανοίας ἐρηρυσμένης, τίς ἐτι περὶ τὰ ῥήματα τοῖς νοῦν ἔχουσιν ὑπολείπεται μάχη; Πάσης φωνῆς, καθ' ἣν τὸ τοιοῦτον ἐξαγγέλλεται νόημα, τὸ αὐτὸ παριστώσης. Ἐτε γὰρ ἀρχὴν αὐτὸν καὶ αἰτίον τοῦ παντός· εἶναι λόγους, εἶτε ἀναρχὸν αὐτὸν ὀνομάζους, εἶτε ἀγεννήτως εἶναι, εἶτε ἐξ οὐδενὸς αἰτίου μόνον, πάντα τὰ τοιαῦτα ἰσοστάσιά πως ἀλλήλοις ἐστὶ κατὰ τὴν δύναμιν τῶν σημαινομένων, καὶ ὁμοτίμως ἔχει τὰ ῥήματα. Καὶ μάταιος ὁ ζυγομαχῶν περὶ τὸν τοῖονδε τῆς φωνῆς ἥχον, ὡς οὐχὶ τῇ διανοίᾳ, ταῖς δὲ συλλαβαῖς καὶ τοῖς φθόγγοις ἐγκειμένης τῆς εὐσεβείας· ταύτης τοίνυν τῆς ἐννοίας παρὰ τοῦ διδασκαλίου διηρθρωμένης, δι' ἧς ἐστὶ τοὺς μὴ κεκαλυμμένους τῷ αἰρετικῷ προκαλύμματι σαφῶς διδεῖν, ὅτι τὸ Θεῖον ὅπως ἂν κατὰ τὴν φύσιν ἔχη, ἀνέπαφόν τε καὶ ἀκατανόητον, καὶ πάσης ἀντιλήψεως τῆς ἐκ τῶν λογισμῶν ὑψηλότερον· ἢ δὲ ἀνθρωπίνῃ διάνοια πολυπραγμονοῦσα καὶ διερευνημένη δι' ὧν ἂν ἡ δυνατόν λογισμῶν, ἐπορέγεται καὶ θιγγάνει τῆς ἀπροσπελάστου καὶ ὑψηλῆς φύσεως· οὕτε τοιοῦτον ὀξυπωπεύσα, ὡς ἐναργῶς ἰδεῖν τὸ ἀόρατον, οὕτε καθάπαξ ἀπεσχηματισμένη τῆς προσεγγίσεως, ὡς μηδεμίαν δύνασθαι τοῦ ζητουμένου λαβεῖν εἰκασίαν. Ἀλλὰ τὸ μὲν τι τοῦ ζητουμένου διὰ τῆς τῶν λογισμῶν ἐπαφῆς ἐστοχάσατο, τὸ δὲ, αὐτὸ τῷ μὴ δύνασθαι διδεῖν τρόπον τινὰ κατενόησεν, οἷόν τινα γινώσκιν ἀναργῇ τὸ ὑπὲρ πάσαν γινώσκιν τὸ ζητούμενον εἶναι ποιησαμένη. Τὰ τε γὰρ ἀπεμφαίνοντα περὶ τὴν θείαν φύσιν ἐνόησε, καὶ ὅσα πρέπει περὶ αὐτὴν ὑπονοεῖν οὐκ ἐνόησεν· οὐ μὴν αὐτὴν ἐκείνην ἥτις ἐστὶ περὶ ἣν ταῦτα λογίζεται, κατεῖδεν ἡδυνήθη, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν προσόντων τε καὶ μὴ προσόντων γνώσεως εἶδεν, ὃ μόνον ὀφθῆναι δυνατόν ἐστίν. Ὅτι τὸ παντὸς· μὲν κακοῦ πόρρωθεν ἰδρυμένον, ἐν

παντί δὲ νοούμενον ἀγαθῷ. Πάντως τι τοιοῦτόν ἐστιν ὅσον λέγω τε ἄρρητον εἶναι, καὶ λογισμοῖς ἀνεπίδρατον δὲ ὄντα. Τοῖνον πάσας μὲν τὰς ἀπρεπεῖς ἐννοίας ἐν τῇ περὶ τῆς θείας φύσεως ὑπολήψει τοῦ διδασκάλου ἡμῶν ἀποκαθάρσαντες· πᾶν δὲ ὅσον εὐφημόν τε καὶ θεοπρεπὲς περὶ αὐτὴν νοεῖν συμβουλευέσσαντος καὶ διδάξαντος, ὥς οὐτε τι τῶν φθαρτῶν, οὐτε τῶν διὰ γενέσεως εἰς τὸ εἶναι παρηγμένων, τὸ πρῶτον αἰτιόν ἐστιν· ἀλλὰ πάσης τοιαύτης ὑπονοίας ἔξω νοεῖται. Ἐκ δὲ τῆς ἀρνήσεως τῶν μὴ προσόντων καὶ ἐκ τῆς ὁμολογίας τῶν εὐσεβῶς περὶ αὐτοῦ νοουμένων, ὅτι ἐστὶ, καταλαμβάνεται.

οἷνες indecoras notions quas in divina natura perpurgaverit : quodcumque vero prædicabile et laudabile Deoque decorum in ipsa intelligere consulerit et docuerit, ita ut neque corruptibilium quidquam, neque eorum quæ per generationem in rerum naturam producta sunt, prima causa sit, sed extra nomen talem suspensionem et cogitationem intelligitur. Atque ex negatione eorum quæ non insunt, et ex affirmatione eorum quæ pie de ipso intelliguntur, quia est, comprehenditur.

Μάχεται τοῖς εἰρημένοις ὁ σφοδρὸς κατὰ τῆς ἀληθείας ἀγωνιστῆς, καὶ βούλεται τὸν τοιοῦτον τοῦ ῥήματος ἔχον, τὴν τῆς ἀγεννησίας λέγω φωνὴν, ἐμφανῶς δεῖκνύναι τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν. Καίτοι παντὶ πρόδηλον τῷ γὰρ μετρίως ἐπισκευμένῳ τὰς τῶν ὀνομάτων χρήσεις, ὅτι ἡ ἀφθαρσία διὰ τοῦ ἀραιετικοῦ μορίου, τὸ μηδὲν τούτων προσεῖναι τῷ Θεῷ, μήτε φθορὰν, μήτε γέννησιν ἀποσημαίνει. Ἐταί καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν ὀνομάτων ὁμοφώνως λεγόμενα τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ μὴ προσόντος, οὐ τὴν θέσιν τοῦ ὄντος ἐνδείκνυται· τὸ ἀκαχον καὶ ἄλυπον καὶ ἀπόνηρον, καὶ ἀτάραχον καὶ ἀόρηγον, ἀπαθὲς, ἀνεπιληπτον, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Λέγεται μὲν καὶ ἀληθὺς ταῦτα, καὶ ὅλον κατὰ λόγον· τίς ἦν καὶ σπαρθιμῶσις τῶν πρὸς τὸ χεῖρον νοουμένων, ὧν τὸ θεῖον κεχώριται. Οὐ μὴν τι περὶ οὗ λέγεται διὰ τῶν ὀνομάτων ὁ λόγος παρίστησιν. Τί μὲν γὰρ οὐχ ὕγιες, δι' ὧν ἡκούσαμεν ἐδιδάχθημεν; Τί δὲ ἐστίν, ἡ τῶν εἰρημένων οὐκ ἐνδείξατο δύναμις. Ὅσπερ γὰρ εἰ τις περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως εἰπεῖν τι θέλων, τὸ μήτε ἄφυχον λέγει, μήτε ἀναίσθητον, μήτε πετηνόν, μήτε τετράπουν, μὴ εὐδρον, τὸ μὲν δὲ οὐκ ἐνδείξατο· τὸ δὲ μὴ δὲν διεσάφησε, καὶ οὕτε ψεύδεται ταῦτα περὶ τοῦ ἀνθρώπου διεξιὼν, οὕτε σαφῶς τὸ ὑποκείμενον δείκνυσιν. Κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον πολλῶν τοιούτων περὶ τὴν θείαν φύσιν λεγομένων, ἐν οἷς χρὴ τὸν Θεὸν ὑπονοεῖν εἶναι μανθάνομεν· αὐτὸ δὲ ὅτι ποτε ἦν κατ' οὐσίαν διὰ τῶν εἰρημένων οὐ διδασκόμεθα. Φεύγοντες δὲ παντὶ τρόπῳ τῶν ἀτόπων τινῶν νοημάτων ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ δόξαις συνενεχθῆναι, πολλαῖς καὶ ποικίλαις ἐκπονηταῖς κατ' αὐτοῦ κεχρήμεθα, κατὰ τὴν τῶν ἐπινοῶν διαφορὰν τὰς προσηγορίας ἀρμολύοντες. Ἐταί γὰρ ἂν οὐδὲν ὄνομα περιληπτικὸν τῆς θείας ἐξεύρηται φύσεως κατ' αὐτοῦ τοῦ ὑποκειμένου προσφῶς τεταγμένον· διὰ τοῦτο πολλοὶς ὀνόμασιν ἐκάστου κατὰ διαφόρους ἐπιβολὰς ἰδιόζουσαν τινὰ περὶ αὐτοῦ τὴν ἐννοίαν ποιούμενοι, τὸ θεῖον προσαγορεύομεν, ἐκ τῆς πολυειδοῦς καὶ ποικίλης κατ' αὐτοῦ σημασίας ὀνοματὰ τινὰ πρὸς τὴν κατανόησιν τοῦ ζητουμένου θηρεύοντες. Ἐρωτῶντες γὰρ ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ διεξετάζοντες τί τὸ θεῖον ἐστὶ, διαφῶρος ἀποφαίνομεθα, ὅσον τὸ ὑπερκείμενον

A ut cognitionem evidentem, quod super omnem scientiam sit, id quod quaeritur, statuens : nam quæ dissentanea sunt, nec in divinam naturam cadere possunt, intellexit : et quæcumque de ipsa decet opinari, non novit. Non tamen illam ipsam quænam sit de qua hæc ratione colligit conspiciere potuit ; sed ex eorum quæ insunt, et quæ non insunt cognitione novit, quod solum videri potest. Quod longe quidem ab omni malo firmatum est : in omni autem bono intelligitur. Quod quidem omnino tale est, quale dico ineffabile, et rationum momentis incomprehensibile et inaccessible esse. Cum igitur

animus posset suspicari, magister et doctor nostri

Hic tamen vehemens veritatis oppugnator, dictis reluctatur, atque vult talem verborum sonum, vocem τῆς ἀγεννησίας dico, Dei essentiam manifeste demonstrare. At cuius perspicuum et clarum, qui mediocriter usus nominum considerarit, quod incorruptibilitas per privatam particulam, nihil eorum Deo adesse, neque interitum, neque ortum significat. Quoniam et alia multa nomina quæ simili voce dicuntur, abstractionem ejus quod non inest, non positionem ejus quod est ostendunt. Illud nempe innocens et immæstum et innocuum, imperturbatum, impatibile, incomprehensibile et alia id generis, dicuntur quidem vere hæc, et velut catalogus quidam esset et recensio eorum quæ in deterius intelliguntur, a quibus Numen separatum est. Non

C tamen quid sit, id de quo dicuntur, per hæc nomina sermo exprimit. Quid enim non sanum, per quæ audivimus edocti sumus? Quid autem sit, eorum quæ sunt dicta vis non indicavit. Quemadmodum enim si quis de hominis natura dicere aliquid cupiens, neque inanimatum dicat, neque sensu carens, neque voluere, neque quadrupes, neque aquaticum; quod quidem est non demonstravit, sed quod non est explanavit, neque mentitur hæc de homine enarrans, neque tamen clare subjectum demonstrat. Eadem ratione multa talia cum divina natura dicuntur, ea in quibus Deum esse opinari oportet discimus : ipsum autem, quid tandem est secundum essentiam, per dicta non docemur. Fugientes autem omni cautione absurdas aliquas notions, in

D his quas habere debemus de Deo opinionibus, animis inserere, multis et variis cognominibus in ipsum usi sumus, secundum cogitationum differentiam appellationes accommodantes. Quoniam enim nullo nomen divine nature comprehensivum inventum est, quod ad ipsius subjecti naturam declarandam sit ordinatum, propterea multis nominibus secundum differentes notions, ejusque peculiarem quamdam de eo notionem facientes, Numen appellamus : ex multiforini variaeque de eo significatione ad ejus quod quaeritur cognitionem quæ-

dam nomenclaturas venantes. Interrogantes enim nos ipsos et perquirentes, quid sit Deus, differenter pronuntiamus, velut quod est super constitutionem et administrationem eorum quæ sunt; quod non ex causa existentiam habet, sed reliquis omnibus causa cur sint existit; in quo ortus et principium, interitus et finis non est, neque in contrarium mutatio, neque præstantioris imminutio, neque malum in eo locum habere potest, neque bonum abesse. Quod si quis tales notitias nominibus velit percipere, necesse est omnino illum in deterius mutationem non admittit, et immutabile et invariabile nominare. Hoc autem videlicet primum universi auctorem et causam Deum esse dicere, idem est ac ingentum appellare, et incorruptibile, quod interitus capax non est, immortalem autem et indeficientem, quod in nullum desinat terminum, omnipotentem autem quod universo præsit et imperet; et sic alia omnia secundum suas opiniones nomina fingentes, vel nuncupamus; vel potentiam, vel imperium, vel perpetuum permanet, per nomina significantes.

Dico igitur hujus nominum fictionis homines esse dominos, pro arbitrio iudicioque cuiusque convenienter appellationes subjecto accommodantes, nihilque absurdum esse, quod quidem ut formidabile et horribile, ut nos terrificet, iste scriptor obtendit, nempe recentiores nominum positiones consisti in omni re quæ cognominatur in ipso Deo: non enim vocabulum Deus est, neque in voce et sono esse habet. Sed Deus quidem est per seipsum quod quidem unquam esse creditus est: nominatur autem ab his qui invocant, non ipsum quod est (ineffabilis enim est natura ejus qui vere est), sed ex his quæ operari et efficere in vita nostra creditus est, cognomina habet, quale et hoc ipsum quod in promptu dicitur; cum enim Deum ipsum dicimus, inspectorem et exploratorem, et absconditorum perspicacem cognitorem commentantes vocamus. Quod si operationibus prior existit essentia, intelligimus autem operationes per ea quæ sentimus, verbis vero quibus possumus enuntiamus; quis amplius relinquitur metus nomina recentiora et juniora rebus ipsis dicere? Si enim non prius aliquid eorum quæ de Deo dicuntur interpretamur, quam animo conceperimus, intelligimus autem ex his operationibus per quas docemur, præcedit autem operationem virtus, virtus vero pendet ex divina voluntate, voluntas autem in potestate divinæ naturæ reposita est: nonne igitur diserte docemur, quod rebus adnascantur eorum quæ insunt significativæ appellationes, et velut umbræ rerum sunt voces ad motiones eorum quæ in ipsis existunt figuratæ? Atque hæc ita esse clare persuadet divina Scriptura per magnum Davidem, qui veluti per quædam propria et agnata nomina, quæ ipsi ex operatione cognita erant, divinam naturam sic appellat. *Miserors, inquit, et miserator Dominus, longanimis*

Α τῆς τῶν ὄντων συστάσεως· τε καὶ διοικήσεως· ὃ οὐκ ἐξ αἰτίου τὴν ὑπαρξίν ἔχει· τοῖς δὲ λοιποῖς πᾶσιν αἰτίον τοῦ εἶναι καθίστηκεν· περὶ δὲ γέννησις καὶ ἀρχή, φθορά· καὶ τέλος οὐκ ἔστιν, οὔτε πρὸς τὸ ἐναντίον τροπή, οὔτε τοῦ κρείττονος ὑψέσις. Ὡς μήτε τὸ κακὸν ἐπ' αὐτῷ χώραν ἔχειν, μήτε τὸ ἀγαθὸν ἀπεινᾶν. Εἰ δέ τις τὰς τοιαύτας ἐννοίας ὀνόμασι διαλαμβάνειν ἐθέλοι, ἀνάγκη πᾶσα τὸ μὲν μὴ προσέσθαι τὴν πρὸς τὸ χεῖρον τροπήν, ἀτρεπτόν τε καὶ ἀναλλοιώτον ὀνομάσαι. Τὸ δὲ πρῶτον αἴτιον τοῦ παντός, ἀγέννητον προσεπεῖν· ἀφάρτον δὲ τὸ φθορᾶς ἀπαράδεκτον· τὸ δὲ εἰς μηδὲν καταλήγον πέρας, ἀθάνατόν τε καὶ ἀτελεύτητον· παντοκράτορα δὲ τοῦ παντός ἐξηγούμενον. Καὶ οὕτω τὰλλα πάντα κατὰ τὰς εὐσεβεῖς ὑπολήψεις ὀνοματοποιούντες, ταῖς τῶν ἐπινοῶν διαφοραῖς ἄλλως καὶ ἄλλως προσαγορεύομεν, ἢ δύναμιν, ἢ κράτος, ἢ ἀγαθότητα, ἢ τὸ μὴ ἐξ αἰτίου εἶναι, ἢ τὸ εἰς δεξιὰ διαμένειν, διὰ τῶν ὀνομάτων σημαίνοντες, secundum differentias cogitationum aliter aique aliter bonitatem, vel quod non ex causa est, vel quod in

Φημί τοίνυν τῆς τοιαύτης ὀνοματοποιίας τοὺς ἀνθρώπους εἶναι κυρίους, κατὰ τὸ φανὲν ἐκάστῳ προσφῶς ἐφαρμόζοντας τῷ ὑποκειμένῳ τὰς κλήσεις. Καὶ μηδὲν ἄποπον εἶναι, ὅπερ ὡς φοβερόν τι καὶ φρικτὸς μορμολυγτόμενος ὁ λογογράφος προτείνεται, τὸ νεωτέρας εἶναι τὰς τῶν ὀνομάτων θέσεις ὁμολογεῖν ἐπὶ παντός αὐτοῦ τοῦ κατονομαζομένου πράγματος, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ βῆμα ὁ Θεός, οὐδὲ ἐν φωνῇ καὶ φθόγγῳ ἔχει τὸ εἶναι. Ἄλλ' ὁ μὲν Θεός ἐστι καὶ ἑαυτὸν, ὃ δὴποτε καὶ εἶναι πιστεύεται. Ὀνομάζεται δὲ παρὰ τῶν ἐπικαλουμένων οὐκ αὐτὸ ὃ ἔστιν· ἀφάρτος γὰρ ἡ φύσις τοῦ ὄντος· ἀλλ' ἐξ ὧν ἐνεργεῖν τι περὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν πιστεύεται τὰς ὁμωνυμίας ἔχει, οἷον καὶ αὐτὸ τοῦτο, τὸ ἐκ τοῦ προχείρου λεγόμενον· Θεὸν γὰρ αὐτὸν λέγοντες, τὸν ἔφορον καὶ ἐκόπτην, καὶ διορατικὸν τῶν κεκρυμμένων ἐπινοοῦντες, ἐπικαλούμεθα. Εἰ δὲ προϋφίστηκε τῶν ἐνεργειῶν ἡ οὐσία, νοοῦμεν δὲ τὰς ἐνεργείας δι' ὧν αἰσθανόμεθα, ῥήμασι δὲ ὅπως ἂν ἡ δυνατόν ἐξαγγέλλομεν· τίς ἐτι καταλείπεται φόβος, νεώτερα τῶν πραγμάτων τὰ ὀνόματα λέγειν; Εἰ γὰρ μὴ πρότερον ἐρμηνεύομεν τι τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων, πρὶν ἂν νοήσωμεν· νοοῦμεν δὲ δι' ὧν ἐκ τῶν ἐνεργειῶν διδασκόμεθα, προϋφίστηκε δὲ τῆς ἐνεργείας ἡ δύναμις· ἡ δὲ δύναμις ἐξήρτηται τοῦ θεοῦ βουλήματος, τὸ δὲ βούλημα ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῆς θείας ἀπόκειται φύσεως· ἄρ' οὐ σαφῶς διδασκόμεθα, ὅτι ἐπιγίνονται τοῖς πράγμασιν αἱ σημαντικαὶ τῶν γινόμενων προσηγορίαι, καὶ ὥσπερ σκιαὶ τῶν πραγμάτων εἰσὶν αἱ φωναὶ πρὸς τὰς κινήσεις τῶν ὁρατῶν σχηματίζόμεναι; Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, πεῖθει σαφῶς ἡ θεία Γραφή διὰ τοῦ μεγάλου Δαβὶδ, τοῦ καθάπερ διὰ τινῶν ἰδίων καὶ προσφῶν ὀνομάτων, τῶν ἐκ τῆς ἐνεργείας αὐτῷ νοηθέντων, τὴν θείαν φύσιν ἀνακαλόντος. *Οὐκ ἐλπίμων γὰρ, φησὶν, καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, μακροθύμος καὶ πολυέλεος.* Ταῦτα τοίνυν τί λέγουσιν ἐνεργείας ἔχειν τὴν σημασίαν, ἢ φύσεως; Οὐκ ἂν τις ἄλλο τι παρὰ τὴν ἐνέργειαν εἴπῃ. Πότε

τοῖν ἐνεργήσας τοὺς οὐκτιμους ὁ θεὸς ἢ τὸν ἔλεον, ἅ
 ἔσχεν ἐκ τῆς ἐνεργείας τὸ ὄνομα; Ἄρα πρὸ τῆς ἀν-
 θρωπίνης ζωῆς; Καὶ τίς ἦν ὁ τοῦ ἔλεους δέσμενος;
 ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν πάντως· ἢ δὲ ἀμαρτία μετὰ
 τὸν ἀνθρώπον. Οὐκοῦν μετὰ τὸν ἀνθρώπον καὶ ἡ τοῦ
 ἔλεος ἐνέργεια, καὶ τοῦ ἔλεος τοῦνομα. Τί οὖν ἄρα;
 Μὴ καὶ τοῦ Δαβὶδ καταγνώσται, ὁ ὑπὲρ τοὺς προ-
 φήτας φρονῶν· ὅτι δι' ὧν ἐνόησε τὸν θεόν, διὰ τοῦ-
 των ὠνόμασεν; Ἡ καὶ πρὸς αὐτὸν ζυγομαχήσει, τὴν
 σεμνὴν ἐκείνην ὥσπερ ἐκ τραγῳδίας προτείμων ῥη-
 σιν, ὅτι τὴν μακαριωτάτην τοῦ θεοῦ ζωὴν, τοῖς
 περὶ τῆς ἐπινοίας ἀγάλλει ὀνόμασι, τὴν ἐφ' ἑαυτῇ
 μόνῃ καὶ πρὸ τῆς τῶν ἐπινοούντων γεννήσεως ἀγαλ-
 λωμένην; Ἐρεῖ γὰρ πάντως ὁ ὑπὲρ τοῦ Προφήτου
 λέγων· ὅτι ἡ μὲν θεία φύσις ἐφ' ἑαυτῇ μόνῃ ἀγάλλε-
 ται, καὶ πρὸ τῆς τῶν ἐπινοούντων γενέσεως· ὁ δὲ ἀν-
 θρώπινος νοῦς, ὅσον χωρεῖ διὰ τῶν ἐνεργειῶν δι-
 δασκόμενος, τοσοῦτον φθέγγεται. Ἐκ γὰρ μεγέθους
 καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ἡ σοφία φησὶ, τὸν
 πάντων γενεσιουργὸν θεωρεῖσθαι. Τῇ δὲ θεῖα καὶ
 ὑπερεχούσῃ πάντα νοῦν οὐσία τὰς τοιαύτας προσηγο-
 ρίας ἐπισημίζομεν, οὐκ ἐκείνην ἀγάλλοντες δι' ὧν
 ὀνομάζομεν, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ τῶν λεγομένων
 ὀδηγοῦντες πρὸς τὴν τῶν κρυπτῶν κατανοήσιν. Εἰτα
 τῷ Κυρίῳ φησὶν ὁ Προφήτης· Θεός μου εἰ σὺ, ὅτι
 τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις. Πῶς οὖν τὴν
 μακαριωτάτην τοῦ θεοῦ ζωὴν, ἡμεῖς οὕτως, καθὼς
 φησιν οὗτος, ἀγάλλομεν, ἢ φησιν ὁ Προφήτης ἀπροσ-
 δεῖ τῶν ἀνθρωπίνων εἶναι καλὸν; Ἡ ἀντὶ τοῦ ὀνο-
 μάξεν τὸ ἀγάλλειν ἐνόησε. Καὶ μὴ ἀκούομεν παρὰ
 τῶν ὁρθῶς τῇ λέξει χρωμένων, καὶ δι' ἀκριθείας τῶν
 ὀνομάτων τὴν χρῆσιν παραπεισθεμένων, μὴ ἐπὶ
 φιλῆς τῆς θηλώσεως τὴν τοῦ ἀγάλλειν τετάχθαι φω-
 νήν· ἀλλὰ τὸ μὲν τοιοῦτον ἢ γνωρίζειν, ἢ δηλοῦν, ἢ
 σημαίνειν, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτότερον λέγεσθαι. Τὸ δὲ
 ἀγάλλειν ἴσθ' ὅτι τῷ ἐπικαυχᾶσθαι, καὶ ἐπευφρα-
 νεσθαι, καὶ εἰ τι τῆς τοιαύτης ἐμφάσεως ἔχεται. Ὁ
 δὲ φησιν ἡμᾶς τοῖς τῆς ἐπινοίας ὀνόμασι τὴν μακα-
 ρίαν ἀγάλλειν ζωὴν. Ἡμεῖς δὲ προσθεῖναι μὲν τινα τῇ
 θεῖα φύσει τιμὴν τῇ ὑπὲρ πᾶσαν ὁδοῦ τιμὴν, μίζον
 ἢ κατὰ τὴν ἀσθένειαν τὴν ἀνθρωπίνην οὐ μέγα· γνω-
 ρίσαι δὲ τι τῶν περὶ αὐτὴν διὰ τῶν εὐσεβῶς ἐπινοου-
 μένων ῥημάτων τε καὶ ὀνομάτων ἐπιχειρεῖν οὐκ ἀρ-
 νοῦμεθα. Καὶ διὰ τοῦτο καθ' ὅσον δυνατόν ἡμῖν τὸ εὐ-
 σεβὲς ἔχουσιν, τὸ μὴ ἐξ αἰτίας ὑπερχεμένης τὸ
 πρῶτον αἰτίον τὴν ὑπόστασιν ἔχειν, καταλαμβάνομεν.
 Ὅπερ εἰ μὲν ὡς ἀληθὲς ἀποδέχοιτο τις, ἐπαινετὸν ἀν-
 εῖη διὰ τὴν ἀλήθειαν μόνην. Εἰ δὲ ὡς μίζον τῶν λοι-
 πῶν τῶν περὶ τὴν θεῖαν φύσιν νοουμένων τὸ τοιοῦτον
 κρῖναι, καὶ διὰ τοῦτο μόνῃ ταύτῃ τῇ ὑπολήψει λόγοι
 τὸν θεόν ἐπιγαυριῶντα καὶ εὐφρανόμενον; ὥς τινα
 τῶν ὑπερεχόντων ἀγάλλεσθαι, μόνῃ τῆς Εὐνομίου
 μούσης· ἂν εἴη, τοῦ λέγοντος αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῇ τὴν
 ἀγεννησίαν ἀγάλλεσθαι, ἢν δὲ οὐσίαν τε λέγει, καὶ
 μακαρίαν τε καὶ θεῖαν ὀνομάζει ζωὴν.

Si autem ut majus reliquis quæ de divina natura noscuntur, id iudicet, et propterea hac sola opi-
 nione dicat Deum gestientem et letantem, ut aliquo supereminentium exsultare, hoc solius Euno-

et multum misericors²². Quid igitur dicunt? Utrum
 hæc nomina operationis habent significantiam vel
 naturæ? non aliud quis præter actum, sive ope-
 rationem dixerit. Quando igitur operatus misera-
 tiones vel misericordiam, Deus ex illa operatione,
 hoc nomen obtinuit? Num ante humanam vitam?
 Et quis erat qui misericordia indigebat? Sed post
 peccatum omnino: peccatum autem post hominem.
 Ergo post hominem miserandi actus et misERICOR-
 diæ nomen. Quid igitur? Nunquid et Davidem
 condemnabit, qui super prophetas sapiens, quia
 per quæ Deum novit, per hæc nominavit? An
 etiam adversus ipsum nobilem illam tanquam ex
 tragœdia dictionem protendens recalcitrabit, quod
 non oportet beatissimam Dei vitam nominibus ex
 hominum commentatione ductis exsultare, quæ in
 seipsa sola et ante intelligentiæ ortum exsulta-
 bat? Dicet enim plane qui Propheta causam agere
 voluerit, quod divina certe natura in seipsa sola
 exsultabat, et ante intelligentium generationem;
 sed mens humana, quantum capit per has ope-
 rationes educta, tantum alloquitur. Nam ex crea-
 rarum magnitudine et pulchritudine, proportionem
 quadam Sapientia dicit²³, omnium opificem et
 genitorem considerari. In divina autem et exsu-
 perante omnem intellectum essentia, tales appella-
 tiones celebramus, non illam cum exultatione
 laudantes per quæ nominamus; sed nos ipsos per
 ea quæ dicuntur dirigentes ad occultorum cog-
 nitionem. Deinde Domino dicit Propheta, Deus meus
 es tu, quoniam bonorum meorum non eges²⁴. Quo-
 modo igitur beatissimam Dei vitam, sic nos, sicut
 iste autumat, exornamus, quam Propheta predicat
 humanorum bonorum non esse indigam? An pro
 verbo ὀνομάζειν, nominare, excogitavit verbum
 ἀγάλλειν, quod est exsultare? Atque audimus ex
 his qui recte verbo utuntur, et qui exacta subtili-
 tate verborum usum didicerunt, non pro nuda si-
 gnificatione hoc verbum ἀγάλλειν construi, sed
 hoc tale vel notum facere, vel declarare, vel signi-
 ficare, vel aliud quiddam talimodo dici. Ver-
 bum autem ἀγάλλειν idem est, quod exsultare,
 gloriari, letari, et si quid talem significationem
 habet. Illic autem dicit nos nominibus, ex mentis
 commentatione ductis, vitam beatam ἀγάλλειν, id
 est, exornare. Nos autem divinæ naturæ quæ om-
 nem superat honorem, aliquid adjicere honorem,
 humana infirmitate majus arbitramur; aliquid au-
 tem eorum quæ in ea cernuntur, notum facere et
 celebrare verbis et nominibus pie et religiose in-
 tellectis conari non inficiamur. Ideoque quantum
 fas est, pietatem spectantes, non ex causa super-
 eminente primam causam subsistentiam habere
 comprehendimus, quod quidem si ut verum quis
 approbet, laudabile fuerit propter solam veritatem.

²² Psal. cii, 8. ²³ Sap. xiii, 5. ²⁴ Psal. xv, 2.

mihi musæ fuerit dicentis, ipsam in seipsa ἀγεννησίαν exsultare, quam certe et essentiam, et beatam, et divinam vitam nominat.

Sed audiamus, quomodo secundum modum usus congruentem et præcedentem formam (sic enim eodem modo formati nominibus rursus nobis efflorescit et sese ostentat), quomodo per hæc dissolvere inquit de eo conceptam opinionem, acceptorum ignorantiam coercere. Utar enim ipsius dithyrambistæ similiter desinentibus vocabulis: *Qui diximus, inquit, quod ea quæ ex mentis commentatione dicuntur, solent cum vocibus dissolvi, his addimus: Deus quidem etiam tacentibus et loquentibus iis quæ sunt in rerum natura, etiam antequam facta essent nomina, erat et est ingenuus.* Discamus igitur aliquid commune verborum excogitationi, vel nominum positioni cum rebus ipsis, quas aliqua nominum et verborum voce notamus. Quare si Deus est ingenito modo ante humanam constitutionem, declarativam talis opinionis vocem tanquam sono diffusam improprie oporteat iudicare, si secundum humanam notionem fuerit nominata: haud enim est idem, esse et dici: sed est quidem natura, quod quidem est Deus. Dicitur autem a nobis quantum fuerit possibile enuntiare propter naturæ nostræ egestatem, quæ in anima affectus incognitos sive inconspicuos habet, nisi per vocem et orationem evoluti fuerint. Ergo ipsum non ex causa esse intelligentes, commentatione quadam hanc notionem per ingeniti vocem enuntiamus. Quodnam igitur damnum ei qui sic est, quid sic est, a nobis nominari? Non enim ex eo quod d'catur ingenuus, existere ingenerabiliter dicitur, sed ex eo quod sit, dici etiam ei advenit. Hoc autem non intellexit subtilis et solers ingenio, neque a se posita manifeste animadvertit. Nam vel certe cessasset eos qui per commentationem ἀγεννησίαν nomen effingunt, improbe insectari. Animadvertite enim quod ait: Quæ per commentationem efferuntur, simul cum vocibus dissolvuntur; Deus autem est genitis prior, et priusquam nomina imposita essent, et erat et est ingenuus. Videtis quod esse, quod quidem est, habet ante omnium tacentium et loquentium existentiam, neque magis neque minus quod est, ipse est. Verborum autem et nominum usus post hominum productionem excogitatus est, qui a Deo rationis et orationis facultate exornati fuerunt. Si igitur creatura creatore posterior est, omniumque creaturarum homo est ultimus; propria autem est hominis oratio; orationis autem partes nomina et verba; nomen vero est ἀγεννησία: quomodo non intelligat, se his quæ præstruit repugnare? Nos enim etiam æsserimus nomina ad res declarandas et significandas humana solertia inventa esse: ille vero eos qui oratione utuntur, divina vita posteriores demonstrari constituitur. Divinam autem naturam esse ἀγεννησίαν, modo ingenerabili, sicut nunc est, et semper erat. Si igitur ille beatam vitam ante homines natos exstitisse constituitur (rursus enim re-

A 'Αλλ' ἀκούσωμεν πῶς κατὰ τὸν ἐπιβάλλοντα τῇ χρεῖᾳ τρόπον, καὶ τὸν προλαβόντα τύπον· οὕτω γὰρ τοῖς ἰσοτύποις τῶν ὀνομάτων πάλιν ἡμῖν ἐνωραΐζεται· πῶς διὰ τούτων διαλύειν μὲν φησι τὴν περὶ αὐτοῦ γενομένην ὑπόνοιαν, περιστέλλειν δὲ τὴν τῶν ἡπατημένων ἀγνοίαν. Αὐταῖς γὰρ χρῆσθαι τοῦ διθυραμβιστοῦ ταῖς ὁμοιολήτοις φωναῖς· *Ελπότες, φησὶν, ὅτι τὰ κατ' ἐπίνοιαν λεγόμενα ταῖς φωναῖς συνδιαλύεσθαι πέφυκεν, ἐπηγάγομεν τοῦτο· Ὁ δὲ θεὸς, καὶ σιωπῶντων καὶ φθεγγομένων γεγονότων, καὶ πρὸ τοῦ γεγονέναι τὰ ὀνόματα, ἦν τε καὶ ἔστιν ἀγέννητος.* Μάθωμεν τοίνυν κοινῶν ῥημάτων ἐπινοίαν, ἣ ὀνομάτων θέσει, πρὸς αὐτὰ τὰ πράγματα, ἃ διὰ τῆς ποιᾶς τῆς ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων φωνῆς σημειούμεθα. Ὡστε εἰ ἀγεννητὴς ἔστιν ὁ θεὸς πρὸ τῆς ἀνθρωπίνης συστάσεως, τὴν ἐμφαντικὴν τῆς τοιαύτης ὑπολήψεως φωνὴν ὡς τῷ φθόγγῳ συνδιαγεομένην ἔκρυπτον κρύπτειν, εἰ κατ' ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην ὀνομασεῖσθαι τύχοι. Οὐ γὰρ ταῦτόν ἐστι τὸ εἶναι, τῷ λέγεσθαι. 'Αλλ' ἐστὶ μὲν τῇ φύσει ὅπερ ἔστιν ὁ θεός. Λέγεται δὲ παρ' ἡμῶν, ὡς ἂν ἡ δυνατόν ἐξαγγελῆται διὰ τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν πτωχείαν, ἣ τὰς ἐν τῇ ψυχῇ διαθέσεις ἀδύλους ἔχει, μὴ διὰ φωνῆς ἐκκαλυπτομένης καὶ λόγου. Οὐκοῦν τὸ μὴ ἐξ αἰτίας αὐτὸν εἶναι νοήσαντες, ἐπινοίαν τὴν νόησιν ταύτην διὰ τῆς τοῦ ἀγεννητοῦ φωνῆς ἐξαγγέλλομεν. Τίς οὖν ἡ βλάβη τῷ οὕτως ὄντι, τὸ ὡς ἔστι παρ' ἡμῶν ὀνομαζεσθαι; Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ ῥηθῆναι ἀγέννητον, καὶ τὸ ὑπάρχειν ἀγεννητὴς ἔστιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ εἶναι καὶ τὸ ῥηθῆναι προσγιγνέσθαι. Τοῦτο δὲ οὐ σύνοιδεν ὁ λεπτοὺς τὴν διάνοιαν, οὐδὲ τὰ παρ' αὐτοῦ τεθέντα σαφῶς κατενόησεν. Ἡ γὰρ ἂν ἐπαύσατο τοὺς δι' ἐπινοίας τὴν ἀγεννησίαν ὀνοματοποιούντας κακίῳ. Ἐκοπεῖτε γὰρ ὁ φησι· Τὰ κατ' ἐπίνοιαν λεγόμενα ταῖς φωναῖς συνδιαλύεται· ὁ δὲ θεὸς καὶ γεγεννημένον, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὰ ὀνόματα, καὶ ἦν, καὶ ἔστιν ἀγέννητος. Ὅρξας ὅτι τὸ μὲν εἶναι ὅπερ ἔστιν, ἔχει πρὸ τῆς τῶν πάντων ὑπάρξεως καὶ σιωπῶντων καὶ φθεγγομένων, οὔτε μᾶλλον οὔτε ἥττον ὁ ἔστιν ὢν. Ἡ δὲ τῶν ῥημάτων τε καὶ ὀνομάτων χρήσις μετὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων κατασκευὴν ἐλογίσθαι τῶν τῇ λογικῇ δυνάμει παρὰ τοῦ θεοῦ τιμηθέντων. Εἰ οὖν ὑστέρα μὲν τοῦ ποιηκέντος ἡ κτίσις, τῆς κτίσεως δὲ πάσης ἔσχατος ὁ ἀνθρωπὸς ἔστιν, ἴδιον δὲ τοῦ ἀνθρώπου ὁ λόγος· λόγος δὲ μέρη ῥήματά τε καὶ ὀνόματα, ὀνόματα δὲ ἡ ἀγεννησία· πῶς οὐ συνήσιν οἷς κατασκευάζει τοῦτοις μαχόμενος; Ἡμεῖς τε γὰρ φαιμεν ἐφευρησθαι τοῖς οὔσι τὰ γνωριστικὰ τῶν ὄντων ὀνόματα διὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐννοίας, καί κείνους ὑστέρους ὁμολογεῖ τοὺς κεχρημένους τῷ λόγῳ τῆς θείας ἀναδειχθῆναι ζωῆς· εἶναι δὲ τὴν θεῖαν φύσιν ὡς νῦν τέ ἐστι καὶ ἀεί ἦν, ἀγεννητὴς. Εἰ οὖν ἔκεινος τὸ προὑπάρχειν τῶν ἀνθρώπων ὁμολογεῖ τὴν μακαρίαν ζωὴν. Πάλιν γὰρ ἐπαναστρέφας τῷ αὐτῷ χρῆσθαι λόγῳ· ἡμεῖς τε τὸ χρόνους ὕστερον εἶναι τοὺς ἀνθρώπους οὐκ ἀντιλέγομεν, ῥήμασι δὲ κεχρησθῆναι φαιμεν καὶ ὀνόμασιν, ἀφ' οὗ τε σφύεσθαι καὶ τὸ λογικὸν εἶναι

πρὸς τοῦ πεποιηκότος ἐσχήκαμεν. Ἡ δὲ ἀγεννησία ὁνομά ἐστιν ἐμφαντικὸν τοῦ ἰδίου νοήματος· πᾶν δὲ ὄνομα τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου μέρος ἐστὶν ἅρα ὁ προϋφαστάναί τῶν ἀνθρώπων τὴν θέσαν φύσει ὁμολογῶν, μεταγενεστέραν εἶναι τὴν ἐφευρεθεῖσαν τῇ φύσει κλήσιν συντίθεται. Οὐδὲ γὰρ ἦν εἰκὸς τοῦ λόγου τὴν χρῆσιν πρὸ τῆς τῶν κεχρημένων κατασκευῆς ἐνεργεῖσθαι. Ὡς περ οὐδὲ γεωργίαν πρὸ τῶν γεωργούντων, οὐδὲ ναυτιλίαν πρὸ τῶν ναυτιλλομένων, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν κατὰ τὸν βίον ἐνεργουμένων πρὸ τοῦ συστήναι τὸν ἀνθρώπινον βίον· τί οὖν ἡμῖν διαμάχεται, μὴδὲ τοῖς ἰδίοις αὐτῶν λόγοις ἀκολουθίαν γινώσκων;

neque agriculturam ante eos qui agros colerent, neque navigationem ante eos qui navigarent, neque aliud quidquam eorum quæ ad vitæ necessitatem efficiuntur, antequam vita humana consisteret. Cur igitur nobis repugnat, neque cognitæ suas rationes sequitur?

Ἦρ, φησὶν, ὁ θεός, ὅπερ ἐστὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸν ἀνθρώπον. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀρνούμεθα. Πᾶν γὰρ ἐτιπὲρ ἐστὶ περὶ τὸν θεὸν νοούμενον, τοῦτο πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ἦν. Ἄλλ' ὁνομάζεσθαι τοῦτόν φαμεν μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν ὀνομάζοντα. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο χρώμεθα τοῖς ὀνόμασι, ὥστε διδασκαλλᾶν ἡμῖν ἐκείθεν τῶν πραγμάτων γίνεσθαι· μόνον δὲ τὸ ἀγνοοῦν ἐπιδεῖς ἐστὶ τοῦ διδάσκοντος, ἡ δὲ θεία φύσις διὰ τὸ πᾶσαν ἐμπεριειληφέναι τὴν γνῶσιν, κρείττων πάσης διδασκαλίας ἐστὶ· δείκνυται δὲ διὰ τούτων ὅτι οὐ τοῦ θεοῦ χάριν, ἀλλ' ἡμῶν ἐνεκεν τὰ ὀνόματα πρὸς δῆλωσιν τοῦ ὄντος ἐπινενοῦνται. Οὐ γὰρ ὅπως ἂν ἐκεῖνος ἑαυτὸν μάθοι, τὸ τῆς ἀγεννησίας ὄνομα τῇ φύσει ἐφήρμοσεν. Ὁ γὰρ εἰδὼς τὰ πάντα, καὶ ἑαυτὸν πρὸ πάντων, συλλαβῶν καὶ ῥημάτων πρὸς τὸ μαθεῖν ὡς ἔχει φύσεως καὶ ἀξίας, οὐ δέεται. Ἄλλ' ὅπως ἡμεῖς τινὰ τῶν εὐσεβῶς περὶ αὐτὸν νοουμένων κατάλληλῃν σχολήμεν, ῥήμασι τισι καὶ συλλαβαῖς τὰς τῶν νοημάτων διαφορὰς ἐτυπώσαμεν, οἷον τινὰ σήμαντρα καὶ χαρακτῆρας τὰς διὰ τῶν λόγων τυπώσεις τοῖς τῆς διανοίας κινήμασι ἐπιγράφαντες. Ὡς τε τῶν ἐπιγινωσκόντων τῇ ψυχῇ κινήματων τρανήν καὶ ἀσύγχυτον ποιέσθαι τὴν δῆλωσιν, διὰ τῶν ἐφηρμοσμένων τοῖς νοήμασι φθόγγων. Τί τοίνυν ἐλέγχει τὸν ἡμέτερον λόγον, καθ' ὃν φαμεν ἐπινενοῦσθαι τὸ τῆς ἀγεννησίας ὄνομα πρὸς ἐνδειξιν τοῦ ἀναρχοῦ τὸν θεὸν ὑφαστάναί, τῷ λέγειν ὅτι ὁ θεὸς καὶ λαλούντων καὶ σιωπώντων καὶ διανοουμένων, καὶ πρὸ τῆς τῶν γενομένων ἐπινολας ἦν τε καὶ ἐστὶν ἀγέννητος. Εἰ μὲν γάρ τις ἦν ὁ κατασκευάζων μὴ πρότερον αὐτὸν ἀγέννητον εἶναι, πρὶν ἢ παρ' ἡμῶν ἐξευρεθῆναι τὸ ὄνομα, συγγραφῶς δὲ ἦν πρὸς τὴν τοιαύτην ἀτοπίαν ἐκεῖνα γράφων. Εἰ δὲ τὸ προϋφαστάναί καὶ λόγου καὶ διανοίας αὐτὸν παρὰ πάντων ὁμολογεῖται, ἡ δὲ τοῦ ὀνόματος θέσις καθ' ἣν ὁ νοῦς ἐξαγγέλλεται, δι' ἐπινολας παρ' ἡμῶν εὐρησθαι λέγεται· ὁ δὲ σκοπὸς αὐτῇ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐστὶ μάχης, τὸ δεῖξαι μὴ παρὰ ἀνθρώπων ἐπινενοῦσθαι τὸ ὄνομα, ἀλλ' εἶναι τοῦτο καὶ πρὸ τῆς ἡμετέρας συστάσεως, οὐκ οἶδα παρὰ τίνος λεγόμενον, τί κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν προκειμένην αὐτῷ σπουδῇ, τὸ πρὸ τῶν ὄντων ὑφαστάναί τὸν θεὸν ἀγεννήτως λέγειν, καὶ τὸ διαθεβαῖν οὕτως μεταγενεστέραν εἶναι διαγωνίζεσθαι, καὶ λέγειν ἂ ἐστὶν; Ὅτι μαινομένους ἐστὶ

A volvens eadem utar oratione), nos temporibus posteriores aatos esse non contradicimus, verbis vero et nominibus usos fuisse asserimus, ex quo existimus, et ut rationales simus, a conditore accepimus: ἀγεννησία autem nomen est propriæ notionis significativum. Omne autem nomen humana orationis pars est. Ergo ubi divinam naturam hominibus prius existisse confitetur, appellationem hanc ab hominibus inventam naturam posteriorem esse consentit. Neque enim erat consentaneum orationis usum ante hominum constitutionem oratione utentium operatum fuisse, sicut

B Erat, inquit, Deus quod est, antequam factus esset homo: neque nos hoc negamus. Quidquid enim de Deo mente et animo cognoscitur, hoc ante mundi constitutionem erat; sed hoc nominari dictum, posteaquam qui nominaret esse cepit. Si enim nominibus ob eam causam utimur, ut rerum inde nobis doctrina comparetur; solum autem quod ignorat, docente indiget; divina autem natura quia omnem complectitur cognitionem, omni doctrina præstantior est: per hæc autem demonstratur quod non Dei gratia, sed nostri causa nomina ad ejus qui est declarationem sunt excogitata. Non enim ut ille se ipsum disceret, nomen ἀγεννησίας naturæ accomodavit. Qui enim novit omnia, et seipsum ante omnia, syllabis et verbis ab se cognoscendum ut fert ejus natura et dignitas, non indiget, sed ut nos eorum quæ pie de ipso intelliguntur, aliquam comprehensionem adipisceremur, verbis quibusdam et syllabis notionum differentias efformavimus, veluti signacula quedam et notas per sermonem explanationes, intelligentiæ motionibus inscribentes, ut earum quæ adveniunt animo impulsionum per sonos mentis conceptibus congruos vera et distincta atque inconfusa fiat declaratio. Cur igitur nostrum arguit sermonem, quo dicimus nomen ἀγεννησίας excogitatum fuisse ad demonstrandum absque origine et principio Deum subsistere, dum dicit, quod Deus et loquentibus, et tacentibus, et intelligentibus prior, et ante eorum quæ facta sunt commentationem erat, et est ingenuus. Si enim aliquis esset qui astrueret, non prius ipsum fuisse ingenuum quam a nobis nomen inventum esset, venia dignus esset adversus talem absurditatem illa scribens. Quod si ipsum ante omnem sermonem et intelligentiam existisse omnes falerentur; nominis autem positio, qua mens enuntiatur, commentatione inventa esse dicitur; scopus autem contra nos pugnat ei propositus est, demonstrare non ab hominibus excogitatum esse hoc nomen, sed hoc esse ante nostram constitutionem, nescio a quo dictum: quid commune habet cum proposito ejus studio, nempe dicere, ante ea quæ sunt, Deum modo ingenuo subsistere, et magno conatu confirmare posteriorem esse commentationem, et quæ dixit, affirmare? Hominum enim est insanientium

existimare, cogitationem quid antiquius esse his qui excogitant. Estque præterea quæcunque progressus enarrat, quemadmodum neque illud sententium, nempe homines, quamvis Dei opificiorum, ultimos, suæ excogitationi præponere. Magnam vim revera habuerit oratio, si quidem aliquis ex insania, vel amentia Deum esse commentationem pronuntiaret. Si autem hæc ratio neque est, neque fuit, (quis enim eo stuporis et recordiæ adegerit, ut cum qui vere est, et qui alia omnia, quæcunque sunt, ad generationem adduxit, non esse per propriam substantiam affirmet, sed per nominis excogitationem pronuntiet?) cur frustra umbratili certamine depugnat adversus ea quæ nullus asserit, pugnans? Annon manifesta causa hujus insanæ contentionis est, quod dum ob deceptas captioso argumento hujus nominis ἀγεννησίας cum pudet, quoniam hoc nomen non permultum ab essentiali significatione separatum esse probatum est, sponte dicta confundit, a nomine ad res controversiam transfrens, ut facile incauti hac confusione eludantur, putantes vel commentationem Deum a nobis dictum esse, vel humanorum nominum inventionem posteriorem, ideoque relicto nostro irreprehensibili argumento pugnam detorquet. Hoc enim a nobis erat, sicut dictum est, nomen ἀγεννησίας non naturam demonstrare, sed ex commentatione naturæ congruere, per quam ipsum absque causa subsistere significatur. Quod vero ab ipsis astruebatur, ipsius essentialis indicem vocem esse. Ubi igitur astructum est, vim hujus nominis ita se habere? Sed hæc alicubi in aliis disputationibus plane recondita sunt. Omnis autem ei labor occupatus est, ut demonstret Deum subistere ἀγεννητως, perinde ac si quis diserte de his interrogaret, quamnam de nomine ἀγεννησίας intelligentiam haberet, utrum existimaret excogitatum ad demonstrandum primam causam principio et origine carere, an vero ipsam essentialiter declarare. Hic autem valde graviter et audacter responderet, se non dubitare Deum cœli et terræ creatorem esse. Ut igitur hic sermo a proposito dissonat, neque connexa serie sequitur, eodem modo inveneris in pulchre descripta contra nos pugna, quod a scopo dissantaneum est et alienum: sic autem perspiciamus.

Ingenitum aiunt Deum esse: huic etiam nos assentiamur, sed etiam ἀγεννησίαν essentialiter esse, ad hoc a nobis contradictio occurrat: hoc enim nomen dicimus demonstrativum esse, Deum ingenerabiliter subistere, non ἀγεννησίαν esse, Deum: hunc sermonem refellere nostrum pollicetur. Quenam igitur refutatio? Quod ante hominum constitutionem erat, inquit, ingenitum. Quid hoc aliud quod queritur, quod se demonstraturum proficitur idem esse nomen cum subjecto? essentialiter enim ἀγεννησίαν definit. Quenam igitur pollicitationum demonstratio? Demonstrare nempe, Deum existere ante homines voce utentes. O mirificam demonstrationem, et cui contradici non possit! hæc est ex disserendi arte

τὸ πρεσβύτερον τῶν ἐπινοούντων ἡγεῖσθαι τὴν ἐπινόησιν· καὶ ἐστὶ πρὸς τοῦτοις ὅσα ὑποβὰς ἐξέρχεται, ὡς περ οὐδὲ ἐκείνῳ φησὺν, τὸ, τοὺς ἀνθρώπους καί περ ὄντας ὑστάτους τῶν τοῦ Θεοῦ δημιουργημάτων προτάττειν τῆς αὐτῶν ἐπινοίας. Μεγάλην γὰρ τῇ ἐντὶ τὴν ἰσχύϊν ὁ λόγος εἶχεν, εἴ περ τις ἐκ μανίας ἢ παραπροσύνῃς ἐπινόειαν εἶναι τὸν Θεὸν ἀπεφαίνετο. Εἰ δὲ οὗτος μὲν ὁ λόγος οὕτως ἐστίν, οὕτως μὲν γεγένηται· (τίς γὰρ ἂν εἰς τοῦτο παραπληξία ἐλάσειεν, ὥστε τὸν ὄντως ὄντα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα ἐστὶν εἰς γένεσιν ἀγαγόντα, τοῦτον μὴ καθ' ὑπόστασιν ἰδίαν λέγειν εἶναι, ἀλλ' ἐπινόειαν ὀνόματος ἀποφαίνεσθαι;) τί μάρτην σκιομαχεῖ, τοῖς οὐ τελείῃς μαχόμενος; ἢ πρόδηλος αἰτία τῆς ἀνοήτου ταύτης, φιλονεκίας, ὅτι τοὺς ἐξαπατηθέντας διὰ τοῦ κατ' ἀγεννησίαν σοφίσματος ἀσχυρόμενος, ἐπὶ διηλέγχθη πάμπαν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν σημασίας κεχωρισμένον τὸ ὄνομα, ἐκὼν ποιεῖται τὸν λεγόμενον τὴν σύγχυσιν, ἀπὸ τοῦ ὀνόματος ἐπὶ τὰ πράγματα μεταδιδῶν τὴν μάχην, ὡς τοὺς ἀνεπιστάτους εὐκόλως διὰ τῆς τοιαύτης παρακρουσθῆναι συγχύσει, νομίζοντας ἢ ἐπινόειαν τὸν Θεὸν παρ' ἡμῶν εἰρησάει, ἢ τῆς τῶν ἀνθρωπίνων ὀνομάτων εὐρέσεως δεύτερον· κατὰ δὲ τοῦτο καταλιπὼν ἀνέλεγκτον τὸ ἡμέτερον, μεταφέρει τὴν μάχην. Τὸ γὰρ παρ' ἡμῶν ἦν, καθὼς εἴρηται, τὸ τῆς ἀγεννησίας ὄνομα μὴ τὴν φύσιν ἐνδείκνυσθαι, ἀλλ' ἐξ ἐπινοίας ἐπαρμόζειν τῇ φύσει, δι' ἧς τὸ ἀνευ αἰτίας αὐτὸν ὑπεσθάναι σημαίνεται· τὸ δὲ παρ' αὐτῶν κατασκευαζόμενον ἦν, αὐτῆς εἶναι τῆς οὐσίας ἐνδεικτικὴν τὴν φωνήν. Ποῦ τοίνυν κατεσκευάσθη τὸ οὕτως εἶναι τὴν τοῦ ὀνόματος δύναμιν; ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἑτέροις που πάντως τεταμύεται λόγοις. Ὅ δὲ πᾶς αὐτῷ πόνος εἰς τὸ ὑπεσθάναι τὸν Θεὸν ἀγεννητικῶς ἡσυχάζηται· ὅμοιον ὥς περ ἂν εἰ τις σαφῶς περὶ τούτων ἤρετο, τίνα περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀγεννησίας ἔχει διάνοιαν, εἴτε ὡς ἐπινουμένου πρὸς εἰδειν τοῦ ἀνάρχου εἶναι τὸ πρῶτον αἷτιον, εἴτε καὶ ὡς αὐτῆς δηλωτικῶς τῆς οὐσίας· ὁ δὲ μάλα σιμῶν καὶ ἐπιστατικῶς ἀπεκρίνετο, τὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς τὸν Θεὸν ποιητὴν εἶναι μὴ ἀμφιβάλλειν. Ὡς τοίνυν αὐτὸς ὁ λόγος ἀπῆδει τοῦ προταθέντος, καὶ οὐ συνήρθηται· κατὰ τὸν αὐτὸν τροπὸν εὐροις ἂν καὶ ἐπὶ τῆς καλλιγραφείσης αὐτῷ καθ' ἡμῶν μάχης· τὸ πρὸς τὸν σκοπὸν ἀτυνάρτητον. Οὕτως δὲ σκεπτόμεν.

Ἀγεννητὸν φασὶ τὸν Θεὸν εἶναι, τοῦτο καὶ ἡμεῖς συντιθέμεθα· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγεννησίαν, οὐσίαν εἶναι, πρὸς τοῦτο παρ' ἡμῶν ἡ ἀντίρρησις. Ὅνομα γὰρ τοῦτο φασὶ ἐνδεικτικὸν εἶναι τοῦ ἀγεννητικῶς τὸν Θεὸν ὑπεσθάναι, οὐ τὴν ἀγεννησίαν εἶναι· Θεὸν ἐλέγχειν ἐπαγγέλλεται τὸν ἡμέτερον λόγον· τίς οὖν ὁ Ελεγχος; Ὅτι πρὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων συστάσεως ἦν φησὶν, ἀγέννητος. Τί τοῦτο πρὸς τὸ ζητούμενον, ὃ δεῖξιν οὗτος καταπαγγέλλεται, ταῦτόν εἶναι τῷ ὑποκειμένῳ τὸ ὄνομα; Οὐσίαν γὰρ εἶναι τὴν ἀγεννησίαν ὀρίζεται. Τίς οὖν ἡ τῶν ἐπαγγελλέμενων ἀποδείξις; Τὸ δεῖξαι προφασίσματα τῶν φωνῇ κεχηρμένων, τὸν Θεόν. Ὡς τῆς ἀναντιρρήτου καὶ θαυμαστῆς ἀποδείξεως! αὕτη ἐστίν, ἡ ἐκ τῆς διαλεκτικῆς

τέχνης λογική τεχνουργία; Πρὸς ἣν τίς ἀντιβλέψει τῶν ἀμυήτων τῆς ἀπορρήτου παιδεύσεως; Ἀλλὰ σεμνῶς ἡμῖν ἐν ταῖς περὶ τῆς ἐπινοίας διαστολαῖς αὐτὸ διακωμῶδει τῆς ἐπινοίας τὸ ὄνομα. Τῶν γὰρ οὕτω κατ' ἐπινοίαν λεγομένων, φησὶ, τὰ μὲν, κατὰ τὴν προφορὰν μόνον ἔχει τὴν ὑπαρξιν, ὥς τὰ μηδὲν σημαίνοντα· τὰ δὲ κατ' ἰδίαν διάνοιαν· καὶ τούτων τὰ μὲν, κατὰ αὐξήσιν, ὥς ἐπὶ τῶν κολοσσαίων· τὰ δὲ κατὰ μείωσιν, ὥς ἐπὶ τῶν πυγμαίων· τὰ δὲ κατὰ πρόσθεσιν ὥς ἐπὶ τῶν πολυκεφάλων, ἢ κατὰ σύνθεσιν, ὥς ἐπὶ τῶν μισοθήρων. Ὅρα εἰς τί τὴν ἐπινοίαν ἡμῖν ὁ σοφὸς διακερματίσας περαιτέρω τὴν δύναμιν αὐτῆς προσθεῖν οὐκ ἤξισεν· ἀσημαντον εἶναι φησι τὴν ἐπινοίαν, ἀδιανόητον, τὰ παρὰ φύσιν σοφισομένην ἢ διακολοδοῦσαν, ἢ ὑπερτείνουσαν τὰ ὀριζόμενα μέτρα τῆς φύσεως, ἢ ἐξ ἐτεροφῶν συντιθεῖσαν, ἢ τερα-
 τευομένην ταῖς ἀλλοχοτοῖς προσθήκαις. Ἐν τούτοις καταπαίξας τοῦ τῆς ἐπινοίας ὀνόματος, ἀχρηστον αὐτὴν καὶ ἀνόητον τῷ βίῳ τὸ κατ' αὐτὸν ἀποδείκνυσιν. Πόθεν οὖν τῶν μαθημάτων τὰ ὑψηλότερα; Πόθεν ἡ γεωμετρία, καὶ ἡ ἀριθμητικὴ φιλοσοφία, καὶ τῶν λογικῶν τε καὶ φυσικῶν θεωρημάτων ἡ διδασκαλία, αἱ δὲ τῶν μηχανημάτων εὐρέσεις; Καὶ τὰ διὰ χαλκοῦ τε καὶ ὕδατος ἐν ὠροσκοπίοις θαύματα; Αὐτὴ ἡ περὶ τοῦ ὄντος φιλοσοφία, καὶ ἡ τῶν νοητῶν θεωρία, καὶ συλλήβδην φάνας, πᾶσα τε ἡ περὶ τὰ μεγάλα τε καὶ ὑψηλὰ τῆς ψυχῆς ἀσχολία; Τί δὲ ἡ γεωργία; Τί δὲ ἡ ναυτιλία; Τί δὲ ἡ λοιπὴ κατὰ τὸν βίον ἡμῶν οἰκονομία; Πόθεν βάσιμος τῷ ἀνθρώπῳ ἡ θάλασσα; Πῶς δεδοῦλεται τῷ χερσαίῳ τὸ ἐναέριον; Πῶς τιθασαίνεται τὸ ἀνήμερον; Πῶς δαμάζεται τὸ φοβερώτερον; Πῶς οὐκ ἀφηνιάζει τὸ ἰσχυρότερον; Ἀρ' οὐ δι' ἐπινοίας ἐφευρέθη ταῦτα πάντα τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ; Ἔστι γὰρ κατὰ τὸν ἡμῶν λόγον ἐπινοία ἐφοδὸς εὐρετικῆς τῶν ἀγνοουμένων, διὰ τῶν προσεχῶν τε καὶ ἀκολουθῶν τῇ πρώτῃ περὶ τὸ σπουδαζόμενον νοήσαι, τὸ ἐφεξῆς ἐξευρίσκειν. Νοήσαντες γὰρ τι περὶ τοῦ ζητουμένου τῇ ἀρχῇ τοῦ ληφθέντος, διὰ τῶν ἐφευρισκομένων νοημάτων συναρμύζοντες τὸ ἀκόλουθον, εἰς τὸ πέρας τῶν σπουδαζομένων τὴν ἐγγείρησιν ἀγομεν.

consentanea primæ de eo quod studiose queritur, cum intelleximus aliquid de eo quod queritur, per principium ejus quod sumptum est, per ea sensa quæ inveniuntur, quod consequens est adaptantes, ad terminum eorum in quibus elaboramus conatum adducimus.

Καὶ τί μοι τὰ μεῖζον καὶ ὑψηλότερα τῶν τῆς ἐπινοίας κατορθωμάτων ἀριθμῆσθαι; Ἐξεστὶ γὰρ τῷ μὴ φιλονεικῶς ἔχοντι πρὸς τὴν ἀλήθειαν κατιδεῖν, ὅτι καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα βιωφελῆ τε καὶ χρήσιμα τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων ὁ χρόνος ἐφεύρεν, οὐκ ἐτέρως, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπινοίας ἐξηγήρηται. Καὶ μοι δοκεῖ πάντων τῶν κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην ἐνεργουμένων ἐν ἡμῖν ἀγαθῶν τῶν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν παρὰ τῆς θείας προμηθείας ἐνυπαρχόντων, τὴν ἐπινοίαν τις προτιμότεραν κρίνουν, μὴ ἂν τῆς περὶ τοῦ κρῖναι διαφυσωθῆναι. Λέγω δὲ ταῦτα παρὰ τοῦ ἰσθμίου διδασκαλίας, ἐν οἷς ὁ θεὸς τῷ λόγῳ πεποιήται, διὰ λαλοῦντος καὶ νεφῶν, τῷ θεράποντι χρηματίζων· τὰ τε ἄλλα λέγων ὅσα θεῷ πρέπον ἦν λέγειν, καὶ ὅτι αὐτὸς εἴη ὁ ταῖς τέχναις ἐπιστήσας τὸν ἀνθρώπον, καὶ γυναῖξί χαρι-

A disceptatrix subtilitas et argutia? In quam quis profanus nec arcanis doctrinæ initiatus obtuebitur? Sed graviter nobis in differentiis sive distinctionibus hujus nominis ἐπινοίας, commentationis sive excogitationis ipsum nomen ἐπινοίας traducit. Eorum, inquit, quæ secundum ἐπινοίαν, id est, ex hominum commentatione dicuntur, quædam sola prolatione consistunt, ut quæ nihil significant; alia vero propria intelligentia: et horum alia quidem per amplificationem, ut in colossicis, alia per diminutionem, ut in pygmæis, alia per appositionem, ut in multicapitibus, vel per compositionem, ut in semiferis. Vides quorsum hic sapiens nobis in minutias disceptam ἐπινοίαν ulterius ejus vim procedere noluit. Nihil inquit ἐπινοίαν significare, sensu carere, ea quæ sunt præter naturam captiose ostendentem, vel decurtantem, vel naturæ definitos modos superextendentem, vel ex diversis formis componentem, vel alienis monstrosisque additionibus portenta fingentem. In his ἐπινοίας nomen ludificatum inutilem ipsam prorsus ac nullius commodi humanæ vitæ ex suis demonstrat. Unde igitur altiores disciplinæ? unde geometria, et numerandi scientia, sermocinalium et naturalium perceptorum, sive speculamentorum doctrina? et machinamentorum inventiones, et per æs et aquam in horoscopiis, id est horarum observationibus, miracula? ipsaque de eo quod est philosophia? atque, intelligibilium contemplatio? atque, ut summam dicam, omnis in magnis et excelsis animi occupatio? Quid autem agricultura? quid navigandi peritia? quid reliqua in vita dispensatio? Unde pervium homini mare? Quomodo a terrestri quod est in aere in servitutum redactum est? Quomodo quod ferum est cieuratur? Quomodo domatur quod est horribilius? Quomodo frenum non detractat, et respuit quod est robustius? Annon per ἐπινοίαν, id est commentationem hæc omnia vitæ humanæ inventa sunt? Est enim secundum meam definitionem ἐπινοία, ratio inventrix eorum quæ ignorantur, per adherentia et notioni, quod deinceps sequitur adinveniens. Nam

D Et quid mihi necesse est ἐπινοίας commentatione beneficia majora et sublimiora numerando recensere? Licet enim homini non contentioso ad veritatem perspicere, quod alia omnia quæ vitæ hominum utilia et necessaria tempus invenit, non aliter quam διὰ τῆς ἐπινοίας, id est, commentatione et subtilitate mentis inventa sunt et excogitata. Ac mihi quidem videtur omnibus bonis quæ in hac vita efficiuntur in nobis, quæque animis nostris a divina Providentia insunt, τὴν ἐπινοίαν, vim commendandi, quis pretiosiorum et honorabiliorum judicans, non a decore et recto judicio falso aberraturus esse. Hæc autem dico a Job edoctus, in quibus Deus sermone per turbines et nubes sermo respondens factus est, tum alia quæ Deum decet dicere profereus

cum etiam quod ipse sit qui artibus hominem præfecit, et mulieri gratificatus artem texendi et acu pingendi scientiam. Quod enim non actu quodam tales artes docuit, ipse operæ præsidens, quemadmodum in his quæ corporaliter edocentur videre licet, nullus plane contradixerit, qui carnalis et belluinus non sit: sed dictum est ab ipso talium artium nobis insitam esse doctrinam, quia nimirum dederit naturæ excogitandi et inveniendi ea quæ inquiruntur, facultatem, sicque ipse nos ad artes adduxit. Et propter causæ rationem quicquid ex ἐπινοίας, id est commentatione excogitatur, et invenitur atque perficitur, in principem hujus facultatis auctorem refertur: sic medicinam vita invenit, verumtamen Dei donum medicinam qui dixerit, non aberrabit. Et omne quod in vita humana inventum est, et ad aliquid eorum quæ ad pacem et bellum utilia sunt, conducit, non aliunde habuit aditum, sed mens est quæ singula nobis, prout naturæ nostræ congruit, excogitat et invenit. Mens autem opus Dei est. Igitur ex Deo omnia quæ per mentem nobis supposita sunt. Quod autem ab adversariis dicitur, fabulosa figmenta et mendacia portentosa hac commentatione conflictata esse et conscripta, neque ego ipse refragor; nam ad nostrum scopum etiam illorum ratio confert. Dicimus enim nos eandem esse contrariorum scientiam, et utilium et eorum quæ contrario modo se habent, ut medicinam, gubernatricem, et si quid aliud tale est. Qui enim novit opem ferre ægrotantibus per medicamenta, noverit etiam (si quidem arte in perniciem abuti velit) sanis mortiferum venenum ingerere; et qui ad portum gubernaculo navigium dirigit, ad saxa etiam latentia et paululum eminentia, et scopulos appellere poterit, si hoc ei cordi fuerit insidiosè perdere navigantes. Et pictor eadem arte in tabula pulcherrimam formam ostendit, et rursus turpissimam evidenter imitatus est: sic pædotriba sive palæstræ magister, membrum luxatum sive stituit; et quod bene habet, si velit, eadem arte deartuabit.

Et quid opus est singula recensendo multam oratione turbam inducere? Ut igitur his quæ dicta sunt nullus contradixerit, eum qui artem aliquam didicerit, ad id quod est melius efficiendum, posse eandem arte ad ea quæ non conveniunt efficienda uti: sic dicimus vim ἐπινοίας, commentationis, ad bonum quidem a Deo humanæ naturæ inditam esse; abulentibus vero inventrice facultate ministram sæpe et inventricem fieri inutilium inventorum. Quamobrem non quoniam falsa et non existientia probabiliter potest ἐπινοία confingere, ideo quæ vero sunt et vere substant, perscrutari non potest; sed hæc ipsa aptitudo et habilitas quam habet ad ejusmodi, aquis et bonis facultatis ad illud testimonium est. Quod enim propositum est ad pavorem, vel animi oblectationem aliquam videntibus ciendam et movendam, commentatione non carere ad id efficiendum quod elaboratur; sed vel multas manus et multa capita habentes homines, vel ignem

A σάμενος ὑφαντικὴν τε καὶ ποικιλικὴν ἐπιστήμην. Ὅτι γὰρ οὐκ ἐνεργεῖα τινὲ τὰς τοιαύτας τέχνας ἡμᾶς ἐδιδάξατο αὐτὸς προκαθήμενος τῆς ἐργασίας, καθάπερ ἐν τοῖς σωματικῶς διδασκομένοις ἔστιν ἰδεῖν, οὐδεὶς ἀντίποι πάντως, μὴ σάργιος καὶ πτηνῶδης τις ὢν. Ἀλλὰ μὴν εἰρηται παρ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι ἡμῖν τῶν τοιοῦτων τεχνῶν ἡ καθήγησις· οὐκοῦν ὁ δοὺς τῇ φύσει τὴν ἐπινοητικὴν καὶ εὐρετικὴν τῶν ζητούμενων δύναμιν, αὐτὸς ἡμᾶς πρὸς τὰς τέχνας ἤγαγε. Καὶ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ πᾶν τὸ ἐξ ἐπινοίας εὐρίσκόμενόν τε καὶ κατορθούμενον, εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς δυνάμεως ταύτης ἐπαναφέρεται. Οὕτως καὶ τὴν ἱατρικὴν ὁ βίος εὐρατό· ἀλλ' ὅμως Θεοῦ δῶρον τὴν ἱατρικὴν εἰπὼν τις οὐχ ἁμαρτήσεται. Καὶ πᾶν ὅπερ ἐστὶ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ἐξευρημένον, κατ' εἰρήνην καὶ πόλεμον, πρὸς τι τῶν χρησίμων ἐπιτηδεύειν ἔχον, οὐδὰ μὲν ἡμῖν ἔσχε τὴν πάροδον, ἀλλὰ τοῦ νοῦ τὰ καθ' ἑκαστον ἡμῖν καταλλήλως ἐπινουῦντος καὶ ἐφευρίσκοντος· νοῦς δὲ ἔργον Θεοῦ· οὐκοῦν ἐκ Θεοῦ πάντα ὅσα διὰ τοῦ νοῦ ἡμῖν πεπóρισται· τὸ δὲ λέγεσθαι παρὰ τῶν ὑπεραντίων τὰ μυθώδη πλάσματα καὶ τὰ ψευδῆ τερατεῦματα παρὰ τῆς ἐπινοίας λογοποιεῖσθαι καὶ πλάττειν, οὐδὲ αὐτὸς ἀντιλέγω· πρὸς γὰρ τὸν ἡμέτερον σκοπὸν καὶ ὁ ἐκείνων λόγος συμφέρεται. Φαμὲν γὰρ καὶ ἡμεῖς, τὴν αὐτὴν εἶναι τῶν ἐναντίων τὴν ἐπιστήμην, τῶν τε ἐπωφελῶν, καὶ τῶν ὡς ἐτέρως ἔχόντων, ὅσων τὴν ἱατρικὴν, κυβερνητικὴν, καὶ εἰ τι ἄλλο τοιοῦτόν ἐστιν· ὁ γὰρ εἰδὼς βοηθῆσαι τοῖς ἀρρώστοις διὰ φαρμάκων, ἐπιγνοίῃ ἂν, ἔκπερ ἐπὶ κακῷ χρῆστο τῇ τέχνῃ, καὶ τοῖς ὑγιαίνουσιν ἐντρέψαι τὸ δηλητήριον· καὶ ὁ πρὸς τὸν λιμένα διεσθύνων τῷ πηδαλίῳ τὸ σκάφος, εὐθύνειεν ἂν καὶ ἐπὶ χοιράδας ἢ σκοπέλους, εἰ τοῦτο γένοιτο φίλον αὐτῷ, τὸ δὲ ἐπιβουλῆς διαφθεῖραι τοὺς πλεόντας. Καὶ ὁ ζωγράφος τῇ αὐτῇ τέχνῃ τὴν τε καλλίστην μορφήν ἐπὶ τοῦ πίνακος ἔδειξε, καὶ τὴν αἰσχίστην πάλιν ἐναργῶς ἐμίμησεν· οὕτως ὁ παιδοτριβὴς τὸ ἐξηθροῦν μέλος διὰ τῆς αἰεττικῆς ἐμπειρίας ἐνήρμωσε, καὶ τὸ ὑγιαίνειν εἰ βούλοιο διὰ τῆς αὐτῆς τέχνης ἐξήρμωσε.

sua sede motum, ungendi peritia congruenter re-

Kaὶ τί χρὴ τὰ καθ' ἑκαστον λέγοντα πολὺν ὄχλον ἐπεισάγειν τῷ λόγῳ; Ὡς τοίνυν ἐπὶ τῶν εἰρημένων οὐκ ἂν τις ἀντίποι, τὸν πρὸς τὸ χρεῖστον ἐνεργεῖν μεμαθηκότα τέχνην τινὰ δύνασθαι ἂν τῇ αὐτῇ καὶ πρὸς τὰ μὴ δέοντα χρῆσασθαι. Οὕτως φαμὲν καὶ τῆς ἐπινοίας τὴν δύναμιν ἐπ' ἀγαθῷ μὲν ἐνταθεῖσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει· καταχεχρημένων δὲ τινῶν τῇ ἐφευρετικῇ δυνάμει, διάκονον πολλάκις καὶ συνεργὸν γίνεσθαι τῶν ἀνωφελῶν εὐρημάτων. Οὐκοῦν οὐκ ἐπειδὴ δύναται τὰ ψευδῆ καὶ ἀνύπαρκτα πιθάνως ἡ ἐπινοία διαπλάσσειν, διὰ τοῦτο τὰ ὄντως ὄντα καὶ ἀληθῶς ὕφιστα διερευνᾶσθαι οὐ δύναται· ἀλλ' ἡ πρὸς τὸ τοιοῦτον ἐπιτηδεύσις, μαρτυρία τοῖς εὐγνώμοσι τῆς πρὸς ἐκεῖνο δυνάμεως γίνεται. Τὸ γὰρ προβέμενον κατέπληξιν τοῖς ὁρώσιν ἢ θυμηδίαν τινὰ μηχανήσασθαι τῆς πρὸς τὸ σπουδαζόμενον ἐπινοίας μὴ ἀπορῆσαι· ἀλλ' ἡ πολυχειρὴς τινὰς ἢ πολυκεφάλους, ἢ πῶρ πνέοντας, ἢ δρακόντων ὄλκοις συνεπειραμένους εἰδοποιῆσαι, ἢ πρὸς τὸ μείζον ἐξῆραι τὴν

συμμετρίαν, ἢ διακολωῶσαι πρὸς τὸ γελοῖον τὰ μέτρα τῆς φύσεως, ἢ πηγὰς τοῦς ἀνθρώπους καὶ δένδρα καὶ ὄντα γενέσθαι διὰ μεταβολῆς διηγήσασθαι, δι' ὧν ἔστι ψυχαγωγίαν τινὰ τοῖς διὰ τῶν τοιούτων ἡδόμενους εὐρεῖν· ἐναργεστὰν ἀποδείξειν εἶναι φημι τοῦ καὶ τὰ κρείττω τῶν μαθημάτων δύνασθαι ἂν διὰ τῆς εὐρετικῆς δυνάμεως κατανοῆσαι. Οὐ γὰρ πρὸς μὲν τὴν τῶν ἀνυπάρχτων διάπλασιν ἐντελὴς ἦμιν ὁ νοῦς παρὰ τοῦ δεδοκότος ἐμπέφυκε· πρὸς δὲ τὴν τῶν ψυχωφελῶν εὐρεσιν, οὐδεμίαν δύναμιν ποριστικὴν τῶν λυσιστοιούτων κεκληρώται. Ἀλλὰ καθάπερ ἡ ὁρμητικὴ καὶ προαιρετικὴ τῆς ψυχῆς ἡμῶν δύναμις, κατὰ μὲν τὸ προηγούμενον πρὸς τὴν τῶν καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἔφεσιν ἐγκατεσκευάσθη τῇ φύσει· χρήσιται δ' ἂν τις καὶ πρὸς τὰ μὴ δέοντα τῇ τοιαύτῃ κινήσει· καὶ οὐκ ἂν τις εἰποι τοῦ πρὸς μηδὲν ἀγαθὸν τὴν προαίρεσιν βέπειν, τεκμήριον εἶναι τὸ πρὸς τὰ φαυλά ποτε τὴν ῥοπήν ἔχειν· οὕτως καὶ ἡ περὶ τὰ μάταια τε καὶ ἀνόνητα τῆς ἐπινοίας κίνησις, οὐ κατηγορία τῆς πρὸς τὸ χρῆσιμον ἀδυναμίας ἐστίν, ἀλλ' ἀποδείξει γίνεται τοῦ καὶ πρὸς τὰ ψυχωφελῆ τε καὶ ἀναγκαῖα μὴ ἀπρακτος εἶναι. Ὡς γὰρ ἐξεῦρεν ἐκεῖ τὸ πρὸς ἡδονὴν ἢ κατάπληξιν, οὕτως καὶ ἐνταῦθα τῶν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐφρόδον οὐχ ἀμαρτῆσται. Ἐν δὲ τῶν ζητουμένων ἦν, εἰ τὸ πρῶτον αἰτιον, ὃ ἐστὶν ὁ θεὸς, ἀνάρχος ἐστίν, ἢ τινος ἀρχῆς ἐξημέμενον ἔχει τὸ εἶναι. Καταλαβόντες δὲ τῇ διανοίᾳ, μὴ δύνασθαι πρῶτον εἶναι τὸ ἐξ ἐτέρου νοούμενον, ἐπινόησαμεν ὄνομα τῆς τοιαύτης ἐμφατικῆς ὑπολήψεως, καὶ φάμεν τὸν ἀνευ αἰτίας ὑπερκειμένης ὄντα, ἀνάρχως εἶναι ἀγεννήτως εἶναι· τὸν δὲ οὕτως ὄντα, ἀγέννητον καὶ ἀναρχον ὀνομάσαμεν, οὐ τί ἐστιν, ἀλλὰ τί οὐκ ἐστίν, διὰ τοῦ ὀνόματος ἐνδείκνυμενοι. Ὡς δ' ἂν μάλιστα καταφανὲς τὸ ὄνομα γένοιτο, δι' ὑποδείγματος ἐναργεστερόν παραστήσαι πειράσομαι. Δεδόσθω περὶ δένδρου τινὸς εἶναι τὴν ζήτησιν, εἴτε φυτευτὸν ἐστίν, ἢ αὐτομάτως γενόμενον. Εἰ μὲν οὖν ἐκ φυτείας ἔφη, φυτευτὸν πάντως προσερούμεν τὸ δένδρον, εἰ δὲ αὐτομάτως, ἀφυτευτον· τὸ δὲ τῷ τοιούτῳ ὄνομα καὶ τῆς ἀληθείας οὐ διασφάλλεται. Πάντως γὰρ ἢ οὕτως ἢ ἐτέρως ἔσται τὸ δένδρον, καὶ τοῦ φυτοῦ τὴν ἰδιόζουσαν οὐκ ἐνδείκνυται φύσιν. Τὸ μὲν γὰρ αὐτοφυῶς εἶναι, διὰ τοῦ ἀφυτεύτου ἐμάθομεν· εἰ δὲ πλάτανος, ἢ ἄμπελος, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων φυτῶν ἐστὶ τὸ δηλούμενον, διὰ τῆς τοιαύτης ὀνομασίας οὐκ ἐδιδάχθημεν.

autem naturam peculiarem non indicat; nam sponte natam arborem esse, quia non sit sata, sive plantata, didicimus; si autem platanus, vel vitis, vel talium plantarum est ea quæ declaratur, per talem nominationem non didicimus.

Εἰ δὲ νενόηται τὸ ὑπόδειγμα, καιρὸς ἂν εἴη μεταεἰδῶσαι τὸν λόγον ἐπὶ τὸ πρᾶγμα οὐ τὸ ὑπόδειγμα. Τὸ πρῶτον αἰτιον ἐξ οὐδεμιᾶς ὑπερκειμένης αἰτίας ἔχειν τὸ εἶναι καταλαβόμεθα. Τὸν οὖν ἀγεννήτως ὄντα θεὸν, εἰς ὀνόματος τύπον τὴν ἐννοιάν ταύτην παράγοντες, ἀγέννητον ὀνομάσαμεν. Ὅτι μὲν οὖν διὰ γενέσεως οὐκ ἐστίν, ἐκ τῆς τοῦ ὀνόματος ἐμφάσεως ἐδηλώσαμεν· αὐτὴ δὲ ἡ οὐσία ἢ ἀγεννήτως οὕσα τίς κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ἐστίν, οὐδὲν ἐκ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης πρὸς τὸ κατεῖναι ὠδηγήθημεν. Οὐδὲ γὰρ ἦν

A spirantes, vel draconum spiris involutos simulare et fingere, vel in majus staturam extollere, vel naturæ modos ad ridiculum decurtare, vel homines in fontes, et arbores, et aves transformatos narrare, per quæ licet eos qui talibus delectantur animi solatium aliquod et illecebram invenire, evidentissimum esse argumentum dico, aliquem posse quæ majora sunt et præstantiora in disciplinis, hac inventrice facultate excogitare. Non enim ad eorum quæ non subsistunt figmenta perfecta nobis mens ab eo qui dedit, ingenerata est; ad eorum vero quæ animum juvant, inventionem, nullam facultatem utilium suppeditatricem sortita est. Sed quemadmodum impultrix et electrix animi nostri facultas præcipue ad honestorum et bonorum appetitum a natura instructa est, nihil tamen impedit quin aliquis tali impulsione ad ea quæ non decet uti possit neque quis dixerit, certum argumentum et indubitatum signum esse quod electio nullum ad bonum vergat, quia ad mala aliquando momentum habet et declinet: sic etiam licet ad inania et futilia ingenii solertia moveatur, inde tamen accusari non debet impotentia ad id quod utile est et bonum, imo vero id aperte demonstrat, quod hæc ad ea quæ animo prosunt et necessaria sunt, non sit otiosa et iners. Ut enim illic invenit, quod ad voluptatem vel stuporem confert, sic etiam hic ab his quæ ad veritatem viam sternunt, non aberrabit. Eorum autem quæ querebantur erat unum, si prima causa quæ Deus est, origine caret, vel ex aliquo principio dependens habet esse. At mente percipientes, non posse primam causam esse quod ex altero intelligitur, excogitavimus nomen hujus expressæ notionis declarativum, et dicimus eum qui est absque supereminente causa, sine origine et principio, sive ingenito modo esse. Eum autem qui sic est, ἀγέννητον καὶ ἀναρχον, id est, *ingenitum et carentem principio*, nominavimus: non quid est, sed quid non est hoc nomine indicantes; ut autem hoc nomen clarissime elucescat, exemplo illustriore conabor docere. Delur de aliqua arbore quæstionem esse, utrum satura est an sponte nata et agrestis? Si igitur ex plantatione fuerit, sativam prorsus arborem pronuntiavimus, si sponte fusa et edita, non sativam: tale nomen a veritate non aberrat, omnino enim, vel sic, vel aliter erit arbor, plantæ

Si jam exemplum intellectum est, tempus fuerit sermonem ad rem ipsam transferre, cujus est exemplum. Primam causam ex nulla supereminente causa habere esse comprehendimus. Ergo Deum qui modo ingenito se habet, ad nominis formam notationem hanc adducentes ingenitum nominavimus. Quo igitur per generationem non est ex nominis significatione declaravimus: ipsa autem essentia quæ est ingenita secundum propriam naturam quænam est, nihil ex cognominatione ad conspiciendum

directi sumus. Non enim erat consentaneum in tantum ratiocinationum commentationem valere, ut nos extollat supra naturæ modos, et ad ea quæ comprehendere non possunt, ascendere faciat, et quorum non est accessus, ad nostram cognitionem, hæc nostra cognitione complecti possimus. Sed nostrum magistrum exagitat, et sermonem quem de commentatione habet ille distrahit ac lacerat, et dictis insultat, rursus consueto dictiuncularum sono et plausu lascivienti verbis et luxuriis, et ait, Quorum sibi vindicat interpretationem, eorum testimonium præ pudore refugit. Nam cum enuntiasset, partem aliquam eorum quæ a magistro circa commentationem considerantur, in quibus ille non solum in vanis efficacem dicebat esse commentationis usum, sed etiam habere aliquam ad majora vim, per argumenta sumpta a frumento, semine et cibo, inducit eum accusans quod ea quæ ab illo dicta sunt externæ seu profanæ philosophiæ sunt consequentia, et Dei curam seu providentiam circumcidere, quia non confiteatur ab illo nomina rebus indita esse: quinetiam atheis sive Deum negantibus suppetias ferre, et adversus Providentiam divinam arma ferre, atque illorum, neque impiorum sententiam plusquam divinas leges admirari, illisque majorem sapientiæ laudem tribuere, utpote qui primos Scripturæ sermones considerate non perpenderit, quod nondum ad ortum hominibus adductis fructus et seminis appellatio a Scriptura nominata est. Hæc sunt illius contra nos crimina, non sic illius verbis perscripta animi sensa, sed tantum a nobis locutio submutata est, quantum sat est, ut asperitas et dissonantia syntaxeos verborum emendetur. Quid igitur nos, quid ad divinæ providentiæ procuratorem respondebimus?

Nos injuriam facere autumat quod hominem rationis participem a Deo factum esse non negamus, sed verborum inventiones ad ratiocinandi facultatem a Deo naturæ hominum inditam revocamus. Atque hoc est criminum acerbissimum, quo ad atheorum sententiam transfugere pietatis magister accusatur, et illicitæ consuetudinis hæres et patronus et omnia atrocissima nominatur. Dicat igitur nostrorum lapsuum corrector: Deus rebus creatis appellationes imposuit, hoc enim ait mysticorum documentorum novus explanator, quia germen et herbam, et fenum, et semen, et lignum, et quæ sunt hujusmodi ante hominis formationem Deus nominavit, cum ad creationem ea quæ sunt facta, jussu suo adduceret. Igitur si in nuda littera permanet, et in hac parte judaizat, id est, Judæorum hæret sententiæ, neque adhuc didicit, quia non litteræ Christianus est discipulus, sed spiritus: *Littera enim, inquit Apostolus, occidit, spiritus autem vivificat.* Nobis enim nudam ad verbum profert litterarum lectionem, ac si Deus hæc exponeret. Et hoc credidit, nihil aliud, quam secundum similitudinem hominum, Deum etiam sermone fuso

Α εἰκὸς μέχρι τοσούτου τὴν τῶν λογισμῶν ἐπινοίαν ἰσχύειν, ὥστε ὑπεραίρειν ἡμᾶς τῶν μέτρων τῆς φύσεως, καὶ τοῖς ἀλήτοις ἐπιθεῖν, καὶ ὧν οὐκ ἔστιν ἔφοδος εἰς κατανόησιν, ταῦτα τῇ ἡμετέρᾳ γνώσει περιλαμβάνειν. Ἀλλὰ διασαλεύει τὸν διδάσκαλον ἡμῶν, καὶ περισφύρει τὸν λόγον, ὃν περὶ τῆς ἐπινοίας ἐκείνους φησι, καὶ κατορχει τῶν εἰρημένων πάλιν συνήθως τῷ χρότῳ τῶν λεξειδίων, ἐνσαυρίζων τοῖς ῥήμασι, καὶ φησιν, Ἄν σφετερίζεται τὴν ἐρμηνείαν, τούτων ἐπαισχύνεται τὴν μαρτυρίαν. Ἐπαγγελίας γάρ τι μέρος τῶν κατ' ἐπινοίαν θεωρηθέντων τῷ διδάσκαλῳ, ἐν οἷς ἐκεῖνος οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ματαίων ἐνεργὸν ἔφασκε τῆς ἐπινοίας εἶναι τὴν χρῆσιν, ἀλλ' ἔχειν τινὰ καὶ πρὸς τὰ μείζων δύναμιν - διὰ τοῦ κατὰ τὸν οἶτον καὶ τὸ σπέρμα καὶ τὴν τροφὴν θεωρημάτων, ἐπάγει τὰ εἰρημένα, τῇ ἔξωθεν αὐτὸν φιλοσοφίᾳ κατακολουθεῖν αἰτιώμενος, καὶ περικόπτειν τὴν τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν φησὶ, μὴ ὁμολογοῦντα παρ' ἐκείνου τὰς ὀνομασίας τεθεῖσθαι τοῖς πράγμασι, καὶ συμμαχεῖν αὐτὸν τοῖς ἀθέοις, καὶ κατὰ τῆς προνοίας ὀπλιζεσθαι, καὶ τὴν ἐκείνου γνώμην πρὸ τῶν νόμων θαυμάζειν, κάκεινους πλεῖον εἰς σοφίαν νέμειν, οὐκ ἐπεσχεμένους τοὺς πρώτους τῶν λόγων - ὅτι μήπω παραχθέντων τῶν ἀνθρώπων εἰς γένεσιν, ἡ τοῦ καρποῦ καὶ τοῦ σπέρματος ἐπανομιὰ παρὰ τῆς Γραφῆς ὀνομάσθῃ. Ταῦτα καὶ ἡμῶν παρ' αὐτοῦ τὰ ἐγκλήματα, οὐχ οὕτως γεγραμμένα τοῖς ἐκείνου ῥήμασι τὰ νοήματα, ἀλλὰ τοσούτον ὑπὲρβληται παρ' ἡμῶν ἡ φράσις, ὅσον τὸ τραχὺ τε καὶ δύσχηον τῆς συντάξεως τῶν εἰρημένων ἐπανορθώσασθαι. Τί οὖν ἡμεῖς; Τί πρὸς τὸν κηδεμόνα τῆς θείας προνοίας ἀποκρινόμεθα;

Ἀδικεῖν ἡμᾶς λέγει, ὅτι τὸ μὲν λογικὸν γεγενῆσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν ἀνθρώπον οὐκ ἀρνούμεθα - τὰς δὲ τῶν ῥημάτων εὐρέσεις εἰς τὴν λογικὴν δύναμιν τὴν ἐντεθεῖσαν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἀνάγομεν. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ χαλεπώτατον τῶν ἐγκλημάτων, δι' οὗ πρὸς τὴν τῶν ἀθέων γνώμην αὐτομολεῖν ὁ διδάσκαλος τῆς εὐσεβείας κατηγορεῖται, καὶ συνήθεος ἐκθέσμου κληρονόμος καὶ συνήγορος, καὶ πάλιν ὀνομάζεται τὰ δεινότερα. Εἰπάτω τοίνυν ὁ διορθωτὴς τῶν ἡμετέρων πταισμάτων - Ὁ Θεὸς ἔθετο τὰς προσηγορίας τοῖς οὖσιν - τοῦτο γὰρ φησὶν ὁ νέος ἐξηγητὴς τῶν μυστικῶν διδαγμάτων, ὅτι βλάστην, καὶ βοτάνην, καὶ χόρτον, καὶ σπέρμα, καὶ ξύλον, καὶ τὰ τοιαῦτα κατανόμασε πρὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς ὁ Θεός, ἐν τῷ παράγειν εἰς κτίσιν τὰ γεγονότα διὰ προτάγματος. Οὐκοῦν εἰ ψιλῶ παραμένει τῷ γράμματι, καὶ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος τοῦ διδάξει τῇ γνώμῃ, καὶ οὕτω πεπαιδευται, ὅτι οὐχὶ γράμματός ἐστιν ὁ Χριστιανὸς μαθητὴς, ἀλλὰ πνεύματος - Τὸ γὰρ γράμμα, φησὶν, ἀποκτελεῖ, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Προφέρει δὲ ψιλὴν ἐπὶ ῥήματος ἡμῖν τὴν τῶν γραμμάτων ἀνάγνωσιν, ὡς Θεοῦ ταῦτα διεξεληθόντος. Καὶ τοῦτο πεπίστευκεν, οὐδὲν ἕτερον ἢ

καθ' ομοίτητα τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸν θεὸν διεξοδικῶς κεχρησθαι κατασκευάσει, καὶ φωνῇ καὶ φθόγῳ διατυπώσῃ τὰ νοήματα. Εἰ τοίνυν τοῦτο νοεῖ, πάντως ὅτι καὶ τὰ τοῦτοις ἀκολουθεῖ οὐκ ἀρνήσεται. Ὁ γὰρ παρ' ἡμῶν λόγος διὰ τῶν φωνητικῶν ἐκφωνεῖται μορίων, ἀρτηρίας, γλώσσης, ὀδόντων, στόματος, συνεργούσης πρὸς τὴν ἐκφώνησιν καὶ τῆς τοῦ ἀέρος ὁλκῆς καὶ τοῦ ἐνδοθεν πνεύματος. Ὑπάρχει μὲν γὰρ ἡμῖν ἀρτηρία κάτωθεν αὐλοῦ τινος δίκην ἐνηρμοσμένη τῇ φάρυγγι· ἡ δὲ ὑπερῶα διὰ τοῦ ὑπερκείμενου κενώματος τοῦ κατὰ τοὺς μυκητήρας διήκοντος, καθάπερ τις μαγὰς ἀνωθεν ἐπιπλατύνει τῷ ἥκῳ τὸν φθόγγον. Ἀλλὰ καὶ αἱ παρειαὶ συνεργοῦσι πῶς λόγῳ, κατὰ τὰς ποιάς τῶν ἄρθρων τυπώσεις κοιλαινόμεναι τε καὶ πλατυνόμεναι, καὶ διὰ στενοῦ πάλιν τὸν φθόγγον προάγουσαι κατὰ τὰς πολυτρόπους τῆς γλώσσης ἀναστροφάς, ἃς ποιεῖται ἄλλο τε κατὰ ἄλλο μέρος ἑαυτῆς, ἢ τοῖς ὁδοῦσιν ἢ τῇ ὑπερῶα τὸ δι' αὐτῆς παρὶν πνεῦμα παρατραχύνουσα πως, ἢ παραθλίβουσα. Συντελεῖ δὲ τι καὶ ἡ τῶν χεῖλῶν ὑπουργία, ἐν διαφορῇ τῇ τῆς κινήσεως τρόπῳ ποικίλως συνεφεπτομένη τοῦ φθόγγου, καὶ τὴν τῶν ῥημάτων τύπον συναπαρτίζουσα. Εἰ τοίνυν ὁ θεὸς τὰ ὀνόματα τοῖς πράγμασι τίθεται, καθὼς ὁ νέος τῆς θείας ἱστορίας ἐξηγητῆς διεσάφησε, βλάστην καὶ βοτάνην, καὶ ξύλον, καὶ καρπὸν ὀνομάζων, ἀνάγκη πάσα μὴ ἄλλως τούτων ἕκαστον εἰπεῖν αὐτὸν, ἢ ὡς λέγεται, κατὰ τὰς τῶν συλλαβῶν φημι συμπλοκάς, ὧν αἱ μὲν διὰ χειλῶν, αἱ δὲ διὰ γλώσσης, αἱ δὲ δι' ἐκατέρων ἀποτυπώνται. Εἰ οὖν οὐκ ἂν ἐτέρως ἐκφωνηθεῖ τὸ ὄνομα, μὴ τῶν φωνητικῶν μορίων διὰ τῆς ποιάς κινήσεως ἀπογεννώντων τὰς συλλαβὰς καὶ τὸν λόγον, πάντως ὅτι καὶ ταῦτα προστίθῃσι τῷ θεῷ, καὶ διὰ τὴν τοῦ λόγου χρείαν διασηματίσει τὸ θεῖον. Ἡ γὰρ ποιά τῶν τῆν φωνῶν ἐκτελούντων μορίων διάπλασις, ἐν σχήματι πάντως ἐστὶ· σχῆμα δὲ, σώματος πέρας· πᾶν δὲ σῶμα τὸ σύνθετον εἶναι οὐ διαπέφηνεν. Ὅπου δὲ θεωρεῖται σύνθεσις, ἐκεῖ καταλαμβάνεται πάντως καὶ ἡ τοῦ συνθέτου διάλυσις. Ἡ δὲ διάλυσις, ταύτῃ κατὰ τὴν ἐννοίαν ἐστὶ τῇ φθορᾷ· οὐκοῦν τοῦτο τῆς καθ' ἡμῶν νίκης τῇ λογογράφῃ τὸ πέρας, τὸ δεῖξαι τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ θεόν, ὃν διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀγεννησίας ἀνέπλασε, φθεγγόμενον μὲν, ἵνα μὴ ἀμοιρήσῃ τῆς τῶν ὀνομάτων εὐρέσεως· σχηματίζόμενον δὲ τοῖς φωνητικοῖς μέλεσιν, ἵνα τὰ ὀνόματα φθέγγηται· τῆς δὲ τοῦ σώματος φύσεως διὰ τὴν τῶν σχηματικῶν ἀνάγκην, οὐκ ἀμοιρον. Οὐ γὰρ ἂν ἐφ' ἑαυτοῦ τι θεωρηθεῖ σχῆμα μὴ ἐν σώματι πάντως τυπούμενον, κατ' ὀλίγον δὲ προϊόντα πρὸς τὰ συμφυῆ διάλυσιν· διὰ δὲ ταύτης εἰς φθορὰν καταλήγοντα.

Τοιαύτη τοῦ προσφάτου Θεοῦ ἡ φύσις διὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν εἰρημένων ὑπὸ τοῦ νέου θεοποιοῦ ἀναπέφηνεν. Ἀλλὰ ἀντελαμβάνεται τῶν γεγραμμένων, καὶ φησι ταῦτα τὸν Μωσέα διαβρῆδην βοᾶν· ὅτι Ἐλκεν ὁ Θεός· καὶ προστίθῃσι τὰ ῥήματα, τὸ Γενηθήτω φῶς, καὶ Γενηθήτω στερέωμα, καὶ Συναχθήτω τὰ ὕδατα, καὶ Ὁρθήτω ἡ ξηρὰ, καὶ Βλαστήσάτω ἡ γῆ.

A et discursivo usum fuisse, voce sonoque sua cogitata formantem. Si igitur hoc intelligit et sentit, omnino quæ his consentanea sunt et sequuntur, non negabit. Noster enim sermo per particulas pronuntiationi servientes profertur, arteriam, linguam, dentes, os, adjuvante ad pronuntiationem aeris tractu et interiore spiritu. Arteria enim ab imo nobis succinit ejusdam tibie instar gutturi accommodata. Palatum vero per superpositam inanitatem ad nares penetrantem velut lyrae hemisphaerium e superiore loco vocem sono dilatat: quin etiam genæ sermonem adjuvant per quasdam articulorum formationes, dum cavantur et dilatantur, ac rursus per angustum propellentes sonum secundum multimodas linguæ conversiones, quas facit alia atque alia sui parte, vel dentibus, vel palato, spiritum per eam prætereuntem quodammodo exasperans et atterens. Confert autem aliquid labiorum ministerium, differente motionis modo varie contrectans sonum, ac verborum formam componens. Si igitur Deus rebus nomina imponit, sicut hic novus divinæ historiæ expositor explanavit, germen, herbam et lignum et fructum nominans: omnino necesse est non aliter horum quidque ipsum dixisse quam secundum syllabarum complexus, quarum aliæ per labra, aliæ per linguam, aliæ per utraque efformantur. Si igitur non aliter enuntiatum fuerit nomen, nisi partes voci inservientes per aliquem motum syllabas et orationem efformaverint, omnino hæc Deo adjicit, et propter orationis necessarium usum Deum etiam figurabit. Nam quælibet partium vocem perficientium conformatio, prorsus in figura est; figura autem, corporis terminus: omne vero corpus compositum esse non fugit. Ubi autem cernitur compositio, ibi etiam omnino compositi dissolutio comprehenditur; dissolutio vero, secundum notitiam idem est cum interitu. Hic igitur victoriæ contra nos scriptori terminus, ut demonstret suum Deum, quem per nomen ἀγεννησίαν conflixit, loquentem quidem, ne nominum inventionem careat, membris etiam vocalibus figuratum, ut loquatur: naturæ etiam corporeæ, propter figurarum necessitatem, non expertem; non enim in seipsa ulla figura spectari possit, nisi in corpore plane formatur, paulatim autem progrediendo ad congenitos corporis affectus, per compositionem quidem ad dissolutionem, per hanc ad interitum desinentem.

τοῦ σώματος πάθη, διὰ μὲν τοῦ συνθέτου πρὸς τὴν

Talis igitur novi Dei natura ex dictorum consecutione ab hoc novo Dei fictore apparuit. Sed vindicat scripta, et asserit Mosem aperte clamare²²: quod Dixit Deus, et verba adjicit: Fiat lux, et, Fiat firmamentum, et, Cogantur aquæ, et, Appareat arida, et, Germinet terra, et, Producant aquæ, et omnia quæ deinceps scribuntur. Quamobrem dictorum

²² Gen. 1, 5. sqq.

intelligentiam examinemus. Quis ita stolidus et vecors, qui nesciat auditum et sermonem naturalem inter se habere relationem; nec auditum posse fungi suo munere nullo loquente, sic nec sermonem efficacem esse qui non ad auditum dirigitur? Si igitur asserit Deum dixisse, ostendat nobis etiam auditum ad quem dixit; an ad se hæc dicere respondebit? Ergo sibi ipsi imperabit, hæc jubens. Ecquis hoc probabit, Deum sedere quod agendum est sibi imperantem, et se ministro mandatorum et exsecutore utentem? Quod si quis hoc pium esse dicere concesserit, quis in seipso verbis et sermonibus indigerit, quamvis homo sit? Cuique enim mentis agitatio sufficit ad electionis impulsionem excitandam. Sed cum Filio disserere procul dubio dicet. Et quid opus erat ad hoc voce? proprium enim corporea naturæ per verba cordis sive animi sensa enuntiare. Unde etiam æquipollens usui vocis per litteras inventa est declaratio: ex æquo enim loquentes et scribentes quod mente conceptum est enuntiamus; sed eorum qui non valde distant, voce auditum pertingimus, ad longe absentes litteris sententiam declaramus, iis vero qui præsentibus adsunt, pro ratione distantiae, vel vocis tonum intendimus, vel remittimus: interdum etiam solo nutu, quid agendum sit, his qui prope sunt significamus, et quod in animo est consilium patefacimus, et oculus tali quodammodo affectus indicavit, et manus quædam motio rem gestam probari vel reprobari demonstravit. Si igitur qui corporibus conclusi sunt, mentis abdita sensa nutibus absque voce vel verbo, vel colloquio litteris comprehenso sæpe his qui prope sunt, nota faciunt, nullumque rei gerendæ detrimentum attulit silentium, an immateriali et intactili, et ut loquitur Eunomius, supremæ et primæ essentiae verbis opus fuit, quæ Patris notionem declararent, et Unigenito voluntatem notam facerent? Verbis, inquam, sicut ait ipse Eunomius, quæ simul cum voce solent dissipari: haud scio si quis mentis compos, hæc ut vera admittet, præsertim cum sonus omnis in aërem prorsus profundatur. Neque enim vox alibi nisi in aëre fieri potest. Necesse est prorsus medium quiddam etiam ipsos supponere, inter loquentem et eum ad quem sit sermo: nisi enim medium interjectum fuerit, quomodo ex loquente vox ad audientem permeabit? Quid igitur dicent medium, quo Filium ex Patre determinant? Corporum enim in aëre locus efficitur medius, qui est aliud quid secundum propriam naturam præter humanorum corporum substantiam. Qui autem tactus expers, et informis ab omni concretionem purus et immunis Deus cum Unigenito Deo persimiliter, imo vero eodem modo, immateriali et incorporeo propriorum consiliorum particeps et consors: si quidem per vocem communionem haberet, quid intermedium haberet, per quod repens sermo et dimanans in aures Unigeniti influeret, et admitteretur? Si quidem hoc ut consideratione indignum

καὶ Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα, καὶ πάντα ὅσα καθέξης ἀναγέγραπται. Οὐκοῦν ἐξετάσωμεν τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν. Τίς οὐκ οἶδε καὶ τῶν κομιδῇ νηπίων, ὅτι ψωσιχὴν ἔχει πρὸς ἀλλήλα σχεῖν ἀκοή τε καὶ λόγος, καὶ ὡς οὐκ ἔστιν ἀκοὴν ἐνεργῆσαι μηθενὸς φθεγγομένου, οὕτως οὐδὲ λόγον ἐνεργῆν εἶναι μὴ πρὸς ἀκοὴν εὐθυνομένου, Εἰ οὖν λέγει τὸ εἰρηκέναι τὸν Θεόν, ὑποδείξεται ἡμῖν καὶ τὴν ἀκοὴν πρὸς ἣν εἰρηκεν. Ἡ πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα λέγειν φησὶν; Οὐκοῦν ἑαυτῷ προστάσσει ταῦτα ἐγκαλυόμενος. Καὶ τίς τοῦτο δέξεται καθέσθαι τὸν Θεόν τὸ πρακτέον ἑαυτοῦ διατάττοντα, καὶ ἑαυτῷ διακόνῃ τῶν προσταγμάτων καὶ ὑπὲρ τῆς χρώμενος; Εἰ δὲ καὶ τοῦτο δοίη τις εὐαγὲς εἶναι λέγειν, τίς ἐφ' ἑαυτοῦ βημάτων ἰδεῖθαι καὶ λόγων, καὶ ἀνθρώπος ἦ; Ἀρκεῖ γὰρ ἐκάστῳ τῆς διανοίας ἡ κίνησις τὴν τῆς προαιρέσεως ὁρμὴν ἐμποιῆσαι. Ἀλλὰ τῷ Υἱῷ διαλέγεσθαι πάντως ἐρεῖ. Καὶ τίς ἦν χρεῖα πρὸς τοῦτο φωνῆς; Ἴδιον γὰρ τῆς ἐνσωμάτου φύσεως, τὸ διὰ βημάτων ἐξαγγέλλειν τὰ τῆς καρδίας νοήματα. ὅθεν καὶ ἰσοδυναμοῦσα τῇ χρήσει τῆς φωνῆς, ἡ διὰ τῶν γραμμάτων ἐξεύρηται δόλιωσις. Ἐπίσης γὰρ φεγγόμενοι τε καὶ γράφοντες, τὸ νοηθὲν ἐξαγγέλλομεν. Ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν μὴ λίαν ἀφεστηκότων, φωνῇ τῆς ἀκοῆς καθικνούμεθα. πρὸς δὲ τοὺς πόρρωθεν, γράμμασι δηλοῦμεν τὴν γνώμην, καὶ ἐπὶ τῶν παρόντων, πρὸς λόγον τῆς ἀποστάσεως. ἢ ἐπιτείνομεν τὸν τόνον τῆς φωνῆς, ἢ ὤψιεμεν. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ διὰ νεύσεως μόνον τὸ πρακτέον τοῖς πέλας διεσαφῆσαμεν, καὶ τὴν ἐν τῇ ψυχῇ προαίρεσιν καὶ ὀφθαλμοῖς τοιούτῃ διατεθείς ἐνεδείξατο, καὶ χεῖρὸς ποῖα κίνησις ἢ ἀπειπέ τι τῶν γινόμενων, ἢ κατεδείξατο. Εἰ τοίνυν οἱ σώμασι περιειλημμένοι τὰ κρυπτά τῆς διανοίας κινήματα καὶ δῖχα φωνῆς ἢ βήματος, ἢ τῆς ἐν γράμμασιν ὁμιλίας πολλάκις τοῖς πέλας γνωρίζουσι, καὶ οὐδεμίαν ἠνεγκε τῷ σπουδαζομένῳ πράγματι ζημίαν ἢ σιωπῇ. ἄρα ἐπὶ τῆς αὐτοῦ καὶ ἀναφοῆς, καὶ ὡς φησὶν ὁ Εὐδόμενος, ἀνωτάτω καὶ πρώτης οὐσίας, βημάτων χρεῖα τῶν τοῦ Πατρὸς διαταφύγων τὸ νόημα, καὶ τῷ Μονογενεῖ γνωριζόντων τὸ βούλημα; Ἐνημάτων, καθὼς αὐτὸς φησι, τῇ φωνῇ πεφυκότων συνδιαλέγεσθαι. οὐκ οἶδα εἰ τις τῶν νοῦν ἔχοντων ταῦτα ὡς ἀληθῆ παραδέξεται, ἄλλως τε παντὸς φθόγγου εἰς ἄερα πάντως προχομένου. Οὐδὲ γὰρ δύνασθαι γενέσθαι φωνὴν μὴ ἐν ἀέρι συνισταμένην, ἀνάγκη πᾶσα μέσον τι τοῦ φεγγομένου καὶ τοῦ πρὸς ὃν ὁ λόγος γίνεται καὶ αὐτοῦς ὑποθέσθαι. Μὴ γὰρ δύνασθαι τοῦ μεσιτεύοντος, πῶς ἐκ τοῦ λαλοῦντος ἡ φωνὴ διοφεύσκει πρὸς τὸν ἀκούοντα; Τί οὖν ἐροῦσι τὸ μέσον, ὃ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς διορίζουσι; Τῶν μὲν γὰρ σωμάτων, ὃ κατὰ τὸν ἀέρα τόπος γίνεται μέσος, ἄλλο τι ὢν κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν παρὰ τὴν τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων οὐσίαν. Ὁ δὲ ἀναφῆς καὶ ἀνείθεος καὶ πάσης συνθέσεως καθαρεύων Θεός, τῷ μονογενεῖ Θεῷ τῷ παρακλησίῳ, μᾶλλον δὲ ὡσαύτως αὐτῷ τε καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων κοινωνῶν βουλευμάτων, εἴπερ διὰ φωνῆς ἐποιεῖτο τὴν κοινωνίαν, τί τὸ μεσιτεύον εἶχε, δι' οὗ βέπων ὁ λόγος καὶ μεθιστάμενος ταῖς ἀκοαῖς τοῦ Μονογενοῦς ἐσκιάζεται; Εἶγε χρὴ καὶ τοῦτο παραδοῶμεν ἀθεώρητον, τὸ μὴ μεμερίσθαι τὸ

Θεῖον ταῖς ἀντιληπτικαῖς ἐνεργείαις, ὥς παρ' ἡμῖν διηρημένως ἕκαστον τῶν αἰσθητηρίων τοῦ συγγενοῦς ἐπιδράσεται, τοῦ ὁρατοῦ μὲν ἡ ὄρασις, τοῦ ἀκουστοῦ δὲ ἡ κατὰ τὴν ἀκοὴν αἰσθησις· καὶ οὕτως γένηται ἡ ἀφή, οὕτως ἡ ἀκοὴ τῶν ἀτμῶν ἢ τῶν χυμῶν ἀντιληψὶν ἔχει, ἀλλὰ παραμένει ἕκαστον τῇ μιᾷ ἐνεργείᾳ, εἰς τὴν ἐτάχθη παρὰ τῆς φύσεως, ἀναίσθητον τρόπον τινὰ πρὸς ὃ μὴ πέφυκε διαμένον, καὶ ἀγευστον τῆς ἀπολαύσεως ἧς καρποῦται ἡ γείτων αἰσθησις. Ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὅλον δι' ὅλου τὸ Θεῖον ὁρασίς ἐστι καὶ ἀκοὴ καὶ γνῶσις. Οὐ γὰρ δὴ θέμις καὶ τὰς ζωοδεστέρας τῶν αἰσθήσεων ἐφαρμόζειν τῇ ἀκηράτῳ φύσει, πλὴν εἰ χρή τι καὶ ταπεινὸν ὑποθέσθαι, καὶ καταγαγεῖν εἰς χαμαιζήλους ὑπολήψεις τὸ Θεῖον· ὥστε λαλεῖν μὲν οἰεσθαι ῥήματα διὰ στόματος τὸν Πατέρα, ἐνεργεῖν δὲ τὴν ἀκοὴν τοῦ Υἱοῦ, τί τὸ μέσον ὑποτιθέμεθα τὸ διὰ τὸν τὴν πατρικὴν φωνὴν εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ ἀκοὴν; Κτιστὸν εἶναι χρή τοῦτο ἢ ἄκτιστον; ἀλλὰ κτιστὸν μὲν οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, πρὸ γὰρ τοῦ συστήσασθαι τὴν κτίσιν ὁ Λόγος ἐγένετο. Ἄκτιστον δὲ πλὴν τῆς θείας φύσεως, ἔστιν οὐδέν. Εἰ οὖν κτίσις οὐκ ἦν, ὃ δὲ μνημοσυθεὶς ἐν τῇ κοσμογενεῖα λόγος, τῆς κτίσεως πρεσβύτερος ἦν. Ἄρα ὁ λέγων ῥήματα καὶ φωνῆς ἦχον διὰ τοῦ λόγου σημαίνεισθαι, τί τὸ μεταξὺ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ὑποβήσεται, ᾧ διευποῦτο ἡ φωνὴ καὶ τὰ ῥήματα; Εἰ γὰρ ἐστὶ μέσον, ἐν ἰδιαζούσῃ φύσει πάντως ἐστίν, ὥς μήτε τῷ Πατρί ταῦτον εἶναι, μήτε τῷ Υἱῷ κατὰ τὴν φύσιν συμβαίνειν. Ἄλλ' ἑτέρον τι πάντως· ὃν δόισιται ἀπ' ἀλλήλων τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, μεταξὺ τῶν δύο παρεννερόμενον. Τί οὖν τοῦτο; Κτιστὸν οὐκ ἔστι· νεώτερά γὰρ ἡ κτίσις τοῦ Λόγου, γεννητὸν τὸν Μονογενὲς ἐδιδάχθημεν, ἀγέννητον πλὴν τοῦ Πατρὸς ἐστίν οὐδέν. Οὐκοῦν ἐξ ἀνάγκης τὸ μὴδὲν εἶναι μέσον τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ νοεῖν ὁ τῆς ἀληθείας λόγος συναναγκάζει. Ὅπου δὲ διάστασις οὐκ ἐπιννοεῖται, τὸ συνημμένον πάντως ὁμολογεῖται· τὸ δὲ διὰ πάντων συνημμένον, φωνὴ καὶ λόγος οὐ μεσιτεύεται· συνημμένον δὲ λέγω τὸ ἐν πᾶσιν ἀχώριστον· οὐ γὰρ σωματικὴν τινα συμφύτην ἐπὶ τῆς νοερᾶς φύσεως τὸ ὄνομα τῆς συναφείας ἐνδείκνυται, ἀλλὰ τὴν τοῦ νοητοῦ πρὸς τὸ νοητὸν διὰ τῆς ταυτότητος τῶν θελημάτων, ἔνωσίν τε καὶ ἀνάκρασιν. non enim corporalem aliquam compagem in intelligente natura nomen compagis indicat, sed intelligibilis cum intelligibili, per identitatem voluntatum, unionemque et temperationem.

Διότι οὐδὲ ἐστὶ διαφορά τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ἐν θελήματι· ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀρχέτυπον τῆς ἀγαθότητος κάλλος, καὶ ἡ εἰκὼν ἐστὶ τῆς ἀγαθότητος. Καὶ ὥστε εἰ τις ἑαυτὸν ἐν κατόπτρῳ βλέποι (κυλῶει γὰρ οὐδὲν σωματικὸς ὑποδείγμασι παραστήσαι τὸ νόημα), κατὰ πάντα πρὸς τὸ πρωτότυπον καὶ ἡ εἰκὼν μορφωθήσεται, ὥς αἰτίαν τῆς ἐν τῷ κατόπτρῳ μορφῆς εἶναι τὴν ἐνορῶσαν μορφήν· καὶ μήτε κινεῖσθαι, μήτε ἐπικλινεῖσθαι καθ' ἑαυτὴν τὴν εἰκόνα, μὴ τοῦ ἀρχετύπου τῆς ἐπικλίσεως ἢ τῆς κινήσεως ἀρξάντος. Εἰ δὲ κινήθει τὸ προηγουμένον, συγκινεῖσθαι πάντως καὶ τὸ ἐν τῷ κατόπτρῳ δεικνύμενον. Οὕτω φαμέν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀόρατου, τὸν Κύριον, πρὸς πᾶσαν θελή-

præterire oportet, Deum operationibus comprehensivis non esse dispersitum, sicut apud nos separatim sentiendi instrumentorum unumquodque, quod sibi cognatum percipit, visibile quidem videndi facultas, audibile audiendi sensus : neque tactus gustat, neque auditus vapores et saporis percipit, sed unumquodque in una operatione permanet, ad quam a natura ordinatum est, ac quodammodo sensu caret ad id quod non a natura comparatum est, nec ejus suavitatis gustum habet, cujus vicinus sensus voluptatem capit. Illic autem non sic, sed totus per totum Deus est, visus et auditus et cognitio. Non enim jam fas est naturæ immortalis sensus magis animales attribuere, nisi cum oportet aliquid humile supponere, et ad humi depressas opiniones quod divinum est deducere. Quare si putemus Patrem per os verba fundere, auditumque Filii audiendi fungi munere : quid medium supponemus, quod ad Filii auditum paternam vocem deducit? Hoc oportet creatum esse vel increatum : sed creatum dicere fas non est ; priusquam enim creatura consisteret, Verbum erat. Increatum autem nihil est præterquam divina natura. Si igitur non erat creatura, sermo cujus facta est mentio in mundi creatione, antiquior erat creatura. Ergo qui verba dicit et vocis sonum per sermonem significari, quid medium inter Patrem et Filium subjiciet, quo vox et verba efformabantur? Si enim est medium, in peculiari et separata natura est procul dubio. Ita ut contingat, neque cum Patre idem esse, neque cum Filio secundum naturam, sed quid omnino diversum quod Patrem et Filium a se distinguit, quod inter duos inseritur. Quid igitur hoc fuerit? Non est creatum, junior enim Verbo creatura, unigenam Deum genitum esse edocti sumus, ingenitum autem, Patre excepto, nihil est. Necessario igitur nihil inter Patrem et Filium medium esse cogitare sermo veritatis adigit. Ubi vero distantia non intelligitur, hoc compactum et connexum prorsus conceditur ; quod autem per omnia compactum est, media voce et sermone non utitur. Compactum autem dico quod in omnibus est inseparabile ;

Quocirca neque est differentia Filii et Patris in voluntate, sed secundum primigeniam bonitatis pulchritudinem, etiam imago est bonitatis. Et quemadmodum si quis seipsum in speculo contempletur (nihil enim velat corporeis exemplis notionem repræsentare), per omnia ad exemplar imago formabitur, ut causa sit formæ quæ est in speculo forma quæ intuetur : ita ut neque moveatur, neque inclinetur per seipsam imago, nisi exemplar principium dederit inclinationis vel motionis. Quod si quod præter motum fuerit, simul etiam moveri plane quod in speculo repræsentatur. Sic dicimus imaginem Dei invisibilis Dominum, ad omnem volun-

tatis motionem, immediate et absque intervallo A cum Patre affici. Voluit aliquid Pater, et qui in Patre est Filius Patris voluntatem novit: imo vero ipse Patris voluntas est. Qui enim omnia quæ sunt Patris in seipso habet, nihil est eorum quæ sunt quod non habeat. Si jam omnia habet in seipso quæ paterna sunt, imo vero et ipsum Patrem, omnino cum Patre et his quæ sunt Patris, totam voluntatem paternam in seipso habet. Non eget igitur Patris voluntatem per sermonem discere, ipse cum sit Patris Sermo, sublimiore sermonis significatione. Quis igitur ille sermo qui sit ad eum qui vere est Sermo? et quomodo qui vere est Sermo, rursus alio sermone ad doctrinam indiget? Qui in Deo est, sicut ait Apostolus, *et omnia scrutatur, etiam profunda Dei*²⁷. Si igitur verbum ali- quod Deus profert, omnis autem sermo in auditu operatur, illi qui Deum operari sermonibus discursivis asserunt, notum faciant nobis divinorum sermonum auditorium. Ad seipsum loqui non indiget, nec erat Filius indigus ejus doctrinæ quæ constat verbis: Spiritus, inquit, *omnia perscrutatur, etiam profunda Dei*. Creatura nondum erat. Ad quem sermo factus est? Sed non, ait, Mosis Scriptura mentitur, per quam Deum aliquid dixisse audivimus. Neque magnus David est e numero mentientium, dicit enim manifeste sic ad verbum, quod Cæli enarrant gloriam Dei, et opus manuum ejus annuntiat firmamentum. Dies diei eruat verbum, et nox nocti indicat scientiam²⁸. Et cum dixit cælos et firmamentum, et a die, et a nocte cognitionem et verba annuntiari, rursus dictis subjungit, quod hæc non sunt loquelæ neque sermones, neque voces horum audiuntur. Quomodo igitur enarrationes, nuntiationes et verba loquelæ non sunt, neque vox quæ audiendi sensu percipitur? An sibi ipsi adversatur Propheta? An aliquid eorum quæ non contingunt explicat, verbum soni expers et enarrationem sine loquela et nuntiationem absque voce docens? Au potius penitus verum est vaticinium quod per dicta hoc instruit, quod enarratio cœlestis et verbum quod a die clamatur, vox quidem articulata non est, neque loquela per os, sed doctrina divinæ potestatis sit iis qui audire sciunt tacente voce?

Quid igitur de his existimavimus? (Fortasse enim si hoc noverimus, et quæ a Mose scripta sunt intelligemus.) Sæpe Scriptura ad claram cognitionem rei quæ declaratur, corporalius eorum quæ intelligentia percipiuntur contemplationem præstat, quale jam hoc est decretum, quod quidem mihi videtur David declarare, hoc per ea quæ dixit, docens, nihil eorum quæ sunt ex aliquo fortuito casu existere, quemadmodum quidam opinati sunt fortuitas et ratione carentes primorum elementorum connexiones mundum totum et quæ in ipso sunt effecisse, nulla providentia per ea quæ sunt

ματος κίνησιν, ἀμείσως τε καὶ ἀδιαστάτως συνδιατί-
θεσθαι τῷ Πατρὶ. Ἡθέλησέ τι ὁ Πατήρ, καὶ ὁ ἐν τῷ
Πατρὶ ὢν Υἱὸς εἶδε τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς· μᾶλλον
δὲ αὐτὸς τοῦ Πατρὸς ἐγένετο θέλημα. Ὁ γὰρ πάντα
τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων ἐν ἑαυτῷ, οὐκ ἔστιν ὁ τι τῶν τοῦ
Πατρὸς οὐκ ἔχει. Εἰ δὲ πάντα ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὰ πα-
τερῶν· μᾶλλον ὥς καὶ αὐτὸν τὸν Πατέρα πάντως μετὰ
τοῦ Πατρὸς καὶ τῶν τοῦ Πατρὸς, ὅλον τὸ θέλημα ἐν
ἑαυτῷ ἔχει τὸ πατέρων. Οὐ χρήζει τοίνυν λόγῳ μα-
θεῖν τοῦ Πατρὸς τὸ θέλημα, αὐτὸς ὢν τοῦ Πατρὸς ὁ
Λόγος κατὰ τὴν ὑψηλοτέραν σημασίαν τοῦ λόγου.
Τίς οὖν ἐκεῖνος ὁ λόγος ὁ πρὸς τὸν ὄντως Λόγον γινώ-
μενος; Καὶ πῶς ὁ ὄντως Λόγος λόγος πάλιν ἑτέρου
πρὸς διδασκαλίαν προσδέεται; Ὅς ἐν τῷ Θεῷ ἔστι,
καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, καὶ πάντα ἐρευνᾷ, καὶ
τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Εἰ οὖν ῥήματι φθέγγεται ὁ Θεός,
πᾶς δὲ λόγος ἐπὶ ἀκοῆς ἐνεργεῖται, οἱ δημιουργοῦντες τὸν
Θεὸν διεξοδικῶς λόγοις ἀποφαινόμενοι, γνωρισάτωσαν
ἡμῖν καὶ τὸ τῶν θεῶν λόγων ἀκροατήριον. Πρὸς ἑαυ-
τὸν λαλεῖν οὐκ ἐνδέεται, ὁ Υἱὸς ἀπροσδεχὴς ἦν τῆς ἐκ
ῤῥημάτων διδασκαλίας· Τὸ Πνεῦμα πάντα, φησὶν,
ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ· ἡ κτίσις οὕτω ἦν.
Πρὸς τίνα ὁ λόγος ἐγένετο; Ἀλλ' οὐ ψεύδεται, φησὶν,
ἡ τοῦ Μωσέως Γραφή, δι' ἧς τὸ εἰρηκέναι τι τὸν Θεὸν
ἀκηκόαμεν. Οὐδὲ γὰρ ὁ μέγας Δαβὶδ τῶν ψευδομένων
ἔστι· λέγει δὲ σαφῶς οὕτως κατὰ λέξιν, ὅτι Οἱ οὐρα-
νοὶ διηγῶνται δόξαν Θεοῦ, καὶ ποιήσιν χειρῶν
αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερῶμα. Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ
ἐρευνεῖται ῥήμα, καὶ νύξ ἀναγγέλλει γνῶσιν νυκτὶ.
C Καὶ εἰπὼν διγχεῖσθαι τοὺς οὐρανούς καὶ τὸ στερῶμα,
καὶ παρὰ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς ἀπαγγέλλεσθαι
γνῶσιν καὶ ῥήματα, πάλιν ἐπάγει τοὺς εἰρημένους ὅτι
ταῦτα λαλεῖν οὐκ εἰσὶν οὐδὲ λόγοι, οὐδὲ φωναὶ τοῦ-
των ἀκούονται. Πῶς οὖν διηγήματα, καὶ ἀναγγελλεῖν
καὶ ῥήματα λαλεῖν οὐκ εἰσὶν, οὐδὲ φωνὴ διὰ τῆς
ἀκουστικῆς αἰσθήσεως ἐγγινόμενῃ; Ἀρα μάχεται
πρὸς αὐτὸν ὁ Προφήτης; Ἀρὰ τι τῶν οὐκ ἐνδεχομέ-
νων διεξείσιν, ἀπρογγον ῥήμα, καὶ διηγήσιν ἀλαλον
καὶ ἀγγελλαν δίχα φωνῆς διδάσκων; Ἡ παντὸς μάλ-
λον ἀληθὴς ἡ προφητεία ἡ τοῦτο διὰ τῶν εἰρημένων
παιδεύουσα, ὅτι τὸ διήγημα τὸ οὐράνιον, καὶ τὸ
ῥήμα τὸ παρὰ τῆς ἡμέρας βοῶμενον, φωνὴ μὲν ἐναρ-
θρος οὐκ ἔστιν, οὕτε λαλεῖ διὰ στόματος· διδασκαλία
δὲ τῆς θείας δυνάμεως γίνεται τοῖς ἐπαλεῖν ἐπιστα-
D μένοις σιωπῆς φωνῆς;

Τί οὖν περὶ τούτων ὑπελήφαμεν (τάχα γὰρ ἐὰν τοῦτο
νοήσωμεν, καὶ τὰ παρὰ Μωσέως νουηκότες ἐσόμεθα);
Πολλάκις ἡ Γραφή πρὸς ἐναργῆ κατανόησιν τοῦ δη-
λουμένου πράγματος, σωματικώτερον διασκευάζει τὴν
τῶν νοητῶν θεωρίαν, οἷον θη καὶ τοῦτο τὸ δόγμα
ἔστιν, ὅπερ δοκεῖ μοι ὁ Δαβὶδ ἀποφαίνεσθαι, τοῦτο δι'
ὧν εἶπε, διδάσκων οὐδὲν τῶν ὄντων ἐκ τίνος αὐτομά-
του συντυχίας τὴν ὑπόστασιν ἔχειν, καθάπερ φήθη-
σάν τινες τυχαίως τε καὶ ἀλόγους τῶν πρώτων στοι-
χείων αὐτεμπλοχῆς, τὸν κόσμον ἡμῖν ὅλον καὶ τὰ ἐν
αὐτῷ κατεργάσασθαι, οὐδεμίαν προνοίαν διὰ τῶν ὄν-
των ἡκούσης· ἀλλ' ἔστι τι τῆς τοῦ παντὸς συστάσεως

²⁷ I Cor. ii, 10. ²⁸ Psal. xviii, 1 sqq

τε καὶ διοικήσεως αἰτίων, οὗ πάσα ἐξήπται ἡ φύσις, καὶ ἀπειθεῖν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας ἔχει, καὶ πρὸς ἐκείνους νένευκέ τε καὶ ἐπιστρέφεται, καὶ ἐν αὐτῷ διαμένει. Καὶ ἐπειδὴ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἡ ἀδύναμις αὐτοῦ δύναμις καὶ θεότης ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως νοουμένη καθορᾶται, διὰ τοῦτο πάσα ἡ κτίσις, καὶ πρὸ γε πάντων, καθὼς φησὶν ὁ λόγος, ἡ ἐν τοῖς οὐρανοῖς διακόσμησις, διὰ τῆς ἐμφαινομένης τοῖς γεγρονόσι τέχνης, τὴν τοῦ πεποιηκότος σοφίαν ἐνδείκνυται. Καὶ τοῦτο μοι δοκεῖ παραστήσαι θέλων τὴν ἐκ τῶν φαινομένων μαρτυρίαν, τοῦ σοφῶς καὶ ἐντέχνως τὰ ὅντα κατεσκευάσθαι, καὶ εἰσαεῖ διαμένειν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ τοῦ πᾶν οἰκίζοντος. Αὐτοὺς φησὶ τοὺς οὐρανοὺς, δι' ὧν τὴν σοφίαν τοῦ πεποιηκότος δεικνύουσιν, μονοουχὶ φωνὴν ἀφιέντας, βοᾶν καὶ διακηρύσσειν τοῦ δημιουργοῦ τὴν σοφίαν ἐκ φωνῆς. Ἐξεστὶ γὰρ οἰονεῖ λόγῳ ταῦτα διδασκόντων ἀκούειν, ὅτι πρὸς ἡμᾶς ὄντες, ὡς ἄνθρωποι, καὶ τὸ ἐν ἡμῖν κάλλος καὶ μέγεθος, καὶ τὴν αἰκνίοντον ταύτην περιφορὰν, καὶ τὴν εὐτακτόν τε καὶ ἐναρμόνιον, καὶ αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσιν κίνησιν, νοήσατε τὴν ἐπιστατούντα τῆς ἡμετέρας συστάσεως, καὶ διὰ τοῦ φαινομένου κάλλους, τὸ πρωτότυπον καὶ ἀόρατον κάλλος ἀναλογισάσθε. Οὐδὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ἀδέσποτον ἢ αὐτοκίνητον, ἢ αὐτόματον· ἀλλὰ πᾶν τὸ φαινόμενον τε περὶ ἡμᾶς καὶ νοούμενον, τῆς ὑψηλῆς τε καὶ ἀφράστου δυνάμεως ἥσσεται. Ταῦτα λόγος μὲν ἐναρπρός οὐκ ἔστιν, ἐντίθησι δὲ διὰ τῶν φαινομένων ταῖς ψυχαῖς τὴν γνῶσιν τῆς θείας δυνάμεως, μᾶλλον ἢ ἐφ' αὐτῆς ὁ λόγος ἐκέρυσσεν. Ὅσπερ τοίνυν διηγείται ὁ οὐρανός, καὶ οὐ φθέγγεται, καὶ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα τὴν τοῦ Θεοῦ ποίησιν, καὶ φωνῆς οὐ προσδέεται, καὶ ῥῆμα οὐ προέται ἡ ἡμέρα, καὶ λαλιὰ οὐκ ἔστιν· καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι διασφάλλεσθαι τὴν προφητείαν· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐπειδὴ εἰς ἀμφοτέροις τῷ Μωσέϊ καὶ τῷ Δαβὶδ ὁ διδάσκαλος, τὸ Πνεῦμα λέγει τὸ ἅγιον, ὁ τὸ πρόσταγμα καθηγέσθαι τῆς κτίσεως λέγων, οὐ ῥημάτων ἡμῖν δημιουργὸν τὸν Θεὸν ὑποτίθεται, ἀλλὰ πραγμάτων διὰ τῆς τῶν ῥημάτων σημασίας γνωρίζομένων. Ἵνα γὰρ μὴ ἀδέσποτά τινα καὶ αὐτοφυῆ τὴν κτίσιν εἶναι νοήσωμεν, καὶ γεγενῆσθαι ταύτην παρὰ τῆς τάξεως φιλοσοφῆ τῶν κατὰ τὴν κοσμοποιίαν ὑπὸ τοῦ Μωσέως ἐν ἱστορίας χαρακτῆρι δογματικῶς εἰρημένων. Ἡ γὰρ ἂν μᾶλλον, δι' ἑκάστου τῶν γεγραμμένων, τὸ πεπλανημένον τε καὶ μάταιον τῆς τῶν ἐναντίων ὑπολήψεως φανερώς διηλέγχθη. Ἐξεστὶ δὲ τῷ βουλευμένῳ τοῖς εἰς τὴν Γένεσιν πεπονημένοις ἡμῖν ἐντυχόντι, δοκιμάσαι τῶν τε ἡμετέρων καὶ τῶν ὑπεναντίων δογμάτων τὸν ἀκολουθέτερον λόγον. Ἄλλ' ἐπὶ τὴν προκειμένην ἡμῖν οἰκουμένην ἀπανακτέον τὸν λόγον.

Ὅτι οὐ πάντως ἐπὶ Θεοῦ φωνὴν καὶ ῥῆμα ἡ τοῦ εἰπεῖν λέξις ἐνδείκνυται, ἀλλὰ τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ σύνδρομον ἀποφαίνουσα τὴν δύναμιν, αἰσθητικώτερον ἡμῖν τὴν νοήτην ὑποδείκνυσθαι θεωρίαν. Ἐπειδὴ γὰρ θελήματι τοῦ Θεοῦ συνέστη τὰ πάντα, σύνθεσις δὲ τοῖς ἀνθρώποις λόγῳ πρῶτον διασημαίνειν τὸ βούλημα,

²⁰ Rom. 1, 20.

A penetrante, sed quedam est universi constitutionis et administrationis causa, ex qua omnia dependet natura, atque illinc principia et causas habet, et ad illum nutat, et convertitur, et in eo permanet. Ac quoniam, sicut ait Apostolus²⁰, sempiterna virtus et deitas a mundi creatura dum intelligitur, conspicitur, propterea omnis creatura, et aule omnia, sicut dicit sermo, in caelis ornatus, per artem quae in his quae facta sunt apparet, ejus qui condidit sapientiam demonstrat. Atque hoc mihi videtur velle ex his quae apparent testimonium exhibere, quod ea quae sunt sapienter et artificiose constructa, permanent in perpetuum in virtute ejus qui omnia gubernat. Ipsos inquit caelos, per quae sapientiam ejus qui condidit demonstrant, propemodum vocem emittentes clamare et praedicare sine voce, opificia sapientiam. Licet enim velut sermone haec docentes audire, quod in nos cernentes, o homines, et quae in nobis est pulchritudinem, et magnitudinem semperque mobilem hanc in orbem lationem, et bene ordinatum, ac concinnum per eadem semper et eodem modo habentem motum, animis advertite nostrae constitutionis auctorem et praesidem, et per apparentem pulchritudinem primariam et exemplarem, atque invisibilem pulchritudinem ratione perpendite. Nihil in nobis absque Domino et certo auctore, nihil per se mobile vel casu et fortuito incitatum; sed quicquid in nobis apparet et intelligitur, ex sublimi et inexplicabili potentia pendet. Haec quidem non sunt sermo articulatus, sed per ea quae apparent magis inserunt animis divinae virtutis cognitionem, potius quam si per vocem sermo praedicaret. Quemadmodum igitur caelum enarrat, nec loquitur, et annuntiat firmamentum Dei operationem, neque voce indiget, nec verbum dies projicit, et non est loquela, neque dixerit quisquam vaticinium errasse: eodem modo quoniam unus ambobus Mosi et David (Spiritus, dico, sanctus) doctor fuit, qui jussum creaturae praefuisse dicit, non verborum nobis opificem Deum subjicit, sed rerum quae verborum significatione innotescunt. Ne enim quaedam sine certo auctore et sponte sua edita esse, quoad creationem, animo caperemus, etiam hanc genitam esse ab ordine eorum quae in mundi creatione a Mose in historiae caractere dogmaticae dicta sunt, discere licet. Etenim, ex unoquoque Scripturae loco, vana et erronea adversariorum opinio magis aperte redarguitur. Licet autem cuilibet legere volenti quae scripsimus in Genesim perpendere, nunquid sit nostrorum decretorum ratio magis consentanea, an adversariorum. Sed ad propositum nobis studium revocanda est oratio.

Quod in Deo vocem et verbum dictio haec, Dixit, minime demonstrat, sed Dei voluntati comitem potentiam declarans, sensibus accommodatius intelligibilem ostendit contemplationem. Quoniam igitur Dei voluntate consistunt omnia, hominibus autem consuetum et familiare sermone primum volunta-

tem significare, et sic opus voluntati consonum inducere; Scriptura autem de mundi creatione quodammodo ad Dei cognitionem incipientibus introductoria est, per ea quæ sunt promptiora ad cognitionem, robur et potentiam divinæ naturæ representat, promptior autem est ad eorum quæ intelliguntur cognitionem ea quæ sit per sensum comprehensio: hujus causa Moses per id quod dixit Deum jussisse fieri, excitantem voluntatis potestatem exprimit. Cum adjecit, *Et ita factum est* ²⁰, nullam esse voluntatis et actus in divina potentia differentiam ostendit, sed docet in Deo intellectum actui præire, non tamen actum cognito posteriorem esse, sed simul duo, et secundum idem considerari, et electivam mentis motionem et perfectivam rei potentiam. Nullum enim dedit medium intelligendum ratio electionis et actionis; sed quemadmodum cum accensione flammæ etiam fulgor apparet, qui ex illa est, et cum ipsa effulget: eodem modo opus quidem divinæ voluntatis est eorum quæ facta sunt substantia, non tamen ordine secundo sequitur post voluntatem. Non enim, quemadmodum in aliis quibus aliqua potentia activa est a natura, hoc quidem potentia cernitur, illud vero secundum actus complementum; exempli gratia, semper quidem dicimus esse navium fabricatorem in potentia habentem artem navium fabricandorum, operari autem cum in operibus scientiam ostendit. Non sic in beata vita, sed totum quod quidem in illa intelligitur, efficax est, et actus est, voluntate sine medio ad finem sibi propositum transeunte. Ut igitur qui in celo est ornatus Opifici gloriam testificatur, et eum qui fecit confiteatur, nec tamen voca indiget: sic contra quis sumplo ex Mosis Scriptura loco, necum reputet, quod Deus qui suo jussu universa in rerum naturam produxit, mundum dicit suam esse creaturam, nec verbis ad hujus notitiæ declarationem indiget. Ut igitur qui audivit cælum enarrare, sermonem enarrativum non quæsit: mundus enim mente prædito loquitur per ea quæ sunt, declarationem quæ sit verbis valere sinens: sic et Mosem dicentem si quis audierit, Deum nominatim de singulis mundi partibus edicentem et jubentem, neque prophetam mentiri suspicetur, neque exilibus et humilibus notionibus deterat sublimium speculationem, quasi divinitatem per hujusmodi ad hominis modum transferens, et nostro more emissa mandata et jussa percensere supponens. Sed jussum explicet voluntatem; rerum autem creaturarum nomina ipsam rerum factarum substantiam significant: ita ut duo per hæc dicta discat, et quod Deus omnia volens operatus est, et quod absque opera et labore divina voluntas, natura fiebat.

Quod si quis illud, *Dixit Deus* ²¹, carnaliter et crassius interpretetur, ut per hoc articulatum ser-

A καὶ οὕτως ἐπάγειν τὸ ἔργον συμφωνοῦν τῷ βουλήματι· ἡ δὲ Γραφή τῆς κοσμογενείας εἰσαγωγικῇ πως εἰς θεογονίαν τοῖς ἀρχομένοις ἐστὶ, διὰ τῶν ἐτοιμοτέρων εἰς κατανόησιν τὴν ἰσχὺν τῆς θείας παρίστησι φύσεως, προχειρότερον δὲ εἰς γνῶσιν τῶν νοουμένων ἢ διὰ τῆς αἰσθήσεως κατάληψις γίνεται· τούτου χάριν ὁ Μωϋσῆς διὰ τοῦ εἰπεῖν τὸν Θεὸν τότε γενέσθαι προστάξει, τὴν ὁρμητικὴν τοῦ θελήματος ἐξουσίαν παρίστησι· διὰ δὲ τοῦ προσθεῖναι τὸ, *καὶ ἐγένετο οὕτως*, τὸ μηδεμίαν εἶναι διαφορὰν βουλήματος τε καὶ ἐνεργείας ἐπὶ τῆς θείας ἐνδείκνυται φύσεως, ἀλλὰ διδάσκει καθηγεῖσθαι μὲν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῆς ἐνεργείας τὴν νόησιν, οὐκ ἐφυστερίζειν δὲ μετὰ τὸ νοηθὲν τὴν ἐνέργειαν. ἀλλ' ἅμα τὰ δύο, καὶ κατὰ ταύτην θεωρεῖσθαι, τὴν τε προαιρετικὴν τοῦ νοῦ κίνησιν καὶ τὴν ἀποτελεστικὴν τοῦ πράγματος δύναμιν. Οὐδὲν γὰρ ἔδωκεν ἐννοῆσαι μέτρον ὁ λόγος τῆς προαιρέσεως καὶ τῆς πράξεως, ἀλλ' ὥσπερ τῇ ἐξάψει τῆς φλογὸς καὶ ἡ αὐγὴ συνεκφαίνεται, καὶ ἐξ ἐκείνης οὐσα, καὶ μετ' αὐτῆς συνεκλαμβάνουσα, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἔργον μὲν τοῦ θεοῦ θελήματος ἢ τῶν γενομένων ἐστὶν ὑπόστασις, οὐ μὴν δευτερεύει τῇ τάξει μετὰ τὸ βούλημα. Οὐ γὰρ, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων οἷς τις πρακτικὴ δύναμις ἐκ φύσεώς ἐστι, τὸ μὲν δυνάμει θεωρεῖται, τὸ δὲ κατὰ τὴν τῆς ἐνεργείας ἐκπλήρωσιν· ὡς, φέρεται εἶπε, αἱ μὲν εἶναι ναυπηγὸν φαμεν τῇ δυνάμει τὸν τὴν ναυπηγικὴν ἔχοντα τέχνην, ἐνεργεῖν δὲ τότε ὅταν ἐπὶ τῶν ἔργων διέλθῃ τὴν ἐπιστήμην. Οὐχ οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς μακαρίας ζωῆς, ἀλλ' ἕλον ὁ τι πέρ ἐστὶν ἐν ἐκείνῃ νοούμενον, ἐνεργεῖ, καὶ πράξις ἐστὶν, ἀμέσως τοῦ βουλήματος πρὸς τὸ κατὰ πρόθεσιν τέλος μεθίσταμένου. Ὡς τοίνυν μαρτυρεῖ τῷ Δημιουργῷ τὴν δόξαν ἢ ἐν τῷ οὐρανῷ διακοσμήσεις, καὶ ὁμολογεῖ τὸν πεποιηκότα, καὶ φωνῆς οὐ προσδίδεται, οὕτω μοι τὸ ἐμπάλιν ἐκ τῆς τοῦ Μωϋσέως Γραφῆς μεταλαβὼν ἂν τις λογισαίτο, ὅτι καὶ ταυτοῦ κτίσμα ὁ Θεὸς λέγει τὸν κόσμον ὁ τῷ προστάγματι τὸ πᾶν οὐσιώσας, καὶ ῥημάτων πρὸς δῆλωσιν τῆς ἐννοίας ταύτης οὐκ ἐπιδίδεται. Ὡς οὖν ὁ ἀκούσας οὐρανοῦ διηγούμενου, διεξοδικῶς οὐκ ἐξήγησε λόγον· λαλεῖ γὰρ τῷ νοῦν ἔχοντι διὰ τῶν γενομένων ὁ κόσμος, τὴν διὰ τῶν ῥημάτων δῆλωσιν χairein ἑάσας· οὕτω κἂν τοῦ Μωϋσέως λέγοντός τις ἀκούσῃ, ὡς τοῦ Θεοῦ ὀνομαστὶ περὶ τῶν καθ' ἕκαστον τοῦ κόσμου μερῶν διατάττοντός τε καὶ κελεύοντός, μήτε ψεύδεσθαι τὸν προφήτην ὑπονοεῖτω, μήτε μικροῖς καὶ χαμαιζήλοις νοήμασι κατασμιρνέντω τὴν τῶν ὑψηλῶν θεωρίαν, οἷον ἐξανθρωπίζων διὰ τῶν τοιούτων τὸ θεῖον, καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν συνήθειαν φωνῇ τὰ προστάγματα διεξοδεύειν ὑποτιθέμενος, ἀλλὰ τὸ μὲν πρόσταγμα δηλοῦτω τὴν βούλησιν· τὰ δὲ τῶν κτισθέντων ὀνόματα αὐτὴν διασημαίνετω τὴν τῶν γενομένων ὑπόστασιν· ὥστε τὰ δύο διὰ τῶν εἰρημένων μαθεῖν, καὶ ὅτι βουληθεὶς ὁ Θεὸς τὰ πάντα κατεῖργασται, καὶ ὅτι ἀπραγμόνως τε καὶ ἀκόπως τὸ θεῖον βούλημα φύσις ἐγένετο.

Εἰ δὲ τις τὸ, *Ἐλεγε ὁ Θεός*, σαρκικώτερον ἐρημνεύει, ὡς διὰ τούτου τὸν ἑναρθρον λόγον παρ' αὐτοῦ

²⁰ Gen. 1, 7 sqq. ²¹ Gen. 1, 3 sqq.

γεγενῆσθαι κατασκευάζειν, ὁ αὐτὸς οὗτος καὶ τὸ, **A** monem al. eo factum esse adstruat, hic idem et
Εἶδεν ὁ Θεός, κατὰ τὴν ἀντιληπτικὴν ἡμῶν αἰσθησιν
 διὰ τῆς τῶν ὀφθαλμῶν ἐνεργείας γινώσκειν πάντως
 ὑπονοήσει. Καὶ τὸ, *Ἰκόνσε Κύριος καὶ ἠλέησέ με*,
 καὶ, *Ὁσφρόνθη ὁσμήν εὐωδίας*, καὶ ὅσα περὶ κε-
 φαλῆς θείας, ἢ ποδῶς, ἢ χειρὸς, ἢ βλεφάρων, ἢ δακτύ-
 λων, ἢ ὑποδήματος ἢ Γραφῇ σωματικώτερον διεξέρ-
 χεται, πάντα κατὰ τὸ προχείρως σημαίνονμενον ἐκλα-
 βῶν, ἀνθρωποειδὲς ἡμῖν διαγράφει τὸ θεῖον, καθ'
 ὁμοίτητα τῶν ἐν ἡμῖν φαινόμενων. Εἰ δὲ δακτύλων
 τις ἔργα τοὺς οὐρανοὺς ἀκούων, καὶ χεῖρα κραταίαν,
 καὶ βραχίονα ὑψηλόν, καὶ ὀφθαλμὸν, καὶ βλέφαρα,
 καὶ πόδα, καὶ ὑπόδηματα, θεοπρεπεῖς ἐννοίας δι' ἐκά-
 στου τῶν εἰρημένων ἀναλογίζεται, καὶ οὐ διαμολύνει
 τὸν περὶ τῆς καθαρᾶς φύσεως λόγον ταῖς σωματικαῖς
 ὑπολήψεσι καταρπαταῖν, ἀκολουθοῦν ἂν εἴη καὶ τὰς
 τῶν θημάτων ἐκφωνήσεις ἐνδεικτικὰς μὲν ἡγεῖσθαι
 τοῦ θεοῦ βουλήματος, μὴ μέντοι φωνὰς ἐνάρθρους
 ὑπολαμβάνειν, ἀλλ' ἐκεῖνο λογίζεσθαι, ὅτι ὁ τῆς λο-
 γικῆς φύσεως Δημιουργὸς ἀναλογουντα τῷ μέτρῳ τῆς
 φύσεως τὸν λόγον ἡμῖν δεδωρῆται, ὥς ἂν ἔχοιμεν
 ἐξαγγέλλειν αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὰ κινήματα. Ὅσον
 δὲ ἀπέχει ἡ φύσις τῆς φύσεως, ἡ θεία λέγω τῆς
 ἡμετέρας, κατὰ τὸ ἴσον μέτρον τῆς ὑποστάσεως πάντα
 τὰ περὶ αὐτὴν ὄντα τῶν ἐν ἡμῖν θεωρουμένων, πρὸς
 τὸ μεγαλειότερόν τε καὶ θεοπρεπέστερον τὴν παρα-
 λατὴν ἔχει. Καὶ ὡς ἡ δύναμις ἡ καθ' ἡμᾶς πρὸς τὴν
 τοῦ Θεοῦ κρινόμενη τὸ μηδὲν ἐστίν, καὶ ἡ ζωὴ πρὸς
 τὴν ζωὴν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ ἡμέτερα πρὸς τὰ
 ἐν ἐκείνῳ κρινόμενα, ὡς οὐθὲν ἐνώπιον αὐτοῦ, καθὼς
 ἡ προφητεία φησὶν· οὕτως καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος πρὸς
 τὸν ὄντως ὄντα Λόγον κρινόμενός ἐστιν οὐδέν. Οὗτος
 μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ οὐκ ἦν, ἀλλὰ τῇ ἡμετέρᾳ συγκα-
 τεσκευάσθη φύσει· οὕτε κατ' ἰδίαν θεωρεῖται ὑπόστασιν,
 ἀλλ' ὡς φησὶ πού ὁ διδάσκαλος, τῷ φόφῳ τῆς γλώσσης
 συναφανίζεται· οὕτε ἔργον ἐστὶ τοῦτου νοῆσαι τοῦ
 λόγου, ἀλλ' ἐν μόνῃ φωνῇ καὶ γράμματι τὴν ὑπόστα-
 σιν ἔχει. Ὁ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ Λόγος, Θεός ἐστι, Λόγος
 ἐν ἀρχῇ ὢν καὶ εἰσαεὶ διαμένων, δι' οὗ τὰ πάντα καὶ
 ἐστὶ καὶ συνέστηκεν, καὶ τοῦ παντὸς ἐπιστατὴς, καὶ
 πᾶσαν ἔχει τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐν οὐρανῷ καὶ τῶν ἐπὶ
 τῆς γῆς, ζωὴ, καὶ ἀλήθεια, καὶ δικαιοσύνη, καὶ φῶς,
 καὶ πᾶν ἀγαθὸν ὢν, καὶ τὰ πάντα ἐν τῷ εἶναι δια-
 κρατῶν. Τοιούτου τοίνυν ὄντος καὶ τοσούτου τοῦ Λό-
 γου τοῦ περὶ τὸν Θεὸν νοούμενου, οὗτος τὸν ἐν ὁμό-
 μασι καὶ ῥήμασι καὶ συνδέσμοις συναπαρτιζόμενον
 λόγον, ὡς τι μέγα χαρίζεται Θεῷ, ἀγνοῶν ὅτι ὥσπερ
 ὁ τὴν πρακτικὴν τῇ φύσει ἡμῶν χαρισάμενος δύναμιν,
 οὐ τὰ καθ' ἕκαστον ἡμῶν ἔργα δημιουργεῖν λέγεται,
 ἀλλ' ὁ μὲν ἔδωκε τῇ φύσει τὴν δύναμιν, ἐνεργεῖται
 δὲ παρ' ἡμῶν οἰκία, καὶ βάθρον, καὶ βομφατα, καὶ
 ἀροτρον, καὶ ὅπουπερ ἂν ὁ βλος τύχη δέσμενος· ὢν
 τὰ καθ' ἕκαστόν ἐστι μὲν ἔργα ἡμέτερα, εἰ δὲ τὸν
 ἡμῶν αὐτῶν αἴτιον τὴν ἀναφορὰν ἔχει, τὸν δεκτικὴν
 πάσης ἐπιστήμης τὴν φύσιν ἡμῶν δημιουργήσαντα·
 οὕτως καὶ ἡ τοῦ λόγου δύναμις, ἔργον μὲν ἐστὶ τοῦ
 τοιαύτην ἡμῶν πεποιηκότος τὴν φύσιν, ἢ δὲ τῶν καθ'

¹³ Gen. i, 4 sqq. ²² Psal. xxxix, 11. ²³ Gen. viii, 21. ²⁴ Psal. lxxviii, 6

nostram fecit naturam, inventio vero verborum singulorum ad rerum significantiae usum a nobis ipsis excogitata est. Quod hinc manifeste apparet, quia quamplurima quae dicuntur turpia et indecora prorsus esse censeantur, quorum nullus mente praeditus inventorem Deum suspicatus fuerit. Quare tametsi ex Dei persona quaedam a sacra Scriptura verba nobis familiaria et assueta dicantur, cognoscendum est quod Spiritus sanctus ex nostris nobiscum disserit: quemadmodum in Actorum historia didicimus²⁶, quod unusquisque in sua lingua in qua natus erat, doctrinam accipiebat, per sibi cognita verba vim sermonum audiens.

Et quod haec vera sint, magis didicerit, qui diligentius et accuratius Leviticam legum sanctionem perpenderit. Illic²⁷ enim sartaginis, et lagani sive placentae, et similiae, et ejusmodi nominum meminit in mysticis sacrificiis, symbolice et per aenigmata animae utilia quaedam dogmata subindicans. Quinetiam mensuras quasdam nominat solito tum more, hyphi quoddam dicens et nebel, et in, et multa ejus generis. Num. has appellationes imposuit et nominationes, et a principio sic praescripsit fieri et dici, ita ut hoc quidem semen frumentum diceret, hujus autem medullam nominaret simillam; quae vero in superficie apparent, et sunt membranosa et supernantant bellaria, lagana appellaret: et vas tale in quo massa humida exasatur atque exsiccat, sartaginem jussu nominari; humidi vero tantam quantitatem in vel nebel nomine appellare, et fructus aridiores metiri mensura dicta gomor? Nugae et vanitas Judaica, quae permultum a Christianorum sublimi natura et excellentia excidit, nimirum putare magnum et excelsissimum, et supra omne nomen et animi cogitationem Deum, qui sola voluntatis potestate universum creat, et ad generationem adducit, et in sua natura ipsum conservat, ut aliquem grammatistam, id est ludi litterarii magistrum, ejusmodi nominum positiones inaniter operantem, sedere. Sed quemadmodum surdis signis et gestibus quid agere debeant, indicamus, non quia ipsi vocem non habeamus, cum hoc facimus, sed quia omnino sit inutilis non audientibus quae sit verbis enarratio: sic natura humana cum sit quodammodo surda et nihil excelsum et sublime audiat, Dei gratiam dicimus multifariam multisque modis in prophetis loquentem²⁸, pro capiti nostro et secundum id quod nobis est consuetum et familiaris sanctorum prophetarum linguas conformantem, per haec nos ad sublimium cognitionem velut manu ducere, non vero secundum suam magnitudinem et sublimitatem doctrinam facere: quomodo enim in exiguo quod magnum est caperetur? sed quia ad parvitatem nostram se vis divina demittit. Et quemadmodum motricem animalis facultatem Deus cum dedit, non amplius singulos

ἑκαστον ῥημάτων εὐρεσις, πρὸς τὴν χρεῖαν τῆς τῶν ὑποκειμένων σημασίας παρ' ἡμῶν αὐτῶν ἐπενοήθη. Τεχνήριον δὲ, ὅτι πολλά τῶν λεγομένων αἰσχροῦ τε καὶ ἀπρεπῆ παντάπασιν εἶναι νενόμισται, ὧν οὐκ ἂν τις τῶν νοῦν ἔχόντων εὐρετὴν τὸν Θεὸν ὑπολάβοι. Ὡστε καὶ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέγεται τινα παρὰ τῆς θείας Γραφῆς τῶν ἡμῖν συνήθων ῥημάτων, γνωστέον ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῶν ἡμετέρων ἡμῖν διαλέγεται. Καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς τῶν Πράξεων ιστορίας ἐμάθομεν, ὅτι ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἐν ᾗ ἐγενήθη τὴν διδασκαλίαν ἐδέχετο, διὰ τῶν γνωρίμων αὐτῷ ῥημάτων τῆς δυνάμεως ἐπαίων τῶν λόγων.

Καὶ ὅτι ἀληθῆ ταῦτα, μᾶλλον ἂν τις μάθοι φιλοπονώτερον τὴν Λευιτικὴν νομοθεσίαν κατεξετάζων. Τηγάνου γὰρ ἐκεῖ, καὶ λαγάνου καὶ σεμιδάλεως καὶ τῶν τοιούτων μέμνηται ὀνομάτων ἐν ταῖς μυστικαῖς ἱερουργίαις, συμβολικῶς καὶ δι' ἀνιγμένου ψυχωφελῆ τινα δόγματα ὑψηλοῦμενος. Καὶ μέτρα τινα κατονομάζει κατὰ τὴν τότε συνήθειαν, ὅφει τι λέγων, καὶ νέβελ, καὶ ἰν, καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἄρα ποιήσας τὰς προσηγορίας ταύτας καὶ ὀνομασίας, ἣ τὴν ἀρχὴν οὕτω διαταξάμενος γίνεσθαι καὶ λέγεσθαι, ὥστε τὸ μὲν τοιοῦτον σπέρμα σίτον εἰπεῖν· τοῦτο δὲ τὴν ἐντερίων ὀνομάσαι σεμιδάλιν· καὶ τὰ ἐπιτόλαια καὶ ὕμεν ὠδη καὶ διηλωμένα τῶν περμάτων, λάγανα προσεῖπεν· καὶ τὸ τοῖνδε σκεῦος ἐν ᾧ τὸ ὕγρον τοῦ φωράματος ἐξοπτᾶται καὶ ἐξηκμάζεται, τηγανὸν ὀνομασθῆναι προστάζει· τοῦ τε ὕγρου τὴν τοσούτην ποσότητα τῷ τοῦ ἰν ἢ νέβελ ὀνόματι διαγορεύειν, καὶ τοὺς ξηροτέρους καρποὺς διαμετρεῖσθαι τῷ γόμορ; Φλυαρία ταῦτα καὶ ματαιότης Ἰουδαϊκῆ πάμπλου τῆς τῶν Χριστιανῶν μεγαλοφυῆς ἐκπεπτωκυῖα, τὸ οἰεσθαι τὸν μέγαν, καὶ ὑψίστον, καὶ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα τε καὶ νόημα Θεὸν, τὸν μόνον τῇ τοῦ βουλήματος δυνάμει τὸ πᾶν διακρατοῦντα καὶ εἰς γένεσιν ἄγοντα, καὶ ἐν τῷ εἶναι διατηροῦντα, τοῦτον ὡς τινα γραμματιστὴν τὰς τοιαύτας τῶν ὀνομάτων θέσεις διαλεπτοῦργοντα καθῆσθαι. Ἄλλ' ὥσπερ τοῖς κωφοῖς διασηματιζόμενοι καὶ χειρονομοῦντες τὸ πρακτέον ὑποσημαίνομεν, οὐχὶ τῷ μὴ ἔχειν ἰδίαν αὐτοὶ φωνήν, ὅταν τοῦτο ποιῶμεν, ἀλλὰ τῷ παντάπασιν ἀχρηστον εἶναι τοῖς οὐκ ἀκούουσι τὴν διὰ τῶν ῥημάτων ὑψηλῇσιν· οὕτω καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κωφευούσης τρόπον τινὰ καὶ οὐδὲν τῶν ὑψηλῶν ἐπαίουσης, τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν φαμὲν πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ἐν τοῖς προφήταις λαλοῦσαν, κατὰ τὸ ἡμῖν εὐσύννοπτόν τε καὶ σύνηθες τὰς τῶν ἁγίων προφητῶν διασηματιζούσαν γλώσσας, διὰ τούτων ἡμᾶς εἰς τὴν τῶν ὑψηλῶν χειραγωγεῖν κατανόησιν, οὐ κατὰ τὴν ἰδίαν μεγαλοφυῆαν ποιουμένην τὴν διδασκαλίαν. Πῶς γὰρ ἂν ἐν τῷ μικρῷ χωρηθῇ τὸ μέγα; Ἀλλὰ τῇ βραχύτητι τῆς ἡμετέρας συγκατιούσαν δυνάμεως. Καὶ ὥσπερ τὴν κινητικὴν τῷ ζῶντι δυνάμει δούς ὁ Θεός, οὐκ ἐστὶ δημιουργεῖ καὶ τὰ καθ' ἑκαστον διαθήματα· ἀπαξ γὰρ τὴν ἀρχὴν λαβοῦσα παρὰ τοῦ πεποιηκότος ἡ φύσις αὐτὴν κινεῖ τε καὶ διεξάγει, πρὸς τὸ ἕκαστον τε δοκοῦν ἐνεργοῦσα τὴν

²⁶ Act. 11, 8. ²⁷ Levit. 11, 5 sqq. ²⁸ Hebr. 1, 1.

κίνησιν (πλὴν παρὰ Κυρίου λέγεται τὰ διαθήματα τῷ ἀνδρὶ κατευθύνεσθαι), οὕτως καὶ τὸ δύνασθαι λαλεῖν τε καὶ φθέγγεσθαι καὶ τὸ διὰ φωνῆς ἐξαγγέλλειν τὸ βούλημα παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβοῦσα, ὅδῃ πορεύεται διὰ τῶν πραγμάτων ἢ φύσις σημειᾷ τινα τοὺς οὖσι διὰ τῆς ποιᾶς τῶν φθόγγων διαφοράς ἐπιβάλλουσα. Καὶ ταῦτά ἐστι τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ῥήματα τε καὶ ὀνόματα οἷς τὴν δύναμιν τῶν πραγμάτων διασημαίνομεν. Κἂν λέγεται παρὰ τοῦ Μωυσέως πρὸ τῆς τῶν καρπῶν γενέσεως ὁ καρπὸς, καὶ πρὸ τῶν σπερμάτων τὰ σπέρματα, οὐκ ἐλέγχει τὸν ἡμέτερον λόγον, οὐδὲ μάχεται τοῖς περὶ τῆς ἐπινοίας εἰρημένοις ἢ τοῦ νομοθέτου διάνοια. Ὁ γὰρ ἡμεῖς πέρας ὀνομάζομεν τῆς παρελθούσης γεωργίας καρπὸν λέγοντες, ἀρχὴν δὲ τῆς μελλούσης σπέρμα προσαγορεύοντες, τοῦτο τὸ πρᾶγμα τὸ τοῖς ὀνόμασι ὑποκείμενον, εἴτε σῶτον, εἴτε τι ἄλλο τῶν διὰ σπορᾶς πληθυνόντων, διδάσκει μὴ αὐτομάτως γενέσθαι, ἀλλ' ἐν θελήματι τοῦ πεποιηκότος μετὰ τῆς δυνάμεως ταύτης ἀναφυῆναι· ὥστε τὸν αὐτὸν τε γίνεσθαι καρπὸν, αὐτὸν τε πάλιν ἅγειν σπέρμα γινόμενον, καὶ τῷ περιτεύοντι τρέφειν τὸν ἀνθρώπον, φύεται δὲ κατὰ τὸ θεῖον βούλημα πρᾶγμα οὐκ ὄνομα. Ὡστε τὸ μὲν καθ' ὑπόστασιν ὃν πρᾶγμα τῆς τοῦ πεποιηκότος δυνάμεως ἔργον εἶναι, τὰς δὲ γνωριστικὰς τῶν ὄντων φωνάς, δι' ὧν τὰ καθ' ἕκαστον πρὸς ἀκριβῆ τε καὶ ἀσύγχυτον διδασκαλίαν ἐπισημιοῦται ὁ λόγος, ταῦτα τῆς λογικῆς δυνάμεως ἔργα τε καὶ εὐρήματα· αὐτὴν δὲ ταύτην τὴν λογικὴν δύναμιν τε καὶ φύσιν, ἔργον Θεοῦ. Καὶ ἐπειδὴ τὸ λογικὸν ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις, ἀναγκάως κατὰ τὰς τῶν ὅντων διαφοράς, καὶ αἱ τῶν ὀνομάτων διαφοραὶ θεωροῦνται. Εἰ δὲ τις ἀνθρωπικῶς τὸ φῶς, ἢ τὸν οὐρανόν, ἢ τὴν γῆν, ἢ τὰ σπέρματα παρὰ τοῦ Θεοῦ προσειρησθαι λέγοι, πάντως ὅτι κατὰ μίαν τινὰ γλώσσης ἰδιότητα γεγενῆσθαι κατασκευάζει τὸν λόγον. Τίς οὖν αὕτη, δεξιότι. Τὸν γὰρ ἐκεῖνο γινώσκοντα, καὶ τοῦτο μὴ ἀγνοεῖν πάντως οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος ἐστί. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ Ἰορδάνῃ μετὰ τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν, καὶ πάλιν ἐν ἀκοαῖς τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐν τῇ μεταμορφώσει, φωνὴ γίνεσθαι ἀνωθεν διδάσκουσα τοὺς ἀνθρώπους, καὶ σχῆμα τι μὴ τὸ φαινόμενον οἶεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀγαπητὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ πιστεῦειν εἶναι ἀληθῆ. Τοιαύτη φωνὴ πρὸς τὴν τῶν ἀκουόντων σύνεσιν ἐν τῷ ἀερῷ σώματι παρὰ τοῦ Θεοῦ διετυπώθη κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν τῶν φθεγγόμενων συνήθειαν γενόμενῃ. Οὕτω τοῦ Θεοῦ, τοῦ πάντας θέλωντος σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς σωτηρίας τῶν ἀκουόντων ἐν τῷ ἀέρι τὸν λόγον ἀρθρώσαντος, καθὼς ψησι καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὁ Κύριος τοὺς σιόμενους βροντὴν γεγονέναι, διὰ τὸ ἐν ἀέρι συσπῆναι τὸν ἦχον, ὅτι Οὐ δι' ἐμὲ ἢ φωνὴ αὕτη γέγονεν, ἀλλὰ δι' ὑμῶν. Πρὸ δὲ τῆς τοῦ παντός συστάσεως οὐδενὸς ὄντος τοῦ ὑποδεχομένου τὸν λόγον, ἢ σωματώδους στοιχείου τινὸς τοῦ τυπῶσαι τὴν ἐναρθρὸν δυνάμενόν φωνήν, ὁ λέγων ῥήμασι τὸν Θεὸν χρῆσθαι, πῶς ἀποδώσει τὸ εἶδος τῷ λόγῳ; Αὐτὸς ἀσώματος, ἢ χεῖ-

A gressus efficit, semel enim principium ab eo qui fecit adepta natura seipsam movet et deducit, ad quodcumque libitum est motum efficiens (nisi forte gressus hominis a Domino dirigi dicantur), sic loqui posse, et sonos edere ac per vocem voluntatem enuntiare a Deo cum accepit, viam pergit natura per res signa quædam rebus certa quadam sonorum differentia imponens. Et hæc sunt quæ a nobis dicuntur verba et nomina quibus rerum vim significamus. Et licet a Mose ante fructuum generationem dicitur fructus, et ante seminum ortum semina, non tamen hoc nostrum refellit sermonem, neque his quæ dicta sunt de commentatione repugnat legislatoris sententia. Quod enim nos terminum agriculturæ præteritæ fructum nominamus, principium vero futuræ semen appellamus, hanc rem quæ nominibus subjicitur, sive frumentum, sive aliquid eorum quæ per sationem multiplicantur, docet non casu et fortuito gigni, sed ejus qui fecit voluntate cum hac vi productum esse: ita ut idem fructus nascatur, seipsamque rursus producat, cum sit semen, et eo quod exsuperat hominem alat; divina autem voluntate res non nomen nascitur. Quare res quidem quæ substat conditoris opus est virtutis, voces vero quæ res ipsas notificant, per quas singula ad exactam et inconfusam doctrinam sermo designat, hæc sunt logicæ facultatis opera et inventa. Hæc autem ipsa disserendi et ratiocinandi facultas et natura Dei est opus. Et quoniam omnibus hominibus ratiocinandi facultas inest, necessario secundum gentium varietates, etiam nominum differentia spectantur. Quod si quis humanitus lucem, vel cælum, vel terram, vel semina a Deo appellata fuisse asserat, procul dubio secundum unam aliquam linguæ proprietatem factum esse sermonem astruet. Quænam igitur hæc, demonstret. Eum enim qui illud cognoscit, et hoc non ignorare plane est verisimile. Etenim in Jordane post Spiritus potentiam, et rursus in auribus Judæorum, atque in transfiguratione vox sit desuper docens homines ne quod apparebat figuram esse simplicem existimarent, sed etiam dilectum Filium Dei verum esse crederent³³. Hujusmodi vox ad audientium intelligentiam in aereo corpore a Deo formata est, secundum invalescentem loquentium consuetudinem facta. Sic etiam cum Deus, qui omnes vult salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire³⁴, ad scopum salutis audientium in aere sermonem articulasset, quem admodum ait ad Judæos Dominus tonitru esse factum putantes, quia in aere sonus steterat, quia, Non propter me hæc vox facta est, sed propter vos³⁵. Ante vero universi constitutionem cum nullus esset qui sermonem susciperet, vel corporeum elementum quod posset vocem articulatam exprimere, qui dicit Deum verbis usum fuisse, quomodo quod

³³ Matth. iii, 17; Marc. i, 9; Luc. ix, 5. ³⁴ I Timoth. iii, 4. ³⁵ Joan. xii, 29.

rationi consentaneum est sermoni suo reddet? ipse A incorporeus est, creatura non erat, nihil circa ipsum materiale ratio permittit intelligere, nondum qui per auditum adjuvarentur ulli erant, hominibus autem non existentibus, neque ullus loquendi modus secundum gentis alienius proprietatem effectus erat prorsus. Qui igitur ad exilem et nudam litteram spectat, quibus rationibus hunc sulcit, ac si Deus hæc verba et sensa loqueretur?

Quinetiam ex his cognoscere licet vanitatem eorum qui talia loquuntur. Quemadmodum enim elementorum naturæ, quæ sunt opus ejus qui fecit, omnibus eodem modo apparent, nullaque secundum sensum hominibus est differentia in ignis, vel aeris, vel aquæ participatione, sed una est et immobilis in omnibus natura, eodem modo operans, et in nulla re propter eorum qui participant differentias immutata: sic et nominum positio, si quidem a Deo esset rebus applicata, omnibus esset eadem. Nunc autem rerum natura, utpote a Deo fixa, manet immobilis; voces autem horum significativæ ad tot linguarum differentias divisæ sunt, ut neque multitudinem numerare facile sit. Quod si quis confusionem quæ in exstructione turris accidit ut dictis contrariam profert, neque illic linguas hominum facere Deus dicitur, sed quæ erat eam confundere, ut non omnes unam omnium audirent⁴². Quandiu enim erat eadem vita, et nondum in multas gentium differentias dispersiti fuerunt, una voce eodemque sermone utens simul vivebat omnium hominum plenitudo; postquam vero divina voluntate oportuit omnem ab hominibus terram habitari, tunc divisi secundum vocis communionem alii alio dispersi fuerunt, et cum alio et alio verborum et vocis caractere conjuncti et accommodati fuerunt, conciliatricem quamdam mutæ concordie sermonis consonantiam sortiti, in rerum quidem cognitione non discordantes, sed in nominum forma differentes. Non enim quid aliud apud alios lapis, vel lignum videtur, sed apud singulos materię nomina differunt. Quare sermo nobis fixus manet, qui voces humanas nostre mentis sive intelligentiæ inventa esse definit. Neque enim a principio quandiu consonum sibi ipsi humanum genus universum fuit, verborum Dei aliquam doctrinam factam esse hominibus ex Scriptura didicimus; neque postquam in varias linguarum differentias dispersiti fuerunt homines, quomodo quisque loqueretur divina lex præstituit, sed volens Deus homines diversis uti linguis, naturam dimisit, ut pergeret pro arbitrio apud singulos sonum articulare ad explanationem nominum. Itaque Moses, multis sæculis post turris ædificationem natus, una ex posterioribus lingua usus est, historice nobis mundi creationem exponens, atque aliquas voces Deo applicat, sua ipsius voce in qua institutus fuit et assuetus hæc enarrans,

σις οὐκ ἦν, οὐδὲν περὶ αὐτὸν ὁ λόγος ἐννέειν δίδωσιν, οἱ ὠφελήθεντες ἂν διὰ τῆς ἀκοῆς, οὕτως συνέστησαν, ἀνθρώπων δὲ μὴ ὄντων, οὐδὲ διαλέκτου τρόπος κατὰ τινὰ ἔθνον ἰδιότητα τετύπωτο πάντως. Ὅ τοίνυν πρὸς τὸ γράμμα ψάλλον βλέπων, τίσι λογισμοῖς τῇ τοιαύτῃ διανοίᾳ παρίσταται ὡς τοῦ Θεοῦ ταῦτα φεγγόμενου τὰ ῥήματά τε καὶ τὰ νοήματα;

Καίτοι καὶ διὰ τούτων γνοίη τις ἂν τὸ μάταιον τῶν τὰ τειᾶντα λεγόντων. Ὡς περ γὰρ αἱ τῶν στοιχείων φύσεις ἔργον οὔσαι τοῦ πεποιημένου, πᾶσιν ὡσαύτως φαίνονται, καὶ οὐδεμία κατὰ τὴν αἰσθησίν τοις ἀνθρώποις ἐστὶ διαφορὰ ἐν τῇ τοῦ πυρός, ἢ τοῦ ἀέρος, ἢ τοῦ ὕδατος μετουσίᾳ, ἀλλὰ μία ἐστὶ καὶ ἀκίνητος ἐπὶ πάντων ἡ φύσις, ὡσαύτως ἐνεργοῦσα καὶ οὐδὲν πρὸς τὰς διαφορὰς τῶν μετεχόντων ἀλλοιουμένη· οὕτως καὶ ἡ τῶν ὀνομάτων θέσις, εἴπερ ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῖς πράγμασιν ἐφηρμοσμένη, πᾶσιν ἂν ἡ αὐτὴ ἦν. Νυνὶ δὲ τὸν τῶν πραγμάτων ἡ φύσις ἔτε δὴ παρὰ τοῦ Θεοῦ πεπηγυῖα, μένει ἀκίνητος, αἱ δὲ σημαντικαὶ τούτων φωναὶ πρὸς τοσαύτας γλώσσων διαφορὰς διεσχίσθησαν, ὥς μὴδὲ ἀριθμῆσθαι τὸ πλήθος εὐκολον εἶναι. Εἰ δέ τις τὴν ἐπὶ τῆς πυργοποιίας σύγχυσιν, ὡς ἐναντιουμένην τοῖς εἰρημένους προφέρει, οὐδὲ ἐκεῖ ποιεῖν λέγεται γλώσσας ὁ Θεὸς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ συγχεῖν τὴν οὖσαν ὡς ἂν μὴ πάντες πάντων ἀκούοιεν. Ἐως γὰρ ἦν πᾶσι κατ' αὐτὸν ἡ ζωὴ, καὶ οὕτω πρὸς πολλὰς ἐθνῶν διαφορὰς ἐμερίσθησαν, μὴ συνέζων φωνῇ πάντων ἀνθρώπων τὸ πλήρωμα· ἐπεὶ δὲ κατὰ θεῖαν βούλησιν εἶδε πᾶσαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων κατοικηθῆναι τὴν γῆν, τότε διασπασθέντες κατὰ τὴν τῆς φωνῆς κοινωνίαν ἄλλος ἀλλὰχθ' διεσπάρησαν, καὶ πρὸς ἄλλον καὶ ἄλλον χαρακτῆρα ῥημάτων καὶ φωνῆς μεθαρμόσθησαν συνειστικὴν τινα τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμονοίας τὴν ὁμοφωνίαν λαχόντες, πρὸς μὲν τὴν τῶν πραγμάτων οὐ διαφωνοῦντες γινώσκιν, πρὸς δὲ τὸν τῶν ὀνομάτων τύπον διαφερόμενοι. Οὐ γὰρ ἄλλο τι παρ' ἄλλοις ὁ λίθος, ἢ τὸ ξύλον δοκεῖ, διάφορα δὲ παρ' ἑκάστοις τὰ τῆς ὕλης ὀνόματα. Ὡς τε μένει πάγιος ἡμῖν ὁ λόγος, ὁ τὰς ἀνθρωπίνους φωνὰς τῆς ἡμετέρας διανοίας εὐρήματα εἶναι διοριζόμενος. Οὐτε γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἕως ὁμοφώνον ἅπαν ἦν ἑαυτῷ τὸ ἀνθρώπινον, Θεοῦ ῥημάτων τινὰ διδασκαλίαν γεγενῆσθαι τοῖς ἀνθρώποις παρὰ τῆς Γραφῆς μαθηθήκαμεν· οὐτε εἰς ποικίλης γλωσσῶν διαφορὰς διατμηθέντων, ὅπως ἂν ἕκαστος φθέγοιτο θεῖος ἐπιστάτης νόμος, ἀλλὰ θελήσας ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐν ἄλλαις γενέσθαι γλώσσαις, ἀφῆκεν ὁδὸν τὴν φύσιν πορεύεσθαι, κατὰ τὸ ἀρέσκον διαρθροῦσαν παρ' ἑκάστοις τὸν ἤχον πρὸς τὴν τῶν ὀνομάτων σαφήνειαν. Ὁ τοίνυν Μωϋσῆς, πολλὰς ὕστερον γενεαῖς τῆς πυργοποιίας γενόμενος, μὴ τῶν μετὰ ταῦτα χέχρηται γλώσσῃ, ἱστορικῶς τὴν κοσμογενίαν ἡμῖν διηγούμενος, καὶ τινὰ τῷ Θεῷ προσάπτει φωνὰς, τῇ ἑαυτοῦ γλώσσῃ καὶ ἦν πεπαίδευτο τε καὶ συνείηστο ταῦτα διεξῶν, καὶ οὐκ ἀλλάσων τὰς τοῦ

⁴² Gen. xi, 4, sqq.

Θεοῦ φωνῆς ἀλλοιοτρόπως τινὲ καὶ ξενίζονται φωνῆς A
 χαρακτηρί, ὥστε διὰ τοῦ ξένου τῆς συνθεῖας καὶ
 παρηλλαγμένου τῶν ὀνομάτων, αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ εἶναι
 τὰς φωνὰς κατασκευάζειν, ἀλλὰ τῇ συνῆθει χρώ-
 μενος γλώσση, ὁμοίως τὰ τε αὐτοῦ καὶ τὰ τοῦ
 Θεοῦ διεξέρχεται. Φασὶ δὲ τινες τῶν ἐπιμελίστερον
 ταῖς Γραφαῖς ἐπηκολουθηκότων μὴδὲ ἀρχαῖζειν τὴν
 Ἑβραίων φωνὴν καθ' ὁμοιότητα τῶν λοιπῶν, ἀλλὰ
 μετὰ τῶν ἄλλων θαυμάτων, καὶ τοῦτο τοῖς Ἰσραη-
 λitaῖς θαυματοποιεῖσθαι, τὸ τὴν γλῶσσαν ταύτην
 ἀδρόως μετὰ τὴν Αἴγυπτον σχεδιασθῆναι τῷ ἔθνει.
 Καὶ τίς ἐστὶ τοῦ Προφήτου λόγος; τὸ τοιοῦτον πιστού-
 μενο; Ἐν γὰρ τῷ ἐξελεῖν αὐτόν, φησὶν, ἐκ τῆς
 Αἰγύπτου, τότε γλῶσσαις ἦν οὐκ ἔγνω ἤκουσεν.
 Εἰ οὖν Ἑβραῖος Μωϋσῆς, τελευταία δὲ τῶν ἄλλων ἡ
 τῶν Ἑβραίων φωνή, ὁ μετὰ τὴν τοῦ κόσμου σύ- B
 στασιν ὑστερον γεγωνῶς, καὶ τῇ κατ' αὐτὸν φωνῇ
 τὰς τοῦ Θεοῦ διηγουμένους ῥήσεις, ἀρ' οὐκ σαφῶς
 διδάσκει τὸ μὴ τοιαύτην φωνὴν τὴν κατὰ ἄνθρωπον
 σχηματιζομένην ἀναγράφειν ἐπὶ Θεοῦ, ἀλλὰ ταῦτα
 μὲν λέγειν διὰ τὸ μὴδὲ δυνατόν εἶναι τὸ νοηθῆν
 ἐτέρως εἰπεῖν ἢ ἀνθρωπίναις φωναῖς· σημαίνειν δὲ
 διὰ τῶν λεγομένων θεωρητικῶν τινα καὶ μεγαλοφυε-
 στέραν διάνοιαν; Τὸ γὰρ οἰεσθαι τῇ Ἑβραϊκῇ γλώσσῃ
 τὸν Θεὸν κεχρησθαι, μηδενὸς ὄντος τοῦ τοιαύτης
 φωνῆς ἑαυτοῦ, οὐκ οἶδα πῶς ὁ λελογισμένος συν-
 θῆσται. Ἐν ταῖς Πράξεσι μεμαθήκαμεν διὰ τοῦτο
 τὴν θείαν δύναμιν εἰς πολλὰς διεσχίσθαι φωνὰς, ὡς
 ἂν μὴδὲ τῶν ἑτερογλώσσων ἀποστεροῖτο τῆς ὠφε-
 λείας. Ὁ δὲ Θεὸς πρὸς τῆς κτίσεως ἀνθρωπικῶς δι- C
 λέγετο, τίνα ὠφελεῖν μέλλον ἐκ τῆς τοιαύτης φωνῆς;
 τὸ μὲν γὰρ συνδιατίθεσθαι τῇ τῶν ἀκούοντων δυ-
 νάμει τὸν λόγον πρὸς τὸν τῆς ὠφελείας σκοπὸν, οὐδὲ
 ἂν τις ἀνάξιον τῆς θείας εἶναι φιλανθρωπίας ὑποτο-
 πῆσειεν, ἐπεὶ καὶ Παῦλος ὁ μιμητὴς τοῦ Κυρίου πρὸς
 τὰς τῶν ἀκούοντων ἑξεις, οἶδεν ἁρμοδίως τὸν λόγον
 μεταχειρίζεσθαι· γὰρ τοῖς νηπίοις γινόμενος, καὶ
 στερεὰ τοῖς τελείοις τροφή. Τὸ μηδενὸς κατορθου-
 μένου σκοποῦ διὰ τῆς τοῦ λόγου τοιαύτης χρήσεως,
 ἔπειτα κατασκευάζειν τοιαύτην τινὰ ῥήματα τὸν Θεὸν
 ἐφ' αὐτοῦ βαρυνεῖν, οὐκ ὄντος τοῦ δεομένου τῆς διὰ
 τῶν τοιοῦτων φωνῶν σημασίας, οὐκ οἶδα πῶς ἐστὶ
 μὴ καταγέλαστον ἅμα καὶ βλάβημον τὸ τοιοῦτον
 οἰεσθαι. Οὔτε οὖν Ἑβραῖα τοῦ Θεοῦ ἡ φωνή, οὔτε
 καθ' ἑκάτερόν τινα τύπον τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι νενομι-
 σμένων προφερομένη, ἀλλ' ὅσοι τοῦ Θεοῦ λόγοι παρὰ
 τοῦ Μωϋσέως, ἡ τῶν προφητῶν ἀνεγράφθησαν, ἐν-
 δείξεις εἰσὶ τοῦ θεοῦ θελήματος, ἄλλως καὶ ἄλλως
 κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν μετεχόντων τῆς χάριτος τῷ κα-
 θαρῶ τε καὶ ἡγεμονικῶ τῶν ἁγίων ἐλλάμπουσιν.
 Οὐκοῦν ἐφθέγγετο μὲν ὁ Μωϋσῆς ὡς ἐπεφύκει τε
 καὶ πεπαιδευτο· προστίθει δὲ τῷ Θεῷ τὰς φωνὰς
 ταύτας, καθὼς εἰρηται πολλάκις, διὰ τὸ νηπιῶδες
 τῶν ἀπὸ τῆς θεογνωσίας προσαγομένων, πρὸς ἐναργῆ
 τε παράστασιν τοῦ Θεοῦ βουλήματος, καὶ ὡς ἂν
 εὐπειθετέρους ἀπεργάσαιτο τοὺς ἀκούοντας τῇ ἀξιο-
 πιστίᾳ τοῦ εἰρηχότος δυνουπουμένου.

nec Dei voces immutans alio quodam et peregrino
 vocis caractere, ita ut peregrinis et inusitatis
 nominibus ipsius Dei voces esse praeſtuet, sed
 familiari utens lingua, similiter et quae sua sunt
 et quae ipsius Dei enarrat. Quidam autem qui
 exactionem Scripturarum cognitionem sunt asse-
 cuti asserunt linguam Hebraicam non ita vetusta-
 tem redolere sicut reliquae, sed cum aliis miraculis
 et hoc Israelitis miraculose accidisse, nempe lin-
 guam hanc confertim simul post egressionem ex
 Aegypto genti extemporalem factam fuisse. Et
 nescio quis Prophetæ sermo tale quid confirmat;
 nam, *Dum ex Aegypto ipse egrederetur, tunc*, in-
 quit, *linguam quam non noverat audivit* *. Si
 igitur Moyses Hebræus, aliis autem posterior est
 Hebræorum lingua, qui longe post mundi consti-
 tutionem natus est, et qui propria lingua Dei
 locutiones enarrat, an non clare docet, hanc talem
 vocem ad humanum modum figuratam Deo non
 ascribere, sed hæc quidem dicere, quia fieri non
 possit ut quod cogitatum est aliter quam vocibus
 humanis exprimat; per ea autem quæ dicuntur
 Deo decoram et magnificam quamdam intelligen-
 tiam significare? Siquidem putare Deum lingua
 Hebraica usum fuisse, cum nullus esset qui talem
 vocem audiret, nescio quomodo qui recta ratione
 usus fuerit assentietur. In Actis apostolorum di-
 dicimus, Idcirco vim divinam in multas linguas
 divisam fuisse, ut nullus eorum qui diversis lingis
 uterentur utilitate privaretur. Deus autem ante
 creationem humano more disserebat, quemnam
 hac tali voce adjuturus? sermonem enim affectio-
 nem quamdam habere cum audientium facultate
 ad utilitatis scopum, nullus divina benevolentia
 erga genus humanum esse indignum suspicatus
 fuerit, quoniam Paulus Domini imitator ad au-
 dientium habitus novit convenienter et accommo-
 date sermonem administrare, hac quidem parvulis
 factus, adultis vero et perfectis cibus solidus *.
 Quod si cum nullus dirigatur scopus per talem
 sermonis usum, quis astruat Deum in seipso certa
 quædam verba consuere, si non est qui egeat
 significatione quæ sit per ejusmodi voces, hand
 scio quomodo non hoc liceat ridiculum simul et
 D impium convitium putare. Neque igitur Hebræa
 Dei vox, neque secundum aliam formam eorum
 quæ in gentibus usu recepta sunt, proferebatur,
 sed quicumque Dei sermones a Mose vel prophetis
 descripti sunt, divinæ voluntatis sunt indicationes,
 aliter atque aliter pro ratione eorum qui gratiæ
 sunt participes, sanctorum puro et rationis tenenti
 principatum intellectui illucescentes. Ergo loque-
 batur Moses sicut natus erat et eruditus; Deo
 autem attribuebat has voces, ut dictum est sæpius.
 propter puerilem imbecillitatem eorum qui ad Dei
 cognitionem adducebantur, et ad evidentem et
 claram divinæ voluntatis expressionem, et ut obe-

* Psal. LXXX, 6. * Hebr. v, 12.

dictioniores et ad parendum faciliores. efficeret auditores, veritos auctoritatem et dignitatem ejus qui ipsos esset allocutus.

Sed negat Eunomius, qui talia in nos convitia profert, qui illicitæ et nefariæ consuetudinis est hæres et patronus; conversa enim contumelia in ipsius ignominiam propriis eum verbis excipiam. Sed ipsum sibi Mosem testimonio suo patrocinari confirmat, quod videlicet a Deo qui naturam condidit, et eorum quæ nominantur et nominum usus hominibus datus est, et quod eorum quæ data sunt appellatio utentium generatione est superior, sic omnia ad verbum locutus, siquidem proprium nactus est aliquem Mosem, a quo hæc erudita docetur, atque illinc incitatus talibus confidit sermonibus, quod Deus lege sancit, sicut hic ipse dicit, hominum dictiones, sic jubens et aliter prohibens rebus voces imponi utatur pro suo arbitratu nugis, adiutorem habens sermonis occultum istum Mosem. Quod si solus est Moses, cujus Scriptura communis est disciplina his qui divinum sermonem docti sint, condemnationem accipiemus, si a Mosis lege redarguimur. Ubiam ergo de verbis et nominibus legem invenit? In ejus scriptis proponitur mundi creatio, et deinceps hominum generationum recensio, et quarundam rerum historia, et varia legislatio, deque his quæ ad verum Dei cultum pertinent, et quæ in vitæ ratione sunt observanda, hæc sunt Mosis Scripturæ præcipua capita. Quod si hic autumat esse aliquam verborum legislationem, ostendat legem; et ego tacebo. Sed non posset dicere; non enim clarioribus omissis confirmationibus illa persequeretur quibus ridiculus magis quam probabilis videretur his qui mente sunt præditi et sapient. Nam hoc putare esse pietatis caput, nempe verborum inventionem Deo attribuire, cui parvus ad celebrationem totus mundus, et quæ in ipso sunt miracula, quomodo non extremæ est fatuitatis, magnis omissis ex humanis Deum magnificare? Jussu creationem præcessit, dictum quidem a Mose humano more, Deo vero convenienter et decore factum. Eorum igitur quæ divina potentia sunt constituta voluntas est effectrix; hanc verborum doctrinam accuratus et diligens Scripturarum cognitor pronuntiat. Et perinde ac si Deus dixisset, Fiat verbum, vel sermo constituitur, vel hoc talem quamdam sortiatur appellationem, sic ad patrocinium suarum nugarum proponit motionem illam quæ est in divina voluntate rerum conditricem, præ multa attentione Scripturarum et experientia, neque hoc sciens, quod intellectus impulsio vox sæpe a Scriptura sancta nominetur. Atque hujus testis Moses ipse, quem passim detorquens in hac parte ignoravit. Quis enim vel tantillum in ejus librorum lectione versatus ignorat, quod populus Israeliticus, qui nuper ex Ægypto fugerat, Ægyptiorum incursum confertim in deserto vehementer extinuit? Cum autem undique gravia ipsis pericula obijcerentur, illinc mari transitum obvallante, a tergo hostibus fugam impredientibus, prophetam

Ἄλλ' οὐ φησιν ὁ Εὐνόμιος, ὁ τοιαύτας καθ' ἡμῶν τὰς λοιδορίας προφέρων, ὁ τῆς ἐκθέσεως συνηθείας κληρονόμος τε καὶ συνήγορος· ὑπαλλάξας γὰρ τὴν ὕδριν εἰς ἀτιμίαν τοῖς ἰδίοις αὐτὸν δεξιόσωμαι. Ἄλλ' αὐτὸν αὐτῷ μαρτυρεῖν τὸν Μωϋσέα δι' ἀσχυρίζεται, παρὰ τοῦ δημιουργήσαντος, τὴν φύσιν δεδωρῆσθαι τοῖς ἀνθρώποις τῶν τε ὀνομαζομένων καὶ τῶν ὀνομάτων τὴν χρῆσιν, καὶ τὴν γε τῶν δεδομένων κλῆσιν ἀνωτέραν εἶναι τῆς τῶν χρωμένων γενέσεως, οὕτως ἅπαντα κατὰ λέξιν εἰπὼν· εἰ μὲν οὖν ἴδιον κέκληται τινα Μωϋσέα παρ' οὗ τὰ σοφὰ ταῦτα διδάσκειται, κακῶθεν ὀρμώμενος τοῖς τοιοῦτοις ἐπιθαρσεί τῶν λόγων, ὅτι θεὸς διαθεσμοθετεῖ, καθὼς οὗτος αὐτὸς φησι, τῶν ἀνθρώπων τὰς ῥήσεις, οὕτως τε κειλεύων, καὶ ἐτέρως ἀπαγορεύων τὰς ἐπὶ τῶν πραγμάτων κεῖσθαι φωνὰς, κεχρησθῶ πρὸς τὸ δοκοῦν τοῖς λήροις, σύμμαχον ἔχων τοῦ λόγου τὸν χρυσοῦν Μωϋσέα. Εἰ δὲ μόνον ἐστὶ Μωϋσῆς οὗ ἡ Γραφὴ κοινὸν μάθημα τοῖς τὸν θεῖον λόγον παιδευομένοις ἐστὶ, δεξόμεθα τὴν κατὰ γινωσκῶν, εἰ ὑπὸ τῶν τοῦ Μωϋσέως ἐλεγχόμεθα νόμων. Ποῦ τοίνυν τὸν περὶ ῥημάτων τε καὶ ὀνομάτων εὐρατο νόμον; Ἐπ' αὐτῶν ἐκθέσθαι τῶν γεγραμμένων, κοσμογένεσιν καὶ τῶν καθ' ἑξῆς ἀνθρώπων γενεαλογία, καὶ πραγμάτων τινῶν ἱστορία, καὶ ἡ ποικίλη νομοθεσία, περὶ τε τῶν κατὰ τὴν λατρείαν, καὶ τῶν κατὰ τὸν βίον παρατηρημάτων. Ταῦτα τῆς Μωϋσεως Γραφῆς τὰ κεφάλαια. Εἰ δὲ φησιν οὗτος εἶναι τινα ῥημάτων νομοθεσίαν, δεξάτω τὸν νόμον, κατὰ τὴν συνήθειαν. Ἄλλ' οὐκ ἂν εἰπεῖν ἔχοι· οὐ γὰρ ἂν τῶν ἐναργεστέρων ἀφέμενος ἀποδείξειεν, ἐκεῖνα διεξῆσι δι' ὧν καταγέλαστος μάλλον, ἢ πιθανὸς ἐδόκει τοῖς γε νοῦν ἔχουσι. Τὸ γὰρ οἰεσθαι τοῦτο εἶναι τῆς εὐσεβείας κεφάλαιον, τὸ, ῥημάτων εὐρεσιν προσμαρτυρεῖν τῷ Θεῷ, ὃ μικρὸς εἰς εὐφημίαν ὅλος ὁ κόσμος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ θαύματα, πῶς οὐ τῆς ἐσχάτης εὐθρίας ἐστὶ, τῶν μεγάλων ἀφεμένων ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων σεμνύνειν τὸ θεῖον; Πρόσταγμα τῆς κτίσεως καθηγῆσθαι, ῥηθὲν μὲν παρὰ τοῦ Μωϋσέως ἀνθρωπικῶς, θεοπροπῶς δὲ γενομένων. Τὸ τοίνυν ποιητικὸν τῶν θεῶν δυνάμει συνεστηκότων ὅλλημα· τοῦτο ῥημάτων διδασκαλίαν ὁ ἀκριβὴς ἐπιστρωτὸν τῶν Γραφῶν ἀποφαίνεται. Καὶ ὥσπερ εἰπόντος τοῦ Θεοῦ, Γενήθητω ῥῆμα, ἢ συστήτω λόγος, ἢ τότε τοιάνδε λαχέτω τὴν κλῆσιν, οὕτως εἰς συνηγορίαν προβάλλεται τῶν ἰδίων λήρων τὴν ὑπόστατικὴν τῆς κτίσεως ἐν τῷ θεῷ θελήματι κινήσιν, ὑπὸ πολλῆς προσοχῆς τῶν Γραφῶν καὶ ἐμπειρίας οὐδὲ τοῦτο εἰδώς, ὅτι καὶ ὀρμὴ διανοίας φωνὴ πολλάκις παρὰ τῆς Γραφῆς ὀνομάζεται. Καὶ τούτου μάρτυς Μωϋσῆς αὐτὸς, ἐν πολλῇ περισύρων κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἡγνήσας. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τῶν ὀπωσῶν καθομιληκότων τῇ βίβλῳ, ὅτι κατεπλήχθησαν μὲν ἀδρός ἐν τῇ ἐρήμῳ τῶν Αἰγυπτίων τὴν ἐροδοὺν ὁ Ἰσραηλῆτις λαὸς, ἀρτι τὴν Αἴγυπτον ἀποδράντες; Πανταχόθεν δὲ προσφερομένων αὐτοῖς τῶν δεινῶν, ἐκεῖθεν τῆς θαλάσσης ἀποτειχίζουσας τὴν παράδοον, κατόπιν τῶν πολεμίων τὴν φυγὴν κωλύοντων, συστάντες πρὸς τὸν προφήτην τῆς

ἀμχανίας ταύτης ἐκείνων ἐπιτηγνῶντο. Τοῦ δὲ παρα-
 μυθούμενου τοὺς κατεπιτήχοντας τῷ φόβῳ; καὶ εἰς προ-
 θυμιακὴν παραθραύοντος, γίνεταί θεῶθεν φωνὴ ὀνο-
 μαστὴ τὸν προφήτην προσκαλούμενη. *Τὶ βοᾷς πρὸς
 μέ;* Καίτοι γε πρὸ τῶν εἰρημένων οὐδεμιᾶς ὁ λόγος
 ἐπιμέμνηται Μωϋσέως φωνῆς, ἀλλ' ἡ πρὸς τὸν θεὸν
 τοῦ προφήτου διάνοια, φωνὴ τις ὀνομάσθη κατὰ τὸ
 σιωπώμενον ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς καρδίας νοήματι
 βουμένη. Εἰ δὲ Μωϋσῆς βοᾷ μὴ φεγγόμενος ὑπὸ
 μάρτυρι τῷ τῶν ἀλαλήτων στεναγμῶν ἐπαύοντι, τί
 καινόν, εἰ καὶ τὸ θεῖον βούλημα γινούσ' ὁ προφήτης
 ὡς δυνατόν ἦν εἰπεῖν τε αὐτῷ καὶ ἡμῖν ἀκούσαι, διὰ
 τῶν γνωρίμων ἡμῖν καὶ συνήθων ἐπ' ἀνέρωσε λόγων,
 διάλογον θεοῦ σωματικώτερον διαγράφων, οὐ ῥήμασι
 γινόμενον, ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐκφωνούμε-
 νον; *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε*, φησὶν, ὁ θεὸς οὐ τὸ ὄνομα
 τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ *τὸν οὐρανὸν καὶ
 τὴν γῆν*. Καὶ εἶπε, *Ἐνηθίητω φῶς*, οὐχὶ προσηγορία
 φωτός. *Καὶ διακρίνας τὸ φῶς ἀπὸ τοῦ σκότους,*
ἐκάλεσε, φησὶν, ὁ θεὸς τὸ φῶς *ἡμέραν*, καὶ τὸ
 σκότος *ἐκάλεσε νύκτα*.

Τούτοις εἰκός ἐστι τοὺς ἐναντιούμενους ἡμῖν ἐπι-
 στηρίζεσθαι. Συστήσονται γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν τῷ λόγῳ,
 καὶ τὰ παρεθέντα παρ' ἐκείνων ἀνθυποίσω τῇ ἀκο-
 λουθίᾳ τῆς ἐξετάσεως, ὡς ἂν ἰσχυρότερον ἡμῖν βε-
 βαιωθείη τὸ δόγμα, μηδεμιᾶς ἀντιθέσεως ἀνεξέταστου
 παραλειφθείσης. *Ἐκάλεσε*, φησὶν, ὁ θεὸς τὸ στε-
 ρέωμα οὐρανὸν, καὶ τὴν ξηρὰν *ἐκάλεσε γῆν*· καὶ
 τὸ φῶς *ἡμέραν*, καὶ τὸ σκότος *ἐκάλεσε νύκτα*.
 Πῶς οὖν ἐροῦσι, τῆς Γραφῆς ὁμολογούσης παρὰ τοῦ
 θεοῦ ταθεῖσθαι τοῖς τοῖς κλήσεις, ὑμεῖς ἀνθρω-
 πίνης ἐπινοίας εἶναι φασὶ τὰ ὀνόματα; Τί οὖν πρὸς
 ταῦτα ἡμεῖς; Πάλιν ἐπὶ τὸν ἰδιώτην καταφεύγομεν
 λόγον, καὶ φαμεν ὅτι ὁ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐκ τοῦ μὴ
 ὄντος ἀγαγὼν εἰς οὐσίαν, πραγμάτων ἐστὶ δημιουργ-
 γός, ἐν ὑποστάσει θεωρουμένων, οὐκ ὀνομάτων ἀνυ-
 ποστάτων, ἐν φωνῆς ἤχῳ καὶ φέφω γλώττης συνιστα-
 μένων· τὰ δὲ πράγματα κατὰ τὴν ἐγγεκυμένην ἐκαστῷ
 φύσιν καὶ δύναμιν διὰ τινος σημαντικῆς φωνῆς ὀνο-
 μάζεται, κατὰ τὴν ἐπιχωριάζουσαν ἐν ἐκάστῳ ἔθνεϊ
 συνήθειαν τῆς προσηγορίας τοῖς ὑποκειμένοις ἁρμο-
 ζομένης. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ πολλὰ τῶν ἐν τῇ κτίσει
 θεωρουμένων, οὐκ ἀπλῆν ἔχει τὴν φύσιν, ὡς ῥήματι
 δυνατῶς ἔχειν ἐμπεριληφθῆναι τὸ ὑποκείμενον, οἷον
 ἐπὶ τοῦ πυρὸς ἄλλο μὲν ἐστὶ τῇ φύσει τὸ ὑποκείμενον
 πρᾶγμα, ἕτερον δὲ τὸ σημαντικὸν τοῦ πράγματος
 ὄνομα· τὸ μὲν γὰρ ἐστὶν ἐκλαμπτικόν, καὶ καυστικόν,
 ξηρόν τε καὶ θερμαντικόν, καὶ ἀναλωτικόν τῆς ὕλης
 ἥς ἂν περιδράζηται· τὸ δὲ ὄνομα φωνὴ τις βραχεῖα
 διὰ μιᾶς συλλαβῆς ἐκφωνουμένη· τούτου ἕνεκεν ὁ
 διαίριον λόγος τὰς ἐν τῷ πυρὶ θεωρουμένας δυνάμεις
 τε καὶ ποιότητας ἐκαστῇ ἰδίᾳ κατονομάζει, καθὼς
 φθάσαντες εἴπομεν καὶ οὐκ ἂν τις ὄνομα μόνον ἐπι-
 δελῆσθαι τῷ πυρὶ εἴποι, ὅταν τις ἢ φανόν, ἢ
 ἀναλωτικόν, ἢ ἄλλο τι τῶν περὶ αὐτὸ θεωρουμένων
 κατονομάσῃ· τῶν γὰρ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ἐγγεκυμένων
 δυνάμεων, σημαντικαὶ εἰσι αἱ τοιαῦται φωναί. Κατὰ

circumstantes propter illam difficultatem et consilii
 inopiam, illum incusabant. Ipse vero cum attoni-
 tos et metu percussos consolaretur, et ad alacritate
 animi et fiduciam exhortaretur, a Deo fit vox
 nominatim prophetam appellans: *Quid clamas ad
 me*? Atqui antea nullius vocis quam Moses protu-
 lisset, Scripturæ sermo mentionem fecit: sed cogi-
 tatio quam propheta ad Deum erexerat, vox
 quædam nominata est, per silentium in abscondito
 cordis sensu clamans. Quod si Moses clamat non
 loquens, eo teste qui gemitus audit inenarrabiles?;
 quid novi, si etiam propheta cum divinam volun-
 tatem novisset, quantum fas ei fuit et ei dicere et
 nobis audire, sermonibus nobis notis et consuetis
 patefecit, dialogum Dei corporaliter describens, non
 verbis factum, sed per opera ipsa enuntiatum? *In
 principio*, inquit, *fecit Deus*, non nomen cæli et
 terræ, sed *cælum et terram*. *Et dixit: Fiat lux*, non
 appellatio lucis. *Et*, discernens lucem a tenebris,
vocavit, inquit, *Deus lucem diem, et tenebras no-
 ctem*.

His verisimile est adversarios nostros inniti.
 Assentiar enim pro ipsi sermoni, et ab illis posita
 postquam examinata fuerint, subinferam, ut vali-
 dius nobis confirmatum sit dogma, nulla oppo-
 sitione indiscussa relicta. *Vocavit*, inquit, *Deus fir-
 mamentum cælum, et aridam vocavit terram, et
 lucem diem, et tenebras vocavit noctem*. Quomodo
 igitur, dicent, Scriptura confitente a Deo his rebus
 inditas esse appellationes, vos humanæ commen-
 tationis esse dicitis nomina? Quid igitur nos ad
 hæc? Rursus ad nostrum simplicem confugimus
 sermonem, et dicimus quod is qui omnem creatu-
 ram ex nihilo produxit, rerum est opifex et con-
 ditor quæ in substantia cernuntur, non nominum
 quæ subsistere nequeunt, quæque in vocis sono et
 linguæ strepitu solum consistunt; res autem se-
 cundum naturam et vim cuique inditam signifi-
 cativa voce aliqua nominantur, secundum usitatum
 in quaque gente consuetudinem appellatione sub-
 jectis congruente. Sed quoniam multa sunt quæ
 creata cernuntur, quæ simplicem non habent natu-
 ram, ita ut uno verbo subjectum possit compre-
 handi: velut in igne, aliud quidem est natura res
 subjecta, aliud vero nomen rei significativum: hoc
 enim est quid lucidum et quod urendi vim habet,
 siccum et calefaciens, et quod materiam quam ap-
 prehenderit consumit: nomen vero vox quædam
 brevis est, quæ una syllaba enuntiat: huius
 causa sermo qui dividit voces et æqualitates quæ
 in igne cernuntur, unamquamque proprie nominat,
 sicut prædiximus, nec quisquam nomen solum igni
 impositum esse dixerit, cum quis vel lucidum, vel
 consumptorium, vel aliud quid eorum quæ in ipso
 spectantur, nominaverit: facultatum enim quæ in
 ipso naturaliter insunt significativæ sunt tales
 voces. Eodem modo et in cælo, et in firmamento,

¹⁰ Exod. xiv, 15. ¹¹ Rom. viii, 26. ¹² Gen. i, 1, sqq.

quamvis una natura in utroque nomine significetur, A tamen proprium quiddam eorum quæ in hac creatura sunt, nomen differentia exprimit. Quare nos ad hoc intuentes, aliud quid discimus cæli appellatione, aliud vero firmamenti. Cum enim sensibilis creaturæ terminum describit sermo, postquam intelligibilis et transmundana creatura succedens desinit, comparatione ejus quod tangi non potest et incorporeum est et forma caret, firmamentum dicitur, principium et finis omnis materialis substantiæ. Cum autem inferiorum corporum ambitum exquirimus, quo omnis materialis continetur natura, hoc cælum appellamus quod visibilium omnium terminus efficitur. Eodem modo et in terra arida, quoniam in hac duo elementa deorsum vergit, et gravis natura distributa est, terram dico et aquas, hæc quidem aridæ appellatio distinguit quodammodo ab ea qualitate quæ ex adverso ipsi respondet; oppositione enim ad id quod est humidum arida cognominata est, cum divino mandato aquam circumfusam exuens in propria qualitate apparuit. Nomen autem terræ non amplius unius alicujus earum qualitatum quæ in ipsa sunt, significantiam demonstrat, sed per vim significativam quæ huic dictioni inest, omne complectitur, quod in hoc elemento intelligitur, ut quod durum, quod densum, quod grave, quod resistit, quod ad omnem fructuum et animalium nutritionem aptum est. Igitur non a sermone cognominata est arida, ut sit hoc postremum ei nomen inditum. Non enim deposuit per secundum nomen ut arida sit et dicatur, sed, manente appellatione et hac et illa, utique nominum propria quædam subest significatio: hæc quidem quæ dividit ac distinguit a diversi generis natura et proprietate; illa vero quæ omnem quæ in ipsa spectatur potentiam complectitur: sic et in luce et die, sic rursus in nocte et tenebris invenimus, non syllabæ sonum ab universi conditore factum, sed rerum substantiam quas per has appellationes cognoscimus. Solvuntur Dei voluntate lucis ingressu tenebræ prævalentes per primam creaturam; sed quoniam terra in medio comprehenditur, ac undique eam diversorum elementorum ambitus sustinet, sicut ait Job: *Qui appendit terram super nihilum*⁴⁴, necesse erat, cum per unam partem lux obiret et D oppositam partem mole sua terra obstrueret, ut relinqueretur aliqua pars tenebrarum per obumbrationem. Quoniam vero perpetuo motu circa se polus circumagit istam quæ ex obumbratione advenit caliginem, necesse fuit Deum hunc circularem ambitum ordinasse, ut mensura temporalis extensionis fieret. Hæc autem mensura est nox et dies. Propterea pro sua sapientia historice talia dogmata Moses nobis declarans, hanc ex obstructione subeuntem caliginem absque luce quidem et tenebris nominavit, et eam quæ sit continuo circum locum terrestrem, lucis ad tenebras mensuratum successionem, diem

tὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοῦ στερεώματος, μίᾳς φύσεως ἐν ἑκατέρῳ τῶν ὀνομάτων σημαίνουμένης, ἰδίῳ τι τῶν ἐν τῇ κτίσει ταύτῃ γινόμενων ἡ διαφορά τῶν ὀνομάτων παρίστησιν. Ὅστε πρὸς τοῦτο βλέποντας ἡμᾶς, ἄλλο τι μαθεῖν διὰ τῆς τοῦ οὐρανοῦ προσηγορίας, ἕτερον δὲ διὰ τοῦ στερεώματος. Ὅταν μὲν γὰρ τὸ πέρας τῆς αἰσθητῆς κτίσεως ὑπογράφῃ ὁ λόγος, μεθ' ἣν ἡ νοητὴ τε καὶ ὑπερκόσμιος διαδέχεται λῆξις, συγκρίσει τῇ πρὸς τὸ ἀναφῆς καὶ ἀσωμάτου καὶ ἀνείδου, στερέωμα λέγεται, ἡ ἀρχὴ τε καὶ τὸ πέρας πάσης τῆς ὕλικῆς ὑποστάσεως. Ὅταν δὲ τὴν τῶν ὑποκειμένων περιοχὴν ἐξετάζωμεν, ὥς πᾶσα ἡ ὕλικὴ περικρατεῖται φύσις, οὐρανὸν τοῦτον προσαγορεύομεν τὸν τῶν ὁρατῶν πάντων ὅρον γινόμενον. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τῆς ξηρᾶς, ἐπειδὴ πρὸς δύο ταῦτα στοιχεῖα ἡ κατωφερὴς καὶ βαρεῖα φύσις διεμερίσθη, πρὸς τε τὴν γῆν φημι καὶ τὰ ὕδατα, ἡ μὲν τῆς ξηρᾶς προσηγορία, διασταλτικῇ πως τῆς ἀντιστοιχούσης ποιότητος, τῇ γὰρ πρὸς τὸ ὑγρὸν ἀντιπαράθεσι, ξηρὰ κατωνόμασται, ὅτε ἀποδυσταμένη θείῳ προστάγματι τὸ περιεχυμένον ὕδωρ, ἐπὶ τῆς ἰδίας ποιότητος ἐφάνη. Τὸ δὲ τῆς γῆς ὄνομα, οὐκέτι μίᾳς τιнос τῶν περὶ αὐτὴν ποιότητων τὴν σημασίαν ἐνδείκνυται, ἀλλὰ πᾶν ἐμπεριλαμβάνει διὰ τῆς ἐγκειμένης ἐμφάσεως τὸ ἐν τῷ στοιχείῳ νοούμενον, ὅσον τὸ ναστὸν, τὸ πυκνὸν, τὸ ἐμβριθές, τὸ ἀντίτυπον, τὸ πρὸς πᾶσαν καρπῶν τε καὶ ζώων ἀνατροφὴν ἐπιτήθειον. Οὐκοῦν οὐ μετωνομάσθη παρὰ τοῦ λόγου ἡ ξηρὰ, πρὸς τὸ τελευταῖον ἐπικληθὲν αὐτῇ ὄνομα. Οὐ γὰρ ἀπέθετο διὰ τοῦ δευτέρου ὀνόματος τὸ ξηρὰ καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι, ἀλλὰ, μενούσης τῆς κλήσεως καὶ ταύτης κἀκείνης, ἑκατέρῳ τῶν ὀνομάτων ἰδίᾳ τις ὑπέστη σημασία· ἡ μὲν, ἀντιδιακριτικῇ τῆς ἑτερογενεῶς φύσεως τε καὶ ἰδιότητος, ἡ δὲ περιεκτικῇ πάσης τῆς ἐν αὐτῇ θεωρουμένης δυνάμεως· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἡμέρας, καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς νυκτὸς καὶ τοῦ σκότους εὐρίσκομεν, οὐ συλλαβῶν ἤχον παρὰ τοῦ ποιητοῦ τῶν ὄλων ἐπὶ τούτων δημιουργούμενον, ἀλλὰ πραγμάτων ὑπόστασιν διὰ τῶν προσηγοριῶν τούτων γινώσκωμεν. Ἀυταὶ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τῇ εἰσοδῷ τοῦ φωτὸς τὸ ἐπικρατοῦν σκότος παρὰ τὴν πρώτην κτίσιν, τῆς δὲ γῆς ἐν τῷ μέσῳ περισχεθείσης, καὶ τῇ πανταχόθεν τῶν ἑτεροφύων στοιχείων περιβολῇ αὐτὴν ἀνεχούσης, καθὼς φησιν ὁ Ἰωβ· ὅτι *Κρεμάζων γῆν ἐπὶ μηδενός*, ἐπάναρχας ἦν, καθ' ἣν μέρος τοῦ φωτὸς διοδεύοντος, ἀντιφρατούσης κατὰ τὸ ἀντικείμενον ἐν τῷ ἰδίῳ ὄγκῳ τῆς γῆς, ὑπολειφθῆναι τινα διὰ τοῦ ἀποσκιάσματος μοῖραν τοῦ σκότους. Τῆς δὲ ἀεικινήτου περιφοράς τοῦ πολλοῦ συμπεριαιρούσης αὐτῇ κατ' ἀνάγκην καὶ τὸν ἐκ τοῦ ἀποσκιάσματος ἐπισυμβαίνοντα ζόφον, τὴν ἐγκύκλιον ταύτην περίοδον τάξαι τὸν Θεὸν εἰς τὸ γενέσθαι μέτρον τῆς χρονικῆς παρατάσεως. Τὸ δὲ μέτρον τοῦτό ἐστιν ἡμέρα καὶ νύξ. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν αὐτοῦ σοφίαν ἱστορικώτερον τὰ τοιαῦτα τῶν δογμάτων ὁ Μωϋσῆς ἡμῖν σαφηνίζων τὸν ἐξ ἀντιφράξεως ἐπεισιόντα ζόφον χωρὶς μὲν φωτὸς καὶ σκό-

⁴⁴ Job xvi, 7.

τους ὀνόματες, καὶ τὴν αἰετινὴν γινόμενην περὶ τὸ περιγεῖν χώρον τοῦ φωτὸς πρὸς τὸ σκότος ἑμμετρον διαδοχὴν, ἡμέραν καὶ νύκτα προσεῖπεν. Ὡς οὐχ ἐπικλητόν τὸ φῶς ἡμέρα προσηγορεύθη, ἀλλ' ὥσπερ ἐγένετο φῶς, καὶ οὐχὶ ψιλὴ προσηγορία φωτὸς, οὕτως καὶ ἐγένετο τοῦ χρόνου τὸ μέτρον· ἐπηκολούθησε δὲ τῷ μέτρῳ τὸ ὄνομα, οὐκ ἐν ῥημάτων φάσει παρὰ τοῦ πεποιηκότος γενόμενον, ἀλλ' αὐτῆς τοῦ πράγματος φύσεως ἐπισπασαμένης τὴν διὰ τῆς φωνῆς σημασίαν. Καὶ ὥσπερ εἰ τοῦτο σαφῶς εἰρητο παρὰ τοῦ νομοθέτου, οἷ· πᾶν τὸ φαινόμενον καὶ ὀνομαζόμενον, οὐκ αὐτοφύεον ἐστὶν οὐδὲ ἀποίητον, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπόστασιν ἔχει, ἀφ' ἑαυτῶν ἂν συνεθήκαμεν, τὸ πάντα τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ μέρη, καὶ τὴν ἐνθεωρουμένην τάξιν καὶ τὴν γνωριστικὴν τῶν ὄντων δύναμιν τὸν Θεὸν πεποιηκέναι· οὕτως καὶ δι' ὧν εἶπε πρὸς ταύτην ἐνάγει ἡμᾶς τὴν διάνοιαν εἰς τὸ πιστεῖν τὸ μηδὲν τῶν ὄντων ἀναρχὸν εἶναι. Καὶ πρὸς τοῦτο βλέπων, ὁδῶ καὶ τάξει τὰ καθέξης διεξέρχεται, τὴν τῶν γεγονότων ἀκολουθίαν ἀπαριθμούμενος. Ταῦτα δὲ οὐκ ἦν ἄλλως παραστήσασθαι τῷ λόγῳ, μὴ διὰ τῶν γνωριστικῶν ὀνομάτων τὴν σημασίαν ποιούμενον. Ἐπεὶ οὖν γέγραπται· οὐκ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, νοητόν, οἷ· ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ φωτὸς ἡμέραν, ἑτερόν τι οὖσαν κατὰ τὸν ἴδιον λόγον· οὐ γὰρ ἂν τὸν αὐτὸν ἀποδοίης φωτὸς καὶ ἡμέρας λόγον, ἀλλὰ φῶς μὲν τὸ ἐκ τοῦ ἐναντίου πρὸς τὸ σκότος νοούμενον· ἡμέρα δὲ, τὸ τοσούδε τοῦ ἐν τῷ φωτὶ διαστήματος μέτρον. Ὡσαύτως καὶ νύκτα καὶ σκότος κατὰ τὴν αὐτὴν τοῦ λόγου διαίρεσιν κατανοήσεις, σκότος μὲν τὸ ἐξ ἐναντίου πρὸς τὸ φῶς νοούμενον ὀριζόμενος· νύκτα δὲ τὴν τοσούτην τοῦ σκότους περιγραφὴν ὀνομάζων. Οὐκοῦν ἐξέρχεται διὰ πάντων ἡμῖν ὁ λόγος, εἰ καὶ μὴ τεχνικῶς κατὰ τὰ σχήματα τῆς διαλεκτικῆς συγκροτῆται· δεικνύει οἷ· Θεὸς πραγμάτων ἐστὶ δημιουργὸς, οὐ ῥημάτων φιλῶν· οὐ γὰρ ἐκείνου χάριν, ἀλλ' ἡμῶν ἕνεκεν ἐπικρίνεται τοῖς πράγμασι τὰ ὀνόματα.

Διὰ γὰρ τὸ μὴ πάντοτε δυνατόν ἡμῖν εἶναι πάντα ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχειν τὰ ὄντα, τὸ μὲν τι τῶν αἰετινῶν γινώσκωμεν, τὰ δὲ τῇ μνήμῃ ἐναπογράφωμεν. Ἄλλως δὲ οὐκ ἐστὶν ἀσύγχυτον φυλάσσειν ἡμῖν τὴν μνήμην, μὴ τῆς τῶν ὀνομάτων σημασίας διαστελλούσης ἀπ' ἀλλήλων τὰ ἐναποκείμενα τῇ διανοίᾳ πράγματα. Θεῷ δὲ πάντα πάρεστι, καὶ οὐδὲν δεῖ μνήμης αὐτῷ πάντων τῇ διορατικῇ δυνάμει περικρατούμενων τε καὶ θεωρουμένων. Τίς οὖν ἐπ' αὐτοῦ χρεῖα ῥήματος ἢ ὀνόματος, αὐτῆς τῆς ἐν αὐτῷ σοφίας τε καὶ δυνάμεως, ἀσύγχυτόν τε καὶ διακεκριμένην τὴν τῶν ὄντων φύσιν περιεχούσης; Οὐκοῦν παρὰ Θεοῦ μὲν τὰ ὄντα καὶ ὑπερσώτα πάντα, τῆς δὲ ἡμετέρας ἕνεκεν ὁδηγίας, ἔπεισι τοῖς οὖσι τὰ σημειωτικὰ τῶν πραγμάτων ὀνόματα. Ταῦτα δὲ, κατὰ τὸ ἀρέσκον ταῖς τῶν ἀνθρώπων συνθεταῖς γίνεσθαι τις εἰπών, οὐδὲν εἰς τὸν τῆς προνοίας πλημμελήσει λόγον. Οὐ γὰρ τὴν φύσιν τῶν ὄντων γίνεσθαι παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ τὰ ὀνόματα λέγομεν. Ἄλλως ὀνομάζει τὸν οὐρανὸν ὁ Ἑβραῖος, καὶ ἐτέρως ὁ Χαναναῖος· νοεῖ δὲ ὡσαύτως ἑκάτερος, οὐδὲν τῇ διαφορᾷ τῶν φθόγγων περὶ τὴν κατανόησιν τοῦ ὑποκειμένου διαφασσό-

A et noctem appellavit. Quare non quæ jam vocata fuerat lux, dies appellata est, sed sicut facta est lux, neque nuda lucis appellatio, sic etiam facta est temporis mensura : mensuram autem secutum est nomen, non ex verborum sono a conditore factum, sed ipsa rei natura trahente sibi eam quæ inest voci significationem. Ac velut si a legislatore hoc aperte dictum esset, quod omne quod apparet et nominatur, non sponte natum neque non factum est, sed ex Deo subsistentiam habet, ex nobis ipsis componere facile potuissemus, nempe universum mundum et omnes quæ in eo sunt partes, et qui in ipso cernitur ordinem et vim, quæ notificat ea quæ sunt, Deum fecisse : sic quoque per ea quæ dixit ad hanc nos inducit intelligentiam, ut credamus nihil eorum quæ sunt principio carere. Et ad hoc respiciens via et ordine ea quæ deinceps sequuntur enarrat, productorum seriem enumerans. Hæc autem non aliter quis sermone exprimere poterat, nisi hæc per nomina quæ rem indicant significaret. Quoniam igitur scriptum est quod Deus vocavit lucem diem, intelligendum est Deum ex luce diem fecisse, quæ est quid alterum secundum propriam rationem : non enim eandem reddideris lucis et diei definitionem, sed lux quidem est quod ex contrario tenebris oppositum intelligitur ; dies vero mensura tanta intervalli quod est in luce. Similiter noctem et tenebras per eandem definitionis divisionem cognoscas, si tenebras quidem definiris quod ex contrario luci oppositum intelligitur, noctem vero tantam tenebrarum circumscriptionem nominaveris. Quare per omnia nobis confirmata est oratio, licet non artificiose per figuras artis disserendi constructa est, demonstrans quod Deus rerum et opifex et conditor, non verborum nudorum ; non enim illius gratia, sed nostri causa rebus sunt imposita nomina.

Quoniam enim non semper possumus omnia quæ sunt præ oculis habere, semper quidem eorum quæ adsunt aliquid cognoscimus, alia vero in memoria inscribimus. Alioquin memoria inconfusa aliter conservari non posset, hisi nominum significatio res quæ in mente consignatæ sunt, a se invicem distingueret. Deo autem adsunt omnia, neque ei opus est memoria, cum ejus perspicace potentia omnia contineantur et cernantur. Quis igitur in eo verbi vel nominis usus, cum ipsa quæ in eo est sapientia et potentia inconfusam et distinctam eorum quæ sunt naturam contineat ? Quamobrem a Deo quidem sunt ea quæ sunt quæque subsistunt omnia, sed nostræ deductionis causa his quæ sunt significativa rerum imponuntur nomina. Hæc autem, ut hominum usui et consuetudini placet, si quis dixerit fieri, nihil in providentiæ rationem peccaverit. Non enim eorum quæ sunt naturam, sed nomina fieri a nobis asserimus. Aliter Hebræus cælum nominat, aliter Chananeus ; sed eodem modo intelligit uterque, nihil propter

sonorum differentiam in subjecti cognitione aberrans. Sed horum sapientum nimium cauta et timida superstitio, per quæ asserit, quod si datum fuerit ab hominibus inditas esse rebus voces, homines Deo principaliores esse, vana esse redarguitur, et quæ subsistere nequit, ac per ipsum Mosis exemplum quod nobis in Scriptura commemoratur ²². Quis enim ipsi Mosi indidit nomen? Nonne filia Pharaonis, quæ eum ex eventu nominavit? Moses enim Ægyptiorum lingua dicitur *aqua*. Quoniam igitur secundum tyranni edictum in capsâ sive cista impositum infantem parentes fluentis dederant (sic enim quidam historicorum de ipso narraverant), hæc vero cista divina voluntate undarum vortice fluctuans, ripæ admota est, et a filia regis inventa, quæ tunc in illo flumine corpus abluabat, et quod ex aqua puer ipsi acquisitus esset, monumentum fortuiti eventus puero dicitur imposuisse nomen. Quo etiam Deus ipse in suo famulo uti non dedignatus est, neque indignum iudicavit barbaræ vocationem in propheta propriam sinere: sic ante hunc Jacob fratris planta manu apprehensa, supplantator ex figura qua editus est in lucem, appellatus est ²³. Ad hoc enim ferre nominis Jacob interpretationem in Græcâ vocem transsumptam illi qui talia noverunt docent; et Phares obstetrix rursus ex eventu qui accidit in partu nominavit ²⁴. Et nullus ideo, secundum Ennomium, sibi principatum Dei potestate antiquiorem ambitiose voluit arrogare. Sed et patriarchis matres nomina imponunt; Ruben, Simeon, Levi ²⁵, et reliquis omnibus deinceps similiter. Et nullus secundum hunc nugatorem in illis temporibus divinæ providentiæ sollicitus curator exstitit, qui prohiberet ne per hanc nominum impositionem mulierculæ Deo principaliores fierent. Quis autem singula quæ ex sacra Scriptura depromi possunt, valeat recensere: aquam contradictionis, et locum luctus, et collem præputiorum, et vallem racemi, et agrum sanguinis, et omnia huiusmodi nomina, quæ quidem ab hominibus imposita, sæpe etiam ex persona Dei commemorantur? Per quæ licet discere quod neque supra humanam dignitatem est ea quæ sit de rebus per verba declaratio, neque per hæc divinæ naturæ potentia plus auctoritatis habet.

Sed alias quidem nugas quas contra veritatem nugatus est delirus, ut nullum contra dogmata robur habentes silentio præteribo, supervacuum esse iudicans in vanis diutius immorari. Quis enim ita demens et melioribus curis vacuus, ut operam et studium in sermonibus amentibus et insanis perdere velit, et altercari adversus eos qui asserunt nos affirmare quod hominum cura Dei sollicitudine et cura principalior est, et potioris auctoritatem habet, et quod negligentiam quæ solutiores animos disturbat, ad illius transferimus providentiam? Hæc ad verbum vox calumniantis nos protulit. Ego autem æquale arbi-

²² Exod. II, 10. ²³ Gen. XXV, 25. ²⁴ Gen. XXXVIII, 29. ²⁵ Gen. XXIX, 32-31.

A μενος. Ἡ δὲ λῶν εὐλαβὴς τῶν σοφῶν τούτων ἐθελοθρησκεία δι' ὧν εἰ δοθείη παρὰ ἀνθρώπων εἶναι τοῖς πράγμασι τὰς φωνάς, τὸ ἀρχηγικωτέρους εἶναι τοῦ Θεοῦ τοὺς ἀνθρώπους κατασκευάζει, ἐλέγχεται ματαία τις οὕσα καὶ ἀνυπόστατος, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ κατὰ τὸν Μωϋσέα μνημονευθέντος ἡμῖν ὑποδείγματος. Αὐτῷ γὰρ τῷ Μωϋσῇ τίς ἐθετο τὴν προσγορίαν; Οὐχ ἡ θυγάτηρ τοῦ Φαραὼ ἐκ τοῦ συμβάντος ἐπονόμασται; Μωϋσῆς γὰρ τὸ ὕδωρ λέγεται τῇ τῶν Αἰγυπτίων φωνῇ. Ἐπεὶ οὖν κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ τυράννου, κιστωρὶ τὸ βρέφος ἐνθέντες οἱ γεννησάμενοι τοῖς βέβηροις ἐδωκαν· οὗτω γὰρ τινες τῶν ἱστορικῶν τὰ κατ' αὐτὸν διηγῆσαντο· ἡ δὲ κατὰ θεῖον βούλημα ὑπὸ τῆς δίνης τῶν κυμάτων ἐκκυμανθεῖσα προστηνέθη τῇ δαδῇ, καὶ εὗρημα τῆς βασιλίδος κατ' ἐκείνην τῷ λουτρῷ τὸ σῶμα παιδρυνομένης ἐγένετο, ὡς ἐξ ὕδατος αὐτῇ τοῦ παιδὸς κτηθέντος, μνημόσυνον τῆς συντυχίας λέγεται τῷ παιδί θεοῦ τὸ ὄνομα. Ἡ καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐπὶ τοῦ θεράποντος κεχρησθαι οὐκ ἀπηξίωσεν, οὐδὲ ἀνάξιον ἔκρινε τὴν τῆς βαρβάρου κλήσιν ἐπὶ τοῦ προφήτου κυρίαν ἔσσαι· οὕτως πρὸς τοῦτο Ἰακώβ, τῆς τοῦ συγγόνου πέτρης ἐπιλημμένος, πετρνιστῆς ἐκ τοῦ σχήματος ᾧ συναπεκλήθη, προσηγορεύθη. Εἰς τοῦτο γὰρ φέρειν τοῦ Ἰακώβ τὴν ἐριμνησίαν εἰς Ἑλλάδα φωνὴν μεταληφθεῖσαν οἱ τὰ τοιαῦτα νενοήκότες διδάσκουσιν· καὶ τὸν Φαρὲς ἡ μάϊα πάλιν ἐκ τοῦ περὶ τὸν τόκον συμβάντος ὀνόμασε. Καὶ οὐδεὶς, κατὰ Εὐνόμιον, ὡς ἀρχηγικωτέραν αὐτὴν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐξουσίας ἐξηλοτύπησεν. Ἀλλὰ καὶ τοῖς πατριάρχαις αἱ μητέρες τὰ ὀνόματα τίθενται· Ρουβίμ, Συμεὼν, καὶ Αὐλ, καὶ τοὺς καθ' ἑξῆς πᾶσιν ὁμοίως. Καὶ οὐδεὶς κατὰ τὸν νῦν λογιζάμενον ἐν τοῖς τότε χρόνοις τῆς θείας προνοίας κηδεμὸν ἀνεφάνη, ὥστε κωλύσαι διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων θέσεως, ἀρχηγικώτερα τοῦ Θεοῦ γενέσθαι τὰ γύναια. Τί δ' ἂν τις τὰ καθ' ἑκάστον ἐκ τῆς ἱστορίας λέγοι, ὕδωρ ἀντιλογίας, καὶ τόπον πένθους, καὶ βουνὸν ἀκροβυστιῶν, καὶ φάραγγα βότρυνος, καὶ ἀγρὸν αἱματος, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα τῶν ὀνομάτων, θεθέντα μὲν παρὰ τῶν ἀνθρώπων, μνημονευόμενα δὲ πολλάκις καὶ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ; Δι' ὧν ἔστι μαθεῖν ὡς οὔτε ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν ἔστιν ἡ διὰ ῥημάτων γινόμενη κατὰ τῶν πραγμάτων σημειώσις, οὔτε ἡ τῆς θείας φύσεως δύναμις διὰ τούτων τὴν μαρτυρίαν ἔχει.

D Ἀλλὰ τοὺς μὲν ἄλλους φληνάφους, οὓς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐλήρησεν, ὡς οὐδεμίαν ἔχοντας κατὰ τῶν δογμάτων ἰσχύν, ὑπερβήσομαι, περιττὸν εἶναι κρίνων ἐμφιλοχευεῖν τοῖς ματαίοις. Τίς γὰρ οὕτως ἀφρων, τίς τῶν σπουδαιωτέρων φροντίζων, ὥστε τοῖς ἀνοήτοις τῶν λόγων προσαναλίσκειν τὴν σπουδὴν, καὶ διαμάχεσθαι πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι ἀρχηγικωτέραν μὲν καὶ κυριωτέραν ἀποφαίνομεν τὴν τῶν ἀνθρώπων φροντίδα, τῆς τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας, τὴν δὲ τοῖς ἀμελεστέροις ἐνοχλοῦσαν ἐλιγυρίαν, εἰς τὴν ἐκείνου μεταφέρομεν πρόνοιαν; Ταῦτα ἐπὶ λέξεως ἢ τοῦ διαβάλλοντος ἡμᾶς ἔχει φωνή. Ἐγὼ δὲ ἴσον ἡγοῦμαι περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδάζειν καὶ γραπτῶν ὀνείροις ἀπο-

σκολάζειν. Τὸ γὰρ ἐν τύπῳ φθόγγων τινὼν οἰεσθαι τῇ θεῇ φύσει τὸ τῆς ἀρχῆς καὶ κυριότητος ἀξίωμα διαφυλάσσειν, καὶ τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἐν τούτῳ δεικνύειν, ἀμελεῖν τε πάλιν τὸν Θεὸν καὶ ὀλιγωρεῖν τῆς προσηκούσης αὐτῷ προνοίας, ἡμᾶς τε διαβάλλειν, ὅτι τὴν λογικὴν δύναμιν παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβόντες οἱ ἄνθρωποι, ἐπειτα κατ' ἐξουσίαν τοῖς λόγοις πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων δῆλωσιν κέχρηται, τί ἄλλο ἢ οὐχὶ γραῶδης μῦθος ἢ κραιπαλώντων ἐναιρος τὸ τοιοῦτόν ἐστιν; Ἡ γὰρ ἀληθὴς τοῦ Θεοῦ δύναμις τε καὶ ἐξουσία, καὶ ἀρχὴ καὶ κυριότης κατὰ γε τὸν ἡμέτερον λόγον οὐκ ἐν συλλαβαῖς τὸ εἶναι ἔχει, ἢ οὕτως ἂν εἰς ὁμάτιμον ἔλθοι τῷ Θεῷ πᾶς ὅστις οὐκ εὐρετῆς ῥημάτων γινόμενος, ἀλλ' αἰῶνες ἄπειροι, καὶ κόσμου κάλλη, καὶ φωστήρων αὐγαί, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς καὶ θαλάττης θαύματα, ἀγγέλων τε στρατιαί, καὶ ὑπερκόσμοι δυνάμεις, καὶ εἰ τι ἄλλο κατὰ τὴν ἄνω λῆξιν παρὰ τῆς Γραφῆς εἶναι δι' αἰνιγμάτων ἀκούμενα, ταῦτά ἐστι τὰ μαρτυροῦντα τῷ Θεῷ τὴν ὑπὲρ πάντα δύναμιν. Φωνῆς δὲ ἔχον τοῖς πεφυκόσι φθέγγεσθαι μαρτυρῶν τις, οὐδὲν εἰς τὸν δεδωκότα φῶν ῥῆσιν ἀσεβήσας· οὐδὲ γὰρ μέγα τι τοῦτο οἴομεθα, τὸ σημαντικὰς τῶν πραγμάτων ἐξευρίσκειν φωνάς. Ὡ γὰρ ἡ Γραφή κατὰ τὴν ἱστορικὴν κοσμογένειαν, ἀνθρώπου ὄνομα τῷ καθ' ἡμᾶς ἔθετο πλάσματι, τοῦτον δ' Ἰωβ βροτὸν ὀνομάζει, καὶ τινες τὸν ἔξωθεν φῶτα, καὶ μέροπα ἔτεροι, ἵνα ἑάσω τὰς κατὰ ἔθνος τούτου διαφοράς. Ἀρ' οὖν εἰς Ἰσον ἀγομεν τῷ Θεῷ καὶ τὰς ἐκείνων τιμὰς, ὅτι Ἰσον δυναμύουσας τῇ τοῦ ἀνθρώπου προσσηγορίᾳ κἀκεῖνοι τινὰς ἐξεύρον φωνάς, δι' ὧν ὁμοίως δηλοῦται τὸ ὑποκείμενον; ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν μεταιολογίαν ἐπέδωκεν ἡμῖν, καθὼς προείπον, καὶ τὰς ἐφεξῆς λοιδορίας ἐν οὐδενὸς μέρεϊ θετέον. Ἐν αἷς καταψεύδεσθαι τῶν θείων ἡμᾶς λογίων φησὶ, καὶ κατὰ πᾶσαν ἀδίσταν συκοφαντεῖν, τὰ τε ἄλλα πάντα, καὶ αὐτὸν τὸν Θεόν. Μετέλωμεν δὲ τῷ λόγῳ πρὸς τὰ λοιπόμενα.

deinceps sequuntur convitia pro nihilo sunt reputanda, quibus nos contra divina oracula mentiri autumat, atque omni metu sublato calumniari, aliaque omnia et ipsum Deum. Sed ad reliqua pergamus.

Προτίθῃσι πάλιν τοῦ διδασκάλου ῥῆσιν ἔχουσιν οὕτως· Παρακλησίως δὲ καὶ οὐδὲν ἀλλοιότερον τὴν τῆς ἐπινοίας χρῆσιν παρὰ τοῦ θείου δεδιδαγμένα λόγον. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, τὴν φύσιν τῆς θεότητος τοῖς ἀνθρώποις παραδελῶν, ἰδιώμασι τοῖς θεουμένοις περὶ αὐτὸν ἀποσημαίνει ταύτην· θύραν ἑαυτὸν λέγων καὶ ἄρτον, καὶ ὄδον, καὶ ἀμπελον, καὶ ποιμένα, καὶ φῶς. Τὰ μὲν οὖν ἐφ' ὕβρει ῥηθέντα καθ' ἡμῶν παρ' αὐτοῦ ἐπὶ τούτοις (οὕτω γὰρ αὐτὸν ἡ διαλεκτικὴ μάχεσθαι τοῖς ἀντιλέγουσιν ἐδιδάξατο), παριδεῖν οἶμαι πρέπειν, καὶ μηδὲν πρὸς τὰς μαιρακιδεῖς ἀνοίας ὑποταράσσεσθαι. Ἀλλὰ τὸ δριμύ τοῦτο καὶ ἀφυχτον ῥῆμα κατεξετάσωμεν, ὅπερ εἰς ἀνατροπὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς προτίθεται λόγου. Τίς, φησὶ, τῶν ἁγίων ἐστίν, ὃς κατ' ἐπίνοιαν λέγεσθαι τῷ

tror in talibus studiis, et operam ponere ac animalium somniis occupari. Nam in forma sonorum quorundam putare divinæ naturæ principatus et dominationis majestatem conservare, et magnam Dei potentiam in hoc esse positam demonstrare, rursusque nos Deum negligere ac pro nihilo habere ipsi convenientem providentiam, itemque calumniari, quod ratiocinandi facultatem a Deo homines adepti exinde pro arbitrio sermonibus ad rerum declarationem usi sunt, quid aliud hoc est nisi anilis fabula vel ebriosorum somnium? Vera enim Dei virtus et potestas, et principatus et dominatio secundum nostrum sermonem non in syllabis esse habet, vel ita certe ad parem honorem cum Deo venerit quicumque verborum fuerit inventor; sed infinita sæcula, et mundi pulchritudo, et luminarium splendores, et quæ sunt in mari et terra miracula, angelorumque militiæ, et supermundiales virtutes, et si quid est aliud quod in superna sede a Scriptura per ænigmata audimus, hæc sunt quæ testificantur Deo quæ est supra omnia virtutem. Vocis autem sonum his qui naturaliter loquuntur qui attribuit, nihil in eum qui vocem dedit impie dicet; neque enim magnum aliquid putamus, nempe significativas rerum voces excogitare. Cui enim Scriptura secundum historicam mundi creationem humano huic figmento ἀνθρώπου hominis nomen indidit, hunc Job βροτόν, mortalem nominat, et quidam externi φῶτα, quasi dicas hominem loquentem et alii μέροπα id est, diversilinguem, vel diversam et articulatum vocem habentem, ut omittam secundum singulas gentes hujus nominis differentias. Num igitur adæquamus Deo etiam illorum honores, quia æquivalentes hominis appellationi etiam illi voces invenerunt, quibus similiter declaratur subjectum? Sed hæc vaniloquentia omittenda est nobis, sicut prædixi, et quæ proponit rursus magistri verba quæ ita se habent: (a) Persimiliter autem et non diversiori modo commentationis usum ex verbo divino docti sumus. Dominus noster Jesus Christus naturam deitatis hominibus declarans, proprietatibus quibusdam quæ in ipso peculiariter spectantur, hanc designat: ostium seipsum dicentem, et panem, et viam, et vitem, et pastorem, et lucem. Quæ igitur per contumeliam contra nos ab ipso ob hæc dicta sunt (sic enim ipsum dialectica contradicentibus decertare docuit) despiciere arbitror decere, et nihil ad juveniles amentias subvertari. Sed hoc acre verbum et inevitabile examenemus, quod ad eversionem nostri sermonis protendit. Quis sanctorum, inquit, est, qui per commentationem hæc nomina Domino attribui testetur? Quis autem prohibet, ad ipsum hercle dixerim,

^a Gen. 1, 26. ^b Job xiv, 1.

(a) D. Basilius contra Eunomium, lib. 1.

blasphemum esse judicans in commentatione spectare nomen usum? Si enim quia dictum non est, id argumentum esse asserit, quod sit prohibitum, etiam quia vetitum non est, id signum concessum esse procul dubio assentietur. His nominibus Dominus nominatur, an etiam hæc negabit Eunomius? Sed si neget has de Christo voces esse dictas, sine pugna vicinus. Quænam enim illustrior fiat victoria quam quæ demonstret adversarium Deo rebellare, quia divinas Evangelii voces irritas facit et pervertit? Quod si vere constitetur Christum his nominibus appellari, dicat modum quo pie Unigenito accommodantur hæc nomina. Num naturæ ejus lapidem esse indicem definit? num essentiam ipsius per asciam sive securim intellexit? num per ostium Unigeniti deitatis proprietates significatur, vel per unumquodque aliorum (ne multam turbam sermoni inferamus omnia recensentes nomina) non natura Unigeniti unumquodque horum nominum est, non deitas, non essentia proprietates? Verumtamen his nominibus vocatur, et appellatio aliquid proprium in se continet. Nihil enim otiosum, nihil quod non significet, in divinis vocibus pium est et sanctum existimare. Ergo rationem dicat si aspernatur, nempe secundum commentationem dici, unde hæc nomina Christo congruunt. Nos quidem dicimus quod, cum multiforiter Dominus humanæ vitæ provideat, quæque beneficii species per unumquodque talium nominum congruenter dignoscitur, providentia et operatione quæ in ipso spectatur, in nominis formam transeunte. Nomen autem hujusmodi dicitur mentis excogitatione sive commentatione nominari. Quod si hoc adversariis non placeat, quomodo cuique videatur, sic se habeat. Sed his quæ dicuntur adversatur, qui nominum quæ in Scripturis Deo attribuuntur, rudis est et ignarus. Si enim divinas voces didicisset, utique nosset quod etiam maledictum et peccatum, et juvenca æstro pereita, et catulus leonum, et ursæ dubia, et pardalis, et quæ ejusmodi secundum diversas commentationes a Scriptura Dominus dicitur: per quæ nomina sancti et præstantes viri scopum notionis, in quem directo aspiciant, clare explanant. Etiam si passim usurpata videantur quodammodo hæc nomina, secundum promptam et tritam significationem, quæ quidem singula nisi quis per commentationem in Deo pie dici concesserit, non pura erit dictio ab impia suspicione. Ac prolixum quidem esset omnium representare et denudare sive aperire sensum, quomodo hæc etiam vulgo usurpata sunt secundum communem existimationem ex prompta significatione, quoniam ratio commentationis pietati Dei nomina conciliat. Sed ad ea quæ deinceps sequuntur, progrediamur.

Rursus repetito sermone, ejusmodi nomina in Domino dicuntur, nec eorum quisquam qui in divinitus inspiratis Scripturis versatus fuerit, inficias ibit, hæc dici. Quid igitur, num ipsius naturæ significativas voces definiunt? Ergo, inquit, multi-

A Κυρίῳ ταῦτα μαρτυρεῖ τὰ ὀνόματα; Τίς δὲ ἀπαγορεύει, πρὸς αὐτὸν εἰποιμ' ἂν, βλάσφημον εἶναι χρῆτων τὸ ἐν ἐπινοίᾳ θεωρεῖν τῶν ὀνομάτων τὴν χρῆσιν; Εἰ γὰρ τὸ οὐ μὴ εἰρῆσθαι τοῦ κεκωλύσθαι λέγει τεκμήριον εἶναι, καὶ τὸ μὴ κεκωλύσθαι τοῦ συγχωρηθῆσαι σημεῖον εἶναι πάντως συνθήσεται. Ὀνομάζεται τοῖς ὀνόμασι τούτοις ὁ Κύριος, ἢ καὶ περὶ τούτων ἔξαρνος ὁ Εὐνόμιος γίνεται; Ἄλλ' εἰ μὲν ἀρνεῖται τὸ λέγεσθαι ταῦτα ἐπὶ Χριστοῦ τὰς φωνάς, ἀμαχητὶ κεκρατήκαμεν. Τίς γὰρ ἂν περιφανεστέρα γένηται νίκη τοῦ δεῖξαι φανερώς θεομαχοῦντα τὸν ἀντικείμενον, διὰ τοῦ τὰς θείας τοῦ Εὐαγγελίου φωνὰς παραγράφεσθαι; Εἰ δὲ ἀληθῶς ὁμολογεῖ ταῦτα τὸν Χριστὸν ὀνομάζεσθαι, λεγέτω τὸν τρόπον καθ' ὃν εὐσεβῶς ἐφαρμόζεται τῷ Μονογενεῖ Θεῷ τὰ ὀνόματα. Μὴ τῆς φύσεως αὐτοῦ τὸν λίθον ἐνδεικτικὰ διορίζεται; Μὴ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ διὰ τῆς ἀξίτης ἐνόησεν; Μὴ διὰ τῆς θύρας ἢ τῆς θεότητος τοῦ Μονογενοῦς ἰδιότης σημαίνεται, ἢ δι' ἐκάστου τῶν ἁλίων (ἵνα μὴ πολλὸν ἐπάγωμεν ὄχλον τῷ λόγῳ πάντα καταλέγοντες τὰ ὀνόματα), οὐ φύσις τοῦ Μονογενοῦς ἕκαστον τούτων τῶν ὀνομάτων ἐστίν, οὐ θεότης, οὐκ οὐσίας ἰδιώμα; Ἀλλὰ μὴν ὀνομάζεται ταῦτα. καὶ ἡ κλήσις τὸ κύριον ἔχει. Οὐδὲν γὰρ ἀργὸν καὶ ἀσήμαντον ἐν ταῖς θείαις φωναῖς εὐαγὲς ἐστὶν οἰεσθαι. Οὐκοῦν εἰπάτω τὸν λόγον εἰ ἀθετεῖ τὸ κατ' ἐπίνοιαν λέγεσθαι, πῶθεν ἐφαρμόζεται ταῦτα τῷ Χριστῷ τὰ ὀνόματα. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τοῦτο φάμεν, ὅτι, πολυειδῶς τοῦ Κυρίου τῆς ἀνθρωπίνης προνοούντος ζωῆς, ἕκαστον εὐεργεσίας εἶδος δι' ἐκάστου τῶν τοιούτων ὀνομάτων καταλλήλως γνωρίζεται, τῆς θεωρουμένης αὐτῷ προνοίας καὶ ἐνεργείας εἰς ὄνματος τύπον μεταβαινούσης. Τὸ δὲ τοιούτου ὄνομα παρ' ἡμῶν ἐπίνοια λέγεται ὀνομάζεσθαι. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο φίλον τοῖς ἀντιλέγουσιν, ὅπως ἂν τῷ δοκῇ, ἐχέτω. Ἄλλ' ἀντιλέγει τοῖς λεγομένοις ὁ τῶν γραφικῶν ὀνομάτων ἀνήκοος. Εἰ γὰρ πεπαιδευτο τὰς θείας φωνάς, ἔγνω πάντως ἂν ὅτι καὶ κατὰ καὶ ἁμαρτία, καὶ παροιστῶσα δάμαλις, καὶ σκύμος λεόντων, καὶ ἀρκτος ἀπορουμένη, καὶ πάρδαλις, καὶ τὰ τοιαῦτα κατὰ διαφορὰς ἐπινοίας παρὰ τῆς Γραφῆς ὁ Κύριος λέγεται· τῶν ἁγίων τε καὶ διαφορῶν ἀνδρῶν τὸν σκοπὸν τοῦ νοήματος, πρὸς ὃν ἀπεύρων, εὐθεδῶς τοῖς ὀνόμασι τούτοις διατρανούτων.

D Εἰ δὲ καὶ διαβεβῆσθαι ταῦτα δοκεῖ πως κατὰ τὴν πρόχειρον ἐνδείξιν τὰ ὀνόματα, ὅπερ ἕκαστον εἰ μὴ κατὰ τινὰ τις ἐπίνοιαν εὐαγὲς ἐπιλέγεσθαι τῷ Θεῷ συγχωρήσειεν, οὐ καθαρεύσει τῆς ἀσεβειοτάτης ὑπονοίας ἡ λέξις. Καὶ μακρὸν ἂν εἴη περὶ πάντων παριστῆναι τε καὶ ἀπογυμνοῦν τὴν διάνοιαν, πῶς ταῦτα καὶ διαβεβῆσθαι κατὰ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν ἐκ τῆς προχείρου ἐμφάσεως, καὶ ὅτις ἐπινοίας λόγος οἰκτιροῖ τῇ εὐσεβείᾳ τοῦ Θεοῦ τὰ ὀνόματα. Ἀλλὰ πρὸς τὸ συνεχὲς τῆς ἀκολουθίας προέλθωμεν.

Πάλιν ἐπαναλαβόντες τὸν λόγον, λέγεται τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων ἐπὶ τοῦ Κυρίου, καὶ οὐκ ἂν τις ἀντεῖποι τῶν καθωμοληκῶν ταῖς θεοπνευστοῖς Γραφαῖς ταῦτα μὴ λέγεσθαι. Τί οὖν ἄρα αὐτῆς τῆς φύσεως σημαντικὰς φωνὰς διορίζεται; Οὐκοῦν πολυειδῆ τινα,

φησί, τὴν θείαν φύσιν, καὶ πολυσύνθετον κατὰ τὰς διαφορὰς τῶν ἐν τοῖς ὀνόμασι σημαινόμενων, τὸ ποικίλον ἐνδεικνυμένην. Οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ λέοντος σημασία, οὐδὲ θύρας τε καὶ δαμάλεως, οὐδὲ ἀγίνης καὶ ὕδατος, ἀλλ' ἐκάστου τῶν ὀνομάτων βίον ἐστὶν ὁρισμὸν ἀποδοῦναι, κατ' οὐδὲν ἐπικοινωνοῦντα τοῖς ἄλλοις. Οὐκοῦν φύσιν μὲν οὐ σημαίνουσιν· ἄκυρον δέ τις καὶ ἀσημαντον εἰπεῖν τὴν κλησὶν τῶν ὀνομάτων, οὐκ ἂν τολμήσειεν. Εἰ τοίνυν λέγεται μὲν, οὐ κατὰ φύσιν δέ, πᾶν δὲ τὸ παρὰ τῆς Γραφῆς λεγόμενον κύριον πάντως ἐστὶ καὶ προσφωδῶς ἐπιλέγεται, τίς ἕτερος ὑπολείπεται λόγος τοῦ ἀρμοζόντως τῷ Μονογενεῖ Θεῷ τὰς τοιαύτας τετάρχας φωνάς, πλὴν τοῦ κατ' ἐπίνοιαν τρόπου; ἄῃλον γὰρ ὅτι πρὸς τὸ ποικίλον τῶν ἐνεργειῶν κατὰ διαφόρους σημασίας ὀνοματοποιεῖται τὸ θεῖον, ὅπως ἂν νοήσωμεν οὕτως ὀνομαζόμενον. Τί οὖν λυμάνεται τοῖς εὐσεβεστέροις ἡ τοῦ νοῦ ἡμῶν πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν γινόμενων ἐνεργεία, ἣν ἡμεῖς μὲν ἐπίνοιαν λέγομεν. Εἰ δέ τις ἑτερόν τι καλεῖν ἐθέλοι, οὐ διοισόμεθα. Ἄλλ' οὐ μεθίησι, καθάπερ οἱ δεινοὶ τῶν ἀγωνιστῶν, τὴν ἀφυκτον ταύτην καθ' ἡμῶν λαθὴν, καὶ φησιν οὕτως κατὰ λέξιν, ὅτι Ταῦτα δι' ἐπινοίας ἀνθρωπίνης ἐστὶ τὰ ὀνόματα, καὶ κατ' ἐπίνοιαν λέγεται τινῶν, ἃ οὐδεὶς ἀποστόλων οὔτε τῶν εὐαγγελιστῶν ἐδίδαξε. Καὶ μετὰ τὴν ἄμαχον ταύτην ἐπιχείρησιν, ἐπιφέρει τὴν ἱερὰν ἐκείνην φωνήν, τῇ πεπαυδεμένῃ τὰ τοιαῦτα φωνῇ τὴν θυσιάζουσαν πάλιν καθ' ἡμῶν λοιδορίαν ἐκπιῶν, Τοιγάρτοι φησὶ τὴν ἐξ ἀναλογίας ὁμωνυμίαν προφέρειν εἰς ἀνθρωπίνην ἐπίνοιαν, ψυχῆς ἔργον τὸν μὲν ἐρρωμένον νοῦν κατὰ δίκην παρηρημένης, ἀρβύστην δὲ διανοίαν καὶ πεφωρημένην τινὶ συνθεταί τοὺς τοῦ Κυρίου λόγους ἐπισκοποῦσης. Βαβαὶ τῆς διαλεκτικῆς ἀποδείξεως, ὡς τεχνικῶς ὁ λόγος αὐτῷ πρὸς τὸν σκοπὸν συμπεραίνεται; Τίς ἂν ἐτι συσταῖ τῷ κατ' ἐπίνοιαν λόγῳ; Τοσαύτης ὁσμῆς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ τοῖς ἐπιχειροῦσι τι λέγειν προχομένης; Ἀρ' οὖν ἀφεκτέον καὶ ἡμῖν διὰ τοῦτο τοῖς ἐπιχειροῦσι τι λέγειν τῆς πρὸς αὐτὸν τοῦ λόγου συνεξέταστος, ὡς ἂν μὴ καθ' ἡμῶν τὴν ἀμάρταν ταύτην τῆς λοιδορίας ὑποκινήσειεν, ἥ μικροψύχων ἐστὶ τὸ πρὸς τὰς νηπιώδεις παραφροσύνας ἀντιτραχύνεσθαι. Οὐκοῦν συγχωρητέον τῷ ὑβριστῇ κεχρησθαι πρὸς τὸ δοκοῦν τῷ τρόπῳ. Ἐπαναληπτέον δὲ τὸν ἐκείνου λόγον, ὡς ἂν κάκειθεν γένοιτο σύμμαχία πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

deliria contra exasperari. Ergo contumelioso convitiatori concedendum est, pro libidine uti suo modo. Resumendus est autem illius sermo, ut etiam illinc veritati feratur auxilium.

Ἀναλογίας ἐμνήσθη, καὶ τὴν ἐκ ταύτης ὁμωνυμίαν ἐνόησε. Πόθεν ταῦτα μαθὼν, καὶ παρὰ τίνος τὰ ῥήματα; Μωϋσῆς οὐκ εἶπε, προφητῶν καὶ ἀποστόλων οὐκ ἤκουσεν, εὐαγγελισταὶ τὰς τοιαύτας φωνὰς σεσηγῆκασι, οὐδεμίαν ἐστὶ Γραφῆς ταῦτα διδασκούσης μαθεῖν. Πόθεν οὖν αὐτῷ τὸ οὕτως εἰπεῖν; Ἀρ' οὐχὶ τῆς τοῦ εἰπόντος διανοίας εὐρημα, ὁ τοιοῦτος λόγος ἐστίν, ὁ τὴν ποιὰν τοῦ νοήματος σημασίαν ἀναλογίαν πρόσαγορεύων. Πῶς οὖν οὐ συνήσιν οἷς πολεμεῖ, τοῦτοις συμμαχοῖς πρὸς τὸν πόλεμον χρώμενος; Πολεμεῖ δὲ κατ' ἐπίνοιαν λόγῳ αὐτοῦ, διὰ

A formem quamdam divinam naturam, multiplicemque secundum differentias significatorum quæ sunt in his nominibus quod varium est demonstrantem. Non enim eadem panis et leonis significantia, neque ostii et vitulæ, neque ascie et aquæ, sed eujusque nominis propria definitio reddenda est, quæ nulla in re aliis convenire possit. Ergo naturam quidem non significant, impropriam autem et nihil significantem nominum appellationem dicere non ausus fuerit. Si itaque dicuntur quidem, non autem secundum naturam, quidquid autem a Scriptura dicitur, proprium est omnino et naturæ convenienter dicitur: quænam igitur alia relinquatur ratio cur ejusmodi voces Deo Unigenito congruenter attributæ sint, præter modum qui dicitur secundum commentationem? Perspicuum enim est quod pro varietate operationum secundum differentes significantias Deus nominatur, ut intelligamus eum sic nominatum. Quid igitur piis mentibus nocet nostri intellectus operatio ad cognitionem eorum quæ sunt, quam nos quidem ἐπίνοιαν dicimus, id est commentationem? Quod si quis aliter velit vocare, non refragabimur. Sed non remittit, quemadmodum vehementer certatores ineluctabilem hanc contra nos ansam et prehensionem et dicit sic ad verbum, quod *Hæc per commentationem humana sunt nomina et per commentationem quorundam dicuntur, quæ nullus apostolorum neque evangelistarum docuit.* Et post hanc inexpugnabilem aggressionem, sacram illam insert vocem, erudita ad hæc voce felidum contra nos convitium exspuens. Nam, inquit, homonymiam ex aliqua analogia desumptam in medium proferre ad stabiliendam humanam hanc commentationem, animi opus est, mente quidem valida in judicio spoliati, infirma vero intelligentia et deprehensa quadam consuetudine Domini sermones explorantis. Papæ! quænam hæc dialectica demonstratio? siccine artificiose ei ratio ad scopum concluditur? Quisnam amplius probare voluerit sermonem commentationis, tam gravi odore ex ore ejus in eos qui aliquid dicere aggrediuntur, profluente? Quin etiam nobis propterea aliquid dicere aggredientibus, abstinendum est ab examinando et discutiendo ejus sermone, ne contra nos cloacam convitii commoveat, vel ne pusilli animi esse videatur ad puerilia

Analogiæ meminit, et ex ea homonymiam, sive nominis communionem novit. Unde didicit et a quo verba hæc? Moses non dixit, prophetas et apostolos his vocibus utentes non audivit, evangelistæ tales voces silentio involunt, neque ex ulla Scriptura hæc docente licet percipere. Unde igitur accidit ei sic dicere? An non inventum intelligentiæ ejus qui eum protulit, talis est sermo, qui talem quamdam notionis significantiam analogiam appellat. Quomodo igitur non intelligit quos oppugnat his auxiliatoribus ad bellum uti? Bellum autem gerit ipso

contra sermonem, qui est secundum commentationem, per sermones qui sunt commentationis, non oportere per commentationem aliquid dicere dum astruit. Sed nullus, inquit, sanctorum hoc docuit. Tu vero in quem veterum referre potes ἀγεννησίας vocem, et quod tale nomen de Dei essentia praedicatur, imo vero ipsum ingenitum est essentia? An tibi quidem licet, in quibus aliquid impium concludendum est, placentes voces innovare et excogitare? si autem aliquid ad impietatis eversionem ab alio dicatur, contradicenti hanc potestatem auferre, saevae tyrannidis reus deprehensus fueris, si hanc tibi ipsi potestatem vindices, ut quae in aliis prohibes, haec facere soli tibi licere existimes, et quae ipse pro licentia audes, ab his alios arcere. Quasi per edictum abrogas haec per excogitationem dici de Christo nomina, quia nullus sanctorum oportere sic dici edixerit. Quomodo igitur per ingeniti vocem velut legem promulgas de verborum rectitudine, ut ea sola proferrantur quae a Deo inspiratus sermo Scripturae exposuerit? Ex tuis igitur scriptis ingeniti nomen delendum est, quia nullus sanctorum vocem hanc auctoritate sua probavit: sed propter intellectum qui huic vocabulo subest, dictionem approbas. Nos simili modo propter sensum in ea inclusum, vocem hanc ἐπινοίας, id est commentationis admisimus, vel duo ex usu eximemus, vel neutrum horum, quia, si fiat, per utraque vincemus. Nam si penitus dictio ἀγεννησίας silentio obruatur, omnis adversariorum contra veritatem vox extincta est. Atque Unigenito Deo gloria ab omnibus effulgebit, quia nullum erit nomen ex contraria oppositione, quod Domini majestatem imminuat. Si ambo maneant, et sic nobiscum vincet veritas, ad ἐπινοίαν, id est, commentationem, ex essentia translato ἀγεννησίας nomine. Sed quandiu ex suis scriptis ingeniti vocem non eximit, seipsum abortietur qui nos lacessit Phariseus, ne prius ad nostram festucam perspiciat, quam trabem sibi incumbentem et molestam ex oculis ejiciat. Sed Deus, inquit, et infirmis eorum quae in terra existunt, pretiosissima tribuit nomina, non dignitatum aequalitatem impertitus, et principalissimis villissima, non tamen ex nominibus collata naturali villitate. Haec ad verbum dicta sunt, sicut ab ipsis, sic a nobis descripta sunt. Si aliquam in profundo abstrusam habet intelligentiam quae nos fugiat, dicant qui comprehenderunt ea quae longius absunt a nostro conspectu, qui initiati sunt et edocti intimam istam, et ineffabilem initiationem. Quod si nihil amplius his quae in promptu intelliguntur interpretantur, haud scio utros alteris miserabiliores reputaverim, an eos qui talia dicunt, an eos qui aures talibus praebent. Infirmissimis, ait, terrestrium pretiosissima tribuit nomina, non simul dignitatum aequalitatem largitus.

A τῶν τῆς ἐπινοίας λόγων. τὸ μὴ δεῖν κατ' ἐπινοίαν τι λέγειν κατασκευάζων. Ἄλλ' οὐδεὶς, φησὶ, τοῦτο τῶν ἁγίων ἐδίδαξεν. Σὺ δὲ εἰς τίνα τῶν ἀρχαίων ἀναφέρειν ἔχεις τὴν τῆς ἀγεννησίας φωνήν, καὶ ὅτι αὐτῆς κατηγορεῖται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τῆς οὐσίας, μᾶλλον δὲ αὐτὸ ἐστὶν ἀγεννητον ἢ οὐσία; Ἡ σοὶ μὲν ἔστιν ἐν οἷς ἂν μέλλῃ τι τῶν ἀσεβῶν συμπεραίνεσθαι, καينوτομεῖν τε καὶ παρευρίσκειν τὰς ἀρεσκοῦσας φωνάς; εἰ δέ τι πρὸς τὴν τῆς ἀσεβείας καθαίρεσιν παρ' ἐτέρου λέγοιτο, παραιρεῖσθαι τῆς ἐξουσίας τὸν ἀντιλέγοντα, μεγάλης τ' ἂν εἴης τυραννίδος ἐπειλημμένος, εἰ ταύτην σεαυτῷ τὴν ἐξουσίαν κρατύνεις, ὥς ἅπῃ ἐπὶ τῶν ἄλλων κυλύεις, σοὶ ταῦτα ποιεῖν ἐξέιναι μόνῃ, καὶ ἅπῃ αὐτὸς κατ' ἐξουσίαν τολμᾷ, τοῦτων ἀπείργειν τοὺς ἄλλους. Διὰ προστάγματος ἀθετεῖς τὸ κατ' ἐπινοίαν λέγεσθαι ταῦτα τῷ Χριστῷ τὰ ὀνόματα, ὅτι μηδεὶς τῶν ἁγίων τὸ δεῖν οὕτω λέγεσθαι διετάξω. Πῶς οὖν τῇ τοῦ ἀγεννήτου φωνῇ νομοθετεῖς τὸν ῥημάτων ὀρθότητος, τὸ μόνον ἐκείνα φθέγγεσθαι ἅπῃ ἂν ὁ θεόπνευστος λόγος τῆς Γραφῆς ὑψηγῇσται; Ἐξαιλεπτέον ἂν εἴη τῶν συγγραμμάτων σου, τὸ ἀγεννητον ὄνομα, μηδενὸς τῶν ἁγίων τὴν φωνήν ταύτην θεσμοθετήσαντος· ἀλλὰ διὰ τὸν ἐγκείμενον τῷ προσρῆματι τοῦτω νοῦν παραδέχῃ τὴν λέξιν. Καὶ ἡμεῖς ὡσαύτως διὰ τὴν ἐγκειμένην ἔννοιαν, τὴν φωνὴν τῆς ἐπινοίας παρεδεξάμεθα. Οὐκ οὖν ἡ τὰ δύο τῆς χρήσεως ἐξαίρησομεν, ἢ οὐδ' ἕτερον· ὅτι δ' ἂν γένηται τούτων, δι' ἑκατέρων νικῶμεν. Σιωπηθείσης μὲν γὰρ καθόλου τῆς ἀγεννησίας, πᾶσα συγκατεσθόσθαι τῶν ἐναντιῶν ἢ κατὰ τῆς ἀληθείας φωνῇ, καὶ πρέπουσα τῷ Μονογενεῖ Θεῷ δόξα παρὰ πάντων ἐκλάμψει, μηδενὸς ὄντος ὀνόματος τοῦ ἐξ ἀντιδιαίρέσεως τὸ μεγαλεῖον τοῦ Κυρίου κατασμικρύνοντος. Εἰ δὲ μέντοι ἀμφοτέρω, καὶ οὕτως ἐπικρατήσῃ μεθ' ἡμῶν ἡ ἀλήθεια, εἰς τὴν ἐπινοίαν ἐκ τῆς οὐσίας μετατεθέντος τοῦ τῆς ἀγεννησίας ὀνόματος. Ἄλλ' ἔως οὐκ ἐξαίρει τῶν ἰδίων λόγων τὴν τοῦ ἀγεννήτου φωνήν, νουθετησάτω ἑαυτὸν καὶ ἡμεῖς Φαρισαῖος, μὴ πρότερον πρὸς τὸ ἡμέτερον διαδίδεσθαι κάρφος, πρὸς τὴν ἐγκειμένην αὐτῷ δοκῶν ἀποβαλεῖν τῶν ὀμμάτων. Ἄλλ' ὁ Θεὸς, φησὶ, καὶ τοῖς ἀσθενεστάτοις τῶν περὶ γῆν τιμωμάτων μεταδίδωκεν ὀνόματα, μὴ συμμεταδοῦς τῆς τῶν ἀξιωματῶν ἰσομοιρίας, καὶ τοῖς κυριωτάτοις, τῶν εὐτελεστάτων, μὴ συμπερομένης ὑπὸ τῶν ὀνομάτων τῆς φυσικῆς εὐτελείας. Ταῦτα κατ' αὐτὴν εἴρηται τὴν λέξιν, οὕτω παρ' αὐτῶν ὡς παρ' ἡμῶν ἀναγράφονται. Εἰ μὲν τίνα κατὰ τὸ βάθος ἐγκεχυμένην ἔχει διανοίαν τὴν ἡμᾶς διαφεύγουσαν, λεγέτωσαν οἱ κατεληφότες τὰ πόρρω τῆς ἡμετέρας ἐπόψεως, οἱ μεμνημένοι παρ' αὐτοῦ τὴν ἐσωτερικὴν τε καὶ ἀπόρρητον μύσιν. Εἰ δὲ πλέον οὐδὲν τῶν ἐκ τοῦ προχείρου νοουμένων διερμηνεύουσιν, οὐκ οἶδα ποτέρους ἂν τις ἐλεεινοτέρους τῶν ἐτέρων λογιῶται, τοὺς τὰ τοιαῦτα λέγοντας, ἢ τοὺς τὰς ἀνοχάς τοῖς τοιούτοις ὑπέχοντας. Τοῖς ἀσθενεστάτοις, φησὶ, τῶν περὶ γῆν, τῶν τιμωμάτων μεταδίδωκεν ὀνομάτων, μὴ μεταδοῦς τῆς τῶν ἀξιωματῶν ἰσομοιρίας.

Ὅσοι οὖν σκοπήσωμεν τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν· Ἐν τῇ ἀσθενέστατῃ, φησὶ, ψυχῇ ἀξιοῦνται τῆς τῶν ἐμῶν προσηγορίας, οὐκ ὅτι τὴν φύσιν ἀπερκατορομάζεται. Καὶ τοῦτο ἔργον εἶναι λέγει Θεοῦ, τὸ διαλεῖσθαι τῇ τιμιωτέρᾳ κλήσει τὴν χειρόνα φύσιν, καὶ τὸ ἐμπαλιν τὰς ἀτιμωτέρας φωνὰς τοῖς κατὰ φύσιν προέχουσι τὸν Θεὸν ἐφαρμόζειν λέγει, μὴ συμμετατιθεμένης τῇ κλήσει τῆς φύσεως. Ὡς δ' ἂν μάλιστα καταφανὲς ἦμιν τὸ λεγόμενον γένοιτο, ἐπ' αὐτῶν δειχθήσεται τῶν πραγμάτων ἡ ἀτοπία. Ἐάν τις τὸν διὰ πάσης ἀρετῆς εὐδόκιμον, ἀκλόαστον λέγοι· ἢ ἀναστρέφας, τὸν ἴση κακίᾳ διαβεβλημένον, ἀγαθὸν εἴποι καὶ κόσμιον· ἄρα σωφρονεῖν ὁ τοιοῦτος, ἢ τίνα τῆς ἀληθείας ἔχειν φροντίδα παρὰ τοῖς νοῦν ἔχουσι νομισθῆσεται, ἐνηλλαγμένης πρὸς τὸν ἀντίον τὰς προσηγορίας ποιοῦμενος, μὴ συμμαρτυροῦσης τῇ σημασίᾳ τῶν ὀνομάτων τῆς φύσεως; Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι. Ταῦτα τοῖνυν περὶ τοῦ Θεοῦ γίνεσθαι φησιν οὗτος, ὃ οὐτε ταῖς κοιναῖς τῶν ἐννοιῶν, οὐτε ταῖς γραφικαῖς μαρτυραῖς συμβαίνει. Ἐν μὲν γὰρ τῇ κατὰ τὸν βίον ἡμῶν συνήθειᾳ, μόνον τῶν ἐκ μέθης ἢ φρενιτιδος παραπαίωντων ἐστὶ, τὸ διαπλανᾶσθαι πρὸς τὰ ὀνόματα, καὶ μὴ κατὰ τὸ σημαίνονμενον τοῖς ἐπὶ τῶν πραγμάτων χρησθῆναι φωναῖς, ἀλλὰ κύνα μὲν λέγειν, ἀν οὕτως ἔχη, τὸν ἀνθρώπον· κυνὶ δὲ πάλιν ἐφαρμόζειν ἀνθρώπου προσηγορίαν. Ἡ δὲ θεία Γραφή τοιοῦτον ἀπέχει τοῦ τῇ συγχύσει ταύτη συντίθεσθαι, ὥστε καὶ φανερώς ἐστὶ τῆς προφητείας ἐπὶ τοῖς σχετλιαζούσης ἀκούειν. Ὁὐαὶ ὁ λέγων, φησὶ, τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς, ὁ τιθεὶς τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. Πρὸς τί τοῖνυν βλέπων τὴν ἀτοπίαν ταύτην προσμαρτυρεῖν οἴεται δεῖν τῷ ἰδίῳ Θεῷ; Εἰπάτωσαν οἱ μυσταγωγῆθέντες παρ' αὐτῷ τὰ ἀπόρρητα, τί τῶν περὶ τὴν ἀσθενέστατον κρίνουσιν, ὃ ταῖς τιμιωτάταις τῶν ἐπωνυμιῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ σημνύνεται. Ἀσθενέστατα τῶν ὄντων τὰ τοιαῦτα τῶν ζώων ἐστὶν, οἷς ἡ γένεσις ἀπὸ σήμεως ὑγρῶν τὴν οὐστασιν ἔχει. Τιμιώτατα δὲ τῶν ὄντων ἀρετῇ τε καὶ ἀγιότης, καὶ εἰ τι φίλον τῷ Θεῷ. Ἀρ' οὖν μυῖαι, καὶ κύνες, καὶ βάτραχοι, καὶ οἷς ἐκ κόπρου ἡ γένεσις, ταῦτα τῇ τοῦ ἁγίου, καὶ τῇ τῆς ἀρετῆς ἐπωνυμίᾳ τετιμῆται, ὥστε σημνύνεσθαι μὲν τοῖς τιμίαις τῶν ὀνομάτων, μὴ συμμετέχειν δὲ τῆς τῶν ἀξιομάτων ἰσομοιρίας, καθὼς φησιν ὁ Εὐνόμιος. Ἀλλ' οὕτω τὸ τοιοῦτον ἡκούσαμεν, ὅτι τὰ ἀσθενῆ ταῦτα ταῖς μεγαλοφυστέραις τῶν προσηγορίων κατωνόμασται, ἢ ὅτι τὸ μέγα τῇ φύσει καὶ τίμιον, τῇ ἐνὸς τούτων καθυδρίσθαι προσηγορίᾳ. Δίκαιος ἦν ὁ Νῶε, φησὶν ἡ Γραφή, πιστὸς Ἀβραάμ, καὶ παῖς Μωϋσῆς, καὶ σοφὸς Δανιὴλ, καὶ σώφρων ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἀμεμπτος Ἰωβ, καὶ μακροθυμὴν κατωρθώκως ὁ Δαβὶδ. Εἰπάτωσαν τοῖνυν, εἰ πη τούτων ἕκαστος ἐκ τῶν ἐναντίων τὰς ἐπωνυμίας ἔσχευ, ἢ καὶ ἐπὶ τῶν πρὸς τὸ χεῖρον μαρτυρουμένων, οἷον Νάβαλ ὁ Καρμήλιος, καὶ Φαραὼ ὁ Αἰγύπτιος, καὶ Ἀβιμέλεχ ὁ ἀλλόφυλος, καὶ πάντες οἱ ἐπὶ κακίᾳ μνημονεύμενοι, εἰ ταῖς δεξιωτέραις τῶν ἐπωνυμιῶν

A Ergo dictorum sensum consideremus. *Infirmisima*, inquit, *digna censeantur exili honorabilium appellatione*, cum non sint natura sicut nominantur. Ac Dei opus hoc esse ait, appellatione honorabiliori naturam deterioiorem ementiri, ac rursus voces minus honorabiles, natura praestantioribus Deum attribui dicit, natura per appellationem minime immutata. Ut autem quod dicitur, maxime perspicuum nobis fiat, in ipsis rebus demonstrabitur absurditas. Si quis omni virtutis laude cumulatum, intemperantem dicat; vel e contrario aequali vitio damnatum, bonum et modestum dixerit, utrum sanae mentis homo talis esse, vel aliquam veritatis curam habere apud mentis compotes censebitur, in contrarium appellationem commutans, significantia nominum non conveniente naturae? Ego equidem non arbitror. Haec igitur de Deo fieri hic dicit, quae neque communibus notitiis, neque Scripturae testimoniis congruunt. Nam in consuetudine nostrae vitae solorum est ebrietate vel phrenitide desipientium, in nominibus errare; et non secundum significatum in rebus uti vocibus; sed canem quidem dicere hominem; cani vero contra hominis appellationem accommodare. Tantum autem abest ut divina Scriptura huic confusioni assentiatur, ut etiam manifeste audire liceat prophetam ob haec dolentem. *Vae*, inquit, *qui dicit lucem tenebras, et tenebras lucem, et qui ponit amarum dulce, et dulce amarum* etc. Quid igitur spectans hanc tantam absurditatem putat oportere Deo attribui? Dicant qui ejus arcanis initiati sunt, quidnam in terra infirmisimum judicant quod honorabilissimis appellationibus a Deo nobilitatur. Infirmissima eorum quae sunt ea sunt animalia, quibus generatio a putredine humidorum consistit: honorabilissima vero eorum quae sunt, virtus et sanctitas, et si quid Deo charum. An igitur, musca, culices, ranæ et quibus e stercore ortus, haec ne sancti et virtutis appellatione honorata sunt, ita ut honorabilibus nominibus illustrentur, minime vero aequalitatem dignitatum participant, quemadmodum ait Eunomius? Sed nondum tale quid audivimus, quod ea quae sunt infirma magnificentioribus nominibus appellata sint, vel quod magnum et honorabile natura, horum unius appellatione contumeliosa fuerit affectum. Justus erat Noe, inquit Scriptura, fidelis Abraham, et mansuetus Moses, et sapiens Daniel, et temperans Joseph, et inculpatus Job, et qui partes omnes æquanimitatis sive mansuetudinis implevit, David. Dicant igitur, si alicubi horum quique ex contrariis nomina sortiti sint, an etiam hi quorum vitium Scriptura testatur, velut Nabal Carmelius, et Pharaos Aegyptius, et Abimelech alienigena, atque omnes qui ob vitia commemorati sunt, an, inquam, favorabilioribus et faventioribus nominibus a divina voce honestati sunt? Non haec ita sunt, sed ut se habet natura et veritas, sic res

a Deo judicantur et dicuntur, non ut contrario modo se habent nominatæ, sed ut quæ significantur manifesta fiant, propriis sibi et congruentibus appellationibus enuntiantur.

Iste vero qui mente firma præditus est, qui usitatæ consuetudinis accusator est, qui in iudicio ratiocinatione spoliatus convitiatur, hæc de divina natura cognoscere supponit, has de Deo opiniones exponit, quasi res ipsas falsinominibus vocibus derideat, et infirmis honorabilissimas appellationes largiatur, et honorabilia probro afficiat rerum vilium nomina ipsis communicans. Fieri quidem potest ut homo, etiamsi fuerit ex eorum numero qui in veritatem intuentur, extra veritatem plerumque abductus præ pudore absorbeat. At iste Deo decorum honorem existimat videri res appellationibus falsis ementiri. Non hæc divinæ naturæ oracula tribuunt. *Longanimis et multum misericors et verus Deus*, ait David ⁹⁷: quomodo igitur verus, qui res ementitur, quique nominum significationibus immutat veritatem? Rectus Dominus Deus ab eodem rursus appellatur ⁹⁸. Utrum igitur rectitudinis est honorabilissimis nominibus honestare ignobilia, exilemque nominationem tribuere et apparentem in verbo dignitatem invidere ei qui appellationem accepit? Hoc theologorum istorum de novo Deo testimonium; hic pervulgatæ dialecticæ solertiae terminus, demonstrare Deum ipsorum fraudibus delectari, nec invidiæ vitio purum esse. Fraudis enim, non ut se habet natura et dignitas res infirmas nominare, sed ex præcellentibus desumptas appellationes ipsis frustra largiri, non cum appellatione rerum quæ nominantur virtute collata: invidiæ autem, ut qui possit honorabilius nomen rebus, secundum id quod præstantius est nominatis, gratificari, ipsum gratiam dare pigeat, ac si proprium damnum judicaret infirmiorum felicitatem. Sed ego prudentibus consuluerim, tametsi horum gnosticorum Deus talis esse rationem violentia cogitur, non sic verum Deum Unigenitum Deum putare, sed ipsum ad subjectorum veritatem cernere, et cuique pro merito tribuere, atque ex rebus cognominare. *Venite*, inquit, *benedicti* ⁹⁹: et, *Ite, maledicti* ¹⁰⁰: neque eum qui maledictione dignus est, benedictionis nomine honorans, neque contra eum qui benedictionem sibi thesaurizavit, cum sceleratis abiciens.

εὐλογίας τιμήσας ὀνόματι, οὕτε τὸ ἐμπάλιν τὸν τῆς ἀποπεμφθέντος.

Sed quid dicta scriptori volunt? Et ad quem scopum spectat ejus ratio? Ne vero quisquam hoc suspicetur, quod verborum inopia laborans, ut quam maxime videatur in latitudinem extendere orationem, in quibusdam sensu carentibus debiterans garrulitatem extendit. Sed etiam aliouid

A παρὰ τῆς θείας φωνῆς ἐτιμήθησαν; Οὐκ ἐστὶ ταῦτα, ἀλλ' ὡς ἔχει φύσις τε καὶ ἀλήθεια, οὕτω τὰ ὄντα παρὰ τοῦ Θεοῦ κρίνεται τε καὶ λέγεται, οὐκ ἐναντίως τοῖς οὖσιν ὀνομαζόμενα, ἀλλ' ὡς ἂν μάλιστα καταφανῆ γένοιτο τὰ σημαζόμενα ταῖς οἰκείαις προσηγορίαις ἐξαγγελλόμενα.

Taῦτα ὁ εὐσθενὴς τὴν διάνοιαν, ὁ τῆς πεφωρημένης συνηθείας κατήγορος, ὁ τοὺς παρηρημένους ἐν δίκῃ τὸν λογισμὸν διατύρων, ταῦτα γινώσκειν περὶ τῆς θείας ὑποτίθεται φύσεως, ταύτας περὶ Θεοῦ τὰς δόξας ἐκτίθεται, ὡς κατειρωνευομένου τῶν πραγμάτων ταῖς ψευδωνύμοις φωναῖς, καὶ τοῖς ἀσθενεστάτοις τὰς τιμωτάτας χαριζομένου προσηγορίας, καὶ τὰ τίμια καθυβρίζοντας τῇ πρὸς τὰ φαῦλα τῶν ὄντων ὁμωνυμίᾳ. Καὶ ἄνθρωπος μὲν τις τῶν πρὸς ἀρετὴν βλεπόντων ἔξω τῆς ἀληθείας καὶ ἀκουσίως πολλάκις παρενεχθεὶς, ὑπ' αἰδοῦς καταδύεται. Θεῷ δὲ πρέπουσαν ἡγεῖται τιμὴν τὸ φανῆναι διαψευδόμενον ταῖς ἐπωνυμίαις τὰ πράγματα. Οὐ ταῦτα μαρτυροῦσιν αἱ προφητεῖαι τῇ θεῇ φύσει. *Μακρόδουμος καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινὸς Θεός*, φησὶν ὁ Δαβὶδ. Πῶς οὖν ἀληθινὸς ὁ τῶν πραγμάτων καταψευδόμενος, καὶ ἐπαλλάσων ἐν ταῖς τῶν ὀνομάτων ἐμφάσει τὴν ἀλήθειαν; Εὐθύς Κύριος ὁ Θεός παρὰ τοῦ αὐτοῦ πάλιν προσαγορεύεται· ἄρ' οὖν εὐθύτης ἐστὶ τὸ σεμνύνειν τοῖς τιμωτάτοις τῶν ὀνομάτων τὰ ἄτιμα, καὶ τὴν ἐπωνυμίαν διδόντα ψιλὴν τῆς ἐμφαινομένης ἀξίας τῷ ῥήματι βασκαίνειν τῷ μετεilahφότῃ τῆς κλήσεως; Αὕτη τῶν θεολόγων τούτων ἡ περὶ τοῦ νέου Θεοῦ μαρτυρία· τοῦτο τῆς πολυθρῦλλήτου διαλεκτικῆς ἀγχινοίας τὸ πέρας, τὸ δεῖξαι τὸν Θεὸν αὐτῶν καὶ ταῖς ἀπάταις περιτερόμενον, καὶ τοῦ κατὰ τὸν φθόνον πάθους οὐ καθαρεύοντα. Ἀπάτης μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ μὴ ὡς ἔχει φύσεως τε καὶ ἀξίας τὰ ἀσθενῆ τῶν πραγμάτων κατονομάζειν, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑπερεχόντων τὰς ἐπωνυμίας αὐτοῖς μάτην χαρίζεσθαι, μὴ συμμετατιθέντα τῇ κλήσει τῶν κατονομαζομένων τὴν οὐσίαν· φθόνου δὲ τὸ δυνάμενον τὴν τιμωτέραν λέξιν τοῖς πρὸς τὸ κρεῖττον ὀνομασθεῖσι χαρίζεσθαι, ὀκνεῖν τὴν χάριν, οἷον ἐλ ζῆλον ἰδίαν κρίνοντα τὴν τῶν ἀσθενῶν εὐπραγίαν. Ἄλλ' ἐγὼ συμβουλευσάμην ἂν τοῖς γε νοῦν ἔχουσι, καὶ ὁ τῶν γνωριστικῶν τούτων Θεὸς τοιοῦτος εἶναι ὑπὸ τῆς τῶν λογισμῶν βίας κατὰναγκάζηται, μὴ οὕτω καὶ τὸν ἀληθινὸν Θεόν, τὸν Μονογενῆ Θεὸν οἶεσθαι, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν ὑποκειμένων ὁρᾶν, καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ προσμαρτυρεῖν, καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων κατονομάζειν. Δεῦτε, φησὶν, οἱ εὐλογημένοι, καὶ, *Πορεύεσθε, οἱ κατηραμένοι*, οὕτε τὸν κατὰρας ἄξιον τῷ τῆς εὐλογίας ἐκτυπῶ θησαυρίσαντα μετὰ τῶν ἐξαγίστων

B

C

D

Ἄλλὰ τί βούλεται τῷ λογογράφῳ τὰ εἰρημένα; Καὶ πρὸς τίνα βλέπει σκοπὸν ὁ λόγος αὐτοῦ; Μὴ γὰρ διὰ τοῦτό τις ὑπονοήσει, ὅτι δι' ἀπορίαν ῥημάτων ὡς ἂν μάλιστα δόξειεν εἰς πλάτος ἐκτείνειν τὸν λόγον, ἀδιανοήτοις τισὶν ἐμβάτταρίζων, τὴν φλυαρίαν ἐξέτεινεν. Ἄλλ' ἔχει τι καὶ τὸ ἀνόητον τῶν εἰρημένων ὡς πρὸς

⁹⁷ Psal. lxxv, 5, 15; cxliv, 8. ⁹⁸ Psal. xci, 16.

⁹⁹ Matth. xxv, 35. ¹⁰⁰ ibid. 41.

τὴν ἀρεσιν ὑποπτον. Τὸ γὰρ εἶπεν τὰ τιμιώτατα τῶν ὀνομάτων καὶ τοῖς ἀσθενεστάτοις ἐπιλέγεσθαι, καὶ μὴ ἰσομοιροῦντα τύχῃ κατὰ τὴν φύσιν τοῦ ἀξιώματος, κατασκευὴ τίς ἐστιν αὐτῇ κατὰ τὸ λεληθὸς τῇ βλασφημίᾳ τὴν ἀκολουθίαν ὑπευτρεπίχουσα, ὥς ἂν τοῦτο παρ' αὐτοῦ μάθοιεν οἱ τὰ ἐκείνου μανθάνοντες, ὅτι καὶ θεὸς ὁ Μονογενὴς ὀνομάζεται, καὶ σοφία, καὶ δύναμις, καὶ φῶς, καὶ ἀλήθεια, καὶ κριτής, καὶ βασιλεὺς, καὶ ἐπὶ πάντων θεός, καὶ μέγας θεός καὶ ἀρχὼν εἰρήνης, καὶ Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, μέχρι ὀνόματος αὐτοῦ μόνον ἐστὶν ἡ τιμή. Οὐ γὰρ συμμετέχει καὶ τῆς ἀξίας ἣν ἐμφαίνει τῶν ὀνομάτων ἡ δύναμις. Καὶ ὅπερ ἐποίει τοῖς Βαβυλωνίοις ὁ σφόδρος Δανιὴλ, δορθούμενος αὐτῶν τὴν περὶ τὰ εἰδωλα πλάνην, ὥς ἂν μὴ τὸν χαλκόν, ἢ τὸν δράκοντα σέβοιεν, τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, τὸ παρὰ τῶν ματαίων αὐτοῖς ἐπιπερημυμένον αἰδοῦμενοι, καὶ σαφῶς δὲ ὡς ἐποίησεν ἔδειξεν, ὅτι οὐ συμβαίνει τὸ ὑψηλὸν τῆς θεότητος ὄνομα πρὸς τε τὸ ἐρπετὸν θηρίου, καὶ πρὸς τὸ σχῆμα τῷ χαλκῷ ἐτετύπωτο. Ταῦτα πρὸς τὸ ἐναντίον καὶ ὁ ἐχθρὸς τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς θεοῦ κατασκευάζειν διὰ τῶν δογμάτων φιλονεικεῖ, τοῦτο βῶν διὰ ταύτης τῆς προκειμένης αὐτῷ ῥήσεως, ὅτι Μὴ πρὸς τὰ ὀνόματα τοῦ Κυρίου βλέπεις ὡς μεταβλήσκειν, ὥς ἐκ τούτων τὸ ἀφραστον αὐτοῦ καὶ ὑψηλὸν τῆς οὐσίας λογιζέσθαι. Πολλὰ γὰρ καὶ ἄλλα τῶν ἀσθενεστάτων ταῖς ὑπερεχούσαις ἐπινυμῖαις τετίμηται, ὧν ἡ μὲν κλήσις τὸ ὑψηλὸν ἔχει, ἡ δὲ φύσις πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς προσηγούρας οὐκ ἐξαλλάσσεται. Διὰ τοῦτο λέγει μέχρις ὀνομάτων φιλῶν γίνεσθαι παρὰ τοῦ θεοῦ τοῖς ὑποδεδικασίαι τὴν τῆς τιμῆς μετουσίαν, μὴ συνακολουθούσης τῇ κλήσει τῆς κατὰ τὴν ἀξίαν ἰσότητος. Ὄστε πάντα περὶ τοῦ Υἱοῦ μαθόντας, ὅσα τῆς ὑψηλῆς ἐστὶ σημασίας, μέχρις ὀνόματος οἰεσθαι τὴν ἐν ταῖς φωναῖς τιμὴν προσμαρτυρεῖσθαι αὐτῷ· τῆς δὲ κατὰ τὴν ἀξίαν ἰσομοιρίας ἀμέτοχον κατὰ τὴν ἐν τοῖς εἰρημένοισ τεχνολογίαν.

Ἄλλα γὰρ ἐνσκολάζων τοῖς ἀνοήτοις, ἰουκά τι κατὰ τὸ λεληθὸς τοῖς ἐν ἐναντίοις χαρίζεσθαι. Πρὸς γὰρ τὰ μάταια τῶν εἰρημένων ἀντιτιθεῖς τὴν ἀλήθειαν, ἀποκναίνει μοι δοκῶ τοὺς καθομιλοῦντας τῷ λόγῳ πρὸς τῆς τῶν καρπερωτέρων μάχης. Οὐκοῦν ταῦτα ὅπως ἂν ἔχῃ, τοῖς ἐπιστατικωτέροις τῶν ἀχροτῶν ἐατέον, ἡμῖν δὲ πρὸς τὰ προκειμένα ματενεκτέον τὸν λόγον· σιγᾶσθω δὲ καὶ τὸ προσεχὺς τοῖς ἐζητασμένοις προκειμένον, ὅτι ταῦτα μέντοι τοῦτον διατέτακται τὸν τρόπον, οὗ τῆς ἐπινοίας τῶν ἀνθρώπων λαχούσης τὴν ἐξουσίαν τῶν ὀνομάτων. Τίς γὰρ τοῦτο φησι, τὸ μὴ κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν θεωρούμενον, ἐν ἐξουσίᾳ πράγματος εἶναι τινος; Μόνον γὰρ τῶν οἰκειᾶ τιμὴ προαιρέσει διοικουμένων, τὸ κατ' ἐξουσίαν τι πράττειν ἐστίν. Ἡ δὲ ἐπινοία τῆς ἡμετέρας διανοίας ἐστὶν ἐνέργεια, καὶ τῆς τῶν φεγγομένων ἡρηται προαιρέσεως, οὐ καθ' ἑαυτὴν ὑφ' ἐστῶσα, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν λεγομένων ὁρμῇ τὴν ὑπόστασιν ἔχουσα. Ἄλλ' αὐτεῦ, φησὶ, ταῦτα πάντα δημιουργήσαν-

A habet quod etiam dictorum amentiam redolet et ad hæresim suspectum est. Nam asserre nomina honorabilissima dici de infirmis, quamvis æqualem secundum dignitatem naturam non habeant, quedam est astructio latenter blasphemie consecutionem præparans, ut hoc ab ipso discant qui illius dogmata percipiunt, quoniam etsi Deus Unigenitus nominatur, et sapientia, et virtus, et lux, et veritas, et iudex, et rex, et in omnibus Deus, et magnus Deus, et princeps pacis, et Pater futuri sæculi, et omnia quæ sunt istiusmodi, nomine ipsi solum est honor. Non enim est particeps dignitatis quam ostendit nominum vis. Et quod Babylonis faciebat sapiens Daniel, ipsorum circa idola errorem emendans, ne æs vel draconem colerent, nomen Dei, quod a vanis istis hominibus de ipsis celebrabatur, reverentes, et aperte per ea quæ fecit ostendit, quod excelsum divinitatis nomen et in reptilem feram non cadit, et in figuram quæ æs efformatum erat. Hæc in contrarium etiam Dei inimicus in Unigenito Deo præstruere per dogmata magnopere contendit, hoc clamitans per hanc ipsi propositam dictionem: Ne respiciatis ad nomina Domini quorum est particeps, ita ut ex his ineffabilem ejus et excelsam essentiam cogitatione percipere liceat. Multa enim etiam alia quæ sunt infirmissima supereminentibus appellationibus honorata sunt, quorum appellatio quidem sublimitatem in se continet, natura autem in dignitatem appellationis non immutatur. Propterea dicit nominibus exilibus tenuis a Deo inferioribus creaturis honoris participationem fieri, quamvis æqualitas dignitatis appellationem non sequatur. Quare licet de Filio didicerimus omnia quæcunque excelsæ sunt significationis, tamen nomine tenuis oportet putare honorem vocibus comprehensum ipsi assignari, æqualitatis vero secundum dignitatem expertem esse secundum artificium quod in dictis illorum apparet.

Sed enim in futilibus et sententia carentibus immorans, videor aliquid clam adversarii gratificari. Nam vanis et inanibus dictis veritatem opponens, tedium mihi videor asserre iis qui præsentibus adsunt huic disputationi, antequam ad fortiorum pugnam deveniamus. Hæc igitur quomodocunque se habeant, doctioribus auditoribus relinquenda sunt, nobis autem ad proposita transferenda est oratio. Quocirca silentio prætereamus, quod proxime est conjunctum cum his quæ jam sunt examinata proponitur, quod hæc quidem ad hunc modum ordinata sunt, ut non dicamus commentationem hominum sortitam esse nominum potestatem. Quis enim hoc dicit, ut id quod non in propria substantia consideratur, rei alicujus habeat potestatem? Eorum enim est solum qui propria quadam electione et voluntate reguntur, pro arbitrio aliquid agere. Ἐπινοία autem, id est, commentatio, mentis est operatio, atque ex electione sive consilio loquar.

tium pendet, non per se subsistens, sed in eorum A
quæ dicuntur impulsione subsistentiam habens. Sed, inquit, hæc ipsa omnia Dei sunt universorum conditoris, atque ipsius relationis et operationis et proportionis, et qui legibus congruentes cuique eorum quæ nominantur appellationes accommodat. Hæc autem vel omnino sensum non habent, vel his quæ prius ab ipso exposita sunt adversantur. Si enim rebus convenienter aptare nomina Deum modo proflitetur, quomodo in superioribus asserit, ignobilibus Deum sublimiora nomina gratificari, non tamen dignitatis quæ in nominum significatione declaratur, ipsos participes facere : et contra quæ magna sunt natura, ignobilibus vocibus dedecorare, licet cum vilitate verborum natura non immutetur. Verum fortasse ejus amentiam injuria afficimus, hanc verborum compagem talibus accusationibus insectantes. Hæc enim omnia ab omni sensu sunt aliena, non solum dico a recta in Deum pietate, sed neque quocunque modo ullius rationis esse participia, ab his qui ad amussim examinare sciverint, invenientur. Quoniam igitur instar pulmonum marinorum tumorem quemdam habere videntur, tumor autem est phlegma sive humor quidam spumeus, visu quidem abominabilis, sed abominabilior, si in manus accipitur. Propterea ad hæc vana decentissimum silentium judicans, quæ dicta sunt tacitus præteribo. Quanam enim lege reguntur hæc nomina ab eo prolata : operatio, proportio et relatio ? Et quis proportionis et relationis leges et modos Deo imperat ?

Hoc melius fuerit manere inexcusatum quam per studium in his nauseam audientibus movere, et a majore studio dignis sermonem avocare. Sed vereor ne omnia identidem quæ ex scriptione Eunomii sunt proposita, nobis sint quædam phlegmata et marini pulmones. Quare necessario nobis in his quæ dicta sunt, disputatio desinat, ut quæ nullam ex scriptis materiam ad operandum inveniat. Ut enim fumus, vel caligo crassum quidem facit et turbidum reddit aerem : in quo si constiterit, etiam naturalem visus orationem impedit, non tamen ita densatur in se, ut qui velit carpat et palmis contineat, et reniti percutienti possit. Tale quid etiam de hac gravi scriptione si quis dixerit, a veri conjectura non aberraverit. Multæ autem in hoc tumido et æstuante sermone nugæ sunt elaboratæ, et ei præsertim qui non est animo valde perspicaci, veluti caligo e longinquo cernenti consistentiam quamdam et imaginationem habere videtur. Quod si quis sui compos fiat et diligenti inquisitione et intelligentia quæ dicta sunt attingat, sumi instar apprehensionem effugiunt notiones, atque in nihilum dissipantur ; neque ulla soliditate et renitentia ferientem recipiunt sermonem. Quid igitur agendum sit, dubium et incertum. Est enim apud querulos in utramque partem calumniæ exposita optio, sive enim veluti per vallem salientes istam vocum inanitatem ad liberum planumque campum sermonem dirigamus, adversus ea quæ videntur vim aliquam habere contra veritatem, stantes per contradictionem, sive etiam omni garrulitate pugnam ad vana et futilia contendamus : sic B
τος Θεοῦ, σχέσεώς τε καὶ ἐνεργείας, καὶ ἀναλογίας, καὶ νόμοις προσφωτῶς ἐκδύσῃ τῶν ὀνομαζομένων τὰς προσηγορίας συναρμολογῶντος. Ταῦτα δὲ ἡ καθόλου νοῦν οὐκ ἔχει, ἡ ὑπεναντίως τοῖς προεκτεθεῖσιν ἔχει. Εἰ γὰρ προσφωτῶς ἀρμόζειν τοῖς ὑποκειμένοις μαρτυρεῖ νῦν τῷ Θεῷ τὰ ὀνόματα, πῶς ἐν τοῖς ἀνωτέροις κατασκευάζει τὸν Θεὸν τοῖς ἀτίμοις τὰ ὑψηλότερα τῶν ὀνομάτων χαρίζεσθαι, μὴ συμμεταδιδόντα τῆς ἐμφαινομένης τῇ σημασίᾳ τῶν ὀνομάτων ἀξίας, καὶ πάλιν τὰ μέγιστα κατὰ τὴν φύσιν καθυβρίζειν ταῖς ἀτίμοις φωναῖς, τῇ ταπεινότητι τῶν ῥημάτων οὐ συμμετατιθεμένης τῆς φύσεως. Ἄλλ' ἀδικούμεν τάχα τὴν ἀδικώτερον αὐτοῦ ταύτην τῶν ῥημάτων συνθήκην, ταῖς τοιαύταις κατηγορίαις ὑπάγοντες. Ταῦτα γὰρ καθόλου πάσης ἐστὶ διανοίας ἀλλότρια, οὐ μόνον τῆς ὁρθῆς λέγου τῆς εἰς εὐσέβειαν, ἀλλ' οὐδὲ ὅπως οὖν μετέχοντά τινος λογισμοῦ τοῖς ἐξετάζειν ἀκριδῶς ἐπισταμένοις εὐρίσκειται. Ἐπεὶ οὖν καθ' ὁμοιότητα τῶν θαλασσίων πνευμόνων ὄγκον μὲν τινα τὸ φαινόμενον ἔχειν δοκεῖ, ὁ δὲ ὄγκος φλέγμα ἐστὶ, βδελυκτὸν μὲν ἰδεῖν, βδελυκτότερον δὲ εἰς χεῖρας λαβεῖν. Διὰ τοῦτο πρεπωδεστέτην πρὸς τὰ μάταια τὴν σωπὴν κρίνων παραδραμοῦμαι τὰ εἰρημένα σιγῇ. Τίτι γὰρ διοικεῖται νόμῳ ἐνεργεῖα τε καὶ ἀναλογία, καὶ σχέσις ; Καὶ τίς ὁ νομοθετῶν τῷ Θεῷ τοῖς τῆς ἀναλογίας καὶ σχέσεως νόμους καὶ τρόπους ; C
Κρεῖττον ἀν εἴη μένειν ἀνεξέταστον ἢ διὰ τῆς περὶ ταῦτα σπουδῆς, ναυτίαν τε ποιεῖν τοῖς ἀκούουσι, καὶ ἀπάγειν τῶν σπουδαιοτέρων τὸν λόγον. Ἄλλὰ δέδοικα μὴ πάντα ἡμῖν ἐπίσης τὰ ἐκ τῆς λογογραφίας τοῦ Εὐνομίου προκειμένα, φλέγματά τινα ἢ καὶ θαλάσσιοι πνεύμονες. Ὅτε κατ' ἀνάγκην ἡμῖν τὸν λόγον τοῖς εἰρημένοις ἐναπολήξαι, μηδεμίαν ἐκ τῶν γεγραμμένων ὕλην εἰς ἐργασίαν εὐρίσκοντα. Ὡς γὰρ τις καπνὸς ἢ οὐμίχλη βαθύνει μὲν καὶ ἀναθολαῖ τὸν ἀέρα· ἐν ᾧ περ ἂν τὴν σύστασιν λάβῃ, καὶ πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ἐνεργεσίαν κωλύει τὴν ὄρασιν, οὐ μὴν οὕτω καταπυκνοῦται πρὸς ἐαυτὴν, ὥς καὶ δράξασθαι βουλόμενον, καὶ περισχεῖν ταῖς παλάμαις, καὶ ἀντιτοπῆσαι τῷ πλήττοντι. Τοιοῦτόν τι καὶ περὶ τῆς σεμνῆς ταύτης λογογραφίας εἰπὼν τις, οὐκ ἂν τῆς ἀληθοῦς εἰκασίας ἀμάρτοι. Πολλὸς ὁ ὄθλος ἐν ὀγκῶδει καὶ φλεγμαίνοντι λόγῳ πεπονημένος, καὶ τῷ μὴ λίαν διορατικῷ τὴν ψυχὴν, ὥσπερ ἀχλὺς τῷ πόρρωθεν βλέποντι, σύστασιν ἔχειν τινα καὶ φαντασίαν δοκεῖ. Εἰ δὲ τις κατ' αὐτὸν γένοιτο, καὶ τῇ ἐξεταστικῇ διανοίᾳ τῶν εἰρημένων ἐφάπτοτο, καπνοῦ δίκην διαρρεῖ τῆς λαβῆς τὰ νοήματα, καὶ εἰς τὸ μὴ δι' διασχίδναι, καὶ οὐ δέχεται διὰ τινος στερόρητος καὶ ἀντιτυπίας τὸν πλήττοντα λόγον. Τί οὖν χρὴ πράττειν, ἀπορον. Εὐσχοφάντητος γὰρ πρὸς ἐκότερον παρὰ τοῖς φιλαίτοις ἡ αἵρεσις, εἴτε καθάπερ τινὰ φάραγγα διαπηδῆσαντες τὴν κενοφωνίαν, ἐπὶ τὰ πρᾶγῃ καὶ ἐπίδρομα τὸν λόγον εὐθύνωμεν, τοῖς δοκοῦσι τινα κατὰ τῆς ἀληθείας ἰσχυρὸν ἔχειν, συσταθέντες διὰ τῆς ἀντιρρήσεως, εἴτε καὶ πάσῃ συμπαρετίνωμεν τῇ φλυαρίᾳ τὴν πρὸς τὰ μάταια μάχην· οὕτω μὲν γὰρ ἐπα-

χθής ἔσται τοῖς ἀφιλοπόνουσι ἡ σπουδὴ καὶ ἀνόγητος, ἐν πολλαῖς ἐπὶ τῶν χιλιάδων ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ μηχανομένη. Εἰ δὲ τῶν δοκούντων ἔχειν τινὰ κατὰ τῆς ἀληθείας ἰσχύιν μόνων ἀντιλαδομένων, κατηγορίας ἀφορμὴν τοῖς ὑπεναντίοις παρέξομεν, ὡς παρειακότες τινὰ τῶν οὐ δεχομένων ἀντίρρόθην. Ἐπειδὴ τοίνυν δύο προκειμένων ἡμῖν, τοῦ τε διὰ πάντων τὸν λόγον ἔλθεῖν, καὶ τοῦ τοῖς ἀναγκαιοτέροις μόνους ἐπιδραμεῖν· τὸ μὲν ἐπαχθὲς τοῖς ἀκούουσι, τὸ δὲ τοῖς βάλλουσιν ὑποπτον, καλῶς ἔχειν φημὶ μέσσην τινὰ τροπόμενον ἐκφυγεῖν ἐκατέρωθεν, ὡς οὐκ εἶναι, τὸ ὑπαίτιον. Τίς οὖν ἡ μέθοδος; Πάντων τῶν κατὰ τὸ μάταιον πεπονημένων αὐτῷ συντεμόντες ὡς οἷον τε τὸν πολὺν συρφετὸν, δι' ὀλίγων ἐπιδραμούμεθα κεφαλαιωδῶς τὰ νοήματα· ὡς μήτε τοῖς ἀνοήτοις ἐμβαθύνειν εἰς ἡ, μήτε τι τῶν εἰρημένων καθάπαξ περιδεῖν ἀνεξέταστον. Ἄσας τοίνυν ὁ λόγος αὐτῷ ἀσχυλός ἐστι πρὸς ταύτην τὴν σπουδὴν, δεῖξαι φιλονεικῶν ἀνθρωπικῶς τὸ θεῖον διαλεγόμενον, καὶ τὰς σημαντικὰς τῶν πραγμάτων φωνὰς αὐτὸν τοῖς οὖσι τὸν τῶν πραγμάτων δημιουργὸν ἐφαρμόζοντα. Καὶ διὰ τοῦτο μαχόμενος πρὸς τὸν εἰπόντα τῆς λογικῆς εἶναι φύσεως, ἣν θεὸς ἐν ἑαυτῷ ἔλαβεν, τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων, καὶ τῆς ἀληθείας διαμαρτάνειν φησὶ, καὶ τῆς ἰδίας αὐτὸν μὴ κρατεῖν ὑποθέσεως, καὶ ταύτην ἐπαγαγὼν τὴν μέμψιν αὐτῷ, τοιούτοις κέχρηται λογισμοῖς πρὸς ἀποδείξιν· rare dicit, et suum non tenere fundamentum; et

A quidem his qui laborem detrectant, studium molestum erit et inutile, in multis versum millibus nihil profuturum, si protrahatur. Quod si ea quæ robur aliquod putantur habere contra veritatem sola corripuerimus, accusationis occasionem adversariis præbebitur, ut qui prætermiserimus quædam eorum quæ contradictionem non admittunt. Quoniam igitur duo nobis sunt proposita, et ut ad omnia sermo noster occurrat, et ut sola magis necessaria percurrat: illud quidem auditoribus molestum, hoc vero jaculantibus suspectum, præclare actum erit, si mediam quamdam viam ingressi, utrique quod crimini est obnoxium, quantum fieri poterit, effugiamus. Quænam igitur erit methodus? Ex iis omnibus quæ ab ipso incassum elaborata sunt, amputantes quoad fieri poterit sordium illuvium, paucis et summatis notionibus et sententiis percurramus: ita ut neque in sensu carentibus temere immoremur, neque quidquam dictorum prorsus neglexisse inexcussum videamur. Quemadmodum igitur ejus sermo in eo potissimum versatur, ut demonstrare ambitiose contendat humano more Deum disserere, et rerum significativas voces ipsum rerum opificem et auctorem his quæ sunt applicare; ideoque pugnavit cum eo qui dixit rationalis esse naturæ, quam a Deo accepimus, talia nomina, eum a veritate aberrare hanc querelam in ipsum cum adduxit talibus ratio-

Εἶπε, φησὶν, ὁ Βασίλειος, μετὰ τὸ πρῶτον ἐγγινόμενον ἡμῖν περὶ τοῦ πράγματος νόημα, τὴν λεπτότεραν καὶ ἀκριβεστέραν τοῦ νοηθέντος ἐξετάσας, ἐπίνοιαν λέγεσθαι. Καὶ τῇ τοιαύτῃ κατασκευῇ διελέγχει τὸν λόγον, ὡς οἶται Εὐνόμιος, ὅτι ἐν οἷς οὐκ ἐστὶ πρῶτον καὶ δεύτερον νόημα, οὕτε λεπτότερον ἑτέρον ἐτέρον καὶ ἀκριβεστέρον, οὐκ ἂν ἔχοι, φησὶ, χώραν τὸ κατ' ἐπίνοιαν· τέως μὲν καὶ τοῦτο δολερῶς ὑφαρπάσας παρὰ τῶν ἐχόντων ἀκοήν φωραθήσεται. Οὐ γὰρ πάσης ἐπινόας τοῦτον πεποιήται τὸν ὀρισμὸν ὁ διδάσκαλος ἡμῶν, ἀλλ' οἷον ἰδιὴν τινα τῶν κατ' ἐπίνοιαν θεωρουμένων ὑποδαίρεισιν ποιησάμενος, ὡς ἂν μὴ πολλὸν ὅχλον ἐπισείγοι τῷ λόγῳ, τὸ μέρος τοῦτο διασαφής, ἀφῆκε τοὺς νοῦν ἔχοντας ἐκ τοῦ μέρους τὸ ὅλον ἐπιλογίζεσθαι. Καὶ ὡς κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἶδει κατηγορεῖσθαι τις τὸ ζῶον εἰπὼν, οὐκ ἂν ὡς διαμαρτῶν ἀληθείας διελέγχεθαι, ἰδίως τὸν ἄνθρωπον εἰς ὑπογραφὴν ἀγαγὼν· οὐδ' ἂν τις αὐτὸν ὡς ἀποσαφέντα τοῦ ὄντος εὐθύνοιοιεν ἂν, εἰ μὴ κατὰ πτηνοῦ τε καὶ τετραπόδος, καὶ ἐνύδρου τὸν αὐτὸν ἀποδοίη λόγον, ὃν ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸν ἄνθρωπον ἀπεφῆναι· οὕτω πολυσχιδῶς καὶ ποικίλως τοῦ κατ' ἐπίνοιαν θεωρουμένου λόγου, οὐκ ἂν ἔλεγχος εἴη τὸ ἐκείνην μὴ εἶναι κυρίως ἐπίνοιαν, τῷ καὶ ἑτέρον εἶναι εἰπεῖν. Ἄσπε καὶ ἄλλο τι ἐπινόας εἶδος θεωρηθῇ, τὸ προαποδοθὲν οὐχ ἡμάρτηται. Εἰ μὲν οὖν τις, φησὶ, τῶν ἀποστόλων ἢ τῶν προφητῶν τοιούτοις χρησάμενος ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τοῖς ὀνόμασιν ἀπεδείκνυτο, εἴην ἂν παραμυθίαν τὸ ψεῦδος. Ὅσῃ μαρτυρεῖ τῷ λογογράφῳ τὰ εἰρημένα τὴν ἐν ταῖς Γραφαῖς τοῦ Θεοῦ φιλοπονήαν· Οὐδέ τις εἶπε τῶν προ-

Dixit, ait, Basilus, post primam quæ de aliqua re nobis ingeneratur notionem, quod subtilior et accuratior rei intellectæ indagatio ἐπίνοια sive commentatio dicitur; et hac præstructione sermonem arguit, ut putat Eunomius, quod in quibus non est prima et secunda notio, neque subtilior altera, neque accuratior, non haberet, inquit, locum quod per commentationem dicitur; tunc igitur et hoc dolose abrupisse ab his qui non auditu carent deprehenditur; non enim omnis commentationis hanc fecit definitionem doctor noster, sed velut speciali quadam eorum quæ per commentationem spectantur subdivisione facta, ne multam orationi turbam induceret, hac parte dilucidius explicata, dimisit mente præditos ex parte totum ratiocinando colligere; atque ut de pluribus et specie differentibus animal enuntiari si quis dixerit, non a veritate aberrasse reprehensus fuerit, si specialiter hominem in exemplum adduxerit; neque quis ipsum, ut a vero deviantem in viam rectam reduxerit, nisi de volatili et quadrupede et de aquatili ipsam definitionem reddiderit, quam de homine protulerat: sic multipliciter et varie cum spectetur ἐπίνοια, commentatio, non argumentum fuerit illam non esse proprio ἐπίνοιαν, quia dixerit etiam aliud quid esse. Quare etiamsi alia quædam species ἐπινόας, considerata fuerit, quæ prius reddita est, non falsa fuerit. Si igitur, inquit, apostolorum vel prophetarum aliquis his usus in Christo nominibus demonstraretur, mendacium haberet consolationem. Quantum ex suis dictis scriptor hic in divinis Scripturis versa-

ius intelligitur! Nullus prophetarum vel apostolorum dixit, panem, vel lapidem, vel fontem, vel securim, vel lucem, vel pastorem Dominum. Quid igitur David et de quo dicit, *Dominus pascit me*⁴¹; et, *Qui pascis Israel, intende*⁴²; et quid differt pastorem dicere, vel qui pascis? Et, *Apud te fons vitae*⁴³. Igitur admittit Dominum dictum esse fontem. Et, *Lapidem quem reprobaverunt edificantes*⁴⁴. Joannes [Matthæus] autem Domini virtutem vitiorum amputatricem, securis nomine significans, ubi ait: *Ecce securis radici arboris admotæ est*⁴⁵; non locupies et fide dignus testis dictorum videtur? Moses in luce Deum videns⁴⁶, et Joannes veram lucem nominans⁴⁷; hoc eodem etiam Paulus in prima Dei apparitione luce circumfusus, et postea lucis voces audiens: *Ego sum Jesus, quem tu persequeris*⁴⁸; non ad testimonium idoneus est? De pane vero legat Evangelium: quod a Mose cibus qui de celo Israelitis suppeditabatur, in Domini figuram ab ipso Domino transsumptus est. *Non enim Moses vobis dedit panem; sed Pater meus dat panem verum*, seipsum dicens, *qui de celo descendit, et qui mundo dat vitam*⁴⁹. Sed ingenuus legis auditor, nullum dicit vel apostolorum vel prophetarum Christo imposuisse hæc nomina. Quid igitur quod deinceps sequitur? Et si ipse seipsum Dominus his nominibus vocavit, quandoquidem de nominibus Servatoris non est aliud quidem primum, aliud vero secundum; neque subtilius aliud alio, neque exquisitius, sed simul omnia et cum aequali subtilitate cognoscit: horum nominum nulli accommodari potest, quæ de commentatione reddita est ab ipso definitio.

Multas ex ejus sermone nugas exhausti; sed lectores precor veniam dare, si neque ea quæ aperte vana sunt inexplorata præterimus, non ut dedecore hujus scriptoris et impudentia nitentes exhilarescamus (quid enim lucri nobis affert palam reprehensa adversariorum amentia?) sed ut via procedat per omnia seipsam confirmans veritas. Quoniam, inquit, sibi ipsi has Dominus appellationes attribuit, neque quid primum intelligens, neque secundum, neque subtilius, neque exactius; non licet hæc nomina esse a commentatione asserere. Quomodo meminit sui scopi? quomodo rationes quibus bellum instituit, novit? Horum alicujus quæ in consuetudinem cadunt, ad interpretationem tñs ἐπιβολας magister noster mentionem fecerat, et in exemplis posterioribus mentem explicans, sic sermonis contemplationem ad superiora provehit. Dixit enim quod hoc nomen οἶτος per se una quædam res secundum subsistentiam apparet, sed ad varias proprietates, quæ in ipso considerantur, immutat appellationes, dum fit et semen, et fructus, et cibus, et quæcunque sit, totidem nominatur:

A φητῶν ἢ τῶν ἀποστόλων, ἄρτον, ἢ λίθον, ἢ πηγήν, ἢ ἀξίνην, ἢ φῶς, ἢ ποιμένα τὸν Κύριον. Τί οὖν ὁ Δαβὶδ, καὶ περὶ τίνος φησὶν, ὅτι Κύριος ποιμαίνει με, καὶ, Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχες; Ἄρα τί διαφέρει ποιμένα εἰπεῖν ἢ ποιμαίνοντα; καὶ, Παρά σοὶ πηγὴ ζωῆς. Ἄρα δέχεται τὸ πηγήν εἰρησθαι τὸν Κύριον· καὶ, Λίθον δὲ ἀπεδοκίμωσαν οἱ οἰκοδομοῦντες. Ὁ δὲ Ἰωάννης [Ματθαῖος] τὴν ἀναιρετικὴν τῆς κακίας δύναμιν τοῦ Κυρίου τῇ τῆς ἀξίνης διασημαίνων ὀνόματι, ἐν οἷς φησιν, Ἡδὴ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται, οὐκ ἀξιόπιστος τοῦτω μάρτυς τῶν εἰρημένων δοκεῖ; Ὁ δὲ Μωϋσῆς ἐν φωτὶ τὸν Θεὸν βλέπων, καὶ Ἰωάννης· φῶς ἀληθινὸν ὀνομάζων· τῷ δὲ αὐτῷ τοῦτω καὶ Παῦλος ἐν τῇ πρώτῃ θεοφανείᾳ περιλαμφθεὶς; τῷ φωτὶ, καὶ μετὰ ταῦτα τὰς τοῦ φωτὸς ἀκούων φωνάς, ὅτι Ἐγὼ Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις· οὐχ ἱκανὸς ἄρα πρὸς μαρτυρίαν ἐστί; Περὶ δὲ τοῦ ἄρτου ἀναγινώσκον τὸ Εὐαγγέλιον· ὅτι ἡ παρὰ τοῦ Μωϋσέως τροφή, ἡ οὐρανθεν τῷ Ἰσραὴλ χορηγοῦμένη, εἰς τὸν τοῦ Κυρίου τύπον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου μεταλαμβάνεται. Οὐ γὰρ Μωϋσῆς δέδωκεν ἡμῖν τὸν ἄρτον· ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου δίδωσι τὸν ἄρτον τὸν ἀληθινόν, αὐτὸν λέγων, τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντα, καὶ ζωὴν δίδόντα τῷ κόσμῳ. Ἄλλ' ὁ γνήσιος ἀκροατῆς τοῦ νόμου μηδένα φησὶ τῶν προφητῶν ἢ τῶν ἀποστόλων ταῦτα ἐπιτεθεικέναι τῷ Χριστῷ τὰ ὀνόματα. Τί οὖν τὸ ἐφεξῆς; Εἰ αὐτὸς αὐτὸν τοῦτοις ὀνόμασε Κύριος· ἐπειδὴ γὰρ τῶν τοῦ Σωτῆρος ὀνομάτων, οὐκ ἐστὶ τὸ μὲν πρῶτον, τὸ δὲ δεῦτερον, οὔτε λεπτότερον ἔτερον τοῦ ἑτέρου καὶ ἀκριβέστερον· ὁμοῦ τὰ πάντα, καὶ μετὰ τῆς ἰσῆς ἀκριβείας γινώσκοντος, οὐδὲ τούτων οὐδενὶ δυνατόν συναρμόσαι τὸν περὶ τῆς ἐπιβολῆς αὐτῷ ρηθέντα λόγον.

Πολὺν ἐπήντησα τῷ λόγῳ τὸν ἐκεῖθεν λήρον· ἀλλὰ παραιτοῦμαι τοὺς ἐντυγχάνοντας συγγνώμην ἔχειν, εἰ μὴδὲ τὰ πρόδηλα τῶν μεταλων περιορώμεν ἀκατανόητα, οὐχ ὡς ἐμψαιδρυόμενοι τῇ ἀσχημοσύνῃ τοῦ λογογράφου (τί γὰρ φέρεי κέρδος ἡμῖν ἐλεγχομένη τῶν ἐναντιῶν ἡ ἀνοικα;), ἀλλ' ὡς ἂν ὁδῶ προτοὶ συνιστῶσα δι' ἀπάντων αὐτὴν ἡ ἀλήθεια. Ἐπειδὴ, φησὶν, αὐτῷ ταύτας προσέθηκε τὰς προσηγορίας ὁ Κύριος, οὔτε τι πρῶτον ἐννοῶν, οὔτε δεῦτερον, οὔτε λεπτότερον ἢ ἀκριβέστερον, οὐκ ἔστιν ἐξ ἐπιβολῆς εἶναι ταῦτα εἰπεῖν τὰ ὀνόματα. Ὡς μέμνηται τοῦ ἰδίου σκοποῦ; Πῶς οἶδε τοὺς λόγους καθ' ὧν τὸν πόλεμον ἐνεστήσατο; Ἐμνήσθη τινὸς τῶν ἐντρεχόντων τῇ συνηθείᾳ πρὸς τὴν ἐρμηγίαν τῆς ἐπιβολῆς ὁ καθηγητῆς ὁ ἡμέτερος, καὶ ἐν τοῖς κατωτέροις τῶν ὑποδειγμάτων τὸν νοῦν διασαφῆσας, οὕτως προειβάξει τοῖς ἀνω τὴν θεωρίαν τοῦ λόγου. Εἶπε γὰρ ὅτι καθ' αὐτὸν ὁ οἶτος ἐν τι πρᾶγμα κατὰ τὴν ὑπόστασιν φαίνεται· πρὸς δὲ τὰς ἐπιθεωρουμένας αὐτῷ ποικίλας ἰδιότητας, ἐξαλλάσσει τὰς κλήσεις, καὶ σφόδρα γινόμενος, καὶ καρπὸς, καὶ τροφή, καὶ ὅσα γίνονται, τὰς αὐτὰ ὀνομαζόμενος. Παραπλησίως

⁴¹ Psal. xxii, 1. ⁴² Psal. lxxix, 2. ⁴³ Psal. xxxv, 10. ⁴⁴ Psal. cxvii, 22; Matth. xxi, 42. ⁴⁵ Matth. iii, 10. ⁴⁶ 1. cor. xiii, 23. ⁴⁷ Joan. i, 9. ⁴⁸ Act. ix, 5. ⁴⁹ Joan. vi, 32 sqq.

δὲ, φησί, καὶ ὁ Κύριος· ἔστι μὲν καθ' αὐτὸν ὃ τί ποτε κατὰ τὴν φύσιν ἐστὶ· ταῖς δὲ τῶν ἐνεργειῶν διαφοραῖς συννομαζόμενος, οὐ μίαν ἐπὶ πάντων ἴσχει προσηγορίαν· ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ἐννοίαν τὴν ἐξ ἐνεργείας ἐγγινόμενὴν ἡμῖν μεταλαμβάνει τὸ ὄνομα. Τί οὖν ὁ λόγος ἡμῶν διὰ τῶν εἰρημένων ἐλέγχεται; Ὁ εἰπὼν δυνατόν εἶναι πολλὰς ἐφαρμόζεσθαι προσηγορίας κατὰ τὰς τῶν ἐνεργειῶν διαφοράς, καὶ τὴν πρὸς τὰ ἐνεργούμενα σχέσιν, ἐνὶ κατὰ τὸ ὑποκειμένον ὄντι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ· ὡς καὶ ὁ σίτος εἰς ὧν ἐκ τῶν ποικίλων περὶ αὐτοῦ νοημάτων, διαφόροις ἐπωνυμίαις ἐπιμερίζεται. Πῶς οὖν ἀνατρέπει τὰ εἰρημένα, ὁ λέγων περὶ αὐτοῦ ταῦτα τὸν Χριστὸν τὰ ὀνόματα λέγειν; Οὐ γὰρ ὅστις ὁ κατονομάσας, τὸ ζητούμενον ἦν, ἀλλὰ περὶ τῆς τῶν ὀνομάτων ἐννοίας ἡ θεωρία προέκειτο· πότερον φύσιν ἐνδείκνυται, ἢ ἐπινοητικῶς ἐκ τῶν ἐνεργειῶν ὀνομάζεται. Ἄλλ' ὁ δριμύς οὗτος καὶ ἀμφιλαρὴς τὴν διάνοιαν, ἀνατρέπων τὸν ἀποδοθέντα περὶ τῆς ἐπινόας λόγον, τὸν εἰπόντα, δυνατόν εἶναι ἐν τῷ ὑποκειμένῳ πολλὰς ἐξευρεῖν προσηγορίας, κατὰ τὰς τῶν ἐνεργειῶν σημασίας, ἰσχυρῶς κέχρηται καθ' ἡμῶν τῇ μάχῃ, λέγων μὴ παρ' ἐτέρου τινὸς θεοθεῖσθαι τῷ Κυρίῳ τὰς τοιαύτας φωνάς. Τί οὖν ταῦτα πρὸς τὴν προκειμένην σπουδὴν; Μὴ ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Κυρίου τὰ ὀνόματα λέγεται, οὐδὲ ὀνόματα δώσει ταῦτα εἶναι, οὔτε προσηγορίας, οὐδὲ φωνὰς νοημάτων σημαντικὰς; Εἰ μὲν γὰρ οὐ δέχεται τὸ εἶναι ταῦτα ὀνόματα, τῇ τῶν προσηγοριῶν ἀναιρέσει καὶ ἡ ἐπίνοια συνανήρηται. Εἰ δὲ οὐκ ἀντιλέγει τὸ τὰς φωνὰς ταύτας ὀνόματα εἶναι, τί βλάπτει τὸν κατ' ἐπίνοιαν λόγον, διὰ τοῦ δεῖξαι μὴ παρ' ἐτέρου τινὸς, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τὰς τοιαύτας θεοθεῖσθαι κλήσεις; Τὸ γὰρ λεγόμενον ἦν, ὅτι παρὰ πλησίον τῷ κατὰ τὸν σίτον ὑποδείγματι. Ἐν κατὰ τὸ ὑποκειμένον ὁ Κύριος ὢν, πρόσφορα ταῖς ἐνεργείαις ἔχει καὶ τὰ ὀνόματα. Τοῦ δὲ σίτου κατὰ τὴν τῶν περὶ αὐτὸν θεωρουμένων ἐπινόαν τὰς ὀνομασίας ἔχειν ὁμολογουμένου, συγκατασκευάζετο καὶ τὸ μὴ φύσεως εἶναι ταύτας ἐπὶ τοῦ Κυρίου σημαντικὰς τὰς φωνάς, ἀλλὰ τῷ λόγῳ τῆς ἐπινόας ἐν τῷ περὶ αὐτὸν νοουμένοις συνίστασθαι. Ὁ δὲ ἀντιλέγων ὑπὸ πολλῆς προσοχῆς, οὐ πρὸς τὰ θεθέντα ποιεῖται τὴν μάχην. Ἀλλὰ φησιν αὐτὸν ὕψ' αὐτοῦ ταῦτα κατονομάζεσθαι, ὅμοιον ὥσπερ ἂν εἴ τις τοῦ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ ὀνόματος τὴν ἐρμηνείαν ζητῶν, πότερον γέλως, ὡς φασί τινες, ἐρμηνεύεται, ἢ ἄλλο τι σημαίνει τὸ ὄνομα, ὃ δὲ τις τῶν κατὰ Εὐνόμιον ἐπιστατικῶς ἀποκρίνοιτο παρὰ τῆς μητρὸς θεοθεῖσθαι τῷ παιδί τὴν κλήσιν· ἀλλ' οὐ τοῦτο, φαίη τις ἂν, τὸ ζητούμενον ἦν, παρὰ τίνος ἡ ἐπωνυμία πεπόρισται, ἀλλὰ τί σημαίνει μεταληφθεῖσα πρὸς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν ἡ τοῦ ὀνόματος ἐννοια. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν τῆς ζητήσεως οὕσης, εἰ τὰ ποικίλως ἐπιλεγόμενα τῷ Κυρίῳ κατ' ἐπίνοιαν λέγεται, καὶ οὐχὶ τῆς φύσεως τὴν ἐνδεῖξιν ἔχει· ὁ τοιαύτην ἐπάγων τὴν ἀπόδειξιν, τοῦ μὴ ἐπινόας θεωρεῖσθαι τὰς προσηγορίας, τῷ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγεσθαι ταύτας, πῶς μετὰ τῶν

A similiter, inquit, etiam Dominus; est enim secundum seipsum quodcunque tandem est secundum naturam; operationum vero differentis cum nominatur, non unam in omnibus retinet appellationem. sed secundum quamque notitiam quæ ex operatione nobis ingeneratur, nomen assumit. In quo igitur ratio nostra per ea quæ ab ipso dicta sunt, redarguitur? Qui dixit fieri posse ut multas appellationes secundum operationum differentias, et relationem ad ea quæ ex operatione sunt, congruant uni secundum subjectum exsistenti Dei Filio, sicut nomen σίτος cum sit unum, ex variis notionibus quæ de ipso formantur, in diversa nomina dividitur. Quomodo igitur quæ dicta sunt evellit, qui ait de seipso hæc Christi nomina dicere? Non enim quis ille est qui nominavit, querebatur, sed de notitia nominum consideratio proponebatur: utrum natura demonstratur, an per commentationem ex operationibus nominatur. Sed hic acer et magnus et solers ad excogitandum, evertens assignatam ἐπίνοιαν, *definitionem*, quæ dixit, possibile esse uni subjecto multas comminisci appellationes, secundum operationum significationes, contra nos pugna fortiter usus est, dicens non ab aliquo inditas esse Domino tales voces. Quid igitur ad propositum studium? Quoniam a Domino hæc nomina non dicuntur, neque nomina dabit hæc esse, neque appellationes, neque voces notionum significativas. Si enim non admittit esse hæc nomina, appellationum sublatione etiam ἡ ἐπίνοια simul sublata est. Quod si non contradicit voces has nomina esse, in quo lædit id quod de commentatione dicitur, ex eo quod demonstrat non ab alio aliquo, sed ab ipso Domino tales impositas esse nomenclationes? Quod enim dicebatur, id erat, quod quemadmodum in exemplo hujus nominis σίτος, unum secundum subjectum cum sit Dominus, operationibus congrua habet etiam nomina. Cum autem sit confessum σίτος secundum commentationem eorum quæ in ipso spectantur, appellationes habere, simul etiam construebatur has in Domino voces non esse naturæ significativas, sed ratione commentationis in his quæ de ipso intelliguntur consistere. Qui autem contradicit præ multa attentione, non adversus posita pugnam committit. Sed inquit ipsum a seipso his nominibus appellari, simile ac si quis nominis Isaac interpretationem quærens, utrum risus⁷⁰, ut aiunt quidam, exponitur, an aliud quid significat hoc nomen; aliquis autem eorum qui stant a parte Eunomii, instanter responderet a matre puero impositum esse hoc nomen; sed aliquis dixerit, non hoc erat quod quærebatur, a quo hæc nominatio tributa est, sed quid significet in nostram linguam traducta nominis notitia. Atque hic igitur cum quæstio consistat, utrum quæ in Domino varie dicuntur, per commentationem di-

⁷⁰ Gen. xlviii, 12-15; xxi, 2.

centur, nec naturæ indicationem habent : qui talem demonstrationem inducit, quod non per commentationem spectentur appellationes, quia hæc ab ipso Domino dicantur, quomodo inter sobrios censetur, qui veritati bellum infert, et talibus addit eum qui bello lacessitur?

Deinde progrediens ut jam ad scopum ipsi conclusa oratione, alia contra nos dictis acerbiora molitur, ut inquit, crimina, et multum flebiliter lamentatus, et præmissa oratione qua nos calumniatur, atque auditorem ob dicenda efflictim exacerbat, in quibus quædam magis impia criminatur a nobis astrui : quod non solum nos distributas a Deo rebus appellationes commentationibus nostris adaptemus, cum nec dixisset quænam appellationum distributio, et quando et quomodo facta, sed etiam quod omnia confundamus, et ad idem Unigeniti et essentiam et operationem pertrahamus. Cum nihil, inquam, de hoc ipso disseruisset, neque demonstrasset quomodo a nobis idem esse cum essentia operatio præstruitur, tandem subiungit istum colophonem criminum, sic verbis dicens : *Jam, inquit, transiens ab his, et Deum qui est in omnibus, extremis blasphemis, id est, impiis et sceleratis conviciis, circumducit; et sermonibus sermones nostri abrupti fuerint et intercis, et quosdam deficere faciunt a nobis proposita exempla, non omnino tam didicisse indigens, quam demonstrare verborum colluviem et vaniloquentiam hujus scriptoris, quibus blaterans et obstrepens quæ inter viros anilia, et vocularum gravi sono in auribus hæc demirantium fucum facere dum studet, contra seipsum cippum, id est, infamiam notam, proponere apud eruditos et sermonem callentes non intelligit. Sed hoc nihil ad nostrum institutum. Utinam quidem hucusque progredierentur quæ sunt contra ipsum crimina, et nihil circa fidem errans in sola sermonis prolatione peccare putaretur ! Ita pro nihilo ducendum esset ad laudem vel calumniam sic vel aliter dictionem habere. Consecutio igitur et series eorum quæ ab ipso contra nos dicta sunt, etiam hoc proponit.*

In frugibus, inquit, et Domino, variis modis cum exercuit commentationes, persimiliter et sanctissimam Dei essentiam differentes admittere commentationes dicit. Hoc est criminum acerbissimum, et ob id gravia contra nos illa tragice ante exaggeravit, impietatem et absurditatem, et omnia talia dictis crimini vertens. Quænam ergo impietatis demonstratio? dixit Eunomius, quædam de frugibus communia hæc, et omnibus in promptu cognita discernens, et quomodo nascuntur, et quomodo perfectæ seu maturæ per fructum alunt, naturalibus quibusdam facultatibus, dum nascuntur et augentur et dispensantur? Et hæc cum disseruit, etiam unigenitum Deum nihil dissentaneum esse a his differentes accipere commentationes, cum pro-

A σωφρονούντων ἀριθμηθήσεται, ὁ καὶ πολεμῶν τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τοιαύταις πρὸς τὸν πόλεμον συμμαχίαις χρώμενος, δι' ὧν ἰσχυρότερον ἀποφαίνει τὸν πολεμούμενον;

bellum auxiliis utitur, quibus fortiolem esse ostendit

B Εἶτα προὖν ὡς δὴ κατὰ σκοπὸν αὐτῷ συμπερασθέντος τοῦ λόγου, ἕτερα προχειρίζεται καθ' ἡμῶν χαλεπώτερα τῶν εἰρημένων, ὡς φησι, τὰ ἐγκλήματα, καὶ πολλὰ προσχετλιάσας καὶ προδιαβαλὼν τὸν λόγον, καὶ σφοδρῶς τὸν ἀεροατὴν ἐπὶ τοῖς μέλλουσι βηθήσεσθαι παροξύνας, ἐν οἷς δυσσεβέστερά τινα παρ' ἡμῶν αἰτιᾶται κατασκευάζεσθαι, ὡς μὴ μόνον τὰς ἀποκληρωθείσας παρὰ τοῦ Θεοῦ προσηγορίας ταῖς ἐπινοίαις ἡμῶν προσπατόντων, οὐκ εἰπόν, τίς ἢ τῶν προσηγορίων ἀποκλήρωσις, καὶ πότε καὶ πῶς γεγενημένη, καὶ ὡς πάντα φυρόντων τὰ πράγματα, καὶ εἰς ταῦτ' ἀγόντων τοῦ Μονογενοῦς τὴν τε οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Οὐδὲν περὶ αὐτοῦ τοῦ διαλεχθεῖς, οὐδὲ ἀποδείξας πῶς ταῦτ' εἶναι κατασκευάζεται τῇ οὐσίᾳ παρ' ἡμῶν ἡ ἐνέργεια, τέλος ἐτάγει καὶ τὸν αὐτὸν κολοφῶνα τῶν ἐγκλημάτων, οὕτως αὖ λέγων τοῖς ῥήμασιν· Ἦδη δέ, φησί, μεταβαλὼν ἀπὸ τούτων, καὶ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ταῖς ἐσχάταις περιβάλλει βλασφημίαις· καὶ λόγοις ἀπεβρώσασιν οἱ ἡμέτεροι λόγοι, καὶ τινες ἀποστατεῖ τὰ παρ' ἡμῶν παραδείγματα, οὐ πάντως τοῦ μαθεῖν ταῦτα δεόμενος, ἀλλ' ἡ δεῖξαι τὸ συρρετῶδες τῶν ῥημάτων τοῦ λογογράφου καὶ ἀκριτόμυθον, οἷς περικυτῶν τὰ ἐν ἀνδράσι γραῖδια, καὶ τῷ στόμφῳ τῶν λεξιδίων ἐν ταῖς ἀκοαῖς τῶν ταῦτα θαυμαζόντων καλλωπιζόμενος, στήλην καθ' ἑαυτοῦ τὸν λόγον τοῖς πεπαιδευμένοις προτιθεὶς οὐ συνήσιν. Ἄλλ' οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸν σκοπὸν τὸν ἡμέτερον. Εἴθε γὰρ μέχρι τούτων ἦν κατ' αὐτοῦ τὰ ἐγκλήματα, καὶ μηδὲν περὶ τὴν πίστιν ἐξαμαρτάνων, περὶ μόνην τοῦ λόγου τὴν προφορὰν πλημμελεῖν ἐνομίζετο ! Ὡς ἀντ' οὐδενὸς ἂν ἦν αὐτῷ πρὸς ἔπαινον ἢ διαβολὴν, τὸ οὕτως ἢ ὡς ἐτέρως τὴν λέξιν ἔχειν. Ἢ δ' οὖν ἀκολουθία τῶν παρ' αὐτοῦ καθ' ἡμῶν, καὶ τοῦτο προστίθῃσιν.

C Ἐπὶ τοῦ σίτου, φησί, καὶ τοῦ Κυρίου, διαφόρως γυνάσκουσ τὰς ἐπινοίας, παραπλησίως καὶ τὴν ἀγιωτάτην οὐσίαν τοῦ Θεοῦ διαφόρως δέχεσθαι τὰς ἐπινοίας φησί. Τοῦτό ἐστι τὸ χαλεπώτατον τῶν ἐγκλημάτων, καὶ ἐπὶ τούτῳ τὰ βαρὴ καθ' ἡμῶν ἐκείνα προετραγώδησε, δυσείδειν καὶ ἀτοπίαν καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα τοῖς εἰρημένοις ἐπικαλῶν. Τίς οὖν ἡ τῆς ἀσεβείας ἀπόδειξις; εἶπεν ὁ Εὐνόμιος τινα περὶ τοῦ σίτου, τὰ κοινὰ ταῦτα, καὶ πᾶσιν ἐκ τοῦ προχείρου γινώριμα διευκρινούμενος, ὅπως τε γίγνεται καὶ ὅπως τελειωθείς διὰ τοῦ καρποῦ τρέφει, φυσικαῖς τισι δυνάμεσι φνόμενός τε καὶ αἰθέρι καὶ διοικούμενος; Καὶ ταῦτα εἰπόν, καὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν οὐδὲν ἀπεικὸς εἶναι φησι, διαφόρους δέχεσθαι ἐπινοίας διὰ τὰς ἐννοίας,

διὰ τε τὰς ἐτερότητας τῶν ἐνεργειῶν, καὶ ἀναλογίας
τινάς καὶ σχέσεις. Ταῦτα γὰρ κατακρίως ἐπ' αὐτοῦ
διαθρολλεῖ τὰ δυνάμει. Ἀλλὰ πῶς, φησὶν, οὐκ ἀτο-
πον, ἀθέμιτον δὲ μᾶλλον τοῦτοις παραβάλλειν τὸν
Ἀγέννητον; τίσι τοῦτοις; τῷ σίτῳ, φησὶ, καὶ τῷ
μονογενεῖ Θεῷ. Ὅρξας τὴν εὐλάβειαν Ἰσὺν ἀπέχειν
τῆς ἀξίας τοῦ ἀγεννήτου Θεοῦ κατασκευάζει τὸν
βραχὺν σίτον, καὶ τὸν Μονογενῆ Θεόν. Καὶ ὅτι οὐ
συκοφαντοῦμεν τὸν λόγον, παρ' αὐτῶν ἐστὶ τῶν γε-
γραμμένων μαθεῖν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν. Πῶς γὰρ, φη-
σιν, οὐκ ἀτοπον, ἀθέμιτον δὲ μᾶλλον τοῦτοις
παραβάλλειν τὸν Ἀγέννητον; Καὶ ταῦτα εἰπὼν
ἐπάγει κατὰ τὸ δυνάμιμον τὸν περὶ τοῦ σίτου καὶ τοῦ
Κυρίου λόγον, Ἰσὺν εἰς ἀτοπίαν κρίνων, ἐν τούτων
παραβάλλειν τὸν Θεόν. Παντὶ δὲ γνώριμον πάντως
τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι τὰ ἰσῷ μέτρῳ τινὸς ἀφαστη-
κότα καὶ αὐτὰ πρὸς ἄλληλα τὸ ἴσῳ ἔχει. Ὅτε κατὰ
τὸν σοφὸν Θεολόγον ὁ τῶν αἰώνων ποιητής, καὶ πά-
σης περιδεσφάμενος τῶν ὄντων φύσις, ἰσοστάσις
ἀνδειχθῇ τῷ βραχυτάτῳ σπέρματι, εἰπερ ἐπίσης
ἀπολείπεται τῆς πρὸς τὸν Θεὸν συγκρίσεως καὶ αὐ-
τοῦ; καὶ ὁ σίτος. Ἄλλ' ἢ μὲν ἀπέβεια τοῦ λόγου τῆς
αὐτῆς.

Καίρως δ' ἂν εἴη καὶ αὐτὴν ἐξετάσαι τὴν εἰς τὴν
βλασφημίαν κατασκευὴν, ἐν τίνι πρὸς αὐτὴν τῷ λόγῳ
δὲ ἀκολουθίας συνήρηται. Εἰπὼν γὰρ, ἀτοπον εἶναι
τῷ σίτῳ καὶ τῷ Χριστῷ τὸν Θεὸν παραβάλλειν, περὶ
τοῦ σίτου, φησὶν, ὅτι οὐκ ἐστὶν ὁ Θεὸς καθ' ὁμοιό-
τητα τούτων πρὸς μεταβολὴν ἐπιτήδειος, περὶ δὲ
τοῦ Μονογενοῦς τὸ μὴ εἶναι αὐτὸν πρὸς μεταβολὴν
ἐπιτήδειον σιωπήσας, καὶ διὰ τούτου σαφῶς ἐνδείξά-
μενος τὸ ταπεινὸν τῆς ἀξίας, ἐν τῷ μὴ δεῖν αὐτὸν ὡς
καὶ τὸν σίτον τῷ Θεῷ συγκρίνειν, ἀφῆκε τὸν λόγον
μετέωρον, οὐδὲν ἄλλω λογισμῷ κατασκευάσας ἐν τῷ
μέρει τούτῳ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ ἀπαράθε-
τον, ὡς ἱκανῶν ὄντων τῶν περὶ τὴν πόκκον θεωρηθέν-
των, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα κατὰ τὸ τα-
πεινότερον παραλλαγὴν συνενδείξασθαι. Ἀλλὰ περὶ
τῆς ἀφθαρσίας τοῦ Πατρὸς διαλέγεται, ὡς οὐκ ἐξ
ἐνεργείας προσοῦσης αὐτῇ. Ἐγὼ δὲ, εἰ μὲν ἐνέργεια
εἰς ἐστὶν ἡ ὄντως ζωὴ, αὐτὴν ἐνεργούσα, καὶ εἰ ταῦ-
τόν ἐστι τῷ σημαينوμένῳ τὸ τε ἀεὶ ζῆν, καὶ τὸ μηδέ-
ποτε εἰς φθορὰν διαλύεσθαι, ὅπω καὶ λόγῳ προστί-
θῃμι, ἀλλὰ τοῖς ἰδίῳς ταμιεύομαι τόποις. Ὅτι μὲν
τοὶ μὴ τῆς ἀφθαρσίας ἐστὶ διάνοια, ὡσαύτως ἐπὶ τε
τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ νοουμένη, καὶ κατ' οὐδὲν τὸ
τοῦ Πατρὸς ἀφάρτον τῆς ἀφθαρσίας τοῦ Υἱοῦ παρα-
λάσσει, οὕτε ὑφέσει τινὶ καὶ ἐπιτάσει, οὕτε τινὶ ἄλλῳ
διαφορᾷ τρῶπῃ τῆς κατὰ τὴν ἀφθαρσίαν παραλλα-
γῆς εἰρισκομένης, τοῦτο καὶ νῦν φημι εὐκαίρως εἶναι
καὶ ἀεὶ λέγειν, ὡς ἂν μηδεμίαν ἔχει διὰ τούτου χώ-
ραν ὁ λόγος αὐτῷ τῇ κατὰ τὴν ἀφθαρσίαν ἐννοίᾳ τῷ
Πατρὶ προσμαρτυρῶν τὸ πρὸς τὸν Υἱὸν ἀκoinώνητον.
Ὡς γὰρ περὶ τὸν Πατέρα ἡ ἀφθαρσία καταλαμβάνα-
ται, οὕτως καὶ ἐστὶ καὶ τοῦ Μονογενοῦς εἶναι οὐκ ἀμφι-
βάλλεται. Τὸ γὰρ τῆς φθορᾶς ἀπαράδεκτον, ὅπερ
ἀφθαρσία καὶ ἐστὶ καὶ λέγεται, Ἰσὺν μᾶλλον δὲ τὸν
αὐτὸν ἔχει λόγον ἐφ' οὗπερ ἂν λέγεται. Τί οὖν μαθὼν

A pter notiones, tum propter diversitates actionum,
et proportionales et habitudines. Hæc enim ad sa-
tietatem usque in ipso pervulgat nomina. Sed, in-
quit, quomodo non absurdum, vel potius nefas
comparare Ingenitum his nescio quibus, nempe
frugibus, inquit, et unigenito Deo? Vides homin-
s circumspectionem seu pietatem: æqualiter distare
a dignitate ingenti Dei astruit vile frumentum et
unigenitum Deum. Et quod non calumniamur
sermonem, ex ipsis scriptis licet ejus intelligen-
tiam percipere, Quomodo, inquit, non absurdum,
imo vero nefarium his comparare Ingenitum? Et
hæc locutus subjunxit parem de frumento et de
Domino sermonem, æqualem absurditatem judi-
cans, cum horum altero Deum conferre. Cuius
enim notum et planum prorsum illud est, quod
quæ æquali mensura ab aliquo distant, et ipsa in-
ter se æqualem habent mensuram. Quare sicut
censet hic sapiens theologus, sæculorum conditor,
omnemque eorum quæ sunt, naturam complexus
æqualis minimo semini demonstratus est, siqui-
dem æqualiter distat a Dei comparatione et ipse et
frumentum. Atque hujus quidem sermonis impietas
tanta est.

Verum jam tempus fuerit examinare blasphemiam
astractionem, in quo ad ipsam sermone per con-
sequentiam annexa pendet. Cum enim dixisset ab-
surdum esse frumento et Christo Deum componere:
De frumento inquit, quod non est Deus horum inat-
tentionis capax, de Unigenito autem quod non
sit ipse ad mutationem aptus cum reticuit; etiam
per hoc aperte indicavit dignitatis humilitatem, in
eo quod non oporteat ipsum, sicut et frumentum,
cum Deo comparare, suspensum sermonem dimisit,
nulla ratione alia præstruens in hac parte Filii cum
Patre disparitatem, quasi ea quæ in grano consi-
derantur, idonea essent ad Filii cum Patre, secun-
dum id quod est humilior, differentiam demon-
strandam. Sed de Patris incorruptibilitate disserit,
quod non insit ei ex actu. Ego autem, siquidem
actus quidam est vera et essentialis vita, seipsam
efficiens, et si idem est secundum significationem
et semper vivere, et nunquam in interitum dissolvi,
nondum rationi assentior, sed propriis locis reser-
vabo. Quod quidem una est notio incorruptibilitatis,
quæ eodem modo in Patre et Filio intelligitur, et
nulla re quod in Patre incorruptibile est, a Filii
incorruptibilitate differt, neque remissione aliqua,
neque intentione, cum nec aliquo alio corruptionis
modo differentia, quæ secundum incorruptibilitatem,
invenitur, hoc etiam nunc dico opportunum esse
et semper dicere, quod nullum per hoc locum habet
ejus sermo, per incorruptionis notionem, Filium
cum Patre nullam habere essentialis communionem
asserens. Sicut enim in Patre incorruptibilitas com-
prehenditur, sic et in Unigenito esse non ambigitur.
Quod enim interitus non est capax, quod quidem
incorruptibilitas et est et dicitur, æqualem, vel
potius eandem habet rationem, in quocunque di-

citur. Quid igitur didicit, cur soli ingenito Deo attribuit, non ex actu esse ipsius incorruptibilitatem, tanquam per hoc Patris a Filio discrepantiam demonstrans? Si enim corruptibilem supponit creatum suum Deum, præclare corruptibilis cum incorruptibili differentia, eam quæ secundum naturam est, discrepantiam ostendit. Quod si interitus non capax eodem modo est uterque; neque magis, neque minus in incorruptibilitate, quæ secundum naturam est, comprehenditur, quomodo Patrem cum unigenito Filio non posse comparari demonstrat? Vel quid vult non ex actu asserere Patri quod incorruptibile est? Sed scopum evolvit et explicat sermone sequente. Non ex operationibus, inquit, incorruptibilis est, et ingenitus, sed ut Pater et mundi opifex.

Hic mihi attentas aures præbere auditorem maxime postulo. Quomodo idem esse putat duorum horum nominum significatum, creationis, inquam, et paternitatis? Operationem enim esse horum utrumque ex æquo definit, diserte sic sermone pronuntians: *Incorruptibilis non est ex operatione, Pater autem et mundi opifex ex operationibus nominatur*. Si igitur idem est Patrem et mundi opificem ipsum dici, quia operatio sit ei amborum nominum causa, necesse est omnino operationum effecta eo genere se habere inter se, ex eo ipso quod ex operatione similiter sint. Hoc autem ad quem blasphemiz terminum per consequentiam effertur, cuius perspicuum est scienti cernere quid cuique consequatur. Ego vero quæcunque de his ratione colligo, sermonum disquisitioni volo adjicere. Fieri non potest, ut operatio rei alicujus effectrix ipsa per se subsistat, si non subest aliquid quod operationis motum suscipiat, veluti operari dicimus eum qui res procedit, effici vero materiam quæ arti subiecta est. Ergo hæc inter se necessariam quamdam relationem habent, efficax et patibilis facultas, quorum si ratione alterum fuerit separatam, non in seipso per se alterum constituerit. Si enim non fuerit quod patitur, quod agat non erit. Quid igitur ex hoc conficitur, si non per se consistit operatio rei alicujus effectrix, si non adsit subjectum patiens? Pater autem, sicut isti aiunt, nihil aliud est quam operatio: patibilis igitur per hæc unigenitus Filius demonstratur, ad motionem operationis quæ ipsum subsistere facit efformatus. Quemadmodum enim universi conditorem dicimus, patibilem aliquam et facile cedentem materiam subjecisse, sicque efficacem sui ipsius operatricem essentiam effecisse: in sensibilibus quidem varias et multiformes subjecto qualitates ad cuiusque eorum quæ sunt effectiorem artificiose inserentem; at vero in intelligibilibus altero modo, non qualitatibus sed electivis impulsione conformantem subjectum. Sic necessario si efficaciam quis definiat paternitatem, non aliter demonstrabit esse Filii subsistentiam, nisi per aliquam patibilem materiam omnino absolutam. Si enim impatibilis existimaretur, renitens

A μόνῃ προσμαρτυρεῖ τῷ ἀγεννήτῳ Θεῷ, τὸ μὴ εἶναι ἐνεργείας εἶναι τὴν ἀφθαρσίαν αὐτοῦ, ὡς διὰ τούτου τὴν κατὰ τοῦ Μονογενοῦς παραλλαγὴν Πατρὸς δεικνύων; Εἰ μὲν γὰρ φθαρτὸν ὑποτίθεται τὸν κτιστὸν αὐτοῦ Θεόν, καλῶς τῇ τοῦ φθαρτοῦ πρὸς τὸ ἀφθαρτον διαφορᾷ, τὴν κατὰ τὴν φύσιν παραλλαγὴν ἀποδείκνυσιν. Εἰ δὲ ἀνεπίδεκτος φθορᾶς ὡσαύτως ἐκείνός, καὶ οὕτε τὸ μᾶλλον, οὕτε τὸ ἥττον ἐν τῇ κατὰ φύσιν ἀφθαρσίᾳ καταλαμβάνεται· πῶς δεικνύσι τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν μονογενῆ Υἱὸν τὸ ἀσύγκριτον; Ἡ τί βούλεται τὸ μὴ εἶναι ἐνεργείας προσμαρτυρεῖσθαι· τῷ Πατρὶ τὸ ἀφθαρτον; Ἄλλ' ἐκκαλύπτει τὸν σκοπὸν τῷ μετὰ ταῦτα λόγῳ· οὐκ εἶναι ἐνεργειῶν, φησὶν, ἀφθαρτός ἐστι καὶ ἀγεννήτος, ὡς Πατὴρ δὲ καὶ δημιουργός.

B

Τούτῳ μοι προσέχειν μάλιστα τὸν ἀκροατὴν δεῖω. Πῶς ταῦτόν εἶπαι τῶν δύο τούτων ὀνομάτων τὸ σημαίνόμενον, τῆς δημιουργίας, λέγω, καὶ τῆς πατρότητος· ἐνεργεῖαν γὰρ εἶναι τούτων ἐκότερον ἐπίσης ὀρίζεται, σαφῶς οὕτως διαγορεύων τῷ λόγῳ, ὅτι Ἀφθαρτός μὲν οὐκ ἐνεργεῖα ἐστίν, Πατὴρ δὲ καὶ δημιουργός ἐξ ἐνεργειῶν ὀνομάζεται. Εἰ τοίνυν ταῦτόν ἐστι Πατέρα τε καὶ δημιουργόν αὐτὸν λέγεσθαι, τῷ τὴν ἐνεργεῖαν ἀμφοτέρων αὐτῷ γίνεσθαι τῶν ὀνομάτων αἰτίαν, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὰ τῶν ἐνεργειῶν ἀποτελέσματα ὁμογενῶς εἶναι ἀλλήλοις, κατ' αὐτὸ τὸ εἶναι ἐνεργείας ὁμοίως εἶναι. Τοῦτο δὲ πρὸς ποῖον βλασφημίας πέρας διὰ τῆς ἀκολουθίας ἐκφέρεται, παντὶ δῆλόν ἐστι τῷ ἐπισταμένῳ βλέπειν πρὸς τὸ ἀκολουθον. Ἐγὼ δ' ὅσα περὶ τούτων λογίζομαι, βούλομαι προσθεῖναι τῇ συνετάσει τῶν λόγων. Οὐκ ἐστὶν ἐνεργεῖαν ἀπεργαστικὴν τινος πράγματος αὐτὴν ἐφ' αὐτῆς συστῆναι, μὴ τινος ὑποδεχομένου τῆς ἐνεργείας τὴν κίνησιν· οἷον ἐνεργεῖν τί φάμεν τὸν χαλκεύοντα, ἐνεργεῖσθαι δὲ τὴν ἐργαζομένην ὕλην τῇ τέχνῃ. Οὐκοῦν ἀναγκαῖαν ἔχει τινα σχέσιν ταῦτα πρὸς ἄλληλα ἡ ἐνεργητικὴ καὶ ἡ παθητικὴ δύναμις, ὧν εἰ χωρισθεῖ τῷ λόγῳ τὸ ἕτερον, οὐκ ἂν ἐφ' αὐτοῦ συστατῇ καὶ τὸ λειπόμενον. Εἰ γὰρ μὴ τὸ πάσχον εἴη, τὸ ἐνεργεῖν οὐκ ἐσται. Τί οὖν ἐκ τούτου κατασκευάζεται, εἰ οὐ συνίσταται καθ' αὐτὴν ἡ ἐνεργεῖα, ἡ ἀποτελεσματικὴ τινος πράγματος, μὴ ὑποκειμένου τοῦ πάσχοντος; Ὁ Πατὴρ δὲ, καθὼς οὗτοι φασιν, οὐδὲν ἕτερόν ἐστὶν ἡ ἐνεργεῖα· παθητός ὧσα διὰ τούτων ὁ μονογενὴς Υἱὸς ἀποδείκνυται, πρὸς τὴν κίνησιν τῆς ὑφιστάσεως αὐτὸν ἐνεργείας τυπούμενος. Ὡς γὰρ τὸν τοῦ παντός δημιουργόν φάμεν παθητικὴν τινα καὶ εὐεχτον ὕλην ὑποβαλλόμενον ἐνεργίᾳ αὐτοῦ τὴν δημιουργικὴν οὐσίαν ποιῆσαι· ἐπὶ μὲν τῶν αἰσθητῶν, τὰς ποικίλας καὶ πολυειδείς τῷ ὑποκειμένῳ ποιότητος πρὸς τὴν ἐκάστου τῶν γινόμενων ἀπεργασίαν τεχνικῶς ἐπιβάλλοντα, ἐπὶ δὲ τῶν νοητῶν ἕτερον τρόπον οὐχὶ ποιότησιν, ἀλλὰ προαιρετικαῖς ὁρμαῖς διαμορφούντα τὸ ὑποκείμενον. Οὕτως ἐξ ἀνάγκης εἰ ἐνεργεῖαν τίς ὀρίζοιτο τὴν πατρότητα, οὐκ ἄλλως ἀποδείξει τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπόστασιν, εἰ μὴ κατὰ τινα παθητὴν πάντως ἀπεργασθεῖσαν ὕλην. Εἰ γὰρ ἀπαθὴς νομισθεῖ, ἀντίκυπος πάντως ἡ ἀπάθεια τῷ ἐνεργ-

C

D

γούντι γενήσεται, κωλυομένης δὲ τῆς ἐνεργείας, οὐκ ἔσται πάντως τὸ ἐνεργοῦμενον. Ὡς δυοῖν θάταρον, ἡ παθητὴν διὰ τούτων τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν ποιήσουσιν, ἵνα τὴν ἐνεργείαν δέξηται, ἡ τοῦτο διὰ τὸ προφανὲς τῆς ἀσεβείας ὀκνοῦντες, τὸ μὴδὲ ὅλως αὐτὴν εἶναι κατασκευάζουσιν. Ὁ γὰρ παθεῖν ἀποπέφυκεν, οὐδὲ τὴν ποιητικὴν ἐνεργείαν ἐφ' αὐτοῦ πάντως προσέεται. Ὁ τοίνυν ἐνεργείας τινὸς ἀποτελεσματὸν ὕδιν διορίζων, ἐν τῇ καὶ τούτων τῶν παθητῶν διορίζεται, ὅσα δι' ἐνεργείας ἔσχε τὴν πρόδοον· ἡ εἰπερ ἀρνοῖτο τὸ πάθος, καὶ τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ πάθους ἀρνήσεται. Ἀλλ' ἐπειδὴ καθ' ἐκάτερον τῶν κατὰ τὸ διλήμματος προφανομένωιν ἡ ἀσέβεια, καὶ τὸ μὴ εἶναι λέγειν, καὶ τὸ παθητὸν αὐτὸν οἶσθαι, πρόδηλος ἡ ἀλήθεια, διὰ τῆς τῶν ἀτόπων ἀναίρεσως ἀναφανομένη. Εἰ γὰρ καὶ ἀληθὺς ἔστι, καὶ παθητὸς οὐκ ἔστιν, ὅηλον ὅτι οὐκ ἐξ ἐνεργείας ἔστιν, ἀλλ' ὡς εἰκὸς ἀληθινὸν εἶναι θεὸν ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς, ἀπαθὺς ἐξ αἰδίου ἀπαυγασθέντα τε καὶ ἐκλάμψαντα. Ἀλλὰ κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν, φησὶν, ἀφθαρτός ἐστιν ὁ Θεός· τί δὲ ἄλλο τῶν θεοπροπῶν νοημάτων οὐκ αὐτῆς ἔχεται τοῦ Ὑποῦ τῆς οὐσίας; Τὸ δίκαιον, τὸ ἀγαθόν, τὸ αἰδίων, τὸ τοῦ κακοῦ παντὸς ἀνεπίδεκτον, τὸ ἐν παντὶ τῷ κατὰ τὸ ἀγαθὸν νοουμένῳ ἀπερίοριστον. Ἀρα τίς ἐστιν ὁ λέγων, ἐπίκτητόν τι τῶν καλῶν εἶναι τῇ θεῇ φύσει, καὶ οὐ πᾶν ὃ τί περ ἔστι καλὸν ἐκείθεν τε ἀφορμασθαι, καὶ ἐν αὐτῇ θεωρεῖσθαι; Οὕτω τοῦ προφήτου λέγοντος, ὅτι· εἰ τι καλὸν, αὐτοῦ, καὶ εἰ τι ἀγαθόν, παρ' αὐτοῦ ἐστι. Συνάπτει δὲ τοῦτο, τὸ καὶ γέννητον κατ' οὐσίαν εἶναι. Ἐγὼ δὲ εἰ μὲν οὕτω νοῶν τοῦτο λέγει, ὅτι ἀγέννητός ἐστι τοῦ Πατρὸς ἡ οὐσία, συνεισθεμι τῷ λεγομένῳ, καὶ οὐκ ἀντιβαῖνω τῷ δόγματι. Οὐδὲ γὰρ τις ὅλως τῶν ἐξουθενῶντων γεννητὸν εἶναι τὸν Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς ὑποτίθεται. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν ἐνδείκνυται κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ λόγου, κατασκευάζει δὲ τὸ αὐτὴν τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν εἶναι, τοῦτο φημι δεῖν μὴ παραδραμεῖν ἀνεξέταστον, ὡς ἂν μὴ λάθοι τοὺς εὐεξαπατήτους πρὸς τὴν συγκατάθεσιν τῆς βλασφημίας ὑποποιούμενος. Ὅτι τοίνυν ἄλλο τι τῆς ἀγεννησίας ἐστὶ καὶ ἀγέννητος, ἀμειγῇ καὶ καθαρὰν οὖσαν πάσης ἐτερότητας καὶ διαφορᾶς. Περὶ τοῦ Θεοῦ ταῦτα λέγει, ὃ τὴν οὐσίαν (α) ἀφθαρσίαν τε καὶ ἀγεννησίαν εἶναι φησι. Τρία τοίνυν ἐπὶ Θεοῦ εἶπεν ὀνόματα, τὴν οὐσίαν, τὸ ἀφθαρτόν, τὸ ἀγέννητον. Εἰ μὴ τῶν τριῶν τούτων ὀνομάτων ἐπὶ Θεοῦ ἔστιν ἡ ἐννοια, ἡ θεότης ταῦτα τὰ τρία πάντως ἔστιν. Ὡς εἰ τις λέγοι τὸν ἄνθρωπον χαρακτηρίσαι βουλόμενος λογικὸν αὐτὸν εἶναι, γελαστικόν τε καὶ πλατυόνυχον. Ἐφ' ᾧ διὰ τὸ μηδεμίαν κατὰ τὴν φύσιν ἐν ἐκάστῳ διαφορὰν εἶναι ἰσοδυναμεῖν τε ἀλλήλοις τὰ ὀνόματα λέγομεν, καὶ ἐν εἶναι τῷ ὑποκειμένῳ τὰ τρία, τὴν ἀνθρωπότητα, τὴν διὰ τῶν ὀνομάτων ὑπογραφείσαν. Εἰ τοίνυν τοῦτο ἐστὶν ἡ θεότης, ἡ ἀγεννησία τε καὶ ἡ ἀφθαρσία καὶ ἡ οὐσία, κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἐν τῇ τοῦ ἐνὸς τούτων ἀφαιρέσει, συν-

(α) Deest aliquid quod supple ex Boico, ὅτι τοίνυν ἄλλο τι τῆς ἀγεννησίας ἐπὶ τὸ νόημα, καὶ ἄλλος τῆς θείας οὐσίας, ὁ λόγος ἐξ αὐτῶν τῶν παρ' αὐτοῦ λεγομένων ἐστὶν ὁ ἐλεγχος. Κατὰ αὐτὴν φησι τὴν οὐ-

A plane impatibilitas operanti foret; impedita autem operatione non erit omnino quod efficitur. Ita ut duorum alterum, vel patibilem per hæc Unigeniti essentiam facient, ut operationem capiat; vel hoc propter evidentem impietatem verentes, neque penitus ipsam esse præstruunt. Quod enim pati natura abhorret, neque effectricem efficaciam in seipsum omnino admittit. Qui igitur alicujus operationis effectum Filium definit, hunc etiam unum quid eorum quæ pati nata sunt definit, quæcunque per operationem processum habent, vel siquidem perperessionem neget, etiam ipsius subsistentiam cum perperessione negabit. Sed quoniam secundum utrumque eorum quæ per dilemma demonstrantur, impietas est, et non esse dicere, et ipsum patibilem esse putare, manifesta veritas quæ per falsorum abolitionem elucet. Si enim etiam vere est, et patibilis non est, perspicuum ex operatione ipsum non esse, sed sicut consentaneum est, verum esse Deum ex vero Deo Patre, impatibiliter ex æterno splendescentem et irradiantem. Sed, inquit, secundum essentiam incorruptibilis est Deus. Quid aliud eorum quæ Deum decere intelliguntur non ipsam Filii essentiam possident? Justum, bonum, æternum, nullius mali capax, in omni eo quod secundum bonum intelligitur infinitum. Verum quis est qui dicat aliquid eorum quæ sunt pulchra et præclara, divinæ naturæ esse adventitium, et non quidquid est pulchrum illinc proficisci, et in ea considerari, sic dicente propheta, quod si quid pulchrum est, ipsius, et si quod bonum, ab ipso est? Cum hoc autem copulat ingenitum etiam secundum essentiam esse. Ego equidem si ita sentiens hoc dicat, quod ingenta est Patris essentia, dicto assentior, neque dogmati resisto. Nullus enim prorsus pie viventium Patrem Unigeniti esse genitum ponit. Quod si hoc quidem demonstratur secundum figuram sermonis, astruit autem ἀγεννησίαν, et essentiam idem esse, hoc non prætereundum esse inexcussum dico, ut non lateat decepti faciles ad assensionem blasphemiarum pellicere. Quod igitur aliud quid ab ingeniti actione est etiam ingentus, immistam et puram ab omni diversitate et differentia. De Deo hæc dicit, cujus essentiam incorruptibilitatem, et ingenerabilitatem esse asserit. Tria igitur in Deo dixit nomina, essentiam, incorruptibile, ingenitum. Si horum trium nominum in Deo est una eademque notio, deitas hæc tria prorsus est. Ut si quis diceret, hominem exprimere volens, rationalem ipsum esse, risibilem et latunguem. In quo propterea quod nulla est secundum naturam in unoquoque differentia, hæc nomina inter se vim æqualem habere dicimus, et unum esse in subiecto hæc tria, nempe humanitatem per nomina descriptam. Si ergo hoc est deitas, nempe ἀγεννησία et incorruptibilitas et essentia, omni necessitate horum uno sublato simul etiam deitas tollitur. Ut enim si

σίαν ἀφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, ἀμειγῇ καὶ καθαρᾷ οὐσίᾳ πάσης ἐτερότητας καὶ διαφορᾶς, περὶ Θεοῦ ταῦτα λέγει, ὃ τὴν οὐσίαν.

quis dixerit neque rationis participem, neque ad ridendum aptum natura; neque hominem esse asseruerit. Ita et in his tribus nominibus, ingenio dico et incorruptibili, et essentia, si per hæc deitas notificatur, quando unum aliquod horum trium non adest, procul dubio in eo quod superest abolita est deitatis ratio. Ergo respondeat quam de Deo unigenito habet opinionem: genitum ipsum, an ingenitum putet; genitum dicet omnino, siquidem suis dictis non repugnet. Si igitur idem est cum ingenito, essentiaque et incorruptibile, per quæ divinitas dignoscitur; cui non adest ingenitum, simul ab hoc ablata est plane essentia et quod incorruptibile, quibus remotis deitas necessario eximitur. Quamobrem ad duplicem terminum secundum eorum blasphemiam consequentiæ ratio pervenit. Si enim secundum idem significatum in Deo dicitur essentia et incorruptibilitas et ingenitum, manifeste demonstratus est hic novus Dei fabricator, Filium ab eo creatum, corruptibilem etiam cognoscere, quia non ingenitum noscat; nec hoc solum, sed etiam funditus non subsistentem, quia non possit ipsum in deitate intueri, in quo ingenitum non cernitur, siquidem idem ingenitum et incorruptibile cum essentia opinatur. Quoniam vero in his perspicua est perniciēs, miseris aliquis consulat, ut ad id quod superest ratione convertantur, nec reluctentur ex manifesto contra veritatem, sed assentiantur horum singulorum nominum proprium esse significatum, quod quidem magis quis per ea quæ opponuntur intellexerit. Nam et ingenitum per geniti oppositionem invenimus, et incorruptibile per corruptibilis appositionem cognoscitur, et essentia per discrimen cum eo quod non subsistit spectatur. Sicut enim quod non genitum est, ingenitum dicitur, et quod non corrumpitur, incorruptibile: sic quod non est non existens, essentiam nominamus. Et contra sicut genitum non dicimus ingenitum, sic quod corruptibile est, non incorruptibile nominamus. Ergo essentia quidem in eo quod est aliquid intelligitur: bonum autem vel corruptibile, quale quid esse indicat. Alia igitur essentiæ ratio, et alia quæ quomodo, vel quale per se declarat.

Ac mihi præclare habere videtur, si intermediam nauseam superavero (sic enim arbitror oportere amantes ejus contra commentationem aggressionem nominare), dum cupidus immoror in proposita nobis notione. Quæcunque enim ad eversionem eorum quæ de commentatione a magistro considerata sunt, veluti quiddam succus pituitosus ab hoc scriptore evomita sunt, talia sunt ut nihil periculi legentibus præbeant, etsi admodum aliquis fuerit solidus, et cui verba dare sit facile. Quis enim ita mentis inops et vecors, ut quæ exempli gratia de frumento a doctore posita sunt, quibus veluti artem quamdam et aditum ad sublimium contemplationem auditori supponebat, hæc dum exilliter Eunomius de essentia Dei aniversorum sermonibus accommodat, arbitretur ipsum aliquid dicere, et cum aliqua solertia

αναίρει καὶ τὴν θεότητα. Ὡς γὰρ τὸν μὴ λογικὸν οὐδὲ γελαστικὸν εἶποι τις ἄν, οὐδὲ ἄνθρωπον· οὕτως καὶ ἐπὶ τούτων τῶν τριῶν ὀνομάτων, τοῦ τε ἀγεννήτου, φημί, καὶ τοῦ ἀφθάρτου καὶ τῆς οὐσίας, εἰ διὰ τούτων ἡ θεότης χαρακτηρίζεται, ὅταν ἓν τι τῶν τριῶν μὴ ὑπάρχῃ, διεγράφη πάντως τῷ λείποντι καὶ ὁ τῆς θεότητος λόγος. Οὐκοῦν ἀποκρινάσθω, τίνα περὶ τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ἔχει τὴν ὁδὸν, γεννητὸν αὐτὸν ἢ ἀγεννητὸν οἶσται; Γεννητὸν ἔρει πάντως, εἴπερ τοῖς ἰδίοις μὴ μάχοιτο. Εἰ οὖν ταῦτόν ἐστι τῷ ἀγεννήτῳ ἡ οὐσία τε καὶ τὸ ἀφθαρτον, δι' ὧν ἡ θεότης γνωρίζεται, ὥ μὴ πρόσεστι τὸ ἀγεννητον, συναφῆρηται τούτου πάντως ἡ οὐσία τε καὶ τὸ ἀφθαρτον, ὧν μὴ παρόντων, καὶ ἡ θεότης κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἐξαιρεθήσεται. Οὐκοῦν εἰς διπλοῦν πέρας τῆς κατὰ τὸ βλάσφημον αὐτῶν ἀκολουθίας ὁ λόγος κατήντησε. Εἰ γὰρ κατὰ τοῦ αὐτοῦ σημασινομένου λέγεται ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἡ οὐσία τε καὶ ἡ ἀφθαρσία, καὶ τὸ ἀγεννητον, σαφῶς ἀποδείκνυται ὁ καινὸς οὗτος θεοποιὸς τὸν παρ' αὐτοῦ κτισθέντα Ἰῶν, φθαρτὸν τε γινώσκων, διὰ τὸ μὴ γινώσκειν ἀγεννητον· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ παντελὺς ἀνυπόστατον, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι αὐτὸν ἐν θεότητι βλέπειν, ὥ οὐκ ἐνθεωρεῖται τὸ ἀγεννητον, εἴπερ ταῦτ' ἐν τῷ ἀγεννητῷ τε καὶ ἀφθαρτῷ τῇ οὐσίᾳ οἶσται. Ἐπεὶ δὲ πρόδηλος ἐν τούτοις ἐστὶν ἡ ἀπόλεια, συμβουλευσάτω τις τοῖς δειλαίοις ἐπὶ τὸ λειπόμενον τραπῆναι τῷ λόγῳ, καὶ μὴ συρομαχεῖν ἐκ τοῦ προδήλου πρὸς τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ συντίθεσθαι ἴδιον ἐκάστου τούτων εἶναι τῶν ὀνομάτων τὸ σημασινομένον, ὅπερ μᾶλλον ἂν τις διὰ τῶν ἀντιδιαστέλλομένων νοήσῃ. Τό τε γὰρ ἀγεννητον τῇ πρὸς τὸ γεννητὸν ἀντιδιαστολῇ ἐξευρίσχομεν, καὶ τὸ ἀφθαρτον τῇ πρὸς τὸ φθαρτὸν παραθέσει γνωρίζεται, καὶ ἡ οὐσία τῇ πρὸς τὸ ἀνυπόστατον παραλλαγῇ θεωρεῖται. Ὡς γὰρ ὁ μὴ ἐγεννήθη, ἀγεννητον λέγεται, καὶ ὁ μὴ φθείρεται, ἀφθαρτον· οὕτως καὶ τὸ μὴ ἀνυπαρκτον, οὐσίαν κατονομάζομεν. Καὶ τὸ ἐμπάλιν ὡς τὸ γεννητὸν οὐκ ἀγεννητον λέγομεν, καὶ τὸ φθαρτὸν οὐκ ἀφθαρτον ὀνομάζομεν. Οὐκοῦν οὐσία μὲν ἐν τῷ εἶναι τι κατανοεῖται· τὸ δὲ ἀγαθὸν ἢ τὸ φθαρτὸν, ἐν τῷ ποταπὸν εἶναι. Ἄλλος οὖν ὁ τοῦ εἶναι λόγος, καὶ ἕτερος ὁ τὸ πῶς, ἢ τὸ ποῦν δι' αὐτοῦ σαφηνίζων.

Καὶ μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν ὑπερβάντι τὴν διὰ μέσου ναυτίαν (οὕτω γὰρ οἶμαι χρῆναι τὰς ἀνοήτους αὐτοῦ κατὰ τῆς ἐπινοίας ἐπιχειρήσεις κατονομάζειν), τῷ προκειμένῳ ἡμῖν ἐμφιλοχωρῆσαι νοήματι. Τὰ γὰρ ὅσα πρὸς ἀνατροπὴν τῶν περὶ τῆς ἐπινοίας τῷ διδασκάλῳ τεθεωρημένων ὑπὸ τοῦ λογογράφου, καθάπερ τις χυμὸς φλεγματώδης ἐξήμεσται, τοιαῦτά ἐστιν ὡς μηδὲνα κίνδυνον παρέχειν τοῖς ἐντυγχάνουσι, καὶ σφόδρα τις ἡλίθιος ὧν καὶ εὐπαράγωγος τύχη. Τίς γὰρ οὕτως ἔξω διανοίας ἐστίν, ὥστε τὰ ὑποδειγματικῶς περὶ τοῦ αἵτου παρὰ τοῦ διδασκάλου τεθέντα, δι' ὧν οἰοεὶ τέχνην τινὰ καὶ ἔφοδον πρὸς τὴν τῶν ὠφελῶν θεωρίαν τῷ ἀκροατῇ ὑπετίθετο, ταῦτα φιλῶς τοῦ Εὐνομίου τοῖς περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τῶν ὧν ἐφαρμόζοντος λόγοις, οἰσθῆναι τι λέγειν αὐτὸν, καὶ μετὰ τινος ἀγχινοίας κατὰ τῆς ἀληθείας τεχνάζε-

σθαι· Τὸ γὰρ φάσκειν αὐτὸν πεπωδεσάτην αἰτίαν ἔπι τοῦ Θεοῦ τοῦ γεννῆσαι τὸν Υἱὸν εἶναι τὴν ἀδέσποτον ἐξουσίαν, καὶ τὴν ἀνυπερέβλητον δύναμιν, ὅπερ οὐ περὶ τοῦ κόσμου μόνον καὶ τῶν ἐν αὐτῷ στοιχείων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἑρπετῶν καὶ θηρίων ἔστιν εἰπεῖν· καὶ τοῦτο ὡς πρέπει ἐπὶ τῆς τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ὑπολήψεως τὸν σεμνὸν θεολόγον ἐκτίθεσθαι· ἢ τὸ λέγειν καὶ πρὸ τῆς τῶν ὀνομάτων γεννήσεως Ἀγέννητον, ἢ Πατέρα, ἢ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων προσαγορεύεσθαι τὸν Θεόν· καθάπερ δεδιότα, μὴ τοῦ ὀνόματος παρὰ τοῖς μήπω γεγνηόσι σωτηθέντος, ἑαυτὸν ἀγνοῖεν, ἢ εἰς λήθην ἑαυτοὺ πέσοι, τῇ σωπῇ τοῦ ὀνόματος ὃ ἔστιν ἀγνοήσας. Ἡ δὲ χλευαστικὴ τῶν ἡμετέρων λόγων καταδρομή, ὅσον τὸ δριμύτε καὶ ἀγγίζοντι ἔχει, δι' ὧν κατασκευάζει τὸ ἄτοπον, ὅτι ὁ πρὸ πάντων αἰώνων καὶ χρόνων καὶ πάσης αἰσθητικῆς τε καὶ νοητικῆς φύσεως γεγενῆς Πατὴρ, πῶς περιμένει τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα αὐτὸς τούτων ὀνομασθῇ ἐπινοίας, οὐκ ὀνομαζόμενος, ὡς φησὶν ἐκεῖνος, οὔτε ὑπὸ τοῦ Υἱᾶ, οὔτε ὑπὸ τῶν δι' ἐκεῖνου γεγενημένων νοητῶν οὐσιῶν· Οὐδένα γὰρ οὕτως οἶμαι κορυφῆς εἶναι βαθείας μεστὸν, ὡς ἀγνοεῖν ὅτι ὁ μονογενὴς Θεός, ὁ ἐν Πατρὶ ὢν, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα βλέπων, ὀνόματος ἢ ῥήματος πρὸς τὴν τοῦ ὑποκειμένου γνῶσιν οὐκ ἐπιβάεται, οὔτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τὰ τοῦ Θεοῦ βάθος διερευνώμενον, διὰ τῆς ὀνομαστικῆς προσηγορίας πρὸς τὴν τοῦ ζητουμένου γνῶσιν ἐνάγεται. Οὔτε ἡ ἀσώματος τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων φύσις, φωνῇ καὶ γλώττῃ κατονομάζει τὸ θεῖον ἐπὶ γὰρ τῆς ἀλλοῦ καὶ νοερᾶς φύσεως, ἢ κατὰ τὸν ἑνὲν ἐνέργεια λόγος ἐστίν, οὐδὲν τῇ ὁλικῇ τῶν ὀργάνων ὑπηρεσίᾳ συγχρωμένος. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, οὐδὲν ἂν ἐδῆσεν ἡμῖν τῆς τῶν ῥημάτων τε καὶ ὀνομάτων χρήσεως, εἰ δυνατόν ἦν γυνὰ προδεικνύειν ἀλλήλοις τὰ τῆς διανοίας κινήματα. Νυνὶ δὲ τῶν ἐγγινόμενων ἡμῖν νοημάτων, διὰ τὸ τῇ σαρκίνῃ περιβολῇ τὴν φύσιν ἡμῶν περιείργεσθαι, φανερωθῆναι μὴ δυνάμενων, ἀναγκαίως καθάπερ σημεῖα τοῖς πράγμασι τὰς ποιάς τῶν ὀνομάτων θέσεις ἐπιβαλόντες, δι' ἐκεῖνων τὰς τοῦ νοῦ κινήσεις ἀλλήλοις δημισυόμεν. Εἰ δὲ πῶς ἦν ἀπογοινοῦν ἐτέρως τὰ τῆς διανοίας κινήματα, χαίρειν τὴν περιουσίαν τῶν ὀνομάτων ὑπηρεσίαν ἔδσαντες, τηλαυγέστερον ἂν καὶ καθαρώτερον ἀλλήλοις συνεγενόμεθα, αὐτὴν τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν, περὶ ἣν ὁ νοῦς καταγίνεται ταῖς τῆς διανοίας ὁρμαῖς ἐκκαλύπτοντες. Νυνὶ δὲ τοῦτο χάριν τῷ μὲν τινι τῶν ὄντων ὄνομα οὐρανὸν ἐθέμεθα, ἐτέρῳ δὲ γῆν, καὶ ἄλλῳ ἄλλο τι. Καὶ τὸ πρὸς τί πῶς ἔχειν, ἢ τὸ ἐνεργεῖν, ἢ τὸ πάσχειν, πάντα ταῦτα ἰδιαζούσαις ἐπισημαινόμεθα ταῖς φωναῖς· ὡς ἂν μὴ ἀκοιωνήτῃς τε καὶ ἀγνωστος ἢ τοῦ νοῦ κίνησις ἐν ἡμῖν μένοι. Ἡ δὲ ὑπερκόσμιος ἐκείνη καὶ ἄλλος φύσις, τῆς σωματικῆς περιοχῆς ἐλευθέρα οὐσα καὶ ἀνετος, οὔτε ἐπὶ τῆς ὑπερκειμένης φύσεως ὀνομάτων δεῖται ἢ ῥημάτων, ἀλλ' εἴπου καὶ μνημονεύεται παρὰ τῆς νοερᾶς φύσεως λόγος τις ἐν ἱεραῖς Βίβλοις ἀνάγραφτος, ἡμῶν ἐνεκεν τῶν ἀκούοντων τὸ

A contra veritatem architectari? Nam quod ipse associat causam in Deo decentissimam Filium gignendi, esse liberam potestatem et virtutem superexcellenter, quod quidem non solum de mundo et de elementis in ipso contentis, sed etiam de reptilibus et feris licet dicere; et hoc ut decorum in unigeniti Dei existimatione gravem et venerandum theologum exponere, vel dum dicit etiam ante ortum eorum qui nominant, ingentum, vel Patrem, vel reliqua nomina, Deum appellari, quasi metuat ne nomine apud res nondum natas tacito seipsum ignorarit, vel in sui ipsius oblivione incidere, silentio nominis quid sit nesciens. At illa cavillatoria nostrorum sermonum insectatio, quantum acrimoniae et solertiae habet, quibus absurdum construit, quod qui ante omnia saecula et tempora, et omnem sensibilem et intelligibilem naturam, fuit Pater, quomodo homines exspectat, ut per commentationem his appellationibus nominetur, qui non nominabatur, ut ait ille, neque a Filio, neque ab ullis per illum factis rebus intelligibilibus? Nullum enim ita profunda gravitudine oppletum puto, ut ignoret quod unigenitus Deus, qui in Patre est, et in seipso Patrem videt⁷¹, nomine vel verbo ad subjecti cognitionem non indiget, neque Spiritus sanctus, qui etiam Dei abditissima rimatur⁷², per nominativam appellationem ad ejus quod quaeritur cognitionem adducitur. Neque incorporea transmundanarum virtutum natura voce et lingua nomen nominat: nam in natura immateriali et intelligente, actus qui sit secundum mentem, sermo est, nihil materiali instrumentorum ministerio utens. Et enim in humana natura, non nobis verborum et nominum usu opus esset, si possemus nudas mentis impulsionem, et animi sensa patefacere. Nunc autem cum in nobis notiones ingenerentur, propterea quod carnali amictu natura praepedita est, cum non possint declarari, necessario tanquam signis et notis quibusdam nominibus impositis illas mentis notiones vicissim expromimus. Quod si aliquo modo liceret cogitationis agitationes denudare, periodicam nominum operam valere jubentes, fulgentius et purius inter nos conversaremur, ipsam rerum naturam, in qua mens occupatur, cogitationis impulsionibus recludentes. Nunc autem hujus gratia singulis rebus nomen posuimus, alii quidem coelum, alii vero terram, et alii quid aliud. Et quoniam aliud ad aliquid relationem habet, vel agit vel patitur, omnia haec peculiaribus vocibus significamus, ne incommunicabilis et incognita mentis notio in nobis resideret. Illa vero supermundialis et immaterialis natura, quae ab omni concretionem corporea libera est et soluta, neque in seipsa, neque in supereminente natura nominibus vel verbis indiget, sed sicubi a natura intelligente profectus memoratur sermo aliquis in sacris Libris descriptus, illud nostri causa, qui audimus, dicitur, qui non alio modo

⁷¹ Joan. xiv, 9, 10. ⁷² I Cor. ii, 10.

possumus quod declaratur percipere, quod non per voces et verba enuntiatur. Et si David in Spiritu dicit Domino a Domino aliquid dici⁷³, est David qui loquitur, qui non potest aliter nobis rei intellectus doctrinam tradere, nisi per voces et verba mysteriorum cognitionem a Deo in ipso ingeneratam interpretetur.

Omnia igitur quæ contra commentationem ipse disseruit verba, optimum præterire arbitror, tametsi insanis accuset eos qui deitatis nomen ad declarationem supereminentis virtutis putant ab hominibus per commentationem dici. Quid enim hic intelligens putat oportere commentationem conviciis incescere, ex illius sermonibus licet, qui volunt, doceri. Qualia autem nos existimamus de nominum usu, in superioribus diximus. Quod cum ita se res habeant ut earum fert natura, voces rerum interpretes rationalis facultas a Deo insita in natura nostra excogitavit. Quarum si quis causam in eum qui facultatem dedit, referat, neque nos repugnabimus; sicut moveri et videre, et reliqua per sensus efficere, ab illo fieri dicimus a quo ialem adepti sumus facultatem. Sic igitur causa quidem nominandi Deum qui est secundum naturam quod quidem est secundum communem rationem in illum ipsum debet referri: potestas autem libera, sensa animi omnia et cogitata sic vel aliter nominandi, in natura sita est, quam sive quis *ἐπινοίαν commentationem*, sive alio aliquo nomine velit appellare non contendemus. Hujus sermonis certissimum argumentum facimus, quod non apud omnes similiter quod Deus est nominetur, sed ut cuique videtur, quod intellectum esse interpretetur. Quamobrem omnem ipsius vilem et abjectam de commentatione garrulitatem silentio prætereuntes, decreta tenebimus, tantum nobis adnotantes ex quibusdam eorum, quæ in medio utilitatis sive vaniloquii interjecta sunt, ubi putat Deum primis formatis parentibus, veluti aliquem pædagogum vel grammatistam præsentem, verborum et nominum doctrinam tradidisse: in quibus ait, ipsos primos a Deo effectos, vel continua serie ex illis genitos, nisi edocti fuissent, quomodo res quæque dicuntur et nominantur, mutos et orationis expertes victuros fuisse; nihilque ait eorum quæ vitæ humanæ sunt utilia peragere potuisse, quia incognita fuisset cujusque et incerta sententia, penuria significantium, nempe verborum et nominum. Tanta est hujus scriptoris amentia, ut non ei satis sit existimare naturæ inditam a Deo facultatem ad omnem methodum rationalis functionis; sed nisi singula didicisset, tanquam qui Hebræorum vel Romanorum linguam ad verbum doceantur, res ipsas quid sunt ignorare, neque ignem, neque aquam, neque aerem, neque reliqua quæ sunt, cognoscentes, nisi per imposita ipsis nomina de

Α τοιοῦτον λέγεται, τῶν ἀδυνατούντων τούτων ἄλλω τρόπῳ μαθεῖν τὸ δηλούμενον, μὴ διὰ φωνῶν καὶ ῥημάτων ἐξαγγελλόμενον. Κἀν ὁ Δαβὶδ ἐν Πνεύματι λέγει τῷ Κυρίῳ παρὰ τοῦ Κυρίου τι λέγεσθαι, Δαβὶδ ὁ λέγων ἐστίν, ὁ μὴ δυνάμενος ἐτέρως ἡμῖν τῇ τοῦ νοηθέντος διδασκαλίαν ποιήσασθαι, εἰ μὴ διὰ φωνῶν καὶ ῥημάτων τὴν ἐγγενομένην αὐτῷ θεόθεν τῶν μυστηρίων κατανόησιν ἐρμηνεύσειε.

Πάντα τοίνυν τὰ κατὰ τῆς ἐπινοίας αὐτῷ φιλοσοφηθέντα ῥήματα, παραδραμεῖν οἶμαι καλῶς ἔχειν, καὶ μανίαν ἐπικαλῆ τοῖς τὸ τῆς θεότητος ὄνομα πρὸς δῆλωσιν τῆς ὑπερεχούσης δυνάμεως παρὰ ἀνθρώπων οἰομένοις δι' ἐπινοίας λέγεσθαι. Τὸ μὲν γὰρ οὗτος νοῦν, διασφύρειν οἰεῖται δεῖν τὴν ἐπινοίαν, ἐκ τῶν ἐκείνου πάρεστι λόγων τοὺς βουλομένους διδάσκεισθαι. Β Οὐα δὲ ἡμεῖς ὑπολαμβάνομεν περὶ τῆς τῶν ὀνομάτων χρήσεως, ἐν τοῖς κατόπιν εἰρήκαμεν. Ὅτι τῶν πραγμάτων ἔχοντων ὡς ἔχει φύσεως, τὰς ἐρμηνευτικάς τῶν ὄντων φωνάς, ἡ τεθεῖσα παρὰ τοῦ Θεοῦ τῇ φύσει ἡμῶν λογικὴ δύναμις εὐρατο. Ὡς εἰ μὲν τις τὴν αἰτίαν εἰς τὸν δεδωκότα τὴν δύναμιν ἀναφέρει, οὕτως ἡμεῖς ἀντιλέγομεν ὥστερ καὶ τὸ κινεῖσθαι καὶ τὸ ὄρεσθαι, καὶ τὰ λοιπὰ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐνεργεῖν παρ' ἐκείνου λέγομεν γίνεσθαι, παρ' οὗ τὴν τοιαύτην ἐσχέκαμεν δύναμιν. Οὕτως οὖν καὶ τοῦ ὀνομάζειν θεὸν τὸν ὄντα κατὰ τὴν φύσιν ὅπερ ἐστίν, ἡ μὲν αἰτία κατὰ τὸν κοινὸν λόγον εἰς αὐτὸν ἐκείνον τὴν ἀναφορὰν ἔχει· ἡ δὲ ἐξουσία τοῦ τὰ νοηθέντα πάντα τοιῶσδε ἢ ὡς ἐτέρως κατονομάζειν, ἐν τῇ φύσει κεῖται· ἡ εἰς τις ἐπινοίαν, εἴτε ἄλλο τι βούλοιο λέγειν, οὐ διοισόμεθα. Γ Τεκμήριον δὲ τοῦ λόγου τοῦτο ποιοῦμεθα, τὸ μὴ παρὰ πᾶσιν ὁμοίως τὸ θεῖον κατονομάζεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὸ δοκοῦν ἑκάστοις τὸ νοηθὲν ἐρμηνεύεσθαι. Οὐκοῦν πᾶσαν τὴν συρρετιώδη περὶ τῆς ἐπινοίας αὐτοῦ φλυαρίαν σιγήσαντες, τῶν δογμάτων ἐξόμεθα, τοσοῦτον ἡμῖν παρασημηνάμενοι ἐκ τινῶν τῶν κατὰ τὸ μέσον αὐτῷ τῆς κενοφωνίας παρεντεθέντων, ὅπου οἰεῖται τὸν θεὸν τοῖς πρωτοπλάστοις, καθάπερ τινὰ παιδαγωγὸν ἢ γραμματιστὴν προκαθήμενον, ῥημάτων τε καὶ ὀνομάτων ὑφηγεῖσθαι διδασκαλίαν· ἐν οἷς φησιν, αὐτοὺς τοὺς πρώτους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πλασθέντας, ἢ τοὺς προσεχῶς ἐξ ἐκείνων φύνας, εἰ μὴ ἐδιδάχθησαν ὡς ἑκαστα τῶν πραγμάτων λέγεται τε καὶ ὀνομάζεται, ἀφανίᾳ καὶ ἀλογίᾳ συζητῶν, καὶ οὐδὲν ἂν, φησίν, τὴν βιωφελῶν κατεπράξαντο, ἀδῆλου ἑκάστου διανοίας ὑπαρχούσης δι' ἀπορίαν τῶν σημαινόντων, ῥημάτων δηλαδὴ καὶ ὀνομάτων. Τοσαύτη παραφροσύνη τοῦ λογογράφου, ὡς μὴ ἐξαρκεῖν ἡγεῖσθαι τὴν ἐντεθεῖσαν τῇ φύσει παρὰ τοῦ Θεοῦ δύναμιν πρὸς πᾶσαν μέθοδον λογικῆς ἐνεργείας, ἀλλ' εἰ μὴ τὰ καλ' ἑκαστον' ἄρθρον, καθάπερ οἱ τὴν τῶν Ἑβραίων ἢ τῶν Ῥωμαίων φωνῶν διὰ λέξεων διδασκόμενοι, ἀγνοεῖν τὰ πράγματα ὅτι ἐστίν, μὴ τὸ πῦρ, μὴ τὸ ὕδωρ, μὴ τὸν ἀέρα, μὴ τὰ λοιπὰ τῶν ὄντων ἐπιγινώσκοντας, εἰ μὴ διὰ τῶν ἐπικειμένων αὐτοῖς ὀνομάτων τὴν περὶ τούτου γνῶσιν ἐκτῆσαντο. Ἡμεῖς δὲ φαμεν, ὅτι ὁ τὰ πάντα ἐν σοφίᾳ ποιήσας, καὶ τὸ λογικὸν τοῦτο

⁷³ Matth. xxii, 44; Psal. cix, 4.

πλάσμα ζωοπλαστήσας, μόνῃ τῷ ἐφείναι τῇ φύσει τὸν λόγον, πᾶσαν τὴν δύναμιν τὴν λογικὴν ἐναπέθετο. Καὶ ὥσπερ τὴν ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις δύναμιν παρὰ τοῦ πλάσαντος τὸν ὀφθαλμὸν καὶ φτευσάντος τὴν ἀκοὴν ἐν τῇ φύσει ἔχοντες, παρ' αὐτῶν πρὸς ὃ πέφυκε τῶν αἰσθητηρίων ἐν ἑκάστῳ, πρὸς τοῦτο κεχρήμεθα, καὶ οὐ δεόμεθα, οὔτε τοῦ τὰ χρώματα κατονομάσαντος, ὣν ἡ ὄρασις τὴν ἀντίληψιν ἔχει (ἀρκεῖ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς ἑαυτῷ γενέσθαι τῶν τοιούτων διδάσκαλος), οὔτε ὧν διὰ τῆς ἀκοῆς, ἢ διὰ τῆς γεύσεως, ἢ διὰ τῆς ἀφ᾽ αἰσθησόμεθα, ἄλλοτριῶν πρὸς τὴν γνῶσιν διδασκάλων δεόμεθα, οὐκ ὅθεν ἔχοντες ἑκάστου τῶν κατ' αἰσθησιν ἐγγινόμενων ἡμῖν τὸ κριτήριον. Οὕτω φαμέν καὶ τὴν διανοητικὴν τῆς ψυχῆς δύναμιν τοιαύτην παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομένην, ἀφ' ἑαυτῆς τὸ λοιπὸν κινεῖσθαι, καὶ πρὸς τὰ πράγματα βλέπειν· καὶ ὥς ἂν μηδεμίαν σύγχυσιν ἢ γνῶσιν πάθοι, καθάπερ σήμαντρά τινα τὰς διὰ τῶν φωνῶν ἐπισημειώσεις ἐκάστῳ τῶν πραγμάτων ἐπιβάλλειν. Πιστοῦται δὲ τὸ τοιοῦτον δόγμα καὶ ὁ μέγας Μωϋσῆς, εἰπὼν παρὰ τοῦ Ἀδὰμ ἐπιτεθεῖσθαι τοῖς ἀλόγοις τῶν ζώων τὰς ἐπωνυμίας, οὕτως γράφας τῷ ῥήματι· *Καὶ ἔκλασεν ὁ Θεὸς ἐτι ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, καὶ πάντα τὰ κτεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. Καὶ πᾶν ὃ ἐκάλεισεν αὐτὸ Ἀδὰμ ψυχὴν ζῶσαν, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ. Καὶ ἐκάλεισεν Ἀδὰμ ὀνόματα πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς καὶ κτήρεσι, καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ.*

Ἄλλ' εἴκοι καθάπερ τις γλοιώδης πηλὸς, καὶ ἐχέ-
κολλος, ὃ κατὰ τῆς ἐπινοίας αὐτῷ συντεθείς λῆρος
παρακατέχειν ἡμᾶς, καὶ μὴ ἐξ ἑνὸς χρησιμωτέρων
προσάψασθαι. Πῶς γὰρ ἂν τις παραδῆρμι τὴν σπου-
δαίαν ἐκείνην καὶ πεφροντισμένην φιλοσοφίαν, ἐν οἷς
φησι, μὴ μόνον τοῖς ποιήμασιν ἐμφανισθαι τὴν τοῦ
Θεοῦ μεγαλοπρέπειαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὀνόμασι δια-
δεῖκνυσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, οὐκείως καὶ προ-
φῶς ἐκάστῳ τῶν γενομένων τὰς προσηγορίας ἀρ-
μόσαντος; Ταῦτα Κρατύλῳ τάχα τῷ Πλατωνικῷ δια-
λόγῳ, ἢ αὐτὸς ἐντυχῶν, ἢ τινος τῶν ἐντετυχηκότων
ἀκούσας, διὰ τὴν πολλὴν οἶμαι πτωχείαν τῶν νοημά-
των ἐβράβητε τοῖς ἰδίοις λήροις τὰς ἐκεῖ φιλαρίας,
ὁμοιον ποιῶν τοῖς τὴν τροφὴν ἐκ προσαίτησεως ἑαν-
τοῖς συναγείρουσιν. Ὡς γὰρ ἐκεῖνοι βραχύ τι παρ'
ἐκάστου τῶν ὀρεγόντων δεχόμενοι, ἐκ ποικίλων τε
καὶ πολυειδῶν τὴν τροφὴν ἑαυτοὶ ἐρανίζουσιν· οὕτως
καὶ ὁ τοῦ Εὐνομίου λόγος διὰ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ ἄρ-
του πενίαν, τὰς πανταχόθεν ψίχας ῥημάτων τε καὶ
νοημάτων τῷ ἰδίῳ συνερανίζει πόνην. Καὶ τοῦτο
χάριν περιτυπηθείς τῇ καλλιφωνίᾳ τῆς Πλατωνικῆς
λέξεως, πρέπον οἰεται δόγμα τῆς Ἐκκλησίας τὴν
ἐκεῖνός φιλοσοφίαν ποιήσασθαι. Πόσαις γὰρ, εἰπέ μοι,
φωναῖς κατὰ τὰς τῶν ἔθνῶν διαφορὰς ἡ τοῦ στερεώ-
ματος κατονομάζεται χτίσις; Ἡμεῖς οὐρανὸν τοῦτο
λέγομεν, Σαμαίμ δ' Ἑβραῖος, ὁ Ῥωμαῖος Κελούμ, καὶ
ἄλλως ὁ Σύρος, ὁ Μήδος, ὁ Καππαδόκης, ὁ Μαυρού-
σιος, ὁ Σκύθης, ὁ Θράξ, ὁ Αἰγύπτιος· οὐδὲ ἀριθμῆσαι

A his cognitionem essent adepti. Nos autem dicimus
quod ille qui omnia in sapientia fecit⁷³, et qui ra-
tionalem hanc creaturam effinxit, hoc solo quod in
ejus natura ratio inest, omnem rationalem faculta-
tem indidit. Et quemadmodum in sentiendi instru-
mentis facultatem ab eo qui finxit oculum, et ab
eo qui plantavit aurem in natura habentes, ab ipso
ad quod instrumentorum sentiendi unumquodque
natura comparatum est, ad hoc usi sumus, neque
egemus eo qui colores nominet, quorum visus
perceptionem habet: sufficit enim quod oculus sibi
sit talium magister: neque eorum quæ per audi-
tum, vel per gustum, vel per tactum sentimus,
alienis ad cognitionem doctoribus indigemus, e domo
habentes cujusque eorum quæ per sensum ingene-
rantur nobis judicandi instrumentum. Sic dicimus
etiam intellectualem animi facultatem talem a Deo
factam, a seipsa ceterum moveri, et ad res con-
tueri: atque ut nullam confusionem cognitio pate-
retur, veluti signacula quædam, notas quæ per voces
sunt, cuique rei indere. Hoc dogma confirmat etiam
magnus Moses, cum dixit ab Adamo brutis animan-
tibus nomina fuisse imposita, sic scribens ad ver-
bum: *Et formavit Deus amplius ex terra omnes
bestias agri, et omnia volatilia cæli, et adduxit ad
Adamum ut videret quomodo ea nuncuparet: et
omne quod vocasset Adamus animam viventem, hoc
nomen ipsi. Et indidit Adamus nomina bestiis terræ,
et jumentis et omnibus belluis agri*⁷⁴.

C Sed videtur velut quoddam viscosum lutum, et
gluten habens, ab eo contra commentationem effi-
cium commentum sive deliramentum nos detinere,
nec sinere nos ad ea quæ plus utilitatis habitura
sunt, pertingere. Quomodo enim quis illam bonam
et accuratam philosophiam præteriret, in quibus
ait, non solum in creaturis Dei magnificientiam ap-
parere, sed etiam in nominibus Dei sapientiam
demonstrari, qui proprie et ad naturam accom-
modate singulis rebus ab ipso creatis appellationes
aptavit? Hæc fortasse cum in *Cratylum* Platonis
Dialogum vel ipse incidisset, vel ex aliquo eorum
qui legerunt cum audivisset, ob multam, ut opinor,
notionum inendicitatem suis nugis assuit quæ illic
sunt nugamenta, simile quid faciens his qui ali-
mentum ex mendicitate sibi ipsis congerunt. Ut
enim illi modicum quid a singulis porrigentibus
accipientes, ex variis et multiformibus alimentum
sibi ipsis corrogant, sic Eunomii sermo propter
veri panis inopiam undique verborum et notionum
micias proprio labori corrogat, hujusque causa ob
Platonice dictionis elegantiam attonitus, decere
opinatur decreta Ecclesiæ philosophiam facere.
Quot enim, die mihi, vocibus secundum gentium
differentias firmamenti natura nominatur? Nos
(Græci videlicet) οὐρανὸν dicimus, Samaim Hebræus,
Romanus cælum, et aliter Syrus, Medus, Cappadox,
Maurusius, Scythæ, Thrax, Ægyptius. Neque nu-

⁷³ Psal. ciii, 24. ⁷⁴ Gen. iii, 19, 20.

merare facile est nominum differentias, quot sunt apud singulas gentes de coelo et reliquis rebus. Quodnam igitur, dic, horum nativum et genuinum est nomen, quo magnifica Dei sapientia demonstratur? Si Græcum reliquis præferas, tibi resistet fortasse Ægyptius suum præponens. Et si Hebraico primas deferas, Syrus suam vocem ex adverso opponet, neque Romanus his de primatu cedit. Et Medus non admittet, sua non priores partes ferre. Ex reliquis gentibus quæque suum primas obtinere vult. Quid igitur non patietur dogma ad tot vocum differentias a controversantibus discissum? Sed et his, inquit, tanquam legibus in aperto positis, declaratur. Deum naturis congruentem inter se appellationes facere. Quam magnificentia dignitatem, quales opiniones divinis doctrinis theologus gratificatur, quas neque balnearioribus invident homines! Etenim illis concedunt nomina fingere operationibus, quibus elaborantes occupantur, et nullus ipsos Deo æqualibus honoribus nobilitavit, quando pollubra sive pelluvia, et psillethera, seu unguenta depilatoria, et mantilia, et talia multa his quæ ab ipsis sunt, imponuntur, quæ convenienter verborum significatione rem aperte declarant.

Sed et hæc præteribo, et Epicuream ipsorum naturalem scientiam deinceps positam, quam æquivalere commentationi dicit, qui inane et individuum corpusculum et fortuitas rerum generationes cognitionem quamdam habere asserit cum eo quod per commentationem esse declaratur. En quomodo Epicurum novit, dicentes arguimur. Taceatur etiam ejus præses et dogmatum adjutor Aristoteles, cujus opinionem deinceps inquit commentationis sermonibus conferri. Illius enim inquit esse dogma, non per omnia penetrare Providentiam, neque usque ad res terrenas permeare: quod quidem hic consonum his quæ per commentationem exquisita sunt, confirmat; sic considerate per accuratam subtilitatem dogmata dijudicat. Sed progrediens, oportere dicit, vel neque ortum eorum quæ sunt, Deo concedere, vel si hunc dederimus, non auferri nominum positionem. Quinetiam de brutis et rationis expertibus, sicut ante diximus, contrarium a Scriptura docemur, quod neque fecit Adam animalia, neque nominavit Deus, sed a Deo quidem ortus, ab homine vero factorum nuncupatio, sicut a Mose litteris proditum est. Deinde sermonum nobis encomium proprio sermone persequitur, ac si quis ignominia afficeret vim et facultatem sermonis, et sit post illam stolidam et inanem atque insolentem verborum structuram, Providentiæ lege et mensura perfecte copulare cum cognitione et usu necessariorum, nominum traditionem, multaque ejusmodi in profundo somno cum deliravit, ad inexplugnabilem atque ineluctabilem necessitatem sermone pertransit. Dicam autem non ad verbum, sed solam tantummodo sententiam sermonum illius exponens: Non, inquit, poetis assi-

λίδιον τὰς τῶν ὀνομάτων διαφορὰς, δοῦναι κατὰ ἔθνος περὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν λοιπῶν πραγμάτων οὕτως τυγχάνουσι. Ποῖον οὖν, εἰπέ μοι, τούτων προσφῶνός ἐστιν ὄνομα, ᾧ ἡ μεγαλοπρεπὴς σοφία τοῦ Θεοῦ διαδύκνεται; Ἄν τὸ Ἑλληνικὸν τῶν λοιπῶν προτιμήσῃς, ἀντιστήσεται σοι τυχὼν ὁ Αἰγύπτιος τὸ ἑαυτοῦ προβαλλόμενος. Κἂν τῷ Ἑβραϊκῷ τὰ πρωτεία νεύῃς, ἀντιπαρεξάγῃς ὁ Σύρος τὴν ἰδίαν φωνήν, οὐδὲ ὁ Ῥωμαῖος τούτοις τῶν πρωτείων ὀφῆσεται· καὶ ὁ Μηδός, οὐδέστιται μὴ τὰ ἑαυτοῦ προτερεύειν· καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν ἔθνων ἕκαστον τὰ ἑαυτοῦ ἀξιώσει πρωτεύειν. Τί οὖν οὐ παύεται τὸ δόγμα πρὸς τοσαύτας φωνῶν διαφορὰς ὑπὸ τῶν ἀμφισβητούντων διασχιζόμενον; Ἄλλ' ἐκ τούτων, φησὶ, καθάπερ ῥόμων ἐμψάνως καίμενων, δηλοῦται τὸ τὸν Θεὸν ταῖς φύσεσι προέχοντα καταλλήλως ποιῆσθαι τὰς κλήσεις. Ὡς τῆς μεγαλοφῶνίας τοῦ δόγματος ὅσας ὑπολήψεις ταῖς θείαις διδασκαλίαις ὁ θεολόγος χαρίζεται, ὧν οὐδὲ τοῖς βαλανεῦσι φθονοῦσιν οἱ ἄνθρωποι! Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι συγχωροῦμεν ὀνομασμοῖν ἐνεργείας περὶ ἃς πονούμετες τυγχάνουσι, καὶ οὐδὲς αὐτοὺς ἰσοθεοῖς τιμαῖς ἀπεσέμνυνεν, ὅτε ποδόνιπτρα, καὶ ψιλέθειρα, καὶ χειρόμακτρα, καὶ τοιαῦτα πολλὰ τοῖς γινόμενοις παρ' αὐτῶν τίθενται, προσφῶνός δηλοῦντα τῇ ἐμφάσει τῶν ῥημάτων τὸ ὑποκείμενον.

Ἀλλὰ παραδραμοῦμαι καὶ ταῦτα, καὶ τὴν ἐπιχοῦρειον αὐτῶν φυσιολογίαν ἐφεξῆς καίμενην, ἣν ἰσοδυναμεῖν τῇ ἐπινοίᾳ φησὶν, ὃ τὸ κενὸν καὶ ἄτομον, καὶ τὰς τυχαίας τῶν ὄντων γενέσεις, συγγενῶς ἔχειν λέγων πρὸς τὸ διὰ τῆς ἐπινοίας δηλούμενον. Ὡς πῶς ἐνόησε τὸν Ἐπίκουρον, λέγοντες ἐλεγχόμεθα! Σιγᾶσθω καὶ ὁ προστάτης αὐτοῦ καὶ σύμμαχος τῶν δογμάτων Ἀριστοτέλης, οὗ τὴν δόξαν ἐν τοῖς ἐφεξῆς φησὶ τοῖς τῆς ἐπινοίας λόγοις συμφέρεσθαι. Ἐκείνου γὰρ φησὶν εἶναι τὸ δόγμα, τὸ μὴ διὰ πάντων τῶν ὄντων διήκειν τὴν Πρόνοιαν, μηδὲ μέχρι τῶν περιγίων διαβαίνειν πραγμάτων. Ὅπερ οὗτος σύμφωνον τοῖς κατὰ τὴν ἐπίνοιαν ἐξητασμένοις εἶναι διασχυρίζεται, οὕτως ἐστὶ κρίνειν ἐπισκεμμένους δι' ἀκριβείας τὰ δόγματα. Ἀλλὰ προῖον χρῆναι φησὶν, ἢ μηδὲ τὴν γένεσιν τῶν ὄντων τῷ Θεῷ συγχωρεῖν, ἢ δόντας ταύτην μὴ παραιεῖσθαι τὴν τῶν ὀνομάτων θέσιν. Καὶ μὴν καὶ περὶ τῶν ἀλόγων, καθὼς φθάσαντες εἰρήκαμεν, τὸ ἐναντίον παρὰ τῆς Γραφῆς διδασκόμεθα, ὅτι οὕτε ἐποίησαν ὁ Ἀδὰμ τὰ ζῶα, οὕτε ὠνόμασεν ὁ Θεός· ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ μὲν ἡ γένεσις, παρὰ δὲ τοῦ ἀνθρώπου τῶν γεγονότων ἡ κτήσις, ὡς ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως ἱστορεῖται. Εἴτα λόγων ἡμῖν ἐγκώμιον τῷ ἰδίῳ διέξεισι λόγῳ, ὥστερ' ἀτιμάζοντός τινα τοῦ λόγου τὴν δύναμιν, καὶ φησὶ μετὰ τὴν ἀσφύλον ἐκείνην καὶ στομφώδη τῶν ῥημάτων συνθήκην, Προνοίας νόμῳ καὶ μέτρῳ τελείως συνάψαι τῇ γνώσει, καὶ τῇ χρήσει τῶν ἀναγκαίων τὴν μετάδοσιν τῶν ὀνομάτων, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐν βαθεῖ τῷ ὕπνῳ ληρήσας, ἐπὶ τὴν ἀμαχὴν τε καὶ τὴν ἀναγκαζόμενον ἀνάγκην μεταβαίνει τῷ λόγῳ. Αἰέτω δὲ, οὐκ ἐπὶ ῥημάτων, ἀλλ' ἐπὶ μόνῃς τῆς διανοίας τὸν παρ' ἐκείνου λόγον ἐκθέμενος· Οὐ ποιηταῖς, φησὶν, ἀναθετόν τὴν τῶν ῥημάτων εἴρεσιν, τοῖς διαψεύσεσθαι ἐν ταῖς

παρὰ Θεοῦ ὑπολήψουσιν. Οἷα χαρίζεται τῷ Θεῷ ὁ
γεννάδας, τὰ τῆς ποιητικῆς ἐξουσίας εὐρήματα τῷ
Θεῷ προσάπτων. Ὅστε διὰ τούτου σεμνότερον τοῖς
ἀνθρώποις καὶ ὑψηλότερον τὸν Θεὸν δοκεῖν εἶναι,
ὅταν πιστεύουσιν οἱ Εὐνομίῳ μαθητεύμενοι, τὸ Λι-
κριφίς, καὶ τὸ Κάρχαιρς, καὶ τὸ Εὐράς, καὶ τὸ Κέ-
καδς, καὶ τὸ Φοχειρί, καὶ Σίς, καὶ Δούπησε, καὶ
Καράχις, καὶ Σμερδαλέον κοράδις, καὶ Αἰγίς,
καὶ Ἰαχε, καὶ Μερμήρις, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα,
ὅτι οὐ κατ' ἐξουσίαν τινὰ πρὸς τὸ δοκοῦν οἱ ποιη-
ταὶ διεξέρχονται, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τὰ ῥή-
ματα ταῦτα μυσταγωγούμενοι τοῖς μέτροις ἐνεί-
ρουσι. Παρίσθω καὶ ταῦτα, καὶ τὸ σοφὸν ἔχειν καὶ
ἀμαχὸν ἐπιχειρήμα, τὸ τοὺς ἁγίους τῶν ἀνδρῶν μὴ
ἔχειν ἡμᾶς ἐπιδεικνύειν τὴν γραφικὴν ἱστορίαν, και-
νὰς ἐπεξευρόντας φωνάς. Εἰ μὲν γὰρ ἀτελής ἦν μέ-
χρι τῆς ἀναδείξεως τῶν ἀνδρῶν ἔκείνων ἡ ἀνθρωπίνη
φύσις, καὶ οὐκ πρὸς τῇ χάριτι τῇ λογικῇ συμπληρωτο,
καλῶς ἔδει παρ' αὐτῶν ἐπιζητεῖσθαι τὴν τοῦ λειπον-
τος πληρωσιν. Εἰ δὲ εὐθὺς παρὰ τὴν πρώτην ἀπροσ-
δεῆς καὶ τελεία, κατὰ τὴν λογικὴν τε καὶ διανοητικὴν
ἐνέργειαν ἡ φύσις ὑπέστη, πῶς ἂν τις ἔτι κατὰ τὸ
εὐκὸλον ἐπιζητοίη πρὸς σύστασιν τοῦ κατὰ τὴν ἐπί-
νοϊαν λόγου, τὸ τοὺς ἁγίους κατάρξαι φωνῶν ἢ ῥη-
μάτων; Ἡ εἰ μὴ τοῦτο ἔχομεν ἀποδείξαι, ἱκανὴν
ἑαυτῷ κρίνειν ἀποδείξειν τοῦ τὸν Θεὸν ἡμῖν νενομο-
θετηκέναι τὰς τοιάδης συλλαβὰς καὶ τὰ ῥήματα.

Ag *grandis est verborum inventio, qui mentiti sunt in*
opinionibus de Deo. Qualia Deo hic generosus gra-
tificatur, poetices facultatis inventa Deo adaptans?
Ita ut per hoc hominibus augustior et excelsior
Deus esse videatur, cum credunt Eunomii discipuli
hæc verba Licriphis, et Karchaire, et Eurax, et
Kechare, et Phochairi, et Size, et Doupese, et Kana-
chize, et Intonnere poli, et Crebris micat ignibus æther,
et Linze, et Ische, et alia ejusmodi poetarum fig-
menta; quod non per licentiam aliquam ad arbi-
trium poetæ persequuntur, sed ab ipso Deo hæc
verba mystice edocti versibus suis inserunt. Sed
et hæc prætermittantur, et doctum illud et inexplu-
gnabile epicherema nos non posse demonstrare
ex scripta historia, sanctos viros novas voces exco-
gitasse. Si enim imperfecta erat usque ad mani-
festationem virorum illorum humana natura et
nondum gratia rationali completa erat, præclare
oportebat ab ipsis exquirere defectus expletionem.
Quod si statim ab initio non indiga, sed perfecta
secundum ratiocinatricem et excogitatricem opera-
tionem natura subsistit, quomodo quis amplius
facile inquirat ad constitutionem sermonis secun-
dum commentationem, quod sancti vocum vel ver-
borum primi auctores fuerunt? Vel si non hoc
possumus demonstrare, idoneam sibi ipsi judicare
demonstrationem, quod Deus nobis ejusmodi sylla-
bas et verba sanxerit.

Ἄλλ' ἐπειδὴ, φησὶν, οὐκ ἀπαυλίσταται τὴν πρὸς
τοὺς ἑαυτοῦ θεράποντας ὁ Θεὸς ὁμίλιαν, ἀκό-
λουθὸν ἔστιν οἰεσθαι αὐτὸν, ἐξ ἀρχῆς τὰς προσ-
φυεῖς τῷ πράγματι θεθεῖσθαι προσηγορίας. Τί
οὖν καὶ πρὸς τοῦτο ἡμεῖς; Τοῦ μὲν καταδέχεσθαι
τὸν Θεὸν τὴν πρὸς ἀνθρώπον ὁμίλιαν, αἰτίαν εἶναι
τὴν φιλανθρωπίαν διορίζομεθα. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐνδέ-
χεται τὸ τῇ φύσει βραχὺ τῶν ἰδίων μέτρων ὑπεραρ-
θῆναι, καὶ τῆς ὑπερεχούσης φύσεως τοῦ Ὑψίστου
ἐφάπασθαι, τούτου χάριν αὐτὸς πρὸς τὸ ἡμέτερον
ἀσθενὲς κατάγειν τὴν φιλάνθρωπον δύναμιν, ὡς
ἡμῖν δυνατόν ἦν δέξασθαι, οὕτω τὴν παρ' ἑαυτοῦ χά-
ριν καὶ ὠφέλειαν νέμει. Καθάπερ γὰρ κατὰ τὴν
θείαν οἰκονομίαν ὁ ἥλιος τὸ σφοδρὸν τῶν ἀκτίνων
καὶ ἀκρατον τῷ διὰ μέσου κατακεράσας ἀέρι, σύμ-
μετρον ἐπάγει τοῖς δεχομένοις τὴν αὐτὴν τε καὶ
τὴν θερμότητα, καὶ ἑαυτὸν ὦν τῇ ἀσθενείᾳ τῆς
φύσεως ἡμῶν ἀπροσπέλαστος· οὕτω καὶ ἡ θεία δύ-
ναμις καὶ ὁμοιότητα τοῦ ῥηθέντος ἡμῖν ὑποδείγμα-
τος ἀπειροπλασίως ὑπεραιρούσα τὴν φύσιν ἡμῶν,
καὶ ἀπρόσιτος εἰς μετουσίαν οὔσα, οἷόν τις μήτηρ
εὐσεπλαγγνος τοῖς ἀσῆμοις τῶν νηπίων κνυζήμασι
συνδιαφελλίζομένη, τοῦτο νέμει τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει
ὁ λαβεῖν δυνατόν ἔχει· καὶ διὰ τοῦτο, ἐν ταῖς ποι-
κilais πρὸς τοὺς ἀνθρώπους θεοφανείας καὶ κατὰ
ἀνθρώπων σχηματίζεται, καὶ ἀνθρωπικῶς φθέγγε-
ται, καὶ ὀργὴν, καὶ ἔλεον καὶ τὰ τοιαῦτα ὑποδέεται
πάθῃ ὡς ἂν διὰ πάντων τῶν καταλλήλων ἡμῖν χει-
ραγωγῶτο ἡ νηπιώδης ἡμῶν ζωὴ, διὰ τῶν τῆς
Προνοίας λόγων τῆς θείας φύσεως ἐφαπτομένη. Ὅτι

Sed quoniam, inquit, non aspernatur Deus cum
suis famulis colloquium, consequens est ipsum putare
ab initio rei congruas indidisse appellationes. Quid
igitur ad hoc nos respondebimus? Quod Deus cum
homine in congressum colloquiumque veniat, cau-
sam esse in humanum genus benevolentiam defi-
nimus. Quoniam vero quod natura breve est, non
potest supra proprios modos sustolli, et superemin-
nentem naturam Altissimi attingere. Hujus gratia
ipse ad nostram infirmitatem, potentiam hominum
generi benevolam adducens, quantum capere possumus,
sic suam nobis gratiam et utilitatem distribuit.
Quemadmodum enim secundum divinam dispensa-
tionem sol suorum radiorum vigorem et sincerita-
tem cum aere interjecto contemperaans, moderatum
accipientibus splendorem et calorem immitit, quavis
sit per se imbecillitati nostræ inaccessus: sic et divina natura, dicti a nobis exempli simili-
tudine, infinitis partibus nostram naturam superans,
et inaccesa ad participationem cum sit, veluti mater
benigna et misericors sensu et intelligentia
carentibus infantium vagitibus una balbutiens, hoc
humanæ tribuit naturæ quod capere potest; pro-
ptereaque in variis ad homines Dei apparitionibus,
et secundum hominem figuratur, et humanitus lo-
quitur, et iram, et misericordiam et ejusmodi
induit affectus, ut per omnia quæ naturæ nostræ
sunt congrua, infantilis nostra vita tanquam manu
ducatur, per Providentiæ sermones divinam natu-
turam attingens. Quod enim nulli affectui congruo

qui per voluptatem, ve' misericordiam, vel iram A contingunt, Deum obnoxium esse sanctum est existimare, nullus qui vel mediocriter rerum veritatem considerarit, contradixerit. Verumtamen etiam delectari Dominus dicitur in servis suis, et irasci animo in populum qui lapsus fuerat, et misereri rursus ejus cujus misertus fuerit, et similiter misereri, unoquoque talium verborum plausibili sermone nos instruente, quod per nostra idiomatica seu proprietates Dei providentia infirmitati nostrae admiscetur: ut qui ad peccatum proclives sunt, terrore ac metu a malis absterneant, et qui in peccatis deprehensi ante fuerint, non desperent reditum per poenitentiam, in Dei misericordiam respicientes; qui vero ad exactam normam vitam suam dirigunt, et recte conformant, magis virtutibus exsultent, ut qui sua vita ipsum bonorum inspectorem delectent. Quemadmodum autem non licet mutum nominare eum qui per figuras et gestus cum surdo, quatenus audire potest, colloquitur: sic neque humanum sermonem in Deo existimare debemus, quoniam ad homines per dispensationem eo usus est. Etenim nos clyogmo, id est, sono acutius palati seu gutturis, et poppismo, sono quodam qui labris compressis editur, et sibilo brutas animantes dirrigere consuevimus. At hoc nobis sermo non est, quo brutorum animalium aures penetramus: sed verum apud bruta animantia congruus strepitus et qualiscunque per gestum sonitus ad necessarium usum satis fuit.

Verum hic religiosus non vult Deum nostris C usum fuisse, propter nostram ad vitium propensionem, ignorans hic amicissimum quod propter nos neque maledictum et execratum, et peccatum fieri renuit: tantum est ei benevolentiae et amoris erga homines, ut non bonorum solum, sed etiam malorum nostrorum sponte ad experientiam venerit. Qui autem malorum quidem nostrorum communicationem accepit, quomodo eum pulcherrimi nostrorum bonorum (sermone intelligo) participem fieri piguit? Sed ad patrocinium David proponit, et ait illum dicere a Deo rebus nomina indita esse, quia scriptum est ad hunc modum: Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocat⁷⁶. Ego autem cuivis mentis compoti perspicuum esse arbitror, quod ejusmodi sermo qui de istis habetur, nullam habet cum his de quibus agitur communionem. Quoniam vero probabile est quosdam huic sermoni inconsiderate astipulari, pauca quaedam de his disseremus. Novit saepe divina Scriptura hujusmodi voces Deo attribueri ut ipsae nostris nihil dissonare videantur, ut, *Iratus est furore Dominus* ⁷⁷, et, *Poenituit* ⁷⁸, ob peccata ipsorum, et, *Deus poenituerat, quod anxisset Saulem in regem* (super Israel ⁷⁹); et *Expergefactus est Dominus tanquam soporatus* ⁸⁰. Praeterea cathedram, statum, motum et multa ejus-

A γὰρ οὐδὲν πάθει τῶν καθ' ἡδονήν, ἢ κατ' ἔλεον, ἢ ὀργήν συμβαινόντων εὐαγές ἐστιν ὑποκείσθαι τὸ θεῖον οἰεσθαι, οὐδεὶς ἀντίποι τῶν καὶ μετρίως ἐπισκευμένων τὴν περὶ τῶν ὄντων ἀλήθειαν. Ἄλλ' ὅμως καὶ εὐφραίνεσθαι Κύριος λέγεται ἐπὶ τοῖς δούλοις οὗτοῦ, καὶ ὀργίζεσθαι θυμῷ ἐπὶ τὸν ἐπταίχιότα λαόν, καὶ ἔλεειν πάλιν ὃν ἄν ἐλεήσῃ, καὶ οἰκτεῖρειν ὡσαύτως, δι' ἐκάστου, οἶμαι, τῶν τοιούτων βημάτων τοῦ κροτοῦ λόγου ἡμᾶς παιδεύοντος, ὅτι διὰ τῶν ἡμετέρων ἰδιωμάτων ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν ἐπιμύγνυται· ὥς ἂν οἱ τε πρὸς ἁμαρτίαν ῥέποντες, φόβῳ τῆς τιμωρίας ἑαυτοῦς τῶν κακῶν ἀνέχοιεν, οἱ τε προσηλυμμένοι μὴ ἀπογινώσκουεν τὴν ἐκ μετανοίας ἐπάνοδον, πρὸς τὸν ἔλεον βλέποντες· καὶ οἱ δι' ἀκριβοῦς πολιτείας κατορθοῦντες τὸν βίον, μᾶλλον ταῖς ἀρεταῖς ἐπαγγέλλοντο, ὥς εὐφραίνοντες τῷ ἰδίῳ βίῳ τὸν τῶν ἀγαθῶν γινόμενον ἔφορον. Ὅσπερ δὲ οὐκ ἐστὶ κατὰ ὀνόμασι τὸν διὰ σχημάτων τῷ κατὰ καθὼς ἐπατεῖν πέφυκεν ὁμιλοῦντα· οὕτως οὐδὲ ἀνθρώπινον λόγον περὶ τὸν Θεὸν οἰσθῆναι, ἐπειδὴ πρὸς ἀνθρώπους αὐτῷ κατ' οἰκονομίαν ἐχρήσατο. Καὶ γὰρ ἡμεῖς κλυογμῷ, καὶ ποππισμῷ καὶ συρίγματι τὰ ἄλογα διευθύνειν ἐλάβομεν. Ἄλλ' οὐ τοῦτο ἡμῖν ὁ λόγος ἐστίν, ὅ τῆς τῶν ἀλόγων ἀκοῆς καθικνούμεθα· ἀλλὰ πρὸς μὲν ἡμᾶς αὐτοῖς τῇ φύσει κεχρήμεθα, τοῖς δὲ ἀλόγοις, ὅ τε κατὰ ἄλλῃ φῶς καὶ ὁ ποιὸς διὰ τοῦ σχήματος ἤχος πρὸς τὴν χρείαν ἐξήρκεσεν. B

C Ἄλλ' οὐ βούλεται τοῖς ἡμετέροις ὁ εὐλαβὴς οὗτος τὸν Θεὸν κεχρησθαι, διὰ τὴν πρὸς κακίαν ἡμῶν ῥοπὴν, ἀγνοῶν ὁ φιλάτος ὅτι δι' ἡμᾶς οὐδὲ κατὰ καὶ ἁμαρτία ἀπέσχετο γενέσθαι· τοσοῦτον αὐτῷ περιεστὶ τῆς φιλανθρωπίας, ὥς οὐχὶ τῶν ἀγαθῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν κακῶν τῶν ἡμετέρων ἔκουστος εἰς πείραν ἔλθειν. Ὁ δὲ τῶν κακῶν τὴν κοινωνίαν δεξιόμενος, πῶς ἂν τοῦ καλλίστου τῶν ἡμετέρων (φημὶ δὲ τοῦ λόγου) τὴν μετουσίαν ὠκνησεν; Ἀλλὰ τὸν ἀσθὶδ εἰς συνηγορίαν προβάλλεται, καὶ φησὶν ἐκεῖνον λέγειν, παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς πράγμασι τὰ ὀνόματα τεθεῖσθαι, διὰ τὸ γεγράφθαι τοῦτον τὸν τρόπον· Ὁ ἀριθμῶν πλὴθὺς ἀστέρων, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν. Ἐγὼ δὲ πρόδηλον μὲν ἡγοῦμαι παντὶ τῷ νοῦν ἔχοντι τὸν περὶ τούτων λόγον, ὥς οὐδεμίαν D ἔχει κοινωνίαν πρὸς τὸ προκείμενον. Ἐπειδὴ δὲ τινὰς εἰκὸς ἀνεπισκέπτως τῷ λόγῳ προστιθεσθαι, βραχεία περὶ τούτων διαληφόμεθα. Οἶδε πολλάκις ἡ θεία Γραφή τοιαῦτα τῷ Θεῷ περιτιθέναι φωνὰς, ὥς μὴδὲν ἀπάρδειν αὐτὰς τῶν ἡμετέρων δοκεῖν· οἶον τὸ, Ὁ ῥησὶς θνητῷ Κύριος· καὶ, Μετενόησεν ἐπὶ τῇ κακίᾳ αὐτῶν· καὶ, Μετεμελήθη χρίσας τὸν Ἐσθλὸν εἰς βασιλέα· καὶ, Ἐξηγέρθη ὡς ὁ ὑπᾶν Κύριος. Καὶ ἐτι πρὸς τούτοις, καθέδραν καὶ στάσις, καὶ κλινήσιν, καὶ πολλὰ τοιαῦτα διέξεισιν· ἃ φύσει μὲν περὶ τὸν Θεὸν οὐκ ἐστὶ, πρὸς δὲ τὴν οἰκονομίαν τῶν παιδευομένων οὐκ ἀχρήστως ἔχει. Τοὺς τε γὰρ

⁷⁶ Psal. cxlvi, 4. ⁷⁷ Psal. cv, 40. ⁷⁸ ibid. 45. ⁷⁹ I Reg. xv, 35. ⁸⁰ Psal. lxxvii, 65.

ἐκλυτωτέρους ἢ τῆς ὀργῆς ἐνδείξεις συστέλλει τῷ φῶδι, καὶ τοῖς δεομένοις τοῦ τῆς μετανόας φαρμάκου, συµμετανοεῖν ἐπὶ τῇ κακίᾳ λέγει τὸν Κύριον· τοὺς δ' αὖ ἐν εὐπραγίαις τισὶ πρὸς ὕδριν ἐκφερομένοις, τὸ μὴ παραμένειν αὐτοῖς τὴν εὐημερίαν, καὶ ἐκ Θεοῦ τὸ τοιοῦτον εἶναι δοκῇ, διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Σαουλ μεταμελείας προδείκνυσιν. Τοῖς τε μὴ ἐμβαθύνουσιν τῷ πνύματι τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ καθάπερ ἐξ ὕπνου τινὸς τοῦ ματαίου διαναστάσει, συνανίστασθαι τὸν Θεὸν καὶ συναφυνίζεσθαι λέγει· ἐστάναι δὲ τοῖς ἀκλινῶς ἐπὶ τοῦ καλοῦ βεβηκόσι, καὶ καθέζεσθαι τοῖς ἐν τῷ καλῷ καθιδρυμένοις· κινεῖσθαι δ' αὖ πάλιν καὶ περιπατεῖν ἐπὶ τῶν μετακινήθέντων ἀπὸ τῆς ἐν τῷ καλῷ παγίότητος. Ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ ἡ ἱστορία διέξεισι περιπατοῦντα τὸ δειλινὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τὸν Θεὸν διαγράφουσα, τῷ μὲν δειλινῷ πρὸς τὰ σκοτεινὰ τοῦ πρωτοπλάστου ῥοπῇ διασημαίνουσα, τῇ δὲ κινήσει τὸ ἀπαγῆς τοῦ ἀνθρώπου περὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀσφατον.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τοῖς πολλοῖς πόρρωθεν ἴσως ὥς πρὸς τὴν προτεθείσαν ἡμῖν θεωρίαν εἶναι δόξει. Ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἂν τις ἀπῆδειν εἴποι τοῦ προκειμένου, ὅτι πολλοὶ τὸ ἐαυτοῖς ἀληπτον, οὐδὲ Θεῷ λεγόντων εἶναι νομίζουσιν, καὶ ὅπερ ἂν ἐκφύγῃ τὴν ἐαυτῶν κατανόησιν, περισσώτερον εἶναι τοῦτο καὶ τῆς θείας δυνάμεως ὁφονταί. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ ποσοῦ μέτρον ἡμεῖς τὸν ἀριθμὸν πεποιήμεθα· ὁ δὲ ἀριθμὸς οὐδὲν ἕτερον ἢ σύνθεσις μονάδων ἐστὶ, ποικίλως τῆς μονάδος εἰς πλῆθος ἐπαυξομένης· μονὰς γὰρ καὶ ἡ δεκάς κατὰ σύνθεσιν μονάδων πρὸς τοῦτο περαιουμένη, μονὰς πάλιν ἡ ἑκατοντάς ἐκ δεκάδων συνθεμένη. Ὡσαύτως καὶ ἡ χιλιάς ἄλλη μονὰς, καὶ ἡ μυριάς ὁμοίως, ἀναλόγως ἐκ πολλαπλασιασμοῦ, ἡ μὲν ἐκ χιλιάδων, ἡ δὲ ἐξ ἑκατοντάδων πρὸς τοῦτο κεφαλαιουμένη, ὅπερ ἅπαντα τοῖς ὑποκειμένοις περιορίζοντες, σημεῖα τῆς ποσότητος τῶν ἀριθμουμένων πραγμάτων ποιοῦμεθα. Ὡς ἂν οὖν παιδευθεῖμεν παρὰ τῆς θείας Γραφῆς τὸ μὴδὲν ἀγνωστον εἶναι τῷ Θεῷ, ἐξαριθμεῖσθαι παρ' αὐτοῦ λέγει τοῦ Θεοῦ τὸ πλῆθος τῶν ἀστρων, οὐ τὸν τρόπον τοῦτον γινομένης τῆς ἀριθμήσεως. Τίς γὰρ οὕτως εὐχθῆς ὥς τῷ περιττῷ καὶ ἀρτίῳ τὸν Θεὸν ὀφείσαι διαλαμβάνειν τὰ ὄντα, καὶ διὰ τῆς τῶν μονάδων συνθέσεως, πρὸς τὸ κεφάλαιον τῆς ἀθροισζομένης ποσότητος τὸν ἀριθμὸν συμπεραίνειν; Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν ἡμῖν ἡ ἀκριβὲς τοῦ ποσοῦ γνῶσις ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ γίνεται, ὥς ἂν καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ παιδευθεῖμεν, ὅτι πάντα τῇ γνῶσει τῆς σοφίας αὐτοῦ περιεληπταὶ καὶ οὐδὲν ἐκφεύγει τὴν ἀκριβὴ κατανόησιν, τοῦτο χάριν ἀριθμεῖν τὰ ἀστροὶ τὸν Θεὸν διωρίσατο, τοῦτο, δι' ὧν λέγει, νοεῖν συμβουλευόν, μὴ κατὰ τὸ μέτρον τὸ τῆς ἡμετέρας γνώσεως καὶ τὸ θέλον ὀφείσαι τῶν ὄντων ἐρᾶπτεσθαι, ἀλλὰ τὰ ἡμῖν ἀληπτα καὶ ἀνεπινοήτα πάντα τῇ γνῶσει τῆς θείας σοφίας ἐμπεριεργεσθαι. Τῶν γὰρ ἀστρων διὰ τὸ πλῆθος ἐκφευγόντων τὸν ἀριθμὸν, ὥς πρὸς ἀνθρωπίνην ἐπίνοιαν, ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν

A modi commemorat, quæ natura quidem non sunt in Deo, ad dispensationem autem eorum qui erudiuntur non sunt inutilia. Nam dissolutiones im indicatione metu contrahit, et pœnitentiæ pharmaco indigentibus dicit Dominum ob peccatum etiam simul pœnitere; qui autem prosperis rebus insolescunt et effervunt, prosperitatem non eis permanere, tametsi ex Deo esse videatur, per pœnitentiam super Saule ostendit. Et eis qui non demersi sunt in profundo lapsu peccati, sed tanquam ex somno quodam vanæ vitæ exsurgunt, Deum dicit consurgere et simul expergisci: stare his qui ad bonum stabiliter ascenderunt, et sedere his qui in bono collocati sunt; moveri contra et ambulare in his qui a firmitate quæ est in bono dimoti sunt. Ut in Adamo historia enarrat¹¹ Deum describens deambulantem ad occasum post meridiem, per occasum ad tenebrosa protoplasti hominis lapsum significans, per motum vero hominis in bono infirmitatem et instabilitatem.

Sed hæc multis longius fortasse videbuntur esse producta quam proposita contemplatio exigat. Illud autem nullus a re proposita discrepare dixerit, quod plerique existiment quod sibi ipsis est incomprehensibile neque a Deo comprehendi posse, et quod quidem effugerit suam ipsorum cognitionem, hoc exsuperantius divina potentia esse putent. Quoniam igitur nos quanti mensuram numerum fecimus; numerus autem nihil aliud quam unitatum compositio est, cum varie unitas in multitudinem excrecat: unitas enim et decas per compositionem unitatum ad hoc progrediens, unitas rursus centuria quæ ex denariis numeris componitur. Similiter et chillas alia unitas, et myrias pariter, proportionem habita ex multiplicationibus, illa quidem ex chiliadibus, hæc vero quæ centuriis summam colligitur, super omnia de subjectis definientes, signa quantitatis rerum quæ numerantur facimus. Ut igitur a divina Scriptura instituti essemus, nihil Deo incognitum esse, ab ipso dicit stellarum multitudinem numerari, non ad hunc modum numerationis quæ sit a nobis. Quis enim ita stolidus et simplex qui Deum numero impari et pari ea quæ sunt comprehendere putet, et per unitatum compositionem ad summam quantitatis acervatæ numerum complecti? Sed quoniam in nobis exacta quanti cognitio ex numero sit, ut de Deo instructi essemus, quod omnia cognitione ipsius sapientiæ comprehensa sunt nihilque ejus accuratam effugit cognitionem, hujus gratia Deum astra numerare definit per ea quæ dicit hoc intelligere consulens, non ad mensuram nostræ cognitionis Deum opinari ea quæ sunt attingere, sed quæ nobis incomprehensa, nec intellecta, omnia divinæ sapientiæ cognitione concludi. Cum enim stellæ propter multitudinem fugiant numerum, quantum ad humanam commentationem, a parte

¹¹ Gen. 111, 8.

isum docet sermo, ex eo quod dicat hæc a Deo numerari, nihil eorum quæ a nobis ignorantur, Dei cognitionem fugere testatur. Propterea dicit, *Qui numerat multitudinem stellarum*, non ignorans nimirum stellarum quantitatem priusquam numerasset. Quomodo enim consentaneum est ipsum ignorare quod fecit? Qui enim universi præses est, non quod ejus potentia summam rerum continente comprehensum est ignorat. Quid igitur tandem quod scit numerat? Est enim ignorantium, numero quantitatem dimetiri; qui autem antequam orta essent omnia scivit, ad rerum cognitionem numero non indiget magistro. Verum a Davide dicitur numerare, quia videlicet ad nostram doctrinam pro captu nostro ad perspicuam explanationem sermo descendat, perfecte scire ea quæ nobis sunt incognita per numeri significationem David demonstravit. Quemadmodum igitur numerare dicitur, nihil arithmetica periodo ad rerum creaturarum cognitionem indigens, sic etiam omnibus ipsis nomina vocare Propheta dicit, non hanc, opinor, quæ fit per vocem, nuncupationem subsignificans. Vel enim ad absurdum quiddam et indignum, quod de Deo in suspicionem veniat, progrediens sermo desineret, siquidem hæc dicit nomina stellis a Deo imposita quæ in consuetudine nostra usurpantur. Si enim daret aliquis hæc a Deo vocata esse, necesse esset omnino Græcorum simulacrorum illinc putare appellationem in stellis pervulgatam esse, et quæcunque fabulosæ historiæ in stellis feruntur nomina, vera existimare, tanquam Deo tales in ipsis voces ratas habente. Sic septenarius stellarum numerus, quæ in polo continentur, inter Græcorum idola distributus, culpa vacare eos qui in his erraverunt ostendet, siquidem hoc a Deo ordinatum esse creditum ac persuasum fuerit. Itaque de Orione et Scorpio fabula ad fidem adducitur, et quæ de Argo narrantur, et Cygnus et Aquila, et Canis, et de Corona Ariadnes fabulatio. Quinetiam suspicandum astruct, Deum inventorem esse eorum nomen quæ in orbe signifero ob quamdam figuræ similitudinem quam cum apparentiis habent, excogitata sunt, si quidem præclare Eunomius putat Davidem dicere hæc ipsis nomina Deum imposuisse.

Quoniam igitur talium nominum Deum putare inventorem esse absurdum est, ne simulacrorum nomina inde principium obtinuisse videantur, optimum erit quod dictum est non sine habita quæstione approbare, sed instar eorum quæ de numero a nobis intellecta sunt, hujus etiam dicti sententiam percipere: siquidem inter nos testimonium exactæ est cognitionis, quod a nobis cognitum est proprio nomine vocari, per hæc nos docet quod eorum quæ a nobis comprehendi non possunt, non solum in summa acervatæ quantitatis plenitudinem comprehendit qui universum continet, sed etiam singula scit exacte et perfecte. Hujus rei causa non solum enumerari stellarum multitudines sermo dicit, sed etiam nominatum singulas vocari, quod quidem

Α εκδιδάσκων ὁ λόγος, ἐκ τοῦ ταῦτα καταριθμεῖσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγειν, τὸ μὴδὲν τῶν ἡμῖν ἀγνώστων ἐκφεύγειν τοῦ Θεοῦ τὴν γνῶσιν διαμαρτύρεται. Διὰ τοῦτο φησιν, Ὁ ἀριθμῶν πλήθῃ ἀστέρων, οὐκ ἀγνοῶν δηλαδὴ πρὶν ἐξαριθμῆσαι τὴν τῶν ἀστέρων ποσότητα. Πῶς γὰρ εἰκὸς αὐτὸν ἀγνοεῖν ὃ ἐποίησεν; Ὁ γὰρ τοῦ παντὸς ἐπιστάτης, οὐκ ἂν ἀγνοοῖ τὸ ἐμπειριημένον, τῇ περιεκτικῇ τῶν ὅλων δυνάμει. Τί δέποτε οὖν ἀριθμεῖ ὅπερ ἐπίσταται; Τῶν γὰρ ἀγνοούντων ἐστὶ, τὸ τῷ ἀριθμῷ διαμετρεῖν τὴν ποσότητα· ὃ δὲ τὰ πάντα εἰδὼς πρὸ γενέσεως, ἀριθμοῦ διδασκάλου πρὸς τὴν τῶν ὑποκειμένων γνῶσιν οὐκ ἐπιδέεται. Ἀλλὰ μὴν ἀριθμεῖν λέγεται παρὰ τοῦ Δαβὶδ, δηλονότι πρὸς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν κατὰ τὸ ἡμῖν χωρητὸν τοῦ λόγου πρὸς σαφήνειαν κατ-
 Β ιόντες, τὸ ἀκριβῶς εἰδέναι τὰ ἡμῖν ἀγνωστα διὰ τῆς τοῦ ἀριθμοῦ σημασίας ὃ Δαβὶδ ἐνεδείξατο. Ὡς περ οὖν ἀριθμεῖν λέγεται, οὐδὲν τῆς ἀριθμητικῆς περιόδου πρὸς τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν ἐπιδεόμενος, οὕτως καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλεῖν ἡ προφητεία λέγει, οὐ ταύτην, οἶμαι, τὴν διὰ τῆς φωνῆς κλῆσιν ὑποσημαίνουσα. Ἡ γὰρ ἂν εἰς ἀποτόν τι καὶ ἀνάξιον τῆς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεως ὁ λόγος προῖων καταλήγοι, εἴπερ ταῦτα λέγει τὰ ὀνόματα παρὰ τοῦ Θεοῦ τεθεῖσθαι τοῖς ἀστροῖς τὰ ἐν τῇ συνήθειᾳ ἡμῶν ἀναστρεφόμενα. Εἰ γὰρ ταῦτά τις δοῖη θεῶν ἐπικεκληῖσθαι, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τῶν Ἑλληνικῶν εἰδώλων ἐκείθεν ὀλεσθαι τὴν κλῆσιν ἐπισημασθαι τοῖς ἀστροῖς, καὶ ὅσα τῆς μυθικῆς ἱστορίας ἐπιλέγεται τοῖς ἀστροφόις ὀνόμασιν, ἀληθῆ νομίσαι, ὡς τοῦ Θεοῦ τὰς τοιαύτας αὐτοῖς ἐπι-
 C κυροῦντος φωνάς. Οὕτως ἡ ἐδόμας τῶν περιεχομένων τῷ παντὶ πόλει, τοῖς Ἑλληνικοῖς εἰδώλοις ἐπιμεριθεῖσα, ἔξω μέμφεως τοὺς πρὸς ταῦτα πεπλανημένους ποιήσει, εἴπερ ἐκ Θεοῦ πιστευθεῖη τοῦτο διαταχθῆναι. Οὕτως ὁ κατὰ τὸν Ὁρίωνα καὶ Σκορπίον μῦθος εἰς πίστιν ἄγεται, καὶ τὰ περὶ τῆς Ἀργούς διγγήματα, καὶ ὁ Κύνος, καὶ ὁ Ἄετός, καὶ ὁ Κύων, ἡ τε κατὰ τὸν Στάφνον τῆς Ἀριάδνης μυθοποιία. Καὶ τοῦ ζωγράφου κύκλου τῶν κατὰ τινα σχηματισμὸν ἐπινοηθέντων τοῖς φαινομένοις ὀνομάτων, Θεὸν εὐρετὴν ὑπονοεῖσθαι παρασκευάσει, εἴπερ καλῶς ὁ Εὐνόμιος οἰεταὶ τὸν Δαβὶδ λέγειν, ὅτι ταῦτα αὐτοῖς τὰ ὀνόματα ὁ Θεὸς ἐπιτίθεισιν.

Δ Ἐπεὶ οὖν ἀποπον τῶν τοιούτων ὀνομάτων τὸν Θεὸν εὐρετὴν ὀλεσθαι, ὡς ἂν μὴ καὶ τὰ τῶν εἰδώλων ὀνόματα ἐκείθεν τὴν ἀρχὴν ἐσχηκεῖν δοκοῖη, καλῶς ἂν ἔχοι μὴ ἀνεξέταστος τὸ ῥῆθὲν παραδέξασθαι, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα τῶν κατὰ τὸν ἀριθμὸν ἡμῖν νενοημένων, καὶ τὸν ἐν τούτῳ νοῦν κατανοῆσαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἡμῖν μαρτύριον τῆς ἀκριβοῦς ἐστὶ γνώσεως, τὸ ἐξ ὀνόματος παρ' ἡμῶν προσκαλεῖσθαι τὸν γνῶριμον, διδάσκει διὰ τούτων ἡμᾶς ὅτι τῶν ἡμῖν ἀληπτῶν, οὐ μόνον τὸ πλήρωμα τῆς ἐν κεφαλῇ αἰθεραιομένης ποσότητος διαλαμβάνει τῇ γνῶσει ὃ τὸ πᾶν περιέχων, ἀλλὰ καὶ τὰ καθ' ἕκαστον δι' ἀκριβείας ἐπίσταται. Τούτου χάριν οὐ μόνον ἐξαριθμεῖσθαι τὰ πλήθῃ τῶν ἀστέρων αὐτοῦ ὁ λόγος φησιν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὀνόματος ἕκαστον ἀποκαλεῖσθαι, ὅπερ σημαίνει.

τὸ μέχρι τῶν λεπτομερεστέρων διήκειν αὐτοῦ τὴν ἀκριβείαν, καὶ οὕτως ἀκριδῶς ἐπιγινώσκειν τὰ καθ' ἑκάστον, ὡς ὁ ἄνθρωπος τὸν δι' ὀνόματος αὐτῷ γνωρίζον. Εἰ δέ τις λέγοι ἄλλας εἶναι τὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀστροῖς ἐπιχειμένας φωνάς, ἃς ἀγνοεῖν οἴεται τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, περὶ ὧν ὑπολαμβάνει τὸν Δαβὶδ εἰρηκεῖναι, πόρρω τῆς ἀληθείας ὁ τοιοῦτος ἀποπλανᾶται. Εἰ γὰρ ἦν ἕτερα ἐπὶ τῶν ἀστρον ὀνόματα, ὥς ἂν ἡ θεία Γραφή τούτων ἐποιεῖτο μνήμην τῶν ὀνομάτων, ἃ ἐν τῇ καταχρήσει τῆς Ἑλληνικῆς συνήθειας ἐστίν, Ἡσαίου μὲν λέγοντος, Ὁ ποιῶν Πλειάδας, καὶ Ἑσπερον, καὶ Ἀρκτούρον, καὶ ταμεῖα Νότου· τοῦ δὲ Ἰωβ τὸν Ὀρίωνα, καὶ τὴν Ἀσπιδὸν ὀνομάζοντος. Ὡς ἐκ τούτου ὅληον εἶναι, ὅτι τοῖς ἐν τῷ βίῳ τετριμμένοις ὀνόμασι πρὸς διδασκαλίαν ἡμῶν συγκέχρηται ἡ θεία Γραφή· οὕτω καὶ Ἀμαλθείας κέρας ἐν τῷ Ἰωβ ἀκηκόαμεν, καὶ παρὰ τῷ Ἡσαίᾳ Ξειρήνας· τοῦ μὲν τὸ πάμπορον τῶν ἀγαθῶν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ὑπονοίας οὕτω κατονομάζοντος· Ἡσαίου δὲ τὴν ἐξ ἀκοῆς ἡδονὴν τῶν Ξειρήνων παραδηλοῦντος ὀνόματι. Ὡς περ οὖν ἐν ταῦθα τοῖς ἐκ τῶν μυθικῶν διηγημάτων ὀνόμασιν ὁ θεόπνευστος συνεχρήσατο λόγος, πρὸς τὸ τῶν ἀκούοντων χρησίμον βλέπων· οὕτω καὶ τὰς ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπινοίας τοῖς ἀστροῖς ἐπικληθείσας φωνάς εἰπεν ἀνεταίσχυντως ὁ λόγος, διδάσκων ὅτι πᾶν πρᾶγμα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ὀνομαζόμενον, ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχει, τὸ πρᾶγμα οὐχὶ τὸ ὄνομα. Οὐ γὰρ ὁ ὀνομάζων, ἀλλ' Ὁ ποιῶν, φησὶ, Πλειάδα, καὶ Ἑσπερον, καὶ Ἀρκτούρον. Οὐκοῦν

ἰκανοὶ οἶμαι διὰ τῶν εἰρημένων καὶ τὸν Δαβὶδ τῆς ὑμετέρας ὑπολήψεως σύμμιχρον ἀποδεχέσθαι, οὐ τὸ κατονομάζειν τὸν Θεὸν τὰ ἀστρο διὰ τῆς προφητείας διδάσκοντα, ἀλλὰ τὸ ἀκριδῶς γινώσκειν κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων συνήθειαν τῶν ἐκείνους μάλιστα δι' ἀκριθείας ἐπισταμένων, οὓς καὶ ὀνομαστὶ προσκαλεῖσθαι διὰ πολλὴν συνήθειαν δύνανται.

Εἰ δὲ χρὴ καὶ τὴν παρὰ τῶν πολλῶν ἐπὶ τοῖς ῥητοῖς τούτοις τῆς ψαλμωδίας ἐκθέσθαι διάνοιαν, πολὺ μᾶλλον ἀπελεγχθήσεται τὸ μάταιον τῆς Εὐνομίου περὶ τούτων οἰήσεως. Λέγουσι γὰρ οἱ ἐπιμελέστερον ἐξηρακότες τὸν νοῦν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ὅτι οὐ πάντα τὰ ὄντα τῆς θείας ἐστὶν ἐξαριθμηθείσας ἀξία· ἐν τε γὰρ τοῖς εὐαγγελικοῖς αἰτίοις τῶν γεγονόσι κατὰ τὴν ἔρημον, οὔτε τὸ νηπιῶδες, οὔτε τὸ γυναικεῖον ἀριθμοῦ ἀξίον ἐνομήσθη· καὶ ἐν τῇ ἐξόδῳ τοῦ Ἰσραηλῆτου λαοῦ μόνοι τῷ ἀριθμῷ κατελέγησαν οἱ ἦδη κατὰ τὸν ἔχθρων ὄπλα φέρειν καὶ ἀριστεύειν δυνάμενοι. Οὔτε γὰρ πάντων τὰ ὀνόματα τοιαῦτά ἐστιν, ὡς διὰ τοῦ θείου στόματος φέρεσθαι, ἀλλ' ἀριθμεῖται μὲν εἴ τι καλὸν· τε καὶ οὐράνιον· ὁ διὰ τὸ ὕψος τῆς πολιτείας ἀμιγῆς μένον τῆς πρὸς τὸν ζῶον ἐπιμιξίας, ἀστρον λέγεται· ὀνομάζεται δὲ εἴ τι κατ' αὐτὸν τὸν λόγον τοῦ ἐγγραφῆναι ταῖς θείαις δέλτοις ἀξίον γίνεσθαι. Περὶ γὰρ τῶν ὑπεραντίων φησὶν, ὅτι Οὐ μὴ μνησθῶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν διὰ χειλέων μου. Ὀνόματα δὲ, οἷα τοῖς τοιοῦτοις ἐπιβάλλει ἀστροῖς

A significat ipsius accuratam diligentiam, etiam subtiliora et partium tenuiorum penetrare, et sic exacte singularia cognoscere, ut homo per nomen vocat eum qui sibi notus est et familiaris. Quod si quis dicat alias esse a Deo stellis appellationes impositas, quas putat humanam naturam ignorare, de quibus existimat Davidem dixisse, longe a veritate talis aberrat. Si enim alia essent stellis indita nomina, divina Scriptura horum utique mentionem nominum non fecisset, quæ in abusu Græcæ sunt consuetudinis, Isaia dicente: *Qui facit Pleiadas, et Vesperum, et Arcturum, et promptuaria Noti**, Job nempe Orionem et Aseroth nominante; ita ut ex hoc sit perspicuum, quod in vita tritis nominibus ad nostram doctrinam usa est divina Scriptura: sic et Amalthææ cornu, in Job audivimus; et apud Isaiam Sirenes: illo quidem, nempe Job, bonorum omnem affluentiam ex Græcanica opinione sic denominante; Isaia verò voluntatem ex auditu perceptam Sirenum nomine declarante. Quemadmodum igitur nominibus ex fabulosis narrationibus sermo divinitus inspiratus illi usus est, ad audientium utilitatem spectans: sic etiam hic ex humana commentatione stellis impositas appellationes dixit inverecunde sermo, docens rem omnem, quæ ab hominibus nominatur, a Deo existentiam habere, nempe rem, non nomen. Non enim dicit, qui nominat, sed, *Qui facit Pleiada, et Vesperum, et Arcturum*. Quamobrem abunde per dicta et Davidem nostræ opinionioni favere opinor esse demonstratum docentem per vaticinium Deum non stellas nominare, sed exacte cognoscere secundum hominum consuetudinem, qui hos maxime et perfecte norunt, quos etiam nominatim propter multam consuetudinem appellare

Quod si oportet etiam in his dictis hujus canticæ a multis traditam sententiam explanare, multe magis vanitas opinionionis, quam de his habet Eunomius, refelletur. Nam qui diligentius Scripturæ divinitus inspiratæ mentem exquisiverunt dicunt quod non omnia quæ sunt divina numeratione sunt digna: si quidem in evangelicis cibationibus in deserto factis, neque puerilis ætas, neque muliebris sexus numero digna existimata sunt: et in egressu populi Israelitici soli numero collecti sunt qui jam contra hostes arma ferre et fortissime pugnare poterant. Neque enim omnium nomina talia sunt ut ore divino efferantur, sed numeratur si quid pulchrum et cæleste: quod propter altitudinem status sive gubernationis ab omni consortio caliginis et obscuritatis sincerum immistumque manet, stella dicitur; nominatur autem si quid eadem ratione in divinis Libris scriptu dignum invenitur. Nam de adversariis ait quod, *Non meminero nominum ipsorum per labia mea***. Nomina autem qualia talibus

* Isa. xiii, 62. ** Psal. xv, 4.

imponit stellis Dominus, manifeste ex Isaia vaticinio didicimus, quod dicit: *Vocari te nomine tuo, meus es tu*⁸¹. Quare si quis seipsum possessionem Dei facit, huic nomen opus efficitur. Sed hæc quidem habeant, quomodo habere videantur legentibus. Quod autem adjicit dictis, exordia mundi creationis testari a Deo rebus voces impositas fuisse, quorum quidem in præcedentibus abunde satis examinatorum supervacaneam judico repetitionem, et Adami vocem quam prophetice in Christum et Ecclesiam factam dicit Apostolus⁸², interpretetur pro arbitrio hic sicut vult. Nullus enim ita stolidus et fatuus, ut cum Paulus mysteriorum occulta in virtute Spiritus nobis revelaverit, Eunomium divinorum interpretem fide digniorem faciat, aperte a Deo inspirati testimonii vocibus repugnantem, et non ab Adamo belluarum species nominatas esse, per hujus dicti explanationem astruere extorquentem. Ipsius quoque contumeliosa verba prætereantur, atque illa ingrata in scitia, et veluti fimo et stercore macerata vox cum consueta oris festivitate, hæc contra nostrum doctorem disserens, loliorum satorem appellans, et fructus putredinem, et Valentini perniciem, et ab illo fructum quem in animo auctoris acervatum esse autumat; et reliqua dictorum insuavitas silentio involvatur, quemadmodum corpora putri tabo liquentia terra obruta, ne multis per turbam tetrum odorem emittant.

Sed ad ea quæ ab eo deinceps dicta sunt, transferenda est oratio. Rursus enim quamdam doctoris dictionem traetatur, quæ ita habet: (a) *Incorruptibilem enim et ingentem Deum universorum dicimus, secundum diversos mentis conceptus his nominibus nuntantes. Cum enim ad retro lapsa sæcula intuemur, Dei vitam omnem circumscriptionem, vel omne principium superantem invenientes, ipsum ingentem dicimus; cum vero in sæcula supervenientia mentem intendimus, eum qui sit infinitus et interminatus, nulloque fine comprehensibilis, incorruptibilem appellavimus. Ut igitur quod vitæ nullum habet terminum incorruptibile, sic quod ejus principio caret, ingentem denominatum est, dum hæc per commentationem ita contemplamur. Convitium igitur quod proœmium dictorum contemplationis fecit, item præterito, seminis alicujus immutationem, et sationis magistrum, et illud reprehensionis quod nulla ratiocinatione conclusum est, et alia quæcunque insatiabili lingua per inania et vacua vadens persequitur: propter quod autem criminari aggreditur sermonem calumniando, ad hoc nos convertemus. Nos arguere pollicetur, ut dicentes Deum non incorruptibilem esse natura: sed nos a natura illa sola putamus aliena, quæcunque quibusdam adventitia insunt, et quæ amitti possunt:*

⁸¹ Isa. XLIII, 1. ⁸² Ephes. v, 31, 32.

(a) Verba D. Basilii contra Eunomium lib. 1.

A ὁ Κύριος, σαφῶς παρὰ τῆς Ἡσαίου προφητείας ἐμά-
θομεν, ἢ φησιν· Ἐκάλεσά σε τὸ ὄνομά σου, ἐμὸς
εἰ σύ. Ὡστε εἰ τις ἑαυτὸν κτήμα ποιεῖ τοῦ Θεοῦ,
ὄνομα τοῦτω τὸ ἔργον γίνεται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐχέτω
ὅπως ἂν ἔχειν δόξῃ τοῖς ἐντυγχάνουσιν. Ὁ δὲ προστί-
θῃσι τοῖς εἰρημένους, τὰ πρῶτα τῆς κοσμογενείας εἰς
μαρτυρίαν τοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς οὖσι τὰς φωνὰς
κεῖσθαι· ὥνπερ ἐν τοῖς κατόπιν ἐξητασμένων ἱκανῶς
περιττὴν κρίνω τὴν ἐπανάληψιν, καὶ τὴν τοῦ Ἀδάμ
φωνήν, ἣν προφητικῶς εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκ-
κλησίαν γεγενῆσθαι φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἐρμηνεύεται
κατ' ἐξουσίαν οὗτος ὡς βούλεται. Οὐδεὶς γὰρ οὕτως
ἡλίθιος, ὡς Παύλου τὰ κεκρυμμένα τῶν μυστηρίων
ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος ἡμῖν ἐκκαλύπτοντος,
ἀξιοπιστότερον ἐρμηνεία τῶν θείων ποιήσασθαι τὸν
B Εὐνόμιον, τὸν φανερίως ταῖς φωναῖς τῆς θεοπνεύστου
μαρτυρίας ἀντιμαχόμενον, καὶ τὸ μὴ κατωνομάσθαι
παρὰ τοῦ Ἀδάμ τῶν ἀλόγων τὰ εἶδη, διὰ τῆς παρ-
εξηγήσεως τοῦ ῥητοῦ τούτου κατασκευάζειν ἐκδιαζό-
μενον. Παρεῖσθω καὶ τὰ τῆς ὕβρεως αὐτοῦ ῥήματα,
καὶ ἡ ἀχαρις ἀμουσία ἐκεῖνη, καὶ ἡ κοπρώδης αὐτοῦ
καὶ βεβολιτωμένη φωνὴ διεξιούσα μετὰ τῆς συνήθους
εὐστομίας ταῦτα κατὰ τοῦ διδασκάλου ἡμῶν, τὸν
σπορέα τῶν ζιζανίων, καὶ τὴν τοῦ καρποῦ πρόσσψιν,
καὶ Οὐαλεντίνου παραφθοράν, καὶ τὸν παρ' ἐκείνου
καρπὸν, ὃν ἐν τῇ ψυχῇ λέγει σεσωρευθῆναι τοῦ διδα-
σκάλου, καὶ ἡ λοιπὴ τῶν εἰρημένων ἀηδία συγκαλυ-
φθῆτω τῇ σιωπῇ, καθάπερ καὶ τὰ μεμυδηκότα τῶν
σωμάτων τῇ γῇ κατακρυπτόμενα, ὡς μὴ πολλοῖς δι'
C δόλου τὴν δυσωδίαν γίνεσθαι.

D Πρὸς δὲ τὴν ἀκολουθίαν τῶν εἰρημένων μετενε-
χτέον τὸν λόγον. Πάλιν γὰρ ἐκτίθεται τινα ῥῆσιν τοῦ
διδασκάλου ἔχουσιν οὕτως· Ἀφθαρτον γὰρ καὶ
ἀγέννητον τὸν Θεὸν τῶν ὄλων λέγομεν, κατὰ
διαφόρους ἐπιβολὰς τοῖς ὀνόμασι τούτοις χρῶ-
μενοι. Ὅταν μὲν γὰρ εἰς τοὺς κατόπιν αἰῶνας
ἀποβλέψωμεν, ὁπερ ἐκπίπτουσιν πάσης περιττο-
φῆς εὐρίσχορτες τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ, ἀγέννητον αὐ-
τὸν λέγομεν· ὅταν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι
τὸν ροῦν ἐπιβάλλωμεν, τὸ ἀόριστον καὶ ἀπειρον
καὶ οὐδενὶ τέλει καταληπτὸν προσηγορεύσαμεν
ἀφθαρτον. Ὅς οὖν τὸ ἀτελεύτητον τῆς ζωῆς
ἀφθαρτον, οὕτω τὸ ἀναρχον αὐτῆς ὡνομάσθη
ἀγέννητον, τῇ ἐπινοίᾳ ἡμῶν ἐπιθεωροῦντων
ταῦτα. Τὴν μὲν οὖν λοιδορίαν ἣν προείμιον τῆς τῶν
εἰρημένων θεωρίας πεποίηται, πάλιν παρήσομεν,
σπέρματός τινος ὑπαλλαγὴν καὶ σπορὰς καθηγῆτην,
καὶ τὸ τῆς μίμηςως ἀσυλλόγιστον, καὶ ὅσα ἄλλα τῇ
ἀκορήτῳ γλώσσει κενεματῶν διεξέρχεται· ἐφ' ᾧ δὲ
διαβάλλειν ἐπιχειρεῖ, συκοφαντῶν τὸν λόγον, πρὸς
τοῦτο καὶ ἡμεῖς τραπησόμεθα. Ἐλέγχειν ἡμᾶς ἐπαγ-
γέλλεται ὡς μὴ φύσει λέγοντας ἀφθαρτον εἶναι τὸ
θεῖον· ἡμεῖς δὲ μόνον τῆς φύσεως ἀλλοτριούμεν ἐκεῖ-
να, ὅσα ἐπικτήτητα γίνονται τισι καὶ ἀπόκτητα. Ὡς δὲ
ἀνευ τοῦ ὑποκειμένου νοηθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει, πῶς
ἂν τις ἐν αἰετῇ γένοιτο, ὡς αὐτὴν ἑαυτῆς διαχωρίζων

τῇ φύσιν; Εἰ μὲν οὖν ἐπιγεννηματικὴν τῷ Θεῷ τὴν ἀφθαρσίαν ὁ ἡμέτερος λόγος ἐπρέσβευεν, ὥς ποτε περὶ αὐτὸν μὴ οὖσαν, ἥ ὡς οὐκ ἐσομένην ποτὲ, καθ' ἣν ἂν εἴχε ταῦτα ἐπὶ διαβολῇ καθ' ἡμῶν λέγειν. Εἰ δὲ ἀέλ ὡσαύτως ἔχει, καὶ ὁ νῦν ἐστὶ πάντοτε εἶναι τὸ θεῖον ὁ ἡμέτερος διορίζεται λόγος, καὶ οὐδὲν ἐκ παραυξήσεως αὐτῷ τινος καὶ προσθήκης τῶν μὴ προσόντων προσγίνεσθαι, ἀλλ' ἐν παντὶ τῷ κατὰ τὸ ἀγαθὸν νοουμένῳ καὶ λεγομένῳ πάντοτε εἶναι, πῶς μὴ κατὰ φύσιν αὐτῷ προσμαρτυρεῖν τὴν ἀφθαρσίαν διαβαλλόμεθα; Ἄλλ' ἐκ τῆς ὑπάνανωσθείστης τῷ διδασκάλῳ ῥήσεως τῆς τοιαύτης τοῦ λόγου διαβολῆς εἰληφέναι τὰς ἀφορμὰς σχηματίζεται, ὥς ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν αἰώνων, τῷ Θεῷ τὴν ἀφθαρσίαν ἡμῶν πορίζοντων. Εἰ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν τὸ ἡμέτερον ῥητὸν προσφέρετο, ὑποπίπτοι ἂν ἦν ἰσως εἰς ἀπολογίαν ὁ λόγος, ὥς νῦν ἡμῶν ἐπιδιορθούμενων, καὶ πρὸς τὸ ἀνεύθυνον μετατιθέντων τὰς ὑπαιτίους φωνάς. Ἐπεὶ δὲ παρὰ τοῦ ἐχθροῦ τὰ ἡμέτερα λέγεται, τίς ἂν ἰσχυροτέρα γένοιτο τῆς ἀληθείας ἀπὸδείξις, αὐτῆς τῆς τῶν ἀντιδικούντων ἡμῖν μαρτυρίας; Πῶς τοίνυν ὁ παρ' ἡμῶν ἔχει λόγος ὃν ἐπὶ διαβολῇ προχειρίζεται καθ' ἡμῶν ὁ Εὐνόμιος; Ὅταν, φησὶ, τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι τὸν τοῦ ἐπιβαλλόμεν, τὸ ἀόριστον καὶ ἀπειρον καὶ οὐδενὶ τέλει καταληπτὸν, προσηγορεύσμεν ἀφθαρτον. Ἄρα τῷ πορίσαι τὸ προσηγορεύσαι ταῦτόν ὁ Εὐνόμιος οἰεταί; Καὶ τίς οὕτως ἔξω τοῦ καθεστηκότος ἐστ' ὡς τὰς ἰδιαζούσας τούτων τῶν ῥημάτων ἀγνοεῖν ἐμφάσεις; Πορίζει μὲν γὰρ ὁ τὸ μὴ προσὸν αὐτῷ κτησάμενος, προσηγορεύει δὲ ὁ τὸ ὃν σημαντικῶς ὀνομάζων. Πῶς οὖν ἐπὶ τούτοις ὁ τῆς ἀληθείας φωτιστὴς οὐκ αἰσχύνεται, ἐν προδήλῳ τῇ συκοφαντίᾳ τὴν διαβολὴν συμπεραίνειν; Καὶ καθάπερ οἱ ἐκ τινος πάθους μὴ βλέποντες, ἐν ὅλῃ τῶν βλέπόντων ἀσχημονοῦσι, τὸ παρ' αὐτῶν μὴ ὁρώμενον, καὶ παρὰ τῶν ὑγιαίνοντων ἀγνοεῖσθαι νομίζοντες· τοιοῦτόν τι πέπονθεν ὁ δευδερχὴς οὗτος καὶ ταχὺς τὴν διάνοιαν, τὴν ἰδίαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν πῆρωςιν, καὶ ἐν τοῖς ἀκούουσιν οἰεταί. Καὶ τίς οὕτως ἡλίθιος, ὥς μὴ παραθεῖναι τῇ διαβολῇ τὰ συκοφαντούμενα ῥήματα, καὶ ἐκ τῆς ἐκατέρων ἀναγνώσεως τὴν κακουρίαν τοῦ λογογράφου φωρᾶσθαι; Ὁ ἡμέτερος λόγος προσηγορεύει τὸ ἀφθαρτον, ἐκεῖνος κατηγορεῖ τοῦ τὴν ἀφθαρσίαν πορίζοντος. Τὴ κοινὸν ἔχειν τῷ λέγειν; Ἀπὸ τῶν ἰδίων ἑκαστον ἐθύνεσθαι δίκαιον, οὐκ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων ὑπέχειν τὰς μέμφεις. Νυνὶ δὲ κατηγορεῖ μὲν ἡμῶν, καὶ ἡ πικρία πρὸς ἡμᾶς βλέπει, κατακρίνει δὲ οὐδένα κατὰ γὰρ τὸν ἀληθῆ λόγον ἢ ἑαυτόν. Εἰ γὰρ τὸ πορίζειν τῷ Θεῷ τὴν ἀφθαρσίαν ὑπαίτιον, τοῦτο δὲ παρ' οὐδενὸς ἄλλου πλὴν παρ' αὐτοῦ λέγεται μόνον· ἄρα αὐτὸς ἑαυτοῦ γίνεταί ὁ συκοφάντης κατήγορος, τὸ ἑαυτοῦ διαβάλλων, οὐ τὸ ἡμέτερον. Καὶ περὶ τοῦ κατὰ τὴν ἀγεννησίαν ὀνόματος ἡμεῖς μὲν φαμεν ὅτι, ὥσπερ τὸ ἀτελεύτητον τῆς ζωῆς ἀφθαρτον, οὕτως τὸ ἀναρχον αὐτῆς ἀγέννητον ὀνομάσθη· οὗτοι δὲ παρὰ τῶν αἰώνων ἡμᾶς λέγει κατὰ πάντων τῶν γεννητῶν προξενεῖν αὐτῷ τὰ πρεσβεῖα.

quod, quemadmodum quod nullum vitæ habet terminum incorruptibile est, sic quod ejus origine

A sine quibus vero subjectum mente percipi natura non potest, quomodo quis culpari possit, ut ipsam a seipsa naturam separans? Si igitur Deus incorruptibilitatem agnatam et ascititiam noster assereret sermo, ut quæ in ipso non aliquando fuisset, vel ut non aliquando futura esset, hæc contra nos per calumniam dicendi occasionem haberet. Quod si eodem modo semper se habet, et quid nunc est semper esse Deum, noster definit sermo, nihilque ex incremento aliquo et adjectione eorum quæ non insunt ei advenire, sed in omni quod secundum bonum intelligitur et dicitur semper esse, quomodo non secundum naturam ipsi incorruptibilitatem attribuire per calumniam accusamur? sed ex prius recitata dictione doctoris sermonem ita calumniandi occasiones cepisse fingit, quasi ex appositione sæculorum, nos Deo incorruptibilitatem tribueremus. Si igitur a nobis nostrum dictum proferretur, fortasse ad defensionem suspectus esset sermo, ut qui videremur emendare, quod non recte dictum fuisset, et voces crimini obnoxias immutando inculpabiles efficere. Sed quoniam ab adversario nostra proferuntur, quænam firmiter esse queat veritatis demonstratio, quam adversariorum testimonium? Quomodo igitur noster habet sermo, quem contra nos in calumniam pertractat Eunomius? Cum, inquit, ad supereminentia sæcula mentem intendimus, quod est indeterminatum et infinitum, et nullo fine comprehensum, appellavimus incorruptibile. An tribuere et appellare idem putat Eunomius? Et quis ita mentis impos est et extra se depulsus, ut claras peculiare horum verborum significationes ignoret? Tribuit enim qui quod non adest ipsi acquisivit; appellat autem qui id quod est significanter nominat. Quomodo igitur in his veritatis illuminator non erubescit, in aperta obtreptione calumniam concludere? Ac velut qui ex aliquo morbo non vident, in oculis videntium indecore se gerunt, quod ab ipsis non videtur etiam a bene valentibus ignorari putantes: tale quid usu venit huic acute cernenti, celerique ingenio prædito, qui ad veritatem cæcutiens, illud etiam vitium audientibus inesse existimat. At quis ita hebes et stolidus, ut non calumniæ apponat verba, D quæ per invidiam et obtreptionem proferuntur, atque ex utrorumque opposita lectione, scriptoris malitiam non deprehendat? Noster sermo appellat incorruptibile, ille insinuat eum qui incorruptibilitatem tribuit. Quid commune habere et dicere? de suis unusquisque jure arguitur et judicatur, non ex alienis accusari solet. Nunc autem nos quidem accusat, et in nos acerbitas spectat; neminem vero condemnat secundum veram rationem, quam se ipsum. Si enim Deo incorruptibilitatem tribuere crimen est, hoc autem a nullo alio præterquam ab ipso solo dicitur. Ergo ipse sycophanta sui ipsius accusator est, quod suum est calumnians, non quod nostrum. Et de nomine ἀγεννησίας nos dicimus

et principio caret ingenitum nominatum est: hic autem a sæculis nos ipsi conciliare et attribuire primatum in omnia quæ genita sunt asseruat.

A
Impium convitium taceo quod Deum unigenitum cum omni genito facit communem, et eadem voce ipsum complectens, eandem quam de cæteris opinionem ingenerat, Dei Filium ad omne quod per generationem subsistit adducens. Sed vesanam ejus malitiam in gratiam auditorum intelligentiorum adjiciam orationi. *A sæculis Basilius conciliat ac tribuit Deo in omnia genita primatum.* Quænam hæc vox inanis et sensu carens: Homo fit Dei conciliator et per sæcula ei conciliat jura primigenia? Quænam horum verborum quæ subsistere nequeunt, vana et inanis jactantia? Si quod in divina essentia ex utraque parte exsuperat sæculorum intervallarem extensionem, significativis quibusdam nominibus doctor dixit declarari; in eo qui, ut Apostolus dixit, neque principium dierum, neque vitæ finem habet⁶⁶, ut differentibus verbis opinionis differentia significetur. Et propterea quod omni principio antiquius, ἀναρχον, id est principio carens dici et ingenitum; quod vero nullo fine circumscriptum est, immortale et incorruptibile nominari, hæc attributionem et conciliationem, atque ejusmodi deliramenta scribere non cum pudet. Quin etiam a nobis sæcula dicit bifariam dividi, ut qui non relegit quæ apposuit; vel ut apud obliviosos eorum quæ dixit sermonem habeat. Quid ait doctor? si quæ ante creaturam mente concipiamus, et sæcula ratiocinando prætergressi, in circumscriptam vitam æternam ratione complexi fuerimus, ejusmodi mentis conceptum ingenti nomine significamus; et si ad id quod deinceps sequitur, cogitationem verterimus, et sæculis abundantiorum Dei vitam comprehenderimus, voce infiniti et incorruptibilis hanc cogitationem interpretamur. Ubinam in dictis sermo dividit sæcula, si æternitatem Dei secundum omnem mentis conceptum ex æquo ante apparentem et undique eodeni modo habentem, et nullo intervallo dimensam, verbis et nominibus pro facultate nostra enuntiamus? Quoniam enim vita humana quæ intervallis movetur, ab aliquo principio ad finem aliquem progrediendo pervenit, et quæ hic vita est, in id quod præterit, et quod exspectatur est distributa, ut hoc quidem in spem, illud vero in memoriam cadat; hujus gratia prout nostra fert habitudo, et quod præterit; quodque exspectatur, intervallata extensione intelligimus: sic et in supereminente natura ex abusu dicimus, non quasi Deus per propriam vitam a tergo aliquod relinquat intervallum, et ad id quod præjacet rursus vivendo pergat. Sed sicut nostra fert intelligentia, quæ secundum propriam nostram naturam res concipit, et æternum præterito et futuro dimittitur, quando neque quod a tergo est intercidit notionem in infiniti immensitatem progredientem, neque quod ante est stationem aliquam; et terminum infinitæ

Σιωπῶ τὸ βλάσφημον, ὅτι κοινοποιεῖ πρὸς πᾶν γεννητὸν τὸν Μονογενῆ Θεόν, τῇ περιληπτικῇ φωνῇ πρὸς ὁμοτίμους ὑπολήψεις, παντὶ τῷ διὰ γενέσεως ὑφεστῶτι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κατὰ γυν. Ἀλλὰ τὴν ἀδιανόητον αὐτοῦ καυχουρίαν τοῖς συνετιωτέροις τῶν ἀκροατῶν προσθήσω τῷ λόγῳ. Παρὰ τῶν αἰώνων προξενεῖ Βασιλεὺς κατὰ πάντων τῶν γεννητῶν τῷ Θεῷ τὰ πρεσβεῖα. Τίς ἡ ἀδιανόητος αὕτη κενοφωνία: Πρὸξενος Θεοῦ ἄνθρωπος γίνεται, καὶ προξενεῖ διὰ τῶν αἰώνων αὐτῷ τὰ πρεσβεῖα; Τίς ἡ ματαία τῶν ἀνυποστάτων τούτων ῥημάτων κεναβάτια; εἰ τὸ ὑπερεκπίπτον τὴν διασηματικὴν τῶν αἰώνων παράτασιν, ἐπ' ἐκάτερα τῆς θείας οὐσίας ἐμφαντικοῖς τισιν ὀνόμασιν ὁ διδάσκαλος εἶπεν σημαίνεσθαι: ἐπὶ τοῦ, καθὼς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς ἔχοντος τέλος· ὡς διαφόροις τοῖς ῥήμασι τὸ διάφορον σημανθῆναι τῆς ὑπολήψεως. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ μὲν πάσης ἀρχῆς ἀνώτερον, ἀναρχὸν λέγεσθαι καὶ ἀγέννητον· τὸ δὲ μηδενὶ τέλει περιγραφόμενον ἀθάνατον ὀνομάσαι καὶ ἀφάρτον· ταῦτα πορισμὸν καὶ προξένησιν καὶ τὰ τοιαῦτα ληρήματα οὐκ αἰσχύνεται γράφων· ἀλλὰ καὶ διχοτομεῖσθαι παρ' ἡμῶν φησι τοὺς αἰῶνας, ὥσπερ οὐκ ἀνεγνωκὼς ἀπαρέβετο· ἢ ὡς ἐν ἐπιλήσμοι τῶν λεγομένων, τὸν αὐτοῦ λόγον διατιθεῖς. Τί φησιν ὁ διδάσκαλος; Ἐάν τὰ πρὸ τῆς κτίσεως ἐνοήσωμεν καὶ τοὺς αἰῶνας τῷ λογισμῷ διαβάντες, τὸ ἀπερίγραπτον τῆς αἰδίου ζωῆς λογισώμεθα, τῇ τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίᾳ, τὸ τοιοῦτον διασημαίνομεν νόημα· καὶ εἰς τὸ ἐφεξῆς τὴν διάνοιαν τρέφωμεν, καὶ περισσοτέραν τῶν αἰώνων τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ καταλάβωμεν, διὰ τῆς ἀτελευτήτου καὶ ἀφάρτου φωνῆς τὴν διάνοιαν ταύτην διερμηνεύομεν. Ποῦ τέμνει τοὺς αἰῶνας ἐν τοῖς εἰρημένοις ὁ λόγος, εἰ τὴν αἰδιότητα τοῦ Θεοῦ κατὰ πᾶσαν ἐπιβολὴν ἐπίσης προφαينوμένην, καὶ πανταχόθεν ὡσαύτως ἔχουσαν, καὶ μηδενὶ διασηματικῇ μετρομένην, τοῖς κατὰ δύναμιν ἐξαγγέλλομεν ῥήμασι τε καὶ ὀνόμασιν; Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ διασηματικῶς κινουμένη, ἀπὸ τινος ἀρχῆς εἰς τι τέλος προλοῦσα διέξεισι, καὶ μεμέρισται πρὸς τὸ παρωχηκὸς τε καὶ προσδοκώμενον ὁ τῆδε βλος, ὡς τὸ μὲν ἐλπίζεσθαι, τὸ δὲ μνημονεύεσθαι· τούτου χάριν ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν σχέσιν τὸ τε παρωχηκὸς καὶ τὸ προσδοκώμενον, τῆς διασηματικῆς παρατάσεως ἐννοοῦντες· οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς ὑπερκειμένης φύσεως ἐκ καταχρήσεως λέγομεν, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἰδίας ζωῆς κατόπιν αὐτοῦ τι καταλιπόντος διάστημα, καὶ πρὸς τὸ προκείμενον πάλιν ἐν τῷ ζῆν διοδεύοντος, ἀλλ' ὡς τῆς ἡμετέρας κατανοήσεως, πρὸς τὴν ἰδίαν ἡμῶν φύσιν περινοούσης τὰ πράγματα, καὶ τὸ αἰδιον ἐν τῷ παρωχηκῷ καὶ μέλλοντι διαμετρούσης, ὅτι μὴτε τὸ κατόπιν περικόπη προλοῦσαν εἰς τὸ ἀπειρον τοῦ ἀορίστου τὴν ἔνοιαν, μῆτε τὸ ἐμπροσθεν σύστασιν τινα καὶ ὅρον τῆς ἀπειρου ζωῆς ἐπαγγέλλεται. Εἰ ταῦτα καὶ νοοῦμεν καὶ λέγομεν, πῶς ἡμῖν ἡ τῶν

⁶⁶ Heb. v. 7.

αἰώνων ἐπιβυλλεῖται τομή; Εἰ μὴ καὶ τὴν ἀγίαν Γραφὴν διχοτομεῖν τοὺς αἰῶνας ὁ Εὐνόμιος λέγοι, τῇ αὐτῇ διανοίᾳ τῆς θείας ζωῆς τὴν ἀπειρίαν διασημαίνουσαν, τοῦ μὲν Δαβὶδ τὴν πρὸ τῶν αἰώνων βασιλείαν ὑπομνήσαντος, τοῦ δὲ Μωϋσέως τὴν ὑπὲρ τοὺς αἰῶνας ἐκτεινομένην τοῦ Θεοῦ βασιλείαν δεῖξαντος, ὡς ἐξ ἀμφοτέρων ἡμᾶς διδραχθῆναι ὅτι πᾶν διαστηματικὸν διανόημα ἐντὸς τῆς θείας φύσεως περιελαμβάνεται, τῇ ἀπειρίᾳ τοῦ πᾶν περιέχοντος ἀπανταχόθεν ἐμπερατούμενον; Ὁ μὲν γὰρ Μωϋσῆς εἰς τὸ ἐξῆς βλέπων, βασιλεύειν αὐτὸν φησὶ τὸν αἰῶνα καὶ ἐπ' αἰῶνα καὶ ἔτι. Ὁ δὲ μέγας Δαβὶδ πρὸς τὸ κατόπιν ἀγαγὼν τὴν διάνοιαν, εἶπεν· Ὁ δὲ Θεὸς βασιλεὺς ἡμῶν *προαιώνιος*· καὶ πάλιν· *Εἰσακούσεται ὁ Θεὸς ὁ ἐπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων*. Ἄλλ' ὁ σοφὸς Εὐνόμιος ἐβρώσθαι φράσας τοὺς τηλικούτους καθηγητάς, ἄλλην φησὶν ἡμᾶς λέγειν τὴν ἀναρχὸν ζωὴν, ἐτέραν δὲ τὴν ἀτελεύτητον· πάλιν καὶ αἰώνων τινῶν ἐτερότητας καὶ διαφορὰς, συνδιασχιζούσας τῇ ἐτερότητι ἑαυτῶν καὶ τὴν περὶ Θεοῦ φαντασίαν. Ἄλλ' ὡς ἂν μὴ διὰ μακροῦ γένοιτο ἡμῖν ἡ πρὸς τὰ εἰρημένα μάχη, αὐτὴν προσθήσομεν ἀδασάνιστον καὶ ἀνεξέταστον τὴν ἐν τούτοις τοῦ Εὐνομίου φιλοπονίαν, ἱκανὴν οὖσαν δι' ὧν σπουδάζει περὶ τὸ ψεῦδος ἐκδηλοτέραν ποιῆσαι τοῖς συνετοῖς τὴν ἀλήθειαν.

Ἐρωτᾷ γὰρ ἡμᾶς προῖον τῷ λόγῳ, τί ποτε τοὺς αἰῶνας οἴμεθα. Καὶ τοι γε δικαιότερον ἦν παρ' ἡμῶν αὐτῷ τὰ τοιαῦτα προτείνεσθαι τῶν ἐρώτημάτων. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν ἐπεγνωκέναι λέγων, ὁ τὰ ἡμῖν ἀνέφικτα καταληπτὰ τῇ ἰδίᾳ συνέσει διορίζμενος. Οὐκοῦν αὐτὸς ἡμῖν φυσιολογεῖται τὴν τῶν αἰώνων οὐσίαν, ὁ τὰ ἐπέκεινα κατειληγέναι κομπάζων. Καὶ τὸ ἀμφίρρημον τοῦτο καὶ διλήμματος τῆς ἀποκρίσεως, μὴ λίαν φοβερῶς ἐπισείτω τοῖς ἰδιώταις ἡμῖν, ὡς, εἰ τὸδε τοὺς αἰῶνας εἶναι νομίσαιμεν, τῆσδε τῆς ἀτοπίας ὑπαπαντώσεως, καὶ εἰ τὸ ἕτερον, τῆς ἐτέρας. Εἰ μὲν γὰρ ἀδελφός, φησὶ, λέγοιτε, Ἕλληνας ἔσσεσθε καὶ Οὐαλεντῖνοι καὶ Βάρβαροι· εἰ δὲ γεννητοὺς, οὐκέτι, φησὶν, ὁμολογήσετε τῷ Θεῷ τὸ ἀγέννητον. Ὁ τῆς ἀμάχου ταύτης καὶ ἀνανταγωνίστου ἐπιχειρήσεως! Ἐάν τι γεννητὸν ὁμολογήθῃ, ὦ Εὐνόμιε, ἡ τοῦ ἀγεννήτου ὁμολογία περιγραφῆσεται. Καὶ ποῦ σοι διεβρύχασιν αἱ τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον τεχνολογίαι, δι' ὧν τὸ ἀνόμοιον τῆς τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν γεγεννηκότα οὐσίας κατασκευάζεται; ῥοικε γὰρ ἂν ὧν νῦν διδασκόμεθα, μὴ ἀνομοίως ἔχειν ὁ Πατὴρ κατὰ τὴν οὐσίαν, ὡς πρὸς τὸ γεννητὸν θεωρούμενος, ἀλλὰ καθόλου τῇ τοῦ ἀγεννήτου ὁμολογίᾳ εἰς τὸ μὴ ὂν ἀναλύεσθαι· εἴπερ ἂν γεννητοὺς εἴπωμεν τοὺς αἰῶνας, εἰς τὸ μηκέτι τὸν ἀγέννητον ὁμολογεῖν ἐναγόμεθα. Ἄλλ' ἴδωμεν τὴν ἀνάγκην δι' ἧς ἡμᾶς πρὸς τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἀτοπίας ταύτης συναναγκάζει. Ἄν γὰρ τῇ παραθέσει, φησὶ, προσγίνεται τῷ Θεῷ τὸ ἀναρχον, τοῦτων οὐκ ὄντων, οὐκ ἔσται τὸ προστιθέμενον. Ὁ τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης καὶ ἀφύκτου λαβῆς, ὡς ἐκ τῶν μέσων ἡμᾶς τοῖς ἀλύτοις ἄμμασιν ἀθλητικῶς διασφίγ-

A vitæ denuntiat. Si hæc et mente concipimus et dicimus, quomodo nobis pervulgatam asserit sæculorum dissectionem? nisi etiam sacram Scripturam sæcula dividere Eunomius dicat, quæ eadem intelligentia divinæ vitæ infinitatem significat, cum David regnum ante sæcula quod fuit commemoraverit, et Moses super sæcula Dei regnum ostendi demonstrarit, ita ut ex ambobus nos simus edocti quod omne quod intervallis distinctum animo concipitur, intra divinam naturam comprehensum est infinitate ejus qui universum continet, omni ex parte terminatum? Moses enim in id quod deinceps sequitur intuens, ipsum regnare dicit sæculum et in sæculum, et ultra. Magnus autem David id quod retro est cogitatione adducta, dixit, *Deus rex noster ante sæcula* 27; et rursus: *Audiet Deus qui est ante sæcula* 28. Sed sapiens Eunomius tantis magistris B valere dicens, aliam ait nos asserere vitam principio carentem, aliam vero fine carentem. Rursus et sæculorum quorundam varietates, et differentias quæ sua diversitate simul etiam de Deo imaginationem discindunt. Sed ne longius nostra adversus dicta protrahatur pugna, ipsam adjiciemus nondum exagitata, neque examinata in his Eunomii industriam, quæ satis est idonea, per quæ studentibus in mendacio, ad illustriorem in mendacio, ad illustriorem

Nos enim progrediens sermone interrogat, quidnam tandem sæcula putamus. Atqui erat justius a nobis ipsi tales questiones proponi. Ipse etiam est qui Dei essentiam se cognovisse proficitur, C quique ea quæ nobis attingere non licet, intellectu suo comprehendere determinat. Igitur ipse nobis edisserat sæculorum essentiam, qui illa superna se comprehendisse facit. Atque hoc utrinque præceptum et dilemmaticum responsionis in nos imperitos, ne nimis terribiliter quatiat, ut si hoc sæcula esse arbitremur, hæc absurditas suboccurrat, et si hoc alterum, altera. Si enim, inquit, *sempiterna dicatis, Græci eritis et Valentiniani et barbari. Quod si genita, non amplius, inquit, confitebimini in Deo quod est ingenitum. O inexpugnabilem et ineluctabilem aggressionem! Si quid genitum, o Eunomi, concessum fuerit, ingeni- D niti confessio abolebitur. Et quo tibi effluerunt geniti cum ingenito tanto artificio pronuntiata, per quæ dissimile essentia Filii cum eo qui genuit præstruitis? Videtur enim ex quibus nunc docemur, non dissimili modo habere Pater secundum essentiam, ut cum genito consideratur; sed in universum ingeni- niti confessione ad id quod non est, resolvi: siquidem genita sæcula dixerimus, ad confitendum non amplius esse ingenitum impellemur. Sed videamus necessitatem per quam nos ad assensionem absurditatis hujus necessario cogit. Quorum enim appositione, inquit, Deo adventit, id quod principio caret, si hæc non fuerint, non erit quod adjicitur. O validam hanc et inevitabilem lucram, ut ex mediis nos insolubilibus nexi-*

27 Psal. XLVII, 45. 28 Psal. LXXIII, 12.
PATROL. GR. XLV.

bus athletice constrictos tenet! sæculorum appositione dicit Deo advenire ingenitum. A quo advenire? Quis hoc ait, quod ei qui est absque principio, ex acquisitione per appositionem aliquorum accedit ingenitum. Neque dictio, neque sententia hujus absurditatis in nostris libris deprehenditur. Dictio quidem sui ipsius erit patrona, nihil tale habens quale contra nos prolatum est: dictorum autem significationis, quis fide dignior existimatus fuerit explanator quam ipsi parentes sermonis? Justius est igitur ut nos quid animo sentimus dicamus. Cum ultra et ante sæcula Dei vitam fuisse et esse asseveramus, dicimus hæc sicut in præcedentibus dicta sunt. Sed, ait, si sæculorum non est appositio, nullo modo potest esse id quod Deo ex hac adjiciatur. Appositam dicit esse ἀγεννησίαν. Dicit et a quo tale quid Deo appositum est. Si igitur a seipso, ridiculus fuerit suam amentiam criminali vertens nostris sermonibus; si autem a nobis, dictionem recitet, et accusationem admitemus.

Sed hæc prætereunda esse arbitror, et quæcunque hæc consequuntur. Procul dubio hæc sunt puerulorum ludicra ex arena extructiones quasdam ædificiorum componentium. Constructa enim quidam membri periodo, vix ad finem pervenit, cum ipsam vitam demonstrat principii exsortem esse, et nullo fine terminatam nostrum votum implens in tali studio. Neque enim a nobis aliud quid asseritur quam quod una est et continua ipsa per se ipsam divina vita, infinita et sempiterna, nullo aliquo termino unquam prohibita ad infinitum. Hactenus scriptor suos labores et sudores veritati quæ est secundum nos largitur, demonstrans ipsam vitam neutra parte terminari, neque si quis quod est ante sæcula exquirat, neque si quod erit post ratiocinetur. Sed in sequentibus rursus ad suam revolvitur confusionem. Cum enim dixisset eandem esse vitam principio et fine carentem, omisso de vita sermone, notiones quæ in divina vñā considerantur, ad unam omnes notitiam cum redegit, unum omnia fecit. Si enim vita, inquit, principii *expers et fine carens, atque incorruptibilis est et ingenita, idem esset cum ingenito incorruptibilitas, et quod principii est exors cum eo quod finem et terminum non habet.* Atque his adjicit ex ratiocinationibus auxilium. *Non enim fieri potest, ut una quidem sit vita, incorruptibilis vero ratio non sit eadem cum ratione ingeniti: præclare hic generosus addit.* Putat autem neque justitiæ rationem diversam esse ab his quæ dicta sunt, exsistere, neque sapientiæ rationem et potentiæ et bonitatis, at uniuscujusque nominum quæ Deo decore congruunt. Nulla quoque sit ratio quæ peculiariter et separatim intelligatur, sed in omni nominum recensione unum subijciatur quod significatur; atque una descriptionis ratio de unoquoque eorum quæ dicuntur, definitionem expleat. Et si interrogatus fueris quodnam sit judicii significatum, interpretationem tñs ἀγεν-

A ξας·ἔχει! Τῇ παραθεσει τῶν αἰώνων προσγίνεσθαι λέγει τῷ Θεῷ τὸ ἀγέννητον. Παρὰ τίνος προσγίνεσθαι; Τίς τοῦτο φησιν, ὅτι τῷ ἀνάρχῳ ὄντι ἐξ ἐπικτήσεως διὰ παραθέσεως τινων προσγίνεται τὸ ἀγέννητον; Οὔτε ἡ λέξις, οὔτε ἡ διάνοια τῆς ἀτοπίας ταύτης ἐν τοῖς ἡμετέροις ἐλέγχεται λόγοις. Ἡ μὲν γὰρ λέξις, ἐαυτῆς ἔσται συνήγορος, οὐδὲν ἔχουσα τοιοῦτον ὅσον καθ' ἡμῶν προσεήνκεται· τῆς δὲ τῶν εἰρημένων ἐμφάσεως, τίς ἂν ἐξηγητῆς ἀξιопιστότερος νομισθεῖται αὐτῶν τῶν πατέρων τοῦ λόγου; Οὐκοῦν ἡμεῖς δικαιοτέροι λέγειν τι νοοῦμεν. Ὅταν ἐπέκεινα τῶν αἰώνων τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ εἶναι διορίζομεθα, λέγομεν δὲ ταῦτα ἅπερ ἐν τοῖς φθάσαι εἰρηται. Ἄλλὰ, φησὶ, τῆς παραθέσεως τῶν αἰώνων οὐκ οὐσης, ἀδύνατον εἶναι τὸ ἐκ ταύτης τῷ Θεῷ προστιθέμενον. Προστεθεῖσθαι δὲ τὴν ἀγεννησίαν λέγει. Λεγέτω καὶ παρ' οὗτο τῷ Θεῷ τὸ τοιοῦτον προστίθεται. Εἰ μὲν οὖν παρ' ἐαυτοῦ, γελοῖος ἂν εἴη, τὴν ἰδίαν ἄνοιαν ἐγκαλῶν τοῖς ἡμετέροις λόγοις· εἰ δὲ παρ' ἡμῶν, ὑπαναγνώτω τὴν λέξιν, καὶ τὴν κατηγορίαν δεξόμεθα.

Ἄλλὰ παραδραμεῖν οἶμαι χρῆναι καὶ ταῦτα καὶ ὅσα τούτων κατὰ τὸ ἀκολουθοῦν ἔχεται. Παιδίων γὰρ ἀντικρὺς ἐστὶν ἀθύρματα κατασκευὰς τινος οἰκοδομημάτων ἐν ψάμμῳ διατιθέντων. Συνθεῖς γὰρ τινα κώλου περίοδον, καὶ μόλις ἐπὶ τὸ πέρας διεξελθὼν, τὴν αὐτὴν ζωὴν ἀποδείκνυσιν ἀναρχὸν τε εἶναι καὶ ἀτελευτήτον, ἡμετέραν εὐχὴν πληρῶν ἐν τῇ τοιαύτῃ σπουδῇ. Οὐδὲ γὰρ παρ' ἡμῶν ἄλλο τι λέγεται ἢ ὅτι μία ἐστὶ καὶ συνεχὴς αὐτὴ πρὸς ἐαυτὴν ἡ θεία ζωὴ, ἀπειρὸς τε καὶ αἰδῖος, καὶ οὐδαμῶθεν οὐδὲν πέρατι κωλυομένη πρὸς τὸ ἀόριστον. Μέχρι τούτων ὁ λογογράφος τοὺς ἐκυτοῦ πόνους καὶ τοὺς ἰδρωτάς τῇ καθ' ἡμᾶς ἀληθείᾳ χαρίζεται, δεικνὺς τὴν αὐτὴν ζωὴν κατ' οὐδέτερον μέρος περατουμένην, οὔτε εἰ τὸ πρὸ αἰώνων τις ἐξετάζει, οὔτε εἰ τὸ μετὰ τοῦτο λογίζοιτο. Ἄλλ' ἐν τοῖς ἐφεξῆς πάλιν πρὸς τὴν ἰδίαν ἐπανέρχεται σύγχυσιν. Εἰπὼν γὰρ τὴν αὐτὴν εἶναι ζωὴν ἀναρχὸν τε καὶ ἀτελευτήτον, ἀφείλετον περὶ τῆς ζωῆς λόγον, τὰς ἐπιθεωρουμένας ὑπολήψεις τῇ θείᾳ ζωῇ εἰς μίαν τὰς πάσας ἔνοιαν συντάξας, ἐν τὰ πάντα ἐποίησεν. Εἰ γὰρ ἡ ζωὴ, φησὶν, ἀναρχὸς τε καὶ ἀτελευτήτος καὶ ἀφθάρτος ἐστὶ καὶ ἀγέννητος, ταῦτόν ἂν εἴη τῷ ἀγεννήτῳ ἡ ἀφθαρσία, καὶ τῷ ἀτελευτήτῳ τὸ ἀναρχόν. Καὶ προστιθῆσι τοῖς τὴν ἐκ τῶν λογισμῶν συμμαχίαν. Οὐ γὰρ δυνατόν, φησὶ, τὴν μὲν ζωὴν εἶναι μίαν, τὸν δὲ τοῦ ἀφθάρτου λόγον μὴ τὸν αὐτὸν εἶναι τῷ τοῦ ἀγεννήτου λόγῳ, καὶ ὡς ὁ γενναῖος προστίθῃσιν. Δοκεῖ δὲ μὴδὲ τὸν τῆς δικαιοσύνης λόγον ἕτερον παρὰ τὰ εἰρημένα τυγχάνειν, μὴδὲ τὸν τῆς σοφίας καὶ τὸν τῆς δυνάμεως καὶ τὸν τῆς ἀγαθότητος, καὶ ἐκάστου τῶν θεοπροπῶν ὀνομάτων. Καὶ μὴδὲ ἔστω λόγος κατὰ τὸ ἰδιάζον νοοῦμενος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ τῷ καταλόγῳ τῶν ὀνομάτων, ἐν ὑποκρίσει τὸ σημαίνον· καὶ εἰς ὑπογραφῆς λόγος τὸν περὶ ἐκάστου τῶν λεγομένων ὅρον ἀποπληροῦται. Κἂν ἐρωτηθῇ τὸ τοῦ χριτοῦ σημαίνον, τὴν τῆς ἀγεννησίας ἐρμηνείαν ἀποκρίναι. Κἂν τῆς δικαιοσύνης δέη τὸν ὀρισμὸν ἀπο-

δοῦναι, τὸ ἀσώματόν σοι πρόχειρον εἰς τὴν ἀπόκρισιν ἔστω. Τί δὲ σημαίνει ἡ ἀφθαρσία, ὅπερ ἡ τοῦ ἐλέους πάντως ἑρεῖς, ἡ ἢ τῆς κρίσεως σημασία παρίστησιν· οὕτω καὶ τὰ καθ' ἑκάστον πάντα προσάλληλα μεταχωρεῖται, μηδεμιᾶς ἰδιαζούσης ἐμφάσεως τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου διαστελλούσης. Καὶ εἰ ταῦτα νομοθετεῖ ὁ Εὐνόμιος, τί μάτην αἱ Γραφαὶ πολυωνύμως τὴν θείαν φύσιν ἀνακαλοῦσιν Θεόν, κριτὴν, δίκαιον, ἰσχυρόν, μακρόθυμον, ἀληθινόν, ἐλεήμονα, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα κατονομάζουσαι; Εἰ γὰρ οὐδὲν τῶν ὀνομάτων ἐπὶ τινος ἰδιαζούσης ἐννοίας καταλαμβάνεται, πάντα δὲ ἀλλήλοις διὰ τῆς κατὰ τὸ σημαίνονμενον συγχύσεως ἀναπέφυρται, μάταιον ἂν εἴη πολλαῖς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ταῖς ἑπωνυμίαις κεχρησθαι, μηδεμιᾶς τῆς κατὰ τὸ σημαίνονμενον διαφορᾶς ἀπ' ἀλλήλων τὰ ὀνόματα διαστελλούσης. Τίς ἀπόκλητος οὕτως ὡς ἀγνοεῖν, ὅτι ἡ μὲν θεία φύσις, ὃ τί ποτε κατ' οὐσίαν ἐστὶ, μία ἐστίν, ἀπλή τις καὶ μονοειδὴς καὶ ἀσύνθετος, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον, ἐν ποικίλῃ τινὶ συνθέσει θεωρουμένη· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη ψυχὴ χαμαὶ κειμένη, καὶ ἐν τῷ γῆνι τούτῳ βίῃ κατορωρυγμένη, τῷ μὴ δύνασθαι τηλαυγῶς κατεῖναι τὸ ζητούμενον, πολλαῖς ἐννοίαις τῆς ἀφράστου φύσεως πολυτρόπως καὶ πολυμερῶς ἐπορέγεται, οὐ κατὰ τὴν μίαν τινὰ διάνοιαν τὸ κεκρυμμένον θηρεύουσα. Ἡ γὰρ ἂν εὐκόλος ἦν ἡ κατάληψις, εἰ μία τις ἡμῖν ἐφοδος πρὸς τὴν θείαν ἀπεκέρχτο γνῶσιν. Νυνὶ δὲ διὰ μὲν τῆς ἐμφαινομένης τῷ παντὶ σοφίας, σοφὸν εἶναι τὸν τοῦ παντὸς ἐπιστατοῦντα ἐνόησαμεν. Διὰ δὲ τῆς τῶν θαυμάτων μεγαλουργίας, δυνάμειος ἔμφασιν ἐδεξάμεθα. Τὸ δὲ ἐξ ἑκείνου τὸ πᾶν ἐξηφθαι πιστεύειν, τοῦ μηδεμίαν αὐτοῦ τῆς ὑπάρξεως αἰτίαν εἶναι τεκμήριον γίνεσθαι.

universum pendere quod credamus, certissimum sit argumentum, nullam esse ejus existentiae causam. Rursus abominationem et execrationem peccati cum animadvertimus, incommutabilem ejus naturam et ab omni labe peccati separatam comprehendimus, et mortis perniciem malorum extremum arbitrii, immortalem et incorruptibilem, alienum ab omni mali notione nominavimus, non subjectum his notitiis discindentes, sed quod secundum essentiam est, unum esse credentes, id quod intellectum est, aliquid proprii habere cum omnibus hisce notionibus existimavimus. Non enim inter se nomina pugnant, secundum oppositorum naturam, ut si unum adest, non in eodem intelligatur alterum: sicut in eodem vitam simul et mortem intelligi non contingit, sed talis est uniuscujusque eorum nomen quæ de divina natura dicuntur significatio, ut tametsi significatu separatum sit, nullam tamen adversus aliud quod simul cum eo nominatur, habeat contrarietatem. Quid enim incorporeo adversatur justum, etsi inter se secundum notitiam verba non convenient? Quam autem habet cum invisibili repugnantiam bonitas? Sic neque divinæ vitæ æternitas, licet duobus nominibus et notionibus dignoscatur, ab eo quod terminum non habet, et principio caret, nominum differentia discinditur; neque idem est cum altero secundum significantiam

Α νοίας, id est, ingeni rationis, responde. Et si justitiæ definitionem te reddere oporteat, quod est incorporeum tibi sit in promptu ad responsum. Quid autem significet incorruptibilitas; quod misericordiæ omnino dices, vel judicii significatio representat: sic et singula omnia inter se percurre, nulla propria et peculiari significatione altorum ab altero distinguente. Et si hæc statuit Eunomius, quid frustra Scripturæ multis nominibus divinam naturam vocant, Deum, judicem, justum, fortem, longanimum, verum, misericordem, aliisque multis ejusmodi nominibus appellantes? Si enim nullum horum nominum in aliqua propria, et ab aliis secreta notitia comprehenditur, sed omnia inter se per significatorum confusionem permista sunt et conturbata, vanum fuerit multis in eodem uti appellationibus, si nulla secundum significatum differentia a se distinguat nomina. Quis ita stupidus et attonitus, ut ignoret, quod divina quidem natura secundum essentiam quidquid est, una est, simplex quædam et uniformis, et incompressa, et quæ nullo modo in aliqua varia concretionem cernatur, humana autem anima humi jacens et hac terrena vita obruta, quia non possit quod queritur clare et dilucide perspicere, multis notitiis ineffabilem naturam multis modis et multifariam expetit, non una aliqua intelligentia, quod abstrusum est, venans. Nam sane facilis esset comprehensio, si unus quidam nobis ad divinam cogitationem aditus secretus esset. Nunc autem per apparentem in universo orbe sapientiam, id sapiens esse quod universo præsidet, intelleximus. Sed per mirabilem misericordiam potentia significationem accepimus. Ex illo autem

universum pendere quod credamus, certissimum sit argumentum, nullam esse ejus existentiae causam. Rursus abominationem et execrationem peccati cum animadvertimus, incommutabilem ejus naturam et ab omni labe peccati separatam comprehendimus, et mortis perniciem malorum extremum arbitrii, immortalem et incorruptibilem, alienum ab omni mali notione nominavimus, non subjectum his notitiis discindentes, sed quod secundum essentiam est, unum esse credentes, id quod intellectum est, aliquid proprii habere cum omnibus hisce notionibus existimavimus. Non enim inter se nomina pugnant, secundum oppositorum naturam, ut si unum adest, non in eodem intelligatur alterum: sicut in eodem vitam simul et mortem intelligi non contingit, sed talis est uniuscujusque eorum nomen quæ de divina natura dicuntur significatio, ut tametsi significatu separatum sit, nullam tamen adversus aliud quod simul cum eo nominatur, habeat contrarietatem. Quid enim incorporeo adversatur justum, etsi inter se secundum notitiam verba non convenient? Quam autem habet cum invisibili repugnantiam bonitas? Sic neque divinæ vitæ æternitas, licet duobus nominibus et notionibus dignoscatur, ab eo quod terminum non habet, et principio caret, nominum differentia discinditur; neque idem est cum altero secundum significantiam

alterum nomen. Hoc quidem principii, illud vero finis alienationem ostendit; neque partitionem aliquam subjecti ipsorum nominum, quæ in eo considerantur, differentia præstruxit.

Hæc quidem sunt quæ a nobis dicuntur; quæ vero ab adversario nostro, secundum ipsam dictionis locutionem, talia sunt, ut nullum ex ratiocinationibus auxilium habeant, cum interim ipse prodigiose voces huiusmodi arrogantes sensu omni carentes, in membrorum et periodorum figura tenere ac fortuito expuat. Dictorum autem ejus hic scopus est: nullam esse diversorum nominum secundum significationes differentiam, ut aliquid eorum quæ non insunt ipsi attribueri videamur. Nam cum, inquit, *veri sermones ex subjectis et significatis rebus judicium sumant, et alia aliis rebus convenient, sicut et eadem iisdem, necessario oportet duorum alterum esse, vel rem quæ declaratur prorsus diversam, vel neque orationem quæ rem declarat diversam.* Hæc et alia multa ad propositi scopi astruentionem persequitur, postquam orationis quasdam relationes, et appositiones, et speciem, et mensuram, et partem, et tempus, et locum in medium protulit, ut per horum subtractiones, sive exceptiones essentialis indicatrix *ἀγεννησία* fiat. Hujus autem astruentionis ad hunc se habet modum; mea autem dictione sententiam exprimam. Non aliud quid, inquit, est vita quam essentia, ne aliqua compositio in simplici natura intelligatur, in id quod participat et quod participatur notione divisa. Sed idem, inquit, quod est vita, est etiam essentia, præclaram istam philosophiam tradens. Nullus enim eorum qui mentis sunt compotes, contradixerit, hæc non ita se habere. Sed quomodo orationem ad scopum conclusit, si quod principio caret significantes, inquit, vitam significamus, hanc autem vitam essentiam dicere veritatis sermo compellit, ipsius divinæ essentialis, inquit, significativum esse ingenitum? Nos autem quod genita non sit ab alio divina vita (quod quidem significat principio carentis notio) et ipsi assentimur. Ipsum autem quod significatur per verbum non genitum esse, existimare essentiam, solum qui furore concitantur esse arbitramur. Quis enim ita demens et a ratione avius, ut definitionem essentialis, non esse genitum, pronuntiet? Ut enim generatio cognationem habet cum eo quod genitum est, ita nimirum ingenito non generatio congruet. Cum igitur id quod non est in Patre *ἀγεννησία* demonstrat, quomodo nos demonstrationem ejus quod non inest, ad essentiam facere conſitebimur? Sed sibi ipsi cum dedit quod neque a nobis, neque expositorum consequentia ipsi conceditur, nempe *ἀγεννησίαν* Dei divinæ vitæ esse significativam, conclusit. Ut autem clarissimum fiat in hoc loco ipsius deliramentum, sic sermonem consideremus: per quæ enim in Patre ad *ἀγεννησίαν* essentialis circumduxit rationem, examinemus, num etiam pariter per easdem argumentationes et Filii essentialiam ad *ἀγεννησίαν* adducemus.

τινα τοῦ ὑποκειμένου ἢ τῶν ἐπιθεωρουμένων αὐτῷ ὀνομάτων διαφορὰ παρεσκεύασε.

Τὰ μὲν δὴ παρ' ἡμῶν ταῦτα, τὰ δὲ παρὰ τοῦ πολεμούντος ἡμῖν κατ' αὐτὴν μὲν τὴν τῆς λέξεως σύμφρασιν, τοιαῦτά ἐστιν, ὥς μηδεμίαν τὴν ἐκ τῶν λογισμῶν συμμαχίαν ἔχειν, ἀλλοκότως αὐτοῦ τὰς τοιαύτας στομφώδεις καὶ ἀδιανοήτους φωνὰς ἐν κώλων καὶ περιόδῳ σχήματι πρὸς τὸ συμβᾶν ἀποπτύοντος. Ὁ δὲ σκοπὸς τῶν λεγομένων οὗτός ἐστι· τὸ μηδεμίαν εἶναι τῶν ποικίλων ὀνομάτων κατὰ τὰς ἐμφάσεις διαφορὰν, τῷ τι τῶν οὐ προσόντων δοκοῦμεν. Τῶν γὰρ ἀληθῶν, φησὶ, λόγων ἐκ τῶν ὑποκειμένων καὶ δηλουμένων πραγμάτων λαμβανόντων τὴν ἐπίκρισιν, καὶ τῶν ἑτέρων ἑτέροις πράγμασι συναρμοζομένων, ὥσπερ αὐ καὶ τῶν αὐτῶν τοῖς αὐτοῖς, ἐξ ἀνάγκης δεῖ νοεῖν εἶναι ὁμαίον, ἢ καὶ τὸ πρᾶγμα τὸ δηλούμενον πάντως ἕτερον, ἢ μηδὲ τὸν δηλούντα λόγον, ἕτερον. Ταῦτα καὶ πολλὰ ἐπὶ τοῖς αἰσίοις τοιαῦτα πρὸς τὴν τοῦ προτεθέντος αὐτῷ σκοποῦ κατασκευὴν διεξέρχεται, ἐκβαλὼν τοῦ λόγου σχέσεις τινὰς, καὶ παραθέσεις, καὶ εἶδος, καὶ μέτρον, καὶ μέρος, καὶ χρόνον, καὶ τρόπον, ὥς διὰ τῆς τούτων ὑπεξαίρεσεως τῆς οὐσίας ἐνδεικτικὴν τὴν ἀγεννησίαν γενέσθαι. Ἡ δὲ κατασκευὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· λέξω δὲ τῇ ἐμαυτοῦ λέξει τὸ νόημα· Οὐκ ἄλλο τι, φησὶν, ἢ ζωὴ παρὰ τὴν οὐσίαν ἐστὶν, ὥς ἂν μὴ τις σύνθεσις περὶ τὴν ἀπλὴν νοοῦτο φύσιν, πρὸς τὸ μετέχον καὶ μετεχόμενον τῆς ἐννοίας μερίζομένης. Ἄλλ' αὐτὸ, φησὶν, ὅπερ ἐστὶν ἡ ζωὴ, οὐσία ἐστὶ, καλῶς τὰ τοιαῦτα φιλοσοφῶν. Οὐ γὰρ ἂν τις ἀντείποι τῶν νοῦν ἔχόντων, μὴ ταῦτα οὕτως ἔχειν. Ἀλλὰ πῶς τὸν λόγον ἐπὶ τὸν σκοπὸν συνεπέρανεν, εἰ τὸ ἀναρχὸν σημαίνοντες, φησὶ, τὴν ζωὴν ἐσημῆναμεν, ταύτην δὲ τὴν ζωὴν οὐσίαν λέγειν ὃ τῆς ἀληθείας ἀναγκάζει λόγος, αὐτῆς εἶναι τῆς θείας οὐσίας, φησὶ, σημαντικὴν τὸ ἀγέννητον; Ἡμεῖς δὲ τὸ μὲν μὴ γεγεννηθῆαι παρ' ἑτέρου τὴν θεϊαν ζωὴν, ὅπερ σημαίνει ἡ τοῦ ἀνάρχου διάνοια, καὶ αὐτοὶ συντιθέμεθα. Αὐτὸ δὲ τὸ διὰ τῆς τοῦ μὴ γεγεννηθῆαι λέξεως σημαινόμενον, οὐσίαν νομίζειν, μόνων τῶν ἐκ μανίας παραφερομένων οἰόμεθα. Τίς γὰρ οὕτως ἐξέστηκεν, ὥς ὁρισμὸν οὐσίας τὴν μὴ γέννησιν ἀποφύνασθαι; Ὡς γὰρ οἰκείως ἔχει πρὸς τὸ γέννητὸν ἢ γέννησις, οὕτω δηλαδὴ καὶ τῷ ἀγεννήτῳ ἐφαρμοσθήσεται ἡ μὴ γέννησις. Ὁ οὖν οὐκ ἐστὶ περὶ τὸν Πατέρα τῆς ἀγεννησίας ἐνδεικνυμένης, πῶς ἡμεῖς εἰς οὐσίαν τὴν τοῦ μὴ προσόντος ἐνδείξιν συντιθέμεθα; Ἄλλ' αὐτῷ δοῦς, τὸ μῆτε παρ' ἡμῶν μῆτε ἐκ τῆς τῶν τεθέντων ἀκολουθείας αὐτῷ συγγωρούμενον, τὸ σημαντικὸν θείας ζωῆς τὴν ἀγεννησίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ, συνεπέρανεν. Ὡς δ' ἂν μάλιστα καταφανὴς ὁ περὶ τὸν τόπον τοῦτον αὐτοῦ γένοιτο λῆρος οὕτως τὸν λόγον διασκοπήσωμεν. Αἰ' ὦν γὰρ ἐπὶ τοῦ Πατρός εἰς τὴν ἀγεννησίαν τὸν τῆς οὐσίας περιήγαγε λόγον, ἐξετάσωμεν, εἰ μὴ κατὰ τὸ ἴσον διὰ τῶν αὐτῶν ἐπιχειρημάτων καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν, εἰς τὴν ἀγεννησίαν ἀνάξομεν.

Δεῖ, φησὶ, τῆς αὐτῆς ζωῆς καὶ τῆς εἰλικρινὸς μιᾶς, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι λόγον, καὶ τοῖς ὀνόμασι καὶ τῷ τρόπῳ καὶ τῇ τάξει φαίνεται διάφορος. Τῶν γὰρ ἀληθῶς λόγων ἐκ τῶν ὑποκειμένων καὶ δηλουμένων πραγμάτων λαμβανόντων τὴν ἐπίκρισιν, καὶ τῶν ἑτέρων ἑτέροις πράγμασι συναρμοζομένων, ὥσπερ αὐ καὶ τῶν αὐτῶν τοῖς αὐτοῖς, ἐξ ἀνάγκης δεῖν δυοῖν εἶναι θάτερον, ἢ καὶ τὸ πρῶγμα τὸ δηλούμενον πάντως ἕτερον, ἢ μὴδὲ τὸν δηλούντα λόγον ἕτερον· μὴθενδὲς ὑποκειμένου πράγματος παρὰ τὴν τοῦ Υἱοῦ ζωὴν, ὥς τις ἀν' ἣ τὴν διάνοιαν ἐπερίσειεν, ἢ τὸν ἕτερον λόγον ἐπιρρίψει. Μὴ τις ἔστιν ἐν τοῖς εἰρημένους ἀναρμοστία, ὥς οὐ δεῖν ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς τὰ τοιαῦτα λέγειν ἢ γράφειν; Οὐχὶ καὶ ὁ Υἱὸς αὐτὸς ἐστὶ ζωὴ εἰλικρινὸς μία; Οὐχὶ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι προσήκει λόγον, καὶ τοῖς ὀνόμασιν ἢ τῷ τρόπῳ καὶ τῇ τάξει φαίνεται διάφορος; Οὐχὶ καὶ ἐπ' ἐκείνου τῶν δυοῖν τὸ ἕτερον ἐξ ἀνάγκης στήσεται, ἢ καὶ τὸ πρῶγμα τὸ δηλούμενον πάντως ἕτερον, ἢ μὴδὲ τὸν δηλούντα λόγον, μὴθενδὲς ὑποκειμένου πράγματος παρὰ τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ὥς τις ἀν' ἣ τὴν διάνοιαν ἐπερίσειεν, ἢ τὸν ἕτερον λόγον ἐπιρρίψειεν; Οὐδὲν παρ' ἡμῶν τοῖς περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρημένους παρὰ τοῦ Εὐνομίου ἐμμεμικται. Ἄλλ' ἐπ' αὐτῆς ἡλθόμεν τῆς ὁμολογίας ὄνομα.

Εἰ οὖν καὶ αὐτὸς μία ζωὴ εἰλικρινὴς πάσης συνθέσας καὶ πλοκῆς κεχωρισμένη, καὶ οὐδὲν ἀπόκειται πρῶγμα παρὰ τὴν τοῦ Υἱοῦ ζωὴν. Πῶς γὰρ ἐν τῷ ἀπλῷ ἀλλοτρὶον πρῶγματος ὑποπτεῦσιν; Οὐ γὰρ ἀν' ἐστὶ ἀπλοῦν εἶναι τὸ μεθ' ἑτέρου νοούμενον· ἀπλῇ δὲ ζωῇ καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς οὐσία· ἀπλῆς δὲ ζωῆς κατ' αὐτὸν τὸν τε τῆς ζωῆς, καὶ τὸν τῆς ἀπλότητος λόγον, οὐδεμία τις ἐστὶ διαφορά, οὔτε ἐπιτάσεις, οὔτε ὑφέσεις, οὔτε τῆς κατὰ τὸ ποσόν, ἢ ποιὸν ἑτερότητος τὴν παραλλαγὴν ἐμποιοῦσας, ἀνάγκη πάσα τὰ ταῖς αὐταῖς ἐννοίαις συμβαίνοντα, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν προσγοριῶν ὀνομάζεσθαι. Εἰ οὖν ἐν τῷ πρῶγμα τὸ κατὰ τὴν ἀπλότητα τῆς ζωῆς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καταλαμβάνεται, οὐδεμίαν τοῦ τῆς ἀπλότητος λόγου, καθὼς εἰρηται, παραλλαγὴν δεχομένου, ἀνάγκη πάσα τὸ τῷ ἐνὶ ἐφαρμοζόμενον ὄνομα, καὶ πρὸς τὸ ἕτερον προσφυῶς ἔχειν· ὥστε εἰ ἡ ἀπλότης τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς τῷ τῆς ἀγεννησίας ὀνόματι διασημαίνεται, μὴδὲ πρὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ ἀπλότητα τὴν φωνὴν ἀνοικεῖως ἔχειν. Ὡς περὶ γὰρ τὸ λογικὸν καὶ θνητὸν, καὶ νοῦ καὶ ἐπιτοῆμης δεστικὸν ἀνθρώπου ὀνομάζεται, ὁμοίως ἐπὶ τε τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ Ἀβελ· καὶ οὐδὲν τὴν τῆς φύσεως ἐπανομίαν ὑπὲρμεψεν, οὔτε ἐπὶ τοῦ Ἀβελ τὸ διὰ γεννήσεως, οὔτε ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ τὸ διὰ γεννήσεως εἰς ζωὴν παρελθεῖν, οὔτε ἐπερὶ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀσύνθετον τῆς τοῦ Πατρὸς ζωῆς ὄνομα τὴν ἀγεννησίαν ἔχει· ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ ζωῆς ἡ αὐτῇ ἐννοία τῇ αὐτῇ φωνῇ κατ' ἀνάγκην ἐφαρμοσθήσεται· ἐπερὶ δὲ, καθὼς φησιν ὁ Εὐνόμιος, δυοῖν θάτερον, ἢ καὶ τὸ πρῶγμα τὸ δηλούμενον πάντως ἕτερον, ἢ μὴδὲ τὸν δηλούντα λόγον ἕτερον εἶναι.

A Oportet, inquit, ejusdem vitæ et simpliciter unius unum et eundem esse sermonem, quamvis nominibus, et modo et ordine videatur esse diversus: cum enim veri sermones ex subjectis et rebus quæ declarantur dijudicationem sumant; cumque alii aliis rebus congruant, sicut iidem iidem, necessario duorum alterum esse oportere, vel rem quæ declaratur, omnino diversam, vel neque orationem quæ declarat diversam esse, cum nulla res alia subjecta sit præter Filii vitam, cui quispiam possit cogitationem figere, vel alterum sermonem projicere. Num aliqua est in dictis inconcinnitas, quod non oporteat de Unigenito talia præferre, vel scribere? nunquid etiam Filius ipse est, vita sincera et simpliciter una? nunquid etiam in ipso vitam et eandem convenit esse rationem, tametsi nominibus et ordine, vel modo videatur differre? **B** Nunquid in illo duorum alterum necessario statuetur, vel rem quæ declaratur, omnino diversam, vel neque orationem quæ declarat, nulla re subjecta præter vitam ipsius, in quo quis cogitationem firmare possit, vel alteram orationem abjicere? Nihil a nobis his quæ de Patre ab Eunomio dicta sunt immistum est. Sed ad eandem confessionem et consecutionem venimus, solum Filii nomen interponentes

καὶ τῆς ἀκολουθίας, μόνον τοῦ Υἱοῦ παρενθέντας τὸ

Si igitur etiam ipse una vitæ sincera, ab omni compositione et plexu separata, et nulla res reponitur præter Filii vitam. Quomodo enim in re simpliciter res alienæ mistio in suspicionem caderet? Non enim amplius simplex fuerit, quod cum altero intelligitur, simplex autem vitæ et Patris essentia; simplicis autem vitæ secundum eandem vitæ et simplicitatis rationem nulla est differentia, cum nulla sit intentio, neque remissio, neque secundum quantum vel quale diversitas, quæ aliquam discrepantiam faciat, necessarium est omnino quæ iidem notionibus conveniunt, etiam iidem appellationibus nominari. Si ergo res una secundum vitæ simplicitatem in Patre et Filio comprehenditur, cum nullam simplicitatis oratio, sicut dictum est, differentiam accipiat, necesse est penitus ut nomen quod uni congruit etiam alteri conveniat. Ita ut si simplicitas vitæ Patris nomine τῆς ἀγεννησίας significatur, neque ad Filii simplicitatem vocem improprie, sive convenienter se habuerit. Quænammodum enim rationale et mortale, et quod mentis et scientiæ capax, homo nominatur, similiter et in Adamo, et in Abele, et nihil naturæ cognominationem immutavit, neque in Abele quod per generationem, neque in Adamo quod sine generatione ad vitam prodierit, neque siquidem simplex et compositionis expert vitæ Patris nomen τὴν ἀγεννησίαν habet: eodem pacto et in Filii vitæ eadem notio eidem voci necessario congruet: siquidem, sicut dicit Eunomius, duorum alterum, vel et rem quæ declaratur omnino diversam, vel æque quæ declarat, orationem diversam esse.

Sed quid incassum et temere vanis immoramur cum oporteret diligentioribus ad refutandam sermonum ipsius amentiam Eunomii librum protendere, et absque corrigentibus, sive redarguentibus, inde non solum dogmatis blasphemiam, verum etiam consuetudinis languorem et torporem intelligentibus demonstrare? multifariam enim non secundum nostram sententiam, sed secundum quod ei videtur, nomen ἐπινοίας perperam interpretans, tanquam in nocturna pugna, nullo discernente quod amicum est, et quod alienum, per quæ nobis bellum inferre arbitrat, suum dogma se punctim ferire non intelligit. Quod enim maxime ab Ecclesia priorum seipsum alienare oportere putat, hoc est, quod videlicet astruit, tandem aliquando Deum, Patrem esse factum; et paternitatis nomen reliquis nominibus recentius esse, quæcunque de ipso dicuntur. Ex illo enim tempore ipsum Patrem vocatum fuisse, a quo Pater proposuit fieri et factus est. Quoniam igitur in hoc sermone construit, omnes quæ de divina natura dicuntur appellationes secundum significatum inter se mutuo conferri, nullamque in ipsis esse differentiam. Unum autem nomen, quæ de ipso dicuntur, est Pater: ut enim incorruptibilis, et æternus, sic et Pater nominatur, vel etiam in hac voce, eam quam de reliquis habet nominibus sententiam confirmabit, et primam opinionem corrumpet, siquidem cum omnibus appellationibus etiam paternitatis notitia comprehensa fuerit. Perspicuum enim quod si idem fuerit incorruptibilis et Patris significatum, ut semper incorruptibilis, sic semper etiam Pater communi consensu dicitur, cum sit, ut ait, una omnibus nominibus significatio, vel si metuat Deo attribueretur ex omni æternitate paternitatem, argumentationem necessario dissolvit, cuique nomini propriam et peculiarem inesse significationem confitendo, et sic tractæ extinguuntur.

Quod si contrarias esse harum vocum significationes respondeat, quia videlicet sola Patris et opificis appellatio generative Deo adveniat, quandoquidem ex operatione, ut ipse loquitur, utraque voces de Deo prædicuntur, nos cohibebit multum in hoc subjecto immorari, dum hæc confitetur, quæ multis essent laboribus a nobis redarguenda. Si enim una est conditoris et Patris vocis significatio (ex operatione enim utraque), æquivalent omnino inter se etiam quæ per voces significantur: quorum enim idem significatum, horum neque subjectum prorsus discrepat. Si ergo ex operatione et Pater et opifex nominatur, plane dicit immutare volenti his nominibus per conversionem uti, et dicere, quod opifex Filii, et pater lapidis est Deus, siquidem patris appellatio nullam naturæ relationem significat. Quod autem per hoc præstruitur, non amplius habet absurditatem ambiguam, apud eos qui mente et intelligentia sunt præditi. Ut enim absurdum est lapidem putare Deum, vel aliud quidquam eorum quæ per creationem subsisterunt, sic

Ἀλλὰ τι τοῖς ματαίοις ἐμφοιλοχωροῦμεν εἰκῇ; θεὸν αὐτὴν τοῖς φιλοπονωτέροις εἰς ἐλεγχον τῆς ἀνοίας τῶν λόγων προτείνειν τοῦ εὐνομίου τὴν βίβλον, καὶ δίχα τῶν εὐθύνοντων αὐτὸθεν οὐ μόνον τὸ τοῦ δόγματος βλάβημον, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς συνηθείας ἀτονον τοῖς συνετοῖς ἐπιδεικνύναι. Πολυτρόπως γὰρ οὐκ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ἐννοίας, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν τὸ τῆς ἐπινοίας ὄνομα παρερμηνεύων, καθάπερ ἐν νυκτομαχίᾳ μηδενὸς διακρίνοντος τὸ φιλόπονόν τε καὶ ἀλλότριον, δι' ὧν ἡμῖν προσπολεμεῖν οἴεται, τὸ ἴδιον δόγμα κατακεντῶν οὐ συνίστην. Ὁ γὰρ μάλιστα τῆς Ἐκκλησίας τῶν εὐσεβούντων ἑαυτὸν ἀλλοτριῶν οἴεται δεῖν, τοῦτο ἐστὶ τὸ κατασκευάζειν, ὅτε πρὸς τὸν θεὸν γεγενῆσθαι Πατέρα, καὶ τὸ τῆς πατρότητος ὄνομα νεώτερον εἶναι τῶν λοιπῶν ὀνομάτων, ὅσα περὶ αὐτὸν λέγεται. Ἐξ ἐκείνου γὰρ αὐτὸν κληθῆναι Πατέρα, ἀφ' οὗ προέθετο γενέσθαι Πατῆρ, καὶ ἐγένετο. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τῷ λόγῳ τοῦτω κατασκευάζει πάσας τὰς ἐπιλεγόμενας τῇ θεῷ φύσει προσηγορίας κατὰ τὸ σημαίνονμεν ἀλλήλαις συμφέρεσθαι, καὶ μηδεμίαν ἐν αὐταῖς εἶναι διαφοράν. Ἐν δὲ τῶν ἐπιλεγόμενων ἐστὶν ὀνομάτων καὶ ὁ Πατῆρ· ὥς γὰρ ἀφθάρτος τε καὶ ἀίδιος, οὕτω καὶ Πατῆρ ὀνομάζεται, ἢ κυρώσει καὶ ἐπὶ τῆς φωνῆς ταύτης τὴν περὶ τῶν λοιπῶν ὀνομάτων ὁδὸν, καὶ διαφθερεῖ τὴν πρώτην ὑπόληψιν, εἴπερ πάσαις ταῖς προσηγορίαις καὶ ἡ τῆς πατρότητος ἐννοία συμπεριελημμένη τύχοι. Ἀπλὸν γὰρ ὅτι εἰ ταῦτόν εἴη τὸ σημαίνονμεν ἀφθάρτου τε καὶ Πατρὸς, ὥς αἰὶ ἀφθαρτος, οὕτως αἰὶ καὶ Πατῆρ ὀμολογηθήσεται, μῖα, ὥς φησι, πᾶσι τοῖς ὀνόμασι τῆς σημασίας οὕσης· ἢ εἰ φοβόιτο ἐξ αἰδίου προσμαρτυρεῖν τῷ θεῷ τὴν πατρότητα, λύσει κατ' ἀνάγκην τὸ ἐπιχείρημα, ἐκάστῃ τῶν ὀνομάτων ἐνυπάρχειν ἰδιάζουσαν ὁμολογῶν σημασίαν, καὶ οὕτως ὁ πολὺς αὐτῷ περὶ τῶν ὀνομάτων ὄθλος, πομπόλυγος δίκην ἀπορραγέας κατασβέννυται.

Ἐὰν οὖν ἡ ἀπολογία περὶ τῆς ἐναντιότητος, ὥς μόνος τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς τοῦ δημιουργοῦ προσηγορίας ἐπιγεννηματικῶς τῷ θεῷ προσγενομένης, διὰ τὸ ἐξ ἐνεργείας, ὥς αὐτὸς λέγει, ἐκατέρας ἐπιλέγεσθαι τῷ θεῷ τὰς φωνάς, περιγράφει τὴν πολλὴν ἡμῶν περὶ τὸ προκειμένον ἀσχολίαν, ταῦτα ὁμολογῶν, ἃ πολλοῖς ἔδει πόνους παρ' ἡμῶν διελέγεσθαι. Εἰ γὰρ μία τῆς τε τοῦ δημιουργοῦ καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς ἡ σημασία (ἐξ ἐνεργείας γὰρ ἐκάτερα), ἰσοδυναμεῖ πάντως ἀλλήλοις καὶ τὰ διὰ τῶν φωνῶν σημαίνονμενα· ὧν γὰρ τὸ σημαίνονμεν τὸ αὐτὸ, τούτων οὐδὲ τὸ ὑποκειμένον πάντως διάφορον. Εἰ οὖν ἐξ ἐνεργείας καὶ Πατῆρ καὶ δημιουργὸς ὀνομάζεται, ἔξεστι πάντως καὶ ὑπαλλάξασθαι κατὰ τὸ ἀντιστρέφον τοῖς ὀνόμασι χρῆσθαι καὶ εἰπεῖν, ὅτι καὶ δημιουργὸς τοῦ ἱεροῦ, καὶ πατῆρ τοῦ λίθου ἐστὶν ὁ θεός, εἴπερ ἀμοιρόν ἐστι τὸ τοῦ πατρὸς ὄνομα τῆς κατὰ φύσιν σχετικῆς σημασίας. Τὸ δὲ διὰ τούτου κατασκευαζόμενον, οὐκ ἔτ' ἀμφίβολον ἔχει τὴν ἀτοπίαν τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν· ὥς γὰρ ἀτοπὸν ἐστὶ λίθον ἡγεῖσθαι θεόν, ἢ ἄλλο τι τῶν διὰ κτίσεως ὑποστάντων,

οὕτως ὁμολογηθήσεται, μὴδὲ τῷ Μονογενεῖ Θεῷ δεῖν προσμαρτυρεῖν τὴν θεότητα, μίξ καὶ τῆς αὐτῆς τῆς κατὰ τὴν ἐνέργειαν σημασίας ἀμφοτέρως τῷ Θεῷ τὰς κλήσεις κατὰ τὸν Εὐνομίου λόγον προσμαρτυρούσης, καθ' ἣν καὶ Πατὴρ, καὶ Δημιουργὸς ὀνομάζεται. Ἀλλὰ τῶν προκειμένων ἐχώμεθα.

Διαβάλλον γὰρ τὸν ἡμέτερον λόγον τὸν κατὰ δι-
φόρους ἐπιβολὰς λέγοντα τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν ἡμῖν
συναγεῖρεσθαι, φησὶ μηκέτ' αὐτὸν παρ' ἡμῶν ἀπλοῦν
εἶναι κατασκευάζεσθαι, ὥς μεταλαμβάνοντα τῶν νοη-
μάτων τῶν δι' ἐκάστης προσηγορίας σημασινομένων,
καὶ διὰ τῆς ἐκείνων μετουσίας συμπληροῦντα ἑαυτῷ
τὴν κατὰ τὸ εἶναι τελείωσιν. Ταῦτα διὰ τῆς ἑαυτοῦ
λέξεως συντέμνων αὐτοῦ τὴν μακρὰν ἀδολεσχίαν.
'Αλλὰ πρὸς τὴν ἐμαυταίαν ταύτην οἶμαι καὶ ἄτονον
περιττολογίαν, οὐδὲ τὴν ἀντίρρῃσιν ἂν τινὰ τῶν εὖ
φρονούντων ἔξω τῆς κατὰ τὴν ἀνοιαν κατηγορίας
ποιήσασθαι. Εἰ μὲν γάρ τι τοιοῦτον ἐν τοῖς παρ' ἡμῶν
εἰρημένοις ἦν, ἔδει πάντως ἡμᾶς ἢ ἀνατίθεσθαι τὰ
κακῶς εἰρημένα, ἢ τὸ ἀμφίβολον τῆς διανοίας πρὸς
τὸ ἀνεύθυνον τῆς ἑρμηνείας ἀγειν. Ἐπεὶ δὲ οὔτε
εἰρήται παρ' ἡμῶν τοιοῦτον οὐδὲν, οὔτε ἡ τῶν
εἰρημένων ἀκολουθία πρὸς τὴν τοιαύτην ἀνάγκην
ἐξωθεῖ τὴν διάνοιαν, τί δεῖ τοῖς ὁμολογουμένοις ἐν-
διατρίβοντα ἀποκναλεῖν τοὺς ἐντυγχάνοντας τῇ παρα-
τάσει τοῦ λόγου; Τίς γὰρ οὕτως ἔξω διανοίας ἐστίν,
ὥς ἀκούσας διὰ πολλῶν νοημάτων τὰς εὐσεβεῖς περὶ
Θεοῦ ὑπολήψεις ἀρθροῖζεσθαι, σύνθετον ἐκ διαφόρων
τὸ θεῖον οἰεσθαι, ἢ ἐκ μεταλήψεως τινων ἑαυτῷ συν-
αγεῖρειν τὴν τελειότητα; Εὐρατό τις καθ' ὑπόθεσιν
γεωμετρίαν, ὃ δὲ αὐτὸς οὗτος ὑπεκλήφθη καὶ ἀστρο-
νομίας εὐρετῆς εἶναι, λατρικῆς τε πάλιν καὶ γραμμα-
τικῆς, καὶ γεωργίας, καὶ ἄλλων τοιούτων ἐπιτηδευ-
μάτων τινῶν. Ἄρ' ἐπειδὴ πολλὰ καὶ διάφορα τὰ
ὀνόματα τῶν ἐπιτηδευμάτων περὶ τὴν μίαν θεωρεῖται
ψυχὴν, σύνθετος διὰ τοῦτο ἡ ψυχὴ νομοθετῆται;
Καίτοι γε πλείστον διαφέρει τὸ κατὰ τὴν λατρικὴν
σημασινομένων τῆς ἀστρονομικῆς ἐπιστήμης, καὶ ἡ
γραμματικὴ πρὸς τὴν γεωμετρίαν οὐδεμίαν κατὰ τὸ
σημασινομένων τὴν κοινωνίαν ἔχει· οὐδ' αὖ πάλιν ἡ
ναυτιλία, καὶ ἡ γεοπονία· ἀλλὰ μὴν περὶ τὴν ψυχὴν,
τούτων ἐκάστης τὸν λόγον δυνατόν ἀρθροισθῆναι, καὶ
οὐ διὰ τοῦτο πολυσύνθετος ἡ ψυχὴ γίνεται, οὐδὲ
πάντα τὰ ὀνόματα τῶν ἐπιτηδευμάτων πρὸς ἓν σημα-
νόμενον ἀνακρινῶνται. Εἰ τοίνυν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς
διὰ τοσούτων περὶ αὐτοῦ λεγομένων, οὐδὲν εἰς τὴν
ἀπλότητα βλέπεται, πῶς ἂν τις οἴηθῃ τὸν Θεόν,
εἰ σοφὸς, καὶ δίκαιος, καὶ ἀγαθός, καὶ αἰδώς, καὶ
πάντα τὰ θεοπρεπῆ καλοῖτο ὀνόματα, εἰ μὴ μία πᾶσι
νομοθετῇ τοῖς ὀνόμασι σημασία, ἢ πολυμερῇ γίνεσθαι,
ἢ ἐκ μετουσίας τούτων τὸ τελείον ἑαυτῷ συναγεῖρειν
τῆς φύσεως;

'Αλλ' ἐξετάσωμεν αὐτοῦ καὶ τὴν σφοδροτέραν καθ'
ἡμῶν κατηγορίαν ἔχουσαν οὕτως· Εἰ δὲ δεῖ, φησὶν,
ἐπὶ τῶν ἀποτομώτερον χωρήσει λόγον, οὐδὲ τὴν
οὐσίαν αὐτὴν ἀνεπλήκτορ καὶ καθαρὰν φυλάσσει
τῶν χειρόνων καὶ τῶν ἐναντίων. Ἡ μὲν οὖν κατ-
ηγορία τοσαύτη· ὃ δὲ τῶν ἐγκλημάτων ἐλεγχος τίς;

A pro confesso habebitur, neque oportere Unigenito
deitatem attribuere, cum una eademque secundum
operationem significatio utrasque Deo appellationes,
ut opinatur Eunomius, attribuat, secundum quam
et Pater et opifex nominatur. Sed proposita teneamus.

Nostrum enim sermonem calumnians, qui secundum
differentes intellectus applicationes asserit
Dei cognitionem in nobis excitari, ait non amplius
ipsum a nobis simplicem esse praestui, quia vide-
licet notiones quae per quamque appellationem si-
gnificantur, alias post alias assumat, et per illarum
participationem sibi ipsi perfectionem essentiae
compleat. Haec propriis verbis recitavi, concidens
ejus prolixam nugationem sive garrulitatem. Sed
ad hanc vanam et invalidam supervacaneamque
loquentiam, neque quemquam qui recte sapiat de-
bere contradicendo respondere sine accusatione
amentiae arbitror. Si enim quid tale in nostris
dictis esset, oporteret nos maledicta retractare, vel
quod ambiguum sententiam habet, ad interpreta-
tionis censuram et examen revocare. Sed quoniam
nihil quidquam tale a nobis dictum est, neque dic-
torum consecutio ad talem necessitatem compellit
cogitationem, quid opus est in manifestis et con-
fessis immorantem lectores tædio afficere sermonis
protractione? Quis enim ita extra mentem est, ut
cum audierit per multas notiones de Deo pias opi-
niones acervari, ex diversis numen conflatum esse
putet, vel ex transsumptione quorumdam sibi ipsi
perfectionem congerere? Ponamus aliquem inve-
nisse geometriam, hic idem existimetur astronomiae
inventor esse, medicinae rursus et grammaticae, et
agriculturae, et aliorum quorundam talium studio-
rum. An cum multa et differentia nomina studio-
rum, in una considerantur anima, propter hoc ani-
ma composita existimabitur? Atqui plurimum differt
medicinae significatum ab astronomica scientia, et
grammatica cum geometria nullam secundum signi-
ficatum communionem habet, neque rursus navi-
gatio et agricultura: verumtamen fieri potest ut in
una eademque anima harum omnium scientiarum
ratio congeratur, neque propterea anima sit com-
posita, neque omnia disciplinarum et studiorum
nomina in uno significato commisceantur. Si igitur
humana mens per totidem quae de ipsa dicuntur,
nihil in sua simplicitate lœditur, quomodo quis
Deum putaverit, si sapiens, et justus, et bonus, et
sempiternus, et omnibus Deo decoris vocetur no-
minibus, si non omnibus hisce nominibus una exi-
stimata fuerit esse significatio, multis partibus
constare, vel ex horum participatione naturae per-
fectionem sibi accumulare?

Sed ejus vehementiorem contra nos accusatio-
nem examinemus, quae sic habet. Quod si, inquit,
ad severiorem oportet orationem venire, neque essen-
tiam ipsam impermistam et a deterioribus et contra-
riis puram servat. Haec igitur accusatio contra nos,
criminum autem probatio, quae? Videamus ejus

vehementem ipsam et oratoriam contra nos aggressione. Si, inquit, secundum id quod vitæ sine caret solum est incorruptibilis, et secundum quod principii est expers solum est ingenuus, quatenus non est incorruptibilis, corruptibilis erit, et qua non est ingenuus, erit genitus. Et eodem rursus resumpto insit: Erit igitur secundum id quod principii est expers, ingenuus simul et corruptibilis, et secundum quod finem non habet, incorruptibilis simul et genitus. Est igitur hæc severior ejus oratio, quam contra nos se prolaturum esse, minatus est, ut arguat et vincat nos dicere Dei essentialiam deterioribus et contrariis immistam esse. Ego vero apertum et clarum existimo his qui in seipsis habent firmum et validum veritatis iudicium, nullam in his dictis sycophantæ huic magistrum nostrum ansam dedisse, sed hunc pro sua libidine dicta distorsisse, atque hunc puerilem sophismatis sive cavilli jocum conclusisse. Verumtamen ut omnibus manifestius hoc legentibus fiat, illud iterum ad verbum recitabo, et his Eunomii verba apponam: Incorruptibilem, ait doctor (a), et ingenuum Deum universorum dicimus, secundum differentes intellectus applicationes et conceptus his nominibus utentes: Cum enim retro ante sæcula inspicimus, superantem omnem circumscriptionem invenientes Dei vitam, ipsum ingenuum dicimus. Cum vero mentem ad supervenientia sæcula intendimus, quod indeterminatum, infinitum, nulloque sine comprehensum, appellamus incorruptibile. Ut igitur quod vitæ finem non habet, incorruptibile; sic quod principio vitæ caret, ingenuum nominatum est commentatione nostra, qui hæc contemplamur. Hic sermo nostri doctoris est, hoc docens nos per ea quæ sunt dicta, quod vita divina cum sit natura una et in se continua, neque a principio aliquo incipit, neque termino circumscribitur. Et quod notiones quæ in hac divina vita considerantur, nominibus quibusdam licet declarare. Quod enim non est ex aliqua causa ἀνάγκη, id est, principio carentis, et ἀγεννήτου, ingenui voce enuntiamus: quodque nullo sine potest circumscribi neque in interitum dissolvi, hoc incorruptibilis et ἀτελευτήτου finem non habentis significat dictio. Atque hoc definit oportere in divina vita quod principium non habet, ingenui nomine exprimere; quod vero sine caret, incorruptibile nominare. Quoniam quidquid esse desiit, in abolitionem cadit penitus; abolitionem autem ejus quod est, cum audivimus, ejus quod constituit interitum intelleximus. Eum igitur qui nunquam esse desinit, alieque est ab omni dissolutione quæ sit per corruptionem, incorruptibilem ait nominari.

Quid igitur ad hæc Eunomius? Si, inquit, qua vitæ sine caret est incorruptibilis, et qua principii est expers solum est ingenuus, quatenus non est ingenuus, genitus erit. Quis hæc, o Eunomi, tibi dedit non

ἴδωμεν αὐτὴν τὴν σφοδρὰν αὐτοῦ καὶ βητορικὴν καθ' ἡμῶν ἐπιχείρησιν. Εἰ κατὰ τὸ ἀτελευτήτου, φησὶ, τῆς ζωῆς μόνον ἐστὶν ἀφθαρτος, καὶ κατὰ τὸ ἀναρχον μόνον ἀγέννητος, καθὼ μὴ ἐστὶν ἀφθαρτος, φθαρόδς ἔσται, καὶ καθὼ μὴ ἐστὶν ἀγέννητος, γεννητός ἔσται. Καὶ ἐπαναλαβὼν πάλιν τὸ αὐτό φησιν· Ἔσται ἄρα κατὰ μὲν τὸ ἀναρχον, ἀγέννητος ὁμοῦ καὶ φθαρόδς, κατὰ δὲ τὸ ἀτελευτήτου, ἀφθαρτος ὁμοῦ καὶ γεννητός. Ὁ μὲν οὖν ἀποτομώτερος αὐτοῦ λόγος οὗτός ἐστιν, ὃν καθ' ἡμῶν προόσεις ἠπειλήσεν, εἰς ἐλεγχον τοῦ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ λέγειν ἡμᾶς ἐπιμεμῆχθαι τοῖς ἐναντίοις τε καὶ τοῖς χείροσι. Ἐγὼ δὲ φανερόν μὲν ἡγοῦμαι τοῖς ἐβρωμένοις ἔχουσιν ἐν αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθείας κριτήριον, ὅτι οὐδεμίαν ἐν τοῖς εἰρημείοις δεδοκότος τοῦ διδασκάλου τῷ συκοφάντῃ λαθὴν, παραποιήσας οὗτος πρὸς τὸ δοκοῦν τὰ εἰρημμένα, τὴν μετράκιωδῃ ταύτην τοῦ σοφίσματος παιδιὰν συνδιεπέρανεν. Πλὴν ὡς ἂν ἐκδηλότερον πᾶσι γένοιτο τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ἐκείνο τε πάλιν ἐπὶ λέξεως ἀναγνώσομαι, καὶ ἀντιπαράθεσω τούτοις τὰ Εὐνομίου ῥήματα. Ἀφθαρτον, φησὶν ὁ διδάσκαλος, καὶ ἀγέννητον Θεὸν τῶν ἄλλων λέγομεν, κατὰ διαφόρους ἐπιβολὰς τοῖς ὀνόμασι τούτοις χρώμενοι. Ὅταν μὲν γὰρ εἰς τοὺς κατόπιν αἰῶνας ἀποβλέψωμεν, ὑπερεκκρίπτουσιν πάσης περιγραφῆς εὐρισκότες τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ, ἀγέννητον αὐτὸν λέγομεν. Ὅταν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι τὸν τὸν ἐπιβάλλωμεν, τὸ ἀόριστον καὶ ἀπειρον, καὶ οὐδενὶ τέλει καταληπτὸν, προσσηγορεύσαμεν ἀφθαρτον. Ὡς οὖν τὸ ἀτελευτήτου τῆς ζωῆς ἀφθαρτον, οὕτω καὶ τὸ ἀναρχον αὐτῆς ἀγέννητον ὀνομάσθαι, τῇ ἐπιτολῇ θεωρούντων ἡμῶν ταῦτα. Οὗτος τοῦ διδασκάλου ὁ λόγος, τούτω παιδεύων ἡμᾶς διὰ τῶν εἰρημμένων, ὅτι μία οὐσα τῇ φύσει καὶ συνεχὴς πρὸς αὐτὴν ἡ θεία ζωὴ, οὔτε ἀπὸ ἀρχῆς τινος ἀρχεται, οὔτε πέρατι τινι περιγράφεται. Καὶ ὅτι τὰς ἐπιθεωρουμένας τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐννοίας ἐξεστὶ δι' ὀνομάτων τινῶν φανεράς καταστήσαι. Τῷ τε γὰρ μὴ ἐξ αἰτίας εἶναι τινος, διὰ τῆς τοῦ ἀναρχοῦ τε καὶ ἀγεννήτου φωνῆς ἐξαγγέλλομεν, καὶ τῷ μηδενὶ περιγράφεσθαι τέλει, μηδὲ εἰς φθορὰν διαλύεσθαι, τούτῳ ἢ τοῦ ἀφθάρτου τε καὶ ἀτελευτήτου διασημαίνει λέξις. Καὶ τούτω διορίζεται, τὸ δεῖν ἐπὶ τῆς θείας ζωῆς τὸ μὲν τὴν ἀρχὴν μὴ ἔχειν, ἀγεννήτως εἶναι λέγειν, τὸ δὲ ἀτελευτήτως εἶναι, ἀφθαρτον κατονομάζειν. Ἐπειδὴ πᾶν δὲ τοῦ εἶναι παυσάμενον, ἐν ἀφανισμῷ γίνεσθαι πάντως· ἀφανισμὸν δὲ τοῦ ὄντος ἀκούσαντες, τὴν τοῦ συνεστῶτος φθορὰν ἐνόησαμεν. Τὸν οὖν μηδέποτε τοῦ εἶναι παύμενον, ἀλλότριόν τε τῆς κατὰ φθορὰν διαλύσεως ὄντα, ἀφθαρτον ὀνομάζεσθαι λέγει.

Τί οὖν πρὸς ταῦτα ὁ Εὐνόμιος; Εἰ κατὰ τὸ ἀτελευτήτου, φησὶ, τῆς ζωῆς μόνον ἐστὶν ἀφθαρτος, καὶ κατὰ τὸ ἀναρχον μόνον ἀγέννητος, καθὼ δὲ μὴ ἐστὶν ἀγέννητος, γεννητός ἔσται. Τίς ταῦτά οὕτως

(a) Verba Basilii lib. contra Eunomium.

δέδωκεν, ὃ Εὐνόμῃ, ὡς μὴ πάσης συνθεωρεῖσθαι τῇ ζωῇ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀφθαρσίαν; Τίς διελών ἐν δύο τὴν θείαν ζωὴν ἰδιαζούσαις φωναῖς ἐπονομάζει τῶν ἡμῶν ἑκάτερον, ὥστε ὑπὲρ ἀντηματι τοῦτο προσῆν τὸ ὄνομα, μὴ προσεῖναι λέγειν αὐτῷ καὶ τὸ ἕτερον, τῆς σῆς αὐτῇ διαλεκτικῆς ἡ δριμύτης, τὸ τὴν ἀνάγκῃ οὖσαν ζωὴν, φθαρτὴν εἰπεῖν εἶναι, καὶ τῇ ἀφθάρτῃ μὴ συνθεωρεῖσθαι τὸ ἀναρχόν· ὅμοιον, ὥσπερ ἂν εἴ τις λογικόν τε καὶ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν τὸν ἀνθρωπὸν εἶναι λέγοι, ἑκάτερον ἐφαρμόζων τούτων τῶν ὀνομάτων τῷ ὑποκειμένῳ, κατὰ διάφορον ἐπιβολὴν τε καὶ ἔννοιαν, ἔπειτα παρὰ τινος τοιούτου καταγλυφάσκειτο, διεξιδόντος τὰ ὅμοια. Ὅτι εἰ δεκτικὸς νοῦ καὶ ἐπιστήμης ὁ ἀνθρώπος, λογικὸς κατὰ τοῦτο εἶναι οὐ δύναται, ἀλλὰ καθὼς δεκτικὸς ἐστὶν ἐπιστήμης, τοῦτο μόνον ἔσται, τὸ δὲ ἕτερον οὐ χωρήσει ἢ φύσις· καὶ πάλιν, εἰ λογικὸν ὀρίξει τὸν ἀνθρωπὸν, οὐκέτι αὐτῷ τὸ δεκτικόν τοῦ νοῦ συγχωρήσεις. Καθὼς γὰρ λογικὸς ἐστὶν, ἀμέτοχος διανοίας ἀναδειχθήσεται. Εἰ δὲ πρόδηλον ἐν τούτοις ἐστὶ πάντῃ τὸ γελοῖόν τε καὶ ἀνόητον, οὐδὲ ἐπ' ἐκείνου πάντως ἀμβολόν. Ἀναγνοὺς γὰρ τοῦ διδασκάλου τὴν βῆσιν, σκιὰν εὐρήσεις τὴν παιδιὰν τοῦ σοφίσματος. Οὐτε γὰρ ἐν τῷ κατὰ τὸν ἀνθρωπὸν ὑποδείγματι τὸ δεκτικόν τῆς ἐπιστήμης ὑπὸ τοῦ λόγου κωλύεται, ἢ ὑπὸ τοῦ δεκτικοῦ τῆς διανοίας ὁ λόγος· οὕτε τὸ αἰδιον τῆς θείας ζωῆς, ἢ τὸ ἀφθαρτον οὐκ ἔχει, ἂν ἀναρχόν ἢ, ἢ εἴπερ τὴν ἀφθαρσίαν τις αὐτῇ μαρτυρήσειε, τὸ ἀνάγκῃ εἶναι ἀφαιρεθήσεται. Ἄλλ' ὁ τῇ τέχνῃ τῆς διαλεκτικῆς ἀγχινοῖας ἀναζητῶν τὴν ἀλήθειαν, ἐκ τῶν ἰδίων τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ παρενθεὶς ἀβούλετο, ἑαυτῷ μάχεται καὶ ἑαυτὸν ἀνατρέπει, τῶν ἡμετέρων οὐ προσπατόμενος. Τὸ γὰρ παρ' ἡμῶν οὐδὲν ἦν ἕτερον, ἢ τὸ τὴν ἀνάγκῃ οὖσαν ζωὴν, ἀγέννητον δι' ἐπινοίας ὀνομάζεσθαι, οὐχὶ γίνεσθαι, καὶ τὴν εἰς τὸ ἀόριστον προΐουσαν, τῇ τοῦ ἀφθάρτου σημαίνειν προσηγορίαν, οὐ ποιεῖν ἀφθαρτον, ἀλλὰ σημαίνειν οὖσαν τοιαύτην· ὥστε τὸ μὲν ἀόριστον καθ' ἑκάτερον εἶναι τὴν θείαν ζωὴν, τοῦ ὑποκειμένου ἴδιον εἶναι· τὸ δὲ οὕτως ἢ οὕτως τὰ ἐπιθεωρούμενα τῷ ὑποκειμένῳ νοήματα λέγεσθαι, περὶ τὴν φωνὴν ἐστὶ μόνην τὴν ἐνδεικτικὴν τοῦ σημαινομένου νοήματος. Ἐν νόημα περὶ τὴν θείαν ζωὴν, τὸ μὴ ἐξ αἰτίας αὐτὴν εἶναι, τοῦτο ἢ τοῦ ἀγεννήτου λέξις ἐνδείκνυται· ἕτερον νόημα περὶ τὴν αὐτὴν ζωὴν τὸ ἀόριστον αὐτὴν εἶναι καὶ ἀτελεύτητον, τοῦτο ἢ τοῦ ἀφθάρτου προσηγορία παρίστησιν, ὥστε τὸ μὲν ὑποκειμένον ἀναρχόν εἶναι καὶ ἀτελεύτητον, ὅπερ ἐστὶν ὑπὲρ πᾶν ὄνομα τε καὶ νόημα. Τὸ δὲ μήτε ἐξ αἰτίας αὐτὸ εἶναι, μήτε εἰς τὸ ἀνυπαρκτόν ποτε παρίστασθαι, ταῦτα διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων τούτων ἐπινοίας σημαίνονται.

Τί τοίνυν ἐκ τῶν ἡμετέρων αὐτὸν πρὸς τὴν ἀνόητον ταύτην παιδιὰν παρεκίνησεν, ὥστε πάλιν ἐπαναλαμβάνοντα τὸ ἴσον εἰπεῖν τούτοις τοῖς ῥήμασιν; Ἔστι γὰρ, κατὰ μὲν τὸ ἀναρχόν, ἀγέννητος ὁμοῦ καὶ ἀφθαρτος· κατὰ δὲ τὸ ἀτελεύτητον, ἀφθαρτος ὁμοῦ καὶ γεννητός. Τοῦτο δὲ καὶ μὴ παρ' ἡμῶν διεκρινήθη τῷ λόγῳ, παντὶ πρόδηλον ἐστὶ τῷ καὶ ὁπωστὸν διανοίας μετέχοντι, ὅπως ἐστὶ καταγέλαστον τε καὶ ἀνόη-

A in omni vita Dei incorruptibilitatem considerari? Quis in duo partitus divinam vitam vocibus separatim significantibus semisectorum utrumque nominat, ita ut quemadmodum si uni segmento hoc inesset nomen, eidem alterum non esse dicat: hæc tuæ dialecticæ subtilitas, vitam quæ est absque principio corruptibilem esse dicere, et cum incorruptibili quod principii est expers non considerari. Similiter ac si quis quod rationis est particeps, mentis et scientiæ capax, hominem esse diceret, utrumque nomen subjecto accommodans secundum differentem mentis conceptum et excogitationem, deinde a nescio quo subsannaretur hæc et similia exponente. Quod si mentis et scientiæ capax homo, rationis particeps secundum idipsum esse non potest, sed quatenus scientiæ est particeps hoc solum erit, alterum vero non admittet natura; et rursus, si rationis participem definis hominem, non amplius ipsum mentis esse capacem concedias: qua enim rationis est particeps, intelligentiæ expers demonstrabitur. Quod si planum est cuivis quod in his est ridiculum et amens, neque in illo prorsus erit ambiguum. Nam si doctoris dictionem legeris, umbram invenies cavilli jocum. Neque enim in exemplo de homine scientiæ capax a ratione prohibetur, vel a mentis capaci ratio. Neque divinæ vitæ æternitas vel incorruptibile non habet, si principii (expers fuerit, vel si incorruptibilitatem quis ipsi attribuerit, natura principio carente spoliabitur. Sed dum dialecticæ solertiæ arte veritatem exquirat, ex suis nostro sermoni quæ voluit interpositis, secum ipse pugnat, seque ipsum evertit, nostra non attingens. Quod enim æserebamus; non aliud erat, quam vitam principio carentem, ingenitam per commentationem nominari, non gigni, et quæ in infinitum procedit, incorruptibilis appellatione significare non incorruptibilem facere, sed eam talem esse significare: quare quod quidem infinita est ex utraque parte divina vita, hoc subjecti est proprium; quod autem sic vel sic, quæ in subjecto conspiciuntur, notiones dicantur, hoc in sola voce consistit quæ notionem significatam indicat. Una in divina vita notio est, quod ipsa non sit ex causa, hanc autem ingeni dictio demonstrat; altera notio de eadem vita, quod ipsa sit infinita et sine careat, hanc autem incorruptibilis appellatio repræsentat: ita ut subjectum quidem principio et sine careat, quod est super omne nomen et notionem, quod autem ipsum neque ex causa est, neque ad id quod non est, unquam deveniet, hæc per nomina horum commentationem significantur.

Quid igitur ex nostris ipsum ad hunc amentem et stultum jocum commovit, ut rursus resumens, idem etiam dicat his verbis? Est enim secundum quod caret principio ingenuus simul et incorruptibilis; secundum vero quod finem non habet, incorruptibilis simul et genitus. Hoc autem, etsi non a nobis sermone dijudicatum est, cuius amem vel quocunque modo mentis compoti perspicuum

est, quomodo ridiculum est, et amentiae plenum, imo vero impium et condemnandum. Quo enim sermone construit incorruptibilis conjugationem cum eo quod est principii expers, eodem modo omne pium et Deo decorum nomen habet ludibrio. Non enim solum hæc duo in divina vita spectantur, esse sine principio, et interitum non appetere, sed etiam materiae expers et iræ nescius dicitur, immutabilisque et incorporeus, inaspectabilis et figura carens, vetusque et justus, et aliae innumerabiles quæ in divina vita notiones considerantur, quarum quæque in seipsa secundum peculiarem et separatam notitiam significativis vocibus enuntiat. Quovis igitur nomine quod Deo decoram et convenientem opinionem significet, licet juxta illam prodigiosam ab Eunomio excogitatam cogitationem connectere: exempli gratia, quod immateriale est, et quod iræ expers, ambo de divina vita dicuntur, sed non in eadem sententia utrumque. Nam a materiali permistione Numen purum esse, per immaterialis notionem cognovimus. In eo vero quod iræ est expers, alienatio ab iræ perturbatione significatur. Per hæc igitur, ut est verisimile, curet Eunomius, eodemque modo in hæc dicta insultabit. Dicit enim pari nexu absurditatem connectens: Si qua a materiali permistione segregatus est, immaterialis dicitur, secundum hoc non erit iræ expers, et si quia non iracundiam appetit, est iræ exsors, non amplius in eo potest quod est immateriale concedi, sed omni necessitate eo quod sit a materia purus, immaterialis simul et iracundus demonstrabitur; et qua in iram non incidit, non iracundus et materialis eodem modo invenietur: sic et in aliis omnibus invenies. Et si placet, alteram conjugationem talem proponamus, quod immutabile est, dico et incorporeum. Cum enim horum duorum nominum utrumque secundum propriam et distinctam significationem de divina vita dicatur, similiter et in his Eunomii sapientia construet absurditatem. Si enim quod semper eodem modo se habet, voce immutabilis significatur, et incorporei appellatio materia abstractam et intellectualem essentiam repræsentat, dicit profecto eadem in his Eunomius, quod dissident et aliena sunt nullamque inter se communionem et societatem habent, quæ in his nominibus considerantur, notiones. In eo enim quod numen eodem modo se habet, solum immutabile erit et non incorporeum; in intellectuali vero et informi essentia, quod incorporeum est habet, ab immutabili autem separatum est: ita ut cum quidem quod immutabile est in divina vita consideratur, cum immutabili accidat ipsam etiam corpus esse astrui; cum vero intellectualem exquiratur, esse incorpoream et mutabilem definiri.

Hæc sunt Eunomii docta contra veritatem commenta. Quid enim opus est omnia persequentem in nugatoria garrulitate producere, siquidem in omnibus similem hanc licet amentiam et rationis defectum præstrui observare? Etenim et quod verum, et quod justum, similiter inter se secundum

τον, μάλλον δὲ ἀσεβὲς καὶ κατὰ κριτον. Ὁ γὰρ λόγος κατασκευάζει τὴν τοῦ ἀφάρτου πρὸς τὸ ἀναρχον συζυγίαν, τῷ αὐτῷ τρόπῳ παντὸς εὐσεβοῦς τε καὶ θεοπροποῦς καταπαίζει ὀνόματος. Οὐ γὰρ μόνον τὰ δύο ταῦτα περὶ τὴν θείαν θεωρεῖται ζῶν, τὸ ἀνάρχως τε εἶναι, καὶ φθορὰν μὴ προσέσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐλὸς τε καὶ ἀόρητος λέγεται, ἀτρέπτως τε καὶ ἀσώματος, ἀόρατός τε καὶ ἀσχημάτιστος, ἀληθὴς τε καὶ δίκαιος, καὶ ἄλλα μυρία περὶ τὴν θείαν ζῶν ἐστὶ νοήματα, ὧν ἕκαστον ἐφ' ἑαυτοῦ κατὰ τινὰ ἰδιόζουσαν ἔννοιαν ταῖς σημαντικαῖς φωναῖς ἐξαγγέλλεται. Παντὶ τοίνυν ὀνόματι, τῷ σημαντικῷ τῆς θεοπροποῦς ὀπολήφειως, ἔξεστι συμπλέξει τὴν ἐπινοηθεῖσαν παρὰ τοῦ Εὐνομίου κατὰ τὸ ἀλλόκοτον συζυγίαν· ὅσον, τὸ αὐλὸν τε καὶ ἀόρητον, ἀμφοτέρω λέγεται περὶ τὴν θείαν ζῶν, ἀλλ' οὐ κατὰ τῆς αὐτῆς διανοίας ἑκάτερον. Τὸ μὲν γὰρ καθαρεῖν ὕλικης ἐπιμιξίας τὸ θεῖον, διὰ τῆς αὐλοῦ ἔννοιας ἐνοήσαμεν. Ἐν δὲ τῷ ἀοργήτῳ ἡ ἀλλοτριώσις τοῦ κατὰ τὴν ὀργὴν πάθους σημαίνεται. Ἐπιδραμεῖται τοίνυν καὶ τούτοις, κατὰ τὸ εἶδος, ὁ Εὐνόμιος, καὶ τὸ ἴσον ἐν τοῖς εἰρημένους ὀρχήσεται. Λέξει γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν εἰρμὸν τὴν ἀτοπίαν συμπλέκων· Εἰ καθὼς κεχώρισται τῆς ὕλικης ἐπιμιξίας, αὐλὸς λέγεται, κατὰ τοῦτο οὐκ ἔσται ἀόρητος, καὶ εἰ τῷ μὴ προσέσθαι τὴν ὀργὴν ἐστὶν ἀόρητος, οὐκέτι δυνατόν ἐπ' αὐτοῦ ὁμολογεῖσθαι τὸ αὐλόν, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἐν μὲν τῷ καθαρεῖν ὕλης, αὐλὸς ὅμοῦ καὶ ὁργίλος ἀναδειχθήσεται, ἐν δὲ τῷ τὴν ὀργὴν μὴ προσέσθαι, ἀόρητός τε καὶ ὕλικός κατὰ ταῦτον εὐρεθήσεται· οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων εὐρήσεις πάντων. Καὶ εἰ δοκεῖ, προθῶμεν ἑτέραν συζυγίαν ὀνομάτων τοιαύτην, τὸ ἀτρέπτον λέγω καὶ τὸ ἀσώματον. Τῶν γὰρ δύο τούτων ὀνομάτων ἑκατέρου κατὰ τὴν ἰδιόζουσαν ἔμφασιν ἐπὶ τῆς θείας λεγομένου ζώης, ὁμοίως καὶ ἐπ' αὐτῶν ἡ τοῦ Εὐνομίου σοφία κατασκευάσει τὴν ἀτοπίαν. Εἰ γὰρ τὸ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον τῇ φωνῇ τοῦ ἀτρέπτου σημαίνεται, καὶ τὸ νοερὸν τῆς οὐσίας, ἡ τοῦ ἀσώματος προσήγορία παρίστησιν. Ἐρεῖ πάντως τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τούτων ὁ Εὐνόμιος, ὅτι ἀσύμθετά ἐστὶ καὶ ἀλλότρια, καὶ ἀκοινωνήτως ἔχει πρὸς ἄλληλα τὰ τοῖς ὀνόμασιν ἐνθεωρούμενα τούτοις νοήματα. Ἐν μὲν γὰρ τῷ πάντοτε ὡσαύτως ἔχειν τὸ θεῖον, μόνον ἀτρέπτον ἐστὶ καὶ οὐκ ἀσώματον· ἐν δὲ τῷ νοερῷ τε καὶ ἀειδελί τῆς οὐσίας, τὸ μὲν ἀσώματον ἔχει, τοῦ δὲ ἀτρέπτου κεχώρισται· ὥστε συμβαίνειν, ὅταν μὲν τὸ ἀναλλοκώτον ἐπὶ τῆς θείας θεωρεῖται ζώης, μετὰ τοῦ ἀτρέπτου καὶ σῶμα αὐτὴν εἶναι κατασκευάζεσθαι· ὅταν δὲ τὸ νοερὸν ἐξετάζηται, ὅμοῦ τε ἀσώματον αὐτὴν εἶναι, καὶ τρεπτὴν διορίζεσθαι.

ut cum quidem quod immutabile est in divina vita consideratur, cum immutabili accidat ipsam etiam corpus esse astrui; cum vero intellectualem exquiratur, esse incorpoream et mutabilem definiri.

Ταῦτα τοῦ Εὐνομίου τὰ σοφὰ κατὰ τῆς ἀληθείας εὐρήματα. Τί γὰρ δεῖ πᾶσιν ἐπεξιώντα παρατείνειν ἐν ἀδολεσχίᾳ τὸν λόγον; Ἔστι γὰρ ὁμοίως ἐπὶ πάντων τὴν ἀλογίαν ταύτην κατασκευαζομένην θεάσασθαι· καὶ γὰρ κατὰ τὸ ἀληθινὸν καὶ τὸ δίκαιον ὁμοίως ἀλλήλους κατὰ τὴν προλαβοῦσαν πλοχὴν μαχεσθήσεται.

"Αλλο γάρ τῆς ἀληθείας, καὶ ἕτερον τοῦ δικαίου τὸ σημαινόμενον, ὥστε εἰπεῖν ἂν ἐκ τοῦ ἀκολούθου καὶ περὶ τούτων Εὐνομίον, τῷ μὲν δικαίῳ τὸ ἀληθὲς μὴ παρῆναι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ λείπειν τὸ δίκαιον· καὶ συμβαίνειν, ὅταν τὸ τῆς ἀδικίας ἀλλότριον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τις λογίζεται, δίκαιον καὶ ψευδὲς εἶναι τὸ θεῖον κατὰ ταῦτον ἀποφαίνεσθαι. Ἐὰν δὲ τὴν πρὸς τὸ ψεῦδος αὐτοῦ ἀλλοτριώσιν λογίζωμεθα, ἀληθὲς ἅμα καὶ ἀδικον κατασκευάζειν τὸ θεῖον. Οὕτως τὸ ἄορατον, οὕτως τὸ ἀσχημάτιστον. Ἐξέσται γὰρ διὰ τούτων κατὰ τὴν ὁμοίотροπον προσκεθεῖσι σοφίαν, μήτε ἐντῷ ἀσχημάτιστῳ τὸ ἄορατον εἶναι λέγειν, μήτε ἐν τῷ ἄοράτῳ λέγειν τὸ ἀσχημάτιστον. Ἀλλὰ τῷ μὲν ἄοράτῳ συμπλέξει τὸ σχῆμα, ὁρατὸν δὲ διὰ τῆς ἀναστροφῆς κατασκευάσει τὸ ἀσχημάτιστον. Ταῦτα καὶ ἐπὶ τούτων εἰπὼν, ἃ περὶ τοῦ ἀφάρτου τε καὶ ἀνάρχου ἐτεχνολόγησεν, ὅτι, "Όταν τὸ ἀσύνθετον τῆς θείας ζωῆς λογίζωμεθα, ἀσχημάτιστον μὲν αὐτὴν ὁμολογούμεν, οὐ μὴν καὶ ἄορατον. Καὶ ὅταν περὶ τοῦ μὴ δύνασθαι σωματικῶς ὀφθαλμοῖς τὸν Θεὸν ἰδεῖν ἐννοώσωμεν, τὸ ἄορατον αὐτῷ συγχωρήσαντες, τὸ ἔξω σχήματος εἶναι οὐ συνθησόμεθα. Εἰ δὲ ταῦτα καταγέλαστα πᾶσιν ὁμοίως δοκῇ καὶ ἀνόητα, πολλὸ μᾶλλον ἐκείνων τὴν ἀτοπίαν ὁ νοῦν ἔχων καταψηφίσεται, ὅθεν ὁρμηθεὶς ὁ λόγος ἐπὶ ταῦτα δι' ἀκολούθου τὴν ἀτοπίαν προήγαγεν. Ἀλλ' ἐπιλαμβάνεται τῆς τοῦ διδασκάλου φωνῆς, ὡς οὐ δέοντως ἐν τῷ ἀτελευτήτῳ θεωρούσης τὸ ἀφάρτον, καὶ ἐν τῷ ἀφάρτῳ νοούσης τὸ ἀτελευτήτον. Οὐκοῦν τὸ παραπλήσιον τὸ γὰρ τοῦ Εὐνομίου καὶ ἡμεῖς γελοιόσωμεν. Ἐξετάσωμεν γὰρ τὴν τοιαύτην αὐτοῦ γνώμην περὶ τῶν ὀνομάτων τούτων, ἥτις ἐστίν.

"Αλλο τι φησὶ τῷ σημαινόμενῳ τὸ ἀτελευτήτον εἶναι παρὰ τὸ ἀφάρτον, ἢ ἐν ταῖς δύο συνθήσεται. Ἀλλ' εἰ μὲν ἐν ἀμφότερα λέγοι, τῷ ἡμετέρῳ συναγορεύσει λόγος. Εἰ δὲ ἄλλο φησὶ τοῦ ἀφάρτου εἶναι καὶ ἕτερον τοῦ ἀτελευτήτου τὸ σημαινόμενον ἀνάγκη πᾶσα ἐπὶ τῶν ἀλλοτριῶς ἐχόντων πρὸς ἀληθεῖα, μὴ τὸ αὐτὸ εἶναι κατὰ τὴν δύναμιν τῷ ἑτέρῳ τὸ ἕτερον. Οὐκοῦν εἰ ἄλλη τοῦ ἀφάρτου ἡ ἐννοία, καὶ τοῦ ἀτελευτήτου ἡ ἄλλη, καὶ ἔστι τούτων ἑκάτερον ὅπερ οὐκ ἔστι τὸ ἕτερον· οὔτε τὸ ἀφάρτον ἀτελευτήτον εἶναι δώσει, οὔτε ἀτελευτήτον ἀφάρτον· ἀλλὰ φάρτον μὲν ἔσται τὸ ἀτελευτήτον, τελευτητὸν δὲ τὸ ἀφάρτον. Ἀλλὰ παραιτούμαι τοὺς ἐντυγχάνοντας, μὴ καθ' ἡμῶν τρέψαι τὴν ἐπὶ τῷ γελοίῳ κατάγνωσιν. Ταῦτα γὰρ ἡμεῖς πρὸς τὸν γελοιαστὴν ὑπ' ἀνάγκης ἐπαίξαμεν, ἵνα διὰ τῆς ὁμοίας παιδείας, τὴν μετρηκώδη τοῦ σοφίσματος αὐτοῦ πλοκὴν διαλύσωμεν. Ἀλλ' εἰ μὴ βαρὺ τε καὶ ὀχληρὸν τοῖς ἐντυγχάνουσι φαίνεται, οὐκ ἄκαιρον ἂν εἴη πάλιν ἐπὶ λέξεως ἐκθέσθαι τοῦ Εὐνομίου τὰ ῥήματα. Εἰ κατὰ τὸ ἀτελευτήτον, φησὶ, τῆς ζωῆς μόνον ἐστὶν ἀφάρτος, καὶ κατὰ τὸ ἀνωρχον μόνον ἀγέννητος, καθὼ μὴ ἐστὶν ἀφάρτος, φάρτος ἐστὶ· καὶ καθὼ μὴ ἐστὶν ἀγέννητος, γεννητός ἐσται. Καὶ ἐπαναλαβὼν τὸ αὐτὸ πάλιν, φησὶν·

A præcedentem complexum pugnabunt. Aliud enim veritatis, et aliud justitiae significatum, ita ut Eunomius ex consequentia etiam de his dicat, Justo quidem verum non adesse, a veritate autem abesse justum; et contingere, ut cum quod ab injustitia est alienum, in Deo quis cogitat, justum et mendacem Deum esse eodem modo pronuntiet. Si vero a mendacio alienationem ejus ratiocinemur, verum simul et injustum Deum astruamus. Sic invisibile, sic quod figuræ est expertus. Licebit enim per hæc secundum similem his quæ prius exposita sunt, sapientiam dicere, neque ei quod figura caret, invisibile inesse; neque visibili quod figura caret. Sed quidem in invisibili figuram complectetur, visibile autem per ejusmodi inversionem, quod figuræ est expertus, construet. Hæc etiam de his cum dixerit, quæ de incorruptibili et principio carente excogitavit. Quod, quando divinæ vitæ quod est inconcretum ratione contemplamur, ipsam figuræ expertem confitemur, non item inaspectabilem. Et cum cogitabimus neminem Deum corporeis oculis videre posse, invisibile ei concedentes, extra figuram esse non consentimus. Quod si hæc omnibus ridicula videntur similiter et a mente et ratione devia et aliena, multo magis illorum absurditatem, qui mente valet, suo suffragio condemnabit, unde incitata oratio ad hæc per consecutionem absurditatem adduxit. Sed doctoris vocem mordicus carpit, quod non convenienter in eo quod sine caret spectet quod est incorruptibile; et in incorruptibili non recte intelligat quod infinitum est. Ergo quod non absimile est ab Eunomii solertia, nos etiam riserimus. Examinemus enim ipsius sententiam de his nominibus, quæ talis est.

Aliud quid inquit per significatum infinitum esse, aliud incorruptibile, vel unum ambo hæc esse fatebitur. Sed si unum ambo dicat, nostro sermoni astipulabitur; si autem alterum dicit esse incorruptibile, et alterum infiniti significatum, necessarium est omnino in his quæ diversa sunt inter se, non idem esse secundum potentiam cum altera alterum. Ergo si alia incorruptibilis notio, et sine carentis rursus alia, et horum est utrumque quod non est alterum; neque incorruptibile dabit esse quod sine caret, neque quod est finis expertus incorruptibile: sed corruptibile quidem erit quod finem non habet, et finem habens quod est incorruptibile. Sed lectores deprecor ne nos ob isthæc ridenda condemnent: hæc enim nos adversus irrisorem præ necessitate lusimus, ut per similem lusum, juvenilem ejus sophismatis nexum dissolvamus. Sed si non legentibus grave et molestum videatur, haud fuerit intempestivum, iterum ad verbum exponere Eunomii dicta. Si, inquit, quæ vitæ finis est expertus, solum est incorruptibilis, et quæ principio caret, solum est ingenuus, quatenus non est incorruptibilis, corruptibilis erit, et quatenus non est ingenuus, genitus erit. Et postquam idem resumpsit, rursus inquit: Erit igitur, quatenus est principii

exsors, ingenuus simul et corruptibilis; per id vero A quod sine caret incorruptibilis simul et genitus. Nam quæ inepte et importune supervacua interserit, utpote quæ nihilo plus ad sermonis præstructionem conferunt, prætereo. Sed nostrorum sermonum sententiam, ex quibus hic ipse apposuit, cuivis puto facile esse intelligere, quod nullam habent communionem cum ea accusatione quæ contra nos ab ipso præstructa est; incorruptibilem enim, et ingenuum Deum universorum dicimus, ait magister, secundum diversos mentis conceptus his nominibus utentes. Nam in eo, inquit, quod omnem circumscriptionem sæculorum exsuperet, secundum omnem distantiam temporalis extensionis, sive quod est a principio, sive quod deinceps sequitur, ratiocinemur, quod secundum utramque notionem æternæ vitæ infinitumque et incircumscriptum est, hoc quidem incorruptibilitatis, illud vero ingenui nomine significamus. Iste vero ait nos docere quod illud quod principio caret, est essentia; et quod finem non habet rursus est essentia, quasi duo segmenta essentialium ex contrario dicta a nobis conferantur. Atque ita quod absurdum est conficit, sua ipsius ponens, et cum suis congressus, et a seipso compositas cogitationes ad absurdum compellens, nihil nostrorum attingit. Quod enim ait Deum incorruptibilem esse, secundum id solum quo finem non habet, huius est, non nostrum. Eodem pacto et incorruptibilem, principii exsortem non esse, ejusdem solertia commentum est, quæ quod non inest ad essentiæ rationem redigit. Nos enim nihil eorum quæ non insunt, essentiali esse definimus. Atqui Deo non inest neque ad interitum vitam desinere, neque a generatione esse incipere. Quod quidem per hæc duo nomina incorruptibilitatis scilicet et ingenui exprimitur. Hic autem suas nugæ cum nostris decretis divulgans, seipsum diffamare per accusationem contra nos institutam non intelligit. Qui enim essentiali æγεννησταν esse definit, in tantam per consecutionem absurditatem evadet, quantam nostris decretis inurit. Aliud enim principii, et aliud finis nomen secundum rerum intellectarum distinctricem significationem, siquidem unius horum privationem, si quis essentiali esse daret, ex dimidia parte sui ipsius vitam soli principio carenti subsistentem supponeret, ad id vero quod finem non habet, non amplius per naturam se extendentem, siquidem natura, ingenui ratio putaretur. Quod si utraque essentiali esse quis cogeret, omnino necessarium esset, secundum traditam ab Eunomio definitionem, utrumque nomen secundum impositam significationem, et in essentiali ratione esse habere, tantum illud existens, quantum significantia appellationis demonstrat: et sic valida fiet Eunomii ratio, quia neque quod principii expers est, habet id quod sine caret, neque quod finem non habet, contineret id quod principii est expers. Quoniam secundum ejus rationem

Ἔσται ἄρα κατὰ μὲν τὸ ἀναρχον, ἀγέννητος ὁμοῦ καὶ φθαρτός, κατὰ δὲ τὸ ἀτελεύτερον, ἀφθαρτος ὁμοῦ καὶ γεννητός. Τὰς γὰρ ἀκαίρους ἐν τῷ μέσῳ τῶν περιττῶν παρενθήκας ὡς οὐδὲν πλεον εἰς τὴν τοῦ λόγου κατασκευὴν συντελοῦσας παρήμῃ. Ἀλλὰ τὴν μὲν διάνοιαν τῶν ἡμετέρων λόγων, ἀφ' ὧν αὐτὸς οὗτος παρέθετο, παντὶ ῥάδιον οἶμαι κατανοῆσαι, ὡς οὐδεμίαν ἔχουσιν κοινωνίαν πρὸς τὴν κατασκευασθεῖσαν αὐτῷ καθ' ἡμῶν κατηγορίαν. Ἀφθαρτον γὰρ καὶ ἀγέννητον τὸν Θεὸν τῶν ὅλων λέγομεν, φησὶν ὁ διδάσκαλος, κατὰ διαφορὰς ἐπιβολὰς τοῖς ὁνόμασι τοῖς τοῖς χρώμενοι. Τὸ γὰρ ὑπερεκπίπτειν αὐτὸν, φησὶ, τῆς τῶν αἰώνων περιγραφῆς κατὰ πᾶν διάστημα τῆς χρονικῆς παρατάξεως, εἴτε τὸ ἐξαρχῆς, εἴτε τὸ ἐφεξῆς λογίζομεθα, τὸ καθ' ἑκατέραν ἔννοιαν τῆς αἰδίου ζωῆς ἀόριστόν τε καὶ ἀπεριγραπτόν, τὸ μὲν τῷ τῆς ἀφθαρσίας ὁνόματι, τὸ δὲ τῷ τῆς ἀγεννησίας διασημαίνομεν. Οὗτοι δὲ φησὶ λέγειν ἡμᾶς ὅτι τὸ ἀναρχον οὐσία ἐστὶ, καὶ ἀτελεύτερον οὐσία πάλιν ἐστίν, ὡς δύο τεμνύματα οὐσιῶν κατὰ τὸ ἐναντίον λεγόμενα παρ' ἡμῶν συμβάλλεσθαι. Καὶ οὕτω κατασκευάζει τὸ ἄποπον, τὰ ἑαυτοῦ τιθεῖς, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ συμπλεκόμενος, καὶ τὰς παρ' ἑαυτοῦ συντεθείσας διανοίας ἐξωθέν εἰς τὸ ἄποπον, κατ' οὐδὲν δὲ τῶν ἡμετέρων προσάπτειται. Τὸ γὰρ κατὰ τὸ ἀτελεύτερον τῆς ζωῆς μόνον τὸν Θεὸν ἀφθαρτον εἶναι, τοῦτο ἐστὶ, καὶ οὐχ ἡμέτερον. Ὡσαύτως καὶ τὸν ἀφθαρτον, ἀναρχον μὴ εἶναι, τῆς αὐτῆς ἀγχινολίας τὸ εὐρημα, τῆς τὸ μὴ προσδὸν εἰς τὴν τῆς οὐσίας λόγον καταστασσομένης. Ἡμεῖς γὰρ οὐδὲν τῶν μὴ προσόντων οὐσίαν εἶναι διορίζομεθα. Οὐ πρόσσεσι δὲ τῷ Θεῷ, οὐτε τὸ εἰς φθορὰν τὴν ζωὴν καταλῆξει, οὐτε τὸ ἀπὸ γεννήσεως τὸ εἶναι ἀρᾶσθαι. Ὅπερ διὰ τῶν δύο τούτων ὀνομάτων τῆς τε ἀφθαρσίας καὶ τῆς ἀγεννησίας παρίσταται. Ὁ δὲ τὸν ἴδιον ἄλλον τοῖς ἡμετέροις δόγμασιν ἐπιθρολλήσας, ἐαυτὸν στηλιτεύων διὰ τῆς κατηγορίας τῆς καθ' ἡμῶν οὐ συνίστην. Ὁ γὰρ οὐσίαν τὴν ἀγεννησίαν εἶναι διορίζομενος, εἰς τοσαύτην κατὰ τὸ ἀκόλουθον τὴν ἀποκρίαν ἐκδίδεται, ἣν τοῖς ἡμετέροις δόγμασιν ἐπιφέρει. Ἄλλο γὰρ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἄλλο τοῦ τέλους κατὰ τὴν διαστηματικὴν παράστασιν νοουμένων, εἰ μὲν τὴν ἐνδὸς τούτων στέρησιν οὐσίαν τις εἶναι δοίη, ἐξ ἡμισείας αὐτοῦ τὴν ζωὴν ὑποστήσει μόνῳ τῷ ἀνάρχῳ ὑφιστάμενον, πρὸς δὲ τὸ ἀτελεύτερον, οὐκέτι διὰ τῆς φύσεως ἐπεκτείνουσιν, εἴπερ φύσις ἡ ἀγεννησία νόμιζοιτο. Εἰ δὲ ἀμφοτέραι τις οὐσίαν εἶναι βιάζοιτο, ἀνάγκη πᾶσα κατὰ τὸν ἀποδοθέντα τοῦ Εὐνομίου λόγον ἐκότερον τῶν ὀνομάτων κατὰ τὴν ἐγκειμένην ἔμφασιν καὶ ἐν τῷ τῆς οὐσίας λόγῳ τὸ εἶναι ἔχειν, τοσοῦτον ὑπάρχον μόνον, ὅσον ἡ σημασία τῆς προσσηγορίας ἐνδείκνυται· καὶ οὕτως ἰσχυρὸς ὁ τοῦ Εὐνομίου λόγος γενήσεται, οὕτε τοῦ ἀνάρχου τὸ ἀτελεύτερον ἔχοντος, οὕτε τοῦ ἀτελεύτερου τὸ ἀναρχον. Ἐπειδὴ κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ οὐσία τῶν εἰρημένων ἐστὶν ἐκότερον, καὶ ἀμύκτως τὰ δύο ταῖς ἐννοίαις ἔχει προσάλληλα, καὶ οὕτε ἡ ἀρχὴ πρὸς τὸ τέλος τὸν αὐτὸν ἔχει λόγον, οὕτε τὰ ἀναιρετικὰ τούτων ὀνομάτων προσάλληλα ταῖς σημασίαις συμφέρεται. eorum quæ dicta sunt, utrumque est essentia, et

duo hæc inter se mixtis notionibus non permiscuntur, neque principium cum fine eandem rationem habet, neque quæ hæc vim auferendi habent nomina, inter se significantis componuntur.

Ὡς δ' ἂν καὶ αὐτὸς ἐπιγνοῖ τὸν ἴδιον λῆρον, ἐκ τῶν παρ' ἐκείνου ρηθέντων ἔσται ὁ Ἐλεγχος. Λέγει γὰρ τοῖς ἡμετέροις μαχόμενος, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ κατὰ τὸ ἀτελεύτητον ἐστὶν ἀγέννητος, καὶ κατὰ τὸ ἀγέννητον ἀτελεύτητος, ὡς μὲν τῶν ὀνομάτων ἐν ἑκατέρω οὗσης ἐμφάνεως. Εἰ τοίνυν καὶ κατὰ τὸ ἀτελεύτητον ἐστὶν ἀγέννητος, καὶ ταῦτον ἐστὶ κατὰ τὸ σημαινόμενον τὸ ἀτελεύτητον τε καὶ ἀγέννητον, ἀτελεύτητον δὲ καὶ τὸν Ἰῶν εἶναι συντίθεται, ἀγέννητον ἐκ τῆς ἀκολουθίας ταύτης καὶ τὸν Ἰῶν κατ' ἀνάγκην συνθήσεται, εἴπερ ταῦτον ἔστι, καθὼς εἴρηκε, τῷ ἀνάρχῳ τὸ ἀτελεύτητον. Ὡς γὰρ ἐν τῷ ἀγεννήτῳ βλέπει τὸ ἀτελεύτητον, οὕτως ὁμολογεῖ νενοηκέναι καὶ ἐν τῷ ἀτελεύτῳ τὸ ἀναρχόν. Οὐ γὰρ ἂν ἐν τῷ ἴσῳ τῆν τῶν ὀνομάτων ἀναστροφὴν ἐποιήσατο. Ἀλλὰ φύσει καὶ οὐ παραθέσει τῶν αἰώνων, φησὶν, ὁ Θεός ἐστιν ἀγέννητος. Τίς δὲ ὁ περὶ τούτων μαχόμενος, τὸ μὴ φύσει τὸν Θεὸν πᾶν εἶναι ὃ τι καὶ λέγεται; Καὶ γὰρ καὶ δίκαιον, καὶ δυνατόν, καὶ Πατέρα, καὶ ἀφθαρτον, οὕτε τῇ πρὸς τοὺς αἰῶνας παραθέσει λέγομεν τὸν Θεὸν εἶναι, οὕτε τῇ πρὸς ἑτερόν τι τῶν ὄντων ἀναφορᾷ, ἀλλὰ περὶ αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον, ὃ τί ποτε κατὰ τὴν φύσιν ἐστίν, πᾶσαν εὐσεβῆ θεωροῦμεν ὑπόληψιν· ὡς εἴγε καθ' ὑπόθεσιν μήτε αἰὼν, μήτε τι ἄλλο τὴν κατὰ τὴν κρίσιν νοουμένων δεδημιουργητο, οὐδὲν ἦτον ἢν ἂν ὁ Θεός, ὅπερ νῦν εἶναι πεπιστευται, οὐδὲν τῶν αἰώνων εἰς τὸ γενέσθαι ὃ ἐστὶ, προσδεόμενος. Ἀλλ' οὐκ ἐπέλασκτον, φησὶν, οὐδὲ σύνθετον, οὐδὲ διάφορον ἔχει ζωὴν. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ αἰδὺς ζωῆ, κατ' αὐτὴν τὴν ζωὴν ἀθάνατος, κατ' αὐτὴν τὴν ἀθανασίαν ἀφθαρτος. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς μεμαθήκαμεν, καὶ ὁ ἀντιλέγων οὐκ ἐστίν, εἰ μὴ τις ἄρα ταῖς Ἰωάννου φωναῖς ἐκ τοῦ προφανοῦς διαμάχοιτο. Οὕτε γὰρ ἐπεισῆχθη τῷ Ἰῳ ἡ ζωῆ. Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ἡ ζωῆ. Οὕτε σύνθετος αὐτοῦ ἡ ζωῆ, οὕτε διάφορος, ἀλλὰ κατὰ ταύτην τὴν ζωὴν ἐστὶν ἀθάνατος. Τίτι γὰρ ἂν τις ἄλλῳ τὸ ἀθάνατον πλὴν ἐν ζωῇ θεωρήσειε; Καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀθανασίαν, ἀφθαρτος. Τὸ γὰρ θανάτου κρείττον, καὶ φθορᾶς πάντως ἐστὶν ἀνεπίδεκτον. Μέχρι τούτου καὶ ὁ ἡμέτερος ἔπεται λόγος.

mortē potentior, atque prorsus interitus omnis est

Τὸν δὲ συγγεγραμμένον τοῖς εἰρημείοις γρίφον, ἐρμηνεύοντες οἱ τῇ Προυνίκου σοφίᾳ ἐγγυμνασθέντες· ἐξ ἐκείνης γὰρ δοκεῖ μοι τῆς παρασκευῆς τὰ εἰρημμένα προσηγορέειν. Τί γὰρ φησιν; Ἀναρχος ὢν ἀνάρχος, ἀγέννητός ἐστιν ἀγεννήτως, ἀτελεύτητός ἐστιν ἀτελεύτῳ, οὕτε καθ' ἑτερον, οὕτε δι' ἑτερον, οὕτε πρὸς ἑτερον λεγόμενον. Ὁ γὰρ κεκαθαμένος τὴν ἀνοχὴν, καὶ διορατικὸς τὴν διάνοιαν, οἶδε καὶ πρὸ τῶν ἐμῶν λόγων, ὅτι πλὴν τοῦ πατάγου τῶν ὀνομάτων, ἃ τῇ ἄλλοκότῳ αὐτῶν συμπλοκῇ κατεκρότησεν, οὐδὲν ἔχουσ ἐπιστημονικῆς διανοίας ἐν τοῖς εἰρημείοις εὐρίσκειται. Εἰ δὲ ἄρα τις καὶ σκιά νοήματος, τῷ ψόφῳ τῶν ρημάτων ἐνευρεθείη, ἢ ἀσεβὲς τὸ

Ut autem suas ipse nugas agnoscat, ex illius dictis erit refutatio; dicit enim nostris pugnans, quod Deus et secundum id quod sine caret est ingenuus, et secundum quod ingenuus est, est finis expers, ac si utriusque nominis esset una significatio. Si igitur et secundum id quod finem non habet est ingenuus, et idem secundum significatum τὸ ἀτελεύτητον (quod finem non habet,) et ἀγέννητον (quod est ingenuus,) Filium autem etiam ἀτελεύτητον finem non habere assentitur, ex hac consequendi necessitate etiam Filium ingenuum esse necessario constabitur, siquidem idem est, sicut dixit, finem non habere, cum eo quod est principio carere. Ut enim in ingenito videt quod finem non habet, sic confitetur in eo quod finem habet intellexisse, id quod principii est expers, non enim in æquali nominum conversionem fecisset. Sed natura, inquit, et non sæculorum appositione Deus est ingenuus. Quis de eo contendat, Deum non natura id omne esse quod etiam dicitur? Etenim et justum, et potentem, et Patrem, et incorruptibilem; neque sæculorum appositione Deum esse dicimus, neque cum altero eorum quæ sunt relatione; sed in ipso subjecto, quidquid tandem secundum naturam est, omnem piam opinionem contemplamur: ut si ex suppositione neque sæculum, neque aliud quidquam eorum, quæ secundum creationem intelliguntur, esset conditum, nihilominus esset Deus quod nunc esse creditum est, nihil ut sit quod est sæculis indigens. Sed ait neque adventitiam, neque compositam, neque differentem habere vitam. Ipse enim est æterna vita, secundum ipsam vitam immortalis, secundum immortalitatem incorruptibilis. Hæc etiam de Unigenito didicimus. Nec est qui contradicat, nisi Joannis vocibus ex propatulo repugnet. Neque enim Filio vita aliunde ascita est. Ego enim sum, inquit, vita. Neque ejus vita composita, neque differens, sed secundum hanc vitam est immortalis. In quo enim alio quod immortale est, præterquam in vita, contemplaretur? Et secundum ipsam immortalitatem incorruptibilis et expers. Hactenus sermo noster dictis assentitur.

Ascriptum autem in sequentibus grithum interpretentur, qui in Prunici sapientia sunt exercitati: ex illo enim apparatu mihi videtur quæ dicta sunt protulisse. Quid enim ait? Cum sit principii expers sine principio, ingenuus est ingenuus, interminatus interminatus, quod neque secundum alterum, neque propter alterum, neque ad alterum dicitur. Qui aurem purgatam habet, et intelligentia est solers ac perspicax, antequam quidquam dixerim, novit præter verborum strepitum, quæ monstroso ipsorum complexu crepuit, nullum scientiam gignentis intelligentiæ vestigium in his dictis inveniri. Quod si aliqua notionis umbra in hoc verborum strepitu

inventum fuerit, vel quod inventum fuerit, omnino impium erit, vel ridiculum. Quid enim intelligens hoc dicis? dic mihi. Quod principii expers sine fine est, et sine carens absque principio. An idem putas esse principium cum fine? Et de uno sensu duas voces positas esse, ut Petri et Simonis appellationes unum quoddam subjectum declarant, huiusque gratia quemadmodum principium cum fine idem esse putas, sic copulans ad unam significantiam duas voces horum utrumque tollentes, finem dico et principium, ex converso intelligens idem esse cum principii experte, id quod sine caret, duas voces confusas inter se unam fecisti. Atque hæc tibi nominum vult commistio, cum dicis ingenitum esse sine fine, et sine carens ingenite. Quomodo in his dictis non advertisti, quod impium est simul et quod ridiculum? Si enim ex æquo per hanc novam misionem nominum sit inversio, ita ut ingenitum sit interminate sive sine fine ingenitum, et interminatam sive sine carens sit ingenite interminatam sive sine carens, omnino necesse est omne interminatam non aliter esse nisi ingenite fuerit. Et sic tibi invenitur, o amicissime, pervulgata et multum trita ἀγεννησία, quæ solo tuo iudicio Patris essentiam notat et exprimit, communis facta cum omnibus quæ interitu carent, et omnia faciens Patri consubstantialia, propterea quod omnibus similiter appareat, quibus per immortalitatem vita in infinitum procedit, archangelis, angelis, humanis animis: fortasse etiam ipsi potestati quæ defecit, diabolo et dæmonibus. Si enim interminatam sive sine carens, et incorruptibile, ingenite, ut tu loqueris, plane est, in ingenitum considerari.

In hæc incidunt et revolvuntur absurda, qui priusquam didicerint quæ discere decet, per quæ docere aggrediuntur suam inscitiam publicantes. Si etiam aliquam dijudicandi scientiam haberet, non ignoraret sensum peculiariter reconditum in eo quod principii est expers et quod sine caret. Et quod quidem interminatam sive sine carens commune est omnium quæcunque credita sunt posse vitam in infinitum protendere; principii vero expers solius est qui absque causa est. Quomodo igitur quod omnium commune est, æquivalere illi licet existimare, quod solius Dei, nempe præcipua quadam ratione esse ab omnibus creditum est, ita ut per hoc vel ingenitum commune faciat omnibus immortalitatis participibus, vel nihil immortale esse concedat, siquidem solius est sine carentis ingenite esse, et contra, si solius est sine carentis ingenite esse? sic enim existimarentur interminata omnia esse ingenita. Sed hæc omittantur, et ejus convitiandi consuetudo quam in sua dicta infudit, cum his silentio involvatur. Ad lectionem consequentem pergamus.

Fortasse autem mihi videtur præclare habere etiam plurima quæ deinceps sequuntur inexcussa prætercurrere. In omnibus enim idem est, non cum

εὐρεθὲν ἔσται πάντως, ἢ καταγέλαστον. Τί γὰρ νοῦν τοῦτο λέγεις; Εἰπέ μοι. Ὅτι ἀναρχός ἐστιν ἀτελευτήτως, καὶ ἀτελευτήτος ἀναρχως. Ἄρα ταῦτόν οἶσιν τὴν ἀρχὴν εἶναι τῷ τέλει; Καὶ καθ' ἑνὸς κείσθαι νοήματος τὰς δύο φωνάς, ὡς Πέτρου καὶ Σίμωνος αἱ προσηγορίαι ἐν τι τὸ ὑποκείμενον δι' ἑαυτῶν δηλοῦσι, καὶ τούτου χάριν ὥσπερ τὴν ἀρχὴν τῷ τέλει ταῦτόν εἶναι νομίζεις, οὕτως συνάφας πρὸς μίαν σημάσιαν τὰς δύο φωνάς τὰς ἐκτέρου τοῦτων ἀναιρετικὰς, τοῦ τέλους λέγω καὶ τῆς ἀρχῆς, ἐκ τοῦ ἀντιστρόφου νοήσας τῷ ἀναρχῷ ταῦτόν εἶναι τὸ ἀτελευτήτον, μίαν τὰς δύο φωνάς συγχύσας ἀλλήλαις ἐποίησας. Καὶ τοῦτό σοι βούλεται τῶν ὀνομάτων ἡ μίξις, ἐν τῷ λέγειν ἀγέννητον εἶναι ἀτελευτήτως, καὶ ἀτελευτήτον ἀγεννήτως. Καὶ πῶς οὐκ εἶδες τὸ ἀσεβὲς ἐν τοῖς λεγομένοις ἅμα καὶ καταγέλαστον; Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ Ἰσοῦ γίνεται διὰ τῆς κατῆς ταύτης μίξεως ἡ τῶν ὀνομάτων ἀναστροφή, ὡς τὸ ἀγέννητον ἀτελευτήτως εἶναι ἀγέννητον, καὶ τὸ ἀτελευτήτον ἀγεννήτως εἶναι ἀτελευτήτον, ἀνάγκη πᾶσα ἀτελευτήτον μὴ ἄλλως εἶναι, εἰ μὴ ἀγεννήτως εἴη. Καὶ οὕτως εὐρίσκειται σοι, ὦ φίλτατε, ἡ πολυθρόλλητος ἀγεννησία, ἡ μόνη κατὰ σὲ τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν χαρακτηρίζουσα, κοινοποιουμένη πρὸς πᾶν τὸ ἀθάνατον, καὶ πάντα ποιοῦσα τῷ Πατρὶ ὁμοῦσια, διὰ τὸ πᾶσιν ὁμοίως ἐμφανισθαι, οἷς διὰ τῆς ἀθανασίας πρόεισιν ἡ ζωὴ πρὸς τὸ ἀπειρον, ἀρχαγγέλοις, ἀγγέλοις, ἀνθρωπίναις ψυχαῖς· τάχα δὲ καὶ αὐτῇ τῇ ἀποστατικῇ δυνάμει, τῷ διαβόλῳ τε καὶ τοῖς δαίμοσιν. Εἰ γὰρ τὸ ἀτελευτήτον τε καὶ ἀφθαρτον ἀγεννήτως κατὰ τὸν σὸν λόγον πάντως ἐστὶ, παντὶ τῷ ἀτελευτήτῳ τε καὶ ἀφάρτῳ συνθεωρεῖσθαι πάντως χρὴ τὸ ἀγέννητον. ὅτι ἐν ὅλῳ interminato et incorruptibili omnino oportet

Τοῦτοις περιπίπτουσιν οἱ πρὶν μαθεῖν ἢ προσήκει μαθεῖν, δι' ὃν διδάσκειν ἐπιχειροῦσι τὴν ἑαυτῶν ἀμαθίαν δημοσιεύοντες. Εἰ γὰρ εἶχε τινα διακριτικὴν ἐπιστήμην, οὐκ ἂν ἠγνόεσε τὴν ἰδιαζόντως ἐγκειμένην τῷ τῷ ἀναρχῷ καὶ τῷ ἀτελευτήτῳ διάνοιαν. Καὶ ὅτι τὸ μὲν ἀτελευτήτον κοινὸν πάντων ἐστίν, ὅσα διαρκεῖν πεπίστευται τῇ ζωῇ πρὸς τὸ ἀπειρον· τὸ δὲ ἀναρχον, μόνον ἐστὶ τοῦ ἀνευ αἰτίας ὄντος. Πῶς οὖν ἐστὶ τὸ πάντων κοινὸν, ἰσοδύναμον ἐκείνῳ νομίσαι, ὃ μόνου τοῦ Θεοῦ κατ' ἐξάρετον εἶναι παρὰ πάντων πεπίστευται, ὥστε διὰ τούτου ἡ κοινοποιεῖσθαι πρὸς πάντα τὰ τῆς ἀθανασίας μετέχοντα τὸ ἀγέννητον, ἢ μὴδὲν ἀθάνατον συγχωρεῖν εἶναι, εἴπερ μόνον ἐστὶ τοῦ ἀγεννήτου τὸ ἀτελευτήτως εἶναι, καὶ τὸ ἐμπάλιν, εἰ τοῦ ἀτελευτήτου μόνου ἐστὶ τὸ ἀγεννήτως εἶναι; Οὕτω γὰρ ἂν εἶναι νομισθεῖη τὰ ἀτελευτήτητα πάντα ἀγέννητα. Ἄλλ' ἐάσω καὶ ταῦτα, καὶ ἡ συνήθης αὐτοῦ λοιδορία ἦν τοῖς ἐρημένοις ἐπήντησε, μετὰ τούτων σιγᾶσθω. Πρὸς δὲ τὸ ἀκλόουθον ἔλθωμεν τῆς ἀναγνώσεως.

Τάχα δὲ μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐφεξῆς παραδραμεῖν ἀνεξέταστα. Ἐν πᾶσι γὰρ ὁ αὐτός ἐστιν οὐ τοῖς παρ' ἡμῶν συμπλεκόμενος, ἀλλ'

ἐαυτῷ διδοὺς ὡς ἐκ τοῦ ἡμετέρου λόγου δῆθεν τὰς πρὸς ἀντίθεσιν ἀφορμὰς, οἷς τὸ δι' ἀκριβείας ἐπεξιέναι, μάταιον ἂν τις εἰποι τῶν κρίνειν ἐπεσκεμμένων, ἐκάστου τῶν μετὰ διανοίας ἐντυγχανόντων αὐτοῦ τῷ συγγράμματι, ἐξ αὐτῶν τῶν λεγομένων τὴν συκοφαντίαν καταλαμβάνοντος. Προσβυτέραν λέγει τοῦ Θεοῦ τὴν ἀξίαν τῆς τοῦ ἡμετέρου καθηγήτου ἐπινοίας. Οὐδὲ ἡμεῖς ἀντιλέγομεν· ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἀξία, ἡν τινα χρὴ καὶ ταύτην νομίζειν εἶναι, οὐ τῆς καθ' ἡμᾶς μόνον γενεᾶς προτερεῖ, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς κτίσεως καὶ αὐτῶν ὑπέρκειται τῶν αἰώνων. Τί οὖν ἐκ τούτων τῷ λόγῳ προσγίνεται, εἰ μὴ Βασιλείου μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ὄντων ἀνωτέρα ὁμολογεῖται τοῦ Θεοῦ ἡ ἀξία; Ναί, φησὶν, ἀλλὰ τὸ ὄνομα ἡ ἀξία ἐστίν. Καὶ τίς ἀπέδειξε, ταῦτόν εἶναι τῇ ἀξίᾳ τὴν προσηγορίαν, ἵνα καὶ ἡμεῖς τῷ λεγομένῳ συνδώμεθα; Φύσεως ἡμῶν, φησὶ, διδάσκει θεομῆς, ἐν τοῖς ὀνομαζομένοις πράγμασιν, οὐκ ἐν τῇ τῶν ὀνομαζόντων ἐξουσίᾳ κεῖσθαι τὴν τῶν ὀνομάτων ἀξίαν. Τίς οὗτος ὁ τῆς φύσεως νόμος; Καὶ πῶς οὐ κατὰ πάντων κεκυρωμένος; Εἰ γὰρ φύσις τὸ τοιοῦτον ἐνομοθέτησε, κατὰ πάντων κεκυρωμένος. Εἰ γὰρ φύσις τὸ τοιοῦτον ἐνομοθέτησε, κατὰ πάντων αὐτὴν ἔδει το κράτος εἶχειν τῶν κοινωνούντων τῆς φύσεως, ὥσπερ καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα τῆς φύσεως ἴδια. Εἰ οὖν νόμος τῆς φύσεως ἐκ τῶν πραγμάτων ἡμῖν ἀναφύεσθαι τὰς προσηγορίας ἐπολεῖ, ὥσπερ ἐκ τῶν σπερμάτων ἢ τῶν ριζῶν τὰ βλαστήματα, καὶ μὴ τῇ προαιρέσει τῶν δηλούντων τὰ πράγματα τὰς σημαντικὰς τῶν ὑποκειμένων ἐπωνυμίας ἐπέτρεπε, πάντες ἂν ἦμεν ὁ ἀνθρώποι, πρὸς ἀλλήλους ὁμύλωστοι. Μὴ γὰρ παρηλλαγμένων τῶν ἐπικειμένων τοῖς πράγμασιν ὀνομάτων, οὐκ ἂν πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὸ εἶδος διεφρονούμεν τοῦ λόγου. Ὅσιν φησὶν εἶναι, καὶ τῷ τῆς προνοίας νόμῳ προσφύεσθαι, ἄνωθεν ἐπικεῖσθαι τοῖς πράγμασι τὰς φωνάς. Πῶς οὖν ἠγνόησαν οἱ προφῆται τὸ ὅσιον, καὶ τὸν τῆς προνοίας νόμον οὐκ ἐπαίδευσαν, οἱ μηδαμῶς, κατὰ τὸν ὄν λόγον, τὴν ἀγεννησίαν θεοποιήσαντες; Πῶς δὲ καὶ αὐτοὶ ὁ θεὸς ἀγνοεῖ τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς ὁσιότητος, ὃς γε οὐκ ἄνωθεν ἐπιτίθεται τοῖς παρ' αὐτοῦ πλασθεῖσι ζώοις τὰς προσηγορίας; ἀλλὰ τῷ Ἀδὰμ τὴν ἐξουσίαν τὴν ὀνοματοποιίας χαρίζεται; Εἰ γὰρ προσφύει τῷ τῆς προνοίας νόμῳ, καθὼς φησὶν ὁ Εὐνόμιος, καὶ ὅσιόν ἐστι τὸ ἄνωθεν ἐπικεῖσθαι τοῖς πράγμασι τὰς φωνάς, ἀνόσιον πάντως καὶ ἀνάρμοστον παρὰ τῶν κάτω τοῖς οὖσιν ἐφαρμοσθῆναι τὰς κλήσεις.

Ἄλλ' ὁ πάντων κηδεμὼν, φησὶ, δημιουργίας νόμῳ ταῖς ἡμετέραις ἐγκατασπεῖραι ψυχαῖς ἐδικαίωσε. Καὶ εἰ ταῦτα ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς κατεσπάρη, πῶς ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι τῆς σῆς παραβάσεως ὁ τῆς ματαιότητος ταύτης καρπὸς οὐκ ἐβλάστησε ταῖς ψυχαῖς, ὡς φησὶ, τῶν ἀνθρώπων ἐκείναις, ὥστε ὄνομα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὴν ἀγεννησίαν κληθῆναι. Εἶπε γὰρ ἂν τοῦτο καὶ ὁ Ἀδὰμ, καὶ οἱ καθ' ἑξῆς ἀπ' ἐκείνου πάντες, εἶπερ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῇ φύσει τὸ τοιοῦτον κατέσπαρτο. Ὅσπερ γὰρ τὰ νῦν ἐκ τῆς γῆς φυόμενα ἐκ τῆς σπερματικῆς διαδοχῆς ἀπὸ τῆς πρώτης κτίσεως εἰς ἀεὶ διαμένει, καὶ οὐδὲν ἐν τῷ

illis quæ a nobis dicuntur manum conserens, sed sano sibi ipsi dans velut ex nostro sermone ad opponendum se occasiones, quibus subtiliter tractandis operam ponere quispiam eorum qui considerate noverunt judicare, vanum et superfluum esse dixerit, cum unusquisque eorum qui in ejus scripta inciderint, ex ipsis dictis calumniam possit arguere. Hic Dei dignitatem doctoris nostri commentatione antiquiorem autumat. Neque nos contradicimus: siquidem Dei dignitas, quam quidem etiam hanc existimare oportet, non solum ætate nostra prior est, sed etiam omni creatura, et ipsis sæculis superior eminet. Quid igitur ex his sermoni accidit, si non Basilio solum sed etiam omnibus rebus superior et antiquior Dei censetur dignitas? Næ, inquit, sed hoc nomen dignitas est. Et quis demonstravit idem esse cum dignitate appellationem, ut etiam nos dicto assentiamur? Nostræ naturæ, ait, lex docet in rebus quæ nominantur, non in nominantium potestate nominum dignitatem esse positam. Quænam hæc naturæ lex? et quomodo non in omnibus sancta et rata est habita? Si enim natura quid tale lege sanxit, de omnibus ratum est. Si enim natura tale quid edixit, in omnia ipsam habere imperium oportet, quæ naturam participant, quemadmodum alia omnia quæ sunt naturæ propria. Si igitur naturæ lex ex rebus appellationes enasci faceret, sicut ex seminibus vel radicibus germina, nec hominum instituto et arbitrio qui res ipsas declarant, significativas rerum nominationes permitteret, omnes homines essemus inter nos unius et ejusdem linguæ. Si enim nomina rebus imposita non discrepant, neque nos in sermonis specie dissonaremus. Sanctum inquit esse, et providentiæ legi cognatissimum, voces desuper rebus imponi. Quomodo igitur prophætæ hoc ipsum sanctum ignorarunt, nec providentiæ legem didicerunt illi qui nunquam secundum tuum sermonem τὴν ἀγεννησίαν deificarunt? Quomodo et ipse Deus talem sanctitatis speciem ignorat, qui non desuper animalibus a se creatis appellationes imponit, sed Adamo singendi nomina potestatem gratificatur? Si enim providentiæ legi cognatum, sicut loquitur Eunomius, et sanctum est desuper rebus voces impositas esse, profanum prorsus, et impium atque incongruum ab his qui sunt infra vocabula rebus accommodari.

Sed, inquit, omnium curator, opificii lege nostris animis eas inserere æquum censuit. Et si hæc animis hominum sunt inspersa, quomodo ab Adamo usque ad tuam transgressionem hujus vanitatis fructus non prodiit, animis hominum, ut tu loqueris, insitus, ut nomen essentia vocaretur ἀγεννησία, illud quippe dixisset etiam Adamus, et qui deinceps ab illo exorti sunt omnes, siquidem a Deo tale naturæ insitum erat. Quemadmodum enim quæ ex terra funduntur, ex seminali successione a prima creatione semper permanent, nullumque semen a natura in præsentia innovatur, sic et hic sermo

siquidem esset, ut tu ais, naturæ a Deo insitus, A cum prima parentum prinigenarum voce pullulasset, et cum posterorum successione prodisset. Sed quoniam hoc ab initio non erat, nullus enim primorum fuit usque ad homines hujus ætatis, ad quos tale locutus est, perspicuum plane est quod adulterinum quid et perperam inventum ex hoc loliorum satu enatum est, non ex pulchris illis seminibus quæ naturæ agro, ut cum Evangelio loquar **, Deus mandavit: quæ enim plane sunt in communi natura, non nunc ut sint principium habent, sed ex prima constitutione cum natura apparuerunt: sicut sentiendi instrumentorum functio, et cum ad aliquid homo cupiditate incitatur, vel alienatur, et si quid aliud tale conceditur commune naturæ, quorum nihil in posteris vita innovavit, sed in ipsis proprietatibus a primis usque ad ultimos conservatur semper quod humanum est, nihil natura neque eorum quæ a principio insunt abiciente, neque eorum quæ non insunt assumente. Sicut videre, naturæ quidem munus esse nemo non confitetur, sed artificiose videre ex industria et artificio iis qui scientiis et disciplinis operam impendunt dederunt advenit. Non enim omnium dioptræ scientificæ cognitio, vel geometricarum linearum demonstrativa contemplatio, vel si quid tale aliud a quibus non videre, sed ad aliquid uti videndi actu, ab arte inventum est: sic ratione utendi munus commune quidem esse humanæ naturæ dixerit et proprium, desuper cum natura et substantia consitum. Sed rebus quæ sunt voces invenire et appellationes rerum significativas hominum esse qui ratiocinandi facultatem a Deo in seipsis habent, qui semper, ut ipsis placet, ad eorum quæ declarantur explanationem dictiones aliquas rerum ipsarum indices et notas excogitant. Sed si hæc robur habeant, duorum inquit alterum astrui, vel his qui comminiscuntur commentationem antiquiorem, vel Deo secundum naturam convenientes appellationes et omnibus præexistentes hominum generatione posteriores. Ergo talibus repugnandum est et obstandum, et ad tam molestam amentiam per rationem conserendum. Ecquis ita simplex ut per talia lædi putet et existimet, si verba ratiocinatricis esse facultatis credantur, ideo etiam confiteatur verborum voces loquentibus esse antiquiores, vel in Deum se peccare existimet, si homines, postquam geniti sunt, pro capiti suo Deum nominant? Quod enim supereminens natura non indigeat verbis, quæ voce et lingua exprimuntur, jam dictum est; atque superfluum fuerit per hæc molestiam et fastidium orationi inserere. Nam quod natura nullius rei indignum est, et perfectum nec redundans, nihil non habet eorum quæ sunt necessaria, neque quidquam habet eorum quæ non sunt necessaria. Quoniam igitur nou ei opus est nominativa appellatione, ex præcedentibus sermonibus demonstratum est, atque

παρόντι σπέρμα καινοτομεῖται παρὰ τῆς φύσεως, οὕτως καὶ ὁ λόγος οὗτος· εἶπερ ἦν, καθὼς εὖ φησὶ, θεὸθεν κατεσπαρμένως τῇ φύσει, τῇ πρώτῃ ἂν τῶν πρωτοπλάστων φωνῇ συνελάττησε, καὶ τῇ διαδοχῇ τῶν ἐπιγινομένων συνδιεξήρχετο. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο παρὰ τὴν πρώτην οὐκ ἦν, οὐδεὶς γὰρ τῶν πρώτων μέχρι τῶν νῦν ἀνθρώπων πρὸς οὓς τὸ τοιοῦτον ἐφθέγγετο, ἔηλον ὅτι νόθον τι καὶ παρευρημένον ἐκ τῆς ζιζανιώδους ἀνεψύῃ σπορᾶς, οὐκ ἐκ τῶν καλῶν ἐκείνων σπερμάτων, ἀ τῷ ἀργῷ τῆς φύσεως, εὐαγγελικῶς εἰπεῖν, ὁ Θεὸς κατεβάλετο. Ὅσα γὰρ ἐν τῇ κοινῇ φύσει πάντως ἐστίν, οὐ νῦν τοῦ εἶναι τὴν ἀρχὴν ἔχει, ἀλλ' ἐκ τῆς πρώτης συστάσεως συνανέφανε τῇ φύσει· ὡς ἡ τε τῶν αἰσθητηρίων ἐνέργεια, καὶ τὸ πρὸς τι τὸν ἀνθρώπον ἐπιθυμητικῶς, ἢ ἄλλοτριως ἔχειν, καὶ εἰ τι ἄλλο τοιοῦτον ὁμολογεῖται κοινὸν τῆς φύσεως, ὧν οὐδὲν ἐν τοῖς ἐπιγινομένοις ὁ βίος ἐκαινοτόμησεν, ἀλλ' ἐν τοῖς αὐτοῖς ἰδιώμασιν ἀπὸ τῶν πρώτων μέχρι τῶν ἐσχάτων συντηρεῖται διὰ παντός τὸ ἀνθρώπινον· οὐδὲν τῆς φύσεως οὕτε τῶν ἐξ ἀρχῆς προσόντων ἀποβαλλούσης, οὕτε τῶν μὴ προσόντων προσλαμβάνουσας. Ὅσπερ δὲ τὸ μὲν ὄρεον κοινὸν ὁμολογεῖται τῆς φύσεως, τὸ δὲ τεχνικῶς ὄρεον ἐξ ἐπιτηδεύσεως τοῖς ἐκποδαχόσι περὶ τὰς ἐπιστημὰς προστίνεται. Οὐ γὰρ πάντων ἐστὶν ἡ διὰ τῆς διόπτρας ἐπιστημονικὴ κατανόησις, ἡ τῶν γεωμετρικῶν γραμμῶν ἡ ἀποδεικτικὴ θεωρία, ἡ εἰ τι τοιοῦτον ἔτερον, ἀφ' ὧν οὐ τὸ βλέπειν, ἀλλὰ τὸ πρὸς τι κεχρησθαι τῷ βλέπειν παρὰ τῆς τέχνης ἐφεύρηται· οὕτω καὶ τὸ λογικὸν μὲν εἶναι, κοινὸν ἂν τις εἴποι τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας καὶ ἰδίων ἀνωθεν συγκατασυστοιμένον τῇ φύσει. Τὸ δὲ τοῖς οὖσι σημαντικὰς φωνὰς ἐφευρίσκειν καὶ προσηγορίας τῶν ἀνθρώπων εἶναι τῶν τὴν λογικὴν δύναμιν θεθῆν ἐν αὐτοῖς κεκτημένων, τῶν ἀεὶ, κατὰ τὸ ἀρέσκειν, αὐτοῖς πρὸς τὴν τῶν δηλουμένων σαφήνειαν λέξεις τινὰς τῶν πραγμάτων ἐμφαντικὰς ἐφευρίσκόντων. Ἄλλ' ἐὰν ταῦτα κρατῇ, δυσὸν φησι κατασκευάζεσθαι· θάτερον, ἡ τῶν ἐπισκούντων τὴν ἐπίνοιαν προσθεύσαν ἢ τὰς τῷ Θεῷ κατὰ φύσιν προσηκούσας προσηγορίας καὶ πάντων προὑπαρχούσας, τῆς τῶν ἀνθρώπων γενέσεως ὑστέρας. Ἄρα γε πρὸς τὰ τοιαῦτα διαμάχεσθαι χρή, καὶ πρὸς τὴν οὕτως ἐκδηλον ἀνοιαν διὰ τοῦ λόγου συμμπλέχεσθαι. Καὶ τίς οὕτως εὐταλῆς ὡς διὰ τῶν τοιούτων βλαθῆναι καὶ νομίσαι, εἰ τῆς λογικῆς δυνάμεως εἶναι πιστευθῇ τὰ ῥήματα, καὶ προσθευτέρας τῶν λαλούντων ὁμολογεῖν εἶναι τὰς τῶν ῥημάτων φωνὰς, ἡ πλημμελεῖν εἰς τὸ θεῖον οἰεσθαι, τῶν ἀνθρώπων, καθὼς χωροῦσι μετὰ τὸ γενέσθαι ἀνθρώποι, τὸ θεῖον ὀνομαζόντων; Τὸ γὰρ μὴ δεῖσθαι τὴν ὑπερέχουσαν φύσιν ῥημάτων διὰ φωνῆς καὶ γλώττης ἐκπυομένων, ἥδη τε εἴρηται, καὶ περιττὸν ἂν εἴη διὰ τῶν αὐτῶν ὅλων ἀντιθέσθαι τῷ λόγῳ. Τὸ γὰρ ἀπροσδεῖς τῇ φύσει καὶ τέλειον καὶ ἀπέρειτον, οὕτε τι τῶν δεόντων οὐκ ἔχει, οὕτε τῶν μὴ δεόντων τι ἔχει. Ἐπεὶ οὖν τὸ μὴ δεῖν αὐτῷ τῆς ὀνομαστικῆς κλήσεως ἐκ τῶν φθασάντων ἀποδίδεται λόγων, καὶ ἐκ τῆς κοινῆς τῶν νοῦν ἔχόντων συγκαταθέσεως ὁμολογεῖται,

** Matth. vi., 28, seq.

οὐδεις ἂν ἀντίποι τῆς ἐσχάτης ἀσεβείας εἶναι τὸ Ἀ
προσμάρτυρεν τῷ Θεῷ τὰ μὴ δέοντα.

Ἄλλ' οὐδὲν οἶμαι τοῦτοις χρήναι καὶ τοῖς τοιοῦτοις
ἐνδιατρίβειν· οὐδὲ τὰ καθέξης εἰρημένα δι' ἀκριθείας
ἐλέγχειν. Ἰκανῶς γὰρ τοῖς ἐπιστατικωτέροις αὐ-
τὸς ὁ ἀντιδικῶ πονηθεὶς λόγος, συνήγορος τῶν τῆς
εὐσεβείας δογμάτων ἀναφανήσεται. Θῆσι γὰρ τὴν
οὐσίαν αὐτὴν ἀφθαρσίαν εἶναι καὶ ἀθανασίαν, ὡσαύ-
τως. Ἐγὼ δὲ, εἰ τε πρόσσετι ταῦτα τῇ θεῷ φύσει,
εἰ τε αὐτὰ ταῦτα κατὰ τὸ σημαίνονμενον ἡ οὐσία ἐστίν,
οὐδὲν οἶμαι χρήναι πρὸς αὐτὸν διαμάχεσθαι· ὃ τι γὰρ
ἂν νικήσῃ τῶν εἰρημένων, τὸν ἡμέτερον πάντως συ-
στήσει λόγον. Εἰ μὲν γὰρ προσείῃ τῇ οὐσίᾳ τὸ μὴ
φθειρῆσθαι, προσέεται αὐτῇ πάντως καὶ τὸ μὴ διὰ
γεννήσεως εἶναι. Καὶ οὕτως ὁ τῆς ἀγεννησίας λόγος
ἔξω τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν σημασίας ἀπωσθήσεται. Εἰ
δὲ, ὅτι οὐ φθείρεται ὁ Θεός, ἀφθαρσίαν τις λέγει τὴν
οὐσίαν εἶναι, καὶ ὅτι θανάτου κρείττων ἐστὶ, διὰ
τοῦτο αὐτὴν τὴν φύσιν ἀθανασίαν εἶναι ὀρίζοιτο·
ἀφθαρτος δὲ ὁ Υἱὸς καὶ ἀθάνατος, ἀφθαρσία ἂν εἴη
καὶ ἀθανασία καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἡ οὐσία. Εἰ οὖν
ἀφθαρσία μὲν ὁ Πατήρ, ἀφθαρσία δὲ ὁ Υἱός, οὐσία
δὲ τοῦτων ἐκάτερον, οὐδεμία δὲ κατὰ τὴν τῆς ἀφθα-
ρίας ἔννοιαν ἐπινοεῖται διαφορά, κατ' οὐδὲν πάντως
ἡ οὐσία τῆς οὐσίας διενεχθήσεται, εἴπερ ἐπίσης ἐπ'
ἀμφοτέρων ἡ φύσις ἡλλοτριώται. Κἂν τὰ αὐτὰ πάλιν
ἐπαναλαμβάνων ταῖς ἀφύκτοις ἡμᾶς, ὥς οἴεται, τῶν
διλημμάτων ἀνάγκαις καταδῇ, λέγων· Εἰ μὲν διαρι-
ζοῖτο παρ' ἡμῶν τὸ προσὸν τοῦ ὄντος, σύνθετον
τὸ Θεῶν κατασχευάζεσθαι· εἰ δὲ ἡ ἀπλότης, ὁμο-
λογεῖ τὸ τῆς οὐσίας σηματοικὴν τὴν ἀφθαρσίαν,
καὶ τὴν ἀγεννησίαν πάντως ἀναφανήσεται. Πά-
λιν αὐτὸν σύμπαχον τῶν ἡμετέρων ἀποδείξομεν λόγον.
Εἰ γὰρ πάντῃ σύνθετον ποιεῖ τὴν θεῶν οὐσίαν, τῷ
προσεῖναι τι λέγειν αὐτῇ, οὐδὲ τὴν πατρότητα πάντως
ἐκτὸς τῆς οὐσίας ἀποποιήσεται, ἀλλὰ φύσει Πατέρα
ὁμολογήσει ὥς ἀφθαρτὸν τε καὶ ἀθάνατον· καὶ οὕτω
μὴ βουλήσθων, εἰς τὴν τῆς φύσεως οἰκειότητά τὴν
Υἱὸν καταδέξεται· οὐ γὰρ εἰσὶν δυνατόν ἐκείνου φύσει
Πατὴρ ὄντος, τῆς φυσικῆς πρὸς αὐτὸν σχέσεως τὸν
Υἱὸν ἀφορίζεσθαι. Εἰ δὲ ἔξω τῆς φύσεως προσείναι
λέγει τῷ Πατρὶ, ὥς οὐδὲν τῆς ἀπλότητος ἀθετουμένης,
εἰ ἔξω τῆς οὐσίας τὸ κατὰ τὴν ἀγεννησίαν σημαίνοντο·
εἰ δὲ αὐτῆς φησι τῆς οὐσίας σημαντικὴν τὸ ἀφθαρτον
καὶ τὸ ἀγέννητον, καὶ ἰσοδυναμεῖν ἀλλήλοις ἐκάτερα
τῶν ὀνομάτων διευχυρίζοιτο, ὥς μηδεμίαν ἐπ' αὐτῶν
εἶναι διαφορὰν, τῷ ταῦτον ἐκατέρωθεν ἔγκεισθαι τὸ
σημαίνονμενον, καὶ μίαν λέγει τοῦ ἀφθάρτου καὶ τοῦ
ἀγεννήτου τὴν ἔννοιαν, ὃ τὸ ἐν τοῦτων ὄν, καὶ τὸ
ἕτερον πάντως ἐστίν. Ἀλλὰ μὴν ἀφθαρτος ὁ Υἱὸς εἶναι
καὶ παρὰ τοῦτων οὐκ ἀμφισβάλεται. Ἀγέννητος ἄρα,
κατὰ τὸν τοῦ Εὐνομίου λόγον, καὶ οὗτος ἐστίν, εἴπερ
ταῦτ' σημαίνει τῇ ἀγεννησίᾳ τὸ ἀφθαρτον, ὥστε
δυσὶν ὁύτερον, ἢ ἄλλο τι παρὰ τὴν ἀφθαρσίαν τὸ ἀγέν-
νητον σημαίνει συνθήσεται, ἢ ἐπιμένων τοῖς δε-
δογμένοις πολλὰ ὥς περὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν βλασφη-
μήσει, ἢ τοὶ φθαρτὸν αὐτὸν ποιῶν ἵνα μὴ ἀγέννητον

A ex communi sapientium consensu et confessio-
comprobatur, nullus contradixerit, extremæ im-
pietatis esse Deo attribuere ea quæ non con-
veniunt.

Sed in his moram facere et tempus terere non
oportere arbitror, neque deinceps quæ sunt dicta
subtiliter redarguere: abunde enim attentioribus
sermo ab adversario elaboratus decretorum impie-
tatis patronus esse manifestabitur. Asserit enim
ipsam essentiam incorruptibilitatem esse et im-
mortalitatem similiter. Ego vero, sive hæc divinæ
naturæ insunt, sive hæc ipsa secundum significa-
tum sunt ipsamet essentia, nihil arbitror oportere
cum ipso pugnare: quodcumque enim dictorum
vicerit, nostrum omnino sermonem confirmabit.
Si enim essentia adfuerit, non posse corrumpi,
ipsi procul dubio aderit, et non per generationem
esse. Et sic ἀγεννησίας sermo extra significantiam,
quæ est secundum essentiam, repudiabitur. Quod
si, quoniam non corrumpitur Deus, incorruptibili-
tatem quis dicit essentiam esse, et quia morte po-
tentior est, idcirco ipsam naturam immortalitatem
esse definiat: incorruptibilis autem est Filius et
immortalis, igitur incorruptibilitas et immortalitas
fuerit Unigeniti essentia. Si igitur incorruptibilitas
quidem Pater, incorruptibilitas vero Filius, essen-
tia autem horum utrumque, nulla autem secun-
dum incorruptibilitatis notionem intelligitur diffe-
rentia, nulla in re prorsus essentia ab essentia dif-
fert, siquidem ex æquo in utrisque natura alienata
est. Etsi eadem rursus resumens inevitabilibus, ut
putat, dilemmatum necessitatibus irretit, dicens:
Si discernetur a nobis quod inest ab ente, compo-
situm Numen id esset astruere: quod si simplicitas
est, essentia significativam incorruptibilitatem et
ἀγεννησίαν prorsus manifestam fore. Rursus ipsum
nostrorum sermonum auxiliatorem demonstrabimus.
Si enim omnino divinam essentiam facit compo-
sitam, quia dicat ipsi inesse aliquid, neque paterni-
tatem penitus extra essentiam rejiciat, sed natura
Patrem confitebitur, ut incorruptibilem et immor-
talem. Et sic etiam invitus Filium ad naturæ simi-
litudinem admittet; nam fieri non poterit, si illius
natura sit Pater, ut a naturall cum ipso relatione
Filius separetur. Quod si extra naturam Patri adesse
dicit, quia in hoc simplicitas ejus minime læditur,
si extra essentiam quod secundum ἀγεννησίαν
significetur; quod si incorruptibile et ingenitum
ipsam essentiam significare, et utraque nomina
eadem vim ac significationem habere contendat,
quasi nulla in ipsis sit differentia, quia idem utris-
que insit significatum, et unam dicat incorruptibilis
et ingeniti notitiam, qui est horum unum et alte-
rum prorsus est. Verumtamen incorruptibilis Filius
esse et ab his non dubitabitur. Ingenitus igitur,
secundum Eunomii rationem, et hic est, siquidem
idem significat incorruptibile quod ingenitū ratio,
ita ut duorum alterum, vel aliud quidpiam præter
incorruptibilitatem ingenitum significare assentie-

tur, vel manens in decretis, multifariam de unigenito Deo impie et irreligiose loquatur vel corruptibilem ipsum faciens ne ingenuum dicat, vel ingenuum esse astruens ne corruptibilem demonstret.

Sed nescio quid conveniat agere: utrum ordine singula quæ ab eo proposita sunt stylo persequi, an his contentus, adversus vana ista pugnam terminare debeam. Quemadmodum enim his qui letalia vendunt venena, in exiguo facta experientia totius medicamenti vim ac facultatem ad interitum et necem inferendam facile spondet; nec ullus est qui dubitet, cum ex aliqua parte perniciem illatam experientia didicit, quin totum quod venditur letale sit ac mortiferum pharmacum: sic oportere puto hoc sermonis mortiferum veneficium per ea quæ sunt superius examinata demonstratum, non amplius ambiguum esse his qui mentis sint compotes, quin sit per omnia tale quale per præcedentia est ostensum. Quocirca expetibilis esse duco in his vanitatibus diutius immorando non prolixius sermonem producere. Sed quoniam multis ex locis quod eos persuadere potest erroris præses sibi ipsis commiscuntur, ac metus est ne quia aliquid ex his quæ ab ipsis sunt elaborata despectum fuerit, speciosa calumniandi contra nos occasio præbeatur, ut qui quod fortius est et valentius reliquerimus: idcirco oratos velim eos qui nobiscum in hoc studio versantur, nulla neglecta garrulitate, alacri animo prompte sequi orationem, quocunque necessario adversus mendacii aggressionem contra sese ferat. Quoniam igitur vix tandem de commentatione somnium in profundo somno contingere desiit, absurdum illis et insanis argumentis seipsum armans, sermonem ad alterum somnium transfert, multo præcedente visione absurdus et amentius. Laboris autem vanitatem et absurditatem licet dignoscere ei qui de privatione captiosum ejus sermonem dignoverit. Sed universæ huic garrulitati et nugationi conseri et implicari, hoc proprium Eunomii fuerit et ejus sectatorum qui nullam rebus maxime seriis et studio dignissimis curam et operam adhibent. Nos autem concise et summam dicta percurreremus, ut neque quidquam criminum relinqueretur, neque quid inane et vanum ad inutilem prolixitatem sermonem producat.

Etenim propositurus hanc præclare contextam orationem de his nominibus quæ privationem significant, se demonstraturum professus est nostrorum decretorum absurditatem, ut ipse loquitur, insanabilem et religionem quamdam simulatam ac reprehensibilem. Pollicitatio igitur hæc est: horum autem criminum demonstratio quæ? Cum quidam dixerint, inquit, privatione generationis Deum esse ingenuum, nos ad reprehensionem horum neque Deo congruere ullo modo hanc vocem, neque notionem dixerimus: demonstrat sermonis primum auctorem; si quis post homines natos, sive apud barbaros sive Græcos, quid tale locutus demonstratur, et nos tacebimus; sed post hominum memoriam nullus deprehensus fuerit tale quid dixisse, nisi quis insaniret. Quis enim hic temulentus, quis adeo vel insaniam, vel phrenitide sive delirio et sede mentis suæ depulsus

λέγη, ἢ ἀγέννητον εἶναι κατασκευάζων ἵνα μὴ φθαρτὸν ἀποδείξῃ.

Ἄλλ' οὐκ οἷδ' ὅτι προσήκει πράττειν, εἴτε δι' ἀκοουθίας ἐπεξιέναι πᾶσι τοῖς προκειμένοις, εἴτε καὶ τοῖς περιορίσαι τὴν πρὸς τὰ μάταια μάχην. Καθὰ περ γὰρ ἐπὶ τῶν τὰ δηλητήρια παλυνόντων, ἢ ἐν ὀλίγῳ πείρα παντὸς τοῦ φαρμάκου τὴν πρὸς τὸν δλεθρον δύναμιν τοῖς ὄνουμενοις καταγγεῦσθαι· καὶ οὐδεις ἀμφιβάλλει τὴν ἐκ τοῦ μέρους διαφθοράν διὰ τινος πείρας καταπαθεῖν, μὴ ὅλον εἶναι τὸ παλούμενον ὀλέθρου φάρμακον· οὕτως οἶμαι δεῖν καὶ τὴν δηλητηριώδη ταύτην φαρμακείαν τοῦ λόγου διὰ τῶν ἐξητασμένων ἐπιδειχθεῖσαν, μηκέτι ἀμφιβολίαν εἶναι τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν, τὸ διὰ παντὸς εἶναι τοιαύτην, οἷα διὰ τῶν φθασάντων ἐλήλεγκται. Καὶ τούτου χάριν τὸ μὴ προάγειν εἰς μήκος τοῖς ματαίοις ἐμφυλοχερεῖν αἰρετώτερον εἶναι λογίζομαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλὰ γὰρ τὸ πιθανὸν ἑαυτοῖς οἱ προστάται τῆς ἀπάτης εὐρίσκουσι, καὶ δέος μὴ τὸ παρορθῆναι τι τῶν τεπονημένων αὐτοῖς, εὐπρόσωπος καθ' ἡμῶν γένηται διαβολῆς ἀφορμή, ὥς τὸ ἰσχυρότερον ἐλλειοπέστων, τούτου χάριν παρητηράμην τοὺς καθομιλοῦντας ἡμῶν τῇ σπουδῇ μηδεμίαν καταγνόντας ἀδόλοσχίαν, ἐπεσθαι προθύμως τῷ λόγῳ, πανταχοῦ κατ' ἀνάγκην πρὸς τὰς τοῦ ψεύδους ἐπιχειρήσεις ἑαυτὸν ἀντεξάγοντι. Ἐπειδὴ τοίνυν μόγις ποτὲ τὸν περὶ τῆς ἐπινοίας δνειρον ἐν βαθεῖ τῷ ὕπνῳ διαπλάσσων ἐπαύσατο, τοῖς ἀτόποις ἐκείνοις καὶ ἀδιανοήτοις τὸν ἐπιχειρημάτων ἑαυτὸν καθοπλίζων, μετὰ γὰρ τὸν λόγον ἐπὶ ἕτερον δνειρον, πολλὴ τῆς προλαβούσης φαντασίας ἀνοητώτερον. Ἐξεσσι δὲ γινώσκειν τοῦ πόνου τὸ μάταιον, τῷ τὴν περὶ τῆς στερησεως αὐτοῦ τεχνολογίαν κατανόησαντι. Ἄλλὰ τὸ πάση τῇ φλυαρλίᾳ συμπλέκεσθαι, αὐτοῦ ἂν εἴη τοῦ Εὐνομίου καὶ τῶν κατ' αὐτὸν τῶν μηδεμίαν πρὸς τὰ σπουδαιότερα τῶν πραγμάτων φροντίδα. Ἡμεῖς δὲ διὰ συντομίαν ἐπὶ κεφαλαιῶν τοῖς εἰρημένοις ἐπιδραμούμεθα, ὥς ἂν μήτε τι τῶν ὑπαιτιῶν παραλειφθεῖη, μήτε τι τῶν ματαίων εἰς ἀνόνητον μῆκος προαγάγοι τὸν λόγον.

Μέλλων γὰρ προῆξειν τὴν περὶ τῶν στερητικῶν ὀνομάτων τεχνολογίαν, ἐπηγγέλται δειξάν τῶν ἡμετέρων δογμάτων ἀτοπίαν, ὥς αὐτὸς φησιν, ἀνῆκστον καὶ εὐλόγητόν τινα προσποιήτον καὶ ἐπιληπτόν. Ἢ μὲν οὖν ὑπόσχεσις, αὕτη· Ὁ δὲ τῶν ἐγκλημάτων τούτων ἐλεγχος, τίς; Εἰπόντων, φησὶ, τινῶν, στερηθεὶς γεννήσεως εἶναι τὸν θεὸν ἀγέννητον, ἡμεῖς ἐκ' ἐλέγχῳ τούτων, μηδαμῶς ἀρμόζειν τῷ θεῷ μήτε τὴν φωνὴν ταύτην, μήτε τὴν ἔννοιαν εἰπώμεν. Δειξάτω τὸν προστάτην τοῦ λόγου, εἰ τις τὰν ἀπ' οὗ γεγονάσιν ἀνθρώποι μέχρι τοῦ νῦν, εἴτε παρὰ βαρβάρους, εἴτε παρ' Ἕλλησι τὸ τοιοῦτον παραφθεγξάμενος δείκνυται, καὶ ἡμεῖς σιωπήσομεν· ἀλλ' οὐκ ἂν ἐλεγχθεῖη τῶν ἐν παντὶ χρόνῳ γεγεννημένων ἀνθρώπων οὐδεις τὸ τοιοῦτον εἰπὼν, πλὴν εἰ τις μαίνοιτο. Τίς γὰρ οὗτος ἐκ μέθης παράφορος, τίς οὕτως ὑπὸ μανίας ἢ φρενιτικῆς ἐξεστραχὲς τὴν διάνοιαν, ὥς τοῦ-

τον εἰπεῖν τὸν λόγον, ὅτι τῷ ἀγεννήτῳ θεῷ κατὰ φύσιν μὲν ἔστιν ἡ γέννησις, στερηθεὶς δὲ τοῦ κατὰ φύσιν, ἐκ γεννητοῦ τοῦ πρόθεν, γέγονε μετὰ ταῦτα ἀγέννητος; Ἄλλὰ ταῦτα τῆς ρητορικῆς τὰ τεχνάσματα, τὸ, ἐν οἷς ἐλέγχονται προσώπων τινῶν ὑποβολαῖς τὴν ἐκ τῶν ἐλέγχων αἰσχύνῃ διαδιδράσκειν· οὕτω καὶ περὶ τῆς ἀπολογίας ἐκείνης ἀπολελόγηται, δικασταῖς καὶ κατηγοροῖς ἀνατιθεὶς τῆς ἐπιγραφῆς τὴν αἰτίαν, οὐ κατηγοροῦς, οὐ κρίσιν, οὐ δικαστήριον ἐπιδείξει· δυνάμενος. Καὶ νῦν ὅς ἄλλοτρίαν μωρίαν ἐπανορθούμενος, εἰς ἀνάγκην φησὶ τοῦ οὕτως εἰπεῖν ἐληλυθέναι. Οὗτος ὁ ἐλεγχος τῆς ἀντιθέτου ἡμῶν ἀπορίας, καὶ τῆς προσποιήτου καὶ ἐπιλήπτου εὐλαθείας. Ἄλλ' ἀπορῶντας ἡμᾶς φησὶν οὐκ ἔχειν ὅ τι χρυσόμεθα τοῖς παροῦσι καὶ τὴν ἀπορίαν ἐπικρυπτούμενους· ἐκείνου μὲν ἐκ τῶν βημάτων εἰς τὴν τοῦ κόσμου διαβάλλειν σοφίαν· αὐτοὺς δὲ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἰκειοῦσθαι διδασκαλίαν. Ἄλλος ὄνειρος οὗτος τοσοῦτον ἑαυτῷ προσεῖναι τῆς ἔξω σοφίας οφείσθαι, ὡς φοβερὴν βασιλείῃ διὰ τοῦτο δοκεῖν. Οὕτω τινὲς καὶ βασιλεῦσιν ὁμόθρονοι, καὶ τῆς ὑψηλοτέρας ἀξίας εἶναι πολλάκις ἑαυτοὺς ἐφαντάσθησαν, τῆς ὑπατήμενης τῶν ἐνυπνίων ὁφείας, ἐκ τῆς καθ' ὕπαρ ἐπιθυμίας, τὴν περὶ τοῦτου δόξαι ἐντιθείσθαι. Οὐκ ἔχοντα, φησὶν, βασιλεῖον, ὃ τι τοῖς εἰρημένοις χρήσεται, διαβάλλειν αὐτὸν ἐπὶ τῇ τοῦ κόσμου σοφίᾳ. Πολλοὺ μὲν τοι τὴν τοιαύτην ἀν διαβολὴν ἐτιμήσατο, τὸ φοβερὸς νομισθῆναι τῇ περιουσίᾳ τῶν λόγων, καὶ τῶν ἐπιτυχόντων τινι, μὴ τι γε βασιλείῃ καὶ τινι τῶν κατ' αὐτὸν, εἴπερ τις ὅλως ἐστὶ κατ' αὐτὸν ἡ ἐγένετο. Ἄλλὰ τὸν μὲν διὰ μέσου λόγον· εἴπερ λόγος ἐστὶν ἡ ἀνδραποδῶδης αὐτοῦ λοιδορία, καὶ τὰ ἄμυστα σχώματα, δι' ὧν κατατρέχειν τῶν ἡμετέρων οἴεται, πάντα παρήσσει, βέλυνκτόν τε καὶ ἀηδὲς ποιούμενος τοσοῦτοις μολύσμασι τὸν ἡμέτερον ἐμπορύνεσθαι λόγον, ὥσπερ οἱ τὰ ὀρθῶς τε καὶ ὀρθότα τῶν ἡλικῶν μυκατόμενοι, καὶ δυσαναγετούντες τὴν θέαν τῶν ἀπὸ πλεθωρικῆς τινος βαρυχυμίας δι' ἀπογορρόνων, καὶ ἔλινον ἀλλοιωθέντων τὴν ἐπιράνειαν. Τὸν δὲ νοῦν αὐτοῦ δι' ὀλίγων ἐκθέμενον, τὴν πολλὴν τῶν εἰρημένων παραδραμοῦμεν δυσωδίαν.

Sensum ipsorum cum paucis exposuero multam

Ἔσται δέ μοι τίως κατ' ἐλευθερίαν ὁ λόγος διαγόμενος, οὐδὲν πρὸς τὸ ἐπιπραστικῶς σπαράσσειν τι τῶν λεγομένων ἐπιστρεφόμενος. Πᾶς λόγος ὃ γε ἀληθῶς λόγος, σημαντικὴ τίς ἐστὶ τῶν κατ' ἐννοιαν κινήματων φωνή. Πᾶσα δὲ τῆς ὕγιους διανοίας ἐνέργειά τε καὶ κίνησις, πρὸς τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν τε καὶ θεωρίαν, ὡς ἂν οἶόν τε ἦ, βλέπει. Διχῇ δὲ μεμερισται τῶν ὄντων ἡ φύσις. εἰς τε τὸ νοητὸν καὶ τὸ αἰσθητὸν διαιρουμένη· ἀλλὰ τῶν μὲν κατ' αἰσθησιν φαινομένων, διὰ τὸ πρόχειρον τῆς κατανοήσεως, κοινῇ πρόκειται πᾶσιν ἡ γνῶσις· οὐδεμίαν περὶ τὸ ὑποκείμενον ἀμφιβολίαν ἐμποιοῦσθαι τῆς αἰσθητικῆς ἐπικρίσεως· τὰς τε γὰρ τῶν χρωμάτων, καὶ τῶν λοιπῶν ποιότητων διαφορὰς, ὅσας διὰ τῆς ὁφείας καὶ δι' ἀκοῆς, ἢ ὀσφρήσεως, ἢ τῆς κατὰ τὴν ἀφῆν, ἢ τὴν γεῦσιν αἰσθήσεως ἐπικρίνομεν, ὁμοφώνως πάντες οἱ τῆς αὐτῆς κοινωνοῦντες φύσεως, γινώσκομέν τε καὶ

A ut hunc sermonem proferat, quod ingenito Deo secundum naturam quidem est generatio, privatus autem eo quod est secundum naturam ex genito Deo quod prius erat, factus est postea ingenitus? Sed hæc sunt rhetoricæ artificia, nempe in his in quibus reprehenduntur quibusdam accersitis personis reprehensionum dedecus subterfugere; sic et de illa defensione defendit, iudicibus et accusatoribus accusationis culpam et causam ascribens, non accusatores, non iudicium, non iudiciale forum valens ostendere. Et nunc ut alienam stultitiam et fatuitatem corrigens, se in necessitatem sic loquendi venisse dicit. Hæc est reprehensio nostræ insanabilis absurditatis, et simulatæ atque reprehensibilis religionis. Sed nos indigos dicit non habere quid in præsentia agamus et quo nosvertamus, quin etiam penuriam nostram occultare; ac illum quidem ex verbis ob mundi sapientiam calumniari: ipsos vero sancti Spiritus doctrinam nobis vindicare. Aliud hoc somnium, tantum sibi ipsi adesse externæ sapientiæ putare, ut propterea terribilis Basilio videatur. Sic quidam etiam cum regibus simul eodem in solio sedere, et altiore dignitate esse sæpe se dignos somniant, falsæ somniorum imagine ex vera cupiditate hanc ipsis opinionem inserente; non habentem, ait, Basilium quid ad dicta respondeat criminari ipsum ob mundi sapientiam. Magni quidem talem criminationem fecit, ut existimetur terribilis verborum copia euilibet, ne dum Basilio et alicui discipulorum, si quidem quis penitus est secundum ipsum vel fuit. Sed intermedium sermonem, si quidem sermo est servile ipsius convicium, et indocta atque inepta scomniata, per quæ in nostra incurrere arbitratur, omnia præmittam, execrabile et abominandum existimans, tot tantisque pollutionibus sermonem nostrum inferci, quemadmodum qui prætumida et tetra ulcera abominantur, ægreque ferunt spectaculum eorum quæ ex aliqua gravis humoris repletionem per verrucas et clavos immutata sunt, in cutis superficie.

ipsorum graveolentiam prætercurram.

Erit autem mihi pro libertate sermo qui producitur, qui non ad calumniose discernendum quidquam eorum quæ dicuntur, convertitur. Omnis sermo qui vere est sermo, significativa est vox impulsione quæ in mente sunt. Omnis autem sanæ cogitationis functio et agitatio ad rerum cognitionem et contemplationem quoad potest spectat. Rerum autem natura bipartita est; altera mente cernitur, sensu altera percipitur; sed ejus: quæ sensui patet, quia sit in sensu et facile cognoscatur, communis omnibus proponitur cognitio, nullam de subjecto ambiguitatem faciente sensuum iudicio: colorum enim differentias et reliquarum qualitatum varietates per visum et auditum, vel odoratum, vel tactum, vel gustatum dijudicamus, unanimi consensu omnes qui naturæ communis sunt participes cognoscimus et nominamus. Et reliqua quæcunque comprehensionem

exteriorem, magisque per summa apparentem habere videntur, quæ in vita nostra versantur, et quæ ad civilem vitam et ad moralem vite scopum pertinent. At vero in contemplatione naturæ intelligentis, solaque mente perceptibilis, quia ipsa supra sensuum comprehensionem sita est, conjecturaliter intelligentia appetente ea quæ sensum effugiunt, alii aliter ad id quod queritur movemur, secundum eam quæ ingeneratur cuique de subjecto intelligentiam quoad fieri potest mentis conceptum enuntiamus; appropinquantes, ut licet maxime, ad intellectuum facultatem per verborum dilucidam significationem.

In his autem sæpe licet per utraque quod queritur obtineri, cum nec intelligentia aberret a re quesita, et vox directo mentis conceptum per nativam interpretationem enuntiet. Interdum fortasse accidit ab utrisque vel horum altero aberrare, cum vel comprehensiva intelligentia, vel interpretativa facultas ab eo quod convenit, transversim et perperam fertur. Cum igitur duo sint quibus omnino oratio dirigitur, nempe certa confirmatio sive securitas, quæ sit in mente et intelligentia; et quæ est in verbis prolatio, præstantius semper quidem fuerit quod per utrumque probatur. Non minus autem bonum a convenienti opinione non aberrare, quamvis intelligentia oratio sit inferior. Cum igitur in excelsis et aciem oculorum effugientibus intelligentia studium et operam ponit, ad quæ sensus non pervenit: loquor autem de divina et ineffabili natura, in quibus audax facinus esset prompte et cito intelligentia quid capere; sed audacius quibuslibet vocibus committere ejus quæ nobis ingeneratur opinionis interpretationem, tunc valere jubentes, qui est in verbis, sonum, sic vel aliter loquentium viribus enuntiatum, solam quæ verbis significatur intelligentiam exquirimus utrum sane, sive aliter habet, has verbales vel nominales subtilitates grammatarum artibus concedentes: quoniam igitur sola quæ cognoscuntur per nomina appellacionem signamus; quæ vero cognitionem superant, notivis quibusdam appellacionibus complecti fas non est. Quomodo enim quod ignoratur notaretur? Propterea cum nulla in ipsis nativa invenitur appellatio, quæ subjectum plane exprimat, multis et diversis nominibus, quoad fieri potest, de divinitate innatam nobis opinionem revelare cogimur. Verumtamen quæ in nostram comprehensionem cadunt, talia sunt, ut omnino, vel in aliqua intervallis distincta extensione considerentur, vel localis capacitatis notitiis præbeant, in qua singularia esse comprehenduntur; vel in principii et finis descriptione in nostro conspectu sunt, ex æquo secundum utrumque terminum eo quod non est incipit, et in id quod non est desinit; vel quod omnium est postremum, per corporalium qualitatum compositionem, quod apparet comprehendimus, cui et interitus et perperissio, et conversio, et immutatio, et quæ hujusmodi, copulata sunt. Quamobrem ut nullam cum rebus his infimis cognationem habere

ἁνομάζομεν, καὶ ὅσα τῶν λοιπῶν τὴν κατάληψιν ἐπιπολαιότεραν ἔχειν δοκεῖ κατὰ τὸν βίον ἀναστροφόμενων πραγμάτων, ἃ πρὸς τὴν πολιτικὴν, καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ βίου σκοπὸν καταγίνεσθαι. Ἐν δὲ τῇ θεωρίᾳ τῆς νοερᾶς φύσεως, διὰ τὸ ὑπερκεῖσθαι αὐτὴν τῆς αἰσθητικῆς καταλήψεως, στοχαστικῶς τῆς διανοίας ἐπορευομένους τῶν ἐκφυγόντων τὴν αἰσθησιν, ἄλλοι ἄλλως κινούμεθα τε περὶ τὸ ζητούμενον, καὶ κατὰ τὴν ἐγγινόμενῃν ἐκάστῳ περὶ τὸ ὑποκείμενον διάνοιαν, ὅπως οἷόν τε ἢ, τὸ νοητὸν ἐξαγγέλλομεν, ἐγγιζόντες ὡς ἐνι μάλιστα τῇ δυνάμει τῶν νοηθέντων διὰ τῆς τῶν βημάτων ἐμφάσεως.

Ἐν δὲ τούτοις ἔστι μὲν πολλάκις καὶ δι' ἀμφοτέρων κατορθωθῆναι τὸ σπουδαζόμενον τῆς τε διανοίας οὐχ ἀμαρτοῦσης τοῦ ζητουμένου, καὶ τῆς φωνῆς εὐθυβόλως τὸ νοητὸν διὰ τῆς προσφυσῶς ἐρμηνείας ἐξαγγέλλουσιν. Ἔστι δὲ τυχὸν καὶ ἀμφοτέρων, ἢ τοῦ ἐτέρου γε τούτων ἀποτυχεῖν, ἢ τῆς καταληπτικῆς διανοίας, ἢ τῆς ἐρμηνευτικῆς δυνάμειος τοῦ προσήκοντος παρενχεύσεως. Δύο τοίνυν ὄντων δι' ὧν ἅπας εὐθύνεται λόγος, τῆς τε κατὰ τὸν νοῦν ἀσφαλείας, καὶ τῆς ἐν βήμασι προσφορᾶς, κρεῖττον μὲν ἂν εἴη τὸ δι' ἀμφοτέρων εὐδοκίμων. Οὐχ ἥττον δὲ ἀγαθόν, τῆς προσηκούσης μὴ διαμαρτεῖν ὑπολήψεως, καὶ ὁ λόγος ἐλάττων τῆς διανοίας τυγχάνη. Ὅταν τοίνυν περὶ τῶν ὑψηλῶν καὶ ἀθεάτων ἡ διάνοια τὴν σπουδὴν ἔχει, ὧν οὐκ ἐφικνεῖται ἡ αἰσθησις· λέγω δὲ περὶ τῆς θείας καὶ ἀφράστου φύσεως· ἐν οἷς τοληρόν ἦν καὶ τὸ προχεῖρως τι τῇ διανοίᾳ λαβεῖν, τοληρότερον δὲ ταῖς ἐπιτυχούσαις ἐπιτρέπειν φωναῖς, τὴν τῆς ἐγγινόμενης ἡμῖν ὑπολήψεως ἐρμηνείαν, τότε χαίρειν ἔδσαντες τὸν ἐν τοῖς βήμασιν ἦχον, οὕτως ἢ ἐτέρως κατὰ τὴν δυνάμιν τῶν φθεγγόμενων ἐξαγγέλλόμενον, μόνην ἐξετάζομεν τὴν διάνοιαν τὴν ἐμφαινόμενῃν τοῖς βήμασιν, εἴτε ὀγιῶς, εἴτε καὶ ἄλλως ἔχει, τὰς βηματικὰς ταύτας ἢ ὀνομαστικὰς ἀκριβολογίας, γραμματιστῶν τέχνας παραχωρήσαντες. Ἐπειδὴ τοίνυν μόνα τὰ γινωσκόμενα διὰ τῆς ὀνομαστικῆς σημειούμεθα κλήσεως, τὰ δὲ ὑπὲρ τὴν γνῶσιν ὄντα σημειωτικαῖς τισι προσηγοῖται; διαλαμβάνειν οὐχ οἷόν τε. Πῶς γὰρ ἂν τις τὸ ἀγνοούμενον σημειώσαιο; διὰ τοῦτο οὐδεμιὰς ἐπ' αὐτῶν προσφυσῶς εὐρίσκομένης προσηγορίας, ἢ τὸ ὑποκείμενον ἱκανῶς παραστήσει, πολλοῖς καὶ διαφόροις ὀνόμασιν, ὅπως ἂν ἢ δυνατόν, ἀνακαλύψαι βιαζόμεθα τὴν ἐγγινόμενῃν ἡμῖν περὶ τοῦ θεοῦ ὑπόνοιαν. Ἀλλὰ μὴν τὰ ὑπὸ κατάληψιν ἡμετέραν ἐρχόμενα, τοιαῦτα ἐστίν, ὥστε πάντως, ἢ ἐν διαστηματικῇ τινι παρατάσει θεωρεῖσθαι τὰ ὄντα, ἢ τοπιχοῦ χωρήματος παρέχειν τὴν ἔνοιαν, ἐν ᾧ τὰ καθ' ἑκάστον εἶναι καταλαμβάνεται, ἢ τῇ κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος περιγραφῇ ἐντὸς γίνεσθαι τῆς ἡμετέρας ἐπέψεως, ἐπίσης καθ' ἑκάτερον πέρας, τῷ μὴ ὄντι περιγραφόμενα· πᾶν γὰρ τὸ ἀρχὴν τε καὶ τελευτὴν ἔχον τοῦ εἶναι, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀρχεται, καὶ εἰς τὸ μὴ ὄν καταλήγει· ἢ τὸ πάντων ἔσχατον, διὰ τῆς σωματικῆς τῶν ποιότητων συνθήκης καταλαμβάνομεν τὸ φαινόμενον, ἢ φθορὰ, καὶ πάθος, καὶ τροπὴ, καὶ ἀλλοίωσις, καὶ τὰ τοιαῦτα συνέζευκται. διὰ τοῦτο ὡς ἂν μεθ' ἡμῶν οἰκειότητε πρὸς τὰ κάτω πράγματα

ἡ ὑπερκειμένη φύσις ἔχειν δοκοῖη, τοῖς ἀποχωριστικοῖς τῶν τοιούτων νοήμασι τε καὶ ῥήμασιν ἐπὶ τῆς θείας κεχρημένα φύσεως. Τὸ ὑπεράνω τῶν αἰώνων, προαιώνιον λέγοντες, καὶ τὸ ὑπὲρ ἀρχῆν, ἀναρχον, καὶ τὸ μὴ τελειούμενον, ἀτελεύτετον, ἀσώματόν τε τὸ χωρὶς σώματος τὴν ὑπόστασιν ἔχον, καὶ τὸ μὴ φθειρόμενον ἀφθαρτον, καὶ τὸ τροπῆς ἢ πάθους, ἢ ἀλλοιώσεως ἀνεπίδεκτον, ἀπαθὲς καὶ ἀτρεπτον καὶ ἀναλλοιώτων. Τὰ δὲ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων, τεχνολογούντων μὲν ὅπως ἂν ἡ φιλον αὐτῶν οἱ βουλόμενοι, καὶ ὀνόματα ἄλλα τοῖς ὀνόμασι τούτοις ἐφαρμοζόντων στερητικὰ, ἢ ἀφαιρετικὰ, ἢ ὅτι φιλον αὐτοῖς ὀνομάζοντες.

na nominibus his applicent, privandi vel auferendi

Ἡμεῖς δὲ τοῦ διδάσκειν ἢ μαθεῖν τὰ τοιαῦτα τοῖς φιλοτιμοῖς παραχωρήσαντες, μόνον τὸν νοῦν ἐξετάσωμεν, εἰ τῆς εὐσεβοῦς τε καὶ θεοπροποῦς ὑπολήψεως ἐν τῷ ἐστίν, ἢ κεχωρίσται. Εἰ μὲν οὖν ἢ οὐκ ἦν πρότερον ὁ θεὸς ἢ οὐκ ἔσται ποτὲ, οὐκ ἂν κυρίως οὕτε ἀτελεύτετος, οὕτε ἀναρχος λέγοιτο. Πᾶσι γὰρ οὕτως δὲ οὕτε ἀναλλοιώτος, οὕτε ἀσώματος, οὕτε ἀφθαρτος, εἴπερ ὁποιοῦτο περὶ αὐτὸν, ἢ σῶμα, ἢ φθορά, ἢ ἀλλοίωσις, ἢ τι τοιοῦτον. Εἰ δὲ τούτων εὐαγὲς ἐστὶν οὐδὲν περὶ αὐτὸν ἐννοεῖν, ἀσεβὲς ἂν εἴη πάντως τοῖς χωριστικοῖς τῶν ἀπεμφαινόντων ῥήμασιν ἐπ' αὐτοῦ κεχρησθαι, καὶ λέγειν ταῦτα ἃ ἤδη πολλάκις εἰρήκαμεν, ἀφθαρτόν τε καὶ ἀτελεύτετον καὶ ἀγέννητον, καὶ ὅσα τοῦ τοιούτου εἰδους ἐστί, τῆς ἐγκειμένης ἐκάστη τούτων τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεως, μόνον τὸν χωρισμὸν τῶν ἡμῖν προχείρων εἰς κατανόησιν διδασκούσης, οὐκ αὐτὴν τὴν φύσιν τὴν τῶν ἀπεμφαινόντων κεχωρισμένην ἐξημενεύουσας. Τί γὰρ οὐκ ἐστὶ τὸ θεῖον τῆς τῶν ὀνομάτων τούτων σημασίας προδεικνυούσης, τί ἐστὶν ἐκείνη κατὰ τὴν φύσιν ὃ ταῦτα οὐκ ἐστίν, ἐν ἀδήλῳ μένει. Ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων, ὧν ἡ σημασία θεσπῶς τινὸς ἐστὶν ἐνδεικτικὴ καὶ ὑπάρξεως, οὐκ αὐτῆς τῆς θείας φύσεως, ἀλλὰ τῶν περὶ αὐτὴν εὐσεβῶς θεωρουμένων τὴν ἐνδειξὴν ἔχει· νοήσαντες γὰρ ὅτι οὐδὲν τῶν ὄντων, τῶν τε φαινόμενων καὶ τῶν νοουμένων αὐτόματόν τινα καὶ τυχαίαν ἔχει τὴν σύστασιν, ἀλλὰ ὃ τί περ ἐν τοῖς οὐσι καταλαμβάνεται, τῆς πάντων τῶν ὄντων ὑπερκειμένης φύσεως ἐξήπται, κάκειθεν τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἔχει, τό τε κάλλος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐν τῇ κτίσει θαυμάτων κατανοήσαντες, ἐκ πάντων τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἄλλα νοήματα περὶ τὸ θεῖον λαμβάνοντες, ἰδίοις ὀνόμασιν ἑκαστον τῶν ἐγγινομένων ἡμῖν νοημάτων διερμηνεύομεν ἀκολουθοῦντες τῇ συμβουλῇ τῆς Σοφίας, ἢ φησιν, ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως δεῖν τῶν πάντων γενεσιουργὸν θεωρεῖσθαι. Δημιουργὸν μὲν τὸν ποιητὴν τῶν θνητῶν προσγορούμεν, δυνατόν δὲ τὸν τῆς τοσαύτης περικρατήσαντα κτίσεως, ἢ ἐξήρκεσεν ἡ δύναμις οὐσίαν ποιῆσαι τὴν βούλησιν. Τὸ τε τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀγαθὸν ἐννοήσαντες, νῆπιον genitorem oportere contemplari²¹. Opificem autem eum qui tantam creaturam suo dominio

A supereminens illa natura videatur, notionibus et verbis quæ a talibus secernant, in divina usi sumus natura. Quod supra et ante sæcula est, hoc προαιώνιον, æternum dicentes, et quod supra principium, ἀναρχον, principii expers; et quod nullo sine terminatur ἀτελεύτετον καὶ ἀσώματος interminatum incorporeumque, quod absque corpore subsistit; et quod non interit ἀφθαρτον, incorruptibile sive interitus expers; et quod conversionis vel perperationis, vel immutationis sive alterationis non est capax, impatibile, invertibile, invariabile, immutabile. Talia autem nomina solerti artificio confingant qui volunt, ut ipsis cordi fuerit, aliaque nominum habentia, vel quod ipsis lubebit, nominantes.

B Nos autem docendi vel discendi talia percupidis libertatem concedentes, solam mentem exquiramus si piam et Deo decoram opinionem in se contineat, vel contra. Si igitur vel non erat prius Deus, vel non erit aliquando, non proprie neque ἀτελεύτετος, id est, interminatus, sive sine carens, neque ἀναρχος, principii expers dicatur. Eodem modo neque immutabilis, neque incorporeus, neque incorruptibilis, si quidem in ipso cogitetur, vel corpus, vel interitus, vel immutatio, vel quid tale. Quod si sanctum est, nihil horum in ipso cogitare, impium esset prorsus verbis quæ dissidentia et abhorrentia ab ipso separant, uti, et hæc dicere quæ jam sæpe diximus, incorruptibile et interminatum sive infinitum et ingentium, et quæcumque hujus talis speciei, cum imposita cuique eorum nominum significatio separationem eorum quæ nobis prompta sunt ad cognitionem doceat, non vero ipsammet naturam quæ a non convenientibus secreta est, interpretetur. Nam cum ejusmodi nominum significatio quid Deus non sit præmonstret, quid illud est secundum naturam, quod hæc non est, in obscuro manet; sed reliqua nomina quorum significatio allicujus positionis et existentie index est, non ejusdem divine nature, sed eorum quæ in ipsa pie cernuntur demonstrationem habent. Cogitantes enim quod nihil eorum quæ sunt, et quæ apparent et intelliguntur, fortuitam et temerariam quandam habet subsistentiam, sed quidquid in rerum natura comprehenditur ex supereminente omnium quæ sunt natura dependet, et illinc existentie causam habet, pulchritudinemque et magnitudinem miraculorum quæ sunt in creatura animadvertentes, ex omnibus et talibus alias notiones in Deo animo capientes, propriis nominibus notiones, quæ in nobis concipiuntur, singulas interpretamur; Sapientie consilium sequentes, quæ dicit ex magnitudine et specie rerum creaturarum, proportionem habita omnium quidem factorem martalium appellamus; potentem continet, cui salis fuit potentia, ut essentiam

²¹ Sap. xiii, 5.

laceret voluntatem. Atque etiam vite nostrae bonum mente contemplati, consequenter hujus ducem et auctorem boni appellatione nominamus. Judicii quoque futuri quod incorruptum est et integrum, a divina Scriptura instituti, judicem ipsum et justum per haec nomina vocamus. Atque ut in pauca contraham, omnes quae de divina natura in nostris animis ingenerantur notiones, in nomen formam revocamus, ita ut nullum vocabulum absque propria et peculiari aliqua notitia in divina natura dicatur. Quin etiam hanc vocem Θεός ex inspectrice operatione sive contemplandi actu invaluisse comprehendimus. Omnibus enim τὸ Θεῖον (Deum) adesse, omnia videre, omnia penetrare persuasi, talem cogitationem hoc nomine significamus, ad hoc a sancta voce deducti; qui enim dixit: *Deus meus, intende mihi* ¹¹, et, *Vidit Deus* ¹², et, *Deus cognoscit cordis abdita* ¹³, manifeste huic voci impositam sententiam interpretatur, quod Θεός nominatur ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι, a videndo sive specularando. Nihil autem differt dicere intende, et vide, et speculari. Quoniam igitur quod spectabile qui spectat videt, Θεός merito ejus quod videtur, qui spectat dicitur. Quare per hoc etiam particularem quamdam divinitate naturae operationem edocti, essentiae ipsius per hanc vocem intelligentes non facti sumus, non tamen quoniam nominis congruentis penuria laboramus, Deum idcirco gloriae detrimenti aliquid passum esse nos existimamus: impotentia enim enuntiationis eorum quae enuntiari nequeunt, accusans nobis natura innatam penuriam, majorem gloriae Dei demonstrationem habet, docens nos, sicut inquit Apostolus, quod solum est Dei nomen congruens, ipsum credere esse quod est supra omne nomen ¹⁴. Quod enim ipse omnem cogitationis motum superet, extraque nominalem comprehensionem inveniatur, certissimum argumentum inexplicabilis majestatis hominibus constituitur.

Haec quidem de nominibus quae de Deo quaecunque forma proferuntur cognoscimus, quorum expositionem rudem et simplicem benignioribus auditoribus apposuimus, contra imbelles Eunomii adversum haec pugnans, turpe simul et indecorum nobis ipsis judicantes animose et valide resistere. Quid enim quis diceret ei, qui ait nos formam nominum fingere majorem et potentiorum rerum quae nominantur dignitate, nominibus contra res donantes prerogativam, et inaequalibus aequalem honorem tribuentes? Haec sic illius voce dicta sunt. Judicet autem qui judicare considerate potest, si quid opportunum contra nos habet vehementer instituta contra nos sycophantiae accusatio, ob quam etiam defendere dignum sit, quod nominibus contra res ipsas privilegium indulgemus, omnibus cum sit perspicuum, quod nullum nomen essentialem per se substantiam habet, sed omne nomen quoddam esse alicujus essentiae et sententiae indicium et signum, quod ipsum per se neque existit, neque intelligitur.

ἀκολούθως τὸν ταύτης καθηγησάμενον, τῇ τοῦ ἀγα-
θοῦ προσηγορίᾳ κατονομάζομεν. Τῆς τε μελλούσης
κρίσεως τὸ ἀδέχαστον παρὰ τῆς θείας παιδευθέντες
Γραφῆς, κρίτην αὐτὸν καὶ δίκαιον διὰ τούτων προσ-
αγορεύομεν. Καὶ πάντα συνελόντι φάναι, τὰ περὶ
τῆς θείας φύσεως ἐγγινόμενα ἡμῖν νοήματα, εἰς
ὀνομάτων τύπον μεταλαμβάνομεν, ὡς μηδεμίαν κλη-
σιν δίχα τινὸς ἰδιαζούσης ἐννοίας ἐπὶ τῆς θείας λέ-
γεσθαι φύσεως. Ἀλλὰ καὶ τὴν Θεὸς φωνήν, ἐκ τῆς
ἱποπτικῆς ἐνεργείας κακρατηκέναι καταλάβομεθα.
Πᾶσι γὰρ παρῆναι τὸ Θεῖον, καὶ πάντα θεᾶσθαι, καὶ
διὰ πάντων ἔκειν πεπιστευκότες, τὴν τοιαύτην διά-
νοιαν τῷ ὀνόματι τούτῳ διασημαίνομεν, πρὸς τοῦτο
παρὰ τῆς ἁγίας ὁδηγηθέντες φωνῆς. Ὁ γὰρ εἰπὼν,
ὅτι Ὁ Θεός μου, πρόσχες μοι, καὶ, Ἴδε ὁ Θεός,
καὶ τὸ, Ὁ Θεός γινώσκει τὰ κρύφια τῆς καρδίας,
σαφῶς τὴν ἐγκειμένην τῇ φωνῇ ταύτῃ διάνοιαν ἐρ-
μηνεύει, ὅτι ἐκ τοῦ θεᾶσθαι, Θεός ὀνομάζεται.
Διαφέρει γὰρ οὐδὲν, πρόσχες εἰπεῖν, καὶ ἴδε, καὶ
θέασαι. Ἐπεὶ οὖν καὶ θεατὸν ὁ θεώμενος βλέπει, Θεός
εἰκότως τοῦ ὁρωμένου ὁ θεώμενος λέγεται. Ὡστε καὶ
διὰ τούτου μερικὴν τινὰ τῆς θείας φύσεως ἐνέργειαν
διδασκόντες, τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐν περιολῇ διὰ τῆς
φωνῆς ταύτης οὐκ ἐγενόμεθα, οὐ μὴν ἐπειδὴ ὀνόμα-
τος προσφύους ἀποτύμεν, ζημιῦσθαι τι τὸ Θεῖον
εἰς δόξαν ὑπολαμβάνομεν. Ἡ γὰρ ἀδυναμία τῆς τῶν
ἀνεκφωνήτων ἐξαγορεύσεως κατηγοροῦσα τῆς κατὰ
τὴν φύσιν ἡμῶν πτωχείας, μερίζουσα τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης
τὴν ἀπόδειξιν ἔχει, διδάσκουσα ἡμᾶς, καθὼς φησιν ὁ
Ἀπόστολος, ὅτι μόνον ἐστὶ Θεοῦ προσφύες ὄνομα τὸ
ὑπὲρ πάντων αὐτὸν εἶναι πιστεύειν ὄνομα. Τὸ γὰρ ὑπερ-
βαίνειν αὐτὸν πᾶσαν διανοίας κίνησιν, καὶ ἐξώτερον εὐ-
ρίσκεσθαι τῆς ὀνομαστικῆς περιλήψεως, τεκμήριον τῆς
ἀφράστου μεγαλειότητος τοῖς ἀνθρώποις καθίσταται.

Περὶ μὲν δὴ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐπὶ Θεοῦ καθ' ἐν
δήποτε τύπον ἐκφωνουμένων ταῦτα γινώσκομεν, ὧν
τὴν ἐκθεσιν ἀκατάσκευόν τε καὶ ἀπλὴν τοῖς εὐγνω-
μονεστέροις τῶν ἀκρατῶν παρεθέμεθα, πρὸς τὰς
ἀτόνους τοῦ Εὐνομίου περὶ τούτων μάχας αἰσχροῦ
ἔμα καὶ ἀπρεπὲς ἡμῖν αὐτοῖς χρίναντες ἐκθύμους
ἀντικαθίστασθαι. Τί γὰρ ἂν τις εἰποὶ τῷ λέγοντι τύ-
πον τῶν ὀνομάτων κυριώτερον ἡμᾶς ποιεῖσθαι τῆς
τῶν ὀνομαζομένων ἀξίας, τοῖς ὀνόμασι τὴν κατὰ τῶν
πραγμάτων δωρουμένους προνομίαν, καὶ τοῖς ἀνίστοις
ἰσοτιμίαν; Ταῦτα οὕτως εἰρηται παρὰ τῆς ἐκείνου
φωνῆς. Κρινέτω δὲ ὁ κρίνειν ἐπεσκεμμένος, εἰ τι
καίριον ἢ σφοδρὰ τοῦ συκοφάντου κατηγορία καθ'
ἡμῶν ἔχει, ἐφ' ᾧ καὶ ἀπολογίασθαι δεῖον, ὅτι
δωρούμεθα τοῖς ὀνόμασι τὴν κατὰ τῶν πραγμάτων
προνομίαν, πᾶσιν ὄντος προδῆλου, ὅτι οὐδὲν τῶν ὀνο-
μάτων οὐσιώδῃ καθ' ἑαυτὸ ὑπόστασιν ἔχει, ἀλλὰ
γνώρισμά τι καὶ σημεῖον οὐσίας καὶ διανοίας
γίνεται πᾶν ὄνομα, αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ μήτε ὑπάρχον,
μήτε νοούμενον.

¹¹ Paul. LIV, 3. ¹² Gen. I, 4, sqq. ¹³ Psal VII, 10. ¹⁴ Philipp. I, 9, sqq.

Τῷ δὲ μὴ ὑπεστηκότι πῶς ἐστὶ νέμειν τὰς δωρεάς, **A** διδασκέτω τοὺς μαθητάς τῆς ἀπάτης ὁ προσφυῶς κεχρησθαι τοῖς ὀνόμασιν ἀξίων, καὶ τοῖς ῥήμασιν. Τοῦτον δὲ οὐδ' ἂν ἐπεμνήσθην ὧως, εἰ μὴ δι' αὐτῶν ἔδει τὴν ἀποδείξιν τῆς κατὰ τὸν νοῦν τε καὶ τὴν λέξιν ἀτονίας τοῦ λογογράφου ποιήσασθαι. Καὶ ὅσα τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἀναρμόστως καὶ οὐ κατὰ σκοπὸν ἐπισύρεται, διαφορὰν ἀθανασίας ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων τεχνολογῶν, οὐκοῦδα πρὸς ὃ τι βλέπων, καὶ τί διὰ τούτου κατασκευάζων, καὶ ταῦτα παρήσω. Τὸ γὰρ ἀθάνατον ἕως ἀθάνατον ἦ, τὸ μᾶλλον καὶ ἤτερον συγκριτικῶς οὐ προσδέχεται. Εἰ γὰρ ὑποστολήν τινα κατὰ σύγκρισιν τὸ ἕτερον τῶν παρατιθεμένων μέρος ἐν τῷ τῆς ἀθανασίας ἔχει λόγῳ· ἀνάγκη πᾶσα μὴδὲ ἀθάνατον τὸ τοιοῦτον κατονομάζεσθαι. Πῶς γὰρ ἂν εἴη κυρίως λίγοιτο ἀθάνατον, οὐ τὸ θνητὸν ἢ διὰ συγκρίσεως ἀντιπαράθεσις κατηγόρησε; καὶ τὴν λεπτὴν ἐκείνην ἀκρίβειαν τὸ μὴ κλεῦσιν ἀδιάφορον εἶναι καὶ μέσῃ τὴν τῆς στερήσεως ἔννοίαν, ἀλλὰ τὸν μὲν τῶν κρείττονων χωρισμὸν, στέρησιν λέγειν, τὴν δὲ τῶν χειρόνων ἀπόστασιν, μὴ δεῖν τῷ ὀνόματι τοῦτω διασημαίνειν; Ὡς εἰ ταῦτα κρατήσεις, μηκέτι κατ' αὐτὸν τῆς ἀποστολικῆς ἀληθευούσης φωνῆς, ἣ φησι μόνον αὐτὸν ἔχειν ἀθανασίαν, καὶ τοῖς ἄλλοις παρέχειν. Τί γὰρ ἔχει κοινὸν ἡ ἐπαγγελία ῥήσις αὐτῷ πρὸς τὸν προάγοντα λόγον, οὔτε ἡμῖν, οὔτε ἄλλοις τίσι τῶν νοῦν ἔχόντων δυνατόν ἐννοῆσαι. Καὶ ἐπειδὴ τὰ σοφὰ ταῦτα καὶ λεπτὰ κατιδεῖν οὐκ ἰσχύσαμεν, ἀνεπιστήμονας ὀνομάζει, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων κρίσεως, καὶ τῆς τῶν ὀνομάτων χρήσεως, οὕτως τοῖς ῥήμασι γράφων, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ὡς οὐδεμίαν ἔχοντα κατὰ τῆς ἀληθείας ἰσχύον, παραδραμοῦμαι ἀνεξετάστως, καὶ τὸ διαβάλλειν αὐτὸν τὴν ἐκτεθεῖσαν παρ' ἡμῶν τοῦ ἀφάρτου τε καὶ ἀσωμάτου διάνοιαν, ὡς ἑκατέρας τῶν προσηγοριῶν τούτων, τῆς μὲν, τὸ ἀδιάστατον, ὃ ἡ κριμερὴς τῶν σωμάτων οὐκ ἐνθεορεῖται διάστασις· τῆς δὲ, τὸ φθορᾶς ἀνεπίδεκτον σημαίνουσας. Καὶ τὸ λέγειν αὐτὸν, οὕτως τοῖς ῥήμασιν, ὅτι οὐ δικαιοῦμεν τὸν τῶν ὀνομάτων τύπον, εἰς ἀναρμόστους ἐκπεσεῖν ἔννοιας. Καὶ τοῦ μὴ εἶναι ἢ μὴ προσεῖναι σημαντικὸν ὑπολαμβάνειν τούτων ἕκαστον, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ εἶναι, καὶ ταῦτα σιγῆς ἀξία, καὶ βαθεῖας λήθης εἶναι κρίνας, παρήσω τοῖς ἐντυχάνουσιν ἐφ' ἑαυτῶν φερεσθαι τὴν μεμυγμένην μετὰ τῆς ἀνοίας ἀσέβειαν.

Ἐξισιμῶμεν σημαίνειν, sed ipsum esse, hæc etiam p-termittam ipsis legentibus in seipsis deprehendere
 Ὅς ἀξιοί, μὴ ἀντιδιαστelleσθαι τὸ φαρτὸν τῷ ἀφάρτῳ, μὴδὲ ἀπόστασιν σημαίνειν τοῦ χειρόνος τὴν ἀφαιρετικὴν σημασίαν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ εἶναι διὰ τοῦ ὑποκειμένου σημαίνεισθαι. Εἰ τοίνυν οὐκ ἀφαιρετικὴ φθορᾶς ἡ τοῦ ἀφάρτου σημασία παρὰ τοῦ κενῶς ταῦτα τεχνολογοῦντος νόμιζεται, τούναντιον πάντως κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ὁ τοιοῦτος ἐνδείξεταί τοῦ ὀνόματος τύπου. Εἰ γὰρ οὐκ ἐστὶ φθορᾶς ἀλλοτριώσις ἢ ἀφαρσία, συγκατάθεσις ἐστὶ πάντως τοῦ ἀπεμφαίνοντος· αὐτὴ μὲν γὰρ τῶν ἀντιθέτων ἡ φύσις, ὡς

Ei autem quod non per se subsistat, quomodo licet dona tribuere doceat erroris discipulos, qui nominibus et verbis adhære et congruenter se usum fuisse censet. Horum autem nullam omnino mentionem fecissem, nisi per ipsa imbecillitas tam mentis quam dictionis hujus scriptoris esset demonstranda. Quæcunque autem a divinius inspirata Scriptura inconcinne et inepte nec ad scopum pertrahit, angelorum et hominum immortalitatis differentiam pertractans, nescio quo spectans, et quid per hoc præstruens, etiam hæc dicere supersedebam. Quod enim immortale quandiu immortale fuerit, magis et minus comparative non accipit. Si enim subtractionem aliquam per comparisonem eorum quæ apponuntur pars altera in ratione immortalitatis haberet, necesse omnino esse neque quod tale est, immortale appellari. Quomodo enim amplius proprie diceretur immortale, ejus mortalitatem facta per comparisonem contraria oppositio accensavit? et illam accuratam subtilitatem, quod non jubeat incorruptibilem esse, et mediam privationis notitiam, sed præstantiorum quidem separationem privationem dicere, deteriorum vero abscissionem sive distantiam non oportere hoc nomine significare? Quod si hæc prævaleant, non amplius secundum ipsum vox apostolica vera probabitur, quæ dicit solum ipsum habere immortalitatem et aliis præbere. Quid enim habet commune ab ipsa inducta dictio ad eum quem inducit sermonem, neque nobis, neque aliis quibusdam qui mente sunt præditi, intelligere concessum est. Et quoniam ista docta et subtilia non potuimus perspicere, rerum judicii et usu nominum inscios et ignaros nominat, sic ad verbum scribens, et omnia quæ sunt ejusmodi, ut quæ nullam contra veritatem vim habeant, indiscussa prætercurram, et quod a nobis expositam incorruptibilis et incorporei intelligentiam calumniatur, quod utraque harum appellationum una quidem, quod dimensione caret, in quo tripartita corporum non cernitur distantia; altera vero quod interitus non est capax, significet. Et quod ipse dicat his verbis, propterea quod juste non accipimus nominum formam, in absurdas et inconcinnas notiones excidimus. Et quod ipsi esse vel adesse horum unumquodque silentio et profunda oblivione digna esse judicans, mistam cum amentia impietatem.

Ut qui censet corruptibile ab incorruptibili non differre, neque abscissionem significare deterioris abstractivam significationem, sed ipsum esse per subjectum significari. Si igitur incorruptibilis significatio interitum non abstrahere ab eo qui hæc inaniter et incassum arte sua confingit existimatur, contrarium omnino per omnem necessitatem demonstrabit ejusmodi nominis forma. Si enim incorruptibilitas non interitus est alienatio, profecto assensio erit dissentanei: hæc enim est opposi-

iorum natura, ut unius ablatione alterius oppositi posito consequatur. Sed et acerbam illam astru-
ctionem quod Deus natura sit capax mortis, ut
qui contrariam de his habeat opinionem, valere
sinamus. Nos enim in oppositis nihil differre pu-
tamus, vel dicere aliquid esse, vel contrarium
non esse, ut jam in presenti sermone vitam asse-
rentes Deum esse, hujus confessionis vi ac po-
testate velamus mortem in ipso cogitare, etsi
non per vocem enuntiamus. Et cum ipsum mortis
non capacem confessi fuerimus, eadem oratione
ipsum vitam esse affirmavimus. Sed non video,
inquit, quomodo ex his quæ non insunt, Deus
super suas creaturas emineat. Et hoc erudito ar-
gumento sive conatu cum impietate bardum sive
stolidum nominat magnum Basilium, qui talibus
verbis uti ausus est, adversus quem dixerim non
valde effuse contra eos qui hæc dicunt contum-
elias usum fuisse, ne iisdem imprudens seipsum
probris afficiat; fortasse enim neque ipse contra-
dixerit, in hoc divinæ naturæ maiestatem cognosci,
in quo nullam habet cum his communionem, quo-
rum natura infima particeps ostenditur. Si enim
unum quid horum esset, neque plus haberet, sed
idem prorsus esset cum unoquoque eorum quæ
proprietas communionem habent. Quod si supra
hæc est, quia nimirum hæc non habeat, supra ea
quæ hæc habent, eminet: quemadmodum dicimus
peccati experient præstantiorem esse his qui pec-
catis contaminantur; nam a malo separatam esse,
in optimis divitem esse, demonstratio efficitur.
Sed hic quidem contumeliosus conviciator sua na-
tura utatur, nos autem cum exiguum quid eorum
significaverimus quæ sunt in hac parte dicta, ad
proposita orationem reducemus.

Similiter ait, ipsum superare quæ sunt morta-
lia ut immortalem, et corruptibilia ut incorrupti-
bilem, et his quæ sunt genita supereminere, ut
ingenitum. An non omnibus perspicua est hujus
Deo rebellis impietatis assertio, an oratione im-
probitatem convenit revelare? Quis ignorat quæ
eadem mensura superata sunt, æqualia omnino esse
inter se? Si igitur similiter a Deo superatur cor-
ruptibile et genitum; genitus autem est etiam
Dominus: Eunomius concludat ex positis emer-
gens inexpiabile scelus. Perspicuum enim est quod
generationem idem existimat cum interitu et morte,
ut idem in paulo superioribus sermonibus cum
incorruptibili ingenitum pronuntiavit. Si ergo in
æquali cernit interitum et generationem et simi-
liter asserit, ab his duobus Deum abesse, genitus
autem Dominus: nullus a nobis exigit, quod ex
hac oratione consequitur, proponere, sed ex seipso
conclusionem colligat: siquidem ex æquo et secun-
dum eandem rationem a genito et corruptibili Dei
natura distat. Sed non licet, inquit, mortis et inter-
itus absentia dicere incorruptibilem ipsum et im-
mortalem. Fidem habeant dictis, qui naribus trahun-
tur, et ad id quod cuique videtur circumaguntur,

τῇ τοῦ ἐνδὸς ἀφαιρέσει, τὴν τοῦ ἀντικειμένου θέσιν
ἀνταρτίσιναι. Ἀλλὰ καὶ τὴν δριμύτην ἐκείνην κατα-
σκευὴν τοῦ φύσει τὸν Θεὸν ἀνεπίδεκτον εἶναι θανάτου,
ὡς περ ὄντος τοῦ τὴν ἐναντίαν περὶ τούτων ἔχοντος
δόξαν, χαίρειν ἐάσωμεν. Ἡμεῖς γὰρ ἐν τοῖς ἀντι-
θέτοις οὐδὲν διαφέρειν ἡγοῦμεθα, ἢ τὸ δὲ λέγειν τι
εἶναι, ἢ τὸ ἐναντίον μὴ εἶναι, οἷον δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ παρ-
όντος λόγου ζῶνι εἰπόντες τὸν Θεὸν εἶναι, ἀπαγο-
ρεύομεν τῇ δυνάμει διὰ τῆς ὁμολογίας ταύτης τὸν
θάνατον περὶ αὐτὸν ἐννοεῖν, καὶ μὴ διὰ τῆς φωνῆς
ἐξαγγέλλωμεν. Καὶ ὅταν ἀνεπίδεκτον αὐτὸν θανάτου
ὁμολογήσωμεν, τῷ αὐτῷ λόγῳ τὸ ζῶνι αὐτὸν εἶναι
κατασκευάσωμεν. Ἄλλ' οὐχ ὥρῳ, φησὶ, πῶς ἂν ἐκ
τῶν μὴ προσόντων ὑπερέχῃ τῶν αὐτῶν ποιημάτων ὁ
Θεός. Καὶ ἐπὶ τῷ σοφῷ τούτῳ ἐπιχειρήματι, μετὰ
ἀσεβείας ἡλίθιον ὀνομάζει τὸν μέγαν Βασίλειον, τὸν
τοῖς τοιοῦτοις ἐπιτολήσαντα λόγοις, πρὸς δὲ εἰποιμι
ἂν, μὴ λίαν ἀπειδῶς κατὰ τῶν ταῦτα λεγόντων κε-
χρησθαι ταῖς ὕβρεσι, μὴ πῃ καὶ ἑαυτὸν λάβῃ τοῖς
αὐτοῖς καθυβρίζων. Τάχα γὰρ οὐδ' ἂν αὐτὸς ἀντεί-
ποι ἐν τούτῳ τὸ μεγαλειὸν τῆς θείας γνωρίζεσθαι
φύσεως, ἐν τῇ μηδεμίαν ἔχειν πρὸς ταῦτα κοινωνίαν,
ὣν ἡ κάτω φύσις μετέχουσα δεικνύται. Εἰ γὰρ ἐν τι
τούτων εἴη, οὐδ' ἂν τὸ πλεον ἔχοι, ἀλλὰ ταῦτόν ἂν
εἴη πάντως ἐκάστη τῶν ἐπικοινωνούντων τοῦ ἰδιώ-
ματος. Εἰ δὲ ὑπὲρ ταῦτά ἐστι, τῷ μὴ ἔχειν δηλαδὴ
ταῦτα, τῶν ἔχοντων ὑπερανέστηκε· καθάπερ φαι-
νέεται τῶν ἐν ἀμαρτίας ὄντων ἐπὶ τὸν ἀνα-
μάρτητον. Τὸ γὰρ τοῦ κακοῦ κεχωρίσθαι, τοῦ πλου-
τεῖν ἐν τοῖς ἀρίστοις ἀπόδειξις γίνεται. Ἀλλ' ὁ μὲν
ὕβριστὴς κεχρησθῶ τῇ φύσει· ἡμεῖς δὲ μικρόν τι
παρασημανάμενοι τῶν ἐν τῷ μέρει τούτῳ ρηθέντων,
πρὸς τὰ προκείμενα τὸν λόγον μετέξομεν.

Ὁμοίως φησὶν, αὐτὸν ὑπερέχειν τῶν μὲν θνητῶν
ὡς ἀθάνατον, τῶν δὲ φθαρτῶν ὡς ἀφθαρτον, τῶν δὲ
γεννητῶν ὡς ἀγέννητον. Ἀρα πᾶσιν ἐστὶ πρόδηλος
ἡ τοῦ θεομάχου τῆς ἀσεβείας κατασκευή, ἢ λόγῳ
προσέχει διανακαλύψαι τὴν πονηρίαν; Τίς οὐκ οἶδεν
ὅτι τὰ τῷ αὐτῷ μέτρῳ ὑπερεχόμενα, ἴσα πάντως ἀλ-
λήλοις ἐστίν; Εἰ οὖν ὁμοίως ὑπερέχεται παρὰ τοῦ Θεοῦ
τὸ φθαρτὸν καὶ γεννητὸν, γεννητὸς δὲ καὶ ὁ Κύριος·
Εὐνόμιος συμπερανάτω τὸ ἐκ τῶν τεθέντων ἀνα-
κύπτον ἀσέθημα. Ἀπλὸν γὰρ ὅτι ταῦτόν ἡγεῖται τῇ
φθορᾷ καὶ τῷ θανάτῳ τὴν γέννησιν, ὡς ταῦτόν ἐν
τοῖς πρὸ τούτου λόγοις ἐν τῷ ἀφάρτῳ τὸ ἀγέννητον
ἀπεφάνετο. Εἰ οὖν ἐν ἴσῳ βλέπει τὴν φθορὰν καὶ τὴν
γέννησιν, καὶ ὁμοίως λέγει τὸν Θεὸν ἀφαστάναι τῶν
δύο· γεννητὸς δὲ ὁ Κύριος, μηδεὶς παρ' ἡμῶν ἀπαι-
τεῖται προστεθῆναι τὸ ἐκ τοῦ λόγου ἀκλόουθον, ἀλλ'
ἀφ' ἑαυτοῦ συλλογισάσθω τὸ πέρας· εἴπερ ἐπίσης
καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον τοῦ γεννητοῦ καὶ τοῦ
φθαρτοῦ ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις ἀπέστηκεν. Ἀλλ' οὐκ
ἐστὶ, φησὶν, ἀπωσιζέσθαι θανάτου καὶ φθορᾶς, λέγειν
ἀφθαρτον αὐτὸν καὶ ἀθάνατον. Πειθέσθωσαν τοῖς
εἰρημένοις οἱ τὸν ῥῖνὼν ἐλκόμενοι, καὶ πρὸς τὸ
δοκοῦν ἐκάστην περιεγόμενοι, καὶ λεγέτωσαν παρ-
εἶναι τῷ Θεῷ τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον· ἵνα

ἀθανάτος τε καὶ ἀφθαρτος λέγεται. Εἰ γὰρ οὐχὶ τὴν ἀπουσίαν τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς, καθὼς φησιν ὁ Εὐνόμιος, αἱ ἀφαιρετικαὶ τούτων προσηγορίαι σημαίνουσι, πάντως τὸ παρῆναι αὐτῷ τὰ ἐναντία τε καὶ ἀλλότρια διὰ τῆς τεχνολογίας ταύτης κατασκευάζεται. Ἐκαστον γὰρ τῶν νοουμένων ἢ ἀπεσι πάντως τινὸς, ἢ οὐκ ἀπεστιν, οἶον, φῶς, σκότος, ζωὴ, θάνατος, υἡεῖα, νόσος καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἐφ' ὧν εἰ τὸ ἕτερόν τις τῶν νοουμένων ἀπεῖναι λέγοι, τὴν τοῦ ἑτέρου πάντως παρουσίαν κατασκευάσει. Εἰ οὖν φησι μὴ τοῦ θανάτου ἀπουσίαν τὸν θεὸν ἀθάνατον λέγεσθαι, ὅπως ἂν εἴη παρουσίαν αὐτῷ θανάτου κατασκευάζων, καὶ διὰ τούτου τὴν ἀθανασίαν ἐπὶ τοῦ θεοῦ τῶν ὄλων ἀρνούμενος. Πῶς γὰρ ἂν εἴη ἀθάνατος ἀληθῶς εἴη καὶ ἀφθαρτος, οὐ μὴ ἀπεῖναι λέγει τὴν φθοράν καὶ τὸν θάνατον; Ἄλλ' ἰσως ἐρεῖ τις ἡμᾶς ἐπιπρεστικώτερον τῷ λόγῳ προσφύεσθαι· μὴ γὰρ ἂν οὕτω μαρτυρῆται τινα, ὥς κατασκευάσαι τὸν θεὸν μὴ εἶναι ἀθάνατον, ἀλλὰ τὸν μὲν ἐν τῷ κρυπτῷ τισι νοουμένων, οὐδεὶς ἀνθρώπων τὴν γνῶσιν ἔχει, διὰ δὲ τῶν λεγομένων ὁ στοχασμὸς ἡμῖν τῶν κεκρυμμένων ἐγίγνεται. Οὐκοῦν πάλιν τὸ ῥῆθ' ἐν ἀναλάβωμεν.

Ὅτι ἀπουσία θανάτου, φησιν, ὁ θεὸς ἀθάνατος λέγεται. Πῶς δεξόμεθα τὸ λεγόμενον; ὅτι οὐκ ἀπεσι τοῦ θεοῦ ὁ θάνατος, καὶ ἀθάνατος λέγεται; Οὐκοῦν εἰ τοῦτο καλεῖται νοεῖν, θνητὸς ἔσται πάντως; ὁ ὀνομασίου θεός, καὶ φθορᾶς ὑποκείμενος. Οὐ γὰρ οὐκ ἀπεσι θάνατος ἀθάνατον εἶναι φύσιν οὐκ ἔχει· ἀλλὰ μὴν εἰ μήτε θανάτου μήτε φθορᾶς ἀπουσίαν αἱ προσηγορίαι σημαίνουσιν, ἢ μάτην ἐπιλέγονται τῷ ἐπὶ πάντων θεῷ, ἢ ἕτερόν τινα νοῦν ἐν αὐταῖς περιέχουσι. Τίς οὖν οὗτος ἐρμηνεύσας ὁ τεχνολόγος. Ἄλλ' ἡμεῖς οἱ, καθὼς φησιν ὁ Εὐνόμιος, ἀνέπιστῆμονες καὶ τῆς τῶν πραγμάτων κρίσεως, καὶ τῆς τῶν ὀνομάτων χρήσεως, ἄνοστον λέγειν μαμαθῆκαμεν, οὐχ οὐ τὸ κράτος, ἀλλ' οὐ ἡ νόσος κεχώριται· καὶ ἀπὸ τὸν ἐξω τῶν συμποσίων ὄντα, ἀλλὰ τὸν μηδεμίαν ἐν αὐτῷ πῆρουν ἔχοντα· καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως, ἢ ἐκ τοῦ παρόντος ἢ ἐκ τοῦ μὴ παρόντος κατονομάζομεν, ἀνδρεῖον, ἀνάνδρον, ὑπνώδη, ἀϋπνον, καὶ ὅσα τῆς συνηθείας ἔχεται ταύτης. Ἄλλ' οὐκ οἶδα τί φέροι κέρδος τὸ τὰς φιλαρίας ταύτας ἀξιῶν ἐξετάσεως· ἀνδρὶ γὰρ ἐν πολὺ ζῶντι, καὶ πρὸς ἀλήθειαν βλέποντι, οὐ μικρὰ πρὸς κατάκρισιν αἰτία, τὸ τὰ γελοῖα τε καὶ ἄσπονδα τῆς τοῦ ἀντιπάλου φιλονεικίας διὰ στόματος φέρειν. Διὸ παρῆναι κακεῖνα, καὶ τὰ ἐξῆς ἐκείνους προσκείμενα. Ἔστι δὲ ταῦτα· *Μηδεμίαν, φησὶ, τῆς ἀληθείας; μήτε τῷ θεῷ συμφυεῖν προσμαρτυρούσης*. Εἰ γὰρ μὴ εἰρητο τοῦτο, τίς ἦν ὁ διφυῶς τὸν θεὸν εἶναι λέγων, πλὴν οὐ, τοῦ πάσαν ὀνόματος ἔννοιαν εἴη τοῦ Πατρὸς οὐσίας συμφύοντος, καὶ μηδὲν ἑξω προσεῖναι λέγοντος, ἀλλ' ἕκαστον τῶν περὶ τὸ θεῖον ὀνομάτων, εἴη οὐσία τοῦ θεοῦ ἐγγενετρίζοντος; *Εἴτα, φησὶ, μήτε μὴν ἐξωθεν καὶ παρ' ἡμῶν πλατειομένην τοιαύτην ἐννοίαν εὐσεβείας νόμοις ἐγγραφούσης*. Ἀλλὰ παραιτήσομαι πάλιν περὶ τῶν ἐληρημένων, ὥς οὐχὶ γελωτοποιῶν τοῖς ἐντυγχάνουσι

A et dicant Deo interitum et mortem adesse, ut immortalis et incorruptibilis dicatur. Si enim mortis et interitus absentiam, sicut ait Eunomius, subtractivæ horum appellationes non significant, omnino ei adesse contraria et aliena hoc artificio astruitur. Unumquodque enim eorum quæ intelliguntur, vel abest prorsus ab aliquo, vel non abest, ut lux, tenebræ, vita, mors, sanitas, morbus, et quæcunque ejusmodi: in quibus si alterum eorum quæ intelliguntur abesse quis dicat, procul dubio alterius præsentiam construct. Si igitur asserit mortis absentia Deum non dici immortalem, manifeste astruet mortis præsentiam ei adesse, atque idcirco immortalitatem in Deo universorum negabit. Quomodo enim vere immortalis et incorruptibilis ille fuerit, a quo ille non abesse interitum et mortem autumat? Sed dicet aliquis, nos infestius et calumniosius sermoni adhærere; non enim sic quemquam insanire, ut Deum non esse immortalem astruat, sed eorum quidem quæ in occulto a quibusdam intelliguntur, nullus hominum cognitionem habet, siquidem per ea quæ dicuntur in nobis additorum sit conjectura. Ergo iterum quod dictum est resumamus.

Non absentia mortis, inquit, Deus immortalis dicitur. Quomodo quod dicitur accipiemus? quod a Deo mors non abest, etsi immortalis dicitur? Igitur si hoc jubet intelligere, erit penitus mortalis Eunomii Deus, et interitui obnoxius. a quo enim mors non abest, immortalis ut sit naturalis non habet: verumtamen si neque mortis neque corruptionis absentiam hæ appellationes (privativæ) significant, vel frustra de Deo universorum dicuntur, vel alium quemdam intellectum in ipsis complectuntur. Quis igitur intellectus interpretetur artifex. Sed nos, ut inquit Eunomius, qui sumus et rerum judicii expertes, et nominum usus inscii, sanum dicere didicimus, non a quo robur, sed a quo morbus separatus est; et incolumem, non eum qui est extra convivia, sed qui nullam in se ipso habet mutilationem, et cætera omnia similiter, vel ex præsentie, vel ex non præsentie nominamus, sortem, effeminatum, somnolentum, insomnem, ut quæcumque sunt hujus consuetudinis. Sed haud scio quid lucri afferat, has nugas animadversione dignas censere; viro enim in canitie viventi, et ad veritatem respicienti, non parva ad condemnationem culpa, ridicula et perfidiosa adversarii ambitiosa contentione maledictis insectari. Quapropter et illa prætermittam, et quæ deinceps illis adjacent. Nulla, inquit, veritate Deo naturalem conjunctionem attribuent. Si enim hoc dictum non esset, quis Deum esse biforem diceret præter te, qui omnem nominis notitiam Patris essentia coalescere facis, nihilque extra adesse dicis, sed singula nomina de Deo celebrata, in Dei essentia velut in centrum adducens? Deinde, inquit, neque ceris extrinsecus et a nobis confectam talem notitiam pietate legibus inscribente. Sed de dictis rursus preca-

hor, ut credant, me non ut legentibus risum move-
rem, has ridiculas voces exposuisse, sed ut audi-
tori persuaderem, a quo iste apparatus sermonum
incitatus, nostram simplicitatem diluit, deinde
contra veritatem audacter loquitur. Quisnam ratione
et qualia profert, auditoribus elephantino corio
obductis usque ad delicias ostentabundus et jacta-
bundus, qui ejus arrogantes has sicci oris voces
mala compositione trajicientes, tanquam omnium
dicendi facultate victorem prædicant, sed ipsam
immortalitatem esse dicit essentiam, Unigeniti
autem essentiam? Quid ais? ad ipsum dixerim,
immortalitatem, an non? quoniam etiam in hac
simplicitas, nullam, sicut ais, connexionem naturæ
appetit. Siquidem negat immortalitatem esse essen-
tiam, perspicuum ad quid respicit. Quod enim im-
mortali ex adverso opponitur, non est subtilis men-
tis cogitare. Ut enim quod non corruptibile corrupti-
bile consequentia opposita divisionis demonstrat,
et mutationi est obnoxium quod non est im-
mutabile: sic etiam mortale prorsus, quod non est
immortale. Quid igitur novorum dogmatum expla-
nator? Quid de Unigeniti essentia nobis proprio
nomine dicet? Rursus enim eandem scriptori inter-
rogationem proferam. Dabit et hanc immortalitatem
esse, vel non assentietur. Si igitur non approbet Filii
essentiam immortalem esse, necessario contrario
aspirabitur, per præstantioris ablationem, ipsam
esse mortem præstruens. Quod si absurdum fugiens
immortalitatem etiam Unigeniti essentiam nominet,
nullam ex necessitate propterea secundum essentiam
differentiam esse confitebitur. Si enim ex æquo et
Patris et Filii natura immortalitas est, immortalitas
autem in seipsam nulla ratione differentie dis-
ciscinditur, nunquid etiam ab ipsis inimicis conceditur, nullam differentie rationem in Patre et Filio
secundum essentiam definiri?

Sed jam tempus fuerit acerbam ipsius contra nos
proponere accusationem, quam in fine orationis
fecit, dicens nos ex nihilo penitus Patrem dicere,
dictionem aliquam ex contextu, suffuratus, ipsam-
que exilem et inordinatam ex reliquo corpore de-
tractam vellicare conatur, et stomachum facere
insanis dentibus dilacerans, vel potius salivans (id
est velut salivam sermonem expuens): primum qui-
dem dicam sententiam eorum quæ a doctore de hoc
præclare sunt oratione distinctæ, deinde ipsum
sermonem ad verbum apponam, ut omnibus fiat
manifestarius in contumeliam veritatis in studia
piorum perniciose irrepere. Nos enim adducens ad
ingeniti significationem per suos sermones doctor
noster, talem nobis insinuationem ad cognitionem
ejus quod quaeritur, subiecit, demonstrans longe a
notitia quæ est secundum essentiam, esse ingeniti si-
gnificationem. Cum evangelista, inquit, genealo-
giæ quæ est secundum carnem ex Joseph principium
fecisset ⁸⁷, deinde semper progrediens ad tempore
antiquiorem, terminum genealogiæ in Adamo definis-

A τὰς ἐπιγέλστους ταύτας ἐξεβέμην φωνάς, ἀλλ' ὥς ἂν
πείσαιμι τὸν ἀκροατὴν, ἀφ' οὗας οὗτος παρασκευῆς
τῶν λόγων ὁρμώμενος, ὁ τὸν ἡμέτερον ἰδιωτισμὸν
διαπλύνων, ἔπειτα τῆς ἀληθείας καταθρασύνεται.
Τίς ὢν κατὰ τὸν λόγον καὶ οἷα φθεγγόμενος, ὁ τοῖς
παχυδέρμοις τῶν ἀκροατῶν ἐντροφῶν τε καὶ ἐμπο-
πεύων, οἱ τὰς στομφώδεις αὐτοῦ ταύτας ξηροστομίας
κακοσυνθῆτως διαπεραίνοντες, ὡς κεκρατηχότα τῶν
πάντων τῇ δυνάμει τῶν λόγων ἀνακηρύσσουσιν, ἀλλ'
αὐτὴν εἶναι φησι τὴν οὐσίαν ἀθανάσιαν, τὴν δὲ τοῦ
Μονογενοῦς οὐσίαν; Τί φης; πρὸς αὐτὸν εἶπαιμι ἂν,
ἀθανάσιαν, ἢ οὐκ; Ἐπειδὴ καὶ ἐπὶ ταύτης ἡ ἀπλότης
οὐδεμίαν, καθὼς φης, συμφύλαν προσέεται. Εἰ μὲν οὖν
ἀρνεῖται τὸ ἀθανάσιον εἶναι τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν, ὅπλον
εἰς ὃ τι βλέπει. Τὸ γὰρ ἀντιδιασταλλόμενον τῷ ἀθανάτῳ,
B οὐ λίαν ἐστὶ λεπτῆς κατανοῆσαι φρενός. Ὡς γὰρ τὸ
μὴ ἀφθαρτον φθαρτὸν ἡ ἀκολουθία τῆς ἀντιδιαίρεσεως;
δείκνυσαι, καὶ τρεπτὸν τὸ μὴ ἀτρεπτον· οὕτω καὶ θνη-
τὸν πάντως, τὸ μὴ ἀθάνατον. Τί οὖν ὁ τῶν καινῶν δογ-
μάτων ἐξηγητής; Τί περὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς οὐσίας;
ἡμῖν κυριολογήσει; Πάλιν γὰρ τὴν αὐτὴν προσοίσω τῷ
λογογράφῳ ἐρώτησιν. Δώσει καὶ ταύτην ἀθανάσιαν
εἶναι, ἢ οὐ συνθήσεται. Εἰ μὲν οὖν μὴ δέχοιτο τοῦ
Υἱοῦ τὴν οὐσίαν ἀθανάσιαν εἶναι, ἀναγκαιῶς τῷ
ἐναντίῳ συνθήσεται, διὰ τῆς τοῦ κρείττονος ἀφαιρέ-
σεως θάνατον αὐτὴν εἶναι κατασκευάζων. Εἰ δὲ φεύ-
γων τὸ ἀποτον, ἀθανάσιαν καὶ τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐ-
σίαν κατονομάζοι, οὐδεμίαν ἐξ ἀνάγκης διὰ τοῦτο κατὰ
τὴν οὐσίαν διαφορὰν εἶναι συνθήσεται. Εἰ γὰρ ἐπίσης
ἦ τε τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ φύσις ἀθανασία ἐστίν, ἀθα-
C νασία δὲ πρὸς ἑαυτὴν οὐδενὶ λόγῳ διαφορὰς διασχί-
ζεται, ἀρα καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν ὁμολογεῖται,
τὸ μηδεὶνα διαφορὰς λόγον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ
Υἱοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν εὐρίσκεισθαι;

Ἄλλὰ καιρὸς ἂν εἴη τὴν χαλεπὴν αὐτοῦ καθ'
ἡμῶν προθεῖναι κατηγορίαν, ἣν ἐπὶ τέλει τοῦ λόγου
πειρῶνται, λέγων ἡμᾶς ἐκ τοῦ πάντη μὴ ὄντος τὸν
Πατέρα λέγειν· κλέψας τινὰ λέξιν ἐκ τῆς συμφρά-
σεως, καὶ ψιλὴν αὐτὴν καὶ ἀσύντακτον ἐκ τοῦ λοιποῦ
σώματος ἀφελύσσας, κνίειν ἐπιχειρεῖ τοῖς ἐκκλη-
στοῖς ὁδοῦσι κατασπαράσσων, μᾶλλον δὲ κατασιελίζων
τὸν λόγον. Λέξω δὲ πρῶτον μὲν τὴν διάνοιαν τῶν
D παρὰ τοῦ διδασκάλου περὶ τοῦτου διευκρινηθέντων
ἡμῖν· εἰθ' οὕτω τὸν λόγον αὐτὸν ἐπὶ λέξεως παραθή-
σομαι, ὥς ἂν πᾶσι γένοιτο φανερὸς ὁ ἐπὶ λύμῃ τῆς
ἀληθείας ταῖς τῶν εὐσεβοῦντων σπουδαῖς εἰσφειρό-
μενος. Προσάγων γὰρ ἡμᾶς τῇ τοῦ ἀγεννήτου σημα-
σίᾳ διὰ τῶν καθ' ἑαυτὸν λόγων ὁ διδάσκαλος ἡμῶν,
τοιαύτην ἡμῖν ἐφοδὸν πρὸς τὴν τοῦ ζητουμένου γνῶ-
σιν ὑπέθετο, δεικνύς πόρρω τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν
ἐννοίας ἐν τῷ ἀγεννήτῳ τὸ σημαίνόμενον. Τοῦ Εὐ-
αγγελιστοῦ, φησὶ, τῆς κατὰ σὰρκα τοῦ Κυρίου γε-
νεαλογίας ἐκ τοῦ Ἰωσήφ τὴν ἀρχὴν ποιησαμένου,
εἶτα προϊόντος ἐπὶ τὸν αἰὶ χρόνον πρεσβύτερον, καὶ
ἐν τῷ Ἀδὰμ τὸ πέρας τῆς γενεαλογίας ὀρίσαντος.

⁸⁷ Luc. iii, 23 sqq.

καὶ διὰ τὸ μὴ ὑπερκεῖσθαι τοῦ πρωτοπλάστου σωμα-
τικὸν Πατέρα, τοῦ Θεοῦ φήσαντος, Πρόχειρον εἶναι
φῆσι, τῇ ἐκάστου διανοίᾳ περὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο λαβεῖν·
ὅτι ὁ Θεὸς ἐξ οὗ Ἀδάμ, οὐ καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀν-
θρωπικῶς γενεαλογηθέντων καὶ αὐτὸς ἐξ ἐτέρου τὴν
ὑπόστασιν ἔχει· ἐπειδὴν γὰρ πάντα διεξεληθόντες τὸν
Θεὸν μετὰ πάντα τῷ νῷ λάβωμεν, τὴν πάντων ἀρχὴν
ἐνόησαμεν. Ἀρχὴ δὲ πᾶσα εἴπερ ἐτέρου τινὸς ἐξημ-
μένη τύχοι, ἀρχὴ οὐκ ἔστιν. Οὐκοῦν εἰ ἀρχὴ τοῦ
παντὸς ὁ Θεός· οὐθ' ὅτι οὐκ ἔστι τῶν πάντων
ἀρχὴς ὑπερκεῖμενον. Αὕτη τοῦ διδασκάλου περὶ τῆς
τοῦ ἀγεννήτου σημασίας ἡ ἔκθεσις. Καὶ ὅτι οὐδὲν
ἔξω τῆς ἀληθείας αὐτῷ παρ' ἡμῶν μαρτυρεῖται,
αὐτὴν ἐπὶ ῥημάτων τὴν περὶ τούτου ῥῆσιν ἐκθῆ-
σομαι.

Ὁ εὐαγγελιστὴς, φησὶ, Λουκάς, τὴν κατὰ σάρκα
γενεαλογίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ ἐκτιθέμενος, καὶ ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐπὶ
τοὺς πρώτους ἀναποδείξων, ἤρξατο μὲν ἀπὸ τοῦ Ἰω-
σὴφ· εἰπὼν δὲ τοὔτον τοῦ Ἰησὺ, τὸν δὲ τοῦ Ματθαῖο
καὶ οὕτω κατὰ ἀνάβασιν πρὸς τὸν Ἀδὰμ τὴν ἐξηγή-
σιν ἐπαγαγὼν· εἰτα ἐλθὼν ἐπὶ τοὺς ἄνω καὶ εἰπὼν,
ὅτι Ὁ Σὴθ ἐκ τοῦ Ἀδάμ· ὁ δὲ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ Θεοῦ,
ἐνταῦθα τῆς ἀναβάσεως ἔληξεν. Ὅσπερ οὖν ἐκεῖνος
εἶπεν, ὅτι ὁ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἡμεῖς αὐτὸν ἐρωτή-
σομεν· Ὁ δὲ Θεὸς ἐκ τίνος; Ἀρ' οὐχὶ πρόχειρόν ἐστι
τῇ ἐκάστου διανοίᾳ ὅτι ἐξ οὐδενός; τὸ δὲ ἐξ οὐδενός τὸ
ἀναρχόν ἐστι δηλονότι· τὸ δὲ ἀναρχον, τὸ ἀγεννητον.
Ὡς οὖν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων οὐσία τὸ ἐκ τίνος, οὕτως
οὐδὲ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, οὐσίαν ἔστιν εἰπεῖν τὸ
ἀγεννητον. Τίσι νοφθαλμοῖς ἐστὶ πρὸς τὸν ὀδῆρον ὡμῶν
ἀποβλέπετε; πρὸς ὅμας λέγω, τὴν τῶν ἀπολλυμένων
ἀγέλην. Πῶς ἐστὶ τὴν ἀκοὴν ὑποκλίνετε τῷ τοιαύτῃ
στήλῃ τῆς ἰδίας ἀναίδειας διὰ τῶν λόγων στήσαντι;
Οὐκ αἰσχύνεσθε νῦν γοῦν εἰ καὶ μὴ πρότερον τοιοῦτω
χειραγωγῷ πρὸς τὴν ἀλήθειαν χρώμενοι; Οὐ σημεῖον
χρήσεσθε τοῦτω τῆς περὶ τῶν δογμάτων αὐτοῦ μα-
νίας, τῷ οὕτω πρὸς τὴν ἀλήθειαν αὐτὸν τῶν γεγραμ-
μένων ἀναισχύντως ἀντικαθίστασθαι; Οὕτως ἡμῖν
καὶ τὰς θείας ἐρμηνεύει φωνάς; Οὕτως τῆς τῶν δογ-
μάτων ἀληθείας προϊστάται; Ὡς ἀπελέγχειν Βασι-
λειον ἐκ τοῦ πάντῃ μὴ ὄντος γενεαλογούντα τὸν ἐπὶ
πάντων Θεόν· εἰπω τὴν παρ' αὐτῶν ῥῆσιν, ἐκθῶμαι
τῆς ἀναισχυρίας τὰ ῥήματα, παρήμι τὰς ὕβρεις, οὐ
μέμφομαι ταῖς λοιδορίαις· οὐ γὰρ αἰτιῶμαι τὸν ὀδω-
δότα τῷ στόματι, ὅτι ὀδωδεν, οὐδὲ τὸν τῷ σώματι
λελωθῆμένον, ὅτι λελώθηται. Τὰ γὰρ τοιαῦτα φύσεώς
ἐστὶν ἀτυχήματα, τὴν παρὰ τῶν νοῦν ἔχοντων μέμ-
ψιν ἐκφεύγοντα. Οὐκοῦν ἡ τοῦ ὀδρίζειν σπουδὴ,
λογισμῶν ἐστὶν ἀρρώστια, καὶ δυσκληρίᾳ ψυχῆς, τὸν
ὕγιαίνοντα λογισμὸν λελωθῆμένης. Οὐδεὶς οὖν μοι
λόγος ὧν λελοιδόρηται, ἀλλὰ τὴν σφοδρὰν ἐκείνην καὶ
ἄμαχον τοῦ συλλογισμοῦ πλοχὴν, δι' ἣς τὴν καθ' ἡμῶν
κατηγόριαν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ συνιπέρανε,
διαρρήδην γράψω κατ' αὐτὰ τὰ ῥήματα. Ἰνα γὰρ,
φησὶ, μὴ κωλυθῇ τὸν Ἰῶδ ἐκ μετουσίας εἰπεῖν τοῦ
ὄντος, λέληθεν αὐτὸν, τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἐκ τοῦ
πάντῃ μὴ ὄντος εἰπὼν. Εἰ γὰρ τὸ μηδὲν τῷ πάντῃ
μὴ ὄντι ταῦτ' ἀπὸ τὴν ἔννοιαν, τῶν δὲ ἰσοδυναμούν-

A set, et quia non primo formato superior esset corpo-
reus Pater, hunc Dei esse dixit. Promptum esse inquit
cujusque notioni de Deo illud accipere: quod Deus
est, ex quo Adamus, non ad similitudinem eorum
quorum genealogia humano more descripta est,
ipse ex alio substantiam habet, quoniam enim om-
nia percurrentes narrando Deum post omnia mente
capimus, omnium principium intelleximus. Princi-
pium autem omne si quidem ex alio quodam pen-
deat, principium non est. Igitur principium uni-
versi Deus; neque quidquam est quod supra prin-
cipium omnium constitui possit. Haec doctoris de
ingeniti significatione expositio. Et quod nihil ex-
tra veritatem ipsi a nobis attributum est, ipsam
de hoc ad verba dictionem exponam.

B Lucas evangelista, inquit, genealogiam secundum
carnem Dei et Servatoris nostri Jesu Christi expo-
nens, et a postremis ad primum repedans eive re-
trogrediens, a Josepho quidem orsus est: cum di-
xisset autem hunc Heli, et hunc Mattath, et sic per
ascensum ad Adamum narrationem adducens, deinde
cum venisset ad summos, et dixisset Sethum ex
Adamo, ipsum autem Adamum ex Deo, hic ascen-
dendi finem fecit. Quemadmodum igitur ille dixit,
Adamum ex Deo, nos ipsum interrogabimus, Ipse
vero Deus ex quo? Annon promptum est cujusque
cogitationi quod ex nullo? Quod autem ex nullo
est, id videlicet principii expers. Quod autem prin-
cipii expers, ingenitum est: ut igitur in hominibus
essentia quod est ex aliquo, sic neque in Deo uni-
versorum essentiam licet dicere, quod ingenitum.
C Quibus oculis adhuc ad ducem vestrum aspicitis?
ad vos dico, pereuntium gregem. Quomodo aures
inclinatis ei qui talem columnam suae impudentiae
per hos sermones statuit? Non etiam vos videt
nunc sane, si etiam non prius, tali manu-
ductore ad veritatem videntes? non hoc utimini
signo insaniae de decretis ipsius, quod sic adversus
veritatem scriptorum impudenter se ipse opponat?
sic nobis divinas voces interpretatur? sic veritatis
decretorum defensor et assertor prostat? ut
Basilium reprehendat, qui ex eo quod omnino non
est genealogiam Dei, qui est in omnibus, recenseat.
D Dixerim ipsorum dictionem, exposuerim impuden-
tiae verba, praetereo contumelias, non accuso con-
vicia et probra, non culpo eum qui olet ore, quod
olevit, neque corpore vitiatum et mutilatum quod
mutilus est. Talia enim sunt naturae infortunia,
quae vituperium a prudentibus effugiunt. Ergo con-
tumelia afficiendi studium rationis est insaniam, at-
que animi sana ratione vitiatum infortunium. Nulla
igitur mihi sit ratio ejus conviciorum, sed vehemen-
tem illum et inexpugnabilem ratiocinationis nexum,
per quem contra nos accusationem ad scopum per-
duxit, iisdem verbis aperte scribam. Ut enim, in-
quit, non prohibitum sit Filium dicere ex partici-
patione ejus qui est, latuit ipsum dicere Deum, qui
est in omnibus ex eo quod penitus non est. Si
enim nihil idem est cum eo quod prorsus non est,

secundum significatum; eorum autem quæ æqualiter pollent libera est transumptio, neque prohibetur; qui dicit Deum ex nullo, ex eo quod funditus non est dicit Deum esse. Ad aliquod eorum quæ sunt dicta prius oculos convertamus.

Quod ex participatione Dei Filium putat, his etiam qui non hoc accipiunt oris sui graveolentiam inspergit, vel turpem et somniosam, sive turbulentam sophismatis compositionem, sive structuram disquiramus. Sed quidem ex participatione divinæ naturæ asciscere filios, solum poetarum et fabulorum esse nemo qui vel paululum prudentiæ et mentis habeat, ignorat. Sic enim qui carminibus fabulas connectunt, Dionysos quosdam et Hercules, et Minos ex daemoniorum complexu in humana corpora confingunt, atque cæteris hominibus tales superiores et angustiores suo carmine celebrant, ut participatione præstantioris naturæ plus habentes. Ergo hunc quidem sermonem ut e domo amentię et impietatis reprehensionem habentem silentio involvere decet. Sed potius inexpugnabilem illum syllogismum adicere, ut nostri simplices et imperiti discant, quale et quantum qui artificiosas insinuationes non didicerunt, damnum et detrimentum passi sunt. Si enim nihil, inquit, cum eo quod prorsus non est, idem est secundum sensum: æquipollentium autem non prohibetur transumptio; qui dicit ex nullo esse Deum, ex eo quod non omnino est dicit esse Deum. Quis dedit ei qui in nos Aristotelicam cuspidem vibrat, dicere aliquem patrem non habere idem esse cum eo quod est ex eo quod nullo modo est ipsum esse? Qui enim eos qui in genealogia recensentur a sacra Scriptura ordine numeravit, semper ejus qui memoratus fuit, superiorem patrem esse nimirum intelligit. Quid enim erat Heli Josepho, quid autem Mattheus Heli, quid etiam Adamus Seth; an non etiam puerulis valde manifestum et notum, quod patrum est enumeratio eorum qui memorati sunt, horum nominum recensio? Si enim Seth filius Adami, pater ejus qui ex ipso genitus est procul dubio est Adamus, sic dic mihi quis pater Dei qui est super omnia, dic interroganti, rumpe vocem, responde, omnem disserendi tuam artem ad hanc interrogationem commove. An invenies aliquam rationem quæ sophismatis tui captionem effugiat? Quis ingenti pater? Potesne dicere quis? Non igitur ingeniū. Sed contritus dicis prorsus, quod etiam necesse est, quod nullus. Quid igitur, amicissime, an tibi sic soluta est hæc mollis sophismatis complexio? non intellexisti te in tuos sinus conspuisse, quod ait magnus Basilius, quod ingenuus ex nullo est pater? Nam ex patribus iis qui prius in genealogiæ descriptione sunt recensiti, consequentia per id quod siletur, dat patris additionem pro confesso haberi. Tu ex nullo patre, nihil fecisti. Et contra nihil ad id quod omnino non est complexus, solum illum syllogismum confecisti. Hæ igitur doctæ solertiæ et artificiosæ ad te transferentur. Quis ingenti pater

A των ἀκύλυτος ἡ μετάληψις, ὁ λέγων ἐξ οὐδενός· εἶναι τὸν Θεόν, ἐκ τοῦ πάντῃ μὴ ὄντος· εἶναι λέγει τὸν Θεόν· πρὸς τι τῶν εἰρημένων πρότερον ἴδωμεν.

α
"Ὅτι ἐκ μετουσίᾳ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν οἴεται, καὶ τοῖς μὴ τοῦτο δεχομένοις ἐπισκεδάζει τοῦ στόματος· αὐτοῦ τὴν δυσωδίαν, ἣ τὴν ψυχρὰν καὶ ὀνειρώδη τοῦ σοφίσματος συνθήκην διεξετάσσομεν. Ἄλλ' ὅτι μὲν τὸ ἐκ μετουσίᾳ τῇ θεῇ φύσει προσάπτειν μίους, ποιητῶν μόνων καὶ μυθοπλαστῶν ἐστίν, οὐκ ἂν ἄγνοοι τις τῶν ὁπωσοῦν μετεχόντων φρονήσεως. Καὶ οὕτω γὰρ οἱ τοῖς μέτροις τοὺς μύθους ἐνείροντες, Διονύσους τινὰς καὶ Ἡρακλέας, καὶ Μίνωας, καὶ ἄλλους τοιοῦτους ἐκ δαιμονίας εἰς ἀνθρώπινα σώματα συμπλοκῆς δια-
B πλάσσοσι, καὶ ὑπεραίρουσι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων τοὺς τοιοῦτους τῷ λόγῳ, ὡς τῇ μετουσίᾳ τῆς κρείττονος φύσεως, τὸ πλέον ἔχοντας. Οὐκοῦν τοῦτον μὲν τὸν λόγον ὡς οἰκοθεν τὸν τῆς ἀνοίας ἄμα καὶ ἀσεβείας ἐλαγχόν ἔχοντα, σωπήσαι προσήκει. Προσθεῖναι δὲ μᾶλλον τὸν ἀμαχόν ἐκείνον συλλογισμὸν, ὡς ἂν μά-
C θοιεν οἱ καθ' ἡμᾶς ἰδιώται, οἷον καὶ ὧν οἱ τὰς τεχνικὰς ἐφόδους μὴ παιδευθέντες ἐξημῶθησαν. Εἰ γὰρ τὸ μηδὲν, ψῆσι, τῷ πάντῃ μὴ ὄντι ταῦτόν κατὰ τὴν ἔννοιαν, τῶν δὲ ἰσχυνομένων ἀκύλυτος ἡ μετάληψις· ὁ λέγων ἐξ οὐδενός· εἶναι τὸν Θεόν, ἐκ τοῦ πάντῃ μὴ ὄντος· εἶναι λέγει τὸν Θεόν. Τίς ἔδωκε τῷ τὴν Ἀριστοτελικὴν ἡμῖν ἀλχημὴν ἐπισείοντι, ὅτι τὸ λέγειν τινὰ πατέρα μὴ ἔχειν, ταῦτόν ἐστι τῷ ἐκ τοῦ πάντῃ μὴ ὄντος αὐτόν γεγενῆσθαι; Ὁ γὰρ τοὺς γενεαλογουμένους παρὰ τοῦ λόγου καθεξῆς ἀριθμή-
D σας, αἱ τοῦ μνημονευθέντος ὑπερκείμενον πατέρα δηλονότι νοεῖ. Τί γὰρ ἦν ὁ Ἥλις τοῦ Ἰωσήφ, τί δὲ ὁ Μαρτὰν τοῦ Ἥλι, τί δὲ ὁ Ἀδὰμ τοῦ Σηθ, ἄρ' οὐχὶ πρόδηλον καὶ τοῖς ἁγαν νηπίοις, ὅτι πατέρων ἐστὶν ἀπαρίθμησις ὁ τῶν μνημονευθέντων τούτων ὀνομάτων κατάλογος; Εἰ γὰρ ὁ Σηθ τοῦ Ἀδὰμ υἱός, πατὴρ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένου πάντων Ἀδὰμ. Οὕτως εἰπέ μοι, καὶ τὸ ἐπὶ πάντων Θεοῦ πατὴρ τίς; εἰπέ τῷ ἔρωτῶντι, ῥῆξον φωνήν, ἀπόκριναι, πᾶσαν τὴν λογικὴν σου τέχνην πρὸς τὴν πύσιν ταύτην συγκλί-
νησον· ἄρ' εὐρήσεις τινὰ λόγον τὴν τοῦ σοφίσματος σου λαβὴν διαφεύγοντα; τίς ὁ τοῦ ἀγεννήτου πατὴρ; Ἔχεις εἰπεῖν ὅστις; Οὐκοῦν οὐκ ἀγέννητος. Ἀλλὰ
D συνθλιβόμενος ἐρεῖς πάντως, ὁ δὲ καὶ εἰπεῖν ἐστὶν ἐπάναγκας, ὅτι οὐδεὶς. Τί οὖν, ὦ φίλτατε, ἄρα σοι οὕτω λέγεται ἡ μαλακὴ τοῦ σοφίσματος αὕτη δια-
πλοκή; Ἀρα συνήκας τοῖς ἰδίοις κόλποις ἐναιεῖσας, τί φησιν ὁ μέγας Βασίλειος, ὅτι Ὁ ἀγέννητος ἐξ οὐδενός· ἐπὶ πατρός; Ἐκ γὰρ τῶν προγενεαλογηθέντων πατέρων, ἡ ἀκολουθία κατὰ τὸ σωπώμενον, συνομολογεῖσθαι δίδωσι τοῦ πατρὸς τὴν προσθήκην. Εὐ τὸ ἐξ οὐδενός πατρός τὸ μηδὲν ἐποίησας. Καὶ πάλιν τὸ μηδὲν εἰς τὸ πάντῃ μὴ ὄν καταλαβὼν τὸν λε-
λυμμένον ἐκείνον συλλογισμὸν συνεπέραςας. Οὐκοῦν τὰ σοφὰ ταῦτα τῆς τεχνικῆς ἀρχινολίας πρὸς σὲ μετα-
χθήσεται. Τίς τοῦ ἀγεννήτου πατὴρ, ἔρωτῶ; Οὐδεὶς, ἐρεῖς κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην. Ὁ γὰρ ἀγέννητος πα-
τέρα πάντως οὐκ ἔχει. Εἰ ταῖνον οὐδεὶς τοῦ ἀγεννή-

του πατρός, τὸ δὲ οὐδεὶς παρὰ σοῦ πρὸς τὸ μηδὲν μετελήφθη· τὸ δὲ μηδὲν κατὰ τὸν οὖν λόγον τῷ πάντῃ μὴ ὄντι ταυτόν ἐστι κατὰ τὴν ἔννοιαν. Ἀκόλουτος δὲ τῶν ἰσοδυναμούντων, καθὼς φησὶ, ἡ μετάληψις. Καὶ εἰπὼν ὅτι οὐδεὶς ἐστὶ τοῦ ἀγεννήτου πατρός, ἐκ τοῦ πάντῃ μὴ ὄντος λέγει τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν. Τοιοῦτον ὡς εἰσὶν ἐστίν, ὃ Εὐνόμιε, κακόν· τοῖς σοῖς γὰρ χρήσομαι λόγοις· οὐ τὸ δοκεῖν εἶναι σοφόν, πρὸ τοῦ εἶναι τετιμημέναι· μικρόν ἴσως τὸ τοιοῦτον εἰς δυστυχίαν, ἀλλὰ τὸ ἑαυτὸν ἀγνοεῖν, καὶ μὴ γινώσκειν ὅσον ἐστὶν τὸ διάφορον τοῦ ὀψιπέτους Βασιλείου καὶ τοῦ χειρσαίου θηρίου. Εἰ γὰρ ἐφεώρα τὸν βίον ἡμῶν τὸ ὅξιν καὶ θεῖον ὄμμα ἐκεῖνο, εἰ περιεπόλει τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν τῷ τῆς σοφίας πτερῷ, ἔδειξεν ἂν καταπατὰς ἐπὶ σὲ τῷ βολίῳ τῶν λόγων, οἷα τῷ ὀστράκῳ τῆς ἀνοίας συμπεφυκώς, πρὸς τίνα δι' ἀπάτης σεαυτὸν ἀντεπήγειρας, ὕβρεσι ταῖς κατ' αὐτοῦ καὶ λοιδορίαις τὸ δοκεῖν τις εἶναι παρὰ τοῖς γραῖδοις καὶ τοῖς ἐκτομίαις θηρώμενος. Πλὴν ἀλλ' οὐκ ἀπελπιστέον σοὶ καὶ τῶν ὀνύχων ἐκεῖνου. Τὸ γὰρ ἡμέτερον, ὥς μὲν πρὸς ἐκεῖνον, ἐνυχος μοῖρα κρινόμενον, πολὺ ἂν εἴη. Πρὸς δὲ σὲ τοσοῦτόν ἐστιν, ὅσον ἱκανὸν εἶναι σοὶ περιβρῆξαι τῆς ἀπάτης τὸ ἔλκτρον, καὶ δεῖξαι τὴν ἐγκεκρυμμένην τῷ ὀστράκῳ ἀσχημοσύνην.

Portio iudicetur, multum fuerit. Tecum autem tantum est quantum satis esse possit ad erroris involuerum prorumpendum, et ad abstrusam in testa demonstrandam inverecundiam.

interrogo? nullus, dices necessario. Qui enim ingenuus, patrem omnino non habet. Si igitur nullus ingenui pater, hoc autem, nempe *nullus* a te ad *nil* transsumptum est, hoc autem *nil* secundum tuam rationem idem est cum eo quod *non est* secundum sensum: minime autem prohibetur aequaliter pollentium, sicut loqueris, transumptio. Et qui dixit nullum esse ingenui patrem, ex eo quod non est prorsus dicit Deum, qui est super omnia. Tale, ut par est, o Eunomi, malum (tuus enim utar verbis) non videri esse sapientem, antequam talis habeatur et honoretur, parvum fortasse hoc est infortunium, sed seipsum ignorare, et non cognoscere quantum sit discrimen inter Basilium in sublime volentem, et terrestrem bestiam. Si enim vitam nostram exploraret acutus ille et divinus oculus, si vitam humanam circumvolaret sapientiae ala, in te involans impetu et stridore sermonum, ostenderet quali testa dementiae congenitus, in quem per errorem teipsum concitasti, contumeliis et probris in ipsum conjectis, dum apud aniculas et spadones venaris, ut aliquis esse videaris. Verumtamen non tibi desperandum est ab unguibus illius. Quod enim nocturnum est, ut quidem cum illo, si unguis

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΕΝΣ

ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΑ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ.

S. P. N. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI

ANTIRRHETICUS

ADVERSUS APOLLINAREM (1).

Interprete et scholiaste LAURENTIO ZACAGNIO V. C. — GALLAND. *Fel. Patr. Bibl.* tom. VII, p. 317.

I. Aptum conveniensque sermoni nostro exordium A erit Domini vox, quæ jubet cavere a falsis prophetis, qui veniunt, inquit ¹, ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces; a fructibus eorum cognoscetis eos. Si igitur veras oves ab ovium perditore, qui mansuetudinem præ se ferente habitu securus irrepit in ovilis cœtum, fructus discernit et sub mansuetudinis specie latens os inimicum omnibus palam facit, fructuum qualitatem, tam bonorum quam malorum, præstat expendere, quorum ope deceptionis larva delegitur; ait enim, *Ex fructibus eorum cognoscetis eos*. Omnis itaque doctrinæ bonus quidem meo iudicio fructus est, cum ad eorum numerum qui in Ecclesia salvantur sit accessio; noxius vero atque perniciosus, cum ii qui in ea jam permanent dissipantur. Si igitur quis prædicatione sua gregem adaugeat, et ad omnia domus latera vitem extendat

¹ Matth. vii. 15.

(1) Egregium hoc sancti Gregorii Nysseni opus adversus Apollinarem ex Vat. septingentorum circiter annorum cod. eruimus. Illud autem valde notandum habet hic codex, quod æque veteri manu a scriptorum forsitan cœlicum correctore atque emendatore (quem δοξμάζοντα τὰ γεγραμμένα vocat idem Nyssenus inter epistolas infra editas), ad aliud exemplar ea cautione collatus fuerit, ut quæ in prioris lectionis locum postmodum ab ipso superinducta fuere, adeo eleganter cinnabari scripta fuerint, ut prior etiam lectio atramento delineata non obliteraretur. Nos itaque priore le-

Καλὸν ἂν γένοιτο προοίμιον ἡμῖν τοῦ λόγου ἡ τοῦ Κυρίου φωνή, κελεύουσα προσέχειν ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται, φησί, πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύματι (2) προβάτων, ἑσώθεν δὲ εἰσι λύκοι ἄρπαγες· ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. Εἰ οὖν ὁ καρπὸς διακρίνει τὸ τε ἀληθινὸν πρόβατον, καὶ τὸν τῶν προβάτων φθορεᾶ, τὸν ἐν ἡμέρῳ σχήματι (3) πρὸς τὸ σύστημα τῆς ποιμένης ἀφυλάκτως παραδιδόμενον, καὶ τὸ ὑποκεκρυμμένον τῷ ἡμέρῳ πολέμιον στόμα εἰς τοῦμφανὲς ἀγει, ζητεῖν προσήκει τοὺς καρποὺς τοὺς τε καλοὺς, καὶ τοὺς χείρονας, δι' ὧν τὸ σχῆμα τῆς ἀπάτης ἀνακαλύπτεται· φησὶ γὰρ, ὅτι Ἐκ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. Πάσης τοίνυν διδασκαλίας ὁ μὲν ἀγαθὸς καρπὸς κατὰ τὴν ἐμὴν κρίσιν ἡ προσθήκη τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν σωζομένων ἐστίν· ὁ δὲ φθαρτικὸς καὶ δηλητήριος ἡ τῶν συνεστώτων διάλυσις. Εἰ τοίνυν τις αὐτοὶ διὰ τῶν λόγων τὸ πολ-

etione in contextu plerumque servata, antiquas hasce emendationes, variasque lectiones in notis retulimus; nisi tamen tanti ponderis exstiteret, ut in orationis contextum eas transferre necessarium visum fuerit; tunc enim lectionem a correctore indicatam in orationis contextum retuli, indicata tamen in meis notis lectione, quæ prius in codice reperiebatur.

(2) Forte ἐνδύμασι, ut in textu Græco S. Matthæi.

(3) Corr. ἡμέρῳ τῷ σχήματι.

μινον, καὶ εἰς πάντα τὰ κλίτη τῆς οἰκίας ἐκτείνει τὴν ἀμπέλων καὶ περιφυτεύσει τῇ Λεσποτικῇ τραπέζῃ τοὺς ἀπὸ τῆς (4) ἀγριελαίου πλάνης, εἰς ἐλαιῶν (5) μεταποιούμενος νεόφυτον, καὶ τὰς μυστικὰς ράβδους ἐμβάλη τῷ γλυκεῖ καὶ ποτὶ μὴν νάματι τῆς διδασκαλίας, δι' ὧν πολυγονεῖται τὰ ποίμνια, ὥστε τοῦ μὲν Λαβὴν ἐλαττούσθαι τὴν κτῆσιν, εὐθηνεῖσθαι δὲ τὸ μέρος τοῦ Ἰακώβ, καὶ πληθύνεσθαι τῇ ἐπιστήμῃ γονῇ (6)· εἰ τοιούτων τις τὸν καρπὸν τῆς διδασκαλίας ἐπιδεικνύοιτο (καρπὸς γάρ ἐστι, καθὼς εἴρηται, ἡ τῆς ἀληθείας ἐπαύρισις), ἀληθῶς ἐστὶ προφήτης, κατὰ τὸν θεῖον σκοπὸν ὑποφθεύων τῷ πνεύματι. Εἰ δὲ τις ἀποκρίθῃ τῆς ἀμπέλου τὰς κληματίδας, ἐρημώῃ (7) δὲ τὴν θείαν τράπεζαν, ἀναβρίζων τὴν φυτεῖαν, ἐπιβουλεύει δὲ τῷ πνευματικῷ ποτιστηρίῳ, ὡς (8) μηκέτι τὰ πρόβατα κατὰ τὰς ράβδους τοῦ πατριάρχου κισσῶν, μηδὲ ταῖς ἐπισήμοις γοναῖς πληθύνειν τὸ ποίμνιον, ἀλλ' ἀποδοουκολεῖσθαι τῆς τροφίμου νομῆς, τοῦτέστι τῶν πατρικῶν παραδόσεων, καὶ ἐξω τῆς μάνδρας αὐλίζεσθαι, καὶ πρὸς ἄλλοτρίαν νομὰ διασκιδῶσθαι· ὅτ' ἂν τοιούτος τὸ λύκειον σχῆμα, τὸ ἀποκεκρυμμένον τῇ τοῦ προβάτου

ὕψου ἐξετάσωμεν τί ἡμῖν ἡ τοῦ Ἀπολλιναρίου τοῦ Σύρου διδασκαλία ἐβλάστησε, προσθήκην τῶν ποιμνίων ἢ μείωσιν, συναγωγὴν τῶν δισκορπισμένων ἢ τῶν συνεστώτων διάλυσιν, συνηγορίαν ἢ ἀνατροπὴν τῶν πατρῶν δογμάτων. Εἰ μὲν οὖν πρὸς τὸ κρεῖττον ἢ σπουδῇ τοῦ προειρημένου βλέπει, πρὸβατον ἰσάντως, καὶ οὐχὶ λύκος ἐστίν· εἰ δὲ τὸ ἐμπαινον, Προσέχετε ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, φησὶν ὁ Κύριος· μὴ λανθάνετε τὸ σῶμα τὸ ἐπὶ λῶβῃ καὶ ἀφανισμῷ τοῦ προσεγγίζοντος σώματος τεθηγμένον τοῖς τῆς καινοτομίας ὁδοῦσι καὶ κατασπαράσσον τὸ ὑγιὲς σῶμα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Ὅς δ' ἂν μὴ δοκῇ λιθορραπία τὸ λεγόμενον εἶναι, ἕνα τῶν παρ' αὐτοῦ περιφερομένων λόγων προσθήσομεν, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ ἐστὶν αὕτη· Ἀπόδειξις, φησὶ, περὶ τῆς θείας σαρκώσεως τῆς καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου. Τάχα δ' ἂν τις δι' ἀκριβείας τὸν τῆς ἐπιγραφῆς νοῦν ἀπογυμνώσας, οὐκ ἂν δεηθῇ δι' αὐτῆς τῆς λογογραφίας (9) ἐλέγχει τὴν ἀτοπίαν τοῦ δόγματος. Ἀπόδειξις, φησὶ, περὶ τῆς θείας σαρκώσεως τῆς καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου. Κρεῖττον δ' ἂν εἴη τὰς θείας παραθέσθαι φωνὰς εἰς ἐλεγχὸν τῆς καινῆς ταύτης ὀνοματοποιίας. Ὁ Λόγος, φησὶ, σὰρξ ἐγένετο· καὶ, Ἡ δόξα κατεσκήνωσεν ἐν τῇ γῇ ἡμῶν· καὶ, Ὁ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ὡς ἂν δι' ἐκάστου

A et circum Dominicam mensam plantet, erraticos oleastri ramos in olivarum novellas transmutans, mysticas denique virgas in dulcia et grata doctrinae fluentia injiciat, per quas ita greges fecundantur, ut Laban possessio minuat, abundet vero pars Jacob, et insigni fetu multiplicetur; si quis talem doctrinae suae fructum ostendat (fructus enim, ut diximus, veritatis incrementum est), hic vere propheta est, utpote qui juxta Dei consilium legem spiritu interpretetur. At e contrario si quis vitis ramos evellat, divinam vero mensam, extirpata plantatione, desertam reddat, et insidias circum spirituale aquarium tendat, ut non amplius oves ante patriarchae virgas concipiant, et insigni fetu augeant gregem, sed ab alibilibus pasceis, paternis videlicet traditionibus, abigat et extra mandram stabulare faciat, et per aliena pascua dispergi: quando, inquam, talem doctrinae fructum protulerit, tunc utique lupina forma, sub ovis pelle latens, manifestabitur.

τῆς διδασκαλίας καρπὸς ἢ, πρὸβαλον ἂν γένοιτο δορῇ.

II. Inquiramus ergo quid nobis Apollinaris Syri doctrina protulit, incrementumne gregis an diminutionem, dispersorumne collectionem an collectorum dispersionem, defensionemne paternorum dogmatum an subversionem. Si itaque ad id quod melius est Apollinaris studium respicit, ovis utique, et non lupo erit; si vero contra: Attendite a falsis prophetis, ait Dominus: non lateat os illud, peracutis novitatis dentibus in damnum perniciemque appropinquantium armatum et sanum Ecclesiae Dei corpus lacerans. Ne autem, quod dicimus, conviciu esse videatur, unum ex ejus, qui circumferuntur tractatibus subjungamus, cujus inscriptio talis est, Demonstratio, inquit, divinae incarnationis ad similitudinem hominis. Et fortasse quidem accurate patefacto inscriptionis sensu, non esset ulterius alicui laborandum, in dogmatis absurditate per singulas ipsius tractatus partes redarguenda. Demonstratio, inquit, divinae incarnationis ad similitudinem hominis. Verum satius fuerit divinas voces apponere in novae hujus fictionis nominum confusionem. Verbum, ait, caro factum est, et, Gloria inhabitavit in terra nostra, et, Deus manifestatus est in carne, ut ex unoquoque horum dictorum discamus divinitatem, quae semper substantia

* Gen. xxx, 37 sqq. * Joan i, 14. * Psalm. lxxiv, 10. * I Tim. iii, 16.

(4) Ita corr. male antea τῆς ἀπὸ τῆς.

(5) Et haec corr. emendatio est; prius enim erat ἐλατον.

(6) Ἐπίσημος γονῇ tam hic quam infra aliquis forsitan verteret varii coloris fetus, vel diverso colore respersus fetus, ut sacrae Scripturae narrationi prorsus respondeat; sed mihi alia versio magis arridet.

(7) In Vat. cod. ἐρημῶν inflexione Attica, nescio an simili exemplo.

(8) Corr. ὥστε.

(9) Nyssenius in toto hoc opere Apollinarem λογογράφον ejusque De Incarnatione tractatum λογο-

γραφίαν vocat; quin et Eunomium ejusque scripta λογογράφον, et λογογραφίαν iidem vocat lib. i adversus eundem, et alibi. Videtur autem iis nominibus verbosos atque prolixos utriusque haereticum libros suggillare voluisse Nyssenius. Nam Gregorius alter Nazianzenus episcopus in oratione 51, prope finem, Apollinarem inter alia redarguit, quod μακροὺς λόγους scripserit, eademque de Eunomii libris Nysseni querela est lib. i adversus eundem prope initium. Utilitur et λογογράφου voce malo sensu Demosthenes in oratione De falsa legatione, p. 232. Hervagianae editionis quarta Graeco-Latinae, cum Aeschini exprobrat, quod λογογράφους et σοφιστάς

immutabilis est, mutationi obnoxiam indulsisse naturam, ut propria immutabilitate nostræ in malum mutationi mederetur. At hic Deum asserit non fuisse in carne manifestatum, quod idem est ac si diceret, carnem factum non fuisse Verbum, quod in hominum forma et similitudine per servilem habitum cum hominibus conversatum est *; sed divinam quamdam incarnationem Verbo affingit, idque dubio adeo sermone, ut incertum mihi sit utrum mutationem divinitatis e simplici ejus et compositionis experte naturā in carnem soliditatem transformatæ intelligat, an potius, manente in se ipsa divina substantia, aliam quamdam apparuisse dicat incarnationem divinam, in humanæ et divinæ naturæ confinio positam, quæ nec Deus esset, nec homo, sed ex utroque quodammodo participaret; et prout incarnatio est, humanitati affinis atque cognata existeret; prout vero divina est, longe multo humanæ naturæ modulum superaret. Verum enimvero substantia hujusmodi Deus esse non potest. Divinitas enim res est ex sui natura simplex et a compositione prorsus aliena: a quo autem simplicitas abest, ab eo æque etiam divinitatem abesse necessarium prorsus est. Contra vero neque homo esse potest. Homo enim dicitur qui ex corpore et anima intellectuali componitur; ei autem, in quo hæc duo simul conjuncta non intelliguntur, quomodo hominis nomen conveniet? Hominis enim corpus et animam hominis dicimus, quoad in ipso horum utramque consideratur. Harum autem duarum rerum concursus homo et est, et dicitur.

III. Quid sit itaque divina incarnatio, quæ nec homo est, neque Deus, quam in tractatus titulo comminiscitur auctor, non licet nobis per ea quæ accurate hactenus indagavimus invenire. *Demonstratio*, inquit, *divinæ incarnationis ad similitudinem hominis*. Rursus quid sibi vult illud, *ad similitudinem hominis*? Divinam, nempe, incarnationem simili modo, atque humanam constare. Et quandam factum est hoc? In ultimis diebus? Et ubi virginitatis mysterium? Neque enim ad similitudinem hominis incarnatus est Dominus, quemadmodum scriptor noster ait; sed divina potestate, et Spiritu sancto, quemadmodum in Evangelio dicitur. An potius ante sæcula? Et quomodo rei non existenti quod existit assimilatur? Postremus enim omnium rerum, secundum creationis ordinem, homo est; Dominus vero rex ante sæcula. Ad cujus itaque hominis similitudinem divina illa incarnatio, si omnia sæcula præcessit, facta fuerit? Adami fortasse? At hic nondum exsisterat. An

* Philipp. 11, 7. * Luc. 1, 26, sqq.

alios per contumeliam cognominare solitus esset, cum ipsum talem esse constaret. Verba Demosthenis sunt: Λογογράφους τοίνυν καὶ σοφιστὰς ἀποκαλῶν τοὺς ἄλλους, καὶ ὑβρίζειν παύρωντος αὐτοῦ ἐξελεγχθήσεται, τούτοις ὦν ἔνοχος. Wolfius vertit, Cum autem orationum scriptores, et sophistas alios cognominet, atque exagitare studeat, eum ipsum talem esse constabit.

A μάθοιμεν τῶν εἰρημένων ὅτι αἱ ἀρεπτον δὲ τὸ θεῖον τῇ οὐσίᾳ, καὶ ἀναλλοίωτον, ἐν τῇ τρεπτῇ καὶ ἀλλοιούμενῃ γίνεται φύσει, ἵνα τῷ ἰδίῳ ἀρέπτῳ τὴν ἡμετέραν πρὸς τὸ κακὸν τροπὴν ἐξάσῃται. Οὗτοι δὲ φησὶν οὐ θεὸν ἐν σαρκὶ πεφανερῶσθαι, ὅπερ ταύτῃ ἐστι τῷ (10), μὴ τὸν λόγον σάρκα γενέσθαι, τὸν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου καὶ σχήματι, τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ δουλικοῦ προσώπου καθομιλήσαντα· ἀλλὰ θεῖον τινὰ σάρκωσιν ἀνατυπούται τῷ λόγῳ, οὐκ οἶδα τί σημαίνειν τῷ ῥήματι, πότερον τροπὴν τῆς θεότητος ἀπὸ τῆς ἀληθῆς αὐτοῦ καὶ ἀσυνθέτου φύσεως εἰς σαρκώδη ἀντιτυπίαν ἀλλοιωθείσης· ἢ μενούσης τῆς θείας οὐσίας ἐφ' αὐτῆς, ἀλλήν τινὰ σάρκωσιν θεῖον μεθόριον τῆς τῶν ἀνθρώπων τε καὶ τοῦ θεοῦ φύσεως ἀναφανῆναι, οὕτε ἀνθρώπων οὖσαν, B οὕτε θεὸν, μετέχουσαν δὲ πως (11) ἀμφοτέρων· ἥτις (12) τῷ μὲν σάρκωσις εἶναι, συγγενῶς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἔχει, τῷ (13) δὲ θεῖα εἶναι, κρείττων ἐστίν, ἢ κατ' ἀνθρώπων. Ἀλλὰ μὴν θεὸς εἶναι οὐ δύναται· ἀπλοῦν γὰρ τῇ φύσει τὸ θεῖον ἐστὶ καὶ ἀσύνητον· οὐ δὲ ἡ ἀπλότης (14), τούτου κατὰ τὸ ἴσον πάντως καὶ ἡ θεότης καχώριται. Ἀνθρώπος δὲ αὐτὸ πάλιν οὐκ ἐστὶ. Ὁ γὰρ ἐκ ψυχῆς νοεῖας, καὶ σώματος συνεστηκὸς, ἀνθρώπος λέγεται· ὃ δὲ μὴ συνεπιννοῖται τὰ δύο, πῶς ἡ τοῦ ἀνθρώπου κλήσις ἐφαρμοσθήσεται; Ἀνθρώπου γὰρ σῶμα λέγομεν, καὶ ψυχὴν ἀνθρώπου, ἕως ἂν ἐφ' αὐτοῦ ἐκάτερον τούτων θεωρηθῇ. Ἡ δὲ συνδρομὴ τούτων τῶν δύο, ἀνθρώπος καὶ ἐστὶ, καὶ λέγεται.

C Τί οὖν ἐστὶν ἡ θεῖα σάρκωσις, ἡ μήτε ἀνθρώπος οὖσα, μήτε θεός, ἣν ἀναπλάσσει ἡ τοῦ λόγου ἐπιγραφή (15), οὐκ ἐστὶν ἐκ τῶν ἐξητασμένων εὐρεῖν. Ἀπόδειξις, φησὶ, περὶ τῆς θείας σαρκώσεως, τῆς καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου. Τί τοῦτο πάλιν ἐνδείκνυται, τὸ καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου; Ὅτι ἡ θεῖα σάρκωσις ὁμοίως τῇ ἀνθρωπίνῃ συνίσταται. Πότε τοῦτο; Ἀρα ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν; καὶ ποῦ τὸ τῆς παρθενίας μυστήριον; Οὐ γὰρ καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου σαρκούται ὁ Κύριος, καθὼς ὁ λογογράφος φησὶν, ἀλλὰ θεῖα δύναμις, καὶ Πνεύματι ἁγίῳ, καθὼς τὸ Εὐαγγέλιον λέγει, ἀλλὰ πρὸ τῶν αἰώνων. Καὶ πῶς ὁμοιοῦται τῷ μὴ ὄντι τὸ ὄν; Τελευταῖος μὲν γὰρ τῶν κατὰ τὴν κτίσιν ὁ ἀνθρώπος· ὁ δὲ Κύριος (16) βασιλεὺς πρὸ αἰώνων. Κατὰ ποίου τοίνυν ἀνθρώπου ὁμοίωσιν ἐκείνη ἡ θεῖα σάρκωσις κατὰ τὸ προαιώνιον γίνεται; Κατὰ τὴν τοῦ Ἀδάμ; Ἀλλ' οὕτω ἦν. Ἀλλὰ καθ' ἑτερόν τινὰ ἀνθρώπων; Καὶ τίς οὗτος ὁ προνοούμενος τοῦ Ἀδάμ ἀνθρώπος, ἵνα κατὰ τὸ ἐγκείμενον ὑπόδειγμα ὁμοιωθῇ τοῦ θεοῦ ἢ σάρκωσις; Τὸ

(10) Ita corr. τό erat antea.

(11) Corr. πόσως.

(12, 13) Ita corr. antea utroque.

(14) Ita corr. antea obseuro sensu οὐ δὲ ἡ ἀπλότης, τούτου.

(15) Ita corr. antea ἡ τὶ ἀναπλάσει ἡ τοῦ λόγου ἀναγραφή.

(16) Corr. iterum, Κύριος.

γὰρ ὅμοιον τῷ ὄντι πάντως οὐ τῷ μὴ ὄντι ὅμοιον γίνεται· ὥστε δύο κατ' αὐτὸν (17) φαίνεται τῷ λόγῳ τὰ δύο· ἢ γὰρ πρεσβύτερον εὐρίσκεται τὸ πλάσμα τοῦ πλάσαντος, ἢ τῷ μὴ ὄντι ὁμοιοῦται τὸ θεῖον σαρκούμενον· κατ' ἀρχὰς γὰρ ἡ μὲν θεότης (18) ἦν, ὁ δὲ Ἀδὰμ οὐκ ἦν. Ὁμοιοῦν εἰ καὶ ὁμοίωσιν ἀνθρώπου σαρκούται ἡ θεία φύσις, τῷ μὴ ὄντι ὁμοιοῦται ἡ θεία σάρκωσις· τὸ δὲ τῷ μὴ ὄντι ὁμοιοῦμενον, οὐδ' αὐτὸ πάντως εἴη. Ἀλλ' ἑτερόν τινα τρόπον παρὰ τὴν ἀνθρώπινον τὴν σάρκωσιν ἐκείνην γεγενῆσθαι φησι. Καὶ τίς τῶν ἑτεροφυῶν ἡ ὁμοίωσις (19); Εἰ οὖν μήτε κατὰ τὸ προαιώνιον ἐνδέχεται τὴν θεϊαν σάρκωσιν καὶ ὁμοίωσιν ἀνθρώπου γενέσθαι, μήτε ἐπὶ τοῦ ἐσχάτου τῶν χρόνων, ὅτε κατὰ ἀνθρώπων (20) ἡ τοῦ Κυρίου οἰκονομία, καὶ ἦν ἐν σαρκὶ θεὸς ἐφανέρωθη, καὶ ὁμοίωσιν ἀνθρώπου ἡ σάρκωσις γίνεται (οὐ γὰρ παραδέχεται τὴν τοιαύτην ἔννοιαν τὸ κατὰ (21) τὴν παρθενίαν μυστήριον), μάτην ἂν εἴη οὗτ' ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας ταύτην τοῦ λόγου τὴν ἐπιγραφὴν ποιησάμενος. Ὅτι μὲν οὖν ἀνεπίσκητος ἡ ἐπιγραφὴ καὶ οὐδενὶ συνεστῶτι ἐπιχειρομένη νοήματι, μετρίως οἶμαι διὰ τῶν εἰρημένων πεφανερῶσθαι τοῖς ἐπιστατικῶς ἐπαλουσι.

frustra et inepte secundum alterutrum horum sensuum eam operi inscriptionem auctor præfixerit. Itaque ex his quæ hæcenus diximus probe intelligentibus satis liquere arbitror quid sibi hæc inscriptio velit, certo indagari non posse, utpote quæ nulli secum constanti mentis conceptui innitatur.

Κιερὸς (22) δ' ἂν εἴη καὶ αὐτὸν προθεῖναι τῇ ἐξέτασει τὸν λόγον τὸν ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς (23) ταύτης δηλούμενον. Γράψω δὲ τὰ πρῶτα τῇ ἑαυτοῦ λέξει, C δι' ὀλίγων ἐπιδραμῶν τὴν διάνοιαν, ἐν οἷς ἀκινδύνον ἐστὶ τὸ παραδραμεῖν τῶν γεγραμμένων τι ἀνεξέταστον. Μόνον, φησὶ, τὴν εὐσεβῆ πίστιν ἀγαθὸν ἦν νομίζεσθαι (24)· μηδὲ γὰρ τῇ Εὐα συνενεγκεῖν τὴν ἀνεξέταστον πίστιν· ὥστε προσῆκε καὶ τὴν τῶν Χριστιανῶν ἐξητασμένην εἶναι, μὴ που λάθῃ ταῖς τῶν Ἑλλήνων ἢ τῶν Ἰουδαίων (25) συνεμπασσοῦσα δόξαις. Ταῦτα διὰ πλειόνων προσημασμένους, ἐπάγει τὸν λόγον εἰπόν, ὅτι Παρὰ τοῖς ἀπύστοις καὶ ταῖς αἰρέσεσι προτεθρύλλεται τὸ μὴ δυνατόν εἶναι θεὸν ἀνθρώπων γενέσθαι, καὶ πάθεσιν ὁμιλῆσαι, ὃ καὶ παρὰ ταῖς αἰρέσεσιν ἐκ σκηνῆς πίστεως εἰσάγεται, ἀνθρώπων ἔνθεον διὰ τὴν ἐκ γυναικὸς γέννησιν (26), καὶ διὰ τὰ πάθη λεγούσας τὸν Χριστόν. Τίνας μὲν οὖν ὁδὸν αἰρέσεις, αἱ τὸν Χριστὸν ἔνθεον ἀνθρώπων λέγουσιν, αὐτὸς ἂν εἰδείη, καὶ εἰ τις τὰ ἐκείνου πεπαλῆσθαι· ἡμεῖς δὲ πολλοὺς ἐπιβεδημηχότας τόποις, καὶ κατὰ σπουδὴν τοῖς τε κοινουοῦσι τοῦ δόγματος, τοῖς τε ἀφεστηκόσι περὶ τῶν κατὰ τὸν Λόγον ζητούμενων, καθομιλῆσαντες, οὕτω τινὲς ἀχρηκόμεν τὴν τοιαύτην ῥήξαντος περὶ τοῦ μυστηρίου φωνήν, ὅτι ἀνθρώ-

A potius ad alterius hominis similitudinem? Et quoniam confictus iste Adam prior homo, ut juxta propositum exemplar, ei divina incarnatio similis efficeretur? Quod enim simile est, rei existenti, non autem rei non existenti assimilatur; quare duo in eo Apollinaris sermone absurda apparent: nam vel res condita antiquior suo conditore deprehenditur, vel rei non existenti incarnata divinitas similis esse dicitur; ab initio enim divinitas exsistebat, Adam vero non erat. Itaque si ad similitudinem hominis divina natura carnem assumpsit, rei non existenti divina incarnatio assimilatur; quod autem rei non existenti comparatur, id ipsum nequaquam existere necesse est. Sed alio quam humano modo incarnationem illam factam fuisse dicet. At quænam inter res diversæ naturæ similitudo intercedit? Si itaque ante sæcula divina incarnatio ad hominis similitudinem fieri nequit, atque etiam in plenitudine temporum, quando benigna Dei erga homines dispensatione Verbum carne indutum apparuit, nullo pacto ad similitudinem hominis divina incarnatio facta fuit, id enim sentire conceptus virginæ mysterium non sinit,

IV. Tempus autem esset ut ipsum quoque examini tractatum subicerem cujus argumentum tali inscriptione designatur. Verum meis primum verbis eorum quæ in ipso opere continentur, sensum paucis percurram, ubi tamen nullum periculum est, ne quidquam inexploratum omittamus. Solum, inquit, piam fidem bonum quid esse censendum est, neque enim Evam quidpiam jurisse indiscussam inexploratamque fidem; quare et Christianos in ipsorum religionem accurate inquirere oportet, ne aliqui imprudenter in Ethnicorum, et Judæorum opiniones incidat. Hæc ubi pluribus in tractatus præmio disseruit, statim hæc subdit, Apud infideles et hæreticos jamdudum promulgatum fuit Deum hominem fieri non posse, neque in humanis passionibus versari; quod quidem ab hæreticis veræ fidei specie in Ecclesiam inducitur, dum Christum per ortum ex virgine, D et per quos pertulit cruciatus, divinum hominem existisse dicunt. Porro quasnam sciat hæreses quæ Christum divinum hominem dicant, ipse noverit, et si quis ejus falsa dogmata callet: nos vero multa per loca peregre profecti, et cum iis qui communis nobiscum sententiæ sunt, et cum aliis qui a nobis circa quæstiones de Verbo agitari solitas, dissident, studiosè conversati, nondum quempiam audivimus,

(17) Corr. κατὰ ταῦτόν.

(18) Ita corr. antea scriptum fuerat κατ' ἀρχὰς ἡμῖν θεότης.

(19) Corr. τῇ et mox ὁμοίωσις.

(20) Ita corr. prius erat ὅτι κατ' ἀνθρώπων. F. ὅτε ἡ.

(21) Hæc lectio a corr. est, primæva enim manu scribitur τὸ γὰρ κατὰ.

(22) Corr. κέρδος.

(23) Ita corr. antea γραφῆς.

(24) Corr. δεῖ νομίζεσθαι.

(25) Sic legendum: In cod. Vat. scribitur, ἡ τῶν Ἰουδαίων Corr. καὶ τῶν Ἰουδαίων. Sed legendum ἡ τῶν Ἰουδαίων· nam diversissimæ sunt ethnicorum et Judæorum de religione sententiæ.

(26) Corr. γένεσις.

qui talia de hoc mysterio proferret, Christum nempe divinum hominem esse. Errantes itaque circa fidei dogmata opiniones corrigere eorumque loco religiosiores inducere cogitantem, non decebat sibi confingere quæ non sunt, cumque rebus minime subsistentibus pugnare, sed adversus ea quæ ab adversariis revera proferuntur, armari. Neque enim peritus quisquam medicus morbis qui nunquam exstiterunt artem opponit, sed invalescenti morbo scientia qua pollet, occurrit. Vel itaque proferat quempiam qui Deum in carne non apparuisse, sed divinum hominem Christum esse affirmaverit, et tunc tractatum istum non abs re conscriptum ab ipso fuisse fatebimur; vel quousque hujusmodi morbus inveniatur, stultum esse omnes fatebuntur cum iis qui non existunt, erroribus conflictari.

V. Verumenimvero talem scribendi necessitatem non temere prætexuit Apollinaris; sed ut ad proprium suum dogma astruendum, gradum quemdam atque aditum sibi faceret, quod a nemine dictum fuit, tanquam dictum supposuit, ut dum adversus hanc imaginariam hæresim certare videretur, simulata contradictione divinitatem mori posse firmaret: tota quippe ejus scriptio eo tendit, ut unigeniti Filii divinitatem mortalem esse, eundemque non in humanitate passionem suscepisse, sed impassibilem ejus immutabilemque naturam, ad passionem participandam mutatam fuisse astruat. Quare ad quamnam utilitatem Apollinaris sermo respiciat qui ejus callent mysteria nosse poterunt: quæ autem ex ejus dictis consequi vel ipsi infantes agnoscunt, talia sunt qualia nec irreligious Ethnicorum dixerint. Si enim ipsa Unigeniti divinitas obiit, necessario una cum ipsa mortem subiit et vita, et veritas, et justitia, et bonitas, et lux, et potentia; hæc enim omnia secundum diversas notiones unigenitus Deus et est et dicitur. Cum autem simplex et divisionis atque compositionis expers sit, quodcumque ex illis rebus esse dicatur, totus illud est, et non in parte hoc, in parte aliud; ita ut si una ex eisdem rebus existat, omnia in ipso existere intelligantur; sin autem una non existat, omnia simul perimantur. Si igitur per mortem interierit Christi divinitas, per eandem quoque mortem omnia interierint quæ conjuncta cum ejus divinitate intelliguntur. Atqui non simpliciter potestas est Christus, sed Dei potestas, et Dei sapientia. Quando igitur hæc una cum Christi divinitate per mortem extincta sunt, non erat apud Patrem sapientia Dei, non potentia, non vita, non aliud quidpiam eorum quæ boni nomine appel-

πος ἐνθεος ὁ Χριστὸς ἦν. Τὸν τοίνυν μέλλοντα διορθοῦσθαι μὲν τὰς ἡπατημένας περὶ τοῦ δόγματος ὑπολήψεις, ἀντεισάγειν δὲ τὰς εὐσεβεστέρας, μὴ ἀναπλάσσειν αὐτῶ τὰ μὴ ὄντα, καὶ πρὸς τὰ ἀνύπαρκτα μάχεσθαι προσήκον ἦν, ἀλλὰ πρὸς τὰ λεγόμενα παρὰ τῶν ἀντιδιατιθεμένων ὀπλιζέσθαι. Οὐδὲ γὰρ τῶν ἱατρῶν οἱ ἐπιστήμονες πρὸς τὰ μὴ ὄντα πάθῃ τὴν αὐτῶν τέχνην ἀντεισάγουσιν· ἀλλὰ πρὸς τὸ γηγόνος ἥδη νόσημα διὰ τῆς ἐπιστήμης ἰστανται. Ἡ τοίνυν δεξιὰ τὸν εἰρηκότα μὴ θεὸν ἐν σαρκὶ πεφανεῖσθαι, ἀλλ' ἐνθὺν ἀνθρώπων τὸν Χριστὸν, εἶτα (27) καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ, ὡς οὐ μάτῃν πεπονημένον παραδεξόμεθα· ἢ ἕως ἀν (28) ἡ τοιαύτη μὴ εὐρίσκειται νόσος, μάτῃν εἶναι πάντες ὁμολογήσουσι τὸ (29) τοῖς μὴ οὖσι συμπλέκεσθαι.

Ἄλλ' οὐκ εἰκὴ τὴν τοιαύτην τῆς λογογραφίας ἀνάγκην αὐτῶ σχηματίζεται (30)· ἀλλ' ὡς ἀν ὁδόν τινα (31) καὶ ἀκολουθίαν πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ καθ' αὐτοῦ δόγματος λάβοι, τὸ μὴ λεχθέν, ὡς εἰρημένον ὑπέθετο, ἵνα τῷ πρὸς ταῦτα δοκεῖν ἀγωνίζεσθαι, διὰ τῆς ἐσχηματισμένης ἀντιρρήσεως κατασκευάσει τὸ θνητὸν εἶναι τὸ θεῖον. Ἄπας γὰρ αὐτῷ τῆς λογογραφίας ὁ σκοπὸς πρὸς τοῦτο βλέπει, τὸ θνητὴν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τὴν θεότητα, καὶ οὐχ τῷ ἀνθρωπίνῳ τὸ πάθος δέξασθαι, ἀλλὰ τὴν ἀπαθῆ καὶ ἀναλλοκωτὸν φύσιν πρὸς πάθους μετουσίαν ἀλλοιωθῆναι. Ὅθεν πρὸς τί μὲν αὐτῷ χρήσιμον ὁ λόγος βλέπει εἰδεῖν ἀν τῶν μυστηρίων αὐτοῦ ἐπιστορες (32)· ἀ δὲ ἡ ἀκολουθία καὶ τοῖς ἄγαν νηπίοις προσδείκνυσι τοιαυτὰ ἔστιν, ὅσα μὴδ' ἀν τοὺς ἀθεωτάτους τῶν Ἑλλήνων εἰπεῖν. Εἰ γὰρ αὕτη (33) τέθνηκε τοῦ μονογενοῦς ἡ θεότης, συναπέθανε (34) ταύτῃ πάντως καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡ ἀγαθότης, καὶ τὸ φῶς, καὶ ἡ δύναμις· ταῦτα γὰρ κατὰ διαφόρους ἐπιβολὰς ὁ μονογενὴς θεὸς καὶ ἔστι καὶ λέγεται. Ἀπλοῦς δὲ ὢν καὶ ἀμερὴς καὶ ἀσύνθετος, ὅπερ ἀν λέγεται, ὅλος ἐστίν, οὐκ ἐν μέρει τοῦτο, καὶ ἐν μέρει τὸ ἕτερον (35). Ὅστε ἐνὸς ὄντος, πάντα ἐν αὐτῷ νοεῖσθαι, καὶ μὴ ὄντος, τὰ πάντα συνδιαγράφεσθαι. Εἰ οὖν ἡφανίσθη τῷ θανάτῳ τὸ θεῖον, συνηφανίσθη τῷ θανάτῳ πάντα τὰ συνημμένως περὶ τὴν αὐτοῦ θεότητα θεωρούμενα. Ἄλλὰ μὴν οὐχ ἀπλῶς δύναμις ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ θεοῦ δύναμις, καὶ θεοῦ σοφία. Ὅτε οὖν ταῦτα τῇ θεότητι τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦ θανάτου συγκατεσθῆθη, οὐκ ἦν παρὰ τῷ Πατρὶ θεοῦ σοφία, οὐ δύναμις, οὐ ζωὴ, οὐκ ἄλλο τι τῶν πρὸς τὸ χρεῖττον ὀνομαζομένων οὐδέν· θεοῦ γὰρ πάντα ταῦτα εἶναι· τὰ τοῦ Πατρὸς (36) ἐν αὐτῷ εἶναι πιστεύεται, ἅπερ ὄντος μὲν τοῦ Υἱοῦ, ἔστι· μὴ ὄντος δὲ, πάντως οὐκ ἐστὶ, διὰ τὸ ἐν αὐτῷ εἶναι πάντα τὰ

Zigabenus inseruit in parte secunda *Panoplie dogmaticæ adversus hæreses*, tit. 13, pag. 529, vers. *Si quemadmodum, cum seqq.*
(34) Ita corr., antea enim συνέπαθε.
(35) Ita corr., antea scriptum fuerat, οὐκ ἐν μέρει τὸ ἕτερον.
(36) Corr. θεοῦ γὰρ πάντα εἶναι ταῦτα ὁ Υἱὸς λέγεται, καὶ πάντα τοῦ Πατρὸς. Fort. ταῦτα εἶναι, καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς.

(27) Corr. Χριστὸν εἶναι, εἶτα.

(28) Corr. ἕως δὲ ἀν.

(29) Ita corr., antea erat, τῷ.

(30) Ita corr., prius enim scriptum fuerat σχηματίζεσθαι· sed fortasse non nemo legendum censuerit, ἐσχημάτισεν.

(31) Ita corr. nam antea erat, ὡς ἀνοδόν τινα.

(32) Corr. ἐπιστορες.

(33) Totam hanc Nysseni argumentationem usque ad finem capituli in epitomen redactam Euthymius

τοῦ Πατρὸς ὁμολογεῖσθαι. Εἰ οὖν ἀπεσβέσθη (37) τῶ θανάτῳ ἡ δύναμις, Χριστὸς δὲ Θεοῦ ἐστὶ δύναμις· ποῖα πάλιν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀνεκλήθη δύναμις, τῆς μὲν οὕσης τῷ θανάτῳ ἀφανισθείσης, ἐτέρας δὲ οὐχ ὑπολειφθείσης; Τὴν γὰρ τοῦ Πατρὸς δύναμιν ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι καὶ παρὰ τῶν μαχομένων ἡμῖν ὁμολογεῖται (38). Εἰ οὖν μία ἡ δύναμις, αὕτη δὲ ὑπὸ τοῦ θανάτου δυναστευθεῖσα, εἰς ἀφανισμὸν μεταχώρησεν ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ πάθους οἰκονομίας, τίς ἄλλη δύναμις παρ' αὐτὸν ἀναπλάττεται ἢ ταύτην ἐκ τοῦ θανάτου ἀνακαλουμένη τὴν δύναμιν; Εἰ γὰρ τοῦτο λέγουσιν ὅτι ἡ μὲν ἀπέθανεν, ἡ δὲ ἀθάνατος ἔμεινεν, οὐκέτι ἐν τῷ Υἱῷ τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν εἶναι ὁμολογῆσουσι, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ τὰς αὐτοῦ (39) τοῦ Κυρίου φωνὰς παραγράφονται, ὡς οὐκ ἀληθῶς ἔχουσας, αἱ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς τὰ (40) τοῦ Υἱοῦ εἶναι διαμαρτύρονται. Ὁ γὰρ πάντα ἔχων τὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν ἀθανάσιαν πάντως τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ (41) ἔχει· ἡ δὲ ἀθανασία, ἕως εἰ (42) τοῦτο δὲ λέγεται, ἀμικτω; τε καὶ ἀκονιυνήτως πρὸς τὸν θάνατον ἔχει. Εἰ οὖν θνητὴν λέγουσι τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα, τὸ μὴ ἔχειν ἐν αὐτῷ (43) τὴν τοῦ Πατρὸς ἀθανάσιαν κατασκευάζουσιν. Ἀλλὰ μὴν ἀληθεύει ὁ λέγων, ὅλον (44) ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα· φεῦδε-ται ἄρα ὁ θνητὸν κατασκευάζων τοῦτον ᾧ πᾶσα ἡ τοῦ Πατρὸς αἰδιότης ἐγκαθορᾶται. Ἐπεὶ οὖν μία Πατὴρ καὶ Υἱὸς κατὰ τὸν λόγον τῶν εὐσεβοῦντων ἡ δύναμις· ἐν γὰρ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν βλέπομεν, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα· σαφῶς ἀποδείκνυνται, ὅτι τὸ μὲν ἐμπάθεσθαι τῇ φύσει τὸν θάνατον δέχεται, τὸ δὲ ἀπαράδεκτον πάθος ἐν τῷ παθητῷ τὴν ἀπάθειαν ἀνήργησεν.

in Patre enim Filium agnoscimus, et in Filio Patrem; hinc manifeste ostenditur id quod sui natura pati poterat, mortem admisisse: quod autem passioni non erat obnoxium, impassibilitatem in eo quod passioni obnoxium erat operatum fuisse.

Ἀλλὰ πρὸς τὸ (45) ἐφεξῆς τοῦ λόγου προελθωμεν. Αἰξῶ δὲ πάλιν τῇ ἑαυτοῦ φωνῇ, συνελὼν ἐν βραχεὶ τὴν δίκαιαν. Φησὶ γὰρ, τὸ ἀνθρώπου ἐνθεὸν τὸν Χριστὸν ὀνομάζειν, ἐναντίον εἶναι ταῖς ἀποστολικαῖς διδασκαλίαις· ἀλλότριον δὲ τῶν συνόδων Παύλου δὲ, καὶ Φωτεινῶν, καὶ Μάρκελλον τῆς τοιαύτης διαστροφῆς κατάρχει. Εἶτα κατὰ τοὺς δεινοὺς τῶν ἀγωνιστῶν, ὡς προσεμπίλακας τῷ διαλεγόμενῳ (46), καὶ εὐρὺν τὸν αὐθέντην τοῦ ῥήματος, τοῦτό φησι· Πῶς ἔρεῖς ἐκ γῆς ἀνθρώπων, τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβηθέντα μαρτυρούμενον ἀνθρώπων, καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου ἀνυπορούμενον (47); Πάλιν ἐν τούτοις ἡ κατασκευή τῶν προλαβόντων ἐτέρας ἀτοπίας ἐστὶν ἀρχή. Ἵνα γὰρ δεῖξῃ Θεὸν πεποιημένον, οὐδὲν ὅλως καταδέχεται τῆς γῆνης φύσεως περὶ αὐτὸν θεωρεῖσθαι. Ἐπειδὴ ὅλως (48) τῇ

latur: nam Dei hæc omnia propria esse, et cuncta quæ Patris sunt Filio quoque inesse credimus. Quæ, si Filius quidem existat, et ipsa existunt; sin minus, nec ipsa existunt, propterea quod in ipso omnia quæ Patris sunt contineri fatemur. Si igitur per mortem extincta est potentia, Christus autem Dei potentia est, qualis ergo ex eo quod non existit, restaurata est potentia, cum ea quæ exsistebat morte sublata sit, alia vero ab ea diversa non supersit? Patris enim potentiam in Filio esse adversarii etiam nostri non dissidentur. Si itaque una est Dei potentia, hæc autem a morte oppressa, in nihilum tempore dispensationis a Deo per Filii passionem instituta, redacta fuit, quænam alia ab Apollinari effingitur potentia quæ hanc a morte potentiam revocet? Si enim dicatur aliam quidem potentiam mortem subiisse, aliam vero immortalem permansisse, nequaquam in Filio Patris potentiam esse fatebuntur, et consequenter ejusdem Domini voces veluti falsas explodunt, quæ cuncta quæ Patris sunt Filii quoque esse testantur: qui enim cuncta quæ Patris sunt, habet, Patris quoque immortalitatem omnino possidet; immortalitas vero, quandiu id est quod esse dicitur, nullam cum morte communionem atque misionem habet. Si igitur mortalem esse dicunt Filii divinitatem, ipsum in se non habere Patris immortalitatem astruunt. Atqui verum asserit Filius qui totum in se ipso Patrem habere dicit; itaque mentitur qui mortalem illum esse probare conatur in quo tota Patris æternitas conspicitur. Quoniam igitur juxta pie credentium sententiam una Patris et Filii potentia est,

VI. Sed ad illa quæ in Apollinaris tractatu sequuntur, progrediamur, cujus sententiam, in epitomen redactam, propriis ejusdem verbis rursus referam. Christum enim, inquit, divinum hominem nuncupare, apostolica doctrinæ contrarium et a synodorum sententia alienum esse, Paulum autem Samosatenum, Photinum, atque Marcellum perversitatis hujus auctores fuisse. Deinde acerrimorum athletarum instar, cum colloquente veluti implicatus et sententiæ illius astipulatorem nactus, ita subjungit: Quomodo terrenum dices hominem quem a cælo descendisse Scriptura testatur, quique Filius hominis appellatur? Rursus in his præcedentis orationis confirmatio alterius absurditatis initium est. Nam ut ostendat Deum mortem subiisse, nihil prorsus naturæ terrenæ in ipso spectari posse concedit,

(37) Corr. ἀνασβέσθη.

(38) Corr. ὁμολογῆται.

(39) Corr. αὐτάς.

(40) Corr. delet postremum τὰ.

(41) Corr. ἐαυτῷ.

(42) Corr. ἕως ἀν ἡ.

(43) Corr. ἔχειν αὐτὸν, ἐν ἑαυτῷ.

(44) Ita corr., prius ὅλην.

(45) Corr. τὰ.

(46) Corr. προσδιαλεγόμενον.

(47) Corr. legit, Υἱὸν ἀνθρώπου τὸν Θεόν, καὶ Θεὸν Υἱὸν ἀνυπορούμενον.

(48) Videtur legendum, ἐπὶ δ' ὅλως.

sed quoniam mortis permissio suapte natura ad A terram pertinere omnino videtur, *Non est, inquit, homo terrenus, qui e caelo descendit; sed nihilominus homo, quamvis ex caelo descenderit; neque enim in Evangeliiis nomen hoc Dominus respuit.* Quomodo igitur in dictis suis sibi consentaneus est? Si non terrenus homo, sed e caelo ad nos descendit, quomodo Filius hominis qui e caelo descendit nuncupatur? Illud enim omnino concedet, quemadmodum in terra priores illis patres esse intelligimus, ita etiam in homine qui, ut ipse putat, e caelo venit, quandoquidem Filius hominis dicitur, non temere a patre nomen sumere; sed ejus patrem in caelo esse alium hominem, quem humano more priorem esse Filio intelligamus. Si enim verbis illis innitur, *Nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo Filius hominis**, et idcirco illum a terreni hominis cognatione sejungit, et e caelo ad nos venisse Filium hominem dicit: aliquem alium prorsus dabit in caelo hominem patrem illius hominis qui ad nos descendit, ita ut in caelesti vita nationes hominum, et populi, et omnia quaecunque in hac vita sunt, reperiri arbitremur. Si igitur qui e caelo venit, Filius hominis est; qui autem ex Maria de semine David secundum carnem natus est, quamvis e caelo venerit, Filius hominis appellatur, falso secundum ipsos Dei Filius dicitur, cum nec terrestris, nec caelestis ille Filius cum divinitate commune quidquam habeat. Sed in summam veluti colligens quae ab ipso dicta sunt, hisce verbis sermoni finem imponit: *Si autem et e caelo Filius hominis et ex muliere Filius Dei, quomodo non idem Deus et homo censetur?* Ego sane et eundem Deum atque hominem credere, omnibus rectae fidei assertoribus convenire aio, non tamen secundum Apollinaris sententiam; neque enim divinitas res terrena, neque humanitas caeleste aliquid existit, quemadmodum ille opinatur; sed e caelo quidem* virtus Altissimi per Spiritum sanctum humanae naturae obumbravit, hoc est, in ea efformata fuit; ex immaculata vero Virgine carnis portio coaluit; et hoc pacto, quod in ea natum est Filius Altissimi vocatus est, divina quidem potentia humanae naturae cum Altissimo affinitatem, carne vero cum homine cognationem Deo conciliante.

VII. *Sed Deus quidem est, inquit Apollinaris, per spiritus incarnationem, homo autem per carnem a Deo assumptam.* Quid est rursus incarnatio spiritus praeterquam unio cum carne nostra inita? Et undenam assumptus est homo, nisi ex primo homine cujus primam generationem e terra, non e caelo factam fuisse a Moysae ejus genealogiam describente, didicimus? *E terra enim Deus pulvere accepto, hominem finxit; aliam autem hominis con-*

γῆ συγγενὼς ἔχειν δοκεῖ τὸ κατὰ θάνατον πάθος. Οὐκ ἔστι, φησὶν, ἐκ γῆς ἄνθρωπος, ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβάς ἄνθρωπος. Ἀνθρωπος μέντοι, καὶ εἰ ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκεν· οὐ γὰρ ἀρεῖται τὴν τοιαύτην προσηγορίαν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος. Πῶς οὖν ἐν τοῖς εἰρημίοις τὸ ἀκούουθον σώζει; Εἰ μὴ ἐκ γῆς ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνει πρὸς ἡμᾶς, πῶς ἀνθρώπου Υἱὸς ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνων λέγεται; Δώσει γὰρ πάντως, ὥσπερ ἐπὶ τῆς γῆς προεπινοούμεν τῶν υἱῶν τοῦς πατέρας, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ κατ' αὐτὸν οὐρανῷθεν ἤκοντος ἀνθρώπου, ἐπειδὴ Υἱὸς ἀνθρώπου λέγεται, μὴ εἰκῇ πατρίθεν κατονομαζέσθαι· ἀλλ' εἶναι αὐτοῦ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἐν οὐρανῷ προθεωρούμενον πατέρα ἄλλον ἀνθρώπων. Εἰ γὰρ στηρίζεται (49) τοῦτῃ τῷ ῥήματι τῷ εἰρηκῶτι, *Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου*, καὶ διὰ τοῦτο τῆς πρὸς τὸν γῆινον ἀνθρώπων συγγενείας αὐτὸν ἀποσχίζει, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἤκοντα Υἱὸν ἀνθρώπου λέγων· δώσει τινὰ πάντως τοῦ καταβάτος πρὸς ἡμᾶς ἄλλον ἐν οὐρανῷ τοιοῦτον πατέρα· ὥστε καὶ ἐν τῇ οὐρανίῳ ζωῇ ἔθνη ἀνθρώπων, καὶ δήμους, καὶ πάντα (50), ὅσα κατὰ τὸν τῆδε βίον ἔστιν ὑποναῖσθαι. Εἰ οὖν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἤκον, ἀνθρώπου ἔστιν Υἱός· τὸ δὲ ἐκ Μαρίας ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα γεγεννημένον, ἀνωθεν δὲ, ἀνθρώπου Υἱὸς ὠνόμασται· ψευδῶς κατ' αὐτοὺς Υἱὸς Θεοῦ λέγεται, μήτε τοῦ οὐρανοῦ, μήτε τοῦ γῆινου πρὸς τὸ Θεῖον οἰκισομένου. Ἀλλὰ συναγαγὼν ἑαυτῷ πρὸς τὸ κεφάλαιον τὰ εἰρημένα, ἐν τούτῳ συμπεραίνει τὸν λόγον· Εἰ δὲ καὶ ἐξ οὐρανοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ ἐκ γυναικὸς Υἱὸς Θεοῦ, πῶς οὐχ ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος; Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν τὸν αὐτὸν ἀνθρώπον καὶ Θεὸν πιστεύειν εἶναι, φημί, καὶ παντὸς εἶναι τοῦ τὸν ὁρθὸν λόγον πρεσβεύοντος, οὐ μὴν κατὰ τὴν τοῦ λογογράφου διάνοιαν· οὔτε γὰρ τὸ Θεῖον γῆινον, οὔτε ἀνθρώπινον τὸ οὐράνιον, καθὼς ἐκεῖνος οἶσται· ἀλλ' ἀνωθεν μὲν ἡ τοῦ Ὑψίστου δύναμις, διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐνεσχιάσθη, τοῦτέστιν, ἐνεμορφώθη, ἐκ δὲ τῆς ἀμιάτου Παρθένου ἡ τῆς σαρκὸς μοῖρα συνηρανίσθη· καὶ οὕτως τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, Υἱὸς Ὑψίστου κατονομαίσθη· τῆς μὲν θείας δυνάμεως τὴν πρὸς τὸν Ὑψίστον ἀγχιστείαν, τῆς δὲ σαρκὸς τὴν ἀνθρωπίνην οἰκισομένης συγγένειαν.

Ἀλλὰ Θεὸς μὲν, φησὶ, τῷ ἀρεῖματι τῷ σαρκωθέντι· ἄνθρωπος δὲ τῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσληθῆσθαι σαρκί. Τί ἐστι πάλιν τοῦ πνεύματος σάρκωσις, ἐκτὸς τῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν σάρκα ἐνώσεως; Πόθεν δὲ προσελήφθη ἄνθρωπος, εἰ μὴ ἐκ τοῦ πρώτου (ἀνθρώπου) (51), οὗ τὴν πρώτην γένεσιν ἐκ γῆς, οὐκ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ) γενεαλογούντος τοῦ Μωυσέως ἡκούσαμεν; Λαβὼν γὰρ ὁ Θεὸς χεῖρ ἀπὸ τῆς γῆς, τὸν ἀνθρώπον ἐπλασεν· ἄλλην δὲ ἀνθρώπου κατα-

* Joan. iii, 13. * Luc. i, 35, sqq.

(49) Locum hunc usque ad illa verba, τοιοῦτον πατέρα, laudat Euthymius Zigabenus in *Panoplia* tit. 13, part. ii, pag. 524.

(50) Corr. καὶ δήμους, καὶ πατριὰς, καὶ πάντα.

(51) Quae includuntur addita sunt a corr.

σκευὴν ἐξ οὐρανοῦ συστήσαι (52) παρ' οὐδενὸς μεμα-
 θήκαμεν. Ἐἴτα ἐπάγει τοῖς ἐξημέτεροις, ὅτι *τὸ μυστή-
 ριον ἐν σαρκὶ ἐξαγερῶθη*· καλῶς τοῦτο λέγων, οὐ-
 τὸς ὁ ἡμέτερος λόγος· καὶ ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο
κατὰ τὴν ἐνωσιν· καὶ ταῦτα τῆς ὑγιαίνουσας φω-
 νῆς ἐστὶ τὰ ῥήματα. Ὁ γὰρ ἠνώσθη τῇ σαρκὶ τὸν
 λόγον εἰπὼν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τῶν δύο τὴν συνδρομὴν
 λέγει. Ἄλλ' οὐκ ἀψυχος, φησὶν, ἡ σὰρξ· στρα-
 τεύεσθαι γὰρ κατὰ τοῦ πνεύματος εἰρηται, καὶ
 ἀντιστρατεύεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ νόμου (53). Ὑπέρ-
 ευγε τῆς ἀγνωμοσύνης! οὐκ ἀψυχον τῷ Θεῷ περι-
 πλάσσει τὴν σάρκα. Οὐκοῦν ἐρωτῶμεν, εἰ ἐμψυχος
 προσελήφθη παρὰ τοῦ Θεοῦ λόγου ἡ σὰρξ, καθὼς
 φησιν ὁ λογογράφος· ἐμψυχα δὲ φαμεν καὶ τῶν ἀλέ-
 γων τὰ σώματα· ὁ ἀνθρωπίνην σάρκα, καὶ ταύτην
 ἐμψυχον, προσοικίζων τῷ λόγῳ, οὐδὲν ἕτερον, ἢ ὅλον
 συνάπτει τὸν ἄνθρωπον· οὐδὲν γὰρ ἄλλο παρὰ τὴν
 νοερὰν φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐστὶν ἰδίωμα,
 διὰ τὸ ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις κοινωνίαν εἶναι ἡμῖν πρὸς
 τὰ ἄλογα. Τὸ ἐπιθυμητικὸν, τὸ θυμοειδές, ἢ κατὰ
 τροφὴν ὀρεξίς, ὁ φόρος, ὁ ὕπνος, ἡ πέψις, ἡ ἀλλοίω-
 σις, ἢ τοῦ ἀχρειωθέντος ἐκποησίς, πάντα κατὰ τὸ
 ἴσον ἐν ἡμῖν, καὶ τοῖς ἀλόγοις διὰ τινος ψυχικῆς δυ-
 νάμεως οἰκονομεῖται. Ὁ τοίνυν λέγων ἄνθρωπον εἶ-
 ναι τὸν προσειλημμένον, ἐμψυχον δὲ τοῦτον διδοῦς,
 οὐδὲν ἕτερον ἢ καὶ (54) νοητὴν αὐτῷ προσεμαρ-
 τύρησε δύναμιν, ὅπερ ἴδιον τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ ψυ-
 χῆς, ἐξ αὐτῶν, ὧν παρέθετο ἡμῖν, τῶν τοῦ Ἀποστό-
 λου ῥημάτων. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι *τὸ φρόνημα τῆς
 σαρκὸς ἐχθρὰ εἰς θεόν*· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ
 ὑποτάσσεται· τῆς προαιρετικῆς τε καὶ διανοητικῆς
 δυνάμεως ἐναργὴ τὰ ἰδιώματα λέγει· τὸ γὰρ ἐπιπει-
 θῶς, ἢ ἀντιτύπως πρὸς τὸν νόμον ἔχειν, προαιρέσεως
 ἴδιον· αὐτὸ τε τὸ τοῦ φρονήματος ὄνομα, οὐκ ἂν τις
 τῆς κατὰ τὸ φρονεῖν ἐνεργείας ἀποχωρίσει. Τὸ
 δὲ φρονεῖν ταῦτόν ἐστι τῷ νοεῖν (55), οὐδ' ἂν τῶν
 κομιδῇ τις νηπιαζόντων ἀντελποῖ· ὃ τε ἀντιστρα-
 τευόμενος, καὶ αἰχμαλωτίζων, πῶς ἂν τῆς ἐνεργείας
 τοῦ νοεῖν ἀμοιρήσειεν; Οὐ γὰρ πρὸς (56) τὰ φαῦλα
 κινεῖσθαι τοῖς κακοῖς τὴν προαίρεσιν, ἀποδειξίς τοῦ
 μὴ εἶναι νοῦν ἐν ἐκείνοις ἐστίν, ἀλλὰ καλῆς μὲν δια-
 νοίας ἐκτός εἰσι, νοοῦσι δὲ ὅμως· ἐπεὶ καὶ τὸν ὄντιν
 ἐκείνους, ὃν δὴ τῆς κακίας ἀρχηγὸν καὶ εὐρέτην παρὰ
 τῶν Γραφῶν ἐδιδάχθημεν, οὐκ ἀνέστην εἶναι φησιν ὁ
 θεόπνευστος λόγος, πλεονα τῶν ἄλλων προσμαρτυ-
 ρῶν τοῦτ' ἐν τῇ φρονιμότητι.

nos docet¹¹, non caruisse mente a Deo inspiratus
 ipsum fuisse testatur.

Οὐκοῦν ἐξ αὐτῶν, δι' ὧν οἴεται συνιστᾶν τὸν ἑαυ-
 τοῦ λόγον, αἱ παρατιθεῖσθαι ἡμῖν φωναὶ τὸ ἀπεθεῖς
 τοῦ κατ' αὐτὸν δόγματος διελέγχουσιν. Οὐ γὰρ ἐν
 τοῦτοις μόνους (57) ὁ Ἀπόστολος ἀνίστησι τὴν σάρκα
 τῷ πνεύματι, τοῦτέστι, τὴν πονηρὰν προαίρεσιν τῇ

A structionem e caelo exstitisse, nemo unquam nos
 docuit. Deinde his dictis subiungit Apollinaris,
Mysterium in carne manifestatum fuisse; recte qui-
 dem, nam et nos idem dicimus, additque *Verbum
 carnem factum fuisse secundum unionem*; quæ
 quidem etiam sane loquentis sunt verba; qui enim
 carni unitum fuisse Verbum dicit, nil aliud quam
 duplicis rei concursum asserit. Sed caro, inquit,
 non caret anima, militare enim adversus spiritum
 dictum est ac repugnare legi legem mentis¹². O mi-
 rram inscitiam! Non inanimem Deo affligit carnem.
 Itaque interrogemus an animata caro a Deo Verbo
 fuerit assumpta, quemadmodum noster scriptor ait,
 anima autem prædita esse dicimus et animalium
 ratione carentium corpora. Qui autem humanam
 carnem eamque animatam Verbo attribuit, nil
 aliud quam integrum hominem Verbo copulat; nihil
 enim tam proprium est humanæ animæ quam in-
 tellectu prædita natura, eo quod in aliis omnibus
 communionem cum brutis habeamus. Concupiscen-
 tia, ira, cibi appetentia, satietas, somnus, digestio,
 alteratio, excrementorum egestio, hæc omnia tam
 in nobis quam in animalibus ratione carentibus per
 quamdam animæ facultatem ex æquo dispensantur.
 Qui igitur dicit hominem esse qui assumptus est,
 eumque anima prædium esse concedit, nil aliud
 quam intelligendi facultatem testimonio suo ipsi
 impertitur; quod humanæ tantum animæ conve-
 nire, vel ex ipsis, quæ nobis in medium adducit,
 Apostoli verbis apparet. Qui enim dicit, *Sapien-
 tiam carnis inimicitiam esse in Deum, legi enim
 Dei non subijcitur*¹³, manifestas eligentis et cogi-
 tantis potentie proprietates exprimit. Nam obsequi
 legi vel repugnare eligentis proprium est volun-
 tatis, ipsumque φρονήματος, hoc est, sapientiæ vel
 intelligentiæ nomen nemo a cogitandi vel intelli-
 gendi facultate secreverit. Φρονεῖν autem idem esse
 ac intelligere et animo versare, nec parvorum in-
 fantium quisquam inficias iſerit, et qui alteri re-
 pugnat, eumque in servitutum redigit, quomodo
 intelligendi actuositate carebit? Neque enim quod
 libera eligendi facultas ad mala in improbis move-
 tur, propterea illos mente destitutos esse demon-
 stratur, sed bene quidem non cogitant, at nihilo-
 minus cogitant. Quare et serpens ille, quem ma-
 D iſic principem, inventoremque fuisse Scriptura

sermo dicit, qui prudentiorem cæteris animantibus

VIII. Prolata itaque a nobis in medium ejusdem
 verba quibus opinionem suam confirmari putat,
 impietatem dogmatis ab ipso prædicati palam re-
 darguunt. Neque enim in hisce solis verbis spiri-
 tui carnem malum videlicet propositum honestæ

¹¹ Rom. vii, 23. ¹² Rom. viii, 7. ¹³ Gen. iii, 1 seqq.

(52) Corr. συστήσαι.

(53) Primæva manu in Vat. cod. scribitur, καὶ
 παντὶ στρατεύεσθαι τῷ νόμῳ. Corr. autem vetus
 emendavit, καὶ ἀντιστρατεύεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ νό-
 μου. Vide tamen an legendum sit, καὶ ἀντιστρα-
 τεύεσθαι τῷ νόμῳ τὸν νόμον νόος μου, vel potius,

ἀντιστρατεύεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ νόος, ut habet D.
 Paulus.

(54) Ita corr., prius ei καί.

(55) Ita corr., prius τὸ νοεῖν.

(56) Ita corr. τὸ πρὸς.

(57) Corr. μόνον.

probreque vitæ opponit Apostolus; sed et in Epistola ad Corinthios eisdem exprobrans, quod animi perturbationibus succumberent, *Carnales*, inquit, *estis*⁵⁸. Nunquid eo tempore quo ita Corinthios alloquebatur Apostolus, mentis operationum compotes non erant homines illi secundum tripartitam hominum divisionem ab Apollinari excogitatam? Vel potius ex immodica ad carnis opera proclivitate carnales a Paulo vocati sunt, appellatione ex eo quod in ipsis abundabat desumpta? Sane postremam hanc illius dicti veram esse rationem quæ uno tenore eodemque consilio statim addit Apostolus, luculenter ostendunt: *Cum enim*, inquit, *sit inter vos zelus et contentio*, nonne *carnales estis*⁵⁹? Zelare autem et contendere ad mentis operationes pertinet. Cæterum quæ in verbosa Apollinaris descriptione sequuntur, id unum fere per testimonia plura demonstrant, ex tribus, videlicet, rebus constare hominem, carne, anima atque mente, quæ quidem a nostra sententia minime distant. Ex corpore namque et anima intellectu prædita compositum esse hominem dicere, idem est atque separatim mentem per se solam numerando, tripliciter quæ in homine considerantur dividere; tametsi multas hæc loquendi ratio hæreticis errandi ansas præbeat. Si enim partem rationalem per se solam quis enumeraverit, aliam irascibilis partem a cæteris segregatam asserere poterit, nemo reliquos etiam animi motus ratione dinumerans, hominem non tribus, sed quodammodo longe pluribus compositum partibus et in multas pariter partes dissectum ostenderit.

IX. Sed hæc missa faciamus, ne singulis immorantes in longum plus æquo confutationem nostram extendamus; ad ulteriora autem progrediamur. Dum enim triplicis naturæ, vel tripartitam, vel quocunque alio quis nuncupare voluerit nomine, hominis compositionem pluribus astruere conatur, quarumdam etiam synodaliū definitionum mentionem facit, earum nempe synodorum, quæ adversus Paulum Samosatenum collectæ fuerunt, in quarum una dicitur, *Ex eo Deum factum fuisse Christum*; item alterius fidei definitionis apud Nicæam promulgatæ, cuius dictum hisce disertis verbis conceptum allegat, *Qui de caelo descendit, et incarnatus est, et homo factus est*. Et ubi hæc dixit, quasi jam antea astruxisset quæ mox dicturus erat, propositi sui sensum hoc pacto aperit, et veluti demonstratis jam rebus sequentia accommodans, hæc ad verbum ait: *Spiritus sane, hoc est, mentem Deum habens Chri-*

στειωτέρα ζωῇ, ἀλλὰ καὶ πρὸς Κορινθίους φησὶ, τὸ ἐμπαθὲς αὐτοῖς ἐνεδίδων, ὅτι Σάρκινος ἔσται. Ἄρα κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, καθ' ὃν πρὸς αὐτοὺς ὁ λόγος ἐγένετο, κατὰ τὴν τριμερῆ τοῦ Ἀπολλινάρου τῶν ἀνθρώπων τομῇ, ἀμέτοχοι τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐνεργείας ἦσαν οἱ ἄνθρωποι; ἢ πάντως ἐκ τῆς ἀμέτρου πρὸς τὴν σάρκα διαθέσεως σάρκινος παρὰ τοῦ Παύλου προσηγορεύθησαν, ἐκ τοῦ πλεονάζοντος τὴν ἐπὶ ψυχῇ λαβόντας; Καὶ δείκνυσιν τὸν τοιοῦτον λόγον ἡ σύμφρασις τῶν γεγραμμένων. Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν, φησὶ, ζῆλος καὶ ἐρις, οὐχὶ σαρκικοί (58) ἔστε; Τὸ δὲ ζηλοῦν καὶ ἐρίζειν τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐνεργείας ἐστὶ. Τὰ δὲ τούτων ἐχόμενα τῆς λογογραφίας, ἀποδείξιν ὅθεν περιέχει διὰ πλειόνων μαρτυριῶν τοῦ ἐκ τριῶν συνιστάται τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ σαρκὸς τε καὶ ψυχῆς, καὶ νοῦ, ἅπερ οὐ πόρρω τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐστὶ λόγου. Ταῦτα γὰρ ἐστὶν ἐκ νοερᾶς ψυχῆς καὶ σώματος τὸν ἄνθρωπον λέγειν, καὶ ἰδιαζόντως τὸν νοῦν ἐφ' ἑαυτοῦ ἀριθμῶσαντα, τριχῇ διελεῖν τὴν περὶ τὸν ἄνθρωπον θεωρίαν· εἰ καὶ οἱ πολλὰς τοῖς αἰρετικοῖς δίδωσιν ὁ λόγος ἐν τούτῳ λαβὰς. Δύναται γὰρ, εἰ τὸ νοητικὸν ἐφ' ἑαυτοῦ τις ἀριθμῶσι, ἐτέραν τοῦ θυμοειδοῦς τὴν περιγραφὴν λέγειν, καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ πάλιν ἐτέραν. Ἰσως δ' ἂν τις καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ψυχῆς κινήματα κατὰ τὸν λόγον ἐξαριθμούμενος, πολυσχηδῆ (59) τινα καὶ πολυσύνθετον ἀντὶ τοῦ τριμεροῦς ἀποδείξει τὸν ἄνθρωπον.

et concupiscibilis rursus aliam, et fortasse non

Ἄλλ' ἐάσω ταῦτα, ὥς ἂν μὴ τοῖς καθ' ἑαυτὸν ἐπεξιόντες εἰς ἀμετρίαν ἐκτείνωμεν τὴν ἀντίρρῃσιν, πρὸς δὲ τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου προίωμεν. Κατασκευάσας γὰρ διὰ πολλῶν τὸν τριφυλῆ, ἢ τριμερῆ, ἢ ὅπως ἂν ἐθέλῃ τις ὀνομάζειν τὸ ἀνθρώπινον σύγκριμα, μέμνηται τινῶν καὶ δογματῶν συνοδικῶν (60) τῶν τε κατὰ Παῦλον τοῦ Σαμοσατεύως συνελεγμένων, λέγοντος (61), ἐξ οὐρανοῦ ἀποτεθεισὸν τὸν Κύριον καὶ τοῦ κατὰ Νίκαιαν ἐκφωνηθέντος, οὗ τὴν βῆσιν ἐπὶ λέξεως τοῦτον τὸν τρόπον εἰρημένην παρέθετο, τὸ, Ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα, καὶ σαρκωθέντα (62), καὶ ἐνανθρωπήσαντα. Καὶ ταῦτα εἰπόν, ὥς προκατασκευάσας τὸν μέλλοντα βηθίσεσθαι λόγον, οὕτως ἀπογυμνῶν τοῦ λόγου βουλῆματος τὴν διάνοιαν, καὶ φησιν, οἷον ἐκ προσοικειῶν τοῖς ἀποδοδεγμένοις, οὕτως κατὰ (63) τὴν λέξιν. Τὸ δὲ Πνεῦμα, τοῦτέστι τὸν νοῦν, Θεὸν ἔχον ὁ Χριστὸς μετὰ ψυχῆς καὶ σώματος, εἰκότως ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ λέγεται. Τί κοινὸν ἔχει τὰ εἰρημένα πρὸς τὰ πρόδραγα; τοῦ

⁵⁸ I Cor. III, 2. ⁵⁹ ibid. 3.

(58) Corr. σάρκινος.

(59) Ita corr., antea πολυσχηδῆ.

(60) Plures synodos adversus Paulum Samosatenum Antiochiæ habitas fuisse testatur Eusebius lib. VII *Hist. eccl.* cap. 18 et 19.

(61) Paulus Samosatenus Christum non e caelo descendisse, et ut cæteros homines, χάτωθεν, hoc est, e terra ortum duxisse affirmabat, ut in synodica Antiocheni concilii fragmentis apud Eusebium lib. VII *Hist. eccl.* c. 19, legimus. Quare vel le-

gendum hic est λεγόντων, vel vox λέγοντος non ad Paulum Samosatenum, sed ad postremam fortasse synodicarum adversus eundem Paulum definitionum, cuius Eusebius meminit, referenda est.

(62) Nicænum symbolum habet solum διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα, tam apud Socratem, quam in cod. canonum Ecclesiæ Africanæ.

(63) Corr. προαποδοδεγμένους, ὅπως τὰ κατὰ.

τοῦτο ἡ κατὰ τοῦ Σαμοσατεύως ἰδογμάτισε σύνοδος; Ἄλλ' ἔω (64) τὰ τῆς γνώμης ἡμῶν πρεσβύτερα. Τί τοιοῦτον ἐν τοῖς κατὰ Νίκαιαν δόγμασιν ἔδειξε, τὸν καταβάντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, ἡ πίστις λέγειν, καὶ σαρκωθέντα, ὡς μὴ πρὸ τῆς καθόδου νοεῖσθαι τὴν σάρκα, ἀλλὰ δευτερεύειν μετὰ τὴν καθόδον; Τοῦτο παρὰ πάντων ἐν Ἐκκλησίαις κηρύσσεται, τὸν σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα, καὶ οὗτος ἡμέτερος, μᾶλλον δὲ τῆς Ἐκκλησίας ὁ λόγος. Ποῦ τοίνυν ἐν τοῖς εἰρημένους ἐστίν, ὅτι τὸ Πνεῦμα, τούτεστι τὸν νοῦν, Θεὸν ἔχων ὁ Χριστὸς μετὰ ψυχῆς, καὶ (65) σώματος, ἐξ οὐρανοῦ ἀνθρώπος λέγεται; Εἴτε γὰρ ἐπὶ τῆς λέξεως ψυχῆς ἐξετάζουσιν τὸν λόγον, εἴτε καὶ τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν, ἐν οὐδετέρῳ τὸ ῥηθὲν εὐρεθῆσεται. Ἡ μὲν γὰρ λέξις τοσοῦτον ἀπέχει τῆς λέξεως καθ' ὅσον ἀπέχουσι, ψαλμικῶς εἰπεῖν, ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν ἡ δὲ διάνοια τῶν εἰρημένων τί κοινὸν πρὸς τὰ δι' ἐκείνης δηλούμενα δείκνυσιν; Φησὶν οὗτος, τὸν σαρκωθέντα τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ Χριστὸν ἐν ἑαυτῷ Θεὸν, τὸ πνεῦμα, τούτεστι τὸν νοῦν, ἔχειν· λέγει δὲ τοῦτο ὁ κελεύων ἔνθεον (66) ἀνθρώπον μὴ λέγειν τὸν Χριστὸν, Θεὸν ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ, ὡς ἄλλων ἐν ἄλλῳ, αὐτὸς πρὸ τῶν ἄλλων τοῦτο κατασκευάζων. Ἡ δὲ τῆς συνόδου φωνή, τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα, λέγει. Νοεῖτω μὲν οὖν ὁ πολλὸς καὶ ἀκέραιος τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν πρὸς ἡμᾶς καθόδον· οὐδὲν γὰρ πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν διοισόμεθα, κὰν ὑψηλοτέραν ὁ νοῦς ἐμφαίνῃ διάνοιαν (67), μὴ τοπικῶς λέγων καταβαίνειν τὸ Θεῖον, πανταχοῦ ὄν, καὶ περιδεδραγμένον τῶν ὕψων· ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν παρατηρίαν συγκατάβασιν· πλὴν ὅπως ἂν ἡ φίλον τῷ βουλομένῳ δέξασθαι (68) τὴν καθόδον, τὸν σαρκωθέντα πάλιν ὁ τῆς συνόδου λόγος φησὶ, καλῶς καὶ τοῦτο λέγων· πῶς γὰρ ἂν οικειότερον τὴν ἐκ γυναικὸς ἡρμήνευσε γέννησιν; Οὐ γὰρ, ἢ Θεὸς ἐστίν, αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἐκ γυναικὸς ἐγεννήθη. Ὁ γὰρ πρὸ τῆς κτίσεως ὢν, τὸ διὰ σαρκὸς γεγενῆσθαι, αὐτὸ τὸ εἶναι οὐκ ἐπιδέχεται (69)· ἀλλὰ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προσδοκοῦν τὴν τῆς ἰδίας συνάμεως εἰσόδον, καὶ μηδὲν τῆς ὀλιχῆς ἀφορμῆς πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ οικείου σκήνους προσδεθῆς, κατὰ τὸ εἰρημένον περὶ τῆς Σοφίας, Ἐαυτῷ φιλοδόμησεν οἶκον (70), τὸν ἐκ τῆς Παρθένου χοῦν ἀνθρωποποιήσας, δι' οὗ συνεκράθη πρὸς τὸ ἀνθρώπινον.

interpretata esset? Non enim, prout Deus est, ipse per semetipsum ex muliere genitus est; nam qui ante creaturam rerum conditionem exsistebat, per carnis nativitatem non cœpit esse; sed Spiritu sancto viam ad ipsius virtutis ingressum præparans, et materiæ subsidio ad proprii habitaculi constructionem nihil indigens, iuxta illud quod de Sapientia dicitur, *Edificavit sibi metipsi domum* ¹⁵, terram ex Virginis utero acceptam, per quam cum humanitate commisit fuit, in hominem efformans.

Ποῦ τοίνυν ἐν τούτοις φησὶν ὁ λόγος, ὅπερ τῷ Ἀπολιναρίῳ δοκεῖ, τὸ πνεῦμα, τούτεστι τὸν νοῦν, Θεὸν ἔχων ὁ Χριστὸς μετὰ ψυχῆς καὶ σώματος, εἰκότως ἐξ

alus una cum anima et corpore, jure merito homo e cœlo veniens dicitur. Quid hæc dicta cum præcedentibus commune habent? Ubinam hoc congregata adversus Samosatenum synodus definivit? Sed quæ circa nostram dogma vetustiora sunt, omittamus. Quidnam tale verba illa, *Qui de cœlo descendit, et incarnatus est*, in Nicæni concilii dogmatibus significare fides ostendit, nisi quod ut non ante Filii e cœlo descensum carnem exstitisse, sed posteriorem eodem descensu esse intelligamus? Hoc in Ecclesiis ab omnibus prædicatur, incarnatum nempe et hominem factum fuisse Christum; et hic noster, imò potius Ecclesiæ sermo est. Ubinam igitur in dictis concilii Nicæni dogmatibus reperitur, spiritum, hoc est, mentem Deum, una cum animæ et corpore habentem Christum, jure merito venientem e cœlo hominem vocari? Sive enim, prout nuda verba sonant, hanc Apollinaris sententiam examines, sive in eorundem sensum inquiras, neutro modo id quod ipse animo intendit, in illis synodi verbis invenies. Verba enim synodi ab Apollinaris verbis tantum differunt quantum, ut Psalmorum verba usurpeni, oriens distat ab occidente ¹⁶; eorundem vero sensus quidnam commune cum his quæ synodi verba præ se ferunt, exprimit? Ait hic, incarnatum humana carne Christum in se ipso Deum habere qui ejus spiritus, hoc est, mens exsistat; et hæc ille idem asserit qui divinum hominem Christum dici vetat, et eundem Christum in se ipso Deum habere, tanquam alium in alio, primus omnium conatur astruere: synodi vero vox ait, *Qui de cœlo descendit*. Intelligat itaque eximius hic atque sincerus vir Christi e cœlo ad nos descensum; in nullo enim circa hoc ad invicem discrepabimus, quamvis sublimiori sensu hæc intelligenda sint, non quasi divinitatem quæ ubique est et cuncta creatura continet, localiter ad nos descendisse dicat, sed quod eo loquendi modo Dei ad nostræ naturæ humilitatem condescensio significetur. Sed quocumque modo quis voluerit descensionem istam accipere, synodi textus subjungit, *Qui incarnatus est*, pulchre et hoc ipsum asserens; quoniam enim pacto magis proprie nativitatem ex muliere

genitus est; nam qui ante creaturam rerum conditionem exsistebat, per carnis nativitatem non cœpit esse; sed Spiritu sancto viam ad ipsius virtutis ingressum præparans, et materiæ subsidio ad proprii habitaculi constructionem nihil indigens, iuxta illud quod de Sapientia dicitur, *Edificavit sibi metipsi domum* ¹⁵, terram ex Virginis utero acceptam, per quam cum humanitate commisit fuit, in hominem efformans.

X. Ubinam igitur in his verbis synodi sermo asserit, quod Apollinaris censet, nempe spiritum, hoc est mentem Deum, una cum anima atque cor-

¹⁵ Psal. cii, 12. ¹⁶ Prov. ix, 1.

(64) Ita corr., antea ἔα.

(65) Corr. ψυχῆς τε καί.

(66) Vide supra.

(67) Similia habet Nyssenus in orat. *De deitate Filii et Spiritus sancti*.

(68) Corr. δεχέσθω.

(69) In Vat. cod. scribitur, uti editum est. Corr. tamen antiquus emendavit hoc pacto τοῦ διὰ σαρκὸς γεγενῆσθαι αὐτὸ τὸ εἶναι οὐκ ἐπιδέχεται. Sed legendum videtur τῷ διὰ σαρκὸς γεγενῆσθαι αὐτὸ τὸ εἶναι οὐκ ἐπιδέχεται.

(70) Corr. τὸν οἶκον.

pore habentem Christum jure merito cœlestem hominem vocari? Si enim ipsi fas est pro libitu ad ea quæ sibi visa fuerint divina eloquia pertrahere, et, somniorum interpretum more, quancunque voluerit significationem sacris Scriptis aptare, hos aliosque his similes sensus divinis sermonibus ascribat. Si vero *aniles fabulas et profanas vocum novitates* omnimodis explodi oportere ait Apostolus¹⁷, non est ipsi permittendum ea simul jungere quæ inter se dissident, et invicem componere quæ communionem secum habere non possunt. Sed et rationibus illis, quibus sua dicta uberius confirmare conatur, nobis ad suimet ipsius dogmatis subversionem auxilium potius opemque suppeditat: ait enim Paulum quoque primum hominem Adam, etsi corpore præditum, animam vocare, pulchre quidem et perquam vere id asserens¹⁸. Nunquid ergo primus homo in animam viventem factus, uti Paulus commemorat, aliquam rationis expertem animam, brutorum instar, habuit? Atqui non vulgarem intelligendi vim atque facultatem in ipsum collatam fuisse sacra testatur Historia: Deus enim cuncta quidem animalia ad eum adduxit, ipse vero quod ad singulorum naturam designandam aptum conveniensque esset, animo concipiens, unicuique nomen imponendi arbitrium habuit¹⁹. Sed et inobedientia, et ad ea quæ non decebat fieri proclivitas, et male factorum pudor, et delictorum excusatio prompte adinventæ, hæc omnia mentis facultatem satis superque demonstrant. Carnam igitur intelligendi vim in Adamo Paulus silentio præterit? Num scilicet unius partis denominatione quod reliquum est complectitur, ut in illo, *Ad te omnis caro veniet*²⁰, per carnem David omne humanum genus significat; et Jacob cum septuaginta quinque animabus ab Ægyptiis hospitio exceptus²¹, nec carne, nec mente per illud tempus in sacra Scriptura destitutus exhibetur?

XI. Sed inquit Apollinarius: *Secundus homo de cœlo spiritualis dicitur*²², quod utique hominem qui cum Deo commistus est, mente carere significat. Verum ex his quæ mox apponit verbis, facile hujus ineptiæ confutatio desumitur. Qui enim ait; *Qualis cœlestis, tales et cœlestes*, longe ab hujusmodi opinione nos removel. Si enim qui in venientem e cœlo credunt, a Paulo²³ et ipsi cœlestes vocantur, utpote qui in cœlos, ut alibi ait, per vitæ institutum transmigraverint, et qualis ille cœlestis est tales et hos cœlestes dicit Apostolus; nemo vero eorum qui fidem amplexi sunt, mentis est expertus; necessario itaque ex hac comparatione demonstratur, Christum in similitudinem hominum factum esse, adeoque ei mentem inesse. *Qualis* enim, inquit, *cœlestis, tales et cœlestes*: ita ut vel omnes mente præditos esse, vel nullos necessario fatendum sit. Quemadmodum enim terreni hominis proprietates in his qui ex illo progeniti sunt, con-

A ούρανοῦ ἀνθρώπος λέγεται; Εἰ μὲν γὰρ ἔξεστι κατ' ἐξουσίαν αὐτῷ πρὸς τὸ δοκοῦν ἔλκειν τὰ θεῖα λόγια, καὶ κατὰ τοὺς τῶν ὀνειρῶν ὑποκριτάς, ὅπερ ἂν ἐθέλῃ, τοῦτο τῷ γράμματι προσαρμόζειν τὸ νόημα, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τοῖς θεοῖς λόγοις ἐπιφνημίζτω νοήματα. Εἰ δὲ τοὺς γραῶδεις μύθους, καὶ τὰς βεβήλους κερτορίας κατὰ πάντα τρόπον ἀπωθεῖσθαι φησι δεῖν ὁ Ἀπόστολος, οὐδαμῶς συγχωρητέον αὐτῷ συναρμόζειν ἀλλήλοις τὰ ἀκοινώνητα, καὶ προσκολλᾶν τὰ ἀσύμβατα. Καὶ μᾶλλον δ' ἂν ἡμῖν αὐτοῖς δι' ὧν ἐπαγωνίζεται τοῖς εἰρημένους πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ δόγματος αὐτοῦ (71) συμμαχήσειε· φησὶ γὰρ ὅτι καὶ ὁ Παῦλος τὸν πρῶτον Ἀδάμ ψυχὴν καλεῖ· μετὰ σώματος οὖσαν, καλῶς τοῦτο καὶ ὅπερ τῆς ἀληθείας εἰπὼν. Ἄρα οὖν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ εἰς ψυχὴν ζῶσαν παρὰ τοῦ Παύλου μνημονευθεὶς, κτηνείαν τινὰ ψυχὴν εἶχε, καὶ ἀλογον; Καὶ μὴ οὐκ ὀλίγην αὐτῷ προσμαρτυρεῖ τὴν διανοητικὴν χάριν ἡ ἱστορία· προσήγετο μὲν γὰρ αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ ζῶα, τῆς δὲ τῶν ὀνομάτων εὐρέσεως ἐκεῖνος κύριος ἦν, τὸ προσφυὲς καὶ ἀρμόδιον ἐκάστην περινοῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ παρακοή, καὶ ἡ περὶ τὰ μὴ δέοντα συνδιάθεσις, καὶ ἡ ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις αἰσχύνη, καὶ τὸ πρόσφορον ἐπὶ τοῖς ἐγκλήμασιν ἀπολογίαν εὐρεῖν, πάντα ταῦτα τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐνεργείας ἀπόδειξις γίνεται. Τί δὴ ποτε τοῖνυν παρεσιωπήθη παρὰ τοῦ Παύλου τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ; Ἡ δὲ δλονότι τῷ μέρει συνονομάζεται τὸ λειπομένον, ὡς τὸ, *Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει*, διὰ τῆς σαρκὸς ὧλον σημαίνων ὁ Δαβὶδ τὸν ἀνθρώπινον καὶ ὁ Ἰακώβ ἐν ἐβδόμηκοντὰ πέντε ψυχαῖς τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπιγενοῦμενος, οὐκ ἄνους, οὕτε ἀσαρκεῖς κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ὡς τῆς Γραφῆς ἱστορεῖται;

C omne humanum genus significat; et Jacob cum septuaginta quinque animabus ab Ægyptiis hospitio exceptus²¹, nec carne, nec mente per illud tempus in sacra Scriptura destitutus exhibetur?

Ἀλλὰ φησιν ὁ λογογράφος, ὅτι Ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ πνευματικὸς λέγεται, καὶ τοῦτο σημεῖον ποιεῖται τοῦ ἄνουν εἶναι τὸν τῷ Θεῷ συγγραφέντα ἄνθρωπον. Καίτοι πρόχειρος τῆς ἀτοπίας ὁ ἐλεγχος, ἐξ αὐτῶν, ὧν παρέθετο. Ὁ γὰρ εἰπὼν, *Ὁλος ὁ ἐπουράνιος*, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι, πόρρω τῆς τοιαύτης ὑπονοίας ἡμᾶς ἀφίστησιν. Εἰ γὰρ οἱ πεπιστευκότες τῷ ἐξ οὐρανῶν ἦκοντι, καὶ αὐτοὶ παρὰ τοῦ Παύλου ἐπουράνιοι λέγονται, οἱ μετὰ τῆς θεοικετίας, καθὼς φησιν, εἰς οὐρανοὺς τὸ πνεῦμα, καὶ ὅς ἐκεῖνος ὁ ἐπουράνιος, τοιούτους εἶναι καὶ τούτους τοὺς ἐπουρανίους φησὶν ὁ Ἀπόστολος· οὐδεὶς δὲ ἄνους τῶν παραβεβημένων τὴν πίστιν ἀνάγκη πᾶσα τὴν ὁμοιωτικὴν ταύτην σύγκρισιν ἀπὸ δεξιῶν γενέσθαι τοῦ καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐν ἐκείνῳ τὸν νοῦν εἶναι. Ὅλος γὰρ, φησὶν, ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι· ὥστε ἢ ἐν πᾶσι τὸν νοῦν, ἢ ἐν οὐδενὶ κατ' ἀνάγκην ὁμολογήσουσιν. Ὅσπερ γὰρ τὰ τοῦ χοῦκου ἰδιώματα τοῖς ἐξ ἐκεῖ-

¹⁷ I Tim. iv. 7; vi. 20. ¹⁸ I Cor. xv. 45. ¹⁹ I Cor. xv. 47. ²⁰ Philipp. ii. 20.

(71) Ita corr., antea αὐτῶν.

Gen. ii. 19. ²⁰ Psal. lxi. 2. ²¹ Gen. xli. 27.

νου ἐνθεωρεῖται, οὕτως ἐπάναγκας κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου ἀπόφασιν, τὸν κατὰ πάντα πεπειραμένον τοῦ ἡμετέρου βίου, καθ' ὁμοιότητα, χωρὶς ἁμαρτίας (ὁ δὲ νοῦς ἁμαρτία οὐκ ἐστὶ) πρὸς πᾶσαν ἡμῶν οἰκειὸς ἔχειν τὴν φύσιν. Οὕτω γὰρ τὸ ἀποστολικὸν ἀληθεύεται, τὸ ἡμῖς κατ' ἐκεῖνον εἶναι, εἰ ὁμολογηθεῖν κάκεινο καθ' ἡμᾶς γεγενῆσθαι, ἵνα ἐκ τοῦ γενέσθαι οὗτος ἡμεῖς, ἡμᾶς ποιῇται οὗτος ἐκεῖνος.

Πάλιν τοίνυν τῶν παρ' αὐτοῦ ρηθέντων ἐπιμνησθῶμεθα· Καθὼ καὶ τὸν πρότερον Ἀδάμ ὁ Παῦλος ψυχὴν καλεῖ μετὰ σώματος οὔσαν, καὶ οὐκ ἄνευ σώματος, τῇ δὲ ὅλῃ τῇ ἐκωνυμίᾳ διδοῦσαν, καθ' ἃς ἐαυτῆς καὶ αὐτῇ κατὰ σύλληψιν τοῦ πνεύματος καλεῖται ψυχή. Ὁ ταῦτα λέγων ὁμολογεῖται τρία κατὰ σύλληψιν τῇ τῆς ψυχῆς καλεῖσθαι ὀνύματι, ὡς περιελημμένης (τῆς τε τοῦ σώματος καὶ τῆς [72]) τοῦ πνεύματος ἐν τῇ αὐτῇ σημασίᾳ. Ἀλλὰ τὸν ἔσχατον, φησὶ, Πνεῦμα ζωοποιού· ὁ Παῦλος καλεῖ. Ὅπερ οὖν ἐν ἐκείνῳ διὰ τοῦ πλεονάζοντος κρατηκέναι τὴν ἐκωνυμίαν κατὰ τῶν λοιπῶν τῶν σημαινόμενων ἔδειξε, τοῦτο πάντως καὶ ἐπὶ τούτου τὸ ἰσοδύναμον (73) ἔχει. Εἰ γὰρ ὁ Ἀδάμ, ἐπειδὴ ἡμαρτε, ψυχὴ λέγεται, ὁ τῷ Θεῷ ἐγκραβεὶς ἄνθρωπος, Ἐπειδὴ ἁμαρτάνει οὐκ ἐποίησε, οὐδὲ ἐνρέθη ὁ ὅλος ἐν τῷ σπένδμει αὐτοῦ, πνεῦμα τὸ ὅλον κατονομάζεται. Ἀλλ' οὐ καταδέχεται τὴν τοιαύτην διάνοιαν· φησὶ γὰρ ἐκεῖνον μὲν ἐκ γῆς χοιρῶν, διότι τὸ σῶμα ἐκ τοῦ γού κλασθὲν ἐν γυνώσκει. Ἀρα ὁ νοῦς, ὅπερ ὀνομάζει πνεῦμα, οὐ συγκατεβλήθη τῷ κατὰ τὸν Ἀδάμ πλάσματι; Οὐκ οὖν ἐν τίνι αὐτῷ (74) ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοιότης; τίς δὲ ἢ ἐκ τοῦ θελοῦ ἐμψυσήματος (75) ἀπορρόη, εἰ μὴ ὁ νοῦς ταῦτα εἶναι πιστεύοιτο; Τοῦτον δὲ φησὶν ἰξ οὐρανοῦ διὰ τοῦτο καλεῖσθαι, διότι τὸ Πνεῦμα τὸ οὐράνιον ἐσαρκώθη. Τίς Γραφὴ ταῦτα λέγει; εἰς τίνα τῶν ἁγίων (ἀναφέρει (76) τὸν λόγον), ὅτι Πνεῦμα ἐσαρκώθη; Οὐχ οὕτως παρὰ τῶν Εὐαγγελίων ἰχοῦσμεν· οὐχ οὕτως παρὰ τῆς μεγάλης τοῦ Ἀποστόλου φωνῆς· ἐδιδάχθημεν, ἀλλ' ὅτι μὲν ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, λέγει τὸ κήρυγμα, καὶ ἐν εἰδῇ περισσεύει τὸ Πνεῦμα καταθεῖναι φησὶν ἡ εὐαγγελικὴ ἱστορία. Σάρκωσιν δὲ Πνεύματος οὐδεὶς εἶπε τὸν τῷ πνεύματι λαβόντων μυστήρια. Ἡ δόξα κατεσκήνωσεν ἐν τῇ γῇ ἡμῶν· καὶ, Ἡ ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλε· καὶ, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί· καὶ, Δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διεκίνησε, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά. Πνεῦμα δὲ σαρκούμενον ἢ θεόπνευστος οὐκ οἶδε Γραφή. Καὶ προεπάχει, φησὶν, ὁ ἀνθρωπος Χριστὸς οὐχ ὡς ἑτέρου ὄντος παρ' αὐτὸν τοῦ Πνεύματος, τουτέστι τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὡς τοῦ Κυρίου ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου φύσει θεοῦ Πνεύματος ὄντος. Ταῦτα

A spiciuntur, ita etiam juxta Apostoli dictum, qui per omnia quæ ad nostram vitam pertinent, tentatus fuit pro similitudine absque peccato ²². (mens autem peccatum non est), necessarium omnino est, eum cum omnibus nature proprietatibus convenientiam conjunctionemque servare. Nam hoc pacto illud Apostoli verum esse monstratur, nos videlicet similes illi esse, si fateamur et illum similem nobis factum fuisse, ut ex eo quod talis factus est quales nos sumus, nos tales efficeret qualis est ipse.

XII. Sed et Apollinaris verba iterum commemoramus: Quemadmodum et priorem Adam corpore præditum, non vero carentem, Paulus animam vocat, quæ tamen toti denominationem impertitur, licet et hæc per se sola, secundum quod spiritum comprehendit, anima nuncupetur. Qui hæc dicit, tria per complexionem uno animæ nomine designari fatetur, ac si spiritus et corporis significationem simul involvat. Sed postremum Adam, inquit, Spiritum vivificantem, Paulus vocat ²³. Quod igitur ostendit, Adamum ex eo maxime denominatum fuisse, quod cæteris rebus ex quibus dominari poterat præstantius esset, illud idem prorsus in Christo pari ratione obtinet. Si enim Adam quoniam peccavit, dicitur anima, homo Deo commissus ²⁴, quoniam peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus, spiritus absolute appellatur. Verum Apollinaris hanc interpretationem non recipit; ait enim illum quidem e terra terrenum dici quoniam corpus e limo formatum animam accepit. Nonne mens, quam spiritum vocat, efformato Adami corpore conjuncta fuit? Quanam itaque in re ipsi similitudo cum Deo intercedit? Ecquod in ipsum divini spiraculi effluvium, nisi mens hoc ipsum esse credatur? Hunc autem secundum Adamum ait Apollinaris cælestem propterea vocari, quoniam cælestis spiritus incarnatus est. At in quoniam sacre Scripturæ loco dicitur? cuius auctorum auctoritas acceptum refert Apollinaris (quod ipse asserit) Spiritum nempe incarnatum fuisse? Istud sane ex Evangeliiis non hausimus; non ita a præclara Apostoli voce edocti sumus, sed Verbum quidem carnem factum fuisse apostolorum prædicatio asserit ²⁵, et in columbæ specie Spiritum in Jesum descendisse refert Evangeliorum historia ²⁶. Incarnationem vero Spiritus nemo eorum dixit qui spiritu fidei nostræ mysteria perceperunt. Gloria habitavit in terra nostra; Veritas e terra orta est ²⁷. Deus manifestatus est in carne ²⁸. Et Justitia e cælo prospexit ²⁹; et alia multa hujus generis legimus; Spiritum vero incarnatum divino afflatus edita Scriptura non novit. Et antea quidem exi-

²² Hebr. iv, 15. ²³ I Cor. xv, 45. ²⁴ Isa. lxxxiv, 9. 10-12. ²⁵ I Tim iii, 16. ²⁶ Psal. lxxxiv, 12.

(72) Quæ semicirculis includuntur adjecta sunt a corr.

(73) Corr. τὴν ἐσθὴν δύναμιν.

(74) Corr. ἦν αὐτῷ.

(75) Corr. προσφυσήματος.

²⁷ Joan. i, 14. ²⁸ Matth. iii, 16. ²⁹ Psal. lxxxiv,

(76) Ita corr., prius autem in textu deerant verba inclusa, quæ tamen sermonis series necessarii sibi postulare videtur; nam Scripturæ Patres adiungit.

atit, inquit Apollinaris, homo Christus, non ac si A
Spiritus, hoc est Deus, aliud ab ipso esset; sed ac
si Dominus in Dei hominis natura divinus Spiritus
foret. Hæc ad verbum sunt ejus dicta. Quoniam
 vero præ quodam elocutorie facultatis torpore,
 quid in his sibi velit non admodum patet, primum
 verborum caligine discussa, insitum ipsis sensum in lucem proferam, ac deinde ejus sententiam examini
 subjiciam.

XIII. Antea quidem, inquit, existit homo Christus.
 Hæc duo tanquam simul conjuncta intelligit,
 Verbum quod in principio erat, et hominem qui
 apparuit in tempore, quasi ante exstitisset, quam
 manifestaretur, et clarius in his quæ sequuntur
 mentis suæ sensum aperit, dum ait *Aliud ab ipso*
non esse Spiritum; astruens hisce verbis ipsam
Filli divinitatem ab initio hominem esse: quod
manifestius deinceps declarat, dum inquit, Domi-
nus in Dei hominis natura divinus Spiritus erat.
 Unam Dei et hominis naturam constituit, et duo-
 rum hominum confusionem vocat. Ejus itaque
 verborum sensus hic est, illum scilicet qui per
 Virginem manifestatus est in carne, non modo
 secundum deitatis æternitatem, quemadmodum
 omnes credimus, sed et secundum ipsam carnem
 cunctis creatis rebus priorem intelligi. Mox enim
 subjungit ad hanc suam opinionem confirmandam
 illud Christi, *Antequam Abraham fieret, ego sum*²²;
 illud Joannis Baptistæ, *Prior me erat*²³; et illud
 Apostoli, *Et unus Dominus per quem omnia*²⁴; et,
*Ipsæ est ante omnes*²⁵; ac præterea alia quedam
 Zachariæ prophætæ verba, quæ utpote per vim ad
 hunc ejus scopum pertracta omitemus. Equidem
 si aliquo sententiarum involucre absurde hujus
 opinionis probatio tegetur, recte utique in con-
 futandis quæ occulta forent operam ponerem; quo-
 niam vero aperte impietatem vociferatur, non vi-
 deo quid amplius nostris sermonibus conficeretur.
 Si ante sæcula caro est, si antequam Abraham
 fieret jam erat quod de Virgine natum est, ergo
 Nachor ætate præcedit Virgo; ergo et ante Adam
 Maria. Verum quid hoc dico? vel ipsa, ut videtur,
 omnium rerum creatione antiquior erit, ipsisque
 sæculis vetustior. Si enim incarnatus est in Vir-
 gine; caro autem Jesus dicitur; Jesum autem ante
 omnia esse affirmat Apostolus; ut Mariam coæter-
 nam Patri intelligamus, egregius iste scriptor suis,
 ni fallor, argumentis efficit. Sed incredibilia valde
 et plane absona, ad quæ in operis progressu hujus
 novitatis vocum perversitas provehitur, silentio
 prætermitto; sagacibus enim viris facile erit absurda hæc ex iis quæ inde consequuntur cognoscere,
 quamvis eorum turpitudinem nostris verbis non explicemus.

²² Joan. viii, 58. ²³ Joan. i, 15. ²⁴ I Cor. viii, 6. ²⁵ Coloss. i, 17.

(77) Part. δὲ corr. add.

(78) Corr. πνευμάτων.

(79) Similia refert ex hoc Nysseni opere Euthy-
 mius Zigabenus in laudato *Panoptiæ* cap. 13, pag.
 525, vers. *Ut probet, licet præcisa Nysseni verba*
non servet.

(80) De his agit infra.

(81) Nachor Abrahami avus, et Nachor alter

A μὲν ἐπὶ λέξεως τοῦ λογογράφου τὰ ῥήματα. Ἐπειδὴ
 δὲ (77) πως τῇ ἀτονίᾳ τῆς ἐρμηνευτικῆς δυνάμεως
 οὐκ ἄγαν ἐκδηλόν ἐστι ἐν σαφηνείᾳ τὸ νόημα· πρό-
 τερον ἀπογυμνῶσω τοῦ ῥόφου τῆς λέξεως τὴν ἐγκει-
 μένην διάνοιαν, εἰδ' οὕτω προσθήσω τῇ ἐξετάσει τὸν
 λόγον.

Προϋπάρχει, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος Χριστός. Συν-
 επινοεῖ τῷ ἐν ἀρχῇ ὄντι Λόγῳ τὸν φανέντα ἄνθρω-
 πον, ὡς προϋπάρχοντα πρὸ τῆς φανερώσεως, καὶ
 ἐπεξεργάζεται διὰ τοῦ ἀκολουθοῦ τοῦ νόημα. Φησὶ γάρ
 ὅτι *Οὐχ ἕτερόν ἐστι παρ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα*, κατα-
 σκευάζων διὰ τούτου, αὐτὴν τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα
 ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωπὸν εἶναι, ὅπερ σαφέστερον διὰ τοῦ
 ἐφεξῆς δείκνυται λόγῳ· φησὶ γάρ, ὅτι *Ὁ Κύριος ἐν*
τῇ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου φύσει, θεῖον Πνεῦμα ἦν.
 Μίαν ἐποίησε τοῦ Θεοῦ τε καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὴν
 φύσιν, καὶ ἀνθρώπων (78) δύο τὴν συναλοιφὴν κατ-
 ὠνόμασεν. Ἡ μὲν οὖν διάνοια τῶν εἰρημένων αὐτῇ,
 ὅτι τὸ διὰ σαρκὸς ἐκ τῆς Παρθένου φανερωθὲν, οὐ
 μόνον κατὰ τὴν τῆς θεότητος ἀδιόττητα προεπινοεῖ-
 ται τῶν ὄντων, καθὼς πάντες πιστεύομεν, ἀλλὰ καὶ
 κατ' αὐτὴν τὴν σάρκα (79). Ἐπάγει γὰρ τοῖς εἰρημέ-
 νοις εἰς τὴν τῆς τοιαύτης ὁπολήψεως μαρτυρίαν τὸ,
Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι· καὶ τὴν τοῦ
 Ἰωάννου φωνὴν, τὸ, *Πρώτός μου ἦν*· καὶ, *Εἰς Κύ-*
ριος, δι' οὗ τὰ πάντα καὶ, *Αὐτός ἐστι πρὸ πάντων*·
 καὶ τινὰ τοῦ Ζαχαρίου φωνὴν (80), ἣν, ὡς βεβιασμέ-
 νως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπισυρεῖσαν, παρήσο-
 μεν. Ἐγὼ τοίνυν εἰ μὲν ἐλάνθανε διὰ τινος νοημά-
 των περιβολῆς ἡ τοῦ ἀτόπου κατασκευὴ, καλῶς ἂν
 περὶ τὸν ἑλεγχὸν τῶν χειρῶν μὲν ἐσπουδαζόν· ἐπεὶ
 δὲ διαβρήδην βοᾷ τὴν ἀσέβειαν, οὐκ οἶδα τί ἂν
 πλέον ἐκ τῶν ἡμετέρων γένοιτο λόγων. Εἰ προαιώνιος
 ἡ σὰρξ, εἰ πρὸ τοῦ Ἀβραὰμ γενέσθαι, τὸ ἐκ Μα-
 ρίας ἦν, ἄρα πρεσβυτέρα τοῦ Nachor (81) ἢ Παρθέ-
 νος· ἄρα καὶ πρὸ τοῦ Ἀδὰμ ἢ Μαρίας. Καίτοι τί
 τοῦτο λέγω; αὐτῆς, ὡς εἴκοι, πρεσβυτέρα τῆς τῶν
 ὄντων συστάσεως, καὶ αὐτῶν τῶν αἰώνων ἀρχαιο-
 τέρα. Εἰ γὰρ ἐσαρκώθη μὲν ἐν τῇ Παρθένῳ· ἡ δὲ
 σὰρξ Ἰησοῦς λέγεται· ἐκεῖνον δὲ πρὸ πάντων εἶναι
 διὰ τοῦ Ἀποστόλου μαρτύρεται· ὡς εἴκοι, τῇ τοῦ
 Πατρὸς ἀδιόττητι συνεπινοεῖσθαι καὶ τὴν Μαρίαν,
 ὃ γενναῖος κατασκευάζει. Καὶ σιωπῶ τὰ λίαν ἀπεμ-
 φαίνοντα, πρὸς ἃ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἡ ἀτοπία τῆς
 καινοφρονίας (82) ἐκφέρεται· ἴδοι γὰρ ἂν ὁ ἀγχίνους
 ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ τοῦ ἀτόπου, κἂν μὴ τῇ λέξει τὴν
 ἀσχημοσύνην παραδηλώσωμεν (83).

Abrahami frater ex Thare prioris Nachor filio, me-
 morantur in libro Geneseos cap. xi. Quare cum Chri-
 stus antequam Abraham fieret se exstitisse affirmet,
 Mariam secundum falsam Apollinaris hypothesim,
 Nachor Abrahami avum ætate præcessisse a Nysseno
 dicitur.

(82) Corr. καινοφρονίας.

(83) Corr. παραγυμνῶσωμεν.

Ἀλλὰ παραδράμωμεν τὴν τῶν νοημάτων τούτων A
 δυσωδίαν, τοσοῦτον παρασημηνόμενοι μόνον· (84) ὅτι
 εἰ προαιώνιος, ἡ σὰρξ, οὐ λεκένωται ἡ θεότης, οὐχ
 ὑπῆρχεν ἐν Θεοῦ μορφή ὁ Υἱός, οὐ μετεμφάσατο
 τὸ δουλικὸν πρόσωπον· ἀλλ' ὅπερ ἦν τῇ φύσει,
 τοῦτο ἐφανερώθη νῦν, οὐκ ἐταπεινώθη. Ἦλεως δὲ
 εἴη τῷ λόγῳ ὁ Λόγος· ἀλλὰ σωπῶ τὸ λειπόμενον.
 Εἰ πρὸ πάντων ἡ σὰρξ, ἐξ ἀσθενείας ἄρα τὰ πάντα,
 οὐκ ἐκ δυνάμεως· Τὸ γὰρ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ
 δὲ σὰρξ ἀσθενής. Ἄρα καὶ μέχρι τούτου τὴν
 ἀτοκίαν ἴσῃσι. Καὶ τίς οὐκ ἂν ἐκ τοῦ ἀκολούθου
 τὰ συνημμένα (85) τούτοις κατανοήσῃ; Πάντως
 γὰρ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς ἰδιώματα συνεπινοήσῃ τῷ
 μετὰ τῆς σαρκὸς ὄντι πρὸ τῶν αἰώνων, τὸν κόπον,
 τὴν λύπην, τὸ δάκρυον, τὴν δίψαν, τὸν ὕπνον, τὴν
 κατὰ πείναν ἐνδειαν, καὶ τὸ ἴσσι (86) τούτου πα-
 ραλογώτερον. Ἐπειδὴ δὲ Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν,
 καθὼς ἡ θεία φωνὴ λέγει (87), καὶ ὥφθη παρὰ τῶν
 ποιμένων ἐν σπαργάνοις ὁ Κύριος, καθὼς (88) φησιν
 ὁ Λουκᾶς, ὅτι Προέκοπεν Ἰησοῦς ἡλικία, καὶ
 σοφία, καὶ χάριτι, τελειούμενος ὡς (89) ἐπὶ τὸ μέτρον
 προήλθε τῆς ἀνθρωπότητος, ὁδῶ βαδίζων διὰ τῆς φύ-
 σεως, τί ἐροῦσι πρὸ τῶν αἰώνων τὴν σάρκα βλέποντες,
 ποίῳ μέτρῳ τοῦ σώματος πρὸ τῶν αἰώνων ἦν; Διὰ
 πάσης γὰρ ἐν τῷ κατ' ἀνθρώπῳ βίῳ διεξῆλθε τῆς
 ἡλικίας. Ἄρα παῖς ἦν ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὁ πρὸ
 πάσης τῆς κτίσεως ὢν, ἡ βέβηρος νήπιον, ἡ μερά-
 κιον, ἡ εὐθύς ἐν τελείῳ τῷ σώματι; Ἄλλ' εἰ
 παῖδα λέγουσι, πάντως καὶ αἰτίαν προσθήσουσι, πῶς
 τοσοῦτου παρελθόντος αἰῶνος ἐπὶ τὸ τέλειον τῆς ἡλι-
 κίας οὐκ ἐφθασεν; Εἰ δὲ τέλειον λέγουσι, τοῦτο
 μαθεῖν ἀξιόσωμεν (90), πῶς ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ γενέ-
 σει συστέλλεται εἰς τὴν νηπιώδη βραχυτέτα; Ποῦ
 καταλείπει τὸ περιτετεῖον τοῦ σώματος; Πῶς εἰς
 ὠήγην περιγραφῇν ὁ ὄγκος ἀποσμικρύνεται; Εἴτα
 κάλιν πῶς πρὸς τὸ ὅσον μέτρον ἐπανάγει τὸν ὄγκον
 τοῦ σώματος; Πότερον ὅπερ εἶχεν ἐξ ἀρχῆς ἀναλαμ-
 βάνων διὰ τῆς κατ' ὀλίγον αὐξήσεως, ἡ ἕτερον ἐν
 αὐτῷ διὰ τῆς τροφῆς προστιθείς; Ἄλλ' εἰ μὲν τὸ
 ἀρχαῖον φήσουσι, περιτετὴν πάντως τὴν τροφὴν
 ἀποδείξουσιν· εἰ δὲ οὐκ ἀρνοῦνται (91) τροφῆς μετ-
 εσχηκέναι τὸν Κύριον, τί ἐροῦσι περὶ τῆς ἀνω κατα-
 λειψέσεως σαρκὸς; Ἦς τὸ πολὺ κατὰ τὸ εἶδος κατ-
 ελήφθη (92)· μόνον δὲ τοσοῦτον ἀπ' αὐτῆς ἐλήφθη (93),
 ὅσον ἡ νηδὺς τῆς Παρθένου ἐχώρησε. Πάντως γάρ
 τι καὶ περὶ αὐτῆς τερατεύσονται, καὶ συνθήσουσι διὰ
 τούτων ἕτερα δόγματα, ἐφ' ἃπερ αὐτοὺς ἡ ἀκολου-
 θία τῆς ἀτοκίας τῶν μύθων κατ' ἀνάγκην προάγῃ-
 ται (94).

ex assertionibus istis gradum vel inviti sibi facient ad alia confabula dogmata quæ ex huiusmodi
 fabularum vanitate necessario consequuntur.

⁸⁷ Matin. xxvi, 41. ⁸⁸ Isa. ix, 6. ⁸⁹ Luc. ii, 42, 46. ⁹⁰ ibid., 52.

(84) Hic locus usque ad illa, ἐφανερώθη νῦν lau-
 datur totidem verbis ab Euthymio Zigabeno ubi
 supra, pag. 524, in sequentibus autem usque ad
 verba Εἰ δὲ τέλειον C 2, sensum tantum quorum-
 dam Nysseni argumentorum, non etiam verba refert.

(85) Corr. καὶ τὰ συνημμένα.

(86) Lego ἴσσι pro ἴσσι.

(87) Corr. βοᾷ.

(88) Corr. καὶ καθὼς.

XIV. Sed huiusmodi sententiarum fetorem præ-
 tereamus, hoc tantum obiter adnotantes : si ante
 sæcula caro fuit, non exinanita est divinitas, non
 erat in Dei forma Filius, non servi formam induit;
 sed quod erat natura id nunc apparuit, non hu-
 miliatus fuit. Ignoscat autem meis verbis Verbum;
 sed quod reliquum est silentio prætereo. Si ante
 omnium rerum creationem caro fuit, ergo per in-
 firmitatem, non per potentiam cuncta creata sunt,
 Spiritus enim promptus est, caro autem infirma".
 Ergo et huc usque hominis istius ineptiæ proce-
 dunt. Et quisnam quæ his consentanea sunt, ex
 consequentiis quæ inde deducuntur, non animad-
 verterit? Cuncta enim quæ carni sunt propria, in
 eo qui ante sæcula carnem habuit, omnino simul
 intelligere oportet, laborem, tristitiam, lacrymas,
 sitim, somnum, famem, et si quid his absurdius.
 Quoniam vero *Parvulus natus est nobis*", quemad-
 modum Scriptura dicit, et pannis involutus a pa-
 storibus visus est Dominus", et sicut Lucas in-
 quit, *Jesus proficiebat ætate, sapientia et gratia*",
 et tunc in perfectum hominem erasit, cum per
 consuetos naturæ gradus ad virilitatem pervenit,
 quid dicent qui ante sæcula carnem in Christo
 conspiciunt? Quoniam in corporis statu ante sæcula
 erat? nam dum in humanis ageret, omnes humanæ
 vitæ ætates pertransiit. Nunquid puer erat homo
 ille, omnium rerum creatione vetustior, vel parvus
 infans, vel adolescentulus, vel statim perfecto cor-
 pore præditus? At puerum si dicunt, omnino cau-
 sam eos adungere oportet, cur tot tantorumque
 sæculorum transcurso ad perfectam non pervenerit
 ætatem. Sin vero perfectum hominem dicunt, hoc
 petimus, ut nos doceant, quomodo dum e Virgine
 nascitur, in infantis corpusculum contrahitur?
 Ubinam residuam corporis partem reliquit? Quo-
 modo ejusdem moles sic est imminuta ut terminis
 exiguis circumscriberetur? Deinde quomodo rur-
 sus in pristinum statum eandem corporis molem
 restituit? Famne quam ab initio habebat carnem,
 paulatim crescendo, iterum sumens, an aliam sibi
 ipse per nutritionem adjungens? Si pristinam dixe-
 rint, ostendent plane supervacaneum illi fuisse
 nutrimentum; sin vero Dominum nutrimenti par-
 ticipem fuisse concesserint, quid dicent de carne
 in cælo relicta? Magnam enim, ut par est, partem
 reliquit; et tantum ex illa sibi duntaxat reserva-
 vit quantum Virginis uterus capere poterat. Sane
 portentosum aliquid de ipsa quoque effluent, et

(89) Corr. ἕως.

(90) Hunc etiam locum usque ad verba illa, ἡ νη-
 δὺς τῆς Παρθένου ἐχώρησεν, ad verbum adducit Eu-
 thymius loco mox laudato, pag. 525, lin. 1.

(91) Ita corr. ante ἀρνοῦνται.

(92) Ita corr. ante καταλείπειν.

(93) Ita corr. ante εἰλήφθη.

(94) Tria hæc prostrema verba corr. add.

XV. Sed et hæc missa faciamus. Hoc autem ab istis qui divinam illam incarnationem sæculis anteriorem prædicant, quispiam jure merito postulaverit. Si enim carnem in ipso semper exstissem opinantur, Deum utique carnem esse dicunt: omnis autem caro tactui renititur; quod autem tactui renititur, ex materia constat et compositum est; quod autem compositum est dissolutionem admittit. Necesse ergo omnino est ut his omnibus ipsum ex materia constare, et diversis e rebus esse compositum et dissolutionem naturaliter exspectare confirmet. Neque enim ignoramus quibus ex rebus Christi corpus, quando humano more cum hominibus conversatus est, constaret; nam ex carne, ossibus, sanguine, aliorum hominum instar, et illud conflatum fuisse, ex clavorum vestigiis et ex profuso per lanceæ vulnus sanguine aperte colligimus; ac præsertim quod illis qui post resurrectionem apparenti non credebant, Dominus dixerit, *Palpate me, et videte, et cognoscite, quoniam nimis spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere*¹⁴. Igitur si divina incarnatio, ut Apollinaris ait, initium non habuit ex Virgine, sed ante Abraham et ante omnium rerum conditionem exstabat; talis omnino fuerit necesse est, qualis a discipulis visa fuit, solida nempe et tactui renitens, et carne ossibusque constans. Hæc itaque omnia nunquam non exstiterent nullusque ad humilitatem nostram Christo descensus, sed quod eo usque manebat occultum, cum divinum quid sua natura esset, in incarnationis tempore manifestatum fuit. Quid tale Arius, quid etiam tale Ario pejor Eunomius ad delendam Unigeniti gloriam excogitavit quale in hoc suo tractatu Apollinaris nobis conatur astruere? Deus quidam ante sæcula carne et ossibus constans, capillatus, et ex pelle, nervis, carne et pinguedine coagmentatus, ex diversis rebus compositus, et simplicitate destitutus, dicitur esse *Verbum illud, quod in principio est, et apud Deum est, et Verbum et Deus est*¹⁵; qui in ultimis diebus, communionem cum naturæ nostræ humilitate inita, caro præ amore quo humanum genus complectitur factus est, et propterea cum humanitate temperatus est, omnem in seipso naturam nostram suscipiens, ut humanitas cum divinitatis admistione naturæ nostræ massa sanctificaretur.

XVI. Verum prætereunda censeo quæ ex singulis sacra Scripturæ locis male intellectis in sui dogmatis confirmationem Apollinaris adducit; nam in iis quæ ultro sese produat discutiendis confutandis-

¹⁴ Luc. xxiv, 39. ¹⁵ Joan. i, 1.

(95) Ita omnino videtur legendum, licet in Vat. cod. scribatur contrario sensu οὐκ ἂν εὐλόγως.

(96) Hæc iterum Euthymius ibidem refert usque ad illa verba, φυσικῶς τὴν διάλυσιν.

(97) Corr. delendum esse monet δέ, quod ante εἶναι, erat in textu Vat. cod.

(98) Et hic delendum esse art. monet corr.

(99) Corr. πρὸς τοὺς.

Ἀλλὰ παρελθὼν καὶ ταῦτα. Ἐκεῖνο δὲ τις οὐκ ἂν ἀλόγως (95) ἐπιζητήσει παρὰ τῶν τὴν θεῖαν ἐκείνην σάρκωσιν προαἰώνιον δογματιζόντων (96). Εἰ γὰρ πάντοτε τὴν σάρκα περὶ αὐτὸν ὁλονται, Θεὸν (97) εἶναι τὴν σάρκα φασί· πᾶσα δὲ ἡ (98) σὰρξ ἀντίτυπός ἐστι τῷ ἀπομένῳ· τὸ δὲ ἀντίτυπον ὕλῳδες καὶ σύνθετον· τὸ δὲ σύνθετον καὶ διαλυτόν· πάντως ἀνάγκη πᾶσα διὰ τούτων, καὶ ὕλικόν αὐτὸν ἐγκατασκευάζεσθαι, καὶ ἐκ διαφορῶν συγκεῖμενον καὶ ἀναμείνοντα φυσικῶς τὴν διάλυσιν. Οὐδαμὲν γὰρ ὅτε ἀνθρωπικῶς τοῖς ἀνθρώποις ἐπεχωρίαζεν, ἐκ τίνων εἴη τὸ σῶμα τὴν σύνθεσιν· ἐπὶ διὰ σαρκῶν καὶ ὁστέων καὶ αἵματος καθ' ὁμοιότητα τῶν ἄλλων κακεῖνο ἦν, ἐκ τε τοῦ τύπου τῶν ἡλῶν, καὶ ἐκ τοῦ προγεθέντος διὰ τῆς λόγῃς αἵματος καὶ ἐκ τοῦ πρὸς ἀπιστοῦντας τῷ φαινομένῳ εἰπεῖν ταῦτα τὸν Κύριον, ἐπὶ *Φηλαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, καὶ γινώτε, ἐπὶ τὸ πνεῦμα σάρκα καὶ ὁστέα οὐκ ἔχει, ὥσπερ ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα*. Εἰ οὖν ἡ θεῖα σάρκωσις, καθὼς ὁ Ἀπολλινάριος λέγει, οὐ τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς Παρθένου ἔσχεν, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ (99) Ἀδραάμ, καὶ πρὸ πάσης κτίσεως ἦν, τοιαύτη πάντως ἦν, οἷα τοῖς μαθηταῖς ἐωρᾶτο στερεὰ καὶ ἀντιτύπη (1), σαρκί τε καὶ ὁστέοις διεληγμένη. Οὐκοῦν ταῦτα πάντοτε ἦν καὶ οὐδὲ μία πρὸς τὸ ταπεινὸν αὐτῷ γέγονε κάθοδος, ἀλλὰ τὸ λανθάνον, θεῖον κατὰ φύσιν ὄν, τοῦτο τῷ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐφανερῶθαι καίρη. Τί τοιοῦτον ἄρειος, τί δὲ ὁ τοῦτο χειρὼν Εὐνόμιος ἐπὶ καθαιρέσει τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς ἐνανέωσεν, ὅσον διὰ τῆς τοιαύτης ἡμῖν λογογραφίας ὑπὸ τοῦ Ἀπολλινάριου κατασκευάζεται; Θεὸς ἑσαρκῶς πρὸ αἰώνων, ὁστώδης τις καὶ δέρματι, καὶ νεύροις, καὶ σαρκί, καὶ πτερυγῶν διεληγμένος, καὶ ἐκ διαφορῶν συγκεῖμενος, καὶ τὸ ἀπλοῦν τε καὶ ἀσύνθετον ἐν ἑαυτῷ μὴ ἔχων, Ὁ Λόγος δὲ ἐκ ἀρχῆς ὢν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὢν, καὶ Λόγος καὶ Θεὸς ὢν, ὁ ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν τῇ πρὸς (2) τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν κοινωνίᾳ σὰρξ ὑπὸ φιλανθρωπίας γεγόμενος, διὰ τοῦτο, τῷ ἀνθρώπῳ ἀνακράθεις, πᾶσαν (3) ἐν ἑαυτῷ τὴν ἡμετέραν φύσιν δεξάμενος, ἵνα τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἀνακράσει συναποθεωρηθῇ (4) τὸ ἀνθρώπινον, διὰ τῆς ἀπαρχῆς ἐκείνης παντός συναγιαζομένου τοῦ τῆς φύσεως ἡμῶν πυράματος.

in ipso conspiceretur, et per primitias illas tota

Ἀλλὰ παραδραμεῖν οἶμαι χρῆναι τὴν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν εἰς τοῦτο παρατεθέντων αὐτῷ θεῶν λογίων πεπλανημένην ὑπόληψιν· τὰ γὰρ ἐκ τοῦ προχείρου ὄντα καταφανῆ, περιττὸν ἂν εἴη διεξετάζοντα μν-

(1) Corr. μαθηταῖς; ἐωρᾶτο, ἐωρᾶτο δὲ στερεὰ καὶ ἀντίτυπος.

(2) Ita corr. antea πρὸς.

(3) Corr. καὶ πᾶσαν.

(4) Corr. emendavit συναποθεωθῇ, quæ lectio si magis arridet, vertendum est, *Ut per missionem cum divinitate, humana natura ejus divinitatis quodammodo particeps heret*.

κινεῖν τὸν λόγον. Εἰς γὰρ μαρτυρίαν τοῦ αἰεὶ αὐτὸν ἐν σαρκὶ τε καὶ αἵματι εἶναι, τὴν ἀποστολικὴν παρ-
 ἔθετο ρῆσιν, τὴν λέγουσαν, δι' αὐτοῦ ἡμᾶς εἰληφέναι
 τὴν ἀπολύτρωσιν, διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἀφ-
 εῖναι τῶν ἁμαρτιῶν, διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Ὅπου ὅτι
 πρὸς ἑτέραν βλέπει διανοίαν, οὐκ ἂν οἰμαί τινας τῶν
 νούν ἔχόντων ἀμφιβάλλειν. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὸ θεῖον
 μυστήριον, ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ
 πεπλανημένον (5) πρόβατον μέτεισιν (6); Ἡμεῖς δὲ οἱ
 ἀνθρωποὶ ἐσμεν ἐκεῖνο τὸ πρόβατον, οἱ τῆς λογικῆς
 ἑκατοντάδος ἀποδοουκοληθέντες διὰ τῆς ἁμαρτίας. Καὶ
 λαμβάνει ἐπὶ τῶν ἰδίων ὤμων ὅλον τὸ πρόβατον·
 οὐδὲ γὰρ ἐν μέρει ἦν τοῦ προβάτου ἡ πλάνη, ἀλλ'
 ἐπειδὴ ὅλον ἀπεφοίτησε, καὶ ὅλον ἐπανάγεται· οὐχ
 ἡ μὲν ὁρὰ βλαστᾷται, τὸ δὲ ἐντοσθίδιον καταλεί-
 πεται, καθὼς Ἀπολλινάριος βούλεται. Τοῦτο δὲ ἐν
 τοῖς ὤμοις τοῦ ποιμένος, τούτέστιν, ἐν τῇ θεότητι τοῦ
 Κυρίου γενόμενον, ἐν πρὸς ἐκεῖνον διὰ τῆς ἀναλή-
 φειως γίνεται, διὰ τοῦτο θέλων ἐπιζητῆσαι, καὶ σω-
 σαι τὸ ἀπολωλός. Ἐπειδὴ εὖρε τὸ ζητούμενον, ἀν-
 διαβεν ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ εὐρημένον· οὐ γὰρ ἐπὶ τοῖς ἰδίοις
 ποσὶ, τοῖς πλανηθεῖσιν ἅπασι, ἐκινεῖτο τὸ πρόβατον,
 ἀλλ' ὑπὸ τῆς θεότητος ἐκομίζετο. Διὰ τοῦτο τὸ μὲν
 φαινόμενον, πρόβατον, τούτέστιν, ἀνθρώπος. Τὰ δὲ
 ἔχον αὐτοῦ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὐκ ἐγινώσκετο.
 Οὐδὲν γὰρ ἁμαρτίας ἡ πλάνης ἔχνος τῷ ἀνθρωπίνῳ
 βίῳ ἐννοσημύνατο, ὁ ἐφ' ἑαυτοῦ φέρων τὸ πρόβατον·
 ἀλλ' ὅσα εἰκὸς ἦν Θεοῦ ἔχον διὰ τῆς τοῦ βίου πορείας
 ἐντυπωθῆναι, ταῦτα ἐφαίνετο, ἅτινα ἦν διδασκαλαί,
 καὶ θεραπείαι, καὶ νεκρῶν ζωοποιήσεις, καὶ τὰ ἄλλα
 θαύματα. Τοῦτο τοῖνον τὸ πρόβατον ἐφ' ἑαυτοῦ
 λαβὼν ὁ ποιμὴν ἐν πρὸς ἐκεῖνο ἐγένετο· διὰ τοῦτο
 καὶ τῇ τοῦ προβάτου φωνῇ τοῖς ποιμνίοις λαλεῖ. Πῶς
 γὰρ ἂν ἐχώρησεν ἀνθρωπίνῃ ἀσθένεια θείας φωνῆς
 προσβολήν; Ἀλλ' ἀνθρωπικῶς, ὡς δ' ἂν τις εἴποι
 προβατικῶς, ἡμῖν διαλέγεται λέγων, Τὰ ἐμὰ πρό-
 βατα τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀκούει. Ὁ οὖν ἀναλαβὼν ἐφ'
 ἑαυτοῦ τὸ πρόβατον ποιμὴν καὶ δι' ἐκεῖνον ἡμῖν
 φθεγγόμενος, καὶ πρόβατον ἑστί καὶ ποιμὴν· ἐν
 μὲν τῷ ἀναληφθέντι, πρόβατον· ἐν δὲ τῷ ἀνελήφοτι,
 ποιμὴν.

Ἐπεὶ οὖν ἔδει τὸν καλὸν ποιμένα τὴν ψυχὴν
 αὐτοῦ (7) θεῖναι ὑπὲρ προβάτων, ἵνα διὰ τοῦ ἰδίου
 θανάτου καταλύσῃ τὸν θάνατον, τότε γίνεται τὸ συν-
 ἀμφοτέρον ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν τῇ ἀνθρω-
 πίνῃ φύσει, καὶ ἱερεὺς, καὶ ἁμνός, ἐν τῷ δυναμένῳ
 δέξασθαι τὴν κοινωνίαν τοῦ πάθους, ἐνεργήσας τὸν
 θάνατον (8). Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ὁ θάνα-
 τος, εἰ μὴ διάλυσις ψυχῆς τε καὶ σώματος, πρὸς (9)
 ἀμφοτέρα ἑαυτοῦ ἐνώσας, πρὸς τε τὴν ψυχὴν, φημί,
 καὶ τὸ σῶμα, οὐθ' ἑτέρου χωρίζεται, Ἀμσταμῆτα

A que, superfluum esset in longum protrahere sermo-
 nem. Ad demonstrandum enim nunquam Verbum
 carne et sanguine caruisse, Apostoli verba profert,
 quibus inquit, Per ipsum nos accepisse redemptio-
 nem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum
 per carnem ejus⁴²; quæ verba alio respicere, no-
 minem sanæ mentis dubitaturum fore arbitror. Quis
 enim divinum mysterium ignorat, quod videlicet
 princeps auctorque salutis nostræ errantem ovem
 inquit⁴³? Illa autem ovis nos homines sumus, qui
 a centeno illo rationalium creaturarum grege, quo
 humanum omne genus significatur, per peccatum
 erravimus. Sumit autem super humeros suos totam
 ovem; neque enim in parte tantum aliqua ovis er-
 ror erat, sed quoniam tota aberravit, tota ad gre-
 gem reducitur: non pellis a pastore portatur, et
 quod intra pellem est deseritur, quemadmodum vult
 Apollinaris. Hæc autem pastoris humeris, hoc est,
 Domini divinitate, gestata, una per assumptionem
 cum illo efficitur, ut eo pacto quæreret atque sal-
 varet quod perierat. Postquam autem ovem quam
 quæsierat reperit, eandem in semetipso assumpsit.
 Neque enim propriis qui semel erraverant pedi-
 bus ovis incodebat, sed a divinitate gestabatur. Et
 propterea quod quidem apparebat, ovis, hoc est,
 homo erat; ejus vero vestigia, juxta id quod scrip-
 tum est, non cognoscebantur⁴⁴. Qui enim ovem in
 seipso portabat, nullum peccati aut erroris in hu-
 mana vita vestigium impressit; sed qualia par erat
 Dei vestigia in vitæ cursu fieri, talia re ipsa appa-
 rebant, salutare videlicet doctrinæ, morborum
 curationes, mortuorum ad vitam revocatio cæ-
 teraque miracula. Hanc igitur ovem in se ipso pastor
 assumens, unum cum illa evasit, et propterea ovis
 vocegrem alloquitur. Quomodo enim humana im-
 becillitas divinæ vocis impressionem sustineret?
 Sed humano, et ut quispiam dixerit, ovium more
 nobiscum disserit, dicens: *Oves meæ vocem meam*
*audiunt*⁴⁵. Pastor igitur, qui in se ipsum ovem as-
 sumpsit, et ejusdem ore nobiscum loquitur, ovis est
 simul et pastor; ovis quidem, quantum ad illud
 pertinet, quod in se assumpsit; pastor vero quate-
 nus assumpsit.

XVII. Quoniam vero oportebat bonum pastorem
 animam ponere pro ovibus, ut moriendo mortem
 aboleret, ideo salutis nostræ auctor in humana na-
 tura utrumque simul evasit, sacerdos scilicet, et
 agnus, in id, quod passionis capax erat, vim morti
 atque efficacitatem impertiens. Nam cum mors aliud
 non sit quam animæ a corpore dissolutio; cum
 utroque, anima, inquam, et corpore se ipsum
 uniens Christus ab eorum neutro sejungitur: *Sine*
*pœnitentia enim, ut ait Apostolus*⁴⁶, *sunt dona Dei.*

⁴² Ephes. i, 7. ⁴³ Luc. xv, 4; Matth. xviii, 12.

⁴⁴ Psal. lxxvi, 20. ⁴⁵ Joan. x, 16. ⁴⁶ Rom. xi, 29.

(5) Corr. ἡμῶν ὡς ποιμὴν τὸ πεπλανημένον.

(6) Hunc locum in epitomen redactum laudat Euthymius Zigabenus sæpe laudatus pag. 528, in § Si nos homines.

(7) Corr. ἑαυτοῦ.

(8) Similia prorsus de Christi passione, de patro-
 nis salute, deque paradiso habet idem Nyssenus
 in orat. i in Christi resurrectionem, paulo post
 medium.

(9) Corr. ὁ πρὸς.

Quin imo corpori et animæ se ipsum impertiens A anima quidem latroni paradisum aperit, corpore autem vim atque efficaciam corruptionis infringit: et hoc est mortem perimere, corruptionis scilicet vires, per vivificantem naturam e medio sublatis, irritas reddere. Quod enim corpore animaque operatur in commune naturæ nostræ beneficium gratiamque cedit, eoque pacto omnia disjuncta resurgendo conjungit, qui ex utroque, hoc est, corpore et anima constat, qui potestate sua corpus quidem tradit in cor terræ⁴¹, quemadmodum scriptum est, animam vero a se ipso posuit⁴², ut Patri quidem dicit⁴³, *In manus tuas commendo Spiritum meum*, ut autem ad latronem ait⁴⁴, in paradiso, vera utrobique asserens; neque enim divinam illam mansionem, cum Paradiso dicatur, ullo alio in loco esse credendum est, præterquam in amplissima Patris manu, uti propheta ait, ex Domini persona cœlestem Jerusalem alloquens, *In manibus meis descripsi muros tuos, coram oculis meis semper es*⁴⁵. Sic igitur et mortem obit, et mors ei non dominatur. Quod enim compositum est dividitur, quod autem compositionis expers est, dissolutionem non admittit; sed in divisione quidem compositi integra natura permanet, quæ compositionem non recipit, animaque a corpore separata, ab eorum neutro sejungitur. Hoc autem ita se habere indicio atque argumento est vis atque potestas illa, quæ in corpore quidem incorruptionem, in anima vero paradisi incolatum operatur: verumtamen qui simplex est et ab omni compositione alienus, horum separatione nequaquam una cum ipsis s'inditur; imo e contrario unum quid ex eis efficit; nam insita sibi indivisibilitate, quod secretum est unit; idque verum esse ostendit Paulus, cum inquit, *Deus suscitavit ipsum a mortuis*⁴⁶; neque enim sicut Lazarus, aut alius quispiam eorum qui revixerunt, alterius ope ad vitam rediit, ita fas est de Domini resurrectione opinari: sed Unigenitus Deus suam a corpore animam propria potestate separando, et rursus cum corpore eandem conjungendo, ipse suscitavit hominem sibi commixtum; eoque pacto totius naturæ nostræ salus peragitur, unde et vitæ auctor ac princeps vocatur; nam per eum qui pro nobis mortem obit ac resurrexit, mundum sibi ipsi reconciliavit Unigenitus Deus, nos omnes qui cum eo carne ac sanguine communicamus, veluti captivos quosdam, proprio sanguine qui ejusdem atque noster naturæ est, redimens: ad id enim respicere videtur Apostolus, cum inquit per ipsum nos accepisse redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum per carnem ejus⁴⁷. Hæc est sententia nostra quam secus atque Apollinaris

⁴¹ Matth. xii, 40. ⁴² Joan. x, 18. ⁴³ Luc. xxiii, 46. ⁴⁴ ibid. 43. ⁴⁵ Isa. xlix, 16. ⁴⁶ Coloss. ii, 12; I Thess. i, 10. ⁴⁷ Ephes. i, 7.

(10) Similia quoque habet Nyssenus in orat. 1, in Christi resurrectionem circa medium.

(11) Forte legendum ἦπερ.

(12) Corr. καὶ ἐνώπιον.

(13) Corr. ὁ εἰπών.

γὰρ τοῦ Θεοῦ τὰ χαρίσματα, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος· ἀλλὰ καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ ἑαυτὸν ἐπιμερίσας, διὰ μὲν τῆς ψυχῆς ἀνοίγει τῷ ληστῇ τὸν παράδεισον, διὰ δὲ τοῦ σώματος ἵστησι τῆς φθορᾶς τὴν ἐνέργειαν· καὶ τοῦτο ἐστὶν ἡ τοῦ θανάτου κατάλυσις, τὸ ἀνεύργητον γενέσθαι τὴν φθοράν, ἐν τῇ ζωοποιῷ φύσει ἀφανισθεῖσαν· τὸ γὰρ ἐπὶ τούτων γενόμενον κοινὴ τῆς φύσεως ἡμῶν εὐεργεσία καὶ χάρις γίνεται· καὶ οὕτω πάντα τὰ διεστώτα συνάπτει διὰ τῆς ἀναστάσεως, ὃ ἐν ἀμφοτέροις ὄν, ὃ κατ' ἐξουσίαν τὸ μὲν σῶμα διδοὺς τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς. καθὼς γέγραπται (10), τὴν δὲ ψυχὴν ἀπ' ἑαυτοῦ τιθεὶς, ὡς μὲν πρὸς τὸν Πατέρα φησιν, *ὅτι Ἐν ταῖς χερσὶ σου παρατίθηναι τὸ πνεῦμά μου*· ὡς δὲ πρὸς τὸν ληστὴν, ἐν τῷ παραδείσῳ· ἀληθεύων δι' ἑκατέρων· οὐ γὰρ ἄλλοθι που πιστεύειν χρὴ τὴν θείαν ἐκείνην εἶναι διαγωγὴν, εἴπερ (11) Παράδεισος λέγεται, εἰ μὴ ἐν τῇ πολυχώρῳ τοῦ Πατρὸς παλάμῃ, καθὼς φησι καὶ ὁ προφῆτης, πρὸς τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐκ προσώπου Κυρίου τὸν λόγον ποιούμενος, *Ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐζωγράφηκα σου τὰ τεῖχη, ἐνώπιόν (12) μου εἰ διὰ παρθεός*. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐν τῷ θανάτῳ γίνεται, καὶ ὑπὸ τοῦ θανάτου οὐ κυριεύεται. Τὸ μὲν γὰρ σύνθετον μερίζεται· τὸ δὲ ἀσύνθετον λύσιν οὐκ ἐπιδέχεται· ἀλλὰ παραμένει μὲν τῷ μερισμῷ τοῦ συνθέτου ἡ ἀσύνθετος φύσις, καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ σώματος ἀποχωροῦσης, οὐθ' ἑτέρου χωρίζεται. Τεκμήριον δὲ ἡ ἐνέργεια, καθὼς εἶρηται, ἐπὶ μὲν τοῦ σώματος τὴν ἀφθαρσίαν, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς τὴν ἐν παραδείσῳ διαγωγὴν ἐνεργήσασα. Οὐ μὴν συνδιατρίβεται τῷ χωρισμῷ τούτων, ὃ ἀπλοῦς καὶ ἀσύνθετος, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον, ἐν ἐργάζεται· τῷ γὰρ καθ' ἑαυτὸν ἀδιαίρετῳ καὶ τὸ διηρημένον εἰς ἑκὼσιν ἄγει, καὶ τοῦτο ἐνδείκνυται εἰπὼν (13), *ὅτι Ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν*. Οὐ γὰρ ὥσπερ Λάζαρος, ἡ τις ἄλλος τῶν ἀναβεβωκότων, ἄλλοτρίᾳ δυνάμει πρὸς τὸ ζῆν ἐπανάγεται, οὕτως (14) εὐαγὲς καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναστάσεως ὀλεσθαι. Ἀλλ' ὁ Μονογενὴς Θεός, αὐτὸς ἀνίστησι τὸν ἀνακραθέντα ἀνθρώπον αὐτῷ, καὶ χωρίσας τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν, καὶ ἐνώσας πάλιν ἀμφοτέρα, καὶ οὕτως ἡ κοινὴ γίνεται σωτηρία τῆς φύσεως· ὅθεν καὶ ἀρχηγὸς ζωῆς ὀνομάζεται· ἐν γὰρ τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι, καὶ ἔγερθέντι, τὸν κόσμον ἑαυτῷ κατήλλαξεν ὁ Μονογενὴς Θεός, οἶδόν τινας D δορυαλώτους, ἡμᾶς διὰ τοῦ συγγενούς ἡμῶν αἱματος, πάντας τοὺς κακοινωνηκότας αὐτῷ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματος ἐξωνησάμενος, ὡς πρὸς τοῦτο βλέπειν τὴν ἀποστολικὴν ῥῆσιν, ἣ φησιν, *ἔχειν ἡμᾶς τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ*· τὴν ἄφρασιν τῶν ἀμαρτιῶν διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Οὕτως ὁ ἡμέτερος λόγος, ὃν ἐκ τῶν παρατεθέντων τοῦ Ἀποστόλου ρημάτων (15) ἐνόησαμεν, καὶ οὐχ ὡς Ἀπολιναρίου ἐκεῖνος (16). Δοκιμαζέτω δὲ ὁ κρίνειν ἐπισκεχμένος

(14) Corr. οὐχ οὕτως.

(15) Corr. τῶν ρημάτων.

(16) In marg. scribitur eadem corr. manu, γρ. καὶ τοῦ Ἀπολιναρίου ἐκεῖνος.

τὸν εὐσεβέστερον, εἴτε καθὼς ἡμεῖς φάμεν, ἢ δόξα οἰκονομικῶς κατασκευῶν ἐν τῇ γῇ ἡμῶν, εἴτε καθὼς ἐκείνός φησιν, οὐχὶ ἐπίκτητος ἐπὶ τῇ εὐεργεσίᾳ γίνεται ἢ ἀρξὲς τῇ θεότητι, ἀλλὰ συνουσιωμένη καὶ σύμφυτος.

sationem in terra nostra habitaverit, an vero, quemadmodum ille putat, caro non ascitis divinitati ad benefaciendum hominibus, sed eidem consubstantialis atque connaturalis exsisterit.

Ei δὲ Ζαχαρίας ὁ προφήτης εἰς τούτων (17) ἕτερον τοῖς ἀνίγμασι φέρεται, οὐδὲν οἶμαι δεῖν ἐξετάζειν τῷ λόγῳ, εἴτε πρὸς τὸν Κύριον, εἴτε πρὸς ἑτέρον τινα βλάπτει τὸ νόημα. Λέγει γάρ, ὅτι *Ῥομφαία, ἐξεγέρθητι ἐπὶ ρομέα μου, καὶ ἐπὶ ἄνδρα σύμφυλόν μου*. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἀπειλητικῶς οἰόμεθα κατὰ τῶν τῇ ἀδικίᾳ πρὸς τὸ δόρυφον κεχηρημένων κινεῖν τὴν ρομφαίαν τὸν λόγον. Ἀπολλινάριος δὲ φησι κατὰ τοῦ Κυρίου τὴν ρομφαίαν ἐγείρειν διὰ τὴν τοῦ νομέως προσηγόριαν, οὐκ εἰδὼς ὅτι πολλαχῇ τῆς Γραφῆς τοὺς εἰς ἀρχὴν τεταγμένους, καὶ ποιμένας καὶ νομέας κατονομάζει ὁ λόγος. ὅσα δὲ πάλιν τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς πρὸς τὸν αὐτὸν σκοποῖν ἐπισύρεται, οὕτως ἐκθῶλον τὴν ἐν ταῖς κατασκευαῖς ἀτοπίαν ἔχει, ὡς πανεὶ συνιδεῖν ῥᾶδιον, καὶ (18) εἰ μικρὸν τις μετέχῃ φρονήσεως. Ἐπειδὴ γὰρ γέγραπται, ὅτι *Ἐν* ἑσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐν γῇ ἐλάλησεν ἡμῖν ὁ Θεός, ὁ πολυμερῶς, καὶ πολυτρόπως ἐν τοῖς προφήταις λαλήσας τοῖς πατέράσι τὸ πρότερον, ἀπόδειξις ἐστὶ, φησὶ, τοῦ, τὸ ἀνθρώπινον τοῦ φανέντος ἡμῖν Θεοῦ προαιώνιον εἶναι. φησὶ γὰρ οὕτω κατὰ τὴν λέξιν, ἐφερμηνεύων θῆθεν τὸν Ἀπόστολον. *Ἐστὶ δὲ ἐν τούτοις καταφανές, ὅτι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, ὁ λαλήσας ἡμῖν τὰ τοῦ Πατρὸς, Θεός ἐστι ποιητὴς τῶν αἰώνων, ἀπαύγασμα δόξης, χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ὅτε δὴ τῷ ἰδίῳ πνεύματι Θεὸς ὢν, καὶ οὐ Θεὸν ἔχων ἐν αὐτῷ ἕτερον παρ'* αὐτὸν, αὐτὸς ὁ δι' αὐτοῦ, τούτεστι, διὰ τῆς σαρκὸς, καθαρῶς κόσμον ἀμαρτιῶν. Ταῦτ᾽ αὖ φησιν ὁ Ἀπολλινάριος ἐπὶ λέξεως, καὶ οὐδὲν παρ' ἡμῶν ἐν τοῖς εἰρημνοῖς παρατεπιόηται. Εἰ οὖν ἄνθρωπος (19) ὁ λαλήσας ποιητὴς ἐστὶ τῶν αἰώνων, καθὼς τῷ λογογράφῳ δοκεῖ, καὶ ἡ ἀρξὲς ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα, καὶ ἡ τοῦ δούλου μορφή χαρακτὴρ τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπόστασιν, οὐκέτι μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν μάχεσθαι πρὸς τὸ εἰρημένον, θρηνεῖν δὲ μᾶλλον τῆς ἀναισθησίας, τοὺς τὴν τοιαύτην παραδεχομένους καινοφρονίαν (20). Ἄνθρωπος ὁ λαλήσας ἡμῖν ἀνθρωπικῶς διὰ τῆς ἡμετέρας φωνῆς, ὁ πύσας τῷ στόματι (21), καὶ τῇ χειρὶ πληουργήσας, ὁ ἐμβαλὼν τοὺς δακτύλους ἐν ταῖς τῶν κωφῶν ἀκοαῖς, καὶ τῶν ἀβῶστούντων τε καὶ τεθνεώτων ἀπτόμενος, καὶ ὑπὸ καὶ καθέδρᾳ ἀναπαύων (22) τὸν κόπον, καὶ διακρύβων, καὶ ἀδημονῶν, καὶ λυπούμενος, καὶ πένιαις αἰσθησὶν ἔχων, καὶ τροφὴν προσιέμενος, καὶ ὑδῶρ αἰτῶν. οὗτος κατ' αὐτὸ τὸ σαρκῶδες τε καὶ ἀνθρώπινον, τῆς τῶν ὄντων προσηγορίᾳ συστάσεως, καὶ Θεὸς ἡ σαρκὸς φύσις λέγεται ἡ σύνθετος, καὶ στερεὰ καὶ ἀντίτυπος; Ἐπιφραξάσθω πᾶσα τῶν εὐσεβῶν

A ille ex allegatis Apostoli verbis expressimus. Perpendat autem qui hac de re iudicium ferre possit, ultra ex hisce opinionibus pia magis sit, an scilicet ut nos dicimus, divina gloria per dispensationem in terra nostra habitaverit, an vero, quemadmodum ille putat, caro non ascitis divinitati ad benefaciendum hominibus, sed eidem consubstantialis atque connaturalis exsisterit.

XVIII. An autem in alteram ex duabus hisce sententiis Zacharias propheta suis obscuris locutionibus propendeat, supervacaneum esse arbitror nostris sermonibus inquirere, sive ad ipsum Dominum, sive ad alium quempiam ejus verba spectent: ait enim, *Framea, suscitare super pastorem meum, et super virum coherentem mihi* **. Nos enim verba ista in illos qui erga contribules et populares suos injuste se gerunt gladium intentare putamus; Apollinaris vero ob pastoris nomen frameam adversus Dominum excitare ait, ignorans eos qui in principum ordine censentur pastores in multis Scripturæ locis nuncupari. Ceterum quæ ex Epistola ad Hebræos rursus ad id probandum per vim trahit, manifestam adeo in argumentis inde deductis absurditatem continent, ut eam unicuique, etsi modicum sapiat, facile sit deprehendere. Quoniam enim scriptum est, in novissimis diebus nobis in Filio locutum fuisse Deum, qui multifariam multisque modis olim locutus fuerat patribus in prophetis **: hoc, inquit ille, luculenter ostendit, Dei qui nobis apparuit, humanitatem ante sæcula exstitisse; ita enim disertis verbis Apostolum scilicet interpretans, ait, *Per hæc autem manifestum est illum hominem qui quæ Patris sunt nobis loquitur, Deum esse sæculorum conditorem, splendorem gloriæ, et figuram substantiæ ejus, utpote qui spiritu proprio Deus existat, et non Deum in se ipso diversum a se habeat, ipseque per se ipsum, hoc est, per carnem, mundum a peccatis purget*. Hæc lisdem verbis Apollinaris, nec quidquam a nobis in ejus dictis mutatum fuit. Si igitur homo qui loquitur, sæculorum, ut scriptor iste censet, conditor est, et caro paternæ gloriæ splendor est, et servi forma substantiam Dei representat, non amplius adversus hæc ejus dicta pugnandum mihi videtur, sed satius existimo eorum desistere stoliditatem qui ejusmodi novitatibus sese abduci patiuntur. Homo, qui nobiscum humano more nostraque voce loquitur, qui ore expulit et manu lutum facit, qui digitos in surdorum aures infert, qui ægrotos et mortuos tangit, qui somno et sessione a labore requiescit, qui lacrymatur, qui mœrore et tristitia afficitur, qui fame laborat cibumque appetit, et aquam poscit; homo iste, quantum ad ipsam carnem et humanitatem pertinet, prior omnium rerum creatione esse intelligitur, Deusque dicitur carnis natura, quæ composita ac solida est,

** Zach. xiii, 7. ** Hebr. i, 4.

(17) Corr. τοῦτον.

(18) Corr. ῥᾶδιον εἶναι καί.

(19) Corr. ὁ ἄνθρωπος.

(20) Corr. καινοφρονίαν.

(21) Ita corr., antea στόματι.

(22) Corr. διαναπαύων.

tactique renitur? Obstruuntur omnium pie credentium aures, neque divina et incorrupta dogmata: h his fœdentur qui petulanter elati, carnalium affectionum attributis divinitatem dedecorant. Quis enim ignorat Deum qui in carne nobis manifestatus est. juxta piæ quidem traditionis rationem incorporeum, invisibilem, simplicem, infinitum, non circumscriptum et fuisse semper et esse, ac ubique existere, et creata cuncta pervadere, juxta id vero quod apparebat, ut cæteri homines corpore circumscriptus conspiciebatur? quippe necessarium prorsus est omne corpus superficie quadam contineri. Hæc itaque superficies corporis in ipsa contenti terminus est; quidquid autem aliqua re terminatur definita quadam quantitate concluditur: quod autem definitum est, infinitum esse non potest. Atqui Propheta inquit, *Magnitudinis ejus non est finis* 77. Si igitur divina natura, ut scriptor noster ait, caro est; hæc autem necessario superficie terminatur, quomodo Dei magnitudo, ut Propheta ait, in infinitum procedit? vel quomodo ex finita re quod infinitum esse cognoscitur, et immensum ex eo quod terminum habet intelligitur? vel potius, quod et superius jam diximus, quomodo ex morte fortitudo? Si enim, ut ait, homo ipse qui locutus est sæculorum est conditor, et idem ille est qui per semetipsum, videlicet per carnem, ut Apollinaris interpretatur, cuncta creavit; caro autem divino oraculo infirma et imbecillis vocatur: nihil aliud quam potentiam, fortitudinem, virtutem, et quotquot sublimes Deoque dignæ notiones animo concipi possunt, ab imbecillitate et infirmitate ortum ducere Apollinaris opinatur.

XLX. Et istud quidem non adeo impium est, sed ad ulteriora progrediens oratio, in ea quæ postmodum sequitur disputatione, Patrem ipsum blasphemis appetit. Ait enim hominem esse Dei gloriæ splendorem, et in carnali Deo, quem inanibus suarum rationum commentis, tanquam simulacrum a se efflicium obtrusit, Dei substantiam representari ait. Quemadmodum igitur radius cognitionem habet cum sole, et cum lucerna lumen quod ex ea resplendet, et hominis figura substantiam refert humanam, ita plane si quod per Incarnationem nobis apparuit, a Patris gloria resplenduit, et figura ejus Patris substantiæ caro est, efflicium profecto ut ex consequenti carnalis quoque sit Patris natura. Neque enim dici potest incorporeum a corpore

77 Psal. ckliv, 5.

(23) Corr. ἐξανθρωπίζοντων.

(24) Corr. ἐν τῇ σαρκί.

(25) Corr. ἀόριστος τε καί.

(26) Ita corr.; prius erat, πεπλημμελημένου, nullo sensu.

(27) Corr. τὸ ὅρω περιεχόμενον.

(28) Plenius infra cap. xi, ὁ λαλήσας ἡμῖν τὰ τοῦ Πατρὸς, qui locutus est nobis, quæ Patris sunt. Vide autem an Apollinaris respexerit ad locum Joan. viii, 40.

(29) Corr. νοήματα καὶ ὀνόματα ἐκγόνα.

A ἀκοή· μηδὲ μολυνθεῖν τὰ θεῖα, καὶ ἀκήρατα δόγματα τοῖς σαρκωδετέροις πάθεσι παρὰ τῶν ἐξυβριζόντων (23) τὸ θεῖον καθυβριζόμενα. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι ὁ φανερωθεὶς ἡμῖν ἐν σαρκί (24) Θεός, κατὰ μὲν τὸν λόγον τῆς εὐσεβοῦς παραδόσεως ἄυλος, καὶ ἀφανής, καὶ ἀσύνητος, καὶ ἦν καὶ ἔστιν ἀόριστος, καὶ (25) ἀπερίγραφτος, πανταχοῦ ὢν, καὶ διὰ πάσης τῆς κτίσεως διήκων, κατὰ δὲ τὸ φαινόμενον, ἐν ἀνθρωπίνῃ περιγραφῇ ἑωρᾶτο; ἀνάγκη γὰρ πᾶσα, πᾶν σῶμα ὑπὸ ἐπιφανείας τινὸς περιέχεσθαι. Αὐτῇ τοίνυν ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐν αὐτῇ περιελημμένου (26) σώματος ὁρος ἐστὶ· πᾶν δὲ τῷ ὅρω περιεχόμενον (27), ὥρισμένην τινὶ ποσότητι περιέχεται· τὸ δὲ ὥρισμένον ἀόριστον εἶναι οὐ δύναται. Ἀλλὰ μὴν ὁ Προφήτης φησὶ, ὅτι τῆς μεγαλοσύνης αὐτοῦ οὐκ **B** ἔστι πέρας. Εἰ οὖν ἡ θεία φύσις, καθὼς φησιν ὁ λογογράφος, σὰρξ ἐστίν· αὕτη δὲ ἀναγκαίως τῷ τῆς ἐπιφανείας περιλαμβάνεται πέρατι· πῶς ἡ τοῦ Θεοῦ μεγαλοσύνη κατὰ τὸν Προφήτην, εἰς ἀπειρον πρόεισιν; ἢ πῶς διὰ τοῦ ὥρισμένου νοεῖται τὸ ἀόριστον, διὰ τοῦ πεπερασμένου τὸ ἀπειρον; Μᾶλλον δὲ, ὁ καὶ φθάσας ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἰρηκμεν, πῶς ἐκ τοῦ θανόντος τὸ ἰσχυρόν; Εἰ γὰρ, καθὼς φησιν, αὐτὸς ὁ ἀνθρώπος, ὁ λαλήσας (28), ποιητὴς τῶν αἰώνων ἐστίν, αὐτὸς ὁ δὲ ἐαυτοῦ, τούτεστι, διὰ τῆς σαρκὸς, καθὼς ὁ Ἀπολλινάριος ἐρμηνεύει, τὰ πάντα ποιῶν. Ἀσθενὴς δὲ παρ' αὐτῆς τῆς θείας φωνῆς ἡ σὰρξ ὀνομάσθη· οὐδὲν ἕτερον, εἰ μὴ τὸ κράτος, καὶ τὴν ἰσχύον, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ ὅσα ὀψηλὰ, καὶ θεοπρεπῆ νοήματα, ἐκγόνα (29) τῆς ἀσθενείας ὁ λογογράφος οἶεται.

C Καὶ οὕτω τοσοῦτον τοῦτο δεῖν ἐν (30), ἀλλὰ προῦν ὁ λόγος διὰ τῆς κατὰ τὸ ἀκλόουθον ἐξετάσεως, αὐτῆς ἀπεται τῆς κατὰ τοῦ Πατρὸς βλασφημίας. Λέγει γὰρ τὸν ἀνθρώπον εἶναι τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἀπαύγασμα, καὶ ἐν τῷ σαρκίνῳ Θεῷ, ὃν διὰ τῆς ματαιότητος τῶν λογισμῶν εἰδωλοποιήσας ἀνέπλασε, τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπόστασιν (31) χαρακτηρίζεσθαι. Ὡς περ (32) τοίνυν συγγενὸς ἔχει πρὸς τὸν ἥλιον ἡ ἀκτὶς, καὶ πρὸς τὸν λύχον τὸ ἐκ τῆς λαμπάδος ἀπαυγάζμενον (33) φῶς, καὶ ὁ τοῦ ἀνθρώπου χαρακτήρ ἀνθρωπίνῃν ὑπόστασιν δεικνυσιν, οὕτως πάντως, εἴπερ τὸ ἡμῖν φανὲν παρὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς ἀπηυγάσθη, καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ τῆς ὑποστάσεως σὰρξ ἐστὶ, σαρκώδης ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς φύσις κατασκευάζεται. Οὐ γὰρ ἂν εἴποι χα-

(30) Eadem in nonnullis breviora leguntur apud Enthyimium Zigabenum in toties laudato *Panoplia* cap. 13, p. 526, vers. *Dicii preterea*.

(31) Corr. ὑπόστασιν εἶπε.

(32) Hac eadem ratione Patrem Filio secundum divinitatem æqualem esse probat idem Nyssenius in oratione *De deitate Filii et Spiritus sancti* non longe ab initio.

(33) Edita inter Nysseni opera legunt, τὸ ἀπαυγάζμενον φῶς.

ρακτηρίζεσθαι μὲν σώματι τὸ ἀσώματον (34), ἐκ δὲ τοῦ δοράτου τὸ ὁρατὸν ἀπαυγάζεσθαι. Ἄλλ' ὅσα ἡ δόξα, τοιοῦτον δηλονότι καὶ τὸ ἀπαύγασμα, καὶ ὅσος ὁ χαρακτήρ, τοιαύτη πάντως καὶ ἡ ὑπόστασις, ὥστε εἰ τοῦτο σῶμα, μὴδὲ ἐκεῖνο πάντως ἀσώματον ὀλεσθαι. Ἄλλὰ καὶ τοῦ κατὰ Νίκαιαν μένεται δόγματος, ἐν ᾧ τὸ ὁμοούσιον ἡ κοινὴ τῶν Πατέρων ἐξεφώνησε σύνοδος. Οὐκ ἂν δὲ τις εἰποι τι ἑτερογενὲς, ὁμοούσιον· ἀλλ' ὡν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἐστὶ τῆς οὐσίας λόγος, τοούτοις ἐφαρμόζει πάντως τὸ ὁμοούσιον. Εἰ οὖν σαρκινὸς θεὸς ὁ Υἱὸς, αὐτὸ ὅπερ ἐστὶ τῇ φύσει σὰρξ ὡν κατὰ τὸ προαίτιον ὄνομα (35)· ὁμοούσιος δὲ τῷ Πατρὶ καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ λογογράφου οὐκ ἀμφιβάλλεται (36). Ἐκεῖνα δὲ ἀλλήλοις ἐστὶν ὁμοούσια, τὰ τῷ αὐτῷ λόγῳ τῆς οὐσίας ὑπογραφόμενα. Ἄρα καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς φύσιν, ἀνθρωπίνην τινὰ καὶ σαρκινὴν ὁ Ἀπολλινάριος ὑποτίθεται, ἵνα σώσῃ ἐπ' ἀμφοτέρων τοῦ ὁμοοῦσιου τὸ ὄνομα, ὡς τοῖν δυοῖν θάτερον (37), ἡ ἀσώματον τὸν Πατέρα λέγων, σαρκινὴν δὲ τοῦ Υἱοῦ (38) τὴν θεότητα, τῷ ἑεροουσίῳ συνθήσεται· ἡ τὸ κοινὸν τῆς θεότητος τε καὶ τῆς οὐσίας ὁμολογῶν ὁμοίως ἐπὶ Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ, ἀποσαρκώσει καὶ ἐπὶ Πατρὸς τὴν τῆς θεότητος φύσιν. Ἄλλ' ὥσπερ διαρθρούμενος τὴν ἀτοπίαν ταύτην, ἐν τοῖς πρὸ τούτου φησὶ, τοῦ Ζαχαρίου τὴν βῆσιν πρὸς τὸ δοκοῦν ἐρμηνεύων, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς περὶ τοῦ Υἱοῦ λέγων εἰρηθεῖαι τὸ σύμφυλον, ὅπερ ἐστὶ συμφυῆ τε καὶ ὁμοούσιον· εἰ μὲν οὖν ὀρθῶς, ἡ μὴ τοῦτο ὑπελήφεν, ἑτέρου λόγου. Ὁ δ' οὖν κατασκευάζει, τοῦτο ἐστὶ· *Ἀηλοῖ, φησὶ, διὰ τούτων ὁ προφητικὸς λόγος, οὗ κατὰ τὴν σάρκα ὁμοούσιος τῷ Θεῷ, ἀλλὰ κατὰ τὸ πνεῦμα, τὸ ἡνωμένον τῇ σαρκί. Πῶς τοίνυν ἐνοῦται σὰρξ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ὁ σαρκώδης αὐτοῦ θεός; Ὅτε γὰρ (39) οἱ αἰῶνες οὐκ ἦσαν, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν τῆς κτίσεως ἦν. Ἡ δὲ σὰρξ πολλοστόν τε καὶ ἑξατόν τῶν ἐν τῇ κτίσει γενομένων ἐστὶ. Ποῖα τοίνυν ἡνώθη σαρκί, μήπω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως παρελθούσης εἰς γένεσιν; Ἄλλ' ἑτέραν τινὰ οἶδε σάρκα παρὰ τὸν ἀνθρώπον. Καὶ πῶς φησιν, οὗ αὐτὸς ὁ ἀνθρώπος, ὁ λαλήσας ἡμῖν τὰ τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνός ἐστι θεὸς ποιητὴς τῶν αἰώνων; Τίς ἡμῖν ἐρμηνεύσει τῶν καινῶν τούτων αἰνιγμάτων τὴν ἀτοπίαν; Ἀνθρώπος πρὸ τοῦ γενέσθαι ἀνθρώπον, καὶ σὰρξ τῆς ἰδίας δημιουργίας προγενεστέα, καὶ προαίτιον τὸ ἐπ' ἑσάτων χρόνων γενέ-*

A exprimi, et ab invisibili id quod oculis cernitur resplendere; sed qualis est gloria, talis nimirum et splendor ejus, et qualis figura, talis utique et substantia; quare si corpus est hoc, nec illud quidem ullo pacto incorporeum censendum est. Sed et fidei apud Nicæam conscriptæ mentionem facit, in qua communis Patrum conventus homousion magna voce confessus est. Nemo autem quod diversi generis est homousion et consubstantialia appellavit; sed quibus una eademque substantiæ ratio est, iis prorsus consubstantialis nomen convenit. Si igitur carnem habens Deus est Filius, idque ipsum propria sui natura existit, utpote qui caro fuerit juxta nomen quod ipsi ab æterno competit; consubstantialia autem esse Patri nec Apollinaris ipse dubitat; illa autem inter se consubstantialia sunt quæ una eademque substantiæ definitione declarantur: ergo humanam quandam et carneam Patris naturam Apollinaris ponit, ut in utroque, Patre videlicet et Filio, consubstantialis nomen servet; quare ex duobus absurdis alterum sequetur, vel enim Patrem quidem incorporeum, Filii vero divinitatem carneam asserens, iis utique adstipulabitur, qui diversæ a Patre substantiæ Filium esse dicunt; vel si Patris ac Filii unam eandemque esse divinitatem atque substantiam fateatur, carneam quoque in Patre faciet divinitatis naturam. Sed ineptias hæc veluti corrigens superius, ubi Zachariæ verba, prout sibi visum fuit, interpretatur, ex persona Patris ait de Filio dictum fuisse σύμφυλον, quod idem est ac connaturalem atque consubstantialiam. Recte itaque an non id opinatus fuerit, alterius est inspectionis; quod autem adstruere conatur, hoc est, *Ostendit, inquit, his verbis sermo propheticus non secundum carnem, sed secundum spiritum, qui carni unitus fuit, consubstantialia esse Filium Deo. Quoniam igitur pacto carnalis ejus Deus ante mundi constitutionem carni unitus? Nam quando sæcula non erant, nec ulla etiam alia creaturarum rerum exstabat. Atqui caro eorum quæ in creatione facta sunt minima atque postrema pars est. Cuiusnam igitur carni unita fuit divinitas, humana natura nondum e nihilo educta? Sed aliam quamdam carnem præter hominem novit Apollinaris. Et quo-*

(34) Hic in editis inter Nysseni opera lacuna est; ibi enim ita legitur, *χαρακτηρίζεσθαι μὲν σώματι τὸ ὁρατὸν ἀπαυγάζεσθαι.*

(35) Ὄνομα hic accipitur videtur pro ἰδιώμα, ut idem sit ac divinæ naturæ proprietates, quæ nomine aliquo designatur. Sane utramque vocem in uno eodemque sensu simul jungit Timotheus Apollinarista episc. Beryti in Epistola ad Homonion itidem episc. Apollinaristam apud Leontium Byzantinum in libro *Adversus fraudes Apollinaristarum* tom. IV *Antiq. Lect.* Canis. pag. 119 ex Turrianī Latīna versione; Græca enim videre nobis non licuit, ubi sic inquit, *Quia igitur naturam carnis recte confessus es nobis esse homousion, nullo autem modo, συνουστωσθαι, id est, esse factam consubstantialia divinitati, scripsisti, sed solum unionem nominasti, qualis sit hominis saneti cum*

Deo, non in unam vitam et hypostasim copulati, sed a divina natura separati; cum tamen beatus episcopus magister noster Apollinaris dicat in variis libris, carnem Domini communia habere nomina et proprietates Verbi, manere autem in unionem carnem neque mutatum, nec a natura propria alienatum et Verbum etiam nomina carnis et proprietates habere communia, manereque in incarnatione Verbum et Deum, neque mutatum, nec in naturam corporis transfusum.

(36) Corr. λογογράφου εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλεται.

(37) Biceps hoc adversus Apollinarem Nysseni argumentum usque ad illa verba, θεότητος φύσιν, laudat Euthymius Zigabenus in sæpe memorato cap. 13 *Panopliæ* pag. 525 in fine.

(38) Corr. διὰ τοῦ Υἱοῦ.

(39) Corr. add. γὰρ.

modo illum ipsum hominem qui nobis quæ Patris A
sunt locutus est, Deum esse sæculorum condi-
torem dicit? Quis nobis novorum istorum ænigmatum ineptias explicabit? Homo antequam homo
fieret, et caro sui creationem antiquitate præcedens, et antèrjus sæculis, quod in ultimis tempo-
ribus factum est, et quotquot alia his consentanea in suo tractatu confuse edisserit.

XX. Sed scriptor noster, prout sibi visum fuerit, per suarum ratiocinationum salebras pro libitu aberret; nos autem postquam apostolicam doctrinam, cuius et ipse meminit, ad impias ejus opiniones confutandas in medium adduxerimus, ad alias ejus tractatus partes properabimus. Qui cum in forma Dei,⁸⁸ inquit, esset. Non ait, cum formam Deo similem haberet, quod de eo qui ad similitudinem Dei factus est dicitur, sed cum in ipsa Dei forma esset, nam omnia quæ Patris sunt in Filio reperiuntur. Itaque et æternum et quantitatis, materię corporisque expertem esse, ut per omnia paternę figurę forma in Filio servetur. Et cum esset, inquit, æqualis Deo. Ecquam differentiam vel discrepantiam inter Patrem Filiumque nos intelligere sinit æqualitas? Qua ratione etiam rebus secundum naturam inter se discrepantibus æqualitas convenire poterit? Si enim alter quidem natura carneus est, alter vero carnis expertis, quomodo id quod tale est ei quod tale non est æquale quisquam faciet? *Exinanivit*, inquit, *semetipsum formam servi accipiens*. Quenam est servi forma? Corpus utique; neque enim aliud quidquam præter hoc eam esse a Patribus accepimus. Ergo qui Filium servi formam accepisse dicit, quæ quidem forma sit ipsa caro, ille profecto etiam asserit eum, cum aliud quid esset divina forma, servilem formam, quæ itidem natura aliud quidquam Dei forma sit, assumpsisse. Sed et verbum *Exinanivit* clare ostendit ipsum non id semper fuisse quod nobis apparuit, sed esse quidem in divinitatis plenitudine æqualem Deo, et omni prorsus creaturæ inaccessum multoque minus brevi et angusto humanę naturę ambitu comprehensum; tunc autem a fluxa fragillique carnis natura circumscriptum fuisse, cum, ut Apostolus ait, ineffabilem divinitatis suę gloriam exinanivit et ad nostrę naturę modulum imminuit, ita ut quod quidem per se erat, magnum esset, atque perfectum, et incomprehensibile; quod autem assumpsit, naturę nostrę modulum non excederet; ait enim, *In similitudinem et habitum hominis factus*, utpote qui ab initio non habuerit in se ipso hujuscemodi naturę similitudinem, neque ad ullam corporalem formam configuratus sit. Quomodo enim rei incorporę alicujus figurę forma impressa fuisset? Sed tunc in corpóris speciem factus est, cum ea se ipsum induit: hæc autem est ipsa corporis humani natura.

XXI. *Inventus itaque ut homo*. Nam et homo erat, quamvis non per omnia homo, sed ut homo, ob maternę virginitatis mysterium; ut nempe hinc manifestum esset ipsum non omnibus humanę naturę legibus inservisse, sed ea quæ Deum deceret ratione vitam ingressum, et ad proprii corporis

'Αλλ' ὁ μὲν λογογράφος κατὰ τὸ δοκοῦν ἐν ταῖς τῶν λογισμῶν ἀνοδίας διαπλανάσθω· ἡμεῖς δὲ τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν, τὴν παρ' αὐτοῦ τούτου μνημονευθεῖσαν, εἰς ἐλεγχον τῶν ἀσεβῶν ὑπολήψεων παραθέντες, πρὸς τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου δραμούμεθα. Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ, φησὶν, ὑπάρχων. Οὐκ εἶπε, μορφὴν ἔχων ὁμοίαν Θεοῦ, ὅπερ ἐπὶ τοῦ καθ' ὁμοιωσιν Θεοῦ γεγονότος λέγεται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ τῇ μορφῇ· πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Υἱῷ. Οὐκοῦν καὶ τὸ αἰδίον, καὶ τὸ ἀπώσον, καὶ τὸ ἄβυλον, καὶ ἀσώματον, ὡς ἂν διὰ πάντων σώζοιτο τοῦ πατρικοῦ χαρακτῆρος ἐν τῷ Υἱῷ ἡ μορφή· καὶ ὡς Ἰσα Θεῷ· ποῖαν ἡ ἰσότης διαφορᾶς τινος, ἡ παραλλαγῆς ἐννοίαν ὑπολείπεται; Πῶς δ' ἂν ἐφαρμοσθεῖν τοῖς κατὰ τὴν φύσιν παρῆλλαγμαμένοις τὸ ἴσον; Εἰ γὰρ ὁ μὲν σαρκώδης τὴν φύσιν, ὁ δὲ καθαρεύων ἀπὸ σαρκὸς, πῶς ἂν τις εἰς ἴσον ἄγοι τὸ τοιοῦτον τῷ μὴ τοιοῦτῳ; Ἐκένωσεν ἑαυτὸν, φησὶ, μορφὴν δούλου λαβών. Τίς ἡ δουλικὴ μορφή; Πάντως τὸ σῶμα· οὐ γὰρ ἕτερόν τι παρὰ τούτου παρὰ τῶν Πατέρων ἠκούσαμεν. Οὐκοῦν ὁ εἰπὼν, ὅτι μορφὴν ἔλαβε δούλου, σὰρξ δὲ ἐστὶν ἡ μορφή, ἄλλο τι ὄντα αὐτὸν κατὰ τὴν θεϊαν μορφὴν, ἄλλο τι ὄνσαν τῇ φύσει τὴν δουλικὴν μορφὴν εἰληφέναι λέγει. Ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Ἐκένωσεν λέξις σαφῶς παρίστησι τὸ μὴ αἰετὸ τοῦτο εἶναι, ὅπερ ἡμῖν ὥφθη; ἀλλ' εἶναι μὲν ἐν τῷ πληρώματι τῆς θεότητος Ἰσα Θεῷ, ἀπρόσιτον, καὶ ἀπροσπέλαστον, καὶ μάλιστα γὰρ τῇ βραχύτητι τῆς ἀνθρωπίνης οὐδενείας ἀχώρητον (40)· χωρητὸν δὲ τῇ ἐπιτήρῳ τῆς σαρκὸς φύσει τότε γενόμενον, ὅτε ἐκένωσε, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, τὴν ἀφραστον αὐτοῦ τῆς θεότητος δόξαν καὶ τῇ βραχύτητι ἡμῶν συγκατεσμίχρυνεν, ὥστε ὁ μὲν ἦν, μέγα καὶ τέλειον καὶ ἀπερὶληπτον ἦν· ὁ δὲ ἔλαβεν, ἱσομέγεθες ἦν τῷ ἡμετέρῳ μέτρῳ τῆς φύσεως. Ἐν ὁμοιώματι γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπου γενόμενος καὶ σχήματι, ὡς οὐκ ἔχων δηλονότι ἐξ ἀρχῆς περὶ αὐτὸν (41) τῆς τοιαύτης φύσεως τὸ ὁμοίωμα, οὐδὲ πρὸς τινὰ σωματώδη τύπον σχηματιζόμενος. Πῶς γὰρ ἂν περιτυπωθεῖ τῷ ἀσώματῳ σχήματος τύπος; Ἀλλὰ τότε ἐν σχήματι γίνεται, ὅτε σχηματιζόμενος ἑαυτῷ περιτίθῃσι. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ σώματος φύσις

Εὐρεθεὶς τοίνυν ὡς ἀνθρώπος· καὶ γὰρ καὶ ἀνθρώπος, εἰ καὶ μὴ δι' αἵλου ἀνθρώπος, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπος, διὰ τὸ κατὰ τὴν παρθενίαν μυστήριον· ὡς ἂν φανερὸν διὰ τοῦτο γένοιτο, ὅτι οὐ διὰ πάντων τοῖς νόμοις τῆς ἀνθρωπίνης ἐδόυλευσε φύσεως; ἀλλὰ θεϊκῶς ἑαυτὸν εἰσουλίσας τῷ βίῳ, καὶ μὴ δεηθεὶς τῆς ἐκ τῷ γάμου

⁸⁸ Philipp. ii, 7 sqq.

(40) Corr. ἀχώρητον.

(41) Corr. περὶ αὐτόν.

ἐνεργείας πρὸς τὴν κατασκευὴν (42) τοῦ ἰδίου πλά-
σματος, εὐρίσκειται οὐ διὰ πάντων κοινὸς ἄνθρωπος,
διὰ τὸ παρηλλαγμένον αὐτοῦ τῆς συστάσεως, ἀλλ' ὡς
ἄνθρωπος. Καὶ οὕτως ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, ἀτρέπτως
γενόμενος ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ ἀπ' ἀρχῆς τοῦτο ἦν, ἐν
τίνι γέγονεν ἡ ταπεινώσις; Νῦν δὲ ὁ Ὑψίστος διὰ
τῆς πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν ἐνώσεως ἑαυ-
τὸν ἐταπεινώσεν. Ἐνωθεὶς γὰρ τῇ μορφῇ τοῦ δού-
λου, ἦν ἐλαθε, καὶ ἐν πρὸς αὐτὴν γενόμενος, οἰκειού-
ται τὰ τοῦ δούλου πάθη, καὶ καθάπερ καὶ ἐν ἡμῖν
γίνεται διὰ τῆς πρὸς τὰ μέλη συμφυίας, ἐάν τι τῷ
ἄκρῳ συμπίσῃ τοῦ ὅνυχος, τὸ πᾶν τῷ πεπονήθει συν-
διατίθεται, ἐφ' ὅσον τὸ σῶμα διηκούσης τῆς συναισθή-
σεως, οὕτως ὁ ἐνωθεὶς ἡμῶν τῇ φύσει, οἰκειούται
τὰ ἡμέτερα πάθη, καθὼς φησιν Ἡσαΐας, ὅτι Αὐτὸς
ἐὰς δόσους ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ τὰς νόσους
ἐδάσκαλε, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ὑποστάς πληγὴν, ἵνα τῷ
μῶλωτι αὐτοῦ ἡμεῖς λαθώμεν· οὐχ ὅτι ἡ θεότης
ἐμωλωπίσθη, ἀλλ' ὁ προσφύει διὰ τῆς ἐνώσεως (43)
τῇ θεότητι ἄνθρωπος, οὗ ἡ φύσις δεκτικὴ μῶλωπος
γενέσθαι δύναται· ταῦτα δὲ (44) γίνεται, ὥσως ἂν διὰ
τῶν αὐτῶν πάλιν ὀδῶν ἡ τῆς κακίας ὁδὸς ἀναλυεῖται.
Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἀνθρώπου (45),
ὁ θάνατος (46) (εἰσῆλθε, τοῦτου χάριν διὰ τῆς ὑπ-
ακοῆς τοῦ δευτέρου ἀνθρώπου) ἐξοικίζεται. Διὰ τοῦτο
ὁ πῆχκος μέχρι θανάτου γίνεται, ἵνα διὰ μὲν τῆς
ὑπακοῆς (47) (τὸ ἐκ τῆς παρακοῆς) θεραπεύσῃ
πλημμελημα· διὰ δὲ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τὸν
συνεισελθόντα τῇ παρακοῇ θάνατον ἐξαφανίσῃ. Ἀρα-
νισμὸς γὰρ ἐστὶ θανάτου ἡ ἐκ θανάτου τοῦ ἀνθρώ-
που (48) ἀνάστασις· Διὸ, φησὶ, καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν
ὑπερῴκησε. Τοῦτο καθάπερ σφραγὶς τις τῆς προ-
λαβούσης διανοίας ἐστὶ. Ἀπλὸν γὰρ, ὅτι τὸ ὑψίστον
τοῦ ὑψωθῆναι οὐκ ἐπιδέεται, ἀλλὰ τὸ ταπεινὸν εἰς
ὕψος αἵρεται, νῦν γενόμενον (49), ὃ μὴ πρότερον ἦν.
Ἐνωθεῖσα γὰρ τῷ Κυρίῳ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις συν-
επαίρεται τῇ θεότητι, καὶ τὸ ὑψώμενον ἐκείνῳ ἐστὶ τὸ
ἐκ τοῦ ταπεινοῦ ἐπαυρόμενον· ταπεινὸν δὲ ἡ τοῦ
δούλου μορφή, διὰ τῆς ὑψώσεως γινομένη Χριστός τε
καὶ Κύριος. Καὶ ἐπειδὴ ὁ κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπος
κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν ὀνόματι κατὰ τὸ
ἰδιόζον προσηγορεύθη, διὰ τῆς γενομένης τῇ Παρθένῳ
παρὰ τοῦ Γαβριὴλ μυσταγωγίας, καὶ τὸ ἀνθρώπινον,
καθὼς εἴρηται, Ἰησοῦς ὀνομάσθη· ἡ δὲ θεία φύσις
ἀπερληπτός ἐστιν ὀνόματι· ἐν δὲ τὰ δύο διὰ τῆς
ἀνακράσεως γέγονε· τοῦτου χάριν καὶ ὁ θεὸς ἐκ τοῦ
ἀνθρώπινου κατονομάζεται. Ἐν γὰρ τῷ ὀνόματι
Ἰησοῦ πᾶν (50) γόνυ κάμψει, καὶ ὁ ἄνθρωπος ὑπὲρ
πᾶν ὄνομα γίνεται, ὅπερ ἰδιόν ἐστι τῆς θεότητος,
τῆς δουλωθῆναι μὴ δυναμένης ὑπὸ τινος ὀνομαστικῆς

Isa. LII, 4. Rom. v, 19. Philipp. II, 8 sqq.

(42) Ita corr.; antea enim erat καὶ μὴ συνεργίας
πρὸς τὴν κατασκευὴν, manifesto veteris librarii er-
rore.

(43) Corr. ἀνακράσεως.

(44) Corr. addidit δὲ; et mox ἵνα διὰ.

(45) Corr. τοῦ ὑπ' ἀνθρώπου. Forte legendum,
τοῦ πρώτου ἀνθρώπου.

(46, 47) Quæ semicirculus includuntur a corr.
sunt addita.

A constitutionem nuptiarum opere non indigentem,
reperiri non ut omnino vulgarem hominem, eo quod
diverso a cæteris hominibus officio conditus esset,
sed ut hominem, eoque pacto humiliavit semet
ipsum, sine ulla sui mutatione factus homo. Si
enim ab initio id exstitisset, quam in re humi-
liatus esset? Nunc autem Altissimus per unionem
cum naturæ nostræ humilitate intam se ipsum hu-
miliavit. Nam formæ servi, quam assumpsit, unitus
et unum quid cum ipsa factus, servi passiones sibi
propriis reddidit; et quemadmodum ob membrorum
inter se connexionem nobis evenire solet, ut si quid
mali in summitate unguum acciderit, totum una
cum læsa parte pariter afficiatur, dolore per uni-
versum corpus pervagante: ita naturæ nostræ
B unitus, passiones nostras proprias sibi fecit, et
quemadmodum ait Isaias, *Ipse infirmitates nostras
accepit, et ægrotationes nostras portavit*“, plagas
pro nobis sustinens, ut ejus livore nos sanare-
mur; non quod divinitas vibices ex vulneribus
contraxerit, sed hæc passus est homo, qui per
unionem ipsi divinitati conjunctus est, quique
sui natura vibicibus accipiendis patet: hoc autem
fit, ut per easdem rursus vias antiqua peccati
semita evertatur. Quoniam enim per hominis in-
obedientiam mors ingressa est in mundum, pro-
pterea per secundi hominis obedientiam elimina-
tur“. Et ea de causa obediens fit usque ad mor-
tem“, ut per obedientiam quidem inobedientiæ pec-
cato mederetur, per resurrectionem vero a mortuis
C mortem destrueret, quæ una cum inobedientia
mundum ingressa est. destructio enim mortis est
hominis a morte resurrectio; *Propter quod, inquit,
et Deus exaltavit illum*. Hoc velut quedam præ-
cedentis sententiæ confirmatio est. Nemini enim
latet altissimum exaltatione non indigere, at vero,
quod humile est, si fiat quod antea non fuerat,
sublimitatem acquirere. Natura enim hominis Deo
conjuncta ad divinitatis celsitudinem evehitur, illud
autem exaltatur quod ex humili sublime fit; hu-
mille autem quid est forma servi, quæ per exal-
tationem Christus Dominusque evadit: et quoniam
Christus, quatenus homo erat, proprio, ut hu-
manæ naturæ conveniebat, nomine debuit appel-
lari: ideo humanitas Verbi in divini mysterii
D annuntiatione a Gabriele ad Virginem facta Jesus,
uti diximus, vocata fuit; cumque divina natura
nullo explicari nomine possit, et alioquin duo
per commisionem unum quid fiant: hinc est
quod et Deus in Christo ex eo quod humanum

(48) Hæc verba super illis aliis, τοῦ ἀνθρώπου,
de more scripsit corr.; incertum tamen an iis sub-
stituenda, an potius una cum eisdem in contextum
referenda esse censuerit; sed utrovis modo legatur,
integer est auctoris sensus.

(49) Corr. γινόμενον.

(50) Verbum πᾶν add. corr. illudque habet etiam
Apostolus.

est denominetur. In nomine enim Jesu omne A genu flectetur, et homo est super omne nomen, quod divinitatis proprium est, quæ nulli denominationi subiecta esse potest, ut quemadmodum quod sublime est in humili subsistit, ita vicissim quod humile est sublimes proprietates suscipiat. Nam sicuti per hominem divinitas nomen obtinet, ita supra nomen sit quod ex humili statu una cum divinitate exaltatur, et quemadmodum servilis formæ vilitas ad Deum cum servo commistum refertur, ita et adoratio, quæ a cunctis creatis rebus Deo exhibetur, ad eum qui cum divinitate unitus est dirigitur, et hoc pacto in nomine Jesu Christi omne genu flectitur, cœlestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confitebitur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris²². Amen.

XXII. Sed veluti de semetipso erubescens, et B præ suorum dictorum ineptiis pudore affectus Apollinaris, subvertere quodammodo, quæ variis argumentis astruxerat, neque in Filio aliam hominum similitudinem quam adventitiā admittere velle videtur. Ait enim: *Ecce ejusdem Jesu Christi cum Patre æqualitas præexistens et cum hominibus similitudo superveniens.* Eorum quæ antea dixit pœnitere videtur, et utinam hoc fieret, modo absurdam opinionem ex animo dimitteret, et nos ab ejus confutatione desisteremus. Sed ex his quæ facit apparet per bonam quam in his præ se fert mentem sibi ad alteram absurditatem gradus moliri. Ita enim ad verbum ait, *Et quid his manifestius ad ostendendum, non alterum cum altero unitum esse, hoc est, perfectum Deum cum perfecto homine?* C Sane sermonem hunc nullam cum præcedentibus connexionem habere, clarum utique erit iis omnibus qui scriptorum mentem assequi sciunt. Quomodo enim præexistens æqualitas cum Patre, et similitudo cum hominibus superveniens, quemadmodum loqui amat, illum minime perfectum esse hominem ostendit, per quem perfectus Deus homo factus est? Perinde enim est ac si quis distare cœlum a terra dicens, deinde ex eo manifestum fieri asserat, gravius stanno in æquali mole plumbum esse, et gravitatem idem esse ac cœli a terra distantiam existimet: sic imperfectam esse humanitatem, per quam naturæ nostræ particeps efficitur Deus, nemo unquam dixerit ex eo demonstrari, quod Filii cum hominibus similitudinem de novo ei advenisse concedatur. Sed impietate atque stultitia hujusmodi opinionis demonstranda paulisper superselebo: nunc autem quæ deinceps ab eo scripta sunt ad verbum persequens, ejus tractatum refutare conabor, ubi tamen in promptu est quod redar-

²² Philipp. II, 10.

(51) Particula hæc cum sequenti additæ sunt a corr. et exstant in sacro textu.

(52) Secuti hic sumus corr. emendationem, quæ veluti ex ejus ingenio profecta, in marg. adnotavit hoc pacto γρ. καὶ ἐπιγεννητικὴν; nam in operis contextu erat, καὶ δογματικὴν, nullo, ut patet, vel ad minus parum obvio sensu.

(53) Corr. κατασκευάσαι.

σημασίας, ἐν ᾧ ὡς περ ἐν τῷ ταπεινῷ τὸ ὑψηλὸν γίνεται, οὕτως ἀντιλάβη τὸ ταπεινὸν τὰ ὑψηλὰ ἰδιώματα. Ὡς γὰρ διὰ τοῦ ἀνθρώπου ὀνομάζεται ἡ θεότης, οὕτως ὑπὲρ ὄνομα γίνεται τὸ ἐκ τοῦ ταπεινοῦ συνεπαρθὲν τῇ θεότητι· καὶ ὡς περ ἡ ἀτιμία τῆς δουλικῆς μορφῆς εἰς τὸν Θεὸν τὸν ἀνακραθέντα τῷ δούλῳ τὴν ἀναφορὴν ἔχει, οὕτως καὶ ἡ προσκύνησις τῆς θεότητος, ἡ παρὰ πάσης κτίσεως προσαγομένη, τῷ ἐνωθέντι πρὸς τὴν θεότητα γίνεται, καὶ οὕτως ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμπτει ἰπουρανίων καὶ (51) ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογῆσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἀμήν.

Ἄλλ' εἴοικεν, ὅσον ἐπερυθρίων αὐτὸς ἑαυτῷ, καὶ τῇ ἀτοπία τῶν εἰρημένων ἵπαισχυρόμενος, ἀνατίθεσθαι τρόπον τινὰ τὰ κατεσκευασμένα, καὶ ἐπιγεννητικὴν (52) τοῦ Υἱοῦ τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ὁμοίότητα βρούλεσθαι κατασκευάζειν (53). Φησὶ γὰρ, Ἴδού τοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ πρὸς Πατέρα ἰσότης προϋπάρχουσα, ἡ πρὸς ἀνθρώπους ὁμοιότης ἐπιγινωμένη (54). Μεταγινώσκειν εἴοικε ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις, καὶ ποιεῖτω γε τοῦτο, μόνον ἀπὸ καρδίας τῆς ἀτόπου δόξης μεταβαλλόμενος, καὶ ἡμεῖς τῶν ἐλλέγων παυσόμεθα. Ἀλλὰ δοκεῖ δι' ὧν ποιεῖ, ἄλλης ἀτοπίας διὰ τῆς ἐν τούτοις εὐγνωμοσύνης τὰς ἀφορμὰς καταβάλλεσθαι. Φησὶ δὲ οὕτως κατὰ τὴν λέξιν, *Καὶ τί τούτων σαφέστερον, εἰς τὸ μὴ ἕτερον μὲθ' ἑτέρου εἶναι, Θεὸν τέλειον μετὰ τελείου ἀνθρώπου;* Ὅτι μὲν (55) οὐκ οὐδὲ μίαν κοινωνίαν ὁ λόγος οὗτος ἔχει πρὸς τὰ προάγοντα, φανερὸν ἂν εἴη πᾶσι τοῖς ἐπισταμένοις ἔπεσθαι λόγῳ. Πῶς γὰρ ἀποδείκνυσιν ἡ πρὸς Πατέρα ἰσότης προϋπάρχουσα, καὶ ἡ πρὸς ἀνθρώπους ὁμοιότης ἐπιγινωμένη, καθὼς αὐτὸς φησι, τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπων τέλειον, δι' οὗ ὁ τέλειος Θεὸς ἐνηνθρόπησεν; Ὅμοιον γὰρ ὡς περ ἂν εἴ τις ἀφεστάναι τὸν οὐρανὸν τῆς γῆς λέγων, ἔπειτα διὰ τούτων εἰποι φανερόν γίνεσθαι τὸ βαρύτερον εἶναι τοῦ κασιτέρου ἐν ἰσῷ σῆκῳ (56) τὸν μολυβδον, καὶ βάρος νομίζει τὴν οὐρανίαν ἀπόστασιν· οὕτως οὐδὲ τὸ ἐλλίπες τῆς ἀνθρωπότητος, δι' ἧς ἐν τῇ φύσει ἡμῶν ὁ Θεὸς γίνεται, εἰποι τις ἂν ἀποδείκνυσθαι ἐκ τοῦ ἐπιγεννηματικῆν ὁμολογεῖσθαι τὴν πρὸς ἀνθρώπους τοῦ Υἱοῦ ὁμοιότητα. Ἀλλὰ τὴν μὲν ἀσέβειάν τε καὶ τὴν ἀνοσίαν τῆς τοιαύτης ὑπολήψεως ἐπιδείξει, μικρὸν ὑπερβήσομαι. Νυνὶ δὲ καθέξης τοῖς γεγραμμένοις κατὰ λέξιν διευθύναι τὸν λόγον πειράσομαι, ὡς περ ἂν ὑπάτια κατὰ τὸ πρόχειρον ᾗ. Φησὶ γὰρ μὴ εἶναι Θεὸν τέλειον μετὰ ἀνθρώπου τέλειον. Τέως ἐνταῦθα πότερον (57) ἀτελεῖ τῶν εἰρημένων ὀνόμασεν, ἀφῆκεν ἀμφίβολον, καὶ τῷ

(54) In contextu scribitur, ἰσότης ὑπάρχουσα, ἡ πρὸς ἀνθρώπους ἐπιγινωμένη. Sed salius visum est corr. emendationem sequi, utpote quæ paulo post in ipso etiam contextu retineatur.

(55) Corr. addidit part. οὐκ.

(56) Corr. ὄγκῳ.

(57) Corr. ὁπότερον.

ἀδελφῶ τοῦ σημανομένου πρὸς ἑκάτερον ἐπίσης ἡ διάνοια βλέπει, καὶ οὐκ ἔστιν ἐξ ὧν ἠκούσαμεν περὶ τίνα νομίζειν (58) τὸ ἀτελὲς διδασθῆναι, περὶ τὸν Θεόν, ἡ τὸν ἄνθρωπον, ἡ καὶ περὶ ἀμφοτέρων τὸ ἴσον οἶται. Αὐτὸν εἶναι φησὶ (59) Θεὸν μὲν πνεύματι, τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἔχοντα· ἄνθρωπον δὲ σώματι τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀδοξον φορέσαντα μορφήν. Εἶπε Θεὸν, εἶπε καὶ ἄνθρωπον· φανερόν δὲ πᾶσι, ὅτι (60) οὐ ταῦτ' ὧν ὀνομάτων τούτων τὸ σημαίνον· ἀλλ' ἰδιος μὲν ὁ τῆς θεότητος, ἑτερος δὲ ὁ τῆς ἀνθρωπότητος ἑρμηνευτικός ἐστὶ λόγος. Θεὸς μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον πάντων ἀγαθῶν αἰτιον, οὔτε ποτε (61) μὴ· ὅν, οὔτε ποτε μὴ ἐσόμενον· ἄνθρωπος δὲ (62) τὰ μὲν ἄλλα συγγενῶς πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν διακαίεται, καὶ διὰ σαρκὸς καὶ αἰσθητικῆς παραπλησίως αὐτοῖς διοικούμενος· τῇ δὲ τοῦ νόου προσθήκῃ τῶν ἀλόγων κεχωρισμένος, ἐν τούτῳ τὸ ἰδιόζον ἔχει τῆς φύσεως. Οὐ γὰρ ἂν τις ἄνθρωπον ὀρίζομενος, ἀπὸ σαρκῶν τε καὶ ὀστέων καὶ αἰσθητηρίων ὀρίσαιο· οὐδὲ τὴν βρωτικὴν τε καὶ ἀλλοιωτικὴν δύναμιν (63) εἰπὼν τις, τὸ ἴδιον τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεδείξατο φύσεως· ἀλλὰ τὸ διανοητικὸν καὶ (64) λογικόν, τὸν ἄνθρωπον ἔδειξεν. Ἰσον οὖν ἔστιν ἡ διὰ τοῦ ὀνόματος ἑρμηνεύσασθαι τὴν φύσιν, ἡ διὰ τοῦ ἰδίου παρεπομένου τῇ φύσει. Ὅ τε γὰρ ἄνθρωπον εἰπὼν, τὸ λογικὸν ἐνεδείξατο· ὃ τε λογικὸν ὀνομάσας, τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς φωνῆς ταύτης ἀπέδειξεν (65). Οὐκοῦν καὶ ὁ Ἀπολλινάριος Θεὸν καὶ ἄνθρωπον ὀνομάσας, εἶπερ (66) τὰς ἐμφαινομένας τῇ θεότητι σημασίας τῇ φωνῇ ταύτῃ συμπεριελαβέν, οὐδ' ἂν τοῦ ἀνθρώπου τὸ σημαίνον μὲν διὰ τῆς ἑρμηνείας λωδῆσαιτο. Ἄλλ' εἴπερ ἄνθρωπος λέγεται, ἐστὶ πάντως ἡ κλητὴς ἀληθής, καὶ οὐ ψευδώνυμος· τὸ δὲ ἀληθὲς τοῦ ὀνόματος ἐν τῷ λογικῷ εἶναι ζῶον, τὸν οὕτω κατονομαζόμενον, ἐπίδεικνυται. Ὅ δὲ λόγος ἐκ διανοίας πάντως, ὥστε εἰ ἄνθρωπος, καὶ διανοητικὸς ἐξ ἀνάγκης· εἰ δὲ οὐ διανοητικὸς, οὐδὲ ἄνθρωπος.

ex eo demonstratur, quod rationale animal illud sit quod ita appellatur. Ratio autem ex mente prorsus oritur, ita ut si homo est, necessario mente præditus esse dicatur; si vero mente careat, neque homo esse potest.

Ἄλλ' ἄνθρωπος ἦν τῷ σώματι, φησὶ, τὴν τῶν (67) ἀνθρώπων ἀδοξον φορέσας μορφήν. Ταῦτα μὲν οἰκοθεν, καὶ οὐκ ἐκ τῆς γραφικῆς ἡμῖν διδασκαλίας προβάλλεται· πλὴν ὡς ἂν καὶ ἀπ' αὐτῶν, ὧν λέγει, πρὸς τοῦναντίον αὐτῷ περιτραπέη τὸ σπουδαζόμενον, οὕτως τὸν λόγον κατανοήσωμεν. Τὴν ἀδοξον, φησὶν, ἐφόρεσε τῶν ἀνθρώπων μορφήν. Τίς δόξα ἀνθρώπου πρῶτον ἐπισκεψόμεθα, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἀκούουθου τὴν ἀδοξίαν νοήσωμεν. Οὐκοῦν δόξα ἀνθρώπου ἡ γε ἀληθὲς δόξα, ἡ κατὰ ἀρετὴν ἐστὶ πάντως ζωή. Τὸ γὰρ εὐχρόα τινί, ἡ ὥρᾳ σαρκὸς, ἡ τὸ ἐμπαλιν ἀμορφία σώματος, τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ἡ τὴν ἀδοξίαν ὀρίζεσθαι, τῶν διατεθρυμμένων ἂν εἴη. Εἰ

A quam: ait enim non esse Deum perfectum cum homine perfecto. Hactenus utrum ex duobus istis imperfectum vocaverit, incertum reliquit, et prae significati ambiguitate ad utrumque ex æquo mens respicit, nec ex his quæ audivimus discere licet utrum eorum imperfectum esse censeat, Deumne, an hominem, an vero de utroque pariter æqualiterque id dici opinetur. Ipsum esse ait spiritu quidem Deum, Dei gloriam possidentem; hominem vero corpore ignobilem, hominum formam gestantem. Dixit Deum, dixit hominem; omnibus autem notum est non eandem esse nominum istorum significationem, sed aliis verbis divinitatem, aliis vero humanitatem explicari. Deus etenim est bonorum omnium causa semper una et eadem, et sui similis, quæ nunquam non fuit, et nunquam non erit: at homo alia quidem cum animalibus ratione carentibus communia habet, et non secus ac illa carne sensibusque regitur, sola vero mentis accessione a brutis animantibus secretus, in hoc positam naturæ suæ proprietatem habet. Nemo enim hominem definitur, carne, ossibus atque sensoris destituit; nec aliquis comedendi, cibumque alterandi facultatem recensens, humanæ unquam naturæ proprietates designavit; sed cogitandi atque discernendi facultas hominem denotat. Idem itaque est aliquis naturam vel solo nomine, vel ex eo quod peculiariter illi naturæ convenit, explicare; nam qui hominem dicit, quod rationis capax esse exprimit, et qui rationale vocat, hominem hac voce significat. Apollinarius itaque Deum et hominem nominans, si earum rerum significationes quæ in divinitate conspiciuntur hac voce complectitur, profecto nec id quod hominis vocabulo significatur suis interpretationibus adimere poterit. Sed si homo dicitur, vero prorsus et non e mentito nomine sic appellatur; veram autem huius nominis significationem esse

XXIII. Sed homo, inquit, erat corpore vilem hominum formam gestans. Hæc de suo non ex sacre Scripturæ doctrina nobis obtrudit. Verum ut hæc quoque Apollinarius effata in contrarium atque ipso intendit convertamus, ita sermonem instituemus. Ignobilem, inquit, gessit hominum formam. Quænam hominum gloria sit primum videamus, eoque pacto quænam eorumdem ignobilitas sit consequenter intelligemus. Vera itaque hominis gloria, vita est ad virtutis normam instituta; effeminatorum enim erit ex quadam coloris venustate, vel carnis flore aut e converso ex corporis deformitate hominum gloriam vel ignobilitatem metiri. Si itaque gloriam

(58) Lego νομίζει.

(59) Ita corr.; prius enim erat, φασί.

(60) Corr. add. particulam ὅτι.

(61) Adverbium, ποτέ corr. add. utroque in loco.

(62) Ita corr.; prius erat, μέν.

(63) Secuti sumus hic antiqui corr. lectionem; nam in Vat. cod. textu scribitur, οὐδὲ τὴν βρωτικὴν

δύναμιν, nullo, ut mihi videtur, sensu, nam ex morte nulla oriri potest in homine δύναμις.

(64) Corr. διανοητικὸν τε καί.

(65) Corr. ἐπέδειξεν.

(66) Corr. εἴπερ πάσας τὰς.

(67) Corr. ὁ τῶν.

hominis fatemur esse virtutem, eorum ignobilitas A prorsus erit vitium. Verumtamen Appollinaris ait ignobilem hominum formam Deum suscepisse. Si igitur in vitio ignobilitas, vitium autem eligentis voluntatis turpitudine est; eligit autem cogitatio, ea- que mentis quidam motus est; qui igitur humanam circa Deum ignobilitatem agnoscit, hominem, per quem in humana vita conversatus est, mente non spoliatur. Et hoc sane cum divinarum Scripturarum eloquiis convenit, ipsum nempe propter nos peccatum esse factum ⁶⁸, hoc est, peccatis obnoxiam hominis animam sibi ipsi copulasse. Dominum, inquit, in servili forma apparentem: servus iste, cujus formam Dominus induit, omnibus ne numeris absolutus erat, an depravatus? quod enim man- cum est ac partibus ad animalis perfectionem ne- cessariis orbatum, non immerito quis depravatum nuncupaverit. Non homo, inquit, sed ut homo, quia consubstantialis non erat homini ea ex parte quae potissima est in homine. Si non consubstantialis, ergo diversae omnino substantiae; in quibus autem ratio est diversa substantiae, his neque eadem na- tura, neque idem nomen. Alia est ignis, et alia aquae substantia, et horum quoque diversa sunt no- mina: Petrus autem et Paulus, quoniam unius ejusdemque naturae sunt, ideo et commune eorum- dem substantiae nomen habent; uterque enim ho- rum homo est. Si igitur aliud quid Christus sub- stantia erat, non autem homo, et specie quidem- C tenus hominem referebat, re autem vera secundum naturam differere ab homine; dicat omnia, quae de Christo narrantur, vanam quamdam speciem falsamque visionem esse; non verum juxta ejus sententiam cibum, nec verum somnum cepit, quot- quot etiam in curandis morbis miracula perpetravit, inanes exsistere visiones, crucifixio nequaquam fuit, nec in monumento depositus est, nec resurre- xit; sed ista omnia ita quidem esse videbantur, re autem vera, juxta scriptorem nostrum, eorum quae conspiciebantur nihil omnino erat. Si enim homo non erat, quomodo quae de ipso narrantur existi- tere? Qua ratione autem quis eum esse hominem dixerit qui ab humana substantia alienus est? Ne- que enim, inquit, consubstantialis est homini se- cundum potissimam ejus partem. Qui autem potis- simam partem, hoc est, mentem aufert ab homine, is quod superest jumentum esse definit; jumen- tum autem non est homo. Deinde inquit: *Humilia- tum in carne, superexaltatum vero a Deo divina sub- limitate*. Hoc rursus, ultra impietatem, iis quae antea protulit dementius est. Aliud dicit humilitatum fuisse, et aliud superexaltatum. Caro, inquit, hu-

⁶⁸ II Cor. v, 21.

(68) Corr. ὁμολόγηται.

(69) Corr. ἐστὶ τό.

(70) Corr. ἐστὶ τι κίνημα.

(71) Locum hunc et multa quae sequuntur partim ad verbum, partim ad sententiam, saepe laudato Panopliae tit. 13 inseruit Euthymius, pag. 528, vers. Dominum in servili forma, cum sequenti

ὁν ἡ ἀρετὴ τὸ ἐνδοξον ἐπ' ἀνθρώπων ὁμολογεῖται (68), ἡ κακία πάντως τὸ ἄδοξον (69). Ἀλλὰ μὴν φησὶ τὸν Θεὸν ὁ Ἀπολινάριος τὴν ἄδοξον τῶν ἀνθρώπων ὑπεκλήθη μορφήν. Εἰ οὖν ἐν κακίᾳ τὸ ἄδοξον, κακία δὲ προαιρέσεως αἰσχρὸς ἐστὶ· προαιρέται· δὲ ἡ διάνοια, διάνοια δὲ νοῦ τι κίνημα (70). Ἄρα τὴν ἀνθρωπίνην ἀδοξίαν περὶ τὸν Θεὸν βλέπων οὐκ ἀπο- σχίζει τῆς διανοίας τὸν ἀνθρώπον, δι' οὗ ὁ Θεὸς τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ καθωμίλησε. Καὶ συμβαίνει γε τοῦτο ταῖς θείαις Γραφαῖς, τὸ δι' ἡμᾶς αὐτὸν ἁμαρτίαν γε- νέσθαι, τοῦτέστι τὴν ἁμαρτικὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν πρὸς ἑαυτὸν ἐνώσαι. Κύριον, φησὶν, ἐν δοῦλικῇ φα- νέντᾳ σχηματίζετο· ἄρα (71) ὁ δοῦλος οὗτος, οὗ τὸ σχῆμα ὑπέδυ ὁ Κύριος, ἀρτίος ἦν, ἡ λελώθητο; Τὸ γὰρ ἐλ- λειπές τε καὶ ἡκρωτηριασμένον κατὰ τὴν τοῦ ζώου συμπλήρωσιν, λώθην ἂν τις εἰκότως προσαγορεύ- σειεν. Οὐκ ἀνθρώπος, φησὶν, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπος, διότι οὐχ ὁμοούσιος τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τὸ (72) κυριώτατον. Εἰ μὴ ὁμοούσιος, ἑτεροούσιος πάντως· ὧν δὲ ὁ λόγος τῆς οὐσίας ἑτερος, τοῦτοις οὕτε ἡ φύ- σις κοινὴ, οὔτε ἡ κλήσις. Ἀλλῃ πυρὸς οὐσία, καὶ ὕδατος ἄλλη, καὶ αἱ προσηγοραὶ τῶν δύο διάφοροι· Πέτρος δὲ καὶ Παῦλος, ἐπειδὴ φύσις μία, καὶ τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας κοινόν· ἀνθρώπος γὰρ τοῦτων ἐκά- τερος. Εἰ οὖν ἄλλο τι κατὰ τὴν οὐσίαν ἦν, καὶ οὐκ ἀνθρώπος, ἀλλὰ μέγρις (73) τοῦ φαινομένου κατὰ ἀνθρώπον ἐσχηματίζετο, τῇ δὲ ἀληθείᾳ κατὰ τὴν φύσιν παρήλλακτο· λεγέτω πάντα δοκῇσιν εἶναι τινα, καὶ ἀπατηλὴν φαντασίαν, ψευδὲς κατ' αὐτὸν ἡ βρω- σις, ψευδὲς ὁ ὕπνος, ἀνύπαρκτα πάντα τὰ κατὰ τὰς ἰάσεις θαύματα, οὗ γέγονεν ὁ σταυρὸς, οὐχ ἡ ἐν μνημείῳ θέσις, οὐχ ἡ ἐκ τοῦ πάθους ἀνάστασις· ἀλλὰ δοκῇσι μὲν τὰ πάντα ἐφαίνετο, ἦν δὲ κατὰ τὸν τοῦ λογογράφου λόγον τῶν φαινομένων οὐδέν. Εἰ γὰρ ἀνθρώπος οὐκ ἦν, πῶς τὰ περὶ αὐτὸν ἱστορούμενα ἦν; Πῶς δ' ἂν εἴποι τις εἶναι ἀνθρώπον, τὸν τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ἀλλότριον; Οὐ γὰρ ἦν, φησὶν (74), ὁμοούσιος τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τὸ κυριώτατον· ὁ δὲ τὸ κυριώτατον ἀφαιρῶν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ νοῦς, κτήνος ἀπέδειξε τὸ λειπόμενον· τὸ δὲ κτήνος, οὐκ ἀνθρώπος. Εἰτά φησι, *Ταπεινώσαντα σαρκί* (75)· ὑπερυψωθέντα δὲ ὑπὸ Θεοῦ τὴν θείαν ὑψώσιν. Τοῦτ' ἄλλιν τῶν προλαβόντων μετὰ ἀσβετίας ἀνοητότερον. Ἄλλον φησὶ ταπεινωθῆναι, καὶ ἑτερον ὑπερυψώ- D θηαι. Ἡ σὰρξ, φησὶ, ταπεινῶνται, καίτοι οὐδὲν τοῦ ταπεινωθῆναι προσδοκῆται, ἡ τὸ ταπεινὸν ἐκ φύσεως ἔχουσα· τὴν δὲ θεότητα ὑπερυψώθαι λέγει, καὶ μὴν τὸ ὑψιστον ἀνεπίδεξις τῆς ὑψώσεως. Ποῦ τοίνυν ὑπερ- ὑψώθη ἡ θεότης, ἡ τοῦ παντός ὑπερκειμένη, καὶ ὑπερανέστρωσα πάσης ὑψώσεως; Ἀλλὰ τὸ τῇ φύσει ταπεινὸν ὑψοῦται, καὶ ὁ λογογράφος μὴ βούληται, καθὼς μικρῷ πρόσθεν ὁ περὶ τούτων λόγος διήρηται.

cujus initium: Qui quod maxime.

(72) Corr. διὰ τό.

(73) Ita corr.; prius erat μὲν χρή, vel χρὶ τοῦ φαι- νομένου. Forte legendum, ἀλλὰ μὲν μέχρι τοῦ φαι- νομένου.

(74) Ita corr.; antea ἂν φησιν.

(75) Corr. ἑαυτὸν σαρκί.

millata fuit, cum tamen quæ suapte natura humilis est humiliari opus non habeat; divinitatem vero superexaltari dicit, quamvis quod altissimum est exaltatione non egeat. Ubinam igitur superexaltata est divinitas, quæ omnia supereminet, omnemque sublimitatem excedit? sed quod sui natura humila est exaltatur, velit nolit scriptor noster, ut in paulo ante habito hisce de rebus sermone disserui.

Πάλιν κατὰ τοὺς ἐν ὑπνῷ παραφθογομένους, ἀφ' αὐτῶν τῆς κατασκευῆς τὸ ἀκολουθῶν, τοῖς ἡμετέροις λόγοις συγκέχρηται, καὶ ἅπερ ἂν τις εἴποι τῶν ὑγιῶν φρονούντων περὶ τοῦ δόγματος, ταῦτα καὶ αὐτοὶ τοῖς ἰδίοις καταμύθουσι λόγοις. Διακρίνει γὰρ τὸ δοξαζόμενον, καὶ τὸν τὴν δόξαν ἔχοντα. Δοξάζεται γὰρ, φησὶν, ὡς ἄνθρωπος· δόξαν δὲ ἔχει πρὸ τοῦ κόσμου, ὡς θεὸς προϋπάρχων τῶν αἰώνων. Μέχρι τούτων εὐγνωμονῶν (76)· ἀλλ' εἰ μὲν τούτοις τὰ λεγόμενα παρ' αὐτοῦ περιώριστο, ἴσως ἂν τις αὐτὸν ἐκ μεταμελείας ψήθη πρὸς τὰς εὐσεβειστέρους ἐλθεῖν τῶν ὑπολήψεων. Νυνὶ δὲ καθάπερ καμπήν τινα τὴν ὑγιῇ ταύτῃ διάνοιαν τῷ λόγῳ περιδεύσας, πάλιν ἐπὶ τὸ τῆς πλάνης ἐπανατρέχει στάδιον, καὶ πολλαὶ καθ' ἡμῶν λοιδορίαι χρησάμενος, καὶ Ἰουδαίοις, καὶ Ἕλλησι τὸ καθ' ἡμᾶς παρισώσας, αὐτὴς ἐπαναλαμβάνει τῷ λόγῳ τὸν ἕμετον, ὅτι ἐν τοῖς προλαβοῦσι φθάσας ἐξήμεσε, τὴν προαιώνιον σάρκα (77) διὰ τῆς μεταίτητος τῶν λόγων τῷ Χριστῷ περιπλάσσω, καὶ λέγων, νοῦν (78) ἑσαρκον ὄντα τὸν Ὑῖον ἐκ γυναικὸς τεχθῆναι· οὐκ ἐν τῇ Παρθένῳ σάρκα γενόμενον, ἀλλὰ παροδικῶς δι' αὐτῆς διεξιθόντα, οἷος πρὸ τῶν αἰώνων ἦν, τότε φανερωθῆναι αὐτὸ τὸ φαινόμενον, σάρκινον ὄντα θεόν, ἢ καθὼς αὐτοὶ ὀνομάζει, ἑσαρκον νοῦν. Διὲ φησιν αὐτὸν Κύριον δόξης τὸν ἐσταυρωμένον κατονομάσθαι, καὶ Κύριον δυνάμενον παρὰ τῆς προφητείας λέγεσθαι, καὶ τὰς αὐθεντικὰς ἐκείνας καὶ δεσποτικὰς ποιέσθαι φωνὰς, τὸ· Ἐγὼ λέγωσιν· καὶ, Ἐγὼ ἐπιτάσσω σοι· καὶ, Ἐργάζομαι ἐγὼ, καὶ ὅσα ἄλλα τῆς ὑψηλοτέρας ἐμφάσεως ἔχεται. Τί οὖν ὁ γεννάδας; Πῶς θήσει τὴν θῆλην, τὰ σπάργανα, τὴν ἐπὶ ῥύτον ζῶν καὶ ἀπὸ ῥύτου, τὴν κατ' ὀλίγον τοῦ σώματος αὔξῃσιν, τὸν ὑπνον, τὸν κόπον, τὴν τῶν γονέων ἐπιταγήν, τὴν ἀθμιονίαν, τὴν λύπην, τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Πάσχα, τὴν τοῦ ὕδατος ἀφῆσιν, τὴν μετουσίαν τῆς βρώσεως, τὰ δεσμὰ, τὰ ραπίσματα, τὰς ἐκ μαστιγῶν πληγὰς, τὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἀκανθοφορίαν, τὴν τοῦ κοκκίνου περιβολήν, τὴν διὰ τοῦ καλάμου ὕβριν, τὴν λόγχην (79), τὸ δόξος, τοὺς ἥλους, τὴν χολήν, τὴν σινδόνα, τὸν ἐνταφιασμόν, τὸ μνημεῖον, τὸν λίθον; Πῶς ταῦτα συναρτήσει τῷ θεῷ; Εἰ γὰρ ὁ ἑσαρκος αὐτοῦ θεὸς, ὅπερ διὰ τῆς Μαρίας ὤφθη, τοῦτο πάντοτε ἦν, καὶ τὸ φαινόμενον θεότης ἦν, πάντα ταῦτα ἡ θεότης πάσχει, ὀηλάζει, σπαργαίνονται, τρέφεται, κοποῦται, αὐξεται, πληροῦται, κεννοῦται, ὑπνῶν, λυπεῖται, ἀθιμονεῖ, στενάζει, δίδως

XXIV. Sed rursus illorum instar qui in somniis perverse loquuntur, eo prætermissō quod consequens erat ut probaret, verba nostra usurpat, et quæ recte de fide sentientium aliquis diceret, hæc et ipse propriis immiscet sermonibus. Id enim quod glorificatur ab eo qui gloriam possidet discernit. *Glorificatur enim, ait, ut homo; gloriam vero habet antequam mundus conderetur, utpote Deus ante sæcula existens.* Hactenus quidem recte sentiens; atqui si intra hosce tantum terminos scriptoris dicta consistenter, fortasse aliquis ipsum pœnitentia ductum ad rectæ fidei magis conformes accessisse sententias censuerit; nunc vero illorum instar qui per flexuosas et in se redeuntias vias incedunt, sanam hanc rectamque sententiam verborum conversione complectens, mox in idem erroris stadium recurrit, multisque adversus nos convitiis usus, et cum Judæorum, tum ethnicorum erroribus fidem nostram æquiparans, sordes quas in antecedentibus evomuerat sequenti sermone resorbet, dum carnem sæculis antiquiorem suorum vanitate verborum Christo affigit, dicens, *Filiū, qui carne prædita mens erat, ex muliere genitum fuisse; non quod in Virgine caro factus fuerit, sed quod per ipsam, quasi per canalem transiens, talis tunc exterius apparuerit, qualis ante sæcula erat, carnalis videlicet Deus, et, ut ipse loquitur, mens carne prædita: quamobrem subdit ipsam cruci suffixum Dominum gloriæ nuncupari, et a propheta Dominum potestati dici; indeque fieri ut voces illas imperii et potestatis indices proferat, nempe, Ego dico tibi⁴¹, et Ego præcipio tibi⁴², et Ego operor⁴³, et quotquot alia sublimiorem speciem præ se fuerut. Quid igitur eximius iste vir dicet? Ubinam ponet materni lactis haustum, pannos quibus involutus fuit, crescentem atque decrescentem vitam, corporis incrementum paulatim factum, somnum, laborem, parentibus obtemperatorem, mœrorem, tristitiam, Paschatis comedendi desiderium, aquæ postulationem, cibi sumptionem, vincula, alapas, plagas flagellis inflictas, spinas capite gestatas, coccineum indumentum, contumeliā arundine illatam, lanceam, acetum, clavos, fel, sindonem, sepulturam, monumentum, lapidem eidem superimpositum? Quomodo hæc Deo aptabit? Si enim carneus ejus Deus id semper erat,*

⁴¹ Luc. vii, 14. ⁴² Marc. ix, 28. ⁴³ Joan. v, 47.

(76) Corr. emendasse videtur, εὐγνώμων; ejus enim emendatio, obscuris quibusdam linearum ductibus exprimitur, nec potest clare legi in cod. Vat.

(77) Corr. τὴν προαιώνιον ἐκείνην σάρκα.

(78) Exstat apud Euthymium Zigabennum in parte II *Panopliæ dogmaticæ*, tit. 13, inter alia excerpta ex hoc Nysseni opere, locum quidam, pag. 527, vers. *Nunc ait*, cujus nonnulla tantum verba hic

reperiuntur, cætera vero nec hic nec in reliquo opere apparent: at nihilominus censendum est multa ibi de suo Euthymium addidisse, cum suspicari nemo possit, mutilum aut mancum esse exemplar illud, ex quo egregium hoc Nysseni opus primi in lucem edimus.

(79) Corr. primo loco ponit χολήν, secundo loco λόγχην.

quod ex Maria apparuit, et quod apparuit divinitas erat; hæc omnia divinitas patitur, lac sugit, pannis involvitur, nutritur, laborat, crescit, impletur, excrementa egerit, dormit, tristitia atque mœrore afficitur, suspirat, famem sitimque sentit, ad flum currit, arboris illius fructus, eorumque tempus ignorat, diem atque horam nescit, verberatur, vinculis constringitur, alapis cœditur, clavis configitur, sanguinem fundit, moritur, sepelitur, in novo monumento collocatur. Nunquid hæc omnia divinitati ante sæcula existenti propria et connaturalia esse concedit, eamque corporis incrementum recepturam non fuisse fatetur, nisi lactasset, nec prorsus vivere potuisse, ni vires collapsas cibi sumptione reparasset? Quomodo etiam carneus ejus Deus diem horamque illam ignorat? Quomodo nescit fœcorum tempus, et quod imminente Paschate fructus ad vescendum aptus illa in arbore non inveniretur? Dicat, quisnam est ille qui ignorat? Quisnam tristitia afficitur? Quisnam consilii inopia in angustias adducitur? Quisnam se a Deo derelictum fuisse clamat? Si enim est Patris Filiique divinitas, a quonam derelinquitur, quemadmodum in cruce clamavit? Si una patiebatur divinitas; unam autem esse Patris et Filii divinitatem rectæ fidei cultores confitentur; et qui patiebatur ait: *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me*? quomodo una divinitatis substantia in passione dividitur, et alia quidem derelinquit, alia vero derelinquitur; alia quidem moritur, alia in vita permanet; alia quidem necatur, alia vero quod obiit a mortuis excitat? Vel enim unam non esse fatebitur Patris et Filii divinitatem, et per hæc Ario adstipulari deprehendetur; vel si Arium oppugnans unam eandemque divinitatem utriusque esse dicat, a se ipso prorsus dissentiet, cum nullo pacto possit efficere ut ne fabula a se conficta undique nutet. Sed humiliores hasce et ad concitationem motumque animi pertinentes tum voces tum affectiones humanitati adscribet; divinam vero naturam in ipsa humanarum affectionum commotione omnis perturbationis affectusque immunitatem nullique mutationi obnoxiam perstitisse consentiet. Hujus autem rei testis est vel ipse Apollinarius qui de Filio loquens ait: *Glorificatur quidem ut homo, ex ignobilitate sursum erectus; gloriam vero possidet ante mundi opificium, ut Deus ante omnia existens*. Nam ignobilitas prorsus est patibilis natura carnis; æterna itaque gloria erit impatibilis potentia, atque immortalis.

XXV. Verum ne quis nos in his quæ diximus

calumniari existimet, ipsiusmet Apollinarius verba referam in quorum sensum modo inquisivimus. *Ethnici enim, inquit, et Judæi manifeste infideles sunt, utpote qui Deum ex muliere genitum vel fando audire renunt.* Cur nunc de partu loquens, carnem silentio præterit, quamvis quod natum est ex carne

καὶ πλὴν αὐθάνεται, πρὸς τὴν συκὴν τρέχει (80) ἀγνοεῖ τοῦ δένδρου καὶ τῆς ὥρας τὴν καρποφορίαν, τὴν ἡμέραν, καὶ τὴν ὥραν οὐκ οἶδε, τύπτεται, δεσμεύεται (81), βαπίζεται, ἥλους δι' ἐκπύτης δέχεται, αἱμάσσει, νεκρὰ γίνεται, ἐνταπιάζεται, μνήματι καὶ νῷ ἐναποτίθεται. Ἄρα συντίθεται οἰκεία καὶ κατὰ φύσιν εἶναι τῇ προαιωνίᾳ θεότητι ταῦτα, καὶ μὴ ἀνατραπῆναι, εἰ μὴ ἐθήλασε, μηδ' ἂν ὀλωε ἐν τῷ ζῆν εἶναι, μὴ τῷ διαπνευσθέντι (82) τῆς δυνάμεως, τῆς τροφῆς μετουσίᾳ παρεμυθῆσθαι; Πῶς δὲ καὶ ἀγνοεῖ ὁ ἐνσαρκὸς αὐτοῦ Θεὸς τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν ἐκείνην; Πῶς δὲ οὐκ ἐπίσταται τὸν τῶν συκῶν καιρὸν, ὅτι κατὰ τὸ Πάσχα οὐκ ἂν ἐπευρεθείη (83) τῷ δένδρῳ καρπὸς εἰς ἰδωδὴν ἐπιτήδειος; Τίς ὁ ἀγνοῶν, εἰπάτω; Τίς ὁ λυπούμενος; Τίς ὁ ἐν ἀμηχανίᾳ στενοχωρούμενος; Τίς ὁ ἐγκαταλειφθῆναι παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήσας; Εἰ μὴ θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ παρὰ τίνος ἡ ἐγκατάλειψις γίνεται, ἣν ἐπὶ τῷ σταυρῷ ἐπεφώνησεν; Εἰ γὰρ τὸ πάσχον ἡ θεότης, μὴ δὲ εἶναι θεότητος τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν οἱ εὐσεβοῦντες συντίθενται· φησὶ δὲ ὁ πάσχων, ὅτι *Θεὸς μου, Θεὸς μου, ἴνα τί με ἐγκατέλιπες*; Πῶς μία οὐσία (84) ἡ θεότης ἐν τῷ πάθει μερίζεται, καὶ ἡ μὲν καταλείπεται, ἡ δὲ καταλείπεται· ἡ μὲν ἐν θανάτῳ γίνεται, ἡ δὲ ἐν ζωῇ (85) διαμένει· ἡ μὲν νεκροῦται, ἡ δὲ τὸ νεκρωθὲν διανίστηται; Ἡ γὰρ οὐχ ὁμολογήσει μίαν ἐπὶ Πατρός τε καὶ Υἱοῦ τὴν θεότητα, καὶ συήγορος Ἀρείου διὰ τοῦτο ἀναφανήσεται; ἢ, εἰπερ Ἀρείῳ μαχόμενος, μίαν λέγοι, οὐδὲ ἑαυτῷ πάντως συνθήσεται, σῆσαι τὸν ἀναπλάσθεντα μῦθον ἐν ἑαυτῷ μὴ δυνάμενος. Ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην τὰς ἐμπαθεῖς ταύτας καὶ ταπεινότερας φωνὰς τε καὶ διαθέσεις τῷ ἀνθρωπίνῳ προσμαρτυρήσει, ἄτρεπτόν τε καὶ ἀπαθὲς τοῦ Θεοῦ τὴν φύσιν, καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀνθρωπίνων παθημάτων διαμεμνημέναι συνθήσεται. Καὶ τοῦτων μάρτυς αὐτὸς ὁ εἰπὼν περὶ αὐτοῦ, ὅτι *δοξάζεται μὲν ὡς ἀνθρώπος ἐξ ἀδοξίας ἀναβαίνων, ἔχει δὲ τὴν δόξαν πρὸ τοῦ κόσμου ὡς Θεὸς προϋπάρχων*. Ἡ γὰρ ἀδοξία πάντως, ἡ παθητὴ τῆς σαρκὸς φύσις ἐστὶ· δόξα δὲ ἀρα αἰώνιος, ἡ ἀπαθὴς τε καὶ ἀήρατος δύναμις.

Hujus autem rei testis est vel ipse Apollinarius qui de Filio loquens ait: *Glorificatur quidem ut homo, ex ignobilitate sursum erectus; gloriam vero possidet ante mundi opificium, ut Deus ante omnia existens*. Nam ignobilitas prorsus est patibilis natura carnis; æterna itaque gloria erit impatibilis potentia, atque immortalis.

Ὡς δ' ἂν μὴ συκοφαντεῖν ἐν τοῖς εἰρημένοις δοκοῦμεν, αὐτῶν τῶν κατὰ νοῦν (86) ἡμῖν προσεστασθέντων καὶ τὴν λέξιν ἐκθήσομαι. Ἕλληνας γὰρ (87), φησὶ, καὶ Ἰουδαῖοι προφανῶς ἀπιστοῦσι, μὴ καταδεχόμενοι Θεὸν ἀκούειν τὸν ἐκ γυναικὸς τεχθέντα. Διὰ τί νῦν ἐν τῷ τόκῳ τὴν σάρκα παρῆσώπησε, καί τοι τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἦν πάντως.

⁸⁰ Marc. xi, 15. ⁸⁷ Matth. xxvii, 46.

(80) Corr. ἔρχεται.

(81) Corr. δεσμεύεται.

(82) Corr. τὸ διαπνευσθέν, et mox παρεμυθούμενον. Sed potius legendum videtur εἰ μὴ τὸ διαπνευσθέν, etc.

(83) Ita corr. antea, οὐχ εὐρεθείη.

(84) Corr. μία οὐσία.

(85) Corr. ἐν τῇ ζωῇ.

(86) Corr. κατὰ τὸν νοῦν.

(87) Corr. μὲν γάρ.

καθώς φησὶ που ὁ Κύριος· 'Ἄλλ' ἐπειδὴ βούλεται αὐτὴν τὴν τεχθεῖσαν σάρκα θεότῃ εἶναι, καὶ κατασκευάσαι οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιημένην τὸν Θεόν, λέγει· 'Ἀλλὰ Θεὸν ἐνσαρκον πρὸ αἰώνων ὄντα, μετὰ ταῦτα διὰ γυναικὸς τετέχθαι, καὶ πρὸς τὴν τῶν παθημάτων πείραν, καὶ πρὸς τὴν τῆς (88) φύσεως ἀνάγκην ἐλθεῖν. Καὶ ταῦτα λέγων, οὐ διδωσιν αὐτῷ οὐδὲ τὸ ἀνθρώπον εἶναι· ἀλλὰ τοῖς μὲν πάθεσιν ὑπάγει· ὡς ἀνθρώπον, τῆς δὲ ἀνθρωπίνης οὐ μεταδίδωσι φύσεως. Πῶς γὰρ ἄνθρωπος τὸ μὴ ἐκ γῆς εἶναι λεγόμενον; Ἐκ γὰρ τοῦ 'Αδάμ λέγει ἡ Γραφή τὸ ἀνθρώπινον γενέσθαι, καὶ πρῶτον ἐκείνον διὰ τῆς θαλάσσης δυνάμεως ἐκ γῆς φῦναι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Λουκᾶς τὸν νομιζόμενον τοῦ Ἰωσήφ υἱὸν γενεαλογῶν, φησὶ, Τοῦ 'Αδάμ, ἐξάπτων καθ' ἑκάστον τῶν πατέρων τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως. Ὁ τοίνυν μὴ ἐκ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων γενόμενος· ἄλλο τι πάντως ἐστὶ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος. Ὁ οὖν μῆτε ἄνθρωπος, τῷ μὴδὲν ἔχειν τοῦ ἀνθρώπου γένους, μῆτε Θεός, τῷ μὴ εἶναι ἀσώματος, ἐκείνους τοῦ λογογράφου Θεὸς τί ἂν εἴη, λεγέτωσαν οἱ τῆς ἀπάτης αὐτοῦ μαθηταὶ καὶ συνηγγοροὶ· 'Ἀλλ' ἐδέξαντο αὐτὸν φησὶν, Ἑλλήνες, καὶ Ἰουδαῖοι, εἴπερ ἄνθρωπον ἐνθεον εἶναι τὸν τεχθέντα ἐλέγομεν, ὥσπερ Ἑλλήνας. Καὶ τίς τῶν Ἑλλήνων τὰ κατὰ τὸν Ἥλιον θαύματα ὡς ἀληθῆ παραδέξατο; ὅτι πῦρ διχῇ τῷ σχήματι τυπωθὲν, τὸ μὲν εἰς ἄρματος εἶδος, τὸ δὲ εἰς ἵππων μορφήν, τὴν ἐναντίαν τῇ οἰκείᾳ φύσει κινεῖται φορὰν, ἀνωθεν ἐπὶ τὸ κάτω φερόμενον, καὶ ὅτι μετάρσιος ἐπὶ τοῦ φλογίνου ἄρματος ἡνιοχῶν τὸ πῦρ ὁ Ἥλιος, ἀπαθὴς ἐν τῇ φλογὶ διασώζεται, τοῦ πυρὸς τὸ πῦρ ἔλκοντος, τοῦ ἐν τοῖς ἵπποις τὸ ἐν τῷ ἄρματι; Εἰ γὰρ ταῦτα τίς δέξαιτο καθ' ὃν δαί τρόπον, δι' αὐτῶν δὴ τούτων τὸν λόγον (89) πρὸς τὴν τοῦ μυστηρίου παραδοχὴν ἀναδειχθήσεται (90), τυπικὴν τινα προφητείαν περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως ἐν τῷ διηγήματι βλέπων, διὰ τῶν γεγονότων προτυπομένην. Ὡς γὰρ ἀνωφερὲς ἐν τῇ φύσει τὸ πῦρ, θεῖα δυνάμει πρόσγειον γίνεται· ὁ δὲ Ἥλιος περισχηθεὶς τῷ οὐρανῷ πυρὶ, πάλιν πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ἐπανατρέχοντι κίνησιν, καὶ αὐτὸς συνεπαίρεται· οὕτως αὐλὸς τις οὐσία (91) καὶ ἀειδής, ἡ τοῦ Ὑψίστου δύναμις, τὴν δουλικὴν μορφήν τὴν διὰ τῆς Παρθένου ὑπόστασιν διαλαβοῦσα, πρὸς τὸ ἴδιον ὕψος ἀνήγαγεν, εἰς τὴν θείαν τε καὶ ἀκήρατον μεταστοιχειώσασα φύσιν· ὥστε ὁ πρὸς τοῦτο δυσπειθῶς ἔχων, οὐδ' ἂν τῇ κατὰ τὸν Ἥλιον θαυματουργίᾳ προσδοίτο· ὁ δὲ ἐν ἐκείνῃ προκαταμαθὼν σκιαγραφηθεῖσαν τὴν ἀλήθειαν, οὐδ' ἂν πρὸς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν ἀντιτύπως ἔχοι.

Εἶτα ἐφ' ἡμᾶς στρέφει τὴν λοιδορίαν, τοὺς μὴ παραδεχομένους αὐτοῦ τὸν ἀναπλασθέντα μῦθον, καὶ

A caro omnino sit, ut alicubi Dominus ait⁹⁰? Sed quoniam ipsam carnem, quæ ex muliere nata est, divinitatem esse vult; ac insuper adstruere intendit Deum in carne manifestatum non fuisse, idcirco dicit: Sed Deum carne ante sæcula præditum, postea ex muliere genitum fuisse, et ad passionum experimenta, cæterasque humanæ naturæ necessitates subeundas in mundum venisse. Hæc autem asserens nec ipsi hominem esse largitur, sed passionibus quidem subdit, ut hominem, humanam vero naturam eidem non impertitur. Quoniam enim pacto homo esse poterit, quod e terra non esse dicitur? Ex Adam enim ait Scriptura humanum genus ortum habuisse, eumque primum e terra creatum divina virtute fuisse. Quapropter et Lucas, B Christi qui putabatur Josephi filius esse, genealogiam texens, ait, Qui fuit Adam⁹¹, per singulos patres ordinata serie generationis ejus initium repetens. Porro qui ex hominum genere non oritur, non homo, sed aliud quid omnino est. Cum itaque carneus ille nostri scriptoris Deus neque homo sit, utpote qui nihil humani generis habeat; neque Deus, cum incorporeus non sit; quidnam revera sit dicant ejus erroris discipuli atque defensores. Sed nobis assentirentur, inquit, Ethnici atque Judæi, si eum, qui natus est, divinum hominem esse diceremus, quemadmodum Eliam. Sed quis ethnicorum quæ de Elia narrantur miracula⁹² pro veris habuit, ignem nempe duplici forma indutum, alium quidem currus, alium vero equorum specie, e cælo deorsum versus delatum, alieno ab ejus natura impetu moveri; et Eliam, ignem aurigæ instar moderantem, flammeo in curru sursum evectum, illesum in igne servari, igne ignem trahente, eo scilicet qui equos exprimebat, illum qui currus speciem representabat? Si quis enim hæc eo quo decet pacto accipiat, ex hac utique Eliæ historia accommodatam ad suscipiendum incarnationis mysterium rationem eliceret, quamdam de Christi incarnatione prophetiam in eadem narratione, per ea quæ Eliæ contigerunt, præfiguratam agnoscens. Nam quemadmodum ignis, cum suaspt natura sursum tendat, divina potestate contrario motu terram versus defertur, et ipse Elias celesti igne, naturalem motum sursum recipiente, circumfusus, cum illo in altum tollitur: ita materiæ et cujusvis formæ expers essentia, Altissimi videlicet virtus, servilem formam, eam nempe quam ex Virgine habuit substantiam accipiens, illam ad propriam sibi sublimitatem eve-

XXVI. Deinde adversus nos, qui fabulam ab ipso conflictam explodimus, sua convicia convertit his

⁹⁰ Joan. iii, 6. ⁹¹ Luc. iii, 33. ⁹² IV Reg. ii, 9 sqq.

(88) Corr. κατὰ τὴν τῆς.

(89) Corr. τῶν λόγων.

(90) Corr. ἐνδειχθήσεται.

(91) Corr. οὐσία.

verbis: Qui autem fidei specie infideles sunt, Deum ex muliere genitum, et a Judæis crucifixum, similiter atque ethnici erubescunt; quare et ipse eos erubescet. Atqui maledictis contra adversarios uti quis ignorat eorum esse qui quod sibi proposuerunt perficere non possunt? Nos vero tantum dicimus, duobus propositis errorum barathris, ex una quidem parte Apollinaris, ex altera vero Arii, æque illos lædi, qui in alterutrum cadunt; nisi quod in malorum delectu, minus lædi videantur, qui in Arianum errorem dilabuntur. Uterque enim immortalem Unigeniti naturam ad id quod humilior est deprimat: sed Arius quidem incorporeæ angelorum naturæ Dominum angelorum æquiparat, et tam hunc quam illos per creationem exstitisse, et increata natura ex æquo minores esse pronuntiat. Hic autem eo usque insaniam promovet, ut Christum non amplioris quam hominem, qui angelis inferior est, dignitatis esse judicet, ejusque naturam carneam esse definat. Quanto autem præstantior est corporibus incorporea natura, tanto minus absurda Apollinaris errore est Arii impietas. Quisnam igitur est, qui dum Incarnationis ex Virgine mysterium exponit, fidei specie infidelis apparet? Omnium autem oculis nostram fidem, ab Apollinare derisam, ejusque opinamenta subijciam. Nos enim dicimus Deum cum sua substantia materiæ expers, invisibilis, et incorporeus existat, benigna quadam erga homines dispensatione, vergente ad consummationem sæculo, malitia jam ad summum provecta, tunc ad peccatum delendum cum humana temperatum fuisse natura, quemadmodum si quis solem in tenebrosam speluncam induceret et luminis præsentia tenebras dissiparet. Nostras enim sordes in semetipso assumens, earum spurcitias non inquinatur; sed in se ipso sordes purificat. *Lux enim, inquit, in tenebris luxit, et tenebræ eam non comprehenderunt*⁷¹. Id quod et in medendi arte accidit; siquidem curatione morbo adhibita, ægritudo evanescit, non in medicam artem transfertur. Hæc nostra sententia est. At iste carneum ab initio Deum esse ait, atque ita corpus visibile et palpabile, quod in ultimis diebus ex muliere genitum est et paulatim factis humano alimento accessionibus crevit, non aliud esse putat quam illud quod ante creatia cuncta exsistebat, quod hominem cæterasque res tam visibiles quam invisibiles condidit, quod et defatigationem sentit et in animi tristitia mortis experimentum capit. Nescio autem quomodo sapiens iste, cum cælum, terra cunctaque alia admiranda in rerum creatione condita sunt, nihil laboris eorum factorem subilisse testetur, cum autem e Judæa

A φησιν· Οἱ δὲ ἐν σχήματι πίστεως ἀπιστοὶ τῷ ἐκ γυναικὸς τεχθέντῃ Θεῷ, καὶ σταυρωθέντῃ πρὸς Ἰουδαίω, ὁμοίως ἐκείνοις ἐκπαισχύονται ([92] διὰ καὶ αὐτὸς ἐκπαισχυνθήσεται αὐτούς). Τὸ μὲν οὖν ἀραὶ κατὰ τῶν ὑπεναντίων χρῆσθαι, τίς οὐκ οἶδεν ὅτι τῶν ἀτονούντων ἐστὶ περὶ ἃ σπουδάζουσιν ἴδιον; Ἡμεῖς δὲ τοσούτον φαμεν, ὅτι δύο προκειμένων βαρύνων, ἐνθεν μὲν τοῦ κατὰ τὸν Ἀπολινάριον, ἐτέρωθεν δὲ τοῦ κατὰ τὸν Ἀρειὸν πτώματος, ἴσον μὲν καθ' ἕτερον (93) τοῖς καταπίπτουσιν ἐστὶ τὸ συντριμμα· πλὴν ἐν κακῶν ἐκλογῇ, κουφότερον δοκεῖ τὸ κατὰ τὸν Ἀρειὸν κλάσμα. Ἀμφότεροι μὲν γὰρ πρὸς τὸ ταπεινότερον τὴν ἀκέραιον τοῦ Μονογενοῦς φύσιν καθέλκουσιν· ἀλλ' ὁ μὲν Ἀρειὸς τῇ ἀσωμάτῳ τῶν ἀγγέλων φύσει προσοικεῖσθαι τὸν τῶν ἀγγέλων Δεσπότην, κατὰ τὸ ἴσον ἐλαττωθῆναι τῆς τοῦ ἀκρίστου φύσεως, καὶ τοῦτον κακείνους διὰ κτίσεως εἶναι ἀποφηνάμενος. Οὗτος (94) δὲ τοσούτον ἐπιτείνει τὴν ἀτοπίαν, ὥστε καὶ ἀνθρώπῳ τῷ παρ' ἀγγέλου ἐλαττωμένῳ κρίνειν ὁμότιμον, καὶ σαρκιώδη εἶναι τὴν φύσιν αὐτοῦ διορίζεσθαι. Ὅσῳ δὲ κρείττων τῶν σωμάτων ἡ ἀσώματος φύσις, τοσούτον ἡ κατὰ Ἀρειὸν ἀσέβεια τῆς Ἀπολινარიῦ πλάνης αἰρετωτέρα. Τίς οὖν ἐν σχήματι πίστεως ἀπιστος, ἐρμηνεύων (95) τὸ ἐκ τῆς Παρθένου μυστήριον; Προβῆσαι γὰρ τῷ κοινῷ τὴν τε κομωδουμένην ἡμῶν παρὰ τοῦ λογογράφου πίστιν, καὶ τὴν ἐκείνου ὑπόληψιν. Ἡμεῖς γὰρ φαμεν, ὅτι ἄλλος τε καὶ ἀειδὴς καὶ ἀσώματος κατ' οὐσίαν Θεός (96) ὢν, οἰκονομία τινὶ φιλανθρώπῳ πρὸς τῷ τέλει τῆς τοῦ παντός συμπληρώσεως, ἥδη τῆς κακίας εἰς τὸ (97) ἀκρότατον αὐξηθείσης, τότε ἐπὶ καθαιρέσει τῆς ἀμαρτίας, τῇ ἀνθρωπίνῃ κατακινεῖσθαι φύσει, οἷον τις ἥλιος ἐν γνοφώδῃ (98) σπηλαίῳ εἰσοικιζόμενος, καὶ διὰ τοῦ φωτὸς ἐξαφανίζων τὴν παρουσίαν τοῦ σκότους. Τὸν γὰρ ἡμέτερον ρύπον εἰς αὐτὸν ἀναλαβὼν, οὐκ αὐτὸς ἐμολύνεται τῷ μιάσματι· ἀλλ' ἐν αὐτῷ καθαρίζει τὸν ρύπον. Τὸ γὰρ φῶς, φησὶν, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐλαμψεν. Ἡ δὲ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Ὅσπερ καὶ ἐπὶ τῆς λατρείας γίνεται. Ἐπαγγελίης γὰρ τῷ νοσηματι τῆς λίσσεως, εἰς ἀφανισμὸν μεταχωρεῖ τὸ ἀρρώστημα, οὐκ εἰς τὴν λατρίκην τέχνην ἀντιμεθίσταται. Οὗτος ὁ ἡμέτερος λόγος. Ὁ δὲ φησιν, ἔνσαρκον εἶναι τὸ καταρχάς (99) τὸν Θεόν, καὶ οὕτως ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν τὸ τεχθὲν ἐκείνου τὸ ὁρατὸν καὶ ψηλαφῆτὸν σῶμα, τὸ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης τροφῆς ταῖς κατ' ὄλγον προσθήκαις αὐξανόμενον, ἐκείνο εἶναι ὃ πρὸ τῶν ὄντων ἀπάντων ἦν, ὃ καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐποίησε, καὶ πᾶσαν κτίσιν ὁρατὴν τε καὶ ἀόρατον, ὃ καὶ τοῦ κόπου αἰσθάνεται καὶ ἐν ἀδημονίᾳ θανάτου δέχεται πείραν. Οὐκ οἶδα πῶς ὁ σοφὸς, ὅτε μὲν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἡ γῆ, καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ κτίσει συνίστατο θαύματα, κώπην οὐδένα προσμαρτυρῶν τῷ

⁷¹ Joan. 1, 5.

(92) Quæ semicirculis includuntur corr. add.

(93) Corr. καθ' ἑκάτερον.

(94) Corr. οὐτοσί.

(95) Corr. ὅπως ἐρμηνεύων.

(96) Corr. ὁ Θεός.

(97) Corr. πρὸς τὸ.

(98) In Vat. cod. erat οἷον τις ἥλιος γνοφώδῃ. Corr. autem emendavit ἥλιος ἐν ζοφώδῃ, et in margine eadem veteri manu scribitur γρ. καὶ λυχνος, ut sensus sit, tam ἥλιος quam λυχνος eo in loco legi posse.

(99) Corr. εἶναι τε καταρχάς.

ποιήσαντι, ἵνα δὲ διέλθῃ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἐπὶ τὴν Γαλιλαίαν, ἐν κόπῳ αὐτὸν γεγενῆσθαι λέγων· καὶ τοῖς μὲν Ἰσραηλitaῖς στρέφειν τὴν πέτραν εἰς λίμνας ὕδατων, αὐτὸν δὲ πιεῖν αἰτεῖν παρὰ γυναῖκος Σαμαρείτιδος· καὶ ἐν τεσσαράκοντα ἔτεσι μὴ κάμνειν, τσαυταῖς μυριάσι τὴν οὐρανίαν τροφὴν ἐπιχέοντα, αὐτὸν δὲ πρὸς τὴν συκὴν δραμεῖν ἐλπίδι βρώσεως, τῆς μὴ οὖσης. Τοιαύτης οὖσης παρ' ἐκατέρου τῆς τοῦ δόγματος ὑπολήψεως, ὁ συνετὸς ἀκροατὴς ἐφ' ἑαυτοῦ κρινέτω τίς ὁ σχήματι πίστεως ἀπιστος.

Ἄλλὰ φησὶ λέγειν ἡμᾶς ὅτι ὁ σταυρωθεὶς οὐδὲν εἶχε θεῖον ἐν τῇ αὐτοῦ φύσει, οὐδὲ αὐτὸ τὸ κυριώτατον, ὃ ἐστὶ πνεῦμα. Πρὸς δὲ τὴν τοιαύτην συκοφαντίαν πρόχειρος ἡ ἐκ τῆς ἀρνήσεώς ἐστιν ἀπολογία. Εἰ γὰρ τὸ πνεῦμα νοῦν ὁ Ἀπολλινάριος οἶσται, οὐδεὶς τῶν Χριστιανῶν λέγει ὅν ἀνακραθέντα τῷ θεῷ ἄνθρωπον ἤμουν εἶναι, ἀλλ' ὅλον προσφυῖναι τῇ θεῇ δυνάμει. Πᾶσιν οὖν ἂν ἐθέλῃ τις τὰ μέρη τοῦ ἀνθρώπου προσ-
αγορεύειν ὀνόμασι, εἴτε νοῦν, εἴτε πνεῦμα, εἴτε καρ-
διαν· λέγεται γὰρ παρὰ τῆς Γραφῆς ἐπὶ τοῦ ἡγεμο-
νικοῦ τὰ τρία· τὸ, *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί*, ὁ θεός· καὶ, *Ὁ νοῦμω κυβερνήσιν κτήσεται*· καὶ, *Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα, τὸ ἐν αὐτῷ*. Οὗτε οὖν ἀπνοὺς (1), οὐτε ἄνοους, οὐτε ἀκάρ-
δως τῇ ἐπισκιάσει τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως, καὶ (2) ἐπελεύσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οὐκοῦν οὐ πρὸς ἡμᾶς ἂν βλέποι ἡ λοιδορία, ὡς τὸν ἄνθρωπον ἐκείνον οὐκ ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸ πνεῦμα, ὃ ἐστὶν ὁ νοῦς, γεγενῆσθαι λέγοντας· ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν ἐκείνον τὴν τῆς λοιδορίας ἐργάτην, τὸν τοῖς ἰδοῖσι ὀνειδίσιν ἡμᾶς βάλλοντα. Ὁ γὰρ πνεῦμα τὸν νοῦν ὀνομάζων, μὴ ἔχειν δὲ νοῦν τὸν κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπον λέγων, ἐκείνός ἐστιν, ὁ μὴ ἔχειν πνεῦμα κατασκευάζων τὸν Κύριον. Ἀλλὰ τί τὸ ἐπαγόμενον ἐγκλήμα; Φησὶν ἐκείνος ἀδικεῖν ἡμᾶς τοῦτο λέγοντας, ὅτι ὑπὲρ τὴν αὐτοῦ (3) φύσιν ὁ ἄνθρωπος ἔσχε τι μεῖζον ἑτέρον, τὴν ἐν αὐτῷ (4) κατοικοῦσαν θεότητα. Εἰ δὲ τοῦτο ἦν ἐγκλήμασι τίθεται, οὐ φεύγομεν τὴν κατηγορίαν, τῷ Ἀποστόλῳ συνεκβαλλόμενοι. Παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ τοιοῦτον (5) μαθόντες, πιστεύομεν ὅτι θεοῦ μορφή κατὰ τὸ νοούμενον (6) ὑπάρχων, ἐν δούλῳ μορφῇ κατὰ τὸ φαινόμενον γίνεται. Εἰ δὲ προτιμότερα ἡ θεία μορφή τοῦ δουλικοῦ προσώπου, οὐχ ὁμοτίμον πάντως τῷ χρυπτῷ τὸ φαινόμενον. Οὐκοῦν τὸ κατὰ σάρκα βλέπομενον, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρεφόμενον, εἶχε τι ἐν αὐτῷ αὐτοῦ τιμώτερον, ὅπερ ὁ λογογράφος ἐγκλήματι ποιεῖται κατὰ τῆς πίστεως. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ φησὶν ὁ Ἀπόστολος *κατοικεῖν πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς*· ὁ δὲ ἐν αὐτῷ εἰπὼν, οὐ τὸ ἡμῖν τοῦ δηλουμένου ἐσήμανεν, ἀλλ' ὅλον τὸ ὑποκείμενον τῇ σημασίᾳ συμπεριέλαβεν. Εἰ οὖν ἀνθρώπινον σῶμα, ἐν ᾧ κατόκησεν ἡ θεότης, σῶμα δὲ οὐκ ἀψυχον· ἴδιον δὲ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς

A in Galilæam ivit, ipsum in labore fuisse dicat; et Israelitis quidem petram in stagna aquarum convertisse, eundem vero a Samaritana muliere aquæ potum postulasse; et qui per quadraginta annos cœlestem cibum toti tantisque Judæorum myriadibus profundens, non defatigatus fuit, illum ipsum spe cibi, qui non aderat, ad sicum cucurrisse. Hæc cum sit utriusque partis circa fidem sententia, prudens cordatusque auditor secum ipse judicet uter fidei specie sit infidelis.

XXVII. Sed nos affirmare ait eum qui crucifixus fuit in sua ipsius natura nil divinum habuisse, nec illud ipsum quod potissimum est, nempe spiritum. Sed adversus hanc calumniam petiti ex
B negatione defensio in promptu est. Si enim Apollinarius spiritum mentem esse putat, nullus Christianorum dicit hominem Deo contemptum, media sui parte hominem esse, sed integrum hominem adjunctum fuisse divinæ virtuti. Quibuscunque igitur quis hominis partes nominibus appellare voluerit, sive mentem, sive spiritum, sive cor; hæc enim tria de principali hominis parte dicuntur; nempe, *Cor mundum crea in me, Deus* 72, et, *Intel- ligens gubernacula possidebis* 73, et, *Nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus qui in ipso est* 74; certe quidem, nec sine spiritu, nec sine mente, nec sine corde per obumbrationem virtutis Altissimi et au-
C perventum Spiritus sancti Christum fuisse dicimus. Ad nos itaque convicium non respicit, ac si hominem illum spiritu, hoc est mente, destitutum fuisse diceremus; sed ad illum ipsum convicii auctorem, qui injuriis quibus ipse merito afficiendus esset nos impetit. Qui enim mentem spiritum vocans, mentem non habere Christum hominem dicit, ille ipse Dominum non habere spiritum adstruit. Sed quale nobis præterea intendit crimen? Ait ille ini-
que agere nos, qui hoc dicamus; nempe quod præter suam ipsius naturam homo ille aliud quid-
dam majus habuit, habitantem scilicet in ipso divi-
nitatem. Si autem hoc nobis crimini datur, accusa-
tionem non refugimus, una cum Apostolo rejecti. Ab illo enim talia edocti credimus Christum, cum Dei forma secundum id quod mente percipitur
D esset, in servi forma secundum id quod exterius apparebat factum fuisse. Quod si divina forma excellentior est servili persona, profecto quod exte- rius apparebat nequaquam æqualis erat dignitatis cum eo quod intus latebat. Quod igitur secundum carnem conspiceretur, et cum hominibus conver- sabatur, in seipso aliquid semetipso præstantius habuit, quod tamen scriptor noster crimen adversus fidem esse fingit. Atqui etiam in ipso ait Aposto-
lus 75 *inhabitare omnem plenitudinem divinitatis*

72 Psal. i, 12. 73 Prov. i, 5. 74 I Cor. ii, 11. 75 Coloss. ii, 9.

(1) Ita corr., male in textu Vat. cod. ἀπλοῦς.

(2) Corr. καὶ τῇ.

(3) Corr. τὴν αὐτοῦ.

(4) Corr. ἐν ἀνθρώπῳ.

(5) Ita corr., male antea τῷ τοιοῦτῳ.

(6) Quæ semicirculis includuntur addita sunt a correctore.

corporaliter. Qui autem in ipso dicit, non dimidium, sed integrum subjectum significatione complectitur. Si igitur humanum corpus est, in quo divinitas habitavit, corpus autem non est inanimum; ac prae-terea humanae tantum animae proprium est habere partem intelligentem et rationalem; si enim haec ab homine sejungatur, quemadmodum saepe diximus, quod remanet brutorum est: ergo non nos egregius iste, sed Apostolum potius maledictis in-cessit; imo vero Joannem ipsum clare dicentem, *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*⁷⁶. Non enim in aliqua nostri parte dixit; sed omnia pariter quae in humana intelliguntur natura plurali voce significavit; et Verbum quidem prius a carne separavit, deinde vero eidem univit. Nam Verbum in semetipso erat, et apud Deum erat, et quod Deus erat, hoc et Verbum erat, nam et hoc Deus erat. Sed quando in propria venit, et in tenebris luxit, tunc Verbum caro factum est, propria vir-
tute in Virginis utero caro factum. Cesset itaque involvat.

XXVIII. Porro praetermissis iis quae hic ab Apol-
linari interjecta sunt, quibus Incarnationis myste-
rium inficias ire illos censet qui eadem ac ipse non
sentiant, unam tantum earum rerum quas in accu-
sationis aestu ad conflandum nobis calumniam pro-
fert commemorabo. Ait enim, *Nos nisi ejus dicta
approbemus, necesse esse ut dicamus Christum nec
ante terrenam suam nativitatem, nec ante omnem
creaturam fuisse, neque etiam ejusdem ac Deum gene-
ris esse*⁷⁷. Atqui Christum antequam in terra nasce-
retur jam fuisse fatemur, si modo ejus carnem
terrestris naturae atque constitutionis esse non
dubitatur; ejusdem autem eum generis ac Deum
esse, absit ut dicamus: nemo Christianorum adeo
humilia et a divina majestate aliena verba confin-
xerit, ut qui revera Deus est, ejusdem cum Deo
generis, seu cognatum Deo, et non verum Deum
esse praedicet. Nec Eunomius ipse ab hac tua de
Domino voce usurpanda abhorreret: nam et ille
veram in Christo divinitatem negans, cognatum eo
modo ipsum Deo esse diceret, quemadmodum⁷⁸
concorporales et comparticipes Christi sunt, qui
ejus fidem amplectuntur; non quod illud idem sint,
quod Dominus est, sed quod illi communicent, et
unum idemque cum eo cujus participes sunt nomen
obteneant: ita ut dum nobis crimini vertit quod
ea non dicamus quae apud omnes verae fidei cultor-
es in confesso sunt, eo ipso sententiam nostram
piam esse nullique reprehensioni obnoxiam confir-
mat. Deinde ut carnem esse divinitatem probet,
haec etiam superius dictis addit: *Quis enim, inquit,*

τὸ νοερόν ἐστι μέρος. Εἰ γὰρ τοῦτο χωρισθεῖν, καὶ ὡς
πολλάκις εἰρήκαμεν, κτηνῶδες ἐστὶ τὸ λεγόμενον (7).
Ἄρ' οὐχ ἡμῶν ὁ γεννάδας, ἀλλὰ τοῦ Ἀποστόλου ταῖς
λοιδορίαις καθάπτεται· μάλλον δὲ καὶ τῆς μεγάλης
τοῦ Ἰωάννου φωνῆς, ἥ φησιν, ὅτι Ὁ Λόγος σὰρξ
ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Οὐ γὰρ ἐν μέρει
ἡμῶν, ἀλλὰ πάντα τὰ ἐν τῇ φύσει νοούμενα τῇ πη-
θυντικῇ φωνῇ συνεστήμανε (8), καὶ τὸν Λόγον τῆς
σαρκὸς πρότερον μὲν προδιέσπειλεν, εἰθ' οὕτως εἰς
ἐνωσιν ἤγαγεν. Ἦν γὰρ ἐφ' αὐτοῦ ὁ Λόγος, καὶ πρὶς
τὸν Θεὸν ἦν. Καὶ ὅπερ ὁ (9) Θεὸς ἦν, ([10] τοῦτο καὶ ὁ
Λόγος ἦν)· Θεὸς γὰρ καὶ οὗτος ἦν. Ἀλλ' ὅτε εἰς τὰ
ἴδια ἦλθε, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ ἑλαμψε, τότε ὁ Λόγος,
σὰρξ ἐγένετο, τῇ αὐτοῦ δυνάμει ἐν τῇ Παρθένῳ
σὰρξ γενόμενος. Οὐκοῦν φειδέσθω τῆς καθ' ἡμᾶς
λοιδορίας, ὥς ἂν μὴ συμπεριλάβοι τοὺς ἁγίους διὰ τῆς
ὁδρεως.

notis conviciari, ne sanctos eisdem contumeliis

Τὰ δὲ διὰ μέσου παρeis, δι' ὧν ἀρνήσασθαι τὰ κατὰ
τὸ μυστήριον οἰεῖται τοὺς μὴ τὰ αὐτὰ φρονούντας
αὐτῶν, ἐνδὲς τῶν ἐν τῇ καταφορᾷ πρὸς διαβολὴν ἡμα-
τέραν εἰρημένων ἐπιμνησθήσομαι. Φησὶ γὰρ, Ἡμᾶς,
εἰ μὴ ἐκεῖνο λέγομεν, μήτε προδιδάσκειν τῆς ἐν τῇ
γεννήσεως, μήτε πρὸ πάντων εἶναι λέγειν, μήτε
σύμφυλον εἶναι Θεοῦ. Ἀλλὰ τὸ μὲν προδιδάσκειν
αὐτὸν τῆς γένεσιν αὐτοῦ γεννήσεως (11) ὁμολογοῦμεν,
εἴπερ ἐκ τῆς γένεσιν εὐστάσεως ἡ σὰρξ εἶναι οὐκ ἀμ-
φιβάλλεται· τὸ δὲ σύμφυλον εἶναι Θεοῦ, ἀπαγε, μη-
δεὶς οὕτως ἐν Χριστιανοῖς; ταπεινά τε καὶ ἐκφυλα τῆς
θείας μεγαλοπρεπείας ὀνοματοποιήσεις ῥήματα, ὥστε
τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν, σύμφυλον Θεοῦ, καὶ μὴ ἀληθι-
νὸν ἀνακηρύσσειν Θεόν. Οὐδ' ἂν ὁ Εὐνόμιος τῆς τοι-
αύτης σου φέσαιτο (12) ἐπὶ Κυρίου φωνῆς. Εἴποι
γὰρ ἂν καὶ ἐκεῖνος μὴ παραδεχόμενος αὐτοῦ τὸ ἀλη-
θινὸν τῆς θεότητος, τὸ σύμφυλον αὐτὸν εἶναι Θεοῦ,
καθὼ καὶ σύσσωμοι τοῦ Χριστοῦ καὶ συμμέτοχοι, εἰ
τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν παραδεξάμενοι, γίνονται· οὐκ
ἐκεῖνο ὄντες, ὅπερ ἐστὶ Κύριος (13), ἀλλ' ἐκεῖνου
μετέχοντες, καὶ τῷ μετεχόμενῳ συνονομαζόμενοι·
ὥστε ὁ αὐτὰ αἰτιώμενος μὴ λέγειν ἡμᾶς, ὅσα παρὰ
τῶν εὐσεβούντων ὁμολογεῖται, τὸ εὐσεβὲς τε καὶ
ἀνεπιληπτον τῷ καθ' ἡμᾶς λόγῳ προσεμαρτύρησεν.
Εἶτα εἰς κατασκευὴν τοῦ εἶναι τὴν σάρκα θεότητα,
καὶ ταῦτα τοῖς εἰρημένοις προστίθισι. Τίς γὰρ, φησὶν,
ὁ ἄγιος ἐκ γεννητῆς; ὥστε οὐκ ἀνεγνωκίως τὴν
κατὰ τὸν Ἱερειάν γραφὴν, περὶ οὗ φησιν, ὅτι Πρὶν
ἐμὲ (14) πλάσαι σε ἐκ κοιλίας (15) ἠγάπα σε. Οὐ
γὰρ μόνον ἐκ γεννητῆς, ἀλλὰ καὶ πρὸ γενέσεως ἐκεῖ-
νος παρὰ τῆς Γραφῆς μαρτυρεῖται ἄγιος. Ἀλλὰ καὶ

⁷⁶ Joan. 1, 14. ⁷⁷ Ephes. 2, 6.

(7) Lege, λειπόμενον.

(8) Corr. συνεστήμην.

(9) Corr. art. add.

(10) Quae semicirculis includuntur corr. manu sunt addita.

(11) Corr. γενέσεως.

(12) Corr. τοιαύτης οὐ φέσαιτο.

(13) Corr. ὁ Κύριος.

(14) Corr. πρὶν ἢ ἐμὲ.

(15) In Vat. cod. male interpungitur post verba illa ἐκ κοιλίας. Vide tamen an lectio quam idem codex hic exhibet antiqua sit, an potius librorum oscitantia omissa sint alia quaedam verba, quae in Vulg. edit. et apud LXX interpr. leguntur.

ὁ ἐν τῇ γαστρὶ τῇ μητρὶ σκιρτήσας, ὁ τοῦ ἀσπα-
σμοῦ τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου τὴν φωνὴν ἐν ἀγαλλιάσει
δεξιόμενος, καὶ αὐτὸς ἀν εἴη ἐκ γεννητῆς ἄγιος, καθὼς
ἡ τοῦ ἀγγέλου περὶ αὐτοῦ μὲν φωνή, λέγουσα·
Καὶ Πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται ἐκ κοιλίας
μητρὸς. Ἄλλ' ἐπάγει καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένοις· *Τίς*
ἀδίδακτος σοφός; Ἡμεῖς δὲ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ σοφίαν,
ἣτις ἐστὶν ὁ Χριστός, οὐχὶ δίδακτῃν, ἀλλὰ διδακτικὴν
εἶναι φάμεν· τὴν δὲ ἐνωθεῖσαν τῇ θεῇ σοφίᾳ τῆς
σαρκὸς ἡμῶν μοῖραν, ἐκ μετοχῆς δεξασθαι τὸ ἀγαθὸν
τῆς σοφίας οὐκ ἀμφιβάλλομεν, πετιόμενοι τῷ Εὐαγ-
γελίῳ οὕτως διεξιόντι, ὅτι *Ἰησοῦς δὲ πρόκοπτεν*
ἡλικίᾳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ χάριτι. Ὅπερ ἐν τῷ σώ-
ματι ἡ κατ' ἐλάχιστον προσθήκη, τροφῆς (16) συνεργία πρὸς
τὸ τέλειον τῆς φύσεως πρόδισιν, οὕτως καὶ ἐν τῇ ψυχῇ
ἡ ἐπὶ τὸ τέλειον τῆς σοφίας πρόδοσις δι' ἀσκήσεως
τοῖς μετιούσι προστίθεται. *Τίς*, φησὶν, ἐν ἐξουσίᾳ τὰ
τοῦ Θεοῦ ἐργαζόμενος; Πῶς κατασμικρύνει τοῖς
βρεφικοῖς ἐπιχειρήμασι τὴν ἀφραστον τοῦ Κυρίου
μεγαλειότητα; Τὸ γὰρ ἐν ἐξουσίᾳ τὰ τοῦ Θεοῦ ποιεῖν
καὶ ἀνθρώπων ἐστὶ ἡξιωμένων (17) θείας δυνάμεως,
οἷος ἦν ὁ Ἠλίας κατ' ἐξουσίαν ἀνείκει τε καὶ ἀποκλείων
τοῖς ἀνθρώποις τὸν θυμὸν, πῦρ ἐπάγων τοῖς ὑπ-
εναντίοις, γεωργῶν ἐν τῷ κεράμῳ τὸ ἄλευρον, καὶ
βρῦειν ποτῶν ἐν τῷ καμψάκῃ (18) τὸ ἔλαιον, καὶ διὰ
προφουσημάτων· τῷ ἀψύχῳ ζῶνι χαριζόμενος, καὶ
ὅσα ἄλλα περὶ αὐτοῦ ὁ λόγος κατέχει. Ὅστε οὐδὲν
ὑπὲρ ἀνθρώπων, τὸ ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ Θεοῦ ποιεῖν τι τῶν
θαυμάτων ἐκ θείας δυνάμεως· ἀλλὰ τὸ αὐτὸν εἶναι
τὴν ὑπερέχουσαν δύναμιν. Ὅπερ δὴ καὶ παρ' ἡμῶν
καὶ παρὰ πάντων τῶν ἐν ἀληθείᾳ δεξαμένων τὸν λόγον
πεπιστεύται.

agricolatione multiplicavit, qui scatere fecit oleum in
lecytho et afflatu vitam mortuo largitus est, et
quotquot alia de ipso in sacris paginis narrantur²².
Quamobrem nihil supra hominem, si quis Dei po-
testate præditus, aliquod miraculum ex divina virtute
operetur; sed illud vere supra hominem, ut
quis sit ipsamet prima cæterisque aliis superior
potestas. Quod quidem cum a nobis tum ab aliis
Christo Domino creditur.

τὴν δὲ ἀδιανοήτως αὐτοῦ προστεθείσαν τοῖς εἰρη-
μένοις διαίρεσιν, ὥς οὐ πρότερον ἡμῶν ἐν τῇ κατὰ σπου-
δὴν διελέγετο, ταῖς ἐννοίαις τῶν ἐπιστημόνων παρ-
ήσομεν. Τί γὰρ βούλεται αὐτῷ τῷ *Διαυρῶν μὲν τὴν*
ἐνέργειαν κατὰ σάρκα, ἐξισῶν δὲ κατὰ πνεῦμα.
Ὅπερ ἐπήγαγε τῇ Εὐαγγελικῇ φωνῇ τῇ λεγοσῇ, ὅτι
Ὁ Πατήρ μου ὥς ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζο-
μαι. Εἰ τις ἔχει δύναμιν πρὸς τὴν τῶν ἀνοήτων συ-
γγορίαν, συνιστάσθω τῷ λόγῳ καὶ λεγέτω, τί νοῶν
ἐπάγει τοῖς εἰρημένοις πάλιν τὸ ὅμοιον, οὕτως καὶ
τὴν λέξιν (19) ἔχον· *Ὅπερ ἔχει, φησὶ, τὴν ἐν δυνά-*
μει πάλιν ἰσότητα, καὶ τὴν κατὰ σάρκα τῆς
ἐνεργείας διαίρεσιν, καθ' ἣν, φησὶν, οὐ πάραυ-
τὸν ἐξισοποιήσας, ἀλλὰ τινας, οὐδ' ἡθέλησεν. Ἡμεῖς
γὰρ (20) τὴν ἀπλὴν τε καὶ ἀκατάσκειον ἐξεληφότες
τῆς θείας Γραφῆς διάνοιαν, οὕτως περὶ τῶν εἰρημέ-

A sanctus a nativitate? Perinde ac si, quod apud Jere-
miam scriptum est, ignoraret, de quo dicit Domi-
nus, *Priusquam te formarem, ex utero sanctificavi*
*te*²³. Non modo enim a nativitate, sed et ante
nativitatem illum sanctitate præditum fuisse
Scripturæ testimonio comprobatur. Quin et infans
ille qui in matris utero exsultavit, qui salutationem
matris Domini cum lætitia suscepit²⁴, ipse quoque
a nativitate sanctus exstitit, quemadmodum angeli-
cus sermo de ipso declarat his verbis: *Et Spiritu*
*santo replebitur adhuc ex utero matris sue*²⁵.
Sed et illud dictis modo relatis subjungit: *Quis*
sapiens, nisi doctus fuerit? At nos Dei sapientiam,
quæ Christus est, non ab alio quopiam edoctam
fuisse, sed alios docendi potestate præditam esse
dicimus; eam vero carnis nostræ portionem, quæ
divinæ Sapientię unita est, sapientię bonum per
participationem suscepisse non dubitamus. Evan-
gelisti auctoritate freti, hæc de Jesu narrantis, *Jesus*
*autem proficiebat ætate, et sapientia et gratia*²⁶.
Nam veluti in nostro corpore paulatim factum in-
crementum cibi opera ad naturæ perfectionem pro-
cedit, ita et in anima exercitatione fit ut qui sa-
pientię studio tenentur, ad apicem ejus fastigium-
que progrediantur. *Quis*, inquit, *ex potestate, quæ*
Dei sunt operatur? Quomodo puerilibus argumentis
ineffabilem Domini magnitudinem deprimit? Nam
ex potestate quæ Dei sunt facere, eorum quoque
hominum est qui divina virtute digni habiti sunt,
cujusmodi erat Elias, qui pro arbitrio cadere ho-
minibus atque cessare fecit pluviam, qui ignem
immisit in hostes, et in vase sicili farinam mira

XXIX. Porro cum obscuram et incomprehen-
sibilem quam adjungit distinctionem minime deceat
nos accuratius confutare, illam doctorum judicio
examinandam relinquemus. Quid enim sibi vult
illud, *Distinguens quidem operationem secundum*
carnem; æquans vero secundum spiritum? Quod
dictum hisce Evangelii verbis subjungit, *Pater*
*meus usque modo operatur, et ego operor*²⁷. Si
quis stultorum cogitatis patrociniū præbere po-
tis est, huic astipuletur sermoni et dicat quo
sensu allatis modo dictis similia iterum addat,
quæ ad verbum ita se habent, *Qui quidem*, inquit,
in potestate rursus æqualitatem obtinet, et distin-
ctionem operationis secundum carnem, qua, inquit,
non omnes vivificavit, sed nonnullos, quos voluit.
Nos enim simplicem et obvium ex divina Scriptura

²² Jer. i, 5. ²³ Luc. i, 41. ²⁴ ibid. 15. ²⁵ Luc. ii, 52. ²⁶ III Reg. xvii, 11, sqq.; IV Reg. i, 10 sqq.
²⁷ Joan. v, 17.

(16) Corr. τῆς τροφῆς.

(17) Corr. τῶν ἡξιωμένων.

(18) Ita corr.; antea, καμψάκει. Sacer tamen

textus habet, καμψάκει.

(19) Videtur hic legendum, κατὰ τὴν λέξιν.

(20) Ita corr.; prius erat, οἷμαι γὰρ.

gensum desumentes, ita de ejus dictis statuimus, A ut cum Dominum in hæc verba loquentem audimus²¹, *Pater suscitavit mortuos et vivificavit, et Filius, quos vult vivificavit*, hæc non ita accipiamus, ac si aliqui a vivificante voluntate rejiciantur, sed quoniam omnia quæ Patris sunt, Filii quoque esse accepimus et credimus, ideo et Patris voluntatem, tanquam illorum omnium unum, in Filio conspiciamus. Si igitur in Filio Patris voluntas est, Pater autem, quemadmodum ait Apostolus²², *Omnes vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire*; profecto qui euncta Patris possidet totumque in se ipso Patrem habet, omnino una cum cæteris Patris sui bonis, in seipso salvandi etiam voluntatem habet. Si itaque hæc perfecta voluntate non caret, manifestum prorsus est, eos omnes quos Pater vivificari vult, ipsum quoque vivificare et benefica in homines voluntate Patre inferiorem non esse, ut Apollinaris censet, dum ait, non omnes, sed aliquos tantum salvari voluisse. Neque enim divina voluntas in causa est, cur alii salventur, alii vero pereant, alioquin ad illam voluntatem, tanquam ad causam, horum perditio referenda esset; sed ex libera voluntate suscipientium verbum Dei, alios salvari, alios perire contingit. At iste argumentationibus suis hæc insuper addit, *Nemo pro arbitrio suo mortuus est, aut resurrexit*. Idque ubi dixit, illud Evangelii statim profert, *Nemo tollit animam meam a me; potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam*²³. Ecquam animam, rationalemne, an irrationalem hic intelligere debeamus, ex his quæsierim qui animam mentis expertem Deo copulant. Si ratione carentem dicant, in Christo jumentum dicent esse, non hominem; sin rationalem, quid aliud putant esse rationem quam mentis agitationem; seu cogitationem? Nam ratio non est vox obscura aut significatione vacua, sed mentis motus initium est ac fundamentum rationis. Quare qui rationalem animam dicit, eam quoque cogitationis compotem fatetur; cogitatio autem mentis est motus et operatio. Quomodo autem mens quæ non aderat, operationes suas edidisset, si Domini animam mente destitutam fuisse affirmaverit? Itaque si Dominus animam habet quam pro suo arbitrio et sumit et ponit, eamque non e pecudum genere et irrationalem, sed conditionis humanam animam a Christo assumptam mente præditam existitisse.

²¹ Joan. v, 21. ²² I Timoth. ii, 4. ²³ Joan. x, 18.

(21) Licet in Vat. cod. sit, οὕτως παρὰ τῶν εἰρημένων γινώσκωμεν, quo pacto vertendum esset, *Nos enim, etc., secus ac Apollinaris censuit, ita statuimus, ut cum, etc.*: nos tamen emendandum esse putavimus, οὕτως περὶ τῶν εἰρημένων γινώσκωμεν, cum ista lectio planior atque commodior altera videatur.

(22) Ita corr.; antea, τὶ οὖν.

(23) Corr. ζωοποιῆσαι.

(24) Ita corr.; antea ἐκείνων.

(25) Corr. καὶ ἀνέστη.

(26) Corr. καὶ ἐξουσίαν.

νων γινώσκωμεν (21)· ὅτ' ἂν τοῦ Κυρίου διεξιόντος ἀκούσωμεν, ὅτι Ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, καὶ ὁ Υἱὸς οὗς θέλει ζωοποιεῖ, οὐχ ὥς τινων ἀποβαλλομένων τοῦ ζωοποιοῦ θελήματος, ἀε τοῦτου νοοῦμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ εἶναι καὶ ἠκούσαμεν καὶ πιστεύομεν, δηλονότι καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐν τῶν πάντων, ἐν τῇ Υἱῷ καθορώμεν. Εἰ οὖν (22) ἐν τῇ Υἱῷ τὸ πατρικόν ἐστι θέλημα· ὁ δὲ Πατὴρ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, Πάντας θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν· δηλαδὴ ὁ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς κεκτημένος, καὶ ὅλον ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, ὅλον ἔχει πάντως ἐν ἑαυτῷ μετὰ τῶν ἄλλων τῶν τοῦ Πατρὸς αγαθῶν, καὶ τὸ σωτήριον θέλημα· Εἰ οὖν οὐκ ἀπολείπεται τοῦ τελείου θελήματος, πάντως ὅλον ὅτι οὗς ὁ Πατὴρ θέλει ζωοποιηθῆναι καὶ αὐτοὺς ζωοποιεῖ, οὐκ ἐλαττούμενος ἐν τῇ φιλανθρωπῷ θελήματι, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπολινάριος, ὅτι τινὰς ἠθέλησεν, οὐ πάντας ζωοποιηθῆναι (23). Οὐ γὰρ παρὰ τὴν τοῦ κυριακοῦ θελήματος αἰτίαν οἱ μὲν σώζονται, οἱ δὲ ἀπόλλυνται· ἢ οὕτω γ' ἂν εἰς ἐκεῖνο (24) ἐπανίκοι ἦ τῶν ἀπολλυμένων αἰτία· ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν τῶν δεχομένων τὸν λόγον, συμβαίνει τὸ σώζεσθαι τινὰς ἢ ἀπώλλυσθαι. Ὁ δὲ προστίθῃται κατασκευαίς, ὅτι Οὐδεὶς κατ' ἐξουσίαν ἀπέθανεν, ἢ ἀνέστη (25). Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐπάγει τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνήν, τὸ, Οὐδεὶς αἶρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ· ἐξουσίαν (26) ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. (27) Ποίαν ψυχὴν, λογικὴν ἢ ἀλογον; εἰποιμι ἂν πρὸς τοὺς τὴν ἀνόητον ψυχὴν τῷ Θεῷ συνορίζοντας. Εἰ ἀλογόν φασι, κτήνης ἐροῦσιν εἶναι περὶ τὸν Χριστόν, καὶ οὐκ ἄνθρωπον· εἰ δὲ λογικὴν, τί ἄλλο παρὰ τὸν λόγον τὴν διάνοιαν οἰοῦνται; Οὐ γὰρ φωνὴ ἀσημος ὁ λόγος ἐστίν, ἀλλὰ νοήματος κίνησις, ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις τοῦ λόγου γίνεται. Οὐκοῦν ὁ λογικὴν ψυχὴν εἰπὼν, καὶ διανοητικὴν ψυμολόγησεν· ἢ δὲ διάνοια, νοῦ κίνησις ἐστὶ καὶ ἐνέργεια. Πῶς ἂν ὁ νοῦς μὴ παρὼν ἐνεργήσῃεν, εἴπερ ἀμέτοχον τοῦ νοῦ τὴν τοῦ Κυρίου ψυχὴν διορίζοντο; Ὅτε εἰ ψυχὴν ἔχει ὁ Κύριος, ἦν κατ' ἐξουσίαν καὶ λαμβάνει καὶ ἀποτίθεται, ψυχὴν δὲ οὐ κτηνώδη καὶ ἀλογον, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος, ὁμολογεῖται πάντως ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ προσεληφέναι καὶ διανοητικὴν εἶναι.

pro suo arbitrio et sumit et ponit, eamque non e pecudum genere et irrationalem, sed conditionis humanam animam a Christo assumptam mente præditam existitisse.

(27) Et ista Nysseni verba usque ad finem hujus capituli, nonnullis resectis vel mutatis, *Panoplia* suæ inseruit Euthymius Zigabenus loco superius indicato pag. 527, vers. *Ab istis ergo*. In cod. autem Vat. legitur, ποίαν ψυχὴν, λογικὴν, ἢ ἀλογον; εἰ πως μὴν πρὸς τοὺς, etc. Corr. postrema hæc verba emendanda esse censuit hoc pacto, εἰποιμι ἂν πρὸς τοὺς, quam lectionem sequitur etiam Euthymius, ac præterea pro ψυχὴν, habet recte ψυχὴν. Legit enim ποίαν ψυχὴν λέγετε ἔχειν τὸν Κύριον εἰποιμι ἂν πρὸς τοὺς, etc.

Ταῦτα εἰπὼν ὅσα περὶ τοῦ κόκκου φησὶ τοῦ ἀπο-
θνήσκοντος καὶ οὕτως μετὰ πλείονων κόκκων ἀνα-
βλαστάνοντος, ἐπειδὴ πρὸς ἡμῶν ἐστὶ καὶ τὸν ἡμέ-
τερον βεβαίῳ λόγον, ἐκὼν ὑπερβήσομαι. Τίς γὰρ ὁ
ἀποθνήσκων κόκκος, καὶ τῷ ἰδίῳ τῆς ἀναστάσεως
στάχυϊ σπείρειν κόκκων ἐν αὐτῷ συνεγείρων; Οὐκ
οἶμαι τίνα τοσοῦτον τῶν θείων δογμάτων εἶναι ἀμύ-
την, ὥς μὴ περὶ τὸν ἀνθρώπον τὸ κατὰ πάθος βλέ-
πειν (28) μυστήριον. Ἀπόδειξις δὲ τοῦ λόγου τὸ,
καὶ ἡμᾶς συναποθνήσκειν αὐτῷ, καὶ συνθάπτεσθαι,
καὶ συνεγείρεσθαι. Πρὸς γὰρ τὸ ὁμογενὲς ῥᾶδι γί-
νεται τοῖς βουλομένοις ἡ μίμησις· τοῦ δὲ ὑπερβεθη-
κότος ἡ ὁμοίωσις ἀπορός· ὥστε εἰ μὲν σὰρξ ἐστὶν ἡ
ὑποστάσις τὸν θάνατον, καὶ ἡμᾶς τοὺς ἐν σαρκὶ ζῶν-
τας, εὐκολώτερον ἂν εἴη μιμήσασθαι τῷ θανάτῳ τὸν
θάνατον. Εἰ δὲ θεότης τέθηκε, πῶς συνεθνηξόμεθα
οἱ ἐν σαρκὶ, τῇ θεότητι; Σαρκὶ σὰρξ συναποθνήσκει,
καὶ συνεγίρεται. Θεότητος δὲ τοῦτο παθούσης, καθὼς
Ἀπολινάριος· βούλεται, ἄλλας θεότητας ἐπιζητεῖν
προσῆκει, αἱ συνεθνηξονται καὶ συναναστήσονται
τῇ θεότητι· (29) ὥσπερ γὰρ Χριστὸς ἀπέθανε καὶ
ἀνέστη, οὕτως καὶ ἡμεῖς, φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Τί
δυτε ἡμεῖς κατὰ τὴν αὐτῶν φύσιν; θεία δύναμις,
ἢ αἶμα καὶ σὰρξ, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή (30); Διὸ κε-
κοινωνήκεν ἡμῖν, ἡμῶν ἐνεκεν, σαρκὸς καὶ αἵματος,
ὁ δὲ ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γενόμενος. Οὐκοῦν ὅπερ ἡμεῖς
ἐσμεν κατ' οὐσίαν, καὶ ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανὼν ἦν,
οὗ πρόκειται τοῖς ὁμογενέσιν ἡ μίμησις. Ἀπόδειξις
δὲ τῆς ἀσεθείας τοῦ λόγου τοῦ θνητὴν ἀποδεικνύοντος
τὴν θεότητα, αὐτὸ τὸ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς γινόμενον. Ἐν
γὰρ τῷ κοινῷ τῶν ἀνθρώπων θανάτῳ τί τὸ ἀποθνή-
σκόν ἐστι, καὶ φθειρόμενον; Οὐχὶ σὰρξ μὲν εἰς τὴν
γῆν ἀναλύεται, ὁ δὲ νοῦς τῇ ψυχῇ παραμένει, οὐδ' ἐν
τῇ μεταστάσει τοῦ σώματος πρὸς τὸ εἶναι βλαπτό-
μενος; Τεκμήριον δὲ ὅτι μέμνηται τῶν ὑπὲρ γῆς ὁ
πλοῦσιος, καὶ δεῖται τοῦ Ἀβραάμ περὶ τῶν κατὰ
γένους (31) συνημμένων αὐτῷ. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν τις
ἀνάγκης εἴποι, τὸ, ἐπειδὴ τὸ καθ' αὐτὸν ἄφικτον
ἔγνω, πρόνοιάν τινα τῶν ἐπιτηδεῶν ποιήσασθαι.
Εἰ τοίνυν ὁ ἡμέτερος νοῦς διαμένει καὶ μετὰ θάνατον
ἀπαθὲς τε καὶ ἀναλλοιώτος, πῶς εἰκὸς τὸν τριτη-
μῶριον ἐκείνον τοῦ Ἀπολινάρου Θεοῦ τὸν σαρκώδη
θάνατον ὑπομεῖναι (32); Πῶς ἀποθανόντα [(33) ἢ
τίνα τρόπον παθόντα], τὴν τοῦ θανάτου διάλυσιν;
Οὐδενὶ γὰρ τῶν πάντων τὸ τοιοῦτον ἀγνωστον, ὅτι
θάνατός ἐστι ψυχῆς καὶ σώματος ἢ ἀπ' ἀλλήλων
διάζευξις, αὐτὴ δὲ ἡ ψυχὴ, καὶ ἡ διάνοια πῶς ἀπ'
ἐαυτῆς μερίζεται, ἵνα καὶ αὐτὴ (34) τὸν θάνατον δέ-
ξηται; Εἰ οὖν ἀνεπίδεκτος ἡ ἡμετέρα ψυχὴ τοῦ θά-
νατου, πῶς δέχεται θάνατον, εἰπάτωσαν οἱ εἰς μοῖραν
τὸν Χριστὸν κερματίζοντες.

mortem esse mutuum animæ et corporis separationem; ipsa autem anima et mens, quomodo a

²⁸ Joan. xii, 24. ²⁹ I Cor. xv; I Thess. iv, 14.

(28) Corr. τὸ κατὰ τὸ πάθος βλέπειν, antea erat, τὸ κατὰ πάθος βλέπειν.

(29) Et hunc locum usque ad finem hujus capitis, quibusdam tamen resectis, Euthymius refert pag. 529, in fine.

(30) Seculi sumus corr. emendationem, Euthy-

A XXX. Porro ea quæ de grano dicit, quod mori-
iendo ita demum cum sui multiplicatione repul-
sulat ²⁷, quandoquidem pro nobis faciunt nostram-
que firmant sententiam, lubens prætereo. Quid
enim est moriens granum, et sua qua resurgit
spica acervum granorum in seipso simul susci-
tans? Non arbitror quempiam usque adeo ignarum
divinorum dogmatum esse, ut in humanitate pas-
sionis mysterium adimpletum fuisse non videat.
Hujus autem assertionis veritas inde ostenditur,
quod nos commoriamur cum ipso, et conspeliatur
et simul resurgamus. Nam ea quæ ejusdem generis
sunt, facile est volentibus imitari; iis vero quæ
longe supereminet, vix ac ne vix quidem ea quæ
inferioris sunt naturæ assimilari possunt. Quam-
obrem si caro est quæ mortem sustinuit, nobis
etiam qui in carne vivimus, facilius utique erit
morte mortem imitari. Sin vero divinitas mortua
est, quomodo commoriemur divinitati qui carni
sumus? Caro una cum carne moritur, et una cum
carne resurgit. Si autem divinitas, ut Apollinarius
vult, id passa sit, alias divinitates inquirere oportet,
quæ una cum divinitate moriantur et resurgant:
nam sicut Christus mortuus est et resurrexit, sic
et nos, inquit Apostolus ²⁸. Quid nos secundum
naturam nostram sumus? Divinane potentia, an
sanguis et caro, ut Scriptura dicit? Quamobrem
communicavit nobis, nostri causa, carne et sangui-
ne, qui propter nos similis nobis factus est. Quod
ergo nos sumus secundum essentiam, id etiam erat
is qui pro nobis mortuus est, ejus imitatio nobis
qui ejusdem ac ipse ejus sumus, propositur.
Porro impietatem opinionis quæ mortalem esse
divinitatem asserit, id quod nobis ipsis usu evenit,
clare demonstrat. Quid enim est illud quod in
communi hominum morte occidit atque corrup-
tetur? Nonne caro quidem in terram resolvitur;
mens autem cum anima permanet, neque in cor-
poris dissolutione, quantum ad essentiam pertinet,
læditur? Huic autem rei argumento est quod eo-
rum qui adhuc in terris exstabant dives ille memi-
nit, precaturque Abraham pro his qui sibi genere
conjuncti erant. Profecto amentia nemo ascripse-
rit quod aliquam propinquorum et necessariorum
curam gerat, postquam de rebus suis actum esse
cognovit. Si igitur mens nostra citra detrimen-
tum ullum, aut mutationem, post mortem quoque
permanet, quomodo consentaneum est tripartitum
illum Apollinarius Deum carnis mortem oppetiisse?
Quonam pacto mortuus est, vel ex morte disso-
lutionem est passus? Neminem enim prorsus latet,

mio quoque probatam; nam in textu est ἐπιγραφῇ.

(31) Corr. κατὰ τὸ γένος.

(32) Corr. θάνατον αὐτὸν ὑπομεῖναι.

(33) Verba uncinis inclusa corr. suppetit,

(34) Corr. καὶ ἐν αὐτῇ.

semetipsa disjungitur, ut et ipsa mortem suscipiat? Si igitur anima nostra mortis capax non est, quomodo mortem recipere possit, dicant illi qui Christum in plures dissecant partes.

XXXI. *Sed turbantur, inquit, infidelium perturbatione.* Adversus nos contumeliis utitur, turbatos infideles nos vocans qui evangelica illa verba citra examen accipimus, *Si possibile est, transeat a me calix iste; verumtamen non mea, sed tua voluntas fiat* ⁹⁹. His autem sua propria adjungit verba, quæ ita se habent: *Et non recordantur*, ait, *voluntatem hanc non, sicut ipsi putant, terreni hominis propriam dictam fuisse, sed Dei, qui de cælo descendit.* Quisnam tale commentum unquam protulit? Non horum aliquem dico qui ob hæresim damnati fuere, sed nec ipsum falsitatis atque mendacii patrem aliquid adinvenire posse arbitror, quod atrociores his, quæ Apollinaris protulit blasphemiam præ se ferat. Putasne, quæ loquitur nostrum ea scriptorem intelligere? Deus, qui e cælo descendit, propriam divinitatis voluntatem circumscribit, et non vult effici, quod illa vult. Ergo diversæ sunt Patris et Filii voluntates. Quomodo ergo erit communis in utroque voluntas? Quo pacto eandem esse naturam ex voluntatum diversitate demonstrari poterit? Necesse enim prorsus est voluntatem congruere naturæ, sicut alicubi Dominus ait, *Non potest arbor bona malos fructus, neque arbor mala bonos fructus facere* ¹⁰⁰. Naturæ autem fructus est voluntatis propositum, ita ut bonæ quidem bonum, malæ vero sit malum. Si itaque diversus in Patre et Filio voluntatis est fructus, necessario diversam esse utriusque naturam consentitur. Cur igitur oppugnatur Arius? Cur ad Enomium non accedunt, qui Patris et Filii naturam dividens, simul cum natura voluntatem dividit, et ex eo potissimum eorumdem substantiæ diversitatem astringit, quia dum inferiorem subjectumque, nempe Filium, a prælato cunctaque eccellente, hoc est Patre, separat, ipsam quoque divinitatis rationem simul discerpit?

XXXII. *Sed quod ab eo dictum est iterum repetamus.* *Non recordantur*, ait, *voluntatem hanc non, sicut ipsi putant, terreni hominis propriam dictam fuisse, sed Dei, qui de cælo descendit.* De quam voluntate scriptor noster loquitur? De ea profecto quam Dominus fieri non vult, dum ad Patrem ait, *Non mea voluntas, sed tua fiat* ¹⁰¹. Intelligitne in qualem suus sermo contradictionem incidat? Appropinquat passio, et proditor cum armorum multitudine propemodum imminet, tumque hujusmodi precatio fit. Qui ita deprecatur, homine est,

(35) Ἀλλὰ ταρασσονται, φησὶ, τὴν τῶν ἀπίστων ταραχήν. Καθ' ἡμῶν χρῆται τῇ λουδοβίᾳ, ταρασσομένους καὶ ἀπίστους ἀποκαλῶν τοὺς τῇ εὐαγγελικῇ φωνῇ ἀνεξετάτως προσέχοντας, ἡ φησιν, *Εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω θέλημα.* Τοῦτοις δὲ προστιθεὶς τὴν ἰδίαν λέξιν ἔχουσιν οὕτως· *Καὶ οὐ μνημονεύουσι*, φησιν, *οἱ τὸ θέλημα τοῦτο ἰδίον εἰρηται οὐκ ἀνθρώπου τοῦ ἐκ γῆς, καθὼς αὐτοὶ νομίζουσιν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταβάτος ἐξ οὐρανοῦ.* Τί θ' ἐξεύροι τις τοιοῦτον εἰπεῖν; Οὐ λέγω τούτων τινὰ τῶν ἐπὶ αἱρέσει καταγενομένων· ἀλλ' οὐδ' αὐτὸν οἶμαι τὸν ἀσεβείας τε καὶ τοῦ ψεύδους πατέρα εὐρεῖν τι τῶν εἰρημένων εἰς βλασφημίαν δεινότερον. Ἄρα οἶδεν ὁ λογογράφος ἃ φθέγγεται; Ὁ Θεὸς ἐξ οὐρανοῦ καταβάς τὸ ἰδίον τῆς θεότητος θέλημα παραγράφεται, καὶ οὐ βούλεται εἰς ἔργον ἔλθειν, ὅπερ βούλεται. Οὐκοῦν μεμείρισται τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς τὰ θέληματα. Καὶ πῶς ἂν εἴη κοινὸν ἐπ' ἀμφοτέρων τὸ θέλημα; Πῶς δ' ἂν ἡ τῆς φύσεως ταυτότης τῇ διαφορᾷ τῶν θελημάτων ἑμφαίνοντο; Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα σύνδρομον εἶναι τῇ φύσει τὴν βούλησιν, καθὼς φησὶ τοῦ Ὁ Κύριος, *Οὐ δύναται δένδρον καλὸν καρποὺς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς ἀγαθοὺς ποιεῖν· καρπὸς δ' ἂν εἴη φύσεως ἢ προαίρεσις, ὥστε ἀγαθὴς μὲν ἀγαθὴν (36) εἶναι, κακῆς δὲ τοιαύτην.* Εἰ οὖν διάφορος ἐπὶ Πατρός (37) καὶ Υἱοῦ ὁ καρπὸς τοῦ θελήματος, διάφορον ἐξ ἀνάγκης εἶναι καὶ τὴν ἐκατέρων φύσιν ὁμολογοῦσι (38). Τί οὖν πολεμεῖται ὁ Ἀρειος; Τί δὲ οὐκ αὐτομολοῦσι πρὸς τὸν Εὐνόμιον; ὅς διαιρῶν τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν, συντέμνει; (39) τῇ φύσει τὴν βούλησιν, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα κατασκευάζει τὸ τῆς οὐσίας ἄλλοτριον, τῷ ὑποθεθεῖν πρὸς τὸ προέχον συνδιασχίζων τὴν τῆς θεότητος λόγον.

Πάλιν δὲ τὸ παρ' αὐτοῦ βῆθ' ἀναλάβωμεν. *Οὐ μνημονεύουσι* (40), φησιν, *οἱ τὸ θέλημα τοῦτο ἰδίον εἰρηται, οὐκ ἀνθρώπου τοῦ ἐκ γῆς, καθὼς αὐτοὶ νομίζουσιν, ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ καταβάτος ἐξ οὐρανοῦ.* Ποῖον θέλημα φησὶ ὁ λογογράφος; Ὁ βούλεται θελαθῆ (41) μὴ γενέσθαι ὁ Κύριος, λέγων πρὸς τὸν Πατέρα, *Μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω.* Ἄρα συνήσιν οἱ περιπέπτωκεν αὐτῷ ὁ λόγος (42) ἐναντιότητι; Ἐγγίζει τὸ πάθος, καὶ ὅσον οὐκω μέλλει (43) ὁ προδότης ἐπισταθῆαι μετὰ τοῦ πλῆθους, καὶ τότε γίνεται ἡ τοιαύτη εὐχή. Ὁ

⁹⁹ Luc. xii, 42. ¹⁰⁰ Matth. vii, 18. ¹⁰¹ Luc. xii, 42.

(35) Caput hoc cum sequenti, integrum refertur inter Patrum testimonia de duplici in Christo voluntate, ab apostolica sede ad sextam generalem synod. transmissa, in cujus actione decima recitantur, et ad patriarchii Constantinopolitani cod. conferuntur.

(36) Ita in editis. Val. vero cod. legit ἀγαθόν.

(37) Corr. Πατρός τε καὶ Υἱοῦ.

(38) Corr. ὁμολογῶσιν. Sexta synod. δεῖ ὁμολογεῖν.

(39) Corr. συνδιατέμνει. Ita et sexta synod..

(40) Sexta synod. καὶ οὐ μνημονεύουσι, ut supra.

(41) Sexta synod. non habet adv. θελαθῆ.

(42) Sexta synod. ποῖα πέπτωκεν αὐτοῦ ὁ λόγος, et ad marg. αὐτῷ.

(43) Corr. ὅσον δὲ μέλλει.

εὐχόμενος, ἄνθρωπος ἢ Θεός; Εἰ Θεὸν εἶναι (44) τὸν εὐχόμενον οἰεῖται, ἴσῃ αὐτῷ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐνορᾷ τὴν ἀσθενεῖαν. Πῶς οὖν Θεός, μὴδὲν οἰκθὲν ἀγαθὸν ἔχων, ἀλλὰ τῆς ὑπερκειμένης συμμαχίας δέσμενος; Εἴτα καὶ πῶς καταγινώσκει ἡ θεότης τοῦ ἰδίου θαλήματος; Ἀγαθὸν ἦν ἡ κακὸν, ὃ ἡβούλετο (45); Εἰ μὲν γὰρ ἀγαθὸν, διὰ τί οὐκ εἰς πέρας ἀγεται ὃ ἡβούλετο (46); Εἰ δὲ κακὸν, [(47) τίς πρὸς τὸ κακὸν] τῇ θεότητι ἡ οἰκείωσις; Ἀλλ' ὅπερ ἔφη, ὅτι οὐ συνίστην (48) εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπων τὸν λόγον. Εἰ γὰρ τοῦ Μονογενοῦς ἐστὶ Θεοῦ ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα, *Μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω, ἀλλὰ τὸ σὸν*, αὐτὸς ὁ λόγος περὶ ἑαυτὸν, ἀεὶ διὰ τινος ἐναντιότητος στρέφεται (49), καὶ οὐδαμῶς τὸ στάσιμον ἔχει. Ὁ γὰρ μὴ βουλόμενος (50) τὸ ἴδιον θέλημα γενέσθαι, αὐτὸ τοῦτο (51) βούλεται πάντως, τὸ μὴ γενέσθαι ὃ βούλεται. Πῶς οὖν ἡ εὐχὴ πρὸς πέρας ἀχθίσσεται λέγοντος, ὅτι τοῦτο θέλω ἵνα ὃ θέλω μὴ γένηται; Πρὸς τοῦναντίον πάντως τοῦ σπουδαζομένου (52) περιτραπῆσεται, καὶ ἀμυχανήσει καθ' ἐκάτερον ὃ τῆς τοιαύτης ἐπάτων εὐχῆς. Ὅπερ γὰρ ἂν ποιήσῃ, πρὸς τὸ ἀβούλητον τῷ εὐχομένῳ περιτρέψει τὴν ἐκδοκίαν. Ποιήσῃ τὸ βούλημα (53) τοῦ εὐχομένου; Ἀλλ' ἡ εὐχὴ ἐστὶ τὸ μὴ γενέσθαι ἃ βούλεται (54). Μὴ ποιήσῃ (55) ὃ βούλεται; Ἀλλὰ ὃ εὐχόμενος βούλεται γενέσθαι αὐτῷ (56), ὃ μὴ βούλεται ὥστε κατὰ πάντα τρόπον πάντῃ μεταλαμβανόμενον ἀσπατῆσαι τὸ νόημα, αὐτὸ ἑαυτῷ μαχόμενον, καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ καθαιρούμενον. Τῆς δὲ τοιαύτης κατὰ τὸν λόγον ἀμυχανίας μία γένοιτο ἂν παραμυθία, ἡ ἀληθὴς τοῦ μυστηρίου ὁμολογία, ὅτι τὸ μὲν δευτέρῳ πρὸς τὸ πάθος, τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ἐστὶ, καθὼς φησι καὶ ὁ Κύριος, *Τὸ πνεῦμα πρόθυμον εἶναι λέγων ἀσθενεῖν δὲ τὴν σάρκα*· τὸ δὲ ἀνέχεσθαι (57) τὸ ἐξ οἰκονομίας πάθος, τῆς θείας ἐστὶ καὶ βουλῆς καὶ δυνάμεως. Ἐπειδὴ τοίνυν ἄλλο τὸ ἀνθρώπινον βούλημα (58), καὶ τὸ θεῖον ἄλλο, φθέγγεται (59) μὲν, ὡς ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ τῆς ἀσθενείας (60) τῆς φύσεως πρόσφορον, ὃ τὰ ἡμέτερα πάθος οἰκειωσάμενος· ἐπάγει δὲ τὴν δευτέραν φωνήν, τὸ ὑψηλὸν τε καὶ θεοπρεπὲς βούλημα κυρωθῆναι παρὰ τὸ ἀνθρώπινον ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων

A an Deus? Si Deum esse qui deprecatur existimat, parem in ipso imbecillitatem atque in hominibus conspiciat. Quomodo igitur erit Deus, qui nullum ex se ipso bonum habet, sed superno auxilio indiget? Deinde quomodo divinitas propriam voluntatem reprobatur? Bonumne erat, an malum, quod volebat? Si enim bonum, cur ad exitum perducitur quod volebat? Si vero malum, quamnam cum malo divinitati conjunctio intercedit? Sed, quod antea dixi, non animadvertit auctor in contrarium ac intendit sensum sermonem suum converti. Quippe si Unigeniti Dei vox est, quæ dicit: *Non mea voluntas fiat, sed tua*, sermo iste contrarietate quadam semper in seipsum vertitur et nullatenus sibi constat. Qui enim non vult propriam voluntatem fieri, hoc ipsum vult omnino, ut quod vult id nequaquam fiat. Quomodo ergo effectum sortiatur precatio dicentis: Hoc volo, ut quod volo non fiat? Sane circa contrarium prorsus ei quod intendit precatio versabitur, et circa utrumque hæsitabit qui huiusmodi preces exaudiri. Quidquid enim fecerit, semper prestantis voluntati contrarius erit eventus. Faciet voluntatem orantis? Sed hic orat ut minime fiat quod vult. Non faciet quod vult? Sed qui orat, sibi vult fieri quod non vult; ita ut quocumque modo, et quocumque sensu accipiat, nunquam ejus sensus constabit, cum sibi metipso repugnet, et a semetipso destruat. Porro perplexam adeo sermonis huius ambiguitatem explicare tantummodo poterit vera mysterii confessio, quod nempe passionem quidem formidare, humanæ imbecillitatis est, sicut etiam ait Dominus, *spiritum promptum esse dicens*, *carnem autem infirmam*; suffere vero eandem ex dispensatione passionem, divini consilii atque virtutis est. Quoniam igitur alia est humana voluntas, alia vero divina; qui proprias sibi fecit infirmitates nostras, loquitur quidem ut homo quæ infirmitati congruunt; subjungit vero posteriora verba quibus sublimem Deoque dignam voluntatem potius quam humanam, propter salutem hominum ratam haberi vult. Nam cum dixit, *Non mea*, humanam his verbis significavit; cum autem sub-

¹¹ Matth. xxvi, 41.

(44) Corr. ἢ Θεὸν εἶναι, et mox, ἢ ἴσῃ.

(45) Corr. ἡβούλετο.

(46) Corr. ὃ ἡβούλετο, ut supra. Hæc tamen verba desunt quidem in vulgato sextæ synod. Græco textu; sed habentur in Latina veteri versione.

(47) Quæ semicirculis includuntur addita sunt a corr. et reperiuntur quoque in sexta synod.

(48) Vetus sextæ synod. Latinus interpr. vertit: *Sed quod dixi, quis non intelligit, quod in contrarium circumvertit illum sermonem?* ac si Græce esset, τίς οὐ συνίστην, etc.; sed ejusdem synod. textus Græcus cum Vat. cod. lectione concordat.

(49) In textu Vat. cod. legitur, περὶ ἑαυτοῦ ἀεὶ διὰ τινος γράφεται. Corr. emendavit, περὶ ἑαυτὸν ἀεὶ διὰ τινος ἐναντιότητος γράφεται, et in marg. add. γρ. καὶ στρέφεται. Nobis huic postremæ similem lectionem, quæ in sexta etiam synod. exhibetur, utpote clariorem, sequi visum est.

PATROL. GR. XLV.

D (50) Ita corr. et synod. sexta; male in textu cod. Vat. εἰ γὰρ βουλόμενος.

(51) Et hic sæculi sumus antiqui corr. et sextæ synod. lectionem; nam in Vat. cod. textu est γίνε-
ται.

(52) Ita corr. et sexta synod.; sed in Vat. cod. textu legitur, τὸ σπουδαζόμενον.

(53) Corr. τὸ θέλημα; sexta synod. ποιήσῃ τὸ θέλημα.

(54) In sexta synod. ὃ βούληται.

(55) Corr. et sexta synod. μὴ ποιήσῃ.

(56) In sexta synod. legitur αὐτῷ.

(57) In sexta synod. ἀναδέχεσθαι.

(58) Corr. θέλημα. Ita et sexta synod.

(59) Φθέγγεται — διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως. Hæc recitat S. Joannes Damascenus lib. *De duab. volunt.*, cap. 35, opp. tom. I, pag. 548, sqq.

(60) Τὸ τῆς ἀσθ. Damasc. τὸ τῇ ἀσθενείᾳ.

38

junxit, Tua, conjunctionem divinitatis suæ cum Patre denotavit, in qua nulla est voluntatis differentia ob communionem naturæ; nam cum Patris voluntatem dixit, Filii quoque voluntatem designavit. Hæc autem est omnes homines velle salvos fieri et ad cognitionem veritatis venire⁶¹, quod aliter fieri non poterat, nisi morte absorpta, quæ ad vitam pervenire prædixit. Humilia autem humanæ formidinis verba atque affectiones sibi asciscit Dominus, ut ostendat vere in seipso voluntatem nostram habuisse, ex affectionum communionem humanam in se naturam esse confirmandam. αὐτὸν τὸ ἡμέτερον, ἐκ τῆς τῶν παθημάτων κοινωνίας τὴν φύσιν πιστούμενος.

XXXIII. Atqui, ait Apollinaris, terreni hominis non erat, sicut ipsi putant, quod in ejus unione assumptum fuerat, sed Dei, qui de cælo descendit. In his autem verbis elocutionis defectus et obscuritas efficit ut qui nuda verba attendit, auctoris mentem non assequatur, nisi quod sermonis confusione, ejus sensus ex toto non occultatur. Non sunt terreni hominis, inquit, voces illæ quæ humanas passiones exprimunt, sed Dei qui de cælo descendit. Ex his quæ hactenus diximus, patet Apollinarem in id unum intendere, ut scilicet divinitatem passibilem esse demonstret. Mox locutionis absurditatis mentis suæ sensa confundit; nam postquam dixit, Dei qui de cælo descendit, statim subdit, Quod in ejus unionem assumptum fuerat. Quæ verba non nemo clariori sensu reddens dixerit, Non erat homo qui loquebatur, sed Deus per hominem loquebatur, qui in sui ipsius unionem quod apparebat assumpsit. Undenam igitur assumptus fuit homo ille? Ex terra? Negat. At si in cælis exstitit, ex hominibus non est. Superest itaque ut nullo ex loco advenisse dicat; qua cum assertionem simul astruitur, opinione tantummodo, non veritate exstitisse quod apparebat: quod enim ex nullo loco est, id nec prorsus exstitit. Atqui ex his quæ subjungit verbis, hominem illum e cælo descendisse dicit. Et sane in terra exstitit Maria, et in terra spelunca exstitit, terrenum et præsepe. Quomodo ergo hic hominem e cælo in terram deducit? Nam cum omnis Scriptura fateatur Virginem, partum, carnem, fascias, ubera, præsepe, omnemque apparatus humanum; hic omnibus istis rejectis, alium nobis conflagit hominem cujusvis originis expertem nullaque affinitate cum natura nostra conjunctum.

XXXIV. Porro convicia illa quæ suis sermonibus inserit, ratus dogmatis sui falsitatem veritatis

σωτηρίας θέλων. Ὁ γὰρ εἰπὼν, Μὴ τὸ (61) ἐμ' ἐν, τὸ ἀνθρώπινον τῷ λόγῳ ἐσήμανε. Προσθεὶς δὲ, τὸ σὸν, ἔδειξε (62) τὸ συναφεὲς τῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα θεότητος, ἧς οὐδεμία θαλήματός ἐστι διαφορά διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως· τὸ γὰρ (63) τοῦ Πατρὸς εἰπὼν θέλημα, καὶ τὸ τοῦ Υἱοῦ ἐνεδείξατο. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ πάντα ἀνθρώπους θέλειν σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν· ὅπερ οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι, μὴ τοῦ θανάτου καταποθέντος (64), τοῦ πρὸς τὴν ζωὴν ἐμποδίζοντος. Τὰ δὲ ταπεινὰ (65) τῆς ἀνθρωπίνης δειλίας καὶ ῥήματα, καὶ πάθος οἰκειοῦται ὁ Κύριος, δεικνὺς ὅτι ἀληθὲς (66) ἦν περὶ αὐτὸν τὸ ἡμέτερον.

Ἀλλ' οὐκ ἦν, φησὶν ὁ Ἀπολινάριος, ἀνθρώπου τοῦ ἐκ γῆς, ὡς αὐτοὶ νομίζουσι, ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ καταβάτος ἐξ οὐρανοῦ, τὸ εἰς ἔνωσιν αὐτοῦ προσειλημμένον. Ἐν τούτοις δὲ, τὸ μὲν ἀτονὸν τε καὶ ἀσημαντόν τῆς ἐρμηνείας παράγει τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἀκολουθίας τὸν (67) τοῖς γεγραμμένοις ἐπόμενον, πλὴν οὐ παντελῶς ἀποκέρκνται ἡ διάνοια τῇ (68) συγχύσει τῆς λέξεως. Οὐκ ἀνθρώπου, φησὶ, τοῦ ἐκ γῆς εἰσὶν αἱ περιπαθεῖς ἐκεῖναι φωναί, ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ καταβάτος ἐξ οὐρανοῦ. Μέχρι τούτου δὴλον ἐκ τῶν εἰρημένων τὸ βούλημα, ὅτι τὴν θεότητα ἐμπαθῆ εἶναι κατασκευάζει. Ἔτα συγγί τῇ ἀτοπίᾳ (69) τῆς λέξεως τὴν διάνοιαν. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι Θεοῦ τοῦ καταβάτος ἐξ οὐρανοῦ, προστίθεται τὸ, Εἰς ἔνωσιν αὐτοῦ προσειλημμένον. Ὡς ἂν τις ἐπὶ τὸ σαφέστερον μεταβαλὼν (70) εἰποι τὸν λόγον ὅτι, Οὐκ ἀνθρώπος ἦν ὁ λαλῶν, ἀλλὰ Θεὸς διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐφθέγγετο, ὁ εἰς τὴν αὐτοῦ ἔνωσιν προσλαβὼν τὸ φαινόμενον. Πόθεν οὖν προσελήφθῃ (71) ἐκεῖνος ὁ ἀνθρώπος; Ἐκ γῆς; Οὐ φησιν. Ἐν οὐρανῷ δὲ γενόμενος, ἀνθρώπων (72) οὐκ ἐστὶ. Λεῖπεται τὸ μηδαμόθεν λέγειν, ὃ συγκατασκευάζεται, τὸ δόκησιν τὸ φαινόμενον εἶναι, καὶ οὐκ ἀλήθειαν· τὸ γὰρ μηδαμόθεν ὄν, οὐδὲ ἐστὶν ὄνως. Ἀλλ' ἐξ ὧν παρέθετο λόγῳ, ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκέναι τὸν ἀνθρώπον λέγει. Καὶ μὴν ἐπὶ τῆς ἡ Μαρία, καὶ ἐν γῇ τὸ σπῆλαιον, καὶ γῆνι ἡ φάτνη. Καὶ πῶς ἡμῖν αὐτὸς (73) οὐρανόθεν ἀνθρώπων ἐπὶ τὴν γῆν μετοικίζει; Πάσης γὰρ ὁμολογούσης Γραφῆς τὴν Παρθένον, τὸν τόκον, τὴν σάρκα, τὰ σπάργαντα, τὴν θηλὴν, τὴν φάτνην, τὴν ἀνθρωπίνην διασκευὴν, οὗτος πάντα καταλιπὼν, ἕτερον ἀνθρώπων ἄρριζον καὶ ἀσυναφῆ πρὸς τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀναπλάσσει τῷ λόγῳ.

Ἀλλ' ὅσας διὰ μέσου λοιδορίας τοῖς λόγοις συμπλέκων, διὰ τούτων οἴεται κρατύνειν τὴν ἀτοπίαν τοῦ

⁶¹ I Timoth. 11, 4.

(61) Corr. ὅτι μὴ τὸ, et mox, ἐσήμανε.

(62) In sexta synod. καὶ ἔδειξε.

(63) In sexta synod. ὁ γὰρ.

(64) Ita corr. legit. Ita et sexta synod., quæ tamen pro καταποθέντος habet καταγωνισθέντος. In Vat. autem cod. antea erat, τὸ θανάτω.

(65) In sexta synod. τὸ δὲ ταπεινόν, et mox, καὶ ῥήματα.

(66) Corr. ἀληθὺς, atque ita legisse videtur ve-

tus synod. sextæ interp. licet in vulgatis ejusdem exemplaribus sit ἀληθές.

(67) Ita corr.; antea τὸ.

(68) Corr. ἐν τῇ.

(69) Corr. ἀτονία.

(70) Ita corr.; antea legebatur, μεταλαβὼν.

(71) Ita corr.; in cod. est, προσελήφθη.

(72) Legendum videtur ἀνθρώπος.

(73) Corr. οὗτος.

δόγματος, δι' ὃν ἂν σφοδρότερον ἡμῶν ταῖς βλασφη-
 μίαις καθικνεῖται (74), παριδεῖν οἶμαι χρῆναι τὸν γε-
 νοῦν ἔχοντα, καὶ τῇ ἀκοῇ τὸν ἐντυγχανόντων ἐπιτρέ-
 ψαι τὴν κρίσιν, τίνες οἱ παραχαράκται τῆς ἀποστο-
 λικῆς εἰσι πίστεως, ἡμεῖς οἱ κατὰ τὴν τοῦ Παύλου
 φωνὴν γνόντες μὲν κατὰ σάρκα Χριστὸν, νῦν δὲ οὐκ
 εἶτι γινώσκοντες· ἡ δὲ πάντοτε, καὶ πρὸ τῆς κατὰ
 ἄνθρωπον οἰκονομίας, καὶ μετὰ τοῦτο τὸν σάρκινον
 αὐτοῦ Θεὸν περιφέρειν τῷ λόγῳ· προστίθῃσι (75) δὲ
 τὴν παρὰ τῶν Ἰουδαίων γεγεννημένην κατ' αὐτοῦ
 βλασφημίαν, τὸ φάγον σὺ τὸν λέγεσθαι παρ' ἐκεί-
 νων καὶ οἰνοπότην, καὶ φησιν ἀναγκαῖα εἶναι ταῦτα
 ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου (76). Τίς οὖν ὁ ἄνθρωπος ὁ παρὰ
 τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ βρώσει τε καὶ τῇ πόσει θνείδζο-
 μενος; Μετέχων τούτων, ἡ ἀμέτοχος ὢν; Ἀλλ' εἰ
 μὲν μὴ μετέχε, δόκησις ἦν· εἰ δὲ μετέχε, γῆινον τὸ
 μετεχόμενον· τὸ δὲ οὐράνιον διὰ τῶν γῆινων οὐ τρέ-
 φεται. Ὡς τῆς τῶν ἀτόπων ἐναντιότητος! Πῶς ἐν τῷ
 αὐτῷ τοῖς ἐναντίοις καταβάλλεται πῶμασι! Νῦν
 μὲν λέγει, κρείττονα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι
 τὸν σωματικῶς προφαινόμενον (77). Πάλιν δὲ καὶ
 τὸν ἀνθρώπου καταδέεσθαι δεικνυσιν, ἡκρωτη-
 ριασμένον τῷ κρείττονι. Τῶν γὰρ ἐν ἡμῖν τὸ ὑπερ-
 ἔχον ἐστὶν ἡ διάνοια, ἥς ἀμοῖρον εἶναι τὴν σάρκα
 λέγει, ἐν ἣ ὁ Θεὸς ἐφανερώθη· καὶ τοῦτο σαφῶς διὰ
 τῶν ἐφεξῆς ἀγώνων κατασκευάζων, ἐφ' ὃν εἰ μὴ τις
 περὶ τῶν ἡγοῦτο τὴν ἐπιμελῇ τῶν ματαίων ἐξέτασιν,
 δι' ὧν τοῖς εἰρημένοις ἐπιδραμούμεθα. Πάλιν γὰρ
 πληθεὺς ὕδρων ἐπαντήλας τῇ συγγραφῇ, τοιοῦτον
 καὶ ἡμῶν λόγον προτείνεται, ἀδικεῖν λέγων τοὺς ταύ-
 τὸν εἶναι φάσκοντας σαρκὸς ἔνωσιν καὶ ἀνθρώπου
 πρόσληψιν. Ἐγὼ δὲ καὶ ἀγροικότερον εἶναι δοκῇ τὸ
 λεγόμενον, οὐκ ἐπικρύβομαι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι οὐδ'
 ἕτερον τῶν εἰρημένων ἐ καὶ ἡμῶς ἰδιωτισμὸς δι'
 ἀκριβείας συνίστησι. Τί γὰρ διαφέρει σαρκὸς ἔνωσις καὶ
 ἀνθρώπου πρόσληψις, οὕτως κατὰ τὸ πρόχειρον ἐρμη-
 νεύειν οὐκ εὐπορον, διότι πολλὰ καὶ νοεῖται ἡ ἔνωσις
 καὶ ἀριθμῷ, καὶ εἰδῇ, καὶ φύσει, καὶ ἐπιτηδεύμασι, καὶ
 μαθήμασι, καὶ τοῖς κατὰ κακὰ, ἡ ἀρετὴν (78) ἰδιώμασι
 καὶ ἐπιτηδεύμασι. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ τῆς σαρκὸς ἔνωσις,
 εἴτε πρὸς αὐτὴν, εἴτε πρὸς ἕτερον ἐνούμενη (79), τῶν
 ἐρμηνευόντων τὸν λόγον δεόμεθα. Ἡ τε τοῦ ἀνθρώ-
 που πρόσληψις πῶς γίνεται, ποίου, καὶ πόθεν, καὶ
 πῶς, καὶ παρὰ τίνος, καὶ τίνα τρόπον προσελημμέ-
 νου, (80), ἐπίσης τῷ προλαβόντι ἡμῖν (81) ἐν τοῖς
 ἀγνοουμένοις ἐστίν. Ἔως γὰρ ἂν μὴ τῷ θεῷ τῆς
 Γραφῆς ἁλατι τὸν περὶ μυστηρίου λόγον (82) ἐπαρ-
 τῶν προφέρῃ, τὸ μεμωραμένον τῆς ἔξω σοφίας
 ἁλᾶς πατεῖσθαι παρὰ τῶν πιστῶν καταλείψωμεν. Τίς
 τῶν εὐαγγελιστῶν σαρκὸς ἔνωσιν διηγῆσατο; Ποῖον
 δὲ τῶν ἀποστολικῶν διηγημάτων τὴν τοῦ ἀνθρώπου

II Cor. v, 16.

(74) Corr. καθικνεῖται.

(75) Corr. προστίθει.

(76) Locum hunc usque ad illa verba διὰ τῶν
 γῆινων οὐ τρέφεται, laudat Euthymius in toties lau-
 data Panoplia adversus hæreses parte II, tit. XIII,
 pag. 526, vers. Christus.

(77) Ita corr., antea autem erat τὸ σωματικῶς
 προφαινόμενον.

A per ea præpollere posse, per quæ nos maledictis
 acrius impetit, contemnenda esse arbitror cuique
 sana mente prædico, ac lectorum iudicio relinquen-
 dum, quinam vere apostolicam fidem adulterent :
 nosne qui juxta Pauli verba⁷⁴ cognovimus quidem
 secundum carnem Christum, nunc vero jam non
 cognoscimus, an iste, qui semper tum ante tum
 post dispensationem quæ humanæ naturæ assump-
 ptione facta est, Deum carne præditum a se confi-
 ctum prædicat. Addit autem his quæ modo dixit,
 Judæorum adversus Christum blasphemiam, qua
 ipsum voracem hominem et vini potatorem voca-
 bant, atque hæc necessario esse de homine di-
 cenda. Equis igitur homo ille est cui ab Judæis
 potus cibique aviditas exprobratur? Cibone, potu-
 que utebatur, an secus? Atqui si non utebatur,
 inanis ille et simulata species erat; sin autem ute-
 batur, terrenus utique erat cibus ille atque potus,
 quem capiebat; quod autem cæleste est, terrenis
 rebus non alitur. O miram absurdarum rerum re-
 pugnantiam! Ut circa unam eandemque rem in
 contrarios errores delabatur! Modo quidem asserit
 eum, qui corpore præditus apparebat, præstantiorem
 humana existisse natura. Mox vero eundem ho-
 minibus inferiorem exhibet, ac potiore sui parte
 mutilatum. Cuncta enim quæ in nobis sunt, mens
 dignitate præcellit, cujus expertem esse carnem, in
 qua Deus manifestatus est, asserit; idque multis
 deinceps conatibus palam astruit, in quibus modo,
 ne quis stulta atque inepta accurate discutere su-
 pervacaneum existimet, quæ ab ipso dicta sunt
 breviter percurramus. Rursus enim magna injuria-
 rum copia suam descriptionem referens, talem
 adversus nos sermonem in medium profert, ut im-
 pie eos sentire dicat qui unum idemque esse aiunt,
 carnis unionem et hominis susceptionem. Ego
 autem etsi rusticus loqui videar, veritatem non abs-
 condam, neutrum nempe eorum quæ modo dicta
 sunt nostræ linguæ idiotismo exacte comprobari.
 Quid enim differant carnis unio et hominis sus-
 ceptio, haud ita in proclivi est verbis explicare,
 quandoquidem multifariam variisque in rebus unio
 consideratur, in numero scilicet, in specie, in na-
 tura, in institutis, in doctrinis, in malitiæ vel vir-
 tutis proprietatibus, et erga alterutram studiis. In-
 terpretum itaque explicatione nobis opus est, ut in-
 telligamus quænam sit hæc carnis unio, sive cum
 semetipsa sive cum alio iuncta. Hominis etiam sus-
 ceptio quomodo, ex quali, et unde fiat, ac præterea
 quomodo, undenam, et quam ratione homo
 susceptus sit, æque ac præcedentia nobis ignotum

(78) Ita corr., prius erat κατὰ κακὴν ἀρετὴν :
 mala lectio.

(79) Corr. ἐνούμενος.

(80) Ita corr. antea προσελημμένος.

(81) Corr., προλαβόντι καὶ τούτῳ ἡμῖν.

(82) Corr. περὶ τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον. Εἰ μὴ
 ἁλᾶ.

est. Nam quandiu divinæ Scripturæ sale conditum de hoc mysterio sermonem non proferet, evanidum externæ sapientiæ salem fidelibus conculcandum relinquemus. Equisnam evangelistarum carnis unionem commemoravit? Quænam apostolica scripta hominis susceptionem hisce quibus ipse utitur verbis nos edocuerit? Quæ lex, qui prophetæ, quænam a Deo inspirata Scriptura, quænam synodica sanctio tale quid nobis custodiendum, commisit? Cæterum ex his duobus verbis, unionem videlicet carnis, et susceptione hominis, unum quidem nobis ascribit, aliud vero sui proprium esse dicit; utrum autem horum sibi vindicet, adhuc ambigimus. Nos enim vel neutrum eorum verborum usurpamus, vel utrumque; propterea quod nulla in re alterum ab altero differre deprehenditur. Nam et unio cum aliqua re fit, et susceptio non nisi alicujus rei susceptio est; utrumque autem relationem ad alterum denotat; qui enim suscipit, cum suscepto unitur, et quod unitur, utique per susceptionem copulatur.

XXXV. Sed duas personas, Deum et a Deo susceptum hominem nos dicere ille asserit; se vero haud ita prorsus sentire, quinimo dicere incarnatum fuisse Christum, eumque non esse ab incorporeo diversum, sed unum eundemque ad similitudinem nostræ quam in carne vivimus vitæ. Adhuc nugas suas per ea, quæ stare nequeunt, nobis edisserit. Carneus ejus Deus simplex natura esse non potest; nemo enim est qui in carne simplicitatem possit conspici. Quod autem simplex non est, compositionis experts esse nequit. At iste unum esse dicit, eodem prorsus modo ac unusquisque nostrum unus est, qui ex corpore, inquit, spiritu et anima constamus. Novum numeri genus nunc primum addiscimus, unum ea esse edocti quæ in tria diversi generis dividuntur. Sed in aliud tempus sermonem de spiritu, quem Apollinaris confingit, differamus. Nos vero crassiorem hominis divisionem qua plerique utuntur edocti, ex anima intelligente et corpore hominem constitui fatemur. Quomodo itaque dicemus duo unum esse, cum Apostolus manifeste duos homines in unoquoque nostrum observet, dum inquit, *Licet is, qui foris est, noster homo corrumpitur, corpus intelligens, tamen is qui intus est, renovatur de die in diem*⁸³, animam his verbis subobscurè innuens. Atqui si tres erant secundum Apollinarem homines, duos omnino invisibiles et unum visibilem statuisset Apostolus; ita ut quantumvis ille juxta divisionem nostram humanæ naturæ exemplo ad firmandam suam uteretur, unum vocans quæ duo sunt, a Paulo nihilominus hominem duas in partes dividente refelleretur. Quoniam itaque exemplo ex humana natura desumpto proprium suum dogma confirmat, hoc semel everso, et illud quod de Christo censet, una prorsus confutatur. Quod autem asse-

A πρόσληψιν, οὕτως κατὰ τὴν λέξιν ἐδίδαξε; Τίς νόμος, ποιοὶ προφῆται, τίς θεόπνευστος λόγος, ποῖον συνέθου δόγμα, τοιοῦτον ἡμῖν (83) παρακατέθετο; Ἐκ τούτων τῶν οὖν δύο βημάτων τὸ μὲν ἡμῖν προσνέμει, τὸ δὲ ἴδιον εἶναι λέγει· πότερον δὲ τούτων ἑαυτοῦ ποιεῖται, μέχρι τοῦ νῦν ἀμφιβάλλομεν. Ἡμεῖς γὰρ ἡ οὐθ' ἕτερον οἰκείουμεθα, ἡ ἀμφοτέρω, διὰ τὸ μηδεμίαν ἐν θατέρῳ πρὸς τὸ ἕτερον διαφορὰν ἐξευρίσκειν. Ἡ τε γὰρ ἑνωσις πρὸς τὴν γίνεται, ἡ τε πρόσληψις τίνος πάντως ἐστίν· ἐκάτερον δὲ τὴν πρὸς ἕτερον σχέσιν ὑποσημαίνει (84), καὶ ὁ προσλαβὼν ἦν ὡταὶ τῷ προσληφθέντι· καὶ τὸ ἐνωθὲν διὰ προσλήψεως ἦν ὡταὶ.

B 'Ἄλλ' ἡμᾶς φησι δύο πρόσωπα λέγειν, τὸν Θεὸν καὶ τὸν παρὰ (85) τοῦ Θεοῦ προσληφθέντα ἄνθρωπον· αὐτὸν δὲ φησι μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλὰ φάσκειν τὸν σαρκωθέντα, καὶ ὄντα οὐχ ἕτερον παρὰ τὸν ἀσώματος, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέρας ἐν σαρκὶ ζωῆς (86). Ἐτι διὰ τῶν ἀσυστάτων ἡμῖν τοὺς φληνάφους διέξεισιν. Ὁ σάρκινος αὐτοῦ Θεὸς ἀπλὸς εἶναι φύσιν οὐκ ἔχει· οὐ γὰρ ἂν τις ἐν τῇ σαρκὶ τὸ ἀπλοῦν θεωρήσειε· τὸ δὲ μὴ ἀπλοῦν, ἀσύνθετον εἶναι οὐ δύναται. Ἄλλ' οὗτος εἶναι τὸ ἐν λέγει, ὡς καὶ ἡμῶν ἕκαστον, ἐκ πνεύματος, φησι, καὶ ψυχῆς καὶ σώματος. Νῦν πρῶτως τὸ καινὸν εἶδος τοῦ ἀριθμοῦ ἐδιδάχθημεν, μαθόντες ὅτι τὰ εἰς τρία ἑτερογενῆ διηρημένα μόνος ἐστίν. Ἄλλ' ὁ μὲν περὶ τοῦ ἀναπλασθέντος αὐτῷ πνεύματος, ὑπερκείμενον λόγος. C Κατὰ δὲ τὴν παχυμερεστέραν τοῦ ἀνθρώπου τομὴν, καθὼς οἱ πολλοὶ διαιροῦσιν (87), ἐδιδάχθημεν ἐκ νοερᾶς ψυχῆς καὶ σώματος εἶναι τὴν τοῦ ἀνθρώπου σύστασιν ὁμολογοῦντες. Πῶς εἰπωμεν τὰ δύο ἐν, τοῦ Ἀποστόλου σαφῶς, δύο ἀνθρώπους περὶ ἕκαστον βλέποντος, ἐν οἷς φησιν, *Εἰ καὶ ὁ ἔξωθεν ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, τὸ σῶμα λέγων, ἀλλ' ὁ ἔσωθεν ἀκατανοοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα, τὴν ψυχὴν αἰνισσόμενος. Καίτοι ἡ τρεῖς ἦσαν κατὰ τὸν Ἀπολινάριον ἄνθρωποι, δύο πάντως ἂν τοὺς ἀφανεῖς καὶ ἓνα ἐποίησε τὸν φαινόμενον, ὥστε καὶ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς ἐπιδείγματι κρατύνει τὸν ἴδιον λόγον, ἐν ὀνομάζων τὰ δύο, παραγράφεται αὐτὸν ὁ Παῦλος, διαιρῶν τὸν ἀνθρώπον ἐν τῇ διττῇ σημασίᾳ. Ἐπεὶ οὖν D διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου τὸν τοῦ δόγματος ἑαυτοῦ λόγον συνίστησι, τῇ τοῦτου ἀνατροπῇ κακίῳ πάντως συναπλέγεται· ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι, ὅτι ὡς περὶ ἄνθρωπος (88), εἰς ἐστὶν ἐκ πνεύματος καὶ ψυχῆς, καὶ σώματος. Ἐγὼ μὲν ἤξiou πρότερον (89) σῆναι πόλου σώματος, καὶ πόθεν ἐληγμένον, καὶ πότε πλασθέντος, καὶ ποδαπῆς ψυχῆς, ἡ λογικῆς (90), ἡ ἀν-*

⁸³ II Cor. iv. 16.

(83) Pron. ἡμῖν corr. add.

(84) Corr. ὑποσημαίνει.

(85) Ita ex corr. emendatione; nam in textu erat τὸν πατέρα.

(86) Et hic corr. emendationem secuti sumus;

antea enim erat ἡμέτερον τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς.

(87) Corr. διαρεῖν.

(88) Corr. ὁ ἄνθρωπος.

(89) Corr. ἐγὼ μὲν οὖν ἤξiou τοῦτο πρότερον.

(90) Ita corr.; in cod. enim est ἐκ λογικῆς.

θρωπίνης, ἢ ἀλόγου, τούτῃστιν, εἰ κτηνίας (91) εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἐκείνον οἶεται, εἴθ' οὕτως ἐπιμαθεῖν τὸ νοερὸν, ὅπερ ἄλλο τι παρὰ τὸ πνεῦμα εἶναι φησιν· ἐπὶ μὲν ἡμῶν νοῦν, ἐπὶ ἐκείνου δὲ Θεὸν ὀνομάζων· εἰ γὰρ τις οὐρανίου ἀνθρώπου πλάσις καθ' ὁμοιότητα τοῦ χοῦκοῦ παρ' αὐτοῦ πρότερον ἐπεδείχθη, προήχθημεν ἂν δι' ἀκολουθίας τῷ μύθῳ, μαθόντες παρὰ τῆς καινῆς ταύτης σοφίας, ὅτι τὸ μὲν ἐπίγειον τῶν ἀνθρώπων φύλον ἐκ νοερᾶς ψυχῆς καὶ σώματος τὴν σύστασιν ἔχει· γένος δὲ ἐστὶν (92) ἐπουρανίων ἀνθρώπων, οἷς ἀλογος μὲν ἡ ψυχὴ, σῶμα δὲ ἀνθρώπινον, καὶ Θεὸς ἀντὶ νοῦ (93) τῷ λόγῳ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ἀνακρινάται· ἐξ ὧν εἶναι τὸν ἐπὶ τῆς φανέντα Ἀπολλινάριος οἶεται. Ἐκείνου δὲ μήτε ἀποδειχθέντος, μήτε ὄντος, τοῦ δὲ διὰ τῆς Παρθένου γεννηθέντος ἀθετουμένου, ὡς οὐδὲ τῆς ἡμετέρας μετασχόντος φύσεως, ἀλλότριον ἡγοῦμαι καὶ ἀνακλίσθαι σῶμα μὲν ὀνομάζεσθαι τὸ μὴ σῶμα, ψυχὴν δὲ ἀνθρώπου τὴν μὴ ψυχὴν. Εἰ γὰρ μὴ νοερὰν αὐτὴν τις εἶναι ὁμολογῇ, οὐδὲ ἀνθρώπου αὐτὴν ὥως, συνθήσεται. Τούτων δὲ μὴ ὄντων, τίνα καιρὸν ἔχει ἡ τριμερὴς ἐκείνη τοῦ ἀνθρώπου τομὴ (94), ἥς τὸ μὲν διμοῖρον ἀνθρώπος, Θεὸς δὲ τὸ τριτημόριον; Οὐ γὰρ ἂν φησιν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γεγοῆς εἶναι, εἰ μὴ τυγχάνοι, καθάπερ ἀνθρώπος, τοὺς ἐνσάρκους ὧν. Ἐγὼ δὲ εἰ μὲν ἐκεῖνος ὁ ἀνθρώπος ἄνους ἦν, ἐν ᾧ Θεὸς κατήλλαξε τὸν κόσμον ἑαυτῷ, εἰπεῖν οὐκ ἔχω· ὅτι δὲ ὁ ταῦτα γράφων, ἔξω διανοίας ἦν, καθ' ὃν ἔγραφε ταῦτα χρόνον, καὶ ἐγὼ μὴ εἶπω, τὰ γεγραμμένα βοᾷ. Πῶς γίνεται ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου, ὃ ἄλλο τι παρὰ τὸν ἀνθρώπον ὦν, καὶ πάντῃ τῆς ἡμετέρας φύσεως (95); Εἰ γὰρ νοερὰ ψυχὴ καὶ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον σύγκριμα· μήτε δὲ τὸ σῶμα τοῦτο, μήτε ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ ἀναπλασθέντι ἐστὶ, πῶς δέχεται τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ἀνθρώπου τὸ τῆς ἡμετέρας ἐκφυλὸν φύσεως; Ἄλλ' οὐκ ἀνθρώπον αὐτὸν εἶναι φησιν, ἀλλὰ καθάπερ ἀνθρώπον, ἄνουν, ἐνσάρχον ὄντα. Ταῦτά ἐστιν ἃ με πείθει ἔξω διανοίας εἶναι τὸν γράφοντα. Πῶς ὁμοιοῦται τῇ φύσει τὸ μὴ μέτοχον τῆς φύσεως; Τίς δὲ ἐστὶν ὁ ἐνσάρχος ἐκεῖνος νοῦς, ὁ συμφυῆς (96) τῆς σαρκὸς καὶ ἀχώριστος, ἀεὶ τοιοῦτος ὢν; Οὐκοῦν καὶ ἐκ τοιούτου πάντως ἐστίν; Οὐ γὰρ ἂν εἴη γεννητὴ σὰρξ, εἰ μὴ ἀπὸ σαρκὸς γένοιτο, καθὼς φησὶ πού ὁ Κύριος, ὅτι τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν. Ἄλλ' ὕπερον γίνεται. Ποίαν οὖν περιτεθειμένος (97) σάρκα, ἐνσάρχος γίνεται; Τὴν οὖσαν; Ἄλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς. Τὴν μὴ οὖσαν; Οὐκοῦν οὐ λέγεται ἐνσάρχος· οὐ γὰρ ἂν (98) τῷ μὴ ὄντι ἐπονομάζοιτο.

alicui assimilatur, quod ejusdem particeps non est? Quænam etiam est mens illa carne prædita, quæ eidem carni congenita est et ab ea separari non potest, semperque talis existit? Nunquid etiam ex alia re sibi simili prorsus derivatur? Neque enim unquam caro gigni potest, nisi ex carne

rit hujusmodi est: *Quemadmodum homo unum quid est ex spiritu, anima, et corpore constans.* Equidem ab Apollinare postularem ut prius statueret, ex quonam corpore, undenam sumpto, quandonom condito, et ex quali anima, rationaline et humana, an irrationali, hoc est belluina, hominem illum compositum esse arbitretur, et an deinde inditam illi fuisse censeat intellectivam partem quam diversam a spiritu esse dicit, eamque in nobis quidem mentem, in Christo autem Deum vocat. Si enim aliquid cælestis hominis opificium ad terreni hominis similitudinem reperiri prius ab ipso ostensum fuisset, consequentia inde sumpta, adduci forsitan potuissemus ad fidem fabulæ huic ab eodem confictæ accommodandam, novæ hujus sapientiæ magisterio edocti terrenum hominum genus ex anima intellectu prædita atque corpore constare; aliud vero quoddam cælestium hominum genus esse, quibus ratione carens inest anima, corpus autem humanum, et Deus loco mentis commiscetur animæ, atque corporis constitutioni; e quorum numero hominem illum esse qui in terra apparuit Apollinaris arbitrat. Verum cum istud hominum genus nec esse ostendatur, nec revera sit, ac præterea qui ex Virgine natus est, tanquam nulla in re naturæ nostræ particeps, rejiciatur: absurdum et inconsequens esse arbitror corpus quidem vocare quod corpus non est, animam vero hominis quæ itidem anima non est. Nam si quis eam mente præditam non esse fateatur, is prorsus nec eam hominis esse concedet. Cum autem hæc nullatenus esse possint, cui bono est tripartita illa hominis divisio, cujus duæ quidem partes essent homo, tertia vero pars Deus? *Neque enim, ait, in similitudinem hominum factus fuisset, nisi instar hominis mens carne prædita esset.* Ego sane, an ille quidem homo per quem Deus sibi mundum reconciliavit, mente careret, non dixerim; illum vero qui hæc scribit, mente captum eo quo scribebat tempore fuisse, quanquam ipse non dicam, ejus tamen scripta clamant. Quomodo in similitudinem hominis sit qui aliud quid ab homine diversum est et a nostra prorsus natura discrepat? Nam si ex anima et corpore homo constat, et corpus hoc animaque illa in homine quem ipse confixit, non reperitur; quomodo simile homini esse poterit, quod a nostra natura alienum est? Sed illum non esse hominem, dicit, sed instar hominis, mente destitutum, carne præditum. Hæc sunt quæ mihi suadent mentis non esse compotem qui hæc scribit. Quomodo naturæ

loquitur.

(95) Supplendum hic videtur ἐκφυλὸν φύσεως, ut mox subdit. vel ἀλλότριον, aut aliquid simile, ut auctoris sensus constet.

(96) Corr. ἡ συμφυῆς.

(97) Corr. περιτεθειμένος.

(98) Part. ἂν corr. add.

(91) Ita corr., antea κτηνίας.

(92) Corr. γένος δὲ τί ἐστίν.

(93) Corr. ἀνθρώπινον, Θεὸς δὲ ἀντὶ νοῦ.

(94) In textu Vat. cod. scribitur ἀνθρώπου ψυχῇ, at in marg. eadem, qua reliquæ corr., manu adnotatur γρ. καὶ τομῇ, ut indicaretur utroque modo legi posse. Nos tamen corrigendum censuimus ἀνθρώπου τομῇ, ut sub initium hujus cap. Nyssenus

nascatur, quemadmodum alicubi ait Dominus, *Quod natum est ex carne, caro est*⁹⁹. Sed inquiet, Mens illa deinceps carne prädita est. Qualem igitur carnem induens carne prädita evadit? Quæ jam exsistebat? Sed hæc non nisi ejusdem generis esse potest. Quæ non exsistebat? Ergo carne prädita dici non potest; neque enim ex re non existente denominaretur.

XXXVI. Sed videamus inevitabilem ejus argumentorum vim, quibus nos cogit ut Unigenitum Deum mentem esse carne präditam concedamus. Si mens, inquit, carne prädita non est Dominus, sapientia utique erit. O invincibilem propositionem! Alterum ex duobus omnino esse Dominum censet, vel mentem carne präditam, vel sapientiam: propterea, inquit, necesse est eum illud esse, nisi hoc est, quoniam cum mens carne prädita non sit, sapientia haud dubio est, quodcumque hujusmodi mens non est. Quid igitur lapis? Quid scarabeus? Quid denique cætera omnia quæ sub oculos cadunt? Omnino enim duorum alterum dabit, vel eam mentem carne präditam esse, vel sapientiam. Atqui neque mens, neque sapientia aliquid horum est. Corruit itaque scriptoris nostri propositio omnesque ejus machinationes dissolutæ sunt, cum ipsius principii subversione tota ejus argumentatione simul concidente. Ostensum siquidem non est hæc duo ita inter se differre, ut si alterum horum existat, alterum esse non possit, vel contra, si unum non existat, alterum esse omnino necesse sit. At nihil obstat quin vel eidem utrumque insit, vel neutrum. Sed et hæc propositio quam infirma sit, ex altera quæ huic contraria ex parte respondet, videamus. Si enim tanquam verum hoc asseritur, si non est mens carne prädita, sapientia erit; verum quoque erit id quod e contrario dicitur, nempe si sapientia est, mens carne prädita non erit. Atqui sapientiam esse Christum, quicumque fidem amplexus est ultro concedit: ergo juxta sapientis hujus assertionem, eundem Christum mentem carne präditam non esse fatebimur; ita ut ex utriusque rationibus, quas primo et secundo loco protulit, et ex aliis quas ad sententiam suam confirmandam in præsentī subjungit, Dominum non esse mentem carne präditam scriptor ipse demonstret. Talis est propositio, talis et assumptio. Ecquid vero utraque dignum conclusio complectitur? *Christi ad nos accessus non fuit adventus Dei, sed hominis ortus*. Hæc dicta illi rideant. quibus aliena superbe contemnere moris est; nos vero eorumdem fallaciam et fatuitatem lugere opportunius esse judicantes, ab eorum prolixiori confutatione, ne derisores esse videamur, temperamus. Quis enim nequaquam sibi coherentem syllogismi

Ἀλλ' ἰδωμεν τὰς ἀφύκτους αὐτοῦ τῶν συλλογισμῶν ἀνάγκας, δι' ὧν ἡμᾶς πρὸς συγκατάθεσιν τοῦ ἐνσαρκῶν εἶναι νοῦν τὸν Μονογενῆ Θεὸν συναναγκάζει. Εἰ μὴ νοῦς, φησὶν, ἐνσαρκὸς ἔστιν ὁ Κύριος, σοφία ἂν εἴη. Ὡς τῆς ἀμάχου προτάσεως! Τὸ ἕτερον ἐξ ἀμφοτέρων οὐδεὶς πάντως εἶναι τὸν Κύριον, ἢ νοῦν ἐνσαρκῶν, ἢ σοφίαν διὰ τοῦτο φησὶν ἐκείνον εἶναι (99). εἰ μὴ τοῦτο ἔστιν, ὅτ' ἂν μὴ νοῦς ἐνσαρκὸς ἦ, πᾶν δὲ μὴ ἔστι νοῦς ἐνσαρκὸς, σοφία ἔστι. Τί οὖν ὁ λίθος; Τί δὲ ὁ κῆνθος; Τί δὲ τὰ λοιπὰ τῶν φαινομένων; Δώσει γὰρ ἐπὶ τοῦτων πάντως τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ νοῦν αὐτὰ ἐνσαρκῶν, ἢ σοφίαν εἶναι· ἀλλὰ μὴ νοῦς οὐτε σοφία τοῦτων ἔστιν οὐδέν. Διαπέπτωκεν ἄρα τῷ λογογράφῳ ἡ πρότασις, καὶ διεβύρην πᾶν τὸ σκαῖωρμα, τῇ τῆς ἀρχῆς διαλύσει διαπεπτωκός (1) τοῦ λόγου. Οὐδὲν γὰρ ἐδείχθη ταῦτα τὴν ἀντιδιαστολὴν πρὸς ἀλλήλα ἔχοντα, ὥστε εἰ τὸ ἕτερον τοῦτων εἴη, μὴ εἶναι τὸ ἕτερον, ἢ τὸ ἐμπάλιν, εἰ τὸ ἐν μὴ ὑπάρχει, τὸ λειπόμενον ὑπάρχει (2) πάντως. Ἀλλὰ καὶ οὐδ' ἕτερον. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀντιστροφῶν τὸ τῆς προτάσεως ἀσύστατον ἰδωμεν. Εἰ γὰρ ὡς ἀληθὲς προτείνεται τὸ, εἰ μὴ νοῦς ἔστιν ἐνσαρκὸς, σοφία ἂν εἴη· ἀληθὲς καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἀντιστροφῶν ἀναφανίσκόμενον, ὅτι εἰ σοφία ἔστι, νοῦς ἐνσαρκὸς οὐκ ἔστιν. Ἀλλὰ μὴν σοφίαν εἶναι τὸν Χριστὸν, πᾶς ὁ παραδεξάμενος τὴν πίστιν συντίθεται· ἄρα κατὰ τὴν τοῦ σοφοῦ πρότασιν, τὸ μὴ εἶναι αὐτὸν νοῦν ἐνσαρκῶν ὁμολογεῖται, ὥστε κατ' ἀμφοτέρω κατὰ τε τὸν πρῶτον, καὶ τὸν δεύτερον, καὶ κατὰ τὸν νῦν λόγον αὐτὸς ὁ λογογράφος, δι' ὧν κατασκευάζει, ὁ βούλεται, τὸ μὴ εἶναι ἐνσαρκῶν νοῦν τὸν Κύριον ἀποδείκνυσαι. Τοιαύτη ἡ πρότασις, τοιαύτη καὶ ἡ διὰ μέσου κατασκευή. Ἄξιον ἀμφοτέρων καὶ τὸ συμπέρασμα τί (3) λέγει; Οὐκ ἦν ἐπιδημία Θεοῦ (4) ἡ Χριστοῦ παρουσία, ἀλλ' ἀνθρώπου γέννησις (5). Γελάτωσαν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ὅσοι ἀγέρωχοι· ἡμεῖς δὲ θαυρούμεν εὐχαίρον ἐπὶ τῇ ἀπάτῃ τῶν εἰρημένων (6), καὶ τῇ ματαιότητι κρίναντες, ἐπὶ πλεῖστον διελέγγειν τὸν λόγον, ὡς ἂν μὴ γελαιόμενοι δόξαιμεν, παραιτούμεθα. Τίς γὰρ οὐκ ἂν εὐκρίτως γελάσειεν ἐπὶ τῇ ἀσυναρτήτῳ τοῦ συλλογισμοῦ (7) πλοκή; Ἐκθήσομαι δὲ τὴν λέξιν αὐτήν, κατὰ τὸ ἀκλόουθον οὕτως ἔχουσαν· Εἰ μὴ νοῦς ἐνσαρκὸς ἔστιν ὁ Κύριος, σοφία ἂν εἴη, φωτίζονσα νοῦν ἀνθρώπου· αὕτη δὲ καὶ ἐν πᾶσιν (8) ἀνθρώποις. Εἰ δὲ ταῦτα, οὐκ ἦν ἐπιδημία Θεοῦ ἡ Χριστοῦ παρουσία, ἀλλ' ἀνθρώπου γέννησις (9). Τὸ μὲν οὖν σοφίαν εἶναι τὸν Κύριον

⁹⁹ Joan. III, 6.

(99) Corr. ἐκείνην εἶναι.

(1) Corr. συμπεπτωκός, et mox habet οὐδὲ γάρ.

(2) Corr. ὑπάρχει.

(3) Ita corr. antea καὶ τῷ συμπέρασματι λέγει.

(4) In textu Vat. cod. nihil monente corr. legitur οὐκ ἦν σοφία Θεοῦ, sed legendum omnino esse ἐπιδημία ex integro Apollinaris argumento quod

mox subdit manifeste apparet.

(5) Corr. γένεσις.

(6) Ita corr., antea ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις.

(7) Ita corr., male antea λογισμοῦ.

(8) Ita corr. antea αὕτη δὲ τὸ ἐν πᾶσιν.

(9) Corr. γένεσις.

ὑπερέχουσιν πάντα νοῦν, οὐδεὶς ἂν τῶν εὐσεβοῦντων ἀρνήσαιοι, ταῖς φωναῖς τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ ἀποστόλων πρὸς ταῦτα χειραγωγούμενοι. Καὶ γὰρ, ὅτι *Σοφία ἐγενήθη ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ, διαβρότην δὲ Παῦλος βοᾷ*, καὶ, ὅτι *Ἐπεφάνη ἡμῖν ἡ σωτήριος χάρις, παιδεύουσα ἡμᾶς ἀρνήσασθαι μὲν τὴν ἀσέβειαν, δι' ὁσιότητος δὲ καὶ δικαιοσύνης προσδέχασθαι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα*. Καὶ ταῦτα τοῦ Ἀποστόλου διεξίόντος ἡκούσαμεν· νοῦν δὲ ἔνσαρκον τὸν Μονογενῆ Θεόν, τὸν ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν, οὔτε ἡκούσαμεν τῶν ἁγίων τινος, οὔτε παρενθεῖναι ταῖς θείαις φωναῖς (10) τὴν ἀλλόκοτον ταύτην καινοφωνίαν καταδεχόμεθα, καὶ μάλιστα πρὸς τὸν σκοπὸν ὀρῶντες τοῦ καινοῦ λογογράφου, ὃς βούλεται διὰ τῆς ψυχρᾶς ταύτης κατασκευῆς τοῦ σοφίσματος ἐκβαλεῖν μὲν ἐπὶ τοῦ Κυρίου τὴν τῆς σοφίας ὁμολογίαν, δι' ἧς πάντα νοῦν σοφίζεσθαι (11) πισπεύομεν· ἀντισταθῆναι δὲ τὴν παράλογον ταύτην καινοφωνίαν (12), ἵνα νοῦς ἔνσαρκος ὁ Μονογενὴς, καὶ μὴ σοφία κατονομάζεται. *Ἐὰν γὰρ σοφία, φησὶν, ἐμπιστευθῇ* (13) *εἶναι ὁ Κύριος, ἡ ἐν πᾶσι θελαδὴ δεχομένης* (14) *τὴν χάριν, οὐκέτι ἐπιδημίας Θεοῦ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ὁμολογῶμεν, ὡς ἡ ὁμοιωμένη τοῦ Θεοῦ τῆς σοφίας*. Τίς οὐκ ἂν τὸν ἄνδρα τῆς μελαγχολίας ταύτης οἰκτείροιεν (15); *Ἐὰν σοφίαν, φησὶν, εἶναι πιστεύσωμεν, οὐκ ἔσται Θεοῦ* (16) *ἐπιδημία ἡ Χριστοῦ παρουσία, ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀνθρώπου γένεσις*. *Ἐὰν σοφία ᾖ* (17); *Οὐκ ἡκούσας τοῦ προφήτου βοῶντος, ὅτι Ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν*; καὶ, ὅτι *Παῖδες ἐγενήθη ἡμῖν*; καὶ ὅτι *Γῆς τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ ὤμου ἔχει, ὡς ἰσχυρὸς καὶ δυνατός, καὶ οὐ μόνον τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος Πατήρ*; credemus, Christi ad nos accessus, *Qui factus es nobis sapientia a Deo* **, non erit Dei adventus, sed hominis ortus. Si sapientia erit? Non audisti prophetam ita clamantem, *Virgo in utero concipiat, et pariet filium* *; et, *Puerulus natus est nobis* **? Quin et ab eodem Filius principatum super humeros habens dicitur, utpote fortis et potens, et non modo præteriti, sed et futuri sæculi Pater *.

Ἄλλ' ἐάσωμεν τοῦτον τὸν ὀνειρώδη λήρον, διὸ (18) ἀπεφῆναι νοῦν ἔνσαρκον αὐτὸν δεῖν εἶναι λέγειν, μήτε σοφίαν φωτίζουσαν, οὔτε τὴν (19) διὰ γενήσεως εἰς τὴν ζωὴν ἡμῶν παράδοτον. Ἐτερον ἐπιχειρήμα· *Εἰ μὴ νοῦς ἔνσαρκος, φησὶ, γέγονεν ὁ Λόγος, ἀλλὰ σοφία*. Ἐν ᾧ τί πάλιν παθὼν (20) ὁ σοφὸς ἀντιδιατέλλει τὸν νοῦν τῇ σοφίᾳ, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀντιδιακειμένων; Οἱ δὲ ἀκριβεῖς τὰ ὄντα διαιροῦντές φασι, τὰ ἀντιδιατελλόμενα τῶν ὁνομάτων τῆς ἀλλήλων ὑποχωρεῖν παρουσίας, ὡς τῷ θανάτῳ τὴν ζωὴν, καὶ τῇ ζωῇ πάλιν τὸν θάνατον, τῇ ἀρετῇ τὴν κακίαν, κακείνῃ ταύτην, καὶ ὅσα ἄλλα κατὰ τὸν αὐτὸν λέγεται τρόπον. Πῶς τοίνυν οὗτος κατὰ τὸ ἴσον

A complexum jure merito non riserit? Ipsa autem verba eo prorsus ordine quo ille disposuit, hic afferam, quæ ita se habent: *Nisi Dominus mens esset carne prædita, sapientia esset, hominis mentem illuminans. Hæc autem in omnibus hominibus reperitur. Si autem hæc vera sunt, Christi ad nos accessus non fuit adventus Dei, sed hominis ortus. Atqui Dominum esse sapientiam cunctis mentibus præcellentem nemo pius inficias iverit, sanctorum Patrum et apostolorum dictis ad id credendum adductus. Diserte namque Paulus clamat: Factus est nobis sapientia a Deo *; et: Apparuit nobis gratia salutaris, erudiens nos ut abnegemus quidem impietatem, sancte vero et juste exspectemus beatam spem **. Hæc sane Apostolum loquentem audivimus: Unigenitum vero Filium qui super omnia, et per omnia et in omnibus, mentem esse carne præditam, nec a quoquam sanctorum accepimus, neque inter verba divinis rebus significandis accommodata recenseri hanc a vera fide alienam vocum novitatem sinemus; eo vel maxime si ad scopum novi hujus scriptoris respiciamus, qui frigidus isto sui sophismatis apparatu rejicere quidem vult eam confessionem quam de Domini sapientia habemus et qua omnem humanam mentem sapientem effici credimus: in ejus vero locum inducere absurdum hanc vocum novitatem ut Unigenitum mens carne prædita, non vero sapientia appelletur. Si enim, inquit, Dominum credamus esse sapientiam, eam nempe quæ in omnibus divinæ gratiæ consortibus reperitur, nullo pacto Christi ad nos accessum, Dei adventum, fuisse fatebimur: ac si alienum quid esset a Deo sapientia. Quis hominis hujus insanitiæ non misereatur? Si sapientiam, inquit, eum esse credemus, Christi ad nos accessus, *Qui factus es nobis sapientia a Deo* **, non erit Dei adventus, sed hominis ortus. Si sapientia erit? Non audisti prophetam ita clamantem, *Virgo in utero concipiat, et pariet filium* *; et, *Puerulus natus est nobis* **? Quin et ab eodem Filius principatum super humeros habens dicitur, utpote fortis et potens, et non modo præteriti, sed et futuri sæculi Pater *.*

XXXVII. Sed omitamus nugæ hasce somniantium deliriisimiles, quibus mentem carne præditam, non vero sapientiam illuminantem, Christum dici oportere, nec eundem in vitam nostram nascendo ingressum fuisse pronuntia. En aliud argumentum: *Nisi mens, inquit, carne prædita Verbum fuit, sapientia utique fuit. Qua in argumentatione quid causæ rursus est cur sapiens iste mentem a sapientia distinguat, quemadmodum in oppositis fieri solet? Verum qui accurate differentias rerum explicant, aiunt, ea quæ per oppositionem distinguuntur inter se ejus esse naturæ ut præsentī uno alterum cedat, veluti mortī vitæ et vitæ vicis-*

* I Cor. i, 30. ** Tit. ii, 11. ** I Cor. i, 30. * Isa. vii, 14. * Isa. ix, 6. * ibid.

(10) Corr. in marg. γρ. γραφαῖς et mox καινοφωνίαν.

(11) Corr. νοῦν φωτίζεσθαι.

(12) Corr. καινοφωνίαν.

(13) Corr. φησὶ, πιστευθῇ.

(14) Corr. ἐν πᾶσι γινόμενην τοῖς δεχομένοις.

(15) Corr. οἰκτείρειεν.

(16) Ita corr., antea οὐκ ἔσται δὲ Θεοῦ.

(17) Corr. σοφία ἦν. Ego tamen per interrogationem locum hunc legendum esse censeo.

(18) Corr. in textu δι' οὗ emendavit, sed in marg. διὸ iterum scripsit.

(19) Corr. μήτε τὴν.

(20) Corr. μαθῶν.

sim mors, virtuti vitium et huic vicissim illa, et quotquot alia eadem ratione dicuntur. Quomodo igitur hic ad instar oppositorum ita mentem a sapientia distinguit, quasi impossibile sit in una eademque re et circa unum eundemque duo illa simul esse? Nam ideo dicit, Si mens carne prædita non esset, sapientia esset, ac si quis diceret, morbum esse, si sanitas non sit. Quænam itaque est argumentatio ista? Si in mente, inquit, sapientia inerat, non descendit ad nos Dominus, neque se ipsum exinanivit. O vim argumenti ineluctabilem! Quomodo astruit non descendisse ad nos Dominum ex eo quod ostendatur ipsum sapientiam esse? Itaque si ex eo quod Dominus sapientia sit, ejus ad nos descensus rejicitur, necessario sequitur eum qui descensum Domini ad nos constitetur, eundem Dominum non esse sapientiam affirmare. Atqui Apollinaris Dominum descendisse fatetur. Itaque illum qui descendit, non esse sapientiam idem etiam confiteatur. Talia sunt egregii hujus viri scita adversus veritatem argumenta. Deinde huic propositioni per ineptam consecutionem subdit illationem aliam ex non concessis petitam, quæ ita se habet: *Propterea et homo erat; nam homo secundum Paulum mens est in carne posita*. Lectores obsecro ne a nobis per jocum talia ad risum provocandum, tanquam ex Apollinaris persona, conficta fuisse arbitrentur; ex ipsis enim ejus scriptis discere licet memoratam modo sententiam ad verbum ab illo prolatam fuisse. Secundum quemnam itaque Paulum mens carne prædita homo dicitur? Dicat an aliquem alium latentem adhuc Paulum habeat? Nam servus Jesu Christi vocatus Apostolus, in omnibus ab ipso exaratis Epistolis nihil tale affirmavit. Si itaque neque series ipsa sermonis, neque testimonium ullum ejus assertiones comprobant, undenam absurda hæc dogmatis confictio fidem habet? Sed rursus recensitis jam argumentis aliud subjungit: *Quoniam, inquit, terrenus homo iste, homo erat, et quidem celestis*. Iterum dico hominem hunc oblitum esse Mariæ cui annuntiat Gabriel, super quam venisse Spiritum sanctum creditur, cui obumbrat virtus Altissimi, quæ Jesum parit qui principatum habet super humeros suos, hoc est qui in se ipso principatum gerit. Principium autem cunctarum rerum Deus Verbum est, qui et in principio erat, et principium erat, quemadmodum alicubi ait Scriptura, nempe, *Ego sum principium*. Vel itaque ostendat in terra Virginem non existisse, vel hominem celestem fingere desinat; nec

τοῖς ἀντιθέτοις ἀντιδιαστέλλει τῷ νῷ τὴν σοφίαν, ὡς περ ἀμήχανον ἐν τῷ αὐτῷ, καὶ περὶ τὸν αὐτὸν εἶναι τὰ δύο; Διὸ φησιν, Εἰ μὴ νοῦς ἐνσαρκος ἦν (21), σοφία ἦν ὡς εἰ τις λέγοι, εἰ μὴ ὄγεια ἐστὶ, νόσον εἶναι. Τίς οὖν ἡ κατασκευὴ; Εἰ σοφία, φησὶν, ἦν ἐν τῷ ρῶ, οὐ κατέβη ὁ Κύριος, οὐδὲ ἐκένωσεν ἑαυτὸν. Ὡς τῆς ἀνανταγωνίστου ἀνάγκης! Πῶς κατασκευάζει τὸ μὴ καταβεσθῆναι τὸν Κύριον ἐκ τοῦ δεῖξαι, ὅτι σοφία ἦν; Οὐκοῦν εἰ ἐκ τοῦ σοφίαν αὐτὸν εἶναι, ἀθετεῖ καὶ ἡ χάρις, ὃ τὴν κατάβασιν ὁμολογῶν, τὸ μὴ εἶναι σοφίαν ἐξ ἀνάγκης κατασκευάζει. Ἀλλὰ μὴν ὁμολογεῖται παρὰ τοῦ Ἀπολλινάρου χάριτος. Ἄρα (22) καὶ τὸ μὴ εἶναι σοφίαν τὸν κατεληλυθότα παρ' ἐκείνου συνομολόγηται (23). Τοιαῦτα τοῦ γενναίου τὰ σοφὰ κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιχειρήματα. Εἰτα ἐπάγει διὰ τῆς ἀσυναρτήτου ἀκολουθίας τῇ προτάσει ταύτῃ (24) τὴν ἐκ τῶν μὴ τιθέντων κατασκευὴν, ἔχουσιν οὕτως· Διὰ τοῦτο καὶ ἄνθρωπος ἦν· ἄνθρωπος γὰρ νοῦς ἐν σαρκὶ κατὰ τὸν Παῦλον. Παρατιτοῦμαι δὲ τοὺς ἐνυγχανόντας μὴ παρ' ἡμῶν οἰεσθαι κατὰ τινά παιδιὰν ἐπὶ γίλωτι τὰ τοιαῦτα, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Ἀπολλινάρου συμπλάσσεσθαι· ἔξεστι γὰρ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν παρ' αὐτοῦ γεγραμμένων μαθεῖν, ὅτι κατὰ τὴν λέξιν ὃ παρ' ἐκείνου προσηνέχεται λόγος, οὕτως ἔχων. Κατὰ ποῖον τοίνυν Παῦλον νοῦς ἐνσαρκος ἄνθρωπος λέγεται; Εἰπάτω τίνα ἕτερον ἐν κρυπτῷ ἔχει Παῦλον; Ὁ γὰρ δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ κλητὸς Ἀπόστολος, ἐν παντί τοῖς παρ' αὐτοῦ γεγραμμένοις τοιοῦτον εἶπεν οὐδέν. Εἰ οὖν μήτε ἡ ἀκολουθία, μήτε ἡ μαρτυρία τὸν λόγον συνίστησι, πῶθεν ἡ ἀλλόκοτος αὕτη δογματοποιία τὸ πιστὸν ἔχει; Πάλιν ἕτερον τοῖς εἰρημένοις ἐπάγει νόημα. Ἐπειδὴ ἄνθρωπος, φησὶν, ἦν καὶ ἐκουράριος, οὗτος ὁ χοιρὸς. Πάλιν λέγω ἐπιλελῆσθαι τῆς Μαρίας, ἥ εὐαγγελίζεται ὁ Γαβριὴλ, ἐφ' ἣν ἐληλυθῆναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα πιστεύεται, ἥ ἐπισκιάζει τοῦ Ὑψίστου ἡ δύναμις, ἀφ' ἧς τίκεται ὁ Ἰησοῦς, ὁ ἔχων τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, τούτεστιν ὁ βασιλεύων ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν ἀρχήν. Ἀρχὴ δὲ πάντως ἐστὶν ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ ἐν ἀρχῇ (25) ὢν, καὶ ἀρχὴ ὢν, καθὼς φησὶ ποῦς τῆς Γραφῆς ὁ λόγος, ὅτι Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀρχή. Ἡ τοίνυν δεξιὰ μὴ ἐν γῇ τὴν Παρθένον, ἡ ἄνθρωπον οὐράνιον μὴ πλασέτω, μὴδὲ φοβέτω τοὺς ἀμπεστέρους, ὡς εἰς τὸ θεῖον ἐξαμαρτάνοντας, ὡς τὸ ἀνθρώπινον (26) παραδεξάμενοι, μὴ συνομολογέτω τὸ θεῖον. Ἡ μὲν γὰρ ἐκ γυναικὸς γέννησις τὸ ἀνθρώπινον ἔχει· ἡ δὲ παρθενία ὑπερηγήσασα τῷ τόκῳ, τὸ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἔδειξεν. Ὡς τὸ μὲν γεννηθὲν ἄνθρωπος· ἡ δὲ πρὸς τὴν γέννησιν δύναμις, οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος ἁγίου καὶ τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως. Οὐκοῦν κατὰ τὸν ἀληθῆ λό-

^a Apoc. 1, 8.

(21) Et hic corr. emendatio nobis necessaria visa est; nam antea scriptum fuerat, εἰ μὴ νοῦς ἐνσαρκος ἦν, ὡς.

(22) Part. xat addita est a corr.

(23) Corr. συνομολόγηται.

(24) Ita corr., antea ταύτην.

(25) Ita corr.; antea enim erat, ὁ ἐν ἀρχῇ (ita) ὢν καθὼς, etc.

(26) Corr. εἰ τὸ ἀνθρώπινον. Porro in sequentibus legendum censeo, μὴ συνομολογέτω, licet contrarium sensum præ se ferat cod. Vat. qui negativa part. caret.

γον καὶ ἀνθρώπος ἐστὶ καὶ θεός, τῷ ὁρωμένῳ ἀνθρώ-
που, τῷ νοουμένῳ θεός. Ὁ δὲ οὐ τοῦτο φησὶν ἐν τῷ
συμπεράσματι, τῷ φαινομένῳ τὸ θεῖον, οὐ τῷ νοητῷ
ὁριζόμενος.

est; virginitas vero partui inserviens, quod est supra humanam conditionem ostendit, ita ut qui
natus est ex ipsa, homo quidem sit; generandi vero facultas non ex hominibus, sed ex Spiritu
sancto et Altissimi virtute profluxerit. Secundum veram itaque rationem et homo et Deus est, eo
quidem quod cernitur homo, eo autem quod mente percipitur Deus. Iste autem hoc in sui argumenti
conclusionem non dicit, divinitatem eo quod cernitur, non eo quod mente contemplatur, defi-
niens.

Ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐφεξῆς ἐπιχείρημα τῷ λόγῳ μετέλ-
θωμεν. *Εἰ μετὰ τοῦ Θεοῦ, φησὶ, (27) τοῦ ὄντος, καὶ
ἀνθρώπινος τοῦς ἦν ἐν Χριστῷ.* Τοῦτο ἡ πρότασις.
Ἡμεῖς δὲ τῷ εἰρημένῳ ἀντιπροσέτινόμεν. *Τίς τῶν
ἁγίων νοῦν τὸ θεῖον ὥριστο; Παρὰ ποταῖς Γραφαῖς*
ταῦτον εἶναι τῷ νῷ τὸν θεὸν ἐδιδάχθημεν, ὥστε πα-
ραδέξασθαι τὸ λεγόμενον (28), ὅτι ὁ μὲν κατὰ Χρι-
στὸν ἀνθρώπος, ἄνους· ὁ θεὸς δὲ νοῦς τῷ ἀνοήτῳ
γίνεται; Ἄρα χρὴ καὶ ὅλον τοῦ ἐπιχειρήματος· τοῦτο
καταγράφει τὸν θνείον· ἀλλὰ δέδοικα μὴ χλευασταῖ
τινας τοῖς ἐντυγχάνουσι δόξωμεν, ὡς ἐπὶ γέλῳ τὴν
ἀσχημοσύνην τοῦ λογογράφου δημοσιεύοντες. Πλὴν
ὡς ἂν μὴ ἀτελὴς μένοι ἡ πρότασις, τὸ συμπέρασμα
μόνον ἐπαγαγεῖν δεόν, τὸν διὰ (29) μέσου συρφετὸν
ὑπερβήσομαι. Εἰ μετὰ τοῦ Θεοῦ, φησὶ, τοῦ ὄντος,
καὶ ἀνθρώπινος (30) ἦν ἐν Χριστῷ τοῦς, οὐκ ἄρα
ἐπιτελεῖται ἐν αὐτῷ τὸ τῆς σαρκώσεως ἔργον. Εἰ
δὲ μὴ ἐπιτελεῖται τὸ τῆς σαρκώσεως ἔργον ἐν τῷ
αὐτοκινήτῳ καὶ μὴ ἀναγκάστῳ νοῷ, ἐν τῷ ἑτερο-
κινήτῳ, καὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ ἐνεργουμένη
σάρκι τελεῖται τὸ ἔργον, ὃ ἐστὶ λύσις ἁμαρτίας·
μεταλαμβάνει δὲ τῆς λύσεως ὁ ἐν ἡμῖν αὐτοκί-
νητος τοῦς, καθ' ὅσον οικειοὶ ἑαυτὸν Χριστῷ.
Ὅρῳ πῶς οικεῖα τῇ προτάσει τὰ συμπέρασματα;
Τάχα δὲ τις ἐπαποδοῦ καὶ γαληνοῦ (31) προσδεόμενα
πρὸς τὸ διακρίνει ἡμῖν τὰ τῶν ἐνοπνίων αἰνίγματα,
ὥστε εἰπεῖν τί σημαίνει ἡ τῶν ῥημάτων τούτων και-
νοφωνία (32). Ὁ αὐτοκίνητος τοῦς, καὶ ἑτεροκί-
νητος, σὰρξ ἡ ἐπιτελοῦσα (33) τὸ ἔργον τῆς λύ-
σεως. Ἀλλ' ἀφελθὼ καὶ ταῦτα τῇ ἀγερῳχίᾳ τῶν
νέων καταχλευάσεσθαι, ἡμεῖς δὲ πρὸς τὰ ἐφεξῆς τοῦ
λόγου προΐωμεν. Εἰ τι πλεον, (34) φησὶν, ἕτερος ἕτερου
κομίζεται, τοῦτο δι' ἀσκησιν γίνεται· οὐδὲμία δὲ
ἀσκησις ἐν Χριστῷ· οὐκ ἄρα τοῦς ἐστὶν ἀνθρώ-
πινος. Πῶς μέμνηται τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς; Ποῖα
τοῦ Βεσλεὲλ ἀσκησις τῶν τεχνῶν καθηγήσατο; Πό-
θεν δὲ τῷ Σολομῶντι τῶν τοσούτων ἡ γνώσις; Ὁ δὲ
τὰ σὺκαμένα κνίζων Ἀμὼς, πῶς ἐξ αἰπλῶν τοσαύ-
την ἔσχεν ἐν προφητείᾳ τὴν δύναμιν; Καὶ ὁμοῦς οὐ-
δεὶς τῶν εἰρημένων ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκεν, οὔτε ἐν
ἀρχῇ ἦν, οὔτε Ἰσα θεῷ ἦν.
que rerum cognitio? Qui vero sycomoros carpebat

A de rudioribus sollicitus sit, quasi in divinitatem
peccaturi sint, ut qui humanitatem admittentes,
simul etiam divinitatem in Christo non sint con-
fessuri. Nam ex muliere nasci humanæ conditionis

XXXVIII. Sed ad argumentum, quod sequitur,
nostra progrediatur oratio. Si cum Deo, ait, qui
mens est, humana quoque mens erat in Christo. Hæc
prima propositio. Nos autem huic assertioni hæc
vicissim opponimus: Quisnam sanctorum mentem
esse divinitatem statuit? Quænam Scripturæ unum
idemque esse Deum ac mentem nos docuere ut
ei assentiamur, dum ait hominem quidem, qui
Christus erat, mente caruisse, Deum vero eidem
mente destituto mentem factum fuisse? Oporteret
sane contumeliosum hoc argumentum integre de-
scribere; sed vereor ne lectoribus irrisores esse
videamur, ac si scriptoris nostri deformitatem
omnium cachinnis exponeremus. Verum ne im-
perfecta remaneat propositio illa, conclusionem
tantummodo in medium proferendam censeo, quæ-
quiliis quas auctor interjecit omissis. Si cum Deo,
ait, mentis vicem supplente, humana quoque mens
erat in Christo, non ergo in ipso conficitur incar-
nationis opus. Si autem non conficitur incarnationis
opus in mente, quæ sua sponte movetur et a nemine
cogitur, certe in carne, quæ per alium movetur et
a divina mente agitur, idem incarnationis opus con-
ficitur, quod est abolitio peccati; hujus autem abo-
litionis nostra mens quæ sua sponte movetur, par-
ticeps sit, quatenus adjungitur Christo. Vides quam
affines primæ propositioni conclusiones sint? For-
tasse autem incantatore vel gazaro aliquo opus
erit ad explicanda nobis hujusmodi somniorum
ænigmata, et ut nobis edisserat quid horum ver-
borum novitas significet: Mens quæ per se mo-
vetur; mens quæ pulsu alieno agitur; caro quæ
abolitionis peccati negotium perficit. Sed et hæc
juvenum petulantia deridenda relinquuntur; nos
vero ad ea quæ in ipsius tractatu sequuntur discu-
tienda procedamus. Si quid, ait, aliud plus alio
acquirat, id exercitatione fit; nulla autem exerci-
tatio in Christo: ergo mens humana non est in
Christo. Siccine divinitus inspiratæ Scripturæ ser-
monum reminiscitur? Quænam exercitatio Beseleel
artes edocuit? Undenam Salomoni tot tantarum
Amos 6, quo pacto armentarius cum esset, tantam

Exod. xxxi, 1. * Amos vii, 55.

(27) Verbum φησὶ corr. add.

(28) Ita corr., male antea, ὥστε τὸ λεγόμενον, et
mox, ὁ θεὸς νοῦς.

(29) Corr. τὸν δὲ διὰ.

(30) Ita corr., male antea, καὶ ἀνθρώπος.

(31) Corr. καὶ γαζαροῦ, quam lectionem in ver-
sione nostra secuti sumus, quamvis quid vox ista

significet ignoremus. — Scripserit corr. γαζαρηνοῦ.
non γαζαροῦ. Quæ quidem vox occurrit apud LXX.
Interp., DAN. iv, 4. Ubi Theodotio pro Gazarenis ver-
tit θύτας, sacrificulos. Videsis Nobilium ad DAN. i, c.

(32) Corr. κενόφωνία.

(33) Ita corr., antea enim erat, ἡ ἐπιτελοῦσα.

(34) Verbum φησὶ corr. scite add.

fuit prophetandi facultatem adeptus? Et tamen nec eorum quisquam ex caelo descendit, nec in principio fuit, nec Deo aequalis.

XXXIX. Sed et hoc argumentum silentio praetereamus, ea potissimum ratione quod affine sit ei quae ipsum praecedit conclusioni, ejus verba ita se habent: Ergo non salvatur humanum genus per mentis et totius hominis assumptionem, sed per carnis susceptionem. Haec quidem est argumenti conclusio; differentiam vero inter assumptionem et susceptionem illi exponant qui sedulam grammaticis frigiditatibus operam navant, ut pueris secundum artem edisserant hujuscemodi partium sermonis quae propositiones vocantur, in modico positam discrepantiam; nos enim promiscue, et susceptum assumi et assumptum itidem suscipi non dubitamus, cum Scriptura talem istarum vocum usum nos doceat. Cum gloria suscepit me, inquit David; et rursus alio in loco, Elegit David B servum suum, et assumpsit eum de gregibus patris sui*. Igitur qui cum gloria susceptus est, is etiam assumptus est, et qui de gregibus assumptus est, is etiam susceptus est: ad unam enim eandemque rem significandam duo illa verba usurpat; ita ut quid sibi velit, qui Unigenitum ait non assumptione sed susceptione incarnationis mysterium dispensasse, nec ipse qui iis vocibus usus est, fortasse explicaverit. Ego autem in ejus absurdorum verborum caeno sermonem refugiens immergere, potiorum ejus nugarum partem lubens omitto, ratus vel ex ipsa libri lectione ejus dictorum ineptiam satis superque redargui, ita ut qui acriter adversus hanc haeresim invehi velit, non tam excogitatis a se argumentis quam ex ipsismet adversarii verbis, ejusdem fatuitatem coarguere possit; quibus enim rationibus mendacium astruere conatur, iisdem ipsis praefata infirma et imbecilli defensione impietatem dogmatis sui palam facit. Etenim si homini, inquit, perfecto unitus est perfectus Deus, duo utique, non unum essent. Imperfectum itaque cum perfecto conjunctum pro duobus ab ipso non habentur. Viditne unquam eximius iste vir pueros manus digitos enumerantes, qui parvum una cum magno numerat, unum quidem minorem, majorem alterum nominat? Sed duo tamen esse dicit, si utrumque simul numeret. Omnis enim numerus unitatum est aggregatio, summam quod ex iis congeritur denotans. Elsi autem quod numerari potest, quaecumque fuerit, alteri, quod una cum ipso numeratur, adjunctum, quantitate superet id quod minus est; nihilominus

A Ἀλλὰ σιγάσθω καὶ τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα, μάλιστα διὰ τὸ προσφυές τοῦ προτεθέντος αὐτῷ συμπέρασματος, οὕτως κατὰ τὴν λέξιν ἔχοντος· Ὅνκ ἄρα σώζεται τὸ ἀνθρώπινον γένος δι' ἀναλήψεως τοῦ, καὶ ὅλου ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ προσλήψεως σαρκός. Τὸ μὲν συμπέρασμα τοῦτο· τὴν δὲ τῆς ἀναλήψεως, (καὶ προσλήψεως [35]) διαφορὰν ἐξηγούμενων οἱ ταῖς γραμματικαῖς ψυχολογαῖς ἐμμελετήσαντες, ὥστε τῶν τοιούτων τοῦ λόγου μορίων, ἃ προθέσεις κατανομάζονται, τεχνολογεῖν ἐν μερακίῳ τὴν ἐν ὀλίγῳ διαφωνίαν. Ἡμεῖς γάρ καὶ τὸν προσειλημμένον ἀνελῆφθαι νομίζομεν, καὶ τὸν ἀνελιημμένον προσειληφθαι οὐκ ἀμφιβάλλομεν, παρὰ τῆς Γραφῆς τὴν τοιαύτην χρῆσιν τοῦ λόγου μαμαθηχότες. Μετὰ δόξης προσέλαβόν με, φησὶν ὁ Δαβὶδ· καὶ πάλιν ἐτίρωδι, B Ἐξελέξατο Δαβὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸν ἐκ τῶν ποιμνίων τοῦ πατρὸς αὐτοῦ (36). Οὐκοῦν καὶ ὁ μετὰ δόξης προσληφθεὶς ἀνελήφθη, καὶ ἐκ τῶν ποιμνίων ἀναληφθεὶς, προσελήφθη. Περὶ γὰρ τοῦ αὐτοῦ τὰ (37) δύο λέγει, ὥστε τί βούλεται ὁ λέγων, οὐκ ἀναλήψει, ἀλλὰ προσλήψει τῷ Μονογενεῖ τὸ κατὰ τὸν ἀνθρώπον οἰκονομεῖσθαι μυστήριον, οὐδ' ἂν αὐτὸς εἰποι τάχα. Ἐγὼ δὲ φεύγων τῇ ἰούτῃ τῶν ἀσυναρτήτων αὐτοῦ ῥημάτων συνδιαβαπτίζειν τὸν λόγον, τὰ πολλὰ τῆς φλυαρίας ἀφίημι, ἱκανὸν ἔλεγχον εἶναι τῆς ἀτοπίας τῶν λεγομένων οἰόμενος, αὐτὴν ἐπὶ λέξεως αὐτοῦ τὴν τῶν γεγραμμένων ἀνάγκωσιν, ὡς καὶ τὸν σφοδρῶς καταδραμεῖν τῆς αἰρέσεως ἐθέλοντα, μὴ ἂν τοσοῦτον ἐξ οἰκείων λογισμῶν διελέγξαι τὴν ἀτοπίαν, ὡς αὐτὸς ὁ λόγος· C δι' ὃν γὰρ κατασκευάζει τὸ ψεῦδος, ἐν τῇ ἀτονίᾳ τῆς συνηγορίας ἀπογυμνοῖ τὴν ἀσέθειαν. Καὶ γὰρ εἰ ἀνθρώπου τελείῳ, φησὶ, συνήχθη θεὸς τέλειος, δύο ἂν ἦσαν. Τὸ δὲ ἀτελὲς ἄρα τῷ τελείῳ συντεθειμένον, οὐκ ἐν (38) δυάδι παρ' αὐτοῦ θεωρεῖται. Οὐκ εἶδεν ὁ γεννάδας, οὐδὲ παιδία ποτὲ τοὺς ἐπὶ τῆς παλάμης δακτύλους ἐξαριθμούμενα, ὁ τὸν μικρὸν τῷ μέizoni συναριθμῶν, ἕνα μὲν ὀνομάζει τὸν ἐλαττοῦμενον, καὶ ἕνα τὸν ὑπερέχοντα; Δύο δὲ ὅμοι; εἶναι φησιν, εἰ μὴ ἀλλήλων ἀμφοτέρους λογίζοιτο (39). Πᾶς γὰρ ἀριθμὸς (40) μονάδων ἐστὶ σύνθεσις, τὸ ἀθροίζομενον ἐκ τούτων ἐν κεφαλαίῳ σημαίνων. Εἰ δὲ τὸ ἀριθμητὸν, ὃ τί περ ἂν ᾖ, τῷ συναριθμουμένῳ παρατιθέμενον, κατὰ τὴν (41) πληκτικότητα πλεονάζει τῷ ὅγκῳ παρὰ τὸ ἐλαττον (42), ἐν καὶ τὸ ἐλαττοῦμενον ἔσται, κἂν ἔλλείπη τὸ μέγεθος. Ὅτ' ἂν μὲν οὖν ἰσομεγέθη δύο τῷ ἀριθμῷ διαλάβωμεν, δύο τέλεια λέγομεν· ὅτ' ἂν δὲ τῷ τελείῳ τὸ λειπὸν συναριθμησάμεν, δύο μὲν καὶ

* Psal. LXXII, 24. * Psal. LXXVII, 70.

(35) Quae semicirculis includuntur corr. manu sunt addita.

(36) Super verba illa, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, corr. scripsit, προβάτων, ut cum LXX Interp. edit. con-
corret, quae habet, ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων.

(37) Corr. art. add.

(38) Part. οὐκ ἐν, a corr., sensu ita poscente, sunt

additae.

(39) Ita corr., antea, νομίζοιτο.

(40) In marg. ἀριθμός, manu aequae veteri nota-
tur.

(41) Ita corr., antea παρὰ τὴν.

(42) In marg. cor. add. οὐδὲν ἦττον, quae voces
addendae sunt forte post ἐλαττον.

οὕτω (43) φαμέν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἔλλειπός, τὸ δὲ τέλειον. Ὁ δὲ πολὺς οὗτος κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἐπιστήμην, εἰ μὲν τελείως ἑκάτερον κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἔχει, δύο φησὶ λέγεσθαι τὰ οὕτω λεγόμενα· εἰ δὲ τὸ μὲν ἔλλειπός, τὸ δὲ ἕτερον τέλειον εἴη, ἐν ἀμφοτέροισιν γένεσθαι (44), οὐκ οἶδα ὅπως τὸ ἀτελὲς συναλείφω τῷ περιτεύοντι, καὶ διὰ τῶν ἐναντίων ἐπινοῶν τοῖς ἀσυμβάτοις τὴν ἑνωσιν (45). Τέλειον γὰρ τελείω, καὶ ἀτελὲς ἀτελεῖ μᾶλλον ἀρμόζεται τῇ ὁμοιότητι. Τῆς δὲ τοῦ ἐναντίου πρὸς τὸ ἐναντίον ἐνώσεως, τοῦ ἀτελοῦς φημι πρὸς τὸ τέλειον, λεγέτω τὸν τρόπον ὁ τῆς καινῆς ταύτης ἀριθμητικῆς νομοθέτης.

stare non possunt, vel ex eo quod inter se contraria sint unionem affingens. Nam perfectum cum imperfecto et imperfectum cum imperfecto potius ob similitudinem copulantur; qua ratione autem contrarium cum contrario, hoc est imperfectum cum perfecto junctum unum fiat, novæ hujus arithmetice regularum conditor dicat.

(46) Ἄλλ' οὐχ' ἡγείται πρέπειν ἀνθρώπινον νοῦν περὶ τὸν Μονογενῆ Θεὸν ἐννοεῖν, καὶ τὴν αἰτίαν λέγει, ὅτι τρεπτός ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος. Οὐκοῦν ὁ αὐτὸς λόγος μὴδὲ τὴν σάρκα τῷ Θεῷ συγχωρεῖται· τὸ γὰρ τρεπτὴν αὐτὴν εἶναι, οὐδὲ ὁ λογογράφος ἀντίποι, ἀπὸ νεότητος μέχρι τελειώσεως, ὥσπερ ἐνδύματα, μετενδυομένην τὰς ἡλικίας. Ἡ πῶς οὐκ ἦν τρεπτός, ὁ πρότερον (47) ἐπ' ὠλένης ὑπὸ τῆς μητρὸς κομιζόμενος, εἴτα ἐν παιδείᾳ, εἴτα ἐν μερακίᾳ γινόμενος (48), καὶ οὕτω κατ' ὄλγον προελθὼν εἰς τὸ τέλειον, ὥστε εἰς (49) τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης ἡλικίας ἐλθεῖν; Εἰ οὖν ὁ νοῦς διὰ τὸ τρεπτὸν ἀναβάλλεται (50), διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, μὴδὲ ἡ σὰρξ ὑπ' αὐτοῦ συγχωρεῖσθαι, καὶ οὕτω ψευδὲς κατ' αὐτὸν δευχθήσεται (51) τὸ Εὐαγγέλιον ἅπαν, καὶ κινδὸν τὸ κήρυγμα, καὶ ματαία ἡ πίστις. Εἰ δὲ οὐκ ἀπιστεῖται τὸ ἐν σαρκὶ πεφανερῶσθαι, καὶ ταύτῃ τρεπτῇ, οὐδὲ τὸ (52) νοῦν πάντως διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀπόδητον ἔχει (53)· ἀλλ' ὥσπερ ἐν σαρκὶ γινόμενος οὐκ ἐμολύνθη, οὕτως οὐδὲ τὸν νοῦν παραδεξάμενος, εἰς τροπὴν ἡλκισθή. Πάλιν δὲ τὸν αὐτὸν ὑπολήφουμαι (54) λόγον, ἐκθήμενος τὴν ῥῆσιν αὐτοῦ ἐπὶ λέξεως. Οὐκ ἄρα, φησὶ, σώζεται τὸ ἀνθρώπινον γένος δι' ἀναλήψεως τοῦ, καὶ ὅλου ἀνθρώπου· ἀλλὰ διὰ προσλήψεως σαρκὸς, ἥ φυσικὴν μὲν τὸ ἡγεμονεύεσθαι ἐδεῖτο δὲ ἀτρέπτου νοῦ, μὴ ὑποκλιπτοῦς αὐτῇ διὰ ἐπιστημοσύνης ἀσθένειας, ἀλλὰ συναρμόζοντος αὐτὴν ἀδιδότως ἑαυτῷ. Τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι τὸ δοῦμενον τοῦ ἀνεκδοῦς ἕτερον τῇ φύσει πάντως ἐστὶ, καὶ τὸ πεφυκὸς ἡγεμονεύεσθαι, τοῦ ἐν τῇ φύσει τὸ ἀρχεῖν ἔχοντος; Ὁμοίως κατὰ τὸν λόγον τῆς οὐσίας παρήλλαχται ὡς ἡ τῶν ἀλόγων φύσις ὑποχειρίως ἔχειν τῇ τῶν ἀνθρώπων κατεσκευάσθη, καὶ ὁ (55) ἄνθρωπος οὐκ ἐπικτήτων τὴν κατὰ τῶν ἀλόγων ἀρχὴν, ἀλλ' οὐκείαν ἔχει (56). Εἰ οὖν φυσικὸν τῇ σαρκὶ τὸ

A unum quoque per se erit quod minus est, quamvis magnitudine superetur ab altero. Quando igitur duo æqualis magnitudinis supputamus, duo perfecta dicimus; quando vero quod minus est una cum majori numeramus, duo equidem tunc etiam dicimus, sed illud quidem imperfectum, hoc vero perfectum vocamus. At iste in arithmetica excellens facultate, si utrumque sua natura perfectum est, duo dici ait: si vero unum quidem imperfectum, alterum vero perfectum sit, ex utroque unum fieri putat, nescio quo pacto imperfectum cum præstantiori confundens, et his quæ simul

B XL. Sed haud decere putat humanam mentem in Unigenito Deo agnoscere, cujus rei rationem reddit quod scilicet mens hominis est mutabilis. Atqui eadem ratione neque carnem Deo concedet; nam et carnem mutabilem esse nec iste scriptor negabit, cum ea, vestimentorum instar, ab adolescentia usque ad perfectum hominis incrementum, varias ætates induat. Vel quomodo mutationi non erat obnoxius qui prius in ulnis a matre gestabatur, et deinde infans, mox adolescens evasit, atque ita paulatim eo usque maturitatis proventus fuit ut ad virilis ætatis statum pervenerit? Itaque si ob mutabilitatem mens rejicitur, eadem quoque de causa nec caro ab ipso admitti debet in Christo; eoque pacto falsum ex ejus sententia esse monstrabitur omne Evangelium, inanem quoque prædicationem et vanam fidem. Itaque si credit Christum in carne eaque mutabili manifestatum fuisse, pari quoque ratione mentem in eodem omnino debet agnoscere: sed quemadmodum carnem assumens pollutus non est, ita et mentem suscipiens, non est in alium conversus. Rursus autem hac de re sermonem instituiam, sed antea ejus orationem eisdem verbis referam. Humanum itaque genus, ait, per assumptionem mentis atque totius hominis non salvatur, sed per susceptionem carnis, cui a natura ita comparatum est ut ab alio regatur; opus autem carni erat immutabili mente quæ ipsi præscientiæ defectu non obsequeretur, sed eandem sine ulla coactione sibi ipsi aptaret. Quis ignorat id quod alterius ope indigeat diversum prorsus natura esse ab eo quod nulla re opus habet; et cujus natura ita comparata est, ut ab altero regatur, eum quoque ab illo prorsus differre quod ad regendum natum sit? Simili modo pro essentiae di-

(43) Corr. οὕτως.

(44) Corr. γίνεσθαι.

(45) Verba illa, τὴν ἑνωσιν, corr. add.

(46) Laudat hunc locum usque ad illa verba, εἰς τροπὴν ἡλκισθῆναι, quibusdam tamen omissis, Euthymius Zigabenus, pag. 527, vers. *Haud decet*.

(47) Corr. πρότερον μὲν.

(48) Corr. γινόμενος.

(49) Corr. ἕως εἰς, et mox, ἔλθε.

(50) Corr. ἀποβάλλεται.

(51) Corr. ἀποδειχθήσεται.

(52) Corr. οὐδὲ νοῦς.

(53) Corr. τὸ ἀπόδητον ἔχει.

(54) Corr. ἐκναλήφουμαι.

(55) Artic. additur manu diversa veteri.

(56) Leontius Byzantinus lib. 1 contra Eutychem et Dioscorum apud Canisium tomo IV Antiquarum lectionum, pag. 28, inter alia testimonia Patrum

veritate institutum est ut animalium ratione carentium natura humanae subjecta esset, et homo non adventitium sed suae innatum naturae in bruta haberet imperium. Si igitur ea carnis natura est ut ab alio regatur, quemadmodum ait Apollinaris, cunctis vero praesae natura convenit Deo, quoniam pacto, qui haec concedit, duo illa unum quid natura ab initio esse decernit, cum manifestum sit omnibus aliam subjecti, et aliam ejus qui praest, esse rationem, aliud cui natura inest ut ducatur, et aliud e converso quod natura est ad ducendum? Si igitur contrariae inter se proprietates in horum alterutro, carne, inquam, et divinitate conspiciuntur, quomodo duae istae naturae sunt una? Quomodo etiam divinam quamdam et caelestem carnem Verbo affingit? Imo potius, ipsum Verbum, antequam revera incarnatum fuerit, carnem factum fuisse dicit, ac si in novissimis diebus per dispensationem indutum non fuerit formam nostram, sed semper id existerit semperque in eodem illo statu permanserit. Qui enim immutabilitate atque etiam ductore opus habere carnem ait, nostram procul dubio carnem denotat, quae propter naturae mutabilitatem in peccatum labitur. Si vero caeleste et divinum corpus, sicut idem ait, in Verbo conspiciatur, mutabilitatem rectorisque indigentiam ei omnino, ut consequens est, non ascribit. Hic autem non noster sed divini oris sermo est, qui non opus esse dicit⁹ valentibus medicum, sed male habentibus. In caelo enim ortus ex peccato morbus non reperitur, sed nos quidem illi sumus qui peccatorum morbo laboramus, qui ex malitiae admissione aegrotamus; nos eo quod in malum mutati sumus, immutabilitate indiguimus, qui postquam a via salutari aberravimus, ductore qui ad bonitatem iter ostenderet, opus habuimus: ita ut si revera haec Dominicae carni suo testimonio scriptor iste tribuit, ipsam nempe et sua natura sic comparatam esse ut regatur, et duce mutationibus nequaquam obnoxio egere, nil aliud quam terrenam nostram massam suo sermone designat. Sin autem, quousque id sit quod esse dicitur, alio, qui eam ducat ac regat, non indiget, cum conversionem et mutationem in pejus non admittat: ergo incassum scriptor iste quae modo de carne dicta sunt, consarcinavit; nam si divina haec aliqua caro fuit, ea utique et immutabilis; sin vero mutabilis, divina omnino non fuit.

⁹ Matth. vii, 12.

De duabus in Christo naturis hunc Nysseni locum D refert usque ad illa verba, οὗτε τὸ ἐπιδέξαι τοῦ εὐθυμίου. Idem quoque, ut videtur, auctor in altero longe fusiori opere adversus eosdem monophysitas adhuc in ed. quod cum aliis septem ejusdem libris exstat in ms. codice bibliothecae Vat. breve argumentum ex hoc ipso Nysseni loco repetit, ab illis nempe verbis, Εἰ οὖν ἐν τοῖς ἐναντίοις, etc. usque ad illa, πῶς μία αἱ δύο φύσεις εἰσὶ.

(57) In Vat. cod. est, τοῦ δέ, sed supra art. litteris a corr. et totius etiam cod. characterē diversis, sed antiquis, et atramento pictis scribitur, καὶ τοῦ, quam lectionem secuti sumus.

A ἡγεμονεύεσθαι, καθὼς φησιν ὁ Ἀπολινάριος, ἡγεμονικὸν δὲ τῇ φύσει τὸ θεῖον, πῶς ὁ ταῦτα διδοὺς, ἐν ἐξ ἀρχῆς εἶναι τὰ ἀμφοτέρω τῇ φύσει διορίζεται, πᾶσιν ὄντος προδίδου ὅτι ἕτερος τοῦ ὑποχειρίου, καὶ ἄλλος τοῦ ἐπιστατοῦντος ὁ λόγος, καὶ ἄλλο τὸ πεφυκὸς ὀδηγεῖσθαι, καὶ ἕτερον πάλιν, ὃ φύσις τὸ ἡγεμονεύειν ἐστίν; Εἰ οὖν ἐν τοῖς ἀναντίοις ἰδιώμασιν ἡ θατέρου τούτων θεωρεῖται φύσις, τῆς σαρκὸς λέγω καὶ τῆς θεότητος, πῶς μία αἱ δύο φύσεις εἰσὶ; Πῶς δὲ θεῖον τινὰ καὶ οὐρανίαν σάρκα περιπλάσσει τῷ Λόγῳ; Μᾶλλον δὲ αὐτὸν προαποσαρκῶν τὸν Λόγον, οὐκ οἰκονομικῶς ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν τὴν ἡμετέραν ὤψελθόντα μορφήν, ἀλλ' αἰετὸ τοῦτο ὄντα, καὶ αἰετὸ ἐν τῷ αὐτῷ διαμένοντα. Ὁ γὰρ ἐπιδέξαι λέγων εἶναι τοῦ ἀτρέπτου τὴν σάρκα, καὶ τοῦ (57) καθηγουμένου προσδέσθαι, B τὴν ἡμετέραν ἀντικρυς λέγει σάρκα, τὴν διὰ τὸ τρεπτὸν τῆς φύσεως εἰς ἁμαρτίαν πεσοῦσαν. Εἰ δὲ ὑπερουράνιον τι καὶ θεῖον σῶμα, καθὼς φησι, θεωρεῖται περὶ τὸν Λόγον, οὐδὲ τὸ τρεπτὸν αὐτῷ πάντως κατὰ τὸ ἀκλόλουθον δίδωσιν. οὔτε τὸ ἐπιδέξαι τοῦ εὐθύοντος· καὶ οὕτος οὐχ ἡμέτερος, ἀλλὰ τῆς θείας φωνῆς ἐστίν ὁ λόγος (58) ὁ εἰπὼν, μὴ δεῖσθαι τοὺς ὑγιαίνοντας λατροῦ, ἀλλὰ τοὺς κακῶς ἔχοντας. Ἐν γὰρ τῷ οὐρανῷ ἡ ἐξ ἁμαρτίας νόσος οὐκ ἐστίν, ἀλλ' ἡμεῖς μὲν (59) οἱ τὴν ἁμαρτίαν νοσήσαντες, οἱ διὰ τῆς τοῦ κακοῦ παραδοχῆς ἀσθενήσαντες· ἡμεῖς διὰ τὸ τραπῆναι πρὸς τὸ κακὸν τοῦ ἀτρέπτου προσδεήθημεν, οἱ τῆς σωζούσης ἀποπλανηθέντες ὁδοῦ, τοῦ καθηγουμένου πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐν χρείᾳ γεγόναμεν· ὥστε εἰ ἀληθῆ ταῦτα τῇ περὶ τὸν Κύριον σαρκὶ προσμαρτυρεῖ ὁ λογογράφος, ὅτι καὶ πέφυκεν ἡγεμονεύεσθαι, καὶ ἀτρέπτου τοῦ καθηγουμένου χρῆζει, οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὸ ἡμέτερον σύγκριμα διερμηνεύει τῷ λόγῳ. Εἰ δὲ ἐν τῇ σαρκὶ ὀρίζεται τὴν θεότητα, τὸ δὲ θεῖον, ἕως ἂν ἡ (60) τοῦτο, δὲ λέγεται, ἄλλο τοῦ ὀδηγούντος οὐκ ἐπιδέσθαι, οὐδὲ γὰρ ἐπιδέχεται τὴν πρὸς τὸ χεῖρον τροπὴν καὶ ἀλλοιωσιν· μάτην οὖν (61) αὐτῷ τὰ περὶ τῆς σαρκὸς νῦν εἰρημένα διεββαφύθηται (62)· (63) εἰ γὰρ θεῖα τις αὕτη, ὅλως ὅτι καὶ ἀτρέπτος· εἰ δὲ τρεπτή, πάντως οὐ θεῖα.

vero carne divinitatem circumscribit, divinitas eam ducat ac regat, non indiget, cum conversionem et mutationem in pejus non admittat: ergo incassum scriptor iste quae modo de carne dicta sunt, consarcinavit; nam si divina haec aliqua caro fuit, ea utique et immutabilis; sin vero mutabilis, divina omnino non fuit.

(58) Verbum, ὁ λόγος, additum est eadem manu diversa veteri, ut in praecedenti emend.

(59) Et hic eadem manu corrigitur ἡμεῖς ἐσμεν.

(60) Haec lectio a corr. est; nam antea erat, τὸ δὲ θεῖον ἕως ἂν ἡ.

(61) Adv. οὖν delendum esse corr. advertit.

(62) In cod. Vat. scribitur, διεββαφύθηται, nullo quod sciam, sensu, nihilque monente vel. corr. nos emendandum censuimus, διεββαφύθηται.

(63) Istum Nysseni locum usque ad illa verba παθεῖ ἐνεχομένην, laudat Euthymius in *Panoplia* pag. 526, vers. Si qua fuit.

Τίς ἂν οὖν (64) διεξέλθοι τὸν συγκεχυμένον τοῦτον καὶ ἀσυστάτον τῶν δογμάτων μῦθον, μηδέποτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βαίνοντα, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐνυπνίου φαντασίας, ἄλλο τε ἄλλο φαινόμενον; Νῦν μὲν φησι θεῖαν εἶναι τὴν σάρκα τοῦ Λόγου καὶ συναΐδου, πάλιν ἐπικτήτων καὶ προσειλημμένην, εἶτα ἄλλοτριως ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν ἔχουσιν φύσιν, τὴν παθητὴν (65) καὶ ἐπικτητὴν· πάλιν, ἐπιδεῖ τοῦ εὐθύνοτος, καὶ τῷ κατὰ τροπὴν τε καὶ ἀλλοίωσιν πάθει ἐνεχομένην, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴν ἄνουν ποιεῖ, ἵνα ἱατρευθῇ τῇ θεότητι, (66) ὥσπερ ἐμπόδιον ἡγούμενος τὸν νοῦν τῆς θείας ἐπ' ἀνθρώπων κηδεμονίας, καὶ προσφιλέστερον τῷ Θεῷ τὸ ἀνόητον. Οὐκοῦν μαχαριστότερον οἶσται τὸ νοῦν μὴ ἔχειν, εἴπερ προσλαμβάνεται, καθὼς φησιν οὗτος, παρὰ Θεοῦ τὸ ἀνόητον. Τί οὖν οὐ διορθοῦται τὸν Σολομῶντα, ὃς φησιν, Ὁ δὲ νοῦν κυβερνήσιν κατῆσται; Οὐδὲ γὰρ ἄλλην οἶμαι τὴν κυβερνήσιν ἐν ταῦθα παρὰ τοῦ παροιμιακοῦ ἀνιγμάτος λέγεσθαι, εἰ μὴ τὴν ἡμετέραν φύσιν, τὴν ἐν κακίᾳ χειμασθεῖσαν, καὶ ναυαγήσασαν, τῇ ἐπιστάσῃ τοῦ ἀληθινοῦ κυβερνήτου πρὸς τὸν λιμένα τοῦ θεοῦ θελήματος εὐθυνομένην. Εἰ οὖν ἐν τῇ ἀνοίᾳ ὁ ἀνθρώπος σώζεται, πῶς ὁ νοῦν κυβερνήσιν κατῆσται; Τίνοι δ' ἂν οικειότερον ἐν φύσει (67) εἴη τὸ θεῖον; Πρὸς τί μᾶλλον καταλλήλως ἔχειν τὴν θεῖαν φύσιν ὁ λογισμὸς ὑποτίθεται; Παχέϊα τις καὶ ἀντιτοπῆς ἐστὶν ἡ σὰρξ, καὶ πρὸς τὴν γεώδη φύσιν συγγενὴς ἔχει· νοεῖον δὲ τί καὶ ἀφανές (68) καὶ ἀσχημάτιστον ἢ διάνοια. Τί ἂν μᾶλλον οικειότερον εὐρεθῇ ἐκ τούτων πρὸς τὸ συναρμωθῆναι Θεῷ, τὸ παχὺ καὶ γεώδες, ἢ τὸ ἀναφές τε καὶ ἀσχημάτιστον; (69) Ὅπως δὲ συναρμύζεται τῷ Θεῷ σὰρξ, ὡς φησιν, ἀδιάστως, ἢ μεταλαμβάνουσα τῆς καθαρᾶς ἀρετῆς; Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι ἀρετὴ προαιρέσεώς ἐστι κατόρθωμα; Ἡ δὲ σὰρξ ὄργανόν ἐστι τῆς προαιρέσεως, τῇ ὁρμῇ τῆς διανοίας ἐγκείμενον (70), πρὸς ὅπερ ἂν ὁ κινῶν ἄγῃ, πρὸς τοῦτο μετατιθέμενον. Ἡ δὲ προαίρεσις οὐδὲν ἕτερον εἰ μὴ νοῦς τίς ἐστι, καὶ πρὸς τί διάθεσις. Εἰ οὖν μεταλαμβάνειν φῆσαι (71) τὸν ἀνθρώπον καθαρᾶς ἀρετῆς, ἐν ᾧ νοῦς οὐκ ἐστι, τὸ τὴν ἀρετὴν ἔχουσιν ὑποδεχόμενον τί ἂν εἴη; Εἰ μὴ ἄρα τὸ βεβιασμένον ἀβίαστον ὁ λογογράφος νοεῖ. Ὅτ' ἂν γὰρ μὴ τοῦ νοῦ συντιθεμένου τῇ προτιμωτέρᾳ ῥοπῇ, ἔξω τῶν κατὰ κακίαν ἐνεργημάτων τὸ σῶμα γένηται, ἀνάγκης ἔργον οὐ προαιρέσεως ἐστὶ τὸ κατορθούμενον· ὁ δὲ διὰ τῆς τῶν λογισμῶν ἐπικρίσεως (72) τὸ ἀγαθὸν προαιρούμενος, κρείττων πάσης ἀνάγκης καὶ βίας ἐστίν, οἰκοθεν ἔχων τὴν πρὸς τὸ κρείττον ῥοπήν. Πῶς οὖν τῷ ἀπροαιρέτῳ ὁ λογογράφος μαρτύρεται (73) τὸ ἀβίαστον, ὃ μηδεὶς λογισμὸς ἴδιος πρὸς τὸ καλὸν καθηγῆσται; Τὸ γὰρ μὴ ἐκ

¹⁰ Prov. 1, 5.

(64) Ita corr. ; male antea, τίς ἂν οὐ.

(65) Corr. παθητικῇν.

(66) Et hæc idem Euthymius paulo aliter recitat usque ad illa verba τὸν νοῦν μὴ ἔχειν, pag. 528, vers. Si divina.

(67) Corr. in marg. scribit ἐμφύη εἰ, nullo, quod sciam, sensu.

(68) In textu Vat. cod. est ἀφανές. Corr. ἀναφανές, emendavit ; sed legendum videtur ἀναφές,

A XLI. Quis unquam enarrare poterit confusam hanc minimeque sibi constantem dogmatum fabulam quæ unicuique nutat, et, ad instar imaginum quæ in somnis conspiciuntur, nunc hoc nunc illo modo apparet? Siquidem nunc carnem Verbi divinam et ipsi coeternam esse asserit, nunc ascititiam et aliunde assumptam, nunc veluti diversam a natura nostra quæ passionibus subjacet, fluxaque et fragilis est; nunc rectore indigentem, nunc mutationis et variationis vitio obnoxiam, ac propterea ipsam mente destitutam fingit ut per divinitatem huic malo medeatur, ratus humanam mentem impedimentum quodammodo fore divinæ erga homines providentiæ, et gratus id Deo esse quod mente careat. Ergo beatius esse putat mente destitui, si a Deo, quemadmodum iste ait, quod sine mente est, assumitur. Quidni igitur Salomonem redarguit aientem, *Intelligens gubernacula possidebit*¹⁰? Neque enim alia arbitror gubernacula hic proverbiali enigmate significari, præter quam naturam nostram peccati tempestate jactatam naufragiumque passam, quæ veri gubernatoris inspectione atque cura ad voluntatis divinæ portum dirigitur. Si igitur per mentis carentiam homo salvatur, quomodo intelligens gubernacula possidebit? Cuinam aptius divinitas natura conveniet? Cuinam magis rei divinam naturam congruere ratio suggerit? Crassa quædam res atque solida est caro, et cum terrena natura cognationem habet; at vero mens res est materiæ experta, nec tactum figuramque ullam admittit. Harum utra ad conjunctionem cum Deo habendam aptior invenietur, crassane terrenaque caro, an mens quæ nec tactum nec figuram admittit? Quomodo etiam sine ulla sui, ut inquit, coactione caro Deo aptatur, quæ puræ virtutis particeps efficitur? Quis enim ignorat virtutem rectum esse eligentis voluntatis factum? caro autem est eligentis voluntatis instrumentum, motioni mentis inharrens, et iis omnibus ad quæ movens agit obsecundans. Libere autem eligens voluntas nil aliud quam mens quædam est, et ad aliquid agendum affectio. Si igitur hominem, in quo mens non est, puræ virtutis participem fieri dicet, quidnam erit quod virtutem libere admittit? Nisi forte quod vi cogitur, pro eo quod nullam vim patitur, scriptor intelligit. Quando enim corpus citra ullam mentis ad meliora propensionem atque assensum honestis in actibus versatur, non ex libera voluntate, sed ex necessitate, recte facta

ut paulo post habet.

(69) Breve hoc Nysseni dictum usque ad illa verba ἀναφές τε καὶ ἀσχημάτιστον, laudatur ab eodem Euthymio, pag. 528, vers. *Utra magia*.

(70) Forte legendum ἐκκείμενον.

(71) Corr. φῆς.

(72) Corr. ὑποκρίσεως.

(73) Corr. μαρτυρεῖται.

provenient; qui vero bonum exacto rationis iudicio eligite, quacunque vi atque necessitate superior est, utpote qui ex semetipso ad meliora propensionem habeat. Quoniam igitur pacto scriptor noster eum qui sine electione ac proposito operatur, libertate pollere testatur, quem nulla propriae mentis actio ad beneficiendum induxit? Quod enim quis non libera mentis electione peccati sit expers, nullam prorsus laudem meretur; alioquin eos etiam, qui vinculis, ne male agant, impediuntur, laudabimus, quos utique a malis actibus non voluntas arceat, sed vincula: *Atqui carnem*, ait, *sine ulla ejusdem coactione divinitas sibi asciscit*; nempe non coactum, quod voluntarium est, vocat. Quoniam itaque pacto qui propria voluntate caret, virtutem suas sponte capesset? Nam deliberare, et velle, utilia eligere, et noxia vitare, hæc omnia cogitationis actiones sunt; cogitare autem, qui carent mente, non possunt. Si itaque caro sine ulla sui coactione aptatur Deo, hac utique assertionem destituit, nec temere et inconsiderate quod sibi commodum est appetere; quod autem tale est, ratione carere nemo affirmaverit. Quomodo enim in eo qui ratione caret deliberatio aliqua fieret? Quare non mentem modo inesse homini, sed et præ cæteris inesse dictis suis scriptor affirmat; nam voluntarie aliquem et non coacte ad bonum moveri, perfectam in eo mentem esse testatur, et quod bonum sibi comparare sit cogitantis facultatis actio in sequentibus aperte demonstratur, quæ ad verbum ita se habent, *Largientis enim*, inquit, *puram virtutem omni subjectæ menti*. Si igitur in mente virtutis puritatem esse fatetur, quomodo mentem ab illa carne excludit, in qua puritatem agnoscit? Necesse enim est alterum de duobus falsum esse, aut nempe mentem virtutis participem esse posse, aut mente carere carnem, quæ libere sibi virtutem comparat.

XLII. Porro quæ præcedentibus nec cohererent, nec consentaneæ subjungit, supervacaneum esse arbitror diligenter excutere, quæ in hunc modum se habent: *Et omnibus*, inquit, *qui secundum mentem efficiuntur similes Christo, et secundum carnem eisdem non sunt dissimiles*. Quid enim sibi velit nauasæ ista verborum admiratoris erroris hujus edoceant; nos enim ad ea quæ subinde sequuntur excutienda progredimur. *Et si homini*, inquit, *copulatus est Deus, perfectus nempe perfectus, utique duo essent, alter quidem natura Filius Dei, alter vero adoptione*. Lubenter hæc scire cuperem ab his qui talia callent: si mente præditum perfectumque hominem filium adoptivum vocant, hominem anōητον, ita enim mente prorsus destitutum nuncupant, quomodo appellabunt? Unigenitus enim Deus, cum ex semetipso perfectus sit nullaque re deficiat, veri quidem Filii appellationem obtinet, natura ipsa verum illud nomen esse demonstrante;

A προαιρέσεως ἀναμάρτητον, οὐδὲ ἐπαινετὸν ἐστὶ πάντως, ἢ οὕτως καὶ τοὺς ὑπὸ δεσμῶν πρὸς κακουργίαν καλωμομένους ἐπαινεσόμεθα, οὐς ἀρίστης τῆς τῶν κακῶν ἐνεργείας ὁ δεσμός, οὐχ ἡ γνώμη. Ἀλλ' ἀδιάστως, φησὶ, τὴν σάρκα ἡ θεότης προσάγεται· τὸ ἀδιάστων, δηλαδὴ, τὸ ἐκούσιον λέγει. Πῶς οὖν ἂν τις ἐθελοντὴς τῇ ἀρετῇ προσαχθεῖη, θέλημα οἰκείον μὴ κεκτημένος; Τὸ γὰρ προαιρεῖσθαι, καὶ βούλεσθαι, καὶ ἡ τοῦ συμφέροντος ἐκλογὴ, καὶ ἡ τοῦ βλάπτοντος μεταβολή (74), ταῦτα πάντα διανοίας ἐστὶ· τὸ δὲ διανοεῖσθαι τῶν ἀνόητων οὐκ ἐστίν. Εἰ οὖν ἀδιάστως τῷ Θεῷ προσοικειοῦται ἡ σὰρξ, μαρτυρεῖται παρὰ τούτων διὰ τοῦ λογογράφου μὴ ἀπροαιρέτως (75) εἶναι ἡ σὰρξ, μηδὲ ἀκρίτως τε καὶ ἀνεπισκεπτῶς τοῦ λυσιτελοῦντος σχεῖν (76)· τὸ δὲ τοιοῦτον οὐκ ἂν τις ἀλογίαν εἴποι. Πῶς γὰρ ἂν γένοιτο ἐν τῷ ἀλόγῳ ὁ λόγος; Ὡςτε οὐ μόνον εἶναι τὸν νοῦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, δι' ὧν λέγει· συντίθεται, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους εἶναι. Ἡ γὰρ ἐκούσιός τε καὶ ἀδιάστος πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁρμή, μαρτυρία τῆς τοῦ νοῦ τελειότητος γίνεται, καὶ οἷτι διανοίας ἐστὶν ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον οἰκείωσις, διὰ τῶν ἐφεξῆς εἰρημένων μάλιστα δείκνυται, οὕτως κατὰ τὴν λέξιν ἐχόντων, *Μεταδιδόντος γὰρ*, φησὶ, *τῆς καθαρῆς ἀρετῆς παντὶ τῷ ὑποχειρίῳ νῷ*. Εἰ οὖν ἐν τῷ νῷ θεωρεῖ τὴν τῆς ἀρετῆς καθαρότητα, πῶς ἐξοικίζει τῆς σαρκὸς ἐκείνης (77) τὸν νοῦν, ἐν ᾧ τὴν καθαρότητα βλέπει; Ἀνάγκη γὰρ ἐν ἐξ ἀμφοτέρων ἐπιμαρτυρηθῆαι τῷ λόγῳ, ἢ τὸ μεθεκτὴν εἶναι τῷ νῷ τὴν ἀρετὴν, ἢ τὸ ἀνοῦν εἶναι τὴν σάρκα, τὴν ἀδιάστως τῇ ἀρετῇ (78) προσαχθεῖσαν.

C "Ὅσα δὲ προσέθηκε κατὰ τὴν ἀπρόσκολλόν τε (79) καὶ ἀνακλόουον, περιττὸν οἶμαι διεξετάζειν, τοῦτον ἔχοντα τὸν τρόπον· *Καὶ πᾶσι*, φησὶ, *τοῖς νοερώς ὁμοιοιμένοις Χριστῷ, καὶ μὴ σαρκικῶς ὁμοιοιμένοις*. Τί γὰρ βούλεται ἡ τῶν εἰρημένων ναυτία, διδασκέωσαν ταῦτα οἱ θαυμασταὶ τῆς ἀπάτης· ἡμεῖς δὲ πρὸς τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου προελθόμεν. *Καὶ εἰ ἀνθρώπῳ*, φησὶ, *συνήρθη ὁ θεός, τέλειος τέλειφ, δύο ἂν ἦσαν, εἰς μὲν φύσει Υἱὸς Θεοῦ, εἰς δὲ θεός*. Ἡδέως ἂν μάθοιμι παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα πεπαιδευμένων, εἰ τὸν ἔννοον (80) καὶ τέλειον ἀνθρώπον οὐδὲν θετὸν λέγουσι, τὸν ἀνόητον ἀνθρώπον, οὕτω γὰρ πάντως τὸν μὴ ἔχοντα νοῦν ὀνομάζουσι, τί προσερούσιν; Ὁ γὰρ μονογενὴς Θεὸς αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀνελλιπὴς καὶ τέλειος ὢν, τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν ἔχει, ἐπαληθευούσης τὴν κλήσιν (81) τῆς φύσεως· ἡ δὲ προσθήκη τοῦ ἡμιτελοῦς ἀνθρώπου ποῖον ὄνομα ἔχει; Εἰ γὰρ ὁ τέλειος ἀνθρώπος θετὸς υἱὸς κατὰ τὸν Ἀπολιναρίου λέγεται,

(74) Corr. ἀποβολή.

(75) Corr. ἀπροαίρετος.

(76) Corr. ἔχειν.

(77) In cod. Vat. est σχεῖν, nos emendavimus

εξεῖν. Vide tamen an legendum sit σχενῆς.

(78) Ita corr.; prius erat τῇ ἀρχῇ.

(79) Et hæc corr. emendatio est; nam antea scriptum fuerat ἀπρόσκολλόν τε.

(80) Corr. hæc quoque emendatio est; nam in textu Vat. cod. scribitur οἱ τὸν ἔννοον.

(81) Ita corr.; antea erat τῇ κλήσει.

καὶ ὁ ἡμιτελής ἄνθρωπος, καθ' ὃν ἄνθρωπος, ἡμιθε-
τος δηλονότι υἱὸς καὶ οὗτος ὀνομασθήσεται, ἡμισεύων
ἐφ' αὐτοῦ τὴν τοῦ θεοῦ κλήσιν· ὥστε κυριώτερον
εἰπεῖν, ἔχεινον μὲν τέλειον τὸν θεὸν εἶναι, τοῦτον δὲ
ἡμισυ τῷ (82) τριτημορίῳ λείποντα, κατὰ τὸ βού-
λημα τῶν ταῖς τοιαύταις τομαῖς (83) μιστολλεονόντων
τὸν ἄνθρωπον. Ἄλλ' εἰ ἀνάρμοστον ἐστὶ τῷ θεῷ τὸ
θετὸν ἔχειν υἱὸν, ὁμοίως πάντως καὶ ἐπὶ τοῦ τελείου,
καὶ ἐπὶ τοῦ ἀτελοῦς ἐστὶ τὸ ἀνάρμοστον· μάλλον δὲ
καὶ πλεόν ἐν τῷ ἡκρωτηριασμένῳ τὸ ἀποπον. Εἰ γὰρ
ἀμυδρόν τι (84), καὶ ἔξω τῆς θεωρητοῦς ὑπολήψεως
τὸ ἀρτιον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐνομήσθη, περὶ τὸ
θεῖον βλεπόμενον, πολλῶ μάλλον αἰσχροὶν ἂν εἴη τὸ
λελωδημένῳ περὶ αὐτὸν καθορᾶσθαι τὴν φύσιν. Οὐ
γὰρ ἐπειδὴ νοῦς οὐκ ἐστὶ, διὰ τοῦτο ἡ σὰρξ πρὸς τὴν
τοῦ Πατρὸς φύσιν οἰκειῶς ἔχει, ἀλλὰ τῆς μὲν τοῦ
Πατρὸς οὐσίας, ὁμοίως ἄνθρωπος (85), καὶ ὅλος, καὶ
τὸ μέρος κεχώρισται, κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον,
καὶ οὐθέτερον τῶν ἐν ἡμῖν, οὔτε ὁ νοῦς, οὔτε τὸ σῶμα
πρὸς τὴν ὑπερκειμένην φύσιν τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας
ὑπεκλίνεται. Κἀν οὐράνιον τι σαρκὸς εἶδος ἀναπλάσῃ
περὶ τὸ θεῖον ὁ μῦθος, οὐδὲ μάλλον διὰ τοῦτο ὁμοού-
σιον εἶναι τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ τὴν σάρκα ἔκεινην ὁ
λελογισμένος συνθήσεται. Εἰ δὲ ἡλλοτριῶται τῆς πα-
τρικῆς οὐσίας ἡ σὰρξ, πῶς ἂν εἴη ὕψος τὸ ἀλλότριον;
Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα (86) τὸ ἀληθὺς ἐκ τινὸς ὄν, ἔκκεινο
κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι ὅπερ ὁ γεννήσας ἐστὶ· ἀλλὰ
μὴν ὁ Πατὴρ σὰρξ οὐκ ἐστίν. Οὐδ' ἂν ὁ ἐξ ἐκείνου
πάντως σὰρξ εἴη· τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύ-
ματος, πνεῦμα, καὶ οὐχὶ σὰρξ εἶναι λέγεται. Εἰ οὖν
μὴ ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἡ σὰρξ, ὕψος οὐκ ἐστὶ. Τί
οὖν ὀνομασθήσεται; Ὅπερ γὰρ ἂν τῇ οὐρανίᾳ ἐκείνῃ
τῇ μυθοποιηθείᾳ παρὰ τοῦ λογογράφου ἐπινοήσωσιν
ὄνομα, τοῦτο ἡμεῖς τῇ ἐξ ἀνθρώπων ἀναλειφθείσῃ
σαρκὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπιθήσομεν, καὶ ὅπερ ἂν τὸ
ἡμῆτερον ὀνομάσωσι, τῷ αὐτῷ ὀνόματι κάκεινο κλη-
θήσεται. Οὐκ ἐστὶν ὕψος τὸ γῆϊνον, οὐδὲ ἔκκεινο πᾶν-
τως. Θεὸς υἱὸς τὸ γῆϊνον, οὐκοῦν κάκεινο. Ὑἱὸν δὴ
ἐνταῦθα, κάκει πάντως. Εἰς ὕψος ἐν ἐκείνῳ ἡ σὰρξ
καὶ ἡ θεότης, τοῦτο καὶ ὦδε. Ἐπειδὴ γὰρ ὁμοίως
ἀφ' ἑστένης τῆς θείας οὐσίας ἡ κτίσις πᾶσα, τὸ μὲν
ἔξω εἶναι τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως, τό γε (87) γῆϊνον,
καὶ οὐράνιον ἐπίσης συνυμολόγηται. Λέγεται δὲ
ὅπερ ἂν τῷ σκοπῷ τῆς φιλανθρωπίας συμβαίη, τοῦ-
το εὐλογώτερον περὶ τὸν θεὸν οἴεσθαι. (88) Ὅνομα
δὲ αὐτῷ Ἰδιον, ἐφευρίσκειν (89) μηδὲν, ἀλλὰ τῷ κλειο-
νάζοντι καὶ ἐπικρατοῦντι (90) συνονομαζέσθαι. (91)
Καθάπερ ἐπὶ τοῦ πελάγους γίνεταί· εἰ γάρ τις στα-
γὸνα ἔξους ἐπιβάλλῃ θαλάττῃ, καὶ ἡ σταγὼν θάλασσα

A additamentum verò imperfecti hominis quale no-
men habet? Si enim perfectus homo adoptivus
filius juxta Apollinarem dicitur, imperfectus quo-
que homo, quatenus homo est, semiadoptivus
utique filius vocabitur, cum dimidia tantum ex
parte adoptivi appellationem obtineat: ita ut, si
aptius loqui volumus, ille quidem perfectus homo
adoptivus sit; hic vero semiadoptivus, utpote qui
tertia sui parte ex eorum sententia deficiat qui
tam multis sectionibus hominem in minutas divi-
dunt partes. Atqui si Deo non convenit adoptivum
habere filium, pari prorsus ratione tam de perfe-
cto quam de imperfecto idem dicetur. Quin et id
magis in mutilato absurdum esse deprehenditur;
nam si integra atque perfecta hominis natura,
B cum circa divinitatem consideratur, vile quid et
ab opinione quam de Deo habere nos decet, alienum
censetur, multo magis turpe erit mancam mutilamque
in eodem intueri naturam. Neque enim
caro, quod mente careat, idcirco peculiarem ali-
quam cum Patris natura necessitudinem habet,
sed a Patris quidem substantia tam totus homo
quam ejus pars, ratione naturæ æque discernitur,
et neutrum eorum quæ nobis insunt, hoc est ne-
que mens, neque corpus, illi naturæ quæ omnes
dignitate superat substantiæ ratione conveniet. Et
quavis cœlestis quoddam carnis genus divinitati
hæc fabula affingat, non ideo consubstantialiam
Deo carnem illam esse ullus rerum æquus æsti-
mator fatebitur. Porro si caro aliena est a Patris
substantia, quomodo Filius erit quod a Patre
alienum est? Necesse enim prorsus est eum qui
vere ex aliquo est, non aliud plane secundum es-
sentiam esse quam quod est ille qui genuit: atqui
Pater caro non est. Igitur neque ille prorsus qui
ex ipso est, erit caro; quod enim natum est ex
spiritu, spiritus utique, non caro esse dicitur. Si
itaque non est ex Patre caro, neque Filius profe-
cto erit ex Patre. Quid igitur caro illa vocabitur?
Nam quaecunque nomen cœlestis illius carnis
quam fabulose fingit scriptor, excogitaverint, id-
ipsum nos carni ex hominibus assumptæ, con-
gruenter imponemus, et quocunque nomine ho-
stram vocabunt, eodem prorsus et illa vocabitur.
Non est Filius quod terrenum est. Itaque nec illud
cœlestis omnino Filius erit. Adoptivus est filius
quod terrenum est; itaque et illud cœlestis talis erit.
Duo hic filii; et illic quoque duo prorsus erunt.
Unus in illo cœlesti Filius, caro et divinitas; istud

(82) Corr. ἦτοι τῷ.

(83) Ita corr.; antea τόλμας.

(84) Corr. εἰ γὰρ αἰσχροὶν τι καί.

(85) Corr. ἄνθρωπος.

(86) Locum hunc usque ad illa verba σὰρξ εἶναι λέγεται, in *Panopliam adversus hæreses* cum aliis hujus antirrhethici excerptis retulit Euthymius Zigabenus, pag. 526, vers. Qui vere.

(87) Corr. τό τε.

(88) Eadem fere habet Nyssenus in *Orat. De deitate Filii et Spiritus S. et De Abraham*, prope finem.

(89) Corr. ἐφευρίσκειν.

(90) Corr. ἐπικρατοῦντι τι.

(91) Hanc similitudinem aceti guttæ mari immixtæ, in simili sensu, adhibet Nyssenus lib. IV *Contra Eunomium* et in libro *contra Apollinarem* ad Theophilum. Vide Petavium in *Theologicorum dogmatum* t. IV, qui est *De incarnatione*, lib. I, cap. 15, num. 8, et præsertim lib. I, cap. I, num. 6 et seqq. ubi Nyssenum hoc exemplo Eutychnianorum erroribus non prævisse, erudite demonstrat; id quod multis ante Petavium sæculis Anastasius Sinsita in *Hodegi* cap. 15 erudite præstitit.

et in terreno locum habet. Nam cum creatæ res universæ a divina substantia æqualiter distent, ideo a Patris natura tam alienum esse terrenum quod est, quam quod cæleste fatemur. Superest autem ut quicquid proposito consilioque beneficiis homines afficiendi congruit, id omne potiore jure de Deo opinemur. Restat quoque ut cum nomen quod ei proprie conveniat non reperiatur, ex eo quod in ipso eminet abundatque, appelletur. Et quemadmodum in mari accidit ut si quis aceti guttam in illud injiciat, gutta quidem illa mare fiat, in aquæ marinæ qualitatem transmutata: ita qui in carne hominibus manifestatus est, verus quidem est Filius et unigenitus Deus, itemque lumen inaccessibile, et per se ipsam vivens sapientia, et sanctificatio, et virtus, et quicquid sublimè dici aut cogitari potest. At carne, quæ propria natura caro est, in incorruptibilitatis pelagus transmutata, quemadmodum ait Apostolus¹¹, Absorptum fuisse quod mortale est a vita, una etiam cum ipsa carne cuncta quæ secundum eandem carnem tunc apparuerunt, in divinam et immortalem naturam commutata sunt; non pondus, non forma, non color, non renitentia, non mollities, non corporeæ quantitatis circumscriptio, non aliud quidpiam eorum quæ tunc in ipso conspiciebantur, permansit; commistione scilicet quæ cum divinitate facta fuit, carneæ naturæ humilitatem in proprietatum divinarum consortium assumente. Itaque nullum nobis periculum est, ne in quaternarium numerum Trinitatis mysterium extendatur, ut Apollinaris ait, neque angelos in hominis servitute redigimus, ut in sua adversus nos fabula asserit. Non enim homini serviunt qui Domino se ipsos inclinant, neque eum adorare erubescunt qui carne suscepta in hoc mundo versatus est. Nam cum introducit primogenitum, inquit, in orbem terrarum, dicit: Et adorent eum omnes angeli ejus¹². Porro præter partum nulla prorsus est in hanc vitam ingrediendi ratio, nec potest quispiam in hominum vita commorari, nisi hac via fuerit ingressus. Et hinc est quod ejus in carne nativitatem ingressum in mundum Scriptura nuncupat. Si igitur ipsum in orbem terrarum ingressum angeli omnes adorant, ac ejus ingressus ipsa est in carne Domini subijcimus; sed ipsa angelorum natura silent ille qui temere ac inaniter asserit nos ea quæ angelos homini deifero mancipamus.

XLIII. His etiam scriptor addit: Si ille qui Deum suscipit, Deus verus est, multi uique dii essent, quoniam multi Deum suscipiunt. Nos vero quid ad hæc? Quod quidem Deus erat in Christo, mundum

gίνεται, συμμεταποιηθεῖσα τῇ θαλάσσῃ ποιότητι, οὕτως ὁ ἀληθινὸς Υἱὸς καὶ μονογενὴς Θεὸς, τὸ ἀπρόσιτον φῶς, καὶ ἡ αὐτοζῶν σοφία τε καὶ ἀγίασμός, καὶ δύναμις, καὶ πᾶν ὑψηλὸν ὀνομαζέμεται καὶ νόημα, ταῦτα ὁ διὰ σαρκὸς φανερωθεὶς τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ. Τῆς δὲ σαρκὸς (92), τῇ ἰδίᾳ φύσει σαρκὸς οὐσης, μεταποιηθείσης δὲ πρὸς τὸ τῆς ἀφθαρσίας (93) πέλαγος, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι Κατεπόθη τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς, συμμετεβλήθη καὶ πάντα τὰ κατὰ τὴν σάρκα τότε φαινόμενα πρὸς τὴν θείαν τε καὶ ἀκήρατον φύσιν· οὐ βάρος, οὐκ εἶδος, οὐ χρῶμα, οὐκ ἀντιτυπία, οὐ μαλακότης, οὐχ ἡ κατὰ τὸ ποσὸν περιγραφή, οὐκ ἄλλο τι τῶν τότε καθορωμένων, οὐδὲν παραμένει, τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἀνακράσεως εἰς τὰ θεϊκὰ ἰδιώματα τὸ ταπεινὸν τῆς σαρκώδους φύσεως ἀναλαβούσης. (94) Ὅστε κινδυνὸς ἐστὶν οὐδεὶς εἰς τετράδα ἡμῖν τὸν τῆς Τριάδος λόγον πλατύνεσθαι, καθὼς ὁ Ἀπολλινάριος λέγει, οὐδὲ τοὺς ἀγγέλους τῷ ἀνθρώπῳ δουλαγωγοῦμεν, ὡς ὁ ἐκεῖνου μῦθος καθ' ἡμῶν λέγει. Οὐ γὰρ ἀνθρώπων δουλεύουσιν οἱ τῷ Δεσπότην ἑαυτοὺς (95) ὑποκύπτοντες, οὐδὲ ἐπαισχύνονται προσκυνῶντες τῷ διὰ σαρκὸς τῇ οἰκουμένῃ ἐπιδημήσαντι. (96) Ὅτε γὰρ εἰσευγάρη τὸν πρωτότοκον, φησὶν, εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει, καὶ προσκυνήσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι (97) αὐτοῦ. Μία δὲ εἰσοδος ἐπὶ τὴν (98) οἰκουμένην, ἡ διὰ τοῦ τόκου ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐτέρως ἐντὸς τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων γενέσθαι, μὴ (99) ταύτῃ τῇ εἰσόδῳ χρῆσάμενον. Οὐκοῦν τὴν διὰ σαρκὸς αὐτοῦ γένεσιν εἰσοδὸν εἰς τὴν οἰκουμένην ὀνομάζει ὁ λόγος. Εἰ οὖν εἰσελθόντι αὐτῷ (1) εἰς τὴν οἰκουμένην πάντες προσκυνοῦσιν οἱ ἄγγελοι, ἡ δὲ εἰσοδος διὰ σαρκὸς (2) ἐστὶ γένεσις, οὐχ ἡμεῖς δουλαγωγοῦμεν τῷ Δεσπότην τὸ βίον κτήμα· ἀλλ' αὐτῇ τῶν ἀγγέλων ἡ φύσις οὐκ ἄγνοε τὴν ὑπερκειμένην αὐτῆς δεσποτείαν (3). Ὅστε σιγάτω προτιθεὶς (4) ἐκεῖνα τῷ λόγῳ τὰ μάταια, τὰ ἀνω ποιοῦμεν κάτω, θεοφόρους ἀγγέλους θεοφόρῳ ἀνθρώπῳ καταδουλοῦντες.

ingrediendi ratio, nec potest quispiam in hominum vita commorari, nisi hac via fuerit ingressus. Et hinc est quod ejus in carne nativitatem ingressum in mundum Scriptura nuncupat. Si igitur ipsum in orbem terrarum ingressum angeli omnes adorant, ac ejus ingressus ipsa est in carne Domini subijcimus, non ea quæ Domini jam juris sunt nos suam Domino subjectionem non ignorat. Itaque quæ sursum sunt deorsumvertere, dum deiferos

ἔτι πρὸς τοῦτοις φησὶν· Εἰ ὁ Θεὸς δεξάμενος, Θεὸς ἐστὶν ἀληθινός, πολλοὶ ἂν εἴεν θεοί, ἐπεὶ καὶ πολλοὶ δέχονται τὸν Θεόν. Τί οὖν καὶ πρὸς τοῦτο ἡμεῖς; Ὅτι μὲν ὁ Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ, κόσμον

¹¹ II Cor. v. 4. ¹² Hebr. i. 6.

(92) Ita corr. antiquus; antea, σαρκὸς ἐστὶ τῇ ἰδίᾳ.

(93) Corr. τῆς ἀθανασίας.

(94) Locus iste usque ad finem hujus cap. editus est in tomo I operum Nysseni, pag. 879, tanquam fragmentum libri cujusdam adversus Apollinarem.

(95) Edit. ἐαυτῶν.

(96) Hæc usque ad alium semicirculum desunt in editis.

(97) Corr. οἱ ἄγγελοι.

(98) Corr. εἰς τὴν.

(99) Edit. ἐντὸς τοῦ βίου γενέσθαι τὸν ἀνθρώπων, μὴ.

(1) Edit. εἰσελθόντος αὐτοῦ.

(2) Edit. ἡ διὰ σαρκὸς.

(3) Edit. ὑπερκειμένην αὐτῷ δεσποτείαν.

(4) Edit. προστιθεὶς

ἐστὶν καταλλάσσειν, ἱκανὸς εἰς μαρτυρίαν, ὃ μέγας Παῦλος. Εἰ δὲ διὰ τοῦτο οἰεῖται ὁ λογογράφος πληθὺς θεῶν παρ' ἡμῶν ἐπεισάγεσθαι τῷ κηρύγματι, ὅτι ὁμολογοῦμεν ἐν Χριστῷ τὸν θεὸν ἐαυτῷ (5) καταλλάσσειν τὸν κόσμον, ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις τοῦ θεοῦ γινομένου, ταῦτα ἀπολογοῦμεθα (6). Εἰ πολλαὶ μητέρες παρθένοι, καὶ πρὸς πολλὰς ἡμισυαγωγίας τοῦ Γαβριὴλ, καὶ πρὸς ἐκάστην ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπέλευσις, καὶ ἡ τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμειος παρουσία· καὶ εἰ περὶ (7) πολλῶν οἱ προφῆται τὴν χάριν κηρύσσουν, ὥστε πληθυντικῶς λέγειν, Παῖδια ἐγεννήθησαν ἡμῖν (8) (καὶ υἱοὶ ἐδόθησαν ἡμῖν), καὶ αἱ παρθένοι ἐν γαστρὶ λήθονται, καὶ τὰ δνόματα τῶν τεχθέντων πάντων Ἐμμανουὴλ ἔστιν· εἰ πάντες περὶ τῶν κυμάτων ἐπιδατεύουσι, καὶ τῇ ἀφράστῃ δυνάμει τὰς τοσαύτας χιλιάδας ἐπ' ἐρημίας τρέφουσιν, αὖξοντες τῷ κόσμῳ τὸν ἄρτον, τὸν ἐν ταῖς χερσὶ τῶν μαθητῶν γεωργούμενον· εἰ πάντες νεκροὺς τετραήμερους ἐκ τῶν χωμάτων ἐγείρουσιν· εἰ πάντες ἄνθρωποι τοῦ θεοῦ γίνονται, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν Πάσχα θύονται, καὶ τῷ σταυρῷ προσηλωτοὶ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ καταλύουσι τοῦ θανάτου τὸ κράτος, καὶ εἰς ὀφθαλμοὺς (9) τῶν μαθητῶν εἰς οὐρανοὺς ἀνατρέχουσι, καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθίζονται· εἰ πάντες ἐλευσονται κρίναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἐν δνόματι πάντων ἡ τῶν ἐπουρανίων τε καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων γλῶσσα ἐξομολογεῖται, δώσομεν τὸ πολλοὺς εἶναι θεοὺς, εἴπερ ἐν τούτοις εἰεν οἱ πολλοὶ τοῖς γνωρίσμασιν. Εἰ δὲ εἰς Κύριος Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ Ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, καὶ περὶ μόνον αὐτοῦ ἡ τοιαύτη τῶν θεοπερετῶν νοημάτων ἀπαριθμησὶς, τίς κίνδυνος πολλοὺς ἀναπλασθῆναι θεοὺς, ἔτι ἂν λέγωμεν, θεὸν διὰ σαρκὸς ἐμψυχον πεφανερῶσθαι; Ὅτι γὰρ ἄνθρωπος τὸ φαινόμενον ἦν, τίς αὖτως τῶν εὐαγγελικῶν διδαγμάτων ἀνῆκός, ὡς ἀγνοεῖν τὸ παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους λεγόμενον· *Nun̄ dē ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα*; Ὅρξ (10) ἐν τοῖς λεγόμενοις, τί τὸ ἀποκτείνεσθαι δῶκε (11) ὑπέδειξεν, εἰπὼν, *Ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, οὐ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον*, δι' οὗ ἐφθέγγετο ἡ ἀλήθεια; Οὐ γὰρ ἄνθρωπος ἦν ὁ λαλῶν (12) τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ δηλονότι, ὃ μὲν λαλῶν θεὸς ἦν, ὃ δὲ ἄνθρωπος ἐμεσίτετε πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῇ ἰδίᾳ φωνῇ τὸ λεγόμενον. Αἱ δὲ καὶ μεσότης γέγονε θεοῦ (13) καὶ ἀνθρώπων, ὡς οὐ δυναμένης τῆς ἀνθρωπίνης (14) φύσεως ἀκράτῃ προσμίξει τῇ τοῦ θεοῦ οὐνοσίετι, καὶ διὰ τοῦτο δεομένης τῆς συγγενοῦς αὐτῇ καὶ κατὰ φύσιν φωνῆς, δι' ἧς εἰδὸς χωρεῖσθαι τὴν ἀνωθεν δύναμιν. Καταλείπτεον καὶ τοῦτο, πρὸς δὲ τὸ ἐφεξῆς τρεπτεῖον τὸν λόγον. Οὐδὲν, φη-

A reconcilians sibi¹², testis idoneus ac locuples est magnus Paulus. Si vero scriptor autumat deorum multitudinem propterea a nobis induci, quod prostemur Deum sibi in Christo mundum reconciliare, quasi multis cum hominibus se Deus conjungeret, defensionem nostram ita instituimus: Si multae matres simul ac virgines fuere, si multis mulieribus divinae incarnationis mysterium Gabriel annuntiavit earumque singulis Spiritus sanctus supervenit et praesto fuit Altissimi virtus; praeterea si in multos homines tantam a Deo gratiam collatam fuisse prophetae praedicant ut in plurali numero dicant, Parvuli nati sunt nobis, (et filii dati sunt nobis¹³); et, Virgines in utero concipient¹⁴; et omnibus quos pepererint nomen erit Emmanuel; si omnes pedibus super undas incedunt, et ineffabili potestate tot tantaeque hominum millia in deserto nutriunt, edentium satietate panem augentes, in discipulorum manibus, veluti agricultura quadam multiplicatum; si omnes quadriduanos mortuos e tumulis excitant; si omnes Dei agni sunt et pro nobis Pascha immolant et affigunt cruci peccatum et mortis potentiam destrunt et discipulis spectantibus caelos repetunt et ad Patris dexteram sedent; si omnes venturi sunt judicare orbem terrarum in justitia, et in omnium nomine caelestium, terrestrium et infernorum lingua constiterit, tunc utique dabimus multos esse deos, si multos hujusmodi esse modo allatis indicibus dignoscetur. At vero si unus est Dominus Jesus, per quem omnia, et ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia¹⁵, et in ipso tantum hujusmodi indicia atque insignia divinitatis enumerare licet, ecquid periculi est ne plures deos comminiscamur, cum dicimus Deum humana praeditum anima per carnem manifestatum fuisse? Quod enim id quod conspiciebatur, homo esset, quis evangelicae doctrinae asque adeo ignarus est ut nesciat dictum hoc ipsius Salvatoris nostri ad Judaeos: *Nunc autem quaeritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum*¹⁷? Viden' in his Christi verbis quidnam occisum fuerit, manifeste significari, dum ait, *Quaeritis me occidere*, non veritatem, sed hominem per quem veritas loquebatur? Neque enim homo, sed Deus profecto erat, qui loquebatur veritatem; homo vero propria ipsius voce hujus sermonis apud homines interpretem atque internum agebat: quapropter mediator seu interpres Dei hominumque factus est, quippe humanae naturae ad pura cum Deo colloquia fas non erat accedere, ac proinde affini ac ejusdem generis voce indigebat, cujus ope supernae virtutis sensa posset

¹² II Cor. v, 19. ¹³ Isa. ix, 6. ¹⁴ Isa. vii, 14. ¹⁵ Rom. xi, 36. ¹⁷ Joan. viii, 40.

(5) Ita corr.; male antea αὐτῷ.

(6) Corr. ἀποκρινόμεθα.

(7) Praepos. περί corr. add.

(8) Quae semicirculis comprehenduntur, corr. add., qui etiam ante verbum παρθένοι art. delet.

(9) Corr. ἐν ὀφθαλμοῖς.

(10) Ita corr.; antea ὁρξ.

(11) Haec lectio nostra est; nam in cod. scribitur, εἶδος.

(12) Corr. ἄνθρωπος ὁ λαλῶν.

(13) Corr. λέγεται.

(14) Corr. ἀνθρωπείας.

percipere. Sed et his prætermisiss, ad ea quæ sequuntur convertendus est sermo: *Nihil, ait, æque conjunctum est Deo, atque caro illa, quam assumpsit. O cordatam hominis sententiam! Nil ita arcte conjunctum est Deo, atque caro, non bonitas, non æternitas, non incorruptio, non omnipotentia, non alia quæpiam earum notionum quæ Deo maxime conveniunt, sed hæc omnia inferiora sunt carne, quippe quæ cum Deo commista et una cum ipso effecta fuerit, ob conjunctionem illam quæ inter divinitatem et carnem eidem ascititiam intervenit. Hoc autem ipsum scriptor fatetur; nam qui carnem assumptam fuisse dicit, eandem utique adventitiam esse declarat.*

XLIV. Sed, et his prætermisiss, ea etiam quæ sequuntur, silentio obvolvimus, utpote quæ minime lectoribus nocere queant, et in se habeant unde fabulæ nulla ex parte sibi constantis fictio redarguatur. Nam cum primum statuisset nullam aliam earum rerum quæ de Deo affirmantur, æque Domino conjunctam esse atque carnem illam quam assumpsit, mox in conclusione subjungit, ea quæ hoc pacto conjuncta non sunt, nec eodem pacto adoranda esse, quin et hanc aliam coronidem addit, *Nihil autem ita adorandum est, quemadmodum caro Christi.* Hæc vero, utpote quæ vel pueris ipsis absurda statim videantur, consulto silebimus; ipsi enim qui sedent in foro luduntque pueri, ita ratiocinantur: Si tam adorandum nihil est, sicut caro, ergo magis veneranda est Christi caro quam ipsa Patris majestas, et omnipotentia, et summum in res omnes imperium, et si quid aliud natura nostra de divina potentia eloqui valet, ita ut prætermisiss Patris, Filii, et Spiritus sancti adoratione, solam venerari, atque adorare antelatum cæteris omnibus ab isto carnem, eidemque omnipotentiam ascribere debeamus. Porro antecedentibus similis est, quæ sequitur ratiocinatio: *Caro, inquit, Domini adoratur, quatenus est una persona et unum animal cum ipso.* Duarum rerum mentionem faciens, Domini videlicet et carnis Domini, ex his duobus unum animal efficit. Nunc jam patet quid in tractatus inscriptione significet, dum de divina incarnatione, ad similitudinem hominum facta, se nos docturum esse promittit; quia namque anima ad corpus accedente, ex copulatione istarum diversi generis rerum atque mistione, hominum vita constat, nec aliter nos constitui quam per animæ et corporis conjunctionem jure merito

A σιν, οὕτως ἡνῶται πρὸς Θεόν, ὡς (15) ἡ σὰρξ ἡ προσληφθεῖσα. Ὡς τῆς περιεσκεμμένης αὐτοῦ ἀποφάσεως! Οὐδὲν οὕτως ἡνῶται πρὸς Θεόν, ὡς ἡ σὰρξ, οὐδὲ ἡ ἀγαθότης, οὐδὲ ἡ ἀδιότης (16), οὐδὲ ἡ ἀφθαρσία, οὐδὲ τὸ ἐπὶ πάντων κράτος, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν θεοπρεπῶν νοημάτων, ἀλλὰ πάντα ταῦτα, τῆς σαρκὸς ἐστὶ δευτέρα, συγκρίσει τῇ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τῇ πρὸς ταύτην τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνώσεως, καὶ σαρκὸς τῆς ἐπικτηθείσης. Ὁμολογεῖ (17) αὐτὸ τοῦτο ὁ λογογράφος· ὁ γὰρ προσεληφθεῖσθαι αὐτὴν εἰπὼν, τὸ ἐπιγεννηματικὸν αὐτῆς ἐνεδείξατο.

B Καὶ παραδραμούμεθα τὰ ἐφεξῆς (18), ὡς αὐτόθεν ἔχοντα τὸν ἐλεγχον τῆς ἀπιστίας μυθεύοντας, καὶ ἀδελφῇ ὄντα τοῖς ἐντυγχάνουσι σωτήσαντες· προβεῖς γὰρ τὸ, μὴδὲν ἄλλο τῶν ἐπὶ (19) Θεοῦ λεγομένων οὕτως ἡνῶσαι τῷ Κυρίῳ, ὡς ἡνῶται πρὸς αὐτὸν ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ, ἐπηγάγεν ἐν τῷ συμπεράσματι, ὅτι τὰ μὴ οὕτως ἡνῶμένα, οὐδ' οὕτως προσκυνητὰ, ἐτίραν ἐπιτίθεισι κορωνίδα· Οὐδὲν δὲ οὕτως προσκυνητὸν, ὡς ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ. Ταῦτα ὡς καὶ παιδίοις γνῶριμον ἔχοντα τὴν ἀποτίαν μετὰ τῆς ἐννοίας σωτηρώμεθα (20). Εἰποι γὰρ ἂν καὶ ταῖς ἀγοραῖς ἐγκαθήμενα παῖδια, καὶ παιζόντα· ὅτι· Εἰ μὴδὲν οὕτως ἐστὶ προσκυνητὸν, ὥσπερ ἡ σὰρξ, ἄρα σεβασμωτέρα ἐστὶν ἡ τοῦ Χριστοῦ σὰρξ καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Πατρὸς μεγαλειότητος, καὶ τῆς παντοδυνάμου ἐξουσίας, καὶ τῆς πάντων ἀρχῆς, καὶ εἴ τι ἄλλο χωρεῖ ἡ φύσις ἡμῶν περὶ τῆς θείας δυνάμεως φθέγγεσθαι· ὥστε καταλιπόντας τὸ προσκυνεῖν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μόνην σέβεσθαι, καὶ προσκυνεῖν τὴν παρὰ τούτου προτετιμημένην σάρκα, καὶ ἐκεῖνη (21) τὸ κατὰ πάντων τιθεσθαι κράτος. Ὅμοιον δὲ τοῖς προαποδομένοις καὶ τὸ ἐφεξῆς ἐπιχειρήμα (22). Ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου, φησὶ, προσκυνεῖται, καθὼς ἐν ἐστὶ πρόσωπον, καὶ ἐν ὧν μετ' αὐτοῦ (23). Δύο μνημονεύσας πραγμάτων (24), Κυρίου καὶ σαρκὸς Κυρίου, ἐν ζῶν τὰ δύο ἐποίησε. Νῦν ἀποκαλύπτει σαφῶς τὸ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ λόγου δηλούμενον, ἐν ᾧ διδάσκειν κατεπαγγέλλεται περὶ τῆς θείας σαρκώσεως, τῆς καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου· ἐπειδὴ γὰρ ψυχῆς σώματι συνδραμούσης, ἐκ τῆς τῶν ἑτερογενῶν τούτων μίξεως τε καὶ κοινωνίας συνίσταται ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ, καὶ οὐκ ἂν τις ἄλλο τι (25) τὴν σύστασιν ἡμῶν ὀρίσαιοτο, πλὴν σώματος καὶ ψυχῆς κοινωνίας· τοῦτο αὐτὸ καὶ περὶ τὴν θείαν φύσιν φαντασθεῖς ὁ λογογράφος,

tum Apollinaris iisdem verbis expressum ibi legimus; non vero Nysseni responsionem, cuius tantummodo sensum, non iidem verba Euthymius retulit.

(23) Vide an interpungendum sit ante illa verba, μετ' αὐτοῦ, ut sensus sit, carnem Domini adorari cum ipso, quatenus est una persona, et unum animal; nam proxime sequens Apollinaris argumentum huic interpretationi favere videtur.

(24) Ita corr.; antea σωματων.

(25) Ita corr.; antea καὶ οὐκ ἄλλο τι.

(15) Tam hic quam infra corr. add. part. ὡς.

(16) Ita corr.; male antea παιδιότης.

(17) Corr. ἐπικτηθείσης, ὡς ὁμολογεῖ.

(18) Corr. καὶ τοῦτο παραδραμούμεθα, et interpungit ante τὰ ἐφεξῆς.

(19) Corr. περὶ.

(20) Corr. μετὰ τῆς ἐννοίας σωτηρώμεθα, et mox, καὶ τὰ ταῖς.

(21) Corr. καὶ ἐν ἐκεῖνῃ.

(22) Hoc Apollinaris argumentum, cum Nysseni responsione, ex hoc opere desumpta, refert Euthymius, pag. 529, vers. Caro, inquit. Sed argumen-

εὐθὺς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ λόγου διδάσκειν κατεπαγγέλλεται, ὅτι καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου καὶ τὸ θεῖον ἐν σαρκὶ θεωρεῖται, καὶ νῦν ἐν τῷ μέρει τοῦ τοῦ λόγου (26) σαφῶς κατασκευάζει, ὅτι ἐν ἑστὶ πρόσωπον, καὶ ζῶον ἐν, ἡ τε σὰρξ καὶ ὁ Κύριος, ὡσπν-εἰ λέγοι, Παῦλον τὸν αὐτὸν εἶναι τῷ χρυπτῷ τὸν φαινόμενον (27), διὰ τὴν τοῦ σώματος πρὸς τὴν ψυχὴν συμφύαν. Τί οὖν ἄρα ἐπεξίεναι προσήκει τοῖς εἰρημένοις καὶ ἀντιμάχεσθαι; Καὶ πῶς οὐκ ἂν τις ἡμᾶς ἀφραίνειν κατηγιάσατο τοῖς παρεξηρημένοις τῶν νοημάτων ἐνισταμένους; Οὐκοῦν τὸ μετὰ τοῦτο κατανοήσωμεν. *Εἰ μὴδὲν, φησί, ποίημα προσκυνητὸν μετὰ τοῦ Κυρίου, ὡς ἡ σὰρξ αὐτοῦ.* Τίς ἀγνοηθήσεται περὶ τῶν ἐν ἀσεβείᾳ πρωτείων ἀγωνιζομένων τῷ Ἀπολιναρίῳ πρὸς τὸν Εὐνόμιον; τίς ἄρα τῶν ἀριστείων ἐν τοῖς κατὰ τῆς ἀληθείας ἰδρώσιν ἀξιοθήσεται; Τάχα ἀκριτος ἐπ' ἀμφοτέρων ἡ νίκη τῷ ἀμφηρίστῳ (28) καὶ ἰσοπαλεῖ τῆς ἀσεβείας καταλειφθήσεται. Ὁ μὲν γὰρ ποίημα τὸν μονογενῆ θεὸν (29) λέγων, νοερὸν τε αὐτὸν, καὶ ἔξω τοῦ ἀντιτύπου φύσεως εἶναι οὐκ ἀπομάχεται· αὐτὸς δὲ (30) σύμβητον ἐξ ἀρχῆς αὐτὸν ἐξ ἑτεροφυῶν ἀναπλάσας, ἐκ σαρκὸς τε καὶ θεότητος συγκεκροτημένον ἐν εἶναι ζῶον κατασκευάζει, καθ' ὁμοίωσιν (31) τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ ποιήματος προσκύνησις ἐπ' ἀμφοῖν ἴση· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν τὴν νοερὰν τε καὶ ἀσώματον φύσιν πεποιτῆσθαι φησιν· οὗτος δὲ προστίθεται καὶ τὸ, σαρκώδη φύσιν εἶναι περὶ τὸ ποίημα, καὶ ταύτην προσκυνεῖσθαι πλέον τῶν λοιπῶν ποιημάτων, ὡς καὶ ἄλλοις ποιήμασι προσαγομένης τῆς προσκυνήσεως, δ καὶ τοῖς τὰ Εὐνομίῳ περθεύουσιν ἀσεβεῖς εἶναι ὁμολογεῖται. Οὐκοῦν ἔχεται κατὰ τοῦ Εὐνομίου τὰ νικητήρια, καὶ ἐπαγαλλιάσθω (32) τοῖς τῆς ἀσεβείας στεφάνοις καλλωπιζόμενος· ὅση γὰρ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα καταδείκνυται, τοσοῦτον ἐν τοῖς τὰ ποιήματα προσκυνούσιν, ὃ τὴν σάρκα προσκυνεῖν νομιθεῖν τῶν τὸ νοερὸν ποίημα σεβομένων ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀσεβείας ἐστὶν ἀποπώτερος, καὶ μάλιστα εἰ καὶ ἄλλα προσκυνεῖσθαι ποιήματα λέγοι, ὧν τὸ πλέον ἡ σὰρξ διὰ συγκρίσεως κατὰ τὴν πορσύνουσιν ἔχει· Οὐδὲν γὰρ, φησί, ποίημα προσκυνητὸν, ὡς ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου. Πάντα μὲν γὰρ ἐπίσης κάτω τῆς θέας (33) ἐστὶ δυνάμει, ὅσπερ ἐν τῇ κτίσει καταλαμβάνεται, καὶ ἀσώματον ἢ, καὶ μετὰ σώματος. Ἀλλ' ἔχει πρὸς ἑαυτὴν ἡ κτίσις διὰ συγκρίσεως ὑπερβολὴν, καὶ ἐλάττωσιν, τῆς τῶν ἀσωμάτων φύσεως προτερεπούσης (34) παρὰ τὴν αἰσθητὴν τε καὶ σωματώδη κατάστασιν. Ὡστε καθὼ μὲν τῷ ποιήματι λατρεύειν οἴονται δεῖν Εὐνόμιος τε καὶ Ἀπολιναρίου, ἰσοπαλεῖς ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀσεβείας εἰσὶ καὶ ἀμφηρίστοι· ὃ δὲ τῇ σαρκὶ παρὰ τὴν νοερὰν φύσιν τὰ πρωτεῖα νέμουν, τὸ πλέον εἰς ἀσέβειαν ἔχει. Ἀκουσάτωσαν οἱ μαθηταὶ τῆς ἀπάτης πρὸς τίνα τῷ διδασκάλῳ αὐτῶν καὶ περὶ τίνων ἡ ἀμίλλα.

A quispiam affirmaverit; propterea hoc ipsum in divina etiam natura fieri, inepte animo suo fingens scriptor, statim et in ipsa tractatus hujus inscriptione demonstraturum se pollicetur, divinitatis conjunctionem cum carne ad similitudinem hominis spectandam esse; et nunc in hac ejusdem tractatus parte manifeste astruere nititur, carnem et Dominum unam personam atque unum animal esse, quasi diceret in Paulo ob corporis et animæ conjunctionem idem esse quod latet, atque illud quod omnium oculis cernitur. Quid ergo ea quæ modo commemoravimus accurata disquisitione refellere convenit? Quis etiam merito nos insipientia non accusaverit quod hisce perperam excogitatis argumentationibus refutandis immoremur? Ergo B quod sequitur, expendamus. *Si nulla, inquit, res creata æque adoranda una cum Domino est, ac ejus caro.* Ecquis certamini præerit præmiæque ponet Apollinari atque Eunomio inter se de impietatis primatu certantibus? Uter eorum ob exantlatos adversus veritatem labores, palma dignus esse censebitur? Fortasse ob parem in asserenda impietate certantium ardorem, anceps erit, ac neutram in partem inclinata victoria. Nam ille unigenitum Deum factum esse affirmans, eundem mente præditum et a corporea natura alienum esse non negat; hic vero illum ipsum unigenitum Deum ex diversæ naturæ rebus ab initio compositum fuisse fingens, eundem unum esse ex carne ac divinitate, humanæ naturæ instar, conflatum animal esse statuit. Uterque enim creaturam æque adorat; sed Eunomius quidem eam, etsi factam, nihilominus incorpoream et intelligentia prælitam esse dicit: hic vero non factam tantummodo, sed et carneam esse affirmat eamque præ cæteris creaturis adorari oportere, quasi adoratio aliis quoque creatis rebus impertiretur, quod et illi qui Eunomii dogmata suspiciunt, impium esse non dissimulant. Victoriæ itaque adversus Eunomium præmia ferat, coronisque impietatis ornatus exsulet; nam quanto in humana natura corpus infra animam est, tanto inter creaturarum cultores qui carnem adorandam esse statuit, illis, quantum ad impietatem, longe ineptior est, qui non nisi intelligentia præditam creaturam colunt; præsertim si non unam ipse, sed plures creaturas adorandas esse dicat, quibus comparata caro majorem præ illis adorationem consequi mereatur: Nulla enim, inquit, creata res æque adoranda est atque caro Domini. Nam omnia, quæ in rerum creaturarum número habentur, sive corporea sint, sive incorporea, æque infra potestatem divinam sunt, at nihilominus res creatæ, si inter se comparentur, aliæ aliis plus minusve dignitatis habent, cum incorporea natura eam

(26) Ita corr.; antea τοῦ λογογράφου.

(27) Ita corr.; antea τὸ φαίνόμενον.

(28) Ita corr.; antea ἀμφορίστῳ.

(29) Hæc lectio a corr. est; nam antea erat Θεοῦ.

(30) Corr. οὗτος δὲ.

(31) Verba καθ' ὁμοίωσιν, a corr. sunt addita.

(32) Corr. ἐπαγαλλέσθω.

(33) Ita corr.; prius erat κατὰ τὸ τῆς.

(34) Ita corr.; antea προπροτερούσης.

quæ corpore sensibusque prædita est, longe antecellat. Quamobrem Eunomius atque Apollinarius, quatenus quidem res creatas cultu divino dignas censent, in impietatis certamine ac pugna pares sunt; at vero qui carnem intellectivæ naturæ præfert, impietate alterum superat. Audiant erroris hujus discipuli cum quo et quibus de rebus magistro eorum contentio sit.

XLV. Videamus modo compedes illas, ut cum A Apollinarius magistro loquar, indissolubilibus syllogismorum catenis instructas, quibus lectores constringere nititur. Si hominem, inquit, magis quam ceteros homines, atque angelos, cum Deo conjungi quis putat. Operæ pretium itaque esset, horum quoque verborum sensum expendere, sed in allatis modo verbis sensum aliquem, si non bonum et exquisitum, at certe ad impii sui dogmatis confirmationem nonnihil saltem conducentem investigare, perinde omnino esset ac in lapidibus animam, aut in ligno intelligentiam quærere. Quin et ex his quæ uno tenore eodemque consilio subjungit, quam incomprehensibilia sint ejus verba, poterit confirmari. Angelos, inquit, ac homines arbitrii libertate spoliabit, quemadmodum et caro libertate desinitur. Corruptio autem est animalis libero arbitrio præditi, non esse sui juris suæque potestatis: natura autem ab ejus conditore non corrumpitur: homo ergo nequaquam Deo conjungitur. Papæ, quæ argumentorum vis! Quam indissolubiles syllogismorum laquei! Liberum homini angelisque arbitrium tollit quæ cum divinitate fit unio, et ejusmodi libertate carere corruptio est animalis libero arbitrio præditi; et si pro veris hæc ut habeantur effecerit, hominem Deo conjungi non posse ex hoc ipso demonstratur. Quid tale unquam ventriloqui effutit? Quid etiam his unquam simile hariolantur, qui e terra voces edunt, et ex ino pectore vaticinia fundere didicerunt? Homines et angeli arbitrii libertate spoliantur, si Deo humana natura conjungitur. Nunquid homo non erat, qui dixit, Nunc autem quæritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum¹¹? Nonne divina fuit cum natura commistis qui omnem sibi inesse divinam virtutem ostendit, dum quidquid lubet propria efficit potestate? Atqui si non ita res erat, explodatur Evangelii testimonium, mendacii omnino convincentur tum Paulus, tum propheta, tum etiam ii omnes qui mirabilia de Domino pronuntiarunt et qui patra deinceps ab ipso miracula enarrarunt. Sin vero ita omnino res fuit, ut Deus in carne manifestatus sit, et caro divinæ naturæ commista, unum quid cum ipsa

¹¹ Joan. viii, 40.

(35) Ita emendandum censeo Vat. cod. in quo legitur, *σειραῖς*, nullo sensu.

(36) Ita corr.; antea *διασφίγγας*, manifesto librarii errore.

(37) Corr. *μᾶλλον δ' ἂν*.

(38) In textu Vat. cod. tam hic, *αὐτεξουσίως*, quam infra, *σὰρξ αὐτεξουσίως*, scribitur, sed utrobique corr. emendatio necessaria nobis visa est.

(39) Corr. *ἐνοβή*.

(40) Ita corr.; antea *φύσει ἄπασαν*.

Ἴδωμεν δὲ καὶ τὴν ἐφεξῆς ἀλυκοπέδην, κατ' αὐτὸν εἰπεῖν τὸν Ἀπολλινάριον διδάσκαλον, ἣν ταῖς ἀλύτοις σειραῖς (35) τῶν συλλογισμῶν διασφίγγας (36) προτείνεται. Εἰ ἄνθρωπον, φησὶν, οἴεται τις ἐνοῦσθαι θεῷ παρὰ πάντας ἀνθρώπους, καὶ ἀγγέλους. Ἐὰν γὰρ καὶ τὴν ἐν τοῦτοις διεξετάζειν διανοίαν· ἀλλ' ὅμοιον ἂν εἴη ψυχὴν ἐν λίθῳ ζητεῖν, καὶ ἐν ξύλῳ φρόνησιν, καὶ ἐν τοῖς ἐκτεθεῖσι ῥήμασιν ἐμψᾶν τινος ἐνθυμήσεως, οὐ λέγω τῆς κρείττονος, ἀλλὰ τῆς γούν εἰς τὸ ἀσέβες συντελοῦσης. Μᾶλλον δὲ (37) ἐκ τῆς συμφοράσεως μαρτυρηθεῖ τὸ τῶν λεγομένων ἀδιανόητον. Ποιήσει μὴ αὐτεξουσίως (38) τοὺς ἀγγέλους, καὶ τοὺς ἀνθρώπους, ὥς οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτεξουσίως. Φθορὰ δὲ τοῦ αὐτεξουσίως ζῶον, τὸ μὴ εἶναι αὐτεξουσίως· οὐ φθαίρεται δὲ ἡ φύσις ὑπὸ τοῦ ποιήσαντος αὐτὴν· οὐκ ἄρα ἐνοῦται ὁ ἄνθρωπος θεῷ. Βαβα! τῆς ἀνάγκης! Ὡς ἀλυτοὶ τῶν συλλογισμῶν αἱ πλεξάναι! Ἀφαιρεῖται τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων τὸ αὐτεξουσίως ἢ πρὸς τὸ θεῖον ἐνωσις, καὶ φθορὰ τοῦ αὐτεξουσίως ζῶου τὸ μὴ εἶναι αὐτεξουσίως γίνεται, καὶ εἰ ταῦτα τιθεῖ ἀποδείκνυται τὸ μὴ ἐνοῦσθαι ἄνθρωπον θεῷ. Τί τοιοῦτον οἱ ἐγγαστριμυθοὶ; Τί δὲ οἱ ἐκ γῆς φωνοῦντες, καὶ ἐγκαρδίου μαντείας πεπαιδευμένοι παραπλήσιον τοῦτοις ἀποφοιδάζουσιν; Ἀφαιρεῖται τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων ἡ αὐτεξουσίως, ἐὰν ἠνώθη (39) τῷ θεῷ τὸ ἀνθρώπινον. Μὴ οὐκ ἦν ἄνθρωπος ὁ εἰπὼν, *Νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον*, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λέλειπεν. Μὴ οὐκ ἀνεκράθη τῇ θεῷ φύσει ὁ πᾶσαν (40) τὴν θεῖκην δύναμιν ἐν αὐτῷ δεικνύς, κατ' ἐξουσίαν ἐνεργῶν ὑπερ ἐβούλετο; Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἐγένετο τοῦτο ἐν ἐκείνῳ (41), παραγραφίσθω τὴν εὐαγγελικὴν μαρτυρίαν, ψεύδους πάντως καὶ ὁ Παῦλος ἀλώσεται, καὶ οἱ προφῆται, καὶ πάντες οἱ τὰ θαύματα περὶ τοῦ Κυρίου προκαταγγέλλοντες, καὶ οἱ τὰ μετὰ ταῦτα γεγονότα διηγησάμενοι. Εἰ δὲ ἀληθῶς γέγονε τοῦτο, καὶ θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, καὶ ἡ σὰρξ ἡ ἀνακραθεῖσα τῇ θεῷ φύσει ἐν πρὸς ἐκείνην ἐγένετο, ἄρα, κατὰ τὸν ποιητικὸν μῦθον, ἀπόλωλε τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ αὐτεξουσίως, καὶ κατεδουλώθησαν ἄγγελοι, ἐπειδὴ τοῦτο ἐγένετο, ζῆμυθέντες (42) τοῦ αὐτεξουσίως τὴν χάριν. Ὡς τῆς παραλόγου καينوφωρίας! οἷα δὲ (43) καὶ ἡ ἐπαγωγὴ τὸ λέγειν, Φθορὰ δὲ τοῦ αὐτεξουσίως ζῶου ἐστὶ τὸ μὴ εἶναι αὐτεξουσίως (44).

(41) Corr. scripsit in margine sine ulla nota, καὶ ἐν τούτῳ ἐκείνῳ; quare incertum est, an hæc verba subjungenda statim sint post, ἐν ἐκείνῳ, an potius adnotatione illa nos monere voluerit, ut legamus, οὐκ ἐγένετο ἐν τούτῳ ἐκείνῳ.

(42) Corr. *μειωθέντες*.

(43) Corr. *κينوφωρίας*; οἷα δὲ.

(44) Scuti hic sumus corr. emendationem; nam in textu Vat. cod. legitur, τὸ λέγειν, φθορὰ δὲ τοῦ αὐτεξουσίως ἐγένετο· ἄρα.

Ἄρα οὐκ ἀριθμεῖ τὸ οἰκετικὸν ἐν τοῖς ζώοις, ὅτι μὴ αὐτεξουσίως οἰκονομεῖται παρὰ τὴν βίον, -τῇ ἐπικρατούσῃ δυναστείᾳ δεδουλωμένον; Ἐν γὰρ τῷ αὐτεξουσίῳ τὸ ζῶον εἶναι, τίνα (45) ὁ λογογράφος ὀρίζεται. Ὁ δὲ μὴ πάρεστιν ἡ αὐτοκρατίας τοῦ θελήματος κίνησις, μὴδὲ ζῶον οἰεσθαι τοῦτον εἶναι νομοθετῇ. Οὐκοῦν νεκρὸς ἦν ἐκεῖνος ὁ Χαναάν, ὅτε τοῖς ἀδελφοῖς διὰ τὴν ἀταξίαν κατεδουλώθη, νεκρὸς ὁ οἰκέτης τοῦ Ἀβραάμ, νεκρὸς Γιεζὶ τὸ τοῦ Ἑλισαίου παιδάριον, καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις νεκρὸς ὁ Ὀνήσιμος, νεκροὶ πάντες οἱ ἑκατοντάρχαι δουλεύοντες. Καὶ τί ταῦτα λέγω, τεθνῆαι πάντας οἱ ὑπεξευγμένοι ταῖς τῶν κρατούντων ἀρχαῖς, ἐν οἷς κωλύεται τὸ αὐτεξουσίον βούλημα. Ἀλλὰ καὶ οἷς ὁ Παῦλος νομοθετῇ ταῖς ὑπερεχούσαις ἐξουσίαις ὑποτάσσεται, νεκροὶ πάντως εἰσι, καὶ ψυχὰι ὧσι, τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ αὐτεξουσίου φθαρέντες, καὶ μὴκέτι ζῶα εἶναι δυνάμενοι. Τοῦτο γὰρ κελεύει ὁ Ἀπολλινάρου μῦθος, ἵνα τὴν ἀψυχὸν ἐκείνην σάρκα συζεύξῃ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, εἴτ' οὖν ἀψυχὸν, εἴτ' οὖν ἀνόητον, πρὸς ἀμφότερα γὰρ ἐπίσης ὁ μῦθος βλέπει. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀψυχὸν νεκρὸς ἐστὶ. Τὸ δὲ διχα διανοίας ἔμφυχον κτηνὸς ἐστίν, ὅπερ οὐδὲ αὐτὸς οὕτως ἀποφύγει ὡς ἀποκτον, ἀφαιρούμενος τῆς σαρκὸς ἐκείνης τὸ αὐτεξουσίον· τῶν γὰρ ἀλόγων ἴδιον, τὸ μὴ ἐφ' ἑαυτῶν εἶναι, ἀλλ' ὑποτετάχθαι τῇ τοῦ ἀνθρώπου ἀρχῇ.

conficta ab Apollinari fabula jubet, ut carnem illam anima destitutam, Deo qui cuncta supereminet, jungat, sive anima sive mente orbatam sit caro illa, utrumque enim aequae respicit fabula. At qui cadaver quidem est, quod anima caret; quod vero animam sine mente habet jumentum utique est; id quod nec scriptor iste tanquam absurdum refugit, ab illa carne tollens libertatem arbitrii; irrationalium quippe animalium proprium est, hominis imperio subjici, non vero suae potestatis esse.

Ἄλλ' ἐάσθω καὶ ταῦτα, πρὸς δὲ τὴν ἐφεξῆς τοῦ λόγου μετέλθωμεν· λέξω δὲ τῇ ἑμαυτοῦ φωνῇ τὴν τοῦ ἐναντιοῦ διάνοιαν συντομίας χάριν. Ἐκ τριῶν εἶναι τὸν ἀνθρώπον φησι, πνεύματος, καὶ ψυχῆς, καὶ σώματος, ὡς καὶ τοῦ Ἀποστόλου τοῦτο διὰ τῆς πρὸς Θεσσαλονικαῖς Ἐπιστολῆς δογματίζοντος, καὶ ἐπάγει· τῆς ὑμνωδίας (46) τῶν τριῶν παιδῶν τοῦτο τὸ μέρος, τὸ Εὐλογεῖτε, πνεύματα καὶ ψυχὰι δικαίων· εἰτα καὶ τὸ, Ἐν πνεύματι, φησὶ, λατρεῖν τῷ Κυρίῳ καὶ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴν παρατίθεται, δι' ἧς διδασκόμεθα, τοὺς προσκυνούντας Θεῷ (47) ἐν πνεύματι δεῖν προσκυνεῖν. Ταῦτα διεξιλθὼν, προστίθεται εἶναι (48) τι παρὰ τοῦτο, τὴν σάρκα τὴν ἀντιστρατευομένην τῷ πνεύματι· ταύτην δὲ οὐκ ἀψυχὸν λέγει, ὡς διὰ τοῦτο (49) δεῖκνυσθαι τρίτον εἶναι τὸ πνεῦμα παρὰ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα. Εἰ οὖν ἐκ τριῶν, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος, ἄνθρωπος δὲ καὶ ὁ Κύριος, ἐκ τριῶν πάντως ἐστὶ καὶ ὁ Κύριος, πνεύματος, καὶ ψυχῆς, καὶ σώματος. Ἴνα τοίνυν τὸ διημαρτημένον αὐτοῦ τῆς περὶ τῶν θείων Γραφῶν ὑπολήψεως γένηται ὅπλον, ἐν ὁλίγῳ τὰ καθ' ἑκάστον τῶν εἰρημνένων διαληφόμεθα. Καὶ πρῶτον γε τὸ ἀποστολικὸν ἐξετάσωμεν. Οὐ γὰρ

effecta fuerit: ergo quoniam ita sese res habuit, periit iuxta poeticam fabulam, in humana natura libertas arbitrii, et servi facti sunt angeli, liberi arbitrii eadem de causa jacturam passi. O absurdam vocum novitatem! Qualis etiam illatio est dicere, Corruptio autem animalis arbitrii libertate praediti, est eadem libertate privatum esse. Nunquid servos ex animalium albo tollit, quoniam hi sub dominorum potestate positi, per vitam curriculum ab alterius arbitrio pendent? Nam illum qui liberi arbitrii compos est, animal esse scriptor decernit; at vero qui libero voluntatis motu destituitur, hunc neque animal censendum esse statuit. Igitur mortuus erat Chanaan ille quando ob petulantiam servus effectus est fratri¹⁹, mortuus erat Abrahami famulus, mortuus et Giezi puer Elisaei, et in posterioribus temporibus mortuus erat Onesimus, mortui etiam centuriones omnes sub alterius potestate constituti. Verum quid haec aio, mortui sunt omnes, qui principibus rerum dominis subduntur, quorum voluntatis libertas impeditur. Sed et illi quos Paulus mandata summis potestatibus subdi, mortui, omnino sunt, tametsi anima praediti, quod libertate arbitrii carentes perierint, neque amplius inter animantia locum habere possint. Hoc enim

XLVI. Sed, et his omissis, ad alia pergamus, meis autem verbis adversarii sententiam referam, brevitatis causa. Ex tribus rebus constare hominem dicit, spiritu, anima et corpore, quasi hoc Apostolus in Epistola ad Thessalonicenses definiat²⁰; subditque hanc trium puerorum cantici partem, nempe, *Benedicite, spiritus et animae iustorum*²¹; deinde et illud, *In spiritu*, inquit, *servire Domino*²²; et illa Evangelii verba insuper addit, quibus docemur eos qui adorant Deum, in spiritu adorare oportere. Haec ubi pluribus disseruit, aliud quid praeterea subdit existere, carnem videlicet repugnantem spiritui; hanc autem non inanimem esse dicit, ut eo pacto ostendat tertium quid praeter animam et corpus esse spiritum. Si igitur ex tribus, inquit, homo constat, Dominus autem homo est; ergo ex tribus prorsus constat et Dominus, spiritu nempe, anima et corpore. Ut autem manifestum fiat quibus in rebus non recte divinarum Litterarum sensum assequatur, brevier de singulis quos allegat Scripturae locis tractabimus. Et primum quidem in illud Pauli apostoli

¹⁹ Gen. ix, 25. ²⁰ I Thess. v, 25. ²¹ Dan. iii, 86.

²² Rom. i, 9.

(45) Dictio, τίνα, supervacanea videtur esse.

(46) Corr. συνωδίας.

(47) Corr. θεόν.

(48) Corr. προστίθεται τὸ ἕτερον εἶναι.

(49) Corr. διὰ τούτου.

Inquiramus; neque enim in tres illas in quas nos A distribuimus partes, hominem dividit Paulus, dum ad Thessalonicenses scribens, Dominum orat, ut ipsi per omnia in corpore, anima et spiritu sanctificentur⁵⁰. Sed quædam longe sublimior de nostræ vitæ institute philosophandi ratio est non solum hoc in loco, sed et ubi ad Corinthios verba facit. Novit enim ibi carnalem quemdam hominem, et rursus spiritualem alium⁵¹, et medium inter hos duos animale[m] hominem; eum quidem qui perturbationibus obnoxius est, terrenisque rebus inhæret, carnalem vocans; eum vero, quem corporis sarcina non aggravat, sed in excelsis mentem habet positam, spirituale[m] nominans; illum tandem, qui neutrum eorum prorsus est, et tamen cum utroque communionem habet, animale[m] appellans. Hæc autem asserens, nec carnalem hominem mentis vel animæ actionibus destitutum esse dicit, nec spirituale[m] a conjunctione cum anima et corpore alienum esse ostendit, neque animale[m] hominem vel mente, vel carne carere statuit; sed singulis vitæ institutis ex eo quod in unoquoque eorum magis eminet, nomen imponit⁵². Qui enim judicat omnia, et a nemine judicatur, et si carnem atque animam habeat, spiritualis nihilominus nuncupatur; et qui libidinis furore abreptus, cubile paternum invaserat⁵³, nec anima, nec mente orbatus erat: similiter etiam, qui inter probam atque improbam vitæ rationem medium tenet, neutra caret, quippe qui et mente præditus est, et carne circumvestitur; sed quemadmodum diximus, ex eo quod in unoquoque vitæ genere magis apparet, nomen apte desumens Apostolus, eos quidem qui voluptatibus ac intemperantiæ serviunt et ad rixosas contentiones proclives sunt, carnales vocat; illos vero, qui omnes quidem dijudicant, nullam vero iudicii de se ferendi ansem aliis præbent, ob vitæ sublimitatem, spirituales nominat; denique animale[m] nuncupat qui, in horum medio positus, tanto spirituali inferior est, quanto superior carnali. Quoniam igitur eum, qui virtute profecit, non solum vult vitæ sublimitatis testimonio comprobari, sed et insuper ad Deum respicere, cum vel corporis necessitatibus servire cogitur, ac præterea, si quid aliud agat, quod tam ad animæ, quam ad corporis facultates pertineat, nec tunc quidem Dei vult oblivisci; Sive enim, inquit, manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite⁵⁴, ita ut corporis etiam necessitatibus vacantes glorificando Deo semper incumbere[n]t. Idcirco Thessalonicensibus, qui jam per omnia ad perfectiora niti crede-

τὸν ἄνθρωπον τρισὶ τμήμασι καταμερίζων ὁ Παῦλος κατά γε τὸν ἡμέτερον λόγον, τοῖς Θεσσαλονικεῦσιν ἐκείνα γράφει, ὁλοτελῶς αὐτοὺς ἁγιάσθηναι εὐχόμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν σώματι, καὶ ψυχῇ καὶ πνεύματι. Ἀλλὰ τίς ἐστὶ φιλοσοφία περὶ τῆς κατὰ τοῦτον τὸν βίον προαιρέσεως διαφόρας ὑψηλοτέρα, οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν οἷς πρὸς τοὺς Κορινθίους ποιεῖται τὸν λόγον. Οἶδε γὰρ ἐκεῖ τινὰ σάρκινον ἄνθρωπον, καὶ πνευματικὸν πάλιν ἕτερον, καὶ διὰ μέσου τῶν δύο τὸν ψυχικόν, τὸν μὲν ἐμπαθεῖ καὶ ὕλῳδῃ, σάρκινον προσαγορεύων τὸν δὲ μὴ βαρούμενον τῷ ἐφορκίῳ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐν τοῖς ὑψηλοῖς τὴν διάνοιαν ἔχοντα πνευματικὸν ὀνομάζων. τὸν δὲ μῆτερον ἀκριβῶς ὄντα καὶ πρὸς (50) ἑκάτερον ἔχοντα τὴν κοινωνίαν, ψυχικὸν ἀποκαλῶν. Ταῦτα δὲ λέγων, οὕτε τὸν σάρκινον τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἢ τὴν ψυχὴν ἐνεργείας ἐστερηθῆναι λέγει· οὕτε τὸν πνευματικὸν τῆς πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν συμπλοκῆς ἀλλότριον δείκνυσιν, οὐδὲ τὸν ψυχικόν, ἢ ἀνοῦν, ἢ ἀσαρκον ὑποτίθεται· ἀλλ' ἐκ τοῦ πλεονάζοντος τὰς ἐπανουμίας τὰς προαιρέσεις τίθεται. Ὅτε γὰρ ἀνακρίνται τὰ πάντα καὶ ὅτι οὐδενὸς ἀνακρινόμενος, καὶ ἐσαρκὸς ἐστὶ, καὶ ἐμψυχος, καὶ πνευματικὸς ὀνομάζεται· καὶ ὁ κατὰ τῆς εὐνῆς τῆς πατρῴας τῷ τῆς σαρκὸς πάθει λυσσῆσας, οὕτε διψυχος ἦν, οὕτε διανοίας καχώριστος· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ μέσος ἔχων τοῦ τε ἐπαινετοῦ, καὶ τοῦ κατεγνωσμένου, ἐν ἑκατέρῳ ἐστὶ, καὶ νοῦν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, καὶ τὴν φύσιν τῆς σαρκὸς περιεχόμενος· ἀλλὰ, καθὼς εἴρηται, πρὸς τὰ φαινόμενα τοῦ βίου γνωρίσματα τῆς προστηγορίας κυρίως ἐφαρμοζούσης, οἱ μὲν ἀπολαυστικοὶ τε καὶ φιλήδονοι, καὶ πρὸς τὰς ἐριστικὰς φιλονεικίας ἐκθύμως ἔχοντες, σάρκινοι λέγονται· οἱ δὲ τὰ πάντα μὲν ἀνακρίνοντες, αὐτοὶ μὴδεμίαν παρέχοντες τοῖς βουλομένοις ἀνακρίσεως λαβὴν, διὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς πολιτείας πνευματικοὶ ὀνομάζονται· ψυχικὸν δὲ τὸν (51) μεταξὺ τούτων ἐστῶτά φησι, ὃς τοσοῦτον ὑποβέβηκε τούτου, ὅσον (52) ἐκείνου ὑπερανέστηκεν. Ἐπειδὴ τοίνυν βούλεται τὸν δι' ἀρετῆς τελειούμενον μὴ ὄντων ἐν τῷ ὑψηλῷ μαρτυρεῖσθαι βίῳ, ἀλλὰ καὶ τῶν σωματικῶν ἐνεργῇ πρὸς Θεὸν βλέπειν, καὶ τῶν μέσων, μὴ δὲ οὕτως τοῦ Θεοῦ ἀπολείπεσθαι. Εἰτε γὰρ δοθῆτε, φησὶν, εἰτε πίνετε, εἰτε τι (53) ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε, ὥς καὶ διὰ τῶν (54) σωματικῶν ἀσχολημάτων τοῦ σκοποῦ τῆς θέας δόξης μὴ ἀποπίπτειν. διὰ τοῦτο τοῖς Θεσσαλονικεῦσιν, ἥδη διὰ πάντων πρὸς τὸ κρεῖττον ὑπειλημμένοι, ὁλοτελῇ τὸν ἁγιασμὸν διὰ τῆς εὐλογίας χαρίζεται, εἰπὼν, Ὁ δὲ Θεὸς ἁγιάσει ὑμᾶς ὁλοτελεῖς, καὶ ὁλόκληρον ὁμῶν τὸ σῶμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ πνεῦμα, τοῦτέστι πᾶν τὸ σωματικόν, καὶ ψυχικόν, καὶ πνευματικόν ἐπιτήδεύμα πρὸς ἁγιασμὸν βλέποι. Οὗτος ὁ ἡμέτερος λόγος. Εἰ δὲ φησὶν ὁ Ἀπ-

⁵⁰ I Thess. v, 23. ⁵¹ I Cor. ii, 13; iii, 4; xv, 43.

(50) Corr. ἀκριβῶς πάντα καὶ πρὸς.

(51) Ita corr.; antea τό.

(52) Corr. ὑποβέβηκε τοῦ τὸν ὅσον.

(53) Ita corr., et sacer textus; male Vat. cod. ex p̄tor omiserat τι.

⁵⁴ I Cor. ii, 13. ⁵⁵ I Cor. v, 1. ⁵⁶ I Cor. x, 31

(54) Ita Vat. cod.; sed cum inter part. καὶ et art. τῶν vestigium lituræ paucarum quarumdam litterarum appareat, nos præp. διὰ hic expunctam a corr. fuisse coniecimus.

λινάριος, διὰ τοῦτου ἰδίως τὸν νοῦν εὐλογεῖσθαι, καὶ τὸ σῶμα πάλιν καὶ τὴν ψυχὴν ἰδιαζόντως διαστεῖλαι (55) τῆς ἐφ' ἐκάστου τούτων εὐλογίας τὴν δύναμιν, πῶς ὁλόκληρον τὸ σῶμα φυλάσσεται, τὸ πάντῃ, καὶ πάντως ἐν τῷ θανάτῳ διαπεσσομένον; Πῶς ὁλόκληρον τὸ δι' ἐγκρατείας ὑποπιαζόμενον τε καὶ βικνούμενον, καὶ διὰ τῆς σκληροτέρας δουλαγωγίας σαθροποιούμενον; Πῶς ἂν τις εἰποι τὸν πτωχὸν ἐκείνον Λάζαρον μὴ διημαρτηκέναι τῆς εὐλογίας, τοῖς τοιοῦτοις ἔλκεσι βρύνοντα, καὶ διὰ τῶν ἰχθῶρων ἐκδαπανώμενον; Ἀλλὰ, κὰν παράδοξον εἰπεῖν, ἐν ἐκείνῳ τῷ σώματι τῷ διεβρύχῳ τοῖς ἔλκεσιν, ἐντελής ἦν ἡ εὐλογία τοῦ Παύλου· ὁλόκληρον γὰρ αὐτοῦ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ διὰ τῆς πνευματικῆς πολιτείας διεσώθη (56), ὅτι οὐ κατεσπάσθη ταῖς τῆς σαρκὸς ἀνάγκαις ἀπὸ τῆς ὑψηλοτέρας ἐλπίδος εἰς τι τῶν ἀπρεπῶν νοσημάτων· οὐ γὰρ παρέσχεν ἡ σὰρξ τῇ ψυχῇ περισπασμόν, οὐδὲ ἐπεθορυβεῖτο πάθει τοῖς σωματικῶς ἡ διάνοια. fluebat, Pauli benedictio plenum sortiebatur effectum; nam ejus corpus ab anima per spiritualis vitæ disciplinam integrum servabatur, quoniam a sublimiori spe ad inhonestum aliquid cogitandum violentia carnis non fuit adductus; nam caro animam ejus non distraxit, neque ejus mentem ullæ corporis perturbationes exagitarent.

Ἡ τε τῶν τριῶν ὁμνῶνδία παιδῶν, πνεύματα καὶ ψυχὰς δικαίων πρὸς κοινωλίαν τῆς δοξολογίας παραλαμβάνουσα, οὐκ ἰδίᾳ τὰς ψυχὰς αἰνεῖν διακαλεῖται, καὶ ἰδίᾳ τῶν ψυχῶν τὰ πνεύματα, καθὼς ὁ Ἀπολλινάριος οἰεῖται. Τίς γὰρ ἂν γένοιτο τῆς ψυχῆς ἰδιάζων αἶνος, μὴ διὰ τῆς διανοίας (57) πληρούμενος; ψυχὴ γὰρ διανοίας χωρισμένη, καθὼς ἦδη πολλάκις εἰρηται, κτηνός ἐστι τῆς λογικῆς τε καὶ διανοητικῆς ἐνεργείας ἄμετοχον. Τί οὖν ἄρα τὸν νοῦν, καθὼς οὐτός φησιν, ἀποχωρίζει τῆς ψυχῆς ἡμῶν (58), δεδοσθαι δυνατόν εἶναι παρὰ τῶν πνευμάτων πληροῦσθαι τὸν αἶνον τῷ Θεῷ, διότι νοῦν εἶναι λέγει τὰ πνεύματα. Εἰ δὲ τὴν ψυχὴν ἄλλο τι παρὰ τὸν νοῦν οἰεῖται, πῶς αἰνέσει τὸν Θεὸν ὁ ἀνόητος; τίς ἐξ ἀνόλει ἀρέσει (59) τῷ Θεῷ ὁμνῶνδία; Τίς δ' ἂν εἴη χρεια γένοιτο τοῦ νοῦ τῇ ψυχῇ, εἴπερ ἐπὶ τῆς θείας δοξολογίας αὐτάρκης εἴη (60) καθ' ἑαυτὴν ὁμνῶνδουσα, καὶ μηδὲν τῆς τοῦ νοῦ συνεργίας προσδεομένη; Ἀλλ' οὐ ταῦτα παρὰ τῶν ἐξηγησαμένων ἡμῖν μεμαθήκαμεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἱσαγγελοὶ εἰσιν αἱ ψυχαὶ (61), τῶν σωματικῶν λυθεῖσαι δεσμῶν, καθὼς ὁ Κύριος λέγει, διὰ τοῦτο τῇ μετὰ τῶν πνευμάτων συζυγίᾳ τὴν πρὸς τοὺς ἀγγέλους τῶν ψυχῶν ὁμομιλίαν ὁ λόγος ἀνδεικνύεται· πνεύματα γὰρ οἱ ἄγγελοι κατὰ τὸν εἰπόντα Προφήτην, Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, μεθ' ὧν ὁμνῶνδεν οἱ τρεῖς παῖδες καὶ τὰς τὴν δικαίων ἀξιοῦσι ψυχὰς. Ὁ δὲ Σωτὴρ λέγων ἐν πνεύματι δεῖν προσκυνεῖν τὸν Θεόν, οὐ τὸν νοῦν δηλοῖ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τὸ μὴ δεῖν σωματικὰς τι-

abantur, integram sanctificationem sua benedictione largitur, inquit: *Deus autem sanctificet vos per omnia, et integrum corpus vestrum, et anima et spiritus* **; hoc est corporis, animæ et spiritus cura atque studium omne ad sanctitatem respiciat. Hæc nostra de hoc Apostoli loco sententia est. Quod si Apollinaris dicat, propterea mentem seorsim a cæteris, atque itidem corpus et animam privatim benedici, ut in unoquoque eorum propriæ benedictionis vim effectumque discernat: quomodo corpus integrum permanet, quod in morte usquequaque concidit? Quomodo integrum erit, quod abstinencia extenuatum redditur atque rugosum et præ duriori captivitate contabescit? Quomodo aliquis dixerit pauperem illum Lazarum benedictione hac non frustratum fuisse, qui tot plagis affectus erat et sanie consumebatur? Sed, licet mirum dictu videatur, in illo tamen corpore, quod ulceribus dif-

XLVII. Canticum quoque trium puerorum, in quo spiritus et animæ iustorum ad laudes simul Deo canendas advocantur, animas privatim, itemque spiritus seorsim ab animis Deum laudare non jubet, quemadmodum censet Apollinaris. Ecqua enim laude anima sola, sine ulla mentis actione, Deum prosequi poterit? nam anima, mente carens, quemadmodum jam sæpe diximus, jumentum est, ratiocinandi et cogitandi facultate desitutum. Quoniam igitur juxta scriptoris nostri sententiam, ab anima nostra mentem Scriptura sejungit, concedatur ergo fieri posse ut a spiritibus Deo laudatio reddatur, cum ipse spirituum nomine mentem intelligat. Si autem animam aliud quidpiam a mente diversum esse putat, quomodo laudabit Denum mentis expers? Quomodo hymnus Deo placebit quem mentis carentia concinnaverit? Præterea quid mente opus erit animæ, si Deo laudibus celebrando sibi sola sufficiat, per se solam hymnum canens, et mentis ad id peragendum auxilio nihil indigens? Atqui talia a sacris interpretibus nunquam didicimus. Sed quoniam animæ corporeis solutæ vinculis, æquales sunt angelis, quemadmodum ait Dominus **, propterea dum in illo trium puerorum cantico spiritibus animæ junguntur, animarum parem esse cum angelis dignitatem Scripturæ sermo demonstrat: quippe angeli spiritus sunt, juxta Prophetam dicentem, *Qui facit angelos suos spiritus* **; quibuscum tres pueri iustorum quoque ani-

** I Thess. v, 33. ** Luc. xx, 36. ** Psal. ciii, 4.

(55) Corr. διαστεῖλαι; sed fortasse legendum, ἰδιαζόντως, ὡς διαστεῖλαι; facile enim fuit librario ob similem vocis antecedentis terminationem part. illam omittere.

(56) Corr. συνεσώθη.

(57) Corr. μὴ τῆς διανοίας.

(58) Supra ψυχῆς ἡμῶν, corr. scripsit γρ. καὶ

ὁμνῶνδία, quod indicare videtur legi etiam posse, ψυχῆς ὁμνῶνδία.

(59) Ita corr.; anteā ἀρρέσει.

(60) Ita corr.; anteā εἴ.

(61) Corr. ἱσαγγελοὶ τῶν δικαίων εἰσὶν αἱ ψυχαί, et mox ἐκλυθεῖσαι.

mas hymnum Deo canere postulant. Denique Salvator dum ait, Deum adorari oportere in spiritu ²¹, mentem spiritus appellatione non denotat; sed nil corporeis rebus conveniens de divinitate opinari oportere significat. Cum enim Samaritana mulier dixisset ad Dominum, in monte adorandum esse Deum ²², veluti is loco circumscriberetur; quæ assertio illi opinioni consona est quam de corporeis rebus habemus; propterea ad aberrantem a veritate mulierem Christus ait Deum esse spiritum, hoc est incorporeum, et eos qui adorant eum non posse corporaliter ad incorporeum accedere, sed in spiritu et veritate adorationem adimpleri debere. Admonitionem quippe suam, juxta duplicem mulieris ignorantiam Christus distinguit, dum veritatem quidem a figura, spiritum vero ab opinionibus, ad res corporeas accommodatis, discernit. Quapropter Paulus quoque veritati assensum præbens, dicit, se non in figurâ, nec in corpore, sed in spiritu servire Domino ²³. Quod autem idem Paulus ait; Carnem legi Dei non subjici, id ipsum ad eorumdem dogmatis errorem redarguendum apprime facit; nam repugnare, et captivare, et non subjici, aliæque omnia his similia, ad libere eligentis facultatis actus pertinent. Quod si mens non sit, profecto nec etiam libere eligendi facultas erit. Quam igitur carnem Apollinaris anima et libere eligendi facultate præditam dicit, eam utique nec mente destitutam esse fatetur. Sed quamvis caro tantum dicatur, nihilominus cuncta, quæ humanæ naturæ conveniunt, in se ipsa continere dicendum est; ita ut homo dici non possit, si aliqua ex illis rebus deficiat, quæ ad ejus naturam omnibus numeris absolvendam requiruntur.

XLVIII. Atqui ex tribus, inquit, rebus homo constat. Concedatur hoc, quamvis ratio ista necessario nos ad assentiendum non adducat. Sed et Dominus, inquit, cum homo dicatur, ex tribus et ille rebus constat, spiritu nempe, et anima et corpore. Nec huic sententiæ admodum repugnabimus; nam omnia, quæ naturam nostram completam reddunt, si quis in homine illo exstitisse dicat, non aberrabit a vero. Sed et cælestis homo est (de Christo hæc dicit) itemque spiritus vivificans. Et ista quoque probamus; nam et hæc nostra sententia est, si tamen ab ipso in eum, in quem decet sensum accipiatur. Qui enim cum eo quod cæleste est, commiscetur, et per hanc cum re præstantiori commisionem, quod terrenum est in melius transmutat, is jure merito non terrestris, sed cælestis dicitur. Idem de vivificante Spiritu dicendum; qui autem bonos actus in nobis operatur, et ipse spiritus vivificans est. Sed videamus ad quid probandum allatis modo rationibus scriptor utatur. Si ex illis

²¹ Joan. iv, 24. ²² ibid. 20. ²³ Rom. i, 9.

(62) In textu Vat. eod. legitur ἀλλὰ τὸ δεῖν πνευματικά; τινάς; sed nobis melior visa est corr. emendatio.

(63) Corr. ἐμπεριγεγραμμένον τῷ τόπῳ.

(64) Corr. ὅτι εἰς τὸ πνεῦμα ὁ θεός.

(65) Necessariam parl. μὴ corr. add.

(66) Corr. ἐμφογόν τε καί.

(67) Corr. τὸν τελείας τῆς ἀνθρωπότητος.

(68) Corr; ἀνθρώπων ἐστὶ καὶ τοῦ λείπομένου λέγεσθαι.

νας (62) περὶ τὸ θεῖον τὰς ὑπολήψεις ἔχειν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ Σαμαρεῖτις φησὶ πρὸς τὸν Κύριον ἐν τῷ ὄρει δεῖν προσκυνεῖν τὸν θεόν, ὡς ἐμπεριγεγραμμένον τόπῳ (63), ὅπερ οὐκ ἔξω τῆς σωματικῆς ὑπονοίας ἐστὶ, διὰ τοῦτο φησὶ πρὸς τὴν πεπλανημένην ἐκ τῆς ἀληθείας ὁ λόγος, ὅτι πνεῦμα ὁ θεός (64), τοὔτεστιν ἀσώματος, καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν, μὴ (65) σωματικῶς δύνασθαι προσεγγίζειν τῷ ἀσωμάτῳ, ἀλλ' ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ πληροῦν τὴν προσκύνησιν. Ἀντιδιαστέλλει γὰρ τὰς διορθωτικὰς φωνὰς ταῖς διπλαῖς ἀγνοίαις, τὴν μὲν ἀλήθειαν τῷ τόπῳ, τὸ δὲ πνεῦμα ἀντιδιαρῶν ταῖς σωματικαῖς ὑπολήψεσι. Τοῦτου χάριν καὶ ὁ Παῦλος οὐτε ἐν τόπῳ, οὐτε ἐν σώματι, ἀλλ' ἐν πνεύματι λατρεῖν φησὶ τῷ Κυρίῳ, τῇ ἀληθείᾳ ἐπόμενος. Τὸ δὲ λέγειν, ὅτι ἡ σὰρξ τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, αὐτόθεν ἔχει τῆς τοῦ δόγματος αὐτῶν ἀπάτης τὸν εἰληχρον· τὸ γὰρ ἀπιστρατεύεσθαι, καὶ αἰχμαλωτίζειν, καὶ μὴ ὑποτάσσεσθαι, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, προαιρέσεως ἐστὶν ἐνεργήματα. Νοῦ δὲ μὴ δυτοῦ, οὐδ' ἂν ἡ προαίρεσις εἴη. Οὐκ οὖν ἦν φησιν Ἀπολιναρίου σὰρκα ἐμψυχον (66) καὶ ἐμπροαίρετον, ταύτην οὐδὲ τοῦ νοῦ χωρίσθαι ὁμολογεῖ. Ἀλλὰ καὶ σὰρξ λέγεται μόνον, τὸν τῆς ἀνθρωπότητος (67) λόγον ἐν αὐτῇ περιέχει, ὡς μὴ δύνασθαι τινος τῶν συμπληρωτικῶν τῆς φύσεως λείποντος, ἀνθρώπων λέγεσθαι (68).

C Ἀλλ' ἐκ τριῶν, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος. Δεδόσθω τοῦτο, καὶ μὴ κατ' ἀνάγκην ἡμᾶς ὁ λόγος τῇ συγκαταθέσει προτάγῃται. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος, ἄνθρωπος, φησὶ, λεγόμενος, ἐκ τριῶν κακείνος, πνεύματος καὶ ψυχῆς καὶ σώματος. Οὐδὲ τοῦτω τῶς ἀντιμαχόμεθα· πάντα γὰρ ὅσα τὴν ἡμετέραν συμπληροῖ φύσιν, καὶ περὶ ἐκεῖνον τὸν ἄνθρωπον εἶναι τις λέγων, οὐχ ἀμαρτῆσται. Ἀλλὰ καὶ ἐπουράνιος ἄνθρωπος, περὶ τοῦ Κυρίου τοῦτο λέγει, καὶ πνεῦμα ζωοποιῶν. Καὶ ταῦτα δεχόμεθα· ἡμετέρα γὰρ, εἰ πρὸς τὸ θεόν ἐκληφθεῖν αὐτῷ (69) ἡ διάνοια. Ὁ γὰρ ἀνακραθεὶς τῷ ἐπουρανίῳ, καὶ μεταποιήσας διὰ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἐπιμιξίας τὸ γῆινον, οὐκ ἂν (70) χοῖκος, ἀλλ' ἐπουράνιος λέγοιτο. Καὶ ὁ τῷ ζωοποιῷ Πνεύματι (71) ὁ δὲ ποιῶν ἐφ' ἡμῶν τὴν ἐνέργειαν, καὶ πνεῦμά ἐστι ζωοποιῶν. Ἀλλ' ἴδωμεν πρὸς τί χρῆται (72) τοῖς εἰρημένοις ὁ λογογράφος. Εἰ ἐκ πάντων, φησὶ, τῶν ἰσῶν ἡμῖν ἐστὶ τοῖς χοῖκοις ὁ ἐπουράνιος ἄνθρωπος (73), (ὥστε καὶ τὸ πνεῦμα ἰσῶν ἔχειν τοῖς χοῖκοις), οὐκ ἐπουράνιος ἀλλ' ἐπουρανίου θεοῦ δο-

(69) Corr. αὐτῶν.

(70) Corr. οὐκ ἐστὶ ἀν.

(71) Aut hic nonnulla desunt, aut mendosa est hujus loci lectio, cujus Latinam versionem ita concinnavimus, ut integer, vel nulla in re depravatus esse videatur. Cæterum interpunctionem ante parl. καὶ corr. add.

(72) Corr. χεῖρηται.

(73) Semicirculis inclusa corr. add.

χείων. Πολύ μὲν ἐν τοῖς εἰρημένους ἐστὶ τὸ ἀσάφες, καὶ δυσφώρατον (74), διὰ τὴν ἐρμηνευτικὴν ἀτονίαν· πλὴν ἀλλὰ ῥῥόδιον ἀνακαλύψαι τὸ βούλημα. Φησὶ γάρ, εἰ μὲν ἑλλιπῆς εἴη τῷ νῷ ἔκείνος (74) ὁ ἄνθρωπος, ἐπουράνιον αὐτὸν εἶναι· εἰ δὲ ἄρτιος εἴη, μηκέτι ἐπουράνιον, ἀλλὰ δοχεῖον γενέσθαι (75) τοῦ ἐπουρανίου Θεοῦ. Ἐν τούτοις δὲ τί ἂν τις τῶν εἰρημένων πρὸ τοῦ ἐτέρου βδελύξατο; Τὸ ἐμποδίζεσθαι τῇ ἀρτιότητι τὸ θεῖον ὀλεσθαι, ὡς οικειοτέρας παρὰ τὸν νοῦν τῆς σαρκὸς οὐσης πρὸς τὴν τῆς θεότητος ἔκωσιν· ἢ τὸ τὸν Θεὸν μὲν ἐπουράνιον πιστεύειν εἶναι, τὸν δὲ δεξάμενον ἐν αὐτῷ τὸν Θεὸν τὸν οὐράνιον, μὴ ἔχει εἶναι, ὅπου ὁ Θεὸς εἶναι πιστεύεται· ἀλλ' ἐτέρωθι παρὰ τὸν οὐρανὸν (76) εἶναι καὶ ἄλλο τι παρὰ τοῦτο κατονομάζεσθαι; Εἰ γάρ, φησὶν (77) ὁ Ἀπολλινάριος, οὐρανίου Θεοῦ δοχεῖον ἐστίν, ὁ δὲ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καθὼς ὁ Ἐκκλησιαστής λέγει· ἄρα ὁ (78) χωρήσας ἐν αὐτῷ τὸν Θεὸν, μετὰ τοῦ χωρηθέντος ἐστίν, ἐπουράνιος ἀντὶ τοῦτο κυρίως λεγόμενος. Ὡς καὶ δι' ὧν φησὶν ὁ λογογράφος, εἴπερ τὸ ἀκολουθεῖν τοῖς ἰδίοις λόγοις ἐπίστατο (79), σαφῶς τὸ δόγμα τῆς ἀληθείας κατασκευάζεται, τῇ σοφίᾳ τῶν ἐχθρῶν κρατυνόμενον.

admodum Ecclesiastes ait ³¹: ergo qui in semetipso Deum recipit, uno eodemque in loco est in quo ille manet quem recipit et pro terrestri cœlestis proprie vocatur. Quamobrem si coherenter loqui velit Apollinarius, suismet dictis palam astruit verum dogma, quod vel ipsa adversariorum sapientia confirmatur.

Ἄλλὰ τὸ ἐφεξῆς· ἐξετάσωμεν. Εἰ δὲ ἡμεῖς μὲν, φησὶν, ἐκ τριῶν· αὐτὸς δὲ ἐκ τεσσάρων· οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλὰ Ἀνθρωπόθεος. Μὴ γελᾶτω πρὸς τὸ μωροφανὲς τοῦ ῥήματος καὶ ἀνόητον ὁ ἐντυγχάνων τῷ λόγῳ· στεναζέτω δὲ μάλλον πρὸς τὴν ἐκούσιον πηρωσιν τῶν τῇ ἀλογίᾳ ταύτῃ δεδουλωμένων. Ἐάν τι ἅσα ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τῇ ἐπισκηνώσει τῆς θείας δυνάμεως σώζηται, Ἀνθρωπόθεος ὁ (80) Θεὸς Λόγος ὀνομασθήσεται, καὶ καθάπερ οἱ μῦθοι, ἐκ διαφόρων συμπλέκοντες φύσεων, τερατεύονται ζῶον, καὶ σχήματα, καὶ ὀνόματα, ἱππελάφους, καὶ τραγελάφους, καὶ τὰ τοιαῦτα πλάσσοντες τε καὶ ὀνομάζοντες, οὕτως καὶ ὁ νέος μυθοποιὸς κατὰ τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ τῆς ποιήσεως καταγλυφάσει τὸ θεῖον μυστήριον, καὶ τοῦ Ἀποστόλου διαβήθησαν βοῶντος, ὅτι δι' (81) ἀνθρώπου ἀνάστασις ἐκ νεκρῶν, οὐχ ἡμίσεως ἀνθρώπου, οὐδὲ μικρὸν τι ὑπὲρ τὸ ἡμῖς ἔχοντος, ἀλλὰ τῷ ἀπολύτῳ τῆς φωνῆς ἀμειψόμενον ἐνδείκνυται τὴν φύσιν, τὴν σημαινόμενὴν ἐν τῷ ὀνόματι· οὗτος μινώταυρον ἡμῖν διὰ τῆς αἰσχροῦς ταύτης ὀνοματοποιίας τερατεύεται τὸ μυστήριον (82), πολλὰς παρέχων τοῖς ἄλλοις τῆς πίστεως ἀφορμάς, δι' ὧν εἰρηκεν, εἰς τὸ χλευάζειν τὸν λόγον τῆς πίστεως. Οὐ γὰρ ἐστὶ τὸν διασύρειν ἐπὶ γέλωτι τὰ δόγματα θέλοντα, τῆς ἀτόπου ταύτης συνθέσεως τὸν λόγον (83) ἀποτραπῆναι,

³¹ Eccl. v, 2. ³² I Cor. xv, 24.

(74) Ita corr.; antea erat δυσφώρατον. Vide autem an legendum sit δυσφώραστον, quod verbum apud Suidam reperitur.

(74') Corr. ἑλλιπῆς εἴη τῷ νοῖ ὁ ἄνθρωπος, οὐράνιον αὐτόν.

(75) Corr. γίνεσθαι.

(76) Corr. οὐράνιον.

(77) Corr. καθὼς φησιν.

A omnibus, inquit, rebus quæ in nobis, qui terreni sumus, pariter æqualiterque reperiuntur, cœlestis homo constat (ita ut spiritum quoque, perinde ac terreni homines, habeat), non cœlestis erit, sed tantum cœlestis Dei receptaculum. Multa quidem in hisce verbis obscuritas, nec quid sibi velit auctor præ absurda ejusdem elocutione discernitur; sed nihilominus facile erit ejus sententiam palam facere. Ait enim, hominem illum, si mente quidem careat, cœlestem esse; si vero nulla sui parte deficiat, non amplius cœlestem, sed cœlestis Dei receptaculum esse. In hocce Apollinaris effato, utrumnam quis magis abominetur? Perfectionemne divinitati impedimento esse censere, quominus carni conjungatur, quasi caro mente destituta, aptior convenientiorque ad recipiendam divinitatem exstiterit; an Deum quidem cœlestem esse credere, eum vero, qui cœlestem Deum in semetipso recipiat, non ibi esse ubi Deus manere creditur; sed alio potius in loco quam in cœlo existere, et alio potius nomine, quam cœlestis hominis nuncupari? Nam si, juxta Apollinarem, cœlestis Dei receptaculum homo est, Deus autem in cœlo sursum, quem-

XLIX. Sed quæ deinceps sequuntur expendamus: Si autem nos quidem, inquit, ex tribus constat, ipse vero ex quatuor, non homo erit, sed Homo-Deus. Stultitiam atque dementiam, quam postremum hoc verbum redolet, lector ne rideat; sed potius voluntariam eorum cæcitatem deploret qui ineptiis hisce mancipantur. Si humana natura, dum divina virtus in ipsa inhabitat, integra permanserit, Deus Verbum vocabitur Homo-Deus; et quemadmodum fabulæ, diversas simul jungentes naturas, animal aliquod monstruosum comminiscuntur, figuras, et nomina, equicervos, et hircocervos, aliaque his similia fingentes atque nominantes: ita et novus iste fabularum inventor, juxta magistros qui eum talia signimenta docuerunt, divinum mysterium subsannat; et cum Apostolus alta voce clamet ³², Per hominem resurrectio mortuorum; quibus verbis non dimidium hominem, nec paulo plus dimidio habentem intelligit, sed absolute hominem dicendo, integram esse naturam quæ illo nomine significatur ostendit; hic minotaurum nobis per turpem hanc nominum fictionem incarnationis mysterium esse prodigiose confingit, multas suis in verbis ad deridendam fidem nostram illis qui ab eadem dissentiunt, ansas præbens.

(78) Corr. ἄρα καὶ ὁ.

(79) Corr. ἐπίστατο.

(80) Art. corr. add.

(81) Præp. corr. hic etiam add.

(82) Corr. γρ. καὶ ποιεῖ τὸ μυστήριον, indicans hoc etiam modo legi posse.

(83) Corr. τῷ λόγῳ.

Nulla enim pacto fieri potest, ut qui nostra dogmata deridenda cunctis præbere voluerit, absurdam hanc vocis compositionem prætermittat, sive scriptoris sententiam, sive nostram meliorem esse censuerit: utram enim sententiam veram esse dixeris, nunquam efficies ut duarum naturarum compositio nomine illo non exprimitur. Nam qui e cælo carnem esse dicit, eam utique veram carnem esse astruit: caro autem, quæ ab animata quadam natura regitur et vivendi in semetipsa facultatem habet, quemadmodum etiam vult Apollinaris, appellationem hominis proprie obtinet: qui autem ipsam assumpsit perque eam se ipsum manifestavit, diversum prorsus quid ab illa carne natura est; nam et ipsum assumptionis nomen diversitatem naturæ tam assumpti quam assumptis ostendit. Quid igitur vetabit, etiam si hæc locum habeant, Deum qui in carne apparuit, absurda illa nominis fictione traduci, ut qui ita constitutus est juxta temerarium Apollinaris vocabulum Homo-Deus nuncupetur? Nam nec hircocervo, quoniam cervo integro media ex parte species hircina adjuncta fuerit, vel e contrario in illorum animalium mistione acciderit, ut integro hircocervina pars accesserit, tale idcirco nomen ei fabula imposuit; sed illum utriusque naturæ participem utriusque esse ea nominis compositione denotatur. Quamobrem si, ut scriptor existimat, in uno eodemque homo et Deus est, qualemcumque duo ista inter se connexionem habeant, sive tota utriusque natura, sive pars tantum in ea mistione concurrat, nunquam efficiet ut illa nominis compositio non sit absurda. Quod si ethnici ab ipso talia edocui, mysterium nostrum deriserint, qui blasphemandi ansam præbuerit is quæ inquit, *Væ illis, per quos nomen meum*

L. Sed et ea quæ rursus præcedentibus addit, perpendamus. Si ex duobus, ait, *perfectis constat; nec in quo Deus est, in eo homo est; neque in quo homo est, in eo Deus est.* Atqui si ex perfecto et imperfecto juxta Apollinarem conjunctio illa fieri concedatur, nonne ab his qui talia effutire audent similiter diceretur, hominem in eo non esse in quo Deus est, et Deum in eo non esse in quo homo est? Sane alia prorsus divinitatis atque alia humanitatis est ratio, et nemo unquam divinam naturam humanæ naturæ mutilatione definiri posse censuerit; neque egim divinitatis ratio in eo sita est quod vel humana natura non sit, vel imperfecta humana natura sit, sed utraque res, si seorsim mente comprehendatur, propria sibi unaqueque notione intelligitur. Nam et qui Dei nomen audit, quotquot de Deo par est animo con-

A καὶ τὸ τοῦ λογογράφου, καὶ τὸ ἡμέτερον ἐπικρατέστερον εἶναι δόξη· ὅτι γὰρ ἂν ἐξ ἀμφοτέρων εἴπῃς, τὴν ἐκ τῶν δύο φύσεων σύνθεσιν οὐκ ἀφαιρήσεις τοῦ λόγου. Οὐ γὰρ ὁ (84) ἀνωθεν φήσας εἶναι τὴν σάρκα, τὸ μὴδὲ σάρκα αὐτὴν εἶναι κατασκευάζει· ἡ δὲ σὰρξ ἐμφύχω (85) τινὶ φύσει διοικουμένη, καὶ ζωτικὴν ἐν αὐτῇ δύναμιν ἔχουσα, καθὼς καὶ ὁ Ἀπολινάριος βούλεται, τὴν τοῦ ἀνθρώπου προσηγορίαν κυρίως ἔχει (86)· ὁ δὲ προσλαβόμενος αὐτὴν, καὶ αὐτὸν δι' ἐκείνης φανερώσας, ἕτερος τῇ φύσει πάντως παρ' ἐκείνην (87) ἐστίν· αὐτὸ γὰρ τὸ τῆς προσλήψεως ὄνομα τὴν κατὰ φύσιν ἰεραρχίαν τοῦ προσλαβόμενου παρὰ τὸ προσειλημμένου ἐνδείκνυται. (88). Τί οὖν τὸ κωλύον ἔσται, καὶ ταῦτα κρᾶτῃ, τὸν ἐν σαρκὶ φανερωθέντα θεὸν διὰ τῆς ἀτόπου ἐκείνης ὀνοματοποιίας ὀβριζέσθαι, ὥστε καὶ τὸν οὕτως συνεστηκότα κατὰ τὴν τολημαρὰν τοῦ Ἀπολινάριου φωνῇ Ἀνθρωπόθεον λέγεσθαι; Οὐδὲ γὰρ τὸν τραγέλαπον (89), ἐπειδὴ ὅλη τῇ ἐλάφῃ ἐξ ἡμίσεως προσεφύη τὸ τράγειον, ἡ τὸ ἐμπάλιν περὶ τὴν τῶν ζώων ἐγένετο μίξις, ὥστε ἀκέραιον τράγην προσφυγῆαι τὸ ἐλάφιον μέρος, διὰ τοῦτο κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον ὁ μῦθος ὠνόμασεν, ἀλλὰ τὸ ὅπως οὖν μετασχεῖν ἑκατέρας τῆς φύσεως ἡ τῶν ὀνομάτων σύνθεσις διερμηνεύει. Ὅστε κατὰ τὸν λογογράφον, εἰ ἐστὶν ὁ αὐτὸς ἀνθρώπος καὶ θεός, ὅπως οὖν τὴν συνάφειαν ἔχων, εἴτε πάσης συνδραμούσης τῆς φύσεως, εἴτε καὶ ἑλλειπῶς (90) ἔχουσας, τὴν ἀτοπὸν ἐκείνην τοῦ ὀνόματος συνθήκην οὐ διαφεύξεται. Καὶ εἰ ταῦτα παρ' αὐτοῦ μαθόντες οἱ Ἕλληνες κομῶδον ἡμῶν τὸ μυστήριον, πάντως ὁ τὴν ἀφορμὴν παρασχὼν τῆς βλασφημίας ἐν τῇ προφητικῇ κατὰρὰ γενήσεται, ἡ φησὶν (91), *Ὅσα δὲ οὐ τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν.*

propheticis maledictionibus prorsus erit obnoxius, blasphematur in gentibus⁹¹!

Ὅλα δὲ τοῖς εἰρημένοις προστίθῃσι πάλιν, κατανοήσωμεν. Εἰ ἐκ δύο, φησὶ, *τελείων, οὔτε ἐν ᾧ θεός ἐστιν, ἐν τούτῳ ἀνθρωπός ἐστιν, οὔτε ἐν ᾧ ἀνθρώπος, ἐν τούτῳ θεός.* Εἰ δὲ ἐξ ἀπολείποντος καὶ τελείου κατὰ τὸν ἐκείνου λόγον, εἶναι δοθεὶς τὸ σύγκριμα (92), ἄρ' οὐχὶ τὸ ἴσον παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα τολμῶντων βηθήσεται, ὅτι ἐν ᾧ θεός ἐστιν ἀνθρώπος οὐκ ἐστὶ, καὶ ἐν ᾧ ἀνθρώπος ἐστὶ θεός οὐκ ἐστὶν; Ἐτερος γὰρ παντὶ τρόπῳ ὅτε τῆς θεότητος, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος λόγος, καὶ οὐκ ἂν τις τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἀνθρωπότητος, ὅρον εἶναι τῆς θείας ὑπονοήσεως φύσεως· οὐ γὰρ ἐν τῷ τούτῳ μὴ εἶναι, ἢ ἀτελὲς εἶναι ἐκείνός ἐστιν (93), ἀλλ' ἐκότερον ἐφ' αὐτοῦ νοούμενον, ἐν ἰδίῳ θεωρεῖται νοήμασιν. Ὅτε γὰρ θεὸν ἀκούσας, ὅσα περὶ θεοῦ πρέπει νοεῖν, διὰ τῆς προσηγορίας ταύτης συμπαραδέξατο, καὶ ὁ τὴν τοῦ ἀνθρώπου προσηγορίαν παραδεξάμενος, πᾶσαν τὴν

⁹¹ Isa. LII, 5; Rom. II, 24.

(84) Corr. art. add.

(85) Corr. ἐν ἀφύχῃ.

(86) Ita corr.; antea erat ἐξ τιν.

(87) Ita corr.; antea παρ' ἐκείνου.

(88) Corr. add. quæ semicirculis includuntur.

(89) Et hæc lectio a corr. est; nam antea περι-

ptum fuerat τῶν τραγέλαπων.

(90) Corr. ἑλλειπῶς.

(91) Corr. ὡς φησὶ.

(92) Ita corr.: male antea εἶναι δοθέντος τὸ σύγκριμα· ἄρ' οὐχί.

(93) Corr. ἐκείνός ἐστιν.

φύσιν διὰ τῆς φωνῆς ταύτης ἀνετυπώσατο, καὶ οὐδεμίαν σύγχυσιν ἢ διάνοιαν τῶν λεγομένων (94) πάσχει, ὥστε ἐν θατέρῳ τῶν ὀνομάτων ἐννοήσαι τὸ ἕτερον. Οὔτε γὰρ ἐν τούτῳ ἔχειν, οὔτε ἐν ἑκείνῳ τοῦτο σημαίνεται, ἀλλ' ἕκαστα τῶν ὀνομάτων τῇ κατὰ φύσιν παραμένει διανοίᾳ, καὶ (95) κατ' οὐδένα τρόπον αἱ ἐμφάσεις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας ὑπαλλαγῇσονται. Τὸ δὲ ἀτελές, καὶ τὸ (96) τέλειον, ἐτέρων νοημάτων ὑπόθεσις τῷ ἀκούοντι γίνεται. Τέλειον μὲν γὰρ φαιεν τὸ συμπληρωμένον τῷ ἰδίῳ λόγῳ τῆς φύσεως· ἀτελές δὲ τὸ ἐναντίον. Οὐθέτερον δὲ τούτων ἐφ' ἑαυτοῦ λεγόμενον, οὔτε ἀνθρώπων, οὔτε Θεὸν ἐξηγεῖται, ἀλλ' ὥσπερ (97) ἀν' συνονομασθῇ πράγματι, ἢ ὀνόματι, ἢ πλήρες, ἢ ἑλλειπές (98) τὸ δηλούμενον ἐννοεῖν ὑποτίθεται. Πῶς οὖν, εἰ ἀτελὲς εἴη ὁ ἀνθρώπος, Θεὸς εἶναι τὸ ἀτελὲς παρὰ τοῦ Ἀπολλιναρίου κατασκευάζεται, ὡς συμβαινούσης τῷ λόγῳ τῆς θεότητος, τῆς κατὰ τὴν φύσιν ἡμῶν κολοβώσεως;

Deum in eo esse quod imperfectum est Apollinaris astruit, quasi naturæ nostræ mutilatio divinitati magis conveniret?

Πάλιν δὲ πρὸς τὴν ἐφεξῆς προάγων τὸν λόγον, φησὶν· Οὐ δύναται σῶσθαι τὸν κόσμον ὁ ἀνθρώπος μὲν ὢν (99), καὶ τῇ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων φθορᾷ ὑποκειμένος. Φημι τοῦτο κατὰ· εἰ γὰρ αὐτάρκης ἦν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις πρὸς τὸ ἑαυτῇ τὸ ἀγαθὸν καταστήσασθαι, περιττὸν τὸ μυστήριον. Ἐπειδὴ δὲ ἀμήχανον ἦν ἔξω θανάτου γενέσθαι, μὴ Θεοῦ τὴν σωτηρίαν παρίσαντος, διὰ τοῦτο τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ λάμπει διὰ σαρκὸς, ἢ ἐξορίσθι διὰ σαρκὸς τὴν ἐκ τοῦ σκότους ἀπώλειαν. Ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ Θεοῦ, φησὶ, μὴ ἐπιμυθθέντος ἡμῖν, σωζόμεθα. Σωρηνεῖν εἴκειν ἐν τοῖς λεγομένοις ὁ λογογράφος, καὶ πρὸς τοὺς ἐμφρονας λογισμοὺς τὴν ψυχὴν ἐπανάγει· ὁ γὰρ μῆτιν εἰπὼν τῶν κατὰ φύσιν διεστώτων σημαίνει τὴν ἐνωσιν. Μίγνυται δὲ, φησὶ, σὰρξ γενόμενος, τουτέστιν ἀνθρώπος, καθὼς τὸ Ἐδωγγέλιον λέγει, ὅτε σὰρξ ἐγένετο, τότε αὐτὸν ἐν ἡμῖν ἐσκηνώκεται. Οὐδὲ ταῦτα τοῦ ὑγιαίνοντος ἀπῆδει λόγῳ, εἰ μὴ τι παρασπαρῇ (1) αὐτῷ μετὰ ταῦτα τῆς ζιζανιώδους σποράς. Οὗτος γὰρ ἡμέτερος, μάλλον δὲ τῆς ἀληθείας ὁ λόγος, ὅτι τότε (2) ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ὅτε σὰρξ ἐγένετο, καὶ τὸ ἐμπάλιν, τότε σὰρξ ἐγένετο, ὅτε ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν (3). Εἰ οὖν ἐξ ἑκείνου ἡ σὰρξ ἀφ' οὗ ἢ ἐν ἡμῖν κατασκήνωσις, ἄρα πρὶν εὐαγγελισθῆναι ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ τὴν Παρθένον, σὰρξ οὐδέπω ὁ Λόγος ἦν· καὶ ψευδὴς ὁ λόγος ἐκ τῶν ἀνωθεν καταδεχέσθαι πρὸς ἡμᾶς τὸ ἀνθρώπινον (4), (καὶ πρὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἔχειν εἶναι τὸν ἀνθρώπον), δι' οὗ τὸ θεῖον τῇ ἀνθρωπίνῃ κατεμήχθη ζωῇ. Ἀλλ' οὐδὲ λυεῖ, φησὶ, τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτίαν, μὴ (5) γενόμενος ἀνθρώπος ἀναμάρτητος, οὐδὲ

A cipi, appellatione illa dignoscit, et qui hominis nomen audit naturam ejus omnem animo percipit, nullamque confusionem patitur dictionum illarum significatio, ut in eorum alterutro alterum intelligatur. Nam neque illo nomine istud, nec hoc nomine illud significatur, sed unumquodque nomen convenientem naturæ suæ sensum obtinet, et nullo pacto eorumdem significationes invicem commutari possunt. At imperfectum et perfectum diversas prorsus notiones in audientium animis imprimunt; perfectum enim dicimus quod secundum propriæ naturæ rationem completum absolutumque est; imperfectum vero quod huic contrarium est; neutrum autem horum, si absolute proferatur, hominem, aut Deum significat; sed cuicumque rei vel nomini adjungatur, facit ut quod vocibus illis exprimitur, perfectum vel mancum esse intelligamus. Quomodo igitur si imperfectus esset homo,

LI. Rursus autem ad alia pergens, sic ait: Mundum salvare non potest qui homo quidem est et communi hominum corruptioni obnoxius est. Hæc et mea assertio est, nam si humana natura ad bonum sibi comparandum sola sufficeret, supervacaneum utique incarnationis mysterium fuisset. Quoniam vero mortem evadere non poterat, si Deus salutem ipsi impertitus non fuisset, propterea lux in tenebris per carnem lucet, ut per eandem carnem ex tenebris ortam perditionem eliminat. Sed neque salvamur, ait, a Deo, si nobis commistus non sit. Hisce in verbis recte sentire et ad sapientiores cogitationes animum convertere scriptor videtur; nam qui missionem dicit, rerum secundum naturam discrepantium unionem significat. Miscetur autem nobiscum, inquit, cum caro, hoc est, homo factus fuit, quemadmodum in Evangelio dicitur, tunc carnem factum fuisse, cum habitavit in nobis. Nec ista a recto sermone dissona sunt, nisi statim ab ipso aliqua deinceps superseminarentur zizania. Nam hic noster, imo potius ipsius veritatis sermo est, tunc nempe habitasse in nobis, quando caro factum est, et e contrario tunc carnem factum esse, cum habitavit in nobis. Si igitur ex illo tempore caro fuit ex quo habitare cepit in nobis, ergo Verbum nequaquam caro erat antequam Gabriel Virginem annuntiasset; et qui dicit humanitatem Verbi ad nos e cælo descendisse (et ante creatam humanam naturam jam illud hominem exstitisse), per quod humanæ naturæ divinitas commista fuit, men-

(94) Corr. διὰ τῶν λεγομένων.

(95) Part. καὶ corr. add.

(96) Et hic art. corr. add.

(97) Corr. ἀλλ' ὅπερ. Lego ἀλλ' ὅπερ.

(98) Corr. ἑλλειπές.

(99) Corr. ὁ ἀνθρώπος, ἀνθρώπος μένων καί, quo sensu vertendum esset: Mundum salvare non potest homo, qui homo permanet, et communi, etc.

(1) Corr. παρασπαρῇ.

(2) Ita corr.; male antea τό.

(3) Hunc locum usque ad illa Apollinaris verba ἀλλ' οὐδὲ λυεῖ, refert Euthymius in *Panopliæ* part. II, tit. 15, pag. 526, vers. Si tunc Verbum.

(4) Quæ semicirculis includuntur corr. add., et apud Euthymium quoque habentur.

(5) Forte legendum εἰ μὴ, ut mox in altera hujus periodi parte habet Nyssenus.

dax est. Sed neque, ait, peccata hominum delet, nisi impeccabilis homo factus fuerit: neque mortis in omnes homines imperium destruit, nisi ut homo mortuus sit, et resurrexerit. Utinam usque ad finem recta saperet, quæ Ecclesiæ sunt, loquens! Sed iterum ad ingenium redit, et Ecclesiæ doctrinam accusans, nos propriam solius humanæ in Christo naturæ fuisse mortem, existimare ait, et rationem quamdam a se excogitatam, ad sententiam nostram confutandam subiungit, quæ ita se habet: *Mors autem hominis, inquit, mortem non destruit. Quorum auctor ista profert? Nempe ut ipsius Unigeniti divinitatem, ipsam veritatem, ipsam vitam in crucis passione interiisse ostendat, ita ut in tridui illius temporis periodo vita non existerit, non virtus, non iustitia, non lux, non veritas, non ipsa demum divinitas. Neque enim una divinitate interempta, alteram divinitatem superstitem fuisse ait, quandoquidem multis in locis ipsum hac de re adversus Arium dimicare unamque esse Trinitatis deitatem astruere apparet; quæ quidem divinitas, cum in Christo occubuerit, alia, ut ipse suo argumento confirmat, nequaquam superfluit. Porro non video quomodo quis dubitare possit quin divinitatem morti obnoxiam ille non faciat. Nam mors aliud in homine non est quam compositi dissolutio; humano siquidem corpore in illas ex quibus constat, partes dissoluto, anima simul cum corpore non concidit; sed quod compositum est dissolvitur; quod autem ab omni igitur anima morti obnoxia non est, quonam pacto loquantur.*

LII. Cæterum quæ deinceps ad id probandum subiungit, lubens omitam; nam in sequentibus ipsam Unigeniti divinitatem mortem obisse confirmans, ait, *Homini mors mortem non destruit, neque resurgit qui mortuus non est; ex quibus, inquit, omnibus patet ipsum Deum interiisse, quandoquidem, inquit, fieri non poterat, ut Christus morti succumberet.* Quæ omnia, utpote manifeste absona et absurda, minime hic discutienda esse arbitror, cum quisquis mente non caret, per se valeat illius impietatem atque dementia perspicere, qui Deum ipsum, mortem in propria natura perpassum, interiisse pronuntiat. Verumtamen illud tantummodo haud alienum erit advertere, nec omnia quæ tanquam a nobis dicta scriptor profert, mendaciæ pura atque immunia esse, quinimo in ipsis nonnulla reperiri, quæ sycophantarum more ad nostræ fidei contumeliam confinxit. Ait enim, nos dicere Christum ab initio non fuisse, ita ut solummodo Verbum sit Deus. Nos autem in novissimis diebus per carnem manifestatam fuisse Dei virtutem, et sapientiam, et lucem, et vitam, quæ omnia Christus est, nequa-

A τὴν κατὰ πάντων ἀνθρώπων τοῦ θανάτου βυσσίδα καταλῦει, εἰ μὴ ὡς ἄνθρωπος ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη. Ἐθε μέχρι τέλους ἦν εὐγνώμων, τὰ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας φεγγόμενος! Πάλιν δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἐπανέρχεται καὶ φησι, τὸν ἐκκλησιαστικὸν αἰτιώμενος λόγον, ὅτι περὶ τὸν ἀνθρώπον θεωροῦμεν τὸ πάθος, καὶ ἐπάγει τὸν ἴδιον λόγον, εἰς ἐλεγχὸν τῆς ὑπολήψεως ἡμῶν, ἔχοντα οὕτως· (6) Ἀνθρώπου δὲ, φησὶ, θανάτου, οὐ καταργεῖ τὸν θάνατον. Τί κατασκευάζων ταῦτα φησιν; Ὅτι αὐτοῦ (7) τοῦ Μονογενοῦς ἡ θεότης, αὐτῇ ἡ ἀλήθεια, αὐτῇ ἡ ζωὴ ἐν τῷ κατὰ τὸν σταυρὸν πάθει ἀπενεκρώθη, ὥστε κατὰ τὴν τριήμερον ἐκείνην τοῦ χρόνου περιγραφῆν, μὴ ζῶν εἶναι, μὴ δύναμιν, μὴ δικαιοσύνην, μὴ φῶς, μὴ ἀλήθειαν, μὴ αὐτὴν τὴν θεότητα. Οὐ γὰρ μίᾳς ἀποθανούσης θεότητος, ἑτέραν ὑπολείπειν λέγει, διότι πολλὰ τοῦ δείκνυται. Ἀρεῖφ περὶ τούτου μαγόμενος, καὶ μίαν εἶναι κατασκευάζων τῆς Τριάδος θεότητα, ἥς ἐν τούτῳ νεκρωθείσης, καθὼς συγκατασκευάζει τῷ λόγῳ, πάντως ἑτέρα οὐκ ἦν. Καὶ πῶς ἂν τις ὑπονοήσειεν αὐτὸν (8) μὴ θνητὴν ποιεῖν τὴν θεότητα, συνιδεῖν οὐκ ἔχω. Οὐδὲ γὰρ ἑτερόν ἐστιν ἐκ ἀνθρώπου θάνατος, εἰ μὴ τοῦ συνθέτου διάλυσις· οὐδὲ γὰρ ἐν ἡμῖν τοῦ σώματος εἰς τὰ ἐξ ὧν σύγκειται λυομένου, καὶ ἡ ψυχὴ συνδιαπίπτει τῇ διαλύσει τοῦ σώματος· ἀλλὰ τὸ μὲν σύνθετον διαλύεται, τὸ δὲ ἀσύνητον ἀδιάλυτον μένει. Εἰ οὖν ψυχῆς οὐκ ἄπτεται θάνατος, πῶς ἡ θεότης ἀπενεκροῦται, λεγέτωσαν οἱ μὴ εἰδότες ἀ λέγουσι.

compositione alienum est, integrum permanet. Si divinitas interire queat dicant qui nesciunt quid

C Τὰ δὲ ἐχόμενα τούτων, ὅσα τῆς αὐτῆς ἐστὶ κατασκευῆς, ὑπερβήσομαι. Φησὶ γὰρ ἐν τοῖς ἐφεξῆς, κατασκευάζων τὸ αὐτὴν τεθνάναι τοῦ Μονογενοῦς τὴν θεότητα, ὅτι Ἀνθρώπου θάνατος οὐ καταργεῖ τὸν θάνατον, οὐδὲ ἀνίσταται ὁ μὴ ἀποθανών· ἐξ ὧν, φησὶν, πάντων δῆλον, ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς ἀπέθανε, καθὼς, φησὶν, οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι τὸν Χριστὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου. Ἀπερ ὡς πρόδηλον ἔχοντα τὴν ἀτοπίαν, παραδραμεῖν οἶμαι δεῖν ἀνεξέταστα, παντὸς τοῦ γε νοῦν ἔχοντος καθ' ἑαυτὸν συνιδεῖν (9) δυνάμενον τὸ ἀσεβές τε καὶ ἀτοπὸν τοῦ διαβήδην ἀποφαινομένου αὐτὸν τὸν Θεὸν τεθνάναι, τῇ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ φύσει ὑποστάντα τὸν θάνατον. Πλὴν τοσοῦτον εὐλογον ἴσως ἐστὶ παρασημῆνασθαι, ὅτι οὐδὲ ὅσα ἐκ τοῦ ἡμετέρου προσώπου λέγει, καταβαρεῖ τοῦ ψεύδους, ἀλλ' ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ἀ συκοφαντικῶς ἐπὶ διαβολῇ συμπέλασται τοῦ ἡμετέρου λόγου. Λέγει γὰρ μὴ ἐξ ἀρχῆς εἶναι τὸν Χριστὸν παρ' ἡμῶν λέγεσθαι, ὥστε τὸν Λόγον εἶναι Θεόν. Ἡμεῖς δὲ τὸ ἐκ ἐσχάτων ἡμερῶν διὰ σαρκὸς πεφανερῶσθαι τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ τὸ φῶς, καὶ τὴν ζωὴν, ἀπερ πάντα ὁ Χριστὸς ἐστίν, οὐκ ἀρνούμεθα· τὸ δὲ λέγειν μὴ εἶναι ποτε ταῦτα, τὸν

(6) Ab hoc loco usque ad finem capituli hujus, quædam excerptit Euthymius Zigabenus ubi supra pag. 529, vers. *Mors inquit.*

(7) Corr. αὐτῇ.

(8) Locum hunc sine part. negativa legendum esse, ex sequentibus, ni fallor, clare colligitur.

(9) Corr. τοῦ τε νοῦν ἔχοντος, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ συνιδεῖν.

διὰ τούτων δηλούμενόν τε καὶ ὀνομαζόμενον, Κύριον Ἀ καὶ Χριστὸν, οὐδὲν ἀνεκτότερον εἰς ἀσέβειαν τῆς παν-
τελοῦς ἀρνήσεως τοῦ ὀνόματος κρίνομεν. Ὁ γὰρ μὴ
ἐξ ἀρχῆς λέγων εἶναι Χριστὸν (Χριστὸς δὲ Θεοῦ δύ-
ναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, καὶ πᾶν ὑψηλὸν τε καὶ θεο-
πρεπές ἐστιν ὄνομα), οὐδ' ἂν ἄλλο τι λέγοι εἶναι, ὃ
διὰ τοῦ μεγάλου τούτου νοεῖται ὀνόματος. Ὡς περ
γὰρ ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου προσηγορίᾳ τὸ λογικόν ἐστι,
καὶ τὸ ἐπιστήμης δεκτικόν, καὶ εἴ τι ἄλλο γνωριστι-
κὸν τῆς φύσεως ἰδίωμα λέγεται· εἰ δέ τις μὴ εἶναι
λέγοι τὸν ἄνθρωπον, συναγῆρηται πάντως τῇ τοῦ
ὀνόματος ἀθετήσει καὶ τὰ λοιπὰ τῆς φύσεως ἰδιώ-
ματα· τὸν (10) αὐτὸν τρόπον ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἡ δύ-
ναμις, ἡ σοφία, ὁ χαρακτήρ, τὸ ἀπαύγασμα· ὃ ἐκεῖ-
νον ἐξ ἀρχῆς μὴ εἶναι λέγων, ἀθετήσει πάντως καὶ
τὰ μετ' ἐκείνου νοούμενα. Διὸ φαμεν διὰ τῶν ἁγίων
Γραφῶν ὁδηγούμενοι, αἰετὶ τὸν Χριστὸν εἶναι, τῇ τοῦ
Πατρὸς ἀτιδιότῃ συνθεωρούμενον. Ὡς γὰρ πάντοτε
Θεὸς ὁ μονογενὴς Θεός, καὶ οὐκ ἐκ μετουσίας γίνε-
ται (11), οὐδὲ διὰ τίνος προκοπῆς ἀπὸ ταπεινοτέρας
καταστάσεως ἐπὶ τὴν θεότητα μέτεισιν· οὕτως καὶ ἡ
δύναμις, καὶ σοφία, καὶ πᾶν θεοπρεπές ὄνομα, συν-
αἰδῶν ἐστὶ τῇ θεότητι, ὥς μηδὲν ἐπιγίνεσθαι κατὰ
προσθήκην εἰς δόξαν τῆς φύσεως, ὃ μὴ ἐξ ἀρχῆς ἦν.
Τὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα, διαφερόντως φαμέν ἐξ Ἀ-
δίου περὶ τὸν Μονογενῆ θεωρεῖσθαι, ὅτι αὐτῆς τῆς
τοῦ ὀνόματος ἐμφάσεως (12) πρὸς τὴν ὑπόληψιν ταύ-
την χειραγωγούμενοι. Τῆς γὰρ ἁγίας Τριάδος διδα-
σκαλίαν περιέχει ἡ τοῦ ὀνόματος τούτου ὁμολογία,
ἐκάστου τῶν πεποιημένων προσώπων ἐμφαινόμενου
τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ κατὰ τὸ πρόσφορον. Καὶ ὥς ἂν
μὴ παρ' ἐαυτὸν λέγειν τι δοκοῖμεν, τὰ τῆς προφη-
τείας παραθησάμεθα ῥήματα. Ὁ ῥρόνος σου, φησὶν,
ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, βάβδος εὐθύ-
τητος, ἡ βάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας
δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο
ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιά-
σεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Ἐν τούτοις γὰρ διὰ
μὲν τοῦ ῥόνου τὴν ἐπὶ πάντων ἀρχὴν διασημαίνει ὁ
λόγος. Ἡ δὲ βάβδος τῆς εὐθύτητος τὸ ἀδέκαστον
ἐρμηνεύει τῆς κρίσεως. Τὸ δὲ τῆς ἀγαλλιásεως ἔλαιον,
τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρίστανει δύναμιν, ἣ
χρίεται παρὰ τοῦ Θεοῦ ὁ Θεός, τουτέστι, παρὰ τοῦ
Πατρὸς ὁ Μονογενὴς, ἐπειδὴ ἡγάπησε δικαιοσύνην,
καὶ ἐμίσησεν ἀδικίαν. Εἰ μὲν οὖν ἦν ποτε, ὅτε οὐκ
ἦν φίλος τῆς δικαιοσύνης, ἐχθρὸς δὲ τῆς ἀδικίας,
ἀκόλουθον ἦν τὸ μηδὲ κεχρίσθαι ποτὲ λέγειν, τὸν διὰ
τοῦτο κεχρίσθαι λεγόμενον, ὅτι ἡγάπησε δικαιοσύνην,
καὶ ἐμίσησεν ἀδικίαν. Εἰ δὲ πάντοτε φίλος δικαιο-
σύνης, οὐ γὰρ ἂν ποτε ἐαυτὸν μισησεί, δικαιο-
σύνη (13) ὣν, πάντοτε δηλονότι καὶ ἐν τῷ χρίσματι
θεωρεῖται. Ὡς περ οὖν ὁ δίκαιος οὐκ ἀδίκος (14), οὕ-
τως οὐδὲ ἄχριστος ἂν εἴη ποτὲ ὁ χριστός· ὃ δὲ μη-
δέποτε ἄχριστος, αἰετὶ πάντως χριστός. Ὅτι τοίνυν ὁ

¹¹ 1 Cor. 1, 24.

¹² Psal. XLIV, 7, 8.

(10) Corr. κατὰ τὸν.

(11) Corr. τοῦτο γίνεται.

(12) Ita corr.; antea φράσεως.

(13) Corr. μισησεί, αὐτὸς δικαιοσύνην.

quam inficias imus; dicere autem hæc omnia ali-
quando non fuisse, Christum et Dominum, qui
nominibus hisce nobis innotescit atque denomi-
natur, æque intolerandum ob impietatem esse
judicamus, ac si absolute planeque ipsummet
Christi ac Domini nomen negaret. Quippe cum
Christus Dei virtus sit Deique sapientia¹⁷ et quod-
cunque magnificum divinæque majestati conveniens
nomen dici aut excogitari potest; qui ab initio
Christum non esse dixerit, is profecto nec aliud
quidpiam eorum ab initio esse dixerit quæ augusto
hoc nomine significantur. Quemadmodum enim
quis hominem esse negans, statim atque hominis
nomen abolet, cæteras quoque humanæ naturæ
proprietas sustulerit necesse est, propterea quod
hominis appellatione ratiocinandi vis et discendi
facilitas continetur, et si quæ alia proprietas est
qua natura humana a cæteris distinguitur. Ita
Christus est virtus, sapientia, figura et splendor,
et qui illum ab initio non esse dicit, is utique
de medio ea penitus tollit quæ ad illius naturam
pertinere noscuntur. Quapropter divinas Scripturas
seculi, semper Christum esse dicimus, quippe qui
ejusdem ac Pater æternitatis esse intelligatur. Nam
sicut unigenitus Deus non divinitatis factus est
particeps, sed ab initio semper Deus est, nec pro-
gressu aliquo ad divinitatem ex humiliori statu
pervenit: ita et virtus, et sapientia et quotquot
alia apte congruenterque de Deo dici possunt, di-
vinitati cœterna sunt; ita ut quod ab initio non
fuerit, id postea ad naturæ divinæ gloriam ne-
quaquam possit accedere. At Christi nomen in
Unigenito cæteris ejusdem nominibus excellentius
esse dicimus, ab ipsa nominis hujus significatione
in hanc sententiam adducti. Doctrina siquidem de
sancta Trinitate nominis hujus confessione conti-
netur, cum singulæ personæ, quas Trinitatis esse
credimus, hæc appellatione convenienter designan-
tur. Ne autem quidpiam de nostro dicere videamur,
prophetiæ verba apponemus: *Thronus tuus, Deus,
in sæculum sæculi; virga directionis, virga regni
tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; pro-
pterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis
præ consortibus tuis*¹⁸. His enim verbis per thronum
quidem cunctarum rerum imperium designatur.
Virga autem directionis rectitudinem judicii si-
gnificat. Oleum autem exsultationis virtutem Spi-
ritus sancti denotat qua Deus a Deo ungitur,
nempe, a Patre Unigenitus, quoniam dilexit iusti-
tiam, et odio habuit iniquitatem. Si igitur tempus
fuit, quo justitiam non dilexit et iniquitatem odio
non habuit, consequens erat ut nec aliquando illum
unctum fuisse affirmaret qui propterea unctus
fuisse dicitur, quoniam dilexit justitiam, et odio

(14) Corr. ὥς περ οὖν οὐδέποτε ὁ δίκαιος οὐκ
ἀδίκος; in marg. γρ. καὶ οὐδέποτε ὁ δίκαιος ἀδι-
κος, quibus verbis utroque modo legi posse signifi-
cat.

hæbuit iniquitatem. Quod si semper justitiam dilexit, neque enim fieri potuit, ut se aliquando odio haberet, cum ipsamet justitia semper existerit, utique nullo ab initio, sed ex omni tempore admodum itaque justus injustus neutiquam est, Christus, esse poterit. Quamobrem eum qui ungit, nemo negaverit, nisi qui cor Judaico velamento

LIII. Quomodo igitur ait nos ab initio Christum non fuisse dicere? At vero quia Christum ab æterno esse fatemur, non ideo ea quam Apollinaris confingit carne, ipsum nunquam non prædicitum fuisse arbitramur, sed eum novimus et ab æterno tempore Christum et Dominum esse, eumque rursus post passionem illud idem esse constitemur, quemadmodum inquit ad Judæos Petrus: *Quia et Dominum eum, et Christum fecit Deus, hunc Jesum quem vos crucifixistis*³⁹. Hoc autem ita dicimus, non quod duos Christos, vel Dominos in una Christi persona conspiciamus, sed quod unigenitus Deus, cum qui natura Deus esset ac mundi Dominus, et creaturarum omnium dominator, rerumque conditor, et lapsorum erector, naturam nostram ex peccato collapsam non solum a sua communione non repelli, verum etiam in vitam denuo recipere pro summa benignitate sua dignatus est. Porro ipse Christus vita est; ideoque, vergente ad finem humano genere, malitia nostra jam ad summum pro-
vecta, tunc, ne ullum malitiæ genus remedio care-
ret, cum nostræ naturæ humilitate commisceri non recusavit, et in se ipso hominem assumens ipseque in homine existens, quemadmodum discipulis ait: *Ego in vobis, et vos in me*⁴⁰, hominem sibi commistum, id quod ipse erat effecit, cumque ipse semper altissimus fuerit, ideoque quod humile erat, exaltavit, nam super omnia altissimus nulla exaltatione indigebat. Verbum autem erat Christus et Dominus, idque ipsum ille etiam evadit, qui assumptus fuit, et cum divinitate commistus; nam qui Dominus est, iterum Dominus non constituitur, sed servi forma ad eandem Domini dignitatem sublevatur, quamobrem *unus Dominus Jesus Christus per quem omnia*⁴¹, dicitur similiter Christus, qui ante sæcula Spiritus gloriam induit (id enim symbolice unctio significat) et post passionem eadem unctione unitum sibi hominem decorans, Christum facit; nam: *Clarifica me*, ait, quasi diceret, *Unge me gloria quam habui apud te priusquam mundus esset*⁴². Gloria autem, quæ ante mundum et universarum rerum creationem, et ante omnia sæcula esse dignoscitur, quaque unigenitus Deus clarificatur, nostra sane sententia, non alia unquam

A *χρίων ἐστὶ Πατήρ* (15), τὸ δὲ χρίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστι, πᾶς τις ἂν σύνθετο (16), ὃ γε μὴ κεκαλυμμένος τὴν καρδίαν τῷ Ἰουδαϊκῷ προκαλύμματι. unctus, id est Christus esse intelligitur. Quem-
ita etiam nunquam sine unctione unctus, sive Patrem esse, unctionem vero Spiritum sanctum esse habet obductum.

Πῶς οὖν ἡμᾶς φησι λέγειν μὴ ἐξ ἀρχῆς εἶναι τὸν Χριστόν; Οὐ μὴν ἐπειδὴ Χριστὸν αἰδίως εἶναι ὁμολογοῦμεν, ἥδη καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πλάσθεισαν σάρκα πάντοτε περὶ αὐτὸν ἐννοοῦμεν, ἀλλ' ὅδαμεν τὸν αὐτὸν καὶ προαιώνιον Χριστὸν τε καὶ Κύριον, καὶ μετὰ τὸ πάθος πάλιν τε αὐτὸ τοῦτο ὁμολογοῦμεν (17), καθὼς φησι πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὁ Πέτρος· ὅτι Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν ὁ Θεός, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Τοῦτο δὲ φαμεν οὐχ ὡς διὰ Χριστῶν καὶ Κυρίων περὶ τὸν ἕνα βλέποντες, ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ φύσει Θεὸς ὢν ὁ μονογενὴς Θεός, καὶ τοῦ παντός Κύριος, καὶ βασιλεὺς πάσης κτίσεως, καὶ ποιητὴς τῶν ὄντων, καὶ διορθωτὴς τῶν διαπεπωκότων, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ, τὸ καὶ τὴν ἡμετέραν (18) φύσιν ἐξ ἁμαρτίας διαπεσοῦσαν, μὴ ἀποῦσασθαι τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, ἀλλὰ πάλιν εἰς τὴν ζωὴν παραδέξασθαι. Αὐτὸς δὲ ἐστὶν ἡ ζωὴ· διὰ τοῦτο ἐπὶ τέλει τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἥδη τῆς κακίας ἡμῶν πρὸς τὸ ἀκρότατον αὐξηθείσης, ὡς ἂν μηδὲν (19) ἀθεράπευτον τῆς πονηρίας ὑπολειφθεῖν, τότε δέχεται τὴν πρὸς τὸ ταπεινὸν ἡμῶν τῆς φύσεως ἐπιμείξαν, καὶ τὸν ἀνθρώπον ἐν αὐτῇ λαβὼν, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ γενόμενος, καθὼς φησι πρὸς τοὺς μαθητάς, ὅτι Ἐγὼ ἐν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοί, ὅπερ αὐτὸς ἦν, τοῦτο καὶ τὸν ἀνακραθέντα ἐποίησεν· αὐτὸς δὲ ἦν αἰὶ ὑπερῷοςτος, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ταπεινὸν ὑπερύψωσεν· οὐ γὰρ δὴ ὁ ὑπὲρ πάντων ὑψιστος, ἐπὶ τοῦ ὑψωθῆναι εἰδέετο. Χριστὸς δὲ καὶ Κύριος ὁ Λόγος ἦν, τοῦτο καὶ ὁ ἐμμιχθεὶς τε καὶ ἀναληφθεὶς ἐν τῇ θεότητι γίνεταί· οὐ γὰρ ὁ ὢν Κύριος, ἀναχειροτονεῖται πάλιν εἰς κυριότητα, ἀλλ' ἡ τοῦ δούλου μορφή Κύριος γίνεταί· διὰ καὶ Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, λέγεται Χριστὸς ὡσαύτως, ὁ (20) πρὸ τῶν αἰώνων τὴν ὁδὸν τοῦ Πνεύματος περιεικμενος (τοῦτο γὰρ σημαίνει διὰ συμβόλων ἡ χρίσις), καὶ μετὰ τὸ πάθος τὸν ἐνωθέντα αὐτῷ ἀνθρώπον, τῷ αὐτῷ χρίσματι καλλωπίσας, Χριστὸν ποιεῖ· *Δόξασόν με γὰρ*, φησὶν, *ὡσανεὶ, Χρίστον*, ἔλεγε, *τῇ δόξῃ, ἣν εἶχον παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι*. Ἡ δὲ προκόσμιος, καὶ πρὸ πάσης κτίσεως, καὶ πρὸ πάντων αἰώνων (21) θεωρουμένη ὁδὸς, ἥ ὁ μονογενὴς Θεός ἐνδοξάζεται, οὐκ ἂν ἄλλη τις εἴη, κατὰ τὸν ἡμέτερον (22) λόγον, παρὰ τὴν ὁδὸν τοῦ Πατρὸς (23)· μόνην γὰρ προ-

³⁹ Act. II, 36. ⁴⁰ Joan. XIV, 20. ⁴¹ I Cor. VIII, 6. ⁴² Joan. XVII, 6.

(15) Corr. ὁ Πατήρ.

(16) Ita corr., antea σύνθετο.

(71) Ita corr., male antea πάλιν τε αὐτὸν τοῦτον ὁμολογούμενον.

(18) Et hæc correctoris est emendatio; nam antea erat τὸ κατὰ τὴν ἡμετέραν.

(19) Ita corr., antea male μηδὲ.

(20) Art. hunc, cum præcedenti interpunct., corr. add.

(21) Corr. πρὸ πάντων τῶν αἰώνων.

(22) Corr. κατὰ γε τὸν ἡμέτερον.

(23) Corr. Πνεύματος.

αἰώνιον τὴν ἀγίαν Τριάδα ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος. Ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, φησὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ἡ προφητεία. Περὶ δὲ Μονογενοῦς ὁ Ἀπόστολος, ὅτι, Δι' αὐτοῦ οἱ αἰῶνες ἐγένεοντο, καὶ δόξα πρὸ τῶν αἰώνων περὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν θεωρουμένη, τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ἅγιον. Ὅπερ οὖν ἦν τῷ Χριστῷ, τῷ παρὰ τῷ Πατρὶ ὄντι, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, τοῦτο καὶ τῷ ἐνωθέντι πρὸς τὸν Χριστὸν, ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων γίνεται. *Ἰησοῦν γὰρ, φησὶ, τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ*· ὥστε μὴ συκοφαντεῖτω τὸν ἡμέτερον λόγον, ὡς ἡμῶν μὴ ἀεὶ Χριστὸν τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι λεγόντων· ἀλλὰ πάντοτε μὲν ὁ (24) Χριστὸς, καὶ περὶ τῆς οἰκονομίας, καὶ μετὰ τοῦτο· ἀνθρώπος δὲ οὔτε πρὸ τούτου, οὔτε μετὰ ταῦτα, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ τῆς οἰκονομίας καιρῷ. Οὔτε γὰρ πρὸ τῆς Παρθένου ὁ ἀνθρώπος, οὔτε μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδὸν ἔτι ἡ σὰρξ (25) ἐν τοῖς αὐτῆς ἰδιώμασιν. *Εἰ γὰρ καὶ ἐγνώκειμεν ποτε, φησὶ, κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι γινώσκουμεν*. Οὐ γὰρ (26) ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη, σὰρξ διέμενεν· ἀλλ' ἐπειδὴ τρεπτόν μὲν τὸ ἀνθρώπινον, ἀτρέπτον δὲ τὸ Θεῖον, ἡ μὲν θεότης πρὸς πᾶσαν τροπὴν ἐστὶν ἀκίνητος, οὔτε πρὸς τὸ χεῖρον (27) ἀλλοιουμένη (τὸ μὲν γὰρ χεῖρον οὐ παραδέχεται, τὸ δὲ κρείττον οὐκ ἔχει)· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη φύσις ἐν Χριστῷ (28) πρὸς τὸ κρείττον κέχρηται τῇ τροπῇ, ἀπὸ τοῦ φθαρτοῦ πρὸς τὸ ἀφθαρτον ἀλλοιωθεῖσα, ἀπὸ τοῦ ἐπικήρου πρὸς τὸ ἀκήρατον, ἀπὸ τοῦ ὀλιγοχρονίου πρὸς τὸ αἰδίον, ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ καὶ κατεσχηματισμένου πρὸς τὸ ἀσωματόν τε καὶ ἀσχημάτιστον (29).

Ἐπειδὴ δὲ φασιν ἡμᾶς λέγειν πεπονημένοι τὸν ἀνθρώπον, οὐ τὸν Θεόν, ταῦτα παρ' ἡμῶν ἀκουσάτωσαν, ὅτι τὴν θεότητα ἐν (30) τῷ πάσχοντι εἶναι ὁμολογούμεν, οὐ μὴν τὴν ἀπαθὴ φύσιν, ἐμπαθὴ γενέσθαι. Ὡς δ' ἀν σαφέστερον γένοιτο τὸ λεγόμενον, ταύτην ἔχο-

A erit a Patris gloria; solam enim Trinitatem sæculis priorem esse vera fides nos docet. *Qui est ante sæcula*, de Patre ait Propheta³³, et de Unigenito Filio, *Per ipsum*, ait Apostolus, *sæcula facta sunt*³⁴; et gloria, quæ ante sæcula in unigenito Deo esse intelligitur, sanctus utique Spiritus est. Quod igitur proprium erat Christi, dum apud Patrem, antequam mundus conderetur, existeret, hoc etiam proprium sit hominis, qui cum Christo in sæculorum fine conjunctus est; nam Scriptura inquit, *Jesum a Nazareth, quem unxit Deus Spiritu sancto*³⁵. Quamobrem sententiam non calumniatur, quasi unigenitum Deum non semper Christum esse dicamus, sed semper quidem est Christus, tum ante tum post incarnationis dispensationem; homo vero neque ante illam, neque postea, sed in solo dispensationis tempore. Neque enim homo fuit ante nativitatem ex Virgine; nec amplius post ejus in cælos reditum caro suis in proprietatibus perseverat; nam inquit Apostolus: *Et si cognovimus secundum carnem Christum; sed nunc jam non novimus*³⁶. Neque etiam quia Deus in carne apparuit, idcirco caro immutata permansit; sed quoniam immutabilis quidem divinitas est, humanitas vero mutabilis, propterea divinitas quidem nullis mutationibus obnoxia est, nec in deterius convertitur; nam quod pejus est non admittit, et quod melius est obtinere non potest. At vero humana natura in Christo mutationem in melius sortitur, dum e corruptibili in incorruptibilem, e fluxa fragilique in stabilem ac permanentem, ex temporanea in immortalem, e corporea et figurata in incorpoream nullaue figura expressam permutatur.

LIV. Quoniam vero asserunt nos dicere hominem passum fuisse, non Deum, hæc a nobis audiant: divinitatem quidem in eo qui passus est inesse fatemur, non vero impatibilem naturam evasisse patibilem. Ut autem quod dicimus fiat manifestius,

³³ Psal. LIV, 20. ³⁴ Heb. I, 2. ³⁵ Act. x, 38. ³⁶ II Cor. v, 16.

(24) Corr. hunc art. delet.

(25) Hæc Nysseni verba intelligenda sunt non de proprietatibus carnis, quæ a Græcis εἰδοποιῶν, a Latinis specificæ dicuntur, sine quibus caro constare non potest; sed de proprietatibus illis, quas accidentales vocant, puta corruptibilem, mutabilem et passionibus obnoxiam esse. Postremis tantum hisce proprietatibus Christi carnem post resurrectionem caruisse censuit Nyssenus; non vero specificis illis quæ carnem necessitate naturæ comitantur. Aperite enim fateatur hic, tum alibi, Christi carnem post resurrectionem mutationem in melius sortitam fuisse. Quin et in resurrectione factam fuisse animæ cum corpore unionem ait, c. 55, et post resurrectionem Christum Dominum in cælo carnem collocasse, et Christi corpus in cælis existere, disertis verbis affirmat in fine hujus antirhetici. Sed quoniam Apollinaris ita unam eandemque carnem tam ante quam post resurrectionem Christum habuisse putabat, ut non modo substantia carnis, sed et eadem corporis forma, crassities atque moles cæteræque passiones, quas accidentales vocant glorificata Christi carne reti-

nerentur, quemadmodum Nyssenus ipse Inferius cap. 57, testatur, hinc factum est, ut idem Nyssenus adversus Apollinarem disputans, Christi carnem in cælos assumptam, nec in suis proprietatibus perseverasse, nec corruptibilem, nec corpoream, nec figuratam fuisse affirmaverit; non quod ipse Christi carnem in ætheream et divinam qualitatem conversam fuisse, cum Origene ejusque asseclis putaret; sed quod non ita corpoream et figuratam esse diceret, quemadmodum Apollinaris autumabat. Non negat ergo absolute Nyssenus in glorificato Christi corpore substantiam figuramque carnis, sed ab eodem corpore excludit duntaxat crassitiem illam, atque figuram magis sensibilem, quæ Christi humanitati in statu mortalitatis competeat, quamque in eodem corpore adhuc perdurare putabat Apollinaris.

(26) Corr. οὐδὲ γάρ.

(27) Ita corr.; antea contrario sensu τὸ κρείττον.

(28) Corr. ἐν τῷ Χριστῷ.

(29) Quomodo hæc intelligenda sint, vide in nota superiori 25.

(30) Corr. θεότητα μὲν ἐν

hæc nostra sententia est: Humana natura ex anima intellectu prædita, corpori conjuncta, subsistentiam habet; hæc autem utriusque conjunctio fit, materiali quadam substantia, veluti quodam fundamento, ante ipsius constitutionem posita. Materies autem illa, divina virtute in animal efformata, homo fit, ita ut si quis ad animal efformandum conditricem Dei virtutem non intervenire, ex suppositione, concedat, otiosa prorsus atque immutata maneat materia, utpote quæ vitam ab effectrice virtute non accipiat. Quemadmodum igitur in nobis vivificam quamdam virtutem materię supervenire intelligimus, per quam homo ex anima et corpore constans efformatur: ita in Maria Virgine factum est ut Altissimi virtus, per vivificantem Spiritum in immaculatam corpus immaterialiter insinuata, et incorruptam Virginis puritatem in carnis materiam assumens, partem illam ex virgineo corpore ad efformandum setum collatam suscepit; eoque pacto conditus fuerit novus revera homo, qui primus solusque talem subsistendi modum in se ipso monstravit, qui divino, non humano more formatus est, divina virtute æqualiter per totam coagmentationis illius naturam ita permeante ut neutrum divinitatis expers fuerit, sed cum utroque, anima inquam et corpore, juxta utriusque modulum coalesceret atque congrueret. Quemadmodum igitur, dum homo gignebatur, opus non habuit gigni divinitas omnibus sæculis antiquior et in æternum permanens, sed semel in hominis generatione atque structura, unum cum ipso facta, in ejusdem etiam hominis ortu una cum illo in lucem editur; ita nec resurgere opus habet quæ nunquam mortua est, sed in eo qui virtute divina ad vitam redit et ipsa resurgit, non quod divinitas a mortuis suscitetur, neque enim cecidit, sed quia in seipsa eum qui ceciderat excitavit. Si igitur divinitas, utpote quæ semper exsistat, neque nasci neque resurgere opus habet, consequens est Christi quoque passionem ita perfici, non quasi divinitas passa sit, sed quasi ipsa divinitas in eo qui patiebatur existeret, et, per unionem cum eodem initam, illius passionem sibi quoque propriam efficeret. Divina quippe natura tum animæ tum corpori, uti diximus, promiscue insinuata, unumque cum utroque facta, quoniam, *Sine penitentia*, inquit, *sunt dona Dei*⁴⁴, ab eorum neutro recedit, sed jugiter permanet. Nihil enim est quod hominem quempiam a conjunctione cum Deo separet, præter peccatum: cuius autem vita ab omni peccati lale immunis est, hujus cum Deo conjunctio nullo unquam pacto dirimi potest.

LV. Quoniam itaque in neutro, hoc est, in anima et corpore, peccatum locum habuit, in utroque pro

µεν τὴν διάνοιαν, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐκ νοερᾶς ψυχῆς, σώματι συνδραµούσης, τὴν ὑπόστασιν ἔχει· φέσται δὲ τὸ συναµφότερον ἀφορμῆς τινος (31) ὕλικῆς προκαταβαλλομένης αὐτοῦ τῆς συστάσεως. Ἡ δὲ ὕλη ἐκείνη θεῖα δύναμις ζωοπλασθηθεῖσα, ἀνθρώπος γίνεται, ὡς εἰ γε δοίη τις, καθ' ὑπόθεσιν, μὴ συμπαρεῖναι τὴν δημιουργικὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν πρὸς τὴν τοῦ πλασσομένου σύστασιν, ἀργὴ πάντως μένει καὶ ἀκίνητος, μὴ ζωογονουμένη διὰ τῆς ποιητικῆς ἐνεργείας ἡ ὕλη. Ὡς περ οὖν ἐφ' ἡµῶν ζωοποιός τις δύναμις ἐνθεωρεῖται τῇ ὕλῃ, ἀφ' ἧς ὁ ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος συνεστὼς ἄνθρωπος διαπλάσσεται· οὕτως ἐπὶ τῆς παρθενίας ἡ τοῦ Ὑψίστου δύναμις, διὰ τοῦ ζωοποιούντος Πνεύματος ἁλως τῷ ἀμείαντῳ σώματι ἐμφυεῖται, καὶ ὕλην τῆς σαρκὸς, τὴν ἀφθόρλιαν τῆς Παρθένου ποιησαμένην, τὴν ἐκ τοῦ παρθενικοῦ σώματος πρὸς τὸ πλασσοµένον συνεισφορὰν παρεδέξατο, καὶ οὕτως ἐκτίσθη ὁ καινὸς ὡς ἀληθῶς ἄνθρωπος, ὁ πρῶτος καὶ μόνος τὸν τοιοῦτον τρόπον τῆς ὑποστάσεως ἐφ' ἑαυτοῦ καταδείξας, ὁ κατὰ Θεὸν κτισθεὶς, οὐ κατὰ ἄνθρωπον, τῆς θείας δυνάμεως κατὰ τὸ ἴσον διὰ πάσης τῆς τοῦ συγκρίματος φύσεως διηκούσης, ὡς µηδ' ἕτερον (32) ἀμοιρεῖν τῆς θεότητος, ἀλλ' ἐν ἀµφοτέροις, ἐν ψυχῇ λέγω καὶ σώματι, καθὼς εἰκὸς, ἐκατέρῳ (33) προσφυῶς τε καὶ καταλλήλως εἶναι. Ὡς περ οὖν τοῦ ἀνθρώπου τιεκτομένου, ἡ θεότης τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἔδετο, πρὸ πάντων αἰώνων οὕσα καὶ εἰς αἰὲ διαµένουσα, ἀλλ' ἅπαξ ἐν γενοµένῃ (34) κατὰ τὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κατὰ τὴν γέννησιν (35) ἐκείνη συναναφαίνεται· οὕτως οὐδὲ τοῦ ἀναστῆναι χρήζει ἡ αἰὲ ζωσα, ἀλλὰ ἐν τῷ διὰ τῆς θείας δυνάμεως εἰς τὴν ζωὴν ἐπαναγοµένῳ ἀνίσταται, οὐκ αὐτῇ (36) ἔγειρομένη (οὐδὲ γὰρ πέπτωκεν), ἀλλ' ἐν ἑαυτῇ τὸν πεπτωκότα ἐγείρουσα. Εἰ οὖν τὸ Θεῖον οὐτε γεννήσεως, οὐτε (37) ἀναστάσεως δέεται, δηλονότι καὶ τὸ πάθος, οὐχ ὡς τῆς θεότητος πασχούσης, ἐπιτελεῖται, ἀλλ' ὡς ἐν τῷ πάσχοντι οὕσης, καὶ, διὰ τῆς πρὸς τὸν πεπονήτοτα ἐνώσεως, τὸ ἐκείνου πάθος οἰκειουμένης. Ἡ γὰρ θεία φύσις, καθὼς εἴρηται (38), τῇ τε ψυχῇ καὶ τῷ σώματι καταλλήλως ἐμφυεῖται, καὶ ἐν πρὸς ἐκάτερον γενοµένῃ· ἐπειδὴ (39) Ἀµεταµέλητα, φησὶ, τοῦ Θεοῦ τὰ χάρισματα, οὐδέτερον τούτων ὑποχωρεῖ, [40] ἀλλὰ εἰς τὸ διηγεκὲς παραμένει. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τὸ χωρίζον τινὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν συναφείας, πλην ἀμαρτίας· οὐδὲ ἡ ζωὴ ἀναµάρτητος, τούτου πάντως ἀχώριστος ἡ πρὸς (41) τὸν Θεὸν ἔνωσις.

peccatum: cuius autem vita ab omni peccati lale

ἔχει λέγω καὶ σώματος, ἐν ἐκατέρῳ κατὰ τὸ εἶδος ἦν

⁴⁴ Rom. xi, 29.

(31) Ita corr.; male antea ἀμοιρῆς τινος.

(32) Corr. µηδέτερον.

(33) Corr. ἐν ἐκατέρῳ.

(34) Ita corr.; male antea ἅπαξ ἐγγενομένην.

(35) Corr. γένεσιν.

(36) Corr. οὐχ αὐτῇ.

(37) Corr. τὸ Θεῖον, τὸ αἰὲ ὄν, οὐτε

(38) Ita corr.; antea καὶ ὡς εἴρηται.

(39) Corr. γενομένη διὰ τῆς ἀνακράσεως· ἐπειδὴ· ut sit unumque cum utroque per commissionem facta.

(40) Corr. οὐδέτερον τούτων ἀποχωρεῖ.

(41) Corr. ἀχώριστον ἦν ἡ πρὸς.

τῆς θείας φύσεως ἡ παρουσία. Τοῦ δὲ θανάτου τὸν μερισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος ἐργασαμένου, τὸ μὲν σύνθετον διετέμετο· τὸ δὲ ἀσύστατον οὐ διέστατο, ἀλλ' ἀδιασπάστως (42) ἐν ἑκατέρῳ ἦν. Τεχμήριον δὲ τοῦ μὲν ἐν σώματι (43) τὸν θεὸν εἶναι, τὸ, ἐν ἀφθαρσίᾳ φυλαχθῆναι τὴν σάρκα μετὰ τὸν θάνατον· Θεὸς δὲ πάντως ἐστὶν ἡ ἀφθαρσία· τοῦ δὲ τῆς ψυχῆς μὴ ἀποχωρῆσαι, τὸ δι' ἐκείνης ὁδοποιηθῆναι τῷ λήσῃ τὴν εἰς τὸν παράδεισον εἰσόδον. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐπληρώθη τὸ μυστήριον, τῆς θείας (44) δυνάμεως τῷ διπλῷ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐγγενομένης, καὶ δι' ἑκατέρου τῷ συγγενεῖ μέρει τὴν ζωοποιὸν ἐναποθεμένης ἐνέργειαν, διὰ μὲν τῆς σαρκὸς τῷ σώματι, διὰ δὲ τῆς ψυχῆς τῇ ψυχῇ, τῆς νοερᾶς λέγω καὶ οὐ τῆς ἀλόγου (κηρύσσας γὰρ καὶ οὐκ ἀνθρώπινόν ἐστι τὸ ἀνόητον) τότε ἡ ἐξ ἀρχῆς ἐγκραθεῖσα τῷ σώματι, καὶ τῇ ψυχῇ θεότης, καὶ μέχρι παντὸς παραμείνασα, ἐν τῇ ἀναστάσει τοῦ χειμένου ἐγείρεται, καὶ οὕτω Χριστὸς ἐκ νεκρῶν ἐγηγέρθει λέγεται, ὁ αὐτὸς καὶ ὡς Χριστὸς, καὶ γενόμενος· ὡς μὲν κατὰ τὴν προαιώνιον βασιλείαν, γενόμενος δὲ ὅτε εὐηγγελίζοντο τοῖς ποιμέσιν οἱ ἄγγελοι τὴν μεγάλην χαρὰν, τὴν ἐσομένην παντὶ τῷ λαῷ ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ Σωτῆρος, [45] ὅς ἐστι, φησὶ, Χριστός, Κύριος προσφόρως ὀνομαζόμενος κατὰ τὸν λόγον τοῦ Γαβριὴλ, τοῦ εἰπόντος Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεσθαι τῇ Παρθένῳ καὶ δυνάμειν Ὑψίστου ἐπισκιάσειν. Ὁ τοίνυν οὕτω τεχθεὶς εἰκότως, καὶ ὁ Χριστὸς (46) καὶ Κύριος λέγεται· Κύριος μὲν διὰ τὴν δυνάμειν τοῦ Ὑψίστου, Χριστὸς δὲ διὰ τὸ Πνεῦμα τῆς χρίσεως. Οὐ γὰρ ὁ προαιώνιος τότε χρίεται, ἀλλὰ περὶ οὗ φησιν, *ὁτι Ἰδὸς μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε*. Τὸ γὰρ σήμερον τῶν δύο τοῦ χρόνου τμημάτων, τοῦ παρυψηχότος τε καὶ τοῦ μέλλοντος, τὸ μέσον ἐστίν. Ὁ δὲ τῶν αἰώνων ποιητής, πῶς ἐν μέρει τοῦ χρόνου καὶ γεννᾶται καὶ χρίεται; Ὡστε ἡ θεότης καὶ οὐ τέθνηκε, καὶ ἐγγίγεται· οὐ τέθνηκε γὰρ, ὅτι (47) τὸ μὴ συντεθῆναι οὐ διαλύεται, ἐγγίγεται δὲ, ὅτι ἐν τῷ λυθέντι οὖσα, ἑαυτῇ συνεπαρθῆναι τὸν κατὰ τὸν νόμον τῆς ἀνθρωπίνης πεσσόντα φύσεως παρεσκεύασεν, ὥς ἂν ἑκατέρῳ μέρει τὸ οἰκεῖον προφερομένῳ παρουσα, τὴν τῶν σωμάτων φύσιν διὰ τοῦ σώματος, τὴν δὲ τῶν ψυχῶν διὰ τῆς ψυχῆς ἐξιάσαιτο· πάλιν δὲ δι' ἑαυτῆς τὸ διακεκριμένον ἐνώσασα, ἐν τῷ ἐπαιρομένῳ ἀνίσταται. Καὶ ὥσπερ· κωλύει γὰρ οὐδὲν σωματικῶς τὸ μυστήριον τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν οἰκονομίας ἐνδείξασθαι· καθάπερ τοίνυν (48) εἰ διχῇ κάλαμος; διασχιθεὶς, καὶ τὰς κατὰ τὸ ἐν πέρας τὰ ἄκρα τῶν τοῦ καλάμου τμημάτων ἐνώσειεν, ὅλον ἐξ ἀνάγκης τὸ τμήμα τοῦ καλάμου πρὸς τὸ ὅλον συναρμοσθῆσεται διὰ τῆς ἐν τῷ ἐνὶ πέρατι συμβολῆς τε καὶ σφίξεως πρὸς τὸ ἕτερον πέρας συναρμοζόμενον· οὕτως ἡ ἐν ἐκείνῃ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα γενο-

A utriusque modulo praesens erat natura divina. Sed ubi mors ut a corpore anima sejungeretur effecit, quod quidem compositum erat dissolutum fuit; compositionis vero expers dissolutionem passum non est, sed in utroque integra divina natura permansit. Cæterum divinitatem in corpore quidem perstitisse argumento est, quod post mortem. caro incorrupta permanserit; nam Deo maxime propria est incorruptio. Eandem vero divinitatem ab anima tunc non fuisse secretam, inde patet quod per illam latroni ad paradisi ingressum via patefacta fuerit. Postquam igitur impletum fuit mysterium, cum scilicet divina virtus duabus humanæ naturæ partibus sese ingessit, et per utrumque, animum scilicet et corpus, unicuique parti, eisdem affini atque cognatæ, vivificantem virtutem indidit, nempe per carnem quidem corpori, per animam vero animæ, animam inquam mente præditam et non rationis expertem; nam quod mente caret, belluinum est, non humanum; tunc quæ ab initio corpori atque animæ commista fuit divinitas semperque permansit, in resurrectione ejus, qui occubuit, suscitatur, atque ita Christus a mortuis resurrexisset dicitur⁴⁵, qui quidem et jamdudum Christus erat et Christus tum demum factus fuit: erat quidem juxta suum ab initio et ante omnia sæcula regnum, factus vero est quando pastoribus angeli annuntiaverunt gaudium magnum, quod futurum erat omni populo in Salvatoris nativitate, qui est, inquit Scriptura⁴⁶, Christus Dominus, apposite et congruenter hoc insignitus nomine, juxta Gabrielis verba qui ait Spiritum sanctum in Virginem superventurum, et Altissimi virtutem eidem obumbraturam⁴⁷. Qui igitur hoc pacto genitus est, tum Christus tum Dominus jure merito dicitur; Dominus quidem ob virtutem Altissimi, Christus vero ob Spiritum sanctum. Neque enim tunc ungitur qui æternus est, sed ille de quo dicitur, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*⁴⁸. Vox enim *Hodie* significat quod inter duas temporis partes, præteriti videlicet et futuri, medium est. Sæculorum vero conditor quomodo in aliqua temporis parte nasci atque ungi potest? Quamobrem divinitas et non interit, et tamen resurrexit; non interiit, quoniam quod compositionis expers est non dissolvitur; resurrexit vero, quoniam in eo quod dissolutum fuit existens, id quod secundum humanæ naturæ leges ceciderat, una secum ut suscitaretur effecit, ut, in utraque parte naturæ suæ proprietates exhibente manens, corpore quidem corporum naturæ, anima vero animarum itidem naturæ mederetur; et rursus, quod separatum erat, per semetipsam uniens, in eo qui

⁴² Rom. vi, 4. ⁴³ Luc. ii, 41. ⁴⁴ ibid. 35. ⁴⁵ Psal. ii, 7.

(42) Corr. τὸ δὲ ἀσύνθετον οὐ διέστατο, ἀλλ' ἀδιασπάστως.

(43) Corr. ἐν τῷ σώματι.

(44) Corr. ἐπληρώθη τοῦ θανάτου τὸ μυστήριον, τῆς θείας.

(45) Corr. ὅ ἐστι, secus atque sacer textus habet.

(46) Corr. καὶ Χριστός.

(47) Corr. τέθνηκε μὲν, ὅτι.

(48) Corr. add. τοίνυν.

ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐστὶ τῇ θεότητι, εἴπερ, καθὼς ἂν ἡ φύσις ἴσῃ. Ἐπεὶ γὰρ ὁμοίως ἡ ἀνθρωπίνη δέχεται φύσιν, ἡ τὸν νοῦν τὸν ἡμέτερον, ἡ ἀντὶ τοῦ νοῦ τὸν θεόν, ἰσομεγέθη ταῦτα ἂν εἴη ἀλλήλοις καὶ ἰσοστάσια, εἴπερ ἐν ᾧ χωρεῖται ὁ νοῦς, ἐν τούτῳ καὶ ἡ θεότης περιλαμβάνοιτο· ὥς εἰ τις ἀγγεῖν τι κενῶ (58) στήν, ἢ ἑτερόν τι τῶν σπερμάτων ἀπομετροίῃ, οὐκ ἂν τις εἴποι τὸ τῷ αὐτῷ μέτρῳ ἰσοῦμενον, κατὰ τὸ ποσὸν διαφέρειν τοῦ ἄλλου· ἴσος γάρ ἐστι πυρὶς ταῖς ἀλυσσιν, ὅταν ἀποκενωθέντων τοῦ μεθιμνοῦ τῶν σπερμάτων ἐκείνων (59) ἀντιπληρώσῃ τὸ ἑτερον ἔργον. Οὐκοῦν εἰ ἀντὶ τοῦ νοῦ ἡ θεότης γίνεται, οὐκ ἂν τις ὑπερβάλλειν εἴποι παρὰ τὸν νοῦν τὴν θεότητα, εἴπερ ὁμοίως ἐκεῖνῳ χωρεῖται καὶ αὐτὴ ὑπὸ τῆς φύσεως. Ἡ οὖν ἴσος ἐστὶν ὁ νοῦς τῇ θεότητι, καθὼς ὁ Ἀπολλινάριος βούλεται, καὶ ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκεῖνον μεταστάς, οὐκ ἡλλοιώθη· ἡ καταβεύσασθαι ὁ νοῦς παρὰ τὸ θεῖον, ὁ τοῦτο (60) ἐξ ἐκείνου γενόμενος, πρὸς τὸ εὐτελέστερον ἡλλοιώθη. Ἀλλὰ τίς οὐκ οἶδεν ὅτι κατὰ τὸ ἴσον ὑποβέβηκε τῇ ἀπροσίτῳ τε καὶ ἀπροσπελάστῳ φύσει (61) πᾶν τὸ ἐν τῇ κτίσει νοούμενον, ὥς ἰσην τὴν (62) τροπὴν, κἂν εἰς κτίσμα, κἂν εἰς νοῦν τις λέγοι μεταβεβῆσθαι τὸ θεῖον; Ὅσα εἰ τὸ ἐν νῷ (63) γενέσθαι τροπὴν ὁ Ἀπολλινάριος (64) οὐκ οἶσται, οὐδὲ τὸ δίχα διανοίας καταμυχθῆναι τῷ ἀνθρώπῳ, προσμαρτυρεῖ τῷ ἀνακραθέντι τὸ ἀναλλοίωτον· ἀλλ' εἴπερ (65) οὐκ ἡλλοιώθη, σὰρξ γενόμενος, πολὺ μᾶλλον ἐν τῷ ἀτρέπτῳ διέμεινε, καὶ πρὸς τὸν νοῦν ποιησάμενος τὴν ἀνάκρασιν. Εἰ δὲ τῷ ἐν νῷ γενέσθαι κατηγορεῖ τὴν τροπὴν, καὶ ἡ πρὸς τὴν σάρκα οἰκείωσις οὐκ ἐκφεύγει πάντως τὴν κατηγορίαν τῆς ἡλλοιώσεως.

tationem fieri ex eo arguitur quod in mentis locum substituitur, eandem prorsus mutationem fieri, ex eo quod carnem sibi copulaverit, constabit.

Ἔτι φησὶ (τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ παρήμῳ)· *Εἰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν θεὸς γέγονε, καὶ οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπος, πῶς Ἰδὼς (66) τοῦ ἀνθρώπου ἀποστείλει τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ; Καὶ πῶς ὀφύμεθα τὸν Ἰδὼν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐκ τῶν νεφελῶν; Πῶς δὲ καὶ πρὶν ἐνωθῆναι, καὶ ἀποθεωθῆναι λέγει· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ὅσμοις; » Ταῦτα διέξεισιν ἐκεῖνος, διὰ τῶν εἰρημένων κατασκευάζων (67), ὅτι οὐδὲν πρὸς τὸ θεϊότερον ἢ τοῦ σώματος φύσις μεταποιήθη· ἀλλ' ὅτι περὶ αὐτὸν αἱ τρίχες, οἱ ὄνυχες, ἡ μορφή (68), τὸ σχῆμα, ἡ τοῦ ὄγκου περιγραφή, καὶ*

A et ipsa evaserit? Igitur divinitati aequalis est mens humana, si, quemadmodum ait Apollinaris, mens hominis facta est divina natura. Si enim peraeque humana natura vel nostram mentem vel mentis loco Deum recipit, magnitudine aequales ac pares inter se essent divinitas et mens humana, quandoquidem in eo quod mentem capit divinitas quoque contineretur. Veluti si quis vase aliquo vacuo frumentum vel quodpiam aliud semen dimetiatur, nemo utique dixerit id quod eadem mensura aequatur quantitate ab alio differre; aequale enim est frumentum avenae, cum evacuatius illis seminibus modius, ad aliud opus adhibetur. Igitur si mentis locum divinitas occupat, nemo utique dixerit divinitatem mente excellentiorem esse, cum istam perinde ac illam humana natura capiat. Vel igitur aequalis est mens divinitati, ut Apollinaris censet, et e suo statu in illam conversa, non immutata fuit; vel divinitate mens est inferior, et quod in eam conversus est in deterius est commutatum. Atqui cunctis notum est natura illa quam nemo attingere aut aequare potest, inferioris aequae conditionis esse quicquid in creaturarum rerum numero habetur, ita ut par sit mutatio, si quis Deum vel in hominis mentem, vel in aliam quancunque rem creatam mutatum fuisse affirmaverit. Quamobrem si ex Apollinaris sententia, non mutatur divinitas, dum humanae mentis locum subit, profecto nec etiam mutabitur, si cum homine mente destituto conjungatur; sed si Verbum caro factum non mutatum fuit, multo magis immutatum permansit, dum menti commistum fuit. Quod si mutationem fieri ex eo arguitur quod in mentis locum substituitur, eandem prorsus mutationem fieri,

LVII. Præterea inquit (nam quæ in medio sunt, prætermittito): Si post resurrectionem Deus evasit et non amplius homo est, quomodo Filius hominis mittit angelos suos? Et quomodo videbimus Filium hominis venientem in nubibus cæli? Quomodo etiam priusquam unus cum Deo fieret, et deificaretur, ait: Ego et Pater unum sumus? Hæc ille ut astruat, humani corporis naturam nullatenus in magis divinum quemdam statum transiisse, sed unguis, capillos, figuram, habitum molemque corporis, denique cæteras sive

⁶⁶ Matth. xxiv, 30, 31. ⁶⁷ Joan. x, 30.

(58) Ita necessario mihi legendum videtur, licet in cod. Vat. sit *καὶνῶ*.

(59) Vox ἐκείνων corr. add.

(60) Ita corr.; male antea ὁ τούτου; sed legendum videtur καὶ τούτο.

(61) Corr. τὴν ἀπρόσιτόν τε καὶ ἀπροσπελάστον φύσιν.

(62) Corr. ἰσην εἶναι τὴν.

(63) Ita corr. male antea ἐν ᾧ.

(64) Locus iste sine part. negativa legitur in cod. Vat.; sed eam necessario hic reponendam esse, non modo subsequens statim negatio indicat,

sed tota Nysseni argumentatio, ac potissimum postrema ejus pars, aperte declarat.

(65) Ita corr. antea ὅς ἐπείπερ.

(66) Corr. πῶς ὁ Ἰδὼς.

(67) In marg. Vat. cod. manu diversa a reliquo textu, sed veteri, ad hunc locum lector monetur his verbis, Σημειώσαι, ὅτι τὸ ῥητὸν τοῦτο περὶ αὐτοῦ. Nota, dictum hoc falsatum fuisse. Quæ verba de Apollinaris ne, an Nysseni textu intelligenda sint, ignoro.

(68) Corr. ἡ τροφή.

exteriores sive interiores ejusdem corporis partes in Christo adhuc immutatas permanere. Ego vero non oportere humilia adeo atque abjecta de Deo opinari, pluribus probare supervacaneum arbitror, cum ipsemet adversariorum sermo, quam absurda sit hæc sententia palam faciat. Verum ne divina eloquia ad fabulæ hujus confictionem quidpiam sibi conferre censeat, brevibus singula quæque ejus dicta percurram. Quoniam, ait, qui in universi consummatione angelos mittit, Filius hominis dicitur, hinc credendum esse putat illum in iis quæ humano corpori propria sunt, nunquam non esse per totam æternitatem permansurum; nec Evangelii verborum meminit, in quo multoties Christus Dominus ore proprio Deum qui est super omnia ⁷⁰, hominem appellavit. Homo erat paterfamilias, qui vineam agricolis locavit, et facta servorum cæde, unigenitum quoque filium suum misit, quem iidem agricolæ extra vineam ejicientes occiderunt ⁷¹. Ecquis fuit homo ille qui filium unigenitum misit? Ecquis etiam fuit filius ille qui extra vineam necatus fuit? Quin et sub illius parabola qui filio nuptias fecit ⁷², nonne hunc ipsum, tanquam hominem, Scriptura describit? Quid si diceremus Christum eorum infirmitati consulturum, qui sibi ipsis similem in eo naturam despicientes, ad ejus divinitatem credendam induci non poterant, idcirco Filium hominis in ultimo judicio missurum angelos dixisse, quo imbecilles infirmasque eorum mentes timore correptas in fide roboraret, ac terribilium rerum expectatione eorumdem circa ea, quæ suismet oculis aspiciebant, incredulitati mederetur? Sed et videbitis, inquit, Filium hominis venientem in nubibus celi cum virtute multa et majestate ⁷³. Hoc sane apprime convenit cum iis quæ antea tradidimus sive de homine illo qui vineam plantavit, et de alio homine qui filio suo nuptias fecit, sive de sensu quem illis Scripturæ locis tribui debere docuimus. Quin et evangelicum sermonem nequaquam abjectæ huic Apollinaris opinionioni favere, neque nos in eam sententiam adducere, ut corporeum quidpiam in Christo esse censeamus, ex eo clare demonstratur quod post sermonem illum quo ejus in fine sæculorum apparitio significatur, statim subjiciat, cunctos tunc visuros esse Dominum in gloria Patris sui ⁷⁴; ut ex dictis necessario censendum sit, vel Patrem quoque humana præditum esse forma, ut Filius qui in specie humana videndus est, in gloria Patris appareat; vel si paternæ gloriæ majestas quacunque forma aut specie visibili caret, fateri

τὰ λοιπὰ, δηλονότι, ὅσα τε φαινόμενα, καὶ ὅσα (69) τε κρύφια τῶν μερῶν τῶν τοῦ σώματος. Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν μὴ (70) δεῖν οὕτως χαμαιριφῆ καὶ χαμαιζήλα περὶ τὸν Θεὸν ἐνοεῖν, περιττὸν ἡγοῦμαι λόγῳ κατασκευάζεσθαι, αὐτοῦ τοῦ (71) τῶν ἐναντίων λόγου, καὶ δι' αὐτοῦ τὴν ἀτοκίαν κηρύσσοντος. Ὡς δ' ἂν μὴ τὰ θεῖα λόγια συνεργεῖν αὐτῷ πρὸς τὴν μυθοποιῶσαν λογίζοιτο, διὰ βραχείων ἕκαστον τῶν εἰρημένων διαδραμοῦμαι (72). Ἐπειδὴ, φησὶν, ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ παντὸς ὁ τοὺς ἀγγέλους ἀποστέλλων Ὑἱὸς ἀνθρώπου λέγεται, διὰ τοῦτο μέχρι παντὸς οἰεται δεῖν ἐν τοῖς ἀνθρώποις [(73) αὐτὸν ἰδῶμασι] πιστεύειν εἶναι· καὶ οὐ μένεται τῆς τοῦ Εὐαγγελίου φωνῆς; ὅπου πολλὰ τοῦ διὰ τῶν ἰδίων λόγων ὁ Κύριος, ἀνθρώπων τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν κατωνόμασεν. Ἀνθρώπος ἦν οἰκοδεσπότης, ὁ τοῖς γεωργοῖς τὸν ἀμπελῶνα ἐκδόμενος, ὁ μετὰ τὴν τῶν οἰκετῶν ἀναίρεσιν, καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Ὑἱὸν ἀποστείλας, ὃν ἐκβαλόντες οἱ γεωργοὶ ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος φονεύουσι. Τίς δὲ ὕπῃρκεν ἐκεῖνος ὁ ἀνθρώπος ὁ τὸν μονογενῆ πέμψας; Τίς δὲ ὁ ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος φονευθεὶς υἱός; Ὁ δὲ τοῦ υἱοῦ τοῦ γάμου ἐπιτελῶν, οὐκ αὐτὸς ἀνθρωπικῶς ὑπὸ τοῦ Λόγου διεσκευάσθη; Εἰ δὲ χρὴ καὶ τοῦ[το] εἰπεῖν, ὅτι βοηθῶν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν καταφρονούντων τῆς ὁμοιοῦδους αὐτοῖς φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύσαι αὐτοῦ τῇ θεότητι μὴ δυναμένους, ὥς ἂν μάλιστα τὸ χαῦνον τῆς διανοίας αὐτῶν τῷ φόβῳ συστείλας, εἰς πίστιν τὸν ὠκίσαι, φησὶ τὸ παρὰ τοῦ Ὑἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους ἐν τῇ κρίσει πέμπεσθαι, ἐν ᾗ τῶν φοβερῶν προσδοκία τὴν πρὸς τὸ φαινόμενον αὐτῶν ἀπίστιν θεραπεύσειεν. Ἀλλὰ καὶ ὕψιστος, φησὶ, τὸν Ὑἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως πολλῆς. Καὶ τοῦτο συνάγει τοῖς προαποδομένοις, εἴτε ἐκεῖνος τοῦ ἀνθρώπου τοῦ τὸν ἀμπελῶνα φυτεύσαντος, καὶ τὸν γάμον τῷ (74) υἱῷ ἐπιτελέσαντος, εἴτε κατὰ τὴν προαποδοῖσαν διάνοιαν. Καὶ εἴτι πάντῃ τῆς ταπεινότητος τοῦ Ἀπολλινάρου ὑπολήψεως ὁ λόγος ἀπῆλλαχται, καὶ (75) οὐδὲν σωματικὸν περὶ αὐτὸν ἐνοεῖν ὁ τοιοῦτος ὑποτίθεται λόγος, σαφὴς ἡ ἀπόδειξις ἐκ τοῦ προσκεῖσθαι τῷ λόγῳ, τῷ τὴν ἐμφάνειαν αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων μὴνύοντι, ὅτι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ὀφθήσεται τῇ κτίσει ὁ Κύριος, ὡς ἀνάγκη εἶναι τῶν εἰρημένων (76), ἢ καὶ τὸν Πατέρα νομίζειν ἀνθρωπικῶς διεσκευάσθαι, ἵνα ὁ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα φαινόμενος Ὑἱὸς, ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς φαίνεται δόξῃ· ἢ εἴπερ καθαρεύῃ (77) πάσης μορφῆς, ἐν εἰδῇ θεωρουμένης, ἢ τῆς πατρικῆς δόξης μεγαλοπρέπεια, μηδὲ αὐτὸν ἀνθρωπικῶς σχηματίζεσθαι, τὸν ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς ὀφθήσεσθαι δόξῃ ἐπαγγελλόμενον. Ἀλλὰ γὰρ δόξα ἀνθρώπου, καὶ ἄλλη δόξα τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ. Ἀλλὰ, φησὶ, διὰ

⁷⁰ Rom. ix, 5. ⁷¹ Matth. xxi, 35 sqq. ⁷² Matth. xxii, 2. ⁷³ Matth. xxiv, 30. ⁷⁴ Matth. xvi, 27.

(69) Corr. καὶ ὅσα κρύφια.

(70) Necessary part. negativam corr. add.

(71) Art. quoque τοῦ corr. add.

(72) Corr. ἐπιδραμοῦμαι.

(73) Duo hæc verba uncinis inclusa corr. add.

(74) Ita corr.; male antea τῷ αὐτῷ ἐπιτελέσαντος.

(75) Hæc Nysseni verba eo modo sunt intelligenda, quo superius in notis ad cap. liii, hujus operis similia ejusdem verba intelligi debere monuimus.

(76) Corr. διὰ τῶν εἰρημένων.

(77) Corr. καθαρεύει.

σαρκὸς διαλεγόμενος τοῖς ἀνθρώποις, ὅτι Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. Ὡς τῆς ἀνοίας τοῦ ἀπόδειξιν οὐκ εἶναι, ἀνθρωπικῇ αὐτοῦ μετὰ ταῦτα γενήσεσθαι τὴν ἐμφάνειαν, τὸ εἰπεῖν, διὰ σαρκὸς φθεγγόμενον τὸν Κύριον ἐν εἶναι πρὸς τὸν Πατέρα! Οὐκοῦν διὰ τούτων πάντως κατασκευάζει τῷ λόγῳ, τὸ ἀκριβῶς ἐν σαρκὶ καὶ τὸν Πατέρα ζῆν. Εἰ γὰρ ὁ εἰπὼν ἐν εἶναι (78) ἑαυτὸν πρὸς τὸν Πατέρα, οὐ κατὰ τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, καθὼς ὁ Ἀπολινάριος οἰεῖται, νοεῖν ὑποτίθεται τὴν ἐνότητα, ἃρα τοῦτό ἐστιν ὁ Πατὴρ, ὅπερ τότε κατὰ ἀνθρώπον ὁ Υἱὸς ἑωράτο. Ἀλλὰ μὴν ἔξω πάσης σωματικῆς ἐννοίας τὸ θεῖον ἄρα οὐ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα ἢ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἐνωσις ἦν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κοινωνίαν τῆς θείας φύσεως τε καὶ δυνάμεως. Καὶ ὅτι ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἐκ τούτων ἂν γένοιτο μάλιστα δῆλον, ἐν οἷς φησι πρὸς τὸν Φίλιππον· Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἡ γὰρ ἀκριβὴς τῆς τοῦ Υἱοῦ μεγαλειότητος κατανόησις, καθάπερ ἐν εἰκότι τὸ ἀρχέτυπον βλέπειν παρασκευάζει.

naturæ atque virtutis. Hæc autem ita se habere ait, *Qui videt me, videt et Patrem*⁷⁸. Nam qui

τῶν δὲ ἐφεξῆς τὸ ἀσυνάρτητον καὶ ἀδιανόητον, ὡς ἂν μὴ μάτην ἐμφιλοχωροῖν τοῖς ματαίοις, ὑπερβήσομαι, δι' ὧν οὐδὲ ὅτι βούλεται λέγειν φανερόν ποιεῖ τοῖς ἐπιστατικῶς ἀκολουθοῦσι τῇ συγγραφῇ. Τί γὰρ αὐτῷ συντελεῖ πρὸς τὸν λόγον τὸ, *μηδὲν ἀραῖζειν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ τὰ δοθέντα αὐτῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς πρόβατα*, συνιδεῖν οὐκ ἔχω· καὶ ὅτι *Πατρικῇ θεότητι ἔλκει πρὸς ἑαυτὸν τὰ πρόβατα* καὶ, *Εἰ πρὸς τὸν Πατέρα, φησὶν, ἦν ὡταί Χριστὸς πρὸ ἀναστάσεως, πῶς πρὸς τὸν ἐν αὐτῷ Θεὸν οὐκ ἦν ὡταί*; Τοῦτο γὰρ ὡς περ ἐξετίτηδες αὐτὸς ἑαυτοῦ τὴν μυθοποιῶν ἐλέγχων, παρεντίθειν ταῖς ἰδίαις κατασκευαῖς, δι' ὧν ἀποδείκνυται ἡ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖον διαίρεσις τε καὶ ἐνωσις. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι *Εἰ πρὸς τὸν Πατέρα ἦν ὡταί Χριστὸς, πῶς πρὸς τὸν ἐν αὐτῷ Θεὸν οὐκ ἦν ὡταί*; (79) Οὕτως καὶ ὁ κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπος, ἑτέρος ὢν, τῷ ἐν αὐτῷ ἦν ὡταί Θεῷ. Ταῦτα τοίνυν, ὡς αὐτόθεν διὰ τῆς ἀναγνώσεως ἐλέγχοντα τὸ πεπλανημένον τοῦ δόγματος αὐτοῦ καὶ ἀύστατον, παραδραμοῦμαι τῷ λόγῳ· ἐκείνου δὲ μόνου ἐπιμνησθήσομαι· Ὁ Ὡτήρ, φησὶ, *πέπονθε πείναν, καὶ δίψαν, καὶ κάματον, καὶ ἄγωνίαν, καὶ λύπην*. Τίς ὢν ὁ Ὡτήρ; Ὁ Θεός, φησὶν ἐν τοῖς πρὸ τούτου, οὐ δύο πρόσωπα, ὡς ἑτέρου μὲν ὄντος Θεοῦ, ἑτέρου δὲ τοῦ ἀνθρώπου. Οὐκοῦν ὁ Θεὸς πέπονθεν, ἄπερ παθεῖν αὐτὸν εἰρηκε. Καὶ πάσχει (80) τὸ ἀπαράδεκτον πάθος, οὐκ ἀνάγκη φύσεως ἀδουλήτου, καθάπερ ἀνθρώπος, ἀλλ' ἀκολουθία φύσεως. Ἄρα τίς ἐπαρκεῖται διελγχὼν τὰ μάταια; Ἐν τίνι διαφέρειν βλέπει τὴν ἀνάγκην τῆς φύσεως, καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως; Ἡ γὰρ ἀλήθεια ταῦτόν ἐν ἑκατέρῳ βλέπει τὸ σημερινόν· οἶόν τι λέγω,

⁷⁸ Joan. x, 30. ⁷⁹ Joan. xiv, 9.

(78) Ita corr.; antea ὁ εἰπὼν εἶναι.
(79) Hic nonnulla deesse videntur.

A etiam debemus Filium humana specie figuratum non esse, quem in gloria Patris appariturum Scriptura pollicetur; alia est enim gloria hominis, et alia gloria Dei, qui est super omnia. Sed, inquit, *per carnem homines allocutus est, dum ait: Ego et Pater unum sumus*⁷⁸. O dementia hominis qui Christum in fine sæculi humana forma appariturum ex eo demonstrari putat quod in carne positus dixerit: *Ego et Pater unum sumus!* Ergo sua hac ratiocinatione prorsus confirmat Patrem quoque in carne plane vivere. Si enim qui ait se ipsum unum esse cum Patre, unitatem illam non spiritali, sed humano modo, ut Apollinaris censet, intelligendam esse significat, ergo Pater illud ipsum est quod tunc secundum humanam naturam Filius esse apparebat. Atqui divinitas ab omni notione, quam corporearum rerum habemus, longe aliena est. Ergo non secundum humanam formam Filii cum Patre unitas erat, sed secundum communionem divinæ ex eo potissimum apparebit quod ad Philippum perfecte Filii magnitudinem animo percipit, is Patrem, quasi in imagine conspicit.

LVIII. Porro eorum quæ sequuntur inconcinnitatem obscuritatemque, ne stultis in rebus immorari videar, prætermittam: quippe qui adeo confuse atque inepte scribat ut ne eruditus quidem doctusque lector quid sibi velit intelligentia et animadversione assequi possit. Quid enim ipsi ad sententiam suam confirmandam conferat, quod ait, *neminem scilicet ex ejus manu oves rapere* posse quæ ipsi a Patre traditæ sunt, intelligere nequeo, quemadmodum et illud, *Oves ad se ipsum paterna divinitate trahit*; ac præterea quod inquit: *Si unus cum Patre ante resurrectionem factus est Christus, quomodo unus cum Deo, qui in ipso est, factus non fuit?* Hoc enim tanquam data opera fabulosas fictiones suas ipsemet redarguere vellet, propriis probationibus inserit, quibus ostendere conatur qua ratione humanitas in Christo et a Deo separaretur, et cum eodem conjungatur. Nam qui ait: *Si unus cum Patre factus est Christus, quomodo unus cum Deo qui in ipso est non evasit?* Ita et homo Christus, alius existens, Deo qui in ipso est conjunctus fuit. His igitur prætermisiss, utpote quæ ex semelipsis, solaque lectione, dogmatis hujus errores et inconstantiam refellunt, illud tantummodo commemorabo: *Salvator passus est, inquit, famem, sitim, laborem, angorem, et tristitiam*. Quis est Salvator iste? Deus est, inquit in præcedentibus, non duæ personæ, quasi una persona Deus esset, altera homo. Igitur Deus illa passus est, quæ eundem passum fuisse dixit, *Et patitur, qui passionum nequaquam capax est, non repugnantis naturæ necessitate, quemadmodum ho-*

(80) Corr. καὶ πῶς πάσχει.

μο, sed naturæ consequentia atque comitantia. Nunquid aliquis ineptiis hisce redarguendis par erit? Quanam in re differre videt necessitatem naturæ, et consecutionem naturæ? Reipsa enim una eademque significatio in utroque deprehenditur, veluti cum dico, Consequens est ut qui oculorum morbo laborat, ægre videat; et rursus id ipsum aio, dum inquit, Necessarium est ut qui oculis ægrotat, is hebetem oculorum aciem habeat. Nunquid non idem est utriusque dicti sensus? Nam qui necessitatem dixit, id quod ex consecutione contingit significat; et qui ejus rei meminit quæ naturæ proprietate consequens est ut accidat, is quod necessarium est denotavit. Cur igitur sapiens noster scriptor, non naturæ necessitate, sed naturæ consequentia atque comitantia, nostræ naturæ passiones Salvatori vult ascribere? *Oportebat*, inquit, *ad similitudinem hominum passiones fieri*. Qui dixit, *oportebat*, nonne manifeste necessarium esse pronuntiavit? Nonne hic Scripturæ usus est? Quin et ex Evangelii ipsis in promptu est locutionis hujus probationes desumere: necessarium est ut veniant scandala⁶¹, nam et hæc esse est? qui enim ait necessarium esse ut veniant illis designat; et qui ait, Hæc fieri oportet, quod necessario ad effectum debet produci significat.

LIX. Sed et nugæ confuse, ac temere in stultis ejus ratiocinationibus congestas, quas deinceps profest, rursus prætermittam. Verum prope tractatus finem ita ait, *Corpore etiam in cælis existente, nobiscum est usque ad consummationem sæculi*. Quisnam ille sit, qui nobiscum est nescit scriptor, aperte separans quod disjungi nequit. Nam si corpus quidem in cælo collocat, nobiscum vero esse Dominum dicit, disjunctionem quamdam atque separationem hac sua distinctione palam inducit. Nam non inquit corpus ejus et in cælo manere et nobiscum esse, sed corpore in cælis existente. Ergo cum nos in cælis non simus, aliud quid ab eo quod in cælis est, corpore diversum nobiscum qui in terra degimus esse credidit. Hæc sunt sublimes Apollinaris doctrinæ. Nos autem dicimus Christum, postquam ea dixisset, assumptum fuisse in cælos, et eum qui assumptus fuit, nobiscum esse, nullamque in eo divisionem reperiri; sed quemadmodum est in nobis, unicuique astans, et in medio nostri manens, ita et per omnes pervagatur creaturarum rerum terminos et in omnibus æque mundi partibus manifestatur. Si nobis corporeis incorporaliter adest, cælestibus utique corporaliter non aderit. Nunc autem ait, ita divisum Dominum, in subjectis sibi rebus, sine ulla congruentia ordineque prorsus contrario, esse

A Ἀκόλουθόν ἐστι τὸν μὴ ὀφαινοντα τὰς θύεις, ἀσθενῶς ἔχειν περὶ τὴν ὄρασιν. Καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο φημι, ὅτι Ἀναγκαῖόν ἐστιν, εἰ μή τις θύιως ἔχοι τὴν θύειαν, ἀσθενεῖν τοῦτον περὶ τὴν ὄρασιν. Ἀρ' οὐ ταῦτόν ἐν ἑκατέροις ἐστίν; Ὁ τε γὰρ τὴν ἀνάγκην εἰπὼν, τὸ ἐξ ἀκολουθοῦ συμβαλὼν ἐνέδειξεν ὃ τε τοῦ ἀκολουθοῦ μνησθεὶς, τὸ ἀναγκαῖον ἐσήμανε. Τί οὖν βούλεται ἡ σοφία τοῦ λογογράφου, μὴ ἀνάγκη φύσεως, ἀλλ' ἀκολουθία φύσεως τῷ Σωτῆρι (81) προσάπτειν τὰ πάθη τῆς φύσεως; Ἐδεῖ, φησὶ, καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀνθρώπων τὰ πάθη κινήσθαι. Ὁ τε ἐδεῖ (82) εἰπὼν, οὐ φανερώς τὴν ἀνάγκην ἐδόχασεν; Οὐχ αὕτη τῆς (83) Γραφῆς ἡ χρῆσις ἐστὶ; Καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν Ἑωσγγελίων πᾶρεστι τὰς ἀποδείξεις τοῦ λόγου λαβεῖν. Ἀνάγκη ἔλθειν τὰ σκάνδαλα· καὶ γὰρ δεῖ γενέσθαι ταῦτα. Οὐχὶ μία ἑκατέρως ἐστὶ τῆς φωνῆς διάνοια; Ὁ γὰρ εἰπὼν, ἀνάγκη[ν] εἶναι ἔλθειν τὰ σκάνδαλα, τὸ δεῖν ἔλθειν τὰ σκάνδαλα διὰ τῆς φωνῆς ἐνέδειξατο. Καὶ ὁ εἰπὼν, δεῖ γενέσθαι (84) ταῦτα, τὸ ἀναγκαῖως ὁφείλον εἰς ἔργον ἔλθειν προεμήνυσεν.

B ὅτι locutionis hujus probationes desumere: necessarium est ut veniant scandala⁶². Nonne una utriusque dicti sententia scandala, is oportere ut scandala veniant verbis

Ἀλλὰ πάλιν καὶ τὸν ἐφεξῆς ὑπερῶς ὁμοίωμα ὅλον, χύδην, καὶ ὡς ἔτυχε, ἐκ ματαίων λογισμῶν συμπεφορημένον. Φησὶ δὲ πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου, ὅτι Καὶ ἐν οὐρανῷ ὄντος τοῦ σώματος, μεθ' ἡμῶν ἐστὶ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἵωνος. Τίς ὁ μεθ' ἡμῶν ὢν, σαφῶς ὁ λογογράφος μερίζων τὸ ἀμέριστον οὐ συνήσιν. Εἰ γὰρ τὸ μὲν σῶμα τῷ οὐρανῷ (85) ἀποτίθεται, μεθ' ἡμῶν δὲ εἶναι φησὶ τὸν Κύριον, φανερώς διάζευξιν τινα καὶ μερισμὸν τῇ τοιαύτῃ τοῦ λόγου διαστολῇ καταγράφεται. Οὐ γὰρ εἶπεν ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ ἐν οὐρανῷ μένει, καὶ μεθ' ἡμῶν ἐστίν, ἀλλὰ τὸ σῶμα ἐν οὐρανῷ ὄντος [(86) ἡμῶν δὲ οὐκ ἐν οὐρανῷ ὄντων]. Ἀρα ἑτέρον τι παρὰ τὸ (87) ἐν οὐρανοῖς ὢν σῶμα μεθ' ἡμῶν τῶν ἐπὶ γῆς ὄντων παπίστευκε. Ταῦτα τὰ ὀψιὰ τοῦ Ἀπολιναρίου διδάγματα. Ἡμεῖς δὲ φαμεν, ὅτι ταῦτα εἰπὼν ἀνελήφθη, καὶ ὁ (88) ἀναληφθεὶς μεθ' ἡμῶν ἐστὶ, καὶ μερισμὸς ἐν ἐκείνῳ οὐδεὶς, ἀλλ' ὥσπερ ἐν (89) ἡμῖν ἐστίν, ἐκάστῳ παρὼν, καὶ ἐν μέσῳ γενόμενος, οὕτω καὶ (90) ἐπὶ πάντα διήκει τὰ τῆς κτίσεως πέρατα, ὁμοτίμως πᾶσι τοῖς τοῦ κόσμου μέρεσι ἐμφαινόμενος. Εἰ ἐν ἡμῖν τοῖς σωματικαῖς (91) ἀσωμάτως, οὐδὲ τοῖς ὑπερκοσμοῖς ἐν σώματι. Νυνὶ δὲ φησιν, οὕτως μερισθέντα τὸν Κύριον, ἀκαταλλῆως ἐν τοῖς ὑποχειρίοις διὰ τῶν ἐναντίων γίνεσθαι, τοῖς μὲν σαρκίνοις ἀσώματον (92), τοῖς δὲ ἀσωμάτοις ἐν σώματι. Ἐν γὰρ τῷ οὐρανῷ καθιδρύσας τὴν σάρκα, πνευματικῶς

⁶¹ Matth. xviii, 7. ⁶² Luc. xvii, 4.

(81) Verbum τῷ Σωτῆρι corr. add.

(82) Corr. ὃ τὸ εἶδει.

(83) Corr. οὐχ αὕτη καὶ τῆς.

(84) Corr. δεῖ γὰρ γενέσθαι.

(85) Ita corr.; antea τῷ οὐρανῷ.

(86) Quæ uncinis includuntur corr. add.

(87) Ita corr.; male antea ἑτέρον τινα παρὰ τὸ, etc.

(88) Art. corr. add.

(89) Corr. ἀλλ' ὥστε ἐν.

(90) Corr. γενόμενος, τοῦτω καὶ.

(91) Corr. εἰ ἡμῖν τοῖς σωματικαῖς ἀσώματος.

(92) Corr. ἀσωμάτως.

τοὺς ἀνθρώπους ἐαυτὸν καταμίγνυσιν. Ὅσα δὲ ψυχὸρ-
 βαγῶν [(93) πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου, ὡς περ τοῖν
 ἀσθμασι], τοῖς ἀνυποστάτοις νοήμασι ἐνσυνέχεται,
 παραδραμεῖν οἶμαι δεῖν ἀνεξέταστα · ἐν οἷς στενο-
 χωρούμενος τοὺς Ἑλληνας πρὸς συνηγορίαν τῶν
 ἰδίων μύθων καλεῖ. Καὶ ὅσα ἄλλα τοῦτοις ἐστὶ παρα-
 πλήσια, ὅτῳ φίλον τὴν διὰ πάντων τῆς αἰρέσεως
 ἀτονίαν κατανοῆσαι, αὐτοῖς ἐπεξίτω τοῖς γεγραμμέ-
 νοις. Ἡμῖν δὲ οὐ τοσαύτη σχολή, ὥστε τοῖς τοιούτοις
 λόγοις ἐμβαθύνειν, ἀ πρόδηλον ἀφ' ἐαυτῶν (94), καὶ
 πρὸ τῆς ἐξετάσεως, ἔχει τῆς ἀτοπίας τὸν ἑλεγχον.

(93) Quæ uncinis includuntur corr. additamenta
 snnt.

A quidem corporeis incorporeum, incorporeis vero
 corporeum. Nam collocata in cœlis carne semet-
 ipsum spiritualiter hominibus immiscet. Cæterum
 quæ animam veluti efflans, in tractatus sine, infir-
 mis suis argumentationibus, velut extremis qui-
 busdam halitibus, congerit, ubi et consilii inops
 Ethnicos ipsos in suarum fabularum confirmatio-
 nem advocat, et quotquot alia sunt his similia sine
 ulla discussione prætermittenda esse arbitror.

Quicunque hæresis hujus futilitatem penitus co-
 gnitam, atque perspectam habere cupit, is ejus

(94) Corr. ἐφ' ἐαυτόν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ

ΠΡΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

EJUSDEM S. GREGORII ADVERSUS APOLLINAREM AD THEOPHILUM EPISCOPUM ALEXANDRINUM.

Frontone Ducæo interprete.

Οὐ μόνως ἐστὶ τῆς κοσμητικῆς σοφίας εὐφορος ἡ Β
 μεγάλη τῶν Ἀλεξανδρέων πόλις, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀλη-
 θιῆς, τῆς ὄντως σοφίας παρ' ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς βρύουσι
 αἱ πηγαί. Διό μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν, παρ' οἷς πλείων
 ἢ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐστὶ δύναμις, παρὰ τούτων γί-
 νεσθαι τῆς κατὰ τὸ μυστήριον ἀληθείας τὴν συμμα-
 χίαν · φοιτᾷ γάρ που καὶ τὸ ὑψηλὸν Εὐαγγέλιον, ὅτι
 « Ὁ τὸ πολὺ ἐδόθη, οὗτος τὸ πλεον ἀπαιτηθήσεται. »
 Οὐκοῦν δίκαιος ἂν εἴης πᾶσαν τὴν ἐκ τῆς θείας
 χάριτος προσοῦσαν σοί τε καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ σου δύ-
 ναμιν ἀντιστήσαι τῇ ψευδυνύμῳ γνώσει τῶν κατὰ
 τῆς ἀληθείας ἀεὶ τι καινὸν ἐφευρισκόντων, δι' ὧν
 τέμνεται μὲν ἡ κατὰ Θεὸν συμφωνία, σιγᾶται δὲ τὸ
 μέγα καὶ σθεῖasmus δογμα τῶν Χριστιανῶν · πρὸς δὲ
 τὰς ἀνθρωπίνους προσηγορίας ἡ Ἐκκλησία καταμε-
 ρίζεται · καὶ τὸ πάντων δεινότατον, ὅτι χαίρουσιν
 οἱ ἀνθρώποι τοὺς πρὸς τὴν πλάνην καθηγούμενους
 ἐπονομάζεσθαι. Εἰ μὲν οὖν ἦν δυνατόν καθόλου τὴν
 προφητικὴν εὐχὴν εἰς πέρας ἐλθεῖν, καὶ ἐκλείπειν
 μαρτυροῦς ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τοὺς ἀνόμους, ὥστε μὴ

Non sæcularis tantum sapientiæ ferax est ma-
 gna civitas Alexandrinorum, sed et ipsius veræ
 atque genuinæ sapientiæ fontes apud vos jam inde
 a principio manant. Quamobrem recte, ut mihi
 quidem videtur, sese res habebit, si quibus ad ea
 quæ recta sunt promovenda plus suppetit virium,
 ab iis ad mysterium veritatis tuendum plus sub-
 sidii conferatur : ut enim ait uspiam sublimè
 Evangelium, « Cui multum datum est, plus repe-
 tetur ab eo » ; itaque merito feceris, si omnem
 quæ in te est ex gratia divina et in Ecclesia tua
 virtutem falso nominatæ scientiæ opposueris eo-
 rum qui semper aliquid novi contra veritatem
 comminiscuntur, a quibus ea quæ secundum Deum
 est societas dirimitur, magnum autem et venera-
 bile Christianorum nomen silentio involvitur, at-
 que in humanas appellationes Ecclesia dividitur ;
 quodque omnium est indignissimum, tum gaudent
 homines, cum ab iis quos in errore duces se-
 quantur, novum se nomen invenisse cognoverint.

Ac si quidem fieri posset ut omnino votum propheticum perficeretur, et deficerent peccatores a terra et iniqui, ita ut non essent⁴, res ea foret omnibus preferenda. Postquam autem prævalent iniquorum sermones, quibus contra veritatem ab adversarii adjumentis vires dantur, præclare nobiscum agi videbitur, si mala saltem imminuere atque impedire possimus, ne quæ in dies efferuntur, deteriorum rerum incrementa longius provehantur. Quid autem hæc verba sibi volunt? Qui Apollinaris dogmatibus favent, reprehensionibus in nos paratis, res suas stabilire conantur, carnale Verbum, atque sæculorum conditorem hominis Filium et mortalem Filii deitatem facientes. Proferunt enim tanquam quibusdam in catholica Ecclesia duos filios colentibus in dogmate, unum quidem secundum naturam, alterum autem secundum adoptionem, postea acquisitum. Nescio a quo talia audientes, aut cum qua persona luctantes; nondum enim cognovi qui talia effutiret.

Verumtamen quoniam istam proponentes adversum nos causam, ex eo quod videntur tale flagitium impugnare, suas opiniones corroborant, bonum est ut tua in Christo perfectio, prout tibi in mentem injecerit Spiritus sanctus, eorum occasiones amputet qui quærunt adversus nos occasiones, et persuadeat eis qui per calumniam hæc Ecclesie Dei crimini vertunt, nullum ejusmodi apud Christianos esse dogma neque prædicari. Non enim propterea quod in novissimis diebus in terris visus est conditor sæculorum, et cum hominibus conversatus est, ideo duo filii in Ecclesia numerantur, unus conditor sæculorum, et alter qui in consummatione sæculorum per carnem humano generi apparuerit. Etenim si quis ex unigeniti Filii Dei apparitione in carne, quæ dispensationis causa facta est, colligat editum fuisse filium alterum, is dinumeratis etiam omnibus quæ se viris sanctis obtulerunt apparitionibus ante unigeniti Dei Filii incarnationem, et his quæ post illam sanctis rursus oblatae sunt, pro numero divinæ manifestationis multitudinem statuet filiorum, eritque illi unus quidem filius, ille qui cum Abrahamo collocutus est, alter vero qui Isaac apparuit; et qui cum Jacobo pugnavit; alius etiam et diversus, qui variis apparitionibus Moysi se ostendit in lumine, in caligine, in columna nubis, in visione facie ad faciem, in posterioribus; alius rursus filius qui cum Moysi successore in acie stetit, et alius qui Jobum per turbinem allocutus est, quique in excelso throno Isaie apparuit, et qui humana specie ab Ezechiele oratione descriptus est; quique post illa Paulum in luce circumfulsit, et qui ante istud in monte Petro in excelsiore gloria apparuit.

Quod si hoc absurdum planeque impium est ut pro numero diversarum apparitionum unigeniti Filii Dei tot etiam filios assignemus, parem profecto absurditatem incurrit is qui ex apparitione

A ὑπάρχειν, ἐμφανῶς ἦν ἂν ἐν τοιοῦτον τῷ παντὶ προτιμότερον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ λόγοι τῶν ἀνόμων ὑπερ-ισχύουσιν, ἐν τῇ τοῦ ἀντικειμένου συνεργίᾳ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἔχοντες δύναμιν, ἀγαπητὸν ἂν εἴη ἐλαττωσαί οὖν τὰ κακὰ, καὶ κωλύσαι πρὸς τὸ πλεόν προῖοῦσαν τὴν τῶν χειρόνων ἐπαύξεισιν. Τί οὖν ἐστὶν ὁ φημι; Οἱ τοὺς τοῦ Ἀπολλιναρίου δόγμασι συνιστάμενοι, διὰ τῆς καθ' ἡμῶν μέμφεως κρατύνειν ἐπιχειροῦσι τὰ ἴδια, σάρκινον τὸν Λόγον καὶ δημιουργόν τῶν αἰώνων τὸν τοῦ ἀνθρώπου Υἱόν, καὶ θνητὴν τοῦ Υἱοῦ κατασκευάζοντες τὴν θεότητα. Προφέρουσι γάρ, ὡς τινῶν τῶν κατὰ τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν δύο πρεσβευόντων υἱοὺς ἐν τῷ δόγματι, τὸν μὲν, κατὰ φύσιν ὄντα, τὸν δὲ, κατὰ θέσιν ὕστερον προσγεγόνον. Οὐκ οἶδα παρ' οὗτο τοιοῦτον ἀκηκόες, καὶ πρὸς πόλον διαπληκτιζόμενοι πρόσωπον· οὕτω γὰρ ἔγνω τὸν ταῦτα παραφθεγγάμενον.

C Πλὴν ἐπειδὴ ταύτην προστησάμενοι καθ' ἡμῶν τὴν ὑπόθεσιν, διὰ τοῦ δοκεῖν τῇ ἀτοπίᾳ ταύτῃ συμπλέκεσθαι, τὰς ἑαυτῶν ὑπολήψεις κρατύνουσι, καλῶς ἂν ἔχοι τὴν σὴν ἐν Χριστῷ τελειότητα, καθὼς ἂν σοι ἐπὶ νοῦν ἀγάγοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκδόφαι τὰς ἀφορμὰς τῶν ζητούντων τὰς καθ' ἡμῶν ἀφορμὰς, καὶ πείσαι τοὺς ταῦτα συκοφαντικῶς ἐπικαλοῦντας τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, ὅτι οὕτε ἐστὶ δόγμα τοιοῦτον ἐν Χριστιανοῖς. οὕτε κηρύσσεται. Οὐδὲ γὰρ, ἐπειδὴ ὁ τῶν αἰώνων ποιητὴς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐπὶ γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη, διὰ τοῦτο δύο υἱοὶ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἀριθμοῦνται, εἰς ὁ ποιητὴς τῶν αἰώνων, καὶ ἄλλος ὁ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων διὰ σαρκὸς φανερωθεὶς τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ. Εἰ γὰρ τις τὴν οἰκονομίαν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν εἰς ἑτέρου Υἱοῦ κατασκευὴν λαμβάνει, οὕτως ἀριθμῶν καὶ πάσας τὰς τοὺς ἁγίους γενομένας θεοφανείας πρὸ τῆς κατὰ σάρκα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ φανερώσεως, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα πάλιν τοῖς ἁγίοις γεγεννημένας, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῆς θεϊκῆς ἐμφανείας υἱὸν πλῆθος εἶναι κατασκευάσει, καὶ ἐστὶ αὐτῷ εἰς μὲν υἱός, ὁ τῷ Ἀβραάμ χρηματίσας, ἕτερος δὲ, ὁ ἐπιφανείς τῷ Ἰσαάκ· καὶ ὁ τῷ Ἰακώβ συμμαχίσας, ἕτερος· καὶ ἄλλος, ὁ τῷ Μωϋσέϊ φανείς ἐν διαφόροις ἐπιφανείαις, D ἐν φωτὶ, ἐν γνόφῳ, ἐν στήλῃ νεφέλης, ἐν τῇ κατενώπιον ὄψει, ἐν τοῖς ὕπσιθις· ἄλλος πάλιν υἱός, ὁ τῷ διαδόχῳ τοῦ Μωϋσέως συμπαραταξάμενος· καὶ ἄλλος, ὁ διὰ λαλῆτος τῷ Ἰώβ χρηματίσας· καὶ ὁ ἐπὶ ὕψι τοῦ θρόνου τῷ Ἡσαΐᾳ φανείς, καὶ ὁ ἀνθρωπικῶς σχηματὶ παρὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ τῷ λόγῳ ὑπογραφείς· καὶ ὁ μετὰ ταῦτα ἐν φωτὶ καταστράφας τὸν Παῦλον· καὶ πρὸ τούτου, ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῖς περὶ τὸν Πέτρον ἐν ὕψι τοῦ ὄψεως φανείς.

Εἰ δὲ τοῦτο ἀτοπον καὶ παντελῶς ἀσεβές, τὰς ποικίλας τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ θεοφανείας εἰς ἀριθμὸν υἱῶν καταμερίσειν, τὴν ἰσὴν ἀτοπίαν ἔχει· καὶ τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν ἀφορμὴν εἰς

⁴ Psal. ciii, 35.

ἐτέρου υἱοῦ κατασκευὴν ποιεῖται. Οἰόμεθα γὰρ ὅτι Ἀ κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐκάστου δυνάμεως τῶν δεχομένων τὴν θεῖαν ἐπιφάνειαν, αἱ γέγονε τῆς ὑπερεχούσης φύσεως ἢ ὀπτασία, μείζων μὲν καὶ θεοπρεπέστερα τοῖς δυναμένοις καθικέσθαι τοῦ ὕψους, ἐλάττω δὲ καὶ μικροπρεπέστερα τοῖς ἀχωρήτοις τοῦ μείζονος. Οὐ χάριν οὐχ ὁμοίως ταῖς προλαβοῦσαις ἐπιφανείαις ἐν τῇ διὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ τῇ τῶν ἀνθρώπων ζωῇ ἐπιφαίνεται. Ἄλλ' ἐπειδὴ πάντες, καθὼς φησιν ὁ Προφήτης, ἐξέκλιναν τε καὶ ἠχρεώθησαν, καὶ οὐκ ἦν, καθὼς γέγραπται, ὁ δυνάμενος συνιέναι καὶ ἐκζητῆσαι τὸ τῆς θεότητος ὕψος, διὰ τοῦτο τῇ σαρκωδέστερα γενεᾷ ἐπιφανόμενος ὁ μονογενὴς Υἱός, σὰρξ γίνεται, κατὰ τὴν βραχύτητα τοῦ δεχομένου ἑαυτὸν συστείλας· μᾶλλον δὲ, καθὼς φησιν ἡ Γραφή, ἑαυτὸν κενώσας, ἵνα ὅσον χωρεῖ ἡ φύσις, τοσοῦτον δέξηται. Τὸ γὰρ εἶναι τὴν γενεὰν ἐκείνην, παρὰ τὰς προλαβοῦσας, κατὰκριτον, σαφὲς παρὰ τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς μεμαθήκαμεν, ἐν οἷς Σοδομίτας τε αὐτῶν ἀνεκτοτέρους εἶναι φησι, καὶ Νινευίτας, καὶ τὴν τοῦ Νόστου βασιλισσαν κατακρίνειν ἐν τῇ ἀναστάσει τὴν γενεὰν ἐκείνην, ὁ Κύριος διωρίσατο. Εἰ μὲν οὖν πάντες κατὰ τὸν Μωϋσέα δυνατὸς εἶχον ἐντός γενέσθαι τοῦ γένους, ἐν ᾧ εἶδεν ὁ Μωϋσῆς τὰ ἀθέατα· ἢ κατὰ τὸν ὕψλην Παῦλον, τριῶν οὐρανῶν ὑπεραρθῆναι, καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ περὶ τῶν ὑπὲρ λόγον πραγμάτων διδαχθῆναι τὰ ἄρρητα· ἢ κατὰ τὸν ζηλωτὴν Ἥλιαν, τῷ πυρὶ πρὸς τὸν αἰθέριον χώρον συνεπαρθῆναι, καὶ μὴ βαρυνθῆναι τῷ ἐφολεῖν τοῦ σώματος· ἢ κατὰ τὸν Ἰερεμίου τε καὶ Ἠσαΐαν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς δόξης ἰδεῖν, ἢ ὑπὸ τῶν Χερουδīm ἐπιαιρόμενον, ἢ ὑπὸ τῶν Σεραφīm δοξαζόμενον, οὐδ' ἂν ἐγένετο πάντως χρεια τῆς διὰ σαρκὸς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐπιφανείας, πάντων τοιούτων ὄντων. Ἐπεὶ δὲ, καθὼς ὁ Κύριος λέγει, γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς ἦν ἡ γενεὰ ἐκείνη· πονηρὰ μὲν, διὰ τὸ, καθὼς φησι τὸ Εὐαγγέλιον, ὅλον τότε τὸν κόσμον ἐν τῷ πονηρῷ κεῖσθαι· μοιχαλὶς δὲ, διὰ τὸ ἀποστάσαι αὐτὴν τοῦ ἀγαθοῦ νυμφίου, καὶ τῷ διὰ κακίας μοιχεύοντι τὰς ψυχὰς ἀνακραθῆναι· τούτου χάριν ὁ ἀληθινὸς Ιατρός, τοὺς κακῶς ἔχοντας θεραπεύων, ὡς ἐπέζητει τὴν θεραπείαν ἡ νόσος, οὕτω προσήγαγε τῷ ἀβρωστούντι τὴν ἐπιμέλειαν, τρόπον τινὰ συνασθενήσας τῇ ἀσθενείᾳ τῆς ἡμετέρας φύσεως, καὶ σὰρξ γενόμενος, ἥτις ἐν τῇ αὐτῆς φύσει συνουσιωμένην ἔχει τὴν ἀσθενείαν, καθὼς διδάσκει ἡ θεία φωνή, ὅτι· «Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ, ἀσθενής.» Εἰ μὲν οὖν τὸ θεῖον ἐν τῇ ἀνθρώπινῳ γενόμενον, καὶ ἐν τῷ θνητῷ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ δυνατόν ἐν τῷ ἀσθενεῖ, καὶ ἐν τῷ τρεπτῷ τε καὶ φθειρομένῳ τὸ ἀναλλοιώτον τε καὶ ἀφθαρτον, ἀφῆκεν ἐπιμείναι τῷ θνητῷ τὸ θνητόν, ἢ τῇ φθορᾷ τὸ φθαρτόν, καὶ τὰ ἅλλα τοῖς ἄλλοις κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, εἰκότως ἂν τις δοῦδα τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ ἐνεθεώρησε, τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον θεωρουμένων ἐκάτερον ἰδιαζόντως ἐφ' ἑαυτοῦ ἀριθμῶν. Εἰ δὲ τὸ θνητόν ἐν τῷ ἀθανάτῳ γενομέ-

per carnem ad constituendum alterum filium arripit occasionem. Sic enim censemus pro modulo facultatis eorum qui divinas apparitiones excipiebant, semper illius supremæ ac præstantissimæ naturæ oblatam esse visionem, majorem quidem ac Deo digniorem his qui assequi sublimitatem illam poterant, minorem vero atque ordinis inferioris iis qui majoris capaces non erant. Quocirca neque simili ratione atque in præcedentibus apparitionibus in dispensatione secundum carnem generi humano sese offert. Verum quoniam omnes, ut inquit Propheta³, declinaverunt, simul inutiles facti sunt; neque erat, sicut scriptum est⁴, qui posset intelligere, et perquirere sublimitatem divinitatis, propterea, ut magis carnali generationi appareat unigenitus Filius, caro sit, seque pro exiguitate ejus a quo excipitur contrahit; vel potius, ut cum Scriptura loquar⁵, seipsum exinanit, ut quantum capit natura, tantum excipiat. Illam enim generationem, præter cæteras quæ præcesserant, damnationi obnoxiam fuisse palam ex Domini voce didicimus, cum iis tolerabiliores Sodomitæ ac Ninivitis fuisse dicit⁶, et reginam Austri generationem illam in resurrectione condemnaturam Dominus pronuntiavit⁷. Enimvero si omnes ut Moyses caliginem ingredi potuissent, in qua vidit Moyses quæ spectari non possunt⁸; aut quemadmodum sublimis ille Paulus, supra tres cælos attolli, atque in paradiso de secretis doceri rebus, quæ verbis efferi non possunt⁹; aut cum illo zelo ardente Elia curru igneo in locum æthereum transferri, neque corporis mole ac pondere gravari¹⁰; vel cum Ezechiele¹¹ atque Isaia¹² sedentem in gloriæ throno contueri, aut supra Cherubim sublatum aut a Seraphim collaudatum, nihil penitus opus fuisset hac Dei secundum carnem apparitione, si tales omnes fuissent. Sed quoniam, ut inquit Dominus¹³, generatio prava et adultera erat illa generatio: prava quidem, quod, sicut ait Evangelium¹⁴, totus mundus in maligno tum positus esset; adultera vero quod optimum suum sponsum deseruisset, eique qui per improbitatem animas adulterio polluit, fuisset commista: eam ob causam verus medicus qui male habentes curat, prout medicinam morbus exigebat, ita laboranti sollicitudinem suam et curationem adhibuit, ut quodammodo simul æger ipse ad naturæ nostræ aegritudinem se conformaret, et caro fieret quæ naturæ suæ ac substantiæ insitam habet infirmitatem, ut nobis Dei ipsius verba testantur: «Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma¹⁵». Enimvero si quod divinum erat cum in humanitate positum fuisset, et quod erat immortale in mortali, et quod potens in infirmo, et in mutabili atque corruptibili quod immutabile erat et incorruptibile, manere permisit in mortalitate mortale, corruptibile

³ Psal. xiii, 3. ⁴ Isa. xl, 13. ⁵ Philipp. ii, 7. ⁶ Matth. x, 15. ⁷ Matth. xii, 42. ⁸ Exod. xx, 22. ⁹ II Cor. xii, 2 sqq. ¹⁰ IV Reg. ii, 11. ¹¹ Ezech. x, 1. ¹² Isa. vi, 1. ¹³ Matth. xii, 39; xvii, 16. ¹⁴ I Joan. v, 19. ¹⁵ Matth. xxvi, 41.

in corruptione, et alia in aliis eodem modo, merito quis binarium numerum in Filio Dei observavit, cum utrumque eorum quae contraria ratione spectantur separatim apud se numeraverit. Sin autem mortale in immortalis positum immortalitas factum est, pariterque corruptibile in incorruptionem mutatum est, aliaque omnia pari ratione in impatibilitatem quamdam divinitatemque conversa sunt, quis locus relinquitur eorum commentis qui in differentiam duorum id quod unum est dividunt? Verbum enim et ante incarnationem et post dispensationem in carne Verbum et erat et est; itemque Deus et ante formam servi, et post ipsam est Deus verumque lumen [et antequam illucescat in tenebris et postea].

Si ergo immobilis et immutabilis Deo conveniens B omnis notio de Unigenito semper et cernitur, et est ipse idem, eodem modo se habens apud se, qui fieri potest ut ab illo cogamur ejus apparitionem per carnem binarium filiorum numerum appellare, perinde quasi hic quidem Filius sit qui erat ante saecula, ille autem per carnem alius Filius Deo fuerit in lucem editus? Nos enim naturam quidem humanam Verbo conjunctam servatam esse ex mysterio didicimus et credimus. Filium autem Dei carnalem esse et privatim apud se spectari neque didicimus, neque unde id colligi possit, intelligimus; nam neque quod peccatum et maledictum propter nos factus sit, ut inquit Apostolus¹⁶, et infirmitates nostras acceperit, ut Isaias testatur¹⁷, peccatum apud se non sanatum, et maledictum et infirmitatem dereliquit, sed mortale quidem absorptum est a vita¹⁸, crucifixus autem ex infirmitate vivit ex virtute¹⁹, et maledictum in benedictionem mutatum est, et quidquid in natura nostra infirmum est et caducum, divinitati commistum in id evasit quod ipsa est divinitas. Unde ergo fieri potest, ut alicui binarius iste filiorum numerus in mentem veniat, tanquam ex necessitate ab ipsa dispensatione in carne ad ejusmodi opinionem impulsio? Qui enim semper est in Patre, semperque Patrem in seipso habet, ipsique unitus, sicut et olim erat, ita et est et erit; et aliud ab illo Filius neque erat neque fuit, neque adeo erit. Primitiae vero naturae humanae, quas jam omnipotens divinitas assumpsit, ut dixerit quispiam apta similitudine usus, tanquam aceti gutta quaedam immenso mari commista, sunt illae quidem in divinitate, non tamen in peculiaribus suis proprietatibus. Sic enim binarius filiorum numerus colligi posset, si ineffabili in divinitate Filii diversi generis natura quæpiam peculiaribus suis insignita notis agnosceretur, ita ut hoc quidem infirmum esset, aut parvum, potens et magnum, et incorruptibile atque æternum.

Quando autem omnibus immutatis in divinitatis proprietatibus quaecunque in mortali cum mortali statu cerni possunt, in nullo differentia comperitur: quidquid enim Filii videt quisquam, divinitas est, sapientia, virtus, sanctificatio, impassibilitas:

nov, ἀθανασία ἐγένετο, ὁμοίως καὶ τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μετέβαλε, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως πρὸς τὸ ἀπαθείς τε καὶ θεῖον μεταποιήθη· τίς ὑπολείπεται λόγος τοῖς εἰς διψήχην διαφορὰν τὸ ἐν διασχίζουσιν; Ὁ γὰρ Λόγος καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς, καὶ μετὰ τὴν ἐν σαρκὶ οἰκονομίαν Λόγος καὶ ἦν, καὶ ἐστὶ· καὶ ὁ Θεὸς καὶ πρὸ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς καὶ μετὰ ταύτην ὁ Θεὸς ἐστὶ, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, πρὶν τε ἀλλάμψῃ τῇ σκοτίᾳ, καὶ μετὰ ταῦτα φῶς ἐστὶν ἀληθινόν.

dispensationem in carne Verbum et erat et est; est Deus verumque lumen [et antequam illucescat

EI οὖν ἀπῴωτος καὶ ἀμετάθετος πᾶσα θεοπερηγῆς ἐννοία διὰ παντὸς περὶ τὸν Μονογενῆ ὁρᾶται, καὶ ὁ αὐτὸς ἐστὶν ἀεὶ πρὸς ἑαυτὸν ὡσαύτως ἔχων· πῶς τις ἡμᾶς ἀναγκάζει τὴν διὰ σαρκὸς γενομένην αὐτοῦ ἐπιφάνειαν υἱὸν δυάδα κατονομάζειν, ὡς τοῦ μὲν προαιωνίου ὄντος Υἱοῦ, τοῦ δὲ διὰ σαρκὸς τῷ Θεῷ γενηθέντος, ἄλλου Υἱοῦ; Ἡμεῖς γὰρ σωθῆναι μὲν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνωθεῖσαν τῷ Λόγῳ, παρὰ τοῦ μυστηρίου καὶ μεμαθήκαμεν καὶ πιστεύομεν· Υἱὸν δὲ Θεοῦ σάρκινον ἰδιαζόντως ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον, οὔτε ἐμάθομεν, οὔτε ἐξ ἀκολουθίας τινὸς νοεῖν ἐναγόμεθα· οὔτε γὰρ ἀμαρτία καὶ κατὰ δι' ἡμᾶς, καθὼς ὁ Ἀπόστολος λέγει, γενόμενος, καὶ τὰς ἡμετέρας λαθῶν ἀσθενείας, κατὰ τὴν Ἡσαίου φωνήν, ἀφῆκε περὶ ἑαυτὸν ἀνιάτρευτον τὴν ἀμαρτίαν, καὶ τὴν κατάραν, καὶ τὴν ἀσθένειαν· ἀλλὰ τὸ μὲν θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς κατεπόθη· ὁ δὲ σταυρωθεὶς ἐξ ἀσθενείας, ζῇ ἐκ δυνάμεως· ἡ τε κατὰ εἰς εὐλογίαν μετεποιήθη, καὶ ὅσον ἀσθενὲς τῆς φύσεως ἡμῶν καὶ ἐπὶ κίχρον ἀνακραθὲν τῇ θεότητι, ἐκεῖνον ἐγένετο, ὅπερ ἡ θεότης ἐστὶ. Πόθεν οὖν ἂν τις τὴν δυάδα τῶν υἱῶν ἐνοήσασιν, ὡς ἀνάγκη τινὶ διὰ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν ἐναγόμενος; Ὁ γὰρ ἀεὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, καὶ ἀεὶ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, καὶ ἡνωμένος αὐτῷ, ὡς ἦν καὶ πρῶην, οὕτω καὶ ἐστὶ, καὶ ἐσται, καὶ ἄλλο παρ' ἐκεῖνον Υἱὸς οὔτε ἦν, οὔτε ἐγένετο, οὔτε ἐσται. Ἡ δὲ προσληφθεῖσα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπαρχὴ ὑπὸ τῆς παντοδυνάμου θεότητος, ὡς ἂν εἴποι τις εἰκόνη χρώμενος, οἶδεν τις σταγὼν βῆρους ἀπαίρῃ πελάγει κατακραθεῖσα, ἐστὶ μὲν ἐν θεότητι, οὐ μὴν ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτῆς ἰδιώμασιν. Οὕτω γὰρ ἂν ἡ τῶν υἱῶν δυὰς ἀκολουθῶς ὑπεννοεῖτο, εἰ τῇ ἀφράτῃ τοῦ Υἱοῦ θεότητι ἑτερογενῆς τις φύσις ἐν ἰδιάζουσι σημείοις ἐπεγινώσκετο, ὡς εἶναι τὸ μὲν ἀσθενὲς, ἡ μικρὸν, ἡ φθαρτὸν, ἡ πρόσκαιρον· τὸ δὲ, δυνατὸν, καὶ μέγα, ἀφθαρτον, καὶ αἰδιον.

aut corruptibile, aut momentaneum; illud vero

Ἐπειδὴ δὲ πάντων τῶν τῷ θνητῷ συνεπιθεωρουμένων ἐν τοῖς τῆς θεότητος ἰδιώμασι μεταποιηθέντων, ἐν οὐδενὶ καταλαμβάνεται ἡ διαφορὰ· ὅπερ γὰρ ἂν τις ἴδοι τοῦ Υἱοῦ, θεότης ἐστὶ, σοφία, δύναμις, ἀγίασμα, ἀπάθεια· πῶς ἂν διαιροῖτο τὸ ἐν εἰς

¹⁶ II Cor. v, 21.

¹⁷ Isa. LIII, 4.

¹⁸ II Cor. v, 4.

¹⁹ II Cor. XIII, 4.

δουκὴν σημασίαν, μηδεμίαν διαφορὰς τὸν ἀριθμὸν μεριζούσης; Ἡ γὰρ θεότης τὸ ταπεινὸν ὑπερέφωσε, καὶ τῷ κατωνομασμένῳ ἀνθρωπικῶς τὸ ὑπὲρ πᾶν εἶναι ὄνομα ἐχαρίσατο· τὸ ὑποχείριον καὶ δοῦλον, κύριον καὶ βασιλεῖα ἐποίησε· καθὼς ὁ Πέτρος φησὶν, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε. Νοοῦμεν γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν, καὶ διὰ τὴν ἀκριβῆ ἐνότητά της τε προσληφθείσης σαρκὸς, καὶ τῆς προσλαβομένης θεότητος, ἀντιμεθίστανται τὰ ὀνόματα· ὥστε καὶ τὸ ἀνθρώπινον τῷ θεῷ, καὶ τὸ θεῖον τῷ ἀνθρώπινῳ κατονομάζεσθαι. Διὰ καὶ ὁ ἐσταυρωμένος Κύριος τῆς δόξης ὑπὸ τοῦ Παύλου καλεῖται, καὶ ὁ προσκυνοῦμενος ὑπὸ πάσης κτίσεως τῶν τε ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, Ἰησοῦς ὀνομάζεται. Διὰ τούτων γὰρ ἡ ἀληθής τε καὶ ἀδιαίρετος ἔνωσις ἐρμηνεύεται ἐκ τοῦ καὶ τὴν ἄφραστον τῆς θεότητος δόξαν τῇ τοῦ Υἱοῦ προσηγορίᾳ σημαίνεσθαι, ὅταν πᾶσα σὰρξ ἐξομολογήσῃται καὶ γλώσσα, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ, ὥστε τὸν τὰ πάθη τοῦ σταυροῦ καταδεχόμενον, καὶ περνηθέντα ἥλοις, καὶ διαπαρέντα λόγχῃ. Κύριον δόξης ὑπὸ τοῦ Παύλου προσηγορεύεσθαι. Εἰ οὖν καὶ τὸ ἀνθρώπινον οὐκ ἐν τοῖς φύσεως ἰδιώμασι δείκνυται, ἀλλὰ Κύριος τῆς δόξης ἐστίν, οὐκ ἂν δέ τις εἰπεῖν δύο κυρίους δόξης τολμήσειε, μαθὼν ὅτι εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα· πόθεν ἡμῖν ἐπικαλοῦσι τῶν υἱῶν τὴν διὰ οὗ τοῦ κατ' ἡμῶν κατηγορίαν εὐπρόσωπον ἀφορμὴν εἰς κατασκευὴν τῶν ἰδίων ὑπολήψεων προβαλλόμενοι; Τὰ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν εἰς ἀπολογίαν, τοιαῦτα· ζητοῦμεν δὲ παρὰ τῆς οἷς ἐν Χριστῷ τελειότητος μείζονα καὶ τελειότεραν τῆς ἀληθείας τὴν συμμαχίαν, ὥς ἂν μηδεμίαν ἔχοιεν κατὰ τῆς ἀληθείας εἰς κατηγορίαν λαθὴν, οἱ διὰ τῆς κατ' ἡμῶν μέμφους τὰς ἰδίας ὑπολήψεις κρατύνοντες.

A qui fieri potest, ut quod unum est, in notionem duplicem dividatur, cum nulla sit differentia, qua numeri distinctio nitatur? Divinitas enim quod humile fuit, superexaltavit, et ei quod humano more nominabatur, largita est, ut super omne nomen esset; quod subditum et servum erat, dominum regemque fecit, sicut et Petrus inquit²², Dominum eum et Christum fecit Deus. Per Christum enim regnum intelligimus, et propter exactam unionem assumptæ carnis et assumentis divinitatis communicantur et mutuo dantur nomina, ita ut et humanum ex divino, et divinum ex humano denominetur. Quapropter et qui crucifixus est Dominus gloriæ a Paulo vocatur²³, et ille qui ab omni creatura cœlestium, terrestrium et infernorum adoratur²⁴, Jesus nominatur. His enim vera individuaque unio declaratur, ex eo quod et ineffabilis gloria divinitatis Filii appellatione designetur, cum omnis caro confiteatur et lingua, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris, ita ut qui crucis tormenta sit passus, et clavis confixus, ac lancea vulneratus, a Paulo gloriæ Dominus appelletur. Si ergo quod humanum est, non in proprietatibus naturæ esse ostenditur, sed gloriæ Dominus est, neque ideo quis binos gloriæ dominos auderet affirmare, cum unum esse didicisset Jesum Christum, per quem omnia: unde quæso, nobis binarium numerum filiorum obijciunt, aut conflictam in nos accusationem, tanquam speciosam occasionem ad suas stabiliendas opiniones prætexunt? Hæc sunt igitur quæ ad defensionem nostram afferre possumus: a tua vero in Christo perfectione majus ac perfectius ad propugnandam fidem subsidium exigimus: ne qua illis ansa ad veritatem insectandam relinquatur, qui ex nostra reprehensione sua commenta corroborant.

²² Act. 11, 36. ²³ 1 Cor. 11, 8. ²⁴ Philipp. 11, 10.

ANG. MAII PRÆFATIO

IN OPUSCULA DUO SEQUENTIA.

(Bibl. nov. t. IV, Rom. 1817.)

I. Fuit hoc complurium auctorum veterum satum, ut ipsorum libri, in codicibus antea latentes, post inventos typos haud statim integra editione prodirent, sed identidem et per intervalla, prout se singula opera quærentibus obtulerunt. Certe et magnus ille Gregorius Nyssæ episcopus, post minutiores aliquot editiones, duobus demum tomis collectus, Parisiis anno 1615 splendidiore luce coruscus apparebat. Sed ecce mox, sequente anno 1616, Jacobus Gretserus tantam Nysseni mantissam ex Germanorum codicibus excitabat; quam typographus Parisiensis Morellus anno 1618 raptim recusam, tomi sui posterioris appendicem fecit. Verum eatenus res non stetit, etenim L. A. Zacagnius bibliothecæ Vaticanæ præfectus, nova atque copiosa Nysseni incrementa exhibuit in suo præclaro *Collectedaneorum* volumine, anno 1698 Romæ vulgato. Denique I. B. Caracciolus Pisanus antecessor septem ineditas Nysseni epistolas, in Mediceo codice inventas Florentiæ typis tradidit. Nunc nos postremi ad

cumulandas Nysseni editiones accedimus, duobus adhuc additis tanti Patris tractatibus dogmatici generis, quos Vaticanus codex 1906 bombycinus, vetus, amplius et Nysseni operum plenus, nobis suppeditavit. Quæ duo scripta cum Græce tantum festinanterque, absque ulla declaratione, sub finem nostri scriptorum veterum voluminis superioribus annis impresserimus, nunc, codice rursus inspecto, mendis sublatis, particulis suppletis, interpretatione nostra Latina cum scholiis aliquot addita, SS. Bibliorum etiam testimoniis citatis, ex calce illius veteris ad huius novi voluminis caput revocamus.

II. Ut autem sermonum horum justam faciant lectores æstimationem, mentem, quæso, convertant ad ea tempora quibus vixit Gregorius, Arianorum aliorumque hæreticorum plenissima, sub Arianis imperatoribus Constantio atque Valente, qui ob orthodoxiam profligandam hæresimque terribilissimam stabilendam vires propemodum summi imperii exhauriebant. Tunc ad cæteras miseras accessit impius Macedonius, qui his occupata Byzantina sede, virus suum præcipue adversus sancti Spiritus divinam dignitatem effudit. Sed ecce, magno Theodosio principe, Constantinopolitanum primum celebratum fuit anno 381 generale concilium, sedentibus ibi, inter alios, illustrissimis Ecclesiæ Patribus et hæreticorum sui temporis malleis, Cyrillo Hierosolymitano, Gregorio Nysseno, Gregorio Nazianzeno, Amphiloquio Iconiensis. Circa illa videlicet tempora, sermones hi Nysseni, et posterior præsertim, conscripti fuerunt. Etenim prior *προσφωνητικός* quidam videtur ad certum hominem missus, sive is orthodoxus fuerit sive in hostium castris constitutus, cui Filii divinitatem auctor suadet. Nam propositis sibi Arii ac Sabellii, præsertimque Achillii Arianorum præcipui, objectionibus ex Evangelio Pauloque apostolo sumptis, dissolvit eas peracute, fideique veritatem quaqueversus communit. Atque hoc statim prima in pagina notabile occurrit, quod Nyssenus ait a Sabellianis Patrem dictum *υιολόγοι*, quia confundentes Patrem cum Filio, illa vocabulorum conjunctione unum eundemque Patrem esse ac Filium denotabant. Neque a se dissentit Nyssenus in *Orat. II contra Eunomium* t. II, p. 753, ubi ait: Qui vocabulum Filii non ad personam, sed ad naturam referrent, eos in hæreticorum errorem incursuros qui dicuntur Hyopatores. Nimirum quia cum sit una Patris Filique natura, jam distinctio personarum nulla supererit. Clarius adhuc Cyrillus in *Joan.* cap. VIII, p. 243: *Alius est Pater a Filio, nec ut quibusdam ineruditis visum est hæreticis, Hyopator seu Filiopater inducendus est.* Item canon VII Constantinopolitanus: Sabellianos qui hyiopatoriam docent, etc. Denique Ammonius in *Catena ad Iobum* I, 1: *Sabellii, inquit, hæresim per hoc evertit, Patris ac Filii hypostasim designans; non enim hyiopatoriam Ecclesia admittit.* Refert hæc omnia testimonia, novo nostro excepto, Suicerus, qui tamen a Nysseno dissentit, ac fallitur, dum Filio potius quam Patri datum Hyiopatoris nomen a Sabellianis putat. Etenim præter quam quod Nysseni auctoritas perspicua est, Sabellianos Filium non admisisse, sed Patrem tantummodo, exploratum aliunde est. Verumtamen multo gravius quam Suicerus falli mihi Allatius videtur (cujus emendandi causa, si hoc in tantum virum licet audere, superiora testimonia invocavi.) Is enim *contra Greghyt.* exercit. 10, in argumento p. 165, definiendum sibi proponit quæ sit *υιολόγοι* hæresis. Tum p. 129 ita scribit: *Sub Damasi papatu exorta hæresis est, sive ab Arianis disseminata, sive ab aliis enata, quæ uti Patrem Filii, ita Filium Spiritus sancti genitorem asseverabat: sicque duos filios in Trinitate substituebat, Filium et Spiritum sanctum; et duos patres, Patrem ac Filium.* Et rursus p. 187: *Auctores ergo υιολόγοι generari Spiritum a Filio; ideoque Filium, Spiritum Patrem asseverabant; et hac re duos in Trinitate patres, Patrem ingenitum, et Filium genitum introducebant; et duos filios, Filium scilicet et Spiritum sanctum.* Falli, inquam, mihi videtur Allatius; nam prædictis in testimoniis nunquam de Spiritu sancto agitur, nunquam quaeritur utrum Spiritus sanctus Filii sit Filius. Igitur hyiopatoria non dicitur a prædictis sacris auctoribus de Filio tanquam Spiritum sanctum gignente, sed tantum de errore Sabellii qui ut Filium cum Patre confunderet, Patrem copulatis vocabulis *υιολόγοι* nuncupabat. Quod si hæresi a Damaso damnatæ (Labh. *Concil.* t. II, p. 895 et 901) hyiopatoriæ nomen imponere vult Allatius, is certe secundum Nysseni, Cyrilli, aliorumque mentem non loquitur; apud quos hyiopator est Pater cum Filio confusus, non Filius Spiritus sancti pater. Verumtamen de hac vocabuli controversia, doctiorum esto iudicium.

III. Posterior proluxiorque Nysseni sermo Spiritus sancti majestatem, et cum Patre Filioque æqualitatem, adversus Macedonianos tuetur; objectis sibi refutatisque Pneumatomachorum argumentis, et insuper de suo additis gravis ponderis confirmationibus. Jam vero secundi huius sermonis contigit mihi ut testimonia quoque antiquorum nanciscerer, quæ p. 20 (col. 1307) in Scholio exposui. Et quod ad Allatium attinet ibi pariter a me laudatum, lectores moneo, testimonium idem ab eo repeti in synodi Ephesinæ Vindictis cap. 70. Atque ut septis nostris paulo excedamus, narrat etiam Bandinius in *Catalogo Bib. Laur. Gr.* t. III, p. 324, narrat, inquam, in Mediceo codice octavo, Plut. 86, inter varia Patrum excerpta legi etiam *Gregorii Nysseni fragmentum ex oratione de Spiritu sancto contra Macedonianos.* Num id vero in citatum ab aliis Græcis (ut in adn. nostra) incidat, an diversum sit, equidem sine codicis Florentini inspectione definire nequeo. Sed etiamsi id forte nostris in paginis non legeretur, locus ei superest in lacuna in quam Vaticani sermonis finis demergitur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΛΟΓΟΥΣ

ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΟΥ ΚΑΙ ΣΑΒΕΛΛΙΟΥ.

S. P. N. GREGORII

SERMO

ADVERSUS ARIUM ET SABELLIUM.

α'. « Ἐξηρεύετο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν (1), » ἄρτιως ὁ Ψαλμῶδης ἔλεγε. Τοῦτον τὸν ἀγαθὸν λόγον τοῦ Θεοῦ οἱ μὲν κατὰ Ἀρείον καὶ Ἀχιλλίον (2) τὴν ἀσεβοστάτην φωνὴν προΐεμενοι, ἐτόλμησαν κτίσμα καὶ ποίημα διακηρύξει, καὶ πολλοὺς τῇ ἐαυτῶν ἐφεύκυσαν πλάνῃ. Οἱ δὲ κατὰ Σαβέλλιον, τάναντία τούτων φρονούντες, ἀναιρεῖν μὲν πειρῶνται τὴν ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ· αὐτὸν δὲ τὸν Πατέρα ἓνα ὄντα δυσὶν ὀνόμασι γεραίροντα οἰόμενοι, υἱοπάτορα (3) προσαγορεύουσιν. Αἱ δὲ ἑκατέραι δόξαι αὐτὰς ὥσπερ παγίδες δύο τέθενται ὑπὸ τῶν προηγορευμένων· δίδεισι δὲ μέση τις ὁδὸς στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον· ταύτης οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκκλίνοντες, τῆς ἐτέρας θήραμα γίνονται. Σὺ δέ μοι δοκεῖς (4) δεδοικέναι, ὡς ἑκατέρων ἐμπύως, καὶ αὐτὴν ἀποφεύγειν τὴν ἀληθείαν ὁδὸν, οἰόμενος μὴ δεῖν περὶ Θεοῦ λόγον προχειρίζεσθαι. Ὅρα τοίνυν μὴ, τῇ τῶν δυσὶν πλάνῃ εὐλαβούμενος, ἀσεβείας τιμωρίαν ἀρλήσεις· αὐτὸς ὁ Σωτὴρ πρὸ τῆς ἀληθοῦς ὁδοῦ ἐστηκώς κέκραγε λέγων· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια. » Μὴ ἐκκλίνης εἰς τὰ δεξιὰ ἢ εἰς τὰ ἀριστερά, ὅπως μηδετέρα αὐτῶν προστύχῃς. Καὶ πάλιν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα τῶν προδωτῶν· ὁ μὴ εἰσιὼν δι' ἐμοῦ, ἀλλὰ ἀλλαχόθεν ἀναβαίνων, κλέπτει· ἐστὶ καὶ ληστὴς, » ὅς καὶ ὑπὸ παγίδος ἀλοῦς ἀπολεῖται. Ἀκουέτωσαν τοίνυν οἱ πρὸς τὴν τῶν ἑκατέρων πλάνην ἐπιτρέψαντες τὸν νοῦν, ὡς κατὰ φύσιν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς Υἱὸς Θεοῦ ἐστὶ τε καὶ προσαγορεύεται, καὶ οὐ ποίημα ὄν κατὰ χρῆσιν ὀνο-

1. « Eructavit cor meum verbum bonum, » nuper Psalmista dixit¹. Hoc bonum verbum Arii et Achillii assecuta irreligiosissimo effato ausi sunt creaturam facturamque prædicare, multosque in errorem suum pertraxerunt. Sabelliani autem, contraria his sentientes, Filii quidem personam de medio tollere conantur; ipsum vero Patrem, unum duobus nominibus præditum putantes, hyiopatorem, id est *Filium simul Patremque*, appellant. Utraque quidem sententia, ceu duplex laqueus, a prædictis intenditur; media vero incedit angusta quædam et arcta via, quæ ad vitam, ut ait Evangelium, ducit; a qua multi homines declinantes, in altera gratulationem patiuntur. Tu autem mihi videris in utramque partem lapsum timere, ideoque et ipsam defugere veritatis viam, dum censens non oportere de Deo verba fieri. Cave igitur ne, dum in utraque via errorem metuis, irreligiositatis pœnam incurras: namque ipse Servator in veræ viæ capite constitutus clamavit dicens: « Ego sum via et veritas². » Cave in dexteram sinistramve partem devies, ne forte in neutra consistas. Et rursus: « Ego sum ostium ovium. Qui per me non introierit, sed aliunde subierit, fur est et latro³, » qui etiam laqueo captus peribit. Audiant ergo qui ad alterutrum Arii vel Sabellii errorem mentem suam converterunt, audiant, inquam, Servatorem nostrum Jesum Christum naturalem Dei esse Filium et appellari, non autem ceu creaturam, abusione

¹ Psal. XLIV, 2. ² Joan. XIV, 6. ³ Joan. X, 7.

(1) Hanc psalmi locutionem intellexerunt de Verbi æterni generatione Athanasius in commentario, nec non Cyrillus item in sua explanatione apud nos; denique et Ambrosius *De virginibus* lib. III, cap. 1. Quia vero alii Patres non de æterno Verbo, sed de prophetico, hic cogitarunt, idcirco Augustinus in sua psalmi huius XLIV enarratione ait: *Quis dicit? Pater, an Propheta? Intellexerunt enim quidam Patris personam dicentis: « Eructavit, » etc., commendantis nobis nativitatem quamdam inefabilem.* Nunc ad priorem illam nobilioremque sententiam accedit noster Nyssenus. Sed cur ait,

ἀρτιως, id est nuper, *Psalmista dixit*? Nempe quia thema veluti sermonis sui contra Arianos, hunc psalmi versiculum sumpsisse Nyssenus videtur.

(2) Achillius, sive Achilles, diaconus Alexandrinus, inter præcipuos et ferventiores Arii sodales atque consecratos, apud Socratem *Hist.* I, 3, et Theodoretum item *Hist.* I, 4.

(3) Adnotemus vocabulum Sabellianum *hyiopatorem*.

(4) Loquitur Nyssenus cum aliquo, cui petenti hoc tractatu responderet; vel potius dubitantem in religione hominem, aut omnino hæreticum objurgat.

quadam, humano more Filium nominari; neque eum habuisse initium, sed æternum esse; ideoque per infinita sæcula in propria hypostasi cum Patre regnatum.

2. Atqui dicet fortasse aliquis: Omne quod initio caret, erit item ingenitum. Quomodo ergo Filius recte dicetur esse absque initio, cujus vel ipsum nomen initium demonstrat? Nam Filius ex eo quod sit genitus nominatur. Quod autem generatio notionem initii contineat, nemo negabit. Si ergo Filius est, jam nobis constat eum ex generatione initium esse sortitum: et fortasse etiam finem esse habiturum, dicet aliquis philosophicam rationem secutus. Quin adeo Apostolus ait¹ ipsum fore subjectum illi qui eidem cuncta subiecit, Patrique Deo regnum traditurum: quamobrem arbitrari licet ipsum haud exstitisse antequam gigneretur, rursusque in nihilum fore dissolvendum. Agesis, necum conscende in tutam fidei arcem, ne, quasi violento statu ab horum argumentorum fraude abreptus, pulveris instar quem ventus rapit, extra angustam reclamque viam in perditionis barathra projiciaris. Nam si universalis Pater ingenitus est et æternus, sapiens potensque, Apostolus autem, dum fidem erga Jesum nuntiat, ipsum omnibus prædicat ceu Christum Dei virtutem et Dei sapientiam², quomodo audent temporis limitibus concludere ejusdem generationem, neque æternam et absque initio reputare? Nam si secundum nonnullorum opinionem spatio temporis Servatoris nostri generatio cohibetur, violatur³ honor non Filii tantummodo, verum etiam Patris, juxta ipsius Filii dictum: « Neque me scitis neque Patrem⁴. Qui non honorificat Filium, nec Patrem quidem honorificat⁵: » videlicet quasi ille non exstiterit antequam gigneretur, vel quasi hic virtutem sapientiamque non habuerit priusquam Filius ipsi esset. Porro consentaneum erit ut hi existiment ne Deum quidem exstitisse, antequam Filii Pater evaderet: nam quo pacto Deus fuerit, Deum ab æterno existentem divinæ nobis Scripturæ id est Christum, secum habuisse credendus est.

3. Memini autem me antea promittere, fore ut Patris imaginem atque Filii tanquam in speculo vobis demonstrarem, quandoquidem humano sermoni res divinæ naturæ non subjacent. Nam et ipse Deus haud secundum propriam magnitudinis virtutem nobiscum loquitur, sed suam humanis auditibus vocem attemperat, quo fieri possit ut divinam vocem auribus percipiamus. Quemadmodum etiam immensam et incomprehensibilem magnitudinem suam humanis accommodat visibus, et cum sit Deus, homo apparuit; exinanivit enim semetipsum, formam servi accipiens⁶, ut possemus homines Deum videre. Sicuti ergo credimus Deum, etsi homo non sit, hominem apparuisse, quanquam suapte natura Deus fuerit et sit, quia immensurabilem suam magnitudinem corpore circumscripsit,

α. ὡς περ ἡμεῖς, Ἰῶς· καὶ ὅτι οὐκ ἔχων ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀίδιος· διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἀτελευτήτοις αἰώσι κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν συμβασιλεύσει τῷ Πατρὶ.

β'. Ἄλλ' ἴσως εἰποι τις ἄν· Πᾶν τὸ ἀναρχόν, καὶ ἀγέννητον ἂν εἴη· πῶς ὁ Ἰῶς εἰκότως ἂν προσαγορευοίτο ἀναρχός, οὗ καὶ τοῦνομα ἐμφασιν ἀρχῆς ἔχει; Ἰῶς γὰρ ἐκ τοῦ γεγενῆσθαι ὠνόμασται. Γένεσις δὲ ὅτι ὑπ' ἀρχῇ ὑποπέπτωκεν, οὐκ ἂν τις ἀνῆναιτο. Εἰ οὖν Ἰῶς τυγχάνει, δηλοῦται ἡμῖν ἐκ τῆς γεννήσεως ἀρχὴν εἰληφώς· ἴσως δὲ καὶ τέλος ἔξει, εἰποι τις ἂν κατὰ τὸν φιλόσοφον λόγον· καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ φησι ὑποταγῆσθαι αὐτὸν τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, καὶ παραδώσειν αὐτὸν τὴν βασιλείαν τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ· ὡς ὑπελήφθαι αὐτὸν οὐκ ὄντα πρὸ τοῦ γεννᾶσθαι, πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι χωρήσειν. Ἀνάδηθί μοι ἐπὶ τῆς ἀσφαλοῦς πίστεως, μὴ συναρπασθῆς ὥσπερ βιαία πνοὴ τῇ τῶν τοιοῦτων λογισμῶν ἀπάτῃ, ὡς χνοῦς ὃν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμὸς, ἐκ τῆς στενῆς καὶ εὐθείας ὁδοῦ ἐπὶ βάραθρα τῆς ἀπωλείας. Εἰ γὰρ ὁ Πατὴρ τῶν ὅλων ἀγέννητος καὶ ἀίδιος, σοφός τε καὶ δυνατὸς, ὁ δ' Ἀπόστολος, τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν εὐαγγελιζόμενος, διακηρύττει πᾶσι Χριστὸν Θεοῦ δυνάμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν, πῶς ἂν τολμῶσιν ὑπὸ χρόνον ἄγειν αὐτοῦ τὴν γέννησιν, καὶ οὐκ ἀίδιον οὐδὲ ἀναρχόν ὑπολαμβάνειν; Εἰ γὰρ κατὰ τὴν τιμὴν ὑπόληψιν ὑπὸ χρόνου μοῖραν πέπτωκεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γένεσις, ἡτίμασται ἔτι οὐ μόνον ὁ Ἰῶς, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ κατὰ τὴν τοῦ Ἰοῦ φωνήν· « Οὕτε ἐμὲ οἴδατε οὔτε τὸν Πατέρα. Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Ἰῶν, οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα⁷· » ὅς μὲν, ὡς οὐκ ὢν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ὅς δὲ, ὡς μὴ ἔχων δυνάμιν καὶ σοφίαν πρὸ τοῦ εἶναι τὸν Ἰῶν. Ἀκολουθῶς δ' ἂν ὑπολαμβάνοιεν οἱ τοιοῦτοι μηδὲ Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα ποτὲ, πρὶν γενέσθαι τοῦ Ἰοῦ· πῶς γὰρ ἂν Θεός, εἰ μὴ δυνάμιν καὶ σοφίαν ἐκείνητο; Εἰ δὲ αἰεὶ ὢν Θεὸς ὑπὸ τῶν θείων ἡμῖν Γραφῶν τεθέσπισται, αἰεὶ ἄρα σοφίαν καὶ δυνάμιν, τούτεστι τὸν Χριστὸν, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ πιστεύουσος.

nisi virtutem ac sapientiam possederit? Jam vero si testantur, is sapientiam semper atque virtutem,

γ'. Μέννηται δὲ ὑποσχόμενος ἐμπροσθεν ὥσπερ δι' ἐσόπτρου δείξειν ὑμῖν τὴν εἰκόνα τῶν περὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Ἰῶν· ἐπείπερ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ τὰ κατὰ τὴν θείαν φύσιν οὐχ ὑποτέτακται. Ὅποτε γὰρ αὐτὸς ὁ Θεὸς οὐ κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ μεγέθους δυνάμιν διελεχται ἡμῖν, ἀλλὰ συμμετρεῖ ταῖς ἀνθρωπίναις ἀκοαῖς τὴν ἑαυτοῦ φωνήν, ὅπως οἱοί τε ὦμεν ταῖς ἀκοαῖς τὴν θείαν φωνὴν ὑποδέξασθαι. Καὶ γὰρ τοι καὶ τὸ ἀνύποιστον καὶ ἀπερίληπτον μέγεθος αὐτοῦ συμμετρεῖ ταῖς τῶν ἀνθρώπων ὅλεις, καὶ Θεὸς ὢν, ἀνθρώπος πέφη· ἐκένωσε γὰρ ἑαυτὸν μορφῇ δούλου λαβὼν, ἵνα δυνηθῶμεν οἱ ἄνθρωποι θεάσασθαι Θεόν. Ὅσπερ οὖν πεπείσμεθα ὅτι οὐκ ὢν ἄνθρωπος, πέφη μὲν ἄνθρωπος, κατὰ φύσιν δὲ Θεὸς ἦν τε καὶ ἔστι, τὸ ἀπερίληπτον μέγεθος αὐτοῦ σώματι περιγράφας, καὶ δι' ἑαυτοῦ, ὥσπερ δι' ἐσόπτρου, τὸ ὅλον ἡμῖν μέ-

¹ I Cor. xv, 21, 28. ² I Cor. i, 24. ³ Joan. viii, 19. ⁴ Joan. v, 23. ⁵ Philipp. ii, 7.

γεθος τοῦ Θεοῦ πεφύκας, ἢ ὥστερ διόπτρα τούτω A
χρησάμενοι, καὶ τοῦ Πατρὸς θεαταὶ γενόμεθα· εἰκὼν
γὰρ τοῦ ἀοράτου Θεοῦ κατὰ τὸν Ἀπόστολον τυγχάνων
εἰρηγεν· «Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα·» οὕ-
τως καὶ διὰ τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς κατὰ τὸ μέτρον τῶν
ἀκοῶν ἡμῶν εἰρημένων, μὴ ἀρμοζόντων δὲ πολλαχῶς
τῇ θεότητι δι' ἀσθένειαν λόγου, ἀναλόγως θεωρῶμεν
αὐτὸν τῇ διανοίᾳ· ὥστερ γὰρ Θεὸς σώματι περιγρα-
πτός ἡμῖν ὥπται διὰ τὰς ὁφείας, οὕτως καὶ ὁ λόγος,
μικρότερος ἢ κατὰ Θεὸν, κεκρήνεται διὰ τὰς ἀκοάς.

δ. Δέδεικται δὲ, ὥστερ προέφημεν, διὰ ταύτης
τῆς Γραφῆς ὡς ἀνθρώπινος λόγος Θεὸν τε καὶ τὰ
κατ' αὐτὸν οὐκ ἂν ἐνδέξατο. Ἐπειδὴ γὰρ οὐχ ὑπολέ-
λειπτο μέρος λόγου τὸ μὴνῶν τὴν ἀιδιότητα τοῦ B
Υιοῦ, τῇ προθέσει ὥστερ ἀνίγνυται σημαίνει σύγχρο-
νον εἶναι τῷ Πατρὶ ἢ Γραφῇ λέγουσα· «Πρὸ ἑωσφό-
ρου ἐγέννησά σε·» καὶ, «Πρὸ πάντων τῶν βουῶν
γεννᾷ με·» καὶ ἐκάστου δημιουργήματος. Τοῦτο τὸ
μέρος τοῦ λόγου προτιθεῖσα ἡ Γραφή, ἀναρχὸν αὐτὸν
ἀποφαίνει· τὸ γὰρ προὑπερβατικὸν πάντων ὄν, καὶ
μάλιστα ὅτε, πρὸ τῶν αἰώνων, λέγει, εἰς τὸ ἀίδιον καὶ
ἀναρχὸν τρέπει ἡμῶν τὸν νοῦν. Πῶς οὖν τῷ Πατρὶ
συναεὶ [καθε]ζόμενος (5) τὸ Υἱὸς εἶναι καὶ γεγεννη-
σθαι ἐπιγράφεται, εἰκόνα σοι τούτων προτείνει,
ἐπειπερ τῶν κατὰ φύσιν οὐ καθικνεῖται ὁ λόγος, τὴν
ἀκτίνα ὑπὸ τοῦ ἡλίου. Πῶς οὐκ ἂν φήσεαις τετέχθαι
καὶ τὸ φῶς ὑπὸ τοῦ λύχνου; Ἄλλ' ὥστερ οὐ πρότερον
ὁ ἥλιος, ἔπειτα ἡ ἀκτίς, ἀλλ' ἅμα τῷ εἶναι ἡ γεγεννη- C
τὸν ἥλιον, ἔστι τε καὶ γέγονεν ἡ ἀκτίς· καὶ ἅμα τῷ
ὑπάρχει τὸν λύχνον, ὑπῆρξε καὶ τὸ φῶς· καὶ τὸ γεν-
νώμενον ὑπὸ τοῦ λύχνου, οὐ μετὰ τινα χρόνον, ἀλλὰ
σὺν αὐτῷ γεννώμενον φαίνεται· οὕτως οὐ πρῶτος
Θεὸς, μετέπειτα δὲ ἡ σοφία αὐτοῦ, ἀλλ' ἅμα τῷ εἶναι
τὸν Θεὸν τῶν ὄλων, ἣν δὲ πάντοτε, ἣν ἀρχὴ καὶ ἡ σο-
φία, τοῦτέστιν ὁ Χριστός· καίτοι γεννωμένη ὑπὸ τοῦ
Θεοῦ, καὶ γέννημα εἰκότως προσαγορεύεται ἡ σοφία
τοῦ διαδεικνυμένου αὐτῇ. Τὸ δὲ, «Πρὸ πάντων βουῶν
γεννᾷ με,» ἐμφαίνει πάντοτε γεννώμενον τοῖς ἀν-
θρώποις ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τὸν Σωτῆρα. Καὶ τὸ, «Σή-
μερον γεγέννηκά σε,» καίτοι προγεγεννημένον καὶ
ἀεὶ συνόντα, ὑπὸ χρόνου μέρει τὸ σήμερον ἀγούσα ἡ
Γραφή σημαίνει, ἀεὶ τοῖς καθεξῆς προτοῦσιν αὐτῷ
γεννᾶσθαι, ἀρχὴς οὐ τὸ σήμερον καλεῖται. Εἴ ποτε δὲ D
τὸ σήμερον τῷ κόσμῳ τούτῳ συμπεριρισθῇ τοῖς τέ-
λεσιν, οὐκέτι γεννᾶται, ἀλλ' ἅπασι τοῖς ἅπασι γεγεν-
νημένος, καὶ πάντων κριτὴς καὶ δικαστὴς καθεσθῆις
ζώντων καὶ νεκρῶν εἰς αἰῶνα βασιλεύσει σὺν τῷ
Πατρὶ.

genitus, et omnium iudex arbiterque sedens vivorum

bit.
ε'. Ἴνα δὲ μὴ καὶ τὸ, «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν
αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ,» ἐμποιῇ λογισμοῖς τοῖς δι-
εσφορόσι τὴν διάνοιαν, οὐδὲ τοῦτο παριτέον. Οἱ γὰρ
ἐρμηνεῖς βραχὺ τι τῆς Ἑβραϊκῆς ἀκριβοῦς τῶν Γρα-

atque in se ipso, tanquam in speculo, totam nobis
Dei magnitudinem ostendit, ut eo veluti conspicio
utentes, Patris quoque spectatores fieremus; nam
cum imago Dei invisibilis sit, teste Apostolo*,
dixit¹⁰: «Qui vidit me, vidit Patrem:» ita etiam
per ea quæ in Scripturis idonea quidem auditui
nostro dicuntur, quin tamen divinitati plerumque
sint congrua, ob sermonis nostri infirmitatem
proportionali modo ipsum mente intuemur; nam
sicut Deus corpore circumscriptus nostris se ob-
tulit obtutibus, ita etiam sermo, qui sane infra Dei
dignitatem est, auribus nostris prædicatur.

4. Demonstratum itaque est, ut jam diximus,
Scripturæ hujus testimonio humanum sermonem
haud posse Deum resque ejus æquiparare. Nam
quia nulla nobis suppetit pars sermonis, quæ Filii
æternitatem denotet, verborum circumlocutione,
prout sequitur, tanquam ænigmati significat con-
temporalem esse Patri Filium Scriptura, dicens
videlicet: «Ante luciferum genui te¹¹,» nec non,
«Ante omnes colles» et quamlibet creaturam
«gignit me¹².» Hac adjecta sermonis parte, Scri-
ptura Filium absque initio esse declarat; nam quod
omnia excedit, præsertim cum et ante sæcula esse
dicatur, id inquam ad sempiternitatem initique
negationem mentem nostram convertit. Quomodo
igitur qui cum Patre æternaliter considet, Filius
et genitus tituletur, exemplum tibi, quandoquidem
rei naturam sermo non assequitur, in solis radio
propono. Quidni etiam dicas partem esse a lucerna
lucem? Sed sicuti non est antea sol, postea
radius; sed simul cum substantia naturaque
solis, et est et gignitur radius; et simul cum lu-
cerna, lux quoque existit; et quod a lucerna gi-
gnitur, non post aliquod tempus, sed cum ipsa pa-
riter genitum apparet: sic non antea Deus est, pos-
tea vero sapientia ejus, sed una cum existente
omnium Deo, qui semper existit, erat utique
etiam sapientia, id est Christus, quanquam reapse
genita a Deo fuit, recteque genitura appellatur sa-
pientia illius qui ipsam ostendit. Verba autem, «Et
ante omnes colles gignit me,» demonstrant prorsus
genitum hominibus a Patre Servatorem. Tum
et verba, «Hodie genui te¹³,» de jam genito et
secum existente dicuntur; dum tamen vocabulum
hodie sub temporis conditionem trahit Scriptura,
declarat semper illum, procedentibus ex ordine
aliis, gigni, donec prædictum hodie pronuntiabitur.
Si quando autem hodie mundi fine concludetur,
tunc haud diutius gignitur; sed semel cunctis jam
ac mortuorum, æternaliter cum Patre regna-

5. Quominus autem ea verba: «Dominus creavit
me initium viarum suarum ad opera sua¹⁴,» fati-
cinia illorum conturbent qui mentem corruptam ge-
runt, ne id quidem prætereundum est. Etenim inter-

* Col. i, 15. ¹⁰ Joan. xiv, 9. ¹¹ Psal. cix, 5. ¹² Prov. viii, 25. ¹³ Psal. ii, 7. ¹⁴ Prov. viii, 22.

(5) Ita cod.

pretos parum quid ab Hebraicæ scripturæ accurato sensu, dum in Græcum converterent, declinantes dixerunt *creavit* : sed reapse instituto examine *fecit* potius comperies. Quamquam dictio quoque *creavit me*, si sedulo consideretur, haud differre a locutione *fecit me* videbitur. Nam si dixisset tantummodo, *Dominus creavit me*, quæstionem nonnullis injecisset ; sed quia addidit *initium viarum suarum ad opera sua*, perspicue intelligitur dicere : Dominus fecit me, ut præsim operibus ejus, et initium viarum suarum mihi commisit. Quandonam enim habuit initium viarum suarum Pater ? vel quando operator non fuit ? vel a quonam potentiam et efficaciam accepit ? Nam si quis dicitur non omnia semper apud se habuisse, ab aliquo alio accepisse cognoscitur, ita ut aliquis alter antiquior ipso Deus intelligatur. « Quis autem prior dedit, et retribuetur ei ? » inquit Scriptura ¹⁵. Jam si ab eo sunt omnia, profecto initium viarum ejus atque operum nunquam inveniatur, sed operatorem semper eum fuisse constabit. Quod si omnia per Filium facta sunt, et sine ipso factum est nihil ¹⁶, semper utique operatricem sapientiam apud se habuisse prorsus apparet. Jam etsi semper operatur Pater, sine Filio autem factum est nihil, nequaquam ob dictionem *creatum fuisse* existiment, ideo postea factum esse, ut exin operaretur. Sed locutio *Creavit me initium viarum suarum* significat, mihi vias suas commisisse, ut sub principatu meo sint ; principatum vero haud temporis dicit, sed potentie. Namque et apostoli aiunt ipsum et Dominum a Deo factum esse et Christum ¹⁷. Quod si *fecit* facturam et creationem denotare placuerit, duos sane fecerit, alterum quidem Dominum, alterum Christum. Quod autem christus nuncupetur rex, nemo ignorat, sed tamen *fecit* duas significat potestates a Patre illi traditas, Dominicam scilicet et regalem, vel potius unam potestatem duabus vel pluribus appellationibus præditam. Utrique igitur sibi persuadeant qui alterutro errore sunt irretiti, Filium semper cum Patre exstitisse, genitum simul et absque initio. Nam sine initio reapse est, quia cum Patre ab æterno exstitit ; genitus autem, quia a Patre ut esset sortitus est : veluti diximus de lucerna, quæ causa splendoris est, neque tamen ante splendorem est, sed contemporanea. Sic etiam in æternum manebit, et nunquam regnare desinet ; quandoquidem haud incepit, sed se cum Patre semper operari declarat, cum ait : « Pater meus usque modo operatur, et ego operor ¹⁸. » Sed quia locutio *usque modo* ad alteram refertur, nempe *ex quo* ; quia *ex quo* in tempore versatur ; omissa Jesus locutione *ex quo*, et *usque modo* tantum dicens, demonstravit se omnia semper cum Patre esse operatum. Operatur enim usque modo, nec unquam desinet ; neque enim Deo convenit otium, neque lassabitur operans, ita ut ei requie opus sit.

¹⁵ Rom. ix, 35. ¹⁶ Joan. i, 3. ¹⁷ Act. ii, 36. ¹⁸ Joan. v, 17.

(6) Hebraicus textus יצר, Chaldaicus בָּרַא, vulg. Lat. *possedit*, itala vetus apud nos in *Speculo* S. Augustini *creavit*.

ἄφ' ὧν εἰς τὴν Ἑλληνίδα περιτραπέντες, εἶπον μὲν, Ἐκτίσέ (6) με, εὐροις δ' ἂν ἐρευνήσας, Ἐποίησέ με. Ὅμως δὲ καὶ τὸ, Ἐκτίσέ με, ἀκριδῶς νοούμενον, οὐδὲν ἀπᾶλλον τοῦ, Ἐποίησέ με, δείκνυται. Εἰ γάρ, Κύριος Ἐκτίσέ με, εἰρήχει μόνον, ζήτημά τισι καταλείοιπεν· ἐπεὶ δὲ προσέθηκεν, ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, σαφῶς ἂν νοοῖτο εἰρηκυῖα, Κύριος ἐποίησέ με ἐπιτάττειν τῶν ἔργων αὐτοῦ, καὶ ἀρχὴν τῶν ὁδῶν αὐτοῦ ἐνεχειρίσά μοι. Πότε γὰρ ἔσχεν ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ ὁ Πατήρ ; ἢ πότε οὐκ ἦν ἐνεργής ; ἢ παρὰ τίνος τὸ δύνασθαι καὶ τὸ ἐνεργεῖν ἐληφε ; Τὸ γὰρ μὴ εἶναι τὰ πάντα ἔχειν παρ' αὐτῷ, ἐμφαντικόν ἐστι τοῦ παρ' ἄλλου τινὸς εἰληφέναι, ὡς ἑτερόν τινα θεὸν πρεσβύτερον αὐτοῦ νοεῖσθαι. « Τίς δὲ προέδωκε καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ ; » φησὶν ἡ Γραφή. Εἰ δὲ παρ' αὐτοῦ τὰ πάντα, οὐδέποτε ἄρα ἀρχὴ ὁδῶν αὐτοῦ καὶ ἔργων αὐτοῦ εὐρεθήσεται, ἀλλ' αἰεὶ ἐνεργής. Εἰ δὲ πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, αἰεὶ ἄρα τὴν ἐργαζομένην σοφίαν παρ' αὐτῷ ἔχειν ἀναφανδὸν δείκνυται. Εἰ δὲ αἰεὶ ἐργάζεται ὁ Πατήρ, χωρὶς δὲ τοῦ Υἱοῦ οὐδὲν εἰργασται, μήπως τὸ ἐκτίσθαι ὑπεκλήφασιν, ὑστερόν ποτε δεδημιουργῆσθαι, ἵνα ἐργάζεται. Ἀλλὰ τὸ, Ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, σημαίνει ὅτι Ἐνεχειρίσά μοι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, ἢ ὡς ὑπὸ τὴν ἐμὴν ἀρχὴν· ἀρχὴν γὰρ οὐ χρονικὴν λέγει, ἀλλὰ τὴν κρατητικὴν. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἀπόστολοι φασιν, ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν. Εἰ δὲ τὸ, Ἐποίησε, ποίημα καὶ κτίσμα ὀνομάζοιτο, δύο ἂν εἰέν τινες οὗς ἐποίησεν, ἑτερον μὲν Κύριον, ἑτερον δὲ Χριστόν. Χριστὸς δὲ ὅτι βασιλεὺς προσαγορεύεται, οὐδενὶ τούτου ἀγνωστον· ἀλλὰ τὸ, Ἐποίησε, σημαίνει δύο ἀρχὰς ἐγκεχειρίσθαι αὐτῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὴν μὲν Κυριακὴν, τὴν δὲ βασιλικὴν, μᾶλλον δὲ μίαν ἀρχὴν δυοῖς προσγορίαις γεραίρομένην, [ἢ] πλεισίαν. Ἐκότεροι τοίνυν πεπεισθῶσαν οἱ ταῖς ἐκατέραις ἐνειλημμέναις πλάναις, ὡς αἰεὶ σὺν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς γεννητὸς ἅμα καὶ ἀναρχὸς ἐστίν. Ἀναρχὸς μὲν τῷ αἰεὶ συνεῖναι τῷ Πατρὶ, γεννητὸς δὲ τῷ τὸν Πατέρα ἐσχηκέναι τοῦ εἶναι· ὡς ἐφημεν ἐπὶ τοῦ λύχνου εἰπόντες, ὅτι αἴτιος μὲν αὐτὸς τοῦ φέγγους, οὐ μέντοι πρότερον τοῦ φέγγους, ἀλλ' ὁμόχρονος τυγχάνει· οὕτως καὶ εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται, καὶ οὐδέποτε παύσεται βασιλεύων· ἐπειδὴ περ οὐδὲ ἤρξατο, ἀλλ' αἰεὶ συνηργηκῶς τῷ Πατρὶ ἐαυτὸν συνεμφανίζει, διὰ τοῦ εἰρηκέναι· « Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἡγὼ ἐργάζομαι· » ἐπιζητεῖ δὲ τὸ ἕως ἄρτι, τὸ ἄρ' οὐδ' ἐπειδὴ τὸ ἄρ' οὐδ', ἐν χρόνῳ τυγχάνει, πα[ρ]ελ[λ]ε τὸ ἄρ' οὐδ', τὸ ἕως ἄρτι μόνον εἰπὼν, ἐνέφηεν αἰεὶ τὰ πάντα αὐτῷ συνειργάζεσθαι. Ἐργάζεται γὰρ ἕως ἄρτι φύων, ζωογονῶν, αἰζῶν, πάντα ἡμιοχῶν· καὶ οὐδέποτε παύσεται· οὐ γὰρ ἀρμόσει θεῷ τὸ ἀργεῖν, οὐδ' ἀποκαμῖται ἐργαζόμενος ἵνα παύσεται.

ἑτερον μὲν Κύριον, ἑτερον δὲ Χριστόν. Χριστὸς δὲ ὅτι βασιλεὺς προσαγορεύεται, οὐδενὶ τούτου ἀγνωστον ; ἀλλὰ τὸ, Ἐποίησε, σημαίνει δύο ἀρχὰς ἐγκεχειρίσθαι αὐτῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὴν μὲν Κυριακὴν, τὴν δὲ βασιλικὴν, μᾶλλον δὲ μίαν ἀρχὴν δυοῖς προσγορίαις γεραίρομένην, [ἢ] πλεισίαν. Ἐκότεροι τοίνυν πεπεισθῶσαν οἱ ταῖς ἐκατέραις ἐνειλημμέναις πλάναις, ὡς αἰεὶ σὺν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς γεννητὸς ἅμα καὶ ἀναρχὸς ἐστίν. Ἀναρχὸς μὲν τῷ αἰεὶ συνεῖναι τῷ Πατρὶ, γεννητὸς δὲ τῷ τὸν Πατέρα ἐσχηκέναι τοῦ εἶναι· ὡς ἐφημεν ἐπὶ τοῦ λύχνου εἰπόντες, ὅτι αἴτιος μὲν αὐτὸς τοῦ φέγγους, οὐ μέντοι πρότερον τοῦ φέγγους, ἀλλ' ὁμόχρονος τυγχάνει· οὕτως καὶ εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται, καὶ οὐδέποτε παύσεται βασιλεύων· ἐπειδὴ περ οὐδὲ ἤρξατο, ἀλλ' αἰεὶ συνηργηκῶς τῷ Πατρὶ ἐαυτὸν συνεμφανίζει, διὰ τοῦ εἰρηκέναι· « Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἡγὼ ἐργάζομαι· » ἐπιζητεῖ δὲ τὸ ἕως ἄρτι, τὸ ἄρ' οὐδ' ἐπειδὴ τὸ ἄρ' οὐδ', ἐν χρόνῳ τυγχάνει, πα[ρ]ελ[λ]ε τὸ ἄρ' οὐδ', τὸ ἕως ἄρτι μόνον εἰπὼν, ἐνέφηεν αἰεὶ τὰ πάντα αὐτῷ συνειργάζεσθαι. Ἐργάζεται γὰρ ἕως ἄρτι φύων, ζωογονῶν, αἰζῶν, πάντα ἡμιοχῶν· καὶ οὐδέποτε παύσεται· οὐ γὰρ ἀρμόσει θεῷ τὸ ἀργεῖν, οὐδ' ἀποκαμῖται ἐργαζόμενος ἵνα παύσεται.

ζ'. Οἶμαι μὲν οὖν τοὺς Ἀρειοπλανεῖς ὥσπερ συν- A
ηγορίᾳ κεχρησθῆσαι τῇ Εὐαγγελικῇ φωνῇ λεγούσῃ·
«Ὁ πέμψας με μίζων μου ἐστὶ (7)·» ἀπ' οὗ κρίσιμα
καὶ ποίημα αὐτὸν ὑπελήφασιν. Καὶ τὸ ἀντιπεῖν τῷ
προσαγορευσάντι διδάσκαλον ἀγαθόν· «Ὁδεὶς ἀγα-
θὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεὸς,» ὑπόνοιαν ἐμπεποιηκέναι αὐτοῖς
ἀνθρώπων ὄντα, καταχρηστικὴν προσηγορίαν ἐσχηκέ-
ναι τὸν Υἱόν. Καὶ τὸ, «Ὁδεὶς οἶδε τὴν συντελε[σ]τικὴν
ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, οὐδ' οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν,
οὐδὲ ὁ Υἱός,» ἐν τοῖς κατὰ Μάρκον εἰρημένους, «εἰ
μὴ ὁ Πατὴρ μόνος,» ἀλλότριον τῆς πατρικῆς οὐσίας
γεγονέναι τὸν Υἱὸν ὑπόνοιαν αὐτοῖς ἐμποιεῖν ὀφομαι.
Οἱ δὲ κατὰ Σαβέλλιον, «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν»
καὶ, «Ὁ ἐμὲ ἐσρακὸς, ἐώρακε τὸν Πατέρα» καὶ τὸ,
«Ὅτε παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ·» B
οὐ μετ' ἀκριθείας κρίσεως ἀνεγνωκότες, εἰς τὴν με-
γιστὴν τῆς ἀσεθείας ἐκπεπώκασι πλάνην, οἰόμενοι
διὰ μὲν λειποταξίαν ἀνθρωπίνην προελθῆναι τὸν
Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς προσχαίρων, αὐτὸς δὲ μετὰ
τὴν διόρθωσιν τῶν ἀνθρωπίνων πλημμελημάτων
ἀναλελυκότες ἐνδύναί τε καὶ ἀναμελῆθαι τῷ Πατρὶ.
Οὐκ ἀνέγνωκας, ὦ Σαβελλιόφρον, καὶ τὸδε τὸ χωρίον
τῆς ἀποστολικῆς Γραφῆς, ὃ ἀντισταίη σου τῇ δοκίμῃ;
φησὶ γὰρ μεθ' ἑτέρα· «Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κρά-
τους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἣν ἐνήργηκεν ἐν τῷ Χριστῷ,
ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ καθίσας ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ
ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξου-
σίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος καὶ παντὸς ὀνομα-
ζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ
μέλλοντι,» οὐδ' ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ σε παίδει οὐ C
πρόσχειρον εἶναι τὸν Υἱόν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ ἐν τῷ μέ-
λλοντι αἰῶνι κατὰ πάντων δίκῃ ἐγκειμένηται τῷ Υἱῷ;
«Ὁ γὰρ Πατὴρ,» φησὶ, «κρίνει οὐδένα· τὴν δὲ
κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα τιμῶσι τὸν Υἱὸν
καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα·» καὶ ἐτέρωθι πού οἱ Ἀπό-
στολος· «Ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ,»
φησὶ, «ἀπ' οὐρανοῦ μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ,
ἐν φλογὶ πυρὸς, διδοὺς ἐκδικῆσιν τοῖς μὴ εἰδόσι Θεὸν
καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. «Ὅρα πῶς οἱ μὴ ὑπακούον-
τες δίκην τίσουσιν, φησὶν, ἑλεθρον αἰώνιον, ὅταν ἔλθῃ
ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. Τίσουσιν δὲ τῷ Υἱῷ,
ἐν οὐ μὴκέτι εἶναι ὑπελήφας.

ζ'. Εἰ δὲ βούλει γινῶναι ὅ τι ποτὲ ἐστὶ τὸ, «Ὅταν
παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ (8-9),» οὐκ
ἀποκρυπτέον σοι, εἰ καὶ δυσπερίδετος τῆς ἀληθείας

11 Joan. xiv, 28. 12 Matth. xix, 17. 13 Marc. xiii, 32. 14 Joan. i, 30. 15 Joan. xiv, 9. 16 I Cor.
xv, 24. 17 Ephes. i, 19. 18 Joan. v, 22, 23. 19 II Thess. i, 7, 8. 20 I Cor. xv, 24.

(7) S. Gaudentius Brix. ep. totum scribit sermo-
nem suum 19 de hoc divini Servatoris dicto,
aitque sub initio : « Hanc habent hæretici Ariani
famosissimam questionem, quæ Filium Dei orē sa-
criste minorem Patre suo esse contendunt, ipsius
testimonium proferentes, Quoniam Pater major me
est. Excæcavit eos nequitia cordis eorum, etc. »
De hoc item dicto habes apud nos Script. ret. t. IV,
celebratum a Græca Ecclesia concilium. Et quidem

PATROL. GR. XLV.

6. Opinor autem illos qui Arii errore laborant,
«eu patrocínio quodam uti Evangelico testimonio
dicente : « Qui misit me, major me est » ; » ex quo
dicto arguunt Christum esse creaturam atque fa-
cturam. Insuper quia Jesus ei a quo magister bonus
fuerat appellatus responderit : « Nemo bonus, nisi
solus Deus » ; » hinc sibi opinionem injectam aiunt
illum cum homo esset, nonnisi abusivam Filii ap-
pellationem habuisse. Item illud : « Nemo postremam
diem horamve novit, ne angeli cælorum quidem,
neque Filius, » ut est apud Marcum 11, « sed solus
Pater, » id. inquam, alienum eum fuisse a paterna
substantia, ipsis creare suspicionem arbitror. Sa-
belliani autem, dum locationes : « Ego et Pater
unum sumus » ; » et aliam : « Qui me vidit, vidit
et Patrem » ; » et denique aliam : « Cum tradide-
rit regnum Patri Deo » ; » has inquam dictiones dum
sine accurato iudicio legerent, in maximum impie-
tatis errorem præcipites deciderunt, existimantes,
propter hominis a Deo defectionem, Filium a Patre
processisse temporaliter, sed eundem rursus post
humanorum peccatorum correctionem, reversum
celasse semet et cum Patre commiscuisse. Noane
vero legisti, o Sabelliane, hunc quoque apostolicæ
Scripturæ locum, qui opinioni tue contradicit? Ait
enim post alia : « Secundum operationem potentiam
virtutis ejus, quam operatus est in Christo, ausci-
tans eum a mortuis, constituensque ad dexteram
suam in cælestibus super omnem principalem et
potestatem, virtutemque ac dominationem, et omne
nomen, quod nominatur non solum in hoc sæculo,
sed etiam in futuro » 11. Neque tibi Evangelica
vox persuadet, non esse temporalem Filium, sed in
futuro quoque sæculo traditam esse iudicium de
omnibus Filio? Nam « Pater, » inquit Scriptura,
« non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit
Filio, ut omnes honorificent Filium sicut honorifi-
cant Patrem » 12. Et alibi Apostolus : « In revela-
tione Domini Jesu, » ait, « de cælo cum angelis
virtutis ejus in flamma ignis sumens vindictam
de iis qui non obediunt Evangelio Domini nostri
Jesu Christi » 13. Videsis quomodo contumaces
D perferent, inquit, pœnas, exitium scilicet sempiter-
Penas, inquam, solvent Filio, quem tu haud am-

7. Si vero cognoscere aves quid significet dicto,
« Cum tradiderit regnum Patri Deo » , ne hoc
quidem te celabo, quanquam haud facile veritatem

locus est hic in vetere atque hodierna theologia
apprimè tritus ; de quo a me plura verba fieri su-
pervacaneum est, præsertim post ea quæ scripsi
olim ad Ariana fragmenta t. III.

(8-9) De hoc Pauli dicto integram et prolixam
scripsit orationem Nyssenus, quæ exstat in Opp. I.
p. 838-853. Item Zeno Veronensis tractatum suum
seximum.

recipis; mihi quominus id agam adversari videtur effatum illud: « Nolite projicere margaritas vestras ante porcos »²¹. Sed tamen Deum imitans, spem bonam retinebo, et ne irreligiosos quidem veritatem celabo. Pluit enim æque Deus, diurnamque lucem æque affundit justis et injustis²². Tu vero charitatem tantam expertus, veritatem non exquires? Non præbebis mentis auditum, ut persuaderi tibi possit nullam Scripturæ partem alteri contradicere, sed omnia invicem consona esse et consentanea? Itaque non est ad sententiæ tuæ normam intelligenda dictio: « Tunc ipse subjectus erit ei, qui subiecit sibi omnia »²³; item, « Et cum tradiderit regnum Patri et Deo »²⁴. Nam si in omnibus factus est similis humano generi, et compassus est, ut ait propheta: « Ipse iniquitates nostras portat, et pro nobis dolet; et languores nostros ipse excepit, et infirmitates nostras ipse portavit »²⁵; quandoquidem capacem hujusmodi malorum carnem induit, et pro nobis peccatum exstitit²⁶, haud equidem hoc expertus, sed specie tenus peccator, ut nos justificaremur; factusque est pro nobis maledictio, ut nos de maledictione redimeret, et maledictus appellatus est²⁷, compassione sua par nostro nomen sponte assumens. Atque ita, his omnibus in se receptis, humano generi similis factus, ipsaque servi forma suscepta, cum ipse peccasset, proque humano genere propriam offerens ultro personam, Patrem placavit atque ad misericordiam inflexit. Sed quia non universum hominum genus Filio erat subjectum, ipse vero quanquam reapse subjectus, altamen populi inobedientiam videbatur, et credebatur coram Patre sibi inscripsisse, si omnia Filio tandem aliquando subjicerentur (nondum enim cuncta subjecta ei videmus, tunc dicit: Omnia mihi subjecta sunt. Cunctis vero ei subjectis, tunc demum ipse videbitur ei subjectus, qui omnia eidem subiecit²⁸: nam si nos omnes Christi essemus, Christus quoque Dei esset, eique foret subjectus. Quod si nos nondum Christi sumus, ne Christus quidem adhuc Dei est, qui pro nobis dolet. Cum ergo omnes Christi erimus, tunc et Christus Dei erit, per semet cunctos subjiciens Patri quos antea ab eodem acceperat, et ut sit Deus omnia in omnibus²⁹. Interim non videtur quodammodo Patri subjectus, propterea quod homines ei commissi et quorum gerit imaginem, nondum ei subjecti sunt. Sed cum denique omnia ei subjecta fuerint, tunc videbitur Deo Patri regnum tradere. Porro regnum non est intelligenda dignitas sceptri: non enim Pater indiget ut regalem dignitatem a Filio accipiat, quam ei antea ad usum indulerit, postea vero revocari. Hoc enim mihi innuere videris. Insuper non adversus Filium tantummodo impie agis, dum ejus hypostasim destruis, verum etiam adversus Patrem, quem regem esse negas;

²¹ Matth. vii, 6. ²² Matth. v, 45. ²³ I Cor. xv, 28. ²⁴ ibid. 24. ²⁵ Isa. liii, 3 sqq. ²⁶ II Cor. v, 21. ²⁷ Galat. iii, 13. ²⁸ I Cor. xv, 28. ²⁹ ibid.

(10) Per sententia est apud sanctum Cyrillum in *Thesouro* t. V, part. 1, p. 256.

τετύχηκας· καὶ μοι δοκεῖ ἀνδιστάναι τῷ παρὰ τοῦ Χριστοῦ προστάγματι, « Μὴ βάλετε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. » Ἀλλὰ θεὸν μιμησάμενος, ἐλπιδὼν μεθέξω καλῶν, οὐδὲ τοῖς δυσσεβέσιν ἀποκρύψας τὴν ἀλήθειαν. Βρέχει γὰρ ὁμοίως, καὶ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας Ἰσὺν ἐκτέταται δικαίοις καὶ ἀδίκοις. Εἴθ' οὕτω φιλοφρονοῦμενος οὐ πύσῃ τὴν ἀλήθειαν; Οὐχ ὑφέξεις τὰς τοῦ νοῦ ἀκοάς, ἵνα πεισθῇς μηδισοῦν πρὸς ἑτερόν τι τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰρημένων ἐναντίωσιν εἶναι, ἀλλὰ συμφῶν καὶ σύμφωνον τὸ πᾶν τῷ παντὶ τυγχάνειν; Διόπερ οὐ νοστήον κατὰ τὴν σὴν ὑπόληψιν τὸ, « Τότε ὑποταγέσθαι αὐτὸς τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα » καὶ, « Ὅταν παραδίδῃ τὴν βασιλείαν τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ. » Εἰ γὰρ κατὰ πάντα ὁμοιωτὸ τῇ ἀνθρωπότητι καὶ συνεπάθησε, κατὰ τὸν προφήτην· « Αὐτὸς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυρόνται, καὶ αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε καὶ τὰς νόσους ἐβάστασε, » ἐπεὶ καὶ τὴν δεξιὰν τοῦτων σάρκα περιδέδωκεν, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν, φησὶν, ἀμαρτίαν ἐποίησεν, οὐ παποιηκὼς, ἀλλ' ὡς παποιηκὼς, ἐν ἡμεῖς δικαιοῦσθαι· καὶ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρρα, ἵνα τῆς κατάρρας ἡμᾶς ἐξαγοράσῃ, καὶ ἐπικατάρτος ὠνόμασται, τῇ συμπαραθείᾳ συνωνυμῆσαι ἡμῖν ἐλόμενος· εἰ ἐν πᾶσι τοῖσι γενόμενος ὁμοιωθὲν τῇ ἀνθρωπότητι, αὐτὴν τὴν μορφήν τοῦ δούλου ἀναλαβὼν, ὡς αὐτὸς ἡνομηκὼς, ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος τὸ ἴδιον πρόσωπον προβαλλόμενος, ἐνέτρεπε τὸν Πατέρα πρὸς ἑαυτοῦ ἐπικαλῶν. Καὶ ὡς οὐχ ὑποτάκτο τῷ Υἱῷ πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης, καὶ αὐτὸς ὢν μὲν ὑποτεταγμένος ἐδόκει τε καὶ διςληπτο τὴν ἀνυποτάξιν τοῦ λαοῦ ἐν ἑφεί τοῦ Πατρὸς ἐπιγραφόμενος, εἰ δὲ ποτε πάνθ' ὑποταχθεῖν τῷ Υἱῷ (νῦν γὰρ οὐδέπω ὁρῶμεν πάνθ' ὑποτεταγμένα αὐτῷ), ἐπεὶ· Πάνθ' ὑποτετάκται μοι. Πάντων δὲ αὐτῷ ὑποταγέντων, τότε αὐτὸς φανήσεται ὑποτεταγμένος τῷ ὑποτεταχότι αὐτῷ τὰ πάντα· εἰ γὰρ πάντες ἡμεῖς εἴμεν Χριστοῦ, καὶ Χριστὸς Θεοῦ ἂν ᾗ τε καὶ ὑποταχθεῖν. Εἰ δ' ἡμεῖς μήπω Χριστοῦ, οὐδέπω καὶ Χριστὸς Θεοῦ, ὃ δὲ ἡμᾶς ὀδυνώμενος. Ὅταν οὖν πάντες Χριστοῦ γενώμεθα, τότε ἔσται καὶ Χριστὸς Θεοῦ, δι' αὐτοῦ τοὺς πάντας ὑποτάκτων τῷ Πατρὶ οὗς πρότερον παρ' αὐτοῦ εἰλήφει, « ἵνα ᾗ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Ἐπεὶ δὲ δοκεῖ πως μὴ ὑποτετάχθαι τῷ Πατρὶ, τῶν ἐγγυημένων ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὢν τὴν εἰκόνα φέρει μηδέπω ὑποτεταγμένον αὐτῷ. Ὅποτε δὲ ὑποταχθεῖ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε φανήσεται παραδίδους τὴν βασιλείαν τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ (10). Βασιλείαν δὲ νοστήον οὐ τὸ ἐξέλιμα τῆς σκηπτοῦχας· οὐδὲ γὰρ εἰ δέκται ἀξιώματος βασιλικοῦ ὁ Πατήρ, ἵνα παραλάβῃ τοῦ Υἱοῦ ὃ πρότερον ὡς εἰς χρῆσιν αὐτῷ συγκεχωρηκὼς ἐτύγχανε τοῦτο ἀνακαλούμενος. Τοιοῦτο γὰρ αἰνίττεσθαι μοι δοκεῖς. Ἐτι μὲν ἀσεβεῖς οὐ μόνον εἰς τὸν Υἱὸν, ἀναίρων αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Πατέρα ἀποφαίνων αὐτὸν οὐκ ὄντα βασιλεῖα ποτὲ συγκεχωρηκὸς τῷ Υἱῷ τὴν βασιλείαν, εἰτα ἀποληφόμενον παρ' αὐτοῦ ὡς δεόμενον τοῦ ἀξιώματος. Παραδώσει δὲ αὐτῷ οὐ τὸ

ἀξίωμα, ὡς προέφημεν, τῆς βασιλείας, ἀλλὰ τοὺς βασιλευθέντας ἀπ' αὐτοῦ καὶ ὑποταγέντας αὐτῷ. Ταύτην τὴν βασιλείαν προσενηνοχῶς καὶ παραδεδωκώς, ἔρει· Τοῦτο βασιλεῖον, τοῦτο ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν μοι· καὶ, « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδιά & μοι ἔδωκεν ὁ Θεός· » αὐτὸς γὰρ ἔδωκεν αὐτῷ, ὑποτάξας αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη· « Δώσω γὰρ σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. »

7. Ἰσθι δὲ καὶ τὸ, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, » μὴ ἀναιρεῖν τὴν ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ· ἐν γὰρ εἰσι τὴν οὐσίαν, ἐν τῷ ἀξίωμα, ἐν εἰσι τὴν γνῶμην, ἐν εἰσι τὴν φρόνησιν, οὐχ ἐν δὲ τὴν ὑπόστασιν. Ἀσιγῆσθαι δὲ καὶ ἐκ τοῦ Ἀποστόλου ἐστὶ τὸ ἔρ οὐκ ἐστὶ μίς καὶ τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως, ὡς πολλάκις τάσσεται, ὡς ἐπὶ τοῦ φυτεύοντος καὶ τοῦ ποτιζόντος (11). Τὸ δ' ἐπιμεριζόμενον ὄνομα διαιρεῖ τὴν ὑπόστασιν· « Ἐκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήφεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον· » οὕτως τὸ ἔρ οὐκ ἀναιρετικὸν τῆς ἑτέρας ὑποστάσεως ὑπάρχον νοσησθε. Μηδετέρου τοίνυν τούτων ἀπῆδειν ἀλλήλοις ἀποδεδειγμένων, ἀλλὰ συμπεφωνηκῶτων πρὸς τὴν εὐθείαν πίστιν, πέπαιστο τὰ Σαβελλίου φρονῶν, ἐκκλινόν ἀπὸ κακοφροσύνης, καὶ ποιήσον ἀγαθὸν ἐν τῇ ἀληθείᾳ παιθόμενος. Ἰκανά σοι καὶ ταῦτα μόνα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ φαῦλα φρονεῖν.

8. Ἰσθι μοι καὶ τὸ Ἀρειομανίτην Ἀχιλλίον (12). Ἦσθιν δὲ δυστυχικῶς τί ποτε καταλιπὼν τὴν εὐθείαν ἔδδν κατὰ τὴν τῆς ἀτιμίας τοῦ Υἱοῦ βαρβάρων ἑλῆλακας, ποίημα αὐτὸν καὶ ἀλλότρινον τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας ὑποποτήσας· Οὐχ ἱκανά σοι πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ γεγενῆσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ μόνα τὰ ὀνόματα, ἐστὶ σοφία καὶ δύναμις Θεοῦ προσηγόρευται· Σοφία καὶ δύναμις ἐστὶ ἀχειροποίητοι μὲν καὶ ἀκατασκευάστοι οὔσαι, ἀρεταὶ δὲ ψυχῆς καὶ ὥσπερ ἀποφοραὶ νοῦ ὑπερβύζωμένου ἐν τῇ σοφίᾳ βλάστη, πάντως ἂν συνεπινεύσεις. Εἰ δ' ἐκτισται καὶ κατεσκευάσται ἡ σοφία, ἐν τίνι χρόνῳ, ὡς ἔφη, ἢ παντὸς χρόνου καὶ δημιουργήματος πρεσβυτάτη, τοὔτεστιν ὁ Υἱὸς, ὅρα μὴ μοι δοκοῖς ἀπῆδόν σου τῆς οἰήσεως ἀποφαίνων τὸ, « Χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν. » Ἥ εἰ ταύτην ἐκτίσθαι (13) φαίης, καὶ τοῦτο ἡμῖν ἀναφανδὸν δέξιν πατήρασο, ὡς ἑτέρα τις ἂν εἴη σοφία ταύτης πρεσβυτέρα, δι' ἧς ἢ δευτέρα κατεσκευάσται. Ἄνευ γὰρ σοφίας ἀδύνατον κατασκευασθῆναι τι. Διὰ τοῦτο παρὰ τῷ Πατρὶ ἡ σοφία καὶ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ἵνα δι' αὐτῆς τὰ πάντα κατασκευασθῇ. Καὶ λόγος δὲ προσηγόρευται ὁ Υἱὸς ἵνα γεννητὸς ἀποδειχθῇ, καὶ μὴ κτιστὸς ὑποληφθῇ· λόγος γὰρ τίχεται, ἀλλ' οὐ κτίσεται, διὰ στόματος μὲν προφερόμενος, ἐκ καρδίας δὲ κινούμενος. Ὁ Πατήρ μαρτυρεῖ

A si quidem aliquando regnum Filio tradidit, ab eo idem deinde recepturus, ceu hac dignitate indigens. Tradet autem ipsi non regni dignitatem, ut antea diximus, sed regna ab se homines et sibi subiectos. Hujusmodi regno exhibito traditoque, dicet: Haec regalis dignitas, hoc sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis meae; nec non: « Ecce ego et pueri, quos mihi dedit Deus ». Ille enim hos ei dedit, dum cunctas eidem gentes supposuit: « Dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae ». »

B 8. Scito insuper, verba, « Ego et Pater unum sumus », nequaquam Filii hypostasim destruere: una est enim ipsorum substantia, una sententia, una voluntas, non tamen una hypostasis. Demonstrabitur autem etiam ex Apostolo, vocabulum unum haud proprie dici de una eademque hypostasi, quod saepe evenit, veluti de plantante et rigante. Nam distributivum potius nomen revera personam distinguit, veluti: « Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem ». Itaque vocabulum unum non ita intelligendum est, ut hypostasim alteram perimat. Cum ergo neutram ex his locutionem invicem repugnare demonstratum sit, imo vero utramque ad rectam fidem asserendam conspirare, omite Sabellianum errorem, declina a prava sententia, et fac bonum veritati credens. Haec tibi vel sola sufficiant ad demonstrandum te perverse sentire.

C 9. Nunc tu quoque mecum Ariano plenum furore Achillium cognosce. Cur tu a fide infelicititer deficiens, recta via derelicta, in barathra dedecoris contra Filium incidisti, facturam existimans ipsum et a Dei substantia alienum? Nonne tibi satis demonstrabant eum de Patre esse genitum, vel sola nomina, quod nempe sapientia et virtus Dei appellatur? Quod autem sapientia et virtus neque manu neque alio instrumento fiant, sed animae doles sint, et quasi fructus mentis, in sapientiae stipite fundatae, plane consenties. Quod si creata fuit et fabricata sapientia aliquo tempore, ut ais, illa quae omni tempore creaturaque vetustior est, nempe Filius, cave ne forte dissonum a tua sententia illud pronuntiare videaris, « Et sine ipso factum est nihil ». Vel si hanc adoptivam putas, nobis perspicue demonstrare nititor, aliam quamdam esse hac antiquiorem, a qua ista altera formata fuerit. Nam sine sapientia impossibile est aliquid fabricari. Idcirco apud Patrem sapientia primogenita fuit omnis creaturae, ut per eam cuncta efficerentur. Et quidem Filius vocabulo Verbi appellatus est, ut genitus demonstraretur, non autem creatus existimaretur. Verbum enim paritur, non creatur, ore quidem prolatum, sed ex corde excitatum. Testis mihi Pa-

²⁷ I Petr. II, 9. ²⁸ Hebr. II, 13. ²⁹ Psal. II, 8. ³⁰ Joan. I, 30. ³¹ I Cor. III, 8. ³² Joan. I, 3.

(11) Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτιζὼν ἐν ἑσίν· Qui autem plantat, et qui rigat, unum sunt (I Cor. III, 7).

(12) Ita cod. quarto in casu. Alioqui existimas-

sem Nyssenum apostrophem ad Achillium facere.

(13) Ita cod. Quamquam in sequentibus adhuc de creata sapientia sermo esse videtur.

ter qui ait : « Eructavit cor meum verbum bonum ¹⁴. » Confiteatur pariter Filius : « Ego ex ore Altissimi prodivi ¹⁵. » Quomodo ergo mens tua tale tantumque audaciae pondus sustinet, ut Filium creaturam esse opinetur?

10. Audisti superiora de Filio, audi jam sequentia, nempe quod verbum erat imperfecto tempore dictum, aeternitatis habet significationem : « In principio erat Verbum ¹⁶. » Dei vero principium nullum humana mens imaginari potest. Idcirco, ut in praecedentibus diximus, hanc sermonis particulam a sacra Scriptura adhibitam, nempe *in principio* fac intelligas principium divinum quod aeternum sit. Idem vero significari existima etiam a verbo *erat*. Denique vocabulum *Verbum* consubstantiali Patri hypostasim declarat : ne autem putemus Filium aliquando fuisse occultum, cum in Patre latentem ; neque prolatum Verbum, sed reconditum existimemus, (namque ejusmodi Verbum quomodo cogitari queat aut describi, siquidem non habet per se hypostasim ?) idcirco ait Joannes : « Et Verbum erat, » non in Deo, sed « apud Deum : » propriam hypostasim describens, quae in Verbo ex paterna substantia subsistit. Simili modo, ne artificialis sapientia intelligatur, quae existentiam suam in re aliqua habeat, sive homine sive creatura alia, dixit, *Erat apud Deum*, ut intelligatur Deus ex Deo existens. Insuper appellationem quoque sumpsit, videlicet : *Et Deus erat Verbum*. Deus est autem, qui initium non habet ; alioqui non esset Deus ; quam rem haud nos tantummodo, sed etiam philosophi ratam habent, quibus non te decet deteriore circa Deum gerere sententiam.

11. Ut autem crederemus subsistentem esse Deum, eum scilicet de se natum, humanam eidem figuram fecit Pater, carne circumscribens, ut humanis obtutibus Filium objiceret. Nunc quum scias ipsum revera subsistentem esse Deum, cave imagineris deteriorem esse aut minorem, quia is dixerit : « Qui misit me Pater, major me est ¹⁷. » Namque decebat ipsum hominem factum, modestis sermonibus magnitudinem suam patefacere. Ipsemet enim dixerat : « Laudet te proximus, et non os tuum ¹⁸. » Etenim quidni oportebat humiliter se dicere minorem Patre incircumscripso et omnia complente, eum qui tunc erat carne circumscriptus, et humani visus modulo definitus ? Insuper illum, qui sibi causa existendi fuisset, appellare majorem, non abhorrebat a veritate. Nam nisi Deus existisset, ubinam sapientia ? Et nisi Pater fuisset, ubinam Filius ? Jam mecum observa, Filium ubi-

A μοι λέγων · « Ἐξηρεύετο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν. » Συνομολογεί καὶ ὁ Υἱός · « Ἐγὼ ἐκ στόματος Ὑψίστου ἐξήλθον (14). » Πῶς ἤνεγκέ σου ἡ διάνοια τὸ τηλικούτον ἀχθος τοῦ τολμήματος, ποίημα αὐτὸν ὑπείληφθα ;

Γ'. Ἀκήκοας τῶν προειληφθῶτων περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀκουε δὴ καὶ τοῦ νῦν ἐπιελθόντος, ὡς τὸ ἦν ἐν παρατακτικῷ χρόνῳ κείμενον ἀδιόλητος ἔχει τὴν σημασίαν · « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. » Ἀρχὴ δὲ Θεοῦ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ οὐ κατελιπεται. Διὰ τοῦτο δὴ, ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρήκαμεν, ὃ δὲ ποτε μέρος λόγου τέθεικεν ἡ Γραφή, τὸ ἐν ἀρχῇ νοεῖ μοι ἀρχὴν θεϊκὴν ἀδίδον οὐσαν. Ταύτου δὲ ποθεν σημαντικὸν καὶ τὸ ἦν. Τὸ δὲ, ὁ Λόγος, τὴν ὁμοούσιον ὑπόστασιν πρὸς τὸν Πατέρα δείκνυσιν · ἵνα δὲ μὴ δοκῶμεν τὸν Υἱὸν εἶναι ποτε ὅτε ἀφανὴς ἦν ἐν τῷ Πατρὶ κρυπτόμενος, καὶ ἵνα μὴ προφορικὸν λόγον καὶ ἐνδιάθετον ὑπολαμβάνωμεν, (τὸν γὰρ τοῦτον Λόγον ἐν τίνι εἶναι χρὴ ἐννοεῖν ἢ ἐν γράμματι, καθ' ἑαυτὸν ὑπόστασιν οὐκ ἔχοντα ;) διὰ ταῦτα εἰρηκε καὶ ὁ Ἰωάννης, « Καὶ ὁ Λόγος ἦν, » οὐκ ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ « πρὸς τὸν Θεόν, » ἰδίαν ὑπόστασιν ἐπιγράφων τῷ Λόγῳ ἐκ πατρικῆς οὐσίας ὑφαστῶσαν. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἵνα μὴ νοοῖτο σοφία ἡ τεχνιτευτική, ἢ τὸ εἶναι ἐν τίνι ἔχουσα ἢ ἐν ἀνδρὶ ἢ ἐν κατασκευάσματι, εἰρηκεν, « Ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα νοηθῇ Θεὸς ἐκ Θεοῦ ὑπάρχων. Πρὸς δὲ, καὶ τὴν προσηγορίαν εἰληχε · Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Θεὸς δὲ ὃ τι ἀρχὴν οὐκ ἂν ἔχοι · ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη Θεός · ὅπερ οὐ μόνον ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ φιλοσόφων παῖδες θεοπίστουςιν, ὧν οὐ προσήκει σε ἡττονα τὴν κατὰ Θεὸν κεκτηθῆσθαι γνῶσιν.

12'. Ἴνα δὲ πιστεύωμεν αὐτὸν ὑφαστάναι Θεόν, αὐτὸν ὄντα ἐξ ἑαυτοῦ, ἐμόρφωσεν αὐτὸν ἀνθρωπίνως ὁ Πατήρ, σαρκὶ αὐτὸν περιγράφας, ἵνα ἀνθρωπίνως ὄψασιν ἐμφανίσθῃ Υἱόν. Καὶ Θεὸν ὄντα εἰδὼς ὑφαστάναί, μὴ μοι φαντασθῆς εὐτελέστερον ἢ μικρότερον τὸν Υἱόν, τῷ εἰρηκέναι, « Ὁ πέμψας με Πατήρ μελίζων μου ἐστίν. » Ἐδεῖ γὰρ αὐτὸν ἐνανθρωποῦντα ταπεινόφροσι λόγοις ἐμφανίσθαι τὸ ἑαυτοῦ μέγεθος. Αὐτὸς εἰρηκε · « Ἐπαινέτω σε ὁ πῆλας, καὶ μὴ τὸ σὸν σῶμα. » Τί γὰρ οὐκ ἔδει ταπεινοφρονοῦντα, ἡττονα τοῦ Πατρὸς ἑαυτὸν ἀποδεικνύναι, τοῦ ἀπεριγράπτου καὶ τὰ πάντα πληροῦντος, τὸν τέως σαρκὶ περιγραφόμενον καὶ ὄψασιν ἀνθρωπίνως μετρούμενον ; Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ τὸν αἴτιον τοῦ εἶναι μελίζονα ἑαυτοῦ ἀποκαλεῖν, οὐκ ἀλλότριον ἀληθείας (15). Εἰ μὴ γὰρ Θεός, ποῦ ἡ σοφία ; Καὶ εἰ μὴ ὁ Πατήρ, ποῦ ὁ Υἱός ; Ὅρα δὴ μοι πάντῃ καὶ πάντως τὸν Υἱὸν ταπεινοφρονοῦντα, καὶ τὸ θεῖον μέγεθος ἅμα ἐνδεικνύμενον,

¹⁴ Psal. XLIV, 2. ¹⁵ Ecclii. XXIV, 5. ¹⁶ Joan. I, 1. ¹⁷ Joan. XIV, 28. ¹⁸ Prov. XXVII, 2.

(14) En Ecclesiastici librum inter divina auctoritate pollentes citat Nyssen.

(15) Confer nostrum in sermone *De fide*, et in illo *De deitate Filii et Spiritus sancti*. Item praedictum concilium a nobis editum, praesertim actione

quinta, in synodali patriarchae Hierosolymorum sententia. Nonnulli enim Patres ita de Filio etiam tanquam Deo locuti sunt, quatenus nempe Pater auctor illi substantiae est. Sed legis circa Patrum mentem Petarium *De Trin.* lib. 7, 4.

πρῶτον ὅταν λέγῃ πρὸς τὸν νεανίσκον ἀγαθὸν αὐτὸν
προσαγορεύσαντα· « Τί με λέγεις ἀγαθόν; Οὐδεὶς
ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ θεός. » Καὶ εἰκότως γε τοῦτο
ἀπεφάνητο· Ὡς γὰρ ἀνθρώπος σοὶ πέφνη, εἴποι ἂν,
ὦ νεανία, σὺ δὲ ὡς ἓνα τῶν γραμματέων διδάσκαλόν
με προσεῖπὼν, προσέθηκας τὸ, ἀγαθόν. Οὐδεὶς δὲ
ἀνθρώπων ἀγαθός, μόνῳ δὲ θεῷ οἰκεῖται· ἡ προσηγορία.
Μάτην ἄρα ὠνόμασας ἀγαθὸν τὸν τέως ἀνθρώπον
σοὶ πεφνηότα. Οὕτω γοῦν ἀποφηνάμενος, τὴν
μὲν ταπεινοφροσύνην τῷ ἀνδρὶ ἐνεδείξατο εἰπὼν·
Οὐδεὶς ἀγαθός, ὧν ὑπελήφας σὺ. Τὸ δὲ, « Εἰ μὴ
εἰς ὁ θεός » προσέειπες, αὐτὸς δὲ καὶ Πατὴρ ἔν εἰσι,
μυστικῶς ἄρα μετὰ ταπεινοφροσύνης τὴν ἀλήθειαν
διεξηγησάμενος, συμμετόχον τῷ Πατρὶ τῆς ἀγαθότητος
ἀπεδείκνυε. Τὸ οὖν, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἔν ἐσμεν »
καὶ τὸ, « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, »
Ἰσοῦ ἀποδείκνυσιν τῷ Πατρὶ. Δεῖ γὰρ εἶναι τέλειον ἐκ
τοῦ τελείου Πατρὸς τὸν Υἱόν.
est ¹⁰, » æqualem eum Patri demonstrant. Necesse
est enim perfectum esse Filium, qui ex Patre per-

18. Ἄλλ' ἴσως καὶ τοῦτ' ἂν εἴπῃς· Εἰ ὁ Πατὴρ τέλειος
ὧν τὰ πάντα πληροῖ, ποῖον ὑπολείπεται τῷ Υἱῷ
τελείῳ ὄντι εἰς τὸ χωρῆσαι; Ἄλλ' ἀλλήλων φησὶ γε-
γονέναι δεκτικούς καὶ χωρητικούς· « Ἐγὼ » γὰρ,
φησὶν, « ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστίν. »
εἰ δὲ ἀλλήλους χωροῦντες, ἴσοι ἂν εἴεν ἀλλήλοις τὸ
μέγεθος. Πῶς οὖν ἐν ἀλλήλοις γένοιτο ἂν, πάντως
ἀκοῦσαι προφητῆσαι· δεῖ γὰρ τὸ ἕτερον περιεχέσθαι
ὑπὸ τοῦ ἐτέρου. Τὸ γοῦν περιεχόμενον ἐν τῷ περι-
έχοντι· τὸ δὲ περιεχόμενον οὐκ ἂν περιέχοιτο πάλιν ὑπὸ
τοῦ περιεχομένου. Μὴ οἶου τὸν θεὸν κένωμα τε εἶναι
ἐν αὐτῷ ᾧ ὑποδέχεται τὸν περιεχόμενον. Ἐπὶ γὰρ
ἀνθρώπων τοῦτο νομιστέον· οὐτε γὰρ ἕτερον χωρη-
τικῶς τυγχάνομεν, οὐδ' αὖ χωροῦμεν εἰς ἕτερον. Εἰ
δὲ καὶ χωροίημεν, κενώματι περιεχόμεν τε καὶ περι-
ληφθῶσμεθα. Ἐπὶ θεοῦ δὲ τοιόνδε τι νοητέον· Ὡςπερ
ἀνθρώπου ψυχῇ δύο ἐπιστήμαι ἡ πλείους συνελοῦ-
σαι ὁμοῦ τυγχάνουσι, ἱατρικὴ καὶ φιλοσοφικὴ, καὶ ὅσαι
ἄλλαι, ὑπ' ἀλλήλων οὐ στενοχωροῦνται ἐν αὐτῇ καὶ ψυ-
χῇ χώρῃ, αἱ πολλαὶ τὸν ἀριθμὸν εὐρυχωροῦμεναι
καὶ ἀλλήλαις ἐνδίδοιαι τὸ πᾶν, καίτοιγε πληροῦσαι
τὴν ψυχὴν καὶ μὴ ὑπεξιοῦσαι ἑτέρα τῆς ἑτέρας, ὡς
μία (16) οὐσίας φαντασίαν παρέχειν τοῖς σχεπτικωτά-
τοις τῶν ἀνδρῶν, ἐπεὶ καθ' ἑνὸς καὶ ταύτου ἴδρονται
νοῦ, διενηνόχασιν ἀλλήλων, καθότι ἄλλον μὲν ἱατρικὴν,
ἕτερον δὲ φιλοσοφικὴν· οὕτω δὲ καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ
Υἱὸς κατὰ τοῦ αὐτοῦ κεχωρηχότες τόπου, καὶ ἀλλή-
λων δεκτικὸι γεγονότες, καὶ ἐν ὅντες, ὡς μικροῦ
πρόσθεν ἐφημεν, μόνῃ ὑποστάσει καὶ προσηγορίᾳ
ἑατέρως ἑατέρου διενήνοχεν, ἐν ἀλλήλοις δὲ τυγχά-
νουσιν ὄντες. Καὶ ὥςπερ μύρου ὁδὸς ἀέρι ἐνδιαχυ-
θεῖσα κατὰ τοῦ αὐτοῦ χωρίου τ' ἀμφοτέρω τυγγά-
νοντα, τῷ δοκεῖν μὲν συνδιακίχεται, κατ' ἀλήθειαν
δ' εὐρήσεις ἕτερον μὲν τὸν αἶρα, ἄλλο δὲ τὴν ὁδὸν.
Ἦδη δὲ καὶ φῶς τὸ ἐξ ἡλίου, καὶ πνοαὶ τῶν ἀνέμων,

A que prorsus modeste agentem; et tamen divinam
magnitudinem simul ostendentem, primo cum dixit
adolescenti a quo bonus fuerat appellatus: « Cur
me dicis bonum? nemo bonus, nisi unus Deus ¹¹. »
Et recte ita respondit, videtur enim dixisse: Tibi
quidem, o adolescens, homo visus sum, tu vero
tanquam unum de sanctis magistrum me appellasti,
adjecto etiam boni epithelo. Atqui nullus homo
bonus est, sed Dei solius propria est hæc appellatio.
Temere igitur bonum nuncupasti eum qui hactenus
homo tibi visus sum. Hoc itaque responso,
modestiam suam homini demonstravit dicens:
Nemo illorum bonus est, quos tu putas. Quod au-
tem addidit, « nisi unus Deus, » ipse quidem et Pater
unum sunt; sed mystice modesteque veritatem
exponens, participem se paternæ bonitatis demon-
stravit. Igitur verba: « Ego et Pater unum sumus ¹², »
et illa: « Ego in Patre, et Pater in me ¹³, »
est enim perfectum esse Filium, qui ex Patre per-

12. Sed præterea fortasse dices: Si Pater cum
sit perfectus omnia implet, quid superest Filio
perfecto similiter quod contineat? Atqui ego aio
ambos invicem esse recipientes et continentes.
« Ego » enim, inquit, « in Patre, et Pater in me est. »
Jam qui invicem continent, pari erunt inter se
magnitudine. Quanam ergo ratione alter in altero
insint, cognoscere omnino stude. Sane oportet [in
humanis] alterum ab altero contineri: ergo con-
tentum in continente erit, continens autem a con-
tento vicissim non continebitur. Porro cave in Deo
existimes quamdam esse vacuitatem, ubi conten-
tum recipiatur. Nam de homine hoc potius existi-
mandum est; neque enim alterius capaces sumus,
neque in alterum continendi transimus. Quod si
transiremus, vacuo scilicet contineremur, itemque
comprehenderemur. Verum enimvero de Deo di-
versa ratione cogitandum est. Sicut enim in homi-
nis anima duæ vel plures scientiæ, si simul sint,
medica aut philosophica, et quævis aliæ, invicem
non angustantur in mente animæque sede, multæ
licet numero, commode inhabitantes et mutuo
omnia communicantes, quanquam animam com-
pleant, neque altera ex altera recedat, ita ut uni-
cam substantiæ phantasiam acute etiam conside-
rantibus viris præbeant, quoniam in una eadem-
que mente consistunt; invicem autem differunt,
quatenus altera quidem est scientia medica, altera
philosophica: sic sane etiam Pater et Filius eadem
consistentes sede, et alterutrum continentes, atque
unum efficientes, ut paulo ante diximus, sola ipso-
rum persona atque appellatione alter ab altero dis-
tinguantur, mutuo tamen alter in altero sunt. Sicut
eum inguenti odor per aerem diffunditur, quoniam
eodem in loco tum odor tum aer consistunt, specie

¹¹ Marc. x, 17, 18. ¹² Joan. x, 30. ¹³ ibid., 38.

quidem sunt confusi, re tamen vera alterum esse comperies aerem, alterum odorem. Insuper et lux de sole, et ventorum flatus, ingesti invicem, et in speciem misti, multam tamen habent diversitatem, nam lux et venti non parum inter se differunt. His compara deitatem; et simul majus quid, quam sermone declarari potest, cogitans, invenies ambos unum substantia voluntatisque concordia; et hoc unum, in Patrem ac Filium, sicuti jam diximus, persona et appellatione distinctum.

13. Omnino et aliam difficultatem mihi objicies: Si omnia replet Pater, itemque Filius, quinam adversariae potestati relinquitur locus? Nam secum habere adversarium, haud Deum decet. Si autem ubi malitiae princeps consistit, ibidem forte non est Deus, sequitur ut circumscriptus et partibilis Deus sit. Atqui ego aio et ubique esse Deum, nullumque locum Deo carere, etiamsi princeps malitiae alicubi sit. Nam neque solis radii in lutum tabumve incidentes sordidantur, sed ea purgant potius calore siccantes: sic etiam « Deus noster, ignis consumens » dicitur¹⁷; et, « Ignis ante eum exardescet¹⁸ », ut dilectis quidem lucerna luxque sit, inimicis autem flamma devorans: « Inflammabit » enim, inquit Scriptura, « in circuitu inimicos ejus¹⁹ ». Quomobrem et malitiae princeps vitare volens ignea Dei tela, omnia loca circumit²⁰: ubique tamen Deum comperiens, discurrit per universos homines: quos inter si quos Spiritu ferventes nactus fuerit, horum quoque fugit calorem. Comperito demum latibulo apud aliquem Dei Spiritu carentem, mundato scopis atque ornato, brevi tempore illic diversatus, una cum hospite suo peribit: aequae enim hostis videbitur etiam hospes, qui Dei adversarium ad amicitiam receperit.

14. Satis multa ad propositam demonstrandum disseruisse videor. Verumtamen ne hoc quidem oblivioso mihi excidat, vel ad alia properanti et violenta quasi procella abrepto, nempe quomodo Filius etiam, aequae ac ceteri homines, diem extremam ignoraverit²¹, quamquam in se Patrem habebat, et ipse erat in Patre? Verum enimvero id quoque modestiae ejus excessum ostendit. Oportebat enim Dei Filium semet maximopere humilitare, quoniam reliquam vivendi humano more rationem apprime susceperat. Dum ergo dixit se nescire, humilitatem suam audientibus patefecit. Ne tamen mendax videretur, subdidit, « Nisi solus Pater: » ita verbo quidem negans se scire, vi tamen aenigmatis conscium se affirmans. Nam quam rem solus scit Pater, eam Filius quoque novit, qui

ἄλλῃαν διαπεφυκότα, καὶ τῷ δοκεῖν ἀναμετρημένα πολλὴν ἔχουσι τὴν διαφορὰν· ὥς γὰρ καὶ ἀνεμοὶ οὐχ ἥκιστα διεστέχασιν ἀλλήλων. Τούτοις ἀπέεικασον τὴν θεότητα, καὶ μεῖζον τι τῆς διὰ λόγου ἀποδείξεως διανοηθεῖς, εὗροις ἂν τοὺς ἑκατέρους ἐν κατ' οὐσίαν καὶ ὁμοφροσύνῃ, καὶ τὸν ἓνα εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν, καθάπερ προέφημεν, ὑποστάσει καὶ προσηγορίᾳ διαπ. . . (17) μένον.

γ'. Πάντως ἄρα κινήσεις μοι καὶ τοῦτο· Εἰ τὰ πάντα πεπληρώκεν ὁ Πατήρ, αὐτὸς δὲ καὶ ὁ Υἱός, ποῖος ὑπολείπεται τόπος τῇ ἀντικειμένη δυνάμει; Μεθ' αὐτοῦ γὰρ ἔχειν τὸν ἐναντίον, οὐκ ἂν ἀρμόζοι Θεῷ. Εἰ δ' ὅπῃ τυγχάνοι καὶ ὁ τῆς κακίας ἀρχὼν, μὴ καὶ Θεὸς εἴη ἐναντιοῦ, περιγρηπτός ἄρα καὶ μερικὸς ἀποδειχθήσεται ὁ Θεός. Ἀλλὰ φημι ἔγωγε πανταχοῦ εἶναι, καὶ μὴ εἶναι ὅπου οὐκ ἔστι Θεός, εἰ καὶ ὁ τῆς κακίας ἀρχὼν τυγχάνοι που ὢν. Οὐδὲ γὰρ αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες κατὰ βορβόρων καὶ λυθρῶν φερόμεναι μολύνονται, ἀλλὰ μάλλον ἀφανιστικαὶ τυγχάνουσι καταξηραίνουσαι τῷ καύματι· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκων· προσάγορεύεται· καὶ· « Πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ καυθήσεται »· ἵνα τοῖς μὲν προσφίλεις λύχνος καὶ ὥς ἡ, τοῖς δὲ ἐχθροῖς πῦρ καταναλίσκων· « Φλογισί » γὰρ, φησί, « κύκλῳ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. » Διὸ δὴ καὶ ὁ τῆς κακίας ἀρχὼν βουλόμενος διαφεύγειν τὰς πυρφόρους τοῦ Θεοῦ βολὰς, πάντα τόπον διαθεῖ· πανταχοῦ δ' εὐρίσκει τὸν Θεόν, δίδεισι πάσης ἀνθρωπότητος· εἰδ' εὐρίσκει τινας τῷ Πνεύματι ζῶντας, ἀποφεύγει καὶ τὸν παρ' αὐτῶν καύσωνα. Κατάδουσιν δ' εὐρὼν ἐν τινι μὴ ἔχοντι Πνεῦμα Θεοῦ σεσαρωμένην καὶ κεκοσμημένην, ἐπ' ὀλίγον ἀναπαύει (18), συναναλωθήσεται τῷ ὑποδεδγμένῳ ὁμολοῖ γὰρ ἐχθρὸς ὀφθήσεται καὶ ὁ ὑποδεδγμένος, τὸν ἀνταίρωντα τῷ Θεῷ φίλον ποιοῦμενος.

δ'. Ἰκανῶς οἶμαι πρὸς ἀπόδειξιν καὶ τούτοις ἐπεξιέναι. Μηδὲ τοῦθ' ὑπολείψω μοι λεληθότι, ἣ καὶ τῇ πρὸς τὰ ἄλλα ὁρμῇ παραπλεύσαντι ὥσπερ βιαία συνωσθέντι· πνοῇ, πῶς σὺν τοῖς ἅπασιν οὐδ' ὁ Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν, ὃ ἐν αὐτῷ ἔχων τὸν Πατέρα, καὶ αὐτὸς ὢν ἐν τῷ Πατρὶ (19); Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ταπεινοφροσύνης ὑπερβολῆς (20) ἐμφασιν ἔχει. Ἐδεῖ γὰρ ὑπερβαλλόντως τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ταπεινοῦν αὐτὸν, ἐπεὶ καὶ τὴν ἁλλήν πολιτεῖαν καθ' ὑπερβολὴν κάλλιστα διεδέξατο. Εἰπόν δὲ μὴ ἐγνωσέναι, τὸ μὲν ταπεινοφρονεῖν τοῖς ἀκρωμένοις ἐνέφηνεν. Ἵνα δὲ μὴ δοκῇ ψευδὲς εἶναι, εἶπεν· « Εἰ μὴ ὁ Πατήρ οἶδε μένος, » τῷ μὲν λόγῳ ἀνυπόστατος εἰδέναι, τῇ δὲ δυνάμει τοῦ αἰνίγματος ὁμολογήσας· εἰδότες γὰρ μόνοι τοῦ Πατρὸς, οἶδεν ἄρα καὶ ὁ Υἱός, ἐν ᾧ αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ. Δύο δὲ ἐκ τούτου κατορθώματα συμβέβηκε

¹⁷ Hebr. xii, 29. ¹⁸ Psal. xlii, 3. ¹⁹ Psal. xcvi, 3. ²⁰ Matth. xi, 44. ²¹ Marc. xiii, 32.

(17) Spatium vacuum in cod.

(18) Ita cod.

(19) Confer sanctum Cyrillum in *Thesaurō* p. 222. passim enim catholici Patres has Arianorum obje-

ctiones dissolverunt.

(20) Cod. ὑπερβολήν. Videbatur scribendum ὑπερβολῆς aut ὑπερβολικῆν.

τῇ ἀνθρωπότητι, ὑπόθεσις τε ταπεινοφροσύνης καὶ συντελείας ἀγνοία, δι' ἣν ὁ βίος συγκεκρότηται. Τί δ' ἂν εἴη δυσεπιγνωστότερον ἢ ἡμέρα τῆς συντελείας, ἢ αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ; Εἰ δὲ τὸν Πατέρα ἐγὼ εἰπὼν· « Ἵνα γινώσκητέ με, καθὼς γινώσκει με ὁ Πατὴρ, καὶ γὼ γινώσκω τὸν Πατέρα, » πῶς οὐκ ἂν ἐγὼ τὴν ἡμέραν ἥσπερ καὶ δημιουργὸς αὐτὸς γέγονε; Χωρὶς γὰρ αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. Καὶ τοῦτο τοῖς βραχέσι τούτοις ἀποδεδειγμένος ὁ λόγος ὅπως ἔχει, μὴ ἐμποδῶν τινι γίγνεται πρὸς τὴν εὐθείαν πίστιν. Ὑμεῖς οὖν, οἱ κατὰ Σαβέλλιον τε καὶ Ἀρειον, οἱ ἐν τηλικαύτῃ διαφορᾷ γεγόνότες, πᾶσαν ἐπεγνωκό- τες ἐκ τῶν εἰρημένων τὴν ἀλήθειαν, σύνιτέ μοι πρὸς φιλίαν, καὶ εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ἀμφοῖν ἐληλυθότες παγίδειν, εὐρήσατε τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν, ἥ παρευ- θέντες, ὤψεσθε τὴν αἰώνιον ζωὴν.

¹¹ Joan. x, 15.

unum cum Patre est. Duo vero hinc bona humano generi evenerunt, nempe et humilitatis fundamen- tum, et mundanæ finis ignoratio, quæ ad vitæ re- ctitudinem summopere confert. Utrum porro diffi- cilius cognitu fuerit, dies mundi extrema, an ipse Deus Pater? Jam si Filius Patrem noverat, quia dixit: « Ut cognoscatis me, sicut cognoscit me Pater, et ego cognosco Patrem¹¹; » quomodo diem illam nesciebat, cujus etiam creator ipse exstitit? Nam sine ipso factum est nihil. Quæ cum ita breviter a nobis demonstrata fuerint, nemo a recta fide te- nenda impediatur. Vos itaque, Ariti et Sabellii as- sectæ, qui tantopere a nobis dissidetis, cognita omni ex dictis nostris veritate, mecum in concor- diam convenite, et inter utrumque laqueum ince- dentes, veritatis viam nanciscamini, qua gradien- tes, æternam vitam videbitis.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

ΚΑΤΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝΩΝ ΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΟΜΑΧΩΝ.

EJUSDEM S. GREGORII

SERMO

DE SPIRITU SANCTO

ADVERSUS PNEUMATOMACHOS MACEDONIANOS.

α'. Τάχα οὐδὲ ἀποκρίνασθαι προσήκει τοῖς ματαίοις τῶν λόγων· τὸ γὰρ σοφὸν τοῦ Σολομῶντος παράγ- γελμα πρὸς τοῦτο εἰσὶν φέρειν τὸ διακαλεῖσθαι μὴ ἀποκρίνασθαι ἄφρονι κατὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ κίνδυνός ἐστι μὴ διὰ τῆς ἡμέτερας σιγῆς κατισχύσῃ τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος, καὶ πολλὴν ἢ ση- πεδονώδη αὐτῇ τῆς αἰρέσεως γάγγραινα νομῆν κατὰ τῆς ἀληθείας λαβοῦσα, τὸν ὀγιαίνοντα τῆς πίστεως λόγον διαλωδῆσθαι, ἀναγκαῖον ἐφάνη μοι μὴ κατὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν ἀποκρίνασθαι τῶν τὰ τοιαῦτα κατὰ τῆς εὐσεβείας προτεινομένων, ἀλλ' ἐπὶ διορθώ- σει τῶν μοχθηρῶν ὑπολήψεων. Καὶ γὰρ τὸ παροι- μιῶδες παράγγελμα δοκεῖ μοι μὴ σιγῆν, ἀλλὰ διορθώ- σιν τῶν ἀφραιόντων παρεγγυῆν· ὥς δεῖν τὰς ἀπο- κρίσεις μὴ συντρέχειν τῇ ἀφροσύνῃ τῶν ὑπολήψεων,

C 1. Fortasse ne respondere quidem oportet stul- tis sermonibus; nam sapiens Salomonis præceptum huc spectare videtur jubentis, ne stulto respon- deatur juxta stultitiam ejus¹. Sed quia periculum est ne silentii nostri causa, mendacium veritati prævaleat, multumque hæc putrida hæreseos gan- græna incrementum capiens, sanam fidei doctrinam corrumpat, necessarium mihi visum est, haud equi- dem secundum illorum stultitiam respondere qui talia adversus rectam religionem intendunt, sed pravarum apud eos opinionum emendationem cu- rare. Namque et proverbiale præceptum videtur mihi non ad silentium, sed ad insipientium cor- rectionem adhortari; ita ut responsiones haud propositionum stultitiæ consonent, sed insanas

¹ Prov. xxvi, 4.

potius et erroneas illorum circa dogmata opiniones evortant.

2. Quid ergo nobis obijciunt? Impie se gerere causantur eos qui de Spiritu sancto sublimiter sentiunt, et quæcunque nos, Patrum dogmatibus adherentes, de Spiritu confitemur, hæc isti pro suo libito intelligentes, ansam inde capiunt ad dicam nobis irreligiositatis scribendam. Etenim nos Spiritum cum Patre ac Filio eo gradu ponendum profiteamur, ut is nulla re differat ex illis quæ religiose de divina natura cogitantur atque dicuntur, excepto quod hypostasim habere propriam sanctum Spiritum contemplantur, quia ex Deo est, et Christi est, ut scriptum legimus²; neque item ut Pater, est ingenuitus; neque ut Filius, unigenitus, ita ut cum illis possit confundi. Itaque ob aliquot peculiares proprietates ipse per se spectatus, in reliquis omnibus, ut dixi, æqualitatem paritatemque servare a nobis creditur; secus autem adversarii alienum ipsum a Patris Filiique naturali communione dicunt; et propter naturæ diversitatem depressum minoremque generaliam esse, potentia nimirum, gloria, dignitate, cunctisque summam quæ Deo digna dicuntur, sive vocabulis, sive mentis conceptibus: proptereaque majestatis non participem, atque indignam paritate honoris cum Patre Filioque pronuntiant; tantum vero potentie ipsi inesse, quantum ei satis est ad destinatas quasdam peculiares operationes, veruntamen creandi certe potentia prorsus esse alienum. Quæ cum prævaleat apud eos sententia, consequenter concludunt, nihil in se habere Spiritum sanctum eorum quæ de divina natura prædicantur atque creduntur.

3. Quid ergo nos dicimus? Nihil nos novum, neque arbitrato nostro, his qui talia obijciunt respondemus, sed divinæ Scripturæ de sancto Spiritu testimonio contenti erimus, ex quo sanctum Spiritum et divinum esse et dici didicimus. Si ergo et isti in hoc consentiunt, neque divinitus inspiratis Scripturis resistunt, dicant sane ii, qui ad bellum contra nos sunt alacres, cur non potius adversus Scripturam quam contra nos præliantur? Neque enim nos quidquam præter hanc affirmamus. Porro divinæ naturæ, quam confitemur, nullam cognoscimus neque ex Scripturarum magisterio, neque ex communibus notionibus prædicta in re differentiam; nempe quod divina et excelsa natura secum ipsa sit divisibilis per extensionem aliquam aut contractionem, et ob majorem minoremve gradum a seipsa differat. Nam quia simplex et uniformis atque incompressa creditur, nullusque cinnus aut dissimilium compositio in ea cernitur, propterea postquam divinam naturam semel animo cogitaverimus, cujuslibet Deo digni conceptus perfectionem hac Dei appellatione complectimur: nam deitas universæ rei bonæ notionem per-

A ανατρέπειν δὲ μᾶλλον τὰς ἀνοήτους αὐτῶν καὶ ἡπατημένας περὶ τῶν δογμάτων δόξας.

β'. Τί οὖν ἐστὶν ὁ προφέρουσιν ἡμῖν; Ἀσεβεῖν αἰτιῶνται τοὺς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεγαλοπρεπεῖς ἔχοντας ὑπολήψεις· καὶ ὅσα τοῖς τῶν Πατέρων ἐπόμενοι δόγμασιν ὁμολογοῦμεν περὶ τοῦ Πνεύματος, ταῦτα πρὸς τὸ δοκοῦν ἐκλαμβάνοντες, ἀφορμὴν ἑαυτοῖς παρέχουσι καθ' ἡμῶν εἰς ἀσεβείας γραφὴν. Ἡμῶν γὰρ συντετάχθαι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμολογοῦντων, ὡς μηδεμίαν εἶναι παραλλαγὴν ἐν μηδενὶ τῶν εὐσεβῶς περὶ τὴν θεῖαν φύσιν νοουμένων τε καὶ ὀνομαζομένων, ἐκτὸς τοῦ καθ' ὑπόστασιν ἰδιαζόντως θεωρεῖσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ, καθὼς γέγραπται· οὕτε κατὰ τὸ ἀγνῆστον τῷ Πατρὶ, οὕτε κατὰ τὸ μονογυνὲς τῷ Υἱῷ συναναχέομενον, ἀλλὰ τισιν ἐξαιρέτοις ἰδιώμασιν ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον, ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσι καθάπερ ἔφη τὸ . . . μένον καὶ ἀπαράλλακτον ἔχειν ὁμολογούντων· οἱ ὑπερὰντίοι φασὶν ἀπεξενῶσθαι μὲν αὐτὸν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τῆς φυσικῆς κοινωνίας, καὶ διὰ τὸ τῆς φύσεως διαλλάττον ὑποδεσθῆναι, καὶ ἡλαττώσθαι τοῖς πᾶσιν ἐν δυνάμει καὶ δόξῃ καὶ ἀξιώματι καὶ πᾶσιν ἅπαξ τοῖς θεοπροπῶς λεγομένοις ὀνόμασι τε καὶ νοήμασι· καὶ διὰ τοῦτο δόξης μὲν ἀμέτοχον, ἀνάξιον δὲ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν ὁμοτιμίας φασὶ· δυνάμει δὲ τοσοῦτον μετέχειν, ὅσον ἐπαρκεῖ αὐτῷ πρὸς ἀποτεταγμένας τινὰς καὶ μερικὰς ἐνέργειας, τῆς δὲ δημιουργικῆς ἰσχύος ἔξω παντάπασιν καθεστάναι. Ταύτης δὲ κρατούσης παρ' αὐτοῖς τῆς ὑπολήψεως, ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ διδασκαλεύεται παρ' αὐτῶν τὸ μηδὲν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸ Πνεῦμα τῶν περὶ τῆς θείας φύσεως εὐσεβῶς λεγομένων τε καὶ νοουμένων.

γ'. Τί οὖν ὁ ἡμέτερος λόγος; Οὐδὲν καινὸν ἡμεῖς οὐδὲ παρ' ἡμῶν αὐτῶν τοῖς τὰ τοιαῦτα προκαλουμένοις ἀπαρνούμεθα, ἀλλὰ ἀποχρησόμεθα τῇ τῆς θείας Γραφῆς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυρίᾳ, δι' ἧς θεῖον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι τε καὶ λέγεσθαι μαμαθῆκαμεν. Εἰ οὖν συντίθενται καὶ αὐτοὶ τούτῳ, καὶ μὴ ἀντιβαίνουναι ταῖς θεοπνεύστοις φωναῖς, εἰπάτωσαν οἱ πρὸς τὸν καθ' ἡμῶν πόλεμον ἐτοιμοί, τίνος ἕνεκα οὐ πρὸς τὴν Γραφὴν, ἀλλὰ πρὸς ἡμᾶς διαμάχονται; Οὐδὲ γὰρ ἡμεῖς ἄλλο τι παρὰ τοῦτο φάμεν. Θείας δὲ φύσεως ὁμολογούντες οὐδεμίαν ἐπιγινώσκωμεν οὔτε ἐκ τῆς τῶν Γραφῶν διδασκαλίας οὔτε ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν κατ' αὐτὸ τοῦτο διαφορὰν· ὥστε μεμερίσθαι πρὸς ἑαυτὴν τὴν θεῖαν τε καὶ ὑπερέχουσαν φύσιν διὰ τίνος ἐπιτάσεως ἢ ὑφέσεως, παρὰ τὸ πλεόν τε καὶ ἑλάττω αὐτὴν πρὸς ἑαυτὴν διαλλάττουσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπλῆ καὶ ἀπλοῦς καὶ ἀσύμθετος εἶναι πεπίστευται, καὶ οὐδεμία πλοκὴ καὶ σύνθεσις ἐξ ἀνομιῶν περὶ αὐτὴν θεωρεῖται, διὰ τοῦτο ἐπειδὴν ἅπαξ θεῖαν φύσιν τῇ ψυχῇ ἐννοήσωμεν, τὸ ἐν παντὶ θεοπροπῶς νοήματι τέλειον διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου συμπαραδεχόμεθα· τὸ γὰρ θεῖον ἐν παντὶ τῷ κατὰ τὸ ἀγαθὸν λόγῳ τὸ τέλειον ἔχει. Εἰ δὲ ἄλλοι πο-

² Joan. xv, 26; Galat. iv, 6.

τινὶ καὶ ὑστερεῖται κατὰ τι τῆς τελειότητος, κατὰ τὸ ἐλλείπον χωλεῖται καὶ ὁ τῆς θεότητος λόγος, ὡς μηκέτι θεῖον ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει ἢ εἶναι ἢ λέγεσθαι. Πῶς γὰρ ἂν τις τῷ ἀτελεῖ καὶ ἐλλείποντι, καὶ τῆς ἐτέρωθεν προσθήκης προσδεομένην τὴν προσηγορίαν ταύτην ἀρμόσει;

δ'. Καθάπερ καὶ διὰ τῶν σωματικῶν ἐστὶ τὸν λόγον πιστώσασθαι. Ἡ γὰρ τοῦ πυρὸς φύσις ἐπίσης πᾶσι τοῖς συμπληροῦσιν αὐτὴν μορίαν, τὴν θερμαντικὴν αἰσθῆσιν τοῖς ἀπομένοις παρέχεται· καὶ οὐ τὸ μὲν τι τῆς φλογὸς ὑπερτεταμένην, τὸ δὲ ὑφειμένην ἔχει τὴν θερμασίαν. Ἀλλ' ἕως ἂν ἢ πῦρ, ὅλον διόλου τῇ ταυτότητι τῆς ἐνεργείας ἀδιότατον πρὸς αὐτὸν τὴν ἑνωσιν ἔχει. Εἰ δὲ τι κατὰ τι μέρος καταψυχθεῖ, οὐκέτι πῦρ κατὰ τὸ καταψυγμένον ὀνομασθήσεται, τῇ πρὸς τὸ ἐναντίον ὑπαλλαγῇ τῆς θερμαντικῆς ἐνεργείας συμμεταποιουμένου καὶ τοῦ ὀνόματος. Ὡσαύτως καὶ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος καὶ πάντων τῶν στοιχειωδῶν ὑποδεσθλημένων εἰς καὶ ὁ αὐτοῦ ἐξ ἑκάστου λόγος, οὐ παραδεχόμενος πλεονασμὸν ἢ ἐλάττωσιν. Οὕτως γὰρ τὸ ὕδωρ μᾶλλον ἢ ἐλαττον δύναται λέγεσθαι· ἕως γὰρ ἂν ἐπίσης ὕγρον ἢ, καὶ ἡ προσηγορία τοῦ ὕδατος ἐπ' αὐτοῦ ἀληθεύεται· εἰ δὲ μεταποιηθεῖ πρὸς τὴν ἐναντίαν ποιότητα, συνηλλοκώθη πάντως ἐπ' αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα. Καὶ τοῦ ἀέρος τὸ μαλακὸν τε καὶ ἀνωφερὲς καὶ κοῦφον ἐπίσης πᾶσι τοῖς μορίοις ἐνθεωρεῖται· τὸ δὲ πυκνὸν καὶ ἐμβριθὲς καὶ εἰς γῆν βέον διαφεύγει τὸ καὶ ἀήρ ὀνομάζεσθαι. Οὕτως καὶ ἡ θεία φύσις, ἕως μὲν ἂν διὰ παντὸς τοῦ περὶ αὐτὴν εὐσεβῶς θεωρουμένου νοήματος τὸ τέλειον ἔχη, ἐπαληθεύει τὴν προσηγορίαν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ τελειότητι· εἰ δὲ ὑποσπασθῇ τι τῶν συντεινόντων εἰς τὸν τῆς τελειότητος λόγον, ψεύσεται κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, καὶ οὐκ ἐφαρμόσει τῷ ὑποκειμένῳ· ἴσον γὰρ, ἢ καὶ μᾶλλον ἐστὶ τὸ ἀδύνατον, ξηρῷ σώματι τὴν τοῦ ὕδατος ἐπικνωμίαν ἀρμόσαι, καὶ πῦρ προσαγορεύσαι τὸ καταψυγμένον ἐν τῇ ποιότητι· καὶ τὸ στερεὸν καὶ ἀντίτυπον, ἀέρα εἰπεῖν καὶ θεῖον ὀνομάσαι, ὃ μὴ συνυπακούεται ἢ τῆς τελειότητος ἔννοια.

ε'. Εἰ οὖν ἀληθὲς καὶ οὐ μέχρις ὀνόματος θεῖον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπὸ τῆς Γραφῆς καὶ ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν προσηγόρευται, τίς ἐτι λόγος ἐστὶ τοῖς ἀντιστατοῦσι τῇ δόξῃ τοῦ Πνεύματος; Εἰ γὰρ θεῖον, καὶ ἀγαθὸν πάντως καὶ δυνατόν καὶ σοφὸν ἐνδοξόν τε καὶ αἰδίον, καὶ πάντα ὅσα τοῦ τοιοῦτου γένους ἐστὶν ὀνόματα πρὸς τὸ μεγαλοπρεπὲς τὰς ὑπολήψεις ἡμῶν ἐπαίροντα. Ταῦτα οὐκ ἐκ μετουσίας ἔχειν ἢ ἀπλότης τοῦ ὑποκειμένου διαμαρτύρεται, ὡς ἄλλο μὲν τι τῇ αὐτοῦ φύσει ὑπονοεῖν εἶναι, ἕτερον δὲ τι γενέσθαι τῇ παρουσίᾳ τῶν εἰρημένων· ἴδια γὰρ ταῦτα τῶν σύνθετον εἰληχόντων τὴν φύσιν. Ἀπλοῦν δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ πάντων ἐπίσης συνυμολόγηται, καὶ ὁ ἀντιλέγων οὐκ ἐστὶ. Εἰ οὖν ἀπλοῦς ὁ τῆς φύσεως αὐτοῦ λόγος, οὐκ ἐπικτητὸν ἔχει τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' αὐτὸ ὁ εἰ ποτε ἐστὶ, ἀγαθότης ἐστὶ, σοφία, δύναμις, ἀγίασμός, δικαιοσύνη, αἰδιότης, ἀφθαρσία, πάντα τὰ ὑψηλὰ τῶν ὀνομάτων καὶ ὑπεραίροντα· τὸ

A feciissime continet. Quod si partim forte deficeret, aut parum quid perfectionis desideraret, ob hunc ipsum defectum ratio deitatis claudicaret, ita ut hac in parte deitas neque esset neque diceretur. Quomodo enim quispiam rei imperfectæ et inutilæ, et alieno additamento indigenti, talem tantamque appellationem accommodaret?

4. Profecto corporalibus etiam exemplis sermonem hunc confirmare licet. Namque ignis natura cunctis ejusdem conditionis rebus calidum sensum, si modo ab his tangatur, æque communicat, neque alia quidem res vehementem flammam experitur, alia vero remissionem sentit calorem. Sed quando ignis est, totus universim propter efficaciam paritatem firmiter sibi constat. Quod si aliquantum aliqua in parte frigescat, jam non vocabitur ignis id quod frigit, mutato cum calidæ efficaciam in contrarium hypallage etiam rei nomine. Similiter et de aqua, aere, cunctisque elementis singulatim dicendum est, quin incrementum ullum aut diminutio admittatur. Non enim in aquæ natura plus vel minus dici potest; nam quandiu æque humor est, aquæ quoque appellatio in eo vera est; sin in contrariam qualitatem vertatur, nomen simul ejus prorsus mutabitur. Item aeris mollietas et in altum elatio ac levitas, æque in cunctis illius partibus cernitur; contra vero densitas et gravitas et in tellurem devertitas, ab aeris appellatione abhorrent. Sic divina quoque natura, quando constanter ac religiose notionis conceptusque sui perfectionem tuetur, verum obtinet nomen juxta bonitatis suæ perfectionem: sin forte aliquid detrahatur eorum, quæ ad perfectionem ipsius pertinent, jam falsa erit, quod ad eam partem, appellatio deitatis, neque subjecto suo congruet: æque enim, vel magis etiam impossibile est Deum nominare id quod perfectionis notio non comitetur, quam arido corpori aquæ appellationem attribuire, et ignem dicere id cuius frigescat qualitas; et aërem denique vocitare rem duram ac resistentem.

5. Si ergo vere et nunc nomine tenus Spiritus sanctus a Scriptura Patribusque nostris Deus nuncupatur, quid jam dicere habent illi qui honori Spiritus adversantur? Nam si Deus est, prorsus et bonus est et potens et sapiens, itemque gloriosus ac sempiternus est; et quidquid hujusmodi titulorum mentem nostram ad magnificentiam extollit. Porro hæc nequaquam ex participatione quadam eum habere, simplicitas ejusdem contestatur; ne forte aliud quiddam existimetur ejus natura, aliud vero ei accidere ob prædictarum qualitatum præsentiam. Est enim id proprium earum rerum, quæ compositam naturam sortitæ sunt. Simplicem autem esse sanctum Spiritum, uno cuncti ore, nemine contradicente, fatentur. Si ergo simplex est natura ejus ratio, non habet acquisitam bonitatem, sed ipse qualis quantusque est, bonitas est, sapientia, potentia, sanctitas, justitia, sempiternitas, incor-

raptibilitas, excelsa omnia et supereminentia nomina possidens. Talem ergo tantumque, qua mente confligunt non esse gloriosum ii qui diram blasphemantium in Spiritum damnationem non perhorrescunt? Manifeste enim hoc affirmant, non esse hunc existimandum gloria dignum. Sed nescio certe, qua ratione hi freti utile non judicent, eum qui suapte natura gloriosus est, pro merito suo confiteri.

6. Neque enim illorum defensionem sufficit, quod quia ipsum tertio loco Dominus discipulis revelaverit, idcirco a divinæ dignitatis notione alienus videatur. (Etenim in quibus bonitatis operatio nullam deminutionem aut diversitatem habet, quomodo consentaneum rationi fuerit existimare numeri ordinem esse indicium minorationis alicujus vel differentie? Veluti si quis tribus in lampadibus subdivisam flammam cernens [supponamus autem, tertii luminis causam esse primam flammam, quæ per mediam influens, accendat extremam], postmodum existimaret prima in flamma abundare calorem, in secunda vero decrescere, atque in minorem commutari; denique tertiam ne ignem quidem jam esse appellandam, etiamsi æque ardeat, luceat, et cuncta ignis officia præstet.) Jam si nihil impedit, quominus ignis sit tertia lampas, etiamsi ex præcedente incenditur flamma, quænam sapientia est illorum, qui ideo sancti Spiritus dignitatem impie delendam existimant, quia is post Patrem et Filium a divino oraculo numeratus fuit? Sane si qua deest dignarum Deo rerum in naturalibus Spiritus attributis, recte ejus majestatem negarent; sin potius magna undique apparet sancti Spiritus dignitas, cur cavillantur de majestatis confessione? Perinde est ac si quis, postquam aliquem esse hominem affirmasset, minime tutum fore judicaret fateri simul hunc esse rationalem atque mortalem, et quidquid aliud hominis proprium dicitur; atque ita quod jam concesserat, denuo subverteret. Nam nisi rationalis

A οὖν τσούτο, ἐκ ποίας διανοίας ἄδοξον εἶναι κατασκευάζουσιν οἱ μὴ φοβούμενοι τὸ χαλεπὸν τῆς κατὰ τοῦ Πνεύματος βλασημίας κατάκριμα; Σαφῶς γὰρ τοῦτο προτείνουσι, τὸ μὴ δεῖν αὐτὸ δοξαστὸν εἶναι πιστεύειν οὐκ οἶδα τὸ τῇ φύσει ἔνδοξον, τίνι λογισμῷ μὴ ὁμολογεῖν ὅ ἐστι, λυσitelὲς εἶναι κρίνοντες.

qui suapte natura gloriosus est, pro merito suo

ζ'. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνο αὐταρχες εἰς ἀπολογία ἀντύν, ὅτι ἐπειδὴ κατὰ τὴν τάξιν τρίτην ὑπὸ Κυρίου τοῖς μαθηταῖς παραδίδεται, διὰ τοῦτο τῆς θεοπροποῦς ἐννοίας ἀπῆλλοτριῶνται (1). (Ἐφ' ὧν γὰρ ἡ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐνέργεια οὐδεμίαν ἐλάττωσιν· ἡ παραλλαγήν ἔχει, πῶς ἐστιν εὐλογον, τὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τάξιν, B ἐλαττωσέως τινος, ἡ τῆς κατὰ φύσιν παραλλαγῆς οἰεσθαι σημεῖον εἶναι; Ὡς περ ἂν εἰ τις ἐν τρισὶ λαμπάσι διηρημένην βλέπων τὴν φλόγα (2), [αἰτῶν δὲ τοῦ τρίτου φωτὸς ὑποθώμεθα εἶναι τὴν πρώτην φλόγα ἐκ διαδόσεως διὰ τοῦ μέσου (3) τὸ ἄκρον ἐξέψασαν,] ἔπειτα κατασκευάζει πλεονάζειν ἐν τῇ πρώτῃ φλογὶ τὴν θερμασίαν, τῇ (4) δὲ ἐφεξῆς ὑποθεσθῆναι καὶ πρὸς τὸ ἐλαττον ἔχειν τὴν παραλλαγήν· τὴν δὲ τρίτην μὴδὲ πῦρ εἶτι λέγεσθαι (5), κἂν παραπλησίως καίη καὶ φαίη καὶ πάντα τὰ τοῦ πυρὸς κατεργάζηται (6).] Εἰ δὲ κωλύει οὐδὲν πῦρ εἶναι τὴν τρίτην λαμπάδα, κἂν ἐκ προλαβούσης ἀναλάμψῃ φλογὸς, τίς ἡ σοφία τῶν διὰ ταῦτα τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀξίαν ἀθετεῖν ἀσεδῶς νομίζοντων, ἐπειδὴ περ μετὰ Πατέρα καὶ Υἱὸν ἡριθμήθη παρὰ τῆς θείας φωνῆς; Εἰ μὲν γὰρ λείπει τι τῶν θεοπροπῶν νοημάτων ἐν τοῖς ἐπιθεωρουμένοις τῇ φύσει τοῦ Πνεύματος, καλῶς αὐτῷ προσμαρτυροῦσι τὸ ἄδοξον· εἰ δὲ διὰ πάντων τὸ μεγαλεῖον τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀξίας κατανοεῖται, τί μικρολογοῦσι περὶ τὴν ὁμολογίαν τῆς δόξης; Ὡς περ ἂν εἰ τις ἀνθρωπὸν τινὰ λέγων εἶναι, μηκέτι ἀσφαλὲς ἦγοιτο συνομολογεῖν ἐπὶ τούτου τὸ λογικὸν ἢ θνητὸν ἢ εἰ τι ἄλλο περὶ τὸν ἀνθρωπὸν λέγεται, καὶ διὰ τοῦτο ἀνατρέποι πάλιν ὁ ἔδωκεν. Εἰ γὰρ οὖ

(1) Non semel mihi contigit ut repertorum in codicibus operum, quæ deperdita eatenus fuerant, confirmationem deprehenderem in libris auctorum editis, qui ea olim manu scripta legerant, et pro re nata citaverant. Itaque et nunc nactus in Vaticano codice hunc Nysseni contra Macedonianos sermonem, forte postea fortuna cognovi quater saltem in impressis ab Allatio neotericoꝝ Græcorum libellis appellatum, cum ejusdem sermonis particula, quæ cum sit eadem apud omnes, perspicuum est posteriores auctores a prioribus exscripsisse, ut Byzantini faciliore passim solent. Primus ergo, qui hunc Nysseni locum, a nobis unciunculis circumscriptum, protulit, Nicephorus Blemmides est, xiii sæculi homo, in secunda de processione Spiritus sancti Oratione, apud Allatium in *Græcia orthodoxa* t. I, p. 56: 'Ο τῶν Νυσσαίων περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαλαμβάνων, καὶ κατὰ Μακεδονίον φερόμενος, οὕτω διατυπὼι τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος πρόδοον· — ἐφ' ὧν ἡ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐνέργεια etc., usque ad καὶ πάντα τὰ τοῦ πυρὸς ἐργάζεται. Secundus Joh. Vecus in epigraphæ I de Spiritu sancto, cod. Vat. 606, p. 245, et apud Allat. *Græc. orth.* t. II, p. 537: 'Ο Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύμα-

τος κατὰ Μακεδονιανῶν λόγῳ etc. Tertius Georgius Trapezuntius de eodem argumento in *Græc. orth.* t. I, p. 530: 'Ο Νύσσης ἐν τῷ κατὰ Μακεδονιανῶν λόγῳ, etc. Quartus denique ipse Leo Allatius in *Enchiridio* suo de Spiritu S. *proc.*, p. 103, qui præcedentia testimonia sine dubio exscripsit, non autem ipso Nysseni ex sermone hausit; alioqui vir eruditissimus notitiam nobis et inediti operis et codicis Vaticani non invidisset; qui certe codex vel ejus oculos fugit, vel sua mole non modica rem occultavit, vel nondum fortasse, vivente Allatio, in pontificiam bibliothecam fuerat illatus. Eadem fere de alio Nysseni fragmento postea narraturus sum.

(2) ΑΙ. πρώτην φλόγα.

(3) En processionem a Patre per Filium; cujus causa hanc auctoritatem Nysseni auctores prædicti recitant. Sane nihil evidentiū hoc exemplo trium lucernarum est pro dogmate de processione ab utroque.

(4) ΑΙ. τῇν.

(5) Hinc Ariani apud Luculentium a nobis editum dicunt Patrem majorem, Filium minorem, Spiritum sanctum perminorem.

(6) ΑΙ. ἐργάζεται.

λογικῶς, οὐδὲ ἀνθρωπῶς. Εἰ δὲ τοῦτο δέδοται, πῶς τὸ Ἀ
 συνημμένον μετὰ τοῦ ἀνθρώπου νοούμενον ἀμφιβάλλεται; Οὕτω τοίνυν εἰ ἀληθεύει περὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Θεὸς λέγων, οὐδὲ ὁ τίμιόν τε καὶ ἔνδοξον ἀγαθόν τε καὶ δυνατόν εἶναι τοῦτο διοριζόμενος, ψεύδεται· τῇ γὰρ τῆς θεϊότητος ἐννοίᾳ πάντα τὰ τοιαῦτα νοήματα συνεισέρχεται· ὥστε ἀναγκαῖον εἶναι τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ μὴδὲ Θεὸν λέγειν, ἢ μὴδὲν τῶν θεοπροπῶν νοημάτων ὑποσπῆν τῆς θεϊότητος. Διὰ τοῦτο δεῖ πάντως μετ' ἀλλήλων τὰ δύο καταλαμβάνεσθαι, καὶ τὴν θείαν φύσιν μετὰ τῆς προσφυσῆς ὑπολήψεως, καὶ τὰς εὐσεβεῖς ἐννοίας περὶ τὴν θείαν τε καὶ ὑπερέχουσαν φύσιν.

Ζ'. Ἐπεὶ οὖν εἴρηται τῆς θείας φύσεως εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ καλῶς εἴρηται, πᾶσα δὲ μεγαλοπρεπὴς ἐννοία τῷ ὀνόματι τούτῳ καθὼς εἴρηται συνεμφαίνεται, ὁ ἑκείνο δοῦς τῇ δυνάμει, συνωμολόγησε τὰ λειπόμενα, τὸ καὶ ἔνδοξον εἶναι καὶ δυνατόν καὶ εἰ τι πρὸς τὸ κρείττον φέροι τὴν σημασίαν. Οὐδὲ γὰρ φύσιν ἔχει μὴ ὁμολογεῖσθαι ταῦτα περὶ τοῦ Πνεύματος διὰ τὸ ἀπεμφαίνον τῶν ἀντιδιαστελλομένων τοῖς τοιοῦτοις ὀνόμασιν· ὁ γὰρ ἔνδοξον μὴ διδοῦς, ἄδοξον δώσει· καὶ ὁ τὸ δυνατόν ἀθετῶν ἐπ' αὐτοῦ, τῷ ἐναντίῳ συνθήσεται. Ὡσαύτως καὶ περὶ τοῦ τιμίου καὶ ἀγαθοῦ· καὶ τὰ πρὸς τὰ κρείττονα εἰ μὴ παραδέχοιτο, τὰ ἐναντία πάντως ὁμολογήσει. Εἰ δὲ φρικτὸν τοῦτο, καὶ πάσης ἀτοπίας καὶ βλασφημίας ἐπέκεινα, δῆλον ὅτι τοῖς εὐσημωτέροις ὀνόμασι τε καὶ νοήμασι περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἱ εὐσεβοῦντες συνθήσονται, καὶ ἐροῦσιν εἶναι ταῦτα ἃ δὴ πολλὰκις εἰρήκαμεν, τίμιον, δυνατόν, ἔνδοξον, ἀγαθόν, καὶ εἰ τι ἄλλο τῶν πρὸς εὐσέβειαν συντεινόντων λέγεται. Ταῦτα δὲ οὐκ ἀτελῶς προσείναι τῷ Πνεύματι, οὐδὲ περιωρισμένην ἔχοντα τοῦ καλοῦ τὴν ποσότητα, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἀπείρον ταῖς κλήσεσι συμβαίνοντα· οὐ γὰρ μέχρι τινὸς τίμιον, εἴτα ἄλλο τι νοεῖται παρὰ τὸ τίμιον, ἀλλ' αἰ τοιοῦτον. Καὶ εἰ κατόπιν τῶν αἰώνων λογίζοι, καὶ εἰ πρὸς τὸ ἐφεξῆς ἀποβλέψει, ἐν οὐδενὶ τὸ λείπον εἰς τιμὴν ἢ δόξαν ἢ δύνανιν ἐξευρήσει, ὥς ἡ κατὰ προσθήκην αὐξέσθαι, ἢ ἐλαττωθῆναι δι' ὑπαίρεσιν. Οὐκοῦν εἰ ὅλον δι' ὅλου τέλειον, ἐν οὐδενὶ δέχεται τὴν ἐλάττωσιν. Καθ' ὃ γὰρ ἂν μειωθῇ περὶ τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν ἢ τελειότητα, κατ' ἑκείνο δώσει χώραν ταῖς ἀτιμωτέραις τῶν ὑπολήψεων· τὸ γὰρ μὴ τελείως τίμιον, μέρει τινὶ τοῦ ἐναντίου μετέχειν ὑπονοεῖται. Εἰ δὲ τοῦτο καὶ μέχρις ἐννοίας λαβεῖν, τῆς ἐσχάτης παραπληξίας ἐστὶ, καλῶς ἔχει πάντως ἀόριστον αὐτῷ καὶ ἀπερίγραπτον καὶ κατ' οὐδὲν μέρος ἡλαττωμένην προσμαρτυρεῖν τὴν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τελειότητα.

η'. Εἰ δὲ τοιοῦτόν ἐστιν, ἐφεξῆς ὁ λόγος καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἴσον διασκεψάσθω, καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ὡσαύτως. Ἀρ' οὐχὶ τὸ τέλειον ὁμολογεῖ τῆς τιμῆς καὶ ἐπὶ τούτου καὶ ἐπ' ἑκείνου; Πάντας οἶμαι τοὺς νοῦν ἔχοντας τοῖς εἰρημένοις συνθήσεσθαι. Εἰ οὖν τελεία τοῦ Πατρὸς ἡ τιμὴ, τελεία δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ, προσμαρτυρήθη δὲ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τῆς τιμῆς τὸ τέλειον, διὰ τί νομοθετοῦσιν ἡμῖν οἱ καινοὶ δογματι-

est, ne homo quidem prorsus est. Quod si hominem esse conceditur, cur de illa re dubitatur, quæ homini inherens esse intelligitur? Sic ergo si vere de Spiritu loquitur, qui Deum hunc dicit, ne ille quidem mentitur, qui hunc gloriosum, bonum, potentemque esse definit: nam deitatis notionem cuncta hæc cogitata comitantur: ita ut alterutrum e duobus sit necessarium, vel Deum non dicere, vel nullam Deo dignarum notionem subtrahere. Propterea oportet utramque rem simul complecti, nempe et divinam naturam cum congruo de ea iudicio, et orthodoxas circa divinam atque omnia excedentem naturam notiones.

7. Quia igitur dictum est, et recte quidem, divina Spiritum pollere natura, quolibet autem magnifica notio cum huiusmodi appellatione, prout diximus, elucet: qui hanc ei concedit virtutem, constituitur et reliqua, nempe et gloriosum esse et potentem, et quidvis aliud melioris rei significatum habet. Neque enim possibile est non confiteri hæc de Spiritu, propter contradictionem illorum quæ his opponuntur vocabulorum. Nam qui gloriosum esse non concedet, inglorium affirmabit; qui potentiam ei negaverit, contrarium annuet. Idem fiet de honore ac bonitate; ac nisi maiora quis admittat, contraria omnino fatebitur. Quod si hoc horrendum est, et supra omnem absurditatem atque blasphemiam, constat æquum esse ut gloriosioribus titulis atque conceptibus circa Spiritum sanctum orthodoxi utantur; dicantque id quod nos inculcavimus, eum esse honorabilem, potentem, gloriosum, bonum, et quidquid aliud ad rectum cultum spectare videtur. Hæc autem haud imperfecta Spiritui insunt, neque definitam habent excellentiæ quantitatem, sed in immensum appellationes suas extendunt: non enim aliquatenus honorabilis Spiritus est, et deinde aliud quid in eo citra honorationem sequitur, sed semper huiusmodi est. Et si sæcula retro reputes, et si futura prospicias, nullatenus eum desiderasse honorem aut gloriam aut potestatem comperies, ita ut vel additamento augeri, vel subtractione minui potuerit. Ergo si quaqueversus perfectus est, nulla in re minorari potest. Etenim in quo circa hanc sui notionem minorabitur, illic ansam præbebit indigniori de se opinioni; nam quod perfecte non est honorabile, rem contrariam aliquantum participare videbitur. Quod si hoc: vel in mentem tantum admittere summæ insanie est, bene est ut omnino contemnamur infinitam esse in Spiritu et incircumscriptam, ac nullatenus mutilam bonorum omnium perfectionem.

8. Quod si talis est Spiritus, deinceps de Filio quoque pari ratione, itemque de Patre, dispiciamus. Nonne perfectum tum huius tum etiam illius honorem esse fatemur? Omnes existimo, qui mente sunt præditi, dicto huic assensuros. Si ergo perfectus est Patris honor, perfectus item Filii, et sancto quoque Spiritui perfectus honor confessione nostra tribuitur, cur hi neoterici dogmatistæ nobis

præcipiunt non oportere parem illi honorem decernere ac Patri et Filio? Nos certe disquisitioni nostræ consentanei, id quod nullo additamento ad perfectionem indigeat, minus honorabile quam quodvis alterum, neque dicere possumus neque cogitare. Cujus enim excessum ratiocinium nostrum non invenit, quanquam nihil ei perfectionis deest, quam in re minutionem ejus comperiet, non video. Qui autem honoris paritatem negant, ii prorsus minorem honoris gradum decernunt. Similiter consequenterque, deminuta ex comparatione cum reliquis persona Spiritus, cunctas de eo religiosas sententias in contrarium vertent, et neque bonitatis, neque potentiae, neque alius cujusvis, quod pie de eodem dicitur, attributi perfectionem constabunt. Quod si manifestam impietatem vitantes, id quod generatim bonum esse reputatur, perfectum fatentur; dicant hi sapientes quomodo haberi possit perfecti perfectum, vel perfectius, vel magis sempiternum. Nam quamdiu perfectionis definitio in rem quampiam cadit, ibi neque plus neque minus in perfectionis notione ratio admittit.

9. Si ergo per omnia perfectum esse Spiritum sanctum concedunt, simulque in confesso est orthodoxum esse credere Patris quoque ac Filii in omni re bona perfectionem; cur nam consentaneum rationi iudicent Spiritum perimere, jam demonstrarunt; nam perimere pari honore fruentem, perinde est atque opinari eum perfectionis non participem. Genus autem honoris divinae naturae tribuendi quodnam esse opinantur, quo carere Spiritum sanctum volunt? Utrum hunc ipsum honorem, quem invicem homines largiuntur sermone blandientes et corporis gestu, obsequium comitatu præbentes, et quotquot alia per vanam vitae consuetudinem honoris officia frequentantur? quæ quidem omnia spontaneo fungentium motu fiunt; quæque si omittere velint, nullus ex propria natura homo causam habet, ut sit præ ceteris honorabilis, qui similiter omnes eodem naturae modulo comprehenduntur. Res est explorata, nullique dubitationi obnoxia; nam qui hodie propter magistratum quem gerit honorabilior cæteris videtur, eum postea comperiemus in illorum numero qui obsequium exhibent, dignitate in alium translata. Num hoc igitur honoris genus in divina quoque natura esse putant, ita ut volentibus nobis honorem exhibere, vel ab honorando cessantibus, pro arbitratu nostro cesset divinus honor? Nonne ridiculum potius impiumque foret talia opinari? Non enim propter nos Deus honorabilior evadit, sed semper in eodem statu est, neque in pejus aut melius transilire potest: quorum alterum non admittit, alterius possibilitatem non habet.

10. Quamvis itaque ratione Deum honorabis? Quomodo extolles Altissimum? Quomodo glorifica-

stai μη δεῖν ὁμολογεῖν ἐπ' αὐτοῦ πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τὸ ὁμότιμον; Ἡμεῖς μὲν γὰρ τοῖς ἐξητασμένοις ἐπόμενοι, τὸ μηδεμιᾶς προσθήκης εἰς τελείωσιν προσδεόμενοι, ἀτιμότερον τέτροτον οὕτως λέγειν οὐτε νοεῖν δυνάμεθα. Οὐ γὰρ τὸ πλεονάζον οὐκ ἐξευρίσκει ὁ λόγος διὰ τὸ ἀνελλιπές τε καὶ τέλειον, ἐν τίνι καταλήφεται αὐτοῦ τὴν ἐλάττωσιν οὐχ ὁρῶ. Οἱ δὲ ἀπαγορεύοντες τὸ ὁμότιμον, δογματίζουσι πάντως τὸ ἀτιμότερον. Καὶ π[ίσ]τας καὶ ὡσαύτως κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν διὰ τῆς κατὰ τὴν σύγκρισιν ἐλαττώσεως, ἐπὶ τὸ ἐναντίον τὰς εὐσεβεῖς ὑπολήψεις περὶ τοῦ Πνεύματος παρατρέφουσι, μὴ ἐν ἀγαθότητι, μηδὲ ἐν δυνάμει, μὴ ἐν ἄλλῃ τινὶ τῶν εὐσεβῶς περὶ αὐτοῦ λεγομένων συμμαρτυροῦντες τὸ τέλειον. Εἰ δὲ τὸ πρόδῃλον τῆς ἀσεβείας ἐκκλίνοντες, τὸ ἐν παντὶ τῷ κατὰ τὰ ἀγαθὰ λεγομένῳ νοήματι τέλειον ὁμολογῶσιν, εἰπάτωσαν οἱ σοφοί, πῶς τελείου τέλειον ἢ τελειότερόν ἐστι ἢ ἀδιώτερον. [Ε]ως γὰρ ἂν ὁ τῆς τελειότητος ἐφαρμοζῆται λόγος, οὕτε τὸ πλεόν οὕτε τὸ ἐλάττω ἐν τῇ τοῦ τελείου ἐννοίᾳ ὁ λόγος οὕτως (7) παραδέχεται.

11. Εἰ οὖν διὰ πάντων τέλειον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι συντίθενται, ὁμολογῆται δὲ πρὸς τοῦτοις εὐσεβείας εἶναι καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐν παντὶ ἀγαθὸν τέλειον, τίς ὁ λόγος καθ' ὃν εὐλογον κρίνουσι Πνεῦμα ἀναρεῖν, δεδύκασιν. (8) τὸ γὰρ ἀναρεῖν τὸ ὁμότιμον, ἀπόδειξις ἐστὶ τοῦ μὴ νομίζειν μετέχειν τῆς τελειότητος. Αἰτὸ δὲ τοῦτο τὴν τιμὴν ἐπὶ τῆς θείας φύσεως τίποτε ἄρα νομίζουσιν, ἥς ἀμοιβὴν εἶναι τὸ Πνεῦμα βούλονται; Πότερον ταύτην φασὶν ἦν καὶ ἀνθρώποι ἀνθρώποις χαρίζονται λόγῳ τε θεραπεύοντες καὶ σχήματι, τὸ ὑπῆκοον ἐνδεικνύμενοι κατὰ τὴν πρόδον, καὶ ὅσα τοιαῦτα τῇ ματαίᾳ τοῦ βίου συνήθειᾳ τῷ τῆς τιμῆς γίνεται λόγῳ; Ἀπερ πάντα τῇ προαιρέσει τῶν ταῦτα ἐργαζομένων συνέστηκεν. ὃν καθ' ὑπόθεσιν μὴ προελομένων, οὐδεμίαν ἐκ φύσεως ἀφορμὴν ἔχει τῶν ἀνθρώπων οὐδεὶς εἰς τὸ εἶναι τῶν λοιπῶν τιμώτερος, πάντων ὁμοίως κατὰ τὰ αὐτὰ μέτρα τῆς φύσεως γνωριζομένων. Σαφές δὲ ὁ λόγος καὶ οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχων. τὸν γὰρ σήμερον διὰ τὴν ἀρχὴν, ἥς προέστηκε, τίμιον τοῖς πολλοῖς εἶναι δοκοῦντα, εὐρήσομεν ἐφεξῆς ἐνα τῶν τιμώντων καὶ αὐτὸν γινόμενον, τῆς ἀρχῆς εἰς ἕτερον μετενεχθείσης. Ἀρ' οὖν τοιοῦτόν τι τῆς τιμῆς εἶδος καὶ ἐπὶ τῆς θείας φύσεως ἐπιννοῦσιν, ὥστε βουλομένων μὲν ἡμῶν τὸ τίμιον ἔχειν, παυσσάμενων δὲ τοῦ τιμῆν, τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει συγκαταλήγειν τὴν θείαν τιμὴν; Ἡ καταγέλαστόν ἐστι καὶ ἀσεβὲς ἅμα τὰ τοιαῦτα νοεῖν; Οὐ γὰρ δι' ἡμᾶς τὸ θεῖον ἑαυτοῦ τιμώτερον γίνεται, ἀλλ' αἰὶ ὡσαύτως ἔχει, οὕτε πρὸς τὸ χεῖρον οὕτε πρὸς τὸ κρείττον μεταβῆναι δυνάμενον. τὸ μὲν γὰρ οὐ δέχεται, τὸ δὲ οὐκ ἔχει.

12. Τίνι τοίνυν τῷ τρόπῳ τιμήσεις τὸ θεῖον; Πῶς ὁψώσεως τὴν Ὑψίστον; Πῶς δοξάσεις τὸ ὑπὲρ πάντων δο-

(7) Sic fortasse in cod.

(8) Ita videtur in cod.

ξαν· Πῶς ἐπαινέσεις τὸ ἀκατάληπτον· Ἐν πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου, καθὺς φησιν Ἡσαίας, ἔάν πᾶσα ἡ τῶν ἀνθρώπων ζωὴ συναρμωσθεῖσα ὁμόφρωνον ἀναμύψῃ τὴν δόξαν, τίς ἔσται προσθήκη τῇ κατὰ τὴν φύσιν ἐνδόξῃ τῆς σταγόνης ἡ χάρις· Ὁ οὐράνοι διηγούνται τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, καὶ μικροὶ κήρυκες τῆς ἀξίας νομίζονται· ἔτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ, τοῦ μέχρι τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῶν τῶν οὐρανῶν, τῶν μικρῶν μέρει τῆς θεότητος τῇ σπιθαμῇ τροπικῶς ὀνομαζομένη περιειλημμένων. Καὶ ἄνθρωπος, τὸ ἐπικύρησον τοῦτο καὶ ὠκύμορον ζῶον, καλῶς τῷ χρότῳ προσεικασμένος, σήμερον ὦν καὶ αὔριον οὐκ ἐσόμενος, ἀξίως τιμῆσαι τὴν θείαν φύσιν πεπίστευκεν· Ὁμοιον ὥστερ ἂν εἰ τις ἐξάψας λεπτὴν ἰνα ἀπὸ στυπταίου, προσθήκῃ τινὰ ταῖς τοῦ ἡλίου μαρμαρυγαῖς διὰ τοῦ σπινθήρος ὑπολαμβάνει χάρι-
B ἔσθαι. Τί λέγων εἶπέ μοι τιμήσεις, ἔάν περ ὧως τιμήσαι θελήσεις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ὅτι ἀθάνατόν ἐστι πάντως, ὅτι ἀτρέπτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ αἰετὶ καλόν, καὶ ἀπροσδεὲς τῆς ἐτέρων χάριτος, ὅτι πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖ καθὼς βούλεται, ἅγιον, ἡγαμονικόν, εὐθὲς, δίκαιον, ἀληθινόν, τὰ βάθη ἔρευνοῦν τῶν Θεοῦ, ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβανόμενον, καὶ εἰ τι τοιοῦτο. Τί οὖν διὰ τούτων καὶ τῶν τοιούτων χαρίζῃ· Τὰ προσόντα λέγεις, ἡ διὰ τῶν μὴ προσόντων τιμᾷς· Ἐν μὲν γὰρ τὰ μὴ προσόντα προσμαρτυρεῖς, ματαία ἡ χάρις, καὶ εἰς οὐδὲν φέρουσα πλέον· ὁ γὰρ τὸ πικρὸν γλυκὺ λέγων, αὐτὸς μὲν ἐφεύσατο, τὸ δὲ ψεκτὸν οὐκ ἐπῆνεσε. Εἰ δὲ τὰ θύτα λέγεις, τῇ φύσει τοιοῦτόν ἐστι πάντως καὶ ὁμολογούντος καὶ μὴ. Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος ὅτι· Εἰ
C ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει.

12. Τί οὖν βούλεται ἡ ὑποστολὴ τῆς ψυχῆς καὶ ἡ μεγαλοφυχία, ἐπὶ μὲν τοῦ Πατρὸς φιλοτιμουμένων, καὶ τῷ Υἱῷ τυχεῖν τὰ ἴσα χαριζομένων, ἐπὶ δὲ τοῦ Πνεύματος σμικρολογούντων τὴν χάριν· Ἐπερ δέ-
δεικται οὐκ ἐκ τῆς προαιρέσεως ἡμῶν πληρουμένη ἡ ἰδίως προσοῦσα τῇ θεῷ φύσει τιμὴ, ἀλλὰ προσ-
φυῶς συνυπάρχουσα. Ἡ μὲν γὰρ ἀγνωμοσύνη τῶν ἀχαρίστων διὰ τῆς τοιαύτης αὐτῶν γνώμης ἐβέγγε-
ται· τὸ δὲ Πνεῦμα τῇ αὐτοῦ φύσει τίμιον, ἐνδοξόν, δυνατόν, πάντα τὰ ὑψηλὰ τῶν νοημάτων ἐστὶ, καὶ οὗτοι μὴ βούλονται. Ναί φησιν· ἀλλὰ τὸν Πατέρα
D μὲν δημιουργὸν εἶναι παρὰ τῆς Γραφῆς ἐδιδάχθημεν· ὡσαύτως καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα γεγενῆσθαι ἐμάθομεν, οὐδὲν δὲ τοιοῦτο περὶ τοῦ Πνεύματος ἡμᾶς ὁ λόγος ἐδίδαξεν. Καὶ πῶς ἐστιν εἰκὸς εἰς ἰσοτιμίαν ἄγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ διὰ τῆς δημιουργίας τοσοῦτο μέγεθος δυνάμεως ἐπιδειξαμένῳ· Τί οὖν ἡμεῖς πρὸς τοῦτο ἀποκρινόμεθα· Ὅτι μάταια ἐλά-
λησαν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν οἱ νομίζοντες μὴ αἰετὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι, ἀλλὰ κατὰ καιροὺς τινὰς ποτὲ μὲν ἐφ' αὐτοῦ θεω-
ρεῖσθαι, ποτὲ δὲ συνημμένως καταλαμβάνεσθαι. Εἰ γὰρ χωρὶς τοῦ Πνεύματος γέγονεν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ

A bis qui omnem gloriam excedit? Quomodo lauda-
bis inintelligibilem? Quoniam omnes gentes quasi
stilla situlae sunt, ut Isaias ait *, si forte universa
hominum vita uno concentu consonam emittat
laudationem, quanam fiet accessio ei, qui natura-
liter gloriosus est, a guttae gratia? * Caeli enarrant
gloriam Dei †, exiguique censentur dignitatis prae-
cones; * quoniam exaltata est magnificentia ejus
non usque ad caelos, sed supra caelos ‡, qui tenui
divinitatis parte, quae palmus tropice nominatur,
comprehenduntur. Homo autem, temporaneus hic
et brevis aetatis animans, recteque seno compa-
ratus, qui hodie est et mane non subsistet, digne
se honoraturum divina naturam confidet? Veluti
si quis accendens tenuem stuppae fibrā, addita-
mentum aliquod se putaret solis splendoribus hac
sua scintilla largiri. Quibusnam verbis, dic mihi,
honorabis, si quidem honorare omnino voles, san-
ctum Spiritum? Nempe dices prorsus esse immor-
talem, invertibilem, immutabilem, semper bonum,
nullo alieno beneficio egentem; et quod cuncta in
cunctis operatur prout vult; item, sanctum esse,
dirigentem, rectum, justum, veracem, profunda
Dei scrutantem, ex Patre procedentem, a Filio
accipientem, et si quid praeterea est. Quid porro
per haec et alia hujusmodi ei largiris? Eane quae
habet dicis, an ob ea, quae non habet, laudas? Si
quae non habet de eo praedicas, vana est gratia,
nihilque emolumenti conferens; nam qui amarum
dicit esse dulce, ipse quidem mentitur; et quod
vituperabile est, reapse laude non ornat. Sin au-
tem vera dicis, ea suapte natura talia sunt, sive in
confitearis sive secus. Ait enim Apostolus: * Si
non credimus, ille fidelis permanet †.

14. Quid ergo sibi vult haec pusillanimitas simul
et magnanimitas hominum, qui Patrem quidem
honorare certant, paremque Filio gloriam attri-
buunt; erga Spiritum autem tantopere laudis sunt
avari? Certe demonstratum est, haud a nostra vo-
luntate gloriam confici, quae proprie divinae naturae
inest, sed innatam illi inherere. Et ingratorum
quidem hominum vecordia hac ipsorum pravitate
sententiae coarguitur: Spiritus autem suapte natura
venerabilis, gloriosus, potensque est, et quidquid
excelsum cogitari potest, etiamsi hi nolint. Utique,
ajunt; sed tamen Patrem creatorem esse a Scrip-
tura edocti fuimus: item per Filium omnia facta
didicimus: nihil vero hujusmodi de Spiritu sacer
sermo nos docuit. Quomodo autem aequum sit, ad
parem honorem evehere sanctum Spiritum illi, qui
per creationem tantam potentiae magnitudinem
exprompsit? Quid ergo nos ad haec dicimus? Nempe
quod vana locuti sunt in cordibus suis, qui exi-
stimant non semper cum Patre et Filio Spiritum
fuisse, sed certis temporibus modo per se solum
spectari, modo conjunctim comperiri. Nam si abs-
que Spiritu factum est caelum ac terra et creatio

* Isa. xl, 15. † Psal. xviii, 1. ‡ Psal. viii, 2.

* II Tim. ii, 15.

universa per Filium solum ac Patrem, dicant qui sic loquuntur, quid ageret Spiritus sanctus, dum Pater cum Filio creationem operabatur? Num ad alia opera incumbibat, ac propterea universo creando non vacabat? Quamnam, oro, peculiarem Spiritus occupationem demonstrare queunt, interim dum creatio peragebatur? Certe stultum esset atque insanum de alia aliqua creatione cogitare, præter illam quæ a Patre per Filium conficiebatur.

12. At enim Spiritus fortasse non occupabatur, sed pigritia et otio ac laborum fuga a creandi studio abstinēbat. Utinam nobis condonet hanc verborum insaniam ipsa Spiritus gratia! Etenim nos absurditatem talia dogmatizantium presse sequentes, inviti sensibus illorum, ceu quodam luto, sermonem nostrum sordidavimus. Porro orthodoxa sententia ita se habet: Neque Pater absque Filio unquam cogitatur, neque Filius sine sancto Spiritu intelligitur. Sicut enim impossibile est venire ad Patrem, nisi quis per Filium extollatur¹, ita impossibile est dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto². Itaque convenienter atque conjunctum Pater et Filius et Spiritus sanctus semper mutuaque cum relatione in perfecta Trinitate considerantur; et ante omnem creationem, ante omnia sæcula, ante quamlibet intellectus nostri cogitationem, Pater semper Pater est, et cum Filio Spiritus sanctus. Si ergo inseparabiliter, hæc simul mutuaque existunt, quænam insania est illorum qui separare nituntur individuum et dividere inseparabile, ita ut dicere audeant, solum fecisse omnia Patrem per Filium, Spiritu sancto sub creationis tempus vel non præsentem vel nihil agente? Nam si non aderat, dicant ubinam esset, cum Deus reapse omnia occupet, num videlicet peculiarem aliquam Spiritui stationem assignant, ita ut apud se seorsum creationis tempore esset? Sin aderat, quomodo inactuosus erat? Num quia nihil efficere poterat, an quia nolebat, sponte omittens, an aliqua validiore necessitate repulsus? Nam si sponte otium præcepavit, ne in alia quidem re qualibet is agere paterebatur; mendaxque ex horum sententia evaderet ille qui ait ipsum operari omnia in omnibus prout vult³.

13. Quod si Spiritus quidem ad operandum sponte impellitur, superior autem quædam potestas huic proposito obstat, dicant sane quamobrem impedimentum hoc fiat. Num invidia gloriæ quæ ex operibus paritur, ne videlicet in alium quoque transeat recte factorum admiratio, an quia non fidat cooperanti, quasi detrimentum rei præsentis futura sit illius opera? Prorsus harum quoque opinionum causas hi sapientes nobis patefacient. Sin vero neque invidia divinam attingit naturam, neque

A γῆ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ Υἱοῦ μόνου ἐκ τοῦ Πατρὸς, εἰπάτωσαν οἱ ταῦτα λέγοντες, τί ἐποίαι τότε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτε ὁ Πατὴρ μετὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν κτίσιν ἐνήργει; Ἄλλοις τισὶν ἔργοις προσηχολεῖτο, καὶ διὰ τοῦτο τῆς κτίσεως τῶν πάντων οὐ συνεψήπετο; Καὶ τί ἔχουσιν δεῖξαι ἰδιᾶζον ἔργον τοῦ Πνεύματος, ὅτε ἡ κτίσις συνίστατο; ἢ μωρὸν ἐστὶ καὶ ἀνέητον τὸ καὶ ἄλλην κτίσιν παρὰ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑφ' ἐστῶσαν ἐπινοεῖν.

B ἰβ'. Ἄλλ' οὐκ ἠσχολεῖτο μὲν, βαθυμεία δὲ τινι καὶ βρασιῶν καὶ τῷ περὶ τοὺς πόρους ὅκνη τῆς περὶ τὴν κτίσιν σπουδῆς ἐχωρίζετο. Ἄλλ' ὁλοῦς εἰν ἡμῖν ἐπὶ τῇ μεταίωτητι ταύτῃ τῶν λόγων αὐτῇ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις. Τῇ γὰρ ἀτοκίᾳ τῶν τὰ τοιαῦτα δογματιζόντων κατ' ἴχνος ἐπόμενοι ἀδουλήτως ταῖς ἐννοίαις αὐτῶν οἷόν τινι βορβόρῳ τὸν λόγον καταβρῦπώσαμεν. Ἡ γὰρ εὐσεβὴς διάνοια τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Οὐτε Πατὴρ χωρὶς Υἱοῦ ποτε ἐννοεῖται, οὔτε Υἱὸς δίχα τοῦ ἁγίου Πνεύματος καταλαμβάνεται. Ὡς γὰρ ἀμήχανόν ἐστιν ἀνελθεῖν πρὸς τὸν Πατέρα μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑψωθέντα, οὕτως ἀδύνατόν ἐστι Κύριον Ἰησοῦν εἰπεῖν μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ· οὐκοῦν ἀκολουθῶν τε καὶ συνημμένως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀεὶ μετ' ἀλλήλων ἐν ταῖς τῇ Τριάδι γνωρίζονται, καὶ πρὸ πάσης κτίσεως, καὶ πρὸ πάντων αἰώνων, καὶ πρὸ πάσης καταληπτῆς ἐπινοίας, ἀεὶ Πατὴρ ὁ Πατὴρ ἐστὶ, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ οὖν ἀχωρίστως ταῦτα μετ' ἀλλήλων ἐστὶ, τίς ἡ μεταίωτης τῶν ἐν καιρῷ τινι διαχωρίζειν ἐπιχειρούντων τὸ ἀτμητον, καὶ διαιρεῖν τὸ ἀχώριστον, ὥστε τολμᾶν λέγειν, Μόνος ἐποίησεν ὁ Πατὴρ διὰ μόνου τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῷ καιρῷ τῆς δημιουργίας ἢ μὴ παρόντος, ἢ μὴ ἐνεργούντος; Εἰ μὲν γὰρ οὐ παρῆν, εἰπάτωσαν πού ἦν, πάντα τοῦ Θεοῦ διεληφέντος; Ἡ (9) τίνα ἰδιᾶζουσιν τῷ Πνεύματι στάσιν ἐπινοοῦσιν, ὥστε ἐπ' αὐτοῦ κχωρισμένως εἶναι κατὰ τὸν τῆς κτίσεως χρόνον; Εἰ δὲ παρῆν, πῶς ἀνέρεγγον ἦν; Τῷ μὴ δύνασθαι τι ποιεῖν, ἢ τῷ μὴ βούλεσθαι; Ἐκουσίως ἀπολείπομενον, ἢ ὑπὸ τινος βιαιοτέρας ἀνάγκης ἐλαυνόμενον; Εἰ μὲν γὰρ ἐκ προαιρέσεως τὴν ἀργίαν ἡσπάζετο, οὐδὲ ἐν ἄλλῳ τινι πάντως τὸ ἐνεργεῖν καταδέχεται· καὶ ψευδὴς κατ' αὐτοὺς ὁ λέγων, ὅτι πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖ καθὼς βούλεται.

D ἰγ'. Εἰ δὲ τούτῳ μὲν ἐστὶν ἡ πρὸς τὸ ἐνεργεῖν ὀρμὴ, ὑπερκαμένη δὲ τις ἐξουσία κωλύει τὴν πρόθεσιν, εἰπάτωσαν τὴν αἰτίαν τοῦ ταῦτα κωλύοντος. Φθόνῳ τῆς ἐκ τῶν ἔργων ὀδῆς, ὡς ἂν μὴ καὶ εἰς ἄλλον διαβαίη τῶν κατορθωμάτων τὸ θαῦμα, ἢ τῷ μὴ καταπιστεύειν τῇ συνεργείᾳ, ὡς ἐπὶ λύμῃ τοῦ παρόντος ἐσομένης αὐτοῦ τῆς ἐργασίας; Πάντως γὰρ τῶν τοιοῦτων ὑπολήψεων καὶ τὰς αἰτίας ἡμῖν οἱ σοφοὶ οὕτω διασαφίσουσιν. Εἰ δὲ οὔτε φθόνος τῆς θείας ἀπταιται φύσεως, οὔτε τι σφάλμα περὶ τὴν ἀπταιστον

¹ Joan. xiv 8. ² I Cor. xii, 3. ³ ibid. 8.

(9) Cod. st.

φύσιν ἐπιννοεῖται, τί βούλεται αὐτοῖς ἡ μικροπρέπεια τῶν νοημάτων, ἡ τῆς δημιουργικῆς αἰτίας ἀφορίζουσα τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν, δὸν ταῖς ὑψηλοτέραις τῶν ἑνωϊῶν ἀφίεμαι μὲν τὰ ταπεινά καὶ ἀνθρώπινα τῶν νοημάτων, λογισμὸν δὲ λαβεῖν τοῦ ὕψους τῶν ζητούμενων ἐπάξιον· ὅτι οὕτε ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς συνεργίας τινὸς χρῆζων, διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα ἐποίησεν, οὕτε ὁ μονογενὴς Υἱὸς (10) ἐλάττωσα τῆς προθέσεως τὴν δύναμιν ἔχων ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὰ πάντα ἐργάζεται. Ἀλλὰ πηγὴ μὲν δυνάμεως ἐστὶν ὁ Πατὴρ, δύναμις δὲ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς (11), δυνάμει δὲ πνεῦμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἡ δὲ κτίσις πᾶσα ὅση τε αἰσθητὴ καὶ ὅση ἀσώματος, τῆς θείας δυνάμεως ἐστὶν ἀποτέλεσμα. Καὶ ἐπειδὴ πόνος οὐδεὶς ἐν τῇ συστάσει τῶν περὶ τὴν θείαν φύσιν ὑπονοεῖται, ὁμοῦ γὰρ τῷ προσεῖσθαι, τὸ γενέσθαι δέον, εὐθύς οὐσία ἡ πρόθεσις γίνεται, πᾶσαν τὴν διὰ τῆς κτίσεως ὑποστάσαν φύσιν, θελήματος κίνησιν, καὶ προθέσεως ὁρμὴν, καὶ δυνάμει δίδωσιν, εἰκότως ἂν τις προσαγορεύσειεν ἐκ Πατρὸς ἀρχομένην, καὶ δι' Υἱοῦ προϊούσαν, καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τελειουμένην.

18. Ταῦτα ἡμεῖς ἰδιωτικῶς καὶ κατὰ τὸν συνήθη τρόπον ἡμῖν ἑνωοῦντες, τὰ σωτῆρα ταῦτα τῶν ἀνθρωποφρόνων οὐ προσιέμεθα, πιστεύοντες καὶ ὁμολογούντες ἐν παντὶ πράγματι καὶ νοήματι ἐγκοσμίῳ τε καὶ ὑπερκοσμίῳ, καὶ τοῖς ἐν χρόνῳ καὶ τοῖς προαιωνίοις, μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καταλαμβάνεσθαι, μὴτε βουλῆματος, μὴτε ἐνεργείας, μὴτε ἄλλου τινὸς τῶν κατὰ τὸ ἀγαθὸν εὐσεβεῶς νοουμένων ἀπολειπόμενον· καὶ διὰ τοῦτο, ἐκτὸς τῆς κατὰ τάξιν καὶ ὑποστάσιν διαφορᾶς, ἐν οὐδενὶ τὸ παρηλαγμένον καταλαμβάνομεν, ἀλλὰ τρίτον μὲν τῇ ἀκυλουσίᾳ φαμὲν μετὰ Πατέρα καὶ Υἱὸν ἀριθμῆσθαι· τρίτον δὲ καὶ τῇ τάξει τῆς παραδόσεως. Ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν ἀχώριστον τὴν συνάφειαν ὁμολογοῦντες ἐν φύσει, καὶ ἐν τιμῇ, καὶ ἐν θεότητι καὶ δόξῃ καὶ μεγαλοπρεπείᾳ, καὶ τῇ ἐπὶ πάντων ἐξουσίᾳ, καὶ τῇ εὐσεβεὶ ὁμολογίᾳ. Περὶ δὲ λατρείας καὶ προσκυνήσεως καὶ ὅσα τοιαῦτα μικρολογούντες προφέρουσιν οἱ σοφοὶ παρ' ἑαυτοῖς, ἐκείνα λέγομεν, ὅτι πάντων τῶν παρ' ἡμῖν γινομένων ἐκ προαιρέσεως ἀνθρωπίνης ὑψηλότερόν ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἡ προσκυνήσις ἡμῶν ταπεινότερα ἐστὶ χρεωστούμενης τιμῆς, καὶ εἰ τι ἄλλο ἡ ἀνθρωπίνη συνήθεια τίμιον ἔχει, κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀξίαν ἐστὶ τοῦ Πνεύματος· τὸ γὰρ τῇ φύσει ἀμέτρητον, μείζον ἐστὶ τῶν ἀπὸ μικρῶς καὶ περιγεγραμμένης καὶ εὐτελοῦς δυνάμεως τὰ κατὰ δύναμιν αὐτῷ δωροφορούντων. Ταῦτα μὲν οὖν φαμεν πρὸς τοὺς συντιθεμένους τῇ εὐσεβεστάτῃ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπολήψει, ὅτι τε θεῶν ἐστὶ καὶ φύσεως θείας.

19. Εἰ δέ τις ἀθετοῖ τὴν φωνὴν ταύτην καὶ τὴν διανοίαν τὴν τῷ ὀνόματι τῆς θεότητος συνεφαινομένην, λέγοι δὲ τὸ παρὰ τῶν πολλῶν ἐπὶ καθαιρέσεως τῆς τοῦ Πνεύματος μεγαλωσύνης περιφερόμενον, ὅτι οὐχὶ τῶν

A error aliquis in infallibili natura cogitari potest, quid sibi vult hæc istorum æstimandi morositas, quæ creatricem causam Spiritus potentie negat, cum contra oporteat sublimibus sensibus humilia et humana cedere, et pro excelsi dignitate subjecti cogitare. Nam neque is qui omnia excedit Deus, ob alicujus cooperationis necessitatem, cuncta per Filium fecit: neque unigenitus Filius, ideo quod minorem conatu suo vim habeat, in sancto Spiritu omnia operatur. Sed fons quidem potentie, Pater est; potentia vero Patris, Filius; potentie spiritus denique, Spiritus sanctus est: creatura autem omnis tum sensibilis tum incorporea, divinæ potentie effectus est. Et quoniam labor nullus esse intelligitur in iis quæ divinam naturam constituent; nam voluntatem statim sequitur actio, et sine mora propositum in rem confertur; omnem, quæ creando fit, substantiam, voluntatis motum, propositi aggressionem, potentie communicationem, recte dicemus a Patre incipere, per Filium procedere, et in sancto Spiritu perfici.

14. Hanc nos populari more consuetaque nobis ratione sententiam gerentes, sapientia ista adversariorum argumenta non admittimus: credimus enim et confitemur in omni re mundana et supramundana, temporanea atque æterna, cum Patre ac Filio Spiritum sanctum esse consociandum; et neque a voluntate, neque ab actione, neque a re quavis quæ pie creditur bona excludendum: ideoque, excepta ordinis personæque differentia, nullius rei diversitatem admittimus, sed tertium ordine dicimus post Patrem et Filium numerari: tertium item ordine traditionis. In reliquis vero omnibus inseparabilem nexum fatemur, naturæ videlicet, honoris, deitatis, gloriæ, magnificentie, universalis potestatis, religiosæ denique apud nos confessionis. Quatenus vero sapientes hi cavillantur de cultu et adoratione et rebus hujusmodi, hoc nos affirmamus, nempe omni quod nos humanis conatibus præstamus officio excelsiorem esse Spiritum sanctum, adorationem quoque nostram infirmiorē esse debito honore, et quidquid humana consuetudo venerationis exprimit, inferius esse Spiritus dignitate: nam qui immensus natura est, major est omni obsequio, quod ei ab exiguæ et circumscriptæ vilis facultatis conatu exhibetur. Hæc cæteroquin illis dicimus, qui religiosiori de sancto Spiritu sententiæ adherent, quod nempe Deus sit, et divina natura præditus.

15. Quod si quis hoc vocabulum et suppositum eidem vocabulo significatum deitatis deleat, dicat autem id quod a multis ob abolendam Spiritus majestatem jactatur, nempe quod non ex facientibus,

(10) Cod. Θεός, sed fortasse emendatum fuit in ipso codice Υἱός.

(11) Id est Filii, qui est potentia Patris. Nam

Spiritus sanctus dicitur a Paulo, Gal. iv, 6, Spiritus Filii.

sed ex factis credendus sit, neque divina natura, sed creata; hanc nos orationem improbamus, quia homines ita opinantes in Christianorum numero habere non didicimus. Nam sicut imperfectum embryonem nemo hominem diceret, sed inchoatam vim quamdam si quando ad hominis nativitatem devenerit, quandiu tamen imperfectus est, nondum esse hominem; sic eum qui totius mysterii veram orthodoxamque formam non exceperit, hunc esse Christianum doctrina nostra non agnoscit. Namque et Judæos audire est Deum, et quidem nostrum, confitentes. Concedit quippe illis in Evangelio Dominus, quod non alium existiment Deum, nisi Unigeniti Patrem, Quem vos, inquit, Deum vestrum dicitis⁹. Num ergo Christianorum nomine nuncupandi sunt Judæi, propterea quod adoratum a nobis Deum ipsi quoque se fatentur colere? Scio et Manichæos nomen Christi celebrare. Quid igitur? Num qui venerabile his quoque habetur adoratum a nobis nomen, idcirco hos etiam in Christianorum numero habebimus? Sic et ille, qui Patrem quidem confitetur, Filiumque admittit, Spiritus tamen abolet majestatem, fidem negavit, et est infideli deterior¹⁰. Christianique nomen mentitur. Perfectum esse hominem Dei jubet Apostolus. Perfectio autem erit in communi quidem homine, si absolutam quaqueversus naturam habuerit; nam rationalem esse oportet, mentis scientiæque capacem, vitæ competentem, statura erectum, risibilem, latis unguibus præditum. Quod si quis hominem nominet, quin dicta nature indicia præstare queat, frustra eum hac honorat appellatione. Ita etiam Christianus, fide in Patrem et Filium ac Spiritum sanctum distinguitur: hæc forma est ejus qui veritatis mysterio conformatus fuerit. Quod si aliter forma se habeat, haud agnoscam difformis rei naturam: confusio est potius figura, et naturalis formæ alteratio et indicativorum humanitatis signorum perversio, cum ad fidei dogma Spiritus sanctus non simul recipitur. Verax est enim Ecclesiastæ dictum: Non est hic homo vivens, sed ossa, ut ipse ait, in ventre prægnantis¹¹. Nam quomodo confitebitur Christum, nisi chrisma cum uncto simul intelligat? « Hunc, » inquit Scriptura, « unxit Deus Spiritu sancto. »¹² γάρ ὁμολογήσει Χριστὸν, ὁ μὴ συνεπινοῶν τῷ Χρισθέντι τὸ χρίσμα; « Τοῦτον ἔχρισε, » φησὶν, « ὁ Θεὸς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. »

16. Dicant ergo nobis qui Spiritus gloriam abolerent, et in ordine subditarum naturarum collocant, cuiusnam rei symbolum unctio sit. Nonne regni? Quid porro? Nonne propria natura regem esse credunt Unigenitum? Sine dubio non negabunt, qui certe Judaico velo cor obvolutum non habeant. Si ergo Filius Deus naturaliter est, regni vero symbolum chrisma, quidnam, oro, tibi consecanea ratio demonstrat? Nempe chrisma non esse alienum ab eo qui naturaliter rex est: neque uti peregrinum et extraneum cum sancta Trinitate

ποιούντων, ἀλλὰ τῶν ποιηθέντων ἐστὶ, καὶ οὐχὶ τῆς θείας, ἀλλὰ τῆς κτιστῆς φύσεως εἶναι προσήκει νομίζειν, τοῦτον τὸν λόγον ἀποκρινοῦμεθα, ὅτι τοὺς οὕτως ἔχοντας ἐν Χριστιανοῖς ἀριθμεῖν οὐκ ἐμάθομεν. Ὡς περ γὰρ ἀνθρώπου οὐκ ἂν τις προσείποι τὸ ἀτελεσφόρητον ἐμβρυον, ἀλλὰ δύναμιν εἴπερ ἀτελεσφόρητὴ εἰς ἀνθρώπου γένεσιν προσελθεῖν, ἕως δ' ἂν ἐν τῷ ἀτελεῖ ᾗ, ἄλλο τί ἐστὶ καὶ οὐκ ἀνθρώπος· οὕτως τὸν μὴ δι' ὅλου τοῦ μυστηρίου τὴν ἀληθῆ μορφῶσιν τῆς εὐσεβείας; δεξάμενον, χριστιανὸν οὐκ οἶδεν ὁ λόγος. Ἔστι γὰρ καὶ Ἰουδαίων ἀκούειν Θεὸν ὁμολογούντων καὶ Θεὸν τὸν ἡμέτερον. Συντίθεται αὐτοῖς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ ὁ Κύριος, ὅτι οὐκ ἄλλον νομίζουσι Θεὸν ἢ τὸν Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς, «Ὁν ὁμείψ, φησὶ, λέγετε ὅτι Θεὸς ἡμῶν ἐστίν.» Ἀρ' οὖν Χριστιανὸς ὀνομαστέον τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι τὸν παρ' ἡμῶν προσκυνούμενον, καὶ αὐτοὶ οἰδεῖν ὁμολογοῦσιν; Οἶδα καὶ Μανιχαίους τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ περιφέροντας. Τί οὖν; Ἐπειδὴ σεβάσιμον παρὰ τοῦτοις τὸ παρ' ἡμῶν προσκυνούμενον ὄνομα, διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὺς ἐν Χριστιανοῖς ἀριθμήσομεν; Οὕτως καὶ ὁ τὸν Πατέρα μὲν ὁμολογῶν, καὶ τὸν Υἱὸν παραδεχόμενος, ἀθετῶν δὲ τὴν μεγαλοσύνην τοῦ Πνεύματος, ἡρνηταὶ τὴν πίστιν, καὶ ἐστὶν ἀπίστου χεῖρων, καὶ τῆς ἐπινοουμένης τοῦ Χριστιανοῦ καταψεύδεται. Ἄρτιον εἶναι κελεύει τὸν τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου ὁ Ἀπόστολος. «Ἄρτιον δ' ἂν εἴη ἐπὶ μὲν τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου τὸ παντὶ λόγῳ συμπληρωμένον τῆς φύσεως, λογικὸν τε γὰρ εἶναι χρὴ, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, ζωῆς μετέχον, ὁρθὸν τῷ σχήματι, γλαστικόν, πλατυύνυχον. Εἰ δὲ ὀνομάζοι μὲν τις ἀνθρώπον, τὰ δὲ εἰρημένα σημεῖα τῆς φύσεως μὴ ἔχοι ἐπὶ τοῦτο παρεγέσθαι, μάτην ἐτίμησε τῷ προσήματι. Οὕτως καὶ ὁ Χριστιανὸς τῇ εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα πίστει χαρακτηρίζεται· αὕτη ἐστὶν ἡ μορφή τοῦ κατὰ τὸ μυστήριον τῆς ἀληθείας μεμορφωμένου. Εἰ δὲ ἐτέρως ἢ μορφῇ διακεκμημένη τύχη, οὐκ ἐπιγνώσομαι τοῦ ἀμώρου τὴν φύσιν· σύγχυσις ἐστὶ τοῦ χαρακτηρὸς καὶ τῆς κατὰ φύσιν μορφῆς ἀλλοτρίωσις καὶ παραλλαγὴ τῶν γνωριστικῶν σημείων τῆς ἀνθρωπότητος, ὅταν μὴ συμπαρηληφθῇ τῇ πίστει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀληθεύει γὰρ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ ὁ λόγος· ὅτι οὕτως οὐχὶ ζῶν ἐστὶν ἀνθρώπος, ἀλλὰ δολὸς, καθὼς ἐκεῖνος φησὶν, ἐν τῇ γαστρὶ τῆς κυοφορήσεως. Πῶς

17. Εἰπάτωσαν οὖν ἡμῖν οἱ καθαιρούντες τὴν τοῦ Πνεύματος δόξαν, καὶ τῇ ὑποχειρὴ φύσει συγκатаτάσσοντες, τίνος σύμβολόν ἐστιν ἡ χρίσις. Οὐχὶ τῆς βασιλείας; Τί δέ; οὐχὶ φύσει βασιλεὺς τὸν Μονογενῆ πεπιστεύκασιν; Οὐκ ἀντεροῦσι πάντως οἱ γε μὴ καθάπας τῷ Ἰουδαϊκῷ καλύμματι τὴν καρδίαν περιεχόμενοι. Εἰ οὖν τῇ φύσει βασιλεὺς ὁ Υἱός, βασιλείας δὲ σύμβολόν ἐστι τὸ χρίσμα, τί σοι διὰ τῆς ἀκολουθίας ὁ λόγος ἐνδείκνυται; «Ὅτι οὐκ ἀλλότριόν τί ἐστὶ τοῦ κατὰ φύσιν βασιλέως τὸ χρίσμα, οὐδὲ ὡς ξένον τι καὶ ἀλλόφυλον τῇ ἁγίᾳ Τριάδι τὸ Πνεῦμα

⁹ Joan. viii, 11. ¹⁰ II Tim. iii, 17. ¹¹ Eccl. xi, 5. ¹² Act. x, 38.

συνέτακται. Βασιλεὺς μὲν γὰρ ὁ Υἱὸς· βασιλεία δὲ ἡ ζωσα καὶ οὐσιώδης καὶ ἐκτιστοῦ τοῦ Πνεύματος τὸ ἅγιον, ἢ χρισθεὶς ὁ Μονογενὴς, Χριστός ἐστι καὶ βασιλεὺς τῶν ὄντων. Εἰ οὖν βασιλεὺς ὁ Πατὴρ, βασιλεὺς δὲ ὁ Μονογενὴς, βασιλεία δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς πάντως τῆς βασιλείας ἐπὶ τῆς Τριάδος ὁ λόγος. Ἡ δὲ τῆς χρίσεως ἐκνοια, τὸ μὴδὲν εἶναι διάστημα μεταξὺ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δι' ἀπορήτων αἰνίσσεται· ὡς γὰρ μεταξὺ τῆς τοῦ σώματος ἐπιφανείας, καὶ τῆς τοῦ ἐλαίου χρίσεως οὐδὲν ἐπινοεῖ μέσον οὔτε ὁ λόγος οὔτε ἡ αἰσθησις, οὕτως ἀδιάστατος ἐστὶ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ Υἱῷ ἡ συνάρησις, ὥστε τῷ μέλλοντι αὐτοῦ διὰ τῆς πίστεως ἀπεσθαι, ἀναγκαῖον εἶναι προσευτρχάνειν διὰ τῆς ἀφῆς τῷ μύρῳ· οὗ γὰρ ἐστὶ τὸ μέρος ὃ γυμνὸν ἐστὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τοῦτο ἡ ὁμολογία τῆς τοῦ Υἱοῦ κυριότητος, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τοῖς καταλαμβάνουσι γίνεται, πάντοθεν τοῖς διὰ πίστεως προσεγγίζουσι προσπαπνῶντος τοῦ Πνεύματος. Εἰ οὖν τῇ φύσει βασιλεὺς ὁ Υἱὸς, ἀξίωμα δὲ βασιλείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ Υἱὸς χρίσται, τίς ἐπινοεῖται τῆς βασιλείας ἢ κατὰ τὴν φύσιν πρὸς αὐτὴν ἀλλοτριώσεως;

17. Ἐπειτα καὶ τοῦτο σκοπήσωμεν· Ἡ βασιλεία ἐν τῇ τῶν ὑποχειρίων ἀρχῇ πάντως γνωρίζεται. Τί οὖν τῆς βασιλευσῆς φύσεως ἐστὶ τὸ ὀψήκον; τοὺς αἰῶνας πάντως καὶ τὰ ἐν τούτοις ὁ λόγος καταλαμβάνει· Ἡ γὰρ βασιλεία σου, ὁ φησὶν, ἡ βασιλεία αἰώνων. Αἰῶνας δὲ λέγων, πᾶσαν ἐκ τοῦ περιέχοντος τὴν ἐν αὐτοῖς συστάσεως κτίσιν περιλαμβάνει τὴν τε ὁρατὴν καὶ ἀόρατον· ἐν αὐτοῖς γὰρ ἐκτίσθη τὰ πάντα διὰ τοῦ ποιητοῦ τῶν αἰώνων. Εἰ οὖν ἡ βασιλεία πάντοτε μετὰ τοῦ βασιλέως νοεῖται, ἢ δὲ ὑποχείριος φύσις ἄλλο τι παρὰ τὴν ἀρχουσαν ὁμολογείται, τίς ἡ ἀτοπία τῶν αὐτοῖς μαχομένων, τῶν προστιθέντων μὲν τὸ χρίσμα τῷ κατὰ φύσιν βασιλεὶ ὡς ἀξίωμα, καταγόντων δὲ αὐτὸ τοῦτο εἰς τὴν ὑποχείριον τάξιν ὡς τῆς ἀξίας καταδεέστερον; Εἰ μὲν γὰρ τῶν ὑπεκόντων κατὰ τὴν φύσιν ἐστὶ, πῶς τῇ τῆς βασιλείας ἀξιώματι τοῦ Μονογενοῦς συναρμυρίζεται χρίσμα βασιλείας γινόμενον; Εἰ δὲ τὸ ἡγεμονικὸν αὐτοῦ διὰ τοῦ συμπαραληφθῆναι εἰς τὴν τῆς βασιλείας μεγαλοπρέπειαν δαίκνεται, τίς ἡ ἀνάγκη καθαιρεῖσθαι πάντα εἰς ἰδιωτικὴν τε καὶ δουλικὴν ταπεινότητα τῇ δουλευσῇ κτίσει συναρμυρούμενον; Οὐ γὰρ δὴ τὰ δύο περὶ αὐτοῦ λέγοντα, δυνατόν ἐστιν ἐν ἑκατέρῳ τὰ λεγόμενα λέγειν, ὅτι καὶ ἡγεμονικὸν ἐστὶ καὶ ὑποχείριον. Εἰ μὲν γὰρ ἡγεῖται, οὐ κυριεύεται· εἰ δὲ δουλεύει, οὐκ ἐστὶ μετὰ τῆς βασιλευσῆς φύσεως καταλαμβάνεται. Ὡς γὰρ μετὰ ἀνθρώπων ἀνθρώποι, καὶ μετὰ ἀγγέλων ἀγγελοι, καὶ πάντα μετὰ τῶν ὁμοφύλων ἐπιγινώσκονται, οὕτως μεθ' ἐνὸς ἑκατέρῳ ὁμολογίσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναγκαῖον ἐστὶ, ἢ μετὰ τῆς κυριεύσεως, ἢ μετὰ τῆς ὑποκυπτούσης φύσεως. Μέσον γὰρ τούτων ἐπιγινώσκει ὁ λόγος οὐδὲν, ὥστε τινὰ φύσεως ἰδιότητα ἐν μεθωρίῳ τοῦ τε κτιστοῦ καὶ τοῦ ἀκτιστοῦ καινοτομηθεῖσαν μεταξὺ τούτων εἶναι νομίζεσθαι, ὡς καὶ ἀμφοτέρων μετέχειν, καὶ οὐδέτε-

A Spiritum cooptari. Nam rex est Filius; regnum autem vivens, et substantiale, et inherens, Spiritus sanctus est, quo unctus Unigenitus, sit Christus atque universi mundi rex. Si ergo rex est Pater, rex item Unigenitus, regnum autem Spiritus sanctus, una est omnino regni in Trinitate ratio. Unctionis autem ænigmatica significatio est ut nullam inter Filium et sanctum Spiritum distantiam esse putemus; nam sicuti inter corporis cutem et olei unctionem nihil intermedium nec ratio nec sensus novit, ita indivisa est Filii copulatio cum sancto Spiritu, ita ut opus sit eum qui Christum fide velit attingere, antea accedere ad unguenti contactum: nullum est enim membrum illud, quod Spiritu sancto sit nudum. Propterea confessio de Filii dominatu, in sancto Spiritu a recipientibus sit, quibus per fidem accedentibus undique occurrit sanctus Spiritus. Si ergo naturaliter rex est Filius, dignitas autem regni ipse sanctus Spiritus, quo Filius inungitur, quænam regni jam excogitatur naturalis a se ipso alienatio?

17. Deinde et hoc consideremus: Regnum ex dominatu in subjectos prorsus dignoscitur. Quid ergo regnanti nature subjectum est? sæcula profecto et quæcunque in eis sunt ratio nostra imaginatur. Regnum tuum, Scriptura inquit, regnum sæculorum. Sæcula vero dum ait, universum qui circumambit creatum mundum comprehendit, visibilem et invisibilem: namque in sæculis creata fuerunt omnia ab ipsorum sæculorum auctore. Si ergo regnum una cum rege semper intelligitur, subjecta autem creata diversum quid esse a dominante in confesso est, quænam insania est istorum qui chrisma quidem seu dignitatem quamdam addunt ei qui suapte natura rex est; simul tamen idem chrisma ad subditorum ordinem deprimunt, quasi dignitate inferius? Si enim de classe subditorum natura propria Spiritus est, quomodo regali Filii dignitate deponitur, dum unctioni regni sit? Sin potius principatus ejus ex assumptione ad participandam regni maiestatem ostenditur, cur opus sit hæc omnia pessumdare, dum ad privatam servilemque humilitatem deprimuntur, famulæque creature adnumerantur? Neque enim hæc duo de eodem subjecto pronuntiata, utraque vera esse queunt, nempe ut sit Dominus atque subditus. Nam si dominatur, dominium non patitur; sin famulatur, jam non cum regnante natura sociatur. Nam sicut homines cum hominibus, angeli cum angelis et cætera omnia cum homogeneis spectantur, ita cum uno ex alterutris necessario Spiritus sanctus agnoscendus est, vel cum dominante scilicet vel cum subjecta natura. Medium autem in his ratio non agnoscit quidquam; neque existimari potest, aliquam esse nature proprietatem inter creatum et increatum, novo modo excogitatum, quæ utrumque participet, neutrum

¹⁷ Psal. CLIV, 13.

tamen perfecte sit. Non enim licet admittere missionem quamdam contrariorum atque connexionem rei creatæ cum increata; neque duo increata in unam hypostasim confundi queunt: etenim non solum evaderet compositum id quod ex hac absurda missione compingeretur, verum etiam dissimilium compositio fieret, et quæ ætate non congruerent: nam quod ex creatione existentiam nanciscitur, omnino recentius est illo quod increatam subsistentiam habet. Si ergo Spiritus naturam ex utraque rem mistam dicunt, utique rei antiquioris cum recentiori missione quamdam sibi animo confingent: eritque, ex horum sententia aliquid se ipso antiquius simul atque recentius, ita ut quatenus increatum antiquius sit, quatenus vero creatum recentius. Quod quoniam in rerum natura fieri nequit, necesse est unum ex his in Spiritu verum evadere, id est increatum.

18. Sed jam et illud quanta scateat absurditate spectemus. Cum creata omnia pari honore sint, propterea quod parem existendi originem habuerint, quænam erit causa Spiritum a reliquis rebus ita secernens, ut eum cum Patre ac Filio possimus simul ordinare? Postulat enim recta ratio ut id a creatione non sit, quod cum increata natura cernitur consociatum: quod si nihilominus a creatione provenierit, nihil magis valebit, quam reliquæ sibi homogeneæ creaturæ, neque cum superiore poterit natura componi. Quod si forte dicant creatum quidem esse Spiritum, sed tamen plus posse quam rem creatam, rursus comperiemus eandem contra se ipsam pugnare creatam naturam, atque inter dominatum servitiumque bifariam divisam, ita ut pars ejus beneficiat, pars vero beneficium recipiat, pars sanctificet, pars autem sanctificetur; et quotquot bona a sancto Spiritu donari creaturæ creduntur ipsi quidem affluenter adsint scientia et in alios effusa, sed tamen quatenus creatura est, idem egeat beneficiis illinc manantibus atque gratia; nec nisi participatione aliqua communionem bonorum percipiat ex homogenea natura profusorum. Habet enim electionis ejusdem et personalis prælationis speciem, si cum nulla sit honoris in natura præstantia, haud paria possint ii quorum substantia mutuo non differt. Quam rem nemo sana mente præditus, ut puto, comprobabit: nam vel aliis non præbet siquidem naturaliter non habet; vel si dare creditur, jam in confesso erat prorsus habere. Porro hoc unius divinæ naturæ proprium est et peculiare, nempe ut bonorum sit donatrix, ipsa autem nulla re adventitia indigeat.

19. Deinde et hoc observabimus, nempe in sancto baptismo quid studemus? nonne ut vitam impetremus morti ulterius non obnoxiam? Neminem sermoni huic contradicturum puto, qui quomodo-cunque Christianis ascriptus sit. Quid igitur? Num vivifica vis inest aquæ, quæ ad baptismi gratiam adhibetur? Nonne cuivis potius exploratum est, aquam corporalis ministerii causa adhiberi, cum

Α ρον τελείως εἶναι. Οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται μίξιν τινὰ τῶν ἐναντίων καὶ συμπλοκὴν ἐννοῆσαι τοῦ κτιστοῦ πρὸς τὸ ἀκτιστον συνανακριναμένον, καὶ δύο τῶν ἐναντίων εἰς μίαν ὑπόστασιν συμμιγνυμένων· ὡς μὴ μόνον σύνθετον εἶναι τὸ διὰ τῆς ἀλλοκότου ταύτης μίξεως ἀναπλασόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀνομοίων ἔχον τὴν σύνθεσιν, καὶ κατὰ τὸν χρόνον οὐ συμφωνούντων· τοῦ γὰρ ἀκτίστως ὑφεστῶτος, τὸ διὰ κτίσεως τὴν ὑπόστασιν ἔχον, μεταγενέστερον πάντως ἐστίν. Εἰ οὖν μεμίχθαι τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν πρὸς ἑκάτερα λέγουσιν, ἅρα καὶ τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς τὸ νεώτερον μίξιν τινὰ ἐννοήσουσι· καὶ ἔσται κατ' αὐτοὺς αὐτοῦ τι πρεσβύτερον, καὶ αὐτοῦ τι πάλιν μεταγενέστερον, ὡς καὶ τῷ ἀκτίστῳ τὸ ἀρχαιότερον ἔχειν, καὶ τῷ κτιστῷ τὸ νεώτερον. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο φύσιν οὐκ ἔχει, Β ἀνάγκη πάντως τὸ ἕτερον τούτων ἐπὶ τοῦ Πνεύματος ἀληθὲς εἶναι λέγειν, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀκτιστον.

ιγ'. Καὶ γὰρ κακῆϊον ὅσην ἔχει τὴν ἀτοπίαν σκοπήσωμεν. Πάντων τῶν ἐν τῇ κτίσει νοουμένων, κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ διὰ κτίσεως ἐσχηκέναι τὸ εἶναι, τὴν ὁμοτιμίαν ἔχοντων, τίς ἡ αἰτία ἢ τὸ Πνεῦμα τῶν λοιπῶν ἀποκρίνουσα εἰς τὸ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ συνταχθῆναι; Εὐρίσκεται γὰρ ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου, οὐκ ὃν ἐκ τῆς κτίσεως τὸ τῇ ἀκτίστῳ συνθεωρούμενον φύσει· ἢ εἰ ἐντεῦθεν εἴη, μὴδὲν πλέον τῆς ὁμοφύλου ἰσχύειν κτίσεως, μὴδὲ δύνασθαι τῇ ὑπερκειμένη συναρμώζεσθαι φύσει. Εἰ δὲ λέγοιεν καὶ κτιστὸν εἶναι καὶ ὑπὲρ τὴν κτίσιν δύνασθαι, πάλιν εὐρίσκεται αὐτῇ πρὸς ἑαυτὴν ἡ κτιστὴ στασιάζουσα φύσις, καὶ μεριζομένη πρὸς τὸ κρατοῦν τε καὶ ὑποχείριον, ὡς τὸ μὲν εὐεργετεῖν, τὸ δὲ εὐεργετίζεσθαι, καὶ τὸ μὲν ἀγιάζειν, τὸ δὲ ἀγιάζεσθαι· καὶ πάντα ὅσα παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χορηγεῖσθαι τῇ κτίσει πεπίστευται, ἐκείνῳ μὲν παρῆναι πλουσίως πηγάζοντα καὶ εἰς ἄλλους ὑπερχόμενα, τὴν δὲ κτίσιν ἐπιθεῖα τῆς ἐκείθεν ἀναδιδομένης εὐεργεσίας καὶ χάριτος καθεστάναι, καὶ ἐκ μετουσίας δέχεσθαι τὴν τῶν ἀγαθῶν κοινωνίαν τῶν ἐκ τοῦ ὁμογενοῦς προχομένων. Ἀποκληρώσει γὰρ ὅμοιον καὶ προσωποληψία τὸ τοιοῦτόν ἐστι, μηδεμιὰς ἐν τῇ φύσει προτιμήσεως οὐσης, μὴ τὰ αὐτὰ δύνασθαι τὰ κατ' οὐδὲν ἀλλήλων ἐν τῷ εἶναι τὴν διαφορὰν ἔχοντα. Ἄπερ οὐδένα ὀμαι τῶν εὐ φρονούντων συνομολογεῖν· ἢ γὰρ οὐ παρέχει τοῖς ἄλλοις, εἴπερ οὐ φυσικῶς ἔχει· ἢ εἴπερ διδόναι πεπίστευται, τὸ ἔχειν πάντως προωμολογῆται. Τοῦτο δὲ μόνης τῆς θείας φύσεως ἰδίον ἐστὶ καὶ ἐξαιρέτων, τὸ παρ᾽ αὐτὴν ἀγαθῶν εἶναι, αὐτὸ δὲ μηδενὸς ἐπεισάχτου προσδέεσθαι.

ιδ'. Ἐπεὶ καὶ τοῦτο σκοπήσωμεν, τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι τί διὰ τούτου πραγματευόμενοι. Ἀρ' οὐχὶ τὸ ζωὴς μετέχειν οὐκέτι θανάτῳ ὑποκειμένης; Οὐδένα ἀντειπεῖν οἶμαί· τῷ λόγῳ τὸν γε καὶ ὅπως οὖν ἐν χριστιανοῖς ἀριθμούμενον. Τί οὖν; Ἀρ' ἐν τῷ ὕδατι ἡ ζωοποιὸς ἐστὶ δύναμις τῷ συμπαλαμβανομένῳ πρὸς τὴν τοῦ βαπτίσματος χάριν; Ἡ παντὶ ὀφλον· τοῦτο μὲν τῆς σωματικῆς ἐνεκεν διακονίας παρεί-

ληπται, οὐδὲν παρ' ἑαυτοῦ πρὸς τὸν ἁγιασμὸν εἰσφε-
 ρόμενον, εἰ μὴ μεταποιηθῇ διὰ τοῦ ἁγιάσματος· τὸ
 δὲ ζωοποιεῖν τοὺς βαπτιζομένους, τὸ Πνευμά ἐστι,
 καθὼς φησιν ὁ Κύριος περὶ αὐτοῦ τοῦτο λέγων τῇ
 ἰδίᾳ φωνῇ, ὅτι, « Τὸ Πνευμά ἐστι τὸ ζωοποιεῖν. »
 Ζωοποιεῖ δὲ οὐκ αὐτὸ μόνον εἰς τὴν τελείωσιν τῆς
 χάριτος ταύτης διὰ τῆς πίστεως λαμβανόμενον, ἀλλὰ
 χρὴ τὴν εἰς τὸν Κύριον προϋποκείμενάν πιστίν, δι' ἧς
 ἡ ζωτικὴ χάρις τοῖς πιστεύουσι παραγίνεται, καθὼς
 ἐφ' ἧται παρὰ τοῦ Κυρίου, ὅτι Οὗς θέλει ζωοποιεῖν·
 ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ διὰ τοῦ Υἱοῦ διακονουμένη χάρις
 ἤρτηται τῆς ἀγεννήτου πηγῆς, διὰ τοῦτο προηγείσθαι
 τὴν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς πίστιν ὁ λόγος διδά-
 σκει, τοῦ ζωογονούντος τὰ πάντα, καθὼς φησιν ὁ
 Ἀπόστολος, ὡς ἂν ἐκείθεν ἀφορμηθεῖσαν τὴν ζωο-
 ποιὸν χάριν, καθάπερ ἐκ πηγῆς τινος τὴν ζωὴν πη-
 γαζούσης διὰ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, ὃς ἐστὶν ἡ ἀλη-
 θής· ζωὴ, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος τελειοῦσθαι
 τοῖς ἀξιουμένοις. Εἰ οὖν ἡ ζωὴ διὰ τοῦ βαπτίσματος,
 τὸ δὲ βάπτισμα ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ
 Πνεύματος ἁγίου τὴν τελείωσιν ἔχει, τί λέγουσιν οἱ
 τὸ παρεκτικὸν τῆς ζωῆς ἀντ' οὐδενὸς λογιζόμενοι;
 Εἰ γὰρ μικρὰ ἡ χάρις, εἰπάτωσαν τὸ τῆς ζωῆς τι-
 μιώτερον. Εἰ δὲ πᾶν ὃ ἐν τῇ πίστει τίμιον τῆς ζωῆς ἐστὶ
 δευτερον, ἐκεῖνης λέγω τῆς ὑψηλῆς καὶ τιμίας, ἥ κατ'
 οὐδὲν ἐπικουινωεῖ ἡ ἀλλοτρία φύσις, πῶς τολμῶσι τὸ
 τηλικούτον χάρισμα, μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ παρεκτικὸν
 τοῦ χαρίσματος κατασμικρύνειν ταῖς ἑαυτῶν ὑπολή-
 ψεσι, καὶ καταστῆναι εἰς τὴν ὑποχειρίον φύσιν θείας
 τε καὶ ὑψηλῆς διαζεύξαντες; Εἴτα καὶ εἰ μικρὸν τὸ
 τῆς ζωῆς λέγουσι χάρισμα, ὥς μηδὲν διὰ τοῦτου
 σεμνόν τε καὶ μέγα τῇ φύσει τοῦ χαριζομένου ἐμφαι-
 νεσθαι, πῶς οὐ λογίζονται τὸ ἀκόλουθον, ὅτι ὁ αὐτὸς
 ἀναγκάσει λόγος καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς καὶ περὶ
 αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς μηδὲν ὑποτίθεσθαι μέγα τῆς αὐτῆς
 ζωῆς, ἣν διὰ τοῦ Πνεύματος ἔχομεν, διὰ τοῦ
 Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς χορηγουμένης;

κ'. Ὅστις εἰ μικρὸν ὑπολαβάνουσι τὸ δῶρον οἱ
 καὶ τῆς ζωῆς ἑαυτῶν ὄβριστοι καὶ πολέμοι, καὶ διὰ
 τοῦτο τὸ παρεκτικὸν τῆς χάριτος ταύτης ἀτιμάζουσιν
 ἐγνώκασιν, μὴ λανθανέντων οὐχ ἐνὶ προσώπῳ τῆν
 ἀχαριστίαν περιορίζοντες, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος ἐπὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα τὴν βλασφημίαν ἐκτελ-
 νοντες. Ὅσπερ γὰρ ἡ χάρις ἀδιασπάστως ἀπὸ τοῦ
 Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τοὺς
 ἀξίους βέουσα φέρεται, οὕτως καὶ ἡ βλασφημία εἰς
 τὸ ἔμπαιν κατὰ διὰδοσιν ἀναλύουσα, ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ
 ἐπὶ τὸν τῶν ὁλῶν Θεὸν διεξέρχεται. Εἰ γὰρ δι' ἀνθρώ-
 που ἀθετηθέντος ὁ ἀποστασίας ἡθέσται, καίτοι πόσον
 τὸ μέσον μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀποσταλάντος,
 τί χρὴ λέγειν ἡλικὴν ὑποσημαίνει κατὰκρισιν τοῖς
 κατατολμῶσι τοῦ Πνεύματος; Τάχα διὰ τοῦτο ἀσυγχώ-
 ρητον κρίμα κατὰ τῆς τοιαύτης βλασφημίας παρὰ (12)
 τοῦ νομοθέτου κεκύρωται, ἐπειδὴ πᾶσα δι' αὐτοῦ ἡ
 μακαρία τε καὶ θεία φύσις ἐν τῇ προαιρέσει τοῦ βλασ-
 φημοῦντος συγκαθυβερίζεται. Ὅσπερ γὰρ ὁ εὐσεβῶς
 τὸ Πνεῦμα δεξάμενος, εἶδεν ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ

A reapse nihil ad sanctificationem conferat, nisi per
 sanctificationem vis ejus immutetur? Qui aut in
 baptizatos vivificat, Spiritus est, sicut ait de
 ipso Dominus suae vocis oraculo: « Spiritus est
 qui vivificat ¹⁴. » Vivificat autem non ipse solus
 ad hujus gratiae perfectionem fide susceptus, sed
 oportet fidem erga Dominum praecedere, per quam
 vitalis gratia credentibus conciliatur, sicut a Do-
 mino dictum est ¹⁵, eum nempe quos vult vivifi-
 care. Sed quia gratia quoque per Filium ministrata,
 abs non genito fonte pendet, ideo tradit doctrina
 nostra praemittendam esse fidem in Patris nomen,
 vivificantis omnia, ut ait Apostolus ¹⁶, ita ut illinc
 oborta, tanquam ex fonte quodam vitam fundente
 per unigenitum Filium qui est vera vita, operante
 B Spiritu, in hominibus dignis perficiatur. Si ergo
 vita per baptismum fit, baptismus autem in nomine
 Patris et Filii et Spiritus sancti perfectus demum
 evadit, quid aiunt isti qui ministrum vitae Spiritum
 flocci faciunt? Si enim exigua gratia est, dicant
 quid vita sit pretiosius. Sin quidquid est pretiosum
 villius est vita, illa, inquam, excelsa et honorabilis
 quam nullatenus participat irrationalis natura,
 quomodo audent tale tantumque donum, imo ipsum
 doni datorem, suis cogitatibus imminuere, atque
 ad subditum naturam deprimeret, ab excelsa illa et
 divina abstrahentes? Deinde etiamsi tenue dixerint
 vitae donum, ita ut nihil inde augustum ac magnum
 de natura donantis reveletur, quomodo non consi-
 derant rei consequentiam, nempe quod eadem ra-
 C tiocinatio coget de Unigenito quoque et de ipso
 Patre nihil magnum, ob ipsam vitam censere, quam
 per Spiritum habemus a Patre, mediatore Filio,
 suppeditatam?

20. Quamobrem si forte exiguum aestimant
 donum hi vitae suae contempiores et hostes, ideo-
 que datorem gratiae hujus debonestandum judi-
 cant, nolim nesciant se haud adversus unam per-
 sonam esse ingratos, sed blasphemiam suam per
 sanctum Spiritum ad sanctam Trinitatem exten-
 dere. Sicut enim gratia indivisa a Patre per Filium
 ac Spiritum decurrens fertur, sic etiam blasphemia
 retrogrado velut cursu revoluta, a Filio ad uni-
 versalem Deum pergit. Nam si causa hominis im-
 probati, is qui misit improbatur, tantum licet in-
 tervallum sit inter hominem illum atque mittentem,
 quis dicat quania damnatio portendatur his
 qui adversus Spiritum audent? De tali fortasse
 blasphemia inveniabile illud decernitur a legislatore
 judicium ¹⁷: quandoquidem tota per Spiritum beata
 ac divina natura, voluntate blasphemantis, simul
 injuria afficitur. Nam sicut qui pie Spiritum recepit,
 cognoscit in ipso Spiritu gloriam Unigeniti; Filium
 autem noscens, imaginem noscit infiniti, et per

¹⁴ Joan. vi, 64. ¹⁵ Joan. v, 21. ¹⁶ I Tim. vi, 15. ¹⁷ Matth. xii, 32.

imaginem menti suae archetypum imprimit, ita scilicet etiam hic maledicus atque contemptor, cum audet aliquid adversus Spiritus majestatem, consequenter ad Patrem usque, intermedio Filio, blasphemiam intendit. Quamobrem paveant, si certe sapiunt, ne quid hujusmodi temere audeant; cujus rei finis erit omnimoda audentis perniciēs, sed pro viribus potius extollant verbis suis Spiritum, imo et ante verba, mente eum sublimet: neque enim fieri potest, ut nonnisi cum verbis mens extollatur. Cumque in summum humanarum virium cacumen conscenderis, id est quatenus mens humana intellectum suum in sublimes magnosque conceptus dilatare potest, tunc putate inferiorem esse illa eximia dignitate, prout dicitur in psalmodia, nempe postquam exaltaveritis Deum nostrum, tunc demum vix adorabitis scabellum pedum ejus¹⁸. Causa vero cur ejus dignitas sit incomparabilis, nulla est alia nisi quia sanctus est.

21. Si ergo quilibet humanarum virum cumulus humilior est adorati majestate (id enim Scriptura significat per pedum scabellum), quae dementia est existimantium tantas se habere vires, ut arbitratu suo possint inestimabili naturae congruum honorem decernere? Proptereaque nonnullis etiam honoris significationibus Spiritum sanctum indignum judicare, quasi ipsorum vires plus valeant, quam Spiritus sancti dignitas capit. O miserandam istorum infelicemque insaniam: non intelligentium quinam ipsi sint qui talia obloquuntur, et quinam Spiritus sanctus cui se ob superbiam contendunt! Quis dicat his populis quod homines sunt spiritus transiens et non rediens, in matris vulva impuro conceptu compacti, cunctique in putrem terram dissolvendi, feno comparabilem vitam sortiti qui brevi tempore in mundano errore florentes rursus arescunt, flosque eorum defluens evanescit, qui neque aliquid ante generationem fuerunt, nec quem ad locum hinc sint migraturi certo sciunt, quia nempe anima futuram sedem suam, quandiu in corpore manet, ignorat? Haec videlicet hominum conditio est.

22. Spiritus vero sanctus, primo quidem quod ad naturae sanctitatem attinet, tantumdem est ac Pater suapte natura sanctus, pariterque Unigenitus. Itemque Spiritus sanctus aequae vivificans est, incorruptibilis, immutabilis, aeternus, justus, sapiens, rectus, dirigens, bonus, potens, bonorum omnium dator, ubique existens, singulis praesens, tellurem complens, in caelo permanens, in supernis virtutibus diffusus, cuncta implens pro cujusque capacitate, et ipse tamen plenus manens, cum omnibus sanctis versans, neque tamen a sancta Trinitate sejunctus. Is Dei profunda semper scrutatur, semper a Filio accipit, mittitur et non separatur, glorificatur

A Μονογενοῦς τὴν δόξαν, τὸν δὲ Υἱὸν ἰδὼν τὴν εἰκόνα εἶδε τοῦ ἀορίστου, καὶ διὰ τῆς εἰκόνης ἐνετυπώσατο τῇ γνώσει ἐαυτοῦ τὸ ἀρχέτυπον, οὕτω δηλαδὴ καὶ ὁ κατὰ (13)... μένος καὶ καταφρονήτης, ἐπειδὴ ἀποθρασύνεται τι κατὰ τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος, διὰ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας ἐπὶ τὸν Πατέρα διὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν βλασφημίαν ἐξέτεινε. Οὐκοῦν φοβητέον τοῖς γε νοῦν ἔχουσι, μὴ κατατολμῇ τῆς τοιαύτης θρασυτητος, ἥς τὸ πέρας παντελὴς ἐστὶν ἀφανισμὸς τοῦ τολμήσαντος· ἀλλ' ὅση δύναμις, ὅψουν μὲν τῷ λόγῳ τὸ Πνεῦμα, ὅψουν δὲ καὶ πρὸ τοῦ λόγου κατὰ διάνοιαν· οὐ γὰρ δυνατόν ἐστι συναναθῆναι τῇ διαβολῇ τὸν λόγον. Καὶ ἐπειδὴ ἐπὶ τὸ ἀκρότατον φθάρσης, τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, εἰς ὅσον ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐξικνεῖται ὕψος καὶ μέγεθος νοημάτων, τότε νόμιζε κάτω εἶναι τῆς ἐπιβαλλούσης ἀξίας, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῇ ψαλμῳδίᾳ, ὅτι Μετὰ τὸ ὑψώσει Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, τότε μόγις προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ· τό τε αἴτιον τῆς ἀκαταλήπτου ἀξίας οὐδὲν ἄλλο φησὶν, ἢ ὅτι ἁγίος ἐστίν.

B κα'. Εἰ οὖν πᾶν ὕψωμα δυνάμεως ἀνθρωπίνης κάτω τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ προσκυνουμένου ἐστὶ (τοῦτο γὰρ ὁ λόγος διὰ τοῦ ὑποποδίου τῶν ποδῶν ὑπαινίσσεται), τίς ἡ ματαιότης τῶν ολομένων ἔχειν τινὰ δύναμιν ἐν αὐτοῖς τοσαύτην, ὥστε ἐπ' αὐτοῖς εἶναι τὸ κατ' ἀξίαν τῆς τιμῆς ὀρίζειν τῇ ἀτιμῇ φύσει, καὶ διὰ τοῦτο, καὶ τινοὺν τῶν εἰς τιμὴν ἐπισυνουμένων ἀνάξιον κρίνουν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς τῆς δυνάμεως αὐτῶν μείζονα δυνάμενης, ἢ ὅσον χωρεῖ ἡ ἀξία τοῦ Πνεύματος; Ὡς τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν καὶ ταιλαιώρου παραπληξίας, τῶν μὴ συνιέντων αὐτοῖς τε τίνες εἰσὶν οἱ ταῦτα διαλεγόμενοι, καὶ τί τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ᾧ δι' ὑπερφηανίας αὐτοῖς ἀντεξέσθουσι! Τίς εἴποι τοῖςδε λαοῖς ὅτι ἀνθρωποὶ εἰσι πνεῦμα πορευόμενον καὶ οὐκ ἐπιστρέφον, ἐν μήτρᾳ γυναικὸς διὰ ῥυπαρὰς συλλήψεως οἰκοδομούμενοι, καὶ εἰς γῆν ῥυπαρὰν πάντες ἀναλύμενοι, χρότῳ προσεκασμένην τὴν ζωὴν λαχόντες, οἱ ἐπ' ὀλίγον διὰ τῆς βιωτικῆς ἀπάτης ἀνθήσαντες, πάλιν ἀποξηραίνονται, καὶ τὸ ἄνθος περὶ αὐτοὺς καταβῆναι ἀφανίζεται, οὕτε τί βντες πρὸ τῆς γενέσεως, καὶ εἰς ὅ τι μεταχωρήσουσιν, οὐκ ἀκριβῶς ἐπιστάμενοι, τῆς ψυχῆς τὴν ἰδίαν λῆξιν, ἕως ἂν ἐπιμνήνῃ τῇ σαρκὶ, ἀγνοούσης; Ταῦτα οἱ ἄνθρωποι.

κβ'. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πρῶτον μὲν ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ἁγίων ἐκείνῳ ἐστὶν ὅπερ ὁ Πατὴρ κατὰ φύσιν ἅγιος, καὶ ὁ Μονογενὴς ὡσαύτως. Οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ κατὰ τὸ ζωοποιὸν πάλιν, καὶ κατὰ τὸ ἀφ' ὁθεν τὸ καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ αἰδίων, δίκαιον, σοφόν, εὐθὲς, ἡγεμονικόν, ἀγαθόν, δυνατόν, ἀγαθὸν πάντων παρεχτικόν, καὶ πρὸ γε πάντων αὐτῆς τῆς ζωῆς· πανταχοῦν, καὶ ἐκάστῳ παρὼν, καὶ τὴν γῆν πληροῦν, καὶ ἐν οὐρανῷ μένον, ἐν ταῖς ὁπερκοσμίοις δυνάμεσιν ἐκχεόμενον, πάντα πληροῦν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐκείνου, καὶ αὐτὸς πλήρης μένον, μετὰ πάντων ἐν τῶν ἀγίων, καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος οὐ χωριζόμενον. Ἀεὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἐρευνᾷ, ἀεὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει, καὶ ἀπο-

¹⁸ Psal. xcvi, 5.

(13) Sic hiat cod.

στελλεται καὶ οὐ χωρίζεται, καὶ δοξάζεται καὶ δόξαν ἔχει· ὁ γὰρ ἄλλω δόξαν δίδωσι, ὅτιον ὅτι ἐν ὑπερβαλλούσῃ δόξῃ καταλαμβάνεται. Πῶς γὰρ δοξάζει τὸ δόξης ἄμοιρον; Ἐάν μὴ τι φῶς ἦ, πῶς τὴν τοῦ φωτὸς ἐπιδείξεται χάριν; Οὕτως οὐδὲ τὴν δοξαστικὴν δύναμιν ἐπιδείξεται, ὃ ἂν μὴ αὐτὸ ἡ δόξα καὶ τιμὴ καὶ μεγαλωσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια. Δοξάζει οὖν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα. Ἄλλ' ὃ εἰπὼν ἀφευδὴς ἐστίν, «Τοὺς δοξάζοντάς με δοξάζω.» «Ἐγὼ σε ἐδόξασα,» φησὶ πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Κύριος· καὶ πάλιν, «Δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον ἀπ' ἀρχῆς παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι.» Ἀποκρίνεται ἡ θεία φωνή· «Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάζω.» Ὅρᾳς τὴν ἐγκύκλιον τῆς δόξης διὰ τῶν ὁμοίων περιφορᾶν; Δοξάζεται ὁ Υἱὸς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος· δοξάζεται ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ· πάλιν τὴν δόξαν ἔχει παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, καὶ δόξα τοῦ Πνεύματος ὁ Μονογενὴς γίνεται· τίνα γὰρ ἐνδοξασθήσεται ὁ Πατήρ, εἰ μὴ τῇ ἀληθινή τοῦ Μονογενοῦς δόξῃ; Ἐν τίνι δὲ πάλιν ὁ Υἱὸς δοξασθήσεται, εἰ μὴ ἐν τῇ μεγαλωσίᾳ τοῦ Πνεύματος; οὕτω πάλιν καὶ ἀνακυκλούμενος ὁ λόγος τὸν Υἱὸν μὲν δοξάζει διὰ τοῦ Πνεύματος, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα.

χγ'. Εἰ οὖν τοσαύτη τοῦ Πνεύματος ἡ μεγαλωσύνη, καὶ εἰ τι καλὸν, καὶ εἰ τι ἀγαθὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Μονογενοῦς, ἐν τῷ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργοῦντι Πνεύματι τελειοῦται, εἰ ἐκπολεμοῦσιν ἑαυτοὺς τῇ ἰδίᾳ ζωῇ; Τί ἀπαλλοτριούνται τῆς τῶν σωζομένων ἐλπίδος; Τί ἀποκόπτουσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν προσκολληθείσης; Πῶς γὰρ τις προσκολληθήσεται τῷ Κυρίῳ, μὴ τοῦ Πνεύματος τὴν συνάφειαν ἡμῶν πρὸς αὐτὸν ἐνεργοῦντος; Τί ζυγομαχοῦσι πρὸς ἡμᾶς περὶ λατρείας καὶ προσκυνήσεως; Τί κατεργαζόμενοι διὰ τοῦ τῆς λατρείας ὀνόματος κατὰ τῆς θείας τε καὶ ἀπροσθεοῦ φύσεως, ὥσπερ οὐχ ἑαυτοὺς εὐεργετοῦντες ἐν τοῖς ὑπὲρ σωτηρίας αἰτήμασι, ἀλλὰ τιμὴν τινα προσάγοντας ἑὰν σωθῆναι θελήσωσι; Σὺν κέρδους ἐστὶ τοῦ αἰτοῦντος ἡ δέησις, οὐχὶ τιμὴ τοῦ παρέχοντος. Τί οὖν ὡς χαρίζομενος πρόση· τῷ εὐεργέτῃ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ εὐεργέτῃ τὸν τῶν ἀγαθῶν παρεκτικὸν ἀξιοῖς ὀνομάζειν; Ἀλλὰ τοῦ ζῆν ἀντεχόμενος τὸν ζωοποιὸν ἀτιμάζειν. Καὶ τὸν ἁγιασμὸν ζῆτων, παραλογίζῃ τὸν τὴν χάριν τοῦ ἁγιασμοῦ διανέμοντα καὶ τὸ δίδόναι τὰ ἀγαθὰ οὐκ ἀρνούμενος αὐτὸν ἔχειν τὴν δύναμιν, τοῦ αἰτῆσθαι κρίνεις ἀνάξιον. Οὐδὲ τοῦτο λογίζομενος, ὅσῳ μείζον ἐστὶ τὸ δοῦναι τι ἀγαθόν, τοῦ αἰτηθῆναι. Τῷ μὲν γὰρ αἰτηθέντι, οὐ πάντως προσμαρτυρεῖ τὸ μεγαλεῖον ἢ αἰτήσεως· δυνατόν γάρ ἐστιν αἰτηθῆναι τι καὶ τὸν μὴ ἔχοντα. Ἐπὶ γὰρ τῇ προαιρέσει τοῦ αἰτοῦντός ἐστι· ὃ δὲ παρασχῶν τι ἀγαθόν, ἀναμφίβολον τῆς προσούσης αὐτῷ δυνάμεως πεποιήται τὴν ἐπίδειξιν. Τί οὖν, τὸ μείζον αὐτῷ προσμαρτυρῶν, λέγω δὲ τὸ δύνασθαι δοῦναι πᾶν ὃ τι καλόν, ὡς μεγάλου τινὸς ἀποστερεῖς τῆς αἰτήσεως, καίτοι τοῦτο πολλάκις, καθὼς εἴρηται, καὶ ἐπὶ τῶν οὐδενὸς κυρίων δι' ἀπάτης τοῦ προσδόντος γίνεται. Αἰτοῦσι καὶ παρὰ τῶν εἰδῶλων οἱ

A et tamen jam gloriam apud se habebat; nam qui alteri gloriam confert, exploratum est eum in pleniore gloria versari. Quomodo enim glorificaret qui gloria est expers? Nisi ipse lux sit, quomodo lucis gratiam ostendet? Itane glorificam quidem virtutem præ se feret, nisi qui per se ipse sit gloria et honor, magnificentia atque majestas. Glorificat itaque Patrem ac Filium Spiritus. Porro ille non mentitur qui dixit: «Ego glorificantes me glorificabo». «Ego te glorificavi,» ait Patri Dominus; et rursus, «Glorifica me gloria, quam habui ab initio apud te, antequam mundus fieret.» Respondet divina vox: «Et glorificavi, et iterum glorificabo.» Viden' encyclicum glorificationis inter pares gyrum? Glorificatur a Spiritu Filius; glorificatur a Filio Pater; vicissim gloriam accipit a Patre Filius, et gloria Spiritus Unigenitus fit: nam quam alia glorificabitur Pater, nisi vera Unigeniti gloria? Rursus quam re alia glorificabitur Filius, nisi a Spiritu magnificentia? Ita pariter in gyrum pergens oratio nostra Filium quidem honorat per Spiritum, per Filium vero Patrem.

23. Si ergo tanta est Spiritus majestas, et si quidquid pulchri bonique est, a Deo per Filium, in Spiritu qui omnia in omnibus operatur, perficitur; cur sibi infensam reddunt propriam vitam? Cur a se alienant servandorum spem? Cur sibi præcidunt conjunctionem cum Deo? Nam certe quomodo quispiam cum Domino conjungetur, nisi Spiritus eam copulam efficiat? Cur rixantur nobiscum de cultu et adoratione? Cur vocabulum derident cultus erga divinam nullaque re indigam naturam. Quasi vero non sibi magis beneficiant petendo salutem, si certe salvari volunt, sed honorem aliquem largiantur? Lucrum tuum est petentis oratio, non honor annuentis. Cur ergo quasi gratificans, beneficienti astas, imo vero ne benefactorem quidem, eum qui bona præstat, appellare dignaris? Sed vitæ cupidus, nihilominus vivificantem spernis, et sanctificationem querens, falsam geris de gratiæ distributore sententiam. Et cum bona largiendi facultatem ei non neges, tamen a quo postuletur, indignum judicas. Neque hoc reputas quanto majus sit dare aliquid bonum, quam ab aliquo id postulari. Etenim ei a quo poscitur, non testatur magnificentiam postulatio; fieri enim potest, ut poscatur aliquid ex eo qui non habet. Nam postulatio quidem pro arbitrio postulantis fit; qui vero bonum aliquid exhibet, indubiam facit hærentis sibi facultatis demonstrationem. Cur igitur, cum de sancto Spiritu id quod majus fatearis, nempe eum posse bonum aliquid suppeditare, cur, inquam, ceu magnum quid precum honorem denegas, quanquam hoc sæpenumero, ut dictum est, etiam erga nullius rei potentem errore supplicantis fit? Ecce enim petunt etiam ab idolis vanitatis fa-

mulī, quæ sibi optant, neque tamen gloriam aliquam idolis aspergit postulatio : adoratores autem errore decepti, expectationi consequendi quod sperant indulgentes, a postulando non cessant. Tu vero cum satis persuasum habeas quot quantumque munerum dator sit sanctus Spiritus, postulare negligis? Confugisque ad Mosaicam legem jubentem Dominum Deum adorare, et ei soli cultum exhibere²⁴? Quomodo tamen ei soli cultum, quæso, exhibebis, dum eum scindis a sua cum Unigenito Spirituque proprio conjunctione? Profecto hic Judæus cultus est.

24. Sed dices : Ego dum Patrem cogito, Filium simul hac appellatione complector. Atqui, oro te, dum Filium mente geris, nonne simul Spiritum sanctum comprehendis? Sane contradicere nequis. Quomodo enim Filium, nisi in Spiritu sancto constaberis? Quandonam igitur a Filio Spiritus sejungitur, ita ut adorato Patre, non simul fiat Filii ac Spiritus adoratio? Ipsam vero adorationem quidnam, oro, esse existimant, quam ut eximium quoddam munus supremo Deo largientes, atque ad ipsum usque Unigenitum, hunc quandoque honorem transferentes, Spiritui tamen id munus negant? Humana quidem consuetudo humi inclinationem, qua subditi potentioribus obsequuntur, adorationem appellat : sicut enim constat Jacobum patriarcham, ut fratris iram compesceret, imparitatem suam et humilitatem hoc habitu corporis, dum ei occurreret, demonstravisse. « Adoravit » enim, inquit Scriptura, pronus in terra ter²⁵. » Fratres quoque Josephi, quandiu ignorabant, illeque ignorantiam coram ipsis simulabat ob dignitatis suæ amplitudinem, adorationem potentatum ejus honoraverunt²⁶. Adoravit item magnus Abraham Chetæos terræ incolas advena²⁷, significans, ut puto, quantopere indigenæ inquilinis essent potentiores. Multa alia hujusmodi recitare liceret tum ex antiquis historiis, tum etiam ex præsentibus vitæ exemplis. Num igitur ita censent et isti de adoratione? Quidni vero sit ridiculum, ne hoc quidem obsequio Spiritum sanctum dignari, quo etiam Chananeos patriarcha dignatus est? An vero aliam aliquam, præter hanc, adorationem esse existimant, ut altera quidem hominibus, altera vero supereminenti naturæ conveniens sit? Cur itaque omnino quamlibet adorationem Spiritui abjudicant, ne illam quidem quæ hominibus conceditur eidem largientes?

25. Quemnam vero judicant proprie Deo assignatum adorationis modum? Verbis prolatum, an corporis habitu facilitatum? Sane uterque modus apud homines quoque frequentatur; nam et dicuntur inter homines verba, et corporum gestus fiant. Quid ergo apud Deum præstantius? Certe cuilibet sano homini constat, nullum habere hu-

τῆς ματαιότητος δοῦλοι τὰ κατὰ γνώμην αὐτοῖς, ἀλλ' οὐ περὶ τοῦτο δόξαν τινὰ προστίθῃσι τοῖς εἰδώλοις ἢ αἰτήσις· χἀκεῖνοι δὲ δι' ἀπάτης αὐτοὺς παρέχοντες προσδοκίᾳ τοῦ μετασχεῖν τινὸς ὧν ἐλπίζουσιν, αἰτοῦντες οὐ διαλείπουσι. Σὺ δὲ πεπεισμένος οἶων καὶ ὄσων παρεκτικόν ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὑπεροπῆς τῆς αἰτήσεως, καὶ καταφεύγεις ἐπὶ τὸν νόμον τὸν κελεύοντα κύριον τὸν Θεὸν προσκυνεῖν, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύειν; Πῶς οὖν αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, εἰπέ μοι, ἀποσχίσας αὐτὸν τῆς πρὸς τὸν Μονογενῆ καὶ τὸ Πνεῦμα ἑαυτοῦ συναφείας; ἀλλ' αὕτη Ἰουδαϊκὴ ἡ προσκύνησις.

κδ'. Ἄλλ' ἐρεῖς ὅτι, Πατέρα ἐννοῶν, καὶ τὸν Υἱὸν τῇ προσηγορίᾳ συμπεριέλαβον. Τὸν δὲ Υἱὸν, εἰπέ μοι, τῇ διανοίᾳ λαβὼν, ἄρ' οὐ συμπαρεδέξω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Οὐκ ἂν ἀντείποις. Πῶς γὰρ αὐτὸν ὁμολογήσεις, μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ; Πότε οὖν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα χωρίζεται, ὥστε τοῦ Πατρὸς προσκυνουμένου, μὴ συμπεριλαμβάνεσθαι μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν προσκύνησιν. Αὐτὴν δὲ τὴν προσκύνησιν τί ποτε εἶναι λογίζονται, ἣν ὡς ἐξαιρετὸν τι γέρας τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ χαριζόμενοι, καὶ ἕως τοῦ Μονογενοῦς ἔσθ' ὅτε τὴν τιμὴν ταύτην διαδιδάσκοντες, ἀπαξιοῦσι τὸ Πνεῦμα τοῦ τοιούτου γέρας; Ἡ μὲν γὰρ ἀνθρωπινὴ συνήθεια τὴν πρὸς τὸ ἔδαφος τῶν ὑποχειρίων ἐπικλίνει, ἣν ἀσπαζόμενοι τοὺς δυνατωτέρους ἐπιτηδεύουσι, τοῦτο προσαγορεύει προσκύνησιν· καθὼς φαίνεται καὶ ὁ Πατριάρχης Ἰακώβ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ὁργὴν ἰλεομένου; τὸ καταδεέστερον ὑπὸ ταπεινοφροσύνης, διὰ τοῦ τοιούτου σχήματος ἐν τῇ ὑπαντήσῃ πρὸς αὐτὸν ἐπιδείκνυσθαι. « Προσκύνησε » γὰρ φησι, « τρίτον (14) ἐπὶ τὴν γῆν. » Καὶ οἱ τοῦ Ἰωσήφ ἀδελφοί, ἕως αὐτοῖς τε ἠγνόουν, χἀκεῖνος τὴν ἀγνοίαν πρὸς αὐτοὺς ὑπεκρίνετο, διὰ τὸ ὑπερέχον τοῦ ἀξιώματος, τῇ προσκύνῃ τὴν δυνατείαν ἐτίμησαν. Προσκυνεῖ δὲ ὁ μέγας Ἀβραὰμ τοὺς Χετταίους, τοὺς ἐγγυρίους ὁ ἑπῆλυς, δεικνύς, οἶμαι, δι' ὧν ἐποίησεν, ὅσον οἱ αὐτόχθονες τῶν παροικούντων ἐπικρατέστεροι. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα λέγειν ἐστὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων διηγημάτων, καὶ ἐκ τῶν παρόντων τοῦ βίου ὑποδείγματων. Ἀρ' οὖν τοῦτο νοοῦσι καὶ αὐτοὶ τὴν προσκύνησιν; Καὶ πῶς οὐ καταγέλαστον τὸ μῆτε τοῦτο οἰεσθαι δεῖν ἀξιοῦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ καὶ τοὺς Χαναναίους ὁ Πατριάρχης ἡξίωσεν; Ἡ ἄλλην τινὰ παρὰ ταύτην νομίζουσι τὴν προσκύνησιν, ὡς τὴν μὲν ἀνθρώποις, τὴν δὲ τῇ ὑπερεχούσῃ φύσει προσήκουσαν; Πῶς οὖν καθόλου τὴν προσκύνησιν ἀθετοῦσιν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, μὴδὲ τὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων συγκαχωρημένην αὐτῷ χαριζόμενοι;

κε'. Τίνα δὲ καὶ νομίζουσιν ἰδίως ἀποτετάχθαι τῷ Θεῷ προσκυνήσεως τρόπον; Τὸ εἰπεῖν τῷ ῥήματι, ἢ τὸ ἐνεργῆσαι τῷ σχήματι; Ἡ ταῦτα μὲν καὶ πρὸς ἀνθρώπους ἐστὶ κοινὰ· καὶ γὰρ λέγεται καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τὰ ῥήματα, καὶ ἐνεργεῖται τὰ σχήματα. Τί οὖν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἐξαίρετον; Ἡ παντὶ ὄντι τῷ καὶ ὁποσοῦν διανοίας μετέχοντι, ὅτι Θεοῦ μὲν ἕξιναι

²⁴ Dent. vi, 13. ²⁵ Gen. xxxiii, 3. ²⁶ Gen. xlii, 6. ²⁷ Gen. xliii, 7.

(14) Vulgatus Latinus septies. Item Græcus et alii in polyglottis.

δύον ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἔχει οὐδέν· τῶν γὰρ ἀγα-
θῶν ἡμῶν ὁ Ποιητὴς ἡμῶν χρειαζόμενος οὐκ ἔχει. Ἡμεῖς
δὲ οἱ ἀνθρώποι τὰς τιμητικὰς ταύτας καὶ ἀγαπητι-
κὰς ἐνδείξεις, ὡς ἐπ' ἀλλήλων ποιούμεθα, ἕτερον τοῦ
ἐτέρου ταπεινότερον εἶναι τῇ ὁμολογίᾳ τῆς τοῦ πέλας
ὑπεροχῆς ἐνδείκνυμενοι, ταύτας μετηνέχκαμεν εἰς τὴν
θεραπείαν τῆς κρείττονος φύσεως, τῶν ἐν ἡμῖν τὰ
τίμια, τῇ ἀτιμῇ φύσει δωροφοροῦντες. Καὶ διὰ
τοῦτο, ἐπειδὴ προσόντες βασιλεύσιν ἢ δυνάσταις οἱ
ἀνθρώποι, ὑπὲρ ὧν ἂν γενέσθαι τι αὐτοῖς παρὰ τῶν
δυναστευόντων θελήσωσι, οὐ φιλήν πρόδόντες τοῖς
κρατοῦσι τὴν αἴτησιν, ἀλλ' ὡς ἂν μάλιστα πρὸς οἶκτον
καὶ εὐνοίαν ἐαυτῶν ἐπαγάγοιεν, ταπεινοῦνται τῷ
λόγῳ, καὶ προσκυνοῦσι τῷ σχήματι, καὶ γονάτων
ἄπτονται, καὶ εἰς ἔδαφος πίπτουσι, καὶ διὰ πάντων
οἰκτιζόμενοι συνήγορον τῆς αἰτήσεως ἐαυτῶν προβάλλ-
ονται, δι' ὧν ποιοῦσι τὸν εὐ... Διὰ τοῦτο οἱ τὴν ἀληθῆ
δυναστείαν ἐπεγνωκότες, δι' ἧς πάντα διοικεῖται τὰ
ὄντα... τες ὑπὲρ ὧν ἂν ᾖ φιλῶν αὐτοῖς. Οἱ μὲν ταπει-
νοὶ τὰς ψυχὰς περὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ... ζομέ-
ων. Οἱ δὲ ὑψηλοὶ τὴν διάνοιαν περὶ τῶν αἰωνίων
καὶ ἀπορρήτων ἐλπίδων, ἐπειδὴ οὐκ ἔχουσιν πῶς
αἰτήσουσιν, οὐδὲ χωρεῖ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐνδείξα-
σθαι τινα τιμὴν πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς δόξης
φθάνουσιν, μετηνεγκαν (15) τὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων
νεομισμένην θεραπείαν εἰς τὴν τοῦ θεοῦ τιμὴν.
Καὶ τοῦτο ἐστὶν ἡ προσκύνησις, ἡ μετὰ ἱκεσίας καὶ
ταπεινότητος τῶν καταθυμίων τινος αἰτήσις γινο-
μένη. Διὸ καὶ Δανιὴλ κάμπτει τῷ Κυρίῳ τὰ γόνατα,
ἐπὶ τοῦ αἰχμαλώτου λαοῦ τὴν φιλανθρωπίαν αἰτού-
μενος. Καὶ ὁ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν βαστάσας, καὶ
ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνων, διὰ τοῦ ἀνθρώπου ὃν ἄν-
ελαβε προσπίπτειν ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἐν καιρῷ προσ-
ευχῆς ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἱστέρεται, καὶ τούτῳ τῷ
σχήματι τὴν εὐχὴν ἐποιεῖτο, νομοθετῶν, οἶμαι, τῇ ἀν-
θρωπίνῃ ζωῇ, τὸ μὴ ἀπαυθαριάζεσθαι ἐπὶ τοῦ καιροῦ
τῆς αἰτήσεως, ἀλλὰ διὰ πάντων πρὸς τὸ ἔλκενδον, μεθ-
αρμύζεσθαι. ἐπειδὴ « Κύριος ὑπερηφάνους ἀντι-
τάσσεται. ταπεινοὶ δὲ δίδωσι χάριν » καὶ πάλιν, « Ὁ
ὑψῶν ἐαυτὸν ταπεινωθήσεται. » Εἰ οὖν ἡ προσκύνη-
σις οἷον ἱκετηρία τίς ἐστι, ἔτε συνηγορία προβεβλη-
μένη τοῦ σκοποῦ τῆς αἰτήσεως, ἡ δὲ αἰτήσις πρὸς
τὸν τῆς δυνάμεως Κύριον γίνεται, τίς ἡ διάνοια τῆς
καινῆς ταύτης νομοθεσίας; οὐδὲ... παρὰ τοῦ διδόντος
αἰτεῖν, μήτε ὑποκύνειν τῷ ἄρχοντι; μήτε θεραπεύειν
τὸν δυναστεύοντα;...

A manam naturam quod digne Deo exhibeat donum :
nam bonis nostris creator noster non eget. Nos
autem homines honorificas has atque amicas de-
monstrationes, quas invicem facimus, dum humi-
liores alternatim nos confitemur proximique majore
esse gradum testamur, has ipsas, inquam,
transferimus ad nobilioris naturæ obsequium, ea
quæ sunt apud nos honoris signa, naturæ inestimabili offerentes. Atque ideo, quoniam qui reges
adeunt vel dynastas homines, si quid consequi ab
his potentibus voluerint, haud nudas his offerunt
preces, sed ut maxime ad misericordiam benivo-
lentiamque commoveant, humili sermone utuntur,
et proni adorant, et genua attingunt, et sternuntur
humis, et omni re se miserales efficientes, B
patrum precum suarum præ se ferunt, per ea
quæ faciunt.... Propterea qui verum potentatum
agnoscunt, a quo cuncta administrantur... quæ
ipsis cordi fuerint. Hi qui sunt depresso animo
circa ea quæ in hoc mundo.... Qui vero excelsa
mente sunt circa æternas reconditasque spes, quia
nesciunt quomodo petant, neque valet humana
natura ostendere, quinam sit honor ad magnificam
majestatem perveniens, transtulerunt illud quod
apud homines existimatur obsequium, ad Dei ho-
norem. Atque hæc est adoratio, namque cum sup-
plicatione et humilitate rei alienius optatæ postu-
latio. Ideo et Daniel flectit Deo genua, clementiam
ejus pro captivo populo exorans²². Et is qui nos-
tras infirmitates portavit et pro nobis intercedit, C
in ea quam sumpsit humanitate, procidisse in faci-
ciem precum tempore ab Evangelio narratur, atque
hoc corporis habitu orasse²³; regulam statuens,
ut reor, humanæ vitæ, ne audacter nos geramus
precum tempore, sed quaqueversus ad misericor-
diam commovendam componamur, quia « Domi-
nus superbis resistit, humilibus autem dat gra-
tiam²⁴ »; et alibi, « Qui se exaltat, humiliabi-
bitur²⁵ ». Si ergo adoratio seu supplicatio quæ-
dam est sive auxilium exhibitum scopo precum,
postulatio autem Domino potentie sit, quinam
sensus est novæ hujus legislationis, ut ne ab eo
quidem qui dat petamus, neque ante principem
procidamus, neque obsequium dynastæ exhibea-
mus?...

²² Dan. ix, 5. ²³ Matth. xxvi, 39. ²⁴ Jac. iv, 6; Psal. v, 3. ²⁵ Matth. xxiii, 12.

(15) Cod. xs.

VARIORUM NOTÆ.

IN ORATIONEM CATECHETICAM.

FRONTONIS DUCÆI NOTÆ.

Catecheticum hunc Nysseni Gregorii librum Latinitate donavit erutum ex bibliotheca V. C. Joannis a Sancto Andrea canonici Parisiensis Ecclesiæ Petr. Morellus Turonensis ann. 1563, itemque Petr. Franc. Zinnus et Gentianus Hervetus, nec tamen in recentiori-Basilienſi editione ultima fuerat ad cætera nostri auctoris opera aggregatus, quod fortasse novæ protestantium doctrinæ adversaretur. Nam eum ab antiquissimo doctore Theodoro ac propemodum cœvo ipsi Gregorio pluribus in locis *Dialogorum* adversus hæreticos citetur, quæ deinceps indicabimus, dubitandum minime fuit, quin tanquam verus ac genuinus ejus fœtus magno esset in pretio habendus. Illam ergo nacti Petr. Morelli editionem, eam cum hac vulgata duobusque manuscriptis libris contulimus ac recensuimus, quorum alterum Dn. Jacob. Vulcobius, alterum Fed. Morellus Professor Regius utendum dederunt; mox etiam tertiæ codicis auctoritate, quem ex regia bibliotheca serius obtinuimus, hujus illiusve lectionem confirmavimus. Cum illo priori conveniebat interpretatio Herveti pag. 9. *Fideli qui est secundum doctrinam sermone adducente aures incredulorum*, τὴν ἀκοὴν τῶν ἀπίστων. Ita et Petr. Morellus, quod fiet si ad fidelis sermonis doctrinam infideles velut auribus attrahantur; at in posteriori Fed. Morelli leſo ut et in Regio, τῇ ἀκοῇ τῶν ἀπίστων προσαγομένον· ad aures accedat, vel auribus admoveatur, et paulo post ταῖς κατασκευαῖς χρησθέντων non τὰς καταστ. χρησθέντων.

Col. 14 B. *Et sermo non stab.* In hunc locum annotarat interpres eum corruptum videri, quod Græce scriptum sit ἀπαγίς λόγος, et verterat, *ratio quæ non permanet*: nos in utroque manuscripto legimus ἀπαγίς λόγος, sermo non stabilis. Petr. Morel. potentia instabili, et verbo infirmo donati sumus. Dicitur ἀπαγίς, quod compactum ac solidum non est, unde postea sermonem hunc humanum ait esse ἐπίχρον fluxum, caducum et interitui obnoxium, neque permanere, aut cum humana natura subsistere. Ab eadem mente illud est Athanasii orat. iii, contra Arrian. : Καὶ ἐπειδὴ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γέγονεν ἀνθρώπος, διὰ τοῦτο ὁ λόγος αὐτοῦ παύεται καὶ οὐ μένει· Et quia ex non ente factus est homo, ideo et verbum ejus desinit et non perseverat; et rursus: Τῶν μὲν ἀνθρώπων πολλοὶ καὶ διάφοροι λόγοι κατὰ ἡμέραν παρέχονται· διὰ τὸ τοῦς πρώτους μὴ μένειν, ἀλλ' ἀφανίζεσθαι· Hominibus multa et frequentia quotidiana verba enascuntur, et prætereunt, eo quod priora non maneant, sed evanescent.

Col. 23 A. *In hac enim. Mutilus erat hic locus in utroque codice Vulcob. et Morel., sed ita tamen ut conjunctis utriusque fragmentis et symbolis in integrum posset restitui, priori parte ex ms. Morel., posteriori ex Vulc. desumpta*: quo factum est ut in Herveti et Morelli editionibus truncata sententia sit hactenus expressa, quod neuter satis integro codice usus esset: quia tamen Typographus in hac Græcolatina Parisiensis priora Notarumstrarum monita secutus non est, emendandum hic restat ex altero istorum πάντως ἐστὶ τῶν τὸ θεῶν, et περὶ

τῶν καὶ τῆς αὐτῆς ἔχεται. Expunctiūſ igitur ex vulgata versione, In ea enim assimilatione ad imaginem omnino est enumeratio eorum, quæ Deum exprimant, et quæcunque de hac mox sequuntur doctrina.

Ibid. B. *Ubi enim est formæ.* Hæc duo membra, quæ apud interpretem utrumque decrant, ex tribus mss. adjunximus; paulo post ex ms. Morelli addendum fuit apographo Vulcobiano, ἀγαθότης ἐστὶ τοῦτον ἐν κακοῖς γεγενῆσθαι παρὰ τοῦ παποιηκότος καθυποπεύσσειν. Quod additamentum et Herveti interpretatio et illa Zini ut legitimam agnoscit in Euthymii Panoplia parte i, tit. 6, Nemo illum ejus procreandi causa bonitas fuit, in malis a procreatore fuisse genitum merito suspicetur.

Ibid. C. *Ut suorum bonorum.* Mutilum fuisse oportet interpretis codicem, ejus versio hic et illa Zini apud Euthymium sic explenda est, ad hoc, ut suorum bonorum illum participem faceret, hominem procreavit, et semina virtutum ejus naturæ indidit. Corrigendum etiam videtur in Græco αὐτοῦ pro αὐτῶ τῶν καλῶν. Sequenti periodo τῆς γὰρ βασιλευούσης legitimum sensum restituvimus, hac expuncta versione, Regnantis enim non regnans quemadmodum nominaretur imago? Denique illud immutavimus ad col. 25 A. *Ut libere tollatur quod est animo tuo gratum.* Rectius interpres Enthymii: Cum igitur liberæ voluntatis hoc proprium sit, ut arbitrata suo, quod magis libet complectatur, Deus qui liberam, etc.

Col. 26 D. *Propterea locus.* Vitiose legi monneram in Vulc. ἡ λογική καὶ εὐκίνητος ἔστιν, unde verterat Hervetus, locus est rationis particeps, melius in mss. Reg. et Mor. λεγτική, unde Petr. Morellus expresserat hæc verba, tenuis et agilis substantia, sed in uno rursus περὶ pro χωρὶον mendose scriptum fuit, itaque sententia ex utroque coalescere debuit: λέξιν autem veritum regionem, non sortem, ut apud Chrysostomum Billius Homil. i, in ii, ad Corinth. : Ὅτι εἰς βαλάντιον χωρὶον μετέστη, καὶ πρὸς ἀμείνω λέξιν ἀπεπλήθησεν· Eum ad meliorem regionem migrasse, atque ad præstantiorem sedem transiisse.

Col. 27 B. *Qui ad nullum malum.* His duobus membris mutilata periodus a nobis redintegrata est ope utriusque Græci manuscripti.

Col. 35 D. *Animis, qui per comm.* Πόρος appellant Græci, quos Latini tophos, ut in definitionibus medicorum πόρος ἐστὶν οὐσία λιθώδης καὶ ἀόκροτος. Tophus est substantia callosa et renitens. Nascuntur hujusmodi calli in oculis et in fistulis aliisque ulceribus, atque etiam in cute; de quibus Paulus Ægineta lib. iii, cap. 78, hinc ἐκπαρῶσθαι dicuntur, hoc est in modum calli obdurari, quæ ex ejusmodi morbo in corpore oriuntur; unde Petr. Morellus hic vertit *callorum excrementa*, sed mutilo codice usus, quemadmodum et Hervetus, integram sententiam non exhibuit, quam habet ms. Vulc., at in eo tamen corrigendum est ex altero ms. Mor. cui et Reg. suffragatur, ἐν τῷ κατὰ χρίσως non ut illic est κατὰ χρίσως, et apud Hervet-

tum; tanquam pori quidam materialia existunt incrementa in tempore creationis. De iudicio enim hic agitur non de creatione animarum. Corrige item col. 36 D. ἀποσπαρκεύεσθαι.

Col. 38 B. Attenuatur. Ut ex quo deprompta essent Scripturæ loco posset agnosci, vulgata editionis Latine verba substituiimus in locum illorum interpretis, et liquitur iis quæ pro peccato sunt reprehensionibus, propter in imo factam cum malo conjunctionem. Psalmi xxviii, 22, verba sunt: Ἐν ἐλεγμοῖς ὑπὲρ ἀνομίας ἐπαίδευσας ἄνθρωπον, καὶ ἐξέστης ὡς ἀράχνην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. In inculpationibus propter iniquitatem corripuisti hominem, et tabescere fecisti sicut araneam animam ejus.

Col. 39 C. Cuiam autem. Secutus est lectionem codicis ms. Vulcob. interpres, quæ verior est tñi δὲ ἔρρεπεν ἢ τοῦ πεπρωκότος ἀνθρώπου, quam illa cod. Morel. et Reg. quam expressit Petr. Morellus tñi διέρεπεν ἢ τοῦ. Cuiusnam intererat lapsum erigere? Ita postea conjungit τὸ θυνάτον, καὶ τὸ πρέπον, poterat, eumque decebat. Euthymius citat hunc locum in Panoplia par. 1. tit. 7. cui potissimum conveniebat lapsum excitare? perditum restituere? Rursus emendandum hic est ex ms. Mor. col. 40 C. διαπεπρωκότος μανθάνοντες. Paulo post ibid. D. μυστήριον τῆς ἀληθείας habuit uterque ms., sed Euthymium legisse μυστήριον τῆς οὐκονομίας constat ex interprete, quibus dispositionis mysterium maxime innuitur, ita postea περὶ τῆς θείας οὐκονομίας λαβεῖν. Conjecturam sumere de divina dispensatione.

Col. 40 B. Progressionem. Omissa fuerant ab interprete, vel certe a librario, qui Græcum apographum ejus excrisperat, quæ sequuntur usque ad finem periodi, et scripserat μὴ ἐπισθαῖ sub finem capitis, in Deo minime consequi, non ut habet uterque ms. τὸ καλὸν μὴ πρότερον, minime convenire: et interpres Euthymii, qui honesta Deo asserunt non convenire.

Ibid. Quomodo autem. Hoc membrum deerat interpretationi Herveti, non duobus mss. τὰς ἀτόμους appellabant philosophi individua corpuscula Democriti, quæ Cicero u. De finibus atomos appellat. Hic ergo intellige ἀτομον corpus individuum hominis, ut vertit etiam hoc loco Zinus apud Euthymium, Quonam igitur pacto quod infinitum est, individuo corpusculo concludatur? Justinus etiam dixit, τὸ ἐξαιρέτως, τὸ ἀτομον, τὴν σιγμὴν γρόνον, in erroris dogmatum Aristotelis p. 105. edit. Commel.

Ibid. Quis autem hoc. Citat hunc locum Theodoretus Dialogo 2, qui inscribitur Inconfusus, ut probet duas fuisse in Christo naturas; cum dicat Gregorius carnem circumscriptione tanquam vase divinitatem non contineri, sed illic legitur τὸ ἀπείρον τῆς σαρκὸς (mendose pro τῆς θεότητος) περιληπτὰ, et apud interpretem, infinitas carnis circumscripta est, corrige infinitas divinitatis.

Col. 41 D. Περιεσπαρμένον. Emenda ex Mor. ms. περιεσπαρμένον, subjectam apprehendens materiam. Apud Euthymium, Sicut enim in lucerna materiam circumplexum ignem aspicimus.

Ibid. D. Quæ a subjecto. In mss. Morel. et Reg. erat καὶ ἐξηγμένον τοῦ ὑποκειμένου, mendose pro ἐξηγμένον: ut suggerit Vale. quæ a subjecto dependet, vel subjecto adheret. Non enim a verbo ἀπτεσθαῖ deductur, quod est tangere, ut intellexit Hervetus, quæ subjectum attingit et apprehendit, et Zinus apud Euthymium, flammam attingere subjectam materiam, sed ab altero verbo ἀπτεσθαῖ vel ἐξάπτεσθαῖ quod est conjungi ac dependere, ut dixit Dionysius, ἐξηγμένους κορυφῆς, a summitate dependens. Potes etiam ad tertium verbum ἀπτεσθαῖ referre quod sonat accendi, quæ ex subjecta materia accensa est, ut dixerat paulo ante τὴν τὸ πῦρ ἐξάπτουσαν ὕλην materiam quæ accendit ignem. Sequitur locus a Theodoro citatus Dialogo 2, ubi

tamen legitur, προσεγγισμὸν γνωρίσαντας, unionem et appropinquationem cognoscentes, non κατανοήσαντας, et διασώσασθαι, non διασώζεσθαι, et πιστεύοντας, quod tamen minus aptum est quam πιστεύοντας.

Col. 42 A. Per se bonum. Aptius interpres Euthymii, et honestum ipsum per se considerem. Opponitur enim turpitudine postea non bonitati, sed honestati.

Col. 43 A. Et conjunctionis. Hic quodque suffragatur Herveti interpretationi ms. Vulc., καὶ τὸν τῆς γενέσεως οὐκ ἐπιγινώσκουмен sed frustra; verior enim lectio ms. Mor. et Reg. quam sequuntur Petr. Morellus et Zinus, καὶ τὸν τῆς ἐνώσεως, et conjunctionis modum. Convenit enim magis cum eo quod subditur, τὸν δὲ τῆς ἀναρχίας τρόπον.

Col. 46 B. Secuta est corruptio. Ita maluimus, quam ut interpres, secutus est interitus, ut facilius lector agnosceret alludi ad illud Psalmi xvi, 8, et Actorum iii, 31, οὐδέ τίς ἀρχὴ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν, neque caro ejus vidit corruptionem. Eandem vocem usurpat et postea Nysseus, καὶ μετὰ θάνατον ἐν διαφθορᾷ γίνεσθαι, et post mortem ad corruptionem venit. Petr. Morelli interpretatio hic insignem habet lacunam cap. 12, pag. 27.

Ibid. D. Verum invero. Hic vice versa ms. Mor. cum Herveti interpretatione mutilis erat, Atqui major est natura, qui ostenditur esse natus in iis quæ sunt supra naturam, nullo penitus certo sensu: at in Vulc. integer et sanus exstabat locus, ut edidimus; in Regio tamen legebatur non γαγενῆσθαι, ut videtur legisse Zinus apud Euthymium, qui propter hæc natura superior fuisse demonstratur, sed γαγενῆσθαι ἀποδεικνύμενος, supra naturam ostendit fuisse generatus, et hæc verior lectio censenda.

Col. 47 C. Primum adeo. Hanc periodum et sequentem omissam ab Herveto Morelli versio una cum duobus mss. suppeditavit, quas etiam interpres Euthymii Zinus agnoscit, sed paulo post κατὰ τὸν τὸν minus apte legitur, quam in Mor. κατὰ τὸν τὸν.

Col. 51 C. Is generaliori. Interpres, Is generosiorum quandam intelligentem essentiam commiscuit sensui principio, ut est consequens ac consentaneum recte ac feliciter procedente ad finem. Post sequentem periodum locus occurrit insignis a Theodoro prolatus adversus hæreticos Dialogo 3, pag. 128: Καὶ τοῦτο ἔστι φύσις μὴ τῆς τοῦ θεοῦ περὶ τὸν θάνατον οὐκονομίας. Et hoc quidem est Dei naturale, quod attinet ad æconomiam de morte et resurrectione a mortuis. Ex cuius loci comparatione cum textu Nysseus adducor ut credam pro φύσις legendum apud Theodoretum μυστήριον, et apud Nysseum περὶ τὸν θάνατον pro περὶ τὸν ἄνθρωπον, siquidem de morte et resurrectione hic, et de duabus his divinæ dispensationis quasi partibus agebatur.

Col. 54 B. Multitudo bonit. Hervetus ediderat, divitiæ benignitatis Dei occultam habent utilitatem: quasi scriptum offendisset, ὁ πλοῦτος τῆς χρηστότητος, sed uterque tamen ms. constanter habuit, ut est apud Davidem, τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητος. Psalmo xxx, 20: Ὡς πολὺ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητός σου, Κύριε, ἥς ἐκρύψας τοῖς φοβουμένοις σε! Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te! Χρηστότητα bonitatem etiam vertit Hieronymus e Græco in Commentario in cap. iii, ad Ephesios: Quam infinita multitudo bonitatis tuæ, et in Psalterio suo ex Hebræo, Quam multa est bonitas tua: itemque Aquila et Symmachus: Τί πολὺ τὸ ἀγαθόν σου, ὁ ἐκρύψας! Quam multa est bonitas tua, quam abscondisti! Hæc addenda censui propter eos, qui posterioris significationis exemplum in Thesouro Græcæ linguæ requirunt.

Col. 55 A. Et incrementum sacrificii. In hoc conveniunt duo mss. ut hic legant non θυσιᾶν, sacrificium, sed ἱερωσύνην, sacerdotium. Solent quidem sancti Patres sanctissimum altaris sacrificium ἀνα-

μακτον θυσίαν appellare, sed et incruentum sacerdotum diei potest dignitas sacerdotum, qui incruentus immolant hostias. Gregorius Naz. in Poematib: "Ὁ θυσίας ἀπέμποντες ἀναίμακτους ἱερεῖς. Tractant et hunc locum sæpe iidem doctores, docentque in locum veteris legis sacrificiorum sanctissimum Eucharistiæ sacrificium successisse. Irenæus lib. iv, cap. 32, *Accepit panem et gratias egit, et novi Testamenti novam docuit oblationem, quoniam prior populus cessavit offerre Deo.* S. Joan. Chrysostomus in Psalm xcvi, citato Malachiæ loco: "Ὁρα πῶς λαμπρῶς καὶ περιφανῶς τὴν μυστικὴν ἡμῖν νεύσε τραπέζαν, τὴν ἀναίμακτον θυσίαν. Vide quam luculenter, quamque dilucide mysticam interpretatus est mensam, quæ est incruentum sacrificium, et paulo post: Καὶ πολλὸς ἦν καὶ ἄμετρος ἀριθμὸς θυσίων τῶν κατὰ νόμον, ἡ νέα χάρις ἐλθοῦσα διὰ μετὰ περιγράφει πάσας, καὶ μίαν ἀληθινὴν ἔστησε θυσίαν. Omnino magnus erat, et modo carens numerus sacrificiorum in lege: quæ omnia nova gratia superveniens uno complectitur sacrificio, unam ac veram statuens hostiam. Eusebius Cæsariensis. *De demonstrat. Evang. lib. viii, cap.: 'Hæc θυσίας πᾶσιν ἀνθρώποις κατὰ τὰ κατὰ μυστήρια τῆς Καινῆς Διαθήκης παραδοθείσης τὰ τῆς Παλαιᾶς περιήρητο. Quo quidem sacrificio cunctis hominibus secundum nova novi Testamenti mysteria tradito, quæ veteris propria erant, sublata sunt. Ait Eusebius Christum ea nocte, qua mysteria discipulis tradidit, omnia legis Moisaicæ sacra finem accipere voluisse, verum id non ostendit ex eo, quod angeli tum temporis in templo voces illas emisissent, μεταβαλῶμεν ἐν ταῦθεν. Transeamus ex his sedibus, ut putat Josephus Scaliger in Animadversionibus in Eusebium pag. 171; sed hæc citat Eusebius, ut ostendat institutio illo sacrificio cætera antiquata esse, ac templum fuisse profanum: 'Ἀρθείσης γοῦν ἐξ ἐκείνου τῆς θυσίας καὶ σπονδῆς, αἱ μετὰ ταῦτα νομιζόμεναι αὐτοῖς ἐπιτελεῖσθαι θυσίαι, ἀσπονδοὶ καὶ ἀνέροι ἐν βεθέλῳ τόπω καὶ ὑπὸ βεθέλῳ καὶ ἀνέρων ἐπιτελοῦντο. Δέγναι δὲ καὶ τὰς περὶ τούτων 'Ιουδαίου μαρτυρίας. Sublato igitur ex illo deinceps sacrificio ac libatione, quæ posthac existimabantur illic perfici sacrificia, sine gratia, a rebus sacris aliena in profano loco a profanis et a re sacra alienis perficiebantur. Cæterum de his rebus etiam Josephi testimonium accipe. De eo nimirum quod dixerat profanum deinceps templum fuisse, utpote a præsidibus virtutibus desertum, et profanos sacerdotes in eo sacra facientes, licet id post multos annos dictum fuerit. Falsum enim est quod fingit Scaliger pag. 250, Eusebium scripsisse κατὰ τὸ πάθος, tempore passionis hæc esse dicta, et pag. 251, μετὰ πάθος, atque permiscere gesta Passionis cum excidio Hierosolymitano; sed nihil reprehendendi studio præceps actus hic censor antiquitatis non ut desultor aliquis, cum quo Eusebium confert, ex equo labitur solum, sed ut infelix quidam agitator famæ suæ curram ad metam venerandæ Patrum auctoritatis alidit.*

Col. 63 A. Nisi aliquam. Legerat Hervetus ut in Vulc. ἐν αὐτῷ θεωρήσαντα, qui aliquam partem carnis in seipso esset contemplatus: sed mendum est: loquitur enim Gregorius de Christo, in quo humani generis adversarius naturam nostram conspiciere potuit, non latentem sub ea divinitatem: melius Mor. et Reg. ἐν αὐτῷ θεωρῆς. et Pet. Morellus ita vertit, ut edidimus, et περιεκαλύπτεται rectius, quam Vulc. περικαλύπτεται, legitur.

Col. 66 C. Quia ergo. Interpretationem Morelli rursus hic substituiimus in locum istius, Cum ergo a via divina digressi ab initio. Ita scriptum exhibuit Vulc. ἐπεὶ οὖν τῆς θείας ὁδοῦ παρενχθέντες, at in ms. Mor. secus erat, et in R. ἐπεὶ οὖν τῆς εὐθείας ὁδοῦ παρενχθέντες, quæ lectio præferenda visa est, cum ita jungat τὸ παραφέρεσθαι Gregorius a ter Nazian. a Budæo citatus, ei δὲ παρενχθεῖν τοῦ προκειμένου ἡ μένους.

Col. 70 A. Naturam incorrupt. Hic rursus ms. Morell. lectionem suppediavit aptiorem quam aliter Vulcob. et interpres Hervetus præ se ferunt, εὐεργετῇ τῇ καθάρσει τὴν φύσιν, naturam purgatione afficit beneficio: fuit enim illud beneficium exponendum, et morti atque interitui, vel potius corruptioni, τῷ θανάτῳ καὶ τῇ φθορᾷ, opponendum εὐεργετῇ τῇ ἀφθαρσίᾳ, unde et Pet. Mor. naturaque a corruptione asseritur. Dixerat enim antea col. 68 D: 'Ἐκ γὰρ τοῦ προσεγγίσαι τῇ ζωῇ μὲν τὸν θάνατον, τῷ φῶτι δὲ τὸ σκότος, τῇ ἀφθαρσίᾳ δὲ τῇ φθορᾷ.

Ibid. D. Cum autem. Excerpta est magna pars capitis huius ab Euthymio et inserta Panopliæ dogmaticæ par. 1, tit. 7, qui nactus codicem videtur in quo esset, τὸν θεὸν εἰσιόντα, accedentem ad nos Deum in vitam ingredi, quamquam ea additio potest omitti; sed paulo post Zinus ejus interpres non omisit illud, τὴν νόσον, nec ullus vitiorum morbus ad summam illas cæli sedes aspirabat. Denique col. 72 B. emendandum ἄλλο τι παρὰ.

Col. 72 D. Unum superest. Monueramus in ms. Mor. legi, ἐν πρῶτον ἐστὶ τῷ θεῷ τὸ εὐεργετ., et hunc textum amplecti debuit typographus, non alterum Vulc. ἐμπρότερον ἐστὶ. Hervetus, Deum autem decet ei qui opus habet benefacere: at Pet. Morellus astipulatur Vulcobiano, unum superest, quod Deo conveniat, nimirum egentibus benefacere.

Col. 74 A. Jam si a solo. Pendet sententia jam inde ab his verbis usque ad illa, et abjectum et malum, quibus nota interrogationis est subjungenda, ut ex utroque manuscripto colligitur, ex quo hunc locum corrigendum monueramus; sed adhæsit tamen ex altero codice mendum col. 73 B., ubi ita scribendum, τὸ γενόμενον, τίνα νομοθετοῦσιν ἔτερον. Hervetus in tres periodos istam diviserat ut Zinus apud Euthymium in duas: *Siquidem a solo vitio Deus est separatus, vitii autem non est natura. Mysterium autem dicit Deum esse in homine, non in vitio. Si autem hominis in vitam, etc.*

Ibid. D. Quippe quæ faciunt. Prava lectio codicis Græci totam hanc sententiam depravarat ἐνεργούντα τὸν θεὸν ἄνθρωπον, ἀπαρτὸν εἶναι, ita ms. Vulcob. et Hervetus, ut qui Deus est et homo non sit quodammodo inefficax et inutilis, ad id semper quod deficit, per eos qui succedunt, etc. Rectius autem ms. Mor. ἐνεργ. τὸν θάνατον, ἀπαρτὸν, et astipulatur Regius codex, itemque Zinus apud Euthymium, mortisque vim assidue nos oppugnantem quodammodo infringant, debilitant, atque irritant faciunt. Sed in fine capitis huius perperam illic est, ex pura Virgine Deus humana vitæ conjunctus est; nihil enim tale nostri codices agnoscunt; itaque vice versa locus ille apud Euthymium ex ista Gregorii editione restituendus est.

Col. 75 B. Nec Sodomiticæ. Exponimus illam interpretationem, neque corporalis flagitii gravis morbus fuerat apertus, utpote natam ex vitiosa lectione ms. Vulcobiani οὐδὲ τῆς σωματικῆς παρανομίας. In ejus locum substituiimus ms. Morell. lectionem: οὐδὲ τῆς Σοδομιτικῆς, et Pet. Morelli versionem, nec Sodomiticæ iniquitatis, etc., sed quod idem de Aegyptiis addit, nec singulare certamen Aegyptiorum, ex vitiosa item altera lectione manat huius codicis, οὐδὲ ἡ τῶν Αἰγυπτίων μονομαχία, quamobrem alteri manuscripto faciem tradat oportet, in quo melius est ἡ τῶν Αἰγυπτίων θεωμαχία. Solent enim θεωμάχον Aegyptum appellare Græci Patres ut S. Joan. Chrysostomus in Panegyrico Aegyptiis martyribus dicto: Καὶ ἐξ Αἰγύπτου μάχες, Αἰγύπτου τῆς θεωμαχίας καὶ πανικυράτης. Ex Aegypto prodeunt martyres, ex Aegypto illa cum Deo pugnante et insanissima. Post superbiam Assyriorum ms. Morell. et Reg. addebant, οὐδὲ ἡ τῶν Ἰουδαίων κατὰ τὸν ὅσιν τοῦ θεοῦ μαρτυρία, quæ ex Pet. Morelli interpretatione jam expressa sunt. Utramque emendationem confirmat interpres Eu-

thymii, qui totum hoc capit. 29. transtulit in suam Panopliam titulo jam a nobis indicato.

Ibid. In Gentilium. Lectionem ms. Vulcobiani excudit typographus, ex qua Hervetus ediderat, et quæcumque historiis non comprehensa in deinceps sequentibus facta sunt generationibus : at emendationem proposueram textum ms. Morel. et Reg. xal ôsa tñs êxw îστορίας êν ταίς, et quæcumque ex Gentilium historia consequentibus generationibus gesta sunt. Amant enim Græci Patres externas appellare τὰς êxw, xal τὰς êxw êν îστορίας Gentilium historias, artes ac disciplinas. Justinus in Exhortat. ad Græcos, πεισθέντας ὑμᾶς ἀπὸ τῶν êxw êν îστορίων, profanis vos historiis persuasos, et Quæst. 2 ad Orthodox. : Πόθεν οἱ τοῦτων γνωρίζονταί χρεῖστος τῶν êxw êν; Unde cognosci potest istorum oracula profanis esse præstantiora? apud Chrysostomum Homil. 1 ad Antiochenos : Ἡ êxw êν παλαιοῖς πολλὴν ἀνελεῖντοσα λήρον · Externa doctrina multas jactans nugas. Utram volet, eligat sententiam lector : nam et Pet. Morellus priori favet, qui vertit, quæ citra historiis subsecutis sæculis designata sunt, et Zinus apud Euthymium, quæ vel litterarum monumentis consignata, vel silentio præterita sunt.

Col. 73 D. Distribueretur fides. Interpres ediderat, *abdicaretur fides.* Atque ἀποχλήροι quidem dicuntur exheredes in Pandectis, et apud Dionysium ἀποχληροῦν τοὺς ἀθέους est impios exheredes facere, sorte privare. Justinus Quæst. cxx ad Orthodox. : Ἀποχληρονομοῦς ὁ Παῦλος ἀπέφαινε, exheredes regno Dei esse Paulus declaravit; et Aristoteli ἀποχληροῦν est sortibus excludere; verumtamen apud eundem Dionysium notat Budæus ἀποχληροῦν idem valere, quod attribere : itaque sententiæ Nysseni hæc magis quadrabit notio, ut non peculiariter huic vel illi homini tribui dicatur fides, sed omnes ex æquo gentes ad Evangelium vocari.

Col. 76 C. Διοχλοῦσαν. Morel. διοχλοῦσαν τὸν βίον, utraque lectio ferri potest, at non interpretatio Zini apud Euthymium : in reliquis tamen suis vitam producit; non enim hoc vult Gregorius vivere segmenta serpentis hujus, id est vitii, sed vitæ hoc est generi hominum molestiam exhibere. In sequenti periodo multa immutavimus, quod cum legisset interpretes, ut habuit ms. Vulc. πᾶσαν ἀρθόνως τὴν εὐεργεσίαν εἶναι vertisset, *Quid autem dicunt?* · on ad omnes venit gratia; sed cum aliqui ad verbum accesserint, non est parva pars quæ restat, cum aut Deus noluerit universum abundare beneficium, aut omnino, etc. melius Morel. et Reg. πᾶσιν ἀρθόνως τὴν εὐεργεσίαν νεῖμαι. Atque ad hanc lectionem interpretationem accommodavimus.

Col. 78 A. Cujus unusquisque. Consentium in hoc duo manuscripti, οὗ μόνος ἑαστός ἐστι Κύριος, non ut habuit interpretes, *cujus solus est Dominus.* Locus autem insignis est adversus eos qui negant arbitrii libertatem : sed observandum est tamen in editione Petri Morelli mutilam esse sententiam, ubi ait pag. 51, et in *amplexanda fide nec ne sui juris est.* Omiserat fortasse librarius, qui apographum ejus calamo exaraverat, hæc verba, quæ resunt et in ms. Mor. et Regg., restituntur autem a Vulc., xal αὐτεξούσιον ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς διανοίας καίμενον. Οὐκ οὖν ἐπὶ τοὺς μὴ προσαχθέντας τῇ πίστεϊ.

Ibid. C. Peccare cunis. Aliter Hervetus, vitium est immobile, judicare non poterit vitæ agendæ discrimen. Quia nimirum περὶ ἀνιχνήσεως τῆς προαιρέσεως, de immobilitate liberi arbitrii agit Nyssenius, non potuit interpretes mendum tollere codicis manuscripti ἀνιχνήσεως ἡ ἀμαρτία, quod etiam Vulcobiano ad hæserat, sed correctionem ad marginem appictam incerta manu secutus est typographus; ἀνιχνήσεως ἡ ἀμαρτία, peccatum vinciri non potest : rectius ms. Reg. et Mor. ἀνιχνύσεως ἡ ἀμαρτία, periculo caret peccatum, hoc est, ut vertit Petr. Morel. peccare cunis impune licet. Nam, ut ait Clemens Alexand.

1 Strom. : Ὅτε οἱ ἐπαίνοι, ὅτε οἱ φόβοι, ὅθ' αἱ τιμᾶι, ὅθ' αἱ κολάσεις δίκαιαι, μὴ τῆς ψυχῆς ἐχούσης τὴν ἐξουσίαν τῆς ὁρμῆς xal ἀπορμῆς, ἀλλ' ἀκούσους τῆς κακίας οὐσῃ; Nec laudes, nec vituperationes, nec honores, nec supplicia justa sunt, si anima non habeat liberam potestatem appellendi et averrandi, sed sit vitium involuntarium. Ἀπορμῇ sumitur hic non pro impetu et aggressionem, ut putavit interpres, sed pro evitacione ac fuga. Cyrillus Alexandr. lib. ix, cap. 10, in Joann. : Εἰ γὰρ τοῦτο ἀληθές, οὐδὲν ἔως διαχωλοῦσι τοὺς τοῖς γεγραμμένοις ἀναγκαίως ὀνηρηθέντας οὐκ ἀπορροασίστον ἔχειν τὴν ἀμαρτίαν · Si enim verum id esset, nihil impediret quo minus excusatione se tuerentur, qui, ut scripturæ famularentur, peccata commississent.

Ibid. D. Sed in affectionem. Interpres, sed in eos qui per assensionem non admittunt prædicationem. Videtur legisse τῶν μὴ δεχομένων, quod ferri etiam posset, licet duo nostri manuscripti negationem non habeant.

Col. 79 B. Æternus. Ita ms. Mor. ὁ ἀεὶ ὢν, et Petr. Morellus, cujus versionem substituit in locum istius Herveti, sequentis alteram Vulcobiani lectionem ὁ ἀεὶ ζῶν. Neque enim opus habens ut viveret, qui semper vivit, corporalem subfuit originem. Et hæc fortasse non rejicienda cum alludere videatur ad illud Hebr. vii, 25, Πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν, Semper vivens ad interpellandum pro eis. In periodo sequenti ex lectione utriusque ms. codicis una conflata est, quæ Petr. Morelli interpretationem æquaret. Nam in ms. Vulc. si erat, ἐπεὶ οὖν ἔδει γενέσθαι ὁ λόγος τῆς φύσεως ἡμῶν, αἱ Hervetus scriptum offendiit, Ἐπεὶ οὖν ἔδειξεν ὁ λόγος τῆς φύς. Postquam ergo Verbum ostendit naturæ futurum rursus a morte reditum. At Regius cum Morelli codice receptam lectionem iuratur. Sed hic τὸ πῶμα non tam cadaver, quam lapsum videtur sonare, ut postea κῦπται πρὸς τὸν πεπρωκότα dixit col. 80 C.

Ibid. Quoniam enim. Citat hunc locum Adversus hæreticos Theodoretus Dialogo 3, qui inscribitur *Impatibilis*; sed variantes lectiones non abs re fuerit adnotasse. Primum enim ὁ θεοδόξος ἄνθρωπος ἦν, homo qui Deum suscepit, vertit idem Hervetus apud Theodoretum, et συνεπαρθεὶς τῇ θεότητι, et huic favent Regius et Morell. codices Nysseni, atque adeo Petr. Morelli interpretatio. Quia enim divinus ille Theanthropus, hoc est Christus Deus et homo, qui resurrectionis intermedio cum divinitate sursum elevatus est.

Ibid. C. Cruz autem. Pro ἡμῖν τινα, quod erat in Vulc. emendandum ex Mor. et Reg. si μὲν τινα. Priorem exprimens lectionem scripserat Herv. Cruz autem nobis aliquam etiam prof. cont. rat. si dederint ii qui res sciunt occultas.

Ibid. D. In hac etiam. Tertius hic locus est a Theodoro citatus in eodem Dialogo tertio, ex ejus collatione colligimus perperam scriptum fuisse in Vulcobiano παρορῶν διὰ τὸ ἔτερον. Unde Hervetus, consequens non negligere, unum quidem aspicere propter alterum; sed recte editum, παρορῶν δὲ τὸ ἔτερον. Rursus in sequenti membro varietas est, ἀλλ' ἐν μὲν τῷ θανάτῳ καθορῶν τὸ ἀνθρώπινον, ἐν δὲ τῷ σκοπῷ πολυπραγμονεῖν τὸ θεϊκότερον. Hervetus apud Theodoretum et hic apud Nyssenium, sed in morte quidem id quod est humanum intueri, in labore vero id quod est divinum intueri, quasi esset ἐν τῷ πόνῳ, licet in Græco excuso legatur ἐν τῷ σκοπῷ, in scopo et instituto; quemadmodum paulo ante dixit idem Nyssenius ἡμετέλης ἀν' ἡ προαίρεσις ἐμαίνα, semiperfectum mansisset propositum, et col. 75 B. Ὁ δὲ σκοπός ἐστι διεικένειν ἐν τῇ ζωῇ τὸν ἀνθρώπον, Is autem scopus est ut homo in vita maneat, col. 72 A. Τῷ σκοπῷ τῆς ὠφέλειας ἐποικεῖτο τὴν ἀνάγκησιν. Denique τῷ τρόπῳ legisse videtur idem Hervetus cum hic vertit, in modo autem peracutari quod est dirivinus.

Col. 80 B. Ἡρὸς ἀπὸ τῆς. Theodoretus πρὸς πᾶσαν τὴν συνασθῆναι ἀγεί το. Ad omnem consensum secum trahit id quod parti unitum est; sed concinniorum esse lectionem alteram vidit alius interpres Theodoretus scribens, totum hominem unitum illi parti ad sentiendum exsuscitat.

Ibid. C. Κατὰ τὸ συνεχές. Facile abesse potest istud κατὰ sicut a Theodoretus textu abest, ut legamus, ἐπὶ τὸ πᾶν διεξέρεται: τὸ συνεχές, Transit ad universum, quod est in natura continuum et unitum, ex parte tota impartita et communicata. Quid enim.

Col. 82 A. Aut utrorumque. Ἡ τὴν κατὰ ἑκαστὸν τοῦ πανθὸς περιόντων τὴν σύστασιν. Ita legitur in Vulc., ex quo interpres, aut eorum quæ sunt in altera universitatis parte consistentiam. Senior est duum aliorum codicum textus Reg. et Mor. τὴν κατὰ ἑκάστην τοῦ πανθὸς περὶ τὸν. Quem seculi sumus.

Ibid. C. Hoc in loco. Conjecturam in margine appositam expressit typographus Vulcobiani codicis; nam in textu erat χαρπὴν μία mendose, unde expressit hæc interpres, hic medium et fastigium una complectitur appellatione, ut qui. Corrigeendum fortasse putavit καὶ ἀρχὴν, vel ἀρχαν: sed emendatior fuit liber alter Morel. Regii auctoritate corroboratus, τὴν μέσων χαρπὴν μὴ προσηγορία: atque adeo codicis, ejus oblitus Pet. Morello, ut ex ipsius versione constat, quam hic edimus; χαρπὴν igitur transversum lignum appellat crucis, a similitudine τῆς χαρπὸς τῶν νεῶν, antennæ navium, quæ et ipsa transversum est lignum, ex quo velum pendet.

Col. 86 D. Nam quod omnino. Truncata exhibebatur magna sui parte in Vulcob. hæc sententia, quemadmodum et apud interpretem: Nam quod omnino simul versetur, per divinitatem testantur miracula, quamobrem quod Deus adsit, per omnia nullam habent dubitationem. Nos eam integram ex aliis ductus Reg. et Mor. expressimus.

Col. 87 D. Et sicut ille. Vox ἀνωθεν idem valet, quod ἐξ οὐρανό, quemadmodum Joan. III, 31, Ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος, Qui desursum venit: quod aliis verbis deinde repetit, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανό ἐρχόμενος. Qui de caelo venit, super omnes est. Tertullianus quidem ita citat lib. De baptismo, cap. x, Qui de terra est, de terra loquitur: qui de supernis venit, super omnes est: et I Corinth. xv, 47, Secundus homo de caelo cælestis. Recte igitur immutavimus illud interpretis, Et sicut ille qui homo erat, et superius cum accepisset immortalitatem.

Col. 91 A. Sive lavacri. Contrariam penitus asserbat antea Nyssenus errore librarii vel interpretis, etiam si lavacri gratiam non acceperit, et in eo minime fuerit initiatus. Consentiunt tamen duo mss. codd. in asserenda recepta sententia.

Col. 94 A. Per utrumque. Monueramus omissum fuisse, quod duo mss. suggerebant, δὲ ἀμφοτέρων, per utraque hoc est per animam et corpus, sed in Morel. quidem sic erat, ἀνάγκη τοῦ πρὸς τὴν ζωὴν καθηγούμενου τοὺς σωζόμενους ἐπαγγέσθαι, necesse est, ut qui servantur, per utrumque attingant eum, qui ducit ad vitam, cui lectioni favet et Regius: sed rectius tamen Vulcob. τῷ πρὸς τὴν ζωὴν καθηγούμενῳ τοὺς σωζόμενους ἐπαγγέσθαι. Petr. Morel. necesse est, ut qui servantur, ejus, qui ad vitam præmonstrat iter, vestigia sequantur. Similis sententia apud Chrysostomum Homil. LXXXIII, in Math.: Ἐλ μὲν γὰρ ἀσώματος εἰς, γυνὰ ἂν αὐτὰ σοὶ τὰ ἀσώματα παρέδωκε δῶρα: ἐπεὶ δὲ σώματι συμπέπλεται ἡ ψυχὴ, ἐν ἀσθενείᾳ τὰ νοητὰ σοὶ παραδίδωσι. Nam si tu incorporeus esses, nuda ipsa dona incorporea tradidisset tibi: quoniam vero corpori conjuncta est anima tua, in sensibilibus intelligenda tibi traduntur.

Ibid. Quomodo enim. Ex hoc loco ad finem usque capitis omnia ferme sunt ab Euthymio exscripta, et in titulum translata 21, partis II, Panoplia dogmaticæ, et doctrinam de transmutatione Dominici corporis et sanguinis Gregorij nostri auctoritate

confirmaret, atque hoc totum una cum Liturgiis sacris utraque lingua est editum Lutetiae apud Guil. Morellum an. 1509, qua ex editione variantes lectiones excerpemus, ac primum illius loci hujus paginae τῆς ζωῆς ἡμῶν καθήρετο, nam legebatur illic, τῆς ζωῆς ἡμῶν καθήρε, et paulo post πρὸς ταύτην ἐξομοιοί: οὕτω τὸ ἀθανάτισθόν. Et ita Morelli codex, itemque Zinus interpres Euthymii, sic et corpus illud quod a Deo factum est immortale, in nostrum corpus ingrediens. Emendandum igitur in utroque textu ἀθανάτισθόν, ita corpus factum immortale, cum fuerit intra nostrum. Cyrillus etiam Alexandrinus in explanatione Anathematismi undecimi tom. I. Concilior. edit. Romane pag. 511, dicit in Eucharistia suscipi, ὡς ἴδιον σῶμα γεγενῶς τοῦ πάντα ζωοποιούντος Λόγου, Ut proprium corpus effectum Verbi quod omnia vivificat.

Col. 93 B. Ὡς γὰρ τῷ θεοροποῦ. Editio Morelli ὡς γὰρ τῷ θεοροποῦ χρ. τ. υ. ἀναμυχθέντι, et paulo post, εἰ μὴ διὰ βρώσεως, nisi per cibum et potum, ut in eadem pagina, εἰ μὴ διὰ τῆς κοινωνίας.

Ibid. D. Méreir. Edit. Mor. μένειν ἐφ' αὐτὸ ἔδον, et ms. Mor. ἐφ' αὐτῷ.

Col. 95 C. Nam si cibusvis. Omnes libri et calamo exarati et excusi σώματος; legunt, cur igitur interpres sic edidit? Nam si cibuslibet hominis substantia seu consistentia est ex alimento, id autem est cibus et potus.

Col. 95 D. Etenim panis. Zinus aliter vertit, Etenim corpus illud panis erat potentia.

Ibid. Τὸ ἐν ἐκείνῳ. Manifestum est mendum tollendum ex ms. Mor. et editione Morel. τὸ ἐν ἐκείνῳ σῶμα. Zinus, Quomodo unum illud Christi corpus omnium hominum, in quibus est fides, naturam vivificat? item πρὸς πάντας μερίζουσιν.

Col. 96 A. Ἐπὶ δὲ οὐχ ἡ αὐτῇ. Edit. Morel. ἔστι δὲ. Nec eadem tamen est omnibus.

Ibid. B. Τροπὴς καθισταμένης. Rectius edit. Morelli cum ms. Morelli μετὰ ταύτης incorporationis speciem immutato, et non longe ab his διεκρινθέντων.

Ἐγγὺς τοῦ. Ita Mor. ms., at edit. Morelli ἐνός τοῦ εἰκότος.

Ibid. D. Ἐκείνῳ γινόμενον, Emendandum ex edit. Morelli, licet reclamant omnes manuscripti, ἐκείνους γινόμενος, et astipulator Zinus clare interpretans, quoniam panis in corpore existens corpus evadit.

Ibid. Οὕτω καθεῖ. Edit. Morelli οὕτω καθεῖν τοῦ θεοδόχου. Zinus, ita dirinum illud corpus, et pro πιστεύομαι, edit. Morel. πιστεύομεν, credimus immutari.

Col. 97 A. Ἄγιον ἐποίητο. Edit. Mor. et ms. Morel. ἅγιον ἐποίησε τὸ σῶμα. Zinus, sanctum effecit illud corpus.

Col. 97 A. Ἐν τῷ ζῆν. Edit. Morel. πρὸς τὸ ζῆν δυναμῶς, ad vivendum corroboraretur; at Zinus receptam tuetur lectionem in vita potest permanere.

Ibid. B. Τὸν αὐτόν. Edit. Morel. τῷ αὐτῷ τρόπῳ.

Ibid. C. Ἐκείνου σώρε. Edit. Morel. et ms. Mor. cum Herveto ἐκείνου σώρε. Zinus, divina illa caro.

Col. 98 A. Non eo quidem quod. Quoniam insignis hic locus est, valetque plurimum ad revincendos cum hæreticos, qui transsubstantiationem negant, tum schismaticos, qui consecrationem vi Christi verborum fieri non ita ut par est, admittunt, idcirco ex collatione codicum mss. restituendus, et suppletis interpretum defectibus exponendus fuit, expunctis illis Herveti verbis, et orationem non per cibum et potum procedens ad corpus Verbi, sed a verbo, quemadmodum dictum est transmutatus, nempe Ille est corpus meum. Dum enim vertit, sed a verbo transmutatus, et Morellus, statim a verbo in corpus, itemque Zinus apud Euthymium per verbum in corpus mutatus, legisse videntur, εὐδὺς δὲ τοῦ λόγου πρὸς τὸ σῶμα, eaque fuit lectio Regii cod. et Morel. itemque editionis Morelli: at in altero Vule. sic erat, εὐδὺς πρὸς τὸ σῶμα τοῦ λόγου μετα-

ποιοῦμ., sed quod statim in corpus Verbi transmutetur. Priori lectioni suffragatur et Justinus martyr. Apolog. 2, pag. 77. edit. Commel. : Οὕτω καὶ τὴν δι' εὐχῆς λόγου τοῦ παρ' αὐτοῦ εὐχαριστηθεῖσαν τροφήν ἐκείνου σάρκα ἐδιδάχθημεν εἶναι. Ad eundem modum etiam eam quæ per preces verbi ab ipso profecti benedicta est, alimoniam, illius carnem esse edocti sumus.

Ibid. B. Manifestatum. Verior lectio ms. Mor. et edit. Morel. φανερωθεὶς θεός. Zinus, Deus autem qui nobis se patefecit, et ex iisdem corrigendum illud συναποδεωρηθῆ, scribendumque συναποδεωθῆ.

Col. 99 B. Nam prout. Excusa est lectio codicis Mor., nam Vulcobianus habuit, καὶ τὸ γεννώμενον, id æque Regius præ se fert, unde suspicabar scribendum καὶ τὸ γεννώμενον, quod interpretis ediderit, Nam convenienter affectioni cordis ejus, qui accedit ad dispensationem, est in potestate ejus qui gignitur : et quod præcesserit, ὁ ἐν τῇ Τριάδι γεννώμενος, itemque sequatur paulo post ἐγγεννηθῆναι βίω, καὶ τῇ τῶν γεννώντων φύσει.

Col. 102 A. Si ergo homo. Immutavimus verba interpretis, qui negationem non necessariam adjungebat, Si ergo homo quidem cum sit creatus, Spiritum esse creatum, et unigenitum Deum non esse existimat, is una spe ducetur, ut qui se resolvat a transitu, sed quoniam dixerit ante debere Christianum, tunc ἀπὸ τοῦ φύσεως εἶναι πιστεύειν τὴν ἀγίαν Τριάδα, propterea Vulcob. et Mor. codicum lectionem repræsentandam et in versione sequendam censuimus.

Ibid. I B. Quod videantur. Ms. Morel. οὐκ τῷ ὄντι γεννώμενοι, et Petr. Morellus, errore seipsum implicantes, dum se regeneratos existimant, nec re vera sunt. Maluimus tamen mutato numero insistere verbis Herveti, qui lectionem alteram Regii et Vulcobiani seculis scripserat, quod videatur tantum et non sit re vera generatum, οὐκ τῷ ὄντι γεννώμενον. Horum nimirum justitia non est similis illi quam in Aristide laudat Plutarchus versibus Æschyli, οὐ γὰρ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλει.

Ibid. C. Si ergo quæ sit. Legerat interpretes, ut editum est et Vulcobiano, quocirca scripserat, Si ergo sit desuper generatio et reformatio hominis, at manu-

scriptus alter hæc sic extulit, ἀνατοξυλιστικὴ τῆς τοῦ ἀνθρώπου, sit quædam instauratio. Aptius quoque illud ἀνωθεν veteretur, denuo quemadmodum Joan. iii. 5 : Ἐάν μὴ τις γεννηθῇ ἀνωθεν. Nisi quis natus fuerit denuo, non ut Joan. iii. 31, ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος, qui desursum venit. Paule post attingitur locus Isaie ni fallor ex cap. 1, 16 : Λούσασθε, καθαρὸν γίνεσθε, ἀπέλαττε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. Lavamini, mundi estote, auferte nequitias ab animabus vestris.

Col. 103 A. Animi turpiter. Interpres, non turpitudine libidinum. Quidquid legerit, θυμός, aut pro animo, aut pro sola ira, vel furore sumi potest : at ἐπιθυμία, cupiditas vel libido.

Ibid. C. Svaris Dominus. Expunximus vitiosam lectionem, Christus Dominus universis non inferit iram : utpote natam ex mendosa lectione Χριστὸς κύριος, pro χριστός, unde et Petr. Morellus, Christus Dominus non in universos irascitur. Psalm. cxliv. 9, Hieronymus, Bonus Dominus omnibus. S. Augustinus quod sequitur ex psalmo vii. 12, ita vertit, non iram adducens persingulos dies, et huc allusisse videtur Paulus, non ad locum Job xxxi. 2, cum ait iii. ad Rom. 5 : Μὴ δίκαιος ὁ θεός, ὁ ἐπαράγων ὀργήν ; Nunquid iniquus est Deus, qui inferit iram ?

Col. 106 B. Nunc quidem. Hæc a præcedentibus divulgant alie editiones nova inchoata periodo, cum ad eamdem pertineant ; qua finita Morelli codex Catecheticum hunc librum finiebat, alter autem Vulcobianus Græca subiciebat, quorum interpretatio sequitur attexta ex Herveti editione ; nam Petr. Morellus ad suæ calcem hæc annotavit : Hoc loco finem sortitur hic major D. Nysseni Catecheticus in plerisque exemplaribus : unicum quod est D. Herveti ea, quæ sequuntur adjiciit quæ quanquam non sunt ἀποδοξάζουσα, libri tamen alicujus adversus Severum præfatio potius, quam hujus Catechetici peroratio esse videntur. Regius autem manuscriptus appendicem hanc non habuit. Porro Severus pseudomonachus Eutyechianus, dux Acephalorum hæreticorum circa annum Domini 515. longe post Nyssenum vixit, damnatusque fuit in Synodo Constantinopol. a Justino Imperatore congregata. Vide Zonaram et Cedrenum in Justino.

IN EPISTOLAM DE PYTHONISSA.

Celebrem fuisse controversiam et multis utrinque disputationibus agitatam de Pythonissa, quæ Saūli regi Samuelis animam evocare conata est, cum ex sententiis Patrum, quos enumerabimus constat, tum ex Hieronymo in Catalogo scriptor. Ecclesiast., qui Methodium Tyri Episcopum tradit adversus Origenem de Pythonissa librum scripsisse, et Eustathium Antiochenum adversus eundem De engastrimytho, hoc est De ventriloqua muliere ; sed Nysseno quoque Gregorio tribuebat hanc epistolam manuscriptus codex Collegii nostri Lotharingici Ponti ad Montionem, qui nonnulla alia similis argumenti opuscula complectebatur. Quod autem ait non longo a principio quibusdam placuisse veram fuisse ψυχωγίαν, id est evocationem animæ Samuelis, testantur etiam Origenes tom. xxvii. in Joannem, et Hieronymus in 7. Isaiæ, atque idipsum auctoritate suæ opinionis confirmant Josephus lib. vi. Antiquit. cap. 15 ; Justinus in Dialogo cum Tryphone. Basilii Epist. 80, ad Eustachium. Ambrosius in 1. Lucæ, et Augustinus lib. De cura pro mortuis pag. 15, idemque inter recentiores docent Lyranus, Tostatus, Dionysius Carthusianus et Caietanus qui gravissimo præcipue nituntur Ecclesiastici testimonio cap. xlv,

23. Et post hæc dormiit (Samuel) et notum fecit regi, et ostendit illi finem ritæ suæ, et exaltavit vocem ejus de terra in prophetia delere impietatem gentis.

Col. 107. In tit. A. De ventriloqua. Quam LXX. I Reg. xxviii. 7. Γυναικα ἐγγαστριμυθον dixerunt, ventriloquam mulierem vertimus secuti Hieronymum jam citatum, Augustinum ii. De doctrina Christ. cap. 23, et antiquiorem illis Tertullianum qui lib. iv. adv. Marcionem cap. 25, illud Isai. xlv. 25, Διασκεδάσαι σημεῖα ἐγγαστριμύθων, reddit Latine, Disjiciet signa ventriloquorum, eodemque modo Levitici xix. 31, Οὐκ ἐπακολουθήσεται ἐγγαστριμύθους, Non sequemini ventriloquos. In quem locum annotat Theodoretus, quosdam a dæmonibus agitato multos decepisce, perinde ac si prædicarent, quos ἐντερομάντας Græci appellant, quippe quod ab intus videatur dæmon loqui. Idem docent Cyrilli et Hesychii lexica, dæmonem scilicet ex ventre mulierum illarum loqui solitum. Apud Hebræos etiam similitudine videtur dæmonium istud נַפְתָּלִים et נַפְתָּלִים appellari, quod mulierum ejusmodi a dæmone obsessarum ventres instar utres intumescerent. Sumitur autem ea vox et pro mago quovis, qui pacto

cum demone inito divinat; unde Vulgata illud Levit. xix, 31 vertit, *Non declinetis ad magos*; et Isai. xlviii, 25. *Irrita faciens signa divinatorum*. At i Reg. xxviii, 7, mulier Pythonem habens Hebraice dicitur בַּלְלַת אֵשׁ domina Pythonis, sic Actor. xvi, 16, Παιδόχρη ἔχουσα πνεῦμα Πυθῶνος, puella spiritum Pythonis habens: ut nomen istud non magis Pythonis serpentis proprium sit, quem Apollo Pythius intoretur, quam serpentis antiqui illius, qui vocatur diabolus et Satanas Apocal. xii, 9. Accommodat hanc vocem illis demonibus, qui videntur et sepulcris mortuorum, vel subterraneis locis edidisse responsa. Vulgata auctor Isa. xlii, 4. *Et erit quasi Pythonis de terra vox tua LXX, oi φωνούντες ἐκ τῆς γῆς, loquentes de terra*. Ubi Hieronymus notat Aquilam vertisse magos, et vespomagias magorum intelligit, per quam animas evocare dicuntur.

Ibid. B. Animarum evocationem. Sic reddidimus Latine vocem φυχαγωγία, quasi φυχαγωγία, quam et Gregorius Nazianzenus in Julianum conjungit cum παντεία, sit animarum eductio seu evocatio, ut ait Justinus in *Dialogo* pag. 260, τὴν Σαμουὴλ φυχὴν κληθῆναι ὅπερ τῆς ἑγγαστριμύθου, evocatam esse a ventriloquo. Basilius epist. 80: Καὶ ἡ ἑγγαστριμύθος ἐν ταῖς μαγανταῖς αὐτῆς φυχαγωγούσα τὸν Σαούλ τὰς ἐπιζητούμενας ψυχὰς θεοῦ ἐωραχέναι φησὶν, quæ Siphanus vertit, *Et Pythonissa ventriloqua divinationibus suis et animarum evocationibus oblectans Sautem*; rectius Myeræus, et mulier illa Pythonica, quæ Sautem ab inferis incantationibus suis evocavit cum videret animas, quæ requirebantur, Deos se videre dicebat. Sed corrigendum est in Græco pro τὸν Σαούλ, τὸν Σαμουὴλ, et apud utrumque interpretem, quæ Samuelem.

Col. 110 A. *Hiatum versus impios*. Corrigendum est in Græco διήγετο, pro διήγοτο, cæterum vocem chaos retinimus, ut alludere constaret Nysseum ad illud Evangelistæ Lucæ xvi, 26. Χάσμα μέγα ἐστρίχεται chaos magnum firmatum est, vel ut alii legendum putant, chasma magnum, tametsi constanter apud Latinos Patres scriptum reperimus chaos. Hieronymus in cap. iii, Ecclesiastæ. *Et Evangelium chaos magnum interpositum apud inferos, et Abraham cum Lazaro et divitem in suppliciis esse testatur*. Ambrosius in xvi, Lucæ. *Inter hunc igitur divitem et pauperem chaos magnum est, quia post mortem nequeunt merita mutari*. Augustinus ad Simplicianum quæst. 3. *Cum Dominus inter divitem et illum qui ad januam ejus jacebat magnum chaos interjectum esse testetur*. Tertullianus vero iv, advers. Marcionem, 34, *Magnum ait intercedere regiones istas profundum et transitum utrinque prohibere*. Augustinus demum lib. ii. Quæstionum Evang. 38, loca intelligit, in quibus torquentur impii, ad quæ justit etiam si velint transire non possint.

Ibid. C. Numinis instinctus. In ms. legebatur κατὰ κωλάς, sed emendandum censuimus καταχωράς: nam κατέγεσθαι idem valet, quod ἐνθεον εἶναι. De quo vide Budæum in Commentariis pag. 867. Unde apud Plutarchum in Alexandro conjungi videmus κατοχὰς καὶ ἐνθουσιασμούς. Cæterum pro κατοχῇ scribitur etiam sæpe καταχωχῇ, ut apud Clementem Alexandr. lib. iii. *Pædag.* cap. xi, καὶ κατοχῇ τῶν ὁρθῶς εἰρημένων, et in Palatino codice, καταχωχῇ τῶν ὁρθῶς.

Col. 111 R. *Dii gentium demonia*. Locus est Psal. xcv, 5. Porro eodem argumento utitur et Cyrillus Alexandr. lib. i. *De adorat. in spiritu*. Quod si quis putet evocatam revera fuisse prophetam animam et mulieris verbis tribuerit veritatem: ergo quia eadem dixit deos et terra ascendentes se vidisse, non divinationis moribus condonet falsitatem, sed revera deos esse putet quosdam ejusmodi ordinis, qui exstant et terra; cum ille, qui secundum naturam Deus est, unus sit ac solus.

Ibid. C. *Cras tu et Jonathan*. Hoc eodem tibicine conjecturam suam fulcire nititur Augustinus lib. ii,

ad Simplicianum quæst. 3: *Et forte hoc est quod cum illa imago Samuelis Sautem prædiceret moriturum, dixit etiam secum futurum: quod utique falsum est. Magno quippe intervallo post mortem separari bonos a malis in Evangelio legimus*. Tuetur enim hanc sententiam de spectro Samuelis a demone efflato præter Cyrillum et Augustinum jam citatos. Tertullianus de anima cap. 57: *Nec enim Pythonico spiritui minus licuit animam Samuelis effingere post Deum mortuos consulente Saula*. Justinus quæst. 52 ad orthod.: *Ἡ δὲ ἀλήθεια τῶν ῥημάτων γέγονεν ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ δεδοκότες τῷ δαίμονι ἐν σχήματι τοῦ Σαμουὴλ ὁρῆσθαι τῇ ἑγγαστριμύθῳ, καὶ δεῖξαι τοῦ μέλλοντος τὴν δόλωσιν*. Veritas autem dictorum a Deo fuit, qui potestatem demoni permisit, ut in forma Samuelis Pythonissa appareret, et futurum eventum significaret. Idem auctor quæst. Veteris et Novi quæst. 27, et auctor librorum *De mirabilibus sacræ Scripturæ* lib. ii, cap. xi. Anastasius Quæst. in Script. 37: Procopius et Eucherius in II. lib. Regum: Basilius in cap. vii. Isaiæ, Isidorus lib. 8. *Etymolog.* cap. 9. Sed illa tamen ratio necessaria non est quæ depromitur ex dicto imaginis Samuelis; potuit enim illud Necum eris, non ad æqualitatem felicitatis, sed ad parem conditionem mentis referri, quod uterque homo fuerit, et uterque mori potuerit, jamque mortuus vivo mortem prænuntiabat ut ait ibidem Augustinus, et ad Dulcitium quæst. 6. Itaque tutior et verior eorum videtur sententia qui non a Pythonissa evocatam, sed Dei jussu venisse animam Samuelis tradunt ut plerique Patrum jam citati in prima annotatione, et Theodoretus in I Regum quæst. 62. *Deus efformata ut voluit specie Samuelis, protulit sententiam non per adversarios, cum hoc non potuerit facere ventriloqua*.

Ibid. C. *Hanc enim consuetudinem*. Illustrat hoc exemplis Augustinus Quæst. 3, ad Simplicianum. Imaginariam illusionem propterea Scriptura nomine Samuelis appellat, quia solent imagines rerum earum nominibus appellari quarum imagines sunt. Sicut omnia quæ pinguntur et finguntur ex aliqua parte materiæ metalli aut ligni, quæque videntur in somnis, et omnes fere imagines earum rerum, quarum imagines sunt, appellari nominibus solent: ita Cicero et Sallustius appellantur imagines Ciceronis et Sallustii, Cherubini quoque celestium potestatum fictæ ex metallo imagines. Addunt alii solere Scripturam non quod ipsa sentit, sed juxta affectum eorum de quibus loquitur, sermonem instituere, ut I Cor. viii, dicit deos esse multos et Dominos multos: et ita exponit Pauli locum Cyrillus lib. i, contra Julianum ex II, Corinth. iv: *Deus hujus sæculi*. In eandem sententiam profert et sequentem locum de Balaam Numer. xxii, 18. Basilius epist. 80: Ἀλλὰ καὶ ὁ Βαλαὰμ ὁκωνιστὴς τις ὄν καὶ μάντις καὶ διὰ χειρὸς τὰ παντεία φέρων, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή. Cæterum hic apparet similis memoriz lapsus in Basilio ei quem notavimus in ejus fratre Nysseo libro *De vita Mosis*, quem et reperis in Catena in *Pentateuchum* interprete Zephyro, ubi dicit in manibus habuisse Balaam vaticinia vel certe τὰ παντεία διὰ χειρὸς ἔχειν, cum legamus Numer. xxii, 7: Ἐπορεύθη γερουσία, καὶ τὰ παντεία ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. *Profecti sunt senatores Moab et Madian, et divinationes in manibus eorum*; non Balaam, sed senatores illas habuisse, ait, hoc est pretia divinationis Augustinus autem Quæst. 48, in Numer. veri Dei mandato prohibitum ait. Alii putant Balaam solitum consulere demones, sed iis fugatis præter morem illi Deum apparuisse; sic Theodoretus Quæst. 4. in Numer.

Col. 114 A. *Carnes porrigerent*. Græce erat μεμασμένων αὐτῷ προήγεν ἄρτον, cum forte legendum sit προήγον, ut ad corvos referatur, quibus præcipit Deus, ut Eliam pasceret. III. Reg. xvii, 4, Nisi de Deo ipso malis intelligi προήγεν carnes

porrigeret, corvorum scilicet ministerio. Porro quod ait porrectos fuisse panes quidem mane, vespere autem carnes, non satis explicatur illa ætiologia, quod iis qui incipiunt perfectioribus sit opus, aut solido cibo: nam rudioribus opus esse ait lacte Paulus Hebr. v, 13, perfectorum autem esse solidum cibum. Itaque videtur ὑπουλος hic locus et mendi suspectus, sic ut alterius manuscripti opem imploret.

Ibid. C. Non simpliciter angelum. Principem transgressorum angelorum sive dæmonum, nonnulli recentiores, nescio qua de causa, tanquam proprio nomine Luciferum vocant, cum Isaïæ xiv, sub figura principis Babylonis comparatione sumpta a stella Lucifero casus ipsius describatur; alii Sathælem, ut auctor Homil. 3 in *Genesis*, quæ Chrysostomo perperam tribuitur; alii Leviathan ut Albulensis *Quæst.* 62 in xii. *Matthæi* vocant; a Scriptura vero Diabolus dicitur; sed principem eum fuisse terrestrium vel mundanorum angelorum, quibus terræ custodia commissæ erat, non cœlestium, existimant veteres quidam theologi, ut docet Augustinus lib. iii. *De Genesi ad litteram* cap. 10 et 11, cap. 19, et Joan. Damascenus lib. ii, *De fide* cap. 4, Tertullianus tamen contra, lib. ii, *adversus Marcionem* cap. 10, scribit eum editum fuisse omnium sapientissimum; Et in persona, inquit, principis Sor ad diabolum pronuntiatur ab Ezechiele: «Tu es signaculum similitudinis, corona decoris:»

Hoc ut eminentissimo angelorum, ut archangelo, ut sapientissimo omnium. Origenes Tract. 9 in *Matth.* explicans illud, *Novissimi primi*, dicit eum fuisse primum, quando incedebat immaculatus in omnibus viis suis, et factum novissimum, cum in infernum descendit: et in eandem sententiam trahunt quidam Augustinum lib. xi. *De Genesi ad lit.* cap. 15, Cum tamen ibi tantum dicat eum præcessisse alios angelos temporis antiquitate et principatu malitiæ, sed apertius hanc opinionem tuetur Gregorius papa Homil. 34, in *Evangelia*, et D. Thomas i, parte *Quæst.* 63, artic. 7; Augustinus lib. iii, *De Genesi*, archangelum illum fuisse docet, ut et apud Judam apostolum vers. 9, Michael archangelus appellatur, quem tamen probabile est ad supremum chorum angelorum pertinuisse, cum adversus draconem pugnarit, Apocalyps. xii, 7; et princeps Ecclesiæ Christianæ credatur, ut fuit olim Synagogæ Daniel x. Licet igitur Dionysius Areopag. *De cœlesti hierarchia*, cap. 6, archangelos non in prima, sed in tertia, hierarchia collocet inferiores principatibus, recte tamen admonent theologi nomina imposita a dono, aut re alias communi omnibus aut pluribus angelis, aliquando in ampliori significatione sumpta usurpari ad significandos angelos alterius chori: ita licet Michael, et princeps dæmonum fuerint ex ordine primo primæ hierarchiæ, archangeli tamen vocantur, quod nomen illud principatum inter angelos sonet.

IN LIBROS CONTRA EUNOMIUM.

Varias restitutiones quas ex codice Boico dederat Jac. Gretserus, textui subjecimus.

Πίναξ τῶν κατὰ Εὐνομίου ἀντιφθρητικῶν λόγων ἐκ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, ὡς αἱ ἀρχαὶ αἰδοῦ.

Ordo et dispositio xii librorum Gregorii Nysseni contra Eunomium, quorum hæc sunt initia.

A'. Τοῦ πρώτου.	Οὐκ ἦν, ὡς εἰπε, πάντα σε θέλει εὐεργετῆν.	I.
B'. Τοῦ δευτέρου.	Ἡ τῶν Χριστιανῶν πίστις εἰς πάντα ἔθνη.	II.
Γ'. Τοῦ τρίτου.	Εἰ τῶ νομικῶς ἀθλοῦντι.	III.
Δ'. Τοῦ τετάρτου.	Καίρῳ δ' ἂν εἴη καὶ τὴν περὶ τοῦ γεννήματος φυσιολογίαν.	IV.
Ε'. Τοῦ πέμπτου.	Περὶ δὲ τῆς Πέτρου τοῦ ἀποστόλου φωνῆς.	V.
Ζ'. Τοῦ ἑκτοῦ.	Ἄλλ' αἰσθάνομαι πέρα τοῦ δέοντος.	VI.
Ζ'. Τοῦ ἑβδομοῦ.	Ἐπεὶ δὲ φησι τὴν κυρίως λέξιν.	VII.
Η'. Τοῦ ὀγδόου.	Τὰ μὲν ἱσχυρὰ τῶν ἀντιφθρητικῶν ταυτῶν.	VIII.
Θ'. Τοῦ ἐνάτου.	Ἄλλ' ἐπὶ τοὺς ὑψηλοτέρους μετέρχεται λόγους.	IX.
Γ'. Τοῦ δεκάτου.	Ἀλλὰ τῶν προκειμένων ἐχώμεθα.	X.
ΙΑ'. Τοῦ ἑνδεκάτου.	Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐφεξῆς.	XI.
ΙΒ'. Τοῦ δωδεκάτου.	Ἄλλ' ἴδωμεν καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἀκολούθου.	XII.

Ex hoc Elencho librorum adversus Eunomium constat duodecim numero esse libros a beato Gregorio Nysseno adversus Eunomium conscriptos. Quod autem Joannes Cyparissiotus tredecim numerat, inde fortasse occasionem habet, quod in quibusdam codicibus manuscriptis, cujusmodi fuit ille V. C. Francisci Pithei, ex quo editio Parisiensis Græcum textum expressit, undecim tantum reperirentur: qui ut duodenarium numerum explerent, undecimus in duas partes divisus est: ac deinde præfixus liber primus, aliis duodecim est aggregatus, atque ita tredecim libri sunt reperti. Cæterum suffragatur huic Elencho Vaticani codicis synodus

V l. œcumenica actione 10, pag. 116 edit. Romanæ initium libri i, contra Eunomium sic efferens: Ἐκ τῶν κατὰ Εὐνομίου κεφαλῶν: Οὐκ ἦν, ὡς εἰπεν. Item actione 4, pag. 39, citatur ex libro ii. contra Eunomium: Πῶς ὁ Κύριος τὸν κόσμον ταυτὶ καταλάσσω, quæ offendet pag. 56, editionis Græcolatinæ tomo ii. Gregorii, libro primo: unde liquet non primum, sed secundum a primo, quem Appendix ista exhibet, esse librum illum numerandum. Synodus vero Lateranensis sub Martino i, pag. 1108 edit. Coloniensis nuper citat ex sermone 4 contra Eunomium: Sicut enim non est proprietates: qui locus est in editione Græcolat. Nysseni pag.

165 : Ὃς οὐκ ἔστι τὰ τῆς σαρκὸς ἰδιώματα τῷ ἐν ἀρχῇ ὄντι ἐπιθεωρηθῆναι λόγῳ. Ac proinde liber ille qui incipit, 'Ἀλλ' αἰσθάνομαι, non quintus, sed quartus esset : verum emendandus potius Latinae synodi numerus videtur, cum in eadem sexta œcumenica actione 10, pag. 126 editionis Romanæ proferatur locus alter : 'Ἐκ τοῦ κατὰ Εὐνομίου πέμπτου, οὗ ἡ ἀρχὴ, Περὶ δὲ τῆς Πέτρου τοῦ ἀποστόλου φωνῆς. Ὁ λόγος πρὸ αἰώνων ἦν, ἡ σὰρξ δὲ ἐπ' ἐσχάτων, quem habes pag. 161. apud Nyssenum libro quarto, qui numerandus est potius quintus, ut in Elencho Vaticano. Postremo in eadem synodo

sexta actione 10, citatur locus ἐκ τοῦ κατὰ Εὐνομίου τόμου 13' οὗ ἡ ἀρχὴ : 'Ἀλλ' ἰδόμεν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ ἔχουσα οὕτως. Τέως δὲ μαθεῖν δεῖον. Et idem initium dat libro contra Eunomium duodecimo Elenchus hic Vaticanus : quem Græco-Latina editio undecimum indiguat pag. 280, ubi et idem ille locus exhibetur cap. 40, τέως δὲ μαθεῖν δεῖον.

Vel ab hoc numero et computo differt codex Bavaricus, nisi quod quintum librum non dividit in duos, quo sit ut qui codici illi est sextus, sit septimus, et ita deinceps uno semper numero ordo noster Bavaricum codicem anteverit.

Quotnam S. Gregorius Nyssenus libros contra Eunomium scripserit.

Alii aiunt duodecim : quot scilicet Bavaricus codex continet ; alii tredecim, quot in Livineii codice nominantur : nam qui Bavarico codici duodecimus est, is Livineiano est tertius decimus, cujus initium : Τὰ μὲν δὴ πρῶτα τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀγώνων. Causa diversitatis est, quia codex Livineii et editio Parisiensis librum quintum, cujus initium est : Περὶ δὲ τῆς Πέτρου τοῦ ἀποστόλου φωνῆς, dividunt in duos, sexti libri initio ducto ab illis verbis : 'Ἀλλ' αἰσθάνομαι πέρα τοῦ δέοντος ἀμφιλογησάσας τῷ τόπῳ. Quem Bavaricus non dividit, sexti libri initio sumpto ab eo, qui aliis est septimus, cujus exordium : Ἐπεὶ δὲ φησι, τὴν κυρίως λέξιν τῆς οὐσίας. Ex hac ergo libri quinti divisione, necessario tredecim libri conficiuntur. Et ut in posterum omnis occasio dubitandi vel hallucinandi amputetur, prima singulorum librorum verba ascribam : editio enim Parisiensis rectam numeri rationem non init. Nam cum libro primo omisso, posuerit pro primo secundum, necessario in numero errandum fuit, donec tandem divisione libri ejus, qui nobis est quintus, omissionem primi libri supplevit, et quinto libro ab illis verbis inchoato : 'Ἀλλ' αἰσθάνομαι πέρα τοῦ δέοντος. Tandem eum Codice Bavarico in sexto libro, cujus initium : Ἐπεὶ δὲ φησι τὴν κυρίως λέξιν, concurrit.

In codice doctissimi viri Joannis Livineii, quem ex Antuerp. huc ad me misit Andr. Schottus Soc. nostræ, deerant lib. i et ii. Utrumque sua manu ex Vatic. exemplar. describere aggressus fuerat anno 1579, prout ipse in suo apographo adnotavit : sed totum primum librum non absolverat, nescio quo casu impeditus. Certe quæ descripsit, non tantum accuratissime, sed et elegantissime descripsit, ita ut manus ejus prope ad venustatem fusilium typorum Græcanicorum, et quidem non vulgarium ac-

cedat. Sed audiamus ipsa doctissimi et vita longiore dignissimi verba : *Descripsi Romæ ex codice Vaticano ; in quo duodecim duntaxat legebantur, et cum altero exemplari, in quo erant orationes tredecim contuli anno 1579.* Hæc ille. Causam diversitatis in numero jam aperuimus.

Annotavit idem Livineius horum librorum duplicem inscriptionem : quarum prima sic habet : Τῶν ἐκδοθέντων παρ' Εὐνομίου δύο λόγων μετὰ τὴν κοίμησιν τοῦ ἁγίου Βασιλίου ἀντιρρήτικὸς εἰς πρῶτον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης. Altera est ista : Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὶς ἡμῶν Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης λόγος ἀντιρρήτικὸς κατὰ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου εἰς τοὺς ἐκδοθέντας παρ' αὐτοῦ δύο λόγους μετὰ τὴν κοίμησιν τοῦ ἁγίου Βασιλίου. Photius tres libellos adversus S. Basilium jam mortuum ab Eunomio evulgatos dicit. Sed inscriptiones istæ et ipse adeo Nyssenus duos tantum libros fuisse indicant. Itaque duodecim Nysseni libri, prout nos numerum inimus, refutationem primi libri Eunomiani continent : liber decimus tertius secundum librum Eunomianum refutat, ut ex titulo et primo ingressu ipsius libri liquet.

In apographo sæpius jam nominati doctissimi, et laboriosissimi Livineii reperi etiam epistolam S. Gregorii Nysseni, ad Petrum fratrem suum episcopum Sebastenum, et alteram Petri ad Gregorium ; utraque deerat in codice Bavarico ut et Summaria Græca singulorum librorum, quæ idem Livineii apographum suppeditavit. Utraque Epistola ad hoc opus pertinet : cum Nysseni Epistola totum Petro fratri dedicet ; quorum in S. Basilium fratrem admirabilis observantia in primis observanda est qui eum non aliter, quam *Patrem, doctorem, et magistrum* nominant, imitabili fraternæ concordie et charitatis exemplo.

IN EPISTOLAM AD THEOPHILUM

ADVERSUS APOLLINAREM.

Adversus Apollinarem hæreticum scripsisse quondam Gregorium Nyssenum discimus ex eo loco Synodi v œcumenicæ collatione 5, fol. 530 et 542, edition. Colonien., in quo hæc epistolæ istius verba proferuntur : *Qui Apollinaris dogmatibus, etc., usque ad illa, neque predicari, quæ reperies hujus voluminis col. 1271. itemq. apud Euthymium tit. 13. Panopliæ.* Accedit Joannes Cyparissiota qui decadis vi, c. 6, ostendens omnes luminis divini apparitiones personæ unius Filii Dei effectus esse, alte-

rum ejusdem epistolæ locum subjicit, *Neque enim, inquit, quia auctor sæculorum novissimis diebus visus est... Non enim propterea quod in novissimis diebus.* Exscripsimus eam ex codice manuscripto Agidii Davidis I. C. Parisiensis, atque ante annos novem ad Davidem Sartorium misimus Latinitate donatam ; cum nondum nobis innotuisset in lucem editam jam eam fuisse Græce tantum Lugduni Batavorum. Itaque Latine tantum ab eo cum aliis quatuor Nysseni opusculis Græcolatinis est publici ju-

ris facta, Ingolstadii an. 1596. Addimus et duo fragmenta ex alio Nysseni opere adversus eundem Apollinarem, quorum unus sententia propemodum est eadem, quæ illius apud Euthymium tit. 13, pag. 536, edit. Lugdunens. *Quamobrem sic lux a sole splendens cognationem habet cum sole, et hominis figura substantiam declarat humanam*: sic enim habet: *Ut enim radius cognationem habet cum sole et cum lucerna lumen*, etc. Scripsit et Anathematis-
mos contra Apollinarem Gregorius Nazianzenus, et Basilius Nysseni frater epistola sua 74 Damasum Papam rogavit, ut eum damnaret, quod et in Romana Synodo lecit circa an. 373.

Col. 1270 B. *Non secularis*. In edit. Lugdunensi Raphael. legitur οὐ μόνος ἐστίν, in codice quo usi sumus οὐ μόνον. Porro floruisse quondam Alexandriæ studia disciplinarum testatur etiam in Vita Gregorii Thaumaturgi noster auctor, cum ait in magnam Alexandri urbem ex omnibus regionibus philosophiæ ac medicinæ studiosam juventutem confluisse, atque Ammianus Marcellinus, dum scribit medicis ad commendandam artis auctoritatem suffecisse, si dicerent se Alexandriæ eruditos, tanta erat loci dignitas et æstimatio, ut et κατὰ ἔξοχην nuncuparetur πόλις, id est civitas, sicut ἄστυ dicebantur Athenæ peculiar ratione, ideoque Apuleius eruditos appellat *Ægyptios*, Euseb. quoq. l. v. Hist., c. 10, Pantænum tradi Stoicorum disciplina institutum et omni humaniori litteratura præstantem institutioni Christianorum præfectum fuisse, quo in loco consuetudine ab antiquis temporibus ducta sacrarum Litterarum schola habebatur. Pantæni discipulus fuit Clemens Alex., ut idem addit c. 11 et Clementis Origenes, qui et ipsi successit in eo munere, ut Hieronymus auctor est epist. 65.

Ibid. B. *Plus repetent*. In cod. ms. scriptum erat ἀπαυτῆσθεται, rectius quam in Lugd. ἀπαυτῆσται, plus repetetur ab eo; at 12, 48, περισσότερον αὐτῆς οὐσιν αὐτόν. Paulo post, *res ea foret*, in cod. ms. deerat adverbium ἐμπανώς, quod exhibit editio Lugd. *res ea procul dubio foret*. Usus est autem verbis Psalmi ciii, vers. 35: *Deficiant peccatores a terra et iniqui, ita ut non sint*.

Col. 1271 B. *Tua in Christo*. Vitiose legebatur in cod. ms. et in Lugd. τὴν σὴν εὐχῶν τελειότητα· corrigendum τὴν σὴν ἐν Χριστῷ τελειότητα, ut constat ex cod. Bavarico et ex interprete Synodi 5, collat. 5: sic in hac ipsa epistola pag. 266 b: Ζητούμεν δὲ παρὰ τῆς σῆς ἐν Χριστῷ τελειότη-

τος· *A tua in Christo perfectione exigimus*. Jamenim tum invaluera hic mos abstractis ejusmodi, ut vocant, utendi cum honorifica compellatione quadam, ut in epist. de Pythonissa, *Ad tuam reverentiam transmittemus*, Ἀποστέλλομεν σὴ τῇ τιμότητι, et apud Nazianzenum epist. 136: Ἐπόθουν προσεπειλὴν σου τὴν τιμότητα· *Præstantiam tuam salutandi desiderio tenebar*, et 147: Γνωσκῶ τὴν σὴν τιμότητα· *Excellentiam tuam cognitam habeo*, et 179: Αἰσχύνομαι κατηγορεῖν ἐπὶ τῆς σῆς ὀρθότητος· *Pudet apud tuam integritatem accusare*, et 87: Τὰ μὲν οὖν περὶ τῆς σῆς εὐλαβείας τοιαῦτα· *Atque ista quidem de tua pietate*.

Ibid. *Eorum occasiones*. Ne cui forte videatur inepta hujus vocis repetitio, notandum est hac uti locutione solere Scripturam προφάσεις ζητεῖν: Proverb. xviii, 4: Προφάσεις ζητεῖ ἄνθρωπος βουλόμενος χωρίζεσθαι ἀπὸ φίλων· *Occasiones querit, qui vult ab amicis separari*. Daniel. xvi, 4: Οἱ σατράπαι ἐζήτουν πρόφασιν εὐρεῖν κατὰ Δαυὶδ· *Satrapæ querebant invenire occasionem contra Daniele*. IV Reg. v, 7: Ἴδετε, ὅτι προφασίζεσται· *Videte, quia occasionem querit*. Deuter. xxii, 14: Καὶ ἐπιθῇ αὐτῇ προφασιστικὸς λόγος· *Et imposuerit illi occasionis verba*. Itaque usus voce ex veteri Testamento de prompta rursus contrariam opponit ex novo ἐκκόψαι ἀφορμὰς, ex Apostolo II Cor. ii, 12: Ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελόντων ἀφορμὴν· *Ut amputem occasionem eorum, qui volunt occasionem*.

Col. 1274 B. *Caliginem ingredi*. Sicut scriptum est Exodi xx, 21: *Moses autem accessit ad caliginem, in qua erat Deus*. Ita et in lib. de Vita Mosis auctor noster: Τί δὲ δὴ βούλεται τὸ ἐν τῇς τοῦ γένεσθαι τὸν Μωϋσέα; *Quid autem significat, quod in caliginem se ipsum prius Moses intromisit?*

Ibid. C. *Sponsus deseruisset*. Corrigenda est edit. Lugd. in qua legitur pag. 172, ἀποστάσης αὐτῆς τοῦ ἀγαθοῦ, ex cod. ms. διὰ τὸ ἀποστᾶσαι αὐτὴν τοῦ ἀγαθοῦ νυμφίου καὶ τῷ διὰ κακίας, ita in epist. de Pythonissa, ὥστε ἀποστάντας τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ προσέγειν τῇ θεραπειᾷ τῶν δαιμόνων.

Col. 1275 B. *Nos enim naturam*. Exscripsit hunc locum Euthymius tit. 13 Panopliæ suæ, cujus interpres ista sic effert pag. 524: *Nos autem naturam quidem humanam Verbo conjunctam servatam esse ex mysterio didicimus, et credimus. Dei autem Verbum ex carne constare, et privatim in seipso vivere neque didicimus, neque, unde id colligi possit, intellegimus*.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

ORATIO CATECHETICA MAGNA, in XL capita divisa.	Lib. V.	678
DE PYTHONISSA, epistola ad Theodosium episcopum.	Lib. VI.	709
QUOD NON SINT TRES DII.	Lib. VII.	718
DE FIDE.	Lib. VIII.	766
CONTRA FATUM.	Lib. IX.	799
TRACTATUS ADVERSUS GRÆCOS.	Lib. X.	826
DE ANIMA.	Lib. XI.	854
EPISTOLA CANONICA.	Lib. XII (pars i.)	883
EPISTOLA S. Gregorii ad Petrum Sebastenum	Lib. XII (pars altera).	910
EPISTOLA S. Petri Sebasteni ad S. Gregorium fratrem suum.	ADVERSUS APOLLINAREM.	1123
CONTRA EUNOMIUM libri duodecim.	ADVERSUS EUMDEM.	1270
Lib. I.	ADVERSUS ARIUM ET SABELLIUM.	1281
Lib. II.	CONTRA MACEDONIANOS.	1301
Lib. III.	VARIORUM NOTÆ.	1333
Lib. IV.	In Orationem catechetica.	1335
	In Ep. de Pythonissa.	1346
	In libros contra Eunomium.	1350
	In Epist. ad Theophilum adv. Apollinarem.	1352

FINIS TOMI QUADRAGESIMI QUINTI.

